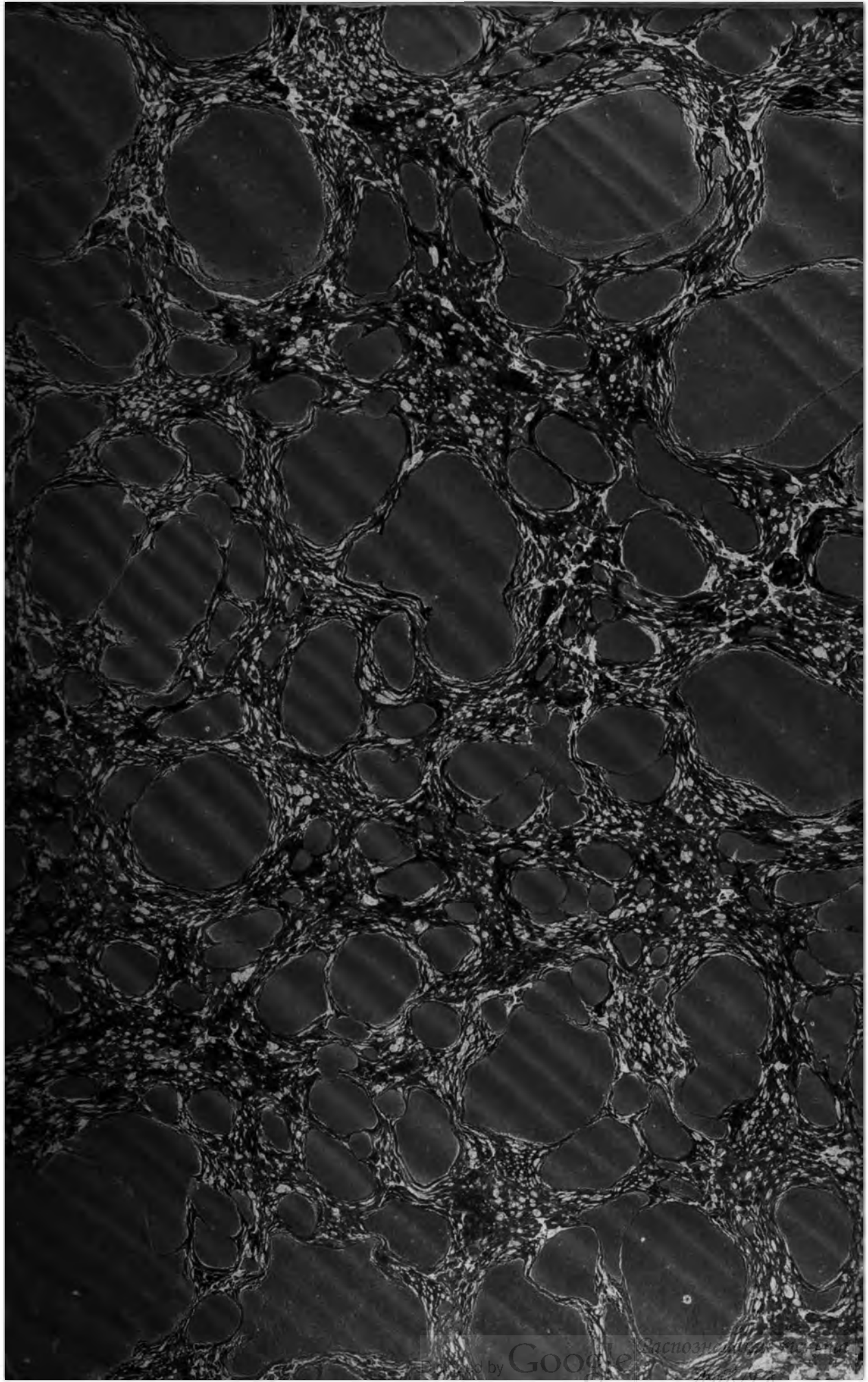

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

H. P. FABER

ER
60
.M61
v.23

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1210) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

LUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ANSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM ,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIII.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS QUINTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIII CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

Commentaria in Psalmos.

Col. 65

Ex Typis MIGNE, an Petit-Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

EUSEBII PAMPHILI
COMMENTARIA IN PSALMOS.

Ex mss. codicibus eruta, Latine versa, ac notis illustrata, studio et opera D. Bernardi DE MONTFAUCON, presbyteri et monachi ordinis S. Benedicti, e congregatione S. Mauri.

(Collectio nova Patrum et scriptorum Græcorum, Parisiis, 1707, in-fol., tom. I.)

CLEMENTI XI PONTIFICI MAXIMO.

Cum per Romanum otium colloquio non semel dignatus tuo, Sanctissime Pater, Græcarum quas apprime calles, disciplinarum maximam in te curam animadverterim, ea mihi cum stimulos addidit, ut jam multis annis initum Græcarum Musarum curriculum prosequerer; tum animos fecit, ut hasce lucubrations meas Sanctitati Tuæ nuncuparem. Est quippe illud iis qui veterum monumentis eruendis ætatem conterunt, nec modicum ad operam navandam incitamentum, cum ii qui dignitate et amplitudine cæteris præstant, parem in re litteraria gradum gustu et peritia rerum assecuti sunt. Cum autem, Sanctissime Pater, rei ecclesiasticæ juxta ac litterariæ judex arbiterque sedeas, quorum aliud tibi summa virtus omnium conjuncta votis detulit, aliud eximia disciplinarum omnium notitia una conciliavit; cui potius labore et sudore nostro parta offeramus, quam ei qui non eruditione minus quam dignitate cæteris antecellat?

Eusebii itaque nostri Commentaria in psalmos Sanctitati Tuæ sistimus. Opus sane egregium, si Scripturæ sacræ notitiam, veterum interpretum copiosam suppellectilem, doctas de cujusque psalmi auctore et tempore observationes spectaveris. Huc accedunt frequentes contra atheos ac impios velitationes, ac de Psalmorum sententia, tum litterali, tum mystagogica accuratissimæ meditationes, et alia multa queis rudiores animi ad pietatem, perfectiores autem, ad sublimem Scripturæ sacræ notitiam informari solent. Hæc ex diuturna tractatione Eusebius, Pamphili martyris Scripturarum scientissimi contubernio nobilitatus, apprime calluit, hæc docte disseruit et explanavit; unde merito sane Hieronymus eruditissimos hosce Commentarios esse pronuntiat. Quorum tanta fuit apud veteres existimatio, ut Occidentalis Ecclesiæ lumen illud Eusebius Vercellensis in Latinorum usum totum opus, submotis tamen iis quæ Arianismum olerent, Latine fecerit. Hujus nos diligentiam æmulantes, ne, jamdiu tanti viri interpretatione amissa, nostra ætas hoc insigni opere orbata, segnitiei nobis notam inureret, ex bibliothecis erutum et Latine versum publicamus, tibi que offerimus, ut tuis, Sanctissime Pater, auspiciis feliciter in lucem prodeat, teque duce faciles sibi paret ad rempublicam litterariam aditus.

Verum non perinde laudandus Eusebii conatus Sanctitati Tuæ videatur, si ad doctrinam de Trinitate, si ad vitiatam de Verbo Dei sententiam animum attenderis. Est enim eorum, qui nimis ingenio doctrinæque suæ fidunt, perpetuus ille scopulus, ut cum suo Marte religionis capita definire audeant, a veræ fidei tramite passim aberrent. Possem innumerabiles

proferre, qui nova tentata ejus explanandæ via, naufragium fecerunt; verum unus esto Eusebius satis: is in exemplum cunctis offeratur. Nam si vir ille tantus, tot disciplinis excultus, ubi sese fidenter sacrorum interpretem prestitit, tantum a veræ pietatis sententia deflexerit, quid aliis sperandum, qui non paribus ingenii doctrinæque dotibus instructi, parem tamen aleam subire non vereantur? Una, una est veræ fidei anchora, statuta scilicet Ecclesiæ: hujus tu, Summe Pontifex, caput, antistesque sacrorum, cui religionis jura dicere in officio est. Ab hac vero norma quisquis aberraverit, huic extrema et certa perniciēs est pertimescenda.

Accedit igitur ad pedes Sanctitatis Tuæ Eusebius ille Pamphili, ut ejus de Verbo Dei doctrina, quam cum ex pestiferorum hominum afflatu, tum ex ingenii sui arbitrio protulit, judicium subeat tuum. Verum talibus onustus mercibus vix conspectum illum ferret, vix illam oculorum orisque dignitatem sustineret, nisi permista malis bona innumera, nisi multa offerret, quæ passim in opere decerpi possint emolumenta: ut hac in re nobis Eusebii diligentiam laudare liceat, si minus liceat in aliis doctrinæ sinceritatem. Nos vero, etsi pro more nostro hæc ad codicum fidem, uti se dabant, publica fecerimus, Eusebii tamen Vercellensis cautionem alia cautione pensamus: in præliminaribus quippe, Eusebii de Verbo Dei opinionem, non ex his modo Commentariis, sed ex aliis item scriptis ejusdem aperimus, consulamus: ac ne malum occultis subinde verbis obvolutum latius serpat, a quibus cavendum sit indicamus, et argumenta contra fidem oblata pro virili depellimus.

Huic nostræ operæ, Sanctissime Pater, si calculum addideris, si hæc studio vigiliisque nostris parta lubenti animo acceperis, unus nobis instar omnium auctor eris, ut cæteris quæ per otium parantur, alacrius manum admoveamus. Te quippe hoc in honoris culmine, hac in specula sedente, ad virtutis studium, et ad litterarum cultum acuuntur animi: ut spes sit afflictam et labantem in dies rem litterariam ope et patrocínio tuo restauratum iri. Quod omni exspectatione maturius accidet, si nobis fausta precantibusnaverit omnium moderator ille, qui rebus prospicit humanis, nec te modo incolumem diutius servaverit, sed etiam tranquilla peccataque tempora plebi suæ providerit, quod cum primis efflagitat,

Sanctitatis Tuæ,

Obsequentissimus et additissimus filius et servus,
F. Bern. DE MONTFAUCON.

PRÆLIMINARIA

IN EUSEBII COMMENTARIA IN PSALMOS.

PROŒMIUM.

Tantum sibi nomen in re litteraria peperit Eusebius Cæsariensis, ut cum in ejus scriptis restaurandis, si prostent, eruendis, si lateant, opera navatur, id in præcipua officii parte ponant eruditi. Is enim tot in historia, in chronologia, in antiquitatis notitia, ingenii sui specimina dedit, ut cum primis Ecclesiæ scriptoribus censi mereatur. Unum restabat in quo nullidum Eusebii peritiā internoscendī potestas fuerat, interpretatio videlicet Scripturarum. Qua in re cum non minoris apud veteres pretii fuerit, temporum tamen injuria ignotus pene ad nostrum ævum mansit. Jam vero ubi celeberrimi isti in Psalmos commentarii, situ et vetustate pene obruti, in lucem veniunt, in omnibus sui se similem

A prodit Eusebius: qui si quantam eruditionis, tantam sinceræ fidei laudem tulisset, vix parem admitteret. Hos itaque commentarios, diu expetitos, sed nunquam tentatos, tibi, lector erudite, legendos sistimus. Versionem porro Latinam pro more nostro ita adornavimus, ut, etsi compendiaria, ut plurimum, via dicta Eusebii interpretemur, Græca tamen non penitus e vestigio sectemur: neque enim importuno scrupulo ita litteræ hæremus, ut concinam sententiæ exprimendæ rationem deseramus, non nescii, iis qui talem vertendi modum aggressi sunt, non feliciter cessisse conatum. Quam vero Latinæ linguæ peregrinitatem intulerunt Ecclesiæ Patres, eam non omnino exuere licitum fuit: neque enim abstineri potest a vocibus diuturno scripto-

rum Ecclesiæ usu tritis, ut sunt, *mortificare, vivificare, persecutio, tribulatio*, et similes, quæ quodammodo consecratæ, et in libris frequenti Scripturæ lectione intermistis prorsus necessariæ sunt. Ubi occurrunt Scripturæ sacræ dicta, Vulgatam, si res ita ferat, sequimur : sed quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur, quia plerumque Vulgata, ex Hebræo expressa, cum Græca versione non quadrat, tum necesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque interpretationem parare : quod item necessario præstandum sicubi vel lectio diversa, vel Eusebii sententia aliam versionem postulat. In decursu autem operis breves rarasque notas dedimus : quia eæ si huc illuc conjiciantur, vulgo pereunt inobservatæ, intactæ. Quæ si quid in his commentariis notatu dignum occurrit, id in præliminaria contulimus, ubi de stylo, de genere interpretandi, de doctrina, de disciplina deque aliis, quæ omnia unum sub aspectum conjicere e re fore vizum est : neque putamus eruditis et sagacibus consilium displiciturum.

CAPUT PRIMUM.

COMMENTARII EUSEBII EX QUIBUS CODICIBUS PRODEANT.

I. De codice Taurinensi cardinalis Perronii. II. De codice cardinalis Coislirii. III. De Colbertino et catenis Regiis. IV. Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi. V. Catenæ commentarios pessumdedereunt. VI. De præfationibus Eusebii.

I. De codice Taurinensi cardinalis Perronii.

Commentarios Eusebii in Psalmos in bibliothecis lateremultorum narratu jam pridem acceperam : verum haud certis notis indiciisque ; alii enim quod rumore nuntio, nonnullisque referentibus audierant, nulla data experiundi facultate, dicitabant ; alii indicibus codicum decepti, quædam in Psalmos ἀποσπασμάτια, Eusebii nomine insignita, pro veris Eusebii commentariis habuerant. Annis vero ab hinc circiter decem renuntiatur sodales nostri Sancti Taurini Ebroicensis monachi, exstare in bibliotheca sua, quæ olim cardinalis Perronii fuerat, antiquissimum codicem commentariorum Eusebii Cæsariensis in Evangelia, ac recentiore alium in quo commentarii ejusdem in Psalmos. Tum animo utriusque operis publicandi, rogavi ut mihi antiquioris illius copiam facerent. Mittitur, evolve, et statim fucum olfacio. Quia enim his commentariis, ex variorum interpretationibus consarcinatis, vulgati illi Eusebii canones erant præfixi, hinc Eusebio totum ascriptum fuerat. Pari igitur me fortuna usurum in codice alio, quem recentiore prædicabant, ratus, consilium intermisi : ac ut principia sese dabant, de restituendis Eusebii commentariis prope despondebam animum. Sub hæc cum vir cl. Boivinius, Græce peritissimus, istac haberet iter, renuntiavit non ex variis scriptoribus, neque ex catenis collectum, sed verum commentarium isthic

A haberi, ac maturandæ editionis auctor fuit. Accersitum itaque codicem deprehendi ipsissimum esse commentarium Eusebii, quem cardinalis Perronius in Italia degens ex antiquioribus codicibus exscribi curaverat. Is etsi ad centesimum usque et duodecesimum psalmum pertingeret, in multis deficiebat ; ita ut etiam psalmi a quadragesimo octavo ad octogesimum abessent, in cæterisque non pauca desiderarentur.

II. De codice cardinalis Coislirii.

Tunc iteranda mihi diligentia fuit, ut si quid in illo deesset, aliorum subsidio sarcire possem. Forte fortuna accidit ut in bibliotheca Segueriana alter codex Eusebii in Psalmos adesset. Hunc ab eminentissimo cardinali Coislirii impetravi, qui qua pollet humanitate et beneficentia, suadente ac monente domino de la Vergne, in publicum usum codicem hujusmodi commodare nobis dedignatus non est. Habet is Psalmos cum commentariis plenis integrisque a quinquagesimo ad nonagesimum quintum ; ita ut hujus adminiculo lacunam illam ingentem explendi facultas esset. Quod sane mihi inopinatum et gratum accidit : nam solent esse quæ minus expectantur lætiora. Est porro codex ille decimi sæculi, egregiæ notæ, cui titulus hujusmodi secunda manu xiii sæculi præfixus est : Εὐσεβίου τοῦ Πάμφιλου Ἀρειανῶ ἐξηγητικὸς εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ, τοὺς ἀπὸ να' ἕως ρ', id est, *Eusebii Pamphili Ariani expositio in quinquaginta psalmos Davidis, a quinquagesimo primo ad centesimum.* Nam plerique omnes Græci Eusebium, nec immerentem, pro Ariano passim habuerunt. Codex autem ille temporum injuria postremis quinque psalmis multatus est. nam in nonagesimum quintum desinit.

III. De codice Colbertino et de catenis Regiis.

Cætera quæ deficiebant ex codice Colbertino 646, admodum recenti et ex catenis Regiis 1807 et 1878, nonnulla item ex catena Corderii, mutuati sumus ; sunt autem catenæ illæ mss. optimæ notæ et x sæculi. Neque tamen id consequi potuimus ut totum commentarium ad ultimum usque psalmum in lucem proferre liceret : in nullo enim ex memoratis codicibus ultra centesimum decimum octavum psalmum, quidpiam offertur (α). Quodque per mihi mirum visum est, catenæ illæ Regiæ quæ usque ad centesimum decimum octavum psalmum interpretationibus Eusebii utuntur, ita ut nullus veterum interpretum adeo frequentatus occurrat, in centesimo decimo octavo psalmo ita finem faciunt Eusebium in medium afferendi, ut nè verbum quidem ulterius Eusebii compareat.

IV. Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi.

Unde conjectare forte liceat a multis jam sæculis Eusebii commentarios hac posteriore sui parte

(α) Hanc lacunam supplevit cardinalis Angelo Mai. Ejus præfationem his præliminariis subnectimus. EDIT. PATR.

truncatos librariorum incuria fuisse, quia scilicet scriptores illos, qui ob temeratam fidem male audiebant, non libenter exscriberent. Atque hinc etiam fuerit quod Origenis, Theodori Heracleotæ, Apollinarii, Didymi, et Theodori Mopsuesteni commentarii in Psalmos jamdiu, exceptis Catenarum laciniis, pessum ierint. Hi quippe scriptores, violatæ fidei sive rei, sive suspecti, adeo perosi Græcis erant, ut ne nomen quidem proferrent sine indignantis animi significatione. Hinc est quod plerumque in codicibus Græcis, ubi Origenes, Eusebius, Apollinarius, in medium afferuntur, ad marginem scriptum observes, ψεύδη, *mentiris*. Incidi ego in centonem Colbertinæ bibliothecæ manuscriptum, qui ad singula Origenis, Eusebii, Apollinarii, etc., loca, singularem hanc cautionem, minio exaratam, in margine affert, ἀνάθεμά σοι, *anathema tibi*. Quamobrem miror hunc Eusebii commentarium ad nos usque devenisse : quam enim interitui proximus fuerit indicat codicum illa paucitas, qui etiam non prorsus integrum exhibeant.

V. Catenæ commentarios pessumdederunt.

Nec una ea est tantæ jacturæ causa : verum quando catenarum usus in orbem inductus est, illa interpretum varietas ita Græcorum animos demulsi, ut commentarios illos plenos integrosque negligerent : unde vix ferendum damnum res cum ecclesiastica tum litteraria subiit. Nam ii catenarum collectores, cum gustu et peritia rerum non valerent, missis vulgo iis, quæ vel ad historiam vel ad disciplinam, vel ad lectionem veterum interpretum pertinerent, ea solum excerpserunt, quæ sui captus erant.

VI. De præfationibus Eusebii.

Præfationes illæ Græcæ quæ commentariis præmittuntur ex codice Taurinensi prodeunt, similiterque argumenta psalmodum, ad mystagogicum cujusque psalmi sensum ut plurimum concinnata, quæ omnia haud dubie ab ipso Eusebio sunt adornata. Nam Eusebianæ illæ præfationes variis commentariorum locis adeo affines sunt, ut eandem utrobique Eusebii manum statim deprehendas. Argumenta vero non in Taurinensi modo codice, sed etiam in primâ catena Regia, quæ decimi sæculi est, Eusebii nomine comparent.

CAPUT II.

COMMENTARII EUSEBII IN PSALMOS A QUIBUS ANTIQUIS SCRIPTORIBUS LAUDATI.

I. Eusebius hos commentarios nusquam memorat. II. Hieronymus laudat. III. Eusebius Vercellensis Latine transtulit. IV. Theodoretus eorum meministi. V. Itemque Gelasius.

I. Eusebius hos commentarios nusquam memorat.

Opinatur vir cl. Tillemontius se commentarii in Psalmos sub hæc edendi notam et pollicitationem Eusebii deprehendisse in *Demonstratione evangelica*, lib. v, c. 21, ubi de psalmo *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, loquens, hæc habet : Τοῦτοις ἀχολοῦ-

(a) Hic, et infra non semel, revocatur lector ad numeros crassiores qui librorum *Demonstrationis et Præparationis* textui inseruntur *Patrologiæ nostræ Græcæ* tom. XXI et XXII. EDIT.

θως ἐφαρµόσαις αὐτῶ τὰ δι' ὅλου τοῦ ψαλμοῦ δηλωµένα, & καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐπιθεωρήσοµεν, i. e., *Consequenter ad hæc ipsi* (Christo scilicet) *coaptabis ea quæ in toto psalmo declarantur, quæque nos suo tempore speculabimur*. Verum non animadvertit ille hic agi de fusiore ejusdem psalmi interpretatione, quæ lib. ix *Demonstrationis evangelicæ* legitur, p. 433, (a) ubi pluribus depugnat Eusebius totum psalmum ad Christi post baptismum tentationem pertinere. Unde nihil hic de commentariis in Psalmos : neque usquam puto Eusebium in iis quæ jam supersunt operibus eorum meminisse, puta quia cum hos commentarios postremis vitæ annis adornarit, vel nulla vel pauca secundum hæc edidit.

II. Hieronymus laudat

Qui prior itaque hos commentarios memoravit est Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, ubi hæc de Eusebio : *Eusebius Cæsareæ Palæstinæ episcopus, in Scripturis divinis studiosissimus, et « Bibliothecæ divinæ » cum Pamphilo martyre diligentissimus pervestigator, edidit infinita volumina*. Sub hæc autem enumeratis aliis, hæc adjicit : *Et in cl. psalmos eruditissimos commentarios, et multa alia*. In epistola autem sua ad Augustinum, quæ jam in editis Augustini LXXV numero est, talia fatur : *In explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinarius Laodicenus, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in paucos psalmos opuscula ; sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus*. Apud Latinos autem *Hilarius Pictaviensis, et Eusebius Vercellensis episcopi, Origenem et Eusebium transtulerunt. Quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam secutus est*. Ubi intelligas ab Hilario Origenis commentarios translatos esse, ut habet idem Hieronymus cum de Hilario agit ; ab Eusebio autem Vercellensi gentilis sui Cæsariensis commentarios Latine datos fuisse.

III. Eusebius Vercellensis eos Latine transtulit.

Eusebius itaque Vercellensis hos commentarios Latine transtulit, ut alibi narrat idem Hieronymus : *Edidit, inquit, ille in Psalmos commentarios Eusebii Cæsariensis, quos de Græco in Latinum verterat*. Quia vero hi commentarii erroribus aspersam de Filio Dei sententiam passim præferrent, ea expunxit Vercellensis quæ Arianam hæresin saperent, eodem teste Hieronymo *Contra Vigilantium*. Si igitur, ait, *quæ bona sunt transtuli, et mala vel aptari, vel correxi, vel tacui, arguendus sum, cur per me Latini bona ejus habeant, et mala ignorent ? Sic hoc crimen est, arguatur et confessor Hilarius, qui Psalmorum interpretationem et homilias in Job ex libris ejus, id est, ex Græco in Latinum transtulit ; sit in culpa ejusdem confessionis*

Vercellensis, qui omnium Psalmorum commentarios hæretici hominis vertit in nostrum eloquium; licet hæretica prætermittens, optima quæque transtulerit. Hæc porro Eusebii Vercellensis interpretatio jamdiu interit: nec memini me uspiam ejus vel codices, vel fragmenta memorata deprehendisse.

IV. Theodoretus eorum meminit.

Theodoretus, non quidem ut hodie in *Psalmorum Expositionibus* legitur, quæ passim truncatæ et in compendium redactæ sunt, et quidem, ut conjectare licet, a Græculis catenarum auctoribus; sed ut ab Agellio laudatur, p. 486, in hæc psalmi LXXXVIII verba: *Tu vero repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus*, hæc habet: *Εὐσέβιος δὲ εἰς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ ταῦτα περιπαθεὶς λαβεῖν, οὐτε διασωσάει τὸν εἰρημὸν τῆς ἐρμητικῆς ἡδονῆς, οὐτε δυσφημίας παντελῶς ἀπαλλαγῆναι*, id est, *Eusebius autem, cum hæc de passione Christi explicare tentaverit, neque seriem narrationis servare, neque blasphemia penitus vacuus esse potuit*. Hanc autem Eusebii interpretationem fûsissime enarratam habes, psal. LXXXVIII. An vero hic Eusebio impietatis nota jure inuratur, necne, expendere inutile fuerit; cum ipse temerata divini Verbi doctrinæ notam in aliis multo liquidius incurrat, ut suo loco comprobatur.

V. Gelastus eos memorat.

Gelasius de duabus naturis in Christo, inter Patrum testimonia, Eusebii Cæsariensis locum in psalmum decimum septimum affert, qui sic habet: *Deus qui inclinavit cælos et descendit, ascendens in hominem quem assumpsit, quem nunc cherubim sermo nominat, evolavit cum eo, ascensum faciens cum divinis, spiritualibus, obsequentibus sibi pennarum ventis, ipsis etiam appellatis*. Ubi paucioribus sententiam exprimit, quam ibidem ab Eusebio enuntiatur, etsi eadem prorsus mente et interpretatione: nam Eusebins ibidem cherubinum illum in psalmo memoratum, pro humanitate Christi habet. Et paulo post idem Gelastus ex eodem commentario hæc affert: *Si vero jurantem eum audieris per sanctum et Patrem suum, audi jurantem per Deum Verbum, quod omnibus sæculis præexistit, sanctum et unigenitum ejus Filium, quem Deum varie locuta sunt dudum a nobis propositæ voces: per quem jurat Deus et Pater ejus tanquam dilectum eum, qui ex semine David est, in infinitum sæculum glorificaturus, quod etiam factum est, quando Verbum incarnatum eum qui ex semine David est assumpsit, atque deificat; unde et Filium eum appellat dicens: « Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium (II Reg. VII, 14); » et iterum: « Ego primogenitum ponam illum (Psal. LXXXVIII, 28). »* Hæc item compendio exprimuntur ex interpretatione psalmi LXXXVIII, maximeque ex vers. 4, 5, 36, 37 et 38.

Etsi vero Photius inter Eusebii opera hos commentarios non receuseat, nihil mirum; tum quia

vulgo in recensione opera non pauca ipse vel consulto mittit; tum quia, uti supra dictum est, ex catenarum usu bene multa in Scripturam sacram commentaria pene obsoleverant. Indeque forte fuerit quod tam infrequens apud scriptores Græcos horum mentio occurrat.

CAPUT III.

NOTÆ EUSEBIANI STYLI ET ÆVI IN HIS COMMENTARIIS,

I. Hi commentarii aperte Eusebii sunt. II. « Demonstrationi evangelicæ » stylo similes. III. De stylo Eusebii. IV. Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat Eusebius. V. Itemque aliorum Christiani nominis hostium. VI. Quo tempore hos commentarios ediderit.

I. Hi Commentarii aperte Eusebii sunt.

A Deo manifesta et per se clara res est, hos ipsissimos esse Eusebii Cæsariensis commentarios, ut ne vel minimum dubii eruditus et sagacibus adversum suboriri possit. Verum quia hoc ævo non pauci, ut criticorum nomen sibi pariant, de libris quos ne vel primoribus quidem labris attigerunt, sententiam ferre nihil verentur: et primo conspectu ita pronuntiant: Non sapit stylum scriptoris, indignum auctore tanto; ac plerumque in partem negandi procliviores sunt, hinc sibi nasutorum famam conciliaturos esse rati, quibus non facile sit verba dare; ideo nobis aliquid de Eusebiano stylo his in commentariis conspicuo, deque manifestissimis ibidem Eusebii ævi notis, edisserere animus est.

II. Demonstrationi evangelicæ stylo similes.

Nulli ex Eusebii operibus ita affinis horum commentariorum stylus est, ut *evangelicæ Demonstrationi*: non modo enim dictiones et tractandi ratio consonant, sed etiam Scripturarum interpretationes, sententia semper, verbis non infrequenter similes sunt. In *Demonstratione* item *evangelica*, perinde atque in hoc commentario passim offendas in illud, *νοήσεις ἐπιστήσας*, intelliges si animum adhibueris, inque sexcentas alias dicendi formulas, queis sermonis ab alio ad aliud series transfertur: voces Eusebio frequentatas, aliisque scriptoribus minus usitatas, in utroque opere ritu pari adhibitas deprehendas: explicationes de Verbi substantia et deitate ita consimiles, ut illico unam Eusebii mentem, unam utrobique manum olfacias. Verum isthæc exercitatione prius, quam ratiocinio, quivis experiri valeat: neque his diutius insistere libet, de quibus nullam spero, apud cordatos saltem, controversiam futuram.

III. De stylo Eusebii.

Est porro styli genus hic ut in aliis ejus operibus, quale describit Photius in *Bibliotheca*, num. 13: *τὴν δὲ φράσιν οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ, οὔτε ἡδὺς, οὔτε λαμπρότητι χαίρων*. Πολυμυθῆς δὲ ἔστιν ὁ ἀνὴρ, hoc est: *Dictione autem nusquam suaviter est, neque elegantia ornatus. Eruditissimus tamen vir est. Stylus itaque ejus nonnihil strigosus et perplexus est, non arte limatus: oratio nedum excurrat libere,*

adeo intricata plerumque est, ut scriptoris mentem A vix assequare. Periodos ita prolixas ducit, ut extractam longius seriem, si quid novi menti succurrerit, subinde intercipiat, dum suspensus animo lector, nec quo deducere, nec ubi claudere argumentum velit, intelligere valet. Quod maxime his in commentariis observet, ubi perpetuus veterum versionum, quæ ut plurimum subbarbaræ sunt, usus, aliquam stylo ejus intulit peregrinitatem. Neque tamen par ubique styli ratio est: nam ubi ad descriptiones vertitur, seriem exornat verbis quam potest lectissimis; non ut otiosos inani voluptate demulceat, sed ut ex rerum quæ sub aspectum cadunt pulchritudine et concentu, ad opificis contemplationem alliciat. Sic ad psalmum xviii, de cursu solis floridiore stylo mirifice edisserit: alias B similiter de verno tempore, deque aquarum divortiiis, quæ sapientissimi Conditoris nutus ad terræ cultum et fecunditatem moderatur. Divine autem loquitur sicubi contra eos deceptat, qui temperante fortuna rerum humanarum aleam cadere arbitrantur; sive etiam, qui res omnes, quæ sunt homini expetendæ, voluptate metiuntur: frequentissime vero illos exagitat, qui mundum fortuito ac ex temerario partium concursu sponte coaluisse pugnabant, in hisque sane invenimus Eusebium Eusebio elegantiores.

IV. Maximini carnificinam ut oculus testis memorat Eusebius.

Ævo suo grassantem Maximini in Christianos C carnificinam ut oculus testis memorat ad psal. xxxvi, ubi postquam gentilium immanitatem recensuit, hæc subdit: Ὡς περ δὲ ταῦτα ἱστορησάμενοι, οὕτω καὶ τὴν μετελθοῦσαν αὐτοῦς Θεοῦ δίκην τεθεάμεθα, τοιαύτην γενομένην, ὡς μὴ ἀμαρτεῖν τὸν φήσαντα ἀληθῶς, τὴν ῥομφαίαν αὐτῶν εἰσεληλυθέναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συνετερίψαι, id est: *Ut autem hæc vidimus, ita et ultionem Dei ipsos invadentem suspeximus, quæ talis utique fuit, ut nihil aberraverit is qui dixit, gladium eorum infixum in corda ipsorum, et arcus eorum confractus esse. Et alibi: Quis autem oculis contemplatus impioa (nam Græca compendii causa mittimus) qui ævo nostro ex divitiis, gloria, dignitatibus in admiratione fuere, in multasque gentes imperium obtinuerunt, repente ab hac celsitudine lapsos, non fateatur verum esse oraculum hujusmodi?*

V. Itemque aliorum Christiani nominis hostium.

Diserte vero ad psal. xlvii quinam illi Christianorum carnifices imperatores, et quo mortis genere sublatis sint enarrat his verbis: *Hæc porro opere completa nos ipsis oculis percepimus: quibus sane verisimile est posteros nostros incredulos, cum hæc audient, fidem non habituros esse. Quotquot igitur ævo nostro fuere Ecclesie Dei inimici, principes hujus sæculi et tyranni, divinitus immissis flagellis laesiati; alii quidem corporis cariem perpassi sunt, ut etiam vel adhuc viventes cum intolerabili fetore vermibus scaterent: alii viventes item occultis capti*

sunt, ita ut divinitus immissum sibi flagellum animadvertent, palinodiamque canerent, ac Ecclesie Deum magnum verumque, et solum esse Dominum confiterentur, summaque cura præciperent, ut civitas illa Dei, ab se olim impugnata, restauraretur, ac denuo construeretur. Videlicet Galerius Maximianus, qui vermium fetore computruit, ut habet Eusebius Hist. eccl. lib. viii, c. 16; alius qui captus oculis fertur, est Maximinus Orientis imperator, ut ait Eusebius, l. ix, c. 10. Utrumque vero palinodiam cecinisse narrat Eusebius hic et in Historia ecclesiastica. Similiter ad psalmum lxxxviii, hæc habet: Neque solum iis (qui tempore Antiochi passi sunt) hæc tradita fuere; omnibus quippe similia patientibus competunt: quia in persecutionibus, quæ nostra ætate contigerunt, sexcenti supra recensitis similia sunt perpassi. Et ad psalmum xc, vers. 9, se non unius tantum sed plurimarum persecutionum testem fuisse narrat, tyrannosque non diu ab illata Christianis clade, interitu plexos his testificatur: Nos autem veritatem ipsa exemplorum interpretatione percepimus, conspecto variis temporibus Ecclesiam Christi impugnantium exitu, qui confestim, ne diuturno post tempore, debellati sunt. Ipse namque viderat Diocletianum, Maximianum Galerium, Maximinum et Licinium, qui in Christianos carnificinam exercuerant, infausto mortis genere periisse.

VI. Quo tempore hos commentarios ediderit.

Manifestissimis igitur notis indicis se sese horum C commentariorum auctorem prodit Eusebius: jam vero restat ut exploremus quo tempore hoc opus ediderit. Qua de re ex uno tantum loco lucem mutuari licet. Est is in psalmo lxxxviii, ad hunc versum: *Nunquid mortuis facies mirabilia?* ubi sic habet: *Εἰ δὲ τις νοῦν ἐπιστήσῃσι τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀμφὶ τὸ μνήμα καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελεσθεῖσι θαυμασίοις, ἀληθῶς εἴσεται ὅπως πεπλήρωται ἔργοις τὰ θεοεπισκίμμενα, id est: Quod si quis animum adhibeat iis, quæ nostra tempore ad sepulcrum et martyrium Salvatoris nostri patrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo pacto ea quæ prænuntiata fuerant, opere completa sint.* De miraculis in sepulcro et martyrio Christi D editis ne verbum quidem Eusebius in Vita Constantini; etsi detectum, curante Helena, sepulcrum et martyrium memoret, exstructam eodem loco per Constantinum magnificentissimam ecclesiam enarraret, synodum in ejusdem ecclesie encænii seu dedicatione celebratam anno 335, minutatim et κομψῶς describat. Verum hic de miraculis agi quæ a Rufino, Sulpicio Severo, Socrate, Sozomeno et Theodoro recensentur, ne ambigas. Aiunt quippe illi, afflante numine locum sepulcri Helenam detexisse, tres ibi cruces repertas esse; hærentesque omnes quænam ex tribus Christi suspendio consecrata fuisset, dubio tandem levatos fuisse, cum in extremis agens mulier, ex aliarum contactu nihil remedii consecuta, admota demum vera Christi

cruce, statim a morbo penitus recreata, et pristinae valetudini restituta est. Cum autem hæc anno 327, art insequenti gesta sint, hinc consequitur Eusebium sua in Psalmos commentaria sub hæc edidisse. Neque tamen statim postea, sed multis hinc elapsis annis hæc elucubrasset suadere videtur vox καθ' ἡμᾶς, quæ *nostra ætate* significat; neque enim pro præsentibus aut ita nuperis rebus hæc loquendi ratio usu venire solet. Sic ille cum de tyrannide agit, qui jam multos ante annos fato functi erant, voce καθ' ἡμᾶς utitur, quam tamen nusquam usurpat cum de rebus, quæ vel illo scribente, vel nuperime gestæ sunt, agitur. Verum ut hæc conjectando solum dicimus, ita post annum 327, ea quam supra diximus de causa, editos commentarios affirmari posse putamus. Detecti item Domini sepulcri meminit Eusebius ad psalmum CVIII, his verbis: *Hoc autem ediscas, si consideres quæ mente sint Judæi, videntes quidem veneranda et sancta sua funditus deleta; illius vero qui ab ipsis ignominia affectus, ac in crucem et mortem traditus est, sepulcrum, studio et honoribus celebrari, Ecclesias autem, quæ ejus virtute per totum orbem fundatæ sunt, in dies accrescere, etc.*

CAPUT IV.

DE GENERE INTERPRETANDI EUSEBII, DEQUE ANTIQUIS VERSIONIBUS AB EO ALLATIS.

I. Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit. II. Observationes criticæ egregiæ notæ. III. De litterali explanatione. IV. De mystagoga. V. Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium. VI. Antiquis interpretibus frequenter utitur.

I. Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit.

Hosce commentarios germanum esse Eusebii opus, non ex præmissis modo, sed etiam ex interpretandi genere, ex frequente illo veterum interpretum usu, ex Scripturæ sacræ peritia comprobatur. His se tesseri et argumentis exhibet Eusebius ille Pamphili martyris socius, quicum, teste Hieronymo, *Divinam Bibliothecam* diligentissime pervestigarat. Tria porro: cum primis contemplanda nobis offert celeberrimus interpres: criticas in Psalmorum ordinem notas, interpretationem litteralem, et mystagogicam explanandi viam, de quibus pauca prælibare e re fuerit.

II. Observationes criticæ, egregiæ notæ.

Observationes Eusebii criticæ, egregiæ notæ sunt: nam præter ea quæ in præfationibus feruntur, non spernenda sane, multa expositionibus suis de ordine et de auctore cujusque psalmi subinde præmittit, quæ judicium peritiamque scriptoris arguant: qua in re sane vix accuratius sagaciusque disputari posse æstimabunt periti. In his autem Eusebius, qui nunquam compendio studuit, sine aliquo lectoris tædio fastidive prolixius agit. Id vero præsertim observes in ejus de Abimelecho dissertatione, in perquisitionibus de vera Psalmorum serie et de germano cujusque auctore: maximeque ubi de psalmo in spelunca mirifice edisserit. Pede-

A tentim vero ratiocinia profert, nihil, quod ad rem pertineat, intactum relinquit. Parem arguendi vim et methodum animadvertas, cum eorum sententiam depellit, qui numeri rationem ad cujusque psalmi intelligentiam conferre pugnabant: quam Philonianam explanandi methodum, ut futilem et ἀποσδιόυσον, explodit Eusebius.

III. De litterali explanatione.

Litteralem Psalmorum mentem ubi explicat Eusebius, genuinum vulgo sensum attingit, neque ita frequenter aberrat a scopo et a vera Psalmorum sententia. Aderat quippe opima illa Hexaplorum supellex, unde et Hebraicam lectionem et veterum interpretum versionem mutuari posset. Neque enim, ut ex his commentariis deprehendere licet, Hebraice peritus fuit Eusebius: siquidem de Hebraica ille lectione plerumque non ita docte edisserit, utpote qui Hebraica Græcis litteris expressa, qualia in Hexaplis erant, tantum legerit; sed si quid de vocibus et litteris Hebraicis hinc inde tradat, id ex Hebraeis mutuatus est. Et mirum sane hominem qui in Palæstina ætatem egit, cum Judæis frequenter sermonem habuit, Hexaplis et *Bibliothecæ divinæ* cum Pamphilo martyre digerendis operam dedit, Hebraice ineruditum fuisse? Doctoribus autem suis nimis credulum persæpe deprehendas, utpote qui nonnulla interdum afferat, ubi accuratior notitia desideretur; exempli causa ad hunc versum psalmi cxī, *Ex utero ante luciferum genui te*, ubi Hebraicum מֵרֵחַם, *Merehem* habet, ut probabilem cujusdam opinionem affert, qui putabat hic beatam Mariam Deiparam indicari, quod sane ἀποσδιόυσον est: nam *Maria*, nomen apud Hebræos frequentissimum מִרְיָם, *Miriam* scribebatur; et *Merehem* nihil aliud quam, *ex utero*, significat.

IV. De mystagoga.

Mystagogicam explanandi viam, qua ad Christi personam vel Ecclesiam, sive ad fidelem animam, aut demum ad cælestem Sionem omnia reducuntur, admodum frequentavit Eusebius: quia illo ævo cum Judæi perpetuo Christianis obgannirent, atque ex prave detorta Scripturarum sententia, Christiana de Servatore dogmata traducerent in dies, scriptores ecclesiastici contra, ut petulanti et protervo D generi occurrerent, omnia ad Christum et ad Christi Ecclesiam referebant: nec modo ea quæ de Christo et de Christi fidelibus diserte et evidenter enuntiata fuerant, sed etiam quæ, haud ita dilucide enarrata, possent in utramvis partem derivari. Nec tutum erat illis temporibus interpretandi aliam inire rationem: certe non impune fuit Theodoro Mopsuesteno, quod neglecta mystagogica illa, litterali solum attenderet.

Cæterum hunc explanandi ritum, auctore Christo, commonstrantibus apostolis, sectati sunt Ecclesiæ scriptores. Non modo enim lex vetus legis novæ figura exstitit; sed etiam res in veteri Ecclesia gestæ, præsertim nobiliores, umbra Christi ejusque discipulorum erant. Nam hæc omnia in fi-

guris contingebant istis : scripta sunt autem ad nostram admonitionem (I Cor. x, 11). Unde Tertullianus de resurrectione carnis, *Talia interim, ait, divinarum virium lineamenta, non minus parabolis operato Deo, quam locuto.* Inter prophetas autem et præstantes viros, qui in veteri lege Christi typum geessere, nemo propius personam ejus retulit, quam David, genere item propinquior. Cujus non modo gesta, sed etiam dicta in Psalmis præsertim, ad Christi personam Ecclesiamque pertinere, divino ipsius Christi ore didicimus. Ille vero sensus ἀλληγορούμενος, sive mystagogicus. non a Christianis modo, sed etiam a Judæis adhibitus est : etsi illi, ut obcæcati atque sensilium rerum mole obruti erant, omnia ad res temporarias, divitias, terreni regni latitudinem, Messiæ sui imperium, reducerent : qua in re a justa allegoriæ ratione immane quantum aberrabant. Allegoria quippe, figura, typus et umbra, signa sunt rerum non earumdem atque illæ quæ allegoriæ et typi munus præstant : etenim vel ipsa allegoriæ vox, signa hujusmodi, rem aliam longe diversam, disparem et digniorem significare subindicat. Multo igitur præstantior et verior illa Christianorum interpretatio, qua res corporeas et sensibiles, ad intelligibiles ac cœlestes, incolumi tamen litteræ sensu, referunt.

Hoc ergo genus interpretandi summe est ab Eusebio frequentatum. Illud autem hujusmodi est, ut sicubi inimici insurgentes et tumultuantes exprimantur, quod in psalmis frequentissime occurrit, id vel ad Judæos contra Christum frementes et machinantes, vel ad Ecclesiam ab hostibus, scilicet a principibus hujus sæculi, aut a dæmonibus oppugnatam, vel ad fidelem animam vexatam a spiritibus immundis, referatur : si læta et jucunda efferrantur, cœlesti Jerosolymæ, sive Ecclesiæ, seu Christiani cujuslibet animæ, totum adscribatur : si flumina inundantia memorentur, id de confluenti ad Christi doctrinam gentium multitudine intelligatur. Quam explanandi viam, non Eusebius modo, sed etiam Theodoros Heracleotes, Chrysostomus, Theodoretus et alii plerique sectati sunt, qua in parte si unum noris, omnes noris. Neque tamen inter mystagogicas interpretationes accensendæ illæ, quæ litteram ipsam ad unum Christum referri nec infrequenter comprobant ; ut exempli causa, cum Eusebius psalmum xvii, *Deus, Deus meus, respice in me,* in uno Christo impletum esse asseverat : in hoc enim et in similibus, ut nemo non fateatur, sensus ipse literalis Christum respicit. Hæc de interpretandi ritu dicta sunt.

V. Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium.

Cæterum Eusebius Origenis expositiones haud obscure sectatur, tam quod ad ipsam explanandi rationem, quam quod ad verborum seriem ; ut in manuscriptis et editis catenis videre est : nam commentarios Origenis plenos integrosque jamdiu amisimus : ejus porro commentarios semel memo-

(a) Pag. 316.

rat Eusebius ad psalmum cxviii. Theodoretus item, qui plerumque ab Eusebiana interpretatione deflectit, non raro tamen illa pene ad verbum utitur, etsi breviora ut plurimum stylo : nam Eusebius, ut jam diximus, ita prolixas subinde periodos ducit, vix ut seriem deprehendas, et ubi sententiam claudat non ita facile comperias. Asterii vero interpretatio psalmi iv, quam commentario Eusebii in eumdem psalmum subjunximus, a quodam scholiaste invecta est, qui Asterium Arianum esse indicat, scilicet sophistam illum circulatorum, qui in ipsis Arianismi exordiis contra catholicos antistes classicum canebat, et doctrinam de Filio Dei spargebat, vel ipsa Arianica deteriore. Ex hoc autem specimine deprehendas, Asterium partim litteralem, partim mystagogicum interpretandi morem sectatum : nec iis ingenii doctrinæque partibus instructum, quæ fuissent ad tantum opus perficiendum satis. Scholiastes porro ille non Asterium modo Arianica labe aspersum indicat, sed etiam Eusebium, sicubi ad Arianismum deflectit, ut Arianum traducit, ut suo loco videas.

VI. Antiquis interpretibus frequenter utitur. LXX Interpretes.

Nihil autem his in commentariis præstantius, nihil pretiosius frequentissimo illo veterum interpretum usu. Atenim multo plura ex Aquila, Theodotione et Symmacho affert Eusebius, quam in Drusii vel Nobilii collectionibus usquam compareant, ita ut ejus adminiculo non raro psalmos integros, ex Symmachi maxime versione, restaurare liceat. Illas porro versiones modo ad litteralem, modo ad mystagogicam asserendam sententiam usurpat : nonnunquam ad decem versus una serie affert : expositionesque eorum Septuaginta Interpretum versioni anteponendas asserit haud infrequenter. Aquilam Hebraicæ litteræ servientem, δουλεύοντα τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, hic et in evangelica Demonstratione multis in locis nuncupat. Is nimirum ita litteræ hæsit, ut dum verba redderet, sententiam non ita curaverit. Symmachum sæpe mirabilem dicit interpretem, ejusque versione utitur libentius, frequentius et copiosius. Ambos tamen ait in gratiam Judæorum prophetias de Christo aliam in sententiam derivasse : Ἰουδαϊκώτερον, sic ille, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος τὴν ἐρμηνείαν ἐκτεθείκασι, id est, *Modo ad Judaicam doctrinam propius accedente, Aquila et Symmachus interpretati sunt.* Nam in Demonstratione evangelica (a) ait utrumque Judæum aut semi-Judæum fuisse. Theodotionem cum laude memorat ; et accuratum interpretem ait. Quinta minus frequenter, Sexta vero rarissime interpretationibus utitur. Notas in hujusmodi versiones raras et brevissimas dedimus : quia a multis jam annis ad Hexaplorum excerpta ex codicibus cum editis tum manuscriptis colligenda animum appuli : quodque habui cæteris quæ tractabam otii, huic provincie consecrari : et jam tanta eo-

tum accessio facta est, ut quadruplo saltem plura penes nos habeamus, quam Nobilius et Drusius ediderint. His propediem postremam admovere manum, eaque publicare animus est. Quare a prolixioribus in veteres interpretes notis consulto abstinuimus, ne sub hæc actum agere cogeremur.

Ait Eusebius Septuaginta Interpretes cum Ptolemæi Philadelphi tempore vertendis Scripturæ sacræ libris operam darent, loca quædam, queis Christi ortus apertius prænuntiaretur, ne in Græcorum, quibus versio parabatur, notitiam venirent, obscurius interpretatos esse. Qua de re adeundus ipse, cum psalmi LXXXVI, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*, expositionem edit. Nec silentio mittendum est, Eusebium persæpe Scripturæ sacræ loca secus, quam in exemplaribus hodiernis leguntur, afferre, partim quod exemplaria sua variam lectionem præferrent, partim quod ille nonnunquam sine prævia monitione aliorum interpretum lectiones admisceat: partim etiam quod plerumque memoriter Scripturarum dicta enuntiet, ac synonyma et extranea verba interserat.

CAPUT V.

DE REBUS DOCTRINAM SPECTANTIBUS IN HOC COMMENTARIO.

I. In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius. II. Sanctorum merita nobis prodesse putat. III. Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat. IV. Quid de libero arbitrio sentiat. V. Gratiam indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet. VI. Et prædestinationem post prævisa merita.

Haud ingratum lectori fore speramus, si quæ sparsim variisque in locis, quo fors tulit, inducta sunt doctrinæ capita, hic in unum collecta ipsi offeramus, cum ad manum nobis sit ea, quæ assidua tractatione hinc inde decerpimus, una complecti; ut labore diuturno partha harumce rerum notitia, eruditus ingratiæ perquisitionis tædium leveat.

I. In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius.

Æstimat Eusebius non sine audacia et temeritate credi posse, scriptores illos, qui afflante Numine divinas nobis litteras transmiserunt, vel in minimis errasse; ita ut etiam nomen pro alio vel ex imprudentia vel ex incogitantia substituerint. Id diserte ait, explanando titulum psalmi xxxiii, in quo dicitur immutasse David vultum suum coram Abimelech: ubi Achimelech legendum, atque in exemplaribus, *beth* in *cap* mutatum fuisse putat Eusebius: quod sane ob litterarum *beth* et *cap* inter se affinitatem perfacile fuit. Tum allata eorum sententia qui dicerent, Achimelech pro Achis positum fuisse, ibique agi de Davidis in Geth peregrinatione, ubi cum periculum capitis immineret, insaniam ille simulavit, et immutavit vultum suum coram Achis rege Geth; hæc in adversum reponit ille: *At ego audax temerariumque facinus, ἔργον δὲ*

(a) Cf. *De præparatione evang.*, p. 575.

ἄθρσὺ καὶ προπετές, arbitror illud esse, pronuntiare confidenter divinam Scripturam lapsam esse, et tale vitium præferre, ut pro viro alienigena sacerdos Domini ponatur, cum maxime Hebraica lectio et reliqui interpretes omnes Achimelech circumferant. Ubi notes velim Hebraicam lectionem hodie אַבִּימֶלֶךְ circumferre, et in Græcis Bibliis Ἀβιμέλεχ: unde patet Eusebii exemplaria diversam ab ea, quæ nunc habetur, lectionem prætulisse. Utut vero sit de Eusebii in memoratum titulum opinione, quæ fortassis non omnibus placitura est, putat sane ille nefas esse vitium, si quod vel minimum subsit, in scriptorem sacrum refundere.

II. Sanctorum merita nobis prodesse putat.

Ait non semel Eusebius sanctorum, sive martyrum, sive aliorum Deo acceptorum hominum merita, subsidio apud Deum nobis esse. Sic psal. LXXVIII, vers. 10: *Ad hæc in precibus tempore persecutionis dicenda instituimur, hostiarum. et holocaustorum loco sanguinem sanctorum martyrum proponentes, achujusmodi supplicationes emittentes;* et vers. 11: *Nos siquidem non digni habiti sumus qui ad finem usque certemus, ac pro Deo sanguinem funderemus; sed quia filii sumus eorum qui hæc sunt perpessi, virtute patrum nostrorum ornati, precamur ut illorum gratia misericordiam consequamur.*

III. Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat.

Veram Christi in Eucharistia præsentiam (a) profitetur cum hunc versum explicans, *Cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos* (Psal. LXXX, 17), ait: Κατὰ τοῦτο δὲ πλήρου καταξίωσης αὐτοῦς τῆς οικείας τροφῆς, οὐ μόνον σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου καὶ πνευματικῆς, ὁπηνίκα πρώτοις αὐτοῖς ἐπέδημι ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τροφὴν αὐτοῖς παρείχεν τὸν ἐπουράνιον ἄρτον, ΑΥΤΟΣ ἘΑΥΤΟΝ, id est: *Tunc porro proprio illos cibo replere dignatus est, non corporeo solum, sed etiam cœlesti et spiritali, cum ad ipsos primos Christus Dei peregrinatus est, atque in cibum ipsius cœlestem panem, ipse semetipsum, dedit. Ad psalmum vero xxxvi, hæc habet: Κατατροφῶν δὲ τοῦ Κυρίου δυνήσεται ὁ τῆς ψυχῆς τὰ ἀισθητήρια κεκαθαρισμένος, ὡς δύνασθαι ἐσθίειν τὸν ζῶντα ἄρτον καὶ τὰς ζωοποιούς αὐτοῦ σάρκας, πίνειν τε τὸ σωτήριον αὐτοῦ αἷμα. Τοῦτοις τραφόμενος καὶ παινόμενος, τῆς ἐνθέου μέθης ἀπολαύων, κατατρίψῃσιν τοῦ Κυρίου, id est: *Delectari autem in Domino valebit, quisquis animæ sensibus puris purgatisque fuerit, ita ut panem vivum et vivificas carnes ejus edere possit, ac salutarem ejus bibere sanguinem. His enutritus et impinguatus, divina fruens ebrietate, « delectare in Domino. »**

IV. Quid de libero arbitrio sentiat.

Liberum arbitrium in homine ad bonum malumve deligendum sic explicat ille, ad psalmum xxxv: Ἀκαλύπτως δὲ ὁ τοιοῦτος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ, ὡς καὶ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομίαν

εἶναι καὶ ὄδον. Πάνυ δὲ ταῦτα ἐκὼν εἴλετο· ἅτε δὲ αὐτεξουσίος ὢν, καὶ δυνάμενος μὲν τὴν ἀγαθὴν μετελθεῖν ὁδὸν, μὴ βουληθεὶς δέ. Hoc est: *Palam autem ille se peccato dedit, ita ut verba oris ejus iniquitas et dolus essent. Hæc autem ipse admodum libere elegit, utpote liberi arbitrii, penes quem erat viam adire bonam: quod ille noluit. Quamobrem dictum est, «Noluit intelligere ut bene ageret: sed iniquitatem meditatus est in cubili suo.»* Et ad psalmum LVII: *Ἐπειδὴ γὰρ φύσεως ἐλευθέρας καὶ αὐτεξουσίου γενόμενοι, διακριτικοὶ τε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου, τὴν τε εἰς ἐκάτερα ῥοπὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένοι, οὐκ ὁρθῶς ἐχρήσαντο τῷ κριτηρίῳ, οὐδὲ ἠγάπησαν τὴν εὐθείαν, καίπερ εἰδότες αὐτὴν, οὐδ' ἔργοις μετῆλθον τὴν δικαιοσύνην, ἣν λόγῳ μόνῳ καὶ χεῖλεσιν ἐπηγγέλλοντο, τῷ παλαιῷ δὲ ὅφει ὁμοιωθέντες, ἀσπίδος κωφῆς χεῖρους ἐγένοντο· τούτου χάριν ἐπακούσατε τίνα καὶ αὐτοὺς περιμένει, id est: *Quoniam enim libera et sui arbitrii natura præditi, vi internocendi boni et contrarii instructi, atque liberam ad utrumlibet inclinationem nacti, non recte iudicio suo sunt usi, neque rectam viam, etsi notam sibi, dilexerunt, neque operibus justitiam adierunt, quam verbis duntaxat et labiis sunt professi, veterique serpenti similes, aspide surda deteriores evasere; ideo quæ, ipsis eventura sunt audite.* Similiter de Hebræis agens, psalmi LXXVII ad hunc versum, *Et oblitii sunt benefactorum ejus, ita loquitur: Πάντων γὰρ τούτων λήθην πεποιτημένοι, τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιδεδειγμένων, ὅπλα ἤρανο κατὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ βουληθέντες τῷ νόμῳ αὐτοῦ πορεύεσθαι· καίτοι ἐπ' αὐτοὺς κειμένου τοῦ δύνασθαι, καὶ τοῦ βούλεσθαι, id est: *Nam omnium eorum oblitii, quæ patribus suis ostensa sunt, arma tulerunt contra Deum, cum nolent in lege ejus ambulare, etiamsi penes ipsos esset ut possent et vellent.***

V. Gratiam indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet.

Ne quis vero opinetur putare Eusebium, ex solo liberi arbitrii motu hominem, nec gratia fultum, bonum perinde atque malum adire posse; huic suspicioni occurrit ille his verbis: *Quos præscientia sua prævertens Deus, antequam in lucem prodirent, tales futuros esse noverat; sed tamen permisit ut nascerentur, gratia sua ipsis quoque concessa, ut palam eorum propositum fieret, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτοῖς δωρησάμενος, εἰς τὸ φανεροῦς γενέσθαι τὴν προαίρεσιν. Siquidem et ordinem justorum rectam ac minime deflexam viam suapte voluntate initurum prævertens Deus noverat. Deinde utrique ordini liberum arbitrii motum dimisit, concedens ut in stadio cursum conficerent. Ac cum universos natura similes constituisset, voluntate sua quemque meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote qui sui ipsorum domini, sui juris, ac liberi quoad motum essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis rectam, obliquam aliis viam cooptantibus. Pari sententia de Juda loquens hæc habet ad psalm. XL: *Sed, «in quo speravi,» ait; vel secun-**

dum Aquilam, «confisus sum;» aut ut Symmachus. «confisus eram:» quandoquidem ipsum paribus atque cæteros apostolos donis affecerat. Confidebatur autem ei Saluator, et bonam de ipso spem habebat, quia in eo liberum arbitrium esset. Neque enim Judas ex hujusmodi natura erat, quæ non posset salutem consequi; sed poterat, si quidem voluisset, ut et cæteri apostoli, a Filio Dei erudiri, ac bonus probusque discipulus effici. Unde palam est eum gratiam versatilem, ad utrumlibet, sive bonum sive malum indifferenter, in omnibus prorsus hominibus, etiam impiis et peccatoribus, constituisse.

VI. Et prædestinationem post prævisa merita.

Nec minus aperte prædestinationem post prævisa merita docet ad psalm. LVI, ubi hanc Pauli sententiam explicans, *Nam quos præcivisset, et prædestinavit* (Rom. VIII, 29), etc., ait: *Ἄσπερ οὖν τούτους προγούους μέλλοντας ἀγαπᾶν αὐτὸν προώρισεν· οὕτως καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ προεργῶ μέλλοντας λαλεῖν δικαιοσύνην διὰ τὸ γινώσκειν αὐτὴν, οὐ μὴν καὶ τοῖς ἔργοις αὐτὴν μετελευσομένους, διὰ τὸ ταῖς χερσὶν ἀδικίαν συμπλέκειν, τούτου χάριν ἀπηλλοτριώσεν ἀπὸ μητρῶος, καὶ ἐν πλανωμένοις καὶ λαλοῦσι ψευδῇ παρ' ἑαυτῷ κατηγορήθησε πρὶν γενέσθαι, συνεχώρησέ τε, εἰδὼς αὐτοὺς τοιοῦτους ἐσομένους, εἰς φανερόν ἐλθεῖν, ὡς ἂν τὸ διάφορον τῶν δικαίων καὶ θεοσεβῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς τῶν χειρῶν παραθέσεως διαλάμψειεν. Μῖδς γὰρ ὄντες φύσεως οἱ πάντες, οἱ μὲν ἐκόντες εἴλαντο τὰ κρείττω, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ὠδεύσαν, αὐτεξουσίῳ προαίρεσει χρῆσάμενοι. Id est: *Quemadmodum igitur cum eos præcivisset, qui amaturi ipsum erant, etiam prædestinavit eos; sic et impios cum prævidisset justitiam quidem locuturos, utpote qui nossent illam, sed ipsam tamen non operibus adituros esse, qui injustitiam manibus complicaturi erant; ideo alienavit eos a vulva, et, vel antequam fierent, in errantium et mendacia loquentium numero apud se computavit: permisitque tamen, etsi tales futuros esse nosset, ut palam prodirent, quo præstantia justorum et religiosorum hominum ex pejorum comparatione eluceret. Nam cum ex una omnes natura constarent, libero usi arbitrio, alii quidem sponte bonum elegerunt, alii contrariam iniere viam. Quæ omnia ita perspicue enuntiantur, ut Œdipo non egeant.**

CAPUT VI.

EUSEBII DE VERBO ET FILIO DEI SENTENTIA.

I. Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opiniones. II. Eusebius docet unitatem deitatis in uno Patre servari. III. Filium longe minorem Patre. IV. Diversæ substantiæ. V. Interpres Latinus «Demonstrationis evangelicæ» de industria Eusebium ad catholicam sententiam detorsit. VI. Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna. VII. Grandis paralogismus Eusebii. VIII. Non obscure docet Filium non esse vere Deum. IX. Quo sensu Filium Deum esse dicat. X. Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat. XI. Cum Arianis plane consentit. XII. Qua sententia τῷ ὁμοσιῳ, sive consubstantiali, subscripserit. XIII. Quo sensu ἐξ οὐκ ὄντων neget, et genitum Filium dicat. XIV. Filium negat æternum.

XV. *Summa doctrinæ Eusebii.* XVI. *Ægre defenditur.* XVII. *Arianum probant tam gesta quam scripta.*

I. Variæ circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opiniones.

Jamdiu inter doctos disceptatum est, quæ vera fuerit Eusebii Cæsariensis de Filio Dei opinio; alii enim catholice sensisse defendunt, nec quidpiam Arianæ labis in scriptis ejus deprehendi pugnant; vel si quid deprehendatur, in iis certe scriptis observari, quæ ante Nicænam synodum edidit; in posterioribus non item: alii contra ab Arianismi exortu, ad obitum suum, adeo manifestas cum gestis tum scriptis suis dedisse contendunt Arianismi notas, ut incunctanter inter Arianorum primpilares connumerandum censeant. Talemne, inquit, hominem, qui semper augendæ Arianicæ rei tam acriter adlaboravit, qui diuturnas cum Arianis ad restituendum Arium excubias egit, qui capitalibus odiis catholicæ rei proceres assidue exagitavit, catholicum censeamus? Hinc si scriptis ejus attendas, aiunt, probe cum gestis consonare deprehendes: nam qui Filium passim minorem Patre, alterum Deum inferiorem, ac ministrum purum ait, qui catholicus habeatur? Ego vero iis qui orthodoxum Eusebium censent ad tanti viri purgationem astipulari peroptarem, si per ejus scripta liceret; at secus suadent cum cætera ejus opera, tum maxime hi commentarii, ubi Arianismum aperte profitetur. Non ex aliqua igitur præjudicata opinione ad eam sententiam accedimus: nedum enim ægre seram, summopere gaudebo, si quis ab eo non modo culpam, sed etiam suspicionem, dinovere possit: idque mihi non minus ex voluntate, quam præter opinionem cadet. Vereor enim ut qui catholicum Eusebium affirmant, tantam in adversum mox profereandam locorum silvam concoquere, et ad sincera dogmata detorquere valeant. Eusebii itaque de Verbo et Filio Dei sententiam certa capita distinctam, tam ex his commentariis, quam ex aliis ejus scriptis, maximeque ex *evangelica Demonstratione*, et ex libris *Contra Marcellum* in medium afferemus: eamque sententiam amplectemur, quæ ab ipsa rei veritate et perspicuitate suadebitur.

II. Eusebius docet unitatem Dei in uno Patre servari. —

III. Filium longe minorem Patris.

Ab unitate Dei ordiri operæ pretium erit, quam Eusebius in uno Patre servari, neque Filium, multoque minus Spiritum sanctum, in ejusdem unitatis consortium venire clare et multis in locis affirmat. Patrem enim in se totam deitatis plenitudinem, excluso Filio, complecti indicat, dum ipsum solum passim vocat, τὸν τῶν ὄλων Θεόν, τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, τὸν ἐπέκεινα πάντων Θεόν, id est, *Deum universorum, Deum supra omnia, Deum ultra omnia*; Filiumque contra nuncupat, δεύτερον Θεόν, δεύτερον Κύριον, *secundum Deum, secundum Dominum*. Ne quis vero reponat, Patrem ideo Deum universorum ab Eusebio vocari, quod sit origo et fons Trinitatis, et in ratione principii primus existat; hoc catholicum interpretandi genus respuere

A occupat Eusebius, dum ait ad psalmum Asaphi decimum: Ἴνα μὴ τις αὐτὸν ψιλὸν ὑπολάβοι ἄνδρα καὶ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον, θεολογεῖ αὐτὸν ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας, φήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. Καὶ ὅπως μὴ παραχθεῖ τις εἰς τὸν περὶ μοναρχίας λόγον, Θεὸν ἀκούων τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ πλείονας θεοὺς ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν ἐξῆς κατηγορουμένους, μονουσιγὸν παρακλειζόμενος μὴ ἀποκνεῖν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ οἱ διαβαλλόμενοι τοῦ ἔθνους ἀρχοντες θεοὶ ἡξιώθησαν ὀνομασθῆναι, ποῖος ἂν γένοιτο κίνδυνος τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κεκραταιωμένον Θεὸν ὁμολογεῖν; id est: *Ne quis ipsum merum hominem, et multis aliis similem, arbitraretur, ipsum hic Deum prædicat his verbis: Deus stetit in synagoga deorum.* Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii, rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens; congruenter hic multos deos nominat eos, qui sub hæc incensentur: tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit, si virum dexteræ Dei et Filium hominis confirmatum, Deum fateamur? Clarius autem in expositione psalmi LXXXVIII, vers. 7, idipsum exprimit his verbis: Δοκεῖ δέ μοι ὁ Προφήτης... ὑπερεκπλήττεσθαι τὸν ἐπέκεινα πάντων, καὶ ὑπερ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶτ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπεφωνηκέναι τὸ, Ὅτι τις ἐν νεφέλαις ἰσθῆσται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθεσι τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα δὲ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα σώζοι ἂν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοίκειος γὰρ καὶ ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱοῖς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτίον, καὶ τὸ συγκρίνειν ἐτέροις τολμᾶν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἂν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος υἱοῖς Θεοῦ συγκρίνειν Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ, καὶ τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ καὶ ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνειν. Id est: *Videturque mihi Propheta.... eum qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei cum stupore considerare: deinde ex admiratione hæc effari: Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino? sive secundum Symmachum, Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei? Hæc de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam; de Patre vero ac Deo universorum secus: impropria enim et impia comparatio esset. Nam filius Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus, filiis Dei comparatur, ac dicitur eum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur? Hic manifeste vides Filium longe inferiore quam Patrem gradu ab Eusebio reponi; ita ut nec ad unitatem Dei, nec ad unitatem principii universorum pertineat, neque deitate cum illo primo principio unum*

ait. Nam ubi dictum illud, *Deus stetit in synagoga A deorum*, de Filio Dei explicat, ac nihil metuendum ait, etsi Filius Deus vocetur, ne unitas principii et deitatis tollatur; non veram ille causam asfert, cur hinc nulla multiplicitas deorum metuenda sit, quia scilicet Pater et Filius, unus Deus, unum principium rerum sunt; sed, ait, quoniam ipsi homines dii vocantur, quin ulla hinc deorum multiplicitas inferri possit, posse pariter Filium Deum dici, quin multos esse deos suspicemur. Etenim ut in loco sub hæc allato significatur, longe inferioris gradus est, quam ut possit ad primam illam Dei unitatem pertinere, utpote quem creaturis comparare liceat, etsi multo excellentior iis sit: quod de Patre asserere impiissimum et improbissimum esse ait Eusebius. Similia habet in *Demonstratione evangelica*, l. vi, p. 257, ubi de Patre et Filio talia fat-
 Ἐπειὶ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀρχὴν ἐπιγράφεται τὸν αὐ-
 τοῦ Πατέρα. Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεὸς, κατὰ τὸν
 Ἀπόστολον, hoc est: *At vereris, mi homo, ne, si duas*
fateare substantias, duo item principia inducas, et a
monarchica deitate excidas. Discas igitur, quod cum
unus sit sine principio et ingenuus Deus, Filius autem
ex illo gignatur, unum necessario principium
fuert, monarchia et regnum unum; quia ipse Filius
Patrem suum principium ascribit: caput enim Chri-
sti Deus est, secundum Apostolum (I Cor. xi, 3).
 Ubi videas monarchicam sive unam illam et prima-
 riam deitatem, ex Eusebio in Patre solo servari.
 Quia vero aliquam Patris et Filii unitatem esse
 concedere necesse fuit secundum illud: *Ego et Pa-*
ter unum sumus (Joan. x, 30), animadvertite in quo
 talem constituat unitatem Eusebius, l. iii *Contra*
Marcellum, c. 19, p. 192: Καὶ δὴ κατὰ τοῦτον τὸν
 τρόπον ἐν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες
 γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν
 Πατέρα ἐν εἶναι ἔλεγε, φάσκων· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ
 ἐν ἕσμεν· οὕτω καὶ πάντας ἡμᾶς, κατὰ τὴν αὐτοῦ
 μίμησιν, τῆς ἐνότητος τῆς αὐτοῦ μετασεῖν εὐχε-
 ται· οὐ κατὰ Μάρκελλον τοῦ Λόγου ἐνωμένου τῷ
 Θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ συναφθησομένου· καθὼς δὲ ἐμαρ-
 τύρησεν ἡ ἀλήθεια, ὁ Σωτὴρ αὐτὸς εἰπὼν· Τὴν δό-
 ξαν ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν,
 καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἕσμεν. Hoc est: *Atque ad hunc*
modum nos omnes cum Patre et Filio unum erimus.
Quemadmodum enim ipse se et Patrem unum esse
dixit, « Ego, inquires, et Pater unum sumus; » ita
quoque, ut ad ipsius imitationem nos omnes ejus-
dem unionis participes simus, precatus est. Non quod
Verbum, ut Marcellus vult, uniatur Deo, et substan-
tialiter ipsi conjungatur: sed ut veritas, ipse Serva-
tor scilicet, testificatur dicens: « Gloriam quam de-
disti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum
sumus (Joan. xvii, 22).» Ubi unitatem illam substan-
 tialitatem Patris cum Filio dilucide explodit
 Eusebius; vultque tantum illam unitatem conce-
 dere, qua ex dignatione quadam Pater Filium glori-
 æ suæ participem efficit, ut et Filius nos ejusdem
 gloriæ consortes reddidit. Sub hæc autem eidem
 comprobandæ sententiæ totus insistit, atque ita de-
 mum concludit: Οὕτως οὖν ἐν εἶσιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ
 Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης, ἧς τοῖς αὐτοῦ
 μαθηταῖς μεταδίδους, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτοῦς
 ἡξίου, hoc est: *Ita Pater et Filius unum sunt com-*
munionis gloriæ: quam cum discipulis suis imper-
liat, ejusdem eos unionis participes efficit. Qua in re
 grandi paralogismo utitur Eusebius, ut infra vide-
 bitur, dum unitatem illam gloriæ, in quam ex di-
 gnatione tantum discipuli Christi vocantur, pari
 modo a Patre communicari Filio suo, atque hinc
 substantialem unitatem excludi, contendit. Hanc
 porro deitatis unitatem et monarchiam sexcentis in
 locis (a) docet ille, quæ ne longius abducatur in-

(a) *Comment. in Psal.* p. 86, 344, 357, 358, 372, 376, 377, 410, 426, 491, 535, 534, 582, 584, 597, 598; *Demonstr. evang.* 147, 148, 149, 248, 255;

Contra Marc. 65, 66, 69, 70, 90, 96, 106, 107, 110, 127, 141.

dicare solum sufficit. Cæterum ubi vox ὑπόστασις A occurrit, nos substantiam vertimus; tum quia sic Eusebii ævo ex recepto more accipiebatur, ut habet Athanasius; tum quia, cum Eusebius diversam in Patre et Filio substantiam admittat et doceat, inutilis sane fuerit personarum et hypostasium vulgata distinctio.

IV. Diversæ substantiæ.—V. Interpres Latinus Demonstr. evangelicæ Eusebium de industria ad catholicam sententiam detorsit.

Licet autem ex præmissis propalam sit Eusebium diversam a paterna substantiam et deitatem in Filio constituere: nam duas in allatis locis substantias aperte profitetur: et sane qui unitatem principii et deitatis in uno Patre, excluso Filio, B servat, consequenter aliam in Filio et diversam substantiam et deitatem, si quidem Deus sit, statuat necesse est; e re tamen fuerit ex multis pauca Eusebii loca in medium asserre, ubi ille substantiam et deitatem Filii, a paterna aliam et diversam, separatam, ipsique multo inferioriorem demonstrare nititur: unde etiam planius evadat quod superius probatum est, Eusebium videlicet unitatem principii et deitatis in uno Patre, excluso Filio, statuere. Ait igitur in *Demonstratione evangelica*, l. iv, c. 3, p. 147: Ἀλλὰ τοῦ μὲν αἰσθητοῦ φωτὸς ἀχώριστος ἡ αὐγὴ, ὁ δὲ Υἱὸς ἰδίως παρὰ τὸν Πατέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφέστηκε. Καὶ φωτὸς μὲν ἡ αὐγὴ χωρὰν ἐνεργείας ἐπέχει, ὁ δὲ Υἱὸς ἑτερόν τι ἢ κατὰ ἐνέργειαν τυγχάνει, καθ' ἑαυτὸν οὐσιωμένος. Καὶ πάλιν, ἡ μὲν αὐγὴ συνυπάρχει τῷ φωτὶ, συμπληρωτική τις οὖσα αὐτοῦ· ἄνευ γὰρ αὐγῆς οὐκ ἂν ὑπασταίη φῶς, ὁμοῦ τε καὶ κατ' αὐτὸ συνυφέστηκεν· ὁ δὲ Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ προϋφέστηκεν, ἢ μόνος ἀγέννητος ἦν. Καὶ ὁ μὲν καθ' ἑαυτὸν τέλειος καὶ πρῶτος, ὡς Πατὴρ, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ συστάσεως αἴτιος, οὐδὲν εἰς συμπληρωσιν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνων· ὁ δὲ ὡς ἐξ αἰτίου γεγονώς υἱὸς, δεῦτερος οὐ ἔστιν υἱὸς καθίστηκε, παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ εἶναι, καὶ τοιοῦδε εἶναι εἰληφώς. Καὶ πάλιν, ἡ μὲν αὐγὴ εὖ κατὰ προαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἐκλάμπει, κατὰ τι δὲ τῆς οὐσίας συμβεβηκὸς ἀχώριστος· ὁ δὲ Υἱὸς κατὰ γνώμην καὶ προαίρεσιν εἰκὼν ὑπέστη τοῦ Πατρὸς. Βουλθεὶς γὰρ ὁ Θεὸς γέγονεν Υἱοῦ Πατρὸς, καὶ φῶς δεῦτερον κατὰ πάντα ἑαυτῷ ἀφωμοιωμένον ὑπεστήσατο. Quæ sic ego interpretor: *Sed a sensibili quidem lumine splendor separari non potest, Filius vero seorsum a Patre per seipsum subsistit. Ac luminis quidem splendor locum efficientiæ obtinet, Filius autem aliud quidpiam quam secundum efficientiam est, per seipsum substantia præditus. Rursum, splendor simul existit cum lumine, illudque quodammodo complet: nam sine splendore lum'n nequaquam subsistat, simulque cum illo ac secundum illud subsistit; Pater autem Filio præexistebat, et ante ortum ejus exsistebat, quatenus solus non-genitus*

erat. Et ille quidem per seipsum perfectus et primus, utpote Pater, et constitutionis Filii causa, nihil ad deitatis suæ complementum a Filio accipiens; hic autem tanquam ex causa factus filius, secundus est ab eo cujus est filius, quippe qui a Patre et ut sit, et ut talis sit, acceperit. Ac rursus, splendor quidem non ex proposito et voluntate luminis splendet, sed secundum accidens quidpiam a substantia inseparabile; Filius vero ex sententia et proposito voluntatis, imago Patris substitit. Volens enim Deus Filii Pater exstitit, ac secundum lumen per omnia simile sibi subsistere (a) fecit. Ubi interpres sive ex insito erga Eusebium affectu; sive alia ignota de causa, multa secus posita ad catholicam sententiam pro more suo deflexit: nam illud, καθ' ἑαυτὸν οὐσιωμένος, sic transtulit: *Non per seipsum substantiam nactus, sed a Patre; cum disparatam omnino sententiam efferat Eusebius, scilicet, per se et seorsim substantiam habens. Pari modo illud: Ὁ δὲ Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ προϋφέστηκεν, ἢ μόνος ἀγέννητος ἦν* sic ille vertit: *At a Patre Filius procedit, et illum generat, at ipse non genitus est. At vera sententia hæc est: Pater autem Filio præexistebat, et ante ortum ejus exsistebat, quatenus solus non genitus erat.* Sic etiam ille fere ubique Eusebii dicta in aliam sententiam detorsit, ut catholicum redderet: nam lib. iv, c. 15, p. 173, hæc Eusebii verba, Καὶ μόνον ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Θεὸν Λόγον, μετοχῇ τε τῷ γεννήσαντος, ἀγεννήτου καὶ πρώτου καὶ μεζονος, Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἀποφανθέντα, Χριστὸν καὶ ἡλειμμένον ἀπεκάλεσε, sic transtulit ille: *Et qui solus ex illo genitus Deus Verbum, communicatione gignentis ingeniti, Deus de Deo est declaratus, Christum atque unctum vocavit; ubi voces illas πρώτου καὶ μεζονος, primi et majoris, prætermisit ille, sic autem vertendum fuit: Et solum ex ipso genitum Deum Verbum, participatione genitoris non-geniti, primi et majoris, Deum de Deo declaratum, Christum et unctum vocavit.* Et p. 181 B: Διόπερ ἐπὶ τούτῳ ἔχρισέ σε, ὦ Θεέ, ὁ ἀνωτάτω καὶ μεζῶν αὐτός, ὁ καὶ σου Θεός, ὡς εἶναι καὶ τὸν χρισόμενον καὶ τὸν χρίοντα πολὺ πρότερον, πάντων μὲν ὄντα Θεὸν, καὶ αὐτοῦ διαφερόντως τοῦ χρισόμενου, ubi in Græcis necessario legas, ὡς εἶναι καὶ τοῦ χρισόμενου τὸν χρίοντα πολὺ πρότερον, alias sententia non constabit. Locum ita vertit, sive potius pervertit interpres: *Propterea ob hanc ipsam causam, unxit te, o Deus, ille, qui tuus quoque est Deus; ut sit et qui ungitur, Deus, et qui ungit: qui quidem sit omnium Deus. Ea porro est vera dicti sententia: Ideo unxit te, o Deus, qui supremus et major, ac tui quoque Deus est: ita ut ungens uncto multo prior sit, cum omnium quidem sit Deus, præsertim vero ejus qui ungitur.* Et p. 236 A: Καὶ ὁ Θεός Ἰσαάκ, ὃ καὶ στήλην ἀνέστησεν ὁ θεοφιλῆς, Θεός μὲν ἦν καὶ Κύριος (αὐτῷ γὰρ λέγοντι πιστευτέον), οὐ μὴν ὁ ἐπὶ πάντων, ἀλλ' ὁ ἐκείνου δεῦτερος, τὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ἀνθρώπους διακονούμενος καὶ διαγγέλλων, ubi inter-

(a) Quo sensu per omnia similem Filium dicat, vide infra.

prés more solito : *Et Deus Isaac, cui et titulum erexit Dei amicus, Deus quidem erat et Dominus (ipsi enim dicenti credendum est), non tamen is qui Pater est et a nullo est; sed qui ea, quæ ad Patrem pertinent, hominibus subministrat et nuntiat.* Ubi vertendum erat : *Et Deus Isaac, cui et titulum erexit vir ille religiosus, Deus quidem erat et Dominus; ipsi enim dicenti credendum est; nec tamen erat ille supra omnia [Deus], sed illi secundus, qui res Patris in hominibus ministrat et nuntiat.* Quæ recidunt in illam superius commonstratam Eusebii sententiam, unitatem scilicet Dei universorum in uno Patre servari, Filio escluso, et in secundum locum ablegato. Similiter p. 138, C, hæc Eusebii verba : "Ὅτε δὲ Κύριον καὶ Θεὸν οἶδε τὸν ἐπιφαινόμενον, ταύταις αὐταῖς σαφῶς κέχρηται ταῖς προσρήσεσι. Κύριον δὲ καὶ Θεὸν οἶτι μὴ τὸν αἴτιον λέγοι, προφανῶς ἐπέδειξαν τῆς θείας Γραφῆς αἱ λέξεις, ἄγγελον Θεοῦ προσειποῦσαι τὸν ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ Κυρίον καὶ Θεὸν προωνομασμένον. Λέπεται τις ἄρα ὧν ἐν τοῖς οὐσί Θεὸς καὶ Κύριος μετὰ τὸν παμβασιλέα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων· εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ πρὸ αἰώνων τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ κρείττων μὲν ἢ πᾶσα ἀγγελικὴ φύσις, μείων δὲ ἢ κατὰ τὸ πρῶτον αἴτιον, ita Latine fecit ille : *Quoties vero Dominum et Deum, eum qui apparet intelligit, his ipsis palam utitur locutionibus : quæd vero Dominum Deumque non eum significet qui Pater est, ipsæ Scripturæ divinæ locutiones in superioribus evidentissime ostendunt, ubi angelum Dei appellat eum quicum de Jacob sermo esset; superest igitur ut queramus, quisnam sit, in iis quæ sunt, Deus et Dominus, præter Patrem omnium, et regem Deumque universi : erit autem hic Verbum Dei, quod est ante sæcula, superior quidem omni angelica natura, profectus autem ab eo, qui Pater est. Sed longe alia profert Eusebius, scilicet : Cum vero Dominum et Deum, qui apparet, esse agnoscit, iisdem ipsis clare utitur appellationibus : quod vero Dominum et Deum dicens, non eum, qui Causa est, significet, evidenter ostendunt divinæ Scripturæ voces, quæ angelum Dei ipsum nuncupant, qui Jacobo [visus] Dominus et Deus antea appellatus est. Restat ergo quispiam inter ea quæ existunt Deus et Dominus, post omnium regem et Deum universorum : is autem fuerit, qui ante sæcula est, Dei Verbum, major quidem omni angelica natura, minor vero illa prima causa.* Ubi de more Eusebii Filium Dei, a primaria illa deitate et omnium causa seclusum, dignitate et ordine ceu medium inter Deum et angelos constituit. Sexcenta alia ex evangelica Demonstratione loca afferre in promptu esset, ubi interpres Eusebium ad catholicam doctrinam vel invitum deduxit : sed hæc lectori erunt ad cautelam satis, ne in Latina versione se Eusebii sententiam episcari posse confidat. Æstimo sane multos interpretis artificio ad Eusebii tutandas partes accessisse : nam is sciens et prudens scripto-

rem Græcum vitiauit, et catholice loqui conpulit.

Jam quo destinavimus pergamus : substantiam ergo Filii Eusebii, aliam et diversam docet a Patris substantia, idque non in præmissis modo locis, sed etiam alibi plerumque ; sic in *Demonstratione evangelica*, lib. v, cap. 1, pag. 213, postquam in quo quadret comparatio Patris et Filii cum luce et splendore, explicaverat ; in quo differant Pater et Filius a splendore et luce sic enarrat : 'Ἄλλ' οὐ τοῖς ὑποδείγμασι κατὰ πάντα τρόπον ὁμοίως, ὡσπεροῦν ἤδη πρότερον εἰρηται. Τὰ μὲν γὰρ ἄψυχα σώματα τὸ συμβεβηκὸς ἐν ποιότησι κέκτηνται· ἡ τε γὰρ αὐγὴ, σύμφυτος οὖσα τῇ τοῦ φωτὸς φύσει, καὶ οὐσιωδῶς συνυπάρχουσα τῷ φωτὶ, οὐκ ἂν δύναίτο ἐκτὸς ὑφ' ἑστάναι τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν· ὁ δὲ γε τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ἑαυτὸν οὐσίωται τε καὶ ὑφέστηκε, καὶ οὐκ ἀγεννήτως συνυπάρχει τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς μονογενῆς Υἱὸς δυνος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένος, hoc est : *Sed non omnimode exemplorum similitudo convenit, ut jam dictum fuit : nam corpora inanimata accidens in qualitatibus obtinent : splendor enim cum naturæ lucis connatus sit, et substantialiter cum luce coexistat, extra idipsum in quo est nequaquam subsistere possit ; at Dei Verbum per se et seorsim substantiam obtinet et subsistit ; neque ingenerate (i. e. ut non-genitus) Patri coexistit ; sed ut unigenitus Filius, solus ante omnia sæcula ex Patre genitus.* Pariterque lib. vi initio præmii, in eo quem supra retulimus loco, ait Filium esse secundam post Patrem substantiam, quæ rebus factis omnibus præsit. Et lib. 1 *Contra Marcellum*, p. 5, ait, eum qui dixerit Patrem et Filium substantia unum, aperte Sabellianum esse ; et p. 25 accusatus a Marcello Eusebius, quod teste Narcisso Neroniadi, duas esse Patris et Filii substantias diceret, rem ille non negat, sed alio rem et sermonem divertit. Tempus me deficeret, si similia Eusebii loca congerere vellem : de industria enim ille passim rem agitat et comprobare nititur (a).

VI. Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna.

Cum ergo Filium diversæ a paterna substantiæ dicat, hinc consequitur ut deitatem aliam a paterna in Filio esse doceat : quod licet eodem recidat, ex ipsis Eusebii dictis planius evadet : unde etiam asseratur quod initio comprobavimus, scilicet Eusebium unitatem deitatis in uno Patre constituere. Ait igitur lib. v *Dem. evang.*, c. 30, p. 255 : 'Ἀλλὰ γὰρ δι' ὄλων τριάκοντα προφητικῶν κεφαλαίων δευτερον Θεὸν μετὰ τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπὶ πᾶσι, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, εἶναι μεμβηκότες, ἐφ' ἑτέραν τῆς κατ' αὐτὸν οἰκονομίας ὑπόθεσιν μεταδησόμεθα. Ubi interpres pro more hæc impia dicta ad catholicam sententiam detorsit : nam sic transtulit : *At enim postquam hactenus ex totis triginta prophetis capitibus, Deum, Salvatorem ac*

(a) Vide comment. in *Psal.* pag. 249, 534 : *Demonstr. evang.*, 148, 155, 202, 230, 253, 254, 235 ; *contra Marcellum*, 4, 69, 79, 104.

Domnum nostrum, Dei Verbum esse didicimus, ad alterum ejus quæ ad eundem pertinet dispensationis argumentum transeamus. Ubi vertendum fuit: *At enim postquam ex totis triginta prophetis capitibus, secundum Deum, post illum supremum et qui supra omnia est, Salvatorem scilicet Dominum nostrum, Dei Verbum, esse didicimus; jam ad aliud ejus œconomiae argumentum transeamus.* Hic vides secundum, sive alterum Deum, a supremo illo et qui supra omnia est, distinctum, prædicari: nam utrique suam deitatem ascribit, alteram supremam et majorem, quæ ad Patrem, alteram minorem, quæ ad Filium, pertineat. Et vero in libro primo *Contra Marcellum*, diserte et sine ambage de Patre ait: *Ὁ τὴν οὐρανὸν θεότῃτα κεκτημένος, qui propriam sibi deitatem obtinet.* Neque enim, ut ille passim loquitur, Filium ad illam primariam pertinere deitatem putat; sed seorsim a Patre minorem esse Deum pronuntiat: nam in secundo *Contra Marcellum* libro, cap. 16 et 17, pag. 126 et 127, pro viribus depugnat hinc Patrem et Filium non eundem esse Deum; sed ex inani illa distinctione, quam in primo Evangelii Joannis versiculo comminiscitur, alium esse Deum qui supra omnia est, alium vero Deum, qui Verbum dicitur. Siquidem, ait ille, hæc evangelistæ verba: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος,* Deum Patrem cum articulo expriment, *πρὸς τὸν Θεόν,* Deum vero Filium sine articulo, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος: ex quo arguit ille, Deum Verbum sine articulo expressum, alium esse Deum ab eo qui cum articulo exprimitur; atque ita Sabellii errori se occurrere putat, qui crederet, Patrem et Filium non eundem modo Deum, sed eandem esse personam, quæ secundum varias intelligendi rationes distingueretur, ac modo Pater, modo Filius et Verbum appellaretur.

VII. Grandis paralogismus Eusebii.

At non videt Eusebius se in impietatem Sabelliana forte deteriore incidere, ac sacro evangelistæ grandem paralogismum affingere. Nam si, ut putat Eusebius, evangelista Deum alium majorem et supremum hic indicet, alium vero minorem et longe inæqualem; incogitanter admodum Joannes, ut ait plerumque Athanasius, res adeo disparatas sine ulla distinctione, uno eodemque vocabulo utramque copulans, significavit: *Et Verbum, ait, erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1).* Nam quis non voci, *Deus*, conjunctim repetitæ, eandem utrobique significationem statim aptaverit? Quis eandem vocem, his eodem loco enuntiatam, tam disparata significare putaverit? Hinc item longe deterri-
ma impietas consequitur, a qua semper tam vetus quam nova Ecclesia summe abhorruit: nam si Filium alium a Patre Deum esse admittamus, duos esse deos fateamur necesse est, alium majorem aliumque minorem: atque sic in pluralitatem deorum incidamus, et in πολύθεον ἀθεῖαν,

(a) P. 141.

ut habet Gregorius Nazianzenus: sic ὁ θεολόγος Joannes initio Evangelii sui deorum multiplici-
tatem induxerit. Hic se mire contorquet Eusebius, et ne duos cogatur admittere deos tot circuitio-
nibus et ambagibus utitur, ut perplexam arguendi
methodum mirari subeat. Ait igitur Eusebius lib. 11
Contra Marcellum (a): *Δύο ἐντεῦθεν συνείναι, ὡς οὐ
δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο
ἀγέννητα, οὐδὲ δύο ἀναρχα, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρη-
ται, οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομένας
ἀλλήλοις εἰσάγει· εἰδὸ οὐδὲ δύο θεοὺς· ἀλλὰ μίαν ἀρ-
χὴν καὶ Θεὸν εἶναι, τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶ-
ναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ,* hoc est: *Hinc intelligendum est Ecclesiam Dei non duos deos
prædicare: non enim duo non genita, nec duo prin-
cipio carentia, ut sæpe dictum a nobis est, neque
duas substantias, honore pari ex adverso mutuo col-
latas, inducit, ideoque nec duos deos: sed unum
principium et Deum, ipsum Patrem unigeniti et dilecti
Filii esse docet.* Itaque eatenus non duos deos
esse dicit, quatenus solus Pater non genitus et sine
principio, unus Deus et unum principium est, Fi-
lius vero, utpote ipsi inæqualis, non in primaria et
una illa deitate censetur esse: atqui hinc solum
concludi potest, non esse duos æquales deos, sed
unum Patrem supremum esse Deum: cum autem
Filius, licet impar et minor, Deus tamen esse dica-
tur, hinc sane consequetur duos esse deos; majorem
alium, alterum vero minorem.

VIII. Non obscure docet Filium non esse vere Deum. —
IX. Quo sensu Filium esse Deum dicit.

Probe animadvertit Eusebius non posse ratiocinia sua consistere: quamobrem, quæ ipsi una supererat elabendi ratio, ne duos admittere deos cogatur, modo aperte docet, mox nec obscure insinuat Filium non esse vere Deum. In epistola quippe sua ad Euphrationem, ab Athanasio et a Nicæna secunda synodo laudata (b), de Filio talia fatur: *Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι διδάσκει δι' ὧν φησιν· Ἴρα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· οὐχὶ ὡς ἐνός ἔντος μόνου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐνός ἔντος μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ προσθήκης ἀναγκαιοτάτης τοῦ ἀληθινοῦ. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς Θεός· μὲν ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐκ ἀληθινὸς Θεός· εἰς γὰρ ἔστι καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ τινα. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀληθινὸς, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ ἀληθινοῦ, εἴη ἂν καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐ μὴν ὡς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός, hoc est: *Eundem autem et solum verum esse docet his verbis: « Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. xvii, 3), » non quasi unus solus sit Deus, sed quasi unus solus sit verus Deus, cum hoc pernecessario additamento, « verus. » Nam et ipse quidem Filius, Deus, sed non verus Deus: unus est enim solus verus Deus, eo quod non habeat aliquem ante se. Quod si ipse quoque Filius verus est, sed sicut imago veri Dei, Deus fuerit: siquidem et Deus erat Verbum, non tamen sicut ille solus verus Deus. Idipsum diserte declarat iu**

(b) Athan. t. 1; 11 Nic., act. v, p. 366.

Demonstr. evang., cap. 4, pag. 226, his verbis : Οὐκ οὖν διὰ τούτων ὁ μὲν ἀληθὴς καὶ μόνος Θεὸς εἰς ἄν εἴη, μόνος κυρίως τυγχάνων τῆς προσηγορίας · ὁ δὲ δεύτερος μετουσίξ τοῦ ἀληθοῦς τῆς κοινωνίας ἡξίωται, ὅτε ὦν καθ' ἑαυτὸν, οὐτε ὑφεστῶς δίχα τοῦ θεοποιῦντος αὐτὸν Πατρὸς, οὐτ' ἄνευ τοῦ Πατρὸς θεολογούμενος : missa vero interpretis versione, quam ille pro more suo ad catholicam fidem concinnavit, sic nos reddimus : *Itaque ex his verus et solus Deus (a), unus fuerit, qui solus hanc appellationem proprie obinet; secundus autem participatione veri, communicatione illa dignatus est, qui non sine Patre qui ipsum Deum efficit, per se existit et subsistit; neque sine Patre Deus vocatur. Ubi clare dicit solum unum Deum Patrem esse, cui Dei nomen proprie competit, secundum autem Deum participatione tantum a Deo Patre Deum factum fuisse. Cum autem ait secundum illum Deum, cui scilicet non vere et proprie competit quod Deus sit, non sine Patre existere, ad illud Evangelii Joannis respicit : Et Verbum erat apud Deum. Ideo autem Filium Deum dignatione Patris esse (vel potius ex iis quæ supra diximus vocari), ait, quia est imago Patris : non quidem imago quæ eandem quam Patris substantiam obtineat, nam, ut supra comprobatum est, diversam a paterna substantiam Filii constituit; sed imago perfectissima, quantum ea potest esse quæ alia a supremo Deo fuerit. Idipsumque multis in locis tam in Demonstratione evangelica, quam in libris Contra Marcellum declarat. Nam lib. I Contra Marcellum p. 70, de Patre clare et sine ambage ait, Μόνος ἀληθινὸς Θεός · Solus verus Deus. In Demonstratione autem evangelica, l. v, c. 4, pag. 227, suam dilucide de Patre et Filio sententiam explicat, aitque Filium ob suam cum Patre similitudinem Deum vocari, licet non proprie et per se talem nuncupationem obtineat : nam postquam dixerat Filium natura Deum esse, mentem suam sic aperit : Πλὴν εἰ καὶ φύσει μονογενὴς Υἱὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἀνευφημεῖται, ἀλλ' οὐχ ὁ πρῶτος Θεός, πρῶτος δὲ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο Θεός. Καὶ ὅλον γε τοῦτο αἴτιον ἂν εἴη τοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι Θεόν, τὸ μόνον εἶναι φύσει τοῦ Θεοῦ Υἱόν, καὶ μονογενῆ χρηματίζειν, καὶ τὸ δεῖ ὅλου σώζειν τοῦ μόνου Θεοῦ τὴν ἔμφυχον καὶ ζῶσαν νοερὰν εἰκόνα, κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ παρωμοιωμένην, καὶ τῆς θεότητος τε αὐτῆς τὴν ὁμοίωσιν ἐπιφερομένην. Ταύτη τοιγαροῦν καὶ αὐτὸν ὡς ἂν μόνον Υἱὸν καὶ μόνον εἰκόνα ζῶντα τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀνάρχου τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὰς δυνάμεις κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ὁμοιώσεως περιβεβλημένον, ὑπὸ τε τοῦ πάντων τεχνικωτάτου καὶ πανεπιστήμονος ζωγράφου τε καὶ ζωοποιοῦ Πατρὸς εἰς τὸ ἔτι ἀκριβὲς τῆς ὁμοιώσεως ἀπειργασμένον, Θεὸν εἰκότως οἱ θεοὶ ἀναγορεύουσι λόγοι · ὡς καὶ ταύτης μετὰ τῶν ἄλλων παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡξιωμένον προσηγορίας, εἰ ηῤῥότα τε, ἀλλ'*

A οὐκ ἰδιόκτητον αὐτὴν ἐσχηκότα. Ὁ μὲν γὰρ διδῶσιν, ὁ δὲ λαμβάνει. Ὅστε κυρίως καὶ ἓνα ἐκείνον εἶναι Θεόν, καὶ μόνον γὰρ καὶ φύσει ζῶντα, καὶ μὴ παρ' ἐτέρου λαβόντα · τὸν δὲ τῶν δευτέρων ἡξιώσθαι, καὶ τὸ Θεὸν εἶναι λαβόντα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν, ὡς ἂν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, μιᾶς ἐπ' ἀμφοῖν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς θεότητος ἐπινοουμένης, ἐνός τε ὄντος Θεοῦ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἀνάρχως καὶ ἀγεννήτως ὄντος, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἂν δι' ἐσώπτερον καὶ εἰκόνας ἐπιθεωρουμένου. Missa Latini interpretis versione, qui pro more suo hæc ad catholicam sententiam deorsit, sic nos ad verbum interpretamur : *Cæterum etiam natura unigenitus Filius et Deus noster celebretur, at non est primus Deus; sed primus Dei unigenitus Filius, et ideo Deus. In summa hæc causa fuerit quod ille Deus sit, quia solus natura Filius Dei est, ac Unigenitus vocatur, et quia solius Dei animatam, viventem et intelligentem imaginem servat, secundum omnia Patri similem, ac etiam ipsius deitatis imaginem ferentem. Hac ergo de causa ipsum etiam, utpote solum Filium, qui solus Dei imago sit, ac non-genitæ et principio carentis substantiæ Patris virtutibus secundum exemplum similitudinis indutus sit, atque ab omnium peritissimo ac scientissimo pictore ac vitæ auctore Patre, ad accuratissimam similitudinem effectus sit, Deum merito divini sermones appellant; utpote qui cum aliis a Patre hac appellatione dignatus sit, eamque acceperit, non autem ut propriam sibi habuerit. Nam ille quidem dat, hic vero accipit. Ita ut proprie ille unus sit Deus, et solus quidem natura existens, neque ab alio accipiens; hic vero secundo loco dignatus sit, atque a Patre acceperit ut Deus esse obtineat, utpote imago Dei, cum una in ambobus secundum exemplum deitatis intelligatur, uno Deo secundum se sine principio et generatione existente, qui per Filium quasi per speculum et imaginem consideratur. Quorum hæc summa fuerit, eatenus Filius natura Deus est, quatenus natura sua ad similitudinem Dei per omnia effectus est, atque ideo deitatis nomine dignatus est, quæ tamen non ipsi proprie competeat; sed propter similitudinem deitatis quam repræsentabat, Deus vocatur : nec primus Deus est, sed secundas in deitate ex dignatione occupat, non ex*

B *quod ille Deus sit, quia solus natura Filius Dei est, ac Unigenitus vocatur, et quia solius Dei animatam, viventem et intelligentem imaginem servat, secundum omnia Patri similem, ac etiam ipsius deitatis imaginem ferentem. Hac ergo de causa ipsum etiam, utpote solum Filium, qui solus Dei imago sit, ac non-genitæ et principio carentis substantiæ Patris virtutibus secundum exemplum similitudinis indutus sit, atque ab omnium peritissimo ac scientissimo pictore ac vitæ auctore Patre, ad accuratissimam similitudinem effectus sit, Deum merito divini sermones appellant; utpote qui cum aliis a Patre hac appellatione dignatus sit, eamque acceperit, non autem ut propriam sibi habuerit. Nam ille quidem dat, hic vero accipit. Ita ut proprie ille unus sit Deus, et solus quidem natura existens, neque ab alio accipiens; hic vero secundo loco dignatus sit, atque a Patre acceperit ut Deus esse obtineat, utpote imago Dei, cum una in ambobus secundum exemplum deitatis intelligatur, uno Deo secundum se sine principio et generatione existente, qui per Filium quasi per speculum et imaginem consideratur. Quorum hæc summa fuerit, eatenus Filius natura Deus est, quatenus natura sua ad similitudinem Dei per omnia effectus est, atque ideo deitatis nomine dignatus est, quæ tamen non ipsi proprie competeat; sed propter similitudinem deitatis quam repræsentabat, Deus vocatur : nec primus Deus est, sed secundas in deitate ex dignatione occupat, non ex*

C *jure et proprietate : nam Deus ob accuratissimam similitudinem hac illum appellatione donavit. Eusebianæ de Filii deitate doctrinæ luculenta item testimonia affert Nicephorus patriarcha in Antirrheticis, cujus operis non hactenus editi ac luce dignissimi, editionem parat eruditissimus Anselmus Banduricus noster. Hæc igitur excerpta affert ille ex epistola Eusebii ad Constantiam Augustam : Μόνος γοῦν οὗτος μετὰ τὸν ἀνωτάτω Θεόν καὶ Πατέρα δίκαιός ἐστι Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησεν, id est : Hic itaque solus post supremum Deum et Patrem, justus est Dominus, et justitias dilexit; et paucis interjectis :*

D

(a) Lib. I *Contra Marcellum*, pag. 10, μόνος ἀληθινὸς Θεός · et lib. II *Contra Marcellum*, pag. 109, et p. 87, 96.

Ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀρχιερεῖς μέγαν διεληλυθότα A τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· οὐ τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ κορυφαία τῆς θεότητος ἐπέκεινα πάσης κτίσεως διέκοντα, καλύμματι πατρικῷ τῆς ἐνθέου ἀδιόδητος καὶ ἀγεννησίας ἐπικαλύπτεται, id est : *Quia habemus et nos Pontificem magnam, qui cælos præterivit, Jesum Filium Dei, cujus Deitatis suprema et summa, supra omnem creaturam pervadentia, paterno divinæ æternitatis et innascibilitatis operimento conteguntur.* Sub hæc autem clarius : Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ μετώπου στέφανος τῆς ἐνθέου καὶ παντοκρατορικῆς βασιλείας τε καὶ δεσποτείας ἐδήλου προσηγορίαν, ἣν μόνῳ τῷ Μονογενεῖ ὁ ἀνωτάτω καὶ μόνος αὐτοῦ Πατὴρ ἐδώρησατο, Θεὸν καὶ Κύριον καὶ βασιλέα τῶν ὅλων μόνον αὐτὸν μετὰ γε ἑαυτὸν ἀναδείξας, id est : *Corona autem in fronte posita, divini et omnipotentis regni ac dominii appellationem declarat : quam soli Unigenito supremus et solus ejus Pater donavit, Deum, Dominum et Regem universorum solum ipsum post se declarans.* Ubi vides ex Eusebio, Filium, Dei et Domini appellationem ex sola dignatione Patris obtinere, ac secundum a Patre Deum esse, quo respicit etiam ille Commentariorum locus, in argum. psal. LXXII Asaphi, et ad psal. X : *Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii, rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens ; congruenter hic multos deos nominat eos, qui sub hæc incusantur : tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit, si virum dexteræ Dei, et filium hominis confirmatum, Deum fateamur, id est, cum homines etiam dii vocentur, multo magis possumus Christum appellare Deum, quin hinc metus sit ne pluralitatem deorum et principiorum inducamus, quia scilicet Filius non proprie et vere Deus est, quod hic ille insinuat, et alibi clare et sine ambage dixit. Ideo autem, ut ipse in allato loco, in libris *Contra Marcellum* et in *Comment.* in psal. LXXXV, 10, explicat, Deus ille præomnibus iis, qui Dei nomine dignati sunt, appellatur, quia in ipso solo Patris similitudo servatur ; et in ortu suo a Patre Deus factus et deputatus est, θεοποιηθεὶς ut supra, unde etiam est quod αὐτόθεος vocetur in *Hist. eccl.* l. X, p. 375 (a), comparatione scilicet hominum, qui dii vocantur ; nec tamen dii dici possunt, si cum illo conferantur, ut habet in his commentariis. *Quod si illud adjiciatur* (sic ille), « *Tu es Deus solus* (Psal. LXXXV, 10) ; » id applices *Salvatori, hoc item apponens, « Non est similis tui in diis, Domine* (Ibid. 8) : » sicut enim si te cum memoratis diis cõparemus, « non est similis tui, » sic si te conferamus cum iisdem, « tu es Deus solus. » Siquidem solus *Salvator et Dominus noster « in principio erat, Dei Verbum erat, apud Deum erat, et Deus erat* (Joan. 1, 1) : » quomobrem non est similis ipsi in diis, ac solus ipse quasi in diis Deus fuerit ; cum nullus ex multis illis, qui dii vocantur, comparatione illius Deus dici possit. Hinc intelligas*

(a) Hujusce *Patrologiæ* nostræ tom. XX.(b) *Dem. ev.* p. 156.

illud αὐτόθεος, ipse Deus (b) ; sive quod alibi dicit, ἀληθινὸς Θεός, *verus Deus* ; scilicet comparate ad homines, qui aliquando dii appellantur : nam comparate ad Patrem, sive Deum universorum, non vere et proprie Deus dicitur, secundum Eusebii sententiam.

X. Quam adversa rationi et priscorum Patrum sententiæ tradat.

Sic ille ne duos deos dicere cogatur, Filium vere Deum esse negat, Evangeliorum dicta distorquet, a priscorum Patrum doctrina discedit, et ad Arianorum partes accedit. Nam ut Evangelia tres esse in uno Deo personas clare indicant ; ita rationem Dei in tribus unam et eandem esse docent : stultum quippe est in hoc Joannis dicto, 1, 1 : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, duas et disparatas Dei rationes somnare, et ineptissimam amphibologiam scriptori sacro affingere, unde prisci Ecclesiæ Patres, tam ii qui ad usque quartum sæculum floruerunt, quam ii qui ex toto orbe coacti Nicænam synodum celebrarunt, etsi hypostasium et personarum vocibus non uterentur, eadem sententia tres unum constituere Deum, constanter docebant. Hic apposite aurea illa Dionysii Alexandrini, quem patrocinarum sibi falso jactitabant Ariani, sententia locum habeat : Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαίουμεθα, hoc est : *Sic quidem nos indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in unitatem contrahimus.* Ubi vides unitatem Dei, contra quam Eusebius sentit, in tribus personis constitui. Siquidem Trinitas illa nihil unitati officit, quia in tribus una natura, substantia et deitas existit. De sententia vero Eusebii circa Spiritum sanctum, non est quod disseratur : etenim vel ii qui ejus de Filio doctrinam tueri conantur, non inficias eunt ipsum de Spiritu sancto non recte locutum. Nam libro *contra Marcellum* (c) ait, Spiritum sanctum neque Deum neque Filium esse ; ita ut illum decernat Filio inferiorem, quippe quem ne ex dignatione quidem Deum nuncupari velit : sed post Filium non numero tantum, sed etiam gradu et dignitate constituat. In his vero commentariis perraro de Spiritu sancto verba facit, quia nondum mota fuerat de Spiritu sancto quæstio. Nam etsi ab exortu Arianismi, sequaces Arianismum de Spiritu sancto impie sentirent, nondum quidpiam adversum protulerant. Sed post mortem Arianismum, ubi Arianorum sunt facta divortia, Macedoniani et Pneumatomachi Spiritum sanctum, perinde atque Filium, inter opificia et res creatas palam computare cœperunt.

XI. Cum Arianis plane consentit.

In iis porro quæ supra attulimus, cum Ario et Arianis plane consentit Eusebius (d) : nam et ipsi perinde atque Cæsariensis ille præsul, unum et so-

(c) P. 174 et 175.

(d) Athan. p. 728, 729.

lōm re.) Deum, Patrem scilicet, admittebant; Filium vero alius a paterna substantia, neque verum esse Deum prædicabant: etsi, perinde atque Eusebius, de Filio loquentes a Dei appellatione non abhorrerent; Filium longe imparem et inæqualem Patri, ipsoque minorem affirmabant: quod Eusebius in hisce commentariis, in *Evangelica Demonstratione* et in libris *Contra Marcellum* frequentissime dicit ac repetit, nec ea in re unquam circuitione vel an bage utitur.

XII. Qua sententia τῷ ὁμοούσιῳ sive consubstantiali subscripsit.

Objicere solent qui Eusebii partes tutantur, ipsum in synodo Nicæna, τῷ ὁμοούσιῳ, sive consubstantiali subscripsisse. Et id sane testificatur Eusebius in epistola sua ad Cæsarienses; nam cum, imperatore præsentē, instaret exsillii metus, Eusebius, qui non ex eorum numero fuit, qui de civitate maluerunt quam de sententia dimoveri, ægre tandem synodi placitis assensus est; ut ipse nec obscure innuit in eadem epistola, καὶ μέχρις ἐσχάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, usque ad extremam horam obstinimus. Quare id non puto esse tanti ad ejus defensionem: quid enim exoneratus metu fecisset, expugnandi potestas non fuit. Sed tamen ita ibidem τοῦ ὁμοούσιου significatum extulit, ut sibi pristina repetere liceret, sicubi facultas adesset. Nam hæc eadem in epistola profert: Παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸ μηδεμίαν ἐμφέριαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τῶν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότῳ ἀφωμοιωθῆσαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, hoc est: *Verum hæc verbis, CONSUBSTANTIALEM PATRI, indicari nullam Filio Dei cum factis et creatis rebus esse similitudinem; sed soli Patri, qui ipsum genuit, omni modo similem esse, neque ex alia quam ex Patris hypostasi et substantia esse.* Ubi vides eatenus Filium Patri consubstantialē dici, quatenus non creatis rebus, sed Patri omni modo similis est. Ὁμοούσιος quippe, sive consubstantialis, Patri Filius est secundum Eusebium, quia ejus substantia, Patris substantiam refert; ita ut ratione similitudinis una sit in utraque substantia repræsentatio. Quod alibi passim enuntiat, maximeque in libris *Contra Marcellum*: in quo autem eam similitudinem constituat, mox pluribus expendemus. Quod adjicit ille Filium non ex alia, quam ex Patris hypostasi et substantia esse, non ita intelligit Eusebius, quod jam conspiciue probatum est, ut eandem putet esse Patris et Filii substantiam: id enim sexcentis in locis explodit ille, et ut Sabellii doctrinam traducit; sed quod substantiam a paterna, quoad imaginem et similitudinem, expressam acceperit, licet minorem et longe imparem: illud porro perinde atque τὸ ὁμοούσιον, quia in Nicæna fide contineretur, admittere coactus est.

(a) *Contr. Marcell.* lib. 1, p. 67, 69.

XIII. Quo sensu εἰς οὐκ ὄντων neget, et genitum Filium dicat.

Quia vero in Nicæna fide, cui subscripsit Eusebius, damnatur item Arianicum illud, ἐξ οὐκ ὄντων, ex non existentibus, et Filium genitum et non factum esse declaratur; hanc synodi doctrinam ore tenus defendit Eusebius, ne Cōstantini Nicænzæ doctrinæ tenacissimi indignationem incurreret; ore tenus dixi, non ex conjectura et opinione quadam; sed ex ipsis Eusebii dictis, qui ea in re unus sui ipsius interpret esse valeat. Nam illud, ἐξ οὐκ ὄντων, duobus potest modis intelligi; primo, ita ut qui non antea exsisterit, initium existendi accipiat, et cum nihil antea fuisset, in rerum natura prodeat: quam veram fuisse puto Arianorum mentem: et huic sententiæ Eusebius semper institit, qui Filium ante creationem non sempiternum esse defendit (a); secundo, ex non exstantibus aliquid fieri dicatur, cum ex nullo præexistente originem ducit: quo sensu Eusebius Filium ex non existentibus prodiisse negat, nam passim dicit et pugnat Filium ex Patre genitum esse, licet non sua sibi ratiocinia constent: siquidem in hoc commentario ait, *Psal. xliv, 2, Filium a Patre ex corde et ex visceribus produci.* Et in *Demonstratione evangelica*, l. iv, c. 2, p. 146, Filium genitum declarat, similiterque p. 148, et passim ubique cum in hoc ipso opere, tum in libris *Contra Marcellum*, genitum Filium contendit: et tamen aliam a Patre substantiam Filii esse, non numero tantum, sed dignitate et magnitudine pronuntiat; ita ut nec vere et proprie Deus dici possit; sed ait illum imaginem non modo Deitatis, sed etiam unitatis paternæ perfectissimam esse, atque ideo ex Patre prodeuntem, quia ad Patris similitudinem sit expressa, κατὰ γνῶμην καὶ προαίρεσιν, id est, ex voluntate et proposito Patris, non ex naturæ necessitate; quæ tamen imago, alia sit a paternæ Deitate, minor, impar, quæ dignatione quidem Patris in ortu suo Dei nomen acceperit, sed non vere et proprie Deus sit.

Ex Deo autem et ex substantia Dei esse Filium dicit ratione similitudinis; quemadmodum imago cujuspiam a peritissimo pictore concinnata, ex eo et ex persona ejus expressa eumque perfecte exhibere dicitur: etsi alterius et diversæ substantiæ sit; ita Filius, secundum Eusebium, ex substantia Dei et ex Deo esse dicitur, qui est imago ex Deo expressa, Deum perfecte repræsentans, etsi alterius et diversæ substantiæ sit. In quo sane Eusebius a recto ratiocinandi genere immane quantum aberrat: nam ex communi et recepto hominum usu, qui vere gignitur, gignentis substantiam plenam integramque accipit, ut filius vocari possit. Ea quippe est filii proprie dicti ratio, ut eandem prorsus quam pater naturam obtineat; alias, non filius, sed opificium erit; eandem, inquam, speciem naturam in rebus creatis, quæ multiplicari possunt; eandem vero numerice in divinis, quia na-

tura Dei cum multiplicari nequeat, utpote infinita, non potest nisi una et ipsa eademque communicari. Verum hæc minime quadrare non nesciebat Eusebius, et quia arduum est contra animi sententiam diu multumque scribere, quin nonnihil ex mente scriptoris vel imprudenter effluat, non pari semper modo Eusebius loquitur: nam in *Demonstr. evangelica* Filium sic nuncupat, *Τὸ τέλειον τοῦ τελείου δημιουργημα, καὶ σοφοῦ σοφῶν ἀρχιτεκτόνημα, Perfectum perfecti opificium, et sapientis sapiens artefactum*: et in epistola ad Alexandrum (a), Filium rem factam esse dicit: et Arianorum causam aperte propugnat, qui dicebant Filium factum fuisse, sed non ut aliquam ex rebus factis; et creatum item fuisse, sed non ut aliquam ex rebus creatis. Cæterum etiamsi ex animi sententia Eusebius Verbum vere genitum et Filium dixerit, verbo tantum tenus ab Arianis discrepabit: nam illi perinde atque Eusebius Verbum a Patre productum, substantia diversum ac minus esse Patre putabant; an vero id dici possit genitum esse, de nomine tantum quæstio est.

XIV. Filium negat æternum.

Quod ad æternitatem vero Filii ante creationem, ne latum unguem ab Arianorum sententia deflectere videtur, qui dicebant Filium non *ἀίδιον* sive sempiternum esse: sed ante omnia factum. Sic et ille Filium quidem *πρώτον τῶν ὄντων ἀπάντων* dicit *Demonstr. evang.* p. 146, id est, *Primum omnium quæcumque sunt*; idque passim repetit in his commentariis, inque libris *contra Marcellum*: itemque ait Filium *πρὸ χρόνων αἰώνιων*, et *πρὸ πάντων αἰώνων*, id est, *ante sæcula*, productum: nam sæcula et tempus omne cum mundo cœpisse cum multis aliis veteribus arbitratur, nec vox *αἰώνιος* apud Eusebium, pro æternitate ante creationem usquam sumitur: nam hujusmodi æternitatem in Filio evidenter negat et *contra Marcellum* agens affirmat Filium non posse dici *ἀίδιον* sive sempiternum, ut videre est, l. II, c. 12, et alibi. Nec diffiteor tamen in Commentariis in Psalmos ad hunc psal. II versum, *Ego hodie genui te*, hæc haberi: *Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, δηλονότι περὶ τῆς χρονικῆς ἔφη γεννήσεως: περὶ γὰρ τῆς ἀνάρχου φησὶν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ: Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε*, hoc est: *« Ego hodie genui te, » id videlicet de temporali generatione dictum, quæ per œconomiam facta est; de illa namque quæ sine principio est, ait ipse David: « Ex utero ante luciferum genui te (Psal. CIX, 3). »* Verum id nihil veræ Eusebii sententiæ officiat, nam, ut vides, *ἀναρχον* vocat Verbi generationem, quia ante luciferum, id est, ante principium temporis fuit: siquidem Verbum, ut ait Joannes, in principio erat, quod ille de principio temporis explicat, atque ideo hic *ἀναρχος* Verbi ortus dicitur, quia cum ante omne tempus et ante omnia sæcula fuerit, non habet principium temporis. *Ἀναρχον τα-*

men ille ubique alias cum de Filio loquitur respuit, et soli Patri competere dicit: parique modo tetragrammon *יהוה*, quod passim ait in his Commentariis uni Patri competere posse; semel in commentario itemque semel in *Demonstratione evangelica*, ait Filio nonnunquam ascriptum fuisse, accommodate scilicet, neque proprie, ut alibi de Dei appellatione dictum est. Non sempiternum autem fuisse Verbum ante creationem probat hoc dilemmate Eusebius, in loco *Contra Marcellum* superius memorato: Si Filius sit *ἀίδιος* sive sempiternus, vel duo erunt sempiterna, nempe Pater et Filius, quod est a fide absonum; vel Pater et Filius unum erunt sempiternum, quod est Sabellianum. Ante creationem igitur Verbum non sempiternum esse docuit Eusebius; neque tamen res creatas statim post Verbi ortum editas esse putat; sed interpositum spatium inter Verbi et opificiorum productionem constituit ille: qua in re paulum deflectere videtur ab Arianæ sectæ principibus, qui Verbum ad rerum omnium creationem productum sine intermedio spatio arbitrabantur, ut illo Deus ad opificia edenda ceu instrumento uteretur.

XV. Summa doctrinæ Eusebii.

En ergo totam Eusebianæ theologiæ summam. Unus verus ab æterno Deus Pater fuit, qui omnibus atque etiam Filio suo præexistit: Filiumque sibi postea non ex necessitate naturæ, sed ex libero voluntatis arbitrio ac proposito, produxit ex substantia sua: non substantiam suam sive totam, sive decisam, Filio communicans; sed substantiam aliam ad sui per omnia similitudinem et imaginem producens; quantum scilicet potest substantia a Deo diversa Dei imaginem ferre: nam longe impar et minor Patre Filius est. Cum autem imago illa una Deum perfectissime, quantum fieri potest, repræsentet, non substantiæ modo Dei, sed etiam unitatis ejus imago est. Unde ob illam unicam et singularem similitudinem, Filius ab origine Deus vocatus et factus est, *θεοποιηθεὶς*: qui etsi vere Deus dici non possit, si cum Patre comparetur, comparate tamen ad creaturas vere Deus dicitur: quia ipsæ imagines Dei longe imperfectiores sunt. Quare *αὐτόθεος* dicitur, sive, *ipse Deus*, quia ex omnimoda illa similitudine Deus ab ortu appellatus est; cum contra angeli et homines secundum aliquam similitudinis rationem dii nuncupentur. Genitus etiam dici potest et debet Filius, quia etsi non eadem quam Pater substantiam habeat, ex substantia Patris eo quo supra diximus modo productus est. Æternus autem non est Filius, sed ante omnes creaturas genitus. Hanc ipsissimam esse Eusebii de Verbo doctrinam liquido comprobatum superius est. Quod si in his Eusebius secum pugnare deprehendatur, id sane proprium erroris est, ut consistere non valeat, sibi que ipsi adversetur.

(a) *Conc. Nic.* II, act. 6, p. 498.

XVI. Ægre defenditur. — XVII. Arianum probant tam A gesta, quam scripta.

At qui purgatum Eusebium volunt, cum veteres, tum recentiores, in medium ejus dicta afferunt, quæ catholicum hominem arguere pugnant; hujusmodi sunt, quod dixerit ille ex Deo, et ex substantia Dei esse Filium, quod vere Deum et *αὐτόθεον* prædicaverit, quod æternum, quod *ὁμοούσιον*, quibus nos omnibus, ipso Eusebio sui interprete, jam occurrimus. Verum hæc illi ex arbitrii sui sententia, neque ex ipsa Eusebii mente, pluribus in locis expressa, comprobare nisi sunt: alii quoque interpretis versione decepti, ex libris de *Demonstratione et contra Marcellum*, Latine tantum lectis, ad eam opinionem accesserunt, pars Marcelli dicta pro Eusebianis substituentes, æternum ab Eusebio Filium prædicari B arbitrati sunt: nulli hosce Eusebii Commentarios inspexerunt, ubi palam ille mentem suam aperit, et nonnisi comparate ad homines Filium vocari Deum inhiuat. Ego vero me profiteor hac in quæstione nihil præjudicati attulisse, sed pronum semper ad mitiorem ferendam sententiam, Eusebii scripta assidue lectitasse, ponderasse dicta et sententias, ac demum rei perspicuitate victum, contra Eusebium calculum posuisse. Certe, ut initio dixi, Eusebii gesta cum scriptis ita consonant; ut hinc etiam testatior animus sententiaque illius omnibus esse valeat. Ab exordio enim Arianismi ad obitum usque cum Arianis concordissime vixit, nascenti hæresi nomen dedit; in Nicæna synodo, quantum licuit, Catholicis obstitit; sed qui apprime calleret concedere temporis, demum cessit et subscripsit: sic enim suadebat timor, non diuturni magister officii: qua enim mente id egerit, sibi subditis populis sic enarravit, ut sibi pristina repetendi, sicubi liceret, aditum reliquerit. Non diu vero postea fecte reconciliatam cum Catholicis gratiam disturbavit; ut nescias plusne operæ in pellendo Athanasio posuerit, quam in restituendo Ario. Contra Marcellum intemperantior fortasse quam debuerat, non plus ad propulsandum illum, quam ad purgandos Arianorum primipilares scripsit. Historiam Nicænae synodi fuscè narravit, et quasi per dissimulationem ignorandi, quia gestorum pudor silentium imperabat, ne verbum quidem fecit de Ario et de Ariana hæresi: quod perinde est ac si quis Tridentinae synodi historiam texens, de quibusdam ex *παρέργου* gestis ageret, de Luthero nihil. Si cum talibus gestis talia scripta non obsint quominus Eusebius catholicus dicatur meo periculo, nemo unquam fuit aut futurus est, quin Eusebianis conditionibus orthodoxus dici valeat. Nihil moror eos qui Eusebium ante Nicænam quidem synodum Arianice sensit ac scripsisse fatentur, postea vero secus: nam cum sine controversia hos Commentarios et libros *Contra Marcellum*, unde perspicuas et frequentes Arianismi notas eruimus, longe post illam synodum ediderit, inutilis prorsus illa distinctio: nam ut vere de Eusebio dicatur, nec pœnituit cœpisse, nec

libuit desistere. Qua in re quid certius evangelica cautione, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos?* (*Matth. vii, 16.*) Certe secundum Nicænam synodum fovendæ Arianicæ rei ita totus incubuit ille, ut nihil prætermisisset videatur quo se Arianum proderet.

CAPUT VII.

DE RELIQUIS IN QUIBUS VEL A FIDE ABERRARE VIDETUR EUSEBIUS IN HIS COMMENTARIIS, VEL EXPLICATIONE OPUS HABET.

I. Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit. II. An neget peccatum originale, et an id dogmatis ex Origene hausserit. III. An putet B. Virginem alios quam Christum filios suscepisse. IV. Eam non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit. V. Non statuit duas in Christo personas. VI. Quid de confessione peccatorum senserit.

I. Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit.

Cum quis eo devenit ut fidei dogmata ex iudicii sui arbitrio definiat, ac sive ex præjudicata opinione, sive ex affectu partiumque studio, divinarum rerum explicationem aggrediatur, nihil mirum si frequenter aberret: omnia quippe sunt incerta, cum semel ab Ecclesiæ statutis discessum est. Nam cum arcana Deitatis et religionis, ab humano sensu remotissima, Numen ipsum tradiderit, nonnisi ejusdem Numinis ope et afflatu ea possunt explicari ac recte percipi: ac cum uni Ecclesiæ earundem rerum arbitrium Deus permisit, ipsi soli eadem explananti se adfuturum pollicitus est. Nihil itaque insolens est, si Eusebius, qui plerumque Scripturarum et Ecclesiæ dogmata ex sensu et opinione sua æstimare ausus est, in multis lapsus sit. Et jam quidem ejus de Verbo Dei mentem, ex ejusdem Eusebii scriptis, Ariana labe vitiatam commonstravimus; superest ut cætera Commentariorum loca, ubi vel heterodoxa vel suspecta tradidisse videtur, breviter expendamus.

II. An neget peccatum originale. An id dogmatis ex Origene hausserit.

Peccatum originale, sive culpam ab humano genere ex Adami lapsu contractam, negare prorsus videtur Eusebius ad psalm. XLVIII, 6: *Cur timebo in die mala? Iniquitas calcanei mei circumdabit me*: ubi sic habet: *Εἰ δὲ πρόσσωπον Κυρίου τὸ λέγον, πτέρναν αὐτοῦ εὐρησὶ τὸν ἔσχατον τοῦ σώματος καὶ τῆ γῆ πλησιάζοντα Ἰούδαν· σῶμα γὰρ Κυρίου οἱ ἀπόστολοι. Οὐ φοβοῦμαι οὖν τὴν Ἰούδα προδοστὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· ἐπεὶ μηδὲ ἕκαστος τὴν τοῦ Ἀδάμ παρακοήν· ταύτην γὰρ ὑπηξίμαθα πτέρναν ἀνομίας εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ δι' ἄλλου κακίαν καταδικάζεται, id est: Si persona Domini est quæ loquitur, calcaneum ejus deprehendas esse Judam, qui ultimus in corpore, et terræ propinquior erat. Nam corpus Domini sunt apostoli. Non timeo itaque Judæ proditorem in tempore crucis: quandoquidem neque singuli homines Adami inobsequentiam timere debent: hanc quippe calcaneum iniquitatis esse subindicavimus. Nemo enim propter alterius nequitiam condemnatur. Ubi innuit ille, non magis*

damnandum genus humanum esse ob Adami inobsequentiam, quam cæteros apostolos ob Judæ proditionem. Qui Origenem de peccato originali non catholice sensitisse putant, Eusebium ex Origeniana disciplina, in qua eductus fuit, hæc hausisse opinabuntur. Nam is, ut ignorat nemo, Origenianis semper partibus hæsit. Verum in hodiernis Origenis scriptis nihil non sanum et orthodoxum de peccato originali traditur. Sic *Comment. in Matthæum*, Huet. p. 391, arguit ille ex lavacro regenerationis, quod etiam infantibus conferebatur, hominem sordibus inquinatum nasci. Et in *Joannem*, Huet. p. 300, ait, *Nos quoad peccatum nostram ex diabolo generationem nondum exuisse ac deposuisse.* Ὅσον ποιῶμεν ἀμαρτίας, οὐδέπω τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου γένεσιν ἀπεκδυσάμεθα. In *Levitico* autem, edit. Genebrard p. 90: *Quæcunque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sorde polluitur; et inferius: Si nihil esset in parvulis, quod ad remissionem deberet et indulgentiam pertinere, gratia baptismi superflua videretur.* Nec prætermittendum, hæc *Commentaria in Leviticum* pro spuris passim haberi. Id ipsum tamen alibi docet Origenes in suis, quæ hodieque supersunt, operibus: unde inferatur eos qui Origenem hac in parte violatæ fidei accusant, ex objectis priscorum ejus adversariorum, non ex ejus hodiernis operibus, id opinionis mutuatos esse. Et sane in synodo v, Origenes ideo damnatus et proscriptus est: unde forte dicatur quæ in hodiernis ejus scriptis pro peccato originali comparent, aliena manu invecata fuisse. Nam opera Origenis in Scripturam, variis in locis interpolata, aut vitata vel truncata fuere: neque in promptu est dicere quænam in scriptis ejus corrupta, quænam germana, et Græculorum ausibus intacta sunt. Rufini quoque versio vulgo suspecta habetur. Quod Eusebium vero spectat, duo forte possint ad purgationem ejus proferrî; primo locum superius allatum, non integrum, sed truncatum fuisse: ut hinc manifeste arguitur, quod ipse se superius indicasse testificetur, calcaneum iniquitatis esse Adami inobsequentiam, quod nusquam alias in his commentariis habetur; secundo quod alibi in his commentariis peccatum originale admittere videatur: sic in hæc verba psalmi L, *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum*, ait infantes non in matris iniquitatibus, sed in suis, nasci.

III. An putet B. Virginem alios præter Christum filios habuisse. — IV. Id non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit.

Est alius Eusebii locus, in quo prima fronte videatur credere, aut probabile existimare B. V. Mariam alios præter Christum filios suscepisse; verum accuratius explorata verborum serieprehenditur illum hanc sententiam quasi alienam, non vero suam, proponere. Locus sic habet ad hunc psal. LXXVIII versum: *« Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. »* Si igitur filios matris ejus in hoc psalmo sic vocatos,

A pro istis accipiamus, necesse est nos sanctam Virginem reliquorum fratrum ejus matrem dicere. Verum Jacobus, qui dicitur frater Domini, non videtur peregrinus ipsi fuisse, nec fidei in ipsum extraneus; imo vero unus erat ex iis, qui cum primis inter germanos ejus discipulos computabatur; ita ut ipse primus Jerosolymitanæ Ecclesiæ thronum acciperet. Reliqui item ejus fratres, etsi a principio non crederent in ipsum; at certum est eos postea credidisse. Narrat enim Evangelium (Matth. XII, 47) matrem et fratres ejus foras stelsisse, quærentes eum alloqui. Et in Actibus apostolorum dicitur, fuisse apostolos una perseverantes in oratione cum Maria matre ejus et fratribus ejus (Act. I, 14). Qui ergo existimetur iis peregrinus esse? Nullus itaque locus superest, ut de iis dicatur: « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Non enim iis peregrinus, sed multum pretiosus erat; ita ut nullatenus credere liceat supra memoratos fratres ejus filios Mariæ fuisse. Alii sane fuerint qui in psalmo filii matris ejus dicuntur, quibusque extraneus factus est. Intelligas porro matrem quidem ejus esse Judæorum Synagogam, etc. Græca brevitatis causa omittimus, quia nulla de iis potest oriri controversia. Hic autem, ut videre est, rem προβληματικῶς tantum proponit, nec eam velut suam sententiam. affert. Nam ita arguit ille: Si filios matris ejus hic ad litteram accipiamus, hinc consequitur sanctam Virginem reliquorum fratrum ejus esse matrem; cum autem nolit hic germanos fratres ejus significari, neque sequelam haud dubie admittit. Et sane non nesciebat ille veterum Ecclesiæ Patrum eam sententiam fuisse, Mariam unius Christi esse matrem, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Origenis: qui tamen postremus innuit nonnullos secus æstimare, et Eusebio suppar Basilium rem quasi nondum definitam proponit. Verum Ecclesia deinceps in Helvidium sententiam ferente, quotquot B. Virginem alios præter Christum filios suscepisse dixerunt, pro heterodoxis habiti sunt.

V. Non statuit duas in Christo personas.

Passim Eusebius in his commentariis de humanitate Christi, quasi de persona quadam propria, verba facere videtur, dum sexcenties humanam, quam Christus assumpsit naturam, *hominem Servatoris*, et *hominem Christi* nuncupat, et alium a Verbo Christi hominem indicare videtur: quod loquendi genus secundum hæc multis nominibus suspectum esse cœpit, cum hæretici quidam, Verbum Dei in hominem ex Maria natum, perinde atque olim in prophetas, advenisse pugnarent: maxime vero postea, cum horum vestigiis insistens Nestorius, duas in Christo personas esse affirmaret. Verum antequam hac in re novarent hæretici, SS. Patres ab his loquendi generibus non abhorrebant. Nam Athanasius virum ex Maria natum, *hominem Dominicum*, non semel appellavit. Epiphanius similiter hac loquendi formula est usus. Quia

tunc temporis cum nihil ea in re dubii vel erroris esset abortum, hæc fidei capita non erant certis verborum limitibus circumscripta. Quare non videtur Eusebius ea de causa in novatæ fidei suspicionem vocari posse. Secus tamen bene multi æstimaunt, ac Eusebium duas in Christo personas statuisse persuasum habent. Verum cum ea de re Eusebii tempore nihil durum controversum aut quæsitum fuisset, non in promptu est dicere novandine studio ac de industria, an perfunctorie et obiter locutus sit. Cui posteriori sententiæ libentius astipularer, quia non semel ille B. Virginem vocat Θεοτόκον : quam vocem respuebant, qui duas in Christo personas esse arbitrabantur. Vox autem illa Eusebii tempore a Patribus frequentabatur. Occurrit enim in epistola Alexandri Alexandrini ad Alexandrum Byzantinum, et apud Athanasium frequentissime.

VI. Quid de confessione peccatorum senserit.

Neque puto item in jus vocandum Eusebium esse quod ad psalmum xci, *Bonum est confiteri Domino*, dixerit : Καὶ γὰρ προσήκει μὴ ἀνθρώποις ἐπιδεικνύσθαι τὴν ἐξομολόγησιν, id est : *Par quippe est non hominibus confessionem, peccatorum scilicet, edere.* Hic enim agit de priscae illius Ecclesiæ ritu, quo Dominica die primo diluculo in ecclesia coacti Christiani populi, Deo confitebantur, cum peccatorum sordes per sinceram ad Deum emissam confessionem deplorantes, tum pro collatis beneficiis Deo gratias agentes : nam utroque modo confessionem edi non semel docet Eusebius. Quod autem de illa tantum confessione matutina, in cœtu ecclesiæ edenda, hic agat Eusebius, propalam ex præcedentibus est. Nam cum psalmus ille, inscriptus, *In die Sabbati*, sic exordium ducat, *Bonum est confiteri Domino*, hic Sabbatum pro Dominica positum asseverans, nonnisi de matutino Dominicæ conventu pertractat ille ; sic enim habet : *Quare ut ea die conveniamus traditum nobis est, et ea quæ in psalmo jubentur nobis e.cscqui præceptum est, quorum primum est confiteri.* Moxque adjicitur illa superius allata clausula, qua dicitur par non esse hominibus, scilicet Christianorum cœtui, confiteri, sed Deo. Quæ sequuntur pariter ad matutinum illum conventum pertinent. Ea est igitur Eusebii sententia, non oportere in cœtu Christianorum, ac in matutinis conventibus peccata publice et alta voce confiteri, sed uni Deo corda scrutanti conscientiam aperire suam. Cui accinit Basilius in epistola ad Neocæsarienses, ubi sic habet : Ἐκ νυκτὸς γὰρ ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν συνοχῇ δακρύων ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, id est : *A nocte apud nos populus vigiliis agit in domo orationis, ac in labore, contritione et lacrymarum contentione confitentur Deo : et paucis interjectis : Ἡμέρας ἤδη ὑπολαμπούσης, πάντες κοινῇ, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ Κυρίῳ,*

ἴδια ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιούμενοι, hoc est : *Die jam illucescente omnes simul, quasi uno ore et uno corde, confessionis psalmum Domino referunt, singuli pœnitentiæ verba quasi sua proferentes.* Hæc una confessio est, de qua hic Eusebius agit. Nam confessionem saltem publicam homini faciendam ne heterodoxi quidem hodierni tunc in more fuisse negant. Quare cum hic Eusebii locus non magis contra privatam, quam contra publicam confessionem afferri valeat, neutram vere impetit. Certe in *Historia ecclesiastica* legem confitendi peccata iis, quibus solvendi facultas conceditur, aperte memorat Eusebius : nam de Philippo imperatore agens hæc habet, I. III, c. 54 : Τοῦτον κατέχει λόγος, Χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ὑστάτης τοῦ Πάσχα παννυχίδος, τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει μετασχεῖν ἐδωλῆσαι· οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηλικαδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν, ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξει· ἄλλως γὰρ μὴ ἂν ποτε πρὸς αὐτοῦ, μὴ οὐχὶ τοῦτο ποιήσαντα, διὰ πολλὰς τῶν κατ' αὐτὸν αἰτίας, παραδεχθῆναι, id est : *Narratur hunc, Christianus cum esset, in die postremi Paschæ pervigilii, precationum Ecclesiæ cum reliqua multitudine participem fieri voluisse : sed non prius ei ab eo, qui isthic præerat, aditum concessum fuisse, quam confessus esset, ac iis qui lapsi fuerant et in pœnitentium ordine stabant, se adjunxisset. Alioquin ob ea quæ admiserat crimina, nunquam ab illo admissus fuisset.* Ubi vides, testificante Eusebio, confessionem peccatorum homini factam, necessariam prorsus fuisse. Eo respicit item quod habet his in commentariis Eusebius, psal. xxxvii, ad versiculum 5 : *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt, etc.* Διὰ τούτων, inquit, διδάσχει ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ κρύπτειν τὰ ἑαυτῶν κακὰ, μηδ' ὡσπερ τινὰ μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βάρους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα, hoc est : *His docemur, ne mala occultemus nostra, neu peccata ceu quemdam nigrorem et corruptionem in intimo animæ concludamus.* Non Deo autem, cui arcanum nihil, occultare peccata vetat ; sed hominibus qui et medendi et peccata solvendi potestate donati sunt.

CAPUT VIII.

DE HIS QUÆ AD ECCLESIE DISCIPLINAM PERTINENT EX VARIIS HORUM COMMENTARIORUM LOCIS.

I. *Ecclesia nunquam variat in præcipuis. II. De conventibus Christianorum matutinis. III. De adorandi ritu in Ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur. IV. Infinita dona Ecclesiis Eusebii tempore collata.*

I. Ecclesia nunquam variat in præcipuis.

Occasione solum pauca Eusebius tangit et explicat, quæ ad ævi sui disciplinam spectant, quæque nos in lectoris commodum una conferemus. Licet enim in rebus præcipuis et capitalibus una semper

Ecclesiæ consuetudo, ritus unus fuerit, in iis tamen quæ ad externum morem minoresque cæremonias pertinent, et temporum et locorum consuetudines variæ observantur, quæ scilicet possunt, illibata Christiana religione, mutari.

II. De conventibus Christianorum matutinis.

Quod plerique priscorum Ecclesiæ scriptorum tradunt de conventibus Christianorum in ecclesia, Dominica die celebrari solitis, deque sacri corporis Christi ibidem usitata comestione; id Eusebius in variis horum commentariorum locis nec obiter explicat. In more quippe tunc erat, ut Dominica die Christiani omnes exortum solis anteverterent et ad ecclesiam properarent, ubi matutinos conventus exoriente luce una coacti celebrabant; ut, in die resurrectioni Domini consecrata, sacro Dominici corporis cibo refecti, pignus futuræ et gloriosæ in carne resurrectionis acciperent: unoque concentu Deum et Christum celebrarent, pro bonis acceptis gratias agerent, pro necessariis tum animæ tum corpori. Deum obnixè precarentur. De his itaque conventibus hæc habet Eusebius in psal. xxi, vers. 30: « *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ, et in conspectu ejus cadent, etc.* » *Singulis resurrectionis Salvatoris nostri diebus, quæ Dominicæ vocantur, ipsius oculis cernere est eos qui sacrum cibum et Salutare, id est Salvatoris corpus accipiunt, post ipsum esum vivifici alimentum largitorem et promum adorare, atque mirari verborum hujusmodi eventum, ac re gesta, quoad planiorem dicti sententiam, impletum vaticinium.* Quæ autem quod ad ritum exteriorum illa adoratio esset, sic, paucis interpositis, explicat: « *In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram:* » pro quo Aquila, « *In vultum ejus flectent se omnes qui descendunt in pulverem.* » *Queis manifeste eorum, qui in ecclesia Dei genua flectunt, morem declarat: ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant.* » *Ἐν ἧ γόνυα κλίναντες, καὶ τὰ μέτωπα εἰς γῆν ἔρρεσαντες, τοῦτου προσκυνεῖν εἰλόθασαι τὸν τρόπον.* De matutinis item conventibus agit, psal. xlv, vers. 6, et lviii, ubi genua flectendi morem antiquissimum declarat: procumbendi item consuetudinem, vel primis Ecclesiæ sæculis statutam, diserte explicat. Ad psalmum vero xci, fusius enarrat cur Christiani Sabbatum in Dominicam transtulerint: qua ratione primo diluculo conventus agant, panes propositionis offerant, ad Orientem versi precentur, psalmos una multitudinis voce concinant, et cætera, quæ *μυστικώτερος* ille prosequitur. Psalmorum autem cantum in omnibus universi orbis tam Græcorum quam barbarorum, ecclesiis observari testificatur ille, psal. lxxv.

III. De adorandi ritu in ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententia explanatur.

Singulare prorsus ac ponderandum est quod ait Eusebius, non licere extra ecclesiam Deum adorare: ut ipse ad psalmum xxviii, his verbis enuntiat: *Οὐ γὰρ ἔξω τῆς ἐκκλησίας βούλεται, οὐδὲ ἀνα-*

καχωρημένως ἰδιάζοντας προσκυνεῖν, ἀλλ' ἀπαντῶντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, id est: *Non vult enim extra ecclesiam, neque in secessu semotos adorare ipsum; sed accedere jubet ad ecclesiam suam.* Idipsumque Basiliius habet in eundem psalmum, hom. 28, p. 181: *Ἐξω τῆς ἀγίας αὐλῆς οὐ χρὴ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἔνδον γενόμενον:* id est: *Non oportet quempiam extra sacram aulam adorare Dominum, sed intus positum.* At nemo rerum sacrarum vel mediocriter peritus ignorat, hanc præcipue novæ legis tesseram, hoc institutum, hanc solemnem Christi doctrinam esse, quod Deus ubique adorandus sit: *in spiritu et veritate:* neque ad eam rem necesse sit assignatum quempiam adire locum; sed quisque privatim hunc cultum persolvere possit ac debeat. Cur ergo viri doctrina insignes, Basiliius Magnus et Eusebius, ab hujusmodi cultu, qui ab ipso Christo traditus et sancitus est, homines absterreant? At enim nec in Veteri quidem Testamento, cum post templi conditum, non sacrificia, non certas statusque cæremonias alibi persolvere licitum esset, vetitum usquam legitimus quemque penes se orare et adorare Deum, si liberet. Ino vero Daniel, in Babylone versans, frequenter Deum adorabat: aliique bene multi sancti viri Deum extra templum adorasse deprehenduntur. Hæc itaque Basilii et Eusebii loca ex superius allato Eusebii loco sunt explicanda, ubi recitata Aquilæ versione sic habet ille: *Queis manifeste eorum, qui in ecclesia Dei genua flectunt, morem declarat: ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant.* Opinor igitur hunc adorandi morem, utpote quodammodo consecratum, extra ecclesiam vetitum fuisse: ea prorsus ratione qua hodie non licet cuique arbitrio suo, exempli causa incensum et thymiamata in vicis et plateis promiscue offerre, quia hæc speciali ritu consecrata et statuta sunt; ita illis temporibus, etsi licitum cuique esset Deum penes se precari et adorare, illo tamen modo genu flectendi ac in frontem procumbendi extra ecclesiam adorare vetitum erat: eratque huic rei locus atque tempus ecclesiastico canone constitutum? ne fortassis hinc risus et cachinnorum materia Judæis et ethnicis, quorum tum ingens erat multitudo, subministraretur; neve hinc quidam ex frequentiori adorationis usu infidelium animos exasperarent in Christianos; neu demum ementita pietatis specie gloriam et laudem humanam aucuparentur, aut alia nobis ignota de causa. Hunc itaque adorandi morem vetant Basiliius et Eusebius extra ecclesiam peragere: neque volunt ideo adoratione illa interna, ubique Numini præstanda, piis hominibus interdicti: quod neminem puto inficias iturum. Alias enim iidem Basiliius et Eusebius, Deum pro lubito cujusque adorandum statuunt: quod in scriptis Basilii frequenter comperias, ac in his item commentariis Eusebii nec semel adorandum ubique Deum esse docet. In promptuque esset, multa ad id comprobandum loca congerere: verum cum

nullus hac de re controversiæ locus esse valeat, iis A afferendis supersedemus.

IV. Infinita dona ecclesiis Eusebii tempore collata.

In psalmum LXXI, *Deus iudicium tuum regi da*, ad hunc versum, *Et vivet et dabitur ei de auro Arabiæ*, ait Eusebius : *Et alias quoque in ecclesiis Christi, ipsis oculis videmus infinita ex auro puro cimelia, in ejus honorem consecrata*. Quo videas non novum, neque recens inductum morem esse, dona et cimelia in ecclesiis Christi consecrandi : quin potius quod Eusebius frequentissimum indicat, jam perrarum esse comprobatur : neque enim ita multa ex auro puro cimelia in templis hodie deprehendas. Narrat vero idem Eusebius Constantinum, ecclesiam sive martyrium Salvatoris, quod ipse magnificientissimum extruxerat, infinitis donariis locupletasse, partim ex auro et argento, partim ex gemmis et aliis pretiosis cimeliis. Qui imperator aliis fortasse exemplo ac stimulo fuerit, ut similia dona certatim in ecclesiis consecrarent. Id ipsum paucis repetit ad psalmum cxvii, additque diebus præsertim solemnitatum ecclesiam donis exornandam esse. Ubi ad hæc Symmachi verba, Συνοδησατε ἐν πανηγύρει πυκνάσματα, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου, id est, *Colligate in celebritate densitates usque ad cornua altaris* ; hæc habet : *His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus, etiam temporibus solemnitatum ornare.*

CAPUT IX.

MISCELLANEA QUÆDAM OBSERVANDA IN HIS COMMENTARIIS.

I. Eusebii de Matthæi Evangelio sententia. II. Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum. III. Apostoli omnes martyrio coronati, ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest. IV. An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit. V. Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat. VI. Monachi perrari tempore Eusebii. VII. Martyrum cruciatus singulares. VIII. Judæi Jerusalemorum aditu interclusi. Quare. IX. Traditiones quædam Judæorum. X. Christianorum frequentia in Moabitide, Ammonitide et Idumæa. XI. Eusebius ait mundum spherica forma esse; montes et petras sensim crescere.

I. Eusebii de Matthæi Evangelio sententia.

Ait Eusebius Matthæum, Hebræus cum esset, ubi veteris Testamenti locum attulit, propria usum esse interpretatione : nam illud, אביעיה היות כניקדח, quod ita a Septuaginta Interpretibus redditur, Φοέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, *Loquar problemata ab initio* (Psal. LXXVII, 2), in Græco Matthæi textu his verbis vertitur, Ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *Eructabo abscondita a constitutione mundi*. At cum Matthæus, Irenæo, Origene, Eusebio ipso et Hieronymo testibus, Evangelium Hebraice scripserit, cujus exemplar ævo Hieronymi in bibliotheca Cæsariensi, a Pamphilo Martyre collecta,

servabatur ; Matthæus sane propria interpretatione Græca usus non est, sed ipsa Hebraica verba Syro-Chaldaico sermone, qualis tunc apud Judæos usu veniebat, expressit, ut in voce *Lamma Sabathani* deprehendas, in aliisque non paucis, queis palam est Matthæum in Evangelio suo Hebraice conscripto, sicubi loca ex Veteri Testamento occurrerant, ea Syro-Chaldaico sermone expressisse : an vero propria ille interpretatione sit usus, an ex alia prius adornata versione loca sit mutuatus, haud levis quæstio est. Postea autem interpres Græcus, quis ille fuerit incertum esse narrat Hieronymus, hæc propria interpretatione donavit, nec LXX interpretatione est usus.

II. Joannes Hebraico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum.

Joannem similiter, utpote Hebræum et ex Hebræis ortum, ait Eusebius ad psalmum xl, propria interpretatione usum esse ubi πτέρναν, sive, *calcaneum* vertit, quo loco LXX περιουσίον, id est, *supplantationem*, posuerant. Contra vero apostolus Paulus, sic Eusebius, ps. III, 7, *legisperitus cum esset*, in Epistola ad Hebræos Septuaginta Interpretum versione est usus. Hæc vero pluribus in collectione Hexaplorum, a nobis propediem adornanda, exploranda venient.

III. Apostoli omnes martyrio coronati. Ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest.

In illum psalmi LXXI versum, *Et honorabile nomen eorum coram illo* ; sive secundum Symmachum, *Et pretiosus erit sanguis eorum coram illo*, hæc habet Eusebius : *Quæ aperte necem illorum (apostolorum) subindicavit, qua singuli vario martyrii genere affecti sunt, ac alius alio modo, ob testimonium de illo datum, sanguinis agonem subiit*. Ex monumentis autem certis, quæ jam supersunt, haud facile est singulorum apostolorum martyrium comprobare. Verum Eusebius, ut apostolicis temporibus vicinior, potuit forsitan de cujusque apostoli martyrio certiores notas invenire. Est vero illa jam usu pene recepta opinio apostolos omnes pro Christo passos esse, etsi non desint qui secus arbitrentur. Verum ea in re perquam difficile est explorati quidpiam afferre : nam apostolica tempora et gesta tantis sunt tenebris offusa, ut nec ubi mortem obierint apostoli, paucis exceptis, nec quas orbis regiones peragrarint, ita perspicue narrari possit. Nec modo quæ jam traduntur incerta sunt ; sed etiam si qua ab Eusebio, et a cœævis aut supparibus scriptoribus carptim de illis proferantur, non ita clare recensentur. Quod autem ait Eusebius, in psal. LXXVII, 29 ad finem : *Si quis vero per otium accurate perquisierit, cujusque apostoli tribum reperiet : nam cuius quærenti datur a Servatore inveniendi promissio* ; id, inquam, Eusebii ævo fortasse poterat ex monumentis veterum explorari. Jam vero cum eorum bene multa fuerint vetustate oblitterata et exstincta ; frustra, ut arbitror, quærat ex qua tribu singuli

apostoli prodierint : quod etiam si deprehendi posset, non magno operæ pretio fieret.

IV. An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit.

Neque item probatu facile est quod ait Eusebius, psal. LXXIII, 8, 9, 10, prophetarum successiōnem usque ad Joannem Baptistam devenisse : nam ex libri Machabæorum et Flavii Josephi testimonio, Persarum tempore desiit illa prophetarum series; ut ne vel unum a Nehemiæ temporibus prophetam assignare valeas. Quare æstimo Eusebii dictum non ad litteram accipiendum esse; sed indicare solum legem et prophetas in Joannem Baptistam desinere, quin neget intermissam aliquando fuisse prophetarum successiōnem.

V Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat. — VI. Monachi perrari tempore Eusebii.

Ad hunc versum psalmi LXVII, *Qui inhabitare faciunt unius moris in domo*, veterum interpretum lectionem affert Eusebius, ubi Symmachi versio sic habet : *Διδωσιν οικειν μοναχοις οικιαν* id est : *Dat inhabitandam monachis domum*; nam ita nos vertimus quia Eusebius de monachis locum explicat : etsi, mea quidem sententia, non monachorum institutum hic Symmachus respiciat, sed solitarios generatim quoslibet. Atenim quo tempore Symmachus versionem suam concinnavit, scilicet Septimio Severo, ut verior fert opinio, imperante, monachorum ne nomen quidem notum erat, neque ullus tunc in orbe monachus, nisi fortasse in penitentiis Ægypti recessibus, fuisse putatur. Quare hic vox *μοναχοις* pro solitario quolibet in recessu degenti accipienda; non pro monachis, quorum a quarto sæculo institutum floruit. Nam quia solus vivat oportet qui velit abesse a malorum consortio, quotquot declinandæ frequentiæ causa in recessu degabant, *μοναχοι* Græce vocitabantur. At tamen, quæ de monachis hic habet Eusebius non prætermittenda : *Primus itaque, ait, ordo eorum qui in Christo proficiunt, est monachorum. Sed rari sunt illi, quare secundum Aquilam, Unigeniti Dei vocati sunt, similes facti unigenito Filio Dei : secundum Septuaginta Interpretes autem, unius, non diversi moris sunt, neque subinde morem variant; sed unum colunt, qui ad virtutis cacumen advenit. Ipsos autem unius zonæ, Quintaeditio vocavit, ut pote qui solitarii et præcincti sint.* Et in psal. LXXIII, 4 : *Ere autem dixeris, expeditos illos milites, qui monasticam vitam amplexi sunt, pro passeribus habendos esse; eos autem qui liberis dant operam, ac reliquis vitæ negotiis et curis se dedunt, turturis vicem agere.* Quo tempore igitur Eusebius hæc scriberet perpauca in orbe monachi erant, ac nonnisi in Ægypto monasticum genus frequentabatur, auctoribus Antonio, qui, anno 271, monachi statum amplexus, innumeros exemplo suo pellexit ad parem vitæ conditionem amplectendam; Pachomio, qui in Thebaide monasticum genus mirum in modum adauxit, et Amune Nitriensi, complurium monasteriorum fundatore. In Palæstina vero, ubi sedes habebat Eu-

sebius, Hilario et fortasse alii perrari in desertis et latibulis agebant. Sub hæc autem Hilario in Palæstina et Syria mirum in modum monachorum institutum auxit, et tunc monasteria bene multa condita sunt.

VII. Martyrum cruciatus singulares.

Martyrum sui temporis cruciatus, in hæc verba psalmi (Psal. LXV, 40) : *Quoniam probastinos, Deus, ignenos examinasti sicut examinatur argentum*, non obiter describit Eusebius. Ac licet in *Historia ecclesiastica*, de Maximini carnificina agens, multorum martyrum agones descripserit, hic tamen nonnulla tangit singularia, nec forte alibi enuntiata, v. g. : *Et vero plerumque vel pupillas oculorum verberabant, dum capita athletarum Dei plagis caderent.* Atrocitatem vero suppliciorum subjicit his verbis : *Ferrum quippe, et ferro illata supplicia, aliaque mortis genera, quæ maxima pars nostrum sustinuit, pro nihilo computantur ex deteriorum comparatione. Quamobrem hæc quidem tacemus. Quia vero inter atrocita, nihil crudelius nec per ignem et aquam illata existimatur, hæc nos perpassos dicimus. Nam alii nostrum in mari et in fluminibus demersi sunt, alii ignis supplicium luerunt.* Et cætera quæ fusius ibi ille prosequitur.

VIII. Judæi Jerosolymorum aditu interclusi, quare.

Trita res et nulli non nota est, Judæis postquam Barchocheba duce, seditione facta, sub Adriano principe armis subacti ac pene internecone deleti sunt, Jerosolymorum aditum interclusum fuisse; concessum tamen ut quotannis ad certos limites lugendi causa proxime urbem accederent. Verum Eusebius ad suum usque tempus hunc morem vigere graphice narrat his verbis : *Irruentes Romani, dictis propheticis finem intulerunt : siquidem victorum lege, universæ Judaicæ gentis aditu locorum interdictum est : inevitabilis quippe legis transgressoribus impendit ultio. Quamobrem ad hanc usque diem, ad certos terminos in circuitu accedentes, procul consistunt : neque solum illud, quod sacrum olim reputabatur, vel procul conspiciere ipsis conceditur; sed foras circumeuntes, Scripturæ, de qua jam agitur, fidem conciliant, dicenti : Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem.* (Psal. LVIII, 7.) Id ipsum repetit in psal. LXIX, 26, adjicitque nullum Jerosolymis Judæorum domicilium superesse, in quo Græci habitare possint, verum excisa omnia ac funditus deleta universaque prorsus ipsis sublata fuisse; ita ut sacerdotum, Sadducæorum et Pharisæorum ne nomen quidem supereset.

IX. Traditiones quædam Judæorum.

Hebræorum traditionem ait esse, mare Rubrum in duodecim sectiones divisum fuisse secundum numerum duodecim tribuum, ita ut singulæ tribus in assignato sibi meatu pertransirent; quæ narratio non videtur cum divina Scriptura consonare, atque ideo inter Rabbincas fabulas forte computanda.

Inter Hebræorum traditiones pariter recensendum est quod habet Eusebius, Azotios ideo in posterioribus et podicibus percussos esse, quod iis in partibus peccassent, et ἀρβεννοχοῖται essent, nisi fortasse ea Eusebii ipsius, nec ab aliis accepta fuerit opinio.

X. Christianorum frequentia in Moabide, Ammonitide et Idumæa.

In hæc verba psal. cvii, 10, *Moab lebes spei meæ, in Idumæam extendam calceamentum meum*, duo nobis aperit Eusebius, nimirum Ammonitas et Moabitas inter Arabas ævo suo sedes habuisse; itemque penes Ammonitas, Moabitas et Idumæos infinitam esse Christianorum multitudinem, hæc ejus verba sunt: *Et hæc opere completa licet ipsis oculis percipere iis, qui in Arabum regione peregrinantur, cum videant Moabitas et Ammonitas, qui penes illos magno numero sunt, Ecclesias Dei implere. Similiterque, in Idumæam, inquit, conscendam calceamento meo, secundum Symmachum. Quam item prædicationem in promptu est completam videre iis qui in Idumæam concedunt, et multitudinem Ecclesiarum Dei ibi conspiciunt, ut cunctetur nemo confiteri, vere in loca illa conscensum factum esse.*

XI Eusebius ait mundum sphaerica forma esse. Montes et petras sensim crescere.

Eusebius qui, uti diximus, descriptionibus plerumque gaudet, ad physicam subinde speculationem vertitur. Ait vero non uno loco mundum sphaerica forma esse: quæ opinio olim agitabatur inter scriptores; aliis planam, montibus tamen distinctam, terræ superficiem prædicantibus, e quorum numero Augustinus et Cosmas Ægyptius monachus, qui librum ea de re edidit *Topographiam Christianam* inscriptum, ubi sphaeram sacris Litteris aperte repugnare contendit ille; aliis veram, et experimento demum assertam, opinionem tuentibus, qualis Eusebius, qui mundum sphaericum esse non semel indicavit. Eam tamen sententiam, non ut suam ille, sed ut alienam affert. Verisimile item arbitratur montes et petras sensim crescere, atque occultis intimisque incrementis majores evadere; quæ quorundam, inquit ille, sui ævi physiologorum erat opinio; ut jam e nostris sunt qui id ipsum propugnant, experimentisque manifestis rem comprobari affirmant.

CAPUT X.

DE IDIOTISMIS EUSEBII IN HIS COMMENTARIIS, ET DE SINGULARI QUARUNDAM VOCUM SIGNIFICATU.

I. Vocis βλος usus singularis. II. Itemque τοῦ δοκεῖν. III. Ἐτυγχάνειν quid significat apud Eusebium. IV. Περίστασις pro calamitate. V. Ὑπακούειν respondere. VI. Σωτήριος quid, etc.

Etsi a multis Græcæque peritissimis viris, in colligenda Græcorum omnium vocum significatione tanta sit industria desudatum, ut perpauca jam ad perfectam Græcorum scriptorum intelligentiam dediderentur; subinde tamen nomina verbaque occur-

runt, quorum vis et sententia nondum observata, interpretibus errandi occasio esse possint. Hujusmodi autem pauca his in commentariis exstant, quorum præcipua hic consignare et explanare visum: nam minutiora ad indicem rerum allegamus.

I. Vocis βλος usus singularis.

Singularis est apud Eusebium vocis βλος significatio: passim quippe pro genere hominum accipitur: sic psal. v, 2: Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγανεν πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βλος, id est, *Hujusmodi profecto erat ante Salvatoris adventum totum hominum genus*: et psal. lxxvii, vers. 5: Ἴνα γὰρ ἐπιθῆ ὁ Θεὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, hoc est, *Nam ut Deus ad hominum genus accederet*, et passim alios: itemque in fine vi libri *Præparationis evangelicæ*, δὲ σύμπασις τῶν ἀνθρώπων βλος, *universum hominum genus*. Similiter Athanasius, t. I, pag. 1253, καταλαζονεῦόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βλου, *superbe agentes adversum genus humanum*. Quo etiam usu in aliis item scriptoribus occurrit, et in Heliodori Æthiopis non semel observatur.

II. Itemque τοῦ δοκεῖν

Alia vox est, in qua item Latine transferenda non pauci interpretes labuntur, scilicet δοκεῖν, *videri*, δοκεῖ, *videtur*: quod verbum vulgo usurpatur ad minuendam affirmationem; ita ut si, verbi causa, de quopiam dicatur, δοκεῖ εἶναι σοφός, *videtur esse sapiens*, id ut asseveranter dictum non habeatur, sed dubitationem quamdam præferat. Verum frequentissime apud scriptores bene multos δοκεῖ nihil minuit affirmationem, ut exempli gratia in his commentariis ad psalmum cxviii, vers. 156, de Deo dicitur δικαιοσύνης εἶναι δοκεῖ, ubi vertendum sine dubio, *justissimus est*. Innumera proferri possent cum ex Eusebio, tum ex aliis scriptoribus exempla. Sic apud Athanasium, ἵνα τοῖσιν καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχημένα δοκοῦσιν, *ut igitur optata consequaris*. Sed jam hac de re tractatum a nobis est.

III. Ἐτυγχάνειν quid significet apud Eusebium.

In Onomastico ad Athanasii Opera monuimus vocem ἐτυγχάνειν plerumque significare, *conqueri de aliquo, accusare, petitionem adversus quempiam principi vel magistratui offerre*: et vocem ἐτυχῆ, *petitionem adversus aliquem, sive accusationem exprimere*. Eodem usu κατετυγχάνειν in his commentariis occurrit, ps. xlii, 2: Ἦρμος δὲ τὰ προκειμένα καὶ τῷ προφήτῃ Ἠλίᾳ, ὃς ἔλεγε κατετυγχάνων τοῦ λαοῦ Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, id est: *Hæc porro Helix prophetæ congruebant, qui Domino contra populum supplicans ita loquebatur, Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt, etc.*

IV. Περίστασις pro calamitate.

Περίστασις idem sibi vult quod *circumstantia*, apud Quintilianum, Senecam et A. Gellium. Verum aliquando significat ærumnam, infaustum casum, calamitatem. Quo sensu semper in his commentariis

usurpatur. Sic ps. iv, 9, 10 : Μαθὼν γὰρ παρὰ τοῦ σω-
τήρος καὶ τῶν ὁσίων ἐπαγγελιῶν, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα
κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον λύπαι μοι καὶ θλίψεις καὶ
πειρασμοὶ καὶ περιστάσεις οὐ διαλείπουσιν, ἀλλ'
ἔσται μοι καιρὸς ὁ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ σώματος, καθ'
ὃν ἐν εἰρήνῃ ποιήσομαι τὴν κοίμησιν · hoc est : *Cum*
enim a Salvatore, exque promissis tuis ediderim,
etiamsi mihi dolores, ærumnæ, tentationes, calamitates
in præsentī vita non deficiant, futurum tamen
nihilī tempus est, quo a corpore decedam ac in pace
dormiam. Etsi autem his commentariis vox περι-
στασις passim occurrat, vix uspiam alio sensu usu
venit, quam pro calamitate : frequenter item dici-
tur περιστατικός καιρός, pro tempore calamitoso,
et ærumnis pleno.

V. Ἰακούειν respondere.

Observatu item dignus est vocis ὑπακούειν usus
pro respondere : cuius jam exempla attulimus t. I
operum Athanasii p. 334. Fuit autem vox isthæc mul-
torum tam veterum, quam recentiorum interpretum
scopulus, qui audire vel subaudire verterunt : quam-
obrem non abs re fuerit exempla quædam ex his com-
mentariis proferre. In præfatione Eusebii in Psalmos,
(infra, col. 81) : Ἦνίκα τοίνυν ἐστίρτα τὸ Πνεῦμα
ἐπὶ τινὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ψαλμῶδων, οἱ λοιποὶ ἤσυ-
χίαν ἤγον παρεστῶτες καὶ ὑπακούοντες συμφώνως τῷ
ψάλλοντι, Ἀλληλούϊα, id est : *Cum itaque Spiritus in*
quempiam principum cantorum insiliret, cæteri quiete
agebant astantes, ac voce consona psallenti responden-
tes, Alleluia. Apertius vero Psal. lxxi, vers 19 : Καὶ
ἐπειδὴ περ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητικῶς μὲλ-
λοντα ἔσεσθαι προανεφώνει, χορὸς ἀγγέλων ὑπακούει
συνευχόμενος τῇ τῶν πραγμάτων τελειώσει, πιστού-
μενός τε αὐτὰ καὶ λέγων · Γένοιτο, γένοιτο! hoc est :
Et quia hæc Spiritus sanctus propheticè futura præ-
dizerat, chorus angelorum respondet una deprecans
pro rei consummatione, illaque confirmans ac dicens :
Fiat, fiat! Eodem quoque significato vox προσυ-
πακούειν alibi occurrat, id est, ad aliquid respondere.
Hujus vocis, hæc sententia acceptæ, frequentissi-
mus est apud scriptores præsertim ecclesiasticos.
usus.

VI. Σωτήριος quid, etc.

Parem cautelam adhibeas in voce σωτήριος pro
utroque genere masculino et feminino usurpari so-
lita, cuius prior significatio est salutaris ; sed fre-
quentiori usu apud ecclesiasticos, saluatoris ver-

Atenda e-t : sic ἡ σωτήριος διδασκαλία, salutaris do-
ctrina ; aptius autem vertas, Salvatoris doctrina ;
eodem modo apud Athanasium, τὸ σωτήριον μαρ-
τύριον, martyrium sive ecclesia Servatoris. In his
vero commentariis sic fere semper intelligas.

In his commentariis passim observæ, vocem ἀλλ'
ἢ, quæ significat, nisi, ubi sequitur vocalis, ommissa
particula, ἢ, exprimi. Sic lib. iii : Κληρονο-
μία δὲ αὐτοῦ τίς ἦν μετὰ τὸν πρότερον λαὸν ἀλλ' ἢ
ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησία, id est : *Hæreditas porro illius,*
quænam erat post priorem illum populum, nisi Eccle-
sia gentium? ubi ἀλλ' ἢ pro ἀλλ' ἢ ἢ ponitur. Sex-
centa notes similia in his commentariis, ubi hiatus
vitandi causa ἢ ante vocalem omittitur. Et principio
quidem putabam ego amanuensium vitio ἢ illud
excidisse ; verum quia in omnibus, nullo excepto,
codicibus etiam antiquissimis, ita passim legitur,
certum habeo ab ipso auctore suppressam εὐφω-
νίας ergo particulam fuisse. Parem omnium codi-
cum consensum advertas in voce ἀποκλαῖσθαι pro
ἀποκλαῖσθαι, flere ; quæ frequentissime hoc in opere
comparet, et ἐξέκλαιον, pro ἐξέκλαιον. Ubi eorum qui
ante hæc Græcorum scriptorum opera publica fece-
runt, morem sectamur. li enim, quia euphoniæ gra-
tia ταμεῖον pro ταμείον, ὕγεια pro ὕγεια legebatur
in codicibus. omisso primo ε, ταμείον et ὕγεια ple-
rumque ediderunt. Quamquam leve fortasse videat-
ur, monere ne pigeat, vocem Δαυὶδ, quæ vulgo in
codicibus Δαδ legitur ; sicubi tota describatur in
vetustioribus manuscriptis, per υ efferrī Δαυὶδ, non
autem Δαβὶδ, ut in editis Bibliorum legitur, quia
nempe in Hebraicis exemplaribus, per *vau* דָּוִד des-
cribitur. Qua in re veterum omnium codicum mo-
rem sequi visum est.

Cæterum, ut speramus non ingratum lectori fore
Eusebium nostrum, ita in partem gratiæ vocandos
censemus eos, qui nobis vel codices vel operam
contulere suam. Ex Regia certe bibliotheca, jubente
illustrissimo abbate de Louvois, ejusdem præfecto,
codices nobis pro voto, idque ad diuturnum usum
traditi sunt a doctissimis et amicissimis viris Cle-
mente et Boivinio, custodibus. Parem beneficentiam
expertī sumus penes eminentissimum cardinalem
de Coislin, qui nobis codicis præstantissimi supra
memorati copiam fecit. Et illustrissimum archie-
piscopum Rothomagensem, cuius bibliothecæ codi-
cibus ad nutum frui licet, curante Dom. du Chesne,
bibliothecario. Salve, erudite lector.

DE CONTINUATIONE
COMMENTARIORUM EUSEBII CÆSARIENSIS

A PSALMO CXIX USQUE AD PSALTERII FINEM

EDITORIS MONITUM.

(Angelo MAI, Bibliotheca nova Patrum, t. IV, p. 65. Romæ 1847, in-4.)

Vir doctissimus, et de sacris Litteris immortaliter meritis, ac Maurinæ familiæ summum decus, Bernardus Montfauconius in præfatione ad Eusebii Cæsariensis quos edidit Commentarios ad Psalterium, ait p. III : « Neque tamen id consequi potuimus, ut totum commentarium ad ultimum usque psalmum CL in lucem proferre liceret : in nullo enim ex memoratis codicibus ultra CXVIII psalmum quidpiam offertur. Quodque per mihi mirum visum est, Catenæ illæ Regiæ (Parisiacæ) quæ usque ad CXVIII psalmum interpretationibus Eusebii utuntur, ita ut nullus veterum interpretum adeo frequentatus occurrat, in CXVIII psalmo ita finem faciunt Eusebium in medium afferendi, ut ne verbum quidem ulterius Eusebii compareat. Unde conjectare forte liceat, a multis jam sæculis Eusebii Commentarios hac posteriore sui parte truncatos librariorum incuria fuisse. » Et quidem Montfauconius recte nos monet, Eusebium in totum reapse Psalterium scripsisse, teste Hieronymo De script. eccl., cap. 81 : « Eusebius in CL psalmos eruditissimos Commentarios edidit. » Et in epistola 75, ad Augustinum : « Psalmos interpretati sunt apud Græcos primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, . . . de integro Psalmorum corpore dicimus. »

His ego apud Montfauconium lectis, et cum ne apud Corderii quidem Catenam Eusebium uspiam post dictum terminum laudari viderem, quæsi sedulo in Vaticanis codicibus nunquid forte lateret, quod ultra prædictam ejus editionem excurreret. Et continui quidem commentarii, qualis apud Montfauconium est, tres vidi codices Vaticanos, quorum tamen nullus ultra psalmum CXII, præter interjectas lacunas, procedebat. Ergo ad Catenas Vaticanas conversus, in quibus Eusebii abundant excerpta, in plerisque utique agnovi deficere omnino Eusebium post psalmum CXVIII, quæ res cum Montfauconii de Parisiacis Catenis narratione congruit. Sed tamen quod huic docto editori non obtigit, ut ultra eum terminum prætervehi posset, mihi commode ac feliciter obvieniit : etenim inter tot Vaticanas, tres inveni Catenas, in quibus Eusebii excerpta non contemnenda usque ad Psalterii finem leguntur. Prima est catena pervetusti membranei codicis, sæculi ferme XI quem in Cyrilli editore (in qua Vaticanas ad Psalterium Catenas descripsi) designavi littera D. Secunda est codicis item egregii, bombycini, sæculi circiter XIII, quem denotavi littera C. Tertia est codicis G, chartacei. Denique etiam in codicibus E et L, nonnulla Eusebii post CXVIII psalmum scholia supersunt. Quæ cum ita se haberent, nolui equidem oblatam facultatem omittere supplendi egregiam, quantum mihi licuit, Montfauconii editionem, et si non integrum Eusebii Commentarium, saltem ejus excerpta et reliquias studiose e codicibus sumptas, Latinitate etiam, imminente prelo, a me donatas, ad Ecclesiæ usum perducere.

Porro haud continuum hunc esse Commentarium, jam dixi, quia nonnisi e catenis excerptus a nobis fuit. Quid vero? Nonne et Athanasii in Psalmos, nonne etiam Theodoretus in Isaiam deperditæ expositiones, prioris quidem a Montfauconio, posterioris a Sirmondo e Catenis tantummodo delibatæ fuerunt? Et quidem judicare se dicit Sirmondus, medullam haud dubie succumque cujusque scripti contineri in Catenis solere. Etsi autem hæc Eusebii scholia in plerisque psalmis tenuiora sunt, attamen in aliquot ita abundant, ut prope ex integro opere superesse videantur, si certe partim psalmorum quorundam brevitatem, partim scholiorum copiam spectemus, veluti ad psalmos CXXV, CXVIII, CXXXII, CXXXIV, CL, et ad CXLV, CLIX, CLX. Jamvero theologus in hac nova Eusebii parte de Christi divinitate sensus sanus orthodoxusque ubique est, moralis autem et doctrinalis valde pius et utilis, de recte agenda vita, de orandi usu, de animæ immortalitate, de futura vita, de hæreticorum reprehensione, etc. Ad sacrum criticem et philologiam quod attinet, laudat Eusebius non semel Aquilam, sæpius Symmachum, quandoque etiam Theodotionem, Septuaginta Interpretes, quintam editionem, et varios interdum codices, denique Hebræorum textum atque idiotismos. Quare et nova hexaplaribus varietatibus accessio hinc fieri videbitur. Ad psalmum CXXXIV, loquitur diserte Eusebius de ethnicorum sua ætate conversione, quos reapse, regnantis potissimum exemplo Constantini, plurimos ad Christianam fidem accessisse scimus. Qualiscunque demum sit horum scholiorum usus, certe tam prisci clarique hominis nullæ a me prætermittendæ reliquiae erant.

EUSEBII CÆSARIENSIS COMMENTARIA IN PSALMOS.

EUSEBII IN PSALMORUM INSCRIPTIONES. A EΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΙΝΩΝ ΚΑΤ' ΕΠΙΤΟΜΗΝ. INTERPRETATIO QUARUMDAM COMPENDII MORE DESCRIPTA.

Centum et quinquaginta psalmi sunt : et sane sacer est quinquagenarius numerus, illo siquidem dierum curriculo instituitur Pentecoste, ac totidem annorum numero Jubilæus, ut vocant Hebræi, celebratur. Nabla apud Hebræos vocatur psalterium ; quod ex musicis instrumentis solum rectissimum est, neque ab infimis partibus ad sonum adhibetur, sed a supernis sonanti ære instruitur. Psalmi itaque vocantur quotquot sola instrumentorum pulsatione, nullis admistis vocibus, persolvuntur. Canticum dicitur quod suavi æquabilique voce canitur ; canticum psalmi, quod una cum instrumentis consonas admittit voces ; psalmus cantici rursus, cum instrumentorum musicorum sonus vocibus præit. Si allegorice res accipiatur, psalmus est concinnus corporis motus ad opus bonum exsequendum, etiamsi contemplatio parva subsequatur. Canticum nullo opere admistum est veritatis comprehensio, mente ad Dei ejusque sermonum contemplationem illustrata. Canticum psalmi dicitur cum cognitio actum præedit, juxta illud : *Concupiscens sapientiam, serua mandata, et Dominus præbebit illam tibi*¹. Psalmus cantici est actus ducente cognitione admixtus, docente scilicet quo pacto quoque tempore sit agendum : quapropter in inscriptione psalmorum vox canticis præit ; non enim a contemplatione vir sanctus orditur, sed fide omnino ad opera exsequenda currit. Sub finem multa cantica sunt. Ubi C autem gradus habentur nusquam psalmus, neque per se solus, neque alia adjuncta voce inscribitur : sed ibi cantica solum apponuntur ; nam ubi ascensus graduum est, ibi sola contemplatio spectatur. Diapsalma porro apud Aquilam et in Hebraico non exstat : sed ejus loco, *semper* ascribitur.

ARGUMENTUM EUSEBII PAMPHILI.

Libri Psalmorum isthæc divisio fuerit, ut cum ipsa accuratiora exemplaria, tum Hebraicus textus circumferunt. Neque vero, ut quis forte existimaverit, omnes psalmi sunt Davidis ; sed aliorum quoque prophetarum, qui psallendo prophetica oracula edebant. Quare apud Hebræos, universa psalmorum scriptura, non Davidis fert inscriptionem, sed indefinite liber Psalmorum vocatur. In partes porro quinque Hebræi librum Psalmorum dividunt. Prima pars a primo ad quadragesimum psalmum completitur ; secunda, a quadragesimo primo ad septuagesimum secundum ; tertia a septuagesimo secundo ad octogesimum octavum ; quarta, ab octogesimo

Ἐκατὸν πεντήκοντα τυγχάνουσιν οἱ ψαλμοί, ἱεροῦ τοῦ ν' τυγχάνοντος ἀριθμοῦ· ἐν μὲν ἡμέραις ποιῶν τὴν Πεντηκοστὴν, ἐν δὲ ἐνιαυτοῖς τὸν παρ' Ἑβραίοις καλούμενον Ἰωφλ. Νάβλα δὲ παρ' Ἑβραίοις λέγεται τὸ ψαλτήριον, ὃ δὴ μόνον τῶν μουσικῶν ὄργάνων ὀρθότατον, καὶ μὴ συνεργούμενον εἰς ἦχον ἐκ τῶν κατωτάτων μερῶν, ἀλλ' ἀνωθεν ἔχειν τὸν ὑψηλοῦντα χαλκόν. Ψαλμοὶ μὲν οὖν οἱ διὰ μόνου τοῦ ὄργάνου χωρὶς φωνῆς ἀνακρουόμενοι· ὥδῃ δὲ οἱ διὰ φωνῆς ἐμμελοῦς· ὥδῃ δὲ ψαλμοῦ τὸ τῷ ὄργάνῳ σύμφωνον ἐπάγειν φωνήν· ψαλμὸς δὲ ὥδῃς ἀνάπαλιν, προηγουμένης τῆς τῶν κρουσμάτων φωνῆς. Ἄλληγορίας δὲ νόμῳ, ψαλμὸς μὲν σώματος κίνησις ἐναρμόνιος εἰς ἐργασίαν ἀγαθὴν, καὶ μὴ πάνυ τις ἐπακολουθῆ θεωρία· ὥδῃ δὲ χωρὶς πράξεως ἀληθείας κατάληψις, φωτιζομένης ψυχῆς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν λογίων αὐτοῦ. Ὡδῃ δὲ ψαλμοῦ, προαγούσης πράξεως γνώσεως· κατὰ τὸ Ἐπιθυμήσας σοφίας διατήρησον ἔντολός, καὶ Κύριος χρηρήσει σοὶ αὐτήν. Ψαλμὸς δὲ ὥδῃς πράξις ὑπὸ γνώσεως ὀδηγουμένη, περὶ τοῦ πῶς καὶ πότε πρακτέον· διὸ καὶ πρῶται τῶν ψαλμῶν αἱ ἐπιγραφαί· οὐ γὰρ ἀπὸ θεωρίας ὁ ἅγιος ἀργεται, ἀλλ' ἅπαν πιστεῖται ταῖς πράξεσιν ἐπιτρέχει. Ἐπὶ δὲ τῷ τέλει πολλάι αἱ ὥδαί· καὶ ὅπου ἀναβαθμοὶ, οὐδαμῶς ψαλμὸς, οὔτε καθ' ἑαυτὸν, οὔτε μετ' ἐπιπλοκῆς. Ὡδαὶ δὲ πάντα καθ' ἑαυτάς· ἡ γὰρ ἀνάβασις πρὸς μόνην ὄρα θεωρίαν. Διάψαλμα δὲ παρὰ μὲν Ἀκύλα καὶ τῷ Ἑβραϊκῷ οὐ κείται· ἀντὶ δὲ αὐτοῦ τὸ αἰεὶ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ.

Τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἦδε ἂν εἴη ἡ διαίρεσις, ὡς τὰ ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων αὐτὸ τε τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει. Οὐχ ὡς ἂν τις ὑπολάβοι πάντες εἰσὶ τοῦ Δαυὶδ οἱ ψαλμοί, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων προφητῶν ἐν τῷ ψάλλειν προφητευσόντων. Διόπερ ἡ πᾶσα γραφὴ παρ' Ἑβραίοις τῶν ψαλμῶν οὐ τοῦ Δαυὶδ ἐπιγράφει· ἀλλ' ἀδιοριστῶς βίβλος ψαλμῶν ὀνομάζεται. Εἰς πέντε δὲ μέρη τὴν πᾶσαν τῶν Ψαλμῶν βίβλον παῖδες Ἑβραίων διαίρουσι· πρῶτον εἰς τοὺς ἀπὸ α' μέχρι μ'· δευτέρον εἰς τοὺς ἀπὸ μα' μέχρις οβ'· τρίτον εἰς τοὺς ἀπὸ ογ' μέχρις πη'· τέταρτον εἰς τοὺς ἀπὸ πθ' μέχρις ρε'· πέμπτον εἰς τοὺς ἀπὸ ρς' μέχρι τέλους. Ἀνεπίγραφοι δὲ εἰσι ψαλμοὶ ιθ', ἐπιγεγραμμένοι ρλα'. Τῶν ἐπι-

¹ Eccli. 1, 53.

nono ad centesimum quintum; quinta, a centesimo sexto ad finem: psalmi non inscripti sunt 19, inscripti vero 131. Inscriptorum autem hæ sunt divisiones: Davidis septuaginta duo psalmi sunt; filiorum Core, undecim; Asaphi, duodecim; Ætham Israelitæ unus; Salomonis, duo; Moysis, unus; anonymi septemdecim; *Alleluia* inscripti quindecim. Anonymi autem dicuntur quotquot inscriptionem quidem habent, neque cuius sint enuntiant.

EJUSDEM EUSEBII ARGUMENTA IN
PSALMOS.

1. Adhortatio ad Dei cultum, et avocatio ab oppo-
sito.
2. Prophetia de Christo et de vocatione gentium.
3. Prophetia de bonis Davidi conferendis.
4. Prophetia Davidi de iis quæ passus est.
5. Oratio ex persona Ecclesiæ.
6. Doctrina confessionis.
7. Davidi confessio et doctrina vocationis gentium.
8. Prophetia vocationis gentium.
9. Mors Christi ejusque resurrectio; de regno quod
accepit; deque omnibus inimicis ejus deletis.
10. Hymnus victoriæ ejus, qui Dei causa certamen inii.
11. Accusatio scelestorum, et prophetia de Christi
adventu.
12. Inimicorum commotio, et expectatio adventus
Christi.
13. Accusatio improborum et prophetia de adventu
Christi.
14. Ejus qui secundum Deum perfectus est restitutio.
15. Electio Ecclesiæ et Christi resurrectio.
16. Perfecti viri, sive ipsius Christi precatio pro iis
qui per ipsum salutem consequuntur.
17. Gratiarum actio Davidis et prophetia de adventu
et assumptione Christi.
18. Theologia cum doctrina morali.
19. Oratio justorum qui Davidi operam dabant.
20. Supplicatio eorum qui Davidi operam dabant.
21. Prophetia cruciatuum Christi et vocatio gen-
tium.
22. Doctrina et novi populi institutio.
23. Prophetia vocationis gentium, et consummatio
eorum qui salutem consequuntur.
24. Doctrina confessionis.
25. Supplicatio ejus qui secundum Deum proficit.
26. Gratiarum actio et petitio bonorum.
27. Supplicatio cum prophetia.
28. Prophetia ænigmatica cum theologia.
29. Gratiarum actio cum confessione.
30. Confessio cum supplicatione.
31. Prophetia eorum qui per Christum salutem con-
secuturi sunt.
32. Adhortatio ad hymnos canendos, cum theologia.
33. Doctrina gratiarum actionis.
34. Supplicatio justi et prophetia de Christo.
35. Confutatio impiorum cum theologia.
36. Doctrina religiosæ vitæ.
37. Doctrina confessionis.
38. Deprecatio cum confessione.
39. Gratiarum actio ejus qui secundum Deum salu-
tem consecutus est, et commemoratio Ecclesiæ.
40. Prophetia de Christo et de proditore.
41. Deprecatio prophetarum circa reprobationem Ju-
daici populi.
- 42, 43. De eodem argumento.
44. Adventus regni Christi.
45. Apostolorum prædicatio.
46. Vocatio gentium.
47. Hymnus in Dei honorem de Ecclesia, persecutio-
nes de medio sublatae.
48. Doctrina de divino judicio.
49. Abrogatio legis Moysis de sacrificiis, et introdu-
ctio legis Novi Testamenti.

(1) Reg. 4, παράλειψις.

γεγραμμένων δὲ εἶναι οὕτως αἱ διαιρέσεις τοῦ μὲν
A Δαυὶδ οὐδ', τῶν υἱῶν Κορὲ ἰα', τοῦ Ἀσάφ ἰβ', Αἰθὰμ
τοῦ Ἰσραηλῆτος εἰς, Σολομῶντος β', Μωϋσέως εἰς,
ἀνώνυμοι ιζ', τῶν εἰς τὸ Ἀλληλουία ιε'. Εἰσι δὲ ἀν-
ώνυμοι ὅσοι ἐπιγραφὰς μὲν ἔχουσιν, οὐ μὴν δηλοῦσι
τινος εἶδός.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΨΑΛΜΟΥΣ.

- α'. Προτροπή θεοσεβείας καὶ ἀποτροπή τοῦ ἐναν-
τίου.
- β'. Προφητεία περὶ Χριστοῦ καὶ κλήσεως ἐθνῶν.
- γ'. Προφητεία γενησομένων ἀγαθῶν τῷ Δαυίδ.
- δ'. Προφητεία τῷ Δαυίδ περὶ ὧν πέποιθεν.
- B ε'. Ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας προσευχή.
- ς'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- ζ'. Τῷ Δαυίδ ἐξομολογήσις καὶ διδασκαλία κλή-
σεως ἐθνῶν.
- η'. Προφητεία κλήσεως ἐθνῶν.
- θ'. Θάνατος Χριστοῦ καὶ ἀνάστασις, καὶ βασιλεία
παράληψις (1), ἐχθρῶν τε πάντων κυβαίρεσις.
- ι'. Ἐπιτίκιος ὕμνος τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
- ια'. Κατηγορία ποτηρῶν, καὶ προφητεία Χριστοῦ
παρουσίας.
- ιβ'. Ἐχθρῶν ἐπανάστασις, καὶ προσδοκία Χρι-
στοῦ παρουσίας.
- ιγ'. Κατηγορία ποτηρῶν, καὶ προφητεία Χριστοῦ
παρουσίας.
- ιδ'. Τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου ἀποκατάστασις.
- ιε'. Ἐκλογή Ἐκκλησίας, καὶ Χριστοῦ ἀνάστασις.
- ισ'. Τελείου ἀνδρὸς, ἧ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ
προσευχῆ ὑπὲρ τῶν δι' αὐτοῦ σωθησομένων.
- ις'. Εὐχαριστία τῶν Δαυὶδ καὶ προφητεία Χρι-
στοῦ παρουσίας καὶ ἀναλήψεως.
- C ιη'. Θεολογία σὺν διδασκαλίᾳ ἠθικῇ.
- ιθ'. Εὐχὴ τῶν συμπραττόντων τῷ Δαυίδ δικαίω.
- κ'. Ἐντευξις τῶν συμπραττόντων τῷ Δαυίδ.
- κα'. Προφητεία τῶν Χριστοῦ παθῶν, καὶ ἐθνῶν
κλήσις.
- κβ'. Διδασκαλία καὶ νέου λαοῦ εἰσαγωγή.
- κγ'. Προφητεία κλήσεως ἐθνῶν, καὶ τελειωσις
τῶν σωζομένων.
- κδ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- κε'. Ἐντευξις τοῦ κατὰ Θεὸν προκόπτορος.
- κς'. Εὐχαριστία καὶ αἰτήσεις ἀγαθῶν.
- κζ'. Δέησις μετὰ προφητείας.
- κη'. Προφητεία αἰνιγματώδης σὺν θεολογίᾳ.
- κθ'. Εὐχαριστία σὺν ἐξομολογήσει.
- λ'. Ἐξομολογήσις σὺν ἱκετηρίᾳ.
- λα'. Προφητεία τῶν διὰ Χριστοῦ σωθησομένων.
- λβ'. Παρακλήσεις ἕμυρολογίας σὺν θεολογίᾳ.
- λγ'. Διδασκαλία εὐχαριστίας.
- D λδ'. Ἰκετηρία δικαίου, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ.
- λε'. Ἐλεγχος ἀσεβῶν σὺν θεολογίᾳ.
- λς'. Διδασκαλία θεοσεβοῦς βίου.
- λζ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- λη'. Ἐντευξις σὺν ἐξομολογήσει.
- λθ'. Εὐχαριστία τοῦ κατὰ Θεὸν σωθέντος καὶ
μητῆ Ἐκκλησίας.
- μ'. Προφητεία περὶ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ προδότου.
- μα'. Ἰκετηρία προφητῶν ἐπὶ τῇ ἀποβολῇ τοῦ
Ἰουδαίου ἔθνους.
- μβ', μγ'. Ἐπιπερὶ τοῦ αὐτοῦ.
- μδ'. Ἐπιζάνεια Χριστοῦ βασιλείας.
- με'. Ἀποστόλων κήρυγμα.
- μς'. Κλήσις ἐθνῶν.
- μζ'. Ὕμνος εἰς Θεὸν περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ
κυβαίρεσις διωγμῶν.
- μη'. Θείας κλίσεως διδασκαλία.
- μθ'. Ἀνατροπή τοῦ περὶ θυσιῶν Μωϋσέως νόμου,
καὶ εἰσαγωγή τοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

- v. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
- να. Ἐλεγχος τοῦ ποτηροῦ τρόπου, καὶ τέλος τοῦ αὐτοῦ.
- νβ. Σωτήριος ἐπιφάνεια, καὶ ἀθεότητος ἀπαλλαγῆ.
- νγ. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
- νδ. Δήλωσις τῶν κατὰ Χριστοῦ (1) τεταλιμημένων.
- νε. Δικαίου εὐχαριστία ῥυσθέντος ἐξ ἐχθρῶν.
- νες. Εὐχαριστία τοῦ Δαυὶδ καὶ προφητεία κλήσεως ἐθνῶν.
- νς. Διδασκαλία τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας.
- νη. Κλήσις ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἀποβολή.
- νθ. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ κλήσις ἐθνῶν.
- ξ. Δέσις σὺν εὐχαριστίᾳ.
- ξα. Διδασκαλία θεραπευτικῆ.
- ξβ. Εὐχαριστία τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
- ξγ. Διδασκαλία τοῦ θεοσεβοῦς ἀθλητοῦ.
- ξδ. Κλήσις ἐθνῶν.
- ξε. Κλήσις ἐθνῶν, καὶ ἀποστόλων μαρτυρία.
- ξς. Κλήσις ἐθνῶν, καὶ ἀποστόλων κήρυγμα.
- ξζ. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις, καὶ ἐθνῶν κλήσις.
- ξη. Πάθη Χριστοῦ, καὶ Ἰουδαίων ἀποβολή.
- ξη. Ἰκετηρία δικαίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ.
- θ. Χριστοῦ πάθη καὶ ἀνάστασις.
- θα. Προφητεία Χριστοῦ βασιλείας καὶ κλήσεως ἐθνῶν.
- θβ. Ἐξομολόγησις τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενεῖας ἐπὶ τῇ τῶν ἀσεβῶν εὐπραγίᾳ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίᾳ.
- θγ. Προαναφώνησις τῆς ἐσχάτης Ἰουδαίων πολιτείας, τῆς ἐπὶ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου γενομένης.
- θδ. Χριστοῦ θεολογία, καὶ ὑπόμνησις τοῦ θεοῦ δικαστηρίου.
- θε. Ἐδύλαξις κατὰ ἀσεβῶν τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως.
- ος. Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας καὶ τῶν θυμασῶν ἔργων αὐτοῦ.
- οζ. Χριστοῦ διαστολή πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, περὶ τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ παρανομίας.
- οη. Προφητεία τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τῆ Ἰουδαία συμβάντων αὐτοῖς· ἡ ἱστορία παρὰ τοῖς Μακκαβαίοις.
- οθ. Προφητεία τῆς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων πολιτείας, καὶ δέσις περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιφανείας.
- π. Κλήσις ἐθνῶν, καὶ διδασκαλία τῶν συμβεβηκότων τῷ προτέρῳ λαῷ.
- πα. Ἐλεγχος τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.
- πβ. Δέσις περὶ τοῦ πεπονηότου σκυθρωπῆ λαοῦ, καὶ προφητεία περὶ τοῦ τέλους τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ.
- πγ. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν.
- πδ. Προφητεία εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς δι' αὐτοῦ μελυτρωμένους.
- πε. Προσευχὴ Δαυὶδ καὶ προφητεία κλήσεως ἐθνῶν.
- πς. Χριστοῦ ἐνανθρώπησις.
- πζ. Χριστοῦ θάνατον προφητεύει.
- πη. Χριστοῦ βασιλεία ἐκ σπέρματος Δαυὶδ.
- πθ. Ἰουδαίων ἀποβολή.
- ι. Χριστοῦ νίκη καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὴν τελειουμένου.
- ια. Περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναπαύσεως.
- ιβ. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας.
- ιγ. Περὶ τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων.
- ιδ. Κλήσις Ἰουδαίων καὶ ἀπόγνωσις αὐτῶν.
- ιε. Κλήσις ἐθνῶν καὶ Χριστοῦ παρουσία.
- ισ. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας.
- ις. Κλήσις ἐθνῶν καὶ Χριστοῦ παρουσία.
- ιη. Ὕμνος βασιλείας Χριστοῦ.
- ιθ. Κλήσις ἐθνῶν.
- ιρ. Ὕμνος τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
- ισα. Ὑδρυμός ἐπὶ τῷ προτέρῳ, καὶ προφητεία τοῦ λαοῦ, καὶ κλήσις ἐθνῶν.

- A 50. *Doctrina confessionis.*
- 51. *Confutatio improbi moris, et finis ipsius.*
- 52. *Salutaris adventus, et atheotatis ejectio.*
- 53. *Precatio ejus qui Dei causa concertat.*
- 54. *Declaratio facinorum contra Christum admissorum.*
- 55. *Gratiarum actio justi ab inimicis liberati.*
- 56. *Gratiarum actio Davidis et prophetia de vocatione gentium.*
- 57. *Doctrina de recto Dei judicio.*
- 58. *Vocatio gentium et Judæorum ejectio.*
- 59. *Abrogatio judaismi et gentium vocatio.*
- 60. *Supplicatio cum gratiarum actione.*
- 61. (2) *Doctrina de Deo colendo.*
- 62. *Gratiarum actio ejus qui secundum Deum perfectus est.*
- 63. *Doctrina religiosi athletæ.*
- 64. *Vocatio gentium.*
- 65. *Vocatio gentium et apostolorum testimonium.*
- B 66. *Vocatio gentium et apostolorum prædicatio.*
- 67. *Christi incarnatio et vocatio gentium.*
- 68. *Passiones Christi et Judæorum ejectio.*
- 69. *Deprecatio justi et ipsius Christi.*
- 70. *Christi cruciatus et resurrectio.*
- 71. *Prophætia de Christi regno et vocatione gentium.*
- 72. *Confessio humanæ infirmitatis circa impiorum felicitatem et Dei tolerantiam.*
- 73. *Prænuntiatio postremæ Judæorum obsessionis, quæ sub Vespasiano et Tito contigit.*
- 74. *Christi theologia, et admonitio de divino tribunali.*
- 75. *Ultio divini judicii de impiis sumpta.*
- 76. *De tolerantia Dei et admirandis ejus operibus.*
- 77. *Christi reconciliatio cum Ecclesia, de primi populi prævaricatione.*
- C 78. *Prophætia de iis quæ sub Antiocho Judææ contigerunt: sive historia quæ in Machabæorum libris habetur.*
- 79. *Prophætia de obsidione ab Assyriis, ac supplicatio pro Christi adventu.*
- 80. *Vocatio gentium ac doctrina eorum quæ priori populo contigerunt.*
- 81. *Confutatio principum Judaici populi.*
- 82. *Deprecatio pro populo tristia perpresso, et prophætia de fine inimicorum Christi.*
- 83. *Christi incarnatio et de Ecclesiis.*
- 84. *Prophætia de Christo et iis qui per illum redempti sunt.*
- 85. *Oratio Davidis et prophetia vocationis gentium.*
- 86. *Christi incarnatio.*
- 87. *Christi mortem prænuntiat.*
- 88. *Christi regnum ex semine David.*
- D 89. *Judæorum reprobatio.*
- 90. *Christi victoria, necnon omnium quotquot secundum illum consummati sunt.*
- 91. *De quiete secundum Deum habenda.*
- 92. *Hymnus regni Christi in primo ejus adventu.*
- 93. *De dogmatibus adversus Ecclesiam.*
- 94. *Vocatio Judæorum ac desperatio ipsorum.*
- 95. *Vocatio gentium et Christi adventus.*
- 96. *Hymnus regni Christi in primo ejus adventu.*
- 97. *Vocatio gentium, et adventus Christi.*
- 98. *Hymnus regni Christi.*
- 99. *Vocatio gentium.*
- 100. *Hymnus ejus qui secundum Deum perfectus est.*
- 101. *Lamentatio de priori populo, prophætia ad (novo) et vocatio gentium.*

(1) Reg. 1, Θεοῦ.
 (2) Hac interpretatio ad psalmi seriem accommodatur.

102. *Doctrina gratiarum actionis.*
 103. *Doctrina confessionis.*
 104. *Doctrina gentibus, de beneficiis Dei priori populo collatis.*
 105. *Doctrina de impietate Judaici populi.*
 106. *Prophetia vocationis gentium, ac de fulgido Christi ad nomines adventu.*
 107. *Vocatio gentium.*
 108. *Christi passiones.*
 109. *Christi victoria.*
 110. *Gratiarum actio Christi.*
 111. *Doctrina Christi.*
 112. *Vocatio novi populi.*
 113. *Novi populi doctrina.*
 114. *Novi populi profectus.*
 115. *Novi populi consummatio.*
 116. *Vocatio gentium.*
 117. *Victoria eorum qui in Christo concertant, et prophetia de Christo.*
 118. *Capita alphabetica recti secundum Deum instituti.*
 119. *Habitationis.*
 120. *Reditus Babylone et dispersionis.*
 121. *Bonorum annuntiationes.*
 122. *Orationis.*
 123. *Gratiarum actionis.*
 124. *Restitutionis.*
 125. *Expectatio futurorum.*
 126. *Ædificatio Ecclesiarum.*
 127. *Vocatio gentium.*
 128. *Victoria exercitus Christi.*
 129. *Oratio martyrum.*
 130. *De humilitate.*
 131. *Oratio Davidis et adventus (Christi).*
 132. *Populi perfecti.*
 133. *Populi venturi.*
 134. *Doctrina ad institutionem.*
 135. *Gratiarum actio redempti.*
 136. *Sanctorum qui in captivitate degebant dicta.*
 137. *Gratiarum actio cum prophetia.*
 138. *Supplicatio iusti cum theologia.*
 139. *Voces ejus qui secundum Deum pugnat.*
 140. *Precatio ejus qui secundum Deum perfectus est.*
 141. *Vox ejus qui Dei causa impugnatur.*
 142. *Precatio contentis.*
 143. *Gratiarum actio victoris.*
 144. *Hymnus cum theologia.*
 145. *Hymnus cum theologia.*
 146. *Hymnus cum theologia.*
 147. *Hymnus cum theologia.*
 148. *Hymnus cum theologia.*
 149. *Hymnus cum theologia.*
 150. *Adhortatio universalis ad hymnum persolvendum.*
- A ρβ'. Διδασκαλία εὐχαριστίας.
 ργ'. Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.
 ρδ'. Διδασκαλία τοῖς ἔθνεσι τῶν εἰς τὴν πρότερον λαὸν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν.
 ρε'. Διδασκαλία δυσσεβείας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.
 ρς'. Προφητεία κλήσεως ἔθνῶν, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπιλάμψεως.
 ρζ'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ρη'. Πάθη Χριστοῦ.
 ρθ'. Νίκη Χριστοῦ.
 ρι'. Εὐχαριστία Χριστοῦ.
 ρια'. Διδασκαλία Χριστοῦ.
 ριβ'. Νέου λαοῦ κλήσις.
 ριγ'. Νέου λαοῦ διδασκαλία.
 ριδ'. Νέου λαοῦ προκοπή.
 ριε'. Νέου λαοῦ τελειώσεις.
 ρις'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ριζ'. Νίκη τῶν ἐν Χριστῷ ἀγωνιζομένων καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ.
- B ρηθ'. Στοιχειώσεις τῆς κατὰ Θεὸν ἀναγωγῆς.
 ριθ'. Παροιμία.
 ρκ'. Ἐπαρόδιον Βαβυλῶνος καὶ τῆς διασπορᾶς.
 ρκα'. Ἀγαθῶν εὐαγγέλια.
 ρκβ'. Εὐχῆς.
 ρκγ'. Εὐχαριστίας.
 ρκδ'. Ἀποκαταστάσεως.
 ρκε'. Προσδοκία μελλόντων.
 ρκς'. Οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας.
 ρκζ'. Κλήσις ἔθνῶν.
 ρκη'. Νίκη Χριστοῦ στρατιᾶς.
 ρκθ'. Εὐχὴ μαρτύρων.
 ρλ'. Περί ταπεινοφροσύνης.
 ρλα'. Προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐπιφάνεια.
 ρלב'. Λαοῦ τελείου.
 ρλγ'. Λαοῦ ἐρχομένου.
 ρλδ'. Διδασκαλία εἰσακτικῆ.
 ρλε'. Εὐχαριστία λελυτρωμένου.
 ρλς'. Ἄγιον φωνὰ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ.
 ρλζ'. Εὐχαριστία μετὰ προσφητείας.
- C ρλη'. Ἐντενξίς δικαίου σὺν θεολογίᾳ.
 ρλθ'. Φωνὰ τοῦ κατὰ Θεὸν ἀγωνιζομένου.
 ρμ'. Προσευχὴ τοῦ κατὰ Θεὸν τελείου.
 ρμα'. Φωνὰ τοῦ κατὰ Θεὸν πολεμουμένου.
 ρμβ'. Προσευχὴ ἐξομολογουμένου.
 ρμγ'. Εὐχαριστία νενικηκότος.
 ρμδ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμε'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμς'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμζ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμη'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρμθ'. Ὕμνος σὺν θεολογίᾳ.
 ρν'. Παρακλήσεις ὕμνου καθολικῆς.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

EUSEBII IN PSALMOS.

Uidetur psalmus a psalterio ex nominis consonantia sic nuncupatus. Dicitur autem psalterium instrumentum musicum quoddam, forma a cithara distinctum; canticum vero hujusmodi instrumento pulsatum psalmus appellatur. Canticum porro, dictum musicum est sine instrumento modulate prolatum. Psalmus autem cantici dicitur, quando praeunte cantici modulatione, psalterio pulsatur: canticum psalmi et converso. Ut in Regnorum et Paralipomenon historiis fertur, David rex post Saulis obitum, cum reduxisset arcam Testamenti Domini, qua: in domo Abdodom, ex quo ex Azotiis translata fuerat, viginti annis conederat; atque in Jerusalem

U' mèn psalmòs εἰσὶν ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου παρωνύμωσ ἐπικεκλήσθαι· λέγεται δὲ ψαλτήριον ὄργανόν τι μουσικόν παρὰ τὴν κιθάραν διαλλάττον τῷ σχήματι, ἐν ᾧ τὴν ἀνακρουομένην ᾠδὴν ψαλμὸν προσαγορεύεσθαι. ᾠδὴν δὲ εἶναι τὴν διὰ μέλους ἀναφωνουμένην ἀνευ ὄργανου βῆσιν μουσικῆν. Ψαλμὸν δὲ ᾠδὴς λέγεσθαι, ἐπειδὴν προηγησαμένης τὸ αὐτὸ τῆς ᾠδῆς μέλος διὰ τοῦ ψαλτηρίου κρουσθῆ· ᾠδὴν δὲ ψαλμοῦ τὸ ἀνάπαλιν. Ὡς ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Παραλειπομένων Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς μετὰ τὴν τοῦ Σαουλ τελευτῆν, ἀναγαγὼν τὴν κιθάρην τῆς Διαθήκης Κυρίου, οὕσαν ἐν οἴκῳ Ἀβδοδὼμ ἔτεσιν εἰκοσὶν ἐξῆτον ἐκ τῶν Ἀζωτῶν μετενήνεκτο, καὶ κατὰ

στήσας αὐτὴν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπιλέγεται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ κληρῶν ψαλτιφῶδους ἀρχοντας ὡδῶν τέσσαρας, τοῦ ψάλλειν καὶ ᾄδειν ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀναφέρειν φωνὴν εὐφροσύνης εἰς ἐξομολόγησιν καὶ ἀνεσις ἐν ὄργανοις ἡρμωσμένοις, καὶ ὡδαίς, καὶ κινύραις, καὶ νάβλαις, καὶ τυμπάνοις, καὶ κυμβάλαις, καὶ ψαλτηρίῳ, καὶ κερατίνῃ. τὸν Ἀσάφ, Αἰθάν, Αἰθάν, Ἰδοῦμ· οἷς ἀριθμὸς ὡδῶν ἐπετέτακτο, ᾄδόντων διακοσίων ὀγδοήκοντα ὀκτώ, ἐκάστῳ ἔβδομήκοντα δύο, ἐκ τοῦ Χάμ λδ', τοῦ Σῆμ κε', τοῦ Ἰάφεθ ιε'. Οἷτινες, ἐστῶτες ἔμπροσθεν τῆς κιβωτοῦ Διαθήκης Κυρίου, ἐψάλλον καὶ ᾄδον τῷ Κυρίῳ· ὅς μὲν ἐν κινύρα, ὅς δὲ ἐν κυμβάλαις, ὅς δὲ ἐν κιθάρα, ὅς δὲ ἐν ψαλτηρίῳ· ὡν μέσος Ἰστατο ὁ μακάριος Δαυὶδ, αὐτὸς ἀρχων ἀρχόντων ὡδῶν, κρατῶν ἐπὶ χειρῶν τὸ ψαλτήριον. Ἐκάστος δὲ ᾄδεν καὶ ἐψάλλεν ὕμνων τὸν Θεὸν ἄγιω Πνεύματι τεταγμένως. Ἦνίκα τοίνυν ἐσχίρα τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τινὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ψαλτιφῶδων, οἱ λοιποὶ ἡσυχίαν ἔγον παρεστῶτες καὶ ὑπακούοντες (1) συμφώνως τῷ ψάλλοντι, Ἀλληλουῖα. quiete agebant astantes ac voce consona psallenti

Ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν ἀνευ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀνεγράφθησαν οἱ πάντες καὶ διαφόρως. Οἱ μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ δὲ διηρημένοι. Ἀμέλει ὁ μὲν πρῶτος καὶ δεῦτερος συνημμένοι εἰσι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν· καὶ πάλιν ὁ ἑνατος, συνημμένος παρ' ἡμῖν, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ διήρηται εἰς δύο. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἢ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις· ἐνῆλλαχται δὲ παρὰ πολλῷ, καθὼς ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν, καὶ αὕτη ἡ τάξις δηλοῖ. Πολλῆς τοίνυν κατακρατησάτης εἰδωλολατρίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, λήθην αὐτοὺς φασὶ πεποιήσθαι τῶν πατρῶν γραφῶν, ὡς μὴδὲ τοῦ Μωϋσέως νόμου βίβλον ἐπιφέρεσθαι, μὴδὲ μνήμην τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας ἀποσώζειν. Οὕτω γοῦν τοὺς προφήτας ἀνήρουν διελέγχοντας αὐτῶν τὰς εὐσεβείας. Οὐδὲ νῦν θαυμαστὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καιρῶν καὶ τῶν ἐμφορομένων τινὰς τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν διαπεπτωκέναι, λήθην τε μακροὺς παρακεδῆσθαι χρόνους. Ὑστερον δὲ μετὰ ταῦτα, εἶτε Ἐσδραν, εἶτε τινὰς ἑτέρους προφήτας, περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐσπουδακέναι, μεθ' ὧν καὶ τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν ἠγιοχέναι (sic), οὐκ ἀθρόως εὐρόντα τοὺς πάντας, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους χρόνους. Καὶ τάττειν δὲ ἐν πρῶτοις τοὺς πρῶτους εὐρισκομένους· μὴδὲ τοὺς τοῦ Δαυὶδ ἐφεξῆς κεῖσθαι πάντας· ἔν τε τῷ μεταξὺ καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομώντος, καὶ Μωϋσέως, Αἰμάν τε, καὶ Αἰθάν, καὶ Ἰδοῦμ, καὶ πάλιν τοῦ Δαυὶδ εὐρίσκεισθαι ἀναμῆξ ἐν τῇ βίβλῳ κατατεταγμένους, οὐ γὰρ οὐδὲ ἐλέχθησαν χρόνους, ἀλλὰ καθ' οὓς εὐρηγται. Ἐνθεν τε συμῆναι τοὺς τοῖς χρόνοις ὑστέρους πρῶτους εὐρεθέντας, ἀναληφθῆναι πρῶτους· τοὺς δὲ προτέρους μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας ἐν δευτέρῳ ταγῆναι χώρα· τὸ δ' αὐτὸ εὐροί γεγενημένον ἐν τοῖς προφήταις.

Πάντα ὡσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ ταμίῳ τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν τεθησαύριστα. Κάκεινο δὲ τηρή-

(1) Ὑπακούειν, id est respondere : multa hujus significationis exempla attulimus in editione Athanasii. Vide in Onomastico ibidem.

PATROL. GR. XXIII.

A reposuisset illam, ex tribu Levi psalmodum cantores quatuor, canticorum principes, sibi sorte deligit; ut in conspectu arcæ Domino psallerent et cantarent, vocemque lætitiæ, in confessionem et laudem instrumentis concinnis proferrent, canticis, cyniris, nablis, tympanis, cymbalis, psalterio, et tuba cornea; videlicet Asaph, Aëman, Aëthan, Idithum, quæ certus canticorum numerus constitutus erat; de partibus cantoribus ducentis octoginta octo; singulis nimirum septuaginta duo. Ex Chamo sive Chami progenie triginta duo; ex Semo viginti quinque; ex Japhetho quindecim. Qui stantes coram arca testamenti Domini, psallebant, canebantque Domino; alii cinyra, alii cymbalis, quidam cithara, aliqui psalterio: in quorum medio consistebat David, ipse princeps principum canticorum, manu tractans psalterium. Singuli vero canebant et psallebant, hymnis Deum concinne, Spiritu sancto moti, celebrantes. Cum itaque Spiritus in quempiam principum cantorum insiliret, cæteri respondentes, Alleluia.

In Hebraico Psalmodum libro, psalmi omnes sive numeri additione varie inscripti sunt. Et sunt quidem alii conjuncti, alii vero divisi. Sane primus et secundus juxta Hebraicum copulantur: nonus contra qui apud nos conjunctus est, in duos apud Hebraicum textum distribuitur. Observandum autem est, non ad seriem historiæ temporum, psalmodum ordinem constitutum esse: siquidem multum commutatur, uti Regnorum liber ac vel ipse ordo declarat. Cum itaque multo idololatriæ genere Judaicus populus detineretur, dicunt eo usque devenisse, ut patrias scripturas e memoria obliterarent, ita ut neque Mosaicæ legis liber ultra reperiretur, neque paternæ pietatis memoriam conservarent. Enimvero prophetas impietatem suam coarguentes interficiebant. Nihil itaque mirum est in tali temporum conditione, psalmos aliquot olim in Psalmodum libro occurrentes, longo annorum curriculo incuria obliteratos excidisse. Sub hæc autem aiunt sive Esdram, sive alios quosdam prophetas, ipsos colligendi curam suscepisse, posteaque Psalmodum librum consecrasse, nec confertim repertos omnes fuisse, sed diversis temporibus. Primos autem collocasse eos qui primi inventi fuerant; hincque factum ut ii qui a Davide conscripti sunt non consequenter jaceant, sed commisti cum iis qui filiorum Core, Asaphi, Salomonis, Moysis, Aëman, Aëthan, Idithum, rursumque Davidis inscribuntur, non ratione temporis quo primum editi et pronuntiat, sed quo deprehensi sunt. Hincque contigisse, ut qui tempore posteriores erant, cum primi reperti fuerint, primi repositi sint; ac vice versa qui primi fuerant, quia post alios erui sunt, posteriorem in locum sint constituti: quod ipsum in prophetis factum deprehendas.

In libro Psalmodum omnia ceu in magno ac publico penuario recondita sunt. Observandum autem

est librum psalmodiarum post Moysis legem, novam complecti doctrinam, ipsumque post memoratam Moysis scripturam, secundum, ad doctrinam spectantem, esse librum. Cum itaque post mortem Moysis et Jesu, et post judicium tempus, David ætatem duxerit; utpote qui Salvatoris pater nuncupari meruerit, novum ipse modum, psalmodiæ scilicet, primus Hebræis tradidit; quo illa quæ de sacrificiis a Moysæ sancita fuerant de medio tollit, novumque divini cultus morem per hymnos ac jubilationes invehit: aliaque bene multa Moysis legem longe superantia per totum opus edocet.

Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.

Diapsalma scripserunt interpretes illi quinque principes, qui a Davide rege ex tribu Levi allecti sunt; quorum hæc nomina: Asaph, filii Core, Æman, Ætham, Idithum: hosce certus canticorum numerus consequatur, scilicet singulos septuaginta duo. Hi stabant in conspectu sanctuarii Domini, laudantes omnium Dominum; alius cymbala, alius psalterium, alius cinyram, alius tubam corneam, alius citharam tenebat. Quorum in medio stabat David. Hocque pacto cantica auspicabantur, hujusmodi instrumenta manibus tenentes. Atque singuli, Spiritu sancto movente, Deum hymnis celebrabant, omnesque una psallenti succinebant, *Alleluia*. Absistente autem ad breve tempus Spiritus sancti gratia, organis deinceps cessantibus, tunc, uti par erat, diapsalma scribebant.

PSALMUS I.

VERS. 1. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.* Quandoquidem vel ipso naturæ instinctu omnis beatitudinem appetimus, boni finem stantes felicitatem; erroreque mentis ducti complures, illam in voluptatibus corporeis quærendam putant, divitias, dignitates, præsentisque vitæ voluptates in pretio habentes; hinc jure hymnorum ad Deum laudandum exordium ductum est, describiturque quisnam vere beatus sit, atque bonum finem a Deo consequatur. Et sane hic, quia perquam rari fuerant ii qui olim probe vitam egerant, unum quempiam beatum prædicat Psalmista. At Servator noster qui complures beatos effecit, pluraliter beatitudines profert. Primus autem ipse jure dicatur eorum qui beati prædicantur. Quamobrem in illum referendus primus psalmus est, utpote qui vir fuerit Ecclesiæ sponsæ suæ. Quod videtur Hebraica voce significari, juxta quam, *Beatus vir*, cum articuli addito dictum est.

Et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestiferorum non sedit. Primi sunt qui falso nominata cognitione imbuti sunt [id est gnostici], qui nihil firmum stabileque habent; sed pro lubito suo, nullo examine ponderatis cogitationibus moventur, impii homines. Secundi sunt quotquot post cognitionem veritatis in peccata incidunt. Tertii pesti-

(1) Id est, de medio tollit sacrificiorum leges, non reipsa abolendo, sed prænuntiando abrogandas esse.

σεις, ὡς ἡ βίβλος τῶν ψαλμῶν καινὴν διδασκαλίαν περιέχει μετὰ τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν, καὶ ὅτι δεύτερα μετὰ τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν γραφὴν διδασκαλικὴ βίβλος αὐτῆς τυγχάνει. Μετὰ γοῦν τὴν Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ τελευτῆν καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς Δαυὶδ γενόμενος, ὡσαύτως τοῦ Σωτῆρος αὐτὸς χρηματίσαι πατὴρ καταξιώθει, καινὸν τρόπον τὸν τῆς ψαλμωδίας πρῶτος Ἑβραίοις παρέδωκε· δι' ἧς ἀναιρεῖ (1) μὲν τὰ παρὰ Μωϋσῆ περι θυσιῶν νενομοθετημένα, καινὸν δὲ τὸν δι' ὕμνων καὶ ἀλαλαγμῶν τρόπον τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας εισάγει· καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα τὸν Μωϋσέως νόμον ἐπαναθετήκοντα δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς πραγματείας διδάσκει.

Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.

Ἐγραψαν τὸ διάψαλμα οἱ ἐρμηνεύσαντες πέντε ἄρχοντες, οἱ ἐξελέγοντο ὑπὸ Δαυὶδ τοῦ βασιλέως ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ· ὧν τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα, Ἀσάφ, οἱ υἱοὶ Κορὲ, Αἰμάν, Αἰθάν, Ἰδιθούμ· τοῦτοις ἀριθμῶν ᾠδῶν παρηκολούθει, ἐκάστῳ ἑβδομήκοντα δύο. Οὗτοι ἴσταντο ἐνώπιον τοῦ ἁγίου πνεύματος Κυρίου, αἰνοῦντες τὸν πάντων δεσπότην, ὃς μὲν κύμβαλα, ὃς δὲ ψαλτήριον, ὃς δὲ κινύραν, ὃς δὲ κερατίνην, ὃς δὲ κιθάραν ἔχων, ὧν μέσος ἴστατο ὁ Δαυὶδ. Καὶ οὕτως ἤρχοντο τῶν ᾠδῶν κρατοῦντες ἐπὶ χεῖρα τὰ τοιαῦτα ὄργανα· καὶ ἕκαστος πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος ὕμνει τὸν Θεόν, καὶ πάντες ἐπεφώνουν τῷ ψάλλοντι τὸ Ἀλληλουῖα. Ὅπηνικα δὲ ἡ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀπέστη χάρις πρὸς βραχὺ, τῶν ὀργάνων λοιπὸν μὴ κινουμένων, τὸ τηλικαῦτα εἰκὸς καὶ τὸ διάψαλμα ἔγραφον.

ΨΑΛΜΟΣ Α'.

Μακάριος ὁ ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν. Ἐπεὶ φυσικῶς ὀρεγόμεθα πάντες τοῦ μακάριου εἶναι, τέλος ἀγαθοῦ τὸ μακάριον ὀριζόμενοι, πεπλανημένως γε μὴν πολλοὶ τοῦτο μεταδιώκειν ἐν σωμάτων ἡδοναῖς ἠγοῦνται, πλοῦτους θαυμάζοντες καὶ ἀξιώματα, καὶ τὰς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τρυφάς· εἰκότως ὁ λόγος ἐν τοῦτοις ὅθεν ἐχρῆν τὴν καταρχὴν ἐποιήσατο τῆς κατὰ Θεὸν ὑμνωδίας, τὸν ἀληθῶς μακάριον καὶ τέλος ἀγαθοῦ τοῦ παρὰ Θεῷ ἡξωμένον ὑπογράφων. Καὶ ἐνθάδε μὲν διὰ τὸ σπάνιον τῶν πάλαι πρότερον κατορθούτων ἕνα τινὰ μακαρίζει· ὃ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλείονας ποιῶν μακαρίου, πληθυντικῶς τοὺς μακαρισμοὺς προσφέρεται. Πάντων δὲ πρῶτος αὐτὸς ἂν εἴη ὁ μακαριζόμενος· διὸ καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀνοίσει τις τὸν παρόντα ψαλμὸν, ἅτε γενόμενον ἄνδρα τῆς νύμφης αὐτοῦ Ἐκκλησίας· τοῦτο δὲ εἰκοῖεν ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ παριστᾶν, καθ' ἣν (2) *μακάριος ὁ ἀνὴρ* μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης εἴρηται.

Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λογίων οὐκ ἐκάθισεν. Πρῶτος εἰσιν οἱ τὴν ψευδῶν ἡμῶν ἔχοντες γνῶσιν, μηδὲν ἔχοντες ἐστηκός, ἀλλ' ἀνεξετάστοις κινούμενοι λογισμοῖς ἐν οἷς ἂν βουληθῶσιν, οἱ ἀσεβεῖς. Δεύτεροι πάντες οἱ μετὰ γνῶσιν ἀληθείας ἐξαμαρτάνοντες. Οἱ δὲ λοιμοὶ τρίτοι, μὴ μόνον νοσοῦντες, ἀλλὰ καὶ φθοροποιοῦ δι-

(2) In Hebraico legitur *שׂוֹמֵךְ* quasi dicas, *ille vir*.

δασκαλίας μεταδιδόντες τοῖς ἄλλοις, ἢ κατὰ γυνῶσιν ἢ κατὰ πρᾶξιν, ἢ κατ' ἀμφοτέρω· οἱ καὶ ἐνίδρυνται τῷ κακῷ, τῶν δευτέρων ἐσθηκῶν ἐν ἀμαρτίαις, τῶν δὲ πρώτων ὀδυνῶν ἐν πλάνῃ. Ὁ δὲ πάντων τούτων ἀπηλλαγμένος μακάριος.

Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἐπειδὴ πολλὴ τις ἐστὶ διαφορὰ τῶν φόβῳ τιμωριῶν εὖ πράττειν κατηναγκασμένων καὶ τῶν προαιρέσει αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρουμένων, διὰ τοῦτο φησὶ· Ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου θέλημα αὐτοῦ. Νόμον δὲ φησὶν οὐ πάντως τὸν σκιδῶν καὶ τυπικὸν νόμον, πολὺ δὲ πρότερον τὸν ἐν αὐτῷ λεληθῶτα πνευματικὸν λόγον. Εἴη δ' ἂν νόμος Κυρίου καὶ ὁ κατὰ φύσιν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνεσπαρμένος, δι' οὗ κατορθῶσαι λέγονται οἱ πρὸ τοῦ διὰ Μωϋσέως νόμου ἄγιοι· περὶ ὧν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ὅταν γὰρ ἔθῃ τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, τὸν γραπτὸν δηλονότι, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Ἡ νόμος Κυρίου εἴη ἂν ὁ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατηγεγλυμένος εὐαγγελικὸς λόγος.

Καὶ ἐστὶν ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Ὁ διὰ πάσης τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ ἐν παντὶ καιρῷ νυκτός τε καὶ ἡμέρας τῷ θεῷ σχολάζων νόμος, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ λογικοῖς νόμοισιν ἀρδόμενος, σφόδρα οἰκειῶς φυτῷ παρ' ὑδάσιν ἐρριζωμένῳ παραβέβληται· διὸ καὶ μακάριος ὡς ἀληθῶς οὗτος, ἅτε μάλιστα ποτιζόμενος τοῖς θεοῖς μαθήμασι, ὥριμον ἑαυτοῦ τὸν καρπὸν ἀποδίδωσιν. Ἐπὶ ἐπειδὴ ξύλον ἐστὶ ζωῆς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς κατὰ τὸν Σολομῶνα φησάντα περὶ τῆς Σοφίας· Ξύλον ἐστὶ ζωῆς πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς καὶ τοῖς ἐπερειδομένοις ἐπ' αὐτὴν ὡς ἐπὶ Κύριον ἀσφαλῆ (sic)· εἰκότως ὁ μακαριζόμενος τῷ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ ἀφωμοίωται τῷ παρὰ τὰς διεξόδους ὄντι τῶν ὑδάτων μαρτυρούμενος καὶ κηρυττόμενος ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς διδασκάλων καὶ προφητῶν· οἵτινες καὶ ἀφέσεις ὑδάτων παρὰ τῇ θεοπνευστῷ λέγονται Γραφῇ. Τούτῳ οὖν ἀφωμοίωται ὁ μακαριζόμενος, ἀρδόμενος διεξόδους τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς πνευματικῶν ναμάτων, καρπὸν τε ἀγαθὸν προφέρων.

Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρήσεται, καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ κατενοδωθήσεται. Καὶ τὰ φύλλα δὲ αὐτοῦ, ὡς ἄλλος φησὶν, ἕτερα ὄντα παρὰ τὸν τέλειον καρπὸν, τὰ κατὰ τὸν θνητὸν δηλαδὴ βίον πράγματα, τὰ τε κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, καθ' ἣν καὶ ὁ τέλειος καρπὸς σκέπτεται τε καὶ φυλάττεται καὶ οὐκ ἀπορρεῖ, μέχρι καὶ τούτων ἀκριβῶς βιοῦν παραφυλαττομένου· διὸ καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ἂν ποιῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατενοδωθήσεται. Καὶ ἄλλως ὁ μακάριος διὰ παντός ἀρδόμενος ὑδάσι λογικοῖς τῆς ἐνθέου διδασκαλίας, καὶ τῆς προσοχούσης γεωργίας κατὰ τὸν παρόντα βίον τυγχάνων ἐν καιρῷ τῷ ἑαυτοῦ δώσει τὸν ἑαυτοῦ καρπὸν. Καιρὸς δὲ αὐτοῦ ὁ μέλλων ἐστὶν

liberatus et vacuus est beatus dicitur.

VERS. 2. *Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte.* Quia multum discriminis est inter eos qui metu supplicii necessitateque coacti bene agunt, et eos qui propriæ voluntatis delectu ad bonum se conferunt, ideo ait: *In lege Domini voluntas ejus.* Legem autem dicit, non umbratilem illam et figuratam, sed potius spirituale verbum in ea latens et obvolutum. Fuerit etiam fortasse lex Domini ea quæ omnibus hominibus ab ipsa natura insita est; qua duce dicuntur probe vixisse sancti qui ante Moysis legem fuerunt: de quibus ait Apostolus: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, scriptam videlicet, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex* ¹. Aut lex Domini fuerit evangelicum verbum, ab ipso Domino et Salvatore nostro omnibus gentibus annuntiatum.

VERS. 3. *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Qui per totam vitam suam omnique tempore nocte ac die divinæ legi vacat, et rivis, ex eo fluentibus, spiritualibus irrigatur, admodum apposite ligno, cujus radices proximæ aquas positæ sunt, comparatur. Quapropter revera beatus ille, utpote qui divinis potus irrigatusque disciplinis, suum opportuno tempore fructum præbeat. Deinceps quia Dei Filium lignum vitæ est juxta Salomonem qui de Sapientia talia fatur: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam* ², et qui ea, sive ipso Domino, nixi fuerint, secure degunt; jure ac merito qui beatus prædicatur, Filio Dei similis dicitur, qui secus decursus aquarum situs est, quique testimonio ac prædicatione doctorum divinæ Scripturæ, ac prophetarum annuntiatum: nam ii emissiones aquarum in Scriptura divina appellantur. Huic itaque comparatur qui beatus dicitur, irrigatus fluentis rivorum spiritualium a Scriptura sacra manantium, et fructum proferens bonum.

Et folium ejus non defluet, et omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Et folia ejus, ut alius inquit, quæ diversa sunt a perfecto fructu, videlicet opera mortalis hujusce vitæ, humanique vivendi curricula, in quo fructus ille perfectus spectatur et observatur, non defluent, dum ipse probe vivendi curam habeat; quamobrem in cunctis operibus suis a Deo recte prospereque dirigetur. Alia vero ratione sic explicatur: Beatus ille qui semper intelligibilibus divinæ doctrinæ aquis irrigatur, et in præsentem vitam ceu ager congruenter colitur; dabit fructum suum in tempore suo. Tempus porro ejus, futurum sæculum est: præsentis quippe vitæ ten-

¹ Rom. 11, 14. ² Prov. 11, 18.

pus non ipsi proprium, sed alienum est; quamobrem in tempore suo præsentis agriculturæ fructus Deo proferet. Alio quoque modo intelligitur; nimirum, ille qui beatus prædicatur, ex mortali vita translatus, promissionem habebit se futurum in paradiso Dei quasi lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.

VERS. 4. *Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Beatus ille qualis hic describitur: et sane hujusmodi homines admodum rari paucique sunt. At impii magno numero; qui ut nihil habentes apud beatum illum male audiunt; fructum quippe temporaneum, mutabilem ac perituum possidentes, facti sunt quasi pulvis quem projicit ventus a facie terræ.

VERS. 5. *Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum.* In communi, illud, in concilio justorum accipias, ita ut hæc sententia fuerit: Quandoquidem nihil fertile, vitale nihil, neque fructum Deo dignum, qualem dederunt justis, impii protulere; ideo in judicii tempore, neque peccatores in concilio justorum resurgent. Pro concilio autem Aquila et Theodotio *synagogam* interpretati sunt; Symmachus vero, *conventum*. Concilium igitur hic intelligas conventum sanctorum, ut in principio dictum est. Oppositoque sensu illud, in concilio impiorum, pro convertu impiorum accipias. Cæterum resurgent ipsi quoque, sed ad pœnam atque supplicium: *Nam cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud fuerit* ³. Notandum autem est, primum Davidem resurrectionem et futurum post resurrectionem judicium, necnon futuræ vitæ promissionem, aperte docuisse: Moyses quippe nihil hujusmodi uspiam tradidit.

VERS. 6. *Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.* Hic generatim notes velin, bonum quidem Domino cognitum esse, sed malum nequiquam. Bona quippe est justorum via, neque dicitur: Novit Dominus viam impiorum, videlicet eorum qui in perniciem eunt; sed: *Novit Dominus qui sunt ejus* ⁴. Justorum autem via est is qui dixit: *Ego sum via* ⁵; et illud: *Videte quæ sit via bona* ⁶. Hæc respicit psalmus.

PSALMUS DAVID II.

Explicatio psalmi II.

VERS. 1. *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?* Prophetiam assert, qua Christi adventus enuntiatur; quo pacto scilicet futurum sit ut Judæorum insidiis appetatur, gentiumque omnium dominetur, et quotquot in eum fiduciam habebunt, ejus opera felices evadant. Primus itaque psalmus parce loquens unum duntaxat qui salutem consecutus est beatum prædicat; hic vero psalmus ad felicitatem multitudinem vocat. Siquidem omnium una gentium vocationem complectitur, regnaque terræ invitat ad salutem. Hæc porro bona per Christum hominibus obventura conse-

³ Eccle. xii, 14. ⁴ II Tim. ii, 19. ⁵ Joan. xiv, 6. ⁶ Jerem. vi, 16.

αίων· ἐπιδη τοῦ παρόντος οὐκ ἔστιν οἰκεῖος, ἀλλ' ἀλλότριος· διὸ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ τῆς ἐνταῦθα γεωργίας ἀποδώσει τῷ Θεῷ τοὺς καρπούς. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ὁ μακαριζόμενος, μεταφυτευθεὶς ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου, ἐπαγγελίαν ἔξει ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων.

Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Ὁ μὲν μακάριος τοιοῦτος ὡς ὁ λόγος διεγράψεν· σπάνιος δὲ οὗτος καὶ ἐν ὀλίγοις εὐρισκόμενος. Πολλοὶ δὲ οἱ ἀσεβεῖς, ὅτινες ὡς μηδὲν ἔχοντες τῷ μακαρίῳ διαβέβηται. Καρπὸν γὰρ πρόσκαιρον καὶ σκεδαστὸν, καὶ ἀπολλύμενον κηρζάμενοι, γεγονάσιν ὡς ὁ χοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

B Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. Κατὰ κοινοῦ τὸ, ἐν βουλῇ δικαίων, ἀκούσεις· ὡς εἶναι τὴν διανοίαν τοιαύτην· Ἐπεὶ μηδὲν γόνιμον μηδὲ ζωτικόν, ἀλλ' οὐδὲ καρπὸν Θεοῦ ἄξιον τοῖς δικαίοις παραπλησίως οἱ ἀσεβεῖς προηγέκταντο, διὰ τοῦτο ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων ἀναστήσονται. Ἀντὶ δὲ βουλῆς ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίων συναγωγῆν ἤρμηνεύουσι, συνέλευσιν δὲ ὁ Σύμμαχος. Βουλὴν τοίνυν ἤρητέον ἐνταῦθα εἰρησθαι τὴν σύνοδον τῶν ἀγίων, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴρηται. Κατὰ δευτέραν διάνοιαν τὴν σύνοδον τῶν ἀσεβῶν δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. Πλὴν ἀναστήσονται ἐπὶ κολάσει καὶ τιμωρίᾳ· Πᾶν γὰρ τὸ πολίμα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν τε ἀγαθὸν ἦ, ἐὰν τε πονηρόν. Σημειώσαι δὲ, ὅτι πρῶτος Δαυὶδ καὶ ἀνάστασιν καὶ κρίσιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσομένην, καὶ ἐπαγγελίαν ζωῆς μελλούσης σαφῶς ἐδίδαξε, Μωϋσέως μηδὲν τοιοῦτον παραδεδικώτος.

Ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται. Σημειώσαι καθολικῶς, ὅτι καλὸν μὲν γινώσκειται ὑπὸ Κυρίου, φαῦλον δὲ οὐδὲν οὐδέποτε. Καλὸν γὰρ ὁδὸς δικαίων, καὶ οὐκ εἴπα· Γινώσκει Κύριος ὁδὸν ἀσεβῶν, ἦτοι τῶν ἀπολλυμένων· ἀλλὰ· Καὶ ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Ὅδὸς δὲ δικαίων, ὁ εἶπῶν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς· καὶ τὸ· Ἴδετε ποτα εἶστιν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ. Ἐπὶ τούτων ἀναφέρεται.

D

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ Β.

Ἐξηγήσις ψαλμοῦ β'.

Ἴνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κερά; Προφητεῖαν ἐντίθησι Χριστοῦ παρουσίας προσαγορευτικῆν· καὶ ὡς ὑπὸ Ἰουδαίων μὲν ἐπιβουλεύθησεται, κρατήσεται δὲ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, καὶ ὡς δι' αὐτοῦ πάντες μακάριοι ἔσονται οἱ πεποθήτες ἐπ' αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος ψαλμὸς ἕνα τινὰ σπᾶνίως σωζόμενον ἐμακάριζεν· ὁ δὲ παρῶν ὁμοῦ πληθὺν καλεῖ ἐπὶ τὸν μακαρισμὸν· ἐπεὶ καὶ κλήσιν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων περιέχει, καὶ τὰς βασιλείας τῆς γῆς ἐπὶ τὴν σωτηρίαν καλεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ τοῦ Χριστοῦ προζήτησθαι ἀνθρώποις θεσπίζει σφόδρα ἀκολούθως. Ἐδεῖ γὰρ ἡμᾶς προμαθηκτάς περὶ

τῶν δύο ὁδῶν, ἐξῆς καὶ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος παι-
 δευθῆναι· δι' οὗ πάντες ἄνθρωποι τὴν μὲν τῶν ἀσε-
 βῶν ὁδὸν ἐξέφυγον, ἔτυχον δὲ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίου
 διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· ὃ δὲ παριστησὶν φάσκων
 ἡ λόγος· *Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες εἰς αὐτόν.*
 sunt; quod hisce verbis declaratur: *Beati omnes qui confidunt in eo.*

*Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρ-
 χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυ-
 ρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.* Σωτῆρ ἀνθρώ-
 ποις ἐπιδεδήμηκεν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ· Σωτῆρ καὶ
 φωστῆρ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, διδάσκαλος εὐσεβείας,
 σωφροσύνης καθηγεμῶν, δικαιοσύνης ἀρχηγός, ἀρετῆς
 ἀπάσης καὶ θεογνωσίας ἀληθοῦς αἴτιος. Τί δὲ οὖν,
 φησὶ, ταραττεται τὰ ἔθνη ἐπὶ τῇ τῶν τοσοῦτων ἀγα-
 θῶν παρουσίᾳ; Εἰ δὲ καὶ πληρωτῆς ἐλήλυθε τοῦ
 Μωϋσεως νόμου, ὥσπερ οὖν αὐτὸς διδάσκει λέγων·
*Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶ-
 σαι, καὶ τὰ τῶν προφητῶν λόγια δι' αὐτοῦ τέλος*
ἐτύγχανε· τί δὲ οἱ ταῦτα μελετῶντες, καὶ διὰ στό-
ματος αὐτῶν φέρειν σπουδάζοντες, οἱ τοῦ Ἰουδαίων
ἔθνους λαοὶ μεταίαν ἐποίησαντο περὶ αὐτοῦ μελέτην;
Ἄλλὰ καὶ οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῶν ἐθνῶν
ἄρχοντες, οἱ τε κατὰ χρόνους βασιλεῖς τῆς γῆς, τί δὲ
παθόντες δεινὸν, ἢ τί λέγειν ἔχοντες διαβολῆς ἄξιον,
ὄμοι καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ κακὴν ταύτην συνετάξαντο
συμφωνίαν, ὡς μίαν ἐπιβουλὴν ἀρτῦσαι καὶ μίαν
ἀσεβῆ γνώμην βουλευσασθαι κατὰ τοῦ τῶν ὅλων δε-
σπότης τε καὶ βασιλέως Θεοῦ, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ
αὐτοῦ; Οἱ γοῦν τὸν ὑπὲρ τοῦ πάντων Κυρίου τε καὶ
Θεοῦ ἀπεσταλμένον ἀνθρώποις Σωτῆρα πολεμοῦντες,
ἐλαύνοντές τε αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν Ἐκκλη-
σίαν αὐτοῦ κατὰ χρόνους διώκοντες βασιλεῖς καὶ ἄρ-
χοντες τῆς γῆς λελήθασιν οὐ μόνον εἰς τὸν Χριστόν,
ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀπεσταλόμενόν αὐτὸν ἐκτείνοντες τὰ
τῆς ἀσεβείας. Χριστόν μὲν οὖν ὀνοματῶν ὑπὲρ ἀνθρώ-
πων ἐπιβουλεύμενον σαφῶς ἐν τούτοις ὁ λόγος θε-
σπίζει. Προϊὼν δὲ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει· ἀλλὰ
καὶ κληρὸν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοθῆσεσθαι πάντα
τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς διδάσκει· ἃ δὲ ἐπὶ
μόνῳ τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι πεπληρωμένα δείκνυται.
Ἐπεὶ δὲ γεγόνασι παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ἕτεροι Χρι-
στοὶ, ἱερεῖς δηλαδὴ καὶ βασιλεῖς τοῦ ἔθνους, σκοπή-
σεις ἐπὶ τίνος τούτων τὰ θεσπιζόμενα συμβέβηκεν·
εἴ τις καὶ ἄλλος ἐπιβουλεύεται, εἴ τις Υἱὸς Θεοῦ κέ-
κληται, εἴ τις τῶν ἐθνῶν ἀπάντων κεκράτηκεν· εἴ
τις καθ' ὅλης Χριστὸς ἐγνωσθῆ τῆς οἰκουμένης.
Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν· μόνος γὰρ ὁ Σωτῆρ
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῆς οἰκείας προσηγορίας τὸν
σύμπαντα κατέπλησε κόσμον, Χριστιανῶν ἐξ αὐτοῦ
πίσαν τὴν οἰκουμένην πληρώσας, καὶ ἐπὶ μόνῳ
αὐτῷ ἕκαστος τῶν ἐιρημένων τέλους ἔτυχεν.
 sic vocatis universam terram replevit: atque in hoc solo quæ dicta sunt omnia ad terminum deducta sunt.

Διάψαλμα.

Τὸ διάψαλμα παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα κεῖται, οὐκ-
 ἔτι δὲ παρὰ Θεοδοτίωνι καὶ Συμμάχῳ. Καίτοι γε
 εἰώθασιν πολλάκις χρῆσθαι τῇ λέξει ταύτῃ ὁμοίως
 τοῖς Ἑβδομήκοντα. Διὸ εἰκὸς, εἰ καὶ τὸ πρόσωπον

A quenter admodum vaticinatur. Par enim erat nos
 de duabus viis prius instructos, ea quæ Sal-
 vatorem spectant deinceps ediscere; per quem
 omnes homines cum impiorum viam effugerunt,
 tum viam salutarem per fidem in ipsum ingressi

VERS. 2. *Astiterunt reges terræ, et principes con-*
venerunt in unum, adversus Dominum et adversus
Christum ejus. Salvator hominibus advenit Christus
 Dei; Salvator, inquam, et luminare gentibus uni-
 versis, doctor pietatis, auctor temperantiæ, justi-
 tiæ antistes, omnium virtutum ac divinæ veræque
 cognitionis causa. Cur ergo, inquit, pro tot tan-
 torumque honorum adventu gentes tumultuantur?
 Si is advenit qui Moysis legem implet ac perficit,
 ut ipse declarat his verbis: *Non veni solvere le-*
gem, sed adimplere; si per ipsum oracula pro-
 phetarum finem nacta sunt; quid causæ est cur ii
 qui hæc meditantur, hæc in ore ferre procurant,
 Judaici videlicet populi, vanam adversus eum me-
 ditationem et curam susceperint? Imo vero princi-
 pes gentium per universum orbem, et reges terræ
 qui variis temporibus dominatum obtinuerunt, quid
 grave perpessi, quamve calumniandi et querendi
 causam habentes, una omnes in hanc improbam
 concordiam adducti sunt, ut insidias simul strue-
 rent, impijunque consilium inirent adversus uni-
 versum dominum ac regem Deum, et adversus
 Christum ejus? Ii ergo qui adversus Salvatorem, ab
 omnium Domino ac Deo hominibus missum, bella
 gesserunt, quique doctrinam ejus insectati sunt,
 Ecclesiamque diversis temporibus vexarunt, reges
 nimirum ac principes terræ, ignoraverunt se non
 modo contra Christum, sed etiam adversus eum a
 quo missus Christus est, impietatem extendisse
 suam. Christum igitur nominatim insidiis hominum
 appetitum, aperte hoc in vaticinio expressum ha-
 bebimus; in sequentibus autem Filii Dei nominatur;
 sed etiam docemur gentes omnes finesque terræ
 in hæreditatem ipsi a Patre donandos: quæ omnia
 in uno Salvatore nostro completa esse demonstra-
 tur. Quia vero apud Judæos alii Christi fuere,
 sacerdotes videlicet et reges gentis illius; perpende
 mihi, quæso, cui eorum, quæ in vaticinio feruntur,
 contingere: num quis alius insidiis appetitus sit;
 num quis Filii Dei audierit; num quis gentibus
 universis imperarit; num quis per universum or-
 bem ut Christus habitus fuerit. Sed neminem hu-
 jusmodi quispiam proferre valeat; solus namque
 Salvator noster Jesus Christus, hoc suo nomine to-
 tum adimplevit orbem, dum Christianis suo nomine

Diapsalma.

In Septuaginta Interpretibus adest diapsalma,
 sed non apud Theodotionem et Symmachum, etiamsi
 ipsi plerumque hac voce uti soleant perinde atque
 Septuaginta Interpretes. Quapropter, etsi hic per-

¹ Matth. v, 17.

sonam mutaverit, par tuit eundem musices modum A
servari, atque idea a Theodotione et Symmacho
non positum fuisse diapsalma videtur. *Dirumpamus*
vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipso-
rum. Qui habitat in caelis irridebit eos, et Do-
minus subsannabit eos. Primis versibus qui ante
diapsalma siti erant, putamus hosce quoque adje-
ctos fuisse.

Vers. 3. *Dirumpamus vincula eorum, et projicia-*
mus a nobis jugum ipsorum. Gentes vinculis pecca-
torum suorum constrictæ, neque liberæ, suis ipsæ
malis colligantur. Atque Christus, sive angelis sibi
ministrantibus, sive Patri et Spiritui sancto, sive
tertio apostolis suis et Evangelii præconibus, co-
hortans eos ad solvenda dirumpendaque hujusmodi
vincula : *Dirumpamus vincula eorum.* Populi au-
tem qui sub jugo legis corporaliter detinentur ;
cujus despiciendæ auctor ipse est, utpote quæ in-
stituta ac præcepta non bona complectatur, per
Christum adducti ad legem spirituales, institutis ac
præceptis bonis instructam, grave occidentis lit-
teræ jugum deponunt, Salvatore prædictos commi-
nistros suos sic compellente : *Projiciamus a nobis*
jugum ipsorum. Illud autem, *a nobis*, sic explicari
potest. Ipsum procul a nobis abjiciamus, nihil
cunctantes neque moti supplicatione eorum qui illo
[jugo] onerantur. Hac quoque ratione illud, *a no-*
bis, intelligere licet. Ego ipse qui cum populis
vana meditantibus versor ac vitam ago, sub jugo
eorum sum, utpote circumcisis. *Et projiciamus*
jugum ipsorum, id est a me et ab iis qui mecum
consentiunt, et legem, quæ salutem minime com-
fert, quasi conferentem observant. Sive hoc modo:
quia arbitramur impositum nobis onus illud esse,
jugum ipsorum projiciamus. Hunc enim affectum in
Christo esse affirmare audemus, ob ipsius erga eos
qui jugo opprimuntur charitatem ; qualis etiam ha-
betur in omnibus *miseri cordiæ viris*, qui aliena
peccata ut sua reputant.

Vers. 4. Hæc de hominibus sive gentilibus, sive
Judæis dicta sint. Jam vero illud, *qui habitat in*
caelis irridebit, cum hoc copulandum, *astiterunt*
reges terræ, quos irridebit Deus qui habitat in cœ-
lis, utpote terrena mente præditos. Neque enim
civinam circa incarnationem Christi œconomiam et
sapientiam intellexerunt : illud autem, *et Dominus*
subsannabit eos, referendum ad hoc dictum, *prin-*
cipes convenerunt in unum, ut scilicet a Christo sub-
sannarentur principes, qui congregati sunt adver-
sus Dominum et adversus Christum ejus. Congruen-
tes autem boni Dei Filio sunt istæ voces ; quia,
etiamsi fremuerint gentes, et populi meditati sint
inania, at nos frementium ethnicorum vincula dir-
rumpamus, et jugum populorum inania meditan-
tium projiciamus.

At quia non jam ita facile medelam admittunt
prædicti reges terræ et principes ; jubet Spiritus
sanctus, gentium et populorum, regum et princí-

(1) *Τετηρηῆσθαι.* lege τετηρηῆσθαι. EDIT.

μεταβῆλκε, τὸν μουσικὸν ρυθμὸν τετηρηῆσθαι (1), καὶ
διὰ τοῦτο μὴ προστεθεικῆναι τὸ διάψαλμα τὸν Θεοδο-
τιῶνα καὶ τὸν Σύμμαχον. Διαρρήξωμεν τοὺς δε-
σμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν
ζυγὸν αὐτῶν. Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελά-
σεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς.
Πρὸς τοὺς πρώτους στίχους τοὺς πρὸ τοῦ διαψάλμα-
τος ἡγοῦμεθα τούτους ἀποδιδόναι.

Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορ-
ρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, σει-
ραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν σφιγγόμενα καὶ οὐκ ὄντα
ἐλεύθερα, δέδεται τοῖς ἰδιοῖς αὐτῶν κακοῖς· καὶ ὁ
Χριστὸς φησιν, ἦτοι πρὸς τοὺς διακονοῦντας αὐτῷ
ἀγγέλους, ἢ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ἢ τρίτον τοὺς ἀποστόλους καὶ ὑπηρέτας τοῦ Εὐαγ-
γελίου, παρακαλῶν αὐτούς ἐπὶ τὸν διασπασμὸν καὶ
τὴν διάρρηξιν αὐτῶν, τὸ Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς
αὐτῶν. Οἱ δὲ λαοί, ὑπὸ τὸν ζυγὸν σωματικῶς τοῦ
νόμου τυγχάνοντες, οὗ διδάσκει καταφρονεῖν, ὡς
περιέχοντος δικαίωματα οὐ καλὰ, καὶ προστάγματα
οὐ καλὰ, προσαγόμενοι διὰ τοῦ Χριστοῦ τῷ πνευμα-
τικῷ νόμῳ ἔχοντι τὰ καλὰ δικαίωματα καὶ προστά-
γματα καλὰ, ἀποτιθενται τὸν βαρὺν τοῦ ἀποκτείνου-
τος γράμματος ζυγὸν, τοῦ Σωτῆρος φάσκοντος πρὸς
τοὺς προειρημένους συνεργοὺς τὸ, Ἀπορρίψωμεν
ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Τὸ δὲ, ἀφ' ἡμῶν,
δύναται τοιοῦτον εἶναι· Ἀφ' ἑαυτῶν ποιήσωμεν μὴ
περιμείναντες τὴν δέξιν τῶν βαρουμένων. Δύναται
δὲ τὸ, ἀφ' ἡμῶν, καὶ οὕτω νοεῖσθαι· Κάγῳ παρὰ
τοῖς λαοῖς τοῖς μελετῶσι τὰ κενὰ γεγεννημένος καὶ
ἀνατρεφόμενος ὑπὸ τὸν ζυγὸν εἰμι αὐτῶν περιτμη-
θεὶς, καὶ ἀπορρίψωμεν αὐτῶν τὸν ζυγὸν, τουτ-
έστιν ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἀπὸ τῶν συγκατατιθεμένων μοι
τὸν μὴ σώζοντα νόμον ὡς σώζοντα ἀσχοῦντων. Ἡ·
Νομίζοντες εἶναι βάρος ἐπικειμένον καὶ ἡμῖν, τὸν ζυ-
γὸν αὐτῶν ἀπορρίψωμεν. Τολμητέον γὰρ λέγειν ταῦτα
εἶναι ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τὴν πρὸς τοὺς βαρουμένους ὑπὸ
τοῦ ζυγοῦ ἀγάπην, ἅπερ ἐστὶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς εὐσ-
πλάγγχοις, τὰ τῶν ἄλλων ἁμαρτήματα ἰδια κρῖνουσιν.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ ἀνθρώπων τῶν τε ἀπὸ τῶν
ἐθνῶν καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Τὸ δὲ, Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρα-
νοῖς ἐκγελάσεται, προσαρμοστέον πρὸς τὸ, Παρ-
κτεθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οὗς ἐκγελάσεται ὁ
θεὸς ἐν οὐρανοῖς κατοικῶν φρόνημα ἔχοντας γῆτινον.
Οὐ γὰρ νενοήκασι τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ
θεοῦ τὴν περὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Χριστοῦ. Τὸ δὲ,
καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, πρὸς τὸ, Οἱ ἄρ-
χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό· ἵνα μυκτηριζῶν-
ται οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἱ συναχθέντες
κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πρέ-
πουσαι δὲ ἀγαθῷ θεοῦ Ἰησῶ φωναί· ὅτι, εἰ καὶ τὰ
ἔθνη ἐφρμάξαν, καὶ οἱ λαοὶ ἐμελέτησαν κενὰ, ἡμεῖς
γε τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν τῶν φρουαζάντων ἐθνῶν δια-
σπάσωμεν, καὶ τὸν ζυγὸν τῶν μελετησάντων κενὰ
λαῶν ἀπορρίψωμεν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκέτι εὐχερῶς δέχονται τὴν θεραπείαν
οἱ τε τηλικούτοι προειρημένοι τῆς γῆς βασιλεῖς καὶ
οἱ ἄρχοντες, τῶν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Χριστοῦ

αὐτοῦ συναχθέντων ἔθνῶν τε καὶ λαῶν, βασιλέων τε καὶ ἀρχόντων, ὀρωμένων τε καὶ ἀφανῶν, προστάττει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς τῆς ειδωλολατρίας δεσμοὺς διαρρήγνυται, καὶ τὸν βαρὺν τῆς ἁμαρτίας ζυγὸν ἀπορρίπτειν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς· οἷς καταδεδουλωμένοι πρότερον ἐτέροις ἄρχουσιν ὑπεκείμεθα· ἵνα ἐκείνων ἐλευθερωθέντες τὸν ἐλαφρὸν τοῦ Σωτῆρος ζυγὸν ἀναδεξώμεθα, ἐφ' ὃν προκαλεῖται λέγων· Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου, καὶ ἴδετε, οἱ χρηστοὶ ἐστέ. Λέλεκται δὲ ταῦτα πρὸς τὰ ἔθνη τὰ τῷ Χριστῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δεδομένα, προλαμβάνοντος τοῦ λόγου τοὺς μέλλοντας προσιέναι τῇ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, καὶ παραινούντος μηκέτι τὸν παλαιὸν ζυγὸν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρειν, μηδὲ ταῖς σειραῖς τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων ἑαυτῶν παραμένειν· ἄλλ' εἰ καὶ τινες ἦσαν αὐτῶν πρότερον κύριοι ἄρχοντες τε πικροὶ, οἱ πάλοι τῶν ἔθνῶν κατατυραννοῦντες δαίμονες πονηροὶ, οὓς δὴ θεοὺς ὠνόμαζον, ζυγὸν αὐτοῖς ἐπαιωροῦντες βαρὺν καὶ συγκύπτειν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ κάτω ποιοῦντες, δεσμοῖς τε αὐτοὺς ἀσεβείας καταδεσμοῦντες· τούτων ἀπάντων τὴν δυναστείαν φεύγειν παρακαλεῖται· προσφεύγειν δὲ τῷ Λυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι, καὶ δὴ κληρὸν αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς εἰληφότε. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πράξωμεν οἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ κληρονομίας ἄξιοι γενόμενοι, εἰδότες, ὅτι Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτοὺς, τὰ ἔθνη δηλαδὴ καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐπαναστάντας τῷ Χριστῷ αὐτοῦ, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Ταῦτα πάλοι μὲν προφητικῶς ἀνεφώνετο· πέπονθε δὲ αὐτὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος πολιορκηθὲν παραχρῆμα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλὴν· καὶ κατὰ χρόνους δὲ οἱ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πολέμοι, κρυφαῖα ἅει χειρὶ πολεμούμενοι, ὑπὸ τοῦ κατοικοῦντος ἐν οὐρανοῖς Κυρίου, τοῦ πρὸς αὐτῶν πολεμούμενου.

Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταραξεί αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ ὀργῆς Θεοῦ πειραθήσονται, καὶ τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταραχθήσονται πάντες οἱ τοῦ σωτηρίου λόγου πολέμοι. Ἐπεὶ περ αὐτῆς ὁ ὑπ' αὐτῶν προσπλωθεὶς καὶ θανάτῳ παραδοθεὶς, κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ πάντα περιέχων, ἐκγελάσεται αὐτοὺς, καὶ ὁ τοῦτου δὲ Πατὴρ ὁ σὺν τῷ Χριστῷ πολεμούμενος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοὺς εἰσπράξεται δίκην· εἰ οἱ λόγοι τῶν ἀπειλῶν λόγοι εἰσὶν ἐν ὀργῇ ἀπαγγελλόμενοι.

Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. Οἶδε μὲν, φησὶ, τάδε πείσονται οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ συνελθόντες, καὶ τοιοῦτον μὲν ἐκείνων τὸ τέλος· ἐμὲ δὲ τότε μετὰ τὴν τοσαύτην ἐπιβουλὴν καὶ τοσαῦτα πάθη βασιλεῖα πρὸς αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καθεστᾶσθαι, καὶ τὸ πατρικὸν ὑμῖν πρόσταγμα διαγγέλλειν· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Εἰ δὲ ἐστὶν ὄρος ἅγιον Θεοῦ τὸ ἐπουράνιον περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει· καὶ πάλιν· Ἡ δὲ ἄνω

pum, visibilium et invisibilium, qui adversus Dominum et adversus Christum ejus convenerant, idololatriæ vincula dirumpere, et quosque grave peccati jugum ab anima sua projicere; quibus subjugati prius aliis principibus suberamus: ut iis liberati leve Salvatoris jugum accipiamus, quo nos provocat his verbis: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: tollite jugum meum super vos, et videte quia mansuetum est*⁶. Hæc porro dicta sunt gentibus Christo a Patre traditis, præmissa scilicet eorum qui ad Christi doctrinam accessuri sunt narratione, dataque admonitione, ut ne ultra vetus jugum humeris ferant, neque catenis priorum delictorum constricti maneat. Sed etiamsi quidam ipsis ante fuerant domini, principes acerbi, videlicet maligni dæmones, olim pro diis habiti, qui tyrannidem in gentes exercebant, et jugum ipsis grave onerosumque imponebant, ut animam eorum ad infima incurvarent, colligabantque ipsos impietatis vinculis; horum omnium imperium effugere, et ad Redemptorem Salvatoremque confugere jubentur, utpote qui ipsos a Patre suo in hæreditatem acceperit. Hæc, inquit, agamus qui Christi hæreditate digni effecti sumus, gnari videlicet illius: *Qui habitat in cælis irridet eos*, nimirum populos qui adversus Dominum et adversus Christum ejus insurrexerunt, *et Dominus subsannabit eos*. Hæc olim quidem prophetice prænuntiabantur; ac postea Judaicum populus ea ipsa perpeusus est, obsessus et expugnatus non multo postquam insidias struxisset contra Salvatorem; variisque similiter temporibus eadem experti sunt inimici Ecclesiæ Christi, occulta semper manu impugnati a Domino qui habitat in cælis, quem ipsi bello impetebant.

VERS. 5. *Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos*. Sane in tempore judicii, iræ divinæ periculum facient, ac ipsius furore turbabuntur omnes verbi salutæris inimici. Siquidem is ipse qui affixus ab illis est, ac morti traditus, qui habitat in cælis et omnia complectitur, irridebit eos, ejusque Pater qui cum ipso Christo oppugnatur subsannabit eos, dignasque ab eis pœnas expetet, siquidem verba minacia iræ tempore prolata sunt.

VERS. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini*. Hæc et similia, inquit, patientur qui convenerunt adversus Dominum et adversus Christum ejus, et hujusmodi erit illorum finis. Quod autem ego post tantas insidias et tam multos cruciatus rex ab ipso Patre constituendus sim, paternum vobis præceptum nuntiaturus, ea certe evangelica prædicatio fuerit. Quod si mons sanctus Dei, cœlestis ille fuerit de quo ait Paulus: *Accessistis ad Sion montem*; ac rursus: *Ille autem quæ sursum*

⁶ Matth. xi, 23-30. ⁷ Hebr. xii, 22.

*est Jerusalem, libera est*¹⁰, atque hic tamen regnum A sibi constitutum ait; pars ergo supernæ Ecclesiæ fuerit etiam ea quæ in terra versatur, cum eundem ad finem ipsa contendat. Quomodo autem a Patre in Sion cœlesti constitutus fuerit rex Christus, intelligere licet, quod dictum illi sit: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹¹. Quos nempe inimicos, nisi supra memoratos, qui congregati sunt adversus eum, et astiterunt principes, reges, gentes atque populi? hosce enim sub pedibus ejus substraturum se promisit Pater.

VERS. 7. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Illud, *hodie*, nomen temporis est, idemque significat atque præsentis die. Dies autem est interstitium quoddam temporis. B Cur igitur ait illi Dominus: *Ego hodie genui te?* id videlicet de temporali generatione dictum, quæ per œconomiam facta. De illa namque quæ sine principio est, ait ipse David: *Ex utero ante luciferum genui te*¹². Gignitur autem hodie, non principium existendi in ortu accipiens, sed secundum carnalem œconomiam in adoptionem veniens. Et quisquis ab eo accipit potestatem ut filius Dei fiat, quando filius, per baptismum regeneratus, efficitur; qui tamen aliquid fuerat antequam filius esset, tunc ipse nobilitatur. Dicitur propriam Hebraici textus significationem esse *peperi*, qua Aquila usus est. Apostolus autem legisperitus cum esset, in Epistola ad Hebræos Septuaginta Interpretum versione usus est.

Quod autem hæc in Salvatore nostro Jesu Christo, et non in alio, completa sint, declaratur; illud enim:

VERS. 8. *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*, nemo dixerit in alio quopiam veterum Dei prophetarum visum ac completum esse. Nam neque Moyses omnibus gentibus imperavit, neque David, neque Salomon, neque alius quisquam eorum qui a sæculo fuere prophetarum aut regum: soli autem Salvatore nostro hæc competere vel ipsa rerum perspicuitas testificatur: quandoquidem in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum pervasere¹³.

VERS. 9. *Pascet eos in virga ferrea, tanquam vasa figuli confringes eos*. Accepta in omnes potestate, priores illos qui adversum te fremuerunt et vana ineditati sunt, sed etiam qui astiterunt, et convenerunt adversum te reges terræ et principes, pascet, non pastorali mansuetarum ovium virgâ, quæ sermonibus salutaribusque disciplinis constat; hujusmodi namque virga rationabili Christi oves in ejus ovilibus, sive in Ecclesiis et spiritualibus sacrarum Scripturarum pascuis, reguntur; sed in virga ferrea; qua et illos et cogitationes eorum confringere,

Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἐνταῦθα φησι τὰ βασίλεια αὐτῶ συνεστάναι· μέρος δ' ἂν τῆς ἄνω Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐπὶ γῆς εἰς ἐκεῖνο τέλους καὶ αὐτῇ σπεύδουσα (1). Ὅπως δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Σιών κατεστάθῃ βασιλεὺς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, πάρεστι γινῶναι καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι αὐτῷ· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*. Ποίους δὲ ἐχθρούς ἢ τοὺς προλεχθέντας, τοὺς δὴ συναχθέντας κατ' αὐτοῦ καὶ παραστάντας ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, καὶ λαοὺς, καὶ ἔθνη; τούτους γὰρ ὑποτάξειν τοῖς αὐτοῦ ποσὶν ὁ Πατὴρ ἐπηγγείλατο.

Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Τὸ σήμερον ὄνομα χρόνου ἐστίν· ἰσοδυναμεῖ δὲ τῇ ἐνεστώσῃ ἡμέρᾳ· ἡμέρα δὲ διάστημα τι χρονικόν ἐστι. C Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; δηλονότι περὶ τῆς χρονικῆς ἔφη γενήσεως τῆς κατ' οἰκονομίαν· περὶ γὰρ τῆς ἀνάρχου φησὶν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ· *Ἐκ γαστροῦ πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε*. Γεννᾶται δὲ σήμερον οὐχὶ ἀρχὴν συστάσεως ἐν τῷ γεννᾶσθαι λαμβάνων, κατὰ δὲ τὴν σαρκικὴν οἰκονομίαν εἰς υἰοθεσίαν ἐλθὼν. Καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δε λαβὼν ἐξουσίαν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι, ὅτε γίνεται τέκνον διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννώμενος, ἕτερόν τι πρὸ τοῦ εἶναι τέκνον ὑπάρχων, ἐξευγενίζεται. Ὁ μέντοι γε Ἑβραῖος ἐλέγετο κύριον εἶναι τῆς λέξεως, ἕτερον, ὄπερ καὶ Ἀκύλας πεποίηκεν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, νομομαθῆς ὑπάρχων, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐχρήσατο.

Καὶ ὅτι γε εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, καὶ οὐκ εἰς ἄλλον, πεπλήρωται ταῦτα, παρίστησι· τὸ γὰρ·

Ἰτεῖσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, οὐδεὶς ἂν ἔχοι φάνα· ἐφ' ἑτέρου τῶν πάλαι τοῦ Θεοῦ προφητῶν πεφανερῶσθαι καὶ πεπληρῶσθαι. Οὕτε γὰρ Μωϋσῆς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἐγράτῃσεν, οὕτε Δαυὶδ, οὕτε Σολομὼν, οὕτε τις ἕτερος προφητῶν ἢ βασιλέων τῶν ἐξ αἰῶνος γενομένων· μόνον δὲ τῷ ἡμέτερῳ Σωτῆρι ἢ τῶν πραγμάτων ἐνάργεια μαρτυρεῖ· ἐπειδὴ περ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν διήλθεν.

Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς σκευὴ κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. Λαθῶν τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν, τοὺς προτέρους ἐκείνους τοὺς κατὰ σοῦ φρουράσαντας καὶ κενὰ μελετήσαντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς παραστάντας καὶ συναχθέντας κατὰ σοῦ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ ἄρχοντας ποιμανεῖς, οὐ τῇ τῶν ἡμέρων προβάτων ποιμαντικῇ ῥάβδῳ, τῇ διὰ λόγων καὶ σωτηρίων μαθημάτων· τοιαύτη γὰρ λογικῇ ῥάβδῳ τὰ Χριστοῦ πρόβατα ἐν ταῖς μάνδραις αὐτοῦ, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καὶ ταῖς τῶν ἱερῶν Γραφῶν πνευματικαῖς νομαῖς ποιμαίνετα· ἀλλ' ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ,

¹⁰ Galat. iv, 26. ¹¹ Psal. cix, 1, 2. ¹² ibid. 4. ¹³ Psal. xviii, 5.

(1) Αὐτῇ. σπ. Legendum αὐτῇ, nempe ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία. EDIT.

δι' ἧς συντριβῆν αὐτοὺς, καὶ τὸ ὄλημα αὐτῶν κατεά-
 ξιν δίχην ἀγγείου ὀστρακίνου λέγεται. Ῥάβδον δὲ
 σιδηρᾶν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν εἶναι φησιν, ἐπικρα-
 τεστέραν γενομένην μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπι-
 φάνειαν. Ἐξ ἐκείνου γὰρ τῶν κατ' ἔθνη πολυαρχῶν
 καὶ τῶν κατὰ χώρας ἔθναρχῶν καταλυθεισῶν, ἡ
 Ῥωμαίων ἐμονάρχησε βασιλεία, ἣν καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ
 προφητεία σιδηρᾶν προσεῖπεν, ἐπὶ μὲν τῆς εἰκότος
 φήσασα· αἱ κνήμαι καὶ οἱ πόδες σιδηροί, καὶ τὴν ἑρ-
 μηταίαν ἐκθεμένην διὰ τοῦ φάναι· *Βασιλεία τετάρτη*
ἔσται ἰσχυρὰ ὡς σιδηρός· δι' ἐτρόπον γὰρ ὁ σιδηρός,
λεπτινὴ καὶ θαμνοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς ὁράσεως τοῦ προ-
 φῆτου· *Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ζῶον τέταρτον φοβερόν,*
*καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροί, ἐσθλὸν καὶ λεπτύ-
 ρον, καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει.*
 Τριτὴν τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλοῦσθαι φά-
 σκοντος λόγου· *Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν Ῥάβδῳ σιδηρᾷ,*
 ὡς *σκευὴ κεραμῶς συντριψέις αὐτοὺς.* Δυνάμει
 γὰρ ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ παρὰ τοῦ Πατρὸς κληρὸν πα-
 ραλαβὼν τὰ κατ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ὁ Χρι-
 στὸς, τοὺς μὲν ἐπεγνωκότας αὐτὸν, καὶ ὑπὸ τὴν
 αὐτοῦ μάνδραν γενομένους ποιμανεῖ εἰσάγων καὶ ἐξ-
 ἄγων εἰς ἀγαθὰς νομάς, ὥστε λέγειν τὴν αὐτοῦ ποίμνην
 (λογικὴ γὰρ ἦν)· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με*
ὕστερήσει. Εἰς τὸσον χλόης *ἐκεῖ με κατεσκλήνω-
 σεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με, τὴν*
ψυχὴν μου ἐπέστρεψε· τοὺς δὲ ἀφηνιῶντας τῶν
 ἔθνῶν καὶ κατεπαιρομένους τῶν αὐτοῦ προβάτων τῇ
 Ῥάβδῳ τῇ σιδηρᾷ καθυποτάττει δαμάζων καὶ συν-
 τριβὼν διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας. Οὕτω γοῦν
 συμβαίνει τῶν ἀπλήστων ἔθνῶν τοὺς θυμοὺς καὶ τὰς
 ὀργὰς τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς
 Ῥωμαϊκῆς ἀπειλῆς ἀνακρούεσθαι, οὐκ ἂν ἐπιτρε-
 φάντων τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων τε καὶ δήμων, ἐν
 μέσοις αὐτῶν συστῆναι τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν,
 ἀνατρεπτικὴν τῆς πολυθέου πλάνης αὐτῶν τυγχάνου-
 σαν, εἰ μὴ ὁ Ῥωμαϊκὸς αὐτοὺς ἦν ἐπηρτημένος φό-
 βος, καὶ τὰ συντριβόντα αὐτοὺς καὶ μὴ ἔωντα κεφα-
 λὴν ἐπάροι διατάγματα τοὺς θυμοὺς αὐτῶν ἐχαλίνου
 καὶ συνέτριβε. Καὶ ἄλλη δὲ θεϊκὴ καὶ ἀπορρήτῳ δυ-
 νάμει ὁ Χριστὸς τὰ μὲν αὐτοῦ πρόβατα ἡμέρως ποι-
 μαίνει, μηδέποτε ἀναχωρῶν ἀπ' αὐτῶν, καθ' ἣν πε-
 ποίηται ἐπαγγελίαν φήσας· *Ὅπου ἂν εἶεν δύο ἢ*
τριεὶ συντηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἼμι ἐν
μέσῳ αὐτῶν· καὶ πάλιν· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἼμι
πάντοτε τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος·
 τοὺς δ' ἐπανισταμένους αὐτοῦ τῇ ποίμνῃ ἐν τοῖς κατὰ
 χρόνους διωγμοῖς πάλιν αὐτὸς μετέρχεται ἀφανεῖ καὶ
 ἀοράτῳ δυνάμει κολάζων ἐν Ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν καὶ τὸ ἔπαρμα τῆς ἀλαζο-
 νείας ὡς σκευὴ κεράμια συντριβεί· ὡς ἤδη μυρίου
 αὐτῶν ὑπὸ τῶν θεηλάτων αὐτοῦ μαστίγων ἐλαυνομέ-
 νους δοῦναι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ἐξομολογήσασθαι τὰς
 δυσσεθείας αὐτῶν. Ὡς *σκευὴ κεραμῶς συντρι-
 ψέις αὐτοὺς· οὐκ ὥστε ἀπολέσθαι καὶ ἀναλώσθαι συν-
 τριβεί, ἀλλ' ὥστε ἀναπλάσθαι·* πρὸς τοῦτο γὰρ σκο-
 πῶς τῷ κεραμῇ συντριβείν τὰ οἰκεία σκευὴ, ὅταν ἔτι

A et tanquam vas figuli conterere ipse dicitur. Vir-
 gam autem ferream Romanum imperium vocat,
 quod secundum Salvatoris nostri adventum poten-
 tius evasit. Nam cum exinde multi varique gen-
 tium principatus, et per diversas regiones domina-
 tus multorum abrogati sint, unum Romanorum im-
 perium obtinuit, quod in Danielis prophetia ferreum
 vocatur: nam ibi de statua dicitur, tibiarum et pedes
 ejus ferrei: ejusque rei interpretationem affert his
 verbis: *Regnum quartum robustum erit sicut fer-
 rum: quemadmodum enim ferrum, comminet et do-
 mabit*¹⁴ Perpende mihi, quæso, prophetæ visionem:
Et ecce, inquit, bestia quarta terribilis, cuius dentes
*ferrei, comedens atque comminuens, et reliqua pedi-
 bus suis conculcabat*¹⁵. Hoc itaque regnum hisce
 verbis significari creditur: *Pasces eos in virga fer-
 rea, tanquam vasa figuli confringes eos.* Cum enim
 latente atque invisibili potestate Christus a Patre
 universæ terræ populos in hæreditatem accepisset;
 illos quidem qui se noverunt, et in ovili suo con-
 sistunt, pascit, in pascua bona educens ac redu-
 cens; ita ut ejus ovile, utpote rationabile, hæc lo-
 quatur: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in*
loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam quietis
*educavit me, animam meam convertit*¹⁶. Ex genti-
 bus porro eos qui cum impetu feruntur, et adver-
 sum ejus oves insurgunt, virgæ ferreæ subji-
 cti, per Romanam potestatem domans atque atterens. Ita
 scilicet contingit insatiabiles gentium animos atque
 impetus adversus Ecclesiam Dei, per solas Romano-
 rum minas propulsari. Neque enim principes civi-
 tatum ac populorum, Christi doctrinam, qua
 eorum de turba numinum error evertitur, in me-
 dio sui consistere sinerent, nisi imminente ipsis
 Romanorum metu, ac nisi jussa, quibus conte-
 rantur, ut neque concedant ipsis vel caput eri-
 gere, animos eorum frenaret atque comprimeret.
 Alia quoque divina ac secreta virtute Christus
 oves suas leniter pascit, nunquam ab ipsis rece-
 dens secundum promissionem qua se obligavit his
 verbis: *Ubi duo vel tres congregati fuerint in no-
 mine meo, illic sum in medio eorum*¹⁷; et rursus:
Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad
*consummationem sæculi*¹⁸. Eos autem qui contra
 ovile suum variis temporibus insurgunt, ipse rur-
 sum latente atque invisibili potestate invadit atque
 castigat in virga ferrea, imo etiam superbiam
 eorum elationemque arrogantiarum, tanquam vasa
 testacea confringit; ita ut jam infiniti eorum ob
 divinitus immissa ab ipso flagella commoti ac
 percussi, gloriam Deo referant, et confiteantur
 impietates suas. *Tanquam vasa figuli confringes*
*eos: qui non perdendi ac consumendi causa con-
 terit, sed reformandi.* Hic est enim figuli scopus,
 cum vasa propria conterit, quando scilicet inte-
 gram adhuc et sanam materiam suam non ante
 igni traditam conservat. Hæc testificatur Jeremias

¹⁴ Dan. II, 40. ¹⁵ Dan. VII, 7. ¹⁶ Psal. XXI, 1-5. ¹⁷ Matth. XVIII, 20. ¹⁸ Matth. XXVIII, 20.

propheta, dum quasi ex persona Dei sic loquitur : *A Nunquid sicut figulus non potero vobis facere, domus Israel, dicit Dominus* ¹⁹ ? id est, sic et lapsos reformare, ac rursus in pristinam formam restituere.

VERS. 10-12. *Et nunc, reges, intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. Evangelicam videlicet legem exponit, inde translatio sermone, principibus ac regibus, in virga ferrea pascendis ; aitque : Heus ! vos, gnari et intelligentes quanta potestas ejus sit qui a Patre accepit gentes in hæreditatem, et qualis sit virga illa ferrea contra vos erecta, finem contra eum bellandi facite, sed potius accepta intelligentia, rationali disciplinæ vos instituendos tradite.*

VERS. 13. *Cum exarserit in brevi ira ejus : beati omnes qui confidunt in eo. Quod autem in Deo ira et furor non sint passionem, declaravit beatus Paulus his verbis : Secundum autem duritiam tuam : et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ* ²⁰. Quæ significat, peccatorum punitionem vocari furor et iram. Ipsi, inquit, Christo confidentes, qui per totum hunc psalmum prophetice prænuntiatur ; non multo postea, brevis namque præsens vita est, beati reperientur. His autem verbis ea litteris consignat, quæ in primo psalmo deerant. Non sufficit enim in consilium impiorum non accedere, in via peccatorum non stare, et in lege meditari ; at non frustra meditandum est, sed ex iis ad Christi cognitionem venire par est, in ejusdem partem atque hæreditatem accedere, ac per fidem et opera ipsi confidere. Cum itaque duorum horum psalmorum una sit sententia, jure ii apud Hebræos conjuncti sunt.

ENARRATIO PSALMI III

Psalmus David, quando fugiebat a facie Absalom filii sui.

VERS. 1. *Necessario tempus adnotat, ut dictis suis Regiorum historiam connectat, utque ediscamus, se post admissum cum uxore Uriæ peccatum, tantum retulisse pœnitentiæ fructum, ut rursus divino afflatus Spiritu psallcret. Historiam enim quæ rem in Uriam gestam respicit, consequitur rebellio Absalonis in patrem. Inde enim ab aliis exemplum sumatur resipiscentiæ, atque mutationis a pristinis malis in meliorem frugem ; doctrinaque isthæc erit sinceræ ad Deum conversionis. Aliasque proprium justorum est ærumnis affici ; quamobrem ait Salvator : In mundo pressuram habebitis* ²¹ ; *et angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam* ²².

VERS. 2-4. *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me ? multi insurgunt adversum me. Multi*

ὕγιη καὶ ἀκέραιον σὺζη τοῦ κεραμεύς τὴν οἰάπλασιν οὐδέπω πυρὶ προσωμιληχότα. Τούτοις δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας ὁ προφήτης, λέγων ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ· Ἦ καθὼς ὁ κεραμεύς, οὕτως οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆσαι ὑμῖν, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος ; τουτέστιν, οὕτω καὶ διαπεσόντας ἀναπλάσαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστήσαι.

Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε, παιδεύθητε πάντες οἱ κρινόντες τὴν γῆν. Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. Δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῇ Κύριος. Τῆς εὐαγγελικῆς δηλονότι νομοθεσίας. Ἐντεῦθεν μεταβατικῶς ὁ λόγος διδασκαλίαν ἐκτίθεται τοῖς ἀρχουσι καὶ τοῖς βασιλεῦσι, τοῖς ὑπὸ τῆ σιδηρᾷ βάρδῳ ποιμανθησομένοις, καὶ φησιν· ὅτι Γινόντες, ὡ οὔτοι, καὶ συνόντες ὀπόση τις ἢ δύναμις τοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφότος τὰ ἔθνη κληρονομίαν, καὶ ὅποια τις τυγχάνει ἢ σιδηρᾷ βάρδος ἢ καθ' ὑμῶν ἐπεχειρομένη, παύσασθε πολεμοῦντες αὐτῷ· ἀπολαθόντες δὲ μᾶλλον σύνεσιν ἐπίδοτε ἑαυτοῦς τῇ λογικῇ παιδείᾳ.

Ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ· μακάριοι πάντες οἱ πεποιοῦτες ἐπ' αὐτῷ· Ὅτι δὲ μὴ πάθη Θεοῦ ὀργὴ καὶ θυμὸς, ὁ μακάριος ἐδήλωσε Παῦλος εἰπὼν· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις ἑαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· δι' ὧν σημαίνει τὴν ἐφ' ἀμαρτίαις κόλασιν εἰρῆσθαι θυμὸν καὶ ὀργήν. Ἐπ' αὐτῷ δὲ, λέγει, πεποιοῦτες τῷ προφητευομένῳ Χριστῷ διὰ παντὸς τοῦ ψαλμοῦ, οἱ μικρὸν ὕστερον (βραχὺς γὰρ ἄπας ὁ παρῶν βίος) εὐρεθήσονται μακάριοι. Τὸ δὲ λείπον τοῖς ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ διὰ τούτων ἀπέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον τὸ μὴ πορευέσθαι ἐν βουλή ἄσεβων, οὐδὲ τὸ μὴ στήναι ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν καὶ μελετᾶν ἐν τῷ νόμῳ· ἀλλὰ γὰρ δὴ καὶ μὴ διακενῆς μελετᾶν, ἀλλὰ γινῶναι Χριστῶν ἐς αὐτῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ γενέσθαι μερίδος τε καὶ κληρονομίας, καὶ διὰ πίστεως καὶ ἔργων ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναι. Εἰκότως ἄρα, μιᾶς οὐσης τῆς διανοίας, συνημμένοι παρ' Ἑβραίοις εἰσὶν οἱ δύο ψαλμοί.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΨΑΛΜΟΥ Γ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὅποτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Ἀναγκαίως τὸν καιρὸν ἐπισημειοῦται, ὡς ἂν ἐφαρμόσοι μὲν τοῖς λεγομένοις τὴν ἀπὸ τῶν Βασιλειῶν ἱστορίαν, καὶ ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅτι, μετὰ τὸ ἐξαμαρτήσαι εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου, τοσοῦτον εἰσηνέγκατο μετανόιας καρπὸν, ὡς πάλιν ἐν θεῷ Πνεύματι ψάλλειν. Ἐπειτα γὰρ τῇ κατὰ τὸν Οὐρίαν ἱστορίᾳ ἡ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπανάστασις. Γένοιτο δ' ἂν ἐκ τούτων καὶ ἑτέροις τροπῆ τῆς ἀπὸ προτέρων κακῶν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολῆς, διδασκαλία τε γνησίας πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφῆς. Καὶ ἄλλως δὲ ἴδιον δικαίων ἐστὶ τὸ θλίβεσθαι· διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· καὶ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἔστιν ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.

Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με ; Πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ· πολλοὶ λέγουσι· τῇ

¹⁹ Jerem. xviii, 6. ²⁰ Rom. ii, 5. ²¹ Joan. xvi, 33. ²² Matth. vii, 14.

ψυχῆ μου· Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξου μου, καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου. Πάντας διωγμούς, κατὰ τὴν προσδοκίαν τοὺς κατὰ Θεὸν ζῆν προσηγμένους. Ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. Ἄλλ' ἐν πᾶσι προσήκει τὰ δεινὰ καρτερῶς ὑπομένειν· ἐπεὶ μηδὲ πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ἡμῖν ὁ ἀγὼν, μηδὲ πρὸς μικροὺς, ἀλλὰ πρὸς πλείονας καὶ μεγάλους, οὐ μόνον τοὺς ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς. Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν δὲ, Δαυὶδ, ἐκ νέας ἡλικίας ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ πολεμηθεὶς, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ μυρίων ἄλλων, καὶ τέλος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς βασιλείας ἐλαυνόμενος καὶ φεύγων, ταῦτα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς φυγῆς ἔλεγεν. Ἐχθρῶν δὲ ἐστὶ τὸ ἔπεμβαίνειν καὶ ἐπανίστασθαι τοῖς κακοῖς τῶν δι' ἐναντίας· διόπερ καὶ τῷ Δαυὶδ ἡμαρτηκότι ἐπὶ τῆς τοῦ Οὐρίου πολλοὶ ἐπανίσταντο ἐπιχειροσίκαιοι ἐχθροὶ τινες. Πάλαι καὶ ἐκ μακροῦ διὰ φθόνου ὑψοῦται κεφαλὴ τοῦ κατὰ σῶμα μεγαθισμένου, παρὰ τὰς τῶν ὑποδεεστέρων κεφαλὰς κάτω κειμένας. Οὕτω διαναστάσης τῆς τοῦ μακαρίου ψυχῆς καὶ εἰς ἐπίδοσιν ἀναθεσχυίας τοῦ ὡς ἐν ψυχῆς μεγέθους, ἡ κεφαλὴ ὑψοῦται Θεοῦ συνεργούντος αὐτῇ καὶ πρὸς αὐτὸν εἰς οὐρανὸν ἀναγόντος, τὸν ἐμπαρέχοντα αὐτὸν τῇ πρὸς τὸ ἀνωτάτω ἀκολουθίᾳ. Ἐπεὶ δὲ πολλῶν πλέον τῆς προαιρέσεως τῆς τάνθρώπου καρίζεται, νικῶν ἐν τῷ δωρεῖσθαι ὁ εὐεργέτης τὸν κατὰ δύναμιν ποιούντα τὸ καλόν· καὶ διὰ τοῦτο παντὸς καλοῦ τὴν αἰτίαν ὁ Παῦλος ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ φησιν· Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Ὁ Θεὸς μὲν ὧν καὶ ἡ ἀρετὴ μεγαθύνη, καὶ δι' ὧν ἐπαινεῖ (1) τὴν τοῦ ἁγίου ψυχὴν· κακία δὲ καὶ ἡ συνεργὸς ταύτης ἐχθρὰ τοῖς ἀνθρώποις δύναμις, συστέλλει καὶ εἰς σπενδὸν συνάγει τὴν μὴ ἐπομένην Θεῷ, καὶ οὕτω βραχεία γίνεται καὶ κολοβή, ὥστε τῆς χύσεως τῆς κακίας ἐπιγινομένης εἰς τὸ μηδὲν, τὴν τοιαύτην ψυχὴν λογισθῆναι κατὰ τὸν Ἡσαΐαν· οἱ γὰρ ἀμαρτάνοντες εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ ὡς περ σωματίων ἐλάγιστόν ἐστιν ὁ χοῦς, οὕτως αἱ πάντα μοχθηραὶ ψυχαὶ, ἐπὶ πολλῷ μικρυνθεῖσαι, εἰσὶν ὡς ὁ χοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμῶς. Κεφαλὴν δὲ τῆς ψυχῆς νοητέον τὴν διανοητικὴν δύναμιν· ταύτης γὰρ διαφέρουσαν οὐδὲ μέχρι τοῦ ἐπινοῆσαι δυνατὸν· εἴ γε καὶ τοῦ σώματος ἡ κεφαλὴ τιμιωτέρα. Αὕτη τοίνυν ἡ νοητικὴ δύναμις, τροπικώτερον κεφαλὴ λεγθεῖσα τῆς ψυχῆς, οἷς μὲν ὑψῶται ἄνω βλέπουσα, οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ σώματα ὑπερκύψασα, ὡς φθάνειν μέχρι Θεοῦ. Παρατηρητέον δὲ τριχῶς τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ ὑμνουμένης ὑπὸ τοῦ λέγοντος τὴν τάξιν τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ τοῦ ἑξῆς καὶ τοῦ λοιποῦ. Πρῶτον γὰρ φησιν εἶναι τὸν Θεὸν ἀντιλήπτορα αὐτοῦ, ἔπειτα δόξαν, ἔπειτα ὑψοῦντα τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἡμῖν ἀντιλήπτωρ, καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ ἀντιλαμβάνομενον, ἵνα ῥύσῃ τε ἀπὸ πολλῶν θλιβόντων καὶ ἐπανισταμένων καὶ ἀπογειωσκότων τὴν τοῦ λέγοντος ταῦτα σωτηρίαν.

dicunt animæ meæ : Non est salus ipsi in Deo ejus. Tu autem, Domine, susceptor meus es : gloria mea et exaltans caput meum. Persecutiones expectare oportet omnes qui secundum Deum vivere constituerint. Siquidem ut ait Apostolus : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu persecutionem patientur*²³. At in omnibus par est gravia fortiter ferre : quandoquidem neque ad breve tempus, neque adversus paucos certamen nobis est ; sed contra multos ac fortes, non solum homines, sed etiam invisibiles inimicos. Et ut ad rem propositam veniatur, David a juventute sua per Saule bello impetitus, ac deinceps a sexcentis aliis, demumque a filio pulsus regno, atque fugatus, hæc tempore fugæ dicebat. Inimicorum autem proprium est, irruere **B** atque insurgere in hostes, dum in mala inciderunt. Quomobrem post peccatum Davidis cum uxore Uriæ, multi in eum, ex iis scilicet qui alienis gaudebant malis, insurrexerunt. Jamdiu enim et a longis retro temporibus per invidiam exaltatur caput ejus, qui secundum corpus ad majora evehitur, et imminet capitibus infirmorum, quæ deorsum inclinantur. Eodem modo dum beati viri anima crescit, et ad altiore, qualis animabus competit, magnitudinis gradum evehitur, Deo videlicet juvante et ad se in cælum evehente eum qui sese præbet ad superna ducendum. Quoniam vero, munificens cum sit, multo plura homini præbet quam ipse vel voto assequatur, superatque donis suis eum, qui pro viribus bonum operatur ; ideo omnis boni causam Deo **C** adscribens Paulus ait : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*²⁴. Deus igitur atque virtus sancti viri animam incremento donant, et omnino ad altiora evehunt : malignitas autem ejusque adjutrix inimica hominibus potestas contrahit, in angustumque redigit animam Deo non obsequentem ; atque ita minuitur, et, ut ita dicam, decurtatur ; ut inundante malitia, hujusmodi anima, secundum Isaiam, pro nihilo reputetur : peccatores namque pro nihilo habentur. Ac quemadmodum omnium corporum minimum pulvis est ; ita animæ improbæ multum immittæ, sunt *tanquam pulvis quem proficit ventus*. Caput autem animæ æstimanda est intelligendi vis : nihil enim ea præstantius vel cogitare licet ; siquidem et caput corpori antecellit. **D** Hæc igitur intelligendi vis, quæ tropo quodam caput animæ dicitur, in quibusdam sursum erigitur, dum superne respicit, atque non modo terram, sed omnia etiam corpora transcendit, ita ut usque ad Deum perveniat. Observandum autem est, Deum hic triplici modo celebrari, ac primo, dehinc secundo, demum tertio ordine exprimi. Ait enim primo Deum esse susceptorem suum, deinde gloriam, Deumque exaltantem caput. Cur autem susceptor sive patronus sit, vel ipso nomine deprehenditur : quia patrocinaur, ut liberet a multis mala

²³ II Timi. III, 12. ²⁴ Rom. IX, 16.

(1) Ἰσ. ἐπαίρει.

Inferentibus, insurgentibus et ad desperationem salutis inducentibus eum qui talia fatur. Postquam susceptorem dixit, sequitur, *gloria* : prius suscipit Deus, deinde gloria afficit, demum gloria affecti caput exaltat. Nam si consurrexit cum Christo, et quæ sursum sunt sapit, non quæ super terram, exaltabitur caput ejus a Domino, qui est Verbum, et gloria ejus qui se recipit, quam a solo [Christo] expetit, quisquis gloriam non accipit ab homine. Quomodo autem exaltatum sit Davidis caput probe intelliges, si animadvertas, Davidis nomen per universum orbem et in omnibus gentibus propter Christum Dei Filium, ex semine ejus secundum carnem ortum, celebrari. Non tanta enim gloria affectus, neque ita exaltatus est, cum inter homines versaretur, et solum Israelis regnum obtineret, maximeque post Absalonis rebellionem, illatumque bellum, quanta exornatus est gloria per ventum.

VERS. 5. *Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto ejus.* Hunc montem memorat præcedens psalmus cum ait : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Christus autem erat qui sic loquebatur; at nunc David, se a Christo de monte sancto ejus exaudiendum testificatur. Quem porro exauditurum se dicit, nisi Dominum qui constitutus est rex *super Sion montem sanctum ejus*? Per hunc enim solum credebatur se remissionem consecuturum; eundemque esse gloriam suam, et exaltantem caput suum. Cum igitur diserte prænuñtiasset se gloria afficiendum, et caput suum exaltandum esse; quandoque id sibi contigerit jam declarat his verbis : *Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo.*

VERS. 6. *Ego dormivi et soporatus sum, exurrexi quia Dominus suscipiet me.* Futura hic, tanquam præterita vaticinatur; sicut enim in secundo psalmo dictum est : *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt et concenerunt adversus Dominum et adversus Christum ejus* : et hæc tamen de futuro intelligebantur; eadem ratione jam illud : *Ego dormivi et soporatus sum*, propheticè dictum est, videlicet, dormiam, soporabor et exurgam, quoniam tu, Domine, susceptor meus es, gloria mea, et exaltans caput meum. Hic enim tempus significat, quo sibi hæc adventura sunt : postquam dormierit, inquit, exsurget, quoniam Dominus suscipiet eum. Per *dormitionem* enim mortem significat, secundum quam hæc sibi futura vaticinatur : idque refert ad tempus vitæ Salvatoris, qua peracta terminum prophetia consecuta est; quando scilicet Filius hominis Christus ad infernum usque descendit, et captivorum, qui exitum exspectabant, Salvator commonstratus est; ita ut resurrectionis ejus ex mortuis tempore multa corpora sanctorum qui dormierant una cum ipso revixerint, in quibus verisimile est fuisse animam

A Ἐξῆς δὲ τῶ ἀντιλήπτορι ἡ δόξα ἐστὶ· πρότερον γὰρ ἀντιλαμβάνεται ὁ Θεὸς, εἶτα δοξάζει καὶ ἐξῆς ὑψοῖ τοῦ δεδοξασμένου τὴν κεφαλὴν. Εἰ γὰρ συνιγέρθη Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖ, οὐ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὑψωθήσεται αὐτοῦ ἡ κεφαλὴ ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃς ἐστὶν ὁ Λόγος, δόξα ὡν τοῦ χωρησαντος αὐτὸν, ἦν ἀπὸ τοῦ μόνου ἐξῆτησεν ὁ μὴ λαμβάνων δόξαν παρὰ ἀνθρώπου. Ὅπως δὲ ὑψώθη τοῦ Δαυὶδ ἡ κεφαλὴ, νοήσεις ἐπιστήσας, ὡς καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ τοῦ Δαυὶδ βεδότηται ὄνομα, διὰ τὸν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχ οὕτως γὰρ ἐν ἀνθρώποις ὡν, καὶ μόνου τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεύων, δεδοξαστο καὶ ὑψωτο, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐπανόστασιν τοῦ Ἀβσσαλῶμ τὴν κατ' αὐτοῦ γενομένην, ὡς διὰ τῆς σωτηρίου θεοφανείας ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελθούσης κατὰ σάρκα.

B salutarem Dei ex semine ejus secundum carnem ad-

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Τοῦ ὄρους ἐμνημόνευσε τοῦτου καὶ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς, ἐν οἷς ἔλεγεν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἦν δὲ καὶ ὁ λέγων ἐν ἐκείνοις ταῦτα ὁ Χριστός· καὶ νῦν τοιγαροῦν ἐπακούσεσθαι αὐτοῦ φησὶν ὁ Δαυὶδ ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ. Τίνα δὲ ἐπακούσεσθαι αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ τὸν Κύριον τὸν καταστάνα βασιλέα ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ; διὰ τούτου γὰρ μόνου ἀφέσεως τεύξεσθαι πεπίστευκεν, αὐτὸν δὲ εἶναι δόξαν αὐτοῦ, καὶ τὸν ὑψόντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Σφόδρα τοίνυν προειπὼν δοξασθήσεσθαι καὶ ὑψωθήσεσθαι τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν, ὁπότεν ὑπῆρξεν αὐτῷ τούτο διδάσκει λέγων· Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ.

C Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα, ἐξηγέρθη δὲ Κύριος ἀντιλήψεται μου. Τὰ μέλλοντα ἐν τούτοις ὡς παρρηχότα θεσπίζει· ὡς γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ ἐλέγετο· Ἰνα τί ἐξρῦξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν καὶ συνέστησαν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ταῦτά τε ἐνοεῖτο μελλητικῶς· οὕτω καὶ νῦν τὸ, Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα, προφητικῶς εἰρηται, ἀντὶ τοῦ, **D** Κοιμηθῆσομαι καὶ ὑπνώσω, καὶ ἐξεγερθήσομαι· ὅτι σὺ Κύριος ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψὼν τὴν κεφαλὴν μου. Ἐν τούτῳ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπισημαίνεται καθ' ὃν ὑπάρξει αὐτῷ ταῦτα. Μετὰ γὰρ τὸ κοιμηθῆναι αὐτὸν ἐξεγερθήσεται, φησὶν, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται αὐτοῦ. Κοιμησὶν δὲ σημαίνει τὸν θάνατον, μεθ' ὃν ταῦτα ἐσεσθαι περὶ αὐτοῦ προφητεύει, ἀναπέμπων ἐπὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, μεθ' ὃν τέλους ἔτυχεν ἡ προφητεία· ὅτε καὶ μέχρις ἄβδου καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χριστός, καὶ τῶν ἐκεῖ προσδοκῶντων ἄφιξιν Σωτῆρ ἐπεδείχθη, ὡς ἅμα τῇ αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει πολλὰ σώματα τῶν ἁγίων τῶν κεκοιμημένων συναναστῆναι αὐτῷ, ἐν οἷς εἰκὸς εἶναι καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ψυχὴν. Θαρσῶν δὲ τῇ δυνάμει τῆς ἀναστάσεως τοῦ

Σωτήρος, δι' ἧς ἡμελλε καὶ αὐτὸς κοιμηθεὶς ἐξ-
γερθήσεται, φησὶν·

Ὁὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλῳ
συνεπιτιθεμένων μοι. Προεώρα γὰρ ὅτι μυριάδες
ἀντικειμένων δυνάμεων βουλήσονται ἐπισχεῖν τὴν
τῶν ἁγίων ἀναβίωσιν, διαφθοροῦμεναι τῇ αὐτῶν
σωτηρίᾳ· ὧν ἐγὼ, φησὶν, λόγον οὐδένα ποιήσομαι,
θαβρῶν τῷ ὑπερασπιστῇ μου, τῷ τοῦ θανάτου νικη-
τῇ· ὅς δὴ θύρας χαλκᾶς συντρίψας καὶ μοχλοῦς σιδη-
ροῦς συνθλάσας, τὰς ἐξ αἰῶνος ἀποκαλειτμένας τοῦ
θανάτου πύλας ἀνέριξεν· ὁδὸν τε ἀναστάσεως παρέτρε
τοῖς αὐτόθι γνωρίμοις αὐτοῦ, ὧν εἰς αὐτῶν ἦν ὁ Δα-
υὶδ. Διὸ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ἔλεγεν· Ἐγνώρισάς μοι
ἐδοῦς ζωῆς· πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ
προσώπου σου.

Ἄνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου. Ὅτι
σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι μα-
ταίως· ὁδόντας ἀμαρτωλῶν συνέντριψας. Τοῦ Κυ-
ρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία
σου. Πιστεύσας τῇ προγνώσει τῆς γενησομένης αὐτῷ
μετὰ τὴν κοίμησιν τουτέστι τοῦ θανάτου διὰ τῆς
σωτηρίου χάριτος καὶ εὐεργεσίας· ὅτι τε οὐκ ἄλλως
ἔσται ἢ σὺν τῇ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ἀναστάσει, ἀκο-
λούθως εὐχεται ἐπιταχῦναι τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάστα-
σιν, ὅπως δι' αὐτῆς τύχη καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας·
διὸ φησὶν· Ἄνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου.
Νικητὴν δὲ τὸν Σωτῆρα εἰδὼς πάντων τῶν ἐπιβουλῶν
τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, δαιμόνων πονηρῶν καὶ
δυνάμεων ἀντικειμένων, φησὶν· Ὅτι σὺ ἐπάταξας
πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως. Οὕτως τὸ
Ἑβραϊκὸν (1) οὐκ ἔχει, *ματαίως*, ἀλλὰ, *σιανόνα*·
οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα, *ματαίως*, ἐξέδωκαν, ἢ κατὰ τὰ
ἀρχαῖα ἀντίγραφα ἑτέρως ἐσχηκότα, καθά φασὶ τινες
τῶν Ἑβραίων, ἢ τῆς λέξεως τὸ εὐτελεῖς ἀποφεύγον-
τες. Οἷον εἰ δὲ κοιμώμενον δεικνύς τὸν Θεόν, ὅτε πε-
ρας ἔνεκα παρέδωκεν ἡμᾶς ταῖς ἀντικειμέναις δυνά-
μεσι, διανίστησιν αὐτόν. Τάχα δὲ καὶ ὅτε τὸν Σω-
τῆρα ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν, ἐκάθουθεν αὐτῷ
ὁ Πατήρ· Ἀνίσταται δὲ σώζων αὐτὸν πατάσων αὐ-
τοῦ τοὺς ἐχθρούς, ἢ τοὺς Ἰουδαίους, ἢ τοὺς νοητοὺς
ἀλόγως ἐχθραίνοντας. Μετὰ γὰρ τῶν μισούντων ὁ
ἁγίος ἐστὶν εἰρηνικός, ἀγαπῶν τοὺς ἐχθρούς· ἀνθρω-
πικώτερον ὁ μὴ ματαίως· ἐχθραίνων ἀμύνεσθαι θέλει·
θεοσεβέστερον δὲ διὰ τὸ ἀληθεύειν. Ἐφη γὰρ ὁ Παῦ-
λος· Ἐχθρὸς ὑμῖν γέγονα ἀληθεύειν (2) ὑμῖν· Ὁ-
ποῖον καὶ ἐν Ψαλμοῖς τὸ, Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε,
Κύριε, ἐμίσησα; Ἄλλ' οὐκ ἐπιβουλευτικὴν ἐχθραν
νοητέον, ἀλλὰ κωλυτικὴν, γεομένης κακίας εἰς πολ-
λοῦς. Δι' ἑαυτοῦ γὰρ ἢ καὶ δι' ἄλλου χρητὴν δυνατὴν
προσάγοντα βόθθειαν θεραπεύειν· ἢ τὸ τελευταῖον
εὐχεσθαι περὶ τοῦ κολασθῆναι τὴν μοχθηρὰν ἔξιν,
ἔχον ἐκρίζωθῆναι ἀπὸ τοῦ ἔχοντος· οὐ διδακτικὸν
καὶ τὸ, Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων,
καὶ τὸ, Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ὁ δὲ μὴ
ψιδῶς ἀγαπῶν, καὶ περὶ τὸ καλῶς γενέσθαι αὐτῷ

A Davidis. Fidens autem virtuti resurrectionis Salva-
toris, per quam et ipse dormiens suscitandus erat,
ait :

VERS. 7. Non timebo millia populi circumdantis
me. Prævidebat enim multa fore adversariorum po-
testatum millia, quæ sanctorum resurrectionem,
eorum saluti invidentes, interpellare vellent : quos
ego, inquit, nihili faciam, confisus propugnatori
meo, mortis victori ; qui contritis æreis foribus ve-
ctibusque ferreis contractis, oclusas a sæculo
portas mortis aperuit, notisque suis ibi degentibus,
e quorum numero David erat, ad resurrectionem
viam paravit. Quamobrem in alio psalmo dixit :
Notas mihi fecisti vias vitæ : adimplebis me lætitia
cum vultu tuo³¹.

B
VERS. 8. Exsurge, Domine, salvum me fac, Deus
meus. Quoniam tu percussisti omnes adversantes
mihi sine causa, dentes peccatorum contrivisti. Do-
mini est salus, et super populum tuum benedictio
tua. Cum prospiceret salutem sibi, post dormitio-
nem sive obitum, salutari gratia atque beneficio
conferendam, ipsique fidem haberet ; certus hanc
nonnisi in resurrectione Salvatoris posse sibi ob-
venire, consequenter precatur accelerari Domini
resurrectionem, ut per eam et ipse salutem conse-
quatur. Quamobrem ait : Exsurge, Domine, salvum
me fac, Deus meus : gnarusque futurum Salvatorem
omnium generis humani insidiarum, dæmonium
item et adversariorum potestatum victorem, ait :
Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine
causa. Hebraicum exemplar non sic habet, *sine
causa*, sed, *in maxillam* ; Septuaginta vero Inter-
pretes, *sine causa*, ediderunt, sive quia vetustiora
exemplaria variabant, ut quidam Hebræorum testi-
ficantur : sive ut a vocis vilitate declinarent.
Deum vero quasi tum dormientem adumbrans, cum
tentandi causa adversariis nos potestatibus tradi-
dit, ipsum a somno excitat. Et fortassis etiam
tunc Pater dormierit, cum Salvatorem nostrum
pro nobis omnibus tradidit : excitatur autem ut
salutem ipsi conferat, percutiatque inimicos ejus,
cum Judæos, tum intelligibiles hostes, qui sine
causa ipsum oderunt. Nam vel cum iis qui se odio
habent vir sanctus pacificus est, inimicosque dili-
git : humanius autem sentit qui cum non sine
causa alicui inimicus sit, ultionem expetit : reli-
giosius provero veri dicendi causa [tales inimicitia
suscipiuntur.] Ait enim Paulus : *Inimicus vobis
factus sum verum dicens*³² : quale etiam in Psalmis
illud est : *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam*³³ ?
At non insidiantem inimicitiam hic intelligas ve-
lim, sed impediendam ; malitia scilicet in multis
diffusa. Sui namque vel etiam alterius causa col-
lendus observandusque est qui auxilium præstat ;
sive demum precandum est, ut de improbo affectu

³¹ Psal. xv, 40. ³² Galat. iv, 16. ³³ Psal. cxxxviii, 21.

(1) In Hebraico legitur, *יהי* quod est *maxilla*.

(2) Forte legendum ἀληθεύων. Εδτ.

ultio sumatur; vel ut radicitus tollatur ab eo qui sic affectus est. Quam rem docet illud: *Præcamini pro iis qui vos molestia afficiunt*²⁷; et illud: *Diligite inimicos vestros*²⁸. Qui porro non leviter amat, procurat etiã ut inimicis bene contingat. Insuperque illud in septimo psalmo dictum: *Si reddidi retribuentibus mihi mala, declinam merito ab inimicis meis inanibus*²⁹, perspicue docet neminem odio habendum esse. Cur itaque dictum est: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam*³⁰? Imo potius quis adeo impius, ut eum odio habeat, quem Deum arbitratur? Qui igitur Christum odio habent ac detestantur, Deum oderunt: nam, *qui me recipit, inquit, recipit eum qui me misit*³¹; et, *qui confitetur Filium, et Patrem habet*³², ac vice versa, *qui Filium odit, odit et Patrem*³³. Quisquis vero peccat, odit Deum: odit quippe sapientiam justitiamque, scilicet Christum. Ecquid mirum? quando se ipse peccator odit. Nam, ex Salomone, *qui deserit disciplinam, odit seipsum*³⁴. Itaque qui odit eos qui Deum oderunt, omnes, exceptis sane viris prudentibus ac religiosis, odio habebit; imo seipsum peccantem. Neque sane putandum, animalia esse quæ Deum oderunt: sed mala ipsa hominibus obvenientia, qualis est malitia, [Dei odium pariunt.] Ipseque injustus, quatenus injustus est, Deum odit; id ægente malitia quæ inest eidem: atque hæc vitia, eos ipsos. Sane ut a perfectione prodeunt justitia fonte procedit. Quisquis ergo odio aliquem habet, temere ac vane odit: quod nobis probandum incumbit; hujusmodi item illud est, *odio habuerunt me gratis*³⁵.

Eorum vero causa qui superius dixerant animæ eius, *non est salus ipsi in Deo ejus*, nunc ait, *Dentes peccatorum contrivisti*, hoc est, sermones et blasphema dicta adversum me prolata abstulisti; imo vero, eos qui talia adversum me spargebant, impios homines alienis malis gaudentes, contrivisti, vocesque eorum confundisti. Neque mihi uni post obitum, sed etiam universo, qui tuus futurus erat, populo resurrectionem parasti. Observandum autem est, loco illius vocis, *salus*, Hebraicam usurpata esse vocem, quæ nomen *Jesu* exprimit: atque totius psalmi terminum, duo capita doctrinæ complecti; nimirum virtutem Domini salutarem esse; ipsumque populo suo, qui per ipsum salutem consecutus est, benedictionem impertiturum. Benedictio autem spiritualis prorsus est, ex hoc Apostoli dicto: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo*³⁶. Proindeque in Christi ortu Josepho dictum fuit ab angelo: *Et vocabis nomen ejus Jesum, ipse enim salvum faciet populum suum*³⁷, qui etiam populi, beati vocantur. Hæc speculationis more dicta sunt. Potest etiam dici isthæc, quæ tamen prophetice a Davide prænuntiata fuerant, ad litteram impleta fuisse illo tempore ac rerum conditione, cum filius

συνεργεί, καὶ τὸ ἐν ἐβδόμῳ δὲ ψαλμῷ λεγόμενον· *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἅρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός, σαφῶς διδάσκει μηδένα μισεῖν. Πῶς οὖν εἰρηται· Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα; Μᾶλλον δὲ τίς ἐστιν οὕτως ἄθεος, ὡς μισεῖν θν ἡγεῖται Θεόν; Ἀἴλον οὖν, ὡς οἱ μισοῦντες καὶ καταθεματίζοντες Ἰησοῦν μισοῦσι τὸν Θεόν· Ὁ γὰρ ἐμὲ, φησὶ, δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· καὶ, Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει· οὐκοῦν καὶ ὁ μισῶν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Πατέρα μισεῖ. Καὶ πᾶς δὲ ἁμαρτάνων μισεῖ τὸν Θεόν· μισεῖ γὰρ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην, ἅπερ ἐστὶ Χριστός. Καὶ τί θαυμαστόν, ὅπου ἑαυτὸν ὁ ἁμαρτάνων μισεῖ; Κατὰ γὰρ Σολομώντα· Ὁ ἀπωθούμενος παιδεῖται μισεῖ ἑαυτόν. Οὐκοῦν ὁ μισῶν τοὺς μισοῦντας τὸν Θεὸν πλην λογίων τῶν εὐσεβεστάτων πάντας μισήσει καὶ ἑαυτὸν ἁμαρτάνοντα. Ὡστε οὐ ζῶα νομιστέον τὰ μισοῦντα τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοῖς λογικοῖς κακὰ συμβεηκότα, οἷον ἡ ἀδικία· καὶ ὁ ἀδικος καθὼ ἀδικος μισεῖ τὸν Θεόν, τῆς ἐν αὐτῷ ἀδικίας τοῦτο ποιούσης. Καὶ δεῖ ταῦτα μισεῖν ἐχθρὰ τυγχάνοντα προηγουμένως ἡμῶν. Καὶ ὡς περ ἀπὸ τελειότητος ἔρχεται δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη, οὕτω καὶ τὸ τοιοῦδε μῖσος. Οὐκοῦν πᾶς ἐχθραίων τιμὴ ματαίως ἐχθραίνει· ὁ δὲ ἡ προυκεῖτο δεῖξαι. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Ἐμίσησάν με δωρεάν*.*

utpote inimica, perosa oportet esse potius quam et temperantia, ita odium hujusmodi eodem ex fonte procedit.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω εἰρηκότητας τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, *Ὁὐκ ἐστὶ σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ*, νῦν φησιν· *Ὁδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας*, τουτέστι τοὺς λόγους καὶ τὰς κατ' ἐμοῦ βλασφημίας περιεῖλας· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς κατ' ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα φβεγξαμένους, ἀσεβεῖς ὄντας καὶ ἐπιχαιρεισάκουζ, συνέτριψας, καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν κατήσχυνας. Καὶ οὐ μόνον γε ἐμοὶ μετὰ τὸ κοιμηθῆναι καὶ ἀναστῆναι παρέσχου, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ μέλλοντι χρηματίζειν σου λαῷ. Τηρητέον δὲ, ὡς, ἀντὶ τοῦ *Σωτηρία*, ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ (1) τὸ τοῦ Ἰησοῦ ὄνομα παρελιηπται· καὶ δὴ τὸ συμπέρασμα τοῦ παντὸς δύο περιέχει διδασκαλίαν· ὅτι τε ἡ τοῦ Κυρίου δύναμις σωτηρίας ἐστὶ, καὶ ὅτι αὐτὸς τῷ αὐτοῦ λαῷ, τῷ δι' αὐτοῦ σεσωσμένῳ, τὴν εὐλογίαν παρέξει. Εὐλογία δὲ πάντως πνευματικὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἔπουραντοῖς ἐν Χριστῷ*. Ἐνθεν ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος γενέσεως λέλεκται τῷ Ἰωήφ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· *Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ*, οὗς καὶ μακαρίους ὁ λόγος ἐφασκε. Ταῦτα μὲν οὖν τις κατὰ θεωρίαν τῶν προκειμένων. Εἰποι δ' ἂν τις καὶ πρὸς λέξιν πεπληρωσθαι αὐτὰ· προλεχθέντα μὲν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ προφητικῶς ἐν καιρῷ τῆς περε-

²⁷ Luc. vi, 28. ²⁸ Matth. v, 44. ²⁹ Psal. vii, 8. ³⁰ Psal. cxixviii, 21. ³¹ Matth. x, 40. ³² ibid.

³³ Joan. xv, 23. ³⁴ Prov. xv, 32. ³⁵ Psal. xxxiv, 19. ³⁶ Ephes. i, 3. ³⁷ Matth. i, 21.

(1) Hebraica vox est: יֵשׁוּעַ.

στάσεως, ὀπηγίκα ὁ υἱὸς ἐδίωκεν αὐτόν, ἐπὶ πέρασ δὲ ἰγγμένα μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἐν τῇ τοῦ πολέμου συμβολῇ πίπτει μὲν ὁ Ἀβσσσαλώμ, πίπτουσι δὲ καὶ οἱ τὰ φίλα αὐτῷ φρονούντες· κρατεῖ δὲ ἡ τοῦ Δαυὶδ πρόβρῃσις ἢ φήσασα· Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι μυταίως· ὀδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας. Τοῦ Κυρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ εὐδὸν λαὸν σου ἡ εὐλογία σου. Ἐλέγετο γοῦν ταῦτα προφητικῶς, ὡς ἂν ἦδη τοῦ λαοῦ σεσωσμένου, καὶ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ γεννημένου.

ΕΣΗΓΗΣΙΣ ΨΑΛΜΟΥ Δ'.

(1) Εἰς τὸ τέλος ἐν ψαλμοῖς φῶδῃ τῷ Δαυὶδ.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ.

Ὅσαρ πάσης τέχνης καὶ ἐπιστήμης τέλος ἐστὶν (2). κατανητῆσαι τὸν μετερχόμενον· οὕτω πάσης λογικῆς φύσεως, τὸ ἐν Χριστῷ ζωοποιηθῆναι. Ὅσαρ ἐστὶν, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους ὁ Παῦλος φησι λέγων τῷ ἰδίῳ τάγματι· Δοκεῖ μη..... ἐν ὑπογράφειν ἀπάντων, ὡς αἱ ἐκάστου ζωοποιουμένου πρὸς τὴν ἀξίαν μετὰ βασιάνους. Ἡ καὶ τούτων χωρὶς ζωοποίησας δὲ πάντας Χριστὸς ἐν ἑαυτῷ τοὺς τῷ Ἀδάμ ἀποθνήσκοντας βασιλεύει τῶν ζωοποιηθέντων· ἐφ' ὃ παρεκάλει τοὺς συνιέντας ἢ εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφῆ. Παντὶ δὲ ἀγωνιζομένῳ τέλος ἢ νίκη. Πολλαίμην οὖν αἱ κατὰ μέρος νικαί, καὶ τέλος ἢ ποτὲ μὲν λέγοντος Παύλου· Ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς· ποτὲ δὲ· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγῶνισμα, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πλίστην τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος. Οἱ οὖν ἐπιγεγραμμένοι εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυὶδ, τέλος καὶ νικῆν ἀπαγγέλλουσι τοῦ Χριστοῦ λεγομένου Δαυὶδ· καὶ ἀντὶ τοῦ, εἰς τέλος, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, νικοποιουῦ. Παντὶ γὰρ νενικημένῳ περιποιήσεται νικῆν. Ὑπὸ Χριστοῦ γάρ τις νικώμενος, τὴν κακίαν νενίκηκε, ταύτην ἐξαφανίζων τῷ ὑποτετάθῃ Χριστῷ. Νικᾷ γὰρ οὐκ ἄκοντας, ἀλλὰ πείθων ὡς λόγος Θεοῦ. Τοὺς δὲ τοιούτους ὕμνους ἢ ψαλμοὺς, εἰς τὸ νίκος, Θεοδοτίων ἐπέγραψε· Σύμμαχος δὲ, ἐπινίκιος. Οὕτω δὲ ναεῖν εὐλογον, κἂν μὴ τῷ Δαυὶδ ὧσιν ἐπιγεγραμμένοι, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τυχὸν τῷ Ἀσάφ, ἢ τοῖς υἱοῖς Κορέ, τῷ τοὺς ἁγίους ἀναδεδέχθαι πάντας τὴν εἰκόνα Χριστοῦ. Τὸ δὲ ἐν ψαλμοῖς παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα καὶ Ἀκύλας, (sic) σαφέστερον ὁ Σύμμαχος, διὰ ψαλτηρίων ἐξέδωκε διδασκο..... τὴν φῶδην εἰρησθαι. τὰ ψαλτήρια πλείω. ἔργα δι' ὧν ἕδεται τὸ εἰς τὸ τέλος, ἢ ὁ ἐπινίκιος, ἢ τῷ νικοποιῷ, ὃ δηλοῦν εἶκοι καὶ τὸ εἰς νίκος ἐν ὕμνοις παρὰ τῷ Θεοδοτίωνι. Αὕτη τοίνυν ἢ φῶδῃ, ἢ τὸ μελωδῆμα, ἢ ψαλμὸς τὴν εἰρημένην ἔχων ὑπόθεσιν ἐπαγγέλλεται ταύτην κοινώτερον μὲν ἐν τῷ προφήτῃ Δαυὶδ, μυστικώτερον δὲ τῷ Χριστῷ, τὸ πρόσωπον

A persequeretur eum; sed ad terminum non multum postea deducta, cum in congressu praelii cecidit Absalom, ceciderunt pariter qui ejus partibus hærebant: obtinuitque prædictio illa Davidis: Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa: dentes peccatorum contrivisti. Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua. Hæc itaque propheticè dicta sunt, ac si populus jam salvus esset, et ad Davidis imperium reductus.

ENARRATIO PSALMI IV.

1. In finem in psalmis canticum David.

In finem in hymnis psalmus David.

Sicut cujusvis artis ac scientiæ finis est, ut quisquis ipsam adit ad perfectionem deveniat; ita omnis rationalis naturæ finis est ut in Christo vitam accipiat, quemadmodum in prima ad Corinthios Epistola ait Paulus³⁸. Singulis post cruciatus pro merito suo vivificatis. Postquam autem Christus omnes qui in Adamo mortui erant, in seipso vivificavit, regnat in vivificatos: ad quam rem homines intelligentia præditos evocat inscriptio, in finem. Omni autem prælianti finis victoria est. Multæ porro sunt singulatim acceptæ victoriæ; quarum finem describit Paulus, modo dicens: In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos³⁹; modo autem: Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus⁴⁰. Psalmi itaque, in finem ipsi David inscripti, finem prædicant ac victoriam Christi, qui David vocatur. Vice autem illius, in finem, secundum Aquilam, victoris, dicitur. Is enim cuilibet victo victoriam tribuet. Nam quisquis a Christo vincitur, malitiam vincit, ipsamque de medio tollit, quia subjicitur Christo. Neque enim invitos vincit ille, sed suasionem, utpote verbum Dei. Hujusmodi porro hymnos vel psalmos Theodotio, in victoriam, inscripsit; Symmachus, triumphales. Eademque ratione intelligendum est etiamsi non Davidi inscripti sint, sed forte in finem Asaph, aut filii Core, quia sancti omnes pro imagine Christi habentur. Illud autem in psalmis quod in LXX et in Aquila legitur, apertius Symmachus cum psalteriis edidit; docetque cum psalteriis canticum persolutum fuisse. Psalteria quippe instrumenta sunt, quibus illud in finem canitur, sive pro parta victoria, sive victori: quod ipsum significare videtur illud in victoriam in hymnis apud Theodotionem. Hoc igitur canticum, vel melodia, sive psalmus, memoratum habens argumentum, victoriam pollicetur, ex vulgatiore sententia Davidi, secundum arcanam vero significationem, Christo sanctorum

³⁸ I Cor. xv, 22. ³⁹ Rom. viii, 37. ⁴⁰ II Tim. iv, 7, 8.

(1) Hebraica lectio est; כִּי בְּסוּפֵר הַפְּסָלִים נִסְמָךְ : תִּיבִי quæ sic ab Aquila exprimitur, τῷ νικοποιῷ ἐν ψαλμοῖς μελωδῆμα τῷ Δαυὶδ. A Symmacho autem, ἐπινίκιος διὰ ψαλτηρίων φῶδῃ τῷ Δαυὶδ. A Theodotione, εἰς τὸ νίκος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ

Δαυὶδ. Theodotionis diversam affert Theodoretus lectionem, nimirum, τῷ νικοποιῷ ἐν ὕμνοις, etc., sed prior germana.

(2) Sic lacera sunt hæc in mss.

personam assumenti, ipsorumque ærumnas quasi proprias, necnon sanctorum dilatationes sibi ascribenti; sanctorum quippe vox illa est, *tribulationem patientes, sed non angustiati*⁴¹; convertenti autem eos qui gravi corde sunt, quærentes vanitatem et loquentes mendacium. Melodia porro præter canticum videtur innuere mysticæ modulationis artificium: tum si ad rectam intelligendi normam deducatur, est vitæ institutum ad Dei gloriam, cum doctrina sana verbisque ad aliorum utilitatem concinnatis.

VERS. 2. *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti me.* Præcedens psalmus dictus est cum fugeret David a facie Absalonis filii sui; præsens vero videtur post illum enuntiatus, post partam scilicet de Absalone victoriam: quo gesto, triumphalem hymnum victoriam præbenti Deo consecrat, præsentem videlicet psalmum; quo suadet nobis ut ne simus Dei erga nos beneficiorum immemores. Merito igitur in priori dicebat: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me*⁴²; in hoc autem, *in tribulatione dilatasti me.* Hæc sane loquitur de calamitate per Absalonem importata, in qua, cum Deum invocasset, propitium expertus est, et, cum propter populum et propter arcam Domini in ærumnis degeret, quietem ac dilatationem, cessante bello, ac profundissima pace se atque populum omnem excipiente, nactus est. Vel fortassis hæc dicit occasione lapsus cum uxore Uriæ, rebellionis filii, et reliquarum omnium calamitatum quæ ipsum domi exceperet. Cum enim propter hæc omnia sese afflictioni deditisset, ad pœnitentiam et confessionem sese vertisset, et quasi certatim supplicium in se de peccato sumpsisset, justitiæ operibus fructibusque recte factorum optimis Deum propitiatus, bonam assecutus promissionem, qua permotus in præcedenti psalmo prophetice dixit: *Tu autem, Domine, susceptor meus es, gloria mea et exaltans caput meum*⁴³, ac cætera, quæ priori sermone allata sunt; consequenter in hisce declarat: *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti me. Miserere mei, et exaudi orationem meam.* Et primum, exauditus cum invocaret Dominum, non erigitur (25), neque in signum cadit: sed statim, de futuro sollicitus, precatur iterum, rogans Deum perpetuo sibi fore propitium. Supplicat autem exaudiri se ex misericordia, non ex debito. Etiam si enim ipsi aderat aliquis justitiæ fructus; at ipsi non confidere se dicebat, sed Dei misericordiæ et miserationibus.

VERS. 3. *Filii hominum, usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium?* Eos qui aggravata mente sunt, tardique ad verbum divinum audiendum, graves corde vocavit, sive eos qui conscientia improbis cogitationibus onusta essent. Quos verbo incessens ait: *Usquequo in peccatis vestris perseverabitis, cum festinandum ad*

τῶν ἀγίων ἀναλαβάνοντι, τὰς δὲ θλίψεις αὐτῶν ἰδιοποιημένῃ καὶ τοὺς πλατυσμούς ἀγίων· ἀγίων γὰρ, φωνὴ τὸ, Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ σινοχορωρούμενοι· ἐπιστρέφοντι δὲ καὶ τοὺς ὄσοι τυγχάνουσι βαρυκάριοι, τοὺς τε ἀγαπῶντας τὰ μάταια καὶ ζητοῦντας τὸ ψεῦδος. Τὸ δὲ μελωδία παρὰ τὴν ψῆδὴν εἰκε δῆλον καὶ τὸ τοῦ μυστικοῦ ῥυθμοῦ τεχνικόν· κατὰ δὲ ἀναγωγῆν ὀρθὴν, πολιτεία πρὸς δόξαν Θεοῦ μετὰ δογμάτων ὑγίων καὶ λόγων καὶ ἑτέροις ὠφελίμων.

Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με, εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς ἐλέγετο ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὁ δὲ παρὼν εἰκεν ἐξῆς ἐκείνῃ εἰρήσθαι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἀβεσσαλώμ νίκην· μεθ' οὗ ὕμνον ἐπινίκιον τῷ νικοποιῷ Θεῷ ἀνατίθῃσι τὸν παρόντα ψαλμόν, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς παιδευόμεθα μὴ ἀμνημονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Εἰκότως οὖν ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγεν· Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με; ἐν δὲ τούτῳ· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβεσσαλώμ συμφορᾶς· καθ' ἣν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, ἔτυχεν αὐτοῦ ἐπηκόου· καὶ γενόμενος ἐν θλίψει διὰ τὸν λαόν, καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνέσεως καὶ πλατυσμῷ ἤξιώθη, παυσάμενος μὲν τοῦ πολέμου, εἰρήνης δὲ βαθυτάτης διαλαβοῦσης αὐτὸν τε καὶ πάντα τὸν λαόν. Ἡ ἄλλως λέγει ταῦτα ἐπὶ τοῦ πταίσματος τῆς τοῦ Οὐρίου, καὶ ἣ τοῦ υἱοῦ ἐπανάστασις, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον κακὰ ἃ συμβέβηκεν αὐτῷ. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἑαυτὸν κακώσας, μετανοῶν τε καὶ ἐξομολογῆσαι ἑαυτὸν παραδούς, καὶ τῷ πταίσματι ἐφαιμίλλως ἑαυτὸν τιμωρησάμενος, ἔργοις τε δικαιοσύνης καὶ καρποῖς ἀγαθοῦ πάσης εὐποιίας τὸν Θεὸν ἱλασάμενος, καὶ τυχὼν ἐπαγγελίας ἀγαθῆς, δι' ἣν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ προφητικῶς ἔλεγε· Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψίων τὴν κροσάλην μου, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα παρίστη ὁ πρὸ τούτου λόγος, ἀκολούθως διὰ τῶν προκειμένων φησίν· Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Ὁ κτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. Τὸ πρῶτον ἐπακουσθεὶς ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί τὸν Κύριον, οὐκ ἐπαίρεται οὐδὲ ἀπορῥαθυμεῖ· ἀλλ' εὐθύς περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου πάλιν δέεται, πάντοτε τὸν Θεὸν ἐπῆκοον ἔχειν παρακαλῶν· ἵκετεύει τε κατ' οἶκτον ἐπακουσθῆναι, οὐ κατ' ὀφειλήν. Εἰ γὰρ καὶ παρῆν τις αὐτῷ καρπὸς δικαιοσύνης, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτῳ θαρσεῖν ἔλεγεν· ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἔλειψαι καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ.

Υἱοὶ ἀνθρώπων, ὥς ποτε βαρυκάριοι; ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Τοὺς τὴν διάνοιαν πεσπαχυμένους, καὶ περὶ τὴν ὑπακοὴν τοῦ Θεοῦ λόγου βραδεῖς, βαρυκαρδίους ὠνόμασεν, ἣ τοὺς βεβαρημένους τὸ συνειδὸς ὑπὸ μοχθηρῶν λογισμῶν· πλήττων δὲ τούτους τῷ λόγῳ φησίν· Ἔως ποτε ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις παραμένετε, σπεύδειν

⁴¹ II Cor. iv, 8. ⁴² Psal. iii, 2. ⁴³ ibid. 4.

ἴον ἐπὶ μετάνοιαν καὶ τὴν φίλην τῷ Θεῷ ἐξομολόγησιν; κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, ἴσκειν ὁ Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς περιστάσεσι ταρτατομένους, καὶ θορυβουμένους, καὶ πάντα μᾶλλον πράττοντας ἢ ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντας, ταῦτα λέγειν. Τί γὰρ χρὴ ταράττειν καὶ ταράττεσθαι, φησὶν, ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς; Τί δὲ χρὴ ματαίωται; ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, ὡς βαρυκάρδιοι ἄνδρες; Τί δὲ τὸ ψεῦδος μετιέναι, τὸ ἀληθὲς καταλιπόντας; Ἄλλὰ γὰρ ἐντεῦθεν μαθόντες, ὅτι Θεὸς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ τῶν ὄλων ἔφορος καὶ προνοητής, ὁ μηδέποτε καταλείπων πάντα ὄσιον αὐτοῦ, ἀλλ' αἰεὶ θαυμαστὰ ἐπ' αὐτῷ δεικνύς, σπουδάζετε καὶ αὐτοὶ ὄσιοι γενέσθαι, εὖ καὶ ἀκριθῶς εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν ὡσπερ οὖν καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Κύριος εἰσακούσεται, ἐν τῷ κειραγένοι πρὸς αὐτόν. Ἐπακούσαντος δὲ ὑμῶν τοῦ Κυρίου, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν μεριμᾶν, ἔχοντας τὸ ἀσφαλὲς ἀπὸ τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας. Δόξα τε τοῦ Θεοῦ λόγος εἰεν ἂν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον (1)· ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας· Ἔως πότε, οἱ ἐνδοξοί μου; ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἔως πότε, ἡ δόξα μου; διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς νοερὰν ψυχὴν καὶ λογικὴν τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένην. Οὗς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτοὺς διαστρέφοντας ὁ λόγος ἐπονείδίζει, βαρυκαρδίους καλῶν, καὶ ἀνθρώπων υἱούς· δέον εἶναι υἱούς Θεοῦ, κατὰ τὸ· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.

Καὶ γινώτε, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ. Ὁ προφήτης περὶ Χριστοῦ διδάσκει ἡμᾶς, ὅς ἐστιν ἀληθὴς ὄσιος, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ ἱε' ψαλμῷ· καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐμαρτύρησαν, ὡς περὶ Χριστοῦ προφητευομένου λέγοντες εἰρησθαι τὸ, *Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν*. Δυνατὸν δὲ καὶ περὶ πάντος ὄσιου διδάσκεισθαι ἡμᾶς. Οὐ ταυτὸν δὲ ἐστὶ πιστεῦσαι, ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ, καὶ γινῶναι, ὡς οὐδὲ ταυτὸν ἐστὶ τῆ ἀληθείᾳ πιστεῦσαι, καὶ γινῶναι τὴν ἀλήθειαν, καὶ πιστεῦσαι τῷ Θεῷ καὶ γινῶναι τὸν Θεόν. Οἱ ἀπόστολοι οὖν τῆ ἀληθείᾳ ἐπίστευον· ἀλλ' οὐ παντὸς ὅτε ἐπίστευον ἐγνώκεισαν αὐτήν. Ἀπόδειξις δὲ τῶν εἰρημένων τὸ Εὐαγγέλιον, ἐνθα εἰρηται· Ἐάν μείνητε ἐν τῷ ἐμῷ λόγῳ, ἀληθῶς μνησθῆναι μου ἐστε, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Πιστεύουσι γὰρ τῆ ἀληθείᾳ, φησὶ, τὸ ἐγνώσεσθαι τὴν ἀλήθειαν· κατὰ γὰρ τοὺς προφήτας πιστεῦσαι δεῖ πρὶν συνιέναι καὶ λαλῆσαι· τοῦ μὲν Ἠσαίου λέγοντος· Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε· τοῦ δὲ Δαυὶδ· Ἐπίστευσσα, διὸ ἐλάλησα. Ὅτι δὲ τὸ γινώσκειν τὸν Θεὸν τοῦ πιστεῦειν αὐτῷ διαφέρει, ἐν τοῖς Ψαλμοῖς ἀναγέγραπται διὰ τοῦ, *Ἐχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός· οὐ γὰρ τοῖς ἀπιστοῦσιν φησὶ· Ἐχολάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός*. Ἐπὶ γινῶσιν οὖν ἡμᾶς ὁ λόγος προκαλούμενος ὑποβάλλει καὶ τὴν τίνος γινῶσιν ἀνα-

A poenitentiam et ad dilectam Deo confessionem esset? Quod si historia spectetur, videtur David eos alloqui, qui in tentationibus et in eventibus variis turbantur, omniaque potius agunt, quam ad Deum confugiant. Quid opus, inquit, turbari ac tumultuari pro conditione temporum? Quid juvat se vanitati tradere, o gravi corde homines? Quid mendacium querere, relicta veritate? Quin potius ex hisce edocti, Deum ac Dominum esse omnium inspectorem ac moderatorem, qui nullum unquam sanctorum suorum deserit, sed mirabilia semper illorum causa efficit, curate vos ipsi ut sancti sitis, apprime gnari, Dominum vobis, perinde atque mihi propitium fore, si quando ad ipsum clamabitis. Si autem vos Dominus exaudierit, nulla ulterius vobis sollicitudo fuerit, cum ejus auxilium vobis sciat adfuturum. Gloria autem divini verbi fuerint filii hominum, juxta Aquilam et Symmachum; nam Aquila sic habet: *Usquequo, gloriosi mei?* Symmachus vero: *Usquequo, gloria mea?* videlicet propter animam intelligendi vi præditam et rationabilem, ad imaginem Dei factam. Quibus hic exprobrat Psalmista, eosque, utpote ad pejora versos, *gravi corde* homines, ac filios hominum vocat; quos filios esse Dei oportuisset, juxta illud: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁴⁴.

VERS. 4. *Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum*. De Christo nos Propheta admonet, qui verus sanctus est, ut in psalmo xv habetur, quem locum testificantur apostoli de Christo prophetice intelligendum, videlicet: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* ⁴⁵. Fieri tamen potest ut de sancto quolibet hic doceamur. Neque tamen idipsum est credere, quoniam mirificavit Dominus sanctum suum, ac cognoscere non idem esse credere veritati, et nosse veritatem; et credere Deo, ac nosse Deum. Apostoli certe veritati credebant; sed dum crederent, non prorsus noscebant illam. Quæ dici mus probe commonstrantur ex hoc Evangelii loco: *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* ⁴⁶. Credunt enim, inquit, veritati, ut cognoscant veritatem: nam, secundum prophetas, credendum prius est quam intelligamus et loquamur, dicente Isaia: *Si non credideritis, neque intelligetis* ⁴⁷; et Davide: *Credidi, propter quod locutus sum* ⁴⁸. Quod autem discrimen sit inter Deum nosse et Deo credere, in psalmis describitur his verbis: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus* ⁴⁹: non enim hæc loquitur non credentibus: *Vacate et videte quoniam ego sum Deus*. Cum itaque nos sermo ad cognitionem evocat, indicat simul cujus rei notitiam nos assequi oporteat; videlicet mirabiles effici sanctos,

⁴⁴ Psal. LXXXI, 6. ⁴⁵ Psal. xv, 10. ⁴⁶ Joan. viii, 31, 32. ⁴⁷ Isa. vii, 9. ⁴⁸ Psal. cxv, 10. ⁴⁹ Psal. xlv, 11.

(1) In Hebraico legitur יְהוָה, id est, *gloria mea*, ut probe Symmachus interpretatur.

dum arcanorum mysteriorum sacrarumque speculationum mirabilibus admoventur : atque ipsi per Dei gratiam divinamque inspectionem mirabiles evadunt.

VERS. 5. *Irascimini et nolite peccare : quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Suadet iræ impetum cohibere, si quando vehementi commotione feratur, monetque ne quid ira impellente agatur : neque importune talia fatur. Nam quia ii qui a Davide stabant, rebellionem filii in patrem, uti par erat, indigne ferentes, in bellum contra Absalonem ira correpti proficiscebantur ; ideo sic eos compellere videtur : Vos quidem, o viri commilitones, qui vere *gloriosi* mei estis, utpote *filii hominum*, *gravi corde* præditi, et mortalis hujus vitæ vanitati hærentes, ignorantesque justum Dei contra impios iudicium, irascimini adversus impium filium : ac jure quidem commoti, indigneque rem ferentes, in bellum proficiscimini. Ego vero vos omnes moneo, etsi merito ira percitios, ne sitis clementiæ patientiæque immemores, neu ita succenseatis, ut in peccatum labamini. Quamobrem dico : *Irascimini, sed nolite peccare.* Etiam si porro propter improbos Absalonis ausus animo, juxta Aquilam, commovemini, cavete tamen, ne prioribus peccatis novum adjiciatis, si in iracundia perseveretis. Deprehendes autem in historia ipsum admodum præcepisse ut filio parcerent.

VERS. 6. 7. *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino.* Etiam si ut homines mortales in multis cogitationibus, ira permoti, per diem versamini ; at in cubilibus quiete apud vos ipsos agentes, atque illa quæ in die perpetrastis vobiscum reputantes, compungimini. Ne igitur adversus eos qui vos facinoribus aggrediuntur, neque adversus filium patri rebellem ira concitemini : neu vos, lacessentibus licet impiis, atque ad iracundiam provocantibus, in peccata labamini ; imo potius, si quidem in tuto degere cupiatis, *sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino* ; neque conturbemini, utpote qui per justitiam in Dei familiam ascripti estis. Quando-

quidem ille præ omnibus sacrificiis, justitiæ operibus et recte factis delectatur ; multo enim præstabilius est ita agere, quam irasci et ultionem meditari ; eam ob rem, rebellante filio, ea mihi una cura fuit, ut per justitiam Deum placarem : quare, cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ, et, in tribulatione dilatasti mihi, quia cum sacrificassem sacrificium justitiæ, in ipso speravi.

Mulli dicunt : quis ostendet nobis bona ? Alii quidem alia cogitantes, maximeque qui gravi corde sunt filii hominum, qui vanitatem vitæ diligunt, ac ignorant quæ vere bona sint, et cum neque sperent neque credant ea se visuros unquam, aiunt : *Quis ostendet nobis bona ?* Neque enim ea vident, quia

λαβειν ἡμᾶς χρῆ, ὡς εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ τεθραυμαστωμένοι οἱ ὄσοι, θαύμασι προσαχθέντες τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων καὶ τῶν ἁγίων θεωρημάτων, καὶ αὐτοὶ δι' αὐτὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ θείαν ἐπισκοπὴν θαυμαστοὶ γινόμενοι.

Ὅργιζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ἃ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανήγητε. Συμβουλεύει κωλύειν τὸ τῆς ὀργῆς πάθος, εἰ ποτε ἀγανακτικῶς ἀνακινεῖται, μηδὲ εἰς ἔργον τὸν θυμὸν κινεῖσθαι παραινῶν. Οὐκ ἀκαίρως δὲ ταῦτά φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τοῦ Ἀθεσσαλῶμ ὀρμῶντες εἰς πόλεμον, μετ' ὀργῆς ἐξήσσαν, ὡς εἰκός, οἱ μετὰ τοῦ Δαυὶδ, ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ τοῦ υἱοῦ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπαναστάσει· τούτου χάριν ἔοικε τοιαῦτά τινα πρὸς αὐτοὺς λέγειν· Ὑμεῖς μὲν, ὦ ἄνδρες σύμμαχοι, οἱ δὲ καὶ ἐνδοξοὶ μου, ὡς υἱοὶ ἀνθρώπων βαρυκάρδιοι τινες ὄντες, καὶ τῇ τοῦ θνητοῦ βίου ματαιότητι προσέχοντες, οὐκ εἰδότες τὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δικαιοκρισίαν, θυμοῦσθε κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς υἱοῦ· καὶ δικαίως κινούμενοι, καὶ ἀγανακτικῶς ὀργιζόμενοι, ἐπὶ τὸν πόλεμον ὀρμάτε· ἐγὼ δὲ τοῖς πᾶσι παραινῶ, εἰ καὶ εὐλογος ἡ ὀργή, ἀλλ' ὑμᾶς οὐ χρῆ τῆς οἰκείας ἐπιλανθάνεσθαι ἀνεξικακίας, οὐδ' ἐπὶ πλέον ἐξάπτεσθαι, ὡς καὶ ἐπὶ ἀμαρτίας ἐκπίπτειν. Διὸ φημι· Ὅργιζεσθε, ἀλλὰ μὴ ἀμαρτάνετε. Εἰ δὲ καὶ κλονεῖσθε, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τὰς ψυχὰς διὰ τὰ τῷ Ἀθεσσαλῶμ προτετολημμένα, ἀλλ' ὄρατε μὴ καὶ ἑτέραν ἐπὶ ταῖς προτέραις προσθείητε ἀμαρτίαν, τῇ ὀργῇ ἐπιμένοντες. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν πολλὰ παραινοῦντα αὐτὸν φέισασθαι τοῦ παιδός.

Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον. Εἰ καὶ ὡς ἄνθρωποι θνητοὶ πολλὰ διανοεῖσθε μεθ' ἡμέραν ὀργιζόμενοι· ἀλλ' ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν ἐφ' ἡσυχίας, παρ' ἑαυτοῖς γινόμενοι, κατανήγητε, τὰ δι' ἡμέρας ὀρμῶν πεπραγμένα διαλογιζόμενοι. Μὴ γοῦν, φησιν, ὀργίζεσθε κατὰ τῶν εἰς ὑμᾶς πλημμελούντων, μηδὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάντος τῷ πατρὶ· μήτε αὐτοὶ ἀμαρτάνοντες, κἂν ἕτεροι ἀσεβοῦντες προκαλοῦνται ὑμᾶς εἰς ὀργῆς ἔργα καὶ εἰς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἀντὶ τούτων μᾶλλον, εἴπερ βούλεσθε τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίζατε ἐπὶ Κύριον, καὶ μηκέτι ταράττεσθε, οἰκειωθέντες τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἐπει-

περ ἀντὶ πάσης θυσίας χαίρει δικαιοπραγίαις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι. Καὶ τοῦτο πολὺ βέλτιον πράττειν ἢ ὀργίζεσθαι καὶ ἑαυτοὺς ἐκδικεῖν σπουδάζειν. Διὸ δὴ καὶ αὐτός, ἐπαναστάντος τοῦ υἱοῦ, περὶ τοῦτο μόνον ἐσπούδασα διὰ δικαιοσύνης τὸν Θεὸν ἱασκόμενος· ὅθεν, Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσηκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, καὶ, ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι· ἐπειδὴ, θύσας θυσίαν δικαιοσύνης, ἐπ' αὐτὸν ἤλπισα.

Πολλοὶ λέγουσιν· Τίς δεῖξει ἡμῖν ἀγαθὰ ; Ἄλλοι μὲν, φησὶν, ἄλλως διανοοῦμενοι, καὶ μάλιστα οἱ βαρυκάρδιοι υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ τὴν τοῦ βίου ματαιότητα ἀγαπῶντες, οὐκ εἰδότες τ' ἀληθῶς ἀγαθὰ, οὐδὲ ἐλπίζοντες, οὐδὲ πιστεύοντες ταῦτα ἕρεσθαι, ὡς· Τίς δεῖξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ ; Οὐ γὰρ συνορῶσιν

αὐτὰ, τῷ μὴ καταυγάζεσθαι τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου· διὸ δὴ μόνα τὰ γεώδη καὶ φθαρτὰ ὑπολαμβάνοντες εἶναι ἀγαθὰ, περὶ ταῦτα ἀσχολοῦνται καὶ ταῦτα μεταδιώκουσιν. Εἰ δὲ τις αὐτοῖς περὶ τῶν θειοτέρων καὶ ἐπουρανίων λέγοι, ἐρωτᾷν εἰώθασιν· Καὶ τίς ἄρ' ἔστιν ὁ δεῖξον ἡμῖν ταῦτα; Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν τοιοῦτοί τινες. Ἡμεῖς δὲ παρ' οἷς ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ὦ Κύριε, καὶ τὸν δεῖξοντα καὶ τὸν δώσοντα ἡμῖν αὐτὰ ἐπιστάμεθα ὑπὸ τοῦ σου φωτὸς εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν ἐληλυθότες· Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου.

Ἄπὸ καρποῦ τοῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν. Ἐπεὶ δὲ πολλαχοῦ τῶν Γραφῶν ἐν εὐλογίαις σίτος καὶ οἶνος τοῖς ἁγίοις κείνται ἐν ἐπαγγελίᾳ, ὡς τοῦ ἐναντίου τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἢ τοῦτων στέρησις· ἄξιον ἀποσπᾶσαι τῆς κατὰ τὸ ῥητὸν ψιλλὸν ὑπολήψεως, τοὺς τε ἀκραιότερους τῶν πεπιστευκότων, καὶ τοὺς διὰ τὴν μικρότητα τῆς ἐπαγγελίας ἐτέρῳ Θεῷ ἀναπλαττομένῳ ὑπ' αὐτῶν βουλομένους προσκυνεῖν· καὶ φιλοτιμητέον τὸ ποικιλον τῶν σωματικῶν βρωμάτων ἀναγαγεῖν ἐπὶ ταῦτα, ὧν μεταλαμβάνουσα κατ' ἄξιον ἐκάστη ψυχὴ ἀγιάζεται τε καὶ εὐεκτεῖ καὶ ἰσχυροποιεῖται πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῇ ἔργα ἐπιτελεῖν· Ἐγὼ δὲ οἶμαι αὐτὰ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἀνάγεσθαι. Καὶ ἵνα μὴ περὶ τῶν τηλικούτων ἁμαρτύρως δόξωμεν ἀποφαίνεσθαι, ἀρκέσει ἡμῖν Παῦλος σαφέστατα τοῦτο διδάσκων ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῇ αὐτός· *Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς ἢ ρουμηγίας σαββάτων· ἃ ἔστι σκιά τῶν μελλόντων.*

Ἐν εἰρήρῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω, ὅτι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέκισσάς με. Ἔοικε δηλοῦν τὴν ἀβλαβῆ ἀνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς, συμφώνως τῷ θείῳ λόγῳ ἐσομένην μετὰ τὰς πρὸς τὰ κάλλιστα θεωρίας. Τάχα γὰρ ὅν τρόπον κατὰ τὸ σῶμα φαγόντες καὶ πίνοντες ἀνέσεως δεόμεθα τῆς κατὰ τὸν ὕπνον· οὕτως οὐ πάντοτε δυναμένη διαρκεῖν ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ θεωρεῖν, ἐν καιρῷ ἐνατενίζει τοῖς κατὰ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν τῷ αὐτάρχει· εἴτα διανάπαυσιν ἠγοῦμεθα δηλοῦσθαι διὰ τοῦ· Ἐν εἰρήρῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω.

Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶν, οἱ πολλοὶ ἄτε δὴ πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον οὐδέοντες, δι' ἧς οἱ πολλοὶ βαδίζουσι, οὐκ ἐλπίζοντες, τίς δεῖξει αὐτοῖς τὰ κατὰ ἀλήθειαν ἀγαθὰ, ἐν οἴκῳ καὶ ἐλαίῳ καὶ σίτῳ πληθύνοντες, ὡς ἀγαθῶν τούτων ἀπολαύειν ἠγοῦνται· ἐμοὶ δὲ τῷ καταξιωμένῳ τοῦ φωτὸς τοῦ προσώπου σου, Κύριε, ἔδωκας εὐφροσύνην καρδίας· ἀλλ' οὐδὲ σαρκῶν οὐδὲ σωματικῶν, καὶ οὐ τὴν ἐξ οἴνου καὶ σίτου καὶ ἐλαίου σώμασι χορηγομένην, ἀλλ' εὐφροσύνην τὴν κατὰ διάνοιαν. Μαθῶν γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον λύπαι μοι καὶ θλίψεις καὶ πειρασμοὶ καὶ περιστάσεις οὐ διαλείπουσιν, ἀλλ' ἔσται μοι και-

vultus tui lumine non illustrantur : quomobrem rati sola terrena et corruptibilia bona esse, iis student, ea persequuntur. Quod si quis eos de divinis ac caelestibus alloquatur, rogare solent : Quis ergo est qui hæc ostendet nobis? Eo illi modo affecti sunt. Nos vero apud quos *signatum est lumen vultus tui, Domine*, qui lumine tuo illustrati in eorum cognitionem venimus, probe scimus et quis ostendat et quis conferat illa : *Dedisti lætitiā in corde meo.*

VERS. 8. *A fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt.* Quia in multis Scripturarum locis frumentum et vinum inter promissiones ac benedictiones ponuntur, atque ex adverso peccatoribus eorumdem privatio denuntiatur; jam operæ pretium est, ut credentium simpliciores, necnon eos qui ob promissionis tenuitatem deum alium, quem ipsi sibi comminiscuntur, adorare volunt, ab opinione atque sententia huiusmodi, ex litteræ vilitate concepta, retrahamus. Et summo quidem opere curandum, ut varios illos corporales cibos ad alios referamus, queis pro merito refecta anima quæque, sancta efficitur, bene valet, viresque accipit ad ea opera, quæ sui officii sunt exsequenda. Ego vero æstimo ipsa etiam ad futurum sæculum reducenda. Ac ne de tantis rebus videamur sine testimonio sententiam ferre, sufficiat nobis Paulum afferre in Epistola ad Philippenses idipsum docentem his verbis : *Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi aut neomeniæ sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum* ⁹⁹.

VERS. 9, 10. *In pace in idipsum dormiam et requiescam; quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me.* Indicare videtur innoxiam quietem animique remissionem, quæ post præstantissimarum rerum contemplationem, ut divino verbo convenit, sumenda est. Fortasse enim sicut post cibum potumque corporalem, quiete illa egemus quæ per somnum sumitur, ita cum non valeat anima semper ac sine intermissione contemplationi vacare, certo quidem tempore spiritualia respicit ac pro viribus speculatur; deinde vero requiescit : quam putamus requiem his significari : *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

Illi certe, ait, qui multi numero sunt, multi namque in lata spatiosaque via gradiuntur; non sperantes adesse quempiam, qui ostendat ipsis ea quæ secundum rei veritatem bona sunt; vino, oleo atque frumento affluentes, iis se tanquam vere bonis frui arbitrantur. Mihi vero, quem lumine vultus tui dignatus es, Domine, cordis lætitiā dedisti; non illam sane quæ carni corporique competit, neque illam quæ frumento, vino et oleo affertur, sed lætitiā quæ mente percipitur. Cum enim a Salvatore exque promissis tuis edidicerim, etiamsi mihi dolores, ærumnæ, tentationes, calamitates in præsentī vita non deficiant, futurum tamen

⁹⁹ Coloss. II, 16, 17.

mihī tempus quo a corpore decedam, ac in pace dormiam, et a corpore liberabor; persuasus plane sum tunc mihī adfore lætitiæ finem ac consummationem; cum scilicet me sopor ille mortisque somnus comprehenderit. Tunc enim tu ipse, Domine, me tali spe bona instructum excipies et in cœlestibus mansionibus collocabis. Observa porro etiam hoc loco diapsalmatum distinctiones, quæ vel sententiæ mutationem indicant, vel fortasse melodiam conversam, sive denique rhythmum.

Asterius autem arianus hunc psalmum sic exposuit: Quare, in finem in hymnis, inscriptus hic psalmus est? Quia probe cœpit, ac probe vitam obiit: vel, quia male inceptat, cum Uriæ uxorem abluentem se conspicatus, ipsi stuprum intulit; bene autem se gessit quod perfecta pœnitentia vita functus sit. Ideoque, in principium in vituperiis, in finem in hymnis dicatur. *Psalmus Davidi*, id est, pœnitentiæ opera, quia ubi abundavit delictum, superabundavit justitia⁵¹. Quamobrem ait: Cum invocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ, justitiam suam David pœnitentiam vocat. Vidit Deus emundatam animam, admisitque orationem. Sive fortasse quia in præcedenti psalmo, cum ab Absalone bello impetitus lugeret, interveniens oratio tyrannum de medio sustulit; ceu interrogatus quatione Absalonem debellaret, respondet initio psalmi. Sicut enim, inquit, post peccatum meum Deus illum adversum me suscitavit, sic pœnitentiæ victoriam paravit. Cur autem vel ipso invocandi tempore exauditus est David? Quia increpatus a Nathan protinus ad pœnitentiam versus est: quapropter cum precaretur, subito exauditus est. Nam Deus, qui omnia quæcumque vult facit⁵², statim exaudit; et adhuc loquente homine dicit: *Ecce adsum*⁵³.

Deinde vero postquam familiaribus dixisset quo pacto statim exauditus esset, sermonem vertit ad Deum, propitiantique sibi gratias agit, in tribulatione dilatasti mihi. Ærumnarum fluctus, inquit, repentina tranquillitas compescuit: fameque confectum me fructu frumenti, vini et olei dilatasti; ut non solus ego, sed omnes subditi mei ea copia fruercntur. Quamobrem hæc inferius subjungit, a fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt: illorum, inquit, abundantia cordis mihi lætitia fuit. Illud autem ab ipsa historia ediscimus. Nam cum bello impetitus ab Absalone fugeret in deserta atque montes, fame ac rerum penuria, eo tempore calamitatis, afflictatus, ejus angustias Deus consolatur. Primus enim Siba, ex domo Saulis famulus, attulit ipsi panes ducentos, vinum, palathas et uvas passas: postea vero Berzelli Galaadites ob-

ρὸς ὁ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ σώματος, καθ' ὃν ἐν εἰρήνῃ ποιήσομαι τὴν κοίμησιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος· εὐ δὲ ἀκριβῶς πέπεισμαι, ὅτι τότε μοι παρέσται τὰ τέλη τῆς εὐφροσύνης, ἐπειδὴν ἡ κοίμησις με καταλάβῃ καὶ ὁ κατὰ τὸν θάνατον ὕπνος. Τότε γὰρ σὺ αὐτὸς ὁ, Κύριε, μετὰ τῆς ἀγαθῆς ταύτης ἐλπίδος ἀναλαθὼν με κατοικιεῖς ἐν ταῖς ἐπουρανίοις μοναῖς. Σημειῶσαι δὲ κἀναυθὰ τὰς ἐπὶ τοῖς διαψάλμασι διαστολάς, ἧτοι τῆς διανοίας ἐναλλαγὴν περιστάσας, ἢ τάχα μεταβολὴν τοῦ μέλους ἐναλλάττοντος, ἢ τὸν ῥυθμόν.

(1) Ἀστέριος δὲ ὁ ἀρειανὸς οὕτως τὸν ψαλμὸν ἐξηγήσατο: Διὰ τί, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, ἐπιγράφεται ὁ ψαλμὸς; Ἐπειδὴ καλῶς μὲν ἤρξατο, καλῶς δὲ τὸν βίον ἐτέλεσε· ἢ ἐπειδὴ κακῶς μὲν ἤρξατο, θεωρήσας τὴν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα λουομένην καὶ ἐμοίχευσε· καλῶς δὲ, μετανοήσας, τὸν βίον ἐτέλεσε· διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν ψόφοις, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις. *Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ* ἡ πρᾶξις τῆς μετανοίας· καὶ ἐπειδὴ ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ δικαιοσύνη, διὰ τοῦτο ἐλεγεν· *Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαί με ἰσθόκουσέ μου ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου*. Δικαιοσύνην γὰρ αὐτοῦ νῦν λέγει ὁ Δαυὶδ τὴν μετανοίαν. Εἶδεν ὁ θεὸς καθάρθεισαν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐδέξατο τὴν προσευχὴν. Ἡ ἐπειδὴ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τὸν διωγμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλῶν ὠδύρευτο· προσευχὴ δὲ μεσιτεύσασα τὸν τύραννον ἀνείλεν· ὡς, ἐρωτηθεὶς πῶς τοῦ Ἀβεσσαλῶμ ἐνίκησεν, ἀπεκρίνατο τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ. Ὄσπερ γὰρ, φησὶν, ἀμαρτήσαντι μοι ὁ θεὸς αὐτὸν κατ' ἐμοῦ ἤγειρεν, οὕτως μετανοήσαντα τὴν κατ' αὐτοῦ ἐδωρήσατο νίκην. Διὰ τί δ' ἐν αὐτῷ τῷ ἐπικαλεῖσθαί με ἰσθόκουσθῆ ὁ Δαυὶδ; Ἐπειδὴ, ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ Νάθαν, εὐθύς εἰς μετανοίαν ἐκάμφθη, διὰ τοῦτο εὐθύς προσευχόμενος ἰσθόκουσθη. Ὁ γὰρ πάντα ποιῶν ὅσα βούλεται, ὁ θεὸς, ὑπακούεται παραχρῆμα, καὶ ἐτι λαλοῦντος ἐρεῖ ὁ θεός· *Ἴδού πάρεμι*.

Εἶτα εἰρηκὼς τοῖς πλησίον ὅπως τάχιον ἰσθόκουσθη, τρέπει τὸν λόγον πρὸς τὸν θεὸν, καὶ τῷ ἰσθόκουσαντι εὐχαριστεῖ· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι*. Τὰ κύματα τῶν θλίψεων, φησὶν, ἢ ταχεῖα γαλήνη διέλυσε, καὶ λιμῷ με τηχόμενον ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου ἐπλούτισας, ὡς μὴ μόνον ἐμὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἀπολαῦσαι. Διὸ ὑπωκαταβάς ἐλεγεν· *Ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν*. Ἡ ἐκείνων συνουσία εὐφροσύνη καρδίας μοι γέγονεν. Τοῦτο δὲ μανθάνομεν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ὅτε γὰρ πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλῶμ ἔφυγεν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ ἐν τοῖς ἔρημοις, λιμῷ καὶ ἀνάγκῃ ὡς ἐν διωγμῷ ἐκρατήθη· ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτοῦ τὴν ἀνάγκην παρεμυθήσατο. Πρῶτος γὰρ ὁ Σίβα ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Σαουλ ἤνεγκεν αὐτῷ ἔρτους διακοσίους, καὶ οἴνον καὶ παλάθας καὶ σταφίδας· εἶτα μετὰ τούτων Βερζελλὶ ὁ Γαλααδίτης, καὶ

⁵¹ Rom. v, 20. ⁵² Psal. cxiii, 3. ⁵³ Isa. lviii, 9.

(1) Hæc in codice Taurinensi ab amanuense adjuncta sunt, nec habentur in aliis mss.

αὐτὸς αὐτῷ προσήνεγκε δέκα κόϊτας, ἵνα μὴ χαμευνῇ, καὶ ἀμφιτάπητας, τοὺς καλουμένους νῦν τυλοτάπητας, καὶ οἴνου κεράμια καὶ πυροῦς καὶ κριθᾶς καὶ ἄλευρον καὶ κύαμον καὶ φακόν, καὶ μέλι καὶ βούτυρον, καὶ πρόβατα, καὶ γαλαθηνὰ μωσχάρια· Εὐχαριστῶν οὖν ἐπὶ τούτοις φησὶν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας μοι.

Τί δὲ, λέγων εισηκούσθην, μὴ μακρὸν κατέτονας λόγον; Μὴ πλατῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατέγραψας πύνακα; Οὐδαμῶς, φησὶν ὁ Δαυὶδ· οὐ γὰρ χρήζει πολυλογίας ὁ θεός, ὁ καὶ μόνῳ στεναγμῷ ἀρχοῦμενος. Τοῦτο μόνον ἔλεγον προσευχόμενος· *Οικτιρῆσον, καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου*. Εἶποι δὲ ταῦτα καὶ ὁ ληστής ἐν τῷ σταυρῷ πρὸς τὸν Κύριον· εἰπὼν γὰρ καὶ ἐπικαλεσάμενος ἐν τῇ αὐτοῦ θλίψει· *Μνησθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*, εισηκούσθη, καὶ ἀντὶ σταυροῦ τὸν παράδεισον ἔφικσε, καὶ πολίτης γέγονε τοῦ οὐρανοῦ. Αὐτὸς καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους βοήσεται· *Υἱοὶ ἀνθρώπων, ὅπως ποτε βαρυκάρδιοι*; θεάσασθε τὴν κτίσιν τῶν κτίστων συμπάχουσαν. Εἰ, τὸν Λάζαρον τετραήμερον ἀπὸ τοῦ τάφου τρέχοντα ἰδόντες, οὐκ ἐπιστεύσατε, νῦν γοῦν προσκυνήσατε τοῦ Σταυρωθέντος τὴν δύναμιν· νεκροὺς ὁ σεισμὸς ἀνέστησεν, καὶ ὑμεῖς τῇ ἀπιστίᾳ καθεύθετε. Διὰ τί βαρυκάρδιοι; Τοῦτο μὲν διὰ τὸ μὴ κατανοῆσαι τοὺς θαύμασιν, τοῦτο δὲ διὰ τὸ ἐξ ἀφροσύνης βαρέως κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὀργίζεσθε. Μάρτυς ἡ Γραφή εἰποῦσα· *Βαρὺ λίθος καὶ δυσβάστακτος ἄμμος· ὀργὴ δὲ ἀφρογος βαρυτέρα*· ὅτι οὔτε νοουθεσίᾳ θέλγεται, καὶ θαύματα βλέπων ὀργίζεται.

Ἴνα τί ἀγαπᾷτε ματαιότητα, τὸν Βαραββάν τοῦ Χριστοῦ προτιμήσαντες, τὸν φονέα ὑπὲρ τὸν ζωοποιόν, τὴν βασιλείαν τοῦ Καίσαρος ὑπὲρ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν ἀμαρτίαν τὴν ἁμμου παραλίας βαρυτέραν ὑπὲρ τὴν δικαιοσύνην, τὰ πρόσκαιρα ὑπὲρ τὰ αἰώνια, τὴν φθορὰν ὑπὲρ τὴν ἀφθαρσίαν; Ἄλλὰ πρὸς τούτοις καὶ ζητεῖσθε ψεῦδος, ψευδομάρτυρας ἐξωνοῦμενοι κατὰ τῆς ἀληθείας λέγοντας· Τούτους εὗρομεν διαστρέφοιτα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοιτα τῷ Καίσαρι φόρον διδοῖναι. Ἀνασεύει τὸν λαὸν διδάσκων. Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Καὶ τί ἐκακοποίησεν; ὅτι νοσοῦντας ἰάσατο, ὅτι δαίμονας ἐφυγάδευσεν, ὅτι νεκροὺς ἤγειρεν, ὅτι ἐκ πέντε ἄρτων Ἰσραήλ μισμοὺς χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ διέθρεψε χωρὶς γυναικῶν καὶ παίδων; Ἔτι ἡ τροφή ἐν τῷ λάρυγγι καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τῷ στόματι. Καὶ τοῖς τῷ Ἀδουσσάλωμ συναποξενωθεῖσιν ἔλεγεν ὁ Δαυὶδ· Τί τῷ ἀτάκτῳ παιδί συναπήχθητε; Τί τὸν Υἱὸν κατὰ πατρὸς ἀλείψετε; Τί τῇ καταλῆ βουλή τοῦ Ἀχιτόφελ ἔκολουθήσατε; Εἰ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτου ἄξιός, ὁ κατὰ πατρὸς ἀκωνῶν ξίφος οὐδὲ ποσάκις ἐστὶν ἄξιος ἀποθανεῖν; Ἴνα τί οὖν ἀγαπᾷτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Ψεῦδος λέγει νῦν πᾶν πρᾶγμα μάταιον, ταχεῖαν τὴν πτώσιν καὶ μεταβολὴν ἔχον. Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικήσαι.

A tulit ipsi decem lectos ne humi cubaret, et amphitapetia quæ jam tylotapetia vocantur, vini vasa figlina, frumentum, hordeum, farinam, fabas et lentesc, mel et butyrum, oves et lacteos vitulos. De his itaque gratias agens ait, *in tribulatione dilatasti mihi*.

Cur autem eum te exauditum ais, non prolixum sermonem contexuisti? Quare non longam nominum verborumque paginam exarasti? Nullatenus, inquit David, neque multo sermone opus Deo est, cui vel solus gemitus sit satis: illud tantum in oratione dixi, *Miserere mei, et exaudi orationem meam*. Illud etiam Domino dixerit in cruce pendens latro, qui in cruciatu ipsum invocavit his verbis: *Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum* ⁶⁴.

B Is item exauditus est, ac crucis loco paradiscum incolit, atque inter cives cœli ascriptus, sic Judæos clamans compellabit: *Filii hominum, usquequo gravi corde*, res creatas conspiciatis Creatori condolentes? Si quatruiduanum Lazarum e sepulcro currentem cum videretis, non credidistis, at nunc saltem Crucifixi potestatem adorâte: mortuos terræ motus excitavit, et vos in infidelitate vestra dormitis. Quare gravi corde præditi? Scilicet quia obmirabilia gesta non compungimini; sive ex stultitia graviter Christo succensetis. Hujusce rei testis est Scriptura quæ sic habet: *Grave est saxum, et onerosa arena: sed ira stulti gravior* ⁶⁵; quia neque monitis allicitur, et miracula cum videt, iram concipit.

C *Ut quid diligitis vanitatem*; qui Barabbam Christo prætulistis, homicidam vitæ auctori, regnum Cæsaris regno cœlorum, peccatum arena maris gravius justitiæ, temporanea æternis, corruptionem incorruptioni? Sed et insuper *quæritis mendacium*, falsosque testes contra veritatem conducitis hæc dicentes: *Hunc invenimus subvertentem populum, et prohibentem tributa dare Cæsari. Commovet populum docens* ⁶⁶.

Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum ⁶⁷. Quid autem mali fecit? an quia ægros curavit, dæmones fugavit, mortuos suscitavit? an quia ex quinque panibus totidem millia hominum in eremo satiavit exceptis mulieribus et parvulis? Adhuc esca in gutture ipsorum erat, dum mendacium in ore.

D Atque iis qui ad Absalonem desciverant aiebat David: Cur cum improbo filio defecistis? Cur filium adversus patrem concitatis? Quare vanis Achitophelis consiliis morem gemitis? Si is qui maledixerit patri vel matri morte dignus est, qui contra patrem gladium acuit quot mortibus ac suppliciis dignus? *Ut quid igitur diligitis vanitatem et quæritis mendacium*? Mendacium vocat quodcumque vanum opus, cujus prompta ruina, repentina mutatio. *Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant* ⁶⁸.

⁶⁴ Luc. xxiii, 42. ⁶⁵ Prov. xxvii, 3. ⁶⁶ Luc. xxiii, 9. ⁶⁷ John. xvii, 30. ⁶⁸ Psal. lxi, 40.

INTERPRETATIO PSALMI V.

A

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΨΑΛΜΟΥ Ε΄.

1. In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur psalmus David.

In finem hymnus gratiarum actionis canitur pro anima sive pro Ecclesia, quæ in divinam hæreditatem Dei famulis præparatam ducitur. Est quippe hæreditas Deum .colentibus parata, et hæc quidem non corruptibilis, neque in divitiis sensum moventibus consistit. Dicitur enim inducendos hæredes ipsius esse, in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam, immarcescibilem, conservatam in cælis⁵⁹. In illam eos qui digni sunt evocans Salvator ait : Venite qui a dextris meis estis, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum⁶⁰. Hujus amore captus qui præsentem psalmum recitat, Deo qui ipsam præparavit orationem emittit, ut dignus habeatur qui eam secundum testamentum novum consequatur, ita ut inscriptione illa, pro ea quæ hæreditatem consequitur, suam ipsam animam significet.

VERS. 2. Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum. Sane verba ore prolata auribus percipiuntur et audiuntur : clamor autem, non quidem verbis, etiamsi ipsi dicant Deum universorum se cognoscere, ac labiis confiteri ; sed in corde, sive in mente eorum existit : ac ne una quidem vera de Deo cogitatio erat. Hujusmodi profecto erat ante Salvatoris adventum totum hominum genus. Insiptens autem admodum vere ac germane dicitur qui negat Deum. Nam si initium sapientiæ timor Domini⁶¹, despectio ac contemptus Dei, oppositus sapientiæ fuerit.

VERS. 4. Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam : mane adstabo tibi et videbis me. His docetur anima quæ hæreditatem accipit, diurnorum operum primitias divino esse cultui consecrandas : quod utique non faceret, si in ipso cubili in ejus oblivionem veniret.

VERS. 5, 6. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es : neque habitabit juxta te malignus, neque permanent injusti ante oculos tuos. Utpote quæ digna habita sit quæ promissorum bonorum hæreditatem acciperet, iniquos sibi oculis subjicit. Iniqui enim etiamsi antequam prævaricarentur juxta te habitaverint, quemadmodum ii qui Moysis legem acceperunt ; at postquam prævaricati sunt, nullatenus in pristino loco manent : tu vero oderis eos qui a Dei cultu recessere, quanto tempore ii odio digna perpetrant.

VERS. 7, 8. Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus. Non solum eos qui olim, sed etiam eos qui jam operantur iniquitatem, si quidem in malitia perseverent, odit Deus : æ præ omnibus perniciæ tradit

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ.

Εἰς τὸ τέλος χαριστήριος ὕμνος ᾄδεται ὑπὲρ τῆς ἀγομένης ψυχῆς, ἥτοι Ἐκκλησίας, εἰς θείαν κληρονομίαν ἡτοιμασμένην τοῖς τοῦ Θεοῦ θεραπευταῖς. Ἔστι γὰρ κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον· Ἔστι δὲ αὕτη οὐ φθαρτὴ καὶ ἐν αἰσθητῶ πλούτῳ ἔχουσα εἶναι. Εἴρηται γὰρ εἰσάγεσθαι τοὺς ταύτης κληρονόμους εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάρτανον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς. Εἰς ταύτην τοὺς ἀξιότους καλῶν ὁ Σωτὴρ· Δεῦτε ἐκ δεξιῶν μου, εἰπερ (sic) οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Ταύτης ἔρωτα λαβὼν ὁ τὸν ἐγκείμενον ψαλμὸν λέγων, εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ εὐτρεπίσαντι αὐτὴν Θεῷ, ἵνα ἀξιωθῆ κληρονόμος αὐτῆς κατὰ τὴν καινὴν διαθήκην ἀναδειχθῆναι· ὡς καὶ περὶ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς σημαίνει τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὑπὲρ τῆς κληρονομίης.

Τὰ ῥήματά μου ἐνωτίσαι, Κύριε, σῖνες τῆ κραυγῆ μου. Τὰ μὲν οὖν ῥήματα διὰ στόματος ἐπαγγελλόμενα ὡσὶν ἀκούεται καὶ ἐνωτίζεται· ἡ δὲ κραυγὴ οὐ διὰ τῶν λόγων, κἂν αὐτοὶ εἰδέναι δέχαι ὁμολογεῖν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τοῖς χελεσι φάσκοιεν· ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτῶν, τουτέστι ἐν τῇ δυνάμει· οὐδὲ μία τις ἀληθῆς περὶ Θεοῦ ὑπῆρχεν ἔννοια. Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγανεν πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βίος. (1) Ἀφρων δὲ ἀληθέστατα καὶ φυσικώτατα ὁ ἀρνησίθεος ὠνόμασται. Εἰ γὰρ σοφίας ἀρχὴ φόβος Θεοῦ, ἀφοβία καὶ ἀθέτησις τουναντίον αὐτοῦ γένοιτο τῆς σοφίας.

Ἔστι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε, τὸ πρῶτ ἐξακουσῆ τῆς φωνῆς μου· τὸ πρῶτ παραστήσομαι σοὶ καὶ ἐπόψῃ με. Παιδεύεται διὰ τούτων ἡ κληρονομίη τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερινῶν πράξεων τῇ πρὸς Θεὸν ἀνατιθέναι λατρεία· ὅπερ οὐκ αὐτοῖς μὴ καὶ ἀπὸ κοίτης ἔχουσα τὴν ἀγωνίαν.

Ἔστι οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομιῶν σὺ εἶ· οὐ παροκίσει σοὶ ποτηρευόμενος, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. Ὡς ἂν ἤξωμένη τῶν ἐπιγγελλένων ἀγαθῶν ἡ κληρονομίη, τοὺς ἀνόμους ἐπιδείκνυσιν ἑαυτῆ. Οἱ γὰρ παράνομοι, εἰ καὶ πρὸ τοῦ παρανομήσαι παρήχησάν σοι ποτε, καθάπερ οἱ τὸν Μωϋσέως δεξάμενοι νόμον, ἀλλὰ παραβάται γεγονότες οὐ μένουσιν. Μισεῖς δὲ καὶ τοὺς ἔξω τῆς θεοσεβείας ἐν ζωῇ μίσους ἄξια πράττουσιν.

Ἐμίσησας, Κύριε, πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσεται Κύριος. Οὐ τοὺς ποτε ἐργαζομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔτι καὶ νῦν ἐργαζομένους, ὡς ἂν ἐπιμένοντας τῇ κακίᾳ, μισεῖ ὁ Θεός. Παρὰ πάντας δὲ τούτους ὁ σω-

⁵⁹ 1 Petr. 1, 4. ⁶⁰ Matth. xxv, 34. ⁶¹ Psal. cx, 40.

(1) Vide notam in psal. xvii.

λείξ παραδίδουσι τοὺς μὴ μόνον κατὰ ἀπάτην λογιζομένους τὰ ψευδῆ, ἀλλὰ καὶ λαλοῦντας αὐτὰ, καὶ ἑτέροις διακονομένους, ὅποιοι τυγχάνουσιν οἱ ἄθεοι, αἰρσιψῶται. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὸν ἄνδρα αἱμάτων βδελύσσεται Κύριος, καὶ ἐν τῇ ἰσῆ τούτῳ τιμωρίᾳ καὶ τὸν ὀδλίον τίθησιν. Ὁ δὲ βδελυγμὸς ὑπερβάλλουσαν ἀποστροφὴν, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ βιάσματι, τοῦ βδελυσσομένου πρὸς τὸν βδελυκτὸν παρίστησι.

Κύριε, ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου· ἔσκα τῶν ἐχθρῶν μου κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. Χριστὸς δὲ ἡ δικαιοσύνη· αὐτὸς γὰρ ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν ματαία. Ματαία δὲ καὶ τῶν ἔξω σοφῶν ἡ καρδία περὶ ὧν εἴρηται· Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι· ὧν ὁ λάρυγξ ἀπέπνει νεκρὰ δόγματα, τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ λόγον μὴ διδασκόντων, τὸν δὲ ψευδῆ καὶ νεκρὸν· Κρίνον αὐτούς. ὁ Θεὸς, τοὺς ἐπιβουλεύοντάς μου ταῖς περὶ τῆς κληρονομίας ἐλπῖσιν· οὗτοι γὰρ σε παραπικραίνουσι. Κρίνον· σὺ γὰρ σώσεις σπουδάζοντος, πολεμοῦσιν ἐπιβουλεύοντες. Βούλεται δὲ καὶ αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη κριθέντας ὠφελήθησιν, τοῦ πλήθους τῶν ἀσεβημάτων ἔξω γεγεννημένους.

Καὶ ἐθροφραθήτωσαν πάντες οἱ ἐλλείζοντες ἐπὶ σέ, εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται καὶ κατωκνηρώσει ἐν αὐτοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἠυφράνθησαν οἱ τὴν αὐτοῦ παραδοχῆσαντες ἐνανθρώπησιν· ἦτις τοῖς προφήταις καὶ τοῖς νοοῦσι τὰ τούτων ἠλπίζετο. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ γεγονώς, προσλήψει σαρκὸς, ἵνα σκηνώσῃ ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν αὐτῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· οἱ καὶ εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, ὀρῶντες τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τὴν δόξαν, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· οἱ καὶ φασιν· Εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν, ἔχοντες θεωρίαν τῆς δόξης αὐτοῦ, καθ' ἣν Μονογενὴς παρὰ Πατρός ἔστιν.

Καὶ κυχῆσονται ἐν σοὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ δρομά σου, ὅτι σὺ εὐλογῆσεις δίκαιον. Ὁσῆς λόγου κυχῆσεως, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· Μηδεὶς κυχάσθω ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὁ προφήτης· Μη κυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξης· οὐ τοιαύτη τυγχάνει ἡ τοῦ λέγοντος· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο κυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ, Ὁ κυχώμενος, ἐν Κυρίῳ κυχάσθω. Τοιοῦτο περὶ ὧν ὁ λόγος, ἡγαπηκώτων αὐτοῦ τὸ νομα. Προαιρέσει γὰρ, οὐ φόβῳ, τετιμηκότες ἔκαυκῶντο. Αἴτιον δὲ τῆς κυχῆσεως τὸ τῶν ἐπουρανίων τυγχάνειν εὐλογίων· περὶ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ εὐλογῆσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς. Καὶ τέλος δὲ ἀγαθῶν τῆς ἐλπίζομένης κληρονομίας

A eos, qui non modo per fallaciam mendacia cogitant; sed etiam illa proferunt, aliisque ea in re administrant: cujusmodi sunt athei et hæretici. Sed plus quam eos omnes, virum sanguinum abominatur Dominus, ac viro item doloso par supplicium destinat. Abominatio autem extremam abominantis in abominatum aversionem, utpote in fœdis-simo scelere, significat.

VERS. 9. Domine, deduc me in justitia tua: propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam. Christus sane justitia est; ipse namque nobis a Deo factus est sapientia, justitia item, sanctificatio et redemptio.

VERS. 10, 11. Quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorum vanum est. Vanum quoque est cor B exoticorum philosophorum, de quibus dicitur: Dominus novit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt⁶⁵: quorum guttur mortifera exhalat dogmata, cum non vivificum Dei verbum doceat, sed mendacia et mortua proferat verba. Judica illos, Deus, qui meæ de futura hæreditate spei insidiantur: nam ii te summe irritant. Judica, te namque salutem nostram procurante, insidiosum illi bellum parant. Peroptat etiam Dominus ipsos vel jam judicatos inde juvari, si quidem a multitudine impietatum abscedant.

VERS. 12. Et lætentur omnes qui aperant in te, in æternum exsultabunt et habitabis in eis. In ipso Salvatoris adventu lætati sunt ii qui ejus incarnationem exspectabant: quæ quidem spes prophetis et iis qui paria sentiebant inerat. Advenit namque Deus Verbum cum caro factum est, assumpta carne ut cum fidelibus suis habitaret, juxta illud: Verbum caro factum est et habitavit in nobis⁶⁶. Ii autem in æternum exsultabunt, videntes incarnati Verbi gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis⁶⁷. Qui dicunt etiam: Etsi cognoverimus Christum secundum carnem, jam non ultra novimus eum⁶⁸, habentes contemplationem gloriæ ejus, secundum quam est Unigenitus a Patre.

VERS. 13. Et gloriabuntur in te qui diligunt nomen tuum, quoniam tu benedices justo. Cum gloriationis verbum sit, de quo Paulus ait: Nullus gloriatur in hominibus⁶⁹; et propheta: Ne gloriatur sapiens in sapientia sua⁷⁰, et reliqua; non hujusmodi sane gloria ejus est, qui sic ait: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi⁷¹; et: Qui gloriatur in Domino gloriatur⁷². Tales ii sunt de quibus jam sermo est, qui scilicet dilexerunt nomen ejus. Proprio enim voluntatis delectu, non autem timore, Deum colentes gloriabantur. Porro gloriationis hujusmodi causa a cœlestibus benedictionibus, quas consecuturi sunt petitur; de quibus ait Apostolus: Benedictus Dominus, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in

⁶⁵ Psal. xciii, 11. ⁶⁶ Joan. i, 14. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ II Cor. x, 16. ⁶⁹ I Cor. iii, 21. ⁷⁰ Jerem. ix, 23. ⁷¹ Galat. vi, 14. ⁷² I Cor. i, 31.

caelestibus ⁶⁹. Finis autem honorum in ea quam speramus hæreditate, est corona justitiæ, quam consecuturus est quisquis cum Paulo dicere valet : *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ* ⁷⁰ : quo genere armorum uti Deus voluit, ut suos a quolibet hostili inimicorum incurso defenderet.

PSALMUS DAVID VI.

1. *In finem in hymnis, pro octava.*

Octava est salutaris resurrectionis Christi Dominica dies, in qua peccatorum omnium purgationem esse credimus; in qua symbolice quidem circumcidebantur omnes infantes, sed revera per regenerationem purgatur anima quælibet in Deo genita. Usque adeo autem præstantior est die septima, ut in ea solvatur lex Sabbati, si cum octava infantis die incidat Sabbati dies : homo quippe vel in Sab-

VERS. 2-4. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum; sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.* Nam omne delictum ex infirmitate oritur, quia anima ad pravos semper affectus inclinatur : quæpropter ad Servatorem et medicum, Dei scilicet Filium, confugit. Nam cum in animam rationabilem advenit, utpote verbum et ratio Dei, ejus irrationabiles motus eliminat; ut sapientia, ab insipientia ipsam liberat, ut justitia ab injustitia, ut veritas a mendacio. Robustus porro animi vires subindicat, cum ait conturbata esse ossa sua, quibus viriliter violentis animi motibus obsistere solebat; quod in sequentibus declarat his verbis : *Et anima mea turbata est valde.* Medela autem pro infirmitate animæ, est a Deo collata virtus, quam quisquis obtinet ait : *Omnia possum in Christo qui me confortat* ⁷¹. Quod autem non de sensibilibus ossibus loquatur, palam facit illud : *Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi* ⁷² ? et illud quoque : *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum* ⁷³.

Et tu, Domine, usquequo? Diuturnum pœnitentiæ suæ tempus enuntiat. Etenim sapiens ille animarum medicus, non statim, neque ad primam efflagitationem supplicentem exaudit, ut in illo æqui bonique affectu diutius permaneat, ac firmam stabilemque exhibeat pœnitentiam; sed post congruentem in confitendo perseverantiam : Me, inquit, exorasti, *tempore accepto exaudivi te* ⁷⁴. Nam iis qui non in peccato ipsum invocant dicet : Adhuc te loquente, *Ecce adsum* ⁷⁵.

VERS. 5-9. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* Sapiens cum esset David, non ignorabat præsentis vitæ tempus, medelæ esse opportunum; quo elapso nemo recte agere valet. Nihilque non agit ut sa-

Α ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, οὗ τεύζονται οἱ κατὰ Παῦλον λέγειν δυνάμενοι· *Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος*· ἕπερ ἠδύοχησεν ὁ θεὸς ὄπλῳ χρήσασθαι φυλακτικῆ πάσης ἐφόδου πολεμίων ἐπιούσης κατὰ τῶν οὐκίων αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Γ'.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὀρθότης.

Ὁ γδὴ ἡ ἀναστάσιμος τοῦ Σωτῆρος ἡμέρα κυριακῆ σωτήριος, ἐν ἣ πάντων ἀμαρτημάτων καθάρσιον εἶναι πιστεύομεν· ἐν ἣ συμβολικῶς μὲν ἅπαν περιετέμνετο βρέφος, κατὰ δὲ τὸ ἀληθὲς καθαίρεται δι' ἀναγεννήσεως πᾶσα ἐν θεῷ ψυχὴ γεννωμένη. Τοσοῦτον δὲ κρείττον αὐτῆ τῆς ἐβδόμης, ὡς ἐν αὐτῇ ἴσασθαι τὴν περὶ τοῦ σαββάτου νομοθεσίαν, εἰ καταλάβοι κατ' αὐτὴν ἡ τοῦ βρέφους ὀγδόη· περιτέμνεται γὰρ ἀνθρώπος ἐν σαββάτῳ.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Ἐλέησόν με, Κύριε, δεῖ ἀσθενεῖς εἶμι· ἴασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέ μου. Ἐξ ἀσθενείας γὰρ ἅπαν ἀμάρτημα γίνεται, πρὸς τὸ πάθος αἰετῆς τῆς ψυχῆς ἐνδιδούσης· διὸ καταφεύγει πρὸς τὸν Σωτῆρα καὶ ἰατρὸν, τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐγγενόμενος γὰρ ψυχῇ τῇ λογικῇ, ὡς μὲν λόγος Θεοῦ τὴν ἀλογίαν αὐτῆς ἀφαιρεῖται· ὡς δὲ σοφία τῆς ἀφροσύνης αὐτὴν ἀπαλλάττει, καὶ ὡς δικαιοσύνη τῆς ἀδικίας, καὶ ὡς ἀλήθεια τοῦ ψεύδους ἐλευθεροῖ. Τὰς νεανικὰς δὲ τῆς ψυχῆς ὑποφαίνει δυνάμεις, τεταράχθαι φήσας αὐτοῦ τὰ ὀστέ, δι' ὧν εἰσθεν ἀντιβαίνειν τοῖς πάθεσιν ἀνδρικῶς· ὃ δὴ σαφηνίζων ἐπήγαγε· *Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα.* Ἰασὶς δὲ ἀσθενείας ψυχῆς ἡ ἐκ Θεοῦ δύναμις· ἥς ὁ τυχὼν φησι· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυνάμουσντι με Χριστῷ.* Ὅτι δὲ μὴ πάντως αἰσθητὰ τὰ ὀστέ, δηλοῖ τὸ, *Πάντα τὰ ὀστέ μου ἐρούσιν· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι;* Καὶ τὸ, *Διεσκορπίσθη τὰ ὀστέ ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην.*

Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Τὴν ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ παράτασιν τῆς ἑαυτοῦ μετανοίας ἐμφαίνει. Ὁ γὰρ τοι σφδρὸς τῶν ψυχῶν ἰατρὸς οὐ παραχρῆμα κατὰ τὴν πρῶτην ἐπιστροφὴν ἐπακούει τοῦ δεομένου, ὡς ἐν ἔξει παραμόνῳ γένηται τάγαθού, βεβαίαν δειξας μετάνοιαν· καὶ μετὰ τὴν ἰκανὴν καρτερίαν τὴν ἐν ἐξομολογήσει· φησὶν ἐνέπεισας· *καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου.* Τοῖς γὰρ μὴ ἐξ ἀμαρτίας αὐτὸν ἐπικαλουμένοις ἐρεῖ· Ἔτι λαλοῦντός σου, Ἰδοὺ πάρεμι.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; Ἐκοπίασα ἐν στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλιτῆν μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Σφδρὸς ὧν ὁ Δαυὶδ οὐκ ἠγνόει τὴν παρούσαν ζωὴν θεραπείας εἶναι καιρὸν, μεθ' ὃν οὐ δεῖς κατορθοῖ· καὶ πάντα πράττει θεραπευθῆναι βου-

⁶⁹ Ephes. i, 3. ⁷⁰ II Tim. iv, 8. ⁷¹ Philipp. iv, 13. ⁷² Psal. cxxiv, 10. ⁷³ Psal. cxl, 7. ⁷⁴ II Cor. vi, 2. ⁷⁵ Isa. lvi, 9.

λόμνος, πρὶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ καταληφθῆναι. Διό φησιν· Ἄντι μίᾳς νυκτὸς καθ' ἣν ἤμαρτον, πάσας ἐξομολογούμαι τὰς νύκτας, ἀποπλῦναι πειρώμενος ἑμαυτὸν. καὶ τὴν ἐφ' ἣν ἤμαρτον κλίην δάκρυσι μετανόιας. Οἶδα γὰρ δὲ κἀν τύχη τῆς ἀφέσεως ἐπαγγελῆται, δακρύων πέρας οὐχ ἔξειν. Τὸ δὲ, *Τίς ἐξομολογήσεται σοι*; ἀντι τοῦ, οὐδεὶς, κείται· νῦν γὰρ οὐ σημαίνει τὸ σπάνιον.

Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου. Ἡ μνήμη, φησὶ, τοῦ θυμοῦ σου καὶ τῆς ὀργῆς τὸν ἐμὸν ἐτάραξε νῦν· δὴ διδάσκων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. Οὐ γὰρ ἐγγυρεῖ ἕνα τὸν δεῖν ὀφθαλμῶν τοῦ σώματος λύχνον εἶναι· ἀλλ' οὐδὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὑπὸ θυμοῦ ταρασσεται τοῦ θεοῦ. Ἄντι κατορθώματος δὲ καταριθμεῖται τὰς ἰδίας κακοπαθείας· ἐν αἷς καὶ τὴν κάκωσίν τε καὶ ταπεινώσιν, ἣν ἐπὶ πλείστον χρόνον ἐν μέσοις ἐποιεῖτο τοῖς ἰδίοις ἐχθροῖς.

Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅτι εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου. Εἰσήκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς μου, Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο. *Αἰσχυνθήσασιν καὶ ταραχθήσασιν πάντες οἱ ἐχθροὶ μου, ἐπιστραφίσησιν καὶ αἰσχυνθήσασιν σφόδρα διὰ τάχους.* Ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ, ἐπιστρέφει πάλιν πρὸς αὐτὸν τὴν εὐχὴν, καὶ παρακαλεῖ πρὸς τὸ ἀναχωρῆσαι καὶ αἰσχυνθῆναι αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς, ἀποτιχόντας ἐν οἷς ἐπεβούλευσαν, δὲ ὦν αὐτῷ Θεὸς τὴν σωτηρίαν παρέσχετο. Ἄξιόι δὲ καὶ ἅπαν αὐτοὺς ταραχθῆναι· ὁ δὲ πάντως αὐτοὺς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρατίας ἐκδέξεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Ζ'.

Ὅρ ἤσε τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμενί.

Κύριε ὁ Θεὸς μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα· σώσον με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με, μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου, μή ὄντος λυτρουμένου, μηδὲ σώζοντος. Οὐκ ἐπ' ἀνθρώποις, οὐδὲ συμβουλαῖς ἀνθρώπων, ἢ στρατοῦ πλήθει τὰς ἐμὰς ἐλπίδας ἀπήρτησα· διό με ῥύσαι πολεμίων μοι τοσοῦτων ἐπικειμένων διὰ παντός. Οὐ μόνον νῦν *Ἀβεσσαλὼμ, καὶ Ἀχιτόφελ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ πάλαι νέφοντι Σαοὺλ τε καὶ πλείστον τῶν τε δι' αὐτῶν ἀφανῶς μοι πολεμούντων δαιμόνων· ὧν περὶ τοῦ ἀργοντος εἴρηται· Ὁ ἀντιδικὸς ἡμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρνόμενος περιέρχεται ζητῶν τίνα καταπῆν· ἐξ οὗ μάλιστα βυσθῆνα παρακαλῶ.*

Κύριε ὁ Θεὸς μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἐστὶν ἀδικία ἐν χειρὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Ὅσην ἄγει παθήσαν ἐπὶ τῷ μὴ μνησικαχεῖν! Ἐξαιρετον γὰρ τοῦτο κατόρθωμα τοῦ

nitentem obtineat, priusquam a communi debito comprehendatur. Quamobrem ait: Pro una nocte qua peccatum admisi, per singulas noctes confiteor, id satagens ut meipsum et lectum in quo peccavi, poenitentiae lacrymis abluam. Probe scio enim, etiamsi remissionem polliceatur, me lacrymandi tamen finem nunquam facturum. Illud autem: Quis confitebitur tibi? loco verbi, nullus, positum est, neque enim paucitatem confitentium nunc significat.

VERS. 8. *Turbatus est a furore oculus meus: inveteravi inter omnes inimicos meos.* Memoria, inquit, furoris iraque tuae mentem meam turbavit: quod ipsum Salvator his verbis docuit: *Lucerna corporis tui est oculus tuus* ⁷⁶. Neque enim fieri potest, ut unus tantum ex duobus oculis sit corporis lucerna: at neque corporeus oculus a furore Dei turbatur. Inter recte facta vero calamitates et ærumnas suas enumerat; in quibus recensenda est afflictio illa et abjectio, quam diuturno tempore inter medios inimicos perpessus est.

VERS. 9-11. *Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fetus mei. Exaudivit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam suscepit. Erubescant et conturbentur omnes inimici mei, confundantur et erubescant valde velociter. Cum Deum sibi propitium nactus sit, ad ipsum denuo orationem suam convertit; rogatque ut recedat et confundantur inimici sui, postquam insidiæ ipsorum, Deo sibi per eas salutem conferente, male cesserunt. Precatur autem, ut vehementer conturbentur: quod ipsis sane justis Dei iudicii tempore eventurum est.*

PSALMUS DAVID VII.

1. Quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini.

VERS. 2, 3. *Domine Deus meus, in te speravi: salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me. Nequando rapiat ut leo animam meam, dum non est qui redimat, neque qui salvum faciat.* Nequaquam in hominibus, neque in consiliis hominum, neque in exercitus copiis spem meam reposui: quapropter a tot semper instantibus inimicis eripe me. Neque solum enim ab Absalone et Achitophele eorumque sequacibus qui me nunc adoriuntur; sed jam olim juvenis cum essem, a Saule, et a multis qui me ipsius opera clam impugnant dæmonibus, de quorum principe dictum est: *Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret* ⁷⁷. A quo præsertim me liberes rogo.

VERS. 4, 5. *Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis: si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Quantam ex oblivione injuriarum ac tolerantia fiduciam David exhibet! Hæc sane præcipua*

⁷⁶ Matt. vi, 22. ⁷⁷ I Petr. v. 8.

ejus virtus est, ut Moysis mansuetudo: *Erat enim milissimus super omnes homines qui morabantur in terra*⁷⁸; Abrahami fides: *Credidit enim Deo, et reputatum est ei in iustitiam*⁷⁹; Jobi patientia, Josephi continentia, Salomonis sapientia. Certe sanctorum egregia virtus, non in rebus iisdem testimonium accepit; sed in quo certaminis genere præcellebat. David igitur qui semper tolerantiam oblivionemque injuriarum expetiit, id apud Deum contendit ut paria consequatur. Nam a Spiritu divino edidicerat futuram illam Salvatoris promissionem: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis delicta vestra*⁸⁰. Quare cum congruentem edidisset pœnitentiam, veniam consecutus est.

VERS. 6. *Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat.* Pluribus ita verbis insistens ait: Si eam rem non probe egerim ne a peccato ante obitum eripiar, neque gloriam meam recipiam; sed in ipsis delictis comprehendar, ut inimicus meus, perinde atque in ipso peccaudi tempore, animam meam semper conculcet, donec ea in pulverem mortis revertatur. Sin contra probe me gesserim, redemptus ea quæ par est consequar, neque in pulverem peccati carnalis, in quem delapsus sum, permaneam. Vita ejus qui terreni hominis imaginem gerit, ab inimico in terra conculcata est. Quamobrem ille, etiamsi videatur aliquando gloria affici, attamen gloria ejus in pulvere jacet; quales sunt qui gloriae causa agunt, laudes expectant, vel mercedem ab hominibus aucupantur.

VERS. 7, 8. *Exsurge, Domine, in ira tua et exaltare in finibus inimicorum tuorum. Exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Dominum hortatur, ut veluti dux exercitus cum indignatione consurgat adversus principem exercitus invisibilium inimicorum, sic eum compellans: Tu ipse, qui nobis hominibus præcepisti ut concertemus, idipsum facito. Iis enim abs te fugatis ac deletis, ego salvus ero; neque solus, sed etiam Ecclesia ex gentibus circumdabit te, eliminato scilicet omni dæmonum errore. In illa sane velut in choro medius consistens hymnum emittes Patri tuo, quemadmodum dixisti: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁸¹.

VERS. 9. *Et propter hanc in altum regredere, Dominus judicabit populos. Judica me, Domine, secundum iustitiam tuam, et secundum innocentiam meam super me.* Quoniam omnes creaturas adducet Deus in iudicium, oportetque universos ante Christi tribunal sisti, cum didicisset David futurum esse ut mundum iudicet in iustitia, et populos in æquitate, jure ait: Mei quoque iudex esto, Domine, non secundum reliquas operationes meas, sed secundum simplicitatem et iustitiam meam.

A Δαυὶδ· ὡς τοῦ μὲν Μωϋσέως τὸ πρῶον· Πρῶος γὰρ ἦν παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· τοῦ Ἀβραάμ δὲ ἡ πίστις· Ἐπίστευσε γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· καὶ τοῦ Ἰωβ ἡ καρτερία, καὶ Ἰωσήφ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ σοφία τοῦ Σαλωμώντος. Καὶ τὸ στερέθον τῶν ἀγίων οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μεμαρτύρηται· ἀλλ' ἐν ᾧ κρατεῖ παραδόξω παλαίσματι. Δαυὶδ τοίνυν ὁ διὰ πάντοδ ἀμνησίκακον ἤγησε, προτείνει Θεῷ τῶν ἰσῶν ἐξ αὐτοῦ τυχεῖν ἐξαίτουμένος. Ἦδει γὰρ ἐκ τοῦ θείου Πνεύματος τὴν μέλλουσαν τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν τὴν, Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τὰ παραπτώματα ὑμῶν. Διὸ μετὰ τὴν ἰκανὴν μετανοίαν ἔτυχε τῆς ἀφέσεως.

B Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβοι καὶ καταπατήσῃ εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσῃ. Διατεινόμενος δὲ φησιν· Εἰ μὴ κατώρθωσα τοῦτο, μὴ ἐλευθερωθεῖην πρὸ τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρτίας, μηδὲ τὴν ἐμὴν ἀπολάβοιμι δόξαν, ἐν αὐταῖς δὲ μου καταληφθεῖν ταῖς ἁμαρτίαις, ἵν' ὡς ὅτε ἡμαρτον οὕτω μέχρι παντός τὴν ἐμὴν ὁ δυσμενὴς καταπατήσῃ ψυχὴν, μέχρι τοῦ εἰς χοῦν υποστρέφαι θανάτου. Εἰ δὲ κατώρθωσα, τύχοιμι τῶν ἰσῶν λυτρούμενος, καὶ μὴ εἰς ὄν ἐξ ἁμαρτίας κατέπεσα χοῦν ἐπιμένων τῆς σαρκικῆς ἁμαρτίας. Ἡ ζωὴ τοῦ ἔτι τὴν εἰκόνα τοῦ χοικοῦ φοροῦντος καταπεπάτῃται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ εἰς γῆν· οὗτος δὲ, κὰν δοξάζεσθαι ποτὲ δοκῆ, κατεσκήνωσεν αὐτοῦ ἡ δόξα εἰς χοῦν, ὡς τῶν ποιούντων διὰ δόξαν, καὶ τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον, ἢ τὴν παρ' αὐτοῖς ἀποδοχὴν.

C Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν τῇ ὀργῇ σου, ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν σου. Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι ᾧ ἐνετέλλω, καὶ συναγωγῇ λαῶν κυκλώσει σε. Οἶα δὲ στρατηγὸν διαναστῆναι σὺν ἀγανακτῆσει κατὰ τοῦ τῶν ἀοράτων πολεμίων ἀρχοντος στρατοπέδου, λέγων· Ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἡμῖν προσέταξας ἀγωνίζεσθαι κατὰ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, τοῦτο δράσον αὐτός. Τοῦτων γὰρ ὑπὸ σοῦ καθηρημένων, κἀγὼ σωθήσομαι, οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία κυκλώσει σε, πάσης θαμιμόνων πλάνης ἀπελασθεύσης. Ταύτης δὲ καθάπερ χοροῦ μέσος γενόμενος ὕμνον ἀναπέμφεις πρόποντα τῷ Πατρὶ καθάπερ ἔφησ· Ἀπαγγεῶ τὸ ὄνομα σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

D Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεφον, Κύριος κρινεῖ λαούς. Κρινόν με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμέ. Ἐπειδὴ πᾶν τὸ ποίημα ἀξεῖ ὁ Θεὸς εἰς χρίσιν, καὶ τοὺς πάντας δεῖ παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, εἰκότως μαθὼν ὁ Δαυὶδ, ὅτι μέλλει κρῖνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαούς ἐν εὐθύτητι· Γενοῦ, φησί, κάμου κριτῆς, ὦ Κύριε, μὴ κατὰ τὰς λοιπὰς μου πράξεις, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπλότητά μου καὶ δικαιοσύνην.

⁷⁸ Num. xii, 5. ⁷⁹ Gen. xv, 6. ⁸⁰ Matth. vi, 14. ⁸¹ Psal. xxi, 25.

Συντελεσθήτω δὴ ποτηρία ἀμαρτωλῶν καὶ κα- A
 ευθυνεῖς δίκαιος, ἐκάλων καρδίας καὶ νεφροῦς ὁ
 Θεός. Ἐπιστημονικὸν καὶ μέγα τὸ πέρασ αἰτεῖσθαι
 γενέσθαι κακίας, κυβέρνησιν δὲ τῷ δικαίῳ πρὸς τὸ
 μηκέτι χειμιάζεσθαι. Περὶ δικαιοκρασίας εἰπὼν τοῦ
 Θεοῦ, μόνον δίκαιον ἀποφαίνει κριτὴν, ὡς καὶ μόνον
 ὁρῶντα καρδίας· αὐτὸς γὰρ ἀποδίδωσιν ἐκάστῳ κατὰ
 τὰ ἔργα αὐτοῦ. "Ἀνθρώπος μὲν γὰρ εἰς δὴ ψὺν ὁρᾷ·
 αὐτὸς δὲ κριτικὸς ἐστὶν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρ-
 δίας· οὐκ ἔστι χρίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοιοῦ-
 τον δεῖξας τὸν Θεὸν, πεπαρρησιασμένῳ συνεῖδοι φη-
 σὶν· *Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος*
τούς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Χρηστὰ γὰρ ἐλπίζει διὰ τὸν
 ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφροῦς, ὡς δὴ σχολίων ἔχων
 οὐδὲν ἐν καρδίᾳ.

Ἐὰν μὴ ἐπιστραφήτε, τὴν ῥομφαλὰν αὐτοῦ B
 σπιλώσεται· τὸ τόξον αὐτοῦ ἐρέτεινε καὶ ἠτοίμα-
 σεν αὐτό. Μήποτε παρασειωπημένως ταῦτα περὶ
 τοῦ διαβόλου λέγεται· ὁὗτος γὰρ πρὸς τεύτους καὶ
 ὠδίνησεν ἀδικίαν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβεν πόνον, καὶ
 ἔτεκεν ἀρομίαν. Λάκκον ὠρυξε καὶ ἀνέσκαψεν
 αὐτὴν, καὶ ἐμπροσθέντα εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.
 Ἐπιτρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ,
 καὶ ἐπὶ κορυφῆν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθί-
 σεται. Ταῦτα ῥητικῶς ἐπὶ Ἀχιτόφελ πεπλήρωται.
 Παρευδοκιμηθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ Χουσί, καὶ τὰ πρῶ-
 γματα τοῦ Ἀβσσαλώμ, ὡς δὴ σοφός, ἀπογνοῦς, καὶ
 τὴν μέλλουσαν ἐκ τοῦ Δαυὶδ φοβούμενος δίκην, οὐ-
 καδὲ ἀναχωρήσας ἀπήγατο, παθὼν ἄπερ ἐπεβού-
 λευε παθεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ κακίαν C
 ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ἀπεμάξατο. Καὶ καθόλου δὲ
 πᾶς δι' ὧν εἰργάσατο κακῶν καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον
 ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως φέρεται.

Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιο-
 σύνην αὐτοῦ, ψαλῶ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Ὑψί-
 στου. Ὡς δὲ μηδὲν αὐτὸς ἐπιβουλεύσας, μηδὲ λάκκον
 ὀρύξας, παρορῶν δὲ τοὺς ἀδικούντας τῶν ἀσεβῶν
 ἀπολλυμένων ἐν κρίσει, Ἐξομολογήσομαι, φησὶ,
 τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· Τὰ ἐμαυ-
 τοῦ δίκαια καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ προθεῖς· καὶ ψα-
 λῶ δὲ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Ὑψίστου· πιστεύων
 καταξωθήσεσθαι τοῦ χοροῦ τῶν παρ' αὐτοῦ σωζομέ-
 νων.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Η΄.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Τὰ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ νῦν τῶν αἰώνων προφητευό-
 μενα τὴν ἐπιγραφὴν, εἰς τὸ τέλος, ἐποίησεν. Ὑπὲρ
 δὲ τῶν ληνῶν διὰ τὰς ἐν πάσῃ τῇ γῆ συστάσας Ἐκ-
 κλησίας, ἀλληγορίας νόμῳ λεγομένας ληνοῦς. Ὅτε
 μὲν εἰς τὴν λαὸς ἦν δὲ οὗτος Ἰσραὴλ, ᾧ ἐχρημάτιζε
 καὶ πύργος ὁ παρὰ τούτοις νεὺς, καὶ προλήνιον τὸ
 πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν.
 Τὸ δὲ πλῆθος νυνὶ τῶν ληνῶν τὰ πολλὰ μὲνυεὶ θυ-
 σιαστήρια, ταῖς κατὰ μέρος ἐκκλησίαις συνδιαρού-
 μενα. Δὴ καὶ ἐν γὰρ ψαλμῷ τὸν αὐτὸν ἐπιγραφέντι

¹¹ I Reg. xvi, 7.

VERS. 10, 11. Consumatur nequitia veccatorum et
 diriges justum, scrutans corda et renes, Deus. Scitum
 magnumque est postulare ut finis sit malitiæ; ut-
 que justus ita dirigatur, ut nunquam ukro fluctuet.
 Cum autem de tribunali Dei loquitur, solum eum
 esse justum judicem pronuntiat, utpote qui solus
 corda videat. Ipse namque reddit unicuique juxta
 opera sua. Homo quippe videt in facie¹¹; ipse vero
 judex cogitationum est et animi sensuum: nullum
 judicium occultum ipsi est. Cum talem esse Deum
 declarasset, confidens ac conscientia sua securus
 dicit: *Adjutorium meum a Deo, qui salvos facit re-
 ctos corde.* Bona etenim sperat ab eo qui scrutatur
 corda et renes, quod nihil tortuosum in corde ha-
 beat.

VERS. 13. Nisi conversi fueritis, gladium suum
 vibrabit: arcum suum tetendit et paravit illum.
 Num hæc tacite et obscure de diabolo dicuntur:
 nam is adversus homines [parturiit] injustitiam,
 et cætera.

VERS. 15 - 17. Ecce parturiit injustitiam, con-
 cepit dolorem et peperit iniquitatem. Lacum aperuit
 et effodit eum, et incidet in foveam quam fecit. Con-
 vertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem
 ipsius iniquitas ejus descendet. Hæc ad verbum in
 Achitophele completa sunt. Nam a Chusi supe-
 ratus, cum de rebus Absalonis, utpote vir prudens,
 desperaret, futuramque Davidis vindictam perti-
 mesceret, in domum secedens sese laqueo suspen-
 dit, ea perpeusus, quæ machinamentis suis Davidi
 paraverat, suamque adversus eum nequitiam in
 caput ipse suum expressit. Et vero omnes prorsus
 homines, ex editis operibus, suam in die judicii
 ferunt sententiam.

VERS. 18. Confitebor Domino secundum justitiam
 ejus, psallam nomini Altissimi. Utpote qui nemini
 insidias struxerit, nemini lacum effoderit; iniquos
 cum despiceret, gnarus futuri in judicio impiorum
 exitii: *Confitebor*, inquit, *Domino secundum justitiam
 ejus*; justis meis operibus velut in tribunali
 productis; et *psallam nomini Domini altissimi*, fre-
 tus spe me in choro eorum qui per ipsum salutem
 consequentur, ejus dignatione recipiendum esse.

D

PSALMUS DAVID VIII.

1. In finem pro torcularibus.

Quæ hic de consumptione sæculorum prophe-
 tice enuntiantur, in causa fuere quod inscriptio,
in finem, apponeretur. *Pro torcularibus* autem di-
 citur Ecclesiarum gratia, quæ per universam ter-
 ram existunt, et allegorice torcularia vocantur.
 Quando enim unus erat populus, scilicet Israelis,
 huic erat turris, templum apud ipsos nuncupata:
 et *protorcular*, scilicet altare pro templi limine
 juxta Isaïæ vocem. Jam vero multitudinem torcu-
 larium multa declarant altaria in diversis per or-

beni ecclesiis dissita. Quare in psalmo LXXXIII qui parem cum præsentem fert inscriptionem, multa altaria, tabernacula, atria in vaticinio feruntur, juxta illud: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* 22; deinde vero subjungit, *Altaria tua, Domine virtutum* 23.

VERS. 2, 3. *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem.* 22 Non olim admirabile fuit in universa terra; sed post Salvatoris adventum mirabile factum est, quando Synagoga populorum circumdedit eum; quod sane consonum huic psalmi præsentis dicto ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, et cætera. Novam enim synagogam post assumptionem ejus in altum ex animabus in infantia degentibus constituisse docet, propter regenerationem in Christo tum ubique, post ejus scilicet assumptionem, per orbem usurpatam. Quamobrem acclamantibus ipsi pueris, *Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini*, indigne ferentes aliquos sic alloquitur: *Nunquam legistis, quia Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* 23? nunquamne illud: *Propter inimicos tuos*? Hæc vero propter sacerdotum principes, et propter Phariseos scripta sunt: de iis namque dicitur, *inimicus, ultor*, et in præcedenti psalmo, *leo*. Quod autem maxime mirandum est talem inimicum et leonem, principem hujus sæculi, per infantes atque lactentes de medio sublato esse: quo peracto Deus ubique terrarum apud omnes mirabilis cum sit, insidias parat ut supplantet et in peccatum

Qua ratione autem nomen Domini, olim nemini notum, admirabile evaserit, declarat in sequentibus his verbis, *quoniam elevata est magnificentia tua super cælos*: atque tertium illud superadditum, *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, aliquam sane habet affinitatem cum illo, *synagoga populorum circumdabit te*. Docet enim novam synagogam, quæ Deum circumdabat post ejus in altum assumptionem, ex infantibus, animo scilicet et lactentibus, collectam: atque ita vocat populos in Christo regeneratos. Nam postquam in altum ascendit, post ingressum stium in cælum, Dominus, qui per prophetiam enuntiatur, adscivit sibi populorum synagogam, in terra ex infantibus et lactentibus paratam.

VERS. 4, 5. *Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas quæ tu fundasti. Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?* Etiam si, inquit, mirabilia sunt opificia tua, cælum et quæ in eo sunt, quæ tu fundasti ut per omne sæculum consisterent; nam

22 Psal. LXXXIII, 2, 3. 23 ibid. 4. 24 Matth. XXI, 9. 25 ibid. 16.

(1) Forte ἄδην.

Α τρόπον πολλά θυσιαστήρια καὶ σκηνώματα θεσπιζονται καὶ αὐλαί, κατὰ τὸ, Ὡς ἀραρητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! ἐπιποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· μεθ' ἃ ἐπάγει· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων.

Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ δρομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος ρηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν. Οὐ πάλαι θαυμαστὸν ἐν πάσῃ τῇ γῆ· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν ἐγένετο, ὅτε καὶ συναγωγὴ λαῶν ἐκύκλωσεν αὐτόν· συμφώνως τῷ νῦν βῆθέντι· Ἐκ στόματος ρηπίων, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν γὰρ νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν μετὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάληψιν αὐτοῦ ἐκ νηπίων διδάσκει συνεστάναι ψυχῶν διὰ τὴν ἀναγέννησιν τὴν ἐν τῷ Χριστῷ πανταχοῦ συστάσαν τῆς οἰκουμένης μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν αὐτοῦ. Διδὸν καὶ βοῶντων αὐτῷ τῶν παιδῶν, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν δρόματι Κυρίου, ἀνακατοῦσά φησιν· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε, ὅτι Ἐκ στόματος ρηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; καὶ μήποτε τό· Ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς λέγεται καὶ Φαρισαίους· ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητὴς ὁ λέων εἰρημένος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Τὸ οὖν μέγιστον θαῦμα, ὅτι ὁ τοσοῦτος, ἐχθρὸς τε καὶ λέων, ὁ ἀρχὼν τοῦ αἰῶνος τούτου, διὰ νηπίων καὶ θηλαζόντων καθήρτηται· μεθ' ὃ πανταχοῦ Θεὸς ἐν πᾶσι θαυμάζεται. Ἐχθρὸς δὲ ὢν ἐνεδρεῦει πρὸς ἀμαρτίαν ὑποσκολλίζων, καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας μετὰ ταῦτα κολάζει.

prædicatur, qui princeps hujus sæculi, inimicus dejiciat; tum peccatores supplicio afflicti.

Καὶ πῶς ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὸ πάλαι μὴδὲν γινωσκόμενον ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ θαυμαστὸν κατέστη, διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον δὲ τρίτον ἐν τῷ, Ἐκ στόματος ρηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, ἔχει ἂν συμφωνίαν πρὸς τό· Συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε. Τὸ γὰρ νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν τῶν κυκλούντων τὸν Θεὸν μετὰ τὴν εἰς ὕψος ἀνάληψιν αὐτοῦ ἐκ νηπίων ψυχῆς καὶ θηλαζόντων συνεστάναι διδάσκει· οὕτω καλῶν τοὺς ἀναγεννωμένους ἐν Χριστῷ λαούς. Εἰς ὕψος γὰρ ἀναβάς μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν (1) κάθοδον, ὁ διὰ τῆς προφητείας παριστώμενος Κύριος κατηρτίσατο ἑαυτῷ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν τῶν λαῶν συναγωγὴν, ἐκ νηπίων καὶ θηλαζόντων αὐτὴν συστησάμενος.

Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας ὃ σὺ ἐθεμελίωσας. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμητήσκη αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπηται αὐτόν; Εἰ καὶ θαυμαστά σου, φησὶ, δημιουργήματα οὐρανοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἄπερ ἤδρασας δι' ὄλου τοῦ αἰῶνος ἐστάναι· ἔστησθ

γὰρ αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καθά φησιν ἐν ἑτέροις, **A** καὶ πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται· οὐ μὴν σοι μεγάλα πρὸς ὑπαρξιν, ἀλλὰ βραχείας δυνάμεως δακτύλους ἀναλογούσης· οὕτω γὰρ τὰς μικρὰς δυνάμεις ἐκάλει τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἡδρασμένα μένει· ἄνθρωπον δὲ τὸν καθ' ἓνα παρερχόμενον ἐκπέπληγμαί θεωρῶν, ὅπως καὶ μέμνησαι τούτου, καὶ προνοῆ· ὅπερ οὐκ ἂν ὑπῆρξεν εἰ μικρόν τι καὶ φθαρτὸν ἐτύγγανε ζῶν· οὕτω δὲ τίμιον ὡς ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων ὕμνον αὐτῷ κατηρεῖσθαι. Εἰ καὶ σμικρὸς τοῖνον κατὰ τὸ σῶμα· ἀλλὰ κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα τετίμηται· ὥστε διὰ τούτου θαυμαστόν σου καταστῆναι τὸ ὄνομα ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

Ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον Πνεῦμα καὶ εὐχεταὶ τοῦ **B** θαυμασμοῦ λέγων· Οὐρανοὺς μὲν ὄρω τοὺς τὸν σύμπαντα κόσμον περιέχοντας· ὄρω δὲ καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, καὶ ταῦτα πάντα γνωρίζω τῇ φύσει ὄντα μέγала καὶ θαυμαστά τῆς ὅλης δημιουργίας μέρη· ἀλλ' ὁμως, καίπερ ὄντα τοιαῦτα, οἶδα, ὅτι βραχύτατα τῶν ἁν ἔργων τυγχάνει. Ἔργα γὰρ ἐστὶ ταῦτα τῶν ὁν δακτύλων· οὐχὶ δὲ χειρῶν, οὐδὲ μεγάλης τινὸς δυνάμεως· ἀλλ', ὡς ἂν εἴποι τις, ἄκρων δακτύλων, τροπικῶς οὕτως τῶν δυνάμεων ὀνομαζομένων τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν τὰ αἰσθητὰ καὶ ὁρώμενα δημιουργήματα συνεστήσατο.

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους, **C** δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν. Καὶ μὴν ἑτέρως δόξῃ καὶ τιμῇ τὸν ἄνθρωπον ἐστεφάνωσεν ὁ Θεός, ἐπὶ μόνου τοῦ ἀνθρώπου φήσας· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ διαφέρως τοῖς ἁγίοις ἀνθρώποις ἐπιφανείς, καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ δυνάμεως οὐρανοῦ μεταδούς, ὡς τὸ μέλλον εἰδέναι, καὶ νόσους ἐλαύνειν, καὶ νεκροὺς ἀνίσταῖν· καὶ τὸ μέγιστον ἀπάντων, τῆ τοῦ Μονογενοῦς τιμῆσας αὐτόν παρουσίᾳ.

Δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. **D** Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόσβατα καὶ βόας πάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίπους θαλασσοῦν. Τῇ γὰρ λογικῇ φύσει, ὡς ἂν ὠμωμένη Θεῷ, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ δύναμιν ἔδωκῆσατο. Ὁ ἄνθρωπος, τῆς θεϊκῆς εἰκόνης λαβὼν, καὶ βασιλεὺς ἀπάντων ἐστὶν ὁ Θεός, οὕτως ἄκρων κατέστη τῶν ἐπι γῆς. Εἰ δὲ καθολικῶς εἰρηται· Καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· λέγει δὲ ἄλλαχού· Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί, ὁ ἄλλος ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς κατέστησεν αὐτόν. Καὶ μήποτε ἀποβρῆτως τὴν ἐν οὐρανῷ διατριβὴν σημαίνει, τῶν ἀπὸ γῆς ἐκεῖσε μεθισταμένων, ὅτε μέλλουσι βασιλείαν κληρονομεῖν οὐρανῶν ὡς ἐπήγγελται. Λέγει δὲ ὁ Παῦλος· Κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Ὁδὴ καὶ τὸ, Πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, νοητέον νῦν μὲν τὰ ζῶα· ἐπειδὴ δὲ καὶ βίος

statuit ea in æternum, ut alio loco dicit⁸⁷, præceptum posuit et non præteribit: non tamen magna tibi reputantur, sed ceu exigua virtute digitis concinnata, sic enim minores Dei virtutes nuncupat. Et hæc quidem fundata ac firma permanent; at hominem, singulatim omnia percurrens, non sine stupore contemplor, quo pacto scilicet illius meminere, atque ipsius curam habeas, quod utique non faceres, si parvum et corruptibile animal esset; sed tanto honore dignus est, ut ex ore infantium et lactentium hymnis celebretur. Etiam si igitur corpore parvus sit, secundum animam ad similitudinem Dei factam honoratur, ita ut per ipsum admirabile sit nomen tuum in universa terra.

Admiratur Spiritus divinus, et in ipsa admiratione gloriatur, dicens: Cælos quidem video qui totum mundum circumplectuntur; video item lunam et stellas, et plane nosco hæc omnia magnas mirabilesque universi opificii partes esse: attamen etsi talia sunt, novi ea minima operum tuorum esse. Hæc itaque sunt digitorum tuorum opera; non vero manuum, neque magnæ cujusdam potentie tuæ; sed, ut ita dicam, extremorum digitorum: ita videlicet tropice vocantur virtutes Dei, quibus sensibilia visibiliaque opera constituit.

VERS. 6. *Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum.* Et sane alia ratione hominem gloria et honore coronavit Deus; de solo quippe homine dixit: *Faciámus hominem ad imaginem et similitudinem nostram⁸⁸*. Diversoque modo sanctis hominibus apparuit, Spiritumque sanctum ac cœlestem potestatem indidit, ut futura prænoscerent, morbos pellerent, mortuos suscitarent: et quod omnium præstantissimum, hominem Unigeniti sui adventu honoravit.

VERS. 7-9. *Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres cæli et pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Rationabili enim nature, utpote ad similitudinem Dei factæ, dominatum potestatemque in omnia tribuit. Homo sane Dei imaginem accepit, ac ut rex omnium Deus est, sic ipse princeps terrenarum omnium rerum constitutus est. Quod si generatim hæc posita sunt, *Et constituisti eum super opera manuum tuarum: cum alibi dicatur, Et opera manuum tuarum sunt cæli⁸⁹*, hinc consequitur, etiam super cælos constitutum a Deo fuisse. Ac nunquam eorum qui ad supernas sedes transferentur, habitationem in cælo futuram occulte commemorat, ubi promissum sibi cœlorum regnum possessuri sunt; ait enim Paulus: *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi⁹⁰*. Sic illud, Omnia subjecit sub pedibus ejus, jam intelligendum de animalibus: at quia hominibus in cælo par angelicæ vita reposita est, cum il-

⁸⁷ Psal. viii, 45. ⁸⁸ Genes. i, 26. ⁸⁹ Psal. ci, 26. ⁹⁰ Rom. viii, 17.

lic constitutus fuerit super opera manuum ejus, **A** cœlos et omnia quæ in eis sunt contemplantur. Beatus autem Paulus hoc de Salvatore accepit, utpote quod ipsi in futuro sæculo obventurum sit. Quapropter ait illi Pater : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁹¹.

PSALMUS DAVID IX.

1. *In finem pro occultis Filii.*

Multa erant quæ ipse occulte peregerat, generatio scilicet ex Virgine secundum carnem per Spiritum sanctum, stupendæ illæ virtutes quibus mirabilia edebat, mors ejus et descensus in infernum, ac resurrectio ex mortuis. Hæc, inquam, omnia latenter ab ipso perpetrata. Nam hæc principibus hujus mundi abscondita voluit. De his porro occultis ait Propheta :

Vers. 2. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua.* Similia ipse ait in Evangeliiis ⁹² : *Confitebor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* In psalmo quoque de occultis gratias agit, et post gratiarum actionem, quam pro salute nostra edidit, nos de mirabilibus Patris sui edoctrum se, de ipsa Patris contemplatione exsultans, pollicetur. Sane utpote Filio inerat ipsi cognitio nominis quod deitati Patris sui, nulla voce nulloque nomine explicandæ, competebat. Hæc maxime, inquit, faciam postquam inimicam vitæ mortem vicero, de qua dicitur : *Novissima inimica destruetur mors* ⁹³. Nam retror- **C** sionem convertetur, id est, in pristinam suam conditionem, qua non exsistebat : *Deus enim mortem non fecit* ⁹⁴, sed *invidia diaboli mors intravit in mundum* ⁹⁵. Quæ cum evenerint, reliqui etiam omnes verbi tui inimici, infirmi evadent ac in perniciem ibunt.

Vers. 9. *Et ipse judicabit orbem terræ in justitia, judicabit populos in æquitate.* Si ii qui in mundo versantur, non similia opera edidissent, judicium Dei justum non esset ; qui pari ratione peccatores supplicio, justos gloria afficit. *Judicabit populos in æquitate.* Orbem terræ vocat Ecclesiam, quæ inhabitatur a Patre, Filio et Spiritu sancto, juxta illud : *Ego et Pater ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁹⁶. Populos autem appellat cæteros omnes qui extra Ecclesiam versantur, aut qui ex circumcissione sunt. *Quotquot enim in lege peccaverunt, per legem judicabuntur ; qui vero sine lege transgressi sunt, sine lege peribunt* ⁹⁷.

Vers. 10, 11. *Et factus est Dominus refugium pauperi, adjutor in opportunitatibus, in tribulatione. Et sperent in te qui noverunt nomen tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te, Domine. Cui pauperi judex refugium factus est, nisi in primo vitæ curri-*

⁹¹ Psal. cix. 1. ⁹² Matth. xi. 25. ⁹³ I Cor. xv. 26. ⁹⁴ Sap. i. 13. ⁹⁵ Sap. ii. 24. ⁹⁶ Joan. xiv. 25. ⁹⁷ Rom. ii. 12.

(1) *Ἐτέρ.* Forte *εἰρ.* Edit.

ἰσαγγελος ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἐν οὐρανῷ, ἐκεῖ καταστάς ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, θεωρῶς οὐρανῶν ἔσται καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξέλαβεν, ἐν αἰῶνι τῷ μέλλοντι γνησόμενον. Διὸ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Πατὴρ· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ Θ'.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ.

Πολλὰ δὲ ἦν αὐτῷ τὰ κρυφίως πεπραγμένα ἢ τε ἐκ Παρθένου διὰ Πνεύματος ἁγίου κατὰ σάρκα γέννησις, αἱ τε παράδοξοι καὶ θαυματουργοὶ δυνάμεις, ὅ τε θάνατος αὐτὸς καὶ ἡ εἰς ἕξου κάθοδος καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσις. Ταῦτα γὰρ αὐτῷ πάντα κρυφίως πέπρακται. Ἀπέκρυψε γὰρ αὐτὰ καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ κόσμου τούτου. Ὑπὲρ δὲ τούτων τῶν κρυφίων ὁ Προφήτης λέγει :

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Τοιαῦτα καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις φησίν· *Ἐξομολογήσομαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας ταῦτα νηπιόις.* Καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ γὰρ περὶ τῶν κρυφίων εὐχαριστεῖ. Μετὰ δὲ τὴν εὐχαριστίαν, ἣν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐποιήσατο σωτηρίας, περὶ τῶν θαυμασίων τοῦ Πατρὸς διδάξειν ἡμᾶς ἐπαγγέλλεται τῇ τοῦ Πατρὸς ἐναγαλλόμενος θέῳ. Ὡς δὲ Υἱὸς καὶ ἡ γνῶσις παρῆν τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος τοῦ ἀρρήτου καὶ ἀκατονομάστου Πατρὸς. Ταῦτα δὲ μάλιστα, φησὶ, ποιήσω τὸν τῆς ζωῆς νικήσας ἐχθρὸν θάνατον, περὶ οὗ λέλεκται· *Ἐσχατος ἐχθρὸς καταργησεται ὁ θάνατος.* Ἀποστραφήσεται γὰρ εἰς τὰ ὅπισω, τουτέστι τὴν πρόστην αὐτοῦ καταστάσιν, ὅτε μὴ ὑφεσθήκει. Ὁ γὰρ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· *φθῶν δὲ διαβόλου θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον*· οὗ δὲ γεγονότος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐχθροὶ τοῦ λόγου σου καὶ πολέμιοι ἀσθενήσαντες ἀπολοῦνται.

Καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. Εἰ οἱ ἐν τῇ οἰκουμένῃ οὐκ ἐν ὁμοίῳ εἰσὶν ἔργῳ, οὐκ ἂν εἶεν (1) δικαιοσύνη ἢ κρίσις τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως τοὺς ἀμαρτάνοντας κολάζει, ἢ τοὺς δικαίους δοξάζει. *Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι.* Οἰκουμένην μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις οἰκεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα*· λαοὺς δὲ τοὺς λοιποὺς παρὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ τοὺς ἐκ περιτομῆς. *Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται, τῶν ἀνόμων ἀμαρτανόντων ἀνόμως ἀπολλυμένων.*

Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει. Καὶ ἐλπίζετωσαν ἐπὶ σὲ οἱ γινώσκοντες τὸ δρομὰ σου, ὅτι σὺ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητούντάς σε, Κύριε. Ποῶν δὲ πένητι καταφυγὴ γέγονεν ὁ κριτὴς, ἀλλ' ἢ τῷ

κατὰ τὸν πρῶτον βίον τὴν στενὴν ὡδευκτί καὶ τεθλιμμένην, καὶ τῷ μακαρίζομένῳ πτωχῷ, δηλονότι τῷ πνεύματι; Τοῦτο δὲ μαθόντες οἱ γινώσκοντες τὸ ὄνομά σου, καὶ ὅτι ἐν τῷ τῆς δικαιοκρισίας καιρῷ τοῦς ἐκζητοῦντάς σε νῦν οὐκ ἐγκαταλείψεις, ἐντεῦθεν ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ πάντα διὰ τὰς ἀμοιβὰς ὑπομένοντες. *

Ἀγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου, ἐνεπαγήσαν ἔθνη ἐν διαθορᾷ ἧ ἐποίησαν. Ἐν παρῖδι ταύτῃ ἧ ἐκρυψάν συνελήφθη ὁ ποῦς αὐτῶν. Γινώσκεται Κύριος κρίματα ποιῶν. Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός. Ἡδὴ διαψάλματος. Ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐσεβέσιν ἐπιβουλεύσαντες, ἐαυτοὺς περιέπειραν ἀπωλεῖζ. Τότε καὶ γνωσθήσεται δικαίη κρίσις χρώμενος ὁ Θεός. Ἡδὲ δὲ διαψάλματος ὡς ἂν μεταβολῆς γεγενημένης ἦτοι μέλους κατὰ τὴν Ἑβραϊδα φωνὴν, ἢ μελωδίας, ἢ καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς τῶν λελεγμένων ἐφ' ἕτερον νοῦν μεταβαλλόντων τὸν λόγον.

Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθασόμενα τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἀναισθητοῦσι, ἀλλ' ἤξει τῆς κρίσεως ὁ καιρός. Θεοῦ δὲ ἄνθρωπος, κἂν δοκῇ καταπεφρονῆσθαι παρὰ Θεοῦ, τῷ παρὰ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνήκεστα πᾶσχειν ἄλλ' οὐ παραδέδοται λήθη. Οὐ γὰρ εἰς τὸ τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι. Ἐξει δὲ καρπὸν καὶ τέλος ἀγαθὸν διὰ τὴν ἐν τοῖς παρούσιν ὑπομονήν.

Ἀράστηθι, Κύριε, μὴ κραταιούσθω ἄνθρωπος, κριθήτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου. Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ' αὐτούς· γνώτωσαν ἔθνη, ὅτι ἄνθρωποι εἰσι. Διεγείρει τὸν Θεὸν ὡς τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ πλοῦτος τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μακροθυμίας, ἀναβολὴν μὲν ἐμποιοῦσης αὐτῷ, ἐπιτριβὴν δὲ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνθρώποις. Εὐξάμενος δὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κριθῆναι τὰ ἔθνη, νῦν ἀκολουθῶς πρὸ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀξιοὶ δοθῆναι τοῖς ἔθνεσι νομοθέτην, ἵνα μάθωσιν, ὡς εἰσὶν ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ ἄλογα ζῶα ὅτι γὰρ ἀλόγοις δίδοται νόμος. Οὐκ ἂν δὲ λέγοι Μωϋσῆν τὸν ἐξ ἀνθρώπων πάλαι γεγενημένον, οὐδὲ νόμον τὸν μόνους τεθέντα τοῖς Ἰουδαίοις ἄλλ' οὐδὲ προσδοκᾶν ἕτερον εἶναι, τὸ διὰ πάσης ἐλθεῖν τῆς οἰκουμένης τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν νόμον. Χριστὸς γὰρ ὁ νομοθέτης, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα κεκράτηκε τῶν ἐθνῶν. Περὶ οὗ διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Πατήρ· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἐρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Κρίσει τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγᾶσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλλαμον συντεθλασμένον οὐ συντριβῆσει, καὶ λίθον τυφρόμενον οὐ σέσει. Ἄλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσει. Ἀγαλάμψει, καὶ οὐ θρηνουθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσει, καὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν (1). Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί, Καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν, ἐξέδωκαν.

⁹⁸ Isa. XLII, 1-4.

(1) In Hebraico legitur וְיִתְיַצֵּב עִימָם כְּרִיבָה, id est ut Vulgata interpretatur, *Et in legem ejus insula exspectabunt.*

culo, in angusta et arcta via incesserit; necnon mendico et pauperi, spiritu scilicet, qui beatus prædicatur? Hoc cum edidicerint qui noverunt nomen tuum, gnari quoque te justii judicii tempore non relicturum eos qui nunc quærunt te; inde bene sperent in te, patientiam in omnibus habentes ob paratam retributionem.

VERS. 16, 17. *Exsultabimus in salutari tuo, infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur Dominus judicicia faciens. In operibus manuum suarum comprehensus est peccator. Canticum diapsalmatis.* Imo vero dum piis hominibus insidias struerent, sese in perniciem et interitum conjece-runt. Tunc autem cognoscetur Deus justo judicio usus. Canticum diapsalmatis dicitur, ut facta mutatione, sive metri, secundum Hebraicam vocem, sive melodiæ, sive verborum sententia in aliam significationem translata.

VERS. 18. *Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliviscuntur Deum.* Etiamsi jam nullo sensu moventur, at vehiet judicii tempus. Interim homo Dei, etsi videatur ab ipso Deo negligi, dum intolerandis a peccatoribus afficitur malis, nequaquam in oblivionem venit. Non enim usque in finem pauper spiritu a Deo negligendus; sed ob præsentem patientiam, et fructum suum et bonum finem consequetur.

VERS. 20, 21. *Exsurge, Domine, non confortetur homo, judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue, Domine, legislatorem super eos: sciant gentes quoniam homines sunt.* Deum excitat, ut qui tolerantia sua, atque vi clementiæ et patientiæ, sibi quidem ærumnarum diurnitatem, impiis vero hominibus vexandi tempus tribuat. Postquam autem precatus est, ut judicentur gentes in conspectu Dei, jam rogat ut ante futurum judicium gentibus legislator constituatur, ut discant se homines, non bruta animalia, esse: nam brutis animalibus lex minime datur. Cæterum non hic de Moyse agit, qui jam olim de medio hominum sublatus fuerat; neque de lege quæ solis Judæis data fuerat, neque vult aliam expectari legem, ut Novi Testamenti lex totum orbem pervadat. Christus enim legislator, Evangelii-que prædicatio in gentibus obtinuit. De quo per prophetam ait Pater: *Ecce puer meus, quem elegi, electus meus; complacuit sibi in illo anima mea. Judicium gentibus proferet. Non contendet, neque clamabit, neque audietur vox ejus. Calamum quassatum non conteret, et limum fumigans non exstinguet; sed in veritate educet judicium. Resplendet et non collidetur, donec ponat in terra judicium, et in nomen ejus gentes sperabunt*⁹⁸. Hebraicum autem et reliqui omnes interpretes ediderunt: *Et in legem ejus gentes sperabunt.*

PSALMUS X SECUNDUM HEBRÆOS.

VERS. 1, 2. *Ut quid, Domine, recessisti longe, A despicis in opportunitatibus, in tribulatione? Dum superbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in consiliis quibus cogitant. An quia Deus est, secundum Apostolum, qui comprehendit sapientes in astutia sua, idipsum jam fieri postulat? Multi enim cum videant se, etsi in impietatibus plurimis versantes, prospere agere, ac in calamitates incidere nullas, sese beatos et laude dignos arbitrantur. At tum ipsi, tum improbitatis æmuli, ingenti afficiuntur detrimento.*

VERS. 3-5. *Quoniam laudatur peccator in desiderii animæ suæ, et iniquus benedicitur. Exacerbavit Dominum peccator: secundum multitudinem iræ suæ non quæret. Non est Deus in conspectu ejus, inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore. Auferruntur judicia tua a facie ejus, omnium inimicorum suorum dominabitur. Præsentem impiorum conditionem insectatur, ut futuri judicii necessitatem comprobet. Illud porro, exacerbavit, Aquila, traduxit, interpretatus est. Sermones quippe de futuro Dei judicio ipsi revera traducunt. Dum vero quis in peccatis perseverat, is impeditur quominus quærat Deum, ac vim iræ magnam sibi comparat. Quamobrem ne nimio labore et anxietate notitias Dei naturales expetieris, dum vitæ tuæ viæ inquinatæ sunt: idque ea maxime de causa, quod judicia Dei non animo reputes, cum maxime concessus tibi dominatus fuerit in omnes inimicos tuos.*

VERS. 7. *Cujus maledictione os plenum est et amaritudine et dolo; sub lingua ejus labor et dolor. Si quidem heterodoxorum os maledictione repletur, utpote qui Creatorem conviciis incessant, quod itidem maledici faciunt: os item iracundorum amaritudine, dolosorum dolo, plenum est.*

VERS. 8. *Sedet in insidiis cum divitiis in occultis, ut interficiat innocentem. Dum autem id agit, seipsum decipit, quasi scilicet nihil videat Deus.*

VERS. 11. *Dixit enim in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciem suam ne videat in finem. Hæc omnia agit impius adversus Dei pauperes, sibi que ipse ludificatur, dum suis sibi cogitationibus confugit non esse Deum inspectorem.*

VERS. 12-15. *Exsurge, Domine Deus meus, exaltetur manus tua, ne obliviscaris pauperum tuorum in finem. Vides quoniam tu laborem et dolorem consideras, ut, tradas eos in manus tuas. Tibi derelictus est pauper, orphano tu eras adjutor. Contere brachium peccatoris et maligni: quæretur peccatum ejus, et non invenietur. Dei tolerantiam excitat ad judicium de impiis ferendum. Per manum autem exaltatam, vim judicalem significat. Dum enim ipsa impios non ulciscitur, ceu victa videri potest. Quando vero unicuique reddit quod æquum est, exaltari dicitur, nemoque ipsam effugere valet.*

(4) *Τετιμωρῆσθαι. Pro τετιμωρῆσθαι, ὡτ et alibi. Εδῖτ.*

Ἰρατὶ, Κύριε, ἀπέστηκας μακρόθεν, ὑπερορῶς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει; Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρρίζεται ὁ πτωχός· συλλαμβάνονται ἐν διαβουλοῖς οἱς διαλογίζονται. Ἡ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ὁ δρασαύμενός ἐστι τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τοῦτο αὐτὸ ἤδη γενέσθαι παρακαλεῖ; Ἐπὶ πολλαῖς γὰρ ἀσεβείαις ὀρώντες αὐτοὺς οἱ πολλοὶ εὐθυνομένους τε καὶ μηδὲν λυπηρῶ περιπίπτοντας, μαχαρίους αὐτοὺς ἡγούνται καὶ ἐπαίνων ἀξίους. Κάκεινοι τοι μεγάλα βλάπτονται καὶ οἱ ζηλωταὶ τῆς κακίας γενόμενοι.

Ὅτι ἐπαινεῖται ὁ ἀμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται. Παρώξυνε τὸν Κύριον ὁ ἀμαρτωλός· κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐκ ἐκζητήσει. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἐνώπιον αὐτοῦ, βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. Ἀρταναρεῖται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει. Τῇ παρουσίᾳ τῶν ἀσεβῶν ἐπεξέρχεται καταστάσει, τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἀναγκαίαν δεῖξαι βουλόμενος. Τὸ δὲ παρώξυνε, διέσυρρεν Ἀκύλας ἡρμήνευσε. Τοὺς περὶ Θεοῦ γὰρ κρίσεως λόγους ἀληθῶς διασύρουσιν. Ἐπιμένουν δέ τις ἀμαρτίας, πρὸς τὸ Θεὸν ζητεῖν ἐμποδίζεται, συνάγων ἑαυτῷ πλῆθος ὀργῆς. Διὸ μὴ ζῆτει καὶ τὰς περὶ Θεοῦ φυσικὰς ἐννοίας περικοπτόμενος, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς ἀκαθάρτους ἔχων· τούτου γε χάριν διὰ παντὸς καὶ τοῦ Θεοῦ τὰ κρίματα μὴ λαμβάνων εἰς νοῦν, ἐν τῷ συγχωρεῖσθαι μάλιστα κατακυριεύσαι τῶν ἐχθρῶν.

Οὐ ἀρᾶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου, ὑπὸ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ κόπος καὶ πότος. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων τὸ στόμα ἀρᾶς γέμει, κακολογούντων τὸν Δημιουργόν, καὶ τῶν λοιδορῶν· πικρίας δὲ τῶν θυμικῶν, δόλου τῶν δολίων.

Ἐγκάθηται ἐν ἑδρᾷ μετὰ πλουσίων ἐν ἀποκρύφους, τοῦ ἀποκτεῖναι ἀθῶων. Καὶ ταῦτα πράττει παραλογίζόμενος ἑαυτὸν, ὡς οὐχ ὀρώντος Θεοῦ.

Ἐἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐπιλέησται ὁ Θεός, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰδεῖν εἰς τέλος. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἀσεβὴς κατὰ τῶν πενήτων τοῦ Θεοῦ διαπραττέται, ἑαυτὸν ἀπατῶν καὶ τοῖς ἑαυτοῦ λογισμοῖς μὴ εἶναι Θεὸν ἔφορον διανοῦμενος.

Ἀράσθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ὑψωθήτω ἡ χεὶρ σου, μὴ ἐπιλάθῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος. Βλέπεις, διὸ οὐ πόρον καὶ θυμὸν κατηνοεῖς, τοῦ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς χεῖράς σου. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός, ὀργανῶν σὺ ἦσθα βοηθός. Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ πορηροῦ· ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ. Οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν κρίσιν δι-εγείρει λοιπὸν τὴν ἀνοχὴν τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ χεὶρ ὑψομένη δύναμιν ἐδήλωσε κριτικὴν. Ἐν ὅσῳ γὰρ αὐτὴ μὴ τιμωρεῖται τοὺς ἀσεβεῖς, τετιμωρεῖσθαι (†) δοκεῖ· ἀποδίδουσα δὲ ἐκάστη κατὰ τὸ δίκαιον, ὑψοῦσθαι λέ-

γεται, καὶ ταύτην οὐδεὶς ἀποδράσεται. Διὸ φησι· Τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς χεῖρά σου. Τοιγαροῦν ὁ σὸς πτωχὸς ἀκούσας τῶν σῶν λόγων φασκόντων· Μὴ θαντοὺς ἐκδικούντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Ἔμοι ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Ι.

Ἐπειδὴ καὶ τῷ Δαυὶδ εἰς τὸ τέλος γέγραπται· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τῷ νικοποιῷ, κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἐπιθίκιος τοῦ Δαυὶδ, φησεις, ὅτι καὶ ὁ Δαυὶδ μετὰ τὴν συμβάσαν αὐτῷ συμφορὰν ἔφασκε τὰ προκειμένα.

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρῆτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίου· Τελείου φωνῆ, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν δυναμένου, Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· Οὐ κατὰ τὸν ἀτελῆ τὸν φυγῆ μεταναστεύοντα τόπον ἐκ τόπου, καὶ περιφεύγοντα τοὺς διώκοντας. Καθὰ δὴ στρουθίον τοὺς θηρεύοντας, ὅς, κἂν διαφύγοι, λέγοι ἄν· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρῆσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων.

Ὅτι ἂ κατηρίσω καθέλιον· ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε· Κύριος ἐν γὰρ ἀγίῳ αὐτοῦ, Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πέννητα ἀποβλέπονσι, τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ. Ὁ μόνος δίκαιος καὶ κριτὴς Θεὸς, τοὺς αὐτοῦ πολεμουμένους ὀρών, τί ἐποίησεν· Ἐν οὐρανῷ κατοικῶν καὶ βασιλείαν ἔχων ἀσάλευτον, οὐδὲν τῶν ἐπὶ γῆς παρορᾷ. Χαρίζεται δὲ τῷ πέννητι τῶν εὐεργετικῶν αὐτοῦ δυνάμεων τὴν ἐπισκοπὴν, ἃς φησιν ὀφθαλμούς· ὥστε οὖν βλέφαρα τὴν κριτικὴν αὐτοῦ καὶ πάντα διακρίνουσαν πρόνοιαν. Διὰ δικαιοσύνην δὲ κρίνει καὶ τοὺς δίκαιους, μὴ τι καὶ αὐτὸς πεπλημμέληται.

Ἐπιβρέξει ἐπὶ ἀμυρωτοὺς παγίδας, πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγίδος ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. Τὰς ἐπιπόνους καλᾶσεις πολλαχῆ θελοῖ τὸ ποτήριον, ὡς ἐν Ἡσαΐα· Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἱερουσαλήμ, ἢ πιούσα τὸ ποτήριον εἰσπτώσεως (1), τὸ κόρδον τοῦ θυμοῦ. Λέγει δὲ καὶ τῷ Ἰερεμίᾳ Θεός· Λάβε τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου ἐκ χειρὸς μου, καὶ ποτίσεις αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς οὓς ἐγὼ ἀποστελῶ σε. Ὅποιον τὸ προκειμένον ποτήριον, οὐ τὸ πλήρωμα πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγίδος· οὐδὲ σύμβολα τὰ κατὰ Σοδόμων ἐπενεχθέντα. Δηλοῖ δὲ τὸ πῦρ τὴν διακαύσεως ἀπειλήν, τὸ δὲ θεῖον τὴν διεγείρουσαν ἐτι μᾶλλον τὸ πῦρ ἀφορμὴν, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς καταγίδος, πειρασμοῦ συστροφὴν. Εἰρηται γὰρ ἐν Ἡσαΐα· Ὡς καταγίς δι' ἐρήμου διέλθοι ἐρχομένη ἐγγύς· φοβερόν τὸ ὄραμα καὶ σκληρόν ἀνηγγέλη μοι. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς εὐσεβέσι ποτήριον τὸ μεθύσκον ὡς κράτιστον, περὶ οὗ τάχα κἀκεῖνο λέλεκται· Κύριος ἢ μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου. Καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν τὸ μὲν φυγεῖν, τὸ δὲ ἀιρήσασθαι.

¹ Rom. xii, 19. ² Rom. viii, 35. ³ Psal. cxxiii, 7. ⁴ Isa. li, 17. ⁵ Jer. xxv, 15. ⁶ Isa. xxi, 1, 2. ⁷ Psal. xv, 5.

(1) Εἰσπτώσεως. Forte ἐκπτώσεως. LXX, πτώσεως. EDIT.

Quamobrem ait tradendum esse impium in manus suas. Enimvero pauper ille tuus hæc verba abs te prolata audivit : Non vosmetipsos defendentes, charissimi ; sed date locum iræ : Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus ¹.

4. IN FINEM PSALMUS DAVID X.

Quandoquidem Davidi in finem, inscriptus est ; et juxta Aquilam, victori ; juxta Symmachum, triumphalis Davidis : probe inferas, Davidem isthæc post illatam sibi calamitatem pronuntiasse.

VERS. 2. In Domino confido : quomodo dicitis animæ meæ : Transmiga in montes sicut passer ? Hæc viri perfecti vox est, qui secundum Apostolum dicere valeat : Quis nos separabit a charitate Dei ¹ ? Non more imperfecti hominis, qui persecutibus ut se proripiat, de loco in locum transmigrat. Qui si, ut passer venatores, effugere valeat, jure dixerit : Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium ².

VERS. 4-6. Quoniam quæ perfecisti destruxerunt, justus autem quid fecit ? Dominus in templo sancto suo, Dominus in cælo sedes ejus. Oculi ejus in pauperem respiciunt, palpebræ ejus interrogant filios hominum. Dominus interrogat justum et impium, etc. Deus qui solus justus et judex est, cum suos oppugnari cerneret, quid fecit ? Is sane etsi in cælo habitet, ac firmum immobileque regnum obtineat, nullam terrenarum rerum negligit. Pauperi autem id gratiæ confert, ut beneficarum virtutum suarum inspectione servetur : quas virtutes, oculos nuncupat ; qua item ratione palpebræ ejus significant judicalem illius providentiam qua omnia dijudicat. Propter justitiam autem suam vel ipsum justum judicabit, ne et ipse quoque in peccatum incidit.

VERS. 7. Pluet super peccatores laqueos, ignis et sulphur et spiritus procellarum, pars calicis eorum. Calix graviora plerumque supplicia significat, ut in Isaia : Exsurge, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem ruinæ, poculum iræ ³. Jeremiæ quoque dicit Deus : Sume vinum non dilutum de manu mea, et potabis ex eo omnes gentes, ad quas ego mittam te ⁴. Qualis est calix de quo jam agitur, cujus plenitudo ignis et sulphur et spiritus procellarum ; cujus sane symbola ea ipsa sunt quæ contra Sodoma immissa fuere. Indicat porro ignis incendii ac adustionis minas : sulphur, ignis fomentum, quo plus exardescit ; spiritus procellarum, tentationis conversionem. In Isaia namque dicitur : Sicut procella per desertum pertransierit, prope accedens : terribilis visio et dura nuntiata mihi est ⁵. Piis quoque hominibus calix inebrians quam potentissimus, de quo fortasse dicitur : Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei ⁶. Ac per recte facta vitandus ille, hic amplectendus est.

VERS. 8. *Quoniam justus Dominus, et justitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus.* Nam utpote justus pauperem respicit, peccatores corripit. Natura autem sua, non participatione justus est. Ceterum cum ita se habeat, justitias, quæ in multis probis viris reperiuntur, diligit, ac cujusque propositum approbat. Singulis sane judiciis quædam justitia inest: multa autem sunt judicia Dei, de quibus scriptum est: *Judicia Domini vera, justificata in semetipsa*⁷. Multæ igitur justitiæ sunt. Æquitatem quoque videt, videlicet sanam verbi sententiam et doctrinam: gaudet quippe de ejus cultoribus, etiamsi videat eos conviciis et maledictis impetitos. Nunquam autem plures æquitates, perinde atque justitiæ in judiciis multæ, habentur. Vultus vero ejus ideo æquitatem videt, quia ipsam approbat. Nam Deus præsens esse deprehenditur, cum providentiæ operibus, tum effectu judiciorum.

PSALMUS DAVID XI.

1. *In finem, pro octava.*

Ea ipsa est quæ psalmi sexti inscriptio (1). Diximus autem solvi legem Moysis, si puer ducatur in Sabbato [circumcidendus,] quando diem circumcisionis octavam in ipso cadere contingit: eademque vim et præstantiam habere diem Dominicam, quæ Domini resurrectione nobilitatur, estque a primo die, octava. Et ipsa quoque natura sua prima habetur, quia in eadem omnes animæ emundantur.

VERS. 2, 3. *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, et corde locuti sunt.* Totam illam sui temporis generationem criminatur: nam in sequentibus dicit: *Tu, Domine, servabis nos et custodies nos a generatione hac in æternam.* Talis enim est prior illa generatio, de qua Salvator hæc effatur: *Viri Ninivitarum surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt eam: et regina Austri*⁸, et cætera, et rursum: *Sic erit generationi nequam huic*⁹. Neque Injuria ipsam accuso, sit Propheta; sed quia nemo sanctus in illa, nemo verax. Quandoquidem igitur nullum mihi salutis auctorem invenio; tu mihi, Domine, talis esto. Arguit porro Judæorum incredulitatem, de quibus ait Moyses: *Filii, in quibus nulla fides*¹⁰. Quod autem vana locuti sint, insidias Salvatori struentes, atque dolose aggredientes illum, diserte testificatur Evangeliorum scriptura.

VERS. 4, 5. *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. Qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt: quis noster Dominus est? Dei enim, non autem hominis, erat eorum malignitatem superare*

⁷ Psal. xviii, 10. ⁸ Matth. xii, 41, 42. ⁹ ibid. 45. ¹⁰ Deut. xxxii, 20.

(1) Vide supra psal. vi.

Ἄ *Ὅτι δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν, εὐθύτητα εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.* Ὡς γὰρ δίκαιος ἐπιθλέπει μὲν τὸν πένητα, παιδεύει δὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· οὐσία δὲ δικαίος ἐστίν, οὐ μετοχή. Πλὴν καὶ οὕτως ἔχων ἀγαπᾷ τὰς ἐν τοῖς πολλοῖς δίκαιοις δικαιοσύνας, τὴν ἐκάστου πρόθεσιν ἀποδεχόμενος. Ἀλλὰ καὶ ἐκάστου κρίματός ἐστί τις δικαιοσύνη· πολλὰ δὲ τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν γέγραπται· *Τὰ κρίματα Κυρίου ἀληθινὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό.* Πολλὰ ἄρα καὶ αἱ δικαιοσύναι. Βλέπει δὲ καὶ εὐθύτητα, τὴν πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον γνώμην· χαίρει γὰρ ἐπὶ τοῖς ἔχουσι, καὶ ὀνειδιζομένους ὀρᾷ. Μήποτε δὲ ὡς πολλὰι δικαιοσύναι ἐπὶ τοῖς κρίμασιν, οὕτως εὐθύτητες. Διὰ δὲ τὸ ἀποδέχεσθαι τὴν εὐθύτητα, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὀρᾷ. Ἐπιφαίνεται γὰρ παρῶν ὁ Θεὸς τοῖς ἔργοις τῆς προνοίας καὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν κρίματιών.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΑ΄.

Εἰς τὸ τέλος περὶ τῆς ὀρθότητος.

Ἡ αὕτη ἐστὶ τῆ τοῦ ε' ἐπιγραφή. Ἐλέγομεν δὲ, ὡς καὶ τὸν νόμον λύει Μωϋσέως, εἰ ἀγοι βρέφος ἐν Σαββάτῳ, ἡμέραν ὀρθότητος τῆς περιτομῆς ἐν αὐτῇ γινόμενης. Τὴν ὁμοίαν ἔχειν ἐλέγομεν δύναμιν καὶ τὴν Κυριακῆν, τὴν ἀναστάσιμον οὖσαν τοῦ Κυρίου, καὶ τυγχάνουσαν ἀπὸ τῆς πρώτης ὀρθότητος, πρώτην δὲ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσαν· καθαρτικὴ γὰρ ἐστὶ πάσης ψυχῆς.

Σ *ῶσόν με, Κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὄσιος, ὅτι ὠλιγόθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. Μάταια ἐλάλησαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν. Διαβάλλει πᾶσαν τὴν καθ' ἑαυτὸν γενεάν· λέξει γὰρ καὶ προΐων· Σὺ, Κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα.* Τοιαύτη γὰρ ἡ προτέρα γενεὰ, περὶ ἧς ἔφη καὶ ὁ Σωτὴρ· *Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσομαι ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινούσιν αὐτήν· καὶ βασίλισσα Νότου, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν οὕτως· Ἔσται τῇ γενεᾷ τῇ ποιηρᾷ ταύτη. Οὐκ ἀδίκως δὲ ταύτης κατηγορῶ, φησὶν ὁ Προφήτης· ἀλλ' ὅτι μηδεὶς ὄσιος ἐν αὐτῇ, μηδεὶς ἀληθῆς. Ἐπεὶ οὖν μηδένα*

Δ *μοι σωτηρίας αἴτιον εὐρίσκω, αὐτὸς μοι, Κύριε, τοῦτο γενοῦ. Διελέγχει δὲ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, περὶ ὧν φησὶ καὶ Μωϋσῆς· Ἰδοὺ, οἷς οὐκ ἐστὶ πίστις ἐν αὐτοῖς.* Ὅτι δὲ μάταια ἐλάλουν ἐπιβουλεύοντες τῷ Σωτῆρι καὶ δόλιως αὐτῷ προσερχόμενοι, σαφῶς ἡ τῶν Εὐαγγελίων διδάσκει γραφή.

Ἐξολοθρευσαὶ Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσας μεγυλορήμονα. Τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγυλονοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἐστί· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστι; Θεοῦ γὰρ ἦν, οὐκ ἀνθρώπου, τῆς ἐκείνων περιγενέ-

σθαι κακίας, καὶ σβῆσαι λόγους βλασφημοῦντας τὸν Ἰησοῦν. Ὁμοίως δὲ τῷ Φαραῷ φήσαντι· *Ὁὐκ οἶδα τὸν Κύριον*, καὶ αὐτοὶ φασὶ· *Τίς ἡμῶν Κύριός ἐστι;* νομισάντες εἶναι κύριοι διὰ τῶν ἰδίων λόγων τῆν τοῦ Σωτῆρος σβῆσαι διδασκαλίαν, ὡς ἂν ὄντες αὐτεξούσιοι. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων χεῖλη, μεθ' ὑποκρίσεως προσιόντων τῷ Σωτῆρι, καὶ Ῥαββὶ καλοῦντων αὐτὸν, λάθρα δὲ κατ' αὐτοῦ τυρευόντων. Μεγαλοβρόχμονες δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ λαοῦ, τολμῶντες ἀνακρίνειν τὸν Σωτῆρα καὶ λέγειν αὐτῷ· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην;*

Ἐρεκε τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν περιήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος. Θῆσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρῆρησάσομαι ἐν αὐτῷ. Ἡ καὶ αὐτως· Οἱ πτωχοὶ δι' ἐμὲ καὶ πένητες γεγονότες τῷ πνεύματι στένουσιν ἀεὶ ταπεινούμενοι προστέχοντές μου τῷ λόγῳ, καὶ πίστιν ἀκλήνη διασώζοντες· ὣν ἕνεκεν ἀναστήσομαι, καὶ κατὰ τὸ πρότερον τῇ ἐμῇ ἀναστάσει σωθήσονται στήσομαι πᾶσιν ἀνθρώποις· ἐφ' ᾧ περ ὡς μεγάλῳ παρῆρησάσομαι κατορθώματι.

Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως. Ὁ δὲ ἀργυρὸς πολλάκις πυρούμενος ἀμιγῆς ἐτέρως ὕλης ἐστίν· οὕτω καθαρὰ ψεύδους τοῦ Κυρίου τὰ λόγια.

Σὺ, Κύριε, φυλάξεις ἡμᾶς καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπειδὴν φυλάξης τοὺς σοὺς πτωχοὺς, καὶ ἐπειδὴν ἡμᾶς περιτειχίσης ἅμα τῇ ἐρχομένῃ γενεᾷ, τῇ καλουμένῃ αἰωνίᾳ, οἱ παράνομοι τότε, ἐκτός γενόμενοι τῆς εἰς πάντας ἀνθρώπους χυθησομένης σου χάριτος, κύκλω περιπατήσουσι, θεωροὶ γεννησόμενοι τῶν σωζομένων· καὶ τοῦτο ἔσταν ὅταν ὑψωθῶσιν οἱ εὐτελεῖς τῶν ἀνθρώπων.

Κύκλω οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι, κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ ὁ κύκλος τῇ εὐθείᾳ ἐναντιος ἐστὶ κατὰ τὴν σκολιότητα καὶ εὐθύτητα, οἱ δὲ ἀσεβεῖς κύκλω περιπατοῦσιν, οἱ εὐσεβεῖς ἄρα εὐθείαν περιπατοῦσιν.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμοῦ τῷ Δαυΐδ ΙΒ΄.

Διὰ τὸ τέλος τὸ παρὰ τῷ Θεῷ πάντα πρὸ τοῦ τέλους ἀνδρικῶς ἠγωνίζετο· τὸ δὲ τέλος ὁ τῶν πόνων ἐστὶ καρπός, ζωὴν αἰώνιον καὶ βασιλείαν οὐρανῶν προξενῶν. Εἰς μὲν οὖν τὸ τέλος ἀνέπεμψε τὴν ψῆφον τῷ Θεῷ· κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν, ὡς ἀγωνιζόμενος ἔτι, τὰς πρώτας προφέρει φωνάς·

Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; ἕως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; Ἀθήνη δὲ θεὸς ποιεῖται τῶν ἐπιλανθανομένων αὐτοῦ διὰ τῆς ἁμαρτίας· ἀποστρέψει καὶ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν αἰσχροῦν τι πραττόντων, ἀναξίτους εἶναι κρίνας τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ· διόπερ ὑπὸ τοῦ συνειδότης νυκτιύμενος καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δεδιώς κρίσιν ἐπάγει·

¹¹ Exod. v, 2. ¹² Matth. xxi, 25.

A et blasphema in Jesum verba comprimere. Perinde atque Pharao dixit: *Non novi Dominum*¹¹; jam ii dicunt, *Quis noster Dominus est?* rati verborum suorum efficacia, penes se potestatem esse extinguendæ Salvatoris doctrinæ, quasi scilicet ipsi sui juris et arbitrii essent. Hæc ipsa erant Pharisæorum et Sadducæorum labia; qui cum dissimulatione Salvatorem adibant, Rabbi compellantes, et clam interim conspirationem in illum conlabant. Magniloqui autem erant seniores et principes sacerdotum populi, ausi percontari Salvatorem, ipsique dicere: *In qua potestate hæc facis, et quis dedit tibi hanc potestatem*¹²?

VERS. 6. *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus. Ponam in salutari, fiducialiter agam in eo.* Hoc item modo interpretari licet: *Qui mei causa mendici et pauperes spiritu facti sunt, humili semper affectu verbo meo hærentes ingemiscunt, fidemque inviolatam conservant: horum ego causa exurgam; atque ut resurrectioni meæ consentaneum est, salutem patriam omnibus hominibus: qua in re, ut præclare gesta, fiducialiter agam.*

VERS. 7. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Argentum vero igni sæpe traditum, cum nulla alia materia commiscetur; eodemque prorsus modo eloquia Domini omni mendacio vacua sunt.

VERS. 8. *Tu, Domine, servabis nos et custodies nos a generatione hac in æternum.* Cum mendicos tuos custodieris, cumque nos circummunieris in generatione futura, quæ æterna vocatur; tunc iniqui illi, exclusi tua gratia per omnes homines diffusa, in circuitu ambulabunt, ut eos qui salutem obtinebunt circumspiciant: idque tunc eveniet, cum vel tenuiores ex hominibus exaltati fuerint.

VERS. 9. *In circuitu impii ambulant: secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.* Quia circulus rectæ linæ secundum obliquitatem et rectitudinem oppositus est; cum impii in circuitu ambulent, pii sane viri in recto gradiuntur.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID XII.

Propter finem, quem apud Deum consecuturus erat, ante finem viriliter omnino concertabat. Nam laborum fructus, est finis, qui et vitam æternam et regnum cælorum procurat. In finem igitur canticum Deo emittit: atque a principio, utpote adhuc in certamine constitutus, hæc primas profert voces:

VERS. 2. *Usquequo, Domine, oblivisceris me in finem? Usquequo avertis faciem tuam a me? Obliviscitur autem Deus eorum qui per peccatum ipsius immemores sunt: avertitque faciem suam ab iis qui turpia quævis perpetrant, quos providentia sua indignos reputat. Quamobrem stimulante conscientia, judicium Dei pertimescens, subjungit:*

VERS. 3-5. *Quandiu ponam consilia in anima mea, dolores in corde meo die ac nocte? Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? Respice et exaudi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte: ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. Exaltatur inimicus in peccantem peccato depressum; secus vero agitur cum is probe se agit. Cum autem nolit se præter meritum exaudiri, præmittit illud, respice, rogans scilicet ut recte facta sua perpendat. Aut forte ideo sic loquitur, quod Deus non nisi eum qui justus est exaudire soleat. Vultus porro Dei, lumine plenus, est virtus quædam ad beneficia conferenda prospiciens, cujus quisquis particeps fuerit illuminabitur, ac si solaribus radiis frueretur. Quod si avertatur, tum anima non illustrata in tenebris agit; quia interiores oculi, videlicet mentis cogitationes, nihil operantur. Cum autem in peccato perseverat, tenebris magis magisque obtinentibus, quia vultus Dei penitus aversus manet; tum, malitia id operante, ceu incurabilis evadit: nec ultra salutis suæ advigilans, ad mortem peccasse jure dicatur.*

1. IN FINEM PSALMUS DAVID XIII.

Quia hæc prophetice dicta in consummatione sæculorum futura erant, præmittitur illud, *in finem*: psalmus autem non dicitur, quia incusat omnes homines.

VERS. 2. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis: non est qui faciat bonum. Ex atheis alii quidem existimaverunt Deum nullatenus existere, sed vanum esse nomen; alii, vero Deo ejecto, alios qui nullatenus sunt confinxerunt; alii vero esse quidem Deum dixerunt, sed terrena non prospicere. Omnes porro qui utramvis harum sententiarum tuerentur, in atheiam, sive omnis religionis despectum, prolapsi sunt. Etsi vero, quia omnibus a natura insita est Dei notitia, id palam effari non audebant, non ore, sed corde talia loquebantur: nam ore tenus multos deos profitebantur. Sed ex eorum gestis arguebatur quid mente tenerent: nam ex fructu arbor dignoscitur. Cum enim a nullo flagitiorum genere temperarent, omnique modo vitam inquinarent, etiamsi infinitos esse deos confiterentur; palam tamen erat eos sanum nihil de Deo sentire. Itaque ante Salvatoris adventum tota vita genusque hominum insipientis erat. Nam si *initium sapientiæ timor Domini*¹³; sane Deum non timere ac despicere, oppositum sapientiæ fuerit.*

VERS. 3. *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Hæc mihi videntur tacitam quamdam Judaici populi criminationem complecti. Nam si*

¹³ Psal. cx, 10.

(1) In Eusebii exemplari hæc vox ψαλμός non legitur, nec est in Hebræo קַוְיָוִיִּם.

(2) Eusebio familiaris est hic usus vocis βίος, scilicet pro hominum genere; sic superius ad vers. 2

Ἔως τίνος θήσονται βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, δόνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός; Ἔως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμέ; Ἐπίβλεψόν, εἰσακούσον μου, Κύριε ὁ Θεός μου. Φωτίσον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον· μήποτε εἰποι ὁ ἐχθρὸς μου· Ἰσχυσα πρὸς αὐτόν. Ὑψοῦται δὲ κατὰ τοῦ ἀμαρτάνοντος ὁ ἐχθρὸς ταπεινουμένου τῆ ἀμαρτία· καὶ τούναντίον δικαιοπραγούντος. Ὅς μὴδὲ βουλόμενος ἀμισθεῖ εἰσακουσθῆναι, προτάττει τὸ, ἐπίβλεψόν, παρακαλῶν ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ κατορθώματα. Ἡ καὶ ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εἰσακούοντος, εἰ μὴ τις δίκαιος ἦ. Πρόσωπον δὲ Θεοῦ φωτὸς γέμει, δύναμις οὐσα πρὸς εὐεργεσίαν προνοουμένη· οὐ τις μετέχων φωτισθήσεται, καθάπερ ἡλιακῶν ἀπολαύων αὐγῶν. Ἀποστραφέντος δὲ, μήκετι φωτιζομένη σκοποῦται ψυχῇ, μὴδὲν ἐνεργούντων τῶν ἐνδον ὀφθαλμῶν, οἷτινες διανοίας εἰσὶ λογισμοί. Ἐπιμενούσης δὲ τῆ ἀμαρτίας, καὶ τοῦ σκότους ἐπὶ πλέον ἐπικρατοῦντος, τῷ καὶ μένειν ἀπεστραμμένον τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἐξῆς οἰοεὶ πως γίνεται κακίας ἀθεράπευτα πλημμελοῦσης, καὶ μῆτι γρηγορούσα λέγοι· ἂν εἰς θάνατον ἡμάρτηκέναι.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΦΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΓ'.

Ἐπεὶ ταῦτα προφητικῶς εἰρημένα ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἡμελλε γίνεσθαι, προέγραπται τὸ, εἰς τὸ τέλος· ψαλμός (1) δὲ οὐκ εἴρηται διὰ τὸ κατηγορεῖν πάντων ἀνθρώπων.

Ἐἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεφθάρησαν καὶ ἐδεδελύθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα. Τῶν δὲ ἀθέων οἱ μὲν μὴ εἶναι Θεὸν παντελῶς ἔδοξαν, ἀλλ' εἶναι διὰ κενὸν ὄνομα· οἱ δὲ μὴ ὄντας ἀνέπλασαν, τὸν ὄντα παρωσάμενοι· οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔφασαν, μὴ προνοεῖν δὲ τῶν ἐπὶ γῆς. Οἱ δὲ πάντες εἰς ἀθεῖαν περιετράπησαν φρονούντες οὕτως· εἰ καὶ μὴ ἐτόλμων εἰπεῖν δι' ἃς ἔχουσι πάντες φυσικὰς ἐννοίας περὶ Θεοῦ· διὸ καρδίᾳ ἔλεγον, ἀλλ' οὐ στόματι· ἐν τούτῳ γὰρ καὶ πολλοὺς λέγειν ἐδόκουν θεούς. Ἠλέγχοντο δὲ ἀφ' ὧν ἔδρων· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκειται. Μηδεμίαν γὰρ ἀσελγείας φειδόμενοι, παντὶ δὲ τρόπῳ τὸν βίον διαφθειρόμενοι, εἰ καὶ μυρίους ὠμολόγουν θεούς, δῆλοι ἦσαν οὐδὲν ὑγιᾶς φρονούντες περὶ Θεοῦ. Ἄφρων οὖν ὄντως ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας βίος (2). Εἶπερ ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, οὐκοῦν τῷ μὴ φοβεῖσθαι καὶ ἀθετεῖν ἀντίκειται ἡ σοφία.

Πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἡγρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐρός. Δοκεῖ δὲ μοι τὰ προκείμενα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους λειληυτῶν κατηγορίαν περιέχειν. Εἰ γὰρ, διακύψας

psalmi v accipitur, et in fine sexti libri *De præparatione evangelica*, ὁ σύμπαξ τῶν ἀνθρώπων βίος, *universum hominum genus*, aliisque in locis non infrequenter hoc usu occurrit.

ἐκ τοῦ οὐρανοῦ Κύριος καὶ ἐπισκοπήσας τοὺς ἐπὶ γῆς πάντας εὐρεν ἐκκλιναντας καὶ ἀχρειωθέντας, ὡς μηδένα μηδαμῶς εὐρίσκεισθαι ἐν ἀνθρώποις, μηδὲ μέχρις ἐνός, τὸν μηδὲ ἠχρειωμένον, μηδὲ ἐκκλιναντα· ἀκόλουθόν ἐστι τοῖς πᾶσι συμπεριλαμβανέσθαι, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸν τὸν καλούμενον Ἰσραήλ. Τὰ μέντοι προκείμενα λόγια σαφῶς ἀπεφάνητο, ὅτι πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ὡς μηδὲ εἶναι ποιοῦντα χρηστότητα, μηδὲ ἕως ἐνός. Ἔδει γὰρ τὸ μέγεθος παραστήναι τῆς ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐγγενομένης νόσου πρὸ τῆς τοῦ Σωτήρος παρουσίας· ὡς ἂν ἡ ἀριεξία αὐτοῦ φανεῖται τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖα. Πάντες γὰρ ἠμαρτον καὶ ὕστερον τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι. Ταύτην δὲ καὶ ὁ Ἡσαίας συμφώνως ἀποδίδωσι τὴν διάνοιαν ἐν οἷς φησι πρὸς τὴν Ἰουδαίων συναγωγὴν ἀποτεινόμενος· Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν, διότι ἦλθοι, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀνθρώπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τὸ γὰρ, διότι ἦλθοι, ὅμοιον ἂν εἴη τῷ, Κύριος ἐξ οὐρανοῦ διέκλυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ· Καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, ὅμοιον τῷ· Πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἠχρειώθησαν.

Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθιόντες τὸν λαὸν μου βρώσει ἄρτου; Καὶ μοι δοκεῖ προφητεύειν μεταβολὴν ἐσεσθαι τῶν ἐθνῶν ἐκ θηριώδους βίου, καὶ ἐξ ἀγνωσίας Θεοῦ, ἐπὶ ἡμέρον καὶ θεοσεβῆ τρόπον· ὃ καὶ ἔστιν ὀφθαλμοῖς παραλαβόντα μαρτυρησαί ἀλήθειαν τῆ προφητείας. Ἀναγνώση τοίνυν τὰ προκείμενα ἐρωτηματικῶς, πυθθανόμενον τοῦ λόγου καὶ φάσκοντος· Ἐὶ καὶ πάντες ἐξέκλιναν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ ἠχρειώθησαν· μή τοίνυν οὐχὶ γινώσκονται ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; προσυπακούοντων (1) ἡμῶν.

Τὸν Κύριον, καὶ κατὰ κοινῶν πάλιν λαμβανόντων τὰ ἐξῆς. Καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ πάλαι τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ὡσεὶ ἄρτον ἐσθιόντες, καὶ τὸν Κύριον μηδὲ πώποτε ἐπικαλεσάμενοι, μὴ οὐχὶ γινώσκονται αὐτόν; Καὶ Ἡσαίας δὲ συνάδει περὶ τῶν αὐτῶν θεοπίζων καὶ λέγων· Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ θύοιται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν. Ἐκεῖ ἐδειλίασαν φόβῳ, οὐδὲ οὐκ ἦν φόβος. Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν γενεῇ δικαία. Τίνες δὲ ἄλλ' ἢ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, καὶ οἱ πρότερον μὴ ἐπικαλούμενοι τὸν Κύριον; ἔσται γὰρ ποτε καιρὸς, ὅτε ἐπιγινώσκονται αὐτόν, καθ' ὃν καὶ φόβον ἀναλήψονται τοῦ Θεοῦ καὶ δειλίαν ἀγαθῆν. Ὅτι δὲ τὸν φόβον ἀναλαβεῖν Κυρίου ἀγαθόν ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι· Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Οἱ δηλούμενοι τοίνυν φοβηθήσονται· ἐκεῖ φόβῳ· τουτέστι εἶπε. Τίνα δὲ φοβηθή-

respiciens de caelo Dominus atque considerans, deprehenderit omnes qui in terra versabantur, declinasse et inutiles factos esse, ut nemo prorsus reperiretur in hominibus, ac ne vel unus, qui non inutilis factus esset, et qui non declinasset, consequens omnino est cum omnibus comprehendi etiam ipsum Judaicum genus, quod item Israel nuncupatum est. Istis itaque eloquiis clare pronuntiatur, quod scilicet omnes declinaverint, et simul inutiles facti sint, ita ut nullus fuerit qui faceret bonum, ne vel usque ad unum. Par fuit enim magnitudinem morbi, qui ante Salvatoris adventum in omnibus hominibus grassabatur, palam facere: ut manifestum omnibus esset ejus in terra peregrinationem fuisse prorsus necessariam. Omnes siquidem peccaverunt, omnes gloria Dei privabantur, et jam ejus gratia gratis justificati sunt. Huic consonam Isaias sententiam tradit, ubi Judæorum synagogam compellens ait: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui responderet.* Illud enim, *quia veni*, his verbis affine fuerit, *Dominus de caelo prospexit super filios hominum*; illud autem, *Et non erat vir, et non erat qui responderet*, simile illi, *Omnes declinaverunt et inutiles facti sunt.*

VERS. 4. *Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam comestione panis? Videtur mihi vaticinari futuram gentium, ex vita ferina et ignorantia Dei, in mansuetos ac religiosos mores mutationem: quod est, re oculis percepta, veritatem prophetiæ testificari. Hæc itaque interrogandi more legenda sunt; percontatur enim Psalmista ac si diceret: Etiam si omnes ante Christi adventum declinaverunt et inutiles facti sunt, nonne in sequenti tempore cognoscent omnes qui operantur iniquitatem? Cui nos respondemus:*

VERS. 5. *Dominum non invocaverunt, et quæsequuntur in communi accipimus. Nonne iidem ipsi qui olim populum Dei quasi panem comedebant, et nunquam Dominum invocaverunt, tandem illum cognituri sunt? Huic accinit Isaias, qui de iisdem vaticinatur his verbis: Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt: et qui non audierunt, intelligent. Illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quoniam Dominus in generatione justa est. Quinam ergo nisi ii qui operantur iniquitatem, et qui prius Dominum non invocabant? Erit enim tempus quo cognoscent illum, ac tunc timore Dei formidineque bona afficientur. Quod autem proba res sit timore Domini affici, palam est ex hisce verbis: Initium sapientiæ timor Domini. Illi itaque de quibus jam sermo, illic, id est, tunc trepidabunt timore. Quem porro*

¹⁴ Isa. I, 4, 2. ¹⁵ Isa. LI, 15. ¹⁶ Psal. cx, 10.

(1) Προσυπακούειν, id est respondere. Vide in Onomastico ad calcem operum Athanasii in voce ὑπακούειν, et ὑπακούων, supra, ad vers. 3.

timebunt nisi Dominum? Illic autem, ubinam, nisi in ea quæ ventura est generatione? quamobrem subjungit:

VERS. 6. *Quoniam Dominus in generatione justa est. Consilium inopis confudistis, Dominus autem spes ejus est.* Quemadmodum in aliis quoque judiciis, quæ de contractibus et de commercio feruntur, nulla habenda est personarum ratio; sic in consultationibus, non imperium, non facultates, sed mens recte instituta probaque conscientia spectanda est. Hæc porro quæ jam proposita sunt, possunt mea quidem sententia de Judæis Salvatoris consilium confundere conantibus accipi, quia putarent ipsum esse inopem virum, nec thesaurum divinitatis pensarent. Si itaque doctrinæ illius semper contradicunt; ac miraculorum virtutes, quasi non divina vi, sed alia quapiam ratione exhibitas, calumniantur.

VERS. 7. *Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob et lætabitur Israel.* Cum omnes una declinassent et inutiles facti essent, jam tempus aderat, ut ad precandum sermonem verteret; ita ut cum legatione suscepta diceretur: *Quis dabit ex Sion salutare Israel?* Ipso enim salutari tunc opus erat, quod peccatorum remissionem tribueret, et auctor salutis esset. Id ipsum salutare quod secundum carnem ex semine Davidis prodiit, ex Sion datum est: *Nam veniet ex Sion redemptor, et avertet iniquitates a Jacob* ¹⁷. Eodem quoque sensu illud accipias licet: *Ex Sion species decoris ejus* ¹⁸, ut apposite intelligatur salutare illud ex cœlesti Sion advenisse, siquidem in ipsa Christus regnum obtinere dictus est. Quamobrem scopus noster, ac spes supernæ vocationis est regnum cœlorum. Sub hæc, futuram omnibus hominibus ab ipsomet salutari conciliandam libertatem declarat. Ac perpende mihi, quæso, quo pacto, cum alii redempti sint, alios tamen dicat exsultare: nam cum populus Domini a captivitate liberabitur, *Exsultabit*, inquit, *Jacob, et lætabitur Israel.* Cum igitur futurum esset, ut animæ olim a dæmonico errore in captivitatem obductæ, per salutare Dei libertatem assequerentur, et ex omnibus gentibus ad Dominum homines converterentur; qui olim in Deo defuncti sunt justi atque prophætæ, qui vere Israel, vere Jacob nuncupari possunt, exsultabunt ac lætabuntur, quod vaticinia ab se de nobis edita completa sint, quodque ipsi nobis de adepta salute congratulentur. Quapropter Simeon, cum de Salvatore dixisset: *Lumen erit ad revelationem gentium; addidit, et gloriam plebis suæ, Israel* ¹⁹.

IN FINEM PSALMUS DAVID XIV.

VERS. 1. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo?* A vicinioribus procedens, perfectum virum describit.

¹⁷ Isa. lxx, 20. ¹⁸ Psal. xlix, 2. ¹⁹ Luc. ii, 32.

Α συνται η τον Κύριον; εκεί δε, που η εν τη μελλούση συστήσεται γενεά; διό επιλέγει:

Ἔτι ὁ Θεὸς ἐν γενεᾷ δικαία. Βουλὴν πτωχοῦ κατασχύνετε, ὁ δὲ Κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ ἔστιν. Ὡσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις κρίμασι τοῖς γινομένοις περὶ συναλλάγματα καὶ κοινωνίας οὐκ εἰς πρόσωπα βλέπειν δεῖ· οὕτως ἐν τοῖς βουλευομένοις οὐκ εἰς ἀρχὴν καὶ περιουσίαν σκοπητέον· ἀλλ' εἰς νοῦν διηρθρωμένον καὶ τὸ εὐσυνείδητον ἔχοντα. Ἐπιστατέον ἐκλαβεῖν, εἰ δυνατόν, περὶ τῶν Ἰουδαίων τὰ προκειμένα, τὴν τοῦ Σωτῆρος βουλὴν κατασχύναι σπευδόντων, τῷ ἡγεῖσθαι αὐτὸν πτωχὸν τινα εἶναι, καὶ μὴ πλοῦτον θεότητος. Ἄει γοῦν καὶ ἀντιλέγουσι τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰς τεραστίους δυνάμεις κακολογοῦσιν, ὡς μὴ θεϊκῆ δυνάμει, ἀλλ' ἄλλοθεν ποθεν γεγεννημένας.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀγαλλιᾶσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Πάντων ἐκκλινάντων καὶ ἅμα ἀχρεωθέντων καιρὸς ἦν εἰς εὐχὴν τρέψαι τὸν λόγον, ὡς προσέβηας τρόπῳ φάναι· *Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ;* Αὐτοῦ γὰρ χρεῖα λοιπὸν τοῦ ἄφρατον ἀμαρτημάτων παρέχοντος, τοῦ αἰτίου τῆς αἰωνίου σωτηρίας. Τοῦτο τὸ σωτήριον τὸ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονὸς, ἐκ τῆς Σιών δέδοται· Ἥξει γὰρ ἐκ Σιών ὁ βρόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Εἰς τοῦτο λέγει τὸ· *Ἐκ Σιών ἡ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ,* δυνατόν ἐκλαβεῖν· ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπουρανοῦ Σιών ἐλήλυθε τὸ σωτήριον· ἐπειπερ ἐν αὐτῇ εἰρηται τὴν βασιλείαν ἔχειν ὁ Χριστός. Διὸ καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς ἐνω κλήσεως ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν τυγχάνει. Εἴθ' ἐξῆς τὴν μέλλουσαν ἅπασιν ἀνθρώποις προσεεισθαι ἀπὸ κακῶν ἐλευθερίαν διὰ τοῦ σωτηρίου παράστασι. Καὶ θέα τινα τρόπον, ἐτέρων λυτρουμένων, ἐτέρους φησὶν ἀγαλλιᾶσθαι· ἐν τῷ γὰρ ἡλευθερωθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ Κυρίου, Ἀγαλλιᾶσεται, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Τῶν οὖν πάλαι ἡχμαλωτισμένων ὑπὸ τῆς δαιμονικῆς πλάνης ψυχῶν, μελλουσῶν διὰ τοῦ σωτηρίου τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίας τυγχάνειν, καὶ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν μελλόντων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Κύριον, οἱ πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ ἀναπεπαυμένοι δίκαιοι καὶ προφηταί, αὐτοὶ ὄντες ὁ ἀληθῶς Ἰσραὴλ καὶ ὁ ἀληθῶς Ἰακώβ, ἀγαλλιᾶσονται καὶ εὐφρανθήσονται, διὰ τὸ πληροῦσθαι αὐτῶν τὰς περὶ ἡμῶν προφητείας, καὶ διὰ τὸ συγχαίρειν τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ. Διὸ καὶ ὁ Συμεὼν, εἰπὼν περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι Φῶς ἔσται εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, ἐπήγαγε, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΔ'.

Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου; καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ σου; Ἀπὸ τῶν προσεχέστερων προβαλῶν διαγράφει τὴν

ἐλλειον. Παροιχία δέ ἐστι διαγωγή πρόσκαιρος ἐπ' ἄλπιδι τῆς κρείττους. Διό φησι καὶ Δαυὶδ· *Πάροιχος εἰμι καὶ παροικίῃς, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.* Πάροιχος γάρ Ἀβραάμ, μηδὲ βῆμα κεκτημένος ποδῶς, μόλις δὲ τάφον πριάμενος. Ὁ δὲ σύμβολον τοῦ ζῶντα μὲν ἐν σαρκὶ πάροιχον εἶναι προσήκειν, μεταβαίνοντα δὲ ταύτης, τοῖς οικείοις τόποις ἀναπαύεσθαι. Καὶ μακάριόν φησιν ἐν ἄλλοφύλοις παροικῶντα, μὴ ὡς οικείοις προστετηκέναι τοῖς ἐν τῇ γῆ. Σκῆνωμα δὲ Θεοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ πρὸς ἐνοικῆσιν. Τίς οὖν, ὡς ἄλλοτριᾷ κεκηρημένος, ἔγκαρπον αὐτὴν παραδώσει τῷ δεδωκότι, ὡς ἂν γέννηται καὶ σκῆνωμα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀγίοις ἐνοικουόντος; Ἔτα πρὸς τὸ μείζον προσκόπτει· *Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου;* Οὐκ ἐν τῇ γῆνι Σιών, ὡπερ Ἰουδαίους δόκει, ἀλλὰ περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησι· *Προσεληλύθατε εἰς Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ.* Παρελθὼν οὖν τις τὴν σάρκα ταύτην καὶ νεκρώσας αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἀγιασμὸν κατορθώσας, ἐν τῇ ἀγίᾳ κατασκηνώσει πόλει ἧς ἐπιθυμῶν ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· *Διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηπῆς θαυμαστῆς. Ἔως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων!* τὸ δὲ τούτου σπάνιον ἐμφαίνει τὸ, *τίς, ὡς τὸ, τίς ἐγνω τὸν οὖν Κυρίου;* καὶ τὸ, *τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον;* καὶ τὸ, *τίς ἄρα φρένιμος καὶ πιστὸς οἰκονόμος;* μήποτε δὲ καὶ, τὸν Θεὸν ἐρωτήσας, ἔτυχε ἀποκρισῶς;

Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἀγίῳ σου; Τάχα δὲ καὶ ὁ μεθιστάμενος εἰς οὐρανόν, ὡς ἀπὸ ξένης ἤκων διατριβῆς, παροιχεῖ· Θεοῦ γὰρ σκῆνωμα ὁ οὐρανός. Ὅρα δὲ μήπως ὁ ἐπιμένων τῇ πολιτείᾳ τοῦ νόμου, εἰς Χριστὸν ὄντος παιδαγωγοῦ, παροιχεῖ ἐν τῷ σκηνώματι τοῦ Κυρίου, περὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τευτάζων· ὁ δὲ φθάσας ἐπὶ Χριστὸν καὶ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν κατασκηνοῖ ἐν ἔρει ἀγίῳ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ προφητεύεται· *Ἐμφανές ἐστι τὸ ἕρος τοῦ Κυρίου.* Καὶ σκόπει πάλιν, μὴ Θεοῦ μὲν ἕρος ἅγιον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· σκῆνωμα δὲ αὐτοῦ, ὃν ἀνέλαβεν ἄνθρωπον· καὶ δεῖ πρότερον ἐπιγνώσκει κατὰ σάρκα Χριστόν· εἶτα κατασκηνοῦ ἐν ἔρει ἀγίῳ Θεοῦ, θεασάμενον τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· καὶ λέγειν· *Εἰ γὰρ ἐγγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν.* Πρὸς τὸν τοιοῦτον γὰρ εἰρηται· *Ἐπ' ἕρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος τὴν Σιών.* Ἄλλως ἕρος τοῦ Θεοῦ τὸ ὑπὸ μόνων ἁγίων ψυχῶν καὶ τελείων ἐν δικαιοσύνῃ κατοικηθόσμενον· ὁ οὐρανός αὐτὸς, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθεῖσα βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλὴμ ἢ ἐπουράνιος· αὕτη ἐστὶ τὸ Σιών ἕρος, καὶ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, κατὰ

Habitatio autem est temporanea commoratio, cum spe melioris conjuncta. Quamobrem ait David: Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei ²⁰. Advena quoque erat Abraham, utpote qui ne vestigium pedis possideret, vixque sepulturæ locum cocmerit. Quod sane symbolice significat hominem in carne viventem, ceu advenam reputari debere; cumque ab ipsa carne transmigraverit, tunc propriis in sedibus quiescere. Ac beatus dicit eum, qui cum apud alienigenas habitaverit, terrenis quasi propriis sibi rebus non addictus fuerit. Tabernaculum autem Dei est caro, animæ ab ipso ad habitandum concessa. Quis itaque ea ut aliena usus, frugiferam eandem largitori restituet, ut fiat tabernaculum Dei, qui in sanctis habitat? Deinde vero ad præstantiora procedit: *Aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Non in terrestri Sion, ut Judæi arbitrantur, sed in ea de qua Paulus ait: *Accessistis ad montem Dei viventis, Jerusalem cælestem* ²¹. Quisquis igitur eadem carne quasi in transcurso usus, ejus membra super terram mortificaverit, postquam sanctificationem illam consummaverit, habitabit in sancta illa civitate: cujus desiderio motus David aiebat: *Transibo in locum tabernaculi, admirabilis usque ad domum Dei* ²²: et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum* ²³! Illud autem, quis, talium hominum raritatem subindicat; cujusmodi est illud: *Quis novit sensum Domini* ²⁴; et illud: *Quis annuntiabit vobis locum æternum?* atque illud: *Quis est prudens ac fidelis œconomus* ²⁵? Nunquid postquam Deum interrogavit, responsonem obtinuit?

Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Fortassis etiam qui in cælum transfertur, utpote qui a peregrinita sedibus veniat, habitare dicitur. Nam tabernaculum Dei cælum est. Atque consideres velim, num qui sub lege versatur, quæ scilicet veluti pædagogus ad Christi disciplinam haberi potest, habitet in tabernaculo Domini, circa tabernaculum testimonii sollicitudinem habens; atque is qui ad Christum usque pervenit et ad evangelicam doctrinam, num tabernaculum posuerit in monte sancto Dei, de quo propheta dicit: *Perspicuus est mons Domini* ²⁶. Ac iterum mihi perpendas velim, annon mons ille sanctus Domini sit Verbum ejus; tabernaculum autem ejus, homo quem assumpsit: annon opus sit primo Christum secundum carnem cognoscere; deindeque tabernaculum ponere in monte sancto Dei, cum scilicet qui viderit gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre; atque dicere: *Si enim cognovimus secundum carnem Christum: sed nunc jam non novimus* ²⁷. Hujusmodi namque homini dictum est: *Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion* ²⁸. Alia autem ratione dicitur, montem Dei esse, in quo duntaxat animæ sanctæ et in justitia perfectæ habitabunt, videlicet ipsum

²⁰ Psal. xxxviii, 13. ²¹ Hebr. xii, 22. ²² Psal. xli, 5. ²³ Psal. lxxxiii, 2. ²⁴ I Cor. ii, 16, ²⁵ Luc. xii, 43. ²⁶ Isa. ii, 2. ²⁷ II Cor. v, 16. ²⁸ Isa. xl, 9.

cælum, atque illud a Salvatore annuntiatum regnum cælorum. Hæc est Jerusalem cælestis: hæc ipsa est mons Sion et civitas Dei viventis, juxta sacrum Apostolum qui ait: *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem* ²⁹. Per tabernaculum autem idipsum intelligitur, quod sursum in monte constitutum est, uti dicitur: *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis* ³⁰.

Hæc cum Davidi in mentem venirent, sic vociferatus est: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* Talis enim revera homo, qui scilicet ascensu hujusmodi et habitatione cælesti dignus sit, rarus admodum, et non obviuus, ut vix unus in millibus occurrat. Tabernaculum itaque illud cæleste jam memoratum, domicilium ipsius Dei fuerit: homo vero qui a terrena illa commoratione, ceu a captivitate, in cæleste illud tabernaculum transferendus est, quasi peregrinus et advena illic erit, utpote qui aliunde et ex aliena regione eodem transmigraverit; quapropter dictum fuit, *Quis habitabit in tabernaculo tuo?* Beatus autem qui in ipso monte constitutus ac confirmatus fuerit; cum doceamur mansionem istam, dignis hominibus paratam, stabilem perpetuamque fore.

VERS. 2. *Qui incedit sine macula, et operatur justitiam.* Non enim unica res gesta strenuum hominem ad perfectionem ducit; sed per totam vitam virtutis operibus insistendum; ut in hac via inculpati ac crimine vacui censeamur. Et hæc illa salutaris cognitio fuerit, quam ipse affert his verbis: *Ego sum via* ³¹. Oportet enim post primum editum opus bonum, singulorum subsequentium gestorum, ut scilicet cum justitia admittantur, curam et sollicitudinem gerere.

VERS. 3. *Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.* Non est igitur quod quis ex rudioribus, his probis editis facinoribus, sese efferat; ne ceu naufragio facto bonorum jacturam faciat.

VERS. 4. *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominum glorificat. Qui jurat proximo suo, et non decipit.* Hic pro re una tantum congruenter jurari posse decernit, dum is qui jurat jusjurandum ne violet. Ecqua illa res est, nisi amicitia et necessitudo cum aliquo, pacto fœdere, juncta? Est autem juramentum talis viri inculpatum et innoxium, quo firmatur illud: *Ita ita, et, Non non* ³².

VERS. 5. *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentes non accepit.* Quia interdum contingit eum qui jam memorata gesta exsecutus est, circa munerum captationem et usuram claudicare ac ægritudine laborare; huic quoque morbo remedium applicat. Nam qui regni cælorum causa, et ex ipsa erga proximum suum

τὴν ἱερὸν Ἀπόστολον, ὃς φησὶ· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Τὴν δὲ σκηνὴν νοήσεις τὴν ἄνω ἐπὶ τοῦ ὄρους ἰδρυμένην ἀπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου· Χριστὸς δὲ παραγερόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειότερας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτισσεως.

Τούτων τοιγαροῦν καὶ ὁ Δαυὶδ εἰς ἔννοιαν ἐλθὼν, ἀναφωνεῖ λέγων· Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Ἀληθῶς γὰρ σπάνιος καὶ δυσεῦρετος, καὶ εἰς πού ἀπὸ μυρίων, ὁ τῆς ἀναβάσεως ἐκείνης καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς παροικήσεως ἄξιος. Τὸ μὲν οὖν δηλωθὲν σκηνῶμα, τὸ ἐν οὐρανοῖς, οἰκητήριον αὐτοῦ γένοιο· ἂν τοῦ Θεοῦ· ἄνθρωπος δὲ, ὡσπερ ἀπὸ αἰχμαλωσίας τῆς κατὰ γῆν διατριβῆς μέλλων μεθίστασθαι ἐπὶ τὴν οὐράνιον κατασκήνωσιν, ὡσπερ τις ξένος καὶ πάροικος ἔσται ἐκεῖ, ἅτε δη ἐτέρωθεν μετανάστης γεγονὼς, καὶ ἐξ ἐτέρας ὠρμημένος χώρας· διὸ λέλεκται· Τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Μακάριος δὲ ὁ ἐναυτῷ γενόμενος τῷ ὄρει, καὶ ἰδρυθεὶς ἐν αὐτῷ, τοῦ λόγου διδάσκοντος παράμονον ἔσεσθαι καὶ διαιωρίζουσαν τοῖς ἀγίοις τὴν αὐτὴν μονήν.

Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην. Οὐ γὰρ μίᾳ πράξει τελειοῖ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ παντὶ προσήκε τῷ βίῳ ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις συμπρατείνεσθαι, ἵνα ἄμωμοι καὶ ἀνέγκλητοι κατ' αὐτὴν γενώμεθα τὴν ὁδόν. Εἰπὼ δ' ἂν αὐτῇ ἡ σωτήριος γνῶσις, ἣν αὐτὸς παριστάς ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Δεῖ γὰρ πρὸς τῷ πρώτῳ κατορθώματι, καὶ τῆς δι' ἔργων καὶ πράξεων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ πρόνοιαν ποιεῖσθαι.

Λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· ὃς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. Οὐ δεῖ τοίνυν κατεπαλεῖσθαι τίνα τῶν ἀτελεστέρων μετὰ τὸ κατορθῶσαι τὰ εἰρημῆνα· ἵνα μὴ, ὁδὸν τι ναυάγιον παθῶν, ἀπολέσῃ τὰ ἑαυτοῦ καλά.

Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ ποτηρευόμενος, τοὺς δὲ φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει. Ὁ ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀθετῶν. Ἐνταῦθα ἐπὶ ἐνὶ πράγματι φησὶν εὐλόγως ποτὲ δεῖν ὀμνύειν, καὶ ὀμνύοντα μὴ παραβαίνειν τοὺς ὅρκους. Ἐπὶ ποίῳ δὲ τούτῳ, ἢ ἐπὶ τῷ ἑταιρίαν γησίαν καὶ φιλιαν σπένδεσθαι; Ἔστι δὲ ὅρκος τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς ἀκατάγνωστος λόγος, ἐφ' ᾧ βεβαιούται τὸ, *Ναὶ καὶ, καὶ τὸ, Οὐ οὐ.*

Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν. Ἐπειδὴ συμβαίνει ποτὲ μετὰ πάντα τὰ κατηριθμημένα κατορθώματα σκάζειν τίνα καὶ νοσεῖν περὶ δωροδοκίας καὶ τόκους, καὶ ταύτην προσθεραπεύει τὴν νόσον. Ὁ γὰρ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἔνεκεν, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας τοῦτο πράτ-

²⁹ Hebr. xii, 22. ³⁰ Hebr. ix, 11. ³¹ Joan. xiv, 6. ³² Jac. v, 12.

των, δίδωσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ τὴν ἀμοιβὴν παρὰ ἀνθρώπων λαβεῖν· ἐαυτῷ δὲ ταμιευόμενος ὡσπερ ἐν θησαυρῷ, καὶ αὐτῷ φυλάττων εἰς τὴν μέλλουσαν τῷ Θεῷ ἀνταπόδοσιν· Καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώους οὐκ ἔλαβε. Τιμὴν μὲν γὰρ τὰ προσοίτο [προσοίσοιτο] τὴν ἄλλοπον καὶ ἀβλαβῆ τοῖς τιμῶσιν· ὑποκειμένης δὲ αἰτίας ἐφ' ἑτέρου βλάβη, εἰ ποτε δέξαιτο δῶρα, παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰ προλεχθέντα.

ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΕ'.

Τῷ μὲν Δαυὶδ ἐπιγράφεται ὁ ψαλμός· ἢ, τοῦ Δαυὶδ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς. Ψαλμὸν δὲ εἶπον καταχρησάμενος τῇ συνθηκῇ· κατὰ γὰρ τὸ ἀκριβὲς οὐκ ἂν τις αὐτὸν εἶποι ψαλμὸν, ὅτι μὴ τοῦτο βηλοῦν βούλεται ἢ προγραφή· ἀλλ' ἔστι στηλογραφία προφητείαν περιέχουσα θαυμαστὴν, καὶ γραφῆς αἰωνίου, ὡσπερ ἐν στήλῃ τετυπωμένης, ἀξίαν.

Φύλαξίν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα. Εἶπα ἰὼ Κυρίῳ· Θεὸς μου εἰ σύ· ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Ὅτι μὲν οὖν διὰ τοῦ Δαυὶδ ἀναπεφύνηται τὰ ἐν τῇ προφητείᾳ περιεχόμενα, παντὶ ἂν εἴη σαφές. Ζητούμενον δὲ εἰς τίνα ἄρα χρὴ ἀναφέρειν τὰ λεγόμενα, ἀξιοχρεῶς ἡμῖν διδάσκαλος γένοιτ' ἂν Πέτρος ὁ ἀπόστολος, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἑποστολῶν μνημονεύσας τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων. Διελθῶν γὰρ πρὸς τὸν λαὸν τὰ τοῦ ψαλμοῦ, ταῦτά τε ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὰ εἰρημένα ἀναδιδάξας, ἐξῆς ἐπιφέρει καὶ φησιν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξόν εἰπεῖν μετὰ παρρησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ, ὅτι καὶ ἐτελευτήσας καὶ ἐτάφη· καὶ τὸ μνήμα αὐτοῦ ἔστι ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὄρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς σπέρματος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν, καθῆσθαι ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, προειδὼν ἐλάλησας περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὔτε ἐγκατελείφθη εἰς ᾄδην, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Ὡν οὕτως εἰρημένων, περιττὸν ἂν εἴη τοῦ λοιποῦ ζητεῖν, ἐπὶ τίνα χρὴ φέρειν τὴν προφητείαν, ἅπαξ ὑπὸ τηλικούτου μάρτυρος δεδιδαγμένοι. Κατὰ μὲν οὖν τοὺς ἑβδομήκοντα στηλογραφία λέλεκται ἢ προφητεία, τὸ περιέχειν τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην τοῦ Σωτῆρος διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως αὐτοῦ κατορθωμένην. Ὅσπερ γὰρ τῶν ἀγωνιζομένων ἐν σταβίαις οἱ μέγιστοι καὶ παράδοξοι ἄθλοι στήλης ἀξιοῦνται, καὶ τῶν ἐν πολέμοις κατὰ τῶν ἐχθρῶν τρόπαια εἰς μακρὰν μνημὴν στηλιτεύεται· οὕτω καὶ τὸ μέγα τρόπαιον τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ ἤγειρε καθελῶν τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ἄνωθεν ἀπὸ τῶν προφητικῶν χρόνων ἐστηλιτεύετο ταῖς ἑαυτῶν γραφαῖς· διὸ στηλογραφία λέλεκται.

Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. Οὐχ ἵνα τὰ ἐπάξια χαρίσθαι· ἀνθ' ὧν αὐτῷ προσηγάγομεν. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος

²³ Act. II, 29-32.

A amicitia et benevolentia, sic probe se agit, is elargitur quidem, sed non ea mente ut mercedem ab hominibus accipiat; is enim sibi ceu in thesauro recondit, sibi que reservat pro futura Dei remuneratione. Et munera super innocentes non accepit. Is fortasse munus admittat, d m nihil molestiæ, detrimenti nihil, offerentibus importet; sin casu eveniat ut in alterius detrimentum vergat; tunc si munera accipiat, omnia quæ supra dicta sunt prorsus evertit.

1. TITULI INSCRIPTIO IPSI DAVID XV.

Davidi, psalmus inscriptus. aut secundum alios interpretes, Davidis. Psalmum improprio consuetudinis usu vocavi; nam ex accurata ratione nemo psalmum dixerit: reque enim ea est inscriptionis significatio; sed est veluti titulus inscriptus, prophetiam exprimens admirandam, æternaque scriptura, ceu in cippo insculpta, dignam.

VERS. 2. Conserva me, Domine, quoniam speravi in te; dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Quod per Davidem ea, quæ in prophetia continentur, recitata fuerint, nulli non manifestum est. Si quæratur porro ad quem referenda sint, dignus ac idoneus nobis doctor fuerit Petrus apostolus, qui in Actibus apostolorum eadem ipsa in prophetia allata memorat. Nam cum populo psalmi sententiam expliceret, et de Salvatore intelligenda doceret, hæc deinde subjungit: Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, et sepultus: et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem: Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus secundum carnem resurrecturum Christum ad sedendum in throno ejus: providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus²³. Quibus sic enuntiatis, superfluum esset ulterius indagare ad quem referenda prophetia; postquam tanti viri testimonio edocti fuimus. Juxta interpretationem Septuaginta virorum, hæc prophetia tituli inscriptio dicitur, quod victoriam a Christo de morte, per resurrectionem ex mortuis partam, complectatur. Sicut enim athletarum in stadio decertantium splendida atque mirabilia cum adversariis inita certamina cippo donantur, atque in bellis tropæa de hostibus ad diuturnam memoriam eriguntur, ita magnum illud Servatoris tropæum, prostrato eo qui imperium mortis habebat erectum, jamdiu a prophetis temporibus in eorum scriptis velut in cippo insculptum fuerat: quare tituli sive cippi inscriptio dicitur.

Quoniam bonorum meorum non eges. Non ut dignam pro iis quæ ipsi obtulimus mercedem retribuat [ita loquitur]. Alii dicunt ex Salvatoris per-

sona pronuntiatum psalium, idque secundum humanam naturam, cujusmodi bene multa in sacris Evangeliiis deprehendimus; quale est illud: *Pater, si fieri possit, transeat a me calix iste. Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu*²⁵; et: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*²⁶. Sic frequenter orantem, ac genua flectentem invenimus. Eadem prorsus ratione in hoc quoque psalmo conservari se precatur, dum tamen a se ipso conservatur. At enim ut homo rogat, ac utpote Deus postulata concedit; assentiente scilicet et cooperante Patre. *Quoniam bonorum meorum non egēs.* Hæc Symmachus alia ratione interpretatus est: *Non est mihi honum sine te.* Omnis copia bonorum, inquit, per tuam mihi gratiam confertur. Utraque porro lectio æque ad pietatem opportuna. Etenim a Deo concessis bonis nos perfrui, neque is recte factis indiget nostris: verum ad utilitatem ipse nostram hæc ut agamus lege sancit.

VERS. 3, 4. *Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in eis. — Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro*²⁷. Ecclesie sue ærumnas, sibi quasi proprias ascribens, ex persona ejus hæc potuit effari: *Sanctis qui sunt in terra ejus mirificavit omnes voluntates suas in eis. Multiplicatæ sunt infirmitates eorum.* Alii terram ejus, Ecclesiam interpretantur; quapropter Dei voluntates mirabiles evadunt. Voluntates porro Dei, sunt virtutes singulæ quæ ipso astante opitulanteque coluntur, juxta illud: *Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*²⁷, scilicet voluntates ejus, qua ratione superius explicatæ sunt. Et sane Deus mirabilia facit in sanctis suis, quia in ipso virtutis exercitio, qui secundum Deum sapientes sunt, aliis præstant hominibus. Non eadem quippe in martyribus veritatis, in apostolis et prophetis fortitudo est, atque in cæteris qui sese strenue gesserunt: neque vero Josephi ac Susannæ temperantia continentiaque aliorum continentie similis est. Eadem prorsus ratione reliquas sanctorum virtutes Deus mirabiles efficit, ita ut incomparabili præcellentia in quaque re inter cæteros virtutis studiosos homines emineant. Cum igitur adeo mirabiles sint Dei in sanctis suis voluntates, multiplicantur sanctorum infirmitates, cum videant se divinæ virtuti ac magnitudini multum impares esse. Attamen etiamsi memoratæ eorum infirmitates multiplicentur, non hærent diu, neque manent in ipsis, sed confestim abscedunt. Nam vixdum eas adverterint, cum continuo evanescent: quia multum illi valent, Christo ipsis vires præstante, secundum illud: *In Deo faciemus virtutem*²⁸.

Arbitror item his significari priorem illam veterem idololatrarum conditionem, qua cum athei

²⁵ Math. xxvi, 39. ²⁶ Joan. xx, 17. ²⁷ I Cor. xii, 27. ²⁸ I Reg. xiii, 14; Act. xiii, 22. ²⁹ Psal. lix, 14.

(1) Lectio vitijata.

εἴρηται ὁ ψαλμός· εἴρηται δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, ὡσπερ αὐτοὶ αὐτὰ πολλὰ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εὐρίσκομεν· τοιοῦτόν ἐστι τό· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλήν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ·* καὶ, *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν.* Οὕτως εὐρίσκομεν αὐτὸν εὐχόμενον συνεχῶς, καὶ τὰ γόατα κάμπτοντα. Οὕτω τοῖνον καὶ ἐν τούτῳ τῷ ψαλμῷ αἰτεῖ φυλαχθῆναι, καὶ ὑφ' ἐαυτοῦ φυλάττεται. Αἰτεῖ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος, δίδωσι δὲ τὴν αἰτήσιν ὡς Θεός· εὐδοκοῦντος δηλονότι καὶ συνεργούντος τοῦ οικείου Πατρὸς. *Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις.* Τοῦτο ὁ Σύμμαχος ἐτέρως ἠρμήνευσεν· *Ἀγαθὸν μοι οὐκ ἔστιν ἄνευ σοῦ.* Πᾶσα, φησὶ, τῶν ἀγαθῶν ἡ φορὰ διὰ τῆς σῆς ὑπάρχει μοι χάριτος. Ἀμφοτέρα δὲ τῆς εὐσεβείας ἔχεται. Καὶ ἡμεῖς γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύομεν, καὶ αὐτὸς τῆς ἡμετέρας δικαιοπραγίας οὐ χρεῖται· χάριν μὲντοι τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ταύτην νομοθετεῖ.

Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσε πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. — Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέλους. Δύναται, ἰδιοποιούμενος τὰ πάθη τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, τὰ προκείμενα ἐξ αὐτῆς λέγειν· *Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσε πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν.* Ἐτεροι δὲ γῆν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν φασίν· ὅθεν καὶ θαυμάσια γίνονται τὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα. Θελήματα δὲ Θεοῦ αἱ κατ' εἶδος ἀρεταὶ παριστάμενου τούτου· ἐκ τοῦ· *Ἐύρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ, ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου,* τὰ οὕτως ἠρμηνευμένα θελήματα Θεοῦ. Θαυμαστοὶ δὲ Θεός ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, πλεον τι ἐχόντων τῶν κατὰ Θεὸν σοφῶν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐν τῷ κατὰ ἀρετὴν ἐνεργεῖν. Οὐ γὰρ ἀνδρεία ἡ αὐτῆ τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας, προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, τῇ τῶν ἄλλως ἀνδριζομένων; ἀλλ' οὐδὲ, ἡ σωφροσύνη τῶν τηρούντων ἑν ἑσχατῶν Ἰωσήφ καὶ Σουσάννα, τῇ τῶν ἄλλων σωφροσύνη. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, θαυματοῦντος Θεοῦ τὰς τῶν ἀγίων ἀρετὰς ὡς ἀσυγκρίτως ὑπερέχειν αὐτοῦ τῶν κατὰ ἀνθρώπους γενομένων σπουδαίων. Οὕτω θαυμασίων τῶν θελημάτων τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς ἀγίοις ὄντων, πληθύνονται αὐτῶν, τῶν ἀγίων λέγω, αἱ ἀσθένειαι, ὁρῶντων ὡς πολλὰ ἀπολείπονται τῆς Θεοῦ ἰσχύος καὶ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Ὅμως, εἰ καὶ πληθύνονται αἱ προλεγεῖσθαι αὐτῶν ἀσθένειαι, οὐκ ἐμβραδύνουσιν, οὐ παραμένουσιν αὐτοῖς, παραχρῆμα ἀπερχόμεναι. Μέχρι γὰρ τοῦ ἐνοσησαὶ αὐτάς, ἔσχον αὐτάς ταχυνούσας ἐν τῷ μηκέτ' εἶναι· διὰ τὸ ἰσχύειν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦσθαι αὐτοῦς ὑπὲρ Χριστοῦ (1) πρώτων, ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν.

Οἶμαι δὲ διὰ τούτων δηλοῦσθαι τῶν ἀπάντων τῶν πάλαι εἰδωλοπατρῶν τὴν προτέρην κατάστασιν· ἐν ᾗ,

ἄετοι ὄντες καὶ εἰδωλοάτραι, οὐκ ἐπὶ μίαν ἐξώκει-
 λαν πλάνην. Πλήθος γὰρ ἦν αὐτῶν τῆς πολυθείας καὶ
 εἰδωλοατρείας καὶ ἀσθενείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν
 ἐκείνων μεταβαλόντες διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος γε-
 γόνασιν ἄγιοι τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο λέλεκται: *Τοῖς*
ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ἐθανυμάτωσε πάντα
τὰ θελήματά μου ἐν αὐτοῖς· καὶ ἐπεὶ συνήπται τό-
 Ἐπληθύνθησαν εἰδῶλα αὐτῶν (1), ἢ τὰ διαπονήματα
 αὐτῶν, ἢ ἀσθένειαι αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα προσῆν
 τοῖς ὑστερον ἁγίοις πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ
 κρείττω μεταβολῆς. Ἄλλ' μετὰ ταῦτα ἐτάχυσαν,
 οὐκ ἀμελήσαντες, οὐδὲ βραδύναντες, ἀλλὰ διὰ τάχους
 τὴν μετάνοιαν ἐνδείξαντες μετὰ τὴν εἰς αὐτοὺς
 γενομένην χάριν, δι' ἧς ἐθαυμαστώθη πάντα τοῦ
 Σωτήρος θελήματα ἐν αὐτοῖς. Ὅθεν συγχώρησιν
 προσέρων ἀμαρτημάτων διδοὺς αὐτοῖς φησιν: *Οὐ μὴ*
συναργῶς τὰς συναργῶς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων· ἢ
 κατὰ τὸν Ἀκύλαν *Οὐ μὴ σπείσω σπονδίας αὐτῶν.*
ἐξ αἱμάτων. Πάλαι μὲν γὰρ, φησι, σπονδίας ἐποιοῦν
 ἐξ αἱμάτων, Ἰουδαῖοι μὲν κατὰ νόμον τῷ Θεῷ θυσίας
 προσφέροντες, Ἕλληνες δὲ, ὅτε τοῖς δαίμοσιν ἐλά-
 τρευον. Ἐγὼ δὲ καινὰς αὐτοῖς θυσίας παραδοῦς, οὐκ-
 ἐτι δεῖξομαι σπονδίας αὐτῶν ἐξ αἱμάτων· οὐδὲ ταύτας
 σπείσω ἅτε ἄρχιερεὺς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἀποδε-
 ξάμενος καὶ σπένδων· καινὰ δὲ μυστήρια παραδοῦς
 αὐτοῖς καὶ καινὰς θυσίας τὰς ἀνάμους καὶ ἀκάπνους,
 καὶ λογικὰς, ταύταις χρῆσθαι διδάξω αὐτοὺς· ἀλλ'
 οὐδὲ μνημονεύσω διὰ τῶν χειλέων μου τῶν παλαιῶν
 αὐτῶν ὀνομάτων. Πάλαι μὲν γὰρ ἐπαξίως τῶν πρέ-
 βων ἐπιγόνοιο προσηγορίας οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, βέδη-
 λοι καὶ ἀκάθαρτοι, καὶ εἰδωλοάτραι, πολυθεοὶ τε καὶ
 ἄθεοι ὀνομαζόμενοι· νῦν δὲ ἐκείνων μὲν οὐκέτι μνη-
 σήσομαι τῶν ὀνομάτων, ἕτερα δὲ αὐτοῖς ἀντ' ἐκείνων
 ἰωρήσομαι· εὐσεβεῖς αὐτοὺς καὶ θεοσεβεῖς, καὶ ἁγίους,
 κλητῆς τε καὶ ἐκλεκτοὺς, καὶ Χριστιανοὺς ὀνομά-
 ζων.

Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ πο-
τηρίου μου, σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονο-
μίαν μου ἐμοί. Ἀναμνησθῆναι προσήκει τῶν ἐν τῷ
 δευτέρῳ εἰρημένων ψαλμῷ. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀνθρωπίνως
 πάλιν πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν ὁ Πατὴρ· *Αἰτησαι παρ'*
ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔσθη τὴν κληρονομίαν σου,
καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ
 ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ ἔφη
 Πατέρα περὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων· *Πάτερ, οὗς*
ἔδωκας μοι σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας καὶ
οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπέλωτο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπ-
ωλείας. Ἄλλ' ὡσπερ ἐνταῦθα ἀνθρωπίνως διαλέγεται
 λαβεῖν παρακαλῶν, οὕτως ἐτέρωθι δείκνυσι, ὡς αὐτὸς
 ἔστι τῶν ἀπάντων δεσπότης· *Τὰ πρῶτα γὰρ τὰ ἐμὰ*
τῆς φωτῆς μου ἀκούει· κατὰ γινώσκω αὐτὰ, καὶ
ἀκολουθοῦσίν μοι· κατὰ ζῶν αἰώνιον δίδωμι αὐ-
τοῖς· καὶ πάλιν· Καὶ ἄλλα δὲ πρῶτα ἔχω, ἃ οὐκ
ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγα-
γεῖν, καὶ τῆς φωτῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γρηθήσεται
μία ποιμνῆ, εἰς ποιμνῆ. Ἐν τῷ παρόντι μέντοι

¹⁰ Psal. II, 8.

¹¹ Joan. XVII, 6, 12.

¹² Joan. X, 27, 28.

¹³ ibid. 16.

(1) *Εἰδῶλα αὐτῶν.* Sic vertit Symmachus, ut
 in duobus codicibus Regii effertur. Aquila autem:

A *idolorumque cultores essent, non in unum impe-*
gerant erroris genus. Inerat quippe ipsis deorum
turba, multiplexque simulacrorum et infirmitatis
species. At quia salutari interveniente gratia resi-
spicentes, sancti Dei effecti sunt, ideo dictum est:
Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes
voluntates meas in eis; ac deinde additum est,
Multiplicata sunt idola eorum, sive labores ac in-
firmitates ipsorum. Isthaec enim omnia, antequam
a pessimis illis moribus ad meliores commutati
essent, iis qui postmodum sancti evaserunt, ad-
erant. Verum postea acceleraverunt, neque negli-
gentia vel cunctatione usi, per illatam gratiam
statim poenitentiae opera ediderunt: ac per eam-
dem gratiam mirabiles factae sunt Salvatoris volun-
tates in ipsis. Quamobrem concessa illis pristino-
rum scelerum venia, ait: Non congregabo conventi-
cula eorum de sanguinibus; aut juxta Aquilam:
Non libabo libamina eorum de sanguinibus. In more
fuit olim, inquit, libamina ex sanguine facere;
nam cum Judaei hostias Deo secundum legem im-
molabant; tum Graeci idem praestabant, cum dae-
monas colerent. At ego postquam novum atuli
sacrificiorum genus, non ultra admittam sacrificia
cum sanguine oblata; neque, utpote summus Sa-
cerdos, eadem ex eorum manibus accipiam ad
libandum, sed novis traditis mysteriis, novis item
sacrificiis incruentis, fumo ac nidore carentibus
et rationalibus. Sed iis utantur commonebo, neque
per labia mea vetera illorum nomina memorabo.
 C *Olim siquidem digna gestis suis nomina gentiles*
ferebant; atque profani, impuri, idololatrae,
deorum multorum cultores et athei audiebant. Jam
vero hujusmodi nominum nunquam recordabor;
aliisque substitutis vocabulis, pios, religiosos,
sanctos, vocatos, electos, Christianos compellabo.

VERS. 5. *Dominus pars haereditatis meae et calicis*
mei, tu es qui restituis haereditatem meam mihi.
 Hic memoria repetenda sunt secundi psalmi verba.
 Nam illic humano item more sic eum Pater affatur:
Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam,
*et possessionem tuam terminos terrae*¹⁰. Atque in sa-
 cris Evangeliiis sic ille Patrem de sacris apostolis
 alloquitur: *Pater, quos dedisti mihi tui erant, et*
michi eos dedisti: et nemo ex iis periit, nisi filius
*perditionis*¹¹. Sed quemadmodum hic humano lo-
 quitur modo, rogans ut accipiat; sic alibi sese
 omnium dominum exhibet: Nam, *oves meae vocem*
meam audiunt: et ego cognosco eas, et sequuntur
*me, et vitam aeternam do eis*¹²; ac rursum: *Et*
alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili: et illas
oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet
*unum ovile, et unus pastor*¹³. In praesenti itaque
 psalmo humane sic loquitur: *Dominus pars haere-*
ditatis meae et calicis mei; haereditatem vocans
 regnum in gentes; calicem vero, quam pro nobis

τὰ διαπονήματα αὐτῶν. Hebraicum exemplar habet,
 קלחא.

passus est mortem. Sic enim in sacris Evangeliiis A
effatur: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*⁴³: ac si apertius diceret: Ecclesie mee, quæ mea hæreditas, pars Dominus est; atque ipse calicis mei, id est mortis, pars effectus est.

ποτήριον τούτο ἀπ' ἐμοῦ· ὡσεὶ σφέτερον ἔλεγε· Καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ κληρονομία μου, μερὶς ἐστὶν ὁ Κύριος· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦ ποτηρίου μου, τούτεστι τοῦ θανάτου, μερὶς γεγενημένος ὁ αὐτός.

Tu es qui restituis hæreditatem meam mihi. Alia, inquit, mihi olim fuit hæreditas, alique funes. Nam quando dividebat Altissimus gentes, pars Domini facta est populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus⁴⁴ Israel. At tunc pars, hæreditas et funiculus, erat prior ille populus. Quo populo impietatis causa dejecto ac depulso, alia mihi hæreditas, alii funes, aliæ sortes priorum loco traditæ sunt in præclaris. Etenim hæc secunda hæreditas, B
inquit, præclara probataque mihi est.

VERS. 8. Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. Vir sanctus cum Dominum in oculis suis semper esse secum reputet, nequaquam fluctuat; imo vero Dominus a dextris justii viri firmus consistit. E converso autem de Juda dicitur: *Et diabolus stet a dextris ejus*⁴⁵.

ORATIO DAVID XVI.

VERS. 1. Exaudi, Domine, justitiam meam, intendente deprecationem meam. Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis. Oratione sua supplicat, ut Deus exaudiat, non quidem vocem, non verba sua, sed virtutem: ac si videlicet justitia sua ex gestis operibus clamitet, divinasque aures demulceat. Neque enim quispiam, improborum sibi conscius facinorum, talem facile proferret vocem. Illud porro: *Intende deprecationem meam, jure dixerit vir ille probatus ac exercitatus, qui in orando dignas Deo emittit supplicationes, qui non parva quædam viliaque postulat, neque pro mortalibus humanisque rebus Deum precatur. Idipsum Salvator docuit talia fatus: Magna petite, et parva adjiciuntur vobis*⁴⁶. Tertio autem precatur, ut ipsa orationis verba auribus percipiat, et, ut ita dicam, de ipsa voce judicet, quod non in labiis dolosis prolata sit. Plerumque enim præclara loquimur, ac verbis utimur ex Scriptura divina depromptis; sed non purgatis labiis. Et vero occurrunt sæpe homines, qui indiscriminatim conviciis, calumniis, mendaciis, fraudulentis verbis, perjuriis, obscænis dictis, aliisque absurdis vocibus usi, confestim mutato sermone, precibus Deum compellant. At solus vir sanctus, et linguam et labia vocemque ipsam ac verba vel usu tritiora expurgat; gnarus illius dicti: *De omni verbo otioso rationem reddetis in die judicii*⁴⁷. Deus siquidem orationem, non labiis dolosis, sed purgata lingua, divinisque sermonibus meditandis assueta prolata, auribus percipit. Quamobrem cum de justitia loquitur,

φαλμῷ. ἀνθρωπίνως λέγει· Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου· κληρονομίαν καλῶν τῆν τῶν ἐθνῶν βασιλείαν· ποτήριον δὲ ὄν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε θάνατον. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἔλεγεν Ἐὐαγγελίους· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τούτο ἀπ' ἐμοῦ· ὡσεὶ σφέτερον ἔλεγε· Καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ κληρονομία μου, μερὶς ἐστὶν ὁ Κύριος· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦ ποτηρίου μου, τούτεστι τοῦ θανάτου, μερὶς γεγενημένος ὁ αὐτός.

Ἐν εἰ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί. Πάλαι μὲν γὰρ, φησὶν, ἄλλη τις ἦν κληρονομία μου, καὶ ἄλλα σχοινίσματά μου. Ὅτε γὰρ διεμέριξεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοινίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ τότε μὲν μερὶς καὶ κληρονομία, καὶ σχοινίσμα ὁ πρότερος ἦν λαός· οὐ διαπεσόντος καὶ ἀποβλήτου γενομένου διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν, ἑτέρα μερὶς καὶ ἄλλα σχοινία, καὶ ἕτεροι κληρονομοὶ ἀντὶ τῶν προτέρων ἐκείνων ἐδόθησαν μοι ἐν τοῖς κρατίστοις. Αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ δευτέρα κρατίστη καὶ ἀρέσκουσα μοί ἐστιν.

Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός· ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Ὁ ἅγιος, ἀεὶ λογιζόμενος ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶναι τὸν Κύριον, οὐ σαλεύεται· ἀλλὰ βέβαιος ἔστηκεν ὁ Κύριος ἐκ δεξιῶν τοῦ δικαίου. Περὶ δὲ τοῦ Ἰούδα, Ὁ διάβολος στήτω, φησὶν, ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΙΓ'.

Εἰσάκουσον, Κύριε, δικαιοσύνης μου, πρόσχες τῇ δεήσει μου. Ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου οὐκ ἐν χελεσι δολοῖς. Ἰκετεύει διὰ τῆς προσευχῆς τὸν Θεὸν ἀκροατὴν γενέσθαι, οὐ τῆς φωνῆς, οὐδὲ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ἐν αὐτῷ ἀρετῆς, ὡς περ βούσσης διὰ τῶν πράξεων τῆς δικαιοσύνης καὶ δυσωπούσης τὴν θείαν ἀκοήν. Οὐκ ἂν γὰρ τις, ἑαυτῷ φαῦλα συνειδώς, ῥαδίως ἂν τοιαύτην ἀφῆκε φωνήν. Τῇ δὲ, Πρόσχες τῇ δεήσει μου, εἰποι ἂν ἐκεῖνος ὁ βεδατανισμένος καὶ πρεπούσας Θεῷ ἐν τῇ προσευχῇ ἀναπέμπων δεήσεις, ὁ μὴ ἐπὶ μικροῖς καὶ τοῖς τυχοῦσιν αἰτήμασι, μηδ' ἐπὶ θνητοῖς καὶ ἀνθρωπίνους παρακαλῶν τὸν Θεόν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε λέγων· Αἰτεῖτε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ τρίτον δὲ ἰκετεύει, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς ἐνωπίσασθαι, κρίναι τε, ὡς εἰπεῖν, καὶ αὐτὴν τὴν φωνὴν, ὅτι μὴ ἐν χελεσι δολοῖς προσφέρεται. Πολλάκις γὰρ σεμνὰ φθεγγόμεθα, καὶ λόγοις χρώμεθα τοῖς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, οὐ κεκαθαρμένοι τοῖς χελεσιν. Ἦδη δὲ τινες, ἀδιαφόρως λοιδορίας κατὰ τῶν χρησάμενοι, ἢ διαβολαῖς, ἢ ψευδολογίαις, ἢ ἀπάταις, ἢ ἐπιπορκαῖς, ἢ αἰσχροβήμοσύναις, ἢ ἄλλοις τισὶν ἀτόποις φωναῖς, ἀθρόως μεταβάλλοντες ἐν τῇ προσευχῇ τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦνται. Μόνος δὲ ὁ ἅγιος καὶ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ καὶ τὰ χελεῖν, καὶ τὴν φωνὴν αὐτῆν, καὶ τὰ κοινὰ ῥήματα καθαίρει· εἰδὼς εἰρημένον· Περὶ παντός ἀργοῦ ῥήματος δώσετε λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Προσευχῆς γὰρ οὐ διὰ χελεῶν δολῶν προσφερομένης, διὰ δὲ γλῶττης κεκαθαρμένης, καὶ τὰ θεὰ λόγια μελετᾶν εἰθισμένης, ἐνωπίσεται ὁ Θεός. Διδ' ἐπὶ μὲν τῆς δι-

⁴³ Matth. xxvi, 59. ⁴⁴ Deut. xxxii, 8, 9. ⁴⁵ Psal. ciii, 6. ⁴⁶ Matth. vi, 53. ⁴⁷ Matth. xii, 56.

καυσύνης, εἰσάκουσον, ἐλέγγο, ἐπὶ δὲ τῆς δεήσεως, **A** *exaudi, inquit; cum de deprecatione, intende; cum de voce labiis prolata, auribus percipe.* Tria itaque dictis hujusmodi postulat, et quod præstantius erat duobus aliis præmisit.

VERS. 3. Probasti cor meum et visitasti nocte, igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. Quantum humanam infirmitatem exsuperat hujusmodi verborum sententia! Quis enim de castitate cordis gloriabitur? Quis confidenter dicat: Purus sum a peccatis? Hæc sane unus Christus vere ac congruenter dicere valeat. Annon suum ad inferos descensum, atque locum illum in regione mortis, noctem in præsentī vocavit? Quamvis enim in nocte fuerit ac in tempore tentationum, inque tenebrosis caliginosisque mortis regionibus, attamen probatus, paterna visitatione dignus habitus est per resurrectionem quam obtinuit. Quoniam ceu aurum igni traditum, splendidus purusque permansit. Solus enim ex iis qui a sæculo fuerunt peccatum non fecit, neque, secundum Isaiam, inventus est dolus in ore ejus⁴⁶.

VERS. 4. Ut non loquatur os meum opera hominum, propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras. Symmachus cum ait: *Ego observavi vias prævaricatoris, aliam præfert sententiam, quasi scilicet is qui orationem emittit, ab omni homine prævaricatore declinet; atque omnes talium virorum semitas, pravaque opera, utpote dura et aspera aversetur.*

VERS. 5. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea. Exemplar nobis hisce verbis admovet Salvator; admonetque, cum ut ne animo frangamur, tum ne magnum de nobis ipsis sapiamus, planeque compertum ac persuasum habeamus, nos divino semper egere auxilio, ut non moveantur vestigia nostra, utque pedes nostros in semitis ejus recte componamus.

VERS. 7. Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te. Qui salvos facit, inquit, sperantes in se, non eos qui ex semine Israelis sunt, neque eos qui secundum Moysen legem vitam agunt, sed, quasi nova reperta via, salutem sperantibus in se conferre compertus est. *Manent enim, inquit Apostolus, fides, spes, charitas*⁴⁷: tria hæc ceu vinculo eodem astricta connectuntur. Quapropter fidem spei copulat, dum ait: *Est autem fides sperandarum substantiarum rerum, argumentum non apparentium*⁴⁸. Hæc porro ex una erga Deum charitate oriuntur; iisque vicissim charitas erga Deum roboratur.

VERS. 8, 9. A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, Domine, ut pupillam oculi. Sub umbra alarum tuarum proteges me, a facie impiorum qui me affixerunt. Justus quilibet, cum precatur, a Deo obnixè postulet uti se custodia sua dignetur; fateaturque se, præ adversariorum multitudine, ad custodiam sui minime idoneum esse: roget item ut

⁴⁶ Isa. liii, 19; 1 Petr. ii, 22. ⁴⁷ 1 Cor. xiii, 13.

⁴⁸ Hebr. xi, 1.

Deus se custodiat quasi pupillam oculi; cum scilicet videat inimicos dexteræ Dei obsistentes, itemque adversarios animæ suæ oculo insidias struentes, sibi que cæcitatē inferre cupientes. Verum quia impiorum bene multi calamitatem ipsi inferre ac in ærumnas ipsum conjicere student, telaque in ipsum emittunt; sub alas Dei confugiat, postuletque ejus se protectione muniri. Sed etiam ipse Salvator pro Ecclesia sua, quæ suum corpus est, easdem ad Patrem suum emittebat voces. Per alas autem virtutes providentiæ illius intelligas.

VERS. 10-12. *Inimici mei animam meam circumdederunt, adipem suum concluderunt, os eorum locutum est superbiā. Projicientes me nunc circumdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram. Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditis. Hujus autem loco, Projicientes me circumdederunt me, ita Symmachus interpretatur: *Beatam prædicantes me, statim circumdederunt me, et oculos, inquit, suos posuerunt contra me, ut declinare me facerent. Nam id satagebant, ut me a statu illo et a profectu secundum Deum avellerent et amoverent, adversarium nostrum diabolum æmulati, qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret*⁵¹. *Et me ipsum susceperunt sicut leo paratus ad prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditis. Neque enim hæc machinamenta palam adversum me confabant: sed occultas insidias parabant.**

Vers. 15, 14. *Exsurge, Domine, præveni eos et supplantā eos: eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ. Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum; de absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt filii, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis. In ea quoque re aliquid capiam utilitatis. Sed frameam tuam, inquit, eripias de manu Inimicorum; nam metuendum alias esset, ne frameam illam tuam, cui ego confusus adversarios oppugno, e manu eripiant mea, meque sic exarmatum eadem ipsa framea adoriantur. Fuerit autem illa sermo Dei efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti*⁵², qui animæ, frameæ loco, ad propulsandos inimicos traditus est. Quod sæpe contingit, quando inimici Dei

ἀνθεστηκότων αὐτῶν φυλαχθῆναι· τε ἑαυτὸν, ὡς περ τινὰ κόρην ὀφθαλμοῦ παρακαλεῖται· ὄρων τοὺς ἀνθεστηκότας τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ἐχθρούς τινας, καὶ πολεμίους τῷ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὀφθαλμῷ ἐπιβουλεύοντας, καὶ τυφλώσαι αὐτὸν θέλοντας. Ἄλλα καὶ πολλῶν ὄντων ἀσεβῶν τῶν τάλαιπωριζόντων αὐτὸν (1), τουτέστι τάλαιπωρον αὐτὸν ἀποφαινόντων, βέλη τε κατ' αὐτοῦ πεμπόντων, ὑπὸ τὰς πτέρυγας καταφεύγων τοῦ Θεοῦ, σκέπης τῆς ὑπ' αὐτῷ τυχεῖν ἀξιούτω. Ἄλλα καὶ ὁ Σωτὴρ ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν αὐτοῦ σῶμα, ταύτας ἀνέπεμπε πρὸς τὸν Πατέρα τὰς φωνάς. Πτέρυγας δὲ νοήσεις τὰς τῆς προνοίας αὐτοῦ δυνάμεις.

Οἱ ἐχθροὶ μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον, τὸ στόμα αὐτῶν συνέκλεισαν, τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν. Ἐκβάλλοντές με νυνὶ περιεκύκλωσάν με· τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἔθεντο ἐκκλίνειν ἐν τῇ γῆ. Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡσεὶ σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐκβάλλοντές με περιεκύκλωσάν με, ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσε· *Μακαρίζοντές με παραγρημα περιεκύκλουν με, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτῶν, φησὶν, ἔθεντο κατ' ἐμοῦ τοῦ παρακλίνειν με. Παρασαλεύσαι γὰρ με καὶ ἀποκινήσαι τῆς στάσεως καὶ τῆς κατὰ θεὸν προκοπῆς ἐσπούδαζον· μιμούμενοι τὸν ἀντίδικον ἡμῶν διάβολον, ὃς ὡς λέων ὠρυσόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπιῇ. Ὑπέλαβόν με καὶ αὐτὸν ὡς λέων ἔτοιμος εἰς θήραν, καὶ ὡς σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐποιούνο· τὴν κατ' ἐμοῦ συσκευήν, ἀλλὰ λαθραίως ἐνεδρεύοντες.*

Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόσφρασον αὐτοὺς καὶ ἀποσκέλισον αὐτούς· ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ρομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου. Κύριε, ἀπὸ ὀλίγων ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν. Ἐχορτάσθησαν υἱῶν, καὶ ἀφῆκαν τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπιῶσι αὐτῶν. Καὶ κατὰ τοῦτο ὠφελήθειν· ἀλλὰ καὶ τὴν ρομφαίαν σου, φησὶ, ρῦσαι ἀπὸ τῆς χειρὸς τῶν ἐχθρῶν· δέος γὰρ μήποτε τὴν σὴν ρομφαίαν, ἥ πεπορθῶς ἐγὼ κέχρημαι κατ' αὐτῶν, τῆς ἐμῆς χειρὸς ἀρπάσαντες οἱ πολέμιοι, καὶ ἀφελόμενοι μου αὐτὴν, χρήσονται αὐτῇ κατ' ἐμοῦ. Εἴη δ' ἂν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ὁ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον, ὁ τῆ ψυχῆ δεδομένος ὑπὲρ ρομφαίας πρὸς ἀμυναν τῶν ἐχθρῶν· ὅπερ συμβαίνει πολλάκις, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν λέξεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα ἀποθαλόντες καὶ ἀνατρέψαντες, ἐξ οὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τὰς ἀκεραίους καταπαλιώσι ψυχάς. Διὸ εὐχεται ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ρυσθῆναι τὴν ρομφαίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ ὀλίγων ἀπὸ γῆς· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν· ἀπὸ τεθρηκότων

⁵¹ I Petr. v, 8. ⁵² Hebr. iv, 12.

(1) Hæc Latine exprimi nequeunt; in textu Græco, necnon in omnibus mss. Bibliorum, legitur τάλαιπωρῶσαντων, non τάλαιπωριζόντων.

ἐκ καταδύσεως· ὁ δὲ Σύμμαχος· (1) Ἄπο νεκρῶν ἀπὸ ἐνδεδικτότων. Ῥυθῆναι γὰρ εὐχεται καὶ ἀπὸ τῶν ἐν νεκροῖς ἤδη λελογισμένων διὰ τὸ πάμπαν ἐστερηθῆναι τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς. Ἄντι δὲ τοῦ διαμύριον αὐτούς, ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν, μέρος αὐτῶν ἐν ζωῇ· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἡ μερὶς αὐτῶν ἐν ζωῆσιν. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς τῶν μὲν ἀσεβῶν καὶ τῶν πολλακίς ὀνομασμένων ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἡ μερὶς, καὶ ὁ κλήρος, καὶ πᾶσα ἡ περιουσία ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ τυγχάνει καὶ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ· ἐν ᾧ καὶ ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν πάσης τροφῆς, καὶ πάσης ἀπολαύσεως, καὶ τρυφῆς. Ἄλλὰ καὶ τῶν κεκρυμμένων σου φησὶν· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, καὶ τῶν ἀποθέτων. Ὅσα γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ καὶ τῇ θνητῇ ζωῇ τίμια, τῶν νομιζομένων ἀποθέτων καὶ ἀπακρύφων, ἐσχήχασιν.

Αὐτοὶ γοῦν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πάντα γῆς μέταλλα περιειργάσαντο, λίθους τε παντοιοῦς τιμίους καὶ πολυτελεῖς ἐξηρεύνησαν, καὶ τούτων ἀπάντων ἐπλήσθησαν· τέκνων δὲ καὶ υἱῶν, καὶ θυγατέρων ἐνεφορήθησαν. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐχορτάσθησαν υἱῶν. Καὶ οὐ μόνον γε αὐτοὶ τούτων ἐχορτάσθησαν, ἀλλ' ἐμπλησθέντες αὐτοὶ τε πρότεροι, κλήρους καὶ διαδοχὰς τοῖς μετ' αὐτούς ἐγγόνοις καταλελοίπασιν. Ἄλλος φησὶν· Εἰ καὶ τῷ θανάτῳ τούτους παραπέμψαι σοὶ βῆδιον, ὡς Δέσποτα· ἀλλ' οὖν ἱκετεύω ζῶντας αὐτούς σκεδασθῆναι, καὶ τὴν κακίην αὐτῶν συμφωνίαν διαλυθῆναι, καὶ τῶν ἀποκειμένων σοὶ τιμωριῶν μετασχεῖν. Οὕτω γὰρ ἐν τῇ μεγάλῃ ᾠδῇ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸς ὁ Θεὸς φησιν· Οὐκ ἰδοὺ ταῦτα πάντα συνήχεται παρ' ἐμοί, καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου· ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω, ἐν καιρῷ ὅταν σφαλῇ ὁ ποῦς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Χορτάσθησονται υἱοί, καὶ ἀφήσουσι τὰ λείψανα αὐτῶν τοῖς νηπίοις αὐτῶν. Οἶδα, φησὶν, ὅτι τὴν δικαίαν σου τιμωρίαν οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπάξεις, ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱέσι καὶ τοῖς ἐγγόνοις τῶν προγόνων πονηρίαν μιμησάμενοις. Τὸ δὲ, χορτασθήσονται, ἀντὶ τοῦ, εἰς κόρον μεθέξουσι τῶν κακῶν.

Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ἐφθῆσομαι τῷ προσώπῳ σου· χορτασθήσομαι ἐν τῷ ἐφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου. Ἐκείνοι μὲν τοιαύτας δώσουσι δίκας· ἐγὼ δὲ τοῖς παρὰ τῆς δικαίας προνοίας ἀγαθοῖς ἐντροφῆσω, πείραν μεγίστην τῆς σῆς εὐεργεσίας δεξάμενος. Ἐγὼ δὲ τῇ πορισθείᾳ μοι δικαιοσύνῃ τε καὶ ἀρετῇ θαρρῶν πεπαρρησιασμένως ἐφθῆσομαι τῷ προσώπῳ σου. Καὶ αὕτη μοι ἐστὶν ἔλπις, καὶ ὄψης μέγας κλήρος· οὗ ποτε πληρωθήσομαι, καὶ χορτασθήσομαι πάσης τρυφῆς, ἐν τῷ ἐφθῆναι τὴν δόξαν σου ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ'.

Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδὶ Κυρίου τῷ Δαυτδ, ὃ ἐλάλησεν τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύτης,

⁶³ Deut. xxxii, 34.

(1) Hæc sunt Hebraica verba, עִיבָרָה עִיבָרָה עִיבָרָה עִיבָרָה. Aquilæ interpretatio huic prorsus similis fertur apud Drusium et alios; sed Symmachi versio vitiosa occurrit ibidem, Κύριε ἀπὸ τῶν ἐνδεδικτότων ἡ μερὶς ἐν ζωῇ. At lectio nostra sincerior, quæ in omnibus mss. similiter effertur.

A precatur etiam ab iis qui, jam inter mortuos computantur, quia vita illa, quæ secundum Deum est, penitus privantur. Illud autem, *divide eos*, Aquila, *pars eorum in vita*, interpretatur; Symmachus autem, *pars eorum in viventibus*. His porro docet, impiorum et inimicorum Dei, qui in his plerumque memorantur, portionem, sortem omnesque facultates in hac præsentī et mortali vita sitas esse, ubi venter eorum omni ciborum genere, omni felicitate ac voluptate repletur. Imo etiam *de absconditis tuis*; cujus loco Symmachus interpretatur, *et repositis tuis*. Siquidem eorum omnium quæ in hac mortali vita occurrunt pretiosorum, quæ inter recondita et abdita computantur, potiti sunt.

B

Illi itaque aurum, argentum, omniaque terræ metalla summa cura perquisiverunt, lapides pretiosos vel rarissimos cujusvis generis pervestigant, iisque omnibus adimpleti sunt: filiis masculis feminisve saturati sunt. Quamobrem subjungit, *saturati sunt filiis*. Neque illi tantum iis saturati sunt; sed postquam ipsi priores ad satietatem usque iis sunt usi, hæreditatem successionemque nepotibus transmisere suis. Alius sic interpretatur: Etiamsi, inquit, perfacile tibi sit, Domine, ipsos morte afficere: at, quæso te, homines dum hac vita fruuntur disjungas, improbamque illam concordiam dissipes, ut a te repositas sceleribus suis pœnas luant. Ita enim in magno Moysis cantico Deus ipse loquitur: *Annon ecce hæc omnia congregata sunt apud me, et signata in thesauris meis: in die ultionis retribuam, quo tempore labetur pes eorum*⁶³. Hæc ita Symmachus interpretatur, *saturabuntur filii, et dimittent reliquias suas parvulis suis*. Novi, inquit, te non modo debitum iis supplicium illaturum, sed etiam filiis ac nepotibus eorum, si quidem avorum nequitiam imitentur. Illud autem, *saturabuntur*, id est, ad satietatem et fastidium usque malis sese dedit.

VERS. 15. *Ego autem in justitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit mihi gloria tua*. Illi quidem hujusmodi pœnas dabunt. Ego autem paratis a justa providentia tua fruar bonis, maximumque beneficentiæ tuæ sumam experimentum.

D

Ego sane justitiæ atque virtuti, cujus auctor mihi fuisti, confisus, tuta conscientia apparebo conspectui tuo. Ilac in spe versor: hæc mihi magna hæreditas, qua replebor, et ad satietatem usque omni voluptate fruar, cum in regno cœlorum apparuerit gloria tua.

PSALMUS XVII.

VERS. 1. *In finem puero domini David, quæ locutus est Domino verba cantici hujus, in die qua eripuit*

eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit. Symmachus: Canticum victoriæ servi Domini David.

Par enim fuit nos ex ipso psalmo ediscere, Davidem, occasione victoriæ de inimicis et hostibus partæ, omnis victoriæ auctori, qui ideo νικοποιός, id est victoriæ effector, dicitur, quod victores efficiat, triumphalem hunc hymnum consecrasset. Quia item hic hymnus sive canticum triumphale, Davidis dicitur esse. Atque in finem inscribitur: quoniam scilicet postremis vitæ ejus annis, ac post omnia quæ in historia feruntur ejus opera, pronuntiatum est; aut quia prophetiam eorum quæ in fine sæculi obventura sunt enuntiat; sive tertio quia ad ea quæ in postrema hujus hymni parte feruntur, lector remittitur. In quo [triplici] fine, vocatio gentium et prophetia de Christo. Hoc autem modo vaticinatur, ut Saulem cum aliis omnibus una complectatur. Alia quoque ratione ipsum de manu Saul liberavit: frequenter enim per *manum* intelligitur opus. Igitur qui liberavit Davidem ex omnibus inimicis suis, jure ac consequenter ipsum majoribus beneficiis devinciens, ex hac Saulis manu, sive opere, pariter eripuit, ut non paria cum illo pateretur.

VERS. 2, 3 *Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum et refugium meum; et liberator meus. Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum: protector meus et cornu salutis meæ et susceptor meus* Alia quoque sententia Deum vocat fortitudinem, humanam confitens infirmitatem, quæ sine Deo nihil agere valet; quare sic ait Paulus: *Omnia possum in Christo qui me confortat*⁵⁴. Aquila porro et Symmachus, vice illius, *fortitudo*, petram interpretati sunt: atque magnus Apostolus: *Petra autem erat Christus*⁵⁵. Cum supra petram hanc, domum suam David fundasset, similis erat viro sapienti, qui *ædificavit domum suam supra petram*⁵⁶. Quapropter omnibus inimicis suis, qui pluviam, ventorum et fluminum instar impingebant, superior effectus est. Verum neque satellitibus ac exercitui confisus est, sed Deo quem habuit opitulatorem, omni genere armorum instructum et cornu salutis, ita ut diceret: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*⁵⁷.

VERS. 5-7. *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto sus vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introiit in aures ejus. His docet quo pacto a torrentibus iniquitatis turbatus, et reliquis quæ supra memorantur malis circumventus, cum se in periculo constitutum esse sentiret, ad salutis suæ portum confugit. Quamobrem ait: In tribula-*

ἐν ἡμέρῃ ἣ ἐβόυσατο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαουλ, καὶ εἶπε. Σύμμαχος Ἐπιβλιον τοῦ δούλου Κυρίου τοῦ Δαυὶδ.

Ἐδει γὰρ ἡμᾶς ἀναγκαίως ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ γῶναί, ὅτι ἐπὶ ταῖς νίκαις ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τὸν προκειμένον ὕμνον ἐπιβλιον ἐπὶ πάσης νίκης αἰτίῳ, τῷ καὶ νικητᾷ ἀπεργασθένῳ, καὶ διὰ τοῦτο νικοποιῷ κεκλημένῳ, ἀνέθηκεν ὁ Δαυὶδ· καὶ ὅτι ἐπιβλιος οὗτος ὁ ὕμνος ἢ ἡ ὥδῃ εἴρηται τοῦ Δαυὶδ. *Εἰς τὸ τέλος* δέ, ἦτοι διὰ τὸ ἀμφὶ τοὺς τελευταίους τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνους, καὶ μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις τὰς φερομένας ἐν τῇ ἱστορίᾳ λελέχθαι ἢ διὰ τὸ προφητείας περιέχειν τῶν μελλόντων ἔσσεσθαι ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἢ τρίτον, διὰ τὸ ἐπὶ τὰ τέλη τῶν ἐμφερομένων λόγων τοῦ προκειμένου ὕμνου τὸν ἐντυγχάνοντα παραπέμπειν ἐν οἷς τέλεσις ἢ κλήσις τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία. Τοῦτον θεσπίζει τὸν τρόπον, συμπαραλαμβάνομενος τοῖς πᾶσι καὶ τοῦ Σαουλ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸν ἐκ χειρὸς Σαουλ ἐβόυσατο, τῆς χειρὸς πολλάκις ἀντὶ πράξεως παραλαμβάνομένης. Εἰκότως οὖν ὁ βυσάμενος Δαυὶδ ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, μειζρόνως αὐτὸν εὐεργετῶν, καὶ ταύτης τῆς χειρὸς τοῦ Σαουλ, τουτέστι τῆς πράξεως αὐτοῦ, ἐβόυσατο, ὡς μὴ τὰ ὅμοια παθεῖν ἐκεῖνον.

Ἄγαπήσω σε, Κύριε, ἰσχύς μου· Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου, καὶ βύσσης μου. Ὁ Θεός μου, βοηθός μου, καὶ ἐλπὶς ἐπ' αὐτόν ὕπερασπιστής μου, καὶ κέρας τῆς σωτηρίας μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου Καὶ ἄλλως δὲ ἰσχὺν καλεῖ τὸν Θεόν, ὁμολογῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ ὡς οὐδὲν ἂν ἰσχυσεν ἄνευ Θεοῦ· καὶ Παῦλος γὰρ ἐφη· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ*. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, *στερέωμα*, πέτραν ἠρμήνευσαν· ἐφη δὲ καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· *Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός*. Ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν οἰκοδομῶν ὁ Δαυὶδ, ἀφωμοίωτο τῷ φρονίμῳ τῷ οἰκοδομήσαντι τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ πάντων κρείττων ἐγένετο, τῶν ὑετοῦ δίχην, πνευμάτων τῶν καὶ ποταμῶν προσβαλλόντων αὐτῷ πολεμίων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπὶ δρυφόρους ἠλπίζεν ἢ στρατῶν, ἀλλ' ἐπὶ Θεόν, βοηθὸν αὐτὸν ἔχων, πανοπλίαν καὶ κέρας ὡστ' ἂν εἰπεῖν καὶ αὐτόν· *Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν*.

Περίσχορον με ὠδίρες θανάτου καὶ χειμάρροι ἀνομίας ἐξετάραξάν με. Ὠδίρες Ἰδου περιεκύκλωσάν με, προέβασάν με παγίδες θανάτου. Καὶ ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐκέκραξα. ἤκουσεν ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ τὴν φωνήν μου, καὶ ἡ κραυγή μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Διδάσκει διὰ τούτων τίνα τρόπον, καὶ ὑπὸ τῶν χειμάρρων τῆς ἀνομίας ταρασσόμενος, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ προειρημένα πάσχων, ἦσθετο αὐτοῦ κινδυνεύοντος, ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας κατέφευγε. Διὸ

⁵⁴ Philipp. iv, 13. ⁵⁵ I Cor. x, 4. ⁵⁶ Matth. xvii, 21. ⁵⁷ Psal. xliiii, 6.

φησιν· Ἐν εἴῃ θλίβεσθαι ἐπακαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐπέκραξα. Εἶτα διδάσκει, ὡς οὐκ ἠστόχησε τοῦ σκοποῦ τοιαῦτα πιστεύσας· ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. Διὸ ἐπιφέρει· Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ ἀγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. Ναὺν δὲ Θεοῦ ἐν τοῦτοις ποίον χρῆ νοεῖν λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, μήπω τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις οἴκου κατεσκευασμένου, ἢ πάντως πού τὴν ἐπουράνιον πόλιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀνω Ἱερουσαλήμ, ἥς εἰκὼν ἐτύγγανεν ὁ ἐπὶ τῆς γῆς κατεσκευασμένος νεώς;

Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρεων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Θεός. Λευκώτατα προφητεύων τὴν κατάβασιν τοῦ Κυρίου διὰ τὸν θάνατον καὶ τοὺς χειμάρρους τῆς ἀνομίας, διὰ τε τὰς ὠδύνας τοῦ βίου καὶ τὰς παγίδας τοῦ θανάτου, τὴν ἐξ οὐρανῶν κατάβασιν πεποιημένου. Ἐπὶ τῇ κατάβασι αὐτοῦ τίνα πέπρακται προδιηγέται λέγων· Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ· ἀνὸς ὁ Ἀκύλας φησὶ· Καὶ ἐκινήθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὸ ἔργον. Ὡς γὰρ ἐπεδήμει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τῇ γῆ κατὰ τὴν ἑσσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, πάντες οἱ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οἰκοῦντες ἐκινήθησαν καὶ ἐσεισθησαν· πᾶσά τε ἀκοῆ Ἑλληνικῆ τε καὶ βάρβαρος ἐπληροῦτο τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης. Τὰ δὲ λεγόμενα τῶν ὄρεων θεμέλια ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, περιετράπησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς. Ὅρη δὲ ἦν τὰ ὑψώματα τὰ ἐπαίρομενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, δυνάμεις τινὲς ἀντικείμεναι, αἱ τὸν μακρὸν αἰῶνα τοὺς ἐπὶ τῆς ἀπαντας ἀποπλανήσασαι διὰ τῆς πολυθέου δεισιδαιμονίας. Τούτων οὖν ὄρεων τὰ θεμέλια τουτέστι τὰ βῆθη καὶ οἱ λογισμοί, τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως αἰσθόμενα, ἐταράχθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς.

Τί οὖν ἐνεργεῖ ἡ ὀργὴ κατὰ τῶν ἀποδοθέντων ὄρειων, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ἀνέθη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ δαλοῦ καιομένου ὑπὸ πυρὸς, κάπειτα σθεννόμενος, καπνὸς ἀποδίδεται, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, πάλαι μὲν πρότερον πυρὶ παραβαλλόμεναι, τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατέφλεγον καὶ ἐξέκαον· ἐπεὶ δ' ἐσβέννυτο αὐτῶν τὸ πῦρ ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου, τὰ σημεῖα τῆς σβέσεως αὐτῶν ἐδήλου ὁ ἐξ αὐτῶν ἀναπεμπόμενος καπνός, εἶθ' ἐξῆς εἶρηται· Καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλεγίσσεται· ἀνθρώποις ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐνήργει ἀφανῶς κατὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τὸ πῦρ αὐτὸν σθεννὺς ἐτέρῳ πυρὶ κρείττονι καὶ δυνατωτέρῳ. Διὸ λέλεκται παρὰ Μωϋσεῖ· Ὁ Θεός ἡμῶν πῦρ καταναλισκὼν ἐστὶ· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ προκομύσσεται, καὶ φλογιστὶ κύκλῳ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ παρασωπηθήσεται· πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ

Ationes mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Ekinde docet se a scopo minime aberrasse, cum tali fiducia plenus esset; nam spes non confundit⁵⁵. Ideoque subjungit: Exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introibit in aures ejus. Templum Dei quodnam a Davide memorari hic intelligendum, cum Hierosolymitana domus nondum excitata esset; nisi coelestem Dei civitatem, supernam illam Jerusalem, cujus imago fuit templum in terra constructum?

VERS. 8. Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis Deus. Istitis manifestissime vaticinatur futurum Domini descensum propter mortem, necnon propter torrentes iniquitatis, dolores inferni, et laqueos mortis; quæ in causa fuere cur ex cælis descenderet. In descensu autem ejus quænam gesta sint, prius enarravit his verbis: Commota est et contremuit terra: pro quo Aquila, mota est et concussa est terra, interpretatur. Et sane dicti illius veritatem res ipsa gesta testificatur: cum enim Filius Dei in terra, tempore adventus sui carnalis, peregrinabatur; quotquot terrenum elementum incolunt, commoti ac concussi sunt, ac per Græcorum barbarorumque aures ubique fama ejus percrebuit: ea vero quæ fundamenta montium vocantur, conturbata sunt et commota sunt, vel juxta Symmachum, circumversa sunt, quoniam iratus est eis. Montes autem erant sublimitates omnes quæ adversus cogitationem Dei erigebantur, scilicet adversariæ quædam potestates, quæ per longa sæculorum spatia terrigenas omnes in multiplicium deorum superstitionem atque errorem abduxerant. Horum igitur montium fundamenta, id est altiora consilia et cogitationes, Domini virtutem cum persentiscerent, conturbata sunt, quoniam iratus est eis.

VERS. 9, 10. Quid itaque operetur ira adversus montes illos sibi traditos, deinde aperit hisce verbis: Ascendit fumus in ira ejus. Sicut enim torris ignitus si exstinguatur, tunc fumus emittitur, pari modo adversariæ potestates jam pridem conjectæ in ignem, hominum animas incedebant comburebantque; igne autem ab ira Domini extincto, emissus inde fumus extinctionis signa edidit. Deinde perguit dicere, et ignis a facie ejus exardescet, carbonēs succensī sunt ab eo. Hæc omnia enim Dei Filius contra adversarias potestates clam operabatur, qui eorum ignem altero igne potentiori ac ardentiori exstinxerat. Quare apud Moysen dicitur: Deus noster ignis consumens est⁵⁶, et in psalmis: Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus⁵⁷; ac rursum: Deus manifeste revelet, Deus noster, et non silebit: ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida⁵⁸. Hunc etiam ignem Salvator indicavit: Ignem veni

⁵⁵ Rom. v, 5. ⁵⁶ Deut. iv, 24. ⁵⁷ Psal. xcvi, 3.

⁵⁸ Psal. xlix, 3.

mittere in terram, et quid volo si jam accensus sit ⁶²? *Hæc porro omnia facta sunt, quoniam inclinavit cælos et descendit. Neque unum solummodo cælum inclinavit; sed omnes quotquot sunt cælos. Nam humiliatio celsitudinis ejus et exinanitio divinitatis ejus, supradictis verbis indicantur. Cum maxima enim emphasi descensum ejus significat his verbis: Inclinavit cælos; eundemque descensum corporeo prorsus more exprimit.*

VERS. 11-15. *Et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum. Per caliginem et tenebras illas, clam et arcana ratione suam secundum hominem œconomiam adumbrat. Demumque eodem revertitur unde profectus erat: ac in cælos ascendit cum cherubino et volavit; tametsi non cum ipso cherubino descenderat: sine cherubino quippe inclinavit ipse cælos et descendit. In reditu autem dicitur: Et ascendit super cherubim et volavit, cum corpore scilicet quod assumpserat. Illæ porro divinæ virtutes ipsum sic ascendentem conspicatæ, circumstantes satellitum more, Dominum stipabant, ejus ascensum celebrantes sicque vociferantes: Attolite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ ⁶³. Impleta autem isthæc sunt eo tempore, quo in apostolorum Actibus narratur: Et cum hæc dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ex oculis eorum. Cumque intuerentur eum euntem in cælum ⁶⁴.*

Latentem illam et occultam Salvatoris cum hominibus, ab ascensu suo ad hoc usque tempus, conversationem his verbis indicat: *Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu ejus tabernaculum ejus, tenebrosa aqua in nubibus aeris. Nemini quippe latet quo pacto nobiscum versetur, secundum illud ab eo dictum: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ⁶⁵. Tabernaculum porro ipsius non aliud significat, quam sanctam Ecclesiam ejus, in qua se tabernaculum positurum pollicitus est cum dixit: Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio eorum ⁶⁶. Quandoquidem vero prophetiæ ipsum spectantes caliginoso et obscuro more prolatæ sunt, jure adjicitur: Tenebrosa aqua in nubibus aeris. Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis. Quod autem nubes, prophetas, ac pluviam ex nubibus delapsam, propheticos sermones Spiritus sanctus soleat appellare docebit Isaias qui, quemadmodum dictum est, populum vineam compellat, atque nubes non ultra pluviam ipsi subministrare ⁶⁷.*

VERS. 14. *Et intonuit de celo Dominus, et Attissimus dedit vocem suam. In præsentem docemur ea quæ*

⁶² Luc. xii, 49. ⁶³ Psal. cxii, 7, 9. ⁶⁴ Act. i, 9, 10. ⁶⁵ Matth. xxviii, 20. ⁶⁶ Matth. xviii, 20. ⁶⁷ Isa. v, 1, 6.

(1) M. s. ad marg. χερουβίμ.

καυθήσεται, και κύκλω αὐτοῦ καταιγίς σφόδρα. Τοῦτο δὲ και αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐδηλοῦτε πῦρ, λέγων· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, και τί θέλω, εἰ ἤδη ἀνήφθη; Ταῦτα πάντα ἐγίνετο, ἐπειδὴ περ ἔκλιεν οὐρανοὺς και κατέβη. Οὐχ ἓνα δὲ οὐρανὸν ἔκλιεν, ἀλλὰ τοὺς πάντας ὅσοι ποτέ εἰσιν. Ἡ γὰρ ταπεινωσις τοῦ ὕψους αὐτοῦ και ἡ κένωσις τῆς θεότητος ἐδηλοῦτο διὰ τῶν εἰρημένων. Ἐμφατικώτατα γὰρ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, Ἐκλίεν οὐρανοὺς· σωματικώτερον τὴν κάθοδον αὐτοῦ σημαίνων.

Και γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ και ἐπέθη ἐπὶ χερουβ (1), και ἐπετάσθη, ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Τῇ μὲν οὖν ὁμίχλῃ και τῷ γνόφῳ τὸ λεληθὸς και ἀπόκρυφον παρίστησι τῆς κατὰ ἀνθρώπον αὐτοῦ οἰκονομίας· ἐπάγει δὲ λοιπὸν ὅθεν και παρῆν· εἰς οὐρανοὺς τε ἀνῆγει και μετὰ τοῦ χερουβίμ, και ἐπετάσθη· καίτοι μὴ σὺν αὐτῷ καταβάς· δίχα γὰρ τοῦ χερουβίμ ἔκλιεν οὐρανοὺς αὐτὸς και κατέβη. Ἐν δὲ τῇ ἐπαπόδῳ λέλεκται· Και ἐπέθη ἐπὶ χερουβίμ και ἐπετάσθη, μεθ' οὗ ἀνεἴληφεν σώματος. Και ἐπειδὴ ἀναβαίνοντα οὕτως θεοῦρον αὐτὸν αἱ δυνάμεις αἱ θεαί, περὶ αὐτὸν γενόμεναι ἔδορουφρον αὐτοῦ τὴν ἀνοδὸν ἐπιβοῶσαι και λέγουσαι· Ἄρατε τὰς πύλας, οἱ ἀρχοντες, ὕμῶν, και ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, και εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν φησιν ἡ Γραφή τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων· Και ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, και νεφέλῃ ἀρέλαθεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Και ὡς ἀτειχίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ.

Τὴν ἀφανῆ και λαθάνουσαν τοῦ Σωτῆρος διατριβὴν, ἣν σὺν ἀνθρώποις εἰσέτι και νῦν ποιεῖται μετὰ τὴν ἀνάληψιν, διδάσκει λέγων· Και ἔθετο σκοτός ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, κύκλω αὐτοῦ ἡ σκητὴ αὐτοῦ, σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. Οὐ λαθάνει γὰρ τοὺς πάντας ὅπως συνέστιν ἡμῖν κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὕμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Σκητὴν δὲ αὐτοῦ σημαίνει οὐχ ἕτεραν ἢ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ· ἐν ἣ κατασκηνῶσαι ἐπηγγεῖλατο, εἰπὼν· Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσιν εἰς τὸ ἔμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ και αἱ περὶ αὐτοῦ προφητεῖαι σκοτεινῶς εἰρηγται και ἐπιτεκρυμμένως, εἰκότως ἐξῆς λέγεται· Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. Ἀπὸ τῆς τηλαυγίσεως ὀνόματι αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλθον, χάλαζα και ἀνθρακὸς πυρός. Ὅτι γὰρ νεφέλας τοὺς προφήτας, και τὸν ἐξ αὐτῶν φερόμενον ὑετὸν, δηλαδὴ τοὺς προφητικούς λόγους, τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον εἰσθεν ὀνομάζειν, διδάξει Ἡσαίας, ἀλληγορικῶς τὸν λαὸν ἀμπέλωνα προσειπὼν, καθὰ εἰρηγται, και νεφέλας μηκέτι εἰς αὐτὸν ὑετὸν φερούσας.

Και ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ Κύριος, και ὁ ὕψιστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. Διδάσκει ἐν τῷ πα-

ρόντι ὁ λόγος τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος διὰ Α τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καταπραχθέντα, σαφῶς δὲ τὴν ἄνοδον αὐτοῦ παρέστηκε διὰ τῶν προκειμένων εἰπών· *Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ*. Ἡὼς δὲ ἐβρόντησεν ὁ ἀνωτέρω κλίνας τοὺς οὐρανοὺς καὶ καταβάς, εἰ μὴ πάντως ἀνεληλύθει; ὅπερ ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ· *Καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ καὶ ἐπετάσθη, ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων*. Οὐλοῦν ἀποδέδεικται κατεληλυθώς, εἶτα μετὰ τοῦ χερουβὶμ ἀνεληλυθώς· εἶτ' ἐξ οὐρανοῦ βροντῶν, καὶ ἐξῆς τὰ ἀναγεγραμμένα πράττων κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τηλαυγῆσεως αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι αὐτοῦ διήλθον, *χάλαζα καὶ ἀνθρακας πυρὸς*. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὴν ἐβδόμην πληγὴν εἴρηται· *Κύριος δὲ ἔδωκε φωγίην καὶ χάλαζαν, καὶ δέστρεχε, φησὶ, τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἐβρεξεν Κύριος ἐπὶ γῆν Αἰγύπτου*. Ἦν δὲ ἡ χάλαζα καὶ τὸ πῦρ *φλογίζον ἐν τῇ χαλίζῃ*. Ἐπάταξε δὲ ἡ χάλαζα ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου· καὶ ταῦτα πάντα ἐγένετο ἵνα ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίας τῆς ὑπ' Αἰγυπτίους δουλείας τυχεῖν δυνήθῃ. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐνταῦθα τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς τῆς ὑπὸ τὴν ἄθεον εἰδωλοατρείαν καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ὑποταγῆς ἐλευθερῶν, κατὰ τῶν νοσητῶν Αἰγυπτίων ἠφείε χάλαζαν καὶ ἀνθρακας πυρὸς ὁ ἐπὶ τοῦ χερουβὶμ ἀναπτὰς Κύριος. Οἶμαι δὲ τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρητικὰς δυνάμεις χάλαζαν καὶ ἀνθρακας πυρὸς ὀνομάζεσθαι. Δυνάμεις τοίνυν τιμωροὶ καὶ κολαστικάι, τῷ βουλήματι τοῦ Κυρίου ἀφανῶς ἐξυπηρετούμεναι κατὰ τῶν δαιμόνων τῶν τῆν πολυθεῶν πλάνην ἐνεργούντων, πάντας αὐτοὺς ἤλαυνον. Διὸ σχεδὸν πάντα αὐτῶν ἐκλέλοιπε τὰ χρηστῆρια, καὶ αἱ μαντεῖαι κατελύθησαν· ἔρημοί τε αὐτῶν κατέστησαν οἱ ναοί· σεσύληται τὰ ἀφιερῶματα ἀοράτω καὶ ἀφανεῖ δυνάμει τοῦ Κυρίου ταῦτα πάντα μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον διαπραζαμένου.

Καὶ ἐξαπέστειλε βέλη καὶ ἐσκόρπισεν αὐτοὺς, καὶ ἀστρατὰς ἐπλήθυνε καὶ συνετάραξεν αὐτοὺς. Καὶ ὤφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀπεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. Θεμέλια οἰκουμένης νοήσεις τὰς τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, δι' ὧν καὶ πάλαι ἡ σύμπασα κτίσις τεθεμελίωτο, καὶ μετὰ ταῦτα ἐστερεώθη ἡ οἰκουμένη, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Εἰ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκουμένην ἐθέλοις νοεῖν· θεμέλιον δὲ αὐτῆς πρῶτον μὲν τὴν ἀρραγῆ καὶ στερεὰν πέτραν, ἐφ' ἣ ὠκοδοῦνται κατὰ τό· *Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἡδον οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*. Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός· ἢ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, περὶ οὗ διδάσκει αὐτὸς λέγων· *Θεμέλιον γὰρ ἄλλοι οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός*· εἶτα μετ' αὐτὸν θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας προφητικοὶ καὶ ἀποστολικοὶ λόγοι κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· *Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ*

post Salvatoris ascensum per ejus virtutes gesta sunt; dilucideque ascensum ejus his significavit verbis: *Et intonuit de caelo*. Quomodo intonuerit qui superius caelos inclinasse ac descendisse fertur, nisi prorsus ascendisset? quod utique hisce dictis comprobantur: *Et ascendit super cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum*. Commonstratum ergo fuit ipsum descendisse, deinde cum cherubino ascendisse, post ex caelo intonuisse; demum ea contra inimicos suos designasse quæ in sequentibus describuntur. Primo quidem *præ fulgore ejus in conspectu ejus nubes transierunt, grando et carbones ignis*. Sicut enim de Ægypto in septima plaga narratur, *Dominus autem dedit vocem et grandinem et discurrerat, inquit, ignis super terram: pluitque Dominus super terram Ægypti*. Eratque grando, ignisque ardens in grandine. Et percussit grando in omni terra Ægypti⁶⁶. Hæc porro omnia facta sunt ut populus Dei ab Ægyptiorum servitute eximeretur. Eodem prorsus modo jam cum Ecclesiam ex gentibus coactas, hominumque animas a servitute impiæ idololatriæ et malignorum dæmonum liberaret; adversus intelligibiles Ægyptios Dominus ille qui super cherubim volavit, grandinem et carbones ignis emittebat. Arbitror autem ultrices illas adversus impios paratas virtutes, grandinem et carbones ignis vocari. Virtutes igitur illæ supplicio et ultioni destinatæ, voluntatis Dei occulto more administræ adversus dæmonas qui multiplicium deorum superstitionem advexerant, ipsos omnes dæmonas abigebant. Quare universa eorum oracula desierunt, vaticinia abrogata sunt, templa eorum deserta, sacraria invisibili ac latente virtute expilata fuerunt, Domino post suum in caelos ascensum hæc omnia operante.

VERS. 15, 16. *Et misit sagittas suas, et dissipavit eos; fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. Et apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terrarum: ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ*. Per fundamenta orbis terrarum intelligas sapientiæ Dei virtutes, quibus olim universa rerum natura fundata est, et postea confirmatus est orbis, qui non commovebitur. Quod si per orbem terrarum, Ecclesiam Dei accipi velis, ac si fundamentum ejus cogites esse, primo quidem infractam illam et solidam petram, in qua fundata est, secundum illud: *Supra petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*⁶⁷. Petra autem erat Christus⁷⁰; aut ut Apostolus indicat his verbis: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus*⁷¹: ac post ipsum Salvatorem fundamenta Ecclesiæ existimes esse propheticos et apostolicos sermones, secundum Apostoli dictum: *Superædificati super fundamentum*

⁶⁶ Exod. ix, 23, 24. ⁶⁷ Matth. xvi, 18. ⁷⁰ I Cor. x, 4. ⁷¹ I Cor. iii, 11.

apostolorum et prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Jesu ¹²; nequaquam a veritatis scopo aberraveris. Hæc igitur orbis fundamenta revelata sunt: inimicis Dei, qui olim mentis nostræ oculos obtenebrabant, ut ne divina intueri possent, eliminatis et fugatis, ac per emissas a Deo sagittas dissipatis, fugatisque ab increpatione Domini et ab inspiratione spiritus iræ ejus. Merito igitur ac consequenter, ab iis erepti ac recepto oculorum usu, fontes aquarum vidimus, fundamenta orbis terrarum suscepimus. Quod ætate nostra in plurimis terræ partibus evenit.

Vers. 17-19. *Misit de summo et accepit me, assumpsit me de aquis multis.* Demersum namque ipsum, et quasi captivum abductum, universorum Deus et Pater, per Filium suum abs se missum excepit. Unde autem exceperit, subinde significat his verbis, *de aquis multis.* Ait igitur etiam in sexagesimo octavo psalmo: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam: infixus sum in limo profundi, et non est substantia* ¹³. Ad hæc consequenter sane in præsentis gratias agens sic ait: *Assumpsit me de aquis multis.* Quænam autem sint aquæ illæ, mox apertius indicat sic loquens: *De inimicis meis fortissimis, et ab iis qui oderunt me, quoniam conformati sunt super me. Prævenērunt me indie afflictionis meæ.* Hæc ipsa Spiritus sanctus annuntiat, dum ait eum assumptum esse de aquis multis, libertatemque nactum ex inimicis qui ipsum olim imperio subactum suo detinuerant.

Vers. 20, 21. *Et factus est Dominus protector meus. Et eduxit me in latitudinem, salvum me faciet quoniam voluit me. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam.* Cum confessionem, inquit, preces et supplicationes meas jam exaudisset Deus, factus est protector meus. Me quippe subversioni et ruinæ ingenti proximum, si quidem post peccatum in defectionem penitus prolapsus essem, astans ipse, ceu fulcrum et adminiculum, retinuit, quando misso ad me Nathan propheta, de admissio peccato me coarguit, et erexit. Imo etiam *deduxit me in latitudinem*; sive, juxta Symmachum, *in latum spatium.* Ad angustias quippe redactum me, ac prope de salute mea desperantem, eripuit ac in latitudinem eduxit, ut in latius spatium deducto, recipiendi mei ac vulnera sollicitè curandi copia fuerit. Cæterum is me prorsus liberabit, ac delicti veniam concedet, tempore adventus sui, qui in vaticinio fertur. Iisque me beneficiis devinciet Dominus, *quoniam voluit me*: aut secundum Aquilam, *quoniam voluit in me*; neque enim convertendus eram, neque coarguendus de peccato, neque mittendus ad me propheta, nisi me salvum facere voluisset. At enim novi, ac persuasum plane habeo, ipsum tempore justiciæ sui, peccati mei et facinorum, quæ in die misericordiae meæ perpetravi, mentionem

τῶ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀπρογωνιάου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλαις τῆς ἀληθείας. Ταῦτ' οὖν τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀνεκαλύφθησαν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τῶν πάλαι ἐπισκοτούντων τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἔμματα πρὸς τὸ μὴ τὰ θεῖα βλέπειν ἐκ ποδῶν μεταστάντων, καὶ τοῖς ἀποδοθεῖσι τοῦ Κυρίου βέλεσι διασκορπισθέντων, πεφευγῶν τε ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως Κυρίου, καὶ ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ. Εἰκότως οὖν ἐλευθερωθέντες τούτων ἡμεῖς καὶ ἀναβλέψαντες, τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων ἑθεασάμεθα, καὶ τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἐπωπτεύσαμεν. Καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῶν ἐν πολλοῖς γεγένηται κλίμασιν.

Ἐξαπέστειλεν ἐξ ὕψους, καὶ ἔλαβέ με, προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Καταποθέντα γὰρ αὐτὸν καὶ ληφθέντα ὡσπερ αἰχμάλωτον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐξαποστειλάς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν, ἔλαβε. Πόθεν δὲ αὐτὸν ἔλαβεν, ἐξῆς διδάσκει λέγων, ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Φησὶ γοῦν καὶ ἐν ἐξηκοστῷ ὀγδὼφ ψαλμῷ· Σῶσόν με, ὁ Θεὸς, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου ἐνεπάγην εἰς ὕλην βοθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Τούτοις τοιγαροῦν ἀκολουθῶν καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις εὐχαριστῶν, φησὶ· Προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. Τίνα δὲ τὰ ὕδατα, ἐπιφέρει σαφέστερον εἰπὼν· Ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν καὶ ἐκ τῶν μισούντων με, ὅτι ἐστερωώθησαν ὑπὲρ ἐμέ. Προέφθασάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου. Καὶ ταῦτα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐαγγελίζεται αὐτὸν ἀναλαβεῖν ἐκ τῶν πολλῶν ὑδάτων, ἐλευθερίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῶν πάλαι κατακεκρατηκότων αὐτοῦ γενέσθαι.

Καὶ ἐγένετο Κύριος ἀντιστήριγμά μου. Καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν, ῥύσεται με, ὅτι ἠθέλησέ με. Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. Ἦδη μὲν, φησὶ, τῆς ἐξομολογήσεώς μου καὶ τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἱκετηρίων ἐπακούσας ὁ Κύριος, γέγονέ μοι ἀντιστήριγμα. Μέλλοντα γάρ με περιτρέπεσθαι, καὶ μέγα πτώμα ὑπομένειν, εἰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰς παντελῆ ἐξέπιπτον ἀποστασίαν, αὐτὸς παραστάς ἔρευσά μοι καὶ ἀντιστήριγμα γέγονεν, ἐπὶ γνίκα, τὸν αὐτοῦ προφήτην Ναθάν πέμψας, ἔλεγχόν μοι ἐπήγαγε τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀνώρθωσεν. Ἀλλὰ καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν, καὶ εἰς εὐνοχωρίαν, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Στενοχωρηθέντα γὰρ με, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπογνόντα ἑαυτοῦ τὴν σωτηρίαν, ἐῤῥύσατο καὶ εἰς πλατυσμόν ἐξήγαγεν, ὡς κατὰ πλάτος δυνήθηναί ἐμαυτὸν ἀναλαβεῖν, καὶ τῆς ἑμαυτοῦ θεραπείας ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ παντελῶς ῥύσεται με, φησὶν, διδοὺς ἄφρασιν τῆς ἁμαρτίας κατὰ τὸν προφήτευσόμενον καιρὸν τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Καὶ τοῦτο ποιήσει εὐεργετῶν με ὁ Κύριος, ὅτι ἠθέλησέ με· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὅτι ἐβουλήθη ἐν ἐμοί· οὐ γὰρ ἂν ἐπεστράφην, οὐδ' ἂν τὸν ἔλεγχόν μοι προσήγαγεν, οὐδ' ἂν τὸν προφήτην ἑαυτοῦ πρὸς ἐμὲ ἀπεστάλκει, εἰ μὴ σῶσαί με ἠθέλεν. Εὐ δὲ οἶδα καὶ ἀκριβῶς πέπεισμαι, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δι-

¹² Ephes. II, 20. ¹³ Psal. LXXIII, 2, 3.

καιοκρίσις αὐτοῦ, οὐ μνημονεύσας μου τῆς ἀμαρτίας καὶ τῶν τοιμηθέντων μοι· ἐν ἡμέρᾳ ταλαιπωρίας μου, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου ἀποδώσει μοι. Τὰς γὰρ ἄλλας μου πράξεις τὰς ἐν ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ, ὡσπερ ἐν τρυτάνῃ καὶ ζυγῷ ἀντιπαραλαβὼν, καὶ ἀντιστήσας τῷ ἀμαρτήματί μου, κατὰ πολὺ πλεοναζούσας εὐρήσει τοῦ γενομένου ἀμαρτήματος. Διὸ ἀνταποδώσει μοι οὐ καθ' ὃ ἥμαρτον (ἤδη γὰρ ἀνταπέδωκε, μετελθὼν με κατὰ τὸν παρόντα βίον διὰ τῶν καταλαβουσῶν με συμφορῶν), κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς πράξεις, τὰς ἐν δικαιοσύνῃ, ἀποδώσει μοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς αὐτοῦ δικαιοκρατίας, καὶ τῶν χειρῶν μου κατὰ τὴν καθαρότητα τὴν ἀμοιβὴν ποιήσεται· ἀπέπλυνα γὰρ τὸν πρότερον αὐταῖς ἐγγενόμενον ῥύπον· **Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ, καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι.**

Α Διεξέρχεται ἐξῆς καταλέγων τίς ἦν ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, καὶ ὅπως ἀπεκάθισεν ἑαυτοῦ τὰς χεῖρας.

Β *Ὅτι ἐφυλάξατὰς ὁδοὺς Κυρίου, καὶ οὐκ ἠσέθησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου. Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ οὐκ ἀψήγησεν ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ, καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Ἐπεὶ τοίνυν ταῦτα ἐπορισάμην ἑμαυτῷ, φησί, μετὰ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τσοαύτας συνήγαγον ἑμαυτῷ θεραπείας, εἰκότως πάλιν ἐπαναλαβὼν τὸν αὐτὸν ἐν δευτέρῳ λόγον φημί· ὅτι, διὰ τὰ προλεχθέντα, **Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.** ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος, τὴν ἀντικρὺ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς ἐσπούδαζον τὴν ἑαυτοῦ καθαρότητα δεικνύναι, οὐδὲ ὥστε ἀρέσκειν τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' ἀντικρὺ τῶν αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ ὀφθαλμῶν πᾶσαν ἐποιοῦμην σπουδὴν τῆς ἑμαυτοῦ καθαρότητος.*

Γ *Μετὰ ὀσιου δσιος ἔση, καὶ μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἀθῶος ἔση· καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτός ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις, καὶ ὀφθαλμοὺς ὑπερηφάνων ταπεινώσεις. Μήποτε προφητικῶς λαὸν μὲν ταπεινὸν (1), ἦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, πένητα, ἦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, πρᾶον τὸν χορὸν αἰνίττεται τὸν ἀποστολικόν· ὑπερηφάνους δὲ τοὺς πάλαι ἐπηρμένους, τοὺς ἀρχιερέας καὶ διδασκάλους καὶ ἀρχοντας τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ; οὐς πάλαι ὀφθαλμοῖς ὑπερηφάνους κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κεχρημένους ἐταπεινώσων ὁ Θεός, ἐν πᾶσι σώσας τὸν αὐτοῦ ταπεινὸν καὶ πένητα καὶ πρᾶον, τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν λαόν.*

Δ *Ὅτι σὺ φωτιεῖς τὸν λύχνον μου, Κύριε, ὁ Θεός μου, φωτιεῖς τὸ σκότος μου. Ὅτι ἐν σοὶ βυσθήσομαι ἀπὸ τοῦ πειρατήριου, καὶ ἐν τῷ Θεῷ μου ὑπερβήσομαι τεῖχος. Ζητῶν δὲ τὸν λύχνον τοῦ αὐτοῦ εὐρον ἐν ραΐ ψαλμῷ φερόμενον τὸ, Ἐκεῖ ἐξανατελῶ κέρασ τῷ Δαυὶδ· ἦτολμασα λύχνον τῷ*

(1) In Hebraico legitur נַצַּר, id est pauper, abjectus.

nullam facturum esse; sed secundum justitiam meam retribuet mihi. Nam si alia mea, cum virtute ac justitia designata, opera quasi ad trutinam et bilancem una cum peccato meo appenderit, ea multo delictum excedere comperiet. Quapropter non secundum peccatum meum retribuet mihi; jam quippe retribuit, cum me multis in praesenti vita calamitatibus affecit; sed secundum reliqua probe ac juste perpetrata opera in die justitiae sui retribuet mihi, et manus meas ob puritatem praemio donabit: ipsas quippe a pristinis sordibus ablui: *Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi.*

B Subinde vero narrat quae fuerit justitia ejus, et quo pacto manus ipse suas abluerit.

Vers. 22-25. *Quia custodisti vias Domini, nec impie gessi a Deo meo. Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo, et justitias ejus non repulsi a me. Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Quia ergo post admissum scelus iis me moribus composui, et tantam mihi adhuc medelam; resumpta priori sententia, id ipsum secundo repetam, dicamque iterum: *Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus: cujus dicti loco, in conspectu oculorum ejus sic habet Symmachus, ex opposito oculorum ejus. Non enim hominum oculis puritatem ostentavi meam, neque ut multis placerem id egi; sed in conspectu oculorum ipsius judicis, mei purgandi curam et sollicitudinem habui.**

Vers. 26-28. *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris: et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris. Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis. Annon propheticum more per populum humilem, aut secundum Aquilam, pauperem, aut, ut Symmachus, mansuetum, chorum apostolicum adumbrat, superbos autem vocat eos, qui olim altos spiritus assumebant, principes sacerdotum, doctores ac magistratus populi ex circumcissione? Quos olim superbis oculis in Salvatorem nostrum insurgentes humiliavit Deus, ac humilem illum, pauperem et mansuetum salvum fecit, videlicet illum Salvatoris nostri, apostolorum ac discipulorum populum.*

Vers. 29, 30. *Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas. Quoniam in te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum. Cum autem illam Davidis lucernam perquirerem, in cxxxv psalmo deprehendi: *Illic producam cornu David, paravi lucernam**

Christo meo ⁷⁴. Lucerna autem Christo parata, ex semine David orta, quid aliud fuerit, quam proles illa, quæ secundum carnem ex successione Davidis prodiit; qua usus Christus qui in eum Davidis fetum advenit, radios virtutis suæ, orientemque illam lucem universis hominibus splendere fecit? Quare in prædictis verbis propheticæ David ita loquitur: *Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine*. Tu enim ipse Dominus, inquit, qui vera lux es, arcana quadam ratione *unius* lucernæ ex me prodituræ, ipsam illuminabis; imo etiam tenebras, queis offusus olim fui, dissipabis penitus, ut ne quidem memoria earum mentem subeat meam. Probeque novi, me vi atque robore tuo instructum, murum illum cœlestem transgressurum esse: atque tunc in tuto positus, salutem ex te consequar. Sive hoc pacto: Transgrediar transiliamque omnia hostium munimenta, et sepes atque murum, quem in circuitu meo, ut intercludar, struere satagunt.

VERS. 31, 32. *Deus meus, impolluta via ejus: eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se. Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum?* Impollutam prædicat, id est inculpatam, administrationem ejus, ac providentiæ œconomiam. Sed etiam eloquia ejus igne examinata, sive sollicite probata exquisitaque, neque ulterius exploranda sunt; nihil quippe alienæ materiæ ipsis admistum deprehendere est: qualia sunt eloquia sapientum hujus sæculi, quæ aliquam interdum præferunt dignitatis speciem, sed omni religionis despectu et impietate plena sunt. Quid autem docent eloquia illa Domini igne examinata? Id sane, ipsum esse protectorem omnium sperantium in se, ac nullum esse Deum præter Dominum nostrum, nullum sortem nisi Deum nostrum: atque ideo jure dicatur protector esse omnium sperantium in se, cum nullus reperiri possit qui tali tantoque protectori obsistere valeat.

VERS. 33, 34. *Deus qui præcingit me virtute, et posuit immaculatam viam meam. Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum, et super excelsa mea stans me.* Non iners et otiosus, inquit, patrocinator atque protegit; sed id muneris agit, dum illi manus conserunt pro salute sua, ut inito certamine inimicos debellant. Sic me virtutibus suis ceu armis instruit, ac mortalem humanamque fortitudinem meam gratia sua confirmat; ut quasi vir, lumbos habeas virtute sua succinctos, inimicis obsistam. Sed quemadmodum supra dictum est, *Deus impolluta via ejus*; ita me ad sui imaginem ac similitudinem esse peroptans, meam quoque viam posuit immaculatam, et doctrina, monitis ac cujusvis generis disciplinis, viam sive vitam institutumque meum perpolivit ac perfecit. Loco illius, *immaculatam*, Aquila, *perfectam*, edidit. Ad hæc porro, *perfecit pedes meos tanquam cervorum*: de quibus

⁷⁴ Psal. cxxxii, 17.

(1) In Hebraico legitur, תמי, quod est *perfectam*.

Χριστῷ μου. Λύχνος δὲ ἐτοιμαζόμενος τῷ Χριστῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ τίς ἂν γένοιτο ἢ τὸ γέννημα τὸ κατὰ σάρκα γενόμενον ἐκ διαδοχῆς Δαυὶδ, ἢ κέχηται ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ γενόμενος, καὶ τὰς τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μαρμαρυγὰς καὶ τοῦ φωτὸς τὰς ἀνατολάς πάλιν ἐξέλαμψεν ἀνθρώποις; Διὸ καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις προφητικῶς φησὶν ὁ Δαυὶδ· Ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου, Κύριε. Σὺ γὰρ αὐτὸς, φησὶν, ὁ Κύριος, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τυγχάνων, ἐνωθεὶς ποτε ἀπορρήτως τῷ ἐξ ἐμοῦ γενησομένῳ λύχνῳ, φωτιεῖς αὐτόν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐγγενόμενόν μοι ποτε σκότος τότε παντελῶς περιελεῖς, ὡς μὴδὲ μνήμηγν αὐτοῦ ἀνέναι ἐπὶ τὴν ἐμὴν διάνοιαν. Εὐ δὲ οἶδα, ὅτι, καὶ τῆς παρὰ σοῦ δυνάμεως καὶ ἰσχύος καταξωθεὶς, ἐπιθήσομαι τοῦ ἐν οὐρανοῖς τείχους· ἐν ἀσφαλεῖ τε γενόμενος, τότε τῆς παρὰ σοὶ τεύξομαι σωτηρίας. Ἡ· Ὑπερβήσομαι καὶ ὑπερπηθῶ πάντα τὰ τῶν ἐχθρῶν ὀχυρώματα καὶ τοὺς φραγμοὺς καὶ τὸ τείχος, ὃ περιβάλλειν μοι εἰς τὸ ἀποκλείσαι σπεύδονται.

Ὁ Θεὸς μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα, ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Ὅτι τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Κυρίου; ἢ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Ἄμωμον εἶναι ἀποφαίνεται, τουτέστιν ἀνεπίληπτον τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν τῆς προνοίας οικονομίαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ πεπυρωμένα, τουτέστι βεβασιμασμένα καὶ δεδοκιμασμένα· οὐκ ἐστὶ τε αὐτοῖς ἐπισκέψαι· οὐδὲ ἀλλοτρίως ὅλης παρεμβεβλημένον τι ἐν αὐτοῖς εὐρεῖν, ὅποια τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου τυγχάνει· μετέχοντα μὲν τινος ἔσθ' ὅτε φαντασίας, πάσης δὲ ἀθεότητος καὶ δυσσεβείας πεπληρωμένα. Τί οὖν τὰ πεπυρωμένα λόγια τοῦ Κυρίου διδάσκει; ὡς ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν· καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἄλλος Θεὸς ἢ ὁ μόνος ὁ ἡμέτερος Κύριος, οὐδ' ἐστὶν κραταῖδς ἄλλος ἢ ὁ Θεὸς ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως ὑπερασπιστὴς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν, μὴδενὸς ἐτέρου εὐρισκομένου τοῦ δυναμένου στήσιν· πρὸς τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον.

Ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδὸν μου· καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφων, καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη μου ἰστῶν με. Οὐκ ἀπρακτῶν, φησὶ, καὶ ἀργῶν προτίσταται καὶ ὑπερασπίζει· ἀλλὰ καὶ αὐτῶν συμβαλλομένων τῇ αὐτῶν σωτηρίᾳ διὰ τοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταπολεμεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐμὲ ὁπλίζων ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὴν θνητὴν καὶ ἀνθρωπίνην μου ἰσχύν τῇ αὐτοῦ χάριτι δυναμοῖ· ἐν' ὡσπερ ἀνὴρ τὴν ὄσφυν περιζωσμένος τὴν ἐξ αὐτοῦ χορηγουμένην μοι δύναμιν στῶ πρὸς τοὺς πολέμιους. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ εἰρηται· Ὁ Θεὸς, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· οὕτως κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ καὶ ἐμὲ βουλόμενος εἶναι, καὶ τὴν ἐμὴν ὁδὸν ἔθετο ἄμωμον, διδασκαλίαις καὶ παραινήσεσιν καὶ παντοίοις μαθήμασι τὴν ὁδὸν μου, τουτέστι τὴν ζωὴν καὶ τὸν βίον ἄμωμον καταρτιζόμενος. Ἄντι δὲ τοῦ, ἄμωμοι· Ἀκύλας, τέλειον (†), ἐκδέδωκεν. Ἐτι δὲ

πρὸς τοῦτοις, καὶ τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφων A
κατηρείσατο· περι ὧν ἐλάφων πολλὸς ἐν τοῖς ἱεροῖς
πράγμασι [γράμμασι] φέρεται λόγος. Ἐπὶ σχολῆς
δ' ἂν τις τῶν προτεθέντων ἐξετάσας, εὗροι ἂν αὐτῶν
τὸν νοῦν ἀναφερόμενον ἐπὶ τοὺς ἄγλους τοῦ Θεοῦ
ἄνδρας, τοὺς ἀναιρετικούς παντὸς ἐρπουστικοῦ καὶ
λοβόλου ζώου. Ἐπεὶ καὶ τῆς ἐλάφου τοιαύτη πέφυκεν
ἢ φύσις, ὄφιοκτόνος οὖσα καὶ ἀναιρετική παντὸς
ἐρπετοῦ. Ὑρεινοβατὲς δὲ τὸ ζῶον καὶ δρομικόν, ὡς
καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ τὰ ἄνω σκοποῦντες, καὶ μὴ τὰ
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ὑψηλὰ διώκοντες, πόθῳ τῆς τῶν
οὐρανῶν βασιλείας. Τὴν πρὸς τοὺς ἄγλους τοίνυν
ὁμοιότητα ἑαυτοῦ καὶ ὁ Δαυὶδ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι
ἀντιίθησι, λέγων ἐξῆς· Καὶ ἐπὶ τὰ ὕψη μου ἰστῶν
με. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἕτεροι καθέλκειν ἡμᾶς
καὶ καταθιβάξιν ἐπὶ τὰ βάθη καὶ τὰς κοιλάδας τῆς
κακίας περιῶνται· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡμῶν, οἷά τις ἀγνω-
θῆτης διδάσκων ἡμᾶς ἀγαθοὺς εἶναι δρομεῖς, ἐπὶ τὰ
κατάλληλα ἡμῖν ὕψη παρορμᾷ· αὐτοῦ τε ἡ χάρις. Οὐ
γὰρ ἡμετέρα δύναμις ἴσθησιν ἐν τοῖς ἡμετέροις ὕψε-
σι· φύσει γὰρ ἀνθρώπου ψυχῇ τὸ οὐράνιον ἐστὶν
οἰκητήριον· καὶ τὰ ἐκεῖ ὕψη οὐκ ἀλλότρια, ἀλλ' οἰ-
κεῖα· διδ', Ἐπὶ τὰ ὕψη μου, φησὶν, ἰστῶν με.

Διδάσκων χεῖράς μου εἰς πόλεμον, καὶ ἔθου
τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονας μου. Καὶ ἔδωκάς
μοι ὑπερασπισμὸν σωτηρίας, καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀν-
τελάβετό μου. Πρὸς τοῦτοις ἅπασιν ὑπερασπισμὸν
σωτηρίας μοι δέδωκας, τὸν σὸν Υἱὸν καταπέμφας τῆ
ἰδίᾳ ἀσπίδι ἡ πτέρῃ ἐμοῦ μαχησόμενον. Ἀκριβῶς γὰρ
ἐπιστήσεις τί ποτέ ἐστι τὸ διὰ πάσης Γραφῆς προφη-
τευόμενον σωτήριον τοῦ Θεοῦ περὶ οὗ καὶ Συμεὼν ἐν
τῷ Εὐαγγελίῳ ἔλεγεν· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι
εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. — Καὶ ἡ
δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου. Τάχα δεξιὰ τοῦ Θεοῦ
εἶναι δύναται ἐν ἧ ἔσπερέωσε τὸν οὐρανόν, μονογε-
νῆς Λόγος.

Καὶ ἡ παιδεία σου ἀνῶρθωσε με εἰς τέλος, καὶ ἡ
παιδεία σου αὐτὴ με διδάξει. Σύμμαχος δὲ
ἐξέδωκε· Καὶ τὸ ὑπακούειν με αὐξήσει με. Ὁ δὲ
Ἀκύλας· Καὶ πρωτότητός σου ἐπλήθυνέ με (1).
Ἐπλάτυνας τὰ διωδήματά μου ὑποκάτω μου.
Τὰ διαθήματα, καθ' ἃ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἐξ
αἰσθητῶν ἐπὶ νοητὰ, καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τὸν
μέλλοντα αἰῶνα διαβαίω, ἐπλάτυνας ὑποκάτω μου·
κατ' ἀρχὰς γὰρ στενὰ καὶ ἐπίπονα φαινόμενα τῷ
τὴν τεθλιμμένην ὁδεύειν ὁδόν· ὑπεράνω αὐτῶν τῆ
προκοπῆ γεγενημένος, πλατυνθέντα αὐτὰ ἔθεασά-
μην. Ὁ γὰρ ἀνωτέρω τῶν προκοπῶν γεγενημένος,
τῷ ἐπὶ τέλος ἐφρακέναι, οὐκέτι αἰσθεται τῆς στενό-
τητος, τῶν πόνων καὶ ἰδρώτων τῶν ἐπὶ ταῖς προκο-
παῖς, ἐν εὐρυχωρίᾳ γεγενημένος. Καὶ οὐκ ἠσθένησε
τὰ ἴχνη μου. Εἰ διηνεκῶς ἐν τῷ ποιεῖν ἐτέλουν,
κἀν ἠσθένησε τὰ ἴχνη μου, τουτέστι τοῦ ἔσω ἀνθρώ-
που τὰ σκέλη· ἐπειδὴ μετὰ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κα-

¹¹ Luc. II, 29, 30.

(1) In Hebraico exemplari legitur יגברתיך תןצתי, quod est ut probe Hieronymus, *Et mansuetudo tua multiplicavit me.*

cervis multa in divinis instrumentis feruntur. Si
quis vero per otium propositum argumentum excu-
tiat, ad sanctos Dei viros sermonem spectare com-
periet, qui serpentes omnes venenataque animalia
de medio tollunt. Nam talis est cervorum natura,
ut serpentes omneque venenatorum genus interfici-
ant. Montanus item animal est ac cursu velox :
quales sunt quoque sancti Dei, qui superna spec-
tant, non terrena, sublimia vero quaerunt; idque
ex uno regni caelestis amore. Eam sui ipsius cum
sanctis similitudinem sibi David, gratia Dei fultus,
ascribit, dum haec subjungit, *et super excelsa mea
statuens me.* Etsi namque alii sint, qui nos in ne-
quitiæ valles detrahare ac abducere satagant; at
Deus noster, ceu quidam certaminum praefectus,
cum nos instituit ut boni cursores simus, ad con-
gruentia nobis excelsa concitat : idipsum praestat
ejus gratia. Neque enim virtute nostra in excelsis
nostris constituimur : hominis quippe animæ ex
natura sua caeleste domicilium est : atque excelsa
illa, non aliena, sed propria ipsi sunt; quamobrem
ait : *Super excelsa mea statuens me.*

VERS. 35, 36. *Qui docet manus meas ad praelium,
et posuisti ut arcum aereum brachia mea. Et dedisti
mihî protectionem salutis, et dextera tua suscepit me.*
Ad haec certe omnia protectionem salutis largitus
mihî es, cum Filium tuum misisti proprio cum scu-
to pro salute mea pugnatum. Accurate etenim
animo perpendas velim, quodnam illud salutare
Dei sit, in totius Scripturae vaticiniis praedicatum,
de quo Simeon in Evangelio ait : *Nunc dimittis ser-
vum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace :*
quia viderunt oculi mei salutare tuum ⁷⁵. — *Et dex-
tera tua suscepit me.* Dextera Dei ea fortasse fuerit,
qua firmavit caelum, scilicet unigenitum Verbum.

VERS. 37. *Et disciplina tua correxit me in finem,
et disciplina tua ipsa me docebit.* Symmachus edidit,
et quod exaudiat me accrescere me faciet; Aquila
vero, *et mansuetudine tua replevit me.* — *Dilatasti
gressus meos subtus me.* Gressus scilicet, quos ex
nequitia ad virtutem, ex sensibilibus ad intelligibili-
lia, a praesenti ad futurum saeculum transmigro, di-
latasti subtus me : qui mihi ab initio angusti et ar-
dui visi sunt, quod in arcta incederem via; sed in
progressu superior illis effectus, dilatatos animad-
verti. Nam qui omni profectu superior evasit, et fi-
nem attingit, in lato spatio deductus, angustiam il-
lam, labores, sudores, quos in profectu expertus
erat, non ultra sentit. *Et non sunt infirmata vesti-
gia mea.* Etsi in diuturno labore versatus, vestigia
mea, id est, erura interioris hominis, infirmata es-
sent; quia tamen labores virtutis causa susceptos
quies excipit, non infirmantur, sed confirmantur

vestigia mea, ita ut dicere liceat : *Et statuisti in loco spatioso pedes meos*⁷⁶. Imo vero qui Jesum sequitur, vestigiis ejus insistit : quoniam in via a Jesu Christo trita et frequentata progreditur, firma imprimis vestigia, ita ut vel ipso opere hæc vociferetur : *In angustia ærumnarum non sunt infirmata vestigia mea.*

VERS. 38. *Persequar inimicos meos et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant. Confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtilis pedes meos.* Quot quantosque inimicos, opitulante Deo, superavit ! Et hoc mihi, inquit, boni per gratiam tuam concessum est, ut pedes mei non coarctarentur, neque retibus inimicorum, vel offendiculis quæ objecerant interciperer. His quippe omnibus per te, Deus meus, amotis, liberam planamque mihi muniisti viam. Illud autem, *Cadent subtilis pedes meos*, consona prophetico spiritui interpretatione donabis, si memineris illam Salvatoris ad apostolos factam promissionem, qua dicit illis : *Ecce do vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici*⁷⁷.

VERS. 40. *Et præcinzisti me virtute ad bellum, impeditivisti omnes insurgentes in me, subtilis me.* Me quidem, ait, virtute ac fortitudine roborasti. Qui superius dixerat, *Deus qui præcingit me virtute*, hic absolutum opus esse indicat his verbis, *et præcinzisti me virtute ad bellum, et inimicos meos dedisti mihi dorsum*, si scilicet pœnitentia ducti inimicitiam deposuerunt ; qui cum illa, quæ ex virtute oritur, fiducia expertes essent, a Patre in dorsum Jesu positi sunt ; sic enim retro constituti, ipsum sequi valebunt. Fortassis autem hæc dicti hujusmodi sententia fuerit : Vir strenuus et probus, qui fiducia erga Deum instructus est, in conspectu Domini consistit : at improbus retrorsum malitiæ suæ causa ejectus, pone Dominum a dorso ponetur. Quandoquidem enim ipsi improbi, priores illi terga vertere, non vultum suum ; ipse quoque homines aversatus, a tergo habebit. Quod si justus quilibet hæc proferat, jure dicas, improbas potestates, si quidem in conspectum veniant, intuentes se ob deformitatem lædere, si a tergo projiciantur, nihil possunt mali adversus illos machinari, secundum illud : *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores*⁷⁸.

VERS. 47-49. *Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meæ. Deus qui das vindictas mihi, et subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracundis.* Quamvis enim sese humiliaverit cum inclinavit cælos et descendit ; at excelsus tamen est secundum illud : *Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen*⁷⁹. *Deus qui das vindictas mihi et subdis populos sub me, liberator meus de inimi-*

μάτους ἀνάπαυλα διαδέχεται, οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλ' ἰσχυροποιεῖται τὰ ἰγνη μου, ὡστ' ἂν εἰπεῖν· Καὶ ἐστῆσας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦ ἐπόμηνος ἐπακολουθεῖ τοῖς ἰγχεσιν αὐτοῦ· ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατεῖν τὴν τετριμμένην ὑπὸ Ἰησοῦ ὁδὸν ἰσχυρὰ κτᾶται τὰ ἴδια ἰγνη, ὡς ἔργῳ φάναι· Οὐκ ἠσθένησεν τὰ ἰγνη μου ἐν τῇ στενοχωρίᾳ τῆς θλίψεως.

Καταδιώξω τοὺς ἐχθρούς μου καὶ καταλήψομαι αὐτούς, καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι ἕως ἂν ἐκλείπωσιν. Ἐκθλίψω αὐτούς καὶ οὐ μὴ δύνησονται στήναι, πεσοῦνται ὑπὸ τοῦ πόδας μου. Καὶ ὅσων ἐχθρῶν καὶ πολεμίων περιγέγονε διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ! Καὶ τοῦτο δέ μοι, φησὶν, παρὰ τῆς σῆς χάριτος ὑπῆρξε, τὸ μὴ στενοχωρηθῆναι μου τοὺς πόδας, καὶ τὸ μὴ δικτύοις τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοῖς σκανδαλοῖς τοῖς ὑπ' αὐτῶν προβεβλημένοις περιπαρῆναι. Ταῦτα γὰρ πάντα περιελών σὺ αὐτὸς ὁ Θεός μου, ἡμάλην κατηρτίσω μου τὴν πορείαν. Τὸ δὲ, *Πεσοῦνται ὑπὸ τοὺς πόδας μου*, νοήσεις ἐπαξίως τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, τῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἐπαγγελίας μνηθεὶς δι' ἧς πρὸς αὐτούς ἔλεγεν· Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπὶ ἐχθροῦ.

Καὶ περιέξωσάς με δύναμις εἰς πόλεμον, συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ ὑποκάτω μου. Ἔμοι μὲν, φησὶν, ἀνδρείαν ἐδωρήσω καὶ ῥώμην. Εἰπὼν ἀνωτέρω· Ὁ Θεός ὁ περιζωνύων με δύναμις, ἐνταῦθα καὶ τοῦ ἔργου τὸ ἀποτέλεσμα διδάσκει λέγων· Καὶ περιέξωσάς με δύναμις εἰς πόλεμον· καὶ τοὺς ἐχθρούς μου ἔδωκάς μοι νῶτον· οἱ ἐκ μετανοίας ἄρτι τῆς ἐχθρας ἀπαλλαττόμενοι, διὰ τὸ μηδέπω τὴν ἐπ' ἀρετῇ παρῆρσιαν ἔχειν, τεθελεῖν τοῦ Ἰησοῦ νῶτος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτω γὰρ καὶ ἀκολουθήσεται αὐτῷ ὅπως γενόμενοι δυνήσονται. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο ῥηθεῖη· Ὁ σπουδαῖος, παρῆρσιαν πρὸς τὸν Θεὸν κεκτημένος, ἐνώπιον Κυρίου παρίσταται· ὁ δὲ φαῦλος, ὅπως ἐκβαλλόμενος διὰ τὴν ἴδιαν κακίαν, νῶτος τεθεῖσεται τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ γὰρ πρότεροι αὐτοὶ οἱ φαῦλοι ἔστρεψαν πρὸς αὐτὸν νῶτα, καὶ οὐχὶ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ αὐτὸς, ἀποστραφεὶς αὐτούς, νῶτος αὐτούς (1) ἔξει. Εἰ δὲ καὶ πᾶς δίκαιος ταῦτα λέγοι, ἐρῶς, ὅτι αἱ μοχθηρὰ δυνάμεις, εἰς πρόσωπον ἐρχόμεναι, βλέπτουσι τοὺς ὀρώντας, διὰ παντὸς ὄντες εἰδεχθεῖς· εἰς νῶτον δὲ ριφέντες, οὐδὲν δυνήσονται ἐπὶ τούτου τεκταίνεσθαι, κατὰ τὸ· Ἐπὶ τοῦ νῶτου μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοί.

Ζῆ Κύριος, καὶ εὐλογητός ὁ Θεός μου, καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. Ὁ Θεός ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ, καὶ ὑποτάξας λαοὺς ὑπ' ἐμὲ, ὁ φύστης μου ἐξ ἐχθρῶν ἐργίλων. Εἰ γὰρ καὶ ἐταπεινώσεν ἐμεῦ, κλίνας οὐρανοὺς καὶ καταβάς, ἀλλ' ὑψηλός ἐστι, κατὰ τὸ· Ὁ Θεός αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσματο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Ὁ Θεός ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐμοὶ, καὶ ὑποτάσσων λαοὺς ὑπ' ἐμὲ, ὁ φύστης μου ἐξ ἐχ-

⁷⁶ Psal. xxxi, 9. ⁷⁷ Luc. x, 19. ⁷⁸ Psal. cxviii, 3. ⁷⁹ Philipp. ii, 9.

(1) Νῶτος... ἔξει. Forte legendum νῶτον pro νῶτος. ΕΠΙΤ.

θρῶν μου ὀργίλων, ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσεις με, καὶ ἀπὸ ἀνδρῶν ἀδίκου βύσσαι με. Τῷ μὲν γὰρ ἀπειθῶντι λαῷ καὶ ἀντιλέγοντι ἐπάσειν τὰς ἐκδικήσεις καὶ τὰς τιμωρίας εἰρηται· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὁ Θεὸς ὁ παρασχὼν τιμωρίας ἐμοί· τῷ δ' ἐτέρῳ τάγματι περὶ οὗ ἀνωτέρω εἰρηται· Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων. Λαὸς δὲ οὐκ ἔγνω ἔδούλευσέ μοι· τοῦτον τὴν ὑποταγὴν τὴν ὑπ' αὐτὸν χαρίζεται. Διὸ ἐπιλέγει κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ ὑποτάσσω λαοὺς ἐπ' ἐμέ. Οὗτος καὶ βύσσης μου, φησὶ, γέγονεν ἐξ ἐχθρῶν μου ὀργίλων, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσέ με, ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἀπὸ ἀνδρῶν ἀδίκου ἐβύσσαιτό με. Δι' ὧν σαφῶς παρίστην ἐχθροὺς τινὰς αὐτοῦ καὶ ἀθεοσηχίας· καὶ παρὰ τοὺτους ἕτερόν τινα ἄνδρα, μεστὸν ὡς ἀληθῶς πάσης ἀδικίας. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος διὰ τούτων προφητικῶς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους καὶ τὸν προδότην Ἰούδαν, παντὸς ἀδίκου χεῖρονα γενόμενον, ὅτι δη, τοιοῦτον ἀξιώθεις παρὰ τοῦ Σωτῆρος, τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἡμεῖψατο.

Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ ὄνοματί σου ψαλῶ. Μεγαλύνω τὰς σωτηρίας τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, καὶ ποιῶν ἔλεος τῷ χριστῷ αὐτοῦ Δαυὶδ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος. Ἐπὶ τὸ ἕτερον μεταβαίνει, ὡς ἂν εἴποι τις τὸ δεξιὸν τάγμα, καὶ ἔστιν ἔργος αὐτοῖς καὶ ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν· ὡσπερ ὁ Δαυὶδ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, ὡσπερ εἰσέτι καὶ νῦν ζῶν καὶ σὺν ἀνθρώποις πολιτευόμενος, διὰ τῶν ἑαυτοῦ γραφῶν ὧδῶν τε καὶ ὕμνων ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψάλλει τῷ Θεῷ τῶν ὄλων· καὶ ὁ ἐκ σπέρματος δι' αὐτοῦ γεγονώς, οὗ εἰς πρόσωπον ἀναφέρεται τὰ προκειμένα, ὁμοίως κρείττων γενόμενος τῶν ἐπιθεβουλευκότων αὐτῷ, εἴποι ἂν· Καὶ ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ ὑψώσεις με. Ἐκεῖνους μὲν οὖν καταλείπει· τὴν δὲ χάριν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν μεταδίδωσιν· εἰσέτι τε καὶ νῦν πανταχοῦ γῆς αὐτὸς παρῶν, καὶ μέσος τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικότων ἑστώς, τῷ Πατρὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας ἐξομολογεῖται· διὸ φησὶ· Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ ὄνοματί σου ψαλῶ.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ ΙΗ'.

Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς τῶν εἰς ἀγαθὸν τέλος παραπεμπόντων τυγχάνει· ἀλλὰ καὶ εὐχαριστήριος ἀναγράφη (sic) ὧδῃ τοῖς τοῖς ἐχθροὺς καταγωνισαμένοις ἐπινίκιος εἰρημένη. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Ἐπινίκιος ὧδῃ τοῦ Δαυὶδ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀνακεῖσθαι τῷ τὰς νίκας δωρομένῳ Θεῷ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Τῷ ρικοποιῷ μελώδημα, λέλεκται.

Οἱ οὐρανοὶ δηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιῆσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Διδασκαλίαν περιέχει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοφυΐας παραστατικῆν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἀφανὲς καὶ ἀόρατον τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀγενήτου καὶ θεϊκῆς οὐσίας, διὰ τὸ μὴ σαρκῶς ὀφθαλμοῖς καταλαμβάνεσθαι, οἱ τὰ ἕμματα τῆς ψυχῆς πεπρωμένοι τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως ἐκεβλήκασι, ἀθέοις στόμασιν ἀποφθνήσκοντες μὴ εἶναι θεὸν, μηδὲ ὑπάρχειν τι κρείττον τῶν ἐν σώμασιν

A cis meis iracundis. Ab insurgentibus in me exaltabis me: a viro iniquo eripe me. Inobsequenti ac repugnanti populo, vindictam inferendam esse dicitur: aut, secundum Symmachum, *Deus, qui præbes ultiones mihi; alius vero est ordo genusque hominum, de quo superius (vers. 41, 45) dictum, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi; hunc, inquam, obsequentem ei constituit. Quare secundum Symmachum subdit, et subjiciens populos super me.* Hic item fuit, *liberator meus ex inimicis meis iracundis, et ab insurgentibus in me exaltavit me, a viro iniquo eripuit me.* Quibus palam indicat, inimicos sibi et adversarios esse: ac præter eos alium quemdam virum omni prorsus iniquitate plenum. His porro propheticò more indicantur principes Judaici populi, ac Judas proditor, quovis iniquo homine deterior, qui tot beneficiis a Salvatore ornatus, contrariam sceleratamque vicem retulit.

VERS. 50, 51. Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, et nomini tuo psalmum dicam. Magnificans salutes regis ejus, et faciens misericordiam christo suo David, et semini ejus usque in sæculum. Ad alterum, et, ut ita dicam, dextrum ordinem sermonem transfert, ut vel ipsis rebus atque oculis animadvertere est. Quemadmodum David post Salvatoris nostri adventum, hactenus quasi in vivis esset ac cum hominibus versaretur, censeri potest, ac per scripta sua, cantica, hymnos in omnibus gentibus psallit universorum Deo; ita is qui ex semine ejus factus est, ad cujus personam ea quæ jam tractamus dicta referuntur, cum pari ratione insidiantes sibi superaverit, jure dicat, *et ab insurgentibus in me exaltabis me.* Illos itaque missos facit; gratiamque ac veritatem suam universis gentibus impertit: etiam nunc ubique terrarum præsens ipse, et in medio eorum qui in se speravere consistens, per Ecclesiam suam confiteatur; quamobrem ait: *Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, et nomini tuo psalmum dicam.*

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XVIII.

Præsens quoque psalmus cum iis censendus qui ad bonum finem transmittunt; imò quoque *gratiarum actionis* inscriptus est, *canticum iis qui inimicos debellarunt, triumphale dictum.* Quare secundum Symmachum dicitur, *Triumphale canticum Davidis.* Sed etiam quia Deo victoriarum auctori consecratur, secundum Aquilam, *Victoriæ largitori modulatio; inscribitur.*

VERS. 2. Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. Doctrinam complectitur, qua magnum illud Dei opificium enarratur. Quia enim latentem invisibilemque divinam substantiam, incorpoream et non factam, quod carnalibus oculis attingi et cognosci nequeat, qui mentis oculis obscæcati erant, e natura rerum expulerunt; dum atheo impioque ore, nullum esse Deum, nec quidpiam cor-

poreis rebus sub aspectum cadentibus præstantius existere pronuntiabant ; sed spontaneo quodam ac temerario concursu et partium congressu, casu ac nulla existente causa, universum mundum coagulasse, necessarium fuit ut præsentem sermone, psallendi more, per dilucidam demonstrationem, vim illam rerum creatricem ac Dei scientiam comprobaret, hoc ratiocinio usus. Mortalium natura exigua debilisque est, hominum cogitationes ignavæ, nostræque cognitiones incertæ sunt. Quare divinæ gloriæ pro merito enarrandæ multum impares sumus. Non enim humanis vocibus, non lingua carnali, non labiis possunt digna ac probe excogitata de Deo verba enuntiari. Quod si cui libuerit, efficacem illam, maximam et Deo dignam doctrinam audire, cui scilicet mentis sensus prævalidi fuerint, is animo intendat, seseque concitet ad ea auscultanda quæ hic de immensa illa Dei virtute feruntur : quæque ipsi cæli, totum in se complectentes, Creatorem suum universorumque opificem hymnis et canticis celebrantes, proferunt. Ipsi namque cæli qui supremi omnium sunt, et sibi supposito firmamento eminent, qui universam cum sensibilem tum intellectu præditam naturam ambiunt, gloriam Dei non Græca lingua, non alia dialecto prædicant ; sed ipsis operibus, per suum videlicet ornatum, per concinnam, harmonicam et sapientissimam constitutionem, auctorem illius ita recte ordinati-motus, ejusque immensam virtutem edocent. *Ex magnitudine enim et pulchritudine creaturarum proportionem quamdam creator earum spectatur*⁸⁰; et : *Invisibilia ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur ; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas*⁸¹. Quisquis ergo, absque ulla creatrice ratione, sine divina aliqua virtute, cælos suam condidisse substantiam, tantam illam magnitudinem talemque formam adornasse putat, ac ita concinnum ordinatumque motum corporibus ipsis ascripsit, is sane stultus et impius est. Quamobrem eos qui sana mente sunt par est una confiteri, se tantum non audire cælorum voceni, vel ipso opere clamantem, congruentemque Deo, factori et opifici suo, gloriam emittentem.

Pari quoque modo firmamentum, quod secunda creationis die Moyses factum declaravit ; hoc inquam firmamentum, quod aliud est a jam memoratis cælis, omnibus prædicat, et similiter clamat, indicatque, se non spontanea coalitione in talem formam deductum ; sed opus esse omnium rerum conditoris Dei. Quamobrem dictum est : *Et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. Noverat autem Moyses, ante firmamenti constructionem cælum, vel priusquam dies fieret, conditum fuisse ; nam dicit : *In principio fecit Deus cælum et terram*⁸². Ac deinceps post primum cælum conditum, lucis vim ac creationem affert, docetque luci diei nomen inditum, factumque fuisse mane et vespere diem primum. Postea ubi secundam ordi-

δρωμένων · αὐτομάτῳ δὲ καὶ ἀλόγῳ συντυχίῳ, εἰκῆ καὶ μάτην ἐξ οὐδεμιᾶς αἰτίας ὑποστῆναι τὸν πάντα κόσμον · ἀναγκαιῶς ὁ παρῶν λόγος διὰ τῆς ψαλμωδίας ἀποδεικτικῶς καὶ μετὰ δημιουργικῆς τῶν ὅλων δυνάμεως τὴν θεολογίαν παρίστησι, τοιοῦτόν τινα λογισμὸν διεξιῶν. Θνητῶν μὲν φύσει μικρὰ τυγχάνει καὶ ἀσθενῆς · λογισμοὶ τε ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισημαλεῖς αἱ ἐπινοίαι ἡμῶν · διὸ πλεῖστον ὅσον ἀποδέομεν τῆς κατ' ἀξίαν τοῦ Θεοῦ δοξολογίας. Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων φωναῖς, οὐδὲ γλύττη σαρκὸς καὶ χεῖλεσιν δύνασθαί ποτε νομίζειν ἐπάξιον περὶ Θεοῦ λόγον ἀποδίδοσθαι. Εἰ δὲ χρῆθ' ἀποδοτικῶς ἐνεργούσας καὶ μεγίστης αὐτῷ τε πρεπούσης τῷ Θεῷ ἐπακούειν, εἴ τις ἔρρωται τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια, συντεινάτω ἑαυτὸν καὶ διεγειράτω πρὸς ἀκρόασιν ἐπαξίως ἀναφωνουμένην τῆς ἀπειρομεγέθους δυνάμεως τοῦ Θεοῦ · ἦν αὐτοὶ προσφέρονται οἱ τὸν σύμπαντα περιέχοντες οὐρανοὶ, τὸν ἑαυτῶν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων Θεὸν ὡδαῖς καὶ δοξολογίαις ἀνυμνοῦντες. Αὐτοὶ γὰρ οἱ ἀνωτάτω πάντων, καὶ τοῦ ὑποβεθηχότος στερεώματος ὑπερκείμενοι οὐρανοὶ, οἱ σύμπασαν περιεληφότες τὴν αἰσθητὴν καὶ πνευματικὴν κτίσιν, τὴν δόξαν Θεοῦ οὐκ Ἑλληνικῆ φωνῇ φεγγόμονοι, οὐδ' ἑτέρα τινὶ διαλέκτῳ χρώμενοι, αὐτῷ δὲ ἔργῳ διὰ τοῦ ἑαυτῶν κόσμου καὶ τῆς εὐρύθμου καὶ ἑναρμονίου καὶ πανσόφου στάσεως, τοῦ αἰτίου αὐτοῖς τῆς τοιαύτης κινήσεως τὴν ἀπειρομεγέθη δύναμιν ἐκδιδάσκουσιν. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοτῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται · καὶ, τὰ ὁράτα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι ροοῦμένα καθαρῶται · ἢ τὸ ἀίδιος αὐτοῦ πῶταμις καὶ θεότης. Ὁ οὖν τοὺς οὐρανοὺς νομίζων διχα τινὸς δημιουργικοῦ λόγου καὶ θείας ἄνευ δυνάμεως ἑαυτοῦς ὑποστήσασθαι, καὶ τοῦ τοσοῦδε μεγέθους καὶ τοῦ τοιοῦδε σχήματος, τῆς τε εὐσταθοῦς καὶ εὐτάχτου κινήσεως τὴν αἰτίαν τοῖς σώμασιν αὐτῶν προσγράφων, ἄφρων καὶ ἀσεβής. Διὸ τοὺς ἔμφρονα νοῦν κεκτημένους προσήκει συναμολογεῖν μονονοῦχι φωνῆς ἀκούειν ἔργῳ βώσεως αὐτῶν τῶν οὐρανοῦν, τὴν πρέπουσαν δόξαν ἀναπεμπόντων τῷ ἑαυτῶν ποιητῇ καὶ δημιουργῷ Θεῷ.

caelorum voceni, vel ipso opere clamantem, congruentemque Deo, factori et opifici suo, gloriam emittentem.

Ὁὕτω δὲ καὶ τὸ στερέωμα, ὃ δὴ Μωϋσῆς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας γεγενῆσθαι παρίστη καὶ τοῦτο τοιγαροῦν τὸ στερέωμα, ἔτερον ὃν παρὰ τοὺς προωνομασμένους οὐρανοὺς, κηρύττει τοῖς πᾶσι καὶ κέκραγε διδάσκων, ὅτι μὴ ἐξ αὐτομάτου τοιοῦνδε ὑπέστη ἔργον δὲ ἐστὶ καὶ αὐτὸ τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ Θεοῦ · διὸ εἴρηται · Πόησιν δὲ χωρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Οἶδε δὲ Μωϋσῆς πρὸ τῆς τοῦ στερεώματος συστάσεως οὐρανὸν πρότερον τῆς ἡμέρας γεγενῆσθαι, λέγων · Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐξῆς δ' οὖν μετὰ τὴν πόησιν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ φωτὸς εἰσάγει δύναμιν καὶ γένεσιν, ἡμέραν τε διδάσκει τὸ φῶς κεκληθῆσθαι, γεγενῆσθαι τε πρώτῃαν φησὶ καὶ ἑσπέραν, ἡμέραν μίαν. Εἶτα δευτέρας ἡμέρας ἀρχόμενος, τὴν τοῦ στερεώματος

⁸⁰ Sap. xiii, 5. ⁸¹ Rom. i, 20. ⁸² Genes. i, 1.

αἰσάζει ποιήσιν. Οἶδε δὲ ἡ Γραφή καὶ πλείους οὐρα-
 νούς· διὸ φησιν· *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρα-
 νῶν· καὶ πάλιν· Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν
 οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν·
 καὶ ἄλλαχθῶ εἰρηται· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ
 Κυρίῳ. Καὶ τὸ στερέωμα κέκληται οὐρανός, καὶ ὁ Σωτὴρ
 τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐν τῇ
 εὐχῇ διδάσκει εἰπεῖν· *Πάτερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
 καὶ, Αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.**

Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ
 ἀναγγέλλει γνώσιν. Διδάσκει ἡμέρα καὶ διδάσκει
 νύξ τοὺς ἐθέλοντας παιδεύεσθαι, ὅση τίς ἐστὶν ἡ σο-
 φία ἡ ἀρρήτος καὶ ἀπερίληπτος δύναμις τοῦ τὰ δια-
 στημάτα τῶν χρόνων καταμετρήσαντος αὐτοῖς Θεοῦ.
 Εἰ μὲν γὰρ μηδαὶς ἦν ὁ καὶ ταύταις ὥραις καὶ χρό-
 νους καὶ καιροὺς διαταξάμενος, ἀπρονοήτῳ δὲ καὶ
 ἀλόγῳ κινήσει κατὰ τὴν σύμβαμα τυχημαῖον ὑφεστῶτα
 ἦν· ἐχρῆν δὴπου μὴ τὰ ἴσα διαστήματα τῶν ἡμερῶν
 διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος ὑφεστάναι, ἢ συγκεχυμένους
 αὐτῶν εἶναι τοὺς καιροὺς, καὶ τὰς νύκτας δὲ ὡσαύ-
 τως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν φέρεσθαι. Ἀλογίας γὰρ ἀδελφὴ
 ἀταξία, καὶ τῷ τυχημαίῳ ἔπεται σύγχυσις· ὡς ἔμπα-
 λιν πάσης εὐταξίας ἡγεῖται λόγος, ἀρμονίας τε καὶ
 συμφωνίας ἡγεῖται σοφία. Αἱ τοίνυν τούτων πρὸς ἀλ-
 λήλας ἀμοιβαίαι καὶ ὑποχωρήσεις, ποτὲ μὲν ἡμερῶν
 μηχανομένων, ὑποχωρουσῶν δὲ αὐτῶν νυκτῶν, ποτὲ
 δὲ τῶν νυκτῶν τὸ προδεδανεισμένον χρέος κατὰ τὴν
 τῶν ὥρῶν ἀύξησιν ἀπολαμβάνουσῶν, μονοουχὶ φθέγ-
 γονται καὶ λαλοῦσι μεγάλῃ φωνῇ τῇ πανσόφῳ δια-
 τάξει τοῦ τῶν ἰλων μαρτυροῦσαι Θεοῦ, καὶ κηρύτ-
 τουσιν ἀνθρώποις τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν· οὕτω δὲ κε-
 κρυμένον αὐτοῖς ἔργον αἱ τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν
 νυκτῶν φωναὶ τοῖς ἐπαλεῖν αὐτῶν δυναμένοις, ὡς
 μηδεμίαν ἀκοὴν λαμβάνειν τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν.

Πεπλήρωται γοῦν ἡ σύμπατα τῶν ἀνθρώπων οἰκου-
 μένη τῆς εὐρύθμου καὶ ἀμοιβαίας αὐτῶν χορείας· δι-
 ἂ λέλεκται· *Οὐκ εἰσι λαλῆσαι οὐδὲ λόγοι ἐν οὐχὶ
 ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
 ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς
 οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν·* δῆλον δὲ, ὅτι τῶν
 ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν, τῶν τε διηγουμένων τὴν
 τοῦ Θεοῦ δόξαν οὐρανῶν, καὶ τοῦ τὴν πόλιν τῶν
 χειρῶν αὐτοῦ ἐξαγγέλλοντος στερεώματος. Ἐνθα
 ἐξ ἐγενομένη μοι θαυμάζειν ἐπεισιν, ὅπως ὁ ἱερός
 ἀπόστολος τὸ· *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος
 αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ
 ῥήματα αὐτῶν,* ἐπὶ τοὺς μαθητὰς καὶ εὐαγγελιστὰς
 καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐν τῇ
 πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ. Ἐπιστήσας δὲ τὸν νοῦν
 τῇ ἀποστολικῇ λέξει, σφόδρα ἀκριβῶς εὗρον αὐτὸν κα-
 ταχρηστικῶ τρῶπῳ εὐκαιρῶς τὴν παράθεσιν πεποιημέ-
 νον· οὐ γὰρ ὡσπερ ποτὲ μὲν ἐφη· *Ἡσαίας δὲ κράζει
 ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, ποτὲ δὲ, καθὼς προεῖρηκεν
 Ἡσαίας· καὶ πάλιν· Καθὼς γέγραπται·* καὶ αὖθις·

tur diem, firmamenti creationem inducit. Scriptura
 vero complures cælos novit admittitque; quocirca
 dicit: *Laudate Dominum de cælis* 82; ac rursum:
*Laudate eum, cæli calorum, et aqua omnis quæ
 super cælos est* 83. Alibi quoque dictum occurrit:
Cælum cæli Domino 84. Firmamentum item cæl-
 lum vocatur, et Salvator regnum cælorum pollice-
 tur, ac ita precandum esse instituit: *Pater noster,
 qui es in cælis* 85; et: *Virtutes cælorum movebun-
 tur* 87.

VERS. 3. *Dies diei eructat verbum, et nox nocti
 indicat scientiam.* Docet dies, docet itemque nox
 eos qui institui peroptant, quam ineffabilis sapien-
 tia, quam incomprehensibilis virtus sit Dei, qui
 ipsis temporum intervalla dimensus est. Si nam-
 que nullus esset qui his tempestatibus spatia et
 intersitia destinasset, sed temerario et inconside-
 rato motu atque casu quopiam hæc existerent; oporteret sane non æqualibus spatiis dies a sæculo
 ordinatas fuisse, aut confusa eorum, similiterque
 noctium tempora, casu ac fortuito revolvi. Etenim
 temerario casui finitimus est inconditus rerum
 status, et fortuitam rem sequitur confusio; ut
 vice versa rectum ordinem ratio dirigit, concen-
 tumque ac concordiam rerum sapientia admini-
 strat. Mutuæ sane illorum vicissitudines et com-
 cessiones; nam modo dies, concedente nocte, pro-
 lixiores sunt, modo noctes debitum ac mutuo da-
 tum spatium aucta hieme ac tempestate repetunt;
 hæc, inquam, tantum non vociferantur, ac ceu
 edito clamore sapientissimum illum ab universorum
 Deo constitutum ordinem deprædicant, homi-
 nibusque Dei notitiam annuntiant. Sic vel
 ipsis gestis operibus dierum noctiumque voces
 iis qui auditu valent inclamant, ut per omnium
 aures doctrina eorum pervadat.

Universus itaque orbis, qui ab hominibus inco-
 litur, concinnis hujusmodi ac mutuis choreis reple-
 tum est; quare dicitur: Vers. 4, 5. *Non sunt loquelæ,
 neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.*
In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum,
 videlicet dierum ac noctium, nec non cælorum, qui enar-
 rant gloriam Dei, et firmamenti, quod opera manuum
 ejus annuntiat. Hic porro mihi hæc contem-
 planti mirari subit, quo pacto sanctus Apostolus
 illud: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in
 fines orbis terræ verba eorum,* ad discipulos, evan-
 gelistas et apostolos Salvatoris nostri in sua ad
 Romanos Epistola referat 86. Dum autem apostolicum
 dictum animo perpenderem, deprehendi ipsum
 apposite admodum et opportune hujusmodi
 accommodationem advexisse: non enim ut aliis
 in locis modo sic effatur, *Isaias autem clamat de
 Israele* 88; modo sic, ut prædixit *Isaias* 89; rursus
 vero, *Quemadmodum scriptum est* 91; iterumque, *Di-*

82 Psal. cxlviii, 1. 83 ibid. 4. 84 Psal. cxliii, 16. 85 Matth. vi, 9. 87 Luc. xxi, 26. 88 Rom. x, 13. 89 Rom. ix, 27. 90 ibid. 29. 91 I Cor. i, 31.

cit enim Scriptura 22; non sic, inquam, illud, *In omnem terram exiit sonus eorum*, cum simili ad-ditamento protulit. Nam si quidpiam hujusmodi præmississet, esset fortasse qui putaret ipsum huic psalmi dicto vim intulisse. At hic simplici modo psalmi sententia usus videtur; ita ut jure dici possit ipsum opportuna utilique ratione, atque apposite hoc testimonium adhibuisse.

VERS. 6, 7. *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Exsultabit ut gigas ad currendam viam suam, a summo caelo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum cæli, nec est qui se abscondat a calore ejus.* Præter supra dicta, sol quoque Deo referendæ gloriæ magister dicitur; utpote qui Domini ac magni regis inviolatam observet legem. Nunquam enim alium præter statutum sibi cursum inire audet, nunquam definitos in cœlesti constitutione terminos transgreditur. Sed mane quasi ex remoto inaccessoque thalamo, speciosus tanquam sponsus, ac lucis flore decoratus egreditur: ac postquam horizontem orientalem transcendit, totum mundum permeat, nunquam defessus, proprium statumque sibi curriculum conficit. Circuit porro quasi gigas robore prævalidus atque invictus, orsus a summo centro horizontis orientalis, ceu a repagulo, atque uno diei noctisque spatio totum percurrit orbem, ut nemo caloris ejus expers fuerit. Illud autem peragit, ut nutui opificis sui, qui ipsum in firmamento constituit, obsequatur. Ideo dictum est: *In sole posuit tabernaculum suum*. Quod tametsi dilucide prolatum, apertius tamen a reliquis interpretibus explicatum est: nam Aquila sic habet, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*; Symmachus vero, *Soli ordinavit tabernaculum in ipsis*; Theodotio, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*; pari quoque modo quinta editio exposuit. Nam in supra memoratis cælis, et in firmamento, tabernaculum et domicilium Deus soli reposuit, secundum illud a Moyse dictum: *Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare majus, ut præset diei; et luminare minus, ut præset nocti, et stellas. Et posuit eas in firmamento cæli, ut lucerent super terram* 23. His autem declarat sol, et tantum non clamat, se nequaquam sui dominum ac liberum esse; sed et sui et omnium Domini notitiam præbere.

δὲ τὸν καὶ ἤλιος καὶ μονονουχὶ βοῶν· μὴ αὐτὸς εἶναι δὲ τὸν καὶ ἑαυτοῦ καὶ πάντων δεσπότην.

VERS. 8-12. *Lex Domini immaculata, convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justificationes Domini rectæ, lætificantes corda; præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini castus, permanens in sæculum sæculi: judicia Domini vera,*

λέγει γὰρ ἡ Γραφή· οὐχ οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ· *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν*, εἰρηξ μετὰ προσθήκης ὁμοίας τοῖς προεκτεθεισῶν. Εἰ γὰρ τι τοιοῦτον προφήσας εἶπε, τάχ' ἂν τις ἐλάβετο ὡς βεθιασμένως ἐκδεξαμένου τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ ῥῆσιν· νυνὶ δὲ ἀπλή φράσει φαίνεται συγχερησάμενος τῆ ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ παραθέσει· διὸ εἶποι τις αὐτὸν κατακχερησθαι εὐκαίρως καὶ ὠφελίμως καὶ εὐρύθμως τῆ μαρτυρίᾳ.

Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ. Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάρτημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ. Πρὸς τοῖς εἰρημίοις τῆς τοῦ Θεοῦ δοξολογίας διδάσκαλος καθέστηχεν ὁ ἤλιος, οἷα δεσπότου καὶ μεγάλου βασιλέως νόμον ἀπαράβατον τηρῶν. Οὐ γάρ ποτε ἄλλην τρέπεσθαι παρὰ τὴν ὀρισθεισάν αὐτῷ πορείαν τολμᾷ οὐδ' ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους τῆς κατ' οὐρανὸν διατάξεως· ἀλλ' ἐκπορεύεται μὲν ἠερῖος, ὡς περ ἐξ ἀδύτου καὶ ἀβάτου νυμφῶνος προΐων, ὠραῖσμένος δὲ οἷα νυμφίος καὶ τῷ τοῦ φωτὸς ἡγλαϊσμένος ἀνθεῖ· ἐπειδὴν τὸν ὀρίζοντα τὸν ἀνατολικὸν ὑπερβῆ, τὸν σύμπαντα διυπεύει κόσμον, ἀκοπιάστως τὸν οἰκεῖον ἐξάνυον ὁρῶν. Κυκλοῖ δὲ κυκλῶν οἷα τις γίγας ἰσχυρὸς τὴν ἄλλην καὶ ἄμαχος, ὡς περ ἐκ νύσσης ἀρξάμενος ἀπ' ἄκρου κέντρου τοῦ κατὰ ἀνατολὰς ὀρίζοντος, διατρέχων νυχθημέρῳ ἐνὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, ὡς μηδένα ἀνεπαίσθητον εἶναι θέρμης. Ταῦτα δὲ ἐνεργεῖ δουλεύων τῷ τοῦ πεποιηχότος αὐτὸν νεύματι, καὶ τεθεικότος ἐν τῷ στερεώματι. Διὸ εἴρηται· Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ. Ὅπερ σαφῶς εἰρημένον, λευκότερον ἡρμήνευσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς (1)· ὁ δὲ Σύμμαχος· Τῷ ἡλίῳ ἔταξε σκηνὴν ἐν αὐτοῖς· ὁ δὲ Θεοδοτίων, Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις ἐξέδωκεν. Ἐν γὰρ τοῖς προλεχθεῖσιν οὐρανοῖς καὶ ἐν τῷ ἀποδοθέντι στερεώματι τὸ τοῦ ἡλίου σκῆνωμα καὶ τὸ οἰκητήριον τέθειται ὁ Θεός, κατὰ τὸ λελεγμένον παρὰ Μωϋσεῖ· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρων. Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· Διὰ τούτων δεῖ αὐτοῦ κύριος, μὴδ' ἐλεύθερος τυγχάνειν, γυριζέειν

Ὁ νόμος Κυρίου ἄμωμος ἐπιστρέφων ψυχὰς· ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστὴ σοφίζουσα ῥήπια. Τὰ δικαίωμα Κυρίου εὐθέα εὐφραίνοντα καρδίαν· ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγὴς φωτίζουσα ὀφθαλμούς. Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος· τὰ κρῖματα Κυρίου ἀληθινὰ δεικνυμένα

22 Rom. x, 11. 23 Gen. 1, 16, 17.

(1) In Hebraico legitur, כִּי בְּאֵרְבֵּי שָׁמַיִם, soli posuit tabernaculum in ipsis.

ἐπὶ τὰ αὐτὰ· ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου
 τίμιον πολλόν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κη-
 ριον. Καὶ γὰρ ὁ δούλος σου φυλάσσει αὐτὰ, ἐν
 τῷ φυλάσσειν αὐτὰ ἀνταπόδοσις πολλή. Ταῦτα
 δὲ πάντα περιεβίβησεν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος ὑπὲρ ἐπι-
 στροφῆς τῆς ψυχῆς. Μαρτυρίας γὰρ πρῶτον περι-
 ἔχει· καὶ δικαιώματα καὶ ἐντολάς. Ἐπειτα τοῦτοις
 ἅπασιν ἐπέστησεν, ὡσπερ βακτηρίαν ἐπιστραπτikhν,
 τὸν φόβον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὡσπερ κορωνίδα τὰ κρί-
 ματα ἐπέθηκε τοῦ Θεοῦ. Ἐκάστῳ δὲ τῶν εἰρημένων
 ἰδίωμα συνήψε· τῷ μὲν κατὰ πάντα γενικῶ ὄνομα-
 σμένῳ νόμῳ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστροφὴν· ὅπως δὲ
 ἐπιστρέφει ψυχὴ, διὰ τῶν ἐξῆς παρίστησι, μαρτυ-
 ρίαν πιστὴν εἰπὼν δι' ἧς σοφίζεται ὁ ἐν Χριστῷ νή-
 πιος· Ἐπειτα δικαιώματα Κυρίου, καὶ τούτων ἰδίωμα
 προσθεὶς τὸ εἶναι αὐτὰ εὐθεῖα, καρπὸν τε τοῖς μετα-
 λαμβάνουσι παρέχοντα τὴν εὐφροσύνην. Καὶ ἐπὶ
 τούτοις ἐντολὴν Κυρίου, ἧς καὶ αὐτῆς τὸ ἰδίωμα παρ-
 ἔστησεν, τηλαυγὴ φήσας αὐτὴν καὶ τῶν ὀφθαλμῶν
 τῆς ψυχῆς φωτιστικὴν. Τῷ δὲ φόβῳ τοῦ Κυρίου συν-
 ἦψεν τὴν ἀγνείαν, καὶ τῇ ἀγνείᾳ τὴν διαρκῆ καὶ
 αἰώνιον ζωὴν. Καὶ ἐπὶ πᾶσι καὶ μετὰ πάντα προσ-
 ἔθηκεν τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν, συνήψε τε αὐτῇ τὴν
 ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην.

*Παραπτώματα τίς συνήσει; ἐκ τῶν κρυφίων
 μου καθάρισόν με, καὶ ἀπὸ ἀλλοτρῶν φείσαι τῷ
 δούλῳ σου. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἀπὸ ἀλλοτρῶν φείσαι
 τῷ δούλῳ σου, ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκε· Καὶ γὰρ ἀπὸ
 ὑπερηφάνων συντήρησον τὸν δούλον σου. Σφό-
 δρα ἀναγκαιῶς καὶ ταύτην ἐκπέμπων τὴν εὐχὴν, ὡς
 ἂν βυθθεῖ ἀπὸ ὑπερηφανίας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς κατορ-
 θοῦσι παρέπεταί τις λογισμὸς πολλάκις ὑπερήφανος,
 ἐπαιρομένης καὶ χαυνομένης τῆς ψυχῆς ἐφ' οἷς
 ἐαυτῇ συνοῖδεν ἀγαθοῖς· εἶτα τῷ τῆς ὑπερηφανίας
 περιπεσοῦσα κακῶ, ἄλλῳ τρόπῳ τραχηλίζεται καὶ
 καταπίπτει· ὡς διὰ τοῦτο φάσκειν τὸν Ἀπόστολον·
 Ἴνα μὴ τυφώθεις εἰς κρίμα ἐμπέση τοῦ διαβόλου·
 ἀναγκαιῶς προειπὼν· Καὶ γὰρ ὁ δούλος σου φυ-
 λάσσει αὐτὰ, καὶ φύλακα τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν
 ἑαυτὸν εἰπὼν, ἵκετεύει βυθθῆναι ἀπὸ ὑπερηφανίας,
 καὶ ἐπιλέγει· Ἐὰν μὴ μου κατακυριεύσωσι, τότε
 ἄμωμος ἔσομαι, καὶ τότε καθυρισθήσομαι ἀπὸ
 ἁμαρτίας μεγάλης. Τέως μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ πρῶτος
 εἰ καὶ φύλακα ἑμαυτὸν εἶρηκα τῶν τοῦ Θεοῦ παραγ-
 γελμάτων, ἀλλ' ἐπεὶ οὐδέπω συνοῖδα ἑμαυτῷ κεκαθα-
 ρισμένῳ ἐκ τῶν κρυφίων μου, ἔτι δ' ἀγωνιῶ καὶ πε-
 φρίνω· καὶ ὡς ἂν βυθθεῖν ἀπὸ ὑπερηφανίας, εἰκότως
 φημι, ἄτε μηδέπω τὸ τέλειον καθορθώσας. Τότε ἀκρι-
 βῶς γινώσκω· ἑμαυτὸν ἄμωμον, καὶ τότε ἀπὸ μεγάλης
 καθυρισθήσομαι ἁμαρτίας, ἐπειδὴν μήτε τὰ κρυφία
 μου κατακυριεύσωσι, μήτε λογισμὸς ὑπερήφανος κα-
 ταδουλώσει με, ἢ πονηροὶ δαίμονες. Μεγάλῃν δὲ
 ἁμαρτίαν τὴν ἀποτελεσματικὴν (1) φησιν. Εἰ γὰρ
 μὴ ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθυρισθῆναι, ἐπιμένοντα*

*A justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum
 et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel
 et farum. Etenim servus tuus custodit ea, in custo-
 diendis illis retributio multa. Hæc autem omnia
 complectitur lex Dei pro conversione animæ data.
 Nam primo testimonia, justificationes et præcepta
 continet. His deinde omnibus timorem appendit,
 quasi baculum ad convertendum opportunum: om-
 nibusque judicia Dei ceu coronidem adjunxit. Sin-
 gulis autem supradictorum suam addidit propieta-
 tem, id est, legi quæ hic generatim effertur, con-
 versionem animæ. Quo pacto autem convertatur
 anima, in sequentibus aperit, quando testimonium
 fidele memorat, quo quivis infans in Christo, sapi-
 ens efficitur. Deinde vero justificationes Domini,
 quibus item suam proprietatem adjicit, nimirum
 quod rectæ sint, ac sui participibus lætitiæ fru-
 ctum pariant. Ad hæc, præceptum Domini, cujus
 quoque proprietatem declaravit, dum lucidum di-
 cit esse, animæque oculos illuminare. Timori Do-
 mini subjunxit castitatem, et castitati perpetuam
 æternamque vitam. Demum supra omnia et post
 omnia judicium Dei addidit, cui veritatem et justi-
 tiam annectit.*

*VERS. 13, 14. Delicta quis intelliget? ab occultis meis
 munda me, et ab alienis parce servo tuo. Illius loco,
 ab alienis parce servo tuo, Aquila edidit, et a super-
 bis custodi servum tuum. Admodum necesse fuit ut
 hanc emitteret orationem, qui a superbia liberaretur.
 Quandoquidem eos, qui sese probe ac strenue
 gerunt, quædam plerumque superba cogitatio se-
 quitur; dum anima bonorum operum sibi conscia,
 extollitur ac magnifice de se sentit; deinde vero in
 superbiæ malum delapsa, alia quoque ratione pro-
 sternitur ac decedit; ideoque ait Apostolus: Ne
 in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli: ne-
 cessario sane postquam dixerat, etenim servus tuus
 custodit ea, ac sese Dei præceptorum cultorem pro-
 fessus erat, eripi se rogat a superbia, atque sub-
 infert: Si mei non fuerint dominati, tunc immacu-
 latus ero, et tunc emundabor a delicto maximo.
 Etsi hæcenus me atque in præsentī præceptorum
 Dei cultorem dixi; at cum me ab occultis meis
 purgatum nondum sciam, adhuc in certamine posi-
 tus, ac sollicitus ut a superbia cripiar, jure ac
 merito sic loquor, utpote qui nondum ad metam et
 ad perfectionem pertigerim. Tunc me plane immacu-
 latum noscam, tunc emundabor a delicto maximo,
 cum occulta mei non dominabuntur, cum su-
 perba cogitatio ac maligni dæmones me subditum
 non detinebunt. Maximum porro delictum vocat,
 εποτελεσματικην, sive astrologiam judiciariam. Nam
 si ab occultis meis emundatus non fuerim, isthæc
 delicta in me permanentia in pravum quoddam fa-*

¹ 1 Tim. III, 6.

(1) Quæ hic de apotelesmatica dicuntur, cum sequentibus non congruunt. Quare subodoramur aliquæ inferius excidisse.

cinus me conjicient, eroque magno peccato obnoxius.

VERS. 15. *Et erunt in beneplacitum eloquia oris mei. Cum hæc mihi abs te collata fuerint, tunc eloquia oris mei, quæ precando, te hymnis celebrando, gratias tibi agendo obtuli, placita tibi erunt. Ea vero placita eloquia sunt, quæ approbatione et laude digna. Et meditatio cordis mei in conspectu tuo est semper. Meditatio mentis meæ, quæ in cogitationibus et animi sensibus perficitur, cum sit omni culpa immunis, in conspectu tuo est semper. Meditatio sane non aliunde quam abs te inculcata esse valet, qui me ab occultis meis emundasti.*

Domine, adjutor meus et redemptor meus. Te optulante, Domine, a nemine adversum me spiritualiter bellante prosternar. Quod si casu eveniar ut inconsideratione mea ab adversariis intercipiatur, tu me e manibus eorum redimas, qui una adjutor ac redemptor esse deprehenderis.

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XIX.

VERS. 2-4. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacob. Mittat tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur te. Memor sit omnis sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiat. Diapsalma. Psalmus quidem, ut in inscriptione fertur, Davidi attribuitur: animo autem reputes, num si historia spectetur, alia sit cuspis oratio, quæ Davidis supplicationum adjutrix sit. Qui David rogat obsecratque, ut Deus sibi servator assistat, ac contra inimicos secum decertet. Verisimile quippe est, ei his incumbenti chororum sanctorum angelorum, religiosorum hominum, sacrorumque Dei ministrorum adesse, una cum illo precari, et hæc omnia simul proferre: *Exaudiat te Dominus in die tribulationis*, et cætera; atque illud item: *Et adsit tibi nomen Dei Jacob*. Est enim talis invocatio et compellatio ad propulsandos omnes inimicos satis. Hæc non soli Davidi competunt; sed etiam cuilibet alteri, qui in simili casu per orationem spiritualia et pura Deo sacrificia emittit; cui, ut par est, sacræ illæ virtutes, et sanctorum angelorum chori una adsunt, orationum ac deprecationum socii et adjuutores.*

VERS. 5-7. *Tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet. Lætābimur in salutari tuo, et in nomine Domini Dei nostri magnificābimur. Impleat Dominus omnes petitiones tuas: nunc cognovi quoniam saluum fecit Dominus Christum suum. A diapsalmate orsi qui precantur, prophetiam emittunt; quod ei qui rationabilia illa sacrificia obtulit, ea omnia largiturus sit Deus quæ mente et animo postulavit; et consilium ejus perfecturus, si quidem non fuerit ipsis Dei consiliis alienum. His, inquit, tecum bonis fruemur, lætābimurque in salutari tuo: gnari quippe sumus, Spiritu sancto revelante, prolem illam ex te prodituram, universorum hominum salutare futuram. Qua in re nos quoque in nomine Domini Dei nostri magnificābimur. Impleantur etiam petitiones tuæ: ipsæ quippe Deo dignæ sunt.*

ταῦτα τὰ παραπτώματα εἰς πρᾶξιν φαύλην μεταφέρει, καὶ γίνονται ὑπεύθυνος ἁμαρτία μεγάλη.

Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου. Ὅταν ταῦτά μοι ὑπαρχθῆ παρὰ σοῦ, τὰ λόγια τοῦ στόματός μου ἔπιπροηγέτω εὐχόμενός σοι, ὑμῶν σε, εὐχαριστῶν σοι, εἰς εὐδοκίαν ἔσται. Εἰς εὐδοκίαν δὲ ἔστιν τὰ λόγια τὰ ἀποδοχῆς ἄξια. Καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου ἐστὶ διὰ παντός. Ἡ μελέτη τοῦ διανοητικοῦ μου, γινομένη ἐν λογισμοῖς καὶ νοήσεσιν, ἐκτός οὕσα παντός μώμου, ἐνώπιόν σου τυγχάνει διὰ παντός. Τὸ μέντοι τῆς μελέτης ἄμεμπτον οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἐκ σοῦ ὑπῆρχται, καθαρίσαντός με ἀπὸ τῶν κρυφίων μου.

Κύριε, βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου. Σοῦ βοηθούτος, ὃ δέσποτα, οὐδενὶ ὑποπίπτω τῶν πνευματικῶς προσπολεμούντων. Εἰ δὲ καὶ παρ' ἐμῆν ἀπροσεξίαν ἀλώνα: τοῖς ἐναντίοις συμβῆ, σὺ με ἐκ τῶν κρατησάντων λυτροῦσαι, ἅμα βοηθός καὶ λυτρωτῆς εὐρισκόμενος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΘ'.

Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὑπερσπείσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἐξάποστέλλαι σοι βοήθειαν ἐξ ἁγίου, καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. Μνησθεὶ πάσης θυσίας σου, καὶ τὸ ὀλοκαυτωμά σου πιανάτω. Διάψαλμα. Ἔστι μὲν τῷ Δαυὶδ ἀνακείμενος ὁ ψαλμός, κατὰ τὴν προγραφὴν. Ἐπίστησεν δὲ μήποτε ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν εὐχὴ τις ἦν αὐτῆ συνεργός ταῖς τοῦ Δαυὶδ ἱκετηρίαις, δεομένου τε καὶ ἀντιβολούντος διὰ προσευχῆς τυχεῖν Θεοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐχθρούς καὶ πολεμίους παρατατομένου. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτῷ ταῦτα πράττοντι χορὸν ἁγίων ἀγγέλων ἢ καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, αὐτῶν δὲ τῶν ἱερῶν καὶ λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὰ προκείμενα πάντα συνεύχεσθαι αὐτῷ καὶ λέγειν: Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ τὰ ἐξῆς: τὸ τε δὲ, Καὶ παρασταῖ σοι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀπαρκεῖ γὰρ αὐτῆ ἡ ἐπικλήσις καὶ ἡ προσηγορία πρὸς ἄμυναν παντός ἐναντίου. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον τῷ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου τὰς δι' εὐχῶν ἀναπέμποντι τῷ Θεῷ νοεράς καὶ καθαρὰς θυσίας, δυνάμεις ἁγίας, καὶ ἀγγέλων ἱερῶν χοροῦς, εἰκὸς ἂν εἴη συνεύχεσθαι καὶ ἐπεύχεσθαι.

Δὴ σοι Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου, καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρώσαι. Ἀγαλλισόμεθα ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα. Πληρώσαι Κύριος πάντα τὰ αἰτήματά σου: ἡν ἔγνω, ὅτι ἔσωσε Κύριος τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ διαψάλματος οἱ εὐξάμενοι προφητεύουσιν, αὐτῷ τὸν Θεὸν δώσειν, ἧ τὰς λογικὰς θυσίας προσήνεγκεν, ὅσα κατὰ διάνοιαν ἤτησε, καὶ πλήρωσιν τῆ βουλή, ἢ ὅτι μὴ ἀλλότρια Θεοῦ τὰ βεβουλευμένα. Συναπολαύσομεν δὲ σοι, φασί, τῶν ἀγαθῶν, ἀγαλλιάμενοι τῷ σωτηρίῳ τῷ σῷ· ἔγνωμεν γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκ σοῦ γενησόμενον γέννημα πάντων ἀνθρώπων σωτηρίον: ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς μεγαλυνθησόμεθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἔστω δὲ σου καὶ τὰ αἰτήματα: καὶ γὰρ ἄξια ταῦτα Θεοῦ.

Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἀγίου αὐτοῦ, ἄ
ἐν δυναστεῖαις σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. Δεξιὰ
δὲ χεῖρ, καὶ πᾶσαι αἱ σωτήριοι καὶ δεξιάι πράξεις ἐν
δυναστεῖαις. Δυνάμει γὰρ καὶ σημείοις καὶ τέρασι
τὰς εἰς ἀνθρώπους ποιήσεται εὐεργεσίας.

Οὗτοι ἐν ἄρμασιν καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς
δὲ ἐν ὄνοματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα.
Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν· ἡμεῖς δὲ
ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν. Σῶσον, Κύριε, τὸν
βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπι-
καλεσόμεθά σε. Ἄλλὰ γὰρ ἡ πείρα τῶν πραγμά-
των γένοιτ' ἂν ἐλεγχος τοῦ κρείττονος. Οἱ μὲν γὰρ
οἱ ἐχθροὶ ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι πεποιθότες, συμπο-
δισθέντες πεσοῦνται· ὁμοίως τῷ Φαραῶ ἐπὶ τῆς Ἐρυ-
θρᾶς θαλάττης καταποντωθέντι· ἡμεῖς δὲ οἱ τῷ ὀνό-
ματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὠπλισμένοι, καὶ σοὶ τῷ
τὰς θυσίας ἀναπέμποντι ταῖς εὐχαῖς συναγωνιζόμε-
νοι, ἀναστήσόμεθα, καὶ ἀνορθωθήσόμεθα, σοῦ τὰς
κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκας ἀραμένου. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν
ἔσται, φασί, καὶ νῦν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ ἀποδοθέν-
τος σωτηρίου ἐπιφανείας. Τότε γὰρ μάλιστα πᾶσαι αἱ
ἀντιχειμέται δυνάμεις, καὶ οἱ ἀφάρτοι καὶ ἀόρατοι
τοῦ Θεοῦ πολέμοι, δι' αὐτοῦ τοῦ σωτηρίου τροποῦμε-
νοι, πεσοῦνται. Πάντες δὲ οἱ τὸ σωτήριον παραδεξά-
μενοι, τοῦ πάλαι αὐτῶν πτώματος διαναστήσονται.
Διὸ περὶ αὐτοῦ Συμεὼν ἔλεγεν· Ἰδοὺ οὗτος κεῖται
εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν· πτώσιν μὲν
δηλαδὴ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν πολεμίων· ἀνά-
στασιν δὲ τῶν πάλαι πεπωκῶτων, δι' αὐτοῦ δὲ ἐγη-
γερμένων. Καὶ ταῦτα μὲν τότε γενήσεται· νῦν δὲ,
Κύριε, σῶζε ἡμῖν τὸν βασιλέα Δαυὶδ, καὶ ἐν παντί
τῷ ὄντι καιρῷ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἐπικαλεσόμεθά σε.
Ἀρμόζει δὲ ταῦτα, ὡς ἄλλος φησὶ, καὶ ἐπὶ Ἐζε-
κίᾳ. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς
νόμον.

Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ Κ΄.

Εἰς αἴσιον γὰρ ἀναπέμπεται τὰ λεγόμενα τέλος, καὶ
τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ σημαίνει τὸν ἕλεθρον. Διὸ κατὰ
μὲν Σύμμαχον, Ἐπιρλικίος ἔστιν ὡδή· κατὰ δὲ τὸν
Ἀκύλαν, Τῷ ρικοποιῷ μελῶδημα.

Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασι-
λεύς. Οἶμαι καὶ ταῦτα λέγεσθαι τὰ προκείμενα ἐκ τῶν
καὶ τὰ πρὸ τούτου τῷ Δαυὶδ ἐπευξαμένων. Μαθῶν γοῦν
νῦν ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν γενομένων χρησιμῶν
τὰ περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελευσμένου σω-
τηρίου, καὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρίῳ δυνάμεως, ἐπὶ τού-
τοις εὐφρανθήσεται καὶ ἀγαλλιάσεται σφόδρα. Καὶ
τούτοις γε θαρσῶν, τῶν τε ἐχθρῶν διὰ τούτων περι-
γενόμενος, σοὶ τῷ νικοποιῷ Θεῷ τὰ βραβεῖα τῆς νίκης
ἀνατίθῃσι. Χαίρει τε καὶ ὑπερβαλλόντως ἀγάλλεται,
τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ὑπὸ σοῦ διασωζόμενος· καὶ
οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ σωτηρίᾳ ἀγαλλιά, ὅσον ὅτι
παρὰ σοῦ τὸ σωτήριον αὐτοῦ προσγίνεται. Καὶ γὰρ
ἐπιθυμήσας τὸ παρὰ σοῦ σωτήριον, καὶ περὶ τούτου
τοῖς χεῖλεσιν ἑαυτοῦ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς
ικετηρίαν ἀναπέμφας, οὐκ ἐκπεσεται τῆς ἐλπίδος,

¹¹ Luc. II, 34.

*Exaudiet illum de caelo sancto suo, in potestatibus
salus dexteræ ejus. Dexteræ manus, omnesque dex-
teræ et salutare actiones in potestatibus sunt.
Virtutibus namque, signis et prodigiis, beneficia
sua hominibus dispensabit.*

*Vers. 8-10. Hi in curribus et hi in equis, nos
autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus.
Ipsi impediti sunt et ceciderunt, nos autem surrexi-
mus et erecti sumus. Domine, saluum fac regem, et
exaudi nos in die qua invocaverimus te. Ipsa rerum
experientia, argumentum sane fuerit quid in rebus
præstantius sit. At enim inimici tui, equis et curri-
bus confidentes, præpediti corruent perinde atque
Pharao, qui in mari Rubro demersus est. Nos autem
nomine Domini Dei nostri instructi et armati,
ac tecum qui sacrificia immolas precibus nostris
concertantes, resurgemus atque erigemur, cum tu
de inimicis victoriam retuleris. Sed hæc, inquit,
evenient tempore Salutaris illius adventus. Tunc
enim maxime omnes adversariæ potestates ac la-
tentes illi et occulti Dei inimici, ab ipso Salutari
in fugam versi, prosternentur. Omnes porro qui
Salutare hujusmodi receperint, a pristino lapsu re-
surgent. Idcirco ita Simeon de ipso loquitur : *Ecce
positus est hic in ruinam et resurrectionem multo-
rum* ¹¹ : ruinam videlicet inimicorum et hostium
ejus ; resurrectionem vero eorum qui olim lapsi ab
ipso suscitati sunt. Hæc quidem tunc eventura
sunt ; jam vero, tu Domine, saluum fac nobis regem
Davidem, et in omni prorsus tempore, et in die qua
invocaverimus te : quæ item, ut alius inquit, etiam
Ezechix regi congruunt. Hæc porro anagogico, sive
reductio, more accipias.*

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID XX.

Quæ hic dicuntur, ad faustum referenda finem :
nam inimicorum Dei exitium significant. Quare se-
cundum Symmachum, *Triumphale canticum* ; se-
cundum Aquilam vero, *Victoriæ auctori modulatio*,
inscribitur.

Vers. 2. Domine, in virtute tua lætabitur rex.
Arbitror ab iisdem, qui superius Davidi bene pre-
cati fuerant, hæc etiam prolata fuisse. Cum ab
D oraculis sibi editis edidisset David ea quæ salu-
tare illud ex semine suo proditurum, necnon
salutaris ejusdem virtutum spectabant, de iis, ait,
lætabitur et exsultabit vehementer. Iisque confisus,
inimicisque eorum ope devictis, tibi Deo victoriæ
auctori, ejusdem victoriæ brachia attribuit. Gau-
detque admodum et exsultat, inimicorum abs te
ereptus insidiis, neque tantum de salute sua læ-
tatur, quantum de misso abs te salutari suo. Cum
enim idem salutare tuum summis votis expetierit,
atque labiis ipse suis, emissa frequenter oratione,
pro salutaris ejusdem adventu tibi supplicaverit,
nequaquam spe labetur, neque irrita postulatio ejus

erit ; imò etiam optata consecutus, orationem iterum emittet.

Et super salutare tuum exsultabit vehementer. Illum quippe Deus summo gaudio replebit, quando facie ad faciem gloriam ejus contemplari concesserit. Quamobrem ait Symmachus : Lætificabis eum in gaudio a vultu tuo. Nam in tempore justificationis, quando David inter eos qui salutem nacti sunt medius consistens, magni Regis vultum intuebitur, et corona de lapide pretioso caput ejus ornabitur ; gloria magnificentiaque decoratus, divino gaudio et cœlesti lætitia replebitur.

VERS. 3-7. *Desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. Diapsalma. Quoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi. Magna est gloria ejus in salutaris tuo, gloria et magnum decorem impones super eum. Quoniam dabis eum in benedictionem, etc.* Præmissas Davidi pollicitationes vaticinatus, consequenter causam affert cur hæc consecuturus sit. Ecquænam illa causa, nisi spes in Dominum, qua misericordiam nactus, spe illa sua a Deo altissimo data non decidet, neque in firmo illo ac solido statu fluctuabit ? Nam spes non confundit ⁹⁰.

VERS. 9, 10. *Inventiatur manus tua omnibus inimicis tuis, dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. Pones eos ut clibanum ignis, in tempore vultus tui : Dominus in ira sua conturbabit eos, et devorabit eos ignis.* Sic Deum alloquuntur qui preces effundunt, ac si dicent : Etiam si ii qui sese tibi Deo inimicos constituerunt, animas tibi addictas, necnon sanctos omnes in familia tua ascriptos oppugnandi finem non faciunt ; at inevitabilem manum et invictam virtutem tuam non effugient. Hactenus enim dum permittuntur inimici illi tui athletas tuos exercitare, altos assumunt spiritus. Cæterum cum ii ad breve tempus superbierint, non diu postea manus tua deprehendet eos, ac fugientes dextera tua intercipient. Quid porro aget cum apprehenderit ? *Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui.* Etenim quo tempore resplendet vultus ille tuus, quo scilicet regnum tuum manifestabis, eosdem qui sibi ipsis nequitia ignem advexerunt, meritum sibi supplicium succendere facies, ita ut libanus ignis sibi metipsis efficiantur. Qualia item patiuntur qui in ægritudine, corporea febris laborant : nemine quippe extrinsecus ignem admovente, in se ipsis ignem fovent. Eodem prorsus modo inimicos tuos, inquit, atque eos qui te oderunt, pones ut clibanum ignis. Quamobrem iis dicetur : *Procedite ad lumen ignis vestri, et ad flammam quam succendistis* ⁹¹.

VERS. 11. *Fructum eorum de terra perdes, et se-*

⁹⁰ Rom. v, 5. ⁹¹ Isa. l, 11.

οὐδὲ στερηθήσεται τοῦ αἰτήματος, ἀλλὰ κατ' [κατ'] εὐχὰς παρέξει τευξόμενος τῆς ἐπιθυμίας.

Καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται σφόδρα. Εὐφραίνει γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν χαρᾷ, ἐπειδὴν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τῆς αὐτοῦ δόξης ἐπόπτην αὐτὸν καταστήσεται. Διὸ φησὶν ὁ Σύμμαχος · *Χαροποιήσεις αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ παρὰ τοῦ προσώπου σου.* Τῷ γὰρ καιρῷ τοῦ δικαιοῦτηρίου, ἐπειδὴν τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου βασιλέως μέσος ἐστὼς ὁ Δαυὶδ τῶν σωζομένων θεάσοιτο, καὶ τῷ τιμῆν λίθῳ τὴν κεφαλὴν ἐστεμμένον, δόξῃ τε καὶ μεγαλοπρεπεῖα κεκοσμημένος, ἐνθέου χαρᾶς καὶ οὐρανίου εὐφροσύνης πληρωθήσεται.

τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ, καὶ τὴν δέησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν. Διάψαλμα. Ὅτι προέβασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος, ἔθηκες ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. *Ζωὴν ἠήτησάτ' σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.* Μεγάλη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτόν. Ὅτι δώσεις αὐτῷ εὐλογίαν. Τὰς προλεχθείσας ἐπαγγελίας θεσπίσας ὁ λόγος τῷ Δαυὶδ, ἀκολουθῶς τὴν αἰτίαν διδάσκει δι' ἣν τῶν τοσούτων τεύξεται. Τίς δὲ ἦν ἡ αἰτία ἀλλ' ἐλπὶς ἡ ἐπὶ τὸν Κύριον, δι' ἣν ἐλέου τυχῶν, τῆς παρὰ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου ἐλπίδος οὐκ ἀποπεσεῖται, οὐδὲ σαλευθήσεται τῆς ἐβρωμένης ταύτης στάσεως ; Ἡ γὰρ ἐλπὶς οὐ κωταίσχυρει.

Εὐρεθίσῃ ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου, ἡ δεξιὰ σου εὖροι πάντα τοὺς μισοῦντάς σε. Θήσεις αὐτοὺς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου. Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει αὐτούς, καὶ καταφάγεται αὐτούς ὁ πῦρ. Λέγεται ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὸ τῶν τὴν εὐχὴν ἀναπεμπόντων, ὅτι καὶ φασὶν · εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ αὐτοὺς ἐχθροὺς σοὶ τῷ Θεῷ καταστήσαντες, τὰς ἀνακασιμένας σοὶ ψυχὰς καὶ τοὺς ἀγίους πάντας τοὺς σοὶ προσωπειωμένους ἐκπολεμοῦντες οὐ παύονται · ἀλλ' οὐ διαφεύξονται τὴν ἀφυκτόν σου χεῖρα καὶ τὴν ἀήττητόν σου δύναμιν. Τέως μὲν γὰρ εἰς ὅσον γυμνάζειν τοὺς σοὺς οικεῖλους ὡσπερ ἀθλητὰς ἐπετρέπησαν οἱ ἐχθροὶ σου, ἐπαίρονται · πλὴν πρὸς ὀλίγον ἐπαρθέντας αὐτοὺς οὐκ εἰς μακρὰν ἡ σὴ χεὶρ καταλήψεται, καὶ ἡ σὴ δεξιὰ φεύγοντας θηρεύσει. Τί δὲ ποιήσει καταλαβοῦσα ; *Θήσεις αὐτούς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου.* Ἐν τῷ καιρῷ γὰρ τῆς ἐπιλάμψεως τοῦ προσώπου σου, ἐν ᾧ τὴν στυτοῦ δεξιὰς βασιλείαν, αὐτοὺς αὐτοῖς τὸ τῆς κακίας πῦρ συνάξαντας · τὴν καθ' ἑαυτῶν κόλασιν ἐξάψαι ποιήσεις · ὅπως αὐτοὶ αὐτοῖς κλίβανος πυρὸς γένοιτο. Ὅποια πάσχουσιν οἱ ἐν ταῖς νόσοις τὸ σῶμα πυρέττοντες · μηδενὸς γὰρ ἐξωθεν ὑποκαίοντος, ἔνδον τὸ πῦρ ἐξ ἑαυτῶν ἐπάγονται. Οὕτως οὖν καὶ τοὺς ἐχθροὺς σου καὶ τοὺς μισοῦντάς σε, φησὶ, θήσεις ὡς κλίβανον πυρὸς. Διὸ λεχθήσεται πρὸς αὐτούς · *Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἑξεκαύσατε.*

Τὸν καρπὸν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ἀπολεῖς, καὶ σπέρ-

μα αὐτῶν ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων. Διαδοχαὶ γὰρ γεγόνασι μυρίων ἀσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνδρῶν· πολλάκις δὲ καὶ πονηρῶν πατέρων υἱοὶ θεοσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς ἀπεφάνθησαν. Σπέρμα δὲ τῶν ἀθέων καὶ καρπὸς τῶν ἀσεβῶν, οἱ λόγοι αὐτῶν καὶ αἱ διδασκαλαὶ καὶ τὰ ἄθεα δόγματα, μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἐν ἀνθρώποις ἀποφρανθέντα, τυγχάνει. Ἄ δὴ ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς ἀπωλεῖξ καὶ ἀφανισμῷ παραδίδωσιν· ἵνα μὴτε καρπὸς τῶν ἀσεβῶν μῆτε σπέρμα αὐτῶν περιλείπηται.

Ἔτι ἐκκλιναν εἰς σὲ κακά· διελογίσαντο βουλάς, ἃς οὐ μὴ δύνηται στήσαι. Ἔτι θήσεις αὐτοὺς ὡς πῶτον, ἐν τοῖς περιλοίοις σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. Πάλιν παρατίθησι τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα πέσονται, λέγων· Ἔτι ἐκκλιναν εἰς σὲ κακά. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἔκκλιναν, ὁ Σύμμαχος· Ἔτι συνέβραξαν κατὰ σοῦ εἰς κακόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπους ἐδόκουν πολεμεῖν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ δι' εὐλογον αἰτίαν, μηδὲ διὰ τινα πράξιν ἀποπον ἐκείνους ἐπεβούλευον, διὰ δὲ μόνην τὴν εἰς σὲ εὐσέβειαν· εἰκότως εἶποι ἂν τις αὐτοὺς σοὶ τῷ Θεῷ ἐπιθεβουλευέμενοι, καὶ πάσας τὰς μηχανὰς ἃς ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων ὁσίων κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ μεμηχανῆσθαι. Διὸ δὴ τὰ προλεχθέντα αὐτοὺς καταλήψεται· οὐδὲ τὰς σὰς διαδράναι δύνησεται χεῖρας. Οἱ μὲν γὰρ ἐμηχανῶντο καὶ πάντα ἐπραττον ἀθέω φρονήματι κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ βουλευόμενοι· σὺ δὲ αὐτοὺς ἐπιστρόφους ἐποίησας καὶ φυγάδας, ὡς τὰ ὡτα παραχωρεῖν ἑλαυνομένους ὑπὸ τῆς σῆς ὀργῆς. εἰς : at tu illos aversos constituisti et fugasti, ita ut

Εἰς τὸ τέλος ἡμερῶν τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΪΔ ΚΑ΄.

Ἡ τοῦ ψαλμοῦ προγραφή πᾶσαν τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐν αὐτῷ φερομένων ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνατίθησι. Διὸ ἐπιγράφει, Περὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς. Ὅποια δὲ ἦν τὰ τῆς ἑωθινῆς ἀντιλήψεως, αὐτίς οἱ εὐαγγελισταὶ παραστήσουσιν· ὁ μὲν Λουκᾶς ὡς γράφων· Τῇ δὲ μᾶ τῶν σαββάτων ἔρθου βαθέος ἐπὶ τὸ μνήμη ἡλθον γυναῖκες, φέρουσαι ἃ ἠτοίμασαν ἀρώματα. Ἐύρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Εἰσελθούσαι δὲ οὐχ εὔρον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθῆτι ἀστραπτούσῃ, οἱ καὶ εἶπον· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Οὐκ ἔστιν ὡςδε, ἀλλ' ἠγγέθη· μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, εἰ ὡς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ εἰρήχασιν. Ὅρᾳς ὅπως τὰ τῆς ἑωθινῆς ἀντιλήψεως κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπληροῦτο; Διὸ τὴν πᾶσαν οἰκονομίαν τοῦ σωτηρίου πάθους τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνατίθησι, καὶ εἰς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ τέλος τὴν προφητείαν ἀναπέμπει διὰ τῆς λεγούσης προγραφῆς· Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς, ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν ψαλμὸς εἶσθαι ἢ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσα προφητεία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὴν σύ-

A *men eorum a filiis hominum. Impiorum atheorumque hominum innumeræ successiones fuere : ac plerumque evenit, ut ex improbis patribus pii ac religiosi filii exorirentur. Sed semen atheorum, ac fructus impiorum sunt verba, doctrinæ, et impia documenta eorumdem, quæ post ipsorum obitum per homines disseminantur. Quæque scilicet Deus, utpote bonus, de medio tollit ac dissipat ; ut neque fructus, neque semen impiorum residuum sit.*

Vers. 12, 13. Quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilia quæ non poterunt stabilire. Quoniam pones eos dorsum, in reliquiis tuis præparabis vultum eorum. Rursus causam cur hæc perpessuri sint affert, his verbis : Quoniam declinaverunt in te mala. Cujus loco Symmachus : Quoniam communierunt se contra te in malum. Etiam si enim viderentur homines impugnare, at quia non rationabili de causa, neque ob patratum quodpiam facinus insidias ipsis parabant, sed propter unam eorum erga te pietatem ; jure dicantur contra te ipsum Deum insidias struxisse, ac conspirationes eorum omnes adversus sanctos tuos conflatas, contra te Deum versas fuisse. Quare prædictis illi intercipientur malis, neque tuis se subducere manibus valebunt. Illi quidem machinas omnes et molimina intenderunt, atque impia mente nihil non egerunt, conjuratione adversum te Deum facta, ira tua instante et propellente, terga vertant.

C 1. IN FINEM PRO SUSCEPTIONE MATUTINA, PSALMUS DAVID XXI.

Ipsa psalmi inscriptio totum rerum quæ de tempore resurrectionis Salvatoris nostri ex mortuis in eo feruntur argumentum præfert. Quare sic titulus habet : De susceptione matutina. Qualia autem illa fuerint quæ ad susceptionem matutinam pertinebant, rursus aperient evangelistæ : sic enim Lucas habet : Una autem Sabbati valde ditulculo venerunt mulieres ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata : et invenerunt lapidem revolutum a monumento. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti, qui et dixerunt : Quid queritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset⁹⁸. Simili modo alii quoque evangelistæ loquuntur. Viden' quomodo matutina susceptio tempore resurrectionis Salvatoris nostri impleta fuerit? Quare totam œconomiam passionis Salvatoris nostri, resurrectioni ejus Spiritus sanctus ascribit, atque ad ipsum finem prophetiam refert per inscriptionem supra allatam : In finem pro susceptione matutina psalmus David. Et qua, quæso, ratione prophetia Servatoris nostri resurrectionem, itidem Ecclesiæ ipsius constitutionem, omnium gentium vocationem, generationis venturæ ac futuri

⁹⁸ Luc. xxiv, 1-6.

populi præscientiam complectens, non psalmus A
inscribatur? De iis quippe, utpote de ingentibus
bonis, gaudens Spiritus sanctus psalmodiam aggre-
ditur.

VERS. 2. *Deus Deus meus, respice in me : quare me
dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum
meorum. Cum in Hebraico exemplari illud, respice
in me, non compareat sed in solis Septuaginta
Interpretibus primo versus inseratur; jure a Salva-
tore nostro hæc vociferante prætermisum est.*

Ac mihi, quæso, perpendas quo pacto reliqui
omnes interpretes *delictorum* non meminerint: ne-
que enim consentaneum erat personæ Salvatoris
nostri delicta ascribere, *qui peccatum non fecit, nec
inventus est dolus in ore ejus*⁹⁹. Is vero pro iis e
populo qui lacrymis ac fletu digna admittebant,
pro apostolo suo Juda, lapso et a propria dignitate
depulso, lugens hæc assidue clamabat: *Longe a
salute mea verba gemituum meorum*. Voces, inquit,
et verba rerum a me semper pro populo gestarum,
a salute mea longe remota sunt, cum nihil utilitatis
populo accesserit ex ea quam ipsis procuravi sa-
lute. At ne videamur ex curiosa aliqua indagatione
reliquos interpretes secuti, eos qui alia ratione
psalmum interpretantur coarguere, Septuaginta vi-
rorum interpretatione utemur. Nam illi quoque
hanc lectionem observantes et animadvertentes,
hunc psalmum Christo non congruere dixerunt.
Audiant itaque Joannem sic clamantem: *Ecce Agnus
C
Dei, qui tollit peccatum mundi*¹; et divinum Paulum
ita loquentem: *Qui peccatum non noverat, pro nobis
peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso*²;
et rursum: *Christus nos redemit de maledicto legis,
factus pro nobis maledictum*³. Igitur quemadmodum
fons justitiæ cum sit, peccata ipse nostra suscepit;
et cum sit benedictionis pelagus, ingruentem nobis
maledictionem accepit, atque contemptis opprobriis
crucem sustinuit: sic pro nobis rationem reddidit.
Si enim statutam nobis disciplinam lubens ipse
subiit; nam *disciplina pacis nostræ super eum, ut
ait propheta*⁴: multo magis rationes ipse nostras
pro nobis retulit, atque clamat: *Longe a salute mea
rationes delictorum meorum*. Ne, inquit, naturæ
peccata respicias.

τῶν παραπτωμάτων μου. Μη ἀποβλέψης, φησιν, εἰς

VERS. 3. *Deus meus, clamabo ad te per diem, et
non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi.*
Hæc de nobis confessus Salvator, ait: Sic clamante
me, exauditurum te novi: nam cum interpunctione
legendum. Et nocte quoque clamabo, neque id mihi
ad insipientiam reputetur; quandoquidem tristitia
circum me posita sunt. Multi sane in perplexo re-
rum statu caligine obvolvuntur, ut etiam quid cla-
manti dicendum Deo sit ignorent: ac ego probe
novi qua de causa nocturnæ illæ calamitates me
circumveniant.

⁹⁹ I Petr. II, 22. ¹ Joan. I, 36. ² II Cor. V, 21. ³ Gal. III, 13. ⁴ Isa. LIII, 5.

στασιν, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλῆσιν τῆς τε
γενεᾶς καὶ τοῦ τεθησομένου λαοῦ τὴν πρόβωσιν;
Ἐπὶ τούτοις γὰρ ὡς ἐπὶ μεγάλοις ἀγαθοῖς συγκαί-
ρον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν ψαλμῶδιαν ποιεῖται.

Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι· ἵνα τί ἐγκα-
τέλιπές με; μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λό-
γοι τῶν παραπτωμάτων μου. Μὴ προκειμένου δὲ
ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τοῦ, πρόσχες μοι, ὃ δὴ κατὰ μόνους
τοὺς Ἑβδομήκοντα προσέκειτο τῷ πρώτῳ στίχῳ,
ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πα-
ραλείπεται.

Καὶ θεὰ τίνα τρόπον ἐν πᾶσι τούτοις οὐδαμοῦ πα-
ραπτωμάτων ἐμνημόνευσαν οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί·
οὐδὲ γὰρ ἤρμοζε παραπτώματα ἐφαρμῶζειν τῷ τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν προσώπῳ, ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίη-
σεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὑπὲρ
δὲ τῶν κλαυθμῶν καὶ θρήνων ἕξια πραττόντων ἐν
τῷ λαῷ, ὑπὲρ δὲ τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ Ἰούδα, τοῦ
ἐξολισθήσαντος καὶ τῆς οικίας ἀξίας ἀποπεσόντος,
δδύρομένος διετέλει βοῶν· Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτη-
ρίας μου οἱ λόγοι τῶν δδύρομῶν μου. Οἱ γὰρ λόγοι,
φησὶ, τῶν ἐμῶν, τῶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πάντοτε γινο-
μένων, τῆς ἐμῆς σωτηρίας μακρὰν γεγόνασιν, οὐδὲν
ὠφεληθέντος τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἐξ ἐμοῦ προξενηθεί-
σης αὐτοῖς σωτηρίας. Ἴνα δὲ μὴ δόξωμεν, τοῖς ἄλλοις
ἐρμηνευταῖς ἐνταῦθα κεχρημένοι ἐκ περινοίας, τοὺς
ἐτέρως τὸν ψαλμὸν ἠρμηνευκότας ἐλέγχειν, τῇ τῶν
Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ χρῆσόμεθα· ταύτῃ γὰρ κά-
κεινοι τηρήσει προσεσηχότες, οὐκ ἔφασαν ἀρμόττειν
τὸν ψαλμὸν τῷ Κυρίῳ. Ἀκουσάτωσαν ταῖνον Ἰωάννου
βοῶντος· Ἴδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρῶν τὴν ἀμαρ-
τίαν τοῦ κόσμου· τοῦ δὲ θεσπεσίου Παύλου λέγοντος·
Τὸν μὴ γινόντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν
ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενόμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν
αὐτῷ· καὶ πάλιν· Χριστὸς ἡμᾶς ἠγόρασεν ἐκ τῆς
κατάρως τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρως.
Τοιγαροῦν ὡσπερ δικαιοσύνης ὑπάρχων πηγὴ, τὴν
ἡμετέραν ἀμαρτίαν ἀνέλαβε, καὶ εὐλογίας ὦν πέλα-
γος, τὴν ἐπικειμένην ἡμῖν ἐδέξατο κατάρων, καὶ
σταυρῶν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας· οὕτω καὶ
τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησατο λόγους. Εἰ γὰρ τὴν ὠρι-
σμένην ἡμῖν παιδείαν ὑπῆλθεν ἐκὼν, παιδεία γὰρ
εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἣ φησὶν ὁ προφήτης· πολ-
λῷ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ἐχρήσατο λόγους,
D καὶ βοᾷ· Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι
τᾶ τῆς φύσεως πλημμελήματα.

Ὁ Θεὸς μου, κεκράξομαι ἡμέρας πρὸς σέ, καὶ
οὐκ εἰσακούσῃ· καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν
ἐμολ. Ταῦτα δὲ περὶ ἡμῶν ἐξομολογούμενος, ὁ Σωτὴρ
λέγει· Οὕτω δὲ μου βοῶντος, οἶδα, ὅτι· εἰσακούσῃ·
μεθ' ὑποστιγμῆς γὰρ ἀναγνωστέον. Καὶ νυκτὸς δὲ
κεκράξομαι, οὐκ ἀνοίας μοι λογιζομένης· ὅτε τὰ
περιστεχότα ἐστὶ σκυθρωπά. Τῶν πολλῶν ἐν ταῖς
περιστάσεσι σκοτιζομένων, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦτο τί δεῖ
κράζοντα πρὸς Θεὸν λέγειν ἀγνοεῖν· ἐπίσταμαι γὰρ
ἐγὼ τίνας ἔνεκα περὶ ἐμὲ νυκτερινὴ κατὰστασις ἐστί.

Σὺ δὲ ἐν ἀγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραὴλ. Α Καὶ μὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἀγίοις σου ἐνοικεῖς αἱ συνὼν αὐτοῖς, καὶ πάντοτε αὐτῶν εἰσακούων. Ἐν τούτῳ γοῦν καὶ ἔπαινος γίνεσθαι εἰώθας τοῦ Ἰσραὴλ, τουτέστι παντὸς ἀγίου. Εἰ δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἀγίοις κατοικεῖ ὁ Θεός (1), πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ αὐτοῦ Μονογενεῖ, καὶ μειζῶνος αὐτοῦ εἰσακούσεται.

Ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἠλπισαν καὶ ἐβόρυσαν αὐτούς. Πρὸς σὲ ἐπέκραξαν, καὶ ἐσώθησαν· ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν, καὶ οὐ κατησχύνθησαν.

Ἦδε καίτοι, φησὶν, οἶδα σαφῶς ὡς ἅπαντες ἡμῶν οἱ πατέρες, τῇ εἰς βοήθειαν θαρρῆσαντες, οὐκ ἐψεύσθησαν τῆς ἐλπίδος, καὶ εἰς ἐπικουρίαν σε καλέσαντες, τῆς σῆς προνοίας ἀπέλαυσαν· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, θνητός ἀνθρώπου καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Τὸν σκώληκα παντὸς μὲν ζῶου εὐτέλεστατον εἶναι συμβαίνει, ὑψίστασθαι δὲ ἀπὸ φθορᾶς σωμάτων· ἀφανιστικὸν δὲ εἶναι καὶ φαρτικὸν οὐδ' ἂν ἐφάφηται. Μήμνηται δὲ τούτου Ἡσαίας ὁ προφήτης λέγων· Μὴ φόβου, σκώληξ Ἰακώβ, ὀλιγοστὸν Ἰσραὴλ· ἐγὼ ἐβοήθησά σε, λέγει ὁ Θεός ὁλυτροῦμένος σε, ὁ ἄριστος Ἰσραὴλ. Ἰδοὺ ἐποίησά σε ὡς τροχούς ἀμάξης ἀλόωτους, καιροῦ, πρωτοροειδεῖς· καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπυνεῖς βουρούς, καὶ ὡς χούρ θήσεις· καὶ λιμῆσεις, καὶ ἀνεμος λήψεται αὐτούς, καὶ καταγίγῃ διασπερεῖ αὐτούς. Σὺ δὲ εὐβρανθήσῃ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Δι' ὧν ἡ προφητεία, σκώληκα ὀνομάσασα, καὶ ὀλιγοστὸν εἰπούσα διὰ τὸ εὐτέλες καὶ σμικρὸν τοῦ ζώου, δύναμιν αὐτῷ μεγάλην συνήψεν· Ἀλοήσεις ὄρη, φήσασα, καὶ λεπυνεῖς βουρούς, καὶ ὡς χούρ θήσεις, καὶ λιμῆσεις. Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν λέγων ὁ Σωτὴρ· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, τὸ εὐτέλες καὶ ἀσθενές καὶ ἀπόβλητον καὶ ἀπεβρίμμενον τοῦ πάθους ἐαυτοῦ παριστῆσι, τό τε τῶν ἐναντίων δυνάμεων ἀφανιστικόν. Ἦμελλεν γάρ, ὑπόδους τὸν θάνατον, καὶ ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ τῶν νεκρῶν χωρίῳ, σκώληκος δίκην τὰς δυνάμεις τὰς ἀντικειμένας φθορᾷ παραδιδόναι. Καὶ ἄλλως δ' ἂν εἴποις σκώληκα αὐτὸν ὀνομάσθαι, καὶ οὐκ ἄνθρωπον, διὰ τὸ μὴ ὁμοίως ἀνθρώπως ἐκ συνουσίας ἄρρενος καὶ θηλείας τὴν τῆς σαρκὸς γένεσιν ἐσχηκέναι. Κατὰ τρίτον δὲ τρόπον, τὸν θάνατον ἐαυτοῦ σημαίνει, καὶ τὸν ἄψυχον νεκρὸν· διὸ ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· θνητός ἀνθρώπου καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Ὁ γὰρ νεκρὸς οὐκ ἄνθρωπος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν πάντῃ νεκρὸς, ἀπῆρχε φάναι· Ἐγὼ δὲ εἰμι οὐκ ἄνθρωπος· ἄλλ' ἐπὶ δυνάμει τινος ἀφανιστικῆς τοῦ θανάτου μετείχεν, εἰκότως σκώληκα αὐτὸν καὶ οὐκ ἄνθρωπον ὀνόμασεν. Γέγονε δὲ ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν πάντων θνητός, τὸν ἐπονείδιστον σταυρὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεγμένος. Διὸ καὶ ἕτερα προφητεία ἐξ αὐτοῦ προσώπου φησὶν· Οἱ θνητιζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. Οἱ μὲν οὖν ἔλλοι ἄνθρωποι ἐπονείδιστον αὐτὸν ἔσχον κατὰ τὸν τοῦ

VERS. 4. Tu autem in sancto habitas, laus Israel. Et vero tu in omnibus sanctis habitas, ac semper cum illis versans, exaudis eos. In hac igitur re laus Israelis, videlicet cuiusque sancti, esse consuevisti. Quod si in omnibus sanctis Deus habitet, multo certe magis in Unigenito suo, quem sane libentius exauditurus est.

VERS. 5-7. In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi. Etsi, inquit, bene noverim omnes tuo auxilio fidentes patres nostros nequaquam spe lapsos esse, et cum te in adiutorium evocaverunt, providentia tua potitos esse: Ego sane sum vermis et non homo, opprobrium hominis et abjectio plebis. Vermis omnium animalium vilissimum censetur, atque a corruptione corporum existentiam habet; si quid vero tetigerit, id in corruptionem et exitium ducit. Hujus meminit Isaias dicens: Noli timere, vermis Jacob, et quam minimus Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus et redemptor tuus, sanctus Israel. Ecce feci te quasi rotas currus trituras, novas, ad modum serræ adornatas. Et triturabis montes et comminues colles, et quasi pulverem pones. Et ventilabis, et ventus tollet eos, et turbo disperget eos. Tu vero exsultabis in Domino. Quibus verbis prophetia, dum vermem vocavit, et propter vilitatem ac parvitatem animalis quam minimum dixit, virtutem ejus magnam adjunxit: Triturabis, inquit, montes, et comminues colles, et quasi pulverem pones, et ventilabis. Cum igitur Salvator memorata profert verba: Ego autem sum vermis, et non homo, vilitatem, infirmitatem, abjectam passionis suæ conditionem declarat, atque adversariarum potestatum exitium ab se iis inferendum. Futurum quippe erat, ut postquam mortem subiisset, atque in ipso mortuorum loco consisteret, adversarias potestates vermis instar corruptioni traderet. Alio quoque modo dixeris, ideo vermem ipsum et non hominem vocatum, quod non hominum ritu, ex masculi et femine congressu, carnis ortum habuerit. Tertio item modo, mortem indicat suam, et exanimatum cadaver. Quamobrem infert: Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis. Qui mortuus enim est, non ultra homo. Verum si omnino mortuus fuisset, satis erat dixisse: Ego autem sum non homo: sed quia quadam vi morti exitiosa instructus erat, jure vermem et non hominem sese vocavit. Revera Salvator et Dominus noster omnium opprobrium fuit, qui contumeliosam pro nobis crucem admisit. Quare alia prophetia ex ejusdem persona sic loquitur: Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Alii itaque homines contumeliose ipsum tempore passionis ha-

* Isa. xli, 14-16. * Psal. lxxviii, 10.

(1) Hæc ad marginem legebantur τοῦτο δὲ οὐ κατὰ σύγκρισιν νοητέον, καθ' ὃ οὗτος φησὶν ὁ Ἀρειανός· ἐν γὰρ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ: ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, quod scholion textui postea insertum est. Vide in præfatione.

buere. Sed alius ordo genusque hominum ab iis diversum, abjectum habuerunt. Quinam illi nisi populus ex circumcisione? Ideo sic concludit postea, *et abjectio plebis*. Nam illudentes ei atque deridentes eum, hæc loquebantur: *Vah! qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas ipsum. Alios salvos fecit, salvum faciat seipsum. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei.*

VERS. 8, 9. De ipsamet re in sequentibus talia fatur: *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis et moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum. Hæc porro impleta sunt passionis salutaris tempore, ut Matthæus narrat his verbis: Prætereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua, et dicentes: Vah! qui destruis templum et in triduo illud reædificas: salva te ipsum: si Filius Dei es, descende nunc de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum Phariseis et Scribis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei. Confisus est in Deo, liberet eum, si vult eum: dixit enim, Filius Dei sum.*

VERS. 10, 11. *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre: spes mea ab uberibus matris meæ. In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu; ne discesseris a me. Declarat se non communi naturæ usu, neque pari atque alii homines cæteraque animantia ritu, scilicet ex masculino et femina constitutum esse, neque ortum se eadem ratione fuisse; sed quid præter vulgarem naturæ ordinem habuisse.*

VERS. 12-14. *Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Nequaquam a vero aberraveris, si tauros pingues, principes Judaici populi; sive principes sacerdotum, scribas et seniores significare dixeris. Hujusce rei mentio habetur in sexagesimo septimo psalmo his verbis: Increpa feras arundinis: congregatio tauro-rum in vaccis populorum. Hic porro populos, vac-cas, populi duces, tauros nuncupavit. In præsentem item psalmo, illius loco, Circumdederunt me vituli multi, Symmachus sic habet, *Juvenci tauri pingues saginati, circumplexi sunt me*, inquit, *et circumdederunt me*; secundum Aquilam vero, *Potentes Basan in spectaculum traduxerunt me*; queis adumbratur militaris Pilati manus, Basan nuncupata, quæ coronam spineam complicatam, diadematis loco, capituli ejus imposuit. *Aperuerunt super eum os suum, sicut leo rapiens et rugiens, clamantes, Tolle, tolle, crucifige eum.* Sanguis ejus super nos et su-*

πάθους καιρόν. Ἐτερον δὲ τάγμα παρὰ τούτοις ἐξουδένωμα αὐτὸν ἐκτήσαντο. Ποίον δὲ τοῦτο ἢ ὅ ἐκ περιτομῆς λαός; Διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς, καὶ ἐξουδένωμι λαοῦ. Διαπαίζοντες γὰρ αὐτὸν οὗτοι καὶ χλευάζοντες, ἔλεγον· Οὐδὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτόν. Ἄλλους ἔσωσε, σωσάτω ἑαυτόν. Εἰ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ.

Περὶ τῶν αὐτῶν καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με· ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν. Ἠλλισεν ἐπὶ Κυρίῳ, ρυσάσθω αὐτόν· σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν. Καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σωτηρίου πάθους, καθ' ὃν ἱστορεῖ λέγων ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλάσφημον αὐτόν κινουῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· Οὐδὰ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν αὐτόν· σὺ δὲ τοῦ σταυροῦ ἑαυτόν. Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατέβηθι νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παίζοντες μετὰ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν γραμματέων ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτόν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστίν, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. Πέποιθεν ἐπὶ τῷ Θεῷ, ρυσάσθω αὐτόν, εἰ θέλει αὐτόν· εἶπε γὰρ, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι ὁ Υἱός.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστροῦ, ἢ ἐπὶ μου ἀπὸ μαστῶν τῆς μητρός μου. Ἐπὶ σὲ ἐβλόφη ἐκ μητρός, ἐκ κοιλίας μητρός μου Θεός μου εἶ σὺ, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ. Παρίστησιν, ὅτι οὐ κατὰ φύσιν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἄσιν ἀνθρώποις, οὐδὲ τοῖς λοιποῖς ζώοις παραπλησίως, τοῖς ἐξ ἄβρενος καὶ θηλείας, συνιστάμενος, καὶ τὰ τῆς αὐτοῦ γενέσεως συνετελεῖτο· εἶχε δὲ τι πλεῖον παρὰ τὴν κοινήν φύσιν.

Ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν. Περιεκύκλωσάν με μῦχοι πολλοὶ, ταῦροι πίονες περιέσχον με. Οὐκ ἂν ἀμάρτοις τοὺς ἀρχοντας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ταύρους πίονας, ἀρχιερεῖας καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβυτέρους, διὰ τούτων δηλοῦσθαι φήσας. Μέννηται δὲ αὐτὸν ὁ λόγος ἐν ἐξηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ λέγων· Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλλῶμου· ἢ συναγωγῆ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν. Ἄλλ' ἐνταῦθα τοὺς μὲν λαοὺς δαμάλει ὠνόμασε, τοὺς δὲ τῶν λαῶν ἡγουμένους ταύρους. Καὶ ἐν τῷ παρόντι δὲ ψαλμῷ, ἀντὶ τοῦ· Περιεκύκλωσάν με μῦχοι πολλοὶ, ὁ Ἀκύλας (1)· Δαμάλαιοι ταῦροι πίονες οἱ σιτιστοὶ περιέσχον με, φησὶ, καὶ περιστοιχίσαντό με· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Δυνάσται Βασάν διεδειγματίσαντό με, εἰρηται, τοῦ λόγου αἰνιττομένου τὴν τοῦ Πιλάτου στρατιωτικὴν τάξιν, ἣν Βασάν ὠνόμασεν, οἱ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν πλέξαντες, ἀντὶ διαδήματος ἐπέβησαν αὐτῷ. Ἦνολξαντ' ἐπ' αὐτῷ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠρῶμενος, βῶντες· Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ

⁷ Matth. xxvii, 40-42. ⁸ ibid. 40-43. ⁹ Psal. lxxvii, 31. ¹⁰ Joan. xix, 15.

(1) *Leges Σύμμαχος.*

αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Ἀκούλας δέ· Ὡς λέων, φησὶν, ἀλλοκῶν καὶ βρυχώμενος· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ὡς λέων θηρῶν βρυχώμενος. Οἱ γὰρ αἵματος διψῶντες, καὶ τοῖς αὐτῶν τέκνοις ἐπισπώμενοι τὸ τοῦ Σωτῆρος αἷμα, βρυχόμενου λέοντος οὐδὲν διέφερον.

Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοὶ, συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχον με. Μετὰ τοὺς Ἰουδαίους τῶν ἐξ ἔθνων μνημονεύει στρατιωτῶν. Τούτοις γὰρ ἐκείνοι παρέδοσαν. Διὸ καὶ τὴν τάξιν ἡ προφητεία τῶν πραγμάτων ἐφύλαξεν. Εἰκότως δὲ ταύρους μὲν ἐκείνους, κύνας δὲ τούτους ὠνόμασεν· οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸν τοῦ νόμου ἦσαν ζυγῶν, εἰ καὶ προφανῶς τὸν νόμον παρέβαιον· οἱ δὲ κατὰ νόμον ἦσαν ἀκάθαρτοι. Ὡς δὲ καὶ ὁ Κύριος τὴν Χανααναίαν ὠνόμασεν. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶ, λαθεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις. Ἄλλ' ὅμως μετὰ τὸ πάθος οἱ πάλαι· κύνες διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν υἱῶν μεταθεθήκασι τάξιν· οἱ δὲ πάλαι τὴν τῶν υἱῶν ἐσχηκότες κηδεμονίαν, τὴν κυνῶν προσηγορίαν ἐδέξαντο, ἅτε δὴ κυνῶν δίκην κατὰ τοῦ Δεσπότου λυτήσαντες. Περὶ τούτων ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· *Βλέπε τοὺς κύνας· βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας· βλέπετε τὴν κατατομήν*. Ὁ μόντοι προφητικὸς λόγος κύνας προσηγορούσας ἔφη· *Συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχον με ὠρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου*. Καὶ τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ σαφές καὶ τοῖς ἴαν φιλονεικοῦσιν· ἀκούομεν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἁγίους αὐτοῦ λέγοντος μαθητάς· *Βλέπετε τὰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς πόδας, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ εἰμι*. Καὶ μόντοι καὶ τῷ Θωμᾷ τῶν ἡλίων τοὺς τύπους ὑπέδειξε, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς λόγχης πληγὴν· τότε δὲ ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου· τουτέστιν, οὕτω δέτειναν προσηλοῦντες, ὥστε ῥάδιον εἶναι τῷ βουλομένῳ καὶ τὸν τῶν ὀστέων ἀριθμὸν διαγνῶναι. Αὐτοὶ δὲ κατενόησαν καὶ ἐπειδὴν με· ἀντὶ τοῦ ἐπιτωθάζοντες καὶ γελῶντες· *Διμερίσαν τὰ ἱμάτιά μου αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν ἔβαλον κλήρον*· καὶ τοῦτο δὲ σαφέστερον ἢ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, αἰρέσατε αὐτόν· ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν· φοβηθήτωσαν αὐτόν ἅπαν τὰ σπέρμα Ἰσραὴλ. Τοῦ παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους εἰς τρία τάγματα διηρημένου, πρῶτον μὲν εἰς τὸ κοινὸν πλῆθος τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἔκαλεῖτο Ἰσραὴλ· ἔπειτα εἰς τὸ ἱερατικόν, ὅπερ ἦν οἶκος Ἀαρῶν, καὶ τρίτον εἰς τὸ τῶν ἱερέων ὑπηρετικόν, ὅπερ ἦν οἶκος Λευὶ. Τὰ τρία καταριθμησάμενος ἕτερος ψαλμὸς, ἕτερον τάγμα τέταρτον παρὰ τὰ προειρημένα εἰσάγει, τὸ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐξ ἔθνων ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφόντων. Ἐφη γὰρ· *Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον*· ὁμοίως δὲ καὶ οἶκος Ἀαρῶν, καὶ οἶκος Λευὶ· ἐπὶ τέλει δὲ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἄλλ' ἐν τούτῳ μὲν προετάρτοντο τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον οἱ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ· ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σω-

per liberos nostros¹¹. Aquila vero, Sicut leo, inquit, capiens et rugiens; Symmachus, Sicut leo venans rugiensque. Nam qui sanguinem sitiabant, suosque liberos Salvatoris sanguine reos esse procurabant, a leone rugiente nihil differebant.

VERS. 17-19. Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me. Post Judæos, gentilium milites commemorat. Ipsis enim Judæi Christum tradiderunt. Quare rerum ordinem prophetia servavit. Jure autem tanros illos, hosce canes vocavit; illi namque sub jugo legis erant, etiamsi manifeste legem transgrederentur; hi vero secundum legem impuri erant. Sic ipse Dominus Chananaeam appellavit. Non licet enim, inquit, accipere panem filiorum, et dare canibus¹². Attamen post passionem, qui olim canes fuerant, per fidem in filiorum conditionem translati sunt: ac qui olim filiorum loco probe educti fuerant, canum nomen adepti sunt, utpote qui, canum instar, contra Dominum rabidi fuerint. De iis ita clamat Paulus: Vide canes, videte malos operarios, videte concisionem¹³. Propheticus itaque sermo postquam canes vocavit, ita loquitur, Synagoga malignantium obsedit me: foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Quod quidem clarum et apertum vel contentiosioribus fuerit. Nam in sacris Evangelii ipsum Dominum audimus sanctos discipulos suos sic alloquentem: Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum¹⁴. Atenim ipsi Thomæ clavorum vestigia ostendit, necnon inflictum a lancea vulnus. Tunc porro, dinumeraverunt omnia ossa mea, videlicet, ita extenderunt, dum me clavis affigerent, ut cuilibet volenti ossium numerum computare liceret. Ipsi vero consideraverunt et insperaverunt me, id est, illuserunt atque irriserunt; dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, quod apertius enarrat sacrorum Evangeliorum historia.

VERS. 24, 25. Qui timetis Dominum, laudate eum: universum semen Jacob, glorificate eum: timeat eum omne semen Israel. Cum Judæorum natio tres in ordines distributa sit, primo scilicet in infimam gentis plebem, quæ vocabatur Israel; secundo in sacerdotalem ordinem, quæ erat domus Aaron; tertio in sacerdotum ministros, quæ erat domus Levi: postquam tria illa genera alius psalmus enumeravit, alium hic prædictis quartum ordinem adjecit, videlicet timentium Dominum. Eratque ille ex gentilibus ad Deum conversis constitutus. Ait quippe: Domus Israel, benedicite Dominum¹⁵; similiterque, domus Aaron et domus Levi: in fine tandem timentes Dominum annectit. Sed in illo quidem psalmo, qui ex domo Israelis sunt, timentibus Dominum præmittuntur; hic contra, post

¹¹ Matth. xxvii, 25. ¹² Matth. xv, 26. ¹³ Philipp. iii, 2. ¹⁴ Luc. xxiv, 39. ¹⁵ Psal. cxxxiv, 19.

Salvatoris resurrectionem, Israeli anteponuntur ii qui timent Dominum. Nam quia ipse dixerat (vers. 23): *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiae laudabo te*, oportuit primo Ecclesiae suae populis hymnum attribui: hique erant gentiles ipsius ope salutem nacti. Quos his verbis adnotat, *Qui timetis Dominum, laudate eum*. Atque apposite admodum fratribus ac discipulis suis, utpote præstantioribus ac virtute majore præditis, paternum nomen enarraturum se pollicetur; ac Ecclesiae suae populique multitudini nequaquam paternum illud nomen tradit: non enim illi recipiendo pares erant: sed hymnum edocet illos; deinde semen Jacob jubet Dei gloriam prædicare; secundumque ordinem illum Judaicum constituit, nimirum post gentilem populum. Quos quidem Judæos non Jacob appellat; sed semen Jacobi et Israelis: idque e re et accurate, propter eorum ex patriarcha originem. Non enim ob paternum illud studium, neque ob aliquam cum patre suo similitudinem, digni erant qui Jacob nuncuparentur, sed seminis causa id nominis sortiebantur: *Quoniam non spreuit neque despexit deprecationem pauperis: nec avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad eum exaudivit me*.

VERS. 26, 27. *Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum, vivent corda eorum in sæculum sæculi*. Hic dicit, *edent*; in sequentibus vero, *manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ*. Sed ii postquam *manducaverunt*, pingues effecti sunt, qui antequam ederent, pauperes vocabantur, quos pollicetur cibo ab se subministrato usuros esse. *Edent*, inquit, *pauperes*. Hi porro erant quos in beatitudinibus cæteris præponit dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹⁶: quibus etiam ea promittit quæ mox adjiciuntur: *Beati qui esuriant et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*¹⁷. Postquam autem, ait, comederint pauperes, ac cibo repleti, sive, ut ait Symmachus, *saturati fuerint*, tunc *laudabunt Dominum qui requirunt eum*: ac cibum sibi ab ipso subministratum comedentes et requirentes ipsum, magno illo, qui deinceps declaratur, fructu potientur: nam, *vivent corda eorum in sæculum sæculi*. Siquidem panis ille vitæ, ab ipso traditus, immortalitatis æternæque vitæ auctor ipsis futurus est; quemadmodum ipse docuit his verbis: *Ego sum panis vitæ, qui descendit de cælo, et qui dat vitam mundo*¹⁸: et iterum: *Si quis manducaverit ex pane meo, vivet in æternum*¹⁹, et cætera. Videntur quo pacto hæc concinant cum his psalmi verbis, *Edent pauperes et saturabuntur*; et, *vivent corda eorum in sæculum sæculi*?

VERS. 28, 29. *Remiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium. Quoniam Do-*

τῆρος προτάττονται τοῦ Ἰσραὴλ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ἔδει γὰρ, εἰρηκτός αὐτοῦ· *Διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε*: τὸν ὕμνον πρώτους παραδοθῆναι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν δι' αὐτὸν σεσωσμένοι· οὓς δὴ σημαίνει λέγων· *Οἱ φοβούμεροι τὸν Κύριον, αἰνέσατε αὐτόν*. Σφόδρα ἀκριβῶς τοῖς μὲν ἑαυτοῦ ἀδελφοῖς καὶ μαθηταῖς τὸ ὄνομα διηγεῖσθαι τὸ πατρικόν, ὡς ἂν κρείττοσι καὶ δυνατωτέροις, ἐπαγγέλλεται· ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ οὐκέτι τὸ πατρικόν ὄνομα παραδίδωσιν· οὐ γὰρ ἐχώρουν οὗτοι· ὕμνον δὲ αὐτοῦς διδάσκει· ἔπειτα τῷ σπέρματι Ἰακώβ περὶ τὰττει δοξάζειν αὐτὸν, δεῦτερον τάγμα τιθεὶς τὸ Ἰουδαϊκόν, μετὰ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν· οὓς καὶ ὀνομάζει οὐκ Ἰακώβ, ἀλλὰ σπέρμα Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, σφόδρα ἀκριβῶς διὰ τὴν ἐκ τοῦ πατριάρχου γένεσιν. Οὐ γὰρ διὰ τὸν ζῆλον τὸν πατρικόν, οὐδὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὁμολοσίαν ἄξιοι ἦσαν κεκληθῆναι Ἰακώβ, ἀλλὰ τοῦ σπέρματος ἕνεκεν τοῦτον ἐχρημάτιζον τὸν τρόπον· *Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισε τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ· οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέ μου*.

Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν, ζήσουται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐνταῦθα μὲν φησι φάγονται· ὑπὸ καταβάς δὲ, *φαγον*, καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πλοῖες τῆς γῆς. Ἄλλ' ὅτι μὲν *φαγον*, πλοῖες ἐγένοντο· πρὸ δὲ τοῦ φαγεῖν πένητες ὀνομάζοντο· οὓς ἐπαγγέλλεται βρώσει χρῆσασθαι τῇ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθησομένῃ. *Φάγονται* γὰρ, φησὶ, *πένητες*. Οὗτοι δὲ ἦσαν οὓς καὶ ἐν τοῖς μακαρισμοῖς προτάττει τῶν λοιπῶν φάσκων· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· οἷς καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιγγεῖλατο λέγων· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*. Ἐπειδὴν δὲ φάγωσι, φησὶν, οἱ πένητες, καὶ φαγόντες ἐμπλησθῶσιν, ἢ κορεσθῶσιν, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τότε αἰνέσουσι Κύριον ἐκζητοῦντες αὐτόν· φαγόντες δὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς βρῶσιν, καὶ ζητήσαντες αὐτόν, μέγαν ἔξουσι καρπὸν τὸν ἐξῆς δηλούμενον· *Ζήσουται γὰρ αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος*. Ὁ γὰρ ἄρτος ζωῆς, ὁ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθεὶς αὐτοῖς, αἰτιος αὐτοῖς ἔσται ἀθανασίας καὶ ζωῆς αἰωνίου, καθὼς ἐδίδαξεν αὐτοὺς εἰπὼν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ζωῆς ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ*· καὶ πάλιν· *Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὅρξ ὅπως συνάδει ταῦτα τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· *Φάγονται πένητες καὶ ἐμπλησθήσονται· καὶ ζήσουται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος*;

Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν

¹⁶ Matth. v, 3. ¹⁷ ibid. 6. ¹⁸ Joan. vi, 33. ¹⁹ ibid. 59.

ἔθνῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν. Τοῦ γὰρ σωτηρίου φωτὸς αὐτοῖς ἐπιλάμψαντος, ἀναμνησθήσονται, ὡς ἄρα ἦν τις αὐτοῖς Κύριος, ὃ γε ἀληθῶς τῶν ὄλων δεσπότης· οἱ γὰρ νενομισμένοι αὐτοῖς ἦσαν Κυριοὶ· εἰς ἀνάμνησιν δὲ ἐλθόντες τοῦ σφῶν δεσπότη, ἐπ' αὐτὸν καταφεύξονται· καὶ ὃν πάλαι ἀπεστράφησαν, κατὰ τινα ἐχθρῶν ἐπιβουλήν, τοῦτον Κύριον αὐτῶν ὄντα ἐπιγνώσονται, καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τις νομίσειε ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀκριδῶς ὁ λόγος προστιθῆσιν, ὡς ἄρα ταῦτα πληρωθήσεται ἐπὶ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη· εἴτ' ἐπιστραφέντες τι ποιήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἔθνῶν· ἀνθ' οὗ Σύμμαχος καὶ Ἀκύλας, πᾶσαι αἱ συγγενεῖαι τῶν ἔθνῶν, εἰρήκασιν σφόδρα ἀκριδῶς. Ποῖον γὰρ ἔθνος ὡχλὶ συγγενείας ἔχει ἐπιστραφείσας πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν; Ποία δὲ πόλις, ἢ ποία χώρα, ἢ ποῖος οἶκος οὐκ ἔχει τινας ἀφορισμένους καὶ ἐξειλεγμένους τῷ Θεῷ; Πῶς δ' ἔμελλον ἀποτελεσθαι μὲν τῆν ἑαυτῶν λήθην, ἀνάμνησιν δὲ ποιῆσθαι τῶν ὄλων Θεοῦ αἱ συγγενεῖαι τῶν ἔθνῶν· πῶς δὲ ἐπιστρέφειν πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἐπιλέγει ἐξῆς· Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν. Οἱ γὰρ πάλαι κρατήσαντες δαίμονες καὶ διάβολοι κατελύθησαν, καὶ μόνῃ τῇ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ βασιλείᾳ ἐπεκράτησε. Τάξει οὖν ὁ λόγος καὶ ἀκολουθίᾳ κέχρηται, πρῶτον φήσας· *Μνησθήσονται, εἴτα δεῦτερον, ἐπιστραφήσονται, καὶ τρίτον, προσκυνήσουσι*. Ταῦτα δὲ πάντα ἔσται, Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἔθνῶν.

Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πλοῦτες τῆς γῆς· ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν γῆν. Καὶ ἡ ψυχή μου αὐτῷ ᾤ, καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Ἔστι δὲ καθ' ἑκάστην ἀναστάσιμον ἡμέραν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, τὴν καλουμένην κυριακὴν, ὅβει παραλαβεῖν τοὺς τῆς τροφῆς τῆς ἁγίας καὶ τοῦ σώματος τοῦ σωτηρίου μεταλαμβάνοντας, καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν προσκυνούντας τὸν δοτήρα καὶ χορηγὸν τῆς ζωοποιῶν τροφῆς, θαυμάσαι τε τῶν λόγων τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρόχειρον λέξιν δι' ἔργων πληρούμενον. Ἄντι δὲ τοῦ· οἱ πλοῦτες τῆς γῆς, ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, οἱ λιπαροὶ τῆς γῆς. Σημαίνονται δὲ διὰ τούτων οἱ ἐκ τῆς οὐρανόθεν τροφῆς τὰς ψυχὰς εὐτραφεῖς καὶ ῥωμαλέοι. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν. Ἐπειδὴ δὲ δεῖ αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, εἰκότως ἐξῆς ἐπισυνάπτει λέγων· Ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν· ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Ἀκύλας· *Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ κάμψουσι πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν*, ἐκδέδωκε. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων καὶ τὸ σχῆμα τῶν γόνυ κλινόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρίσταται, ἐν ἣ γόνυ κλινάντες, καὶ τὰ μέτωπα εἰς γῆν ἐρείσαντες, τοῦτον προσκυνεῖν εἰθῶσι τὸν τρό-

mini est regnum, et ipse dominatur gentium. Nam salutari lumine ipsos collustrante, reminiscuntur sibi Dominum esse, universorum revera dominatorem : cui etiam subjecti erant ii qui ab ipsis domini reputabantur. Cum porro Domini sui meminerint, ad ipsum confugient : ac quem olim, inimicorum insidiis circumventi, aversati sunt, ipsum agnoscent esse sibi Dominum, atque ad ipsum convertentur. At ne quis arbitretur id de Judaico populo dictum, apposite adjicitur hæc apud universi orbis nationes implenda esse. Ac deinde enuntiat, quid in conspectu ejus facturæ sint post conversionem universæ familiæ gentium : pro quo Symmachus et Aquila, *universæ cognationes gentium*, ediderunt, et quidem admodum accurate. Quæ etenim natio non aliquas cognationes habeat ad Deum universorum conversas? Quæ civitas, quis locus, quæ domus non quospiam saltem habent Deo segregatos et electos? Quo pacto autem illæ cognationes gentium oblivionem illam suam deposituræ sint, et recordaturæ Deum universorum; quomodo item convertendi ad eum sint universi fines terræ; sub hæc explicat his verbis : *quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentium*. Nam qui olim dominium obtinebant dæmones atque diabolus, jam abrogati sunt; ac solum omnium Domini Dei regnum viget. Ordine igitur ac consequentia sermo constat; nam cum primo dixisset, *reminiscuntur*; secundo, *convertentur*; tertio demum adjicit, *adorabunt*. Hæc porro omnia evenient, *quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentium*.

VERS. 30, 31. *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terræ; in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. Et anima mea illi vivit, et semen meum serviet ipsi*. Singulis resurrectionis Salvatoris nostri diebus, quæ Dominicæ vocantur, ipsis oculis cernere est eos qui sacrum cibum et salutare corpus accipiunt, post ipsum esum; vivifici alimenti largitorem et promum adorare, atque mirari verborum hujusmodi eventum, et re gesta, quoad planiorem dicti sententiam, impletum vaticinium. Ejus autem loco, *pingues terræ*, Symmachus, *sagittos terræ*, interpretatus est. Hisque indicantur ii qui ex cœlesti cibo, opima mentis habitudine ac viribus valent. Sed hi quidem *manducaverunt et adoraverunt*. Quoniam vero opus est ut ipsi *omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum*²⁰, jure postea additur, *in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram* : pro quo Aquila, *in vultum ejus flectent se omnes qui descendunt in pulverem*. Queis manifeste eorum qui in Ecclesia Dei genua flectunt morem declarat : ibi enim genua flectentes, atque frontibus suis terræ incumbentes, hunc adorandi ritum servant. Deinde adjicitur, *et anima mea illi vivit, et semen meum serviet ipsi*. Quæ clarior Symmachus hæc una copulans interpreta-

²⁰ Philipp. II, 10.

tur, ante ipsum genua flectent omnes qui descendunt in terram : cujus anima vivet, semen autem colet ipsum. Illi omnes, inquit, procumbentes et genua flectentes adorabunt, quibus spes est ut anima vivat, et quorum semen colet ipsum. Quod si quis ex persona Salvatoris hæc dicta velit excipere, et anima mea illi vivit, secundum versionem Septuaginta Interpretum; et illud, semen meum serviet ipsi; is dicat hæc a Salvatore pronuntiari, qui totum hunc psalmum de qualibet anima sibi addicta, necnon de semine suo, protulerit. Semen autem ejus quodnam esse dixeris, nisi eos qui ipsi per generationem Spiritus sancti filii orti sunt; qui cum Patrem ejus coluerint, æternam ac beatam vitam consequentur.

εἰποις ἢ τοὺς διὰ γεννήσεως ἁγίου Πνεύματος γεννωμένους αὐτῷ υἱούς, οἱ καὶ δουλεύσαντες τῷ αὐτοῦ Πατρὶ τῆς αἰωνίου καὶ μακαρίας ζωῆς μεθέξουσιν;

VERS. 32. *Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabitur cæli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Postquam Servator semen suum memoravit his verbis, et semen meum serviet ipsi, quodnam illud semen sit probe aperit, cum generationem venturam, et populum qui nascetur commemorat. Quemadmodum enim quæ gignuntur ex semine initium existendi ducunt, eodem prorsus modo nasciturum populum et generationem venturam, novam scilicet ac recentem, ex nullo initium accepturam declarat, nisi ex rationali semine suo, quod ipse præsens per apostolos in terra disseminabat, videlicet spiritum adoptionis. Loco illius, *annuntiabitur Domino generatio ventura*, mirum in modum Symmachus, *describeur in libro Domino.* Futurum erat ut annuntiaretur generatio ventura; quin etiam Domino consecraretur liber prophetiæ de generatione ventura ac de populo nascituro.

PSALMUS DAVID XXII.

VERS. 1, 2. *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit. Deduxit me.* Ovium conditio ceu medius status est inter perfectorum progressum, et eorum statum qui cum in profundo nequitiae provolvantur, ideo reptilibus ferisque agrestibus comparantur. Perfectus namque vir is fuerit, cujus anima ad imaginem et similitudinem Dei facta, moribus ad virtutem concinnatis insignita est: qui Dominum, regem sibi, non pastorem, inscribit. Qui vero ex hujusmodi statu delapsus, et qui proprio ac libero voluntatis arbitrio in ferinos mores commutatus est, is merito equus effeminatus vocetur, sive lupus rapax. Istiusmodi autem homines, serpentes, genimina viperarum, porcos, canes, vulpes Scriptura solet appellare. Qui vero ex hac misera conditione in meliorem se frugem recipiunt, tum quasi ad ingressum ac vestibulum divinæ cognitionis progressi, oves Dei jure nuncupentur: ad perfectiora

πον. Εἶθ' ἐξῆς εἰρηται· Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ· καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. Ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος συνάψας καὶ εἰπὼν· "Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὀκλάσουσιν ἅπαντες οἱ καταβαλόντες εἰς κόριν· οὐ ἡ ψυχὴ ζήσει, σπέρμα δὲ λατρεύσει αὐτῷ. Πάντες γὰρ αὐτοί, φησίν, ὀκλάσαντες, καὶ γόνυ κλίναντες προσκυνήσουσιν· ὡν ἐλπίς ζῆσεσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ ὡν τὸ σπέρμα λατρεύσει αὐτῷ. Εἰ δὲ ἐκ προσώπου τοῦ λέγοντος Σωτῆρος βούλοῖτο τις ἀκοῦσαι τό· Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ, κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείαν· καὶ, τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ· εἶποι ἂν ταῦτα λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, τοῦτον πάντα τὸν ψαλμὸν διεξιόντος περὶ πάσης ψυχῆς αὐτῷ ἀνακειμένης, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος. Σπέρμα δὲ αὐτοῦ τί ἂν

Ἀναγγελλῆσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Προνομάσας σπέρμα αὐτοῦ ὁ Σωτῆρ ἐν τῷ· Καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ· τί ποτε εἶη τοῦτο τὸ σπέρμα διασαφεῖ, γενεὰν ἐρχομένην ὀνομάζων καὶ λαὸν τεθησομένον. Ὡσπερ γὰρ τὰ γεννώμενα, ἀπὸ σπερμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως λαμβάνει, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν τεθησομένον λαὸν καὶ τὴν ἐλευσομένην γενεὰν, νέαν οὖσαν καὶ καινὴν, οὐδαμῶθεν ἔξειν τὴν ἀρχὴν παρῆσθαι ἄλλ' ἢ ἐκ τῶν αὐτοῦ λογικῶν σπερμάτων, ὧν ἐπὶ γῆς παρῶν κατεβάλλετο διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἀναγγελλῆσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, σφόδρα θαυμαστικὸς ὁ Σύμμαχος· Ἀναγγελλῆσεται ἐν βιβλίῳ τῷ Κυρίῳ (1). Ἡμελλεν ἀναγγελλεσθαι ἡ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· ἄλλ' ἀνατεθήσεσθαι τῷ Κυρίῳ βιβλίος προφητείας περὶ τῆς γενεᾶς τῆς ἐρχομένης, καὶ τοῦ τεθησομένου λαοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΒ΄.

Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκίηωσεν; ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με· τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ὁδήγησέ με. Μέση τυγχάνει κατάστασις ἡ τῶν προβάτων τῆς τε τῶν τελείων προκοπῆς καὶ τῶν ἐν βυθῷ κακίας καλινδουμένων, καὶ διὰ τοῦτο ἐρπετοῖς καὶ θηρίοις ἀγρίοις παραβαλλομένων. Ὁ μὲν γὰρ τέλειος γένοῖτ' ἂν ὁ κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τοῖς κατ' ἀρετὴν τρόποις κεχακτηρισμένοις· ὁ καὶ βασιλεὺς τὸν Κύριον, ἄλλ' οὐ ποιμένα ἐπιγραφόμενος· ὁ δὲ ἐκπεσὼν ταύτης, ἐξ αὐτοπροαιρέτου δὲ διαστροφῆς ἐπὶ τὴν θηριώδη μεταθεβλικῶς ἔξειν, ἵππος θηλυμανῆς χρηματίσει ἂν, καὶ λύκος ἀρπακτικὸς. Ὅφεις δὲ, καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ χόλους, καὶ κύνες, καὶ ἀλώπεκας τοῦς τοιοῦτους εἰσθεν ὀνομάζειν ἡ Γραφή. Οἱ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς καταπτώσεως μεταβάλλοντες ἐπὶ τὴν κρείττονα κατάστασιν, τέως μὲν ὡσπερ ἐν εἰσαγωγῆς καὶ προθύροις γιγνώμενοι τῆς κατὰ Θεὸν γνώσεως, πρόβατα ἂν εἰκότως κληθεῖεν Θεοῦ· προκόφαντες δὲ ἐπὶ τὸ

(1) In Hebraico legitur, דָּבָר לַיהוָה.

τελειότερον, ἄνθρωποι χρηματίζουσιν. Ὅτε γε μὴν ἄνθρωποι τυχάνουσιν, ὑπὸ ποιμένι τῷ διὰ Ἰεζεκιήλ δηλωθέντι Δαυὶδ, τούτεστι τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ. Σωτῆρι ἡμῶν καὶ Χριστῷ, ἀγόμενοι, διδάσκονται λέγειν· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Οἱ δὲ αὐτοὶ τῆς νοερᾶς καὶ καινῆς τροφῆς καὶ πάσας ἀντιλαμβάνομενοι τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐρῶσιν· *Εἰς τόπον γλῶσς ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν*. Πίνων δὲ τοῦ ὕδατος ὁ εἰσαγόμενος ἐν Χριστῷ, οὕτω δὲ τοῦ οἴνου τοῦ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἴδος τε ὡν μεταλαμβάνειν, διὰ τὸ ἔτι πρόβατον εἶναι, τέως δὲ τῷ σωτηρίῳ τρεφόμενος ὕδατι, περὶ οὗ ἔββα ὁ Σωτὴρ λέγων· *Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω· καὶ πάλιν· Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρέυσουσιν ὕδατος ζωῆς· καὶ αὖτις· Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα*· εἶποι ἄν· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄχθος ἀποθήμενος τῶν παλαιῶν ἀμαρτημάτων διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, εἶποι ἄν· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ἀναπαύσεως γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ, δι' οὗ τὸ βαρὺ καὶ ἐπιμοχθον φορτίον τῶν ἀμαρτιῶν τὸ πιεζοῦν τὴν ψυχὴν ἀπορρίψας τις, καὶ πάντα ῥύπον καὶ σπιλον καὶ κηλῖδα σηξάμενος, δεσμῶν τε ἀνεθελὲς πολυπλόκων, συνησθημένος τούτων ἀπάντων ἐρεῖ· *Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Εἶθ' ὡσπερ ἐκλείπων πάλαι τὴν ψυχὴν, ἔπειτα διὰ τῆς ἀποδοθείσης γλῶσς καὶ τοῦ σωτηρίου ὕδατος ἀναλαβὼν ἑαυτὸν, καὶ ὡσπερ ἐκ θανάτου παλινδρομήσας, φήσει· *Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψε*. Ταῦτα πάντα ὑπάρξει τῷ διὰ μένω.

Ὁδήγησέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης ἔρεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ταῦτα, φησί, πράττει, ὡς ἂν μὴ βλασφημῆται αὐτοῦ τὸ ὄνομα, τῶν αὐτοῦ προβάτων ἀπολλυμένων, ἢ κακῶς ἀγομένων. Ἐάν γὰρ καὶ περευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Μακρὰν γὰρ ἢ ἀμαρτία παντὸς συνόντος Θεῷ. Σκιὰν θανάτου τὸν κοινόν φησι θάνατον, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος λύσιν, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, καθ' ὃ εἴρηται· *Ψυχὴ ἀμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανεῖται*· καὶ, *Ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον*. Οὐκ ἔστι γὰρ σκιά θανάτου· ἀλλ' ἀληθινὸς θάνατος ἢ τῆς ψυχῆς ἀπώλεια τυγχάνει. Ἐπεὶ οὖν μεμαθήκασιν, ὡς ἄρα ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα, μεταβέβηκε δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, σφόδρα ἀκριβῶς οὐ φασὶ θάνατον ἐπιέναι αὐτοῖς ἀλλ' ἢ ἄρα σκιὰν θανάτου· ταύτη δηλοῦντες τοὺς κατὰ ἄνθρωπον κινδύνους καὶ τὸν σωματικὸν θάνατον οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος.

Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὗται με παρεκάλεσαν. Ταῦτα οὖν παρακαλεῖ τὸν τυπτόμενον καὶ τὸν κολαζόμενον, πεπεισμένον, ὅτι μαστιγοῖ ὁ Θεὸς πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

¹¹ Ezech. xxxiv, 23. ¹² Joan. vii, 37. ¹³ ibid. 39. ¹⁴ Joan. iv, 13. ¹⁵ Ezech. xviii, 4. ¹⁶ E Joan. v, 17.

A autem proveci, homines vocantur. Illi porro quando oves sunt, a pastore quem Ezechiel David nomine indicat ¹¹, id est a Salvatore nostro Christo ducti, ad hæc dicenda instituuntur, *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit*. Illi vero ipsi intelligibili ac novo alimento atque pascuis sacrorum Evangeliorum enutriti, dicent, *in loco pascuæ ibi me collocarit*. Qui autem in Christo initiatur, quæ aquam potat, quod nondum valeat vinum veræ vitis bibere, quia adhuc in ovium numero computatur, sed tamen salutari illa aqua recreatur, de qua Salvator hæc clamat: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat ¹²*; et iterum: *Qui biberit aquam quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ¹³*; ac rursus: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum ¹⁴*; is jure dixerit, *super aquam requiei educavit me*. Sed etiam posita per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti veterum peccatorum sarcina, apposite dicat, *super aquam requiei educavit me*. Requiei etenim vere est aqua hujusmodi, qua quis, abjecto peccatorum gravi onerosoque pondere animam opprimente, omni macula et labe abstorsa, solutisque vinculis illis complicatis, lætitia hujusce rerum successus affectus dicet, *super aquam requiei educavit me*. Deinde vero, utpote qui cum olim animo deficeret, per gratiam sibi datam ac per salutarem aquam in meliorem sese statum receperit, quasi a morte revocatus sit dicet, *animam meam convertit*. Hæc omnia evenient homini qui per memoratum Davidem a Domino pascitur.

τοῦ δηλωθέντος Δαυὶδ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ποιμαίνον-

VERS. 3, 4. *Deduxit me super semitas justitie propter nomen suum*. Hæc, inquit, ideo agit, ut ne, amissis ac perditis, aut male deductis ovibus, nomen suum blasphemetur. *Nam et si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*. Procul enim peccatum est ab eo qui Dei consortio fruitur. Umbram mortis vocat mortem illam communem, atque separationem animæ a corpore, ad differentiam mortis animæ, de qua dicitur: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur ¹⁵*; et: *Est peccatum ad mortem ¹⁶*. Siquidem non umbra mortis, sed vera mors est, illa animæ perniciēs. Quandoquidem igitur didicerunt, credentem in Filium Dei non moriturum esse in æternum, sed translatum esse de morte ad vitam, admodum congruenter non mortem, sed umbram mortis sibi accidisse memorant; quo declarantur pericula quæ secundum hominem contingunt, et indicatur corpoream mortem nihil aliud esse, quam separationem animæ a corpore.

Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Hæc igitur consolantur eum qui verberibus et castigationibus afficitur, utpote qui gnarus sit Deum verberare filium quem cooptaverit.

VERS. 5. *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quam præclarus es! Norunt enim oleum spirituale, quo caput suum impinguatur, atque ebrietatem illam quæ roborat non resolvit, necnon spiritalem illum cibum quem apponit nobis ille qui ad pastoris munus sponsi conditionem adjicit. His, inquit, fruamur bonis, et gaudeamus, dum interim inimici nostri dolent ac macerantur, quia ii qui olim servi erant, mutationem tantam experti sunt, impinguasti in oleo caput meum.*

VERS. 6. *Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ, et ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum. Misericordiæ, et gratiæ confisus tuæ, novi sane me, institutum a misericordia tua omnibus diebus vitæ meæ, spe illa in te posita nunquam lapsurum. Hæc itaque misericordia, hæc gratia tua mihi id boni contulere, ut domum et Ecclesiam tuam in domicilium possiderem; ubi commoratus, utpote in sacris Dei ædibus et in sancto templo, longitudinem dierum apud te et vitam æternam consequar. Nam quod domum tuam incolam, nunquam inde egrediens, neque declinans aliorum, hoc mihi in causa fore arbitror ut longitudinem dierum, ipso lumine tuo lucente, nanciscar. Pro illo autem, in longitudinem dierum, Symmachus, in diuturnitatem temporis, interpretatus est, vitæ illius secundum Deum interminabile spatium atque immortalitatem denotans.*

PSALMUS DAVID XXIII.

In quibusdam exemplaribus inveni: « Una Sabbatorum. »

VERS. 1, 2. *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo. Ipse super maria fundavit eum, et super flumina præparavit eum. Nisi enim, inquit, divinum Verbum ipsi præfuisset, ac nisi Sapientia Dei ipsum hoc fundasset modo, jam olim, vel naturali deprimente pondere, in profundum demersus fuisset. Verum multo præstantior illo erat virtus illa Domini miraculorum ac prodigiorum effectrix, quæ tantam molem tantamque terræ plenitudinem, ac orbem cum habitatoribus ejus, sublimem agi, et aquarum dorso imponi decreverat. Quapropter ipse, inquit, super maria fundavit eum. Neque enim ipsa terra gravis et inanimata, sese supra abyssos consolidavit; sed omnium opifex Dei Filius, qui solidum graveque terræ elementum, divina creatione, supra maris dorsa ferri voluit, ac supra humidam naturam constitui, atque ipsam hoc modo fundavit. Alioque ratiocinandi ritu, terram non sua sponte substituisse docet, neque sorte quadam temeraria ac irrationabili, tali undique forma instructam. Quare subjicit, et super flumina præparavit eum. Si nam-*

A *Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξερναιτίας τῶν θλιβότων· με. Ἐλλπνας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκει ὡς κρᾶτιστον! Ἰσασι γὰρ καὶ τὸ πνευματικὸν ἔλαιον, ὃ τὴν κεφαλὴν ἐπιάνθησαν, καὶ τὴν κρατύνουσιν, ἀλλ' οὐ διαλύουσιν μέθην· καὶ τὴν μουσικὴν τροφήν, ἣν προτίθησιν ἡμῖν ὁ πρὸς τὸ ποιμαίνειν καὶ νυμφίος γενόμενος. Τοῦτοις δὲ, φησὶν, ἐντροφῶμεν τοῖς ἀγαθοῖς, τῶν δυσμενῶν ἀνωμένων καὶ τρυχομένων· ὅτι οἱ πάλαί, φησὶ, δουλεύοντες τοσαύτης μεταβολῆς τετυχηκασιν, ἔλλπνας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου.*

B *Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Πειποθῶς τῷ σῶ ἐλέει, καὶ τῇ σῆ χάριτι, οἶδ' ὅτι οὐκ ἔκπεσοῦμαι τῆς παρὰ σοὶ ἐλπίδος παιδαγωγούμενος πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου ὑπὲρ τοῦ σοῦ ἐλέους. Τοῦτο γοῦν τὸ σὸν ἔλεος καὶ αὐτὴ σου ἡ χάρις κατηξιώσέ με οἰκητήριον κτήσασθαι τὸν σὸν οἶκον καὶ τὴν σὴν Ἐκκλησίαν· ἔνθα τὰς διατριβάς ποιούμενος ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ, ἐρῶ καὶ ἀγίῳ ναῶ, μακρότητος τῶν παρὰ σοὶ ἡμερῶν καὶ ζωῆς αἰωνίου τεύξομαι. Τὸ γὰρ κατοικεῖν με ἐν τῷ σῶ οἴκῳ, καὶ μηδέποτε αὐτοῦ ἐξίστασθαι μηδὲ ἀπονεύειν, ἀεὶ δὲ εἰσω περιβόλων ἱερῶν τὰς διατριβάς ποιῆσθαι, ταῦτά μοι αἰτία γενήσεσθαι πιστεύω μακρότητος ἡμερῶν τῶν ἐκ τοῦ σοῦ φωτὸς ὀφισταμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς μακρότητα ἡμερῶν, εἰς μῆκος χρόνου ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, τῆς κατὰ τὸν Θεὸν ζωῆς τὸ ἀπειρον καὶ ἀθάνατον σημήνας.*

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΓ'.

Ἐν ἐρίοις ἀντιγράφοις εἶρον· « Τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων (1). »

D *Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Εἰ μὴ γὰρ λόγος αὐτῆς, φησὶν, ἐπεστάται θεῖος, καὶ εἰ μὴ σοφία Θεοῦ τοῦτον αὐτὴν θεθεμελιώκει τὸν τρόπον, πάλαί ἂν φυσικῶ βάρει κάτω που φερομένη κατὰ βυθῶν κερωρήκει. Ἀλλ' ἦν ἄρα κρείττων αὐτῆς ἡ θαυματουργία καὶ παραδοξοποιία τοῦ τῶν ὄλων Κυρίου δυνάμις, ἡ τὸν τοσοῦτον ὄγκον καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς γῆς πλήρωμα, ὄλην τε τὴν οἰκουμένην καὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν ἄνω φέρεσθαι μετέωρον ὑπὲρ τὰ νῦτα τῶν ὑδάτων βεβούληται. Διὸ, αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, εἴρηται. Οὐ γὰρ αὐτὴ ἑαυτὴν ἡ βαρεῖα καὶ ἀψυχὸς γῆ ἐπὶ τῶν βυθῶν ἐστήριξεν, ἀλλ' ὁ πάντων δημιουργὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὃς τὸ στερέμνιον καὶ βαρὺ τῆς γῆς στοιχεῖον θεϊκῆ δημιουργίᾳ (2) ὑπὲρ νύτων ὀχεῖσθαι θαλάσσης καὶ ὑπεράνω τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἐστάναι βουληθεὶς, καὶ τοῦτον αὐτὴν θεμελιώσας τὸν τρόπον. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λογισμὸν παρίστησι τὸ μὴ αὐτόματον ὑποστῆναι τὴν γῆν, μηδὲ ὡς ἔτυχεν, εἰκῆ καὶ ἀλόγιως, τὸ*

(1) Idipsum monet Theodoretus. In Hebraico exemplari nihil de Sabbato.

(2) Alius, μεγαλοργία.

τοιούτων αὐτῇ περιβεβῆσθαι σχῆμα· διδ' ἐπιλέγει· **Α** καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. Εἰ μὲν γὰρ ὅλη δι' ὄλου λεία καὶ ὁμαλὴ κατὰ τὴν σφαῖραν τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν ποτε τῆς τῶν ποταμῶν συστάσεως δεκτικὴ ἐγεγόνει· οὐδ' ἂν εἰς γεωργίαν ἐπιτηδεύει, ἐκρεόντων ἀπανταχόθεν τῶν εἰς αὐτὴν φερομένων ὑμβρων· ὡς αὐ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου, εἰ πλάξ ἦν μία ἠπλωμένη καὶ ἀνεμμένη εἰς πεδιάδας χώρας, οὐδ' οὕτως συνέστησαν ἐν αὐτῇ ποταμοί· οἱ τ' ἐξ ἀενάων πηγῶν φερόμενοι, οἱ τε ἐκ τῶν χειμερινῶν ὑμβρων συνιστάμενοι· πάλαι δ' ἂν ἐπικλύσαντες πᾶσαν, οὔτε σπέρμασιν, οὔτε φυτοῖς, οὔτε γεωργίαις ἐπιτηδεύειν αὐτὴν παρεῖχον· ἀλλ' οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς οἰκῆτορσιν γέγονει ἂν χρῆσιμος, πάντων ἐπιχλωσομένων καὶ κατασυρομένων ὑπὸ τῆς τῶν ὑδάτων πλημύρας. Ταῦτα μὲν οὖν ἦν, εἰ μὴ λόγος τις δημιουργικὸς καὶ Θεοῦ σοφία τεχνικῶς αὐτῇ τοιόνδε σχῆμα περιβεβῆκε· νυνὶ δὲ οὕτως κατεσκευάσθη, ὡς εἰς ὄρη καὶ νάπας, βουνούς τε καὶ φάραγγας ἐσηματίσθαι· ὡς καὶ ποταμούς τὰς ἐαυτῶν διεξόδους ἀκωλύτως ποιεῖσθαι· ὄρη τε καὶ ἄλλα καὶ φυτὰ ζῴοις ἀπονέμεσθαι· χώρας τε καὶ πεδιάδας εἰς οἰκῆσεις καὶ γεωργίας ἀνθρώποις ἀφωρίσθαι. Τίς τοίνυν οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν ἀληθῶς σοφῆς εἶναι προμηθείας ταῦτα; ἢ, προλαβοῦσα τὸ μέλλον πρὸ τοῦ πληρώματος τῆς γῆς, καὶ πρὸ τοῦ συστήναι τὰ ἐν αὐτῇ, τοιάνδε αὐτὴν ἐσχημάτισε, καταλλήλῃ διαπλάττουσα τύπῃ, ὡς ἂν τοῖς πᾶσι γένοιτο ἐπιτηδεύειν. Μυστικώτερον δὲ τοῦ Κυρίου γέγονεν ἡ γῆ.

Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; τὸ τελικὸν ἀγαθὸν καὶ τὸν Θεὸν Λόγον λεκτέον, ἐφ' ὃ ἀναβαίνει ὁ διὰ προκοπῆς ἐπὶ τὴν ἀκρῶρειαν αὐτοῦ φθάσαι γλιχόμενος. Σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος· διδ' εἰρηται· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ;

Ἄθῶς χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὃς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. Οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτήρος αὐτοῦ. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων αὐτὸν, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Διάψαλμα. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ. Ἴσως δὲ διὰ τῆς πύσεως καὶ ἀποκρίσεως διδάσκουσι πάντας ἀνθρώπους τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· εἰ γὰρ τίς δ' οἴη ταύτας μὴ ἀγνοεῖν. Τινὲς δὲ τὴν δευτέραν πῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, οὐ ταῖς ἐπι ἀνωτέρω δυνάμεσιν εἰρησθαι φασίν, ἀλλὰ ταῖς αὐταῖς. Τὸ τε διάψαλμα πρὸ τοῦ· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, κείμενον, τῆς μελωδίας ἔοικε μετὰβολὴν πεποιήσθαι· ἐπεὶ καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ λέγειν εἰσελεύσεται αὐτὸν, λεληθότως καὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ἠνέξατο. Εἴτ' ἐπεὶ μὴ μόνος ἤμελλεν εἰσιέναι εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, πάσας ἀναπετασθῆναι τὰς πύλας ὁ λόγος παρακελεύεται διὰ τού-

que tota et in omnibus sui partibus, lævi æquabilique superficie, secundum illam Græcorum sphaeram, fuisset, nunquam fluminum congregationem admisisset; neque agriculturæ apta foret, diffuentibus undequaque pluviis: ut e converso iterum, si plana esset, unaque superficies, extensa in planities et agros; nequaquam flumina ex perennibus fontibus manantia illic existerent; neque fluvii qui ex hibernis imbribus coalescunt; sed jamdiu totam terram inundassent, ita ut neque sationi, neque plantis et arboribus, neque agriculturæ idoneam præberent. Neque ipsa incolis suis apta utilisque fuisset, cum aquarum colluvie omnia inundarentur ac diffuerent. Hæc sane accidissent, nisi verbum quodpiam opifex rerum, ac Dei sapientia, artificio magno talem ipsi undique formam indidisset. Jam vero sic composita est, ut in montes et clivos, colles et valles distribuatur, utque flumina, nullo obice, suos sibi exitus parent; montes, silvæ et arbores animalibus deputentur; agri et planities hominibus ad domicilium et agriculturam destinata sint. Quis ergo non confiteatur hæc a sapienti quadam providentia proficisci? Quæ futura prospiciens antequam plenitudo terræ et quæ in ea sunt consisterent, tali eam forma exornavit, congruentibus mutuisque illam modis efformans, ut omnibus commoda evaderet. Mystico autem more hæc terra Domini fuerit [ea nimirum quæ mox indicatur].

VERS. 3. *Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?* Id de perfecto bono ac de Deo Verbo explicandum, ad quod ascendit quisquis progressus cacumen ejus attingere expetit. Sed rari hujusmodi sunt; quare dicitur: *Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?*

VERS. 4-8. *Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, nec juravit in dolo proximo suo. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari suo. Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Jacob. Diapsalma. Attollite portas, principes, vestras; et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Fortasse ii per interrogationem et responsionem omnes homines de dominatu Domini nostri Jesu Christi instituunt: si putetur tamen eas ipsas [cælestes potestates] id non ignorare. Sunt qui arbitrentur secundam interrogationem et responsionem non sublimioribus potestatibus factam, sed iisdem atque priorem. Diapsalma vero ante illud, Attollite portas, principes, vestras, positum, videtur melodix solum immutationem inducere, quia eadem in sequentibus sententia. Cum autem introiturum ipsum ait, exitum etiam ejus latenter adumbravit. Deinde vero quia non ipse solus intraturus in regnum suum erat, portas omnes pandi et aperiri jubetur, eorum*

scilicet causa quæ cum Dei Filio regnum cœlorum consecuturi erant. Multas quippe ac diversas ad regni cœlorum aditum portas aperuit: nam apud Patrem mansiones multæ sunt²⁷. Ac perpende, quæso, num hic solvatur quæstio psalmi, qui sic habet: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ*²⁸. Hic Spiritus sanctus jubilationem ac vocem tubæ dedit. Nam in ascensu Filii Dei in cœlos, par fuit ipsi obviam isse angelos, suæ pro hominibus œconomix administratos, atque cœlestium portarum fores ipsi aperuisse, voces angelicæque clamores, qui in psalmo feruntur, emisisse: quos jubilationem et vocem tubæ nuncupat dicens: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ*.

DAVIDI XXIV.

Cum neque psalmus, neque canticum, neque quid simile inscribatur, neque in sinem hæc referantur; ac quidam sermones sint in Spiritu sancto a Davide conscripti, ideo a reliquis interpretibus *Davidis* inscribitur. Jure dicamus ipsum doctrinam complecti confessionis Deo emissæ; qua prior quidem David usus sit, deinde nobis eandem ipsam tradiderit, ut doceret quo pacto infirmum quemque animam curare suam per confessionem oporteat.

VERS. 2, 5. *Ad te, Domine, levavi animam meam; Deus meus, in te confido, non erubescam: neque irideant me inimici mei, etenim universi qui sustinent te non confundentur*. Hæc ait, quasi in altum evectus et translatus; ut qui animam suam ab infirmis rebus abstractam sublinem egerit, atque affectu eam sursum ac Deo vicinam constituerit, et mortalia humanaque aversatus, ad Deum se sincero corde converterit. Deindeque ait: Non mihi, sed tibi Deo meo confisus, multaque usus fiducia, talem rem aggressus sum. Qui omnia quæ sub aspectum et sensum cadunt contempsit, et ad incorporeum invisibilemque Deum animam erexit, Deum, ut possessum abs se bonum, sidenter invocat; quapropter dicit: *Deus meus, in te confido*. Quæ ad me attinent, inquit, ita se habent. Cæterum precibus mihi divinoque tuo auxilio opus est, ut ne a scopo aberem, neve ceu a præalto cacumine lapsus atterar. Quare obsecro rogoque, ne ab inimicis meis pudore suffundar et irridear: quod sane tuo Dei mei auxilio obtinebo. Nam pristina quidem ex proprio voluntatis delectu proficiscebantur, ut scilicet animam meam arbitrato meo sus deque agerem: secunda patrocinio et subsidio egent tuo.

VERS. 4. *Confundantur iniqua agentes supervacue*. Proposito insistere solum convenit, neque mutare sententiam, vel a fide deficere. Nam qui instabiles mobilesque sunt, ac omni vento circumferuntur, ii

²⁷ Joan. xiv, 2. ²⁸ Psal. xlvi, 6.

A μέλλοντας κληρονομεῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν σὺν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Πολλὰς γὰρ ἀνέωξε καὶ διαφόρους πύλας τῆς εἰς τοὺς οὐρανοὺς εἰσόδου· ἐπεὶ καὶ πολλὰ μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ἐν τοῦτοις λυθεῖν ἂν τὸ ζητούμενον ἐν τῷ φάσκοντι ψαλμῷ· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν ἀλαλαγμὸν καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος ἀποβιδωσιν. Ἐν γὰρ τῇ εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοὺς διακονησαμένους αὐτῷ ἀγγέλους τὴν εἰς ἀνθρώπους οἰκονομίαν προτρέχειν αὐτῷ εἰκός, καὶ τὰς οὐρανίους πύλας αὐτῷ παρασκευάζειν, φωνὰς τε ἀφιέναι καὶ βοὰς ἀγγελικὰς, τὰς ἐν τῷ ψαλμῷ φερομένας· ἃς δὴ ἀλαλαγμὸν καὶ φωνὴν σάλπιγγος ὠνόμασε φήσας· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος.

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΔ.

Ἐπεὶ μήτε ψαλμὸς ἐπιγράφεται, μήτε φῶδῃ, μήτε τι τῶν παραπλησίων, ἀλλ' οὐδ' εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπεται τὰ προκείμενα· λόγοι δὲ εἰσιν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τῷ Δαυὶδ συγγεγραμμένοι· διὸ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς τοῦ Δαυὶδ προγράφεται· εἰκότως φησομεν διδασκαλίαν περιέχειν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσεως, ἣ πρώτος μὲν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ἐχρήσατο, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμῖν παραδέδωκε, παιδεύων ὅπως χρῆ νοσήσαντα τὴν ἑαυτῶν θεραπεύειν ψυχὴν δι' ἐξομολογήσεως.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἦρα τὴν ψυχὴν μου ὁ Θεὸς μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα, μὴ κατασχυνθεῖν μὴδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροὶ μου· καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ κατασχυνθῶσι. Ταῦτά φησιν, ὡσανεὶ ἐπάρας εἰς ὕψος μεταθείς τε καὶ μετεωρίσας τῶν τῆδε πραγμάτων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· ἔνω τε πλησίον αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τῇ διαθέσει καταστήσας δι' ἀποτροφῆς μὲν τῶν θνητῶν καὶ ἀνθρωπίνων, ἐπιστροφῆς δὲ γνησίας τῆς πρὸς αὐτόν. Ἐπειτὰ φησι· Τοῦτο πεποίηκα, οὐκ ἑμαυτῷ θαρβῶν, ἀλλ' ἐπὶ σοὶ τῷ Θεῷ μου πεποιθώς, πολλῇ παύσεια χρώμενος. Ὅ πάντων μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ ἠρωμένων καταφρονήσας, ἐπὶ δὲ τὸν ἀσώματον καὶ ἀόρατον Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐπάρας, ὡς ἂν ἴδιον ἑαυτοῦ κτήμα γεγόμενον τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖσθαι θαρβεί· διὸ λέγει· Ὁ Θεὸς μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα. Καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ μὲν, φησὶ, ταῦτα. Λοιπὸν δὲ εὐχῆς μοι δεῖ, καὶ τῆς παρὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ συνεργείας, πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ σκοποῦ, μὴδ' ὡσπερ ἀφ' ὑψηλῆς ἀκρωρείας πεσόντα ἀποβράχθηναι. Διὸ δέομαι καὶ ἰκετεύω μὴ κατασχυνθῆναι, μὴδὲ καταγελασθῆναι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μου· ταῦτα δὲ μοι ἔσται ἐκ τῆς σῆς τοῦ Θεοῦ μου βοηθείας. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα ἐξ ἐμῆς ἦν προαιρέσεως, τὸ ἅγειν καὶ φέρειν τὴν ἑμαυτοῦ ψυχὴν ὅπῃ καὶ βούλομαι· τὰ δὲ δεύτερα τῆς σῆς ἀντιλήψεως καὶ συνεργείας δεῖται.

Ἀσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες διακερῆς. Μόνον ὑπομένειν τῇ προθέσει, μὴδὲ μεταβάλλειν, καὶ μεθίστασθαι τῆς πίστεως. Οἱ γὰρ εὐρίπιστοι καὶ παντὶ ἀνέμῳ περιφερόμενοι· πάθουεν ἂν ποτε τὰ τῆς αἰσχῆ-

νης οὐ μὴν καὶ οἱ λέγειν μεμαθηκότες· Ἰπομένων A certe in confusionem et opprobrium delabentur : ὑπέμεινα τὸν Κύριον. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀνομοῦντες, οἱ λοιποὶ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, οἱ ἀποστατοῦντες ἡρμηνεύκασιν· σαφῶς τοὺς παραβάτας, καὶ μὴ τῷ προτέρῳ ἑαυτῶν σκοπῷ ἐμμένοντας κατασχυνθήσεσθαι ἀποφηνάμενοι. Τῆς γὰρ ἀποστασίας ἑαυτῶν καρπὸν ὑπόκεινον εὐρόντες, ὡς ἂν διακενῆς ἀποστατήσαντες τοῦ Θεοῦ, κατασχυνθήσονται.

suzæ fructum deprehenderint, utpote qui frustra a Deo desciverint, in pudorem ac turpitudinem delabentur.

Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, γνώρισόν μοι, καὶ τὰς εὐρίους σου διδάξόν με. Ὁδήγησόν με ἐπὶ τὴν ἀληθειάν σου καὶ διδάξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός ὁ Σωτὴρ μου, καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν. Εἰσὶ δὲ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου αἱ τῆς προνοίας αὐτοῦ διοικήσεις, καθ' ἃς τὰ σύμπαντα διακυβερνᾷ· περὶ ὧν ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγεν· Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρύματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ καὶ τριβοὶ αὐτοῦ εἴεν αἱ κατὰ μέρος διοικήσεις τῶν ὄλων, καθ' ἃς ὡσπερ ἐπιπορευόμενος τὰ τε κατ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπὶ γῆς τῇ προνοητικῇ δυνάμει, τριβούς ἑαυτοῦ καὶ πορείας τοῖς νοεῖν δυναμένοις δείκνυσι· διδὲ κατὰ τὸν Σύμμαχον, εἴρηται, καὶ τὰς πορείας σου διδάξόν με. Ταῦτα δὲ με διδάσκων, ἐπίστησόν με τῇ ἀληθείᾳ σου, πρὸς τὸ μὴ σφάλεσθαι ψευδοδοξοῦντα, καὶ ἕτερα ἔνθ' ἑτέρων ἐν τῇ τῶν φυσικῶν θεωρίᾳ δοξάζειν, ὅποια πεπόνθασιν οἱ σοῦ τοῦ Θεοῦ μὴ τυχόντες διδασκάλου, λογισμοῖς δὲ θνητοῖς καὶ ἀνθρωπίνους καταστοχασάμενοι τῶν πραγμάτων, καὶ μακρὰν τῆς ἀληθείας ἐξακοντισθέντες. Διδαχθεὶς δὲ παρὰ σοῦ, ὅτι μὴ μόνον κτίστης καὶ δημιουργὸς καὶ Θεός μου τυγχάνεις, ἀλλὰ καὶ Σωτὴρ μου, εἰκότως σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν, τουτέστι πᾶσαν τὴν ζωὴν μου, μεμαθηκῶς, ὅτι πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ κατασχυνθῶσιν.

Μνήσθητι τῶν οικτιρῶν σου, Κύριε, καὶ τὰ ἔλεῃ σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ υἰωρός εἰσιν. Ἄμαρτιος νεότητός μου, καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῆς. Οὐχ ἡγοῦμαι ταῦτα τῷ Δαυὶδ τοσοῦτον ἀρμόζειν, ὅσον τοῖς ἐξομολογεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πρότερον ἀμαρτήμασιν ἑαυτῶν διδασκομένοις. Οὐ γὰρ εὐρίσκομεν τὸν Δαυὶδ ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἡμαρτηκότα, οὐδ' ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ· ἀλλ' οὐδ' ἐν ἀγνοίᾳ γεγεννημένον. Μήποτε' οὖν ἡ διδασκαλία ὡς παρὰ λατροῦ τοῖς νεοσηκόσι, καὶ ἐν τῇ τῆς ἡλικίας ἀκμῇ ἐντὸς γενομένοις Θεοῦ γνώσεως, νεωτερικῶς ἀμαρτήμασιν ἐγκαλινθηθεῖσιν, δίκην φαρμάκου παραδέδοται; ὡς ἂν μαθόντες ἐξομολογοῖντο τὰ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῖς πεπλημμελημένα, ἀνακαλύπτοντες τῷ Θεῷ, καὶ ὡσπερ παλαιὰ τραύματα τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀπογυμνοῦντες αὐτῷ, δεόμενοι τε λύσεως καὶ θεραπείας τυχεῖν διὰ τοῦ ἔλεους αὐτοῦ, ἔρεκεν τῆς χρηστότητός σου, Κύριε.

Χρηστὸς καὶ εὐθύς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο νομοθετήσει ἀμαρτάνοντας ἐν ὁδῷ. Ὁδηγήσει πραεῖς ἐν κρίσει, διδάξει πραεῖς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Χρη-

VERS. 5. *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua et doce me, quia tu es Deus Salvator meus, et te sustinui tota die.* Sunt porro viæ Domini, providentiæ ipsius administrationes, queis omnia gubernat : B quas nos divinus edocet Apostolus his verbis : *O altitudo divinitarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus* 20 ! Eadem vero ratione semitæ ejus, singulæ universorum administrationes fuerint, quibus coelestia terrenaque ceu percurrens, hominibus intelligentia præditis semitas progressusque demonstrat suos ; quamobrem, secundum Symmachum, dicitur, *et progressus tuos edoce me.* Hac autem me doctrina instituens, veritate tua confirma me ; ne labar falsis opinionibus, neu in naturalium rerum speculatione alia æstimem pro aliis, qualia iis acciderunt qui te Deo magistro non sunt usi, sed mortalibus humanisque ratiociniis a rerum notitia aberrarunt, et procul a veritate disjecti sunt. Abs te sic edoctus, te non creatorem modo, opificem Deum, sed etiam Servatorem esse meum, jure *te sustinui tota die*, id est, per totum vitæ tempus, gnarus scilicet illius, *universi qui sustinent te, non confundentur.*

VERS. 6, 7. *Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum quæ a sæculo sunt. Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris.* Hæc non tam Davidi congruere arbitror, quam iis qui didicerunt pristina peccata confiteri sua. Non enim reperimus Davidem in adolescentia sua neque in juvenili ætate peccasse ; sed neque per ignorantiam deliquisse. Num igitur doctrina isthæc ceu a medico ægris, et iis qui in ætatis flore Dei notitia imbuti sunt, atque in juvenilibus peccatis volutati, quasi medicina tradita est? ut eruditi, peccata sua per ignorantiam admissa consteantur, ipsaque Deo revelent, ac tanquam vetera animæ suæ vulnera ipsi detegant, medicinam et incolumitatem rogantes per misericordiam ejus, *propter bonitatem tuam, Domine.*

VERS. 8, 9. *Dulcis et rectus Dominus, propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in judicio, docebit mites vias suas.* Dulcis, inquit,

20 Psal. xxxix, 2. 20 Rom. xi, 53.

et rectus Dominus est, qui probe omnia dispensat, rectamque diligit viam, ac tortuosa in rectum callem deducit. Quapropter peccatores non aversatur, neque negligit sinivte eos peccatis corrumpi suis : sed quasi perhumanus bonusque Servator infirmorum plus quam bene habentium curam gerit, atque ipsis legem dat, pœnitentiæ vias indicans, legesque ponens ipsis ad salutem congruentes. Nam vel iis qui peccant via quædam salutis ostenditur, videlicet conversionis, pœnitentiæ, confessionis, quæ quidem alia est a via perfectis viris tradita. Nam cum legem dat Deus, viam peccantibus aliam, aliam a peccato se convertentibus, aliam iis qui in virtute proficiunt, aliam demum perfectioribus tradit. Quamobrem peccantibus quidem viam ostendit; mansuetos cum iudicio dirigit, eorumque, utpote perfectiorum, curam geret : quare dignos eos qui beati prædicarentur æstimavit, secundum illud : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* ²¹. Hos etiam docet vias suas. Loco autem illius, *vias suas* : Aquila et Symmachus, *viam suam dixerunt*. Nam ea ipsa via Salvator incesit, prout dicitur : *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* ²². Eadem igitur ipsa via illos deducit et quasi manu dirigit. Idcirco ut sapiens legislator, aliam peccatoribus, mitibus alteram viam ostendit.

VERS. 10. *Universæ viæ Domini, misericordia et veritas requiruntibus testamentum ejus et testimonia ejus.* Multæ, inquit, viæ Domini sunt, verum omnibus præcurrit misericordia ejus : cum misericordia porro veritas una procedit, miseretur quippe omnium et nihil odit eorum quæ fecit ²³ : neque enim aliquid condidit quod odio haberet. Singulis igitur divinæ administrationis et providentiæ viis misericordia præcurrit, misericordiam veritas subsequitur. Iis autem qui sollicitè requirunt, quæstionum veram notitiam subministrat qui ait : *Querite, et invenietis, pulsate, et aperietur vobis* ²⁴. Testamentum vero ejus in genere acceptum, vocatur oninis divinitus inspirata Scriptura hominibus tradita. Testimonia sunt quotquot in Scripturis divinis de illo propheticè feruntur, aut quæ ab ipso iis qui in rebus divinis instituuntur, testificatione adhibita, præcepta sunt.

VERS. 12, 13. *Quis est homo qui timet Dominum? legem statuet ei in via, quam elegit. Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hæreditabit terram.* Audiat, inquit, quisquis timet Dominum, atque in una, quam elegit, via incedit, quidnam ipsi eventurum sit. Et nunc quidem ille malis afficietur, ut par est, quippe qui religionis ac pietatis certaminibus exerceatur. At erit tempus quo anima ejus in bonis demorabitur : quibusnam in bonis, nisi de quibus dictum est : *Quæ oculur non vidit* ²⁵, et

στός ἐστιν καὶ εὐθὺς, φησὶν, ὁ Κύριος, εὖ διατιθέμενος τὰ πάντα, καὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἀγαπῶν, τὰ τε σκολιὰ εἰς εὐθείαν ἄγων. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀποτρύφεται, οὐδὲ παρορᾷ καταλιμπάνων αὐτοὺς φθειρεσθαι ταῖς ἐκπτῶν ἁμαρτίαις· ἀλλ' οἷα φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Σωτὴρ νοσοῦντων μᾶλλον ἢ ὑγιαίνοντων τὴν φροντίδα ποιεῖται· καὶ τούτοις νομοθετεῖ, μετανοίας ὁδοὺς ὑποδεικνύς αὐτοῖς, καὶ νόμους τοὺς ἀρμόζοντα αὐτοῖς πρὸς σωτηρίαν παρατιθέμενος. Ἔστι γάρ τις καὶ ὁδὸς τοῖς ἁμαρτάνουσι ἐπιδειγμένη σωτηρίας, ἡ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, ὡς ἑτέρα οὐσα παρὰ τὴν τοῖς τελείοις δεδομένην. Νομοθετῶν γὰρ ὁ Θεὸς, ἄλλην μὲν ἁμαρτάνουσιν ὁδὸν δείκνυσιν, ἑτέραν δὲ τοῖς ἐπιστρέφουσιν ἐξ ἁμαρτίας, καὶ ἄλλην πάλιν τοῖς ἐν ἀρετῇ προκόπτουσι, καὶ ἑτέραν τοῖς τελειωτέροις. Διὸ τοῖς μὲν ἁμαρτάνουσι ὑποδεικνυσὶν ὁδὸν· τοὺς δὲ πρᾶξις ὁδηγήσει ἐν κρῖσει κεκριμένως, καὶ αὐτῶν πρόνοιαν ποιούμενος ὡς βελτιόνων· διὸ καὶ μακαρισμῶν αὐτοὺς ἀξιοῖ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ πρᾶξις, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*. Τοῦτοῦ δὲ καὶ διδάσκει ὁδοὺς αὐτοῦ. Ἄνελ δὲ τοῦ, *ὁδοὺς αὐτοῦ*, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, *ὁδὸν ἑαυτοῦ*, ἔφησεν. Ταύτην γὰρ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὤδευσε τὴν ὁδὸν κατὰ τὸ λελεγμένον· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*. Κατὰ ταύτην οὖν ἄγων αὐτοὺς, ὁδηγὸς αὐτῶν καὶ χειραγωγὸς γίνεται· διὸπερ ὡς σοφὸς νομοθέτης, ἄλλην μὲν ὁδὸν ἐπιδεικνυσὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, ἑτέραν δὲ τοῖς πρᾶξις.

Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν Διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. Πολλὰ μὲν, φησὶν, αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, πληθὺν ἄλλ' ἐν πάσαις τὸ ἔλεος αὐτοῦ προτρέχει· τῷ τε ἔλεει συμπαρομῆ ἡ ἀλήθεια· ἐλεεῖ γὰρ τὰ θνητὰ καὶ οὐδὲν βδελύσσειται ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ μισῶν τι κατεσκεύασε. Καθ' ἐκάστην τοίνυν ὁδὸν τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεώς τε καὶ προνοίας τὸ ἔλεος αὐτοῦ προτρέχει, ἔπεται δὲ τῷ ἔλεῳ ἡ ἀλήθεια. Τοῖς δ' ἐκζητοῦσιν, ἀσχολουμένοις, ὁ εἰπὼν· *Ζητεῖτε, καὶ εὕρησθε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν*, τὴν περὶ τῶν ζητουμένων ἀλήθειαν παραδίδωσιν. Διαθήκη δὲ αὐτοῦ γενικῶς καὶ καθ' ὅλου ὠνόμασται πᾶσα ἡ ἀνθρώποις παραδοθεῖσα θεόπνευστος Γραφή. Μαρτύρια δὲ αὐτοῦ τυγχάνει ἦτοι τὰ προφητικῶς περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μεμαρτυρημένα, ἢ τὰ κατὰ διαμαρτυρίαν ὑπ' αὐτοῦ τοῖς τὰ θεῖα παιδευομένοις παρηγγελμένα.

Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; νομοθετήσῃ αὐτῷ ἐν ὁδῷ, ἢ ἡρετῆσατο. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλοισθήσεται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν. Ἀκούετω, φησὶ, πᾶς ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, μίαν τε ὁδὸν ἦν ἂν ἔλοιτο διαπορευόμενος, τί αὐτὸν περιμένει. Νῦν μὲν κακοπαθήσει, οἷα εἰκὸς, ἐγγυμαζόμενος τοῖς τῆς θεοσεβείας ἀθλοῖς· ἔσται δὲ καιρὸς ὀνηνίκα ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλοισθήσεται· ποίοις δὲ ἀγαθοῖς ἡ περὶ τῶν εἰρηται· Ἄ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐξῆς;

²¹ Matth. v, 4. ²² Matth. xi, 29. ²³ Sap. xi, 25. ²⁴ Matth. vii, 7. ²⁵ I Cor. ii, 9.

Τὸ γε μὲν σπέρμα, ὅπερ κατεβάλετο ἐν τῇ γῆ καθ' ἃν ἐπολιτεύετο ἐπὶ γῆς χρόνον, πολλοὺς κληρονομήσει, σωτηρίας αἰτίον γινόμενον πολλοῖς. Σπέρμα δὲ τί ἂν εἴποις ἢ τὴν διδασκαλίαν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ συγγράμματα, ἢ τοὺς κατὰ Θεὸν αὐτῷ γεννηθέντας καὶ μαθητευθέντας ἄνδρας; δι' ὧν καὶ μετὰ τὴν ἐν ἀγαθοῖς ἀνάπαυσιν αὐτοῦ μυριοὶ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ κληρονομίας τεύχονται, ἅτε ἀγαθῶν σπερμάτων τυχόντες καὶ ὠφελιμένοι τὴν ἐνθεον καρποφορίαν.

Κραταίωμα Κύριος τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ἡ Διαθήκη αὐτοῦ τοῦ δηλώσαι αὐτοῖς. Ὁ μὲν Ἀκύλας, ἀπόβροτον Κυρίου (1) ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐμίλια Κυρίου· ὁ δὲ Θεοδοτίων καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, μυστήριον Κυρίου. Ἐντεῦθεν γὰρ εἰς τσαυτὴν ἤλασε μακαριότητα ὁ ἀνωτέρω προλεχθεὶς φοβούμενος Κύριον ἐκ τοῦ ὀμιλίαν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπόβροτον αὐτοῦ, καὶ τὸ μυστήριον αὐτοῦ γωστών αὐτῷ γεγονέναι, καὶ τὰ ἐν τῇ Διαθήκῃ αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, περιεχόμενα μυστήρια.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ παντός πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκспаσει ἐκ παρίδος τοὺς πόδας μου. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με, ὅτι μονογενῆς καὶ πτωχὸς εἰμι ἐγώ. Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν, ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαθέ με. Οὐ διὰ τὰ κατορθώματα ὡσπερ ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν αὐτῷ· οἶδα γάρ, ὅτι, πάντα ποιήσας τὰ παρ' ἐμαυτοῦ, ἐτι τοῦ σοῦ ἐλέους δέομαι. Διὸ ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με. Σύνοιδα γὰρ ἐμαυτῷ πτωχῷ καὶ ἀδοθητῷ καὶ μὴ ἐπαρκούντι πρῶ; σωτηρίαν. Ἰδιὸν τέ ἐστι πάντων τῶν θεοφιλῶν τὸ ἐαυτοὺς κακοῦν ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, καὶ διωγμοῖς· ἀλλ' οὐ καὶ ἀγνοοῦσι τὸ τούτων τέλος· διὸ τυχεῖν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἰκετεύουσι λέγοντες· Ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαθέ με· ὡς ἂν διελθόντες τὰς τοῦ βίου ἀνάγκας, τὰς δὲ συμφορὰς καὶ τὰς περιστάσεις, εἰπῆν ποτε δυνηθεῖεν· Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξηγάγατες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.

Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφερ πάσας τὰς ἁμαρτίας μου. Ἴδε τοὺς ἐχθροὺς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ μίσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με. Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου καὶ ρύσαι με· μὴ καταισχυνηθῆην, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ σέ. Τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ σπουδάζεται, τὰ δὲ παρὰ σοῦ τυχεῖν ἀξιώ. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐμαυτὸν κολάζω, καὶ ὡσπερ δίκην εἰσπραττόμενος ὦν πρότερον ἐπλημμέλησα, ἐμαυτὸν τιμωροῦμαι, ταπεινῶν ἐμαυτὸν ἐν κόποις καὶ πόνοις· σὺ δὲ, ὁ Θεὸς, οἶά τις ἀγωνοθέτης, τὸν ἐμὸν ἀγῶνα θεωρῶν καὶ τοὺς ἐμοὺς καμάτους, δίδου τὴν ἀφῆσιν τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ συγχώρει ὅσα πώποτε διεπραξάμην ἐν ἁμαρτίαις. Ἀλλὰ καὶ θεασάμενος τοὺς ἐμοὺς ἐχθροὺς ὅπως οὖντες ἐπεβούλευον, καὶ ὡς μίσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με, φύλαξέ γενοῦ τῆς ἐμῆς ψυχῆς,

¹⁰ Psal. LXXV, 12.

(1) Hebraica sunt יְהוָה יְהוָה , a Theodoro lectio Symmachi sic affertur, μυστήριον Κυρίου. Quæ pariter Theodotionis esse ibidem fertur.

A cætera? Semen porro ejus, quod in terram jecit dum in ea versaretur, multos hæreditate accipiet, quibus causa salutis evadet. Semen vero quodnam esse dixeris, nisi doctrinam, sermones, scripta et homines qui secundum Deum ipsi nati atque ab eo instituti sunt? Qui numero pæne infiniti, post ipsius in bonis adeptam requiem, utpote ex bono orti semine, ac divina illa utilique sibi prosapia progeniti, hæreditatem a Deo consequentur.

VERS. 14. *Firmamentum est Dominus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis.* Aquila, *secretum Domini*, edidit; Symmachus, *colloquium Domini*; Theodotio et Quinta editio, *mysterium Domini*: inde enim ille superius memoratus qui timet Dominum, ac tantam felicitatem pervenit, quia colloquium Domini, secretum ac mysterium ejus, notum ipsi erat, nota item ea quæ in Testamento ejus, id est, in divinis Scripturis continentur mysteria.

VERS. 15-17. *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos. Respice in me et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego. Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt, de necessitatibus meis erue me.* Non ob recte facta opera quasi debitam salutem mihi postulo; novi enim me, quamvis omnia pro facultate egerim, tuo tamen egere auxilio. Quamobrem *respice in me, et miserere mei.* Nam me pauperem, nulla fultum ope, ac saluti mihi procurandæ imparem scio. Proprium autem omnibus piis ac Deo amicis viris est, sese ærumnis affligere, in necessitatibus, in angustiis, in persecutionibus versari; sed qui sit eorum finis non ignorant: quare illius assequendi ergo Deo supplicant his verbis, *de necessitatibus meis erue me; ut, superatis vitæ necessitatibus, calamitatibus, ærumnis, dicere aliquando possint: Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium* ¹⁰.

VERS. 18-20. *Vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea. Respice inimicos meos quoniam multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me. Custodi animam meam et erue me: non erubescam quoniam speravi in te.* Quod ad me spectat, sollicitudinem mei gero; sed opem imploro tuam. Ego quidem memetipsum castigo, et quasi supplicium de pristinis delictis sumens, ulciscor meipsum, me abjectum laboribus atque ærumnis constituo. Tu vero, Deus, ceu quis certaminum præfectus, et pugnam et labores meos contemplatus, veniam quæso, scelerum concedito, et quæcunque in peccatis edidi remitto. Sed etiam inimicos meos conspicatus, quot videlicet numero insidias mihi parent, et quod me odio iniquo per-

Nos saniolem lectionem ex mss. omnibus, uno excepto, mutuamur.

sequantur, custos esto animæ meæ, et ab inimicorum insidiis erue me. His porro gestis, talibusque precibus emissis, ne confundar effragito. Cum enim te spem meam constituerim, probe scio ac persuasum habeo, quod spes non confundat.

VERS. 21, 22. *Innocentes et recti adhæserunt mihi, quia sustinui te. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis.* Hoc a me gestum opus, cum cæteris collatum, permagnum fuit, tibi que Deo acceptum; multis enim exemplum tolerantia, vitæ probæ, pœnitentiæ et confessionis exstiti: quapropter innocentes et recti viri mihi ceu glutine conjuncti adhæserunt, meumque consortium expetiverunt; nulla sane alia de causa, quam quia perseverando sustinui, et nihil non perpessus sum, quod te spem meam constituerim. His hæc subnectit, *Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis*: sese scilicet Israel em ob superius memorata gesta nuncupat. Talis enim est quisquis ab animæ suæ conditione Israelis nomen obtinet. Aut alia ratione, cum ita institutus sit, ut non sui solius custodiam gerat, aut sui tantum sollicitus, pro se solo Deum precetur; post rem bene gestam, postquam sua recte composuit, pro universo populo Dei supplicationes emittit, rogatque, ut, quemadmodum se autem ex ærumnis et angustiis eripere dignatus est, id ipsum agat erga totum Dei populum, qui intelligendi quadam ratione Israel nuncupatur.

PSALMUS DAVID XXV.

VERS. 1. *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum, et in Domino sperans non commovebor.* Fortasse quispiam hæc dicta Davidi referens apposite dixerit, ipsum supplices Deo precibus effundere pro vita sua. Nam cum sanctus Apostolus dicat: *Oportet primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones*²⁷; ac prædicta in quatuor species distribuerit, par est nos ea quæ in psalmodum libro feruntur mente perpendere, atque indicare quinam eorum obsecrationes, qui orationes, qui postulationes, inaximeque qui gratiarum actiones præferant: quidve aliud ab alio differat, atque ex toto psalmodum libro supra dictorum proprietates seligere; ut, verbi causa, obsecrationes, ex iis psalmis qui invocationes et supplicationes complectuntur, in quibus exstant etiam confessiones; qualis est vigesimus quartus psalmus, qui neque canticum, neque psalmus, neque hymnus, neque simile quidpiam, sed Davidi solum inscribitur. Orationes sunt, quotquot psalmi in titulo orationes dicuntur; cujusmodi est decimus sextus, octogesimus quintus, octogesimus nonus, centesimus primus, centesimus quadragesimus primus. Gratiarum actiones sunt, qui pari ratione ac centesimus secundus conscripti sunt, in quo sic legitur: *Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus, et cætera.*

²⁷ I Tim. II, 1. Vide supra psalm. VII, 4, 5.

A καὶ ῥῦσαι με τῆς τῶν πολεμίων ἐπιβουλῆς. Τοσαῦτα δὲ πράξας καὶ τοσαῦτα δεηθείς, μὴ καταίσχυνησιν ἀξίω. Σὲ γὰρ ἐλπίδα ἐμαυτοῦ θέμενος, ἀκριβῶς οἶδα καὶ πέπεισμαι, ὅτι ἡ ἐλπίς οὐ καταίσχυνει.

Ἄκακοι καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ὑπέμεινά σε. Λύτρωσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. Καὶ τοῦτό μοι πρὸς τοὺς ἄλλοις κατορθώμασι μέγα ὑπῆρξε, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ φίλον· πολλοὺς γὰρ ἐγίνομην ὑπογραμμὸς καρτερίας, βίον τε σεμνοῦ καὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως· διὸ ἄκακοι ἄνδρες καὶ εὐθεῖς συνήπτοντό μοι κολλώμενοι, καὶ συμβιῶν ἀξιοῦντες, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι ὑπέμεινον καρτερῶν, καὶ πάντα ὑπέφερον, σὲ τὴν ἐμαυτοῦ ἐλπίδα προβεβλημένους. Τούτοις ἅπασι ἐπέλεγει· *Λύτρωσαι, ὁ Θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ*· ἦτοι αὐτὸς ἑαυτὸν ἐξομολογούμενος Ἰσραὴλ ὀνομάζων διὰ τὰ προλεχθέντα αὐτοῦ κατορθώματα· τοιοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ κατὰ ψυχὴν Ἰσραήλ. Ἡ ἄλλως, διδασκόμενος μὴ ἑαυτὸν μόνον φυλάττειν, μηδὲ αὐτῷ μόνῳ σπουδάζειν, καὶ περὶ μόνου ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν ἱκετεύειν· μετὰ δὲ τὸ κατορθῶσαι καὶ εὐτὰ καθ' ἑαυτὸν διαθέσθαι, ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ τοῦ Θεοῦ τὰς παρακλήσεις ἀναπέμπει· ἱκετεύει τε, ἵν' ὡσπερ ἀνωτέρω ἑαυτὸν ἱξίου ῥυθῆναι ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ θλίψεων, οὕτω καὶ πάντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν κατὰ διάνοιαν Ἰσραὴλ ὀνομαζόμενον.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΚΕ'.

C *Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλλίψω οὐ μὴ σαλευθῶ.* Ἰδίως ἂν τις ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἀναφέρων τοὺς προκειμένους λόγους, εἴποι ἂν ἐντυχίαν αὐτὸν ποιῆσθαι πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τοῦ ἰδίου βίου. Τοῦ γὰρ ἱεροῦ Ἀποστόλου φήσαντος· *Πρῶτον πάντων δεῖ ποιῆσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεῦξεις, εὐχαριστίας*· καὶ διελθόντος τὰ προλεχθέντα εἰς εἶδη τέσσαρα, ἡμᾶς προσήκει τὴν διάνοιαν τοῖς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν ἐμφορομένοις ἐφιστᾶν τὸν νοῦν, ἐπισημαινομένους τίνες μὲν αὐτῶν περιέχουσι δεήσεις, καὶ τίνες προσευχὰς, καὶ τίνες ἐντεῦξεις, καὶ ἐπὶ πᾶσι τίνες εὐχαριστίας· τί τε διαφέρει θάτερον θατέρου, ἀναλέγεσθαι τε ἀπὸ πάσης τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν τὰ ἰδιώματα τῶν εἰρημένων· οἷον τὰς μὲν δεήσεις ἀπὸ τῶν περιεχόντων παρακλήσεις, καὶ ἱκετηρίας, ἐν αἷς δὲ καὶ ἐξομολογήσεις φέρονται· ὁποῖός ἐστιν ὁ εἰκοστὸς τέταρτος ψαλμὸς, οὗτε ὡδὴ, οὗτε ψαλμὸς, οὗτε ὕμνος, οὗτε τι τοιοῦτον· ἀλλ' ἀπλῶς τῷ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένος. Προσευχὰς δὲ εἰσιν, ὅσοι ἐν τῇ προγραφῇ προσευχῶν ἐπιγράφουσιν· οἷον ὁ ἐξ καὶ δέκατος, καὶ ὁ ὀγδοηκοστὸς πέμπτος, καὶ ὀγδοηκοστὸς ἕννατος, καὶ ἑκατοστὸς πρῶτος, καὶ ἑκατοστὸς τεσσαρακοστὸς πρῶτος. Εὐχαριστιαὶ δὲ εἰσιν οἱ ὁμοίως ἔχοντες τῷ ἑκατοστῷ δευτέρῳ, ἐν ᾧ εἴρηται· *Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Ἐντευξιν δὲ περιέχει ὁ μετὰ χειρας, ἐν ᾧ γέγραπται· *Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀνακλίᾳ μου ἐπορεύθην, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Ἐρεῖς οὖν, ἐπειδὴ ὄντως ἤρξατο ὁ Δαυὶδ, ὡς οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες ἐν τοῖς ἑαυτῶν τοῦ βίου κατορθώμασιν εἶχόν τινα πλεονεκτήματα ἐξαιρετα, ἐν οἷς ἕκαστος αὐτῶν ἰδίως διαπρεπῆς γέγονεν· οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος, Ἰωσήφ ἐν σωφροσύνῃ, Ἰώβ τῆ τῶν δεινῶν ὑπομονῇ, Σολομὼν ἐν σοφίᾳ καὶ φρονήσει· Ἀβραάμ διὰ τῆς πίστεως δεδικαιώσθαι λέγεται· καὶ ἄλλος πάλιν ἐν ἄλλῃ ἀρετῆς ἀγῶνι μεμαρτύρηται διαλάμψας. Τοῦτοις οὖν ὁμοίως καὶ ὁ Δαυὶδ ἐξαιρέτων ἀρετῆν κτησάμενος ἀναγέγραπται τὴν ἀνεξικακίαν· δι' ἣν καὶ τὸν Σαοὺλ ἠνεγκε, μυρία κατ' αὐτοῦ ἐδρακότα, ἄπερ πρῶως καὶ ἀνεξικακῶς ὑπομείνας ἀναγέγραπται. Ἐπεὶ τοίνυν ἐξαιρετός ἦν αὕτη τοῦ Δαυὶδ ἀρετῆ, λέγω δὲ ἡ τῆς πραότητος καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἀνεξικακίας, ταῦτα πάντα ὁμοῦ περιλαβὼν ἀνακλίαν αὐτὰ ὠνόμασε· καὶ ὡς ἐν τούτῳ μάλιστα τῷ μέρει κατορθώσας, ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐντεύξει φησὶ· *Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀνακλίᾳ μου ἐπορεύθην.* Ἐπεὶ δὲ μέγα περὶ ἑαυτοῦ ἀπεφῆνατο, ὥσπερ ἐγκαυχησάμενος τῷ ἐξαιρετικῷ ἑαυτοῦ κατορθώματι τῆς ἀνακίας ἢ τῆς ἀπλότητος, ἐπιλαμβάνεται αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐπιλέγει ἀναγκαιῶς ἐξῆς· *Καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζω οὐ μὴ ἀσθενήσω.* Ἀναγκαιῶς οὖν συνέπλεξεν ἑαυτὸν τῇ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐλπίδι, καὶ ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, ὡς δυναμένου σαλευθῆναι καὶ ἐκτραπῆναι καὶ ἐξασθενῆσαι. Πλὴν οὐδὲν πείσεσθαι διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα θαρβῶν διεβεβαιοῦτο· ἦδει γάρ, ὅτι ἡ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

Δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου. Ὅτι τὸ *Ἐλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐστὶ, καὶ εὐηρέστησα ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου.* Οὐχ ὡς ἀλαζονευόμενος, οὐδ' ἐπαυρόμενος ἔλεγε τό· *Δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πείρασόν με· πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου.* ἄλλ' ὡς ἐν εὐχῇ παρακαλῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθαρθῆναι διὰ τῆς πυρώσεως, εἰ δέοιτο καθάρσεως. Παρακαλεῖ τοίνυν δοκιμασθῆναι καὶ πειρασθῆναι τὴν προλεχθεῖσαν αὐτοῦ ἀρετῆν, καθ' ἣν διαπρέψας ἀποδέδεικται, οὐκ ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθώς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοῦ Θεοῦ ἔλεψ. Οὕτω γοῦν, φησὶ, διὰ παντός σὲ τὸν Θεὸν καὶ τὸν σὸν ἔλεον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, πάντα τὸν ἑμαυτοῦ βίον καὶ πάσας μου τὰς πράξεις ἐπαυδαγώγουν, ὡς εὐαρεστήσαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Οὐ γὰρ μεθ' ὑποκρίσεως, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ περιεπάτησα καὶ ἀνεστράφη, μόνῳ τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαι σπουδάζων.

Ὅτι ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσελθῶ. Ἐμισήσα ἐκκλησίας πορνευομένων, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω. Εἰ που τοίνυν συνήρχοντο κατὰ τὸ αὐτὸ ἄνδρες οὐ σπουδαῖοι, οὐδ' ἐπὶ σπουδαίοις πράγμασι συνεδρῶντες, ἐπὶ ματαίοις δὲ καὶ οὐκ ἀναγκαίοις ποιούμενοι τὴν σύνθετον· τούτους, φησὶν, ἐφυγον, ὥστε μὴ συμπεριπλέεσθαι αὐτῶν τῇ ματαιότητι, *** ὡς

A Postulationes continet praesens psalmus, in quo scriptum est: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum, etc.*

Dicas igitur quia David eo se modo gerere incipit, religiosos viros in operibus abs se editis, quodam virtutum genere praecelluisse, in quo quisque ipsorum praecclarus evasit; ut, exempli causa, Joseph continentia, Job patientia in adversis; Salomon sapientia et prudentia; Abraham fide justificatus esse dicitur: et alius iterum alio virtutis certamine emicuisse praedicatur. Similiterque David praecipua quodam virtute, scilicet injuriarum oblivione, emicuisse scripto traditur; qua Saulem patienter tulit, qui sexcentis eum malis affecerat, et haec ipse moderate ac sine indignatione tulisse in Scriptura narratur. B Quia igitur haec Davidis praecipua virtus erat, mansuetudo nempe, humilitas, et tolerantia: haec omnia una complectens, innocentiam vocavit. Et utpote qui hac praecipue in parte se praecclare gessisset, in postulatione sua ita Deum compellat: *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea progressus sum.* Quandoquidem magnum de se quidpiam pronuntiat, quasi jactabundus de praecclara sua innocentia et simplicitatis virtute, sese reprimat et quasi necessitate inductus adjicit, *et in Domino sperans non commovebor.* Necessario igitur spe in Deum se munivit, seseque incusat, ut qui commoveri, everti, ac infirmari valeat. Verum fidenter se, ob spem in Deum, nihil mali passurum asseverabat: noverat enim spem non confundere, C secundum Apostolum **.

VERS. 2, 3. *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua.* Non quasi jactabundus et elatus animo hoc ait, *Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum,* sed quasi in oratione postulando se a Deo igne purgari, si quidem purgatione egeat. Rogat igitur probari et examinari supra memoratam suam virtutem, qua praecclarus commonstratus est; non sibi, sed Dei misericordiae confisus. Ita, inquit, te Deum, tuamque misericordiam praec oculis semper habens, vitam meam universaque opera sic institui, ut complacerem in veritate tua. Neque enim cum simulatione quodam, sed in veritate ambulavi ac versatus sum, unique Deo placere studui.

VERS. 4, 5. *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi ecclesias malignantium, et cum impiis non sededo.* Sicubi una convenirent viri non frugi, neque de bonis operibus consilium agentes, sed de vanis ac non necessariis rebus in coetu suo pertractantes; ab iis, inquit, refugiebam, ut ne talium hominum vanitati commiscerer, *** ut quid praeter divinam legem aggredi

** Rom. v, 5.

auderent, multo magis ab iis declinabam, erroris una cum iis adeundi viam refugiens. Quod si quando viderem aliquos cœtum agentes, qui non pro vanitate nec pro improbis operibus convenirent, sed pro pravis et impiis dogmatibus in ecclesia congregarentur, hos plusquam supra dictos odio dignos rebar. Aliud vero a supra memoratis hominum genus conspicatus, impiorum videlicet, et qui Deum non nossent, ac qui in errore et idololatria voluerentur, ab iis secedebam; ita ut ne sedere quidem cum iis vellem, nec diu cum iis morari, ne qua mihi ex eorum congressu impietatis contagio hæreret. Quare dico : *et cum impiis non sededo.*

VERS. 6-8. *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine : ut audiam vocem laudis, et enarrem universa mirabilia tua. Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ.* In circuitu tabernaculi tui obambulando, hymnos emittebam pro sacrificiis, ut ab hominibus e vicino positis audirentur, ita ut omnes vocem meam te celebrantem, ac errantem universa mirabilia tua auscultarent. Nam in hymnis ad tui laudem concinnatis, admiranda gesta tua una complectebam, quæ proavis nostris exhibuisti. Neque duntaxat altare tuum circuibam, sed totam quoque domum tuam dilexi, Domine, maximeque decorem ejus, qui in piis dogmatibus et sermonibus, necnon in divinitus traditis lectionibus spectatur. Decor autem domus Dei fuerit, convenientium ornatus, inculcata vita, multitudinis honestas, concentus et concordia concurrentium. Sed quoniam vel ipsæ domus sedes, ob amoris erga Deum præstantiam, religiosi animis amabiles sunt, etiamsi diversæ sint a tradito domus Dei decore, merito adjecit, *et locum habitationis gloriæ tuæ.*

VERS. 11, 12. *Ego autem in innocentia mea ingressus sum : redime me, Domine, et miserere mei. Pes meus stetit in directo, in ecclesiis benedicam te, Domine.* Quandoquidem igitur qua mensura metimur, remittetur nobis, et in quo judicio judicamus, in eodem judicabimur³⁹; ideo frequenter innocentiæ proponit, id est, malorum oblivionem, et tolerantiam mansuetudinemque erga eos qui in seipsum peccaverant, ut parem et ipse pro admisso errato indulgentiam Dei nanciscatur. Sic precatus, divino sancti et prophetici Spiritus numine afflatus, ita pergit, *pes meus stetit in directo : in ecclesiis benedicam te, Domine.* Vaticinatur enim se, etsi pedibus nonnunquam vacillaverit, ac motus succussusque fuerit, nunquam tamen in his lapsurum, sed constiturum in directo, atque futurum esse ut in ecclesiis benedicat Domino; his prænuntians futuram sui in ecclesiis Dei memoriam :

³⁹ Matth. vii, 2.

καὶ παρὰ τὸν θεῖον νόμον τολμᾶν τινὰ ὄρῃν· καὶ τοὺς ἔτι μᾶλλον ἔφυγον, παραιτούμενος τὴν ἄμα αὐτοῖς εἰς τὴν πλάνην εἰσοδόν. Καὶ εἰ ποτε δὲ εἰδῶν ἔκκλησιάζοντάς τινας, καὶ οὐκ ἐπὶ ματαιότητος συνερχομένους, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ παρανόμοις ἔργοις, ἀλλ' ἐπὶ πονηροῖς καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἐν ἐκκλησίᾳ δῆθεν συγχροτουμένους, τοῦτους δὴ μάλιστα παρὰ τοὺς προλεχθέντας μίσους ἀξίους ἠγούμην. Καὶ ἕτερον δὲ τάγμα παρὰ τὰ προλελεγμένα εἰδῶς, τὸ τῶν ἀσεβῶν, τῶν τὸν θεὸν μὴ εἰδόντων, εἰδωλολατρειῶν καὶ πλάνῃ καλινδουμένων, ἀνεχώρουν αὐτῶν, ὡς μηδὲ βούλεσθαι αὐτοῖς συγκαθέζεσθαι, μηδ' ἐπὶ πολὺ συγχρονίζεῖν, μὴ ἄρα τις ἐξ αὐτῶν γένοιτό μοι μετὰδοσις ἀσεβείας· διδ φημί· *Καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω.*

B *Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε, τοῦ ἀκοῦσαι φωνῆς αἰνέσεως, καὶ διηγῆσασθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. Κυκλῶν σου τὸ θυσιαστήριον, ὕμνος ἀνέπεμπον ἀντὶ θυσίας, καὶ τὴν ἐμὴν φωνὴν ἀκούσθη ἐπιούσιν τοῖς πλησιάζουσιν, ὥστε πάντας ἀκούειν τῆς ἐμῆς φωνῆς αἰνούσης σε τὸν θεὸν καὶ διηγουμένης πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τοῖς εἰς σὲ ὕμνοις συμπαρελάμβανον τὰς θαυμασίας σου πράξεις, ἃς ἐνεδείξω τοῖς ἡμετέροις προπάτορσιν. Οὐ μόνον δὲ τὸ θυσιαστήριόν σου ἐκύκλουν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκόν σου ἠγάπησα. Κύριε· καὶ τοῦτου μάλιστα τὴν εὐπρέπειαν θεωρομένην ἐν εὐσεβέσι δόγμασι καὶ λόγοις, ἐν τε τοῖς θεοπνεύστοις ἀναγνώσμασιν. Εὐπρέπεια δὲ εἴη τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ καὶ ὁ τῶν συνερχομένων κόσμος, ὃ τε βίος ὁ ἀνεπιληπτος καὶ τὸ κόσμιον τοῦ πλήθους, καὶ ἡ ὁμοφροσύνη τῶν συνερχομένων. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ αὐτὸ ἔδαφος δι' ὑπερβολὴν τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης ἀγαπητὸν τυγχάνει ταῖς φιλοθείαις ψυχαῖς, ἕτερον ὂν παρὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, εἰκότως ἐπιλέγει· *Καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου.**

C *Ἐγὼ δὲ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην· λύτρωσαί με, Κύριε, καὶ ἐλέησόν με. Ὁ ποὺς μου ἔσθη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῶ σε, Κύριε. Ἐπεὶ τοίνυν ᾧ μέτρῳ μετροῦμεν ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, καὶ ἐν ᾧ κρίματι κρίνομεν, κριθησόμεθα, διὰ τοῦτο συνεχῶς τὴν ἀκακίαν προβάλλεται, τοὔτεστι τὴν ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότας ἀνεξικακίαν· ὡς ἂν καὶ αὐτὸς τῆς ἴσης παρὰ τοῦ θεοῦ τύχοι ἀμνηστίας ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ σφάλματι. Καὶ ταῦτα ἰκετεύσας ἐπιθειάζει τῷ ἁγίῳ καὶ προφητικῷ Πνεύματι λέγων ἐξῆς· Ὁ ποὺς μου ἔσθη ἐν εὐθύτητι, ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῶ σε, Κύριε. Προφητεύει γὰρ, ὅτι, εἰ καὶ ποτε γέγονεν ἐν τοῖς ποσὶν αὐτοῦ σάλος καὶ κλόνος καὶ κίνησις· ἀλλ' οὐ πεσεῖται ἐπὶ τούτοις, στήσεται δὲ ἐν εὐθύτητι, μέλλων ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν θεόν, τὴν διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ μνήμην ἑαυτοῦ προαναφωνήσας· εἰς ἔτι γοῦν καὶ σήμερον καθ'*

δλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς Χριστοῦ ἐκκλησίαις ὁ Δαυὶδ εὐλογεῖ τὸν Κύριον.

nam ad hodiernum usque diem per universam terram in ecclesiis Christi David benedic: Domino.

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΖ΄.

DAVID XXVI.

Κύριος φωτισμός μου, καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; Καὶ διὰ τοῦτο τί διδάσκει τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν; Ὅπως προσήκει τὸν τῷ Θεῷ ἀνακειμένου εὐχαριστεῖν αὐτῷ, καὶ ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν. Περιέχει δὲ ὁ λόγος εὐχαριστίας. Εἰκότως τοίνυν οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ᾠδή, οὔτε τι τῶν παραπλησίων ἐπιγέγραπται· Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Ὁ μὲν τὴν ψυχὴν ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ καλινδούμενος, οὐκ εἰδὼς ὅποι φέρεται καὶ ὅπως προσκόπτει, μυρία κακὰ φοβηθήσεται, ὡς ἂν παντελῶς ἐπισπώμενος· ὅθεν πάντα φόβον ὑπιδόμενος καταπτῆσει, καὶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ὁμολογίας ἕξαρνος γίνεται. Ὁ δὲ τῆς ψυχῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τῆς Κυρίου ἐλλάμψεως φωτισθεὶς πρῶτον μὲν ἀπάντων αὐτῶν τὸν αὐτοῦ πρῶμαχον καὶ σωτήρα ὁπίστος τίς ἐστι θεωρεῖ· εἴτ' ἔργῳ παραλαβὼν, ὡς ὁ τῶν ἀπάντων δεσπότης καὶ Κύριος, θυρεὸς αὐτοῦ καὶ ὄπλον ἄμαχον καὶ ὑπερασπιστὴς καθέστηκεν, ἀτρεμεὶς γίνεται, καὶ ἅτε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς ἀτρεμεῖς ἔχων, καὶ πεφωτισμένος, πάντας τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς, εἴτε τοὺς τὸν Θεὸν ἀγνοοῦντας ἀνθρώπους, εἴτε τὰς ἀοράτους καὶ πονηρὰς δυνάμεις, ἐρήμους ὄρα τῷ τοσοῦτου σωτήρος καὶ βοηθοῦ, καὶ ὡς ἦδη πεπτωκότας θεωρεῖ· διὸ πάσης αὐτῶν τῆς ἐπιβουλῆς καταγελάθαρσῶν τῷ ἑαυτοῦ ὑπερμάχῳ· διὸ φησιν· Εἰ μὲν μὴ μοι ὁ τοσοῦτος παρῆν βοηθός, φωτίζων μου τὴν ψυχὴν καὶ ὑπερασπίζων μου τῆς ζωῆς, εἰκότως ἐφοβήθην ἂν τὰς ἀρχάς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς ποτηρίας, τοὺς τε ὑπὸ τούτων ἐνεργουμένους, καὶ κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀθλητῶν ἐπανισταμένους. Ἰκανοὶ γὰρ ἦσαν οὗτοι θορυβῆσαι τὴν ψυχὴν μου μὴ πεφωτισμένην· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων δεσπότης, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, φωτισμὸς τυγχάνει, ὁ αὐτὸς δὲ καὶ σωτήρ μου ἐστίν, εἰκότως φησάμ' ἂν, *τίνα φοβηθήσομαι*; Ὑδέναι γὰρ ἐπιστραφήσομαι τῶν τοσοῦτων ἐχθρῶν, οὐδὲ ἀπὸ τίνος τούτων δειλιάσω, θαρσῶν τῷ ὑπερασπιστῇ τῆς ζωῆς μου. Πάλιν δ' ἐνταῦθα τηρήσεις, ὡς τὸ, *σωτήρ μου*, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τὸ ὄνομα τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτοῖς χαρακτῆρσιν Ἑβραϊκοῖς περιέχει, ἐν οἷς ἂν τις τὸν Ἰησοῦν γράψαιεν.

Ὁ δὲ ταῦτα λέγων διδάσκει ὅποιοι πειραθεῖς τοῦ ἑαυτοῦ σωτήρος, τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς καταγελάσῃ· διὸ φησιν· *Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου, οἱ θλιβόντες καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν*. Οἱ μὲν ἐπέσαν μοι θηρίων ἀτιθάσων δίκην, μονοσχι καταπιεῖν με βουλόμενοι καὶ αὐτάς μου καταμασθῆσθαι τὰς σάρκας. Διὸ λέλεκται παρὰ τῷ Συμμάχῳ· *Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακούργους εἰς*

*VERS. 1, 2. Dominus illuminatio mea, et salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? His porro quid Spiritus propheticus docet? Quomodo oporteat hominem Deo addictum ipsi gratias agere, et qualia par-sit ab ipso postulare. Hic sane sermo gratiarum actionem continet. Quare jure ac merito neque psalmus, neque canticum, neque quidpiam simile inscribitur: Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo? Qui in nocte ac tenebris animo volutatur, nescius quo feratur, et in quod impingat, sexcenta mala pertimescit, utpote qui huc illuc penitus trahatur; quare nullum non formidinis genus suspicatus, exhorrescit, atque confessionem Deo abnegat. At qui mentis oculis a Domini splendore illuminatur, primo quidem ac præ omnibus propugnatorem ac Servatorem suum, quantum videlicet sit, contemplantur; deinde vero postquam vel ex ipsis gestis rebus edidicit, universorum Dominum et patronum, clypeum sibi, armaturam inexpugnabilem ac protectorem esse; tunc formidinis expertus, ac utpote mentis oculos intrepidus illuminatosque habens, omnes inimicos suos, sive homines Deum ignorantes, sive invisibiles malignasque potestates, hujusmodi servatore adjutoreque vacuos, aspicit, et quasi jam lapsos intuetur; quare defensori confisus suo quaslibet ipsorum deridet insidias, ideoque ait: Nisi mihi talis adjutor adesset, illuminator animæ, ac protector vitæ, merito reformidare principatus et potestates et mundi rectores tenebrarum harum, et spiritualia nequitia⁴⁰, necnon eos qui hisce interius agitantur, et contra Dei athletas insurgunt. Nam ii tales erant qui animam meam conturbare possent, si non illuminata fuisset; at quoniam ipse universorum Dominus Dei Filius illuminatio mea est, ipseque Servator meus, jure dixirim, Quem timebo? Ex tot quippe inimicis ne unum quidem pertimescam, neque aliquem eorum reformidabo, protectori vitæ meæ confisus. Hic iterum observes velim, illud, *Salvator meus*, in Hebraico exemplari, *Salvatoris nostri Jesu Christi nomen, ipsissimis characteribus Hebraicis exprimere, quæis nomen Jesus describitur.**

Qui hæc loquitur, enarrat qualem servatorem expertus inimicorum insidias deriserit, quamobrem ait: *Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas; qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*. Illi quidem instar ferarum intractabilium me adorati sunt, tantum non aggressi ut devorarent et ipsas carnes comederent. Quare apud Symmachum dicitur: *Dum appropinquant mihi facinorosi, ut devorent carnes meas,*

⁴⁰ Ephes. vi, 12.

Verum qui talia contra me machinati sunt, cum jam proximi carnibus meis instarent, nescio quo pacto quæ in me perpetrare meditati fuerant, ea ipsa perpassi sunt. Nam me, inquit, contra eos nihil aggre-diente, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt. Enimvero, ut aperte liquet, lucis meæ servatoris-que mei arcana divinaque virtute debellati et depulsi sunt, ut una ego ab insidiis eorum eriperer; nihilque damni acciperem, et illis quoque utilitatis quidpiam obveniret; ac debilitata eorumdem nequiti-a, id saltem lucris perciperent, ut ne ob illatum mihi detrimentum, eorum improbitas accresceret. In quibusdam exemplaribus inscribitur: *Psalmus Davidis priusquam liniretur.*

VERS. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.* Domini pulchritudo, ac decor voluptasque, in domo Dei conspicitur, videlicet in Ecclesia ejus; idque propter divinitus traditas sacrasque disciplinas, quibus vera inest sermonis pulchritudo, verus decor, in quo vel ipse Deus delectatur ac versatur. Neque a vero aberraveris, si decorem illum dixeris esse temperatam probamque vitam, ac sanctum institutum hominum qui religione ac pietate exornantur.

VERS. 5, 6. *Quoniam abscondit me in tabernaculo: in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui. In petra exaltavit me.* Hæc omnia mihi Salvator meus largitus est, dum appropiani super me nocentes, ut edant carnes meas. Ipsi namque infirmati sunt et ceciderunt: ego autem in tabernaculo habitans dextera ejus contegebar, quia scilicet in desertis locus tunc temporis versabar, quod nondum excitata domus Domini esset, neque templum ejus exstaret. Sed ipse protexit me in die malorum, id est, tempore persecutionum et tentationum; non alio in loco, quam in abscondito tabernaculi sui. Hujusce porro dicti interpretationem mutuaberis ex iis quæ Moyses de tabernaculo conscripsit, necnon de tabernaculi intimis partibus, quæ omnibus inaccessæ, Sancta sanctorum vocabantur. Hæc erant abscondita tabernaculi. Sic itaque in tempore tentationum, ipse Dominus et Servator meus protexit me et abscondit in intimis tabernaculi sui: non quod revera ibi me collocaverit, sed in animæ statu sanctificato, et a turbæ frequentia segregato. Et hæc, inquit, mihi obvenere, usquedum dies malorum perseverarent, secundum illud alio in loco dictum: *Vade, populus meus, intra in cubicula tua, claude januam tuam, absconde modicum ad momentum, donec transeat ira Domini* ⁴¹. Sed cum me non semper occultari, neque in abscondito tabernaculi sui latitare vellet, ac solum me utilitatem capere; cumque decrevisset me aliis quoque fru-

Α τὸ καταφαγεῖν τὰς σάρκας μου. Ἄλλ' οἱ ταῦτα κατ' ἐμοῦ διανοηθέντες, καὶ ἤδη πλησίον γενόμενοι τῶν ἐμῶν σαρκῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἄπερ προῆξαι κατ' ἐμοῦ διανενοήντο, ταῦτα πεπόνθασιν. Αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, ἠσθένησαν, καὶ ἔπασσαν, οὐδὲν ἐμοῦ κατ' αὐτῶν ἐνηργηχότος· ἀλλὰ δηλαδὴ τοῦ ἐμοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἐμοῦ σωτήρος ἀπορρήτου καὶ θεϊκῆ δυνάμει κατ' αὐτῶν στρατευσαμένου καὶ καταβαλόντος αὐτούς, ἵν' ἐγὼ τε ῥυσθῆην τῆς αὐτῶν ἐπιβουλῆς, καὶ μηδὲν βλαβείην, αὐτοὶ τε ὠφελήθειεν, τῆς ἐαυτῶν κακίας ἐξασθενήσαντες, κερδάναντες τῷ μὴ τὴν ἐαυτῶν ἀυξῆσαι μοχθηρίαν διὰ τῆς κατ' ἐμοῦ βλάβης. Ἐν τισιν ἐπιγέγραπται, *Ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ πρὸ τοῦ χρισθῆναι.*

Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ἐκζητήσω· τοῦ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσαι τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. Κάλλος Κυρίου καὶ εὐπρέπεια καὶ τερπνότης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, διὰ τῶν θεοπνευστῶν καὶ ἱερῶν μαθημάτων, ἐν οἷς τὸ ἀληθινὸν τοῦ λόγου κάλλος, καὶ ἡ ἀληθῆς εὐπρέπεια; ἢ καὶ αὐτὸς ἐπιτέρπεται ὁ Θεὸς καὶ ἐμπολιτεύεται. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις εὐπρέπειαν λέγων καὶ τὸν σῶφρονα καὶ σεμνὸν βίον καὶ πᾶσαν τὴν ἐνάρετον πολιτείαν τῶν ἐν θεοσεβείᾳ διαπρεπόντων.

Ὅτι ἐκρυψέ με ἐν σκηνῇ· ἐν ἡμέρᾳ κακῶν ἐσκέπασέ με ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Ἐν πέτρᾳ ὑψώσέ με. Ταῦτά μοι πάντα παρέσχεν ὁ Σωτὴρ μου ἐν τῷ ἐγγίσειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῖς φαγεῖν τὰς σάρκας μου. Οἱ μὲν γὰρ ἠσθένουσιν καὶ ἐπιπτοσιν· ἐγὼ δὲ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς ἐκρυπτόμην ἐν σκηνῇ κατοικῶν, διὰ τὸ ἐν ἐρημίαις τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι, καὶ μὴ ἔχειν τότε τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, μηδὲ τὸν ναὸν αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ ἐσκέπασέ με ἐν τῇ τῶν κακῶν ἡμέρᾳ, τουτέστιν ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν πειρατηρίων· οὐκ ἀλλαχού που, ἀλλ' ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ τὸ λελεγμένον ἀπὸ τῶν παρὰ Μωϋσεὶ περὶ τῆς σκηνῆς ἀναγεγραμμένων, καὶ περὶ τῶν ἐσωτάτων τῆς σκηνῆς τῶν τοῖς πᾶσιν ἀβάτων, ἄπερ ἐκάλουν Ἅγια ἄγιων. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ ἀπόκρυφα τῆς σκηνῆς. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρατηρίων αὐτὸς ἐμὸς Κύριος καὶ Σωτὴρ ἐσκέπασε καὶ ἀπέκρυψέ με ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς αὐτοῦ σκηνῆς· οὐ πάντως ἐν τόπῳ τοίῳ δὴ καταστήσας, ἀλλ' ἐν ψυχῆς καταστάσει ἡγιασμένη καὶ τῆς τῶν πολλῶν κοινότητος ἀποχωρισμένη. Καὶ ταῦτα, φησὶ, περὶ ἐμὲ ἐγένετο, μόχρι καιροῦ τῆς τῶν κακῶν ἡμέρας, κατὰ τὸ λελεγμένον ἐν ἐτέροις· Βάδιζε, ὁ λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμεία σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄρη Κυρίου. Ἄλλ' οὐκ εἰς τὸ παντελὲς κρύπτεσθαι με βουληθεὶς, οὐδ' ἐν τῷ ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ λαυθάνειν. καὶ μόνον ὠφελεῖσθαι, χρήσιμον δὲ καὶ ἕτερον καταστήναι κρίνας, ἐπὶ τέλει τῆς τῶν κακῶν ἡμέρας ἐν πέτρᾳ ὑψώσέ

⁴¹ Isa. xxvi, 20.

με. Ἡ πέτρα δὲ ἦν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Χριστός. Ἐν γὰρ τῷ αὐτοῦ λόγῳ, καὶ τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τῇ σωτηρίῳ ὑψώσέ με ὁ πάλαι ἀποκρύψας ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ, καὶ σκεπάσας ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν. Παραγαγὼν γὰρ τὰ κακὰ καὶ τὸν καιρὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν θλιδόντων με πολεμίων, εἰς εὐδιον καὶ εἰρηναῖον λυμένα κατέστησεν, ἀγαγὼν τε εἰς τὸ ἐμφανὲς τὸν πάλαι κρυπταζόμενον, μετέωρον ἐπῆρε καὶ ὑψηλὸν ἔστησεν, ὡς πᾶσιν ὁρᾶσθαι καὶ παρὰ τοῖς πᾶσι δοξάζεσθαι, ἡδρασμένον καὶ τεθεμελιωμένον ἐν τῇ ἀβράγει καὶ ἀσφαλεστάτῃ αὐτοῦ πέτρᾳ.

Καὶ νῦν ὑψώσῃ κεφαλὴν μου ἐπ' ἐχθρούς μου. Νοήσεις ἐπιστήσας ὅπως εἰρηται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ Ἔως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται. Οὕτω γὰρ ἐρεῖς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ διαρκὲς τοῦ χρόνου σημαίνεσθαι. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, τὰ νικητήρια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰληφώς, αἰετῆς τῶν ἐχθρῶν κεφαλῆς ἀνώτερος γίνεται· οὕτως καὶ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου ἐπαίρεται καὶ ὑψοῦται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀδόξοτος καὶ βοώμενος παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὑψοῦται γὰρ ἀληθῶς ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς πάλαι γενομένους αὐτοῦ ἐχθρούς, τὰς ἀοράτους δυνάμεις. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, τοῦτον ὑψωθείς τὸν τρόπον, οὐκ ἀργίᾳ ἑαυτὸν ἰδίῳ αἰνῶσιν, οὐδὲ ἀπραξίᾳ, πλείονα δὲ σπουδῆν περὶ τῆν τοῦ Θεοῦ λατρείαν εἰσφέρει. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ διὰ φωνῆς καὶ θεολογίας ὕμνων τε καὶ εὐχαριστίας ἀναπεμπόμεναι. Ἐν μὲν οὖν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ μελλητικῶς ἐδιδάσκετο λέγειν ὁ τὰ θεία παιδεύμενος· Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε· ἐνταῦθα δὲ ὡς ἤδη προκύψας καὶ τυχὼν τῆς εὐχῆς τὴν ἀποτελεσματικῆς ἐπαγγελίας, ἐπάγει λέγων· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο· Τοῦ ἀκοῦσαι φωνῆν αἰνέσεως· ἐνταῦθα δὲ· Ἄσω καὶ ψαλῶ τῷ Κυρίῳ.

Εἰσακούσον, Κύριε, τῆς φωνῆς μου, ἧς ἐκέκραξα· Ἐλέησόν με καὶ εἰσακούσον μου. Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου· Ἐζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου· τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Ἄντι δὲ τοῦ· Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου, Ἐζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἐξέδωκεν εἰπὼν· Σοὶ προσελάλει ἡ καρδία μου· σὲ ἐζήτηε τὸ πρόσωπόν μου. Τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς πρόσωπον τὴν ἀρμόττουσαν θέαν ἐπέθει. Τοῦτου δὲ καὶ Μωϋσῆς ποτε τυχεῖν ἤξίου λέγων τῷ Θεῷ· Ἴδου εὗρηκα χάριν ἐνώπιόν σου· ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν· γνωστῶς Ἴδω σε· ὅπως ἀνακαλυμμένην προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατασπρίξοιτο. Διὸ φησι· Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω· μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. Εἰ γὰρ εἰς ἄκρον τελειότητος, καὶ ἡ κατὰ Θεὸν ὑστάτη

ctum allaturum esse, exacta die malorum, in *petra exaltavit me. Petra autem*, inquit *Apostolus, erat Christus* ⁴². Nam verbo suo, sapientia et salutari virtute sua exaltavit me, qui olim absconderat in tabernaculo suo, et qui in die malorum protegerat in abscondito tabernaculi sui. Cum enim amovisset mala, et ea quæ tempore inimicorum et hostium me molestantium acciderant, in tranquillo et placido portu me constituit : meque olim latitantem, in conspicuum locum deductum, sublimem erexit, et excelsum statuit, ut omnium conspectui paterem, ab omnibus laudarer, utpote in firmissima et infracta ipsius *petra* positus et fundatus.

Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Perpendas velim qua sententia ab Apostolo dicatur illud : *Donec hodie cognominatur* ⁴³. Nam eadem prorsus ratione in præsentis temporis assiduitatem significari fateberis. Siquidem Dei homo qui victoriae de inimicis partæ præmia accepit, semper inimicorum capiti superior eminent, sic et ipse David usque ad præsens tempus extollitur et exaltatur, per universam terram decantatus omniumque gentium vocibus celebratus, et caput ejus revera exaltatum est super omnes qui quondam inimici ejus fuerant, adversarias nimirum potestates. At homo Dei ea ratione exaltatus, non se ignaviae aut segnitiei tradit, sed majori studio divino cultui incumbit. Quare subjungit, *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis*. Hæ sane erant hostiæ vocibus, divinis eloquiis, hymnis, gratiarum actionibus emissæ. In præcedenti psalmo, vir divinis in rebus institutus hæc de futuro dicere edocebatur : *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine* ⁴⁴ : hic vero, ut qui jam profecerit et precibus promissa consecutus sit, hæc loquitur : *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* : et in superiori etiam psalmo dictum est, *Ut audiam vocem laudis* ⁴⁵ ; hic autem dicitur, *Cantabo et psalmum dicam Domino*.

VERS. 7-10. *Exaudi, Domine, vocem meam, qua clamavi ad te : miserere mei et exaudi me. Tibi dixit cor meum, Exquisivit te facies mea : faciem tuam, Domine, requiram.* Ejus loco, tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea, apertius Symmachus sic interpretatur, tibi loquebatur cor meum, te quærebat vultus meus. Animæ quippe vultus congruentem sibi inspectionem desiderabat. Hoc ipsum Moyses sic Deum alloquens consequi postulabat : *Ecce inveni gratiam in conspectu tuo : ostende mihi teipsum, te scienter videam* ⁴⁶ ; ut revelata facie gloriæ Domini intueretur. Quamobrem ait, *faciem tuam, Domine, requiram ; ne avertas faciem tuam a me*. Si enim ad supremum perfectio venerit, sane ultimus secundum Deum profectus ille fuerit, qui scilicet ad Dei

⁴² I Cor. x, 4. ⁴³ Hebr. iii, 13. ⁴⁴ Psal. xxv, 6. ⁴⁵ ibid. 7. ⁴⁶ Exod. xxxiii, 13.

vultum deducit, ita ut quis Deo præsens adsit, ejusque deitatis radiis fruatur.

Gnarus autem persæpe Deum ab iis qui vultum ejus sustinere non valent, neque in numero filiorum ejus computantur, avertere se, ac terga iis monstrare, quemadmodum Moysi dixit: *Videbis posteriora mea, vultum autem meum nequaquam inspicies*⁴⁷; ut ne in similem casum incidat is de quo jam sermo, his verbis supplicat obsecratque: *Ne avertas faciem tuam a me: ne declines in ira a servo tuo. Adjutor meus esto, ne abjicias me, neque deseras me, Deus Salvator meus. Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. Ne me servum tuum, quod talia aggressus sim, averseris. Neque enim licet homini carne induto hujusmodi dignationem attingere; quare Moysi dicebas: *Nemo videbit vultum meum, et vivet*⁴⁸. Neque enim mortali vitæ id competere valet, ut vultum contempletur tuum. Quamobrem *adjutor meus esto*, ut postulata consequar. *Ne abjicias me*, pro quo Symmachus, *Ne rejicias me*; Aquila vero, *Ne deseras me*, edidit. Deinde adjicit: *Neque deseras me, Deus Salvator meus*. Te naniq̄ue patrocinante ac dexteram porrigente, spes est me bona omnia consecuturum. Quia nullus alius mihi adjutor adest: neque enim aliqua arctior chariorque, quam patris et matris, necessitudo fuerit; ipsi vero dereliquerunt me, quia ab illis omnibus, ut tibi soli Deo vacarem, recessi. Quare tibi gratiam profiteor, quia ab omnibus desertus ac relictus, abs te solo assumptus sum.*

VERS. 11, 12. *Legem pone mihi in via tua: et dirige me in semitam rectam propter inimicos meos. Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. Cum multoties de se divinus Apostolus hæc declarasset ac dixisset: Nihil enim minus fui ab iis qui sunt supra modum apostoli*⁴⁹; iis hæc adjicit: *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem si quo modo comprehendam*⁵⁰: ac rursus alibi: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*⁵¹. Nam quantum ad hominum comparationem æstimationemque pertinebat, se profecisse ac humanam perfectionem attingisse sibi conscius erat; quantum autem ad rei veritatem, se in multis deficere sciebat, ob idque sese imperfectum fatebatur. Eadem prorsus mente, is qui in præsentem loquitur, videtur mihi debitas Deo de præteritis bonis gratias retulisse, ac, utpote homo, infirmitatis humanæ lapsus suspicatus esse. Quapropter de futuro Deum rogabat, ut ipse sibi legislator esset. Neque enim mihi, inquit, sunt legalia Moysis satis. Lex quippe illa, non justis, sed iniquis et inobsequentibus, impiis

προκοπή αὐτῆ ἄν γένοιτο, ἢ ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἄγουσα τοῦ Θεοῦ, ὡς παρεστάναι αὐτῷ καὶ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπολαύειν.

Εἰδὼς δὲ, ὅτι πολλάκις ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν μὴ χωρῶν τῶν αὐτοῦ πρόσωπον μὴ δὲ ἐξωμῶν (sic) [ἐξ ὑμῶν] αὐτοῦ ὄντων, ἀποστρέφει ἑαυτὸν, τὰ νῦντα ἑαυτοῦ δεικνύς, ὡς περ οὖν τῷ Μωϋσεὶ ἔλεγεν· Ὅψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι· ἐν' οὖν μὴ τοῦτο πάθοι ὁ διὰ τῶν προκειμένων δηλούμενος, ἵκετεύει καὶ δέεται λέγων· Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· μὴ ἐκκλίθῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου. Βοηθός μου γενεῖ, μὴ ἀποσκορακίσῃς με, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου. Ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπέ με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό μου. Μὴ, ὅτι τοιαῦτα τετόλμηκα, ἀποστρέψῃς με τὸν δούλον σου. Οὐ γὰρ ἐφέται ἀνθρώπῳ σάρκα περιβεβλημένῳ τῶν τοιούτων ἀξιούσθαι· διδ' ἔλεγες τῷ Μωϋσεὶ· Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Ἄδυναται γὰρ ἡ θνητῆ ζωὴ πρὸς τὴν θέαν τοῦ προσώπου σου· διδ' ἄλλοιον βοηθῶν νεοῦ πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν ἡτημένων. Μὴ ἀποσκορακίσῃς με· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, Μὴ ἀποβρίψῃς με, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Μὴ ἐάσῃς με. Εἶτ' ἐπιλέγει· Καὶ μὴ ἐγκαταλείπῃς με, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου. Σοῦ γὰρ ἀντιλαμβανομένου, καὶ δεξιάν ὀρέγοντος, πάντων ἐλπίς τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν. Ἐπεὶ μηδεὶς ἕτερός μοι πάρεστι βοηθός· τῶν γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναγκῶν οὐδεὶς ἄν γένοιτο πατήρ καὶ μητὴρ μᾶλλον προσφιλές· οὗτοι δὲ αὐτοὶ καταλελειπασί με διὰ τὸ πάντων αὐτῶν ἀνακεχωρηθέναι, καὶ σοὶ μόνῳ σχολάζειν τῷ Θεῷ. Ὅθεν καὶ χάριν ὁμολογῶ, ὅτι πάντων ἔρημος καὶ καταλειφθεὶς ὑπὸ σοῦ προσεληφθῆν.

Νομοθέτησόν με ἐν τῇ δόξῳ σου, καὶ ὁδήγησόν με ἐν τριβῶ ἐυθείᾳ. Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου. Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχὰς θλιβόντων με, ὅτι ἐπανέστησάν μοι μάρτυρες ἀδικοὶ, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία αὐτῆ. Πολτάκις περὶ ἑαυτοῦ ὁ θεῖος Ἀπόστολος διδάξας καὶ εἰπὼν· Οὐδὲν γὰρ ὑστέρημα τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποστόλων· τοῦτοις ἐπῆγε λέγων· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι· διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω καὶ πάλιν ἀλλαχού· Ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ· μήπως, ἀλλοίς κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Ὅσον μὲν γὰρ ὡς πρὸς ἀνθρώπων σύγκρισιν, συνήδει ἑαυτῷ προκεκοφῆ, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις τελειότητα ἀνεληφῆ· ὅσον δὲ ἐπὶ τῷ ἀληθεῖ, ἐν πολλοῖς ἑαυτῶν ὑστερεῖν ἐγίνωσκεν, ἀτελή τε εἶναι ἑαυτὸν διὰ τοῦθ' ὠμολόγει. Ταύτη μὲν δοκεῖ τῇ διανοίᾳ καὶ ὁ τὰ προκειμένα διεξελθὼν περὶ μὲν τῶν παρωχηκότων τὴν πρέπουσαν εὐχαριστίαν ἀποδεωκέναι τῷ Θεῷ, οἷα δὲ ἄνθρωπος τὸν ἑλισθόν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑφορᾶσθαι. Διδ' περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου παρεκάλει τὸν Θεόν, ὅπως αὐτὸς αὐτῷ γένοιτο νομοθέτης. Οὐ γὰρ ἀπαρκεῖ μοι, φησὶ, τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα· δικαίος γὰρ ὁ νόμος ἐκεῖνος οὐ νομοθέτητο, ἀλλ' ἀνόμοις καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἀμαρτωλοῖς καὶ τοῖς παραπλησίοις. Τούτοις

⁴⁷ Exod. xxxiii, 23.

⁴⁸ ibid.

⁴⁹ II Cor. xii, 11.

⁵⁰ Philipp. iii, 12.

⁵¹ I Cor. ix, 27.

γάρ ὁ Μωϋσῆς ἐνομοθέτει, κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν διαταττόμενος. Ἐγὼ δὲ, φησίν, οὐ τῆ Μωϋσέως νομοθεσίᾳ ὑποβέβηκα ἐμαυτόν. Διὸ οὐδὲ τὴν διὰ ζῶων σφαγῆς θυσίαν ἐπηγγειλάμην, ἀλλὰ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ, καινότερον τρόπον ἢ κατὰ τὰ Μωϋσεῶς νόμιμα. Διόπερ ἀζιῶ καινῆς νομοθεσίας παρὰ σοῦ τυχεῖν. Αὐτὸς οὖν τὴν σὴν ὁδὸν ἐπιδειξόν μοι· ἢ φωτισοῦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Μὴ μόνον δὲ ὑποδείξης μηδὲ νομοθετήσης μοι, ὦ Κύριε, ἀλλὰ καὶ ὁδήγησόν με ἐν τρίβῳ εὐθείᾳ, πρὸς τὸ μὴ προσκλῆναι πρὸς λίθον τὸν πῶδα μου, *Evener tōn echthrōn mou. Mē paradōs me eis ψυχὰς θλιβόντων με.* Δι' ὁμαλῆς γὰρ ἰδοῦ καὶ εἰρηνικῆς ὁπως διαγάγῃς με ἀζιῶ τὸν τῆς ζωῆς μου χρόνον. Οὐ γὰρ μόνον πολέμιοι τυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ συκοφάνται ἄδικοι καὶ ψευδομάρτυρες, καὶ πάντα τὰ ἐχθρῶν πράττοντες. Τότε δὲ ἀληθῶς ἐαυτῆ ἡδύεται ἢ ἀδικία, ὅταν μὴ κατὰ πραγμάτων φέρηται, μηδὲ κατισχύη τῶν ψευδομαρτυρουμένων.

Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. Μήποτε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀνωτέρω αἰτησιν ἀναπέμπει· ἀγαθὰ Κυρίου λέγων τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον πρόσωπον αὐτοῦ, περὶ οὗ ἔφασκε· *Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ.* Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Ἐπίστευσα τοῦ ἰδεῖν ἐν ἀγαθῷ Κυρίου κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπίστευον ἰδεῖν τὴν ἀγαθοσύνην Κυρίου.* Ἄλλ' ἔβηται γε τοῦ Κυρίου τὸ πρόσωπον καὶ τὰ ἀγαθὰ Κυρίου, οὐκ ἐν τῷ περιγεῖν τόπῳ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ τῶν θνητῶν χωρίῳ, ἀλλ' ἐν γῆ ζώντων, ἦν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐπηγγεῖλατο λέγων· *Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.*

ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΖ'.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἐπ' ἐμοί, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαλνουσιν εἰς λάκκον. Οὐκ ἐπιληθμένοι τῶν ἐμπροσθεν ἡμῖν λελεγμένων περὶ τῶν ἀνευ τινὸς προσθήκης ἐπιγεγραμμένων τῷ Δαυίδ, ἢ τοῦ Δαυίδ, προσθήσομεν ἐκείνοις ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν παράδοσιν. Φασὶ τοίνυν Ἑβραῖων παῖδες ἐπὶ τῶν τοιαύτην ἐχόντων γραφῆν, δεῖν ἀνατρέχειν ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω, καὶ σκοπεῖν ὅποιος ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ προτεταγμένος ψαλμὸς τῶν μετὰ ταῦτα, ἧτοι παντελῶς ἀνεπιγράφων, ἢ τῷ Δαυίδ ἐπιγεγραμμένων· καὶ μαθόντες ἐξ ἐκείνου τὴν προγραφῆν, ἐφαρμόζειν αὐτῆ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συνημμένων τὴν διάνοισιν. Ὁ μὲν οὖν μετὰ χεῖρας, κζ' ὢν, ταύτην ἔχει τὴν προγραφῆν, καὶ ὁ κς' καὶ ὁ κε' καὶ ὁ κδ'· ἀλλ' ὁ κγ' ψαλμὸς ἦν τῷ Δαυίδ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κδ'. Οὐκοῦν ἀκλόουθόν ἐστι, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν παράδοσιν, καὶ τοὺς ἐφεξῆς πάντας ψαλμοὺς εἶναι ὑπολαμβάνειν, ὡς, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, καὶ τὸν μετὰ χεῖρας ἠγεῖσθαι εἶναι ψαλμὸν, περιέχοντα δέησιν.

Τοῦτο γὰρ παρτίσθιν αὐτὸς προῖων καὶ λέγων· *Εἰσακούσσορ τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου ἐν τῷ*

¹¹ Matth. v, 4.

et peccatoribus iisque similibus data est. Istiti quippe Moyses legem ferebat, ad duritiam cordis eorum accommodatam. At ego, inquit, non me Moysis legibus subdidi. Quare non cruentum sacrificium, sed hostiam jubilationis pollicitus sum, novo ac longe diverso a Moysis legalibus ritu. Ideo novam abs te postulo leges. Tu ipse, quaero, viam ostendas mihi; aut illumina, secundum Aquilam. Neque solum ostendas ac legem ponas mihi, Domine, sed etiam dirige me in semita recta, ut ne offendam ad lapidem pede meo, propter inimicos meos: ne traderis me in animas tribulantium me. Per planam ac pacificam viam me tempore vitae meae deducas postulo. Non solum enim inimici, sed etiam iniqui sycophantæ et falsi testes instant, qui omnia hostili more mecum agunt. Tunc porro sibi vere mentitur iniquitas, quando res ipsi non bene cedunt, neque falsa testimonia praevalent.

VERS. 13. *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Num ad superiorem postulationem remittit, ac bona Domini vocitat vultum Domini supra memoratum, de quo ait: *Vultum tuum, Domine, requiram. Ne avertas faciem tuam a me?* Quare secundum Aquilam dicitur: *Credidi me visurum in bono Domini;* secundum vero Symmachum: *Credebam videre bonitatem Domini.* Sed videbit Domini vultum et bona Domini, non in terreno loco, sed neque in mortuorum regione, sed in terra viventium, quam pollicitus est Salvator his verbis: *Reati miles, quoniam ipsi possidebunt terram* ¹¹.

IPSI DAVID XXVII.

VERS. 1, 2. *Ad te, Domine, clamabo, Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum.* Eorum quæ superius diximus de psalmis qui sine additamento Davidi, sive Davidis inscribuntur, non immemores, illis in praesenti traditionem, quæ ad nos usque pervenit, adjiciemus (1). Sic aiunt itaque Hebraei de psalmis qui talem praeserunt inscriptionem, oportere ad superiores recurrere, atque observare, quinam esset psalmus qui praeserret aliis subsequentibus, sive nullam prorsus inscriptionem ferentibus, sive Davidi inscriptis, atque accepta ab illo psalmo inscriptione, sententiam subsequentium psalmodum ipsi accommodari oportere. Praesens itaque psalmus qui xxvii est, istam habet inscriptionem, pariterque xxvi, xxv et xxiv: sed xxiii psalmus erat Davidi inscriptus, similiterque xxii, unde secundum Hebraicam traditionem consequens est, reliquos omnes pro psalmis ad eandem rationem reputandos esse, ac praesentem similiter psalmum supplicationes complectentem.

Illud per se declarat vel ipse psalmus, dum in sequentibus sic habet: *Exaudi vocem deprecationis*

(1) In opusculo Origenis a nobis propediem edendo, quod ab Hieronymo laudatur, hæc ipsa Hebræorum traditio affertur.

meæ dum oro ad te. Quam vero mentem deprecationis series præferat, age accurate perpendamus. Clamare se dicit ad Dominum, atque illum ut proprium sibi Deum invocare. Tu enim, ait, dignatus es nuncupari Deus meus, ut promissionem illam sanctis viris datam assereres : *Et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* ⁵². *Excipe deprecationem meam, et ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum.* Hæc dicebat in certamine constitutus : ne iis qui post mortalis hujusce vitæ exitum in mortis lacum descendunt, similis fieret. Etiam si enim in superiori psalmo dixerit : *Credo videre bona Domini in terra viventium* ⁵³; attamen ut homo adhuc carne circumdatus, ob vitæ debilitatem ac volubilitatem decertabat. Si quidem et ipse Apostolus decertabat, ne aliis prædicans ipse reprobis inveniretur ⁵⁴. Lacum autem solent divini libri nuncupare animarum domicilium in inferno, ut vocare consueverunt. Quod etiam ipse David declarat, dum non longe hinc in *xxix* psalmo talia fatatur : *Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me : Domine, eduxisti ex inferno animam meam ; salvasti me a descendentibus in lacum.* Viden' quomodo eodem in loco infernum et lacum una copulavit? Sed in præsentī quidem psalmo clamorem ad Deum emittit, rogans non assimilari descendentibus in lacum; at in nono et vigesimo orationem sibi bene cessisse testificatur, sic aiens : *Domine, clamavi ad te, et sanasti me ; salvasti me a descendentibus in lacum* ⁵⁵. Opportune autem lacus dicitur animarum in inferno domicilium. Quemadmodum enim lacus receptaculum est aquarum desuper ac e sublimi istuc decedentium, sic et mortis regio, cui non in infernus, eas quæ a supernis ex humana vita istuc decidunt animas excipiens, jure lacus appellatur. Rogat itaque ut ne in memoratum lacum una cum aliis detrahatur. Et hoc sane mihi continget, ait, si reliquis hominibus similis evadam qui abs te non exaudiuntur, quod est aversionis et odii tui signum. Loco autem hujus, *ne sileas a me*, Symmachus, *ne taceas ex me*, habet; ne forte te procul me quiescente, similis sim descendentibus in lacum.

VERS. 5. *Quoniam non intellexerunt opera Domini, et in opera manuum ejus, destrues illos, et non ædificabis eos.* Opera Domini dixeris conditarum omnium rerum substantiam, quam ex non exstantibus ad existentiam deduxit universorum opifex Deus : opera autem manuum ejus, rerum factarum administrationem, qua prospicit ac dispensat, Providentiæ suæ virtutibus ceu manibus omnia gubernans.

VERS. 6, 7. *Benedictus Deus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. Dominus adjutor meus et protector meus : in ipso speravit cor meum, et adju-*

δέεσθαι με πρὸς σέ. Τίνα δὲ διάνοιαν περιέχει ὁ τῆς δεήσεως λόγος, φέρε κατανοήσωμεν. Βοῶν γὰρ πρὸς Κύριον, ἐπικαλεῖσθαι τε αὐτὸν ὡς ἴδιον αὐτοῦ Θεόν. Σὺ γάρ, φησὶν, ὁ καταξιώσας ἐμὲς χρηματῖσαι Θεός, καθ' ἣν περιποιῆσαι πρὸς τοὺς ἁγίους ἐπαγγελίαν εἰπὼν· *Καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.* Παράδεξαι μου τὴν δέησιν. Καὶ μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Ταῦτα δ' ἔφασκεν ἐν ἀγωνίᾳ καθεστώς· μὴ πη ἄρα τοῖς μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ θνητοῦ βίου καταβαίνουσιν εἰς τὸν τοῦ θανάτου λάκκον παρομοιωθεῖη. Εἰ γὰρ τὰ μάλιστα ἐν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγε ψαλμῷ· *Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων· ἀλλ' ὁμως ὡς ἄνθρωπος, ἐτι σάρκα περιλείμενος, ἡγωνία διὰ τὸ σαθρὸν καὶ εὐμετάβολον τοῦ βίου.* Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἡγωνία, μήπως, ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται. Λάκκον δὲ εἰώθασιν οἱ θεοὶ λόγοι ὀνομάζειν τὸ τῶν ψυχῶν οἰκητήριον τὸ ἐν τῷ καλουμένῳ ἄδῃ· ὃ δὴ παρίστησιν αὐτοὺς ὁ Δαυὶδ οὐκ εἰς μακρὰν ἐν τῷ κτ' ψαλμῷ λέγων· *Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἰάσω με· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἔδου τὴν ψυχὴν μου· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Ὅρξῃ ὅπως τὸν ἄδην καὶ τὸν λάκκον ἐν ταύτῳ διὰ τούτων συνήψεν; Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ μετὰ χειρας βοᾶς πρὸς τὸν Θεὸν ἀφίησιν, παρακαλῶν μὴ ὁμοιωθῆναι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον· ἐν δὲ τῷ ἐννάτῳ καὶ εἰκοστῷ κατωρθῶσθαι αὐτῷ τὰ τῆς εὐχῆς διδάσκει λέγων· *Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἰάσω με· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Προσφυσῶς δὲ λάκκος ὠνόμασται τὸ ἐν τῷ ἄδῃ τῶν ψυχῶν οἰκητήριον. Ὡς γὰρ ὁ λάκκος δοχεῖόν ἐστι τῶν ἄνωθεν καὶ ἐξ ὕψους εἰς αὐτὸν καταφερομένων ὕδατων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τοῦ θανάτου χώρος, ὁ καλούμενος ἄδης τὰς ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου εἰς αὐτὸν καταφερομένης ψυχᾶς ὑποδεχόμενος, προσφυσῶς λάκκος ὠνόμασται. Παρακαλεῖ τοίνυν μὴ συνελκυσθῆναι εἰς τὸν δεδηλωμένον λάκκον. Τοῦτο δὲ, φησὶν, ἔσται, εἰ ὁμοιος γενοίμην τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις τοῖς μὴ εἰσακουσμένοις ὑπὸ σοῦ· ὃ δὴ σημεῖον τυγχάνει τῆς σῆς ἀποστροφῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, ὁ Σύμμαχος, μὴ σιγήσης ἐξ ἐμοῦ,* φησὶ· μήποτε, ἡσυχάσαντός σου ἀποθὲν μου, ὁμοιωθῶ τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.

Ὅτι οὐ συνῆκαν εἰς τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καθελίς αὐτούς, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς. Ἔργα δὲ Κυρίου εἰποῖς ἂν τὴν τῶν γεννητῶν πάντων ὑπόστασιν, καθ' ἣν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήγαγεν ὁ τῶν πάντων ποιητὴς Θεός· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὴν τῶν γενομένων διοίκησιν, καθ' ἣν προνοεῖ καὶ διέπει ὡσπερ εἰ χερσὶ ταῖς ἐαυτοῦ προνοητικαῖς δυνάμεσιν διακυβερνῶν τὰ πάντα.

Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλκε σε τῆς σφραγῆς τῆς δεήσεώς μου. Κύριος βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου· ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδία μου

⁵² Jer. vii, 23. ⁵³ Psal. xxvi, 15. ⁵⁴ I Cor. ix, 27. ⁵⁵ Psal. xxiv, 4.

καὶ ἐδοθηθήνηρ. Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου, καὶ ἐκ
 Θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ. Ὁ ἀψευδὴς
 Θεὸς, πιστούμενος ἑαυτοῦ τὰς ὑποσχέσεις, δι' ὧν
 ἐπήγγελται λέγων· Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ
 πάρεμι· ὡς ἐγγὺς ἐστὼς τῶν καθαρῶς αὐτὸν ἐπικα-
 λουμένων, καὶ ὡς οὐ πύβῳ τυγχάνων τοῦ τὰ πρα-
 χθέντα [προλεχθέντα] δεηθέντος, ἐπήκοον ἑαυτὸν
 παρέσχε ταῖς προλεχθείσαις ἱκετηρίαις. Εἶθ' ὡσπερ
 σημείον δίδωσι διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος τῆ
 τοῦ δεηθέντος ψυχῆ, περὶ τοῦ εἰσχοῦσθαι αὐτήν. Ἡ
 δέ, συναισθημένη, μεταβάλλει μὲν τὰς ἱκετηρίους
 φωνὰς εἰς εὐχαριστίαν, ἐγνωκέναι δὲ ὁμολογεῖ τὴν
 γενομένην αὐτῆ εὐεργεσίαν· διό φησιν· *Εὐλογητὸς
 Κύριος, ὅτι ἐσῆκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεησεῶς
 μου· Κύριος βοηθὸς μου καὶ ὑπασπιστής μου,
 ἐκ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθηθή-
 θην.* Συνήθετο γὰρ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ἐκταθείσης
 μέχρις αὐτῆς καὶ ἀντιλαμβανομένης αὐτῆς πρὸς τὸ
 μὴ καθελκυσθῆναι εἰς τὸν δηλωθέντα λάκκον. Ἐξ
 ὑπερβαλλούσης δὲ χαρᾶς ὁ προφήτης οὐ τὴν ψυχὴν
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν σὰρκα αὐτοῦ φησὶ γεγηθέναι καὶ
 ἀνανεῶσθαι διὰ τὴν καὶ αὐτῷ σώματι ἐπηγγελμένην
 ἀγαθὴν ἐλπίδα κατὰ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν· διὸ
 ἐπιλέγει· *Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου·* οἷς ἐπισυν-
 ἴπτει· *Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ·*
 ἕπερ ὁμοιον εἶναι μοι δοκεῖ τῷ· *Ἐκουσίως θύσω σοι.*
 Ἄντι δὲ τοῦ, *καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου,* ὁ μὲν
 Σύμμαχος, *ἀνθήσει,* φησὶν, ἡ *καρδία μου·* ὁ δὲ
 Ἀκύλας, *ἐγαυριάσατο ἡ καρδία μου·* ὁ δὲ Θεοδο-
 ρίων, *καὶ ἀνέβαλεν ἡ καρδία μου·* ἡ δὲ πέμπτη
 ἕδοσις, *ἐκρατύνη ἡ καρδία μου.* Καὶ πάλιν ἀντι-
 πῶ, *ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ,* ὁ μὲν Σύμμαχος· *Καὶ ἐν ὧδαῖς μου ὑμνήσω αὐτὸν,*
 ἡ δὲ ἕδοσις, *καὶ ἀπὸ ἡματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.*

Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ὑπερ-
 σπιστής τῶν σωτηρίων τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐστὶ.
 Σφῶς οὖν ἐν τούτοις τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 σωζομένων ἐμνημόνευσεν ἡ προφητεία, εὐκαίρως ἐξ
 ἑνὸς τοῦ Δαυὶδ τοῦς πάντας χαρακτηρισάσα. Ὡσπερ
 γὰρ, φησὶν, ἐκείνων δεηθέντα ἔσωσεν, οὕτως, φησὶν,
 καὶ παντὸς τοῦ ἰδίου λαοῦ κραταίωμα ἔσται.

Σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κλη-
 ρονομίαν σου, καὶ ποίμανον αὐτούς καὶ ἔπαρον αὐ-
 τούς ἕως τοῦ αἰῶνος. Πῶς δὲ τοῦ Χριστοῦ ἡ κληρονο-
 μία δεικνύται ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· *Αἰτησὶ γὰρ,
 φησὶν, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ
 τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Οὐκ ἂν δὲ
 ἀμάρτοις καὶ τοῖς ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ θεοφιλεῖς καὶ
 προφῆτας καὶ δικαίους ἄνδρας τῆς τοῦ Χριστοῦ γε-
 γονέναι κληρονομίας εἰπῶν, καὶ τῶν σωτηρίων αὐ-
 τοῦ μετεσχηκέναι. Οὐδὲ γὰρ τὰ πλήθη καὶ τοὺς ἀνα-
 ξίως παραβαλόντας τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προσήκει
 λαὸν ἀποφαίνειν αὐτοῦ, ἀλλ' ἢ μόνως τοὺς ἀρεσκόν-
 τας αὐτῷ βιοῦντας, περὶ ὧν εἶποι ἄν· *Καὶ ἔσομαι
 αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.* — *Καὶ
 ποίμανον αὐτούς, καὶ ἔπαρον ἕως τοῦ αἰῶνος.*
 Ποιμαίνει δὲ αὐτούς ἐνταῦθα, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθεὶς
 ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς φησὶν ἐν Ἐυαγγελίοις· Ὁ ποιμὴν ὁ

*tus sum. Et refloruit caro mea, et ex voluntate mea
 confitebor ei. Deus mendacii expers, ut promissa
 sua confirmet his verbis expressa, Adhuc te loquente
 dicam: Ecce adsum* 66, utpote qui prope sit omnibus
 qui se puro corde invocant, et non procul sit eo qui
 supra dicto ritu supplicat; præmissis deprecationi-
 bus se propitium exhibuit. Deinde vero per pro-
 pheticum spiritum supplicanti animæ ceu signum
 dat, quo se exauditam fuisse noverit. Illa vero hæc
 animadvertens, supplices voces in gratiarum actio-
 nem convertit, ac beneficium sibi collatum agno-
 scere se constitetur. Quamobrem ait, *Benedictus Do-
 minus, quoniam exaudivit vocem deprecationis mee.*
*Dominus adjutor meus et protector meus: in ipso
 speravit cor meum, et adjutus sum.* Sentiebat enim
 dexteram Dei porrectam sibi, patrocínio esse, ut ne
 in memoratum lacum detruderetur. Ex gaudii porro
 vehementia Propheta non animam tantum, sed etiam
 carnem suam gavisam et renovatam esse testifica-
 tur, ob spem illam bonam vel ipsi corpori in re-
 surrectione mortuorum factam; quare subdit, *et
 refloruit caro mea: quibus et adjunxit, et ex volun-
 tate mea confitebor ei.* Quod mihi perquam simile
 videtur huic: *Voluntarie sacrificabo tibi* 67. Loco
 autem dicit illius, *et refloruit caro mea,* Symma-
 chus, *effloresce,* inquit, *cor meum;* Aquila vero, *glo-
 riatum est cor meum;* Theodotio, *et refloruit cor
 meum;* quinta editio, *roboratum est cor meum.* Fur-
 sumque illius loco, *ex voluntate mea confitebor ei,*
 Symmachus, *in canticis meis celebrabo ipsum,* edi-
 dit; Aquila vero, *et a cantico meo confitebor ei.*

VERS. 8. *Dominus fortitudo plebis suæ, et prote-
 ctor salvationum Christi sui est. Illic aperte prophe-
 tia Christum et eos qui illius ope salutem obtineat
 memoravit, opportuneque per unum Davidem uni-
 versos exprimit. Sicut enim, inquit, deprecantem
 ipsum servavit, ita totius sibi proprii populi forti-
 tudo erit.*

VERS. 9. *Salvum fac populum tuum, et benedic
 hæreditati tuæ, et pasce eos et extolle illos usque in
 æternum. Quænam sit Christi hæreditas in secundo
 psalmo declaratur; nam, Postula a me, inquit, et
 dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem
 tuam terminos terræ* 68. Neque a vero aberraveris,
 si religiosos illos in priori populo viros, prophetas,
 et justos, ad Christi hæreditatem pertinuisse dix-
 eris, atque *salvationum* ejus participes fuisse. Neque
 multitudinem populi, ac eos qui indigne Ecclesiæ
 Dei accesserunt, populum ejus pronuntiare par
 fuit; sed solum eos qui ipsi probatam et placitam
 vitam duxerunt, de quibus ipse dixerit: *Ero illo-
 rum Deus, et ipsi erunt mihi populus* 69.— *Et pasce eos
 et extolle illos usque in æternum.* Hic autem pascit
 illos, qui animam suam pro iis posuit, ut in Evan-
 geliis ait: *Bonus pastor animam suam ponit pro*

66 Isa. LVIII, 9. 67 Psal. LIII, 8. 68 Psal. II, 8. 69 Jerem. VII, 23.

ovibus⁶⁰; ac rursus: *Oves meæ vocem meam audiunt*⁶¹; iterumque: *Ero vobiscum usque ad consummationem sæculi*⁶². In tempore autem opportuno ipsas in sublime elatas, cælesti regno donabit.

PSALMUS DAVID XXVIII.

In exitu tabernaculi.

VERS. 1, 2. *Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum. Afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus, adorate Dominum in atrio sancto ejus.* Illis prorsus similia juoad sententiam arbitror ea quæ in nonagesimo quinto psalmo de vocatione gentium feruntur, quæ hoc modo se habent: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus, annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quoniam magnus Dominus et laudabilis valde, terribilis est super omnes deos*⁶³. Deinceps ita subsumit: *Afferte Domino gloriam nomini ejus. Tollite hostias et introite in atria ejus, adorate Dominum in aula sancta ejus.* Quibus sane evangelicam gratiam, in omnes totius orbis nationes diffusam, prænuntians, postquam canticum novum, videlicet novi Testamenti, memoravit, deinde præcipit ut afferant Domino gloriam et honorem, et cætera. Hæc autem afferre jubet, non Judæos, sed familias gentium, aut secundum reliquos interpretes, ac Hebraicam veritatem, *cognationes populorum*. Hæc itaque in quinto et nonagesimo psalmo de gentibus divinitus prænuntiata sunt. In præsentī vero ea ipsa jubentur Domino afferre filii arietum, quos æstimo nihil differre a familiis gentium, aut cognationibus populorum. Neque enim ipsi arietes hæc Domino afferre jubentur, sed filii arietum. Id vero dico secundum Hebraicam sententiam, in qua neutiquam effertur illud: *Afferte Domino, filii Dei*. Quare hæc in Septuaginta interpretibus obelo notantur, quod neque in Hebraico exemplari, nec apud reliquos interpretes compareant. Quod si omnino Septuaginta interpretum lectio spectanda sit, dico præcipi filiis [Dei] ut afferant Domino, non arietes, sed filios arietum, gloriam et honorem cæteraque his adjuncta. Quæ sane ex comparatione quinti et nonagesimi psalmi, de conversione gentium prænuntiari dixerim.

καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα· & δὴ ἀπὸ τῆς παραθέσεως ἐθνῶν ἐπιστροφῆς εἴποιμι ἂν προφητεύεσθαι.

Neque a scopo deflectemus, si pronuntiaverimus hic per Filios Dei, Salvatoris nostri discipulos apostolosque significari, a quibus liquet factam esse

καλῶς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ πάλιν· Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς μου ἀκούει· καὶ πάλιν· Ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωρος· καιρῷ δὲ ἐπιτηδείῳ ἐπάρας αὐτοὺς εἰς ὕψος, τῆς οὐρανοῦ βασιλείας καταξιώσει.

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΚΗ'.

Ἐξοδίου σκηνῆς (1).

Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν. Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν· Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἀγία αὐτοῦ. Τούτοις ἰσοδυναμεῖν ἡγοῦμαι κατὰ τὴν διάνοιαν τὰ ἐν πέμπτῳ καὶ ἐνενηχοστῷ ψαλμῷ περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλίσεως τοῦτον λελεγμένα τὸν τρόπον· **B** *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἦσμα καινόν· ἔσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε δρομα αὐτοῦ, εὐαγγελισασθε ἡμέρων ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμασία αὐτοῦ. Ὅτι μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, φοβερὸς ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς· οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται· Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Ἄρατε θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ. Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἀγία αὐτοῦ. Ἐν οἷς ὁ λόγος, τὴν εὐαγγελικὴν χάριν τὴν εἰς πάντα χυθεῖσαν τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη προεσαγγελισάμενος, καὶ τοῦ καινοῦ ἔσματος, δηλαδὴ τῆς καινῆς Διαθήκης μνημονεύσας, ἐξῆς προστάττει κομίζειν τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτά τε κομίζειν παρακελεύεται οὐκ Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, καὶ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀκριβείαν, ταῖς συγγενεῖαις τῶν λαῶν. Ταῦτα μὲν οὖν σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ ἐνενηχοστῷ ψαλμῷ περὶ τῶν ἐθνῶν ἐθεσπίετο· ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ὁ λόγος τὰ αὐτὰ τῷ Κυρίῳ προσφέρειν τοῖς υἱοῖς τῶν κριῶν κελεύει· οὗς νομίζω μὴδὲν διαφέρειν τῶν πατριῶν τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν συγγενειῶν τῶν λαῶν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ οἱ κριοὶ προστάττονται προσφέρειν τὰ κεκελευσμένα, ἀλλ' οἱ υἱοὶ τῶν κριῶν. Καὶ ταῦτά (2) φημι κατὰ τὴν Ἑβραίων ἀνάμνησιν, καθ' ἣν οὐκ ἐκφέρεται τὸ Ἐρέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. Διὸ καὶ ὠθέλισται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, ὡς μὴ κείμενον μήτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ*

D μήτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς. Εἰ δὲ χρὴ καὶ εἰς τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα θεωρησῶσι ἔκδοσιν, φημι τὸν λόγον προστάττειν τοῖς υἱοῖς τοῦ φέρειν τῷ Κυρίῳ οὐ κριοὺς, ἀλλὰ υἱοὺς κριῶν· καὶ δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ πέμπτου καὶ ἐνενηχοστοῦ ψαλμοῦ περὶ τῆς τῶν

Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοιμεν τοὺς ἐνταῦθα υἱοὺς Θεοῦ λεγομένους τοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητὰς καὶ ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστὰς εἶναι ἀποφηνάμενοι,

⁶⁰ Joan. x, 41. ⁶¹ Joan. x, 27. ⁶² Matth. xxviii, 20. ⁶³ Psal. xcvi, 1-4.

(1) Hæc, ἐξοδίου σκηνῆς, non leguntur in Hebraico exemplari, neque, Theodoro teste, in Hexaplo feruntur. In Chaldaico textu tamen legitur. Alii le-

gunt, ἐξόδου σκηνῆς, quod idipsum significat. (2) Hæc pluribus explananda in Hexaplorum collectione.

δι' ὧν ἡ κλησις τῶν ἐθνῶν φαίνεται κατωρθωμένη· ὁ δὲ μετὰ χειρας λόγος προστάττει φέρειν τῷ Κυρίῳ πρῶτον μὲν ἀπάντων υἱοὺς κριῶν, ἀλλ' οὐ κριούς· ἐπειδή περ πρὸς τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν ἐλέγεται ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ· Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν υἱοὶ σου. Τῶν δὲ πατέρων λήθην ποιήσασθαι παρεκελεύσατο αὐτῇ ὁ λόγος εἰπὼν· Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου. Ταῦτα γὰρ οὐδὲ πρὸς ἄλλην ἢ πρὸς μόνην τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐλέγεται· παραινούντος αὐτῇ τοῦ θείου Πνεύματος λήθην ποιήσασθαι τοῦ προτέρου αὐτῆς λαοῦ, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς διὰ τὴν πολύθεον πλάνην, καὶ τὴν τῶν πατέρων αὐτῆς δαιμονίαν. Εἴτ' ἐπειδὴ τῶν πατέρων ἐπιλαθέσθαι αὐτῇ παρεκελεύσατο, ἀναγκαιῶς ἐπάγει λέγων· Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοὶ σου. Τοῦτους υἱοὺς κριῶν διὰ τὸ ἄλογον ἀποκαλεῖ. Εἴτ' ἐπιλέγει· Ἐνέγκαιτε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν· ὅ δὲ νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς μαθητὰς παρακελεύσεως, δι' ἧς παραινεῖ λέγων αὐτοῖς·

Λαμπάτω τὰ ἔργα ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως, βλέποντες τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ τρίτον ἐτι πρὸς τοῦτους, φέρειν τῷ Κυρίῳ προστάττει συμφώνως ὁ μετὰ χειρας ψαλμὸς, καὶ ὁ ἐνενηχοστὸς πέμπτος, δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Αὐτῷ μὲν γὰρ προσφέρομεν δόξαν διὰ δογμάτων ἐβρωμένων· ἀλλὰ καὶ τιμὴν αὐτῷ προσφέρομεν, πειθαρχοῦντες προστάγματι λέγοντι· *Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης.* Τῷ δὲ ὀνόματι αὐτοῦ δόξαν περιάπτουμεν, ἐπειδὴν λάμπη ἡμῶν τὰ ἔργα ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὥστε ὀρῶντας αὐτοὺς δοξάζειν τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅπως δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὸ ἄνομα αὐτοῦ δοξάζεται, καὶ ὁ διὰ τοῦ προφήτου παριστήσι λόγος πρὸς τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποτεινόμενος καὶ λέγων· *Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέχομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδόξιασται τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦντες αὐτό.* Πρὸς τοῦτους ἅπασιν οἱ δηλωθέντες υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ υἱοὶ τῶν κριῶν κελεύονται προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐξω τῆς αὐτῆς βούλεται, οὐδὲ ἀνακχωρημένως ἰδιάζοντας προσκυνεῖν αὐτῷ, ἐλλ' ἀπάντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐν διαπρεπείᾳ ἡγιασμένῃ, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν διαπρεπείᾳ ἀγίᾳ. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ λόγος μετὰ τοῦ πρόποντος κόσμου, καὶ τῆς τῷ Θεῷ προσφιλοῦς αὐτοῦ ἐν ἀγιασμῷ γενομένου καὶ ἐν εὐπρεπείᾳ.

A gentium vocationem. Eos scilicet hic psalmus jubet afferre, primo quidem et ante omnia filios arietum, non arietes, quoniam in psalmo quadragesimo quarto Ecclesiae ex gentibus coactae dicitur: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*⁶⁴. Eidemque praecipitur ut patrum suorum obliviscatur his verbis: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui: et concupiscet Rex decorem tuum, quia ipse est Dominus tuus*⁶⁵. Haec enim non alii quam Christi Ecclesiae dicta sunt, cohortante illam Spiritu divino, ut obliviscatur priorem populum suum et domum patris sui; nimirum ob multiplicium deorum errorem, ac patrum suorum superstitionem. Deinde quia illam patres oblivisci suos jusserat, necessario infert his verbis: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Hos filios arietum vocat ob rationis defectum. Postea subjungit: *Afferte Domino gloriam et honorem*. Cujus sententiam ex hoc Salvatoris nostri ad discipulos monito intelligas: *Luceant opera vestra coram hominibus, ut videntes bona opera vestra, glorificent Patrem vestrum qui in caelis est*⁶⁶.

Ad haec tertio, praesens psalmus, cui consonat nonagesimus quintus, praecipit afferre Domino gloriam nomini ejus. Ipsi namque, per doctrinam sanam, gloriam asserimus; sed et honorem ipsi asserimus, si huic ejus praeepto pareamus: *Honora Dominum de tuis justis laboribus, et primitias offer ipsi de tuis justitiae fructibus*⁶⁷. Nomini autem ejus gloriam conciliamus, si quando luceant opera nostra coram hominibus, ita ut videntes ipsi glorificent Patrem nostrum qui in caelis est. Quo pacto autem etiam apud gentes nomini ejus gloria referatur, hic prophetae sermo declarat, qui Judaicam gentem respicit, et sic habet: *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris; ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco thymiamma offertur nomini meo, et sacrificium mundum. Quia magnum est nomen meum in gentibus: et vos polluistis illud*⁶⁸. Ad haec omnia ii, qui filii Dei esse declarantur, scilicet filii arietum, jubentur adorare Dominum in aula sancta ejus. (1) Non vult enim extra aulam, neque in secessu, aut semotos adorare ipsum; sed accedere jubet ad Ecclesiam suam. Loco autem illius, *in aula sancta ejus*, Aquila, *in decore sanctificato*; Symmachus vero, *in decore sancto*, edidit. Vult enim nos cum debito ornatu, ac Deo dilecta justitia adorationem peragere, sanctitati prorsus deditos ac decori.

δικαιοσύνης τὴν προσκύνησιν ποιῆσθαι, ὅλους αὐ-

⁶⁴ Psal. xliii, 17. ⁶⁵ ibid. 11. ⁶⁶ Matth. v, 16. ⁶⁷ Prov. iii, 9. ⁶⁸ Malach. i, 10-12.

(4) Idipsum fere Basilius dixit, qua de re in praefatione videsis.

VERS. 3. *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit; Dominus super aquas multas.* Quia cum in vertice Carmeli aer serenus esset, audiebat vocem aquarum multarum. Ac si quis summatim omnia colligat quæ in Veteri Testamento de aquis feruntur, is sane videbit illud: *Spiritus Dei sedebatur super aquam*⁶⁹; et illud: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia*⁷⁰; ea item deprehendet quæ in diluvio gesta sunt, quomodo videlicet, cum omnia aquis submersa essent, solus Noe cum iis qui in arca erant salvus evaserit, ea etiam quæ in Ægypto, et in mari Rubro, et quæ in Jordane, qua ratione filii Israel sicco pede transierint.

VERS. 4. *Vox Domini in virtute.* Nam qui omnia potest in Christo qui se confortat, is præcepta Domini audit, et ea exsequitur. Vox ergo Domini non in debili ac soluta anima, sed in robusta quæ naviter bonum operatur. *Vox Domini in magnificentia.* Non per ea solum, inquit, quæ de aquis dicta nobis sunt, vox Domini declaratur, sed etiam per virtutem et magnificentiam ejus, quam oculis deprehendere potest, quisquis confertim mundum totum quaquaversum, et partes ejus sigillatim contemplantur, necnon inenarrabilem magnitudinem, ineffabilem pulchritudinem, ac multa varietate spectabilem, quæ ipsis inest, sapientiam. Quæ nimirum potestatem virtutemque universorum opificis aperte commonstrant. Hinc est quod sermones prophetici Dei scientiam a magnitudine operum ejus mutuati sint. Quamobrem apud Jeremiam dictum est: *Dominus qui fecit terram in fortitudine sua*⁷¹, et cætera.

VERS. 5, 6. *Vox Domini confringentis cedros: et confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tanquam vitulum Libani, et dilectus quemadmodum filius unicornium.* Hoc item modo interpretaris: per vitulum Libani, filium unicornium, videtur Hierosolymam indicare, atque illum pridem dilectum filium unicornium. Nam ex sanctis patribus orti sunt, qui olim unicornes vocitabantur, quia uno Deo veluti cornu sunt usi: qua de re gloriabantur his verbis: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*⁷². Quorum filii fuere, duces Sarrion ex circumcissione, sic enim in aliis editionibus vocantur, qua voce principes significantur. Eos comminatione contrivit sua, una cum Hierosolyma quam vitulum et Libanum nuncupat. Id enim aperte Ezechiel propheta significavit his verbis: *Hæc dicit: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena unguibus, ductumque habet ut ingrediatur in Libanum, et tulit selecta cedri, summitates frondium tenerarum, et detulit ea in terram Chaldaeorum [Chanaan]*⁷³. Quæ ipse in sequentibus interpretatur dicens: *Cum venerit Rex Babylonis*

Α *Φωνή Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐξέρρηθησε· Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν.* "Ὅτι, αἰθρίας οὐσης ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Καρμηλου, ἤκουε φωνὴν ὑδάτων πολλῶν. Καὶ ὅπως, συναγαγὼν τις τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ περὶ ὑδάτων ἀναγεγραμμένα, καὶ ὡς τὸ, *Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεζέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· καὶ τὸ Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα·* τὰ τε ἐν τῷ κατακλυσμῷ, ὡς, ἀπάντων ὑποβρυχίων γινόμενων, μόνος ὁ Νῦε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διεσώζοντο ἐν τῇ κιβωτῇ· καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσει, καὶ τὰ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ὅπως ἀβρόχῳ ποδὶ διεβίβασαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ὕφεται.

Β *Φωνή Κυρίου ἐν ἰσχύϊ.* Ὁ γὰρ πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, οὗτος ἀκούει τῶν ἐντολῶν Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ οὖν Κυρίου οὐκ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ καὶ λελυμένη ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ εὐτόνῳ ἰσχυρῶς κατεργαζομένη τὸ ἀγαθόν. *Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ.* Οὐ διὰ μόνων, φησι, τῶν εἰρημένων ἡμῖν περὶ ὑδάτων ἡ φωνὴ παρίσταται τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας, ἣν ἔστιν ὀφθαλμοῖς κατανοῆσαι ἀβρόχως τὸν σὺμπαντα κόσμον ἀπειράτα, ἰδίως τε τὰ τοῦτου μέρη θεασάμενον, τὰ τε μεγέθη τὰ ἀνεκδιήγητα καὶ τὰ ἀνέκφραστα κάλλι, τὴν τε ἐν αὐτοῖς ὀρωμένην πολυποικίλον σοφίαν· ἃ δὴ τυγχάνει παραστατικῆ τῆς τοῦ συστησαμένου τὰ πάντα δυνάμειος τε καὶ ἰσχύος. Ἐνθεν οἱ προφητικοὶ λόγοι τὴν θεολογίαν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ παρελάμβανον. **Γ** *Δὶδ εἰρηται παρὰ τῷ Ἰερεμίᾳ· Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Φωνή Κυρίου συντριβόντος κέδρους· συντριψέι Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ λεπυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τοῦ Λιβάνου (sic) καὶ ὁ ἡγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερώτων. Ἡ καὶ οὕτως· Μόσχον ἔοικε Λιβάνου, τὸν υἱὸν μονοκερώτων, τὴν Ἰερουσαλήμ λέγειν, καὶ τὸν πάλαι ἡγαπημένον υἱὸν μονοκερώτων. Ἐπεὶ πατέρων γεγονόσιν ἀγίων, οἵτινες ἐλέγοντο μονοκερώτες, διὰ τὸ μόνῳ Θεῷ κέρατι κεκρῆσθαι, ὡς ἐπ' αὐτῷ σεμνύνεσθαι καὶ λέγειν· *Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν.* Ὅν υἱὸν γεγονόσιν οἱ ἡγούμενοι τῶν ἐκ περιτομῆς Σαρῶν (1) ἐνταῦθα κεκλημένοι κατὰ τὰς ἄλλας ἐκδόσεις, δὲ ἐβρηνεῦται ἀρχοντες, οὓς ἀπειλῆ συνέτριψε μετὰ τῆς Ἰερουσαλήμ, ἣν μόσχον ἔφη καὶ Λιβάνου. Σαφῶς γὰρ Ἰεζεκιήλ ὁ προφήτης τοῦτο παρέστρεψε φήσας· *Τάδε λέγει· Ὁ ἀετός ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερύγος, ὁ μακρὸς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων ὃς ἔχει τὸ ἦρημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λιβάνον, καὶ ἔλαβε τὰ ἐπιλεκτά τῆς κέδρου, τὰ ἄκρα τῆς ἀπαλόττης, καὶ ἤρρηκεν αὐτὰ εἰς γῆν Χαλδαίων· ἃ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἡρμηγνευσε λέγων· Ὅταν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἰερουσαλήμ, καὶ*

⁶⁹ Genes. 1, 2. ⁷⁰ ibid. 20. ⁷¹ Jerem. x, 12. ⁷² Psal. xliii, 6. ⁷³ Ezech. xvii, 3.

(1) *Vox Σαρῶν*, a reliquis interpretibus expressa, ex Hebraico *Sirion* confecta est; Septuaginta vero interpretes ἡγαπημένον, dilectum, transtulere.

λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς καὶ τὸν ἄρχοντα αὐ-
της. Τούτους γὰρ ἐπέλεξα καὶ ἄκρα κέκληκεν
ἀπαλότῃτος. Μόσχον δὲ αὐτῆς φησι τὸ θυσιαστή-
ριον, ἐν ᾧ μόσχους καὶ θυσίας ἀνέφερον· ἃ δὴ πάντα
συντέτριπται μετὰ Σαρίων, ὃ ἐστὶν ἀρχόντων. Οὕτως
ὅν φησι συντρίψει καὶ τοὺς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν
ἀσεβεῖς, τοὺς ἐπαιρομένους ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λι-
βάνου.

Φωνὴ Κυρίου συσσειέτοτος ἔρημον, συσσειέσει
Κύριος τὴν ἔρημον Κάδης. Ἀληθῶς γὰρ ἡ σύμ-
πασα τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη, ἔρημος οὕσα πρότε-
ρον Θεοῦ γνώσεως καὶ εὐσεβείας, συσσειέσθη διὰ τοῦ
εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὡς μεταβαλεῖν αὐτὴν ἀπὸ
κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἀπὸ ἀγνοίας εἰς ἐπιστήμην
θείαν. Γέγονεν οὖν ἐξ ἔρημου οἰκουμένη.

Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένου ἐλάφους, καὶ
ἀποκαλύψει ὄρυμους, καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς
τις λέγει δόξαν. Ἐλάφους γὰρ. φησὶν, ὁ Κύριος
καταρτιζόμενος· ζῶν φιλέρημον ὄρυκτόνον τε καὶ
κερασφόρον, καὶ κατὰ τὸν νόμον καθαρὸν, ὃν ἐξ-
έμεψεν εἰς τὴν προδηλωθεῖσαν ἔρημον. Οἱ δὲ ταύτην
διαδραμόντες τοὺς ἐν αὐτῇ ὕφεις τοῖς ἑαυτῶν κατε-
πάτησαν ποσὶ, πάντα τε τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἰοβόλα θη-
ρία μακρὰν ἀπήλασαν· ὧν ἐλαθέτων, ἀπεκαλύφθη-
σαν οἱ ὄρυμοί· Καὶ ἐν τῷ ναῷ πᾶς τις λέγει δό-
ξαν. Σφόδρα ἀκριβῶς εἴρηται· Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐ-
τοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν· οὐκέτι γὰρ Ἰουδαῖοι,
οἳ δὲ ὁ ἐκ περιτομῆς λαός, ἀλλὰ πᾶς τις ὁ ἐξ ἀπάν-
των τῶν ἐθνῶν ἐπιστραφεῖς. Κύριος ἰσχυρὸς τῷ λαῷ
αὐτοῦ δώσει· Κύριος εὐλογήσει τὸν λαόν αὐτοῦ
ἐν εἰρήνῃ.

ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ

ΤΟΥ ΕΓΚΑΙΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΚΘ'.

Ἄλλ' εἶποι τίς ἂν πρὸς τοῦτο, ὡς οὐδεμίαν οἰκο-
δομῆς οἴκου ἢ ναοῦ ποιεῖται μνήμην· οὐδὲ τις λόγος
ἐστὶν ἐν τῷ ψαλμῷ δυνάμενος ἀρμῶζειν ἐγκαινίοις
οἴκου, ὡς νομίσαι τινὰ ἐπὶ ἐγκαινισμῷ τοῦ ἐν
Ἱεροσολύμοις νεῶ τὸν προκείμενον ψαλμὸν εἰρησθαι.
Ἄλλ' ἔπειλ προέγραπται, Ὁδοῖς ἐγκαινισμοῦ τοῦ
οἴκου· σκόπει μήποτε οἶκον ἐνταῦθα τὴν ἑαυτοῦ
ψυχὴν ἀνίττεται· ἐν ᾗ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ὡς ἐν ναῷ
εἰκτῆσάν ποτε, καιρῷ τινι ἔρημον αὐτὴν καταλέλοι-
πεν, ἀναχωρήσαν διὰ τὴν πλημμυρηθεῖσαν αὐτῷ
κατὰ τὸν Οὐρίαν καὶ τὴν τούτου γυναῖκα πρᾶξι·
δι' ἣν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου κατελήλυθε, τὰ πρὸ
θανάτου ἀμαρτήσας· δυνάμει δὲ τότε καὶ εἰς τὸν
λάκκον, καὶ εἰς τὸν ἄδην κατηνέχθη, κατέθη τε
ἀληθῶς εἰς διαφορὰν· ὡς διὰ ταῦτα θρήνοις αὐτὸν
σκολάσαι, σάκκον τε ἀντὶ τῆς βασιλικῆς ἐσθῆτος
περιβαλέσθαι. Ἄλλ' ἔπειδὴ ἀξιόλογον ἐνδειξάμενος
μετάνοιαν, ἑαυτὸν τε κολάσας καὶ τιμωρησάμενος,
ἰκανῶς τε ἐγκαρτερήσας ταῖς ἐξομολογήσεσιν, ἐπαγ-
γελίαν ἀφέσεως τῆς ἀμαρτίας ἐληψε, διὰ τοῦ ἐκ
σπέματος αὐτοῦ προελευσομένου Χριστοῦ, μέλλοντος
καὶ μέχρις ἄδου καταθήσθαι· εἰκότως τῆς κατη-
φείας μεταβαλὼν, καὶ τῆς ἐφ' οἷς ἐτόλμησεν ἐξομο-
λογήσεως, εὐχαριστίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ λέγων·

^{h. 62} Ezech. xvii, 12.

in Jerusalem, assumet regem ejus et principem
ejus ⁷²⁻⁸². Hos selecta vocat, et summitates frondium
tenerarum ejus. Vitulum autem ejus, altare vocat,
in quo vitulos et sacrificia offerebant. Quæ omnia,
una cum Sarii, id est principibus ejus, contrita
sunt. Ita, inquit, cæterarum gentium impios con-
teret, qui instar cedrorum Libani erigebantur.

VERS. 8. *Vox Domini concutientis desertum, et
commovebit Dominus desertum Cades. Vere totus
orbis hominum, cum ante Dei cognitione ac pietate
vacuus et desertus esset, per evangelicam prædica-
tionem commotus est, ita ut a nequitia ad vir-
tutem, ab ignorantia ad scientiam divinam trans-
mearet. Ex deserto igitur habitatus orbis effectus
est.*

VERS. 9-11. *Vox Domini præparantis cervos, et
revelabit condensa, et in templo ejus omnes dicent
gloriam. Nam Dominus, inquit, cervos præparat.
Est animal solitudinis amans, serpentibus exitiale,
et cornutum, atque secundum legem mundum est,
ac in prædictum desertum emissum fuit. Qui porro
desertum hujusmodi percurrunt, serpentes pedibus
suis proterunt, omniaque venenata in cremo ani-
malia procul abigunt. Quibus depulsis revelata
sunt querceta, et in templo ejus omnes dicent glo-
riam. Summa certe accuracione dictum est, et in
templo ejus omnes dicent gloriam; non enim Judæi,
neque populus ex circumcissione, sed quisquis ex
omnibus gentibus conversus est. Dominus virtutem
populo suo dabit; Dominus benedicet populo suo in
pace.*

PSALMUS CANTICI

1. IN DEDICATIONE DOMUS DAVID XXIX.

Sed fortasse quispiam ad hæc dixerit, quod nul-
lam hic structuræ domus sive templi faciat men-
tionem: nec quidpiam in psalmo reperitur quod
possit dedicationi domus competere, ut quis puta-
verit de templi Hierosolymitani dedicatione hunc
psalmum pronuntiatum fuisse. Verum quoniam in-
scribitur: *Psalmus cantici in dedicatione domus*,
mibi, quæso, consideres, num hic per domum, suam
ipsam animam adumbret: in qua cum Spiritus
sanctus ceu in templo aliquando habitasset, quo-
dam tempore desertam eam reliquit, atque recessit
ob patratum in Uriam et uxorem ejus facinus; ideo
ad mortem usque delapsus est, quia ad mortem
peccaverat; imo ratione quadam usque ad lacum
et ad infernum deductus est, ac reipsa descendit
in corruptionem; ita ut ea de causa fletibus se de-
derit, ac pro regia veste saccum inducrit. At quia
postquam dignam exhibuit pœnitentiam, ac sese
castigavit atque punivit, congruentique tempore in
confessionibus perseveravit, remittendi sibi pec-
cati promissionem nactus est, per Christum scilicet
ex ejus semine proditurum, et ad infernum
usque descensurum; jure a tristitia et a scelere
confessione translatus, gratias agit Deo, dicens:

Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum : luctumque suum in lætitiā versum his verbis testificatur : Convertisti planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum et circumdedisti me lætitiā. Cum igitur hic domum, Davidis animam indicare commonstratum sit, hujusce domus dedicationi quæ hic dicuntur aptanda sunt.

VERS. 2, 3. *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum.* Hæc David in præsentī psalmo dicit; in vigesimo septimo autem, ita clamabat ipse: *Ad te, Domine, clamabo, Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum.* Sed quia ibi sic precabatur, hic gratias agit ut detrusus ante et delapsus in lacum, sed jam reductus et erutus ex eo, neque similia passus iis qui cum in ipsum descendissent, nunquam inde postea emergerunt. Nam cum primis beatum est non peccare; at quia humanæ naturæ infirmitas peccatis subjacet; secundam quis navigationem esse dixerit, ad bonum se revocare, ac post morbum sese restituere ac naturalem recipere sanitatem.

VERS. 5, 6. *Psallite Domino, sancti ejus, et confitemini memoriæ sanctitatis ejus. Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus. Rogat ut sibi pœnitenti congratulentur, et confiteantur, id est, gratias egant memoriæ sanctitatis ejus; ac si diceret, ut memoriam refricent, neque obliviscantur bonorum quæ hominibus Dominus subministravit. Cum primis autem par est gratiarum actionibus insistere, memores divinæ benignitatis, quæ tanta est, ut nunquam velit malum hominibus obvenire. Quod si contingat quempiam ob propriam improbitatem castigatione egere, ipse sibi iram indignationis procurat. Certe voluntas Dei non mortem hominibus, sed vitam expetit. Quare alio in loco dicitur: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed potius pœnitentiam ejus⁶⁶. Eodem quoque modo hic dictum est, Vita in voluntate ejus; non enim ira in voluntate ejus. Sane præter Dei propositum ac præter voluntatem ejus peccantibus indignatio et ira præparantur: quod ita declarat Apostolus: An divitias bonitatis ejus, et patientiæ et longanimitatis contemnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit. Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus⁶⁷.* καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾧδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων· εἰς λάκκον, μεταβλήσθαι τε αὐτῷ τὰ τοῦ πένθους εἰς εὐφροσύνην σημαίνει καὶ δι' ὧν φησὶν· Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν εἰς χαρὰν ἔμοι· διέβρηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέβωσάς με εὐφροσύνην. Δεδειγμένου τολῦν τοῦ οἴκου τῆς τοῦ Δαυὶδ ψυχῆς, ἄρα τῷ ἐγκαινισμῷ τοῦ τοιοῦτου οἴκου ἐφαρμόζειν τὰ προκειμένα.

Ἰψώσω σε, Κύριε, ἔτι ὑπέλαβές με, καὶ οὐκ ἠθώρανας τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἔμοι. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴσω μοι. Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ᾧδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ταῦτα μὲν ὁ Δαυὶδ διὰ τοῦ μετὰ χειρας ψαλμοῦ λέγει· ἐν δὲ τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ ὁ αὐτὸς ἐβόα λέγων· Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἔμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἔμοῦ, καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Ἄλλ' ἐπεὶ μὲν ταῦτα ἠύχετο· ἐνταῦθα δὲ εὐχαριστεῖ ὡς κατενεχθεὶς πρότερον καὶ καταπεσὼν εἰς τὸν λάκκον, ἀνενεχθεὶς δὲ πάλιν καὶ ἀνασωθεὶς ἐξ αὐτοῦ, καὶ μὴ ταῦτα παθὼν τοῖς καταβεθηκόσιν μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ ἀναβεθηκόσι δὲ· προηγουμένως γὰρ μακάριον τὸ μὴ ἀμαρτεῖν· ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦτοις ὑπόκειται, δεύτερος, ὡς ἂν εἴποι τις, πλοῦς τὸ ἀναπαλέσαι (sic) καλὸν, καὶ τὸ ἀναλαβεῖν ταῦτον μετὰ τὴν νόσον, καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἀπολαβεῖν ὕγιαν.

Ψάλατε τῷ Κυρίῳ οἱ ὄσιοι αὐτοῦ, καὶ ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. Ὅτι ὄργη ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζῶη ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Συγαίρειν αὐτῷ μετανοήσαντι, καὶ ἐξομολογεῖσθαι, τουτέστιν εὐχαριστεῖν τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, τὴν μνήμην ἀναζωπυροῦντες, μηδ' ἐπιλανθανόμενοι τῶν παρὰ τοῦ Κυρίου χορηγουμένων ἀνθρώποις ἀγαθῶν. Μάλιστα δὲ προσηκεί τὴν εὐχαριστίαν ἐπιτείνειν, μεμνημένους τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἥτις τοσαύτη τυγχάνει, ὡς μηδέποτε βούλεσθαι τι κακὸν ἀνθρώποις. Εἰ δὲ καί ποτέ τις διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ἐπιστροφῆς δεηθεῖη, αὐτὸς μὲν ἑαυτῷ κατασκευάζει θυμὸν ὄργης· τὸ γὰρ μὴν θελημα τοῦ Θεοῦ, μήποτε βούλεσθαι θάνατον ἀνθρώπου, ἀλλὰ ζῶην. Διὸ ἐν ἑτέροις λέγεται· Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος· οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Οὕτω γοῦν καὶ ἐνταῦθα λέλεκται· Ζῶη ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ· οὐ γὰρ ὄργη ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Παρὰ προαίρεσιν δὲ Θεοῦ καὶ παρὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ τοῖς ἀμαρτάνουσι κατασκευάζεται θυμὸς καὶ ὄργη· ὁ δὲ παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος φησας· Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταυρνεῖς; ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἀγει. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως καὶ

⁶⁶ Ezech. xvii, 25. ⁶⁷ Rom. ii, 4-6.

Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σα-
λευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Δικαιοὶ τὴν χρῆσιν τοῦ Κυρίου
ὁμολογῶν πῶθεν αὐτῷ συμβέβηκεν ἡ πτώσις· δέον
γὰρ ἐστῶτα ἐν τῇ παρὰ τῷ Θεῷ στάσει μεμνησθαι
τοῦ φάσκοντος λόγου· Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω
μὴ κέσθι, ὁμολογεῖν τε τῷ Θεῷ χάριν ὑπὲρ τῆς
στάσεως. Ὁ δὲ, οὐκ ὀρθῶς λογισάμενος, παρὰ τὴν
αὐτοῦ ἀρετὴν ἐν τοῖς καλλίστοις ἐστάναι ἐνόμιζεν·
ἀπέφαινε τε ἑαυτὸν καὶ ἄτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον.
Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχον τῷ κάλλει
μου δύναμιν. Ἐπεὶ ταῦτα τὰ προειρημένα οὐκ
ὀρθῶς ἐλογίζετο, ἔγνω, ὅτι ἡ στάσις αὐτοῦ ἐκείνη,
καὶ ἡ εὐθηνία καὶ τὸ προσὸν αὐτῷ τότε κάλλος οὐκ
ἦν ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν ὑπῆρχεν
αὐτῷ. Διὸ ἐξομολογούμενος ταῦτά φησιν ἔργω τὴν
πεῖραν παραλαβὸν τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας· Ἀπέ-
στρεψας δὲ σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐγενήθη τε-
ταραγμένος. Σὺ μὲν γὰρ οὐδὲν πλέον ἐπραξας, οὔτε
ῴσας, οὔτε κατέβαλες· αὐτὸ δὲ τοῦτο διὰ τὴν ἐμὴν
μεγαλαυχίαν μεμνημένον με εἶσας, καὶ τῆς παρὰ
σοῦ βοηθείας ἔρημον. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν
σου· ἐγὼ δὲ παραχρῆμα ἠλεγχόμην, καὶ ἐγινόμην
τεταραγμένος. ὑποπίπτων τοῖς ἐμοῖς ἀμαρτήμασι,
καὶ τοῖς ἐμοῖς ἐχθροῖς.

Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν
Θεόν μου δεηθήσομαι. Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι
μου, ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; Κατὰ
δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐν τοῖς κακοῖς γενόμενος ἔλεγον·
Πρὸς σέ, Κύριε, βοήσω, καὶ σε τὸν δεσπότην
μου ἱκετεύσω· τί κέρδος ἐν τῷ αἵματι μου,
κατερχόμενος μου εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολο-
γήσεται σοι κόνις, ἡ ἀπαγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν
σου; Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἱκετεύω,
κάτωθεν κραυγὰς ἀφίεις ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου λάκκου,
πυθόμενος ὡς παρὰ διδασκάλου μαθεῖν παρὰ σοῦ
τοῦ Θεοῦ. Τίς ὠφέλεια γίνεται ἡ ἐμοὶ ἢ ἐτέροις ἐκ
τοῦ ἐμοῦ αἵματος; Ἡ τί πλέον ἀνθρώποις ὑπάρξει
ἐκ τοῦ ἐμὲ ἔλθειν εἰς διαφθοράν; Ἐτέρου μὲν γὰρ ἐν
τῷ αἵματι ὑπάρξει πολλή τις καὶ μεγάλη ὠφέλεια
τῷ παντὶ κόσμῳ· ἐπειδὴν ὁ σὸς ἀμνὸς ὁ αἴρων τὴν
ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν
ἔλθοι, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφωνος.
Τούτου γὰρ τῷ αἵματι ἀπολύτρωσις καὶ κακῶν
ἐλευθερία πᾶσι τοῖς δι' αὐτοῦ σωθησομένοις γενήσεται.
Ἄλλὰ καὶ ἡ κατάθασις ἐκείνου ἡ μέχρι τῶν δια-
φθαρέντων, καὶ ἐν θανάτῳ γενομένων, πολλοῖς αἰτίαι
σωτηρίας ἔσται. Πολλὰ γὰρ χοῦς καὶ πολλή κόνις
τῶν πάλαι καὶ σαρκίνων καὶ χοϊκῶν ἀνθρώπων ἐξο-
μολογήσεται σοι· οἳ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβλη-
θέντες, ἀπαγγελοῦσι τὴν ἀλήθειάν σου. Μῆτι οὖν
καὶ ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι ἔσται τι τοιοῦτον ἀγαθὸν τῷ
κόσμῳ; ἢ ὠφελήθησεται τις ἐμοῦ κατασφύρηντος
ὑπὸ τοῦ θανάτου; ἢ χοῦς καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ χοῦ ληφθεὶς
καὶ γεγωνὺς ἀνθρωπος, μεταβληθεὶς ἀπὸ τοῦ χοϊκοῦ
καὶ γενόμενος πνευματικὸς, ἀπαγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν
σου; Ἄλλὰ γὰρ οὐδὲν ἔσται ἐξ ἐμοῦ τοιοῦτον· διὸ
ἱκετεύω μὴ ὁμοιωθῆναι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς
λάκκον.

⁶⁶ I Cor. x, 12. ⁶⁷ Joan. 1, 29. ⁶⁸ Isa, LIII, 7.

VERS. 7, 8. *Ego autem dixi in abundantia mea. Non movebor in aeternum.* Judicium Domini justum esse comprobatur, dum confitetur unde sibi lapsus venerit. Opus enim est eum, qui coram Deo consistit, meminisse hujus dicti, *Qui videtur stare, videat ne cadat* ⁶⁶, ac Domino gratiam de statu illo profiteri. At ille non bene secum reputans, ex sua virtute se in præclaris stare arbitratus est, seseque immutabilem, immobilemque declaravit. *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem.* Quia superius memorata non recte æstimaverat, novit tandem statum illum, felicitatem, ac decorem quo tunc fulgebat, non ex se, neque se auctore sibi adfuisse. Quapropter cum ex re ipsa infirmitatis suæ experimentum cepisset, hæc confitetur, dicens : *B* *Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.* Tu quidem nihil ulterius effecisti, non impulisti neque dejecisti me; id tantum præstitisti, ut me propter arrogantiam meam solum, tuaque ope vacuum desereres : *Avertisti faciem tuam, et ego confestim convictus, factus sum conturbatus, in peccata mea lapsus, et inimicis meis traditus.*

VERS. 9, 10. *Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor. Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Secundum Symmachum autem : *Cum in malis essem, dixi : Ad te, Domine, clamabo, et te Dominum meum deprecabor. Quod lucrum in sanguine meo, me delato in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Hæc et his similia deprecator, ex infimis ac ex profundissimo lacu clamores emittens, sciscitorque, ut a te Deo, ceu a magistro, edocear. Quæ utilitas aut mihi aut aliis ex sanguine meo confertur? Aut quid amplius hominibus accidet [boni], si descendero in corruptionem? At enim in alterius sanguine multa magnaue utilitas universo mundo accedet; quando Agnus tuus qui tollit peccatum mundi ⁶⁷, quasi ovis ad jugulationem veniet, et tanquam agnus coram tondente se sine voce erit ⁶⁸. Nam ex hujus sanguine redemptio et ereptio a malis iis erit, qui per eum salutem consecuturi sunt. Quinetiam descensus ejus ad eos usque qui in corruptione et in morte versantur, multis causa salutis erit. Pulvis enim multus multaue terra, hominum scilicet olim carnalium ac terrenorum, confitebitur tibi : qui in meliorem versi conditionem, annuntiabunt veritatem tuam. Nunquid igitur in sanguine meo tale quidpiam bonum mundo erit? An quis utilitatem hinc percipiet, si ego a morte detrahar? An pulvis et qui ex pulvere sumptus factus est homo, ex terreno commutatus in spiritualem, annuntiabit veritatem tuam? Nihil sane hujusmodi ex me prohibet. Quamobrem rogo ne similis fiam descendentibus in lacum.

VERS. 11-15. *Audivit Dominus, et misertus est mei, Dominus factus est adjutor meus. Convertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, et circumdedisti me lætitia. Cum sic, inquit, deprecarer, qui non procul est ab iis qui pure ac fideliter invocant ipsum, Dominus audivit, de quo dictum est: Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate* ⁹⁹: et postquam audivit, *misertus est mei, ac suam erga me misericordiam opere comprobavit: factus est enim adjutor meus.* Postquam nos hisce allocutus est verbis, et quæ sibi acciderant enarravit, rursus gratiarum actionem ad ipsum Deum convertit, beneficia sibi collata enumerans. Nam, inquit, tu mei misertus es, et factus es adjutor meus; atque sic veteres lacrymas, lamentationes, planctum in risum, gaudium et exultationem commutasti. Ita veram comprobasti illam beatitudinem, quæ diu postea de flentibus ac lugentibus tradita est: *Beati qui flent, quoniam ridebunt* ¹⁰⁰; *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* ¹⁰¹. Me sacco exuisti, qui luctus signum erat, in quo me affligebam, et cingulo lætitiæ circumcinxisti me. Hæc porro omnia mihi præbui, ut ne, si tibi non confessus essem, terra et pulvis remanerem, *ut cantet tibi gloria mea.* Nam si descendissem in corruptionem, nulla hinc utilitas vel mihi vel aliis eventura erat. Ego namque vita illa quæ ex te procedit privandus eram, alii vero per me salutem minime nacti essent.

At quando tu *convertisti planctum meum in gaudium mihi, et quando conscidisti saccum meum et circumdedisti me lætitia*, non modica inde utilitas accessit: nam pristina recepta gloria, per eam tibi cantabo et psallam, non prava quidem conscientia, sed fidenti ac pura mente. Ideo ait, *Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar.* Ita porro perseverabo per omne sæculum, confitebor tibi, et a te mihi semper collata beneficia commemorabo. *Dominus factus est adjutor meus.* Notandum porro est illud, *factus est*, non semper acceptam substantiam significare; sed quandoque etiam habitum quemdam. Sicubi igitur id de Salvatore dicatur, habitum ad rem aliquam, non substantiam factam, significat. *Convertisti planctum meum in gaudium mihi.* Vox illa, *planctus* [sive *tunsio pectoris*], sensum significat: quod vel ipsa re declaratur, manus quippe pectus tundunt. Qui igitur in propriorum peccatorum sensu versatur, ac per spirituales manus cum efficacia sensum excitat suum, is translatus a luctu, gaudium, Spiritus sancti fructum, accipiet. Illud porro, *convertisti*, mutationem illam ex planctu et luctu in lætitiā declarat; illud demum, *non compungar*, id est, non mutabo propositum. Gloria illa cantatrix ejus qui sic Deum affatur, rectum vitæ institutum est et cognitio pura. *Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi.* Id est, pro omnibus quæ contigerint, non modo jucun-

ἤκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ με· Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἐμοί, διέβηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέκλωσάς με εὐφροσύνην. Ταῦτα, φησί, δεηθέντος μου, ὁ μὴ μακρὸν ἀφελὸς τῶν καθαρῶς καὶ πιστῶς ἐπικαλουμένων αὐτὸν Κύριος ἤκουσε, περὶ οὗ εἴρηται· Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ· καὶ ἀκούσας ἠλέησέ με. καὶ ἔργον ἐπέδειξεν αὐτῷ εἰς ἐμὲ οἴκτου· ἐγενήθη γὰρ βοηθός μου. Ταῦτα ὡς πρὸς ἡμᾶς διαλεχθεῖς, καὶ τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ διδάξας ἡμᾶς, ἀποστρέφει πάλιν τὴν εὐχαριστίαν ἐπὶ αὐτὸν θεόν, τὰς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας διεξιῶν. ἠλέησας γὰρ με σὺ, φησί, καὶ γέγονας βοηθός μου· οὕτω τε μετέβαλες τὰ παλαιὰ μου δάκρυα, καὶ τοὺς θρήνους καὶ τὸν κοπετὸν εἰς γέλωτα καὶ χαρὰν, καὶ ἀγαλλίαςιν, ἐπαληθεύσας τὸν ὑστερόν ποτε λεχθέντα μακαρισμῶν περὶ τῶν κλαιόντων καὶ πενθούντων, κατὰ τὴν· Μακάριοι οἱ κλαιότες, ὅτι γελᾶσονται· καὶ μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται. Τὰ σύμβολα γοῦν τοῦ πένθους ἀπέδυσάς με, τὸν σάκκον, ἐν ᾧ κακοπαθὸν ἑμαυτὸν ἐτιμωροῦμαι, καὶ ζώσματοι εὐφροσύνης περιέκλωσάς με. Καὶ ταῦτα πάντα μοι παρέσχου, ἵνα μὴ ἀπομείνω κόνις καὶ χυδῶς ὁ μὴ ἐξομολογούμενός σοι, ἀλλ' ἵνα ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου. Ἐν μὲν γὰρ τῷ καταθῆναι με εἰς διαφθοράν οὐδεμία τις ἦν ὠφέλεια οὗτ' ἐμοί οὔτε ἐτέροις. Ἐγὼ τε γὰρ ἀπεστερούμην τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς, ἄλλοι τε οὐδαμῶς ἐτύγγανον τῆς δι' ἐμοῦ σωτηρίας.

Ἐν δὲ τῷ μεταβάλλειν σε τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ διαβρῆξαι σε τὸν σάκκον μου καὶ περιέκλωσαι εὐφροσύνην, οὐχ ἡ τοχούσα γενένηται ὠφέλεια· ἀπολαθὼν γὰρ τὴν προτέραν ἑμαυτοῦ δόξαν, διὰ ταύτης σοι ψαλῶ, καὶ ψαλῶ σοὶ οὐ μετὰ τινος φαύλης συνειδήσεως, ἀλλὰ μετὰ πεπαρθήσιασμένης καὶ καθαρᾶς διανοίας. Διὸ φησιν· Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ καταρυγῶ. Οὕτω τε διατελέσω εἰς τὸν σύμπαντα αἰῶνα, ἐξομολογούμενός σοι, καὶ τὰς σὰς διὰ παντὸς εὐεργετίας τὰς εἰς ἐμὲ διεξιῶν. Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Σημειωτέον, ὅτι τὸ, ἐγενήθη, οὐκ ἀεὶ οὐσίωσιν σημαίνει· ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ πρὸς τινα σχέσιν. Εἴ ποτε οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος τοιαύτη γένοιτο φωνή, σχέσιν πρὸς τι καὶ οὐχὶ οὐσίωσιν σημαίνει. Ἔστρεψας τὸν κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἐμοί. Ἡ, κοπετός, φωνή, τὴν συναίσθησιν σημαίνει, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ πρᾶξις παρίστησι, τῶν χειρῶν τὸ στῆθος κοπτοῦσῶν. Ὁ οὖν ἐν συναίσθησει ἰδίων ἀμαρτημάτων γεγωνώς, καὶ ἐνεργητικῶς διὰ χειρῶν πνευματικῶν τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ διεγείρας, μεταβαλὼν ἀπὸ τοῦ ὀλοφύρεσθαι, χαρὰν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἀναλήψεται. Τὸ, ἔστρεψας, δηλοῖ τὴν ἐκ τοῦ κόπτεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἰς χαρὰν μεταβολὴν· τὸ δὲ, οὐ μὴ καταρυγῶ, οὐ μὴ μεταγνῶ, φησί. Δόξα δὲ ψάλλουσα τοῦ ταῦτα λέγοντος τῷ Θεῷ, ὀρθὴ πολιτεία καὶ γνώσις ἐστὶν εὐκρινής. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι· ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ πᾶσι

⁹⁹ Psal. cxxiv, 18. ¹⁰⁰ Luc. vi, 21. ¹⁰¹ Matth. v, 5.

ταῖς συμβαίνουσιν, οὐ προσήγει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἅ
πάντας, εὐχαριστῶ σοι, Δέσποτα.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ, ΕΚΣΤΑΣΕΩΣ Α'.

Οὕτε ἐν τῇ Ἑβραίων Γραφῇ, οὕτε παρὰ τοῖς λοι-
ποῖς ἑρμηνευταῖς ἡ προγραφή περιέχει, ἐκστάσεως.
Μήποτε δὲ διὰ τὸ ἐκφέρεισθαι τῷ ψαλμῷ· Ἐγὼ δὲ
εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέβριμμαι ἀπὸ προσ-
ώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου, τὴν προσθήκην τις ἐποίη-
σατο ἐν τῇ προγραφῇ εἰς τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐκ-
στάσει γενόμενος εἶπεν· Ἀπέβριμμαι ἀπὸ προσώπου
τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἀναπέμφας τὰ ἐμφερόμενα τῷ
λόγῳ; Πλὴν ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τοῦς ἐντυγχάνοντας πα-
ραπέμπει καὶ ἡ παρούσα προγραφή, ἥτοι διὰ τὰ τε-
λευταῖα, ἐν οἷς παραίνεσιν ἀναγκαιωτάτην περιέχει ἡ
λέγουσα· Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον πάντες οἱ ὄσιοι
αὐτοῦ, ὅτι ἀληθείας ἐκζητεῖται Κύριος, καὶ τὰ
ἐξῆς· ἢ διὰ τὸ προφητεύειν τινὰ περὶ τῶν κατὰ τὸ
πᾶθος τοῦ Σωτῆρος πεπραγμένων· ἃ δὴ γίνεσθαι
ἤμελλεν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τοῦ
δαυὶδ ἐλπίδας ὑπογράφει ἀγαθὰς ὁ λόγος, αἵτινες
ἤμελλον αὐτῷ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἀποδοῦσθαι,
εἰκότως εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει τὴν προγραφὴν. Πε-
ρίχει δὲ ὁ πᾶς ἱκετηρίαν τοῦ Δαυὶδ, ὅλον ἑαυτὸν
ἀναρτήσαντος τοῦ Θεοῦ, καὶ παρακαλεῖ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς ἐλπίδος.

Ἐπὶ σοι, Κύριε, ἤλπισα, μὴ κατασχυνθεῖν
εἰς τὸν αἰῶνα· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με
καὶ ἐξελεύ με. Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, τά-
χυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι με. Πολλῶν τε πλουτῶν περιφ-
βέμενος, εἰ καὶ νίκαις ταῖς κατ' ἐχθρῶν ἐκόμα, ἀλλὰ
τούτων οὐδὲν πρὸς ἀσφάλειαν συμβαλεῖσθαι αὐτῷ ἐπέ-
κειστο, μόνην δὲ τὴν ἐπὶ Κύριον ἐλπίδα· διδ. ἰκέτευε
ταύτης μήποτε ἐκπεσεῖν· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐδίδαξας τὰ
ὀρθὰ αὐτῷ ζηλοῦντας καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν. Ἄντι
δὲ, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου· ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ σου,
ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε. Ἰσθού μοι εἰς Θεὸν ὑπερα-
σπιστήν, καὶ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ ὤσασαι με.
Ὅτι κραταιώμα μου καὶ καταφυγή μου εἰ σὺ, καὶ
ἔσκεν τοῦ ὀνόματός σου ὁδηγήσεις με καὶ δια-
θρέψεις με. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ εἶπε
ψαλμῷ.

Ἐξάξεις με ἐκ παγίδος ταύτης, ἧς ἐκρυψάν
μοι, ὅτι σὺ εἶ ὁ ὑπερασπιστής μου, Κύριε. Εἰς
χειράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου· ἐλυ-
τρώσω με, Κύριε ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. Ἐξ ὧν
ἐπειράθην πάλαι πρότερον, πέπεισμαι, ὅτι καὶ νῦν
ἐξάξεις με ἐκ πάσης παγίδος τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν μοι
κατασκευαζομένης. Ἔως γὰρ ἐν τῷ βίῳ τῷ θνητῷ
τυγχάνω, οἶδα πολεμούμενος· καὶ μέχρις ἐσχάτης
ἀναπνοῆς ἐν ἀγωνίᾳ κατέστην καὶ διὰ τὰς τῶν ἐχθρῶν
ἐπιβουλὰς. Ἀλλὰ πέπεισμαι, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἀναρτήσας
τὴν ἑμαυτοῦ ἐλπίδα, οὐ κατασχυνθήσομαι εἰς τὸν
αἰῶνα. Θεὸν δὲ ἀληθείας εὐκαίρως καὶ καταλλήλως
τοῖς λεγομένοις ὀνόμασεν· οὐ γὰρ ἔστι διαψευσθῆναι
τὸν ἐπὶ σὲ ἠλπικότα, οὐδὲ τὸν ἐπὶ ταῖς σαῖς ἐπαγγελ-
ταῖς πεπιστευκότα.

Ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας ματαιότητας
δικαιοσύνης· Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἤλπισα· ἀγαλ-

¹¹ Psal. xxx. 23.

dis rebus, sed etiam pro laboribus, gratias tibi ago,
Domine.

**1. IN FINEM PSALMUS DAVID, PRO EXSTASI
XXX.**

Neque in Hebraica Scriptura, neque in reliquis
interpretibus, inscriptio illud præfert, *pro exstasi*.
Num forte quia illud in psalmo ²³ essertur: *Ego
autem dixi in exstasi mentis meæ: Projectus sum
a facie oculorum tuorum, idipsi quispian inscrip-
tionis addiderit, ad tempus illud id referens, quo in
exstasi positus dixit: Projectus sum a facie oculo-
rum tuorum?* Cæterum præsens inscriptio lectorem
ad finem remittit, sive propter ea quæ versus finem
dicuntur, ubi per necessariam admonitionem afferit
his verbis: *Diligite Dominum, omnes sancti ejus, quo-
niam veritates requirit Dominus, et cætera*; sive quia
nonnulla vaticinatur quæ tempore passionis Salva-
toris nostri gesta sunt, quæque in consummatione
sæculi ventura erant. Sed quoniam bona hic Davidi
spes subindicatur, quæ ipsi in futuro tempore im-
plenda erat, jure inscriptionem in finem remittit.
Totus vero psalmus Davidis supplicationem com-
pletur qui sese totum Deo concredidit, rogatque
ut ne spe labatur.

VERS. 2-4. *In te, Domine, speravi, non confu-
dar in æternum: in justitia tua libera me. Inclina
ad me aurem tuam, accelera ut eruas me.* Etiam si
multis divitiis afflueret, et victoriis quas de inimicis
reportaverat, ornaretur, nihil eorum ad securita-
tem sibi conferre, unamque in Dominum spem id
præstare posse, arbitrabatur. Quare supplicabat
ut nunquam ab ea decideret: sed nos quoque in-
stituēbat ut paria quærentes, eadem nos ipse sen-
tiremus ac loqueremur. Loco autem illius, *in jus-
titia tua, Symmachus, in misericordia tua, edi-
dit. Esto mihi in Deum protectorem et in domum
refugii, ut salvum me facias. Quoniam fortitudo mea
et refugium meum es tu, et propter nomen tuum
deduces me et enutries me.* Hæc in septimo decimo
quoque psalmo dixerat.

VERS. 5, 6. *Educes me de laqueo hoc quem abscon-
derunt mihi, quoniam tu es protector meus. In ma-
nus tuas commendabo spiritum meum: redemisti me,
Domine Deus veritatis.* Ex iis quæ jam olim exper-
tus sum, confido te ex quovis laqueo educturum
me, ab inimicis mihi parato. Quandiu enim in vita
mortalis versor, me impugnatum iri scio; et ad
extremum usque halitum, inimicorum insidiis ap-
petitus, in certamine constitutus ero. At confido
fore ut, spe mea in te reposita, non confundar in
æternum. Deum autem veritatis opportune et con-
gruenter ad rem quæ agitur vocavit: neque enim
contingere potest, ut is qui in te speravit, vel is
qui promissis tuis fidem habuit, spe labatur.

VERS. 7, 8. *Odisti observantes vanitates, superbo-
me. Ego autem in Domino speravi: exsultabo et*

lætabor in misericordia tua. Merito lætaris de veritatis amatoribus, illosque admittis; ideo dictum est, Veritates requirit Dominus; illos vero qui vanitatem sectantur, utpote qui mendacium consecretur, adversaris et odisti. Vanitas quippe est quod mendacio plenum: quare sic admones: Filii hominum usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et queritis mendacium ⁹⁹? Ego vero a vanis rebus aversus, in te solo Domino meo spem reposui, quare confido non frustra tibi meipsum commisisse. Nam finis spei in te posita est gaudium et lætitia.

VERs. 9. *Quoniam respexisti humilitatem meam, salvasti de necessitatibus animam meam; nec conclusisti me in manibus inimici; statuisti in loco spatioso pedes meos. Jam alias respexisti humilitatem meam: ac plerumque anima mea in necessitates ab inimicis sibi inductas delapsa, meque nihil aliud agente quam ut humiliarem et affligerem me, ob emissas ad te Deum meum preces, tu ipse meus propugnator ac protector, me nequaquam despiciens, sed humilitatem approbans meam, salvasti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici; ac præter expectationem me in retibus jam devolutum, et inimicorum manibus traditum, eripuisti remisistisque liberum, pedes meos in latitudine ac in loco spatioso constituisti, solutoque mihi concessisti, ubicunque vellem incederem. In historia porro narratur, ipsum sæpe a Saule deprehensum, et aliquando in spelunca inclusum, manus ejus effugisse: et alias a Gethæis se mente captum simulando elapsum esse.*

VERs. 10. *Miserere mei, Domine, quoniam tribulor: conturbatus est in ira oculus meus, anima mea et venter meus. Rogo, inquit, ac deprecor mei ut miserearis, quoniam tribulor; cujus loco Aquila, Quoniam angustum mihi. Tui enim et promissorum tuorum causa in angusta et arcta via incedo. At animæ meæ oculus, ipsaque mens ac vis ratiocinandi turbata est in ira. Pro quo Aquila dicit: Squaluit in indignatione oculus meus; Symmachus vero, Turbatus est præ indignatione oculus meus. Nam cum indignationem, inquit, et iram mihi concitavi, ausus eâ perpetrare quæ furore et ira digna sunt, tunc confusio, conturbatio et squalor rationabilem animæ vim occupavit. Sed etiam anima mea et venter meus ipse conturbatus ac confusus est in tempore indignationis meæ. Quemadmodum vero animæ oculum per translationem a sensili oculo intelligimus, sic ventrem ejus nequaquam labare si vim memoriæ accipias; in qua ceu in ventre, cibos omnes a sermonibus perceptos reponere consuevimus. Quamobrem alicubi dicitur: Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ejus* ¹⁰⁰. Et Salvator ait: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, flumina*

λύσσομαι και εύφρανθήσομαι επί τῷ ἔλεει σου. Εἰκότως χαίρεις μὲν τοῖς τῆς ἀληθείας ἐρασταῖς, και τούτους προσέσεις· διὸ λέλεκται· Ἀληθείας ἐκζητεῖ Κύριος· τοὺς δὲ τὴν ματαιότητα περιέποντας εἰκότως ἀποτρέπη και μισεῖς, ὡς ἂν τὸ ψεῦδος μεταδιώκοντας. Ματαιότης γὰρ τὸ ψεῦδος γέμον· διὸ παρανεῖς λέγων· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυνθήσθε ψεῦδος; Ἐγὼ δὲ, ἀποστραφεὶς τὰ μάταια, ἐπὶ σὲ μόνον τὸν ἐμαυτοῦ Κύριον ἤλπισα· διὸ πέπεισμαι, οὐκ εἰκὴ σοὶ ἐμαυτὸν παρατεθεῖσθαι. Τὸ γὰρ τέλος τῆς εἰς σὲ ἐλπίδος χαρὰ και εύφροσύνη.

Ὅτι ἐπείδες τὴν ταπεινώσιν μου, ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. Και οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· ἔστησας ἐν εὐρυχωρῶν τοὺς πόδας μου. Ἦδη και ἄλλοτε ἐπείδες τὴν ταπεινώσιν μου· πολλάκις τε περιπεσοῦσης τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἀνάγκαις ταῖς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεθεῖσαις αὐτῇ, ἐμοῦ τε μηδὲν πλέον πράττοντος ἢ ταπεινοῦντος ἐμαυτὸν και καχοῦντος διὰ τὴν πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἰκετηρίων, σὺ αὐτὸς ὁ ἐμὸς ὑπέρμαχος και ὑπερασπιστής, μὴ ἀντιπαρελθὼν με, ἀποδεξάμενος δὲ τὴν ἐμὴν ταπεινώσιν, ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου, και οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· παραδόξως δὲ με εἰσω δικτύων ἤδη γενόμενον, και ταῖς χερσὶ τῶν ἐχθρῶν παραδεδομένον ἀρπάσας ἐλεύθερον ἀνήκας, και τοὺς πόδας μου ἐν πλατύτητι και εὐρυχωρίᾳ κατέστησας, συγχωρήσας ἀφετόν με βαδίζειν ὅποι και βούλομαι. Διδάσκει δὲ και ἡ ἱστορία, ὅτι, πολλάκις καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ, και μέντοι και ἐν τῷ σπηλαίῳ καθειρηθεὶς, τὰς ἐκείνου χεῖρας διέφυγε, και ἄλλοτε τοὺς Γεθθαίους παραπλήξιν σχηματισάμενος.

Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι θλίβομαι· ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἡ ψυχὴ μου, και ἡ γαστήρ μου. Ἰκετεύω, φησί, και δέομαι ἐλεηθῆναι, ὅτι θλίβομαι· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ὅτι στενὸν ἐμοί. Τὴν γὰρ στενὴν και τεθλιμμένην ὀδεύω διὰ σὲ, και τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ἀλλὰ και ὁ τῆς ψυχῆς μου ὀφθαλμὸς, αὐτὸς ὁ νοῦς και τὸ ἐν ἐμοὶ λογιστικὸν, ἐταράχθη ἐν θυμῷ· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἠὺχμῶθη ἐν παροργισμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐθολώθη διὰ παροργισμὸν ὀφθαλμὸς μου. Ὅτε γὰρ παρώργισα, φησί, και θυμὸν ἐμαυτοῦ ἐπήγερα, τολμήσας διαπράξασθαι τὰ θυμοῦ και ὀργῆς ἄξια, τὸ τηνκαῦτα σύγχυσαι και θάλωσις και ἀύχμὸς τὸ λογιστικὸν τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατελιήφεν. Ἀλλὰ και ἡ ψυχὴ μου, φησί, και ἡ γαστήρ μου, και αὐτὴ ἐθολώθη και ἐταράχθη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ παροργισμοῦ μου. Ὡσπερ δὲ ὀφθαλμὸν ψυχῆς κατὰ μεταφορὰν τοῦ αἰσθητοῦ ὀφθαλμοῦ νενοήκαμεν, οὕτω και τὴν γαστέρα αὐτῆς οὐκ ἂν ἀμάροισι εἰπὼν τὴν δύναμιν τὴν μνημονικὴν, ἐν ἣ ὡσπερ ἐν κοιλίᾳ και γαστρὶ πάσας τὰς διὰ λόγων τροφὰς ἐναποτίθεσθαι εἴωθε. Διὸ λέλεκται που· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, και πάντα τὰ ἐντός μου τὸ δρομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Και ὁ Σωτὴρ δὲ· Ὅς ἂν πλὴν ἐκ τοῦ

⁹⁹ Psal. iv, 3. ¹⁰⁰ Psal. cii, 1.

ὕδατος, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κρι-
 λίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζωῆς, ἀλλομέ-
 του εἰς ζωὴν αἰώνιον. Κάνταῦθα τοῖνον τὴν μνημο-
 νικὴν δύναμιν, ἣ καὶ αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς,
 κοιλίαν ὠνόμασεν ὁ Σωτῆρ. Θολωθεὶς τοῖνον τὸν ὀφ-
 θαλμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν γαστέρα τὴν παραδεδομέ-
 νην, ἰατρεία καὶ θεραπεία ἑμαυτὸν παρεῖχον, ὀδύνη
 καὶ στεναγμοῖς, καὶ πτωχεῖα παράδιδοι; τὸν ἑμαυτοῦ
 βίον, ὡσπερ διὰ τινων κύκλων ἰατρευόμενος. Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, Ἐρ πτωχεῖα ἡ ἰσχύς μου, καὶ τὰ ὀστέα μου
 ἐταράχθησαν· σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν
 εἰπὼν· Διὰ τὴν κάκωσίν μου ἡ ἰσχύς μου καὶ τὰ
 ὀστέα μου ἠὲρωτῆσαν. Οὕτω γάρ, φησὶν, ἑμαυτὸν
 ἐκάκωσεν, ὡς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακώσεως ἐξατο-
 νῆσαι μου καὶ ἐξασθενῆσαι τὴν ἰσχύν, καὶ αὐτὰ τὰ
 τῆς ψυχῆς μου ὀστέα, καὶ τὰς δυνάμεις ἐν αἷς πάσαι
 ἠὲρωτίζομένην ἠὲρωτῆσαν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ
 τὰ ὀστέα μου ἠὲρωτῆθη. Ταῦτα δὲ ἀναγκαῖα πρὸς δι-
 δασκαλίαν καὶ ὑπογράμμιν τῶν ἀφέσεως τυχεῖν βου-
 λομένων τῶν οικείων πλημμελημάτων.

Παρά πάντας τοὺς ἐχθροὺς μου ἐγενήθη ὄνει-
 δος, καὶ τοῖς γείτοσι μου σφόδρα, καὶ φόβος τοῖς
 γνωστοῖς μου. Οἱ θεωροῦντές με ἔξω ἔφυγον ἀπ'
 ἐμοῦ· ἐπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας· ἐγε-
 νήθη ὡσεὶ σκεῦος ἀπολωλός. Ταῦτα ἀναφέρομεν
 ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀρ-
 μῶζοι ἂν ὑπ' αὐτοῦ λέγεσθαι, ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἀνηρη-
 μένον ὀρώντες αὐτὸν ἐπετίθεζον ὀνειδίζοντες, κατὰ
 τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· οἱ τε γνωστοί,
 καὶ οἱ μαθηταί, καὶ φίλοι, φόβω ὑποπεσόντες, ἀνεχώ-
 ρουν καταλείποντες αὐτὸν· ὅτε καὶ ὁ πρωτοστάτης
 τοῦ χοροῦ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἤρνηται αὐτὸν τρίτον.
 Τότε δὲ καὶ ἀπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας· ἄλλὰ
 καὶ ἐνομισθὴ γεγονέναι ὡς σκεῦος ἀπολωλός. Πλὴν
 ἄλλὰ καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸν ἐν τῷ ψαλμῷ ἐξομολογούμε-
 νον ἀναφερόμενα ὑπερβάλλουσιν αὐτοῦ περιστάσι κά-
 κωσιν. Οὕτω γάρ ἑαυτὸν ἐξέτηκεν, ὡς ἐκλείπειν μὲν
 αὐτοῦ ἐν ὀδύνη τὴν ζωὴν, καὶ ἔτι ἐν στεναγμοῖς,
 ἀσθενῆσαι δὲ ἐν πτωχεῖα τὴν ἰσχύν, καὶ τὰ ὀστέα τῆς
 ψυχῆς αὐτοῦ παραχθῆναι· ἐφ' οἷς καὶ ἐγέλατο ὑπὸ
 τῶν ἐχθρῶν, ὡς εἰκὴ καὶ μάτην ἑαυτὸν κατακόπτων.
 Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἐγένετο ὄνειδος, ἀλλὰ
 καὶ παρὰ τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ τοῖς μάλιστα αὐτὸν εἰ-
 δόσι, διὰ τὸ ἔγγιστα οικεῖν. Οὕτοι γάρ, ὀρώντες αὐ-
 τὸν κατατρύχοντα ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσει,
 κατεγέλων αὐτοῦ καὶ ὀνειδίζον. Οἱ δὲ προσήκοντες
 αὐτῷ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ φοβοῦντο, ὡς μεμη-
 νότα καὶ τὰς φρένας ἐξεσθηκότα· ὡστε ἀναχωρεῖν
 καὶ φεύγειν ἐξ αὐτοῦ, ἀπογινώσκοντας αὐτοῦ τὴν σω-
 τηρίαν, λήθην τε αὐτοῦ ποιεῖσθαι ὡσεὶ καὶ νεκροῦ
 ἥδη γενομένου, καὶ ὡς περὶ σκεύους ἀπολωλός δια-
 κεισθαι. Ταῦτα πάντα πεπονηθέναι ἔφασκεν, ἑαυτὸν
 κακῶν ἐξομολογήσει καὶ μετανοεῖ. Ἄλλ' οἷδε μὲν, φη-
 σὶ, τοιοῦτοι γεγονάσι περὶ ἐμέ. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἄνευ λό-
 γου οὕτως ἑμαυτὸν ἦγον, ἀλλ' ἐπειδήπερ ἤκουον ψόγον
 πολλῶν παροικούντων κυκλῶθεν, οἱ τότε συναϊρόμενοι
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἐνεθυμοῦντο· οἱ γὰρ

de ventre ejus fluent aqua viva, salientis in vitam
 aeternam⁹⁴. Hic itaque reminiscendi vim, sive
 etiam principem animæ partem, ventrem Servator
 nuncupavit. Cum ergo et mentis oculis et ventre,
 de quo jam diximus, conturbatus essem, medelæ
 me atque curationi tradidi; dolori, gemitibus,
 egestati vitam addixi meam, ceu quadam circui-
 tione usus ad salutem recuperandam. Pro illo au-
 tem, *In paupertate virtus mea, et ossa mea con-
 turbata sunt*, apertius Symmachus interpretatus
 est his verbis, *Propter afflictionem meam, virtus
 mea et ossa mea putruerunt*. Ita me macerabam,
 inquit, ut propter afflictionis vim, virtus mea defl-
 ceret ac infirmaretur, atque ipsa animæ ossa, ipsæ
 facultates, quibus olim viriliter agebam, compu-
 trescerent; sive secundum Aquilam, *Et ossa mea
 exaruerunt*. Hæc porro sunt iis, qui scelerum su-
 orum veniam consequi peroptant, ad disciplinam
 et exemplum necessaria.

VERS. 12-14. *Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium et vicinis meis valde, et timor notis meis. Qui videbant me, foras fugerunt a me: oblivioni datus sum tanquam mortuus a corde. Factus sum tanquam vas perditum*. Hæc ad tempus passionis Salvatoris nostri referimus, quæ ab ipso congruenter dicta fuerint, quando inimici suspensum videntes irridebant eum, opprobriis incessentes, ut in Evangeliiis scriptum est: ac noti ejus, discipuli et amici, metu correpti recedebant, ipso relicto; quando is qui discipulorum ejus choro præerat, ter ipsum negavit. Tunc sane oblivioni datus est tanquam mortuus a corde; imo etiam tanquam vas perditum reputatus est. Cæterum hæc si ad eum qui in psalmo constitetur referantur, extremam ejus miseriam et afflictionem declarant. Ita enim sese maceravit, ut deficeret in dolore vita ejus, et anni ejus in gemitibus, virtus ejus in paupertate infirmaretur, et ossa animæ ejus conturbarentur; qua in re ab inimicis quoque deridebatur, quasi in vanum ac frustra sese affligeret. Non modo autem inimicis in opprobrium fuit, sed etiam vicinis, qui quod proxime habitarent, ipsum probe noverant. Ipsi namque videntes illum in confessione ad Deum emissa sese macerantem, irridebant eum et opprobriis onerabant. Cognati vero et amici, qui ipsum convenire solebant, metu perterriti erant, ac si eum insanientem ac mente alienatum vidissent; ita ut de salute ejus desperantes secederent et aufugerent, ipsumque veluti jam mortuum oblivioni darent, ac tanquam vas perditum haberent. Hæc omnia perpessum se testificatur, dum se in confessione et pœnitentia affligeret. Sed illi quidem, ait, sic erga me se gesserunt. Ego vero non sine consilio et ratione me sic agere putabam: sed quia audiebam vituperationem multorum commorantium in circuitu, qui tunc una

⁹⁴ Joan. vii, 38.

conveniebant eo consilio, ut animam meam acciperent; nam occulti et invisibiles inimici, me in peccatum lapso, in unum congregati sunt ut animam meam raperent; ideo eorum insidias subodoratus, tale de me supplicium sumpsi; cogitans num forte Deus, conspecta hujusmodi abiectione mea, misericordia motus me liberaturus esset.

VERS. 15, 16. *Ego autem in te speravi, Domine; dixi: Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ. Hæc inimicis, inquit, contra me molientibus, in te speravi, Domine; dixique, te solum mihi adiutorem sufficere: nam, Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ.* Pro quo tum Hebraica lectio, tum reliqui interpretes, *tempora mea*, ediderunt. Etiamsi enim inimici jam maxime viribus valeant, quasi adversum me nacti opportunum tempus; at mihi tempora mea in manibus tuis reservata sunt: quo tempore sortes meas penes te repositas novi. Quamobrem jure supplico postuloque, me in præsentia ab inimicis et a persequentibus me liberari.

VERS. 17-19. *Illustra faciem tuam super servum tuum, salvum me fac in misericordia tua: Domine, non confundar, quoniam invocavi te.* Quemadmodum oriente sole tenebræ dissipantur, sub terra absconso, omnia nox occupat, tuncque ex latibulis suis prodeunt feræ agrestes, virique operarii iniquitatis; ita, Deo averso, insurgunt animæ hostes, ipsamque incursionibus molestant; ipso autem Deitatis suæ lumen emittente, quod vultum Dei Scriptura vocare consuevit, tunc averturnitur et fugam faciunt omnes qui amica tenebris opera perpetrant, ac quicquid Deo contrarium est dissipatur. Quare qui primo confitebatur dicens: *Illustra faciem tuam super servum tuum*, jam rursum, Non propter opera mea, inquit, sed propter misericordiam tuam salutem nancisci rogo; atque iterum: Quoniam te invocavi, inquit, ne confundar quia speravi in te. Etenim impiis qui te Deum non norunt opprobrium debetur. Quapropter ait, *Erubescant impii et deducantur in infernum; vel secundum Aquilam et Symmachum, Sileant in inferno.* Et jam quidem illi loquuntur multa ausi; at cum in congruentem sibi locum deducti fuerint, tunc arrogantiae finem facient, tunc labia illa, quæ in præsentia cum superbia contra justum virum multa proferunt, muta erunt; tunc de justorum hominum despectu ultio sumetur.

VERS. 20, 21. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! Perfecisti eis qui sperant in te in conspectu filiorum hominum. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo a contradictione linguarum.* Isthæc, ait, deprecatus sum, ut illustres faciem tuam super servum tuum, et ut salutem misericordia tua nanciscar, et ne confundar quoniam invocavi te, con-

Α αφανείς και άόρατοι έχθροί, περιπεσόντος μου τη άμαρτία, συνετάσσοντο προς άλλλους, όπως διαρπάσωσι την έμην ψυχήν. Διόπερ έγώ, της τούτων έπιβουλης συναισθόμενος, τη τοσαύτη έμαυτὸν έπιβιδου τιμωρία, εἰ πως έρα ο θεός διά την τοσαύτην μου ταπεινώσειν έλεήσει με και ρύσαιτο της τῶν έχθρῶν έπιβουλης.

Έγώ δέ έπι σοι ήλιμισα, Κύριε· εἶπα· Σὺ εἶ ὁ θεός μου, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου. Ταῦτα τῶν έχθρῶν μου, φησί, βουλευομένων κατ' ἐμοῦ, ἐπὶ σέ ήλιμισα, Κύριε· Ελεγον τέ σε μόνον βοηθόν μοι άπαρκείν· θεός γάρ μου εἶ σὺ, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου· ἀνθ' οὗ, οἱ καιροὶ μου, ή Έβραϊκή άνάγνωσις και οἱ λοιποὶ έρμηνευταὶ εκδεδώκασιν. Εἰ γάρ και τὰ μάλιστα νῦν οἱ έχθροὶ καταγύουσαι, ὡσπερ καιρὸν έχοντες κατ' ἐμοῦ, άλλ' οἱ έμοὶ καιρὸ πεφυλαγμένοι εἰσιν ἐν ταῖς σαῖς χερσὶν· ἐν οἷς καιροῖς και τοὺς έμαυτοῦ κλήρους οἶδα παρά σοι φυλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως ίκετεύω και δέομαι ἐπὶ τοῦ παρόντος ρυθθῆναι εκ τῶν έχθρῶν μου και εκ τῶν καταδιωκόντων με.

Έπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου σώσον με ἐν έλεει σου· Κύριε, μή κατασχυνθείην, ὅτι έπεκαλεσάμην σε. Ὅσπερ ήλιου άνατελιαντος; λυεται τὸ σκότος· ὑπὸ γῆν δέ γενομένου, νύξ διαλαμβάνει τὸ πᾶν· προΐασί τε εκ τῶν οικείων καταδύσειν θῆρες άγριοι και άνδρες κακοεργίας εργάται· οὕτως, άποστρεφομένου μὲν τοῦ θεοῦ, οἱ της ψυχῆς έχθροὶ επανίστανται και κατατρέχουσαι αὐτης· έπιλάμπαντος δέ αὐτοῦ τὸ φῶς της αὐτοῦ θεότητος, ὡπερ πρόσωπον θεοῦ ονομάζειν εἰωθεν ή γραφή, άποτρέπονται μεν και άποφεύγουσαι πάντες οἱ τὰ φίλα τοῦ σκότους έργα διαπραττόμενοι, διαλύεται δέ πᾶν τὸ έναντίον τῷ θεῷ. Διὸ παρακαλεῖ οὗ τὰ πρώτα έξομολογησάμενος φάσκων· Έπίφανον τὸ πρόσωπόν σου εἰς τὸν δοῦλόν σου· και πάλιν· Οὐ δὲ τὰς έμάς πράξεις, φησί, διά δέ τὸ σὸν έλεος σωθῆναι αξιῶ· και αὔθις· Έπεὶ δέ σε έπεκαλεσάμην, φησί, μή κατασχυνθείην, ὅτι ἐπὶ σοι ήλιμισα. Τὸς μὲν γάρ άσεβέσι, τοῖς σέ τὸν θεόν οὐκ επισταμένοις, αίσχυνή πρέπει· διὸ φησιν· Αίσχυνθείησας άσεβεῖς και καταχθείησας εἰς ᾄδου· ή κατὰ τὸν άκίλαν και τὸν Σύμμαχον· Σιωπάτωσαν εἰς ᾄδην. Νῦν μὲν γάρ λαλοῦσαι πολλά τολμῶντες· έπειδὴν δέ καταχθῶσαι εἰς τὸ κατάλληλον αὐτοῖς χωρίον, τὸ τνηκαῦτα παύσονται της μεγαλαυχίας· τότε δέ και έλαλα γενήσεται τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλά κατὰ τοῦ δικαίου φβεγγόμενα χείλη μεθ' ὑπερηφανίας· τότε δέ και εκδικηθήσεται πᾶσα ή κατὰ τῶν δικαίων έξουένωσις.

Ὅς πολὺ τὸ πλῆθος της χρηστότητός σου, Κύριε, ής έκρύψας τοῖς φοβουμένοις σε! Έξειργάσω τοῖς έλιπίουσαι ἐπὶ σέ έναντίον τῶν νῶν τῶν ανθρώπων. Καταρῦσεις αὐτοὺς ἐν άποκρύπτῳ τοῦ προσώπου σου ἀπὸ ταραχῆς ανθρώπων. Σκεπάσεις αὐτοὺς ἐν σκηνῇ ἀπὸ αντίλογίας γλωσσῶν. Ταῦτα, φησιν, ίκέτευτα, επιφάναι τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, και σωθῆναι τῷ έλεει σου μή κατασχῆναι, ὅτι έπεκαλεσάμην σε, και πεισμή-

νος, ὡς ἡ σὴ χρηστότης πολλή τις καὶ ἄφατος τυγχάνει, πλούτου δὲ γέμει πολλοῦ. Διὰ καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἶρηται· *Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταμνησθεῖς*; Ἀλλὰ νῦν μὲν οὐ τοῖς πᾶσι φανερὰν ποιεῖς τὴν χρηστότητά σου· κρύπτεις δὲ αὐτὴν καὶ ταμειύη φυλάττων τοῖς φοβομένοις σε. Ἐπεὶ καὶ ἐξεργάσω αὐτὴν εἰς αὐτὸ τοῦτο· λέγω δὲ εἰς τὸ τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ παρασχεῖν αὐτὴν, καὶ παρέξεις γε αὐτὴν κατὰ καιρὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πάντας ἰδεῖν τὴν σὴν χρηστότητα, καιρῷ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀμοιβῆς διδομένην τοῖς ἀξίοις· διόπερ καὶ ἐν τῷ βίῳ τὰς σοὶ ἀνακειμένας ψυχὰς κατὰ τοὺς τῶν πειρατηρίων καιροὺς τῆς περὰ στυτοῦ σκέπης καταξιών ἀποκρύπτεις, ῥυθμιζόμενος αὐτοὺς ἀπὸ ταραχῆς ἀνθρώπων, καὶ ὡσπερ ἐν σκέπῃ ὑπὸ τῆν σαυτοῦ χεῖρα ἀκεπάδων αὐτοὺς ἀπὸ ἀντιλογίας γλωσσῶν, πρὸς τὴν μὴδὲν καταβλάπτεσθαι μῆτε ὑπὸ τῶν λόγοις αὐτοὺς καταπολεμούντων, μῆτε ὑπὸ τῶν δι' ἔργων τὰς κατ' αὐτῶν μηχανὰς συσκευαζομένων.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιουχῆς. Διὰ τοσοῦτων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἔντευξιν πεποιημένος ὁ ἐξομολογούμενος, ἐπὶ χρηστὸν περιγράφει τέλος τὸν λόγον, εὐλογῶν τὸν Θεόν, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιουχῆς· ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν οὕτως· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ παραδείξας τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐμοί, ὡς ἐν πόλει περιπεφυγμένην.* Δι' ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔδοξάσθη, ὅτι, μυρίων ἐπ' ἐμὲ πολεμίων συστάντων, καὶ δίκην μεγάλης πόλεως τὴν ἐμὴν ψυχὴν πολιορκεῖν πεπειραμένον, ὁ ἐμὸς φύλαξ, φραγμὸν μοι περιβαλὼν, τὸ ἔλεος αὐτοῦ θαυμαστὸν ἔδειξεν, οὕτω με σώσας ὡσεὶ καὶ πόλιν τείχει περιβεβλημένην ὄχυρῳ. Τοιοῦτος δὲ μοι γέγονας σὺ ὁ ἐμὸς Κύριος, ὅπνῃκα αὐτὸς ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἐν τῇ γενομένη μοι ἐκστάσει, ἐν ἧ ἑταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου καὶ ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ γαστήρ μου. Οὐκ ἔπετριβην, ἀλλ' ἑταπεινῶν ἐμαυτὸν, ὡς ἀποβίφεις ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν διὰ τὴν ἐμὴν ἀμαρτίαν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐγὼ μὲν ἔλεγον ἐξομολογούμενος· σὺ δὲ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεὸς, οὐκ ἀπέβριψας τὸν σὸν οἰκέτην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν φάσκουσαν· *Ὅταν ἀποστραφῆς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ·* ταῦτα ἐμοῦ λέγοντος εἰσῆκουσας, καὶ διὰ τοῦτο ἐθαυμάστωσας τὸ ἔλεός σου ἐμοί ἐν πόλει περιουχῆς.

Τῷ ΔΑΥΙΔ ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΛΑ΄.

Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Πολλὰ κακώσας ἑαυτὸν ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι πλημμελήματι ὁ Δαυὶδ, καὶ τὰς διὰ τοῦ τριακοστοῦ φωνὰς προέμενος, φροντίζων καὶ ἀγωνιών τὴν τοῦ Θεοῦ χρίσιν, ἐφ' ὅς αὐτὸς ἑαυτῷ συντηγνῶκει· εἶτα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τῇ δυνάμει τῇ προφητικῇ τὴν διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος μέλλουσαν ἔσεσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις συγχώρησιν τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιγνούς, καὶ ὡς οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰδωλολάτραι

A *fusus mansuetudinem tuam magnam et ineffabilem esse, ac divitiis multis refertam. Quare dictum ab Apostolo fuit : An divitias bonitatis ejus et patientiae et longanimitatis contemnis* ? Sed jam quidem non omnibus bonitatem tuam manifestam facis, sed occultas eam et recondis, custodisque timentibus te. Quia vero ad eam ipsam rem perfecisti eam, id est, ut sperantibus in te largiari, praebasque ipsam opportuno tempore praeculis filiorum hominum, ita ut omnes bonitatem suspiciant tuam, tempore remunerationis bonorum dignis attributam; ideo in hac vita animas tibi adiectas, tentationum tempore tua protectione dignas habens, abscondis, liberasque illas a conturbatione hominum, ac sub manu tua velut sub tegmine quodam protegis eas a contradictione linguarum, ut nihil laedantur vel ab iis qui ipsas verbis impugnant, vel ab iis qui machinas suas adversus illas instruunt.

VERS. 22. Benedictus Dominus, quoniam mirificavit misericordiam suam in civitate munitioris. Postquam confitendo tot verbis Deum compellavit, sermonem suum opportuno et bono termino claudit, benedicendo Deum, *quoniam mirificavit misericordiam suam in civitate munitioris*: quod Symmachus sic interpretatus est: *Benedictus Dominus, qui ostendit mihi misericordiam suam, quasi in civitate munita.* Per me quippe, ait, Deus glorificatus est, quia propemodum infinitis collectis hostibus, animamque meam cum magnam civitatem obsiderentibus, custos ille meus septo me circummuniens, misericordiam suam mirabilem exhibuit, atque ita me servavit perinde atque civitatem fortissimo muro circum instructam. Talis erga me fuisti, Domine mi, quando memetipsum humiliavi in excessu mentis meae, quo conturbatus est in iracundia oculus meus, anima mea et venter meus. Nequae tunc procrastinavi, sed memetipsum humiliavi, quasi peccati mei causa proiecitur ab oculis tuis. Et haec quidem confitendo dixi: Tu vero humanus bonusque Deus, me domesticum tuum non abiecasti, sed secundum promissionem istam, *Cum conversus ingemueris, tunc salutem obtinebis*, me haec dicentem exaudisti, et propterea mirificasti misericordiam tuam mihi in civitate munitioris.

IPSI DAVID INTELLECTUS XXXI.

VERS. 1. Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Postquam pro admissio scelere sese David multum afflixerat, vocesque in psalmo tricesimo positas emiserat, de iudicio Dei pro iis quorum sibi conscius erat sollicitus; gnarus item ex Spiritu sancto atque ex prophetica illa virtute, remissionis peccatorum quae per salutarem gratiam hominibus concedenda erat: gnarus item idololatrias et atheos sexcentis malis

¹⁵ Rom. II, 4. ¹⁶ Ezech. XXXIII, 12.

complicatos, aliquando veniam peccatorum per lavacrum regenerationis confertim consecuturos, his dictis eosdem ter beatos prædicat. Gemitibus, inquit, et lacrymis frequentibus peccati causa contabescens, et illius ergo in adversitates innumeras delapsus, æmulatione dignos eos ac beatos prædico, qui sine miseris hujusmodi, per Dei benignitatem, remissionem peccatorum acceperunt. Tanto quippe erga illos studio et liberalitate nititur, ut non solum remittat, sed etiam tegat eorum peccata, ut ne vestigium quidem eorum residuum sit.

VERS. 2. *Beatus vir cui non imputaverit Dominus peccatum, nec est in ore ejus dolus.* Quæ superius dicta sunt, generatim efferuntur, atque omnes omnino respiciunt qui per gratiam peccatorum veniam nacturi sunt; at quæ in præsentī dicuntur, quo ritu remissionem concedatur declarat his verbis: *Cui non imputaverit Dominus peccatum.* Nam peccatum semel perpetratum, fieri non posse quin admissum fuerit significat: sed penes Dominum esse, ut in rationibus suis peccanti facinus vel imputet vel non imputet, ac veniam et indulgentiam concedat. Verum quia quotquot remissionem delictorum, quæ per baptismum datur, adeunt, per confessionem in Salvatorem emissam, per fidem in universorum Deum, ac per confessionem sinceram, veniam consequuntur; congruenter et accurate admodum adjicitur, *Nec est in ore ejus dolus, aut, in spiritu ejus dolus:* nam utroque modo in lectione fertur. Hic enim beatus, qui spiritu puro ac ore veraci confessionem edit, vocesque profert in lavacro regenerationis solitas. Quod si in ore ejus, vel in spiritu, vel in anima dolus invenitur, utpote qui seipsum deceperit ita ut veniam non obtineat; sua insuper mala adaugebit, cum majorem sibi iram in die iræ coacervaverit.

VERS. 3, 4. *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die,* etc. Illi quidem beati sunt, quos in spiritu cognoscens beatos prædicavi. Ego vero postquam clamoribus et confessionibus multum laboraveram, defatigatus tacui. Pro quo Symmachus, *Quoniam silui;* Theodotio autem, *Quoniam laboravi,* interpretati sunt. Pro illo autem, *dum clamarem,* Symmachus, *Dum lamentarer tota die,* edidit. Inveteraverunt autem ejus ossa, contrita scilicet ex continua illa afflictione qua se in confessione maceravit: ibi namque vires animæ, quæ ossa dicuntur, defatigabantur. Quare secundum Aquilam dicitur, *Quoniam obmutui, contrita fuerunt ossa mea in rugitu meo;* secundum Symmachum, *Quoniam silui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.* Non ad unum mensem, sed omnibus diebus sese macerabat ac defatigabat.

VERS. 5. *Delictum meum cognitum feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi: Confitebor adver-*

Α και ἄθεοι, μυρίοις κακοῖς ἐμπεκαρμένοι, ἀθρώρας ποτὲ τεύζονται ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, τρισμακαρίους τούτους ἀποφαίνει διὰ τῶν προκειμένων. Ὀδυρμοῖς, ψῆθιν, ἐγὼ και δάκρυσι θαμνοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν προστετηκώς, και παντοδαπαῖς συμφοραῖς ταύτης χάριν περιπεσῶν, ζῆλωτὸς ἐκεῖνους και μακαρίους ἀποκαλῶ, τοὺς ἀταλαιπώρωσ τῆ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῶν ἁμαρτημάτων δεξαμένους τὴν ἄφεισιν. Τοσαύτη γὰρ περὶ αὐτοὺς χρῆται φιλοτιμία, ὡς μὴ μόνον ἀφεῖναι, ἀλλὰ και καλύψαι τὰς ἁμαρτίας, και μηδὲ ἔχνη τούτων καταλείπειν.

Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσῃται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. Τὰ μὲν προλελεγμένα γενικῶς εἴρηται, και καθόλου περὶ πάντων τῶν μελλόντων ἀφέσεως ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χάριτος τυγχάνειν· τὰ δὲ προσκείμενα ὅπως ἡ ἄφεισις δίδοται παρίστησι διὰ τοῦ· *Οὐ μὴ λογίσῃται Κύριος ἁμαρτίαν.* Ἄπαξ μὲν γὰρ γενομένην τὴν παραχθῆσαν ἁμαρτίαν ἀγένητον μὴ δύνασθαι εἶναι δηλοῖ· τὸν γε μὲν Κύριον τὸν ἐξουσίαν ἔχοντα ἐν τῷ λογοθεσίῳ λογιζέσθαι τῷ ἁμαρτηκῶσι, ἢ μὴ λογίζεσθαι τὸ πεπραγμένον, ἀλλὰ συγχωρεῖν ποιεῖσθαι τὴν ἄφεισιν. Καὶ ἐπειδὴ περ ἕκαστος τῶν προσιώντων τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος δωρουμένη συγχωρήσει δι' ἐμολογίας τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα, τῆς γε εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν πίστεως, και δι' ἐξομολογήσεως εἰλικρινοῦς, τῆς ἀφέσεως τεύξεται· ἀφῶδρα ἀκριβῶς ὁ λόγος προστίθησι τὴν φάσκουσαν προσθήκην· *Οὐδ' ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, ἢ, ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος.* ἐκατέρως γὰρ φέρεται ἐν τῷ ἀναγνώσματι. Οὗτος γὰρ μακάριος, ὁ καθαρῶ πνεύματι τὴν ἐξομολόγησιν ποιούμενος, και τὰς ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας φωνὰς προσφερόμενος. Εἰ δ' εὐρεθεῖται ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, ἢ ἐν τῷ πνεύματι και τῇ ψυχῇ, ὡς ἀπατήσας ἑαυτὸν πρὸς τὸ μὴ τυχεῖν τῆς ἀφέσεως, ἔτι και αὐξήσει τὰ ἑαυτοῦ κακὰ ἐπισωρεύσας καθ' ἑαυτοῦ πλεῖονα ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς.

Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου, ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν, κ. τ. λ. Ἐκεῖνοι μὲν εἰσι μακάριοι, οὐς τῷ πνεύματι γνοὺς ἐμακάρισα· ἐγὼ δὲ πολλὰ κοπιήσας ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν βοαῖς και ἐξομολογήσεσιν, ἀπέκαμον και ἐσίγησα· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Σύμμαχος, Ὅτι ἀπεσίγησα· ὁ δὲ Θεοδοσίω, Ὅτι ἐκοπίασα, ἠρμήνευσαν. Ἀντι δὲ τοῦ ἀπὸ τοῦ κράζειν με, Ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι με πᾶσαν ἡμέραν, ἐκδέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Ἐπαλαιώθη δὲ αὐτοῦ τὰ ὀστέα συντριβόμενα ἐκ τῆς πολλῆς κακώσεως τῆς κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν αὐτῷ γεγενημένης· ἐν ἣ και τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὀστέα ὀνομαζόμενας κατεπόνοι. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· Ὅτι ἐκόφυσσα, κατετρίθη τὰ ὀστέα μου ἐν βρυχήματι μου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὅτι ἀπεσιώπησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέα μου, ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι πᾶσαν ἡμέραν. Οὐδὲ μέχρι μηνός, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας κατέτρυχεν ἑαυτὸν και κατεπόνοι.

Τὴν ἁμαρτίαν μου ἐγνώρισα, και τὴν ἀνομίαν μου οὐκ ἐκάλυψα. Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ

τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφέηκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. *Diapsalma.* Ἄλλοι δὲ οὐ, τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας, ἀλλὰ, τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου, ἐξέθεντο. Ἄντι δὲ τούτου ἀκριβέστερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ἴνα σὺ ἀφέλης τὴν ἀμαρτίαν μου. Τάδε γάρ, φησί, καὶ τάδε διεπραξάμην, ἵνα τάδε μοι γένωνται. Οὐκ ἦδη τετυχηκώς τῆς ἀφέσεως, ἀλλ' ὡς πάντα πράττων, ἵνα αὐτῆς τύχη, ταῦτ' ἔλεγε κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ἔχεται γὰρ λόγος ἡ τοιαύτη ἔρμηνεια· εἰ γὰρ ἑτέρος ἐμακάριζεν, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, ὡς μηδέπω αὐτὸς τετυχηκώς τῆς ἀφέσεως, πῶς ἐνταῦθα ἐδύνατο λέγειν· Καὶ σὺ ἀφέηκας τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου; Διόπερ κατὰ τὸν Σύμμαχον ἀκριβέστερον εἰρησθῆναι φημι τὸ, Ἴνα σὺ ἀφέλης τὴν ἀσέβειαν τῆς ἀμαρτίας μου.

Ἐπὲρ ταύτης προσεύξεται σοι πᾶς ὁσιος ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Πλήρ ἐν κατακλισμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσι. Διὰ τοῦτο πᾶς ὁσιος ὑπόδειγμα λαθὼν ἐκ τῶν κατ' ἐμὲ πεπραγμένων προθυμώτατα καὶ εὐθαρσῶς προσεύξεται σοι, εἴ ποτε καιρὸς αὐτὸν καλῆ ἐπὶ τὴν ὁμοίαν ἐμοὶ προσευχὴν ἔλθειν. Προσευξαμένου δὲ αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τὸ ἐμὸν, καὶ αὐτοῦ ἐπακουσείς, παρέξεις τε αὐτῷ τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν, ὥστε μηδὲν αὐτὸν βλαθῆναι, κὰν μυρία κατακλύζοντα ὕδατα κατ' αὐτοῦ φέρηται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας αὐτοῦ τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπὶ σὲ τὸν μέγαν Σωτῆρα ἀναρτήσας ἑαυτοῦ τὰς ἐλπίδας, ἀπρωτος καὶ ἔδραλος μενεῖ· διὰ γὰρ τὴν σὴν φυλακὴν οὐδὲ πλησιάσαι αὐτῷ, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι δυναθήσεται. Καὶ ταύτην γε τὴν διάνοιαν ἡ τοῦ Συμμάχου παρέστησεν ἔρμηνεία, φήσασα· Περὶ τούτου προσεύξεται πᾶς ὁσιος, ἄντι τοῦ, Διὰ τοῦτο προσεύξεται πᾶς ὁσιός σοι καιρὸν εὐρών, ὥστε ἐπικλύζοντα ὕδατα πολλὰ πρὸς αὐτὸν μὴ ἐγγίσει. Ἐὰν δὲ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα λέγηται· Ἐπὲρ ταύτης προσεύξεται πᾶς ὁσιος, ἐρούμεν, ὅτι, ὑπὲρ ταύτης, δηλαδὴ τῆς ἀφέσεως τῆς ἐμοὶ γενομένης. Διὰ γὰρ τὸν σὸν ἔλεον καὶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην φιλανθρωπίαν πᾶς ὁσιος εὐελπὶς ἔσται, τῶν ὁμοίων παρὰ σοῦ τυχεῖν· εἴ ποτε αὐτῷ γένοιτο, ὡς ἀνθρώπῳ σάρκα περικειμένῳ, τοιοῦτό τι σφάλμα καὶ καιρὸς δεόμενος ὁμοίας ἐμοὶ ἐξομολογήσεως καὶ προσευχῆς.

Συνετιῶ σε καὶ συμβιδῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ κορεύσῃ· ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου. *D* Ἐδ λεγόμενον διὰ τοῦ προφήτου· Ἐτι λαλοῦντός σου, ἐρῶ· Ἰδοὺ ἀπέριμι, καὶ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ἐπληρῶτο. Διότι εὐχομένου καὶ τὴν δέησιν ἀναπέμποντος, τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἀποκρίσεως αὐτὸν ἀξιοί, θαρσεῖν αὐτῷ παρακαλούμενον. Ἐγὼ γάρ σε, φησὶν, σιγησιῶ καὶ συμβιδῶ σε· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ἐπιστηριῶ σε καὶ φωτισῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἣ κορεύσῃ· ὁ δὲ Σύμμαχος· Συνετιῶ σε καὶ ὑποβείξω σοι ὁδὸν ἣν ὀδεύσεις. Ἐπαγγέλλεται γὰρ κίξαι αὐτῷ τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἦν δὲ ἵτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τοὺς ὀδεύοντας ἄγων ἐπὶ

A sum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei. *Diapsalma.* Alii, non impietatem cordis, sed impietatem peccati mei exposuerunt. Pro quo accuratius Symmachus interpretatus est his verbis, *Ut tu auferres peccatum meum.* Hæc, inquit, et hæc feci, ut hæc mihi obvenirent. Non enim jam misericordiam consecutus, sed velut omnia agens ut consequeretur, hæc dicebat secundum Symmaclum. Et sane hujusmodi interpretatio recte cohæret. Nam si alios, ut veniam iniquitatis consecutus, ita beator prædicasset, quasi ipse nondum consecutus esset, quomodo hic dicere potuit: *Et tu remisisti impietatem peccati mei?* Quare accuratius Symmachum vertisse dico hoc pacto: *Ut tu auferres impietatem peccati mei.*

B **VERS. 6.** *Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno. Veruntamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt.* Quapropter omnis sanctus, sumpto ex iis quæ erga me gesta sunt exemplo, alacriter ac fidenter ad te orabit; si quando ipsum ad similem meæ orationem tempus evocarit. Illo autem ad mei exemplum orante, ipsum quoque tu exaudies, salutem illam quæ ex te procedit illi imperties, ita ut nihil patiatu detrimenti, etiamsi infinitæ erumpentes aquæ in ipsum ferantur. Nam cum velut in petra domum fundaverit suam, spemque suam in te magno Salvatore reposuerit, lapsu vacuus et firmus consistet: nam tui custodia fulso, ne appropinquare quidem aut juxta accedere poterunt. Quam item sententiam Symmachi interpretatio declarat, quæ sic habet, *De hac re orabit omnis sanctus, illius loco, Propter hoc, ad te orabit omnis sanctus, cum invenerit tempus, ita ut exundantes aquæ multæ ad eum non accedant.* Quod si secundum LXX Interpretes dicatur, *Pro hac orabit omnis sanctus,* nos sic explicabimus, *pro hac,* videlicet remissione mihi facta. Nam propter misericordiam tuam, et tuum erga homines amorem mihi exhibitum, omnis sanctus in spem veniet se similia abs te consecuturum, si quando sibi, utpote homini carne induto, delictum atque tempus simile contingat, quo itidem confessione et oratione opus habeat.

D **VERS. 8.** *Intellectum tibi dabo et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos.* Quod sic a propheta dictum est, *Adhuc te loquente, dicam: Ecce adsum* 97, in Davide implebatur. Ipso namque orante ac supplicationem emittente, Spiritus divinus ipsi respondere dignatus, bene sperare jubet. Ego enim, inquit, *intellectum tibi dabo et instruam te.* Pro quo Aquila, *Scientem te faciam et illuminabo te in via hac qua gradieris;* Symmachus vero, *Prudentem te faciam et ostendam tibi viam qua incedas.* Pollicetur enim monstrandam ipsi esse viam ab eo qui dixit, *Ego sum via* 98. Hic autem erat Dei Verbum, quod iter agentes ad ter felicem finem

97 Isa. LVIII, 9. 98 Joan. XIV, 6.

sive ad Patrem deducit. Loco autem illius, *Firmabo super te oculos meos*, Symmachus habet, *Consultabo de te oculo meo*. Quia enim *oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum* 99; merito eum qui talia precalus est, oculo dignatur suo, ut radiis illis ex divino oculo emissis illustratus mente, viam cernat sibi promissam. Quare oculi Domini non super omnes, sed *super justos tantum*; nam ab impiis oculos suos avertit. ὄφθαλμοὶ Κυρίου οὐκ ἐπὶ πάντας, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἑαυτοῦ ὄφθαλμούς.

VERS. 11. *Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.* Postquam responsum ad precantem sermo conclusit, post supra dictorum promissionem, ad commune hominum genus sermo transfertur: quia ob vim amoris vult omnes salutem obtinere. Ipseque David postquam confessionem suam absolvit, felici responsione ac pollicitatione donatus, ex vi gaudii reliquis etiam hominibus isthæc emolumenta conciliare satagit. *Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.* Quemadmodum peccatorum ordini ad sinistram posito, congruentem dedit admonitionem, exemplum sese præbens iis qui a peccatis convertuntur; sic etiam justis propria sibi ac convenientia annuntiat in præsentem, cohortans illos ut de nulla terrenarum rerum lætentur, sed de Domino magnifice sentiant, et de tanto bono gaudeant et exsultent. Sed etiam, *qui gloriatur in Domino gloriatur*, ait Apostolus 1. Jure itaque hoc loco totius sermonis finem facit his verbis, *Et gloriamini in illo, omnes recti corde*: neque de vobis ipsis magnifice sentiatis, sed de ipso Domino qui vobis virtutis omnis auctor fuit. *τες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ*. μή γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα γενομένῳ Κυρίῳ.

PSALMUS DAVID XXVII.

Secundum Hebraicam lectionem et secundum reliquos interpretes inscriptione caret hic psalmus, multamque cum præcedenti consonantiam habet. Cum enim in fine illius dixisset, *Lætamini in Domino, et exsultate, justi*, ab iisdem ferme verbis præsentem orditur, VERS. 1: *Exsultate, justi, in Domino*. Videturque mihi ea quæ in præsentem prophetice dicuntur, ad personam eorum qui in præcedenti psalmo indicantur referri, secundum illud: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Nam ad eos qui per salutarem gratiam remissionem peccatorum consecuti sunt, id vociferari videtur, *Exsultate, justi, in Domino*. Non vobismetipsis, non cuiquam sæcularium rerum, sed Domino confisi, in ipso dignitatem præferentes, in ipso gloriantes, exsultate vos, o beati, quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. *Rectos* quippe omnes, inquit, *deceat Dei collaudatio*; secundum Aquilam vero, *Rectis pulchra est cantatio*. Quia enim non speciosus hym-

Α τέλος τὸ τρισμακάριον, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ὁ Σύμμαχος, Βουλευέσσομαι, φησὶ, περὶ σοῦ τῷ ὀφθαλμῷ μου. Ἐπειδὴ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· εἰκότως τὸν τσαυτὰ ἠγόμενον καταξιοῦ τοῦ ἰδίου ὀφθαλμοῦ, ὅπως, ἐκ τῶν φωτιστικῶν αὐτῶν τῶν ἐκ τοῦ θείου ὀφθαλμοῦ πεμπομένων φωτισθεὶς τὴν διάνοιαν, τὴν ὁδὸν θεάσθῃ τὴν ἐπηγγελμένην αὐτῷ. Διόπερ τοὺς δικαίους· ἀπὸ γὰρ τῶν ἀσεβῶν ἀποστρέφει

Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Περιγράψας ὁ λόγος τὴν πρὸς τὸν εὐξάμενον ἀπόκρισιν, ἐπαγγελάμενός τε αὐτῷ τὰ προλελεγμένα, μεταβαίνει ἐπὶ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας πάντας βουλόμενος σωθῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαυὶδ, προσδιελθὼν τὴν ἑαυτοῦ ἔξομολόγησιν, αἰσίας τε ἀποκρίσεως καὶ ἐπαγγελίας καταξιωθεὶς, ἐξ ὑπερβαλλούσης χαρᾶς καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις προξενεῖ τὰ τῆς ὠφελείας. *Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.* Ὅσπερ τῷ ἀριστερῷ τάγματι τῶν ἀμαρτωλῶν τὰ κατάλλα παρήνεσεν, ἑαυτὸν ὑπόδειγμα παρασχὼν τοῖς ἐξ ἀμαρτιῶν ἐπιστρέφουσιν· οὕτω καὶ τοῖς δικαίοις τὰ οἰκεία καὶ αὐτοῖς ἀρμόδια εὐαγγελίζεται διὰ τῶν προκειμένων, πραινῶν αὐτοῖς ἐπὶ μηδενὶ μὲν τῶν κοσμικῶν εὐφραίνεσθαι, ἐπὶ δὲ τὸν Κύριον μέγα φρονεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῷ μόνῳ εὐφραίνεσθαι, χαίρειν τε καὶ ἀγαλλίῃν ἐπὶ τῷ τοσοῦτῳ ἀγαθῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ καυχόμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Εἰκότως οὖν καὶ ἐνταῦθα τὸ συμπέρασμα τοῦ παντὸς λόγου ἐπισφραγίζεται λέγων· *Καὶ καυχῶσθε ἐν αὐτῷ, πάντες φρονεῖν, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ πάσης ὑμῖν ἀρετῆς αἰτίῳ*

ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΑΒ'.

Κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀνεπίγραφός ἐστιν ὁ ψαλμός· πολλὴν δὲ σώζει ἀκολουθίαν πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ. Προεϊπὼν γὰρ κατὰ τὸ τέλος ἐκείνου· *Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον καὶ ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι*, μονοουχὶ αὐτῆς ἤρξατο τῆς λέξεως τοῦ προκειμένου, φήσας· *Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ*. Καὶ μοι δοκεῖ προφρητικῶς τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκειμένων εἰς πρόσωπον ἀναπέμπεσθαι, κατὰ τὸ, *Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι*. Ὡς γὰρ πρὸς ἐκείνους τοὺς τετυχηκότας τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτημάτων διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος ἀναφωνεῖται τὸ, *Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ*. Μὴ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς ἢ ἐπὶ τι τῶν κοσμικῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιθότες, καὶ ἐπ' αὐτῷ σεμνυόμενοι καὶ ἐν αὐτῷ καυχόμενοι, ἀγαλλιᾶσθε ὑμεῖς οἱ μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Πρέπει γὰρ, φησὶ, πᾶσιν τοῖς εὐθέσιν ἢ εἰς τὸν Θεὸν αἰνεσις. Κατὰ δὲ τὸν

⁹⁹ Psal. xxxiii, 16. ¹ Cor. i, 31.

Ἀκύλαν, τοῖς εὐθέσις ὠραιοῦται ὑμνησις. Ἐπει γὰρ οὐχ ὠραῖος ὕμνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ, εἰκότως τοῖς καθαρὰς διανοίας καὶ καθαρὰ χεῖλη κεκτημένοις εὐπρέπει ἡ τοῦ Θεοῦ αἴνεσις.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρα, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλλετε αὐτῷ. Κατὰ πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν γεγραμμένα. Καὶ ὁ τὰς ἔσω δὲ καὶ τὰς ἔσω αἰσθήσεις καθαρὰς καὶ ἀμέμπτους φυλάττων ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ ψάλλει τῷ Θεῷ. Ἄσατε αὐτῷ ᾄσμα καιρῶν. Τὸ μὲν παλαιὸν ᾄσμα διὰ παλαιᾶς κιθάρας καὶ καλαίου ψαλτηρίου, τῶν ἀψύχων ὀργάνων, ὡσπερ διὰ συμβόλων καὶ εἰκόνων ἐσπουδάζετο τῷ προτέρῳ λαῷ· τὸ δὲ καινὸν ᾄσμα μεγαλοφύστερον καὶ θεοπροπέστερον διὰ κιθάρας ζώσης, καὶ διὰ τοῦ ἀποδοθέντος δεκαχόρδου ψαλτηρίου ἀναπέμπεται τῷ Θεῷ. Καλῶς ψάλλετε ἐν ἀλαλαγμῷ. Οὕτως ὁ ἀλαλαγμὸς ἐστὶ μυστικός· δὴ εἰρηταί που· Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν. Ἀλλὰ καὶ ἀντὶ βοῶν καὶ μόσχων, καὶ τῶν δι' αἵματος θυσῶν, θυσίας ἀλαλαγμοῦ κατατεθυκέναι φησὶν ὁ εἰπών· Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίας ἀλαλαγμοῦ.

Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ χρισίαν· τοῦ ἑλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Τὰ μὲν τῆς τῶν ὄντων καταλήψεως διὰ πίστεως ἡμῖν χωρεῖτω, τὰ δὲ τοῦ πρακτικοῦ βίου διὰ ἐλεημοσύνης καὶ χριστεως. Ταῦτα γὰρ ἀγαπᾷ ὁ εὐθὺς τοῦ Κυρίου λόγος· ἅτε κριτικούς ἡμᾶς κατασκευάσας καὶ διακριτικούς τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου. Διὸ βούλεται ἡμᾶς μηδὲν ἀκρίτως πράττειν, μηδὲ ἀλόγως φέρεσθαι ταῖς ἐξ αὐτῶν ὀρμαῖς, κεκριμένῳ περὶ τῶν πρακτέων βουλευέσθαι, καὶ πρὸς γε πάντων ἐλεημονικούς εἶναι, συγγνωμονικούς δὲ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας γιγνομένους, συμπαθεῖς δὲ καὶ φιλανθρώπους πρὸς τοὺς ἑλέου δεομένους.

Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Τῷ οὖν Πατρὶ πᾶσα ἡ δύναμις ἢ ὑπερουράνιος ἐστερεώθη· τοῦτέστι τὸ εὐτονον καὶ βέβαιον καὶ πάγιον ἐν ἀγιασμῷ, καὶ πάσῃ πρεπούσῃ ταῖς ἰσραεὶς δυνάμεσιν ἀρετῇ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπιουρίας ἔχουσιν. Ἐνθάδε μὲν οὖν πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀναγέγραπται. Εὐρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοηθῇ ὁ Σωτὴρ καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Ἀμφοτέρω δὲ συνήρησεν ἐν τῇ κτίσει τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμεων· διὰ τοῦτο εἰρηταί· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Οὐδὲν γὰρ ἀγιάζεται μὴ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀγγέλων γοῦν τὴν μὲν εἰς τὸ εἶναι πάροδον ὁ δημιουργὸς Λόγος, ὁ ποιητὴς τῶν ὄλων, παρείχετο· τὸν ἀγιασμὸν δὲ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεπέφερεν· ὡ γὰρ νῆπιοι χρισθέντες οἱ ἄγγελοι.

Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν

A nus est in ore peccatoris, jure eos, qui pura mente et puro corde sunt, decet Dei collaudatio.

VERS. 2, 3. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* [Instrumenta scilicet] secundum primam legis traditionem scripta. Quisquis cum interiores, tum exteriores sensus, puros inculpatoque servat, in psalterio decem chordarum psallit Deo. *Cantate ei canticum novum.* Canticum vetus antiqua cithara et antiquo psalterio cantatur, instrumentis scilicet inanimatis, quasi symbolis et imaginibus quibus prior ille populus studebat. At novum canticum magnificentius ac Deo dignius, cithara vivente ac memorato illo decachordo psalterio, Deo emittitur. *Bene psallite in jubilatione.* Hæc jubilatio mystica est: quare dictum alicubi fuit: *Beatus populus qui scit jubilationem* ¹. Imo vero boum, vitulorum, cruentorumque sacrificiorum loco, hostiam jubilationis immolasse ait ille: *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* ².

VERS. 4, 5. *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide. Diligit misericordiam et judicium: misericordia Domini plena est terra.* Quæ cogitationem ac comprehensionem rerum spectant, per fidem nobis tradantur; quæ autem practicam vitam, per misericordiam et judicium. Hæc enim diligit rectum illud verbum Domini, utpote quod nobis internoscendi vim indiderit, ac discernendi inter bonum et oppositum illius. Quamobrem vult nos nihil sine judicio agere, neque irrationabiliter impetuque proprio ferri, de agendis prudenter consulere, ac præ omnibus, misericordes esse, peccata in nos admissa facile condonare, condolere ac mites esse erga eos qui misericordia egent.

VERS. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* A Patre igitur omnis virtus celestis firmata est, id est firmitas, soliditas, stabilitasque in sanctificatione ac omni sacris potestatibus convenienti virtute ex Spiritus auxilio data est. Hic porro *spiritus oris ejus* scriptum est. Alibi quoque reperire est verbum oris ejus, ut his intelligatur Salvator et sanctus ejus Spiritus: uterque porro in creatione cælorum et potestatum eorum cooperatus est. Ideo dictum est, *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Nihil enim sine Spiritus præsentia sanctificatur. Angelis igitur transitum ad existentiam creator Verbum præbuit, universorum opifex: sanctificationem vero eodem tempore Spiritus sanctus indidit; non enim infantes creati angeli sunt.

VERS. 8, 9. *Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.* Ad-

¹ Psal. lxxxviii, 16. ² Psal. xxvi, 6.

modum consequenter, postquam magna Dei opificia declaravit, ac tantum non ob oculos posuit, quantus sit ille talium rerum conditor Dominus; eum timere præcepit. Annuntiatque non ultra idolis adhibendum animum, non dæmonas colendos esse, sed tantarum rerum unum opificem. Illius autem loco, *commoveantur*, Symmachus *revereantur* edidit. Hic intelligas, quo pacto futurum erat ut ab eo commoverentur omnes inhabitantes orbem, si animo perpendas quia ratione per prædicationem evangelicam et salutarem doctrinam in toto orbe Ecclesiæ Deo constitutæ sint, aures omnium verbo repletæ, universique homines illa tanta virtute commoti, ac mutati a pristino idolorum errore, ad veræ pietatis communionem accesserint: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.*

VERS. 10. *Dominus dissipat consilia gentium, reprobatur autem cogitationes populorum, et reprobatur consilia principum.* Quia videbat spiritus propheticus futurum esse, ut persecutionibus affligerentur hi qui a prisca illa superstitione recessuri erant, et multorum deorum errorem aversaturi, ut sese ad universorum Dominum converterent; necessario præcipit eis, qui rerum omnium opificem noverint, ut immissos a gentibus in infidelitate perseverantibus terrores, eorumque minas non reformident. Licet enim infinita contra vos moliantur; at nihil in vestri perniciem exsequi valebunt. Ipse namque omnium opifex et Dominus, ad quem confugistis, insidias a gentibus ac infidelibus populis vobis paratas, et cogitationes eorum vobis adversas vel nutu solo dissipabit: et si quando principes ac reges vobis succenseant, at is consilia ipsorum irrita faciet, solumque ejus consilium in æternum manebit. Enimvero cogitationes sapientiæ ejus non perinde atque cogitationes hominum irritæ erunt: sed judicia ejus permanent in generationem et generationem. Cogitationes quippe suas reservat hominibus se dignis; et quia in singulis generationibus et hominum successionibus, quidam digni reperiuntur, jure ac merito eisdem cogitationes servans suas, ipsas in generationes omnes producit. Et hæc sane olim propheticæ prædicta sunt, ipsisque rebus gestis nos verborum eventum excepimus. Quanta enim adversus Ecclesiam ejus machinati sint, quales persecutiones excitaverint, cujusmodi consilia contra nos inierint principes hujus sæculi, pro rei gravitate enarrari nequit: neque recenseri quo pacto hæc omnia per virtutem Dei dissipata fuerint; neque ætate nostra solummodo, sed per singulas generationes a tempore divini Salvatoris nostri adventus impleta sint.

VERS. 12 - 15. *Beata gens cujus est Dominus Deus ejus, populus quem elegit in hæreditatem sibi.* Olim quidem pars atque hæreditas ejus erat Israel: verum quia id ille contempsit, ad gentes gratia transmissa est. *De cælo respexit Dominus,*

οικουμένην. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶν τὰς τοῦ Θεοῦ μεγαλουργίας παραστήσας, καὶ μονονοῦχι ὀφθαλμοῖς ἐπιδειξάς ὀπλιτικὸς ἐστὶν ὁ τῶν τοιούτων δημιουργὸς Κύριος, παρακελεύεται τοῦτον φοβεῖσθαι. Εὐαγγελίζεται δὲ εἰδύλοις μηκέτι προσέχειν τὸν νοῦν, μήτε δαίμονας σέβεσθαι, ἀλλὰ τὸν τοσούτων ποιητὴν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *σαλευθήτωσαν, ὁ Σύμμαχος, εὐλαβείσθωσαν, ἐξέδωκε.* Νοήσεις ὅπως ἔμελλον σαλευέσθαι ἀπ' αὐτοῦ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν, ὡς ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ καὶ τῇ σωτηρίῳ διδασκαλίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ συνέστησαν· πᾶσά τε ἀκοή ἐπληρώθη τοῦ λόγου, καὶ πάντες ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς τοσαύτης δυνάμει κεκίνηται, μεταβάλλοντες ἀπὸ τῆς προτέρας περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης, καὶ εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντες τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.

Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. Ἐπεὶ συνεώρα τὸ προφητικὸν πνεῦμα μέλλοντας ἐξάπτεσθαι διωγμοὺς κατὰ τῶν ἀναχωρούντων μὲν τῆς προτέρας δεισιδαιμονίας καὶ ἀποστρεφόμενων τὴν πολυθεῖον πλάνην, ἐπὶ δὲ τὸν τῶν ὄλων Κύριον ἐπιστρέφοντων, ἀναγκαίως τῶν ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων ἐθνῶν τοὺς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀπειλάς μὴ δεδιέναι παρακελεύεται τοῖς τῶν ὄλων ποιητῆν ἐπεγνωκόσιν. Κἂν γὰρ μυρία καθ' ὑμῶν ἐπιβουλεύσωνται· ἀλλ' οὐδὲν, φησὶν, ἰσχύσουσι καθ' ὑμῶν ἐνεργῆσαι. Αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ὃ προσεφύγετε, τὰς καθ' ὑμῶν ἐπιβουλὰς τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀπίστων λαῶν, τοὺς καθ' ὑμῶν λογισμοὺς ἐν νεύματι διασκεδάσει. Εἰ δὲ καὶ ἀρχόντες ποτε καὶ βασιλεῖς μέλλοιεν καθ' ὑμῶν ἐξάπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀθετήσει βουλὰς· κρατήσει δὲ μόνη ἡ αὐτοῦ βουλή εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ τῆς σοφίας οἱ λογισμοὶ αὐτοῦ οὐχ ὁμοίως τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀθετήσονται· παραμένουσι δὲ αὐτοῦ κρίσεις εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Φυλάττει γὰρ τοὺς αὐτοῦ λογισμοὺς τοῖς αὐτοῦ ἀξίοις· καὶ ἐπειδήπερ καθ' ἑκάστην γενεὰν καὶ διαδοχὴν ἀνθρώπων εὐρίσκονται τινες ἀξιοί, εἰκάτως τούτοις αὐτοῖς διατηρῶν τοὺς αὐτοῦ λογισμοὺς, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν αὐτοὺς παρεκτείνει. Καὶ ταῦτα μὲν πάλαι προελέγετο παραφρητικῶς ἔργοις δὲ αὐτοῖς τὴν ἔκβασιν τῶν λόγων ἡμεῖς παρελήφμεν. Ὅσα γὰρ ἐμνηχάνθησαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ ὅποιοις καθ' ἡμῶν ἐπήγειραν διωγμοὺς, ὅποιας τε βουλὰς ἐβουλεύσαντο οἱ ἀρχόντες τοῦ αἰῶνος τούτου καθ' ἡμῶν, οὐκ ἐστιν ἐπαξίως διηγῆσασθαι· καὶ ὡς ταῦτα πάντα Θεοῦ δυνάμει διεσκαδάνυοντο· καὶ ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην γενεὰν ἔργοις ταῦτα ἐπληροῦτο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας ἀρξάμενα.

Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστὶν ὁ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς δὲν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῷ. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν Ἰσραὴλ μερὶς καὶ κληρονομία αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ ἠθέτησε μεταδέδληται ἡ χάρις ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύ-

ριος, εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ἔτοιμον κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεὶς ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἴνα γινώμεν πῶς ὑπέστη τὸ μακαριζόμενον ἔθνος, καὶ πόθεν εἰληψε τὴν σύστασιν ὁ λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτοῦ, ἀκολουθῶν διδάσκει, ὡς ἄρα αὐτὸς ὁ Κύριος πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ἐπισχεψάμενος, ἐξ ἀπάντων τούτων συνεστήσατο τὸ προλεχθὲν ἔθνος, καὶ τὸν προεξηρημένον λαόν, οὐ διακόνους ἐτέροις κεχηρημένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐξ ἔτοιμον κατοικητηρίου αὐτοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἀπὸ ἐδράσματος καθέδρας αὐτοῦ, ἡρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀπὸ ἐδρας κατοικίας αὐτοῦ ἐπέβλεψεν. Ὁ δὲ Λόγος αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν διεκονεῖτο τοῖς σωζομένοις· Ἀπέστειλε γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ κίσατο αὐτοὺς, καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Διὰ τί δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψε Κύριος, καὶ τί τὸ αἴτιον τοῦ καταξίωσαι τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, παρίστησιν ἐξῆς λέγων· Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησιν· Ὁ πλάσων καταμόνας ἐκάστην καρδίαν αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις ζώοις καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὑφίστη, οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖον ἐπιθλέπειν αὐτὸν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἀπῆρκει γὰρ ἡ καθ' ἑαυτὴν πρόνοια πάντων ἐξ Ἰσοῦ προνοουμένη· νυνὶ δὲ, ἐπειδὴ περ ἐξαιρέτως τις οὐσία ἀνθρώπου ψυχῆ, ἐπεὶ περὶ μόνου ἀνθρώπου μεμαρτύρηται εἰρηκώς· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐποίησεν ὁ Κύριος τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν εἰκότως, ὡς ἂν τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης προνοῶν, ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψε καὶ εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ παριστάς ὁ παρῶν λόγος φησιν· Ὁ πλάσων καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν· καταμόνας δὲ εἴρηται ἀντὶ τοῦ, ἀφωρισμένους παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα. Καρδίας δὲ λέγων τοὺς λογισμοὺς ἐδήλου, καὶ ὅτι ἀφωρισμένους ἕκαστος ἄνθρωπος ὥσπερ ταμίον ἀποκεκλεισμένον ἔχει τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν, ὡς μὴ δύνασθαι ἐτέρους καταλαμβάνειν λογισμοὺς. Οὐδεὶς γοῦν οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. Διὸ περὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς παράστασιν τῆς αἰτοῦ θεότητος ἐλέγετο· Αὐτὸς γὰρ ἤδει τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ πάλιν· Εἰδὼς δὲ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις παρίσταται· μετὰ γὰρ τὸ· Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, συνῆπται τὸ· Ὁ συνιεὶς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Μόνος γὰρ αὐτὸς συνῆσιν ἐξ ὁποίας προαιρέσεως τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα ἐπιτελεῖται, μηδὲν ἄλλου δυναμένου συνιέναι τοῖς προθέσει καὶ ὁποῖα ὁρμῆ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων πράττει ἢ πράττει.

A vidit omnes filios hominum. De preparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant terram. Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. Ut sciamus quo pacto gens, quæ beata prædicatur, constituta fuerit, et unde collectus fuerit populus ille quem elegit in hæreditatem sibi; consequenter docet, qui ipse Dominus cum omnes filios hominum qui habitant terram respiceret, ex iis omnibus prædictam gentem sibi selegerit, necnon memoratum populum, non aliis quam superius usus ministris. Pro illo autem, *De preparato habitaculo suo*, Aquila, a *stabilimento sedis suæ*, interpretatus est; Symmachus autem, a *sede habitationis suæ respexit*. Verbum autem ejus salutem iis qui accepturi erant administrabat: nam **B** misit verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum⁴. Cur autem de cælo respexit Dominus, et quæ causa fuerit quod omnes filios hominum visitatione sua dignaretur, declarat deinceps his verbis: *Qui finxit sigillatim corda eorum*; pro quo Symmachus habet, *Qui fingit sigillatim unumquodque cor eorum*. Si enim humanam mentem pari atque animalia bruta ratione constituisset, necesse profecto non erat ipsum respicere super filios hominum; sufficeret enim universalis illa providentia, omnibus æqualiter prospiciens. Nunc autem quia præcellens quædam substantia est anima hominis, quandoquidem de solo homine declaratum est, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit illum*⁵; **C** jure imaginis ille suæ providentiam gerens, de cælo respexit et vidit omnes filios hominum. Quod his verbis in præsentem pronuntiat, *Qui fingit sigillatim corda eorum*; sigillatim dictum est quasi separatim et seorsum a reliquis animalibus. Dum autem corda memoraret, cogitationes significavit: quia quilibet homo seorsum mentem suam cœu receptaculum oclumam habet, ut nemo alterius cogitationes deprehendere valeat, *Nullus igitur hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso*⁶. Quare de solo Salvatore nostro, ad declarationem ejus Deitatis, dicebatur, *Ipse enim sciebat quid esset in homine*⁷; ac rursus: *Sciens cogitationes illorum*⁸. Hoc item in præsentem declarat: post illud enim, *Qui finxit sigillatim corda eorum*, additur hoc, *Qui intelligit omnia opera eorum*. Ipse namque solus intelligit ex cujusmodi electione voluntatis hominum opera edantur, cum nullus alius intelligere queat ex cujusmodi proposito, ex quo motu voluntatis quivis hominum agat quæ agit.

D *Vers. 16 - 19. Non salvabitur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur. Ecce oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super m-*

¹ Psal. cvi, 20. ² Genes. 1, 26, 27. ³ II Cor. 11, 11. ⁴ Joan. 11, 25. ⁵ Luc. vi, 8.

sericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame. Isthæc supradictorum sententiæ cohærent. Sermo namque postquam omnes qui in terra sunt homines ad Dei timorem superius evocavit his verbis, *Timeat Dominum omnis terra; deinde ut animos adderet, ne animo deficerent ac reformidarent persecutiones obventuras, ante adjecerat, Dominus dissipat consilia gentium, et cætera.* Eidem igitur sententiæ insistens in superius allatis ait. *Confidite, vos omnes ad quos sermo vertitur.* Si itaque ad hunc timorem accesseritis, oculos ejus vimque illius perspicacem vobis providentem obtinebitis, quæ vos ab omnibus inimicis ac insidiatoribus liberabit. *Ecce namque oculi Domini super metuentes eum, qui sperant super misericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum.* Nam sine oculis Dei nulla salutis spes est, ne quidem regi in militari potestate fidenti; non gigante in multitudine virtutis et fortitudinis superbienti; non equo velocitati pedum confidenti. Hæc quippe omnia decipere solent, fallere item et in errorem inducere eos qui in iisdem spes habent. Sed vos confidite qui Dominum invocatis, ejusque timorem assumpsistis. Consilia gentium ne reformidetis quæ Dominus dissipat, nec cogitationes populorum quæ a Deo irritæ efficiuntur, nec consilia principum quæ ipse subvertit, imo neque regem manui militari innixum, neque gigantem fortitudine ac viribus corporeis tumentem. Et cum ingens præsidium, videlicet providentiæ ipsius oculos obtineatis, in ipso solo et in misericordia ejus spem reponite vestram, *ut eruat a morte animas eorum.* Mors autem animæ fuerit Dei abnegatio, defectio plena, et peccata ad mortem ita ut si quando accidat, ut sperantium in Deum corpora communi morti, ob ejus testimonium tradantur, at oculi Dei animas eorum curantes a morte ipsos eripuerunt. Neque id solummodo præstant; sed ut alat eos in fame, providentiam habent. Siquidem persecutionum tempore, quo plerumque doctrina et divinarum Scripturarum lectiones præpediuntur, rarique occurrunt qui spirituales cibos animabus hominum impertiant; attamen oculi Domini, divini Spiritus influxu, ipsorum animas alunt et ab ipso Deo institutas efficiunt, ita ut citra humanam ullam disciplinam, arcana quadam virtute nutriantur.

ἐπιβροῆ, καὶ τούτων τὰς ψυχὰς διατρέφουσι θεοδιδάκτους αὐτοὺς ἀπεργαζόμενοι, ὡς καὶ ἄνευ τῆς ἀνθρώπων διδασκαλίας ἀποβροῆτω δυνάμει τρέφεσθαι.

IN PSALMUM DAVID XXXIII.

1. *Quando immutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum et abiit.*

Quidam suspicati sunt illam præsentis psalmi inscriptionem, historiam respicere, qua fertur Davidem a facie Saulis fugientem, ad Achum regem Geth accessisse, quando insaniam simulans quasi tympano pulsabat ad portas urbis, et deferebatur,

ζορτας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ. Ἔχεται τῆς τῶν προλελεγμένων διανοίας τὰ προκειμένα. Συγκαλέσας γὰρ ὁ λόγος πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀθρώπους ἐπὶ τὴν φόβον τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ κρειπεῖν Φοθηθῆτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· εἶτα παραβαθρῦνας μὴ ἀγωνιᾶν μηδὲ φοβεῖσθαι τοὺς μέλλοντας ἐπανιστασθαι αὐτοῖς διωγμούς, συνῆψε δὲ τῶν ἔμπροσθεν τὸ Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τῆς οὖν αὐτῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ διὰ τῶν προκειμένων φησί· Θαρσεῖτε, πάντες ὑμεῖς πρὸς οὗς ὁ λόγος. Εἰ γοῦν προσέλθοιτε πρὸς αὐτοῦ φόβω, ἔξετε τοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμούς καὶ τὴν διαρατικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπισκοποῦσαν ὑμᾶς, καὶ πάντων ἐχθρῶν καὶ ἐπιβούλων ῥυομένην. Ἰδοὺ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Δίχα γὰρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν οὐκ ἔστιν ἄλλη σωτηρίας ἐλπίς, οὔτε βασιλεῖ στρατιωτικῆς δυνάμει θαρροῦντι, οὔτε γίγαντι ἐπὶ πληθεῖ δυνάμει καὶ ἰσχύος γαυρουμένῳ, οὔτε ἵπκῳ ποδῶν ὠκύτητι θαρροῦντι. Πάντα γὰρ ταῦτα διαψεύδεται, σφάλει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐπ' αὐτοῖς ἠλπικότες. Ἄλλ' ὑμεῖς θαρσεῖτε, οἱ τὸν Κύριον ἐπικαλοῦντες, καὶ τὸν αὐτοῦ φόβον ἀνεληφότες. Καὶ μὴτε βουλὰς ἐθνῶν φοβεῖσθε, ἅς ὁ Κύριος διασκεδάσσει, μὴτε λογισμοὺς λαῶν, οὗς ὁ Κύριος ἀθετεῖ, μὴτε βουλὰς ἀρχόντων, ἅς αὐτὸς ἀνατρέπει. Ἄλλὰ μηδὲ βασιλεῖα πληθεῖ στρατιωτικῆς δυνάμει πεποιθότα καταπλήττεσθε, μηδὲ γίγαντα ἰσχυῖ καὶ ἀκτῆριον σώματος τυφούμενον. Ἐχοντες δὲ μέγα φυλακτήριον τοὺς τῆς προνοίας αὐτοῦ ὀφθαλμούς, ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζετε μόνον καὶ ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, εἰς τὸ ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Θάνατος δ' ἂν εἴη ψυχῆς ἢ ἀρνησις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παντελής ἀποστασία, καὶ αἱ πρὸς θάνατον ἁμαρτίαι· ὥστε, κἂν συμβῆ ποτε τῶν ἐλπίζόντων ἐπὶ τὸν Κύριον τὰ σώματα θανάτῳ παραδίδοσθαι τῷ κοινῷ διὰ τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ κρείττονος ἐπιμεληθέντες τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐρρύσαντο ἐκ θανάτου. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ πρόνοιαν ποιοῦνται. Ἐν γὰρ τῆς καιροῦ τῶν διωγμῶν, καθ' οὗς πολλάκις κεύλυνται μὲν αἱ διδασκαλίαι καὶ τὰ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἀναγνώσματα, σπανίζει δὲ ὁ τὰς πνευματικάς τροφὰς ταῖς τῶν ἀνθρώπων διαδοῦς ψυχᾶς, ὅμως οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Κυρίου τῆ τοῦ θείου Πνεύματος

ΕΙΣ ΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΑΓ'.

Ὅποτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν.

Ἐπέλαβόν τινες τὴν τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ προγραφὴν ἐκείνην σημαίνει τὴν ἱστορίαν, δι' ἧς φεύγων Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Σαοῦλ, ἐληλυθέναι πρὸς Ἀγχοῦς βασιλεῖα Γεθ' ἀναγέγραπται· ὅτε μανίαν προσποιηθεὶς ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις τῆς πλιεῖαι

καὶ παρεφέρετο, καὶ ἐπιπτε, καὶ κατέρρει τὰ σιέλα **A** αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πύγωνα αὐτοῦ ὡς εἶπεν τὸν Ἀγχοῦς πρὸς τοὺς παῖδας αὐτοῦ. Ἄνδρα ἐπίληπτον ἵνα τί εἰσηγάγετε πρὸς μέ; Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἤκουσαν οἱ τοιοῦτοι· ἔτι δ' ἐξῆς συνήπται, ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, δοκοῦσι μοι παρεωρακέσθαι. Ὁ μὲν οὖν Ἀγχοῦς τῶν ἀλλοφύλων ἦν βασιλεὺς τῶν κατοικούντων τὴν Γέθ· ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ μνημονεύεται· πρὸς δὲν καὶ αὐτὸν ἐληλυθὼς ὁ Δαυὶδ πρὸ τῆς παρουσίας τῆς πρὸς τὸν Ἀγχοῦς ἱστορεῖται· λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Καὶ ἔρχεται ὁ Δαυὶδ εἰς Νοβὰ πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερεῖ, καὶ ἐξέστη Ἀχιμέλεχ τῇ ἀπαρτήσῃ αὐτοῦ· καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τί ὅτι σὺ μόνος καὶ οὐδεὶς μετὰ σοῦ; Καὶ εἶπε Δαυὶδ τῷ ἱερεῖ· Ὁ βασιλεὺς ἐντέταλται μοι ῥῆμα σήμερον καὶ εἶπέ μοι Μηδεὶς γνάτω **B** τὸ ῥῆμα περὶ οὗ ἐγὼ ἀποστέλλω σε, καὶ ὑπὲρ οὗ ἐντέταλμαι σοι, καὶ τοῖς παιδαρίοις διαμυμάρτυρημαι ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Θεοῦ πίσις. Καὶ νῦν εἰ εἰσιν ὑπὸ τὴν χεῖρά σου ἄρτοι, ὁδὸς εἰς χεῖράς μου τὸ εὐρεθῆν. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἱερεὺς τῷ Δαυὶδ, καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰσιν ἄρτοι βέθηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, ὅτι ἀλλ' ἢ ἄρτοι ἄγιοι εἰσιν· εἰ πεφυλαγμένα τὰ παιδαρία ἐστὶν ἀπὸ γυναικός, καὶ φάγετε. Καὶ ἀπεκρίθη Δαυὶδ τῷ ἱερεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀλλ' ἀπὸ γυναικός ἀπεσχημέθα ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν ἐν τῷ ἐξελθεῖν με εἰς ὁδὸν γέγονε τὰ παιδαρία ἡγνισμένα· καὶ αὕτη ἡ ὁδὸς βέθηλος· δίδου σήμερον ἀγιασθήσεται διὰ τὰ σκεύη μου. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Ἀχιμέλεχ ὁ ἱερεὺς τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως· ὅτι οὐκ ἦν **α** ἄρτος, ἀλλ' ἢ ἄρτοι τοῦ προσώπου οἱ ἀφηρημέτοι ἐκ προσώπου Κυρίου τοῦ παρατεθῆναι ἄρτον θερμὸν, ἢ ἡμέρα ἔλαβεν αὐτούς.

Ταῦτα μὲν οὖν ἡ περὶ τοῦ Ἀχιμέλεχ διήγησις **C** περιέχει· ἐξῆς δὲ συνήπται ὡς ἀνέστη Δαυὶδ καὶ ἐφυγεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· τοῦ τε Ἀχιμέλεχ ἀναχωρήσας, ἦλθε πρὸς Ἀγχοῦς βασιλέα Γέθ. Ὁ μὲν οὖν τις ἔρει, ἕπει μὴ ἐμφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ κατὰ τὸν Ἀχιμέλεχ· ἀλλοίωσας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ, κατὰ σφάλμα κείσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβιμέλεχ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Ἀγχοῦς· σαφῶς γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἀγχοῦς εἴρηται· ἀλλοίωσας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὅτε καὶ τὰ σιέλα αὐτοῦ κατέρρει καὶ ἐτυμπάνιζεν. Ἔργον δὲ θρασὺν, καὶ προπετὲς εἶναι ἠγοῦμαι ἐξ ἀποφήσασθαι τολμᾶν τὴν θείαν Γραφὴν ἡμαρτήσθαι, καὶ τοσοῦτον περιέχειν σφάλμα, ὡς ἀντὶ ἀλλοφύλου ἀνδρός ἱερεῖα Θεοῦ παρενθῆναι· μάλιστα ὅτε καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ πάντες τὸν Ἀχιμέλεχ περιέχουσιν. Οὐκοῦν ἀκλόουθον **D** ἂν εἴη, ἀληθευοῦσης τῆς προγραφῆς, ἐπιζητεῖν πῶς καὶ πότε ἡλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ Δαυὶδ· ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ ἀπῆλθε. Δοκεῖ δὲ μοι ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν λύσεις εὐρίσκεισθαι τοῦ ζητουμένου. Ὁ μὲν γὰρ Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις τοῦτον ἠρμήνευσαν τὸν τρόπον· Τοῦ Δαυὶδ ὅτε ἡλλοίωσε τὸ γέῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἐξέβαλεν αὐτόν, καὶ ἀπῆλθε. Μήποτε γὰρ διὰ τοὺς

et decidebat, et defluebant salivæ ejus in barbam ipsius; ita ut diceret Anchus pueris suis: Quare virum epilepsia correptum ad me introduxistis? Verum illi ad id solum attenderunt quod immutaverit vultum suum; sed videntur mihi id neglexisse quod mox sequitur, coram Abimelech. At enim Anchus alienigenarum Getham incolentium rex erat; Abimelech vero sacerdos Dei fuisse memoratur: quem item David adiiisse, antequam regi Anchus se sisteret, enarratur; ait quippe Scriptura: *Et venit David in Nobam ad Achimelech sacerdotem, et obstupuit Achimelech de occursu ejus; et dixit ei: Quare tu solus et nullus est tecum? Et ait David ad sacerdotem: Rex præcipit mihi sermonem hodie et dixit mihi: Nemo sciat rem propter quam ego mitto te, et de qua præcepi tibi; et pueris testificatus sum in loco qui dicitur, Dei fides. Nunc ergo si sint sub manu tua panes, da in manus meas quod repertum fuerit. Et respondens sacerdos Davidi ait illi: Non sunt panes laici sub manu mea, sed tantum panes sancti, si abstinuerunt pueri a mulieribus, comedite. Et respondit David sacerdoti, et dixit ei: Certe a mulieribus continuimus nos ab heri et nudius tertius, quando egressi sumus in viam, et fuerunt pueri sanctificati: porro via hæc polluta est; sed ipsa hodie sanctificabitur propter vasu mea. Et dedit ei Achimelech sacerdos panes propositionis, neque enim erat ibi panis, nisi tantum panes faciei, qui sublatis succurant a facie Domini, ut poneretur panis calidus, qua die accepit eos.*

Hæc habet narratio illa de Achimelech. Deinde adjicitur quo pacto David surrexerit et effugerit illa die, cumque ab Achimelech discessisset, ad Anchus regem Geth accesserit. Dicit forte quispiam: Cum in historia de Achimelech non feratur « Davidem immutasse vultum suum, » lapsu graphico nomen Achimelech pro nomine Anchus positum est: clare enim in historia Anchus dicitur immutasse vultum suum, quando salivæ ejus diffluebant, et quasi tympano pulsabat. At ego audax temerariumque facinus arbitror esse, pronuntiare confidenter divinam Scripturam lapsam esse, et tale vitium præferre, ut pro viro alienigena sacerdos Domini ponatur; cum maxime Hebraica lectio et reliqui interpretes omnes Achimelech circumferant. Restat igitur, quando inscriptio vera profert, ut exquiramus quomodo et quando David vultum suum immutavit coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit. Videtur sane mihi ex cæterorum interpretum comparatione quæsitæ solutiones suppeditari. Nam Aquila et quinta editio hoc pacto interpretati sunt: *Davidi quando immutavit gustum suum ad faciem Abimelech, et ejecit eum, et abiit.* Forte propter panes propositionis, quos cum accepisset ab Abimelech, comedit ipse et pueri qui cum eo erant,

¹ I Reg. xxi, 1-6.

immutasse dicitur gustum suum ad faciem Abimelech. Cum enim sanctificatum cibum comederit, ac sacerdotales panes, quibus non nisi solis sacerdotibus uti licebat, immutavit gustum suum. Symmachus vero cum dicit, *Davidis quando transformavit morem suum coram Abimelech*, alium sensum subijcit, dum ait morem Davidis immutatum in conspectu Abimelech: quia scilicet interrogatus quæ causa susceptæ viæ sibi esset, mentitus est, ac sacerdotem sefellit: alienum quippe Davidis moribus erat fallacia uti, qua tamen usus eo tempore immutavit morem suum, secundum Symmachum. Ex dictis porro ipsam quoque Septuaginta Virorum interpretationem historiæ Abimelechi adaptare licebit, quæ narrat Davidem immutasse vultum suum coram Abimelech, quia non ipsi veram fugæ suæ causam declaraverat, sed sefellerat eum alia pro aliis locutus; ita ut etiam Goliathi frameam ab eo acceperit, ipsique perniciæ causa fuerit. Sub hæc enim Saul cum rem gestam didicisset, misit qui occiderent Abimelech et omnes sacerdotes Domini, et Nobam civitatem sacerdotum percussit. Gestaque hæc omnia sunt, quia David immutavit modum suum, aut vultum suum in conspectu Abimelech. Regnorum Scriptura *Achimelech* habet; ne ex literæ commutatione quispiam moveatur: nam ex ea quæ intercedit inter litteras *Beth* et *Caph*, ut Hebræi vocant, similitudine, diverse nomen editum fuit: siquidem una eademque fere duorum elementorum figura, brevissimo apice solum distinguente. In Evangeliiis porro hujusce historiæ Davidem spectantis Salvator meminit his verbis: *Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque iis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*¹⁰? Hoc in Evangelio secundum Matthæum dictum est. Cum autem in Evangelio secundum Marcum ita locutus Salvatorem esse scribatur: *Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esuriit ipse et qui cum eo erant? quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit*¹¹? quis non animi pendeat quæratve, qua ratione hic Servator non Abimelechi, sed Abiatharis mentionem fecerit? Ad quam rem forte quis respondeat binominem Abimelechum fuisse, ita ut is ipse fuerit qui Abiathar. Et sane mox ejus filius, Abiathar dictus in libro Regnorum fertur: qui solus a sacerdotum cæde elapsus, cum Davide erat. Alius fortasse dixerit, in historia Abimelechum ut sacerdotem memorari; at hoc loco Salvatorem dixisse, Abiatharum eo tempore fuisse principem sacerdotum: *Introivit, ait, David in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum*. Sane vero historia cæsus Achimelech et sacerdotes a Saule memoraus, nihil

ἄρτους τῆς προθέσεως, οὓς λαβὼν παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἔφαγεν αὐτοὺς καὶ τὰ παιδάρια τὰ μετ' αὐτοῦ, ἡλλοιωκέναι λέγεται τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ. Ἦγιασμένης γὰρ τροφῆς γευσάμενος, καὶ τῶν ἄρτων τῶν ἱερατικῶν, οἷς οὐκ ἐξῆν χρῆσασθαι εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν, ἡλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος εἰπὼν· Τοῦ Δαυὶδ ὅποτε μετεμόρφωσε τὸν τρόπον τὸν ἑαυτοῦ ἔμπροσθεν Ἀβιμέλεχ, ἑτέραν διάνοιαν ὑποβέβληκε, τὸν τρόπον τοῦ Δαυὶδ ἡλλοιωῦσθαι φήσας ἔμπροσθεν Ἀβιμέλεχ, διὰ τὸ, ἐρωτηθέντα τίς εἴη αὐτῷ ἡ αἰτία τῆς ὁδοῦ, ψεύσασθαι καὶ παραλογίσασθαι τὸν ἱερέα· ἀλλότριον γὰρ ἦν τοῦ τρόπου τοῦ Δαυὶδ τὸ ἀπάτη κεχρησθαι, ἣ κατ' ἑκεῖνον τὸν καιρὸν χρῆσάμενος, ἡλλοίωσε τὸν τρόπον αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημμένων καὶ τῆν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνησίαν ἐφαρμόσεις τῇ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ ἱστορίᾳ, φησάση ἡλλοιωκέναι τὸν Δαυὶδ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ, διὰ τὸ μὴ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς, παραλογίσασθαι δὲ καὶ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων εἰπεῖν ὡς καὶ τὴν ῥομφαίαν τοῦ Γολιάθ παρ' αὐτοῦ δέξασθαι, γενέσθαι τε αὐτῷ αἰτιον ἀποκλείας. Μαθὼν γὰρ μετὰ ταῦτα Σαοὺλ τὰ πεπραγμένα, πέμψας ἀνεῖλεν αὐτόν τε τὸν Ἀβιμέλεχ καὶ πάντας τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου καὶ τὴν Νობὰν τὴν πόλιν τῶν ἱερέων ἐπάταξε. Καὶ ταῦτα πάντα πέπρακται, διότι ἡλλοίωσε Δαυὶδ τὸν τρόπον αὐτοῦ ἢ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον Ἀβιμέλεχ. Ἡ τῶν Βασιλειῶν Γραφή Ἀχιμέλεχ περιέχει· ἐναλλαγῆς στοιχείου γενομένης, οὐδὲν δεῖ κινεῖσθαι· παρὰ γὰρ τὴν ὁμοιότητα τοῦ στοιχείου τοῦ βῆθ παρ' Ἑβραίοις καλουμένου καὶ τοῦ χάφ διαφόρως ἐξεδόθη τοῦνομα· σχεδὸν γὰρ ἐν καὶ ταυτὸν ἐστὶ τὰ δύο στοιχεῖα, βραχυτάτης κεραίας μόνης ἐναλλαττούσης. Μέννηται δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῆς προκειμένης κατὰ τοῦ Δαυὶδ ἱστορίας λέγων· Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε ἐπεινασε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν; Τοῦτο μὲν οὖν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ εἰρηται. Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ ἀναγέγραπται ὁ Σωτὴρ εἰρηκῶς· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε χρεῖαν ἔσχε, καὶ ἐπεινασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε; τίς οὐκ ἀν ἀπορήσειε, πῶς ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα οὐ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἀλλὰ τοῦ Ἀβιάθαρ μέννηται; Πρὸς δὲ εἰποῖ τις ἀν διώνυμον γεγενῆσθαι τὸν Ἀβιμέλεχ, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν τῷ Ἀβιάθαρ. Αὐτίκα γοῦν καὶ υἱὸς αὐτῷ Ἀβιάθαρ κεκλημένος ἀμφέρεται τῇ Γραφῇ τῶν Βασιλειῶν ὅς, διαφυγὼν ἀπὸ τῶν ἀναιρεθέντων ἱερέων μόνος, τῷ Δαυὶδ συνῆν. Ἄλλος δ' ἀν εἰποι τοῦ μὲν Ἀβιμέλεχ τὴν ἱστορίαν ὡς ἱερέως μνημονεύειν ἐνταῦθα δὲ τὸν Σωτῆρα τὸν Ἀβιάθαρ ἀρχιερέα τυγχῶν

¹⁰ Matth. xii, 3, 4. ¹¹ Marc. ii, 25, 26.

νειν κατ' ἐκείνου καιροῦ φῆσαι. *Εισῆλθε γάρ, φησιν, Ἀ de principis sacerdotum nece narravit. Et hæc quidem nobis de psalmi titulo dicta sint.* Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως. Καὶ φαίνεται ἡ τῶν ἱστοριῶν γραφή, τὸν Ἀχιμέλεχ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ ἀνηρῆσθαι φήσασα ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ, ἀρχιερέα ἀνηρημένον οὐχ ἱστορήσασα. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ ψαλμοῦ προγραφὴν εἰρήσθω.

Εὐλογῆσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διὰ παντὸς ἡ αἰνεῖσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Εὐχαριστῶν ὁ Δαυὶδ ἐφ' οἷς ἠξιώθη τροφῆς ἱερατικῆς, οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσης τῆς ζωῆς χάριτας ὁμολογῶν καὶ εὐλογῶν αὐτὸν διατελέσω· οὐδὲ ἀπολειφθήσεται ποτε τὸ στόμα μου τῆς εἰς αὐτὸν αἰνέσεως. Ἄντι γὰρ θυσίας καὶ δλοκατωμάτων πεπαιδευμαι τὴν διὰ χειλέων προσάγειν αὐτῷ θυσίαν.

Ἐπειδὴ γὰρ φεύγοντι μοι οὐδείς βοηθὸς πάρεστιν, οὐδὲ τις καταφυγή, οὐδὲ ἀσφάλεια· μόνον δὲ τὸν Κύριον φυλακτήριον ἐπάγομαι τῆς ἐμαυτοῦ ψυχῆς, καὶ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς δικαιοπραγίαις ἡ ψυχὴ μου θαρρῆι· εἰκότως, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καυχῆσεται ἡ ψυχὴ μου· ἀκουσάτωσαν πρᾶξις καὶ εὐφρανθήτωσαν. Ἐμὲ δὲ λαβόντες ὑπόδειγμα πάντες οἱ πρᾶοι καὶ ταπεινοὶ καὶ ἐπεικεῖς διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν εὐλάβειαν, θαρρῆτωσαν καὶ πληρούσθωσαν εὐφροσύνης, τὰ ἴσα μοι προσδοκῆσαντες, καὶ αὐτὸν ἐλπίδα τὸν Κύριον θέμενοι. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ῥομφαίαν Γολιάθ τοῦ ἀλλοφύλου παρὰ τῷ Ἀβιμέλεχ λαβὼν ἀπῆι· Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, καυχῆσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, δι' ὃν ταύτην ἐκτησάμην τὴν ῥομφαίαν· ὡς καὶ τὸν ἱερέα εἰπεῖν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡ ῥομφαία Γολιάθ τοῦ Φιλισταιοῦ, ὃν ἐπάταξας ἐν τῇ κοιλάδι· Ἠλῶ, καὶ αὐτὴ ἐνελλημμένη ἱματίῳ. Εἰ ταύτην λήψῃ, σαυτῷ λάβε, ὅτι οὐκ ἔστιν ἑτέρα πυρὸς αὐτῆς. Ὡστε τούτων ἀκούσαντα τὸν Δαυὶδ εἰπεῖν· Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐκαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου. Μεγάλῃν δόξαν ἔφερον ἐκεῖνον τὸ δόρυ τῷ Δαυίδ, πειδαριῶ μὲν ὄντι, καὶ μηδὲ φέρειν ὄπλα πολεμικὰ ἐπισταμένῳ, πῖσται δὲ τῆ εἰς Θεὸν καταγωνισαμένῳ τὸν Γολιάθ, ὡς διὰ τοῦτο ἀντὶ ἀναθήματος τὴν ῥομφαίαν μόνην ἐκείνην ἀνακαῖσθαι ἐν τῷ ἱερῷ· ὃ δὲ καὶ ἐπεσημῆματο φήσας ὁ ἱερεύς· Καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλη. Οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ἐν τῇ σπητῇ τοῦ Θεοῦ ὄπλα πολεμικὰ ἀποτίθεσθαι· μόνη δὲ ἐκεῖνη εἰς μνήμην τοῦ Δαυὶδ τῆς κατὰ τοῦ ἀλλοφύλου νίκης ἀνέκειτο, ὡσανεὶ εὐχαριστήριον ἀποκειμένη τῷ τὴν νίκην αὐτῷ δωρημένῳ τῷ Θεῷ.

Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό. Οἱ γὰρ δι' ἔργων καὶ βίου τοῦ κατ' ἀρετὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κοσμοῦντες, αὐτὸν δοξάζουσι καὶ ὑψοῦσιν. Ἐξεζήτησα τὸν Κύριον καὶ ἐπήκουσέ μου. Ἐπεὶ τῷ, ἐξεζήτησα, τὸ, ἐπήκουσέ μου, ἀνταπεδόθη.

Ὁὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ ἔσωσεν αὐτόν. Πάλιν ἑαυτὸν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὑπογραμμὸν παρέχει τῆς ἐτέρων διδασκαλίας. Πτωχὸν γὰρ ἑαυτὸν εἰπὼν διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἑαυτοῦ ταπεινώσιν καὶ μετριοσύνην, ὡς περὶ ἐτέρου περὶ ἑαυ-

VERS. 2. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. Gratias agit David quod sacerdotali cibo dignatus sit: Nec solum in presentia, ait, sed per totum vitæ curriculum gratias confitendi ac benedicendi finem non faciam: neque os meum laude ejus vacuum unquam erit. Nam institutum ita fuit, ut sacrificiorum et holocaustorum vice, labiis ipsi hostiam offeram.

Quandoquidem fugienti mihi nullus opitulator adest, nullum effugium, securitas nulla; solumque Dominum animæ meæ præsidium paravi, atque ipsi soli, non recte factis meis, confidit anima mea; jure sane in Domino laudabitur anima mea: audiant mansueti et lætentur. Meque in exemplum sibi proponentes mansueti omnes, humiles ac modesti viri, ob pietatem erga Deum suam, confidunt et gaudio cumulentur, paria mecum expectantes, ipsumque Dominum sibi in spem proponentes. Quoniam vero postquam gladium alienigenæ Goliath ab Abimelecho acceperat, discessit: neque in hoc, inquit, gloriabor, sed in Domino, cujus beneficio hunc gladium nactus sum; ita ut vel ipse sacerdos sic eum compellaret: *Ecce gladius Goliath Philisthæi, quem percussisti in valle Ela, involutus veste. Si hunc vis tollere, tolle tibi, quia nullus alius hic est præter ipsum*¹². His itaque auditis, David ait: *In Domino laudabitur anima mea.* Magnam certe Davidi gloriam parabat ille gladius; quippe qui puerulus cum esset, bellicorumque armorum imperitus, fide in Deum munitus Goliath devicit; ita ut ea de causa donarii loco solus ille gladius in sacro repositus esset: quod ipsum sacerdos bis verbis indicavit, *et nullus alius est.* Neque enim in tabernaculo Dei licebat arma bellica deponere. Hic autem solus in memoriam reportatæ a Davide de alienigena victoriæ repositus erat, quasi in gratiarum actionem Deo qui victoriam ipsi dederat.

VERS. 3. Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum. Nam qui operibus ac vita cum virtute acta imaginem Dei in se positam exornant, li sane ipsum gloria afficiunt et exaltant. *Exquisivi Dominum et exaudivit me.* Siquidem huic voci, *exquisivi*, illa vicissim additur, *exaudivit me.*

VERS. 6-8. Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum, et de omnibus tribulationibus ejus salvavit eum. Hic rursus, uti superius, exemplum disciplinæ sese aliis perhibet. Cum se namque pauperem ob animæ suæ humilitatem ac modestiam declarat, de seipso quasi de alio hanc doctrinam

¹² I Reg. xxi, 9.

tradit : *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum*. At ne, inquit, arbitremini, me quidem qui pro rege ac universi populi principe habeor, sed animo ob Dei metum pauper sum, solum talia consecutum; enimvero probe compertum est, ipsum Dominum qui præsens omnibus est, similes mei pauperes, videlicet timentes Deum, exauditurum. *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo*. Quisquis ob perfectam et indeficientem in Deum spem vir existit, beatus est. Neque abs re Aquilæ interpretationi præsens dictum quis aptaverit. In titulo quippe secundum Aquilam dictum est: *Davidis, quando immutavit gustum suum ante faciem Abimelech*. Quia igitur ipse, cum panes propositionis comedisset, immutavit gustum suum, ac ex gustu deinde divinam sibi virtutem collatam fuisse sensit; idcirco, secundum illud, *Absque dolo accepi, sine invidia comunico*¹³, ad consimilem gustum percipiendum alios festinare cohortatur, atque precari ut pane vitæ alantur: cujus symbolum ac imago erant panes illi propositionis per Moysis legem statuti. Quare David cum intelligeret cujus imago esset panis ille propositionis, non ad corporeum panem ut accedamus; sed ad panem qui corporeo subindicatur, nos provocat. Nos igitur qui in terris versamur, panis et Verbi qui de cælo descendit, ac semetipsum exinanivit et depressit, participes efficiamur. Qui vero sunt in regno cælorum, pleno illo ac perfecto utuntur, ejus divinitate enutriti, et sapientiæ contemplationibus fruentes. Hæc etiam nos aliquando obtinendi spem habere convenit, quamobrem dictum est: *Beatus vir qui sperat in eo*.

VERS. 9. *Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum*. Hæc omnia David ad aliorum utilitatem sententiarum more profert, quorum prior ipse politus erat, quando exquisivit Dominum, ac propitium nactus est. Præcipit itaque sanctis Dei, ut timorem ejus præ oculis habeant: ab illo quippe timore sancti efficiuntur; ideo alio in psalmo dictum, *Timor Domini castus*¹⁴, videlicet, castos efficiens. Quapropter divina lex ait: *Sancti eritis, quoniam ego Dominus Deus vester sanctus sum*¹⁵. Atque signum illud evidens fuerit timoris Domini, si quis a sordibus et pravus operibus purus et vacuus fuerit, seseque sanctum corpore ac spiritu servaverit. Timentibus porro Deum, qui per ejus metum sancti efficiuntur, nihil unquam deerit, utpote qui divitias magnas ac thesaurum optimum in ipso timore Domini reperirint.

DAVIDIS XXXIV.

VERS. 1-5. *Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me. Apprehende arma et scutum: et exsurge in adjutorium mihi. Effunde frameam et conclude adversus eos qui persequuntur me*. Quoniam

τοῦ διδάσκει λέγων· Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐπέκραξε καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ. Ἄλλὰ μὴ ἐμὲ, φησὶ, μόνον τετυχηκέαι νομίζετε, τὸν νομιζόμενον μὲν εἶναι βασιλέα καὶ ἀρχοντα τοῦ παντός ἔθνους, τῇ δὲ ψυχῇ πτωχεύοντα διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον· ἀκριβῶς δὲ γινώσκεται, ὅτι ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ παρῶν τῶν ὁμοίως ἐμοὶ πτωχῶν, λέγω δὲ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, εἰσακούσεται. *Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος· μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν*. Ὅτι διὰ τὸ τελείως καὶ ἀνελλιπῶς ἐλπίζειν ἐπὶ Θεὸν ἀνὴρ ὑπάρχων μακάριός ἐστιν. Οὐκ ἀπεικότως ἂν τις ἐφαρμόσειεν τῇ κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἐρμηνείᾳ τὴν προκειμένην λέξιν· ἐπειπερ ἐν τῇ προγραφεῇ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰλήγετο· *Τοῦ Δαυὶδ, ὅτε ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ*. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς, τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως μεταλαβὼν, ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ, εἶτε ἀπὸ τῆς γεύσεως ἦσθετο δυνάμει θείας χορηγηθείσης αὐτῷ· τούτου χάριν κατὰ τὸ· *Ἀδόλωξ ἔλαβον, ἀφθόνως μεταδίδομαι, παρακαλεῖ καὶ ἐτέρους σπεύδειν ἐπὶ τὴν ὁμοίαν αὐτῷ γεῦσιν, εὐξασθαί τε τραφῆναι τῷ ἄρτῳ τῆς ζωῆς· οὐ σύμβολον καὶ εἰκὼν ἐτύχχανον οἱ διὰ Μωϋσέως νενομοθετημένοι ἄρτοι τῆς προθέσεως. Διόπερ ὁ Δαυὶδ, νοήσας τίνος ἦν εἰκὼν ὁ τῆς προθέσεως ἄρτος, οὐκ ἐπὶ τὸν σωματικὸν σπεύδειν προτρέπει, ἀλλ' ἐπὶ τὸν δι' αὐτοῦ νοούμενον. Ἡμεῖς μὲν οὖν οἱ ἐπὶ γῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβιβηκότος τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ Λόγου κενώσαντος ἑαυτὸν καὶ σμικρύναντος μεταλαμβάνομεν· οἱ δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πλήρους αὐτοῦ καὶ τελείως μεταλαμβάνουσι, τρεφόμενοι αὐτοῦ τῇ θεότητι, καὶ τῶν τῆς σοφίας θεωρημάτων ἀπολαύοντες, ὧν καὶ ἡμεῖς καιρῷ ποτε μετασχεῖν ἐλπίζειν προστήκει, διὸ λέλεκται· *Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν*.*

Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγιοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Πάντα ταῦτα γωμικῶς ὁ Δαυὶδ εἰς τὴν ἐτέραν ὠφέλειαν προφέρεται, αὐτὸς πρότερον ἀπολαύσας αὐτῶν, ὅτε, ἐκζητήσας τὸν Κύριον, ἐπηκόου αὐτοῦ τετύχηκε. Παρακελεύεται τοίνυν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου πρὸ ὀφθαλμῶν τίθεσθαι τοὺς ἁγίους αὐτοῦ· ὑπὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦ φόβου ἅγιοι ἀνατελούνται· διὸ λέλεκται ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ· *Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός, ἀντὶ τοῦ, ἀγνοοῦς*. Διὸ καὶ ὁ θεὸς νόμος φησὶν· *Ἄγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἄγιος*. Καὶ σημεῖον τοῦ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον τοῦτ' ἂν γένοιτο, τὸ καθαρεύειν μὲν πάσης ρυπαρίας καὶ αἰσχροῦς πράξεως, φυλάττειν δὲ αὐτοὺς ἁγίους καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Τοῖς δὲ τὸν Κύριον φοβουμένοις, καὶ διὰ τὸν αὐτοῦ φόβον ἡγιασμένοις, οὐδὲν ἂν δεήσῃ ὡς ἂν μέγαν πλοῦτον καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν ἐν αὐτῷ τῷ φόβῳ Κυρίου εὐρηκῶσιν.

ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΛΔ'

Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με, πολεμήσον τοὺς πολεμοῦντάς με. Ἐπιλαβοῦ ὄπλον καὶ θυρεοῦ· καὶ ἀνάστηθι εἰς βοήθειάν μοι. Ἐχθροὶ βομβαλαί, καὶ σύγκλεισον ἐξουαρτίας τῶν κατὰ

¹³ Sap. vii, 13. ¹⁴ Psal. xviii, 10. ¹⁵ Levit. xi, 45.

δωκέντων με. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιηλ πολλά περὶ ῥομφαίας εἴρηται· Ῥομφαία γὰρ, φησὶ, ῥομφαία, ἐξεγέρθητι, καὶ φάγε αἷμα τραυματιῶν· καὶ πάλιν· Γῆ ἐὰν ἀμάρτη μοι, καὶ ἀποστελέω ῥομφαίαν ἐπ' αὐτήν· πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τῆς ἐν ἀνθρώποις κακίας ἐπαφίησιν, ὡς ἀγαθός, πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπ' αὐτῆς κακαρατημένων· ἐπεὶ καὶ πολέμων σώζει (1), ὡς περὶ ἰατρὸς, τέμνων καὶ καιῶν τὰ πεπονθότα τοῦ σώματος πρὸς θεραπείαν παντός· τοῦτοις ἐπιφέρει λέγων ἐξῆς· Ἐἶπον τῇ ψυχῇ μου· Σωτηρία σου ἐγὼ εἰμι· πιστεύων καὶ ἀκριδῶς πεπεισμένος, ὅτι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀργῶς πρόβεισιν, ἀλλ' εἰς ἔργον ἐκβαίνει πάντως τὸ λεγόμενον. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ τὴν μὲν ἑαυτοῦ ἔρνεϊτο σωτηρίαν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρητεῖτο ζωὴν, τὴν δὲ τοῦ Κυρίου σωτηρίαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ χρισθῆναι ἤθελετο, ὅπως καὶ αὐτὸς ἔχοι λέγειν· Ζῶ δὲ σὺκέτι ἐγὼ, ᾧ δὲ ἐν ἑμοῦ Χριστός. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ σωτηρία ἡμῶν· τοῦτο γοῦν αὐτὸ σημαίνει καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ ὀνόματος ἐρμηνεία.

Ἀσχυρθίητωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητεῦντες τὴν ψυχὴν μου. Τούτου γὰρ, φησὶ, Κύριε, ὑπὸ σοῦ γενομένου, καὶ ἐπακούσαντός μου τῆς εὐχῆς, ἀσχυρθῆσονται καὶ ἐντραπήσονται ὡς μάτην ἐπιχειρήσαντες· διὸ καὶ ἀπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ἔπισω καὶ κατασχυρθίητωσαν οἱ λογιζόμενοι μοι κακά. Οὐδέτι γὰρ στήσονται πρὸ προσώπου μου· νῦτα δὲ δόντες παραχωρήσουσί μοι τὰ νικητήρια. Φεύγοντας δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς τὰ ἔπισω χωροῦντας διασκορπισμὸς λήφεται. Γετηθήτωσαν γὰρ ὡσεὶ χοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς, μηδὲ συναχθῆναι, μηδὲ παλινδρομησαὶ συγχωρῶν, ὃ δ' αὐτὸς ἐπιμενέτω ἐκθλίβων αὐτούς, τουτέστι κολάζων. Γετηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ἄλσθημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Ὅδον ἀσεβῶν τὸν μοχθηρὸν βίον

ὀνομάζει, καθ' ὃν τὴν πορείαν ἐποίησαντο. Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διασθορὰν παγίδος αὐτῶν. Ἀνθ' οὗ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν οὕτως· Ὅτι ἀναιτίως κατέκρυψάν μοι διασθορὰν δικτύων αὐτῶν. Μηδὲν γὰρ ὑπ' ἐμοῦ προπεπονθότες δωρεὰν καὶ ἀναιτίως ἐπεβολεῦόν μοι κρύπτοντες παγίδα, δι' ἧς ἐμοὶ διασθορὰν κατεσκευάζον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα γὰρ ἐδόκουν δι' ἀνθρώπων με πολεμεῖν, ἦτοι διὰ τοῦ Σαούλ, ἡ καὶ δι' ἐτέρων, ἀλλ' οὐκ ἠγνόουν ἐγὼ τῆς τοῦ Σαούλ ζηλοτυπίας τοὺς αἰτίους καὶ τῶν λοιπῶν ἐχθρῶν τοὺς ὑποβολεῖς. Ἄλλοι γὰρ ἦσαν οἱ τὰς ἑαυτῶν παγίδας κρύπτοντες καὶ τὴν ψυχὴν μου διασθεῖραι πειρώμενοι, οἱ καὶ μάτην ὠρέϊσσαν τὴν ψυχὴν μου· ἀνθ' οὗ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἀναιτίως ὑπάρψαν τὴν ψυχὴν μου. Πάντα γὰρ ἔπραττον, ἐκστῆσαι βουλόμενοι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τῆς ἐνουπαρχούσης αὐτῆ παραόητος καὶ ἀνεξικακίας, καὶ ὅπως, πληρωθεὶς θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ἐπὶ τὴν ἀμυναν ἔλθοι, καὶ δράση τι κακὸν τὸν Σαούλ. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν πολλῶν ἐχθρῶν· περὶ δὲ τοῦ ἐν αὐτοῖς κορυφαίου ἐπιλέγει· Ἐλλέτω αὐτῷ παγὶς ἦν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἢ ἐκρυψε συλλαβέτω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ παγίδι πε-

in Ezechiele multa de framea dicta sunt; nam, *Framea*, inquit, *framea suscitare, et comedere sanguinem vulneratorum* 16; ac rursum: *Terra cum peccaverit mihi, etiam immittam frameam contra illam* 17; hæc autem omnia adversus malitiam hominum, utpote bonus, ad utilitatem eorum qui a framea illa occupantur, emittit: quoniam item a bellis servat et tuetur quasi medicus, corporis membra male affecta, ad totius incolumitatem rescant et adurens; ideo in sequentibus infert: *Dic animæ meæ: Salus tua ego sum*, credens scilicet ac persuasum plane habens, effatum illud Dei non frustra prolatum esse, sed opere ac re gesta comprobari. Atque ea quidem in re salutem quam ex se habet abiegebant, vitamque propriam repudiabant, **B** ac Domini salutem animæ conferri suæ precabatur; ut ipse quoque dicere posset: *Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus* 18. Ipse namque est salus nostra: id ipsum porro vel ipsa nominis *Jesu* significatione indicatur.

VERS. 4-8. *Confundantur et revereantur quærentes animam meam*. Illis rebus, Domine, sic a te gestis, postquam deprecationem meam exaudieris, confundentur illi ac pudore afficientur, ut frustra rem aggressi: quamobrem a scopo lapsi sunt. *Avertantur retrorsum et erubescant cogitantes mihi mala*. Non ultra enim consistent ante faciem meam: sed terga dantes, cedent mihi victoriam. Ipsi vero fugientes ac retro cedentes dissipabuntur. *Fiant tanquam pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos*, ne ultra illos congregari aut reverti sinat, sed instet ipse coarctans, id est puniens illos. *Fiat via illorum tenebræ et lubricum, et angelus Domini persequens eos*. Viam impiorum vitam pravam nuncupat, qua illi via incedebant.

ὀνομάζει, καθ' ὃν τὴν πορείαν ἐποίησαντο.

Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui. Pro quo Symmachus sic edidit, *Quoniam sine causa absconderunt mihi interitum retium suorum*. Nullo quippe a me affecti damno, gratis et sine causa abscondentes laqueum, insidiabantur mihi, quo mihi interitum pararent. Etiam si enim videbantur, sive Saulis, sive aliorum hominum opera impugnare me; at non ignorabam ego qui Sauli invidiæ auctores, et qui reliquorum hostium occulti impulsores essent. Alii namque erant qui laqueos absconderent, et animam perdere meam molirentur, qui etiam *supervacue exprobraverunt animam meam*: pro quo Symmachus edidit, *sine causa suffoderunt animam meam*. Nihil quippe nouagebant, ut animam ejus ab insita illa mansuetudine et injuriarum oblivione deturbarent, quo ira furoreque plenus ad vindictam se verteret, et Sauli quidpiam mali inferret. Hæc de multis inimicis dicta: de illorum autem principe hæc adjicit: *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ip-*

16 Ezech. xxi, 9. 17 Zach. xiii, 7. 18 Gal. ii, 20.

(1) Quis non videt legendum esse πολεμῶν, Latineque reddendum: *etiam impugnans salrat?*

καμ: Hæc quasi precando a Davide prolata, futurorum prænuntia erant, et quæ eventura erant prophetice declarabant. Similiterque superius prophetice dictum est: *Erubescant et confundantur*, id est, erubescant et confundentur; ac rursum: *Avertantur et confundantur, et fiant tanquam pulvis*, hoc est, avertentur et confundentur, et fient tanquam pulvis. Nam quæ inimicis eventura erant prænuntiabat. Erit qui arbitretur, de Saule hæc prolata esse, quia haud diu postea hoc ipsi mali contigit. At nos eorum quæ initio psalmi dicta sunt memores, hæc ipsa de quodam ex spiritualibus inimicis, qui in malitia valentior esset, nimirum de diabolo, id dictum accipiemus.

VERS. 9, 10. *Omnia vssa mea dicent: Domine, quis similis tibi? Eripiens inopem de manu fortiorum eo, egenum et pauperem a diripientibus eum. Ossa animæ sunt virtutes ejus intelligendi, uti superius dictum est. Ipsæ vero ejus præsentia illustratæ, dicent: Domine, quis similis tibi? Nisi enim tu egeno adfuisses, nisi ipsum auxilio dignatus esses tuo, quis, quæso, quantusque ille homo, qui solus tot tantisque inimicis conferri posset? A nuda et simplici rerum historia dicti sententiam percipies, si memoria repetas, quo pacto David dum fugeret, ad tantam inopiam redactus est, ut pane ac necessariis alimentis careret; ac necessitate coactus panes propositionis comedere aude- ret. Non enim deliciarum causa, non de justitia sua elatus, non despectu legum id aggressus est; sed ex magna ciborum penuria. Quamobrem Salvator ait: Non legistis quid fecerit David, quando esurivi¹⁹? Ipse quidem egenus erat cum paucis fugiens: qui vero insequabantur eum prævalidi, ipseque Saul erat rex totius gentis, ac principes, ejus comites: necnon alienigenarum militum ducēs Davide potentiores, quorum manus cum effugeret, non ignorabat quis sibi auxiliator esset. Et hæc quidem de historia dicta sint. Quod si occultos atque invisibiles animæ justii inimicos intelligas; sane animadvertes, nes in acie adversus inimicos istos, qui animam semper nosram depredare tentant, nullo alio adjutore ac servatore egere nisi ipso Christo. Animum vero intendas num alius sit egenus a paupere, ac utrum re ipsa differant, aut solum cogitandi modo: quia fieri potest ut idem sit egenus et mendicans, quod a divitiis quas pridem habuerat exciderit; atque una pauper, quod labore victum sibi paret.*

VERS. 11. *Surgentes testes iniqui quæ ignorabam interrogabant me. Qui non justitiæ, sed iniquitatis testes sunt, surgentes atque se excitantes dolose quæ ignoro interrogant. Nihil quippe mali vir frugi novit, nemini scilicet improhorum admiscetur. Testimonium autem illius est: Qui servat præceptum, non noscet rem malam²⁰. Nam hic non noscet,*

σεῖται ἐν αὐτῇ. Ταῦτα δὲ ὡσπερ ἐν εὐχῇ τῷ Δαυὶδ εἰρημένα μελλόντων ἦν προαγορευτικά, καὶ συμβησομένων προφητικά. Οὕτω γοῦν καὶ ἀνωτέρω προφητικῶς ἐλέγετο· Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν, ἀντὶ τοῦ, Αἰσχυνθήσονται καὶ ἐντραπήσονται· καὶ πάλιν· Ἀποστραφήτωσαν καὶ καταίσχυνθήτωσαν, καὶ γενηθήτωσαν ὡς χοῦς, ἀντὶ τοῦ· Ἀποστραφήσονται καὶ αἰσχυνθήσονται καὶ γενήσονται ὡς χοῦς. Τὰ γὰρ μέλλοντα συμβήσεσθαι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ προηγόρευεν. Καὶ ὁ μὲν γὰρ ἠγγήσεται περὶ τοῦ Σαοὺλ εἰρησθαι τὴν προκειμένην ῥῆσιν· ἐπεὶ καὶ πέπονθεν οὐκ εἰς μακρὰν ταῦτα· ἡμεῖς δὲ, μεμνημένοι τῶν προλελεγμένων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ, καὶ ταῦτα εἰς ἓνα τινὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν τὸν ὡς ἐν κακίᾳ δυνατώτερον, δηλαδὴ τὸν διάβολον, ἐκληψόμεθα.

B *Párta tà ostá mou érouσι· Kýrie, tíς dmoíds soi; 'Ρυθμοὺς πτωχῶν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ, καὶ πτωχῶν καὶ πένητι ἀπὸ τῶν διωραζόντων αὐτόν. Ὅσα ψυχῆς αἱ διανοητικαὶ αὐτῆς δυνάμεις ὡς ἐμπροσθεν εἰρηται· φωτιζόμεναι δὲ αὐται ἐκ τῆς αὐτοῦ παρούσιας, φήσουσι· Κύριε, τίς dμοíds σοι; Εἰ μὴ γὰρ σὺ παρῆς τῷ πτωχῷ, καὶ κατηξέωσας αὐτὸν τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας, τίς ἂν καὶ πόσος μόνος αὐτὸς συγχρινόμενος τοῖς τοσοῦτοις καὶ τηλικούτοις αὐτοῦ ἐχθροῖς; Νοήσεις δὲ καὶ ἀπὸ ψιλῆς τῆς ἱστορίας τὸν λόγον, ἐν νῷ λαβῶν, ὡς φεύγων ὁ Δαυὶδ εἰς τοσαύτην ἤλαυσε πτωχεῖαν, ὥστε ἀρτων καὶ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς ἀρθεῖται, εἰς ἀνάγκην τε ἐλθεῖν τοῦ τολμῆσαι τῶν ἀρτων τῆς προθέσεως μεταλαβεῖν. Οὐ γὰρ τρυφῶν ἐπὶ τοῦτ' ἤρχειτο, οὐδ' ἐπαιρούμενος δικαιοσύνην, οὐδ' ἄλλως καταφρονῶν τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἁστίας. Διὶ φησιν ὁ Σωτῆρ· Οὐκ ἀνέγγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ, ὅτε ἐπειράσε; Καὶ αὐτὸς μὲν ἦν πτωχὸς σὺν ὀλίγοις φεύγων· οἱ δ' ἐλαύνοντές αὐτὸν δυνατοί· βασιλεὺς γὰρ ἦν τοῦ παντὸς ἔθνους Σαοὺλ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἀρχόντες· οἱ τε τῶν ἀλλοφύλων πολεμίων καθηγεμόνες στερεώτεροι ὄντες τοῦ Δαυὶδ, ὧν τὰς χεῖρας διαδιδράσκων, οὐκ ἠγνοεῖ τὸν αὐτοῦ βοηθόν. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τὴν ἱστορίαν· εἰ δὲ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους ἐχθροὺς τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς νόησεις, ὅψει, ὡς οὐδ' ἄλλου βοηθοῦ δεόμεθα καὶ Σωτῆρος ἢ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ παρατάξει τῇ πρὸς τοὺς νοητοὺς πολεμίους, τοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαρπάζειν ἀεὶ πειρωμένους. Ἐπιστήσεις δὲ εἰ ἑτερός ἐστὶν ὁ πτωχὸς παρὰ τὸν πένητα, καὶ πότερον τῇ ὑποστάσει, ἢ τῇ ἐπινοίᾳ τῷ ἐγχωρεῖν τὸν αὐτὸν καὶ πτωχὸν εἶναι πτωχεύσαντα τῷ ἀποπεπτωκένατι οὐ εἶχε πλοῦτου, καὶ πένητα τῷ μετὰ πόνον περιποιεῖν τὰ πρὸς τὸ διαζῆν.*

'Αναστάντες μάρτυρες ἀδικοὶ ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἡρώτων μὲ. Οἱ μὴ δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀδικίας μάρτυρες, διαναστάντες καὶ διεγειραντες αὐτοὺς, σφιστικῶς ἐπερωτῶσιν ἃ οὐ γινώσκω. Οὐδὲν γὰρ πῶν φαύλων γινώσκει ὁ σπουδαῖος, τουτέστιν οὐδενὶ τῶν πονηρῶν ἀνακέκραται. Μαρτύριον δὲ· Ὁ φυλάσσων ἐρετλήν οὐ γινώσκειται ῥῆμα πονηρῶν. Καὶ ἐναῖθη

¹⁹ Matth. xii, 5. ²⁰ Eccl. viii, 5.

γὰρ τὸ οὐ γινώσεται, οὐ ποιῆται οὐδὲ ἀνακέραται κατὰ βῆμα πονηρόν· ψεύδος γὰρ τὸ νομίζειν μὴ ἐπίστασθαι βῆμα πονηρόν τὸν φυλάττοντα τὴν θείαν ἐντολήν. Διάκρισιν γὰρ ἔχων πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ, τὰλλα πάντα ἀποστραφεὶς βήματα, ἐπιτηρεῖν τὴν ἐντολήν ἤλθεν. Ὁ οὖν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Πείραν οὐκ ἔχοντα οὐδὲ γινώσιν ἢ ἐνοιοῦν τῶν κακῶν, διερεθίζοντές με ἐπερώτων με περὶ αὐτῶν, ὡσπερ ἡ Αἴγυπτία τὸν Ἰωσήφ, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὴν Σουσάνναν.

Ἄνταπεδίδοσάν μου πονηρὰ ἀντὶ καλῶν καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. Ἐμοῦ φιλοτιμουμένου τὰ πρὸς πάντας καθήκοντα ἀμέμπτως ἐπιτελεῖν βούλεσθαι, εἰ δυνατόν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύειν, αὐτοὶ ἀντὶ τούτων τῶν καλῶν πονηρὰ ἀνταπεδίδου μοι, ἐχθροὶ καὶ δυσμενεῖς διὰ πάντων ἀναφαινώμενοι· τὸ ὅσον δὲ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐν καλοῖς εὐτεκνίαν τῆς ψυχῆς μου ἀναιρεῖν ἐπεχειροῦν. Εἰ γοῦν, πεισθεὶς αὐτῶν ταῖς ἐρωτήσεσι τοιοῦτος ἐγεγόνειν οἷον ἤθελόν με ποιῆσαι, ἠτεκνώθη ἂν ἡ ψυχὴ μου, μηκέτι δεχομένη τὰς θείας τοῦ νομφρίου γονάς. Εἰ δὲ τέκνα λέγοιντο οἱ μαθηταὶ τοῦ διδάξαντος, καὶ ὁντως ἀτεκνοῦται ἡ ψυχὴ τοῦ διδασκάλου, σφάλμασι περιπεσοῦσα τῷ ἑαυτῆς σκανδάλῳ, ἀναιρούσα τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους διὰ μαθητείας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου*, Ἄνεστραμμένα κατὰ τῆς ψυχῆς μου, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν.

Ἐπειδὴ τὰ προκείμενα συνήπται τοῖς ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ προλελεγμένοις· ἐκεῖνα δὲ τῆς ἱστορίας ἐμνημόνευε τῆς κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ, ἐφ' οὗ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, κατὰ τὰ ἀποδεδομένα τάχα που δύναται καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ἐπ' ἐκεῖνα ἀναφέρεσθαι. Μαθὼν γὰρ ὁ Σαοὺλ παρὰ Δαὴκ, ὡς ἀφίχται Δαυὶδ πρὸς Ἀβιμέλεχ, ἄρτους τε εἰληφώς διασέσωσται, πάντας ἀνελεῖ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου, αὐτόν τε τὸν Ἀβιμέλεχ παγγενεῖ. Δύναται οὖν ταῦτα ὁ Δαυὶδ εἰς πρόσωπον τοῦ Σαοὺλ εἰρηκέναι, ὡς καὶ πάντα τὸν ψαλμὸν εἰς ἐκεῖνον ἀναφέρεσθαι τὸν καιρὸν, καθ' ὃν Δαὴκ ἐψευδομαρτύρησε τοῦ Ἀβιμέλεχ παρὰ τοῦ Σαοὺλ· καὶ τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὰ πάθη τῶν ἱερέων ὑπογράφον, τὰ προκείμενα ἀνεφώνει λέγων· *Δίκαιον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, καὶ τὰ ἐξῆς.* Τὰ δὲ μονοτρόπως εἰρηκέναι περὶ ἐνός τινος ἐν τῷ, *Ἐλθέτω αὐτῷ παρὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἢν ἐκρυψέ συλλαβέτω αὐτόν, καὶ ἐν τῇ παρίδι κεσεῖται ἐν αὐτῇ*, δύναται τῷ Δαὴκ ἐφαρμόζειν. Καὶ τὸ, *Ἀναστάντες μάρτυρες ἀδικοί, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με· ἀνταπεδίδοσάν μου πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου*, ἐκ προσώπου λεχθεῖν ἂν τοῦ Ἀβιμέλεχ. Καὶ ταῦτα δὲ εἰκὸς εἰρηκέναι τὸν Δαυὶδ· αὐτοῦ γὰρ ἐπιτέγραπται ὁ ψαλμὸς, ἀποστολικῇ διαθέσει λέγοντος ἂν· *Τίς ἀσθερεῖ, καὶ οὐκ ἀσθερῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; καὶ, Παθόντος ἐνὸς μέλους, συμπιάσχει πάντα τὰ μέλη.* Καὶ ἄλλος δὲ παρὰ ταῦτα μάρτυρας μὲν ἀδίκους εἶποι ἂν τις πάντας τοὺς ἐνδιαβάλλοντας ἂν Δαυὶδ παρὰ τοῦ Σαοὺλ· τότε μὲν γὰρ οἱ Ζιφαιοὶ

id est, non perpetravit, neque pravo operi admistus est : hallucinatio quippe est arbitrari, eum qui divinum servat mandatum, malam non novisse rem. Nam discretionem boni et mali nactus, a cæteris aversus, ad præceptum servandum accedit. Hujusmodi igitur est quod hic effatur : Me nullum malæ rei experimentum aut notitiam sive cogitationem habentem concitantes, de iis interrogabant, quemadmodum Ægyptia Josephum, et senes Susannam.

VERS. 12. *Retribuebant mihi mala pro bonis et sterilitatem animæ meæ.* Cum hoc unum studerem, ut congruentia omnibus sine reprehensione peragerem si quidem possit cum omnibus hominibus pacate agi; pro iis illi bonis mala rependebant mihi, in omnibus sese inimicos atque infestos exhibentes : ac quantum in ipsis erat, animæ meæ in bonis fecunditatem de medio tollere curabant. Sane si eorum quæstionibus obtemperassem, talis profecto qualem ipsi volebant effectus essem, orbaque prole fuisset anima mea, divina sponsi semina non ulterius excipiens. Quod si discipuli doctoris sui filii esse dicantur; ea quoque ratione prole orbatur anima doctoris, ejusdem erratis in offendiculum abs se paratum delapsa, dum per doctrinam eos qui abs se nati sunt interimit. Pro illo autem, *sterilitatem animæ meæ, perversa contra animam meam*, vertit Symmachus.

Quoniam hæc quæ jam tractamus cum iis quæ in tricesimo tertio psalmo præmissa sunt connectuntur; illa vero de historia Abimelech mentionem fecere, apud quem, uti superius traditum est, immutavit vultum suum; fortasse possint hæc quæ in præsentī aguntur ad illa referri. Nam cum Saul a Doec edidicisset Davidem ad Abimelech accessisse, atque, acceptis panibus, salutem nactum esse [ne fame periret], omnes sacerdotes Domini ipsumque Abimelech cum genere suo internecioni dedit. Potuit ergo David hæc de persona Saulis dicere, ita ut totus psalmus ad id temporis referatur, quo Doec contra Abimelech apud Saulem falsum testimonium dixit : et fortasse Spiritus sanctus sacerdotum cladem describens hæc dixerit : *Judica, Domine, nocentes me, et cætera.* Quæ pæro de uno solo dicuntur, ut illud est : *Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum*, Doec ascribi possunt. Illud autem, *Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me : retribuebant mihi mala pro bonis, et sterilitatem animæ meæ*, ex Abimelechi persona pronuntiatæ fuerint : quæ par est dixisse Davidem, psalmus quippe ejus esse inscribitur : is apostolico more sic effatus credatur : *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* ²¹? Et : *Si quid patiatum unum membrum, compatiuntur omnia membra* ²². Et forsitan alius præterea dicat, iniquos testes esse quotquot Davidem apud Saulem calumniati sunt; modo quippe Ziphæi

²¹ II Cor. xi, 29. ²² I Cor. xii, 26.

accedentes dicebant : *Ecce David absconditus est apud nos* ²² : et alio tempore alii, gratiam, ut videtur, apud regem inuituri, multa falsa testimonia dicebant, et quæ ipse neque noverat neque cogitarat ipsi ascribebant. Illud autem, *retribuere mihi mala pro bonis*, ad ipsum quoque Davidem referri potest. Nam multis a Davide bonis affectus Saul, contrariam ipsi vicem rependebat, dum graviora contra animam ejus machinaretur, et sterilitatem animæ ejus inferret. Tunc porro sterilitas animæ adest, dum semina quæ in aliorum utilitatem spargit, aut quæ per doctrinam emittit, fructum non ferunt. Sic ergo cum David multa Sauli bona gigneret, sterilitatem ipsi Saul inferebat, non dignos emittens sparsorum seminum fructus.

Vers. 15. *Ego autem, cum mihi molesti essent, induebar cilicio. Et humiliabam in jejunio animam meam, et oratio mea in sinu meo convertetur.* Ad ea quæ prius tradita sunt, perpende, quæso, num hæc personæ Salvatoris nostri convenire queant, propheticæque de ipso prænuntiata fuerint. Vide igitur num eo pacto sententia, nullo obice, plana evadat. Salvator enim noster Patri suo initium psalmi secundum humanitatem dixerit, usque ad illud, et *conclude adversus eos qui persequuntur me* : in vicesimo primo item psalmo, qui perspicue ab ipso profertur, dictum est : *In adjutorium meum intende* ; imo et in Evangelii orationi vacasse narratur. Et sane quæ hic scripta sunt, post patratum a Judæis in eum facinus opere ipse complevit. Framea quippe militaris, bellumque Romanorum non diu postea, nec sine Dei judicio, institit. Nam Deus ipse erat, qui per hostilem exercitum ipsos impugnabat. Id per parabolam Salvator ipse declarat iis qui vocationem ad nuptias respuerant, nuntiosque interfecerant ; dum ait, regem misisse exercitus suos et civitatem eorum succendisse ²³. Sic itaque ea quæ jam tractamus impleta sunt. Quia enim illi cum Filio Dei inique egerunt, damnati sunt, ultioque sanguinis ejus sumpta est. Et quia sese Christi inimicos præbuerunt, a Deo ipso debellati sunt, cum telis, clypeo et framea, irruente. Non occulte enim ipsos divina ultio, sed per hominum exercitus adorta est. Mirari sane subit, quo pacto dictum fuerit : *Effunde frameam*. Non enim, ut olim, ex parte solum bello incescebantur, sed hostilis framea contra illos effusa est ; quapropter dictum est : *Pervenit autem ad illos ira in finem* ²⁴ ; et alibi : *Effunde super eos iram tuam* ²⁵. Quis porro Historias Flavii Josephi percurrens, earumque narratu comperiens, qua ratione obsidione conclusi, fame et seditioibus interibant, non præsens dictum admiretur : *Et conclude adversus eos qui persequuntur me* ? Quæ vero postea subsequuntur, solum Servatorem Patri suo secundum humanitatem dicere convenit : *Dis animæ meæ : Salus tua ego sum, et cætera usque ad illud : Et angelus Domini coarctans*

ἄλεγον ἐλθόντες· Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῶν, καὶ ἄλλοτε ἄλλους εἰκόσ, κεχαρισμένα τῷ βασιλεὶ πράττοντας, πολλὰ κατ' αὐτοῦ ψευδομαρτυρεῖν, καὶ ἂ μὴ ἐγίνωσκεν μηδὲ διενοεῖτο, ταῦτα κατ' αὐτοῦ λέγειν. Τὸ δ', Ἄνταπεδίδοσάν μοι ποτηρὰ ἀντι ἀγαθῶν, δύναται εἰς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι. Ἐπειδὴ πολλὰκις εὖ παθὼν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ὁ Σαοὺλ, τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἡμεῖβετο, δεῖνὰ κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μηχανώμενος, καὶ ἀτεχνίαν ἐμποιοῦν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἄτεχνία δὲ ψυχῆς ἐστίν, ὅταν τὰ ἐαυτῆς σπέρματα, ἂ καταβάλλεται δι' εὐποιοῦν εἰς ἑτέρους, ἢ καὶ διὰ διδασκαλίας μὴ φέρει καρπὸν. Οὕτω γοῦν, πολλὰ γεννῶντος ἀγαθὰ τοῦ Δαυὶδ εἰς τὸν Σαοὺλ, ἀτεχνίαν αὐτῷ ὁ Σαοὺλ εἰργάζετο, μὴ ἀξίους προφέρων καρποῦς τῶν εἰς αὐτὸν ἐσπαρμένων.

Ἐγὼ δὲ, ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, ἐνεδύομην σάκκον, καὶ ἐταπεινοῦν ἐν τῆσταιᾷ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφίσεται. Πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν ἐπίσκειψαι, μήποτε τὰ προκειμένα ἐφαρμοῖσιν δύναται τῷ προσώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, προφητικῶς ἐξ αὐτοῦ θεοσισμένα. Ὅρα δ' οὖν εἰ μὴ καὶ οὕτως ἐξομαλίζεται ἡ διάνοια κατ' οὐδένα τρόπον ἐμποδιζομένη. Ἔστω γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγων κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα τὴν ἀρχὴν τοῦ ψαλμοῦ ἕως, *Καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιώκτων με* : καὶ ἐν εἰκοστῷ δὲ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ, σαφῶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένη, εἰρηται : *Εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχευ* : ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τῇ προσευχῇ σχολάζων ἱστορεῖται. Ναὶ μὴν καὶ δι' ἔργων ἐπλήρου τὰ ἀναγεγραμμένα μετὰ τὴν κατ' αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων τόλμαν. Ῥομφαία γὰρ στρατιωτικὴ καὶ πόλεμος Ῥωμαϊκὸς οὐκ εἰς μακρὰν μετέβηεν αὐτοῦς, οὐκ ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ πολεμῶν αὐτοῦς διὰ τοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διὰ παραβολῆς παρίστησι τοῖς παρητημένοις τὴν κλῆσιν τοῦ γάμου, καὶ τοὺς κλητορας φονεύσασι : πέμψαι φήσας τὸν βασιλέα τὰ στρατιωτικὰ αὐτοῦ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐμπρῆσαι. Οὕτω τοῖσιν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας ἐπληροῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠδίκουν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐδικάσθησαν, ἐκδικουμένου τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολεμίου αὐτοῦς κατέστησαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετελθόντος ὄπλι καὶ θυρεῷ καὶ ρομφαίᾳ. Οὐ γὰρ ἀφανῶς αὐτοῦς ἡ θεία μετῆει δίκη, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐν ἀνθρώποις πολεμίων. Θαυμάσαι δ' ἐστίν ὅπως εἰρηται τό· *Ἐκχεον ρομφαίας* : οὐκέτι γὰρ κατὰ τὸ παλαιὸν μερικῶς αὐτοῦς ὁ πόλεμος μετῆει : ἀλλ' ἐξεχύθη κατ' αὐτῶν πολεμικὴ ρομφαία : διὸ λέλεκται : *Ἐφθασε δ' ἐπ' αὐτοῦς ἡ ὄργη εἰς τέλος* : καὶ ἄλλαχού· *Ἐκχεον ἐπ' αὐτοῦς τὴν ὄργην σου*. Τίς δὲ, διελθὼν τὰς Φλαυίου Ἰωσήπου Ἱστορίας, μαθὼν τε ἐξ αὐτῶν ὅπως, ἐν συγκλεισμῷ ἀποληφθέντες, λιμῷ καὶ στάσει διεφθάρησαν, οὐ θαυμάσει τὴν ἐνταῦθα λέγουσαν φωνήν· *Καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιώκτων με* ; Ἐξῆς δὲ τοῦτοις μόνῳ τῷ Σωτῆρι πρέπει ἀνλέγειν τῷ ἐαυτοῦ Πατρί κατὰ τὸ

²² I Reg. xxiii, 19 ²³ Matth. xvii, 7. ²⁴ I Thess. ii, 16. ²⁵ Psal. lxxviii, 25.

ἀνθρώπινον· *Εἶπον τῇ ψυχῇ μου· Σωτηρίᾳ σου εἰμι ἐγὼ, καὶ τὰ ἐξῆς. ἕως τοῦ, Καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβωρ αὐτούς. Καὶ ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο, ἵνα τῆς μὲν ἑαυτῶν μητροπόλεως ἠλαύνοντο, διεσκορπίζοντο δὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Εἶτα λέλεκται· Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλίσθημα. Ὁδὸς δὲ αὐτῶν ἦν ὠδεῦον πάλαι ἡ σωματικὴ ἐτύγχανε λατρεία, ἥτις αὐτοῖς γέγονε σκότος καὶ ὀλίσθημα· ἀλλὰ καὶ, Ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπίχειρα ὦν κατ' αὐτοῦ τετολημάκασιν. Ἀκουσῆ δὲ τῶν εἰρημένων, οὐχ ὡς τοῦ Σωτῆρος κατευχομένου τῶν ἑαυτοῦ ἐχθρῶν τοῦ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς παρηγγελκότος, Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιτρεαζόντων καὶ ἀδικούντων αὐτούς· ἀλλὰ γὰρ τούτων ἄκουε ὡς προφητικῶς εἰρημένων, καὶ τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβῆσθαι· προαναφωνούντων. Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔσεσθαι θεσπίζει διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διασφορὰν παρίδος αὐτῶν, μάτην ὠρεῖδισαν τὴν ψυχὴν μου.*

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατ' αὐτοῦ συνελθόντων· τὰ δὲ ἐξῆς οὐκέτι περὶ πολλῶν, περὶ δ' ἐνὸς λελεγμένα, δύναται προσαγορεύεσθαι περὶ τοῦ Ἰουδα, ὅς, κρύπτων τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν, φιλιαν τε καθυποκρινόμενος, φιλήματι παρεδίδου τὸν Διδάσκαλον. Διὸ περὶ αὐτοῦ λέγοι· Ἄν τὸ, Ἐλθέτω αὐτῷ παρὶς ἢν οὐ γινώσκει, καὶ ἡ θήρα ἢν ἔκρυψε συλλαβέτω αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ παρίδι πεσεῖται ἐν αὐτῇ. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

Εὖ δὲ εἰδὼς εἰς οἷον ἀγαθὸν τέλος ἡ κατ' αὐτοῦ παραστήσεται ἐπιβουλή, καὶ τοῦτο παρίστησι λέγων· *Ἡ δὲ ψυχὴ μου ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τερφθήσεται τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ. Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρουῖσι· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; ῥύμοςτος πτωχὸν ἀπὸ τῶν διασκαζόντων αὐτόν. Ἐν μὲν οὖν τῷ κα' ψαλμῷ, σαφῶς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος λελεγμένῳ, εἶρητο· Ὅσει ὕδωρ ἐξεχύθη, καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ ὀστέα μου· τοῦ λόγου σημαίνοντος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸν διασκορπισμὸν καὶ τὴν φυγὴν, ἢν ὑπέμειναν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ, ὅτε ἐπληροῦτο τὸ Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. Ὅσα γὰρ ἦσαν τοῦ σώματος αὐτοῦ οἱ πρῶτοι αὐτοῦ μαθηταί, οἱ τότε μὲν διεσκορπίσθησαν σκανδαλισθέντες ἐπ' αὐτῷ, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐδηλοῦ λέγων· Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἔμοι ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν, θεασάμενοι αὐτόν, ἐπληρώθησαν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως. Καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας δὲ περὶ τῶν αὐτῶν λέλεκται· Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρουῖσι· Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; Σφόδρα δὲ κατάλληλα τῷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προσώπῳ καὶ τὰ τούτους συνημμένα τυγχάνει, οἱ ὦν εἶρηται· Ἀραστάρτες μάρτυρες ἀδικοῖ δ' οὐκ ἐγνώσκον ἠρώτων με. Ἀρταπεδιδοσάν μοι ποτηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. Τούτοις ὁμοῖα καὶ ἐν ρη' ψαλμῷ εὐρήσεις ἐν οἷς εἶρηται· Καὶ ἐπολέμησάν με δωρεὰν· ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με· καὶ ἔθερτο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντὶ τῆς ἀγαπῆ-*

eos. Hæc porro tum implebantur, cum a metropoli sua pulsi, in omnes gentes dispergebantur. Deinde dictum est : Fiant riæ illorum tenebræ et lubricum. Via qua incedebant erat corporalis ille cultus, qui ipsis tenebræ et lubricum fuit; imo etiam, Angelus Domini persequens eos. Hæc suorum adversus Christum facinorum præmia fuere. Cæterum quæ dicta sunt non ita accipias velim, quasi Salvator de inimicorum pernicie gloriaretur, qui discipulis suis præcepit, Orate pro iis qui molestiam et injuriam vobis inferunt²⁷ : sed hæc ut propheticæ dicta et futurarum eorum calamitatum prænuntia intelligenda sunt. Quæ causa porro fuerit cur ea vaticinetur, deinceps aperit his verbis : Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, supervacue expraverunt animam meam.

αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διασφορὰν παρίδος αὐτῶν, μάτην ὠρεῖδισαν τὴν ψυχὴν μου.

Et hæc quidem de multitudine contra eum collecta; quæ sequuntur autem, non de multis, sed de uno solum dicta, de Juda congruenter prolata intelligantur, qui conspirationem adversus illum constat occultans amicitiamque simulans, osculo Magistrum tradidit. Quare de illo dixerit : *Veniati illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum.* Hæc quidem his de rebus dicta fuerint.

Cum probe nosset, quam bonus insidiarum sibi paratarum exitus futurus esset, id quoque declarat his verbis : *Anima autem mea exsultabit in Domino, delectabitur super salutari suo. Omnia ossa mea dicent : Domine, quis similis tibi? Eripiens egenum a diripientibus illum.* In psalmo xxi, qui aperte ex persona Salvatoris pronuntiatum est, sic habetur : *Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea²⁸.* Hisque significat apostolorum ejus dispersionem, et fugam quæ tempore passionis ejus accidit, quando impletum fuit illud : *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis²⁹.* Nam primi ejus discipuli, ossa corporis ipsius erant, qui tunc dispersi sunt scandalum passi in ipso; quemadmodum ipse declaravit hoc modo : *Omnes vos scandalum patiemini in me ista nocte³⁰.* Post resurrectionem vero, ubi ipsi conspexerunt, repleti sunt gaudio et exultatione. In his item quæ jam agitantur de illis dictum est : *Omnia ossa mea dicent, Domine, quis similis tibi? Quæ iis porro subjiciuntur, personæ Salvatoris nostri admodum congruentia sunt, quæ sic habent : Surgentes testes iniqui quæ ignorabam interrogabant me. Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ.* His affinia sunt quæ in psalmo cviii habentur his verbis : *Et expraverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent detrahebant mihi. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea³¹.* Sterilitatem vero parabant ipsi qui nihil non agebat ut congregaret illos ac sibi regeneraret; quod ipse sic

²⁷ Luc. vi, 28.

²⁸ Psal. xxi, 15.

²⁹ Zach. xiii, 7.

³⁰ Matth. xxvi, 51.

³¹ Psal. cviii, 5.

Indicavit : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis* ²². Sic itaque retribuerunt ipsi mala pro bonis, et sterilitatem animæ ejus.

Ἡ ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ ἀτεκνίαν τῆ ψυχῆ αὐτοῦ.

Hæc ibidem vaticinatus, insequentibus suam mansuetudinem et tolerantiam declarat, dicens : *Ego autem dum mihi molesti essent induebar cilicio. Pro illo autem, dum mihi molesti essent, mire admoudum Aquila dicit : Ego autem in infirmitate eorum, indumentum meum cilicium ; Symmachus vero : In infirmitatibus eorum indumentum meum cilicium ; Theodotio et quinta editio : Ego autem cum illi molestia afficerent. Mala quippe et infirmitates eorum miseratus Dominus, eorum causa in luctus et lamentationis signum cilicio induebatur : imo etiam humiliabat in jejunio animam suam. Quare ita docebat : *Tristis est anima mea usque ad mortem* ²³ ; et : *Nunc anima mea turbata est* ²⁴. Hæc enim vi mansuetudinjs suæ tolerabat, veluti pater de filiorum pernicie vehementer dolens atque mœrens. Quamobrem in prophetis de illo dicitur : *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem* ²⁵ ; et rursum : *Ipse peccata nostra portat, et pro nobis dolet* ²⁶ ; et iterum : *Ipsæ autem vulneratus est propter peccata nostra, et vibice ejus nos sanati sumus* ²⁷. Ideo in infirmitatibus eorum, cum illi molestia afficerentur, prospiciens Salvator mortem ipsos occupaturam, atque extremam eorum pernicie, eorum causa induebatur cilicio, et humiliabat in jejunio animam suam. Illi vero ita se gerebant, ut oratio Domini pro ipsis oblata, non ad aures usque Patris adveniret ; sed quasi repulsa ab impietatis eorum magnitudine, retraheretur et ad ipsum rediret : quare dicebat, *et oratio mea in sinu meo convertetur*. Nam si ii salutem nacturi, et ab impietatibus reversuri fuissent, oratio Servatoris recto cursu ac nullo obice ad aures usque Patris adventura erat. Et hæc a me postquam singulas sententias exploravi, ubi necesse fuit, excogitata sunt.*

ἐπὶ τὰ ὅσα τὰ πατριὰ παρήει. Καὶ ταῦτα δέ μοι καίως τεθεωρήσθω.

VERS. 15, 16. *Et adversum me lætati sunt et convenerunt ; congregata sunt super me flagella, et ignoravi. Dissipati sunt nec compuncti.* Hæc, uti jam diximus, duplici modo accipienda. Vel enim David, persequente Saule, hæc de se narrabat ; aut prophetice a Spiritu sancto de Salvatore dicta sunt. Loco autem illius, *adversum me lætati sunt*, Aquila serviens Hebraicæ litteræ ait, *in claudicatione mea lætati et collecti sunt* ; Symmachus vero, *claudicante me lætati et collecti sunt* ; quinta autem editio, *et in infirmitate mea lætati sunt*. Queis significari existimo passionis tempus, in quo secundum Apostolum *crucifixus est ex infirmitate, sed viri-*

σεώς μου. Ἀτεκνίαν δὲ αὐτῷ εἰργάσαντο πάντα πρᾶττοντι ἐπὶ τὸ συναγαγεῖν αὐτοὺς καὶ ἀναγεννησαί αὐτῷ· ὁ δὲ καὶ ἐδήλου λέγων· *Ποσάκις ἐθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ἕρως οὐκ ἠθέλησατε* ; Οὕτω γοῦν ἀνταπέδωσαν αὐτῷ

Ἄλλὰ γὰρ ἐν τούτοις ταῦτα θεσπίσας, διὰ τῶν ἐξῆς τὸ αὐτοῦ φιλόφθωρον καὶ ἀνεξίκακον παρίστησι λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, ἐνεδύμην σάκκῳ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐν τῷ αὐτοῦ παρενοχλεῖν μοι, σφόδρα θαυμαστῶς ὁ μὲν Ἀκύλας φησί· Καὶ ἐγὼ ἐν ἀβρωστία αὐτῶν ἐνδύσις μου σάκκος· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐμοῦ ἐν ταῖς ἀβρωστιαῖς αὐτῶν τὸ ἐνδύμα σάκκος· καὶ ὁ Θεοδοσίω δὲ καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοῦ, εἰρήκασιν. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς ἐκείνων κακοῖς καὶ ταῖς ἀβρωστιαῖς τῆς αὐτῶν ψυχῆς συμπάσχων ὁ Σωτὴρ πένθους καὶ ὀδυρμῶν σύμβολα ποιεῖ, σάκκον περιβαλλόμενος ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐταπείνου ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐβδισσε λέγων· *Περὶ λυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου*· καὶ, *Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρκται*. Ταῦτα γὰρ ὑπερβολῆ φιλοφθωρίας ὑπέμεινεν ὑπερπάσχων καὶ ὑπεραλγῶν, οἷα πατὴρ ἐφ' υἱοῦ ἀπολλυμένους. Διὸ ἔλεγεν ἐν προφήταις περὶ αὐτοῦ· *Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν*· καὶ πάλιν· *Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται*· καὶ αὐθις· *Ἀθεὸς δ' ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν*. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἀβρωστιαῖς αὐτῶν καὶ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοῦ, ἐκείνους θεωρῶν ὁ Σωτὴρ τὸν καταλήψόμενον αὐτοῦ θλεθρον, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόλειαν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐνεδύετο σάκκον, καὶ ἐταπείνου ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοιαῦτα ἐπραττον, ὡς τὴν εὐχὴν αὐτοῦ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν μὴ παραπέμπεσθαι εἰς τὰ ὅσα τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὡσπερ ἀντικρουομένην ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς αὐτῶν δυσσεβείας, καθέλικεσθαι καὶ ἐπαναστρέφειν πρὸς αὐτόν· διὸ ἔλεγε· *Καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφίσεται*. Εἰ γὰρ σὺζεσθαι ἐμελλον καὶ μεταβάλλειν τῶν ἀσεβημάτων, εὐθυδρομούσα ἡ προσευχὴ τοῦ Σωτῆρος, ἀκωλύτως καὶ ἀπαραιοδίστως πᾶσαν ψηλαφῶντι διάνοιαν, εἰς τοὺς τόπους ἀναγ-

Καὶ κατ' ἐμοῦ ἠψφράνθησαν, καὶ συνήχθησαν· συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνω. Διεσχίσθησαν, καὶ οὐ κατενύγησαν. Ταῦτα ἐκληπτέον διχῶς, ὡς καὶ ἤδη ἔφαμεν. Ἡ γὰρ ὁ Δαυὶδ ταῦτα περὶ αὐτοῦ διεξήκει ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος· ἢ περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητικῶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Κατ' ἐμοῦ ἠψφράνθησαν*, ὁ Ἀκύλας δουλεύων τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει φησί· *Καὶ ἐν σκουμῷ μου ἠψφράνθησαν, καὶ συνελέγησαν*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Σκάζοντος δὲ μου ἠψφραίνοντο καὶ ἠροίζοντο*· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· *Καὶ ἐν τῇ ἀσθερείᾳ μου ἠψφράνθησαν*. Δι' ὧν ἡγοῦμαι· δηλοῦσθαι τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἐν ᾧ κατὰ

²² Matth. xxiii, 37.

²³ Matth. xxvi, 38.

²⁴ Joan. xii, 27.

²⁵ Isa. liii, 5.

²⁶ ibid. 4.

²⁷ ibid. 5.

τὴν Ἀπόστολον, ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆν
 ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ὑπέμεινε δὲ καὶ σκασμὸν δι'
 ἡμᾶς, ἐκῶν ὑπομείνας τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθένειαν.
 Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀσθενῆ πεποίηκεν, οὐ νικηθεὶς
 ὑπ' ἐτέρου, ἀλλ' ὑπερβαλλούση δυνάμει κενώσας
 ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαθὼν, ἐπικρύψας τε καὶ
 ταπεινώσας ἑαυτὸν καὶ ἀσθενῆ ποιήσας μέχρι θανά-
 του. Ἐν τούτων τῷ σκασμῷ καὶ ἀσθενείᾳ συνήχθη-
 σαν· ἀλλὰ καὶ μάστιγας αὐτῷ ἐπιτεθείκασιν· ὃ δὲ καὶ
 ἐν ἐτέρῳ ἐδήλου προφήτῃ φάσκοντι ἐξ αὐτοῦ προσ-
 ῶπου· Τὸν ῥῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς
 δὲ σιαγόνας μου εἰς βλάβηματα. Τὸ δὲ πρόσωπόν
 μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπυσμάτων.
 Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ
 κριθόν. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶ· Καὶ ἀπορήσοις τε
 οὐκ ἠρέμων. Οὐκ ἔγνω δὲ, φησὶ, τὴν αἰτίαν δι' ἣν
 ἐμάστιζον· οὐ γὰρ εἶχόν τινα εὐλογον πρόφασιν ὧν
 ἐπετίθεσάν μοι πληγῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐπειράσαν
 με μυκτηρισμῷ, ὃ Σύμμαχος φησὶν· Ἐν ὑποκρι-
 σει φθέγμασι πεπλασμένοις, ἐπριον κατ' ἐμοῦ
 ὀδόντας αὐτῶν. Πολλὰ δ' ἂν εὖροις ἐν τοῖς Εὐαγ-
 γελίοις τούτων παραστατικά· καὶ ὡς προσήσαν πει-
 ράζοντες αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, ἄλλοτε δὲ ἐμυκτηρίζον,
 καὶ ὡς ἔδρυχον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν δια-
 πρίμμενοι ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαθητευομένων αὐτῷ.

Κύριε, πότε ἐπόψῃ; ἀποκατάστησον τὴν ψυ-
 χὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λέον-
 των τὴν μονογενῆ μου. Ἀντὶ τοῦ· Πότε ἐπόψῃ;
 συμφώνως; οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνεύεται, Κύριε, πόσα
 δὲ ψῆ; εἰρήκασιν. Ἀποθαυμάζει ὁ Σωτὴρ τοῦ Πατρὸς
 τὴν μακροθυμίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀνοχήν.
 Διὸ φησὶ· Πόσα δὲ ψῆ; εἶτα παρακαλεῖ λέγων·
 Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου. Ὁμοιον δ' ἂν εἴη
 τοῦτο τῷ· Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣν εἶχον
 πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ἐξῆς παρα-
 καλεῖ ῥυσθῆναι τὴν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπὸ λέοντων.
 Συγγενῆς δὲ ὧν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ καὶ ὁ καὶ,
 κατὰ τὰ ἥδη πρότερον ἀποδειχθέντα, τὰ ὅμοια τού-
 τοις περιέχων, φάσκων· Σῶσόν με ἐκ στόματος
 λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου.
 Κἀκεῖ γὰρ μονογενοὺς ἐμνημόνευσε καὶ κυνὸς καὶ
 λέοντος· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ μονοκερῶτων, λέγων·
 Καὶ ἀπὸ κερῶτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινωσίν
 μου· δι' ὧν σημαίνει αὐτὸν ἠγοῦμαι τὰς ἀντικει-
 μένας δυνάμεις, τὰς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῇ
 μονογενεῖ αὐτοῦ ψυχῇ ἐπιθεβουλεύκοντας. Ἀντὶ δὲ
 σοῦ, τὴν μονογενῆ μου· ὃ μὲν Ἀκύλας, τὴν μο-
 ναχὴν μου· ὃ δὲ Σύμμαχος, τὴν μονοτετὰ μου,
 ἠρμήνευσεν (1). Εἰ δὲ ὁ Δαυὶδ ταῦτα λέγει, οὐδὲ χαλε-
 πὸν καὶ εἰς αὐτὸν τὰ τῆς διανοίας ἐφαρμόσαι.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ. Καὶ
 ὁ καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λελεγμένος,
 μετὰ τὰς προφητείας τὰς περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ, τῆς
 Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐμνηστο δι' ὧν ἔφη· Ἐν μέσῳ

²⁸ II Cor. XIII, 4. ²⁹ Isa. L, 6. ³⁰ Joan. XVII, 5.

A ex virtute Dei²⁸. Sustinuit item propter nos clau-
 dicationem, cum nostri causa infirmitatem lubens
 passus est. Ipse enim sese infirmum effecit, non
 ab alio victus, sed eximia virtute sua exinanivit
 semetipsum, formam servi accepit et infirmus fa-
 ctus est usque ad mortem. In claudicatione igitur
 et infirmitate congregati sunt: sed flagellis quoque
 ipsum oneraverunt. Quod etiam in alio propheta
 ex persona ejus significatur: *Dorsum meum dedi
 ad flagella, et malas meas ad alapas. Faciem au-
 tem meam non averti a probro sputorum*²⁹. Hæc
 porro implebantur passionis ejus tempore. Sym-
 machus autem ait, *et abrumpentes non quiescebant*.
 Non noverant enim, inquit, qua de causa flagella-
 rent: nulla quippe suberat mei plagis afficiendi legiti-
 ma causa. Pro illo autem, *tentaverunt me subsannatione*,
 Symmachus ait, *in simulatione verbis conficis
 serrabant contra me dentes suos*. Multa sane
 in Evangelii repereris, quæ hæc explicantur:
 quomodo scilicet accesserint Pharisei tentantes
 illum; alias subsannabant, et dentibus stridebant
 in eum, quasi serra secantes propter discipulorum
 ejus multitudinem.

VERS. 17. Domine, quando respicies? restitue ani-
 mam meam a malignitate eorum, a leonibus unicum
 meum. Pro illo, quando respicies, reliqui omnes
 interpretes concorditer, Domine, quanta respicies?
 C dixerunt. Miratur Servator Patris tolerantiam, et
 eximiam patientiam. Quamobrem ait: *Quanta re-
 spicies?* Exinde rogat his verbis: *Restitue animam
 meam: quod sane simile huic dicto fuerit: Pater,
 glorifica me gloria quam habui priusquam mundus
 esset apud te*³⁰. Postulat sub hæc liberam unigeni-
 tam suam a leonibus. Cum affinis huic sit psalmus
 XXI, uti superius declaratum est, ut qui similia
 complectatur, ait: *Salva me ex ore leonis, et de
 manu canis unigenitam meam*³¹. Illic enim, uni-
 genitam, canem et leonem memoravit; neque hæc
 solum, sed etiam unicornes, dicens, *et a cornibus
 unicornium humilitatem meam*³²: quibus indicare
 ipsum arbitror adversarias potestates, quæ tem-
 pore passionis unigenitæ animæ suæ insidias para-
 runt. Loco autem illius, *unigenitam meam*, Aquila,
solitariam meam; Symmachus vero, *solitudinem
 meam*, interpretatus est. Quod si David hæc dicat,
 nihil incongruum ipsi sententiam aptare.

VERS. 18. Confitebor tibi in ecclesia magna. Psal-
 mus quoque XXI, ex persona Salvatoris dictus post
 allatas de passione ejus prophetias, Ecclesie ipsius
 meminit his verbis: *In medio Ecclesie laudabo te*³³.

³¹ Psal. XXI, 21, 22. ³² ibid. 22. ³³ ibid. 22.

(1) In Hebræo יחידתי Hieronymus vertit *solitariam meam*, cum Aquila. Vulgata versio, *unicam meam*, plus ad veritatem Hebræicam accedit.

Hæc autem ibidem dixit post illud: *Erue a framea animam meam, et de manu canis unigenitam meam. Salva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam.* His igitur additum illud est: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesie laudabo te.* In præsentī similiter psalmo, postquam dixerat: *Restitue animam meam a malignitate eorum, a leonibus unigenitam meam,* adjecit: *Confitebor tibi in ecclesia multa, in populo gravi laudabo te*⁴⁴. Pro illo autem, *gravi*, Aquila, *osseo*, edidit, id est, forti: ossa quippe omnium quæ in corpore exstant, fortissima et robustissima sunt. Gravis igitur est, qui fundatus in petra, immobilis et infractus manet. Patri itaque constitetur, gratias ipsi agens in ecclesia sua multa. Multa quippe revera est hæc ecclesia, quam in psalmo xxi magnam vocavit, dicens: *Apud te laus mea in ecclesia magna.* Pater igitur gloriam Filio in ecclesia magna conciliat; Filius autem Patri constitetur in ecclesia multa, quæ scilicet in universa Ecclesia stabilitur.

VERS. 19-21. *Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis et annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia dolos cogitabant. Et dilataverunt super me os suum, dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri.* Si post passionem Salvatoris nostri non faustus rerum exitus visus esset, qui in eum conspiraverant, ei *supergaudendi* ac *deridendi* cum forte locum habuissent, utpote qui de medio sublatus nihil valuisset: at quando Ecclesia ejus multa et magna per totum orbem resplendet, ipseque hæcenus in medio consistens, populum suum gravem potentemque congregat, ac per eum Patri suo constitetur; nam *ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine ejus, illic sum in medio eorum*⁴⁵; jure illi, qui alienis lætantur malis, pudore suffusi, retro abscesserunt. Quid enim inimicitia dignum perpersi tantum ejus odium ceperunt? Quare Aquila, *sine causa*, interpretatus est. Annuebant autem oculis me deridentes, institutionesque meas ad sapientiam datas traducentes. Deinceps, *Mihi quidem*, inquit, *pacifice loquebantur*, sed in corde suo dolos et iracundiam meditabantur. Hæc autem tunc impleta sunt, cum Pharisei occasionem captantes dicebant illi: *Magister, scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo; non enim respicis personam; dic ergo nobis, licet censum dare Cæsari an non*⁴⁶? Hasce quippe voces cum dolo proferebant: quare hæc prius adumbrabat his verbis: *Mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia dolos cogitabant.* Sed hic quidem dolose cum eo colloquia miscabant; at in fine, tempore passionis, pleno ore clamabant, sanguinem ejus expetentes super se et super filios suos: quod

A Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Ταῦτα δὲ ἐκεῖ ἐλέγετο μετὰ τὸ· Ῥῦσαι ἀπὸ βρυχίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνῶν τὴν μονογενῆ μου. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μοροκερῶτων τὴν ταπεινωσίν μου. Συνήπτο γοῦν τοῦτοις τὸ· Διηγῆσμαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις παραπλησίως προειπών· Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λέοντων τὴν μονογενῆ μου, ἐπιλέγει· Ἐξομολογησώ σοι ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰρέσω σε. Ἀντὶ δὲ τοῦ, βαρεῖ, ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν ὀστῆρα, τουτέστιν, ἰσχυρῶ, ἐπεὶ τοῦ παντὸς σώματος τὰ δυνατώτατα καὶ ἰσχυρότατα ὀστᾶ τυγχάνει. Βαρὺς οὖν ὁ ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένος, ὁ ἀσάλευτος καὶ ἀβραγής. Τῷ τοίνυν Πατρὶ ἐξομολογείται, εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ πολλῇ. Πολλὴ γὰρ ὡς ἀληθῶς αὕτη ἡ Ἐκκλησία· ἦν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ μεγάλῃ ὀνόμασεν εἰπών· Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαιρός μου ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ. Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ ἔπαινον τῷ Υἱῷ καταργάζεται ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ, τῇ καθ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἰδρυ-

C Μὴ ἐπιχαρισθῶν μοι οἱ ἐχθροὶ μου ἀδικῶς, οἱ μισοῦντές με δωρεὰν καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς. Ὅτι ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο. Καὶ ἐπλάτυνον ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν· εἶπον· Εὐγε, εὐγε, εἶπον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Εἰ μὴ τὰ τέλη αἰσία τὰ μετὰ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐωρᾶτο, τάχα που χώραν εἶχον καταχαρῆναι αὐτοῦ οἱ τὴν κατ' αὐτοῦ συσκευὴν μεμηχανημένοι, ὡς ἀφανισθέντος καὶ μηδὲν δεδυνημένου· ἐπεὶ δὲ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἡ πολλὴ καὶ μεγάλῃ διαλάμπει καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης· αὐτὸς τε εἰσέτι καὶ νῦν ἐν μέσῳ ἑστώσ συγκροτεῖ τὸν βαρὺν καὶ δυνατὸν αὐτοῦ λαόν, καὶ ἐξομολογείται δι' αὐτῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· Ὅπου γὰρ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἰκότως οἱ ἐπιχαριστάκοι, αἰσχύνῃν καταχέμενοι, ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί γὰρ καὶ ἕξιον ἔχθρας παθόντες τὸ πρὸς αὐτὸν ἤραντο μίσος; διόπερ ὁ Ἀκύλας, ἀναιτίως, ἠρμήνευσσε. Διένειον δὲ ὀφθαλμοῖς χλευάζοντες αὐτόν, καὶ διασύροντες τὰ τῆς σοφίας μου παιδεύματα. Εἶτα, Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, εἰρηνικὰ ἐλάλουν, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δόλους καὶ ὀργῇν διελογίζοντο. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα, ὅτε λαβὰς θηρώμενοι ἔλεγον πρὸς αὐτόν οἱ Φαρισαῖοι· Διδάσκαλε, οἶδαμεν, ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἀληθείας διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον· εἰπέ οὖν ἡμῖν· Ἐξέστι δούναί κἠρσον Καίσαρι ἢ οὐ; Ταύτας γὰρ δολίως προέφερον τὰς φωνὰς· διὸ προλαβὼν ταῦτ' ἠνείκετο φάσκων· Ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν, καὶ ἐπ' ὀργῇ δόλους διελογίζοντο. Ἄλλ' ἐγκαταθή μὲν δολίως τὰς πρὸς αὐτόν ἐποιούνο ὀμιλίας· ἐν τέλει γε μὴν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ὅλη τῷ στόματι ἐβόων αὐτοῦν

⁴⁴ Psal. xxi, 22, 23. ⁴⁵ Matth. xviii, 20. ⁴⁶ Matth. xxii, 16, 17.

τες αὐτοῦ τὸ αἷμα καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν τέκνων αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτῷ παρίστησι διὰ τῶν προκειμέ-
νων λέγων· Ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν.
Εἶτε ἔπειδὴ παρεδόθη αὐτοῖς ὡς πρόβατον ἐπὶ σφα-
γῆν, καὶ ὡς ἀμνὸς ἀκακος ἐναντίον τοῦ κείραντος
ἀφωσός, ὁρῶντες· αὐτοῦ τὸ πάθος ἐπεφώνουν· Εὐγε,
εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν.

Εἶδες, Κύριε, μὴ παρασιωπήσης. Καὶ ἄνωθεν
εἶπε· Πότε ἐπόψῃ; καὶ διὰ τῶν προκειμένων·
Εἶδες, Κύριε. Τί δὲ εἶδεν; Ὡς δολίως αὐτῷ προσ-
ψεσαν, καὶ ὡς ἐπλάτυναν κατ' αὐτοῦ τὸ στόμα αὐ-
τῶν, καὶ ὡς κατ' εὐχὰς πράξαντες ἐπεβόων· Εὐγε,
εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Σὺ δὲ, Κύριε,
ταῦτα θεασάμενος, ἀνασχομένός τε καὶ μακροθυμή-
σας, μὴ παρασιωπήσης· ἀλλ' ἀναλαβὼν τὸ τῆς δι-
καιοσύνης σου κριτήριον λέγε· Ταῦτα ἐποίησας, καὶ
ἐσίγησα· καὶ πάλιν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιω-
πήσομαι; Ἀνθρωπίνως δὲ ἰκετεύει· λέγων πρὸς τὸν
ἑαυτοῦ Πατέρα· Μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ· καὶ, Ἐξ-
εβῆθη καὶ πρὸς τῆς κρῖσει, ὁ Θεός μου καὶ
ὁ Κυριός μου εἰς τῆς δικῆν μου. Κατὰ γὰρ τὸν
καιρὸν τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν πάθους τοιαύτας ἤφειε φωνάς,
ἵνα πιστευθῇ ἄνθρωπος ἀτρεκέως κατὰ ἀλήθειαν
γεγονώς, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἐκουσίως κατα-
δεχόμενος. Καὶ μὴ ἐπιχαρησιᾶν μοι, μὴ εἰποι-
σαν ἐν καρδίαις αὐτῶν· Εὐγε, εὐγε, ἡ ψυχὴ
ἡμῶν! μὴδὲ εἰποισαν· Κατεπίομεν αὐτόν. Σοῦ
γάρ, φησὶν, ἐπεξεβλόητος τοῖς τετολομημένοις, καὶ κρι-
ναντος κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου, οὐκ ἐπιχαρήσον-
ται, οὐδ' ἐροῦσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Εὐγε,
εὐγε, ἰσχυσεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τῷ στόματι
αὐτῶν ποτε τοῦτο εἰρήκασιν, ἀλλ' οὐ καὶ ταῖς καρ-
δίαις αὐτῶν ἐροῦσιν· οὐδὲ φήσουσι· Κατεπίομεν αὐ-
τόν, τὴν ἀνάστασίν μου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς
ἐμῆς τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυσιν θεώμενοι.
Καταπίνεται μὲν γὰρ ὁ ἀπαξ εἰς βυθὸν χωρήσας καὶ
μηδέ· ἀναβεβηκώς· οὕτω γὰρ ποτε κατέπιεν ὁ θά-
νατος ἰσχύσας. Ἀλλὰ κάκει οἱ καταποθέντες ἐπαλι-
νῶσάν, διὸ λέλεκται· Καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεός
αὐτῶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου.

Καὶ ἐνταῦθα φοινοῦν, εἰ καὶ πρὸς καιρὸν τινα ἐδο-
ξαν αὐτὸν καταπίνειν, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος, φησὶν,
ἐροῦσι, προφητικῶς κατ' αὐτὰ θεοπιζῶν· Αἰσχυν-
θείησαν καὶ ἐντραπέησαν ἅμα οἱ ἐπιχαίροντες
τοῖς κακοῖς μου· ἐνδυσάσθησαν αἰσχύνην καὶ
ἐντραπὴν οἱ μεγαλοβήμονοῦντες ἐπ' ἐμέ. Καὶ
ταῦτα δὲ ὅπως τέλους ἐτυχεν ἀναφερόμενα ἐπὶ τὸ τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν πρόσωπον, ῥᾶδιον δὴ ἰδεῖν. Ἐξ ἐκεῖ-
νου γὰρ, καὶ εἰς δεῦρο τοῦ χρόνου ἀπεβρίμμενοι καὶ
ἀπέδητοι τυγχάνουσι πάλαι κομώντες ἐπὶ πολλοῖς
χαρίσμασιν. Οἱ δ' ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τὸν ὑπ'
αὐτῶν ἀνηρημένον παραδεχόμενοι τῆς μὲν πολυθέου
πλάνης ἡλευθέρωνται, τὸν δ' ἐπὶ πάντων Θεὸν εὐσε-
βούντες διατελοῦσιν. Εἴθ' οἱ μὲν αἰσχύνην καταχεά-
μενοι ἐφ' οἷς ἔδρασαν, ἐνετράπησαν, οἱ δὲ χαρᾶ καὶ
παρρησίας ὀσημέραι πληροῦνται· ὡς πληροῦσθαι τὸ
παρὰ Μωϋσεὶ λόγιον φησαν πρὸς τὸν Ἰουδαίων λαόν·

A ipsum hic declarat, ita loquens : Dilataverunt super
me os suum. Deinde quia ipsis traditus fuit sicut
ovis ad jugulationem, et sicut agnus sine malitia,
coram tondeute sine voce, videntes ejus passionem
sic vociferabantur : Euge, Euge! viderunt oculi
nostri.

VERS. 23-26. Vidisti, Domine, ne sileas. Supe-
rius dixit : Quando respicies? in praesenti vero :
Vidisti, Domine? Ecquid vidit? Quod dolose se con-
venerint, et quod dilataverint contra ipsum os
suum, et quod, re pro voto gesta, clamaverint :
Euge, Euge! viderunt oculi nostri. Tu autem, Domi-
ne, qui haec vidisti, sed patienter ac moderate tu-
listi, ne sileas : sed assumpto justitiae tuae tribunali
B dic : Haec fecisti, et tacui ⁴⁷; ac rursus : Tacui,
an semper tacebo ⁴⁸? Humano autem more Patri suo
supplicat his verbis : Ne discedas a me; et : Ex-
surge et intende judicio meo, Deus meus et Dominus
meus in causam meam. Tempore namque pro nobis
susceptae passionis tales emittebat voces, ut crede-
retur homo factus secundum rei veritatem, ac spon-
te pro nobis mortem suscepisse. Et non supergau-
deant mihi, ne dicant in cordibus suis : Euge, Euge
animae nostrae! nec dicant : Devoravimus eum. Si tu
enim, inquit, haec facinora ulciscaris, et judices se-
cundum justitiam tuam, nequaquam illi gaudebunt :
neque dicent in cordibus suis : Euge, Euge! prae-
valuit anima nostra. Etiam si enim id ore aliquando
protulerint, at corde non ita loquentur, neque di-
cent : Devoravimus eum, quando resurrectionem
C meam, et Ecclesiam item meam late pro orbem
propagatam conspiciant. Is namque devoratur, qui
semel in profundum delapsus, inde nunquam emer-
git : sic enim mors olim, cum praevaleat, devora-
bat. Verum qui devorati sunt, jam revertuntur,
quare dictum est : Et rursus abstulit Dominus om-
nem lacrymam ab omni vultu ⁴⁹.

Hic igitur etiam si ad tempus ipsum devorasse
visi sunt; at non in finem usque, inquit, ita dicent,
propheticæ statim vaticinantur : Erubescant et re-
verentur simul, qui gratulantur malis meis. Induan-
tur confusione et reverentia qui magna loquuntur
super me. Haec porro quem finem sortita sint ad
personam Salvatoris nostri reducta, intelligere fa-
cile est. Ex eo quippe ad hoc usque tempus abjecti
ac depulsi sunt, qui olim gratia donisque multis
ornabantur. At quotquot ex gentibus universis
eum, qui ab illis interfectus est, receperunt, et a
multorum deorum errore liberati sunt, Deumque
universorum constanter ac pie colunt. Exhinc
porro illi quidem, ob facinus tantum, pudore affecti
ac confusi sunt; illi autem gaudio fiduciaque in
dies replentur; ita ut illud Moysis oraculum ad
Judæorum populum spectans impleatur : Proscly-

⁴⁷ Psal. XLIX, 21. ⁴⁸ Isa. XLII, 14. ⁴⁹ Isa. XIV, 8.

tus qui vobiscum versatur, erit supra supra; tu autem eris infra infra. Ipse erit tibi caput, tu eris ipsi cauda⁸⁰.

VERS. 27, 28. *Exsultent et lætentur qui volunt justitiam meam, et dicant semper: Magnificetur Dominus, qui volunt pacem servi ejus. Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.* Initium prophetiæ judicium et bellum minabatur iis qui impie egerunt, atque impugnarunt eum qui in ipsa prophetia fertur; media vero mores eorum perstringunt; postrema autem, ignominiam et confusionem qua afficiendi sunt describunt. At totius prophetiæ summæ exsultationem, lætitiā et bona annuntiat iis qui volunt justitiam ejus. Per justitiam vero ejus, divinitatem ipsius intelligas; quia ipse factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio⁸¹. Qui igitur illam intelligunt, exsultent, ait, et lætentur; ipsosque instituit ut dicant semper, *Magnificetur Dominus*, si quidem pacem cum eo qui in vaticinio fertur amplectantur; quandoquidem ii qui contra eum inimicitiam susceperunt, dignas pro eo pœnas dederunt. Hæc autem pax ea ipsa fuerit, quam ille discipulis suis largitus est, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*⁸². Et hæc de iis qui volunt ac diligunt pacem ejus, ac justitiam ejus honorant. Deum de seipso loquens sermonis finem obsignat, dicens: *Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam.* His, inquit, ita gestis tam circa eos qui me diligunt, quam circa eos qui odio habent, non sinem faciam meditandi justitiam tuam, tota die laudem tuam: non omnibus diebus, sed una sola die, eaque infinita ac perenni. Nam mansio illa et commoratio apud te, dies est æterna. Meditabor autem illam, laudibusque celebrabo, quia justo sane judicio, non unam gentem, sed omnes prorsus, late per orbem diffusas, gratia et vocatione tua dignatus es. Secundum aliam autem explicandi rationem, quia sumus corpus Christi, et membra ex parte⁸³, qui divinis exercitantur disciplinis, ejus lingua nuŋcupari possint, ita ut iis jure referri queant.

μέρους, οἱ ἀσχητα τῶν θείων μαθημάτων, λέγοντο ἀναφέρεισθαι τὰ προκειμένα.

1. IN FINEM, SERVO DOMINI DAVID XXXV.

Neque psalmus, neque canticum, neque quid simile inscribitur; doctrinamque complectitur, quæ sub initium quidem quoslibet timore Dei ac pietate vacuos, qui ideo omni improbitatis generi dediti sunt, coarguit; quod conclusionem vero spectat, eorum finem significat. Postquam igitur sic orsus

⁸⁰ Deut. xxviii, 43. ⁸¹ I Cor. i, 30. ⁸² Joan. xiv, 27. ⁸³ I Cor. x, 27.

(1) Sic mss. Et hæc lectio frequenter occurrit in SS. Patribus, et in codicibus Græcis. Interpres Vulgat. : 'Ex μέλους legit, membra de membro.

(2) Hæc Scholiastis nota Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ συγγραφεὺς εἰς τε τὸν Δαυὶδ καὶ εἰς τὸν Χριστὸν ἐξέλαβεν τὸν ψαλμὸν, μᾶλλον δὲ εἰς τὸν Χριστὸν, ὃ δὲ ἐπ' ὠφε-

A Ὁ προσήλυτος ὁ ἐν ὑμῖν ἔσται ἄνω ἄνω· σὺ δὲ ἔσῃ κάτω κάτω· αὐτὸς σου ἔσται κεφαλὴ, σὺ δὲ ἔσῃ οὐρά.

Ἀγαλλιάσαιντο καὶ εὐφρανθήσωντο οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου καὶ ἐλπάζουσιν διὰ παντός· Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου αὐτοῦ. Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου. Ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς προφητείας δικὴν καὶ πόλεμον ἐπελεύσεσθαι ἠπείλει κατὰ τῶν ἀδικησάντων καὶ πολεμησάντων τὸν προφητεύμενον· τὰ δὲ μέσα τὸν τρόπον αὐτῶν διέβαλλε· τὰ δὲ ἐπὶ τέλει τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς διέγραφεν αἰσχύνην καὶ ἐκτροπήν. Ἡ δὲ τῆς ὅλης προφητείας περιγραφὴ ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, καὶ ἀγαθὰ πάντας εὐαγγελίζεται τοὺς τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ θέλοντας. Νοήσεις δὲ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην, θεύτητα αὐτοῦ ἐκλαδῶν· ἐπειδὴ αὐτὸς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Οἱ γοῦν ταύτην νοήσαντες ἀγαλλιάσαιντο, φησί, καὶ εὐφρανθήσωντο· τούτους δὲ καὶ διδάσκει λέγειν αἰεὶ, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, εἰ δὴ ἀσπάζονται τὴν πρὸς τὸν προφητεύμενον εἰρήνην· ἐπεὶ οἱ ἀράμενοι πρὸς αὐτὸν ἔχθραν, δικὴν δεδώκασιν τὴν ἀξίαν. Εἴη δ' ἂν αὐτῇ ἡ εἰρήνη αὐτοῦ, ἣν ἐχαρίζετο τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων· Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐβλόντων καὶ ἀγαπώντων τὴν εἰρήνην αὐτοῦ, τὴν τε δικαιοσύνην αὐτοῦ τιμῶντων. Λοιπὸν δὲ αὐτὸς περὶ αὐτοῦ τὸ τέλος τοῦ παντός λόγῳ ἐπισημαίνεται φάσκων· Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου; Τούτων, φησί, γενομένων ἐπὶ τε τοὺς ἀγαπώντάς με καὶ μισούντάς με, οὐ παύσομαι μελετῶν τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινον σου, οὐχὶ πάσας τὰς ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν μόνην τὴν ἄπειρον καὶ διηνεκῆ. Ἡ γὰρ παρὰ σοὶ μόνῃ καὶ διατριβῇ ἡμέρα αἰώνιος τυγχάνει. Μελετήσω δὲ αὐτὴν ἀνυμνῶν, καθ' ἣν τὰ δίκαια κρίνας, οὐχ ἔν ἔθνος, ἀλλὰ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τῆς σῆς χάριτος καὶ κλήσεως κατηξίωσας. Καθ' ἑτέραν δὲ διάνοιαν, ἐπεὶ σώμῃ ἐσμεν Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ

B αὐτοῦ γλώσσα, ὡς δύνασθαι καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνα-

C εἰς τὸ τέλος, τῷ ΔΟΥΛῷ ΚΥΡΙΟΥ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΑΕ'.

Ὅτε ψαλμός, οὔτε φθῆ, οὔτε τι τοιοῦτον ἐπιγράφεται· διδασκαλίαν δὲ περιέχει κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐλέγχουσαν πάντα τὸν ἀφοβὸν καὶ ἀνευλαθεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πάσαις παρανομίαις ἐκδοδομένον, κατὰ δὲ τὸ συμπέρασμα τὸ τῶν τοιούτων τέλος. Εἰπὼν γοῦν ἐν ἀρχῇ· Φησὶν ὁ παρὰνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν

λεῖα τῶν ἐχθρῶν ταῦτα λέγεσθαι, id est: Hic quidem scriptor de Davide ac de Christo hunc psalmum explicavit, ita ut magis Christo accommodaret. Alius vero ait ad utilitatem inimicorum hæc dicta fuisse. Hæc, inquam, nota in textum irrepserat.

ἐπιτῶ, πρὸς τῷ τέλει, Ἐκαὶ ἔπεσαν πάντες οἱ ἀργυρίζοντες τὴν ἀνομίαν, ἐξώσθησαν καὶ οὐ δύνησονται στήναι. Κατὰ δὲ τὰ μέσα θεολογίαν περιέχει καὶ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἀγαθὰ; ἐλπιδας. Ἀλεχται δὲ ταῦτα τῷ δούλῳ Κυρίου τῷ Δαυίδ. Τοῦτο γὰρ ἡ προγραφή σημαίνει· ὅς, ἀφορίσας ἑαυτὸν τῆς τῶν παρανόμων τάξεως, συνῆψε τῇ τοῦ Θεοῦ ἰκετείᾳ, τῷ νόμῳ καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ διαταγαῖς ἑαυτὸν καταδουλώσας. Διδάσκει δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους τὰ ὅμοια αὐτῷ πράττειν, καὶ μὴ συναπάγεσθαι τοῖς παρανόμοις.

Φησὶν ὁ παρὰνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, Ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι. Σαφέστερον δὲ τὰ προκείμενα ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον· Φησὶν περὶ ἀσυθέσιας τοῦ ἀσεβοῦς ἐκδοθεῖν ἡ καρδία μου· Οὐ πρόκειται ὁ φόβος Θεοῦ ἡτικυρος τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ὅτι ἐξολισθησάμενος τὰ περὶ αὐτοῦ δοκεῖ, τοῦ εὐρεθῆναι τὴν ἀδικίαν αὐτοῦ εἰς τὸ μισθῆναι αὐτήν. Διὰ τούτων γὰρ αὐτὸς ὁ Δαυίδ, Ἐμοῦ, φησὶν, ἡ καρδία καὶ ὁ ἐμὸς λογισμὸς ταῦτα περὶ τοῦ ἀσεβοῦς ἀνδρός ἐνενόησε. Τὴν γὰρ θεωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, δι' ἧς ἐδύνατο γινῶναι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἐδόλωσεν αὐτοῦς (sic) ἑαυτὸν τῆς διανοίας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς διαστρέψας. Διὸ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν· Ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἰρηται δεδολωκέναι, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ, καὶ μισῆσαι· Οὕτω, φησὶν, ἑαυτὸν διεστρέψε, καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τῶν ἑαυτοῦ ἀπέβριψεν ὀφθαλμῶν, ὡς τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ προφανῆ τυχάνειν, καὶ πάλιν ὁρᾶσθαι καὶ εὐρίσκεισθαι· καὶ διὰ τοῦτο μίσους ἀξίαν εἶναι. Ἀκαλύπτως δὲ ὁ τοιοῦτος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς καὶ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομίαν εἶναι καὶ ὄδον. Πάνυ δὲ ταῦτα ἐκῶν εἴλετο, ἅτε δὴ αὐτεξούσιος ὢν, καὶ δυνάμει μὲν τὴν ἀγαθὴν μετελθεῖν ὁδὸν, μὴ βουληθεὶς δὲ· διὸ λέλεχται· Οὐκ ἐβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῆναι· ἀνομίαν δὲ διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. Οὐδὲ γὰρ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἡσυχίας ἐν ᾧ μετὰ τὰς μεσημερινὰς πράξεις ἑαυτοῦς ἐπιτιδύσασιν ἀνθρωποὶ ἡρεμῆ καὶ εὐσταθείᾳ καὶ ὑπνῳ, ἐν καταστάσει γαλήνῃ γέγονεν ὁ τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἀνομίαν διελογίσαστο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ.

Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου. Σφόδρα ἀκαλόπως μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς τοῦ παρανόμου κακίας τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας παρίστησιν, δι' ἧς καὶ τῶν παρανόμων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἀνέχεται· διδάσκων, ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας ἔλεος πεπλήρωται μεγάλου. Καὶ τοῦτο τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ αἴτιον τυγχάνει τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν ζωῆς τε καὶ εὐθυμίας. Τὸν μὲν ὅν θησαυρὸν τοῦ ἔλεους αὐτοῦ τεταμιεύσθαι φησὶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ εἶναι παρ' αὐτῷ, πληροῦντες· πάντα τὰ ὑπερουράνια· ὅμως δὲ καὶ μέχρι τῶν νεφελῶν, ἧ, μέχρι τῶν πλάθων, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διήκειν. Οὕτω γοῦν καὶ

fuerat: Dixit injustus ut delinquat in semetipso; in fine ait: Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec poterunt stare. In medio autem theologiam ac bonam piorum hominum spem complectitur. Hæc porro Davidi servo Domini dicta sunt; id enim inscriptio significat: qui David cum se ab improborum ordine semovisset, Deo se supplicem exhibuit, ac legi divinisque statutis subiecit: cæterisque hominibus auctor est, ut similiter agant, neque ad improborum consortium detrahantur.

VERS. 2-5. Dixit injustus ut delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos ejus. Quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut inveniatur iniquitas ejus ad odium. Hæc apertius Symmachus his verbis interpretatus est: Dixit de defectione impii intus cor meum: Non prepositus est timor Dei ante oculos ejus. Quia tuere videntur res ejus, ut inveniatur iniquitas ejus ad odiendum eam. His quippe David hæc enuntiat: Cor meum et cogitatio mea hæc de impio viro intellexerunt. Nam per speculandi vim, qua Dei timorem nosse poterat, intellexit eum suis se dolis decepisse, mentisque suæ oculos evertisse. Quare secundum Hebraicam lectionem dicitur: In oculis ejus dolose egisse, ut inveniatur iniquitatem ejus, et odio habeat. Ita, inquit, sese subvertit, timoremque Dei ab oculis suis abjecit, ut iniquitas ejus manifesta evaderet, ipsisque oculis pateret ac inveniretur, eoque modo digna odio esset. Palam autem ille se peccato dedit, ita ut verba oris ejus iniquitas et dolus essent. Hæc autem ipsa admodum libere elegit, utpote liberi arbitrii, penes quem erat viam adire bonam, quod ille noluit; quamobrem dictum est: Noluit intelligere ut bene ageret; sed, iniquitatem meditatus est in cubiculo suo. Neque enim quietis tempore, quo post diurna opera homines otio, tranquillitati et somno se dedere solent, talis homo in tranquillo statu degebat; sed eo quoque tempore iniquitatem meditatus est in cubili suo.

VERS. 6, 7. Domine, in cælo misericordia tua. Post descriptam improbi hominis nequitiam, præcellentes illas divinæ tolerantiae divitias admodum consequenter enarrat, qua iniquos impiosque homines ferre solet, docens divitiis bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis²⁴, misericordia magna repletas esse. Atque isthæc misericordia Dei in causa est, quod peccatores et impii vivant et alacriter agant. Thesaurum itaque misericordiae ejus in cælo reconditum ait, sed veritatem quoque ejus penes ipsum esse; hæc autem cælestia omnia complent; attamen usque ad nubes, vel, ut Symmachus habet, usque ad æthera penetrant. Sic in alio quoque psalmo dictum est: In cælo præparabitur veritas tua²⁵.

²⁴ Rom. II, 4. ²⁵ Psal. LXXXVIII, 2.

Veritas itaque Dei in cælo est : inde vero ceu pluvia in nubibus lata stillat in terram. Ideo dicitur, *Et veritas tua usque ad nubes*. Ex nubibus autem in homines veritas Dei effunditur ; nubes vero prophetas et angelicas virtutes, a quibus veritas Dei hominibus allata est, Scriptura solet appellare. Sic in Isaia dictum est : *Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*⁸⁶, scilicet super Judæorum populum, qui tropice vinea vocatur.

λέλεκται ἐν Ἡσαΐα· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι Ἰουδαίων λαόν, ἀμπελώνα τροπικῶς ὀνομασμένον.

Ad hæc autem, justitia tua, inquit, Domine, magna excelsaque, montibus, imo montibus Dei comparatur, ac insuper judicia tua incomprehensibilia. Quemadmodum enim abyssus, ut vocant, immensa et hominibus incomprehensibilis est ; quod sane his significatur, *ponens in thesauris abyssos* : sic judicia, Domine, quæ ex justitia prodeunt tua, ceu *abyssus multa*⁸⁷ sunt. Pro illo autem, *justitia tua sicut montes Dei* ; Aquila, *justitia tua sicut montes robusti*, interpretatus est. Hæc porro omnia opportune memorantur : declaraturque, per misericordiam Dei quæ in cælo est, per veritatem et justitiam ejus, ac per illud, *Judicia ejus ut abyssus multa incomprehensibilia sunt*, impios, atheos et peccatores non vita solum, sed reliquis etiam frui bonis a bonitate ipsius subministratis.

ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας

VERS. 8. Quamobrem adjicitur : *Homines et jumenta salvabis, Domine ; quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus*. Nam propter judicia tua quæ ut abyssus multa sunt, propter justitiam et veritatem tuam quæ in cælo est, homines et jumenta simul salutem obtinent. Sic *multiplicasti misericordiam tuam, Deus*, ut non modo qui digni, sed etiam qui brutis moribus et insipientes sunt homines, vita abs te data fruuntur. Quandoquidem enim multi conqueruntur et expostulant cum illo his verbis : *Quare impii prospere agunt, ac Dei bonis fruuntur ? necessario docet multam ejus misericordiam esse*. At si misericordia tantum ac clementia existeret, nihil a peccatorum vita ineunda arceret. Verum edocet ille veritatem et justitiam cum misericordia misceri, ita ut post misericordiam justitia et veritas peccatores excepturæ sunt. Nam si ex misericordia et patientia Dei nihil utilitatis percipiant, justitia et veritas ejus invadet illos : iudicio quippe justo subjicientur. Sunt enim revera, sunt, inquam, judicia Dei occulta ; multa immensaque profunditas, vel, ut ait Scriptura, *abyssus multa* in iudiciorum ejus ratione comprehenditur. Hæc igitur impios manent.

VERS. 9, 10. *Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*. Quoniam judicia tua abyssus multa,

⁸⁶ Isa. v, 6. ⁸⁷ Psal. xxxi, 7.

ἐν ἐτέρῳ λέλεκται· Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, δίκην δὲ ὑετοῦ φερομένου διὰ νεφῶν καὶ μέχρι τῆς γῆς ἐπιστάζει. Διὸ εἴρηται· Καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. Ἐκ δὲ τῶν λεγομένων νεφελῶν καὶ εἰς ἀνθρώπους προχέεται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλήθεια· νεφέλας δὲ τοὺς προφήτας ἢ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀνθρώπους κατατέλλουθεν, εἰσθεὼν ὁ λόγος ὀνομάζειν. Οὕτω τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν, δηλαδὴ εἰς τὸν

Ἔτι πρὸς τούτοις ἡ δικαιοσύνη σου, φησὶν, ὦ Κύριε, μεγάλη τυγχάνει καὶ ὑψηλή, ὕρσει παραδαλλομένη, καὶ ὕρσει Θεοῦ, καὶ πρὸς τούτοις τὰ κρίματά σου ἀκατάληπτα. Ὡς γὰρ ἡ καλουμένη ἄβυσσος ἀπειρὸς ἐστὶν ἀνθρώποις καὶ ἀκατάληπτος· ὁ δὲ σημαίνει ὁ φήσας λόγος· Τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσου· οὕτως καὶ τὰ κρίματα, ὦ Κύριε, τὰ ἐκ τῆς σῆς δικαιοσύνης φερόμενα, ἢ ἡ ἀβύσσος ἐστὶ πολλή. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ, ὁ Ἀκύλας, *δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη ἰσχυρά*, ἤρμηνευσε. Τούτων δὲ πάντων εὐκαιρῶς ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· δεικνύς, ὅτι διὰ τὸ ἔλεός σου τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ διὰ τὸ· Ὡς ἄβυσσος πολλὴ ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι καὶ ἁμαρτωλοὶ οὐ μόνον ζωῆς ἀπολαύουσιν, αὐτοῦ χορηγοῦμένων.

Διὸ ἐπιλέγεται· Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε, ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. Διὰ γὰρ τὰ κρίματά σου τὰ ὡς ἄβυσσος πολλή, καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἄνθρωποι καὶ κτήνη κατὰ τὸ αὐτὸ σώζονται· οὕτως ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, Θεός, ὡς μὴ μόνον τοὺς ἀξίους τῆς ἐκ σοῦ ζωῆς μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κτηνώδεις καὶ ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ μέμφονται καὶ κατατιῶνται· Ἴνα τι ἀσεβεῖς εὐθηνοῦσι, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν ; ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὅτι πολυέλεός ἐστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν ἔλεος μόνον καὶ φιλανθρωπία, οὐδὲν ἐκώλυεν τὸν τῶν ἁμαρτωλῶν μετέρχεσθαι βίον· διδάσκει δὲ, ὅτι σὺν τῷ ἐλέῳ ἀνακέχραται ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη, ὡς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας διαληφόμενης τοὺς ἁμαρτωλοὺς μετὰ τὸ ἔλεος. Εἰ γὰρ μὴ ὠφελοῖντο τῷ ἐλέῳ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια μετελεύσεται αὐτούς· ὑποβλήθησονται γὰρ κρίσει δικαίᾳ· Ἔστι γὰρ, ἐστὶν ἀπόβρῆτα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ· πολὺς τε καὶ ἀπειρος βυθός, ἢ, καθὼς ἡ Γραφὴ φησιν, *ἀβύσσος πολλή* ἐν τῷ λόγῳ τῶν κριμάτων αὐτοῦ περιέχεται. Ταῦτα τοῖνον μένει τοὺς ἀσεβεῖς.

Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου ἑλπίουσι. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πίστετος οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρθρον τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα ζωῆς. Ἐπειδὴ τὰ κρίματά σου

ἔδυσσος πολλῆ, εἰκότως οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ κτηνῶν προνοεῖς· οὕτως ἐπλήθυνεις τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. Ἔστι δ' ἔτι παρὰ ταῦτα ἐξαιρετον τάγμα τῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα ὀνομαζομένων υἱῶν ἀνθρώπων· ὅτινες, πλῆον τι ἔχοντες τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πτηνῶν τῶν ὑπὸ σοῦ σωζομένων, κατηξίζωνται ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου ἐλπίζειν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὑπὸ σκιᾶν τῶν πτερυγῶν σου ἀμεριμνοῦσι. Τοὺς γὰρ ἐπὶ σὲ ἠλπικότας, καὶ ἀφωρισμένους τοῦ τάγματος τῶν διαβεβημένων, σὺ αὐτοὺς ὁ Θεὸς ταῖς ἑαυτοῦ πτέρυξι περιέπεις καὶ σκέπεις. Καὶ ἐπεὶ ἠλπισαν οὗτοι ἀγαθὴν ἐλπίδα, Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύρει· μεθυσθήσονται ἀπὸ πίστεως οἴκου σου, καὶ τὸν χειμᾶρρον τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Οἶκος μὲν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ· πίστις δὲ τοῦ οἴκου τὰ θεόπνευστα ἀναγνώσματα· μέθη δὲ σὺφρων καὶ νηφάλιος ἢ ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὠφέλεια· χειμᾶρρος δὲ τρυφῆς, ἐξ οὗ ποτιζονται· οἱ ἐπὶ σκέπη τῶν πτερυγῶν αὐτοῦ ἠλπικότες, ὁ ἐν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ποταμός, περὶ οὗ λέκεται· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ἑρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. Χειμᾶρρος δὲ τρυφῆς ὁ Χριστὸς διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐν ἀνθρώποις ἐπιφανείας αὐτοῦ. Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. Ζωὴν δὲ ὅσα ἐγνωμεν τὸν Χριστὸν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ διδάσκει λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ καὶ, ὁ γέγονεν ἐν σὺν τῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Διὸ καὶ ἐνταῦθα τῇ ζωῇ συνήπται τὸ φῶς συμφώνως τῷ εὐαγγελίῳ μετὰ γὰρ φάναι· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐπιλέγεται· Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφείμεθα φῶς. Φωτὸς γὰρ λογικοῦ χορηγητικὴ τυγχάνει αὕτη ἡ ζωὴ· διὸ λέγεται· Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ δὲ τούτων μεταλαβόντες τέλος ἔξουσι τοῦ φωτὸς τὴν θέαν.

Παράτειρον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. Τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτὸν πρόσκαιρον ἔσται τὸ ἔλεός· τοῖς δὲ γινώσκουσί σε, Σῶτερ, παράτεινον τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου· ἐν ᾗ κατ' ἀξίαν κρίνων τοῖς μὲν ἀποδώσεις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, τοῖς δὲ πιστώσεις τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ἄντι δὲ τοῦ, Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ, ὁ Σύμμαχος, Καὶ τὴν ἐλεημοσύνην σου τοῖς ἀπλοῖς τὴν καρδίαν, ἐξέδωκε. Μὴ ἐλόετω μοι ποῦς ὑπερηφανίας, καὶ χεῖρ ἁμαρτωλῶν μὴ σαλεύσαι με. Ἐκεῖ ἔπεσον οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Ἐξώσθησαν καὶ οὐ μὴ δυνησονται στήναι. Μὴδὲ κτηζαίμην χεῖρα καὶ πράξεις ἁμαρτωλῶν· ταῦτα γὰρ σαλεύειν εἴωθε καὶ μετακινεῖν τῆς παρὰ σοὶ τῷ θεῷ στάσεως τοὺς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον ἐξωσθησένους. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἐκεῖ ἔπεσον, ὁ Σύμμαχος, ὅπου πλῆττουσιν οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀδικίαν, ἐξέδωκε. Μὴ γὰρ γενοίμην, φησὶν, ἐκεῖ, ἐνθα οἱ σαλευθέντες πίπτουσι, καὶ πεσόντες ἐξωθοῦνται, καὶ ἐξωσθέντες οὐκέτι ἐπανελθεῖν δυνησονται. Ἀκολουθῶς

A jure non hominibus modo, sed etiam jumentis prospicis, sic multiplicasti misericordiam tuam, Deus. Præter hæc autem alius eximius est ordo eorum, qui post prædicta filii hominum vocantur. Hi plures aliquid habentes quam homines et jumenta quibus salutem paras, digni habitus sunt qui in tegmine alarum tuarum spem habeant; aut ut Symmachus, Sub umbra alarum tuarum securi sunt. Eos enim qui in te spem habent, quique ab ordine infamium illorum segregantur, tu ipse, Deus, alis foves tuis et contegis. Et quia spem cepere magnam, Spes autem non confundit⁸⁸. Inebriantur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Domus Dei est Ecclesia ejus: ubertas domus, divinitus inspiratæ lectiones: ebrietas illa temperata et sobria, utilitas ex lectionibus proveniens: torrens voluptatis, quo potantur ii qui sub tegmine alarum ejus sperant, fluvius in Ecclesia Dei manans, de quo dictum est: Fluminis impetus lificans civitatem Dei⁸⁹; et: Flumen Dei repletum est aquis⁹⁰. Torrens voluptatis Christus est, ob temporaneam ejus in hominibus præsentiam. Quoniam apud te est fons vitæ. Ex evangelica doctrina Christum esse vitam ediscimus, ut Salvator ipse docet his verbis, Ego sum lux, veritas et vita⁹¹. Sed etiam, quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum⁹². Quare hic pariter, ut in Evangelio, vitæ lux subditur: nam postquam dixerat, Quoniam apud te est fons vitæ, adjicitur, In lumine tuo videbimus lumen. Hæc quippe vita rationabilem lucem subministrat. Quamobrem dicitur, Et vita erat lux hominum. Qui porro hæc acceperint, pro fine, lucis contemplationem obtinebunt.

VERS. 11-13. Prætende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam iis qui recto sunt corde. Nescientibus Deum temporanea misericordia erit; at scientibus te, Salvator, prætende misericordiam tuam et justitiam tuam, qua pro rerum dignitate judicans, aliis secundum opera eorum retribuies, aliis promissa tua confirmabis. Pro illo autem: Et justitiam tuam iis qui recto sunt corde; Symmachus: Et misericordiam simplicibus corde, edidit. Non veniat mihi pes superbie, et manus peccatoris non moreat me. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec poterunt stare. Ne manus et gesta peccatorum obtineam: hæc quippe excutere solent et removere abs te eos qui in tenebras exteriores depelluntur. Pro illo autem: Ibi ceciderunt, Symmachus edidit, ubi cadunt qui operantur iniquitatem. Ne, inquit, eo in loco sim, quo commoti cadunt, lapsi expelluntur, expulsi regredi non poterunt. Hæc autem consequenter effatur, postquam qui finis erit eorum, qui in tegmine Dei speraverint, descripsit, resumpta impij, qui initio di-

⁸⁸ Rom. v, 5. ⁸⁹ Psal. xlv, 5. ⁹⁰ Psal. lxxiv, 10. ⁹¹ Joan. xiv, 6. ⁹² Joan. i, 3, 4.

cebat in semetipso ut delinqueret, hominumque ipsi A similium, memoria.

λαμβάνων τὴν μνήμην τοῦ κατ' ἀρχῆς παρὰ νόμου, ὃς ἐφασκεν ἐν ἑαυτῷ τοῦ ἀμαρτάνειν, καὶ τῶν ἐκεῖνην παραπλησίων.

1. DAVIDIS XXXVI.

Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. Quia in præcedenti psalmo peccatorem induxerat sese ad peccata concitantem, vitamque ejus, necnon finem exitiumque illius descripserat, consequenter in hoc psalmo hortatur ad declinandos improborum mores, et non æmulanda eorum opera. Quoniam verò aliud est æmulari, aliud zelare; dicas concitare et ad zelotypiam incendere, id esse æmulari. Quare Aquila sic interpretatur: *Ne dimica cum malignantibus*; Symmachus vero: *Ne altercare cum maleficis*. Hoc porro dictum ex his intelligas: *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in idolis suis: et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente insipiente irritabo illos*⁶³. Apostolus item Corinthiis scribens ita loquitur: *An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus*⁶⁴? Zelus autem seu voluntas cujuscumque adipiscendi id quod in proximo esse arbitrat, bona est. Est alius medius zelus, plerumque talis quem describit idem apostolus his verbis: *Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt*⁶⁵. Invidia sane nunquam bona esse queat; nam dolor est de prosperis proximi rebus: zelus vero interdum bonus, uti tradidimus. Hic porro, secundum Aquilam, non dimicandum esse cum malignantibus monet; secundum Symmachum, non altercandum cum maleficis; secundum quintam editionem, non irritari oportere cum malignantibus; secundum vero LXX: *Noli æmulari neque concitari; si alios male agentes videas, neque te concitent improbi prospere agentes, ut tu quoque velis rem bene gerere. Si namque in re prospera et in deliciis agentes te instigant; at tu ne æmuleris neque conciteris, sed neque zelaveris facientes iniquitatem; ne beatos prædices illos, ne putes in bonis versari: nec pari modo rem gerere exoptes*.

VERS. 2 - 9. Quoniam tanquam fenum velociter arescent. Deinde causam aperit, dicens, quia B Anis illorum talis, qualis feni exitus est; quod cum aliquantis floruerit, velociter arescit. Nam omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit⁶⁶. Sed etiam, quemadmodum olera herbarum cito decident. Ne quidem digni sunt qui oleribus in agro cultis comparentur. Quæ causa igitur est cur eos æmulemur, qui cum brevi tempore floruerint, cras in clibanum mittentur, ut docet Salvator⁶⁷? Spera in Domino, et fac bonitatem, et inhabita terram, et pacris in divitiis ejus. Delectare in Domino, et dabit

ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΑΣΓ.

Μὴ παραζηλοῦν ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοὺς ποιούντας τὴν ἀνομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκαίνῳ εἰσήγε τὸν παρὰ νόμον παρορμῶντα ἑαυτὸν εἰς ἀμαρτίας, τὸν τε βίον ὑπέγραφε τοῦ τοιοῦτου καὶ τὸ τέλος τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ· ἀκολουθῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος παραινεῖ φεύγειν τοὺς τῶν παρὰ νόμων τρόπους, μηδὲ τὰς ὁμοίους αὐτῶν πράξεις ζηλοῦν. Ἐπεὶ δ' ἑτερόν ἐστι τοῦ ζηλοῦν τὸ παραζηλοῦν, ἔρει, ὅτι τὸ ἐρεθίζειν καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐγείρειν, τοῦτό ἐστι τὸ παραζηλοῦν. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν: *Μὴ ἰαμάχου ἐν πονηρευομένοις· ὁ δὲ Σύμμαχος· Μὴ φιλονεκεῖ κακούργους*. Νοήσεις δὲ τὸ εἰρημένον καὶ ἀπὸ τοῦ· *Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῶν, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθρει· ἐπ' ἔθρει ἀσυνέτῳ παροργῶ αὐτούς*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφων Κορινθίοις ἔλεγεν· *Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; Τὸ δὲ ζηλοῦν τοῦ βούλεσθαι καὶ ἑαυτῷ ὑπάρχειν ὀνομίαν τῷ πέλας παρῆναι, ἀγαθόν. Καὶ ἐστὶ τὸ ζηλοῦν μέσον· πολλὰκις γὰρ ὁ ζήλος περὶ οὐ ὁ αὐτὸς φησιν· *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκλείσαι ὑμᾶς θέλουσιν*. Φθόνος μὲν οὖν οὐκ ἂν γένοιτό ποτε ἀγαθός· λύπη γὰρ ἐστὶν ἐπὶ τῇ τοῦ πέλας εὐπραγίᾳ· ζήλος δὲ ἐστὶν ὅτε γίνεται ἀγαθός καθὼς ἀποδεδῶκαμεν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν μὴ διαμάχεσθαι ἐν πονηρευομένοις παραινεῖ, κατὰ δὲ Σύμμαχον, μὴ φιλονεκεῖν ἐν κακούργοις, κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔδοξεν, μὴ ἐρεθίζεσθαι ἐν πονηρευομένοις· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα· *Μὴ παροξύνου, φησὶ, μηδὲ ἐρεθίζου ὁρῶν ἑτέρους πονηρευομένους· μηδὲ σε ἐγειρέτωσαν εὐθηνοῦμενοι· κακὰ ἐπὶ τὸ καὶ ἐθέλειν ὁμοίως αὐτοῖς εὐπραγεῖν*. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εὐθηνοῦμενοι καὶ τρυφῶντες παραζηλοῦσά σε· σὺ δὲ μὴ παραζηλοῦ μηδὲ παροξύνου· ἀλλὰ μηδὲ ζήλου τοὺς ποιούντας ἀνομίαν, μηδὲ μακάριζε αὐτούς, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι νόμιζε· μηδ' εὐχου καὶ σαυτὸν ὁμοίως αὐτοῖς πράττειν.*

Ἵτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται. D Εἶτα τὴν αἰτίαν διδάσκει, λέγων, ὅτι τὸ τέλος αὐτῶν τοιοῦτόν ἐστιν, ὅποιον τὸ τοῦ χόρτου· ὃς πρὸς ὀλίγον ἀνθήσας, ταχὺ ἀποξηραίνεται. Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. Ἄλλα καὶ, ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται· οὐδὲ γεωργουμένοις λάχανοις ἀξιοί εἰσι παραβάλλεσθαι. Τί οὖν ἀξίον ζηλοῦν τούτους, οἱ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, αὐρίον εἰς κλίβανον βάλλονται, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ; *Ἐλπῖσον ἐπὶ Κύριον, καὶ ποιεῖ χρηστότητα, καὶ κατασκήνου τὴν γῆν, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτι αὐτῆς. Κατατροφήσου τοῦ Κυ-*

⁶³ Deut. xxxii, 21. ⁶⁴ I Cor. x, 22. ⁶⁵ Galat. iv, 17. ⁶⁶ Isa. xl, 6. ⁶⁷ Matth. vi, 30.

ρίου, και δῶς σοι πάντα τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. Ἀποστρέψας τοῦ ζήλου τῶν πονηρῶν διὰ τῶν πρώτων, εὐθύς ἐκ παραλλήλου τὴν ὀρθὴν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν τίθῃσι, δεικνύς ὅποιαν χρῆ βαδίζειν. Διόφησιν· Ἄνω βλέπε, ὦ ὄψος, ἀφορῶν εἰς τὸν τῶν ὀλων κυβερνήτην, καὶ αὐτὸν σεαυτοῦ ἐλπίδα θέμενος· θάρσει ὡς ἐπὶ μεγάλην ἀγκυραν ἠδρασμένος. Καὶ τὰ μὲν τῆς διανοίας σου ταύτην ἐχέτω τὴν ἐλπίδα· ταῖς δὲ πράξειςιν ἐργάζου καὶ ποιεὶ χρηστότητα, ὡσανεὶ σπέρους σαυτῷ βαλλόμενος ἐπὶ ἀγαθῆ καρπῶν συγκομιδῇ. Ταῦτα δὲ τὰ δύο κτησάμενος, μηκέτι περὶ τινος ἀγωνία. Κατασκήνου τὴν γῆν ἀμεριμῶς, καὶ τὴν πρόσκαιρον ταυτηνὴν ζωὴν, ὡσπερ ἐν σκηνῇ, πρὸς ὀλίγον ἑστώς διαγε. Ποιμανθήσῃ γὰρ δίκτην θρέμματος ἀγαθοῦ ὑπὸ ποιμένι καλῷ ποιμαινόμενος. Εἰ γὰρ τίς ἐστιν ἐν ἀνθρώποις ἀληθινὸς ψυχῆς πλοῦτος, ὁ ἐν θελοῖς δόγμασι καὶ τοῖς τῶν βίων ἀναγνώσματων μαθήμασι, τούτων ἀπολαύσεις, ὥστε λέγειν· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Οὐδὲν γὰρ σε ὑστερήσει ποιμαινόμενος ἐν τῷ πλοῦτι τοῦ καλοῦ ποιμένος, τῷ δεδωρημένῳ τοῖς εἰς ἐπὶ γῆς ποιμαινόμενοις ἀνθρώποις. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτι αὐτῆς, ὁ Σύμμαχος, καὶ ποιμαίνοιο διηρεκῶς, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ νέμου πιστῖν. Εἴθ' ὡσπερ τῶν πονηρευομένων καὶ τῶν ποιούντων τὴν ἀνομίαν ὑπέγραψε τὸ τέλος, οὕτως καὶ σοὶ τῷ ἐλπίζοντι ἐπὶ τὸν Κύριον καὶ ποιῶντι χρηστότητα ὅποσα ὑπάρξει ἀγαθὰ καταριθμεῖται. Πρώτων μὲν γὰρ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλοῦτι τῷ ἀληθινῷ τοῦ καλοῦ ποιμένου· δευτέρων, καταρρυφῆσις τοῦ Κυρίου· καὶ τρίτων, ὅσαί σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. Καταρρυφῆν δὲ τοῦ Κυρίου δυνήσεται ὁ τῆς ψυχῆς τὰ αἰσθητήρια κεκαθαρισμένος, ὡς δύνασθαι ἐσθεῖν τὸν ζῶντα ἄρτον καὶ τὰς ζωοποιούς αὐτοῦ σάρκας, πίνειν τε τὸ σωτήριον αὐτοῦ αἶμα. Τούτοις τρεφόμενος καὶ παινόμενος, τῆς ἐνθέου μέλης ἀπολαύων· καταρύψου τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. Ἡδὴ μὲν γὰρ ἐντεῦθεν καταρρυφῆσει, ἐθελῆσας σε αὐτὸν ἐπιδοῦναι αὐτῷ. Αἰεὶ δὲ αὐτὸν καὶ τὰ μέλλοντα, ὧν προσδοκᾷς τὴν λῆψιν. Ὁ γὰρ τὰ παρόντα δεδωκὼς ἀφθόνως δωρήσεται καὶ ἂ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδ' ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέθε.

Ἄντι δὲ τοῦ, Ὑποτάγητι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτησιν αὐτὸν, ὁ Ἀκύλας φησὶ· Σίγησον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποκαρῶσει αὐτόν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐσίγησε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτησιν αὐτῷ. Τὰ γὰρ προλεχθέντα πράττοντα, καὶ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐλπίζοντα, ἡσυχάζειν προσήκει τῶς ἐν τῷ παρόντι, καὶ μετὰ σιωπῆς προσδοκᾶν τὰ ἐπιγγεμένα. Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατευδομένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, ἐν ἀνθρώπῳ ποιῶντι παρανομίας. Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς καὶ ἐγκατάλειπε θυμὸν, μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεύεσθαι. Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθίσονται, οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν. Ἐπανάλαμβάνει τὸν λόγον ἀναγκαίως. Ἐπεὶ γὰρ ἔγνωσ, φησὶν, ὅποδός σου πλοῦτος τεταμένεται, μὴ παραζήλου ἐν τῷ νομιζομένῳ

A tibi omnes petitiones cordis tui. Postquam superioribus dictis ab æmulatione improborum avocaverat, statim ex opposito rectam regiamque viam proponit, indicans qua sit incedendum. Quapropter ait : Heus tu, sursum aspice, ac universorum moderatorem intuere, atque ipsum spem constitue tuam : bono animo esto, ut magna anchora firmatus. Et mente quidem spem talem capias ; operibus autem exsequere et fac bonitatem ; ut iis ceu jactis tibi seminibus, opimam fructuum copiam percipias. Horumce porro duorum potitus, ne ultra de quopiam anxius esto, inhabita terram sine sollicitudine, ac temporaneam hancce vitam, quasi in tabernaculo, brevi exigas : etenim instar bonæ pecudis curante bono pastore pasceris. Nam si quæ insunt hominibus veræ animi divitiæ, quæ in divinis dogmatibus et divinis lectionibus spectantur ; iis fueris ita ut dicas : Dominus pascit me et nihil mihi deerit⁶⁸. Nihil quippe deerit tibi, si in boni pastoris divitiis pascaris, quæ erogantur hominibus in terra pascentibus. Pro illo autem : Et pasceris in divitiis ejus, Symmachus : Et pascere assidue ; Aquila : Et pascere fide, ediderunt. Sub hæc autem, quemadmodum improborum et operantium iniquitatem firrem descripsit ; sic quanta tibi in Dominum speranti, ac bonitatem facienti eventura bona sint, enumerat. Nam primo in veris boni pastoris divitiis pasceris ; secundo, delectaberis in Domino ; tertio, dabit tibi petitiones cordis tui. Delectari autem in Domino valebit, quisquis animæ sensibus puris purgatisque fuerit, ita ut panem vivum ac vivificas carnes ejus edere possit, ac salutarem ejus bibere sanguinem. His enutritus et impinguatus, divina fruens ebrietate : Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. Jam enim ille quoque delectabitur, quod percipiat ut ipsi te dedas. Postula item ab eo ut ea quæ futura exspectas dona accipias. Nam qui præsentia affatim elargitus est, ea obtinebit quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominibus ascendit⁶⁹.

Pro eo autem, Subditus esto Domino, et ora eum, Aquila ait, Sile Domino, et exspecta eum ; Symmachus vero, Quiesce Domino, et supplica ipsi. Enimvero par est eum qui superius memorata peragit, et in prædictis spem habet, quiescere dum in hac vita versatur, et cum silentio promissa exspectare. Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitias. Desine ab ira et derelinque furorem, noli æmulari ut maligneris. Quoniam qui malignantur exterminabuntur : sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram. Sermo enim necessario repetit. Quia, inquit, nosti qualis tibi thesaurus reconditus sit, noli æmulari hominem iniquitati deditum, qui in præsentī vita rem prospere agere putatur ; ne stimulare, nec hejus-

⁶⁸ Psal. xlii, 1. ⁶⁹ I Cor. ii, 9.

modi hominem beatum pronunties, cum probe noris ipsi repositam iram in die iræ et justi iudicii Dei. Quamobrem noli irritari aut furore incendi contra impium, qui feliciter rem agere existimatur, neque æmuleris ipsum ut paria scelera edere exoptes; bene siquidem nosti ac persuasum plane habes, improborum finem exitiosum esse. *Nam qui malignantur exterminabuntur, ac soli patientes et sustinentes Dominum, ipsi hæreditabunt terram.* Si qua enim terra est sanctis viris promissa, hanc hæreditabunt qui sustinent Dominum, qui cum aliis enumeratis bonis in hæreditatem illis dandus est. Quod si in cælis Jerusalem et Sion mons Dei cælestis adsit, terram item cælestem dignis promissam putandum est.

Ἔστιν ἐν οὐρανοῖς Ἱερουσαλήμ καὶ Σιών ὄρος τοῦ

VERS. 10, 11. *Et adhuc pusillum, et non erit peccator, etc.* Hic superius dicta interpretatur, illud scilicet, *Quotam tanquam fenum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident*, his explicat, *Adhuc pusillum, et non erit peccator; et quæres locum ejus, et non invenies*: illud vero, *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*, his apertius enarrat, *Mansueti autem hæreditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis.* Quo pacto autem in Domino quis delectabitur, declarat ipse dum ait, penes cum multitudinem pacis esse, quæ multa pace fruentur ii qui in Domino delectati fuerint. His porro docetur, aliam bonam terram esse, mansuetis destinata, ac delectationem, multitudinemque pacis in futuram vitam remittit. Non ignorabat enim justis perinde atque peccatoribus in hac vita moriendum esse, ita ut de illis quoque dici possit: *Adhuc pusillum, et non erit justus; et quæres locum ejus, et non invenies*: nam illi quoque moriuntur quemadmodum et peccatores. Neque de hac terra sic locutus est, *Mansueti hæreditabunt terram*; cum probe sciret Moysen omnium minutissimum, olim de medio hominum sublaturum ab hac terra demigrasse.

VERS. 12. *Observabit peccator justum, et stridebit super eum dentibus suis, etc.* Impiorum contra justos insultus amborumque finem describit. Cum peccator, inquit, non satis esse sibi scelera sua putet, justum cernens religiose viventem, id ferre nequit, quia vitam ejus improbitatis suæ vituperationem esse arbitratur; quare ait: *Vel visu solo onerosus nobis est, ideoque observat eum ut dejiciat.* Verum justus nihil pensi habet, neque novit quæ clam contra se struuntur machinamenta. Dominus vero omnium inspector, ejus qui talia meditatatur ruinam prospiciens, consilia ejus deridet. Et hactenus quidem nihil aliud agit quam ridere hominem talia frustra cogitantem. Cum autem peccator ad facinora progreditur, acuitque gladios, ut insidias paret ad necem ei, qui propter Deum inopiam pau-

κατὰ τὸν παρόντα βίον κατενοδοῦσθαι ἀνθρώπων ποιοῦντι παρανομίας· μὴ γὰρ παροξύνου, μηδὲ μακάριζε τὸν τοιοῦτον, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι μένει αὐτῶν ὀργὴ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Διὸ σὺ μὴ ὀργίζου, μηδὲ θυμοῦ κατὰ τοῦ νομιζομένου εὐθηνεῖν ἀσεβοῦς, μηδὲ ζήλου αὐτῶν ὡς καὶ θέλειν τὰ ὅμοια αὐτῶ πονηρεύεσθαι· εὐ γὰρ ἴσθι καὶ πέπεισο ἀκριβῶς, ὅτι τὸ τέλος τῶν πονηρευομένων ὀλέθριον τυγχάνει. Οἱ γὰρ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται, μόνοι δὲ οἱ μακροβῆμοι καὶ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Εἰ τις γὰρ ἔστι γῆ ἀγαθὴ τοῖς ἀγίοις ἐπιγγελλόμενῃ, ταύτην κληρονομήσουσιν οἱ ὑπομένοντες τὸν Κύριον· μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων τῶν κατηριθμημένων ἀγαθῶν, καὶ αὐτὸς αὐτοῖς δοθήσεται ὁ κληρὸς. Εἰ ὁ Θεοῦ τὸ ἐπουράνιον, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ γῆν ἐπουρά-

B Καὶ ἔτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ἀμαρτωλός. Διερμηνεύει τὰ ἀνωτέρω λελεγμένα, τὸ μὲν, Ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡσεὶ λῆχαρα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται, διὰ τοῦ, Ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ ἀμαρτωλός· καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εἴρης· τὸ δὲ, Κατατρυφήσουσιν τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου, σαφέστερον ἀποδίδουσι διὰ τοῦ, Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλῆθει εἰρήνης. Πῶς γὰρ τις κατατρυφήσει τοῦ Κυρίου παρίσσει, πλήθος εἰρήνης παρ' αὐτῷ εἶναι λέγων· οὐ πλήθος εἰρήνης ἀπολαύσουσιν οἱ τοῦ Κυρίου κατατρυφήσαντες. Διὰ τούτων δὲ ὁ λόγος σαφῶς ἐτέραν τινὰ γῆν ἀγαθὴν τὴν τοῖς πραεῖσι δοθησομένην διδάσκει, καὶ τρυφήν καὶ πλῆθος εἰρήνης εἰς μέλλουσαν ἀναπέμψει ζωὴν. Οὐ γὰρ ἠγνόει, ὅτι ὁμοίως τοῖς ἀμαρτωλοῖς κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ οἱ δίκαιοι τελευτήσουσιν, ὡς δύνασθαι καὶ περὶ αὐτῶν λέγεσθαι τὸ· Ἐτι ὀλίγον, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ δίκαιος, καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εἴρης· τελευτῶσι γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ αὐτοί. Οὐκ ἂν δὲ εἶπε περὶ τῆς παρούσης γῆς τὸδε· Οἱ πραεῖς κληρονομήσουσι τὴν γῆν, σαφῶς ὁρῶν τῶν πάντων πραδοτάτων Μωυσεία, πάλαι ἐξ ἀνθρώπων γενόμενον καὶ τῆς παρούσης γῆς ἀπὸ ἀλλαγμένον.

Παρατηρήσεται ὁ ἀμαρτωλός τὸν δίκαιον, καὶ βρούξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς δόντας αὐτοῦ. Τῶν τε ἀσέβων τὰς κατὰ τῶν δικαίων ἐπαναστάσεις, καὶ ἀμφοτέρων τῶν ταγμάτων τὰ τέλη. Μὴ γὰρ ἀρκοῦμενος, φησί, τοῖς ἑαυτοῦ πλημμελήμασιν ὁ ἀμαρτωλός, οὐ φέροι βλέπων τὸν δίκαιον θεοσεβοῦντα· Ἐλεγχον γὰρ τὸν ἐκείνου βίον τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρίας ἠγείται· διὸ λέγει· Βαρῶς ἡμῖν ἔστι καὶ βλέπόμενος· ὅθεν ἐπιτηρεῖ ὅπως αὐτὸν καταβάλῃ. Ἄλλ' ὁ μὲν δίκαιος οὐ προσποιεῖται, οὐδὲ γινώσκει τὰ λαθραίως κατ' αὐτοῦ μηχανώμενα· ὁ δὲ πανταπόπτης Κύριος, προορῶν τὴν τοῦ ταῦτα διανοουμένου πτώσιν, τῶν λογισμῶν αὐτοῦ καταγελά. Καὶ τέως μὲν πλεον οὐδὲν ἢ γελά ἐπ' αὐτῷ μάτην τοιαῦτα λογιζομένῳ· ἐπειδὴ δ' ἐπὶ τὰ ἔργα χωρῆ, ἀκονήσας ἑαυτοῦ τὰ ξίφη ὡς μέχρι θανάτου ἐπιβουλεύσει τῷ τῆν διὰ Θεὸν πᾶ-

χελαν και πενίαν άνειληφότι, και την άκραν κατορθούντι φιλοσοφίαν, τὸ τρηναυτά στρέφει τὴν αὐτῶν ρομφαίαν κατὰ τῆς αὐτῶν καρδίας ὁ πάλαι καταγελῶν αὐτῶν Κύριος, και τὰ κατὰ τοῦ δικαίου τόξα τῶν άσεδῶν συντριβει. Μετελεύσεται γάρ αὐτούς· οὐδὲ ἔτι γελῶν ἐφ' οἷς διανοοῦνται, ἀλλὰ τῆ δίκῃ τῆ προσηκούσῃ, κατ' αὐτῶν χρώματος. Ταῦτα δὲ, ὅτι μὴ λόγοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἔργα ἀληθῆ μαρτυρούμενα ὑπ' αὐτῆς ἐνεργείας, και ἡμῖν αὐτοῖς τοῖς ταῦτα νυν διεξιούσιν ἢ πεῖρα τῶν ἔργων ἐπιστώσατο. Ὀφθαλμοῖς γούν παρειλήφαιμεν, ὡς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν διωγμοῖς ρομφαίαν ἐσπάσαντο κατὰ τῶν δικαίων, και ὡς ἐνέτειναν τὰ τόξα αὐτῶν τοῦ καταβαλεῖν πένητα και πτωχόν, και τοῦ σφάζει τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδίᾳ, και ὡς ἔπραξαν και κατέβαλον και ἀνείλον ποικίλοις τρόποις θανάτων τοὺς κατὰ Θεὸν ἀνδρισαιμένους ἁγίους μάρτυρας. Ὡσπερ δὲ ταῦτα ἰστορησάμενοι, οὕτω και τὴν μετελθούσαν αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ δίκην τεθεάμεθα, τοιαύτην γενομένην, ὡς μὴ ἁμαρτεῖν τὸν φῆσαντα ἀληθῶς, τὴν ρομφαίαν αὐτῶν εἰσεληλυθέναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν και τὰ τόξα αὐτῶν συντερεῖσθαι.

Κριῖσσον ὄλιγον τῷ δικαίῳ. Οὐ προειρηται μόνον, ἀλλὰ δι' ἔργων ἀποτεπεπλήρωται, και τὸν ἄλλον δὲ χρόνον. Ὁ μὲν δίκαιος πτωχεύων, ἀρκεῖται τῷ ὀλίγῳ, δεδιδαγμένος ἐν προσευχῇ λέγειν· *Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον*· ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, πλοῦτῳ περιβρέθόμενος, ἀγαθοῦ τινος ἀπόλαυσιν νομίζει. Ἄλλ' ἐγώ, φησιν, εὐ οἶδα, διδάσσω δὲ και ἐτέρους· ὅτι πολλῶν βελτιων ἐστὶν ὁ δίκαιος τὸν ἐφήμερον ἄρτον παρὰ τοῦ Θεοῦ λαμβάνων τοῦ τῶν ἁμαρτωλῶν πλοῦτου. Εἰ δ' ἔρωτᾷς, τὴν αἰτίαν μάθανε· ὅτι ὁ μὲν ὀλίγῳ ἀρκούμενος, ἔχει τὸν Κύριον ὑποστηρίζοντα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν και τὴν ζωὴν και τὸν βίον, ὑπὲρ πάντα τε πλοῦτον ἐπαρκοῦντα αὐτῷ· οἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν βραχιονες οὐ διαμένουσιν ἰσχυροὶ, οὐδὲ ὁ πλοῦτος αὐτῶν βέβαιος· συντριβήσονται γάρ ὅσον οὐδέπω γενόμενοι ὡσεὶ λάχανα χλόης και ὡσεὶ χόρτος ἀποξηραίνόμενοι.

Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων, και ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Οὐ κατασχυνηθῆσονται ἐν καιρῷ πονηρῷ, και ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθῆσονται, ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται. Ὅτι τοῦ δεξιῦ τάγματος, λέγω δὲ τῶν δικαίων, οὐ μόνον ὑποστηρίζει ὁ Θεὸς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ και τὰς περιμενούσας αὐτοῖς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἡμέρας ἀκριθῶς οἶδε, τὴν τε ἡτοιμασμένην αὐτοῖς κληρονομίαν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Διὸ οὐδὲν αὐτοῖς καταβάλλει τὸ βραχὺ, και λυπηρὸν τοῦ παρόντος βίου, και τὸ πένεσθαι και πτωχεύειν διὰ τὸν Κύριον. Γυμνάσιον γάρ αὐτῶν ἐστὶ τῆς προαιρέσεως ἢ καρτερία, δι' ἧς τὴν στενήν και τεθλιμμένην δεύοντες, τεύζονται τῶν ἐπηγγελμένων. Ἄντι δὲ τοῦ, γινώσκει, ὁ Σύμμαχος, Προοιδεὶ ὁ Κύριος τὰς ἡμέρας τῶν ἀμώμων, ἐξέδωκεν. Καὶ ἄλλο δὲ μέγα ὑπάρξει τούτοις· ἐν γὰρ καιρῷ πονηρῷ οὐ κατασχυνηθῆσονται, και ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθή-

A periemque amplexus ac summæ philosophiæ deditus est, inferendam; tum Dominus, qui olim deridebat eos, gladium vertit in corda ipsorum, et arcus impiorum contra justum paratos confringit. Non jam cogitationes eorum deridens invadet eos, sed promerita illis ultione utetur. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ ac ipso opere comprobata, nobis qui hæc enarramus vel ipsa experientia commonstravit. Ipsi igitur oculis percipimus, peccatores in persecutionibus in nos excitatis adversus justos gladium eduxisse, arcusque suos intendisse ut deicerent pauperem et inopem, et ut trucidarent rectos corde; idipsumque præstitisse: sanctos martyres pro Deo fortiter agentes dejecisse et multiplici mortis genere sustulisse. B Ut autem hæc vidimus, ita et ultionem Dei ipsos invadentem suspeximus, quæ talis utique fuit, ut nihil aberraverit is qui dixit gladium eorum infixum in corda ipsorum, et arcus eorum confractos esse.

VERS. 16. *Melius est modicum justo, etc.* Hæc non modo prænuntiata fuere, sed et aliis temporibus opere completa. Justus quidem pauperem agens vitam paucis contentus est, ad hæc in oratione proferenda institutus, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* ⁷⁰. Peccator autem divitiis affluens, se bono frui arbitratur. At probe novi, inquit, idque cæteros doceo, multo præstantiorem justum, qui quotidianum a Deo panem accipit, peccatorum divitiis esse. Quod si causam perconteris, ediscas licet, quia ille quidem paucis contentus, Dominum habet qui animam et vitam ejus fulciat, isque plusquam omnes divitiæ sufficiat: at peccatorum brachia non robusta manent, neque divitiæ eorum firmæ sunt; prope diem enim conterentur quasi olera herbarum, et tanquam senum arescent.

VERS. 18 - 20. *Novit Dominus vias immaculatum, et hæreditas eorum in æternum erit. Non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt.* Quia eorum qui in dextro ordine sunt, id est justorum, non modo vitam fulcit Dominus; sed etiam dies, qui ipsos in futuro sæculo expectant, accurate novit, atque paratam illis hæreditatem, de qua superius dictum est. Quare nocumenti nihil afferet ipsis præsentis vitæ brevitatis ac tristitia, et pauperies inopiaque quam pro Domino amplexi sunt. Nam eorum propositi et voluntatis exercitatio fuit tolerantia, qua in angusta arctaque via incedentes, promissa consequentur. Pro illo autem, *novit*, Symmachus, *prævidit Dominus dies immaculatum*, interpretatus est. Aliudque magnum bonum ipsis obveniet; nam in tempore malo non confundentur, et in diebus famis saturabuntur. Malum tempus, id est

⁷⁰ Luc. xi, 3.

tempus iræ adversus impios, quo illi quidem justum Dei judicium experientur; qui vero in dextro ordine sunt, gloriam, honorem et incorruptionem obtinebunt, ut qui vitam æternam quæsierint. Imo vero statuto tempore justī, divino alimento potiti, saturabuntur; peccatores autem fame et egestate rationabilis cibi peribunt. Quis autem oculis contemplatus impios qui ævo nostro ex divitiis, gloria et dignitatibus in admiratione fuere, in multasque gentes imperium obtinuerunt, repente ab hac celsitudine lapsos, non fateatur verum esse oraculum hujusmodi: *Inimici vero Domini, mox ut honorificati fuerunt et exaltati, deficientes quemadmodum fumus defecerunt?* Fumus extincti ignis signum est: quare hi qui tempore suo ardentis ignis instar, deinde extincti sunt, similiter in exemplum habentur.

VERS. 21, 22. *Mutuat peccator, et non solvet; iustus autem miseretur et tribuet.* Ille cum nihil possideret, multosque a viro justo utiles salutaresque sermones mutuo acciperet, aut a Deo beneficiis ornaretur, debitum non solvit. Nam adjutum, oportuit opera ac gesta acceptis digna exhibere. At ille non solvit, manetque justitiæ operibus vacuus. Justus vero divitiis quæ secundum Deum sunt affluens, miseretur et tribuit egentibus. Sed etiam qui justo benedicunt, ejus cohæredes erunt. Eam enim ipsam supernam hæreditatem, quæ justo promissa fuit, benedictibus justum etiam pollicetur. Quæ consonant oraculo Abraham spectanti ac dicenti: *Et benedicam benedictes te*⁷¹. Illud autem, *Maledicentes autem ei disperibunt*, affine est huic ad Abrahamum dicto, *et maledictibus tibi maledicam*⁷². Quemadmodum enim qui lapidem sursum jactat, sic qui maledictis justum impetit, quia non potest justo maledictum hære, retortum in se maledicus excipiet.

VERS. 23, 24. *Apud Dominum gressus hominis dirigentur.* Præter supra memorata, hæc etiam homini Dei adsunt: vias ejus Deus complanat, ita ut vita ejus feliciter elabatur: ac sine ullo obice is religiose agit, a nemineque supplantatur, propter cum qui gressus ejus dirigit, *et viam ejus volet*, quia illam approbatione dignam parat; ita ut ideo dicatur, *et viam ejus volet. Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.* Si quando contingat eum labi et in tentatione cedere, ac impingentem in peccatum quodpiam ruere, non collidetur tamen; sed ut generosus athleta, cum vim perpressus aliquantum cesserit, confestim sese recipiet.

VERS. 25, 26. *Junior sui, etenim senui, et non vidit justum derelictum, nec semen ejus quærens pa-*

⁷¹ Gen. XII, 3. ⁷² ibid.

(1) *Textus deficere videtur.*

σονται. Καιρός δὲ πονηρός ἐστὶν ὁ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργῆς, ἐν ᾧ οἱ μὲν τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ πειρασθήσονται, οἱ δὲ τοῦ δεξιῦ τάγματος ἀπολείφονται δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν, ζητοῦντες ζωὴν αἰώνιον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἐστῶτα καιρὸν, οἱ μὲν δίκαιοι τῆς ἐνθέου τροφῆς ἀπολαύοντες χορτασθήσονται· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ λιμῶ καὶ ἐνδείᾳ λογικῆς τροφῆς ἀπολοῦνται. Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς παραλαβὼν τοὺς καθ' ἡμᾶς ἀσεβεῖς πλοῦτιν καὶ δόξην καὶ ἀξιώμασι θαυμασθέντας, μεγάλων τε ἐθνῶν ἄρξαντας, ἀθρόως ἐκπεσόντας τοῦ ὑψώματος, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν ἀληθῆ τυγχάνειν τὸ φῆσαν λόγιον· *Οἱ δ' ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ἐπαρθῆναι ἐκλιπόντες ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον.* Καπνὸς δὲ πυρὸς σεσθεντός σημεῖον· διὸ καὶ τοῦτους καιρῷ φλέξαντας πυρὸς δίχην, κάπειτα ἀποσεσθεντας, ὁμοίως ἐν τῷ παραδειγματι (1).

Δαρσίζεται ὁ ἀμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσει· ὁ δὲ δίκαιος οἰκτελεῖ καὶ διδοῖ. Μηδὲν κεκτημένος, παρὰ τοῦ δικαίου πολλάκις δανεζόμενος λόγους ὠφελίμους καὶ σωτηρίους, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας τυγχάνων, οὐκ ἀποτίνυσσι τὴν ὀφειλήν. Δέον γὰρ ὠφελήθέντα, ἔργα καὶ πράξεις παρασχεῖν ἀξίας ὧν ἐληφεν. Ὁ δὲ οὐκ ἀποτίνυσσιν, μένει δὲ ἀκαρπὸς τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων. Ὁ δὲ δίκαιος, πλοῦτῶν ἐν τῷ κατὰ Θεὸν πλοῦτῶν, οἰκτελεῖ καὶ παρέχει τοῖς δεομένοις. Ἄλλὰ καὶ οἱ τὸν δίκαιον εὐλογοῦντες συγκληρονόμοι αὐτοῦ γενήσονται. Ἦν γὰρ ἐπιγγεῖλατο ἀνωτέραν τοῖς δικαίοις κληρονομίαν ὁ λόγος, ταύτην αὐτὴν καὶ τοῖς εὐλογοῦσι τὸν δίκαιον ὑπισχνεῖται, ἀκολούθως τῷ πρὸς τὸν Ἀβραάμ χρησμῷ φήσαντι· *Καὶ εὐλογῆσω τοὺς εὐλογούντάς σε.* Τὸ δὲ, *Καὶ οἱ καταρῶμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσονται*, ὁμοίον ἂν εἴη τῷ λελεγμένῳ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· *Καὶ τοὺς καταρῶμενους σε καταράσομαι.* Ὡσπερ γὰρ ὁ βάλλων λίθον εἰς ὕψος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἑαυτοῦ βάλλει, οὕτως ὁ κατάρας βάλλων τὸν δίκαιον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι κατάραν ἴστασθαι κατ' αὐτοῦ, ἀντιστρέφουσαν αὐτὴν εἰς ἐαυτὸν λήφεται.

Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται. Πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα ὑπάρχει τῷ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπῳ· τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἐξομαλίζει ὁ Θεὸς, ὥστε εὐροεῖν αὐτοῦ τὸν βίον, καὶ ἀπαρποδίστως θεοσεβεῖν, μηδενὸς ὑποσκελιζόντος διὰ τὸν κατευθύνοντα αὐτοῦ τὰ διαθήματα, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει, ἀποδοχῆς ἀξίαν ποιούντα· ὥστε λέγεσθαι, *Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει.* Ὅταν πέση οὐ καταρῶραθήσεται, ὅτι Κύριος ἀντιστηρίξει χεῖρα αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ πεσεῖν αὐτὸν ποτε ὀλισθήσαντα συμβῆ, καὶ ἐν πειρασμῷ γενόμενος ὀλισθήσειεν, ὀκλάσας τε ὑποπέσοι τινὶ ἀμαρτήματι, ἀλλ' οὐ καταρῶραθήσεται· οἷα δὲ γενναῖος ἀθλητῆς ἐκβιασθεὶς καὶ πρὸς ὀλίγον ἐνδοῦς, παραχρῆμα ἑαυτὸν ἀναλήφεται.

Νεώτερος ἑγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ

σπέρμα αὐτοῦ ἤϊθον ἄρτους. Ἄλλ' ἐκ παιδῶν μέχρι γήραος τὸν τοῦ δικαίου περιεργασάμενος βίον. Ὅτι οὐδὲ εἰς γέγονε καιρὸς καθ' ὃν ἐρημος καταλείπεται ὁ δίκαιος, ἀεὶ δὲ παρέδρον καὶ βοηθὸν κίκτηται τὸν ἑαυτοῦ Κύριον. Διὸ φησιν· Νεώτερος ἐγενόμην, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, νέος ἐγενόμην, ἀλλὰ καὶ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Καὶ πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν τὸ σπέρμα τοῦ δικαίου ἐνδεὲς ἄρτων γενέσθαι, ὅποτε αὐτὸς διὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγούμενον αὐτῷ πλοῦτον ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανίζει; Νοήσεις δὲ τοῦτο κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν μαθῶν, ὅτι, τάλαντα λαθῶν παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου καὶ τὴν μὲν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου, τῆ τοῦτων χρῆται πραγματεία πειθαρχῶν τῶ φήσαντι· Ἔδει σε τὸ ἀργύριόν μου βαλεῖν εἰς τράπεζαν. Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγάθ, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκιμῶν τῆ γῆ. Ὁ τοίνυν ἀνακαίμενος τῆ τῶν θείων ἀσκήσει λόγων, καὶ πολλὰ λογικὰ χρήματα συναγαγῶν, οὐδὲν ἕτερον εἶδε πράττειν, ἢ διὰ πάσης ἡμέρας ἐλεεῖν καὶ δανίζειν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἔλην τὴν ἡμέραν δωρεῖται καὶ δανίζει· τοῖς μὲν δωρεῖται, τοῖς δὲ δανίζει· τὰ μὲν δόγματα θεωρήματα δωρεῖται ταῖς τῶν χωρῶντων ψυχαῖς· τὰ δ' ἐν ἠθικαῖς ἐντολαῖς δανίζει, ἐπὶ τῶ τοὺς εἰληφῶτας δι' ἔργων τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι τοῦ δάνους. Οὕτως ἀκούση καὶ Μωϋσέως ἐπαγγελλομένου τοῖς τῶν θείων νόμων φύλαξιν· τὸ, Δανιεῖς ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανιεῖ. Καὶ τοῦτον γε τὸν τρόπον οἱ θεοὶ ἀποστόλοι ἐδάνειζον ἔθνεσι πολλοῖς, καὶ μάλιστα γὰρ ὁ Παῦλος· καὶ διὰ τοῦτο οἱ μαθητευόμενοι αὐτοῖς, σπέρμα ὄντες αὐτῶν, οὐδεπώποτε ἐνδεεῖς ἦσαν ἄρτων· ἅτε δὴ ἔχοντες τοὺς χορηγοῦντας αὐτοῖς τὴν λογικὴν τροφήν, ἧς μεταλαμβάνοντες, εὐλογίαις ἐπληροῦντο. Διὸ λέλεκται· Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἔσται. Καὶ κατὰ ψιλὴν δὲ τὴν λέξιν, εἰ τις λογίζεται ὅπως εἴρηται τῷ Σατῆρι τὸ, Καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἑκατονταπλασίονα λήψεται, ἔργοις τε αὐτοῖς θεάσασθαι πληρούμενον τὸν λόγον διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὄφεται πῶς ὁ δίκαιος ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανίζει. Εἰ γὰρ πάντων τῶν πιστευόντων ἦν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιά μία, καὶ οὐδεὶς ἔλεγεν ἰδίῳ τι ἑαυτοῦ εἶναι, ἀλλ' ἦν πάντα κοινὰ, ὅσοι τε ἦσαν κύριαι κτημάτων πεπράσκοντες ἐτίθεισαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, διεμερίζον τε ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρεῖαν εἴχε

A *ps.* A puero, inquit, ad senectutem usque iusti vitam studiose perpendi: nullo quippe tempore iustus deseritur, sed Dominum suum semper astantem opitulatoremque habet. Quare ait, *junior fui, sive secundum Symmachum, juvenis fui, sed senui, et non vidi iustum derelictum, nec semen ejus querens panes.* Et qui, quæso, potest iusti semen egere panibus, quando ipse, Deo divitias sibi subministrante, *tota die miseretur et commodat?* Hæc porro intelligas ac mente percipias, si edidiceris ipsum cum talenta a patrefamilias, et mnæm a Domino accepisset, iis ad negotiationem usum esse, Dominum obtemperantem ita loquenti: *Oportuit te pecuniam meam jecisse ad mensam* ⁷³. *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ* ⁷⁴. B Quisquis igitur divini sermonis exercitio incumbit, multasque rationabiles divitias colligit, is nihil aliud agere novit, quam ut tota die misereatur et commodet. Secundum Aquilam vero, *tota die dat et commodat*: aliis quidem dat, aliis autem commodat; dogmata ad speculationem dat lis quorum capaces animæ sunt; moralia præcepta commodat, ut qui acceperint, mutuo accepti fructum operibus reddant. Sic audias Moysen divinarum legum cultoribus hoc pollicentem: *Fœnerabis gentibus multis, et tu non senus accipies* ⁷⁵. Et eo utique modo divini apostoli frœnerabant gentibus multis, maximeque Paulus: quare discipuli eorum, qui semper inisorum erant, nunquam egebant panibus, utpote quibus adessent qui rationabilem cibum suppeditarent: cujus participes cum essent, benedictionibus replebantur. Quamobrem dictum est, *Et semen ejus in benedictione erit.* Si quis vero secundum nudam lectionem secum reputaverit qua ratione a Salvatore dictum sit, *In hoc sæculo centuplum recipiet* ⁷⁶, remque opere per ejus discipulos comprobata viderit, is sane deprehendet quo pacto iustus tota die misereatur et commodet. Nam si omnium fidelium cor unum et anima una erat, nullusque dicebat sibi quid proprium esse, *sed omnia erant communia*, et quotquot possessores prædiorum erant, vendentes ponebant ante pedes apostolorum, dividebantque singulis *prout cuique opus erat* ⁷⁷; manifestum sane est ipsis tota die miser-

D tos esse et commodasse. ὅλην ὅπως ὄλην τὴν ἡμέραν οὗτοι ἤλειον καὶ ἐδάνειζον.

Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Ἐλευθερώσας σεαυτὸν πάσης κακίας, ἐπὶ σοὶ γὰρ ἔστι τοῦτο, καὶ βουληθεὶς δυνήση· οὐ μὴν ἤδη τέλειος ἔση τοῦτο πράξας, εἰ μὴ καὶ τὸ δεύτερόν σοι παρεῖη· τοῦτο δ' ἔστι τὸ ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν. Πρὸς γὰρ τὸ μὴ κλέπτειν προσήκει σε καὶ τῶν σὺν ὑπαρχόντων τοῖς δεομένοις κοινωνεῖν· καὶ πρὸς τὸ μὴ πλεονεχεῖν, ἕτερον, τὸ καὶ εὐεργετεῖν τοὺς δεομένους· καὶ πρὸς τὸ κακίας ἀπέχεσθαι, τὸ καὶ ἐτέρους ἀπὸ κακίας ρύεσθαι. Ἐπὶν δὲ ταῦτα ποιήσης, κατασκήνου, φησιν, εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἀνθ' οὗ ὁ

VERS. 27 - 29. *Declina a malo, et fac bonum.* Cum te ab omni malitia exemeris, penes te enim illud est, et si velis poteris; non statim, hoc peracto, perfectus eris, nisi aliud secundum adfuerit, id est, ut facias bonum. Nam præterquam quod furari non licet, convenit etiam cum egentibus bona sua communicare; ac præterquam quod avarum esse non oportet, aliud requiritur, ut egenis beneficia præstentur; ac præter abstinentiam a malis, opus est et alios a malis eruere. Cum autem hæc egeris, *inhabita*, inquit, *in sæculum sæculi.*

⁷³ Luc. xix, 23. ⁷⁴ Psal. xi, 7. ⁷⁵ Deut. xv, 6. ⁷⁶ Matth. xix, 29. ⁷⁷ Act. iv, 32-35.

Pro quo Symmacus edidit, *Et quiesces in sæculo*. Hic te scilicet manet finis æterna vita. Nam cum Dominus iudex sit, *amat iudicium, et non derelinquet sanctos suos, sed in æternum conservabit eos. Injusti punientur et semen impiorum peribit. Iusti autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in sæculum sæculi super eam*: consequenter ad præmissa docet, iniquos qui præceptum non servarint pœnam daturus æternam: ac quemadmodum iusti semen in benedictione futurum esse dictum est; ita *semen impiorum peribit*. Iusti vero promissam mitibus terram hæreditate accipient, et inhabitabunt in ea in sæculum sæculi. Commodum hæc plerumque sermo pollicetur, repetitioneque promissa confirmat: vult enim nos assidue iis in dictis versari, eaque meditari, ac si rationabilem cibum manderemus, ad distributionem probe concocti in anima nostra cibi.

VERS. 30 - 33. *Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium. Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus. Considerat peccator iustum, et querit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum cum iudicabitur illi.* In admonitione persistens, hortatur nos ut iusti æmulatores simus, ejusque divitias enumerat. Ad ea enim quæ supra dicta sunt, hæc insuper penes eum sunt; magno illum Deus, hominem licet, munere donavit, cum veræ sapientiæ cognitionem indidit. Sapientia quippe est divinorum et humanorum scientia, per quam omnia facta sunt: omnia quippe in sapientia fecit ⁷⁸. Estque ipsa, quod in principio apud Deum erat Deus Verbum, per quod omnia facta sunt ⁷⁹. Hujus itaque sapientiæ voces, sermones, disciplinas Deus in hominibus disseminavit, ut justus non otiosus, iners ac bonis vacuum esset; sed una os et meditationem sapientiæ haberet, ut ea quasi cœlesti usus esca, primo animum confirmaret suam, deindeque aliis imperiret. Quocirca dictum est, *Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium*. Gnarus autem legem Dei spiritualem esse, cum secundum interiorem hominem in lege Dei delectaretur, in corde ipso legis contemplationem, et ejus mysteriorum profunditatem excepit: ac propter exercitationem hujusmodi *non supplantabuntur gressus ejus*, quandoquidem gressus ejus a Domino dirigendos esse, superius dictum est. Quod si forte peccator, ejus profectui invidens, insidias vitæ ejus struxerit, stultus sane dicetur, non possibilis aggressus. Nam magnus ille patronus ejus *non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum cum iudicabitur illi*. Symmachus vero, *Nec damnabit eum in iudicio*.

Σύμμαχος ἐξέδωκε, *Καὶ ἡρεμήσεις εἰς αἰῶνα*. Τοῦτο γὰρ περιμένει σε τὸ τέλος τῆς αἰωνίου ζωῆς. Κριτικὸς γὰρ ὢν ὁ Κύριος ἀγαπᾷ κρῖσιν, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ἁγίους αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα αὐτοὺς διαφυλάξει. Ἄνομοι ἐκδικηθήσονται, καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς· ἀκολούθως τοὺς προειρημένους διδάσκει, ὅτι οἱ μὴ τὸ παράγγελμα φυλάξαντες ἄνομοι δίκην δώσουσιν αἰώνιον· καὶ ὡσπερ τοῦ δικαίου τὸ σπέρμα εἰς εὐλογίαν ἵσθαι ἐλέγετο, οὕτως τῶν ἀσεβῶν τὸ σπέρμα ἐξολοθρευθήσεται. Οἱ δὲ δίκαιοι τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πρᾶσι κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐπίτηδες δὲ ταῦτα πολλάκις παγγέλλεται ὁ λόγος, βεβαιῶν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τὰς ὑποσχέσεις, ἡμᾶς τε βουλόμενος ἐνδιατρίβειν τοὺς αὐτοῖς λόγοις καὶ καταμελετᾶν αὐτοὺς, ὥσπερ τροφήν λογικὴν μασιμώμενος, εἰς ἀνάδοσιν τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὐπεφίας.

Στόμα δικαίου μελετήσει σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσει κρῖσιν. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Κατανοεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. Ὁ δὲ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπη αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσθαι αὐτόν ὅταν κρῖνηται αὐτῷ. Ἐπιμένων τῇ τοῦ λόγου προτροπῇ, ζηλωτὰς ἡμᾶς γίνεσθαι τοῦ δικαίου παρορμᾶ, τὸν πλοῦτον αὐτοῦ κατριθμούμενος. Πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένους ἔτι καὶ ταῦτα αὐτῷ πρόσεσι· κεχάρισται αὐτῷ μέγα δῶρον ὁ Θεὸς ἀνθρώπῳ ὄντι, τῆς ἀληθοῦς σοφίας τὴν γνῶσιν. Σοφία μὲν γὰρ ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπειῶν ἐπιστήμη, καὶ δι' ἧς πάντα γέγονε· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ἐποίησε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Ταύτης οὖν φωνὰς καὶ λόγους καὶ μαθήματα ὁ Θεὸς εἰς ἀνθρώπους κατεβάλετο, ὡς ἂν μὴ ἀργὸς εἴη ὁ δίκαιος, μηδὲ ἄπρακτος καὶ ἔρημος ἀγαθῶν· ἔχοι δὲ ἅμα στόμα τῆς οὐρανοῦ σοφίας τὴν μελέτην· ἧς μεταλαμβάνων ὡσπερ οὐρανοῦ τροφῆς, τὴν ψυχὴν πρῶτος αὐτὸς δυναμοῦται, εἶτα καὶ ἑτέροις χορηγεῖ. Αὐτὸ λέλεκεται· *Στόμα δικαίου μελετήσει σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσει κρῖσιν*. Εἰδὼς δὲ, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ πνευματικὸς ἐστὶ, συνήδεται δὲ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἑαυτοῦ ἀνθρώπον, ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν θεωρίαν τοῦ νόμου καὶ τὸ βάθος τῶν ἐν αὐτῷ μυστηρίων ὑποδέχεται· διὰ δὲ ταύτην τὴν ἀσκήσιν οὐκ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ· ἐπειδὴ παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα αὐτοῦ κατεβύνησθαι, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐλέλετο. Εἰ δὲ καὶ ποτε ἁμαρτωλὸς διαφονούμενος τῇ αὐτοῦ προκοπῇ ἐπιβουλεύσειεν αὐτῷ εἰς θάνατον, ἄφρων οὗτος λεχθήσεται ἀδυνάτους ἐπιχειρῶν. Ὁ γὰρ μέγας αὐτοῦ προστάτης οὐ μὴ ἐγκαταλίπη αὐτόν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ καταδικάσθαι αὐτόν ἐν τῷ κρῖνεσθαι αὐτῷ. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Οὐδὲ καταδικάσει κρινόμενον*.

⁷⁸ Psal. ciii, 24. ⁷⁹ Joan. i, 1-5.

Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐλαφρό-
 μνον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Οὕτως ἐπὶ τοῦ
 παρόντος διὰ πάρας ἐληλυθέναι τοῦ τέλους τῶν ἀσε-
 βῶν φησιν· Οὐ γὰρ ἐξ ἀκοῆς πάλαι ποτὲ γενόμενα
 ἐτέρων λεγόντων ἀκήκοα· ἀλλ' αὐτὸς εἶδον, φησι,
 βλασφήμους ἀνδρας καὶ ἀθέους θαυματοζόμενους μὲν
 ὑπὸ πάντων, ἐπαιρομένους δὲ καὶ γαυριῶντας, οἰο-
 μένους τε δικαιωνίζεσθαι ἐν τῷ βίῳ. Ἄλλ' ὡς ἐτι παρ'
 ἑμαυτῷ διελογιζόμενον πῶς οἶδε, καίπερ ἀσεβεῖς ὄντες,
 τοσούτων τετυχήκασιν, δεῦτερον αὐτοὺς θεάσασθαι
 βουληθεῖς, ἐπήρα τοὺς ὀφθαλμούς· οἱ δὲ οὐκ ἦσαν
 οὐδαμοῦ, ἀφανεῖς δ' ἀθρόως ὑπῆρχον. Εἶτα δὲ ἔχους
 αὐτῶν καὶ ὑπόλειμμα βουληθεῖς καταλαβεῖν, οὐδὲ
 τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐστάναι ἐδόκουν εὐρεῖν δεδύνημαι.
 Διόπερ ἐπειδὴ τοιοῦτο τὸ τοῦτων τέλος, φεῦγε σὺ
 ὁ μαθητευόμενος τοῦτον τῶν ἀσεβῶν τὸν τρόπον, καὶ
 ἀπόνειψον μὲν ἑαυτοῦ πᾶσαν κακίαν, ἀγάπησον δὲ
 τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Μένει γὰρ ἐγκατάλειμμα καὶ ἐλπίς
 ἀγαθῆ, τῷ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν
 Θεὸν μεταδιώξαντι, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηρικῶς ἀνθρώπων
 γενομένῳ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Φύλασσε, φησίν,
 ἀπλότητα, καὶ ὄρα εὐθύ, ὅτι ἐστι μέλλοντα ἀν-
 θρώπων εἰρηρικῶς.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΑΖ'.

Εἰς ἀνάμνησιν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ
 ὀργῇ σου παιδεύσης με. Αὐτοῖς ῥήμασι καὶ αὐταῖς
 συλλαβαῖς καὶ ὁ ζ' ψαλμὸς τοῦτου παραπλησίως ἀρ-
 χεται, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ἔκτου τοῖς ἐν τῷ προκει-
 μένῳ φερομένοις συγγενῆ τυγχάνει. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ
 ἔκτῳ ἡ προγραφή περιεῖχεν· Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις
 ὑπὲρ τῆς ὀρθότης ψαλμὸς τῷ Δαυίδ· ἐν δὲ τῷ
 παρόντι τοῦτων μὲν οὐδὲν, μόνον δὲ τὸν ψαλμὸν τῷ
 Δαυίδ εἰς ἀνάμνησιν δέδεικται. Ἡ γὰρ μὴν προσ-
 θήκη ἡ, εἰς ἀνάμνησιν, εἰκεν ἀναπέμπειν ἡμᾶς
 εἰς τὴν ἐν τῷ ἔκτῳ προγραφῆν, ὡστ' εἶναι τὰ παρόντα
 εἰς τὸ τέλος, καὶ, ἐν ὕμνοις, καὶ ὑπὲρ τῆς ὀρθότης·
 πάντων γὰρ ἂν εἴη τοῦτων παραστατικὸν τὸ, εἰς ἀνά-
 μνησιν. Ἄλλ' ἐπαὶ διεξιόντες τὰ ἐν τῷ ἔκτῳ, τὰ
 ὑποπεσόντα εἰς τὴν προγραφὴν εἰρήκαμεν, εἰς τὴν
 ἐκείνων ἀνάμνησιν καὶ ἡμεῖς ἀναπέμφομεν τὸν
 ἐντυγχάνοντα. Δοκεῖ δὲ μοι ὁ Δαυίδ, διαφόρους ἐν πολ-
 λοῖς περὶ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἐξ-
 ὁμολογησάμενος, ἰδίως τὴν παρόντα ψαλμὸν ἀφωρι-
 κέναι ἑαυτῷ εἰς ἀνάμνησιν, ὡς αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς
 φέρειν αὐτὸ ἀνά στόμα. Κεχρησθαι δὲ αὐτῷ ἀντὶ
 ἱπαρθεῖς ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς. Ἰκετηρίαν
 γοῦν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἀποστρέφει μὲν τὴν
 ὀργὴν τὴν πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπηρησμένην, ἰλά-
 σσεται δὲ τὸν ἀγαθὸν Κύριον ταῖς μεθ' ὑπερβαλλού-
 σης ἐξομολογήσεως φωναῖς. Λέγων ἔ· Κύριε, μὴ
 τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, οὐ τὸν ἐλεγχον παραι-
 τεῖται, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ· οὐδὲ τὸ παιδεύθηναί
 φεῦγαι, ἀλλὰ τὸ μετὰ ὀργῆς· ὡσαὶ καὶ ἱατρῷ τις τὰ
 διὰ καυτῆρος καὶ σιδήρου καὶ πικρῶν ἀντιδότων
 προσφέροντι βοθηήματα ἐπὶ θεραπείᾳ πάθους ὑποκει-
 μένος λέγει· Μὴ διὰ πυρός με θεραπεύσης, μηδὲ διὰ
 σιδήρου καὶ τομῶν, ἀλλὰ διὰ ἡπίων καὶ πραοτέρων
 φαρμάκων. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τὴν θεραπείαν ἀρ-

VERS. 35-37. *Vidi impium superexaltatum et ele-
 vatum sicut cedros Libani, etc.* Sic in præsenti
 finem se impiorum experientia edidicisse memo-
 rat. Neque enim hæc olim gesta ex aliorum nar-
 ratu auribus excepi: sed ipse, inquit, vidi viros
 blasphema proferentes et atheos omnibus in admi-
 ratione habitos, elatos et exsultantes, putantes
 sibi perpetuam fore vitam. Sed dum mecum repu-
 tarem, quomodo illi quamvis impii, tot nacti
 bona essent, oculos secundo sustuli, ut contem-
 plarer ipsos: at illi nusquam erant, sed confestim
 evanuerant. Deinde vestigium ac monumentum
 eorum deprehendere volens, ne locum quidem in
 quo stetisse videbantur reperire potui. Quapropter
 quia talis eorum finis est, fuge tu, discipule, tales
 impiorum mores, abluce omnem malitiam, dilige
 viam rectam. Manent enim reliquæ spesque bona
 erem qui pacem amicitiamque Dei persequitur, et
 ideo homo pacificus effectus est. Secundum Sym-
 machum autem, *Custodi simplicitatem*, inquit, *et
 vide æquitatem, quoniam futura sunt homini pa-
 cifico.*

1. PSALMUS DAVIDI XXXVII.

In rememorationem de Sabbato.

VERS. 2. *Domine, ne in furore tuo arguas me,
 neque in ira tua corripas me.* Ipsi verbis ipsisque
 syllabis sextus quoque psalmus pariter inchoatur,
 et reliqua quæ in sexto comparent, hujus psalmi
 dictis affinia sunt. At in sexto psalmo sic habebat
 inscriptio: *In finem in hymnis pro octava psalmus
 Davidi.* In præsenti autem nihil horum habetur,
 sed duntaxat, *psalmus Davidi, in rememorationem.*
 Hoc porro additamentum, *in rememorationem*, vi-
 detur nos ad psalmi sexti inscriptionem remittere,
 ita ut quæ jam in manibus sunt, *in finem, in hym-
 nis*, et *pro octava dicta sint*; nam hæc omnia repe-
 tere et declarare videtur illud, *in rememorationem.*
 Verum quia cum sextum psalmum explanaremus,
 quæ inscriptionem spectabant explicavimus, nos
 quoque in *rememorationem* eorum lectorem remitte-
 mus. Videtur porro mihi Davidem, cum in multis
 abs se perpetratum facinus varie confessus esset,
 hunc sibi psalmum proprie *in rememorationem*
 seposuisse, ita ut eum semper in ore ferret, eò
 usus quasi delinimento ad medelam animæ suæ.
 Supplicationem itaque Deo emittit, qua iram qui-
 dem peccantibus omnibus impendentem avertit,
 vocibusque eximæ confessionis bonum Dominum
 propitium sibi facit. Cum vero ait, *Domine, ne in
 furore tuo arguas me*, non reprehensionem de-
 trectat, sed cum furore conjunctam; neque cor-
 reptionem fugit, sed cum ira editam: ac si quis
 medico per adustionem, ferrum et acerbæ remedia
 levamen morbi offerenti subjectus dicat: Ne mihi
 ignem, ne ferrum, ne sectiones ad medelam admo-
 veas, sed dulcia mitioraque remedia: talis enim
 homo non curationem abnuat, sed duriozem opitu-
 landi rationem. Plerumque autem diximus, iram

et furorem Dei in divinitus traditis Scripturis, non animi motus in Deo significare, nam ab iis vacuum Numen est; sed per translationem hæc solent in Scriptura nominari, quemadmodum oculi, aures, manus, digiti, pedes et reliqua membra: quæ ipse hominibus utiliter dispensat, auditorum simplicitati se attemperans. Sic igitur inflictas ex Dei iudicio peccantibus pœnas, quæ sane molestæ acerbæque patientibus sunt, quasi ex ira et furore invectas adumbrat. Hoc itaque docet sacer Apostolus dicens, *Secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus*⁸⁰: ac si quis inductas a lege homicidias pœnas, iram ac furorem appellet; non quod revera lex ira et furore corripiatur, sed quod is qui supplicium luit, inflictas pœnas pro ira legis habeat. Jam vero maligni quoque dæmones, qui suppliciorum impiis illatorum ministri sunt, necnon virtutes Dei administræ, ira et furor vocantur. Eodem modo de decem plagis contra Ægyptios immissis dictum est, *Misit in eos furorem et iram, immissionem per angelos malos*⁸¹. Sic dextera Dei dicuntur bona per dexteram bonasque potestates dignis subministrata. Supplicat itaque David, ne a malignis potestatibus coarguatur, neque immissione angelorum tristibus corripiatur; sed salutaribus verbis, utilibusque disciplinis, et alio quoque modo, rogat ne servetur ad diem iræ et revelationis justi iudicii Dei, sed jam in præsentis vita et ante mortem peccata eluat, quod utique nactus est. Et vero videtur pœnam dedisse, per calamitates ante obitum ipsi illatas, ut ex Regnorum historia didicimus. Alia quoque ratione de se ipse pœnas sumpsit, dum se in variis confessionis modis afflictionibus deditit. Hoc pacto etiam loquitur: Si quid perpetravi, quo dignus sim qui a furore arguar; at respiscens rogo ut a verbo, non a furore arguar; et a doctrina, non ab ira corripiar.

Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐτιμωρεῖτο παντοίας τρόποις. Καὶ ἄλλως δὲ φησιν· εἰ ἐπέπρακται μοι ἅπαντα ὅσα γε μετανοήσας παρακαλῶ ὑπὸ λόγου, καὶ μὴ ὑπὸ ὀργῆς παιδευθῆναι.

Vers. 3. *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.* Siquidem athleta Job, omnia tentationum genera perpeccatus, non ignorabat undenam hæc sibi evenirent, quare dicebat: *Sagittæ enim Domini in ore meo sunt, quarum ira meum ebibit sanguinem*⁸². David autem non in corpore veluti Job plagis affectus, sed in ipsa anima letali vulnere confossus, non ait quemadmodum Job: *Sagittæ Domini in ore meo sunt*; sed: *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam.* Ille vero manum Dei memorat his verbis: *Manus enim Domini est quæ tetigit me*⁸³. Diabolus autem Domino dixit: *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet*⁸⁴: et rursum: *Mitte manum tuam et tange carnem ejus*

νεῖται, ἀλλὰ τὸν ἐπίπονον τρόπον τῶν βοηθημάτων. Πολλάκις δὲ εἴρηται, ὡς ὀργὴ καὶ θυμὸς Θεοῦ λεγόμενα ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς οὐ πάθη περὶ τὸν Θεὸν σημαίνει, παντὸς γὰρ πάθους ἀλλότριον τὸ Θεῖον· κατὰ μεταφορὰν δὲ τὰ τοιαῦτα εἰσθεὶν ὀνομάζειν ὁ τῆς Γραφῆς λόγος, ὡς καὶ ὀφθαλμοὺς Θεοῦ, καὶ ὤτα καὶ χεῖρας καὶ δακτύλους, καὶ πόδας καὶ τὰ λοιπὰ μέλη· ἄπερ ὡς πρὸς ἀνθρώπους χρησίμως οἰκονομεῖται, συγκατιῶν τῇ τῶν ἀκρωμένων νηπιότητι. Οὕτως οὖν καὶ τὰς ἐπαγομένας τιμωρίας τοῖς ἀμαρτάνουσι κατὰ Θεοῦ κρίσιν, σκυθρωπὰς οὖσας καὶ ἀλγεινὰς τοῖς πάσχουσιν, ὡσανεὶ ἐξ ὀργῆς καὶ θυμοῦ ἐπαγομένας ὑποτυποῦται. Τοῦτο γοῦν διδάσκει καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ἧς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ*· ὡς εἰ τις καὶ τὰς ἐκ τοῦ νόμου τῷ ἀνδροφόνῳ ἐπηρετημένας κολάσεις ὀργὴν καὶ θυμὸν ὀνομάζει· οὐκ ἀληθῶς τοῦ νόμου θυμολομμένου καὶ ὀργιζομένου, τοῦ δὲ κολαζομένου ὀργὴν τοῦ νόμου τὴν τιμωρίαν ὑπειληφότος. Ἦδη δὲ καὶ οἱ τὰς κολάσεις διακονούμενοι κατὰ τῶν ἀσεβῶν πονηροὶ δαίμονες, αἱ τε ὑπηρετικαὶ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ αἱ τοιαῦτα, ὀργὴ καὶ θυμὸς ὀνομάσθησαν. Οὕτω γοῦν εἴρηται ἐν τῷ περὶ τῆς δεκαπλήγου τῆς κατ' Αἰγυπτίων ἐπαχθειῆς λόγῳ τό· *Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς θυμὸν καὶ ὀργὴν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν.* Οὕτω δεξιὰ λέλεκται Θεοῦ τὰ διὰ τῶν δεξιῶν καὶ ἀγαθῶν δυνάμεων τοῖς ἀξίοις χορηγούμενα. Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Δαυὶδ μὴ διὰ πονηρῶν δυνάμεων ἐλεγχθῆναι, μηδὲ δι' ἀποστολῆς ἀγγέλων σκυθρωπῶν παιδευθῆναι· διὰ λόγων δὲ σωτηρίων, καὶ μαθημάτων ὠφελίμων καὶ ἄλλως δὲ ἀντιβολεῖ μὴ τηρηθῆναι εἰς ἡμέραν ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ἧδη δὲ ἐντεῦθεν κατὰ τὸν παρόντα βίον πρὸ τῆς τελευτῆς ἀπολούσασθαι τὰ ἀμαρτήματα· καὶ ἔτι γὰρ τοῦ σκοποῦ. Φαίνεται γοῦν δίκην δεδωκώς, δι' ἧν ἔπαθε πρὸ τῆς τελευτῆς, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Βασιλείων μεμαθήκαμεν· ὑποβάλλων κακίωσεν ἐν τοῖς τῆς ἐξομολογήσεως τοιοῦτον ἐφ' οἷς ἄξιον ὑπὸ θυμοῦ ἐλεγχθῆναι, ἀλλὰ θυμοῦ ἐλεγχθῆναι, καὶ ὑπὸ διδασκαλίας, καὶ μὴ ὑπὸ

Ἵτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι. Ὁ μὲν γὰρ ἀθλητῆς Ἰὼβ, παντοίως ὑπομείνας πειρασμοὺς, οὐκ ἠγνῶει πῶθεν αὐτῷ ταῦτ' ἐγένετο· διὸ ἔλεγεν· *Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματι μου εἰσιν, ὡς ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίπτει μου τὸ αἷμα.* Ὁ δὲ Δαυὶδ, οὐ τὸ σῶμα πληγείς ὁμοίως τῷ Ἰὼβ, αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν καίριαν τραυθεὶς, οὐκ ὁμοίως τῷ Ἰὼβ φάσκει· *Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματι μου εἰσιν· ἀλλ', Ἵτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου.* Ὁ δὲ μνημονεύει τῆς χειρὸς Κυρίου λέγων· *Χεὶρ γὰρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ἀψαμέντη μου.* Καὶ ὁ διάβολος τῷ Κυρίῳ, *Ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἄψαι πάντων ὡς ἔχει, ἐφασκε· καὶ πάλιν· Ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι τῶσ'*

⁸⁰ Rom. II, 5, 6. ⁸¹ Psal. LXXVII, 49. ⁸² Job VI, 4. ⁸³ Job XIX, 21. ⁸⁴ Job I, 11.

σαρκῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἄλλ' ἕτερα τις ἦν χεὶρ καὶ ἕτερα βέλη τῶν σαρκῶν αὐτοῦ τὰ καθιζόμενα καὶ τῶν σωματικῶν ὑπαρχόντων· ἐνταῦθα δ' ἐπειδή περ τὴν ψυχὴν αὐτὴν νεύσθηκεν ὁ Δαυὶδ, ἕτερα βέλη καθιζέσθαι αὐτοῦ σημαίνει, καὶ ἕτεραν χεῖρα τοῦ Θεοῦ ἤφθαι αὐτοῦ, καθὰ ἐφθήμεν εἰπόντες, τὰ λογικὰ βέλη, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγους νύττοντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν συνείδησιν αὐτὴν τιμωρομένου. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διαβόλον καὶ τὰ τοῦ διαβόλου πεπυρωμένα βέλη τὰ παθητικὰ καὶ ἐρωτικὰ τὰ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἐξάφανα τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς σημαίνει; ὣν καὶ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι πάντα τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ σθέσαι. Ὡς περ δὲ Ἰὼβ τὰ τοῦ διαβόλου βέλη καὶ τὰ ἔλκη τὰ ἐπιτεθέντα αὐτῷ κατὰ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ κατὰ συγχώρησιν ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, βέλη Κυρίου ὠνόμασεν εἰπὼν· Βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ στόματί μου ἐστίν, ὣν ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει μου τὸ αἷμα· οὕτως εἰκὸς καὶ τὸν Δαυὶδ ἐνταῦθα βέλη Κυρίου εἰρηκέναι, ἐπεὶ κατὰ συγχώρησιν τοῦ Κυρίου καταστρατεύσατο αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, ἵνα μάθῃ μὴ λέγειν· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπεὶ γὰρ τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ δυναμούμενος μέγα ἐφ' ἑαυτῷ ἐφρόνησέ ποτε, ὡς ἀπαυθαδίασσθαι καὶ εἰπεῖν· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦτου χάριν εἰκότως παρεδόθη τῷ πειράζοντι, ὃς, τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καταφάμενος, μειζῶνος αὐτὸν ἢ τὸν Ἰὼβ ἐζημίωσεν. Εἰ δὲ οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, οἷ τῆς δικαιοκρασίας αὐτοῦ ὑπομνηστικοὶ καὶ τῆς ὀργῆς τῆς τοῖς ἀμαρτανούσιν ἐπηρητημένης διδασκαλικοὶ, βελῶν εἰσιν ὀξύτεροι, τὴν συνείδησιν νύττοντες· καὶ οὕτως εἴποις ἂν τὸν Δαυὶδ, τοῖς ἱεροῖς ταῦτοις καὶ θεοῖς βέλεσι κεντούμενον, εὐλόγως παραιεῖσθαι τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ ἔλεγχον. Προσλαβόντα γὰρ, φησὶ, τὴν ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν τὰ παρὰ σοῦ καθιζόμενά μοι βέλη, ἱκανῶς με τιμωρεῖται, καὶ αὐτάρκως ἐπαλλήλων συμφορῶν.

Οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου, οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου. Τῆν γὰρ σάρκα μου, δὲ ἧς πέπρακται μοι τὸ ἀμάρτημα, κολάσει παρέδωκα τιμωρούμενος ἑμαυτόν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐδήλου δι' ἑτέρων λέγων· Καὶ ἐταπεινὸν ἐν ῥηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου· καὶ, Ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον· καὶ, Ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου ἀπὸ προσώπου τοῦ στεναγμοῦ μου, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἄντι δὲ τῆς ὀργῆς, συμφώνως Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, Ἀπὸ προσώπου τῆς ἐμβριμῆσεώς σου, ἠρμήνευσαν. Ἀπῆρκει γὰρ μοι ἢ ἀπὸ τῶν σῶν θείων Γραφῶν ἐμβριμῆσις, καὶ ἢ διὰ τοῦ προσώπου Ναθάν ἀπειλή. Ἄντι δὲ τοῦ· Ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, Διὰ τὰς ἀμαρτίας μου. Ἀποπον δὲ οὐδὲν ὅσα τοὺς οἰκελοὺς ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ ἔσμεν ἀλλήλων μέλη, καὶ ὡς ἐνὶ πάντες κατελογίσθημεν σώματι τῷ

et ossa ejus⁸⁶. Verum alia manus erat, et aliæ sagittæ: quæ carnem et corporea ejus attingebant: hic autem quia David anima ægrotabat, se aliis confossum telis, aliamque manum Dei se tetigisse significat, uti superius diximus, nimirum rationabiles sagittas, imo vero ipsa Dei verba, quæ animam pungebant, et de conscientia ejus supplicium sumebant. Num forte ipsum diabolum et ignita diaboli tela affectum excitantia et amatoria, quæ ipsum ad concupiscentiam uxoris Uriæ accendebant, his indicat? de quibus hæc monita dat Apostolus: Accipite armaturam Dei, ut possitis omnia tela nequissimi extinguere⁸⁷. Quemadmodum autem Job diaboli sagittas et immissa corpori suo ulcera, quia Dei permissu acciderant, sagittas Domini vocavit dicens: Nam sagittæ Domini in corpore meo sunt, quarum furor ebibit meum sanguinem⁸⁸; ita verisimile est ideo Davidem hic sagittas Domini dixisse, quia ex Dei concessu inimicus eum oppugnabat, ut ediceret non ita loquendum esse: Non movebor in æternum⁸⁹. Quia enim aliquando Dei gratia fultus magna de se senserat, ita ut arroganter diceret: Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in æternum⁹⁰; ideo jure tentatori traditus est, qui animam ejus adortus, majus ipsi quam Jobo damnum intulit. Quod si sermone Dei, qui de justo ejus judicio admonent, et imprudentem peccantibus iram ejus edocent, sagittis acutiores sunt, punguntque conscientiam; sane dixeris Davidem sacris hisce ac divinis sagittis confossum, reprehensionem cum furore illatam jure recusasse. Nam tela abs te mihi immissa, ait, quæ iram et furorem tuum præverterunt, sufficienter de me supplicium sumunt, ac satis me castigant: sed etiam manus tua per illatas frequenter calamitates me contigit.

με κολάζει· ἀλλὰ καὶ ἡ χεὶρ σου καθήψατο διὰ τῶν

VERS. 4. Non est curatio in carne mea a facie iræ tuæ, et non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Carnem quippe meam, qua peccatum admisi, suppliciis tradidi, ultionem de me sumens. Hoc enim in aliis quoque locis significavit dicens: Et humiliabam in jejunio animam meam⁹¹; et: Caro mea immutata est propter oleum⁹²; et: Oblitus sum comedere panem meum a facie gemitus mei⁹³, et similia. Pro autem iræ, Aquila et Symmachus, a facie fremitus tui, similiter interpretati sunt. Satis quippe mihi erat fremitus ille qui divinis Scripturis tuis enuntiat, et interminatio per Nathan prophetam facta. Pro illo autem, a facie peccatorum meorum, Symmachus, propter peccata mea, interpretatus est. Nihil porro absurdum est ossa domesticos vocare. Nam si alter alterius membra sumus, et quasi in unum corpus omnes compingimur, certe ossa singulos nobis proximos ar-

⁸⁶ Job II, 5. ⁸⁷ Ephes. VI, 13. ⁸⁸ Job VI, 4. ⁸⁹ Psal. CXXIX, 7. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ Psal. CXXXIV, 13.

⁹² Psal. CXXIII, 24. ⁹³ Psal. CII, 5.

pellare convenit. Cæterum hæc non uni sancto Davidi contigisse dicimus, sed etiam multis aliis; imo vero hodieque sanctis viris idipsum in tentatione accidit. Nam inexpectatæ plerumque calamitates oboriuntur, ut tolerabilis sit bellum ab inimicis illatum propinquorum impetu, quos diximus ossa tropice vocatos esse. Quod si hæc omnibus communia, communis omnibus sane fuerit orationis modus. Cuilibet namque tentationibus impetito, ac defesso, cupientique tranquillitatem a Deo obtinere, hæc precatio convenit.

VERB. 5 - 12. *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt ciecatrices meæ.* Illis docemur, ne mala occultemus nostra, neque peccata ceu quemdam nigrorem et corruptionem in intimo animæ concludamus. *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam anima mea impleta est illusionibus illudentium.* Sic porro intelligas: cum in titulo significasset psalmum in rememorationem esse, jure illuc remittitur, et quæ sibi jam olim contigerant repetit. Docet item qualem in conditionem post lapsum peccati deveniret: qua de causa totam hanc confessionem edit. In hæc omnia, inquit, incidi, quia quodam tempore, *Cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum et ipsum non erat mecum.* Nam peccati tempore vis mea intelligendi non parvam perpessa est confusionem, perplexa et obscurata ab eo qui peccati mihi auctor fuerat. Tunc quippe dereliquit eum virtus ejus: non ultra enim dicere poterat, *Omnia possum in eo qui me confortat*⁹¹, victus scilicet a motu animi, ac viribus destitutus. Et vero aliud quidpiam mihi pergrave oblatum est: nam *lumen oculorum meorum*, (id erat propheticus spiritus, qui animæ ejus visum illustrabat), *et ipsum non erat mecum*: ne quippe reliquerat, ac recesserat; quia *in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu⁹². Imo etiam qui antea amici et proximi ejus erant, qui cum ipso omni tempore degebant, eo relicto *de longe steterunt*, cum nequirent ultra ipsi adesse; sed procul, illam amici sui calamitatem deplorabant. Quinam illi, nisi qui nuper de bonis ejus lætabantur, videlicet angeli boni ac ministri Dei, qui de hominum salute una gaudere solent? Quibus procul me positus, alii quidam peccati auctores, prope stantes vim faciebant et animæ illudebant meæ. Hi namque olim sitientes sanguinem meum, atque a longis retro temporibus peroptantes ruina[m] videre meam, quasi opportunitatem nacti, cum viderent virtutem meam me dereliquisse, et lumen oculorum meorum a me recessisse, amicos quoque et proximos longe remotos, confestim irruentes vim faciebant animæ meæ; ac utpote ma-

ἀπειργον, καὶ ὁσαὶ τοὺς κατὰ μέρος καὶ χρεωθεσάτους μάλιστα λέγειν. Πλὴν οὐχὶ μόνω ταῦτα συμβῆναι φαμεν τῷ θεσπεσίῳ Δαυὶδ, ἀλλὰ γὰρ καὶ κλειστοῖς ἑτέροις· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς δεῦρο πράττεται πειραζομένων ἀγίων. Ἀδόκητοι γὰρ περιστάσεις ἀναφύονται πολλάκις, ὥστε δυσφορητότερον εἶναι τοῦ παρ' ἐχθρῶν πολέμου τὰς τῶν οἰκείων ἐπαναστάσεις, οὓς καὶ ὁσαὶ φαμεν ὀνομάσθαι τροπικῶς. Εἰ δὲ ἅπαντα ἄνωγα κοινὰ, κοινὸς ἂν εἴη πάντων τῆς προσευχῆς ὁ τρόπος. Παντὶ γὰρ ἀρμόζει πειραζομένω καὶ κάμνοντι, γλιχομένω τε τυχεῖν ἡμερότητος τῆς παρὰ Θεοῦ.

Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὥσει φορτίον βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμὲ. Προσώζισαν καὶ ἐδάκησαν οἱ μῶλωπέδες μου. διὰ τούτων διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ κρύπτειν τὰ ἐσωτῶν κακὰ, μηδ' ὥστερ τινα μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βάθους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα. Ὁλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην, ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐνεπλήσθη ἐμπαιγμῶν ἐμπαιγμάτων. Νοήσεις δὲ καὶ αὐτὸς, προεπισημηάμενος ἐν τῇ προγραφῇ, ὡς ἄρα εἰς ἐξ ἀνάμνησιν, εἰκότως ἀναπεμπάζεται, καὶ τὰ πάλαι αὐτῷ συμβεβηκότα ἐπαναλαμβάνει. Διδάσκει τε ἐν οἷς γέγονε, τῷ τῆς ἀμαρτίας ὀλίθω περιπεσόν, οὗ χάριν καὶ τὴν πᾶσαν ποιεῖται ἐξομολόγησιν. Εἰς ταῦτα γὰρ πάντα ἐλήλυθα, φησὶν, ἐπειδὴ περ καιρῷ τινι Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλειπέ με ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀμαρτίας καιρὸν οὐ μικρὰν ὑπέμεινεν αὐτοῦ ταραχὴν τὸ διανοητικόν, συγχυθὲν καὶ σκοτωθὲν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐνεργούτος, ὡς καὶ εἰς ἀφροσύνην πεσεῖν καὶ πράττειν ἀφροσύνης ἔργα. Τότε δὲ καὶ ἐγκατέλειπεν αὐτὸν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· οὐκ ἔτι γὰρ οἶός τε τὴν λέγειν· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ ἐξαιτησίας. Καὶ ἄλλο δὲ τι, φησὶ, χαλεπὸν περὶ ἐμὲ γέγονε· Τὸ γὰρ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου (τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφητικόν πνεῦμα, τὸ φωτίζον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν δραστην) καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, καταλείψαν με καὶ ἀναχωρήσαν· ἐπεὶ εἰς κακότεχρον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία· οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάγραφῃ ἀμαρτίας· ἄγιν γὰρ Πνεῦμα παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαραστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρότερον αὐτοῦ φίλοι καὶ πλησίον αὐτοῦ, οἱ τὸν σύμπαντα χρόνον αὐτῷ συνόντες, ἔασαντες αὐτὸν μακρόθεν ἔστησαν, οὐκ ἔτι αὐτῷ συναῖναι δυνάμενοι, πόρρωθεν δὲ ἀποκλιζόμενοι ὡς οἰκείου φίλου συμφορὰν. Τίνες δ' ἦσαν οὗτοι; ἄλλ' ἢ οἱ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἀγαθοῖς αὐτοῦ χαίροντες, ἄγγελοι δηλαδὴ ἀγαθοὶ καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, τῆ τῶν ἀνθρώπων συγχαίρειν εἰωθότες σωτηρίῃ; Ὁν μακρὰν μου γενομένων, ἄλλοι τινὲς τὴν ἀμαρτίαν ἐνεργούντες, πλησίον μου γενομένοι, ἐξεβιάζοντο καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατέπαιζον. Πάλαι γὰρ οὗτοι διψώντες τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ ἐκ μακρῶν χρόνων εὐχόμενοι θεάσασθαι μου τὴν πτώσιν, ὡσανεὶ καιροῦ λαβόμενοι, ὅτε εἶδον καταλείπουσάν με τὴν ἰσχύον, καὶ τὸ φῶς

⁹¹ Philipp. iv, 13. ⁹² Sap. i, 4, 5.

τῶν ὀρθραλμῶν μου ἀναχωρήσαν μου, τοὺς τε φίλους καὶ τοὺς πλησίον μακρὰν γενομένους, παραχρῆμα ἐπιπηδήσαντες ἐξεβιάζοντο τὴν ψυχὴν μου · καὶ ὡς ἂν ἐθελοκακοὶ ἐλάλησάν μοι ματαιώσας, ἔνδον ὑποβάλλοντές μου εἰς τὴν ψυχὴν ματαιοὺς λογισμοὺς ἄγαθοὺς ἐδελέαζον καθέλκοντές με εἰς τὴν ἁμαρτίαν.

Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχωρ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἔλεγμοῦς. Ἐπεὶ τούτοις, φησὶν, οὐδὲν εἶχον λέγειν αἰσχύνης πεπληρωμένος · οὐδὲν γάρ μοι λόγος ἦν πρὸς ἀπολογίαν, οὐδ' εἶχόν τινα τοῖς ἐχθροῖς προσφθέγγεσθαι ἅπαξ ὑπ' αὐτῶν νεκικημένος · οὐκ ἔμαυτῷ παρῶν, οὐδ' ἄλλην τινα πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενος ἐλπῖδα ἢ σέ, τὰ τῆς ἰάσεως ὑπέγραφον ἔμαυτῷ. Ἐπεὶ οὖν ἐπὶ σέ ἤλπισα, Κύριε, ἡ δὲ ἐλπίς σου κατασχύνει · διὰ τοῦτο εἰσακούσθη, ὅτι θελήτης ἔλεός σου εἶ, καὶ οὐ θέλεις τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διὸ, ἐλπίσας ἐπὶ σέ, ἰκετεύω τῆς παρὰ σοῦ θεραπείας τυχεῖν. Μήποτε ἐπιχαρῶσιν μοι οἱ ἐχθροὶ μου, ὅπως μὲν γὰρ παντελῶς ἐχάρησαν. Ἐπιχαροῦνται δὲ, εἰ μὴ τύχοιμι τοῦ σοῦ ἐλεός σου. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιχαρεῖν μοι οἱ ἐχθροὶ μου, οἱ ἤδη καὶ πρότερον ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου μεγαλοῤῥημονήσαντες, ἐπὶ σέ κατέφυγον, καὶ φημι · Μὴ κατασχυνθῆναι εἰς τὸν αἰῶνα. Οὐ γὰρ πάντη περιετράπην, οὐδὲ πτώμα ἔπεσον τοιούτων, οἷον οἱ ἀποστάται σου γενόμενοι.

Εἰς τὸ τέλος τῷ Ἰδοῦμ, ὡς τῷ Δαυὶδ ἈΨΑΛΜΟΣ ΔΑΨΑΛΜΟΣ ΔΑΨΑΛΜΟΣ.

Ὁλλήν δὲ ἐμφέρειαν ἔχει τὰ ἐν τῇ προκειμένῃ φθῆ λέγόμενα τοῖς ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. Ἄλλ' ἐκεῖνον μὲν ὁ Δαυὶδ ψάλλων, εἰς ἀνάμνησιν ἑαυτοῦ συντάττειν · ὁ δὲ ἤδη καὶ ἑτέρους παραδίδωσι τοὺς τὰ ὅμοια πεπονθότας αὐτῷ, διὰ τῆς ἰσῆς ἐξομολογήσεως ζηλοῦν αὐτὸν καὶ μιμεῖσθαι παιδεύων · εἰ μὴ ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Ἰδοῦμ ταῦτα τὸν Δαυὶδ ἐδίδασκε λέγειν. Ἡξίωτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰδοῦμ πνεύματος προφητικῷ. Μανθάνομεν δὲ διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἄρα προσήκει ἕκαστον ἑαυτῷ διαλέγεσθαι, μὴδὲ περιμένειν τοὺς ἔξωθεν διδασκάλους, αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ προσομιλοῦντα τῷ λογισμῷ καὶ τῇ διανοίᾳ.

Εἶπα · Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου. Κατ' αὐτὸν, φησὶ, τὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ, ἐπαναβαίνοντός μοι τοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἐνεργοῦντος, ἐγὼ ἔλεγον · Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν ἐν γλώσσῃ μου. Τότε δὲ καὶ ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν · καὶ ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν · Εἶπον · Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, μὴ ἁμαρτεῖν διὰ τῆς γλώσσης μου. Φυλάξω τὸ στόμα μου φιλῶν, ἔτι ἄριστος ἀσθεοῦς ἐξ ἐναντίας μου. Ἄλαλος ἐγενόμην σιγῇ, ἐσιωπήθη μὴ ὦρ ἐν ἀγαθῷ. Ἐφῆς τίνα τρόπον τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ τολμᾶν διαίρειν τὸ στόμα ἐδίδαξεν εἰπών · Καὶ ἐσιώπησα ἐξ ἀγαθῶν, ἢ, ἐσιωπήθη μὴ ὦρ ἐν ἀγαθῷ, κατὰ τὸν

levoli, locuti sunt mihi vanitates, malas mihi intus cogitationes suggerentes; imo etiam dolose demulcentes ac decipientes, quasi ad bona inescabant me, dum in peccatum detraherent.

ἀλλὰ καὶ σὺν δόλῳ θέλγοντες καὶ ἀπατῶντες, ὡς ἐπὶ

VERS. 17. Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones. Quoniam, inquit, mihi pudore suffuso, nihil suppetebat quod dicerem; nullus quippe ad defensionem sermo succurrebat, neque inimicos, semel ab iis victus, alloqui valebam, mihi non fidens, neque aliam præter te spem præ oculis habens, hunc mihi curationis modum præscripsi. Quoniam igitur in te speravi, Domine, spes autem non confundit⁹⁹; ideo exaudies, quia misericordiam vis, neque vis mortem peccatoris, sed pœnitentiam ejus. Quare cum in te speraverim, obsecro tuam mihi curationem obtinere liceat: Nequando supergaudeant mihi inimici mei, nondum enim penitus gavisi sunt. Supergaudebunt autem, nisi misericordiam consequar tuam: sed ne supergaudeant mihi inimici mei, qui jam antea cum commoverentur pedes mei magna loquebantur, ad te confugi, ac dico, Non confundar in æternum. Neque enim penitus eversus sum, neque in talem ruinam delapsus qualem ii qui abs te prorsus defecerunt.

1. IN FINEM IDITHUM, CANTICUM DAVID. XXXVIII.

Quæ in hoc cantico exstant multam affinitatem habent cum iis quæ in præcedenti psalmo leguntur. Sed illum quidem psallens David in rememorationem sibi composuit; hic vero narrat alios similia perpessos, quos ad sui imitationem ac exemplum de se sumendum instituit. Nisi fortasse Spiritus sanctus Idithumi ministerio Davidem ad hæc dicenda erudierit. Nam ipse quoque Idithum spiritu prophetico dignatus fuerat. His porro ediscimus par esse singulos secum colloqui, neque extrinsecus magistros exspectare, sed ratiocinio et cogitatione sermones secum conferre.

VERS. 2, 3. Dixi: Custodiam vias meas. Ipso, inquit, tentationis tempore, invadente me peccati auctore, ego dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Tunc vero, posui ori meo custodiam: obmutui et humiliatus sum, et sicut a bonis. Symmachus autem sic interpretatus est, Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam per linguam meam. Custodiam os meum freno, cum adhuc sit impius adversum me. Mutus factus sum silentio, tacui in bono non existens. Viden' quo pacto causam afferat, cur non audeat os aperire cum ait, et sicut a bonis; vel secundum Symmachum, tacui, in bono non existens? Cum enim in bonis non existerem, neque fiduciam haberem, recordatus sum

⁹⁹ Rom. v, 5.

ojas qui ait : Peccasti, quiesce 96 : *quare tacui in bono non existens. Neque solum obmutui et mutuiatus sum et silui a bonis, sed etiam, dolor meus renovatus est. Nam dolor animæ meæ, et ulcus a peccato mihi illatum, cum in imum pectus devenisset, et in ipsa conscientia infixum esset, renovabatur, instante atque exprobrante peccati auctore.*

VERS. 4 - 6. *Concaluit cor meum intra me. Memor, inquit, peccati, animi deliquio ceu igne comburebar : ab ipsaque conscientia incensus, locutus sum in lingua mea : Notum fac mihi, Domine, finem meum.* Etiam post confessionem, qui mihi finis futurus sit ediscere postulo. Hæc porro dicebat cum graviter premeretur, ratus temporaneam hanc mortalemque vitam ob tædium molestiamque ejus diurnissimam esse. Quare obitus sibi tempus indicari peroptabat, ut accepto libertatis ac tentationum exitus fausto nuntio, alacriter ageret. In sequentibus vero sic ait : *Advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantia mea tanquam nihilum ante te.* Pro quo Symmachus, *Ecce quasi palmares dedisti dies meos, edidit.* Alius fortassè dixerit, *παλαιστάς*, sive adversarios dies hominis vocatos, quia certamine, πάλης, sive pugna et tentationibus repleti sunt. Deincepsque ait : *Substantia mea tanquam nihilum ante te ; pro quo Aquila interpretatur, et demersio mea quasi non est in conspectu tuo ; Symmachus vero, et vita mea quasi nihil coram te.* Namque totum vitæ hominis tempus cum vita Dei atque sæculis immensis collatum, quasi nihilum est in conspectu Dei. Quare alio in loco dictum : *Cæli peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent : et sicut operatorium mutabis eos et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* 97. Sed etiam omnia hominum studia, vanitas vanitatum sunt ; et, *universa vanitas, omnis homo vivens ; sive, omnis homo constitutus, secundum Aquilam ; sive, omnis homo stans, secundum Symmachum.* Nam qui nunc stat, ac præsentis tempore vitam decurrit, vanitas sane fuerit. Si itaque nulla hominibus inesset spes immortalitatis, vitæ æternæ ac regni cælorum, e re sane putaretur vanitas esse omnis homo vivens. ἀπέχειτό τις ανθρώποις ἐλπίς ἀθανασίας, καὶ ζωῆς μάταιόν τι εἶναι πᾶς ἄνθρωπος ζῶν.

VERS. 8 - 12. *Et nunc quæ est expectatio mea, nonne Dominus ? etc.* Hæc porro sic edidit Symmachus : *Nunc igitur quid expecto, Domine ? remansio mea in te est. Ab omnibus transgressionibus meis redime me, exprobrabilem insipienti me ponas me. Mutus factus sum, non aperies os meum : tu enim fecisti.* Post ea quæ superius dicta sunt, ait, nihil mihi relictum, Domine, nisi ut te

Σύμμαχος ; Μὴ γὰρ ὦν ἐν ἀγαθοῖς, μηδὲ παρρησίᾳ ἀγων, ἐμνημόνην τοῦ λέγοντος ἤμαρτες, ἡσυχασον· διὸ ἐσιώπησα μὴ ὦν ἐν ἀγαθῶ. Οὐ μόνον δὲ ἐκωφώθη καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀληγῆμά μου ἀνεκαίρισθη. Τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς μου ἀλγος καὶ τὸ ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἐγγενόμενόν μοι ἔλκος, κατὰ βάθους ἐγκείμενον, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς συνειδήσεως ἐμπεπηγμένον, ἀνεεούτο, ἐπαναβαίνοντός μοι καὶ ἐπονειδίζοντος τοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἐνηργηκότος.

Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου. Ἀναμιμνησκόμενος, φησί, τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἀθυμίας ἐνεπιμπράμην πυρὶ, ὑπ' αὐτῆς πυρούμενος τῆς συνειδήσεως, Ἐλάλησα ἐν γλώσσει μου· Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου. Καὶ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ὁποίου τέλους τεύξομαι μαθεῖν ἀξιώ. Βαρούμενος δὲ ταῦτα ἔλεγε, τὴν πρόσκαιρον καὶ θνητὴν ζωὴν διὰ τὸ ἐπαχθὲς αὐτῆς μακροτάτην ἠγούμενος. Διὸ γνωρισθῆναι αὐτῶ τὸν τῆς ἀπαλλαγῆς χρόνον ἐπόθει· Ἐν εὐθυμῳ γένοιτο, τὴν ἀπὸ τῶν τῆδε ἐλευθερίαν καὶ τῶν πειρατηρίων τὴν ἀπαλλαγὴν εὐαγγελισθεῖς. Καὶ ἐν τοῖς δ' ἔξῃς προῶν ἔλεγεν· Πάροικος ἐγὼ εἰμι παρὰ σοὶ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Ἰδοὺ παλαιστάς εἶσιν τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. Ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, Ἰδοὺ ὡς σπιθαμὰς ἔδωκας τὰς ἡμέρας μου, ἐξέδωκεν. Ἄλλος δ' ἂν εἶποι παλαιστάς εἰρησθαι τὰς τῶν ἀνθρώπων ἡμέρας, διὰ τὸ πεπληρωθῆναι αὐτὰς ἀγῶνος καὶ πάλης καὶ πειρατηρίων. Ἐξῆς τούτοις φησί· Καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐδὲν ἐνώπιόν σου· Ἄνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσε· Καὶ ἡ κατάδυσσις μου ὡς οὐκ ἔστιν ἐναντίον σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Καὶ ἡ βίωσις μου ὡς οὐδὲν ἀντικρὺ σου. Ὁ γὰρ πᾶς τῆς ζωῆς ἀνθρώπου χρόνος, παραβαλλόμενος τῆ τοῦ Θεοῦ ζωῆ, καὶ τοῖς αἰῶσι τοῖς ἀπείροις, ὥσπερ οὐδὲν ἐστὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἀλλαχοῦ εἴρηται· Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται· σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται· καὶ ὡσεὶ περιβολαὶ ἐλλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ἄλλὰ καὶ πᾶσα ἡ παρὰ ἀνθρώποις σπουδὴ ματαιότης ματαιοτήτων ἐστὶ καὶ, τὰ σύμματα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν, ἢ, πᾶς ἄνθρωπος ἐσθηλωμένος, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ, πᾶς ἄνθρωπος ἐσθῶς, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ὁ γὰρ νῦν ἐσθῶς καὶ ὁ κατὰ τὰ παρόντα χρόνον τὴν θνητὴν ἐστὶ ζωὴν διεξανύων ματαιότης ἂν εἴη. Εἰ γοῦν μὴ αἰωνίου βασιλείας τε οὐρανῶν, εὐλόγως ἂν ἐνομισθῆ

Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονή μου, οὐχὶ Κύριος ; Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως τὰ προκείμενα ἐξέδωκε ρητά· Νῦν οὐκ εἶ προσδοκῶ, Δέσποτα ; ἢ ἀναμονή μου εἰς σέ ἐστίν· Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀθεσιῶν μου ἐξέλεον με, ἐπονειδιστορ ἄφρονοι μὴ τάξης με. Ἄλλος ἐγενόμεν, οὐκ ἀνοίξεις στόμα μου· σὺ γὰρ ἐποίησας. Μετὰ τὰ προλελεγμένα πάντα, φησὶν, οὐδὲν μοι λείπεται, ὦ Κύριε, ἢ σὲ προσδοκᾶν καὶ εἰς σέ τὰς

96 Gen. iv, 7, sec. LXX. 97 Psal. ci, 27, 28.

ἐλπίδας ἔχειν· παρὰ σοῦ γὰρ τῆς ψυχῆς ἡ ὑπόστασις ἐστίν. Διὸ δέομαι καὶ ἱκετεύω ἐλευθερωθῆναι με τῶν τῆδε κακῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν μου ρυθθῆναι. Ἄπαξ γὰρ περιπέπτωκα ἄφρονι, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐλεγον· Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐνώπιόν μου, ἐκωρώθην, καὶ ἐταπεινώθην καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Αὐτίκα γοῦν ἀφροσύνη παραδοθεὶς γέγονα ἱπνοειδιστος· εἰκότως οὖν, ὡς ἂν γνωσιμαχῶν ἐφ' οἷς ἤμαρτον, ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ ἐποίησας. Ὁ γὰρ σὺς φόβος κωφῶσαι με ἐποίησε, πληττων με ἐφ' οἷς ἤμαρτον, καὶ κατασιγῆζων πρὸς τὸ μὴ φθίγγεσθαι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, δειδώς ἄφρονι ἐδωκάς με, ὁ μὲν Ἀκύλας, δειδώς ἀποβρόντι, φησὶ, μὴ θῆς με· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐπνοειδιστοσ ἀφροσι, μὴ θῶς με· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις· δειδώς ἀφροσι, μὴ θῶς με. Ὅπερ παράκλησιν ἐμφαίνει τοῦ ἡμαρτηκότος, ἱκετεύοντος μὴ παραδοθῆναι εἰς ὄνειδισμόν ἄφρονι. Εἰ δ' αὐτὸς ὁ Κύριος παραδίδωσιν ἄφρονι τὸν ἡμαρτηκότα, ὄνειδιζεσθαι πρὸς αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἂν εἴποις ἐπ' ὠφελείᾳ γίνεσθαι τοῦ ὄνειδιζομένου, ὡς ἂν, κακούμενος, μείζονα ποιήσοιτο τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξομολόγησιν· ἕπερ ἡξίου μὴ παθεῖν ὁ Δαυὶδ, ὡς πάντα πράττων τὰ τῷ Θεῷ ἀρεσὰ ἐξ ἑαυτοῦ. Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ τὰς μαστίγας σου· ἀπὸ γὰρ τῆς χειρὸς τῆς ἰσχύος σου ἐγὼ ἐξέλιπον· ἐν ἐλεημοίαις ὑπὲρ ἀνομιᾶς ἐπαίδευσας ἄνθρωπον, καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, πλὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος· διάψαλμα.

Ἐν μὲν τῷ πρὸς τοῦτου ψαλμῷ παρείχεν ἑαυτὸν ἐπιστρεπτικαῖς πληγαῖς, οἷά τις εὐγνώμων μαθητῆς διδασκάλω· διὸ ἐλεγεν· Ἐγὼ εἰς μαστίγας ἐτοιμος. Ἐπεὶ δὲ λοιπὸν αὐτάρκως τῶν μαστίγων ἐπεπειράτο ἐπιμόνως αὐτὸν αἰκίζομένων, ἱκετεύει τοῦ λοιποῦ παύσεσθαι, καὶ μέχρι τούτου τῆναι τὰς μαστίγας, ὁμολογῆ τε ἐξῆς λέγων· Ἀπὸ τῆς ἰσχύος χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. Περὶ δὲ τῆς χειρὸς ταύτης καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο· Ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου. Εἶτα διδάσκει, ὅτι μὴ μάτην ἡ χεὶρ ἐπαίδευσεν, μηδὲ εἰς ἀργὸν ἐμασίγῃ, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἡμαρτηκότος· διὸ φησιν· Ἐν ἐλεημοίαις ὑπὲρ ἀνομιᾶς ἐπαίδευσας ἄνθρωπον. Ὑπὲρ γὰρ τῆς παραχθῆσης ἀνομιᾶς καὶ διὰ τὸ παραχθῆν ἀμάρτημα ἐλέγχων τὸν παιδευόμενον καὶ τὰς μαστίγας ἐπήγεσ καὶ τὴν χειρὰ σου προλεγεθεῖσαν· τούτοις δὲ αὐτοῖς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδευομένου ἐξέτηξας, ταπεινούμενην καὶ λεπτυνομένην ἐπ' ὠφελείᾳ τῆ αὐτῆς. Καθ' ὃν γὰρ ἐτέρωπα χρόνον, εἰς ἀμαρτίας ἐξώλισθε, κατὰ τὸ· Ἐφαγε καὶ ἐπιεν Ἰακώβ, καὶ ἀπελάττισεν ὁ ἡραπιμέρος, ἐπλάτυνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπέστη ἀπὸ Θεοῦ τοῦ τρέφοντος αὐτόν. Διὸ, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, ἡ σάρξ παραδέδοται εἰς βλαθρον· ἧς τιμωρομένης, ἐκτίχεται ψυχὴ ἐξισχυομένη δικτῆν ἀράχης· διὸ φησὶ· Καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· καὶ ἐκλέγει· Πλὴν μάτην πᾶς ἄνθρωπος, πάλιν τὸν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εἰκὴ καὶ μάτην μοχθοῦντα καὶ κακοπαθοῦντα ταλανίζων.

A expectem et in te spem habeam : nam apud te est substantia animæ. Quare supplico ac rogo liberari me ab hisce malis, et ab iniquitatibus meis eripi. Semel enim insipientem offendi de quo superius dicebam : Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis. Confestim itaque insipientiæ traditus, probrosus effectus sum : jure ergo peccatum et infirmitateu agnoscens meam, obmutui et non aperui os meum, quoniam tu fecisti. Timor enim tui me obmutescere fecit, meque ob peccata mea percussit, et tacere fecit, ut non ultra loquerer. Pro illo autem, opprobrium insipienti dedisti me ; Aquila, opprobrium desuienti ne ponas me ; Symmachus vero, exprobrabilem insipienti ne ponas me ; quinta editio, opprobrium insipienti ne dederis me. Quod ejus qui peccavit deprecationem exhibet, rogantis ne in opprobrium insipienti tradatur. Quod si quando Dominus peccantem insipienti tradat, ut opprobriis ab eo afficiatur : idipsum in utilitatem ejus qui opprobriis oneratur vertit, ut vexatus majorem emittat de admissis peccatis confessionem. Quod ne pateretur David rogabat, utpote qui omnia pro viribus ageret quæ Deo placita putaret. Amove a me plagas tuas. A fortitudine enim manus tuæ ego defeci : in increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem : et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus, verumtamen vane omnis homo. Diapsalma.

In præcedenti psalmo sese plagis ad correptionem, ceu ingenuus discipulus magistro, tradidit ; quare dicebat, ego in flagella paratus sum. At quoniam deinceps flagella sat expertus erat, cum sese assidue laceraret, precatur demum eorum finem dari et hic sistere flagella, ac deinceps his verbis confitetur, a fortitudine manus tuæ ego defeci. De hac porro manu superius dictum, confirmasti super me manum tuam. Sub hæc docet, manum illam non frustra corrigere, neque in cassum castigare, sed pro peccantis utilitate. quare ait, in increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem. Nam pro admissa iniquitate, et pro peccato edito eum qui corripiebatur arguens, flagella et memoratam manum inflixisti. Hisce porro animam illius qui corripiebatur tabescere fecisti, pro utilitate ipsius humiliatam et extenuatam. Nam quo tempore in deliciis agebat, tum in peccata lapsa est, secundum illud : Comedit et bibit Jacob, et recalcitravit dilectus et incrossatus est, et recessit a Deo qui nutriebat ipsum. Quamobrem, ut spiritus salvus sit in die Domini, caro tradita est in interitum : qua supplicio affecta, anima tabescit et extenuatur sicut aranea : ideo ait, Et tabescere fecisti sicut araneam animam meam : quibus adjicit, Verumtamen vane omnis homo, miserum denuo prædicans eum, qui in hac vita in laboribus et ærumnis frustra versatur.

¹¹ Deut. xxxii, 15. ¹² I Cor. v, 5.

VERS. 13, 14. *Exaudi orationem meam, Domine, A et deprecationem meam : auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas, quoniam advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Hic se confitetur advenam et peregrinum : novit autem aliam esse refrigerationis vitam, quam assequi peroptat, dicens : Remitte mihi ut refrigerer. Non itaque omnem hominem advenam esse temere dicit, nec frustra cum fletu et lacrymis deprecationem emittit, gnarus scilicet illius, *Beati qui flet, quoniam ipsi ridebunt*¹, et, *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*². Ac recte facta sua post hæc ita describit, his sermonem concludens : *Quoniam advena ego sum et peregrinus, sicut omnes patres mei. Rarus sane est is qui possit ad imitationem religiosorum patrum et prophetarum Dei, non ut incola, sed ut advena temporaneam ducere vitam : qua in re is qui loquitur gloriabatur, peregrinam et alienam humanam vitam æstimans. Remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam, et amplius non ero. Pro quo Symmachus ait, Abscede a me ut rideam, antequam abeam et non existam. Nisi enim hic mutatis per gratiam tuam in risum lacrymis rideam, ac nisi in præsentī vita remittas mihi delictum et facinorum verēam præbeas, ut meipsum recipiam et refrigerem; post exitum a vita nullum erit pœnitentiæ tempus. Ac si veniam non consequar, in vita quæ apud te est amplius non ero; sed rejectus assimilabor descendētibz in lacum. Quare in hac vita sic deprecor, Ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendētibz in lacum.**

1. IN FINEM DAVIDI XXXIX.

VERS. 2 - 4. *Expectans expectari Dominum, et intendit mihi. — Quoniam tribulatio patientium operatur : patientia autem probationem, probatio vero spem : spes autem non confundit*³. Jure quidem justus non frustra expectat, sed spem intendens suam, nec desperans de ea quæ a Deo est salute, in patientia perseverat. Quamvis non statim atque precatus est exauditus fuerit, attamen sperando permanet, ac perseverat in obsecrationibus et orationibus. Quod si quandoque labatur, ut Davidi accidit, confitetur non ignorare se quosque malorum devenerit. Si vero postea resipiscens a lapsu se retrahat, gratias agat, notumque faciet omnibus ex quali miserix gurgite se eduxerit medicus et servator animæ ipsius; quare dicit : *Eduxit me de lacu miserix et de lato fœcis. Id porro obtinebit, quia expectans expectavit Dominum. Lacum miserix, profundum peccati, lutum fœcis, lutosi corporis voluptates, in quas delapsa anima demergitur et quasi in profundo obruitur, non injuria appellaveris. Qui igitur ex his emersit, et Salvatoris dextera eductus est, ac deinde ad puram et rectam rationem animæ suæ vestigia firmavit,*

Εισάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, καὶ τῆς δεήσεώς μου· ἐνώτισαι τῶν δακρύων μου. Μὴ παρασιωπήσης, ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Ἐνταῦθα ὁμολογεῖ πάροικος εἶναι καὶ παρεπίδημος· οἰδὲ τε ἐτέραν ζωὴν ἀναψύξεως, ἥς τυχεῖν γλίχεται λέγων· *Ἄνεε μοι, ἵνα ἀναψύξω.* Οὐκ οὐκ μάτην πάντα ἀνθρώπων πάροικον ἔλεγε, μετὰ κλαυθμοῦ δὲ καὶ δακρύων τὴν ἱκετηρίαν ἀναπέμπει, ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι *Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελοῦσονται, καὶ, Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται*· καὶ τὰ κατορθώματα δὲ αὐτοῦ ὑπογράφει ἐπιλέγων· *Ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.* Σπανλοῦ δὲ ἐστὶν ἀνδρὲς τὸ δύνασθαι κατὰ μίμησιν τῶν θεοφιλῶν πατέρων καὶ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ μὴ εἰς ἔνοικος, ἀλλ' ὡς πάροικος τὴν πρόσκαιρον διαβιοῦν ζωὴν· ἐφ' ᾧ καὶ ὁ παρὼν ἐσεμνύνητο παροικίαν ἡγοῦμενος καὶ ξενιτειαν τὸν ἀνθρώπινον βίον· *Ἄνεε μοι, ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, καὶ οὐκέτι μὴ ὑπάρξω.* Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησὶ· *Ἀπόσχου μου, ἵνα μευιδιάσω πρὶν ἀπελθεῖν με, καὶ μὴ ὑπάρξαι.* Ἐὰν γὰρ ἐντεῦθεν, φησὶ, μὴ, μεταβαλὼν τὰ δάκρυα εἰς γέλωτα διὰ τὴν σὴν χάριν, μευιδιάσω, καὶ ἐὰν μὴ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀνῆς μοι τὸ ἀμάρτημα καὶ συγχωρήσης τὰ πεπραγμένα, ἵνα ἀναλάβω ἑμαυτὸν καὶ ἀναψύξω ἀπαλλαγῆς τοῦ προσκαιροῦ βίου, οὐκ ἔστι καιρὸς μετανόιας. Μὴ τοῦν δὲ ἀφέσειω οὐκέτι ὑπάρξω ἐν τῇ παρὰ σοὶ ζωῇ· ἀπόβλητος δὲ γενόμενος, ὁμωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Διὲ ἐντεῦθεν ἱκετεύω λέγων· *Μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον.*

EIS TO TELOS ΔΑΥΙΔ ΑΘ'.

*Ἰγχομένωv ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. — Ἐπειδὴ ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. Εἰκότως οὐκ ἀπλῶς ὁ δίκαιος ὑπομένει, ἀλλ' ἐπιτείνει τὴν ἐλπίδα καὶ μὴ ἀπογινώσκων τὴν παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, παραμένει τῇ ὑπομονῇ. Κἀν παρασχῆμα δεηθεὶς μὴ ὑπακουσθῆ, ὁμως ἐλπίζων ὑπομένει καὶ προσκαρτερεῖ ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς. Εἰ δὲ καὶ ἐν σφάλματι πνευ γένοιτο, ὡσπερ ὁ Δαυὶδ, ὁμολογεῖ μὴ ἄγνοεῖν οἷα κακῶν ἐλήλυθεν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἀναλάβοι ἑαυτὸν τοῦ σφάλματος συνησθημένος, εὐχαριστήσε γυωρίζων ἀπ' οἷου βάθους τάλαιπωρίας ἀνιμήσατο αὐτὸν ὁ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ γενόμενος λατρός καὶ σωτήρ· διόπερ ἐρεῖ· *Ἀνήγαγε με ἐκ λάκκου τάλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος.* Τοῦτου δὲ τεύξεται, ἐπιιδῆπερ ὑπομένων ὑπέμεινε τὸν Κύριον. Λάκκων δὲ τάλαιπωρίας τὸ βάθος τῆς ἀμαρτίας, καὶ πηλὸν λίθος τὰς τοῦ πηλώδους σώματος ἡδυσθαθείας, ἐν αἷς ἀίσθησασα ψυχὴ βαπτίζεται καὶ ὡσπερ ἐν βυθῷ καταποντοῦται, οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπῶν. Ὅ δὲ οὖν ἐκ τούτων ἀνακύψας, καὶ ὑπὸ τῆς δεξιᾶς τοῦ Σωτήρος ἀνιμηθεὶς, εἶτα λοιπὸν ἐν καθαρῷ τῷ λόγῳ τὰς τῆς ψυχῆς*

¹ Luc. vi, 21. ² Matth. v, 5. ³ Rom. v, 3.

βάσεις στηρίξας, εὐλόγως ἔρει· *Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τάλαιπωρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος· καὶ ἔστηγεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατηύθυνε τὰ διαδήματά μου.* Πέτραν δὲ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ στερεοῦ λόγου θεμέλιον ὀνομάζει, ἐφ' ἧν ὁ βεδικῶς φήσει· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός;* καὶ τὰ ἐξῆς· *Οὐ μόνον δ' ἔστησε τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν πέτραν, ἀλλὰ καὶ βαδίζειν καὶ τρέχειν ἐπ' αὐτῆς διὰ τῆς τῶν καλῶν εὐδοκίμησεως ποιεῖ· διὸ ἐπιλέγει· Καὶ κατηύθυνε τὰ διαδήματά μου.* Ἐἴτα ἀκολούθως, ὡς ἂν μεταβληθεὶς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, τὸ μὲν παλαιὸν ἄσμα, δι' οὗ ἀπεκλαύσατο τὰ ἐν τοῖς πρὸ τούτου ψαλμοῖς λελεγμένα, ἀποτιθεταί· ἀναλαμβάνει δὲ ἄσμα καινὸν τοῦ σώσαντος αὐτὸν, καὶ ἐμβάλλοντος εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ καινὸν ἄσμα καὶ ὕμνον, ἀποδυσασμένου τὸν παλαιὸν ἄσμηρον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, ἐνδυσασμένου δὲ τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Ἐἴτα μετὰ πάντα ταῦτα ὑπόδειγμα πολλοὶς γίνεται, ὡς ἂν καὶ ἕτεροι, τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ θεώμενοι, ἐπιθέας ἀγαθὰς ἀναλάβοιεν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω ποιήσαντο μεταβολὴν· διὸ φησὶν· *Ὁψονται πολλοὶ καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐλπιοῦσιν ἐπὶ Κύριον.* Τί δὲ ὄψονται; Αὐτὸ τοῦτο, φησὶν, ὡς εἰς βάθος ἐλήλυθα κακῶν, καὶ εἰς τὸν λάκκον καὶ τὸν πηλὸν τῆς λίθος· ἀκαίθεον Θεοῦ χάριτι ἀνεκλυσθεὶς, ἐπὶ τὴν πέτραν ἔστην καὶ κατηύθυνθῃ τὰ διαδήματά μου, καὶ ἄσματος κατηξιώθην καινοῦ. Ταῦτα γὰρ οἱ πολλοὶ θεασάμενοι φόβου Θεοῦ, περὶ οὗ λλέκται, Ἄρχῃ ζωτοῖς ὑπογράφουσι ἐλπίδα.

Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπίς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπέβλεψεν εἰς ματαιότητας καὶ μαρίας ψευδαῖς. Ὁ διὰ πείρας ἐλθὼν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τοῖς πᾶσι κηρύττει τὰς εἰς αὐτὸν γενομένας εὐεργεσίας, προφέρει τε καθολικὴν ἀπόφασιν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν συμβάντων, διδάσκων, ὅτι πᾶσι δυνατὸν ἀνθρώποις τῶν ὁμοίων αὐτῷ τυχεῖν. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, μόνος, τοιούτων ἀξιώθεις, εἴην ἂν μακάριος· ἔκκεται δὲ τοῖς πᾶσιν ἡ αὐτῆ ὁδός, καὶ οὐ τίσι μὲν, τίσι δὲ οὐ. Πᾶς οὖν ὁ τὴν ἐλπίδα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναθήσας οὐκ ἀποπεσεῖται τοῦ μακαρισμοῦ, οὐ καὶ αὐτὸς κατηξιώθην. Ματαιότης δὲ καὶ μανία ψευδαῖς πᾶσι· αἱ περὶ τὰ πρόσκαιρα καὶ μάταια τυγχάνουσι σπουδαί· ἐπεὶ περ *Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης· καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγετο· Πλὴν τὰ πάντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν· καὶ πάλιν· Πλὴν μάτην ταράσσονται.* Θεσαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίτιν συνάξει ταῦτα. Μανία δὲ ψευδαῖς αἱ εἰς κενὸν καὶ μάταιον σπουδαζόμεναι τοῖς πολλοῖς φροντίδες. Ὅσπερ οὖν μανία σώφρων ἢ τοῦ παρόντος βίου κατεξανάστασις, δι' ἣν καὶ ἐξεστώτες ἐνομίζοντο τοῖς πολλοῖς οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται. Σεμνύνεται δ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκστάσει λέγων ὁ δίκαιος· *Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεῖστής· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τοῦτο πεπονθὸς διεγεν·* *Εἶτε γὰρ ἐξέστημεν Θεῷ, εἶτε σωφρονούμεν ὑμῖν.*

A merito dicat : *Et eduxit me de lacu miseræ et de luto facis. Et statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos.* Petram autem ad comparationem firmi sermonis, fundamentum vocat, in quo quisquis processerit dicet : *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames* ⁴? etc. Non modo autem pedes statuit super petram; sed etiam id præstat, ut per bonorum dignitatem in ea incedere ac currere liceat; quare adjicit, *et direxit gressus meos.* Dehinc vero consequenter, utpote a pejoribus ad meliora translatus, cantico veteri, quo in præcedentibus psalmis lugebat, deposito, novum canticum assumit, ejus scilicet qui servavit eum, et canticum hymnumque novum in os ejus inmisit; exiitque veterem hominem cum operibus ejus, et induit novum, sive renovatum per scientiam Dei. Sub hæc autem omnia, in exemplum multis ponitur, ita ut alii quoque, conspecta ejus mutatione, spem sumant bonam, et a pejoribus ad meliora sese traducant: quare ait, *videbunt multi et timebunt, et sperabunt in Domino.* Quidam videbunt? Idipsum, inquit, quo pacto in profundum malorum, in lacum miseræ et in lutum facis demersus cum fuerim, inde Dei gratia eductus, super petram steterim, et gressus mei directi fuerint, ac novo cantico donatus sim. His conspectis, inquit, multi timorem Dei, de quo dictum est, *Initium sapientiæ timor Domini*,⁵ accipient, similemque sibi spem ascribent.

σοφίας φόβος Θεοῦ, ἀναλήφονται, καὶ τὴν ὁμοίαν

C VERS. 5. *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias falsas.* Qui divinæ gratiæ experimentum habuit, sibi collata beneficia omnibus prædicat, atque ex iis quæ sibi contigerunt universalem profert sententiam, docens omnes homines paria secum obtinere posse. Neque enim ego solus, ait, talia nactus, beatus fuerim; sed omnibus ea ipsa via patet, nec quibusdam aperta est, aliis vero minime. Quisquis ergo spem in Deo reposuit, a beatitudine illa, qua ego dignatus sum, non labetur. Vanitas autem et insanix falsæ sunt, omnes temporanearum et futiilium rerum curæ. Quandoquidem *vanitas vanitatum, omnia vanitas* ⁶; ac superius dictum est : *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens; et iterum : Verumtamen vane conturbantur. Theaurizat et ignorat cui congregabit ea.* Vanitates falsæ, sunt irritæ ac inutiles a multis susceptæ sollicitudines. Igitur vanitas prudens est quasi renuntiatio præsentis vitæ, ob quam prophetæ Dei multis excessisse mente videbantur. De hoc autem excessu gloriatur justus dicens : *Ego autem dixi in excessu meo, omnis homo mendax* ⁷. Apostolusque idipsum passus dicebat : *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis* ⁸.

⁴ Rom. viii, 35. ⁵ Psal. cx, 10. ⁶ Eccle. i, 2.

⁷ Psal. cxv, 11. ⁸ II Cor. v, 15.

VERS. 6-9. *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, A mirabilia tua.* Qui variam illam Dei sapientiam sive in universis opificiis, sive in singulis, in sensibus, et in iis quæ mente percipiuntur animadverterit, in stuporem veniens ob ingentem Dei universorum potestatem, sane dixerit : *Multa fecisti tu, Domine Deus meus, mirabilia tua.* Sed etiam ponderatis universalis illius providentiæ rationibus, queis omnia administrat, cum deprehenderit incomprehensibiles eas esse. hæc adjiciet : *Et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi.* Qualis erat is qui dicebat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* In præsentem autem David pro opportunitate has protulit voces, cum e re gesta edidicisset, novo quodam modo, scilicet per obsequentiam divinis legibus exhibitam, servatum se fuisse. Atenim per Moysem olim sacrificia et holocausta pro peccatis offerri jussum fuerat; nunc vero novus traditur salutis modus sine sacrificiis et holocaustis. Docet porro sexcenta esse ad salutem remedia, quæ Dei gratia hominibus elargita est. Neque pro dignitate rei dici, neque mente concipi potest multitudo cogitationum Dei. Symmachus vero : *Permulta, inquit, fecisti tu, Domine Deus meus, prodigia tua, et cogitationes tuas pro nobis non possibile est exponere super te.* Deinde pro illo, *Annuntiavi et locutus sum, multiplicati sunt super arenam;* rursum Symmachus hac ratione interpretatus est, *Si annuntians annuntiem, plures sunt quam ut enarrari possint.* Nam, *ex parte, inquit, cognoscimus, et ex parte prophetamus*¹⁰. Omnia sane mirabilia tua innumerabilia et incomprehensibilia sunt : attamen in iis quæ capere licuit id deprehendi, te scilicet in præsentem tempore a Moyse tradita sacrificia et oblationes noluisse, sed eorum loco aures meas et obsequentiam eloquiis tuis perfecisse; ac pro holocaustis, et sacrificiis pro peccato, menetipsam obtulisti tibi. Quare ait : *Ecce venio a te vocatus, atque promptissime obsecutus.* Venio autem festinando ut faciam voluntatem tuam : hoc enim pro omni victima holocausti accepturum te persuasum habeo. Hoc porro, *in capite libri scriptum est de me, quid, amabo, aliud est, quam præferendam esse voluntatem tuam sacrificiis et holocaustis?* et legem tuam exsequendam esse non secundum obviam lectionem, neque pari ratione atque complures legis Moysis observatores; sed *in medio ventris mei;* aut ut Symmachus, *concupivi legem tuam in medio viscerum meorum.* Nam si qui animæ venter est, tropice sic vocatus, de quo in Evangelii dictum est : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, salientis in vitam æternam*¹¹; in hoc recondito, inquit, ac secreto animæ promptuario legem tuam observare volui, atque præcepta de sacrificiis et holocaustis spirituali more ac secundum mentem persolvere. Hæc quippe tibi

Πολλά ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσια σου. Ὁ τὴν πολυποίκιλον τοῦ Θεοῦ σοφία, κατανενοηκῶς ἐν τε τοῖς καθόλου κτίσμασι καὶ τοῖς κατὰ μέρος, τοῖς τε αἰσθητοῖς καὶ τοῖς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένοις, εἰς ἐκπληξιν ἐλθὼν τῆς ὑπερμεγέθους δυνάμεως τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, εἶποι ἄν· Πολλά ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσια σου. Ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους ἐξετάσας τῆς καθόλου προνοίας, καθ' οὓς τὰ σύμπαντα διοικεῖ, κάπειτα εὐρῶν αὐτοῦ ἀκαταλήπτους, προσθήσει λέγων· Καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τις ὁμοιωθήσεται σοι. Οἶος ἦν ὁ λέγων· Ὁ βῆθους πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεῖνγητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις ὁ Δαυὶδ κατὰ καιρὸν ταῦτα προηνέγκαστο τὰς φωνάς, Ἐργῶ μαθὼν, ὡς καινῶ τινι τρόπῳ σέσωσται τῶν δι' ὑπακοῆς τῶν θεῶν λογίων. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ Μωϋσέως θυσίαι καὶ ὀλοκαυτοὶ ἀναφοραὶ προσετέττοντο ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσφέρεσθαι· νυνὶ δὲ καινὸς παραδίδοται τρόπος σωτηρίας, ὁ δίχα θυσῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων. Διδάσκει δὲ καὶ ὡς ἔστι μυρία σωτηρίας φάρμακα, ἅπερ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τοῖς ἀνθρώποις ἐδωρήσατο. Οὐκ ἔστι τε κατ' ἄξιον εἰπεῖν, οὐδὲ διανοεῖσθαι περιλαβεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ διαλογισμῶν τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Πάμπολλα, φησὶν, ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ τεράστια σου, καὶ τοὺς διαλογισμοὺς σου τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἐκθέσθαι ἐπὶ σοῦ. Εἶτα ἀντι τοῦ· Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐκλήθηνθησαν ὑπὲρ ἄμμου, πάλιν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐὰν ἀπαγγέλλω καταγγέλλω, πλεῖω ἔστι τοῦ διηγηθῆναι. Ἐκ μέρους μὲν γὰρ, φησὶ, γνώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Τὰ γε μὴν πάντα ἀναριθμητὰ καὶ ἀκατάληπτα τυγχάνει τὰ θαυμάσια σου· πλὴν ἐν οἷς κατέλαβον καὶ τοῦθ' εὗρον, ὅτι κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰς παρὰ Μωϋσεῖ θυσίας καὶ προσφορὰς οὐκ ἠθέλησας· ἀντὶ δ' ἐκείνων τὰ ὠτά μου καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν σῶν λογίων κατηρτίσω· καὶ ἀντὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ τῶν περὶ ἁμαρτίας θυσῶν αὐτὸς ἑμαυτὸν προσήγαγόν σοι. Διὸ φησὶν· Ἰδοὺ ἤκω κληθεὶς ὑπὸ σοῦ, καὶ προθυμώματα ὑπακούσας. Ἦκω δὲ σπεύσας τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου· τοῦτο γὰρ ἀντὶ πάσης ὀλοκαυτοῦ θυσίας πέπεισμαί σε ἀποδέχεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ· τοῦτο δὲ ποῖον ἢ τὸ προτιμῆσαι τὸ θέλημά σου θυσῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων; καὶ τὸ ποιῆσαι τὸν νόμον σου οὐ κατὰ τὴν πρόχειρον λέξιν, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς πολλοῖς τὰ παρὰ Μωϋσεῖ παρηγγελμένα φυλάττοντας· ἐν μέσῳ δὲ τῆς κοιλίας μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Προθυμώθη τὸν νόμον σου ἐνδοθεὶς τῶν ἐγκάτων μου. Εἰ γὰρ τις ἔστι κοιλία ψυχῆς, τροπικῶς οὕτως ὀνομαζομένη, περὶ ἧς ἐν Εὐαγγελίοις λέλεκται· Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος, ἄλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἐν τούτῳ τῷ ἀπορρήτῳ καὶ ἀποκρύφῳ τῆς ψυχῆς ταμεῖν τὸν νόμον σου, φησὶν, ἐβουλήθη ποιῆσαι, καὶ περὶ θυσῶν καὶ ὀλο-

¹⁰ Rom. xi, 33. ¹¹ I Cor. xiii, 9. ¹² Joan. vii, 38.

κατωμάτων ἐντολὰς πνευματικῶς καὶ κατὰ διάνοιαν Ἀ
ἐπιτελέσαι. Ταῦτα γὰρ ἔργων σοὶ φιλία, καὶ πολλῶν
χρεϊττονα τῶν σωματικῶς Ἰουδαίους παραδομένων.

Ἐθήγγεμισάμην δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ με-
γάλῃ, ἰδοὺ τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ καλύσω· Κύριε,
οὐ ἔργως. Τὴν δικαιοσύνην μου οὐκ ἔκρυψα ἐν
τῇ καρδίᾳ μου· τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτή-
ριόν σου εἶπα. Ἀλήθειαν δὲ τὴν ἀντιδιαστελλομένην
τῇ σοφίᾳ. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· Ὡς ὁ μακάριος Δαυὶδ
ὑποσχεῖται ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ τῇ κατὰ πᾶσαν τὴν
αἰκουμένην ὑπὸ τῆς θαλάσσης χάριτος συλλεγεῖσθαι τὴν τοῦ
θεοῦ δικαιοσύνην κηρύττειν, καὶ τὴν τῆς προφητείας
ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀξιόγραφον σωτηρίαν, καὶ τὸν ἀμέ-
τρητον ἔλεον καὶ αὐτῶν δὲ τῶν πιστῶν ὁ σύλλογος
εἶποι ἂν ταῦτα ὑποσχομένοις τὴν ὑπὲρ τῆς σωτη-
ρίας ἀντίδοσιν δώσειν, τῷ συντρέχειν εἰς Ἐκκλησίαν B
καὶ τὰ χεῖλη κινεῖν εἰς ὑμνωδίαν, καὶ τοῦ θεοῦ τὴν
ἐκκαὶαν κρίσιν ἀνακηρύττειν, καὶ τὴν ἀρῆστον διεξιέ-
ναι κηδεμονίαν, καὶ τῶν προφητικῶν ὑποσχέσεων
ὑποδεικνύειν τὸ ἀληθές. Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύ-
νης τοὺς οἰκτιρομῆναι σου ἀπ' ἐμοῦ· τὸ ἔλεός σου
καὶ ἡ ἀλήθειά σου διὰ παντός ἀντελάδοτό μου.
Καὶ τυχοῦσα τῆς σωτηρίας ἡ τοῦ θεοῦ Ἐκκλησία,
δεῖται πάλιν τῆς αὐτῆς προμηθείας διὰ τὰς παντοδα-
πὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων ἐπαναστάσεις, ὧν
ἐν τοῖς ἐξῆς τὴν μνήμην παποιῆται. Ὅτι περισχόν
με κατὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· κατέλαβόν με αἱ
ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν.
Ἐληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς
μου, καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με. Μηδεὶς δὲ
ἀνάρμοστα ἠγέσθω τὰ ἐιρημένα τοῖς ἡμιγνηυμένοις. C
Καὶ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες, τῆς ἄκρας ἀρετῆς ἐπειλημ-
μένοι, καὶ τὸν νικηφόρον ἀναδησάμενοι στέφανον, ἐν
τῇ καμίνῳ προσευχόμενοι ἔλεγον· Ἠμάρτομεν, ἡγο-
μήσαμεν, ἠδικήσαμεν, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ τῶν
ἐντολῶν σου, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ δικαιώματά
σου. Οὕτως ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ, οὕτως ὁ θεοπέσιος
Ἰερμίας, οὕτως ὁ θεῖος Ἡσαίας, οὕτως ὁ σοφώτα-
τος Παῦλος· Χριστὸς γάρ, φησὶν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν
κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ
καὶ πάλιν· Οὐκ εἰμι ἄξιος καλεῖσθαι ἀπόστολος.
Οὕτω τοῖσιν κἀνταῦθα ταῖς παρὰ τῶν δυσσεβῶν τρι-
χυμαῖς βαλλομένη ἡ τοῦ θεοῦ Ἐκκλησία οὐ μέγα
φρονεῖ, ὡς ἀγωνιζομένη, ἀλλ' ἁμαρτίας καὶ πλημμε-
λείαις ἀνατίθησι τὰ γενόμενα, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Σω-
τῆρος ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι παρακαλεῖ. D
Ἄλλως τε, οὐδ' ἐκ τελείων ἅπαντα συνέστηκεν ἡ τοῦ θεοῦ Ἐκ-
κλησία, ἀλλ' ἔχει καὶ τοὺς βρασεῶν συζῶντας, καὶ
τὸν ἀνειμένον βίον ἀσπαζομένους, καὶ ἡδοναῖς δου-
λεύειν αἰρουμένους. Καὶ ἐπειδὴ ἔν ἐστι σῶμα, ὡς ἐξ
ἐνὸς προσώπου καὶ ταῦτα κάκιστα προσφέρεται.

Νοήσεις καὶ οὕτως· Ἐπεὶ οὐ δεῖ μακαρίζειν ἀν-
θρώπων πρὸς τελευτῆς αὐτοῦ, εἰκότως ὁ μὲν ἀπόστο-
λος, καίπερ ἀπόστολος ὧν καὶ κλητὸς καὶ ἐκλεκτὸς
Χριστοῦ Ἰησοῦ, ὅμως οὐκ ὀκνεῖ λέγειν· Ὑποπιέζω
μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως, ἄλλοις κη-
ρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένημαι. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ

A perchara esse novi, ac multo præstantiora iis, quæ
corporeo more Judæis tradita sunt

Vers. 10-16. *Annuntiavi justitiam in ecclesia
magna, ecce labia mea non prohibebo : Domine,
tu scisti. Justitiam meam non abscondi in corde
meo : veritatem tuam et salutare tuum dixi. Ver-
itatem scilicet umbræ oppositam. Hoc item mo-
do intelligas, ut beatus David pollicetur se in
Ecclesia magna, per totum orbem a divina gratia
congregata, Dei justitiam et prophetiæ verita-
tem prædicaturum, nec non salutem admiratione
dignam et immensam misericordiam; similiter fi-
delium cætus, ceu ad oblatæ salutis compensatio-
nem pollicitus dixerit, se vicissim id præstiturum,
ut conveniat in ecclesiam, labia aperiat ad hymnos
canendos et ad justum Dei iudicium prædicandum,
ad ineffabilem enarrandam ejus providentiam, ad
prephetarum promissionum veritatem declaran-
dam. Tu autem, Domine, ne longe facias miseratio-
nes tuas a me : misericordia tua et veritas tua sem-
per susceperunt me. Atque salutem nacta Dei Eccle-
sia, iterum eadem ope indiget, variis frequentibus-
que hominum dæmonumque insultibus impetita,
quorum in sequentibus mentionem facit. Quoniam
circumdederunt me mala quorum non est numerus :
comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui
ut viderem. Multiplicatæ sunt super capillos capitis
mei, et cor meum dereliquit me. Nemo arbitretur
dicta hujusmodi non consentire iis quæ explicata
sunt. Etenim tres pueri, summa virtute præditi,
atque triumphali corona ornati, in camino orantes
dicebant : Peccavimus, deliquimus, injuste egimus,
et recessimus a præceptis tuis, et non custodivimus
justificationes tuas ¹². Sic admirabilis Daniel, sic
magnus ille Jeremias, sic divinus Isaias, sic sapien-
tissimus Paulus : Christus enim, inquit, intravit in
mundum peccatores salvos facere, quorum primus
ego sum ¹³; ac rursus : Non sum dignus vocari apo-
stolus ¹⁴. Sic igitur hoc in loco Dei Ecclesia, im-
piorum tempestatibus agitata, non magnifice sen-
tit ut impugnata; sed ea quæ contingunt, peccatis
ac sceleribus attribuit, et a Salvatore opem conse-
qui rogat. Et alioqui Dei Ecclesia non ex perfectis
tota constituitur, sed habet etiam qui in ignavia
degant, et inertem vitam amplexi sint, et qui vo-
luptatibus servire peroptent. Et quoniam unum est
corpus, tanquam ex una persona et hæc et illa
proferuntur.*

Hoc quoque modo intelligas : Quia non oportet
ante obitum hominem beatum prædicare ¹⁵, jure
Apostolus, licet apostolus sit ac vocatus et electus
Christi Jesu, attamen non veretur dicere : *Castigo
corpus meum, et in servitutem redigo, ne aliis prædi-
cans ipse reprobus efficiar* ¹⁶. Idipsum quoque David

¹² Dan. iii, 20. ¹³ I Tim. i, 15. ¹⁴ I Cor. xv, 9. ¹⁵ Eccli. xi, 30. ¹⁶ I Cor. ix, 27.

cum multis in locis declarasset, Deum propitium nactus est, erutusque fuit de lacu miseriæ et de luto faciis : atque in tuto jam demum positus, utpote pedibus in petra firmatus, ac cantico novo seu vera de sacrificiis doctrina donatus. id est prædicatione quæ in Ecclesia Dei magna facta est ; nam illud revera canticum novum erat, cujus rei causa superius dicebat : *Et immisit in os meum canticum novum* : hæc consecutus tamen, ob humanæ vitæ corruptionem supplicationis verba resumit, ac rogat obsecrâtque ut a Dei gratia et misericordia custodiat. His enim animo revolvebat in memoriamque revocabat quæ sibi prius acciderant mala. Memoria itaque veterum in malorum, cautiore nos efficit, ut ne rursus in ea incidamus ; sed etiam mutationis a peioribus ad meliora recordatio, gratos reddit atque ad cavendum intentiores. Jure itaque præteritarum iniquitatum memoriam refrecat, docetque easdem iniquitates sibi olim oculis obtexisse, instar caliginis mentis visui offusæ.

προτέρων αὐτοῦ ἀνομιῶν μνήμην, διδάσκει τε, ὡς αἱ ἀνομίαι αὐτοῦ, δίκην ἀχλύος τῆ τῆς διανοίας βλεπτικῶ ἐπιχυθεῖσαι.

Reliqua vero consequenter ad prædicta feruntur : *Complaceat tibi, Domine, ut eruas me : Domine, ad adjuvandum me respice. Confundantur et revereantur simul qui quærent animam meam ut auferant eam. Convertantur retrorsum et revereantur qui volunt mihi mala. Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi : Euge, Euge.* Nunc quoque sentit multos animæ suæ adversarios, ac ea de causa præsentem orationem emittit. Neque enim cessant invidere perfectis et in petra gradientibus. Quare ab iis liberari se rogat, ita ut illi quidem confundantur et pudore afficiantur qui quæruunt animam ipsius, ut auferant eam ; ipse vero ejus dextera circummuniatur. Pudore afficiuntur autem, ac turpiter agunt, sic enim edidit Symmachus, qui quærent animam justî, postquam omnibus adhibitis machinis re infecta manent : deindeque ut qui nihil perficere potuerint desperantes, pudore suffusi abscedunt. Quamobrem postquam illos pudore, turpitudine et reverentia affectos dixit, adjicit : *Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mala mihi.* Cum enim nihil potuerint, cum nulla rei benedictæ spes supersit, avertuntur ac retro discendant ; deinde profecti ac procul positi, nequitæ suæ pignora accipient : quare post hæc dicitur : *Ferant confestim confusionem suam qui dicunt mihi : Euge, Euge.* Pro quo Aquila : *Aa, aa,* ipsa Hebraica voce, sic habente, usus. Estque ipsa vox planctus eorum qui jam superati sunt, ac retro cesserunt confusionemque retulerunt. Secundum Septuaginta Interpretes et Symmachum sic dicitur : *Qui dicunt de me : Euge, Euge.* Et fortasse justî inimici qui multas adversus eum insidias struxerant, sperantes se superaturos, ad singulas dicebant : *Euge, Euge.* Sed cum hæc plerumque dixerint, per tuam, inquit, gratiam jam discedant, suam ferentes turpitudinem.

(1) Ἀνεπέλει.

Δαυὶδ εἰ καὶ ἐν πολλοῖς ἐνδειξάμενος, ἔτυχεν ὑπηκόου τοῦ Θεοῦ, ἠλευθέρωτό τε ἐκ λάκκου τάλαιπυρίας καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθου· ἐν ἀσφαλεὶ τε ἦδη λοιπὸν ἐστήκει, ὡς ἂν ἐπὶ πέτρᾳ περὶ τοὺς πόδας ἔρηρισμένος, καὶ ἄσματος καινοῦ ἡξιωμένος τοῦ περὶ θυσῶν ἀληθοῦς λόγου, τουτέστι τοῦ τῆ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τῆ μεγάλης εὐηγγελισμένου κηρύγματος· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καινὸν ἄσμα, οὗ χάριν ἀνωτέρω ἔλεγε· *Καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ἄσμα καινόν·* ὁμοῦ δ' οὐδ', τοσοῦτων τετυχηκώς, διὰ τὸ σαθρὸν τῆς ἐν ἀνθρώποις ζωῆς ἐπαναλαμβάνει τοὺς τῆς ἰκετηρίας λόγους, ἀντιβόλει τε καὶ δέεται φυλάττεσθαι ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἔλεου τοῦ Θεοῦ. Ἀνεπεμάζετο γάρ διὰ τούτων καὶ ἀνεπέλει (1) τὰ πρότερον αὐτῷ συμβεβηκότα κακά. Ἡ γοῦν μνήμη τῶν παλαιῶν κακῶν, φυλακτικωτέρου ἡμᾶς ἀπεργάζεται πρὸς τὸ μὴ αὖθις τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν· ἀλλὰ καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ βελτίω τῆ ἀνάμνησις εὐχαρίστους ἡμᾶς ἀπεργάζεται καὶ συνταταμένους μᾶλλον εἰς προσοχὴν. Εἰκότως τοίνυν ἐπαναλαμβάνει τὴν τῶν τοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῦς καιρῶ τινι συνεχάλυφα

Τὰ δὲ λοιπὰ τοῖς προειρημένους ἀκολουθῶν· *Εὐδοκῆσον, Κύριε, τοῦ βύσασθαι με· Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι πρόσχες. Καταισχυνθησαν καὶ ἐντραπείησαν ἅμα οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυνθησαν οἱ θέλοντές μοι κακά. Κομισάσθωσαν παραχρῆμα αἰσχύνῃ αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.* Ἐτι καὶ νῦν αἰσθεταὶ πολλῶν περὶ αὐτὸν ἐχθρῶν ἐπιχειμένων τῆ αὐτοῦ ψυχῆ, καὶ περὶ τούτων τὴν προκειμένην εὐχὴν ἀναπέμπει. Οὐ γὰρ παύονται διαφθορούμενοι καὶ τοῖς ἦδη τελείως καὶ βεβηκόσιν ἐπὶ τὴν πέτρᾳ. Διὸ βυσθῆναι ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἀξιοί, κάκεινους μὲν καταισχυνθῆναι καὶ ἐντραπῆναι τοὺς ἐκζητοῦντας αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐξῆραι αὐτήν· αὐτὸν δὲ περιφράττεσθαι ὑπὸ τῆς αὐτοῦδεξιᾶς. Ἐντρέπονται δὲ καὶ ἀσημονοῦσιν (οὕτως γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος) οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, ἐπειδὴν, πᾶσαν κατ' αὐτοῦ μηχανὴν ἐπινοήσαντες, ἀπρακτοὶ γίνονται· εἶθ' ὡς μηδὲν δεδωνημένοι ἀπογόντες ἀπαλλάττονται, αἰσχύνῃ καταχεάμενοι. Διὸ μετὰ τὸ ἀσημονῆσαι αὐτοὺς, καταισχυνθῆναι τε καὶ ἐντραπῆναι ἐπιλέγει· *Ἀποστραφείησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐντραπείησαν οἱ θέλοντες τὰ κακά μοι.* Μηδὲν γὰρ δεδωνημένοι, καὶ μὴ κατελείψαντες περιγενῆσθαι, ἀποστρέφονται καὶ ἀπαλλάττονται εἰς τὰ ὀπίσω· εἶτ' ἀπαλλαγέντες καὶ μακρὰν γενόμενοι, τἀπίχειρα τῆς αὐτῶν ἀπολήψονται κακίας· διὸ μετὰ ταῦτα λέλεται· *Κομισάσθωσαν παραχρῆμα αἰσχύνῃ αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι· Εὐγε, εὐγε.* Ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλιος ἡρμήνευσεν· *Ἄδ, ἀδ,* αὐτῆ συγρησάμενος οὕτως ἐχούση τῆ Ἑβραϊκῆ φωνῆ. Ἔστι δὲ αὕτη σχετλιαστικὴ τῶν ἦδη νενικημένων καὶ εἰς τὰ ὀπίσω κευωρηκότων, καὶ τὴν ἑαυτῶν αἰσχύνῃν ἀπειληφότων. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα καὶ τὸν Σύμμαχον φήσαντα· *Οἱ λέγοντες περὶ ἐμοῦ· Εὐγε, εὐγε, τάχα ποτὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ δικαίου πολλὰς*

ἐπιβουλάς ἐπινοούντες κατ' αὐτοῦ, ἐφ' ἐκάστη προσδοκῶντες περιγενέσθαι, ἔλεγον. Εὖγε, εὖγε. Ἀλλὰ πολ- λάκις τοῦτο, φησὶν, εἰρηκότες, διὰ τὴν σὴν χάριν ἀπαλλατέσθωσαν ἢ ἢ ποτὲ, τὴν ἑαυτῶν κομιτάμενοι αἰσχύνῃν.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Μ'.

1. IN FINEM, PSALMUS XL.

Μακάριος ὁ συνιών ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα· ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ φύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος. Κύριος διαφυλάξει αὐτὸν καὶ ζώσῃ αὐτὸν, καὶ μακαρίσαι αὐτὸν ἐν τῇ γῆ, καὶ μὴ παραδῶ αὐτὸν εἰς ψυχὴν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Κύριος βοηθήσαι αὐτῷ ἐπὶ κλίνης ὁδύνης αὐτοῦ, ὄλην τὴν κοίτην αὐτοῦ ἑστρεψάς ἐν τῇ ἀβύσσῳ αὐτοῦ. Προΐων ἐξῆς ὁ λόγος ἐπιφέρει· Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτερισμόν. Ταῦτα δὲ ἀναγγεγραπται ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ὡς ἐξ οὐρανοῦ προσώπου εἰρηκῶς ἐν τῇ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁμιλίᾳ· δι' ὧν ἔφασκεν· Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν· Οὐκ ἔστι δούλος μελιζῶν τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μελιζῶν τοῦ ἀέμφυτος αὐτόν. Εἰ ταῦτα οἰδατε, μακάριοι ἔστε ὅταν σκείτε (1) αὐτά. Οὐ περὶ πάντων ὑμῖν λέγω· ἐγὼ οἶδα οὐδὲ ἐξελεξάμεν· ἀλλ' Ἰνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ· Ὁ τρώγων μου τὸν ἄρτον ἐπίηρον ἐπ' ἐμέ πτέρναν αὐτοῦ. Ἄλλη δὲ Γραφὴ τοῦτο φήσασα οὐχ εὐρίσκειται, μόνη δὲ ἡ παρούσα, δι' ἧς εἰρήται· Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμέ πτερισμόν. Ὡρα τοιγαροῦν εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τὰ ἐμπεφύμενα τῷ ψαλμῷ ὡς ἂν προφητικῶς εἰρημένα ἐκλαβεῖν. Διὸ καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιγγεγραπται, ἀναπέμποντα ἡμᾶς ἦτοι ἐπὶ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος καθ' ἣν ἐπληροῦτο τὰ ἀναγεγραμμένα, ἢ ἐπὶ τὰ τελευταῖα τῶν διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλουμένων. Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀναφέροιτο τὰ προκειμένα, εἰποῖς ἂν μακαρίζεσθαι τὸν δυνάμενον συνιέναι δι' ἣν αἰτίαν ἀνέλιπε δι' ἡμᾶς πτωχεῖαν. Ἐτι γὰρ πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, Ἰνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ κλυτῆσάμεν· Ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχων ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῇ δούλου λαβὼν, σαφῶς ἐβίβαζεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Καὶ ἄλλος δ' ἂν τις συνῆσει ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα, ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος ἐν Εὐαγγελίῳ· Δεῦτε, οἱ ἐβλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπειλάσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίγησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ περιβάλατέ με· ἠσθέθουν, καὶ ἐπεσκέψασθε· ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρὸς μέ· οἷς ἐπιλέγει· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων τῶν ἀδελφῶν μου, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ οὕτως οὖν μακάριος ἀληθῶς ὁ συνιών ἐπὶ τῶν οὕτως ἀποδοθέντα πτωχῶν καὶ πένητα. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Δαυὶδ ἀναφέροιτο τὰ λελεγμένα, εἰποῖς ἂν ἀκοῦθως τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ταῦτα συνῆφθαι. Ἐπεὶ γὰρ πρὸς τοὺς τελευταίους τοῦ λθ' ἐλέγετο ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ· Ἐγὼ δὲ πένης εἰμι καὶ πτωχός· ταῦτα δ' ἔλεγεν ὁ τοσοῦτος βασιλεὺς, ὁ τὸν ἄφατον πλοῦτον συναγοχῶς εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ μετὰ ταῦτα ἐγγεγεμένου διὰ Σολομῶνος ἰαοῦ, σμικρύνων

Vers. 2-4. *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem : in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conservet eum et vivificet eum, et beatum faciat eum in terra, et non tradat eum in animam inimicorum ejus. Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus, universum stratum ejus vastasti in infirmitate ejus. Sub hæc autem ita sermo procedit : Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. Hæc porro dixisse scribitur Salvator et Dominus noster in Evangelio secundum Joannem, quasi ex propria persona sic discipulos allocutus : Amen, amen, dico vobis : Non est servus major domino suo, neque apostolus major est eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati eritis cum feceritis ea. Non de omnibus vobis dico : ego scio quos elegerim ; sed ut adimpleatur Scriptura : Qui manducat meum panem, levavit contra me calcaneum suum 16. Nulla porro alia Scriptura quæ hoc dicat reperitur, præter hanc unam qua dictum est, qui edebat panem meum, magnificavit super me supplantationem. Par est igitur ad ejus personam, quæ in hoc psalmo feruntur, ut propheticæ dicta accipere. Quamobrem in finem inscribitur, quod hæc nos remittant ad consummationem sæculi, quo tempore ea quæ scripta sunt implebuntur; sive etiam ad postrema psalmi dicta. Quod si hæc ad Salvatorem referantur, jure dixeris beatum prædicari eum, qui intelligere possit qua de causa propter nos egestatem susceperit. Insuper, cum esset dives, propter nos egenus factus est, ut nos ejus inopia divites essemus 17; et : Cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit forma serri accepta 18, ut clare nos docuit divinus Apostolus. Alio quoque modo quis intelligere possit super egenum et pauperem, audiens Christum in Evangeliiis dicentem : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus, et visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me 19; quibus subjungit : Quantum fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis 20. Atque ita vere beatus est qui intelligit super egenum et pauperem sic acceptum. Quod si ad Davidem supra dicta referantur, dicas hæc apposite præcedenti psalmo subnexa esse, siquidem sub finem psalmi xxxix, ex persona Davidis dicebatur, ego autem mendicus sum et pauper. Hæc porro tantus rex dicebat, qui inæstimabiles divitias ad apparatus templi, sub hæc a Salomone structi, collegerat; qui sese parvum et humilem, moderatique animi, ac affectu vere pauperem exhibebat. Ideo subjunctus est præsens psalmus, beatus prædicans eum qui super hujusmodi pauperem*

16 Joan. xiii, 16. 17 1 H Cor. viii, 9. 18 Philipp. ii, 7. 19 Matth. xxv, 34, 35. 20 ibid. 40.

(1) Ὅταν σκείτε. Vulg. ἐάν ποιήτε; et max pro μου. Vulg. μετ' ἐμοῦ, ut et interpret vertit. Editt.

intelligit. Illud porro, *pauperem*, neque in Hebraico exemplari, neque apud reliquos interpretes fertur. Secundum quartum sensum dici possit, sermonem esse sententiosum et qui ad benignitatem et pauperum amorem cohortetur. Nam erga eos quoque qui vulgariori sensu pauperes dicuntur, misericordes esse decet, eisque erogare libenter, intelligentes scilicet Deum esse qui illos mendicare decrevit, et ad eam conditionem deduxit; atque una ipsos per pauperiem exercet, et eos qui rerum copia polent, bonos propositi sui fructus per largitionem egenis factam præbere desiderat. Tentatur itaque per pauperem dives, num scilicet durus et immisericors, an humanus et misericors. Quamobrem inter divina præcepta, multa de pauperibus et egenis feruntur. Secundum quintam autem explicationem, alium pauperum ordinem reperias, qui a Salvatore beatus prædicatur, secundum illud: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*²¹. Quibus verbis eos qui secundum Deum philosophantur, et propter divinam exercitationem pauperes agunt, qui erant ejus discipuli et apostoli, Salvator beatos prædicavit. *Beatus igitur qui intelligit super egenum, super eum qui illo modo egenus et pauper est; nam bonæ illius ac felicissimæ intelligentiæ fructum accipiet, qui deinceps indicatur: In die enim mala liberabit eum Dominus; sive, secundum Symmachum, in die afflictionis.* Nam si qua tentatio contingat, et in calamitatem ærumnamque incidat, quemadmodum ipse intellexit super egenum et pauperem, sic opportune res ejus intelliget Dominus, pari mensura illum metiens, qua ille mensus erat.

Dominus conservet eum et vivificet eum. Sed etiam custodiet eum et vivere faciet eum; aut, secundum Symmachum, *custodiet eum, et conservabit eum.* Tertium quoque ipsi conferet, *beatum faciet eum in terra;* aut, secundum Symmachum, *beatus prædicandus erit in terra.* Nam dum adhuc in hac terra versatur, beatitudinem a Deo consequetur, manentibus tamen eum cælestibus bonis, secundum hæc promissis. His subjungit: *Et non tradat eum in manus inimicorum ejus.* Pro quo Symmachus ait: *Et non tradet eum in animas inimicorum.*

Sciendum autem est, illud, *Ego dixi: Domine, miserere mei*, a quibusdam ex Davidis persona dictum æstimari: nam sive in medio insertum putant, sive ad hunc usque versum quæ dicta a Davide sunt circumscribunt.

VERS. 10-14. *Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.* Secundum vero Symmachum, *Sed et homo qui mecum pacem habebat, cui confusus eram, qui una mecum panem meum edebat, contulit se me sequens;* aut secundum Aquilam, *mag-*

α εαυτὸν καὶ ταπεινῶν, καὶ τῆ ψυχῆ μετριοφρονῶν, καὶ ἀληθῶς τῆ διαθέσει πτωχεύων· τούτου χάριν ἐπισυνῆπται ὁ παρὼν ψαλμὸς, μακαρίζων τοῦ συνιέντος ἐπὶ τὸν οὕτω πτωχόν. Τὸ δὲ, *πένητα*, οὕτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς ἐμφέρεται. Καὶ κατὰ τετάρτην διάνοιαν εἴποι τις ἂν γνωμονικὸν εἶναι τὸν λόγον καὶ παραινετικὸν φιλανθρωπίας καὶ φιλοπτωχίας. Προσῆκει γὰρ ἐπὶ τῶν κοινότερον λεγομένων πτωχῶν συμπαθητικούς εἶναι καὶ μεταδοτικούς, συνιέντας, ὡς ὁ κρῖνων αὐτοὺς πτωχεύειν θεὸς εἰς ταύτην αὐτοὺς ἤγαγε τὴν κατάστασιν ὁμοῦ μὲν καὶ αὐτοὺς γυμνάζων διὰ τῆς πτωχείας, ὁμοῦ δὲ καὶ τοὺς ἐν περισσίχθ βίου καρποὺς τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως παρέχειν διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς κοινωνίας βεβουλημένος. Πειράζεται γοῦν ὁ πλούσιος διὰ τοῦ πένητος, εἴτε τις ἀνηλεὲς καὶ ἀσυμπάθητος, καὶ ἀσπλαγχνὸς εἴη, εἴτε φιλόθρωπος καὶ ἐλεημονικός. Διὸ πολὺς ὁ περὶ τῶν πενήτων καὶ πτωχῶν λόγος ἐν τοῖς θεοῖς παραγγέλμασι. Καὶ κατὰ πέμπτην δὲ διάνοιαν ἄλλο τάγμα πτωχῶν εὐροῖς ἂν, τὸ ὑπὸ τοῦ σωτήρος μακαριζόμενον κατὰ τὸ· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· ἐν οἷς τοὺς κατὰ θεὸν φιλοσοφούντας, καὶ τὴν ἐνθεὸν ἀσκησιν πτωχεύοντας ὁ σωτὴρ ἐμακάριζεν· οἱ ἦσαν οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι. *Μακάριος οὖν ὁ συνιών ἐπὶ πτωχόν*, ἐπὶ τὸν οὕτω πτωχόν καὶ πένητα· τῆς ἀγαθῆς ταύτης καὶ τρισμακαρίας συνέσεως καρπὸν λήψεται τὸν ἐξῆς εἰρημένον· *Ἐν ἡμέρᾳ γὰρ πορηθῆ ῥύσεται αὐτὸς ὁ Κύριος*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἐν ἡμέρᾳ κακώσεως*. Εἰ γὰρ γένοιτό τις πειρασμός, ἢ περιπέσει ποτὲ συμφορᾷ καὶ περιστάσει, ὡσπερ αὐτὸς συνῆκεν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, οὕτω καὶ αὐτοῦ εὐκαίρως συνήσει ὁ Κύριος, μετρῶν αὐτῷ τὸ ἴσον μέτρον ᾧ ἐμέτρῃσεν.

Κύριος φυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει αὐτόν. Ἄλλὰ καὶ φυλάξει αὐτὸν καὶ ζήσει ποιήσει αὐτόν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Φυλάξει αὐτόν, καὶ περισώσει αὐτόν.* Καὶ τρίτον δὲ αὐτῷ παρέξει, *μακαρίσει αὐτόν ἐν τῇ γῆ*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Μακαριστός ἐστὶ ἐν τῇ γῆ*. Ὡς ἐτι γὰρ ἐν τῇ γῆ ταύτῃ τυγχάνει, τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ μακαριότητος τεύξεται, μενόντων αὐτὸν τῶν μετὰ ταῦτα ἐπηγγελμένων οὐρανίων ἀγαθῶν. Τούτοις ἐπιλέγει· *Καὶ μὴ παραδῶ αὐτόν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος φησι· Καὶ οὐκ ἐκδώσει αὐτόν εἰς ψυχὰς ἐχθρῶν.*

Ἰστέον δὲ, ὡς τὸ· *Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με*, τινὲς ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρησθαί φασιν· ἢ παρεμβεβλημένον ἐν τῷ μέσῳ, ἢ ἕως ἐκεῖ περιγράφοντες τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ.

Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ᾧ ἠλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερισμόν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἄλλο καὶ ἄνθρωπος ὃς εἰρήνεύει μοι, φησὶν, ᾧ ἐπεκόθειν, συνεσθίων μοι ἄρτον ἐμὸν, κατεμεγαλύνθη μου ἀκολουθῶν*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· *Κατεμεγα-*

²¹ Matth. v, 3.

λόγη μου πτέρρα. Τῆς δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰρήνης ἦν ἄνθρωπος ὁ Ἰούδας, ἀκούσας καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν*. Ἀλλὰ καὶ· *Ἐφ' ὃν ἤλπισα, φησί· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐπεποιθήσα, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐπεποιθεῖν· ἐπειδήπερ καὶ αὐτῷ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις τῶν ἰσων μετεδίβου χαρισμάτων*. Ἐπιποθεῖ δὲ ἐπ' αὐτῷ ὁ Σωτῆρ, καὶ ἀγαθὰς εἶχεν ἐλπίδας ἐπ' αὐτῷ, διὰ τὸ καὶ ἐπ' αὐτῷ αὐτεξούσιον. Οὐ γὰρ ἦν φύσεως ἀδυνάτου σώζεσθαι ὁ Ἰούδας· ἀλλ' οἷός τε ἦν, θελήσας, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις μαθητευθῆναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ καλῶς καὶ ἀγαθῶς μαθητῆς ἀποτελεῖσθαι· συνέστιος δὲ ὢν τῷ Διδασκάλῳ, οὐ τὸν κοινὸν ἄρτον αὐτῷ μόνον συνήσθιεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς θρησκευτικοῦ μεταλαμβάνειν ἡξιοῦτο· περὶ οὗ ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζῶν διδοὺς τοῖς ἀνθρώποις*. Οὕτως οὖν ὁ τοσοῦτων ἡξιωμένος τὴν πέραν αὐτοῦ ὥσπερ λάξ ἐντείνων κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπίτηρ· διὸ λέλεκται· *Ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περιρισμόν*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *περιρισμόν*, παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα εἰρημένον, ἢ Ἑβραϊκῆ ἀνάγνωσις *πέρρων* περιέχει. Οὕτως οὖν δουλεύσας τῷ Ἑβραϊκῷ ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν. Ὅθεν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὡς ἂν Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, τὸν Σωτῆρα, οὐ *περιρισμόν*, ἀλλὰ καὶ *πέρρων* ὀνομαζέμεναι ἐμνημόνευσεν.

Εἰς τὸ· *Ἐμοῦ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου*· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, *διὰ τὴν ἀπλότητα*· ἐπειδήπερ ὡς *πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη*, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κελρατος ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοήτων τὸ στόμα· καὶ, *λοιδωροῦντος οὐκ ἀντελοιδῶρει· πάσχων οὐκ ἠπέλει*· τὴν ἄκραν δὲ ἀνεξικακίαν ἐνδεικνύμενος ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι ἰσώπα, ψευδομαρτυρούμενός τε οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ἀλλὰ καὶ τὸν νῶτον αὐτοῦ δέδωκεν εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπον οὐκ ἀπέστρεψεν ἀπὸ αἰσχίνης ἐμπυσιμάτων. Διὸ φησιν· *Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν ἀντελάβου, καὶ ἐβεβαίωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς αἰῶνα*. Τοῦτοις πᾶσιν ἐπιτέλει τὸ προφητικὸν πνεῦμα εὐχαριστήριον φωνὴν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ λέγον· *Εὐλόγητός Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, πεπιστωμένως, πεπιστωμένως· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀμήν, ἀμήν*· ἔνθεν ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διαλόγοις εἰς πίστωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων παραλαμβάνειν εἰωθε τὸ· *Ἀμήν λέγω ὑμῖν*· οὗ τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας εἰπών, *πεπιστωμένως, πεπιστωμένως*.

Ἀλλὰ γὰρ διηρημένης τῆς ὅλης βίβλου τῶν ψαλμῶν εἰς πέντε μέρη, τὸ πρῶτον μέρος ἐνταῦθα περιγράφεται, ἀρχόμενον μὲν ἀπὸ τοῦ α' ψαλμοῦ, τελευτῶν δὲ εἰς τὸν μετὰ χειρας. Ὡρα δὲ οὖν μεταβῆναι ἐπὶ τὸ δεύτερον· ὅπερ ἄρχειται μὲν ἀπὸ τοῦ μα' ψαλμοῦ, συμπεραίνεται δὲ εἰς τὸν σα'.

nificatus est contra me calcaneo. Erat porro Judas homo pacis Salvatoris, qui cum aliis discipulis hæc dicentem Salvatorem audierat: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*²¹. Sed, in quo speravi, ait; vel, secundum Aquilam, *confusus sum*; aut, ut Symmachus, *confusus eram*; quandoquidem ipsum paribus atque cæteros apostolos donis affecerat. Confidebat autem ei Salvator, et bonam de ipso spem habebat, quia in eo liberum arbitrium esset. Neque enim Judas ex hujusmodi natura erat quæ non posset salutem consequi; sed poterat, si quidem voluisset, ut et cæteri apostoli, a Filio Dei erudiri, ac bonus probusque discipulus effici. Nam cum Magistro contubernalis esset, non communem modo cum eo panem comedebat, sed illius etiam qui animam nutrit particeps erat: de quo dicebat Salvator: *Ego sum panis qui de cælo descendit, et qui dat vitam hominibus*²². Hic itaque tot ornatus beneficiis, calcaneum suum quasi calcitrando contra Salvatorem extulit; quare dictum est: *Magnificavit super me supplantationem*. Pro voce autem illa, *supplantationem*, a LXX Viris usurpata, Hebraica lectio, *calcaneum*, præfert. Eo itaque modo Aquila Hebraicæ litteræ serviens edidit. Quare Joannes evangelista, utpote Hebræus ex Hebræis ortus, Salvatorem, non *supplantationem*, sed *calcaneum* dixisse memorat.

In illud vero: *Me propter innocentiam suscepisti*; sive, secundum Aquilam et Symmachum, *propter simplicitatem*, [hæc dicenda] quoniam, *sicut ovis ad jugulationem ductus est, et sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperuit os suum*²³, et: *Cum malediceretur, non remaledicebat; cum pateretur, non comminabatur*²⁴: sed summa instructus patientia, cum accusaretur, tacebat, cum falsis testimoniis impeteretur, nihil respondit; sed etiam dorsum suum flagellis obtulit, et malas suas alapis, faciem vero suam non avertit a probro sputorum. Quapropter ait, *Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum*. In fine tandem eorum spiritus propheticus gratiarum actiones Deo emittit his verbis: *Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum, fiat, fiat*; aut, secundum Aquilam, *fideliter, fideliter*; sive, secundum Symmachum, *amen, amen*. Unde Servator in colloquiis, ad sermonis sui confirmationem id usurpare solebat: *Amen dico vobis*. Cujus sententiam apertius explicavit Aquila dicens, *fideliter, fideliter*.

Universo quidem psalmodum libro in quinque partes diviso, prima pars huc desinit, quæ incipit a primo psalmo, et in præsentem terminatur. Restat ut secundam aggrediamur, quæ a quadragésimo primo incipit, et in septuagesimum primum desinit.

²¹ Joan. xiv, 27. ²² Joan. vi, 51. ²³ Isa. LIII, 7. ²⁴ I Petr. II, 23.

1. IN FINEM, AD INTELLECTUM FILIIS A ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΕΙΣ ΣΥΝΕΞΙΝ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ
CORE XLI.

Prima pars libri psalmodum quadraginta psalms, qui omnes Davidis sunt, complectitur; hæc vero quam inimus, triginta et unum: quorum octo quidem filiorum Core, unus Asaph, Salomonis unus, reliqui Davidis. Eos autem qui filiorum Core sunt, utpote ordine primos, ad eorum intelligentiam jam expendemus. Nos filii Core inscriptionibus suis instigant, ut ne oscitanter horum lectione utamur. Præsens vero psalmus propheticum chorum tristem animoque de populi ex circumcissione lapsu mœrentem inducit, rogatque per Salvatoris opem erui ipsum et liberari a malis. Quod in fine sermonis his verbis assignat: *Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus.*

Neque psalmum, neque canticum, neque quidpiam simile inscriptio præfert, idque jure ac merito: quia ea quæ subjunguntur tristioribus dictis plena sunt, ideo in finem simpliciter inscriptio est. Nam cum res nondum existerent, sed futuræ essent, prædictiones tantum complectitur. Siquidem filii Core tempore Moysis in deserto fuerunt. Deinde vero cum pater eorum Core in Moysem seditionem concitasset, atque in familia sua periisset, contigit ut filii ejus non una cum patre interirent: et quia paternæ impietatis participes non fuerant, sed pœnitentiam et maximam erga Deum pietatem exhibebant, tanta apud Deum approbatione digni fuerunt, ut etiam prophetiæ gratia ornarentur. Ex eorum porro successione tempore Davidis alius Core exortus est, priori cognominis; et huic filii nati alii. Sive igitur hi postremi, sive priores alii, captivitatem populi quæ longo postea tempore accidit, ac Judæorum populi in omnes gentes dispersionem, hoc in psalmo vaticinantur. In sequentibus igitur aiunt: *Et qui oderunt nos diripuerunt eos. Dediti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio, et posuisti nos opprobrium vicinis nostris* ²⁶. Non enim hæc ut tempore Davidis gesta historia narrat: ideo inscriptio in finem habet. Atque quia ex divina intelligentia hæc in futuro tempore gesta putare convenit, necessario dictum est, *ad intellectum*. Pro illo autem, *filii Core*, Aquila pariter et Symmachus, *filiorum Core* interpretati sunt, docentes eorum esse prophetias, qui se Deum ipsum sitire, atque amore, desiderio et concupiscentia illius fontibus teneri fatebantur, de quo dictum est ²⁷: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*. Quapropter dicebant:

VERB. 2, 3. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* Cornutum animal est cervus, sed etiam pu-

Τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς τῶν ψαλμῶν βίβλου μ ψαλμῶν, καὶ πάντα τοῦ Δαυὶδ, περιεῖχε· τὸ δὲ μετὰ χειρᾶς λα' ὧν ὀκτώ μὲν εἰσι τῶν υἱῶν Κορὲ, εἷς δὲ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶνος εἷς· οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ Δαυὶδ. Πρώτους δὲ τούτων ὄντας, τοὺς τῶν υἱῶν Κορὲ, διασκευώμεθα, ἐπὶ τὸ συνιέναι τὰ λεγόμενα. Παρομῶσιν ἡμᾶς οἱ υἱοὶ Κορὲ διὰ τῶν προγραφῶν πρὸς τὸ μὴ παρέργως χρήσασθαι τῇ τῶν λεγομένων ἐντεύξει. Εἰσάγει δὲ ὁ παρῶν ψαλμὸς τὸν προφητικὸν χορὸν περιλυπῶν καὶ σκυθρωπῶν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἐκπτώσει· καὶ ἕξειται τε λύτρωσιν καὶ κακῶν ἐλευθερίαν διὰ τῆς σωτηρίου βοηθείας. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου ἐπισφραγίζεται ἐπιπῶν· Ἐλπισσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσεται αὐτῷ· σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου.

Ὅτε ψαλμὸν, οὔτε ὥδην, οὔτε τι τῶν τοιούτων ἢ προσγραφή περιεῖχει· καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ περ σκυθρωποτέρων λόγων πεπληρωται τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα, διὰ ταῦτα ἀπλῶς εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται. Μὴ γὰρ ὕφεστώτων πραγμάτων, μελλόντων δὲ ποτε ἔσεσθαι, προρρήσεις περιεῖχει. Γεγόνασι μὲν γὰρ οἱ υἱοὶ Κορὲ ἐπὶ τῆς ἐρήμου κατὰ τοὺς χρόνους Μωϋσέως. Εἶτα τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Κορὲ καταστασιασάντος Μωϋσέως, καὶ ἀπολομένου τῇ αὐτοῦ φρατρῆς, τοὺς τούτου παῖδας συνέθη μὴ συναπολέσσαι τῷ πατρὶ διὰ τὸ μὴ κεκοινωνῆναι αὐτοὺς τῇ τοῦ πατρὸς δυσσεβείᾳ, μετάνοιαν δὲ ἐνδείξαμένους καὶ πλείστην περὶ τὸν Θεὸν εὐλάβειαν, τοσαύτης ἀποδοχῆς ἔξωκέναι παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς καὶ προφητικῶ χρισμάτος μετασχεῖν. Ἐκ δὲ τῆς τούτων διαδοχῆς κατὰ τοὺς χρόνους Δαυὶδ γίνεται ἕτερος Κορὲ, ἡμώνυμος τῷ προτέρῳ, καὶ τούτου ἕτεροι παῖδες. Εἶτ' οὖν οὗτοι, εἴτε οἱ πρότεροι, τὴν μακρὰν ὕστερον γενομένην αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος διασπορὰν θεσπίζουσι διὰ τὸν μετὰ χειρᾶς. Προϊόντες γοῦν φασὶ· Καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διήρπαζον αὐτούς. Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως, καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς. Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἄνευ τιμῆς· καὶ ἔθου ἡμᾶς θνητὸς τοῖς γείτοσιν ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ταῦτα ἡ ἱστορία γεγενῆσθαι περιεῖχει· διὰ τοῦτο προγέγραπται εἰς τὸ τέλος. Καὶ ἐπὶ θεϊκῆς δὲ συνέσεως τῷ μέλλοντι ταῦτα νοεῖν ἀναγκαίως εἴρηται, εἰς σύνεσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τοῖς υἱοῖς Κορὲ, συμφώνως ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, τῶν υἱῶν Κορὲ, ἡρμήνευσαν, διδάσκοντες αὐτῶν εἶναι τὰς προφητείας· οἱ διψῆσιν ὠμολόγησαν αὐτὸν τὸν Θεόν, πῶθεν τε καὶ ἡμερον, καὶ ἐπιθυμίαν ἔχειν τῆς παρ' αὐτῷ πηγῆς, περὶ ἧς εἴρηται· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ἐψώμεθα φῶς. Διὸ ἔλεγον·

Ὅν τρόπον ἐπιποθεὶ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεὶ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Κερασφόρον ζῶον ἢ ἔλαφος· ἀλλὰ

²⁶ Psal. XLIII, 11-14. ²⁷ Psal. XXXV, 10.

καὶ καθαρὸν κατὰ τὸν νόμον, ἤδη δὲ καὶ ὄφι- A
 οκτόνον, καὶ πάντων ἐρπετῶν ἀναιρετικόν, ἀλλὰ
 καὶ τῶν τὰς ἐρήμους μεταδιωκόντων. Τοιοῦτος
 δὲ ἦν ὁ προφητικὸς χορὸς, φιλερήμιος καὶ ἀνα-
 κχωρηκῶς. Ἐν ἐρημίαις γούν καὶ ὄρεσι, καὶ σπη-
 λαίοις πεποιῆσθαι λέγονται τὰς διατριβάς· ἀλλὰ καὶ
 πάσης ἐτύγχανον ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ παντὸς
 τοῦ κατὰ διάνοιαν ἐρπετοῦ ἀναιρετικοῦ, ὡς ἂν ἔχον-
 τες καὶ αὐτοὶ πατεῖν ἐπάνω ὄφειων καὶ σκορπίων, καὶ
 ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Κερασφόροι δὲ
 ὑπῆρχον, ὡς λέγειν δύνασθαι· Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς
 ἡμῶν κερατιοῦμεν. Ἀλλὰ καὶ καθαροὶ τὴν ψυχὴν
 ἐτύγχανον, εἰ καὶ τινες ἄλλοι· διδ' ἐλάφω παρεβά-
 λοντο. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ νυμφίος ἐν Ἄσματι ἀσμάτων
 νεβρῶ ἐλάφω ἀφωμοίωτο, καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ δὲ εἰρηται·
 Ἐφύλαξας δὲ μῆρας ἐλάφων ὠδίνας τε· αὐτοὺς
 ἐξαποστελεῖς. Τοιαύτας δὲ λογικὰς ἐλάφους ὁ Κύ-
 ριος καταρτίζεσθαι λέγεται ἐν κη΄ ψαλμῷ, φάσκοντι·
 Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους.

Αὗται τοίνυν αἱ ἐλάφοι, τῆς πηγῆς διαλειπούσης
 αὐτὰς διὰ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἀποστραφέντος
 τοῦ Θεοῦ, καθ' ἑαυτὰς ἀπεκλαιοντο, καὶ τοῖς ἐαυτῶν
 δάκρυσιν ἐχρῶντο τροφῇ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἀπ-
 ώλειαν τοῦ λαοῦ ἀποθρηνοῦσαι· ὠμολόγουν τε διψῆν
 οὐ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς σαρκί· τὰς τοῦτω φιλίας ἤδο-
 νὰς, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ψυχὴ ποθεῖν καὶ ἰμελεῖσθαι κατὰ τὸν
 Σύμμαχον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πορείας. Διδ' ἔλεγον·
 Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ
 πάλιν· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν
 ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. Ζῆν γὰρ τὸν Κύριον κατὰ τὸ
 εἰρημένον, Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν· καὶ μόνον C
 ζῶν ἔχειν παρ' ἑαυτῷ, κατὰ τὸ· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ
 ζωῆς, ἤδισαν. Καὶ τοῦτο γε τὸ ζῶν ὕδωρ, ὑστερόν ποτε
 ἐπιστάσα (1) κατὰ τὰς τῶν προφητῶν εὐχὰς ἡ πηγὴ,
 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παρέχειν ἀνθρώποις ἐδίδασκεν, ὡδέ
 πη λέγων· Ὅς ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω
 αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ζῶντος
 ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ πάλιν· Εἰ τις
 διψᾷ ἐρχέσθω πρὸς μέ, καὶ πιπέτω. Ὁ πιστεύων
 ἐκ ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς
 κοιλίας αὐτοῦ βρυσουσιν ὕδατος ζῶντος. Τοῦτου
 ἢ οὐκ τοῦ πύματος ὁ προφητικὸς χορὸς διψῶν ἔλεγεν·
 Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυ-
 ρὸν τὸν ζῶντα, καὶ, Πότε ἤξω, καὶ ὀφθήσομαι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ὁρῶντες γὰρ ἑαυτοὺς μακρὰν D
 ὑπέρχοντας τῆς πρόσωπον πρὸς πρόσωπον θεᾶς τοῦ
 Θεοῦ, ταῦτα ἔλεγον. Ἀλλὰ καὶ συναισθόμενοι, ὡς
 ἀπέστραπτο τὸν λαὸν τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον, οὐκέτ'
 αὐτοὺς ἐπισκοπεῖ ἡ πάντοτε πρόσωπιαν αὐτῶν ποιου-
 μένη δύναμις, ἀπεθρήνον μὲν τὴν ἐπι γῆς διατριβὴν,
 εὐχὴν δ' ἐτίθεντο παραστῆναι ποτε τῷ προσώπῳ τοῦ
 Θεοῦ· διδ' ἔλεγον· Πότε ἤξω, καὶ ὀφθήσομαι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Πολλῆς δὲ γέμοντες παρρησίας
 καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς τοιαύταις ἐχρῶντο φωναῖς.
 Ὡς γὰρ ὄλοι διόλου τὰς ψυχὰς ὑγιεῖς καὶ παντὸς μώ-

rum secundum legem, serpentibus mortiferum,
 omnique reptili exitiosum, atque ex eorum genere
 quæ solitudines frequentare solent. Talis erat pro-
 pheticus chorus, amans solitudinis ac secessus.
 In desertis itaque, montibus et specubus versati
 esse feruntur; imo etiam omni adversariæ po-
 testati, omnique spirituali reptili exitiosi erant, ut-
 pote qui potestatem et ipsi haberent calcandi ser-
 pentes et scorpiones, et omnem virtutem ini-
 mici: cornuti quoque erant, ut dicere possent: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu* ²⁰. Imo
 etiam puri animo quantum quipiã alii; quam-
 oblem cervo comparabantur. Siquidem et ipse
 sponsus in Cantico canticorum hinnulo cervo com-
 paratur ²¹. In libro Job quoque dicitur: *Observasti menses cervorum, et partus: ipsos dimittes* ²⁰.
 Hujusmodi rationabiles cervos præparare Domi-
 nus dicitur in vicesimo octavo psalmo, sic ferente:
Vox Domini præparans cervos ²¹.

Hi itaque cervi, fonte propter iniquitates populi
 et aversionem Dei deficiente, apud seipsos fiebant,
 et lacrymis suis pro cibo usi, nocte dieque pernici-
 eum populi lugebant, ac constebantur se sitire,
 non corpore quidem et carne, voluptates ipsi con-
 gruenter; sed ipsa anima secundum Symmachum,
progressus ad Deum desiderio ac cupidine teneri dicitur.
 Quare dicebant, *ita desiderat anima mea ad te, Deus*; ac rursus: *Sitivi anima mea ad Deum fortem vivum*. Vivere quippe Dominum noverant
 secundum illud: *Solus habens immortalitatem* ²²; ac
 solum penes se vitam habere secundum illud:
Quoniam apud te est fons vitæ ²³. Atque hæc est aqua
 viva. Postmodum autem fons ille pro votis ac pre-
 cibus prophetarum emanavit: ipse namque Servator
 hominibus se præbiturum esse docuit his ver-
 bis: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ vivæ salsientis in vitam æternam* ²⁴;
 et rursus: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* ²⁵. Propheticus itaque chorus
 hoc potionis genus sitiens dicebat, *sitivi anima mea ad Deum fortem vivum*; et, *quando veniam et apparebo ante faciem Dei*? Cum se namque a con-
 templatione illa Dei facie ad faciem procul positos
 cernerent, hæc proferebant. Sed etiam advertentes
 aversum esse Dei vultum a populo, neque ulterius
 illam providentiæ vim ipsi prospicere, lugebant
 sane de sua in terris commoratione, precesque
 fundebant ut aliquando vultui Dei sisterentur:
Quamobrem dicebant: Quando veniam et apparebo ante faciem Dei? Cum autem fiducia et conscientia
 bona pleni essent, hujusmodi vocibus utebantur.
 Nam utpote anima prorsus sana præditi, atque
 omni culpa, labe ac fœditate purgati, vultui Dei
 sisti rogabant. Peccator vero talem vultum refugit,

²⁰ Psal. xliii, 6. ²¹ Cant. ii, 9, 17. ²² Job xxxix, 1. ²³ Psal. xxviii, 9. ²⁴ I Tim. vi, 16. ²⁵ Psal. lxxv, 10. ²⁶ Joan. iv, 13, 14. ²⁷ Joan. vii, 37, 38.

(1) Forte ἐπιστάσα.

ac oratione et supplicatione sua abnuit dicens : **A** μου καὶ σπλίου, καὶ μολυσμοῦ κεκαθαρμένοι, ὀφθῆναι *Averte faciem tuam a peccatis meis* ²⁶. ἤξιουν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ ἁμαρτάνων φέγει τὸ πρόσωπον, καὶ παραιτεῖται δι' εὐχῆς καὶ ἰκετηρίας λέγων· *Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου.*

Cum terrena omnia aversaretur, ab humanisque omnibus voluptatibus abhorreret, solo pane pro necessitate, eoque lacrymis admisto utens, ita fatur :

VERS. 4-8. *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte.* Propheticus autem chorus, cum vultum Dei cerneret ab universo populo aversum, multorumque perniciem, suam esse calamitatem ratus, luctum pro omnibus suscipiebat: atque illi homines Dei in tantum afflictionis cumulum deveniunt, ut propriis lacrymis alerentur, ac die noctuque, vel ipsum panem sumere abnuentes, uni fluiti vacarent. Hæc porro tum maxime agebant, hæcque patiebantur, cum populum, ac præsertim inopios cum illo versantes, hæc dicentes audirent : *Ubi est Deus tuus?* Neque enim inimici et adversarii erant qui hæc quotidie dicerent, sed ut verisimile est, infideles e populo, qui prophetas quasi frustra Deum colentes et incassum laborantes coarguebant ac dicebant eis : *Ubi est Deus tuus?* Quæ cum ipsi a fratribus, consanguineis et familiaribus audirent, luctum augebant suum : quare aiunt : *Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam.* Neque enim perturbationem meam extrinsecus protuli ; sed intus in anima mea dolorem occultabam in meipso confusus. Simile quid passus Apostolus dicebat : *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus* ²⁷. Sic itaque nunc etiam *effudi in me animam meam*, inquit. Perfecti autem viri est talia effari posse.

Cum ii exprobrantes mihi dicerent : *Ubi est Deus tuus?* dolore pungebar animoque mœstus eram, perculsus impiorum verbis. Attamen in memetipso cogitationes continebam meas, ut ne effunderer exterius, neu mea in Deo reposita spe exciderem. Memoriam quippe paratum mihi finem repetebam, qua non ignorabam illud ²⁸ : *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Quocirca cum probe nossem, quoniam post hanc tristitiam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in voce exultationis et confessionis soni epulantis ; hæc *recordatus sum* : neque spe mea excidit, sed intra meipsum *effudi animam meam.* Et quia talem sibi spem ascripserat, jure ac merito ipse sibi medelam admovet his verbis : *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus* : nam ad fiduciam, presentiumque ærumnarum tolerantiam sese cohortatur. Cum porro Symmachus ait : *Quoniam egrediar ad tabernaculum, bajulabor usque ad domum Dei, cum voce benedictionis et confessionis multitudinis concurrentium ad celebra-*

πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀποστρεφόμενος, καὶ πᾶσαν τρυφήν τὴν ἐν ἀνθρώποις βδελυτόμενος, μόνῳ δὲ ἄρτῳ ἐπάναγχεσ χρώμενος, καὶ τούτῳ μετὰ δακρύων, ἐρεῖ·

Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἄρτος μοι ἡμέρας καὶ νυκτός. Ὁ δὲ τῶν προφητῶν χορὸς, ἐπεὶ ἑώρα τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἀποστραφέν πάντα τὸν λαόν, τὴν τῶν πολλῶν ἀπόλειαν ἑαυτοῦ εἶναι ζημίαν ἡγούμενος, τοὺς ὑπὲρ ἀπάντων ἀνεδέχετο θρήνους· εἰς τοσοῦτον δὲ ἐπέτεινον τὴν κακοπάθειαν οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, ὡς τοῖς δάκρυσιν ἑαυτῶν τρέφεσθαι καὶ διὰ πάσης ἡμέρας καὶ νυκτός παρατελεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὸν τὸν ἄρτον, μόνῳ δὲ τῷ κλαυθμῷ σχολάζειν. Μάλιστα δὲ ταῦτ' Ἐπραττον καὶ ταῦτ' Ἐπασχον, ἀκούοντες αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, μᾶλλον δὲ τῶν ἀσεβῶν τῶν ἐν αὐτῷ λεγόντων· *Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου;* Οὐ γὰρ διηπου οἱ ἐχθροὶ καὶ πολέμοι· καθ' ἑκάστην ἡμέραν ταῦτα αὐτοῖς ἔλεγον· ἀλλ' εἰκόσ τοὺς ἐν τῷ ἔθνει ἀπίστους ὡς μάτην θεοσεβούντας καὶ εἰκὴ μοχθοῦντας τοὺς προφήτας καταμέμφεσθαι καὶ λέγειν αὐτοῖς· *Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου;* Ἄ δὴ παρὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, καὶ γνωρίμων ἀκούοντες, τὰ τοῦ πένθους ἐπέτεινον· διὸ φασί· *Ταῦτα ἐμνήσθη, καὶ ἐξέχεσ ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου.* Οὐ γὰρ ἔξω τὴν ἑμαυτοῦ παραχρῆν ἐνέφαινον, ἀλλ' ἔνδον ἐν τῇ ἑμαυτοῦ ψυχῇ κρύπτων τὴν ἐμὴν ἀλγηδόνα καὶ παρ' ἑμαυτῷ συγχεόμενος. Τοιοῦτον δὲ τι πεπονθῶς ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· *Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν.* Οὕτως οὖν καὶ νῦν, *Ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου*, φασί. Τελείου δ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι τοῦτο λέγειν.

Λεγόντων μοι, φησὶ, τῶν ὀνειδιζόντων με· *Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου;* ἔδακνόμην μὲν τῇ λύπῃ καὶ ὑπερῆλθον τὴν ψυχὴν πληττόμενος ὑπὸ τῶν λόγων τῶν ἀσεβῶν. Ὅμως δ' οὖν ἐν ἑμαυτῷ συνείχον τοὺς ἑμαυτοῦ λογισμοὺς, πρὸς τὸ μὴ προχυθῆναι καὶ τῆς προκειμένης μοι τοῦ Θεοῦ ἐκπεσεῖν ἐλπίδος. Ἄνεφερον γὰρ τῇ μνήμῃ τὸ περιμένον με τέλος· ἐπεὶ μὴ ἠγνόουν, ὅτι *Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται.* Διὸ δὴ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ὅτι μετὰ τὰ σκυθρωπὰ *διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκητῆς θαναμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐν φωτὶ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἑορτάζοντος, ταῦτα ἐμνήσθη.* καὶ οὐκ ἐξέπιπτον τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' εἰσωπερ ἑμαυτῷ *ἐξέχεα τὴν ψυχὴν μου.* Καὶ ἐπειδὴ τοιαῦτα ἐπέγραψεν ἑαυτῷ ἐλπίδας, εἰκότως αὐτὸς ἑαυτὸν θεραπεύει καὶ λέγει· *Ἰνα τί περὶ λυπῶς εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ Ἰνα τί συνταράσσεις με;* Ἐλπίζον ἐπὶ Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου· θαρσεῖ γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ παρόντα λυπηρὰ γενναίως φέρειν παρεκελεύετο. Λέγων δὲ ὁ Σύμμαχος, ὅτι *ἐξελεύσομαι εἰς τὴν σκητὴν, διαβάσκω*

²⁶ Psal. L, 11. ²⁷ II Cor. 1, 9. ²⁸ Matth. v, 4.

χρήσομαι ζωὸς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, μετὰ φωνῆς εὐφημίας καὶ ἑξομολογήσεως πλήθους παρηγουμένων· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *Αἰρέσεως καὶ εὐχαριστίας οὐλοῦντος*· παρίσθη ὅποιον ἔσται τὸ τέλος τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πᾶν τὸ ἐπιπὸν γενναίως ὑπομένοντων. Διαδέξεται γὰρ τοῦτους τὸ τρισμακάριον τέλος, ἡ θαυμαστὴ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἐνδοτάτω αὐτῆς οἶκος αὐτοῦ, ἐν ᾧ οἱ ἄξιοι διαβασταζόμενοι, καὶ μετέωροι ὑπὸ ἀγγελικῶν δυνάμεων ἀρόμενοι εἰσαχθήσονται. Ἄ δὴ καὶ ὁ Ἀπόστολος εἰδῶς ἔλεγεν· Ἄρκαρησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα.

Σκηνὴν δὲ θαυμαστὴν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἑτέρας οὐ θαυμαστῆς, ὅποια ἦν ἡ ἐπὶ Μωϋσέως ἐπὶ γῆς κατεσκευασμένη. Θαυμαστὴν δὲ ἀληθῶς σκηνὴν νοήσεις, ἣν οἱ μακάριοι τοῦ Θεοῦ ἐν ἐκίσιον ἐτίθεντο. Αὕτη δὲ ἦν ἡ ἐπουράνιος, ἥς τύπος κατεσκευάζετο Μωϋσῆς ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Περὶ ἧς θαυμαστῆς σκηνῆς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγεν· *Τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἀγίων λειτουργὸς καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, οὐκ ἀνθρώπος*· οἷς ἐπιλέγει ἑξῆς· *Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λειτουργοῦσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν*. Ὅρα, γὰρ φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δευχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκόνες ἦσαν καὶ σύμβολα τῶν ἐπουρανίων· Χριστὸς δὲ, *παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μελλόντος καὶ τελειότερας σκηνῆς οὐ χειροποιήτου, τοῦτέστιν οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, οὐδὲ δι' αἵματος τράφωρ καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσηλθὼν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αὐωμάτων λύτρωσιν εὐράμενος*. Εἰ δὲ χαρὰ γίνεται ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐπὶ ἁμαρτωλῶν μετανοούντων, εἰκότως, θεοφιλοῦς ψυχῆς μετὰ τὸν ἀσπάρχη καὶ τὸν παρόντα βίον διὰ γυμνασίαν καταξιουμένης τῆς εἰς τὰ ἅγια τὰ ἐπουράνια εἰσόδου, φωνὴ γίνεται εὐφημίας πλήθους παρηγουμένων καὶ εὐχαριστούντων ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τοῦ σωζομένου. Ἄ δὴ πεπεισμένος εἶναι ἀληθῆ ὁ τούτοις μαθητευθεὶς, εἰκότως πρὸς ἑαυτὸν φάσκει· *Ἰνα τί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἴνα τί συνταράσσεις με*; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Τι κατακάμπτη, ἡ ψυχὴ μου, καὶ τί θορυβῆ κατ' ἐμοῦ*; Ἄράμεινον τὸν Θεόν, ὅτι διηρηκῶς ἑξομολογήσομαι αὐτῷ τὰς σωτηρίας τοῦ προσώπου αὐτοῦ· ἢ, ταῖς σωτηρίαις τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Γενόμενος γὰρ ἄρσον οὐδέπω ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ἀγγέλων ἀγίων διαβασταχθεὶς διὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ ἔπαρμα αὐτῆς τὸ ἐπουράνιον, παραστήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τεύξομαι τῆς θεᾶς τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ· τούτων ἀξιωθεὶς, κατὰ καιρὸν ἀναπέμψω τὴν ἑξομολογήσιν καὶ τὴν ὀφειλομένην εὐχαριστίαν αὐτῷ.

tem; vel secundum Aquilam: Laudis et gratiarum actionis turbæ festum celebrantis; declarat qui finis eorum futurus sit, qui in hac vita casus omnes strenue sustinuerint. Hos enim excipiet felicissimus finis, videlicet tabernaculum illud Dei admirandum, et quæ in intimis ejus partibus posita est domus Dei, in quam sancti homines deferentur, ac sublimes ab angelicis virtutibus elati intromittentur. Quorum gnarus Apostolus ita loquebatur: Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus 39.

Tabernaculum autem Dei mirabile vocat, ad differentiam alterius quod sane mirabile non est: quale erat illud tempore Moysis in terra constructum. Mirabile autem revera tabernaculum intelligas, quod beati Dei in spem sibi constituerunt. Hoc autem cœleste illud erat, cujus figuram Moyses in deserto adornavit. De quo admirabili tabernaculo hæc tradidit divinus Apostolus: *Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera throni magnitudinis in cœlis, sanctorum minister et tabernaculi veri quod fixit Dominus, et non homo* 40; quibus deinde subjungit: *Qui exemplari et umbræ deserviunt cœlestium, sicut responsum est Moysi cum consummare vellet tabernaculum: Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte* 41. Sed hæc quidem imagines erant et symbola cœlestium. *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est non hujus creationis; neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa* 42. Quod si gaudium est in cœlis angelis Dei, de uno peccatore penitentiam agente 43, merito sane cum religiosa anima, post peractum hujus vitæ cursum, ingressu in sancta illa cœlestia exercitationis suæ causa donatur, vox benedictionis datur a multitudine celebritatem et gratiarum actionem agente pro parta ipsi salute. Quæ cum vera esse persuasum habeat qui talibus institutus disciplinis est, jure semetipsuum ita alloquitur: *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Sive, secundum Symmachum: Quare defatigaris, anima mea, et quare turbas excitas contra me? Expecta Deum, quoniam assidue confitebor ei, salutes vultus ejus; aut, salutibus vultus ejus, ut habet Aquila. Nam cum jam pene ad tabernaculum Dei pervenerim, atque ob celsitudinem et sublimitatem ejus cœlestem a sanctis angelis bajulatus sim, vultui Dei sistar, et contemplationis salutaris ejus, his dignatus, perfruar, quo tempore confessionem debitamque gratiarum actionem emittam.*

39 I Thess. iv, 16. 40 Hebr. viii, 1, 2. 41 ibid. 5. 42 Hebr. ix, 11, 12. 43 Luc. xv, 7.

Hæc quidem jam memorata in spe mihi reposita A sunt. Sed hactenus multis me conturbantibus, non sic tamen commotus sum ut exciderem, et manifesta res conturbantibus evaderet. At, quemadmodam superius, *effudi in me animam meam*; secundum vero Symmachum, in me, inquit, *anima mea liquefit, quando recordor tui, a terra Jordanis, et ab Hermoniim, monte minimo. Abyssus abysso occurrit a sonitu scaturiginum tuarum.* Isthæc porro hoc mihi videntur sensu accipienda: Post Moysis mortem cum Jesus populum in terram promissionis introduxisset, sacerdotes arcam humeris gestantes in Jordanem ingressi sunt, Jordanis autem, ut ait Scriptura ⁴⁴, *replebatur omnino in ripa sua, quasi in diebus messis frumenti. Et steterunt sursum aquæ descendentes concreione una. Quæ autem inferius* B *fluebat, descendit in mare salsum. Et omnes filii Israel transierunt per siccum in medio Jordanis, inferiore alveo in mare salsum defluente; superiore autem mirabiliter divinaque virtute cohibito atque retro fluente. Et vero fluxus illi Jordanis superiores ex parte fontium, cum exitum non haberent, attollebantur, et cumulo uno erigebantur aquæ affalim confluentes, quod exitus esset interclusus. Tunc utique abyssus abysso occurrebat, repressis et in fastigium evectis aquis. Hujus itaque providentiæ gratiam tunc populo collatam memoria repetens, merito inpræsentiarum animo liquefio, quod nulla hujusmodi Dei providentia nobis concedatur. Illi namque mirabiliter Jordanem transierunt, et mon-*

tem ipsi vicinum Hermoniim nuncupatum, qui minimus existit. Mihi vero, qui hæc loquor, nihil hujusmodi concessum est, sed omnia excelsa tua et C fluctus tui super me transierunt; aut secundum Symmachum, *omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt.* Jure ergo ad meipsum anima mea conturbata est; aut, in me anima mea liquefit, cum recordor tui de terra Jordanis, secundum Symmachum, et ab Hermoniim monte minimo. In his quippe locis olim *abyssus abysso occurrebat a sonitu scaturiginum tuarum*, et aqua cohibita est, ne iis qui Jordanem transibant molestiam afferret. Atqui tunc quidem hæc acciderunt per providentiam ipsos curantem; at nunc omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt, obruentes ac demergentes me, nemine cohibente. Cæterum hæc jure dicit chorus filiorum Coré, prophetice postremam Judæorum abjectionem lugens, cujus calamitates in se recipiebat.

πισκοποῦσαι τοὺς τότε πρόνοιαν· νοὶ δὲ πᾶσαι αἱ καταγιγῆδες σου καὶ τὰ κύματα σου ἐπάνω μου παρῆλθον, κατακλύζοντά με καὶ καταποντοῦντά, γορὸς τῶν υἱῶν Κορὲ, προφητικῶς αποκλειόμενοι τὴν ἐσχάτην ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους οὐ, πάθῃ εἰς αὐτὸν ἀνελάμβανεν.

VERS. 9, 10. In die mandabit Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ejus. Etiamsi, inquit, omnes procellæ tuæ et fluctus tui super me transierint; at bene novi et persuasum plane habeo, pullum tempus esse quo non miserearis: nam

Tὰ μὲν ἐν ἐλπίσιν ἀποκείμενὰ μοι ταῦτ' ἔστι τὰ λελεγμένα. Τέως δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος πολλῶν με ταρατόντων, αὐτὸς οὐχ οὕτως ἐταρατόμην, ὡς ἐκεπεσεῖν καὶ φανερώς γενέσθαι τοῖς ταραττοῦσιν· ἀλλ' ὥσπερ ἄνωτέρω, ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ἐπ' ἐμὲ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου κατατίθεται, ὅταν ἀναμνηστικῶμαί σου ἀπὸ γῆς Ἰορδάνου καὶ ἀπὸ Ἐρμωνιεῖμ, ὄρους μικροτάτου. Ἄβυσσος ἀβύσσῳ ἀπαντᾷ ἀπὸ ἤχου τῶν κρουνῶν σου. Δοκεῖ δέ μοι ἡ τῶν εἰρημένων διάνοια τοῦτον ἔχειν τὸν νοῦν· Μετὰ τὴν Μωϋσέως τελευτήν, Ἰησοῦ τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσαγαγόντος, ὡς οἱ Ιερεεὶς ἐπέδρασαν τῷ Ἰορδάνῃ τὴν κιβωτὸν ἐπ' ὤμων φέροντες. Ὁ δὲ Ἰορδάνης, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, ἐπληροῦτο καθόλου τὴν κρηπίδα αὐτοῦ, ὡσεὶ ἡμέραι θερισμοῦ πυρῶν. Καὶ ἔστη τὰ ὕδατα καταβαλντο ἀνωθεν πῆγμα ἔν. Τὸ δὲ καταβαίνον κατέβη εἰς τὴν θάλασσαν τῶν ἀλῶν. Καὶ πάντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ διέδρασαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τοῦ Ἰορδάνου, τοῦ μὲν κάτω φερομένου βεύματος χωρούντος εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἀλυχὴν· τοῦ δὲ ἀνωθεν κατιόντος παραδῶξ Θεοῦ δυνάμει ἀναστελλομένου καὶ εἰς τοῦπίσω χωρούντος. Καὶ δὴ τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν ἀνωθεν προεόμενα τοῦ Ἰορδάνου βεύματα, μὴ ἔχοντα διέξοδον, ἔκυρτοῦτο, καὶ σωρὸς εἰς ἐγένετο ἐπαιρομένων κατ' ἀλλήλων τῶν ὑδάτων, διὰ τὸ ἀποκεκλεισθαι αὐτοῖς τὴν διέξοδον. Τότε δὴ ἄβυσσος ἀβύσσῳ ἀπήντα, ἀναστελλομένων τῶν ὑδάτων καὶ κορυφουμένων. Ἀναπλῶν οὖν τῇ μνήμῃ τῆς τότε γενομένης τῷ λαῷ ἐπισκοπῆς τὴν χάριν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ψυχὴν κατατίθωμαι, μηδεμίᾳς τοιαύτης καὶ ἐπ' ἡμῶν γιγνομένης Θεοῦ προνοίας. Οἱ μὲν γὰρ παραδῶξ τὸν Ἰορδάνην διήλθον κατὰ τὸ πρὸς αὐτὸ, Ἐρμωνιεῖμ ὀνομαζόμενον, μικροτάτου τυγγάνου· ἐπ' ἐμοῦ δὲ τὸν ταῦτα λέγοντος τοιοῦτον μὲν οὐδὲν πέπρακται· Πάντες δὲ οἱ μετεωρισμοῖ σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμὲ διήλθον· ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Πᾶσαι αἱ καταγιγῆδες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρῆλθον. Εἰκότως οὖν πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη· ἢ, Ἐπ' ἐμὲ ἡ ψυχὴ μου κατατίθεται, ὅταν ἀναμνηστικῶμαί σου ἀπὸ γῆς Ἰορδάνου, κατὰ τὸν Σύμμαχον, καὶ ἀπὸ Ἐρμωνιεῖμ, ὄρους μικροτάτου. Ἐν γὰρ τοῦτοις τοῖς χωρίοις πάσαι ποτὲ ἄβυσσος ἀβύσσῳ ἀπήντα ἀπὸ ἤχου τῶν κρουνῶν σου, ἀναστελλομένου τοῦ ὑδάτος εἰς τὸ μὴ διοχλῆσαι τοὺς τὸν Ἰορδάνην παρίοντας. Ἄλλὰ τότε μὲν ταῦτα διὰ τὴν Ἰορδάνην παρίοντας. Ἄλλὰ τότε μὲν ταῦτα διὰ τὴν Ἰορδάνην παρίοντας. Ἄλλὰ τότε μὲν ταῦτα διὰ τὴν Ἰορδάνην παρίοντας. Ἄλλὰ τότε μὲν ταῦτα διὰ τὴν Ἰορδάνην παρίοντας.

Ἡμέρας ἐντελεῖται Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἰνυκτὸς τὴν ὄδῃν αὐτοῦ. Εἰ καὶ πᾶσαι, φησὶν, αἱ καταγιγῆδες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρῆλθον, ἀλλ' εὖ οἶδα καὶ πέπεισμαι ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἔστι καιρὸς ἐν ᾧ οὐκ ἔλεεῖς· Θεὸς γὰρ ἐλεῖ μωρ

⁴⁴ Josue iii, 15, 16.

εἶ, καὶ καὶ οἰκτιρῶν καὶ μακρόθυμος. Διὸ ἑμαυ-
τὸν θεραπεύων ἀγαθαῖς ἐλπίσιν, εἰδὼς, ὅτι καθ-
ημέραν τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐντέλλεται ὁ Θεός, τὰς
νύκτας τῇ ψῆθῇ αὐτοῦ σχολάζων διατελῶ. Μεθ' ἡμέ-
ραν μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀνθρώπων ὁρῶν πράξεις καὶ
τὰς κυκλούσας ἡμᾶς συμφοράς, τοὺς τε μετεωρι-
σμούς σου καὶ τὰ κύματά σου, πρὸς ἑμαυτὸν ἀπο-
θύρομαι· τῶν δὲ δι' ἡμέρας με θορυβούντων σχολάσας
διὰ τῆς νυκτὸς, ἀναπεμπάζομαι τὰ ἔλεθ τοῦ Κυρίου·
ἀναμιμνησκόμενός τε ὅπως καθ' ἡμέραν τὸ ἔλεος
αὐτοῦ ἐντέλλεται, ἄσματα αὐτῷ καὶ ψόδᾳ ἀναπέμψω
σχολῆν ὄγων τὰς νύκτας. Διὸ δὴ καὶ λέλεκται·
Καὶ νυκτὸς ψῆθῇ αὐτοῦ παρ' ἐμοί· κατὰ δὲ τὸν
Ἀκύλαν· Καὶ ἐν νυκτὶ ἄσμα αὐτοῦ μετ' ἐμοῦ. Οὐ
μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ προσευχὴ τῷ Θεῷ τῆς
ζωῆς μου. Ἄδω μὲν γὰρ ὕμνον εὐχαριστήριον, δε-
δειγμένος ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν, ταῖς μελλούσαις
ἐλπίσιν χρῆσταις ἑμαυτὸν ἀνακτώμενος. Διὰ δὲ τὰ
τέως ἐν τῷ παρόντι συνέχοντά με λυπηρὰ προσευχὴν
ἀναπέμψω τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς μου· οἶδα γὰρ, ὅτι
αὐτὸν ἔχω τῆς ἑμαυτοῦ ζωῆς αἰτίον. Προσευχόμενος
δὲ αὐτῷ φημι· Ἀντιλήπτω μου· ἦ κατὰ τὸν Ἀκύ-
λαν καὶ Σύμμαχον, πέτρα μου· ἐφ' ἣν ἔστως οὐ
διατραπήσομαι· διὰ τί μου ἐπελάθου; Ἐγὼ μὲν
γὰρ σου οὐκ ἐπιλέησμαι· ἀλλ' οἶδά σου τὰ ἔλεθ καὶ
τοὺς οἰκτιρμούς· οἶδα δὲ καὶ τὰς ἀποκείμενας μοι
ἐλπίδας· διὸ καὶ τὴν ψῆθῇ σου παρ' ἑμαυτῷ ἀδια-
λείπτως φυλάττω· σὺ δὲ μου ἐπελάθου· διὰ τί; Τὴν
αἰτίαν μαθεῖν βούλομαι, δι' ἣν πάντες οἱ μετεωρισμοί
σου καὶ τὰ κύματά σου, οἱ πειρασμοὶ δηλαδὴ καὶ
τοσαῦτα περιστάσεις ἐπ' ἐμὲ διήλθον, σοῦ συγχωροῦντος. Μέγα γὰρ τι ὀφείλει τυγχάνειν τὸ αἰτίον τῆς
περὶ ἐμοῦ λήθης.

Ἀέγων δὲ ταῦτα ὁ χορὸς (1) προφητικὸς, ἰδιοποιεῖ-
ται, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ λαοῦ κατάστασιν· τὴν γὰρ ἐσχά-
την ἀποβολὴν καὶ τὴν ἀπόπτωσιν τοῦ παντὸς ἔθνους
τὴν γενομένην μετὰ τὴν εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον
ἡμῶν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐμφανίζειν μοι διὰ τούτων δο-
κεῖ. Εἶπε δ' ἂν αὐτῷ ἐρωτήσαντι καὶ φάντι· Διὰ τί
μου ἐπελάθου; τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ λεχθέν· Ποσάκις
ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὄντροπον
ἔρρις ὑποσυνάγει τὰ ροσσία ὑπὸ τὰς πέτρους,
καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἐπεὶ τοίνυν διὰ τὴν αὐτῶν
κακίαν ἐπελήσθησαν, εἰκότως ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς,
ἐπεὶ φυσικοῖς λόγοις πάσχοντος ἐνὸς μέλους, συμ-
πάσχει πάντα τὰ μέλη, ὡς ὑπὲρ οἰκείου σώμα-
τος ἀλγῶν ἐπιλέγει κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἴνα τί
σκυθρωπὸς περιπατῶ, θλιθόντος ἔχθρου; καὶ
ὡς σφαγῆν τῶν ὀστέων μου ὠνειδίξον οἱ ἐναντίοι
μου· ἦ, Ἐν τῷ καταθλάσθαι τὰ ὀστά μου ὠνειδι-
ζόν με οἱ θλιθόντες με. Τῶν γὰρ ὀστέων τῶν προ-
φητικῶν διὰ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τῶν ὀδύρων κα-
ταθλωμένων, τουτέστι τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, οἱ
ἐν τῷ λαῷ ἔχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς μηδενὸς ἐπαμύνηντος,
ἐπανέβαινον ὠνειδίζοντες καὶ λέγοντες· Ποῦ ἐστὶν ὁ
Θεός σου;

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΜΒ.

Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς· διὸ οὐδὲ

⁴⁶ Exod. xxxiv, 6. ⁴⁷ Matth. xxiii, 57. ⁴⁸ I Cor. xii, 26.

(1) Desideratur ὁ, ut sit ὁ προφ., ut paulo infra. ΕΡΙΤ.

A *Deus, misericors es, ac etiam miserator et longani-
mis*⁴⁶. Quare me bona spe fulciens, gnarus illius,
in die mandabit Deus misericordiam suam, nocte
canticis ejus assidue incumbo. Siquidem cum per
diem hominum opera, et calamitates nos circum-
venientes, excelsa tua et fluctus tuos cernam, in
memetipso lugeo; noctu vero dum induciæ sunt a
conturbantibus, misericordias Domini mecum re-
puto; ac recordatus quo pacto in die mandet mi-
sericordiam suam, per noctis otium cantica ipsi
laudesque profero. Quamobrem dictum est, *et nocte
canticum ejus apud me*; secundum Aquilam autem,
et nocte canticum ejus mecum. Neque id solum, sed
etiam oratio Deo vitæ meæ. Nam hymnum in gra-
tiarum actionem cano, sic institutus ut in omni-
bus gratias agam, quandoquidem me bona futuro-
rum spe reficio. Ac propter eas quibus jam inter-
cipior ærumnas, orationem Deo vitæ meæ persolvo:
novi enim ipsum esse vitæ meæ auctorem. Precando
autem sic eum compello, *suscceptor meus*; sive secun-
dum Aquilam et Symmachum, *petra mea*; in qua con-
sistens nunquam subvertar. *Quare oblitus es mei?*
At enim ego tui non oblitus sum, verum misericordias
et miserationes tuas novi, itemque spem mihi repo-
sitam non ignoro: quare canticum semper tuum in
memetipso custodio. Tu vero mei oblitus es: quare?
Causam ediscere pervelim cur omnia excelsa tua et
fluctus tui, videlicet tentationes et tantæ calami-
tates, te permittente, super me transierint. Magna
profecto, quod oblitus sis mei, causa fuerit oportet.

C Cum porro id ait propheticus chorus, populi
statum, uti dixi, quasi proprium sibi ascribit, his-
que postremam abjectionem, ac ruinam totius
gentis, quæ post eorum erga Salvatorem et Domi-
num nostrum incredulitatem accidit, indicare mihi
videtur. Illi vero modo interroganti ac compellanti,
Quare oblitus es mei? fortasse illud evangelicum
dictum reponat: *Quoties volui congregare filios tuos,
quemadmodum gallina congregat pullos suos sub
alas, et nolulistis*⁴⁷? Quandoquidem igitur malitiæ suæ
causa in oblivionem venerunt, jure chorus prophe-
ticus, quia ex naturali ratione *patiente uno mem-
bro, compatiuntur omnia membra*⁴⁸, quasi pro cor-
pore proprio lugens subjungit, secundum Symma-
chum: *Quare tristicus incedo, affligente inimico; et
quasi occisionem per ossa mea exprobrabant mihi
adversarii mei*; sive: *Dum confringuntur ossa mea
exprobrabant me qui tribulant me*. Nam propheticis
ossibus, id est animæ facultatibus, per fletus et
lacrymas confractis, qui in populo inimici Dei
erant, quasi opitulante nemine, insurgentibus expro-
brantes ac dicentes, *Ubi est Deus tuus?*

1. PSALMUS DAVIDIS XLII.

Psalmus hic apud Hebræos inscriptione caret;

quare neque apud reliquos interpretes titulum habet. Sed quia præcedentis pars videtur esse, quod utique cum ex similibus utrinque verbis, tum ex affini sententia commonstratur; dico sane etiam in præsentiarum chorum propheticum hæc enarrare circa populum, utpote abjectum traditumque gentibus hominibusque improbis, rogantem ac cum precibus postulantem ut ultio sumatur, et ipse e manibus inimicorum eruatur. Quemadmodum autem, afflicto populo, justi quoque viri una patienter ac dolore ob communem calamitatem afficiuntur; ita religiosorum hominum probitas multitudini quoque recte factorum communionem fructumque parit. Quamobrem illi ærumnas populi in se recipientes, preces pro multitudine fundebant, communeinque supplicationem Deo emittebant. Jure itaque ceu uno ore has proferebant voces.

VERS. 2. *Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso erue me. Quia tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti? Quare tristis incedo dum affligit me inimicus? Dixit quispiam hæc proferre unum alterumve qui in universo populo Judaico justus repperit est. Ipse igitur sive unus sive perrarus homo, qualis erat Jeremias aut quilibet ipsi similis, ita fleat et hujusmodi voces emittat, rogans a gentē non sancta liberari, quibus indicari videntur qui ex circumcissione erant; et a viro iniquo et doloso, ut nunquam ipse aut iniquus aut dolosus evadat. Roget autem Deum his verbis: Tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti, me in medio talis populi relinquens? Hæc porro Helix prophætæ congruunt, qui Domino supplicans contra populum ita satur: Domine, prophetas tuos interfecerunt, altaria tua subverterunt: et ego relictus solus, quaeruntque ipsam animam tollere⁴⁸. Perspicue autem docet Jeremias defecisse omnem justum de populo, dicens: Circuite in bivis Jerusalem et in plateis ejus, et videte si est qui intelligat, et propitijs ero eis⁴⁹. Deinde quia multitudo improborum hominum justum ipsum premebat, se hac de causa tristem esse dicebat: Quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Et alioquin cum gentes et inimici calamitatem inferrent, atque populo Judaico superiores evasissent, vir ille Deo addictus animo dolebat, zelo plenus ob prosperas atheorum et impiorum hominum res. Quare supplicationem emittebat, ut Deus, qui de causa sua judicaverat, ac congruentem de se sententiam tulerat, mercedem recte factis suis debitam, universæ populi multitudini largiretur, et sui causa omnes eriperet de manu inimicorum; ut quemadmodum ipse delictorum populi particeps fuerat, ita populus bonorum operum ipsius consors esset. Sicut autem justi homines qui ad tribunalia litem habent, judices obsecrant ut justam causam suam audiant, atque ex æquo et bono sententiam sibi ferant; eodem modo*

A παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς ἐπιγραφὴν ἔχει. Ἄλλὰ καὶ ὅτι μέρος ἔοικεν εἶναι τοῦ πρὸ αὐτοῦ, δεδήλωται ἐκ τε τῶν ὁμοίων ἐν ἀμφοτέροις λόγων καὶ ἐκ τῆς ἐμφοροῦς διανοίας. Φημι τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν χορὸν τὸν προφητικὸν τὰ προκειμένα διεξιέναι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς ἀπωσμένου καὶ παραδθέντος ἔθνεσι καὶ ἀνθρώποις πονηροῖς, δεομένου δὲ καὶ ἀντιβαλοῦντος ἐκδικίας τυχεῖν, καὶ ῥυσθῆναι τῶν χειρῶν τῶν πολεμίων. Ὅσπερ δὲ διὰ τὴν τοῦ λαοῦ κάκωσιν συνέβαινε τοῖς δικαιοπραγοῦσι συμπάσχειν καὶ συναλγεῖν, καὶ συνδιατίθεσθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν δικαιοπραγία κοινωνίαν καὶ μετὰδοσιν ἀγαθῶν παρέχει. Διὸ δὴ, τὰ πάθη τοῦ λαοῦ εἰς ἑαυτοὺς ἀναλαμβάνοντες, εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ πλήθους ἐποιοῦντο, κοινήν τε ἱκετηρίαν τῷ Θεῷ ἀνέπεμπον. Εἰκότως οὖν ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος ταῦτα ἔφθεσαν τὰς φωνάς.

Κρίνον με, ὁ Θεός, καὶ δικάσον τὴν δίκην μου ἐξ ἔθνους οὐχ ὀσίου· ἀπὸ ἀνθρώπου δολίου καὶ ἀδίκου ῥύσαι με. Ὅτι σὺ ὁ Θεός κραταίωμα μου, ἵνα τί ἀπόσω με; ἵνα τί σκυθρωπάζω πορευόμενος ἐν τῷ ἐκθλίψῃ ἐχθρόν; Εἶποι δ' ἂν τις ταῦτα λέγειν ἕνα· που καὶ δεύτερον ἐν ὅλῳ τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων, εὐρημένον δίκαιον. Αὐτὸς οὖν ὁ εἰς καὶ σπάνιος, ὅν Ἰερεμίας ἢ τις ἕτερος ὁμοιος αὐτῷ, ἀποκλαιέσθω, καὶ ταύτας ἀναπεμπέτω τὰς φωνάς, ἱκετεύων ῥυσθῆναι ἐξ ἀνοσίου ἔθνους· δηλοῦτω δὲ αὐτοὺς τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπου ἀδίκου καὶ δολίου, ὡς ἂν μήποτε καὶ αὐτὸς γένοιτο ἀδικος καὶ δόλιος. Παρακαλεῖτω δὲ τὸν Θεὸν λέγων· Σὺ εἶ ὁ Θεός κραταίωμα μου· ἵνα τί με ἀπόσω, καταλιπὼν με ἐν μέσῳ τοιοῦτου λαοῦ; Ἡρμῶς δὲ τὰ προκειμένα καὶ τῷ προφήτῃ Ἠλῖζ, ὃς ἔλεγεν κατεντυγχάνων τοῦ λαοῦ· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ γὰρ ὑπελείφθη μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν λαβεῖν αὐτήν. Σαφῶς δὲ διδάσκει Ἰερεμίας ἐκλειοπεῖναι πάντα δίκαιον ἐκ τοῦ λαοῦ, λέγων· Περιδράμετε ἐν ταῖς ἀμφοδοῖς Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἴδετε εἰ ἔστι συνίων, καὶ ἴλωσ ἔσομαι αὐτοῖς. Εἶτ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν κακῶν ἀνδρῶν θλίψιν παρέτεχε τῷ δίκαιῳ, σκυθρωπάζειν ἐπὶ τούτῳ ἔλεγεν· Ἴνα τί σκυθρωπάζω πορευόμενος ἐν τῷ ἐκθλίψῃ ἐχθρόν; Καὶ ἄλλως δὲ, τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων θλιβόντων καὶ ἐπικρατεστέρων γενομένων τοῦ ἔθνους, ὁ τῷ Θεῷ ἀνακείμενος ἐδάκνετο τὴν ψυχὴν, ζήλου πληρούμενος ἐπὶ τῇ τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν εὐπραγίᾳ. Διὸ καὶ ἱκετηρίαν ἀνέπεμπεν, ὡς ἂν, κρίνας ὁ Θεός καὶ δικάσας αὐτῷ, καὶ τὴν πρέπουσαν περὶ αὐτοῦ δίκην ἐξενεγάμενος, τὴν αὐτοῦ προσοφειλομένην ἀμοιβὴν τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τῷ παντὶ πλήθει χάριςιοιτο, καὶ δι' αὐτοῦ ῥύσαιτο τοὺς πάντας ἐκ χειρὸς τῶν πολεμίων· ἵν', ὡσπερ κοινωνὸς αὐτὸς γέγνε τῆς τοῦ λαοῦ κακοπραγίας, οὕτω καὶ ὁ λαὸς μετὰσχοι τῆς αὐτοῦ δικαιοπραγίας. Ὅσπερ δὲ οἱ δίκαιοι ἔχοντες ἐν τοῖς δικαστηρίοις, τοὺς δικαστὰς ἱκετεύουσιν ἐπακούσαι

⁴⁸ III Reg. xix, 14. ⁴⁹ Jerem. v, 1.

των δικαίων αὐτῶν, δικάσαι τε καὶ κρίνειν αὐτούς· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεοφιλῆς διὰ τῶν προκειμένων τῷ Θεῷ φησι· *Κρίνον μοι, ὁ Θεός, οὐχί, κρίνον με· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, κρίνον μοι.* Σὺ γὰρ αὐτὸς γενοῦ μοι κριτῆς, καὶ τὴν κρίσιν μου ταύτην κρίνον, καὶ ὑπερδίκησον τῆς δίκης μου, ἵνα, τυχῶν ἐκδικίας, συμβάλωμαι τῇ σωτηρίᾳ τοῦ παντὸς πλήθους τὰ ἐμαυτοῦ κατορθώματα.

Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· αὐτὰ με ὠδήγησαν καὶ ἠγαγόν με εἰς ὄρος ἁγίων σου, καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου. Νοήσεις καὶ οὕτως· Τοῦ παρὰ σοὶ φωτὸς καὶ τῆς παρὰ σοὶ ἀληθείας τυχῶν ὀδηγηθήσομαι, ὑπὸ μὲν τοῦ φωτὸς φωτιζόμενος, ὑπὸ δὲ τῆς σῆς ἀληθείας χειραγωγούμενος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν σου τὸ ἐπουράνιον καὶ ἐπὶ τὰ αὐτόθι σκηνώματά σου, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἔλεγον· "Ὅτι *διελεύσομαι ἐν τῷ σκηνῆς θαυμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν φωτὶ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἁγαλλοῦτος·* ὡς ἂν δέ σοι τῷ Θεῷ ἱερωμένος, ἐπὶ τὰ ἐνδοτάτω καὶ μέχρι τοῦ θυσιαστηρίου ἤξω, καὶ πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἐλεύσομαι τὸν εὐφραίνοντα τὴν νεότητά μου τὴν πνευματικὴν. *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν κιθάρα, ὁ Θεός.* Κιθάραν δὲ τὸ σῶμά φησι, δι' οὗ ἀνακρούεσθαι πέφυκεν ὁ νοῦς, καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὡσπερ διὰ χορῶν τὴν τῷ Θεῷ πρόπουσαν μελωδίαν ἀναπέμπειν εἴθε. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς παρακαλεῖ τὸ φῶς ἀποσταλῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, ὡς μηδέπω τότε φαίνον ἐπὶ τῆς γῆς, μηδὲ τῆς ἀληθείας ὑπαρχούσης πως σὺν ἀνθρώποις, ὅτε ταύτας ἔφειε τὰς φωνάς. Φῶς δὲ ἀποστελλόμενον ἕτερον ἂν εἴη τοῦ ἀποστέλλοντος, περὶ οὗ εἴρηται· *Ἦν τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Διδάσκει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ αὐτοπροσώπως λέγων· *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ.* *Ἦν τι περιλυτῶς εἰ, ἡ ψυχή μου, καὶ Ἦν τι συνταράσσεις με;* *Ἐλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου.* Σύμμαχος δὲ· *Τί καταρρέεις, ψυχή μου, καὶ τί θορυβεῖς ἐκ' ἐμέ;* *Ἀνάμεινον τὸν Θεόν· εἰσαὶ γὰρ ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, τῇ σωτηρίᾳ τοῦ προσώπου μου καὶ τῷ Θεῷ μου.* Ἀνάμεινον, φησιν, ἵνα καὶ αὐτὴ δυνήθῃ ποτε εἰπεῖν· *Ἐπιμένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχες μοι.* Ἀλλὰ καὶ ἔλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν· ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. Τί γὰρ ἂν χρὴ ταράττεσθαι; τί δὲ περιλυτῶν γίνεσθαι, τοσοῦτον προσδοκωμένον ἀγαθῶν; *Ἐτι γὰρ μικρὸν ἔσσοι ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονοῖε,* καὶ τὸ φῶς ἀποσταλήσεται, καὶ ἡ ἀλήθεια παραγενήσεται, καὶ τὰ προφητευθέντα τέλους τεύξεται· καὶ τέλος παντὸς λόγου τὸ σωτήριον ἐστὶ τοῦ προσώπου, αὐτὸς ὁ Θεός μου. Ἐπειδὴν γὰρ καταξιωθῶ, παραστάς τῷ Θεῷ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἐποπτεύσαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος διὰ πασῶν τῶν Γραφῶν· τότε δὴ αὐτῷ ἐξομολογήσομαι ὡς ἂν Θεῷ

A vir religiosus bis verbis Deum alloquitur, judica mihi Deus, non vero, judica me: nam, secundum Symmachum, judica mihi, dicitur. Tu ipse mihi judex esto, et hanc causam meam judicato, ut ultionem nactus, recte facta mea totius multitudinis saluti conferam.

VERS. 3-6. Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum et in tabernacula tua. Hoc item modo intelligas, luce ac veritate tua donatus, recte ducar, luce quidem illustratus, veritate autem tua quasi manu ductus in montem sanctum tuum caelestem, et in tabernacula tua ibidem posita, de quibus in praecedenti psalmo dicebam: Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exultationis et confessionis soni festum agentis⁵⁰; quasi tibi Deo sacra celebrans, ad intima et usque ad altare ibo, et ad te Deum veniam qui laetificas juventutem meam spiritualem. Confitebor tibi in cithara Deus. Citharam corpus dicit, quo pulsari mens solet, atque sensibus quasi chordis congruentem Deo concentum emittere. His aperte rogat chorus propheticus emitti lucem Dei et veritatem ejus, eo quod nullatenus tunc luceret in terra, et veritas nusquam, quo tempore haec proferebat, cum hominibus existeret. Lux autem missa, alia sane fuerit ab ea quae mittit, de qua dicitur. Erat lux quae illuminat omnem hominem venientem in mundum⁵¹. Et Salvator ipse ex persona sua docet his verbis: Ego sum lux et veritas et vita⁵². Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo quoniam confitebor tibi, salutare vultus mei et Deus meus. Symmachus vero, Quare effluis, anima mea, et quare conturbas me? Expecta Deum, semper enim confitebor ei, saluti vultus mei et Deo meo. Expecta, inquit, ut et ipsa aliquando dicere valeas: Expectans expectavi Dominum, et intendit michi⁵³. Sed spera in Deo, nam spes non confundit⁵⁴. Quid conturbatione opus? quae tristitiae causa, cum tot expectentur bona? Nam adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est veniet, et non tardabit⁵⁵, et lux mittetur, veritas adveniet, et quae praenuntiata sunt finem habebunt. Finis porro omnis sermonis est salutare vultus, ipse Deus meus. Cum enim dignus habitus ero qui coram Deo facie ad faciem consistam, ac videam salutare illud, de quo multa in omnibus Scripturis circumferuntur, tunc ipsi confitebor ut Deo meo et salutari meo. Pulchre autem veritati lumen adjunxit: nam quod lux sensum movens oculis corporeis est, id ipsum veritas est animae oculis, naturam rerum inspectantibus, neque ultra deceptis, sed per rerum perceptionem illustratis, et veritatis notitiam percipientibus. Ipsum itaque verbum lucis spiritualis vim, qua ve-

⁵⁰ Psal. xli, 5. ⁵¹ Joan. i, 9. ⁵² Joan. ⁵³ Rom. v, 5. ⁵⁴ Hebr. x, 37.

ritas declaratur, interpretatus est. Jure itaque Salvator hæc discipulis suis tradens ita docuit, *Ego sum lux, et veritas et vita* ⁸⁶. Unicuique porro cæterarum editionum hunc consequenter aptabis finem, sive eorum qui in Babylone ita loquebantur, sive gentium quæ nondum credebant.

Ἡρμήνευσε τοίνυν αὐτοῦς ὁ λόγος τοῦ νοητοῦ φωτὸς τὴν ἐνέργειαν, ἀληθείας οὖσαν παραστατικῆν. Εἰκότως οὖν ὁ Σωτὴρ ταῦτα παραδιδούς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐδίδασκε λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ ἐκάστη δὲ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων ἀρμόσεις ἀκολουθῶσας τὸ τέλος, εἶτε τοῖς ἐν Βαβυλῶνι ταῦτα λέγουσιν, εἶτε τοῖς ἐξ ἔθνῶν μήπω πεπιστευκόσιν.

1. IN FINEM, FILIUS CORE AD INTELLECTUM XLIII.

Propositi sermones neque psalmum in titulo præferunt, neque canticum, neque hymnum, neque quid simile, quia sententia verborum nihil eorum respicit, sed supplicationes sunt prioribus similes, ac ejusdem argumenti; nimirum de ruina Judaici populi, ex prophetarum persona a filiis Core prolatae. In præsentī porro apertius sententiam declarant, qua in superioribus sese stetit dederant. Ærumnas itaque populo immissasarrant. Quare nos ad intellectum excitant, atque in titulo nos ad finem remittunt, quia hæc in lœne eventura, licet ut jam impleta filii Core propheticè vaticinarentur. In superioribus itaque lacrymabantur, doloremque suum Deo renuntiabant; in præsentī vero ipsas calamitates enarrant.

οὖν τῶν ἔμπροσθεν ἀπεκλαύσαντο, καὶ τὰς ἑαυτῶν καὶ αὐτὰ τὰ πάθη ἐξέρχονται.

VERS. 2-9. *Deus, auribus nostris audivimus, etc.* Pro illo, *Qui mandas salutes Jacob*, Symmachus, *Tu es rex meus, Deus, manda de salute Jacob. In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Qui in populo probe se gerunt, et qui apud ipsum prophetæ, hæc dixerint, consistentes non propria virtute, non arcu, non gladio salutem sibi parari, sed virtute cornu sui. Cornua porro Danielis Scriptura regna vocat: sanctorum vero cornu dicitur ipse Dominus; quare ait: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*; alibi quoque dicitur: *Protector meus et cornu salutis meæ* ⁸⁷. Igitur ipse cornu est: ac quæras velim quo pacto alio in loco dictum sit, *Confessio ejus super cælum et terram, et exaltabit cornu populi sui* ⁸⁸, quasi alius sit qui memoratum cornu erigit. Animadvertite, quæso, num Dei Verbum, ipse Dominus, cornu populi perspicue sit, ac qui erigit illud, Pater qui genuit eum. Quia enim *humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis, ideo Deus exaltavit illum* ⁸⁹, secundum Apostolum. In hoc itaque cornu et in rege suo fidentes, confitentur se non arcu, non gladio, non propria virtute, sed regis sui potentia, de inimicis victoriam reportaturos. Deinde quia ipsum Dominum pro rege et cornu obtinuerunt, jure se non inimicis subditos fore, sed superaturos dicunt.

⁸⁶ Joan. viii, 12; xiv, 6. ⁸⁷ Psal. xvii, 3. ⁸⁸ Psal. cxlviii, 14. ⁸⁹ Philipp. ii, 8.

(1) In Græcis exemplaribus additur ψαλμός, quæ vox nec in Hebraico nec in Vulgata legitur, neque in Eusebii exemplari, ut ipse memorat, ferebatur.

Α μου καὶ Σωτῆρι μου· καλῶς δὲ συνῆψε τὸ φῶς τῆ ἀληθεία· ὅπερ γὰρ φῶς αἰσθητὸν ὀφθαλμοῖς σώματος, τοῦτο ἀλήθεια τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐνατινίζουσι τῆ φύσει τῶν πραγμάτων, καὶ μηκέτι ἀπατωμένοις, δι' αὐτῆς δὲ τῆς τῶν ὄντων καταλήψεως φωτισζομένοις, καὶ γινώσκιν τῆς ἀληθείας ἀναλαμβάνουσιν τὴν ἐνέργειαν, ἀληθείας οὖσαν παραστατικῆν. Εἰκότως οὖν ὁ Σωτὴρ ταῦτα παραδιδούς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐδίδασκε λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ ἐκάστη δὲ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων ἀρμόσεις ἀκολουθῶσας τὸ τέλος, εἶτε τοῖς ἐν Βαβυλῶνι ταῦτα λέγουσιν, εἶτε τοῖς ἐξ ἔθνῶν μήπω πεπιστευκόσιν.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΕΙΣ ΣΥΝΕΣΙΝ (1) ΜΓ'.

Ἄλλ' οὐδὲ οἱ προκειμένοι λόγοι ψαλμὸν κατὰ τὴν προγραφὴν περιέχουσιν, οὐδὲ ὕδην, οὐδὲ ὕμνον, οὐδέ τι τῶν τοιούτων· ἐπεὶ μηδὲ τὰ τῆς διανοίας τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων τοιαύτης ἔχεται θεωρίας· κτηνηραὶ δὲ εἰσιν ὁμοίαι ταῖς ἔμπροσθεν, καὶ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· λέγω δὲ περὶ τῆς ἀποπτώσεως τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐκ προσώπου τῶν προφητῶν προσπεφωνημένοι διὰ τῶν υἱῶν Κορέ. Διασφαλοῦσι δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος λευκότερον ἐκφαίνοντες τὴν διάνοιαν, δι' ἣν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεκλαύσαντο. Διεξέρχονται γοῦν τὰ συμβεβηκότα πάθη τῶ λαῷ. Ὅθεν διεγείρουσιν ἡμᾶς εἰς σύνεσιν, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπουσι διὰ τῆς προγραφῆς, διὰ τὸ μέλλειν ἐπὶ τέλει ταῦτα συμβαίνειν, εἰ καὶ ὡς ἤδη συμβεβηκότα αὐτὰ οἱ υἱοὶ Κορέ προφητικῶς ἐθέσπιζον. Διὰ μὲν ἐξηγγειλαν τῷ Θεῷ λύπας· ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις

Ὁ Θεός, τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἠκούσαμεν. Ἀντὶ τοῦ Ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ, ὁ Σύμμαχος· Ἐγὼ εἰ ὁ βασιλεὺς μου· ὁ Θεός, ἐντείλειμι περὶ τῆς σωτηρίας Ἰακώβ. Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Οἱ μὲν ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦντες, οἳ τε ἐν αὐτῷ προφήται, ταῦτα ἂν εἶποιεν ὁμολογῶντες μὴ οἰκεία δυνάμει, μηδὲ τόξῳ καὶ ῥομφαίᾳ ἑαυτοῖς τὰ σωτηρίας περιποιεῖσθαι, τῆ δὲ τοῦ κέρατος αὐτῶν δυνάμει. Κέρατα δὲ ἡ τοῦ Δανιὴλ Γραφῆ τὰς βασιλείας ὀνομάζει· τῶν δὲ ἁγίων κέρατος λέλεχται αὐτὸς ὁ Κύριος· διὸ φησι· Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. Καὶ ἐν ἑτέροις λέλεχται· Ὑπερασπιστῆς μου καὶ κέρατος σωτηρίας μου εἰ. Τοίνυν αὐτὸς ἐστὶ τὸ κέρατος· ζῆτει ὅπως λέλεχται ἀλλαχοῦ· Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ, καὶ ὑψώσει κέρατος λαοῦ αὐτοῦ· ὡς ἑτέρου ὄντος τοῦ ὑψοῦντος τὸ προδεηλωμένον κέρατος. Ὅρα οὖν εἰ μὴ σαφῶς ὁ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ὁ Κύριος, εἶη ἂν τὸ κέρατος τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ ὑψῶν αὐτὸν ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, διὰ τοῦτο ὁ Θεός αὐτὸν ὑπερύψωσε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Τοῦτω οὖν τῷ κέρατι ἑαυτῶν καὶ τῷ βασιλεῖ θαρρῶντες, ὁμολογοῦσι μὴ τόξῳ, μηδὲ ῥομφαίᾳ, μηδὲ οἰκείᾳ ἀρετῇ τῶν ἐχθρῶν περιγενήσεσθαι, ἀλλὰ τῆ τοῦ βασιλέως αὐτῶν δυνάμει. Εἴτ' ἐπειδὴ βασιλεία καὶ κέρατος

ἐκτίσαντε αὐτὸν τὸν Κύριον, εἰκότως τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν ὑποχειριοὶ γενήσεσθαι φασι· χρεῖτους δὲ τῶν πολεμίων ὑπάρξαι. Τοῦτο γοῦν δηλοῦσι λέγοντες· Ἐσωσᾶς ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιθόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. Καὶ ἐπειδήπερ οἱ μὲν ἐχθροὶ αἰσχρῶν κατεχάντο, αὐτοὶ δὲ οὐκ οἰκίσια δυνάμει, τῇ δὲ τοῦ κέρως αὐτῶν ἐσώθησαν· εἰκότως ἐπισυνάπτουσι λέγοντες· Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινεθῆσθε δλην τὴν ἡμέραν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐν τῷ Θεῷ καυχῆσθε· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Τὸν Θεὸν ὑμνοῦμεν δλην τὴν ἡμέραν, καὶ τῷ ὀνόματι σου ἐξομολογησθε εἰς τὸν αἰῶνα. Τὴν δὲ ἐξομολόγησιν ἀντὶ εὐχαριστίας παραλαμβάνειν εἰώθασιν αἱ Γραφαί· ὥστε εἰκότως καὶ καυχᾶσθαι καὶ ὑμνεῖν, καὶ ἐπαινεῖν καὶ ἐπαινεῖσθαι, εὐχαριστεῖν τε καὶ ἐξομολογεῖσθαι οἱ σεσωσμένοι τῇ τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἀρετῇ φασι. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν προφητῶν εἰρηται· τὰ δ' ἐξῆς ἐπιφερόμενα πάλιν οἱ αὐτοὶ, ἰδιοποιούμενοι τὰ τῷ πλήθει συμβεβηκότα, διεξέρχονται.

Νυνὶ δὲ ἀπόσω καὶ κατήσχυνας ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξελύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. Ἐπεὶ τὸ πλήθος τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους, ἐν παντοίαις ἀσεβείαις καὶ παρανομίαις ἐξητασμένοι, οὐκ ἦν ἄλλοτριον τοῦ σώματος τοῦ προφητικοῦ, εἰκότως τὰ τῷ πλήθει συμβάντα ἰδιοποιούμενοι οἱ τὰ πρῶτα εἰρηκότες, μέσου διαψάλματος παρεμβληθέντος, εἰς παράτασιν τῆς μεταβολῆς τῶν λεχθησομένων προφέρονται. Οἱ μὲν οὖν πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἡμετέροις ἔχουομεν ὡς ἰσοία κατειργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Νυνὶ δὲ ὀφθαλμοῖς οὐ τοιαῦτα ὀρώμεν· τὰ δὲ τοῦτοις ἐναντία. Ἀπόσω γὰρ ἡμᾶς, σὺ ὁ Θεός, ὁ πάλαι τοὺς πατέρας ἡμῶν διασώσας, διὰ τὰς ἡμετέρας ἀμαρτίας τοὺς πάλαι ἐπὶ σοὶ μέγα φρονούντας, καὶ ἐν σοὶ καυχωμένους κατήσχυνας, ἐρήμους καταλιπόντων καὶ ἀδοθητόντων ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολῇ. Οὐδὲ γὰρ συνεξήληθες ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τοῖς στρατεύμασιν ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπέτρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐταξας ἡμᾶς ἐσχάτους παντός ἐναντίου, καὶ οἱ μισούντες ἡμᾶς διαρπάζουσιν ἑαυτοῖς. Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς βοσκῆματα βρώσους, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἐλλυμῆσας ἡμᾶς. Ἀπέδου τὸν λαόν σου οὐκ ὑπάρξουσιν, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν· προπηλακισμὸν μετὰ χλευασμοῦ τοῖς κύκλις ἡμῶν. Ἐποίησας ἡμᾶς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν ταῖς φυλαῖς. Δι' ὅλης ἡμέρας ἡ δαχνημένης μου ἀντικρῆς μου, καὶ ὁ κατασχυμὸς τοῦ προσώπου μου καλύπτει με ἀπὸ φωτὸς ὀνειδίξοτος καὶ βλασφημοῦντος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ τιμωροῦντος ἐαυτῷ. Ταῦτα κατὰ τὸν Σύμμαχον ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίᾳ διεξῆλθεν, εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων τὰ τοῦ λαοῦ πάθη. Σσαφήνιστα τοίνυν ἐν τοῖς προκειμένοις δι' ἣν ἔμπροσθεν ἀπεκλάυσατο.

Ταῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπὶ λαοῦ θύμῃ σου. Ὡσπερ ἀσεβήσαντός ποτε τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἔπειτα παραδοθέντος τῷ ὀλοθρευτῇ, λαδῶν Ἀαρὼν τὸ θυμιατήριον προσήνεγκεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τὸ θυμίαμα· καὶ ἰλάσθη ὁ Θεός τῷ πλήθει διὰ

A Hæc sane significant his verbis: *Salvasti nos de afflictionibus nos, et odientes nos confudisti. Et quia inimici quidem in eos opprobrium effuderant; ipsi vero non propria virtute, sed cornu sui fortitudine salutem assecuti sunt; merito hæc adjiciunt: In Deo laudabimur tota die; aut secundum Aquilam: In Deo gloriabimur; sive secundum Symmachum: Deum celebrabimus tota die, et nomini tuo confitebimur in æternum.* Confessionem porro pro gratiarum actione usurpare Scripturæ solent; ita ut merito, gloriari, hymnos celebrare, laudare et laudari, gratias agere et confiteri dicant, quibus Regis sui virtute parta salus fuit. Sed hæc quidem ex persona chori prophetici dicta sunt. Quæ vero deinde feruntur iidem rursus, multitudinis casus sibi ascribentes, enarrant.

B ascribentes, enarrant. τὰ δ' ἐξῆς ἐπιφερόμενα πάλιν οἱ προφητῶν εἰρηται· τὰ δ' ἐξῆς ἐπιφερόμενα πάλιν οἱ

VERS. 10. Nunc autem repulisti et confudisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris, etc. Quoniam multitudo totius populi Judaici, in omni impietatis et improbitatis genere volutata, non aliena erat a corpore prophetarum, populi ærumnas sibi proprias attribuentes qui superiora dixerant, intermedio diapsalmate, ad mutationem eorum quæ postmodum fusius dicturi sunt, sese vertunt. Patres itaque nostri annuntiaverunt nobis, ac nos ipsis auribus audivimus, qualia operatus sis in diebus eorum, et cætera. Nunc autem nos nequaquam similia videmus, sed iis opposita. Tu namque, Deus, qui olim patres nostros servasti, propter peccata nostra repulisti nos, eos qui in te olim magnifice sentiebant, et in te gloriabantur, confudisti, atque in congressu cum inimicis desertos et ope vacuos dimisisti. Neque enim egressus es cum virtutibus nostris, sive, secundum Symmachum, cum exercitiis nostris. Ideoque avertisti nos retrorsum post inimicos nostros; vel, secundum Symmachum: *Ordinasti nos ultimos omnium adversariorum, et qui oderunt nos, diripiunt sibi. Dedisti nos ut pecus quod comeditur, et in gentes ventilasti nos. Tradidisti populum tuum sine substantia, nec multum fecisti pretium eorum: opprobrium cum irrisione iis qui circum nos sunt. Fecisti nos parabolam in gentibus, commotionem capitis in tribubus. Per totum diem opprobrium meum contra me est, et pudor vultus mei operit me, a voce exprobrantis et blasphemantis, a facie inimici et ulciscantis se.* Hæc tam multa chærus propheticus in sua ad Deum supplicatione, calamitates populi ascribens sibi, persecutus est. Commonstratum itaque est quæ causa ipsis stetus in præcedentibus fuerit.

VERS. 18. Hæc omnia venerunt super nos, nec oblitus sumus te. Quemadmodum olim cum populus impie egisset in deserto, ac deinde exterminatori traditus fuisset, assumpto Aaron thuribulo, incensum pro populo adolevit, ac propter sacerdotis

oblationem placatus est populo Deus; ita etiam chorus propheticus, et quique probi viri in populo, rationale sacrificium suum per orationem pro populo fusam offerunt, recte facta sua, loco sacrificiorum et oblationum boni odoris, pro multitudine Deo offerentes. Neque enim convenit hæc populum dicere, neque eos qui impietatum causa suarum inimicis traditi fuerant. Sed quemadmodum populi calamitates in se prophetæ recipiebant, et ipsi se talia passos esse profitebantur; sic et bona opera sua omnibus communia efficiunt. Non enim ignorabant se totius corporis membra esse: consentaneum autem erat ut uno membro patiente, una paterentur alia membra; atque uno membro gloriam referente, omnia membra in partem gaudii venirent. Omnia ergo, inquit, quæ nos memoravimus, mala pertulimus; sed nihil eorum nos a tui recordatione removit, et inique non egimus in testamento tuo; sive secundum Symmachum, *Neque decepimus sædus tuum. Et non cessit retro cor nostrum.* Ejus autem loco: *Et declinasti semitas nostras a via tua, clarius Symmachus edidit: Neque translata sunt ea quæ dirigunt nos: in loco afflictionis: aut secundum Aquilam: Contudisti nos in loco inhabitato, et obtexisti nobis umbram mortis. Non oblitus sumus tui, neque transgressi sumus inita tecum sædera.*

VERS. 21 - 22. Si oblitus sumus nomen Dei nostri, et si expandimus manus nostras ad Deum alienum: *nonne Deus requiret ista?* etc. Te, inquit, testem advocamus, te judicem et exploratorem verborum nostrorum, atque cogitationum cordis, quæ plurimis latent. Tu itaque nosti, si tantis afflictis malis et humiliati in loco afflictionis, operti umbra mortis, in oblivionem nominis tui venimus, et si non fiducia pleni in nomine tuo gloriati sumus: si de auxilio tuo desperantes, ad alium quemdam accessimus, manusque alii Deo expandimus. Horum tu iudex es: nosti enim abscondita cordis et cogitationes, in quibus versantes, quotidie pietatis causa morte afficimur. Nam qui in singulis tentationibus in proposito habuit mortem pro veritate subire, is sane quoad virtutem propositi obiit. Id quoque Apostolus dicebat, quoniam frequentes erant, ac subinde repetitæ persecutiones, et vexationes mortem ipsi minitantes; ille vero in singulis tentationibus paratus erat ad firmiter concertandum usque ad mortem, ideo jure se quotidie mori dicebat. Eadem itaque mente illi quondam prophetæ Dei presentibus dictis hæc significabant: In absconditis nostris occidebatur quotidie; imo vero *æstimati sumus sicut oves occisionis.* Nam cum semel quasi in sacrificium pro universo populo nos obtulerimus, mente ac proposito immolati sumus, ut tu ipse, Deus, testificaris: solus namque nosti abscondita cordis. Quoniam igitur tanta perpessi sumus, me-

την τοῦ ἱερέως ἀναφορὰν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ χορὸς ὁ προφητικὸς, καὶ οἱ ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦντες τὴν λογικὴν αὐτῶν θυσίαν διὰ τῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ εὐχῆς ἀναπέμπουσαι, τὰ οικεῖα κατορθώματα ἀντὶ θυσίας καὶ θυμιάματος εὐώδους ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῷ Θεῷ προσάγοντες. Οὐ γὰρ ἀρμόζει ταῦτα τῷ πλήθει λέγειν, οὐδὲ τοῖς διὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν τοῖς ἐχθροῖς; παραδεδομένοις; ἀλλ' ὡσπερ τὰ πάθη τοῦ λαοῦ εἰς ἑαυτοὺς ἀνελάμβανον οἱ προφῆται, καὶ αὐτοὶ ταῦτα πεπονθέναι ἐφασκον· οὕτω τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα κοινοποιοῦσιν εἰς πάντας. Οὐ γὰρ ἤγνουν ἑαυτοὺς εἶναι μέλη τοῦ παντὸς σώματος· ἀκόλουθον δὲ ἦν, πάσχοντος μέλους ἑνὸς, συμπάσχειν πάντα τὰ μέλη, καὶ δοξαζομένου πάλιν μέλους, συγχαίρειν πάντα τὰ μέλη. Πάντα τοῖνον, φασίν, ἃ προειρήκαμεν πεπονθαμεν· ἀλλ' ἡμᾶς τούτων οὐδὲν παρεκίνησε τῆς περὶ σοῦ μνήμης, καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν Διαθήκῃ σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐδὲ παρελογησάμεθα τὴν συνθήκην σου, οὐδὲ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν. Ἀντὶ δέ· Καὶ ἐξέκλινες τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἐξέδωκεν εἰπόν· Οὐδὲ μετετέθη τὰ ὑπορθοῦντα ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Συνέθλασας ἡμῖς ἐν τόπῳ ἀνοικητῶν, καὶ (1) ἐπελώμασας ἡμῖν σκιὰν θανάτου. Οὐκ ἐπελαθόμεθά σου οὐδὲ παρέβημεν τὰς πρὸς σὲ συνθήκας.

Εἰ ἐπελαθόμεθα τοῦ ἐνόματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ εἰ διεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἄλλοτριον· οὐχὶ ὁ Θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα; Σὲ μάρτυρα, φησὶν, ἀνακαλούμεθα, κριτὴν τε καὶ ἐξετάστην τῶν ἡμετέρων λόγων καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν λαθωνόντων τοὺς πολλοὺς λογισμῶν. Αὐτὸς γοῦν οἶσθα, εἰ, τοσαῦτα παθόντες καὶ ταπεινωθέντες ἐν τόπῳ κακώσεως, καὶ καλυφθέντες ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ θανάτου, λήθην τοῦ ὀνόματός σου πεποιτήμεθα· καὶ εἰ μὴ ἐπὶ τῷ σὺ ὀνόματι παρρησίας γέμοντες ἔκαυχώμεθα· εἰ δὲ καὶ, ἀπογνόντες τὴν παρὰ σοῦ βοήθειαν, ἐπὶ ἕτερόν τινα ἤλθομεν, ἕτερον Θεῷ χεῖρας ἀναπετάσαντες· καὶ τούτων σὺ κριτὴς τυγχάνεις. Οἶσθα δὲ καὶ τὰ κρύφια τῆς καρδίας καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ, ἐν οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἕνεκα τῆς εὐσεβείας ἀναυτούμεθα. Ὁ γὰρ τῇ προθέσει λογισάμενος ἐφ' ἑκάστῳ πειρασμῷ τὸν ὑπὲρ ἀληθείας ἀναδέξασθαι θάνατον, δυνάμει ὁ τοιοῦτος τέθηκε. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τοῦτο ἔλεγε, ἐπειδὴ συνεχεῖς ἦσαν καὶ ἐπάλληλοι διωγμοὶ, καὶ οἱ περισπασμοὶ θάνατον ἀπειλούντες αὐτῷ. Ὁ δὲ καθ' ἑκαστον πειρασμὸν παρεσκευάσαστο ἐνστατικῶς μέχρι θανάτου ἀγωνίσασθαι· διὸ εἰκότως καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκειν ἔλεγε. Ταῦτη οὖν τῇ διανοίᾳ καὶ οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ προφῆται διὰ τῶν προκειμένων ταῦτα ἐφασκον· Ἐν γὰρ τοῖς κρυφίοις ἡμῶν ἐθανατούμεθα πᾶσαν ἡμέραν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα ἐσφαγῆς· ἀπαξ γὰρ ἑαυτοὺς παραδεδωκότες ὡσπερ εἰς θυσίαν ἀντὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, τῷ λογισμῷ καὶ τῇ προθέσει ἐσφαγιά-

(1) Drusius hanc ut quintæ editionis lectionem afficit, his verbis: Ἐπελώμασας ἡμῖν, Aquilæ vero

lectio apud Drusium sic habet: Καὶ ἐπεκάλυψας ἡμᾶς ἐν σκιᾷ θανάτου.

εθήμεν, ὡς αὐτὸς σὺ ὁ Θεὸς μαρτυρεῖς· μόνος γὰρ ἄριτο cum fiducia te ad nos convertimus, et excitamus quasi dormientem, dicimusque : *Quare obdormis, Domine? Exsurge, et ne repellas in finem*; sive secundum Symmachum : *Quare velut obdormiens es, Domine? Expergiscere, et ne rejicias in finem*. Etiam si enim ob peccata populi ex parte repuleris, at rogamus ne in finem rejicias; sed bona opera nostra pro universo populo accipias. Atque observandum est, his dualitatem personarum adumbrari.

εθήμεν, ὡς αὐτὸς σὺ ὁ Θεὸς μαρτυρεῖς· μόνος γὰρ ἄριτο cum fiducia te ad nos convertimus, et excitamus quasi dormientem, dicimusque : *Quare obdormis, Domine? Exsurge, et ne repellas in finem*; sive secundum Symmachum : *Quare velut obdormiens es, Domine? Expergiscere, et ne rejicias in finem*. Etiam si enim ob peccata populi ex parte repuleris, at rogamus ne in finem rejicias; sed bona opera nostra pro universo populo accipias. Atque observandum est, his dualitatem personarum adumbrari.

ἔπιλασθαι κατορθώματα ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ. Ἐπιστημῆνασθαι δὲ δεῖ, ὅτι δυάδα (1) προσώπων ὁ λόγος ἤνιστατο.

Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψεις; ἐπιλανθάνη τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν; Σύμμαχος· Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις; ἐπιλανθάνη τῆς κακώσεως ἡμῶν καὶ θλίψεως; Κρύπτεις μὲν τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον, ὁ Θεὸς, καὶ ἀποστρέψεις πρὸς τὸ μὴ βλέπειν τὰ αἰσχρὰ καὶ ἀπρεπῆ, καὶ τῆς σῆς θέας ἀλλότρια. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς λεχθεῖσι κατορθώμασι παρρησίαν ἄγομεν, *Ἰνα τί τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις;* Τοσαῦτα δὲ πασχόντων καὶ κακοκαθούτων τῆς σῆς ἔνεκεν εὐσεβείας, *Ἰνα τί ἐπιλανθάνη τῆς κακώσεως ἡμῶν;* ἥτοι τῆς πτωχείας, κατὰ τοὺς Ἐβδομηκοντα. Εἰ γὰρ καὶ μεγάλα ταῦτα ὡς πρὸς ἡμᾶς κατορθώματα, ἀλλ' ὡς πρὸς σὲ πάντα πτωχὰ καὶ μικρὰ, καὶ ὀλιγιστα. Πλὴν ὡς ἐξ ἡμῶν μεγάλα. Διὸ ἱκετεύομεν μὴ λήθην ποιήσασθαι τῆς ἡμετέρας πτωχείας· μνησθῆναι δὲ καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν, ἧς ὑπεμεινόμεν σου χάριν. Καὶ ἐπεὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἰς χοῦν τεταπεινῶται, συγγνώμην ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν ἱκετεύομεν. Καὶ ἀλλαγῶ δὲ τῷ αὐτῷ λόγῳ δυσωπεῖ τὸν Θεόν, λέγων *Ἠρήσθητι, ὅτι χοῦς ἐσμεν ἄνθρωπος ὡσεὶ χέρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ.* Ἀλλὰ καὶ ἡ γαστήρ ἡμῶν ἐκολλήθη εἰς γῆν. Δέον γὰρ αὐτὴν πεπληρωθῆαι ναμάτων ἁγίων καὶ πηγῆς ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζῶν ἀιώνιον, ἐξ ἀνδρίας ὑπερβαλλούσης ἢ γαστήρ ἡμῶν ἐκολλήθη εἰς γῆν. Γαστέρα δὲ ψυχῆς νόει τὸ μνημονικὸν αὐτῆς, ἢ καὶ τὸ ἡγεμονικόν, ἐν ᾧ πάντα συναγεῖ τὰ μαθήματα καὶ τὰ θεωρήματα· ἐν ᾧ καὶ σπέρμα ὑποδεξαμένη κύει, καὶ τελεσφορήσασα γεννᾷ πνεῦμα σωτηρίας, κατὰ τὸν φήσαντα· *Ἐκ τοῦ σόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλλέομεν καὶ ὠδιγῆσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας.* Τοσαῦτα δυσωπητικὰ οἱ πλῆλαι τοῦ Θεοῦ πρόφηται, καὶ οἱ κατορθοῦντες ἐν τῷ λαῷ δεηθέντες, ἱκετεύουσι καὶ λυτρῶσεως τυχεῖν· ὃ δὲ καὶ γεγένηται· εἴτι γὰρ λαλούντων αὐτῶν εἰσακούσας ὁ Θεὸς, μεταβάλλει τοὺς ἔδωρμους αὐτῶν ἐπὶ τὸ φαειρότερον. Δῶπερ ἐξῆς οἱ τοσαῦτα ἀποκλαυσάμενοι· ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προσητεύουσι, καὶ φῶδῃν ἔδουσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, δι' οὗ τὴν κακῶν ἐλευθερίαν καὶ τῶν ψυχῶν τὴν ἀπολύτρωσιν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς, ἐπακούσας τῶν εὐξαμένων, τῷ παντὶ γένοι τῶν ἀνθρώπων ἔδωρῆσατο.

⁹⁰ Psal. cii, 15. ⁹¹ Isa. xxvi, 18.

(1) Dualitas illa personarum significat, hinc prophetas justosque viros, qui pauci numero pro populi delictis precantur; inde multitudinem plebis,

Vers. 24, 25. *Quare faciem tuam avertis, oblivisceris inopiae nostrae et tribulationis nostrae?* Symmachus : *Quare faciem tuam abscondis, oblivisceris afflictionis nostrae et tribulationis?* Abscondis et avertis faciem tuam, Deus, ne videas turpia illa et indecora, aspectu tuo aliena. Sed quia nos in recte factis, ut dictum est, fiduciam habemus, *quare faciem tuam abscondis?* Et cum tot malis pietatis causa afficiamur et opprimamur, *quare oblivisceris afflictionem nostram?* sive inopiam, secundum Septuaginta interpretes. Licet enim, isthaec bona opera, magna quod ad nos spectat habenda sint; verum quantum ad te omnia egea, modica et minima sunt. Verumtamen quia respectu nostri magna sunt, ideo supplicamus tibi ut ne inopiae obliviscaris nostrae, utque afflictionis, quam tui causa perpassi sumus, recorderis. Et *quia humiliata est in pulvere anima nostra*, rogamus infirmitatibus nostris ignoscas. Alias quoque ipsis verbis Deum obsecrat dicens : *Recordare quoniam pulvis sumus : homo sicut fenum dies ejus*⁹⁰. Imo etiam *adhæsit terræ venter noster*. Oportuisset sane repletum ipsum esse sacris fluentis, atque fonte aquae vivæ salientis in vitam æternam, sed ex nimia siccitate *adhæsit terræ venter noster*. Per ventrem autem memoriam intelligas, sive principem animæ partem, in qua disciplinas omnes ac speculationes colligit : in qua, concepto semine, prægnans efficitur; et postquam parturivit, parit spiritum salutis, ut dicit quidam : *Ex timore tuo, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus spiritum salutis*⁹¹. Hæc supplicum more illi quondam prophetæ Dei et probi in populo viri, eripi rogantes, proferunt : quod etiam impetrarunt; nam adhuc ipsis loquentibus, propitiatus Deus fletum eorum in lætitiā vertit. Qui enim tot se fletibus dederant, sub hæc de immutandis vaticinantur, canticumque pro Dilecto modulantur; quo permotus bonus ille Deus, orantibus propitius, libertatem a malis, et animarum redemptionem toti hominum generi elargitur.

peccatis sceleribusque deditam; ut jam superius explicavit, ac infra repetit Eusebius.

1. IN FINEM. PRO IIS QUI COMMUTABUNTUR, A FILIIS CORE, AD INTELLECTUM, CANTICUM PRO DILECTO XLIV.

VERS. 2. *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ velociter scribens.* Qui in superioribus tot tantasque lacrymas effuderant, jam pro pristinis stribibus cantica et cantilenas edunt, narrantes auctorem sibi mutationis a pristinis calamitatibus Dilectum Dei fuisse, quem ideo in hoc toto cantico laudibus effertur. At quoniam isthæc longo post tempore eventura erant, jure hoc titulo, *In finem*, prophetiam donant; sive *triumphale canticum*, aut *victoriæ auctori*, inscribunt, ob partas scilicet de spiritualibus inimicis victorias. Titulo autem addiderunt illud, *pro iis qui commutabuntur*, quia ipsi etiam qui hæc proferunt, a tristi sermone ad lætius canticum mutationem fecere. Imo etiam quæ in toto cantico feruntur, mutatione frequenti plena sunt. Nam Dilectus Dei, cum semetipsum exinanivit, formam servi accipiens et habitu inventus ut homo, non parvam mutationem sustinere visus est, etsi utpote Deus, immutabilis et invariabilis sit. Qui vero illius opera a captivitate diaboli redempti, ad libertatem filiorum Dei translati sunt, pulcherrima plane mutatione sunt affecti. Quare memorata his in locis regina jubetur oblivisci populum suum et domum patris sui, et filia Tyri alienigena ad pulchram illam mutationem evocatur; virgines quoque et filii quidam *pro patribus nati*, populi etiam Deo confluentes, eadem mutatione dignati sunt. Quorum omnium causa canticum *pro iis qui commutabuntur* inscriptum est; vel, secundum Aquilam, *de liliis*; sive, secundum Symmachum, *pro floribus*. Nam qui commutati sunt, bonum spirantes odorem, atque nova Ecclesiæ plantatio effecti, hoc nomine appellati sunt. Quare ut hæc intelligi possent, necessario auditum in titulo fuit, *ad intellectum*; ut intelligamus totam sermonis seriem canticum pro Dilecto complecti; aut, secundum Symmachum, *Canticum in Dilectum*. Hoc autem in loco omnia quæ de Dilecto feruntur colligas oportet; quale est illud Isaïæ: *Cantabo sane Dilecto canticum Dilecti vineæ meæ. Vineæ facta est Dilecto*⁹¹. Queis significatur, vineam quidem esse domum Israel, id enim in sequentibus declaratur; Dilectum autem illum esse Unigenitum Dei Filium, cujus portio ac prior hæreditas fuit memorata illa vinea. Quoniam autem dilectus quilibet diligentem se habet, his clare demonstratur, vineam illam possessionem Dilecti Dei fuisse, cujus gratia præsens canticum, *pro Dilecto*, inscriptum est. In Psalmis quoque dictum est: *Domini dabit Verbum evangelizantibus virtute multa.*

⁹¹ Isa. v, 1.

(1) *Ἀγαπητόν*. Apud Eusebium idem significat quod *Μονογενής*, id est, Unigenitus, supple Filium Dei ut infra. Et vero, teste Athanasio l. 1, p. 640, hæc sententia usu venit vox illa apud Græcos. Tò δὲ ἀγαπητόν, sic ille, καὶ Ἕλληνες Ἰσραῖν οἱ δεῖνολ

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΛΛΟΙΩΘΗΣΟΜΕΝΩΝ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΕΙΣ ΣΥΝΕΣΙΝ, ΩΔΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΜΑ'.

Ἐξηρεῦξάτο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως δεσφράφου. Οἱ τὰ τσαῦτα διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποκλαυσάμενοι ἐντεῦθεν ψῆξ καὶ ἄσματα ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδύρων ἔδουσι, τῆς ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν μεταβολῆς αἰτίον αὐτοῖς γεγονέναι τὸν Ἀγαπητόν (1) τοῦ Θεοῦ δηλοῦντες· ὃν καὶ δι' ὄλης τῆς ψῆξ ἀνυμνοῦσιν. Ἀλλ' ἐπεὶ περ ταῦτα μακροῖς ὕστερον χρόνοις γίνεσθαι ἤμελλεν, εἰκότως εἰς τὸ τέλος ἐπιγράφουσι τὴν προφητείαν, ἣ ἐπινίκιον, ἣ τῷ νικιοποιῷ, διὰ τὰ κατὰ τῶν νοητῶν πολεμίων νικητήρια. Προσέθηκαν δὲ τῇ ἐπιγραφῇ τὸ, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα φάσκοντες ἀλλοίωσιν τὴν ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν λόγων ἐπὶ τὴν φαῖδροτέραν ψῆξ πεποιήνται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐμφορέμενα δι' ὄλης τῆς ψῆξ πλείστης πεπληρωταὶ ἀλλοιώσεως. Ὅ τε γὰρ Ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὴν κενώσας, καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, σχήματι εὔρεθαις ὡς ἄνθρωπος, ἀλλοίωσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔδοξεν ὑπομένειν, ἀναλλοίωτος ὢν καὶ ἀτρεπτος ὡς Θεός· οἱ τε δι' αὐτοῦ τῆς ὑπὸ τὸν διάβολον αἰχμαλωσίας λυτρωθέντες, εἰς ἐλευθερίαν τε τὴν ὑπὸ τῷ Θεῷ μετενηνεγμένοι, τὴν καλλίστην ἀληθῶς αὐτοὶ ἀλλοίωσιν ὑπομεμενήκασι. Διὸ καὶ ἡ ἐμφορομένη τοῖς λόγοις βασίλισσα κελεύεται λήθην ποιήσασθαι τοῦ λαοῦ ἑαυτῆς καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς· καὶ θυγάτηρ δὲ Τύρου ἀλλόφυλος ἐπὶ τὴν καλὴν μεταβολὴν ταύτην καλεῖται· παρθένοι τε καὶ υἱοὶ τινες ἀντὶ κατέρων γενόμενοι, λαοὶ τε ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, τῆς αὐτῆς ἠξιώθησαν ἀλλοιώσεως. Ὡν δὲ ἕνεκα πάντων ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προέγραπται ἡ ψῆξ· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἐπὶ τοῖς κρίνοις· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ γὰρ ἀλλοιωθέντες, οὗτοι εὐδοκίας πνεύσαντες, καὶ ἄνθη νεαρὰ τῆς Ἐκκλησίας γενόμενοι, τοῦτον ὀνομάσθησαν τὸν τρόπον. Διὸ, ἵνα ταῦτα νοηθῇ, ἀναγκαίως πρόσκειται· τῇ προγραφῇ τὸ, εἰς συνέσειν· καὶ ἵνα συνῶμεν, ὡς ὁ πᾶς λόγος ψῆξ περιέχει ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἣ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἄσμι εἰς τὸν Ἀγαπητόν. Ἐνθα δὲ γενόμενος, πάντα ὅσα περὶ Ἀγαπητοῦ συνάξεις· οἷον ἐν Ἡσαΐα· Ἄσω δὲ τῷ ἡραπημένῳ ἄσμα τοῦ Ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐρηθῆ τῷ ἡραπημένῳ· δι' ὧν σημαίνεται ἀμπελῶν μὲν ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦτο γὰρ ἐξῆς ὁ λόγος διλοῖ· ἡραπημένος δὲ καὶ Ἀγαπητὸς ὁ Μονογενής τοῦ Θεοῦ Υἱός, οὐ μερὶς γέγονε καὶ κληρὸς πρότερος ὁ δηλωθεὶς ἀμπελῶν. Ἐπεὶ δὲ πᾶς ἡραπημένος καὶ ἀγαπητὸς ἔχει τὸν ἀγαπῶντα, σαφῶς διὰ τούτων ὁ λόγος παρίστησι τὸν ἀμπελῶνα κτῆμα γεγονέναι τοῦ Ἀγαπητοῦ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἡ προκειμένη ψῆξ ἀ-

περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν, *μονογενής*. Cæterum norunt ipsi Græci, qui dictionum periti sunt, dilectum idem esse atque unigenitum. Pro qua re probanda affert ille Homeri carmina.

ρηται, ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς δὲ λέ-
 ληται· Κύριος δώσει βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις
 δυνάμει πολλῇ. Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ
 Ἀγαπητοῦ. Σαφῶς δὲ κἀνταῦθα ἰδίως μνημονευομέ-
 νου Κυρίου τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων· καὶ πάλιν ἰδίως τοῦ
 Ἀγαπητοῦ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τάξει τῶν εὐαγγελιζο-
 μένων τὸν Ἀγαπητὸν, οἷς δίδοσθαι βῆμα ἐξ αὐτοῦ
 τοῦ Θεοῦ ἀνωθεν λέλεχται, καὶ ἡ περὶ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν συνίσταται μαρτυρία. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ αὖθις
 εἶρηται· Καὶ ὁ ἠγαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερῶτων.
 Προκείμενον τοῦτο καὶ τὸ ἐπισφράγισμα τῶν ὄλων,
 τὸ σωτήριον (1) Εὐαγγέλιον ἐν φωνῇ πατρικῇ τὸν Ἀγα-
 πητὸν ἀνωθεν παρ' ἀνθρώποις ἐδέικνυ, βοῶσα· Οὗτός
 ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.
 Τοσούτων ἀποδείξιμων περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ, σα-
 φῆς ἂν εἴη λοιπὸν καὶ ἀναμφιλεκτός ἡ προκειμένη
 προφητεία διὰ τῆς προφητικῆς φήσασα· Ὡδὴ ὑπὲρ
 τοῦ Ἀγαπητοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς ἦν οὗτος, ἕτερος
 ὢν παρὰ τὸν χρισάνα αὐτὸν Πατέρα, προῖων ἐξῆς ὁ
 αὐτὸς εἰς τὴν προγραφὴν εἰρήσθω· τὰ δ' ἐξῆς πάλιν ὁ
 διεξελθὼν.

Τινὲς φήθησαν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς λέ-
 γεσθαι τὸν ψαλμὸν ἦτοι τὴν ψῆδὴν περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ
 ἢτος πρὸς αὐτὸν Λόγου, ὃν ἐκ τῆς οἰονεὶ καρδίας, ἢ
 αὐτῶν τῶν σπλάγγων, φησὶ, προήγαγε· καὶ ἀπὸ
 ἀγαθῆς καρδίας ἀγαθὸς λόγος προῆλθεν. Ἔμοι δὲ
 δοκεῖ ταῦτα ἐπὶ τὸ προφητικὸν ἀναφέρεσθαι πρὸς-
 ὧπων· τὰ γὰρ ἐπ' ἐξῆς τοῦ ῥητοῦ οὐκέτι ὁμοίως ἐξ-
 ὁμαλίζει ἡμῖν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν. Οὕτε
 γὰρ ἂν περὶ τῆς ἑαυτοῦ γλώσσης ὁ Πατὴρ εἶπεν, ὅτι·

Ἡ γλῶσσά μου κλάμας γραμματικῶς ὀξευγρῶ-
 μου. Ὁραῖος κάλλιε πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώ-
 πων. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συγχι-
 ρῶς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κάλλους ἔχει. Καὶ προῖων δὲ
 φησὶ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός· ὁ Θεός σου
 ἔλασον ἀγαλλιάσας· οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐχρισά σε
 ἐγὼ ὁ Θεός, ἀλλ' ἔχρισέ σε· ὥστε ἐκ τούτου παρ-
 ἴστασθαι ἕτερον εἶναι τὸ διαλεγόμενον πρόσωπον.
 Ποῖον αὖν ἐστὶ τούτο ἢ ὁ προφήτης, ὁ χωρήσας τὴν
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ἑαυτὸν γενομένην ἐνέρ-
 γειαν;

Ἄντι δὲ τοῦ· Ἐξηρῶσατο ἡ καρδία μου, ὁ Σύμ-
 μαχος· Ἐκινήθη, φησὶν, ἡ καρδία μου λόγῳ
 ἀγαθῷ. Ὡς γὰρ ἐτέρου ἀπαγγελιαντος τὸν λόγον,
 αὐτὸς κενιῆσθαι φησὶ διὰ τῆς ἀκοῆς. Ἐν τῷ φά-
 σκειν λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ, οὐδέτε-
 ρον δηλοῦσι βασιλέα, ἢ τὸν Ἀγαπητὸν αὐτὸν, ᾧ καὶ
 ἐξῆς πεφώνηται. Τούτῳ γὰρ, φησὶ, τὰ ἔργα μου
 διηγήσομαι· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον,
 τὰ δικαιώματά μου ἐξαγγελλῶ. Πολλῆς δὲ γέμων
 παρρησίας ἐπ' ἀγαθοῖς ἔργοις ὁ τῶν προφητῶν χο-
 ρός, ταῦτα λέγειν τεθάρσηκεν. Εἰ δὲ καὶ γυνῶνα
 ποθεῖ εἶνα ἦν τῶν προφητῶν τὰ ἔργα, μάθοις ἂν
 διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ἐν οἷς ἐφασκον· Ταῦτα πάντα
 ἤλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπαλαθόμεθα σου, καὶ
 οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν Διαθήκῃ σου· καὶ πάλιν· Ὅτι

Rex virtutum Dilecti⁶³; ubi aperte ac speciatim Do-
 minus Deus universorum memoratur; ac rursus
 speciatim Dilectus, ac demum tertio ordine, evan-
 gelizantes Dilectum, quibus ab ipso Deo Verbum
 dari, superius dictum est; sicque testimonium de
 Salvatore nostro constituit. In alio item dictum
 est: Et Dilectus quemadmodum filius unicornium⁶⁴.
 His adjiciatur ad sermonem totum obsignandum,
 salutare Evangelium paterna voce Dilectum apud
 homines clamore edito commonstrasse: Hic est Fi-
 lius meus dilectus, in quo mihi complacuit⁶⁵. Tot tan-
 tisque de Dilecto prolatis, plana demum ac sine
 contradictione fuerit hæc prophetia in titulo s'e
 enuntiata: Canticum pro Dilecto. Quod autem hic
 ipse Christus fuerit, alius ab eo, qui ipsum imua-
 xit Patre, in eodem psalmo postea declaratur. Hæc
 qualem de titulo dicta sint; sequentia iterum prophe-
 ticus chorus enuntiat, qui priora narrabat.

ὁ λόγος ἐν αὐτῷ τῷ ψαλμῷ παρέστηκε. Ταῦτα μὲν
 χρῶς ὁ προφητικὸς διεξέρχεται, ὁ καὶ τὰ πρῶτα

Quidam arbitrati sunt ex persona Patris psalmum
 sive canticum pronuntiari de Verbo, quod in prin-
 cipio erat apud Deum, quodque ipse ceu ex corde,
 sive ex ipsis visceribus produxit: et ex bono cordo
 bonum verbum prodiit. Mihi porro hæc ad prophe-
 ficum chorum referenda videntur: quæ enim post
 dictum hujusmodi subsequuntur, non ita planam
 exhibent nobis de Patre narrationem. Neque enim
 de lingua sua Pater dixerit:

VERS. 3-8. *Lingua mea calamus scribæ velociter
 scribentis. Speciosus forma præ filiis hominum.* Si-
 quidem pulchritudinis præstantiam ex compara-
 tione cum hominibus non mutuatur. In sequentibus
 vero ait: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo
 lætitiæ; neque enim ait: Unxi te ego Deus, sed,
 unxit te;* ita ut hinc liquidum sit aliam personam
 esse quæ loquitur. Quænam igitur illa, nisi prophe-
 ta qui illapsam Spiritus sancti vim in se recep-
 it?

Pro illo autem, *Eruclavit cor meum, Symmachus,
 Commotum est, inquit, cor meum verbo bono.*
 Nam veluti alio verbum renuntiante, se auribus
 commotum esse dicit. Cum autem ait, *Dico ego
 opera mea regi,* non alium regem quam Dilectum
 significat; ad quem item pertinent ea quæ sequun-
 tur. Huic, inquit, opera mea narrabo; sive, secun-
 dum Aquilam et Symmachum, *justificationes meas
 enuntiabo.* Propheticus autem chorus magna de bo-
 nis operibus fiducia plenus, hæc confidenter locu-
 tus est. Quod si nosse cupias quænam illa prophe-
 tarum opera, ex præcedentibus ediscas licet, ubi
 sic locuti sunt: *Hæc omnia venerunt super nos, nec
 oblitus sumus, et inique non egimus in Testamento
 tuo*⁶⁶: ac rursus, *Propter te mortificamur toto*

⁶³ Psal. LXVII, 12-13. ⁶⁴ Psal. XXVIII, 6. ⁶⁵ Matth. XVII, 5. ⁶⁶ Psal. XLIII, 18.

(1) Σωτήριον, id est, Salvatorem enuntians.

*die*⁷. Magnum porro opus erat futura per linguam vaticinari, atque regi in cantico boni nuntii ministrum esse. Ejus autem loco, *calamus scribæ velociter scribentis*, Aquila, *calamus scribæ velocis*; Symmachus vero, *lingua mea stylus scribæ velocis*. Quodque mirabile admodum est, linguam suam non manum scribæ eruditi, neque scribam vocat, sed calamum scribæ velociter scribentis; declarans linguam propheticam, alterius ea utentis, sancti videlicet Spiritus, instrumentum esse. Is sane scriba, cujus stylus et calamus erat prophetarum lingua; ita ut alius esset scriba velociter scribens, nimirum Spiritus sanctus, alius propheta, tertius lingua prophetica, quæ calami et styli loco habebatur, et instrumentum Spiritus sancti, qui ea utebatur, erat.

χώραν ἐπέλειχεν, ὄργανον τυγχάνουσα τοῦ χρωμένου

Sciendum autem est, secundum Septuaginta interpretes, sententiam [subsequentem] calamo scribæ conjunctam, atque totum eloquium uno versu comprehensum esse, hoc pacto: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis, speciosus forma præ filiis hominum*. At quia Hebraica lectio et reliqui interpretes, superiore sententia circumscripta, alio deinde principio in expositione usi sunt; congruenter nos etiam illud, *Speciosus forma præ filiis hominum*, ab alio initio duximus. Aquila igitur hac ratione interpretatus est, *Pulchritudine ornatus es a filiis hominum*; Symmachus vero, *Pulchritudine pulcher es præter filios hominum*; ita ut quæ in cantico præmittuntur, præcæmii vicem habeant. Cum enim propheticus chorus sermonem de Dilecto initurus, atque canticum de illo prolaturus esset, præcæmio usus est, quod hac sententia terminatur, *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis*. Exinde vero canticum in Dilecti personam orditur, sicque compellat ipsum: *Speciosus es forma, pulcher es, et pulchritudine ornatus es, sive pulchritudine decoratus es, o Dilecte, super filios hominum*. Etiam si enim tute unus sis e numero filiorum hominum, atque iis qui in terra versantur annumeratus sis; at nulla pulchritudo est tuæ comparanda. Palam autem est id quoad virtutem dici; neque enim iis adversa proferre putetur Isaias dum ait: *Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem. Sed species ejus inhonorata, deficiens præ filiis hominum*⁸. Hæc quippe crucem et passionem prænuntiabant, quæ petulantia et contumelia plenæ fuere: quare subdit propheta⁹, *Homo in plaga existens, ac sciens ferre infirmitatem, inhonoratus nec reputatus est*. Psalmus vero pulchritudinem, non corporis, uti diximus, enuntiat, sed virtutis, quæ nullam admittit peccati labem. Sub hæc dicitur: *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum*. Moyses igitur gratiam quamdam invenit; Noe iterum,

Ἐνεκά σου θαυματούμεθα ὄλην τὴν ἡμέραν. Μέγα δὲ ἦν ἔργον καὶ τὸ διὰ γλώττης τὰ μέλλοντα προφητεύειν, καὶ τῷ βασιλεὶ διακονεῖσθαι τὴν εὐαγγελικὴν ὁδὸν. Ἀντὶ δὲ τοῦ *Κάλυμος γραμματέως ὄξυγράφου*, ὁ μὲν *Ἀκύλας*: *Σχοῖνος γραμματέως ταχιστοῦ*: ὁ δὲ *Σύμμαχος*: ἡ γλῶσσά μου, ψῆσι, *γραφεῖον γραφῆως ταχιστοῦ*. Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν, οὐ χεῖρα γραμματέως ἐπιστήμονος, οὐδὲ γραμματέα φησὶν, ἀλλὰ κάλαμον γραμματέως ὄξυγράφου· δηλῶν, ὅτι ὄργανον ἦν ἡ προφητικὴ γλῶσσα ἐτέρου τοῦ χρωμένου αὐτῇ, ἁγίου Πνεύματος· ὅπερ ὁ γραμματεὺς, οὗ γραφεῖον καὶ κάλαμος ἐτύχανεν ἢ τῶν προφητῶν γλῶσσα, ὡσθ' ἕτερον εἶναι τὸν ὄξυγράφον γραμματέα, δηλαδὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἕτερον τὸν προφήτην, καὶ τρίτον τὴν γλῶσσαν τὴν προφητικὴν, ἢ καλάμου καὶ γραφεῖον αὐτῇ ἁγίου Πνεύματος.

Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείαν συνήπται ἡ διάνοια τῷ καλάμῳ τοῦ γραμματέως, ὅφ' ἕνα τε στίχον τὸ ὄλον ἀπελιηπται λόγῳ. οὕτως ἔχον· *Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὄξυγράφου· ὠραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐπεὶ δὲ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύται, τὴν τῶν ἀνωτέρω διάνοιαν περιγράφαντες, ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς τὴν ἐκθεσὶν ἐποίησαντο· εἰκότως καὶ ἡμεῖς ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς τὸ· *Ἐραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*, παρεθήκαμεν. Ὁ μὲν οὖν Ἀκύλας τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον, *Κάλλι· ἐκαλλιῶθη ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων*· ὁ δὲ Σύμμαχος· *Κάλλι καλὸς εἰ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· ὡστε εἶναι τὰ πρῶτα τῆς ὁδῆς ἀντὶ προοιμίου λελεγμένα. Μέλλων γὰρ εὐαγγελίζεσθαι τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ λόγον, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ προφέρειν ὁδὸν ὁ προφητικὸς χορὸς, προοιμίου κέχρηται, στήσας τὸ προοίμιον ἕως τοῦ· *Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὄξυγράφου*. Ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν ἀπάρχεται τῆς εἰς πρόσωπον τοῦ Ἀγαπητοῦ ὁδῆς· ἀναφωνεῖ τε πρὸς αὐτόν· *Ἐραῖος εἰ κάλλι, καλὸς εἰ, ἢ κάλλι ἐκαλλιῶθης, ἢ κάλλι ὠραιῶθης*, ὡ Ἀγαπητὲ, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα εἰς τις γέγονας καὶ αὐτὸς υἱὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ καθηριθῆθης τοῖς ἐπὶ γῆς πολιτευσαμένοις· ἀλλ' οὐκ ἔστι παραβάλλειν τῷ κάλλει σου ἕτερον. Δῆλον δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἀρετὴν οὕτω γὰρ οὐτε δόξει ἐναντία τοῦτοις Ἠσαίας λέγειν φήσας· *Καὶ ἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχετ εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐκεῖνα γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος προανεφώνει, ἃ παροινας καὶ ὑβρεως ὑπῆρχε μεστὰ· διὸ δὴ καὶ ἐπήγαγεν ὁ προφήτης· *Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μάλακον, ἠεμύσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη*. Ὁ δὲ ψαλμὸς κάλλος αὐτοῦ καλεῖ, καθ' ὃ εἴρηται, οὐ τὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀρετῆς, ἀμαρτίας οὐ δεξιόμενον σπλον. Τούτοις ἐξῆς εἴρηται· *Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου· διὰ τοῦτο ἐλόγησέ σε ὁ θεὸς εἰς*

⁷ Psal. XLIII, 22. ⁸ Isa. LIII, 2. ⁹ ilid. 3.

τὸν αἰῶνα. Μωϋσῆς μὲν οὖν εὗρε μίαν τινὰ χάριν· καὶ Νῶε πάλιν εὗρέ τινὰ χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἕκαστος τῶν δικαίων χάριτος μετέσχευεν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ πᾶσα ἡ πατρικὴ εἰς αὐτὸν ἐκενώθη χάρις· ἦν γὰρ ὁ Πατὴρ λαλῶν ἐν Υἱῷ· ἔθενε καὶ ἡ διακονησαμένη τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ πάροδον κεχαριτωμένη ἐλήχθη. Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς διὰ πάντας τοὺς αἰῶνας ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ εἰλήφασιν.

Ἐπιβαλεῖς δὲ καὶ οὕτως· Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Ἀγαπητοῦ ἡ χάρις ἡ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ κεχυμένη, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ἐπειδὴ πάντα χαριζόμενος ἔπραττε τοὺς μὲν ἀφίεις τὰς ἀμαρτίας, τῶν δὲ τὰς νόσους καὶ τὰς μαλακίας ἰώμενος, τοῖς δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δωρούμενος. Δι' ὃ πρὸς αὐτὸν εἰκότως εἴρητο· Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσσι σου. Τούτοις ἐξῆς οἱ πρόσθεν ἀποκλαυδάμενοι, καὶ τὴν ὑπὸ τοῖς πολεμίοις δουλείαν ἑαυτῶν ὑπογράψαντες, εὐκαίρως τὸν Ἀγαπητὸν ἰκετεύουσι σπεῦσαι καὶ μέχρις αὐτῶν ἔλθειν, φραζάμενον ὁπλοῖς πολεμικοῖς διὰ τοὺς ἐπικειμένους ἐχθρούς, ὡς ἂν τροπωσάμενος αὐτούς, τὴν ὑπ' αὐτοῖς αἰχμαλωσίαν ὑπεξαγάγῃ. Διὸ φασ· *Περίλωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ· ὠραῖος μὲν γὰρ εἶ καὶ καλὸς, πλὴν ἀλλὰ πρὸς τῇ ὠραϊότητι σου καὶ πρὸς τῷ κάλλει σου ἀνάλαβε τὴν σαυτοῦ πανοπλίαν δι' ἡμᾶς τοὺς σοὺς ἰκέτας· ρομφαίαν τε περιβουῖν τῷ σαυτοῦ μηρῷ, καὶ οὕτω τὴν σὴν δύναμιν ἀναλαβὼν, ἐντεινὸν σου τὰ τόξα.* Ἐπειτα βαλὼν τοὺς ἐχθρούς, *κατενοοῦ καὶ βασιλεύς.* Ῥομφαίαν δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ νόει τὴν δύναμιν τὴν τῶν ἐχθρῶν καθαίρειν καὶ κολαστήριον· Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. Καὶ ἄλλως δὲ ρομφαίαις Θεοῦ ὁ προφήτης μέμνηται· *Ἰεζεκιὴλ ὠδε λέγων· Τάδε λέγει Ἄδωναι Κύριος· Εἶπον· Ῥομφαία, ρομφαία, ἐξήνου καὶ θυμώθητι, ὅπως σφάξῃς σφάγια· ἐξήνου, ὅπως γένη εἰς στίλβωσιν ἐτοίμη εἰς παράλωσιν· καὶ πάλιν· Ἀνάκραγε καὶ ὀλόλυξον, υἱὲ ἀνθρώπου· ὅτι αὕτη ἐγένετο ἐν τῷ λαῷ μου· αὕτη ἐν τοῖς ἀφηγουμένοις τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐξῆς· Διάταξον σεαυτῷ δύο ὁδοὺς τοῦ εἰσελθεῖν ρομφαίαν βασιλέως Βαβυλῶνος· ἐκ χώρας μίαις ἐξελεύσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, δι' ὧν ρομφαίαν τοῦ Κυρίου λέγει τὴν ρομφαίαν τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἐπαχθεῖσαν τῷ λαῷ. Ἐχεις δὲ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὡς ὁ ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ βασιλεὺς τοὺς παρατητησαμένους τὴν κλησίαν, καὶ ἀνελόντας τοὺς βασιλικούς δούλους, παραδίδωσιν εἰς σφαγὴν· καὶ πέμψας, φησὶ, τὸ στράτευμα αὐτοῦ, ἐπέκρησε τὴν πόλιν αὐτῶν. Στράτευμα δὲ τοῦ βασιλέως τὴν Ῥωμαϊκὴν χεῖρα σημαίνει τὴν πολιορκήσαντα τὴν Ἰερουσαλήμ. Ἐπεὶ τοίνυν χρεῖα ἦν καὶ τοιαύτης ρομφαίας κατὰ τῶν ἐπαναστάντων τῷ Ἀγαπητῷ, εἰκότως φησὶν ἡ προφητεία εἰς αὐτοῦ πρόσωπον· *Περίλωσαι τὴν ρομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὠραϊότητι σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον, καὶ κατενοοῦ καὶ βασιλεύς.**

A gratiam aliquam invenit in conspectu Domini; singuli similiter justi gratiæ participes fuerunt: at quia paterna gratia in Dilectum effusa tota fuit; Pater enim in Filio loquebatur; ideo quæ ejus in homines adventus administra fuit, gratia plena dicta est. Nam in ipso placuit omnem plenitudinẽ divinitatis habitare corporaliter: quamobrem sancti omnes ex plenitudine ejus acceperunt.

Hoc item modo hæc tractate licet: Primum Dilecti opus est gratia, quæ secundum sententiam jam explicatam in labiis ejus diffusa est; ac alia ratione, gratia et veritas per Jesum Christum facta est⁷⁰. Siquidem gratias impertiendo omnia agebat, his peccata dimittens, aliorum morbos infirmitatesque curans, aliis dñs Spiritum sanctum. Quamobrem de illo jure dicatur: *Diffusa est gratia in labiis tuis*. Deinde vero qui antea steterant, et suam sub inimicis servitutem descriperint, oportune Dilectum precantur, ut festinet ad seque veniat hostilibus armis instructus, ob ingruentes inimicos, ut iis in fugam versis, se a captivitate abducatur. Quare aiunt, *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime*. Speciosus quidem ac pulcher es, attamen præter speciem ac pulchritudinem tuam, accipe pro nobis supplicibus armaturam tuam, *accingere gladio tuo super femur tuum*; sicque assumpta fortitudine, intende arcus tuos. Hinc confixis inimicis tuis, *prospere age et regna*. Per gladium Dilecti intelligas virtutem inimicis exitiosam et ultricem. *Virus est enim Dei sermo et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti*⁷¹. Et alias quoque gladium propheta Dei Ezechiel memorat his verbis: *Hæc dicit Adonai Dominus: Dixi: Framea, framea acuerẽ, et irascere ut jugules victimas, acuerẽ ut sis ad fulgendum parata ad solutionem*⁷²; ac rursus: *Clama et ulula, fili hominis, quia ipsa fuit in populo meo: hæc in ductibus Israel*⁷³; ac rursus: *Constituẽ tibi duas vias, ut ingrediatur framea regis Babylonis: de terra una egredientur*⁷⁴, et alia deinceps, quæ frameam Nabuchodonosoris populo immisam, frameam Domini dicit esse. In Evangeliiis etiam legis, regem qui fecit nuptias filio suo, eos qui vocationem abnuerant, servosque regios occiderant, ad necem tradidisse: *Et misso, inquit, exercitũ suo, ciuitatem eorum succendit*⁷⁵. Exercitus autem regis Romanam indicat manum, quæ Hierosolymam obsedit. Quia igitur tali gladio erat ad coercendos Dilecti adversarios opus; jure prophetia ejus personam sic alloquitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procedẽ et regna*.

⁷⁰ Joan. 1, 17. ⁷¹ Hebr. iv, 12. ⁷² Ezech. xli, 9, 10. ⁷³ ibid. 12. ⁷⁴ ibid. 19. ⁷⁵ Matth. xiii, 7.

Deinde subjungit : *Propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua. Hæc porro quæ sequuntur, superioribus similia sunt : Sagittæ tuæ acutæ, et populi sub te cadent, in corde inimicorum regis : quæ per hyperbaton seu transgressionem dicta sunt. Totam porro sententiam hoc ordine constituas : Sagittæ tuæ acutæ in corde inimicorum regis. Nam primo ait : Sagittæ tuæ acutæ sient adversus cor inimicorum tuorum ; deinde vero, populi sub te cadent, pulsus immissione telorum tuorum inimicis. Tunc itaque populi libertatem nacti, et a prementibus se malis respirantes, ad tuos accurrent pedes. Sagittas vero Dilecti immissas in cor inimicorum, invisibiles quasdam et occultas plagas intellexeris adversus principes hujus sæculi : quibus telis confixi dæmones quondam dicebant : *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei? Venisti ante tempus torquere nos*⁷⁶.*

Quod speciosus, pulcher, gratia præsemus, benedictus rex et inimicorum victor, Dilectus Dei fuerit, in præcedentibus edidicimus ; quod autem præterea Deus sit, in præsentem docemur. Ejus quippe personam Spiritus sanctus sic alloquitur : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi ; sive secundum Aquilam, Thronus tuus, Dee, in sæculum et ultra*. Quia vero regem eum superius compellavit, jure adjicit : *Virga rectitudinis virga regni tui*. Nihil enim in illo deflexum, nihil tortuosum. Ac ne quis Judaice rem accipiens, mortale atque multis regibus similem Dilectum Dei suspicetur, necessario docet thronum regni ejus a sæculo fuisse, atque in sæculum sæculi duraturum. Quod autem hæc non de persona Patris, sed de persona Dilecti et unigeniti Filii dicta sint, sub hæc declarat dicens : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus*. Deus porro a Deo unctus quis fuerit, nisi is qui in Evangeliiis Deus prædicatur : *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*⁷⁷ ? Hic itaque Deus Verbum dilexit justitiam, et odio habuit iniquitatem. Pro quo accuratius Aquila sic interpretatus est : *Dilexit justitiam et odio habuit impietatem*. Nam recto sane judicio justos sibi subditos diligit, oditque ipsis oppositos : quare præstantiore, quam participes sui, oleo inungitur quod vocatur *exultationis*, et ab ipso Deo Patre suo inungitur ; sive oleo *lætitiæ*, secundum Aquilam ; vel oleo *splendoris*, secundum Symmachum. Cum multi porro sint participes ejus, sive amici ejus, qui gratiæ ipsius consortes sunt, ii sane dixerint : *Participes Christi facti sumus*⁷⁸. Præsentem vero sententiam sic quidam legerunt : *Propterea unxit te, Dee, Deus tuus ;* atque hac lectione Hebraicæ litteræ servientes usi sunt. Quoniam Deus in Hebraica scriptura vocatur *Elohim*, sic dicitur : *In principio throni tui, Dee, in æternum et ultra*. Septuaginta igitur interpretes et Symmachus : *Thronus tuus, Deus, dixe-*

Εἶτ' ἐπιλέγει· Ἐρεκεν ἀληθείας καὶ πραδότηας καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστικῶς ἢ δεξιᾷ σου. Ταῦτα δὲ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐξηγήσατο· Τὰ βέλη σου ἠχοημένα, καὶ λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως· ὃ δὲ καθ' ὑπερβατὸν κεῖται. Συνάφεις δὲ τὴν διάνοιαν τοῦτον τὸν τρόπον· Τὰ βέλη σου ἠχοημένα ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Πρῶτον μὲν γὰρ φησι· Τὰ βέλη σου ἠχοημένα γενήσεται κατὰ τῆς καρδίας τῶν σῶν ἐχθρῶν· ἔπειτα, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐλαθόντων τοῖς σοῖς βέλεσι τῶν ἐχθρῶν. Τὸ τηλικαῦτα γούν ἐλευθερίας τυγόντες οἱ λαοὶ, καὶ ἀναπνεύσαντες τῶν πιεζόντων αὐτοὺς κακῶν, τοῖς σοῖς ὑποδραμοῦνται πησί. Βέλη δὲ τοῦ Ἀγαπητοῦ ἀποστελλόμενα κατὰ τῆς καρδίας τῶν ἐχθρῶν ἀράτους τινὰς καὶ ἀφανεῖς πληγὰς νοήσεις κατὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου· οἷς βέλεσι τιτρωσκόμενῶ ποτε οἱ δαίμονες ἔλεγον· Ἐα, τί ἡμίρ καὶ σοί, τί τοῦ Θεοῦ ; Ἥλθεσ ἀπὸ καιροῦ βασιρῖσαι ἡμᾶς.

Ὅτι ὠραῖος καὶ καλὸς καὶ χάριτος πλήρης, εὐλογημένος τε βασιλεὺς καὶ τῶν ἐχθρῶν νικητὴς ὁ Ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ ἦν, ἐκ τῶν ἐμπροσθεν μεμαθήκαμεν ὅτι δὲ πρὸς ἐκείνοις πᾶσι καὶ Θεὸς ἦν, διὰ τῶν προκειμένων διδασκόμεθα. Εἰς αὐτοῦ γὰρ πρόσωπον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφωνεῖ λέγον· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ὁ θρόνος σου, Θεέ, εἰς αἰῶν' αἰ' ἔτι. Ἐπεὶ δὲ καὶ βασιλεία αὐτὸν ὠνόμασε διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰκότως ἐπιλέγει· Πάθος εὐθύτητος ἢ πάθος τῆς βασιλείας σου. Οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτῷ σκολιὴν οὐδὲ στραγγαλιῶδες. Καὶ ἴνα μὴ τις Ἰουδαϊκῶς ἐκδοξάμενος ὑπολάβῃ οὐκ ὄντων τινὰ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον εἶσθαι βασιλεία τὸν Ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὡς ἀρα ἐξ αἰῶνος ἦν ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, διαρκῶν τε καὶ διαμένων εἶσθαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ταῦτα δὲ ὅτι μὴ εἰς πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἀναπεφώνηται, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ μονογενοῦς Υἱοῦ, προῖων διασαφεῖ λέγων· Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρῖσέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου. Θεὸς γὰρ ἐν τοῦτοις χρισόμενος ὑπὸ Θεοῦ τίς ἂν εἴη ἢ ὁ ἐν Εὐαγγελίοις θεολογούμενος· Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος ; Οὗτος οὖν ὁ Θεὸς Λόγος ἠγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν. Ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἀκριβέστερον ἠρμήνευσεν εἰπών· Ἠγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀσέβημα. Κρίσις γὰρ ὀρθὴ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δικαίους ἀγαπᾷ, μισεῖ δὲ τοὺς ἐναντίους· διὸ χρεῖται κρείττονι· ἢ παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ ἐλαίῳ τῷ καλουμένῳ ἀγαλλιᾶσεως, καὶ χρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς, ἢ ἐλαίῳ χαρῆς κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἐλαίῳ ἀγλατομοῦ κατὰ τὸν Σύμμαχον. Πολλῶν δὲ ἦντων τῶν μετόχων αὐτοῦ, ἢ ἐταίρων αὐτοῦ τῶν τῆς αὐτοῦ χάριτος μετῃσχηκότων, οἱ καὶ εἶποιεν ἂν· Μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γεγονάμεν. Ἀνεγνώσασιν δὲ τινες τὴν προκειμένην λέξιν ὡδὲ πως· Διὰ τοῦτο ἐχρῖσέ σε, Θεέ, ὁ Θεός σου, καὶ ταύτη γε κέχρηται ἀναγνώσει, τῇ Ἑβραϊκῇ

⁷⁶ Matth. viii, 29. ⁷⁷ Joan. i. 1. ⁷⁸ Hebr. iii, 14.

λέξει δουλεύσαντες. Ἐπειδή περ. Ἐλωειμ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ὀνόμασται γραφῆ, εἰπὼν Ἐν ἀρχῇ θρόνος σου, Θεὸς, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι. Οἱ μὲν οὖν Ἐβδομήκοντα καὶ ὁ Σύμμαχος· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰρήκασιν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Θεὸς, δουλεύσας τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει, περιεχούση Ἐλωειμ. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς Ἀκύλας, ὁ νῦν Θεὸς εἰρηκῶς, προῖων ἐξῆς δεύτερον εἰρημένου τοῦ Ἐλωειμ, ἐν τῷ, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, οὐκέτι, Θεὸς, ἡρμήνευσεν, ἀλλὰ, Θεός, εἰπὼν Ἐπὶ τούτῳ ἡλειψέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου, τῆς αὐτῆς λέξεως· οὕτω δὲ ἐρμηνεύσας, εἶπεν ἄν.

runt; Aquila vero, *Dee*, serviens Hebraicæ dictioni *Elohim*. Sed ipse Aquila qui jam *Dee* dixerat, in sequentibus ubi repetitur *Elohim*, hoc loco, *Propterea unxit te Deus*, non ultra *Dee* interpretatus est, sed *Deus*; ita dicens: *In hoc unxit te Deus tuus*. Qui si sibi constitisset, hic etiam debuerat *Dee* dicere; cum eadem ipsa vox occurrat, atque ita interpretari debuit: *Propterea unxit te, Dee, Deus tuus*.

δέον ἐαυτῷ συμφώνως καὶ ἐνταῦθα Θεὸς εἰπεῖν ἐπὶ Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, Θεὸς, ὁ Θεός σου.

Σμύρρα καὶ στακτὴ καὶ καστία ἀπὸ τῶν ἱματιῶν σου, ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων. Ἀντὶ δὲ βάρων ἐλεφαντίνων, ὁ Ἀκύλας· Ἀπὸ ναῶν ὀδόντος, εἰρηκε. Ναοὶ γὰρ ἐνταῦθα εἰρηναί τοῦ Νυμφίου αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ αἱ Χριστῷ ἀνακειμένοι ψυχαί, ἐν λογικῇ τροφῇ πᾶσαν ἔχοντες τὴν δύναμιν. Τροφῆς δὲ καὶ λόγων σύμβολον οἱ ὀδόντες. Ἐνθεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ οἱ ὀδόντες λευκοὶ λέγονται: εἶνα ὑπὲρ γάλα ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ φασκούση προφητεία· *Χαροποιὸι οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα*. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, ἐλεφάντινοι οἱ ναοὶ ἢ αἱ βάρεις αὐτοῦ λέγονται, διὰ τὸ νεκροῦ ζῶου τυχεῖν τὸν ἐξ ἐλέφαντος κόσμον· οἱ τε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐδοκίμουνοι οὐκ ἄλλως διαλάμπουσιν ἢ νεκρῶσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, κατατὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν.

VERS. 9. *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis*. Pro illo autem, *domibus eburneis*, Aquila, *a templis dentis*, dixit. *Templa vero, Ecclesiae Sponsi, et animae Christo addictae* hic vocantur, quæ in rationabili cibo totam vim habent repositam. Cibi vero, ac verborum symbolum dentes sunt. Inde est quod dentes Christi, in prophetia ipsum spectante, lacte candidiores dicantur: *Splendidi oculi ejus a vino, et dentes ejus candidiores lacte*⁷⁹. Secundum reliquos autem interpretes, eburnea templa aut domus ejus dicuntur, quia ornatus eburneus ex animali mortuo est; et qui in Ecclesia spectandæ virtutis sunt, non alia ratione splendent quam *mortificando membra sua super terram*⁸⁰, secundum apostolicum præceptum.

Ἡ ἀρόστη ἢ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Αἱ μὲν θυγατέρες τῶν βασιλέων, Χριστοῦ δηλαδὴ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, αἱ κατὰ μέρος ἦσαν ψυχαί. Αὐτὴ δὲ ἢ βασίλισσα ἢ μήτηρ τῶν θυγατέρων ἀρόστη ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Τίς δ' ἂν εἴη αὐτὴ ἀλλ' ἢ πᾶσα καθολικὴ Ἐκκλησία, ἢ ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων ἐκ πάντων ἔθνων συνειλεγμένη; ἢν αὐτὸς ἐαυτῷ ὑποκόμησεν ἐπὶ τὴν πέτραν, πρὸς τὸ μὴ πύλας ἄδου κατισχύειν αὐτῆς. Κυριώτερον δ' ἂν εἴποις διὰ τοῦτου τὴν ἐπουράνιον δηλοῦσθαι Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ τῶν ἐπὶ γῆς ἁγίων ἀνθρώπων. Τοῦτο γοῦν ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν Ἡ δὲ ἀνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ πόλιν Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον ἐν μυριάσιν ἀγγέλων παραγγύρῃ, καὶ Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, συνεστῶσαν. Αὕτη μὲν οὖν εἴη ἂν ἡ τελεία Χριστοῦ νύμφη. Ταύτης δ' οὐκ ἂν ἀμάρτους θυγατέρα φήσας ὑπάρχειν τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν. Βασίλισσα δ' ἔκεινη, ὡς ἂν ἦδη συμβασίλευσα τῷ ἐαυτῆς νυμφίῳ· διδὲ ἐκ δεξιῶν παρστέβαι τοῦ Βασιλέως εἰρηται· ἄτε νύμφη οὖσα αὐτοῦ, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα δεχομένη, κύουσα τε καὶ τρίπτουσα διὰ παντὸς πνεῦμα σωτηρίας· ἢ καὶ τὸ βασιλικὸν ἔνδυμα περιτῆσι, τὸ φωτεινὸς τῆς ἀφθαρσίας ἔνδυμα· ὃ δὲ, πνευματικὸν διόλου τυγχάνον, ταῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγελικαῖς δυνάμει περιδύεται.

VERS. 10. *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Filia regum, Christi videlicet et Ecclesiae ejus, singulae sunt animae. Ipsa vero regina mater filiarum astitit a dextris ejus *in vestitu deaurato, circumdata varietate*. Quænam illa, nisi tota catholica Ecclesia, a terminis terræ usque ad terminos ejus ex universis gentibus congregata? quam ipse sibi ædificavit supra petram, ut portæ inferi non prævaleant adversus eam. Congruentius porro dixeris his significari cælestem Ecclesiam, quæ sanctorum virorum in terra degentium mater est. Hoc sane docuit divinus Apostolus cum ait: *Illam autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est: quæ est mater nostra*⁸¹. Eam item nuncupat *civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem, in multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in cælis*⁸². Ipsa ergo fuerit perfecta Christi sponsa. Hujus vero filiam si dicas Ecclesiam, quæ in terra est, nequam aberraveris. Illa autem regina, utpote quæ jam una cum sponso regnet suo, a dextris Regis consistere dicitur; quippe quæ sponsa ejus sit, ipsiusque semina excipiat, prægnans sit et pariat semper spiritum salutis: quæ item vestitu regio induitur, pellucido scilicet incorruptionis indumento: quod cum spirituale prorsus sit, angelicis, quæ in cælo sunt, virtutibus circumdatur. Hoc porro indumentum, deauratum hic dicitur. Illud autem, *circumdata varietate*, neque in Hebraico textu,

⁷⁹ Gen. xlix, 12 ⁸⁰ Coloss. iii, 5. ⁸¹ Galat. iv, 26. ⁸² Hebr. xii, 22.

neque apud cæteros interpretes fertur ; quare obelo notatum est.

VERS. 14. *Omnis gloria ejus filiæ regis Esebon, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus.* Quomodo fimbriis aureis circumornata sit, probe intelligas, si Paulum audias dicentem : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*⁹². Nam cognitio quæ ex parte est, aureum ornatum in extremitatibus ipsi circumponit. *Cum autem venerit, inquit, quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*⁹³. Postquam in cælestem Ecclesiam translata fuerit ea, quæ in terra infantem instar educatur, tunc fimbrias aureas, videlicet cognitionem ex parte deponet ; aureo autem vestimento ornabitur.

VERS. 15, 16. *Adducentur Regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi.* Filia quæ plerumque superius memorata fuit, non semper in terra permanet, sed suo tempore transferetur. At non omnes simul ejusmodi transmigratioe donabuntur ; sed quæ primo gradu in hoc regno dignæ erunt, ex parte solum afferentur Regi. Hæc vero sunt quæ virginitatem in Christo et corpore et anima servant, ac spiritu sanctæ sunt. Post primum autem ordinem, quæ proximæ illas sunt afferentur : nam apud Patrem mansiones multæ⁹⁴. Hæc vero sunt, quæ honestæ continentisque vitæ causa proximam virginitatis locum occupant. Quomodo autem afferentur, declarat dicens, *in lætitia et exultatione.* Hæc vero qua ratione dicantur probe intelliges, si apostolicam hanc vocem apponas : *Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus*⁹⁵. Non enim venient vel ad Regem accedent virgines, sed afferentur, aliis ipsas adducentibus, scilicet angelis Dei, qui sublimes illas in altum deferent, ut supernum iter facile decurrant. *Adducentur porro in lætitia et exultatione,* atque in templo regis, in regiam domum, regno cælorum donatæ, intromittentur. Templum porro, domus Dei est, ita ut Rex ille, ad quem adducuntur, Deus sit. Hæc item adducunt, qui ipsis instituta tradunt, Lex videlicet atque prophetæ.

VERS. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii.* Horum sententiam clarius cæteri reddiderunt ; Aquila quidem sic habens, *Pro patribus tuis erunt tibi filii* ; Symmachus vero, *Pro patribus fuerunt filii tui.* Hæc est autem dicti illius interpretatio : Filii tui qui in te et a te nati sunt, pro patribus tibi erunt. Nam hos ipsos, quos tute genuisti, pro patribus habebis. Sermonis autem eventum intelliges, si perpendas quo pacto alienigenæ ex gentibus, Ecclesiam Dei adæcentes, in ipsaque regenerati, filii ejus efficiantur ; ac deinceps cum profectu aucti sunt, patres ipsius constituantur, ad præfecturam ejus promoti, et ad sacerdotale ministe-

⁹² I Cor. XIII, 9. ⁹³ ibid. 10. ⁹⁴ Joan. XIV, 2.

Τούτο καὶ διάχρυσον ὁ παρῶν λόγος ὠνόμασε. Τὸ δὲ περιβεβλημένη καὶ πεποικιμένη, οὔτε ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἀναγνώσει οὔτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς φέρεται· διὸ ὠβελίσται.

Πᾶσα ἡ δόξα αὐτῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ἑσεβῶν ἐν χρυσοῦσι περιβεβλημένη, πεποικιμένη. Νοήσεις, φησί, πῶς χρυσοῖς περιβέβληται, Παύλου λέγοντος ἀκοῦσον· Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ἡ γὰρ γνῶσις ἡ ἐκ μέρους ἐν ἄκροις μόνις χρυσοῦ τὸν κόσμον αὐτῇ περιτίθεισιν· Ὅταν δ' ἔλθῃ τὸ τέλειον, φησί, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ἐπειδὴν εἰς τὴν ἑπουράνιον Ἐκκλησίαν μεταστῆ ἡ τέως ἐκ γῆς παιδοτροφουμένη, τὸ τρικαῦτα ἀποθήσεται μὲν τὰ χρυσοῦ τὰ χρυσαῖα, τὴν ἐκ μέρους γνῶσιν, ἐν ἱματισμῷ δὲ χρυσοῦ.

Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθέναι ὅπισω αὐτῆς, αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι. Ἡ δὲ τῶν ἐμπροσθεν πολλὰκις ὠνομασμένη θυγάτηρ οὐκ ἐπὶ γῆς εἰς τὸ παντέλῃ διαμένει, μετατεθήσεται δὲ κατὰ καιρὸν. Ἄλλ' οὐ πᾶσα ἀθρώως τῆς τοιαύτης μεταβάσεως ἀξιώθησεται· ἐν μέρει δὲ αἱ πρώτῃ βαθμῷ ἐν αὐτῇ τετιμημένα ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὴν ἐν Χριστῷ ἀγγελίαν κατορθώσασαι ψυχῇ καὶ σῶματι, καὶ πνεύματι καθ' ἡγιασμένα. Μετὰ δὲ τὸ πρῶτον γάμος αἱ πλησίον αὐτῶν ἀπενεχθήσονται· πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ. Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὸν ἔγγιστα τόπον τῶν παρθένων ἐπέχουσαι διὰ σεμνοῦ καὶ σώφρονος βίου.

Ὅπως δὲ ἀπενεχθήσονται παρίσθησι λέγων· ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει. Νοήσεις δὲ ὅπως εἰρηται τοῦτο, παραθεῖς τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν ἢ φησιν Ἄρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Οὐ γὰρ ἐλευσονται οὐδὲ ἀπελεύσονται τῷ βασιλεῖ παρθέναι, ἀλλ' ἀπενεχθήσονται, ἄλλων αὐτὰς ἀπαγόντων· ἀγγέλων δηλαδὴ θεῶν μετεωριζόντων αὐτὰς καὶ εἰς ὕψος ἐπαίροντων, ὡς ἂν εὐμαροῦ τὴν ἄνω ποιήσαντο πορείαν. Ἀπενεχθήσονται δ' ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, καὶ εἰσαχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως, εἰς τὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταξιοῦμεναι. Ναὸς δὲ οἶκος Θεοῦ ἐστίν· ὥστε Θεὸς ὁ βασιλεὺς, ᾧ ἀπάγονται. Ἄγουσι δὲ αὐτὰς καὶ οἱ τὰ παιδεύματα παραδιδόντες αὐταῖς, ὁ τε Νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Ἄρτι τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. Τούτων τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδεδώκασιν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· Ἄρτι τῶν πατέρων σου ἔσονται σοι υἱοί· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἄρτι πατέρων ἐγένοντο υἱοί σου. Ἡ δ' ἑρμηνεία τοῦ λόγου ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· Οἱ υἱοί σου οἱ ἐν σοὶ καὶ ὑπὸ σοῦ γεγεννημένοι ἀντὶ πατέρων γενήσονται σοι. Ἐξείς γὰρ αὐτοὺς πατέρας, οὓς αὐτῆ γεγέννημας. Νοήσεις δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ἐπιστήσας ὅπως οἱ ἐξ ἔθνων ἀλλόφυλοι, προσελθόντες τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναγεννηθέντες ἐν αὐτῇ, υἱοὶ αὐτῆς γίνονται· κάπειτα ἐπιτιθέμενοι τῇ προκοπῇ, πατέρες αὐτῆς καθίστανται, προαχόμενοι εἰς τὴν αὐτῆς προ-

⁹⁵ I Thess. IV, 16.

στασιάν, καὶ τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας καταξιούμενοι. Πῶς δ' ἔξεις αὐτοὺς ἀντὶ πατέρων διερμηνεύεις, σαφέστερον λέγων· *Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Λέγει δὲ ταῦτα πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων διήκουσαν· ἐφ' ἣν ἀρχοντας καὶ πατέρας τοὺς ἰδίους υἱοὺς αὐτῆ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καθίστησιν.

Διὰ τοῦτο λαοὶ ἡμῆς σου εἰς αἰῶνα διηγεώσῃς. Ἡ προλεχθεῖσα θυγάτηρ τῶν βασιλέων, αὐτὴ δὲ ἦν ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία, συναισθημένη τῆς δυνάμεως τοῦ πατρικοῦ ὀνόματος, ἐπειδὴ περ ἐχαρίσαστο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· *Ἰνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, μετὰ τὰς πρὸς αὐτὴν λεχθείσας ἐπαγγελίας, πιστεύσασα φωναῖς, χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης πληρωθεῖσα.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΚΟΡΕ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΥΦΙΩΝ, ΨΑΛΜΟΣ ΜΕ΄.

Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Εὐχαριστήριον ὕμνον ἀναπέμπει τῷ μεγάλῳ αὐτὸν καταξίωσαντι ὁ λόγος· ὅτι φρούδος ἔσται, καθάπερ τινὲ παραπεμφθεῖσα βυθῷ, ἡ πάλαι κρατήσασα τῶν δαιμόνων ἀσέβεια, ἡ τῶν ὀρέων (1) μιμουμένη τὸ ὕψος, καὶ τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πλεῖστον ἐσχηκυῖα τὸ κράτος. Εἶτα λέγει ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς τὰ ὕδατα ζάλην ἐδέξατο, καὶ τὰ ὄρη κλόνον ὑπέμεινε, τοῦ εὐαγγελικοῦ διαπορήμευμένου κηρύγματος. Ἐνταῦθα δὲ ὄρη τῶν δαιμόνων προσηγόρευσε στίφος διὰ τὸν τῆς ἀλαζονείας ἔγκλον καὶ τοῦ τύφου τὸ ὑψηλόν· ὕδατα δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰς γνώμας, τὰς δίκην δόξων τῆδε κάκεισε φερομένας ῥαδίως, καὶ ὑπὸ τῶν τῆς ἀπάτης κυκωμένας πνευμάτων. Ταῦτα δὲ διδάσκει ἡμᾶς καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία· ὅπως, τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τὴν οἰκουμένην περινοστούντων, ζάλης ἐμπίπλαντο καὶ θορύβων αἱ πόλεις. Καὶ γὰρ ἐν Ἐφέσῳ Δημήτριος πᾶσαν τὴν πόλιν ἐκύκωσε· καὶ ἐν Λύστροις καὶ Δέρβῃ ταῦτὸ τοῦτο γεγένηται. Καὶ πάλιν ἐν Φιλίπποις καὶ Θεσσαλονίκῃ, καὶ Ἀθήναις, καὶ Κορίνθῳ, τῶν τῆς ἀπάτης πνευμάτων ταῦτα διεγειρόντων τὰ κύματα, ὑπὸ τούτων τινὲς ἐνεργούμενοι κατὰ τῶν ἱερῶν ἑδῶν ἀποστόλων· *Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοί καὶ ἐνθάδε πάρεσι*. Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος προηγόρευσεν Ἀδακούμε· *Ἐπεβίβασας, γάρ φησιν, εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου, ταρασσοντας ὕδατα πολλά*. Ἴππους δὲ προσηγόρευσεν ἔγκλημα θεῖον γεγεννημένους τοὺς ἱερούς ἀποστόλους· ἐπ' αὐτῶν γὰρ ὀχούμενος ὁ Δεσπότης, τὰ πολλὰ καὶ διάφορα τῆς ἀσεβείας δόγματα διεσκέδασε. Νοήσεις δὲ καὶ ἄλλως τὴν σύγκυσιν τῆς γῆς καὶ τὴν ταρτῆν αὐτῆς, ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· *Πῦρ ἔλθοι βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ τί θέλω εἰ ἦδη ἀνήρθῃ; καὶ πάλιν· Μὴ ρομῆσητε, ὅτι ἔλθοι βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἔλθοι βαλεῖν εἰ-*

rium cooptati. Quomodo autem illos pro patribus habitura sis, apertius explicat his verbis: Constitues eos principes super omnem terram. His porro Ecclesiam, quæ in terra est, alloquitur, quæque a terminis terræ usque ad terminos ejus pertingit: in cujus principes et patres, proprios filios ipsa Dei Ecclesia constituit.

VERS. 18. Propterea populi confitebuntur tibi in æternum perpetuo. Filia regum jam memorata, scilicet Ecclesia in terra degens, paterni nominis virtutem animadvertens, quoniam dedit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum⁸⁷, post datas sibi promissiones, his vocibus fidem habens, gaudio et exultatione repletur.

B

1. IN FINEM PRO FILIIS CORE, PRO ARCANIS, PSALMUS XLV.

VERS. 2, 3. Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor marium. Hymnum gratiarum actionis emittit ei qui magnis ipsum beneficiis ornaveratur, quia quæ olim rerum polita erat dæmonum impietas, et montium altitudinem æmulata, diu in orbem ordinatum obtinuerat; jam quasi in gurgitem quemdam projecta, de medio sublata erit. Deinde narrat propheticus sermo, quo pacto aquæ tempestate agitatæ, montes commotionem passi sint, dum interea evangelica prædicatio latius pervaderet. Illic porro dæmonum catervam montes nuncupat, ob arrogantiæ tumorem ac superbiæ altitudinem; aquas vero, hominum sententias, quæ aquarum instar ultro citroque facile feruntur, et a spiritibus fallaciæ miscentur. Hæc docemur ab Actuum historia: quomodo scilicet cum sancti apostoli orbem circumirent, tempestate atque turbis urbes singulæ replebantur. Siquidem Ephesi Demetrius totam urbem miscuit: Lystris et Derbæ, id ipsum contigit: Philippis, Thessalonicæ, Athenis et Corinthi, spiritibus fallaciæ hujusmodi fluctus cientibus, quidam ab iisdem obsessi contra sanctos apostolos clamabant: *Hi qui orbem terrarum subverterunt, hic adsunt*⁸⁸. Hæc etiam beatus Habacum prænuntiavit: nam ait: *Induxisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas*⁸⁹. Equos vero dixit sacros apostolos, qui vehiculum divinum effecti sunt: his quippe vectus Dominus multa variaque impietatis dogmata dissipavit. Alio quoque modo terræ confusionem ac perturbationem intelligas, si Salvatorem audias hæc dicentem: *Ignem veni mittere in terram; et quid volo si jam accensus est*⁹⁰? Et rursum: *Nolite putare quod venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem a patre, et filiam a matre, et nurum a socru, et inimici hominis*

⁸⁷ Philip. II, 10. ⁸⁸ Act. XVII 5 ⁸⁹ Habac. III, 15. ⁹⁰ Luc. XII, 49.

(1) Ὀρέων.

domestici eius ⁸¹; ac si apertius diceret: Et cujusque domesticos inimicos ipsius efficere. Quid opus est dicere, integras civitates, populos, gentes cujusvis generis de evangelica doctrina perturbatas esse, quia veterem suam superstitionem de medio tolleret? Verum iis perturbatis et confusis, Ecclesie filii ac præsules ejus dicunt, *Non timebimus*. Deum vero quasi proprium sibi memorant dicentes, *Deus noster*, ad differentiam eorum qui a gentibus per errorem dii nominantur. Quod si homines solum turbati fuissent, sat erat dixisse: Dum turbabitur terra non timebimus; at quoniam occultæ virtutes ac dæmones maligni ob salutarem doctrinam, commotionem et tempestatem passi sunt, jure eos quoque quasi occultos, et aliorum aspectui latentes adumbrat, dicens translatos esse montes in cor marium.

τύθησαν, εικότως καὶ περὶ τούτων, ὡς περ κρυφίων φάσκων, καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίᾳ θαλάσσων.

VERS. 4. *Sonuerunt et turbatae sunt aquae eorum: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.* Hosce montes ex evangelica doctrina, spiritualia nequitiae esse intelliges. Nam quando lunaticum Salvator curavit, sic discipulos alloquens intulit: *Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit: et nihil impossibile erit vobis* ⁸²; supra memoratum dæmonium montem nuncupans. Quo pacto tantem in cor marium montes transferantur, ex Evangelio secundum Lucam ediscas licet, ubi dicitur, dæmones Salvatorem rogasse, ne præciperet eis in abyssum migrare ⁸³. Abyssum porro solet Scriptura appellare maria, ut in Job dicitur: *Venisti autem in mare, et in vestigiis abyssi ambulasti* ⁸⁴. De hac abyssu hæc tradidit Moyses in mundi officio: *Et tenebræ supra abyssum* ⁸⁵. At dum hæc aguntur, inquit: *Non timebimus aquis sonantibus et turbatis, commotis montibus in celebritate ejus, secundum Symmachum.* Celebritas autem Salvatoris erat Ecclesie incrementum, et multitudo credentium in ipsum, atque multorum deorum erroris eversio.

ρος ἢ τῆς Ἐκκλησίας αὐξήσεις καὶ πληθυσμὸς τῶν ἐν ἰσ πλάνης.

Diapsalina distinctionem inter ea quæ prius dicta, et quæ sub hæc dicenda sunt efficit. Quamobrem ac si alium in ordinem sermo transferatur, pacificum Ecclesie statum rursus per ænigmata significat, quam ob religiosum vitæ institutum civitatem Dei vocat. Nam civitas Dei est cœtus eorum, qui secundum Deum vitam instituunt, qui jam universum replet orbem. Siquidem ab oriente sole usque ad occidentem talem Dei civitatem reperire est, ab Ecclesia constitutam, quæ cœlestem sermonem in se scaturientem ac stillantem habens, omni divina letitia repletur. Aquila vero et Symmachus: *Fluminis, inquit, divisiones lætificant civitatem Dei.* Quæ sint porro illæ divisiones, recte percipies

ῥήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. Ἦλθον γὰρ διχάσαι ἀνθρώπον κατὰ τοῦ πατρὸς, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς, καὶ τύμφην κατὰ τῆς περθερᾶς, καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οικιακοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ σάφιστερον ἔλεγε. Καὶ ἐχθροὺς ἐκάστου ποιῆσαι τοὺς οικιακοὺς αὐτοῦ. Τί γὰρ λέγειν, ὡς καὶ πόλεις ὄλαι καὶ δῆμοι ἔθνη τε παντοῖα ἐπὶ τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ συνεχύθησαν, λυομένης αὐτοῖς τῆς παλαιᾶς δεισιδαιμονίας; Ἀλλὰ τούτων ταραττομένων καὶ συγχεσμένων, οἱ τῆς Ἐκκλησίας υἱοὶ καὶ προσετώτες αὐτῆς φασὶν ὅθ' ὀφθηθησόμεθα. Ἰδιοποιούνται δὲ τῶν Θεῶν λέγοντες: Ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν πλανημένων παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ὀνομαζομένων Θεῶν. Καὶ εἰ μὲν ἀνθρώποι μόνον ἐταράσσοντο, ἀπῆρκει εἰπεῖν: Ἐν τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν οὐ ὀφθηθησόμεθα. ἐπεὶ δὲ καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις καὶ δαίμονες πονηροὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ λόγῳ κλόνον καὶ σάλον ἐπεκαὶ λαθρονόντων τοὺς τῶν ἄλλων ὀφθαλμοὺς, ἤντιτετο

ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν. ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ ταῦτα τὰ ὄρη τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ὅπτηνίκα γὰρ τὸν σεληνιζόμενον ὁ Σωτὴρ ἴασατο, ἐπιφέρει λέγων τοῖς μαθηταῖς: Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἐχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ: *Μετῴθηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ* καὶ μεταθήσεται, καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσῃ ὑμῖν. ὄρος ὀνομάζων τὸ προδηλωθὲν δαιμόνιον. Πῶς δ' ἐν καρδίᾳ θαλάσσων μετατίθεται τὰ ὄρη, μάθοις ἀν ἀπὸ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου, ἐνθα εἴρηται, ὅτι παρεκάλουν τὸν Σωτῆρα οἱ δαίμονες, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπελθεῖν. Τὴν δὲ ἀβυσσον εἶωθεν ἡ Γραφή καλεῖν θαλάσσας, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ εἴρηται: Ἦλθες δ' ἐπὶ τῆς θαλάσσης; ἐν δὲ Ἰγνησίῳ ἀβύσσου περιεπάτησας. Περὶ ταύτης τῆς ἀβύσσου καὶ Μωϋσῆς ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ἐδίδασκε λέγων: *Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου.* Ἀλλὰ τούτων γινομένων: Ἡμεῖς, φησὶν, οὐ φοβηθησόμεθα, ἡγούτων καὶ θολουμένων τῶν ὕδατων αὐτῶν, καὶ σειομένων ὄρέων ἐν τῷ παραδοξασμῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐνδοξασμὸς δὲ ἦν τοῦ Σωτῆρος αὐτὸν πιστευόντων, ἢ τε ἀνατροπὴ τῆς πολυθέου

D Τὸ διάφασμα διαστολὴν εἰργάσατο τῆς τῶν προλεχθέντων διανοίας πρὸς τὰ μέλλοντα ρηθῆσθαι. Διόπερ ὡς ἐπὶ ἕτερον τάγμα διαβὰς ὁ λόγος, πάλιν δι' ἀνιγμῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν εἰρηνικὴν κατάστασιν σημαίνει, ἣν πόλιν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει διὰ τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα. Θεοῦ δὲ πόλις τὸ τῶν κατὰ Θεὸν πολιτευομένων σύστημα· τοῦτο δὲ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληροῖ. Ἐπειδή περ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν ἔστιν εὐρεῖν διὰ τῆς Ἐκκλησίας συνισταμένην τὴν τοιαύτην Θεοῦ πόλιν, ἥτις, τὸν οὐράνιον ἔχουσα λόγον πηγάζοντα ἐν αὐτῇ καὶ ἀνομβροῦντα, πάσης θετικῆς εὐφροσύνης πληροῦται. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος: *Τοῦ ποταμοῦ, φασὶν, αἱ διαίρεσεις εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.* Νοήσεις

⁸¹ Matth. i, 34-36. ⁸² Matth. xvii, 19. ⁸³ Luc. viii, 51. ⁸⁴ Job xxxviii, 16. ⁸⁵ Gen. i, 2.

Ἐ τῆς διαιρέσεως ἀκοίων Παύλου λέγοντος· *Διαιρέσεις χωρισμάτων εἰσὶν, τὸ δ' αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις εἰσὶν ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν ᾧ σὺν.*

Ἦγάσθη τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸ ἅγιον τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Ὑψίστου. Μεγάλῃς γὰρ οὐσίας καὶ πολλῆς τῆς πόλεως, ἔστι τι αὐτῆς τὸ ἐξαιρετόν. Τῶν γὰρ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολὺ μὲν τὸ ἄλλο πλῆθος, σπανιοὶ δὲ οἱ τῆ ἁγιοσύνη προσανακείμενοι, καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν Ἄγιοι ἔσεσθε, δεῖ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ἁγίους ἅγιους, φυλάττοντες. Καὶ ἐν τούτοις τε τοῖς ἁγίοις ἡ κατασκήνωσις λέλεκεται εἶναι τοῦ Ὑψίστου· ἐν μένοισι γὰρ αὐτοῖς· χῶραν ἔχει ἡ φάσκουσα τοῦ Θεοῦ φωνή· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.

Ὁ Θεός ἐν μέσῳ αὐτῆς οὐ σαλευθήσεται· βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός τῷ πρωτῷ, πρωτῷ. Ἐτερος δὲ πάλιν φησὶν· Οἴμαι αὐτὸν αἰνίττεσθαι τὰς πρωϊνάς συνόδους, ἐν αἷς εἰώθαμεν κατὰ τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἐκκλησίας συγκεροῦσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ διεγείρει ἡμᾶς τὸ λόγιον καὶ παρορμᾷ ἐπὶ τὰς ἐπιθινὰς προσευχὰς· Ἐν ὧσπερ τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἀναφέρομεν αὐτῷ· κατὰ γὰρ τούτους τοὺς καιροὺς ἀτάραχος οὕσα μάλιστα ἡ κεκαθαρμένη διάνοια, ἱερῆς τρόπον λειτουργεῖν εἴωθε τῷ Θεῷ. Διάψαλμα.

Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλεῖαι· ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ἔσαλευθῆ ἡ γῆ. Ἐνταῦθα τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους εἰσάγει παραττομένους, τὰς τε ἐπὶ γῆς βασιλείας ὀπλιζόμενας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πόλεμον αἰρομένας κατὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Εἶθ' ὡσπερ ἐν ταῖς συμβολαῖς, ἐπικρατοῦντος τοῦ τῶν νικῶντων μέρους, τὸ ἐναντίον παρτάσσεται καὶ εἰς φυγὴν χωρεῖ· οὕτω καὶ νῦν, νικῶντος τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἐταράχθησαν ἔθνη καὶ ἐκλίναν βασιλεῖαι, ἢ, περιετρίβησαν βασιλεῖαι, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἀλλὰ καὶ διδόντος φωνὴν αὐτοῦ διελύθη ἡ γῆ. Τοῦ γὰρ εὐαγγελικοῦ λόγου νεωστὶ περιόντος εἰς τὴν βίον, ξενιζόμενα τὰ ἔθνη, καὶ τὴν προτέραν αὐτῶν δεισιδαιμονίαν διεκδικοῦντα συνεχινήθη· οἱ τε τούτων βασιλεῖς ἐπανεστῆσαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ Θεός καταφυγὴ αὐτῆς ἦν, οἱ πάντες ἀνετρίβησαν, πλεον οὐδὲν ἢ φωνῆν μόνην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δεδωκότος. Ἐδωκε γὰρ φωνὴν αὐτοῦ, ἡ δ' ἔσαλευετο. Ποίαν δὲ φωνὴν ἢ τὴν διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ; Εἰκότως οὖν πάλιν ἡμεῖς οἱ ἀνωτέρω εἰρηκότες· Ὁ Θεός ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ὅτι μὴ ἐξ ἡμετέρας δυνάμεως τὰ τοσαῦτα κατορθώματα, ἀλλ' ἦν μεθ' ἡμῶν ὁ ταῦτα ἐνεργῶν Κύριος τῶν δυνάμεων. Αὐτὸς τε ἦν ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεός Ἰακώβ. Εὐκάρως δὲ καὶ ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ ἐμνημόνευσαν, ἀναπέμποντες ἡμᾶς ἐπὶ τὸν ὑψέτης τῷ Ἰακώβ ἐν σχέματι· ἀνδρός. Ἐπάλαισε

si Paulum audias dicentem : *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus* 90; *et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.*

Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. Secundum Symmachum autem, Sanctum habitationis Altissimi. Cum magna quippe et populosa sit civitas, quardam ejus portio cæteris præstat. Nam eorum qui in Ecclesia degunt, est quidem ingens alia multitudo, sed rari admodum qui sanctitati se dedant, et hoc præceptum : Sancti eritis, quoniam ego Dominus Deus vester sanctus sum 91, observent. In sanctis vero hominibus Altissimi habitatio esse dicitur. In his quippe solis hæc Dei vox locum habet : *Inhabitabo in illis et inambulabo. Et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus* 92.

VERS. 6. *Deus in medio ejus; non commovebitur: adjuvabit eam Deus mane diluculo.* Alius iterum ait : *Arbitror ipsum matutinos conventus adumbrare, queis in universis orbis ecclesiis convenire solemus. Alias vero hoc sermone concitamus et invitamur ad matutinas preces, ut eas ceu vitæ nostræ primitias ipsi offeramus; isto enim maxime tempore mens inturbida et purgata, sacerdotis instar, sacra Deo offerre solet. Diapsalma.*

VERS. 7, 8. *Conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna: dedit vocem suam, mota est terra.* Hic homines terram incolentes turbatos inducit; regnaque terræ armata contra Ecclesias, bellumque movente adversus evangelicam doctrinam. Deinde cœnu in congressu, superante victorum parte, adversa pars turbatur et in fugam vertitur. Sic jam superante evangelico verbo, *conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna, aut subverta sunt regna*, secundum Symmachum. Sed etiam ipso vocem suam dante, soluta est terra. Cum enim Evangelicum verbum nuper in mundum invectum esset, rei novitate percussæ gentes, ut pristinam suam superstitionem vindicarent, commotæ sunt: eorunque reges contra Ecclesiam insurrexerunt. At quia Deus refugium ejus erat, in fugam omnes versi sunt; nihil aliud quam vocem solam dante Salvatore nostro. *Dedit enim vocem suam, et mota est terra.* Quam vocem, nisi apostolorum prædicatione datam? Merito igitur nos, qui superius diximus: *Deus noster refugium et virtus*, hanc ipsam confessionem repetimus dicentes, non ex virtute nostra talia opera edita fuisse, sed nobiscum fuisse qui hæc ageret Dominum virtutum. Ipseque erat *susceptor noster Deus Jacob.* Opportune autem hic etiam Dei Jacob mentionem fecerunt, ad eum quæ Jacobo sub specie hominis apparuit nos remittentes. *Luctatus est enim homo cum illo qui dixit ei:*

90 1 Cor. xii, 4-6. 91 Levit. xi, 45. 92 Levit. xxvi, 12.

Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel A
erit nomen tuum, quia prævaluisti cum Deo. Et sur-
gens Jacob vocavit nomen loci illius, Speciem Dei,
dicens: Vidi enim Dominum facie ad faciem 9. Si-
 quidem hic ipse est qui sub specie hominis Jacobo
 apparuit. Ipse autem est *Dominus virtutum nobiscum*
 et ipse est *suscceptor noster. Deus Jacob*. Per eum
 enim supra memorata omnia recte gessimus.
 ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεός
 κατορθώσαμεν.

VERS. 9, 10. *Venite et videte opera Domini, quæ*
posuit prodigia super terram, auferens bella usque
ad fines terræ. Arcum conteret et confringet arma et
scuta comburet igni. Licet cuivis tempora secum
reputanti, hæc ad litteram impleta deprehendere.
 Siquidem ante Salvatoris nostri adventum, princi-
 patus ac dominia in singulis regionibus et urbibus
 erant: ac in quolibet terræ angulo bella gereban-
 tur; ita ut vel ipsi rustici qui terram incolebant,
 hastis, gladiis omnique telorum genere se instrue-
 rent. At post divinum Salvatoris adventum, unum
 Romanum imperium plurimas gentes occupare cœ-
 pit: Evangeliumque salutare, quod uno eodemque
 tempore exortum est, in omnes gentes pervasit.
 Tuncque implebatur alia prophetia, Isaïæ voce pro-
 lata, his verbis: *Et constabunt gladios suos in ara-*
tra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens
contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad
prælium 1. Hæc igitur præsentī sermone declarantur,
 atque finem sortita sunt, ad litteram quidem ut in
 historia supra memorata; quod ad arcanam verò
 mentem, per spiritualium et invisibilium inimico-
 rum perniciem. Lanceæ porro, tela et scuta adver-
 sariarum potestatum, esse videntur inanimata scul-
 ptilia et statuæ per multiplicium deorum errorem
 invectæ; sive etiam athei viri et impiæ cogitationes,
 ab invisibilibus spiritibus in mentes hominum in-
 ductæ, queis jaculantur, et ignita tela contra iner-
 nes animas et fide non munitas immittunt.

VERS. 11. *Vacate et videte quoniam ego sum*
Deus, exaltabor in gentibus et exaltabor in terra.
 Quia bella demum cessaverant et perturbatio sub-
 lata erat, paxque profunda iis omnibus qui in
 terra versabantur parta fuerat; jure opportunitate
 ad bonum uti, atque otium animæ salutare assequi
 expetit. Quare ait: *Vacate et cognoscite*: neque enim
 possit quispiam divinæ cognitionis particeps esse,
 nisi vacet ab eis quæ ad contraria trahunt. Unde
 merito rex Ægypti, contra otium hujusmodi ca-
 lumniis præoccupatus, iis qui dicebant: *Trium die-*
rum itinere progrediemur, et serviemus Domino Deo
nostro 2; his verbis respondet: *Vacatis, otiosi estis* 3.
 Deinde cum nollet ipsos Deo vacare, luto et late-
 ritio opere afflixit eos. At nobis ii qui in totum
 orbem principes constituti sunt, inclamant ut vacē-

γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ, δε καὶ εἶπεν αὐτῷ·
 Οὐκ ἔτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ'
 Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· ὅτι ἐτίσχυσας μετὰ
 Θεοῦ. Καὶ ἀναστὰς Ἰακώβ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ
 τόπου ἐκεῖνου, Εἶδος Θεοῦ, εἰπὼν· Εἶδον γὰρ
 Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Οὗτος γὰρ αὐτός
 ἐκεῖνος ὁ ἐν ἀνθρώπου σχήματι τῷ Ἰακώβ φανεῖς.
 Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων ὁ μετ'
 Ἰακώβ. Δι' αὐτοῦ γὰρ τὰ προγεγραμμένα πάντα

Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, ἃ ἔθετο
 τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι
 τῶν περάτων τῆς γῆς. Τόξον συντρίψει, καὶ σιγ-
 κλάσει ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ.
 "Ἔστι γε, ἐπιστήσαντα τοῖς χρόνοις, καὶ πρὸς λέξει
 αὐτὰ ταῦτα πεπληρωμένα παραλαβεῖν· εἰ γε πρὶ
 τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τοποκρατίας καὶ
 τοπαρχίας κατὰ χώρας ἡσαν καὶ κατὰ πόλεις· πό-
 λεμοὶ τε συνέστατο καθ' ἐκάστην γωνίαν τῆς γῆς·
 ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς γεωπόνους, τὴν χώραν ἐργαζο-
 μένους, δοράτων καὶ ξιφῶν καὶ παντοίων πολεμικῶν
 ὄπλων ἐπιμελεῖσθαι. Μετὰ δὲ τὴν σωτήριον θεοζά-
 νειαν μόναρχος μὲν ἡ Ῥωμαίων βασιλεία ἐπικρατεῖν
 πλείστων ἐθνῶν ἤρξατο· διέτρεχε δὲ συναρξάμενον
 αὐτῇ τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον εἰς πάντα τὰ ἔθνη.
 Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἄλλη προφητεία, ὡδὲ πη ἀναφω-
 νοῦσα διὰ Ἡσαίου· Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας
 αὐτῶν εἰς ἀροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέ-
 παρα· καὶ οὐ μὴ λήψεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν,
 καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. Ταῦτα δὴ οὖν καὶ
 διὰ τῶν παρόντων δηλοῦται, καὶ τέλους ἐτύγχανε,
 βητῶς μὲν κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἱστορίαν, πρὸς δὲ
 διάνοιαν, κατὰ τὴν τῶν νοητῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων
 καθάρσιν. Δόρατα δὲ καὶ ὄπλα, καὶ θυρεοὺς τῶν
 ἀντικειμένων δυνάμεων ἐποίησαν εἶναι τὰ ψυχα
 ξόανα καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς πολυθέου πλάνης, ἣ καὶ
 τοὺς ἀθέους ἀνδρας καὶ τοὺς δυσσεβεῖς λογισμοὺς
 τοὺς ταῖς διανοίαις τῶν ἀνθρώπων ὑποβαλλομένους
 ὑπὸ τῶν ἀοράτων πνευμάτων, δι' ὧν κατατοξεύουσιν
 ἀκοντίζοντες τὰ πεπυρωμένα βέλη κατὰ τῶν ἀφρά-
 κτων καὶ μὴ τῇ πίστει πεφραγμένων ψυχῶν.

Σχολιάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός,
 ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ
 γῇ. Ἐπειδὴ λοιπὸν πέπαυτο τὰ τοῦ πολέμου καὶ λέ-
 λυτο τὰ τῆς ταραχῆς, εἰρήνη δὲ βαρεῖα δέδοτο τοῖς
 ἐπὶ γῆς ἄπασιν· εἰκότως βούλεται εἰς ἀγαθὸν χρῆσθαι
 τῷ καιρῷ, καὶ σχολὴν ἀναλαβεῖν ψυχῆς σωτήριον.
 Διὸ φησι· Σχολιάσατε καὶ γινώτε· οὐδὲ γὰρ ἐτέρως
 ἐστὶ γνώσεως μετασχεῖν θέλας, μὴ σχολάσαντα τῶν
 ἀφελκόντων ἐπὶ τάναντία. Ἐνθεν εἰκότως ὁ τῆς Αἰ-
 γύπτου βασιλεὺς, πρὸς τὴν τοιαύτην διαβεδλημένην
 σχολὴν, τοῖς φάσκουσιν· Ὅδον τριῶν ἡμερῶν πορευ-
 σόμεθα, καὶ λατρεύσομεν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν,
 ἀποκρίνεται λέγων· Σχολάζετε, σχολασταὶ ἐστε.
 Εἶτα, μὴ βουλόμενος αὐτοὺς τῷ Θεῷ σχολάζειν, κα-
 ταπονεῖ τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ. Ἄλλ' ἡμῖν γε οἱ
 καταστάντες ἄρχοντες ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν ἐπαθροῦσι-

9 Gen. xxxii, 28-30. 1 Isa. ii, 4. 2 Exod. v, 3. 3 ibid. 5-8.

σκολάζειν, καρπὸν τῆς σχολῆς ἐπαγγελλόμενοι τὴν ἄμυστον γνῶσιν. Ἀλαεὶ δὲ ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν λέγων· *Γινώστε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ. Πάλαι μὲν γὰρ παρὰ Ἰουδαίους ἐγινωσκόμενον μόνους, ὅτε γνωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· νυνὶ δὲ ὑμῖν παρακαλεῖσθε σχολῆν ἀγειν, ὡς ἂν μάθοιτε καὶ γινώτε τὴν τρόπον καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑψωθήσομαι, δοξαζόμενος παρ' αὐτοῖς μᾶλλον ἢ παρὰ τοῖς πάλαι με εἰδέναι νομιζομένοις.*

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΚΟΡΕ, ΨΑΛΜΟΣ ΜCΓ.

*Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας· ἀλαλάξατε Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως· ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν. Δοκίμοι τὰ τῆς προγραφῆς ἐσφαλμένως ἔχουν. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλὰ, τοῖς υἱοῖς Κορέ, ἢ τῶν υἱῶν Κορέ, ἐχρῆν ἐπιγεγράφθαι κατὰ τὰς ἐμπροσθεν προγραφάς. Οἱ γὰρ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν ὁμοίως ἔχουσι τοῖς ἐμπροσθεν. Καὶ ἐπειδὴ περ σαφέστατα τοῖς ἔθνεσιν ὁ λόγος παρακαλεῖται, οὐδὲν ἔχον ἐπικεκαλυμμένον, εἰκότως οὐδὲ τὰ τῆς προγραφῆς εἰς σύνεσιν ἡμᾶς παρορμᾶ, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ψαλμὸς δὲ ἀπλῶς εἴρηται, ἢ μελωδία, ἢ ᾄσμα κατὰ τοὺς λοιπούς. Τὸ δὲ, εἰς τέλος, ἀναγκαίως πρόκειται, διὰ τὸ ἐν ὑστέροις γένους μέλλειν ἀποπληροῦσθαι τὴν πρόβρῃσιν. Προσάττει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σφόδρα ἀκολουθῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ, καὶ περὶ τῶν τούτου κρυφίων, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐφροσύνης σύμβολα πράττειν, διὰ τοῦ κροτεῖν μὲν τὰς χεῖρας ὡς ἐπὶ γάμοις συντελουμένοις νυμφίου καὶ σύμφης· ἀλαλάζειν δὲ τῷ Θεῷ, ὡς ἐπὶ βασιλείᾳ εὐφρομένου ἐπὶ τῇ κατὰ τῶν πολεμίων νίκῃ. Καὶ εἰκότως μετὰ τὴν κατὰ τῶν πολεμίων νίκην τοῦ Σωτήρος, νύμφην αὐτοῦ δηλαδὴ τὴν Ἑκκλησίαν ἀπειληστός, πάντας παρακαλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σπεύδειν ἐπὶ τὴν ἑορτήν. Διὸ ἑορτῆν πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι λέγων· *Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως.* Τὸ δ' αἴτιον τῆς παρακαλεούσεως δίδασκει ἐξῆς φάσκον· *Ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν.* Πρότερον μὲν γὰρ Κύριος αὐτὸς ὁ ὕψιστος μόνων τῶν κατ' οὐρανὸν ἐβασίλευεν· ἤγγιστο δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε δαίμονες ἐπράτουν ἐπὶ τῆς ἀνθρώπων· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ Ἀγαπητοῦ ἐπέλαμψε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτὸς ὁ ὕψιστος, φοβερός γέγονεν ἐκείνοις· τοῖς πολεμίοις τοῖς τὴν πολυθεὸν ἐνεργούσι πλάνην· πάντας γὰρ αὐτοὺς ἤλασε, καὶ μακρὰν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐποίησεν ἀγέλης. Σχολῆς δὲ γενομένης, βασιλεὺς μέγας τῶν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἔθνων ἀνεκηρύχθη. Διὸ τοῖς βασιλευομένοις κροτεῖν ταῖς χερσὶν ὁ λόγος παρακαλεῖται, τουτέστιν ἔργου καὶ πράξεσι· ὡς περ εἰ φωνὰς ἀφίναί ἀξίας τῆς τοῦ Ὑψίστου βασιλείας, καὶ ἀλαλάζειν δὲ αὐτῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως*

mus, vacationis fructum pollicentes divinam cognitionem. Ipse vero Deus per eosdem loquitur, dicens: *Cognoscite quia ego sum Deus, imo etiam, quia exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.* Olim quidem Judæis duntaxat notus eram, quando notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus; nunc autem jubeo vos vacare, ut cognoscatis et sciatis, qua ratione apud omnes gentes exaltandus sim, plus ab iis celebratus, quam ab iis qui olim nosse me putabantur.

4. IN FINEM, PRO FILIIS CORE, PSALMUS XLVI.

VERS. 2, 3. *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Videtur mihi inscriptio mendose posita: neque enim, pro filiis Core, sed, filii Core, aut, filiorum Core, perinde atque in prioribus titulis, inscriptum oportuit. Reliqui enim interpretes, et Hebraicum exemplar similem prioribus præferunt inscriptionem. Et quia perspicue gentes sermo cohortatur, nihilque occulti præfert, jure inscriptionis verba nos ad intellectum minime concitant, neque pro occultis habent; sed psalmus simpliciter dicitur, sive melodia, sive canticum, secundum reliquos interpretes. Illud autem in finem, necessario positum fuit, quia postremis temporibus implendum vaticinium erat. Post supra dicta porro admodum consequenter Spiritus sanctus universis gentibus præcipit, ut de Dilecto ejusque præconibus lætitiæ symbola conferant plaudendo manibus, ac si nuptiæ sponsi et sponsæ celebrarentur; utque Deo jubilent, quasi regi ob partam de inimicis victoriam acclamationibus excepto. Et merito sane post reportatam a Salvatore, qui scilicet Ecclesiam sibi in sponsam accepit, de inimicis victoriam, Spiritus sanctus omnes evocat ad celebritatem: quare omnibus per orbem gentibus inelamat his verbis: *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis.* Quæ causa vero præcipiendi fuerit, in sequentibus aperit dicens: *Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Primum enim ipse Dominus excelsus, in solis cælestibus regnabat; ab iis autem qui in terra erant ignorabatur, quo tempore dæmones in terra hominibus imperabant. Nunc vero per Dilectum Excelsus eos, qui in terra sunt, gratia sua illustravit, terribilis sane adversariis, quæ multorum numinum errorem inducebant, effectus est; universos enim expulit, et procul a grege hominum abegit. Tum parta tranquillitate, rex magnus omnium per orbem gentium proclamatus est. Quare subditos plaudere jubet manibus, id est operibus ac gestis quasi voces Excelsi regno dignas emittere, ac jubilaré ipsi in voce exultationis; ita ut non modo operibus ac vitæ

¹ Psal. LXXV, 2.

instituto ipsum celebrent, sed etiam rectis dogmatibus divinaque doctrina.

VERS. 4, 5. *Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hæreditatem suam, spociam Jacob, quam dilexit.* Nemini non notum est illis Cære, neque populos subjectos, neque gentes sub pedibus eorum constitutas fuisse; itaque quasi ex persona apostolorum hæc dicta sunt. Hi namque iussi ab ipso Salvatore docere omnes gentes, virtute illius inspirati, ad universas gentes iter instituerunt, barbarasque nationes pervasere, totumque orbem peragrarunt. Jure ergo ex eorum persona, hæc iis qui verbum suscepere dicuntur. Quoniam etsi Dominus quem prædicamus, non corpore, non carnis oculis percipitur; at vel ex ipso opere ediscite quis ille quantusque sit. Annon videlicet nos ejus præcones, qui homines simus viles ac privati? et tamen verbum a nobis nuntiatum ita prævalet, ut universum impleat orbem. Unde ergo tanta potestas, quæ *subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris*; sive populos illos priores qui doctrinæ nostræ morigeri fuere; sive gentes quæ adhuc in infidelitate perseverant; quas plerumque insurgentes ac bellum nobis et verbo quod prædicamus inferre conantes, Rex magnus subjecit sub pedibus nostris; ita ut nos ipsos invaderemus et prostratos calcaremus? Festinim itaque vel ipsis repugnantibus, nos in mediis ipsum urbibus et agris Deo nostro Ecclesias constituimus. Elegit autem nobis hæreditatem suam, quam promisit Dilecto suo, dicens: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*¹. Hanc itaque ex gentibus coactam Ecclesiam nobis apostolis suis a se electam distribuit. Electa quippe illa est, et cooptata, ex omnibus gentibus constituta, non ex generis successione. Pro illo autem, *hæreditatem suam*, reliqui, *hæreditatem nostram*, aut, *possessionem nostram*, ediderunt. Quemadmodum enim priori populo terram promissionis, qui erant cum Jesu filio Nave, pulsus prioribus incolis, sorte distribuerunt; eodem prorsus modo regni Dei præcones, cum totum orbem peragrassent, pulsus invisibilibus inimicis, supradictos populos sorte acceperunt. Hanc hæreditatem speciem Jacob dicit esse; sive secundum Aquilam, *excellentiam Jacob*; secundum Symmachum autem, *gloriam Jacob*; secundum quintam editionem, *gloriationem Jacob*. Nam Ecclesia Christi, gloria et gloriatio veteris prophetæ Jacob fuit, ob datas ab ipso Jacob de gentibus prædictiones. Ad ignominiam quippe ipsius vergeret, si sermones ejus veri non fuissent; quod autem opere perfecti sint, id gloria et gloriatio ejus est.

φανήσεις· ὁραξία γὰρ ἦν αὐτῶ τὸ μὴ ἐπαληθεῦσαι αὐτοῦ τοὺς λόγους· τὸ δὲ εἰς ἔργα κεχωρηκέναι δόξα καὶ καύχημα αὐτοῦ.

προστάττει, ὡς ἂν μὴ μόνον ἔργοις καὶ βίῃ, ἀλλὰ καὶ δόγμασιν ὁρθοῖς καὶ θεολογίαις ἀνομιεῖν αὐτόν.

Ἰπέταξε τοὺς λαοὺς ἡμῶν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, τὴν καλλοτήν Ἰακώβ, ἣν ἠγάπησεν. Ὅτι τοῖς υἱοῖς Κορῆ οὐτε λαοὶ ὑπέταγτησαν, οὐτε ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν γαγέννηται, παντὶ τῷ δήλῳ. Οὐκ οὖν ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων ταῦτα εἴρηται. Οὗτοι γὰρ προσταχθέντες ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐμπνευσθέντες, τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη πορείαν στελλόμενοι, διήλθον καὶ τὰ βάρβαρα φύλα, καὶ τὴν οἰκουμένην διέδραμον σύμπασαν. Εἰκότως οὖν ἐξ αὐτῶν προσώπου τοῖς τὸ κήρυγμα παραδεξαμένοις λέγεται ταῦτα· Ὅτι εἰ καὶ μὴ σώματι καταλαμβάνεται καὶ σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ὁ ὕψ' ἡμῶν κηρυττόμενος Κύριος· ἀλλ' αὐτῶ ἔργῳ μάθετε τίς ποτὲ ἐστὶ καὶ πηλίκος αὐτός. Οὐχ ὁράτε τοὺς κήρυκας ἡμᾶς τίνας ἐσμέν καὶ ὅποιοι ἄνδρες εὐτελεῖς καὶ ἰδιῶται; ὁμῶς γοῦν τοσούτον ὁ δι' ἡμῶν ἰσχύει λόγος, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη δύναμις, ἡ ὑποτάξασα ἡμῖν λαοὺς καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, τοὺς μὲν προτέρους λαοὺς τοὺς πειθηνίους γενομένους τῇ ἡμετέρᾳ διδασκαλίᾳ· τὰ δὲ ἔθνη τοὺς ἐτι ἀπιστοῖα μείναντας· οὓς ἐπαναστάτας πολλάκις, καὶ πολεμῆται βεβουλημένους ἡμᾶς τε καὶ τὸν ὕψ' ἡμῶν κηρυττόμενον λόγον, ὁ μέγας Βασιλεὺς ὑπέταξε τοῖς ἡμετέροις ποσίν, ὡς ἐπελθεῖν ἡμᾶς καὶ ἐπιθεῖναι αὐτοῖς; Αὐτίκα δ' οὖν καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν ἡμεῖς ἐν μέσαις ταῖς αὐτῶν πόλεσι τε καὶ χώραις τῶ ἡμετέρῳ Θεῷ συνεστῆσάμεθα Ἐκκλησίας. Ἐξελέξατο δὲ ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἑαυτοῦ, ἣν ἐπηγγέλματο τῷ ἑαυτοῦ Ἀγαπητῷ εἰπὼν· Ἀίτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ταύτην οὖν δηλαδὴ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ ἐκλεξάμενος διένειμεν. Ἐκλεκτὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη, κατ' ἐκλογὴν ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν ὑποστᾶσα, καὶ οὐ κατὰ διαδοχὴν γένους. Ἀντὶ δὲ τοῦ, κληρονομίαν ἑαυτοῦ, οἱ λοιποὶ, τὴν κληρονομίαν ἡμῶν, ἢ, τὴν κληρουχίαν ἡμῶν, ἐκδεδώκασιν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν γῆν ἐπαγγελίας κλήρω διενείμαντο οἱ μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τοὺς πρὶν οἰκίτορας ἐκβάλλοντες, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας κήρυκες, τὴν σύμπασαν οἰκουμένην διελθόντες, κατεκληρώσαντο τοὺς προλεχθέντας λαοὺς, τοὺς ἀφνειοὺς καὶ ἀοράτους πολεμίους ἐλάσαντες. Ταύτην τὴν κληρονομίαν τὴν καλλοτήν Ἰακώβ εἶναι φησιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, τὸ ὑπερφερὲς Ἰακώβ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, τὸν ἐνδοξασμὸν Ἰακώβ· κατὰ δὲ τὴν πέμπτην Ἐκδοσιν, τὸ καύχημα Ἰακώβ. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία Χριστοῦ καύχημα καὶ δόξα τοῦ παλαιοῦ προφήτου Ἰακώβ γέγονε διὰ τὰς αὐτοῦ Ἰακώβ περὶ τῶν ἔθνῶν προανα-

¹ Psal. II, 8.

Ἀρχόντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, οἱ τοῦ Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. Μετὰ τῶν ἄλλων τῶν προλεχθέντων, καὶ ἄρχοντες λαῶν ὑπὸ μιαν συνήχθησαν Ἐκκλησίαν, γενόμενοι λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ· οὕτως γὰρ ἠρμήνευσε θαυμαστῶς ἀποδοῦς ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἀρχόντες λαῶν ἠθροίσθησαν, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. Οἱ γὰρ πάλαι ἄρχοντες τῶν λαῶν οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πάσης δεισιδαιμονία πλάνης ἐκδομένοι, οὗτοι λαοὶ γεγόνασι τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, τὸν Θεὸν Ἀβραάμ ἐπιγνόντες, καὶ τοῦτον ἐν ταῖς εὐχαῖς ἀναδωόμενοι, καὶ μετ' αὐτοῦ ποιοῦμενοι τὴν σύνδοον. Καὶ ὁ Θεοδοσιῶν δὲ, εἰς καὶ αὐτὸς τῶν ἐπιμελῶς ἑρμηνευσάντων τυγχάνων, ὁμοίως τῷ Συμμάχῳ ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ἀρχόντες λαῶν συνήχθησαν, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. Διὰ τί δὲ οἱ Ἑβδομήκοντα, μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ, εἰρήχασιν; Ἐπειδὴ ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ τοῖς αὐτοῖς στοιχείοις γράφει τὸ, μετὰ, καὶ τὸ, λαὸς. Εἴρηται γὰρ, ἂμ' Ἐλοῖμ· ὁ δύναται καὶ, μετὰ τοῦ Θεοῦ, λέγεσθαι, καὶ, λαὸς τοῦ Θεοῦ.

QAR ΨΑΛΜΟΥ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ ΜΖ.

Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ ἐβρίζῳ· ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς, ὄρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. Τρεῖς μὲν οἱ πρῶτοι ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορὲ συμφορᾶς καὶ λύπης περιεῖχον λόγους· ὁ δὲ τέταρτος μεταβολὴν ἐπὶ τὸ φαιδρότερον ἐδήλου· διὸ ὡδὴ ἐτύγγανεν ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· ὡσαύτως καὶ ὁ πέμπτος, ὑπὲρ τῶν κρυφίων ἦν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἕκτος ὁμοίως ψαλμὸς ἦν. Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας, μείζονα τῶν ἔμπροσθεν θεολογίαν περιεῖχων, εἰκίτως ᾠδὴ ψαλμοῦ τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἐπιτέγραπται· κατὰ τὸ αὐτὸ γὰρ οἱ μὲν διὰ φωνῆς ἀναδωόντες ὕμνον τὸν Θεόν, οἱ δὲ δὲ ὄργάνων μουσικῶν τὴν αὐτὴν ἀνεκρύνοντο ὡδὴν, τῷ μέλει σύμφωνον ποιούμενοι τὴν ἁρμονίαν. Ὑμνον δὲ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀναπέμπουσι τῷ τὰς κατὰ τῶν πολεμίων νίκας ἀραμένῳ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τῆς πικρᾶς καὶ χαλεπῆς δουλείας λυτρωσάμεν. Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου παρεκελεύετο τοῖς ἔθνεσι κροτεῖν καὶ ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιᾶσεως, καὶ ψάλλειν αὐτῷ, ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός· ψάλλειν τε συντόως, ἐπεὶ περ ἔβασιλευσεν ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἔδει δὲ τοὺς κεκελευσμένους ταῦτα πράττειν, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἀλαλαγμοῦ, καὶ τὸν ψαλμὸν αὐτὸν ὡς παρὰ διδασκάλου μαθεῖν· διὸ ἀναγκαίως ὁ παρῶν λόγος τοῦτο διδάσκει. Παιδεύεται τοῖνυν τὰ ἔθνη τὰ ἐξ ἀεθέτητος ἐπὶ τὴν ἔνθεον διδασκαλίαν μεταβληθέντα τὸν ἑαυτῶν θεολογεῖν Κύριον καὶ λέγειν· Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα· ἦ, καὶ ὕμνητός σφόδρα, κατὰ τοὺς λοιπούς. Νοήσεις δὲ ὅπως μέγας εἴρηται, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν σύμπαντα περιαβήσας κόσμον, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν φήσαντα· Ἐπάρατε εἰς ὄψος τοὺς ὄφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται· οὐ σωματικῷ με-

⁶ Isa. XL, 26.

VERS. 10. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, quoniam Dei fortes terræ vehementer elevati sunt. Cum prædictis aliis, etiam principes populorum in unam congregati sunt Ecclesiam, Dei Abraham populus effecti; sicque mirabiliter interpretatus est Symmachus his verbis, Principes populorum conacti sunt, populus Dei Abraham. Siquidem illi olim principes populorum idola colentes, omnique superstitionis errori dediti; hi populi Dei Abraham facti sunt, cognito Abrahami Deo, eum in precibus invocantes, atque cum eo cælus agentes. Theodotio item qui e numero accuratiorum interpretum est, pari atque Symmachus modo interpretatus est his verbis, Principes populorum congregati sunt, populus Dei Abraham. Cur Septuaginta interpretes, cum Deo Abraham, dixerunt? Quia Hebraica vox ipsissimis elementis exprimit illud, cum, et illud, populus: nam sic habet, am Elohim, quod et, cum Deo, et, populus Dei, explicari potest.

1. CANTICUM PSALMI FILII CORE XLVII.

VERS. 2, 3. Magnus Dominus et laudabilis valde, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus, bene radicato; jubilatione universæ terræ, montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Tres priores psalmi, qui filiorum Core inscripti sunt, calamitatis dolorisque verba complectuntur: quartus mutationem in jucundiorum statum significabat: quare, Canticum pro dilecto, inscribitur; similiter quintus pro oculis erat: sextus item similiter psalmus erat. Hic vero, quem tractamus, majorem quam superiores complectens theologiam, jure, Canticum psalmi filii Core, inscriptus est: una enim illi vocibus et clamore Deum celebrabant; hi vero instrumentis musicis idem pulsabant canticum, uno concentu ac modulatione harmoniam concinnantes. Hymnum vero pro Ecclesia emittunt ei, qui de inimicis victoriam reportavit, et Ecclesiam suam ab acerba illa et dura servitute liberavit. Præcedens itaque psalmus gentibus præcipiebat, ut plauderent et jubilerent Deo in voce exultationis, ac psallerent ipsi, quoniam rex omnis terræ Deus: psallerent item sapienter, quia regnavit in gentes. Oportuit autem jussos isthæc agere, atque jubilationis modum ipsumque psalmum quasi a magistro ediscere; quapropter e re præsens sermo id edocet. Instituuntur itaque gentes, ex impietate ad divinam doctrinam translate, ut Dominum divinis dictis celebrent ac dicant: Magnus Dominus et laudabilis valde; sive, et celebrandus valde, secundum reliquos. Probe autem intelligas quare magnus dicatur, si respicias in cælum, si totum orbem circumspicias, secundum Isaiam sic loquentem: Attollite in altum oculos vestros, et videte quis ostendit hæc omnia: ex magnitudine enim creaturarum, proportionem quadam creator conspicitur⁶; non magnitudine corporea, sed incomprehensibili virtute; imo etiam sapientis

magnus est, bonitate, tolerantia, clementia, cæterisque in eo cogitatis divinis virtutibus; quare dictum est: *Et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi*?

Atheos quosdam, et dæmones incantationum auctores [carpit], qui regnum suum in terra firmavit, et omnia prius enumerata in hominibus implevit. Neque solum magnus est, sed etiam laudabilis valde: non quidem apud omnes nec in omni loco, sed in civitate Dei nostri et in monte sancto ejus. Quia ii qui extra civitatem ejus sunt, divinæ doctrinæ imperiti, nesciunt quo pacto celebrandus sit, nec digne divina loqui possunt; quare venerandum illud nomen, ad inanimatam materiam projecerunt, aut in animalium irrationabilium genera, sive in elementa, terram, aquam, aerem, ignem; sive etiam in mundi partes: atque alii alio ritu de Deo impie senserunt; idcirco cum alieni essent a civitate Dei, a vero hymno lapsi sunt. Civitas porro Dei nostri, Ecclesia est, quæ supra eloquio hujusmodi indicatur: *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum Altissimus*⁷. Et hæc quidem de ea, quæ in terra est, Ecclesia; de qua dictum est: *Inhabitabo in illis et inambulabo: et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus*⁸. Quod si qua sit alia hac melior civitas, cujus artifex et conditor is ipse sit, perpende, quo pacto in illa etiam magnus, celebrandus et laudabilis sit valde, cum in ea pro dignitate intelligatur, ac divinis verbis celebratur. In quo autem terræ loco civitas illa sit, ita docet psalmus: *In monte sancto ejus bene radicato*; id est, bene fundato, et radicato, et exultatione universæ terræ. Qualis porro mons ille sit, magnus docet Apostolus his verbis: *Accessimus ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in caelis*⁹. Eandem vero esse civitatem Dei veram ipse declarat dicens: *Illam autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra*¹⁰. Mons autem Deo dignus, ipsum cælum est. Quia vero homines in terra degentes regno suo dedignatus non est; id enim significabat præcedens psalmus dicens: *Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnavit Deus super gentes*¹¹; jure in terra quoque civitas ipsi constituta est, vitæ scilicet institutum Dei cultui addictum, in toto orbe per evangelicam prædicationem consistens. Montem Dei in quo hujusmodi institutum stabilitum est, ne cunctis dicere Verbum Dei esse, videlicet Christum; quia supra petram fundatam ejus Ecclesia est: ipse autem petra erat. Mons itaque, petra, fundamentum Ecclesiæ ipse solus fuerit, ut quidam dicit: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præ-*

γέθει, δυνάμει δὲ ἀκαταλήπτῳ· ἀλλὰ καὶ σοφίᾳ μέγας ἐστὶ καὶ ἀγαθότητι καὶ ἀνεξικακίᾳ καὶ φιλοanthρωπίᾳ, ταῖς τε λοιπαῖς ἐπινοουμέναις ἐν αὐτῷ θεῷ καὶς δυνάμει· διὸ λέλεκται· Καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τίς ὁμοιωθήσεται·-

Ἀθέους τινὰς ὄντας δαίμονας ἐπιφθόν (sic) πεποιτημένους ὁ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐπὶ γῆν συστησάμενος, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν ἐμπροσθεν κατηγορημένων ἐν ἀνθρώποις ἐπιτελέσας. Οὐ μόνον δὲ μέγας ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὑμνητὸς σφόδρα· οὐ μὴν παρὰ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ. Ἐπιπέρι εἰξῶ τῆς αὐτοῦ πόλεως, ἀμαθείς ὄντες τῆς ἐνθεοῦ διδασκαλίας, οὐκ ἴσασιν αὐτὸν ὑμνεῖν, οὐδ' ἐπαξίως θεολογεῖν· διόπερ τὴν σεβάσμιον προσηγορίαν ἐπὶ τὴν ἀψυχον ὕλην καταβεβλήκασιν, ἢ ζώων ἀλόγων γένη, ἢ ἐπὶ τὰ στοιχεῖα, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, ἢ ἐπὶ τὰ μέρη τοῦ κόσμου· καὶ ἄλλοι ἄλλως πῶς περὶ Θεοῦ ἐδόξασαν ἀσεβῶς· καὶ διὰ τοῦτο, τῆς πόλεως ὄντες ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ, ἀποπεπτόκασι τοῦ ἀληθοῦς ὕμνου. Πόλις δὲ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία, ἣν καὶ τὰ ἀνωτέρω ἐδήλου λόγια, δι' ὧν εἴρητο· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· ἡγήσας τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ γῆν Ἐκκλησίας· περὶ ἧς εἴρηται· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπερικατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Εἰ δ' ἔστι τις ἄλλη κρείττων ταύτης πόλις, ἢς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς αὐτὸς· θέα ὅπως καὶ ἐν ταύτῃ μέγας καὶ ὑμνητὸς, καὶ αἰνετὸς ἐστὶ σφόδρα, κατ' ἀξίαν νοούμενος ἐν αὐτῇ καὶ θεολογούμενος. Ποῖ δὲ γῆς ψυχοδόμηται ἡ πόλις αὕτη, ὁ μὲν ψαλμὸς διδάσκει λέγων· Ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ εὐρίψω· τουτέστι τῷ εὐ τεθεμελιωμένῳ καὶ ἐρρίζωμένῳ, καὶ τῷ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς. Ποῖον δ' ἂν εἴη τοῦτο τὸ ὄρος, ὁ μέγας Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· Προσεληλύθαμεν Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγῦρει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ταύτην δὲ αὐτὴν εἶναι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀληθινὴν ὁ αὐτὸς παρίστη λέγων· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Ὅρος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐπάξιον αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους οὐκ ἀπηξίωσε τῆς οἰκείας βασιλείας· τοῦτο γὰρ ἐδήλου ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς λέγων· Βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός, ψάλλετε συνετῶς· ἐβασίλευσεν ὁ Θεός ἐπὶ τὰ ἔθνη· εἰκότως καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνέστη αὐτῷ πόλις, τὸ θεοσεβὲς δηλαδὴ πολίτευμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ συστάς κηρύγματος. Ὅρος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ τὸ πολίτευμα τοῦτο συνέστηκε, μὴ ἔκνει λέγειν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τὸν Χριστόν· ἐπιπέρι ἐπὶ τὴν πέτραν ψυχοδομηταὶ αὐτοῦ ἢ Ἐκκλησία· αὐτὸς τε ἦν ἡ πέτρα. Οὗτος οὖν καὶ ὄρος καὶ πέτρα καὶ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸς ἂν μόνος εἴη κατὰ τὸν φάσκοντα· Θεμέλιον

⁷ Psal. xxxix, 6. ⁸ Psal. xlv, 5. ⁹ Levit. xxvi, 12. ¹⁰ Hebr. xii, 22. ¹¹ Gal. iv, 26. ¹² Psal. xlvi, 8.

ἄρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖται παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός· καὶ ἀγαλλίαμα δὲ τυγχάνει πάσης τῆς γῆς.

Τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ. Διόπερ καὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ ἐπέχειν λέγεται. Παρὰ μὲν οὖν τοῖς παλαιοῖς ἐλέγτο· Ἄπὸ Βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Ἐπεὶ δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς συστάσα, ἤλασε τοὺς τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ πάλαι κρατοῦντας, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς λέθητα τὸν ὑποκείμενον ἔσθεσε, κρείττων τε γεγένηται τῶν κακῶν τῶν πάλαι τὸν Βορρᾶν πληροῦντων· εἰκότως ἐνταῦθα τὸ προλεχθὲν ἕρος διήκειν λέγεται ἐπὶ τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ. Ἐπεὶ δὲ καὶ μέχρι τῶν πάλαι εἰδωλολατρῶν ἔθνῶν ἡ τοῦ βασιλέως ἐξέχθη χάρις· δύο δὲ νοουμένων κατὰ τὰς γεωγραφίας τῆς ὅλης γῆς μερῶν, τοῦ μὲν κατὰ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον κλίμα, ὃ δὴ φασιν εἶναι τῆς ἀντοικουμένης· τοῦ δ' ἐτέρου κατὰ τὸ βόρρειον, ὃ οἰκούμεν ἡμεῖς· εἰκότως ὁ παρῶν λόγος τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην σημαίνων τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ ὠνόμασεν. Ἄλλως δὲ οὐκ ἔστι ταῦτα δέξασθαι ἢ μόνως οὕτως· ἐπιπέθηπερ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, πεπληρωκυῖα τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ καὶ πᾶσαν τὴν βόρρειον οἰκουμένην, ὀφθαλμοῖς ὁράται· διὰ μέλειται· Ὁρη Σιών, τὰ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται.

Πάλιν ἀνεταῦθα σημεῖα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ τῆ προλεχθεῖσθ διδωσιν. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρητο· Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται· βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρῶτ πρῶτ. Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίαν βασιλείαι, ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ἐσαλεύθη ἡ γῆ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν τὸ ἐναργὲς τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ παρίστησι λέγων· Ὁ Θεὸς ἐν βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς, ὁ Σύμμαχος· Ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτῆς γνωσθήσεται, εἰρηκεν. Ἀφανοῦς γὰρ ἔντος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀοράτου, τότε μάλιστα ἡ παρουσία αὐτοῦ γινώσκειται, ὅταν, πολεμίων ἐπιθεμένων τῇ αὐτοῦ πόλει, τὴν ἀντιλήψιν αὐτῇ παρέχει. Βάρεῖς δὲ τῆς πόλεως τίνας ἂν εἴποις ἢ τὰς ἀφωρισμένας κατὰ χώρας καὶ κατὰ τόπους ἐκκλησίας; Τὸ μὲν γὰρ πᾶν θεοσεβὲς πολιτεύμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστῶς ἡ μεγάλη νοεῖται πόλις τοῦ βασιλέως· αἱ δὲ κατὰ τόπον ἐκκλησίαι τυγχάνουσιν αἱ βάρεῖς, ὧν μέσος ἀεὶ ὧν ὁ εἰρηκὴς Θεός· Ὁπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ, Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· τότε γινώσκειται, ἐπειδὴν, πολεμίων ἐπιθεμένων, ἀντιλαμβάνηται τῆς ἐαυτοῦ πόλεως καὶ τῶν βάρεων αὐτῆς.

Ἐξῆς τούτοις συνηπται ἡ τῶν πολεμίων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐφοδος· εἰρηται· Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς συνηχθησαν, διήλθοσαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς συνετάξαντο, ἄλθον ἐμοῦ. Ποιοὶ δὲ βασιλεῖς ἢ οἱ ἐχθροὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος συνετάξαντο

ter id quod positum est, quod est Jesus Christus 11. Itemque exsultatio est universæ terræ.

Latera Aquilonis. Quare latera aquilonis cohibere fertur. Siquidem apud antiquos dicebatur: A borea accenduntur mala in omnes habitantes terram 12. Quoniam vero regnum Dei in terra consistens, expulit eos qui latera aquilonis olim obtinebant, et ollam eisdem subjectam exstinxit, atque iis malis, quæ olim boream replebant, superius evasit, jure mons prædictus latera aquilonis prætergredi dicitur. Quandoquidem autem regis gratia ad eas usque gentes, quæ olim idololatræ erant, effusa est, ac secundum geographiam universæ terræ, duæ ejusdem terræ partes esse intelliguntur; quarum altera ad meridionale et australe clima quod ἀντοικουμένης, sive oppositæ partis vocant; altera ad boreale quod nos incolimus; congruenter hic per latera aquilonis terram quam incolimus indicavit; Neque omnino possunt isthæc alio modo accipi: quoniam Ecclesia Dei, quæ latera aquilonis et septentrionalem totam plagam occupat, ipsis oculis percipitur; quamobrem dictum est: Montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni.

VERS. 4-8. Deus in domibus ejus cognoscitur. Hic rursus signa præsentis Dei in memorata civitate sua suppeditat. Sicut enim superius dictum est: Deus in medio ejus, non commovebitur: adjuvabit eam Deus mane diluculo. Conturbata sunt gentes et inclinata sunt regna; dedit vocem suam, mota est terra 13, eadem ratione et nunc conspicuam Dei in civitate sua præsentiam declarat his verbis, Deus in domibus ejus cognoscitur, cum suscipiet eam. Ejus autem loco, in domibus ejus, Symmachus, in regia ejus cognoscetur, interpretatus est. Cum enim Deus non appareat neque videatur, tunc maxime ejus præsentia cognoscitur, cum ingruentibus civitati suæ inimicis, ipsius patrocinium suscipit. Domus autem civitatis quas dixeris esse, nisi ecclesias per diversas regiones atque loca distributas? Nam religiosum omne institutum per universum orbem consistens, Regis magna civitas intelligitur esse. Ecclesiæ vero per universum orbem constitutæ, domus illæ sunt, in quarum medio semper existens Deus qui ait: Ubi duo vel tres congregati fuerint, illic sum in medio eorum 14; et: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi 15; tunc ipse cognoscitur, cum scilicet irrupentibus inimicis, civitati suæ domibusque ejus patrocinatur.

Deinceps vero subjungitur inimicorum contra Ecclesiam Dei incursus; nam ait: Quoniam ecce reges congregati sunt, convenerunt in unum. Secundum Symmachum autem, Ecce enim, ait, reges consenserunt, venerunt simul. Qui reges, nisi piæ religionis inimici, mutuo consenserunt, legesque ad oppa

12 I Cor. III, 11. 13 Jerem. I, 14. 14 Psal. XLV, 6, 7. 15 Matth. XVIII, 20. 16 Matth. XXVIII, 20.

gnandam Dei Ecclesiam scripto dederunt? Cæterum ingens miraculum Dei in domibus ejus cogniti tum deprehenditur, cum reges in unum coacti bellum inferentes Ecclesiæ ipsius, persecutionem moventes, sexcentas insidias struentes adversus illam, nihil possunt inferre damni. Quare subjungit, ipsi videntes sic admirati sunt; nam ex ipsis operibus perspecta ejus virtute, sic admirati sunt; cum antea minime mirarentur. Postea, conturbati sunt, ut pote qui Dei adversarii essent: Commoti sunt et tremor apprehendit eos. Ibi dolores ut parturientis. Nam tunc demum ratio judicii Dei, quem impugnabant, conspectui eorum patuit. Quamobrem secundum Symmachum dicitur: *Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, percussi sunt, tremor occupavit eos, dolores ut parturientis*. Parturiebant, ut dictum est: *Ecce parturivit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem. Lacum aperuit et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit. Converteretur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet*¹⁸. Hæc porro opere completa, nos ipsis oculis percepimus: quibus sane verisimile est posteros nostros incredulos, cum audient, non fidem habituros esse. Quotquot igitur ævo nostro fuere Ecclesiæ Dei inimici, principes hujus sæculi et tyranni, divinitus immissis flagellis laniati, alii quidem cariem corporis percussi sunt, ut etiam vel adhuc viventes cum intolerabili fetore vermium seaterent: alii item viventes oculis capti sunt; ita ut divinitus immissum sibi flagellum animadvertent, palinodiamque canerent, ac Ecclesiæ Deum magnum verumque, et solum esse Dominum confiterentur, summaque cura præciperent ut civitas illa Dei, ab se olim impugmata, restauraretur ac denuo construeretur. Quod postea additur, *in spiritu vehementi conteres naves Tharsis*; sive secundum Aquilam, *in spiritu urente conteris naves Tharsis*; sive secundum Symmachum, *per ventum violentum confringes naves Tharsis*; intelliges si animadvertas dictum fuisse, naves Tharsis ingentes divitias Salomoni advesisse, prout in Regnorum historia narratur¹⁹; atque ita memoratorum regum divitias et dominatum contenda, ac quasi in profundum penitus demergenda atque prorsus auferenda esse, per contritas naves Tharsis subindicatur.

τε καὶ κατὰ βυθῶν χωρήσειν, παντελῶς τε ἀφανισθήσονται, ὁ λόγος ἤνικετο διὰ τῶν νηῶν Θαρσεῖς τῶν συντριβομένων.

Vers. 9. *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum*. Antiqui ex divinis lectionibus solum propheticas has voces acceperunt; nunc autem, cum ipsis rebus gestis prædictiones impletas vident, ita fantur: *Sicut audivimus, ita et*

¹⁸ Psal. vii, 45-47. ¹⁹ III Reg. x, 22.

(1) Scilicet Galerius Maximianus. Vide Lactantium *De mortib. persecutorum*, c. 33; Euseb. *Hist. eccl.*, c. 26, et alios. Sequens qui oculos amisisse fertur, est Maximianus, de quo vide Euseb. l. ix,

ἄλλήλοις καὶ νόμους ἐγγράφους ἔθεντο τοῦ πολεμῆν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ; Πλὴν τὸ μέγα θαῦμα τοῦ ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινωσκομένου Θεοῦ τότε δεικνύται, ἐπειδὴν οἱ βασιλεῖς, συναρθέντες, πόλεμον ἄρωνται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, διωγμούς τε κινούντες, καὶ μυρίας ἐπιβουλὰς κατ' αὐτῆς βουλευόμενοι, μηδὲν ἰσχύουσι. Διὸ ἐπιλέγει· Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν· ἔργον γὰρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ παραλαβόντες, οὕτως ἐθαύμασαν, πρὸ τούτου μὴ θαυμάσαντες. Ἔτα ἐταράχθησαν, ὡς ἂν Θεοῦ πόλεμοι καταστάντες· Ἐσαλεύθησάν τε καὶ τρόμος ἐπελάβετο αὐτῶν. Ἐκεῖ ὠδίνες ὡς τικτούσης. Λοιπὸν γὰρ ὑπέπιπτεν αὐτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγος, τοῦ ὑπ' αὐτῶν πολεμουμένου. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν, ἐταράχθησαν, ἐξεπλάγησαν, φρίκη κατέσχευεν αὐτούς, ὠδίνες ὡς τικτούσης. Ὡδίνον γὰρ κατὰ τὸ λελεγμένον· Ἴδου ἀφίρησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. Λάκκον ὕρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἔμαρσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφῆν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθήσεται. Ταῦτα δ' ἔργων πληρούμενα ὀφθαλμοῖς αὐτοῖς ἡμεῖς παρελήφαμεν· ἃ καὶ εἰκὸς τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἀπίστοις μηδὲ ἀκοῆ πιστεῦσθαι λεγόμενα. Πάντες γοῦν οἱ καθ' ἡμᾶς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πόλεμοι καταστάντες, ἀρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ τύραννοι, θεηλάτοι μάστιξιν αἰκισθέντες (1) οἱ μὲν σήψεις τοῦ σώματος ὑπέμειναν, ὡς καὶ σκύλαχος ἐξ αὐτῶν ἐτι ζώντων μετ' ἀπορήτου δυσωδίας βρούεν· οἱ δὲ τὰς βίβεις ἐτι ζῶντες ἐπηρώθησαν, ὡς καὶ εἰς συναίσθησιν ἔλθειν τῆς καταλαβοῦσης αὐτούς θεηλάτου μάστιγος, παλινοφθίαν τε ἄσαι καὶ τὸν τῆς Ἐκκλησίας Θεὸν μέγαν εἶναι καὶ ἀληθῆ καὶ μόνον Κύριον ὁμολογήσαι· προστάξει δὲ σὺν πολλῇ σπουδῇ ἀνανεοῦσθαι καὶ οἰκοδομῆν τὴν πάλαι πρὸς αὐτῶν πολεμηθεῖσαν τοῦ Θεοῦ πόλεον. Τὸ δ' ἐξῆς εἰρημένον· Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρέψετε πλοῖα Θαρσεῖς· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐν πνεύματι καύσμονος συντρέψετε νῆας Θαρσεῖς· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Δι' ἀνέμου βιαίου κατέσχετε νᾶυς Θαρσεῖς· νοήσεις ἐπιστήσας ὡς νῆες Θαρσεῖς ἐλέγοντο πλοῦτον μέγαν φέρειν τῷ Σολομῶντι ποτὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὴν ἐν ταῖς Βασιλείαις κειμένην. Οὕτως οὖν καὶ τῶν προλεχθέντων βραχίων τῶν πλοῦτον καὶ τὴν δυναστείαν συντριβήσονται, ὀδύστολόν

Καθάρσιν ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Οἱ πάλαι μὲν ἤκουον αὐτὸ μόνον τῶν προφητικῶν φωνῶν ἐκ τῶν ἱερῶν ἀναγνώσματων· νυνὶ δὲ αὐτοῖς πράγματα καὶ ἀποτελέσματα τῶν προρρήσεων ὀφθαλ

c. 40, et Lactantium *De mort. pers.*, c. 49. Utrumque autem, deposita adversus Christianos sævitia, edicta in illorum gratiam emisisse narrat idem Eusebius.

μοὶς ὁρῶντες φασί· *Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν.* Διὸ τοῖς ταῦτα φάσκουσιν ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε· καὶ, Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν.* Ἀρμόζοι δ' ἂν καὶ ἡμῖν ἡ τιαυτῆ φωνή, τὰ ὅμοια θεαζόμενοι κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους· ἃ δὴ καὶ ἐπληροῦτο ἐν τῇ προλεχθεισῇ πόλει, ἣν οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Μάλιστα γὰρ τότε αὐτῆς φαίνεται ὁ θεμέλιος αἰῶνας, ἡ τε οἰκοδομὴ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων ἰδρυμένη, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴν, τοσούτων πολεμίων πολιορκούντων, ἀήττητος καὶ ἀκαθαίρετος διαμένῃ.

Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτως καὶ ἡ αἰρεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πλῆρης ἡ δεξιὰ σου. Ἐπειδὴ περ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, ἡ εὐεργετικὴ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πᾶροχος, πεπλήρωται ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, οὐκ ἔστι τε προσωπολήψια παρ' αὐτῷ· εἰκότως τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ἐκηρύττετο τοῖς ἔθνεσι. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· *Ὁ γὰρ ἐκαισχύνοντα τὸ Εὐαγγέλιον. Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλλήνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται.* Τοῦτοις ἀκολουθῶς ἐπιλέγεται ἐξῆς· *Ἐνδοξυνθήτω βρος Σιών·* τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδηκῆτο, ἐφ' ᾧ θεμελιώτο ἡ Ἐκκλησία. Ἡ πέτρα οὖν καὶ τὸ βρος αὐτὸς ἦν ὁ Χριστός. Χαίρει τοίνυν καὶ πάσης εὐφροσύνης πληροῦται ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐπ' αὐτῷ οἰκοδομῇ, καὶ τῇ ἀκαταμάχητῳ πόλει, καὶ συγχαίρει τοῖς σωζομένοις ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ Κύριος· ἀλλὰ καὶ αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἀγαλλιώνται ἔνεκεν τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ. Τίνας δ' ἂν εἴεν αὗται ἄλλ' ἢ αἱ ἀποστολικαὶ ψυχαὶ καὶ πᾶς ὁ τῶν μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χορὸς ἐξ Ἰουδαίων γεγενημένος; Ἐχαιρὸν γέ μιν καὶ πάσης ἀγαλλιάσεως καὶ θυμηδίας ἐπληροῦντο διὰ τὰ δίκαια κρίματα τοῦ Θεοῦ· ἐπειπερ δι' αὐτῶν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἔθνεσι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκηρύττετο τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον.

Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν, διηγήσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλθε τὰς βάρεις αὐτῆς, ὅπως ἂν διηγήσησθε εἰς γενεὰν ἑτέραν. Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν, αὐτὸς ποιμαίνει ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας. Τὰ μὲν προλεχθέντα πάντα θεολογίαν περιέχει τοῦ τὰ τοσαῦτα ἐν ἀνθρώποις κατωρθωκότος· τὰ δὲ προκείμενα προσφωνεῖται εἰς πρόσωπὸν τινῶν, ὡς ἂν τὴν προλεχθεισαν πόλιν τοῦ Θεοῦ διαλάβοιεν κυκλώσαντες αὐτήν, καὶ ταῖς χερσὶ περιλαβόντες· ὡς ἂν, πανταχόθεν αὐτὴν περιστοιχιζάμενοι, φυλάττοιεν. Τίσι δὲ ἄρα προστάττεται ταῦτα ποιεῖν; Οἶμαι, ὅτι ταῖς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ θεοσεβὲς πολίτευμα φρουρούσαις θείαις δυνάμεσιν, ἀγγέλους τε ἁγίους. Τοῦτοις οὖν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσφωνεῖ λέγον· *Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε αὐτήν· ἄντι*

A vidimus. Quare hæc dicentes sic alloquitur Salvator : Multi prophetæ et justî voluerunt videre quæ vos videtis 10 ; et : *Vestri autem beati oculi, quia vident* 11. Nobis quoque hæc vox competat, qui temporibus nostris similia vidimus in prædicta civitate impleta; quam non homo, sed ipse Deus fundavit in sæculum. Tunc porro maxime fundamentum ejus æternum, structuraque illius non ab hominibus excitata videtur, sed ab ipso Deo; cum obsidentibus tot inimicis, invicta et inexpugnabilis manet.

VERS. 11, 12. *Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua.*

B *Quoniam benefica ejus dextera, quæ bona omnia elargitur, æquabilitate et justitia plena est, neque ulla est apud ipsum personarum acceptio; jure Evangelium omnibus gentibus prædicabatur. Quamobrem inquit Apostolus : Non enim erubescō Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur* 12. Consequenter autem additur : *Lætetur mons Sion : quod ex præcedentibus declaratum est, cum de fundatione Ecclesiæ ageretur. Petra igitur et mons ipse Christus erat. Gaudet itaque et omni lætitia repletur de magna in se fundata structura, ac de inexpugnabili civitate; atque salutem nactis salutis auctor Dominus gratulatur; imo etiam filiæ Judææ exsultant propter judicia Dei. Quænam illæ fuerint nisi apostolicæ animæ, totusque discipulorum evangelistarumque Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi chorus, ex Judæis ortus? Lætabantur porro, ac omni exultatione et animi gaudio replebantur, propter justa Dei judicia, quia ipsorum ministerio omnibus una gentibus, omnibusque hominibus salutare Evangelium annuntiabatur.*

VERS. 13-15. *Circumdate Sion, et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, et distribuite domos ejus, ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus Deus noster, ipse pascet nos in sæcula.* Quæ supra dicta sunt omnia, theologiam continent ejus qui tot tantaque gesta in hominibus edidit. Hæc autem profert ad personam quorundam, ut ad prædictam Dei civitatem concedant circumdantes ipsam, ipsisque manibus complectantur, ut circumstantes undique, ipsam tueantur. Quibusnam hæc agere præcipit? Divinis arbitror potestatibus, quæ Ecclesiam Dei ejusque religiosum institutum custodiunt, sanctisque item angelis. Hos itaque ipsos Spiritus sanctus compellat his verbis : *Circumdate Sion, et complectimini eam; sive, muris circummunite, secundum Symmachum. Pro illo autem, narrate in turribus ejus, Aquila, computate, inquit,*

10 Luc. x, 21. 11 ibid. 23. 12 Rom. i, 16, 17.

σάρκα τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. Ἀναγκαίως τοίνυν πάντα καλεῖ τὰ ἔθνη ἐπὶ τὴν τῶν λεχθησομένων ἀκρόασιν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τὴν σωτηρίαν πᾶν γένος ἀνθρώπων παρεκάλει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς θείας κρίσεως ὁμοῦ πάντα ἀνακαλεῖται φάσκων·

Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλύσιος καὶ πένης. Ἐπειδὴ τῶν ἔθνῶν τὰ μὲν ἀγριώτερα τυγχάνει ἐν ἐρήμοις σκηνοποιούμενα, τὰ δὲ τὸν πολιτικὸν μετέρχεται βίον καὶ τὰς γεωργουμένας χώρας οἰκεῖ, ἀναγκαίως διαστολῆ κέχρηται, καὶ μετὰ τὴν κινήν κλῆσιν τῶν ἔθνῶν, ἴδιον εἰσάγει τάγμα τὸ τῶν οἰκούντων τὴν οἰκουμένην· διὸ φησιν· Ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, οἱ κατοικοῦντες τὴν κατὰδυσιν· οὕτω δὲ καλεῖ τὰς πόλεις καὶ τὰς κύμας καὶ τοὺς οἴκους, ἐν οἷς καταδύνουσιν οἱ ἐν αὐτοῖς κατοικοῦντες. Εἶτα πάλιν διαιρεῖ τοὺς αἰχμητάς τῆς γῆς φάσκων· Οἱ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· ἐπεὶ μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ τὸ οἰκετικὸν γένος προσέεται ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν, ἢ τοὺς ἀγρικώτερον μετερχομένους βίον, καὶ τοὺς ἄλλως εὐγεγονότας καὶ τροφῆς ἡξιωμένους ἐλευθερίου· ἢ γηγενεῖς μὲν τοὺς τὴν ἔρημον οἰκεῖν ἡρημένους, τοὺς δὲ ἀνθρώπων τοὺς ἡμερωτέρους. Ὁ δὲ Σύμμαχος τοῦτον ἡρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἡ τε ἀνθρωπότης καὶ προσέτι καὶ υἱοὶ ἐκάστου ἀνδρός· ἵν' ἢ διὰ μὲν τοῦ προτέρου καθολικῶς πᾶν γένος ἀνθρώπων δηλούμενον, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ κατὰ μέρος ἕκαστος.

Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου. Ταῦτα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων δύναται λέγεσθαι. Παραβολὰς δὲ καλεῖ τοὺς αἰνιγματώδεις λόγους. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος, παραβολικῶς τοῖς ὄχλοις διαλεγόμενος, τοῖς ἀποστόλοις κατ' οἶκον αὐτάς διελέυε. Τούτῳ νῦν ὁ χορὸς τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν τὸν Χριστὸν ἐπὶ σώματος φέρων· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ἐλέγετο· Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν. Τοῦτον γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκήρυττον. Ἡκωνημένοι δὲ τὸν νοῦν, πάσας τοῦ Χριστοῦ συνέεσαν τὰς παραβολὰς καὶ πρὸ τῆς αὐτοῦ ἐρμηνείας. Αὐτὰ μετὰ ταύτας ὁ μὲν Σωτὴρ ἔλεγε· Συνήκατε ταῦτα πάντα; Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, ναί. Ἡ καρδία τολύνη αὐτῶν ἐμελέτα συνέσεις, ἃς ἤνοιγον τοῖς μὴ παρακολουθεῖν δυναμένοις, τοῦ σωματικῶν ὀργάνου τῆ ἐνοικουσίᾳ πρὸς τοῦτο διακονούντος ψυχῆ. Τοῦτο γὰρ ἀντὶ ψαλτηρίου παρέλαβε πρὸς τὴν διὰ τούτων θείων ὕμνων ἀνάκρουσιν, ἐκάστου μέρους ἐπιστημονικῶς ἐν αὐτῷ κινουμένου.

Ἴνα τί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ ποτηρᾶ; ἢ ἀνομία τῆς πέτρας μου κυκλώσει με. Εἰ δὲ πρόσωπον Κυρίου τὸ λέγον, πέτραν αὐτοῦ εὐρεῖς τὸν ἔσχατον τοῦ σώματος καὶ τῆ γῆ πλησιάζοντα Ιουδαῖ· σῶμα

²⁰ II Cor. v, 10. ²¹ I Cor. i, 24. ²² Matth. xiii, 51.

Aferat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum²⁰. Necessario igitur omnes gentes evocat ad hæc, quæ dicenda sunt, audienda. Sicut enim totum genus hominum ad salutem hortabatur, eodem modo ad doctrinam iudicii divini omnes simul invitat dicens :

VERS. 2, 3. Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ et filii hominum, simul in unum dives et pauper. Quoniam ex gentibus rudiores alii sunt, qui in desertis habitant; alii vero civiliores vitam agentes, cultas terras frequentant; distinctione usus necessario est: ac postquam communi vocabulo gentes appellavit, peculiarem ordinem inducit eorum qui habitant orbem; quare ait: Auribus percipite, omnes qui habitatis orbem: sive secundum Aquilam et Symmachum, qui habitatis Iudubulum; sic vero vocat urbes, vicos et domos, in quibus sese abscondunt qui habitant in ipsis. Deinceps vero terræ incolæ distinguit dicens: Quique terrigenæ et filii hominum. Quia non liberos tantum, sed etiam domesticorum genus ad audiendum admittit, sive eos qui agrestem vitam instituerunt, necnon eos qui ingenui sunt, et liberaliter educati: sive etiam terrigenas, qui eremum incolere aggressi, et hominum mansuetissimi sunt. Symmachus autem hoc modo interpretatus est: hominum genus, ac insuper filii uniuscujusque viri; ut priore dicto in commune totum genus hominum, posteriore autem, unusquisque singillatim acceptus indicetur.

VERS. 4, 5. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. Inclino in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam. Hæc autem possunt ab apostolis dici. Parabolas vero vocat obscuros sermones. Siquidem Dominus cum turbis parabolice loqueretur, domi postea easdem apostolis explicabat. Ideo jam chorus Christum Dei sapientiam in ore ferens: nam Christus Dei virtus et Dei sapientia²⁰, dicebat, Os meum loquetur sapientiam. Hunc enim omnibus prædicabant. Cumque acuta mente instructi essent, omnes Christi parabolas intelligebant, antequam ipse eas interpretaretur. Quare cum iis prolatis Salvator diceret: Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, etiam²¹. Cor igitur eorum prudentias meditabatur, quas iis qui sequi non poterant, aperiebant, instrumento corporeo animæ intus habitanti ministrante. Hoc enim pro psalterio utebatur, ad divinos hymnos pulsandos, singulis partibus scite ac congruenter motis.

VERS. 6. Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circumdabit me. Si persona Domini est quæ loquitur, calcaneum ejus deprehendas esse Judam, qui ultimus corporis et terræ propinquior

erat. Nam corpus Domini sunt apostoli. Non timebo itaque Judæ prodicionem in tempore crucis. Quandoquidem neque singuli homines Adami inobsequentiam timere debent: hanc quippe calcaneum iniquitatis esse subindicavimus. Nemo enim propter alterius nequitiam condemnatur. Adami vero inobsequentiam, ideo iniquitatem calcanei esse dixi, quia serpens contra calcaneum ejus potestatem habet.

VERS. 8, 9. *Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ.* Hoc quoque modo intelligas, non frater fratrem, non amicus amicum redimet: singuli namque mercedem suam recipient, et quale sit cujusque opus ignis probabit: nec dabit quispiam pro se Deo placationem in illa die: neque pretium deponet quasi pro sua redemptione. Inutiles itaque sunt divitiæ; nisi quis in præsentī vita fidelis ac prudens œconomus inveniatur, qui critici mensuram in tempore suo conservis distribuat. Hic enim cum in hac vita ad justitiam seminaverit, tunc metet vitæ fructus. Nam *redemptio viri*, ait Sapiens, *divitiæ ejus*³¹. Qui autem nec de divitiis nec de robore corporis superbiunt, sed præsentem vitam in labore transigunt, promissa vita dignabuntur. Pro illo, *laboravit in æternum*, Symmachus, *sed postquam requievit saculo, vivens in sæculum talis permanebit*. Qui laborat in rebus agendis, vivet in finem per cognitionem.

VERS. 11, 12. *Et relinquent alienis divitias suas, et sepulcra eorum domus illorum in æternum.* Alius ait: Relinquent alienis divitias sensum moventes, divitias sensiles suas, necnon eas, quas scripto consignatas habent. Nullum quippe ex ipsis emolumentum percipient in die judicii. Abducetur quippe anima eorum, nihil aliud afferens præter sepulcrum; videlicet corpus, et corruptionem in qua ceu in sepulcro defossa est. Et alias ex terrenis possessionibus nihilo plus referet quispiam quam locum sepulcra, in quo post mortem jacebit corruptum cadaver. Tabernacula autem eorum, in quibus cum adhuc in vivis essent habitabant, ad alienos venient, et tradentur in generationem et generationem.

VERS. 15. *Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Cum dixisset ea quæ impiis ante mortem obventura sunt; nunc qualia in inferno passuri sint enuntiat. Nam pecora mortis erunt, et ab ipsa pascentur. Secundum Symmachum autem, *sicut pecora inferni sese constituerunt*. Noluerunt enim sub bono pastore constitui; atque ideo pecora mortis effecti sunt: atque illos quidem abducet in ignem æternum; alios, *ubi est fetus et stridor dentium*; alios, *in tenebras exteriores*. Pro illo autem, *Et auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum*, Aquila, *Et character eorum conterere infernum*

A γὰρ Κυρίου οἱ ἀπόστολοι. Οὐ φοβοῦμαι οὖν τὴν Ἰουδα προδοσίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ· ἐπεὶ μὴδὲ ἕκαστος τὴν τοῦ Ἀδάμ παρακοήν. Ταύτην γὰρ ὑπηνηξάμεθα πτέρναν ἀνομίας εἶναι. Οὐδείς γὰρ δι' ἄλλου κακίαν καταδικάζεται. Ἀνομίαν δὲ πτέρνης τὴν παρακοήν εἶπον Ἀδάμ, τῷ τὸν ὄφιν ἐξουσίαν ἔχειν κατὰ τῆς πτέρνης αὐτοῦ.

Ἀδελφοὶ οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξίλασμα αὐτοῦ, καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· οὐκ ἀδελφὸς ἀδελφόν, οὐ φίλος φίλον λυτρώσεται· ἕκαστος γὰρ τὸν ἴδιον μισθὸν λήφεται, καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· καὶ οὐ δώσει τις ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν· οὐδὲ τίμιος καταθήσεται καθάπερ ἑαυτὸν ἐξινοούμενος. Μάταιος ἄρα τοῖς κεκτημένοις ὁ πλοῦτος· πλὴν εἰ μὴ τις κατὰ τὸν παρόντα βίον εὐρέλῃ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν καιρῷ δώσει τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις. Οὗτος γὰρ, ἐνεῦθεν ἤδη σπείρας ἑαυτῷ εἰς δικαιοσύνην, τρυγήσει τίτα καρποῦς ζωῆς. *Αὐτὸν γὰρ ἄνθρωπος*, φησὶν ὁ Σοφὴς, *ὁ ἴδιος πλοῦτος*. Οἱ δὲ μῆτε πλοῦτες μῆτε δυνάμει σώματος ἀλαζονεύμενοι, ἐπίπνον δὲ τὸν παρόντα κτησάμενοι βίον, καταξιώθησονται τῆς ἐν ἐπαγγελίᾳ ζωῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Ἐκοίλασεν εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Σύμμαχος*, *Ἀλλὰ παυσάμενος*, φησὶ, *τῷ αἰῶνι, ὡς εἰς αἰῶνα διατελέσει ὁ τοιοῦτος*. Ὁ κοπιῶν διὰ τῆς

C *πρακτικῆς ζήσεται εἰς τέλος διὰ τῆς γνώσεως.*
Καὶ καταλείψουσιν ἄλλοτρίους τὸν πλοῦτον αὐτῶν, καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἔτερος ἔφη· Καταλείψουσιν ἑτέροις τὸν αἰσθητὸν τε πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸν ἐν συγγράμμασιν. Οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν αἰρήσουσι κέρδος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἀπαχθήσεται γὰρ ἡ τούτων ψυχὴ, οὐδὲν πλέον ἢ τὸν ἑαυτῆς τάφον ἐπαγομένη· δηλαδὴ τὸ σῶμα καὶ τὴν φθοράν, ἐν ἧ ὥσπερ ἐν τάφῳ κατώρυκτο. Καὶ ἄλλως δὲ οὐδὲν πλέον ἔξει τις ἐκ τῶν γηγίνων κτημάτων, ἢ τοῦ τάφου τὸν τόπον, ἐν ᾧ τελευτήσας κείσεται νεκρὸς ἐφθαρμένος. Τὰ δὲ σκηνώματα αὐτῶν, ἐν οἷς ἐτι ζῶντες κατῴκουν, εἰς ἑτέρους ἄλλοτρίους ἤξει, καὶ διαδοθήσεται εἰς γενεάν καὶ γενεάν.

D Ὡς πρόβατα ἐν ἄῃ ἔθεντο, θάνατος ποιμαίνει αὐτούς. Εἰπὼν τῶν ἀσεβῶν τὰ πρὸ τοῦ θανάτου, νῦν οἷα πεύονται λέγει ἐν αὐτῷ τῷ ἄῃ ἰγεγόμενοι. Θρέμματα γὰρ εἰσονται θανάτου ὑπὸ αὐτοῦ ποιμαίνοντες· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὡς βοσκήματα ἄθου ἔταξαν ἑαυτούς. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν ὑπὸ τῷ καλῷ ποιμένι τετάχθαι· καὶ διὰ τοῦτο γεγόνασι θρέμματα θανάτου, καὶ τοὺς μὲν ἀπάξει εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τοὺς δὲ ὄπου ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τοὺς δὲ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἄῃ ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ χαρακτήρ αὐ-

³¹ Prov. XIII, 8.

τῶν κατατρίβειν ἄβηρ ἐκ κατοικητηρίου αὐτῶν. **A** *ex habitaculo eorum.* Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilium animalium, reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ ascitis, in habitaculo inferni conteretur. Secundum Symmachum autem, *robur eorum antiquabit infernus a pretioso habitaculo ejus.* Nam robur illud, quod sibi ob insitam malitiam acquirere videbantur, antiquabit infernus in habitationibus ibidem positis. Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur; sive, secundum Aquilam, *imperabunt*; sive, secundum Symmachum, *subjicient sibi.* Nam cum impii hic proborum animas depresserint, illic animam piorum liberabit, ut **B** ne una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovis degant.

Ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ εὐλογηθήσεται, ἐξομολογήσεται σοὶ ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ. Ὁ μὲν δίκαιος εὐλογεῖ τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ· ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς τοτηνικαῦτα ἐξομολογουμένος, εὐλογεῖ τὸν Θεὸν ὀπηνίκα ἂν ἀγαθὸν τι αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ἀποβῆ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ ΜΘ΄.

Οἱ ἐπιγεγραμμένοι τοῦ Ἀσάφ εἰσι μὲν οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν ἑβ̄· ἐφεξῆς δὲ οἱ ια' ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ εβ̄· ἐξ ὧν ὁ παρῶν ἀπεσπάσθη ψαλμὸς, οὐχ ἀπλῶς· ἀλλ' ἐπέπερ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς περὶ κρίσεως τοῦ Θεοῦ διεστέλλετο, τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ παρῶν, εἰκότως κατὰ τοῦτο ἀκολουθίαν ἐδέξατο. Ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Μωυσέως ἀνατρέπων νομοθεσίαν, παραδίδωσι τῆς καινῆς Διαθήκης τὸν θεόθεντα τοῖς ἔθνεσι τρόπον. Καὶ τοῦτο δὲ ἦν ἐν τοῖς τῶν υἱῶν Κορὲ ψαλμοῖς· οἵτινες καὶ αὐτοὶ τυγχάνουσι μὲν ἑβ̄. Ἀλλ' ἡ' οἱ προλαβόντες ἐφεξῆς κατετάγησαν, ὧν ἀποσπασθέντες οἱ λείποντες τέσσαρες, μετὰ τοὺς τοῦ Ἀσάφ ψαλμοὺς κατετάγησαν· ἴσως ἐπεὶ οἱ τοῦ Ἀσάφ πάντες, ὡς εἰπεῖν, τοῦ Ἰσραὴλ ἐθέσπιζον τὴν ἀποβολὴν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασποράν, μεθ' ἧν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὰ ἔθνη πάντα μετέλλεθον· ὅθεν οἱ λοιποὶ τῶν υἱῶν Κορὲ ψαλμοὶ διεδέξαντο, τὴν τῶν ἐθνῶν ἀπάντων προαγορεύοντες κλήσιν.

Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν.

Οἱ λοιποὶ δὲ τρεῖς ἠρμηνεύσαν· Ἰσχυρὸς Θεὸς λαλήσας ἐκάλεσε τὴν γῆν. Οἱ δὲ Ἑβδομήκοντα θεοὺς ἐκάλεσαν τοὺς τε ἄρχοντας καὶ κριτὰς, ὅπερ ἴδιον μόνου Θεοῦ. Τοιγαροῦν ἐν πα' ψαλμῷ προφήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρίνει, ἐπήγαγεν· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν; Οὕτω καὶ ὁ νόμος διαγορεύει· Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. Εὐλόγως δ' ἂν κληθεῖεν οἱ τὸ κατ' εἰκόνα φυλάξαντες· ὁ τοῦτων Θεὸς πᾶσαν συνάγει τὴν οἰκουμένην εἰς τὸ κριτήριον· αὐτὸς ἂν ὁ Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνανθρωπήσας ἐλάλησε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντας μὲν καλεῖ, οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγε-

A *ex habitaculo eorum.* Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilium animalium, reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ ascitis, in habitaculo inferni conteretur. Secundum Symmachum autem, *robur eorum antiquabit infernus a pretioso habitaculo ejus.* Nam robur illud, quod sibi ob insitam malitiam acquirere videbantur, antiquabit infernus in habitationibus ibidem positis. Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur; sive, secundum Aquilam, *imperabunt*; sive, secundum Symmachum, *subjicient sibi.* Nam cum impii hic proborum animas depresserint, illic animam piorum liberabit, ut **B** ne una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovis degant.

VERS. 19. *Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur, confitebitur tibi cum bene feceris ei.* Justus omni tempore benedicit Deo; peccator autem tunc confitens solum benedicit Deo, cum quid boni sibi a Deo obtulerit.

4. PSALMUS ASAPH XLIX.

Qui Asaph inscripti sunt, omnes numero duodecim exstant. In sequentibus vero alii undecim habentur, qui a LXXII incipiunt: ex quibus præsens psalmus avulsus est, nec sine causa. Sed quia præcedens psalmus de Dei judicio edisserebat, ac præsens similis est argumenti; merito post illum consequenter positus est. Enimvero eversa Moysis lege, novi Testamenti modum gentibus traditum profert. Atque idipsum evenit in psalmis filiorum Core: qui et ipsi numero duodecim. Sed octo priores deinceps positi sunt, a quibus avulsi quatuor reliqui, post psalmos Asaph sunt constituti: forte quia Asaphi fere omnes, Israelis abjectionem et in omnes gentes dispersionem vaticinabantur, post quam Dei gratia omnes gentes adit; quare reliqui filiorum Core psalmi illos exceperunt, qui universarum gentium vocationem prænuntiant.

VERS. 2. *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram.* Reliqui tres sic interpretati sunt: *Fortis Deus loquens vocavit terram.* LXX autem deos vocarunt principes ac judices, quod proprium solius Dei est. Siquidem in LXXXI psalmo postquam dixerat, *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*²³; subjunxit, *Usquequo judicatis iniquitatem*²⁴? Sic et lex præcipit: *Diis non maledices, et principibus populi tui non conviciaberis*²⁵. Jure sic vocentur qui imaginem illam in se servaverint, quorum Deus totum orbem ad judicium evocat: ipseque Dominus Dei Verbum, incarnatus per Evangelium locutus est: et omnes quidem vocat, sed non omnes obsecuti sunt Evangelio. Sed

²³ Psal. LXXXI, 1. ²⁴ ibid. 2. ²⁵ Exod. XXII, 23.

qui obediērent, promissa nanciscuntur; iis vero A qui gratiam contempserunt, in glorioso suo adventu ignem comminatur, venturus ex cœlesti Sion, de qua Paulus ait: *Ea vero, quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra*³⁶; et: *Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem*³⁷. *Species autem decoris est gloriosa ejus theophania, quam aperte declarat illud: Deus manifeste veniet.* In primo itaque adventu suo, dum ab hominibus judicio examinaretur, silebat, tantaque perpeſsus non sese ulciscebatur, nec omnibus suam exhibebat deitatem. *Tunc, ait, manifeste veniet et non silebit.* Ignis autem prævertens, regnum ejus expurgat, omnem, quæ uri potest, materiem absumens, ut neque ligna, neque fenum, neque palea, ante conspectum ejus appareat. Arguet autem B simul et approbabit, aliis dicens, *Venite, benedicti Patris mei*³⁸; aliis vero, *Discedite a me*³⁹. *Ignis in conspectu ejus exardescet. Ignem veni mittere super terram*⁴⁰. Ignem hic vocat doctrinam Dei Verbi: quia ignis quidem pravos habitus comburit, mundos autem probat. Propterea in *circuito ejus tempestas valida.* Quotquot enim volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur⁴¹; sed etiam inquit, *Tribulationem habebitis in mundo*⁴².

VERS. 4, 5. *Advocabit cœlum desursum, et terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia.* Alio modo, prioris populi proprium judicium declarat, cœlum advocans et terram, quoniam cum legem per Moysem tradidisset, dicebat: *Testor vobis hodie cœlum et terram*⁴³. Ac rursus in magno cantico: *Attende, cœlum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo*⁴⁴. Quamobrem ait Isaias: *Audi, cœlum, et auribus percipe, terra, Dominus locutus est: Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me*⁴⁵. Nunc quoque eosdem evocabit testes; ac quemadmodum Servator in Evangeliiis ovile suum discernit, scilicet eos qui Ecclesiæ sunt, oves statuens a dextris, hædos autem a sinistris; eodem modo ipse Dominus jam discernit populum suum. Hebraicum exemplar et reliqui, *congregate mihi*, injungunt. Sicut enim in Evangelio dictum est: *Et mittet angelos suos, et congregabunt omnes gentes*⁴⁶; ita et nunc iisdem præcipit. Vult autem sanctos prius quam impios segregari, utpote qui promissa consequi debeant.

VERS. 13. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Esca Dei est de qua dixit: Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere*⁴⁷, etc.; a quibus enutritus dicam: *In quantum fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis*⁴⁸. Immolari autem potest per divinos sermones ac gratiarum actionem; cum quispiam

λίω. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑπακούσαντες τῶν ἐπηγγελμένων τυγχάνουσι· τοῖς δὲ τὴν χάριν ἀθετοῦσι, τὸ πῦρ ἀπειλεῖ κατὰ τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν, ἧξων ἐκ τῆς ἐπουρανίου Σιών, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησὶν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἧτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίω. Εὐπρέπεια δὲ ὠραιότητος ἢ ἔνδοξος αὐτοῦ θεοφάνεια· ταύτην καὶ τὸ, Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἧξει, δηλοῖ. Κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὑπὸ ἀνθρώπων κρινόμενος ἐσιώπα· οὐδὲ τοσαῦτα πάσχων ἡμύνατο, οὐδὲ πᾶσιν ἐδείκνυ τὴν ἰδίαν θεότητα· τότε δὲ, φησὶν, ἐμφανῶς ἧξει, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Προλαμβάνον δὲ τὸ πῦρ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καθαιρεῖ, πᾶσαν ὕλην καυστὴν ἀναλίσκον, πρὸς τὸ μὴ ξύλα, μὴ χόρτον, μὴ κλάμην πρὸ προσώπου αὐτοῦ φαίνεσθαι. Ἐλέγξει δὲ ἢ ἀποδέξεται, τοῖς μὲν λέγων· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, τοῖς δὲ, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ. Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται· πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Πῦρ δὲ ἐνταῦθα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγει· ὅτι περ πῦρ καίει μὲν τὰς μοχθηρὰς ἕξεις, δοκιμάζει δὲ τοὺς καθαρούς. Διὰ γὰρ τοῦτο, κύκλω αὐτοῦ καταίγεις σφόδρα· ὅσοι γὰρ θέλουσι εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἀλλὰ καὶ θλίψιν, φησὶν, ἔξετε ἐν τῷ κόσμῳ.

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ἀγίους αὐτοῦ, τοὺς διατιθεμένους τὴν Διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. Ἄλλως, τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν κρίσιν ἰδιάζουσας δείκνυσαι, τὸν οὐρανὸν προσκαλούμενος καὶ τὴν γῆν· ἐπειδὴ τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως παραδιδούς ἔλεγε· *Μαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν ἐν μεγάλῃ φῶῃ· Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκούετω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου.* Διὸ καὶ Ἡσαΐας, Ἄκουε, φησὶν, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἢ γῆ, ὁ Κύριος ἐλάλησεν· *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ μὴ ἠθέτησαν.* Καὶ νῦν τοίνυν τοὺς αὐτοὺς ἐπικαλέσεται μάρτυρας· καὶ ὡσπερ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις τὸ ποιμνιον αὐτοῦ διακρίνει, δηλαδὴ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας, τὰ πρόβατα μὲν ἰστών ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίστια ἐξ εὐωνύμων· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ νῦν διακρίνει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ, *Συναγάγετέ μοι, φασὶν· ὡς γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρητά· Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συναγάσουσι πάντα τὰ ἔθνη· οὕτω καὶ νῦν τοὺς αὐτοῖς ἐπιτάττει. Πρώτους δὲ βούλεται ἀφορισθῆναι πρὸ τῶν ἀσεβῶν τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ὀφελιόντας.*

Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Τροφή δὲ Θεοῦ περὶ ἧς εἶπεν· Ἐποίησα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ μοι ὕψιν ὡν τρεφόμενος λέξω· Ἐφ' ὅσον ἐποίησατέ ἐν τούτων τῶν ἐλυχίστων, ἐμοὶ ἐποίησατε. Ἔστι δὲ θῆσαι λογικῶς καὶ διὰ θεολογίας καὶ εὐχαριστίας· καὶ ἐπεὶ δ' ἄν τις τῷ Θεῷ πρέπον ὑποσχόμενος ἔργους

³⁶ Galat. iv, 26. ³⁷ Hebr. xii, 22. ³⁸ Matth. xxv, 54. ³⁹ Luc. xii, 49. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ II Tim. iii, 12. ⁴² Joan. xv, 35. ⁴³ Deut. xxx, 19. ⁴⁴ Deut. xxxii, 1. ⁴⁵ Isa. i, 2. ⁴⁶ Matth. xxiv, 31. ⁴⁷ Matth. xxv, 35-36. ⁴⁸ ibid. 40.

ἐπαλεῖσειεν. Εὐχὰς γὰρ ἡ Γραφή τὰς ἐπαγγελίας ἄρρητον, ὡς ἐν τῷ· *Ἐὰν εὐξῆς εὐχὴν, μὴ βραδύνης ἀποδοῦναι*. Ἄγαθόν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Οὕτως οὖν σπείρας εἰς δικαιοσύνην, Ἐπιζέε τρυγήσειν καρπὸν ζωῆς.

Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· *Ἰνα τί σὺ διηγῆ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀντιλαμβάνεις τὴν Διαθήκην μου διὰ τοῦ στόματός σου; Μετάβασιν ὁ λόγος ἔχει ἀπὸ τοῦ τῶν δικαίων τάγματος ἐπὶ τὸ τάγμα τῶν πονηρῶν. Ἐκεῖνο γάρ τι πλέον ἔσχε, τῆς καινῆς Διαθήκης τὴν ἐπιστήμην. Ἄμαρτωλὸν δὲ οὐ τὸν ἀλλότριον τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τὸν παραβάτην καλεῖ. Ἐλέγχει δὲ αὐτὸν οὐκ ἐπὶ παραβάσει σαβδάτων ἢ θυσῶν, ἢ τοιῶνδε βρωμάτων, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν νόμων, ἐφ' οἷς ἀνόητα ἦν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ τὰ μαθήματα· τὰυτὰ γὰρ ἁμαρτανῶν ἀπέβριπτε. Φυσικὸς γὰρ ὁ νόμος τὸ μὴ δεῖν ποιεῖν, ἀ δὴ παθεῖν οὐ βουλόμεθα. Μοιχοὶ δὲ καὶ οἱ ἄθεοι εἰδωλόατραι· κλέπτει δὲ καὶ οἱ κλέπτοντες τὴν ἀλήθειαν. Ποτὲ μὲν οὖν, Ἐπαρῆρσιάζου, φησί, τῇ κακίᾳ, ποτὲ δὲ, Δολίως ἐπεβούλευες, προσεποιού δὲ γνησίως καὶ ὡς ἀδελφοῖς ὀμιλεῖν, λάβρα τούτων καταλαλῶν· ἐνθρῆρες δὲ καὶ τοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς σοι μητρὸς, ἦτοι συναγωγῆς, ἢ καὶ ἐκκλησίας· ἐφ' οἷς ἐμοῦ σιωπῶντος ἦν ἰκα ἐνηθρῶπησα· ἢ καὶ ἄλλως· Ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐβάδιζες ναταφρονῶν τῆς ἐμῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας· διὸ λοιπὸν οὐκ ἀνέξομαι. Καὶ γὰρ διεκείσο με τὰς σὰς ἀποδέχεσθαι πράξεις, ἢ καὶ μηδένα τούτων μεμνήσθαι. Ἄλλ' ἐγώ σε διελέγχων πρὸ τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἅπαντα θῆσω, ὅπως ὁρῶν αἰσχυνοῦης.*

Εἰς τὸ τέλος, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ Ν'.

Ἐν τῷ ἔλθεῖν πρὸς αὐτὸν Ναθάν τὸν προφήτην, ἦν ἰκα εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβέ.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. Ὡς ἐπὶ μεγάλῳ δὲ ψυχῆς τραύματι μεγάλου δεῖσθαι ἔλεου ὁμολογεῖ.

Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με. Ὅρα δὲ πρὸς τὸ Χριστοῦ πάλιν μυστήριον· τὴν γὰρ ἐν νόμῳ κάθαρσιν ἢ τοῦ βαπτίσματος ὑπερβαίνουσα δύναμις, καὶ ταύτης τῆς ψυχῆς ἐργάζεται κάθαρσιν. Ἐκεῖνη γὰρ πρὸς τῆς ψυχῆς προσελαμβάνετο καθαρότητα.

Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε. Οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι τὸν Οὐρίαν οὐκ ἔδικησα· ἀλλ' ὅτι τὴν μεγίστην παρανομίαν εἰς αὐτὸν τετόλμηκε τὸν Θεόν, ἀπὸ προβατέως μὲν γενόμενος βασιλεὺς, κρατήσας δὲ τῶν ἐχθρῶν, παντοδαποῖς δὲ κοσμηθεὶς ἀγαθοῖς, καὶ τοιούτοις τὸν εὐεργέτην ἀμεψάμενος. Τὸ δὲ, ἐνώπιόν σου, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δεδήλωται· Ὁφθη, γὰρ φησὶ, τὸ γεγονός πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἡ οὕτως· Ἐδόκουν τις εἶναι πάλαι σκεπόμενος ὑπὸ σοῦ. Νενόμικα δὲ λοιπὸν ἀσάλευτος εἶναι, λέγων ἐν τῇ εὐθυρίᾳ μου. Οὐ μὴ σαλευθῶ· διὸ ἀπέστρεψάς τὸ

*quæ Deo pollicitus est, opere compleverit. Vota enim promissiones Scriptura vocat, ut cum ait· Si votum voueas, ne tardes reddere*⁴⁸. Melius siquidem est non votere, quam votere et non reddere. Sic igitur cum seminaveris ad justitiam, speres te fructum vitæ collecturum.

VERS. 16. *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Transitionem sermo habet ab ordine justorum ad ordinem improborum. Ille enim aliquid amplius habuit, scilicet novi Testamenti scientiam. Peccatorem autem, non alienum a Scripturis, sed prævaricatorem vocat. Illumque coarguit, non de transgressione circa sabbata aut hostias, aut similes escas, sed de legum naturalium violatione, B quarum disciplinam a Deo traditam pro insana habebat: hanc enim peccando abiecit. Naturalis quippe lex ea est, nemini facere quæ pati nolimus. Mæchi autem sunt, impii idololatræ, et fures, qui veritatem suffurantur. Modo igitur ait: In malitia confidebas; mox: Dolose insidiabaris, simulabasque te sincere et quasi cum fratribus colloqui, et clam iis maledicebas; insidias struebas iis qui ex eadem quam tu male orti sunt, siye ex Synagoga, siye ex Ecclesia: de quibus ego silebam, quando humanam assumpsi naturam. Sive alio modo: Ad pejora gradiebare, mansuetudinem, patientiam et tolerantiam meam despiciens: quare ulterius non patiar. Nam sic affectus eras, ut putares me gesta probare tua, aut neminem eorum recordaturum. At ego te arguens, omnia tibi ob oculos ponam, ut, his conspectis, pudore afficiaris.*

1. IN FINEM, PSALMUS DAVID L.

2. Cum venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bersabee.

VERS. 3. *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Quasi pro magno animæ vulnere, magna misericordia opus esse constitetur.*

VERS. 4. *Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Respice iterum ad Christi mysterium; nam purgatione legis præstantior baptismi virtus, hujus animæ emundationem perficit. Nam illa ad animæ puritatem advecta est.*

VERS. 6. *Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris. Non hoc ait: Uriæ injuriam non feci. sed quia magnum scelus in Deum aggredi ausus est, qui ex pastore rex effectus, inimicis devictis, atque nullis non ornatus beneficiis, benefico per tale facinus gratiam rependerit. Illud autem coram te, in historia explicatur: Visum est, inquit, quod factum est, malum coram Domino*⁴⁹. Vel sic interpretaris: Videbar aliquis esse cum a te protegerer, æstimabamque demum me immobilem esse, cum dicerem in abundantia mea: Non movebor; quare avertisti faciem tuam a me et factus sum conturbatus

⁴⁸ Deut. xxiii, 21. ⁴⁹ II Reg. xi, 27. ⁵⁰ Psal. xxix, 7.

in misericordia tua sic edoctus, Nisi Dominus adificaverit domum, in vanum laboraverunt qui edificaverunt ⁵¹.

VERS. 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Hæc similia fuerint iis quæ in Job leguntur: *Maledicta dies in qua natus sum, et nox in qua dixerunt: Ecce masculus* ⁵². Cur maledicta, nisi quia in iniquitatibus conceptus est? Consequens enim erat maledictionem subsequi peccatum. Iisdem usus verbis est Jeremias: *Maledicta dies in qua natus sum, et nox in qua concepit me mater mea* ⁵³. Beatum enim fuisset, non peccare primam mulierem, et corruptæ proli operam non dare, ac manere in paradiso divinis angelis similem; sed *invidia diaboli mors intravit in mundum* ⁵⁴. Generatio autem per sanguinem et carnem morti ministrabat, ad continuam mortalis generis successionem. Quamobrem conceptio, utpote morti subjecta, a beatis viris inculsatur. Symmachus vero, *in injustitiam utero gestatus sum, et in peccatis parturivit me mater mea.* In utero, inquit, gestatus sum, ut transirem ad injustitiam, idque ut in peccatis natus, secundum hanc cogitandi rationem arguar. Non in iniquitatibus matris meæ, inquit, conceptus sum, non in iniquitatibus suis ipsa parturivit me; sed ego in iniquitatem natus sum, mortali indutus carne; et hæc dico, quoniam veritatem dilexisti.

VERS. 9. *Asperges me hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.* Hyssopus vacuitatis affectuum symbolum est, et ablutio cognitionem significat: per vacuitatem affectuum mundamur, et per cognitionem dealbamur.

VERS. 11. *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.* Alia ratione, qui animam a mala conscientia purgatam habet, Deo dixerit: *Faciem tuam, Domine, requiram, ne avertas faciem tuam a me* ⁵⁵. Qui vero animæ vulnerum fœditatem conspicit, sese occultans jure magno judici ait: *Averte faciem tuam a peccatis meis; et non a meipso, sed quasi ægrum curato.*

VERS. 14. *Redde mihi lætitiā salutaris tui.* Quod discrimen apud Hebræos sit inter illud, *salutis tuæ*, quod frequenter occurrit, et illud, *salutaris tui*, declaratur. Nam illud, *salutare tuum*, apud illos scribitur, *Jesuach*, quod manifeste Salvatoris nostri Jesu nomen exprimit, sic enim omnes interpretantur; illud vero, *salutis tuæ Isuach*.

VERS. 19. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum, Deus non despiciet.* Alius dixit: Sanis quidem convenit sacrificium laudis, ægris vero, sacrificium cordis contriti et

πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐγενήθη τεταραγμένος· διδάχθεις ἐλέω τῷ σῷ· Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοίτασαν οἱ οἰκοδομοῦντες.

Ἴδὸν γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκτίσθησέ με ἡ μήτηρ μου. Ὅμοια δ' ἂν εἴη καὶ ταῦτα τοῖς παρὰ τῷ Ἰωβ· Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐγεννήθην, καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ ἐπαυ Ἰδοῦ ἄρσεν. Διὰ τί γὰρ ἦν ἐπικατάρατος, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀνομίαις συνελήφθη; Ἀκόλουθον γὰρ ἦν κατὰραν ἔπεσθαι ἀμαρτίᾳ. Τοῖς αὐτοῖς Ἱερεμίας ἐχρήσατο φήσας· Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ νύξ ἐν ἣ συνέλευθέ με μήτηρ μου. Μακάριον γὰρ ἦν τὸ μηδὲ τὴν πρώτην γυναῖκα παραβάσαν τῇ φθορῇ γενέσθαι διακονήσασθαι, μένειν δὲ ἐν παραδείσῳ θεοῖς ὁμοιωθεῖσαν ἀγγέλοις· ἀλλὰ φθόρῳ διαβόλου θανάτος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. Θανάτῳ δὲ ἡ δι' αἱμάτων καὶ σαρκὸς ὑπηρετεῖτο γένεσις εἰς τοῦ θνητοῦ γένους διαμονήν. Διὰ καὶ ἡ σύλληψις, ὡσανεὶ θανάτῳ ὑποκειμένη, τοῖς μακαρίοις διεβάλλετο. Ὁ δὲ Σύμμαχος· *Εἰς ἀδικίαν ὠδυνήθη, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκύσθη με ἡ μήτηρ μου.* ὠδυνήθη γὰρ καὶ ἐκυθήνη, φησὶν, ἵνα παρέλθω εἰς ἀδικίαν, καὶ ἵνα, ἐν ἀμαρτίαις γενόμενος, ἐλεγχθῶ κατὰ ταύτην τὴν ἔνοιαν· Οὐκ ἐν ἀνομίαις, φησὶ, τῆς ἐμῆς συνελήφθη μητρός, οὐδὲ ταῖς ἑαυτῆς ἀνομίαις ἐκτίσθησέ με· ἀλλ' ἐγὼ εἰς ἀδικίαν ἐγεννήθη, θνητὴν, περιβαλλόμενος σάρκα καὶ ταῦτ' αὐτῶν φημι, ἐπειπερ ἀλήθειαν ἠγάπησας.

C *Ῥαντιεῖς με ὑσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκαρθήσομαι.* Τὸ ὑσώπῳ ἐστὶ σύμβολον ἀπαθείας, καὶ ἡ πλύσις γνώσιν σημαίνει· καὶ διὰ μὲν ἀπαθείας καθαριζόμεθα, διὰ δὲ τῆς γνώσεως λευκαίνόμεθα.

Ἀπόστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. Ἄλλως, ὁ μὲν τὴν ψυχὴν κεκαθαρμένος ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς εἶποι ἂν τῷ Θεῷ· *Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ·* ὁ δὲ τὸ αἰσχρὸν τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων ὄρων ἐκκαλυπτόμενος εἰκότως λέγει τῷ μεγάλῳ κριτῇ· *Ἀπόστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, ἀλλὰ μὴ ἐξ ἐμοῦ αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς νοσοῦντα θεράπευσον.*

D *Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν σου σωτηρίου σου.* Πλείστης δὲ παρ' Ἑβραίοις τῆς κοινότερον σωτηρίας σου λεγομένης καὶ τοῦ σωτηρίου σου δηλοῦται· εἰσφορά. Γράφεται γὰρ τὸ μὲν σωτήριόν σου παρ' αὐτοῖς, Ἰησουάχ, σαφῶς δηλοῦν τοῦνομα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ· συμφώνως γὰρ οὕτως ἐρμηνεύουσιν ἅπαντες· τὸ δὲ, σωτηρία σου, Οἰσουάθ (1).

Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Ἄλλος εἶπεν· Ὑγιέσι μὲν ἀρμύττει τῆς αἰνέσεως ἡ θυσία· νοσοῦσι δὲ ἡ διὰ τῆς τεταπει-

⁵¹ Psal. cxxvi, 1. ⁵² Job 11, 3. ⁵³ Jer. xx, 14. ⁵⁴ Sap. 11, 24. ⁵⁵ Psal. xxvi, 1, 9.

(1) Lege Ἰσουάχ. Hebr. יְהוּאָח, quæ tamen vox indiscriminatim, contra quam dicit Eusebius, vel σωτήριον, salutare, vel σωτηρία, salus, explicatur.

ωμένης καὶ συντετριμμένης καρδίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ καταγραυῖα γέγονεν ἡ καρδία μου, κατὰ Σύμμαχον, εικότως εὐξάμην καρδίαν καθαρὰν ἐν ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἀντὶ τῆς καταγραφῆς· καὶ ἀντὶ τοῦ συντετριμμένου πνεύματος, κατὰ Σύμμαχον, ἔλεγον· Καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίτερον ἐν τοῖς ἐγκύτοις μου. Συντετριμμένον δὲ πνεῦμα τὸ δι' ἐξομολογήσεως ἑαυτοῦ συντρίβον τυγχάνει· τοιαύτη καὶ ἡ διὰ τῆς μετανοίας ἑαυτῆν ταπεινοῦσα καρδία. Τοιαύτην γὰρ αὐτὴν γενομένην μετὰ τὸ τῆς ἀμαρτίας οἴδημα ἀντὶ θυσίας προσδέξεται ὁ Θεός.

Τότε εὐδοκίσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὴν καὶ ὀλοκαυτώματα. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα φήσειεν ἄν τις, πῶς ἀρτίως εἰπὼν, Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, νῦν ὡς μέλλοντος θυσίαν δέχεσθαι τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸ τὴν πόλιν ἀνακτισθῆναι, φησὶ, Τότε εὐδοκίσεις θυσίαν; Ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἔφη θυσίαν, ἀλλὰ δικαιοσύνης. Ὅτε γὰρ εὐδοκίσεις τὴν Σιών καὶ οἰκοδομηθῆ τὰ τεῖχη Ἱερουσαλὴμ, τοιαύτη σοι θυσία προσεσχεθῆσεται. Τὸ γὰρ θεοσεβὲς πολιτευμα εἰκόνα φέροι ἀντὶ τῆς ἐπουρανοῦ πόλεως τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ταύτης ὁμώνυμος ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, ἥς τεῖχη λέγει τοὺς περιφράττοντας ταύτην ἀγγέλους ἢ καὶ τοὺς ἱερωμένους καὶ προμαχοῦντας αὐτῆς, Προσδέξῃ δὲ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, εὐδοκίσεις, ὁ Σύμμαχος Καὶ τὴν ἀναφορὰν δὲ, καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα, δικαιοσύνης νοητέον, καὶ προσέτι τοὺς μίσχους. Πάντα γὰρ δικαιοσύνης ἐκτελεῖται, κατὰ τὰς ἀνάμους καὶ πνευματικὰς θυσίας, τὰς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης προσφερομένας. Καὶ ἐν ἄλλῃ γὰρ εἴρηται πρὸς Ἰουδαίους προφήτη· Οὐχ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίας οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδύξασται τὸ ἔρομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντὶ τόσῃ θυμίᾳ προσφέρειται τῷ ὀνόματι ἐν παντὶ ὀσφια καθαρὰ. Αὐτῆ νῦν λέγεται θυσιδικαιοσύνης ἔστι δὲ καὶ ἀνέσεως, καθὰ πρόσθεν ἔλεγε· Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν ἀνέσεως.

(1) Εἰς τὸ τελεῶς σπερσεῶς τῷ Δαυὶδ Νά.

Ἐν τῷ ἔλθεῖν Δαυὶδ τὸν Ἰδομυῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ· Ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀχιμέλεχ.

Ὁ μὲν γὰρ ψαλμὸς εἴρηται τῷ Δαυὶδ, ὁπότε ἡλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντῶν Ἀχιμέλεχ, καὶ ἀπέλυσε αὐτόν, καὶ ἀπῆλθεν. Οὗτος δὲ ἐκεῖνος ἀκόλουθος ἂν εἴη κατὰ τὴν ἱστορίαν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῶν Βασιλειῶν, Καὶ ἐκεῖ ἦν ἐν τῶν παιθάρτων τοῦ Σαοὺλ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ἐπισημαίνεται δὲ τὴν καιρὸν ἐν ᾧ ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀχιμέλεχ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε λαθῶν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως. Κατ' αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ φάσας Δαυὶδ ὁ Σύρος, ὁ νέμων τὰς ἡμέρας Σαοὺλ, καὶ ἐλθὼν πρὸς Σαοὺλ εἶπεν· Ἐώρακα τὸν υἱὸν Ἰεσσαὶ παραγενόμενον εἰς Νοβὰν πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν υἱὸν Ἀχιτῶδ τὸν ἱερέα, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ

humiliati. Quia vero secundum Symmachum, *confractum fuit cor meum*, merito precatus sum, ut pro contracto, mundum cor habeam; et pro contrito spiritu, secundum Symmachum dixi, *et spiritum rectum innova in visceribus meis*. Contritus autem spiritus est, qui sese per confessionem conterit; simileque est cor, quod per penitentiam sese humiliat. Illud enim, post peccati tumorem ita affectum pro sacrificio Deus admittet.

VERS. 21. *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, oblationem et holocausta*. Sed ad hæc dixerit quispiam, quare postquam modo dixit, *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique*; jam quasi Deo sacrificium accepturo post civitatis restaurationem, ait, *Tunc acceptabis sacrificium*? At non dixit simpliciter *sacrificium*; sed addidit, *justitiæ*. Quando acceptaveris Sion, et ædificati fuerint muri Jerusalem, tale tibi offeretur sacrificium. Namque religiosum institutum, imaginem sane referat cœlestis Dei civitatis; quare Ecclesia Dei eodem nomine donatur, cujus muros dicit esse angelos ipsam circumstantes, sive sacros illos propugnatores ejus. Symmachus autem dixit, *accipies*, loco illius, *acceptabis*. Oblationem vero et holocausta, *justitiæ* scilicet suppleas, atque insuper vitulos. Omnia quippe quæ persolvuntur, *justitiæ* sunt, pro ratione incruentorum et spiritualium sacrificiorum, quæ in Ecclesia Dei per universum orbem offeruntur. In alio quoque propheta ad Judæos dictum est: *Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens, et hostias non accipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus; et in omni loco thymiamata offeruntur nomini meo, et sacrificium mundum*⁶⁶. Ipsum nunc dicitur *sacrificium justitiæ*: est etiam laudis, ut supra dicebat: *Immola Deo sacrificium laudis*⁶⁷.

1. IN FINEM, INTELLECTUS DAVID LI.

2. *Cum venit Doec Idumæus, et nuntiavit Sauli ac dixit ei: Venit David in domum Achimelech.*

Psalmus trigesimus tertius a Davide pronuntiatum est, quando immutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit⁶⁸. Hic vero secundum historiam illum subsequitur. Ait enim scriptura Regnorum: *Et ibi erat unus ex pueris Saul in die illa*⁶⁹. Significatque quo tempore venit David in domum Abimelech, et acceptos a principe sacerdotum panes propositionis comedit. Eo enim ipso tempore profectus Doec Syrus, qui pascabat mulas Saulis, ipsum Saulem adit ac dixit ei: *Vidi filium Jessæ advenientem Nobam ad Abimelech, filium Achitob sacerdotem, et omnes filios patris ejus: qui consuluit pro eo Dominum, et cibaria dedit ei. Et misit rex vocatum Abimelech sacerdotem, et*

⁶⁶ Malach. 1, 40, 41. ⁶⁷ Psal. XLIX, 14. ⁶⁸ I Reg. XXI, 7-13. ⁶⁹ ibid. 7.

(1) Hic incipit codex Eminentissimi card. de Coislin. de quo pluribus in præfatione.

omnes filios patris ejus sacerdotes in Noba, qui universi venerunt ad regem ⁶⁰. Tuncque, jubente Saule, ipse Doec occidit sacerdotes Domini trecentos et quinque viros ferentes ephod, et Nobam civitatem sacerdotum percussit in ore gladii a viro usque ad mulierem, a puero usque ad lactantem, et vitulum et asinum et ovem ⁶¹. Hæc cum audisset David tali modo gesta esse, hos profert sermones, qui neque canticum, neque hymnus, neque quid simile inscribuntur. Qui enim potuit, in tot sacerdotum calamitate, cantica aut psalmos pro iis canere? Quare nullus hujusmodi titulus præmissus est, sed solum in finem dicitur, et intellectus, quia quæ sub finem habentur bona renuntiant, ubi dicitur: *Ego autem sicut oliva fructifera*, et cætera. Intellectus autem ex Deo eget præsentium sermonum sententia. Cum itaque apud Abimelech sacerdotalem gustavit cibum, mutato gustu suo, sive more suo, secundum reliquorum interpretationem, benedictiones et gratiarum actiones Deo emisit dicens: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*, et cætera ⁶². Nunc autem, cognito calumniatoris Doec facinore, quo pacto scilicet, diabolico usus scelere, tot sacerdotes occidisset; præsentis sermones ad ipsum dirigit dicens:

Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διαπαντός ἢ ἀνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Νυνὶ δὲ, ὅτε τοῦ διαβόλου Δωὴκ τὴν πρῆξιν ἔγνω, καὶ ὡς τοσοῦτος ἀνέβλεν ἱερεῖς, ἔργῳ διαβολικῷ χρησάμενος, ὡς πρὸς αὐτὸν συντάττει τοὺς προκειμένους λόγους φάσκων·

VERS. 3. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es? iniquitatem tota die et injustitiam cogitavit lingua tua.* Et hæc quidem multo ante dicta sunt, quam historia quinquagesimi psalmi contingeret. Nam adhuc superstite Saule et prius quam David regnaret, et res gesta, et psalmus dictus est. Ac diuturnis postea temporibus, post Saulis obitum, postremisque regni sui aunis, confessionem in quinquagesimo psalmo expressam David protulit, quam tamen huic psalmo præmisit, propter ejus cum quadragesimo nono psalmo affinitatem, uti jam commonstratum est. Psalmi vero a LI ad LXX, viginti numero, Davidis inscripti, ab alio principio argumentum mutuati sunt, videnturque vivente adhuc Saule pronuntiatu fuisse, antequam David regnaret. Nam is, quem jam tractamus, vivente Saule dictus est, *Cum venit Doec Idumæus et nuntiavit Sauli, ac dixit ei: Venit David in domum Abimelech* ⁶³. Sed etiam LIII, tunc pronuntiatu est, *Cum venissent Ziphæi, et dixissent ad Saul: Nonne David absconditus est apud nos* ⁶⁴? Quinquagesimus vero quintus sic inscriptus est: *Cum tenuerunt illum Allophyli in Geth*: quo tempore nondum regnabat David, Saule superstite. Quinquagesimus autem sextus sic titulum habet, *David, cum fugeret a facie Saul in speluncam*. Similiter et LVIII, *Quando misit Saul, ait, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret*. Quinquagesimus vero nonus, etiamsi post mortem Saulis pronuntiatu fuerit,

ἠρώτα αὐτῷ διὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπισιτισμὸν ἔδωκεν αὐτῷ. Καὶ ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς καλέσαι τὸν Ἀθιμέλεχ τὸν ἱερέα, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου τοὺς ἐν Νοβὰν, καὶ παρεγένοντο πάντες πρὸς τὸν βασιλέα: Ὅτε κελεύσαντος τοῦ Σαοὺλ, αὐτὸς ἐκείνος ὁ Δωὴκ, ἐθανάτωσε τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κυρίου τ' καὶ ἐάνδρας φέροντας ἐφοδὸν, καὶ τὴν Νοβὰν πόλιν τῶν ἱερέων ἐπάταξεν ἐν στόματι βουφαλας ἀπὸ ἀνδρῶς ἕως γυναικὸς, ἀπὸ νηπίου ἕως θηλάζοντος, καὶ μύσχου καὶ βουνοῦ καὶ προβάτου. Ταῦτ' οὖν μαθὼν Δαυὶδ τοῦτον πεπραγμένα τὸν τρόπον, τοὺς προκειμένους προσφέρειται λόγους, ὅτε ᾤδην περιέχοντας, ὅτε ὕμνον, ὅτε ἄλλο τοιοῦτον. Πῶς γὰρ καὶ οἷον τε ἦν ἐπὶ συμφορᾷ τοσοῦτων ἱερέων, φθὰς αὐτῶν καὶ ψαλμοὺς ᾄδειν; διὸ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιγράφεται· μόνον δὲ εἰς τὸ τέλος εἴρηται καὶ συνέσεως· ἐπειδὴ τὰ τελευταία τῶν λόγων ἀγαθῶν ἐστὶν ἀπαγγελτικὰ ἐν οἷς φησιν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ συνέσεως δὲ τῆς ἐκ Θεοῦ δέεται ἡ τῶν ἐμπερομένων λόγων διάνοια. Ὅτε μὲν οὖν παρὰ τῷ Ἀθιμέλεχ γενόμενος, τῆς ἱερατικῆς ἀπεγέυσαστο τροφῆς, ἀλλοιώσας τὴν γεῦσιν αὐτοῦ ἢ τὸν τρόπον αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἐρμηνείαν· εὐλογίας καὶ εὐχαριστίας ἀνέπεμπεν τῷ Θεῷ λέγων·

Τὶ ἐγκραυῶ ἐν καρδίᾳ, ὁ δυνατός; ἀνομιᾶν ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἀδικίαν ἐλόγησατο ἡ γλῶσσά σου. Καὶ λέλεκται μὲν τὰ μετὰ χεῖρας πολὺ πρότερον τοῖς χρόνοις τῆς ἱστορίας τοῦ ν' ψαλμοῦ. Ἐτι γὰρ ζῶντος τοῦ Σαοὺλ, καὶ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ πέπρακτο καὶ εἴρητο. Μακροῖς δὲ ὕστερον χρόνοις, μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ, καὶ πρὸς τοὺς τελευταίους τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ὁ Δαυὶδ τὴν ἐν τῷ ν' ποιεῖται ἐξομολόγησιν, ἣν προὔταξε διὰ τὴν πρὸς τὸν μθ' ψαλμὸν ἀκολουθίαν, ὡσπερ οὖν καὶ ἀποδείδειται. Οἱ δ' ἀπὸ τοῦ α' καὶ ν' τὸν ἀριθμὸν εἰκοσι, τοῦ Δαυὶδ ἐπιγεγραμμένοι, μέχρι τοῦ σ' ἐξ ἑτέρας ἀρχῆς τὴν ὑπόθεσιν εἰλήφασιν· ἑοίκασιν γοῦν ἐτι ζῶντος Σαοὺλ εἰρησθαι, πρὶν ἢ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ. Ὅ τε γὰρ μετὰ χεῖρας ἐτι ζῶντος Σαοὺλ ἐλέχθη, Ἐν τῷ ἐλθεῖν. Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ, ὅτι ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀθιμέλεχ. Ἀλλὰ καὶ ὁ γγ' Ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαίους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ· Οὐχὶ Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; εἴρητο. Καὶ ὁ ε' δὲ καὶ ν' Ὅτε ἐκράττησαν αὐτὸν οἱ Ἀλλοφύλοι ἐν Γέθ, ἐπιγράφεται· ἦν δὲ καὶ οὗτος ὁ χρόνος ὁ πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ, ἐτι τοῦ Σαοὺλ περιόντος τῷ βίῳ, καὶ ὁ νς' ἐπιγράφεται· Τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ αὐτῷ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον. Ὀσαύτως καὶ ὁ νη' Ὅσπερ, φησὶν, ἀπέστειλε Σαοὺλ, καὶ ἐξήλυξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν. Ὅ γε μὴν νθ', εἰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ εἴρητο,

⁶⁰ I Reg. xxii, 9-11. ⁶¹ ibid. 18, 19. ⁶² Psal. xxxiii, 2. ⁶³ I Reg. xxi, 1. ⁶⁴ ibid. 11.

ἡδὴ βασιλευοντος τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς κατα τὸν Οὐρίαν πράξεως· ὃ δὴ σημαίνεται ἀπὸ τῆς προγραφῆς, ἥτις δηλοῖ τὸν χρόνον φάσκουσα· Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποτιμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβᾶ, καὶ ἀπέστρεψεν Ἰωάβ καὶ ἐπάταξε τὴν γάραγγα τῶν Ἀλῶν, δώδεκα χιλιάδας. Ταῦτα δὲ τοῖς χρόνοις προάγει τὴν ἐν τῷ ν ψαλμῷ ἐξομολόγησιν. Ἔτι μὴν καὶ ὁ 66 ψαλμὸς ἐλέχθη τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαοῦλ. Καὶ θέα ὅπως σχεδὸν οἱ πλείστοι τοῦ δευτέρου μέρους τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ, παρεκτός τοῦ ν, τοὺς πρόπαλαι εἰρημένους αὐτῷ πρὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν πράξεως περιειλήφασιν. Τά γε μὴν πρῶτον μέρος τῆς αὐτῆς βίβλου τὸ ἀπὸ πρώτου καὶ μέχρι μ' τὴν ἐν- αὐτίαν εἶχε τάξιν· τοὺς γὰρ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ν ἔκειτο περιεῖχε τὸ μέρος. Ὁ γοῦν τρίτος ψαλμὸς λέλεκτο τῷ Δαυὶδ, ὅποτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἐφευγε δὲ τὸν υἱὸν μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐρίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ζ' τῆς αὐτῆς ἕνεκα πράξεως ἀπεκλάετο(1) λέγων· Ἐκοιλίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην ρύκτα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμὴν μου βρέξω. Καὶ ὁ ζ' δὲ· Ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμυεὶ λελεγμένος, τῶν αὐτῶν εἴη ἂν χρόνων. Χουσί γὰρ ἀρχιεταῖρος γεγονώς τοῦ Δαυὶδ, τῷ Ἀβεσσαλῶμ συνεγένετο. Ἔτι μὴν καὶ ὁ ιζ' ἀποδέδεικται περὶ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς Δαυὶδ λελεγμένος. Ἀλλὰ καὶ ὁ λζ', ἐπιγέγραμμένος εἰς ἀνάμνησιν, τὴν αὐτὴν ἔχων διάνοιαν τῷ ζ', ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ρημάτων λέγων· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Προῖων δὲ τὴν αὐτὴν ἐξομολόγησιν τῇ ἐν τῷ ν φερομένη ποιεῖται ἐν τε τοῖς ἄλλοις καὶ δι' ὧν φησιν· Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆσαν τὴν κεφαλὴν μου. Προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Καὶ σὺ δ' ἂν κατὰ σαυτὸν συναγαγὼν εὐροὺς ἂν τὰ πλείεστα τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν ψαλμῶν μετὰ τοὺς χρό- νους τῆς κατὰ τὸν Οὐρίαν ἱστορίας εἰρημένα, τὰ δὲ μετὰ τὴν ν' τοῖς χρόνοις προάγοντα τὴν κατὰ τὸν Οὐρίαν πράξιν. Τί δήποτε οὖν οὐ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἀκολουθίαν οἱ πρῶτοι τοῖς χρόνοις πρῶτοι κατετάγησαν· ἀλλ' οἱ τὴν πρῶτον λελεγμένοι ἔτι ζῶντος Σαοῦλ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῶν ψαλμῶν· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ οἱ τοῖς χρόνοις ὑστατοί; ἡγοῦμαι δὲ ταύτην εἰληφέναι τὴν τάξιν, ὡς ἂν μὴ ἀπὸ τῶν κριεττόνων ἐπὶ τὰ χεῖρω φέροιο ὁ λόγος· τὸ γὰρ, εἰς τὸ τέλος μὴ δια- σθείρης, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ψαλμῶν τάξεως πεφυλά- χθαι εἰσικεν. Διὸ καὶ τὰ σκυθρωπότερα πρῶτα τίθει- ται· ἵνα δεύτερα τὰ χρηστότερα φυλαχθῆ, καλυπτο- μένων καὶ ἐξαφανιζομένων τῶν χειρόνων, διὰ τῶν ἐν τοῖς δευτέροις κριεττόνων. Εἰκὸς δὲ τὸν Δαυὶδ τὸ πλημμελῆθὲν αὐτῷ ὑστερον διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ κριεττόνων ἐθέλειν καλύπτειν. Εἴποι δ' ἂν τις, ὅτι

A jam regnante Davide ; et ipse quoque ante admis- sum in Uriam facinus editus est : quod ex inscri- ptione significatur, temporis notam ferente his verbis : Cum succendit Mesopotamiam Syriae, et Syriam Soba : et conversus Joab percussit vallem Salinarum, duodecim millia. Hæc porro tempore prævertunt confessionem in L psalmo factam. Insuper LXII a Davide dictus est, cum esset in deserto Idumææ, vivente adhuc Saule. Ac mihi perpen- das velim, quo pacto plerique in secunda parte libri, psalmoreum Davidis positi psalmi, excepto quinquagesimo, eos qui ab ipso diu ante tempus gesti in Uriam facinoris pronuntiati fuerant, præoccupaverint. Prima sane pars ejusdem libri a primo ad quadragesimum, contrarium habet ordi- nem : namque pars illa eos, qui post confessionem quinquagesimi psalmi dicti sunt, complectitur. Tertius itaque psalmus a Davide pronuntiatus est, cum fugeret a facie Absalonis filii sui. Fugit autem a filio post historiam Uriæ. Imo etiam in sexto pro eodem facinore flebat dicens : Laboravi in genitu meo : lavabo per singulas noctes lectum meum ; lacrymis meis stratum meum rigabo⁶⁶. Septimus item, pro verbis Chusi filii Jemini dictus, ejusdem temporis fuerit. Chusi enim qui princeps amicorum David fuerat, cum Absalone junctus est. Et jam quidem commonstratum est de- cimum septimum circa finem vitæ David dictum fu- isse. Similiterque tricesimus septimus, inscriptus in rememorationem, eandem præferens quam sex- tus sententiam, iisdem verbis incipit dicens : Do- mine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. In sequentibus vero eandem, quam in psalmo quinquagesimo, confessionem edit, sive in aliis, sive in hoc dicto : Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum. Putruerunt et cor- ruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ⁶⁶. Ac si eadem per te colligas, multa in prima parte libri psalmoreum deprehendas, quæ post tempus hi- storiciæ de Uria prolata sunt, atque ea quæ post quinquagesimum posita sunt, gestum in Uriam fa- cinus tempore prævertere comperies. Quid igitur causæ est, quod non secundum temporum seriem, qui primi tempore sunt, primi positi sint, sed qui primi, superstite Saule dicti sunt, in secunda psal- moreum parte sint constituti ; et in prima, qui tem- pore posteriores erant? Ego vero arbitrator ideo hunc ordinem sumptum esse, ut ne a præstantioribus ad pejora sermo declinaret. Illud enim : In finem ne disperdas, etiam pro psalmoreum ordine observatum videtur. Quare tristiora primo posita sunt, ut mi- tiora pro secundis servarentur, occultatis et oblit- teratis pejoribus per meliora illa secundo loco po- sita. Verisimile autem est Davidem ab se patratum postea facinus per priora illa bona opera tegere vo-

⁶⁶ Psal. vi, 7. ⁶⁶ Psal. xxxvii, 5, 6.

(1) Ita frequenter in hoc commentario ἀποκλάεωμαι, pro ἀποκλαίωμαι legitur. et quidem in omnibus manuscriptis.

luisse. Potest etiam dici, ex sublimi pietate Davidem confessiones suas primas statuisse, quia *justus in principio sermonis accusator est sui*⁶⁷. Cum tanta porro de ordine psalmoreum a nobis exquisita fuerint, jam tempus est ad propositas et psalmi voces accedere.

Hæc itaque scribit, cum edidicisset quæ Doec Syrus, structis contra se calumniis, gesserat. Quamobrem ceu ipsum alloquens ait: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es?* sive etiam diabolium compellat, qui in ipso operabatur. Non nesciebat enim illum sibi semper adversarium esse, et assidue se impugnare, modo per Saulem, modo per Doecum, ac plerumque aliorum ministerio. Qui ergo in malitia infirmus, invalidus ac debilis est, cum meliores in ipso mores prævaleant, utpote qui in malitia infirmior sit, dum peccat sese occultabit, et pungente conscientia fortasse respiscet, atque malitiæ suæ remedium per confessionem ac sinceram pœnitentiam excogitabit. Sed qui potens est in iniquitate, in ipsa superbit et gloriatur, et quasi magno edito facinore sese ostentat. Ac videtur mihi, in præsentī sermone contrarium describi morem, ei qui in psalmo L de confitente designatur. In illo namque qui semel in malitiam lapsus erat, aliquando respisciebat, ac sese macerabat in confessione, suaque mala deflebat. At ei de quo nunc sermo, in malitia degenti dicitur:

VERB. 7-9. *Et eradet te de tabernaculo tuo, et eradicabit te de terra viventium in æternum; ut videntes iusti semper timeant, ipsumque derideant, ac dicant: Ecce homo, qui non posuit Deum virtutem suam, sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et prævaluit in calamitate sua.* Hæc porro quasi de Doec dicta sunt, qui genere quidem Syrus erat, sed in medio Israelis versabatur; imo fortasse piam religionem simulans, una cum multitudine in tabernaculum Dei concesserat. Et sane dicta sunt isthæc ad quemque in malitia potentem, qui lingua pro gladio utatur ad animarum perniciem, quem ceu quamdam amaram et exitiosam radicem, animarum agricola evellet, etiamsi videatur ad breve tempus in tabernaculo Dei et in Ecclesia ipsius plantatus fuisse. Evulsus autem talis homo ac procul tabernaculo sanctorum ejectus, in miserabile spectaculum ponetur ad utilitatem et castigationem videntium: qui terribile Dei adversus huiusmodi hominem iudicium oculis percipientes, id curabunt, id cavebunt, ut ne in paria incidant. Deinde pristinam potentis in malitia arrogantiam, sublimitatem et superbiam memoria repetentes, atque advertentes eam, quæ postea ipsum invasit, abjectionem ac perniciem, risu dignum æstumabunt, considerantes ex qualibus in qualia deciderit; iudicium Dei probabunt, justumque esse fatebuntur. Sub hæc calamitatum impii causas expendent, rectum esse iudicium Dei prædicantes. Oportuerat

Α καθ' ὑπερβολὴν εὐλαβείας πρώτας ἔταπτε τὰς ἐξομολογήσεις ἑαυτοῦ· Ἐπειδὴ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. Ἀλλὰ τοσοῦτων ἡμῖν εἰς τὴν ἀποδοθεῖσαν τάξιν γεγυμνασμένον, καιρὸς ἦδη καὶ ἐπὶ τὰς προκειμένας φωνὰς τοῦ να' παρελθεῖν.

Γράφει τοίνυν τοὺς προκειμένους λόγους, μαθὼν ὅτι διαπεράξαστο Δωὴκ ὁ Σύρος ἐν ταῖς κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς. Διὸ ὡς πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεται λέγων· *Τὶ ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός;* ἢ ὡς πρὸς τὸν ἐνεργήσαντα ἐν αὐτῷ διάβολον. Οὐ γὰρ ἠγνοεῖ τὸν πάντοτε αὐτῷ ἀντικείμενον, καὶ διὰ παντὸς αὐτὸν πολεμοῦντα, ποτὲ μὲν διὰ τοῦ Σαοῦλ, νυνὶ δὲ διὰ τοῦ Δωὴκ, καὶ ἄλλοτε ἄλλως δι' ἑτέρων. Ὁ μὲν οὖν ἀδύνατος καὶ ἄσθενος καὶ ὀλιγός ἐν κακίᾳ, πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ τοῦ κρείττονος τρόπου, ὡς ἀγ ἀσθενέστερος ἐν κακίᾳ, ἐγκαλύφεται ἀμαρτάνων, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κεκτομένου, μετανοήσειεν ἄν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν περινοήσειεν ἑαυτῷ φάρμακον δι' ἐξομολογήσεως καὶ εὐκρινοῦς μετανοίας· ὁ δὲ δυνατός ἐν κακίᾳ τυφούται ἐπ' αὐτῇ, καὶ ἐγκαυχᾷται, ὡς ἐπὶ μεγάλῳ κατορθώματι σεμνυνόμενος. Καὶ μοι δοκεῖ τὸν ἐναντίον τρόπον διαγράφειν ὁ παρῶν λόγος τῆ προεξομολογησαμένῳ ἐν τῷ √ Φαλμῷ. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ διισθήσας ἐν κακίᾳ ἅπαξ, ποτὲ μετεγίνωσκε καὶ ἑαυτὸν ἔκοπτεν ἐξομολογούμενος, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κακὰ ἀποκλαόμενος (sic)· ὁ δὲ παρῶν ἐν κακίᾳ ὡν ψῆσι·

Καὶ ἀποξύσει σε ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ ἐκρίξωσι σε ἐκ γῆς ζώντων εἰσαεῖ ἵνα δίκαιοι βιάποντες ἀεὶ φοβῶνται, καὶ καταγελοῦσιν αὐτοῦ λέγοντες· Ἰδοὺ ἄνθρωπος, ὃς οὐ πρόθετο τὸν θεὸν ἰσχὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπεποθήσθη τῷ πλήθει τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυρέωσθε τῇ συμφορῇ ἑαυτοῦ. Λέλεκται δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τὸν Δωὴκ, ὅντα μὲν Σύρον τὸ γένος, ἀναστρεφόμενον δὲ ἐν μέσῳ τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ που τάχα καὶ παραβάλλοντα μετὰ τῶν πλήθους εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ, θεοσεβεῖν τε προσποιούμενον. Λέλεκται δὲ καὶ πρὸς πάντα τὸν ἐν κακίᾳ δυνατόν, τῇ γλώσσει χρώμενον ἀντὶ ζήτους ἐπὶ ψυχῶν ἀπωλείᾳ, ὡς περ τινὰ πικρὰν καὶ λυμαντικὴν ῥίζαν, ὃ τῶν ψυχῶν γεωργὸς ἐκτίλει, κἄν δοκῇ πρὸς βραχὺν τινα χρόνον ἐν τῷ σκηνώματι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ πεφυτευθεῖν. Ἐκταλεῖς (sic) δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ μακρὰν ἀποβρίμει τὸν τῶν ἁγίων σκηνώματος, θέαμα κείσεται οὐκ ἄν ἐπ' ὠφέλειᾳ καὶ σωφρονισμῷ τῶν ὀρίωντων, οἷ, τὴν ἀπότομον τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ τοιοῦτου κρίσιν ὀφθαλμοῖς παραλαβόντες, ἀγωνιάσουσι καὶ φυλάξονται μὴ τοῖς ὁμοίῳ περιπεσεῖν. Εἶτα ἀναφέροντες τῇ μνήμῃ τὴν προσέβραν τοῦ δυνατοῦ ἐν κακίᾳ μεγαλαυχίαν, τό τε ὕψος καὶ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ, ὀρώντες δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα μετελθούσαν αὐτὸν ταπεινώσιν τε καὶ ἀπώλειαν, καταγέλαστον αὐτὸν ἠγῆσονται, ἐξ οἷων εἰς οἷα μεταπέπτωκε θεωμένοι· ἀποδέξονται δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν, δικαίαν αὐτῇ εἶναι ὁμολογούντες. Εἰτὶ καὶ τὰς αἰτίας διελεύσονται, δι' ἃς ταῦτα πέπονθε

⁶⁷ Prov. xviii, 17.

ὁ ἀσεβῆς, δικαιοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν. Δέον γὰρ μὴ ἐπὶ πλοῦτι μὲγα φρονεῖν, μηδ' ἐπὶ τῇ ματαιότητι τοῦ παρόντος βίου ἐπαίρεσθαι, μόνον δὲ τὸν Θεὸν ἐλπῖδα καὶ βοηθὸν αὐτοῦ τίθεσθαι, καὶ ἐπὶ ταύτῃ μὴ σαλεύειν τῇ ἐλπίδι. ὁ δὲ τὴν μὲν ἀγαθὴν ἀγκυραν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καταλέλοιπεν, ἐπὶ ματαίῳ δὲ πλοῦτι τὰς ἐλπίδας ἀναρτήσας, ἑαυτὸν ἐπαίξε, πλέον οὐδὲν ἢ γέλωτα ὀφλήσας ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ματαίᾳ καὶ ἄφρονι μεγαλαυχίᾳ.

Ἐγὼ δὲ, ὡσεὶ ἔλαια κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ὁ μὲν ἐν κακίᾳ δυνατὸς ὁποῦ τοῦ τέλους τεύξεται, διὰ τῶν εἰρημένων μεμαθήκαμεν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ταῦτα παιδευθεὶς πρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὔτε ἐπὶ πλήθει πλοῦτος προσκαίρου ἐπαρθεῖην ποτὲ, οὔτε ἐπὶ ματαιότητι τοῦ θνητοῦ βίου. *Ματαιότης γὰρ ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης.* Ἀλλὰ καὶ φεύγων τὴν ὁδὸν τοῦ δυνατοῦ ἐν κακίᾳ, τὴν ἑμαυτοῦ γλώτταν καὶ τὰ ῥήματα οὐκ εἰς ἀπώλειαν ἐτέρων ἀκονήσοιμι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ ψυχῶν, καὶ εἰς διακονίαν σωτηρίων λόγων. Καὶ ταῖς λοιπαῖς δὲ πράξεσιν οὕτως ἂν γενοίμην εὐθαλῆς καὶ εὐκαρπος, ὡς παραβάλλεσθαι μου τὴν ψυχὴν ἀειθαλεῖ καὶ πολυκάρπῳ φυτῷ ἐν οἴκῳ Θεοῦ πεφυτευμένῳ. Διὸ φημι: Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἔλαια κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἔλαια εὐθαλῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἀπένευον τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. ἀλλ' ἔνδον ἐν αὐτῷ ὡς περ ἐν γεωργίᾳ Θεοῦ πεφυτευμένος, καὶ τῶν ναμάτων τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πηγῆς ἀπολαύων, πολυκαρπὸς ἐγενόμην καὶ ἀειθαλῆς, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ τῆς ἐλαίας φυτοῦ, ὅπερ ἐν τοῖς ἀειθαλεῖσι παρεληπται. Τῆρει δὲ, ὅτι ταῦτα λέγων ὁ Δαυὶδ, οὔτε ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐτύγγανεν, ἣν ἐνόμιζον εἶναι Ἰουδαίων παῖδες οἴκον τοῦ Θεοῦ. οὔτε γὰρ ἰσχυροὶ ἄλλ' οὐδὲ ἐν τῇ σκηνῇ τῇ ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασμένη, εἰσέτι τότε παρὰ Ἰουδαίους οὐση. Φεύγων γὰρ τὸν Σαοὺλ παρ' ἐτέροις τὰς διατριβάς ἐποίητο ἄμωσ δ' οὐκ ἠγνόει ἑαυτὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένον. οἴκον Θεοῦ νοῶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα. Καὶ ἐπειδὴ περ κατὰ καρπὸς, οὐδὲ πικροὺς φέρων καρποὺς, γλυκεῖς δὲ καὶ πολλῆς γέμοντας φιλοφροσύνης, εἰκότως ἐλαίας φυτῷ κατὰ καρπὸν παρεβάλλετο, τὸν εἰς τοὺς πέλας ἔλεον σημαίνοντος, καὶ τὴν εἰς ἅπαντας φιλοφροσύνην τοῦ παραδείγματος. γὰρ: *Ἠλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα*

Τοῦ μὲν γὰρ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ τὸ τέλος ἐκρίζωσιν αὐτῷ καὶ ἀφανισμόν ἐδήλου. Ἐχρῆν γὰρ τὴν τῶν πικρῶν οἰστικὴν ρίζαν καρπῶν πρὸς τοῦ τῶν ὄλων σοφοῦ γεωργοῦ ἀποκατῆλαι (1). Ὁ δὲ ὡσεὶ ἔλαια κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισεν ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἀθανασίαν καὶ ζωὴν αἰώνιον πορίζόμενος ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, ἧς οὐποτε ἐκπεσεῖται. Ἡ γὰρ ἐλπίς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, οὐ κατασχύρεται. Εἶθ' ὡς ἐπ' ἀγαθοῖς καρποῖς, ἀγαθὰς ἐλπίδας ἑαυτῷ ὑπο-

⁶⁶ Eccle. 1, 2. ⁶⁷ Rom. v, 5.

(1) Ἀποκατῆλαι. Anne ἀποκατῆλαι? Εδιδ.

enim non tam efferrī de divitiis, nec de vanitate vitæ præsentis extolli; sed unum Deum in spem et auxilium sibi ponere, atque in tali spe non fluctuare. Ille vero bona animæ suæ anchora dimissa, atque in divitiis inanibus spe reposita, sibi ipsi ilusit; nihilque aliud de vana illa et insana arrogantia retulit, quam quod se ridiculum præberet.

VERS. 10. *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi.* Qui finis futurus sit ejus qui potens est in iniquitate, ex jam dictis edidicimus. Ego autem, ait David, his eruditus a Spiritu sancto, neque de multitudine tempernearum divitiarum, neque de vanitate mortalium vitæ unquam extollar: nam *vanitas vanitatum, omnia vanitas* ⁶⁶. Imo vero viam potentis in iniquitate fugiens, linguam et verba mea non in perniciem aliorum exacuam; sed ad utilitatem animarum et ad ministerium salutis sermonis. Et in reliquis operibus sic virens, sic fructifer evadam, ut anima mea arbori semper virenti ac fructiferæ in domo Dei plantatæ comparetur. Quamobrem dico: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei; sive, secundum Symmachum, Ego autem sicut oliva virens in domo Dei.* Neque enim domum Dei abhuebam; sed intus in ipsa quasi in agro Dei plantatus, et rivis fontis in domo Dei scaturientis fruens, fructifer ac semper virens evasi, exemplo arboris olivæ, quæ inter semper virentes annumeratur. Observes velim Davidem hæc dicentem non fuisse in Jerusalem, quam domum Dei esse arbitrabantur Judæi; nondum enim ædificata fuerat; sed neque in tabernaculo a Moyse structo, quod adhuc penes Judæos erat. Cum enim fugeret a Saule, apud alios morabatur: et tamen non ignorabat se in domo Dei plantatum esse; intelligens domum Dei religiosum esse institutum. Et quoniam fructifer erat, neque amarus, sed dulces et humanitate plenos fructus ferebat, jure fructuosæ arbori olivæ comparabatur, exemplo misericordiam in proximos, et humanitatem in omnes significante. Utpote igitur qui tot bonis instructus esset, consequenter infert: *Speravi in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi.*

Ὅς οὖν τοσοῦτοις βριθῶν ἀγαθοῖς, ἀκολούθως ἐπιλέ- καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

D Nam illius quidem, qui potens est in iniquitate, finem significabat esse eradicationem et destructionem; radicem enim amarorum fructuum feracem, a sapiente omnium agricola eradicari oportebat. Qui vero sicut oliva fructifera in domo Dei, speravit in misericordia Dei in æternum et in sæculum sæculi, immortalitatem et vitam æternam refert ob bonam spem, qua nunquam excidet; nam, secundum Apostolum, *spes non confundit* ⁶⁷; deinde, utpote de bonis fructibus, bonam sibi spem con-

signans, horum causam honorum omnium subministratori ascribit dicens : *Confitebor tibi in sæculum, quia fecisti*. Neque enim ego; inquit, me sicut olivam fructiferam composui, sed tu fecisti : abs te enim gratia ; quare nunquam finem faciam tibi gratias habendi ac constendi : sed postquam semel speravi in misericordia Dei, *expectabo nomen ejus*. Nam cum bona spes subsit, patientia nobis opus. Quapropter *expectabo nomen tuum*, ait, *quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum* ; sive secundum Symmachum, *Quoniam bonum est nomen tuum in conspectu sanctorum tuorum*. Gnarus itaque ipsum bonum esse et honorum auctorem, non potentibus in malitia, non abjectis hominibus, sed sanctis ; jure *expectabo nomen tuum*, bona speruens me nunquam lapsurum a misericordia tua. Sic itaque in ipso speravi in æternum et in sæculum sæculi.

1. IN FINEM, PRO MAHELETH, INTELLIGENTIÆ DAVID LII.

VERS. 2-6. *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus, non est qui faciat bonum*. Quinquagesimus psalmus confessionis modum ejus, quem admissi peccati prenitet, complectitur ; sequens vero in malitia potentis et impii moris insaniam describit ; ac qualis, cum istum, tum priorem, finis exciperit. Nam ei qui in malis suis gloriabatur dictum est : *Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo*¹⁰ ; ex persona autem confitentis subjungitur, *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia ejus in sæculum*¹¹. Hic vero qui psalmus non est, neque enim ita inscribitur ; sed neque canticum, neque quid simile, salutaris Dei adventus prophetiam continet, quem multi prophetæ et justii voverunt videre. Præsens itaque, quasi in omnium hominum ruina, et quasi in communi naufragio hæc precatur : *Quis dabit ex Sion Salutare Israel ? cum converterit Dominus captivitatem plebis sue, exsultabit Jacob et lætabitur Israel* : quando confitens declaransque peccata sua, per salutarem Dei adventum purgationem consecuturus erat ; quando impii et in malitia potentes hominum mores, non per alium quam per unum Salvatorem, qui insanabilibus animæ morbis mederi valet, curari poterant. Et hæc de serie dicta sint.

Observa porro hanc prophetiam bis in libro Psalmorum ferri, in prima parte, psalmo tertio decimo ; in secunda, eo quem jam tractamus. Nam a principio ad finem, iisdem fere verbis jacet decimus tertius ac præsens psalmus ; his verbis incipiens, *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ; his vero desinens, *Quis dabit ex Sion Salutare Israel ? cum converterit Dominus captivitatem plebis sue, ex-*

Α τυπωσάμενος, τὴν αἰτίαν ἐξάπτει τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν χορηγῷ λέγων· Ἐξομολογήσομαι σοι εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἐποίησας. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἐποίησα ἑμαυτὸν ὡσεὶ ἐλαίαν κατάκαρπον, ἀλλὰ σὺ ἐποίησας· παρὰ σοῦ γὰρ ἡ χάρις· διὸ οὐδέποτε παύσομαι σοι τὴν χάριν εἰδὼς, καὶ σοι ἐξομολογούμενος· ἅπαξ δὲ ἐλπίσας ἐπὶ τῷ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὑπομενῶ τὸ δρομα αὐτοῦ. Τῆς γὰρ ἀγαθῆς ἐλπίδος ὑποκειμένης, ὑπομονῆς ἡμῖν χρεῖα. Διὸ ὑπομενῶ τὸ δρομὰ σου, φησὶν, ὅτι χρηστόν ἐστὶν ἐναντίον τῶν ὀσίων σου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὅτι ἀγαθὸν τὸ δρομὰ σου ἀντικρὺς τῶν ὀσίων σου. Εἰδὼς οὖν, ὅτι ἀγαθὸν ἐστὶ, καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν, οὐ τοῖς δυνατοῖς ἐν κακίᾳ, οὐδὲ τοῖς ἀποβλήτοις τῶν ζώντων, ἀλλὰ τοῖς ὀσίοις, εἰκότως ὑπομενῶ τὸ δρομὰ σου, εὐελπίς ἢ μήποτε ἐκπσεῖν τοῦ σοῦ ἐλέους. Οὕτω γοῦν ἤλπισα ἐπ' αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΜΑΘΕΘ. ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΝΒ'

Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ Θεός. Διεσθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις, οὐκ ἐστὶ ποιῶν ἀγαθόν. Ὁ μὲν ὡς ἐξομολόγησιν τρόπου μεταγινώσκοντος ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, περιεῖχεν ὁ δὲ ἐξῆς αὐτῷ, ἀπόνοιαν τοῦ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ καὶ ἀθέου τρόπου· ὁποῖόν τε τοῦτον διεδέχετο τὸ τέλος, καὶ ὁποῖον τὸν πρότερον. Τῷ μὲν γὰρ καυχησαμένῳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ἐλέγετο· Διὰ τοῦτο ὁ Θεός καθελεί σε εἰς τέλος, ἐκτίλει σε καὶ μεταρραστεύσει σε ἀπὸ σκηνώματος· ἐκ προσώπου δὲ τοῦ ἐξομολογησαμένου ἐπήγετο ἐξῆς τὸ, Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ ὀλιῷ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τῷ ἔλεος αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ δὲ παρὼν οὐκ ἂν ψαλμὸς, οὐ γὰρ οὕτως ἐπιγέγραπται, ἀλλ' οὐδὲ ὀρθή, οὐδὲ τι τῶν τοιούτων, προφητείαν περιέχει τῆς σωτηρίου θεοφανείας, ἣν πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων διαπτώσει, καὶ ὡσπερ ἐπὶ κοινῷ ναυαγίῳ εὐχόμενος καὶ λέγων· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ· ὅτε γὰρ, ἐξομολογούμενος καὶ ἐξαγορεύων τὰ ἑαυτοῦ ἀμαρτήματα διὰ τῆς σωτηρίου θεοφανείας, καθάρσεως ἐμελλε τεύξεσθαι· ὅτε ἄθεος ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν κακίᾳ δυνατὸς τρόπος οὐδ' ἄλλως οἶός τε ἦν ἢ διὰ μόνου τοῦ Σωτήρος θεραπείας τυχεῖν, τοῦ καὶ τὰ ἀνάτα τῆς ψυχῆς πάθη λάσασθαι δυναμένου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὴν ἀκολουθίαν εἰρήσθω.

Σημείωσι δὲ, ὅτι δευτέρον ἦδη ἡ προκειμένη προφητεία ἐγκρατεῖται τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει κατὰ τὸν ἰγ', ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ κατὰ τὰ προκειμένα. Σχεδὸν γὰρ αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ ὁ ἰγ' ὁμοίως ἔχει τῷ παρόντι· ἀρχόμενος μὲν ἀπὸ τοῦ· Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ Θεός· τελευτῶν δὲ εἰς τὸ· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ ; ἐν τῷ

¹⁰ Psal. LI, 7. ¹¹ ibid. 10.

ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Βραχέεται δὲ λέξεις τὴν ἐν ἀμφοτέροις διαφορὰν ἐργάζονται. Ἐν μὲν γὰρ τῇ προγραφῇ ὁ μὲν ἰγ' εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυὶδ ἐλέγετο· ὁ δὲ παρῶν ἔχει μὲν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν, πλεονάζει δὲ ἐν τῷ λέγειν, ὑπὲρ Μασεῶθ, συνέσεως. Ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐπὶ χορεία, ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, διὰ χοροῦ· ὁ δὲ Θεοδοσίω, ὑπὲρ τῆς χορείας, καὶ ἡ πεμπτὴ ἔκδοσις ὡσαύτως. Ἀναγκαίως δὲ πρόκειται τὸ, συνέσεως· ἐπειδὴ περ συνέσεως ἡμῖν δεῖ πρὸς τὸ νοῆσαι· τίς ἐστὶν ἡ χορεία ἢ διὰ τῆς προγραφῆς δηλουμένη, καὶ τίς ὁ λόγος, καθ' ὃν ἅπασι προλεχθεῖσιν τῆς προφητείας κατὰ τὸν ἰγ' δευτερον ἐνταῦθα παρελιπται. Τὸ δὲ, εἰς τέλος, ἐν ἀμφοτέροις κείμενον, σημαντικὸν ἂν εἴη τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡμελλεν ἀποτελεῖσθαι τὰ προφητευόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἐπιμαρτυροῦν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις, χορείαν συνεστήσατο τὴν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συγχροτουμένην, εἰς ὕμνους καὶ δοξολογίας τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς· εἰκότως ἐπὶ σύνεσιν ἡμῶς ταύτης τῆς χορείας ὁ λόγος παρορμηθῆ. Καὶ ὅρα τὸ παράδοξον· προγράφει μὲν γὰρ ὑπὲρ τῆς χορείας, ἢ ὑπὲρ τοῦ χοροῦ, εἰσάγει δὲ οὐδένα ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀγαθόν, οὐδὲ ποιούonta χρηστότητα ἕως ἐνός, λέγων ἐξῆς· Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνίων καὶ ἐκλήτων τὸν Θεόν. Πάντες ἀγαθόν, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός.

Εἰ δὲ οὖν τοιαῦτα ἦν τὰ ἐν ἀνθρώποις, ὡς μηδένα ἀγαθόν εὐρίσκεισθαι ἐν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, πῶς ὑπὲρ τῆς χορείας τὰ τῆς προγραφῆς λέγεσθαι σημαίνει; Ἄλλ' ἔρειξ, ὅτι, ἐπειδὴ πάντες ἐξέκλιναν ἕως ἐνός, διεφθάρσαν τε οἱ ἐπὶ γῆς καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις, εἰκότως ὁ προφήτης· ἐπηύξατο ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα εἰπών· Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Συνεῖδε γὰρ τῇ προγνώσει τοῦ πνεύματος τοῦ προφητικοῦ, ὡς ἄρα διὰ τοῦ Σωτηρίου ἡμελλεν ἡ αἰχμαλωσία τοῦ λαοῦ ἐπιστρέφειν καὶ ἐλευθεροῦσθαι τῆς τῶν πολεμίων δυναστείας· ὧν ἐπιτελουμένων, ἡ τοῦ Θεοῦ χορεία συνίστατο ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐλευθερουμένων τῆς αἰχμαλωσίας. Εἰκότως οὖν εἰς τὸ τέλος ἀναπίμπεται τὰ λεγόμενα, καὶ ὑπὲρ Μασεῶθ, τούτο ἐστὶν ὑπὲρ τῆς χορείας, λέλεκται· ὡσεὶ σαφέστερον ἠρμήνευτο, ὑπὲρ τῶν ἐλευθερωθησομένων τῆς αἰχμαλωσίας· διόπερ καὶ εἰς σύνεσιν ἡμῶς ἀναπέμπεται. Εἴρηται δὲ, τῷ Δαυὶδ, ἡ προφητεία, ὑπ' αὐτοῦ λεγθεῖσα. Διὸ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, τοῦ Δαυὶδ, ἐπιτέγραπται. Καὶ ἔστιν εἰπεῖν ὡς ἄρα αὐτὸς ὁ Δαυὶδ, προφήσας τὸ· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλάλα κατὰ καρπὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄλλως τεύξεσθαι τοῦ ἔλεους ἠπίστατο ἢ διὰ τοῦ προφητευομένου σωτηρίου. Διὸ ἐν μὲν τῷ ὕψι λέγει· Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν

sultabit Jacob et lætabitur Israel. Modicis autem verbis ambo differunt. Nam in titulo decimus tertius in finem David habet, hic vero eandem quidem sententiam præfert; sed hæc insuper addit, pro Maheleth, intelligentiæ. Aquila, super chorea, interpretatus est; Symmachus, per chorum; Theodotio, pro chorea, et quinta editio similiter. Necessario autem intelligentiæ dicitur; quia intelligentia nobis opus, ut capiamus quæ sit illa chorea, in titulo indicata; et qua de causa, semel prolata prophetia in psalmo decimo tertio, secundo hic repetatur. Illud autem, in finem, quod in utroque legitur, tempus quo impleri debent quæ in prophetia feruntur significaverit. Quia enim in consummatione sæculi, Salutare Dei quod in terra hominibus illuxit, choream constituit ex omnibus gentibus in Ecclesia ipsius congregatam, ad hymnos et gloriam Patri ipsius referendam; jure ad talis choreæ intelligentiam nos sermo concitat. Et vide mihi, quæso, rem permiram: dum enim hunc titulum edit, pro chorea vel pro choro, nullum esse in terra bonum hominem, ac ne vel unum qui faciat bonitatem enuntiat, dicens in sequentibus: Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat donum, non est usque ad unum.

ἐξέκλιναν, ἅμα ἠγρεώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν

Si itaque sic se res habebant apud homines, ut nullus in filiis hominum bonus reperiretur, quare pro chorea psalmus dici inscriptio significat? Verum dicas, quia omnes declinaverunt usque ad unum, ac corrupti erant qui in terra versabantur, et abominabiles facti erant in iniquitatibus; merito prophetam in sequentibus precatum his verbis esse, Quis dabit ex Sion Salutare Israel? cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob, et lætabitur Israel. Nam prophetici spiritus affatu noverat, per Salutare illud, captivitatem plebis reversuram et liberandam esse ex inimicorum dominatu. Quibus absolutis, Dei choream ex iisdem a captivitate liberatis constituendam esse. Jure igitur hæc dicta ad finem remittuntur, pro Maheleth, id est, pro chorea dicta sunt: ac si clarius explicaretur, pro iis qui liberandi sunt a captivitate; quare nos ad intelligentiam remittit. Dicta autem est prophetia, Davidi, quia ab ipso Davide prolata; quapropter apud interpretes, Davidis, inscripta est. Ac dici potest Davidem, qui ante dixerat, Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei, bene novisse se non alio modo misericordiam consecuturum esse, quam per salutare illud quod in vaticinio ferebatur. Quamobrem in quinquagesimo dicebat: Redde mihi lætitiā Salutariis tui? in hoc autem, Quis dabit ex Sion Salutare Israel? Rogabat quippe commune bonum sibi

⁷¹ Psal. L, 14.

quoque erogari. Decimus tertius etiam magnam cum præcedenti, scilicet cum duodecimo, habet affinitatem. Nam postquam rogavit idem in duodecimo, ac dixit, *Usquequo, Domine, oblitisceris me in finem? usquequo avertis faciem tuam a me?*⁷³ quibusdam postea additis, ita claudit: *Ego autem in misericordia tua speravi. Exsultabit cor meum in Salutari tuo*⁷⁴. Et quia in duodecimo Salutare illud memoravit, in decimo tertio consequenter ait: *Quis dabit ex Sion Salutare Israel?*

μόνευσε τοῦ Σωτηρίου ἐν τῷ ἰβ', ἐν τῷ ιγ' ἀκολουθῶς ψησί: *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ;*

Inscriptio itaque, quæ multa eget intelligentia, pro chorea dicebatur per Salutare in hominibus constituenda, ac post Salvatoris nostri Jesu Christi adventum opere perfecta; per quem in universo orbe una constitit Deo chorea, qualis visa nunquam fuerat, scilicet catholica Ecclesia Dei, supra firmam immobilemque salutaris verbi petram fundata. Quæ autem initio prophetiæ dicuntur, omnium qui in terra sunt hominum quasi naufragium inducunt. Nam ait: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate: non est qui faciat bonum.* Eadem vero in XIII habentur, maxime secundum Hebraicam linguam, in qua eadem verba, eadem litteræ in ambobus psalmis feruntur; etsi in versione nostra quasdam diversas voces præferre videantur. Nam pro illo, *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate*; decimus tertius, *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis*⁷⁵: ac rursus pro illo, *Non est qui faciat bonum*, habet ille, *Non est qui faciat bonitatem*⁷⁶: nam diversitas apud interpretes solum fertur. His porro significatur lapsas prorsus fuisse communes de Deo cogitationes; atque impiam irreligiosamque omnium hominum sententiam ante Salvatoris nostri adventum obtinuisse. Nam cum Deus in communibus cogitationibus bona cognitionis suæ semina jecerit, quemque in hominibus insipientem tanta subversio occupaverat, ut impiam sententiam in mente sua servaret, ac nullum esse, nec in universo exstitisse Deum, cogitaret. Et hic sane vere athens et prorsus insipiens erat, qui neque providentiam omnia prospicientem, neque mentem illam universalem, neque substantiam omnia exsuperantem omniumque opificem, existere definiret. Reliqui vero homines multorum numinum errori per idololatriam sese tradentes, alio insipientiæ modo in nullius Dei cultum prolapsi sunt: qui etiam sparsa illa in se de Deo sana semina exstinxerunt, ac mortuorum simulacrorum abominationi se dediderunt, quæ nullius pretii et vere execranda erant, colentes. Quare dictum est: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate.* Quod clarius interpretatus Symmachus est his verbis, *Corrupti sunt et abominationi studuerunt cum iniquitate.* Abominationi namque stu-

α τοῦ Σωτηρίου σου ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ. *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ;* Ἡύχεται γὰρ καὶ αὐτῷ δοθῆναι τὴν κοινὴν ἀγαθόν. Καὶ ὁ ιγ' δὲ πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ, λέγω δὲ τὸν ἰβ'. πολλὴν εἶχεν ἀκολουθίαν. Εὐξάμενος γὰρ ἐν τῷ ἰβ', ὁ αὐτὸς καὶ εἰπὼν *Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; ἕως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ;* καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς συνάψας, ἐπιλέγει· *Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἠλπίσα. Ἀγαλλιάσεται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ Σωτηρίῳ σου.* Καὶ ἐπειδὴ περὶ ἐμνη-

ψησί: *Τις δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ;*

Ἡ μὲν οὖν προγραφή, πολλῆς συνέσεως δεομένη, ὑπὲρ τῆς χορείας ἐλέγετο, τῆς μελλούσης διὰ τοῦ Σωτηρίου συνίστασθαι ἐν ἀνθρώποις· ἥτις ἔργῳ ἐτελέσθη μετὰ τὴν ἐπιφανείαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης μία συνέστη τῷ Θεῷ χορεία, οἷα οὐδεπώποτε, ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀειστον πέτραν τοῦ σωτηρίου λόγου τεθεμελιωμένη. Τὰ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας λεγόμενα ἀπάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ὡσπερ τι ναυάγιον εἰσάγει. Εἶπεν γὰρ· *Φησὶν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός.* *Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν.* Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἐν τῷ ιγ' ἐδηλοῦτο, μάλιστα κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ἐν ἧ αἱ αὐταὶ λέξεις ἐμφέρονται καὶ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα ἐν ἀμφοτέροις· εἰ καὶ μάλιστα τῆς παρ' ἡμῶν ἑρμηνείας, λέξεις τινὰς ἐνηλλαγμένας περιέχειν δοκεῖ. Ἄντι γὰρ τοῦ, *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*, ὁ ιγ', *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐπιτηδεύουσι* καὶ πάλιν ἀντι τοῦ, *Οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν*, *Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα*, περιέχει παρὰ γὰρ τοὺς ἑρμηνεύσαντας ἡ ἐναλλαγὴ φέρεται. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος τὴν ἐκπτώσιν τῶν κοινῶν περὶ Θεοῦ ἐνοσιῶν, καὶ τὸν δυσσεβῆ καὶ ἄθεον λογισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας ἐπικρατήσαντα. Τοῦ γὰρ Θεοῦ ταῖς κοιναῖς ἐνοσίαις ἀγαθὰ σπέρματα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως καταβαλλομένου, τοσαύτη τις κατέσχευεν διαστροφή πάντα τὸν ἐν ἀνθρώποις ἄφρων, ὡς δόξαν ἄθεον ἐν τῷ ἑαυτοῦ λογισμῷ κτήσασθαι, καὶ ὅτι μηδεὶς ἐστὶ μηδὲ ὑφέστηκεν ἐν τῷ παντὶ ὁ Θεὸς διανοηθῆναι. Οὗτος μὲν οὖν ἀληθῶς ἄθεός τις ἦν καὶ παντελῶς ἄφρων, οὔτε πρόνοιαν τὰ πάντα ἐφορῶσαν, οὔτε νοῦν τὸν καθόλου, οὔτε τὴν ἐπέκεινα τῶν ὄλων οὐσίαν τὴν ἀπάντων ποιητικὴν, ὑφεστάναι ὀριζόμενος· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, πολυθέῳ πλάνῃ τῇ κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ἑαυτοῦς ἐκδόντες, ἐτέρῳ ἄφροσύνης τρόπῳ εἰς ἀθεότητα πεπτώκασιν· οἱ καὶ αὐτοὶ διεφθειραν τὰ σπαρέντα ἐν αὐτοῖς ὑγῆ περὶ Θεοῦ σπέρματα, καὶ τῇ τῶν νεκρῶν εἰδώλων βδελυγίᾳ ἑαυτοῦς παραδεδόκασιν, ἄτιμα καὶ ἀληθῶς βδελύγματα σεβασθέντες. Διὸ εἴρηται· *Διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*· ὁ δὲ ἄθεος ἀφροστερον ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Διεφθάρησαν καὶ βδελυγίαν ἐπετίθεισαν μετὰ ἀδικίας.* Ἐπετί-

⁷³ Psal. XII, 1. ⁷⁴ ibid. 6. ⁷⁵ Psal. XIII, 1. ⁷⁶ ibid. 5.

δουσαν γὰρ τὴν βδελυρίαν, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα ἄν
ειδωλοποιήσαντες μετὰ τῆς ἀνωτάτω ἀδικίας. Τίς γὰρ
ἂν γένοιτο ταύτης ἐτέρα χεῖρων ἀδικία, καθ' ἣν φά-
σκοντες εἶναι σοφοί, ἐμυρνήθησαν, καὶ ἠλλαξαν τὴν
δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας
φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετρα-
πόδων, καὶ ἑρπετῶν, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστο-
λον;

Ἐτε' ἀκόλουθα δρῶντες τοῖς ἀθέοις καὶ διαστρό-
φοις ἐαυτῶν ἐπιτηδεύμασιν, εἰς πᾶν εἶδος βλου μο-
χθηρίας περιπετώκασι. Διὲς ἐπιλέγεται ἐξῆς· Οὐκ
ἔστι ποιῶν ἀγαθόν· Ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκύνθη
ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι
συνῶν ἢ ἐκλιτῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιον,
ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα
ἕως ἐνός. Ὁ μὲν ἄφρων ἠπάτα ἑαυτὸν, λέγων ἐν τῇ
καρδίᾳ ἑαυτοῦ μὴ εἶναι Θεόν· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάν-
τες ἐβδελύχθησαν βδελυρίαν ἐπιτηδεύσαντες. Ὁ δὲ
ἀληθὴς λόγος τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καὶ Κύριον οὐχ
ὑπεστάναι μόνον καὶ τὰ πάντα περιέχειν, ἀλλὰ καὶ
ἐπιτελεῖν καὶ ἐπισκεπτεσθαι, οὐ τὰ καθόλου μέρη τοῦ
παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ μέρος, καὶ τοὺς ἐπὶ
τῆς γῆς τὰς διατριβὰς ποιούμενους υἱοὺς τῶν ἀνθρώ-
πων, διδάσκει. Ἐτε' ἐπειδὴ περ πρόνοιαν ποιούμενος
τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδίου μεγέθους ὑπο-
βαλῶν, καὶ ὡς περ ἐξ ὑψηλοτάτης ἀκρωλείας τῆς
ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ πάντα δυνάμεως ἑαυτοῦ, καθίσης
ἐπὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἐπισκοπῶν
εἰ ποῦ τίς ἔστι τῆς αὐτοῦ προνοίας τὴν διοίκησιν
συνειδὼν, καὶ εἰ ποῦ τις, πάντα δεύτερα θέμενος τὰ
τῆς τοῦ βλου ἀπάτης, τὴν περὶ αὐτοῦ ζητήσιν ἀνελη-
φε. Καὶ ἐπειδὴ, ζητῶν, οὐδένα τοιοῦτον εὔρεν, τῷ
πάντα· ἐκκλίνει, ὁμοῦ τε καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἀχρειω-
θῆναι, ὡς μὴ ποιοῦντα ἀγαθὸν ἕως ἐνός εὔρεν· εἰκό-
τως ἐπαπειλεῖ τοῖς διαφθείρασιν αὐτοὺς, τὰ ἐξῆς λέ-
γων· Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν
ἀνομίαν, οἱ ἐσθλοῦτες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρ-
του; Τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο· ἐκεῖ φοβη-
θήσονται φόβῳ οὐ οὐχ ἦν φόβος. Ἐπειδὴ, διακύ-
ψας ἐκ τοῦ ἰδίου κατοικητηρίου ὁ Θεὸς, τουτέστιν ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, ἔνθα κατοικεῖν λέγεται διὰ τοὺς αὐτόθι
χωροῦντας αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, πάντας εἶδε τοὺς
υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀχρειωθέντας καὶ τῆς εὐθείας
καὶ ὀρθῆς ἀποκλίναντας ὁδοῦ· εἰκότως οἷα τις ποιμὴν
ἀγέλης κηδόμενος τῆς ἐν ἀνθρώποις αὐτοῦ ἀγέλης,
ἐπαπειλεῖ τοῖς αἰτίοις τῆς διαστροφῆς, λέγων· Οὐχὶ
γινώσκονται οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθλο-
υτες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου; Καὶ μοι δοκεῖ
ταῦτα περὶ δυνάμεων ἀντικειμένων λέγεσθαι τῶν
ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τοῦ γένους τοῦ ἀν-
θρώπου. Οὗτοι γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατὰ-
θροῦμα ἑαυτοῖς ἐποίησαντο, οἷα δεινοὶ θῆρες τὰς ψυ-
χὰς αὐτῶν κατεσθίοντες, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν προφηταίς· Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ὄλω τῷ
στέμματι.

Οὗτοι οὖν αὐτοὶ νῦν μὲν, φησὶν, ὡς οὐκ ἂν τὸν
Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, ταῦτα κατὰ τοῦ λαοῦ
καὶ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐν ἀνθρώποις λογικῆς ἀγέλης δι-

duerunt, iis quæ non erant, ac si exsisterent, simu-
lacræ erigentes cum suprema omnium iniquitate.
Ecquæ enim illa deterior iniquitas, qua dicentes se
sapientes esse, stulti facti sunt, et mutaverunt glo-
riam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis
corrupti hominis, et volucrum, et quadrupedum, et ser-
pentium, secundum sanctum Apostolum ??

Deinde consequenter agentes ad impia et per-
versa studia sua, in omnem improbitatis speciem
lapsi sunt. Quare dehinc subjungitur : Non est qui
faciat bonum. Deus de cælo prospexit super filios
hominum, ut videat si est intelligens, aut requirens
Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti
sunt, non est qui faciat bonitatem usque ad unum.
Insipiens sane sese decepti, dicens in corde suo
non esse Deum : ac reliqui omnes abominabiles
facti sunt, abominationi studentes. At sermo verus
docet eum, qui supra omnia est, Deum ac Domi-
num, non existere modo et omnia complecti ; sed
etiam prospicere et considerare, non solum præci-
puas universi partes, sed singula quoque, et filios
hominum in terra versantes. Deinde quia filiis ho-
minum prospiciens, ex propria magnitudine descen-
dens, quasi ex altissimo cacumine virtutis suæ om-
nibus præeminente, descendit ad eos, qui in terra
erant, homines internoscendos, explorans num
quis esset qui providentiæ suæ administrationem
intelligeret, et num quis, postpositis omnibus hu-
jus vitæ fallaciis, ad se perquirendum attenderet.
Cumque hujusmodi neminem lustrando invenisset,
quod omnes declinassent et simul inutiles facti
fuissent, ita ut ne vel unum qui faceret bonum re-
periret ; jure comminatur iis qui sese corruperant,
quæ sequuntur proferens : Nonne scient omnes qui
operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam
comestione panis? Dominum non invocaverunt : illie
trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quia ex
proprio domicilio prospiciens Deus, id est, ex cælo,
ubi habitare dicitur propter eos qui ibi regnum ejus
possident, omnes filios hominum vidit inutiles
factos, a recta via declinasse ; jure ceu quidam
pastor bonus gregem suum in hominibus existen-
tem curans, perversionis auctoribus comminatur
dicens : Nonne cognoscent qui operantur iniquita-
tem, qui devorant plebem meam comestione panis?
Et hæc videntur mihi de adversariis potestatibus
invisibilium inimicorum et hostium generis humani
dicta esse. Hi enim hominum genus cibum sibi fe-
cerunt, ceu immanes feræ animas eorum devo-
rantes, ut in prophetiis dictum est : Qui devorant
populum meum toto ore ?⁷⁷

Hi igitur, inquit, utpote qui Deum ob oculos non
ponant, jam contra populum et contra meum in
hominibus rationabilem gregem hæc egerunt. Num

⁷⁷ Rom. 1, 22. ⁷⁸ Isa. 11, 12.

ergo semper sic agentes perseverabunt? Esto jam Deum non invocaverunt, Deo contraria et inimica operati, annon quodam tempore cognoscent ultionem ipsis inferendam? Sane tempus erit in quo trepidabunt timore. Quodnam illud, nisi quando illucescente Salutari, nullus ultra metus pecoribus meis aderit, illas autem immanes feras, occultos et invisibiles dæmones timor corripiet, ubi non erit timendi locus? Tunc enim iis quidem qui bonis erunt digni nullus erit metus; iis vero, qui jam contra populum meum eriguntur, ingruet timor iræ ipsos invasuræ, quæ instans, *dissipabit ossa eorum qui hominibus placent*; qua confundentur; quia tunc omnium iudex ipsos nihili faciet. Pro illo autem, *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent*, Symmachus ita interpretatus est: *Nam Deus dissipabit ossa eorum qui castrametantur circa te: confunderis quia Deus reprobavit eos.* Aquila autem eidem sententiæ hæret dicens: *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui castrametati sunt circa te: confusus es, quoniam Deus abiecit eos.* Sermonis autem sententia declarat, prædictorum populi insidiatorum, videlicet invisibilium inimicorum et occultorum hostium, virtutes delendas esse. Nam ossa inimicorum dissipata, malitiæ eorum virtutes fuerint, quas notato tempore Deum dissipaturum comminatur. Tunc porro etiam confundentur, cum Deus eos reprobaverit, ac despexerit, nihil eos esse comprobans. Hæc merito interminatus est hominum curator Dei verbum; quoniam prospiciens de cælo super filios hominum, ac perfrustrans num quis esset inter eos intelligens aut requirens Deum, nullum invenit; sed deprehendit omnes insidiis inimicorum declinasse ac inutiles factos esse, ut ne vel unus residuus esset bonis operibus deditus. Priora itaque tertius decimus etiam complectitur: quæ sequuntur vero inter se differunt. Nam in decimo tertio his subjungitur illud: *Quoniam Deus in generatione justa est, consilium inopis confudistis, quoniam Dominus spes ejus est*¹⁹; hic vero, *Quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent, confusi sunt quoniam Deus sprevit eos.* Sed quæ tertium decimum spectant suis locis propria interpretatione donata sunt. Quæ vero jam tractantur, qua ratione explicaverimus, cuique legenti palam est.

VERS. 7. *Quis dabit ex Sion Salutare Israel? cum converterit Deus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob et lætabitur Israel.* Cum Propheta ex revelatione Spiritus sancti magna concepisset animo de pernicie inimicorum humani generis, deinde addidit illud, *Quis dabit ex Sion Salutare?* ac si diceret, quis dabit hæc jam opere compleri? Non enim alia ratione liberatio a malis rata erit filiis hominum, nisi per solum adventum Salutaris Dei,

¹⁹ Psal. XIII, 6.

Α ἐπράξαντο. Μῆτι οὖν καὶ εἰς τὸ παντελὲς ταῦτα πράτοντες διατελέσουσιν; Ἔστω δὲ νῦν, τὸν Θεὸν οὐκ ἐπεκαλέσαντο, τάναντία τῷ Θεῷ καὶ τὰ ἐχθρὰ αὐτῷ ἐνεργούντες, μὴ οὐχὶ γινώσκονται καιρῷ τινι τὴν ἐπελευσομένην αὐτοῖς δίκην; Καὶ μὴν ἔσται καιρὸς, ἐν ᾧ φοβηθήσονται φόβον. Ποῖος δ' ἂν εἴη οὗτος ἢ ἐκεῖνος καθ' ὃν ἐπιλάμψαντος τοῦ Σωτηρίου, οὐκέτι τοῖς ἔμοις θρέμμασι φόβος ἐπιστήσεται· αὐτοὺς δὲ τοὺς δεινοὺς θήρας καὶ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους δαίμονας φόβος λήσεται ἐκεῖ οὐ οὐκ ἔσται φόβος; Τότε γὰρ τοῖς μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀξίους οὐκ ἔσται φόβος, τοῖς δὲ νῦν ἐπαίρομένοις κατὰ τοῦ λαοῦ μου ἐπαπείσεται φόβος ὁ τῆς μετελευσομένης αὐτοῦς ὀργῆς, ἥτις ἐπιστάσα διασκορπίσει ὅσα ἀνθρωπαρέσκων· ἐν ἧ καὶ καταισχυθήσονται, ἐπειδὴ τότε αὐτοὺς ὁ τῶν ἀπάντων ἐξουθενώσει κριτής. Ἄντι δὲ τοῦ· Ὅτι ὁ Θεὸς διασκορπίσει ὅσα ἀνθρωπαρέσκων, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἡρμήνευσε τὸν τρόπον· Ὁ γὰρ Θεὸς διασκορπίσει ὅσα τῶν παρεμβαλλόντων περὶ σέ· καταισχυθήσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεδοκίμασεν αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τῆς αὐτῆς ἔχειαι διακρίσας λέγων· Ὅτι ὁ Θεὸς ἐσκορπίσει ὅσα παρεμβεβλήκων σου ἤσχυρας, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέβριψεν αὐτούς. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια παρίστησι τῶν προλεχθέντων ἐπιβούλων τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ τῶν ἀφανῶν πολεμίων, τὰς δυνάμεις καθαιρεθήσεσθαι. Ὅσα γὰρ διασκορπίσόμενα τῶν ἐχθρῶν εἰεν ἂν αἱ τῆς κακίας αὐτῶν δυνάμεις, ἃς διασκορπίζειν κατὰ τὸν σημαίνόμενον καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ. Τότε δὲ καὶ καταισχυθήσονται, ἐπειδὴ ἀποδοκιμάσῃ αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἢ ἐξουθενήσῃ, τὸ μὴθὲν αὐτοὺς εἶναι ἀποδείξας. Ταῦτα εἰκότως ἠπέλησεν ὁ τῶν ἀνθρώπων κηδεμῶν τοῦ Θεοῦ λόγος· ἐπειδὴ διακούσας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ζήτησας τε ἐν αὐτοῖς εἰ ἔστι συνιών ἢ ζητῶν τὸν Θεόν, οὐδένα εὑρε· κατέλαβε δὲ τοὺς πάντας ἐξ ἐπιβουλῆς ἐχθρῶν ἐκκλίνοντας καὶ ἀχρειωθέντας, ὡς μὴδὲ ἕως ἐνός περιλείπεσθαι ἀγαθῶν ἔργων ποιητήν. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ὁμοίως καὶ ὁ ἰγ' περιέχει· παρῆλλακται δὲ τὰ ἑξῆς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ ἰγ' συνῆπται τούτοις τὸ, Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν γενεᾷ δικαία, βουλήν πτωχοῦ κατησχύνετε, ὅτι Κύριος ἔλαψ αὐτοῦ ἔστιν· ἐνταῦθα δὲ, Ὅτι ὁ Θεὸς διασκορπίσει ὅσα ἀνθρωπαρέσκων, κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουθένωσεν αὐτούς. Ἄλλὰ μὲν εἰς τὸν ἰγ' οἰκειας ἔτυχεν ἐρμηνείας κατὰ τοὺς οἰκειοὺς τόπους· τὰ δὲ προκείμενα, ὅπως ἡμῖν παρέστη, πρόκειται τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Θεὸν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. Μεγάλα φαντασθεὶς ὁ Προφήτης ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποκαλύψεως περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ἐχθρῶν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἑξῆς ἐπήγαγε τὸ, Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον; ὡσεὶ ἔλεγεν· Τίς δώσει ἡδὴ ποτὲ ταῦτα δι' ἔργων χωρηταί; Οὐ γὰρ ἄλλως σεσῶσθαι κακῶν ἐλευθερίαν τοῖς

υιοῖς τῶν ἀνθρώπων ἢ διὰ μόνης τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἀ
 Σωτηρίου τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος διὰ πασῶν φέ-
 ρεται τῶν Γραφῶν. Ἐπεύχεται τοίνυν λέγων· *Τίς δώ-
 σαι ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ*; Παλλάκις δὲ
 ἡμῖν εἴρηται, ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύ-
 ριος ἡμῶν τοῦτον ἐν ταῖς προφητείαις προαγορεύεται
 τὸν τρόπον· Σωτήριον γὰρ αὐτὸν καλεῖν εἰώθασιν· ὁ
 καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γνωστῆσθεσθαι προεκήρυττον ἔντε
 τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς εἴρηται· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα
 καινόν, ᾄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυ-
 ρίῳ, εὐλογήσατε τὸ δρομὸν αὐτοῦ. Εὐαγγελίσασθε
 ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ Σωτήριον αὐτοῦ. Ἀναγ-
 γείλατε τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ πάλιν·
 Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν, ὅτι θαυμαστὰ
 ἐπέτελεσεν. Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ Σωτήριον αὐτοῦ,
 ἐναντίον τῶν ἔθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην
 αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἡσαίας, Ἀποκαλύψει, φησὶ, Κύριος
 τὸν βραχίονα τὸν ἄριστον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων
 τῶν ἔθνῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦδη δὲ πολλάκις παρατε-
 θείμεθα τῶν λόγων τὸ ἀποτελεσμα, μαρτυρούμενον
 ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ὅς, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν
 Ἰησοῦν Χριστὸν, ἔτι νῆπιον ὄντα, ταῖς ἀγκάλαις λα-
 βῶν, ἀνεφώνησε λέγων· *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
 σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ δρομὸν σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον*
οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριον, ὁ ἠτόλμασας
κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν ἔθνῶν.

de quo multa feruntur in omnibus Scripturis. Pre-
 ceatur itaque dicens : *Quis dabit ex Sion Salutarem
 Israel* ? Plerumque autem diximus, Christum Dei,
 Salvatorem et Dominum nostrum hoc in prophetiis
 modo appellari ; nam illum Salutarem vocare solent :
 quod ab omnibus gentibus cognitum iri prænun-
 tiabant sive in aliis, sive in hoc dicto : *Cantate
 Domino canticum novum, cantate Domino, omnis
 terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus, an-
 nuntiate de die in diem Salutarem ejus. Annuntiate in
 gentibus gloriam ejus* ⁶⁰ : ac rursum, *Cantate Do-
 mino canticum novum, quia mirabilia fecit. Notum
 fecit Dominus Salutarem suum, in conspectu gentium
 revelavit justitiam suam* ⁶¹ ; et Isaias : *Revelabit,
 inquit, Dominus brachium sanctum suum in con-
 spectu omnium* ⁶², et cætera. Et jam sæpe verborum
 eventum exposuimus, testimonio Simeonis factum,
 qui Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Chris-
 tum adhuc infantem, in ulnis accipiens, sic vocif-
 eratus est, *Nunc dimittis servum tuum, Domine,
 secundum verbum tuum in pace : quia viderunt oculi
 mei Salutarem, quod parasti ante faciem omnium po-
 pulorum* ⁶³.

εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριον, ὁ ἠτόλμασας

Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐν Εὐαγγελίοις ἐπληροῦτο. Οἱ γε
 μὴν παλαιοὶ προφήται, τὸ μέλλον τῷ Πνεύματι προ-
 θεωροῦντες, καὶ τῶν ἀγαθῶν εἰς ἔρωτα καὶ πόθον
 ἐρχόμενοι, ἐπεθῶν ἐν εὐχαίς, τοτὲ μὲν φάσκοντες·
 Δεῖξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ Σωτή-
 ριον σου δόξης ἡμῖν· τοτὲ δὲ ἐν εὐχῇ λέγοντες· *Τίς
 δώσει ἐκ Σιών τὸ Σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ*; Τί γὰρ
 καὶ ἔμελλε γίνεσθαι ἐπιφανέντος τοῦ Σωτηρίου,
 ἐξῆς ὁ λόγος παρίστασι φάσκων· Ἐν τῷ ἐπιστρέ-
 ψαι τὸν Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ,
 ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ.
 Ὅρας, ὡς, ἐπιφανέντος τοῦ Σωτηρίου, ἐπιστροφὴν
 γενήσεσθαι τῆς αἰχμαλωσίας θεοπέζει κατὰ τὴν σω-
 τήριον φωνὴν τὴν ἐμπερομένην ἐν τῷ λέγοντι ἐξ αὐ-
 τοῦ προσώπου προφήτη· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ,
 οὐ εἰσέκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσεσθαι πτωχοῖς
 ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφροσιν, τυ-
 φλοῖς ἀνάβλεψιν*; ἦν μετὰ χεῖρας αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ
 ἐπὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων λαβῶν, καὶ τὸν
 νότον διελθὼν ἐπεσφραγισατὸ φήσας· *Σήμερον ἡ
 Γραφή αὕτη πεκλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν*. Τῆς
 οὖν αἰχμαλωσίας ἀνεθείσης, χορεῖται λοιπὸν ἐξ αὐτῆς
 συνίστανται, τοὺς ὕμνους ἀναπέμπουσαι τῷ ἐλευθε-
 ρωτῇ βασιλεῖ. *Τότε δὲ καὶ ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ,
 καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ*. Τότε δὲ, τότε, ἢ κατὰ
 τὴν καιρὸν τῆς δηλουμένης ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς νοεῖν σε ἕτερον μὲν εἶναι τὸν ἐλευθερούμε-
 νον λαόν, καὶ ἕτερον τὸς ἐπὶ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ
 εὐφραίνομένους; Τοῦτο γὰρ ἢ διάνοια ὑποβάλλει
 φάσκοντος τοῦ λόγου· Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Θεόν
 τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

Sed hæc quidem in Evangeliiis impleta sunt. An-
 tiqui vero prophetæ Spiritu quod futurum erat præ-
 videntes, et bonorum desiderio amoreque capti,
 clamabant in orationibus, modo quidem illud pro-
 ferentes, *Ostende nobis, Domine, misericordiam
 tuam, et Salutarem tuam da nobis* ⁶⁴; modo autem in
 oratione dicentes : *Quis dabit ex Sion Salutarem
 Israel* ? Quid enim post Salutaris adventum evasurum
 esset, in sequentibus sermo declarat dicens : *Cum
 converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsul-
 tabit Jacob et lætabitur Israel. Viden' quo pacto
 post Salutaris adventum, conversionem captivi-
 tatis futuram esse vaticinatur, secundum illam Sal-
 vatoris vocem, quæ in propheta ex ejus persona
 loquente fertur : Spiritus Domini super me, eo quod
 unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, præ-
 dicare captivis dimissionem, cæcis visus restituti-
 onem* ⁶⁵ ? Quam prophetiam Saluator in synagoga
 Judæorum, manibus accipiens, postquam locum
 legisset, obsignavit dicens : *Hodie hæc Scriptura
 impleta est in auribus vestris* ⁶⁶. Remissa itaque
 captivitate, ex ea postea choreæ constituuntur,
 quæ hymnos liberatori Regi emittunt. *Tunc exsul-
 tabit Jacob, et lætabitur Israel. Tunc, quandonam,
 nisi tempore memoratæ illius libertatis populi Dei,
 ita ut intelligas alium esse liberatum populum,
 alios eos qui de ipsius salute lætantur* ? Hæc enim
 sententia subindicatur cum dicitur : *Cum conver-
 terit Deus captivitatem plebis suæ, et cætera*. Hi
 namque lætabuntur cum converterit Dominus capti-
 vitatem plebis suæ. His itaque duos ordines decla-

⁶⁰ Psal. xcvi, 1-3. ⁶¹ Psal. cxvii, 1, 2. ⁶² Isa. lvi, 10. ⁶³ Luc. ii, 29. ⁶⁴ Psal. lxxxiv, 6.
⁶⁵ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18, 19. ⁶⁶ Luc. iv, 31.

rat, alium eorum qui in captivitate abducti non sunt; alium eorum qui abducti quidem sunt, sed per Salutare libertatem sunt consecuti. Dicitur igitur illos olim prophetas, justos, patriarchas, et quotquot ab errore idololatriæ puri fuerunt, ipsos esse qui in captivitate a spiritualibus inimicis abducti non sunt: eos vero ex gentibus qui in nullius Dei cultum sese verterunt; eos item qui multorum numinum errori se subdidere; sive etiam qui ex circumcissione peccatis suis venditi sunt; atque in summa omnes, de quibus superius dictum est, *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus; corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitate*, eos, inquam, esse qui captivitate passi sunt. Quibus per salutarem adventum liberatis, chorus propheticus qui jam olim in Deo requievit, quippe proprie Jacob et Israel, ob res per nomina hujusmodi significatas, appellatur, exsultabit et lætabitur, ut propriis membris gratulatus iis qui per Salutare libertatem nacti sunt.

τα, ἀγαλλιάσεται καὶ εὐφρανθήσεται, συγχαίρων ὡς

4. IN FINEM IN HYMNIS, INTELLECTUS DAVIDI. 2. CUM VENISSENT ZIPHÆI, ET DIXISSENT AD SAUL: NONNE DAVID ABSCONDITUS EST APUD NOS? LIII.

VERS. 3, 4. *Deus in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me.* Sicuti psalmos qui in prima parte libri sunt, post lapsum in uxorem Uriæ pronuntiatus fuisse ex singulorum titulo demonstratum est; ita nunc quoque singulorum psalmorum inscriptiones, notam temporis quo recitati sunt, præferunt. Præsens itaque psalmus nos statim remittit ad primum Regnorum librum, ut inde discamus, quibus de rebus hunc hymnum David emisit. Historia porro sic habet: *Et sedes habebat David in deserto Masdec in angustiis: et morabatur in monte, in deserto. Ziph* 87. Deinde ut venit Jonathan filius Saul ad ipsum, et dixit illi: *Ne timeas; neque enim te inveniet manus Saul patris mei: et tu regnabis super Israel, et ego ero tibi secundus, et Saul pater meus scit hoc* 88. *Et percusserunt ambo sedes coram Domino, mansitque David, et Jonathan abiit in domum suam.* Quibus deinde subjungit: *Et ascenderunt Ziphæi ex arido loco ad Saul in collem dicentes: Nonne ecce David latitat apud nos in Mesara in angustiis, in nova* 89? Quod cum didicisset Saul, ad Davidem insequendum versus est. Jamque proximum erat ut eum caperet; scriptum enim est: *Quod cum audisset Saul, persecutus est David in deserto Maon. Et ibant Saul et viri ejus ex parte montis hujus: et erat David obtectus, ut abiret a facie Saul; et Saul et viri ejus castrametabantur contra David et viros ejus, ut caperent eos. Et nuntius venit ad Saul dicens: Festina et veni, quia irruerunt allophyti in terram! Et reversus est Saul, desistens persequi David: et perrexit in occursum allophyllorum* 90. Hæc sunt quæ historiam

Α Οὔτοι γὰρ εὐφρανθήσονται ἐν τῷ ἐπιστρέφειν Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Δύο τοίνυν διὰ τούτων παρίσταται τάγματα, τὸ μὲν τῶν μὴ ὑποπεπτωκότων τῇ αἰχμαλωσίᾳ, τὸ δὲ τῶν ὑποπεπτωκότων μὲν, ἐλευθερίας δὲ τετυγχάνοντων διὰ τοῦ Σωτηρίου. Ἐρεῖς οὖν τοὺς μὲν πάλαι προφῆτας καὶ δικαίους, καὶ πατριάρχας, καὶ πάντας τοὺς καθαροὺς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης γενομένους, αὐτοὺς εἶναι τοὺς μὴ ὑποπεπτωκότας τῇ τῶν νοητῶν πολεμίων ἀλώσει· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν εἰς ἀθεότητα περιτραπέντας, τοὺς τε τῇ πολυθέῳ πλάνῃ καταδουλωθέντας, ἢ καὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς τοὺς ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις πραθέντας, καὶ ἀπαχαπλῶς ἀπαντας, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο· *Ἐἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι θεός, διέφθειραν καὶ ἐδεδελύχθησαν ἐν ἀνομίᾳ*, τούτους τυγχάνειν τοὺς τῇ αἰχμαλωσίᾳ πεπονητάς. Ὡν ἐλευθερουμένων διὰ τῆς τοῦ Σωτηρίου ἐπιλάμψεως, ὁ πάλαι παρὰ Θεῷ ἤδη ἀναπαταυμένος προφητικὸς χορδός, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ κύριως ὀνομαζόμενος διὰ τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων σημαίνόμενα πράγματα οικεῖοι μέλεσι τοῖς διὰ τοῦ Σωτηρίου ἐλευθερουμένοις.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΣΥΝΕΞΕΩΣ ΤΟ ΔΑΥΙΔ, ΕΝ Τῷ ΕΛΘΕΙΝ ΤΟΥΣ ΖΙΦΑΙΟΥΣ ΚΑΙ ΕΙΠΕΙΝ Τῷ ΣΑΟΥΛ· ΟΥΚ ΙΔΟΥ ΔΑΥΙΔ ΚΕΚΡΥΠΤΑΙ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ; ΝΥ΄.

Ο Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσον με, καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου κρῖνόν με. Ὅσπερ ἀπεδείκνυντο οἱ κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν μετὰ τὸ πταίσμα τὸ εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου γεγὼνός λεγόμενος ἐκ τῆς ἐφ' ἑκάστῳ κειμένης προγραφῆς· οὕτω καὶ νῦν αἱ καθ' ἑκάστον ψαλμὸν προγραφαὶ δηλωτικαὶ τυγχάνουσι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐλέχθησαν. Αὐτίκα γοῦν καὶ ὁ προκείμενος ἀνέπεμφεν ἐπὶ τὴν πρώτην βίβλον τῶν Βασιλειῶν· ὡς ἂν ἐκεῖθεν μάθοιμεν, ἐφ' οἷσι πράγμασι τὸν προκείμενον ὕμνον ὁ Δαυὶδ ἀνέπεμφεν. Ἐχεῖ δὲ ἡ ἱστορία τοῦτον τὸν τρόπον· *Καὶ ἐκάθησε Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Μασεδὲκ ἐν τοῖς στενοῖς· καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ Ζεῖφ.* Εἶθ' ὡς ἦλθεν Ἰωρᾶθαν ὁ υἱὸς Σαοὺλ πρὸς αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· *Μὴ φοβῶ, ὅτι οὐ μὴ εὗρησέ ἡ χεὶρ Σαοὺλ τοῦ πατρὸς μου, καὶ σὺ βασιλεύσεις ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἕσομαι σοὶ εἰς δεξιάν, καὶ Σαοὺλ ὁ πατὴρ μου οἶδεν οὕτως. Καὶ συνέθετο ἀμφοτέροι διαθήκη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ Δαυὶδ ἐκάθητο, καὶ Ἰωρᾶθαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· *Καὶ ἀνέβησαν οἱ Ζιφαῖοι ἐκ τῆς ἀγχμῶδους πρὸς Σαοὺλ ἐπὶ τὸν βουνόν, λέγοντες· Οὐκ ἴδου Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν ἐν Μεσαρᾷ ἐν τοῖς στενοῖς, ἐν τῇ καινῇ; Ὁ δὲ μαθὼν Σαοὺλ ἐπὶ δίωξιν ἐτέραπῃ τοῦ Δαυὶδ. Ἦδη τε λοιπὸν ἐγγὺς ἦν τοῦ λαβεῖν αὐτὸν ὑποχείριον· γέγραπται γάρ· *Καὶ ἤκουσε Σαοὺλ καὶ κατεδίωξεν ὄπισθ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐρημον Μαῶν. Καὶ παρῆσαν Σαοὺλ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ ὄρους τούτου· καὶ γέγενετο Δαυὶδ σκεπαζόμενος πορεύεσθαι ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ· καὶ Σαοὺλ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ παρεθέβαλλον ἐπὶ Δαυὶδ καὶ***

87 I Reg. xxiii, 14. 88 ibid. 16-18. 89 ibid. 19. 90 ibid. 23-28.

τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ, συλλαβεῖν αὐτούς. Καὶ ἀγγε-
λος ἦλθε πρὸς Σαούλ λέγων· Σπεῦθε καὶ δεῦρο,
οἱ ἐπέθετο ἀλλοφύλοι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἀν-
τίστρεψε Σαούλ μὴ καταδώκειν ὅπισω Δαυὶδ, καὶ
ἐπορεύθη εἰς συνάτησιν τῶν ἀλλοφύλων. Ταῦτα
μὲν τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἐφ' οὗτος τὸν προκειμένον
ὑμνον διασωθεὶς ἐκ χειρὸς Σαούλ ὁ Δαυὶδ γραφῆ πα-
ραβίβωσιν, ἐπισημηνάμενος τὸν καιρὸν καὶ τὸ πρᾶγμα
δηλώσας διὰ τῆς προγραφῆς. Δὴ καὶ ἐπὶ σύνεισιν
ἡμᾶς παρορμᾶ τῶν ἐμφερομένων, λέγων· Εἰς τὸ τέ-
λος ἐν ὑμνοῖς συνέσεως τῷ Δαυὶδ. Κατὰ δὲ τὸν
Ἀκύλαν· Τῷ ρυκοποιῷ ἐν ψαλμοῖς ἐπιστήμονος
τοῦ Δαυὶδ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπιρῖκιον διὰ
ψαλτηρίων περὶ συνέσεως τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειδὴ καὶ
φεύγων καὶ τὴν ἔρημον μεταδύσκων, ἀντὶ φυλακτηρίου
μενος καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ εἰς Θεὸν ἀναπεμπομένοις
ἀντὶ θυσίας χρώμενος, ἀντὶ δὲ εὐόδου θυμιάματος δι'
Ἐν τῷ ἐλθεῖν τοῖνυν τοὺς Ζιφαίους καὶ εἰπεῖν
τῷ Σαούλ· Οὐκ ἰδὼν Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν;
Τοῦτο μαθὼν ὁ Δαυὶδ ἦτο ἐξ ἀποκαλύψεως τοῦ πνεύ-
ματος τοῦ προφητικοῦ ἢ ἐκ τίνος τῶν τὰς τοιαύτας
ἀπαγγελίας διακονεῖν εἰλωθότων, τὸ ψαλτήριον μετὰ
χρῆρα παραχρῆμα λαβὼν, δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ τὴν λογι-
κὴν ἀναφέρει θυσίαν λέγων τὰ προκειμένα, δι' ὧν ἀξιοῖ
σωθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος
αὐτοῦ· διὸ φησιν· Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσον
με· ἥδει γὰρ εἶναι τι βνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν βνομα. Ὡσπερ
γὰρ ἐστὶ τινα ἐν ταῖς ἐπιβοαῖς κατὰ τῶν ἰοδῶλων ἐρπε-
τῶν ῥήματα καὶ ὀνόματα, τοσαύτην ἐμφαίνοντα δυνά-
μεισιν ἰσχύϊν, ὡς κατακοιμᾷται ἢ καὶ νεκροῦν τὰ φοβε-
ρώτατα τῶν ἐρπετῶν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ βνομα
τὸ ὑπὲρ πᾶν βνομα ἠπίστατο σωτήριον μὲν τυγχά-
νει τῶν σωτηρίας ἀξίων, τῶν δὲ ἐχθρῶν καὶ ἐναν-
τίων δυνάμεων ἀπελατικόν. Ἐβούλετο τοῖνυν σωθῆ-
ναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀκρίτως τε ἐβού-
λετο· ἀλλ' εἰ ἀξίως εὐρίσκειτο τῆς σωτηρίας. Διὸ ἐπι-
λέγει· Καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου κρινεῖς μοι· ἢ
κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, δικάσεις μοι. Πρό-
τερον γὰρ ἀξιοῖ κρινεσθαι καὶ δικάζεσθαι πρὸς τοὺς
ἐλαύνοντας ἢ καὶ διαβεβηχότας αὐτόν· εἶθ' οὕτως εἰ
φάνει ἀδικούμενος ἐκδικήσεως τυχεῖν τῆς παρὰ τοῦ
κρίτου, μετερχομένου τοὺς ἀδικούντας. Ταῦτ' εἰπὼν,
προτίθησι λέγων· Ὁ Θεός, εἰσάκουσον τῆς προσ-
ευχῆς μου, ἐνώτισαι τὰ ῥήματα τοῦ στόματός
μου· ὡσπερ δικαιολογίαν ποιούμενος ἐνώπιον τοῦ
κρίνοντος αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀδικούσιν αὐτόν. Καὶ ἵνα
γε τὰ τῆς δικαιολογίας παραδεχθῆ, τὴν εὐχὴν ἀνα-
πέμκει, ἣν καὶ εἰσακουσθῆναι ἀξιοῖ λέγων· Ὁ Θεός,
εἰσάκουσον, καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δ' ἂν ἐβούλετο ἡ προσ-
ευχὴ, καὶ ποῖαν δικαιολογίαν εἶχε, ἐξῆς παρίστησι
λέγων·

Ὅτι ἀλλότριοι ἐπανάστησαν ἐπ' ἐμέ, καὶ κρα-
τιοὶ ἐξήτησαν τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ προ-
έθετο τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν. Ταῦτ' ἦν τὰ τῆς
δικαιολογίας. Καὶ ὅρα πῶς οὐ διὰ μακρῶν ἐκτείνει
τοὺς λόγους, ἀλλ' ἄτε Θεῷ τῷ πάντα εἰδῶτι διαλεγό-
μενος, αὐτῷ μόνον ὑπόμνησιν ποιεῖται, τὴν μακρὰν
τῶν πραγμάτων ἀποσιωπῶν διὰ τκαλίαν. Μήποτε δὲ
τοὺς μὲν ἀλλοτρίους ἠνίσετο τοὺς Ζιφαίους τοὺς ποδῶ

Aspectant. Quibus de causis ereptus David ex manu
Saulis hunc hymnum scripto tradidit, notans per
inscriptionem tempus ac rem ipsam. Quare ad in-
tellectum rei quæ narratur nos provocat, dicens :
In finem, in hymnis, intellectus Davidi. Secundum
Aquilam vero, *Victoriæ auctori, in psalmis, scientis
Davidis;* secundum Symmachum autem, *Trium-
phale, per psalteria, de intelligentia Davidis.* Quia
fugiens, et desertum transcurrens, pro præsidio
psalterii instrumentum secum agebat, ipso usus,
atque hymnos per illud Deo emittens : cantica et
psalmos spirituales pro sacrificio persolvens; pro
thymiamate autem boni odoris, per orationes spiri-
tuale ministerium obiens.

ἐπήγετο τὸ τοῦ ψαλτηρίου ὄργανον, αὐτῷ χρώ-
ματι· καὶ ψόαις μὲν καὶ ψαλμοῖς πνευματικοῖς
εὐχῶν τὴν πνευματικὴν ἀποτελῶν λειτουργίαν.

Cum venissent ergo Ziphæi, ac dixissent ad Saul :
Nonne ecce David absconditus est apud nos ? Hæc
cum David, sive ex revelatione spiritus prophetici,
sive ex quopiam talia nuntiare solito edidicisset,
accepto statim præ manibus psalterio, per illud
Deo rationabile sacrificium offert, hæc loquens,
quibus a Deo salutem obtinere, non per aliud quod-
piam, quam per nomen ejus postulat, quare ait :
Deus, in nomine tuo saluum me fac ; gnarus scilicet
esse quoddam nomen, quod est super omne no-
men. Quemadmodum enim in incantationibus con-
tra reptilia venenosa, quædam assignata vocabula,
et nomina sunt, tanta vi potestatis instructa, ut
reptilium terribilissima vel sopiant vel exstinguant ;
sic et ille probe sciebat nomen illud super omne
nomen, salutare quidem iis esse qui salute digni
sunt, inimicos vero et adversarias potestates fu-
gare. Volebat itaque salutem in nomine Dei conse-
qui, idque non sine examine ; sed si dignus salute
deprehenderetur. Quamobrem addit, *Et in virtute
tua judicabis mihi ;* sive secundum reliquos inter-
pretes : *jus dices mihi.* Nam prius rogat judicari
se et jus dici sibi adversus impulsores et calum-
niantores : ac deinde si injuria affectus videretur,
a judice vindicari, qui injuria se afflicentes adori-
retur. His dictis adjicit : *Deus, exaudi orationem
meam, auribus percipe verba oris mei ;* quasi disce-
ptans pro causa sua in conspectu sui et inimico-
rum suorum judicis. Ut autem defensio sua admit-
tatur, orationem, quam exaudiri rogat, emittit di-
cens : *Deus, exaudi, etc.* Quid porro sibi vellet
oratio, et quam defensionem institueret, sub hæc
explicat his verbis :

Vers. 5-7. *Quoniam alieni insurrexerunt adver-
sum me, et fortes quæsierunt animam meam, et non
proposuerunt Deum ante conspectum suum.* Hæc
erat disceptatio. Ac vide mihi quo pacto non lon-
gum proferat sermonem ; sed utpote Deum omni-
scium alloquens, rem ipsi solum commemorat,
longamque negotii explicationem silentio premit.
Num vero per alienos subindicat Ziphæos, qui

Ipsam apud Saulem incusaverant? Ac per viros illas animam ipsius quærentes, Saulem et comites ejus, qui Deum non proponentes ante conspectum suum, insequerentur eum qui nihil sibi injuriæ intulisset; ac eo sese fallebant, quod putarent se posse præter Dei voluntatem aliquid illi mali infligere? Id sane erat hominum qui non proposuerant Deum ante conspectum suum.

Hæc porro scripta sunt, inquit Apostolus, in admonitionem nostram¹⁾, ut imitatores sanctorum efficiamur, si quando in similia inciderimus. Non est sane tempus, quo qui volunt pie vivere non persecutionem patientur, et non odio injuste habeantur ab iis, qui contrariam vitæ rationem instituerunt. Et verò necessaria hæc nobis sunt ad disciplinam, ut scilicet nos quoque hæc ceu incantatione utamur; hujusmodi voces Deo emittentes, cum in manus inimicorum delapsi, eorum insidiis et calumniis cum periculo impetitur; persuasi non inutilia fore orationis verba, sed auxilio nobis magna futura, utpote qui primi orationi nos dederimus. Hæc precatus itaque David, continuo propitium habuit Deum, et ejus ope dignatus est. Nam cum proximum esset ut caperetur et Saulis manibus traderetur, insperato servatur a Deo, nuntio Saulem ad alta negotia abducente, secundum historiam jam enarratam. Quamobrem ait postea: *Ecce enim Deus adjuvat me, Dominus susceptor est animæ meæ. Avertet mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos. Diapsalma.* Diapsalma mutationem sententiæ induxit. Illa enim ceu orando Deo commiserat; hæc verò quasi prophetice subjungit, quæ salutem precanti prænuntiant, inimicis vero, e quorum manibus eripi rogavit, perniciem. Hæc igitur Spiritus sancti afflatu vaticinatur; his ea significans quæ se spectarent: *Ecce enim Deus adjuvat me, Dominus susceptor est animæ meæ.* Quæ verò ad inimicos suos pertinent, scilicet ad Ziphæos, qui ipsum apud Saulem calumniati sunt; sive ad spirituales quosdam et occultos hostes, qui ejus secundum Deum profectui invadebant, atque ideo conspirationem adversus eum confababant, his verbis effert: *Avertet mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos.* Secundum vero Symmachum: *Retribuet, inquit, mala iis qui mihi muros auferunt: in veritate tua silere fac eos.* Et vide, primum hæc cum historia quadrent. Nam Ziphæi ipsum apud se latitare volentem, quasi denudantes et muros ipsi auferentes, ipsum calumniis et verbis diabolicis impetebant apud Saulem: quare illos jure subindicavit his verbis: *Retribuet mala iis qui mihi muros auferunt, et in veritate tua silere fac eos.* Bonum ipsis silentium est, ut ne talibus adversum me calumniis utantur. Admodum autem congruenter Deum susceptorem, sive *fulcrum animæ suæ*, secundum Symmachum vocavit. Quia enim superius fortes quærebant animam ejus; ne-

A τὸν Σαοὺλ ἀνδιαβάλλοντας αὐτόν; τοὺς δὲ κραταιοὺς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ζητοῦντας αὐτὸν τὸν Σαοὺλ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, οἱ, μὴ προθέμενοι τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν, ἤλαυνον τὸν μηδὲν αὐτοὺς ἡδικηκότα, ἑαυτοὺς ἀπατώντες τῷ νομίζειν, ὅτι καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ δυνήσονται τι κατ' αὐτοῦ; Τοῦτο δ' ἦν ἀνδρῶν μὴ προθεμένων τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν.

Ἐγγράφη δὲ ταῦτα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὴν θυσιάν ἡμῶν, ὡς ἂν μιμηταὶ γιγνοίμεθα τῶν ἁγίων, εἴποτε τοῖς ὁμοίοις περιπίπτωμεν. Οὐκ ἔστι γὰρ ὅτε πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν οὐχὶ δύνονται, καὶ μὴ μισοῦνται μῖσος ἄδικον ὑπὸ τῶν τὸν ἐναντίον αἰρουμένων βίον. Καὶ ἀναγκαῖα γέ ἡμῖν τὰ προκείμενα εἰς διδασκαλίαν· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ δίκην ἐπαρῆς ἑαυτοῖς ἐπάδοιμεν τὰς τοιαύτας φωνὰς ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, ἐπειδὴν ἐχθροὺς περιπεσόντες ἐπιβουλεύοιμεθα ὑπ' αὐτῶν, καὶ διαβαλλοίμεθα, καὶ κινδυνεύοιμεν· πεπεισμένοι οὐκ ἀργὰ ἔσεσθαι τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς, τὰ μεγάλα δὲ συμβαλοῦνται ἡμῖν, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτοῖς τοῖς πρώτοις εὐξαμένοις. Ἀντίκα γοῦν εὐξαμένος ταῦτα ὁ Δαυὶδ, παραχρῆμα ἐπικροῦσθε τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀξιοῦται τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας. Ἦδη γὰρ μέλλων ἀλίσκεσθαι καὶ ταῖς τοῦ Σαοὺλ χερσὶ παραδίδοσθαι, παραδόξως ἐκ Θεοῦ σώζεται, ἀγγελίας τὸν Σαοὺλ ἀπαγαγούσης ἐφ' ἑτέρας ἀσχολίας κατὰ τὴν παρατεθεισάν ἱστορίαν. Διὰ ἐξῆς φησὶν· Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, Κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου. Ἀποστρέψετε τὰ κακὰ τοῖς ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. Διάψαλμα. Τὸ διάψαλμα μεταβολὴν εἰργάσατο τῆς διανοίας. Τὰ μὲν γὰρ ὡς ἐν προσευχῇ ἀνεπέμπετο τῷ Θεῷ· τὰ δὲ προφητικῶς ἐπιλέγει, τὰ θεσπίζοντα σωτηρίαν μὲν τῷ εὐξαμένῳ, πτώσιν δὲ τοῖς ἐχθροῖς, ἀφ' ὧν βυσθῆναι ἤθελε. Ταῦτ' οὖν ἐξ ἁγίου Πνεύματος προφητεύει, τὰ μὲν περὶ αὐτὸν σημαίνων ἐν τοῦτοις· Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, Κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου· τὰ δὲ περὶ τῶν ἐναντίων αὐτῷ, ἔτι περὶ τῶν Ζιφαίων τῶν διαβεβληκότων αὐτὸν πρὸς τὸν Σαοὺλ, ἢ καὶ νοσητῶν τικῶν ἢ καὶ ἀφανῶν ἐχθρῶν τῶν διαφθορούμενων αὐτοῦ τῇ κατὰ Θεὸν προκοπῇ, καὶ διὰ τοῦτο συσκευαζομένων αὐτῶν, ἐν τῷ, Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀρταποδώσει, φησὶ, κακὰ τοῖς ἀποσειχίζουσί με, ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἀποσιώπησον αὐτούς. Καὶ ὅρα εἰ μὴ συμφωνεῖ ταῦτα τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπειδὴ περὶ οἱ Ζιφαῖοι βουλόμενον αὐτὸν κρύπτεσθαι παρ' αὐταῖς, ὡσπερ ἀπογυμνοῦντες καὶ ἀπατειχίζοντες, διέβαλλον πρὸς τὸν Σαοὺλ, λόγοις διαβολικοῖς κατ' αὐτοῦ χρώμενοι· διόπερ αὐτούς, ὡς εἰκὸς, αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ἀρταποδώσει κακὰ τοῖς ἀποτειχίζουσί με, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἀποσιώπησον αὐτούς. Καλὴ γὰρ αὐτοῖς ἡ σιωπὴ, ἵνα μὴ τοιαύταις χρώνται κατ' ἐμοῦ διαβολαῖς. Σφόδρα δὲ καταλλήλως τὸν Θεὸν ἀντιλήπτορα, ἢ ὑπέροισμα, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὠνόμασε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. Ἐπειδὴ

¹⁾ I Cor. x, 11

γὰρ ἀνωτέρω οἱ κραταιοὶ ἐζήτουν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, **A** οὐχ οὕτως ἐπιβουλευσαὶ αὐτοῦ τῷ σώματι προσηρημένοι, ὡς τῇ ψυχῇ· εἰκότως καὶ αὐτὸς τὸν Κύριον ἀντιλήπτορα τῆς λαοῦ ψυχῆς ὠνόμαζεν. Ἔμελε γὰρ αὐτῷ οὐδὲν τοῦ σώματος, οὐδὲ τῶν ἐκτὸς ὑπαρχόντων, οὐδὲ τῆς προσκαιροῦ ταύτης ζωῆς, μόνης δὲ τῆς λαοῦ ψυχῆς.

Ἐκουσίως θύσω σοι, ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν. Διὰ τῶν πρώτων δέησιν καὶ ἰατηρίαν ἀναπέμφας τῷ Θεῷ, καὶ τὴν δικαιολογίαν αὐτοῦ ἐκθέμενος, ἐν τοῖς δευτέροις, πληρωθεὶς τοῦ πνεύματος, θεσπίζει τὰ τε περὶ αὐτὸν μέλλοντα ἔσθαι, τὰ τε τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ συμβησόμενα· εἶθ' ἐξῆς καὶ ἀκολουθῶς ἐν τῷ τρίτῳ μέρει θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀνύσειν ἐπαγγέλλεται τῷ Θεῷ ἐφ' οἷς εὐπέπονθεν. Ὡς γὰρ δὴ διασωθεὶς καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς ἠλευθερωμένος, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλεθρον τῶν ἐχθρῶν ἐπιδύον, θύειν καὶ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ὑπισχνεῖται· καὶ ταῖτα προλάγει θεσπίζων περὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. Ὅτε γὰρ οἱ Ζιφαῖοι ἰλθόντες πρὸς τὸν Σαουλ εἶπον· Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῶν· ἀρχὴν ἔσ' ἐχούσης τῆς κατ' αὐτῶν ἱστορίας καὶ τῶν Ζιφαίων ἄρτι σαβεβληκῶτων αὐτῶν, τότε δὴ τὰ τέλη τῶν πραγμάτων αὐτὸς θεσπίζει, τὰ ὑστερόν ποτε γενησόμενα προλαμβάνων ὡς ἤδη γεγονότα. Διὸ φησιν· Ὅτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρύσω με, καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου. Ταῦτα γὰρ ὑστερον μὲν ποτε γέγονεν· ὅμως δὲ προγνώσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὡς ἤδη αὐτὰ γεγονότα ἀπαγγέλλει, καὶ ἐπ' αὐτοῖς εὐχαριστεῖ, καὶ θύσειν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐξομολογήσασθαι τῷ Κυρίῳ, λέγων· Ἐκουσίως θύσω σοι. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐν ἐκουσιασμῷ, φησὶ, θυσιάσω σοι. Ἐπειδὴ γὰρ δοικὸς καὶ ἀπολις καὶ ἀνέστιος ὢν, ἐν ταῖς ἐρήμοις ἐποιεῖτο τὰς διατριβάς, καινὸν ἐξεύρε τρόπον θυσίας. Τίς δ' ἦν οὗτος; Ἐν ἐκουσιασμῷ, φησὶ, θυσιάσω σοι. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ἐκουσιότης καὶ ἡ προαίρεσις, δι' ἧς ἀναπέμφω σοι τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἠγνόει τὸν Θεὸν παραιτούμενον μὲν τὰς δι' αἱμάτων καὶ ζώων σφαγῆς θυσίας, λογικὴν δὲ θυσίαν τὴν δι' αἰνέσεως ἀσπαζόμενον, ὅτε προμεμαθηκῶς τὸ, **Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου.** Ταύτην οὖν, φησὶν, ἐκουσίως θύσω σοι τὴν θυσίαν, αὐτὸ τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἐκούσιον καὶ τὸ θέλημά μου καὶ τὴν ἐμὴν προαίρεσιν ἀνατιθεῖς σοι, τὴν τε εὐχαριστίαν αὐτὴν ἀντὶ θυσίας σοι προσφέρων. Διὸ συνάπτει ἐξῆς λέγων· Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν· σαφέστατα ἐπὶ τοῦ παρόντος τῆς ἐξομολογήσεως ἀντὶ εὐχαριστίας παραλαβανομένης. Ἐφ' οἷς γὰρ ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρύσθη, καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ, ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας ἀναπέμπει, καὶ τὰς τοῦ ἐκουσιασμοῦ θυσίας ἐπαγγέλλεται ἀποδώσειν τῷ Θεῷ.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΣΥΝΕΣΕΩΣ, ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΝΑ΄.

Ἐρώτωσαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, καὶ μὴ ἐπερίθης τὴν δέησίν μου. Ὡς μὲν πρὸς τὴν ἰστο-

¹¹ Psal. XLIX, 14.

que ita corpori insidias struere cogitabant, ut animæ; merito ipse Dominum susceptorem animæ suæ nuncupavit. Nihil quippe de corpore neque de rebus extra positis sollicitus erat, neque de temporanea hac vita: sed de anima tantum.

VERS. 8, 9. *Voluntarie sacrificabo tibi, confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est.* Cum prioribus verbis obsecrationem et supplicationem Deo emisisset, ac disceptationem suam exposuisset; secundis, quæ sibi, quæ inimicis suis eventura erant spiritu plenus vaticinatur: deinde consequenter tertio loco hostias et gratiarum actiones se Deo pro beneficiis persolutorum pollicetur. Nam ut ereptus et ab inimicorum insidiis liberatus; neque ob id solum, sed quia inimicorum exitum prospiciebat, se immolaturum et confessionem nomini Domini editurum promittit: atque hæc vaticinans ante rerum eventum prædicit. Nam cum Ziphæi ad Saulem accedentes dixerunt: *Ecce David absconditus est apud nos; cum res in historia enarrata inciperent, et dum adhuc Ziphæi ipsum calumniarentur, tunc ipse rerum exitum vaticinatur; quæ postea eventura erant quasi jam facta prævertens.* Quare ait: *Quoniam ex omni tribulatione eripuit me, et super inimicos meos despexit oculus meus.* Hæc quippe post hæc gesta sunt; sed tamen Spiritus sancti præscientia, ut jam edita nuntiat, de iisque gratias agit, ac sacrificaturum confessionemque Deo emissurum pollicetur, dicens: *Voluntarie sacrificabo tibi;* Aquila vero ait: *Sponte sacrificabo tibi.* Quia enim sine domo, sine urbe, sine lare, in desertis agebat, novum sacrificii modum excogitavit. Quisnam ille erat? *Sponte, inquit, sacrificabo tibi.* Sufficit quippe voluntas et propositum, quo tibi sacrificium offeram. Non ignorabat siquidem, Deum cruentas et animalium nece oblatas hostias abnuere, rationale vero sacrificium laudis approbare; utpote qui jam edidicisset illud: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua* ¹¹. Hanc, inquit, voluntarie tibi hostiam sacrificabo, ipsam voluntatem, propositum et consilium meum tibi apponens; ac gratiarum actionem pro hostia tibi offerens. Quare deinde subdit: *Confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est.* Apertissime autem in præsentī confessio pro gratiarum actione accipitur. Quia enim ex omni tribulatione ereptus est, et super inimicos suos despexit oculus ipsius, gratiarum actiones emittit, et voluntaria sacrificia se redditurum Deo pollicetur.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, INTELLECTUS DAVIDI LIV.

VERS. 2-6. *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despereris deprecationem meam.* Secundum hi-

storiæ rationem hæc videntur a Davide dicta fuisse A quo tempore fugiens a facie Saulis in deserto sedes habebat. In sequentibus itaque ait : *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine*. Quoniam vero Saul usque ad mortem ipsi insidiatus est cum ministris suis, dixisse videtur ex persona propria : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a voce inimici et a tribulatione peccatoris. Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi*. Hæc sane quidem Davidis personæ coaptare, non abs re esset; at non ea quæ post subjungit : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate die ac nocte : circumdabit eam super muros ejus, et iniquitas et labor in medio ejus. Et non defecit de plateis ejus usura et dolus. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique, et cætera*. Quam civitatem significare velit, in qua hæc visa sint, quæ vidisse se commemorat, non potest quis ex historia expiscari. Quis vero ille quem sic alloquitur, *Tu vero homo unanimitis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos*? Si enim, inquit, hæc, inimico inferente, mala perpressus essem; aut si quis odio me habere professus designasset, nil mirum esset. Nunc autem neque infensus neque inimicus mihi, sed consors et amicus, imo vero unanimitis, et dux a me constitutus, communi mensa dignatus, et fortasse, qui una mecum ingressus in domum Dei et orationis consors erat, taliane adversum me aggredi ausus es? Hæc autem propria persona dicere Davidem, non video qua ratione constare possit. Neque enim Saul unanimitis ipsi aut amicus erat; sive secundum Symmachum, *unius moris*. Quænam morum similitudo fuerit inter duorum vitam, qui tantum inter se differunt? Sed neque unanimitis Davidi unquam fuit Saul, neque legitur usquam in historia, ipsos cum consensu in domo Dei ambulasse. Sed liquet Saulem semper Davidi aperte inimicum fuisse; jure ergo fugiebat et abscondebatur se ab illo, quasi a manifesto inimico cavens sibi. Sed etiam quæ de memorata urbe feruntur, nequaquam Davidis historiæ conveniant. In qua enim civitate illam, quam dicit, iniquitatem vidit et contradictionem, non die solum, sed etiam nocte; laborem item et dolorem, iniquitatem et usuram ex plateis ejus non deficientem? Nam urbs quidem Saulis, Rama dicebatur esse; domicilium ejus, Gabeæ, cum nondum Jerusalem Israeli subdita esset, sed ad allophylos pertinere.

Quod autem videatur David diras imprecari dicens : *Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes*, quam affinitatem habeat cum præclara illa ejus celebrataque virtute, qua dixisse scribitur : *Si reddidi retribuendis mihi mala, decidam ab inimicis meis inanis*? Nam tales imprecationes in hostes edere, non injuriarum immemoris Davidis fuerit. Qui, ut in historia narratur, semper Saulem in honore et pretio habuit, ut ne auderet quidem ipsi manus inferre, etiam cum illum in pote-

ρίαν, δόξειεν ἂν τὰ προκείμενα εἰρησθαι τῷ Δαυὶδ καθ' οὓς ἀπεδίθρασκε χρόνους, φεύγων ἀπὸ προσώπου Σαουλ, ἐν ταῖς ἐρήμοις τὰς διατριβὰς ποιούμενος. Λέγει δ' οὖν ἐξῆς προῶν· Ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠύλισθη ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ἐπειδὴ μέχρι θανάτου ἐπεβούλευεν αὐτῷ Σαουλ καὶ οἱ συμπράττοντες αὐτῷ, εἶπεν ἂν ἐξ οικείου προσώπου καὶ τῷ, Ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτωλοῦ. Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμε ἀνομίαι, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκόντου μοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἀρμόσει τῷ τῷ Δαυὶδ προσώπῳ οὐ δυσχερές· οὐ μὴν καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς ἐπιλέγει· Ὅτι εἶδον ἀνομίαι καὶ ἀντιλογίαι ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτός· κυκλώσει αὐτὴν ἐπὶ τὰ τεῖχη αὐτῆς, καὶ ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς. Καὶ οὐκ ἐξέλιπον ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ ὄσλος. Ὅτι, εἰ ἐχθρός ἀνελεδίσε με, ὑπήνεγκα ἄν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ποίαν γὰρ πόλιν βούλεται σημαίνειν, ἐφ' ἧς ταῦτα τεθέαται, ἃ φησιν ἐωρακέναι, οὐκ ἂν ἔχοι τις ἀπὸ τῆς ιστορίας εἰπεῖν. Τίς δὲ οὗτος ἦν ᾧ προσεφώνει λέγων· Σὺ δὲ, ἀνθρώπε ἰσόφυγος, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστὴ μου, ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς μοι ἐδόματα; Εἰ μὲν γὰρ ὑπ' ἐχθροῦ ταῦτ' ἐπασχον, φησὶν, ἢ εἰ μίσος ὁμοιωτῶν τις ἔχειν πρὸς με ταῦτ' ἐποίει, οὐδὲν ἦν θαυμαστόν· νυνὶ δὲ οὕτε μισῶν οὕτε ἐχθρός, συνήθης δὲ ὢν καὶ φίλος, ἰσόφυγός τε καὶ ἡγεμῶν ὑπ' ἐμοῦ καθεσταμένος, κοινῆς τε τραπέζης ἀξίωμα ἔχων, ἴσον μίσεως καὶ τῆς αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ εἰσόδου μοι καὶ εὐχῆς κακοκωινητικῆς, τοιαῦτα εἰς ἐμὲ τετελιμηκας; Ταῦτα δὲ τὸν Δαυὶδ λέγειν ἐξ οικείου προσώπου, οὐκ ὀδ' εἰ τινα ἔχοι λόγον. Οὕτε γὰρ Σαουλ ἰσόφυγος αὐτοῦ ἢ φίλος, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὁμότροπος ἦν. Ποία γὰρ ὁμοιοτροπία γένοιτ' ἂν ἐν τοῖς ἐκατέρωθεν βίοις πάμπλου διαλλάττουσιν; Ἄλλ' οὐδὲ ἰσόφυγος πώποτε γέγονε τῷ Δαυὶδ ὁ Σαουλ, οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἱστοροῦντας πώποτε πεπορευμένοι ἐν ὁμοιοίᾳ. Προφανῶς δ' ἐχθρός ὁ Σαουλ τοῦ Δαυὶδ πάντοτε φαίνεται γεγονώς· ἔφευγε δ' οὖν αὐτὸν εἰκότως, καὶ ἐκρύπτετο, ὡς φανερόν ἐχθρὸν φυλαττόμενος. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ περὶ τῆς εἰρημένης πόλεως ἐφαρμόσαι ἂν τις τῇ κατὰ τὸν Δαυὶδ ιστορίᾳ. Ἐν ποίᾳ γὰρ εἶδε πόλιν ἦν φησὶν ἀνομίαι καὶ ἀντιλογίαι, οὐ μόνον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νυκτός, κόπον τε καὶ πόνον, ἀδικίαν τε καὶ D τόκον ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς μὴ ἐκλείποντα; Ἡ μὲν γὰρ πόλις τοῦ Σαουλ ἐλέγετο εἶναι ἡ Ῥαμὰ, τὸ δ' οἰκητήριον αὐτοῦ ἡ Γαβεὲ, οὕτω τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῷ Ἰσραὴλ γενομένης, ἀλλ' ἔτι ἀλλοφύλων οὐσης.

Τὸ δ' ἐπαρῶσθαι δοκεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ λέγειν· Ἐθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, καὶ καταθήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες, ποίαν ἔχοι συμφωνίαν πρὸς τὸ σεμνολόγημα τῆς ὑμνουμένης αὐτοῦ ἀρετῆς, ἐφ' ἧς λέγων ἀναγράφεται· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά, ἀποπείσειν ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός; τὸ γὰρ τοιαύτας ἀρὰς κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἀνεξικακοῦ Δαυὶδ, ὅς πάντοτε τιμῶν καὶ σέβας ἔχων τοῦ Σαουλ, ὡς μηδὲ τολμᾶν ἐπιβάλλειν αὐτῷ χεῖρας, ὅτε καὶ ποτε ὑποχείριον αὐ-

τὸν εἰληφεν, ἐξ αὐτῆς δείκνυται τῆς ιστορίας. Καὶ ἂν προῶν δὲ ἐπιλέγει· Ἠκαλόνθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. Τίνα οὖν ἂν τις ἔχοι δεῖξαι τὸν ταῦτα τῷ Δαυὶδ πεποιηκότα; Ἐξ ὧν ἀπάντων ἡγοῦμαι μὴ χώραν ἔχειν ἀναφέρεσθαι τὰ προκειμένα ἐπὶ τὸ τοῦ Δαυὶδ πρόσωπον· προφητικῆ δὲ οἶμαι δυνάμει λελέχθαι αὐτὰ, καὶ ἐπὶ μόνον τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν συνίστασθαι πεπληρωμένα, ὅτε, κατὰ τὸ αὐτὸ συναχθέντες οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄρχοντες ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, συνέδριον ἐποίησαντο καὶ σκέψιν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ἐν ᾧ οἱ μὲν θάνατον αὐτοῦ κατεψήφισαντο· ἕτεροι δὲ ἀντέλεγον, ὡς ὁ Νικόδημος λέγων· Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κατακρίνει τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τι ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ; Ταῦτ' οὖν προφητικῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποθεσπίζει διὰ τῶν προκειμένων λέγον· Ὅτι εἶδον ἄνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτός. Σαφῶς δὲ καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφή μαρτυρεῖ τῇ προφητείᾳ, ἐπὶ τὸν προδότην Ἰούδαν ἐκλαβοῦσα τὸ, *Εἰ ὁ ἐχθρὸς ἀνείδιτέ με, ὑπήνεγκα ἄν· καὶ εἰ ὁ μισῶν με, ἐπ' ἐμὲ ἐμγαλοβρόμητόν σεν, ἐκρύβην ἄν ἀπ' αὐτοῦ. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε, καὶ τὰ ἐξῆς.* Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ σύμφοσις τῶν λόγων οὐκ ἄλλως πεπληρῶσθαι ἀποδείκνυται ἢ διὰ τῶν εἰς τὸν Σωτῆρα πεπραγμένων, ἢ τε μαρτυρία τῆς εὐαγγελικῆς παραθέσεως ἐπὶ τὸν προδότην ἀναφέρει τὸ προλεχθὲν μέρος τοῦ ἀναγνώσματος· ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ Σωτηρίου πάθους τὴν παρούσαν ἐκλαθεῖν προφητεῖαν, δεῖξαι τε ἕκαστα τῶν ἐν ταύτῃ φερομένων ἐν καιρῷ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς τέλους τετυχηκότα. Τὰ μὲν οὖν τῆς προγραφῆς καὶ νῦν ἡμᾶς ἐπὶ σύνεσιν διεγείρει τῶν ἐμπερομένων, καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ παραπέμπει, διὰ τὸ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος δι' ἔργων αὐτὰ πεπληρῶσθαι. Εἴρηται δὲ καὶ ἐν ὑμνοῖς· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν ψαλμοῖς· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διὰ ψαλτηρίων· ἐπειδὴ τὸ τέλος τοῦ πάθους τοῦ Σωτηρίου ὑμνων καὶ ψαλτηρίων, καὶ ψῶδων μετεἴχε τῆς τε ἀνοσιτάσεως αὐτοῦ ἕνεκα καὶ τῆς σωτηρίας· τῶν δι' αὐτῆς λελυτρωμένων. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ τῆς προγραφῆς.

Τὰ δὲ τῆς προφητείας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ἐνωπίσασθαι τοῦ λέγοντος, καὶ τοῦτ' αὐτῷ πρώτον παρασχεῖν· εἶτα δεύτερον, γινῶναι τὴν διὰ τῆς προσευχῆς ἀναπεπομένην δέησιν καὶ ἰκετηρίαν, μὴ ὑπεριδεῖν τε αὐτήν· καὶ τρίτον, τὴν κατάστασιν θεάσασθαι τοῦ τὴν προσευχὴν ἀναπέμποντος, καὶ οὕτως αὐτὸν καταβῆναι τῆς ἑαυτοῦ ἀσπῆς· διὸ ἐπιλέγει· *Πρόσχε μοι καὶ εἰσάκουσόν μου.* Ὡσπερ γὰρ δυσωπεῖ τὸν Θεὸν ἑαυτὸν δεικνύς ὁ τὴν προσευχὴν ἀναπέμπον, καὶ λέγων τῷ Θεῷ· *Πρόσχε μοι*· τὴν δὲ ἑαυτοῦ κατάστασιν παρίστησι καὶ ἐξῆς λέγων· *Ἐλυπήθην ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθην ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ, καὶ ἀπὸ θλίψεως μαρτυροῦ.* Τὴν γὰρ λύπην ἑαυτοῦ δείκνυσι τῷ Θεῷ καὶ τὴν ταραχὴν, καὶ ἦν φησιν ἀδολεσχίαν, καὶ ὡς ἄξια τῆς ἑαυτοῦ θεωρίας. Διὸ, τοῦτοις, φησὶν, πρόσχε, ὅπως ἐλυπήθην, ὅπως ἐταράχθην, ὅπως ἀδολεσχίας πεπλήρωμαι· ἀποδείξάμενός τε ταῦτα, ἐπάκουσόν μου. Λέγει δὲ

state habuit. Et in sequentibus addit : *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula.* Quemnam proferre quis valeat qui hæc in Davidem egerit? Ex quibus omnibus æstimo non posse ad Davidis personam hæc referri; sed prophetica vi arbitrator dicta esse, et in uno Salvatore et Domino nostro completa, quando Judaicæ gentis principes, Hierosolymæ in unum congregati, consessum accensilium inierunt, quomodo eum perderent : in quo alii quidem capitis damnabant; alii obsistebant, ut Nicodemus qui dicebat : *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso* ? Hæc itaque prophetice Spiritus sanctus hisce verbis vaticinatur. *Quoniam vidi iniquitatem et contradicionem in civitate die ac nocte.* Aperte porro Evangelii scriptura prophetiam asserit, hæc de proditore Juda accipiens, *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique : et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo.* Tu vero homo unanimis, et cætera. Quoniam ergo verborum seriem non alio modo, quam in admissis contra Salvatorem facinoribus, impletam esse comprobatur; atque evangelicæ sententiæ testimonium memoratam lectionis partem ad proditorem refert; consentaneum sane fuerit nos quoque de tempore Salutaris passionis hanc prophetiam accipere, atque commonstrare singula ibi allata, tempore insidiarum contra Salvatorem nostrum, sinem accepisse. Inscriptionis itaque verba jam ad intelligentiam dictorum nos provocant, atque ad finem remittunt, quia hæc in consummatione sæculi ipso opere perfecta sunt. Dictum vero est, *in hymnis*; sive, secundum Aquilam, *in psalmis*; sive, secundum Symmachum, *per psalteria*, quia finis passionis Salutaris, propter resurrectionem ac redemptionum salutem, hymnis, psalteriis et canticis celebratur. Et hæc quidem de inscriptione.

Quod prophetiam vero spectat, rogat Deum, uti se loquentem exaudiat, et hoc primum sibi conferrat; secundo, ut attendat obsecrationi ac supplicationi ab se per orationem emissæ, nec eam despiciat; tertio, orantis affectum consideret, et ita dignetur aurem præbere, quare sic claudit, *Intende mihi et exaudi me.* Nam qui orationem effundit, quasi Deo sese conspiciendum præbens, obsecrat et ait ipsi, *Intende mihi* : statumque suum postea declarat dicens : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a voce inimici, et a tribulatione peccatoris.* Nam dolorem suum Deo exhibet necnon conturbationem, et eam quam vocat exercitationem, utpote quæ digna sint conspectibus ejus. Quare, his, inquit, intende, quomodo contristatus sim, quomodo conturbatus, et exercitatione repletus : atque his acceptatis, exaudi me. Hæc porro Spiritu divino afflatus propheta dicit, futu-

¹¹ Joab. vii, 51.

ros Judæorum contra Filium Dei ausus quasi jam præsentem prospiciens : quibus confusus et turbatus, dolore et angustia, quam exercitationem vocat, repletus degebat. Contristatus ergo, conturbatus, exercitatione et angustia plenus erat ob facinora, quæ mox recenset dicens : *Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, et cætera, quæ postea opere completa sunt.* Prævertens igitur in Spiritu sancto propheta, contristabatur, conturbabatur, exercitabatur, dolore plenus in eos qui talia aggressuri erant. Quamobrem Deum status sui inspectorem esse rogat dicens : *Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despereris deprecationem meam : intende mihi et exaudi me.* In hac conditione rerum positus, sic deinde precabatur : *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum.* Quis rogat eorum contra Salvatorem concordiam dissipari, superbiam et arrogantiam tumorem deprimi, ne ipse attereretur, et mala eorum auferentur. Cum porro rationi consentanea postularet, supplicabat ne despiceretur; sed etiam dolore, perturbatione, exercitatione replebatur, dicens, *A voce inimici et a tribulatione peccatoris, inimici scilicet et peccatoris populi : nam spiritui prophetico molestiam inferebant qui talia audebant.* Deinde subjungit : *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi, quæ contra Salvatorem gesta sunt ut propria sibi ascribens.* Atque ex Salvatore persona possunt cum alia dici, tum illud : *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi;* sive, secundum Symmachum, *Quoniam inascripserunt contra me impietatem, et cum ira contrarii fuerunt mihi. Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me, et cætera.* Hæc omnia passum se confitetur propheta, quod spiritu prophetico prævidisset, memoratam postea civitatem iniquitate, contradictione, labore, dolore et injustitia repletam; atque unanimum illum et notum Salvatore, pari atque inimici et hostes animo instructum. Suam enim his de rebus commiserationem Deo declarat, atque rationi consentaneam perturbationem quam patiebatur, de qua superius dicebat : *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum;* et jam rursum : *Cor meum conturbatum est in me;* secundum Aquilam vero ait, *Cor meum parturivit in visceribus meis;* secundum vero Symmachum, *Cor meum exagitabatur intra me.* Sed etiam formido mortis cecidit super eum, id est, Salutaris mortis, ob quam, Propheta humana cogitatione commotus, sive ob mortem animarum, quæ pro tali ausu periturae erant, timore replebatur. Imo vero timor et tremor, ob pietatis eminentiam, cecidit super prophetam, cum videret Dilectum Dei talia ab impiis patientem. Tenebræ autem contexerunt eum, sive, secundum Aquilam, *convolutio;* aut, secundum Symmachum, *horror,* utpote qui horrenda ac tenebris digna contra Salvatorem gesta cerneret. Hæc porro dicta eorum exemplo, quæ nobis in somniis contingunt, intelligas. Nam plerumque somniantes,

ταῦτα Πνεύματι θείῳ ὁ προφήτης, τὰ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μέλλοντα ὑπὸ Ἰουδαίων τολμᾶσθαι, ὡς ἤδη παρόντα βλέπων· ἐφ' οἷς συγχεόμενος καὶ ταραττόμενος, λύπης τε πληρούμενος καὶ ἀμυχανίας, ἣν ἀδελοσχίαν ὠνόμασε, διετέλει. Ἐλυπεῖτο γοῦν καὶ ἐταράττετο, καὶ ἠδολέσχει ἀμυχανῶν καὶ ἀπορῶν ἐπὶ τοῖς τολμωμένοις, ἃ μικρὸν ὕστερον διέξεισι φάσκων· *Ἐἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ ἐξῆς· ἄπερ, ὕστερόν ποτε δι' ἔργων κευρωκῶτα, προλαβὼν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὁ προφήτης, ἐλυπεῖτο καὶ ἐταράττετο καὶ ἠδολέσχει, ἀθυμίας ἐμπιπλάμενος ἐπὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσι. Διὸ καὶ τὸν Θεὸν ἐπόπτην τῆς ἑαυτοῦ κατὰστάσεως γενέσθαι περακαλεῖ λέγων· Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχήν μου, καὶ μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησίν μου· πρόσχε μοι καὶ εἰσάκουσόν μου.* Ἐν τοιαύτῃ δὲ γεγωνῆς καταστάσει, ἤξιον λέγων ἐξῆς· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταθίσεις τὰς γλῶσσας αὐτῶν· δι' ἃν ἰκέτευε τὴν συμφωνίαν αὐτῶν τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος διασκευασθῆναι, τὴν τε μεγαλυσχίαν αὐτῶν καὶ τὸ τῆς ἀλαζονείας ἔπαρμα ταπεινωθῆναι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιτριβεσθαι, καὶ αὖξιν αὐτῶν τὰ κακὰ. Ἐβλογα τῶν αἰτιῶν, διὰ τῆς δεήσεως ἡξίου μὴ ὑπεροραθῆναι· ἀλλὰ καὶ λύπης ἐπληροῦτο καὶ ταραχῆς, καὶ ἀδολοσχίας, φάσκων· Ἀπὸ φωτῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ ἀμύψως ἀμαρτωλοῦ, ἐχθροῦ δηλαδὴ καὶ ἀμαρτωλοῦ λαοῦ· θλίψιν γὰρ παρείχον τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶντες. Εἴτ' ἐπιλέγει ἐξῆς· Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεσκότου μοι, ἰδιοποιούμενον τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τετολημμένα. Καὶ ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Σωτῆρος δύναται λέγεσθαι τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ· Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεσκότου μοι· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ὅτι ἐπέτραψαν κατ' ἐμοῦ ἀσέβειαν, καὶ μετ' ὀργῆς ἠναντιώθησάν μοι. Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί, καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσον ἐπ' ἐμὲ, καὶ τὰ λοιπὰ. Πάντα ταῦτα πεπονθέναι ὁ προφήτης ὁμολογεῖ, διὰ τὸ προεωρακέναι τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ τὴν ἐξῆς δηλουμένην πόλιν ἀνομίας πληρουμένην καὶ ἀντιλογίας, καὶ κόπου, καὶ πόνου, καὶ ἀδικίας· καὶ τὸν ἰσχύον καὶ γνωστὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ πολεμίων δατιθέντα. Ἐπὶ τούτοις γὰρ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ δείκνυσι τῷ Θεῷ, καὶ ἣν ὑπέμεινεν εὐλογον ταραχὴν περὶ ἧς καὶ ἀνωτέρω εἰλέγεν· Ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολοσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη· καὶ νῦν πάλιν· Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Ἡ καρδία μου, φησὶν, ὠδίνῃσεν ἐν ἐγκάτῳ μου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἡ καρδία μου διεστρωγᾶτο ἐνδον μου. Ἀλλὰ καὶ δειλία θανάτου εἰσέπεσον ἐπ' αὐτόν· ἦτοι τοῦ Σωτηρίου θανάτου, ἐφ' ᾧ δειλίας ὁ προφήτης ἐπληροῦτο, ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ κινούμενος, ἢ τοῦ τῶν ψυχῶν θανάτου τῶν ἀπλλυσθαι μελλόντων διὰ τὰ τοιαῦτα τολμήματα. Ἀλλὰ καὶ φόβος καὶ τρόμος δι' ὑπερβολὴν εὐλαθείας ἐπέπιπτε τῷ προφῆτῃ, ὀρώντι τὸν Ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν πάσχοντα. Ἐκάλυπτε τε αὐτὸν σκότος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰλλῆθησις· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, φρικῆ· ὡσανεὶ φρικτὰ καὶ σκότους ἀλη-*

ὡς ἄξια τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος δρώμενα θεωροῦντα. Ἀνοήσεις δὲ τὰ λεγόμενα ἐκ παραδείγματος τῶν κατὰ τοὺς οὐεῖρους ἡμῖν συμβαινόντων· ἐπεὶ πολλάκις οὐεῖρωττοντες, κάπειτὰ τινα ὀρώντες φοβερὰ, ἢ θηρας διώκοντας, ἢ ἐρπετὰ, ἢ πολεμίους ἐπιόντας ἡμῖν, θορυβούμεθα τὴν ψυχὴν καὶ ἐξιστάμεθα, τρόμου καὶ ἀγωνίας, καὶ ἰδρώτος ἐμπιπλάμενοι. Κατὰ τὸν αὐτὸν γὰρ, οἶμαι, τρόπον καὶ τὴν τοῦ προφήτου ψυχὴν τῶν μηδέπω παρόντων, μελλόντων δὲ γίνεσθαι πραγμάτων, τὴν θεωρίαν φωτὶ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς ἐντυπούμενην ὀρῶντα τεταράχθαι, καὶ φόβου καὶ δειλίας, καὶ τρόμου πεπληρωθῆναι διὰ τὴν τῶν θεωρουμένων κακῶν ὑπερβολὴν.

Εἰθ' ὥσπερ μέσος ἀποληφθεὶς τῶν ταῦτα δρώντων, μηδμίαν τε ἔχων ἀποφυγὴν, μηδὲ οἷον κλίνας ἑαυτὸν ἐκτὸς τῶν κακῶν γένοιτο, εὐχεται μετέωρος ἀρθῆναι, πτηνὸς τε δι' αἴρος ἐκφυγεῖν. Διὸ ἐπιλέγει·

Καὶ εἶπα· Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡς περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ κατακαύσω; Περιστερᾶς γὰρ δικτὴν ἀνάκτου πτέρυγας ἐκφεύξει καὶ πετασθῆναι, ὡς ἂν φύγοι τὰ κακὰ, ἤξει. Οὐκοῦν καὶ περὶ τούτου ἀνωτέρω εἶλε τὸ, Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, ὡς ἂν τύχοι πετερύγων περιστερᾶς καὶ πετασθῆναι· μόνως γὰρ οὕτως, καὶ οὐδὲ ἄλλως, πόρρω γίνεσθαι τῆς τῶν ἀσεβῶν πόλεως οἷός τε ἦν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Καὶ εἶπον· Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡς περιστερᾶς, πετασθῆναι, καὶ ἐδρασθῆναι; Πόρρω ἂν ἐποίησιν τὴν ἀναχώρησίν μου, πύλιζομην ἂν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐξαίφνης ἂν ἐποίησα τὴν ἐκφευγὴν μου ἀπὸ πνεύματος ἐπαίροντος· πόρρω γὰρ ἂν ἐποίησα, φησὶ, τὴν ἀναχώρησίν μου, εἰ ἔτυχον πετερύγων, φεύγων τοὺς τὰ προλεχθέντα τολμῶντας, καὶ τὰς ἐρήμους μᾶλλον τῆς εἰρημένης πόλεως προετίμων. Οὕτως τε ἐν τῇ ἐρήμῳ γεγωνὺς, προσεδήξαμην ἂν τὸν σώζοντά με ἀπὸ τῆς γεννημένης μοι ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ τῆς καταλαβούσης με καταγιγδοῦς. Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδίελε τὰς ρλώσσας αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἠδύκατο πετερύγων τυχεῖν, ὡς ἂν πετασθῆναι καὶ φύγοι, ἔρημὸν τε μᾶλλον οἰκεῖν ἐλέσθαι ἢ τὴν δηλουμένην πόλιν, διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει λέγων· Ἐπειδὴ τάδε καὶ τάδε προγκύσει τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἰθεασάμην πραχθησόμενα ἐν τῇ πόλει, τούτου χάριν ἐντεῦθεν ἤδη φεύγειν διανενόημαι τὴν τῶν κακῶν πληθύν. Πρῶτον γὰρ ἀσέβημα τῶν τὴν προλεχθεῖσαν πόλιν οἰκησάντων ὄρω τὸ ἐκ τῆς γλώττης αὐτῶν. Πάντες γὰρ ὥσυναν ἑαυτῶν ἐπὶ κακῶ συμφωνήσαντες τὰς γλώττας κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· διδ, μὴ φέρον αὐτὴν τὴν μοχθηρὰν ταύτην καὶ ἀσεβῆ συμφωνίαν, εὐχομαι λέγων· Ὁ Κύριε, καταπόντισον καὶ καταδίελε τὰς ρλώσσας αὐτῶν. Ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καταπονησθῆναι ποιησον, Δέσποτα, καὶ ἀσύμφωνον ποιησον τὴν ρλώσσαν αὐτῶν. Τῆς γὰρ μοχθηρᾶς συμφωνίας πολὺ κρεῖττον γένοιτ' ἂν ἡ ἀσύμφωνια, ἀτονωτέραν καὶ ἀσθενεστέραν κακίαν ἀπεργαζομένην. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἦν αὐτῶν κακόν. Οἱ τε γὰρ τοῦ ἔθνους προεστῶτες, νομοδιδάσκαλοι καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ λοιποὶ ἀρχόντες τοῦ λαοῦ, δολίως αὐτῶν προσιόντες, πειράζειν αὐτὸν ἐτόλ-

ac quaedam terribilia cernentes, verbi gratia insequentes feras, vel reptilia, vel inimicos irruentes, animo turbamur et obstupescimus, terrore, concertatione ac sudore repleti. Eodem arbitror modo prophetæ animam, quæ nondum præsentium, sed futurarum rerum contemplationem expressam prophetici spiritus lumine in mentis oculis percipiebat, turbatam, atque ob malorum quæ videbat exsuperantiam, timore, metu terroreque repletam esse.

Deinde quasi medius interceptus ille inter talium facinorum auctores, cum nullum perfugium haberet, neque quo declinaret ab ingruentibus malis, precatur se sublimem elevari, atque volucris instar per aerem effugere. Quamobrem ait :

VERS. 7-12. *Et dixi : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam ?* Pennas instar columbæ innoxie ad fugiendum et volandum petebat, ut malis se proriperet. Ideoque superius hæc de causa dicebat, *Exaudi, Deus, orationem meam*, ut alas columbæ obtineret, et volaret : hoc quippe modo tantum, et non alio, a civitate impiorum procul recedere poterat. Secundum Symmachum autem : *Et dixi : Quis dabit mihi pennas sicut columbæ ad volandum et insidendum ?* Longe fecissem secessionem meam, mansissem in solitudine. Confestim effugissem elevante me spiritu ; longe quippe fecissem secessionem meam, ait, si alas obtinuisssem, fugiens ab iis qui jam dicta aggredi audebant, atque solitudines præfatæ civitati antetulissem. Sic in deserto constitutus *expectabam eum, qui saluum me facit a pusillanimitate* quæ me invadebat, *et a tempestate* quæ me interceperat. *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum*, et cætera. Causam aperit cur alas obtinere rogaverit ad volandum et effugiendum, et cur solitudinis habitationem memoratæ civitati antetulerit, his utens verbis : Quoniam hæc et illa ex prophetici spiritus præscientia in civitate gerenda esse cognovi ; ideo hinc effugere et malorum multitudinē me subducere cogitavi. Primam enim impietatem futurorum ejusdem civitatis incolarum, ex lingua eorum profecturam video. Omnes quippe in malo consentientes, linguam suam exacuere contra Filium Dei : quare impiam eorum et sceleratam concordiam non ferens, hæc precor : *O Domine, præcipita et divide linguas eorum* ; sive, secundum Symmachum, *Fac demergi, Domine, et discordem pone linguam eorum*. Nam scelerata concordia multo præstantior discordia fuerit, quæ infirmiore debilioremque malitiam reddat. Hoc primum malorum inerat ipsis. Nam magistratus gentis, legis doctores, principes sacerdotum ac reliqui populi principes ad eum cum dolo adeuntes, ipsum tentare audebant, occasionem captantes, et insidias in eum struentes. Quod alius quoque subindicabat psalmus, ex ejusdem persona talia fatus : *Circum-dederunt me tauri multi, vituli pingues obsederunt*

me. *Aperuerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens* 13. Nam ibi quoque principes populi adumbrabat : quamobrem rursus os eorum memorat, et consilia et insidias eorum adversum se struitas.

καὶ ὠροῦμενος. Κάκει γὰρ τοὺς ἄρχοντας ἤντιετο διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς τε καὶ σκέψεις.

Et sane cujusmodi voces ad Pontium Pilatum totus Judæorum populus contra eum ediderit, narrant Evangelia. Quod item in vicesimo primo psalmo declarabat dicens : *Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me* 14. Et hæc omnia in memorata urbe gerebantur : quare in præsentī dicitur, *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum*. Deinde subjungit : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate : die ac nocte circumdabit eam, et cætera* ; pro quibus Symmachus sic interpretatus est : *Quoniam vidi violentam iniquitatem et injustitiam in civitate, die ac nocte circumdantem muros ejus, dolorem et miseriam intra ipsam, improbitates intra ipsam, inseparabile a plateis ejus damnum et insultum*. Iniquitatis autem opera erant, admissa in Salvatore scelera, et violenta vere iniquitas. Nam *pro eo ut me diligerent, inquit, detrahebant mihi ; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea* 15. Contradictio autem et injustitia apud illos erat, multis testibus contra eum accedentibus, nihilque verum aut consentaneum dicentibus. Hæc vero non die solum, sed noctu quoque gerebantur. Sic enim noctu quoque Petrus abnegat, quando Judas cum læternis et lampadibus accessit. Nox item erat cum modo ad Annam, modo ad Caipham adducebant eum, nullis non contumeliis afflicentes. *Mane autem facto, ligantes adduxerunt eum et tradiderunt Pilato* 16, et cætera quæ passionem spectant, egerunt. Quæ omnia spiritu prospiciens propheta sic vociferabatur : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, die ac nocte circumdantes ipsam, secundum Symmachum*. Et hæc quidem in civitate. Circa muros ejus autem iniquitas et labor ; sive secundum Symmachum, *dolor et miseria* : significatque ea quæ extra urbem gesta sunt, cum educentes ipsum adduxerunt in locum dictum Golgotha. Et quæ foris acta sunt talia erant, plena sane dolore ac miseria : quæ vero intus, improbitate, inquit, damno et insultu repleta vidi ; injustitia item in medio ejus, et non defecit ex plateis ejus usura et dolus ; pro quo Aquila, *debitum et insultum interpretatus est* ; Symmachus vero, *damnum et insultum*. Omni quippe malorum genere implebantur qui insidias in Salvatore nostrum struxerunt.

VERS. 13-15. *Quoniam si inimicus meus dixisset mihi, sustinuissem utique ; et si is, qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero, homo unanimis, dux*

ἄμων, λαθῶς θηρώμενοι, καὶ ἐπιβουλὰς κατ' αὐτοῦ συσκευαζόμενοι. Ὁ δὲ καὶ ἕτερος ἤντιετο ψαλμῶς ἐξ αὐτοῦ προσώπου φησας· *Περιεκύκλωσάν με ταῖροι πολλοί, μόσχοι κίστες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀπάξων*

τοῦ λαοῦ· διὸ πάλιν τοῦ στόματος αὐτῶν ἐμνημόνευ

Καὶ ὁ πᾶς δὲ τῶν Ἰουδαίων λαὸς ὁποίας ἐπὶ τοῦ Πόντιου Πιλάτου κατ' αὐτοῦ προσηκόντων φωνῶν, ἱστορεῖ τὰ Εὐαγγέλια. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ παρίστη ἐν κα' ψαλμῶ ὁ εἰπὼν· Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί, συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχον με. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν τῇ δηλωμένῃ ἐπράττετο πόλει· διὸ λέλεκται ἐν τοῖς προκειμένοις· *Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταδιώξαι τὰς γλώσσας αὐτῶν*. Εἶτε ἐπιλέγει· Ὅτι εἶδον ἀνομιὰν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ὅτι ἐθεώρησα βλαίον ἀδικίαν καὶ ἀδικασίαν ἐν τῇ πόλει, ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλοῦντα αὐτῆς τὰ τείχη, ὀδύνην καὶ τάλαιπωρίαν ἔνθον αὐτῆς, ἐπιπείρας ἔνθον αὐτῆς, ἀχώριστον ἀπὸ τῶν πλατειῶν αὐτῆς ζημίαν καὶ ἐπίθεσιν.

Ἄνομίας δὲ ἔργα ἦν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμώμενα, καὶ βλαίος ὡς ἀληθῶς ἀδικία. Ἄντι γὰρ τοῦ ἀγαπᾶν, φησὶν, ἐνδιέβαλλον με· καὶ ἔθετον κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαπᾶν, καὶ μῖσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου. Ἀντιλογία δὲ ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀδικασία, πολλῶν μαρτύρων παριόντων κατ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν ἀληθῶς σύμφωνον λεγόντων. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο οὐ δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτὸς. Οὕτω γὰρ ἐν νυκτὶ Πέτρος ἀρνεῖται, ὅτε Ἰουδας μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων ἐπέφη. Ἀλλὰ καὶ νύξ ἦν ὅτε ἀπήγον αὐτὸν ποτὲ μὲν πρὸς Ἄνναν, ποτὲ δὲ καὶ πρὸς Καϊάφραν, ὕβρει παντοίας ἀτιμάζοντες. Πρωτὰς τε γενόμενης, δῆσαντες αὐτὸν ἤγαγον καὶ παρέδωκαν Πιλάτῳ, τὰ τε κατὰ τὸ πάθος ἐνήργουν. Ἄ δὲ πάντα τῷ πνεύματι προιδὼν ὁ προφήτης, ἀνεφώνει λέγων· Ὅτι εἶδον ἀνομιὰν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλοῦντα αὐτήν· κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ πόλει· περὶ δὲ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνομία καὶ κόπος, ἧ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὀδύνη καὶ τάλαιπωρία. Σημαίνει δὲ τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως πεπραγμένα, ὀπηνίκα κατεξαγαγόντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὸν λεγόμενον τόπον Γολγοθά.

Καὶ τὰ μὲν ἐξω τοιαῦτα ἦν, μετὰ ἀληθῶς ὀδύνης καὶ τάλαιπωρίας· πάλιν δὲ τὰ ἔνθον αὐτῆς, ἐπιπείρας, φησὶ καὶ ζημίας καὶ ἐπιθέσεως εἶδον μεστὰ· ἀδικία τε ἦν ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐξέλειπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος· ἀνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας, βρλημα καὶ ἐπίθεσιν, ἠρμήνευσε· ὁ δὲ Σύμμαχος, ζημίαν καὶ ἐπίθεσιν. Πάντων γὰρ πεπλήρωοντο κακῶν οἱ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν συσκευασάμενοι.

Ὅτι, εἰ ἐχθρὸς ὠνειδίσε με, ὑπήνεργα ἄν, καὶ εἰ ὁ μισῶν με ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλορρήμονησεν, ἐκρόβην ἄν ἀπ' αὐτοῦ. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, ἰσχύθη, ἤτημών μου καὶ γνωστὸς μου, ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔλαπα

13 Psal. xxi, 13, 14. 14 ibid. 17. 15 Psal. cviii, 4, 5. 16 Matth. xxvii, 1, 2.

νάς μοι ἐδέσματα, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐπο-
ρεύθημεν ἐν ὁμοιοίᾳ. Εἰς ἑαυτοῦ πρόσωπον ἀναλα-
βὸν ὁ Προφήτης τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμη-
θησόμενα, εἰκότως ἐφασκε τεταράχθαι καὶ δειλίας
θανάτου πεπληρωσθαι. Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ πᾶσα,
φθὴν, ἡ πόλις πεπλήρωτο ἀνομίας καὶ ἀντιλογίας, οὐ
δὲ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτός· τὰ δ' ἐκτός
τῆς πόλεως ἀμ.π. τὰ τεῖχη αὐτῆς ἀνομίας ἐμπλεα ἦν
καὶ ὀδύνης καὶ ταλαιπωρίας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάν-
των αὐτῶν αἱ ψυχαὶ ζημίας ἐτύγγανόν καὶ ἐπιθέσεως
μεσταί. Τὸ δὲ πάντων χεῖριστον, ὅτι καὶ τῶν ἐμῶν
ισόψυχον εἶς, τῶν τε σφόδρα γνωρίμων καὶ γνωστῶν
ἔμοι, τοιαῦτα κατ' ἔμου πεπαρήνηκεν, ὡς ἀφόρητα
εἶναι, καὶ οὐκ οἰστά. Τὰ μὲν γὰρ ὑπ' ἐχθρῶν καὶ
ἔμολογούντων ἐναντιοῦσθαι καὶ μισεῖν ἐκ τοῦ προφα-
νοῦς, οἰστά ἂν γένοιτό ποτε· ἐπαλ καὶ προφυλάττεσθαι
τοὺς ἐχθροὺς κρύπτεσθαι τε ἀπ' αὐτῶν δυνατὸν, καὶ
μὴδὲν ξένον ἡγεῖσθαι τοὺς τῶν ἐχθρῶν θνείδισμός·
ὅταν δὲ φίλος ἰσόψυχος, ὅταν ὁ τῆς παρ' ἔμοι τιμῆς
τε καὶ ἐκλογῆς κατηξωμένος, ὅταν ὁμοτράπεζος μα-
θητῆς, ὅταν ὁ συνεισελθὼν ἔμοι πολλάκις εἰς τὸν τοῦ
Θεοῦ οἶκον, συμπροσευξάμενός τε καὶ μυστικῆς ἀπο-
λάσας τροφῆς, λόγων τε ἀπορήτων τῶν περὶ τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν μεταγῶν, τοιαῦτα κατ' ἔμου
ἔρων, οὐκέτ' ἂν γένοιτο ἀνεχτά. Ταῦτα δὲ ἀκολουθῶς
μετὰ τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τετολμη-
μένων, ἰδίως περὶ τοῦ προδότου Ἰουδα ἰδεσπίζετο.
Ἄδη καὶ αὐτὰ τοῦτον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε τὸν τρό-
πον· Οὐ γὰρ ἐχθρὸς προσπηλάκισέ με, Ἰνα βα-
σταξῶ· οὐδὲ διὰ μίσους μοι ἐπ' ἐμὲ ἐμεγάλυνε
περηνισμόν, Ἰνα κρύβωμαι αὐτόν. Ἀλλὰ σὺ, ὁ-
ρθρωκε, ὁμοῦτροπὸς μοι, συνήθης καὶ γνώριμός
μοι, ὁτινες ἐκοινολογούμεθα γλυκεῖαν ὀμλίαν·
ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἀναστρεφόμεθα συνδιατρώ-
μενοι.

Ἐλθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, καὶ καταβήτωσαν
εἰς ἕδον ζῶντες· ὅτι πονηρία ἐν ταῖς παροικίαις
αὐτῶν, ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἦδη πολλάκις ἡμῖν καὶ διὰ
τῶν ἐμπροσθεν ἀποδέδεικται, ὅτι τὰ προρρητικὰ
προστακτικῶν τρόπων ἔθος τῇ θεῇ Γραφῇ προφέρεισθαι·
καὶ ἐνταῦθα τοῖνον ἀντὶ τοῦ, Ἐλεύσεται θάνατος
ἐπ' αὐτούς, καὶ καταβήσονται εἰς ἕδον ζῶντες,
προστακτικῶς εἴρηται τὰ προκείμενα. Θεσπίζει δὲ
τὸ Ἡνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ συμβησόμενα τοῖς τὰ προ-
λεχθέντα τετολμηκόσιν. Ὁ γοῦν Ἀκύλας ὀρθότερον
ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ἐπάξει θάνατον ἐπ' αὐτούς.
Τίς δὲ θάνατον ἐπάξει ἐπ' αὐτούς ἢ τὰ ἔργα αὐτῶν;
Αὐτὰ γὰρ αὐτοῖς αἴτια γεγένηται θανάτου, ἢ ὁ κρίνας
αὐτοῖς θανάτου ἀξιούς διὰ τὰς ἀσεβεῖς πράξεις αὐτῶν.
Θάνατος δὲ τοῖς ἀσεβεῖς μετερχόμενος οὐχ ὁ κοινὸς
ἂν λέγοιτο· οὗτος γὰρ καὶ τοὺς δικαίους ἀπαντας με-
τήληεν· οἱ καὶ μετὰ τὸν κοινὸν θάνατον ζῶσι παρὰ
τῷ Θεῷ· ὡσπερ οὖν ἐδίδαξεν ὁ Σωτῆρ εἰπὼν· Ὁ Θεὸς
Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ,
οὐκ ἐστὶ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· ψυχῶν δὲ
θάνατος καὶ παρὰ τῷ Ἐξέκλιθλ δεδήλωται φάσκοντι·
Ψυχὴ ἀμυρτάρουσα, αὐτῇ ἀποθανεῖται. Ἐπελ

A meus et notus meus : qui simul mecum dulces capio-
bas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu.
Ad sui personam referens Propheta admittendos
contra Salvatorem nostrum ausus, jure ait se tur-
batum et formidine mortis repletum esse. Et vero
tota, inquit, civitas iniquitate et contradictione
plena erat, non die solum, sed etiam nocte. Quæ
autem extra civitatem, circa muros ejus, iniquitate,
dolore et miseria repleta erant; imo etiam eorum
omnium animæ damno et insultu refertæ. At quod
omnium pessimum erat, unus ex iis qui unanimes
et admodum noti mihi erant, talibus contra me
debacchatus est, quæ intolerabilia et nullatenus fe-
renda sint. Etenim ab inimicis et iis qui se palam
adversarios et infensos esse profitentur, ferenda
forsitan essent, quia inimicos cavere ab iisque se
occultare in promptu est, atque opprobria inimici
non pro re aliena et inusitata habentur. At cum is
qui amicus unanimis, cum is qui a me honore et
electione dignatus est, cum mensæ consors disci-
pulus, qui in domum Dei sæpe mecum ingressus
est, atque una præcatus, mystico cibo usus, qui
arcana de regno cælorum verba acceperat, talia
contra me egerit; ea sane non ferenda. Hæc porro
consequenter post ea quæ de facinoribus in civi-
tate admissis prædicta sunt, de proditore Juda spe-
ciatim vaticinabatur. Quæ Symmachus hoc pacto
interpretatus est : Non inimicus vituperavit me, ut
feram; neque per odium mei magnificavit super me
supplantationem, ut abscondar ab eo. Sed tu homo
amici moris, familiaris et notus mihi, qui dulce col-
loquium miscebamus : in domo Dei versamur simul
videntes.

VERS. 16. Veniat mors super illos, et descendant
in infernum viventes : quoniam nequitia in habita-
tionibus eorum, in medio eorum. Jam superius a
nobis plerumque demonstratum est, futura impera-
tivo modo divinam Scripturam proferre solere;
hic igitur loco illius, Veniet mors super illos, et de-
scendent in infernum viventes, eadem imperativo
modo dicta sunt. Vaticinatur porro Spiritus sanctus
quæ eventura sint iis, qui supra memorata aggredi
D ausi sunt : Inducet mortem super eos. Quis inducet
mortem super eos, nisi opera ipsorum? Hæc enim
ipsis mortis causa erunt potius, quam is qui ob
impia gesta morte dignos judicavit. Mors autem
impios invadens, non communis æstimanda; nam
ea justos quoque omnes adiit, qui etiam post com-
munem mortem vivunt apud Deum; quemadmo-
dum docuit Salvator dicens : Deus Abraham, Deus
Isaac, et Deus Jacob, non est Deus mortuorum, sed
vivorum⁹⁸ : et apud Ezechielem mors animarum
declaratur his verbis : Anima quæ peccaverit, ipsa
morietur⁹⁹. Quoniam igitur ii, de quibus supra, a

⁹⁸ Matth. xxii, 32. ⁹⁹ Ezech. xviii, 4.

vita seipso segregarunt, Salvatorque noster vita erat; nam quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum¹; jure cum sese ab ipso separaverint, morti animæ traditi sunt: non quod ipsa corrumpatur aut deleatur, in nihilum redacta; sed quod vivens illa et immortalis natura prædita, in prædicta morte versetur. Quare dictum est: *Et descendant in infernum viventes*. Non enim animarum destructionem his significabat: *Veniat mors super illos*; sed separationem a vita, quæ secundum Deum est, et habitationem in inferno. Num forte dicatur, alio modo viventes ipsos in infernum descendisse, in noxia scilicet peccantes, ac scientes quidem Salvatorem esse Christum Dei, sed non esse similes? Quare perinde atque Dathan et Abiron² ipsos deglutiendos, atque in infernum viventes descensuros esse prænuunt. Pro illo autem, *Nequitia in habitationibus eorum, in medio eorum*; nam conventus et concilia adversus Salvatorem improba fuere, Aquila dicit: *Quoniam nequitia in conversatione eorum*. Quia ergo non pro bono conveniebant, et conversationes conciliaque improba inibant, jure vaticinatur qui finis eos excepturus sit.

VERS. 17-20. *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me, et cætera*. Etiam si, inquit, spiritu prophetico illustrante, futuram in memorata civitate iniquitatem prospiciens, admodum contristatus in exercitatione mea, et conturbatus sim; attamen finem exitumque rerum conspicatus, bene novi me clamantem ad Deum, non derelictum iri; sed communis Salvatoris gratia ad me usque perveniente, salutem assequar. Hæc autem Propheta secundum LXX dicit, quod futurum erat quasi præteritum explicans; quare dictum est: *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me*: at secundum reliquos interpretes, hæc futura vaticinatur. Aquila certe ait: *Ego ad Deum vocabo, et Dominus salvabit me*; Theodotius autem: *Ego ad Deum clamabo, et Dominus salvabit me*. Cum enim talia contra Salvatorem perpetranda sint, ego qui prius dixeram, *Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me: timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ*; hæc passus ob speculationem revelatarum rerum, ad Deum clamavi. Ille vero non despiciens, dignatus est hæc mihi conspicua ponere, ut tristiora prius declaraverat, sic lætiora jam obtulit; nempe Salvatoris resurrectionem, et ejus apud Patrem gloriam. Atque hæc videns, salutem nactus sum: quare dico, *Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me*. Salutem vero nactus, nondum tamen quiesco, neque cessare possum; sed prædico omnibusque hominibus annuntio, narrans singulis diebus et horis, atque omnibus renuntians mirabilia et stupenda, quæ in sancto et prophetico spiritu contemplatus sum. Quamobrem

τοίνυν εαυτούς τῆς ζωῆς οἱ δηλούμενοι πεχωρίσασιν, ἦν δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἡ ζωὴ. Ὁ γέγονε γὰρ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· εἰκότως, ἀπομηθέντες αὐτοῦ, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ παρεδόθησαν· οὐχ ὥστε φθαρῆναι αὐτὴν καὶ ἀφανισθῆναι εἰς τὸ μὴ ὂν χωρήσαντες, ἀλλ' ὥστε ζῶσαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον τὴν οὐσίαν ἀκτετημένην ἐν τῷ λεχθέντι θανάτῳ διαγείν. Διδὸν λέλεχται· Καὶ καταβήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες. Οὐ τὸν ἀφανισμὸν ψυχῶν ἐβήλου λέγων· Ἐλθέτω θάνατος ἐπ' αὐτούς, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς χωρισμὸν, καὶ τὴν εἰς τὸν βῆλον κατοίκησιν. Μήποτε δὲ καὶ ἄλλως ζῶντες εἰς ἄδου κατήσαν, ἐν γνώσει ἀμαρτάνοντες, καὶ εἰδότες μὲν τὸν Σωτῆρα ὡς αὐτὸς εἶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, προσποιούμενοι δὲ μὴ εἶναι; Διδὸν καὶ ὁμοίως τοῖς περιδεθέν καὶ Ἀθηνῶν καταποθήσεσθαι καὶ αὐτούς, εἰς βῆλον τε ζῶντας καταβήσεσθαι παραγορεύει. Ἄντι δὲ τοῦ, Πονηρίαί ἐν ταῖς παροικίαις αὐτῶν ἐν μέσῳ αὐτῶν· τῶν γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένων εἰ συστάσεις καὶ αἱ κατὰ τὸ αὐτὸ σύνδοι πονηρὰ γέγονασιν, διδὸν καὶ ὁ Ἀκύλας φησὶν· Ὅτι πονηρίαί ἐν συστροφῇ αὐτῶν. Ἐπι τοίνυν οὐκ ἐπὶ καλῶ συνήρχοντο, συστροφῆς τε καὶ συστάσεις πονηρὰς ἐποιούοντο, εἰκότως ἐθέσειεν ὁποῖον αὐτούς διαλήψεται τέλος.

Ἐγὼ πρὸς Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος ἔσωσέν με, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ τὴν μέλλουσαν γενήσεσθαι ἀνομίαν ἐν τῇ προλεχθείσῃ πόλει θεασάμενος, ἐλυπήθη ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταράχθη· ὁμοίως δ' οὖν, τὰ τέλη συνιδῶν τῶν πραγμάτων, εὐ οἶδ', ὅτι, βοήσας πρὸς τὸν Θεόν, οὐ καταλειφθήσομαι, τεύξομαι δὲ σωτηρίας, τῆς τοῦ κοινῷ Σωτῆρος χάριτος καὶ μέχρις ἐμοῦ διαθησομένης. Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης, κατὰ μὲν τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸ μέλλον εἶσεσθαι ὡς παρφηχὸς ἐρμηνευίων· διδὸν λέλεχται· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος ἔσωσέν με· κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, μελλητικῶς προφητεύει καὶ ταῦτα. Ὁ γοῦν Ἀκύλας φησὶν· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν καλέσω, καὶ Κύριος σώσει με· καὶ ὁ Θεοδοτιῶν· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν κεράξομαι, καὶ Κύριος σώσει με. Τῶν γὰρ κατὰ τὸν Σωτῆρος τολμηθησομένων τοιούτων ὄντων, ἐγὼ ὁ πρότερον εἰρηκῶς, Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί, καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ· φόβος καὶ τρόμος ἦλθεν ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐκάλυψέν με σκότος, ταῦτα παθὼν διὰ τὴν τῶν ἀποκαλυφθέντων μοι θάνατον, πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα. Ὁ δὲ, μὴ παριδῶν με, κατηξίωσε φανερά μοι καταστήσαι, ὥσπερ τὰ σκυθρωπὰ πρότερον εἰδείκνυ, οὕτω καὶ τὰ φαιδρότερα· λέγω δὲ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν παρὰ τῷ Πατρὶ δόξαν. Καὶ ταῦτα ἐβιδῶν, ἐκούθη· διδὸν φημι· Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ Κύριος ἔσωσέν με. Σωθεὶς δὲ οὐκέτι ἡρεμῶ, οὐδὲ ἡσυχίαν εἶχειν δύναμαι· ἀλλὰ κηρύττω καὶ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελίζομαι, διηγουμένος ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ ὥρας, ἀπαγγέλλων τε εἰς πάντας ἄπερ ἐν ἀγίῳ πνεύματι τῷ προφητικῷ τεθέταται

¹ Joan. 1, 3, 4. ² Num. xxvi, 9.]

θαυμαστά και παράδοξα. Διό φημι· Ἐσπέρας και πρωί και μεσημβρίας διηγῆσομαι και ἀπαγγελω. Ἐμοῦ δὲ ταῦτα βωόντος εἰς πάντας ἐξέτε και μέχρις ἑσπέρας, ἐν αὐτῷ τε τῷ ἀκμαιστάτῳ φωτὶ τῆς μεσημβρινῆς ἡμέρας τὰ σωτήρια τέλη κηρύττοντος, εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου ὁ ταύτης τῆς γνώσεως καταξιώσας· και οὐκέτι μὲν ταράττεσθαι ἐν ἐμοὶ ἕσασθαι καρδίαν μου, οὐδὲ τὴν δειλίαν τοῦ θανάτου ἐπιχειρεῖσθαι μοι. Ταῦτα δὲ πάντα παραγαγὼν, και διασκεδάσας τῆς ἐμῆς ψυχῆς, λυτρώσεται αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν θορυβεῖν αὐτὴν θελότων. Διό φημι· Λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι· ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν σὺν ἐμοὶ· ἀνθ' οὗ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος· Πολλοὶ γὰρ ἐγένοντο πρὸς ἐμέ. Οἱ γὰρ θορυβεῖν ἐθέλοντές μου τὴν ψυχὴν μου βραχεῖς τινες ἦσαν, οὗς ὁ Θεὸς ὁ πρὸ τῶν ἀκόντων ὑπάρχων ταπεινώσει, τῆς ἐμῆς κραυγῆς ἐπακούσας.

Ταῦτα μὲν οὖν ὡς τοῦ Προφήτου ἐξ οικείου προσώπου τὰς προκειμένας φωνὰς προενηνεγμένου. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος ταῦτα λέγοιτο διὰ τοῦ προφητικῷ πνεύματος, ἐπειδὴ περ ἐξ αὐτοῦ ἐλέγετο τὸ, *Εἰ ἐχθρὸς ὠνείδισε με, ὑπήνεγκα ἄν, και τὰ ἐξῆς, ἀκολουθῶς και ταῦτα φῆσειεν ἄν ὁ Σωτήρ*· Ὅτι ὁ μὲν οὐκ ἐχθρὸς, ἀλλὰ φίλος· και οὐχ ὁ μισῶν, ἀλλ' ὁ μικρῷ πρόσθεν ἀγαπῶν, τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ τετάλημην. Ἐγὼ δὲ πλέον οὐδὲν ἐπραττον, ἀλλ' ἐδόων πρὸς τὸν Θεόν· εἶχόν τε αὐτὸν οἶα Πατέρα ἐπήκοον. Ἀλλὰ και οἱ μὲν ἐπεδούλευον ἐμοί, ὁ δὲ ἐσώζε με· διὸ οὐ παύσομαι ἑσπέρας και πρωί και μεσημβρίας τὰς τοῦ Πατρὸς ἀρετὰς διηγούμενος εἰς πάντας, εἰσακουστόν τε πᾶσιν ἀνθρώποις κηρύττων τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον· και ταύτης μου τῆς φωνῆς ἐπακούσας ὁ Πατήρ, λυτρώσεται ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι, τουτέστιν ἀπὸ τῶν ἐγγύθεν και οὐ πόρρωθεν με πολεμούντων· οἵτινες ἦσαν πολλοὶ· οὗς και ταπεινώσει ὁ προὔπαρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός. Οὐδὲ γὰρ ἡ πρὸς ὀλίγον αὐτοῖς γενομένη εὐκαιρία, καθ' ἣν ἐμεγαλαύχησαν, και ἐπλήρωσαν τὴν ἑαυτῶν πόλιν ἀνομίας και ἀντιλογίας, παραμενεῖ αὐτοῖς· ὅσον δὲ οὕτω ταπεινωθήσονται, τῆς ἐκ Θεοῦ ὀργῆς μετελευσομένης αὐτοῦς και τὴν πόλιν αὐτῶν, ὡς και τὸν ἐν αὐτῇ διαβόητον νεὼν ἀφανισθῆναι και πᾶσαν τὴν ἐν αὐτῷ ἐπιτελουμένην λατρείαν καταλυθῆναι. Οὕτως οὖν, τῆς ἐμῆς ἐπακούσας ὁ Θεὸς βοῆς, ταπεινώσει αὐτούς.

Ὅ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, και οὐκ ἐποβήθησαν τὸν Θεόν, και τὰ ἐξῆς. Ταπεινώσει τοὺς προλαχθέντας ἀσεβεῖς ὁ προὔπαρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός· ἔσονται τε ταπεινοὶ και διαμενοῦσιν ἐπὶ μήκιστον τοιοῦτοι· ἐπεὶ μηδεὶς ἔσται ὁ ὑπὲρ αὐτῶν διδοὺς ἀντάλλαγμα. Ἄπαξ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ λύτρον ἑαυτῶν διδοὺς και ἀντάλλαγμα ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, τοὺς μὲν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας ἐξηγόρασε, πάντων τε αὐτοῦς τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων ἤλευθέρωσεν· τοὺς δὲ εἶασε ταπεινοὺς, ἐπεὶ μὴ προσήκοντο τὴν ὑπὲρ αὐτῶν δοθεῖσαν τιμὴν, μηδὲ ἐπίστευσαν εἰς τὸ τίμιον αἷμα τοῦ πάντων ἀνθρώπων Αντρωτοῦ και Σωτήρος. Διό φησι περὶ αὐτῶν ὁ λό-

A dico : *Vespere et mane et meridie, narrabo et annuntiabo.* Me autem talia omnibus clamante ex hac hora usque ad vesperam, atque in splendidissima luce et in meridie salutarem finem prædicante, *exaudiet vocem meam*, qui tali me notitia dignatus est· neque sinet ultra turbari in me cor meum, neque formidinem mortis instare mihi. His porro omnibus abductis et dissipatis ex anima mea, redimet eam in pace ab iis qui eam conturbare vulerint. Quare dico : *Redimet in pace animam meam ab iis, qui appropinquant mihi; quoniam inter multos erant mecum.* Pro quo Symmachus edidit : *Multi enim accedebant ad me. Nam qui turbare volebant animam meam, minimi quidam erant, quos Deus, qui ante sæcula est, humiliabit, clamorem meum exaudiens.*

Hæc itaque quasi a Propheta dicta fuerint, ceu ex propria persona voces propositas proferente. Quod si ab ipso Salvatore per propheticum spiritum hæc dicta fuerint; siquidem ex ipsius persona dicebatur illud, *Si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique*, et cætera; consequenter sane hæc Salvator dixerit : Quoniam non inimicus, sed amicus; non qui odio haberet. sed qui paulo ante diligeret, talia contra me ausus est. Ego autem nihil plus agebam, quam quod clamabam ad Deum; eamque utpote Patrem, propitium habebam. Sed illi quidem insidiabantur mihi; hic vero salvum faciebat me : quare vespere, mane et meridie non finem faciam Patris virtutes enarrandi omnibus; atque salutare Evangelium ad aures universorum hominum prædicandi : eamque vocem exaudiens Pater, *redimet in pace animam meam ab iis, qui appropinquant mihi*, id est ab iis qui proxime, non procul, impugnant me; multi sane numero, quos humiliabit qui est ante sæcula Deus. Neque enim illa ad breve tempus ipsis data opportunitas, in qua gloriati sunt, et civitatem suam iniquitate et contradictione repleverunt, diu permanebit; sed propediem humiliabuntur, ira Dei ipsos et civitatem eorum invadente, ita ut templum illud insigne in ea positum diruatur, et cultus ibidem persolvi solitus de medio tollatur. Sic itaque Deus me exaudiens humiliabit eos.

VERS. 21, 22. *Non enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum*, et cætera. Memoratos impios humiliabit qui est ante sæcula Deus, eruntque humiles, ac tales diu permanebunt, quia nullus erit qui det pro illis commutationem. Nam cum semel Dei Filii sese dederit in redemptionem et commutationem pro peccatoribus; eos quidem qui in se crediderunt exemit, atque a pristinis delictis omnibus liberavit; alios vero reliquit abjectos, quia pretium pro se datum non admisserunt, neque crediderunt in pretiosum sanguinem Redemptoris et Salvatoris omnium hominum. Quamobrem de illis dicitur : *Non enim est illis commutatio.* Quare autem

non sit illis commutatio, postea docet his verbis, quia non timuerunt Deum. Iste enim, utpote bonus, cum vellet omnes homines salvos fieri, et in cognitionem veritatis venire¹, extendit manum suam salutarem, ut iis bona sua retribueret. Illi vero ea a dextera Dei oblata non acceperunt; sed contaminaverunt testamentum ejus, novam et evangelicam legem respicientes. Quare secundum Symmachum dictum est: *Extendit manum suam ad eos qui pacem habebant secum: transgressi sunt fœdus*; secundum Aquilam vero: *Misit manum suam in pacificos suos*. Ipse namque pacificam dexteram porrexit accedentibus ad pacem ipsius accipiendam; illi vero transgressi sunt testamentum ejus, oblata sibi pacem non accipientes. Quare, pace cum bello commutata, *divisi sunt ab ira vultus ejus*. Quia enim gratiam non admiserunt, merito iræ traditi, procul dispersi, et in omnes gentes dissipati sunt. Pro illo autem, *Et appropinquavit cor illius. Molliti sunt sermones ejus super oleum. et ipsi sunt jacula*, clarior Symmachus interpretatus est: *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque ipsorum. Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*. Vide mihi quo pacto hic etiam duo ordines declarentur; alius multorum confertim, de quibus in plurali dicit: *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque eorum*; alius vero quasi unius tantum, de quo singulatim claudit, *Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*. Et hi duo ordines erant superius indicati, scilicet eorum qui in civitate habitabant, de quibus dicebatur: *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate*; et proditoris, quem spectant isthæc: *Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique*. Hic itaque quoniam principes Judaici populi cum simulatione adulationeque ad Salvatorem accesserunt; modo magistrum nec cum puro corde compellantes; modo dicentes ipsi: *Scimus quia verax es, et verbum Dei in veritate doces, nec est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominis*²; jure de iis hic dicitur, *Dulciora butyro ora eorum: pugnat vero cor uniuscujusque illorum*; peculiariter rursus de proditore, quia Rabbi ipsum et magistrum vocabat, et cum proditorem machinarentur, affectus et amicitiae symbola dabat, merito dictum est, *Molliores sunt sermones ejus oleo, cum sint discindentes*; sive secundum LXX interpretes, *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula*.

Ἰδίως δὲ πάλιν περὶ τοῦ προδότου, ἐπειδὴ καὶ διαθέτω; καὶ φιλίας παρέχε, τὴν προδοσίαν ποιούμενος, εἰκότως περὶ αὐτοῦ λέλεκται· Ἀπαλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐλάλου, ὄντες ἀνατμητικοί· ἢ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἠπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες.

Vers. 23, 24. *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet: non dabit in æternum fluctuationem iusto, et cætera*. Illi quidem cum dolo et simula-

¹ I Tim. II, 4. ² Matth. xxii, 16.

(1) Αὐτούς. Et sententia et syntaxeos ratio postulat αὐτοὺς. Εδρτ.

(2) Colb. habet ἀπομητητικοί.

Α γος· Οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα. Διὰ τι δὲ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, ἐξῆς διδάσκει λέγων· ἐπεὶ μὴ ἐφοβήθησαν τὸν Θεόν. Ὁ μὲν γάρ, ἀτι ἀγαθός, πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν σωτήριον εἰς τοὺς καὶ αὐτοὺς (1) μεταδοῦναι τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν· οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ προτεινόμενα, ἀλλ' ἐβεβήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, τὸν καινὸν νόμον τὸν εὐαγγελικὸν παρακρουσάμενοι. Διὰ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Ἐξέτειρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τοὺς εἰρηνεύοντας πρὸς αὐτὰν· παρέβησαν συνθήκην· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἐν εἰρηναίοις αὐτοῦ. Αὐτοὺς μὲν γὰρ εἰρηναίῃν δεξιᾶν προβύτειε πρὸς ἐλθόντας παραδέχεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ εἰρηναίαν· οἱ δὲ παρέβησαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, μὴ καταδεξάμενοι τὴν προτεινόμενὴν αὐτοῖς εἰρήνην. Διὰ πόλεμον ἀντικαταλαξάμενοι εἰρήνης, διμερισθῆσαν ἀπὸ ὀργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ μὴ προσεδέξαντο τὴν χάριν, εἰκότως, ὀργῇ παραβήντες, μακρὰν δισκορπίστησαν, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασκευασθέντες δισπάρησαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Καὶ ἤγγισεν ἡ καρδία αὐτοῦ. Ἠπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες, σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Λείτερον βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν.

Ἀπαλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐλάλου, ὄντες ἀνατμητικοί (2). Ὅρα δὲ τίνα τρόπον κἀνταῦθα δύο τάγματα παρίστησιν ὁ λόγος· ἐν μὲν πολλῶν ἀθρόως κατὰ τὸ αὐτὸ, περὶ ὧν πληθυντικῶς φησι· Λείτερον βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν· Ἐτερον δὲ ὡς περὶ ἐνὸς μισμονωμένου, περὶ οὗ ἰδίως ἐπιλέγει· Ἀπαλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐλάλου, ὄντες ἀνατμητικοί. Καὶ ταῦτ' ἦν τὰ δύο τάγματα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν δηλούμενα, τότε τῶν τὴν πόλιν ἐκούντων, περὶ ὧν ἐλέγετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· καὶ τὸ περὶ τοῦ προδότου, περὶ οὗ ἔφασκεν ὁ λόγος· Ὅτι, εἰ ἐχθρός ἠνείδισέ με, ὑπήνεργα ἄν. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ προσήσαν τῷ Σωτῆρι μεθ' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ποτὲ μὲν διδάσκαλον ἀποκαλοῦντες οὐ σὺν καθαρῇ καρδίᾳ, ποτὲ δὲ λέγοντες αὐτῷ· Οἰδαμεν, ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις· καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· ὃ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου· εἰκότως περὶ αὐτῶν φησιν ἐνταῦθα ὁ λόγος· Λείτερον βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν.

Ἐτερον δὲ ὡς περὶ ἐνὸς μισμονωμένου, περὶ οὗ ἰδίως ἐπιλέγει· Ἀπαλώτεροι οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐλάλου, ὄντες ἀνατμητικοί. Καὶ ταῦτ' ἦν τὰ δύο τάγματα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν δηλούμενα, τότε τῶν τὴν πόλιν ἐκούντων, περὶ ὧν ἐλέγετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει· καὶ τὸ περὶ τοῦ προδότου, περὶ οὗ ἔφασκεν ὁ λόγος· Ὅτι, εἰ ἐχθρός ἠνείδισέ με, ὑπήνεργα ἄν. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ προσήσαν τῷ Σωτῆρι μεθ' ὑποκρίσεως καὶ κολακείας οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ποτὲ μὲν διδάσκαλον ἀποκαλοῦντες οὐ σὺν καθαρῇ καρδίᾳ, ποτὲ δὲ λέγοντες αὐτῷ· Οἰδαμεν, ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις· καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· ὃ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου· εἰκότως περὶ αὐτῶν φησιν ἐνταῦθα ὁ λόγος· Λείτερον βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν· πολεμεῖ δὲ ἡ καρδία ἐκάστου αὐτῶν.

Ῥαββειν αὐτὸν καὶ διδάσκαλον ἀποκαλεῖ, σύμβολά τε αὐτοῦ εἰς διαβρῆσαι· οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλαρον τῷ δικαίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἱ μὲν σὺν ἀπάτῃ

καὶ ὑποκρίσει ἀπαλύνοντας ἑαυτῶν τοὺς λόγους ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἔσωθεν δὲ αὐτοὺς ἀκοντίσαντες ὑπὲρ βολίδας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ προδότης γεγονὸς τοῦ Σωτῆρος, ὁποίου τέλους τεύχονται δεδῆλωται· οὐ δὲ ὁ τούτων ἀκρωμένους, σωφρονισθεὶς ἀπὸ τοῦ τῶν προλελεγμένων τέλους, καὶ ὁ τῷ προφητευσόμενῳ ὄλον σαυτὸν ἐπιδίδους, θάρσει, τὴν σαυτοῦ φροντίδα ἐπὶ βίβας ἐπ' αὐτὸν, οἶα Καινῆ Διαθήκῃ μαθητευθεὶς, δι' ἧς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παιδεύει λέγων· *Μὴ μεμνησθετε τί φάγητε, μηδὲ τί πίητε· καὶ, Μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρὸν, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν. Ταῦτ' οὖν φυλάξας, ἐπὶ βίβας ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει, τὸν ἄρτον σοι διδοὺς τὸν ἐπιούσιον, καὶ τὴν λογικὴν καὶ ἐπουράνιον τροφήν· ἐπαρκῶν δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον χρεαίωδῃ. Τούτῳ (1) γὰρ ἐπήγγελται φήσας· Οἶδε γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὅτι χρῆσται ἔχετε πρὸς τοῦ τι αὐτὸν αἰτήσαι ὑμᾶς. Αὐτὸς σε δὲ διαθρέψει, ὡς καὶ πάντα δίκαιον· οὐδένα γὰρ πώποτε τῶν δικαίων καταλείπειν, ὡς ὑπομεῖναι αὐτὸν σάλον πρὸς τὸ σαλευθῆναι καὶ ἐκπεσεῖν. Διὸ λέλεκται ἐξῆς· Οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐκ ἐδώσει εἰς αἰῶνα κλεισθῆναι δίκαιον. Διὸ λέλεκται ἐν ἑτέροις· Νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐξῆς ἐπάγει περὶ τὸν ἐπιβούλῳ τοῦ Σωτῆρος τῷ θεῷ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐν δὲ ὁ θεὸς διαθορᾶς· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐν δὲ ὁ θεὸς κατέτρεχε αὐτοὺς εἰς λάκκον διαθορᾶς· περὶ οὗ λάκκου μυρία διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰρηται· ὡσπερ ἐν τῷ· Ὑπομένειν ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος· καὶ πάλιν· Μήποτε παραιοπλήθους ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον· καὶ αὖτις· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἕδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ἄλλ' ὁ μὲν δίκαιος διασώζεται πρὸς τὸ μὴ κατενεχθῆναι εἰς τὸν θηλούμενον λάκκον· οἱ δὲ ἀσεβεῖς κάτω φέρονται εἰς αὐτὸν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ καταρασσόμενοι, ἵως εἰς κατάλλιον αὐτοῖς χωρίον. Λάκκον δὲ ταλαιπωρίας καὶ πηλὸν ἰλὺς, καὶ φέρος διαθορᾶς τὸν τοῦ θανάτου τόπον καλεῖν εἶωθεν ὁ λόγος· εἰς δὲ καταβάλλονται δίχην τῶν ἄνωθεν καταφερομένων ἐν τοῖς λάκκοις ὑδάτων αἱ τῶν ἀσεβῶν ψυχαί. Καὶ ἐπειδήπερ διὰ τῶν ἔμπροσθεν τοὺς φονεατὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐδήλου, ἀκολούθως καὶ νῦν περὶ τῶν αὐτῶν φησιν· Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος· οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Μιαφρόνοι καὶ δόλιοι οὐχ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἄνδρες αἱμάτων καὶ ἐπιθέσεως οὐχ ἡμισεύσωσιν ἡμέρας αὐτῶν. Νοήσεις δὲ ὅπως ἐπληροῦντο καὶ ταῦτα ἐπιστήσας, ὡς παραχρημα καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον τῆς κατὰ*

tione mollientes palam sermones suos, dum intus exacerent plus quam tela, imo etiam ipse Salvatoris proditor, quem finem nacturi sint jam declaratum est; tu vero qui hæc auscultas, eorum quos narravimus exitu prudens effectus, et quisquis ei qui in vaticinio fertur te totum dedisti, confide, edoctus a Novo Testamento curam tuam super illum jactare, ubi ipse Salvator hanc doctrinam tradit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* *; et: *Nolite possidere aurum, nec argentum, neque æs in zonis vestris* *. Hæc itaque cum servaveris, *jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet*, dans tibi panem supersubstantialem, et rationalem cœlestemque cibum; subministrans quoque ea quæ sunt ad vitam necessaria: id enim pollicitus his verbis est: *Scit enim Pater vester cœlestis quorum opus habetis, antequam quid vos petatis ab ipso* †. Ipse te enutriet, ut et quemlibet justum; neminem enim justorum unquam ita reliquit, ut fluctuationem pateretur, ac vacillaret et caderet. Quare sub hæc dictum est: *Non dabit in æternum fluctuationem justo*; sive ut Symmachus: *Non dabit in æternum claudi justum*. Ideo alibi dicitur: *Junior fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panes* ‡. His prolatis, de insidiatoribus Salvatoris hoc adjicit: *Tu vero, Deus, deduces eos in puteum interitus*; sive, secundum Symmachum, *Tu vero, Deus, dejicies eos in lacum interitus* §: de quo lacu sexcenta superius dicta sunt, exempli gratia: *Exspectans expectavi Dominum, et intendit mihi, et eduxit me de lacu miseræ et de luto sæcis* ††; ac rursum: *Nequando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum* †††; iterumque: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum*. Sed justus quidam eruitur, ut ne in memoratum lacum deferatur; impii vero in ipsum dejiciuntur, a Deo præcipitati quasi in congruentem sibi locum. Lacum autem miseræ, lutum sæcis et puteum interitus, mortis locum vocare solet Scriptura, in quem dejiciuntur animæ impiorum, instar eorum qui ab alto loco in lacum aquarum præcipitantur. Quia vero superius Salvatoris nostri interfectores memoravit, consequenter jam de iisdem ait: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*; sive, secundum Symmachum, *Sanguinarij et dolosi non dimidiabunt dies suos*; vel secundum Aquilam, *Viri sanguinum et insultus non dimidiabunt dies suos*. Hæc ut impleta fuerint, intelliges, si perpendas, statim, nec elapso multo tempore ab insidiis contra Salvatorem nostrum, totum genus memoratorum hominum perniciæ funditus traditum esse, invadente eos ira in obsidione Romanis bellum inferentibus facta. Imo etiam in præsentem tempore mortalis hujusce vitæ, cum ne dimidium quidem dierum exegissent, hujusmodi perniciæ viri illi sanguinum et dolosi

* Matth. vi 25. † Matth. x, 9. ‡ Luc. xii, 30. xxi, 4. †† Psal. lxxix, 4.

(1) Τούτῳ. Interpres legisse videtur τοῦτο. EDIT.

traditi sunt. Post mortem vero quænam ipsos ma-
neant, ante declaratum est his verbis: *Tu vero, Deus,*
deduces eos in puteum interitus. Hæc quidem illi
patientur: *Ego autem sperabo in te;* sive is qui
vaticinatur Propheta, sive is qui in vaticinio
fertur.

αὕτη παρεδόθησαν ἀπωλεία οἱ ἄνδρες αἱμάτων καὶ
αὐτοὺς διαδέξεται, προδεδηλωται διὰ τοῦ, *Σὺ δὲ ὁ*
μὲν οὖν ἐκείνοι πεύονται· Ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ·
φητοὶ ὁ ταῦτα θεσπίζων προφήτης, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ προ-
φητευόμενος.

1. IN FINEM, PRO POPULO, QUI A SANCTIS
LONGE FACTUS EST, DAVID IN TITULI IN-
SCRIPTIONEM, CUM TENUERUNT EUM AL-
LOPHYLI IN GETH. LV.

VERS. 2-4. *Miserere mei, Deus, quoniam concu-
cavit me homo, tota die impugnans tribulavit me.*
Populus qui a sanctis longe factus est, quantum
ad historiam, videtur is esse qui cum Davide fu-
giebat a facie Saulis; erant autem viri numero sex-
centi, ut testatur Regnorum scriptura. Quoniam
vero bis apud Gethæos allophylos fuit; primo, cum
solus deprehensus intra portas, insaniam simulavit,
quando ceu tympano pulsabat in portis urbis, et
defluebant salivæ ejus in barbam¹²; alias vero
quando cum sexcentis viris ad regem Geth confu-
git¹³, qui assignavit illi in habitaculum Sicela. Vide-
tur præsens inscriptio hæc Davidi ascribere, quando
cum sexcentis viris secum fugientibus apud Gethæos
peregrinabatur, qui ipsum exceperunt et apud se
ut amicum detinuerunt, quo tempore a rege Geth
in pretio habitus est. Quare inscriptio sic habet:
In finem, pro populo, qui a sanctis longe factus est,
Davidi in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum
allophyli in Geth. Secundum Aquilam vero dicitur:
Victoriæ auctori pro columba muta, peregrinationum
Davidis humilis perfecti, cum tenuerunt eum Phy-
listæi in Geth; secundum Symmachum vero: *Trium-*
phale pro columba, pro gente repulsa Davidis, humi-
*lis et inculpatis: quando detinuerunt eum Phylis-
tæi in Geth.* Quinta autem editio: *Victoriæ auctori pro*
columba impeditæ linguæ, absconditorum Davidi, in
tituli inscriptionem, quando tenuerunt eum allophyli
in Geth; Theodotio loco illius, *Pro populo, qui a*
sanctis longe factus est, pariter cum aliis, pro colu-
mba interpretatus est. Fortasse vero qui colum-
bam mutam, aut linguæ impeditæ ediderunt, ipsum
Davidem apud allophylos versantem subindicant;
ubi consueto more non poterat in Spiritu sancto
prophetias neque confidenter hymnos proferre. Quare
columbam linguæ impeditæ sive mutam quoque voca-
bant ipsum. In præcedenti sane psalmo dictum est:
Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? Et volabo
et requiescam. Longe scissem secessionem meam,
*habitassem in deserto*¹⁴, secundum Symmachum.
Quoniam igitur Spiritus sanctus, qui in Propheta
operabatur, quique in columbæ specie in Serva-
torem descendisse narratur, cum delicatus in-

¹² I Reg. xxi, 13. ¹³ I Reg. xxvii, 2. ¹⁴ Psal. lvi, 7, 8.

(1) Προσφέρεσθαι. Forte προσφέρεσθαι, ut et interiores legisse videtur. E. DIT.

τοῦ Σαυτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἄρδην τὸ πᾶν γένος
τῶν προλεχθέντων ὀλέθρῳ παρεδόθη, μετελθοῦσης
αὐτοὺς τῆς ὀργῆς ἐν τῇ καταλαβοῦσῃ αὐτοὺς πολιορ-
κίᾳ κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν πόλεμον. Καὶ τέως μὲν
κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὸν θνητὸν ἐν ἀνθρώ-
ποις βίον, μηδὲ ἡμισεύσαντες τὰς ἡμέρας αὐτῶν τοι-
θεὸς κατὰξείς αὐτοὺς εἰς φρέαρ διασθερῶς. Ταῦτα
ἦτοι ὁ ταῦτα θεσπίζων προφήτης, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ προ-

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΛΑΟΥ, ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΩΝ
ΑΓΙΩΝ ΜΕΜΑΚΡΥΜΜΕΝΟΥ, ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ
ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ΟΠΟΤΕ ΕΚΡΑΤΗΣΑΝ ΑΥΤΟΝ
ΟΙ ΑΛΛΟΦΥΛΟΙ ΕΝ ΓΕΘ. ΝΕ'.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεὸς, ὅτι κατεπάτησέ με ἄν-
θρωπος, ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με.
Λαὸς ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένος, ὅσον ἐπὶ τῆς
ἱστορίας, ἔοικεν εἶναι ὁ σὺν τῷ Δαυὶδ φεύγων ἀπὸ
προσώπου Σαοῦλ· ἦσαν δὲ τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες ἑξα-
κόσιοι, ὡς ἡ Γραφή μαρτυρεῖ τῶν Βασιλειῶν. Ἐπεὶ
δὲ δις γέγονεν παρὰ τοῖς ἐν Γέθ ἄλλοφυλοῖς· ἅπασι,
ὅτε μόνος ἀποληθθεῖς εἰσω πυλῶν, μανίαν προσ-
ποιήθη, ὅτε καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐν ταῖς πύλαις τῆς πό-
λεως, καὶ κατέρρει τὰ σέλα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πύγωνα
αὐτοῦ· ἄλλοτε δὲ, ὅτε σὺν ἀνδράσιν χ' προσέφυγε τῷ
Βασιλεῖ τῆς Γέθ, ἀφώρισέ τε αὐτῷ οἰκητήριον τὴν
Σίκελα. Ταῦτ' εἰσιν ἡ προκειμένη στηλογραφία εἰ-
ρησθαι τῷ Δαυὶδ, καθ' ὃν καιρὸν ἅμα τοῖς χ' τοῖς σὺν
αὐτῷ φεύγουσιν ἐπεδήμει τοῖς ἐν Γέθ· ὑπεδέξαντό
τε αὐτὸν καὶ κατέσχον παρ' ἑαυτοῖς ὡς φίλον, ὅτε
καὶ τιμῆς ἀξιούται παρὰ τῷ Βασιλεῖ Γέθ. Διὸ τὰ τῆς
προγραφῆς περιέχει· *Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ,*
τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένου, τῷ Δαυὶδ,
στηλογραφία, ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἄλλοφυλοι ἐν
Γέθ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Τῷ νικοποῖῳ*
ὑπὲρ περιστερῶς ἀλάλου, μακρυσμῶν τοῦ Δαυὶδ
ταπεινοῦ, τελείου, ἐν τῷ κρατῆσαι αὐτὸν Φυλι-
σταλοῦς ἐν Γέθ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπιτί-
κιον ὑπὲρ τῆς περιστερῶς, ὑπὲρ τοῦ φύλου ἀνω-
σμένου τοῦ Δαυὶδ, τοῦ ταπεινοῦ χρόνος καὶ ἀμ-
ώμων, ὅτε κατέσχον αὐτὸν οἱ Φυλισταῖοι ἐν Γέθ·
ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις· Τῷ νικοποῖῳ ὑπὲρ τῆς περι-
στερῶς τῆς μογιλάλου, κεκρυμμένων τῷ Δαυὶδ,
εἰς στηλογραφίαν, ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ
ἄλλοφυλοι ἐν Γέθ· καὶ ὁ Θεοδοτίων δὲ ἀντὶ τοῦ,
Ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένου,
ὑπὲρ τῆς περιστερῶς, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἐξέδωκε.
Τάχα δὲ που αἰνίττονται οἱ περιστερῶν ἀλάλου ἢ
μογιλάλου εἰρηκότες αὐτὸν τὸν Δαυὶδ παρὰ τοῖς ἄλ-
λοφυλοῖς ὄντα, καὶ μὴ δυνάμενον λαλεῖν συνήθως τὰς
ἐν ἁγίῳ Πνεύματι προφητείας, μηδὲ σὺν παρρησίᾳ
τοὺς ὕμνους προσφέρεισθαι (1). Διὸ μογιλάλον περισ-
τερῶν ἢ καὶ ἀλάλου αὐτὸν ὠνόμαζον. Καὶ ἐν τῷ κρῶ
τούτου δὲ ψαλμῷ λέλεκτο· *Τίς δώσει μοι πτέρυγας*
ὥσει περιστερῶς; Καὶ πετασθήσομαι ἢ καὶ ἐξα-
σθήσομαι. Πέφρω ἂν ἐποίησα τὴν ἀναχώρησίν
μου, ἠὲ λλόμνη ἂν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κατὰ τὸν Σύμμα-

χον. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τῷ Προφήτῃ ἐνεργοῦν, ὃ καὶ ἐν εἰδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Σωτῆρα κατεληλυθῆναι μαρτυρεῖται, τρυφερὸν δὲ καὶ ἄκακον, ἡλαύνετο ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκομένου τοῦ δαυῖδ, ἐλαυνόμενον τε οὐκ ἡμύνετο, ἀλλ' ἔφακε περιστερᾶ ἀλάφω μακρυνομένη καὶ ἀπυθουμένη ὑπὸ τῶν διωκόντων· τούτου χάριν κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, εἰρηται. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς στηλογραφίαν, ὃ μὲν Ἀκύλας, ταπεινοῦ τελίου· ὃ δὲ Σύμμαχος, τοῦ ταπεινοφρονος καὶ ἀμώμου, ἡρμήνευσεν, τὸν τρόπον δηλοῦντες δι' ὃν ὡς περ στήλης καὶ αἰωνίας μνήμης ἤξιοῦτο παρὰ τῷ Θεῷ ἡ τοῦ Προφήτου ἀρετῆ. Τὸ γὰρ μέγιστον τοῦ δαυῖδ κατόρθωμα ἡ ταπεινότης ἦν καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη, καθ' ἣν τελείαν ἐπεδείκνυτο ἀρετὴν, οὐδένα ὑπερβαλλούσης καὶ τελείας ταπεινοφροσύνης δείγματα περιέχοντας, ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ λέγων·

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος, ὡς πρὸς τὴν λέξιν τὸν Σαοὺλ σημαίνων, ἐπαναθάντα αὐτῷ, καὶ οὐ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐπιθέμενον τῷ κατ' αὐτοῦ πολέμῳ· διὸ ἐπιλέγει· Ὀλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με. Εἰτ' ἐπειδή περ τῷ θεῷ Πνεύματι συνεώρα οὐχ οὕτως τὸν Σαοὺλ αἴτιον ὄντα τῆς τσαυτῆς κατ' αὐτοῦ σπουδῆς, ὅσον ἀφανεῖς τινας καὶ νοητοὺς ἐχθροὺς ἀράτους, δηλαδὴ δυνάμεις καὶ πνεύματα πονηρὰ, τὸν Σαοὺλ ἐνεργοῦντα καὶ διεγείροντα ἐπὶ τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον, εἰκότως ἐπιλέγει· Κατεπάτησάν με οἱ ἐχθροὶ μου ὅλην τὴν ἡμέραν· ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐπέτριβον οἱ θλιβοῦντές με κατὰ πᾶσαν ἡμέραν. Τίνες δὲ οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ θλιβόντες αὐτὸν, οἱ τὸν Σαοὺλ ἐνεργοῦντες, διασαφεῖ ἐξῆς λέγων· Ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους. Οὐ γὰρ ἠγνόει, ὡς οὐκ ἦν αὐτῷ ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κομοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ὑπ' ὧν ὁ Σαοὺλ ἀκονώμενος, τὸν μηδὲν αὐτῷ λελυπηκότα πρόποτε μάτῃν ἡλανε καὶ ἐπόλεμει. Εἰθ' ἐξῆς φησιν· Ἡμέρας φοβηθήσομαι, ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ. Ὁ δὲ διεσαφῆσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἐν ἧ ἂν ἡμέρα φοβηθῶ, σοὶ πέποιθα. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖ ἄνθρωπός με καταπατηκῆναι, πολλὸς γενόμενος κατ' ἐμοῦ ὁ Σαοὺλ, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ μου καὶ οἱ πολεμοῦντές με ἔκωθεν, ἀπὸ ὕψους τὰ ἑαυτῶν βέλη κατὰ τῆς ἐμῆς βάλοντες ψυχῆς πλείστοι τυγχάνουσι. Τούτων δὲ πάντων καταφρονεῖν μεμάθηκα διὰ σὲ τὸν ἐμὸν πρόμαχον καὶ ὑπερασπιστήν. Σοὶ γὰρ πεποιθῶς, εἴποτε ἐμπέσοι φόβος τῇ ἐμῇ ψυχῇ, διακρούομαι τούτου, σοὶ τῷ ὑπερασπιστῇ μου θαρρῶν.

Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαίρεσω τοὺς λόγους μου, ἐπὶ τῷ Θεῷ ἡλπισα· οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σάρξ. Ἄντι τοῦ, ἐν τῷ Θεῷ ἐπαίρεσω τοὺς λόγους μου, ὃ μὲν Σύμμαχος, διὰ τοῦ Θεοῦ ὑμνήσω τὸν λόγον αὐτοῦ· ὃ δὲ Ἀκύλας· ἐν τῷ Θεῷ ὑμνήσω ῥήματα αὐτοῦ· καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις· ἐν τῷ Θεῷ ἐπαίρεσω τὸν λόγον μου, ἐκδεδώκασι. Εἰ ποτε, φησὶ, φόβος ἐκ τῆς τῶν πολεμούντων με παραχῆς ἐνέπιπτε μοι, διεκρούομην αὐτὸν ἐπιζῶν ἐπὶ σέ· καὶ ἀντὶ ἐπωδῆς καὶ φυλακτηρίων,

A nocensque sit, a Saule Davidem insequente pellebatur, pulsusque non obsistebat, sed similis erat columbæ mutæ procul abactæ, et ab insequentibus depulsæ; ideo a reliquis interpretibus pro columba dictum est. Pro illo autem, in tituli inscriptionem, Aquila, humilis perfecti; Symmachus vero, humilis et inculpati, interpretati sunt; significantes qua ratione Prophetæ virtus, quasi cippo, ad æternam memoriam apud Deum donata sit. Enimvero præcipua Davidis perfectio erat humilitas et abjectio, qua absolutam virtutem nulli reprehensioni obnoxiam exhibebat. Quare hos sermones, eminentis ac perfectæ humilitatis rationem complectentes, Deo emittit,

μῶμον ἐπαγομένην. Διὸ τοὺς προκειμένους λόγους, B Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo diserte quasi Saulem indicans, qui in se impetum faciebat, neque uno tantum, sed multis diebus ad bellum sibi inferendum incumbabat; quare subjungit, dicens: Tota die impugnans tribulavit me. Deinde quia Spiritu sancto monstrante videbat, non tam Saulem tanti adversum se moliminis auctorem esse, quam occultos quosdam et spirituales invisibilesque inimicos, videlicet potestates ac spiritus malignos Saulem exagitantes et excitantes ad bellum sibi movendum, jure sic pergit: Conculcaverunt me inimici mei tota die; sive, secundum Symmachum, Atterebant me qui tribulabant me per omnem diem. Quinam vero inimici essent tribulantes ipsum, qui Saulem excitabant, deinceps declarat, dicens: Quoniam multi bellantes adversum me ab altitudine. Non enim ignorabat non esse sibi luctam adversus carnem et sanguinem; sed adversus principatus et potestates, rectores mundi tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia, a quibus Saul concitatus, eum qui sibi nihil damni intulisset, sine causa pellebat et impugnabat. Deinde ait: Die timebo, ego vero in te sperabo. Quod clarior Symmachus explicavit his verbis: In quacunque die timebo, in te speravi. Etiam si enim homo me impugnare, Saulque multa contra me moliri videatur; sed inimici mei, et qui ab alto me impugnant, tela sua adversus animam meam immittent, multi numero sunt. Hos porro omnes propter te propugnatorem et protectorem meum despicere didici. Nam in te confusus, si quando metus in animam incidat meam, hunc depello, tibi propugnatori meo innixus.

VERS. 5, 6. In Domino laudabo sermones meos, in Deo speravi, non timebo quid faciat mihi caro. Pro illo, in Deo laudabo sermones meos; Symmachus, per Deum celebrabo sermonem ejus; Aquila vero, in Deo celebrabo verba ejus; quinta editio, in Deo laudabo sermonem meum; ediderunt. Si quando, inquit, ex inimicorum meorum perturbatione metus instaret mihi, ipsum in te sperando propulsabam, ac pro incantatione et amuletis, hymnos persolvebam; nam cum celebrarem ser-

monem tuum, juvabar ut a persequentium nemine averterem me. Ita sperans in Deo, et sermones ejus in ore meo ferens, omnes hominum insidias despiciebam, non timens *quid faciat mihi caro*. Quid enim possit caro et sanguis contra Deum opitulantem? Nam *si Deus pro nobis, quis contra nos*¹⁴? inquit Apostolus. Caro autem erat Saul, qui ea quæ carnis sunt sapiebat: quod sane declarat Apostolus ad Corinthios scribens: *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*¹⁵? Hic vero Saulem quoque zelo et contentione plenum, qui ideo Davidem pellebat, carnem vocavit, dicens: *Non timebo quid faciat mihi caro*. Deinde ait: *Tota die verba mea execrabantur, adversum me omnes cogitationes eorum in malum*. Quod sane clarius interpretatus est Symmachus, dicens: *Per omnem diem sermones de me curabant: contra me omnis cogitatio eorum in malum*. Ac si enim nihil aliud ipsis agendum suppeteret, neque de aliis sermo movendus esset; otium suum totum in loquendo et cogitando de me insumebant, nihil boni in me molientes; sed in malum et pro malo totam curam impendebant suam.

VERS. 7, 8. *Inhabitabunt et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt. Sicut sustinerunt animam meam pro nihilo salvos facies illos; in ira populos confringes, Deus*. Hæc obscure apud Septuaginta Interpretes dicta, apertius interpretatus est Symmachus his verbis: *Conveniebant clam, et vestigia mea observabant, expectantes animam meam propter iniquitatem. Libera ab illis, in ira populos deprime, Deus*. Ita enim, inquit, tota die mihi [observando] vacabant, sermones de me moventes, et tota cogitatio eorum contra me erat; ut studeant una simul adversum me conspirationem conficere: neque eo sistentes gradum; sed etiam calcaneum sive vitæ gressum observant, num supplantando dejicere me possent. Vestigia quoque mea, et quo pergerem, observabant, ut quoquo modo me comprehenderent. Hæc illi qui me sine causa persequerentur contra me designabant. Tu autem, Domine, spes mea, me ab injusta eorum conspiratione libera; ipsos autem ira tua invadens, ex ea arrogantia et superbia dejice: id enim ipsis utile erit. Siquidem elati ac tumentes, id in suam perniciem agebant: etenim *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*¹⁶: quare rogo omnes insurgentes in me deprimas; sive, secundum Aquilam, *dejicias*; ut modestius atque humiliter sentientes, magnam utilitatem percipiant.

VERS. 9, 10. *Vitam meam annuntiavi tibi, posuisti lacrymas meas in conspectu tuo; sicut et in promissione tua, convertentur inimici mei retrorsum, in quacunque die invocavero te*. Hæc clarius Symma-

χωνος διεξέειπεν· ὕμνων γὰρ τὸν λόγον σου ἐδοκίμασα, ὡς μηδένα τῶν διωκόντων ἐπιστρέψουσα. Ὁλως ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐλπίζων, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ φέρων ἐν τῷ στόματί μου, πάσης τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς κατεφρόνου, οὐ φοβούμενος τί ποιήσει μοι σὰρξ. Τί γὰρ ἂν καὶ δύναίτο σὰρξ καὶ αἷμα πρὸς Θεὸν βοηθόν; Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Σὰρξ δὲ ἦν ὁ Σαούλ, τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν· ὁ δὲ παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος γράφων Κορινθίοις· Ὁπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζήλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σάρκινοι ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Ὁ δὲ καὶ τὸν Σαούλ ζήλου πεπληρωμένον καὶ ἔριδος, καὶ διὰ ταῦτα τὸν Δαυὶδ ἐλαύνοντα, σὰρκα ὠνόμασεν εἰπών· Οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σὰρξ. Ἐξτά φησιν· Ὁλην τὴν ἡμέραν τοὺς λόγους μου ἐβδελύσσορτο, κατ' ἐμοῦ πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν εἰς κακόν· ὁ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Διὰ πάσης ἡμέρας λόγους περὶ ἐμοῦ ἐφρόντιζον· κατ' ἐμοῦ πᾶς διαλογισμὸς αὐτῶν εἰς κακόν. Ὡς γὰρ μηδὲν ἔχοντες ἔττερον πράττειν, μηδὲ περὶ ἐτέρων λόγους κινεῖν, τὴν πᾶσαν ἑαυτῶν σχολὴν τοῖς περὶ ἐμοῦ λόγοις καὶ τοῖς κατ' ἐμοῦ λογισμοῖς ἀνετίθεσαν, οὐδὲν ἀγαθὸν περὶ ἐμοῦ βουλευόμενοι. Ἄλλ' εἰς κακὸν καὶ ἐπὶ κακῷ τὴν ἑαυτῶν ἀναλίσκοντες σπουδῆν.

Παρακλήσουσι καὶ κατακρύψουσιν, αὐτοὶ τὴν πτέραν μου φυλάξουσιν. Καθάπερ ὑπέμειναν τὴν ψυχὴν μου, ὑπὲρ τοῦ μηδεὸς σώσεις αὐτούς· ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάξεις, ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα ἀσαφῶς εἰρημένα παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, λευκότερον διηρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, εἰπών· Συνήγοντο λάθρα, καὶ τὰ ἔχη μου παρετήρουν προσδοκῶντες τὴν ψυχὴν μου διὰ τὴν ἀδικίαν. Ῥῦσαι ἀπ' αὐτῶν, ἐν ὄργῃ λαοὺς κατάγε, ὁ Θεός. Οὕτως γὰρ, φησὶ, διὰ πάσης ἡμέρας ἐμοὶ ἐσχολάζον, τοὺς περὶ ἐμοῦ λόγους κινῶντες, καὶ πᾶς διαλογισμὸς αὐτῶν κατ' ἐμοῦ ἐγίνετο· ὡς σπουδάζειν συνάγεσθαι αὐτοὺς ἑμοῦ συσκευάς· καὶ μὴ μέχρι τούτου χωρεῖν, ἀλλὰ καὶ περιεργάζεσθαι μοι τὴν πτέραν, τοῦτέστι τὴν τοῦ βίου πορείαν, εἰ πως σκελίσαντες δυνηθῆεν καταβαλεῖν με. Καὶ τὰ ἔχη δέ μου παρετήρουν, ἵποι ἂν βαδίζοιμι, καὶ ἐν ὅπως ἐπιλάβοιτό μου. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ μάτην διώκοντες κατ' ἐμοῦ ἐπραττον. Σὺ δὲ, Κύριε, ἡ ἐμὴ ἐλπίς, ἐμὲ μὲν τῆς ἀδικου αὐτῶν συσκευῆς ῥύσαι, αὐτοὺς δὲ μετελθῶν τῇ σεαυτοῦ ὄργῃ, κατάβαλε τῆς μεγαλαυχίας καὶ τῆς ὑψηλοφροσύνης· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς συνόσει. Ὑψούμενοι γὰρ καὶ ἐπαίρομενοι, ἐπ' ὀλέθρῳ τῷ ἑαυτῶν ταῦτ' ἐπραττον· ὁ γὰρ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσειται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν· διὸ, ἰκετεύω, πάντας πῶς ἐπανισταμένους μοι κατάγαγε· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *καταβίβασον*· ὡς ἂν, μέτριον φρόνημα λαβόντες καὶ ταπεινά φρονούντες, τὰ μεγάλα ὠφεληθεῖεν.

Τὴν ζωὴν μου ἐξηγγεῖλά σοι, ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου· ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου, ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε. Καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος

¹⁴ Rom. viii, 31. ¹⁵ I Cor. iii, 3. ¹⁶ I Petr. v, 5.

καρτέτερον ἠρμήνευσεν, οὕτως εἰπών· *Τὰ ἔνδορ μου ἄξενηθιθμισας· σὺ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Μὴ οὐχὶ ὅταν ἐξαριθμῆς, τότε ἀποστραφῆσονται οἱ ἐχθροὶ μου ὀπίσω, ἢ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσωμαι σε*; Οἱ μὲν ἐχθροὶ μου, φησί, διὰ πάσης ἡμέρας λόγους περὶ ἐμοῦ ἀνεκίνουν, καὶ κατ' ἐμοῦ πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν ἦσαν· ἐγὼ δὲ ὁποίους ἐν ἑμαυτῷ συνῆγον λογισμοὺς καὶ ὁποίας ἐνθυμήσεις εἶχον, σὺ αὐτὸς, ὡς καρδιογνώστης Θεός, οἶδας. Τὰ γὰρ ἔνδορ μου ἐξηριθμῆσας πάντα, καὶ τὰ κρύφια μου καὶ τὰς ἐνθυμήσεις τῆς ψυχῆς· μου γινώσκεις· διόπερ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἀπιστράφης αὐτά· ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου ὑπισχυοῦ λέγων· *Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἴδου πάρεμι, οὕτως ἀκόλουθα πράττων ταῖς σαῖς ἐπαγγελίαις, ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Καὶ κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων δὲ ἐρμηνείαν, Τὴν ζωὴν μου, φησὶν, ἐξήγγειλά σοι, ὡς ἂν παρήρσιαν ἄγων καὶ μὴ ἐπαισχυνόμενος ἐπὶ τῇ ἑμαυτοῦ ζωῇ. Σὺ τε ἀποδεχόμενός μου τὴν ζωὴν, τὰ δάκρυά μου οὐκ ἀπεσεῖσω, ἀλλὰ περὶ τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἔθου αὐτά, πιστούμενος τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Διδὸν συνέβαινε, ἐμοῦ εἰσακουσόμενου, τοὺς ἐχθροὺς μου εἰς τὰ ὀπίσω χωρεῖν· ὅθεν φημί· Ἐρ ἢ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσωμαι σε, ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Μὴ οὐχὶ ὅταν, φησὶν, ἐξαριθμῆς, τότε ἀποστραφῆσονται οἱ ἐχθροὶ μου ὀπίσω*; Ἐπειδὴν φυλοκρινῶν διακαθάρης ἀφορίζων τοὺς σεαυτοῦ ἀξιούς, καὶ ἐξαριθμῆσιν πτωχόμενοι τῶν μελλόντων· εἰς τὰ δεξιὰ ἱστασθαι, καὶ τῶν εἰς ἀριστερὰ χωρούντων, τότε, ἐν τῷ σὲ τὴν ἐξαριθμῆσιν ταύτην ποιῆσθαι, ἀποστραφῆσονται οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω.*

Ἴδου ἔγνωρ, ὅτι Θεός μοι ἐστίν. Ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰρέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰρέσω λόγον· ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον τοῦτο φησὶν· Οἶδα, ὅτι ἐστὶ Θεός μοι. Τὸν Θεὸν ὑμνολογήσω, διὰ τοῦ Θεοῦ ὑμνοποιήσομαι λόγον· τῷ Θεῷ πέποιθα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Αὐτοῖς ἔργοις, φησὶ, παρεδίφη, καὶ ἔγνω ἀληθῶς, ὅτι οὐκ ἐπὶ ματαίῳ ἤλπισα· ἀλλὰ Θεὸν βοηθὸν ἐκτησάμην. Τοῦτου δὲ ἔλεγχος, ἐπεὶ ἔθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου. Εἴτα ἐμοῦ μὲν ἐπήκοος ἐγένου, οἱ δὲ ἐχθροὶ μου ἐχώρουν εἰς τὰ ὀπίσω· διδὸν ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰρέσω ῥῆμα· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐρ Θεῷ καυχῆσομαι ῥῆμα· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸν Θεὸν ὑμνολογήσω· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον αἰρέσω λόγον· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν Κυρίῳ ὑμνήσω λόγον· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, διὰ τοῦ Κυρίου ὑμνοποιήσομαι λόγον· καὶ πάλιν, ὡς ἀνωτέρω μοι εἰρηται· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σάρξ· καὶ νῦν φημι, Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Σὰρξ γὰρ καὶ ἄνθρωπος ἐν καὶ ταυτὸν ἐστίν, ἐπειδὴ λέλεκται· Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε· καὶ, Ὅταν γὰρ ἢ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις,

chus interpretatus est his verbis : *Interiora mea enumerasti : tu posuisti lacrymas meas coram te· Annon cum enumeraveris, tunc convertentur inimici mei retrorsum, in quacunq; die invocavero te? Inimici quidem mei, inquit, tota die sermones de me movebant, et contra me cogitationes eorum erant; ego vero qualia in me ratiocinia collegerim, et quales cogitationes habuerim, tu, utpote cordium cognitor Deus, nosti. Nam quæ intra me sunt enumerasti omnia, et occulta mea cogitationesque animæ meæ cognoscis : quamobrem posuisti lacrymas meas in conspectu tuo, nec aversatus eas es; sed sicut et in promissione tua professus es, dicens : Adhuc te loquente dicam : Ecce adsum* 17; sic consequenter ad promissa tua, *posuisti lacrymas meas in conspectu tuo. Ac secundum interpretationem LXX, Vitam meam, inquit, annuntiaui tibi, utpote qui cum fiducia agerem, nec de vita mea erubescerem. Tu vero cum vitam approbares meam, lacrymas meas non repulisti, sed ob oculos posuisti tuos, sic promissis tuis fidem concilians. Quare contigit, cum exauditus essem, inimicos meos retro cedere; ideo dico : In quacunq; die invocavero te, convertentur inimici mei retrorsum; secundum Symmachum vero : Annon cum enumeraveris, inquit, convertentur inimici mei retrorsum? Cum per singulas tribus discernens, eos qui te digni sunt selegeris, et enumeraveris eos qui ad dexteram statuendi, et eos qui ad sinistram recessuri sunt, tunc, cum talem enumerationem facies, convertentur inimici mei retrorsum.*

VERS. 41. *Ecce cognovi quoniam Deus mihi est. In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem : in Domino speravi, non timebo quid faciat mihi homo. Secundum Symmachum autem sic ait : Novi quod sit Deus mihi. Deum celebrabo, per Deum sermonem in hymnum convertam; in Deo speravi, non timebo quid faciet mihi homo. Ipsis operibus, inquit, accepi et vere novi me non frustra sperasse, sed Deum adiutorem obtinuisse. Cujus rei argumentum est, quod posuisti lacrymas meas in conspectu tuo. Deinde mihi quidem propitius fuisti; inimici vero mei retro cesserunt : quare in Deo laudabo verbum; sive, secundum Aquilam : In Deo glorificabo verbum; secundum Symmachum autem : Deum celebrabo : sed etiam in Domino laudabo sermonem; aut, secundum Aquilam, in Domino celebrabo sermonem, sive, secundum Symmachum, per Dominum sermonem in hymnum convertam : ac rursum, ut superius dixi : In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi caro : sic jam dico : In Deo speravi, non timebo quid faciet mihi homo. Caro enim et homo idipsum sunt, quandoquidem dictum est : Vos autem sicut homines moriemini* 17; et, *Cum enim sit zelus et*

17 Isai. LVIII, 9. 17 Psal. LXXVI, 7.

contentio inter vos, nonne carnales estis, et secundum A
hominem ambulatis ¹⁸ ?

VERS. 12, 13. *In me sunt, Deus, vota quæ reddam, laudationes tibi. Quoniam eripuisti animam meam de morte, et pedes meos de lapsu, ut placeam coram Deo in lumine viventium. Pro illo : In me sunt Deus vota, quæ reddam, laudationis tibi, apertius Symmachus interpretatus est, dicens : Recipio, Deus, quæ precatus sum : reddam laudationes tibi. Non enim oblitus, ait, eorum quæ precatus sum ; sed in me sunt, et omnia in memoria retineo quæcunque precando promisi : quæ ceu quoddam debitum, hostias laudis offerendo persolvam, secundum eloquium illud : Immola Deo sacrificium laudis, et redde Domino vota tua ¹⁹. Offeram itaque tibi hostiam laudis, utpote conscius me multa pro salute mea debere. Ipsam certe animam meam a morte liberasti. Nam inimici mei pro viribus ipsam pellebant, et magna vi curabant eam in mortem dejicere. Siquidem dum me pellerent, cogerentque ad habitandum in medio allophylorum et alienigenarum, quantum in ipsis erat animam encabant meam ; proximum quippe erat ut ad allophylorum idololatriam accederem, in medio eorum habitans : quo tempore apud Achus in Geth et apud allophylos degebam, jam pridem ab ea, quæ penes te est, vita lapsus, anima mortuus essem : sed gratia et misericordia tua id contingere non permisit ; quandoquidem me, etiam apud allophylos versantem, protegebas, ut nihil mihi detrimenti ex eorum consortio accederet. Quapropter dico : Eruiisti animam meam de morte ; quin etiam eruisti pedes meos de lapsu. Quis enim non perversus esset, ceu in lutum delapsus, et lubrica in loca dejectus, medius relictus inter tot atheos et idololatrias viros ? Verum in hac rerum conditione aderat misericordia et gratia tua, eruens pedes meos de lapsu ; neque enim virtuti hæc ascribo meæ ; quia non ita fortis animo eram, ut immutabilis manerem, cum in medium tot hominum devolutus essem, nisi tu auxilio fuisses. Quare confitens gratias ago, quoniam eripuisti pedes meos de lapsu. Hæcque mihi misericordia tua concessit, ut placeam coram te in lumine viventium ; sive, secundum Symmachum, ut incedam in conspectu Dei per lumen vitæ. Moras igitur faciens apud allophylos, a recta et regia via non declinat ; sed, ait : Tibi placito more incedebam ductus abs te et illustratus ; non luce solum illa communi fruens, omnibus præsentem, rationabilibus et brutis, feris et reptilibus, mortuis et inanimatis ; sed illa etiam quæ tantum iis, qui apud te vivunt, destinata est. Lumen porro illud viventium, quo David et omnes Deo accepti prophetæ et justii illustrati sunt intelliges, si attendas evangelistæ dicenti : Quod factum est in ipso ²⁰, scilicet Dei Verbo quod in principio apud Deum erat, vita erat, et vita erat lux hominum ²¹ : ac rursus : Erat lux vera quæ illuminat*

οὐχ ἰσαρμικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπα-
τεῖτε ;

Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, αἱ εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σοι. Ὅτι ἐρρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, καὶ τοὺς πόδας μου ἐξ ὀλισθήματος, τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν φωτὶ ζώντων. Ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, αἱ εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνέσεώς σοι, σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Ἀναδέχομαι, Θεέ, ἃ ἠὲξάμην ἀποδώσω αἰνέσεις σοι. Οὐ γὰρ ἐπιλείψης μου, φησὶ, ὡν ἠὲξάμην· ἀλλ' ἐν ἐμοί εἰσι, καὶ κατέχω τῆ μνήμη πάντα ὅσα ἐπηγγειλάμην εὐξάμενος· ἃ καὶ ὡσπερ τι χρέος ἀποδώσω, θυσίας ἀναφέρων τὰς δι' αἰνέσεως, καὶ κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Ὑῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου. Ἀποδώσω τοίνυν αἰνέσεώς σοι· ἐπειδὴ πολλὰ σύνεσσα ἑμαυτῷ ὀφείλοντι ὑπὲρ τῆς ἑμαυτοῦ σωτηρίας. Αὐτὴν γοῦν τὴν ψυχὴν μου ἐρρύσω ἐκ θανάτου. Οἱ μὲν γὰρ ἐχθροὶ μου τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς ἤλαυνον αὐτὴν, καὶ ἐξεβιάζοντο εἰς θάνατον ἐκπεσεῖν. Ἐλαύνοντές με γὰρ, καὶ μέσον ἀλλοφύλων καὶ ἀλλογενῶν ἔθνῶν οἰκεῖν καταναγκάζοντες, τὸ ἐπ' αὐτοῖς τὴν ψυχὴν μου ἔθανάτου· ἤγον ἡμεῖλλον συνάπτεσθαι τῆ τῶν ἀλλοφύλων εἰδωλοατρεία, μέσος αὐτῶν οἰκῶν, καθ' οὓς χρόνους παρὰ τῷ Ἀχούς (sic) καὶ ἐν τῇ Γέθ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις ἐπιποιούμην τὰς διατριβάς, πάλαι ἂν τὴν ψυχὴν μου τεθνήκειν, τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς ἐκπεσών· ἀλλ' ἡ σὴ χάρις καὶ τὸ σὸν ἔλεος οὐ συνεχώρησε τοῦτο γενέσθαι· ἐπεὶ καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις με ὄντα περιέφραττες, ὡς μηδὲν καταβλάπτεισθαι ἐκ τῆς τούτων συνουσίας. Διὸ φημι· Ἐρρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου· ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας μου ἐρρύσω ἐξ ὀλισθήματος. Τίς γὰρ οὐκ ἂν διετράπη, ὡσπερ εἰς πηλὸν ἐμβάς, καὶ ὀλισθηροῖς περιπεσὼν χωρίοις, μέσος τοσοῦτων ἀπολειψθείς ἀθέων καὶ εἰδωλοατρῶν ἀνδρῶν ; Ἀλλ' ἦν ἄρα καὶ ἐν τούτῳ τὸ σὸν ἔλεος, καὶ ἡ σὴ χάρις ρυομένη μου τοὺς πόδας ἐξ ὀλισθήματος· οὐ γὰρ ἑμαυτοῦ δυνάμει ἐπιγράφω ταῦτα· ἐπεὶ μηδ' οὕτως ἤμην στερέβης τὴν ψυχὴν ὡς ἀδιάτρετος μένειν, ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτων εἰλησθαι, εἰ μὴ σὺ ἦσθα βοηθός. Διὸ ἐξομολογούμενος εὐχαριστῶ, ὅτι ἐρρύσω τοὺς πόδας μου ἐξ ὀλισθήματος. Καὶ ταῦτά μοι τὸ σὸν ἔλεος ἐδωρείτο, ὑπὲρ τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιόν σου ἐν φωτὶ ζώντων· ἦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὡς τὸ ὀδεύειν ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ διὰ φωτὸς τῆς ζωῆς. Διατριβῶν γοῦν καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις, τῆς ὀρθῆς καὶ βασιλικῆς ὁδοῦ οὐ παρέξιισιν· ἀλλὰ σοὶ εὐαρέστως ὤδειον ὑπὸ σοῦ ποδηγούμενος καὶ φωτιζόμενος, φωτὸς τε μεταλαγχάνων οὐ τοῦ κοινοῦ καὶ πᾶσιν ἐγχειμένου, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θηρίοις τε καὶ ἔρπετοῖς, νεκροῖς τε καὶ ἀψύχοις, ἀλλὰ τοῦ μόνου τοῖς παρὰ σοῦ ζῶσιν ἀφωρισμένου. Νοήσεις δὲ τὸ φῶς τῶν ζώντων, ἐν ᾧ καὶ Δαυὶδ καὶ πάντες οἱ θεοφιλεῖς προφῆται καὶ δίκαιοι ἐφωτίσθησαν, ἐπιστήσας τῷ εὐαγγελιστῇ λέγοντι· Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, δηλαδὴ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ τῷ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντι, ζωὴ ἦν, καὶ ἡ

¹⁸ I Cor. III, 3. ¹⁹ Psal. XLIX, 14. ²⁰ Joan. I, 3, 4. ²¹ ibid.

ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ πάλιν Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Οὐκοῦν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ· κάκειν τῷ φωτὶ οἱ τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ζωῆς καταξιούμενοι ἐφωτίζοντο. Ὑστερον δὲ καὶ εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· ὅσοι τε ἐδέξατο αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Τοσαύτη δύναμις παρῆν τῷ φωτὶ τῶν ζώντων, ὡς τέκνα Θεοῦ ἀπεργάζεσθαι τοὺς καταδεχομένους αὐτό· ὅπερ εἰδὼς ὁ Δαυὶδ δι' εὐχῆς εἶχεν ζώντων.

*A omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit*²¹. Erat igitur in mundo : et hoc lumine, qui vita illa apud Deum donati erant, illuminabantur. Deinde in propria venit ; et quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Tanta virtus lumini viventium inerat, ut eos qui se recipere filios Dei efficeret : quod cum sciret David, in voto habuit, ut placeret coram Deo in lumine viventium.

τοῦ εὐαρεστῆσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν φωτὶ ζώντων.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ, ΤΩ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ ΕΝ Τῷ ΑΥΤῶΝ ΑΠΟΔΙΑΡΑΣΚΕΙΝ ΑΠΟ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΣΑΟΥΛ ΕΙΣ ΤΟ ΣΤΗΛΑΙΟΝ. ΠΝΓ.

1. IN FINEM, NE DISPERDAS, DAVID IN TITULI INSCRIPTIONEM, CUM FUGERET A FACIE SAUL IN SPELUNCAM. LVI.

Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου. Ὅσπερ ἀπὸ τῆς ἱστορίας ἐδείκνυτο δεύτερον γινόμενος ὁ Δαυὶδ παρὰ τοῖς ἐν Γεθ ἄλλοφύλοις, παρ' οἷς διατριβῶν τὸν νεῖ ἀναγέγραπται ψαλμὸν εἰρηκῶς· οὕτω δις φαίνεται ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐληλυθῶς· ἀπαξ μὲν, ὅτε, μανίαν προσποιηθεὶς, τὰς χεῖρας τοῦ Ἀγγουῶς (sic) καὶ τῶν ἐν Γεθ ἄλλοφύλων διαφεύγει· κάκειθεν διασώζεται εἰς τὸ σπηλαιον τὸ Ὀδολλάμ, ἐνθα πάντες οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶς ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταβαίνουσι πρὸς αὐτόν. Συνήγοτό τε παρ' αὐτῷ πᾶς ἐν ἀνάγκῃ ὢν, καὶ πᾶς ὑπόχρεως, καὶ πᾶσα κατώδυνος ψυχὴ· καὶ ἦν ἐπ' αὐτῶν ἡγουμένος. Ἦσαν δὲ ὡς τετρακόσιοι ἄνδρες· δεύτερον δὲ, ὅτε ἀστρεψέν ὁ Σαοὺλ ἀπὸ διψῶν τῶν ἄλλοφύλων, καὶ ἀπηγγέλη αὐτῷ, ὅτι Ἰδοὺ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Ἰαδδί· καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπερεύθη ζιτῶν τὸν Δαυὶδ καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐπὶ πρόσωπον Αἰλιέν. Καὶ ἦλθεν εἰς τὰς ἀγέλας τῶν ποιμνίων τὰς ἐπὶ γῆς ὁδοῦ. Καὶ ἦν ἐκεῖ σπηλαιον, καὶ εἰσῆλθε Σαοὺλ παρασκευάσασθαι καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐσώτεροι τοῦ σπηλαιου ἐκάθηντο. Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἡ ἡμέρα αὕτη, ἦν εἶπε Κύριος πρὸς σέ, παραδοῦναι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ ὡς ἀγαθὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου. Καὶ ἀνέστη Δαυὶδ καὶ ἀφείλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος Σαοὺλ λαθραίως. Καὶ ἐγενήθη μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπάταξε καρδίᾳ Δαυὶδ αὐτόν, ὅτι ἀφείλε τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος αὐτοῦ. Καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ· Μηδαμῶς μοι παρὰ Κυρίου, εἰ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο τῷ κυρίῳ μου τῷ κριστῷ Κυρίου, ἐπενεγκεῖν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν· ὅτι Χριστὸς Κυρίου ἐστὶν οὗτος. Καὶ ἔπεισε Δαυὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοὺς ἀναστάντας θανατώσαι τὸν Σαοὺλ. Ζητητέον οὖν κατὰ ποίους χρόνους τὴν προκειμένην στηλογραφίαν ὁ Δαυὶδ ἀνέγραψε, καὶ ἐν ποίῳ σπηλαίῳ διατρίβων· πότερον ἐν

B *Vers. 2. Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. Sicut ex historia commonstratur Davidem bis apud allophylos in Geth fuisse, ibique degentem psalmum LV recitasse scriptum est : sic bis in speluncam venisse videtur ; primo cum, insaniam simulata, manus Anchus et Gethæorum allophylium effugit, atque inde in speluncam Odollam se subduxit, ubi omnes fratres ejus et universa domus patris ejus eum convenerunt. Et convenerunt ad eum omnes qui erant in angustia constituti, et oppressi ære alieno, et amaro animo : et erat eorum dux. Erant autem quasi quadringenti viri*²². Secundo autem, cum reversus est Saul fugatis allophyliis, et nuntiatum est ei : Ecce David in deserto Gaddi ; et assumpsit secum tria millia electorum ex Israel, perrexitque ad quærendum David et viros ejus, ad faciem Ælin. Et venit ad greges ovilium, quæ erant in terra via. Eratque ibi spelunca, et ingressus est Saul ad se apparandum (1), et David et viri ejus in interiore parte speluncæ sedebant. Et dixerunt viri David ad eum : Ecce dies, de qua locutus Dominus ad te, quod tradat inimicum tuum in manus tuas, ut facias ei sicut placuerit in oculis tuis. Surrexit ergo David et præcidit oram diploidis Saulis clam. Et factum est postea et percussit Davidem cor ejus, quia abstulerat oram diploidis ipsius. Dixitque David ad viros suos : Absit mihi a Domino, si faciam hanc rem domino meo, christo Domini, ut inferam manum meam in eum ; quia Christus Domini est hic. Et persuasit David viris suis sermonibus, et non permisit ut insurgerent in Saul ad occidendum eum²⁴. Quærendum igitur quo tempore, et in qua spelunca degens, hanc tituli inscriptionem David scripserit ; an in spelunca Odollam, an in spelunca Engaddi. Verum quia duo psalmi ab eo in spelunca dicti sunt ; hic scilicet qui tituli inscriptio est, et cxlii, inscriptus : *Intellectus Davidi in spelunca, oratio* ; consentaneum est disquirere, an ii eodem tempore pronuntiatii fuerint, et num in spelunca versans utrumque composuerit.

²¹ ibid. 9, 10. ²² I Reg. xxii, 1, 2. ²⁴ I Reg. xxiv, 2-8.

(1) Id est, ad alvum exonerandam.

Videtur ergo mihi, moventibus utriusque psalmi verbis, hanc tituli inscriptionem in spelunca Odollam dictam fuisse; orationem vero in cxli psalmo positam, in spelunca Engaddi, cum, Saule sese apparante, in spelunca latens deprehensus est. Sicque mihi persuasum est ex dictis utriusque psalmi. Et quidem cxli videtur mihi tunc prolatus, cum David in angustia magna et concertatione degeret; sic enim ibi loquitur: *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundam in conspectu ejus orationem meam: tribulationem meam ante ipsum pronuntiabo. In deficiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas. In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi*¹⁵. His quippe angustiam qua premebatur declarat; maximè autem in sequentibus hisce verbis: *Periit fuga a me. Obsidente namque Saule speluncæ ostium, intus latens ipse, effugere se posse desperabat. Cæterum cum de fuga desperaret, ad salutarem portum confugit; quare subjungit: Clumavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea; et hæc adjicit: Educ de custodia animam meam. Viden' quomodo suam in spelunca conclusionem indicat. Jure itaque hæc dicta orationem inscribit, tempus inscriptione illa declarans. Ait igitur: Intellectus Davidi, cum esset in spelunca, oratio. Et hæc quidem notato tempore precatus est, magno in periculo constitutus. Hæc vero tituli inscriptio ab eo recitata est, ut æstimo, cum esset in spelunca Odollam, ac recepisset omnes fratres suos, cognatos item ac reliquos fugitivos; qui fortasse sui causa insidiis Saulis appetebantur; quin etiam quibus afflicto animo et injuriam passus, fugæ Davidis consors erat. Nam eum virum justum, a Deo honoratum, injuria a Saule pulsum videntibus, ea ipsis consolatio in malis erat. Tum ipsi quoque qui a lædentibus se fugiebant, Davidi studebant, ejusque partes amplectebantur; malebantque pelli cum ipso, quam insequenti hærere. Cum ergo otium ageret in spelunca Odollam, præsentem tituli inscriptionem exaravit. Quod sane declarant tum alia quæ adjicit, tum isthæc: *Misit de cælo, et liberavit me*; ac rursum: *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum. Vides eum, cum Gethæos allophylos effugisset, utpote in tuto positum, ac otium agentem, hujusmodi voces emisisse, ac maxime omnium eas quæ sequuntur, et sic habent: Paratum cor meum, Deus, cantabo et psalmum dicam. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam di.iculo. Confitebor in populis, Domine, psalmum dicam tibi in gentibus. Hæc enim multum otium, imo etiam animi voluptatem, significant. Ait igitur sacer apostolus: *Contristatur quis in vobis? oret. Equo animo est & salla*:¹⁶ Sed neque poterat hæc dicere, cum in spelunca Engaddi detineretur a Saule ante ostium sedente. Quæ enim**

τῶ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ, ἢ ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐγγαδδί. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ δύο εἰρηναὶ ψαλμοὶ αὐτῷ ἐν τῷ σπηλαίῳ, ὁ μὲν προκειμένος στηλογραφία τυγχάνων, ὁ δὲ ῥμα' ἐπιγεγραμμένος, *Συνέσεως τῷ Δαυὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ προσευχή· ζήτησαι ἐν τις εὐλόγως εἰ κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρηναὶ χρόνον, καὶ εἰ ἐν τῷ σπηλαίῳ τυγχάνων ἀμφοτέρους συνέταξεν. Δοκεῖ τοίνυν ἐμοί, κινουμένῳ ἐκ τῶν ἐν ἑκατέρῳ φερομένων λόγων, ἢ μὲν μετὰ χειρας στηλογραφία ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ εἰρηθεῖν, ἢ δὲ ἐν τῷ ῥμα' προσευχῆ, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐγγαδδί, ὅτε, τοῦ Σαοὺλ παρασκευαζομένου, ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔνδον κρυπτόμενος εὕρηται. Οὕτω δὲ μοι παρέστη κινηθέντι ἐκ τῶν παρ' ἑκατέρῳ φερομένων λόγων. Ὁ μὲν ῥμα' φαίνεται εἰρημένος ἐν πολλῇ συνοχῇ καὶ ἀγῶνι τυγχάνοντι τῷ Δαυὶδ· φησὶ γοῦν ἐν αὐτῷ· *Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα· φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεήθη. Ἐκχεῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου τὴν θλίψιν μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἀπαγγεῶ. Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου, καὶ σὺ ἐπίρωσκας τὰς τρίβους μου. Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἢ ἐπορευόμην, ἐκρυσψαν καρδίᾳ μοι. Διὰ τούτων γὰρ τὴν συνοχὴν ἐν ἣ ἐξητάζετο παρίστησι· καὶ εἰ μᾶλλον δι' ὧν ἐπάγει λέγων ἐξῆς· Ἀπώλετο φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ· πρὸ τῶν θυρῶν γὰρ τοῦ σπηλαίου καθεζόμενος τοῦ Σαοὺλ, ἔνδον κρυπτόμενος, ἀπεγνώκει τὴν ἑαυτοῦ φυγὴν. Πλὴν τὴν φυγὴν ἀπογνοῦς, ἐπὶ τὸν σωτήριον λιμένα καταφεύγει· διδὲ ἐπιλέγει· Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε, εἰπα· Σὺ εἰ ἐλπίς μου· καὶ προστίθεισι λέγων· Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου. Ὅρας ὅπως τὸν εἰσω τοῦ σπηλαίου ἀποκλεισμοὺς σημαίνει; Εἰκότως οὖν καὶ προσευχὴν ἐπιγράφει τοὺς λόγους, δηλῶν διὰ τῆς προγραφῆς τὸν καιρὸν. Λέγει γοῦν· *Συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, προσευχή*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν προσῄξαστο ἐν μεγάλῳ περιστάς ἀγῶνι κατὰ τὸν δηλωθέντα χρόνον, ἢ δὲ μετὰ χειρας στηλογραφία λέλεκτο αὐτῷ, ὡς οἶμαι, ὅτι ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ, πάντας τε ὑποδοχομένῳ τοὺς τε ἀδελφοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς φυγάδας, τάχα που δι' αὐτὸν ἐπιβουλεουμένους ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ· ἀλλὰ καὶ πᾶς κατώδυνος ψυχὴ καὶ πᾶς ἀδικούμενος κοινῶς ἐγίγνετο τῆς τοῦ Δαυὶδ φυγῆς. Δίκαιον γὰρ ἄνδρα καὶ παρὰ τῷ Θεῷ τετιμημένον, ἐλαυνόμενον ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ἀδίκως ὀρώντες, τὰ ἑαυτῶν παρεμυθοῦντο κακά. Εἶτα καὶ αὐτοὶ τοὺς ἀδικοῦντας αὐτοὺς φεύγοντές τε, τὸν Δαυὶδ ἐξήλθον. ἡσπάζοντό τε τὴν σὺν αὐτῷ μερίδα, μᾶλλον ἀγαπῶντες ἐλαύνεσθαι σὺν αὐτῷ, ἢ τῷ ἐλαύνοντι συνείναι. Ἐπὶ σχολῆς τοίνυν διὰ τῶν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ τὴν παρούσαν ἔγραφε στηλογραφίαν. Παρίστησι δὲ τοῦτο τὰ ἐπιλεγόμενα, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ὧν φησιν· *Ἐξυπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με· καὶ πάλιν· Ἐξυπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐβύρυσσεν τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύνων*. Ὅρας, ὡς τοὺς ἐν Γεθ ἀλλοφύλους διαφυγόν, ἅτε δὴ ἐν ἀσφαλείῃ**

¹⁵ Psal. cxli, 24. ¹⁶ Jac. v, 13.

τυγχάνων, καὶ ἐν ἀνέσει ὦν, τοιαύτας ἤφειε φωνάς, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰς ἐξῆς ἐπιφερομένας δι' ὧν εἰρηται· Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἕσομαι καὶ ψαλῶ. Ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου. Ἐξομολογήσομαι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθρῳ.

Ταῦτα γὰρ πολλῆς σχολῆς ἐμφατικὰ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ θυμηδίας. Λέγει γοῦν ὁ ἱερὸς ἀπόστολος· Κακοπαθεῖ τις ἐν ὕμνῳ; προσευχέσθω· εὐθυμεῖ τις; ψαλᾶτω. Ἄλλ' οὐδὲ οἷός τε ἦν ταῦτα λέγειν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ἐνγαδῶδι συνεχόμενος ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ πρὸ τῆς εἰσόδου καθεζομένου. Ποία γὰρ ἦν εὐκαιρία τότε, ὡς ψαλτήριον ἀναλαμβάνειν καὶ κιθάραν, κρυπταζόμενον ἐνδοτάτω τοῦ σπηλαίου; ὡς αὐτὸς πάλιν οὐκ εἶχε λόγον, ἐν σχολῇ καὶ ἀνέσει διάγοντα αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ Ὀδολλάμ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν τῶν συνόντων αὐτῷ, λέγειν· Ἀπώλετο φυγῆ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ, Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθω εἰς τὴν διαφορὰν τῶν προκειμένων. Ἵμεν δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ μετὰ χεῖρας ἐξήγησιν. Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦλαυτε μὲν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαυὶδ· ὁ δ' ἔργους ἐπιτελῶν τὸ, Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, φύγετε εἰς τὴν ἐτέραν, ἀπεδίδρασκεν, ὡς ἂν μὴ παρῶν ἐρεθίζῃ τὸν ἐχθρὸν, αἰτιὸς τε αὐτῷ γίγνοιτο μαιριονίας. Τὸ γὰρ, Μὴ ἔκκαίε ἀνθρώπους ἀμαρτωλοῦ, πάντων μᾶλλον Δαυὶδ ἠπίστατο· διδ' ὑπεχώρει καὶ παρεχώρει, καίπερ ἀγαπώμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους, πλείστους τε ἔχων τοὺς συμπάσχοντας καὶ συναλγούντας, δυναμένους τε αὐτὸν οἰκοῖ παρ' ἑαυτοῖς ὑποδέχασθαι καὶ κρύπτειν. Ἀλλὰ ἵνα μὴ καὶ ἐτέροις αἰτίοις γίγνοιτο κινδύων, ἔφυγεν ἐπὶ τὰς ἐρήμους χώρας, καὶ τὰς ἐν τοῖς σπηλαίοις ἠσπάζετο διατριβάς. Καί μοι δοκεῖ καὶ αὐτοῦ τὴν μνήμην αἰνίττεσθαι λέγων ὁ ἱερὸς ἀπόστολος· Ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ δερεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. Ὡσπερ δὲ ὁ προτεταγμένος τοῦ παρόντος, ψαλμὸς οὐκ ἦν, ἀλλὰ στηλογραφία, ὅπερ ἠρμηγύευσεν ὁ Ἀκύλας, ταπεινοῦ τελείου· ὁ δὲ Σύμμαχος, τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου· οὕτως καὶ ὁ παρῶν λόγος, τὴν εἰς ἄκρον πρῶτης καὶ ἀνεξίκακίας τοῦ Δαυὶδ ἀρετὴν, ταπεινοῦ τελείου, ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου· εἶθ' ὡσπερ αἰωνίου μνήμης τὴν ταπεινοφροσύνην ἀξίαν ἀνατίθῃσι στηλογραφία. Ἐπὶ ταύτῃ δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ Μωϋσῆς ἐμαρτυρεῖτο, καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐπὶ ταύτῃ παρεκάλει λέγων· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ. Ἐπεὶ δὲ ἔδειτο παραμονῆς καὶ τῆς ἐπὶ μάλιστα φυλακῆς ἢ τοιαύτης ἀρετῆς (ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς τέλος, ὁστος σωθήσεται) διὰ τοῦτο ἐπιγέγραπται, Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης. Πολλοὶ γὰρ, καλῶς ἀρξάμενοι, οὐ διήρκεσαν εἰς τέλος. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ Δαυὶδ τὴν φυγὴν καὶ τὴν ἐν ἐρημίαις διατριβὴν, τὴν τε ἐν σπηλαίοις καρτερικωτάτην οἰκισιν ἀποδεχόμενον, φησὶν αὐτῷ, Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, μένε δὲ δι' ὅλου τοιοῦτος, ὡς ἂν τύχοις στηλογραφίας καὶ μνήμης αἰωνίου. Ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις, οὐ κατὰ Κυριακῶν τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου μετερχομένων τυφοῦμενος (sic), οὐδὲ μέγα φρονῶν καὶ βρενθούμενος ἐπὶ τῇ τοῦ βίου καρτερίᾳ, οὐδ' ὅτι πλείους

Hæc porro dicta sint de discrimine propositorum. Jam præsentium vocum explicationem aggrediamur. **B** In finem, ne disperdas, Davidi in tituli inscriptionem, et cætera. Pellebat Saul Davidem qui illud opere complens, Si vos persequantur ex hac civitate, fugite in aliam ¹⁹, aufugit, ne præsens inimicum irritaret, ipsique cædis causa esset. Illud enim, Ne accendas carbones peccatoris ²⁰, melius omnibus sciebat David : quare cedebat et secedebat, etiamsi a tota gente diligeretur, et multos haberet qui in partem doloris afflictionisque ejus venirent, et possent eum domi apud se excipere, et occultare. Sed is ne et aliis periculum crearet, in deserta loca fugiebat, et in specubus habitare cooptabat. Videnturque mihi memoriam ejus refricare sanctus Apostolus his verbis : In solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et foraminibus terræ ²¹. Quemadmodum vero qui hunc præcedit, non psalmus erat, sed tituli inscriptio, quod Aquila interpretatur, humilis perfecti ; Symmachus vero, humilis et inculpati ; ita hic sermo, summam Davidis mansuetudinis et tolerantæ virtutem indicans, humilis perfecti est, et humilis et immaculati ; ac insuper, quasi æterna memoria dignam humilitatem exhibet tituli inscriptio. Hac item virtute præditum Moysen fuisse testimonio fertur, ad eamque hortabatur Salvator et Dominus noster his verbis : Discite a me quia mitis sum et humilis corde ²². Quia vero perseverantia et diuturna custodia hæc virtus opus habebat (nam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit ²³), ideo inscriptum est : In finem, ne disperdas. Multi namque re bene cæpta non perseverantur usque in finem ; sed Spiritus sanctus Davidis fugam, moras in desertis, diutinam illam et constantem habitationem in speluncis approbans, ait illi : In finem, ne disperdas, semper talis maneat, ut tituli inscriptionem et memoriam æternam obtineas. Qui autem in his versatur non Cynicorum more, qui sapientiam hujus sæculi profitentur, tumore elatus ; neque altum sapiens, superbiensque de tolerantia vitæ ; neque ob æstantem sectarum et discipulorum instituti sui multitudinem inflatus, neque iis ceu satellitibus et com-

¹⁹ Psal. cxli, 5. ²⁰ ibid. 8. ²¹ Matth. x, 23. ²² Eccli. viii, 13. ²³ Hebr. xi, 38. ²⁴ Matth. xi, 29.

²⁵ Matth. x, 22.

millitonibus confidens ; sed mansuetum se, humilem perfectum ac vere sui despicientem et immaculatum opere exhibens, ad Deum clamabat, dicens : *Miserere mei, Deus, quoniam in te confidit anima mea, et in umbra alarum tuarum sperabo.* Novi enim alas tuas et tegumentum tuum perfectis animabus destinata esse : ego vero parvus et humilis, non in alis tuis, sed in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas ; sive, secundum Symmachum, donec transeat calumniator. Cum autem transierit iniquitas, atque insidiæ mihi paratæ, illeque calumniator dictus ; tunc non in umbra, sed in ipsis alis tuis, utpote profectu auctus liberatusque ab omni actione iniqua et a peccato, sperabo.

ταῖς σαῖς πτέρυξιν, ὡς ἂν προκόψας καὶ ἡλευθερωμένους πάσης ἀνόμου πράξεώς τε καὶ ἁμαρτίας ἐλπῶ.

VERS. 3, 4. *Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi. Misit de cælo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Diapsalma.* Clamores et vociferationes emittere Deo solent viri iusti, non alta voce, sed eminenti animæ virtute. Quare etiam silentes plerumque, spiritui clamabant. Ipse namque *Spiritus gemitibus inenarrabilibus postulat Deo*³⁴, secundum Apostolum. Sic itaque David ad Deum clamabat. Deinde, ut qui pleraque experimenta Servatoris sui ceperit, grato animo pergat, *Deum qui benefecit mihi.* Cum dicit autem, *Misit de cælo, et salvavit me* ; missum a Deo Salvatorem quemdam indicat. Quis vero sit ille jam non declarat, verum in alio docet, ubi ait : *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum*³⁵. Verbum itaque Dei erat, quod olim mittebatur, et eorum qui erant salute ejus digni, Salvator effectum est. Quod cum probe nosset David, aiebat : *Misit de cælo, et salvavit me.* Itaque salute dignum per Salvatorem salvum faciebat Altissimus : ipseque juste judicans, insurgentes et conculcantes justum dabat in opprobrium : utinam et meliores reddidisset, opprobriisque ipsos resipiscere fecisset !

δοῦ εἰς ὄνειδος, ὄφελον καὶ βελτίους ἀπεργαζόμενος, διὰ τοῦ ὄνειδίζειν καὶ ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτὸν.

VERS. 5. *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum, et cætera.* Sententiam quæ superius deficiebat his exposuit. Cum quæreretur enim quemnam misisset de cælo ad eripiendum Davidem hic declarat : *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam.* Misericordia autem et veritas missa quænam fuerint nisi Dei verbum, de quo dicebatur, *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum* ? Ipsumque similiter lux missa dicitur in psalmo qui ait : *Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deducunt*³⁶. Lux autem veritas et verbum, missa ab altissimo Deo, non

Α τοὺς παρ' αὐτῶ συνηγμένους μιμητὰς καὶ μαθητὰς τοῦ οἰκείου τρόπου ἐκέκτητο χαυνούμενος· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δορυφόροις καὶ συμμαχοῖς θαρσύν· τὸν δὲ πρῶτον καὶ ταπεινὸν, τέλειόν τε καὶ ὡς ἀληθῶς ταπεινόφρονα καὶ ἄμωμον ἔργῳ παριστάς, ἐβόα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπῶ. Οἶδα μὲν γὰρ τὰς σαῖς πτέρυγας καὶ τὴν σὴν σκέπην τελείαις ψυχαῖς ἀφωρισμένας· ἐγὼ δὲ, μικρὸς ὢν καὶ ταπεινός, οὐκ ἐπὶ ταῖς σαῖς πτέρυξιν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπῶ, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἀνομία· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἐπιβουλὴ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ἐπηρεαστήσ. Ἐπειδὴν δὲ παρέλθῃ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ κατ' ἐμοῦ ἐπιβουλὴ, καὶ ὁ ὄνομασμέ-

Β νος ἐπηρεαστής, οὐκέτι ἐν τῇ σκιᾷ, ἀλλ' ἐν αὐταῖς κεκράξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με. Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς ὄνειδος τοὺς καταπατοῦντάς με. Διάψαλμα. Κραυγὰς καὶ βοᾶς εἰώθασι οἱ δίκαιοι τῷ Θεῷ πέμπειν, οὐ γεγωνῶν τῇ φωνῇ (1), δυνάμει δὲ ψυχῆς ὑπερβαλλούσῃ. Διὸ καὶ οἰωνῶντες πολλάκις τῷ πνεύματι ἐβόων· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ Θεῷ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐκεκράγει πρὸς τὸν Θεόν. Εἴθ' ὡσανεὶ πολλάκις πείραν ελληφώς τοῦ ἑαυτοῦ Σωτῆρος, εὐγνωμόμως ἐπάγει λέγων, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με.

Γ Εἰπὼν δὲ, Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με, ἐμφαίνει ἀπεστάλθαι τινὰ Σωτῆρα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὲ τοῦτον νῦν μὲν οὐ παρέστησεν, ἐν ἐτέρῳ δὲ διδάσκει, ἐνθα φησὶν· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Οὐκ οὖν λόγος ἦν Θεοῦ, ὁ καὶ πάλαι ἀποστελλόμενος, καὶ τῶν ἀξίων τῆς αὐτοῦ σωτηρίας Σωτῆρ γιγνόμενος, ὃν καὶ ὁ Δαυὶδ ἀκριβῶς εἰδὼς ἔλεγεν· Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με. Τὸν μὲν οὖν σωτηρίας ἀξίον ἔσωζε διὰ τοῦ Σωτῆρος ὁ Ἵψιστος· ὁ δὲ αὐτὸς, δίκαια κρίνων, τοὺς ἐπανισταμένους καὶ καταπατοῦντας τὸν δίκαιον ἐίδου.

Δ Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύνων, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν ἀνωτέρω λέπουσαν διάνοιαν διὰ τῶν προκειμένων ἀποδέδωκε. Ζητουμένου γὰρ τίνα ἐξαπέστειλεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσε τὸν Δαυὶδ, παρέστησεν ἐνταῦθα εἰπὼν· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ. Ἐλεος δὲ καὶ ἀλήθεια ἐξαποστελλομένη τίς ἂν εἴη ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, περὶ οὗ ἐλέγετο, Ἐξαπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν ; Ὁ δ' αὐτὸς ὁμοίως καὶ φῶς ἀποστελλόμενον εἶρηται ἐν τῷ φάσκειν ψαλμῷ· Ἐξαπέστειλεν τὸ

³⁴ Rom. viii, 26. ³⁵ Psal. cvi, 20. ³⁶ Psal. xlii, 5.

(1) Γεγωνῶ τῇ φωνῇ. Ita correctimus quod editi exhibent γεγωνοῦ τῇ φωνῇ. Edit.

φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, αὐτὰ με ὀδηγήσει. Φῶς δὲ καὶ ἀλήθεια καὶ λόγος ἀποστελλόμενα παρὰ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, οὐκ ἀνούσια, οὐδὲ ἀνυπόστατα· οὐ γὰρ οἶόν τε ἦν πρᾶγμα ἀνυπόστατον ἀποστέλλεσθαι. Ὡσπερ δὲ Λόγος νοεῖται ἰάσεως καὶ σωτηρίας ποιητικῆς, οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ αὐτὸς ἔλεος ὀνομασται, ὡς ἂν ὑπηρετικὸς ὢν τῆς τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἀλήθεια, ὡς ἂν ἀληθῶς ὑφ'εστὼς καὶ κατ' ἐνέργειαν οὐσιωμένος. Ὁ γοῦν ἡμέτερος λόγος ὢν, συλλαβαῖς καὶ ῥήμασι καὶ ὀνόμασι τὴν ὑπόστασιν ἔχων, καὶ διὰ γλώττης καὶ φωνῆς ἐξηχοῦμενος, οὐκ ἂν λεχθεῖη κυρίως καὶ ἀληθῶς λόγος. Ἐχει γοῦν ἕτερον τὸν γεννῶντα αὐτὸν, ὃν καὶ κυρίως ἂν τις εἴποι ἀληθῆ λόγον· τοῦτον δ' εἶναι φασὶ τὸν ἐνδιάθετον. Ὡσπερ οὖν ὁ ἐν ἡμῖν ἐνδιάθετος λόγος (1), ὁ καὶ κυρίως ἂν ῥηθεῖς ἀληθῶς λόγος, ὑπόστατος τυγχάνει, κατ' οὐσίαν ὑφ'εστὼς, ἕτερός τε ὢν παρὰ τὸν ἀποστέλλοντα αὐτόν· διὸ ἀνωτέρω μὲν ἐλέγετο, Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσέ με. Τίνα δὲ ἐξαπέστειλε, ἐπὶ τοῦ παρόντος διδάσκει φάσκων Ἐξαπέστειλε τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειάν αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων· ὢν μέσος γενόμενος ἐκοιμήθη· φησὶ, τεταραγμένος. Μέσος γὰρ ἀπολεθῆεις σκύμων τῶν ἐν Γῆθ ἄλλοφύλων, ἡ τῶν ἄλλως πολεμούντων με ἐχθρῶν, τὸ ὅσον ἐπ' ἐμοὶ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἐκοιμήθη τεταραγμένος. Ὁ δὲ ὑψίστος Θεὸς, τὸν προλεχθέντα λόγον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλήθειαν καὶ τὸν ἔλεον ἐξαποστείλας, ἐῤῥύσατο τὴν ψυχὴν μου, ὡς μηδὲν αὐτὴν παθεῖν ἐκ τῆς ταραχῆς τῶν σκύμων. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς· Οὐ τεταραγμένος, φησὶν, ἐκάθευδον μέσος ἀποληφθεὶς λέοντων, ἀλλ' ἀπίστος ἦμην καὶ εὐθαρσής. Λέγει γοῦν ὁ Ἀκύλας· Ἐν μέσῳ λεαινῶν κοιμήθησμαι λέωνων· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐν μέσῳ λέοντων εὐθαρσῶν ἐκοιμήθη. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ λέοντες, ἡ οἱ σκύμοι καὶ αἱ λέαιναί, διασαφεῖ ἐξῆς λέγων Υἱοὶ ἀνθρώπων οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλων καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα δόξια. Παντὸς γὰρ θηρὸς ἀγρίου ἰσθόλου τε ἐρπετοῦ, χείρων ἂν γένωτο φαῦλος καὶ πονηρὸς ἄνθρωπος, μάλιστα ὁ διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς σχολάζων, καὶ ταῖς τῶν θεοφιλῶν ψυχαῖς ἐπιβουλεύων, οὐχ ὄπλοις δὲ καὶ δόρασι, κεκρυμμένοις δὲ καὶ λανθάνουσι τοῖς διὰ λόγων ἀναρετικαῖς ὄργανοις. Κέχρηται γοῦν οἱ τοιοῦτοι τῇ μὲν τῶν ὀδόντων περιβολῇ ὡσπερ τινὲ ὄπλων περιφράττοντι, καὶ περικλειοντὶ τοὺς ἐσω τῶν ὀδόντων κρυπτομένους λόγους· τῇ δὲ γλῶττι καὶ ταῖς ἐκ ταύτης διαπεμπομέναις διαβολαῖς, ὡσπερ τισὶ βέλεια ἀκοντιζόμενοι. Ἡ δ' αὐτὴ τῶν τοιούτων γλῶττα μάχαιρας ὀξύτατης οὐδὲν ἂν διαφέροι κεντούσης, καὶ τὰ πρὸς θάνατον ἐνεργούσης. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀνθρώπινοι λέοντες καὶ ὀνομασμένοι σκύμοι τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ αὐτῶν διέφερον τὴν ἐπιβουλήν, διὰ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένον μοι Σωτῆρα, τὸν βυσάμενον τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Εἴτε δὲ ταῦτα περὶ τοῦ Σαοὺ ἐλέγετο, εἴτε περὶ τῶν διαβαλλόντων τὸν Δαυὶδ παρὰ τὸν Σαοὺ, εἴτε περὶ τῶν ἐν Γῆθ ἄλλοφύλων, εἴτε περὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

(1) Ἐνδιάθετος λόγος, *insitum verbum*, dicitur ad differentiam τοῦ προφορικῶ, *prolati*. Horum frequens apud Patres usus. EDIT.

A sine essentia, nec sine substantia sunt: neque enim poterat res sine substantia mlti. Quemadmodum autem Verbum intelligitur curationis et salutis effector; sic et in praesenti idem misericordia vocatur, utpote paternae erga homines clementiae minister: similiter et veritas dicitur, ut vere subsistens, et secundum agendi vim substantia praeditum. Nostrum itaque verbum, syllabis, verbis et nominibus substantiam habens, lingua et voce emissum, non proprie ac vere verbum dicitur. Habet enim aliud se gignens, quod quis proprie ac vere verbum appellaverit, quod aiunt insitum esse. Sicut insitum in nobis verbum, quod proprie verbum dicitur, substantiam habet, cum secundum essentiam subsistat, aliudque sit ab eo qui misit ipsum. quare superius dicebatur, *Misit de caelo, et salvavit me*. Quem vero miserit, in praesenti docet dicens: *Misit misericordiam suam, et veritatem suam, animam meam eripuit de medio catulorum leonum*: in quorum medio consistens, ait: *Dormiri conturbatus*. Nam in medio catulorum leonum Gethæorum scilicet allophylorum deprehensus, seu inimicorum me alia ratione impugnantium, quantum mihi per humanam infirmitatem lieuit, *dormivi conturbatus*. Altissimus vero Deus praedictum verbum, misericordiam et veritatem suam mittens, eripuit animam meam, ut ex perturbatione catulorum leonum nihil pateretur. Secundum reliquos autem interpretes: Non conturbatus, inquit, dormiebam in medio leonum deprehensus; sed imperterritus et confidens eram. Ait igitur Aquila: *In medio leonarum dormiam voracium*; Symmachus vero: *In medio leonum confidens dormivi*. Quinam essent leones, vel catuli leonum et leaenae, postea declarat, dicens: *Filii hominum dentes eorum telum et sagittae, et lingua eorum gladius acutus*. Siquidem omni fera agresti, venenosa et reptili deterior fuerit improbus et nequam homo, maximeque qui calumniis et maledictis vacat, et qui religiosi animabus insidiatur, non telis et hastis, sed occultis et latentibus verborum perniciosiis instrumentis. Hi itaque dentium ambitu quasi armis utuntur circummunientibus, et concludentibus verba intra dentium septum latentia; lingua vero calumniisque ex ea emissis, ceu quibusdam telis jaculantur. Ea vero ipsa eorum lingua, a gladio acuto et pungente cedemque perpetrante, nihil differat. Sane quidem tales sunt humani leones, et memorati catuli leonum. Ego vero eorum insidias declinavi Salvatoris a Deo missi opera, qui eripuit animam meam de medio catulorum leonum. An haec de Saule dicantur, sive de iis qui Davidem apud Saulem calumniati sunt, sive de allophylis Gethæis, seu de invisibilibus inimicis; tu ipse perpendas velim.

VERS. 6, 7. *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram, gloria tua, et cætera.* Missum sibi ab Altissimo adiutorem et Servatorem, utpote qui se humiliaverit per suum ad homines descensum, et animam suam eripuerit de medio catulorum leonum, his verbis Propheta compellat: Quoniam ex propria magnitudine descendens, teque ipsum parvum efficiens, humilitatis meæ curam suscepisti, et eripuisti animam meam de medio prædictorum, exaltare demum, proprium thronum ac tibi competens regnum cælorum repete. Neque enim terra gloria tua privabitur, etiamsi in caelo degas. Quemadmodum enim sol proprium cursum conficiens, eos qui in terra versantur fulgore suo non fraudat, eodem modo et tu, Domine, etiamsi ob magnam mittentis te Patris erga homines clementiam, usque ad parvitatem meam te extenderis; at exaltare demum super caelos, et in sinu Paternæ deitatis residens, omnem terram gloria tua reple. Hæc porro jure profero, in tuto contra malum quodlibet positus, et a prædictis catulis et leonibus tua visitatione ereptus, qui *laqueos paraverunt pedibus meis*, et, quantum in ipsis erat, *incurvaverunt animam meam*; sed etiam *foderunt ante faciem meam foveam*. Sed hæc in suam perniciem, non in meam, tua protectione, designarunt. Ipsi namque in hanc foveam suam primi ceciderunt. Quapropter quia tu a Patre missus talia edidisti, exaltare demum, ac cælestes illas mansiones, ut tibi proprias et deitati tuæ consuetas recipe.

VERS. 8-12. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psalmum dicam, etc.* Salvator in sua ad discipulos doctrina hæc de Spiritu sancto dixit: *Si diligitis me, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis*²⁷; et rursus: *Hæc locutus sum vobis apud vos manens; Paracletus autem, Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret*²⁸; ac iterum: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, narrabit vobis veritatem, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*²⁹. Quibus declarat majora illa sua esse, quam ut ab apostolis caperentur: Non enim potestis, inquit, portare: sed Spiritum veritatis ex se datum et apostolis ab se missum, annuntiatorum ait ipsis omnem veritatem. Quod si hæc sic intelligantur, jure David, postquam Deo in sui auxilium misso dixerat, *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua*; rogat exinde eundem ut sibi mittat Spiritum Paracletum, propheticum; paratum sese dicens ad excipiendum eum: purgatum scilicet esse templum in se positum, et animæ suæ receptaculum; nimirum ipsam mentem, quam tro-

Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Τῷ ἐξαποσταλέντι ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου βοηθῶ ἐαυτοῦ καὶ Σωτῆρι, ὡς ἂν ἐαυτὸν ταπεινώσαντα διὰ τῆς μέχρι ἀνθρώπων καθόδου, ρυσαμένῳ τε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ μέσου σκύμων, ἵεπιφωνεῖ λέγων ὁ Προφήτης· Ἐπειδὴ, τοῦ οικείου μεγέθους ὑποκαταβάς, καὶ σαυτὸν σμικρύνας, τῆς ἐμῆς ταπεινότητος ἐφρόντισας, ἐβρύσω τε τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου τῶν προλεχθέντων, ὑψώθητι λοιπὸν, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σαυτοῦ θρόνον καὶ τὴν πρέπουσάν σοι ἐν οὐρανῷ βασιλείαν. Οὐδὲ οὕτως γὰρ ἀποστερηθήσεται ἡ γῆ τῆς σῆς δόξης, καὶ ἐν οὐρανῷ διατρέψῃς. Ὅσπερ γὰρ ἥλιος, τὸν οικεῖον ἀποτελῶν δρόμον, οὐκ ἀποστερεῖ τοὺς ἐπὶ γῆς τῆς ἐαυτοῦ λαμπηδόνος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σύ, ὦ Κύριε, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας τοῦ καταπέμφαντός σε Πατρὸς μέχρι τῆς ἐμῆς σμικρότητος ἐξητάσθης, ἀλλ' ὑψώθητι λοιπὸν ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τοῖς κόλποις τῆς Πατρικῆς θεότητος ἐνοικῶν, πλήρου τῆς σαυτοῦ δόξης πᾶσαν τὴν γῆν. Λέγω δὲ ταῦτα εἰκότως, ἐν ἀμεριμνίᾳ παντὸς κακοῦ γεγονῶς, καὶ τῶν προλεχθέντων σκύμων καὶ λεόντων διὰ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς ρυσθεις· οἰκτες *παγίδας ἠτολμασαν τοῖς ποσὶ μου*, καὶ, τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς, *κατέκαμψαν τὴν ψυχὴν μου*· ἀλλὰ καὶ *ἔωξαν πρὸ προσώπου μου βόθρον*. Ταῦτα δὲ καθ' ἐαυτῶν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐμοῦ διὰ τὴν σὴν σκέπην ἐιργάσαντο. Ἐφθασαν γὰρ αὐτοῦ μᾶλλον εἰς τὸν ἐαυτῶν καταπεσόντες βόθρον. Διόπερ ἐπειδὴ ταῦτα ἐιργάσω σύ ὁ ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὑψώθητι λοιπὸν, καὶ ἀπολάμβανε τὰς οὐρανοὺς, ὡς οικείας καὶ συνήθεις τῇ σῇ θεότητι διατριβάς.

Ἐτολμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτολμη ἡ καρδία μου, ἵσομαι καὶ ψαλῶ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς μαθητὰς διδασκαλίαις ταύτ' εἰρηκῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἐὰν ἀγαπᾶτε ἐμὲ, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα ἢ μεθ' ὡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ πάλιν· Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει· καὶ αὐθις· Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Δι' ὧν παρίστησι μείζονα μὲν εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ μὴ χωρούμενα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων· Ὁ γὰρ δύνασθε, φησὶ, βαστάζειν· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἐξ αὐτοῦ χορηγούμενον καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὑπ' αὐτοῦ πεμπόμενον ἀναγγέλλειν αὐτοῖς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὴ οὖν ταῦτα νενόηται, εἰκότως καὶ ὁ Δαυὶδ τῷ ἀπεσταλμένῳ Θεῷ εἰς τὴν αὐτοῦ βοηθειαν προφήσας, *Υψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου*, ἵκετεύει ἐξῆς τὸν αὐτὸν καταπέμψαι αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸν

²⁷Joan. xiv, 15-17. ²⁸ ibid. 25, 26. ²⁹ Joan. xvi, 12, 13.

Παράκλητον, τὸ προφητικόν, ἔτοιμον εἶναι ἑαυτὸν ἄσκητον εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· κεκαθάρθαι γὰρ τὸν ἐν αὐτῷ ναὸν καὶ τὸ δοχεῖον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς· δηλαδὴ τὴν αὐτὴν διάνοιαν, ἣν τροπικῶς καρδίαν εἰωθεν ὀνομάζειν ὁ λόγος· ὃ δὴ παρίστωσι λέγων· Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου. Ἡ μὲν οὖν ἐμὴ καρδία καὶ τὸ διανοητικόν ἔτοιμον τυγχάνει, φησί. Σὺ δὲ λοιπὸν κατάπεμπέ σου τὸ Πνεῦμα. Ἐπιστάντος γὰρ αὐτοῦ καὶ ἐποχουμένου τῇ ἐμῇ ψυχῇ, συνήθως βρομαι καὶ ψαλῶ, τὴν ἐμαυτοῦ διακονίαν καὶ ὑπηρεσίαν παρέχων τῇ δυνάμει τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, παραχρῆμά τε εἰσακουσθεὶς κατὰ τὸ, Ἔτι λαλοῦντός σου ἐγὼ Ἰδοὺ πάρεμι, συνήσθετο τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίας. Εἶθ' ὥσπερ ἐπὶ θύραις ἐστῶτος, ἐπιστρέφεται ὁ Προφήτης, καὶ διεγείρει αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν διακονίαν τῆς προφητείας· διὸ ἐπιφέρει· Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου. Δόξα μου ἐστὶ τὸ προφητεύειν. Εἶτ' ἐπιλέγει· Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα· τὴν μὲν ψυχὴν διὰ τοῦ ψαλτηρίου, τὴν δὲ κιθάραν διὰ τοῦ σώματος αἰνιτιτόμενος· ἥ καὶ αὐτὰ τὰ συνήθη ὄργανα ταῖς χερσὶν ἀναλαμβάνων, ἐπὶ τῷ ἀνακρούσασθαι τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὑποβαλλόμενα. Καὶ τούτοις προστίθησι λέγων· Ἐξεγερθήσομαι ἔρθου. Ἄρτι γὰρ φωτισθεὶς διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος παρουσίας, ἐν ἡμέρᾳ τε θελοῦ φωτὸς γενόμενος, ἑτοιμός εἰμι προφητεύειν. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, ἀνατίθεισιν ὄλον ἑαυτὸν τῷ Πνεύματι· τὸ δὲ ὡς δι' ὄργανου διὰ τοῦ προφήτου ἀγαθὸν ἀπαγγέλλει, ἀνὰ πᾶσιν εὐαγγελίζεται τοῖς ἔθνεσι φάσκον· Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Ἰουδαίων ἔθνος καὶ ὁ τούτων λαὸς τοὺς σοὺς ἐλαύνει προφήτας, ὡς μηδενὸς τόπου παραχωρεῖν αὐτοῖς· ἔσται δὲ καιρὸς καθ' ὃν πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη καὶ πάντες οἱ ἐν ἀνθρώποις λαοὶ τοῦ σοῦ ἐλέου μεθέξουσιν, ὡς ἐμὲ τὸ προφητικὸν Πνεῦμα πάντας ἀρόρους λαοὺς πληρῶσαι καιρῷ τῷ θεσπιζομένῳ, γενόμενον ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐξομολογήσασθαι σοὶ καὶ εὐχαριστῆσαι, ὅτε καὶ ψαλῶ σοι, οὐκ ἐν τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλ' ἐν πᾶσι τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνεσι· τούτου χάριν φημί· Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Τὸ δὲ τούτου αἴτιον, λέγω δὲ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λαοῖς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐμπολιτεύεσθαι τὸ προφητικὸν πνεῦμα. Καὶ τοὺς πάλαι ἀναφωνηθέντας προφητικούς λόγους εἰς ἔργα χωρήσειν ἐξῆς διασαφεῖ φάσκον· Ὅτι ἐμγαλήνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθείά σου. Τὸ γὰρ παράδοξον τοῦτ' ἦν, ὅτι τὰ μὲν οὐράνια ἐλέους φημι ἐξομῶσθαι, τὰ δὲ ἐπίγεια τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖ τὰ ἐν οὐρανοῖς κεκαθαυμένα τυγχάνειν, καὶ πάντα τέλεια καὶ εἰς ἄκρον ἀρετῆς ἐληλαχότα· ὅμως δ' οὖν καὶ αὐτὰ διὰ τὸν σὸν ἔλεον τοιαῦτα ὄντα καθέστηκεν. Οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οὐδὲ παρ' ἑαυτῶν τῆς τοιαύτης μετέχει μακαριότητος, ἀλλὰ παρὰ σοῦ τοῦ πάντων ἀγαθῶν χορηγοῦ. Ἡ

A pice cor Scriptura solet appellare : quod his significat, *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*. Cor igitur meum, ac vis intelligendi parata est. Tu vero tandem emitte Spiritum tuum. Astante quippe illo, et animæ meæ insidente, pro consueto more cantabo et psalmum dicam, operumque meam et ministerium virtuti prophetici spiritus præstabo. Hisque dictis, statim exauditus, secundum illud, *Adhuc te loquente, dicam : Ecce adsum*⁶⁶, Spiritus sancti præsentiam animadvertit. Deinde quasi ipso in januis stante, convertitur Propheta, seseque ad ministerium prophetiæ excitat : quare subjungit : *Exsurge, gloria mea*. Gloria mea est prophetare. Addit postea, *Exsurge, psalterium et cithara* : psalterio animam, cithara corpus subindicans ; sive hæc ipsa solita instrumenta manibus arripiens, ad ea pulsanda quæ Spiritus suggererit. His adjicit, *Exurgam diluculo*. Modo enim Spiritus præsentia illuminatus, et in die divinæ lucis positus, paratus sum ad prophetandum. Hisque dictis, sese totum Spiritui addicit : ille vero per Prophetam ceu per instrumentum, bona annuntiat, omnibusque gentibus evangelizat dicens : *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*. Quia enim in præsentia Judaica gens et populus propheta pellit tuos, ut nullus iis locus perfugii relinquatur ; eritque tempus quo omnes universæ terræ gentes et omnes in hominibus populi, misericordiæ tuæ participes erunt, ita ut ego propheticus spiritus prænuntiato tempore omnes una populos adiens repleam, consteque ac gratias agam tibi, quando psallam tibi, non in populo Judaico, sed in omnibus per universum orbem gentibus ; ideo dico, *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*. Hujusque rei causam esse dico, quod in omnibus per orbem populus et apud omnes gentes propheticus spiritus versetur. Propheticos autem olim prolatos sermones opere compleodos esse post declarat dicens : *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua*. Nam quod incredibile videatur, cælestia misericordia dignata fuisse divi ; terrena, veritate. Etsi enim ea præsertim, quæ in cælo sunt, purgata videantur, omniaque perfecta, et ad virtutis summum progressa ; at tamen ipsa per misericordiam tuam tali in conditione posita sunt. Neque enim ex se et sua vi tali gaudent felicitate, sed abs te omnium honorum subministratore. Sive alio modo, *Quoniam magnificata est usque ad cælos misericordia tua*, effusa in homines omnes. Quam item superius missam esse dicebatur his verbis, *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam*. Tanta enim in hominibus misericordia illa missa edidit, ut in omnibus populis ego Spiritus sanctus constet tibi, et in omnibus gentibus psallam tibi : unde factum ut magnificata illa sit usque ad cælos ; quia usque ad cælos pertraxit homines qui proficiebant ; ita ut ipsis regni cælorum

⁶⁶ Isa. LVIII, 9.

promissio data sit. Sed etiam, inquit, usque ad A
nubes veritas tua. Nubes autem, divinæ Providentiæ voluntati operam dantes, pluviz inserviunt. Eo autem demonstratur Deus hominibus providere, quod dispensatio, et veritas inspectionis ejus usque ad nubium ministerium pertingat. Alias quoque, perfectas in hominibus animas, propheticas scilicet, quæ Dei doctrinam ceu pluviam egentibus animabus subministrant, nubes solet Scriptura appellare. Cum ergo Isaias propheta vastitatem Judaico populo minabatur, Deum ita loquentem induxit. *Destruam sepem ejus, et erit in directionem; et destruam murum ejus, et erit in conculcationem. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur: et ascendet in ipsa quasi inculta, spina. Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*⁴¹. Palam hisce verbis divini prophetæ nubes vocantur: qui, spiritu cœlesti repleti, animabus hominum rationabiles pluvias suppeditabant. Quoniam igitur veritas Dei et misericordia ejus, de quibus paulo ante dicebat, *Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*, olim quidem animam Davidis eripuit, futurumque erat ut postea visitaret omnes gentes; jure Spiritus sanctus qui hæc annuntiat, et ait fore ut in populis confiteatur, et psallat Deo in omnibus gentibus; hujus rei causam apponit dicens: *Quoniam magnificata est usque ad cœlos misericordia tua, et cætera*. Deinde his ceu sigillum adjicit his verbis: *Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua, eumdem de Deo sermonem secundo repetens. Tibi, inquit, convenit exaltari, tametsi hominum causa te nostræ abjectioni attemperas, populos atque gentes gratia tua vocans. Verum exaltare, thronum repele tuum. Sic enim in cœlis mansionem habens, in tuaque deitate, in tuo regno consistens, gloria tua universam terram replere valebis. Quod item Moyses describit, Deum inducens de Judæis quidem ob conflatum vitulum hæc dicentem: *Dimitte me, et incensus ira conteram ipsos*⁴²; de vocatione autem gentium adjicientem illud, *Vivo ego et vivit nomen meum, quia implebitur gloria mea universa terra*. Apud Isaiam vero seraphim, quæ Dominum Sabaoth circumdant, clamabant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*⁴³. Quibus affinia in LXXI psalmo, de Christo clare narrante, dicta sunt⁴⁴: *Benedictus Dominus Deus Israel, et benedictum nomen gloriæ ejus, et replebitur omnis terra gloria ejus*. Hæc igitur obsignat præsens prophetia dicens: *Exaltare super cœlos, Deus, et super omnem terram gloria tua*.*

Θεὸν εισάγων περὶ μὲν Ἰουδαίων λέγοντα δι' ἣν ἐρηγῆ ἐκτρίψω αὐτούς· περὶ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως ἐπάγοντα τὸ, *Ὡς ἐγώ, καὶ ἣν τὸ θνομά μιν, εἶτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ*. Καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα δὲ τὰ σεραφίμ, κυκλοῦντα τὸν Κύριον Σαβαώθ, ἑβόα· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Θεὸς Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.

ἄλλως, Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, τὸ χυθὲν εἰς πάντας ἀνθρώπους. Ὁ δὲ καὶ ἀνωτέρω ἀπεστάλθαι ἐλέγετο ἐν τῷ, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ. Τοιαῦτα γὰρ ἐν ἀνθρώποις κατώρθωσε τὸ ἀποσταλὲν ἔλεος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐμὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξομολογήσασθαι σοι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψάλλαι σοι· ὅθεν ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν· ἐπεὶ μέχρι τῶν οὐρανῶν τοὺς ἐν ἀνθρώποις προκάλυπτας εἴλκυσεν, ὡς καὶ ἐπαγγέλλειν αὐτοῖς δεδῶσθαι βασιλείας οὐρανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἕως τῶν νεφελῶν, φησὶν, ἡ ἀλήθειά σου. Νεφέλαι δὲ ὑπηρετικαὶ τυγχάνουσιν ὑετῆ, τῷ τῆς θείας Προνοίας βουλήματι διακινούμεναι. Οὕτω δὲ παρίστησιν ὁ λόγος προνοεῖν ἀνθρώπων τὸν Θεὸν, ἐκ τοῦ μέχρι τῶν νεφελῶν ἐκτελεῖσθαι αὐτοῦ τὴν διοίκησιν, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς τῶν νεφελῶν ὑπηρεσίας φθάνειν. Καὶ ἄλλως δὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις τελείας ψυχὰς, τὰς προφητικὰς ὡσπερ ὑετοὺς τὰς ἐκ Θεοῦ διδασκαλίᾳ χορηγούσας ταῖς τοῦτων δεομένων ψυχαῖς, νεφέλας εἶωθεν ὀνομάζειν ἡ Γραφή. Ὅτε γοῦν ἠπέλπει τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἐρημίαν ὁ προφήτης Ἡσαΐας, τὸν Θεὸν εἰσήγε λέγοντα· *Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ· καὶ ἀνυθίσεται εἰς αὐτὸν ὡσεὶ χέρσον ἀκανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τὸν μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν ὑετόν*. Ἀντικρυσ διὰ τούτων τῶν θείων προφητῶν, νεφελῶν ὀνομασμένων, οἱ πνεύματος οὐρανοῦ πληρούμενοι λογικοὺς ὑετοὺς ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐχορήγουν ψυχαῖς. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, περὶ ὧν μικρὸν πρόσθεν ἔλεγεν, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐβρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων· πάλαι μὲν τὴν ψυχὴν ἐβρύσατο τοῦ Δαυὶδ, ἡμελλε δὲ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πάντα ἐπισκοπεῖν τὰ ἔθνη· εἰκότως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταῦτα εὐαγγελιζόμενον, καὶ ὅτι ἐν λαοῖς ἐξομολογήσεται, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ψαλεῖ τῷ Θεῷ, τὴν αἰτίαν προστίθῃσι λέγον· Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἴτα τούτοις ἅπασιν τὸ ἐπισφράγισμα ἐπάγει λέγον· Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου, δεῦτερον ἐπαναλαβὼν τὴν αὐτὴν θεολογίαν. Σοὶ γὰρ, φησὶ, πρέπει ὑψοῦσθαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δι' ἀνθρώπους συγκαταβαίνεις τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει, λαοὺς καὶ ἔθνη προσκαλούμενος τῇ σου τοῦ χάριτι. Ἀλλ' ὑψώθητι, καὶ ἀπολάμβανε τὸν σου τοῦ θρόνον. Καὶ οὕτως γὰρ ἐν οὐρανοῖς τὰς διατριβὰς ποιούμενος, καὶ ἐν τῇ σου τοῦ τυγχάνων θεότητι τε καὶ βασιλείᾳ, πᾶσαν τὴν γῆν πληροῦν δυνάσει τῆς σου τοῦ δόξης. Ὁ δὲ καὶ Μωσῆς ἀναγράφει τὸν εἰργάσαντο μοσχοποιῶν· Ἐασόν με, καὶ θυμωθεὶς ἐπάγοντα τὸ, *Ὡς ἐγώ, καὶ ἣν τὸ θνομά μιν, εἶτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ*. Καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα δὲ τὰ σεραφίμ, κυκλοῦντα τὸν Κύριον Σαβαώθ, ἑβόα· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Θεὸς Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.

⁴¹ Isa. v, 6. ⁴² Exod. xxxii, 16. ⁴³ Isa. vi, 3. ⁴⁴ Psal. lxxi, 18, 19.

Οἱς συμφώνως καὶ ἐν σα' ψαλμῶ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ σαφῶς διαγορευόντι, λέλεκται· *Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡ παρούσα προφητεία ἐπισφραγίζεται λέγουσα· Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου.*

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ ΤΩ ΔΑΥΙΔ, ΕΙΣ Α 1. IN FINEM, NE DISPERSAS, IN TITULI INSCRIPTIONEM. LVII.

Εἰ ἀληθῶς ἀρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθεῖρειν, φυλάττειν δὲ ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ τέλη, καὶ ὁ παρῶν παραινεῖ λόγος. Ἄμφω δὲ, ὁ τε μετὰ χεῖρας καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ τὴν ἴσιν ἔχουσι προγραφήν, ὁμοίως τὸ, *Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθεῖρῃς τῷ Δαυὶδ, καὶ τὸ, εἰς στηλογραφίαν, περιέχοντες.* Ὅ γε μὴν χρόνος, εἰ καὶ μὴ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδηλωται κατὰ τὴν προσθήκην ἧ φησιν, *Ἐν τῷ αὐτῶν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαουλ εἰς τὸ σπῆλαιον.* Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν εἰρησθαι χρόνον καὶ ὁ προκείμενος, οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων δοκεῖ μοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπιφερομένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρὸ τούτου στηλογραφία περὶ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν, *Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη*· εἰκότως καὶ ἡ μετὰ χεῖρας τοῖς αὐτοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐθὺς ἐν ἀρχῇ προσφωνεῖ λέγουσα· *Εἰ ἀληθῶς ἀρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Καὶ ἐπειδὴ περ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγετο· *Ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων, ἢ, ἐκ μέσου λεόντων,* κατὰ τοὺς λοιποὺς, εἰκότως ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἐπιφέρεται, *Τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασε Κύριος.* Ἐδεῖ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ὅπως ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν τοῦ Δαυὶδ ἐκ μέσου σκύμων. Καὶ πάλιν περὶ τῶν ὀδόντων τῶν ἐνδιαβαλλόντων αὐτὸν ἐν τῷ πρὸ τούτου, *Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον καὶ βέλη,* ἐλέγετο, ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας· *Ὁ Θεός συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.* Ἀφ' ὧν δεικνυται ἡ ἐν ἀμφοτέροις ταῖς στηλογραφίαις συμφωνία. Καὶ ἄλλως δ' οὖν τις εἴποι, ἐπειδὴ ἡ πρὸ τούτου περιέχει τὴν κλῆσιν τῶν ἔθνῶν, εἰκότως τῇ τούτου προφητεία ἡ παρούσα στηλογραφία συνῆπται, διαγορευούσα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὸν περὶ τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ λόγον, διαστελλομένη τε πᾶσι τοῖς λαοῖς σὺν ἀληθινή προαιρέσει καὶ συνειδῆσει καθαρᾷ τῇ τοῦ λόγου προσιέναι διδασκαλίᾳ, καὶ μὴ καθυποκρίνεσθαι τὴν θεοσέβειαν. Διδὸν πρὸς πάντας τοὺς ἀνωτέρω λαοὺς ὀνομασμένους καὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, περὶ ὧν ἐλέγετο, *Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν,* τὴν προσφώνησιν ποιούμενος ὁ παρῶν λόγος διαμαρτύρεται λέγων· *Εἰ ἀληθῶς ἀρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Εἰ γὰρ ἀληθῶς τις δικαιοσύνην ἐπαγγέλλοιτο, οὐδ' ἄλλοθεν δειχθήσεται, ἢ ἀπὸ τοῦ κρίνειν εὐθέα. Κρίνει δὲ εὐθέα ὁ κρίνας παρ' ἑαυτῷ τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ μηδὲ σχολὴν μηδὲ διάστροφον πράττειν. Εἴθ' ὡς τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ὀρθὰ μὲν λαλούντων τοῖς χεῖλεσι, καὶ τῷ στόματι δικαιοσύνην ἐπαγγελλομένων, ἐλεγχόμενων δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων, ὅτι τάναντία κατὰ διάνοιαν

Vers. 2, 3. *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum.* Hortatur praesens sermo singulos, ut ne in finem disperdant, sed observet quisque fines suos. Ambo quippe, tum hic, tum praecedens, similem praeserunt inscriptionem, scilicet, *In finem, ne disperdas David, atque, in tituli inscriptionem.* Tempus autem, etsi non in praesenti, at in praecedenti declaratur, dum haec addit, *Cum fugeret a facie Saulis in speiuncam.* Eodem itaque tempore pronuntiatum etiam praesentem fuisse, non solum ex jam dictis, verum etiam ex mox afferendis planum mihi videtur. Quia enim in praecedenti tituli inscriptio de filiis hominum dicebat, *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae*⁴⁵; haec item tituli inscriptio statim ab exordio eosdem filios hominum compellat dicens: *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum.* Et quoniam in praecedenti dicebatur, *Eripuit animam meam de medio catulorum leonum*⁴⁶, sive, *de medio leonum*, secundum reliquos, consequenter in praesenti inferitur, *Molas leonum confregit Dominus.* Oportuit enim ediscere nos, quomodo pacto eriperit animam Davidis de medio catulorum leonum. Ac rursum de calumniatorum suorum dentibus in praecedenti aiebat, *Filii hominum, dentes eorum telum et sagittae*; in praesenti vero, *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum.* Quibus ambarum tituli inscriptionum consensus plane comprobatur. Et alia quoque ratione dixerit quispiam, quia praecedens gentium vocationem complectitur, jure hujusmodi prophetiae praesentem tituli inscriptionem adjunctam fuisse, quae filiis hominum justitiam Dei rationem enarret, omnibusque populis praecipiat, ut sincera voluntate et pura conscientia ad verbi doctrinam accedant, neque pietatem erga Deum simulent. Quare omnes supra memoratos populos, universasque gentes de quibus dicebatur, *Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus*⁴⁷, compellens sermo praesens, obtestatur dicens: *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum.* Nam si vere justitiam quis profiteatur, non aliunde comprobabitur, quam ex eo quod recta judicet. Recta vero judicat, qui apud se judicavit ac decrevit, justitiam ex recta ratione, nec quidpiam tortuosum aut perversum edere. Deinde vero, cum filii hominum labiis quidem recta loquerentur, et ore justitiam profiterentur, sed ipsis operibus deprehenderentur adversa cogitare, subjungit: *Et enim in corde iniquitates operamini in terra: cujus rei, inquit, argumentum sunt opera vestra, Inju-*

⁴⁵ Psal. lvi, 5. ⁴⁶ ibid. ⁴⁷ ibid. 10.

stitiam manus vestræ complicant. Recta ergo judicate, filii hominum, et vobiscum reputate, num sermones vestri cum operibus consonent. Nam si justitiam loquimini, cur manus vestræ injustitiam complicant? Ex quo sane palam est vos iniquitates in corde cogitare, et alia quidem mente tenere, alia ore proloqui. Si ergo vere justitiam loquimini, heus vos! recta judicate, et quæ loquimini peragite, neque in corde iniquitates opere mini, nec manus vestræ injustitiam complicent. τὰ εὐθέα, ὧ οὗτοι, καὶ ἄπερ λαλεῖτε, ταῦτα καὶ αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀνομίαν συμπλεκέτωσαν.

VERS. 4-6. Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, locuti sunt falsa. Hæc quoque filiis hominum applicat, qui se Deum colere, et justitiæ leges adire profitentur, neque tamen recte judicant. Eos igitur sic compellat: Heus vos! audite, qui justitiam ore tenus loquimini, manibus vero injustitiam operamini, multaque simul peccata complicatis; magno judici latet nihil eorum quæ singuli in mente versant. Etiamsi enim quis oculis hominum latere videatur; at sciat immani se errore duci seseque decipere. Neque enim magno universorum judici occultus erit, ad cujus tribunal omnes sistemur. Quomodo autem Deo latere possint, cum priusquam in lucem prodirent, ei, qui omnia novit antequam fiant, cogniti essent? Quare antequam fierent, eos, quasi jam existerent, tales fore quales jam sunt prospiciebat: exinde vero jam apud ipsum reprobati erant. Alienati sunt igitur peccatores a vulva. Ac etiamsi hodie justitiam simulate loquantur, operibus contraria aggredientes; at non jam priusquam apud Deum tales esse videntur: sed priusquam ex utero prodirent; quin et antequam in vulvæ receptaculo conciperentur, ex numero errantium ab eo reputabantur, et quod tales futuri essent non ignorabat ipse. Sed ab eo jam tempore noverat eos falsa locuturos, et furorem ipsis secundam similitudinem serpentis fore. Θυμὸν αὐτὴν Græci solent etiam animam appellare. Quoniam igitur antiquus serpens qui Evam decepit, suavi quidem et amica oratione simulate utebatur, Dei mentionem faciebat, et cum quadam pietatis specie mulieri dicebat: Quare dixit Deus: Ne comedatis ex omni ligno, quod est in paradiso⁴⁸? ac rursum: Sciebat enim Deus, quod quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum⁴⁹. Et talibus quidem dictis simulans, et Deum se nosse præferens, mulierem alloquebatur; in corde autem iniquitates operabatur, ac operibus injustitiam complicabat. Merito hi quoque dicuntur furorem et animam habere memorato serpenti similem. Quod ipsum Deus præscientia sua præoccupavit. Nam hi, auditis divinis sermonibus, sacrisque verbis eruditi, nihil ad utilitatem parient, quia aures occludunt, neque divinarum incantationum virtutes recipiunt, sed similes sunt aspidi surdæ et

λογίζονται, ἐπιλέγει· Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῆ· τούτου δὲ, φησὶν, Ἐλεγχος αἱ ὑμέτεραι πράξεις· Ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσι. Κρίνατε οὖν εὐθέα, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ λογίσασθε παρ' ἑαυτοῖς, εἰ τοῖς ὑμετέροις λόγοις συμφωνεῖ τὰ ἔργα. Εἰ γὰρ δικαιοσύνην λαλεῖτε, πῶς αἱ χεῖρες ὑμῶν ἀδικίαν συμπλέκουσιν; Ἀφ' οὗ δεικνυσθε ἀνομίας ἐν τῇ καρδίᾳ λογιζόμενοι, καὶ ἕτερα μὲν διανοοῦμενοι, ἕτερα δὲ τῷ στόματι λαλοῦντες. Εἰ δὴ οὖν ἀληθῶς δικαιοσύνην λαλεῖτε, κρίνατε πράττετε, μὴδὲ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε, μὴδὲ

Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητέρας, ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς, ἐλάλησαν ψευδῆ. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀποτίναται τοὺς ἐπαγγελομένους θεοσεβεῖν, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης μετέρχεσθαι νόμους, μὴ κρίνοντας δὲ ὀρθῶς. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς: Ἀκούσατε, ὧ οὗτοι, οἱ λαλοῦντες μὲν δικαιοσύνην τῷ στόματι, ἐργαζόμενοι δὲ ταῖς χερσὶν ἀδικίαν, καὶ πολλὰς κατὰ τὸ αὐτὸ συμπλέκοντες ἁμαρτίας· τὸν μέγαν κριτὴν οὐδὲν λανθάνει τῶν κατὰ διάνοιαν ἐκάστῳ λογιζομένων. Ἐὰν γὰρ δοκῇ τις ἀνθρώπων ὀφθαλμοῦς κρύπτειν, ἀλλ' ἴστω, ὅτι δεινὴν πλάνην πεπλάνηται ἑαυτὸν ἀπατῶν. Οὐ γὰρ τὸν μέγαν τῶν ὄλων κριτὴν λήσεται, οὐ πάντες πρὸ τοῦ βήματος παραστησόμεθα. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοιεν τὸν Θεὸν οὗτοι, ὅποτε καὶ πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν αὐτούς, πάντα εἰδότες πρὸ γενέσεως αὐτῶν ἐγνωρίζοντο; Αἰὶ πρὶν γεννηθῆναι αὐτούς, ὡς ἦδη ὑπεστώτας, καὶ τοιοῦτους θντας οἳ οὐκ εἰσὶ προεώρα· ἦδη τε ἐξ ἐκεῖνου ἀπόδηλοι ἦσαν παρ' αὐτῷ. Ἀπηλλοτριώθησαν γοῦν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητέρας. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα σημερον δικαιοσύνην λαλεῖν προσποιούνται, τοῖς ἔργοις τὰ ἐναντία μετερχόμενοι, ἀλλ' οὐ καὶ παρὰ Θεῷ νῦν ἐφάνησαν τοιοῦτοι· πρὶν δὲ ἀπὸ γαστρὸς προελθεῖν αὐτούς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ συλληφθῆναι ἐν τῷ τῆς μητέρας δοχεῖω, ἐν πεπλανημένοις ἐλογίσθησαν παρ' αὐτῷ, καὶ μέλλοντες ἔσεσθαι τοιοῦτοι οὐκ ἠγνοοῦντο. Ἦδη δὲ ἐξ ἐκεῖνου ὡς ἂν μέλλοντες τὰ ψευδῆ λαλεῖν ἐγνωσκοντο, καὶ ὡς θυμὸς αὐτοῖς ἐστὶ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφιδος. Θυμὸν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ παῖδες Ἑλλήνων καλεῖν εἰώθασιν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ παλαιὸς ὄφεις, τὴν Εὐαν ἀπατήσας, προσεποιεῖτο μὲν γλυκεῖα καὶ φιλικῆ κεχρησθαι ὁμιλίᾳ, μνήμην τε Θεοῦ ποιεῖσθαι, καὶ τινα ἐπιδείκνυσθαι εὐλάβειαν, λέγων τῇ γυναικί· Τί δὲ εἶπεν ὁ Θεός· Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; καὶ πάλιν· Ἦδη γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἦ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες πᾶν καὶ τὸν Θεὸν εἰδέναι προσποιούμενος, ὡμίλει τῇ γυναικί, ἐν καρδίᾳ δὲ ἀνομίας εἰργάζετο, καὶ τοῖς ἔργοις ἀδικίαν συνέπλεκεν· εἰκότως καὶ οἷδε λέγονται θυμὸν ἔχειν καὶ ψυχὴν ὁμοίαν τῷ προλεχθέντι ὄφει· ὁ δὲ καὶ αὐτὸ προεληφεν ὁ Θεός τῇ προγνώσει. Τῶν γὰρ θείων εἰσακούοντες λόγων καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθη-

⁴⁸ Gen. iii, 1. ⁴⁹ ibid. 5.

τεύμενοι βήμασι, οὐδὲν τικτήσονται πρὸς ὠφελείας, διὰ τὸ βύειν τὰ ὦτα, καὶ μὴ καταδέχεσθαι τῶν θείων ἐπιβοῶν τὰς δυνάμεις, ἀφομοιοῦσθαι δὲ ἀσπίδι κωφῇ καὶ βουούσῃ τὰ ὦτα αὐτῆς, πρὸς τὸ μὴ ἀκοῦσαι φωνῆς ἐπαδόντων, *φαρμακοῦται* (1) *φαρμακευόμενον παρὰ σοφοῦ*. Τῷ μὲν οὖν ὄφει ὠμοιώθησαν διὰ τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὴν ἐπιπλαστον περὶ Θεοῦ ὁμιλίαν, τῇ δὲ ἀσπίδι διὰ τὸ κρύπτειν ἐν αὐτοῖς τὸν θανατηφόρον ἰόν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀπλῶς ἀσπίδι παρεβλήθησαν, ἐλπὶς ἂν ἦν ποτε ὠφελήθησεσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ δεινὸν ἐρπετὸν ἐκαίνω ἐστὶν ὅτε ἐξ ἐπιπόθης καὶ κατασκευῆς ἐτέρων τινῶν ἀπορρίπτει τὸν ἰόν, καὶ τὸν θυμὸν ἀποτίθεται, καὶ ὡσπερ ἀπονεκροῦται τὴν κακίαν· εἰ δὲ ἡ τοιαύτη τῆς ἀσπίδος πικρία δυνάμει λόγων τινῶν ἐξασθενεῖ καὶ ἀπομαραινεται, τὸν ἰόν τε ἀπορρίπτει, τί χρὴ λέγειν περὶ ἀνθρώπου ψυχῆς, τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένης, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ πολὺ μᾶλλον ἢ τὸ ἐρπυστικὸν ἐκαίνω γένος μετέβαλεν ἐν ἐπὶ τὸ κρείττον, τῆς κακίας ἰὸν ἀποθεμένην, αἱ παρεῖχεν ἑαυτῇ τῇ ἐκ τῶν θείων μαθημάτων ὠφελεία, καὶ ταῖς ἀληθῶς θεοπνεύστοις ἐπιβοαῖς; Διὸ δὲ ἀκριβῶς ὁ λόγος οὐχ ἀπλῶς ἀσπίδι τὴν τοιαύτην παρέβαλεν, ἀλλ' ἀσπίδι κωφῇ, οὐκ ἐκ φύσεως οὕση τοιαύτη, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἑαυτῇ ἀποκωφούση. Διὸ εἶρηται, Ὡς ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς. Οὕτω γὰρ ποτε καὶ ἄνθρωπος τῶν θείων ἀνήκοος λόγων, οὐ παρὰ τὸ κεκωφῶσθαι τὴν ψυχὴν, ἐστέρηται τῆς ἀκοῆς, παρὰ δὲ τὴν οικείαν βούλησιν· ἄκων γὰρ ἑαυτὸν ἀποκωφοῖ βιαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Θεὸς γὰρ κωφὴν ψυχὴν οὐκ εἰργάσατο, ὡς οὐδὲ τυφλὴν, οὐδὲ ἀνάπηρον, οὐδὲ ὄλω; λελωθημένην· ἐββωμένην δὲ κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις· ἐπεὶ κατ' εἰκόνα καὶ κατ' ὁμοίωσιν τὴν αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον ὑπεστήσατο. Ἐκαστος δὲ ἑαυτὸν ἀποκωφοῖ καὶ τυφλοῖ, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς λωβᾷται. Τοῦτο δὲ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου ὁ ἐκ περιτομῆς ἀπελέγχεται πράττων λαός. Διὸ λέλεκται πρὸς αὐτούς· Ἐπαχύνθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡσι βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκάλυμψαν, καὶ τὰ ὦτα ἐδάρναν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὡσιν ἀκούσωσι, καὶ εἴη καρδία συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτούς. Οὕτως οὖν ἀσπίδι κωφῇ ἑαυτῇ ἀποκωφούση ὁ τῶν θείων ἀνήκοος λόγων παρωμοίωται. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ὡς ἀσπίδι κωφῇ, βουούσῃ ὡσιν αὐτῆς, ἵνα μὴ ἀκούση φωνῆν ψιθυρόντων, ἐκάστου ἐπιπόθως σεσοφισμένου. Ἄλλ' ὁ μὲν νῦν ὠφεσιῶς ἄνθρωπος, καὶ τοιοῦτον ἑαυτὸν κατασκευάσας, ὅτε ταῦτα πράττει, τοῖς πολλοῖς γινώσκειται· τῷ δὲ Θεῷ καὶ πρὸ γενέσεως, καὶ πολλὸς τὸς ἐσόμενος ἐγνωρίζεται. Μάτην ἄρα ἑαυτὸν ἀπατᾷ ὁ λαλεῖν μὲν δικαιοσύνην ἐπαγγελλόμενος, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοῦ συμπλέκων ἀδικίαν· Ἐπειτα κρύπτων ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἀνομίαν, ὡς καὶ τὸν Θεὸν ληθόμενος ἐν τῷ θείῳ δικαιοτηρίῳ.

Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ προλεχθέντα μα-

obturanti aures suas, ut non exaudiat voces incantantium, neque recipiat remedium a sapiente paratum. Serpenti igitur similes sunt, ob hypocrisin, et simulatum illud de Deo colloquium; aspidi vero, quia letale venenum in se occultant. Verum si aspidi duntaxat comparandi essent, spes foret eos aliquando utilitatem percepturos: siquidem ferum illud reptile, ex incantatione et artificio quorundam, virus nonnunquam abjicit, furoremque deponit, et quasi exstinguitur quoad malitiam. Quod si talis acerbitas aspidis vi quorundam verborum debilitatur et marcescit, venenumque abjicit, quid dicendum de anima hominis, quæ ad imaginem Dei facta est, nisi eam multo potius quam reptile illud genus, deposito malitiæ veneno, in melius mutandam esse; si tamen sese divinarum disciplinarum utilitati, et divinitus vere inspiratis incantationibus applicet? Quamobrem accurate sermo non aspidi simpliciter talem animam comparavit, sed aspidi surdæ, quæ non ex natura sua surda sit, sed ex propria voluntate talis evaserit. Quare dictum est, Sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas. Sic enim aliquando homo verba divina non audiens, non quod anima surdus evaserit, auditu privatur, sed id propriæ voluntatis est; sponte namque naturæ vim inferens suæ obsurdescit. Etenim Deus non surdam, non cæcam, non mutilam vel mancam animam; sed validam cunctisque suis virtutibus præditam effecit; nam ad imaginem et similitudinem suam hominem condidit. Quisque vero surditatem sibi cæcitatemque procurat, animæque suæ substantiam labefactat. Quod populus ex circumcissione fecisso per Isaiam arguitur his verbis: *Incrassatum est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligent, et convertantur, et sanem eos* 50. Sic ergo aspidi surdæ et obturanti aures comparatur, qui divina verba non audit. Quare secundum Symmachum dicitur: *Sicut aspidi surdæ, obturanti auriculam suam, ut ne audiat vocem susurrantium, unquamque incantationes sapienter edocto*. Verum homo nunc existens, qui sese tali modo constituit, dum hæc agit a multis noscitur; at Deo etiam ante ortum notus; imo vero diu antequam in utero conciperetur, quod talis futurus esset, ab eo cognoscebatur. Incassum ergo sibi ipsi illudit qui justitiam ore profitetur, dum manibus injustitiam complicat, deindeque iniquitatem in corde occultat suo, ac si in divino tribunali ipsi Deo latere possit.

πρότερον πρὸ τῆς κατὰ γαστρός συλλήψεως, τοιοῦτος ἰσὸς, καὶ ἄλλα. Hac de peccatoribus notitia in-

50 Isa. vi, 10.

(1) Lege, φαρμάκου τε. Estque lectio Theodotionis.

structi filii hominum, quod scilicet a Deo præno-
 scantur, et quod antequam ad homines transirent,
 notum illi esset tales ipsos futuros, audite ejus-
 modi sine iidem excipiendi sint. Quoniam enim li-
 bera et sui arbitrii natura præditi, vi internoscendi
 boni et contrarii instructi, atque liberam ad utrum-
 libet inclinationem nacti, non recte iudicio suo sunt
 usi, neque rectam viam, etsi notam sibi, dilexerunt,
 neque operibus justitiam adierunt, quam verbis
 duntaxat et labiis sunt professi, veterique serpenti
 similes, aspide surda deteriores evasere; ideo quæ
 ipsi eventura sint audite, disciteque, ab univer-
 sorum iudice Deo conterendos esse ipsorum dentes,
 qui nihil prorsus a leonibus discrepant, et quod
 post hæc omnia instar aquæ effluentis dissolvendi
 sint. Nam illius loco, *Ad nihilum devenient tanquam*
aqua decurrens, Symmachus sic interpretatur, *Dis-*
solvantur sicut aqua pertransiens sibi. Quia enim
 ore tenus justitiam simulant, jure Deus dentes eo-
 rum in ore ipsorum conteret. Et quia non sat ipsis
 fuit, quod serpenti et memoratæ aspidi surdæ collati
 essent; cum jam aliorum perniciem molientes, leo-
 nibus et catulis leonum comparantur; a quibus ani-
 mam erui suam David ita precatur in præcedenti
 psalmo, *Eteripuit animam meam de medio catulorum*
*leonum*¹; aut, *de medio leonum*; molas eorum
 confracturum esse Deum dicitur, videlicet potesta-
 tes malitiæ eorum, quæ in multorum perniciem
 utebantur. Cum autem dentes et molas eorum con-
 triverit Deus, tunc deum ceu mortui ad nihilum
 devenient, et sicut aqua sibi pertransiens dissol-
 ventur. Et is quidem futurus impiorum omnium
 finis. Quod sane vos scire necesse est, o filii homi-
 num, ut, *si vere utique, justitiam loquimini, recta*
judicetis, neque prædictorum hominum viam inea-
 tis, neque in corde iniquitates operemini, neque
 iniustitiam manus vestræ complicit, nec vos si-
 miles serpenti exhibeatis, nec sitis sicut aspis surda,
 obturans aures suas, nec cum memoratis impiis et
 peccatoribus una auducamini: quos præscientia
 sua prævertens Deus, antequam in lucem prodirent,
 tales futuros esse noverat; sed tamen concessit ut
 noscerentur ac in lucem venirent, gratia sua ipsis
 quoque concessa, ut palam eorum propositum fie-
 ret. Siquidem et ordinem justorum rectam ac mi-
 nime deflectam viam suapte voluntate initurum præ-
 vertens Deus noverat. Deinde utrique ordini libe-
 rum arbitrii motum dimisit, concedens ut in stadio
 cursum conficerent. Ac cum universos natura si-
 miles constituisset, voluntate propria quemque
 meliora deligere pariter permisit. Illi vero, utpote
 qui sui ipsorum domini, sui juris ac liberi quoad
 motum essent, arbitrato suo disjuncti sunt, aliis
 rectam, obliquam aliis viam cooptantibus. Ideo
 justus ille iudex, utrique ordini ceu certaminis ar-
 biter, congruenti ac debito fine digno remunerat:
 non hominum ritu ex actuum eventū cujusque mo-

¹ 1° sal. lvi, 5.

Α ὄντες περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ ὡς, προγνωσθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὶν εἰς
 ἀνθρώπους παρελθεῖν, ἐγνωρίζοντο αὐτῷ ἐσόμενοι
 τοιοῦτοι, ἀκούετε ἰσχυρῶς τέλος αὐτοῦ διαλήψεται.
 Ἐπειδὴ γὰρ, φύσεως ἐλευθέρας καὶ αὐτεξουσίᾳ
 γενόμενοι, διακριτικοὶ τε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἐναντίου,
 τὴν τε εἰς ἑκάτερα ῥοπὴν τὴν ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένην,
 οὐκ ἔρῳ; ἐχρήσαντο τῷ κριτηρίῳ, οὐδὲ ἠγάπησαν
 τὴν εὐθεῖαν, καίπερ εἰδότες αὐτήν, οὐδ' ἔργοις με-
 τήλθον τὴν δικαιοσύνην, ἣν λόγῳ μόνῳ καὶ χεῖρ
 ἐπηγγέλλοντο, τῷ παλαίῳ δὲ θρεῖ ὁμοιωθέντες, ἀσπί-
 δος κωφῆς χεῖρους ἐγένοντο· τοῦτο χάριν ἐπακούσα-
 τε τίνα καὶ αὐτοῦ περιμένει, μαθόντες, ὡς ὁ τῶν
 ὄλων κριτὴς Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καί
 οὐδὲν διαφερόντων λεόντων, καὶ ὡς μετὰ πάντα δια-
 λυθήσονται δίκην ὕδατος ἐκρέοντος. Ἄντι γὰρ τοῦ,
 Ἐξουδενωθήσονται ὡς ὕδωρ παραπορευόμενον,
 ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, Διαλυθήσονται ὡς ὕδωρ
 παρερχόμενον αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ στόματι καθ-
 υποκρίνονται τὴν δικαιοσύνην, εἰκότως τοὺς ὀδόντας
 αὐτῶν ὁ Θεὸς ἐν τῷ στόματι αὐτῶν συντρίψει. Καὶ
 ἐπεὶ μὴ ἀπήρκεσαν αὐτοὺς ὁμοιωθῆναι τῷ θρεῖ καὶ
 τῇ προλεχθεῖσιν ἀσπίδι κωφῇ, ἤδη δὲ καὶ ἑτέρους λυ-
 μαινόμενοι, λέουσι παρεβλήθησαν καὶ σκύμνοις, ἀφ'
 ὧν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐρρύσθαι εὐχεταὶ ὁ Δαυὶδ λέγων
 ἐν τῷ πρὸ τούτου· Καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου
 ἐκ μέσου σκύμων, ἢ, ἐκ μέσου λεόντων τὰς μύ-
 λας αὐτῶν συνόλασιν λέγεται ὁ Θεὸς, δηλαδὴ τὰς
 τῆς κακίας αὐτῶν δυνάμεις, αἷ ἐπ' ὀλέθρῳ πολλῶν
 ἐχρήσαντο. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καὶ τὰς
 μύλας συντρίψῃ ὁ Θεὸς, τότε λοιπὸν ἐξουδενωθήσονται
 ὡς ἀν νεκρωθέντες, καὶ διαλυθήσονται ὡς ὕδωρ πα-
 ρερχόμενον αὐτῷ. Καὶ τοιοῦτον μὲν ἔσται τῶν ἀσε-
 βῶν πάντων τὸ τέλος. Ὁ δὲ ἀναγκαῖον ὑμᾶς γινῶναι,
 ὦ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἵν', εἰ ἀληθῶς ἀρα δικαιο-
 σύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρίνητε, καὶ μὴ μετέρχεθε
 τὴν τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν ὁδόν, μηδὲ ἐν καρδίᾳ ἀνο-
 μίας ἐργάζησθε, μηδὲ ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμ-
 πλέκωσι, μηδὲ ἑαυτοὺς κατασκευάζητε ὁμοίους τῷ
 θρεῖ, μηδὲ γένησθε ὡς ἀσπίς κωφὴ βύουσα τὰ ὕδα
 αὐτῆς, μηδὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἀσεβείαι καὶ ἀμαρτω-
 λοῖς συναπάγοισθε· οὗς προλαβὼν ὁ Θεὸς τῇ προγνω-
 σει, πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν, ἔγνω μὲν τοιοῦτους ἐσο-
 μένους, ὁμοῦ δ' οὖν συνεχώρησε γεννηθῆναι καὶ εἰς
 φῶς προελθεῖν, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν καὶ αὐτοῖς δω-
 ρησάμενος, εἰς τὸ φανεροῦς γενέσθαι τὴν προαίρεσιν.
 Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν δικαίων τάγμα, ἐξ οἰκείας προαι-
 ρέσεως τὴν ὁρθὴν καὶ ἀδιάστρופן μέλλον ὁδεύειν,
 προλαβὼν ὁ Θεὸς ἔγνω. Εἴτε ἄμφοτέρων τῶν ταγμα-
 τῶν τὴν αὐτεξουσίαν ὁρμὴν ἐλευθέραν ἀνήκεν, ὡς ἐν
 σταδίῳ ποιεῖσθαι τὸν δρόμον ἐπιτρέψας αὐτοῖς. Καὶ
 αὐτὸς μὲν ὁμοίους τὴν φύσιν τοὺς πάντας ὑποστησά-
 μενος, προαίρεσει οἰκείᾳ χρῆσθαι πρὸς τὴν τῶν
 κριτῶν αἵρεσιν τοῖς πᾶσιν ὁμοίως συγκεχώρηκεν·
 οἱ δὲ, ἅτε κύριοι ἑαυτῶν καθεστῶτες, ἔφετοί τε καὶ
 ἐλεύθεροι τὴν ὁρμὴν, αὐτοπροαίρετῶ γινώμη δέιστη-
 σαν, οἱ μὲν τὴν εὐθεῖαν ὁδεύειν, οἱ δὲ τὴν διάστρופן

ἐλάμνοι. οὗτου χάριν ὁ δίκαιος κριτής, ἀγνωσθεῖν ἄ
 ἑκατέρῳ τάγματι, τῷ καταλλήλῳ καὶ προσήκοντι τέ-
 λει τοὺς ἀξίους παραδίδωσιν· οὐ καθάπερ ἄνθρωποι
 μαθὼν ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποβάσεως τὸν ἐκά-
 στου τρόπον, οἷα δὲ θεὸς καὶ πρὸ γενέσεως εἰδῶς
 ἅπαντα. Διὸ οἱ μὲν ἀπηλοτριώθησαν παρ' αὐτῷ καὶ
 πρὶν ἢ τοῖς λοιποῖς γνωσθῆναι· οἱ δὲ ἅγιοι ἐκλογῆς
 ἠξιώθησαν ὁμοίως Ἱερεμίας τῷ προφητῇ, ὃ φησιν ὁ
 θεός· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπισταμαί
 σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἠγγακά
 σε. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τοῦτο ἐδήλου φάσκων· Καθὼς
 ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου,
 εἶναι ἡμᾶς ἀγιους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐ-
 τοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορισίας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθη-
 μεν προορισθέντες κατὰ πρόγνωσιν τοῦ τὰ πάντα
 ἐνεργούντος καὶ κατὰ τὴν βουλήν τοῦ θελή-
 ματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἕκκαινον δόξης
 αὐτοῦ. Ὅρξῃς ὅπως πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐξε-
 λέχθαι καὶ προωρισθῆναι εἰς υἱοθεσίαν, κατὰ πρόθεσιν
 τοῦ πάντα ἐνεργούντος φησι; τὴν αὐτὴν δὲ παρίστησι
 δίκαιον ὁ αὐτὸς λέγων· Οἶδαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγα-
 πῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν τοῖς
 κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν· διὸ οὗς προέγνω
 καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ
 αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτοτόκον ἐν πολλοῖς
 ἀδελφοῖς. Οὗς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε,
 καὶ οὗς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε, οὗς δὲ
 ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Τα ὅμοια δὲ καὶ
 περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει· ἐν οἷς φησὶν· Ὅτε δὲ ἠδύ-
 κησεν ὁ ἀφορισίας με ἐκ κοιλίας μητρός μου,
 ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ὅσπερ οὖν
 τούτους προγνοῦς μέλλοντας ἀγαπᾶν αὐτὸν προώρι-
 σεν, οὕτω καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ προέγνω μέλλον-
 τας λαλεῖν δικαιοσύνην διὰ τὸ γινώσκειν αὐτήν, οὐ
 μὴ καὶ τοῖς ἔργois αὐτῆν μεταλευσομένους, διὰ τὸ
 ταῖς χερσὶν ἀδικίαν συμπλέκειν, τοῦτου χάριν ἀπῆλ-
 λωτριώσεν ἀπὸ μήτρας, καὶ ἐν πλανωμένοις καὶ λα-
 λούσι ψευδῆ παρ' ἑαυτῷ κατηγορήθησε πρὶν γενέσθαι·
 συνεχώρησέ τε εἰδῶς αὐτοὺς τοιοῦτους ἐσομένους εἰς
 φανερόν ἐλθεῖν, ὡς ἂν τὸ διάφορον τῶν δικαίων καὶ
 θεοσεβῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς τῶν χειρῶν παραθέσεως
 διαλάμψει. Μιᾶς γὰρ ὄντες φύσεως οἱ πάντες, οἱ μὲν
 ἐκόντες ἔλαττο τὰ κρείττω, οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ὠθεύ-
 σαν, αὐτεξουσίῳ πρᾶξι· ἄρῃετοι χρησάμενοι. Ὑψηλὸς δὲ
 ὁ μέγας τῶν ὄλων κριτής, προκαθεζόμενος ἑκατέρῳ
 τάγματι, βραβεύει τὰ πρόποντα. Διὸ τοὺς μὲν ἀγα-
 πησοντας αὐτὸν ἐδόξασε, συμμόρφους ἀποδείξας τῆς
 εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἂν ἐργῶ τὴν εἰς αὐτὸν
 ἐκτεταμένους ἀγάπην· τοὺς δὲ ἐναντίους, ὡς ἂν ἑαυ-
 τοὺς ἀπαλλοτριώσαντας τῆς αὐτοῦ χάριτος, κατα-
 βάλλει συντριβῶν αὐτῶν τοὺς ἰδόντας, οἷς οὐ δεόντως
 ἐχρήσαντο, καὶ συνθλῶν τὰς μύλας αὐτῶν, δι' ὧν
 πολλοὺς ἐλυμήναντο· καὶ τέλος εἰς ἐξουθένειαν αὐτοὺς
 βουστῶν καὶ οὐχ ἐσώτων ὕδατων ἀπορρέουσιν, αὐτοὶ

A res ediscens; verum utpote Deus omnia cognoscens
 ante originem. Quare alii quidem antequam cæteris
 noti essent, ab eo alienati sunt; sancti vero, elec-
 tione dignati, sicuti Jeremias propheta, cui dixit
 Deus: *Antequam te formarem in utero, novi te, et
 antequam exires de vulva, sanctificavi te*⁵³. Id ipsum
 Apostolus declarat his verbis: *Sicut elegit nos in
 ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et
 immaculati in conspectu ejus in charitate: qui præ-
 destinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum
 Christum*⁵⁴; ac rursum: *In quo et nos sorte vocati
 sumus, prædestinati secundum præscientiam ejus
 qui operatur omnia secundum consilium voluntatis
 suæ, ut simus in laudem gloriæ ejus*⁵⁵. Viden' quo-
 modo ante mundi constitutionem, electos et præ-
 destinatos dicat ad adoptionem filiorum, secundum
 propositum ejus qui talia operatur? Eademque
 ipse sententiam profert. his verbis: *Scimus autem
 quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bo-
 num iis qui secundum propositum vocati sunt. Nam
 quos præcivit et prædestinavit conformes fieri ima-
 gini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fra-
 tribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et
 quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justifi-
 cavit, illos et glorificavit*⁵⁶. Similia de se ipse decla-
 rat dicens: *Cum autem placuit ei, qui me segregavit
 ex utero matris meæ, revelare Filium suum in me*⁵⁷.
 Quemadmodum igitur cum eos præcivisset, qui
 amaturi ipsum erant, etiam prædestinavit; sic et
 impios cum prævidisset justitiam locuturos, utpote
 qui nossent illam, sed ipsam tamen non operibus
 adituros esse, quia injustitiam manibus complica-
 turi erant, ideo alienavit eos a vulva, et vel ante-
 quam fierent, in errantium et mendacia loquen-
 tium numero in se computavit; permisitque ta-
 men, etsi tales futuros esse nosset, ut palam pro-
 dired, quo præstantia justorum religiosorumque
 hominum ex pejorum comparatione eluceret. Nam
 cum ex una omnes natura constarent, libero usi
 arbitrio, alii quidem sponte bonum elegerunt, alii
 contrariam iniere viam. At excelsus et magnus ille
 universorum judex, utrique ordini præsidens, pro
 merito cuique tribuit. Quare sui amatores gloria
 affecit, conformes imagini Filii sui exhibens, quippe
 qui amorem erga se operibus comprobaverint; alios
 vero ipsis oppositos, utpote qui sese ab ejus gratia
 abalienaverint, dejecit: dentes eorum, quibus non
 ut par erat usi sunt, conterit, molasque eorum,
 quibus multis perniciem intulerunt, confringit: ac
 demum in nihilum, in risum et opprobrium deducit,
 quando fluxarum et non consistentium aquarum
 instar defluunt: ipsi talem finem exitumque sibi
 procurarunt.

παροιδιούς καὶ χλεύην καὶ θυμῶς· ὅτε καὶ δικτὴν τῶν
 ἑαυτοῖς τὴ τοιοῦτον προξενήσαντες τέλος.

Ἐρτρεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ ἕως οὐ ἀσθενήσουσιν.
 Ὅσει κηρὸς τακτὴς ἀνταρταρθεύσουται· ἔπεσε

VERS. 9, 10. *Intendet arcum suum donec infir-
 mentur. Sicut cera quæ fuit, auferentur: supercecidi i*

⁵³ Jer. i, 5. ⁵⁴ Ephes. i, 4. ⁵⁵ ibid. 11-12. ⁵⁶ Rom. viii, 28-29. ⁵⁷ Gal. i, 15,

ignis in ipsos, et non viderunt solem. Priusquam emitterent spinæ vestræ rhamnium, sicut viventes, sicut in ira absorbebit vos. Hæc cum apud LXX obscure ferantur, paulum apertius quod ad sententiam (1) a Symmacho versa sunt hoc modo : Qui tendit arcum suum turbetur, ut quæ comminuta sunt, ut vulvæ pellicula dissoluta, dissonet abortivum mulieris, ut ne videant solem. Priusquam crescant spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnus, adhuc viventem quasi penitus siccum turbo auferet. Quia porro fuerit dicti sententia. Quia in proposito est qualis futurus peccatorum finis sit, describere : præter ea quæ superius diximus, hæc etiam illos exspectare, o filii hominum, ediscite. Dictum sane fuit antea, Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confringet Dominus, et, ad nihilum devenient tanquam aqua decurrens. Ad ea autem hæc insuper patientur. Qui olim arcum suum intendebat, verbisque suis tanquam telis alios impetebat et occidebat, is ipse in iudicii tempore turbabitur : itaque ejus quæ jaculatus est, ac quibus multos interfecit, comminuta de medio tollentur. Deinde quemadmodum pellicula e muliere prodiens, vitæ consors nullatenus est, sed dissoluta dissonat ; vel sicut abortivum in pellicula jacens mortuum, cum a prægnante egreditur, nullo sensu præditum est, ut luce et sole fruatur ; sic erunt peccatores memoratis verbis indicati. Nam corpus eorum, perinde atque pellicula dissolutum, corruptioni tradetur ; nullam spem habens se cum sanctis resurrecturum. Anima vero eorum, quæ in corpore ceu in pellicula convoluta est, abortivo mulieris similis erit, nec vita, nec luce, nec solis radiis gaudens ; sed a tenebris in tenebras concedet ; neque in regione vivorum assumetur, neque placebit Domino in lumine viventium ; nec dicet, Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi⁸⁷ : verum his omnibus privata, tenebris tradetur. Cujus rei mentionem ita facit Salvator : Ligantes ejus pedes et manus ejicite ipsum in tenebras exteriores : ibi erit jetus et stridor dentium⁸⁸. Et hic quidem impiorum finis erit. Fructum autem et opera, spinis nihil ab similia, antequam maturescant et ad malitiæ perfectionem deveniant, dum adhuc pullulabant, exciccabit ira Dei, quæ ipsos invadet. Quod sane his verbis significatur : Priusquam crescant spinæ vestræ, ita ut fiant rhamnus, adhuc viventem, quasi penitus siccum turbo auferet. Cum igitur interpretationis Symmachii mentem aliquatenus perceperimus, jam restat ut ad LXX versionem transeamus, ut ex allata comparatione, eorum quoque sententiam speculemur. Ait itaque : Intendet arcum suum donec infirmentur. Qui dentes eorum in ore ipsorum contriturus, et molas leonum confracturus est Dominus, ipse arcum suum eo usque intendet, feriens

⁸⁷ Psal. cxiv, 5. ⁸⁸ Matth. xv, 30.

^a Ms. ὀλοκληρον.

(1) Atqui hæc haud clarius a Symmacho explicantur. Quæ nos pro facultate in collectione *Hexaplorum*, propediem edenda, explanabimus.

A πῦρ ἐκ' αὐτοῦς, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. Πρὸ τοῦ συγκέντρι τὰς ἀκάνθας ὑμῶν τὴν ῥάμνον, ὡσεὶ ζῶντας, ὡσεὶ ἐν ὄργῃ καταπίπτει ὑμᾶς. Ἀσπίς τούτων παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα φερομένου, μετρίως πως τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδέδωκεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἐρμηνεύσας τὸν τρόπον· Ὁ τείνων τὸ τόξον αὐτοῦ θορυβηθήτω ὡς τὰ θρυπτόμενα, ὡς περιχωρίον διαλυθὲν, διαφωνεῖα ἐκτρωμα γυναικός, ἵνα μὴ ἴδωσιν ἥλιον. Πρὶν ἢ ἀυξήσωσιν αἱ ἀκάνθαι ὑμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνος, ἐτι ζῶντες ὡς ἀλόξηρον λαλαψ' ἀρεῖ. Εἴη δ' ἂν ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιούτος. Ἐπειὴ τὰ τέλη τῶν ἀμαρτιῶν ἠποία ἔσται διαγράφειν πρόκειται, καὶ ταῦτα πρὸς τοῖς προλεχθεῖσι περιμένει αὐτοῦς, ὡ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, μαθάνετε. Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου, ὅτι Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰς μύλας τῶν λέοντων συνθλάσει Κύριος, καὶ, ἐξουδενωθήσονται ὡς ὕδωρ διαπορευόμενον. Πρὸς τούτοις οὖν καὶ τάδε πεύσσονται· ὁ πάλαι πρότερον τὸ ἑαυτοῦ τόξον ἐντείνων, βέλλων τε καὶ ἀναίρων ἐτέρους ὡσπερ βέλεσι τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις, οὗτος ἐν τῷ τῆς χρίσεως καιρῷ θορυβηθήσεται, καὶ τὰ βέλη αὐτοῦ δι' ὧν ἰκόντις καὶ ἀνήρει πολλοὺς, θρυπτόμενα ἀφανισθήσεται. Εἴθ' ὡσπερ χωρίον προχωρήσαν ἀπὸ γυναικός, οὐδεμιὰς μετέχει ζωῆς, διαλυθὲν δὲ διαφωνεῖ· ἢ ὡσπερ τὸ ἐν τῷ χωρίῳ ἐναποθανὸν ἐκτρωμα, προσελθὸν τῆς κατὰ γαστρός αὐτὸ φερούσης, οὐδεμιὰς μετέχει αἰσθήσεως εἰς τὴν ἀπολαύσαι φωτὸς καὶ ἡλίου· οὕτως οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτωλοὶ οἱ διὰ τῶν προλεχθέντων δηλωθέντες ἔσονται. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα αὐτοῖς διαλυθὲν ὁμοίως χωρίον, φθορᾷ παραδοθήσεται, ἐπιπεία τῆς μετὰ τῶν ἀγίων ἀναστάσεως οὐχ ἔξοι· ἢ δὲ ἐν τῷ σώματι ὡσπερ ἐν χωρίῳ συνελημένη αὐτῶν ψυχὴ ἐκτρώματι γυναικὸς ὁμοιωθήσεται, μήτε ζωῆς, μήτε φωτὸς, μήτε ἡλίου αὐγῶν ἀπολαύουσα, ἀπὸ σκότους δὲ ἐπὶ σκότος χωρήσει· καὶ οὕτε ἐν χώρᾳ ζῶντων ἀναληφθήσεται, οὕτε εὐαρεστήσει τῷ Κυρίῳ ἐν φωτὶ ζῶντων· οὐδὲ μὲν ἔρεθ' Ἐπιστρέψον, ἢ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάκαισίν σου, ὅτι Κύριος ἐπηγάγησέ σε· στερηθεῖσα ἔτι τούτων ἀπάντων, σκότῳ παραδοθήσεται. Οὐ μνημονεύσας ὁ Σωτὴρ, ἔλεγε· Δῆσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ τοῦτο μὲν ἔσται τῶν ἀσεβῶν τὸ τέλος. Τὸν δὲ καρπὸν αὐτῶν καὶ τὰς πράξεις, ἀκαθῶν οὐδὲν διαφέροντας, πρὶν τελεσφορηθῆαι καὶ εἰς τελείωσιν κακίας ἔλθειν, ἐτι ἐν ἀρχαῖς οὐσας ξηρανεῖ ἢ καταληψομένη αὐτοῦς ἐκ Θεοῦ ὄργῃ. Ὁ δὲ σημαίνει ὁ λόγος φάσκων· Πρὶν ἢ ἀυξήσωσιν αἱ ἀκάνθαι ὑμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνον, ἐτι ζῶντες, ὡς ἀλόξηρον· λαλαψ' ἀρεῖ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείας μετρίως πως τὸν νοῦν καταλήψαμεν, ὡρα καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα παρελθεῖν, ἔκ τε τῆς λεχθείσης παραθέσεως καὶ τὴν παρ' αὐ-

τοὺς διάνοιαν συνιδεῖν. Φησὶν οὖν· Ἐτερεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ ἕως ἀσθενήσουσιν. Ὁ δὲ μέλλων συντριβεῖν τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τὰς μύλας τῶν λεόντων συνθλάξῃ Κύριος, αὐτὸς τὸ ξαντοῦ τόξον ἐπὶ τοσοῦτον κατ' αὐτῶν ἐντενεῖ βάλλων αὐτοὺς καὶ τιμωρούμενος, ἕως ἀσθενήσωσιν. Οἱ δὲ βαλλόμενοι τῷ πεπυρωμένῳ βέλει, κηροῦ δίκην ὑπὸ πυρὸς τηχομένου διαλυθήσονται· διδὲ λέλεκται· Ὡσεὶ κηρὸς τακεῖς ἀνταναιρεθήσονται, ἔπεσε πῦρ. Ὡσπερ γὰρ πεσόντος πυρὸς διαλυθεὶς κηρὸς ἀφανίζεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ θηλωθέντες ὑπὸ τῆς καταληφομένης αὐτοὺς ὀργῆς ἀνταναιρεθήσονται, ὡς μὴ καταξωθῆναι αὐτοὺς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὀφθαλμοῖς ψυχῆς θεάσασθαι· ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αὐξῆσαι τὰς ἀκάνθας αὐτῶν καὶ εἰς ῥάμνον χωρῆσαι, ἔτι νεαρὰς οὖσας αὐτῶν τὰς ἀκανθώδεις πράξεις ἡ ὀργὴ καταλήφεται καὶ καταπίεται.

Εὐφρανθήσεται δικαίος, ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν, τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Καὶ ἔρει ἐστρωτός· Ἐὶ ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ κριτὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ. Σύμμαχος· Χαρήσεται δικαίος ἰδὼν ἐκδίκησιν, τοὺς πόδας αὐτοῦ νίψεται αἵματι ἀσεβοῦς. Ὡσπερ οἱ ψευδῶς δικαιοσύνην λαλοῦντες, ἔργοις δὲ ἀδικίαν συμπλέκοντες, προεγράψαν ὅποιον ἔξουσι τέλος· οὕτως ἔχρη ἐκ παραλλήλου τοῦ ἀληθινοῦ δικαίου, τοῦ δι' ἔργων ἐνδεικνυμένου τὴν δικαιοσύνην, τὸ χρηστὸν τέλος διδαχθῆναι. Τί συνέσται ἀγαθὸν τῷ τοιοῦτῳ; Νῦν μὲν, φησὶ, κατὰ τὸν παρρητα καιρὸν, οὐχ' ὄρων τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐκδίκησιν, πολλαῖς σχετλιάζει, ἀποκλαίμενος καὶ λέγων· Ἴνα τί ἀσεβεῖς εὐθνηροῦσι, πεπαιδωνται δὲ καὶ ἐν πλοῦτῳ· ὁ σκόρος αὐτῶν κατὰ ψυχὴν, τὰ δὲ πιδία αὐτῶν εὐφραίνεται ἀναλαμβάνοντα ψαλτήριον καὶ κιθάραν; Καὶ νῦν ὁ αὐτὸς ταπεινούμενός φησιν· Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματά μου, ὅτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἁμαρτωλοῦ θεωρῶν. Ἐπειδὴν δὲ ἴδῃ τὸ τέλος τῶν ἀσεβῶν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἐκδίκησιν, τῆνικαῦτα χαρήσεται καὶ εὐφρανθήσεται, οὐ τῇ τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείᾳ ἐπιχαίρων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίᾳ εὐφραίνόμενος. Καὶ τοὺς πόδας δὲ αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀσεβοῦς· οὐχ αἰμοπότης τις ὢν καὶ φιλοπλεμος, ἀλλὰ καθαίρομενος διὰ τῆς ἐκείνων τιμωρίας, καὶ βελτιούμενος διὰ τῆς ἐτέρων ἐπιστροφῆς. Ἡ ἄλλως· Νίψεται τὰς χεῖρας ἐπὶ τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀθῶν καὶ ἀναίτιον, καὶ καθαρὸν ἑαυτὴν δεικνύς τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ. Ἐπειδὴν οὖν οἱ μὲν ἀσεβεῖς δικὰς δῶσι τὰς προσηκούσας· ὁ δὲ δικαίος ἐκδικηθεὶς, εὐφροσύνης καὶ χαρῆς ἐμπλησθῆ, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ νίψεται, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν· εὐλόγως τότε πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πᾶσα φωνὴ καὶ γλῶσσα ἀποφανεῖται, ὅτι, Ἐὶ ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ, ἄρα ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ κριτὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ. Ἐὶ γὰρ ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ, περὶ οὗ καρποῦ εἴρηται ἐν πρώτῳ ψαλμῷ· Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ

ulciscensque illos, donec infirmentur. Illi vera ignito telo confossi, ceræ instar ab igne liquefacta dissolventur. Quare dicitur : Sicut cera quæ fuit, auferentur, supercecidit ignis. Sicut enim decedente igne, soluta cera liquescit, eodem modo illi ab ingruente ira destruentur, ita ut ne quidem digni habeantur, qui solem justitiæ mentis oculis perspiciant. Sed antequam spinæ eorum accrescant et rhamnus evadant, nuper edita eorum spinea opera ira comprehendet et absorbebit.

τῆς καταληφομένης αὐτοὺς ὀργῆς ἀνταναιρεθήσονται, ὡς μὴ καταξωθῆναι αὐτοὺς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὀφθαλμοῖς ψυχῆς θεάσασθαι· ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αὐξῆσαι τὰς ἀκάνθας αὐτῶν καὶ εἰς ῥάμνον χωρῆσαι, ἔτι νεαρὰς οὖσας αὐτῶν τὰς ἀκανθώδεις πράξεις ἡ ὀργὴ καταλήφεται καὶ καταπίεται.

Vers. 11, 12. *Lætabitur justus cum viderit vindictam : manus suas lavabit in sanguine peccatoris. Et dicit homo : Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Symmachus, *Gaudebit justus cum viderit vindictam, pedes suos lavabit sanguine impii.* Sicut ii qui mendaci ore justitiam loquuntur, dum operibus injustitiam complicant, quæ finem habituri sint jam descriptum est; sic oportuit e converso veri justis, qui operibus justitiam exhibet, bonum finem declarari. Quid tali homini boni continget? Jam quidem in præsentia, ait, cum non videat ultionem de impiis sumendam, sæpenu-mero dolet, ingemiscit et ait : *Quare impii prospere agunt, in divitiis consenuerunt : semen eorum ex voto procedit, pueri eorum lætantur sumentes psalterium et citharam*? Nunc autem ipse humiliatus dicit : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos pacem peccatoris videns* 60. Cum autem viderit impiorum finem et ultionem de iis sumptam, tunc lætabitur et exultabit; non de impiorum exitio gaudens, sed de justo Dei judicio lætus. *Pedes autem suos lavabit in sanguine impii*: non quod sanguinarius ac belli cupidus sit, sed quia ex eorum supplicio purgatur, et aliorum castigatione melior efficitur. Sive alio modo : *Manus lavabit in sanguine peccatoris*, id est, innocentem se, inculpatum et purum a pernicie ejus ostendet. Cum ergo impii promeritas pœnas dederint, justus autem vindicatus, gaudio ac lætitia repletus fuerit, manus ac pedes suos, secundum reliquos interpretes, laverit in sanguine peccatoris, secundum traditam sententiam; iuno merito omnis homo, omnis vox et lingua pronuntiabit, *Si utique est fructus justo, utique est Deus judicans eos in terra.* Nam si est fructus justo, de quo fructu in primo psalmo dictum est 61 : *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.* Si itaque merces ac fructus erit bonus ei qui justitiam operatus sit, quem tempore justæ judicii Dei recipiet; hinc sane consequenter intelligitur, etiam ante judicium esse Deum qui in-

60 Job xxi, 7, 8. 61 Psal. lxxii, 2, 3. 62 Psal. i, 3.

spiciat ac judicet eos qui in terra mortalem vitam exigunt. Etiam si enim in præsentia ejus judicium non videantur, atiamen hominum gesta non sine judicio et examine penes eum sunt. Atenim si justii una cum iniquis perituri essent, nullusque fructus justo esset, dici sane posset Deum humana non curare; sed quia tempus erit, quo justii quidem gaudebunt, peccatores autem memoratum finem consequentur; nullatenus homines ambigere par est, sed confiteri ac pronuntiare, Deum esse, qui de omnibus in terra degentibus judicat, inspectorque est, ac humana opera speculatur. Et hæc quidem hac de re dicta sint.

δὲ ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ ὁ μὲν δίκαιος χαρήσεται, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ τὸ προλεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εἰκότως οὐδὲ ἀμφιβάλλειν προσήκει, ὁμολογεῖν δὲ πάντα ἄνθρωπον καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι ἔστι θεὸς ἔσφορος καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐν ἀνθρώποις πραττομένων, κρίνων ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ γῆ πολιτευσάμενους. Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη.

Animadvertendum autem est, num propheta isthæc, quæ tota cohæret et una serie jungitur cum præcedentibus, finem describat eorum, qui prophetias de Christo meditantur, justitiam ore loquuntur, et venientem ipsam receperunt; neque tamen vocem ejus audierunt qua clamabat ipsis hæc dicens: *Qui habet aures audiendi audiat*⁶²: qui sese serpenti similes effecerunt, et aures sibi pararunt sicut aspidis surdæ et obturantibus aures suas. Li vero ipsi dentes suos molasque suas blasphemias in Salvatore nostrum dictis exacerunt. Jure itaque de illis dictum fuerit, *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confregit Dominus*. Possunt item hæc dici de omnibus qui athea dogmata, et impias falsasque sententias in atheis hæresibus consarcinarunt, atque de iis qui sapientiam hujus sæculi profitentur, qui linguas suas contra salutarem doctrinam exacerunt: neque pigeat iis annumerare quotquot in Ecclesia calumniis et obtretationibus in proximorum perniciam vacant. Queis omnibus dicatur illud, *Si vere utique justitiam loquimini, recta judicate, filii hominum*; scientes quod omnem creaturam adducei Deus in judicium⁶³; et, *oportet omnes tribunali Dei sisti, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*⁶⁴.

ταῦτα μὲν οὖν ταύτη. *Ἰνα κομισθῆται ἕκαστος εἰτε καλόν, εἰτε κακόν.*

1. IN FINEM, NE DISPERSAS DAVID, IN TITULI INSCRIPTIONEM, QUANDO MISIT SAUL, ET CUSTODIVIT DOMUM EJUS, UT EUM INTERFICERET. LVIIH.

Vers. 2, 5. *Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me*. Jam prius observavimus, psalmos a LI, antequam David regnaret, adhuc superstite Saule, pronuntiatos fuisse; eos autem qui in prima parte libri censentur, ferme omnes, paucisque exceptis, post lapsum ejus: et ubi pietatis eminentiam, eos qui confessionem præferunt, priores in libro consignatos ab illo fuisse,

ἄδωσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποβρυθήσεται, καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῆ κατευοδωθήσεται. Εἰ οὖν ἔσται μισθὸς καὶ καρπὸς ἀγαθὸς τῇ τῆν δικαιοσύνην ἐργασάμενῳ, ὃν ἀπολήσεται κατὰ τὴν τῆς δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ καιρὸν, ἀκόλουθὸν ἐστὶ νοεῖν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς κρίσεως τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὸν θνητῶν ἐτι διεξανύοντας βίον ἔστι Θεὸς ἐφορῶν καὶ διακρίνων. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὐχ ὀρώνται αὐτῷ αἱ κρίσεις ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ὁμως οὐκ ἄκριτα, οὐδὲ ἀνεξέταστα τυγχάνει παρ' αὐτῷ τὰ ἐν ἀνθρώποις. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλόν οἱ δίκαιοι τοῖς ἀδίκους συναπολέσθαι, καὶ μηδὲς ἦν καρπὸς τῷ δίκαιῳ, ἦν ἂν εἶπεν μηδὲ ἐφορᾶν τὰ ἀνθρώπινα τὸν Θεόν· ἐπὶ δὲ ἁμαρτωλοὶ τὸ προλεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εἰκότως οὐδὲ ἀμφιβάλλειν προσήκει, ὁμολογεῖν δὲ πάντα ἄνθρωπον καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι ἔστι θεὸς ἔσφορος καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐν ἀνθρώποις πραττομένων, κρίνων ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ γῆ πολιτευσάμενους. Ταῦτα μὲν οὖν ταύτη.

Ἐπιστῆσαι δὲ προσήκει, μήποτε ἡ μετὰ χεῖρας προφητεία, πᾶσα ἀκόλουθος οὖσα καὶ συνημμένη ταῖς πρὸ αὐτῆς, τὰ τέλη διαγράφει τῶν τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας μελετώντων καὶ δικαιοσύνην τῷ στόματι λαλούντων καὶ παραδείξαμένων αὐτὸν ἔλθοντα, μηδὲ ἐπακουσάντων αὐτοῦ τῆς φωνῆς βοῶντος πρὸς αὐτοὺς, καὶ λέγοντος· *Ὁ ἔχων ὅρα ἀκούειν ἀκούεται* ὅτινες ὡμοίωσαν ἑαυτοὺς τῷ ὄρει, καὶ τὰ ὄρα αὐτῶν πεποιθήκασιν ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὄρα αὐτῆς. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν καὶ τὰς μύλας διὰ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βλασφημιῶν ἰχκόνησαν. Εἰκότως οὖν περὶ αὐτῶν λεχθεῖα ἂν *Ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέθλασεν ὁ Κύριος*. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ περὶ πάντων τῶν τὰ θεὰ δόγματα καὶ τὰς ἀσεβεῖς ψευδοθεΐας ἐν ταῖς ἀθέοις αἰρέσει συστησάμενων λέγεσθαι, καὶ περὶ τῶν τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπαγγελομένων, οἱ τὰς γλώσσας αὐτῶν ἰχκόνησαν κατὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας· οὐ παρατητέον δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαβολαῖς καὶ καταλαλαῖς ἐπιλήθοντες τῶν πλησίον σχολάζοντας τοῖτοις συμπαραλαβάνειν· πρὸς οὓς ἅπαντας λέγοιτ' ἂν τὸ, *Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθέα κρινετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων*· εἰδότες, ὅτι πᾶν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς εἰς κρίσιν· καὶ, *δεῖ τοὺς πάντας παραστήναι διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπαρξεν, εἰτε ἀγαθόν*

D ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡῆΣ ΤΟ ΔΑΥΙΔ, ΕΙΣ ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΙΑΝ, ΟΠΟΤΕ ΑΠΕΣΤΕΙΛΕ ΣΑΟΥΛ, ΚΑΙ ΕΦΥΛΑΞΕ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ, ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΩΣΑΙ ΑΥΤΟΝ. NH.

Ἐξελοῦ με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐν' ἐμὲ λύτρωσαι με. Τετηρηχμην ἤδη πρότερον, ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ α' καὶ γ' πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ, ἐτι ζῶντος τοῦ Σαοῦλ, εἰργντο ὡσπερ οὖν οἱ κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς βίβλου σχεδόν πάντες, παρεκτός ὀλίγων, μετὰ τὸ πληγμεληθὲν αὐτῷ σφάλμα, καὶ ὅτι καὶ ὑπερβολὴν εὐλαβείας πρώτους ἔταξεν ἐν τῇ βίβλῳ τοὺς ἐξομολόγησαι

⁶² Matth. xi, 5. ⁶³ Eccl. xii, 14. ⁶⁴ II Cor. v, 10.

πριέχοντας, δευτέρους οντας τῷ χρόνῳ· τοὺς δὲ τῷ χρόνῳ πρώτους, δευτέρους συνήψε, ὡς ἂν καλύπτοιτο τὰ τῆς ἐξομολογήσεως διὰ τῆς τῶν κατορθωμάτων μνήμης. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ παρῶν συνίστησι ψαλμός· συνήθως δὲ εἰρήσῃω, ἐπιπέτερ καὶ αὐτὸς στηλογραφία τυγχάνει, ἐπισημαινόμενος καὶ ὄν ἐλέγχθη καιρὸν ἦν δὲ οὗτος, Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. Πλατύτερον δὲ τὴν ἱστορίαν ἢ πρώτην τῶν Βασιλειῶν παρίστησι, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον· Καὶ προσέθετο πόλεμος γενέσθαι καὶ κατῆλθεν αὐτῶν, καὶ ἐπολέμησε τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς πληγῆν μεγάλην σφόδρα, καὶ ἐφυγον ἐκ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο πνεῦμα πονηρὸν ἐπὶ Σαούλ· καὶ αὐτὸς ἐν οἴκῳ καθέδωκεν, καὶ δόρυ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐθύλαξεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Καὶ ἐξήγει Σαούλ πατάξει τὸ δόρυ εἰς αὐτὸν· καὶ ἀπέστη αὐτὸς ἐκ προσώπου Σαούλ, καὶ ἐπάταξε τὸ δόρυ εἰς τὸν τοῖχον. Καὶ αὐτὸς ἀνεχώρησε καὶ διεσώθη. Καὶ ἐγενήθη ἐν τῇ νυκτὶ ἐκάλγη, καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους εἰς οἶκον αὐτοῦ φυλάξαι αὐτόν, τοῦ θανατῶσαι αὐτόν πρωί. Καὶ ἀνήγγειλε τῷ αὐτῷ Μελχολ, ἡ γυνὴ αὐτοῦ, λέγουσα· Ἐὰν μὴ σὺ σωθῆς τὴν ψυχὴν σεαυτοῦ τὴν νύκτα ταύτην, ἄριον θανατωθήσῃ. Καὶ κατάγει ἡ Μελχολ τὸν αὐτὸν διὰ τῆς θυρίδος, καὶ ἀπῆλθε καὶ ἔφυγε, καὶ σώζεται· ὅτε καὶ τὴν προκειμένην στηλογραφίαν συντάττει· διὸ προέγραπται· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς, τῷ αὐτῷ εἰς στηλογραφίαν, ὡς ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. Τὸ μὲν οὖν, εἰς τὸ τέλος τῷ αὐτῷ, καὶ τὸ, μὴ διαφθέρῃς, καὶ ἡ στηλογραφία, τρίτον ἤδη εἰρηται ἐφεξῆς· ἀλλὰ τὸ μὲν πρώτων, ἕτερον συνήκε καιρὸν, ὃν ἐδόλου ἡ προγραφή λέγουσα· Ὅποτε ἐκράτησαν αὐτόν οἱ ἀλλοφύλοι ἐν Γέθ· τὸ δὲ δευτέρων, Ἐν τῷ ἀποδιδράσκῃ αὐτόν ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον· ἐνταῦθα δὲ, Ὅποτε ἀπέστειλε Σαούλ, καὶ ἐθύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. Τὸ δὲ αἴτιον τῆς τοῦ Σαούλ κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιβουλῆς φθόνος ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν κατὰ τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ ἤρατο νίκην, ὑμνεῖτο τε ἐπὶ τοῦτο παρὰ τοῖς πᾶσι, τούτου χάριν ὠρμάτο θανατῶσαι αὐτόν· καὶ μάλιστα ὅτε εἶδεν, ὡς Κύριος ἦν μετὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς συνήκε σφόδρα, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα ἠγάπα τὸν αὐτὸν. Ἔτι τε μᾶλλον ἐξήφθη τὰ τῆς ζηλοτυπίας, ὡς ἑώρα αὐτὸν κρατοῦντα ἐν πολέμοις συνεργεῖα καὶ βοηθεῖα Θεοῦ. Λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Καὶ εἶδε Σαούλ, ὅτι Κύριος μετὰ αὐτοῦ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἠγάπα αὐτόν. Καὶ προσέθετο εὐλαβεῖσθαι ἀπὸ αὐτοῦ ἐκεί. Καὶ ἐγένετο αὐτῷ ἐχθρὸς τοῦ Σαούλ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς προσέθετο πόλεμος γενέσθαι, καὶ κατῆλθεν αὐτῷ, καὶ ἐπολέμησε τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτοῖς πληγῆν μεγάλην, καὶ ἐφυγον ἐκ προσώπου αὐτοῦ· πάλιν τὸ πνεῦμα τοῦ φθόνου τὸν Σαούλ ἐπνίγεν, ὡς ἤδη καὶ αὐτόχειρα

A etiamsi posteriores tempore essent; eos vero qui primi tempore, secundos adjectos esse, ut recte factorum memoria ea quæ confessionem continebant obtegerentur. Hoc itaque præsentem psalmo comprobatur, (quod consueto more dictum sit) quia tituli inscriptio est; notamque temporis præfert quo editus fuit, scilicet, *Quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Sed fusius historiam enarrat primus Regnorum liber, qui sic habet: *Motumque est autem iterum bellum; et superavit David, debellavitque allophylos, et percussit eos plaga magna valde, et fugerunt a facie ejus. Et factus est spiritus malus in Saul: et ipse in domo sua dormiebat, et lancea in manu ejus: porro David pallevat manibus suis. Et quærebatur Saul percutere Davidem lancea: et declinavit David a facie Saul, et lancea percussit parietem. David autem recessit et salvatus est. Et factum est in nocte illa, misit nuntios in domum David, qui custodirent illum, ut interficeretur mane. Et renuntiavit Davidi Melchol, uxor ejus, dicens: Nisi salvaveris animam tuam hac nocte, cras interficieris. Et demisit Melchol Davidem per fenestram, porro ille abiit et aufugit, atque salvatus est* ⁶⁵. Quo tempore hanc tituli inscriptionem edidit: quare sic titulus habet: *In finem, ne disperdas, David in tituli inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Illud ergo, in finem Davidi, et illud, ne disperdas, et tituli inscriptio, jam tertio consequenter dictum est. At primo aliud tempus indicavit, per titulum scilicet qui sic habet, *Quando tenuerunt eum allophyli in Geth* ⁶⁶; secundo item, *Cum fugeret a facie Saulis in speluncam* ⁶⁷; hic vero, *Quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret.* Causa porro insidiarum Saulis in Davidem, invidia erat. Cum enim de Goliath Allophylo victoriam retulisset, et ab omnibus ea de causa celebraretur, ideo ad ejus cædem animum appulit: maxime vero cum videret Dominum esse cum Davide, ac rem perspicue intelligeret, universusque Israel et Juda Davidem adamaret. Tunc vero præcipue inflammata æmulatio est, cum adverteret eum ope et auxilio Dei in bellis superiores esse. Ait ergo Scriptura: *Et vidit Saul quod Dominus esset cum David, et omnis Israel diligebat eum. Et cepit magis timere David, et factus est David inimicus Saul omnibus diebus* ⁶⁸. Cum autem iterum motum est bellum, et superavit David, debellavitque allophylos, et percussit eos plaga magna, et fugerunt a facie ejus ⁶⁹; spiritus invidiarum rursus Saulem suffocabat, ut jam manu propria virum confodere vellet. Tentavit ergo lancea percutere, et cum aberrasset ab ictu, non clam ulterius, sed palam, missis in domum David satellitibus, necem inferre cupivit. Ille vero in hujusmodi calamitate præsertim tituli inscriptionem edidit, emissaque clamoræ Deum precatum his verbis est: *Eripe me de inimicis meis, Deus, et ab insurgentibus in*

⁶⁵ I Reg. xix, 8-12. ⁶⁶ Psal. lv, 1. ⁶⁷ Psal. lvi, 1.

⁶⁸ I Reg. xvi, 14, 16, 28. ⁶⁹ I R g.

me libera me : eripe me de operantibus iniquitatem , et de viris sanguinum salva me. Quis rogat Deum sibi custodem, adjutorem et servatorem esse, ut ne ab inimicis capiatur, neve in manus eorum veniat; sive etiam, ne iis similis esse pronuntietur, neu in numero operantium iniquitatem, aut ex parte virorum sanguinum censeatur, de quibus superius dicebatur: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te* ⁷⁰. Quod autem non visibiles solum inimicos, sed etiam occultos et invisibiles cognosceret, qui et Saulem exagitabant, nam spiritus malus in Saule erat, a quo permotus invidia inflammabatur in Davidem; jam sæpius a nobis commonstratum est. Hic itaque inimicos superasse scribitur, ac plerumque victoriam de allophylis retulisse. Truces porro ac graves erant occulti ejus inimici et hostes, quos hisce dictis declarat: *Quoniam ecce venati sunt animam meam, irruerunt in me fortes.* Secundum historiam sane non alios videtur inimicos habuisse quam Saulem. Id enim Scriptura significat dum testificatur, ipsum ab omni populo dilectum; eamque in primis causam invidiæ in ipsum fuisse. Si ergo omnes Davidem diligebant, solusque Saul ea de re livore incensus insidias ipsi parabat, cur hic pluraliter ait: *Eripe me de inimicis meis, et ab insurgentibus in me;* ac rursum, *Quia ecce venati sunt animam meam, irruerunt in me fortes?* Sed hic clare indicantur occulti et invisibiles inimici, de quibus Apostolus ait: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, et mundi rectores tenebrarum harum, et contra spiritus nequitiæ* ⁷¹. Illi igitur Saulem incendebant contra Davidem: ideoque rogabat Deum, ut ab iis eriperetur. Contra Goliath enim et contra reliquos allophylos ipse solus sufficiebat, lege bellis cunctos adortus; ac contra occultas potestates et invisibiles inimicos propugnatores sibi Deum postulabat. Quod autem a Saule, cum nihil ipsi damni intulisset, frustra pelleretur, cum historia enarrat, tum in sequentibus ita recenset ipse: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum: sine iniquitate cucurri et direxi.* Pro illo autem, *sine iniquitate cucurri et direxi*, Symmachus ait, *cum non sui peccatum irruunt, ut pertrahant me.* Nam cum ne minima subesset causa, tanta adversus eum supra memorati illi aggressi sunt. Et, quæso, advertas, Davidem in præsentī sidenter agere, qui in prima Psalminorum parte dicebat: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ* ⁷². Hæc et his similia in præcedentibus constebatur; in præsentī vero ait: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum, Domine, sine iniquitate cucurri et direxi.* Cursum porro, quem David agebat, intelliges, si apostolicam illam vocem apponas: *Bonum certa-*

Α ἐθέλειν γενέσθαι τοῦ ἀνδρός. Ἐπειρᾶτο γοῦν τῷ δόρατι κατ' αὐτοῦ· ὡς δ' ἠστόχησε τῆς πληγῆς, οὐκέτ' ἐπιχειροῦμένως, ἐκ δὲ τοῦ φανεροῦ ἀποστελλας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δαυὶδ, θανατώσας αὐτὸν ὠρμήθη. Ὁ δ' ἐν τοιαύτῃ ἀποληφθεῖς συμφορᾷ, τὴν προκειμένην στηλογραφίαν συντάττει, ἀναθεῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ λέγων· Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπαιισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαι με. Ῥῦσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σώσον με. Εὐχεται δὲ διὰ τούτων φύλακος τυγεῖν τοῦ Θεοῦ, βοηθοῦ τε καὶ σωτήρος, εἰς τὸ μὴ ἀλῶναι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, μηδ' ὑποχείριον αὐτοῖς γενέσθαι· ἢ καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ καὶ αὐτὸν ὅμοιον αὐτοῖς ἀποφανθῆναι, μηδὲ γενέσθαι ἓνα τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, Β μηδὲ τῆς μεριδῶν τῶν ἀνδρῶν τῶν αἱμάτων, περὶ ὧν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο· Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος, οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ. Ἐχθροὺς δὲ ὅτι μὴ τοῖς ὁρατοῦς μόνους ἐγίνωσκεν, ἀλλὰ τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους, οἱ καὶ αὐτοὶ ἐνήργουν τὸν Σαοὺλ· πνεῦμα γὰρ πονηρὸν ἦν ἐπὶ Σαοὺλ, ὑφ' οὗ κινούμενος ἐξεκαίετο ἐπὶ τὸν κατὰ τοῦ Δαυὶδ φθόνον· πολλὰκις ἡμῖν ἀποδίδεικται. Κἀνατῦθα τοίνυν τῶν μὲν πολεμίων περιγενόμενος ἀναγέγραπται, νίκην τε πολλὰκις ἀράμενος κατὰ τῶν ἀλλοφύλων. Δεινοὶ δὲ ἦσαν ἄρα ἐχθροὶ καὶ πολέμοι οἱ ἀφανεῖς αὐτοῦ ἐχθροὶ, ὅς παριστάς καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἔλεγεν· Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐμὲ κραταιοί. Ἐκ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὐδετέρους φαίνεται ἐσχηκῶς ἐχθροὺς ἢ μόνον τὸν Σαοὺλ. Τούτου γὰρ παρέστηκεν ἡ Γραφή μαρτυραμένη, ὅτι ἠγαπάτα ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ· καὶ τοῦτ' ἦν μάλιστα τὸ αἰσίων τῆς κατ' αὐτοῦ βασκανίας. Εἰ τοίνυν πάντες ἠγάπων τὸν Δαυὶδ, μόνος δὲ Σαοὺλ καὶ ἐπὶ τούτῳ φθόνῳ πιμπράμενος ἐπεδοῦλευσεν αὐτῷ, πῶς ἐνατῦθα πληθυντικῶς φησιν, Ἐξελού με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου καὶ ἐκ τῶν ἐπαιισταμένων ἐπ' ἐμὲ καὶ πάλιν, Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐμὲ κραταιοί; Ἀλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων παρίστανται ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἐχθροὶ, περὶ ὧν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἶμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ πρὸς τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας. Οὗτοι γοῦν ἐξέχασον τὸν Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ· διὸ ἐξ αὐτῶν βυσθῆναι εἶδετο τοῦ Θεοῦ. Πρὸς μὲν γὰρ τὸν Γολιάθ, καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀλλοφύλους ἀπήρκει αὐτὸς ἰστάμενος, καὶ πολέμου νόμῳ τοῖς πᾶσιν ἐπεξιῶν· πρὸς δὲ τὰς ἀφανεῖς δυνάμεις καὶ τοὺς ἀοράτους ἐχθροὺς Θεὸν ὑπέρμαχον ἤξιον αὐτῷ γενέσθαι. Ὅτι δὲ μηδὲν ἀδικήσας τὸν Σαοὺλ, μάτην ἤλαυνετο ὑπ' αὐτοῦ, παρίστησι μὲν ἡ ἱστορία, ἐμφαίνει δὲ καὶ αὐτὸς ἐξῆς λέγων· Ὅτις ἡ ἀνομία μου, ὅτις ἡ ἀμαρτία μου· ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα. Ἄντι δὲ τοῦ, ἄνευ ἀνομίας ἔδραμον καὶ κατηύθυνα, ὁ Σύμμαχος, μὴ οδοῆς, φησὶν, ἀμαρ-

⁷⁰ Psal. LIV, 24. ⁷¹ Ephes. VI, 12. ⁷² Psal. XXXVII, 5, 6.

τίας, ἐπιτρέχουσιν, ἴνα ἐλκύσωσί με. Μηδεμίαν ἄ μὲν certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in γὰρ προφάσει ὑποκειμένης, τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ reliquo reposita est mihi corona justitiae ¹². ἐνεχείρουν οἱ δηλωθέντες. Καὶ θέα τίνα τρόπον ἐπὶ μὲν τοῖς προκειμένοις παρῆρσιαν ἄγων ὁ Δαυὶδ φαίνεται· ἐν δὲ τῷ πρώτῳ μέρει τῶν Ψαλμῶν ἔλεγεν· Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ἐπερῆρυν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώψισαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλιπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἐξωμολογεῖτο διὰ τῶν ἔμπροσθεν· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος φησὶν· Ὅτε ἡ ἀνομία μου, ὅτε ἡ ἀμαρτία μου, Κύριε, ἔσβην ἀνομιᾶς ἔδραμον καὶ κατηύθυνα. Νοήσεις δὲ τὸν δρόμον. ὃν ἔτρεχε Δαυὶδ, παραθέεις τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν δι' ἧς ἔλεγε· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγῶνισμαι, τὸν δρόμον ἐπέλεξα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.

Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου καὶ ἴδε, καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ὡς ἀγαθὸς δρομεὺς καὶ ἀγωνιστὴς ἄριστος τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνιζόμενος, ἐφ' οἷς ἐπαρῆρσιάσατο εἰπῶν· Ὅτε ἡ ἀνομία μου, ὅτε ἡ ἀμαρτία μου· ἔσβην ἀνομιᾶς ἔδραμον καὶ κατηύθυνα· διεγείρει τὸν ἐγνωνοθέντα ἐπὶ τῆς θέαν τῆς οικείας ἀρετῆς, καὶ ἰδεῖν ἀξιόθως τοὺς εἰρημικούς λόγους σύμφωνα ἢ αὐτῶν τὰ ἔργα. Δείκνυται δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς ἰστορίας, ἐν ἣ ἡ μυρία μὲν πεπονηκὼς ὑπὸ τοῦ Σαουλ φαίνεται, οὐδὲν δὲ αὐτὸς κατ' αὐτοῦ λυπηρὸν δράσας, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου πολλὰκις ἄλόντα αὐτὸν διασώσας αὐτίκα. Καὶ ὅτε τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐπιγενεῖ αὐτὸν, συτήρ αὐτῷ παραφαίνεται Δαυὶδ, ἀνακουόμενος μὲν τῷ ὄραμα, δυνάμει δὲ τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος τὴν ἐν τῷ Σαουλ ἐναντίαν δύναμιν ἐλαύνων. Τὸ ἀνεξίκακον τοῖνον ἑαυτοῦ καὶ τὸ πρῶον, καὶ τὸ ὑπομονητικὸν δεικνὺς τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ὅτε ἡ ἀνομία μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου, καὶ ἴδε. Εἶθ' ἐξῆς τοσαύτη χρησάμενος παρῆρσιαν, φωτίζεται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, καὶ διδάσκειται, ὡς ἄρα ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ διωχθήσεται, καὶ ἐπιβουλεύησεται ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, σωτήρ τε καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐθνῶν ἀπάντων γενήσεται· ἐν ᾧ καιρῷ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀρεταὶ ἀσθησονται καὶ βοηθήσονται ἐν παντί τοῖς ἔθνεσι. Καὶ τοῦτο γινώσκου καθ' ὑποβολὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπιστῆναι ποτε τοῦτον εὐχεται τὸν καιρὸν. Διὸ ἐξῆς φησὶ· Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, πρόσχες ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ, ὁ σὸς χρηματίας πρότερος λαὸς, πολλῶν εὐεργεσιῶν τετυχηκὼς, καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀξιώθεις, οὐδένα σου ἀξίον ἐπέδειξαστο καρπὸν· αἰεὶ δὲ καὶ πάντοτε παντοίαις ὑποπέπτωκεν ἀσεβείαις, τότε μὲν εἰδωλοτραπῶν, τότε δὲ τοὺς σοὺς προφήτας ἀναιρῶν· τέλος δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ σου χεῖρας ἐπιβαλὼν. Θαυμάσια δὲ ὑπὸ τοῦ σου Πνεύματος προμαθῶν περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, εἰκότως ἐπιστῆναι τὸν καιρὸν ἔχεινον εὐχομαι, εἰδὼς, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ σοὶ προσωπολήπια. Δικαιοσύνη δὲ τὰ πάντα διέπων, οἶδας καὶ ἔθνη ἀλλόφωνα καὶ ἀλλογενῆ τῆς πλάνης ἐπιστρέφοντα σώζειν· οἶδας καὶ τοὺς νομιζομένους τῆς σῆς εἶναι μερίδος, εἰ ἀνάξιοι εὐρίσκοντο, τῆς τοιαύτης κλήσεως μετέρχεσθαι. Διὸ περὶ μὲν τῶν ἐθνῶν εὐχομαι λέγων· Πρόσχες τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου μέρους φημί· Μη ὀ-

VERS. 6. *Exsurge in occursum tuum, et vide, et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel. Ut bonus cursor, pugnatorque strenuissimus, bonum certamen decertans, quia confidenter dixerat, Neque iniquitas mea neque peccatum meum, Domine, sine iniquitate cucurri et direxi; jam agonothetam ad virtutis suae inspectionem provocat, rogatque advertere velit, opera sua cum prolatis verbis consentire. Idipsuni porro ex historia comonstratur, ubi innumera mala a Saule perpressus, nihilque injuriæ adversus illum aggressus exhibetur; contra vero plerumque captum subito liberavit. Et quando spiritus malus suffocabat eum, David servator ejus visus est, instrumto quidem pulsans, sed virtute in se degenitis Spiritus divini, contrariam in Saule virtutem depellens. Suam itaque injuriarum oblivionem, mansuetudinem, patientiam Deo exhibens dicebat: Neque iniquitas mea, et cætera. Exsurge in occursum meum, et vide. Deinde vero, tanta usus fiducia, a prophetico spiritu illustratur, ac ediscit futurum tempus, quo ipse Christus Dei vexationibus et insidiis Judaici populi impetetur, ac servator et inspector universarum gentium erit; quo etiam tempore ipsius Davidis præclara opera et virtutes hymnis concinentur, et in universis gentibus celebrabuntur. Hujusque rei Spiritu sancto revelante gnarus, tempus illud advenire precatur. Quare deinceps ait: Et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes. Nam Israel ille, qui prior populus tuus dicebatur, multis ornatus beneficiis, multisque dignatus bonis, nullum te dignum fructum protulit; sed semper omnique tempore in varias omnis generis impietates prolapsus, modo simulacra coluit, modo prophetas tuos interfecit, ac demum ipsi Christo tuo manus intulit. Mira porro a Spiritu tuo de gentium conversione edoctus, jure tempus illud advenire postulo, probe sciens nullam apud te esse personarum acceptionem. Quia enim cum justitia omnia administras, nosti alienigenas et extraneas gentes, si convertantur ab errore, salute donare; nosti itidem eos qui tua sortis esse putantur, si indigni deprehendantur, tali vocatione excludere. Quare pro gentibus quidem ita precor: Intende ad visitandas omnes gentes; de altera vero parte dico, Non misereris omnibus qui operantur iniquitatem. Cum autem indiscriminatim, omnibus, dicat, ipsum Israel eum in*

¹² II Tim. iv, 7, 8.

numero comprehendit, necnon eos qui tali modo olim in Israele affecti erant. Quid enim amplius factum Sauli fuit, qui genere quidem ab Israel ortus erat, ex tribu Benjamin, qui tanti populi rex inauguratus fuerat, quique tanta in cassum et sine causa adversus eum, qui se nihil læsisset, machinatus fuerat? Quod si alii postea reperiantur qui Sauli gestis affinia meditentur vel peragant; non eo tales salutem consequi necessum est, quod ex tua portione esse reputentur; ut e converso si qui inter extraneas gentes salutis idonei sunt, nihil obsit quominus, pro ratione justitiæ, visitatione tua dignentur. Quare dico, *intende ad visitandas omnes gentes*; iis vero qui operantur iniquitatem, ex quovis genere orti sint, ne miserearis. Operantes vero iniquitatem supra quoque memorat dicens: *Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me*. Sic vocabat eos qui Salvatore nostro impias intulere manus. Eosdem quoque subindicabat in LIV psalmo dicens, *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate: die ac nocte circumdabit eam*⁷⁴; ac rursus; *Contaminaverunt testamentum ejus, divisi sunt ab ira vultus ejus*⁷⁵; iterumque: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem in te sperabo*⁷⁶.

ὄργης τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ αὐθις· Ἄνδρες ἡμέρας αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ σὲ ἐλπῶ.

VERS. 7, 12. *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem*. Postquam visitationem gentium et ullionem operantium iniquitatem fieri rogavit, admodum consequenter ita postea vaticinatur: *Convertentur ad vesperam*. Quinam illi, nisi qui operantur iniquitatem, et viri sanguinum? Cur autem *ad vesperam*? quia in consummatione sæculi hæc futura erant. Pro illo autem, *Et famem patientur ut canis, Aquila, Et tumultuentur ut canis*; Symmachus, *Et consirepent ut canes*; Theodotio, *Et vociferabuntur ut canis*, et quinta editio similiter, *Et vociferabuntur ut canes*. Propalam hisce verbis, eos qui sero tandem, tempore adventus Salvatoris nostri, perinde atque Saul innocentem insequeretur, ita et ipsi bellum adversus Christum Dei suscepturi erant, canes nuncupavit. Quinetiam per prophetam Isaiam ipse Spiritus sanctus hæc declarat: *Omnes canes muti nescientes latrare*⁷⁷; et in XXI psalmo, qui Salvatoris nostri cruciatus describit, ex ejus Salvatoris persona dicitur: *Circumdedederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me*⁷⁸. Qui igitur operantur iniquitatem, et viri sanguinum, etsi jam multum viribus valere et ad præsens tempus regnum ut Saul obtinere videantur; at quotquot affinia ipsius gestis ediderunt, convertentur tandem, et ad vesperam tumultuabuntur, ac vociferabuntur: nihil quidem articulatum loquentur, neque ex rationabili mente verba memoria digna proferent; sed perinde ut canes ululatus emittent vocesque contumeliosas

κτειρήσης πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Αἰγῶν δὲ ἀδιορίστως, πάντας, καὶ τὸν Ἰσραὴλ συμπαλαμβάνει, καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ πάλαι γενομένους τοιοῦτους. Τί γὰρ καὶ πλέον γέγονε, φησὶ, τῷ Σαούλ, τὸ μὲν γένος ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὀρμωμένῳ, καὶ φυλῆς Βενιαμὴν, βασιλεὶ δὲ τοῦ τοσούτου ἔθνους καθισταμένῳ, τοσαῦτα δὲ εἰχὴ καὶ μάτην κατὰ τοῦ μηδὲν ἡδικηκότος ἐπιχειροῦντι; Εἰ δὲ οὖν τὰ ἀδελφὰ τῷ Σαούλ φρονούντες τε καὶ πράττοντες γένοιτό ποτε ἕτεροι, οὐ παρὰ τοῦτο σὺξεσθαι αὐτοὺς ἀνάγκη διὰ τὸ νομίζεσθαι: τῆς σῆς μερίδος εἶναι: ὡς ἐμπάλιν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις ἔθνεσιν, εἰ εὐρίσκειντο τινες ἐπιτηδείως ἔχοντες πρὸς σωτηρίαν, οὐδὲν ἂν κωλύοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς αὐτοὺς τυχεῖν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον. Διὸ φημι· *Πρόσρχες τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη* τοὺς δὲ ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ὅθεν ἄποτε εἶεν, μὴ οἰκτειρήσης. Μέννηται δὲ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν καὶ ἀνωτέρω λέγων· *Ῥῦσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σῶσόν με*. Οὕτω δὲ ἐκάλει τοὺς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀθέτους ἐπενέγκαντας χεῖρας. Τοὺς αὐτοὺς δὲ ἤντιστε καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγων· *Ὅτι εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει*. *Ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτήν· καὶ πάλιν· Ἐθεδήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, διεμερίσθησαν ἀπὸ αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισυῶσι τὰς*

Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Σφόδρα ἀκαλοῦθως ἐπισκοπὴν τῶν ἔθνῶν ἵκετεῦσας γενέσθαι, τῶν τε ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν ἐκδικησιν, ἐξῆς θεσπίζει φάσκων· *Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν*. Τίνες δὲ οὗτοι ἀλλ' οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων; διὰ τί δὲ εἰς ἑσπέραν; ἐπειδὴ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἤμελλε ταῦτα γίνεσθαι. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων*, ὁ μὲν Ἀκύλας, *Καὶ ὀχλασάτωσαν ὡς κύων*, ἡρμήνευσεν ὁ δὲ Σύμμαχος, *Καὶ συνηχῆσουσιν ὡς κύνες*. ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Καὶ ἠχῆσουσιν ὡς κύων* καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὁμοίως, *Καὶ ἠχῆσουσιν ὡς κύνες*. Ἄντικρυς δὲ διὰ τούτων τοὺς ὀφέ ποτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφίξεως ὁμοίως τῷ τότε Σαούλ, τὸν ἀνάτιον διώξαντι, μέλλοντας καὶ αὐτοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πολεμεῖν, κύνας ὠνόμασεν. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ προφήτου· Ἡσαίου τὸ αὐτὸ ἄγον Πνεῦμα περὶ τῶν αὐτῶν διδάσκει λέγον· *Πάντες κύνες ἐνεοὶ οὐκ εἰδότες ὑλακτεῖν*· καὶ ἐν καὶ ψαλμῷ, τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαγράφοντι, ἐξ αὐτοῦ προσώπου λέλεχται τοῦ Σωτῆρος· *Περικύκλωσάν με κύνες πολλοί, συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχορ με*. Οἱ οὖν ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα νῦν πολλὰ δύνασθαι δοκοῦσι, καὶ τῆς βασιλείας κρατεῖν ὡσπερ Σαούλ τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ πάντες γε οἱ τὰ ἀδελφὰ τούτῳ πράξαντες ἐπιστρέψουσιν ὀφέ ποτε, καὶ εἰς ἑσπέραν ὀχλάσουσι τε καὶ συνηχῆσουσιν, οὐδὲν μὲν ἔναρθρον φθεγγόμενοι, οὐδὲ ἐκ λογικῆς δια-

⁷⁴ Psa'. xiv, 10, 11. ⁷⁵ ibid. 21, 22. ⁷⁶ Psal. LIV, 24. ⁷⁷ Isr. lvi, 10. ⁷⁸ Psal. xxi, 17.

νοίας λόγους ἀξίους μνήμης προσφέροντες, καὶ δὲ Α παραπλησίως ὑλαγμοὺς ἀφιέντες, φωνάς τε ὑβριστικὰς καὶ ἀναιδεῖς. Διδὸν καὶ λιμώξουσιν τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου στερηθέντες· ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο τὴν σωτήριον καὶ οὐράνιον τροφήν, αὐτὸν τὸν εἰρηκότα· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις. Ὅθεν καὶ ἕτερος προφήτης τὸν λιμὸν τοῦτον αἰνιττόμενος ἐβόα λέγων· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσατε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι κλονταί, ὑμεῖς δὲ διψήσατε. Στερηθέντες δὲ τῆς αἰωνίου τροφῆς καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς παραιτησάμενοι, οὐκέθ' ὡς πρόβατα γενήσονται τοῦ καλοῦ ποιμένος· παραβλήθησονται δὲ κυσίν. Εἶτα δὲ καὶ τῆς ἑαυτῶν πόλεως, ἣν κακῶς ὤκησαν, ἀπελασθήσονται· ἀποκλεισθήσονται τε αὐτῆς, ὡς μηκέτ' αὐτῆς ἐπιθαίνειν τολμᾶν· ἐπειδήπερ οἱ οἰκούντες αὐτὴν αἱμάτων αὐτὴν ἐπλήρου. Διδὸν ἐν τῷ προδηλωθέντι ἐλέγετο· Ὅτι εἶδον ἀρομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τὰ τολμηθέντα τῷ Ἰσραὴλ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐδηλοῦτο· ἐνταῦθα δὲ τὸ συμβεβηκὸς αὐτοῖς μετὰ ταῦτα τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προγνώσει ἡ Γραφή στηλιτεύει· διὸ καὶ στηλογραφία κέκληται. Τοῦ δὲ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα παρίστησιν ἡ τῶν πραγμάτων ἐκθασίς. Μετὰ γοῦν τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλὴν αὐτῶν, ἐπιστάντες Ῥωμαῖοι τέλος ἐπήγον τοῖς προφητικοῖς λόγοις. Νόμοις γοῦν τῶν κρατούντων ἐξ ἐκείνου τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀπηγόρευται τοῖς τόποις ἐπιθαίνειν, ἀπαραιτήτου τιμωρίας ἐπαιωρουμένης τοῖς τοῦ νόμου παραβάταις. Διδὸν εἰσέτι καὶ σήμερον ἀμφὶ αὐν τοὺς ὄρους καὶ κύκλῳ παριόντες πόρρωθεν ἔστανται· μηδ' ἐξ ἀπόπτου τὸ πάλαι νομομισμένον αὐτοῖς ἱερὸν ἔδαφος θεάσασθαι καταξιοῦμενοι· ἐξωθεν δὲ κυκλοῦντες, πίστιν ἐπάγουσι τῇ μετὰ χεῖρας λεγούσῃ Γραφῇ· Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι ἀέλιον. Καὶ τούτοις ἐξῆς ἐπιλέγεται ἡ αἰτία δι' ἣν ταῦτα πεῖσονται· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀποστρέφονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, ὅτι τίς ἤκουσε; ταῦτα γὰρ ἅπαντα πεπόνθασιν διὰ τὰς ἀθέτους αὐτῶν καὶ δυσσεβεῖς φωνάς, αἷς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἠφρέσαν, ἐπὶ τοῦ Παλάτου βοῶντες· Ἄρρε, ἄρρε, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· ὁ δὲ σημαίνει φάσκων ὁ λόγος· Ἰδοὺ ἀποστρέφονται ἐν στόματι αὐτῶν καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὅτι τίς ἤκουσε; σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ὡς οὐθενὸς ἀκούοντος ἐβόων. Τοιαῦτα γὰρ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ὑλάτουν, ὡς μηθενὸς ὑφορῶντος, καὶ ὡς μὴ τῆς φωνῆς αὐτῶν ἐπακρωμένου τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ὡς μηθενὸς ἀκούοντος ἐβόων· σὺ δὲ αὐτὸς ὁ πάντων ἔφορος κριτῆς οὐ μόνον ἤκουες τὰ τοιαῦτα ὑλακτούντων, ἀλλὰ καὶ καταγέλαστους ἐπόλεις. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἦσαν καταγέλαστοι οἱ νομίζοντες δύνασθαι τὸν τῶν τοσοῦτων παραδόξων ἐργῶν ποιητὴν τῇ ἑαυτῶν νικήσειν κακίᾳ; Καὶ ἐν τῷ ὅ' δὲ εἶρηται ψαλμῷ· Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκχρῆσται αὐτοὺς, καὶ Κύριος ἐκμυκτηριστὴν αὐτούς.

et impudentes. Quare famem patientur, pane vitæ privati, quia salutarem et cœlestem cibum non acceperunt, ipsum scilicet qui ait : *Ego sum panis, qui de cœlo descendit, et qui dat vitam hominibus* 79. Quare alius propheta hujusmodi famem adumbrans clamabat dicens : *Ecoe qui serviunt mihi comedent, vos autem esurietis : ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitiatis* 80. *Æterna autem esca privati, ac pane vitæ rejecto, non ultra ut oves boni pasteris reputabuntur, sed canibus comparabuntur.* Deinde vero ex civitate sua, quam improbe coluerunt, exturbabuntur : atque ita excludentur, ut ne ultra adire illam audeant : quia ipsi ejus incolæ, eam sanguine repleverunt. Quare in supra memorato loco dicebatur : *Quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in civitate* 81. Atenim ibi Israelis in Jerusalem contra Salvatorem facinora recenscebantur ; hic vero quæ ipsis postea contigerint ex Spiritus sancti revelatione Scriptura ceu in cippo inscribit ; quare *tituli inscriptio* dicitur. Completum porro sermonem esse rerum eventus declarat. Nam post insidias ab iis contra Salvatorem paratas, irruentes Romani, dictis propheticis sinem intulerunt : siquidem victorum lege universæ Judaicæ genti aditu locorum interdictum est ; inevitabilis quippe legis transgressoribus impendet ultio. Quamobrem ad hanc usque diem, ad certos terminos in circuitu accedentes, procul consistunt : neque solum illud, quod sacrum olim reputabatur, vel procul conspiciere ipsis conceditur. Sed foras circumeuntes, Scripturæ quæ jam agitur lidem conciliant dicenti : *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circumibunt civitatem.* Deinde vero subjungitur tantæ calamitatis causa : nam ait : *Ecce loquentur in ore tuo, et gladius in labiis eorum, quoniam quis audivit?* Enimvero hæc omnia passi sunt oves impias illas et nefarias voces, quas contra Salvatorem nostrum protulerunt, ad Pilatum clamantes : *Tolle, tolle, crucifige eum* 82. *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* 83. Quod his verbis significatur : *Ecce loquentur in ore tuo, et gladius in labiis eorum.* Pro illo autem, *Quoniam quis audivit?* clari Symmachus interpretatus his verbis est, *Quasi nullo audiente clamabant.* Talia quippe contra Salvatorem oblatrabant, quasi nemine inspiciente, et quasi ne vel ipse Deus vocem eorum audiret. Verum illi quidem ut nemine audiente clamabant ; at tu omnium inspector et judex, non solum talia oblatrantes audiebas, sed ridiculos agelas. Et quomodo non ridiculi, qui putarent tot mirabilem opificem, se malitia sua superaturus? In psalmo secundo similiter dicitur : *Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos* 84.

79 Joan. vi, 41. 80 Isa. lxxv, 15. 81 Psal. lxxv, 10. 82 Joan. xix, 15. 83 Matth. xxvii, 25. 84 Psal. 11, 4.

Ad nihilum deduces omnes gentes. Pro Hlo autem, *Ad nihilum deduces omnes gentes*, Symmachus, *Obsitvet omnibus gentibus*, interpretatur. His porro significatur, correptionem a Deo omnibus gentibus inferendam esse. Quia enim supra dicebatur, *Intende ad visitandas omnes gentes*; consequenter docet, Deum inspectorem prius omnes correpturum gentes, deinde eas a multorum numinum et idolorum errore conversurum esse. Sermonem porro completum deprehendet, si quis animadvertat, post adventum Salvatoris nostri, gentes multorum numinum errori maxime deditas, sub initium prædicationis verbum recipere abnuentes, obsidionibus et quibusdam aliis ærumnis deductas respicisse, Deo ita ipsas alloquente atque castigante; sic ergo ad meliorem frugem se postea recipientes, salutari verbo subditæ sunt. Quamobrem deinde subjungitur ex persona Salvatoris: *Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus, misericordia ejus præveniet me. Deus ostendet mihi in inimicis meis*; sive, secundum Symmachum, *Despicere me faciet eos qui muros mihi abstulerant*. Alibi quoque dictum est: *Et desepit oculus meus insurgentes in me malignantes, audiet auris mea*⁸⁸. Sed etiam David Saulis ruinam et mortem aspexit, et casum mortis ejus desepit. *Ne occidas eos, ne quando oblitiscantur populi tui*. Rursum pluraliter, *ne occidas eos*, inquit, *disperge illos, et depone illos*; cum tamen quo tempore hæc proferebantur, nullus alius ex historia Davidi inimicus feratur, præter unum Saulem. Verum hæc etiam ex persona Salvatoris Spiritus propheticus vociferatur, de iis scilicet, qui adversus se insurrexerunt, de quibus dictum: *Et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ et principes consenserunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus*⁸⁹. Hos igitur qui incassum prophetias ipsius meditati sunt, ac principes ducesque eorum *ne occidas*, sed disperge et depone. Precatur autem ipsos ex gradu dejici: quod etiam factum est. Non ultra igitur rex, non principes sacerdotum, non propheta; sed neque Scribæ, Pharisei et Sadducei penes illos sunt. Nec tamen ipsos occidi rogat. Quare genus eorum subsistit, et filiorum successio accrescit. Neque enim occisi, vel de medio hominum sublati; sed hactenus superstites sunt; ita tamen ut ab honore quo donati olim a Deo fuerant, dejecti ac depulsi sint. Sed etiam disperge illos, ait, in virtute tua; sive, secundum Symmachum, *Extorres fac eos virtute tua*. Quod verbo quovis clarius rerum eventus declarat, Judaico populo per omnes gentes disperso, atque extorre facto; ita ut, si ea de re Judæi altum sapiant quod omnes gentes repleant, apudque barbaros et in medio Græcorum degant, at esciant maledictionis vocabis id de ipsis prænuntiatum fuisse. Hæc itaque prophetia sic de iisdem loquitur: *Disperge illos in virtute tua, et depone eos*,

Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη. Ἄντι δὲ τοῦ *Ἐξουθενώσεις πάντα τὰ ἔθνη*, ὁ Σύμμαχος, *Ἐπιφράξει πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν*, ἡρμήνευσε. Ἀλλοὶ δὲ ὁ λόγος ἐπιτιμησὶν τινα τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω ἐλέγετο· *Πρόσχευ τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη* ἀκολουθῶς διδάσκει, ὡς ἐπισκοπῶν ὁ Θεὸς ἐπιτιμήσει πρότερον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἴτ' ἐπιστρέψει αὐτὰ τῆς πολυθεοῦ καὶ εἰδωλολάτρου πλάνης. Γυνῶναι δὲ ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀπετέλεσμα ἐπιστήσαντα, ὡς μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὰ μάλιστα περὶ τὴν πολυθεοῦ πλάνην ἐπιτοημένα ἔθνη, κατ' ἀρχάς τοῦ κηρύγματος ἐναντιωθέντα τῇ τοῦ λόγου παραδοχῇ, πολιορκίας καὶ τισιν ἄλλαις ἐπιστρεπτικαῖς περιστάσειν ἐωφρονίσθη, τοῦ Θεοῦ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιφθεγγόμενου καὶ ἐπιτιμῶντος αὐτοῖς· οὕτω γοῦν, μετὰ ταῦτα σωφρονισθέντες, καθυπετάγησαν τῷ σωτηριῷ λόγῳ. Διὸ ἐπιλέγεται ἕξις ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος· *Τὸ κράτος μου πρὸς σὲ θυλάξω*, ὅτι ὁ Θεὸς ἀντιλήπτωρ μου, ὁ Θεὸς μου, τὸ ἔλεος αὐτοῦ προσθάσει με· ὁ Θεὸς δεῖξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἐπίδειν ποιήσει με τοῖς ἀποτειχίζουσι μου*. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ εἴρηται· *Καὶ ἐπίδειν ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμὲ πονηρομένοις*, εἰσακουσεται τὸ ὄψ μου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦ Σαουλ τὴν πτώσιν καὶ τὴν τελευτὴν εἶδεν, ἐπειδὴ τε αὐτοῦ τῇ καταστροφῇ τοῦ θανάτου. *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε ἐπιλάθωνται τοῦ λαοῦ σου*. Πάλιν πληθυντικῶς, *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς*, φησὶ, καὶ *διασκορπίσον αὐτούς, καὶ κατάγαγε αὐτούς*. οὐδεὶς ἐχθρὸς τῷ Δαυὶδ καθ' ὃν καιρὸν ταῦτα ἐλέγετο δεικνυμένον ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ μόνου τοῦ Σαουλ. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ταῦτα τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἀναφωνεῖ περὶ τῶν ἐπαναστάντων αὐτῶν, περὶ ὧν ἐλέγετο· *Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνέστησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ*. Τούτους οὖν τοὺς εἰς κενὸν τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας μελετήσαντας, τοὺς τε ἄρχοντας αὐτῶν καὶ καθηγούμενους *μὴ ἀποκτείνῃς*, φησὶν, ἀλλὰ *διασκορπίσον καὶ κατάγαγε*. Εὐχεται δὲ αὐτοὺς καθαιρεθῆναι τοῦ ἀζώματος· ὃ δὲ καὶ γέγονεν. Οὐκέτι γοῦν βασιλεὺς, οὐδὲ ἀρχιερεὺς, οὐδὲ προφήτης, ἀλλ' οὐδὲ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, καὶ Σαδδουκαῖοι παρ' αὐτοῖς εἰσιν. Οὐ μὴν καὶ ἀποκτανθῆναι αὐτοὺς φησὶ. Διὸ συνέστηκεν αὐτῶν τὸ γένος, καὶ τῶν παίδων ἡ διαδοχὴ πληθύνει. Οὐ γὰρ ἀπεκτανθήσαν, οὐδὲ ἐξ ἀνθρώπων ἀπεσβέσθησαν· ἀλλ' εἰσι μὲν καὶ ὑφ' ἐστῆχασιν· οὕτω δὲ ὡς καταβεβλημένοι καὶ κτενενηγεμένοι ἤς πάλαι ἤξιντο παρὰ Θεῷ τιμῆς. Ἄλλὰ καὶ *διασκορπίσον αὐτούς*, φησὶν, ἐν τῇ *δυνάμει σου*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Ἀναστῆτωσιν αὐτούς τῇ δυνάμει σου*. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐναργέστερον παντὸς λόγου παρίστησιν, ἀπανταχοῦ γῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διεσκορπισμένου,

⁸⁸ Psal. xcī, 12. ⁸⁹ Psal. 11, 1, 2.

καὶ ἀναστήτου τυγχάνοντος· ὥστ' εἰ μέγα φρονοῖεν ἐπὶ τούτῳ Ἰουδαῖοι, ὡς πάντα πληροῦντες τὰ ἔθνη παρὰ τε βαρβάρους καὶ ἐν μέσοις Ἑλλήσιν οἰκοῦντας· ἀλλ' ἴστωσαν, ὅτι ἐν κατάρᾳ λόγῳ ταῦτα περὶ αὐτῶν ἐθεσπιζέτο. Ἡ γούν προϋσα προφητεία φησὶν περὶ αὐτῶν· *Διασκόρπισον αὐτοὺς ἐν τῇ ἐνδυνάμει σου, καὶ κατάγαγε αὐτούς, ὃ ὑπερασπιστὴς μου Κύριε.* Ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ πάμπαν αὐτοὺς ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθαι σημαίνει λέγουσα· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε ἐπιλάβωται τοῦ λαοῦ σου.* Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντες, καὶ μηδαμῶς ἐν ζῶσιν ὄντες, οὐκ ἂν εἶδον, φησὶ, τὸν ἔμῳ λαῶν, οὐδ' ἂν ἔγνωσαν ἀνοοῦσαν τὴν ἔμῳ Ἑκκλησίαν· ἀλλ' ἵνα βλέπωσιν αὐτὴν καὶ τὸν ἔμῳ θεωρῶσι λαῶν, μὴ ἀποκτείνῃς μὲν αὐτούς, διασκόρπισον δὲ αὐτούς ἀπανταχοῦ γῆς, ἔνθα μέλλει καὶ ἡ ἔμῳ Ἑκκλησία συνίστασθαι· ὅπως, βλέποντες τὸν ἔμῳ λαῶν καὶ τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὑπ' ἑμοῦ θεμελιωθεῖσαν Ἑκκλησίαν, εἰς ζῆλον ἔρχοιτο ἐπιστρέφοντος λαοῦ καὶ αὐτοὶ πύτυοντό ποτε τοῦ εἰδωλολατρίας. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἤνυκται, δεηθεὶς τοῦ Πατρὸς μὴ ἀναιρεθῆναι μὲν αὐτούς, μένειν δὲ ἐν τῷ βίῳ καὶ φυλάττεσθαι ἐπὶ τῷ θεωρεῖν τὸν αὐτοῦ λαῶν καὶ μεγάλα ἐξ αὐτοῦ ὠφελίσθαι.

Ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, λόγον χειλέων αὐτῶν καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν. Πάλιν κἀναυθα τὴν αἰτίαν παρίστησι τῶν προλεθόντων. Διὰ τί γὰρ ταῦτα παθεῖν αὐτοὺς ἤξιοι, ἀναγκαιῶς διδάσκει λέγων· Δι' ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν. Καὶ ἔστι θαυμάσαι τὸ ἀκριβὲς τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος προβόησεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν τὸν θάνατον αὐτῷ εἰργάσαντο, Ῥωμαϊκῇ δὲ χειρὶ τοῦτ' ἐπράττετο, δικάζοντας μὲν Πιλάτου, διαλαβόντων δὲ στρατιωτῶν καὶ ἀπαγαγόντων αὐτὸν, Ἰουδαίων δὲ τούτων μὴδ' ὅτι οὐκ ἐπισημαίνοντων· εἰκότως οὐκ αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ θανάτου τούτου ἀνατίθησι, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν. Οἱ τε γὰρ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, συνέδριον ποιησάμενοι, πᾶσαν ἐκίνησαν μηχανὴν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· οἱ τε τούτοις χαριζόμενοι ψευδομάρτυρες καὶ συκοφάνται εἰς πρόσωπον ἔστησαν τοῦ Σωτῆρος· ὃ τε πᾶς λαὸς φωναῖς καὶ χειλέσιν οἰκειοῖς τὸ αἷμα αὐτοῦ καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν ἰδίων παιδῶν ἐζητήσαντο. Εἰκότως οὖν ὁ παρῶν λόγος οὐ τῆς τοῦ θανάτου πράξεως, ἦν ὤρισε μὲν Πιλάτος, διεπράξαντο δὲ οἱ ὑπ' αὐτῷ στρατιῶται, μνημονεύει, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων συσκευῆς, καὶ τῆς τῶν συκοφαντῶν μαρτυρίας, τῆς τε φωνῆς τοῦ πλήθους ἐπιβοήσαντος κατ' αὐτοῦ. Διὸ φησιν· *Ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, λόγον χειλέων αὐτῶν*· ὡσεὶ ἔλεγε σαφέστερον· Δι' ἄμαρτιαν στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ λόγον χειλέων αὐτῶν. Διὰ γὰρ ταῦτα *διασκόρπισον αὐτοὺς τῇ ἐνδυνάμει σου, καὶ κατάγαγε αὐτούς, ὃ ὑπερασπιστὴς μου Κύριε.* Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Ἄμαρτιαν, φησὶ, τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ τῷ λόγῳ τῶν χειλέων αὐτῶν τὰ προλεθόντα αὐτοῖς ἐπαχθήσεσθαι.* Καὶ ἐπιλέγει· *Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν*· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς*

A protector meus Domine. Sed etiam quod non penitus ex hominibus deleti sint, his indicat, Ne occidas eos, nequando obliviscantur populi tui. Nam si ex hominibus sublati essent, neque ulterius inter vivos numerarentur, nequaquam, ait, viderent populum meum, neque florentem Ecclesiam meam pernoscerent : sed ut eam et populum meum conspiciant, ne occidas, sed dispergas eos ubique terrarum, ubi Ecclesia mea constituenda est ; ut populum meum, Ecclesiamque per totum orbem a me fundatam videntes, ad æmulationem religionis accedant ; exemploque populi ex gentibus conversi, ipsi quoque insanabili incurabilique suo idololatriæ malo sinem imponant. Hæc itaque pro illis Salvator precatus est, Patrem obsecrans, ne occiderentur, sed in vita manerent et servarentur, ut viderent populum suum, et multum ab eo utilitatis perciperent.

θεοσεβείας, καὶ τῷ παραδείγματι τοῦ ἐξ ἐθνῶν ἀνιάτου παρ' αὐτοῖς καὶ ἀθεραπεύτου κακοῦ τῆς ἀναιρεθῆναι μὲν αὐτούς, μένειν δὲ ἐν τῷ βίῳ καὶ φυλάττεσθαι ἐπὶ τῷ θεωρεῖν τὸν αὐτοῦ λαῶν καὶ μεγάλα ἐξ αὐτοῦ ὠφελίσθαι.

VERS. 15. *Delictum oris eorum sermonem labiorum ipsorum ; et comprehendantur in superbia sua.* Hic rursus memoratorum causam aperit. Cur enim ipsos hæc pati rogaverit, necessario edocet dicens, propter delictum oris eorum, et sermonem labiorum ipsorum. Et mirari subit prædictionis sancti Spiritus accurationem. Quia enim tempore Salvatoris nostri, non Judæi ipsi mortem intulerunt, sed Romanorum manu id peractum est, iudicium Pilato ferente, militibus comprehendentibus et abducenibus eum, et a Judæis nihil eorum actum est ; jure illis non ipsum necis actum ascribit, sed causam. Principes namque Judæorum concilium ineuntes, nullam non machinam moverunt, ut eum perderent ; falsi testes autem et sycophantæ, eorum gratiam occupantes, in conspectu Salvatoris steterunt ; totusque populus vocibus labiisque suis sanguinem ejus super se et super filios suos expetierunt : jure ergo non necis facinus, quam decrevit Pilatus, perpetrarunt milites ejus, memorat ; sed principum sacerdotum conspirationem, sycophantarum testimonium, contra ipsum acclamantis multitudinis vocem. Quare ait : *Delictum oris eorum, sermonem labiorum ipsorum ; ac si liquidius diceret, propter delictum oris eorum, et propter sermonem labiorum ipsorum.* Ea de causa *disperge illos in virtute tua, et depone eos, protector meus Domine.* Secundum Symmachum vero, *peccato, inquit, oris eorum, ei verbo labiorum ipsorum prædicta ipsis infligenda sunt.* Ac subjungit, *et comprehendantur in superbia sua,* sive secundum Symmachum, *comprehendantur cum superbia sua.* Nam cum superbi arrogantesque essent, Servatoris nostri fiducia non ferebant. Quare superbe admodum adentes illum sic compellabant : *Quis dedit istis*

potestatem hanc? et in qua potestate hæc facis?! A Plenim cum nos et templum et populum omnem sub imperio habeamus, quis tu es, et cur talia audes? Hujusmodi ergo verborum causa hic dicitur: *Et comprehendantur in superbia sua: et de execratione et mendacio annuntiabuntur.* Pro quo Symmachus interpretatus est: *Comprehendantur cum superbia sua, execrationem et mendacium loquentes.* Postea subjicit: *In consummatione, in ira consummationis, et non erunt:* cujus locò iterum Symmachus clarius his verbis interpretatur: *Consumma in furore, absume ut non sint.* Hæc Spiritus propheticus non diras imprecans iis qui hæc passuri erant, sed tantum quæ futura sunt vaticinans, prænuntiat; cam enim mentem ejus esse sententia præfert. Ob delictum oris eorum, et sermonem laborum ipsorum comprehendentur in superbia sua, et comprehendentur execrationem et mendacium loquentes; eruntque in consummatione et in ira, quæ absumet eos ita ut non ultra existant. Secundum Aquilam vero dicitur, *Confice in ira, absume, et non existant;* similiter, secundum Symmachum, *Consumma in furore, absume, ut non sint.* His porro vaticinatur, eos qui talia sunt ausi in memorata civitate non ulterius mansuros, ac cultum illum divinum, antiquitus in civitate servatum, finem habiturum, necnon constitutum ibi regnum, omniaque prius ipsis a Deo collata bona; videlicet prophetarum præsentiam, angelorum conspectus, ac reliquam, qua dignabatur eos, inspectionem. Quæ sane finem per illatam ipsis iram sortita sunt. Quod autem hac de re dicatur illud, *confice in furore, absume ut non sint,* ex sequenti dicto palam. Quid illud est? *Et scient quia Deus Jacob dominabitur finium terræ.* Nam si de ipsa gente de ipsisque viris illud, *confice in furore, absume ut non sint,* dictum fuisset; quomodo jam confecti, nec ultra existentes, scire possent quia Deus dominabitur finium terræ? cur superius dictum fuisset, *ne occidas eos?* siquidem illud, *ne occidas eos,* contrarium videretur his verbis, *confice in furore, absume ut non sint.* Verum non hic dicitur, *confice eos;* sed indefinite, *confice in furore, absume ut non sint,* subintelligendo scilicet ac suppiendo illud, ut non sint quales prius erant, et ut non existant pari atque olim apud Deum honore: quo sublato, et amotis iis quæ olim possidebant, nudi relictæ, a superbiam sublimitate dejecti, in omnes gentes dispersi, ipsis operibus agnovere, eum ipsum qui olim Deus Jacob vocabatur, dominari, non ultra Jacobo nec Israeli, sed omnibus finibus terræ, Deum vero Jacob hic opportune memoravit, Christum significans. Ipse namque erat qui in specie ac forma hominis patriarchæ Jacob visus est, quando quidam homo luctabatur cum eo, nomenque ipse mutavit, dicens: *Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel nomen tuum erit:* quo-

ύπερηφανίας αὐτῶν. Ὑπερήφανοι γάρτινες ὄντες καὶ ἀλαζόνες, οὐκ ἔφερον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν παρρησίαν. Διὸ μετὰ πολλῆς ὑπερηφανίας προσελθόντες ἔλεγον αὐτῷ· *Τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; καὶ ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς;* Ἡμῶν γὰρ κρατούντων τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ παντός ἔθνους ἀρχόντων, οὐ τίς ὢν καὶ πόθεν τὰ τοιαῦτα τολμᾷς; Τούτων οὖν ἕνεκα τῶν λόγων ἐνταῦθα εἰρηται· *Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν· καὶ ἐξ ἀρᾶς καὶ ψεύδους διαγγελήσονται· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· Συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες.* Εἰθ' ἐξῆς ἐπιλέγει· *Ἐν συντέλειᾳ, ἐν ὀργῇ συντέλειας, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξωσιν.* Ἀνθ' οὗ πάλιν ὁ Σύμμαχος λευκότερον ἀπέδωκε φήσας· *Συντέλεισον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον Ἰνα μὴ ᾧσι.* Ταῦτα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν οὐκ ἐπαρίμενον τοῖς ταῦτα μέλλουσι πείσεσθαι προαναφώνει, τὰ δὲ συμβησόμενα προαγορεύον, τῆς διανοίας τοιοῦτον περιστάσεως νοῦν. Διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν συλληφθήσονται ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν, καὶ συλληφθήσονται ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες· γενθήσονται τε ἐν συντέλειᾳ καὶ ἐν ὀργῇ ἀναλίσκοσθαι αὐτοὺς ὡς μὴκέθ' ὑπάρχειν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· *Τέλεισον ἐν γόμφῳ, τέλεισον, καὶ οὐχ ὑπάρξουσιν.* Ὡσπερ οὖν καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Συντέλεισον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, Ἰνα μὴ ᾧσι.* Θεσπίζει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος μὴκέτι ὑπάρχειν ἐν τῇ προλεχθείσῃ πόλει τοὺς τὰ τοιαῦτα τετολημῆκτας· τέλος δὲ λαβεῖν λοιπὴν τὴν πάλαι σπουδαζομένην ἐν τῇ πόλει λατρείαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ συνεστῶσαν βασιλείαν, καὶ πάντα τὰ πρότερον αὐτοῖς ὑπάρχοντα ἐκ Θεοῦ ἀγαθὰ, προφητῶν δηλαδὴ παρουσίας, καὶ ἀγγέλων ἐπιφανείας καὶ τὴν λοιπὴν ἐπισκοπὴν· ἃ δὴ ἀληθῶς τέλους ἔτυχε διὰ τῆς ἐπενεχθείσης αὐτοῖς ὀργῆς. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέλεκται τὸ, *Συντέλεισον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, Ἰνα μὴ ᾧσι,* ὁ Θεὸς δεσπόζει τοῦ Ἰακώβ τῶν περάτων τῆς γῆς. Εἰ γὰρ περὶ αὐτοῦ ἐλέγετο τοῦ ἔθνους καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν τὸ· *Συντέλεισον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, Ἰνα μὴ ᾧσι,* πῶς, συντελεσθέντες, καὶ μὴκέθ' ὑπάρχοντες, ἐδύνατο γινώσκειν, ὅτι ὁ Θεὸς δεσπόζει τῶν περάτων τῆς γῆς; πῶς δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς,* ἔδοξε γὰρ ἂν ἐναντίον εἶναι τὸ, *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς,* τῷ, *Συντέλεισον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, Ἰνα μὴ ᾧσιν.* Ἀλλ' οὐκ εἰρηται ἐνταῦθα, *Συντέλεισον αὐτούς· ἀλλ' ἀορίστως, Συντέλεισον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον, Ἰνα μὴ ᾧσιν,* ἐπινοούντων ἡμῶν καὶ προσυπακούοντων ἐξωθεν τὸ, ἵνα μὴ ᾧσιν ὅποιοι καὶ ἦσαν πρότερον, καὶ ἵνα μὴ ὑπάρχωσιν ἐν ἧ ἐτύγχανον πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ τιμῇ· ἧ; ἀφαιρέσεισθαι αὐτῶν, καὶ τῶν πάλαι ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἀρθέντων, γυμνοὶ καταλειφθέντες καὶ κενεσθέντες ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, διασκορπισθέντες τε εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἐγκασαν

²¹ Luc. xv, 2.

αὐτοῖς ἔργοις, ὅτι ὁ πάλαι Θεὸς Ἰακώβ χρηματίζων, ἂν οὗτος αὐτὸς δεσπόζει οὐκέτι τοῦ Ἰακώβ, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. Θεὸν δὲ Ἰακώβ καὶ νῦν εὐκαιρῶς ὠνόμασε, τὸν Χριστὸν δηλώσας· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν ἀνθρώπου σχήματι τε καὶ μορφῇ τῆ πατριάρχῃ Ἰακώβ ὄφθεις, ὅτε ἐπάλειεν ἀνθρώπος μετ' αὐτοῦ. Μετονομάζει τε αὐτὸν λέγων· Οὐκέτι κληθήσεται τὸ δρομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ δρομά σου· ὅτι ἐρίσχυσας μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός. Αὐτὸς οὖν ἐκεῖνος ὁ τῆ Ἰακώβ χρηματίσας Θεὸς τῶν περάτων τῆς γῆς ἄρξει κυριολογούμενος παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, δεσπότης τε καὶ Κύριος ὀνομαζόμενος. Ἄπερ ἵνα ὀφθαλμοὶ παραλάβωσιν οἱ ἀρνησάμενοι αὐτὸν, ἀναγκαιῶς προείρηται· Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτοὺς, μήποτε ἐπιλάβωται τοῦ λαοῦ μου· καὶ ἐνταῦθα· Καὶ γνώσονται, ὅτι δεσπόζει τῶν περάτων τῆς γῆς ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. Εἰς βεβαλωσιν τῶν προλεχθέντων δευτέρου τὸν λόγον, ἐπαυλαθῶν τὴν αὐτὴν προφητείαν, θεσπίζει τε, ὅτι οὐκ ἀφανισθήσονται ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ ἀποκτανθήσονται, ἐπιστρέψουσι δὲ, τουτέστιν, εἰς συναίσθησιν ἐλεύσονται ἰφέ ποτε καὶ ἐσπέραν· λιμώξουσι τε ὡς κύων· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ὀχλώσουσιν ὡς κύων· ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, θορυβηθήσονται ὡς κύνας, καὶ περικυκλώσουσι πόλιν. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἔθεσπίζετο· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀνεφέρετο ἐξῆς ἢ αἰτία ἐν τῷ, Ἰδοὺ ἀποφθέρησονται τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ρομφαλὸν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, καὶ δι' ἀμαρτίαν στόματος αὐτῶν, καὶ λόγων χειλέων αὐτῶν· ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸ, Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν, ἐπενήνεκται· Αὐτοὶ διασκορπισθήσονται τοῦ φαγεῖν· ἐὰν δὲ μὴ χορτασθῶσι καὶ γογγύσουσιν. Ἄνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἀνακαμπέτωσαν εἰς ἡμέραν, θορυβεῖτωσαν ὡς κύνας, περιερχόμενοι πόλιν ρεμβόμενοι, ἵνα μὴ ἀχόρταστοι αὐλισθῶσι. Διασκορπισθέντες γοῦν εἰς πάντα τὰ ἔθνη δίκην κυνῶν λιμωπτῶτων ζητοῦσι τοῦ φαγεῖν· μὴ εὐρίσκοντες δὲ τροφήν λογικὴν, ἔκλειπουσιν. Εἰ δὲ καὶ ποτε ἀπὸ ψιλῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀναγκάσεως μεταλάβοιεν τροφῆς, ὅμως, οὐδενὸς στεβροῦ μεταλαμβάνοντες οὔτε ζωοποιοῦ ἄρτου ἀπογευόμενοι, ἀχόρταστοι διαμένουσιν· μὴ χορταζόμενοι δὲ, καταγογγύζουσιν, ὡσπερ οὖν κατεργηγυσάν ποτε ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς· Μὴδὲ γογγύζητε, καθὼς τινὲς αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τῶν ὄψεων.

Ἐγὼ δὲ ἤσομαι τὴν δύναμιν σου, καὶ ἀγαλλιάσομαι τῷ πρῶτῳ τὸ ἔλεός σου· ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ μου ἐν ἡμέρᾳ ὀλλύσεώς μου. Βοηθός μου, σοὶ ψαλλῶ, ὅτι Θεὸς ἀντιλήπτωρ μου εἶ, ὁ Θεὸς μου τὸ ἔλεός μου. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ ἐπαναστάντες μοι πείθονται· ἐγὼ ἔτι τὴν δύναμιν σου τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ἤσομαι. Λέγεται δὲ ταῦτα ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος προφητικῶν κειμήτων, ὡς καὶ ἐν ἐτέροις ἐλέγετο ἐξ αὐτοῦ· Ἀπαγγελῶ τὸ δρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ἡμερῆς σε. Καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐξ, φησὶ, τῷ πρῶτῳ τὸ ἔλεός σου· ὅπερ ὁ Σύμμαχος

*niam praevaluit cum Deo, et cum hominibus potens eris*⁸⁸. Is ipse igitur qui Deus Jacob vocabatur, finibus terræ dominabitur, apudque omnes gentes Dominus princepsque vocabitur. Quod ut oculis percipiant ii qui ipsum abnegarunt, necessario praemissum fuit illud: *Ne occidas eos, nequando obliviscantur populi mei; hic vero, Et scient quia Deus Jacob dominabitur finium terræ. Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis; et circuibunt civitatem.* Nimirum ad confirmationem eorum, quæ supra dixerat, sermonem repetit, eandemque prophetiam resumit, ac vaticinatur eos, non de medio hominum tollendos, neque occidendos, sed reversuros, id est ad sensum tandem et vespere redituros. *Et famem patientur ut canis; B sive, secundum Aquilam, tumultuabuntur ut canis; aut, secundum Symmachum, turbabuntur ut canes, et circuibunt civitatem.* Hæc porro superius quoque prænuuntiabantur: sed ibi postea causâ subjungitur his verbis: *Ecce loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum, et propter delictum oris eorum, et sermonem labiorum ipsorum; hic vero post illud, convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem, adjicitur, ipsi dispergentur ad manducandum: si vero non fuerint saturati, et murmurabunt.* Pro quo Symmachus hac ratione interpretatus est: *Deflectantur in die, tumultuentur ut canes circumneutes civitatem vagabundi, ne insatiati pernocent.* Dispersi itaque in omnes gentes, instar canum famelicorum escam quaerunt: ac non reperto rationabili cibo, deficiunt. Quod si quando ex nuda divinarum Scripturarum lectione cibum capiant; attamen neque firmum neque vivificum panem degustantes, insatiati manent: non saturati vero, murmurant, quemadmodum olim in deserto murmurarunt. Nam id ipsis in more fuit. Quare sic nos Apostolus alloquitur: *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et a serpentibus perierunt*⁸⁹.

D **VERS. 17, 18.** *Ego autem cantabo fortitudinem tuam, et exultabo mane misericordiam tuam, quia factus es susceptor meus, et refugium meum in die tribulationis meæ. Adjutor meus tibi psallam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus misericordia mea.* Hæc itaque patientur qui insurrexerunt in me. Ego vero tuam Patris mei misericordiam cantabo. Quæ prophético spiritu ex persona Salvatoris dicuntur; ut et alibi ex ejusdem personâ dicebatur: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesie laudabo te*⁹⁰. *Et exultabo, inquit, mane misericordiam tuam: quod ita Symmachus interpre-*

⁸⁸ Gen. xxxi, 28. ⁸⁹ 1 Cor. x, 10. ⁹⁰ Psal. xxi, 23.

tatus est, et celebrabo diluculo misericordiam tuam. His porro cultum in Ecclesia ejus, Dominica die per totum orbem diluculo celebrari solitum, prophetice indicat. Nam cum dicitur, in medio Ecclesie laudabo te, locus significatur in quo se Patrem celebraturum Christus pollicebatur; his autem verbis, et celebrabo diluculo misericordiam tuam, tempus declaratur quo paternam misericordiam per omnes gentes effusam Unigenitus ejus per populum suum, de illa gaudens exsultansque, celebrat. Et hæc, inquit, omnia reddam tibi: quia factus es susceptor meus et refugium meum in die tribulationis meæ. His quippe omnibus a Patre beneficiis ornatus, jure celebrabo misericordiam tuam, egoque ipse tibi psallam, quia factus es susceptor meus, Deus meus et misericordia mea. Ex inferioribus quippe nemo porrigere mihi manum poterat: sed tu solus Pater, qui supra me es. Quare me abs te pendere fateor, virtutem cantabo tuam, teque unum susceptorem ac refugium mihi ascribam. Hæc porro Salvatoris voces fuerint, quæ pietatem erga Patrem suum omnes edoceat.

1. 2. IN FINEM, PRO IIS QUI IMMUTABUNTUR, IN TITULI INSCRIPTIONEM IPSI DAVID IN DOCTRINAM, CUM SUCCENDIT MESOPOTAMIAM SYRIÆ ET SYRIAM SOBAL, ET CONVERSUS JOAB PERCUSSIT VALLEM SALINARUM DUODECIM MILLIA LIX.

Vers. 5-6. « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, iratus es, et misertus es nobis. » Hic quoque sermo in tituli inscriptionem est, quæ tamen non eodem quo priores tempore pronuntiata fuit. Illæ quippe superstitæ Saule, necdum regnante Davide, prolatae sunt. Prima scilicet, « cum tenuerunt eum Allophyli in Geth⁹¹; » secunda, « cum fugeret a facie Saulis in speluncam⁹²; » postrema, « cum misit Saul et custodivit domum ejus, ut interficeret eum⁹³. » Hanc autem post Saulis obitum, cum jam regnum teneret, exactoque jam regni tempore bene multo, numine afflatus David edidit. Quod ipse titulus indicat his verbis: « Cum succendit Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et conversus Joab percussit vallem Salinarum duodecim millia. » Historiam autem invenies in secundo libro Regnorum sic descriptum: « Et percussit David Adrazar filium Jaob regem Soba, cum profectus est ut manum imponeret ad fluvium Euphratem, et præripuit illi David mille currus, et septem millia equorum, et viginti millia peditum. Et enervavit David omnes currus, et reservati sunt ei ex ipsis centum currus. Venit quoque Syria Damasci in auxilium Adrazar regi Soba. Et percussit Syro viginti duo millia virorum. Et posuit David præsidium in Syria Damasci. Et factus est Syrus in servum Davidi ferens tributa. Servavitque Dominus David in omnibus ad quæcumque profectus est⁹⁴. » Sub hæc autem pau-

θηρήνευσε· Καὶ ὑμνήσω κατ' ἑρθρον τὸ ἔλεός σου. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου προφητικῶς τὴν κατ' ἑρθρον καὶ καθ' ἐκάστην πρωϊαν τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συντελουμένην λατρείαν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγεσθαι, Ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε, ὁ τόπος ἐδηλοῦτο καθ' ὃν ὑμνήσειν τὸν Πατέρα ὁ Χριστὸς ἐπηγγέλλετο· ἐν δὲ τῷ, Καὶ ὑμνήσω κατ' ἑρθρον τὸ ἔλεός σου, ὁ χρόνος παρίσταται, ἐν ᾧ τὸ ἔλεός τὸ πατρικὸν τὸ εἰς πάντα χυθὲν τὰ ἔθνη ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ λαοῦ ὑμνεῖ χαίρων καὶ ἀγαλλιούμενος ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα ἀποδώσω σοι, φησὶν· ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγὴ μου ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου. Τούτων γὰρ ἀπάντων παρὰ τοῦ Πατρὸς· τυχὼν, εἰκότως κατ' ἑρθρον ὑμνήσω τὸν Ἐλεόν σου, καὶ σοὶ ψαλῶ αὐτός ἐγώ· ὅτι γέγονάς μου ἀντιλήπτωρ, καὶ θεός μου καὶ ἔλεός μου. Οὐδεὶς γὰρ τῶν ὑποβεθηκότων οἴδῃς τε ἦν ἐμοὶ ὀρέγειν χεῖρα ἢ σὺ μόνος ὁ ὑπὲρ με Πατήρ. Διδὸς καὶ σου ἀνηρητήσια ὁμολογῶ, καὶ τὴν δύναμίν σου ἔσομαι, ἀντιλήπτορα καὶ καταφυγὴν ἑμαυτοῦ σὲ μόνον ἐπιγραφόμενος. Εἴεν δ' ἂν αὐταὶ αἰ φωναὶ τοῦ Σωτῆρος, διδάσκοντος τοὺς πάντας εὐσεβεῖν εἰς τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

EIS TO TELEOS, TOIS ALLOIOIΘΗΣOMENOUS EIS STHAIORAFIAN, TO DAUIA EIS DIAAXHN, OPOTE ENEPHYRISSE THN MESOPOTAMIAN SYRIAΣ, KAI THN SYRIAN SOBAL, KAI APESTREREVE IOAB KAI EPATAΞE THN ΦΑΡΑΓΓΑ ΤΩΝ ΑΛΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΧΙΛΙΑΔΑΣ ΝΘ'.

« Ο θεός, ἀπόσω ἡμᾶς καὶ καθέλιες ἡμᾶς, ὠργισθης καὶ ὑπεκτίρησας ἡμᾶς. » Εἰς στηλογραφίαν μὲν ἐστὶ καὶ ὁ παρὼν λόγος, οὐ μὴν κατὰ τοὺς αὐτοὺς εἰρηται χρόνους ταῖς πρὸ αὐτῆς. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ ἐτι ζῶντος Σαοὺλ καὶ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Δαυὶδ ἐλέχθησαν· ἡ μὲν πρώτη, « ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ Ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ· » ἡ δὲ δευτέρα, « ἐν τῷ ἀποιδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον· » ἡ δὲ τελευταία, « ὅτε ἀπέστειλε Σαοὺλ καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν. » Τὴν δὲ μετὰ χεῖρας μετὰ τὸν θάνατον Σαοὺλ, τὴν ἀρχὴν ἦδη τῆς βασιλείας διέπυν, πολὺν τε ἐν αὐτῇ χρόνον διαγεγόμενος, ὁ Δαυὶδ θεσπίζει. Τοῦτο δὲ ἐπισημαίνεται ἡ προγραφή φάσκουσα· « Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰ, καὶ ἐπέστρεφεν Ἰωὰβ, καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν Ἀλῶν δώδεκα χιλιάδας. » Εὐροὶς δ' ἂν τὴν ἱστορίαν ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, ἐν ἣ γέγραπται· « Καὶ ἐπάταξε Δαυὶδ τὸν Ἀδραζάρ υἱὸν Ἰαβὸ βασιλεῖα Σωβὰ, πορευομένου αὐτοῦ ἐπιστήσαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην. Καὶ προκατελάβετο Δαυὶδ τῶν αὐτοῦ χίλια ἄρματα, καὶ ἐπτὰ χιλιάδας ἵππεων, καὶ εἴκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν πεζῶν. Καὶ παρέλυσεν Δαυὶδ πάντα τὰ ἄρματα, καὶ ὑπελείπετο αὐτῷ ἐξ αὐτῶν ἑκατὸν ἄρματα. Καὶ παραγίνεται Συρία Δαμασκὸν βουθῆσαι τῷ Ἀδραζάρ βασιλεῖ Σωβὰ. Καὶ ἐπάταξε τῷ Συρῷ εἴκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Καὶ ἔθετο Δαυὶδ φρουρὰν ἐν Συρίᾳ τῇ κατὰ Δαμασκόν. Καὶ ἐγένετο ὁ Σὺ

⁹¹ Psal. LV, 1. ⁹² Psal. LVI, 1. ⁹³ Psal. LVIII, 1. ⁹⁴ H Reg. VIII, 3-6.

ρος τῷ Δαυὶδ εἰς δούλους φέροντας ξένια. Καὶ ἔσωσε ὁ Κύριος τὸν Δαυὶδ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύετο. » Τούτους ἐξῆς μετὰ βραχέα ἐπιλέγεται. « Καὶ ἐβασίλευσε Δαυὶδ ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ ἦν Δαυὶδ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ. Καὶ Ἰωάβ υἱὸς Σαρουίας ἐπὶ τῆς στρατείας. » Καὶ αὐθις μεθ' ἕτερα εἶρηται. « Καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἀμμών, καὶ ἐμισθώσαντο τὴν Συρίαν Ῥοὺβ καὶ τὴν Συρίαν Σοβάλ εἴκοσι χιλιάδας πεζῶν, καὶ τὸν βασιλέα Μαχαὰ χιλίους ἀνδρας, καὶ Εἰσιτῶβ εἴς χιλιάδας ἀνδρῶν. Καὶ ἤκουσε Δαυὶδ, καὶ ἀπέστειλε τὴν δύναμιν, τοὺς δυνατοὺς. Καὶ ἐξῆλθον υἱοὶ Ἀμμών, καὶ παρετάξαντο πόλεμον παρὰ τῆ θύρα τῆς πύλης Συρίας Σωβὰ καὶ Ῥοὺβ καὶ Εἰσιτῶβ. Καὶ εἶδεν Ἰωάβ, ὅτι ἐγενήθη πρὸς αὐτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πολέμου ἐκ τοῦ κατὰ πρόσωπον· καὶ ἐπέλεξεν ἐκ πάντων τῶν νεανίσκων Ἰσραὴλ, καὶ παρετάξαντο ἐξανατίνας Συρίας, » καὶ τὰ τούτους ἐξῆς. Οἷς ἐξῆς ἐπιφέρεται. « Καὶ εἶδον οἱ δούλοι Ἀδραζάρ, ὅτι ἔπαισεν ἔμπροσθεν Ἰσραὴλ, καὶ ἠτομώλησαν μετὰ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδούλευσαν αὐτοῖς. » Διὰ τούτων ἡ ἱστορία καὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Σωβὰ καὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ Ἰωάβ, καὶ τῶν εἴς χιλιάδων ἐμνημόνευσε, καὶ ὡς τῶν πολεμίων ἀπάντων περικρατῆς γέγονεν ὁ Δαυὶδ· ὅπως τε ὁ ἀρχιστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάβ, παραταξάμενος τοῖς ἀλλοφύλοις, ὑποχειρίους αὐτοὺς εἰλήφει. Αὐτοὺς δὴ οὖν ἐκείνους, καθ' οὓς ταῦτα ἐπράττετο, σημαίνει ἡ μετὰ χεῖρας στηλογραφία. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον τὰ τῆς προγραφῆς οὕτως ἔχει. « Ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἀμύμου τοῦ Δαυὶδ, εἰς διαδοχὴν, ὅποτε. ἐμπήρσας τὴν Συρίαν τῆς Μεσοποταμίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰλ, καὶ ἀνέστραψε Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε τὸν Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τοῦ Ἄλδς εἴς χιλιάδας. » Δηλοῖ δὲ ὁ χρόνος εἰρησθαι τὰ προκείμενα, ἐν τῷ διαπρέπειν καὶ τὰ μεγάλα κατορθοῦν βασιλεύοντα τὸν Δαυὶδ, πρὸ τῆς κατὰ τὴν Βηθσαβεὲ ἱστορίας, ὅτε καλῶς αὐτῷ τὰ πράγματα προὐχῶρει εὐδοκιοῦντι παρὰ τῷ Θεῷ καὶ παρὰ τοῖς πᾶσιν· ὡς μαρτυρεῖσθαι, ὅτι ἦν ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ γὰρ ἄξιον ἐν τούτοις ἀπορησαι, πῶς, ἐν τοιαύτῃ τυγχάνων καταστάσει, ἀρχόμενος τῆς στηλογραφίας φάσκει. « Ὁ Θεὸς, ἀπόσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς. » Καὶ μὴν τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἀνίστη, καὶ νίκας κατὰ πολεμίων ἤρητο· δὸν οὖν ἐπὶ τούτοις ὕδα· ἐπινικίους ἔδειν, θύειν τε εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ τούτων μὲν οὐδὲν πράττει, τάναντία δὲ ἀπολοφύρεται λέγων· « Ὁ Θεὸς, ἀπόσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ὠργίσθης, καὶ ὤκτειρησας ἡμᾶς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ὤκτειρησας ἡμᾶς, » καὶ περὶ ἡγας ἡμᾶς, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « καὶ περιεκύκλωσαν ἡμᾶς· ὁ δὲ Ἀκύλας, « θυμωθεὶς μετέστρεψας ἡμῖν. » Εἶτα ἐπιλέγει ἐξῆς· « Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρὰ ἐπίποισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεις. » Ταῦτα δὲ ἀκατάλληλα καὶ ἀνάρμοστα δόξαι ἀν εἶναι τοῖς ἐν τῇ προγραφῇ δηλουμένοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἀσκόπως ἡγοῦμαι τὴν προγραφὴν εἰς τὸ τέλος ἡμᾶς ἀναπέμπειν, καὶ

A cis interjectis additur : « Et regnavit David in Israel : faciebat quoque David iudicium et justitiam omni populo suo. Joab autem filius Sarviæ erat super exercitum. » Rursumque postea dicitur : « Et miserunt filii Ammon, et conduxerunt mercede Syriam Roob et Syriam Sobal, viginti millia peditum, et a rege Machaa mille viros, et Istob duodecim millia virorum. Quod cum audisset David, misit exercitum et fortes [viros]. Et egressi sunt filii Ammon, et direxerunt aciem ad januam portæ Syriæ Soba et Roob et Istob. Videns autem Joab quod esset sibi prælium ex adverso et a tergo, elegit ex omnibus juvenibus Israel, et instruxit aciem contra Syriam ^{99. 99.}, et cætera. Quibus deinde subjungitur : « Et viderunt servi Adrazar quod cecidisset B a facie Israel, et transfugerunt ad Israel, et servierunt ipsis ^{97.} » His historia, Sobal, Syriam, Joab et duodecim millia memorat, narratque Davidem inimicos omnes debellasse, ac ducem exercitus ejus Joab instructa contra allophylos acie, ipsos captivos egisse. Eisdem itaque his attritos cladibus indicat præsens tituli inscriptio. Secundum Symmachum autem sic titulus habet : « Triumphale pro floribus humilis et inculpati Davidis, ad doctrinam, cum incensa Syria Mesopotamie, et Syria Sobal, reversus Joab percussit Edom in valle Salis duodecim millia. » Ex temporis porro nota deprehenditur hæc dicta fuisse, cum David regnans prospere ageret, resque magnas perpetraret, ante Bersabce historiam; cum probe et ex voio res ipsi cederent, ipseque Deo et omnibus spectabilis esset; ita ut, Scriptura teste, faceret iudicium et justitiam in Israel. Verum hic quæstionem movere consentaneum est, cur in tali conditione rerum, sic tituli inscriptionem ordiatur : « Deus, repulisti nos et destruxisti nos. » Atqui post tropæa de hostibus erecta, et victoriam de inimicis partam, oportuit hæc de re triumphalia cantica emittere, Deoque in gratiarum actionem immolare. At ille nihil præstat hujusmodi; imo vero res adversas deplorat his verbis : « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, iratus es, et misertus es nobis. » Pro illo autem, « et misertus es nobis, » Symmachus, « et circumduxisti nos, » interpretatus est; quinta vero editio, « et circumdederunt nos; » Aquila, « iratus convertisti nobis. » Subdit post hæc : « Ostendisti populo tuo dura; potasti nos vino compunctionis. » Hæc porro videri possint inconcinne dicta, nec congruere cum iis quæ in titulo notantur. Sed æstimo titulum non sine prævio scopo nos ad finem remittere, nec sine causa, « pro iis qui immutabuntur, » inscriptum esse, atque sermones istos tituli inscriptionem vocatos fuisse. Nam « in finem » dicitur, quia ea, quæ in vaticinio feruntur, in consummatione sæculorum implenda sunt. Necessario additur, « pro iis qui immutabuntur, » propter immutationem illius temporis rebus inferendam. Siquidem cum hæc dico-

^{99. 99.} II Reg. x, 6-9. ^{97.} ibid. 19.

rentur, allophylos vincebat Israel, inimicisque superior erat. Sed futurum tempus erat, quo mutationem rerum subiret, inimicisque subditus esset. Quare sic habet titulus : « In finem, pro iis qui immutabuntur ; » Symmachus vero, « pro floribus ; » Aquila, « super lilia. » Sicut enim lilia agri et fenum, ad breve quidem tempus speciosa esse videntur, sed repente immutantur et corrumpuntur ; sic res populi tunc florentes, brevi immutandæ erant. Quare in doctrina sua Servator ait : « Considerate lilia agri⁹⁸ ; » ac rursus : « Quod si fenum agri, quod hodie est, et cras in clibanum mittitur⁹⁹ ; » imo etiam : « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit ; Verbum autem Domini manet in æternum¹ ; » quibus propheta secundum reliquos interpretes hæc addit : « Vere fenum populum, exsiccatum est fenum, decidit flos², » Judaicam gentem nec obscure significans. Eadem ipsa jam Spiritus sanctus per Davidem testificatur, præmissa illa populi futura inversione et mutatione. Quare secundum Aquilam dictum est, « Super lilia testimonii ; » secundum Symmachum autem, « Pro floribus testimonium ; » secundum LXX vero Interpretes, « Pro iis qui immutabuntur, in tituli inscriptionem : » quæ magnam habeant cum dictis in præcedenti psalmo affinitatem. Nam ille populi abjectionem indicavit his verbis : « Convertentur ad vesperam et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem³, » et cætera. Quibus hæc de vocatione gentium subjungit : « Et tu, Domine Deus virtutum, Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes. » Tituli vero inscriptionem in præsentem ut et alias Aquila, « humilis, perfecti Davidis ; » Symmachus vero, « humilis Davidis et inculpatus, » interpretati sunt. Nam cippo digna erat tanti regis modestia. Cum enim tot bella feliciter gessisset, et populos usque ad Mesopotamiam subegisset vectigalesque fecisset, consuetum servabat morem, quo exornatus erat cum a Sane pelleretur, ac peragus in desertis ageret. Nam tunc quoque, ut humilis, perfectus, humiliter sentiens et inculpatus, æternis cippis a divina Scriptura dignatus est. Nunc autem cum regnans tot inimicos invaderet, omniumque divitias colligeret, in eodem affectu perseverabat ; quare

et tituli inscriptione et spiritu prophetico dignatus est. εν τῷ οικείῳ διέμενεν ἦθει, ἐν ᾧ καὶ ὅτε ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ, καὶ τῆς ἐρήμους φεύγων κατὰ κεί, διέπρεπε. Καὶ τότε γὰρ ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ὡς ταπεινὸς τέλειος, ἢ ταπεινόφρων καὶ ἀμωμος σπηλιῶν αἰωνίων ἤξιοτο· καὶ νῦν δ' ὅτε βασιλεύων τοσοῦτοις ἐπέζηε πολεμίοις, καὶ τὸν ἀπάντων συνήγε πλοῦτον, ἐπὶ τῆς αὐτῆς διέμενε προαιρέσεως διδὸς σπηλιογραφίας ἡξιοῦτο, καὶ πνεύματος ἡξιοῦτο προφητικῶ.

Observes porro velim hoc tempore, cum Israel regnante Davide, usque ad Mesopotamiam imperium obtineret, ac vectigalia a finitimis gentibus acciperet, promissionem Dei ad Abraham factam opere completam esse, qua pollicitus erat se daturum semini ejus totam terram a flumine Ægypti usque ad

Α « τοῖς ἀλλοιωθησομένοις » ἐπιγράφειν, καὶ σπηλιογραφίαν τοὺς λόγους ἀποκαλεῖν. « Εἰς » μὲν γὰρ « τὸ τέλος, » διὰ τὸ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων μέλλειν πληροῦσθαι τὰ προφητευόμενα, εἰρηται· πρόσκειται δὲ ; « τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, » ἀναγκαίως διὰ τὴν μέλλουσαν διαλήψεσθαι ἀλλοίωσιν τὴν κατάστασιν τῶν τότε πραγμάτων. Ὅτε μὲν γὰρ ταῦτ' ἐλέγετο, ἐκράτει τῶν ἀλλοφύλων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν πολεμίων κρείττων ἐτύγχανεν. Ἐμελλε δὲ ἄρα καιρῷ τινι ἀλλοίωσιν ὑπομένειν, καὶ ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς γίνεσθαι. Διὸ φησιν ἢ προγραφή· « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπὶ κρίνων. » Ὡς γὰρ τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ καὶ ὁ χόρτος δοκεῖ μὲν τινα πρὸς βραχὺ φαίνεσθαι ὠραία, ὅσον δὲ οὐπω μεταβάλλει καὶ φθείρεται· οὕτως καὶ τὰ πράγματα τοῦ λαοῦ, ἀνθούντα τότε, ἐμελλεν ὅσον οὐπω μεταβάλλειν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς διδασκαλίαις ἔλεγε· « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ· » καὶ πάλιν· « Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὐριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον· ἀλλὰ καὶ, « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα· » οἷς ὁ Προφήτης κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς προστίθει λέγων· « Ἀληθῶς χόρτος ὁ λαός· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, ἐξέπεσε τὸ ἄνθος, ἀκαλύπτως τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὀκλήσας. Αὐτὰ δὴ οὖν ταῦτα καὶ νῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Δαυὶδ μαρτυρεται, προσαναφωνοῦν τὴν μέλλουσαν ἐσεσθαι τοῦ λαοῦ ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολήν. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, « Ἐπὶ κρίνων μαρτυρίας· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων μαρτυρία· » κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, « Τοῖς ἀλλοιωθησομένοις εἰς σπηλιογραφίαν. » Πολλὴν δὲ ἀκολουθίαν ἔχει ἂν πρὸς τὰ ἐν τῷ πρὸ τούτου λελεγμένα. Ἐπεὶ κάκεινος τὴν τοῦ ἔθνους ἀποβολὴν ἐδήλου λέγων· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν, » καὶ τὰ ἐπιπερόμενα. Οἷς ἐξῆς περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν ἔφασκε· « Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, πρόσχε τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. » Τὴν δὲ σπηλιογραφίαν καὶ νῦν ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ μὲν Ἀκύλας, « ταπεινὸς τέλειος τοῦ Δαυὶδ· » ὁ δὲ Σύμμαχος, « ταπεινόφρονος τοῦ Δαυὶδ καὶ ἀμώμου, » ἠρμήνευσαν. Στήλης γὰρ ἦν ἀξία ἡ τοῦ τοσοῦτου βασιλέως μετριοφροσύνη. Τοσοῦτων γὰρ πολέμων περιγενομένων, καὶ τοὺς μέχρι τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ὑποτάξας, ὑποφόρους τε αὐτοὺς καταστησάμενοι,

Ἐπιτήρει δὲ ὅπως κατὰ τοῦτου τοῦ χρόνου ὁ Ἰσραὴλ, βασιλεύοντος Δαυὶδ, μέχρι τῆς Μέσης τῶν ποταμῶν ἐκράτει, καὶ φόρους παρὰ τῶν πέριξ ἐθνῶν ἐλάμβανε, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ εἰς ἔργα χωρούσης· δι' ἧς ἐπηγγέλλετο βασιεῖν τῷ σπέρματι αὐτοῦ πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ πο-

⁹⁸ Matth. vi, 28. ⁹⁹ ibid. 30. ¹ Isa. xl, 6-8. ² ibid. 7. ³ Psal. LVIII, 7.

ταμου Αιγύπτου, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου· ἃ Α Euphratem; quod Davide regnante revera contigit, ἢ βασιλεύοντος τοῦ Δαυὶδ ἔργοις ἐπληροῦτο· τοῦτο γοῦν καὶ ἡ παραθεθεῖσα ἱστορία τῆς Βασιλειῶν γραφῆς ἐμαρτύρει. Ἀλλὰ γὰρ φωτισθεὶς ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, θεοσπίζει τὰ ἐν τοῖς μέλλουσι χρόνοις συμβησόμενα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα διδάσκει λέγων· « Εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. » Εἶθ' ἐξῆς προῶν ἐπάγει· « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, » καὶ τὰ ἐξῆς· οἷς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· ἀγαλλιάσομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοῦ Θεοῦ διαλλαγὰς πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους. Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐλάλησε, καὶ λαλήσας ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ τῷ Γαλαὰδ καὶ τῷ Μανασσῆ, καὶ τῷ Ἐφραΐμ, καὶ τῷ Ἰουδα, συμπεριλαμβάνει τὸν Μωᾶδ καὶ τὴν Ἰουμαίαν καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς ἀλλοφύλους. « Μωᾶδ » γὰρ, φησὶ, « λέβης τῆς ἐλπίδος μου· » ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκε, « Μωᾶδ λέβης ἀμεριμνίας μου· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Μωᾶδ λέβης λουτροῦ μου. » Εἶτα περὶ τῆς Ἰουμαίας αὐτὸς ἐπαγγέλλεται λέγων· « Ἐπὶ τὴν Ἰουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐπὶ τὴν Ἰουμαίαν ἐπιθήσομαι τῷ ὑποδήματί μου. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐπαγγέλλεται τῷ Μωᾶδ καὶ τῇ Ἰουμαίᾳ. Περὶ δὲ τῶν ἀλλοφύλων πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιλέγει· « Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν· » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Ἐπ' ἐμὲ Φυλιστιαία (sic) ἠτάτησάτο· » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, « Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφιλίασαν. » Αὐτὰ δὲ ταῦτα τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι, καὶ αὐταῖς λέξεσι καὶ ἐν τῷ ρζ' εἰρηται ψαλμῷ, ἐν ᾧ καὶ κατὰ τοὺς Ἐβδωμήκοντα φιλάσειν τῷ Θεῷ οἱ ἀλλόφυλοι θεοσπίζονται. Γέγραπται γοῦν καὶ ἐν ἐκείνῳ· « Μωᾶδ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπὶ τὴν Ἰουμαίαν ἐπιβαλῶ τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφιλίασαν. » Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀλλοφύλων διήλθε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ προσώπου τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἡ προφητεία πάλιν ἐπάγει φάσκουσα· « Οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξέλευσῆν ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν; » ἢ ἃ ὁμοία γένοιτ' ἂν τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν λελεγμένοις ἐν τῷ, « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· » δι' ὧν σαφῶς ἑαυτοὺς μὲν ἀπεῴσθαι λέγουσι καὶ καθαιρεῖσθαι, μὴ ἔχουν τε τὸν Θεὸν βοηθὸν ἐν ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεσι· τοὺς δὲ ἀλλοφύλους καθόλου μὲν πάντας φίλους γεγονέναι τῷ Θεῷ, ἰδίως δὲ τὸν Μωᾶδ λέβητα αὐτοῦ τῆς ἐλπίδος, ἢ λέβητα τοῦ λουτροῦ αὐτοῦ, ἢ τῆς ἀμεριμνίας αὐτοῦ γεγονέναι· τὴν δὲ Ἰουμαίαν τοῦ ὑποδήματος τοῦ Θεοῦ κατηξιώσθαι. Ταῦτ' οὖν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ φωτισθεὶς ὁ Δαυὶδ, κοινοποιεῖ τὸν λόγον ὡς ἐκ προσώπου τοῦ παντὸς λαοῦ καὶ φησιν· « Ὁ Θεὸς, ἀπώσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ὁ Θεὸς, ἀπεθάλου ἡμᾶς, καὶ διέκοψας ἡμᾶς· » σαφῶς ἀποβολὴν καὶ ἀποκοπὴν αὐτῶν δηλώσας. Εἶτ' ἐπιλέγει· « Ὀργισθῆς, καὶ ὤκτελῃσας ἡμᾶς· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Θυμωθεὶς μετέστρεψας ἡμᾶς· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ὀργισθῆς, καὶ περιήγαγες ἡμᾶς· » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, « Καὶ περιήγαγες ἡμᾶς. » Ταῦτα δὲ μᾶλλον τῶν λόγων ἢ τῶν πραγμάτων ἔκδοσις παρίστησι.

ut allata Regnorum historia testificabatur. Ad hæc etiam Spiritu sancto illustratus Propheta, vaticinatur ea quæ futuro post tempore eventura sunt. Quænam autem illa essent, his verbis docet, « In finem pro iis qui immutabuntur. » In sequentibus vero infert, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos, » et cætera. Quibus postea subjungit, « Deus locutus est in sancto suo, exsultabo et dividam Sichima, et convallem Tabernaculorum dimetiar, » et reliqua. His porro significat Dei reconciliationem cum alienigenis. Deus enim, ait, locutus est, ac in sancto suo locutus ad Galaad, Manassen, Ephraim et Judam; Moab et Idumæam ac reliquos omnes alienigenas una complectitur. Nam « Moab, inquit, lobes spei meæ; » pro quo Symmachus edidit, « Moab lebes securitatis meæ; » Aquila vero, « Moab lebes lavacri mei. » Deinceps de Idumæa hæc ipsa pollicetur, « In Idumæam extendam calceamentum meum; » sive secundum Symmachum, « In Idumæam concendam calceamento meo. » Et hæc quidem Moab et Idumææ pollicetur. De alienigenis rursum adjicit, « Mihi alienigenæ subditi sunt; » sive secundum Aquilam, « Mihi Philisthæa amica fuit; » secundum Theodotionem autem, « Mihi alienigenæ amici facti sunt. » Hæc porro ipsis verbis et vocibus in cVII psalmo dicta sunt, in quo secundum LXX Interpretes, amicos Dei futuros alienigenas in vaticinio fertur. Scriptum itaque est in illo : « Moab lebes spei meæ. In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ amici facti sunt. » Et hæc quidem de alienigenis enarravit. Sub hæc autem ex persona Judaici populi prophetia rursum adjicit : « Nonne tu, Deus, qui repulisti nos, et non egredieris in virtutibus nostris ? » Quæ similia sunt iis quæ ab initio dicta fuere, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos; » quæ perspicue se repulsos et destructos fuisse narrant, neque Deum in virtutibus, sive in exercitiis suis opitulantem habere : alienigenas vero generatim omnes amicos Dei effectos esse; Moab vero speciatim lebetem spei ejus, seu lebetem lavacri ejus, vel securitatis ejus esse; Idumæamque calceamento Dei dignatam fuisse. Hæc illustratione Spiritus divini edoctus David, quasi ex persona totius populi, dicit, « Deus, repulisti nos et destruxisti nos; » sive, secundum Symmachum : « Deus, abjecisti nos, et abscidisti nos, » abjectionem et abscissionem manifeste significans. Subjungit postea, « Iratus es, et misertus es nobis; » secundum Aquilam vero, « Iratus avertisti nos; » secundum Symmachum, « Iratus es, et circumduxisti nos; » secundum quintam editionem, « Et circumduxisti nos. » Hæc porro eventus rerum plus quam verba declarat.

⁴ Psal. cVII, 10. ⁵ ibid. 12.

Post Salvatoris itaque nostri adventum, quando invasit eos ira in finem, hæc omnia passi, repulsi, destructi et affecti sunt; abscissi item et circumducti, in omnesque gentes dispersi. Sed etiam, « commo-
visti, inquit, terram et conturbasti eam, quia sex-
centa ibi mala inerant; in terra dico eorum, scilicet
Jerusalem, ubi regia et sanctuarium, ubi omnia in
lege veneranda persolvebantur: sive etiam in tota
illorum regione; sive in animabus eorum tropice
terra nuncupatis. Quæ omnia confertim ob improba
eorum facinora, commota et conturbata sunt. At-
amen rogat Propheta in sequentibus: « Sana con-
tritiones ejus, quia commota est. » A proprio nam-
que loco et situ commota et concussa prædicta
terra, contritionibus et ruinæ suberat. Quare sub
hæc additur: « Ostendisti populo tuo dura: » et
vino compunctionis potat illos; sive secundum
Aquilam, « vino saporis; » sive secundum Sym-
machum, « vino jactationis. » Ac dicere licet,
divinarum Scripturarum verbum, quo eorum in
Christum incredulitas arguitur, vinum esse com-
punctionis, eorum conscientia per prophetias de
Christo, necnon per præsentem rerum conditio-
nem, ac per conversionem gentium compuncta
et vulnerata. Hæc quippe, etiamsi non fucati vi-
deantur esse, eorum conscientiam pungunt, feriunt,
et ad sensum suæ erga Salvatorem et Dominum
nostrum infidelitatis adducunt. Sed illis quidem
hæc eventura esse vaticinatur. Iis autem qui ad
Christum Dei conventuri, ejusque salutem susce-
pturi sunt, hæc postea annuntiat: « Dedisti metu-
entibus te significationem, ut fugiant a facie ar-
cus; » secundam Aquilam vero, « Dedisti metuen-
tibus te signum, ut significantur a facie firmitatis; »
secundum Symmachum autem, « Dedisti metuen-
tibus te signum, ut fugiant a facie sagittarum. » Si
illi, de quibus superius, hoc signo notati fuissent,
non repellendi, nec destruendi, nec iræ tradendi
erant. Sed quia signum illud salutare recipere no-
luerunt, jure in hæc inciderunt. At qui timent Do-
minum, (sic eos qui credunt ex gentibus, ut ple-
rumque demonstravimus, Scriptura solet appella-
re,) accepto signo, illoque usi, ac in vultu obsignati,
locum invenerunt fugiendi a facie arcus, nullo spi-
ritualium et invisibilium inimicorum ipsos, ob si-
gnum cum illis tum antiquis inditum, ferire audente.
Moyses siquidem domorum limina sanguine agni
paschalis obsignari Israelitis præcepit, ut exterminator
avertiretur *. In Ezechiele itidem, cum ever-
tenda urbs esset, dixisse scribitur Deus ei, qui tunc
temporis podere induebatur: « Transi per mediam
civitatem Jerusalem, et da signa super frontes vi-
rorum gementium et dolentium super cunctis ini-
quitatibus quæ sunt in medio ipsorum †. » Deinde
alibi dicitur: « Ite in civitatem post eum, et percute
ite: ne parcatis oculis vestris, neque misereamini
senem et adolescentem, parvulos, et virginem, et

Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν
πάντα ταῦτα πεπόνθασιν, ὅτε ἐφθασεν ἐπ' αὐτοὺς
ὄργη εἰς τέλος, ἀπώσθησάν τε καὶ καθρέθησαν καὶ
ἀπεβλήθησαν· διεκόπησάν τε καὶ περιτρίχθησαν δια-
σκορπισθέντες εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Ἀλλὰ καὶ ἐ συν-
έσεισας, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ συνετάραξας αὐτήν, ἡ δὲ
τὸ μυρία κακὰ ἐν αὐτῇ γίγνεσθαι· λέγω δὲ τῆ αὐτῶν
γῆ, ἥτοι τῆ Ἱερουσαλήμ, ἐν ἧ καὶ τὸ βασίλειον, καὶ
τὸ ἅγιασμα, καὶ πάντα τὰ σεμνὰ τοῦ νόμου συνετε-
λεῖτο· ἡ καὶ πάση αὐτῶν τῆ χώρῃ, ἡ καὶ ταῖς ψυ-
χαῖς αὐτῶν τροπικῶς γῆν ὠνομασμέναις. Ἄ δὲ πάντα
ἀθρόως διὰ τὰς παρανόμους αὐτῶν πράξεις συνεσει-
σθη καὶ συνετάραχθη. Ὅμως δ' οὖν ἰκετεύει ὁ προ-
φήτης λέγων ἐξῆς· « Ἰασαί τὰ συντρίμματα αὐτῆς,
ὅτι ἐκινήθη. » Κινηθεῖσα γὰρ καὶ σαλευθεῖσα τῆς οἰ-
κείας μονῆς καὶ στάσεως ἡ προλεχθεῖσα γῆ, συντρίμ-
ματα καὶ κατὰγματα ἐκτῆσατο. Διόπερ ἐξῆς ἐπιλέ-
γεται· « Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρὰ· » καὶ ποτίζει
δὲ αὐτοὺς οἶνον κατανώξεως· ἡ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν,
« οἶνον καρώσεως· » ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « οἶνον
σάλου. » Καὶ ἔστι· γε εἰπεῖν τὸν ἀπὸ τῶν θείων Γρα-
φῶν λόγον, ἐλεγκτικὸν ὄντα αὐτῶν τῆς εἰς τὸν Χρι-
στὸν τοῦ Θεοῦ ἀπιστίας, οἶνον ὑπάρχειν κατανώξεως,
νυττομένης αὐτῶν καὶ τιτρωσκομένης τῆς συνειδήσεως
ἀπὸ τῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητειῶν· ἐξ αὐτῶν
τε τῶν περιεχόντων αὐτοὺς πραγμάτων καὶ ἐκ τῆς
τῶν ἔθνῶν ἐπιστροφῆς. Ταῦτα γὰρ, κἂν ἀπροσποίητο
εἶναι δοκῶσιν, ὁμως τὴν συνειδήσιν αὐτῶν τιτρώσκει,
κλήττοντα καὶ εἰς συναίσθησιν αὐτοὺς ἄγοντα τῆς εἰς
τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν ἀπιστίας. Ἀλλ' ἐκεῖ-
νοι μὲν τοιαῦτα μέλλειν ἐσεσθαι θεοπίζηται. Τοὺς δὲ
μέλλοντας προστρέχειν τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν
δι' αὐτοῦ σωτηρίαν παραδέχεσθαι, εὐαγγελίζεται ἐξῆς
λέγων· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖον
τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τόξου. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύ-
λαν· « Ἐδωκας, φησὶ, τοῖς φοβουμένοις σε σύστη-
μον, τοῦ σημεῖοῦσθαι ἀπὸ προσώπου βεβαιότητος· »
κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις
σε σημεῖον, εἰς τὸ ἐκφυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοξεύμα-
τος. » Εἰ μὲν οὖν ἦσαν καὶ οἱ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δε-
δηλωμένοι τῷ σημείῳ τούτῳ, οὐκ ἂν ἀπώσθησαν, οὐδ'
ἂν καθρέθησαν, οὐδ' ἂν τῇ ὄργῃ παρεδόθησαν· ἀλλ'
ἐπεὶ μὴ ἠβουλήθησαν καταδέξασθαι· τὸ σωτήριον ση-
μεῖον, εἰκότως τούτοις περιπεπτώκασιν. Οἱ δὲ γε
φοβούμενοι τὸν Κύριον (οὗτω δὲ εἰωθε καλεῖν ὁ λόγος
τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστευόντας, ὡς πολλακίς διὰ πλείονων
ἐδειξαμεν), λαβόντες τὸ σημεῖον χρησάμενοί τε αὐτῷ,
καὶ κατὰ τοῦ προσώπου σφραγισόμενοι, εὐρανῶ φυ-
γὴν ἀπὸ προσώπου τόξου, μηδενὸς νοητοῦ καὶ ἀοράτου
πολεμίου βάλλειν αὐτοὺς τολμῶντος διὰ τὸ ἐπικείμε-
νον αὐτοῖς σημεῖον καὶ τοῖς παλαιῶς δεδομένον. Μωϋ-
σῆς μὲν γὰρ τὰς φιλίας τῶν οἰκῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν
αἵματι· τοῦ προβάτου τοῦ Πάσχα κατασημαίνεσθαι
διετάξατο εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ὀλοθρευτοῦ· καὶ ἐν τῷ
Ἐξεκίηλ δὲ, μελλούσης ἀφανίζεσθαι τῆς πόλεως,
ἀναγράφεται ὁ Θεὸς εἰρηκῶς πρὸς τὸν ἐνδεδυμένον
τὸν ποδήρη, ὅστις ποτ' ἦν· « Δεῖλθε μέσθην τὴν πόλιν

* Exod. xii, 7. † Ezech. ix, 4.

τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄδς τὰ σημεῖα ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεναζόντων καὶ τῶν κατοδυνωμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Εἶθ' ἐτέροις ἐλέχθη· « Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε· μὴ φαίδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε πρεσβύτερον καὶ νεανίσκον, καὶ νῆπια καὶ παρθένον, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον μὴ ἐγγίσητε, καὶ ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἄρξα-θε. » Ὅρξ̄ς ὅπως οἱ μὲν ἀπώλοντο· οἱ δὲ τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέροντες διεσώζοντο; τοιοῦτοί τινες ἦσαν καὶ οὓς ἡ παροῦσα στηλογραφία παρίστησι λέγουσα· « Ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖωσιν τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τῶσου· οὐ γὰρ τῷ Ἰσραὴλ, φησὶν, ἔδωκας, ἀλλὰ τοῖς φοβουμένοις σε. Ὅτι δὲ ἔθος ἐστὶ τῇ προφητείᾳ φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγοντας, πολλάκις ἀπεδείξαμεν, καθὼς προεῖρηται. Ὅπερ οὖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀλοθρευτοῦ διέφυγον ποτε οἱ ἐν Αἰγύπτῳ τὰς πληγὰς, χροῆσαντες τῷ σημεῖῳ τοῦ αἵματος, τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἀποτροπισμὸν τοῦ πολεμίου τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, τοῦ τοξεύειν καὶ καταβάλλειν αὐτὰς ἐπὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρείας πλάνην εἰωθότος, δέδοται τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα σημεῖον τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον.

« Ὅπως ἂν βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα μέχρι τοῦ τέλους καὶ ὁ ρζ' περιέχει ψαλμός. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς προκειμένοις τὰ προλεχθέντα ἀποδολὴν ἐδήλου τοῦ Ἰσραὴλ· τοῦ ρς' τὰ πρὸ τούτου, « ὅπως ἂν βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου » καὶ τῶν ἐπιφερομένων, σαφῆ κλήσιν ἐθνῶν θεοσπίζει. Προειπὼν γὰρ ὁ λόγος ἐν τῷ ρς', « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ. Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου, » ἐπιφέρει· « Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν· ὅτε μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀληθεία σου ἕως τῶν νεφελῶν. Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. » Εἶτ' ἐπιλέγει τὰ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς προκειμένα λόγῳ· « Ὅπως ἂν βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου, » καὶ τὰ λοιπὰ συμφώνως τοῖς προκειμένοις. Σφόδρα δὲ θαύμασα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν οἰκονομίαν· ἀπὸ γὰρ δύο στηλογραφιῶν ἓνα ψαλμὸν πεποίηκε, τὸν ρς'. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα, ἐν οἷς ἐλέγετο· « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ νς' στηλογραφίας τοῦ Δαυὶδ ἐξελών, ἐν ἧ καὶ αὐτῇ ἐλέεκτο· ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ, » καὶ τὰ ἐπιλεγόμενα δ' ἐξῆς συμφώνως τοῖς ἐν τῷ ρς' μέχρι τοῦ· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου· » τὰ δὲ δευτέρα τὰ ἀπὸ τοῦ, « Ὅπως ἂν βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου καὶ ἐπάκουσόν μου, » σὺν τοῖς μέχρι τέλους ἐπινηγεμένοις ἀπὸ τῆς μετὰ χειρᾶς στηλογραφίας, διδάσκοντος ἡμᾶς θεοῦ Πνεύματος μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐμφέρεισθαι ἐν ἀμφοτέροις. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νς' ἐξομολογήσασθαι τῷ Κυρίῳ ἐν λαοῖς καὶ ψάλλειν αὐτῷ ἐν ἔθνεσιν εὐηγγελίζετο· ἐν δὲ τῷ μετὰ χειρᾶς ἀποδολὴν σημαίνει τοῦ Ἰσραὴλ,

A mulieres occidite ad interneclionem : ad eos autem super quos est signum ne accedatis, et a sanctis meis incipite ⁹. » Viden' quo pacto alii quidem occisi; ii vero qui signum in fronte ferrent servati fuerint? Tales ii erant, quos hæc tituli inscriptio indicat his verbis : « Dediisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus. » Non enim ait, Israeli dedisti, sed timentibus te. Quod autem prophetiæ consuetum sit timentes Dominum vocare eos ex gentibus, qui ad Deum confugerunt, plerumque demonstravimus, uti supra dictum est. Quemadmodum igitur exterminatoris plagas, signo sanguinis usi, fugiebant qui in Ægypto erant ⁹, eadem ratione ad avertendum humanarum animarum hostem et inimicum, qui solet eas telis impetere, et in idololatriæ errorem deducere, signum hic memoratum metuentibus Dominum collatum est.

VERS. 7. « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me. » Hæc et sequentia ad finem usque cVII item psalmus complectitur. Sed in præsentī quæ præmissa sunt, abjectionem Israelis; quæ isthæc verba psalmi cVII, « ut liberentur dilecti tui, » et sequentia præcedunt, vocationem gentium manifeste vaticinantur. Nam cum in psalmo cVII dixisset, « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo ¹⁰, » adjicit : « Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in gentibus : quoniam magna est super cælos misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes. Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹¹. » Deinde adjicit ea quæ in præsentī feruntur : « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me ¹², » et cætera præsentibus similia. Admodum vero mirari subit Spiritus sancti dispensationem : ex duabus namque tituli inscriptionibus unum psalmum concinnavit, scilicet cVII. Priora enim, quæ sic habent : « Paratum cor meum, Deus, » et cætera, ex tituli inscriptione Davidis lVI exsumpsit, in qua item dictum fuerat : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam dicam ¹³, » et quæ sequuntur, iis quæ in cVII feruntur similia, usque ad illud; « Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹⁴ : » posteriora autem ab illo, « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me, » cum iis quæ ad finem usque habentur, ex præsentī tituli inscriptione mutuatus est; docente nos Spiritu divino unam eamdemque in utroque sententiam ferri; nam in lVI se confiteri Domino in populis et psallere ipsi in gentibus annuntiabat; in præsentī autem Judæorum abjectionem significat, ut in præmissis docetur. Ac post

⁹ Ezech. ix, 5, 6. ¹⁰ Exod. xii, 7. ¹¹ Psal. cVII, 2, 5. ¹² ibid. 4-6. ¹³ ibid. 7. ¹⁴ Psal. lVI, 8. ¹⁵ ibid. 10.

prima illa, queis indicabatur abjectio prioris populi, signumque metuentibus ipsum conferendum esse; intermedio diapsalmate, orationem Deo Spiritus sanctus emittit dicens: « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac dextera tua, et exaudi me. » Ita vero supplicat rogans, ut, sua usus dextera, Deus eripiat salvosque faciat dilectos suos; neque simpliciter ita supplicat, « Salvum fac, » sed adjicit, « dextera tua, » primo ut eripiat, secundo ut salvum faciat. Dilectos autem Dei nullos noverat, nisi nomines qui ad imaginem ejus facti sunt. Quamvis enim in peccata lapsi, attamen ob substantiam animæ spirituales et rationabiles, dilecti Dei vocantur. Deum itaque, mentione dilectorum suorum facta, placare conatur, rogatque ut a spiritualibus inimicis et hostibus eripiantur, atque ereptos, dextera sua salute donet. Dexteram autem Dei quam dixeris esse, nisi Christum tropice sic vocatum? Ut enim alias virtus et sapientia, justitia et sanctificatio et redemptio dictus est; sic jam dextera vocatus fuerit, quia dextera et salutaria omnibus hominibus procuraturus erat.

σύνη τε καὶ ἀγίασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, οὕτω καὶ τήρια πᾶσιν ἀνθρώποις προξενήσειν ἐμελλεν.

VERS. 8, 9. « Deus locutus est in sancto suo, » et cætera. Cum precatus Spiritus sanctus esset ut liberarentur dilecti Dei, nihil cunctatus Deus respondet his verbis: « Exaltabor et dividam Sichima. » Hæc per Verbum suum, quasi per interpretem locutum Deum audiens Spiritus sanctus, hæc ipsa nos edocet: quare ait, « Deus locutus est in sancto suo. » Sanctum porro Dei, qui formam servi accepit, non ignorabant olim dæmones: quamobrem clamabant, « Scimus te quis sis, Sanctus Dei ¹⁵. » Ino vero in LXXXVIII psalmo dictum est: « Semel juravi in sancto meo, si David mentiar ¹⁶. » Quemadmodum enim pater in filio dilecto, sic universorum Deus in Filio jurat. Hic igitur etiam « Deus locutus est in sancto suo; » sive, secundum Aquilam, « Deus locutus est in sanctificato suo. » Quando nam id impletum est, nisi cum in novissimo dierum locutus est nobis in Filio? Quid autem locutus est nisi hæc quæ sequuntur, « Exsultabo et dividam Sichima? » In cvii itaque dictum est, « Exaltabor, et dividam Sichima ¹⁷; » idque ex re admodum, quia in eodem dictum antea fuit, « Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram gloria tua ¹⁸. » Ad illud enim, « exaltare, » hoc reponitur, « exaltabor; » hic vero ad illud, « Salvum fac dextera tua, » et ad illud, « Ut liberentur dilecti tui, » de dilectorum suorum salute gaudens sic respondet, « Exsultabo; » sive, secundum Aquilam, « Gloriabor; » sive, secundum Symmachum, « Gloriabor et distribuam Sichima. » Hæc autem portio olim Josepho ex prærogativa quadam deputata fuit: ob quam olim altum sapiebant Judæi, nunc vero gens Samaritanorum. Ea autem ipsa est Sichima

¹⁵ Luc. iv, 34. ¹⁶ Psal. LXXXVIII, 36. ¹⁷ Psal.

(1) Forte deest τῆς. EDIT.

ὡσπερ οὖν ἐδίδασκε τὰ προλεχθέντα. Καὶ δὴ μετὰ τὰ πρῶτα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ ἀποβολὴ τοῦ προτέρου λαοῦ, τό τε σημεῖον τὸ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν δοθησόμενον, ἐξῆς μέσου διασφάλματος παρεντεθέντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ φράσκον· « Ὅπως ἂν βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Ἰκετεύει δὲ ταῦτα δεόμενον, ὅπως, τῇ αὐτοῦ χρησάμενος δεξιᾷ ὁ Θεός, βύσσηται καὶ σῶση τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἰκετεύει, « Σῶσον, » ἀλλὰ « τῇ δεξιᾷ ἐαυτοῦ » πρῶτον μὲν βύσασθαι, ἔπειτα σῶσαι. Ἀγαπητοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδ' ἄλλους ἠπίστατο ἢ τοὺς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεπονημένους ἀνθρώπους. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ὑποπεπώκασι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλ' ὁμως διὰ τὴν (1) ψυχῆς οὐσίαν νοεράν οὔσαν καὶ λογικὴν, ἀγαπητοὶ εἰρηναῖοι τοῦ Θεοῦ. Δυσωπεῖ τοίνυν ὁ λόγος τὸν Θεὸν διὰ τῆς μνήμης τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ, παρακαλεῖ τε βύσασθαι αὐτοὺς ἀπὸ νοητῶν τε ἐχθρῶν καὶ πολεμίων· βυσάμενόν τε σῶσαι αὐτοὺς διὰ τῆς ἐαυτοῦ δεξιᾶς. Δεξιάν δὲ τοῦ Θεοῦ τίνα ἂν τις εἴποι ἢ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τροπικῶς οὕτως ὠνομασμένον, Ὡς γὰρ ἀλλαχού δύναμις καὶ σοφία ἐλέκεται, δικαιοῦν δεξιὰ χρηματίζειεν ἂν· ἐπειδὴ τὰ δεξιὰ καὶ σω-

τοὶ εἰρηναῖοι τοῦ Θεοῦ. Δυσωπεῖ τοίνυν ὁ λόγος τὸν Θεὸν διὰ τῆς μνήμης τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ, παρακαλεῖ τε βύσασθαι αὐτοὺς ἀπὸ νοητῶν τε ἐχθρῶν καὶ πολεμίων· βυσάμενόν τε σῶσαι αὐτοὺς διὰ τῆς ἐαυτοῦ δεξιᾶς. Δεξιάν δὲ τοῦ Θεοῦ τίνα ἂν τις εἴποι ἢ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τροπικῶς οὕτως ὠνομασμένον, Ὡς γὰρ ἀλλαχού δύναμις καὶ σοφία ἐλέκεται, δικαιοῦν δεξιὰ χρηματίζειεν ἂν· ἐπειδὴ τὰ δεξιὰ καὶ σω-

« Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εὐχαμένον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅπως βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ τοῦ Θεοῦ, μηδὲν ὑπερθέμενος ὁ Θεός ἀποκρίνεται λέγων· « Ὑψώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα. » Ταῦτα δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ὡς δι' ἐρμηνεύς λαλήσαντος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπακούσας, διδάσκει καὶ ἡμᾶς εἰδέναι ἀτὰρ διό φησιν· « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » Τὸν δὲ ἅγιον τοῦ Θεοῦ μορφήν δούλου λαθόντα οὐκ ἔγνωνσάν ποτε οἱ δαίμονες· διὸ ἐβόων λέγοντες· « Οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν πηΨαλμῷ λέλεκεται· « Ἀπαξ ἕμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. » Ὡς γὰρ πατήρ ἐπ' υἱῷ ἀγαπητῷ, οὕτως ὁ τῶν ὄλων Θεός ἐπὶ τῷ Ἰῶφ ὤμνυσι. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ. » Πότε δὲ καὶ τοῦτ' ἐπληροῦτο, ἢ ὅτε ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰῶφ; Τί δὲ ἐλάλησεν ἢ τὰ ἐπιφερόμενα λέγων· « Ἀγαλλιάσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα; » Ἐν μὲν οὖν τῷ ρζ' εἰρηται· « Ὑψώθησομαι, καὶ διαμεριῶ Σίχιμα, » σφόδρα καταλλήλως· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῳ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου. » Πρὸς γὰρ τὸ, « ὕψωθητι, » ἐπενήνεκται τὸ, « ὕψωθήσομαι· » ἐνταῦθα δὲ πρὸς τὸ, « σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, » καὶ πρὸς τὸ, « ὅπως ἂν βυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου, » χαίρων ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαπητῶν αὐτοῦ σωτηρίᾳ, τὴν ἀπόκρισιν ποιεῖται λέγων, « Ἀγαλλιάσομαι· » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Γαυριάσομαι· » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Γαυριάσω καὶ διανεμήσω Σίχιμα· » Αὕτη δὲ ἦν ἡ πάλαι ἀφωρισμένη τῷ Ἰωσήφ μερὶς κατ' ἐξάιρετον, ἐφ' ἣ καὶ μέγα ἐφρόνουν πρότερον μὲν Ἰουδαίων

CVII, 8. ¹⁸ Psal. CVII, 6.

παῖδες, νῦν δὲ τὸ Σαμαρειτῶν φύλον. Ἡ αὐτὴ δὲ ἔστι Σίχιμα τῆ Συχέμ, ἣν ἔδωκεν Ἰακώβ τῷ Ἰωσήφ· ἔνθα καὶ τὸ φρέαρ καὶ ἡ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ τυγχάνει, ὧν μέμνηται τὸ Εὐαγγέλιον, τὸν Σωτῆρα φάσκον ἐπιδοθημῆναι, πολλοὺς αὐτῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκέναι. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ οἱ ἀπόστολοι, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ γενόμενοι, σημεῖα καὶ τέρατα ἐποίουν ἐν αὐτῇ, ὡς ἱστορεῖσθαι ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δεδῶσθαι τοῖς τὸν τόπον οἰκοῦσι, χαρὰν τε μεγάλην γεγονέναι αὐτοῖσι. Γέγραπται γοῦν, ὅτι Φίλιππος, καταβῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκφύρασε αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Προσεῖχον δὲ οἱ ἄλλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδὸν, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει· ἐγένετο δὲ φωνὴ χαρᾶς μεγάλης ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Καὶ ἐξῆς εἶρηται· Ἐκείνη ἡμερὰ οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδοκται ἡ Σαμαρεία τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς Πέτρον καὶ Ἰωάννην· οἵτινες καταβάντες προσηύξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον· καὶ ἐπιέλεγε· Ἐγένετο δὲ ἐπιπέθεσαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάμβανον Πνεῦμα ἅγιον. Ταῦτα οὖν ἐγένετο ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, πληρουμένης τῆς μετὰ χεῖρας ἐπαγγελίας, φασκούσης· Ὑψωθήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα. Τοῖς γὰρ ἐπὶ τῆς Σαμαρείας διεμέρισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὸ ὑψωθῆναι αὐτὸν, ὅτε ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλῶτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. Καὶ ταῦτα ἐγένετο μετὰ τὸ διωχθῆναι τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ Ἱερουσολύμων. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· Ἐγένετο δὲ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱερουσολύμοις· πάντες δὲ διεσπάρησαν· καὶ πάλιν· Οἱ μὲν οὖν διασπαρῆντες διῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον. Ἐπὶ ἐξῆς εἶρηται ὅπως τοῖς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ εὐαγγελιζόντο, καὶ ὡς τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου μετεδίδωσαν αὐτοῖς οἱ ἀπόστολοι. Δέδοκται τὸν οὖν ὅπως εἶρηται τὸ, Ὑψωθήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα· μετὰ γὰρ τὸ ὑψωθῆναι τὸν Σωτῆρα πάντα ταῦτα ἐπληροῦτο. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι, διὰ τὸ πάλαι μὲν τῶν Ἰουδαίων εἶναι τὸν τόπον, νυνὶ δὲ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν Ἑλλήσι καὶ Σαμαρειταῖσι ἐκδεδῶσθαι, τούτου χάριν εἶρησθαι τὸ, Ὑψωθήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίχιμα· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κοιλάδᾳ τῶν σκηνῶν διαμετρήσω. Κοιλάδα δὲ εἰώθεν ὀνομάζειν ὁ προφητικὸς λόγος τὸ πάντων ἀνθρώπων οἰκητήριον· διὸ λέλεκται ἀλλαγῶ· Διέθετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος. Τοῦτο δὴ οὖν τὸ πάντων ἀνθρώπων οἰκητήριον, καὶ τὴν κοιλάδα ταύτην ἐκκλησιῶν, φησίν, ἔμαντοῦ πληρώσω· ὃ δὴ αἰνιττεται λέγων, ἐ σκηνῶν διαμετρήσω. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τούτον ἡρμηκευσε τὸν τρόπον, ἐ Κοιλάδα συσκιασμῶν καταμετρήσω. Ἐπὶ ὡσπερ ἐμὸς, φησὶ, γέγονεν ὁ Γαλαὰδ, καὶ ἐμὸς γέγονε ποτε ὁ Μανασσῆς, καὶ Ἐφραῖμ ἦν ποτε, ὅτε ὑπῆρχε, ἐ κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐ ἰσχύς τῆς ἀρχῆς μου· ὁμοίως τε ὡσπερ, ἦν ποτε ὁ Ἰουδας βασιλεὺς μου,

quæ Sichem, quam Josepho dedit Jacob, ubi puteus et fons Jacob est. Quorum meminit Evangelium, dicens Salvatorem eo advenisse, eorumque multos in ipsum credidisse. Quin etiam post ejus assumptionem, apostoli Samariam petentes, signa et prodigia operabantur in ipsa, ita ut in Actibus apostolorum narretur Spiritum sanctum ejus incolis datum fuisse, ibique magnum exstitisse gaudium. Scribitur quoque Philippum descendisse in urbem Samariam, ipsisque prædicasse Christum. Turbæ porro dictis Philippi unanimiter hærebant, cum audiret ac videret signa quæ faciebat: exortaque magna vox lætitiæ est in civitate illa. Deinde dicitur: « Cum autem audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum sanctum; » ac subjungitur: « Tuac imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum ¹⁹. » Hæc igitur Samarix facta sunt, ita ut hæc promissio impleteretur: « Exaltabor et dividam Sichima. » Nam Samaritanis Spiritum sanctum distribuit post assumptionem suam et postquam exaltatus est, quando « ascendens in altum captivam duxit captivitatem, et dedit dona hominibus ²⁰. » Hæc porro facta sunt postquam discipuli Salvatoris Hierosolymæ persecutionem passi sunt. Ait itaque Scriptura: « Facta est persecutio magna in Ecclesia quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt ²¹; » ac rursus: « Igitur qui dispersi erant pertransibant, evangelizantes verbum ²². » Deinde dictum est, qua ratione Samaritanis evangelizarent, et quomodo apostoli Spiritum sanctum ipsis impertirent. Demonstratum ergo est quare dictum sit: illud, « Exaltabor, et dividam Sichima. » Nam hæc omnia implebantur postquam Salvalor exaltatus erat. Dixerit forsitan alius, quia olim Judæorum locus erat, nunc autem post Salvatoris nostri assumptionem, Græcis et Samaritanis concessus fuerat, ideo dictum, « Exaltabor, et dividam Sichima; » sed etiam, « convallem tabernaculorum dimetiar. » Convallem universorum hominum domicilium vocare consuevit propheticus sermo: quare alibi dictum est: « Disposuit in valle lacrymarum ²³. » Hoc itaque hominum omnium domicilium, et convallem istam, ecclesiis, inquit, meis replebo. Quod his verbis subindicat, « Tabernaculorum dimetiar. » Aquila vero sic interpretatus est, « Convallem umbraculorum metiar. » Deinde, ut olim, inquit, meus fuit Galaad, meus item Manasses, et Ephraim, « fortitudo capitis mei » quondam erat; sive, secundum Symmachum, « robur principatus mei; » item, ut olim « Judas rex meus » fuit; aut secundum Aquilam, « Judas diligens inquisitor meus; » eadem prorsus conditione erit alienigenarum regio et urbs, quæ dicitur Moab: efficietur enim « lebes spei meæ; » vel, secundum Aquilam, « lebes la-

¹⁹ Act. viii, 14-17. ²⁰ Psal. lxxvii, 19. ²¹ Act. viii, 1. ²² ibid. 4. ²³ Psal. lxxviii, 6.

vacri mei ;) aut « lebes securitatis meæ, » secundum Symmachum. Ephraim vero fortitudinem capitis sui, sive robur principatus sui, vocavit : quoniam qui ex tribu Ephraim olim regnarunt, in novem et dimidiam ex tribubus Israel imperium in Samaria obtinuerunt.

φιλῆς ἑαυτοῦ ὠνόμασεν, ἢ ἰσχὺν τῆς ἀρχῆς ἑαυτοῦ· ποτε ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τῶν ἐννέα ἡμισυ φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ.

Cum autem duo Josephi filii fuerint, Ephraim et Manasses : Ephraimitæ sese ab Jerusalem segregantes, in Samaria, sive in prædicta Sychem quæ et Sichima, regiam constituerunt. Quamobrem dictum est : « Ephraim fortitudo capitis mei, » sive, « robur principatus mei. » Qui autem ex tribu Manasse fuerunt, Galaad obtinebant. Quare dictum est : « Meus est Galaad, et meus est Manasses. » Nam locus Galaad vocatus est, et habitatores Manasses appellati sunt. Ut igitur illi, ait, mei fuere, scilicet filii Manasse, Galaad incolentes, et qui in Sichimis populi principatum tenuere, filii Ephraim ; quin etiam ut ii qui in ipsa Jerusalem regnabant ex tribu Juda, mei et meæ portionis erant reges ; sic aliquando meæ erunt alienigenæ gentes. Omnes porro alienigenas per Moab et Idumæam indicat, in duabus illis gentibus, quibus prohibitum erat ingredi in Ecclesiam Dei, reliquas omnes una complexus. Scriptum namque est : « Ammonitæ et Moabitæ non ingredientur in Ecclesiam Domini, usque ad tertiam et quartam generationem, et usque in sæculum ²⁵. » Moab autem et Ammon filii Lot fuere, ex scelerata illa filiarum suarum commistione, atque ex Sodomitico semine : quorum successionem, Moabitas nimirum et Ammonitas, lex Moysis repudiat. At lex præsens ipsi Moab pulcherrima annuntiat, dicens : « Moab lebes spei meæ ;) alteri vero genti Esau ortæ bona denuntiat, hæc adjiciens : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » Idumæa porro ab Edom nomen sortita. Hic erat Esau de quo dictum est : « Ne quis mœchus, aut profanus, ut Esau ²⁶. » Sexcentæ quoque aliæ prophetiæ contra Idumæos et Idumæam feruntur. Sed iis quoque præsens sermo pulcherrima annuntiat, dicente Deo : « In Idumæam extendam calceamentum meum. » Deinde vero de reliquis gentibus indiscriminim subjungit : « Mihi alienigenæ subditi sunt, » sive, « amici tacti sunt. » Moab vero lebetem spei suæ vocat, seu lebetem lavaeri sui, aut securitatis suæ, quia alio modo non licitum ipsi fuisset, utpote semel repudiato, in Ecclesiam Dei concedere, nisi per lavacrum regenerationis. Itaque ceu in lebete ablutus et purgatus a pristina impietate, gratia donatur, atque ita securitatem obtinet. Et hæc opere completa licet ipsis oculis percipere iis qui in Arabum regione peregrinantur, cum videant Moabitas et Ammonitas, qui penes illos magno numero sunt, Ecclesias Dei implere. Similiterque, « In Idumam, inquit, conscendam calceamento meo, »

²⁵ Deut. xxiii, 5. ²⁶ Hebr. xii, 16.

ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ἰούδας ἀκριβαστῆς μου· » τὸν αὐτὸν τρόπον ἔσται καὶ ἡ τῶν ἀλλοφύλων χώρα τε καὶ πόλις ἢ καλουμένη Μωάβ· γενήσεται γὰρ « λέθης τῆς ἐλπίδος μου, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « λέθης λουτροῦ μου· » ἢ, « λέθης ἀμεριμνίας μου, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. Τὸν δὲ Ἐφραΐμ κραταίωσιν τῆς κατεπιδήπερ οἱ ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ βασιλεύσαντες ἤρξαν.

Δύο δὲ παίδων γενομένων τῷ Ἰωσήφ, τοῦ Ἐφραΐμ καὶ τοῦ Μανασσή, οἱ μὲν τοῦ Ἐφραΐμ, ἀποσχίσαντες τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ τῇ προλεχθεισῇ Συχέμ τῇ καὶ Σίχιμα συνέστησαν τὸ βασίλειον· διὸ λέλεκται· « Ἐφραΐμ κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου, » ἢ, « ἰσχὺς τῆς ἀρχῆς μου· » οἱ δὲ ἐκ τοῦ Μανασσή γενόμενοι ἔσχον τὴν Γαλαὰδ· διὸ εἶρηται· « Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς. » Ὁ μὲν γὰρ τόπος ἐκ τοῦ Γαλαὰδ ἐσημαίνετο, οἱ δὲ οἰκῆτορες ἐκ τοῦ Μανασσή. Ὡσπερ οὖν οὗτοι, φησὶ, γεγόνασιν ἐμοί, οἱ τε τὴν Γαλαὰδ οἰκῆσαντες υἱοὶ Μανασσή, καὶ οἱ ἐν Σίχιμοις ἀρξάντες τοῦ λαοῦ υἱοὶ Ἐφραΐμ· ἀλλὰ καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ οἱ ἐκ φυλῆς Ἰούδα βασιλεύσαντες ἦσαν ἐμοί, καὶ τῆς ἐμῆς μερίδος βασιλεῖς· οὕτως ἔσται ποτὲ ἐμὰ καὶ τὰ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνη. Ἀγλοῖ δὲ πάντας ἀλλοφύλους διὰ τοῦ Μωάβ καὶ διὰ τῆς Ἰδουμαίας, ἐκ δύο τούτων ἔθνων τῶν ἀπηγορευμένων εἰσιέναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα παραδείξάμενος. Γέγραπται γοῦν· « Ἀμμανίται καὶ Μωαβίται οὐκ εἰσελεύσονται εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. » Μωάβ δὲ καὶ Ἀμμάν γεγόνασιν υἱοὶ Λὼτ ἐκ παρανόμου μίξεως τῶν αὐτοῦ θυγατέρων, ἐκ τε τοῦ Σοδομιτικοῦ σπέρματος· ὧν τὴν διαδοχὴν, Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας, ἀποβλήτους ποιεῖται ὁ Μωϋσῆως νόμος. Ἄλλ' ὁ παρῶν νόμος τῶ μὲν Μωάβ ἐταγγελλίεται κάλλιστα λέγων· « Μωάβ, λέθης τῆς ἐλπίδος μου· » ἐτέρῳ δὲ ἔθνη τῶ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ ὑφ'εστῶτι τὰ χρηστὰ σημαίνει, ἐπιφέρων ἐξῆς· « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενω τὸ ὑπόδημά μου. » Ἰδουμαία δ' ἐκέκλητο ἀπὸ τοῦ Ἐδώμ· οὗτος δὲ ἦν ὁ Ἡσαῦ περὶ οὗ λέλεκται· « Μή τις πόρνος, ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ. » Μυρίαί τε ἄλλαι προφητεῖαι κατὰ τῶν Ἰδουμαίων καὶ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας εἶρηται. Ἄλλ' ὁ παρῶν λόγος τὰ κάλλιστα καὶ τούτοις ἐταγγελλίεται, λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενω τὸ ὑπόδημά μου. » Εἶθ' ἐξῆς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἔθνων ἀδιορίστως ἐπιλέγει· « Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν, » ἢ « ἐφιλάσαν. » Λέθητα δὲ τὸν Μωάβ τῆς ἑαυτοῦ ἐλπίδος καλεῖ, ἢ λέθητα τοῦ λουτροῦ ἑαυτοῦ, ἢ τῆς ἀμεριμνίας ἑαυτοῦ· ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως ἐξῆν αὐτῷ, ἅπαξ ἀποβλήτω γενομένῳ, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ παραβάλλειν, μὴ οὐχὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ὡσπερ οὖν λέθητι ἀπολουσάμενος καὶ ἀποκαθαρθείς τῆς προτέρας δυσσεβείας, καταξιοῦται τῆς χάριτος, καὶ οὕτως ἀμεριμνίας τυγχάνει. Καὶ ταῦτα δι' ἔργων κευρωκῶτα πάρεστιν ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν, τῇ τῶν Ἀράβων ἐπιδημήσαντας χώρα, θεωμένους τε τοὺς παρ' αὐτοῖς πληθύνοντας λαοὺς, Μωαβίτας καὶ Ἀμμανίτας

πληρουντας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ Ἰδουμαίαν ἐπιδήσομαι, φησὶ, τῷ ὑποδήματι μου, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πρόρρησιν οὐδὲν ἂν εἴη δυσχερὲς ἰδεῖν, τῇ τῶν Ἰδουμαίων ἐπιστάντας χώρα καὶ τὰ κλήθη τῶν αὐτῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἔπει παραλαβόντας· ὡς μὴ ὀκνησαί τινα ἀληθῶς ἐπιθασιν γεγονέναι τοῖς τόποις ἐκείνοις ὁμολογήσαι. Διὰ δὲ ταῦτα ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· Ἀγαλλιάσομαι. » Μέλλον γὰρ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνακαλεῖσθαι, κρηπόντως αὐτοῦ τῇ φιλοφροσύνῃ, συνέχαιρε τῇ τῶν σωζομένων σωτηρίᾳ. Καὶ ἄλλως δὲ ὑπόδημα αὐτοῦ οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τοὺς ἀποστόλους, ἢ τοὺς εἰς ἐτι δεῦρο τῷ περὶ αὐτοῦ κηρύγματι διακονουμένους. Ταῦτα δὲ οὖν πάντα εἰργάσατο ὁ Θεός, ὅτε ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Καθ' ἑτέραν δὲ ἐκδοχὴν λαλήσας ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, πάντας ἀπαξιαπλῶς Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, τὰ τε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη εἰς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἀνεκαλέσατο· διὸ καὶ τὴν Σίκιμα καὶ τὸν Γαλαὰδ (1), καὶ τὸν Μανασσὴν καὶ τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Μωάβ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἅπαντας κατηγορήσατο, ἐξ Ἰσοῦ τῆς ὁμοίας κλήσεως καταξιώσας ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· πλὴν ἀλλὰ πρῶτους τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καλεῖ. Ἐχρῆν γὰρ τὰ πρωτεῖα καὶ τὰς ἀπαρχὰς τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πρῶτους αὐτοὺς ἀπονεμαίει διὰ τὰς πρὸς τοὺς αὐτῶν πατέρας ἐπαγγελίας, δι' ἃς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρῶτους αὐτοῖς εὐηγγελίζετο μαρτυρόμενος καὶ λέγων· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ τοῖς ἀποστόλοις δὲ αὐτοῦ πρῶτους αὐτοῖς κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον παρήγει φάσκων· « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσελθῆτε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Εἶτα μετ' ἐκείνους προσέτατε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εὐαγγελίζεσθαι πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐνοικήσει ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ τε καὶ δι' αὐτοῦ λαλήσει ἀνθρώποις θεοπίζετα· καὶ ὡς ἡμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Μανασσὴν καὶ τὸν Ἰούδαν εἰσδέξεται· οἱ πάλαι μὲν ἦσαν διεσπῶτες, ὅτε ὁ μὲν Ἰούδας ἐβασίλευεν ἐν Ἱερουσαλήμ, ὁ δὲ Ἐφραῖμ, ἐν Σικίμοις καὶ Σαμαρείᾳ, ὁ δὲ Μανασσὴς ὤκει τὴν Γαλαὰδ. Ὡς μηκέτι τοίνυν ἀφορισμοῦ, μήτε διαστάσεως οὐσης ἐν αὐτοῖς, πρῶτους αὐτοὺς εἰσκαλεῖται· εἶτα Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας, Ἰδουμαίους τε καὶ τοὺς λοιποὺς ἅπαντας ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης οἰκοῦντας. Γνώσεις δ' ἂν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν εὐαγγελίων, ὅπως καθ' οὓς χρόνους ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῖς Σικίμοις ἐπεδήμει, καὶ αὐτῇ Σαμαρείᾳ, τῇ τε Ἱερουσαλήμ, ἠνωμένου τότε τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ἐν πρῶτοις διεπέμπετο· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῖς αὐτοῖς ὡσπερ ὑποδήμασι χρώμενος, τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίου κατηξίου χάριτος.

« Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεὸς ὁ ἀπ-

A secundum Symmacum. Quam item praedictionem in promptu est completam videre iis qui in Idumæam concedunt, et multitudinem Ecclesiarum Dei ibi conspiciunt; ut cunctetur nemo confiteri, vere in loca illa conscensum factum esse. Propterea superior dictum est: « Deus locutus est in sancto suo: Exsultabo. » Nam cum humanum genus universum ad salutem revocandum esset, ut ejus erga homines amorem decebat, salutem nactis gratulatur. Alia autem ratione nihil aberres si dicas, calceamentum ejus fuisse apostolos, sive etiam ejus ad hanc usque diem praedicationis ministros. Hæc itaque omnia operatus est Deus, quando in novissimo dierum locutus est nobis in Sancto suo. Secundum aliam vero explicationem, locutus Deus in Sancto suo, omnes omnino Judæos et Græcos, aliasque per universum orbem gentes ad gratiam suam revocavit. Quare Sichima, Galaad, Manassen, Ephraim, Judam, Moab, Idumæam, et alienigenas omnes enumeravit, simili vocatione totum genus humanum æque dignatus; sed priores qui ex Israel erant memoravit. Oportuit enim primitias evangelicæ prædicationis ipsis impertire, ob promissiones patribus eorum factas, quarum causa Salvator ipsis prioribus Evangelium prædicabat, hæc testificatus: « Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel¹⁶. » Apostolis quoque suis præcipiebat, ut ipsi primum Evangelium prædicarent dicens: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis; sed ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel¹⁷. » Secundum illos autem jubet discipulos suos Evangelium prædicare omnibus gentibus in nomine suo. Sic ergo in præsentem universorum Deus in Sancto suo habitaturum se, atque in ipso et per ipsum locuturum esse hominibus vaticinatur: et ait se simul pariterque Ephraim, Manassen et Judam excepturum esse; qui olim quidem dissiti erant, quando Juda regnabat in Jerusalem, Ephraim in Sichimis et Samaria, Manassen vero habitabat in Galaad. Ut nullo igitur ulterius discrimine intercessuro, nullaque inter eos discrepantia futura, ipsos priores advocat; deinde Moabitas, Ammonitas, Idumæos, cæterosque homines omnes, universum orbem incolentes. Ex historia porro Evangeliorum ediscas, quo tempore Sanctus Dei in Sichimis peregrinabatur, et in ipsa Samaria, necnon in Jerusalem, Israel tum conjunctum fuisse, nullamque intercessisse divisionem; sic et apostolos suos primo ad oves quæ perierant domus Israel misit; postea autem, iisdem usus ceu calceamentis, universum hominum genus salutaris gratia dignatus est.

καὶ μηδεμιᾶς οὐσης ἐν αὐτῷ διαστάσεως· οὕτω δὲ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ ἐν πρῶτοις διεπέμπετο· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῖς αὐτοῖς ὡσπερ ὑποδήμασι χρώμενος, τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίου κατηξίου χάριτος.

VERS. 11. « Quis abducat me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam?

¹⁶ Matth. xv, 24. ¹⁷ Matth. x, 5, 6.

(1) Τὴν Σίκιμα καὶ τὸν Γαλαὰδ. Forte τὰ Σ. κ. τὴν Γ. EDIT.

Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? et non exhibis in virtutibus nostris? » Supra dictorum sententiæ insistens Propheta, supra modum miratur illud inexpectatæ alienigenarum gentium mutationis prodigium. Deinde cum dixisset Deus, « In Idumæam extendam calceamentum meum, » dictum huiusmodi admiratur, secum reputans an unquam ipse Deus calceamento usus, consensurus sit, non in Jerusalem, neque in Samariam, neque in aliam Israelis civitatem, sed in alienigenas Idumæos. Quare beatos illos prædicat, ad quos accessurus Deus erat, orationemque emittit, ut ipse quoque hæc videre dignus habeatur: quapropter dicit: « Quis abducat me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam? » Precabatur enim deduci, annosque vitæ suæ produci usque ad id temporis, quo Deus calceamentum suum usque in Idumæam extensurus erat, ut magnum illud miraculum cerneret, Deum videlicet apud homines peregrinantem, et in Idumæa ambulantem, alienigenasque ipsi subditos et amicos: quare ait: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Civitatem porro munitam vocat Ecclesiam Dei, vallatam firmo et fortissimo muro, salutari nempe virtute, quam etiam videre cœmagitabat; quocirca dixit: « Quis abducat me in civitatem munitam? » Perpendas velim, ipsum minime rogare ut deducatur usque in Jerusalem, sive usque ad Galaad, aut usque ad Sychem, sive usque ad Ephraim, sive usque ad Judam; sed quasi inexpectata promissione percussus, quod scilicet perosi ac mœchi Esau posterius tanta gratia donandi sint, ut Deus ad eos conscendat, precatur dicens: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Ac quod mirum prorsus est, Deus non nudis pedibus ambulaturus dicitur, sed cum calceamentis; subindicatis animabus voluntatis ejus administris, quarum opera, vocatione gentium peracta, per universam terram, suam constituit civitatem, nimirum catholicam Ecclesiam suam, ac cœlum religiosorum hominum: de qua civitate dictum alias est: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei²⁸; » et: « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei²⁹. » Hanc civitatem munitam cum videre peroptaret Propheta dicebat: « Quis abducat me in civitatem munitam? » aut « in civitatem circumseptam? » sic enim interpretatur Symmachus est. Eam quippe portæ, januæ et vectes divinarum virtutum circummuniunt, ne quadam obsidione prematur. Quare de illa dicebat Salvator: « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam³⁰. » Hanc igitur circumseptam civitatem videre gestiens Propheta dicebat: « Quis abducat me in civitatem munitam? » Atque alienigenarum salutem oculis inspicere peroptans, hæc adjiciebat: « Quis deducet me usque in Idumæam? » Deinde

ασάμενος ἡμᾶς; καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμειν ἡμῶν; » Ἐπιστήσας τῇ τῶν προλεχθέντων διανοίᾳ ὁ Προφήτης, ὑπερεκπλήττεται τὸ θαῦμα τῆς παραδόξου τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν μεταβολῆς. Εἶτα τοῦ Θεοῦ εἰρηκότος, « Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενώ τὸ ὑπόδημά μου, » τὸν λόγον ἀποθαυμάζει, εἰ μέλλει ποτὲ Θεὸς αὐτὸς, ὑποδηματίᾳ χρησάμενος, ἐπιβαίνειν οὐ τῇ Ἰερουσαλήμ, οὐδὲ τῇ Σαμαρείᾳ, οὐδὲ ἄλλῃ τινὶ τῇ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τῶν ἀλλοφύλων Ἰδουμαίων. Διὸ μακαρίζει μὲν τούτους, οἳ ἐπιδημήσειν ἠμελλεν ὁ Θεός· εὐχὴν δὲ τίθεται καταξιοθῆναι ποτε καὶ αὐτὸν τῆς τούτων θέας· διὸ φησι· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Ἠύχετο γὰρ ὀδηγηθῆναι καὶ παρατείνει τοὺς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνους ἐπὶ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καθ' ὃν ἠμελλεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτείνειν τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, ὡς ἂν ἴδοι τὸ μέγα θέαμα, Θεὸν ἐπιδημοῦντα ἀνθρώποις καὶ ἐμπεριπατοῦντα τῇ Ἰδουμαίᾳ, ἀλλοφύλους τε αὐτῷ ὑποτεταγμένους καὶ φιλιζόντας· διὸ φησι· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Πόλιν δὲ περιοχῆς καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, περιπεφραγμένην στερεῶν καὶ ὀχυρωτάτῳ τείχει, τῇ σωτηρίῳ δυνάμει, ἣν καὶ αὐτὴν ἰδεῖν ἠύχετο· διὸ ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » Θέα δὲ ὅπως οὐκ ἠύχετο ὀδηγηθῆναι ἕως τῆς Ἰερουσαλήμ, ἢ ἕως τῆς Γαλααδ, ἢ ἕως τῆς Συχέμ, ἢ ἕως τοῦ Ἐφραΐμ, ἢ ἕως τοῦ Ἰούδα· ἀλλ' ὡσπερ ἐκπλαγεῖς τὸ παράδοξον τῆς ἐπαγγελίας, εἰ τοῦ μεμισσημένου καὶ πόρνου Ἠσαῦ οἱ ἀπόγονοι ταύτης τότε τεύχονται χάριτος, ὡς ἐπιθῆναι αὐτοῖς τὸν Θεόν, εὐχεται λέγων· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς ὁ Θεὸς ἐμπεριπατήσειν οὐ γυμνοῖς ποσὶ λέλεκται, ἀλλὰ δι' ὑποδημάτων· ἀνιτιτομένου τοῦ λόγου τὰς ὑπηρετικὰς τοῦ βουλήματος αὐτοῦ ψυχὰς, δι' ὧν τὴν τῶν ἐθνῶν κτίσιν ποιησάμενος, πανταχοῦ γῆς τὴν ἑαυτοῦ συνεστήσατο πόλιν, λέγων δὲ τὴν καθολικὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ σύστημα τῆς τῶν θεοσεβῶν πολιτείας· περὶ ἧς εἴρηται ἀλλαχοῦ· « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· » καὶ, « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ταύτην οὖν τὴν πόλιν τῆς περιοχῆς διψῶν θεάσασθαι ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » ἢ, « εἰς πόλιν πεφραγμένην; » οὕτως γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Πύλαι γὰρ αὐτὴν καὶ θύραι καὶ μοχλοὶ θεῶν δυνάμειν περιφράττουσι, πρὸς τὸ μὴ τίνα ὑπομείναι πολιορκίαν. Διὸ περὶ αὐτῆς ἔλεγε ὁ Σωτήρ· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ταύτην οὖν τὴν περιπεφραγμένην πόλιν ἐπιθυμῶν ἰδεῖν ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; » Καὶ τὴν τῶν ἀλλοφύλων σωτηρίαν εὐχόμενος ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν, προσετίθει λέγων· « Τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » Εἶτα πρῶτον καὶ δεύτερον εἰπὼν, « Τίς; » τὸν μόνον δυνατόν ταῦτα δεῖκνύναι γνωρίζειν ὁμολογεῖ· ἦν δὲ οὗτος ὁ Θεός· ὃ κατ' ἀρχὰς τῆς προκειμένης στη-

²⁸ Psal. lxxxvi, 3. ²⁹ Psal. xlv, 5. ³⁰ Matth. xvi, 18.

λογραφίας Ελεγεν· « Ὁ Θεός, ἀπόσω ἡμᾶς καὶ καθ-
 εἴλες ἡμᾶς. » Διὸ πρὸς ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀποδίδ-
 ωσιν ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν διάνοιαν λέγων· « Οὐχὶ σὺ
 ὁ Θεός ὁ ἀποσάμενος ἡμᾶς; » Τίς γὰρ ἄλλος, φησί,
 δύναται δεῖξαι ἡμῖν τὰς ἐπαγγελίας τὰς σὰς καὶ τῶν
 σῶν λόγων τὰ ἀποτελέσματα, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς ὁ ἀ-
 ποσάμενος ἡμᾶς; ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εἰ μὴ σὺ
 ὁ Θεός ὁ ἀποβαλλόμενος ἡμᾶς, καὶ μὴ προσελθὼν ἐν
 ταῖς στρατεύσεσιν ἡμῶν; » Ἀπόσω γὰρ ἡμᾶς σὺ,
 Κύριε, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς· ἀλλὰ καὶ πάλαι εἰθώς
 συνεζίναι καὶ συμπολεμεῖν ταῖς ἡμετέραις δυνά-
 μεσι, νῦν δὲ τὴν κλῆσιν ἐποιήσω τῶν ἐθνῶν, ἀπόσω
 ἡμᾶς καὶ οὐκέτι συνεξέρχῃ ταῖς ἡμετέραις δυνάμεσι.
 Ἄλλῃ οὖν οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἐλπίς πρὸς τὸ θεάσασθαι
 σου τὰς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς βουλευθείης.
 Σοῦ γὰρ θελήσαντος, δυνατόν ἡμῖν τοὺς σοὺς προ-
 φήτας συγκαταλεγεῖναι τῇ πόλει σου τῇ περιπεφρα-
 γμένη, καὶ ὁδηγηθῆναι ἕως τῆς ἀποδειχθείσης Ἰδου-
 μαίας;

« Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σω-
 τήρις ἀνθρώπων. Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν,
 καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. » Οἱ τῶν
 ἐπαγγελιῶν καταξιοθέντες διδάσκονται διὰ τῶν προ-
 κειμένων νῆφειν καὶ ἐγρηγορεῖν, παρασκευάζεσθαι
 τε εἰς θλίψεις, καὶ δι' εὐχῶν λέγειν τῷ ἑαυτῶν βα-
 σιλεῖ· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως· » ματαίαν
 γὰρ εἶναι πᾶσαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἐλπίδα. Εἰτ' εὐ-
 ξήμενοι ταῦτα, τὴν ἀγαθὴν ἐπιδείκνυνται προθυμίαν
 λέγοντες· « Ἐν Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς
 ἐξουδενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. » Τοιοῦτος ἦν ὁ
 Παῦλος λέγων· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί
 μοι· » καὶ πάλιν· « Οὐκ ἐγὼ δέ, φησὶν, ἀλλ' ἡ
 χάρις ἡ σὺν ἐμοί. » Ταῦτα δὲ λέγουσι παιδεύονται οἱ
 ἐκ τῆς Ἰδουμαίας καὶ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τῇ
 τοῦ Θεοῦ χάριτι προσεληλυθότες. Εἰ δὲ ἐκ προσώπου
 τοῦ προφητικοῦ χοροῦ λέγοιτο καὶ ταῦτα, πρέποι ἂν
 αὐτοῖς, ἀποκλαυσαμένους τὸν ἀπωσμὸν καὶ τὴν καθ-
 αίρεσιν τοῦ προτέρου λαοῦ, εὐχὴν ἀναπέμπειν ὑπὲρ
 τοῦ κοινοῦ πάντων αὐτῶν σώματος, καὶ λέγειν τῷ
 Θεῷ τὰ προκειμένα.

1. Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, τῷ Δαυΐδ ΛΞ.

« Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, τῆς δεήσεώς μου, πρόσχες
 τῇ προσευχῇ μου. » Οἱ μὲν ἐπιγεγραμμένοι στηλο-
 γραφίας ἐφεξῆς πέντε μέχρι τοῦ νθ' τέλος ἔχουσιν·
 εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν προγραφὴν ἕξ·
 οἱ τε προλεχθέντες καὶ ὁ ιε' ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς
 βίβλου τῶν Ψαλμῶν κείμενος. Ὁ γὰρ μὴν μετὰ χεῖρας
 ὕμνος ὢν καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τέλος διὰ τὰς ἐπὶ τέλει
 τοῦ ὕμνου φερομένας ἐπιχρήστας ἐπαγγελίας ἀνα-
 πέμπει. Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ἐπιγεγραμμένοι· « Ἐν
 ὕμνοις » πέντε· δύο μὲν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς
 βίβλου, ὁ τέταρτος καὶ ὁ ς'. Ἄλλ' οὗτοι μὲν « Ἐν
 ὕμνοις ψαλμοὶ » λέγονται· οἱ δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει
 τῆς βίβλου τρεῖς « Ἐν ὕμνοις » ἐπιγράφονται μόνον,
 ὁ νγ', καὶ ὁ νδ', καὶ ὁ μετὰ χεῖρας. Οἱ μὲν οὖν « Ἐν

A cum semel et secundo dixisset, « Quis? » eum qui
 solus talia ostendere possit cognoscere se confi-
 tetur; hic porro Deus erat; quod etiam initio hu-
 jus tituli inscriptionis dicebat: « Deus, repulisti
 nos et destruxisti nos. » Quare ad illam vocem spe-
 ctans, eandem hic profert sententiam dicens:
 « Nonne tu, Deus, qui repulisti nos? » Quis enim
 alius, inquit, promissa tua, et verborum tuorum
 exitum exhibere nobis valeat, nisi tu ipse qui
 repulisti nos? sive, secundum Symmachum, « Nisi
 tu, Deus, qui abjicis nos, et non accedis ad exer-
 citus nostros? » Siquidem repulisti nos, tu Do-
 mine, et destruxisti nos: sed qui olim una nobis-
 cum exire, et cum exercitibus nostris pugnare
 solebas, nunc post peractam gentium vocationem,
 repulisti nos, neque ultra exgrederis cum virtuti-
 bus nostris. Non alia itaque subest nobis spes
 videndi promissa tua, nisi tu ipse volueris. Te
 quippe volente, possumus nos prophetæ tui in cir-
 cumsepta civitate tua annumerari, ac deduci us-
 que declaratam illam Idumæam.

Vers. 13, 14. « Da nobis auxilium de tribula-
 tione, et vana salus hominum. In Deo faciemus
 virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes
 nos. » Qui promissis dignati sunt, his edocentur
 sobrie agendum et vigilandum esse, atque ad ærum-
 nas paratos esse oportere, ac dicere regi suo in
 orationibus, « Da nobis auxilium de tribulatione: »
 vana quippe est spes in homine posita. Deinde
 hæc precati, alacritatis suæ signa præbent dicentes:
 « In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum de-
 ducet tribulantes nos. » Talis erat Paulus, qui
 dicebat: « Omnia possum in eo qui me confortat¹¹; »
 ac rursum; Non ego, inquit, sed gra-
 tia quæ est mecum¹². » Ad hæc dicenda eru-
 diuntur, qui ex Idumæa et ex alienigenis gentibus
 ad Dei gratiam accessere. Quod si ex persona
 prophetici chori dicantur, sane decet ipsos repul-
 sam et ruinam prioris populi deplorantes, oratio-
 nem effundere pro communi suo corpore, et hæc
 verba Deo proferre.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, DAVIDI. LX.

Vers. 2, 3. « Exaudi, Deus, deprecationem
 meam, intende orationi meæ. » Qui tituli inscri-
 ptiones dicuntur, consequenter positi numero
 quinque, in lxx desinunt. Sunt autem omnes,
 qui hujusmodi titulo inscribuntur, numero sex;
 nempe qui jam memorati sunt, et decimus quin-
 tus, in prima parte libri Psalmorum situs. Hic
 vero quem jam tractamus hymnus, ad finem, ob
 perutilia illa promissa, quæ in fine feruntur, re-
 mittit. Sunt autem « In hymnis » inscripti quinque
 numero: quorum duo in prima parte libri sunt,
 quartus nempe, et sextus. Sed illi quidem « In hym-
 nis psalmi » dicuntur; qui vero in secunda parte
 libri sunt, tres numero, « In hymnis » solum in-

¹¹ Philip. iv, 13. ¹² I Cor. xv, 10.

scribuntur; nempe LIII, LIV, et hic quem tractamus. Qui igitur « In hymnis psalmi » dicuntur, videntur cum musico instrumento, quod psalterium dicunt, pronuntiati fuisse: quoniam qui psallit, corporis, quod instrumentum animæ est, actione indiget. Qui autem hymni solum dicuntur, sola voce hymnum offerentis, nulla adhibita psalterii pulsatione, dicti sunt; qui sermones ibidem positi sola mentis speculatione opus habeant. Idque declarat præsens hymnus qui sic habet: « A finibus terræ ad te clamavi; » quo significat Prophetam quasi extra corporis ambitum a Deo assumptum fuisse. Nec ignoro reliquos interpretes alia edidisse ratione. Hic autem obsecrat David his verbis: « Exaudi, Deus, deprecationem meam. » Cum enim magnis divinisque rebus egeat, hæc consequi se postulat. Deinde ut se dignum declaret qui exaudiatur, subjungit: « Intende orationi meæ. » Suam enim orationem magna et profunda quadam intelligentia repletam esse confisus, rogabat Deum ut respiceret et verba sua specularetur, dicta examinaret, utpote suis auribus digna. Deinde rem declarat cujus causa Deum orationis suæ speculationem advocaret, cum adjicit: « A finibus terræ ad te clamavi. » Et quia reliqui interpretes simili modo interpretati sunt, Aquila scilicet, « Ab extremo terræ ad te clamabo; » Symmachus vero, « A finibus terræ te invocabo; » quinta autem editio, « A finibus terræ ad te clamabo; » quis non dicti sententiam merito requirat? Qui enim possit quispiam totum orbem prætergressus, cum super ipsum Oceanum devenerit, hæc vociferari: « A finibus terræ ad te clamavi? » At consideres velim, annon omnis Dei amicus fines terræ congruenter vocetur. Nam improbus homo qui forum et turbas, curias et tribunalia circumcursat, lotusque in corporeis voluptatibus defossus est, jure in profundo terræ habitare dicitur; qui vero « circuierint in melotis et in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti »²³, et a medio urbium fugerunt, ac in desertis commorati sunt, in montibus, in cavernis et in foraminibus terræ, merito dicantur extra terram esse: ac etiamsi non prorsus erant a corpore exempti, etsi extra illud essent, tunc tamen in ipso viventes, illoque ut instrumento utentes, nequaquam in vitæ mala demergebantur; sed carptim solummodo necessarium cibum, et reliqua ad usum requisita contingentes degebant; jure in extremis et in finibus corporis siti videbantur: qualis erat Paulus, qui dicebat: « In carne enim viventes, non secundum carnem militamus »²⁴; et: « Cum Christo crucifixus sum; vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus »²⁵. Qui ergo sic affectus est, jure dicat Deo: « Intende orationi meæ. » Multatque in hujusmodi vita fiduciam habens, nequaquam mentitur cum dicit: « A finibus terræ ad te clamavi. » Causam vero adjicit his verbis, « Dum

A ὕμνοις ψαλλοί » εὐκασι σὺν τῷ μουσικῷ ὄργάνῳ τῷ καλουμένῳ ψαλτηρίῳ λελέχθαι, ὡς δεηθέντος τῆς διὰ τοῦ σώματος, ὅπερ ἐστὶν ὄργανον τῆς ψυχῆς, πρακτικῆς ἐνεργείας τοῦ ψάλλοντος. Οἱ δὲ ἀπλῶς ὕμνοι διὰ μόνης φωνῆς τοῦ τὸν ὕμνον ἀναπέψαντος εἰρηγνται, οὐ συμπαραληφθείσης τῆς διὰ τοῦ ψαλτηρίου κρούσεως, τῷ μόνῃ τῆς κατὰ διάνοιαν θεωρίας δεδεισθαι τοὺς ἐν αὐτοῖς λόγους. Τοῦτο γοῦν παρίστηεν ὁ μετὰ χεῖρας ὕμνος λέγων· « ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » δι' οὗ σημαίνει ὡσπερ ἔξω γεγενῆσθαι τῆς τοῦ σώματος καταστάσεως θεληπτούμενον τὸν Προφήτην. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ τοὺς λαποὺς ἐρμηνευτάς οὐχ ἐτέρως ἐκδεδωκένας. Παρακαλεῖ δὲ διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ὁ Δαυὶδ λέγων· « Εἰσακούσον, ὁ Θεὸς, τῆς δεήσεώς μου. » Ἐνδεῆς γάρ ὢν μεγάλων τινῶν καὶ θείων, τούτων τυγχάνειν παρακαλεῖ. Εἶθ' ὡσπερ ἄξιον ἑαυτὸν τοῦ εἰσακουσθῆναι παραστήσας, ἐπιλέγει· « Πρόσχεθι τῇ προσευχῇ μου. » Πολλῆς γάρ καὶ βαθείας διανοίας πεπληρωσθαι αὐτοῦ τὴν προσευχὴν θαρσύν, ἤξιου τὸν Θεὸν ἐπιβλέψαι, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ λόγοις ἐναντίσαι, καὶ δοκιμάσαι τὰ λεγόμενα, ὡς ἂν τῶν αὐτοῦ ἀκοῶν ἄξια. Εἶτα καὶ τὸ ἔργον δείκνυσιν, οὗ χάριν θεωρῶν τὸν Θεὸν τῆς ἑαυτοῦ προσευχῆς ἀνεκαλεῖτο· διὸ ἐπιλέγει· « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Καὶ ἐπειδὴ περ συμφώνως οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ ἐκδέδωκασιν, ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν, « Ἀπὸ τελευταίου τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐπικαλέσομαι. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἀπὸ περάτων τῆς γῆς σὲ ἐπικαλοῦμαι. » ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « Ἀπὸ περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ κεκράξομαι. » τίς οὐκ ἂν εὐλόγως τὸν νοῦν τῆς λέξεως ἐπιζητήσει; Πῶς γάρ ἂν τις δύναιται, τὴν σύμψασαν ὑπερβάς οἰκουμένην, καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἐλθὼν τὸν Ὀκεανὸν, « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα, » βοᾶν; Ἄλλ' ὅρα εἰ μὴ πᾶς ὁ τῷ Θεῷ φίλος εὐλόγως ἂν τὰ πέρατα τῆς γῆς ῥηθείη. Ὁ μὲν γὰρ φαῦλος ἀνὴρ, ἀγορὰς καὶ δῆμους, βουλευτήριά τε καὶ δικαστήρια περιτρέχων, ὅπως τε ταῖς τοῦ σώματος ἡδυπαθείαις κατορωρυγμένος, ἐν βυθῷ τῆς γῆς οἰκεῖν λέγοιτ' ἂν εἰκότως· οἱ δὲ ἐπεριελθόντες ἐν μηλωταῖς καὶ ἐν αἰγίνοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, φεύγοντές τε τὰ μέσα τῶν πόντων, καὶ τὰς διατριβάς ἐν ἑρημίαις ποιοῦμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς, εὐλόγως ἂν λεχθεῖεν ἔξω τυγχάνειν τῆς γῆς· καὶ εἰ μὲν μὴ παντελῶς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ σώματος, καὶ ἐκτὸς ἦσαν αὐτοῦ· νῦν δὲ ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ βιοῦντες, ὄργάνῳ τε αὐτῷ χρώμενοι, οὐκ ἐνεβαπτίζοντο τοῖς τοῦ βίου κακοῖς, ἀκροθίνως δὲ αὐτὸ μόνον τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, καὶ τῶν λοιπῶν χρεῶν ἐραπτόμενοι διετέλουσιν· εἰκότως ἐν ἄκροις ἐδόκουν εἶναι καὶ ἐν τοῖς πέρασιν τοῦ σώματος· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· « Ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. » καὶ, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι· ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Ὁ δὲ οὖν οὕτω διακείμενος εὐλόγως ἂν εἰποι τῷ Θεῷ· « Πρόσχεθι τῇ προσευχῇ μου, » πολλὴν ἄγων παρῥησίαν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τοῦ βίου ζωῇ· οὐδ' ἂν ψεύσαιτο φάσκων·

²³ II. Cor. xi, 37. ²⁴ II Cor. x, 3. ²⁵ Gal. ii, 20.

« Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Προστίθῃσι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιλέγων, « Ἐν τῷ ἀκηδιάσαι τὴν καρδίαν μου. » ἢ « Ἐν τῷ ἀδημονεῖν τὴν καρδίαν μου, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἀκηδιᾶ γὰρ, καὶ ἀδημονεῖ πᾶσα θεοφιλῆς ψυχὴ τῷ θνητῷ ἐνδιατριβούσα βίῳ· διὸ καὶ φῆσαι ἄν, οἶμαι· « Ὅτι ἐμακρύνθη ἡ παροικία μου. » Καὶ ἡμεῖς οἱ ὄντες ἐν τῷ σκῆνῃ στενάζομεν βαρούμενοι. Ἔστανεν οὖν καὶ ὁ Παῦλος ἀκηδιῶν ἐπὶ τῇ παρεκτάσει τοῦ θνητοῦ βίου· διὸ καὶ ἀπεκλάετο λέγων· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Ἀκηδιᾶ δὲ καὶ ἀδημονεῖ καὶ διὰ φιλανθρωπίαν, τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων θεωρῶν· ἐπειδὴ « πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν. » οὕτως πάλιν ὁ αὐτὸς πενθεῖ πολλούς, περὶ ὧν ἔλεγε· « Πενθήσω πολλούς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ἀνομίᾳ καὶ ἀσεβείᾳ ἣ ἔπραξαν. » Ὁ δ' αὐτὸς ὑπεραλγῶν καὶ ὑπερπάσχων ἑτέρων ἔθεα· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ προφηταὶ τὸν πάλαι ἀπεκλάοντο λαὸν, ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ. Διὸ αὐτὸς μὲν ἔφραυε τὰ μέτα τῆς γῆς, καὶ ἐν ἄκροις αὐτῶν γινόμενος ἔθεα πρὸς τὸν Θεόν· ἐπὶ δὲ τῇ τῶν πολλῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαοὺλ ἀπωλείᾳ τὴν ψυχὴν ἀλγῶν ἀπεκλάετο.

« Ἐν πέτρᾳ ὑψώσας με, ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου, πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » καὶ τὰ ἑξῆς. Κατὰ μὲν τοὺς Ἑβδομήκοντα, εὐχαριστίαν περιέχει ὁ λόγος. Ταῦτά μοι, φησὶν, ὑπῆρξεν ὅσα προείρηκα· ἐπειδὴ σὺ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπῆράς με καὶ ὑψώσας στήσας ἐν τῇ παρὰ σοὶ πέτρᾳ, ἣτις ἐστὶν ὁ προῖων σου Λόγος· ἡ πέτρα γὰρ ἦν ὁ Χριστός. Ἐπεὶ τοίνυν ἐν τῷ Λόγῳ σου ὑψώσας με καὶ μετέωρον ἐποίησας, ὡς μικρὸν κατοικεῖν τὰ μέτα τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν ἄκροις αὐτῆς γενέσθαι, ἥδη δὲ καὶ ὠδήγησάς με, ὥστε πλησίον σου φθάσαι· γέγονάς τε ἐλπίς μου, δι' ἣν ἐλπίδα σὺ καταισχυνοῦσμαι· ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἐπιχειμένων μοι κητιῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμιῶν τῶν ζητούντων τὴν ψυχὴν μου, ἀντὶ πάντων ἀπήρκεσας σὺ μόνος, πύργος ὄχυρός μοι γενόμενος, καὶ περιφράττων με ἐν ἀσφαλείᾳ τῆς παρὰ σοὶ σωτηρίας, ὡς μηδένα τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν ἐπιστρέφειν εἰς ἐμὴν· εἰκότως τούτων ἀπάντων τυγχῶν, σοὶ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπω, ὡς ἀπάντων μοι τῶν ἀγαθῶν γενομένου αἰτίῳ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ἐν πέτρᾳ ὑψώσας με, » καὶ τῶν ἑξῆς, ὁ Σύμμαχος ἕτερον ἀπέδωκε νοῦν εἰπῶν· « Ὅταν στερεὸς καταπαίρεται μοι, ὀδηγήσεις με. Ἐγένου γὰρ ἀφοβία μου, πύργος ὑψηλὸς ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » καὶ ὁ Ἀκύλας ὁμοίως τὸν αὐτὸν ἀπέδωκε νοῦν εἰπῶν· « Ἐν στερεῷ ὑψώθητι παρ' ἐμὲ, καθοδηγήσεις με, » καὶ τὰ ἑξῆς. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς διὰ τούτων ὁ λόγος μηδένα τῶν καταπειρομένων ἡμῶν ἐπιστρέφειν εἰς ἐμὴν, ὅλους δὲ γενέσθαι τοῦ Θεοῦ, ἐπ' αὐτῷ μόνῳ θαρσύνοντας. Ὁ γοῦν ἀγαθαῖς ἐλπίσιν ἐξωδιασμένος, καὶ τὸν Θεὸν κτησάμενος πύργον ἰσχύος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πύργον κράτους. »

A *anxiaretur cor meum; » sive secundum Symmachum, « Dum desperaret cor meum. » Anxiatur enim et quasi desperat religiosa quælibet anima, dum in mortali vita versatur: qua de causa ipsam dicere arbitror, « Quia incolatus meus prolongatus est 36. » Et nos quoque dum in hoc tabernaculo sumus afflicti, ingemiscimus. Ingemiscebat item Paulus ob mortalis vitæ diuturnitatem tædio affectus: quare cum lacrymis dicebat, « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus 37? » Angustiat autem et quasi despondet animum, ob humanitatis sensum, tantam cernens pereuntium multitudinem: siquidem « lata et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem 38. » Sic etiam is ipse multos luget de quibus dicebat: « Lugebo multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam de peccato et iniquitate et impietate, quam gesserunt 39. » Idem quoque pro aliis supra modum lugens et afflictus clamabat: « Quis infirmatur, et ego non infirmior? Quis scandalizatur, et ego non uror 40? » Similiter prophetæ pristinum illum populum deplorabant, quemadmodum et David. Quare ipse quidem de medio terræ fugiebat, ac in extremis ejus partibus constitutus clamabat ad Deum, et de multorum deque Saulis perniciæ animo lugens lacrymas fundebat.*

VERS. 4, 5. « In petra exaltasti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici, » et cætera. Secundum LXX Interpretes gratiarum actionem sermo complectitur. Hæc, inquit, quæ supra dixi, mihi aderant; quia tu ipse Deus elevasti et exaltasti, ac in petra illa, quæ apud te est, statuisti me, quæ est Verbum abs te procedens: « Petra » enim « erat Christus 41. » Quia igitur in Verbo tuo exaltasti et sublimem fecisti me; ita ut non ultra in medio terræ habitem, sed in extremitatibus ejus consistam; janique deduxisti me, ut prope te accederem, factus es spes mea, cujus spei causa non confundar: sed etiam multis instantibus mihi spiritualibus inimicis et hostibus, quærentibus animam meam; ineter omnium mihi fuisti: tuque solus mihi turris fortissima effectus circummuniisti me, et in tutela salutis. quæ apud te est, posuisti; ut nullum jam inimicorum meorum reformidem: hæc omnia nactus, tibi ut omnium mihi honorum Auctori, hymnos emitto. Pro illo autem: « In petra exaltasti me, » etc., aliam Symmachus sententiam extulit his verbis: « Cum fortis insurget adversum me, deduces me. Fuisti enim securitas mea, turris excelsa a facie inimici: » Aquila item eadem sententia interpretatus est hoc modo: « In firmo exaltare apud me, deduces me, » etc. His porro docemur neminem ut adversarium reformidemus, sed nos Deo penitus tradamus, in ipso solo confidentes. Qui ergo bona spe instructus, Deum in turrim fortitudinis habet; sive,

36 Psal. cxix, 5. 37 Rom. vii, 24. 38 Matth. vii, 13. 39 II Cor. xii, 21. 40 II Cor. xi, 29. 41 I Cor. i, 4.

secundum Aquillam, « turrim roboris; » aut secundum Symmachum, « turrim munitam; » is, inquam, dicit: « Inhabitato in tabernaculo tuo in sæcula, protegar in velamento alarum tuarum. » Neque enim, ait, in me confidam, sed in velamento alarum tuarum. Ita porro vocare Scriptura solet virtutes Dei providentiæ administras, quibus obtegitur religiosus homo, qui a velamento Dei nunquam recedit, sed intra ipsum in sæculum habitat: jamque Ecclesia ejus et decore domus ejus fruitur, ut dicat: « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ ⁴²; » et: « Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ: ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus ⁴³. » Quod si tabernaculum est cæleste, quod fixit Dominus, non homo, ad cujus exemplum, jussus Moyses aliud fabricatus est, ad illud sane tabernaculum remittens, dixerit: « Inhabitato in tabernaculo tuo in sæcula. » Talem enim perfectus homo promissionem accepit, minime spectans ea quæ sub conspectum cadunt, sed quæ non videntur. Nam quæ videntur, temporanea; quæ non videntur, æterna sunt.

VERS. 6. « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas, dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum. » Si vulgaris quædam oratio esset ea, quæ jam a Davide emissæ est, non necesse sane fuisset eam in libro Psalmorum reponi: verisimile quippe est eum sexcentas alias orationes ad Deum effudisse; quemadmodum nos quoque quotidie variisque temporibus precamur; at quia plerumque dum precaretur, aut psalmos pulsaret, hymnosve emitteret, prophetica virtute replebatur; merito jam non ut vulgares orationes, sed ut sermones alii prophetici hæc obsignabantur; eaque in divinis libris reponerentur. Sic ergo post prædicta verba, intermedium diapsalma, Propheta sancti Spiritus illapsum animadvertens, adeoque illustratus, cum nosset præmissam ab se orationem a Deo exauditam esse, jam mutationem sermonis inducit. Quamobrem superius quidem sic precabatur: « Exaudi, Deus, deprecationem meam; » hic vero post diapsalma dicit: « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas ⁴⁴. » Viden' quo pacto se exauditum esse sentiebat? Et illud erat per Isaiam prophetam dignis hominibus promissum a Deo: « Adhuc te loquente dicam: Ecce adsum ⁴⁵. » Nam adhuc loquente Propheta, astans Spiritus indicabat ipsi exauditum se esse. Quare ait: « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas. » Eademque secundum reliquos interpretes sententia declaratur: nam secundum Aquillam dicitur: « Quoniam tu, Deus, audisti orationes meas; » secundum vero Symmachum: « Tu enim, Deus, exaudisti preces meas. » Adjicit deinde: « Dedisti hæreditatem timentibus nomen

η, « πύργον δυχρὸν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον· ἐρεῖ· « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας· σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου· Οὐ γὰρ ἐπ' ἐμαντῶ, φησὶν, εὐθαρσῆσω, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σκέπῃ τῶν σῶν πτερυγῶν. Οὕτω δὲ καλεῖν εἰσθεὶς ὁ Λόγος τὰς προνοητικὰς τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, ὅφ' ἂς σκεπάζεται ὁ θεοφιλῆς, μηδέποτε τῆς σκέπης ἀναχωρῶν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δι' αἰῶνος ἔνδον ἐν αὐτῇ κατοικῶν· καὶ ἤδη μὲν ἀπολαύων τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ τῆς εὐπρεπειᾶς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὥστε λέγειν· « Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου » καὶ ἐτόπων σκηνώματος τῆς δόξης σου· » καὶ, « Μίαν ἡτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. » Εἰ δέ ἐστι καὶ ἐπουράνιος σκηνή, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἀνθρωπος, ἥς τὴν εἰκόνα Μωϋσῆς προσταχθεὶς ἐποίησε, εἰς ἐκείνην ἀναπέμπων τὴν σκηνὴν, εἶποι ἂν τό· « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ταύτην γὰρ εἴληψε τὴν ἐπαγγελίαν ὁ τέλειος, οὐ σκοπῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.

« Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου, ἰδὼνας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου. » Εἰ μὲν ψιλή τις ἦν προσευχὴ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ἀναπεμφθεῖσα ἢ μετὰ χεῖρας, οὐδὲν ἦν ἀναγκαῖον αὐτὴν ἀναληφθῆναι τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν καὶ μυρίας ἄλλας εὐχὰς πρὸς τὸν Θεὸν πεποιησθαι· ὡσπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, καὶ κατὰ καιροὺς ἄλλοτε ἄλλους εὐχόμεθα διαφόρους· ἐπεὶ δὲ πολλάκις ἐν αὐτῷ τῷ προσεύχεσθαι, ἢ τοὺς ψαλμοὺς ἀνακροῦσθαι, ἢ τοὺς ὕμνους ἀναπέμπειν, προφητικῆς ἐπιρροῦτο δυνάμεως· εἰκότως οὐκ ἐθ' ὡς φίλας προσευχὰς, ἀλλ' ὡς ἄλλους λόγους προφητικῶς ἐπεσημαίνοντο τὰ λεγόμενα, καὶ ταῖς θεῖαις βίβλοις ἐγκατέταττον οἱ τὸ χάρισμα τῆς διακριτικῆς τῶν πνευμάτων εἰληφότες. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα μετὰ τὰ προλεχθέντα, διαψάλματος μεταξὺ παρενεσθέντος, μεταβολὴν ποιεῖται τοῦ λόγου ὁ Προφήτης, αἰσθόμενος τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφίξεως, φωτισθεὶς τε ὑπ' αὐτοῦ καὶ γινώσκων, ὅτι τὰ τῆς προλεχθείσης αὐτῷ δεήσεως ἐπηκόου ἔτυχε τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἀνωτέρω μὲν εὐχόμενος ἔλεγε· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, τῆς δεήσεώς μου. » ἐνταῦθα δὲ μετὰ τὸ διάψαλμα φάσκει· « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου. » Ὁρᾷς ὅπως συνήσθητο εἰσακουσθεὶς; καὶ τοῦτ' ἦν τὸ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου τοῖς ἀξίως ἐπηγγελμένον ὑπὸ τοῦ λέγοντος Θεοῦ· « Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρεμι· » εἰ γὰρ φθεγγόμενον τοῦ Προφήτου, τὸ Πνεῦμα ἐπιστάν τὸ ἔργον ἰδύλου αὐτῷ, ὡς ἄρα εἰσακουσθεὶς εἶη. Διὸ φησὶν· « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου. » Καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς δὲ ἐρμηνευτὰς ἢ αὐτὴ παρίσταται διάνοια· ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· « Ὅτι σὺ, ὦ Θεέ, ἤκουσας τῶν εὐχῶν μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Σὺ γὰρ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν προσευχῶν μου. » Εἰ'

⁴² Psal. xxv, 8. ⁴³ Psal. xxvi, 4. ⁴⁴ Psal. lx, 6. ⁴⁵ Isa. lviii, 9.

ἐπλέγει· « Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις ἃ tuum. » Me quippe jam exaudisti : ac bene novi a τὸ ὄνομά σου. » Ἐμοῦ μὲν γὰρ τέως εἰσῆκουσας· Spiritu tuo illustratus, non mihi soli, sed etiam Ἔγνω δὲ ὑπὸ τοῦ σοῦ Πνεύματος φωτισθεὶς, ὅτι οὐκ omnibus timentibus nomen tuum, te dignum timore- ἔμοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου καρπὸν ἄξιον τοῦ σοῦ φόβου ὄδωσας, τὴν κληρονομίαν ἣν ἐπηγγείλω αὐτοῖς. Ἀορίστως δὲ εἰπὼν, « τοῖς φοβουμέ- in omnes homines gratiam extendit. Neque enim Israel, in omnes homines gratiam extendit. Neque enim Israel, neque Judaico populo tantum hæredita- νοις τὸ ὄνομά σου, » ἠπλώσας τὴν χάριν ἐπὶ πάντας ἀν- tatem pollicitus est, sed etiam omnibus timentibus θρώπους. Οὐ γὰρ τῷ Ἰσραὴλ ἐπήγγελται τὴν κληρο- nomen suum. « Judæo primum, » inquit Apostolus, νομίαν, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς « et Græco ⁴⁶. » Jam plerumque demonstratum a φοβουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. « Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « καὶ Ἑλληνι. » Πολλάκις δὲ ἡμῖν ἀποδέδεικται, ὡς πάντας τοὺς ἐξ ἔθνων τῷ Θεῷ προσ- B Israeli itaque terram fluentem mel et lac per Moy- ὄντας, φοβουμένους τὸν Κύριον καλεῖν εἰσθεὶν ὁ Λό- sen promisit; timentibus autem quam det hæredita- γος. Τούτοις οὖν αὐτοῖς, φησὶν, ἔδωκας κληρονομίαν· tum, quærendum reliquit. Eam vero in Salvatoris nostri beatitudinibus deprehendas, ubi dicitur: « Bea- καὶ ποίαν οὐκ εἶπεν, ἡμῖν δὲ καταλέλοιπεν ζητεῖν. Τῷ tati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁴⁷; » ac rursus Salvatoris nostri promis- μὲν οὖν Ἰσραὴλ τὴν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα ἐπήγγ- sum habes, quo ait: « Et in hoc sæculo multo plu- γελται διὰ Μωϋσέως· τοῖς δὲ φοβουμένοις ὅποιαν rura recipiet, et in futuro vitam æternam posside- ἔδωκε κληρονομίαν, εἰσάγει ζητεῖσθαι. Εὐδρόσεις δὲ ἐν bit ⁴⁸. » Hujus hæreditatis causa quintus psalmus inscriptus est: « In finem, pro ea quæ hæredita- τὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μακαρισμοῖς ταύτην, ἐν οἷς εἰρηται· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι tatem accipit; » et in decimo quinto psalmo eadem ipsa hæreditas declaratur hoc dicto: « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei: tu es qui re- αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· » καὶ πάλιν stitues hæreditatem meam mihi. Etenim hæreditas χεῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπαγγελίαν, δι' ἧς φησι· mea præclara est mihi ⁴⁹. » « Καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ πολυπλασίονα λήψεται, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς κληρονομίας ὁ πέμπτος ψαλμὸς ἐπεγγέγραπτο, « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομού- σης· » καὶ ἐν τῷ ιε' δὲ ψαλμῷ ἡ αὐτὴ κληρονομία ἰδηλοῦτο κατὰ τὸ, « Κύριος ἡ μερίς τῆς κληρονο- μίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου, σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου ἐμοί. Καὶ γὰρ ἡ κληρονομία C μου κρατίστη μοί ἐστιν. »

« Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις· τὰ ἐτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς αὐτοῦ δια- μενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν τίς ἐκζητήσει αὐτοῦ; » Προεἰπὼν, « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσῆκουσας τῶν εὐχῶν μου, » καθ' ὑπερ- βατὸν συνῆψε τὸ, « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις. » Εἰσάκουσον γὰρ, φησὶ, τῶν εὐχῶν μου, ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας μοι προσέθηκας. Διὰ μέσου δὲ ἐνεβλήθη ἡ περὶ τῶν φοβουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυ- ρίου μνήμη· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῖς ἐπήγγελται τὴν κλη- ρονομίαν ἡ προφητεία. Ἦν δὲ ἡ κληρονομία ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἣν ὁ λόγος σημαίνει φάσκων· « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλέως προσθήσεις. » Μεγάλα τοίνυν εὐχα- μένη τῷ βασιλεῖ Δαυὶδ ἐπήγγελται ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας προσθήσειν, καὶ τὰ D ἐτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. Ταύτην γὰρ αὐτῷ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγείλατο· ὁ δὲ καὶ ἐν τῷ κ' δηλοῦται ψαλμῷ, ἐν ᾧ εἰρηται· « Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. Τὴν ἐπιθυ- μίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ· » καὶ ἐξῆς· « Ζωὴν ἠήτησάτο σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα καὶ εἰς αἰῶνα αἰώνος. » Ἐπειδὴ γὰρ τῶν οὐρανίων ὀριγνώμενος, καὶ τῶν παρὰ σοὶ ἀγα- θῶν ἐπιθυμήσας, ἠῤῥατο· εἰσῆκουσας αὐτοῦ, φησὶ, καὶ εἰσακούσας, « τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ, καὶ τὴν θέλησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ

« Rom. II, 10. ⁴⁷ Matth. V, 3. ⁴⁸ Matth. XIX, 29. ⁴⁹ Psal. XV, 5, 6. ⁵⁰ Psal. XX, 2. ⁵¹ ibid. 5.

VERS. 7, 8. « Dies super dies regis adjicies, anni ejus usque in diem generationis et generationis ejus permanebunt in æternum in conspectu Dei. Misericordiam et veritatem ejus quis requiret? » Cum antea dixisset, « Quoniam tu, Deus, exaudisti orationes meas, » per transgressionem adjecit illud, « Dies super dies regis adjicies. » Exaudi, inquit, orationes meas, dies super dies mihi adjecisti; in medio autem interposita est timentium nomen Domini mentio, quia prophetia ipsis quoque hæreditatem promisit. Hæreditas autem illa æterna vita erat, quæ his significatur, « Dies super dies regis adjicies. » Magna itaque postulanti regi D Davidi, pollicetur Deus per Spiritum sanctum, se dies super dies ipsi adjecit, et annos ejus in diem generationis et generationis. Hanc enim ipsi promisit hæreditatem: quod et in XX psalmo declaratur his verbis: « Domine, in virtute tua lætabitur rex. Desiderium cordis ejus tribuisti ei ⁵⁰; » et postea: « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudo dierum in sæculum et in sæculum sæculi ⁵¹. » Quia enim cælestium percupidus, et bona quæ penes te sunt concupiscens, precatus est; exaudisti eum, inquit, et cum exaudisses, « desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. » Quæ illa con-

⁴⁶ Rom. II, 10. ⁴⁷ Matth. V, 3. ⁴⁸ Matth. XIX, 29. ⁴⁹ Psal. XV, 5, 6. ⁵⁰ Psal. XX, 2. ⁵¹ ibid. 5.

cupiscentia ejus, quæ petitio laborum ejus sit, sub hæc docet his verbis : « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum et in sæculum sæculi. » In præsentī igitur eodem modo precatus David est, et preces ejus exauditæ sunt : exauditus hanc consecutus est promissionem, qua dicitur : « Dies super dies regis adjicies, annos ejus usque in diem generationis et generationis ; » sive, secundum Symmachum, « dies diebus regis adjicies, annos ejus in quantum generatio et generatio : habitabit in æternum in conspectu Dei : misericordia et veritas circummunit ipsum. » Hæc omnia adipiscetur qui dicere potuit : « A finibus terræ ad te clamavi, dum anxietur cor meum. » Nam hujusmodi profectus condignum fructum accipiet, vitam æternam. Cum dicitur autem, « Anni ejus usque in diem generationis et generationis, » significatur Davidem non solum tempore vitæ suæ memorandum esse, sed per singulas generationes ; sive per duas generationes, quæ subindicatur populus ex circumcissione, et Ecclesia ex gentibus. Quanto igitur tempore prima illa generatio divinas legit Scripturas, Davidem in memoria retinet ; secunda vero generatio, quæ electa ex omnibus gentibus est, similiter nunquam finem facit Davidem memorandi, quia ejus in ore versatur liber generationis Jesu Christi filii David. Id itaque subindicatur his verbis, « Anni ejus usque in diem generationis et generationis. » Et hanc quidem penes homines diuturnitatem obtinebit. Apud Deum autem, inquit, nunquam peribit ; sed immortalem atque in infinitum durantem nactus vitam, « permanebit in æternum in conspectu Dei. » Quomodo autem durare possit et Dei vitæ coæquare hominum vita, sub hæc docet his verbis : « Misericordiam et veritatem ejus quis requireret ? » Quod apertius interpretatus Symmachus est dicens : « Misericordia et veritas circummunit ipsum ; » similiter Aquila, « Misericordia et veritas servabunt eum. » Hæc ipsis immortalitatis causa, nempe Dei misericordia et veritas : quarum consors religiosus quivis homo, quasi sale conditus, in æternam vitam servabitur. Neque enim quod similis Deo secundum substantiam sit, ideo similiter vivet ; sed quia a misericordia Dei et a veritate ejus conservatur.

VERS. 9. « Sic psallam tibi in nomine tuo in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem. » Hæc cum Spiritus sanctus Davidis animæ inspirasset, quasi a magistro sic edoctus, fide sermonem obsignat hæc vociferans : « Sic psallam tibi in nomine tuo in sæculum sæculi. » Nec simpliciter ait, « Psallam tibi in nomine tuo in sæculum sæculi, » sed addita voce, « Sic. » Sic quomodo ? nisi ut Spiritus sanctus docuit superius his verbis, « Misericordia et veritas circummunit ipsum. » Sic enim misericordia tua et veritate tua circummunitus et servatus, psallam tibi in nomine tuo in sæculum sæculi. Confido enim misericordia et veritate

ἑσπέρησας αὐτόν. » Τίς δὲ ἦν ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, καὶ τίς ἡ αἰτήσις τῶν χειλέων αὐτοῦ, διδάσκει ἐξῆς λέγων· « Ζῶν ἠτήσατό σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα καὶ εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοίνυν παραπλησίως ἐκείνους ἠῤῥατο Δαυὶδ, καὶ εὐχόμενος εἰσηκούσθη· εἰσακουσθεὶς τε ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπαγγελίας, δι' ἧς εἴρηται· « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας βασιλείως προσθήσεις· τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς· » ἢ, κατὰ τὴν Σύμμαχον· « Ἡμέρας ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλείως προσθήσεις, ἔτη αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον γενεὰ καὶ γενεὰ οἰκῆσει αἰωνίως ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν. » Τούτων δὲ πάντων τεύξεται ὁ δυνήθεις εἰπεῖν· « Ἀπὸ τῶν περὶ ὧν τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα ἐν τῷ ἀκηδιάσαι τὴν καρδίαν μου. »

Β Τῆς γὰρ τοιαύτης προκοπῆς καρπὸν ἐπάξιον λήφεται τὴν αἰώνιον ζωὴν. Φάσκων δὲ ὁ λόγος, « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς, » σημαίνει, ὡς ἄρα ἔσται ὁ Δαυὶδ μνημονευόμενος οὐ καθ' ὅν μόνον ἐδίου χρόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἐκάστην γενεάν, ἢ κατὰ δύο τινὰς γενεὰς, αἰνιττομένου τοῦ λόγου τὸν τε ἐκ περιτομῆς λαὸν καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν. Ἐφ' ὅσον γοῦν χρόνον ἡ γενεὰ ἡ πρώτη τοῖς θεοῖς ἐντυγχάνει γράμμασι, φέρει διὰ μνήμης τὸν Δαυὶδ· καὶ ἡ δευτέρα δὲ γενεὰ ἡ τῆς ἐξ ἀπάντων ἐθνῶν ἐκλογῆς· ὡσαύτως τοῦ Δαυὶδ οὐποτε διαλείπει μνημονεύουσα, διὰ τὸ φέρειν ἀνὰ στόμα τὴν βίβλον τῆς γενεᾶς Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο οὖν ἠνείκατο φῆσας ὁ λόγος· « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. » Καὶ ἐν μὲν ἀνθρώποις ταύτης τεύξεται τῆς μακρότητος· παρὰ δὲ αὐτῷ τῷ Θεῷ οὐποτε, φησὶν, ἀπολείπει· ἀθανάτου δὲ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Πῶς δὲ διαρκεῖν καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ ζωῆ συμπαρεκτείνεσθαι ἀνθρώπου φύσις οἷα τε ἀν εἶη, διδάσκει ἐξῆς φάσκων· « Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν τίς ἐκζητήσει αὐτοῦ ; » Ὅπερ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράζει αὐτόν· » καὶ ὁ Ἀκύλας ὁμοίως, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια διατηρήσουσιν αὐτόν. » Ταῦτα γὰρ τῆς ἀθανασίας αὐτῷ ἔσται αἷτια, τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ ἀλήθεια· ὧν μεταλαμβάνων πᾶς ὁ θεοφιλῆς, ὡσπερ ἀπὸ ἄλλων ἀλιζόμενος, φυλαχθήσεται εἰς αἰώνιον ζωὴν. Οὐ γὰρ δὴ ὁμοίως τῷ Θεῷ πεφυκὼς τὴν οὐσίαν, ὁμοίως αὐτῷ ζῆσται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ διακρατούμενος.

« Οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχὰς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. » Ταῦτα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆ τοῦ Δαυὶδ ὑφηγήσαντος ψυχῆ, μαθὼν ὡσπερ παρὰ διδασκάλου τὰ λεχθέντα, ἐπισφραγίζεται τῆ πίστει τὸν λόγον ἀναφωνῶν καὶ λέγων· « Οὕτω ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· οὐχ ἅπλως δὲ, « Ψαλῶ, φησι, τῷ ὀνόματι σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, » ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς, « Οὕτω. » Πῶς δὲ οὕτω ; ἀλλ' ὡς προεδίδαξε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῆσαν· « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια περιφράξει αὐτόν. » Οὕτω γὰρ ὑπὸ τοῦ σου ἐλέους καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ἀληθείας περιφραττόμενος καὶ διατηρούμενος, ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου εἰς τὸν

αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τεθάρηκα γάρ ζωῆς αἰωνίου τεύξεσθαι καὶ ἀθανασίας τῆς παρὰ σοὶ διὰ τὸν σὸν ἔλεον καὶ διὰ τὴν σὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τὰς ἐμάς ἀρετὰς. « Οὕτως οὖν ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχάς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἀποδοῦς τὰς εὐχάς μου καθ' ἑκάστην ἡμέραν. » Οὐδὲ πώποτε γάρ ἀπολείψομαι τοῦ μὴ ἀποδιδόναι τὰς ἐμάς ἐπαγγελίας, ὡσπερ ὀφειλάς διηνεκεῖς καὶ ἐμοὶ σωτηρίους. Ταύτας γάρ διατελέσω καὶ εἰς τὸν ἀπειρον αἰῶνα ἀποδιδούς. Οὐδὲ γάρ ἀργὸς καὶ ἀπρακτος ἔσομαι κατ' ἐκείνην τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν δὲ πρέπουσαν καὶ ὀφειλομένην ἀποδιδούς τῷ Θεῷ κακεὶ σὺτῷ πρέπουσα διηνεκῆς εὐχαριστία (1).

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ ἰδιθύμ ψαλμὸς τῷ βασιλεῖ Δαυὶδ.

« Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου ; παρ' αὐτῷ γάρ τὸ σωτήριόν μου. » Ὁ μὲν προκείμενος ψαλμὸς εἰρηται μὲν τῷ Δαυίδ, πρόκειται δὲ τῇ ἐπιγραφῇ, « ὑπὲρ Ἰδιθύμ. » διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου, ὡς ἄρα ὁ Δαυίδ, ὑπὲρ τοῦ Ἰδιθύμ συντάξας τὸν ψαλμὸν, παρέδωκεν αὐτῷ μελετᾶν, καὶ ἀντὶ ἐπιφύτης χρῆσθαι εἰς θεραπείασαν, συμφορὰς τίνος ἐπισυμβάσης αὐτῷ. Καὶ ὁ λ' δὲ καὶ ἡ' ἐπεγράφητο, « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδιθύμ, ὡδὴ τοῦ Δαυίδ. » ἐν ᾧ καὶ αὐτῷ ὁμοίως διδασκαλίαν παρείδου ὁ Δαυίδ τῷ Ἰδιθύμ διὰ τὴν αὐτὴν, οἶμαι, κατάστασιν. Ἐνταῦθα μὲν γάρ λέλεκται. « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων, φονεύετε πάντες ὑμεῖς ; » ἐν δὲ τῷ λη' « Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσῆγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀληγμά μου ἀνεκαινίσθη » καὶ πάλιν « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῆσαι με ὄνειδος ἄρρονι ἔδωκάς με. » Καὶ θεὰ τίνα τρόπον ἐμφαίνει δι' ἀμφοτέρων ἐν πειρασμῷ τῆν ἐξηγησάσαι καὶ δεῖνὰ πεποθέναι διὰ ταύτας προσέτετο τὰς φωνάς. Καὶ ἐν μὲν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ προῶν φησι « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδαεῖς υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς, τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό » καὶ ἐν ἐκείνῳ δὲ ὁμοίως εἶρητο « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ζῶν καὶ πάλιν » Πλὴν μάτην πᾶς ἀνθρώπος » ἄπειρ οὐδὲν ἂν διαφέρει τοῦ « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Ἐπι πρὸς τούτους ἐν τῷ λη' εὐροῖς ἂν εἰρημένον τό « Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος. Πλὴν μάτην ταράσσονται. Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνα συνάξει αὐτά. » Σύμφωνα δὲ τούτοις εἶη ἂν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας λεγόμενα ἐν τούτοις « Μὴ ἐπιτίθετε ἐπὶ ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε πλοῦτος ἐάν βῆ, μὴ προστίθεσθε τῇ καρδίᾳ. » Καὶ σὺ δ' ἂν, ἐπὶ σχολῆς ἐκ παραλλήλου τὰς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς δηλωθεῖσι ψαλμοῖς ἐγκειμένους λέξεις παραθεῖς ἀλλήλαις, εὐροῖς ἂν μίαν καὶ τῆς

tua, non mea virtute, me vitam æternam, et eam quæ apud te est immortalitatem adepturum. « Sic » itaque « psallam nomini tuo in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem ; » sive secundum Symmachum, « Reddens vota mea singulis diebus. » Nunquam sane desinat promissis stare, quasi perpetuis mihi que salutaribus debitis. Illa enim vel per infinita sæcula reddere perseverabo. Siquidem non otiosus, non opere vacuus in illa æterna vita ero ; sed congruentem debitamque Deo ibi operam præstabo. Hæc quippe est debita et ipsi congruens perpetua gratiarum actio.

πρᾶξιν διατελέσω. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ὀφειλομένη καὶ

41. IN FINEM, PRO IDITHUM PSALMUS DAVID LXI.

VERS. 2, 3. « Nonne Deo subjecta erit anima mea ? ab ipso enim Salutare meum. » Hic psalmus Davidi quidem dictus est, inscriptioni porro additur, « pro Idithum. » Quibus edocemur, Davidem cum pro Idithum psalmum adornasset, ipsi tradidisse ad meditandum ; ut eo, accidente calamitate, quasi incantamento uteretur ad medelam. Item xxxviii inscriptus est : « In finem, ipsi Idithum, canticum Davidis. » In quo similiter David doctrinam ipsi Idithum in pari rerum, ut arbitror, conditione tradidit. Nam hic dicitur : « Non movebor amplius. Quousque irruitis in hominem ? interficitis universi vos. » In xxxviii autem : « Cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est » ; et rursus, « Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobrium insipienti dedisti me » . Animadvertite porro, quo pacto in utroque se in tentatione constitutum et gravia passum significet ; qua de causa hasce protulit voces. Et in præsentī quidem psalmo deinceps ait : « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuriam faciant ipsi de vanitate in idipsum : » in illo autem similiter dicebatur : « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens » ; ac iterum, « Verumtamen vane omnis homo » ; quæ in nullo differant ab hisce : « Verumtamen vani filii hominum, ipsi ex vanitate in idipsum. » Ad hæc in xxxviii dictum deprehendas : « Verumtamen in imagine pertransit homo. Verumtamen vane conturbantur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea » ; quibus consona fuerint hæc in præsentī dicta : « Nolite sperare in iniquitate, et rapinam nolite concupiscere : divitiarum si affluant, nolite cor apponere. » Quod si tu per otium dicta in utroque psalmo posita adversum contuleris, eandem spectare sententiam deprehendes. David itaque ipsi Idithum accidente tentatione, et fortasse lapsu, hæc

⁹⁹ Psal. xxxviii, 2, 3. ¹⁰⁰ ibid. 9. ¹⁰¹ ibid. 6. ¹⁰² ibid. 12. ¹⁰³ ibid. 7-9.

(1) Post hæc sequitur catalogus titulorum Eusebii in undecim sequentes psalmos hoc ritu. Σχολιζέω ἐξηγήσεων εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους ψαλμοὺς, εἰς τὸν ξα', ἐν ᾧ ἐστὶ διδασκαλία θεραπευτικῆ, et sic tituli cumque, usque ad σα', ut initio editi sunt, afferuntur.

doctrinam medelæ opportunam tradidisse videtur; A ut sese reciperet, et a lapsu revocaret. In xxxviii quidem ipsum instituebat, ut sese cohortaretur, ac secum colloquia misceret diceretque: « Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum et silui a bonis, et dolor meus renovatus est⁸⁷, » et cætera. In quibus adest et illud: « Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me, opprobrium iusipienti dedisti nr̄e. Obmutui et non aperui os meum, quoniam tu fecisti⁸⁸; » ac rursus: « Amove a me plagas tuas. A fortitudine manus tuæ ego defeci⁸⁹. » Hæc et similia ut diceret ac Deo tales orationes emitteret, in illo psalmo instituebatur Idithum; in hoc autem similiter eidem viro auctor est David ut colloquia secum misceat ac dicat: « Nonne Deo subjecta erit anima mea: ab ipso enim salutare ineam? » Quis significat se vacillasse, ac quamdam perturbationem animæ passum esse. Quia igitur ingruentibus tentationibus tantillum animo fractus est, id animadvertens, non ut ille qui dicebat, « Mei autem pene moti sunt pedes⁹⁰; » sed ut vere motus, necessario ad hæc dicenda instituitur: « Non movebor amplius; » sive secundum Aquilam, « Fallar multum; » secundum quintam editionem dicitur etiam, « Non movebor amplius. » Consonat autem doctrinæ præsentis sententia prophetiæ dicenti: « Væ qui detrahunt peccata ut funiculo longo, et quasi plaustris loro buculæ, iniquitates⁹¹; » atque illi: « Nunquid qui cadit, non resurget, et qui avertitur non revertetur? Quare avertitur aversione impudenti? dicit Dominus⁹². » Hæc quippe omnia docent eum qui semel lapsus sit, ut in peccato non inaneat, neque despondeat animum, neque tentationis fluxui sese dedititium præbeat. Quare necessario edocetur Idithum ad sui medelam hæc proferre: atque primo ad magnum Servatorem et animarum medicum confugere; deindeque animam suam non hominibus, neque terrorem incipientibus subicere; sed unum magnum iudicem et Deum ob oculos ponere, ipsique soli animam subicere suam, liberamque ipsam ab omni extraneo metu statuere. Quamobrem ait: « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » et cætera. Hic rursus salutare Hebraica voce, et ipsissimis elementis, quis salutaris nostri Jesu nomen scribitur. Ἐλευθεροῦν τε αὐτὴν παντὸς ἄλλοτρίου φόβου. Διὸ καὶ τὰ ἐξῆς. Πάλιν δὲ κἀνεπέθη τὸ σωτήριον Ἑβραϊκῆ τοῦ σωτηρίου ἡμῶν Ἰησοῦ δνομα, φέρεται.

Hæc legens quispiam opportune quaerat: Cuid causæ est quod cum duo tantum sint « pro Idithum, » vel secundum Aquilam, « de Idithum, » inscripti, ii tamen non consequenter, sed longo intervallo dissiti jaceant (1). Hujus rei causam, cum

αὐτῆς ἐγομμένας διανοίας. Ὁ τοῖνον Δαυὶδ εἶοικε τῷ Ἰδιθούμ πειρασμῶ τινι πεπωκότι, τάχα που καὶ ὀλισθήματι, διδασκαλίαν θεραπευτικὴν παραδεικνύει· ὅπως ἂν λάβοι ἑαυτὸν, καὶ ἀνακτήσοιτο τοῦ συμβάντος αὐτῷ πταίσματος. Ἐδίδασκε γοῦν αὐτὸν ἐν μὲν τῷ λη' ἑαυτῷ παραινέειν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν διαλέγεσθαι καὶ λέγειν· « Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν ἐν γλώσση μου. Ἐθέμην τῷ σὺματί μου φυλάκην, ἐν τῷ συστήναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐνώπιόν μου. Ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐζήγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀλγῆμά μου ἀνεκατέλιπον, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς. Ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ, « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαι με· θνεῖδος ἄφρονι· ἔδοκας με. Ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι σὺ ἐποίησας· » καὶ πάλιν· « Ἀπόστρεψον ἀπὸ ἐμοῦ τὰς μάστιγὰς σου. Ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῆς χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. » Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐδίδασκετο λέγειν καὶ τῷ Θεῷ τοιαύτας εὐχὰς ἀναπέμπειν ὁ Ἰδιθούμ ἐν ἐκείνῳ· καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας δὲ ὡσαύτως τὸν αὐτὸν ἄνδρα ὁ Δαυὶδ διδάσκει ἑαυτῷ προσδιλέγεσθαι καὶ λέγειν· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. » Σημαίνει σαλευθῆσθαι αὐτὸν, καὶ τινὰ παραχρῆν τῆ ψυχῆ πεπονθέναι. Ἐπεὶ τοῖνον, τῶν πειραζόντων ἐπιθεμένων αὐτῷ, γέγονε τις αὐτῷ ἀτονία, ἥθετό τε ἑαυτοῦ οὐ κατὰ τὸν εἰρηκότα· « Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλευθήσαν οἱ πόδες, » ἀλλὰ καὶ ἀληθῶς σαλευθέντος· ἀναγκαίως διδάσκεται λέγειν· « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Σφαλῆσομαι πολλήν· » καὶ κατὰ τὴν πέμπτην δὲ ἐκδοσιν εἰρηται· « Οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεον. » Σύμφωνα δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς τῆς προκειμένης διδασκαλίας τῆ φασκούση προφητείας· « Οὐαὶ οἱ ἐπισπύμενοι: τὰς ἁμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλω; τὰς ἀνομιὰς· » καὶ τῷ, « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται, καὶ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἀναστρέφει; Ἴνα τί ἀποστρέφεται ἀποστρεφὴν ἀναιδῆ, λέγει Κύριος; » Πάντα γὰρ ταῦτα διδάσκει τὸν ἄπαξ ἁμαρτηκότα μὴ παραμένειν τῷ ἁμαρτήματι, μηδὲ ἀπγινώσκειν ἑαυτὸν, μηδὲ ἐκδοτον παρέχειν τῷ τοῦ πειρατηρίου βέσματι. Διὸ ἀναγκαίως διδάσκεται ὁ Ἰδιθούμ ἐπάδειν ἑαυτῷ, καὶ τὰ προκειμένα λέγειν· καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τὸν μέγαν Σωτῆρα καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸν καταφεύγειν· ἔπειτα ὑποτάττειν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, μηκέτι ἀνθρώποις, μηδὲ τοῖς ἐκφοδοῦσιν· ἕνα δὲ μόνον πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενον τὸν μέγαν κριτὴν τε καὶ Θεὸν, αὐτῷ μόνῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑποτάττειν· φωνῆ δὲ αὐτῶν στοιχείων, δι' ὧν γράφεται τὸ

Εὐλόγως δὲ τις ζητήσσει τοῦτοις ἐντυγχάνων· Τί δὴποτε μόνων δύο ὄντων τῶν ἐπὲρ τοῦ Ἰδιθούμ, ἢ « περὶ τοῦ Ἰδιθούμ » κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρημένων, οὗτ' ἐφεξῆς ἀλλήλοις κείνται ἀμφοτέροι, μακρὰν δ' ἀπεσχονισμένοι τυγχάνουσι. Τὴν δὲ τούτων αἰτίαν ἐν

⁸⁷ Psal. xxxviii. 2-3. ⁸⁸ ibid. 9, 10. ⁸⁹ ibid. 11, 12. ⁹⁰ Psal. lxxii, 2. ⁹¹ Isa. v, 18. ⁹² Jer. viii, 4, 5.

(1) Hæc enarratio ex tricesimo octavo psalmo excidit.

τοῖς εἰρημένους ἡμῖν εἰς τὸν λη', γραμματικαί; ἀπο-
 δείξει παρστήσαμεν. Ἀλλὰ καὶ τίς ἦν ὁ Ἰδιθύμ,
 ἦδη πρότερον ἐν αὐτῷ ἐκεῖνυ δεδηλώκαμεν, τὴν ἀπὸ
 τῶν Παραλειπομένων ἱστορίαν παραθέμενοι· δι' ἧς
 εἰδείκνυτο εἰς τῶν ἐκλελεγμένων εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν
 γαγονῶς. Γέγραπται γοῦν· « Καὶ κατέλειπον ἐκεῖ
 ἐναντίον τῆς κιθωτοῦ τῆς Διαθήκης Κυρίου τὸν Ἀσάφ
 καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ λειτουργοὺς ἐναντίον τῆς κι-
 θωτοῦ. » Καὶ ἐξῆς εἴρηται· « Αἰμάν καὶ Ἰδιθύμ, καὶ
 οἱ λοιποὶ ἐκλεγέντες ἐπ' ὀνόματος τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύ-
 ριον, ὅτι εἰς αἰῶνα τὸ ἔλος αὐτοῦ. » καὶ πάλιν·
 « Μετ' αὐτῶν Αἰμάν καὶ Ἰδιθύμ, σάλπιγγές τε καὶ
 κύμβαλα τοῦ ἀναφωνεῖν, καὶ ὄργανα τῶν ψῶδων τοῦ
 Θεοῦ, υἱοὶ Ἰδιθύμ εἰς τὴν πύλην. » καὶ αὖθις· « Καὶ
 ἐστῆσεν ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς δυνά-
 μως εἰς τὰ ἔργα τοὺς υἱοὺς Ἀσάφ καὶ Αἰμάν, καὶ
 Ἰδιθύμ, τοὺς ἀποφθεγγομένους ἐν κινύρα καὶ ἐν
 νάβλαις καὶ ἐν τυμπάνοις. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τοὺς
 ἀποφθεγγομένους, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « τῶν προφη-
 τῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « τῶν προφητευσάντων διὰ
 λύρας, » ἐξέδωκεν ὥστε προφήτας χρῆνομιζεῖν γεγο-
 νῆσαι τοὺς δηλοημένους. Καὶ αὖθις ἐξῆς εἴρηται τῷ Ἰδι-
 θύμ· « Υἱοὶ Ἰδιθύμ, Γοδολείας καὶ Σουρεὶ καὶ Αἰείας,
 καὶ Σεδείας, καὶ Μαθθίας, ἐξ μετὰ τὸν πατέρα αὐτῶν
 Ἰδιθύμ ἐν κινύραις ἀνακρούμενοι. » Ἀντὶ δὲ τοῦ,
 « ἐν κινύραις ἀνακρούμενοι, » πάλιν ὁ Ἀκύλας,
 « κιθάρα προφητεύων. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « διὰ λύρας
 τοῦ προφητεύοντος, » ἐξέδωκεν. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἰδι-
 θύμ εἰς τὴν τῶν προφητευσόντων διὰ λύρας· διὸ καὶ
 εἰκότως εἶποι ἂν τις, ἐντεῦθεν ὀρμώμενος, μὴ τὸν
 Δαυὶδ συντάξει τὸν ψαλμὸν, καὶ δεδωκέναι τῷ Ἰδι-
 θύμ, μηδὲ τὸν Ἰδιθύμ ὑποπεπτωκέναι τῷ πειρα-
 σμῷ, καὶ θεραπείας δεδεῆσθαι τῆς παρὰ τοῦ Δαυὶδ.
 Μηδὲ γὰρ τὴν Γραφὴν ὑπαίτιον ποῦ τὸν Ἰδιθύμ εἰσ-
 ἄγειν· ἀλλ' ἔμπαλιν μάλλον τὸν Δαυὶδ πειρασμῷ
 περιπεπτωκέναι διδάσκειν. Διὸ καὶ φῆσαι ἂν εἰκό-
 τως, προφήτην ὄντα τὸν Ἰδιθύμ, τοὺς ἐν ἀποτέ-
 ροις τοῖς προδηλωθεῖσι ψαλμοῖς λόγους συντάξει,
 καὶ τῷ Δαυὶδ παραδεδωκέναι, ὡς ἂν ὠφελοῖτο καὶ
 θεραπεύετο ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τοῖς αὐτῷ συμβεβηκόσι.
 Δοκεῖ δὲ πως ταύτῃ τῇ διανοίᾳ συμβάλλεσθαι καὶ ὁ
 Σύμμαχος, τὴν προγραφὴν τοῦτον ἐρμηνεύσας τὸν
 τρόπον· « Ἐπινίκιος διὰ Ἰδιθύμ ὡδὴ εἰς Δαυὶδ. »
 Καὶ μήποτε μετὰ τὸ σφάλμα τὸ ἐπισυμβάν τῷ Δαυὶδ
 ἐπὶ τῇ τοῦ Οὐρίου γυναικί, μηκέτι οἴου τε αὐτοῦ κατὰ
 τὸ παλαιὸν προφητεύειν, πολλῶν δὲ πειρασμῶν ἐπα-
 νισταμένων αὐτῷ καὶ συμφορῶν ἐπαλλήλων, ὁ Ἰδι-
 θύμ, Πνεύματι ἁγίῳ συντάξας τοὺς προκειμένους
 λόγους, ὡς περ τινὰ φάρμακα ψυχῆς θεραπευτικὰ
 ἐπιδιδῶσιν αὐτῷ, εἰς τὸ παραμυθεῖσθαι ἐκ τῆς ἐν
 αὐτοῖς διδασκαλίᾳ; Καὶ δὴ δυσὶν ἐκδοχαῖς ἐπιβάλ-
 λοντες εἰς τὰ προκειμένα τοῖς ἐντυγχάνουσι, θατέρας αὐτῶν τὴν αἴρεσιν καταλείψομεν.

« Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον, φονεῦτε πάν-
 τες ὑμεῖς; ὡς τὸ γινῆ κεκλιμένῳ καὶ φραγμῷ ὡσμένῳ. »
 Ἐμφαίνει διὰ τούτων μὴ ἓνα μόνον πειρασμὸν ὑπο-
 μενηκέναι ὁ Δαυὶδ, μηδ' ὡς περ μίαν πληγὴν εἰλη-
 φέναι ὑπὸ τῶν ἀντιπέλων· ὡς δὲ ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ
 τυπόμενος, καὶ καρτερῶς ὑπομένων τὰς ἐπαγομέ-

A de xxxviii ageretur, grammaticis demonstrationibus
 allatis descripsimus. Sed etiam quis esset Idithum,
 jam eodem in psalmo declaravimus, allata ad hanc
 rem Paralipomenon historia; qua demonstratur
 eum e numero delectorum ad Deum laudibus cele-
 brandum fuisse. Scriptum itaque est: « Et reli-
 querunt ibi coram arca Testamenti Domini Asaph
 et fratres ejus, ut ministrarent in conspectu arcæ⁶³; »
 ac deinceps dicitur: « Æman et Idithum et reliqui
 ex nomine electi ad laudandum Dominum: quon-
 iam in æternum misericordia ejus⁶⁴; » ac rursum:
 « Cum ipsis Æman et Idithum, tubæ et cymbala ad
 pulsandum, et instrumenta canticorum Dei: filii
 Idithum in porta⁶⁵; » ac iterum: « Et statuit rex
 David et principes exercitus ad ministeria filios
 B Asaph et Æman et Idithum, vociferantes cinyra,
 nablis et cymbalis⁶⁶. » Pro illo autem, « vocife-
 rantes, » Aquila, « prophetas, » Symmachus vero,
 « prophetantes lyra, » ediderunt; ita ut memorati
 viri prophetæ reputandi sint. Rursumque fertur
 de Idithum: « Filii Idithum, Godolias, Suri, Æeas
 Sedes et Matthias, sex post patrem suum Idithum,
 cinyris concrepantes. » Pro illo autem, « cinyris
 concrepantes, » Aquila rursum, « cithara prophe-
 tans; » Symmachus vero, « lyra prophetantis, »
 edidit. Idithum ergo e numero prophetantium lyra
 fuit; quamobrem jure quis, hinc argumentum
 mutuatus, dixerit, Davidem nec composuisse psal-
 mum, nec ipsi Idithum tradidisse: neque Idithum
 in tentationem delapsus, ut medelam a Davide ac-
 ciperet opus habuisse. Neque enim Scriptura
 uspiam ipsum Idithum reum inducit; imo potius
 Davidem in tentationem lapsus esse docet. Quare
 congruenter dicatur, ipsum Idithum, utpote prophe-
 tam, memoratos duos psalmos composuisse, et
 Davidi tradidisse, ut ex iis utilitatem ac remedium
 in accidentibus malis perciperet. Huic porro sen-
 tentiæ conferre Symmachus videtur, qui titulum
 hac ratione interpretatus est: « Triumphale per
 Idithum, canticum in Davidem. » Num forte post
 lapsus Davidis erga Uriæ uxorem, cum nondum
 posset pristino more prophetare, multæque tenta-
 tiones, calamitatesque frequentes instarent, Idithum
 Spiritu sancto afflatus hos ab se compositos ser-
 mones, quasi remedia ad medelam animæ parata,
 ipsi tradidit, ut eorum doctrina solatium acciperet?
 Sane cum ad præsens argumentum duas sententias
 legentibus attulerimus, utram velint amplecti, per
 nos licebit.

VERS. 4, 5. « Quousque irrucitis in hominem, in-
 terficitis universi vos, tanquam parieti inclinato
 et maceræ depulsæ. » His declarat David se non
 unam perpeccatum tentationem, neque uno ab ad-
 versariis velut vulnere confossum, sed diuturno
 tempore percussus, ac inflictas plagas patienter

⁶³ I Paral. xvi, 37. ⁶⁴ ibid. 41. ⁶⁵ ibid. 42. ⁶⁶ I Paral. xxv, 4.

ferentem, cadentes talibus dictis compellare: A
 « Quousque irruius in hominem? » sive, secundum
 Aquilam, « Quousque insidiarini? » vel, secundum
 Symmachum, « Quousque in vanum laborabitis? »
 Exinde insidiatorum arguens propositum, infert:
 « Interficietis universi vos. » Homicidæ, inquit,
 estis: neque contra athletam quasi adversarii sta-
 tariam pugnam ad exercitationem committitis;
 sed occidendi studio in me irruius, et ut auxilio
 vacuum, ut murum jam inclinatum et maceriem
 depulsam, aggredimini. Nam quasi nemine circum-
 vallante aut muniente, animamque meam tutante,
 ita irruius. Quousque igitur hæc frustra tentabitis,
 neque cessabitis, scientes invenisse me præsidium,
 custodem ac servatorem? Quare fidenter dixi:
 « Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso
 enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus et
 Salvator meus, susceptor meus, non movebor
 amplius. Verumtamen pretium meum cogitaverunt
 repellere, cucurrerunt in siti, ore suo benedice-
 bant, et corde suo maledicebant. Biapsalma. »
 Priora quidem sive David sive Idithum sese allo-
 quens dixit; secunda inimicos compellans protulit;
 tertia ex propositis verbis nos edocent quo consilio
 insidias ipsi pararint conjuratores. Quocirca
 dicit: « Verumtamen pretium meum cogitaverunt
 repellere. » Omnia quippe eorum molimina, omne
 consilium, non alio spectabant, quam ut me ab
 honore quo apud Deum gaudebam deturbarent, et
 pristina mea gloria spoliarent. Hinc consilio inito
 ut honorem ac pretium mihi auferrent, cucurrerunt
 in siti, meam cernere perniciem sitientes. Pro illo
 autem, « in siti, « Aquila, « in fallacia; » Symmachus
 vero, « in mendacio; » quinta editio, « in falso; » et alia
 item editio, « in dolo, » interpretati sunt. Verisimile
 itaque est in nostra quoque lectione positum primo
 fuisse, « in mendacio, » ita ut diceretur, « cucurrerunt
 in mendacio; » id est, inimici et insidiatores mei,
 non duce veritate, sed cum sese totos mendacio
 tradidissent, cursum et studium suum contra me
 direxerunt: sed sequentibus temporibus lapsus
 graphico, pro illo, « εν ψεύδει, id est « in mendacio, »
 « εν δίψει, id est « in siti » positum fuisse. Quomodo
 autem insidiatores illi currebant in mendacio,
 sub hæc explicat dicens: « Ore suo benedicebant
 et corde suo maledicebant. » Cum fallacia molli-
 bus utebantur dictis, ut me inescarent et ab illa
 cum Deo statione deturbarent: quare benedicere
 videbantur in facie, meque laudare et approbare;
 sed mens eorum intus maledictionibus replebatur,
 quæ me honore depellere et in maledictum dejice-
 re satagebant. His autem docemur, quotquot Dei
 hominibus insidiantur, nihil aliud curare, quam ut
 ipsos eo, qui apud Deum est, honore exuant.

VERS. 6-9 « Verumtamen Deo subjecta esto,
 anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. Nam
 ipse Deus meus et Salvator meus: susceptor meus

νας αὐτῷ πληγὰς, φάσκειν τοῖς τύπτουσιν· « Ἐως
 πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων; » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύ-
 λαν· « Ἐως τίνας ἐπιβουλεύετε; » ἢ κατὰ τὸν Σύμ-
 μαχον· « Ἐως τίνας ματαιοποιήσετε; » Εἶτα τὴν προ-
 αἴρεσιν τῶν ἐπιβουλεύοντων αὐτῷ διελέγων φησί·
 « Φονεύετε πάντες ὑμεῖς. » Φονευταὶ γάρ ἐστε, φησί·
 καὶ οὐχ ὡς περ ἀνταγωνισταὶ πρὸς ἀθλητὴν ἰστάμενα
 μέχρι γυμνασίου ποιεῖσθαι τὴν ἀμιλλαν· ἀλλὰ φονικῇ
 προαιρέσει ἐπιτίθεσθέ μοι, καὶ ἐπιτίθεσθε ὡς ἀθλη-
 τῆτι, καὶ ὡς ἤδη κεκλιμένῳ τοίχῳ καὶ φραγμῷ ὠ-
 σμένῳ. Ὡς γὰρ μηδενὸς περιφράττοντος μηδὲ περι-
 τειχίζοντος καὶ τὴν ἐμὴν φρουρῶντος ψυχὴν, οὕτως
 ἐπιτίθεσθε. Ἐως οὖν πότε ταῦτα ματαιοποιήσετε,
 καὶ οὐχὶ παύσεσθε λοιπὸν, γνόντες, ὅτι εὗρον τὴν
 ἐμαυτοῦ φυλακὴν, καὶ τὸν ἐμαυτοῦ φρουρὸν καὶ σω-
 τῆρα; Διὸ ἐθάρσησα φάναι· « Οὐχὶ τῷ θεῷ ὑποτα-
 γήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν
 μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς θεὸς μου καὶ σωτῆρ μου, ἀντι-
 λήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. Πλὴν τὴν
 τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι, ἔδραμον ἐν δι-
 ψει· τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐ-
 τῶν κατηρώντο. Διάψαλμα. » Τὰ μὲν πρῶτα αὐτὸς
 ἐαυτῷ ἔποιε Δαυὶδ, ἡ Ἰδιθούμ διελεχται· τὰ δὲ δεύ-
 τερα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀπετείνετο· τὰ δὲ τρίτα διὰ
 τῶν προκειμένων ἡμᾶς διδάσκει, τίποτε βουλευόμενοι
 οἱ ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ τὴν ἐπιβουλήν κατεσκευάζον.
 Διὸ φησί· « Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώ-
 σασθαι. » Ἡ γὰρ πᾶσα σκέψις αὐτῶν καὶ ἡ βουλὴ
 οὐδὲν ἕτερον, φησίν, ἢ καταβαλεῖν με τῆς παρὰ τῷ
 θεῷ τιμῆς, καὶ γυμνώσαι τῆς δόξης ἧς εἶχον πρότε-
 ρον ἐσπούδαζον. Εἶτα βουλευσάμενοι ταύτην μου τὴν
 τιμὴν περιελεῖν, ἔδραμον ἐν δίψει τὴν ἐμὴν ἀπώ-
 λειαν θεάσασθαι διψῶντες. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐν δίψει,
 ἐν διαψεύσματι, » ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, « ἐν
 ψεύσματι. » ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, « ἐν ψεύδει. » καὶ
 πάλιν ἕτερα ἔκδοσις, « ἐν δόλῳ, » ἡρμήνευσαν. Εἰ-
 κὸς οὖν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγνώσει κεῖσθαι μὲν
 πρότερον τὸ, « ἐν ψεύδει, » ἐν τῇ ἢ τὸ λεγόμενον·
 « Ἐδραμον ἐν ψεύδει. » τούτέστιν οἱ ἐχθροὶ μου καὶ
 οἱ ἐπιβουλεύοντες, οὐ σὺν ἀληθείᾳ τὸν κατ' ἐμοῦ δρό-
 μον καὶ τὴν κατ' ἐμοῦ σπουδὴν ἐποιοῦντο, ὅλους δὲ
 αὐτοὺς τῷ ψεύδει παραδόντες· σφάλμα δὲ γραφικὸν
 γεγονέναι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα συνόδοι χρόνοις, ὥστε
 ἀντὶ τοῦ, « ἐν ψεύδει, ἐν δίψει » γραφῆναι. Πῶς δὲ
 ψευδόμενοι οἱ ἐπιβουλεύοντες ἔδραμον, διερμηνεύει
 λέγων ἐξῆς· « Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ
 καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο. » Ἀπατώντες γὰρ, λόγους
 γλυκέσιν ἐχρῶντο πρὸς τὸ καθελκύσαι με καὶ κατα-
 βαλεῖν τῆς παρὰ τῷ θεῷ στάσεως· διὸ εὐλογεῖν ἐδό-
 κουν καὶ ἐπαινεῖν με, καὶ ἀποδέχεσθαι εἰς πρόσωπον
 τὰ δὲ τῆς διανοίας αὐτῶν πεπληρωτο καταρῶν, δι' ὧν
 τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι, καὶ κατάρ-
 με ὑποβαλεῖν. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ὅτι δι-
 πάντες οἱ τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἐπιβουλεύοντες
 οὐδὲν ἕτερον σπουδάζουσιν ἢ τῆς παρὰ τῷ θεῷ τιμῆς
 γυμνώσαι αὐτούς.

« Πλὴν τῷ θεῷ ὑποτάγητι, ἡ ψυχὴ μου, ὅτι παρ'
 αὐτοῦ ἡ ὑπομονή μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς θεὸς μου καὶ
 σωτῆρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω. »

Ἀρχόμενος μὲν ἔλεγεν· « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; » ὡς περ ἐνδυναζῶν ἐτι· ἐνταῦθα δὲ ἀποφατικῶς, βεβαιωθεὶς ἐκ τῶν εἰρημένων, τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ἐπιθαρῶν παρακελεύεται· διὸ φησι πρὸς αὐτήν· « Πλὴν τῷ Θεῷ ὑποτάγηθι, ἡ ψυχὴ μου. » Καὶ ἄνωτέρω μὲν ἔλεγε· « Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. » ἐνταῦθα δέ· « Ὅτι παρ' αὐτοῦ ἡ ὑπομονή μου. » Ὅμοιον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ φήσαντι· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. » Οὐ γὰρ παρ' ἑμαυτοῦ κέκτημαι τὴν ἰσχύν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ἐνδυναμοῦντός με· καὶ ἐνταῦθα, « Ἡ ὑπομονή μου· οὐκ ἐξ ἑμῆς, φησὶν, ἔρετης καὶ δυνάμεως συνέστηκεν, ἀλλὰ παρὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος. » Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου· διὸ περ ὡς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου παρέχει μοι τὴν ὑπομονήν. Εἴτ' ἄνωτέρω μὲν ἔχεις τὸ, « Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτήρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω. » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον, « οὐ σφαλίσωμαι. » Πολλὴ δὲ διαφορὰ τοῦ φάσκοντος, « οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον, » καὶ τοῦ λέγοντος, « οὐ σφαλίσωμαι, » καὶ, « οὐ μεταναστεύσω. » Τὸ μὲν γὰρ ἐδήλου σαλεύεσθαι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλεῖον· ἐνταῦθα δὲ ἄρησις ἐστι παντελῆς τοῦ πταίσματος. « Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου, Θεὸς τῆς βοηθείας μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. » Καὶ ἐνταῦθα τὸ « Σωτήριον » ὁ Ἰησοῦς τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ ὠνόμασται, καὶ τοῖς χαρακτῆρσι τοῖς αὐτοῖς ἐγγέγραπται. Ὡς περ δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν λέγων ἔγραφε· « Δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃν προέθετο ὁ Θεὸς Ἰλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. » καὶ πάλιν· « Ἐάν τις ἀμάρτην, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον· καὶ αὐτὸς ἐστιν ἰλασμὸς ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. » τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐνταῦθα λέλεχται· Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου, καὶ ἡ βοήθειά μου καὶ ἡ ἐλπίς μου. Ὡς εἰ λευκότερον τὸ σημαίνον ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἐτέθετο ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ, οὕτως ἂν περιεῖχεν· Ἰησοῦς τὸ σωτήριόν μου ἐν τῷ Θεῷ τυγχάνων, καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐστιν ἡ δόξα μου καὶ ὁ φύλαξ μου, καὶ ὁ Θεὸς τῆς βοηθείας μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἢ ἐν τῷ Θεῷ. Ταῦτα γὰρ πάντα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἐλπίζουσι. Διὸ καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· « Ἐπὶ Θεῷ σωτήριόν μου καὶ δόξα μου, στερεὸς κράτους μου, ἐλπίς μου ἐν Θεῷ. » Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν· ἐκχεάτε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. Διάψαλμα. » Μνημονεύσας τοῦ Σωτηρίου, συνέδειξεν, ὅτι οὐ μόνον αὐτοῦ Θεραπευτικὸν ἔσται, κοινὸν δὲ γενήσεται ἀγαθόν· διὸ ἐπ' αὐτὸ συγκαλεῖ τοὺς πάντας, φιλαυτίαν μὲν ἐκτρέπόμενος, φιλανθρωπίαν δὲ καὶ τὴν πρὸς τοὺς πέλας ἀγάπην ἐνδεικνύμενος. Προσκαλεῖται τοὺς ὅλους ὡς ἐπὶ σωτήριον λιμένα φάσκων· « Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν. » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ἀμεριμῶντες ἐν αὐτῷ ἐν παντὶ καιρῷ, λαός. » Ἀμεριμῶντας δὲ ἐν αὐτῷ καὶ ἐλπίζοντας, ἐξαπλοῦν προσήκει τοὺς λογισμοὺς

non emigrabo. » Initio quidem ac si adhuc ambigeret dicebat : « Nonne Deo subjecta erit anima mea ? » Hic vero, ex iis quæ animæ suæ revelata fuerant firmatus, absolute ac fidenter præcipit : quare sic eam alloquitur, « Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea. » Ac superius dixerat : « Ab ipso enim salutare meum; » hic vero, « Quoniam ab ipso patientia mea. » Simile autem id fuerit dicto huiusmodi : « Omnia possum in eo qui me confortat ⁶⁷. » Non enim a meipso fortitudinem obtineo, sed ab eo qui me confortat, et hic ait : « patientia mea » non ex virtute et potestate mea constat, sed ab ejus gratia prodit : « Nam et ipse Deus meus et Salvator meus; » quapropter ut Deus meus et Salvator meus patientiam mihi suppeditat. Rursumque superius illud habes, « Nam et ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus, non emigrabo; » sive, secundum Aquilam et Symmachum, « non fallar. » Multum interest discriminis inter illud, « non movebor amplius, » et illud, « non fallar, » et « non emigrabo. » Nam illud quidem indicabat moveri quidem ipsum, sed non multum; at hic cujusvis lapsus negatio est. « In Deo salutare meum et gloria mea, Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. » Hic quoque « salutare » Hebraica lingua Jesus dictus, atque ipsis characteribus descriptus est. Quemadmodum autem divinus Apostolus de Salvatore nostro hæc scripsit : « Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu : quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ⁶⁸; » ac rursum : « Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Deum, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris ⁶⁹, » sic et hoc loco dicitur, In Deo salutare meum et gloria mea, et auxilium meum et spes mea. Ita ut si Hebraicæ vocis significatum clarius in interpretatione positum fuisset, sic haberet : Jesus salutare meum in Deo existens, et in sinu Patris, ipse est gloria mea, custos meus, et Deus auxilii mei et spes mea, quæ in Deo est. Nam Dei Verbum horum omnium loco est sperantibus in se. Quare et secundum Aquilam dictum est : « In Deo salutare meum, et gloria mea, firmus fortitudinimeæ, spes mea in Deo. Sperate in eo omnis synagoga populorum : effundite coram illo corda vestra. Deus adiutor noster. Diapsalma. » Postquam salutare memoravit, agnovit non solum sibi medellam allaturum, sed commune bonum futurum esse : quare ad ipsum omnes evocat, eversoque amore proprio, humanitatem et proximorum dilectionem exhibet. Quasi ergo ad salutarem portum invitat his verbis : « Sperate in eo, omnis congregatio populorum, » sive, secundum Aquilam, « Secure agite in ipso, omni tempore, populus. » Secure porro agentes ac sperantes in ipso par est cogitationes ipsi aperire, et animæ morbos tanquam medico ra-

⁶⁷ Philipp. iv, 13. ⁶⁸ Rom. iiii, 25

facere. Quamobrem subjungit : « Effundite coram illo corda vestra. Deus adjutor noster. » Adjutorem, inquit, habentes nihil subducatis, nec quidpiam in mente occultetis, sed expansis animæ receptaculis, absconditas ibi cogitationes revelate : ipsique, utpote qui omnia curare possit, vos credite.

VERS. 10. « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut injuriam faciant ipsi ex vanitate in idipsum. » In xxxviii quoque dicebatur : « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens ⁷⁰; » ac rursum : « Verumtamen vane conturbantur ⁷¹; » et : « Verumtamen in imagine pertransit homo ⁷². » Hic quoque similia dicuntur : quæ edocemur in uno Servatore spem ponere, ipsumque nobis adjutorem ascribere, quandoquidem omnes filii hominum, etiamsi principes videantur esse, quamvis multum in mundo valeant, vani sunt; sive, secundum Symmachum, « vapor, » brevi futuri (tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ ⁷³). » Hinc Salomon patris usu et exemplo, « Vanitas vanitatum, omnia vanitas ⁷⁴, » et similia scripsit. Mendaces porro duobus modis sunt filii hominum; altero quia procul a veritate aberrantes falsa loquuntur; altero quia fraudibus mendaciisque credulos sibi in errorem deducunt. Quare talibus sese credere non expedit : mentiri quippe solent, neque est in ipsis veritas; sed etiam stateræ animæ ipsorum nihil justum, æquabile nihil habent; sed cum alio inclinentur, juri contraria peragunt. His ergo iniquis stateris suis vanitatem administrant, veritatem ejusque Deum aversati : quare non convenit se ipsis concredere; sed eum solum, qui Salvator dicitur, adjutorem ascribere.

VERS. 11. « Nolite sperare in iniquitate, et rapinam nolite concupiscere; divitiæ si affluent, nolite cor apponere. » In xxxviii quoque psalmo affinia hisce dicuntur : « Verumtamen vane conturbantur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ⁷⁵. » Quia igitur qui thesauros in terra recondit, et pecunias multas colligit, in vanum congregat; neque enim ilis ipse prorsus fruatur, cum sternutamento citius ex hac vita auferendus sit, neque probe sciat qui ipsi hæres futurus sit : quid vane conturbatur? Multi itaque, sive propemodum omnes, sese deceperunt, cum filiis et charioribus amicis se divitias relicturos sperarent; sed quod futurum esset ignorabant, aberrabantque a scopo. Hi profecto vane turbantur dum thesauros condunt, ignorantibus quis congregabit eos. Quare convenit non sperare in iniquitatem, et in res iniquitate partas; neque si divitiæ fluminis instar affluent, ideo erigi. Quod si quando de divitiis bonam spem sumere e re fuerit, de divitiis, inquam, ex æquo et bono partis a Deoque præbitis; iis, heus! vos

Α και τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῶ ὡς περ ἱατρῶ τὰ πάθη. Διὸ ἐπιλέγει· « Ἐκχεάτε ἐνώπιον αὐτοῦ τῆς καρδίας ὑμῶν. Ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. » Ἐχόντες γάρ, φησὶ, βοηθὸν, μὴδὲν ὑποστέλλεσθε, μὴδὲ τι ἐν ταῖς διανοαῖς ὑμῶν ὑποκρύπτετε, ἀναπετάσαντες ἐπὶ τὰ ταμίαια τῆς ψυχῆς, τοὺς ἐν αὐτῇ κρυπτομένους λογισμοὺς ἀνακαλύπτετε, ὡς ἂν μόνῳ ἀγαθῷ καὶ δυνατῷ τὰ πάντα ἰδῆσθαι ἑαυτοὺς ἐμπιστεύοντες.

« Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγῷ, τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Καὶ ἐν τῷ λη' ἐλέγεται· « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ζῶν. » Καὶ ἄλλιν· « Πλὴν μάτην ταράσσονται. » καὶ, « Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος. » Κἀνταῦθα συμφώνως ἔχειν οἱ λέλεκται τὰ προκείμενα· δι' ὧν διδασκόμεθα ἐπὶ μόνον τὸν Σωτῆρα ἐλπίζειν, κἀκείνον βοηθὸν ἐπιγράφεσθαι· ἐπειδὴ πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν ἄρχοντες εἶναι δοκοῖεν, κἂν πολλὰ δυνάμενοι κατὰ τὸν βίον, μάταιοι· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἀτύμω, » μετ' ἄλλων ἐσόμενοι· « ὡσεὶ χυνοῦ, ὃν ἐκρίπτει ἀνεμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. » Ἐντεῦθεν ὁ Σολομὼν ὠφελιθεὶς τὸν πατέρα, « Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης, » καὶ ὅσα τοιαῦτα ἔγραφε. Ψευδεῖς δὲ εἰσι κατὰ δύο τρόπους οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· καθ' ἓνα μὲν ψευδολογούντες καὶ μακρὰν τῆς ἀληθείας ἀπερβιμμένοι· κατὰ θάτερον δὲ ἀπάταις καὶ ψευδολογίαις πλανῶντες τοὺς πιστεύοντας αὐτοῖς. Διὸ οὐ προσήκει τοῖς τοιοῦτοις ἑαυτοὺς ἐκιδόναι· ψεύδεσθαι γὰρ εἰθῆσσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια· ἀλλὰ καὶ ζυγοὶ τῆς αὐτῶν ψυχῆς οὐδὲν δίκαιον οὐδὲ ἰσθόροπον περιέχουσιν· ἑτεροκλινεῖς δὲ ὄντες, τάναντία τῷ δικαίῳ πράττουσι. Τοῖτοις οὖν τοῖς ἀδίκοις αὐτῶν ζυγοῖς τὴν ματαιότητα περιέπουσι, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν ταύτης Θεὸν ἀποστρεφόμενοι· διὸ οὐ προσήκει αὐτοῖς ἐμπιστεῖν μόνον δὲ τὸν λεχθέντα Σωτῆρα βοηθὸν ἐπιγράφεσθαι.

« Μὴ ἐλπίζετε ἐπὶ ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε· πλοῦτος ἂν βῆ, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. » Καὶ ἐν τῷ λη' συγγενῶς τοῦτοις ἐλέγεται· « Πλὴν μάτην ταράσσονται. Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίς συνάξει αὐτά. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πολλὰ χρήματα συνάγων, εἰς μάταιον συνάγει· οὔτε γὰρ ἐξ ἅπαντος αὐτὸς αὐτῶν ἀπολαύσει, πταρμού τάχιον τοῦ βίου μεθιστάμενος, οὔτε ὅποιον ἐξεῖ διάδοχον ἀκριβῶς πέπεισται· τί καὶ θορυβεῖται μάτην; Πολλοὶ γοῦν ἢ καὶ σχεδὸν οἱ πάντες σφᾶς αὐτοῦς ἠπάτησαν, υἱοὺς μὲν καὶ φιλτάτους τὸν αὐτῶν πλοῦτον καταλιπεῖν προσδοκῆσαντες, ἀρνησάντες δὲ τὸ μέλλον καὶ ἀστοχῆσαντες τοῦ σκοποῦ. Μάτην οὖν ταράττονται ἀληθῶς θησαυρίζοντες, καὶ οὐ γινώσκοντες τίς συνάξει αὐτά. Διὸ προσήκει μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀδικίαν καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας ποριζόμενα, μὴδὲ πλοῦτος ἂν βῆ ποταμῆδ' ἐφερόμενος, ἐπαίρεσθαι. Εἰ δὲ προσήκει καὶ διὰ πλοῦτον ποτὲ ἀγαθὴν τινα πορίζεσθαι ἐλπίδα, δικαίῳ χρησάμενοι πλούτῳ τῷ ἐκ Θεοῦ πολλάκις παρεχομένῳ· καὶ ζυγοῖς ὀρθοῖς καὶ ἰσοστατοῖς, δεξιαῖς, ὡς οὔτοι, χρῆσασθε πράξεις.

⁷⁰ Psal. xxxviii, 6. ⁷¹ ibid. 12. ⁷² ibid. 7. ⁷³ Psal. 1, 4. ⁷⁴ Eccle. 1, 2. ⁷⁵ Psal. xxxviii, 7.

θησαυρίζοντες ἐαυτοῖς θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς, καὶ σπείροντες ἐν ἐβλογίαις κατὰ τὸ λαλεγμένον· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀὕτη γὰρ μόνη ἐλπίς ἀγαθῆ· ἄλλως δὲ προσήκει μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀδικίαν, μηδὲ ἐπὶ τοῖς ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας συναγομένους χρήμασι μέγα φρονεῖν· ἀλλὰ καὶ εἰ συμβαίῃ ποτὲ εὐροεῖν ἡμῖν τὰ πράγματα, καὶ ἀκωλύτως φέρεσθαι πανταχόθεν τὸν πλοῦτον ποταμοῦ δίκην ρέοντα, καὶ ὅθεν οὐκ ἂν τις ἀδικήσῃ, φορᾶ τι ἀδοκίμῳ φερόμενον, μὴ πάντως ἐκ Θεοῦ τοῦτο γίνεσθαι καὶ νόμιζε, μηδὲ μακάριζε σεαυτὸν ἀπατώμενος τῇ διανοίᾳ καὶ προστιθέμενος ὡς ἀγαθὸν τῷ πλοῦτῳ. Γίνωσκε δὲ, ὅτι ρευστῆς ὢν φύσεως, ὡσπερ ῥέων φέρεται, οὕτω καὶ ἀπορρεῖ· οὐδὲν δὲ βέβαιον οὐδὲ στεβρὸν καὶ ἀσφαλὲς κεκτημένος. Θαυμαστῶς δὲ τῷ τῆς ροῆς ὀνόματι κέχρηται, Ἐπιούτος ἐὰν ῥέῃ, ὡς φησας· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐπιούτος, φησὶν, ἐὰν καρποφορῇ, μὴ τάσσετε τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τίνα δεῖ τάσσειν τὴν καρδίαν καὶ τίνη προστιθεσθαι, εἴρηται· πολλὰκις ἐν τῷ, Ὁυὴ τῷ Θεῷ ἐπισημαίνεται ἡ ψυχὴ μου; καὶ ἄλλοι· Ἐπιούτος τῷ Θεῷ ὑποτάγηθι ἡ ψυχὴ μου· αὐτὸς γὰρ Θεὸς μου καὶ Σωτὴρ μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου· καὶ, Ἐλπίζετε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα συναγωγὴ λαοῦ. Οὐκοῦν, ἔχοντες τὸν μέγαν πλοῦτον καὶ τὸν ἀληθινὸν θησαυρὸν, μὴ ἐλπίζωμεν ἐπὶ τῷ ματαίῳ καὶ ρευστῷ καὶ ἀδίκῳ πλοῦτῳ· μάταιοι γὰρ ἀληθῶς πάντες οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐπὶ τούτῳ πεποιθότες.

Ἐπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς, δύο ταῦτα ἤκουσα· ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοί, Κύριε, τὸ ἔλεος· ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὅσαῦτα προσημαίνει ὁ λόγος, ἀκολούθως τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας ὑπομιμνήσκει· ὡς ἂν, ταῦτην πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, μήτε τῇ ἀδικίᾳ μήτε τοῖς ἀρπάγμασι, μήτε τῷ προσκαίρῳ καὶ τυφλῷ πλοῦτῳ αὐτοῦ ἐπιδίδωμεν. Οὐ γὰρ ἄπαξ μόνον περὶ τῆς κρίσεως ὁ Θεὸς διεστειλάτο, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον. Καὶ ταῦτα, φησὶν, αὐτὸς ἐγὼ ἤκουσα ἀκριβῶς, τὸν νοῦν ἐπιστήσας τοῖς δυοῖς τούτοις παραγγέλμασιν. Ἐπαξ γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐγὼ δύο ταῦτα ἤκουσα· ἐλάλησε γὰρ καὶ διὰ προφητῶν, ἐλάλησε καὶ διὰ ἀποστόλων· καὶ τὸν ἕνα λόγον τὸν ἄπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρισθέντα καὶ διὰ παλαιᾶς Διαθήκης καὶ διὰ τῆς καινῆς ἤκουσα. Τίς δὲ ἦν οὗτος, ἀλλ' ὅτι· Ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ καὶ σοί, Κύριε, τὸ ἔλεος, καὶ, Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ; Ἐλεος δὲ, φησὶ, καὶ κράτος· τὸ μὲν κράτος πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι καὶ ταπεινοῦν τοὺς ἀφηνιῶντας, τὸ δὲ ἔλεος πρὸς τὸ σῶζειν τοὺς εἰς αὐτὸν ἠλπικότας. Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας ἀποτομίαν διὰ τοῦ κράτους, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότης διὰ τοῦ ἔλεους. Ταῦτ' εἰπὼν, ἔνω τὸ πρόσωπον ἀναστίννας, προσφθέγγεται τῷ Θεῷ λέγων· Ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ τὰ προκειμένα τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐλάλησεν ὁ Θεός, καὶ δεῦτερον ἐπήκουσα· ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ

A cum justa statera et bilance ad bona opera utimur, thesaurizantes vobis thesauros in caelis, et seminantes in benedictionibus, ut dictum est : « Dispensit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in saeculum ». Hæc sola bona spes est; alias vero non convenit sperare in iniquitate, neque de divitiis ex rapina et avaritia collectis altum sapere; imo si quando contigerit res nostras prospere cedere, ac divitias fluminis instar accedentes, sine ullius injuria, inexpectato quodam fluxu ad te deferri; ne ex Deo id provenire putaveris; neque ideo, cogitatione deceptus, divitiisque quasi bonis hærens, te beatum prædicaveris. Scitoque illas, fluidæ naturæ cum sint, ut fluxu feruntur, pari modo defluere, teque nihil firmum, stabile, solidumve possidere. Mirum autem in modum fluxus nomine est usus : « Divitiæ si affluant, » inquit; vel, secundum Symmachum, « Divitiæ si fructum pariant, inquit, ne apponite cor. » Cuinam vero cor ordinare et apponere opus sit, plerumque dictum est in illo, « Nonne Deo subjecta erit anima mea? » ac rursum : « Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea : ipse enim Deus meus et Salvator meus et susceptor meus, » et, « Sperate in eo omnis congregatio populi. » Cum itaque magnas divitias verumque thesaurum obtineamus, ne spem ponamus in vanis, fluxis et iniquis divitiis. Nam vani vere sunt omnes filii hominum, qui hisce confidunt.

VERS. 12, 13. « Semel locutus est Deus, duo hæc audiivi, quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia : quia tu reddes unicuique juxta opera sua. » Cum tanta ad nostram institutionem præmissa fuissent, consequenter de justo Dei judicio verba facit, ut illud præ oculis statuentes, neque injustitiæ, neque rapinis, neque temporaneis cæcisque divitiis nos dedamus. Neque enim semel tantum de judicio Deus præcepta dedit, sed etiam secundo : Et hæc ego sedulo audiivi, inquit, animoque hæc duo præcepta consideravi. Semel quippe Deus locutus est; sed ego hæc duo audiivi : locutus namque est per prophetas, locutus per apostolos : atque sermonem illum unum semel, cum per Vetus tum per Novum Testamentum a Deo pronuntiatum, audiivi. Quis ille erat, nisi « quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia; » et, « quia tu reddes unicuique juxta opera sua? » Misericordia, ait, et potestas; potestas ad ulciscendum et humiliandum effrenes homines; misericordia ad salvos faciendos sperantes in se. « Vide ergo bonitatem et severitatem Dei », inquit Apostolus : severitatem in lapsos per potestatem suam; erga te vero bonitatem per misericordiam. Postquam hæc dixerat, erecto sursum vultu Deum sic alloquitur : « Quia tu reddes unicuique juxta opera sua. » Aquila etiam hæc sic interpretatus est : « Locutus est Deus, et secundo audiivi, quia

⁷⁶ Psal. cxī, 9. ⁷⁷ Rom. xi, 22.

fortitudo Dei, et tibi, Domine, misericordia. Tu vero redde singulis viris secundum opera sua. »

1. PSALMUS DAVIDI, CUM ESSET IN DESERTO
(1) JUDÆÆ LXII.

VERS. 2, 3. « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. » Cum fugeret David, accessit ad Achimelech sacerdotem; hinc ad Achus regem Geth; inde vero in Massepha Moab. Gad autem propheta, qui aderat, auctor est ipsi ut ne ultra apud allophylos moras trahat. Quare inde profectus, in deserto Judææ habitat, de quo tempore hæc Scriptura enarrat: « Et morabatur David in deserto Massenech in angustiis, et sedes habebat in deserto in monte Ziph. Et quærebatur eum Saul omnibus diebus, et non tradidit eum Dominus in manus ejus⁷⁸. » In hoc rerum statu, hunc psalmum adornat, notato per titulum tempore. Quare dictum est, « Psalmus Davidi, cum esset in deserto Judææ. » E re autem fuerit hic rursus observare, non ex serie historiarum et temporum, ordinem psalmodiarum constitutum, sed valde permista tempora esse. Nam historia primo recenset, Saulem nuntios misisse in domum David, qui interficerent eum, et Melchol uxorem ejus demisisse eum per fenestram; Psalmorum vero scripturam rem in LVIII memorat. Deinde historia Scripturæ narrat venisse Davidem in Noba ad Achimelech sacerdotem; sed Psalmorum liber hanc rem gestam meminit in XXXIII psalmo. Rursumque scriptura Regnorum ait: « Et abiit David inde, et venit, et salvatus est in spelunca Odollam⁷⁹; » liber autem Psalmorum hujus negotii in LVI mentionem facit. Sub hæc iterum scriptura Regnorum Doec memorat, quo pacto scilicet Achimelech sacerdotem apud Saulem calumniatus sit; at Psalmorum liber in LI hoc tempus commemorat. Agnita porro David ipsius Doec calumnia, fugit et in desertum Judææ se contulit, quo tempore hunc quem tractamus psalmum adornavit. Et scriptura quidem Regnorum post præsentis, scilicet LXII psalmi tempus, quædam gesta commemorat, v. g. ut Ziphæi David apud Saulem calumniati sunt; de quibus Psalmorum liber, in LIII, mentionem habet, cujus titulus est: « In finem, in hymnis, intellectus David, cum venissent Ziphæi, et dixissent ad Saul, Ecce David absconditus est apud nos. » Et LV inscriptus est: « Quando tenuerunt eum Allophyli in Geth. » Illud autem Regnorum scriptura in postrema historiarum parte reponit. Viden' quo pacto prima postrema, et postrema prima constituentur? Quod si secundum temporum seriem digesti fuissent, primus statuendus erat LVIII, secundus XXXIII, tertius deinde LVI, quartus LI, et consequenter quintus LXII, sextus LIII, ac postremus omnium LV. Post mortem vero Saulis primum psallit LIX, cum percussit Joab vallem Salinarum, cepitque duodecim millia hominum Moabitarum; » I. vero postea,

Θεοῦ, καὶ σοὶ, Δέσποτα, τὸ ἔλεος. Σὺ δὲ ἀπόδος κατὰ ἄνδρα ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΝ Τῷ ΕἶΝΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΝ Τῇ ΕΡΗΜῳ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑΙΑΣ ΕΒ'

« Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. » Φεύγων ὁ Δαυὶδ παραγίνεται πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερέα· ἔθνη πρὸς Ἀχούρ τὸν βασιλέα Γεθ, κάκειθεν εἰς Μάσσηφα τῆς Μωάβ. Συνὼν δὲ αὐτῷ Γὰδ ὁ προφήτης, παραινεί μὴ ποιεῖσθαι παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις τὰς διατριβάς. Δὴ μεταστὰς ἐντεῦθεν, τὴν ἐρημίαν τῆς Ἰουδαίας οἰκεῖ· ὅτε καὶ ἱστορεῖ λέγουσα ἡ Γραφή: « Καὶ ἐκάθισεν Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Μασσενὲθ ἐν τοῖς στενοῖς· καὶ ἐκάθητο ἐν τῷ ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ Ζεφ. Καὶ ἐζήτησε αὐτὸν Σαοὺλ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ οὐ παρέδωκεν αὐτὸν Κύριος εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » Ἐν τούτοις ὧν, τὸν προκειμένον ψαλμὸν συντάττει, τὸν καιρὸν διὰ τῆς προγραφῆς σημήνας. Διὸ εἰρηται, « Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας. » Ἐὐλογον δὲ ἐνταῦθα γενομένους ἐπισημήνασθαι πάλιν, ὅτι μὴ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν τῆς ἱστορίας χρόνων ἢ τῶν ψαλμῶν σύγκειται τάξις· ἐνῆλλακται δὲ παρὰ πολὺ τοῖς χρόνοις. Αὐτίκα γοῦν ἡ μὲν ἱστορία πρῶτην περιέχει τὴν διήγησιν κατ' ἡμῶν ἀπέστειλε Σαοὺλ ἀγγέλους εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, τοῦ θανατώσαι αὐτόν· ὅτι Μελαχὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καθῆκεν αὐτὸν διὰ τῆς θυρίδος· ἢ δὲ τῶν ψαλμῶν γραφῆ ἐν τῷ νη' ταύτης μέμνηται τῆς πράξεως. Εἰθ' ἐξῆς ἡ μὲν Γραφή τῶν ἱστοριῶν διδάσκει, ὡς ἔρχεται Δαυὶδ εἰς Νοβὰ πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἱερέα· ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ταύτης μέμνηται τῆς πράξεως ἐν τῷ λγ' ψαλμῷ. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν φησι: « Καὶ ἀπηλλάγη Δαυὶδ ἐντεῦθεν, καὶ ἔρχεται, καὶ διεσωθή εἰς τὸ σπηλαιον τὸ Ὀδολάμ; » ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ἐν τῷ νς' μέμνηται τῆς τάξεως. Καὶ αὖθις μετὰ ταῦτα ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν τοῦ Δαυὶδ μέμνηται, ὡς διαβέβληκε τῷ Σαοὺλ τὸν ἱερέα Ἀχιμέλεχ· ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν ἐν τῷ να' τοῦτον σημαίνει τὸν χρόνον. Γνοὺς δὲ ὁ Δαυὶδ τὴν τοῦ Δαυὶδ διαβολὴν, φεύγει καὶ παραγίνεται εἰς τὴν ἐρημον τῆς Ἰουδαίας, ὅτε καὶ συντάττει τὸν μετὰ χεῖρας ψαλμὸν. Καὶ ἡ μὲν γραφή τῶν Βασιλειῶν μετὰ τὸν χρόνον τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ, λέγω δὲ τοῦ ξς', πράξειόν τινας μέμνηται, ὡς οἱ Ζιφαῖοι διαβάλλουσι τῷ Σαοὺλ τὸν Δαυὶδ· ἢ δὲ βίβλος τῶν Ψαλμῶν τούτων μέμνηται ἐν τῷ νγ', ὅς ἐπιγράφεται, « Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις, συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ ἔλθειν τοὺς Ζιφαίους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ· Ἰδοὺ Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν. » Καὶ ὁ νε' ἐπιγράφεται: « Ὅτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλοφύλοι ἐν Γεθ. » Τοῦτο δὲ ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφή ἐν ὑστέροις τίθησι τῆς ἱστορίας. Ὅρας ὅπως τὰ πρῶτα ὑστερα, καὶ τὰ ὑστερα πρῶτα τέτακται; ὡς εἰ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν χρόνων τέθειτο, πρῶτος ἀν τέτακτο ὁ νη', ἐξῆς τούτῳ ὁ λγ', καὶ τρίτος καὶ μετὰ τῶν νγ', καὶ τούτους τέταρτος ὁ να', εἶτ' ἀκολουθῶν πέμπτος ὁ ξς', καὶ ἕκτος ὁ νγ', καὶ μετὰ πάντας τούτους ὁ νε'. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σαοὺλ πρῶτον ψάλλει τὸν

⁷⁸ I Reg. xxiii, 14.15. ⁷⁹ I Reg. xxii, 1.

(1) Græc. et Vulg. *Idumæa*.

ἦν, ἤνικα ἐπάταξεν Ἰωάβ τὴν φάραγγα τῶν Ἀλῶν, ἅ καὶ ὑποχειρίους εἶλε τοὺς Μωάβ εἰς χιλιάδας. Τὸν δὲ ὕ' μετὰ ταῦτα, ὅτε ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ναθάν ὁ προφήτης, ἤνικα καὶ εἰσῆλθε πρὸς Βηθσαβεεΐ. Εἶτα τὸν τρίτον συντάττει, ὅτε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλόμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ζ' ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμιελ. Τίς οὖν οὐκ ἂν τὴν τούτων ζητήσειεν αἰτίαν; Οὐ γὰρ ἔχει λόγον τὸ μὴ διὰ τινὰς ἀναγκαίας ὑποθέσεις ταῦτα τοῦτον διατάτθαι τὸν τρόπον. Ἄλλος μὲν οὖν τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς οἰήσεται ἔχειν τινὰ δύναμιν διὰ καταλλήλως ἐκάστῳ ἀριθμῷ ἐφηρμόσθαι τὴν δianoian τῶν ἐμφερομένων λόγων ὅσον ὡς ἐπὶ παραδείγματος ὁ ὕ' ἀριθμὸς τὸν περὶ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων λόγον περιέχει διὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ φερομένην πεντηκονταετηρίδα, ἣν Ἰουδαίων παῖδες Ἑβραίων ἐκάλου, ἐν ᾧ ἀφάσεις καὶ συγχωρήσεις ἐγένοντο τοῖς χρεωφειλέταις, ἐλευθερία τε οἰκέταις, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα πράττειν νενομοθέτητο. Τοῦτου χάριν τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ πλημμελήματος ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως ἀμαρτιῶν τῷ ὕ' ψαλμῷ ἐφηρμόσεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐφ' ἐκάστῳ ψαλμῷ κατὰ τινὰς λόγους τῆ τῶν ἀριθμῶν δύναμις τὰς οἰκείας δianoias εἶποι ἂν ἐφηρμόσθαι. Ἄλλ' ὁ ταῦτα λέγων οὐ μοι δοκεῖ τυγχάνειν τοῦ σκοποῦ πρώτον μὲν ὅτι οὐδὲ ὅλως ἀριθμὸς τις ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν φέρεται: ἄνευ δὲ τῆς τοῦ ἀριθμοῦ προσθήκης ἀνεγράφησαν· εἰθ' ὅτι διαφόροι οἱ μὲν εἰσὶ συνημμένοι, οἱ δὲ διηρημένοι. Αὐτίκα γοῦν ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βίβλου συνημμένοι εἰσὶ κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν· καὶ πάλιν ὁ ὕ' συνημμένος παρ' ἡμῖν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ διήρηται εἰς δύο. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ τῶν Ψαλμῶν βίβλος εἰς μέρη ε' διήρηται, καθὼς ἤδη πρότερον εἶρηται. Ἐν οὕτως ἔχοντων, σχολάζοι ἂν ἡ προλεχθεῖσα τῶν ἀριθμῶν θεωρία. Ποῖον δὲ καὶ λόγον εἶποι ἂν τις ἔχειν, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ μετὰ χεῖρας ψαλμοῦ, λέγω δὲ τοῦ ξβ', τὴν δianoian πρὸς τὸν τοῖονδε ἀριθμὸν ἐφαρμόσσειν, ἥ τῶν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ργ' ἀριθμῶν ἴδιον ἀφοριεῖσθαι νοῦν προσήκοντα τῷ τοιῦδε, ἢ τῷ τοιῦδε ἀριθμῷ; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπη τις ἐθέλοι παραδεχέσθω. Ἐγὼ δὲ ἤγομαι τῆς τῶν ἐγγεγραμμένων δianoias ἔνεκεν ἐφεξῆς ἀλλήλων τοὺς ψαλμοὺς κεῖσθαι κατὰ τὸ πλεῖστον, οὕτως ἐν πολλοῖς ἐπιτηρήσας καὶ εὐρών διὰ καὶ συνήθαι αὐτοὺς ὡσανεὶ συγγένειαν ἔχοντας καὶ ἀκολουθίαν πρὸς ἀλλήλους. Ἐνθεν μὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐμφέρεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς δianoias ἀκολουθίαν. Δέδεικται δὲ τοῦτο ἤδη πρότερον καὶ ἀπὸ πλειόνων μὲν ἐτέρων, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ μα' μέχρι τοῦ ν', ἐν οἷς ἀποδεικτικῶς παρεστήχημεν τοὺς μὲν ἐπιγεγραμμένους τῶν υἱῶν Κορὲ πολλὰν σίζειν ἀκολουθίαν πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐξ αὐτῶν δηλούμενον· ἐφεξῆς δὲ τούτοις κείμενον τὸν τοῦ Ἀσάφ καὶ πάλιν τούτων συνημμένην τοῦ Δαυὶδ τὴν ἐξομολόγησιν τὴν ἐν τῷ ὕ' φερομένην, ἀβίαστον τὴν ἀποδοθεῖσαν ἡμῖν θεωρίαν παρέχειν. Μία μὲν οὖν αὕτη ἡ αἰτία, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τῆς ἀκολουθίας γένοιτ' ἂν τῶν ψαλμῶν· ἔχω δὲ καὶ ἄλλην εἰπεῖν. (1) Πολλῆς γὰρ εἰδωλοατρείας καταπρατησάσης τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, λήθην αὐτοὺς πε-

« quando venit ad ipsum Nathan propheta, postquam ingressus est ad Bersabee. » Deinde tertium composuit, « cum aufugit a facie Absalom filii sui; » sub hæc septimum « pro verbis Chusi filii Jemini. » Quis horum causam non perquirat? Non enim rationi consentaneum esset, sine ulla necessaria causa hæc tali modo ordinata fuisse. Erit forsasse qui numeros ipsos vim aliquam habere putet; ideoque singulis numeris congruentem aptari verborum sententiam; exempli causa, quinquagenarius numerus remissionis peccatorum rationem continet, ob quinquagesimum illum annum in lege memoratum, jubilæum ab Hebræis vocari solitum, quo remissiones concessionisque debitoribus erant, libertas famulis, et similia quædam agi lege constitutum erat. Cujus rei gratia confessionem sceleris pro venia et remissione peccatorum quinquagesimo psalmo aptaverit. Sic igitur ille singulis in psalmis, secundum quasdam rationes, numerorum virtuti sententiam propriam accommodari dixerit. At qui talia dicat, non videtur mihi scopum attingere: primo quidem quod nullus omnino numerus in Hebraico Psalmore libro seratur; sed in nullo addito numero inscribantur: deinde quia diverso modo illi vel disjuncti vel conjuncti sunt. Nam vel ab ipso initio primus et secundus in Hebraico exemplari copulati sunt: rursumque nonus qui conjunctus in nostro, in Hebraico divisus in duos est. Totusque Psalmore liber, ut dictum superius, in quinque partes distributus est. Quæ cum ita se habeant, vacet profecto inutilisque sit prædicta numerorum consideratio. Ecqua, amabo, ratio fuerit, exempli causa, præsentis, nimirum LXII psalmi sententiam, cum hujusmodi numero coaptare; vel in singulis et numeris propriam et congruentem tali vel tali numero mentem assignare? Sed hæc quidem arbitrio suo quivis accipiat. Ego vero arbitror pro sententiæ ratione et similitudine, psalmos ut plurimum digestos esse, quia hoc in multis observatum comperi: ideoque ordine conjunctos esse qui affinitatem et consequentiam invicem præferrent: indeque non pro temporis ratione, sed pro sententia in serie ferri. Idque jam superius commonstratum est, cum ex multis aliis, tum maxime a XLII ad quinquagesimum, in quibus clare comprobavimus, eos qui filiorum Core inscripti sunt, multam habere quod ad sensum in iis deprehensum, inter se affinitatem: sequentem vero qui Asaphi est, et iis subnexam in quinquagesimo Davidis confessionem, opinioni nostræ, quod scilicet vim nullam rebus inferat, astipulari. Hæc una causa fuerit, ut mihi quidem videtur, cur psalmi eo ordine positi sint: aliam tamen proferre valeo. Cum multo idololatriæ genere Judæicus populus detineretur, ipsos patrias scripturas e memoria oblitterasse narrat Regnorum historia; ita ut neque Mosaicæ legis liber ultra reperiretur, neque paternæ pietatis memoria penes illos servare-

(1) Iis fere similia in prologis supra habentur.

tur. Sic itaque prophetas impietatem suam coar- A guentes interficiebant : quibus de causis in captivitate Assyriorum primo traditi sunt. Nihil itaque mirum est in tali temporum conditione quædam, quæ in libro Psalmorum exstabant, longo annorum curriculo oblivione oblitterata, excidisse. Sub hæc autem sive Esdras, sive quispiam alius prophetarum ipsos colligendi curam suscepit, atque una cum aliis librum quoque Psalmorum consecravit : neque confertim omnes reperit, sed diversis temporibus. In primis autem locavit eos, qui primi inventi fuerant : hincque factum, ut ii qui Davidis sunt, non consequenter omnes jaceant ; sed commisti cum iis qui filiorum Core, Asaph, Solomonis, Moysis, Æthan, Æman, rursumque Davidis in libro deprehenduntur, non ratione temporis quo pronuntiat, sed quo reperti sunt. Hincque contigit, ut qui tempore posteriores erant, quia primi reperti, primi repositi sint ; ac vice versa, qui primi fuerant, quia post alios eruti sunt, posteriori in locum sint constituti. Et hæc nobis de quæstione proposita conjectando dicta sint. Jam tempus est, ut ad dicta hujus quem tractamus psalmi accedamus.

εις την προταθεισαν ζήτησιν ἐξ εἰκότων εἰρήσθω. ψαλμῷ ἐπάφασθαι καιρός.

Cum pari atque cæteri prophetæ modo David erraret in solitudinibus, in montibus, in speluncis et in foraminibus terræ, exercitatus laboribus, quos sibi oblivio injuriarum pepererat, hunc quoque psalmum cecinit, otium solitudinis, divinæ philosophiæ consecrans : excitansque suum erga res divinas amorem, constitetur se immortalitatis poculum sitire : quare ad Deum ita clamat : « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea, quam simpliciter tibi caro mea. » Pro illo autem, « quam simpliciter tibi caro mea, » Aquila, « expansa est tibi caro mea, » interpretatus est ; Symmachus vero, « concupiscit te caro mea ; » ita ut non sola Davidis anima ad Deum expanderetur, sed ipsa quoque caro et corpus ejus, utpote qui, cum Deo vacaret, caste et pure ageret. Illud vero, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, » nocturnæ suæ puritatis argumentum erat. Nemo enim qui in cubilibus atque impudicitis animam suam commaculaverit, corporeque turpis immundusque fuerit, talibus possit uti vocibus. Cæterum magnus ille David fidenter conscientiam, non simpliciter Deum invocabat, dicens, « Deus ; » sed bis eum quasi sibi proprium ascribit : quare adjicit, « Deus meus. » Deinde quia ut sibi proprium Deum pronuntiare ausus erat, talis ausus causam edocet his verbis, « Ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea, quam simpliciter tibi caro mea. » Nam ideo Deum meum compellavi, quia nullo terrenarum, vel quæ oculis carnalibus percipiuntur, rerum desiderio tenor. Quemadmodum enim Apostolus dixit : « Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus⁶⁰ ; »

⁶⁰ Gal. II, 20.

ποιησθαι τῶν πατρῶν γραφῶν ἢ τῶν Βασιλειῶν Ἰστορία διδάσκει· ὡς μηδὲ φαίνεσθαι βιβλίον τοῦ Μωϋσέως νόμου, μηδὲ μνήμην τῆς τῶν πατέρων εὐσεβείας σώζεσθαι παρ' αὐτοῖς. Οὕτω γοῦν καὶ τοὺς προφήτας ἀνήρουν διελέγοντας αὐτῶν τὰς δυσσεβείας, καὶ τούτων ἕνεκα τὸ πρῶτον τῆ τῶν Ἀσσυρίων παρεδόθησαν αἰχμαλωσίᾳ. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει καιρῶν, καὶ τὰ ἐμπερόμενα τῆ βιβλίῳ τῶν Ψαλμῶν διαπεπτωκέναι, λήθη τε μακροῖς παρεδόσθαι χρόνοις. Μετὰ δὲ ταῦτα εἶτε Ἐσδραν, εἶτε τινὰ ἕτερον προφήτην, περὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν ἐσπουδακέναι, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ τὴν βιβλίον τῶν Ψαλμῶν συναγοχέναι, οὐκ ἀθρόως εὐρόντα τοὺς πάντας, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους χρόνους. Κατατάττειν δὲ ἐν πρῶτοις τοὺς πρῶτους εὐρισκομένους· διὸ μηδὲ τοῦ Δαυὶδ ἐφεξῆς κείσθαι τοὺς πάντας· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ τοῦ Ἀσάφ, καὶ Σολομῶνος καὶ Μωϋσέως, Αἰθᾶν τε καὶ Αἰμᾶν, καὶ πάλιν τοῦ Δαυὶδ εὐρίσκεισθαι ἀναμῆξ ἐν τῇ βιβλίῳ κατατεταγμένους, οὐ καθ' οὗς ἐλέχθησαν χρόνους, ἀλλὰ καθ' οὗς εὐρηγνται. Ἔνθεν συμβῆναι τοὺς τοῖς χρόνοις ὑπέτερος πρῶτους εὐρεθέντας ἀναλφθῆναι πρῶτους, καὶ τοὺς τοῖς χρόνοις προτέρους, μετὰ ταῦτα εὐρημένους, ἐν δευτέρᾳ καταταγῆναι χώρᾳ. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν Ἦδη δὲ καὶ τῶν ἐμπερομένων ἐν τῷ μετὰ χεῖρας

Πανώμενος Δαυὶδ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς προφήταις ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς, τοῖς τε τῆς ἀνεξικακίας πόνοις ἐγγυμαζόμενος, καὶ τὸν μετὰ χεῖρας ἦδε ψαλμὸν, τῆ κατὰ Θεὸν ἀνατιθεῖς φιλοσοφία τὴν ἐπὶ τῆς ἐρήμου σχολῆν καὶ τὸν ἑαυτοῦ περὶ τὰ θεῖα ἔρωτα διεγείρων, ὁμολογεῖται διψῆν τοῦ τῆς ἀθανασίας πόματος· διὸ ἐβόα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « ἐπετάθη σοι ἡ σὰρξ μου, » ἡρμηνεύσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ἰμείρεται σε ἡ σὰρξ μου· » ὥστε οὐχ ἡ ψυχὴ μόνη τοῦ Δαυὶδ πρὸς τὸν Θεὸν τέτατο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀγνεύοντος δηλαδὴ καὶ καθαρεύοντος διὰ τὸ τῷ Θεῷ σχολάζειν. Καὶ τὸ λέγειν δὲ, « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω, » παραστατικὸν ἦν τῆς νυκτερινῆς καθαρότητος. Οὐδεὶς γὰρ ἐν κοίταις καὶ ἀσελείαις βυβάνας ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα μιαρὸς ὦν καὶ ἀκάθαρτος, οἶός τ' ἂν εἴη τὰς τοιαύτας προσέσθαι φωνάς. Πλὴν ὁ μέγας Δαυὶδ πεπαρρησιασμένην συνειδήθει οὐχ ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἀνεκαλεῖτο, λέγων, « Ὁ Θεός· » δεύτερον δὲ ὡς ἑαυτοῦ ἴδιον ὄντα ἐπεγράφετο· διὸ προστίθησι φάσκων· « Ὁ Θεός μου. » Εἶτ' ἐπειδὴ περ ἑαυτοῦ Θεὸν ἀναγορεύσει αὐτὸν τετόλμηκε, τῆς τόλμης τὴν αἰτίαν διδάσκει λέγων, « Πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σοι ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἀπλῶς σοι ἡ σὰρξ μου. » Διὰ ταῦτα γὰρ Θεὸν μου προσεῖπον, ἐπειδὴ περ οὐδένος τῶν ἐπιγεῖων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς ὁρωμένων περιέλακει με πόθος. Ὡσπερ δὲ ὁ Ἀπόστολος, « Ζῶ, φησὶν, οὐκ ἐτι ἐγώ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· » τοιαύτη διανοία

καὶ Δαυὶδ τῷ Θεῷ ἔλεγε · Ἐπρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέν σοι ἡ ψυχὴ μου. » Ὡσεὶ καὶ χώρα τις, μὴ τυχοῦσα τοῦ συνήθους ὕδατος, διψῆν λέγοιτο τούτου · τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐδίψησέν σοι, ἢ ἡμεῖρεται σε πρὸς τῆ ψυχῆ μου καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ μου, πολυπλάσιον ὡς διψῶσα. Ὡσπερ γὰρ φυσικοῖς λόγοις τὴν γῆν αὐτὴν φαμεν διψῆν ὕδατος, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ μου ἐδίψησέν σοι, φησί· διὸ ἐπιφέρει· Ἐν γῆ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ, καὶ ἀνύδρῳ, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐν γῆ διψᾷ καὶ ἐκλύσει μὴ ὑπάρχοντος ὕδατος. » Δύναται δὲ καὶ τὴν ἐρημον αὐτὴν σημαίνειν διὰ τούτων, ἐν ἧ φεύγων τὸν Σαοὺλ τὰς διατριβάς ἐποιεῖτο. Πάντως γάρ που ἐν ταύτῃ τυγχάνων καὶ μακρὰν ἀπωκισμένος τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τοῦ ἀγιάσματος σπηγῆς, ἐν ἧ τὰς κατὰ νόμον ἐποιούοντο λατρίας, τούτων ἐπόθει τὴν θέαν. Ὡσπερ δὲ γῆ διψῶσα ὕδατος ὀρέγεται, οὕτω, φησί, καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ τὰ σοὶ τῷ Θεῷ ἀρεστὰ καὶ φίλα διψεῖ· ὡς ἐκλείπειν καὶ ἐκτῆκεσθαι, εἰ μὴ μεταλάβοι τῆς παρὰ σοὶ πηγῆς· περὶ ἧς εἰρηται. Ἐν τῇ παρὰ σοὶ πηγῇ ζωῆς. Διὸ ἐδίψησέν σοι ἡ ψυχὴ μου. » Ἐδίψησεν δὲ πῶς, ἐρμηνεύει λέγον ἐξῆς· Ὁὕτως ἐν τῷ ἁγίῳ ὠφθῆν σοι, » ὡσεὶ ἔλεγε τοῦτο· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου τὸ ὀφθῆναι σοὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ἀγιάσματι, ἐ τοῦ ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν δόξαν σου. » Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένον· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, πότε ἦξω καὶ ὀφθῆσμαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ. » Γενόμενος γὰρ ἐν τῷ ἁγίῳ σου, περὶ οὗ εἰρηται ἐν ἐτέρῳ, Ἐπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, » πρῶτον μὲν αὐτὸς ὀφθῆσμαι σοι, δοκιμασθόσμενος εἰ ἄξιός εἰην τῆς σῆς θεάς. Εἶπα ἄξιός ὀφθελς, ἔδομαι τὴν δύναμίν σου καὶ τὴν δόξαν σου· ὦν ἀδύνατόν ἐστιν εἰς θεωρίαν ἔλθεῖν, μὴ οὐκ πρότερον ἐν τῷ ἁγίῳ γενόμενος, καὶ πρῶτον ὀφθῆναι ἄξιον τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν. Μετὰ γὰρ ταῦτα βέβαια τις, ὡς ἂν ἦδη δεδοκιμασμένος, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ἐν θεωρίᾳ τούτων γενέσθαι· διὸ λέλεπται· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὀφονται. » Τοῦτο οὖν ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ τοῦ Δαυὶδ· διὸ ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέν σοι ἡ ψυχὴ μου. »

Ἐν τῷ κρησσοῦ τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωάς, τὰ χεῖλη μου ἐπαίνέσουσί σε. » Ὁ τὴν φύσιν τοῦ θνητοῦ βίου κατανοήσας, καὶ τὴν πρόσκαιρον ζωὴν ὅση τις ἐστὶ καὶ ὅποια ἐξητακῶς, ἀποστρέφεται μὲν ταῦτα ὡς μικρὰ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια· ὅλος δὲ τῆς ἄνω ἐλπιδος γενόμενος, ἐκείνης τυχεῖν εὐχεται, ἐλέψ Θεοῦ χορηγούμενης. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ ὀφειλὴν, οὐδὲ κατ' ἄξιαν τῆς ἑαυτοῦ δικαιοσύνης τεύξεταί τις τῶν ἐπουρανίων. Διὸπερ ἄλλαχού που εἰρηται· Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ; » τὸ δὲ πᾶν ἐλέψ Θεοῦ καὶ φιλανθρωπία δωρεῖται, τοῖς σμικρὰ κατωρθωκόσι τὰ μεγάλα χαρίζομένου. Ὁ δὲ σημαίνει ὁ παρῶν λόγος φάσκων· Ἐν τῷ κρησσοῦ τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωάς. » Κἂν γὰρ μακρόβιος καὶ μακροχρόνιος ἐπὶ τοῦ πα-

A eadem sententia David Deo dicebat : « Ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea. » Ceu ager consueta orbatus pluvia, eam sitire dicatur, sic sitivit tibi, vel concupiscit te, cum anima mea, tum ipsa caro mea, quam multipliciter sitiens. Sicut enim physice loquendo terram dicimus sitire aquam, ita et caro mea, inquit, sitivit tibi : quare infert, « In terra deserta, et in via, et in aquosa ; » sive secundum Symmachum : « Quasi in terra sitiens et languida non existente aqua. » His vero ipsam solitudinem significare potest, in qua, Saulem fugiens, moras trahebat. Siquidem dum ibi versaretur, ab arca Dei et a tabernaculo sanctificationis, in quo legalem cultum exsequebantur, procul remotus erat. Horum ille conspectum exoptabat. B Quemadmodum autem terra sitiens aquam expetit, sic anima mea, ait, quæ tibi placita et dilecta sunt sitibunda concupiscit ; ita ut si illius qui penes te est fontis particeps non fuerit, deficiat et contabescat ; de quo fonte dictum est : « Quoniam apud te est fons vitæ⁸¹. » Quare « sitivit tibi anima mea. » Quo pacto sitiat, mox aperit : « Sic in sancto apparui tibi, » ac si diceret : Sitivit anima mea aspectum tuum in sanctuario tuo, « ut videam virtutem tuam et gloriam tuam. » Simile huic est illud superius dictum : « Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei⁸². » In sancto quippe tuo constitutus, de quo in alio psalmo dictum est : « Semel juravi in sancto meo⁸³, » primo apparebo tibi, ut probetur num dignus conspectu tuo sim. Deinde cum dignus comperiar, videbo virtutem tuam et gloriam tuam : ad quarum conspectum admitti nemo potest, quin prius in sancto sit, ac prius divinis bonis dignus appareat. Postea enim quivis, utpote jam probatus, virtutem et gloriam Dei videbit. Isque finis bonorum fuerit, ad eorum contemplationem admitti : quare dictum est : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt⁸⁴. » Hoc itaque sitiebat Davidis anima : quare dicebat, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit tibi anima mea. » J

VERS. 4-6. « Quoniam melior est misericordia tua super vitas, labia mea laudabunt te. » Qui mortalis vitæ naturam consideravit, et quæ qualisve temporanea vita sit, exploravit, hæc utpote parva et nullius prelii aversatur ; sed supernæ spei sese totum applicans eam misericordia Dei consequi exoptat. Neque enim quispiam ex debito aut ex iustitiæ suæ merito cœlestia adipiscetur. Quamobrem alibi dicitur : « Quid enim mihi est in cœlo⁸⁵? » Sed totum Dei misericordia et humanitate datur, qui modica præstantibus magna elargitur. Quod his verbis significatur : « Quoniam melior est misericordia tua super vitas. » Nam etiam si quis longævus et annosus in hac vita sit,

⁸¹ Psal. xxxv, 10. ⁸² Psal. xli, 5. ⁸³ Psal. lxxviii, 36. ⁸⁴ Matth. v, 8. ⁸⁵ Psal. lxxii, 25.

ita ut in multis annorum periodis multorum vitam A expleat; hoc sane nihil est, misericordiae Dei comparatum, quæ vitæ æternæ et cælestium bonorum causa est. Quare misericordiae confisus tuæ, totam hanc vitam, ceu quædam pretiosa donaria et opulenta cimelia tibi consecrabo; membra scilicet et sensus meos ministerio addicam tuo. Quapropter labia mea nihil aliud eloquentur, sed pura castaque servabuntur, ut tuis vacent hymnis et sermonibus. Vita autem mea tibi benedicendo nocte dieque semper incumbet: manus corporis mei, operaque iis edita, in nomine tuo levabo extollamque in altum, pravo quovis facinore puras efferam, ut dicit quidam: « Volo viros orare, levantes puras manus sine ira et disceptatione⁶⁶. » Sic autem labia mea et manus meæ tibi destinabuntur, ut labia B quidem a thymiamate boni odoris nihil differant, manus vero ab efficaci et vero sacrificio non discrepent, ut opportune dicam de labiis meis, « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo⁶⁷; » de operibus autem, « Elevatio manuum mearum, sacrificium vespertinum⁶⁸. » Atque ita caro et corpus meum ministerio tuo addicentur; anima veromea majoris consors erit virtutis: quare de illa dico: « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Neque enim pari atque corpus ratione, anima labiis, aut manibus, aut alia quapiam parte vel membro; sed ipsa tota ac per se præstantior omni sacrificio holocausti, omnique animali pingui adipe et pinguedine referto, tibi Deo offeretur, pretiosiorque vitulo, tauro ac quovis bruto animali abs te reputabitur. Quare hanc pinguisssimam acceptamque tibi hostiam, animam dico meam, tibi dicabo. Atque hac de causa gratiam tibi professus, pleno ore ipsisque labiis gaudio repletis te celebrabo: ideo sic loquor: « Et labiis exsultationis laudabit os meum; » sive, secundum Symmachum, « Et labiis benedictionis celebrabit os meum. »

λεσει χαρὰς πεπληρωμένοις ἀνυμνήσω σε· διὸ φημι· C κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ διὰ χειλέων εὐφήμω

VERS. 7-9. « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te, quia fuisti adjutor meus. Et in velamento alarum tuarum exsultabo, adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua. » Cum in deserto Judææ versaretur admirabilis ille David, non animalia immolaturum se, neque brutorum pecorum, sed memoratas superius verborum, operum et ipsius animæ hostias, pollicetur. Sub hæc autem qua temperantia, quam perfecta castitate præditus esset, Deo declarat: quare ait: « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te; » sive secundum Symmachum, « Recordatus tui super stratum meum, per singulas custodias meditabar te. » Neque enim alio modo poteram, inquit, ad te de luce vigilare, neque precando dicere, « Deus Deus meus, ad te de luce vigilo, » nisi purum stratum habuis-

ρόντος γένηται τις, ὡσπερ πολλὰς ζωὰς ἐν πολλαῖς ἐτῶν περιέδοις κτησάμενος· ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ ταῦτα συγκρινόμενα πρὸς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν αἴτιον. Διόπερ καὶ τῷ σὺ ἔλεψ' ἐπιθαρήσας, πᾶσάν μου τὴν παροῦσαν ζωὴν σοὶ ἀναθήσω, ὡσπερ τινὰ τίμια ἀναθήματα, καὶ πολυτελῆ χειμῆλια τὰ μέλη μου καὶ τὰ αἰσθητήρια τῇ σῇ ἀφορίσας λειτουργίᾳ. Διὸ τὰ μὲν χεῖλη μου οὐδὲν ἕτερον λαλήσει, ἀγνεύσει δὲ καὶ καθαρὰ φυλαχθήσεται, εἰς τὸ σχολάζειν τοῖς σοῖς ὕμνοις καὶ λόγοις· ἡ δὲ ζωὴ μου αὕτη περὶ τὸ εὐλογεῖν σε πάντοτε νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀσχοληθήσεται· καὶ τὰς χεῖρας δὲ τοῦ σώματός μου, τὰς τε διὰ τούτων ἐπιτελουμένας πράξεις, ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀρῶ μετεωρίζων εἰς ὕψος, καὶ σοὶ καθαρὰς πάσης παρανομίας μου πράξεως ἐπιδεικνύς αὐτάς κατὰ τὸν φήσαντα· « Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐπαίροντας αἰετοὺς χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. » Οὕτως δὲ τὰ χεῖλη μου καὶ αἱ χεῖρες ἀφορίσθησονται σοὶ, ὡς τὰ μὲν χεῖλη θυμιάματος εὐώδους τὸ μῆθ' ἐν διαφέρειν, τὰς δὲ χεῖρας θυσίας ἐνεργοῦς καὶ ἀληθινῆς μὴ λειπεσθαι· ὡς εἰπεῖν με εὐκαίρως περὶ μὲν τῶν χειλέων μου τὸ, « Γενθήτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· » περὶ δὲ τῶν πράξεών μου τὸ, « Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. » Καὶ ἡ μὲν σὰρξ καὶ τὸ σῶμα οὕτως ἀνατεθήσεται τῇ σῇ λειτουργίᾳ· ἡ δὲ ψυχὴ μου πλείονος μετέξει δυνάμεως· διὸ καὶ περὶ αὐτῆς φημι· « Ὄσει στέατος καὶ πότητος ἐμπλήσθη ἡ ψυχὴ μου. » Οὐκέτι γὰρ ὁμοίως τῷ σώματι καὶ ἡ ψυχὴ χεῖλεσιν οὐδὲ χερσίν, οὐδὲ κατὰ τι μέρος ἢ μέρος ἕτερον, ὅλη δὲ αὕτη καθ' ἑαυτὴν ὑπὲρ πάντων ὀλόκαυτον θυσίαν, καὶ ὑπὲρ πάντων ζῶων εὐτραφὲς πιότητος καὶ στέατος γέμον, σοὶ τῷ Θεῷ προσενεχθήσεται, μόσχου καὶ ταύρου, καὶ παντὸς ἀλόγου ζώου τιμιωτέρα παρὰ σοὶ λελογισμένη. Διὸ καὶ ταύτην σοὶ πιστάτην καὶ σοὶ προσφιλεῖν θυσίαν, λέγω δὲ τὴν ἐματοῦ ψυχῆν, ἀναθήσω. Ἐπὶ τούτοις τε χάριτας ὁμολογῶν ἔλεψ' ἐν τῷ στόματι καὶ αὐτοῖς χεῖ-

« Καὶ χεῖλη ἀγαλλιάσεως αἰνέσει. τὸ στόμα μου· » ἢ ὑμνήσει τὸ στόμα μου. »

« Εἰ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ, ὅτι ἐγενήθης βοηθός μου. Καὶ ἐν τῇ σκέπῃ τῶν περυγῶν σου ἀγαλλιάσομαι, ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου, ἐμοῦ δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας διατριβὼν ὁ θαυμάσιος Δαυὶδ, οὐ ζῶα θύειν ἐπαγγέλλεται, οὐδὲ τὰς ἐξ ἀλόγων θρεμμάτων θυσίας, τὰς δὲ προλεχθείσας διὰ λόγων καὶ πράξεων, καὶ ψυχῆς αὐτῆς. Εἴτ' ἐπὶ τούτοις τῷ Θεῷ δείκνυσιν ὅπως ἀνεκίτο σωφροσύνη καὶ παντελεῖ ἀγνεύει· διὸ φησὶ· « Εἰ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἀναμνηντὸς ἐμὸς σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε. » Οὐ γὰρ ἄλλως φησὶν, οἷός τε ἤμην πρὸς σέ ὀρθρίζειν, οὐδὲ λέγειν εὐχόμενος· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὀρθρίζω, » εἰ μὴ καθαρὰν ἐκεκτῆμην τὴν στρωμνὴν. Ἐγνώ-

⁶⁶ I Tim. II, 8 ⁶⁷ Psal. CXL, 2. ⁶⁸ ibid.

σκετο δέ μου ἡ καθαρότης οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ τοῦ
κατὰ τὸν ἄρθρον τὰ σά μελετᾶν λόγια. Ἀῆλον γάρ ἦν
ἐκ τούτου μηδ' ἄλλο τι πράττειν με τὰς νύκτας, ἢ σὲ
τὸν Θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμα-
χον λέγοντα, « καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε, »
καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν φήσαντα, « ἐν φυλακαῖς φθέγ-
γομαι ἐν σοί, » δηλοῦν ἔοικε τὰς νυκτερινὰς ὥρας
ἀσχεῖσθαι ταῖς τῶν θείων Γραφῶν μελέταις. Διήρη-
ται μὲν γὰρ ὁ πᾶς τῆς νυκτὸς χρόνος εἰς φυλακὰς
διαφόρους· οὕτω γοῦν εἰρηται ἐν εὐαγγελίοις τετάρτη
φυλακὴ ἐληλυθὼς ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ
ἀλλαχοῦ δὲ αὐτὸς φησὶ· « Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε
ποῖα φυλακὴ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται· » καὶ πάλιν
« Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι, εἰ ᾄδει ὁ οἰκοδοσπότης
ποῖα φυλακὴ ὁ κλέπτῃς ἔρχεται. » Ὁ δὲ γε Θεοφιλὴς
καὶ τῷ Θεῷ ἀνακείμενος, ἀναμιμνησκόμενος ἐπὶ τῆς
ἑαυτοῦ στρωμνῆς τοῦ Θεοῦ, ἀσπιλὸν τε αὐτὴν καὶ
ἀγνήν, καὶ ἀμίαντον φυλάττων, καθ' ἑκάστην φυλα-
κὴν τῆς νυκτὸς ἀνιστάμενος, εὐχαῖς προσεῖχε, καὶ
ταῖς θείοις ἐνησκειτο μαθήματιν· ὃ δὴ διδάσκων κατὰ
τὸν Σύμμαχον ἔλεγεν· « Ἀναμιμνησκόμενός σου
ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ' ἑκάστην φυλακὴν
ἐμελέτων. » Εἰς σὲ γὰρ αὐτὸν ἐμελέτων τὸν Θεὸν ἀντὶ
πάσης βίβλου καὶ γραφῆς, ἄνω πρὸς σὲ τὸν νοῦν
τεταμένος, μελετῶν τε καὶ ἀναμιμνησκόμενος ὅσων
ἤξιώθην ὑπὸ σοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ ὡς γέγονάς μου
πάντοτε βοηθός, καὶ ἐκ μυρίων με πειρασμῶν διέσω-
σας, καὶ ὡς ἐκσπάσας με ταῖς σαυτοῦ πτέρυξι, δη-
λαδὴ ταῖς δυνάμεσι τῆς σαυτοῦ προνοίας· ἅτινα ἀνα-
παμπασζόμενος τῇ μνήμῃ, χαρὰς ἐπληροῦμην, ἢ
ἀνηυφήμουν σε τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σύμμαχον φήσαντα,
« καὶ σκεπόμενος ἐν ταῖς πτέρυξι σου ἀνηυφήμουν. »
Μελετῶν δὲ τὰ σά λόγια καθ' ἑκάστην φυλακὴν τῆς
νυκτὸς, κάπειτα ἀκούσας τοῦ φησαντος θείου νόμου·
« Ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύσῃ, » καὶ πρὸς
αὐτὸν « κολληθεῖς, ἢ διατεθεῖς τὴν ψυχὴν πειθήνιος
γέγονα τῷ νόμῳ, ὅλος τε εἰχόμεν τῷ πράγματι,
πάντα τε ἠγησάμενος, μᾶλλον δὲ ἀποστραφεῖς τὰ
μετὰ τὸν Θεὸν πάντα, ἀνώτερος καὶ ὑψηλότερος τῷ
ἐπίῳ τῆς ψυχῆς κατέστη, καὶ σὸι τῷ Θεῷ μου
συνήφθην, ὡς εἰπεῖν μὴ φευσάμενον· « Ἐκολλήθη ἡ
ψυχὴ μου ὀπίσω σου. » Εἰς τοσαύτην δὲ ἤλασα προ-
κοπήν καὶ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἀρετῆς προήλθον, οὐκ
ἑμαυτοῦ δυνάμει χρῆσάμενος, ἀλλὰ τῇ σὴ δεσποτεῖξ·
σὺ γὰρ αὐτὸς τῷ σὴ ἐλέω τοῦτο μοι ἔδωκῆσω. Ὅρῶν
γάρ μου τὸν περὶ σὲ πόθον καὶ ἀποδεξάμενος αὐτὸν,
κατηξίωσας τὴν σαυτοῦ δεξιάν ἐκτείνας ἐπιλαβέσθαι
μου καὶ ἀνελκύσαι ἄνω πρὸς ἑαυτὸν· διὰ τοῦτο γὰρ
δεδύνηται ἡ ψυχὴ μου ὑπὸ σοῦ βοηθηθεῖσα κολληθῆ-
ναι ὀπίσω σου· ἐπειδὴ περ ἐμοῦ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ
σου. » Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐφικνούμην τοῦ τοσοῦτου
ὑψους, εἰ μὴ ἀντελάβετό μου ἡ δεξιὰ σου. Διδάσκει
δὲ ὁ Ἀπόστολος πῶς τις κολλᾶται τῷ Κυρίῳ, λέγων·
« Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστιν· ὡς καὶ
ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ ἐν σῶμά ἐστι. » Λέγων δὲ
δαυὶδ τῷ Κυρίῳ· « Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω
σου, ὁμοίως ἦν καὶ ἐκ τούτου ἀγνεῖα καὶ καθαρότης·

A sem. Mezque puritatis non aliud aderat argumen-
tum, quam quod diluculo eloquia meditarer tua.
Hinc enim palam erat, me aliud nihil noctu agere,
quam te Deum prae oculis habere. Secundum Sym-
machium autem, qui sic habet, « per singulas cus-
todias meditabar te, » et secundum Aquilam Tri-
centem, « in custodiis loquor in te, » inflicare
videbatur se nocturnis horis divinarum Scriptura-
rum meditationi vacare. Noctis quippe tempus
totum in varias custodias distributum est : sic in
Evangelio Salvator quarta noctis custodia ad disci-
pulos venisse dicitur. Alibi vero ipse dicit : « Vig-
ilate, quia nescitis qua custodia Dominus vester
veniet » ; ac rursus : « Hinc autem scitote,
quia si sciret paterfamilias qua custodia fur ven-
turus esset » . Vir porro ille religiosus et Deo
addictus, Dei in strato suo recordatus, immacula-
tum illud, castum et impollutum custodiebat, sin-
gulis noctis custodiis exsurgebat, precibus animum
adhibebat, divinisque disciplinis exercitabatur.
Quod his Symmachi verbis edocetur : « Recordat-
us tui super stratum meum, per singulas custo-
dias meditabar. » Te quippe Deum contemplabar,
ac vice librorum et scripturarum, mente ad te
sursus elata, meditabar, recordatus quantis me
beneficiis ornaveris, et quod mihi semper adiutor,
a sexcentis me tentationibus eripueris, alisque
tuis, nimirum providentiae tuae virtutibus, extule-
ris : quae in memoria repetens, gaudio replebar,
teque Deum celebrabam secundum Symmachum
qui sic habet, « et protectus alis tuis celebrabam. »
Eloquia vero tua per singulas noctis custodias
mecum reputans, auditaque post haec divina lege
quae sic habet, « Post Dominum Deum tuum gra-
dieris ; » ipsi haerens, ipsi addictus, morigerum
me legi praebui, ipsique inhaesi totus, omnia pro
nihil habens, imo vero omnia quae post Deum
sunt aversatus, ex animi desiderio sublimior ex-
celsiorque factus, tibi Deo meo conjunctus sum,
ut vere dicere valeam : « Adhaesit anima mea post
te. » Ad tantum vero profectum, ad tantum virtu-
tis cumulum perveni, non mea potestate, sed tuo
dominatu : tu enim ipse misericordia tua id mihi
elargitus es. Meum quippe erga te anorem cer-
nens acceptansque, extensa dextera tua me susci-
pere, sursumque trahere dignatus es ; ideoque ani-
ma mea, te opitulante, adhærere tibi potuit : quo-
niam « me suscepit dextera tua. » Non enim tan-
tam sublimitatem attigissem, nisi me suscepisset
dextera tua. Docet porro Apostolus quo pacto quis
Domino hæreat, his verbis : « Qui adhæret Do-
mino, unus spiritus est, quemadmodum qui adhæ-
ret meretrici, unum corpus est » . Cum ergo Da-
vid Domino diceret, « Adhaesit anima mea post te, »
hinc se castitati puritatisque deditum declarabat.

σου, ὁμοίως ἦν καὶ ἐκ τούτου ἀγνεῖα καὶ καθαρότης·

« Αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζητήσαν τὴν ψυχὴν μου »

Vers. 10-12. « Ipsi vero in vanum quaesierunt ani-

» Matth. .xxiv, 42. » ibid. 43. » I Cor. vi, 16, 17:

mam meam. » Ego quidem, ait, tibi Servatori meo hærebam, atque perfugus et in solitudine degens, tibi animam copulabam meam, et sermones tuos meditabar: neque enim insequentes me propulsabam, neque etiam, dum tibi Deo vacarem, proceres fundebam contra inimicos; sed tibi uni, ut dictum est, adhærebam. Illi vero futilem adversus animam meam sollicitudinem suscipere non desistebant: in vanum quippe quærebant eam, quæ, quoniam tibi hærebat, ab ipsis minime reperiri poterat: quare quæ se manent ipsi quidem ignorant, sed Spiritus sanctus vaticinatur. Deinde vero hæc prophetice vociferatur: « Introibunt in inferiora terræ. » Quandoquidem enim terrena sapiebant, et in infimis constituti erant, jure facinorum præmia recipient. Nam qui Deo conjunctus et anima ipsi conglutinator est, regni cælorum spem obtinebit; qui vero contrariam decurrunt viam, et infima sapiunt, in lacum alias memoratum dejecti, introibunt in inferiora terræ. Dum enim quisvis homo superficiali terræ incolit, in inferioribus tantum habitare dicitur, ut dicit quidam, « Quia Deus in cælo sursum, et tu in terra deorsum⁹². » Post exitum autem ex hac vita, religiosi quidem homines cælum pro domicilio habebunt, sursum elati, ac rapiendi in nubibus obviam Domino, ac sic semper cum Domino futuri; impii vero et peccatores in inferiora terræ descendunt: quæ commemorans Apostolus dicebat: « In inferiores partes terræ qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia⁹³. » Etenim Servator et Dominus noster usque ad infima terræ descendit, ut salutari virtute impleret omnia. Hoc ipsum Jobo significat ille qui Dominus vocatur dicens: « Venisti autem in fontem maris, et in vestigiis abyssi ambulasti. Aperiantur autem tibi timore portæ mortis: ostiarii inferni videntes te conterriti sunt⁹⁴. » Sed ille quidem ad eos qui istuc habitabant descendit, ut animas justorum ibidem jamdiu detentas libertate donaret. Impii vero in inferiora terræ dejecti, tradentur in manus gladii. Est enim ibidem gladius quidam mortis, quem Servator in XXI psalmo memorat his verbis: « Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unicum meam. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam⁹⁵. » Hæc autem omnia de adversariis potestatibus dicta sunt. Non enim in manus gladii tantum prædicti homines tradentur, sed etiam huc illuc distrahentur a sævis quibusdam versutisque spiritibus, qui vulpes hic nuncupantur, quia foveas subeunt, et in infimis penetralibus latibula habent. Hæ itaque vulpes impiorum animas istuc delapsas, ut oblatam prædam, comprehensas diripiunt atque inter se dividunt. Sane talem fore impiorum finem Spiritus sanctus vaticinatur. De

A Ἐγὼ μὲν, φησὶ, σοὶ τῷ ἑαυτοῦ Σωτῆρι προσεῖχον, καὶ σοὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν συνήπτον, τοῖς τε σοῖς ἐμελέτων λόγοις, ἐν φυγῇ τυγχάνων, καὶ ἐν ἐρημίαις ποιούμενος τὰς διατριβάς. Οὐ γὰρ ἡμυνόμεν τοὺς ἐλαύνοντάς με, ἀλλ' οὐδὲ σοὶ τῷ Θεῷ σχολάζων εὐχὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνέπεμπον· σοὶ δὲ μόνῳ προσεῖχον, ὡς ἔφην. Οἱ δὲ οὐ διέλειπον ματαίαν σπουδὴν κατὰ τῆς ψυχῆς μου ποιούμενοι· εἰς μάταιον γὰρ ἐξήγτομαι αὐτὴν, ἀνεύρετον αὐτοῖς οὖσαν διὰ τὸ κεκολληθεῖσαι ὀπίσω σου· διόπερ τὰ περιμένοντα αὐτοῦς αὐτοὶ μὲν οὐκ ἴσασι, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεσπίζει. Εἴθ' ἔξῃ; τοῦτοις προφητικῶς ἀναφώνει λέγων· « Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τῆς γῆς ἐφρόνου καὶ τῶν κάτω γεγόνασιν, εἰκότως τάπι χειρα πείσονται οἷς ἔδρασαν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ συναφθεῖς, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῷ προσκολληθεῖς, ἐπιπιδας ἔξει βασιλείας οὐρανῶν· οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν δραμόντες καὶ τὰ κάτω φρονήσαντες, εἰς τὸν ἀλλαγῶ λάκκον ὀνομασμένον καταχθέντες, ἐν τοῖς κατωτάτω τῆς γῆς ἐλεύσονται. Τέως μὲν γὰρ πᾶς ἄνθρωπος, τὴν ἐπιφάνειαν οἰκῶν τῆς γῆς, τὰ κάτω μόνον οἰκεῖν λέγεται κατὰ τὸν φησάντα· « Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἔνω, καὶ σὺ ἐν τῇ γῇ κάτω. » Μετὰ δὲ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, οἱ μὲν θεοφιλεῖς οὐρανὸν ἔξουσιν οἰκητήριον, εἰς τὰ ἀνώτερα μετεωρισθέντες καὶ ἀπαγησόμενοι ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, οὕτω τε πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμενοι· οἱ δ' ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτωλοὶ εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς καταθήσονται· ὧν μεμνημένος ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· « Εἰς τὰ κατώτερα τῆς γῆς ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Καὶ μέχρι γὰρ τῶν κατωτάτω τῆς γῆς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν καταβέβηκεν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα τῆς σωτηρίου δυνάμεως. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Ἰωβ σημαίνει ὁ χρηματίζων Κύριος ἐν οἷς φησιν· « Ἥλθεθες δὲ ἐπὶ γῆν ἰθαλάσσης, ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀδύσσου περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου· πυλωροὶ δὲ ἄδου ἰδόντες σε ἐπτιξαν. » Ἄλλ' ὁ μὲν καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ καταβέβηκεν, ἵνα τῆς πάλαι τῶν ἁγίων αὐτόθι συνεχόμενας ψυχὰς ἐλευθερίας ἀξιώσῃ· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς κατενεχθέντες, παραδοθήσονται εἰς χεῖρας ῥομφαίας. Ἔστι γὰρ τις ἐκεῖ ῥομφαία θανάτου, ἧς ὁ Σωτὴρ μνημονεύων ἐν κα' ψαλμῷ ἔλεγε· « Ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου· σώσον με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινώσιν μου. » Ταῦτα δὲ πάντα περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων ἐλέγετο. Οὐ μόνον δὲ εἰς χεῖρας ῥομφαίας παραδοθήσονται οἱ προλεχθέντες, ἀλλὰ καὶ διασπασθήσονται ὡς κἀκεῖσε περιελκόμενοι ὑπὸ δεινῶν τινῶν καὶ πανούργων πνευμάτων, οὓς ἀλώπεκας ὀνομάζει ὁ παρῶν λόγος, διὰ τὸ καταδεδυκέναι καὶ τοῖς κατωτάτω μυχοῖς ἐμφωλεύειν. Οὗτοι δ' οὖν οἱ ἀλώπεκες ὡσπερ εὖρεμα τῆς ἐκεῖ καταπιπτούσας ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν λαβόντες διαρπάζουσιν, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὰς μεριζόμενοι. Καὶ

⁹² Deut. iv, 39. ⁹³ Ephes. iv, 10. ⁹⁴ Job xxxviii, 16, 17. ⁹⁵ Psal. xxi, 21, 22.

(1) In Bibliis, πηγῆν.

τῶν μὲν ἀσεδῶν τοιοῦτον ἔσεσθαι τὸ τέλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεσπίζει. Περὶ δὲ τοῦ δικαίου τοῦ τὰ προλεχθέντα καταρωθωκότος ἐπιφέρει λέγον· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ· ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὀμνῶν ἐν αὐτῷ· ὅτι ἐνεφράγη στόμα λαλούντων ἄδικα.» Σφόδρα παραδόξως ἐνταῦθα τὸ τοῦ βασιλέως εἰσῆχται ὄνομα· Δαυὶδ μὲν γὰρ φεύγων τὸν Σαοὺλ, καὶ τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας οἰκῶν καθ' οὓς ταῦτα ἔλεγε χρόνους, δείκνυται, οὐ μὴν ἤδη του βασιλέως· Σαοὺλ δὲ, κρατῶν τοῦ ἔθνους, τῆς βασιλείας ἦγειτο. Ποῖος οὖν βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ; Ἄλλ' ἐρεῖ τις κατὰ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος αὐτὸν σημαίνεσθαι τὸν Δαυὶδ· ἤμελλε γὰρ ὅσον οὐπω τελευτήσαντος τοῦ Σαοὺλ βασιλεύειν αὐτός. Ἐτερος δὲ φησι καὶ τότε ἤδη βασιλέα εἶναι αὐτόν· ἐπειδὴ κέχριστο ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ εἰς βασιλέα, καὶ παρὰ τῷ Θεῷ λελόγιτο ἤδη βασιλεὺς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἔδασαυε τοῦ συνόντος αὐτῷ πλήθους, οὐ μέμνηται ἡ ἱστορία. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ τέλος τῶν ἐλαυνόντων αὐτὸν παρέστησεν ὁ λόγος, εἰκότως καὶ αὐτοῦ ὡς ἂν πολλὴν ἐνδειξαμένου προκοπὴν τὰ τέλη τῶν πόνων προφητεύεται. Διὸ λέγεται· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ.» Ὡς γὰρ γενναῖος τοῦ Θεοῦ ἀθλητῆς, μεγάλους ἀγῶνας διεξελθὼν, βραβεῖων τε καὶ θείων στεφάνων κατηξιωμένος, εὐφροσύνης ἀπολαύσει τῆς παρ' αὐτῷ τῷ ἀγωνοθέτῃ. Ὡς περ γὰρ οἱ ἐθροὶ αὐτοῦ τέλος οὐκ αἴσιον εἰλήφασιν, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς εἰσελθόντες, καὶ παραδοθέντες εἰς χεῖρας ῥομφαίας, μερίδες τε ἀλωπεκῶν γενόμενοι· ἃ δὴ καὶ ἐπιηρούτο πρὸς λέξιν κατὰ τὴν ἱστορίαν, ὅπνηκα, φεύγων ὁ Σαοὺλ τοὺς πολεμίους, ἐκρυπτάζετο, ζητῶν τε παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, οὐχ εὗρισκεν· ἀλλ' οὐδὲ ἀποκρίσεις θείας ἠξιοῦτο· ὡς διὰ τοῦτ' ἔλθειν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐγγαστρίμυθον, καὶ πολυπραγμαίνειν τὰ ἀπηγορευμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Τότε γοῦν ἀληθῶς μερίδες ἀλωπεκῶν γεγονάσιν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Διὸ καὶ καταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τῇ τῶν πολεμίων ῥομφαίᾳ παρεδόθησαν πεσόντες ἐν τῷ πολέμῳ. Ὡς περ γὰρ οὖν ταῦτα μηδέπω γενόμενα κατὰ πρόγνωσιν εἴρητο μέλλοντα ἔσεσθαι τοῖς τὸν Δαυὶδ ἐλαύνουσιν· οὕτω καὶ αὐτῷ τὰ αἴσια τέλη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνεφώνει λέγον· «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ.» Ἐλπίσας γὰρ ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν συνάψας αὐτῷ, ὡς εἰπεῖν, «Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ἐπίσω σου,» τῆς ἀνωτάτω τεύξεται παρὰ τῷ Θεῷ εὐφροσύνης. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἐπὶ τούτοις ὀμνῶς ὡς ἂν εὐορκῶν ἐπαινεθήσεται· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, «Καυχήσεται ὁ ὀμνῶν ἐν αὐτῷ.» Ὁ γὰρ μὴ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ ὄρκον τιθέμενος περὶ τοῦ μήποτε ἐκπεσεῖσθαι τὸν βασιλέα τῆς ἐπηγγελημένης ἐλπίδος, ὡσανεὶ εὐορκῶν, ἐπαινεθήσεται. Καὶ ταῦτα ἔσται περὶ τὸν βασιλέα καὶ περὶ πάντα τὸν ὀμνῶντα περὶ αὐτοῦ, «Ὅτι ἐνεφράγη τὸ στόμα λαλούντων ἄδικα.» Καθ' ἑτέραν δὲ διάνοιαν τοῦ δικαίου τελειουμένου κατὰ τὰς ἀποδοθείσας ἐν ἀρετῇ προκοπᾶς, χαίρει καὶ εὐφραίνεται ὁ βασιλεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Μονογενῆς Υἱὸς εὐχαριστῶν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, τῷ τὰ τηλικαῦτα χαρίσματα δωρημένῳ· τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. Τοῦτον δὲ τὸν βασιλέα ὁ γνοὺς, καὶ ὄρκιον αὐτοῦ ποιούμενος τούνομα,

A justo autem, qui supra memorata præclara opera edidit, hæc subjungit: «Rex vero lætabitur in Deo: laudabuntur omnes qui jurant in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.» Mirum in modum hic regis nomen inductum est: siquidem David cum, ut demonstravimus, quo tempore hæc dicebat a Saule fugeret, desertumque Judææ incoletet, nondum rex erat, sed Saul genti imperans regnum obtinebat. Quis ergo rex lætabitur in Deo? Sed dicet quispiam, ex præscientia futuri ipsum Davidem indicare: brevi namque, post mortem Saulis, regnaturus ipse erat. Dicet alius, jam tum Davidem fuisse regem, utpote a Samuele in regem unctum, atque ut talem a Deo reputatum; imo etiam tunc temporis regnasse in gentem sese comitantem, cujus meminit historia. Quia igitur insequentium ipsum finem sermo declaravit, consequenter ipsius quoque, utpote magno profectu aucti, laborum finem vaticinatur. Quare dicitur: «Rex vero lætabitur in Deo.» Nam ut generosus Dei athleta, magnis editis certaminibus, præmiis divinisque coronis donatus, ea, quæ penes ipsum agonothetam est, lætitia fruetur. Ut e converso inimici ejus non faustum finem obtinuerunt, quippe qui in inferiora terræ ingressi, et traditi in manus gladii, partes vulpium fuerint. Quæ ad litteram impleta esse in historia narratur, quando ab inimicis fugiens Saul latebras quærebat, petitamque a Deo opem non obtinuit, neque divino responso dignatus est; ita ut ideo engastrimytham adiret, et a Deo vetita curiosius inquireret. Tunc revera partes vulpium fuere, cum ille, tum comites ejus. Quare abs Deo derelicti, gladio inimicorum traditi sunt, et in bello ceciderunt. Sicut igitur illa nondum edita, insequentibus Davidem obventura, ex præscientia renuntiabantur, ita et ipsi Davidi prosperum finem Spiritus sanctus prædicebat his verbis, «Rex vero lætabitur in Deo.» Cum enim in Deo spem posuerit, ipsique animam conjunxerit suam, ita ut dicat, «Adhæsit anima mea post te,» supernam a Deo lætitiâ obtinebit. Ac quisquis hac de re juravit, ut bene prolato juramento laudabitur; sive, secundum Aquilam, «Gloriabitur qui jurat in eo.» Nam quisquis nihil dubitans, juramento affirmaverit, regem a proposita spe nunquam lapsurum esse, ut qui recte juraverit, laudabitur. Et hæc contingent tum regi, tum iis qui de ipso juraverint, «quia obstructum est os loquentium iniqua.» Secundum aliam vero sententiam cum justus virtutum profectu auctus consummatur, tunc gaudet rex et exultat, Unigenitus scilicet Dei Filius, Patri suo gratias referens, qui humanæ naturæ tanta gratiarum dona contulerit. Hunc porro regem qui noverit, ejusque nomine ad juramentum usus fuerit, is sane omni laude dignus habeatur; utpote qui edidicerit, ejus virtute justum consummatum, et os quodlibet injusta multa proferens obstructum fuisse. Etiam si enim aliquanto tempore concessum impiis fuit, ut ore

injuncta multa proferrent, et blasphemata dicta contra justum ipsumque Deum spargerent, utpote, qui viros sui causa pulsos non ulcisceretur; illis sane non permittetur ut ad finem usque talia debilerent; sed os impium ipsorum obstruetur, cessabitque illa contra pios homines arrogantia, cum illos memoratus finis exceperit.

λαλεῖν συγχωρηθήσονται· φραγήσεται δὲ αὐτῶν τὸ ἀσεβὲς στόμα, καὶ ἡ κατὰ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν μεγαλαυχία παυθήσεται, ἐπειδὴν καταλάβῃ αὐτοὺς τὰ προλεχθέντα τέλη.

1. IN FINEM PSALMUS DAVID LXIII.

VERS. 2, 3. « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor: a timore inimici eripe animam meam. » Præsens quoque psalmus in finem remittit, quo bravia supernæ vocationis, et justitiæ coronas, qui bonum certamen certaverunt, a magno illo agonotheta accepturi sunt. Quare in principio psalmi, inimici et iniqui homines contra justum insurgentes inducuntur; in fine autem totius sermonis spem bonam obsignat his verbis, « Lætabitur justus in Domino, et sperabit in eo, et laudabuntur omnes recti corde. » Talem futurum esse finem docet eorum qui pro justitia concertarunt. Religiosus vero athleta, a sexcentis hostibus inimicisque animæ, non solum visibilibus, sed etiam occultis impetibus, ad unum Deum confugit, ejusque auxilium postulat, hæc tantum non proferens: « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Quamobrem precibus dat operam, Deum invocans et dicens: « Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor. » Qui vero hujusmodi non est, sed divinis præceptis non obtemperat, tanta fiducia uti non valet: qua mensura enim metimur, eadem remetietur nobis. Quapropter in Proverbiis hæc inobsequentibus Dei Sapientia edicit: « Quia vocavi, et non obedistis, extendi sermones, et non attendistis; sed irrita fecistis consilia mea, præceptis autem meis non obtemperastis. Itaque ego quoque in interitu vestro ridebo. » Erit enim tempus quo invocabitis me, et ego non exaudiam. Si igitur exaudiri volumus cum invocamus Deum, id ipsum nos divinis præceptis obtemperantes faciamus. Tunc enim multa cum fiducia nos quoque Deo dicere poterimus: « Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor. » Quid autem lætatus David precabatur (illius namque, ut æstimo, verba sunt, eo tempore prolata quo a Saule et comitibus ejus fugiebat), ut anima ipsius a timore inimici eriperetur, non autem ut inimicos non haberet, aut ut consilia eorum eliminarentur; sed anima ipsius imperterrita et intrepida maneret; ut imperturbatum gerens animum, ipse perinde atque Paulus diceret: « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus. » Hæc cum Deo diceret David, non erat beneficiorum, quæ sibi pridem collata fuerant, immemor. Quare de præteritis gratias agens, infert: « Pro-

παντὸς γένοιτ' ἂν ἐπαινοῦ δξιος, ὡς ἂν μεμαθηκῶς ὅτι τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ὁ δίκαιος ἐτελειώθη, καὶ πᾶν στόμα τὸ πολλὰ λαλοῦν ἀδικα ἐνεφράγη. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα καιρῶ τινι συνεχωρεῖτο τῷ τῶν ἀσεβῶν στόματι λαλεῖν ἀδικα καὶ καταβλασφημεῖν τοῦ δικαίου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς μηδὲν ἐπαμύνονος τοῖς δι' αὐτὸν ἐλαυνομένοις· ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος τοιαῦτα

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΞΓ'.

« Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῖσθαί με, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξέλυε τὴν ψυχὴν μου. » Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει· ἐν ᾧ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης στεφάνους οἱ τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν διεγωνισμένοι παρὰ τοῦ μεγάλου λήφονται ἀγωνοθέτου. Διὸ τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ ἐχθροὺς εἰσάγει καὶ πνηρευομένους ἐπανισταμένους τῷ δικαίῳ· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ παντὸς λόγος χρηστὰς ἐλπίδας ἐπισφραγίζεται λέγων· « Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλπιδεῖ ἐπ' αὐτόν· καὶ ἐπαινεθήσονται πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. » Τοιαῦτα τὰ τέλη τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένων εἶναι διδάσκει. Ὁ γὰρ τοῖς θεοσεβείας ἀθλητῆς, μυριοὺς ἔχων ἐχθροὺς καὶ πολεμίους τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, οὐχ ὁρατοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφανεῖς, μόνῳ προσφεύγει τῷ Θεῷ καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν αἰτεῖ, μονουχὶ λέγων· « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » Διὸ ταῖς εὐχαῖς σχολάζει τὸν Θεὸν ἀνακαλούμενος καὶ λέγων· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῖσθαί με. » Ὁ δὲ μὴ τοιοῦτος, παρακούων δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγεμάτων, οὐκ ἂν δύναιτο χρῆσθαι τῇ τοσαύτῃ παρῆρσι· ἢ γὰρ μέτρω μετροῦμεν ἀντιμετρεῖται ἡμῖν. Διότι ἐν Παροιμίαις ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία πρὸς τοὺς ἀπειθεῖς ἀποτείνεται λέγουσα· « Ἄνθ' ὧν ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπηκούσατε, καὶ ἐξέτεινον λόγους, καὶ οὐ προσείχετε· ἀλλ' ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμάς βουλάς, ταῖς δὲ ἐμαῖς ἐντολαῖς οὐ προσείχετε. Τοιγαροῦν κἀγὼ τῇ ὑμετέρῃ ἀπωλείᾳ ἐπιγελάσομαι. » Ἔσται γὰρ ὅτι ἐπικαλέσεσθέ με, ἐγὼ δὲ οὐκ εἰσακούσομαι. Εἰ τοίνυν εἰσακούεσθαι βουλόμεθα ἐν οἷς δεόμεθα τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ τοῦτο πράττωμεν τοῖς τοῦ Θεοῦ παραγγέλμασι καταπειθεῖς γιγνόμενοι. Τότε γὰρ σὺν πολλῇ παρῆρσι καὶ αὐτοὶ φάναι δυνασόμεθα τῷ Θεῷ· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς προσευχῆς μου ἐν τῷ δεῖσθαί με. » Τί δὲ ἐδεῖτο ὁ μακάριος Δαυὶδ; (αὐτοῦ γὰρ εἰσι οἱ λόγοι, ὡς οἶμαι, κατὰ τοὺς χρόνους εἰρημένοι, καθ' οὓς τὸν Σαοὺλ ἐφευγε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ) τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυθῆναι ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, οὐκ ἐχθροὺς μὴ ἔχειν, οὐδὲ τὰς ἐκεῖνων ἀποκρουσθῆναι προαιρέσεις· τὴν δὲ αὐτοῦ ψυχὴν ἀτρομον καὶ ἀπτόητον, καὶ ἀφοβὸν διατηρεῖσθαι, ὅπως, ἐν ἔξει γενόμενος ἀταραξίας, λέγῃ καὶ αὐτὸς ὁμοίως Παύλῳ· « Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Λέγων δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Δαυὶδ, οὐκ ἡμνημόνει τῶν ἤδη πρότερον εἰς αὐτὸν γε-

⁶⁶ Rom. viii, 31. ⁶⁷ Prov. i, 24-26. ⁶⁸ II Cor. iv, 8, 9.

νομένων ευεργεσιῶν. Διὸ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς παρ-
 ρηκίοσιν, ἐπιλέγει· « Ἐσχέπασάς με ἀπὸ συστροφῆς
 πονηρευομένων, ἀπὸ πλήθους ἐργαζομένων ἀδικίαν. »
 Ἔθῃ γὰρ πείραν εὐλογίᾶς τῶν φθασάντων εἰς ἐμὲ,
 οὐποτε λήθην αὐτῶν ποιήσασθαι δύναμαι· φέρων δὲ
 αὐτὰ διὰ παντός ἐν μνήμῃ, εὐχάριστος εἰσαεὶ τυ-
 χάνω. Ὅμως δὲ καὶ νῦν τῆς αὐτῆς ἀξίῳ παρὰ σοῦ
 βοήθειας τυχεῖν. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς,
 μία καὶ ἡ αὐτὴ πεφύλακται τοῦ λόγου ἔγκλησις, καὶ
 μία διάνοια τῶν εἰρημένων· διὸ λέλεκται κατὰ τὸν
 Σύμμαχον· « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς φωνῆς μου
 προσλαλοῦντος, ἀπὸ ἐκπλήξεως ἔχθρου περιφράξεις
 τῆν ζωὴν μου· κρύψεις με ἀπὸ συσκέψεων κακούρ-
 γων, ἀπὸ κυκλήσεως ἐργαζομένων ἀδικίαν. » Οὐ γὰρ
 ὡς περὶ παρεμνηστικῶν, ἀλλ' ὡς περὶ μελλόντων τὰ
 ὅλα εἰρηται, καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς B
 ὁμοίως.

« Οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίας τὰς γλώσσας αὐ-
 τῶν, ἐνέτειναν τόξον πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύ-
 σαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον. Ἐξάπινα κατατοξεύσου-
 σιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Εἰ καὶ προῆγε τοῖς
 χρόνοις εἰς τὴν σωτήριον ἐπιδημίαν ὁ Δαυὶδ, ἀλλ' οὐκ
 ἠγνάει τὰ εὐαγγελικὰ μαθήματα θείῳ Πνεύματι με-
 μαθητευμένος· ἦδει δὲ εὖ μάλα τὸ σωτήριον λόγιον
 τὸ φῆσαν· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ
 σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμέναν ἀποκτείνει· » διὸ
 οὐκ ἔγωνία στρατιωτικῆς παρατάξεως πληθύν, οὐδὲ
 τοὺς παντευχίας καὶ δόρασι παραταττομένους· ἀλλὰ
 τούτων μὲν κατεφρόνει, ὡς ἂν τὸν τοσοῦτον Γολιάδ
 ἀκηγεῖ καὶ ἀνδρωεὶ καταβαλὼν· ἐκείνους δὲ ἠγωνία C
 οὐς ἠνίττετο διὰ τῶν προκειμένων λέγων· « Οἵτινες
 ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν τὰς γλώσσας αὐτῶν, ἐνέτειναν
 τόξον πρᾶγμα πικρὸν. » Ὁρᾶς ὅποιαν διαγράφει
 πανοπλίαν ἐχθρῶν; Καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δὲ ἐλέ-
 γετο· « Ἰσὶ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλον
 καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. »
 Ταῦτα δὲ ἀναγράφονται εἰρηκῶς, « ὅποτε ἀπεδίδρα-
 σκεν ἀπὸ προσώπου Σαουλ εἰς τὴν σπηλαίον· » Ἀπὸ
 τῶν ὁμοίων τοιγαροῦν λόγων φαίνεται ὁ αὐτὸς ὢν
 χρόνος, καθ' ὃν καὶ τὰ μετὰ χεῖρας περὶ αὐτῶν ἐκεί-
 νων καὶ τῶν ἐκείνοις παραπλησίων λέλεκτο. Ἀλλὰ καὶ
 « ὅτε ἀπέστειλε Σαουλ, καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ
 τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν, » περὶ τῶν αὐτῶν πάλιν τὰς
 ὁμοίας ἠφίει φωνὰς λέγων· « Ἰδοὺ ἀποφθέξονται
 ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς στό-
 μασι αὐτῶν. » Ἄλλ' ἐν ἐκείνοις μὲν ταῦτ' ἐλέ-
 γετο· ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ,
 ὢν ἀπὸ φόβου βυσθῆναι ἤχητο, ἠκονηκέναι φησὶ τὰς
 γλώσσας αὐτῶν εἰς ῥομφαίας· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνευτάς, « ὡς μάχαιραν· » ἀλλὰ καὶ ἐνέτειναν
 τὸ τόξον αὐτῶν, κατὰ μὲν τοὺς Ἐβδομήκοντα ἐρμη-
 νευτάς, « ἐν πράγματι πικρῶ· » διὰ γὰρ πικροῦ πρά-
 γματος κατατοξεύειν ἐπιρῶντο τὸν δίκαιον· κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον, « Ἐπλήρωσαν, φησὶ, τὸ τόξον αὐτῶν
 λόγῳ πικρῶ. » Ἦσαν γὰρ ἀληθῶς πικροὶ, οὐδὲν
 γλυκὺ περιέχοντες, οἱ τὸν Δαυὶδ διαβάλλοντες πρὸς
 τὸν Σαουλ· ὡς ἦν ὁ Δαὶδ, καὶ οἱ Ζιφαῖοι, καὶ οἱ

A texisti me a conventu malignantium, a multitu-
 dine operantium iniquitatem. » Cum jam enim præ-
 teritorum experimentum ceperim, nunquam ea
 oblivisci possim; sed semper memoria tenens,
 grato semper animo sum. Sed tamen jam idem
 abs te auxilium postulo. Secundum reliquos au-
 tem interpretes una eademque servatur verbi ex-
 postulatio, unaque sermonis sententia: nam apud
 Symmachum dicitur: « Exaudi, Deus, vocem mei
 invocantis, a terrore inimici circummunies vitam
 meam: abscondes me a moliminibus malignorum,
 a perturbatione operantium iniquitatem. » Non enim
 quasi de præteritis, sed quasi de futuris, omnia
 dicta sunt, ac similiter secundum reliquos inter-
 pretes.

VERS. 4-7. « Qui exacerunt ut gladium linguas
 suas, intenderunt arcum, rem amaram; ut sagit-
 tent in occultis immaculatum. Subito sagittabunt
 eum, et non timebunt. » Etiamsi David salutarem
 adventum tempore præverterit, evangelicas tamen
 disciplinas, magistro Spiritu divino, non ignora-
 bat; sed salutare illud eloquium probe noverat:
 « Nolite timere ab his qui occidunt corpus, ani-
 mam autem non possunt occidere⁹⁹: » quare mili-
 taris aciei multitudinem, ac omni genere armo-
 rum hastisque instructos homines non reformida-
 bat; sed illos quidem, utpote qui sine sudore et
 labore immanem illum Goliath prostravisset, de-
 spiciebat; eos autem pertinescebat, quos hisce
 verbis antea subindicavit: « Qui exacerunt ut
 gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem ama-
 ram. » Viden' quæ describat inimicorum arma? Supra
 vero dicebatur: « Filii hominum dentes eorum arma et
 sagittæ, et lingua eorum gladius acutus¹. » Hæc
 autem dixisse scribitur, « cum fugeret a facie Saulis
 in speluncam². » A verborum sane similitudine
 videntur illa eodem tempore scripta esse, quo hæc,
 quæ jam tractamus, de iis et similibus dicta fuere.
 Sed etiam « quando misit Saul, et custodivit do-
 mum ejus, ut eum interficeret³, » de iisdem iterum
 similes proferebat voces dicens: « Ecce loquentur
 in ore suo, et gladius in oribus eorum⁴. » Sed hæc
 quidem ibi; in his vero de quibus nunc sermo, ini-
 micos suos, a quorum metu eripi precabatur, exa-
 cuisse ait ut gladium linguas suas, sive secundum
 reliquos interpretes, « sicut machæram; » imo in-
 tenderunt arcum suum, secundum LXX Interpretes,
 in re amara: per rem quippe amaram justum sa-
 gittis confodere tentabant; secundum Symma-
 chum autem, « impleverunt, inquit, arcum suum
 verbo amaro. » Nam qui Davidem apud Saulem cri-
 minabantur, vere amari erant, dulcedine affecti
 nulla: qualis erat Doec, quales Ziphæi et iis simi-
 les. Quin et quivis sermo impius, amarus; ut et di-
 vinus, dulcis et suavis fuerit. Quare dictum est:

⁹⁹ Matth. x, 28. ¹ Psal. lvi, 5. ² ibid. 1. ³ Psal. lvi, 1. ⁴ ibid. 8.

« Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus ». » Sævi porro arcus et vere acuti gladii impiorum heterodoxorum, qui simplicium animas sagittis impetunt, gladiisque suis eas trucidant. Sapientes quoque hujus sæculi, sicutis et sophisticis verbis utentes, multas animas sustulerunt. Opus ergo nobis ferventi oratione, ut ab iis omnibus eripiamur. Ii vero in primis qui supra memorati sunt, simplicem et rudem hominem sagittis conficere satagunt; quare dictum est : « Intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum. » Inculpata hic immaculatum vocat, his indicans sycophantiam contra eos, qui nihil injuriæ intulissent, paratam: Pro illo autem, « immaculatum, » Aquila, « simplicem, » interpretatus est. Nam ii simplicem et nequitiae expertem sagittis confodere maxime satagunt : quare infert, « Subito sagittabunt, eum et non timebunt. » Nam tempus observantes, confertim et inopinanter immaculatum, sive simplicem, aut innocentem invadunt. Quare ad homines iis similes rescribens Apostolus, ait : « Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quæ est in Christo ». » Eum quippe cujus anima circummunita fuerit, dejicere nunquam valeant ii qui supra memorati sunt, « qui exacuere valent ut gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum; » sive, « ut sagittent in occultis simplicem. Subito sagittabunt eum, et non timebunt. » At vide quo pacto dicat, sagittabunt eum, non me qui talia profero; sed simplicem, id est rudem et innocentem, et adhuc parvulum, ut quis dixerit, ex eorum numero de quibus Servator hæc docuit : « Ne contemnatis unum ex pusillis qui sunt in Ecclesia mea »; » et : « Si quis scandalizaverit unum ex pusillis, expedit ei ut demergatur in mare ». » Neque enim hic magnum hominem scandalizari Servator inducit, sed eum, qui in Ecclesia pusillus sit; ut hoc in loco simplicem dicit. Inimici ergo magnos et qui apud Deum sapientes sunt, adoriri non audent, sed simplices et innocentes maxime veniunt. Quamobrem David cum inimicos memorasset, ad quos præsertim irrepere soleant declaravit.

« Firmaverunt sibi sermonem nequam : narraverunt ut absconderent laqueos. » Postquam tropice inimicos gladios suos exacuere et arcus intendere dixerat, jam apertius qui sit gladius, qualis arcus, enarrat his verbis : « Firmaverunt sibi sermonem nequam. » Non enim sermonem a Deo mutuati sunt; sed postquam sibi ipsis confinxerunt et commentati sunt, hunc firmaverunt. Tales sunt sycophantæ, et quotquot falsas, quas sibi confinxerunt et commentati sunt, sententias firmare et stabilire satagunt. Deinde vero ubi sermonem illum nequam, quem sibi firmaverant, pravum esse adverterunt,

Α τούτοις παραπήσοι. Ἄλλὰ καὶ πᾶς ἄθεος λόγος πικρὸς ἂν εἴη, ὡς περὶ ὁ θεὸς, χρηστὸς καὶ γλυκύς. Διὰ εἰρήται· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Δεινὰ δὲ τόξα καὶ μάχαιραι ὡς ἀληθῶς δεξίαι αἱ τῶν ἀθέων ἑτεροδόξων, τῶν τὰς ἀκεραίους ψυχὰς κατατοξεύοντων, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ῥομφαλαῖς κατασφαττόντων αὐτάς. Καὶ οἱ σοφοὶ δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, τὸν ἀπατηλὸν καὶ σεσοφισμένον λόγον προβαλλόμενοι, πολλὰς ἀνέλκον ψυχὰς. Εὐχῆς οὖν ἡμῖν δεῖ συντεταμένης, πρὸς τὸ ῥυσθῆναι τούτων ἀπάντων. Μάλιστα δὲ οἱ προλεχθέντες τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀφελῆ κατατοξεύειν πειρῶνται· διὸ λέλεκται· « Ἐνέτειναν τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἁμωμον. » Καὶ τὸν ἀναίτιον δὲ ἁμωμον καλεῖ τὴν κατὰ τῶν μηδὲν ἡδικοῦμενων ὑπογράφων συκοφαντίαν. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἁμωμον, ἀπλοῦν, » ἡρμηνευσεν ὁ Ἀκύλας. Τὸν γὰρ ἀπλοῦν καὶ ἀπειρόκακον μάλιστα κατατοξεύειν οἱ τοιοῦτοι πειρῶνται· διὸ ἐπιλέγει· « Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Καιροφυλακοῦντες γὰρ οὗτοι, ἀθρόως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπέρχονται τῷ ἁμῶμῳ, ἢ τῷ ἀπλῷ καὶ ἀκεραίῳ. Διὸ γράφων πρὸς τοὺς τοιοῦτους ψησί· « Φοβοῦμαι μὴ πως, ὡς ὁ ἔρις ἐξηπάτησεν Ἐβάν, φαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς ἐν Χριστῷ. » Τὸν γὰρ πεφραγμένον τὴν ψυχὴν οὐκ ἂν ποτε δύναιντο καταβαλεῖν οἱ προλεχθέντες, « οἵτινες ἠκόνησαν ὡς ῥομφαίαν τὰς γλώσσας αὐτῶν, καὶ ἐνέτειναν τόξον, πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἁμωμον. » ἢ, « τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρῦφοις ἀπλοῦν. Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » Καὶ ὅρα τίνα τρόπον κατατοξεύουσιν αὐτὸν φησὶ, ἀλλ' οὐκ ἐμὲ τὸν ταῦτα λέγοντα· τὸν δὲ ἀπλοῦν, τουτέστι τὸν ἀφελῆ καὶ ἀκεραῖον, καὶ ἐτι πικρὸν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξ ἐκείνων ὄντα περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ εἰδίδασκε λέγων· « Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μου. » καὶ, « Ὅστις ἐὰν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν, συμφέρει αὐτῷ βληθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν. » Σκανδαλιζόμενον γὰρ κάκει ὁ Σωτὴρ οὐ μέγαν εἰσάγει, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρὸν, ὡς περὶ ἐν ταῦθα τὸν ἀπλοῦν. Οἱ τοίνυν ἐχθροὶ οὐδὲ τολμῶσι προσεῖναι τοῖς μεγάλοις, οὐδὲ τοῖς παρὰ Θεοῦ σοφοῖς· τοὺς δὲ ἀπλοῦς καὶ ἀκεραίους μάλιστα θηρεύουσι. Διόπερ ὁ Δαυὶδ, μνημονεύσας τῶν ἐχθρῶν, καὶ περὶ τίνος μάλιστα εἰσεῖσθαι εἰώθασιν οὗτοι παρέστησεν.

D « Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν· διηγῆσαντο τοῦ κρύψαι παγίδας. » Τροπικῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν τοὺς τῆς ψυχῆς ἐχθροὺς τὴν ῥομφαλὴν αὐτῶν ἀκονῆσαι καὶ τὰ τόξα ἐντείνειν προσιπῶν, σαφέστερον διὰ τῶν προκειμένων τις ἦν ἡ ῥομφαία, καὶ τί τὸ τόξον παρίστηεν εἰπῶν· « Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν. » Οὐ γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες λόγον, ἀλλ' ἑαυτοῖς πλασάμενοι καὶ συνθέντες, τοῦτον ἐκράτουν. Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οἱ συκοφάνται, καὶ οἱ κρατύνειν καὶ βεβαίον πειρούμενοι ἄς ἑαυτοῖς ἀνεζωγράφησαν καὶ ἀνεπλάσαντο ψευδοδοξίας. Εἶς δὲ τὸν πονηρὸν λόγον ὃν ἑαυτοῖς ἐκράτουν ὁρῶντες

• Psal. xxxiii, 9. • II Cor. xi, 3. • Matth. xviii, 10. • Ibid. 6.

σθρόν, οὐ γυμνὸν αὐτὸν προβάλλονται, ἀλλὰ περι-
 εἰλάουσιν ἐξωθεν παγίσι, χρύπτοντες διὰ τινων σο-
 φισμάτων καὶ παραλογισμῶν τὴν κατὰ τῶν ἐπιβου-
 λευομένων συσκευῆν· οὕτω γὰρ ἀληπτοὶ καὶ ἀθήρα-
 τοὶ ἔσεσθαι ὑπολαμβάνουσι. Διδὲ « εἶπαν » ἐν ἑαυτοῖς·
 « Τίς δὴσεται αὐτούς; » καὶ, « ἐξερευνήσαν ἀνο-
 μίας. » Οὐδὲν γὰρ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ θείου νόμου ζητή-
 σαντες εὔρον· ἀλλ' ἀνομίας ἑαυτοῖς ἐπενόησαν. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἐξερευνήσαν ἀνομίας σύμπαν-
 τες. » καὶ ἐπὶ τούτοις πολλὰ ζητήσαντες καὶ μυρία
 παρ' ἑαυτοῖς ἐπινοήσαντες, μηδὲν δὲ ἀληθὲς ἐπὶ τέλει
 εὑρόντες, ἐξέλιπον, πλέον οὐδὲν ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐρευ-
 νῆς οκτησάμενοι. Διδὲ λέλεκται· « Ἐξέλιπον ἐξερευ-
 νῶντες ἐξερευνήσεις. » Τοσοῦτος τινὰς διέγραψεν
 ὁ Δαυὶδ τοὺς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, ἐξ ὧν τὴν ἑαυ-
 τοῦ ψυχὴν βυσθῆναι ἤσχετο, ἐξερευνητικούς τινὰς,
 καὶ ζητητικούς ἀνομίας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοὶ ψυχῆς ἀλη-
 θῶς ἂν εἶεν φονεῦται! διὸ δὴ μάλιστα Θεὸν βοηθὸν
 ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀνακαλεῖτο, τοὺς αἰσθητοὺς πολε-
 μίους καὶ τοὺς τοῖς σώμασι παραταττομένους ἐπ' οὐ-
 δὲνὶ λόγῳ τιθέμενος.

« Προσελεύσεται ἄνθρωπος ἐν καρδίᾳ βαθεῖα, καὶ
 ὑψωθήσεται ὁ Θεός. Βέλος νηπίων, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Οἱ μὲν τῆς ψυχῆς πολέμοιοι, λόγοις πονηροὶ; ἑαυτοὺς
 περιφράξαντες, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἐγκρύψαντες παγί-
 δας, ἀνομίας τε ἐξερευνῶντες, καὶ διὰ τούτων τὰς
 ἑαυτῶν ρομφαίας ἀκονήσαντες, καὶ ταῖς ἑαυτῶν γλώσ-
 σαις ἐντεινάντες τόξα, τὸν ἀμωμον, ἢ τὸν ἀπλοῦν καὶ
 ἀκέραιον περιήεσαν ζητοῦντες, ὅπως ἀνέλυσιν αὐτοῦ
 τὴν ψυχὴν· ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν ὁ Θεὸς βύσεται. Τῶν
 γὰρ μικρῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ἄγγελοι διὰ παντὸς
 ἔρωσι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς. Προ-
 σελύσεται δὲ τις αὐτοῖς ἄνθρωπος, ἀληθῶς ἄνθρω-
 πός, ἐν καρδίᾳ βαθεῖα πεφραγμένος, ἀκατάπληκτος,
 αὐτοῖς παρατάξεται, πάντας τε αὐτοὺς καταλύσει,
 ὡς ὑψωθῆναι καὶ δοξασθῆναι δι' αὐτοῦ τὸν Θεόν, καὶ
 πάντων ἐκεῖνων τὰ βέλη ἐλεγχοθῆναι ἄτονα καὶ ἀσθενῆ,
 ὡς νηπίων λογισθῆναι βέλη τὰς πληγὰς αὐτῶν, καὶ
 τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς ἐξασθενῆσαι. Τοιοῦ-
 τος γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ὁ παρατατό-
 μενος τοῖς προλεχθεῖσιν ἐν καρδίᾳ βαθεῖα· ὡς δέχε-
 σθαι μὲν αὐτὸν τὰς πληγὰς καὶ τὰ διὰ σοφισμάτων
 βέλη, γελᾶν δὲ αὐτὰ καὶ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι, ὡς ὑπὸ
 νηπίων ἀτόνων κατ' αὐτοῦ πεμπόμενα. Εἶτα καὶ ἐπι-
 λυόμενος αὐτῶν τὰ σοφίσματα, τὰς γλώσσας αὐτῶν
 καὶ τοὺς λόγους ἐξασθενούντας ἐλέγξει. Βαθεῖα δὲ
 καρδία ἢ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ἔχουσα τὰ μαθήματα,
 μηδὲ ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ σεμνυνομένη, ἀλλ' ἐνδον
 ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς πίστεως θεμελίους ἐβρίζωμένους.
 Ἀκολούθως τοῖνον λογικούς τινὰς πολεμίους τὴν γλώτ-
 ταν ἀκονήσαντας, καὶ τόξα τοῖς χεῖλεσιν ἐντεινόντας
 ὑποστησάμενος, ἀντιτάττει αὐτοῖς ἄνθρωπον Θεοῦ
 καρδίᾳ βαθεῖαν κεκτημένον· καὶ τὸν μὲν Θεὸν
 διὰ τούτου δοξαζόμενον, ἐκεῖνους δὲ ἡττωμένους καὶ
 ἀτρημονούντας.

« Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτοῦς, καὶ
 ἐφοβήθη πᾶς ἄνθρωπος. » Ἀκόλουθον ἦν, τῶν δοκί-
 σει σφῶν ἀνατραπέντων καὶ τῶν τῆς ψυχῆς πολε-

A non nudum proferunt, sed laqueis extrinsecus clam
 circumsepiunt, sophismatibus cavillisque quas pa-
 rant ipsis insidias occultantes, ita se capi et de-
 prehendi non posse opinantur. Quare « dixerunt »
 in seipsis : « Quis videbit eos ? » et, « scrutati sunt
 iniquitates. » Nihil quippe utilitatis in divina lege
 perquisierunt vel invenerunt ; sed iniquitates sibi
 excogitarunt ; sive, secundum Symmachum, « scruta-
 ti sunt iniquitates universi : » ac cum hæc mul-
 tum perquisivissent, et infinita excogitassent, cum
 nihil veri tandem reperirent, defecerunt, nihil aliud
 ex tanta perscrutatione referentes. Quare dictum
 est : « Defecerunt scrutantes scrutinia. » Hujusmodi
 hostes et inimicos descripsit David, e quorum ma-
 nibus animam eripi suam precabatur : erant scilicet
 B cet ii perscrutantes et perquirentes iniquitatem.
 Nam qui tales sunt, vere animæ interfectores ha-
 beantur : quare Deum contra hujusmodi hostes ad-
 jutorem invocabat ; cum sensiles inimicos, qui con-
 tra corpora aciem instruent, nihili faceret,

VERS. 8, 9. « Accedet homo in corde alto, et exalta-
 bitur Deus. Sagittæ parvulorum, » etc. Inimici quidem
 animæ verbis sese malignis circummunientes, la-
 queos suos occultantes, iniquitates perscrutantes,
 hisque gladios suos exacuentes, linguisque suis in-
 tendentes arcus, immaculatum, simplicem et inno-
 centem undequaque perquirebant, ut ejus animam
 interficerent. At illum Deus eripiet ; angeli namque
 pusillorum in Ecclesia semper vident faciem Pa-
 tris qui in cælis est. Accedet autem homo quispiam
 ad eos, vir vere perfectus, eumque ferens qui ad
 imaginem Dei factus est, qui alto corde munitus,
 C imperterritus contra eos aciem instruet, ipsosque
 omnes dissipabit, ita ut ejus opera Deus exaltetur
 et gloria afficiatur, eorumque omnium sagittæ in-
 firmæ debilesque comprobentur, ac plagæ eorum
 pro sagittis parvulorum reputentur, et linguae eor-
 um in ipsis infirmantur. Hujusmodi enim ille ho-
 mo Dei est, qui corde alto contra memoratos ho-
 mines aciem instruit, ut plagas ipse, et sagittas
 sophismatibus paratas excipiat ; ipsasque, utpote a
 parvulis infirmis emissas, irrideat ac pro nihilo ha-
 beat. Sub hæc postquam eorum sophismata solve-
 rit, linguas et sermones eorum infirmos comproba-
 bit. Cor autem altum est, quod disciplinas non
 quoad superficiem tantum obtinet, neque in prolata-
 titio sermone gloriatur ; sed quod intus fidei fun-
 damenta radicata habet. Consequenter igitur post-
 quam rationabiles quosdam inimicos linguam exa-
 cuentes, et labiis tela vibrantes induxerat, hominem
 Dei alto corde instructum ipsis opponit, Deumque
 ejus opera gloria celebratum, illosque abjectos ac
 turpiter agentes effert.

VERS. 10. « Conturbati sunt omnes qui videbant
 eos, et timuit omnis homo. » Consentaneum erat,
 eversis iis qui sibi sapientes videbantur, ipsi-

cisque animæ ab homine Dei confutatis, eos qui in sapientia hujus sæculi non ita conspicui erant conturbari. Nam cum illi quoque in numero eorum qui victi fuerant computarentur, et ipsi quoque athei et impii essent; cæterum utpote malitia ipsis impares, fortiores seipsis devictos cernentes, conturbantur. Quare dictum est: «Conturbati sunt omnes qui videbant eos.» At Dei homo, et omnes ejus amici, qui per unum victoriam de inimicis retulerunt, Deum tunc magis timuerunt, et annuntiaverunt opera Dei, et justificationes ejus intellexerunt. Etiam si enim homo videretur, et alto corde putaretur inimicos debellasse; a prudentibus tamen ut Deus auctor victoriæ cognoscebatur. Quare et opera Dei annuntiabant, et præclara ejus in hominum gratiam gesta facinora celebrabant. Hi itaque, ut spectatores, de victoria triumphatoris Deum laudibus efferebant. Ipse autem victor «lætabitur in Domino, et sperabit in eo.» Neque enim de seipso magnum sentiet, neque de victoria effertur, sed divino gaudio et lætitia replebitur, utpote qui victoris Dei minister fuerit. Hoc porro lætante, omnes recti corde laudabuntur, ipsi quoque unius opera ceu victores effecti. Nam totus ordo totumque corpus sanctorum laudem consequetur, quia, secundum S. Apostolum, uno membrò gloriæ referente, omnia membra in gloriæ partem veniunt.

IN FINEM, PSALMUS CANTICI DAVID LXIV.

VERS. 2, 3. «Te decet hymnus, Deus, in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem.» Prophetiam complectitur eorum quæ in finem eventura erant; quapropter inscribitur «In finem.» Quænam autem illa essent, deinde aperit his verbis: «Ad te omnis caro veniet.» Non jam solum Judaicus populus, sed omnis caro, id est, totum hominum genus. Sic enim solet Scriptura homines omnes indicare, qui olim carnales terrenique erant. Quare in lege dicitur: «Corrupti omnis caro viam suam»; ac rursus: «Non permanebit spiritus meus in hominibus his, quia carnes sunt⁹.» Sed tunc quidem omnis caro incusabatur; nunc vero ad Deum ventura dicitur. Quamobrem qui post Davidem fuit Joel propheta, omni carni pulcherrima vaticinatur dicens: «Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt¹⁰.» Idipsum quoque declarat Isaias dicens: «Videbit omnis caro salutare Dei¹¹.» Salutare porro Dei ab omni carne cognoscendum quid aliud fuerit, quam Christus Dei, ut plerumque demonstravimus? Hoc itaque salutare omnibus hominibus, qui olim carnales erant, revelatum iri in vaticinio enuntiatur. Jure ergo præsens psalmus, idipsum significans, promissionem obsignat cum ait: «Ad te omnis caro veniet.» Sub hæc autem clarius sententiam effert cum addit: «Exaudiet nos, Deus, salutaris noster, spes omnium finium terræ,

ἢ μὴν ἀπελεγχθέντων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ· τοὺς μὴ οὕτω δεινούς ἐν σοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου ταράττεσθαι. Τῆς γὰρ μερίδος ὄντες τῶν ἡττωμένων, ἄθεοι καὶ αὐτοὶ καὶ δυσσεβεῖς· πλὴν ὡς ἐν κακίᾳ τῆς ἐκείνων δεινότητος ἐλάττους, ὀρῶντες νενικημένους τοὺς ἑαυτῶν βελτίους, ταράττονται. Διὸ λέλεκται· «Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτούς.» Ὅ γε μὴν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος καὶ πάντες οἱ τούτῳ φίλοι, διὰ τοῦ ἐνός τὰ κατ' ἐχθρῶν βραβεῖα ἀράμενοι, μειζόνως τὸν Θεὸν ἐφοβήθησαν, καὶ ἀνήγγειλαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ συνῆκαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἄνθρωπος ἐδόκει, καὶ καρδίᾳ βραβεῖα τῆν τῶν πολεμίων ἀνατροπὴν πεποιτῆσθαι, ἀλλὰ τοῖς συνετοῖς ἐγνωρίζετο, αὐτῶν ὁ Θεὸς ὁ τῆς νίκης αἴτιος. Διὸ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀπήγγαλλον. Ὅντοι μὲν οὖν, ὡς περ θεαταὶ, τὸν Θεὸν δοξάζοντες ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ νενικηκότος διετέλουν. Αὐτὸς δὲ ὁ νικητὴς ἐὺφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλπει ἐπ' αὐτόν. Ὅ γὰρ ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονήσει, οὐδ' ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐπαρθήσεται· χαρὰς δὲ θείας καὶ εὐφροσύνης πληρωθήσεται, ὡς ὑπουργὸς καὶ διάκονος τοῦ νικοποιῦ Θεοῦ γεγονώς. Τούτου δὲ εὐφραινομένου, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ ἐπαινεθήσονται, διὰ τοῦ ἐνός καὶ αὐτοὶ ὡς περ νικηταὶ ἀποδειχθέντες. Ὅλον γὰρ τὸ τάγμα καὶ τὸ σῶμα τῶν ἁγίων ἐπαίνου τεύξεται· ἐπειδὴ, δοξαζόμενον μέλους ἐνός, συνδοξίζεται πάντα τὰ μέλη, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΩΔΗΣ. ΞΔ'

«Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ.» Προφητεῖαν περιέχει μελλόντων εἰς τὸ τέλος ἀπαντήσεσθαι πραγμάτων· διὸ ἐπιγράφεται· «Εἰς τὸ τέλος.» Τίνα δὲ ταῦτα, διδάσκει ἐξῆς λέγων, «Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἔξει.» Οὐκέτι γὰρ μόνον τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πᾶσα σὰρξ, τουτέστι πᾶν γένος ἀνθρώπων. Οὕτως γὰρ εἰωθεν ὁ Λόγος πάντας ἀνθρώπους σημαίνει τοὺς πάλαι σαρκίνους καὶ γεώδεις. Διὸ καὶ ἐν τῷ νόμῳ λέλεκται· «Διέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ» καὶ πάλιν· «Ὅ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.» Ἀλλὰ τότε μὲν πᾶσα σὰρξ κατηγορεῖτο· νῦν δὲ ἔξειν πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται. Διὸ καὶ μετὰ τὸν Δαυὶδ Ἰωήλ, προφήτης γενόμενος, τὰ κάλλιστα πάσης σαρκὸς θεσπίζει λέγων· «Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν.» Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἠσαίας ταῦτον παρίστησιν εἰπὼν· «Ὁσεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.» Σωτήριον δὲ Θεοῦ πάση σαρκὶ γνωσθόμενον· τί ποιεῖν ἄρα, ἢ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς πολλάκις ἐπεδείξαμεν; Τοῦτο οὖν τὸ σωτήριον πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς πάλαι σαρκίνοις ἀποκαλυφθήσεσθαι προσητεύετο. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ μετὰ χείρας ψαλμὸς, τοῦτο αὐτὸ σημαίνει, ἐπισφραγίζεται τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τοῦ φάναι· «Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἔξει.» Ὑποκαταβάς δὲ, σαφέστερον ἐρμηνεύει τὴν διάνοιαν ἐπιλέγων· «Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεός ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἢ ἔλπει

⁹ Gen. vi, 12. ¹⁰ Ibid. 3. ¹¹ Joel. ii, 28. ¹² Isa. lii, 40.

πάντων των περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ **A** μακρὰν· καὶ ἐτι σαφέστερον ἐπιλέγει· « Καὶ φοβήθησονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. » Τὸ γὰρ φοβήθηται πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἦν καὶ σοφίας ἀρχή· ἐπίπερ « ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. » Διὰ δὲ ταῦτα « Εἰς τὸ τέλος » προγράφεται ὁ ψαλμὸς· καὶ ἐστιν ὡδὴς ψαλμὸς, ἐπινίκιον ὕμνον εἰς τὸν Σωτῆρα τῶν ἐθνῶν περιέχων. Ἐφ' οἷς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνυμνεῖ φάσκον· « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών. » Τίνα γὰρ ἔχρη ἄλλον ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ ὑμνεῖσθαι ἢ τὸν παντὸς αἰτίον ἀγαθοῦ; Διδάσκει δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τοὺς προσιδόντας ἐξ ἐθνῶν μόνῳ τῷ Θεῷ λέγειν· « Σοὶ πρέπει ὕμνος. » ὡς ἂν κατεγνωκότας ἑαυτῶν, ὅτε μὴ πρόποντας ὕμνους ἀνέπεμπον **B** τῇ πολυθέῳ πλάνῃ. Πρέπει δὲ ὕμνος τῷ Θεῷ οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ ἐν Σιών ἀναπεμπόμενος, δηλαδὴ ὁ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Σιών μὲν γὰρ ἐστὶν ἀληθινή ἢ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐπουράνιον ὄρος τοῦ Θεοῦ· περὶ οὗ διδάσκων ὁ Ἀπόστολος ἔλεγε· « Προσεληύσατε Σιών ἕρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανῷ. » καὶ πάλιν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἔλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. » Αὕτη ἂν εἴη ἡ ἀληθὴς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἡ κυρίως ἀναδειχθεῖσα Σιών, ἐφ' ἧς καὶ βασιλεύειν λέλεχται ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ὡσπερ οὖν διδάσκει λέγων αὐτὸς ἐν τῷ ψαλμῷ· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. » Ἡ αὐτὴ δ' ἂν εἴη ἡ καταγγελλομένη **C** τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον παραδεχομένοις βασιλείᾳ φθαρῶν. Εἰκὼν δ' ἀκεῖνης ἢ ἐπὶ γῆς γένοιτ' ἂν Ἐκκλησία· ὁμνύμωμος καὶ αὕτη καλούμενη ποτὲ μὲν Σιών, ποτὲ δὲ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἄλλοτε θυγάτηρ Σιών, ἢ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. Οὕτω γοῦν αὐτὴν οἱ προφῆται θεοπίζοντες ἀνυγόρευον. Ὁ τοίνυν ὕμνος ὁ ἐν τῇ Σιών, ἦτοι τῇ ἐπουρανίῳ, ἢ καὶ τῇ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡδόμενος, πρέπει ἂν μόνος τῷ ὕμνουμένῳ Θεῷ. Πᾶσα δὲ ἡ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λεγομένη θεολογία, εἴτε παρὰ τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς, εἴτε παρὰ τοῖς ἀθέοις ἑτεροδόξοις, ἀπρεπὴς ἂν εἴη. Τῶν γὰρ παρ' Ἑλλήσι σοφῶν οἱ μὲν εἰς ἀθεότητα παντελῆ καταπεπτώκασιν, οἱ δὲ τὴν πολυθεον πλάνην ἐσέμνυναν. Τῶν δὲ ἀθέων αἰρσιωτῶν οἱ μὲν πλείστας καὶ ἐναντίας ἀρχὰς ὑπεστήσαντο, εἰ δὲ πονηραῖς καὶ φαύλαις δυνάμεσι τὴν τοῦ παντὸς διοικήσιν ἀνατεθείκασιν. Ἦδη δὲ καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων παῖδες, ἀνθρωπόμορφον καὶ ἀνθρωποπαθῆ τὸν Θεόν, τῷ μὴ νοεῖν τὰς Γραφὰς, εἰσάγοντες· ἀλλὰ καὶ μυρία ἔκτοπα καὶ ταπεινὰ μυθολογοῦντες, μακρὰν ἀποπεπτώκασι τοῦ πρόποντος ὕμνου. Μόνοι δὲ οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὸν πρόποντα ὕμνον παρ' αὐτοῦ δεδιδαγμένοι τοῦ Σωτῆρος ἐπαξίως τὸν Πατέρα θεολογοῦσιν· ὁ δὲ παρίστησι διὰ τῆς μετὰ χεῖρας φάσκων ὡδῆς· « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών. » Ἀπρεπὴς δὲ ὕμνος λεχθεῖ ἂν ὁ δαίμοσι πονηροῖς καὶ τνευ-

et eorum qui in mari sunt longe : » imo apertius subjungit : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Nam quod omnes qui habitabant terminos terræ timerent a signis Dei, id honorum et sapientiæ initium erat : siquidem « initium sapientiæ timor Domini ¹². » His de causis « In finem » psalmus inscribitur : estque psalmus cantici, triumphalem hymnum in Servatorem gentium complectens. Et ob eam rem Spiritus sanctus Deum, qui supra omnia est, celebrat dicens : « Te decet hymnus, Deus, in Sion. » Quem enim alium pro omnium hominum salute celebrari oportuit, nisi omnis boni auctorem? Docet autem idem Spiritus eos qui ex gentibus accedunt soli Deo dicere debere : « Te decet hymnus, » quasi sese damnantes, quod multorum numinum errori indecenter hymnos emisissent. Deum autem hymnus decet, non quivis, sed qui in Sion, videlicet qui in Ecclesia ejus emittitur. Nam vera Sion est cœlestis Jerusalem, et cœlestis mons Dei : de quo Apostolus hæc docuit : « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis ¹⁴. » ac rursum : « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra ¹⁵. » Hæc sane fuerit vera Jerusalem, et quæ proprie Sion comprobata est, in qua regnare dicitur Salvator et Dominus noster, ut ipse docet in secundo psalmo : « Ego autem constitutus sum rex super Sion montem sanctum ejus ¹⁶. » Id ipsum autem fuerit regnum cœlorum, quod accipientibus Evangelium annuntiat. Imago autem illius fuerit Ecclesia quæ in terra est : quæ pari nomine modo Sion, modo Jerusalem, aliquando filia Sion, aliquando filia Jerusalem vocitatur. Sic itaque illam prophetæ vaticinantes appellabant. Hymnus igitur qui in Sion, illa scilicet cœlesti, sive in Ecclesia Dei quæ in terra est, canitur, solus celebrando Deo conveniat. Omnis vero quæ extra Ecclesiam Dei theologia dicitur, sive apud Græcorum sapientes, sive apud impios heterodoxos, indecens dici possit. Nam Græci sapientes, alii in nullius Dei cultum penitus lapsi sunt; alii multorum numinum errore celebrarunt. Impii autem hæretici, alii plurima et contraria principia constituerunt; alii pravis malisque virtutibus universi administrationem ascripsere. Jam vero ipsi Judæi, humanam formam humanosque affectus, quod Scripturas non intelligunt, Deo asfingunt : imo vero infinita absurda abjectaque fabulantes, ab hymno qui deceat longe prolapsi sunt. Il vero soli qui in Ecclesia Dei decentem hymnum ab ipso Servatore edocti sunt, condignam divinamque de Patre doctrinam efferunt; quod in præsentī cantico declaratur his verbis : « Te decet hymnus, Deus, in Sion. » Indecens porro hymnus dicatur, qui malignis dæmonibus impurisque spiritibus emittitur : indecens item qui soli, lunæ, astris

¹² Psal. cx, 10. ¹³ Hebr. xii, -2. ¹⁴ Galat. iv, 26. ¹⁶ Psal. ii, 6.

cæterisque mundi partibus ab iis canitur, qui eadem inter deos annumerant. Longe turpior vero et admodum indecorus est, qui impuris lascivisque canticis de amatoriiis deorum historiis confligitur. Solus autem speciosus ac decens hymnus ille dicitur, qui soli Conditori, Opifici ac Regi universorum emittitur, cui etiam vota reddere, atque id non extra Ecclesiam ejus præstare convenit. Quare secundum LXX Interpretes dicitur: « Et tibi reddetur votum in Jerusalem. » Votum autem solet divina Scriptura vocare promissionem, quam quis Deo dederit, quando scilicet respiscere vitamque suam divinæ philosophiæ addicere, sive etiam ex honis suis quidpiam consecrara, sive aliud quodvis promissum vitæ, quæ secundum Deum est, consentaneum ac probum edere constituerit. Quare dictum alicubi fuit: « Si votum feceris, ne tardis reddere: melius quippe est non voveri, quam vovere et non reddere¹⁷. » Decet igitur in primis universorum Opificem et Servatorem hymnis celebrare; deinde vero divinis hisce laudibus consentanea opera edere, bonaque promissa dare. Postquam vero et hymnum et vota ipsi reddiderimus, tunc cum ea quæ penes nos sunt impleverimus, fidenter agemus; ita ut dicamus:—« Exaudi orationem. » Hic porro accurate προσευχῆς non εὐχῆς dictum; nam εὐχῆς promissionem significat, προσευχῆ vero supplicationem ac deprecationem, quam Spiritus sanctus pro nobis edebat, congruentem deprecationem Deo offerens ac dicens: « Exaudi orationem. » Quorumnam orationem exaudias? Id deinde declarat, gentium vocationem vaticinans, dum ait: « Ad te omnis caro veniet. » Spiritus vero sanctus pro omni carne precabatur, ut omnis caro postquam ad Deum conversa fuerit, ipsumque invocaverit, propitium illum inveniat. Quamobrem non dixit: « Exaudi orationem meam; » sed: « Exaudi orationem, ad te omnis caro veniet; » ac si clarius dixisset: Quia futurum est ut omnis caro, et totum genus humanum a multorum deorum errore secedat, et ad te solum verum Deum convertatur, hymnos canat tibi, vota reddat, orationes et supplicationes effundat, exaudi orationem eorum.

VERS. 4. « Verba iniquorum prævaluerunt super nos, et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Consequenter admodum, postquam de omni carne dixerat, hæc intulit, quæ omnis prædictæ carnis confessionem complectuntur. Itaque quotquot ex omnibus gentibus, quæ olim carnales erant, a superstitione gradum revocarunt, a Spiritu divino docentur confiteri quantis olim in malis complicati fuerint, atque proprias impietates commemorare. Quare ait: « Verba iniquorum prævaluerunt super nos, et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Hæc sane quasi ex persona omnis memoratæ carnis valde consequenter dicta fuerint. Quia vero canti-

μασιν ἀκαθάρτοις ἀναπεμπόμενος· ἀρεπῆς δὲ ἐστὶ καὶ ὁ ἡλιω καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις καὶ τοῖς λοιποῖς τοῦ κόσμου μέρεσιν· ὑπὸ τῶν ταῦτα θεοποιούντων φέδόμενος. Καὶ ἐτι μᾶλλον αἰσχίων καὶ ἀπρεπέστατος ὁ δι' αἰσχρῶν καὶ ἀκολάστων ἑσμάτων τοῖς περὶ θεῶν ἑρωτικοῖς διηγήμασιν ἀναπλαττόμενος. Μόνος δ' ἐκεῖνος ὠραῖος λεγθεὶς ἂν καὶ εὐπρεπέως ὤμιος, ὁ τῷ μόνῳ Ποιητῇ καὶ Δημιουργῷ καὶ Βασιλεὶ τῶν ὅλων Θεῷ ἀναπεμπόμενος, ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι προσήκει, καὶ τοῦτο ποιεῖν μὴ ἔκτος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Διὸ λέλεκται κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα: « Καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Εὐχὴν δὲ σύνθηες τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ἂν ἐπαγγέλλεται τις τῷ Θεῷ, ἥτοι σωφρονεῖν ταξάμενος καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀναθεῖναι τῇ κατὰ θεὸν φιλοσοφίᾳ, ἣ τῶν κτημάτων ἀφιέρωσαι τι, ἢ τάξασθαι τινα σεμνὴν ἐπαγγελίαν πρέπουσαν τῷ κατὰ θεὸν βίῳ. Διὸ λέλεκται πού: « Ἐὰν εὐξῆ εὐχὴν, μὴ χρονίσῃς ἀποδοῦναι· ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι. » Πρέπει τοίνυν πρῶτα μὲν ἐπαξίως τὸν τῶν ὅλων Ποιητὴν καὶ Σωτῆρα ἀνυμνεῖν· ἔπειτα δι' ἔργων ἀκόλουθα πράττειν τῇ θεολογίᾳ ἐν ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. Ἐπειδὴν δὲ καὶ τὸν ὕμνον πρεπόντως καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδῶμεν αὐτῷ, τῆνικαῦτα, ὡς ἂν τὰ παρ' ἑαυτῶν πεπληρωκότες, παρήσιας μεθέξωμεν· ὥστε λέγειν: « Εἰσάκουσον προσευχῆς. » Ἀκριβῶς δ' ἐνταῦθα προσευχῆς, ἀλλ' οὐκ εὐχῆς εἰρηται· ἢ μὲν γὰρ ἐπαγγελίαν ἐδύλου· ἢ δὲ προσευχῆ δέησιν καὶ ἱκετηρίαν. ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὲρ ἡμῶν ἐποιεῖτο, πρέπουσαν ἱκετηρίαν προσάγαθὸν τῷ Θεῷ καὶ λέγον: « Εἰσάκουσον προσευχῆς. » Τίνων δὲ προσευχῆς εἰσάκουσον; Παρίστησιν ἐξῆς, τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν θεσιζόν· διὸ φησι: « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » Ὑπερηύχεται δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πάσης σαρκὸς, ἵν' ἐπειδὴν ἐπιστραφῆ ἀπὸ σὰρξ πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἐπικαλεῖται αὐτόν, τύχοι αὐτοῦ ἐπηκόου. Διὸ οὐκ εἶπεν: « Εἰσάκουσον τῆς ἐμῆς προσευχῆς; » ἀλλ': « Εἰσάκουσον προσευχῆς, πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » ὥσαυτ' ἀσπερότερον ἔλεγεν: Ἐπειθὴ μέλλει πᾶσα σὰρξ καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων ἀναχωρεῖν μὲν τῆς πολυθέου πλάνης, ἐπιστρέφειν δὲ ἐπὶ αὐτὸν τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, ὕμνους τέ σοι ἀναπέμπειν καὶ εὐχὰς ἀποδιδόναι, προσευχὰς τε καὶ ἱκετηρίας ποιεῖσθαι, εἰσάκουσον τῆς αὐτῶν προσευχῆς.

« Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς, καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἰλάσῃ. » Σφῶδρα ἀκολούθως μετὰ τὰ περὶ πάσης σαρκὸς λελεγμένα, ἐπενήνκεται τὰ προκειμένα τῆς ὑνωμασμένης πάσης σαρκὸς ἐξομολόγησιν περιέχοντα. Οἱ γοῦν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν πάλαι σαρκίνων τῆς δεισιδαίμονος πλάνης ἐπιστρέψαντες διδάσκονται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὁμολογεῖν ἐν ὁποίοις ποτὲ κακοῖς γεγόνασι, τῶν τε οικειῶν ἀσεδημάτων μνημονεύειν. Διὸ φησι: « Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς, καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἰλάσῃ. » Ταῦτα μὲν οὖν λεγόμενα ἐκ προσώπου τῆς ἀποδοθείσης πάσης σαρκὸς πολλῆν ἂν ἔχοι ἀκολουθίαν. Ἐπεὶ δὲ ἐ τοῦ Δαυὶδ ἐπιγέγραπται: ἡ ψῆλ

¹⁷ Eccle. v, 3, 4.

τοῦ ψαλμοῦ, ζητήθειεν ἄν τις, πότε τὸν Δαυὶδ ἢ τοὺς ἄλλοι
 σὺν αὐτῷ λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν· ἢ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον, «κατεδυνάστευσαν»· ποίας δὲ καὶ
 ἀσεβείας ἐκτίησάτο ὁ τοσοῦτος τοῦ Θεοῦ προφήτης καὶ
 οἱ σὺν αὐτῷ, ἐπεὶ περ, «τὰς ἀσεβείας ἡμῶν σὺ ἰλάση»
 φησίν. Ἄλλὰ γὰρ, ὡς ἀποδεδώκαμεν, προφητικῶς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως μνημο-
 νεῦσαν, καὶ φῆσαν· «Πρὸς αὐτὰ πάντα σὰρξ ἕξει, »
 ἀκολούθως τὴν ἐξομολόγησιν αὐτῶν διαγράψει, ἐξ
 αὐτῶν προσώπου φάσκον· «Λόγοι ἀνόμων ὑπερ-
 εδυνάμωσαν ἡμᾶς, » τούτεστι κρείττους ἡμῶν γέγον-
 ασι καὶ θυνατότεροι ἡμῶν οἱ τῶν ἀνόμων λόγοι.
 Ἄνομοι δὲ πάντες ἦσαν οἱ πρῶτοι συστησάμενοι τὴν
 τῶν εἰδώλων θεοποιίαν· λόγοι τε αὐτῶν οἱ διὰ ποιη-
 τῶν καὶ τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου περὶ τῆς πολυ-
 θεοῦ κλάνης ἐν συγγράμμασι καταβεβλημένοι. Ἄλλ' B
 οἱτοὶ μὲν «κατεδυνάστευσαν ἡμῶν, » κατὰ τὸν
 Σύμμαχον· σὺ δ' οὐχ ὑπερῖδος ἡμᾶς, Δέσποτα·
 ἰλάσω δὲ τὰς ἀσεβείας ἡμῶν, καταπέμφας ἡμῖν τὸν
 Ἰασμὸν, δι' οὗ κατέστης ἡμῖν ἰλαεὺς, ὑπερβὰς ἡμῶν
 τὰς ἀσεβείας. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ Ἰασμὸς, διδάσκει λέγων
 ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτῆρος· «Ὅν προέθετο ὁ Θεὸς
 Ἰαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι· » καὶ
 πάλιν· «Αὐτὸς Ἰασμὸς ἐστὶν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
 ἡμῶν· οὐχ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ὑπὲρ ὅλου τοῦ κόσμου.»

«Μακάριος ὃν ἐξελέξω καὶ προσελάβου, κατοική-
 σει ἐν ταῖς αὐλαῖς σου.» Οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν
 ἐπιστρέψαντες, τὰς ἑαυτῶν ἀσεβείας ἐξομολογησά- C
 μενοι, καὶ ὡς κατηξιώθησαν τοῦ Ἰασμοῦ, προκοπήν
 ἐπιδείκνυνται, καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν πολλήν, γινώσκοντες
 ἀνεκλήφην διδάσκοντες τοῦ ἀληθῶς μακαρίου. Πά-
 λαι μὲν γὰρ τὸν θνητὸν βίον καὶ τὴν πρόσκαιρον
 ζωὴν μόνην εἰδότες, πάντως που ἐμακάριζον τοὺς
 ταύτης ἀπολαύοντας, τέλος ἔδοκον ὀριζόμενοι, καὶ
 πλούτους, καὶ τὴν ἐν σώματι τρυφήν· νῦν δ' ὅτε
 τευχήκασι τοῦ Ἰασμοῦ, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀσεβείας
 ἀπεκαθήραντο, γινώσκοντες ἀνεκλήφασιν τοῦ ἀληθῶς μα-
 καρίου· καὶ τοῦτον εἰναι φασὶ τὸν ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεγ-
 μένον καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προσλήψεως κατηξιωμένον·
 διό φασι· Πάντες ἡμεῖς τῆς κλήσεως κατηξιώμεθα
 οἱ πάσαι· ὄντες σὰρξ· ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι πολλοὶ μὲν
 κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. Εἰκότως οὖν ὡς ἂν
 σπάνιον μακαρίζομεν τὸν ἐκλεκτόν. Τίς δὲ ἐστὶν D
 οὗτος ἀλλ' ἢ ὁ ἀφορισθεὶς τῶν πολλῶν καὶ ἀνα-
 ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριος
 ἀληθῶς ὁ τοιοῦτος, ὅποτε, τῶν δύο τούτων τυχόν, ἄλλο
 λέγω δὲ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προσλήψεως,
 ἑτέρου κρείττονος καταξιωθήσεται; κατοικήσει γὰρ
 ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταύτην λοιπὸν τὴν
 μόνην εὐρῶν καὶ τὴν ἀνάπαυαν, ἐνταῦθα στη-
 ριχθήσεται· τὸ τέλος ἀγαθὸν τοῦτο ἀπολαύων, οὐ
 τυχεῖν καὶ ἄλλος ἤσχετο προφήτης ὁ εἰπών· «Ἐπι-
 ποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλάς τοῦ
 Κυρίου.» Αὐλαὶ δὲ τοῦ Κυρίου εἰσὶν αἱ κατ' οὐρανὸν
 μοναί, περὶ ὧν εἰρηται ἐν Εὐαγγελίῳ· «Πολλὰί μοναί

cum psalmi, «Davidis» inscriptum est; oportuno
 quaeratur quondam in Davidem aut suos verba ini-
 quorum praevaluerunt; sive secundum Symmachum,
 «dominati sunt:» quibus vero impietatibus cum
 tantus ille Dei propheta, tum socii ejus addicti
 fuerint, siquidem ait, «impietatibus nostris tu propi-
 tiaberis.» Verum, uti jam tradidimus, cum Spi-
 ritus sanctus gentium vocationem prophetice com-
 memoret ac dicat: «Ad te omnis caro veniet,»
 earum confessionem consequenter describit, ac ex
 earum persona dicit: «Verba iniquorum praevalue-
 runt super nos,» id est, verba iniquorum super-
 riora ac potentiora nostris fuerunt. Iniqui autem
 fuere, qui primi idola inter deos computarunt:
 verba porro eorum sunt, quae a poetis et sapientibus
 hujus saeculi de multorum numinum errore
 scriptis consignata sunt. Sed ii quidem «dominati
 sunt nobis,» secundum Symmachum; tu vero non
 despexisti nos, Domine, sed propitiatus impietati-
 bus nostris, misisti propitiationem nobis, quae im-
 pietates praetergressus nostras, placatus evasisti.
 Quae porro sit illa propitiatio, docet Apostolus de
 Servatore dicens: «Quem proposuit Deus de
 propitiationem per fidem in sanguine ipsius 18;» ac rur-
 sum: «Ipse propitiatio est pro peccatis nostris:
 non pro nostris autem tantum, sed pro totius
 mundi 19.»

VERS. 5-9. «Beatus quem elegisti et assumpsisti,
 inhabitabit in atriis tuis.» Qui ex omnibus
 gentibus conversi sunt, impietates confessi suas, ut
 propitiatione dignati, profectum animaeque utilita-
 tem multam, illius qui vere beatus est notitia in-
 structi, exhibent. Olim namque cum mortalem
 tantum et temporaneam vitam nossent, qui ea
 fruerentur beatos omnino praedicabant, volupta-
 tem, divitias, corporis delicias pro fine constituen-
 tes. Nunc vero propitiationem nacti, depositisque
 impietatis sordibus, illius qui vere beatus est co-
 gnitionem adepti sunt, huncque esse dicunt, quem
 Deus assumere et eligere dignatus est: quare aiunt:
 «Nos omnes vocatione digni habiti sumus, qui olim
 caro eramus: sed scimus multos vocatos, paucos
 electos esse: jure igitur electum, utpote qui perra-
 rus sit, beatum praedicamus. Quis ille est, nisi qui
 ex multis segregatus et a Deo assumptus est? Ec-
 qui non vere beatus sit qui hujusmodi est, quando
 duo haec a Deo consecutus, electionem scilicet et
 assumptionem, alio praestantiore dignabitur? nam
 inhabitabit in atriis Dei. Et hac inventa mansione
 et quiete, istis confirmabitur, sineque bono fruetur,
 quem nancisci rogabat alius propheta dicens:
 «Concupiscit et deficit anima mea in atria Do-
 mini 20.» Atria vero Domini sunt caelestes man-
 siones, de quibus dicitur in Evangelio: «Apud
 Patrem mansiones multae 21.» Is itaque ex genti-
 bus, qui olim caro erat, sed jam mutatus, homo
 Dei effectus est, eum qui segregatus et jam electus.

18 Rom. III, 25.

19 I Joan. II, 2.

20 Psal LXXXIII, 5.

21 Joan. XIV, 2.

est beatum prædicat; utpote qui a Deo assumptus et in atria cœlestis Jerusalem translatus fuerit. « Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Qui supra memorati sunt, bona cœlestia, quæ prædictus vir beatus dignus habitus est, consequi peroptantes, aiunt: « Replebimur in bonis domus tuæ. » Cœlestem enim illam Dei domum, cujus in atriiis is qui jam electus fuit constitutus est, probe norunt. Quamobrem præcantur, se quoque opportuno tempore cœlestia illa bona consequi. Quod si domus Dei Ecclesia ejus sit secundum Apostolum, qui ait: « Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis²²; » jure dicunt: Beatus ille jam tuam consecutus est electionem; nos vero, qui nondum tales sumus, sed adhuc induti [carne], gaudemus quod jam hic constituti, bonis domus tuæ fruamur, divinis scilicet sermonibus, sapientiæ disciplinis, et sancti Spiritus charismatibus, quæ domus Dei exornatur: « Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii fides in eodem Spiritu, alii dona curationum, alii genera linguarum²³, » et alia quæ divinus Apostolus enumeravit. Hoc se itaque apparatu instruunt qui meliora concupiscunt. Deinde quia domus Dei mentionem fecerunt, consequenter edocent quænam illa sit dicentes: « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Hæc enim domus Dei erat, sanctum templum ejus. Templum autem sanctum Dei intelligas, non murorum tectorumque fabricam, sed illud quod jam ex electis animabus constituitur. Sancti, lapides vivi sunt; domumque spiritualem ad sanctum sacrificium destinatam, cœtum religiosorum hominum esse sacer Apostolus docuit his verbis: « Vos autem omnes domus Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos²⁴. » Hæc autem cum dixit, affinia locutus est dictis præsentibus: « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Sicut enim sensibillum templorum structura in admiratione plerumque est, quod ea studiosa varietate exædificata sint; aurea quippe tecta et anaglyphis ornata concinnant elegantiae studentes, columnis atque marmoribus ædificia exornant: eodem modo templum Dei quod sanctum est (et hoc sane ipsi primum et quidem pulcherrimum bonum adest), externo ornatu circumfulget, videlicet sapientia illa Dei varietate distincta, justitia et reliquis virtutibus, Spiritus item sancti donis varie illustratum, ita ut in stuporem et admirationem se contemplantantes conjiciat. Quamobrem qui ut in eo sedes habere digni habitus sunt, læti dicunt: « Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Observes porro velim hæc

παρὰ τῷ Πατρὶ. Ὁ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν πάλαι μὲν ὡν σὰρξ, μεταβαλὼν δὲ καὶ γενόμενος Θεοῦ ἄνθρωπος, μακαρίζει τὸν ἐξαιρετὸν καὶ ἤδη ἐκλεκτὸν· ὡς ἂν προσληφθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ παραληφθέντα εἰς τὰς αὐλὰς τῆς ἐπουρανίου Ἰερουσαλὴμ. « Πλησθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου· ἅγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Οἱ προλεχθέντες, τυχεῖν εὐχόμενοι καὶ αὐτοὶ τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν, ὧν ἡξίωται ὁ προειρημένος μακάριος, φασίν· « Πλησθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. » Ἐγνωσαν γὰρ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸν ἐπουράνιον, οὗ ἐν ταῖς αὐλαῖς ὁ ἤδη ἐκλεκτὸς κατατέτακται. Διὸ ἱκετεύουσι καιρῷ ποτε καὶ αὐτοὶ τυχεῖν τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν. Εἰ δὲ καὶ οἶκος Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· « Ἰνα ἴδῃς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἧτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, στῦλος καὶ ἰδρυματὶς τῆς ἀληθείας »· εἰκότως φασίν, ὅτι Ὁ μὲν μακάριος ἤδη τῆς παρὰ σοὶ τετύχκεν ἐκλογῆς· ἡμεῖς δὲ οἱ μηδέπω τοιοῦτοι, ἐτι δὲ περιβεβλημένοι ἀγαπώμεν ἐντεῦθεν ἤδη τῶν ἐν τῷ οἴκῳ σου ἀγαθῶν ἀπολαύοντες, λόγων δηλαδὴ θεῶν καὶ τῶν τῆς σοφίας μαθημάτων τε καὶ χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷς κακόμεθα ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ· « Ὡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνῶσεως, ἐτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλω χάρισμα ἰαμάτων, ἐτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, » καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἐν τοῦτοις οὖν ἑαυτοὺς παρασκευάζουσιν οἱ τῶν κρείττωνων ἐπιμενοὶ. Εἶτ' ἐπειδὴ περὶ οἴκου Θεοῦ ἐμνημόνευσαν, ἀκολούθως ὁποῖος οὗτος τυγχάνει διδάσκουσι λέγοντες· « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Οὗτος γὰρ ἦν ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἅγιος αὐτοῦ ναὸς. Νεῶν δὲ ἄκουε τοῦ Θεοῦ ἅγιον οὐ τοίχων καὶ ὀρόφων οἰκοδομήματα, ἀλλὰ τὸν ἐκ ψυχῶν ἐκλεκτῶν συναστῶτα ἤδη. Αἴθιοι ζῶντες οἱ ἅγιοι, καὶ οἶκος πνευματικὸς εἰς ἱεράτευμα ἅγιον τὸ σύστημα τῶν θεοσεβῶν εἶναι ὁ ἱερός Ἀπόστολος ἐδίδαξεν εἰπών· « Ὑμεῖς δὲ πάντες οἶκος Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φερεῖ τούτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιος ἐστίν, ὅτινές ἐστε ὑμεῖς. » Τοῦτο δὲ εἰπὼν, συνυδὰ τῷ μετὰ χεῖρας ἐδίδασκε λόγῳ φάσκοντι· « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » Ὡς γὰρ τῶν αἰσθητῶν ναῶν θαυμάζεται πολλάκις ἡ κατασκευὴ διὰ φιλοκάλου πολυτελείας γενομένη· χρυσοφόρα γοῦν καὶ διάγλυφα τεκταίνουσι, φιλοκαλοῦντες, ὕλη τε κίονων καὶ μαρμάρων κατακοσμοῦσι τὰς οἰκοδομὰς· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τοῦ Θεοῦ ναὸς ἅγιος ὢν, καὶ τοῦτο πρῶτον κάλλιστον ἀγαθὸν κεκτημένος, τὸν ἐξωθεν περιέβληται κόσμον; πολυποικίλῳ σοφίᾳ Θεοῦ, δικαιοσύνῃ τε καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς, τοῖς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσμασι πεποικιλμένος, ὡς ἐκπλήξῃ ἐμποιεῖν καὶ θαῦμα παρέχειν ταῖς ὀρώσιν. Ὅθεν οἱ καταξιοῦμενοι τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς χαίροντές φασι· « Πλησθυσόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου· ἅγιος ὁ ναὸς

²² I Tim. III, 15. ²³ I Cor. XII, 8, 9. ²⁴ I Cor. III, 16, 17.

σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνη. » Τήρει δὲ ὅπως ταῦτα κατὰ τοὺς χρόνους ἐλέγετο τοῦ Δαυὶδ, καθ' οὓς ὁ αἰσθητὸς ὑπὸ Σολομῶνος οὐδέπω κατεσκευάστο νεὺς δεικνύοντος ἐναργῶς τοῦ λόγου, ὅτι ὁ ἀληθῶς ναὸς τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ ἐκ λίθων ἀψύχων ἰσοδομημένος ἦν, ἀλλ' ὁ ἀποδοθεὶς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν. Καὶ ἄλλως δὲ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν, ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἐμακάρισαν τὸν ἐκλεγέντα καὶ ἀναληφθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατοικήσαντά τε ἦδη ἐν ταῖς αὐλαῖς αὐτοῦ ταῖς ἐπουρανίους, εἰκότως καὶ αὐτοὶ τέως μένοντες κλητοὶ, εὐχόμενοι δὲ ἐκλεκτοὶ γενέσθαι καὶ τῶν αὐτῶν ἐπουρανίων μονῶν καταξιοθῆναι, ἐλπίδας ἀγαθῶν ἑαυτοῖς ὑπογράφουσιν, ἰκετεύοντες τυχεῖν τοῦ αὐτοῦ ἐπουρανίου οἴκου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαθῶν. Εἶθ' ὡς μεμαθηκότες ὁποῖός ἐστιν ὁ ἐπουράνιος τοῦ Θεοῦ οἶκος, ἐρμηνεύουσι τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ φάσκοντες. « Ἄγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνη. » Ναὸς δὲ ἐπουράνιος καὶ ἀληθῶς ἐπάσιος τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ κατοικῶν ἐπινοεῖται ὁ τῶν ὄλων Θεός, τίς ἂν γένοιτο, ἢ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος, εἰς ὃν εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικήσαι; Ὑψὸς οὖν ἀληθῶς θαυμαστός ἐστιν ἐν δικαιοσύνη· ἐπειδὴ γέγονεν ἡμῖν αὐτὸς σοφία ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.

« Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν. » Ὁ μὲν δὴ ἐκλελεγμένος ὑπὸ σοῦ καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τὸν ἐπουράνιον ναὸν μακάριος ἀληθῶς καὶ τρισμακάριος· ἡμεῖς δὲ ἐν ἐπαγγελίαις ὄντες τῶν προλεχθέντων ἀγαθῶν, ἐλπίσι τε ἀνηρητημένοι, ἦδη ποτὲ τούτων τυχεῖν εὐχόμεθα διὸ παρακαλοῦμεν λέγοντες· « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. » ἐπακούσας δὲ, μακαρίους γενέσθαι καταξίωσον, καὶ ἡμᾶς προσλαβόμενος, καὶ ἐκλεξάμενος καὶ κατοικήσας ἐν ταῖς αὐλαῖς σου· ἵν' ἐκεῖ γενόμενοι πλησθῶμεν τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου σου. Ἀγαθὰ δὲ τοῦ ἐπουρανίου οἴκου, ὅποια ἂν τις νοήσειεν, ἢ οἷα ὁ θεὸς Ἀπόστολος διέγραψεν εἰπών· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; » Ἐπάκουσον τοίνυν ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ἐπακούσας καταξίωσον καὶ ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου σου. Ταῦτα διδάσκονται λέγειν οἱ πάλοι ὄντες σάρκες, τῆς δὲ τοῦ Θεοῦ κλήσεως κατηξιομένοι. Ἐπικαλοῦνται δὲ εὐκαίρως ἐν τούτοις τὸν ἑαυτῶν Σωτῆρα, ὃν καὶ ἀνωτέρω ἱλασμὸν ὠνόμασαν εἰπόντες, « καὶ τὰς ἀνομίας ἡμῶν σὺ ἴλασθι. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν Σωτῆρα ἡ Ἑβραϊκὴ Γραφὴ τούτοις ἐγγράφει τοῖς χαρακτήρσι, δι' ὧν καὶ ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ Ἰησοῦς γράφεται. Τούτον δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν ἱλασμὸν, « ἐλπίδα πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν » ὀνομάζουσιν, ἀντικρὺς παριστῶντες μηδὲν ταῦτα πρὸς Ἰουδαίους· οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν εὐαγγελίζεσθαι, οἷς γνῶμην Θεοῦ καὶ ἐπιστήμην θεσπίζουσιν· ὡς μηκέτι τὰς ἐλπίδας ἀναρτᾶν ἐπὶ τοὺς πάλοι νομιζομένους αὐτῶν θεοὺς, ἀλλ' ἐπὶ

A. Davidis tempore dicta fuisse, quo templum illud sensibile a Salomone nondum excitatum fuerat : sicque clare docetur, verum Dei templum, non illud esse quod ex inanimatis lapidibus structum erat, sed quod ex apostolico testimonio designavimus. Secundum aliam vero interpretationem, quia electum et assumptum a Deo, qui jam in caelestibus ejus atriis habitat, beatum praedicaverunt ; jure et ipsi qui vocali permanent, atque electi esse, et caelestibus mansionibus donari peroptant, bonam sibi spem ascribunt, eandem domum caelestem ejusque bona consequi rogantes. Deinde, utpote qui edidicerint qualis illa caelestis Dei domus sit, ejus virtutem post explicant dicentes : « Sanctum est templum tuum, mirabile in justitia. » Templum autem caeleste ac vere Deo dignum in quo habitare universorum Deus intelligitur, quid aliud fuerit, quam unigenitum ejus Verbum, in quo placitum est omnem plenitudinem deitatis inhabitare ? Hoc itaque vere mirabile est in justitia ; utpote quod factum sit nobis sapientia a Deo, justitia, sanctificatio et redemptio.

« Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes omnium finium terræ, et eorum qui in mari sunt longe. » Qui abs te electus, et in caeleste illud templum assumptus est, vere beatus et ter beatus : nos autem qui in praedictorum honorum promissionibus et in spe versamur, jam haec ipsa consequi precamur : quare his verbis rogamus : « Exaudi nos, Deus Salvator noster : » postquam autem exaudieris, concede etiam nobis ut beati efficiamur, qui nos antea assumptos et electos habitare fecisti in atriis tuis ; ut ibi constituti impleamur bonis domus tuae. Bona vero caelestis domus quænam esse putaveris, nisi quæ Apostolus his verbis descripsit : « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se » ? Exaudi itaque nos, Deus Salvator noster, et postquam exaudieris, nos bonis domus tuae dignare. Hæc dicere edocentur, qui cum olim caro essent, Dei vocatione donati sunt. Opportune autem hisce verbis Servatorem invocant suum, quem superius propitiationem appellaverunt, cum dicerent, « et impietatibus nostris tu propitiaberis. » Hic quoque Hebraica Scriptura Salvatorem ipsis characteribus effert, quæ Salvator noster Jesus scribitur. Eundem porro Servatorem et propitiationem ita quoque vocant, « Spem omnium finium terræ et eorum qui in mari sunt longe, » palam declarantes hæc nihil ad Judæos pertinere : neque enim ipsis tantum, sed etiam omnibus gentibus Servatoris gratiam, ut et notitia scientiamque Dei omnium vocationem vaticinantur, ita ut non ultra in suis olim vocatis diis, sed in eo solo qui Servator eorum effectus est, spem reponant. « Præparans

¹⁶ I Cor. II, 9.

montes in virtute sua, accinctus potentia. » Pro illo, « præparans montes, » Symmachus, « fundasti montes, » interpretatus est. Hic porro divina de Servatore doctrina inducenda est. Tu enim, inquit, es spes omnium finium terræ, qui et hæc et illa virtute tua magna condidisti. Primo quidem præparasti montes in virtute tua, accinctus potentia: deinde conturbasti profundum maris, et sonum fluctuum ejus mitigasti: postea per hæc conturbasti gentes. His vero gestis magnam utilitatem perceperunt qui habitant terminos. Te quippe noverunt, et timuerunt a signis tuis, ita ut nullam ulterius præter te spem ob oculos ponerent. Quare supra dictum est: « Spes omnium finium terræ. » Ii enim qui terminos terræ incolunt hic prænuntiatur futurum esse ut timeant Deum a signis ejus, ut dicitur: « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Quænam signa illa erant, quæ cum viderent qui habitabant terminos timuerunt Deum in ipsamque sperarunt, superius docuit his verbis: « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia, qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus. » Quis sustinebit? « Turbantur gentes. » Hæc videntes qui habitant terminos, timuerunt a signis ejus. Illis porro significatur spirituum malignorum, qui olim contra Dei scientiam erigebantur, abjectio et depulsio, ac diabolicæ aciei clades, principatum videlicet, potestatum, rectorum mundi et spiritualium nequitæ: quæ quidem olim gentibus terram incolentibus dominabantur, et humanæ vitæ mare commiscebant et conturbabant, ita ut deorum religionem, omnibus universum orbis elementum incolentibus emitterent. Omnia vero per salutarem Dei adventum de medio sublata et eversa sunt. Illis similia alius quoque propheta hisce verbis vaticinatur: « Audite, populi omnes, qui habitatis in ipsa: et erit Deus vobis in testimonium, Dominus de domo sancta sua. Quia ecce Dominus, Dominus descendet de loco suo, et conscendet super excelsa terræ. Et conteret montes subitus se, et valles liquescent sicut cera a facie ignis: propter impietatem Jacob: hæc omnia et propter peccatum domus Israel¹⁶. » In xvii item psalmo, qui ejusdem Domini descensum ex cælis in terram complectitur, dictum est: « Et commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis Dominus¹⁷. » Illis porro descensus Domini, id est Dei verbi, significatur; deindeque occularum et invisibilitium potestatum, quæ olim in sublime erigebantur, et ab omnibus gentibus colebantur, ruina, abjectio et dissipatio, quæ in ejus ad homines descensum contigit. Quare in præsentī dicitur: « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia. » Potentia enim accinctus, fortitudine scilicet sua, prædictos montes nondum quidem prorsus

μόνον τὸν αὐτῶν γενόμενον Σωτῆρα. « Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. Ἄντι τοῦ, « ἐτοιμάζων ὄρη, ἤδρασας ὄρη, » ὁ Σύμμαχος ἠρμήφηνευσεν. Ἐπάξει δὲ ὁ λόγος τὰς περὶ τοῦ προλεχθέντος Σωτῆρος θεολογίας. Σὺ γὰρ εἶ, φησὶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς ὁ τάδε καὶ τάδε τῇ σου δυνάμει μεγαλοργήσας. Πρῶτον μὲν ἠτοίμασας ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί σου περιεζωσάμενος δυναστείαν· εἶτα συνετάραξας τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν κυμάτων αὐτῆς τὸ ἦχος ἐπράυνας· εἶτα διὰ τούτων ἐτάραξας ἔθνη. Τούτων δὲ γενομένων, τὰ μέγала ὠφελήθησαν οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα. Ἔγνωσαν γὰρ σε, καὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ τῶν σημείων σου, ὡς μηκέτι λοιπὸν ἄλλην τινα ἐλπίδα πρὸ ὀφθαλμῶν τίθεσθαι ἢ σέ. Διὰ ἀνωτέρω ἐλέγτο· « Ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς. » Οὗτοι γὰρ οἱ τὰ πέρατα τῆς γῆς οἰκοῦντες ἐν τοῖς προκειμένοις φοβήθησασθαι τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν σημείων αὐτοῦ θεσπίζονται ὑπὸ τοῦ φήσαντος λογίου· « Καὶ φοβήθησονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. » Ποία δὲ ἦν τὰ σημεῖα, ἅπερ θεασάμενοι οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἐφοβήθησαν τὸν Θεὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἤλπισαν, προεδίδαξεν εἰπὼν· « Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ, ὁ συντάραξων τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, ἤχους κυμάτων αὐτῆς. » Τίς ὑποστήσεται; « Ταραχθήσονται ἔθνη. » Ταῦτα θεασάμενοι οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα, ἐφοβήθησαν ἀπὸ τῶν σημείων αὐτοῦ. Διηλοῦται δὲ διὰ τούτων ἡ τῶν πάλαι ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ πονηρῶν πνευματικῶν ταπεινώσις καὶ ἡ καθαιρέσις τῆς διαβολικῆς παρατάξεως, ἀρχῶν δηλαδὴ καὶ ἐξουσιῶν, καὶ κοσμοκρατόρων καὶ πνευματικῶν τῆς πονηρίας· ἅτινα πάλαι μὲν κατεκράτει τῶν ἐπὶ γῆς οἰκούντων ἔθνων, συνεχύκα τε καὶ συνετάραττε τὴν τοῦ ἀνθρωπείου βίου θάλασσαν, ὡς Θεὸς δόξαν ἀποστέλλειν παρὰ πᾶσι τοῖς τὸ τῆς γῆς οἴκουσι στοιχεῖον. Καθήρηται δὲ πάντα καὶ ἀνατέτραπται διὰ τῆς σωτηρίου θεωφανείας. Τὰ ὅμοια δὲ τούτοις καὶ ἄλλος προφήτης ὡδε θεσπίζει λέγων· « Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ· καὶ ἔσται ὁ Θεὸς ὑμῖν εἰς μαρτύριον, Κύριος ἐξ οἴκου ἀγίου αὐτοῦ. Διότι ἰδοὺ Κύριος καταθίσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· καὶ ἐπιθήσεται, Κύριος ἐπὶ τὰ ὄψη τῆς γῆς. Καὶ συντριβήσεται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ· καὶ αἱ κοιλᾶδες ταχῆσονται ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς δι' ἀσέθειαν Ἰακώβ· ταῦτα πάντα καὶ δι' ἁμαρτίαν οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἰζ' ψαλμῷ, τὴν ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς κατάβασιν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου περιέχοντι λέλεκται· « Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἐντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρειων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Κύριος. » Σημαίνεται δὲ διὰ τούτων κάθωδος τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου· εἶτ' ἐπὶ τῇ εἰς ἀνθρώπους καθόδῳ αὐτοῦ τῶν ἄρανων καὶ ὁρατῶν δυνάμεων τῶν πάλαι εἰς ὕψος ἐπηρμένων, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τιμημένων καθαιρέσις καὶ ταπεινώσις καὶ σκεδασμῆς.

¹⁶ Mich. i, 2-4. ¹⁷ Psal. xvii, 8.

Αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς μετὰ χειρας εἰρηται· Ἐτοιμάζων ἄβρυχον ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. Ἐκείνη γὰρ περιεζωσμένος, τῇ αὐτοῦ ἰσχύϊ, τὰ προλεχθέντα ἄβρυχον οὕτω μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπώλεσεν· ἠτοίμασε δὲ εἰς τιμωρίαν τῶς ἀφορίσας αὐτὴν καὶ ἀποστήσας τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδος· ἀλλὰ καὶ τὸ κύτος τῆς θαλάσσης τῇ ἑαυτοῦ δυναστείᾳ κατέπαυσε. Διὸ λέλεκται· Συνταράσσων τὸ κύτος τῆς θαλάσσης, ἤχος κυμάτων αὐτῆς. Ἐντὶ δὲ τοῦ, ὁ συνταράσσων, ὁ μὲν Ἀκύλας, καταστέλλων· ὁ δὲ Θεοδοτίων, καταπραΰνων, καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, ὁ καταπραΰνων, ἡ ἠρμήνευσαν. Λέγει δ' οὖν ὁ Ἀκύλας· Καταστέλλων ἤχον θαλάσσης, θόρυβον κυμάτων αὐτῆς καὶ ἄχρον φυλῶν. Ὡσπερ γὰρ τὰ προλεχθέντα ἄβρυχον εἰς τὴν μέλλουσαν αὐτὰ διαλήψεσθαι τιμωρίαν ἠτοίμασεν, οὕτω κατέστειλε τὸν ἤχον θαλάσσης καὶ τὸν θόρυβον τῶν κυμάτων αὐτῆς. Τίς δὲ ἡ θάλασσα, καὶ ποταπὸς ὁ ἤχος αὐτῆς, καὶ τίς ὁ θόρυβος τῶν κυμάτων αὐτῆς, ἐξῆς διασαφεῖ ὁ Ἀκύλας εἰπὼν· Καὶ ἄχρον φυλῶν. Ὁ γὰρ πολὺς ἄχρος τῶν πάλοι ἐθνῶν, καὶ τῶν κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων φυλῶν ἦν, ὅτε κύμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, καὶ ἡ τοιαύτη τοῦ θνητοῦ βίου θάλασσα τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας πεπληρωμένη, πολὺν θόρυβον εἶχε, μέγαν τε ἤχον ἐξαπέστελλεν· ἄτε τὸν δράκοντα οἰκοντα ἐν αὐτῇ κεκτημένη, περὶ οὗ λέλεκται· Ἐπάξει Κύριος ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ὅστις τὸν σκολιὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ ἀλλαχοῦ προειπὼν ὁ λόγος· Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, ἐπιλέγει· Ἐκεῖ δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας ἐμπαίζεις αὐτῷ. Ἀλλὰ γὰρ ἀθρόως καὶ τὸν δράκοντα καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς ἤχον, ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν περᾶτων τῆς γῆς, ἐπιφανείσα ἀνθρώποις, κατέστειλε καὶ καταπράυνε, τὸν τε ἄχρον τῶν φυλῶν ἔσθεσε. Τοῦτων δὲ γενομένων, ἐξῆς καὶ ἀκολούθως εἰρηται· Καὶ φοβηθήσονται· οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου· Ἰκνὰ γὰρ ἦν τὰ προλεχθέντα σημεῖα, ἄβρυχον ταπεινούμενα καὶ θαλάσσης ἤχος καταστειλόμενος, θόρυβός τε κυμάτων μηκέτι ταράττων κατὰ τὸ παλαιὸν, ἀλλὰ καὶ ἄχρος φυλῶν καὶ αὐτὸς σθενούμενος, φόβον ἐμποιῆσαι τοῖς κατοικοῦσι τὰ πέρατα· ὡς μηκέτι τὰ προλεχθέντα πάντα φοβεῖσθαι, ἀλλ' ἕνα μόνον τὸν πάντων ἐκείνων νικητὴν· ὄντινα λοιπὸν γνόντες καὶ φοβούμενοι, τοῦ φάσκοντος μακαρισμοῦ τυγχάνουσι· Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι, τὸ παρὸν λόγιστον διδάσκει φάσκον· Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. Κατοικεῖν δὲ λέγονται τὰ πέρατα οὐ πάντως οἱ τὰς ἐσχάτας τῆς γῆς οἰκούντες, ἀλλ' οἱ δυνάμενοι ὁμοίως Παύλῳ λέγειν· Ἐν σαρκὶ γὰρ ζῶντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· καὶ· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Οὗτοι γὰρ, οὔτε ἐμπαύσαντες τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν, οὔτε πάντῃ ἐκτός ὄντες αὐτῶν, ὡσπερ ἐν μεθορίῳ καθεστῆκασιν, ἀμφὶ τὰ πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πολιτευόμενοι. Οἱ

sustulit, sed præparavit et ad supplicium destinavit, et a tyrannide quam in homines exercebant semovit : imo etiam profundum maris potentia sua sedavit. Quapropter dicitur : « Conturbans profundum maris, sonum fluctuum ejus. » Pro illo autem, « conturbans, » Aquila, « comprimens ; » Theodotio, « mitigans ; » quinta item editio, « mitigans, » interpretati sunt. Ait igitur Aquila : « Comprimens sonum maris, tumultum fluctuum ejus, et turbam nationum. » Quemadmodum enim prædictos montes ad futurum ipsis inferendum supplicium præparavit, ita quoque sonum maris et tumultum fluctuum ejus compressit. Quodnam illud mare, quis sonus ejus, quis tumultus fluctuum ejus sit, sub hæc declarat Aquila dicens : « Et turbam nationum. » Siquidem multa olim turba gentium et nationum totius humani generis erat : hujusce autem mortalis vitæ fluctus et mare, malitia repletum, tumultum magnum excitabat, et ingentem emittebat sonitum ; utpote quod draconem in medio sui habitantem contineret, de quo dictum est : « Inducet Dominus Deus gladium super draconem, serpentem tortuosum, et occidet draconem qui est in mari²⁸. » Et sibi postquam dixisset : « Hoc mare magnum et spatiosum²⁹, » subdit : « Illic draco iste quem formasti ad illudendum ei³⁰. » Imo confertim draconem, mare et sonum fluctuum ejus compressit et sedavit. Spee illa omnium finium terræ, quæ hominibus affulsit, et turbam nationum exstinxit. His peractis consequenter subjungitur : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Nam prædicta signa, nempe montes depressi, sonus maris sedatus, tumultus fluctuum, non ut olim perturbans ; turba item nationum exstincta, erant ad terrorem habitantibus terminos incutiendum satis ; ita ut non ista jam memorata, sed unum eorum omnium vitæ torem, ultra reformidarent : quem demum cognoscentes ac timentes, beatitudinem sic expressam consequuntur : « Beati omnes qui timeant Dominum³¹. » Quinam vero sint illi, hisce verbis edocetur : « Et timebunt qui habitant terminos a signis tuis. » Terminos autem inhabitare dicuntur non prorsus ii qui extrema terræ incolunt, sed qui una cum Paulo dicere possunt : « In carne viventes, non secundum carnem militamus³², » et : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus³³. » Hi enim humanis non sese negotiis immergentes, neque tamen iis sese prorsus subducentes, quasi in finibus consistunt, et circa vitæ humanæ terminos versantur. Qui sane multo sensu præditi, conspectis Servatoris nostri signis, ad principium sapientiæ, timorem Dei assumentes, devenerunt. Quis vero eorum, qui variis temporibus imperium tenuere, sublimitatem et insultus in Ecclesiam Dei conspicatus, quis impiorum hominum persecutiones et minas intuitus, non dicat

²⁸ Isa. xxxvii, 1. ²⁹ Psal. ciii, 25. ³⁰ Ibid. 26. ³¹ Psal. cxxxvii, 1. ³² II Cor. x, 3. ³³ Gal. ii, 20

montes exaltatos, mare concussum fuisse, et sonum fluctuum esse impiorum et atheorum blasphemata dieta? Quæ sane omnia ille omnium terræ terminorum Servator, vel solo nutu in virtute sua deprimere consuevit; ita ut qui ruinam et perniciem eorum conspiciunt turbentur; alii vero hinc utilitatem nanciscantur, Deique timorem assumant, impiorum perniciem divinæ Salvatoris potestatis signa perspicua esse constantes.

Ἰσχυί αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς πτώσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπώλειαν παράττεσθαι· τοὺς δὲ ὠφελεῖσθαι καὶ φόβον ἀναλαμβάνειν Θεοῦ, σημεῖα ἐναργῆ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐνθέου δυνάμεως τὴν τῶν

VERS. 10, 11. « Exitus matutini et vespere delectationes. Visitasti terram et inebriasti eam. » Ad ea quæ prius enumerata sunt, alia item signa virtutis Servatoris declarat his verbis : « Exitus matutini et vespere delectationes. » Pro quo Symmachus : « Progressus diluculi et hymni vespere. » Unum quippe hoc maximumque signum est salutaris virtutis, quod postquam supra dicta depresserat, exitus matutini et delectationes vespere hominibus constituerit; sive, secundum Symmachum, « hymnos, » aut, secundum Aquilam, « laudes. » Nam quod per universum orbem in ecclesiis Dei in matutino solis exitu, et vespertinis horis, *ἡμῶν*, laudes et divinæ vere delectationes Deo constituentur, id sane Dei virtutis non modicum signum est. Dei vero delectationes sunt hymni ubique terrarum in Ecclesia ejus matutinis et vespertinis horis emissi. Quare dictum est alicubi : « Jucunda sit ei laus mea ²⁶; » ac rursus : « Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum ²⁶; » et : « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo ²⁶. » Ipsæ itaque delectationes Servatoris signa sunt. Ad hæc aliud maximum signum memorat dicens : « Visitasti terram, et inebriasti eam. » Ut enim ægrum medicus inspicat ac visitat. morbi que curam gerit, omniaque ad medelam et salutem opportuna confert; eodem modo tu Servator noster et spes omnium finium terræ, accinctus potentia virtutis tuæ, hæc omnia operatus es : adversarias potestates de medio sustulisti, matutinas vespertinasque delectationes in terra constituisti : et hæc effecisti, homines visitatione dignatus tua, qua infinita ipsis bona collata sunt, ita ut optimis illis tuis muneribus replerentur et inebriarentur, atque divites evaderent secundum Apostolum qui ait : « In omni divites facti estis in ipso, in omni verbo et in omni scientia ²⁷; » sive secundum Symmachum : « Fructuum ubertate ditabis ipsam. » Quomodo inebriaverit terram, quomodo locupletaverit et fructuum ubertate repleverit, sub hæc declarat dicens : « Flumen Dei repletum est aquis. » Nam tuum sancti Spiritus flumen, quod ex fonte scaturit tuo, terræ habitatoribus elargitus, atque rationabilem spiritualemque ipsorum agrum, qui terra vocatur, magno inundans fluxu,

Ἄ δὴ, πολλῆς αἰσθήσεως μετασχόντες, τὰ σημεῖα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεασάμενοι, οἱ ἐν ἀρχῇ γεγόνασι σοφίας, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἀνελιφότες. Τίς δὲ τὰ ὑψώματα τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων καὶ τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπαναστάσεις, τοὺς τε διωγμοὺς καὶ τὰς ἀπειλὰς τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν τεθεσπόμενος, οὐκ ἂν εἶποι ὄρη εἶναι ὑψόμενα καὶ θάλασσαν ἀληθῶς κυμαίνουσαν, ἥχον τε κυμάτων τὰς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων βλασφημίας; Ἄ δὴ πάντα ἐν τῇ μιᾷ ῥοπῇ ταπεινοῦν εἰωθεν· ὡς τοὺς ὄρωντας τὴν ἀσέβειαν καὶ φόβον ἀναλαμβάνειν Θεοῦ, σημεῖα ἀσεβῶν καθαίρειν εἶναι ὁμολογοῦντας.

« Ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρψεις· ἐπισκέψω τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » Πρὸς τοὺς καταλειγμένοις καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς τοῦ Σωτῆρος δυνάμεως **B** παρίστη λέγων· « Ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρψεις· » ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· « Τὰς προελεύσεις τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς ἐσπέρας τὰς ὁμολογίας. » Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον σημεῖον τυγχάνει τῆς σωτηρίου δυνάμεως, τὸ μετὰ τὴν ταπεινωσιν τῶν προλεχθέντων συστήσασθαι ἐν ἀνθρώποις ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρψεις· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ὁμολογίας, » ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλιαν, « αἰνοποιήσεις. » Τὸ γὰρ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς πρωϊνάς τοῦ ἡλίου ἐξόδους, κατὰ τε τὰς ἐσπερινὰς ὥρας ὁμολογίας καὶ αἰνοποιήσεις, καὶ θείας ἀληθῶς τέρψεις τῶ Θεῷ συστήσασθαι, οὐ τὸ τυχόν ἦν Θεοῦ ἀρετῆς σημεῖον. Θεοῦ δὲ τέρψεις οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀναπεπόμενοι κατὰ τοὺς ὄρθρινοὺς καὶ κατὰ τοὺς ἐσπερινοὺς καιροὺς ὕμνοι τυγχάνουσι. Διὸ λέλεκται ποῦ· « Ἠδυνθεῖη αὐτῷ ἡ αἰνεσίς μου· » καὶ πάλιν· « Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή· » καὶ· « Γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. » Καὶ αὐταὶ οὖν αἱ τέρψεις σημεῖα τυγχάνουσι τοῦ Σωτῆρος. Καὶ ἄλλο δὲ πρὸς τοῦτοις σημεῖον μέγιστον καταριθμεῖται ἐξῆς λέγων· « Ἐπισκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » Ὡς γὰρ νοσοῦντα ἰατρὸς ἐφορᾷ καὶ ἐπισκέπτεται, ἐπιμέλειαν ποιούμενος τοῦ πάθους, πάντα τε καὶ πρὸς ἰασιν καὶ σωτηρίαν συντελοῦντα συμβαλλόμενος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σὺ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, περιζωσάμενος δυναστείαν τῇ ἰσχυί σου, ταῦτα πάντα εἰργάσω· τὰς μὲν ἀντικειμένας καθείλες δυνάμεις, συνεστήσω δὲ ἐπὶ γῆς πρωϊνάς καὶ ἐσπερινὰς τέρψεις· καὶ ταῦτ' ἐπραξας, καταξιώσας τῆς σεαυτοῦ ἐπισκοπῆς τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους, δι' ἧς μυρία αὐτοῖς ἀγαθὰ δεδώρηται· ὡς πληρῶσαι αὐτοὺς καὶ μεθύσαι ταῖς ἀγαθαῖς σου χορηγίαις, πλουτίσαι τε αὐτοὺς κατὰ τὸν Ἀπόστολον φήσαντα· « Ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον φήσαντα· « Πολυκαρπία πλουτίσεις αὐτήν. » Πῶς δὲ ἐμέθυσεν τὴν γῆν, καὶ πῶς ἐπλούτισεν καὶ ἐπλήρωσεν αὐτήν πολυκαρπίας, διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπλήρωθη ὕδατων. » Τὸν γὰρ σεαυτοῦ ποταμὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἀπὸ τῆς ἐν εἰ

²⁶ Psal. cxlvi, 1. ²⁷ Psal. cxl, 2. ²⁸ ibid. ²⁹ I Cor. 1, 5.

τη γῆς ἀναβλυσταίνοντα, τὰς ἐπὶ γῆς οἰκοῦσι δωρη-
 σάμενος, τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν αὐτῶν χώραν γῆν
 ὀνομαζομένην, πολλῶ τῷ βρέματι κατακλύσας, μεθύ-
 σεις τοῖς τῆς σοφίας ὀμβρήμασιν, ἐπλήθυνάς τε τοῦ
 πλουτῆσαι αὐτήν ὁ τοῦ ἀγίου Πνεύματος διαφό-
 ροις χαρίσμασι. Τοῦτου δὲ τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμή-
 ματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σωτὴρ
 δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδίδασκε λέγων· «Ὁς ἂν πίη ἐκ
 τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 λίας αὐτοῦ βρέουσιν ὕδατος ζωῆς, ἀλλομένου εἰς
 ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ
 ἤμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Ὁ ὕ-
 τοις ὅν ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων· ὥστ'
 ἂν εἰπεῖν· «Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάν-
 τες ἐλάβομεν. Ὁ πολλῶν δὲ ὑδάτων ὁ ποταμὸς πεπλη-
 ρωται, διὰ τὸ μὴ ὀμβροῦς εἶναι τοὺς ἐξ αὐτοῦ ποτι-
 ζομένους. Διαφόρων δὲ ὄντων ταγμάτων τῶν μετα-
 λαμβανόντων αὐτοῦ, εἰκότως ἐκάστῳ παρέχων τὰ
 πρόσφορα, πολλῶν ὑδάτων πεπληρωθῆαι λέγεται· ὧν
 μεταλαβοῦσα ἡ λογικὴ χώρα, τὰς ἐπιτηδείους ἐκά-
 στω βίβωσι τροφάς, καὶ τοὺς ἐπαξιούς τοῦ τοσοῦτου
 ποταμοῦ καρπούς. Διὸ λέλεκται· «Ἠτοιμασας τὴν
 τροφήν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία. Ὁ Κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον· «Τελεσφορήσεις, φησὶ, τὴν σπερ-
 ματιαν αὐτῆς, ὅτι οὕτως ἡ δρῶσα αὐτῆν, ὁ δηλονότι
 τὴν γῆν, ἐ καὶ ἐμέθυσας αὐτήν, ἐπλήθυνας τοῦ
 πλουτῆσαι αὐτήν. Ὁ τῶν οὖν ποταμῶ τῶ σὺν τελεσφο-
 ρήσεις τὴν σπερματιαν αὐτῆς, τοτέστι τὰ σπέρματα
 ἐν αὐτῇ καταβληθέντα σὺ αὐτὸς διὰ τοῦ σαυτοῦ πο-
 ταμοῦ τελεσφορηθῆναι ποιήσεις, ὡς τελείους ἀποδοῦ-
 ναι τοὺς στάχους. Οὕτω γοῦν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ
 μὲν ποιήσει λ', ἡ δὲ ξ', ἡ δὲ ρ', τῆς ἀνθρωπίνης ψυ-
 χῆς γῆς ὀνομαζομένης, καὶ κατὰ τὴν σωτήριον πα-
 ραβολὴν· «Τοὺς ἀβλακας αὐτῆς μέθυσον· πλήθυ-
 νον τὰ γεννήματα αὐτῆς· ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς
 εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. Ὁ Διεξελθὼν ὁ προφητι-
 κὸς λόγος τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀρετῆς, καὶ
 τῆ τοῦ Πνεύματος προγνωσῆαι τὰ ἐσόμενα, ὡς ἦδη
 δι' ἔργων κερωρηκότα θεσθεαμένους· ὅπως μὲν τῶν
 ἀντικειμένων ἀνατροπὴν εἰργάσατο, ὅπως δὲ ἐπεσκέ-
 φαστο τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσεν αὐτήν, καὶ ὡς ἐπλήθυνε
 τοῦ πλουτῆσαι αὐτήν, πληρωθέντος ὑδάτων τοῦ πο-
 ταμοῦ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα θεσπίσας, καὶ ὡς ἦδη πρὸ
 ὀφθαλμῶν ὀρώμενα θεασάμενος, ἐπ' εὐχὴν τρέπεται,
 καὶ τὸν Θεὸν ἱκετεύει λέγων· «Τοὺς ἀβλακας αὐτῆς
 μέθυσον, καὶ πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Ὁ Ἀβ-
 λακας δὲ ψυχῆς εἶεν ἂν οἱ κατὰ βάθος αὐτῆς λογι-
 σμοί, καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῆς ἡ κρύφιος καὶ τοὺς
 πολλοὺς λαθάνουσα δύναμις, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος
 ἀρότρου δίκην ἀνατέμνων καὶ μεταβάλλων, λεῖον
 ἀπεργάζε-ται· περιελὼν τε τὰς ἀκάνθας, καὶ τὴν
 περιττὴν ὕλην, ἐντιθησὶ τὰ ἑαυτοῦ σπέρματα· εἶτα
 τοῖς λογικοῖς νάμασιν ἀρδεύων, μεθύσκει αὐτήν. Διὸ
 λέλεκται· «Τοὺς ἀβλακας αὐτῆς μέθυσον, καὶ πλη-
 θυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Ὁ εἶτα ἀντὶ τοῦ· «Ἐν
 ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα·
 κατὰ τὸν Σύμμαχον· «Ταῖς ψεκᾶσιν αὐτῆς χανού-

A sapientiarque imbribus incubrians, « multiplicasti
 locupletare eam » variis Spiritus sancti charismati-
 libus. Hujus porro « fluminis impetus lætificant
 civitatem Dei. » Salvator item de eadem ipsa re
 hæc docuit : « Si quis biberit ex aqua, quam ego
 dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aque vivæ,
 salientis in vitam æternam. Hoc autem dicebat de
 Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum²⁸. »
 Hoc itaque flumen Dei repletum est aquis; ita ut
 dicant : « Ex plenitudine ejus nos omnes accepimus²⁹. »
 Multis autem aquis repletum flumen est,
 quoniam qui eo potantur, inter se dissimiles sunt.
 Cum diversi porro sint ordines eorum, qui ejus
 consortes sunt, jure singulis congruentia præbens,
 multis aquis repletum esse dicitur : quarum par-
 B ticeps rationabilis ager, congruentes singulis præ-
 bet escas, atque condignos tanti fluminis fructus.
 Quare dictum est : « Parasti cibum illorum, quo-
 niam ita est præparatio. » Secundum Symmachum
 vero : « Fructificare facies semen ejus, quoniam ita
 fundasti eam, » videlicet terram, « et inebriasti eam,
 multiplicasti locupletare eam. » Flumine itaque
 tuo fructum parere facies semini ejus, id est, se-
 mina istuc conjecta, tu ipse, tuoque flumine fru-
 ctum parere facies, ita ut perfectas spicas præbeat.
 Sic secundum Evangelium alia terra tricesimum,
 alia sexagesimum, centesimum alia proferet : nam
 in Salvatoris parabola anima hominis terra vocatur.
 « Rivos ejus inebria, multiplica genimina
 ejus : in stillicidiis ejus lætabitur germinans. »
 C Postquam propheticus sermo signa virtutis Serva-
 toris recensuit, et ex præscientia Spiritus futura,
 ut jam opere completa, prævidit; quomodo scilicet
 adversarios prostraverit, quomodo terram visitaverit
 et inebriaverit, quo pacto multiplicaverit locu-
 pletare eam, flumine Dei aquis repleto. Hæc vaticina-
 tus, et quasi præ oculis haberet contemplatus,
 ad preces vertitur, Deoque supplicat his verbis :
 « Rivos ejus inebria, multiplica genimina ejus. »
 Rivi animæ ejusdem profundæ cogitationes fuerint,
 et abscondita multisque latens conscientiæ vis,
 quam Dei verbum ceu aratrum sulcans et immu-
 tans, plauam efficit : spinisque ac superflua materia
 amotis, semina sua inserit : deindeque rationabi-
 libus fluentis irrigans, ipsam inebriat. Quare di-
 ctum est : « Rivos ejus inebria, multiplica geni-
 mina ejus. » Postea vero illius loco : « In stillici-
 diis ejus lætabitur germinans, » Symmachus sic
 habet : « Stillis ejus emollies ipsam et germen ejus. »
 Et hæc omnia visitantis Ecclesiam suam signa
 sunt : quæ sane olim prænuntiata, non alio modo
 quam per Servatoris nostri adventum completa
 sunt : per quem qui ejus gratia dignati sunt, cæ-
 lestia semina in animabus suis excipientes, uberes
 fructus proferunt; alii nempe centesimum, alii
 sexagesimum, alii tricesimum. Quisquis vero in
 Dei Ecclesia diversos eorum qui in Christo profi-

²⁸ Joan. vii, 38, 39. ²⁹ Joan. i, 16.

ciunt ordines conspicit, is eorum quæ in vaticinio A
feruntur ubertatem probe cognosceat. πάντα δὲ ταῦτα σημεῖα τυγχάνει τοῦ ἐπισκεψαμένου
τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ· ἃ δὴ πάλαι προλεχθέντα οὐδ' ἄλλως εἰς ἔργα κενώρηκεν ἢ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆ-
ρος ἡμῶν ἐπιφανείας· δι' ἧς οἱ κατηξιωμένοι τῆς αὐτοῦ χάριτος, τὰ ἐξ οὐρανῶν σπέρματα ταῖς αὐτῶν
ψυχαῖς ἀποδεξάμενοι, καρποὺς εὐθλαεῖς παρέχουσιν· οἱ μὲν ῥ' ποιῶντες, οἱ δὲ ξ', οἱ δὲ λ'. Ὅρων ἐ-
εις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὰ διάφορα τάγματα τῶν ἐν Χριστῷ προκοπόντων, τὴν παγκρατίαν
ἀίσταται τῶν διὰ τῆς προκειμένης προφητείας θεσπιζομένων.

VERS. 12, 14. «Benedices coronæ anni benignitatis
tuæ, et campi tui replebuntur ubertate. » Quia ad
prædicandum annum Dei acceptabilem, et diem
retributionis, venisse Servator dicitur, secundum
Scripturam ex ejus persona sic loquentem : « Spiritus
Domini super me, eo quod unxerit me : evangelizare
pauperibus misit me ; prædicare captivis dimissionem, et
cæcis visum restitutionem ; vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis
60 ; » jure hic retributionis diem indicat. Est autem
illa futurum sæculum, quod post præsentis consummationem
veniet. Illum itaque annum quasi corona novisque ac
speciosis floribus, qui in eo versaturi sunt, ornandum,
sermo præsentis vaticinatur dicens : « Benedices coronæ
anni benignitatis tuæ. » Nam ille futuri sæculi annus, cum sit
annus benignitatis Dei, benedictam coronam habebit, totum
nempe sanctorum chorum. Quam coronam cum benedixit, imponit
sibi Christus Dei, eorum agriculturæ floribus decoratus. Sed etiam ipse eorumdem
corona erit secundum Isaiam sic loquentem : « Et erit Dominus
Sabaoth corona gloriæ. Tunc campi Dei replebuntur ubertate,
et montes deserti tunc pinguescent 61. » Ad hæc etiam tunc
« colles exultatione accingentur. » Præter hæc autem omnia
arietes ovium proprio vellere induentur. Hæc porro intelliges,
si eorum qui salutem nanciscuntur discrimina tecum reputes.
Quorum alii quidem comparatione præstantiorum quasi inferiore gradu
vitæ incedentes, allegorice campi Dei ubertate repleti
vocati sunt ; quare dictum est : « Campi tui replebuntur
ubertate ; » alii vero variis jam virtutibus florentes,
montes Ecclesiæ prius desertæ nuncupati sunt. Qui et ipsi
ubertim irrigati a memorato flumine, pinguedine replendi
dicuntur ; sed etiam colles iis quoque sublimiores, sic tropice
vocati, exultatione accingentur. Et hi quidem tres ordines
in futuro benignitatis Dei anno beatitudinem consequentur :
qui fortasse ex eorum numero sunt, qui fructum ferunt,
alii centesimum, alii sexagesimum, alii tricesimum.
Qui vero eorum præfecti futuri sunt, principes ac duces
quidam ipsorum, præcellentibus virtutibus exornabuntur ;
quare dicitur : « Induti sunt arietes ovium, » ac si diceret,
« induentur. » Arietes autem ovium principes ac duces
memoratorum hominum intelligas, qui induti sunt, imo
potius induentur. Quid induentur cogitandum nobis reliquit ;
sed tale nobis indumentum declarat divinus Apostolus dicens :
« Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem 62 ; » ac rursum :
« Eo quod nolumus expoliari, sed supervestiri,

« Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρη-
στότητός σου, καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσεται πύθη-
τος. » Ἐπειδὴ κηρῦξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ
ἡμέραν ἀναποδόσεως ἐληλυθέναι λέγεται ὁ Σωτῆρ,
κατὰ τὴν φάσκουσαν ἐξ αὐτοῦ προσώπου Γραφῆν·
« Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με·
εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρῦξαι
αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφιν· καλέσει
ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως·
εἰκότως καὶ ἐνταῦθα τὴν ἡμέραν σημαίνει τῆς ἀνα-
ποδόσεως. Ἔστι δὲ αὕτη ὁ μέλλων ἐπιστήσασθαι αἰὼν
μετὰ τὴν τοῦ ἐνεστῶτος συντέλειαν. Ἐκεῖνον τοίνυν
τὸν ἐνιαυτὸν ὡς περ στέφανον κοσμηθήσασθαι διὰ τῶν
νεαρῶν καὶ ὠραίων ἀνθρώπων τῶν μελλόντων ἐν αὐτῷ
πολιτεύεσθαι, τὸ παρὸν θεσπίζει λόγιον φάσκον·
« Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστό-
τητός σου. » Ὁ γὰρ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ μέλλον-
τος αἰῶνος, χρηστότητος ὢν Θεοῦ, στέφανον ἐξεῖ ἠ-
λογημένον, σύμπαντα χερὸν τῶν ἀγίων. Ὅντινα
στέφανον, εὐλογήσας, περιθήσεται ὁ Χριστὸς τοῦ
Θεοῦ, τοῖς τῆς αὐτῶν γεωργίας ἀνθεσὶν ὠραίζόμενος.
Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτῶν γενήσεται στέφανος κατὰ τὴν
Ἰσαΐαν φήσαντα· « Καὶ ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ στέ-
φανος τῆς δόξης. Τότε δὲ καὶ τὰ πεδία τοῦ Θεοῦ πλη-
σθήσεται πύθητος, καὶ τὰ ὄρεα δὲ τῆς ἐρήμου τότε
πιανθήσεται. » Ἐτε μὴν καὶ « οἱ βουνοὶ » τότε ἀγαλλί-
σιν περιζώσονται. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἅπασιν οἱ κριοὶ
τῶν προβάτων τοὺς ἰδίους ἐνδύσονται πόκους. Νοήσεις
δὲ ταῦτα, τὴν διαφορὰν ὑποβέβηκεν αὐτῶν τῶν σω-
ζομένων ὢν οἱ μὲν, ὡς ἐν παραθέσει τῶν κρειττόνων
τὴν βίον ὑποβιβηκότας, ἀλληγορικῶς τρώπων πεδία
Θεοῦ προσηγορευθήσαν πύθητος πληρούμενα· διὸ λέ-
λεχται· « Τὰ πεδία σου πλησθήσεται πύθητος· » οἱ δὲ
ἦδη ἐν διαφόροις ἀρεταῖς ἀνθούντες ὄρεα τῆς πρὶν
ἐρήμου Ἐκκλησίας ὠνομάσθησαν οἱ, καὶ αὐτοὶ πλου-
σίως ἀρδόμενοι ἐκ τοῦ δηλωθέντος ποταμοῦ, πιανθί-
σεσθαι λέγονται· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐτι τούτων ὑψηλότεροι
βουνοὶ τροπικῶς καλούμενοι ἀγαλλίσιν περιζώσονται.
Καὶ τρία μὲν ταῦτα τάγματα κατὰ τὸν μέλλοντα
ἐνιαυτὸν τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ τεύξεται τῆς
μακαριότητος· τάχα που ἐξ ἐκεῖνων ὄντες, ὢν οἱ μὲν
ἐποίουν ῥ', οἱ δὲ ξ', οἱ δὲ λ'. Οἱ δὲ τούτων ἐπιστησόμενοι
ἄρχοντες τινες καὶ ἡγεμόνες τινὲς αὐτῶν, ἐν δυνά-
μεσιν ἐξαιρέτοις κοσμηθήσονται διὸ λέλεχται· « Ἐν-
εδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων » ἀντὶ τοῦ· « Ἐνδύ-
σονται. » Κριοὺς δὲ προβάτων τοὺς ἄρχοντας τοὺς
ἡγουμένους τῶν προλεχθέντων νοήσεις, οἵτινες ἐνδύ-
σαντο ἢ καὶ μᾶλλον ἐνδύσονται. Τί δὲ ἐνδύσονται,
ἡμῖν καταλέλοιπεν νοεῖν· διδάσκει δὲ τὸ ἔνδυμα τού-
των ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων· « Δεῖ τὸ ψαρτὴν τοῦτο

60 Isa. LXI, 4. 61 Isa. XXVIII, 5. 62 I Cor. XV, 53.

ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ πάλιν « Ἐρ' ὅ οὐ θέλω
 μὲν ἐνδύσασθαι (1), ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῆ
 τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐνδύσονται: τὸν οὐρανὸν οἱ
 κριοὶ τὸ ἐμπέρον αὐτοῖς ἐνδύμα, τοῦ φθαρτοῦ σώμα-
 τος αὐτοῖς μεταβάλλοντος εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ τοῦ
 θνητοῦ εἰς ἀθανασίαν. Οὕτω γοῦν κατὰ τὸ παρά-
 δειγμα καὶ οἱ κριοὶ οἰκοθεῖν ἐπάγονται τὸ ἐνδύμα, τοῦ
 σώματος αὐτοῖς καρποφοροῦντος τὸν πόκον. Ἀλλὰ
 καὶ αὐτὸν ἐνδύσονται τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
 στὸν, τὸ ἐξαιρετὸν ἐνδύμα τὸ φῶς τῆς θεότητος αὐτοῦ
 περιβαλούμενοι. Ἔτι μὲν καὶ « αἱ κοιλάδες » τότε
 « πληθυνοῦσι σίτον. » Ἔδει γὰρ μὴδὲ τῶν κοιλάδων
 ἀμνημονῆσαι: ἀνωτέρω μὲν γὰρ πεδιάδες ὠνομάσθη-
 σαν καὶ ὄρεα ἐρήμου καὶ βουνοί. Ἐπειδὴ δὲ εἶτι καὶ
 παρὰ τὰ λεχθέντα τάγματα ἄλλοι τινὲς ταπεινότεροι,
 καὶ οὐκ ἀπόδητοι μὲν τῆς βασιλείας, πλην ὡς ἐν πα-
 ράθεσι τῶν προλεχθέντων σμικροὶ καὶ βραχεῖς,
 πάντων τε ὡς ἂν εἴποι τις, ἔσχατοι: ἀναγκαιῶς οὐδὲ
 τούτων παρήλαθε τὴν μνήμην ὁ λόγος: ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τοῖς καρπὸν οἴσειν τὸν ἐπιβάλλοντα διδάσκει λέγων
 « Καὶ αἱ κοιλάδες πληθυνοῦσι σίτον » προφέρουσαι, ἦ,
 « τὴν τροφήν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον. « Κεκράζονται. »
 Τί δὲ κεκράζονται, ἐρμηνεύει ἐξῆς λέγων: « Καὶ γὰρ
 ὑμῆσουσιν » ὡσεὶ σαφέστερον εἰρήκει: Ἐἰ γὰρ κοι-
 λάδες τυγχάνουσιν, ὄμοιαι δ' οὖν ὑμνήσουσι τὸν καὶ
 αὐτοῖς τῶν ἀγαθῶν πάροχον. Ὑμνοῦσαι δὲ κεκράζον-
 ται, παρῆρα ἡρώμεναι καὶ βοῆ μεγάλη. Βοῶσαι δὲ
 κρυγῆ καὶ ὑμνοῦσαι ποίας προφύονται φωνάς, ἡ τὰς
 ἐν ἀρχῇ παντὸς ψαλμοῦ φερομένας: « Σοὶ πρέπει
 ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών, » λέγουσαι: Ἀναγκαιῶς δὲ
 πρόκειται τό: « Κεκράζονται, καὶ γὰρ ὑμνήσουσι, »
 περὶ τῶν κοιλάδων, ἦ καὶ περὶ τῶν προλεχθέντων
 ἀπάντων, ὡς ἂν μάθομεν, ὅτι μὴ περὶ αἰσθητῶν καὶ
 σωματικῶν τόπων ὁ λόγος ταῦτα διδάσκει: καίτοι
 καὶ περὶ τούτων εἰκὸς ἦν τὰ προλεχθέντα λέγεσθαι
 νομίζειν ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς τοῦ Θεοῦ δωρημασίν, ὡστ'
 εἶναι εὐχαριστήριον ὕμνον, ὡς πρὸς τὴν λέξιν, ὑπὲρ
 τῶν κατ' ἔτος ἀνθρώποις χορηγουμένων τὸν παρόντα
 λόγον. Καθ' ἕκαστον γοῦν ἐνιαυτὸν ὁ φιλόανθρωπος
 καὶ παντὸς ἀγαθοῦ δοτὴρ Θεός, ἐπισκεπτόμενος τὴν
 γῆν, μεθύσκει αὐτήν, ἄρδων τοῖς συνήθεσιν ὁμίαις,
 πληροὶ τε αὐτῆς τοὺς ἀβύλακας ταῖς τῶν ὕετῶν χορη-
 γίαις. Τὰ τε γεννήματα αὐτῆς πληθύνουν εὐλογῆσει.
 Ἡ δὲ εὐφραίνεται, νεαροποιεῖσά τε ἀνατέλλει.
 Κάπειτα πληρουμένη παντοίων καρπῶν, σπορίμων
 τε καὶ ἀκροδρύων στεφανοῦται, ὡς μὴ ἂν ἐκνήσται
 κατὰ τὸν τοῦ ἔαρος καιρὸν ἐστεφανῶσθαι λέγειν αὐ-
 τήν, τὰ τε πεδίε πληθύνεσθαι πίστεως: καὶ μὴν καὶ
 τὰ ὄρεα τῆς ἐρήμου ἀνθεῖν, καὶ τοὺς βουνοὺς ἀγαλ-
 λασι περιζώννυσθαι: ἀλλὰ καὶ τοὺς κριοὺς τῶν
 προβάτων τοῖς ἑαυτῶν πόκοις ἐνδιδύσασθαι, αὐτὰς
 τε τὰς κοιλάδας χώρας πολλαῖς πληροῦσθαι σίτου,
 καὶ μονοουχί τῷ ἔργῳ βοῶν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζειν.
 Ταῦτα δὲ εἰ καὶ ὅτι μάλιστα αἰσθητῶς πληροῦται καθ'
 ἕκαστον ἔτος, ἀλλ' ἡ σύμφρασις τῆς τοῦ παντὸς λόγου
 ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἡμᾶς ἀναπέμποσα ἀπο-
 δείκνυται. Ὁμοῦ δὴ οὖν τὰ προλεχθέντα πάντα, λέγω

A ut absorbeat quod mortale est a vita¹¹. Induentur
 itaque arietes congruenti sibi vestimento, mutato cor-
 ruptibili corpore in incorruptionem, et mortali in im-
 mortalitatem. Sic itaque secundum exempli rationem,
 arietes vestimentum sibi producent, corpore ipso vel-
 lus emittente. Imo vero ipsum Dominum nostrum Je-
 sum Christum induent præstantissimo illo indumen-
 to, luce nempe deitatis vestiendi. Ad hæc autem tunc
 « valles abundabunt frumento. » Par quippe fuit val-
 les non silentio præterire; nam superius campi, mon-
 tes deserti, et colles nominati sunt. Quia vero alii sunt
 memoratis ordinibus viliores, neque tamen ex regno
 ejiciendi, licet prædictis comparati, parvi, pusilli, ac,
 ut ita dicam, postremi habeantur; necesse fuit ut
 neque eorum mentio præteriretur; sed eos quoque
 congruentem fructum laturos esse declaratur his
 verbis: « Et valles abundabunt frumento, » quod
 proferent, sive « escam, » secundum Symmachum.
 « Clamabunt. » Quid autem clamabunt, sub hæc
 explicat dicens: « Etenim hymnum dicent; » ac
 si apertius dixisset: Etiamsi valles sint, attamen
 talium sibi honorum auctori hymnum dicent. Hym-
 num vero dicentes clamabunt, fiducia clamoreque
 magno utentes. Clamantes autem voce magna et
 hymnum dicentes quas voces emittent, nisi eas
 quæ initio totius psalmi feruntur: « Te decet hym-
 nus, Deus, in Sion? » Necessario autem illud, « cla-
 mabunt, etenim hymnum dicent, » enuntiatur tam
 de vallibus quam de memoratis omnibus, ut edi-
 scamus, hæc non de sensibilibus et corporeis locis
 doceri: tametsi prædicta verba de sensibilibus
 quoque Dei donis dicta putare par est, ita ut sit
 hymnus in gratiarum actionem pro iis, si verba
 spectentur, quæ quotannis a Deo hominibus sub-
 ministrantur. Singulis itaque annis hominum ille
 amator largitorque honorum omnium Deus, visi-
 tans terram, inebriat eam solitisque imbribus irri-
 gat, rivos ejus pluviis tumere procurat, genimina
 ejus multiplicans benedicit. Illa vero læta et reno-
 vata iterum efflorescit. Deinde fructibus omnis ge-
 neris referta, segetibus et pomis coronatur, ut no-
 pigeat eam verno tempore coronatam dicere: campi
 replentur ubertate; quin etiam et montes
 deserti efflorescunt, et colles exsultatione accingun-
 tur: arietes ovium velleribus suis vestiuntur; ipsæ
 D convalles plerumque frumento abundant, et ipsis
 operibus tantum non clamant Deumque laudibus ef-
 ferunt. Hæc porro etiamsi quotannis sensibili modo
 impleantur, ex serie tamen narrationis commonstra-
 tum est, eadem nos ad contemplationem evocare.
 Nihilominus memorata omnia, nimirum campi,
 montes deserti, colles et arietes ovium, atque insu-
 per prius explicatæ convalles, tum secundum datam
 interpretationem, tum obvio sensu accepta, unam
 vocem, melodiamque consonam Deo emissura esse
 dicuntur. Quare in omnibus hæc intelligas: « Cla-
 mabunt et hymnum dicent. »

¹¹ II Cor. v, 4.

(1) Forte ἐκδύσασθαι.

ἐὲ τὰ πᾶσια καὶ τὰ ὄρα τῆς ἐρήμου, οἱ τε βουνοὶ καὶ οἱ κριοὶ τῶν προβάτων, καὶ πρὸς τοῦτους αἱ ἀπόθεϊσαι κοιλάδες κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν, κατὰ τε τὴν πρόχειρον διάνοιαν, μίαν ἀφήσειν ψῆν καὶ σύμφωνον μελωδίαν τῷ Θεῷ εἴρηται. Διὸ κατὰ πάντων ἀκούσῃ τὸ «Κεκραζόνται καὶ ὑμνήσουσιν.»

1. IN FINEM, CANTICUM PSALMI. LXV. A

Vers. 2. «Jubilare Deo, omnis terra, psallite nomini ejus, date gloriam laudi ejus.» Evangelicus hic item psalmus est: nam gentium vocationem complectitur. Neque enim eo quo canebatur tempora finem consecuturus erat, sed in consummatione sæculorum. Quare memoratarum ibi rerum prophetiam ad finem remittit. Estque rursus canticum psalmi; sive, prout in præcedenti psalmo inscribitur, «Psalmus cantici.» Spiritus quippe sanctus per propheticam animam, quæ se receperat, cum lætitia multa canebat psallebatque, pro bonis in vaticinio suo annuntiat: quorum causa omnibus gentibus salutarem gratiam suscepturis quædam agenda præcipit, quæ nos exsequi, ad quos præmissæ voces spectant, necessarium est. Præcipit itaque omni terræ, id est, omnibus terræ elementum incolentibus, ne sese Moysis mandatis et gravi legis jugo subjiciant; sed ea solum, quæ in præsentis psalmo jubentur, peragant; et primo quidem Deo jubentur; secundo, psallant nomini ejus; tertio, dent gloriam laudi ejus; quarto, dicant Deo: «Quam terribilia sunt opera tua!» et: «In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.» Primum itaque per scientiam et veram cognitionem exsequemur Deo jubilantes, militum instar qui in bellis acclamant et jubulant, quique vocis magnitudine sese terribiles et formidabiles inimicis exhibent. Quoniam ergo Servator noster inimicos nostros, qui olim animas nostras in multorum numerum errorem captivas egerant, propellens ac oppugnans, nos omnes milites suos armis adversus eosdem instruit; jure precibus ad Deum effusis jubilate, ac gemitibus inenarrabilibus victoriæ Regis nostri operam dare jubemur. Jubilatio autem per orationes, per theologiam, per sanam et claram cognitionem emittitur, itemque per spirituale sacerdotium, quod gratiarum actionibus, in mysteriis Novi Testamenti, per universam terram persolvimus, quando immolationis Agni Dei commemorationem agentes, hanc implemus prophetiam: «Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam laudis et jubilationis⁴⁴.» Quare in alio eloquio horum eruditus populus, beatus prædicatur his verbis: «Beatus populus qui scit jubilationem⁴⁵.» Hoc itaque primum, ut necessario præstandum, omnes homines Spiritus sanctus agere jubet dicens: «Jubilare Deo, omnis terra.» Secundo, psallere nomini ejus præcipit, quod a nobis omnibus in locis observari consuetum est. Nam in omnibus Dei ecclesiis apud gentes constitutis, hæc ipsa modulari et psallere, non Græcis tantum, sed etiam barbaris præcipitur. Alias quoque, allegoriæ ritu, corpus humanum, quod ceu instrumentum animæ traditum est, psalterium vocari solet: quo cum pulsatur interior

EIS TO TELOS, ΩΗ ΨΑΛΜΟΥ. ΞΕ'.

«Ἀλαλάζετε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, ψάλατε δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτε ὄξαν αἰνέσει αὐτοῦ.» Εὐαγγελικὸς ὑπάρχει καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς, τὴν τῶν ἐθνῶν περιέχων κλήσιν. Ἡμελλε δὲ ἄρα οὐ καθ' οὗς ἤδετε χρόνους τέλους τυγχάνειν, ἀλλ' ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. Διὸ ἀναπέμπει τὴν τῶν ὀδουμένων προφητείαν εἰς τὸ τέλος. Ἔστι ἐν ὄδῃ ψαλμοῦ ἔμπαιλιν ἡ κατὰ τὸν πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἐπεγέγραπτο, «Ψαλμὸς ὄδης.» Ἡδὲ γὰρ καὶ ἐψάλλε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σὺν πολλῇ χαρᾷ διὰ τῆς ὑποδεξαμένης αὐτὸ προφητικῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῖς δι' αὐτοῦ θεσπιζομένοις ἀγαθοῖς, ἐφ' οἷς καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς τὴν σωτήριον χάριν ὑποδεξαμένοις παρακελεύεται πράττειν τινὰ, ἅπερ ἀναγκαῖον ἐπιτελεῖν ἡμᾶς, οἷς ταῦτα προανεφωνεῖτο. Προστίθεται τοίνυν πάση τῇ γῆ, τουτέστι τοῖς τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οἰκοῦσιν ἅπασιν, μὴ τοῖς Μιούσῃς παραγγέλμασι καὶ τῷ βαρεῖ ζυγῷ τοῦ νόμου ἑαυτοῦς ὑποτάττειν· μόνα δὲ τὰ διὰ τῶν μετὰ χειρὸς κεινόμενα ποιεῖν· καὶ πρῶτον μὲν ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ, δεῦτερον ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τρίτον ὄξαν διδόναι τῇ αἰνέσει αὐτοῦ· τέταρτον λέγειν τῷ Θεῷ· «Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου.» καὶ· «Ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεώς σου φεύσονταί σε οἱ ἐχθροὶ σου.» Τὸ μὲν οὖν πρῶτον δι' ἐπιστήμης καὶ γνώσεως ἀληθοῦς ἐπιτελέσωμεν ἀλαλάζοντες τῷ Θεῷ, δίκην τῶν ἐν πολέμοις ἀναφωνούντων καὶ ἀλαλαζόντων στρατιωτῶν, οἱ τῇ δυνάμει τῆς φωνῆς καταπληκτικούς καὶ φοβερούς ἑαυτοῦς τοῖς πολεμοῖς ἐμφαίνουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν τοὺς ἡμετέρους ἐχθροὺς, τοὺς πάσαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς τὴν πολυθεῖον πλάνην ἠγκλωτικώσας, ἐλαύνων καὶ πολεμῶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας κατ' αὐτῶν ὀπλίξει, ἐικότως διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν ἀλαλάζειν κεινόμεθα· στεναγμοῖς τε ἀλαλήτους συμπράττειν τῇ νίκῃ τοῦ Βασιλέως ἡμῶν. Γίνεται δὲ ὁ ἀλαλαγμὸς δι' εὐχῶν, γίνεται καὶ διὰ θεολογίας, γίνεται δὲ καὶ δι' ὑγιούς καὶ τετρανωμένης γνώσεως, γίνεται καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἱερουργίας, ἣν ἐν ταῖς εὐχαριστίαις κατὰ τὰ μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐπιτελοῦμεν, ὁπνίκα, τῆς θυσίας τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι, τὴν προφητικῶν πληροῦμεν τὴν φάσκουσαν· «Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ.» Διὸ καὶ ἕτερον λόγιον τὸν τούτων ἐπιστήμονα λαὸν μακαρίζει φάσκον· «Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν.» Τοῦτο δὲ οὖν πρῶτον ἀναγκαῖως τὸ προφητικὸν Πνεῦμα πᾶσιν ἀνθρώποις πράττειν διακελεύεται φάσκον· «Ἀλαλάζετε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ.» Ἐἴτα δεῦτερον ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προστίθεται δ καὶ αὐτὸ κατὰ πάντα τόπον κλωθεν ὑφ' ἡμῶν ἐπιτελεῖσθαι. Ἐπεὶ κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἰδρυμένην, αὐτὰ ἐν ταῖς μελωδεῖσαις καὶ ψάλλεσθαι, οὐχ Ἑλληνεῖ μόνοις, ἀλλὰ καὶ βαρβάροις παραδέδεται. Καὶ ἄλλως δὲ, νόμοις

⁴⁴ Psal. xxvi, 6. ⁴⁵ Psal. lxxxviii, 16.

ἀλληγορίας, τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον, ὡσπερ ὄργανον ἢ ψυχῆ δεδομένον, ψαλτήριον εἰσὼθεν ὀνομάζεσθαι· δι' οὗ ὁ εἰσὼ ἀνθρώπος, ἀνακρούμενος, ἐπιστημόνως τὰ μέλη καὶ τὰ αἰσθητήρια τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ λέγοιτ' ἂν εἰκότως ψάλλειν. Τὰ μὲν οὖν τῆς γνώσεως καὶ διὰ τοῦ ἀλαλαγμοῦ αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν ἢ ψυχῆ κατώρθου· διὸ αὐτῷ τῷ Θεῷ ἠλάλαξε· τὰ δὲ τοῦ ψάλλειν διὰ τῆς τοῦ σώματος ἠθικῆς καὶ πρακτικῆς κινήσεως ἐνεργεῖ· διὸ λέλεκται· « Τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Εὐφροσύνη γὰρ τῷ τοῦ Θεοῦ ὀνόματι φέροι ἂν ἢ διὰ τῶν πράξεων τοῖς πολλοῖς θεωρουμένη κατόρθωσις. Καὶ τρίτον δὲ, πρόσταγμα πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν τὸν Θεὸν ἐπεγνώκασιν παρήγγελλται, τὸ κλεῦθον διδόναι· δόξαν οὐ τῷ Θεῷ, ἀπῆρκει γὰρ ἀλαλάζειν αὐτῷ· ἀλλ' οὐδὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τούτω γὰρ ψάλλειν ἐκελευσόμεθα· τῇ δὲ αἰνέσει αὐτοῦ. Αἰνοῦντας γὰρ αὐτὸν προσήκει μὴ ταπεινῶς, μηδὲ ἀδόξως αἰνεῖν, σὺν πολλῇ δὲ τιμῇ καὶ δόξῃ. Πρὸς γὰρ τῇ κατὰ διάνοιαν ἐρῶμένην περὶ Θεοῦ γνώσει δι' ὄργανου κατορθουμένη προσήκει καὶ διὰ λόγων θείων αἴκους καὶ ὕμνους τοὺς εἰς τὸν Θεὸν περιεχόντων σὺν εὐλαβείᾳ καὶ σεβασμῷ τιμῇ τὸ πρῶτον ἀποπληροῦν πρόσταγμα. Διὸ λέλεκται· « Δόξα δόξαν αἰνέσει αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Δόξα δόξαν ὑμνήσει αὐτοῦ. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Τάξατε εἰς τιμὴν τὸν ὕμνον αὐτοῦ. » Ἔτι πρὸς τοῦτοις τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν παρακαλεῖται πᾶσιν ἡμῖν παθερωμένως ἐνατενίζειν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν ἐφιστᾶν, ὅπως φόβου καὶ ἐκπλήξεως γέμῃ τὸ τῆς σοφίας αὐτοῦ μεγαλουργήματα. « Ἐκ μεγάλους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται. » καὶ· « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἢ τε ἀδίδος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. » Ταῦτ' οὖν θεωροῦντας, ὑπερεκπλήττεσθαι δεῖ, καὶ λέγειν τῷ Θεῷ· « Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου. » Ἄλλ' ἡμῖν μὲν τοῖς ὑπὸ σοῦ πεφωτισμένοις ἐγνωσταῖ καὶ κατελιγῆται τὰ ἔργα σου ὄντα φοβερά· οἱ δὲ ἔχθροί σου ἐν σκοτῷ καλινθόμενοι, κἂν ἐθέλωσι ποτε περὶ τῶν σῶν ἔργων διεξιέναι, καὶ λόγους ὡς οἶόν τε φυσικοὺς ἀποδιδόναι, μακρὰν ἀποπίπτουσι τοῦ πλήθους τῆς σῆς δυνάμεως, οὐδὲν ὑγιὲς οὐδὲ ἀληθὲς ἔχοντες λέγειν. Διὸ φαμεν· « Ἐν τῷ πληθει τῆς δυνάμεώς σου φεύσονται σε οἱ ἐχθροί σου. Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματι σου. Διάψαλμα. » Τὰ μὲν πρῶτα παραγγέλματα ἦν πάση τῇ γῇ, δηλαδὴ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, προφητικῶς παρηγγελέμενα· ἐπεὶ δὲ εὐχῆς ἦν χρεῖα εἰς τὸ δυνηθῆναι δι' ἔργων ταῦτα χωρῆσαι, ἀναγκαιῶς τὸ θεῶν Πνεῦμα μετὰ τὰ πρῶτα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφει τὸν Θεὸν, εὐχὴν ὑπὲρ πάσης τῆς γῆς ἀναπέμπον. Διὸ φησι· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματι σου. » Ἀντι δὲ τοῦ· « Πᾶσα ἡ γῆ, » ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμήνευσεν εἰπών· « Πάντες οἱ ἐπὶ γῆς » λευκότερον δηλώσας, ὅτι μὴ Ἰουδαίους τὸ παράγγελμα δέδοτο, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις. Μεγίστης γὰρ ἐδέοντο εὐχῆς, ὡς ἂν δυνάμει Θεοῦ παράδοξος γένοιτο τις ἐν αὐτοῖς μεταβολὴ πρὸς

A homo, membra et sensus ejus scite legi Dei psallere jure dicantur. Quæ igitur ad cognitionem pertinent anima in seipsa per jubilationem exsequatur, quamobrem ipsi Deo jubilabat; per consuetum autem corpori agendi motum psallendi ritum exsequatur: quare dicitur: « Nomini ejus. » Laudem quippe nomini Dei conciliant recte facta, quæ a multis conspiciuntur. Tertio, mandatam nobis omnibus, qui ex gentibus ad Dei cognitionem accessimus, traditum est, quo jubemur gloriam dare, non Deo, satis enim erat jubilate ipsi; non nomini ejus, huic enim psallere jubemur, sed laudi ejus. Laudantes enim ipsum par est non humiliter, nec sine gloria id agere, sed magno cum honore et gloria. Siquidem præter cognitionem Dei in mente defixam, quæ per instrumentum celebratur, par est etiam divinis sermonibus laudes et hymnos Dei complectentibus cum pietate ac veneratione primum præceptum implere. Quare dictum est: « Date gloriam laudi ejus; » vel, secundum Aquilam: « Date gloriam hymnis ejus; » vel, secundum Symmachum: « Constituite in honorem hymnum ejus. » Ad hæc vero Spiritus propheticus jubet nos omnes attento animo opera Dei considerare, atque mente perpendere, quo pacto magna sapientiæ illius opera timorem stuporemque inferant. « Nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportionem quadam opifex intelligitur⁴⁶; » et: « Invisibilia ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas⁴⁷. » Hæc contemplantes, stupore affici par est, ac dicere Deo: « Quam terribilia opera tua! » Sed a nobis quidem abs te illuminatis cognoscitur et comprehenditur opera tua terribilia esse. Inimici vero tui in tenebris volutati, etiamsi nonnunquam velint de operibus tuis verba facere, naturalesque sermones pro facultate texere, longe aberrant a magnitudine virtutis tuæ, nihilque sanum, verum nihil efferre valent. Quare dicimus: « In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. Omnis terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. Diapsalma. » Priora quidem præcepta omni terræ, videlicet omnibus gentibus, propheticæ tradita fuerant. Quia vero, ut hæc opere compleri possent, oratione opus erat, Spiritus divinus post priora illa, necessario ad Deum vertitur, orationemque pro universa terra emittit. Quamobrem ait: « Omnis terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. » Pro illo autem: « Omnis terra, » clarior Symmachus interpretatur dicens: « Omnes qui in terra sunt, » apertius declarans, non Judæis traditum præceptum esse, sed omnibus qui in terra sunt hominibus. Precibus namque maxime opus erat, ut ex Dei potestate, inexpectata quædam mutatio ipsis accederet, ut ne ultra multorum minimum errori animo adhærerent; sed unum Deum, solum adorandum reapse colerent et adorarent, at-

⁴⁶ Sap. XIII, 5. ⁴⁷ Rom. I, 20.

que præceptum hujusmodi observarent : « Psallite nomini ejus. » Ut itaque hæc eveniant, Spiritus sanctus ita precatur : « Omnis terra adoret te et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo. » οὖν ταῦτα γένηται, εὐχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λέγων· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματί σου. »

VERS. 5, 6. « Venite et videte opera Dei, terribilis in consiliis super filios hominum. » Ut longe distitis iis qui invocant nomen Dei, ut propius accedant præcipit dicens : « Venite. » Quod ipsum divinus Apostolus declaravit his verbis : « Et veniens annuntiavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope ⁴⁸. » Omnes porro per orbem gentes ad Dei notitiam, et ad contemplationem operam ejus sermo evocat. Nam procul Deo positæ, neque videbant, neque noverant. Quamobrem ait : « Venite et videte opera Dei : » de quibus supra dictum est : « Dicite Deo : Quam terribilia sunt opera tua! » Sed olim quidem præcipiebat dicere : « Quam terribilia sunt opera tua! » Quoniam autem verisimile erat eos, procul positos, quæ essent opera Dei ignorare, hic consequenter eosdem sic alloquitur : « Venite et videte opera Dei. » Cum autem ea videritis, ediscetis, eum terribilem esse in consiliis pro filiis hominum. Horum sententiam sic clarius interpretatur Symmachus dicens : « Venite et videte opera Dei, terribiles machinationes pro filiis hominum. » Omnia quippe pro salute filiorum hominum machinatus est. Sub hæc docet quanta apud antiquos illos Deus fecisse narretur. Quænam vero illa sint, postea declarat : « Qui convertit mare in aridam; in flumine pertransibunt pede. » Secundum Symmachum autem : « Convertit, inquit, mare in aridam; fluvium pertransierunt pede. » Hæc porro in historia Scripturæ feruntur : quæ gentibus, utpote ignorantibus, necessario enarrantur, ut ediscant, eum qui olim populus Dei erat, in servitute Ægyptiorum aliquando fuisse, et Ægyptiacæ idololatriæ subjectum; sed Deum pro illis magna et terribilia edidisse, divinitus scilicet immisissis plagis Ægyptios verberasse, ipsumque populum a dira servitute liberasse. Hæc quippe erant terribilia Dei opera : neque tantum ea ibi edita, sed etiam in mari Rubro : quo in aridam mutato, suos quidem eripuit, impios vero in profundum perniciæ conjecit. Hæc edocti, heus! vos, inquit, confidite, ac credite eum qui talia pro antiquis illis operatus est, non imparem futurum ad similia pro vobis agenda. Quare « venite et videte opera Dei, » quam terribilis sit « in consiliis pro filiis hominum. » Convertit igitur mare in aridam; et in Jordane fluvio alia quædam terribilia opera designavit, quando demisso flumine pedibus pertransierunt, qui ex deserto ad istam terram accesserant. Ipsi igitur iisdemque calcementis usi, confidite ipsum Deum spirituales Ægyptios, demones nempe malignos, qui olim animas vestras in servitute

τὸ μηκέτι μὲν τῇ πολυθῶν προσέχειν πλάνη, μόνον δὲ σέβειν ὃν δεῖ καὶ προσκυνεῖν, τὸν ἕνα καὶ μόνον καὶ προσκυνητὸν Θεόν, ἐπιτελεῖν τε τὸ πρόσταγμα δι' οὗ ἐλέγετο· « Ψάλατε δὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Ἴν' ἐλέγων· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν τῷ ὀνόματί σου. »

« Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, φοβερὸς ἐν βουλαῖς παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Ὡς μακρὰν ἀφεστηκόσι τοῖς καλουμένοις τὸ θεῖον ὄνομα πλησίον ἔρχεσθαι προστάττει λέγων· « Δεῦτε. » Τοῦτο δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος παρίστη εἰπὼν· « Καὶ ἐλθὼν εὐηγγέλισατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. » Καλεῖ δὲ ὁ λόγος τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῶν ἔργων αὐτοῦ. Μακρὰν γὰρ ἀφῆστώτα τοῦ Θεοῦ οὔτε εἴωρα, οὔτε ἐγίνωσκε. Διὸ φησὶ· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » περὶ τῶν ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Εἰπάτε τῷ Θεῷ· Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου! » Ἀλλὰ πάλαι μὲν προσέταττε λέγειν· « Ὡς φοβερά τὰ ἔργα σου! » Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν ἀγνοεῖν τοὺς μακρὰν ἀφεστώτας τίνα ἦν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἀκολουθῶς ἐνταῦθα πρὸς τοὺς αὐτοὺς φάσκει· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » Ἰδόντες δὲ ταῦτα μαθήσασθε, ὅτι φοβερός ἐστιν ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Τρανώτερον τὴν διάνοιαν ἀπέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Ἐλθετε καὶ ἴδετε πράξεις τοῦ Θεοῦ, φοβερὰ μηχανήματα ὑπὲρ υἱῶν ἀνθρώπων. » Πάντα γὰρ ὑπὲρ σωτηρίας τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐμηχανήσατο. Εἶτα διδάσκει ὅσο πρῶτερον παρὰ τοὺς παλαιῶς πεποιηκὼς ὁ Θεὸς ἱστορεῖται. Τίνα δὲ ταῦτα, ἐπιλέγει ἐξῆς· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Μετέβαλε, φησὶ, τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ποταμὸν διέβησαν ποδί. Ταῦτα δὲ φέρεται ἐν τῇ τῆς ἱστορίας γραφῇ· ἃ δὴ ἀναγκαιῶς ὡς μὴ εἰδῶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλεται, ὡς ἂν μάθοιεν, ὅτι καὶ ὁ πάλαι τοῦ Θεοῦ λαὸς ἦν ποτε Αἰγυπτιακῆς δεδουλωμένος, καὶ τῇ πλάνῃ τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρίας ὕπηγμένος· ἀλλ' ἐργασταὶ ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Θεὸς μεγάλα καὶ φοβερά, πληγαῖς μὲν τοὺς Αἰγυπτίους θεηλάτους μαστίξας, αὐτοὺς δὲ τῆς πικρᾶς δουλείας ἐλευθέρωσας. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ φοβερά τοῦ Θεοῦ ἔργα, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Ἐρυθρᾶς· ἦν εἰς ξηρὰν μεταβαλὼν, διέσωσε μὲν τοὺς οικεῖους, τοὺς δὲ ἀσεβεῖς βυθῷ παρέδωκεν ἀπωλείας. Ταῦτα δὲ μανθάνοντες, ὡ οὔτοι, φησὶ, θαρσεῖτε, πιστεύοντες, ὅτι ὁ τὰ τοσαῦτα ἐργασάμενος ἐπὶ τῶν παλαιῶν οὐκ ἀδυνατήσει τὰ ἕμμοια καὶ ἐφ' ὑμῶν καταπράξασθαι. Διὸ « δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » ὡς φοβερός ἐστιν « ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Μετέστρεψε γοῦν τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου δὲ ποταμοῦ ἄλλα τινὰ φοβερά θαύματα εἰργάσατο, ὅτε διῆλθον τοῖς ποσίν, ὑποσταλέντος τοῦ ποταμοῦ, οἱ ἀπὸ τῆς ἐρήμου παρίοντες ἐπὶ τὴνδε τὴν γῆν. Τοῦτοις δὴ οὖν αὐτοῖς ὑποδήμασι χρῆσάμενοι, θαρσεῖτε, ὡς καὶ τοὺς ὑμετέρους νοητοὺς Αἰγυπτίους,

⁴⁸ Ephes. II, 17.

δαίμονας πονηρούς, τοὺς πάλαι καταδυναστεύοντας ἅμα τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, ἀπελάσει ὁ αὐτὸς Θεός. Καὶ νῦν κυμαίνῃ δὲ ἡ τῶν ἀνθρώπων θάλασσα, καὶ ὁ τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν βίος κλύδωνας καὶ κινδύνους ἐγείρῃ καθ' ὑμῶν· θαρσαίτε ὑμεῖς, ἐναργεῖς ἔχοντες ὑπόδειγμα τὴν πάλαι στραφεῖσαν θάλασσαν εἰς ξηράν. Οὕτως γὰρ καὶ ὑμῖν ὁμαλή τις ἔσται, καὶ ἀπαρ- κώδιστος ἡ ἀπὸ τῆς πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν διά- βασις. Εἰ δὲ καὶ ποταμὸν ποτε τὸν Ἰορδάνην παρα- βόως διήλθον οἱ παλαιοὶ, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐντεῦθεν ἦδη εὐαγγελίζεσθε, γινώσκοντες, ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες « ἐκεῖ εὐφραν- θησόμεθα ἐν αὐτῷ. » Ἐκεῖ, δηλαδή ἐν τῷ μνησθέντι ποταμῷ. Ἔσται γὰρ, ἔσται καιρὸς, καθ' ὃν, ὡσπερ εἰς συμπόσιον παρασκευαζόμενοι, ἐπὶ λουτροῦ πα- λιγενεσίας ἀπαντήσουσιν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ μυστικῆν ἀποκάθαρσιν οἱ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐλευθερούμενοι πλάνης. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος τὸ λουτρὸν τῆς παλιγενεσίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, ὁπνίκα ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας παρῆει, κηρούσων βά- πτισμα μετανοίας, προσιετὸ τε πάντας Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν παραπτωμάτων· ἵτε καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐπιστάς ὢν αὐτὸν κατηξίωσε ποταμὸν τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ ἐπι- δάσεως. Διδὲ ἐν τοῖς προκειμένοις λέλεκται· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσόμεθα ἐν αὐτῷ. » Ἐνθεν εἰκότως τὸ αὐτὸ προφητικὸν πνεῦμα διὰ Ἠσαίου τὴν ἔρημον εὐαγγε- λίζόμενον καὶ αὐτοῦ μνήμην πεποιήται τοῦ Ἰορδάνου λέγον· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀλλ' ἀγαλλιά- σθω ἔρημος, καὶ ἀνθελτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται· τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμῆναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ ἀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ. Ἰσχύσατε, μὴ φοβείσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀναποδέδωκεν· αὐτὸς ἤξει· καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιγήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὤτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χλωδός, καὶ τρανὴ ἔσται γλώσσα μογιάλων· ὅτι ἐρβράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν γῆ διψώσῃ. » Ταύτην διαλέλεκται ἐπὶ τοῦ παρόντος· « Ἐκεῖ εὐφρανθήσο- μεθα ἐν αὐτῷ. » Ἐ δὲ ἐπληροῦτο κατὰ τὴν τοῦ Σω- τήρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους θεοφάνειαν. Ἐνθεν εἰκό- τως ὁ παρῶν ψαλμὸς ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι προσφωνῶν εἶπε· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. » καὶ πάλιν· « Εἶπατε τῷ Θεῷ· Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου! »

A redigebant, expulsurum. Etiam si mare illud homi- num fluctibus intumescat, etiam si atheorum et im- piorum genus fluctus et pericula vobis suscitet; confidite tamen, cum exemplum vobis conspicuum offeratur, mare scilicet olim versum in aridam. Sic quippe vobis expeditus, ac nullo obice interclusus erit ab errore ad veritatem transitus. Quod si Jordanem fluvium antiqui illi inexpectato modo transierunt; at vos quoque hoc exemplo Evangelium excipite, scientes quod tum nos ipsi qui hæc dicimus, tum vos qui auditis, « ibi lætabimur in ipso. » Ibi, scilicet in memorato fluvio. Erit tempus, erit, inquam, quo ceu ad convivium apparantes se, ad lavacrum regenerationis accedent, ad mysticam in Jordane fluvio peragendam sordium purgationem, qui ab Ægyptiaco errore liberati sunt. His porro significatur lavacrum regenerationis, quod ab Jor- dane fluvio incepit, cum Joannes Baptista Judæam percurreret, prædicans baptismum pœnitentiæ, omnesque cum Græcos tum Judæos admitteret ad confessionem delictorum: cum ipse Servator et Dominus noster astans, ipsum fluvium divino suo aditu dignatus est. Quapropter supra dictum est: « Ibi lætabimur in ipso. » Unde et merito quidem idem propheticus spiritus, ubi deserto per Isaiam fausta denuntiat, ipsius Jordanis mentionem facit dicens: « Lætare, desertum sitiens; sed etiam exsultet solitudo, et floreat quasi lilium: et efflorescent et exsultabunt deserta Jordanis. Confortamini, manus remissæ et genua dissoluta; consolamini, qui mente pusillanimes estis. Confortamini, nolite timere. Ecce Deus noster iudicium retribuit: ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet quasi cervus claudus, et lingua balbutientium clara erit: quia erupta est in deserto aqua, et torrens in terra sitiens⁴⁹. » De hoc loquitur in præsentem: « Ibi lætabimur in ipso. » Quæ in divino Servatoris nostri ad homines adventu impleta sunt. Unde merito præsens psalmus omnes gentes compellans dicebat: « Venite et videte opera Dei; » ac rursus: « Dicite Deo: Quam terribilia sunt opera tua! » Et valde consequenter postquam dixerat: « Ibi lætabimur in ipso, » infert: « Qui dominatur in virtute sæculo. » Id quoque porro intelligas, Servatorem audiens dicentem: « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes decete omnes gentes in nomine meo⁵⁰. » Quare secundum Aquilam dicitur: « Qui potestatem habet in virtute sua per sæculum. » Alias quoque lætabimur in ipso, jam memoratis bonis donati. Quandonam exsultabimus, nisi cum futurum sæculum advenerit, cujus domi- natum et potestatem nullus alius obtinebit, nisi ille qui dominatum a Patre accepit? Nunc enim in præsentem sæculo principatus sunt multi, potestates et dominationes, spiritualia nequitæ et rectores mundi. Tunc vero, postquam sustulerit omnem

⁴⁹ Isa. xxxv, 1 6. ⁵⁰ Matth. xxviii, 18, 19.

principatum, potestatem et virtutem, ipse solus imperium obtinebit in sæculum illud, in quo lætitiā nobis hic sermo pollicetur.

κράτορες· τότε δὲ, ὅτε καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, μόνος αὐτὸς ἐξουσιάσῃ τῷ αἰῶνος, ἐν ᾧ ἐπαγγέλλεται ἡμῖν ὁ παρῶν λόγος τὴν εὐφροσύνην.

VERS. 7-9. « Oculi ejus super gentes respiciunt : qui exasperant non exaltentur in semetipsis. Diapsalma. » Cum superiorum gentium vocationem adumbraret, universam terram evocabat : neque tamen gentes diserte memoravit : nunc vero apertissime easdem, necnon Dei reconciliationem meminit. Nam de peccatoribus quidem dictum est : « Averte faciem tuam a peccatis meis⁸¹ ; » ac rursum : « Quare faciem tuam, et dexteram tuam avertis⁸² ? » et iterum : « Avertisti autem faciem tuam a me, et factus sum conturbatus⁸³. » De iis vero qui bona spe instructi sunt dictum est : « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum⁸⁴ ; » et rursum : « Oculi tui videant æquitates⁸⁵ ; » et iterum : « Signetur super nos lumen vultus tui, Domine⁸⁶. » Magnæ igitur pollicitationes gentibus in præsentī datæ sunt. Jam oculi ejus super gentes respiciunt. Atque animadvertas velim in hisce nusquam Judæorum mentionem haberi ; sed per totum psalmum bona gentibus annuntiari. Perhumanus ergo ille gentium Servator oculos suos, scilicet inspiciendi virtutes, expandit in omnes gentes. Lucis autem radii ex oculis ejus emissi, animas sui capaces illustrant. Quoniam vero futurum erat ut non omnes gratiam reciperent, sed tantam ejus erga homines clementiam irriterent et exasperarent, quod donum non admitterent ; jure additur : « Qui exasperant non exaltentur in semetipsis. » His porro significat eos ex gentibus, qui immergeri et inobsequentes Evangelio sunt. Quare apud Symmachum dicitur : « Oculi ejus gentes inspiciunt ; inobsequentes ne exaltent semetipsos. » Alio item sensu indicat eos ex circumcissione, qui gratiam contempserunt, et Servatoris vocationem nihili fecerunt. Quare Spiritus sanctus per Isaiam ad eos respiciens dicebat : « Aure audiat, et ne intelligatis ; et videntes videatis, et ne sciatis⁸⁷. » Merito igitur viros increpans præsens sermo, utpote sine causa de atavorum dignitate inflatos, et de progenitorum gloria altum sapientes, dicit : « Qui exasperant non exaltentur in semetipsis. » Heus ! vos, inquit, superbite et vano tumori vestro finem date, scientes Deum non magis, quam reliquis gentibus, vobis prospicere. Oculi ergo illius lustrandi vi præditi, universorum hominum providentiam gerentes, super gentes respiciunt. Quid igitur vos, ac si præstantiora obtineatis, exaltamini in vobismetipsis, cum maxime viri exasperantes sitis ? Quod autem ipsos sermo subindicit, aperte declarat Spiritus per Ezechielem dicens : « Fili hominis, mittam te ego ad domum

« Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν, οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. Διαψάλμα. » Διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐπισκιασμένως τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν αἰνιξάμενος, πᾶσαν τὴν γῆν ἐκάλει· οὐ μὴν σαφῶς τὰ ἔθνη· νυνὶ δὲ λευκότερα τῶν ἐθνῶν μέμνηται καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διαλλαγῆς. « Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀμαρτανόντων εἰρηται· « Ἀπόστρεφον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου· » καὶ πάλιν· « Ἴνα τί ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου καὶ τὴν δεξιάν σου ; » καὶ πάλιν· « Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθη τεταραγμένος. » Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγαθῶς ἐπιτάσσας ἐχόντων λέλεκται· « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· » καὶ πάλιν· « Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἰδέτωσαν εὐθύτητας· » καὶ αὖθις· « Σημειώθητι ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Μεγάλοι τοίνυν ἐπαγγελίαι διὰ τῶν προκειμένων τοῖς ἔθνεσι δέονται· ἦδη ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσι. Καὶ θεὰ ὅπως οὐδαμῶς τῶν προκειμένων Ἰουδαίων μέμνηται, δι' ὅλου δὲ τοῖς ἔθνεσι τὰ χρηστὰ εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος τῶν ἐθνῶν Σωτὴρ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, τὰς ἐπισκοπικὰς δηλαδὴ δυνάμεις, ἐξήπλωσεν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Φωτὸς δὲ ἀκτίνες ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πεμπόμεναι τὰς χωρητικὰς αὐτῶν ψυχὰς καταλάμπουσιν. Ἐπὶ δὲ ἡμέλλον μὴ πάντες τὴν χάριν ὑποδέχεσθαι, παροργίζειν δὲ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς καὶ παραπικραίνειν τὴν τοσαύτην φιλοανθρωπίαν, διὰ τὸ μὴ παραδέχεσθαι τὸ δῶρον, εἰκότως ἐπιλέλεκται· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀπειθεῖς καὶ ἀνυποτάκτους τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ. Διὸ λέλεκται παρὰ τῷ Συμμάχῳ· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τὰ ἔθνη ἐπισκοπεύουσι· οἱ ἀπειθεῖς μὴ ὑφούσθωσαν ἑαυτούς. » Σημαίνει δὲ καὶ ἄλλως τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀθετήσαντας τὴν χάριν καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κλήσιν ὑπερφρονήσαντας· διὸ πρὸς αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ διὰ Ἡσαίου ἀπεινετο φῆσαν· « Ἀκοῆ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. » Εἰκότως τοιγαροῦν ἐπιβραβίζων αὐτοὺς ὁ παρῶν λόγος, εἰκὴ φυσιομένους ἐπὶ τοῖς προγόνοις, καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ τῇ τῶν προπατόρων εὐδοκίμῳ, φησὶν· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. » Παύσασθε γὰρ, φησὶ, βρενθυόμενοι καὶ εἰκὴ τυφούμενοι, ὡς οὗτοι, γνόντες, ὅτι οὐ μᾶλλον ὑμῖν ἐπιβλέπει ὁ Θεὸς ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Οἱ γοῦν τῆς ἐπισκοπικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὀφθαλμοὶ, πάντων ἀνθρώπων πρόνοιαν ποιούμενοι, ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσι. Τί οὖν ὑμεῖς, ὡσπερ τι ἐξαίρετον κεκτημένοι, ὑφούσθε ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ταῦτα ἄνδρες ὄντες ἀεὶ παραπικραίνοντες ; Ὅτι δὲ αὐτοῖς αἰνιττεται ὁ λόγος, σαφῶς παρίστησι τὸ Πνεῦμα διὰ

⁸¹ Psal. l, 11. ⁸² Psal. xliii, 24. ⁸³ Psal. xxix, 8.

⁸⁴ Isa. vi, 9.

⁸⁵ Psal. xxxiii, 16. ⁸⁶ Psal. xvi, 2. ⁸⁷ Psal. iv, 7.

Ἰεζεκιήλ λέγων· Ἐγὼ ἀνθρώπου, ἐξαποστελῶ σε ἐγὼ πρὸς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, τοὺς παραπικραίνοντας, οἵτινες παρεπίκραναν με αὐτὸ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας· καὶ ἐξῆς· Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν, διότι οἴκος παραπικραίνωντων ἐστίν· καὶ πάλιν· Καὶ λαλήσω τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτούς, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν, ὅτι οἴκος παραπικραίνωντων ἐστίν· Καὶ ἐν ρε' δὲ ψαλμῷ λέλεκται· Ὅτι παρεπίκραναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Πλεονάκις ἐβόησατο αὐτούς· αὐτοὶ δὲ παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν· καὶ μὴν καὶ Μωϋσῆς τὴν πικρίαν αὐτῶν παρίστησι λέγων· Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπελοῦ αὐτῶν, καὶ ἡ κλημάτις αὐτῶν ἐκ Γομόρρας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν· Καὶ ἐν τῷ Ἰερεμίᾳ δὲ εἴρηται πρὸς τοὺς αὐτούς· Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἢ ἀμπελοῦ ἢ ἀλλοτρία;· Εἰκότως τοίνυν καὶ ἐνταῦθα παραπικραίνοντες ὠνομάσθησαν. Ἐκ παραλλήλου δὲ μνημονεύσας τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς τούτων σωτηρίας ὁ λόγος, παράθεσιν τῶν ἐκ περιτομῆς πεποιεῖται εἰπών· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν, οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς. Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ· Εὐαγγελικὸν εἶναι τὸν ψαλμὸν καὶ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου τετήρηκαμεν· ὁ καὶ δι' ὄλου τοῦ ὕψους τῆς προφητείας παρίσταται. Ἐκάλει μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ πᾶσαν τὴν γῆν· εἶτα ἐν τῷ μεταξὺ πλείονα διδάσας, σαφέστερον περὶ τῶν ἐθνῶν ποιεῖται προφητεῖαν λέγων· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν· Μετὰ δὲ οὖν τὴν τούτων διδασκαλίαν ἀκολούθως πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἂν ὠφελιμένοις ἐκ τοῦ προμεμαθηκέναι τὰ προλεχθέντα, εὐλογεῖν τῶν τοσούτων θαυμάτων τῶν τε φοβερῶν ἔργων ποιητὴν παρακελεύεται λέγων· Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν· Μὴ γὰρ τοὺς ὑμετέροισι, φησὶ, τοὺς πάλαι πεπλανημένους νομιζομένους θεοὺς, ἀλλὰ τὸν ἡμέτερον, ὃν ἐκ πατέρων ἡμεῖς ἐπεγραψάμεθα, τούτων γινόντες εἶναι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Νῦν γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, καὶ ὑμεῖς εὐλογεῖτε. Εὐφημοῦντες δὲ αὐτὸν, καὶ εὐλογοῦντες ὡς μόνον ἀληθινὸν καὶ κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν Θεόν, μὴ σεσωπημένους, μηδὲ ἴρεμέα (sic) τῇ φωνῇ τοῦτο πράττετε· σὺν πολλῇ δὲ παρρησίᾳ καὶ θάρσει, φωναῖς τε γεγυνοῖς καὶ βοαῖς χρήσασθε μεγάλας· ὡς καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις ἀκούεσθαι τὴν ἀναπεμπομένην εἰς Θεὸν ὑφ' ὑμῶν αἶνεσιν· ὁ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐδήλου λέγων· Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ εἴπατε ἐν τῷ φωτὶ, καὶ ὁ εἰς τὸ οὐκ ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν δωματίων· Ταύτης οὖν ἔχεται τῆς διανοίας τὸ φάσκον λόγιον· Καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐξάκουστον ποιεῖτε τὴν φωνὴν τοῦ ὕμου αὐτοῦ· Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι, ἐν τε κώμαις καὶ χώραις κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ Χριστοῦ λαοὶ ἐξ ἀπάν-

A Israel, ad exasperantes, qui exasperaverunt me ipsi et patres ipsorum usque ad præsentem diem⁸⁸ : » et postea : « Si forte audiant et deterreantur, quia domus exasperantium est⁸⁹ ; » et iterum : « Et loquar sermones meos ad illos, si forte audiant et deterreantur, quia domus exasperantium est⁹⁰. » Et in cv psalmo dictum est : « Quia exacerbaverunt spiritum ejus⁹¹ ; » ac rursus : « Sæpe liberavit eos. Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo⁹². » Imo etiam Moyses acerbitatem eorum declarat his verbis : « Nam ex vinea Sodomorum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorrhæ. Uva eorum uva fellis, botrus acerbitatis eorum⁹³. » In Jeremia autem ad eosdem dicitur : « Quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena⁹⁴ ? » Jure igitur hic quoque exasperantes vocantur. Dum autem ex adverso gentium et salutis eorum mentionem sermo facit, comparisonem inducit, cum iis qui ex circumcissione sunt, dicens : « Oculi ejus super gentes respiciunt, qui exasperant non exaltentur in semetipsis. Benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus. » Evangelicum esse psalmum jam sub initium observavimus : quod etiam ex tota prophetiæ serie comprobatur. Nam initio omnem terram compellabat : deindeque plura docens, clarius de gentibus vaticinatur dicens : « Oculi ejus super gentes respiciunt. » Post hujusmodi itaque doctrinam consequenter omnibus gentibus, utpote quæ supra memorata edidicerunt, et hinc utilitatem nactæ sunt, præcipit ut tot miraculorum terribiliumque operum artificem benedicant. « Benedicite, inquit, gentes Deum nostrum. » Non pristinos, ait, vestros, quos deos esse errantes putabatis ; sed nostrum, quem ab avis usque nostris Deum ascripsimus, scientes hunc verum esse Deum. Nunc igitur, etiamsi id prius non feceritis, vos quoque benedicite. Benedicentes autem et laudantes illum ut solum verum et communem omnium tam nostrum quam vestrum Deum, ne tacite, neu demissa voce id agite ; sed cum multa fiducia et confidentia, alta voce magnisque clamoribus utimini, ut laudes a vobis Deo emissæ etiam ab extraneis audiantur, quod etiam Servator his verbis declarabat : « Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis, prædicate super tecta⁹⁵. » Huic igitur sententiæ affine hoc dictum est : « Et auditam facite vocem laudis ejus ; » sive, secundum Symmachum : « Auditam facite vocem hymni ejus. » Mirari porro subit qui impletus hic sermo fuerit, quando per universum orbem, in mediis urbibus, in vicis, in agris per universas Dei Ecclesias, Christi populi ex universis gentibus delecti, hymnos et psalmos, non patriis diis, non Dei inimicis dæmonibus ; sed uni Deo a prophetis prædicato, alta emittunt voce, ita ut psallentium vox ve-

⁸⁸ Ezech. 11, 3. ⁸⁹ Ibid. 5. ⁹⁰ Ibid. 7. ⁹¹ Psal. cv, 33. ⁹² Ibid. 43. ⁹³ Deut. xxxii, 32. ⁹⁴ Jerem. 11, 21. ⁹⁵ Matth. x, 27.

ab iis qui foris consistunt audiatur; ut præsens sermo opere compleatur: «Benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus.» Additur postea: «Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos.» Pro illo autem, «animam meam, animam nostram,» reliqui omnes interpretes ediderunt: ac rursus pro illo, «pedes meos, pedes nostros» item omnes interpretati sunt. Non tantum, inquit, pro antiquis illis Dei operibus, quæ supra declarata sunt, hymnum ipsi et laudes emittite; sed ob beneficia nobis ipsis, qui talia loquimur, collata. Quandoquidem enim pedes nostros, valde currentes, utpote qui vobis omnibus gentibus salutare Evangelium prædicemus, confortavit, et in vitæ defluxu, obices amovens, servavit inconcussos; multisque animæ nostræ insidiantibus, ipse ejus servator et custos fuit: eorum itaque gratia «benedicite, gentes, Deum nostrum, et auditam facite vocem laudis ejus.» Hæc porro ex persona præconum Evangelii manifeste prædicta sunt, quorum cursum pedumque virtutem Isaias, imo potius Spiritus sanctus per ipsum declarans, mirabundus exclamabat: «Quam speciosi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem⁶⁶!» Quoniam igitur multis laboribus perfuncti, et ab incredulis gentibus vexationem, vincula, carceres et omne insidiarum genus perpessi, immutabiles permansere; jure eum qui ipsis vires addiderat, qui animam ipsorum ad vitam custodierat, ut ne in peccati mortem laberetur; qui pedes firmos statuerat, ne commotionem, neu lapsus vel ruinam paterentur, omnes gentes benedicere jubent, et auditam facere vocem laudis ejus; non tantum pro mirabilibus terribilibusque illis antiquis operibus; sed etiam pro recentibus beneficiis, quæ animam eorum qui talia loquerentur ad vitam posuit, neque dedit in commotionem pedes ipsorum. Quare secundum Symmachum pluraliter dicitur: «Qui ordinavit animam nostram ad vitam, et non dedit labi pedes nostros.»

φοβεροῖς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς νέοις ἀγαθοῖς, ἐφ' οἷς τὴν ψυχὴν τῶν ταῦτα λεγόντων ἔθετο εἰς ζωὴν, μὴ δοῦς εἰς σάλον τοὺς πόδας αὐτῶν. Διὸ κατὰ τὸν ψυχὴν ἡμῶν εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος σφαλῆναι τοὺς πόδας ἡμῶν.

VERS. 10-13. «Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.» Et hæc consequenter ad superiora dicta sunt. Oportebat enim edoceri nos quo pacto Deus posuerit ad vitam animam eorum qui hæc dicerent, et quomodo pedes eorum non dederit in commotionem. Nam quid admiserant, ut non corpore, sed anima perituri essent, et qua de causa in tantum periculi devenerant, ut pedes eorum commovendi essent, id singulatim enarrant, una Deo gratias agentes, et eorum quæ passi fuerant notitiam præbentes. Primo igitur aiunt, «Probasti nos, Deus.» Et quomodo probasti? Id explicant dicentes: «Igne nos ex-

των τῶν ἐθνῶν συνειλεγμένοι, τοὺς ὕμνους καὶ τὰς ψαλμωδίας, οὐκ ἐπὶ τοῖς πατέροισι θεοῖς, οὐδὲ τοῖς θεομάχοις δαίμοσι, μόνῳ δὲ τῷ παρὰ τοῖς προφήταις θεολογουμένῳ μετὰ μεγάλης ἀναπέμπουσι βοῆς, ὡς καὶ τοῖς ἐκτὸς ἐστῶσιν ἐξάκουστον εἶναι τῶν ψαλλόντων τὴν φωνὴν ἔργῳ πληρουμένου τοῦ φάσκοντος ἐνταῦθα λογίου· «Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.» Ἐἴθ' ἐξῆς συνήπται· «Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον τοὺς πόδας μου.» Ἀντὶ δὲ τοῦ, «τὴν ψυχὴν μου, τὴν ψυχὴν ἡμῶν,» οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ πρῶτον ἀντὶ, «τοὺς πόδας μου, τοὺς πόδας ἡμῶν,» ὁμοίως οἱ πάντες ἠρμήνευσαν. Μὴ γὰρ ἐπὶ τοῖς παλαιοῖς, φησὶ, μόνους ἔργοις τοῦ θεοῦ, ἀ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐδηλοῦτο, τὸν ὕμνον αὐτῷ καὶ τὰς αἰνέσεις ἀναπέμπετε· ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς ταῦτα λέγοντας εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἡμετέρους πόδας, πολλὰ δραμόντας, ὥστε πᾶσιν ὁμῖν τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον, ἐδυνάμωσεν, ἐφύλαξέ τε ἀδιάρεπτους ἐν τοῖς τοῦ βίου ρεύμασι τὰ ἐμποδῶν κωλύματα περιελάων· πολλῶν τε τῆ ψυχῆ ἡμῶν ἐπιβουλεύοντων, αὐτὰς ταύτης σωτὴρ καὶ φύλαξ ἐγένετο καὶ τούτων αὐτῶν ἔνεκα «εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.» Ταῦτα δὲ ἀντικρυσ ἐκ προσώπου τῶν κηρύκων τοῦ εὐαγγελίου προανεφωνεῖτο, ὧν τὸν δρόμον καὶ τῶν ποδῶν τὴν ἀρετὴν ἠσαῖας, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' αὐτοῦ ἀποθαυμάζον ἐδόξα· «Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην!» Ἐπει τοίνυν, πολλὰ κερμηκότες, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν διωγμοὺς ὑπομειναντες, δεσμά τε καὶ φυλακὰς καὶ παντοίας ἐπιβουλάς, ἀδιάρεπτοι μεμένηκασι· εἰκότως τὸν δυναμῶσαντα αὐτοὺς, καὶ τὴν μὲν ψυχὴν εἰς ζωὴν φυλάξαντα, ὡς μὴ ἐκπεσεῖν αὐτὴν εἰς τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον, τοὺς δὲ πόδας αὐτῶν στερεοὺς ἀπεργασάμενοι πρὸς τὸ μὴ σάλον ὑπομείναι, μηδὲ δλισθόν καὶ πῶσιν, εὐλογεῖν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παρακελεύονται, ἐξάκουστον γε ποιεῖν τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ, οὐκ ἐπὶ μόνους τοῖς παλαιοῖς αὐτοῦ παραδόξοις καὶ «Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.» Καὶ ταῦτα ἀκολουθῶς εἰρηται τοῖς ἔμπροσθεν. Ἐρχῆν γὰρ ἡμᾶς διδαχθῆναι, πῶς ὁ θεὸς τὴν ψυχὴν ἔθετο εἰς ζωὴν τῶν ταῦτα φασκόντων, καὶ πῶς τοὺς πόδας αὐτῶν οὐ παρέδωκεν εἰς σάλον. Τί γὰρ παθόντες ἡμελλόν οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἀπολλύναι, τίνος δὲ γενομένου εἰς τοσοῦτον ἦλασαν κινδύνου, ὡς τοὺς πόδας μέλλειν σαλεύεσθαι, κατὰ μέρος διεξέρχονται, εὐχαριστοῦντες ἅμα τῷ θεῷ, καὶ διδασκαλίαν ποιούμενοι ὧν ὑπομεινήκασι. Πρῶτον οὖν φασιν· «Ἐδοκίμασας ὑμᾶς, ὁ θεός.» Καὶ πῶς ἐδοκίμασας; Ἐρμηνεύουσι λέγοντες· «Ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.»

⁶⁶ Isa. LI. 7.

φωναὶ δὲ αὐταί, ὡς ἔφη, ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τυγχάνουσι τοῦ Σωτῆρος, ὧν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα. Ἐἴεν δ' ἂν καὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων, οἱ κατὰ μίμησιν τῶν πρώτων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κηρύκων τὰ ἴσα πεπόνθασιν· ἐν οἷς τοὺς ὑπὲρ θεοσεβείας ἀθλοὺς ἠγωνίσαντο. Φασὶν οὖν ἐρμηνεύοντες καὶ διασαφύντες, ὅπως τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἔθετο εἰς ζωὴν, καὶ ὅπως τοὺς πόδας αὐτῶν οὐκ ἔδωκεν εἰς σάλον· ἵ' Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπειραστος ἀνήρ ἀδόκιμος, εἰκότως ἐγγυμνάζων τοῖς πειρασμοῖς παραδίδωσι τοὺς οικεῖλους ὁ Θεός· οὐχ ἵνα αὐτὸς γῆν ὅποιοι τινὲς εἰσιν, ἀλλ' ἵνα, αὐτοὶ πυρωθέντες λαμπρότεροι καὶ καθαρώτεροι ἀποτελεσθῶσιν. Ὅπερ γὰρ ἐν ἀργύρῳ πολλάκις εὐρίσκειται ὕλης ἀλλοτριᾶς μίγμα, ὃ τέως μὲν λανθάνει πρὸ τῆς χωνείας, ἐν δὲ τῇ πυρώσει διελέγχεται καὶ διακρίνεται· μένει τε λοιπὸν αὐτὸς καθαρὸς ὁ ἀργυρος, κρείττων καὶ λαμπρότερος γεγωνὶς ἐκ τῆς καθάρσεως· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, ὅσον ἀλλότριον ἐν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ ἐκ τῆς περὶ τὴν σάρκα συμπλοκῆς ἐφειλύσαντο, τοῦτο πᾶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, καὶ τοῖς κατ' αὐτῶν ἐπανισταμένοις διωγμοῖς ἀπορύπτονται, (sic) πυρούμενοι καὶ καθαιρόμενοι διὰ τῆς τοιαύτης χωνείας, ὡς πᾶσαν ἀποβαλεῖν ἀμαρτίας κηλίδα, ἦντινά ποτε, ὡς ἄνθρωποι, ἐν τισιν ἐλαττώμασι γενόμενοι προσεκτέσαντο. Ἐπὶ τούτοις οὖν εὐχαριστοῦντες, φασὶν· ἵ' Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. Ὁ γὰρ ὡς καλάμην, οὐδ' ὡς χόρτον, οὐδ' ὡς ἑτέραν εὐθραυστον ὕλην ἐπύρωσας ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ἀργύριον, τὸ ἀπὸ τῆς πυρώσεως καθαρώτερον γιγνόμενον. Πῶς δὲ ἐπυρώθησαν ὑψηλοῦνται λέγοντες· ἵ' Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, ἵ' Εἰσήγαγες ἡμᾶς, φασὶν, ἐν ὄχυρῳ ματι· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἵ' Εἰσήγαγες ἡμᾶς ἐν τοῖς πολιορκίαις· κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν· ἵ' Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς περιωχὴν. Ὁ Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος· εἰρκτὰς καὶ φυλακὰς καὶ δεσμοτήρια, ἐν οἷς πρὸ τοῦ θανάτου κατάκλειστοι γίνονται οἱ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες· ἃ δὴ παγίδι ἔοικεν, εἰς αὐτῆς ἀπολαβούση τὸ θετηρευμένον. Ταύτης δὲ τῆς παγίδος μέμνηται καὶ ἀλλαχοῦ οἱ αὐτοὶ φάσκοντες· ἵ' Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων· ἡ παγὶς συνερίθη καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθημεν. Πρῶτον μὲν οὖν εἰς τὴν παγίδα οἱ πυρούμενοι εἰσάγονται, ἢ εἰς τὸ ὄχυρῳμα, ἢ εἰς τὴν περιοχὴν, ἢ εἰς τὴν πολιορκίαν· εἴτα δεῦτερον ἀθλον ἀγωνίζονται, ὃν διασαφοῦσι λέγοντες· ἵ' Ἐθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν φασὶν· ἵ' Ἐθηκας τρισμὸν ἐν τῷ νῶτῳ ἡμῶν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· ἵ' Ἐθηκας κύκλωσιν τῇ ὀσφύϊ ἡμῶν. Ὁ Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὰς κατὰ τοῦ σώματος πληγὰς, ἃς ἐδήλου σαφέστερον ὁ Ἀπόστολος λέγων· ἵ' Τρις ἐρβᾶδίσθη, ἀπαξ ἐλιθάσθη, ὑπὸ Ἰουδαίων τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἑλαβον. Μετὰ δὲ τὰς εἰρκτὰς καὶ τὰς κατὰ τῶν νῶτων ἢ κατὰ τῶν ὀσφύων

minasti sicut examinatur argentum. » Hæ ipsæ sunt, ut jam dixi, apostolorum, discipulorum et evangelistarum Salvatoris voces, quorum sonus in omnem terram exivit, et in fines orbis terræ verba eorum. Fuerint quoque sanctorum Dei martyrum, qui ad imitationem priorum Servatoris præconum, paria perpessi sunt, cum pro divina religione certamina subierunt. Aiunt itaque, explicantes ac declarantes quo pacto animam suam posuerit ad vitam, et quomodo non dederit in commotionem pedes suos : « Quoniam probasti nos, Deus, ut igne examinatur argentum. » Quia enim quisquis non probatur inglorius est, jure Deus familiares suos exercens, tentationibus tradit ; non ut cognoscat ipse quinam illi sint, sed ut ipsi igne examinati, splendidiore ac puriores evadant. Quemadmodum enim in argento alienæ materiæ plerumque commistio reperitur, quæ sane latet antequam in conflaturam reponatur ; dum autem igne conflatur, tunc discernitur et probatur ; ipsumque argentum tandem purius, præstantius ac splendidius ex purgatione remanet : sic et viri Dei, si quid alienum in anima sua ex carnalis commistione contraxerint, illud omne in tentationibus et instantibus persecutionibus abstergunt, igne examinati et per talem conflaturam purgati, ita ut omnem peccati labem deponant, quam aliquando, utpote homines, in quædam lapsi delicta, admiserant. De his itaque gratias agentes, dicunt : « Quoniam probasti nos, Deus ; igne nos examinasti sicut examinatur argentum. » Non enim ut paleam et fenum, neque ut aliam fragilem materiam nos igne examinasti ; sed ut argentum, quod ab igne purius evadit. Quomodo autem igne examinati fuerint, his verbis enarrant : « Induxisti nos in laqueum ; » secundum Aquilam vero : « Induxisti nos, aiunt, in munimentum ; » secundum vero Symmachum : « Induxisti nos intra obsidionem ; » secundum quintam editionem : « Induxisti nos in munitionem. » His porro significatur ergastula, custodiæ, carceres in quibus antequam morti tradantur, conclusi degunt Dei martyres : quæ sane laquei similia sunt, quo venatione capta detinentur. Hujusce laquei mentionem iidem alibi faciunt dicentes : « Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium : laqueus contritus est, et nos liberati sumus ⁶⁷. » Primò quidem igne examinatur, in laqueum inducitur sive in præsidium, in munitionem aut in obsidionem ; secundo certamen obeunt ; quod significant his verbis : « Posuisti tribulationes in dorso nostro ; » secundum Aquilam vero dicunt : « Posuisti contritionem in dorso nostro ; » secundum Symmachum : « Posuisti circum lumbis nostris. » His vero declarant inflictas corpori plagas, quas apertius enarravit Apostolus dicens : « Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, a Judæis quadragenas uno minus accendi ⁶⁸. » Post carceres, post plagas dorso

⁶⁷ Psal. cxxiii, 7. ⁶⁸ II Cor. xi, 25.

aut lumbis incussas hæc addunt : « Imposuisti **A** homines super capita nostra. » Hæc autem intelliges, cum videas atheos et impios viros persecutionum tempore insurgentes ac contra divinæ religionis athletas sese extollentes; hos vero abjectos ac vultu demisso ob blasphema dicta et jactantiam atheorum. Et vero plerumque vel pupillas oculorum verberabant, dum capita athletarum Dei plagis cæderent. Sed hæc omnia, aiunt Dei martyres, tu nobis, Deus, induxisti : nec tamen te volente quid simile in nos admittere ausi sunt, sed permitte. Quare sic eum alloquuntur : « Induxisti nos in laqueum. » Tu enim nos carcere detineri curabas, quia id fieri permittebas. Tu quoque ponebas tribulationes in dorso nostro. Neque enim id adversum nos ausi essent, si nos manu protegens tua custodiisses. Tu vero atheos homines imposuisti super capita nostra. Ad hæc autem in extremum malorum devenimus; nam alii quidem igni traditi mortem sustinuerunt; alii in aqua exstincti sunt. Ferrum quippe, et ferro illata supplicia, aliaque mortis genera, quæ maxima pars nostrum sustinuit, pro nihilo reputantur ex deteriorum comparatione. Quamobrem hæc quidem tacemus. Quia vero inter atrocita, nihil crudelius nece per ignem et aquam illata existimatur, hæc nos perpeccos dicimus. Nam alii nostrum in mari et in fluminibus demersi sunt; alii ignis supplicium luerunt. His tantis suppliciis probasti nos, Deus, his omnibus igne nos examinasti sicut examinatur argentum.

Sed cum hæc omnia in nos induxisses, tu ipse rursum eduxisti nos in refrigerium. Non enim nostrum erat talia sustinere et talia effugere, sed tui magni Servatoris; sicut enim induxisti nos in laqueum, sic eduxisti in refrigerium. Quandoquidem non permisisti ut tristitia illa diu permanerent, neque in infinitum tribulationem protraxisti, neque permisisti ut diuturno tempore homines capitibus instarent nostris; neque in ignem coniecti diu ibi versati, neque in aquam dejecti absorpti fuimus; sed eam pertransivimus : quare dicitur : « Transivimus per ignem, et profundum aquarum prætergressi sumus; » ideo dicitur, « per aquam. » His omnibus nos probasti, sumptoque patientiæ et perseverantiæ nostræ experimento, eduxisti nos in refrigerium; sive, secundum Symmachum, « in latitudinem. » Hoc autem diverso modo impletum est. Nam cum unum sit religiosorum hominum corpus; et alii quidem hæc passi sint, alii supplicium luerint, alii solum mulcta bonorum exercitati fuerint; alii fuga et secessu familiarium probati fuerint, non diu postea omnium finis omnibus faustus occurrit. Nam Dei martyres morte consummati, verum refrigerium invenerunt, ut dicere valeant : « Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi, quoniam eripuit animam meam de morte ⁶⁹, » etc. Hæc quippe affinia præsentibus

⁶⁹ Psal. cxi. 7. 8.

πληγὰς· Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. » Καὶ τοῦτο δὲ νοήσεις, ὁρῶν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς ἐπεμβαίνοντας τοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς ἀνδράς καὶ κατεπαιρομένους τῶν τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν, τοὺς δὲ ταπεινούμενους καὶ τὰ πρόσωπα συνεσταλαμένους ἐπὶ ταῖς τῶν ἀθέων βλασφημίαις τε καὶ μεγαλαυχίαις. Ἦδη δὲ πολλάκις καὶ κατὰ κόρης ἔτυψαν παίοντες πληγαῖς τὰς τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ κεφαλὰς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, φασὶν οἱ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες, σὺ ἡμῖν ἐπήγαγες, ὁ Θεός. Μὴ γάρ σου βουλομένου, οὐκ ἂν τι τοιοῦτον καθ' ἡμῶν ἐτολμᾶτο· συγχωροῦντος δὲ σου, ταῦτ' ἐγένετο. Διὸ φασὶ πρὸς αὐτόν· « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα. » Σὺ γὰρ ἦσθε ὁ κατακλείστος ἡμᾶς ποιῶν, συγχωρῶν δὲ ταῦτα γίνεσθαι. Καὶ σὺ ἔθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν. Ὅ γὰρ ἂν ταῦτα καθ' ἡμῶν ἐτολμᾶτο, εἰ τῆ σαυτοῦ χειρὶ σκεπάσας ἐφύλαττες. Σὺ δὲ καὶ τοὺς ἀθέους ἀνθρώπους ἐπεβίβασας ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. Ἦδη δὲ πρὸς τοῦτοις εἰς ἔσχατα κακῶν ἤλοιομεν, οἱ μὲν τὸν διὰ πυρὸς ὑπομείναντες θάνατον, οἱ δὲ τὸν δι' ὕδατος. Σίδηρος μὲν γὰρ καὶ αἱ διὰ σιδήρου κολάσεις, οἱ τε ἄλλοι θάνατοι, οὓς οἱ πλείους ἡμῶν ὑπομεινῆκασι, τὸ μὴθὲν ἐνομίσθησαν παραθέσει τῶν χειρῶν. Διὸ ἐκαίνα μὲν σεσιωπήκαμεν· ἐπεὶ δὲ, ὡς ἐν δεινοῖς, οὐδὲν χεῖρον τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου καὶ τοῦ δι' ὕδατος νενομίσται, ταῦτα δὲ αὐτὰ φάμεν ὑπομεινῆκαί. Τινὲς μὲν γὰρ ἡμῶν ὑποδρύχιοι θαλάττῃ καὶ ποταμοῖς παρεδόθησαν· οἱ δὲ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν ὑπέστησαν. Διὰ τοσούτων οὖν ἔδοξίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπαγαγὼν ἡμῖν, πάλιν σὺ αὐτὸς ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. Οὐ γὰρ ἡμῶν ἦν τὸ ὑπομείναι καὶ διαφυγεῖν τὰ τοσαῦτα, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μεγάλου Σωτῆρος· ὡς γὰρ εἰσήγαγες εἰς τὴν παγίδα, οὕτω καὶ ἐξήγαγες εἰς ἀναψυχὴν. Ἐπειδὴ μὴ παράμονα εἰσας ἡμῶν τὰ σκυθρωπὰ, μὴδὲ εἰς ἀπειρον παρέτεινας τὴν θλίψιν, μὴδὲ εἰς μακρὸν χρόνον συνεχώρησας ἐπιθῆναι ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ πυρὶ γενόμενοι ἐνυπεμείναμεν, οὐδὲ ἐν τῷ ὕδατι ἐμβληθέντες κατεπόθημεν· καὶ τοῦτο δὲ διήλοιομεν· διὸ λέλεκται· « Διήλοιομεν διὰ πυρὸς, καὶ τὸν βυθὸν τῶν ὕδατων διεξήλοιομεν. » διὸ καὶ, « δι' ὕδατος, » εἰρηται. Καὶ δὴ ἐπὶ τοῦτοις ἅπασιν ἐγγυμνάσας ἡμᾶς καὶ τῆς ὑπομονῆς ἡμῶν καὶ τῆς καρτερίας τὴν δοκιμὴν λαβὼν ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν· ἢ κατὰ τὴν Σύμмахον, « εἰς εὐρυχωρίαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐπληροῦτο διαφόρως· ἐνὸς γὰρ ἔντος τοῦ τῶν θεοσεβῶν σώματος, καὶ τῶν μὲν τάδε πεπονητότων, τῶν δὲ ὑπομεινάντων τιμωρίαν, τῶν δὲ τῆ τῶν ὑπαρχόντων ζημίᾳ μόνῃ δοκιμασθέντων, τῶν δὲ διὰ φυγῆς καὶ τῆς τῶν οικειῶν ἀναχωρήσεως ἐγγυμασθέντων, οὐκ εἰς μακρὸν τὸ πάντων τέλος τοῖς πᾶσιν αἴσιον ἀπήνητα. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ μάρτυρες διὰ τοῦ θανάτου τελειωθέντες, τὴν ἀληθῶς ἀναψυχὴν εὗραντο, ὡς δύνασθαι φάναι· « Ἐπίστρεψον, ἦ ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε· ὅτι ἐξέλειπτο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἄδελφα γὰρ ἀν εἶη ταῦτα τῶν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ἀσπέντων· «Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον τοὺς πόδας μου.» καὶ πάλιν· «Καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. Οἱ δὲ ἐν τῷ βίῳ πεφυλαγμένοι καὶ τὴν τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊὰν ἀποσθεθεῖσαν τεθεαμένοι, ἐν εἰρήρῃ φαιδρᾷ καταστάντες, τῆς ἀναψυχῆς ἔτυχον, καὶ εἰς εὐδιον λιμένα κατανήσαντες, καὶ τῆς μετὰ τοῦ διωγμοῦ εὐφροσύνης ἀπολαύσαντες. Νοήσεις δὲ ὅπως εἰρηται ἐνταῦθα τό· «Ἐπιβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν,» παραθεῖς τὸ ἐν ἐτέρῳ εἰρημένον· «Καὶ νῦν ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροὺς μου. Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνῇ σου θυσίαν ἀλαλαγμοῦ.» Ὅσπερ γὰρ κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς ἐπανίστησιν ὁ θεὸς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, οὕτω μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν, ὅσοι τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Καὶ τοῦτο προφητικῶς ἔδηλον ὁ φήσας· «Καὶ νῦν ὕψωσε κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροὺς μου. Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν.» (Οἱ μὲν γὰρ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ μάρτυρες μετὰ τοὺς μεγάλους ἀθλοὺς, οὓς ὑπομεμενήκασι, διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος διελθόντες, εἰς ἀναψυχὴν παρελήφθησαν. Εἶτα τὸν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ οἶκον τὸν ἀληθινὸν ἀπολαθόντες, φασίν· «Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασι.» Ὡς γὰρ διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος διελθόντες, τὰ ἑαυτῶν ὀλοκαυτώματα, ἐν οἷς ἠμαρτύρησαν, δίκην θυσίας τῷ ἑαυτῶν προσφέρουσι Θεῷ, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμενοι, ἐφ' αἷς ἠῤῥξαντο εὐχαίς. Ἡῤῥξαντο δὲ ἀγωνίσασθαι, καὶ ταύτην ἐποίησαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τὸ μέχρι θανάτου ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθῆσαι. Ὡς οὖν κατωρθωκότες ἄπερ ἠῤῥξαντο, φασίν· C

«Ἀποδώσω σοι τὰς εὐχάς μου, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη μου· καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου.» Κατ' αὐτὰς γὰρ τὰς θλίψεις, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἔλεγον· «Ἐθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν,» τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην τελείαν καὶ ὀλόκληρον ἐνδεικνύμενοι, εὐχὰς ἐτίθεντο καὶ ἐπαγγελίας ἐποιούντο μέχρι θανάτου ἐνοστῆναι, μονονοχὶ ὁμοίως τῷ Παύλῳ λέγοντες· «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος;» καὶ· «Πέπεισομαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» Ταύτας οὖν φησι τὰς εὐχὰς ἀποδεδωκέναι τῷ Θεῷ, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη αὐτῶν, καὶ ἐλάλησε τὸ στόμα αὐτῶν ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν. Καὶ τοιαῦτά γε D ἦν «τὰ ὀλοκαυτώματα» αὐτῶν «μεμυαλωμένα» ἀληθῶς. Αἱ γοῦν ψυχὰι αὐτῶν, φέρουσαι τὸ πῖον καὶ δυνατὸν τῆς πίστεως, εἶπον ἂν τὸ ἐν ἐτέρῳ λελεγμένον· «Ὡσεὶ στέατος καὶ πύργου ἐμπλησθεῖν ἢ ψυχὴ μου, καὶ χεῖλη ἀγαλλιᾶσεως ἀνεῖσει τὸ στόμα μου.» Οὕτω γοῦν «μεμυαλωμένα» λέγεται τὰ εὐτραφῆ καὶ πῖονα καὶ λιπαρά. Τοιαῦται δὲ τυγχάνουσιν αἱ τῶν ἀθλητῶν τοῦ Θεοῦ ψυχὰι, ἐκ τῶν θείων καὶ λογικῶν τροφῶν «μεμυαλωμέναι,» καὶ μηδὲν ὑποκείμενον ἔχουσαι, μηδὲ ἀσθενές· διὸ φασίν· «Ὀλοκαυτώματα μεμυαλωμένα ἀνοίσω σοι μετὰ θυμιάματος.»

sunt : « Qui posuit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos ; » ac rursum : « Et eduxisti nos in refrigerium. » Qui autem superstites servati sunt, restinctumque persecutionis incendium viderunt, in jucunda pace constituti, refrigerium nacti sunt, et in tranquillum portum ingressi, post persecutionem lætitia fruebantur. Sane intelligas qua ratione hic dicatur : « Imposuisti homines super capita nostra, » si hæc conferas cum hoc alterius psalmi dicto : « Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Circuivi et immolavi in tabernaculo tuo hostiam jubilationis⁷⁰. » Quemadmodum enim persecutionis tempore imponit Deus homines super capita nostra, ita postquam eduxit nos in refrigerium, exallat capita nostra super inimicos nostros. Idque propheticè declarabat qui dixit : « Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos. Introibo in domum tuam in holocaustis. » Nam sancti Dei martyres post magna, quæ sustinuerunt, certamina, per ignem et aquam transgressi, in refrigerium recepti sunt. Deinde petita illa cœlesti ac vera Dei domo, aiunt : « Introibo in domum tuam in holocaustis. » Utpote enim qui per ignem et aquam transierint, holocausta sua, quæ martyrium passi sunt instar hostiæ Deo suo offerunt, multa usi in precibus fundendis fiducia. Orabant quippe ut certamina inirent, hæc data promissione, se usque ad mortem pro pietate certaturos. Utpote vero re bene gesta pro qua precati fuerant, dicunt :

Vers. 14, 15. « Reddam tibi vota mea, quæ distinxerunt labia mea : et locutum est os meum in tribulatione mea. » In ipsis namque tribulationibus, de quibus supra dicebant : « Posuisti tribulationes in dorso nostro, » perfectam et integram erga Deum charitatem exhibentes, preces effundebant et promissa dabant, se ad mortem usque perseveraturos, tantum non dicentes cum Paulo : « Quis nos separabit a charitate Dei ? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum⁷¹ ? » et : « Certus sum enim, quod neque mors, neque vita, neque præsentia, neque futura poterunt nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu⁷². » Hæc se vota Deo reddidisse ait, quæ distinxerunt labia sua, et locutum est os eorum in tribulatione ipsorum. Et hæc vere eorum « holocausta medullata. » Animæ itaque ipsorum adipem ac virtutem fidei ferentes, illud dixerint alio in psalmo positum : « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exsultationis laudabit os meum⁷³. » Sic ergo crassitudine, adipe et pinguedine referta, « medullata » dicuntur. Tales porro sunt athletarum Dei animæ, divinis et rationabilibus cibis « medullatæ, » nihil abjectum, infirmum nihil habentes : quare dicunt : « Holocausta medullata offeram tibi cum incenso. » In-

⁷⁰ Psal. xxvii, 6. ⁷¹ Rom. viii, 35. ⁷² Ibid. 38. ⁷³ Psal. lxi, 6.

cei sum vero illud intelligas ex hoc dicto : « Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo ⁷⁶. » Hæc igitur animæ, spirituali igne purgatæ, holocausta fuere : sive sacerdotum instar ipsæ corpora sua, utpote igne consummata, in holocausta obtulerunt. Orationes autem ipsarum thymiamata fuerint. Quoniam vero arietes, boves et hircos oblaturas se pollicentur, tecum reputes velim hæc ipsa ex apostolorum Servatoris persona dicta fuisse, perque hircos, boves et arietes eos, qui suo apostolorum ductu fuerunt, intelligas. Nam primo ipsi martyres Dei fuere ; deinde alios sui infinitos imitatores et æmulos excitarunt, quos quasi culturam suam Deo offerunt. Arietes dixeris, principes Ecclesiarum, de quibus in præcedenti psalmo dicebatur : « Induti sunt arietes ovium ⁷⁷ : » quos velut gregum duces ipsi constituerunt ; boves autem, animas in armentis Ecclesiæ constitutas ; etenim « An de bobus, inquit, cura est Deo ⁷⁸ ? » sed de nobis prorsus loquitur. Hirci vero fuerint ii qui recens nati, et procellæ tempore orti sint. Quare secundum reliquos interpretes, « et deserti, » utpote qui persecutionem effugerint, vocantur. Et hos itaque quasi novellos et ab se ductos Deo offerunt, gloriantes singuli de iis quos adduxerunt. Hæc itaque a nobis modo spirituali, et divinarum Scripturarum promissis consentaneo, considerata sunt. Et sane par est hæc quæ jam tractamus verba sic intelligere, potius quam Judæorum ineptas illas fabulas admittamus, Deum scilicet holocaustis, thymiamatis sensum moventibus, aut arietum, boum et hircorum sanguine delectari. Quæ sane omnia per prophetam ipse Deus repudiatur his verbis : « Quid mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus : plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo. Quis enim hæc requisivit de manibus vestris ⁷⁹ ? » Et alias hæc contraria fuerint iis quæ prius psalmo XLIX dicta sunt, ubi ex persona Dei fertur : « Non in sacrificiis tuis arguam te ⁸⁰ ; » et : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum, jumenta in montibus et boves ⁸¹ ; » sub hæc autem : « Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo ⁸² ? » Qui enim illis consentent quæ de holocaustis, arietibus, bobus et hircis hic traduntur ? Et sane ipse David superius confitendo dixerat : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis ⁸³ ; » et in alio iterum : « Sacrificium et oblationem nolui, corpus autem aptasti mihi. Holocausta et pro peccato non grata habuisti ⁸⁴. »

VERS. 16-20. « Venite, audite et narrabo, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ. » Idem superius dicebant : « Venite et videte opera Dei,

⁷⁶ Psal. cxi, 2. ⁷⁷ Psal. lxiiv, 14. ⁷⁸ I Cor. ix, 9. ⁷⁹ ibid. 13. ⁸⁰ Psal. l, 18. ⁸¹ Psal. xxxix, 7

(1) Legendum σώματα.

Α Νοήσεις δὲ καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῆς λεγοῦσης φωνῆς : « Γενηθῆτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. » Αὐταὶ μὲν οὖν αἱ ψυχὰς, τῷ πνευματικῷ πυρὶ καθαρθεῖσαι, ὀλοκαυτώματα γεγονάσιν, ἢ δίκην Ιερειῶν αὐταὶ τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα (1), ὡς ἂν διὰ πυρὸς τελεωθέντα, ὀλοκαυτώματα προσηγάκοντο. Αἱ δὲ προσευχαὶ αὐτῶν εἶεν ἂν τὰ θυμιάματα. Ἐπεὶ δὲ κριούς καὶ βόας μετὰ χιμάρων ἀνοίσειν ἐπαγγέλλονται, ἐπιστήσεις ὅπως εἰρηται καὶ ταῦτα ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος, οὗτος ὑπ' αὐτῶν προηγμένους χιμάρους καὶ βόας καὶ κριούς νοήσας. Πρῶτοι μὲν γὰρ μάρτυρες αὐτοὶ τοῦ Θεοῦ γεγονάσιν· εἶτα μιμητὰς ἑαυτῶν καὶ ζηλωτὰς μυρίους ἄλλους κατεστήσαντο, οὓς ὡσπερ οἰκεία γεώργια τῷ Θεῷ προσφέρουσι. Κριούς μὲν τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐλέγετο· « Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων »· οὓς ὡσπερ παιμνίων ἡγομένου αὐτοὶ κατέστησαν· βόας δὲ τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγελαζομένας ψυχὰς· « Μὴ γὰρ τῶν βοῶν, φησὶ, μέλει τῷ Θεῷ ; » ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει· χιμάρου δὲ οἱ ἀρτιγενεῖς καὶ τῷ καιρῷ τοῦ χειμῶνος γεγεννημένοι εἶεν ἂν· Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνεύτας, « καὶ ἔρημοι, » ὡς τὸν τοῦ διαγμοῦ καιρὸν ἐκφυγόντας, ὠνομάσθησαν. Καὶ τούτους τοιγαροῦν ὡς ἂν νεογνοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν προηγμένους τῷ Θεῷ προσάγουσιν ἕκαστος ἐφ' οἷς προηγάγετο σεμνυνόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν πνευματικῶς καὶ πρεπόντως τῇ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἐπαγγελίᾳ τεθεωρηται ἡμῖν. Καὶ πρέπει γε ὄντως ἀκούειν τῶν προκειμένων, ἢ κατὰ τὰς Ἰουδαίων ταπεινὰς μυθολογίας ὀλοκαυτώμασι χαίρειν ἐν Θεῷ, ἢ θυμιάμασιν αἰσθητοῖς, ἢ κριῶν καὶ βοῶν καὶ χιμάρων αἵμασιν ὑπονοούτων. Ἄθ' ἡ πάντα διὰ τοῦ προφήτου αὐτὸς ὁ Θεὸς παραιτεῖται λέγων· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσῶν ὑμῶν ; λέγει Κύριος· πλήρης εἶμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἵματα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξεζητήσας ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ; » Καὶ ἄλλως γ' ἂν εἴη ταῦτα ἐναντία τοῖς ἐμπροσθεν κατὰ τὸν μθ' ψαλμὸν λελεγμένοις, ἐν οἷς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἐλέγετο· « Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε » καὶ· « Οὐ λήψομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ὅτι ἐμὰ ἐστί πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες »· καὶ ἐξῆς· « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἶμα κριῶν πίομαι ; » Πῶς γὰρ ἐκείνοις σύμφωνα ἂν εἴη τὰ ὡς περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ κριῶν καὶ βοῶν καὶ χιμάρων ἐνταῦθα λελεγμένα ; Καὶ μὴν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐξομολογούμενος ἔλεγεν· « Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν, ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδόκησας. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἐθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἠύδωκῃσας. »

« Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου. » Οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγον· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ

⁷⁷ Isa. i, 11, 12. ⁷⁸ Psal. xlix, 8. ⁷⁹ ibid. 9, 10.

Ἔργα τοῦ Θεοῦ, φοβερὰ ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς ἔθνεσι. Καὶ νῦν οὖν πάλιν αὐτοὶ αὐτοῖς τοῖς προσφωνοῦσι φάσκοντες· « Δεῦτε καὶ ἀκούσατε, καὶ διηγῆσμαι. » Τίνες δὲ δεῦτε; ἐπιλέγει ἐξῆς· « Πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν· » οὐδ' ἀνωτέρω ποτὲ μὲν πᾶσαν τὴν γῆν ὠνόμαζον, ποτὲ δὲ πάντα τὰ ἔθνη. Τοὺς αὐτοὺς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δηλοῦσι φοβούμενους τὸν Θεὸν ἀποκαλοῦντες. Πολλὰκι δὲ καὶ ἐν ἑτέροις ἀπεδείξαμεν, ὡς τοὺς ἐξ ἔθνῶν θεοσεβοῦντας φοβούμενους τὸν Κύριον καλεῖν εἰσθεν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ τοίνυν μνηστὴς δεῖται τὸ κήρυγμα τὸ ἀποστολικόν, ἀναγκαίως ἐπαγγέλλονται τὴν ἑρμηνείαν παραδώσειν τοῖς ἔθνεσι λέγοντες· « Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγῆσμαι. » Λέγουσι δὲ ταῦτα ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος διὰ τὴν τελείωσιν· οἱ γὰρ πάντες ἐν γενέσθαι τελειωθέντες ἐν Κυρίῳ. Καὶ ταῦτα θεσπίζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἐξ ἑνὸς χοροῦ τοῦ ἀποστολικοῦ τοῖς ἔθνεσι προσφωνοῦν, ἐπαγγελλόμενόν τε διερμηνεύειν, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Πάλαι μὲν οὖν ἔλεγον· « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὡς μετέστρεψέ ποτε τὴν θάλασσαν εἰς ἕρπᾶν, καὶ ὡς ἐν ποταμῷ διήλθον ποδί. » Nunī δὲ οὐκέτι τὰ παλαιὰ, ἀλλὰ τὰ τῆς νέας καὶ καινῆς ἱστορίας παραδεδώκασι, τὰς αὐτῶν πράξεις ὑψηλοῦμενοι, καὶ τὰς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένας εὐεργεσίας. Διὸ φασιν· « Ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου· » εἶτα διηγοῦνται τὴν ἐπαγγελίαν πληροῦντες. Τίς δὲ ἡ διήγησις; « Πρὸς αὐτόν, φησὶ, τῷ στόματι μου ἐκέκραξα, καὶ ὕψωσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ κατηριθμήσαντο, ὡς ἐπυρώθησαν, ὡς ἔδοξιάσθησαν, ὡς εἰσῆλθον εἰς τὰς θλίψεις, ὡς ὑπέμειναν, ὡς διήλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὡς ἐξήλθον εἰς ἀναψυχὴν· ὅτι μὴ ἀργῶς ταῦτα αὐτοῖς πάντα, ἡ θεὰ δεδώρηται χάρις· ἀλλὰ γὰρ αὐτῶν τὰ μεγάλα συμβαλλομένων εἰς τὸ μαρτύριον διδάσκουσιν ἀναγκαίως. Πρῶτον μὲν γὰρ, φασιν, οὐδέποτε ἀνεχωροῦμεν εὐχόμενοι καὶ βοῶντες πρὸς αὐτόν. Ἐβῶμεν δὲ οὐ κραυγῇ καὶ φωνῇ γεγωνῶν, ἀλλ' « ὑπὸ τὴν γλῶσσαν » εἰσω συνέχοντες αὐτῶν τὰς βοάς· ἥδοιμεν γὰρ, ὅτι καὶ σιωπῶντων ἀκούει ὁ Θεός, καὶ εἰσι κραυγαὶ ψυχῆς οὐκ ἐκ γλώττης προφερόμεναι, ἀρρήτων δὲ δυνάμει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπόμεναι. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ ἐδίδαξεν ἡ Σωτὴρ εἰπών· « Εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσον τὴν θύραν σου, καὶ πρόσευξαι· καὶ ὁ Πατὴρ σου ἡ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. » Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα φασιν, ὅτι· « Πρὸς αὐτόν τῷ στόματι μου ἐκέκραξα καὶ ὕψωσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Αὐτόν, φησὶ, τῷ στόματι μου ἐπακαλεσάμην, καὶ ὑψώθη παραχρημα ἡ γλῶσσά μου. » Ἄλλ' οὐ μόνον ταῖς εὐχαῖς ἐσχολάζομεν καὶ ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεσι καὶ ἱκετηρίαις· ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀπεστρεφόμεθα μὲν πᾶσαν ἀδικίαν, ὡς μηδὲ ἐμβλέπειν αὐτῇ ἐθέλειν, ἥ καὶ τῷ νῷ ἐνθυμισθαί τι ἀδικῶν. Εἰ γὰρ τι τοιοῦτον ἐνενοοῦμεν, οὐδ' εἰσακούεσθαι ἐξοὶ ἂν ἤμεν· διὸ φασιν· « Ἀδικίαν εἰ ἐθεώρου ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακούσάτω Κύριος. » Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὴν διάνοιαν τοιαύτην εἶχε καὶ τὰς εὐχὰς τοιαύ-

terribilis in consiliis super filios hominum.) Et his gentes alloquebantur. Nunc igitur ipsi eosdem compellant his verbis : « Venite, et audite, et narrabo. » Quinam, venite? deinde infert : « Omnes qui timetis Deum : » quos supra modo omnem terram nuncupaverant, modo omnes gentes. Eosdem enim in præsenti declarant, cum timentes Deum compellant. Plerumque in aliis commonstravimus, eos ex gentibus qui piam colunt religionem, timentes Dominum Scripturam appellare solere. Quoniam igitur prædicatio evangelica commentario eget, se ejus interpretationem tradituros necessario gentibus pollicentur, dicentes : « Venite, audite, et narrabo. » Hæc porro quasi ex uno ore proferunt propter consummationem : omnes quippe in Christo consummati unum effecti sunt. Et hoc Spiritus sanctus quasi ex uno apostolico choro gentibus loquens vaticinatur ; ac pollicetur se declaraturum quanta fecerit Deus animæ ipsorum. Olim quidem : dicebant, « Venite et videte opera Dei, qui aliquando convertit mare in aridam, et in flumine pertransierunt pede. » Nunc autem non vetera ulterius, sed ea quæ novam spectant historiam tradunt, gesta sua, necnon a Deo sibi collata beneficia narrantes. Quare dicunt : « Quanta fecit animæ meæ ; » deinde promissis stantes narrationem ordiuntur. Quæ narratio illa? « Ad ipsum, inquit, ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea. » Nam quia Dei erga se beneficia recensuerunt, quomodo scilicet igne examinati et probati sint, quomodo in ærumnis positi eas sustinuerint, quo pacto transierint per ignem et aquam, et ingressi sint in refrigerium ; quod non hæc omnia sibi frustra divina gratia contulerit ; sed isthæc sibi maxime ad martyrium profuerint, necessario edocent. Primo quidem, aiunt, nunquam suam precandi ipsum et clamandi fecimus. Neque tamen alta et sonora voce clamabamus, sed « sub lingua, » intus clamores nostros comprimentes. Noveramus quippe Deum vel tacentes audire, esseque clamores non lingua sed mente prolatos, ac ineffabili virtute ad Deum emissos. Idipsumque a Salvatore docetur his verbis : « Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora : et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. » Sic igitur hic loquuntur : « Ad ipsum ore meo clamavi et exaltavi sub lingua mea ; » secundum Symmachum vero : « Ipsum, aiunt, ore meo invocavi, et exaltata est confestim anima mea. » Sed non tantum orationibus, precibus et supplicationibus ad Deum emissis vacavimus ; sed ipsis operibus iniquitatem omnem aversati sumus ; ita ut ne quidem respicere illam voluerimus, aut quidpiam iniqum vel animo cogitare. Nam si quid simile cogitassetis, non digni eramus qui exaudiremur. Quamobrem aiunt : « Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat Dominus. » Quia ergo tali mente prædi-

⁶³ Matth. vi, 6.

tus tales orationes fundebat, jure dicit « Propterea exaudivit Deus, et attendit voci deprecationis mee. » Et hæc in causa erant cur Deus post tentationes, eduxerit nos in refrigerium. Pro quibus omnibus debitum gratiarum actionis hymnum Deo emittentes, totum sermonem hoc ceu sigillo concludunt : « Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam et misericordiam suam a me. » Hæc porro omnia chorus apostolicus ex unius persona, benedictionem, laudem et gratiarum actionem pro omnibus supra memoratis Deo offerens, post tot prolatos sermones obsignavit.

1. IN FINEM IN HYMNIS PSALMUS CANTICI. LXVI.

VERS. 2, 3. « Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Præsens quoque psalmus, evangelicus cum sit, eidem ac præcedens hæret sententiæ; quare « ad finem » et ipse remittit, atque « canticum psalmi » inscribitur; quia ille quoque psalmus cantici esse dicebatur. Fortasse vero ideo neuter eorum cujus sint sermones in titulo declarat, quod manifestum sit quænam personæ in utroque loquentes inducantur. Etenim gentium præcones, sive apostoli Servatoris nostri, in utroque assumuntur. Qui statim ab exordio in præsentī psalmo nec occulte acclamant in terra et in omnibus gentibus salutare Dei, et viam ejus cognosci precantes, deinde aiunt : « Consteantur tibi populi, Deus, consteantur tibi populi omnes. Lætentur et exsultent gentes. » Quem sermonem secundo ad vaticinii firmitatem repetunt. Chorus igitur apostolicus, qui prius dixerat : « Jubilate Deo, omnis terra⁶⁴; » et rursum : « Omnis terra adoret te⁶⁵; » iterumque : « Benedicite, gentes, Deum nostrum⁶⁶; » in præsentī psalmo similiter, animadvertens magno sibi opus esse ad faustum evangelicæ prædicationis exitum Dei auxilio, quasi ibi accinendo sic precatur : « Deus misereatur nostri et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Nos quippe nihil dicimus esse, nihil posse fatemur, cum viles homines, simplices, pauperes et hominum postremi simus. Ipse vero Deus, qui nos in salutis gentium ministros adlegit, primo quidem misereatur nostri, nostræ scilicet infirmitatis commiseratione moveatur; deinde aliquid adjiciat quod confortare valeat; id est, ut benedicat nobis, benedictione sane spirituali; quo illius gratia in nos impleatur, ut par est, hujusmodi benedictio : « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini illius⁶⁷. » Hæc enim a principio in mundi exortu dicta sunt : quæ Judæi non alio quam corporeo more, per multiplicationem impleta putant. Nos autem gnari animæ quoque prolem esse atque discipulos esse magistrorum filios, hujusmodi benedictionem consequi precamur, ut crescamus et multiplicemur multitudine

Α τας ανέπεμπεν, εὐχόμενος φησί· « Διὰ τοῦτο εἰσήκουσεν ὁ Θεὸς καὶ προσέσχε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. » Καὶ ταῦτα ἦν τὰ αἷτια δι' ἃ ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν μετὰ τοὺς ποσοῦτους πειρασμούς. Ἐφ' οἷς ἅπανσι τὸν ὀφειλόμενον εὐχαριστήριον ὕμνον ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ, ἐπισφράγισμα τοῦ παντὸς ποιοῦνται λόγου φράσκοντες· « Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστρεψε τὴν προσευχὴν μου, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς ἐξ ἐνὸς προσώπου μετὰ πάντας τοὺς προλεχθέντας λόγους ἐπισφράγισατο, εὐλόγησαν καὶ δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν ἐπὶ πᾶσι τοῖς προλεχθεῖσιν ἀναπέμπτων τῷ Θεῷ.

1. ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ ΨΑΛΜΟΣ ΚΑΘΗ. ΞΓ'.

« Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς καὶ εὐλόγησαι ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐλεήσαι ἡμᾶς. » Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς εὐαγγελικὸς ὢν, τῆς αὐτῆς ἔχεται τῷ πρὸ αὐτοῦ διανοίας· διότι « εἰς τὸ τέλος » παραπέμπει καὶ αὐτὸς, « ὥδῃ » τε « ψαλμοῦ » ἐπιγράφεται· ἐπεὶ κάκεινος ψαλμὸς ὥδῆς ἐλέγετε εἶναι. Μήποτε δὲ τὸ τίνος εἶεν λόγοι οὐδέτερος αὐτῶν ἐν τῇ προγραφῇ παρίστησι διὰ τὸ ἐναργὲς τῶν προφητικῶν εἰσηγμένων ἐν αὐτοῖς προσώπων. Οἱ κήρυκες γοῦν τῶν ἔθνῶν, οἱ ἀπόστολοι δηλαδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐν ἑκατέρῳ παρελήφθησαν. Αὐτίκα γοῦν καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀκαλύπτως ἀναβοοῖσιν ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ τε σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ γνωσθῆναι εὐχόμενοι· εἰθ' ἐξῆς· « Ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογήσασθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Καὶ αὖθις δευτεροῦσι τὸν λόγον εἰς βεβαίωσιν τῶν θεσπιζομένων. Ὁ χορὸς τοῖνον ὁ ἀποστολικὸς, ἢ διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰρηκῶς· « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ » καὶ αὖθις· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσαν » καὶ πάλιν· « Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν Θεὸν ἡμῶν » καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ὁμολίως, ὁρῶν, ὅτι πολλῆς δεῖται συνεργίας Θεοῦ εἰς καθόρθωσιν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὥσπερ κατεπέδων ἑαυτῷ δι' εὐχῆς φησιν· « Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς καὶ εὐλόγησαι ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐλεήσαι ἡμᾶς. » Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἑαυτοὺς τὸ μηθὲν εἶναι φάμεν, καὶ τὸ μηδὲν δύνασθαι ὁμολογοῦμεν, εὐτελεῖς ὄντες καὶ ἰδιῶται, πένητές τε καὶ πάντων ἔσχατοι ἀνθρώπων· αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς βουληθεὶς ἡμᾶς ὑπρέτας γενέσθαι τῆς τῶν ἔθνῶν σωτηρίας, πρῶτον μὲν οἰκτειρήσειεν ἡμᾶς, οἶκτον ἡμῶν λαβὼν τῆς ἀσθενείας· εἶτα προσθεῖη τι τὸ δυνάμενον ἡμᾶς δυναμῶσαι· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εὐλόγησαι ἡμᾶς· εὐλογία δὲ πνευματικῆ, ὡς ἂν καὶ εἰς ἡμᾶς πληρωθεῖη κρεπόντως τῇ αὐτοῦ χάριτι ἢ φάσκουσα εὐλογία· « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρῶσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. » Ταῦτα μὲν γὰρ καὶ πάλαι κατ' ἀρχαίς ἐπὶ τῆς κοσμοποιίας εἶρητο· ἐνομίσθη τε Ἰουδαίοις οὐκ ἄλλως ἢ σωματικῶς μόνως διὰ τῆς πολυτελείας πληροῦσθαι. Ἡμεῖς δὲ, εἰδότες, ὡς ἔστι καὶ ψυχῆς ἔκγονα, διδασκάλων τε παῖδες οἱ μαθητεύμενοι, τοιαύτης ἀξιούμεν τυχεῖν εὐλογίας, ὡς ἂν ἀξήθειημεν καὶ πληθυνθεῖμεν πλή-

⁶⁴ Psal. Lxv. 1. ⁶⁵ ibid. 4. ⁶⁶ ibid. 8. ⁶⁷ Gen. 1, 28.

θει τῶν μαθητευομένων, μυριάσι τε τῶν δι' ἡμῶν σωζομένων, ὡς ἂν εἰπεῖν· « Εὐλογητός ὁ Θεός ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. » Οὕτως οὖν ὁ Θεός οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς πρότερον, εἴτ' οἰκτειρήσας εὐλογήσῃ ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἐστίν, εἰ μὴ ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, ὥστε καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν· « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Ἐδὲ ἐπιλεγόμενον ἐξῆς, « καὶ ἐλεήσῃ ἡμᾶς, » μὴ κείμενον μῆτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μῆτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, ἀναγκαιῶς ὠθέλιται. Τῶν δὲ προλεχθέντων εὐχόμεθα τυχεῖν, ἵνα δυνηθῶμεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ γνωστὴν ποιῆσαι ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Διὸ λέλεκται· « Τοῦ γινῶναι ἐν τῇ γῆ τὴν ὁδὸν σου. » Τίς ἢ ἡ γῆ καὶ τίς ἡ ὁδὸς τοῦ Θεοῦ; Ἐν μὲν πάντες οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι καὶ πάντα τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη· ὁδὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ θεοσεβῆς βίος· οὐ τὰ τέλῃς πρὸς αὐτὸν ἄγει τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ μετρόπολιν ἀγαθῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σωτήριος λόγος εἴη ἂν ὁδὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ ἐξῆς ὡς περ διερμηνεύων τὴν διάνοιαν ἐπιλέγει· « Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὸ σωτήριόν σου. » Ὅπως οὖν δυνηθῶμεν ἐν πάσῃ τῇ γῆ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι τὴν ὁδὸν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου, ταύτην γὰρ ἐστίν, γνωστὴν ποιῆσαι, οἰκτειρήσον ἡμᾶς, ὁ Θεός, καὶ εὐλόγησον ἡμᾶς, καὶ τὸ πρόσωπόν σου ἐπιφανόν ἐφ' ἡμᾶς, ἵνα πληρωθῆντες φωτὸς ἐκ τοῦ προσώπου σου, καταλάμψωμεν πάντας ἄνθρώπους. Εἰ γὰρ μὴ ταῦθ' ἡμῖν ὑπάρξειεν, οὐδὲν ἔσμεν ἡμεῖς πρὸς τὴν τοῦ τηλικούτου πράγματος κατόρθωσιν.

« Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες. Εὐφρανθήτωσαν. » Τὰ μὲν πρῶτα ἑαυτοῖς ἐπηύξαντο οἱ τῶν ἔθνῶν κήρυκες· τὰ δὲ προκείμενα τοῖς τῷ δι' αὐτῶν κήρυγμα παραδεξαμένοις. Καὶ δὴ καὶ πρῶτον μὲν αὐτοῖς ἐξομολογήσεως ἐνδοθῆναι χῶραν εὐχονται, ὅπως τὰ πρότερα αὐτῶν πλημμελήματα καὶ τὰς ἐν εἰδωλολατρειᾷ κατασεβείας ἀπορρῦψωνται διὰ τῆς ἐξομολογήσεως· δεύτερον καθαρθέντας αὐτοῖς τυχεῖν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως τῆς παρὰ τῷ Θεῷ ἵκετεύουσι. Διὸ πρῶτον φασίν· « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός. » Ἄλλ' ἐπεὶ συνέβαινε μὴ πῶς συνεῖναι ἡμᾶς ποίους εἰρήκασιν λαοῦς· ἐπεὶ καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀθροίσματα καὶ λαοὺς ἐκέκτητο· ἀναγκαιῶς, ἵνα νοήσωμεν ποίων ἐμνημόνευσαν λαῶν, δευτεροῦσι τρανοῦντες τὴν διάνοιαν ἐν τῷ λέγειν· « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες. » Μῆποτε δὲ διὰ τῶν προτέρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίους λαοὺς αἰνέττονται, ὑπὲρ αὐτῶν πρῶτον τὴν εὐχὴν ἀναπέμψαντες, διὰ δὲ τῶν δευτέρων τοὺς ἐξ ἔθνῶν λαοὺς; Ὅπερ ἵνα γινώριμον γένηται τοῖς ἐντυγχάνουσι, διασαφεί φάσκων ὁ λόγος· « Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιάσθωσαν ἔθνη. » Ἐπειδὴ δὲ οἱ τῶν, « ἐξομολογησάσθωσάν σοι, » εἰρηται, ὅρα μῆποτε τὸ μὲν πρῶτον ἐδήλου τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων τὴν ὁμολογίαν, τὸ δὲ δεύτερον, τὴν ἐφ' οἷς ἔτυχον ἀγαθοῖς εὐχαριστίαν. Λαμβάνεται γὰρ ἡ ἐξομολογήσις καὶ ἐπὶ εὐχαριστίας. Οὕτω γοῦν ὁ Σωτῆρ

A discipulorum, atque infinito eorum qui per nos salutem obtinebunt numero, ut dicamus : « Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo⁸⁸. » Sic ergo Deus primum misereatur nostri, deinde misertus benedicat nobis. Id porro nequaquam eveniet, nisi illuminet vultum suum super nos : ita ut et nos dicamus : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine⁸⁹. » Quod sequitur porro, « et misereatur nostri, » cum neque in Hebraico, neque in reliquis interpretibus legatur, obelo, ut consentaneum erat, notatum est. Ideo autem jam memorata assequi rogamus, ut viam ejus in universa terra notam facere valeamus. Quare dicitur : « Ut cognoscamus in terra viam tuam. » Quænam terra illa ? quæ via Dei ? Terre nimirum sunt omnes homines terram incolentes et gentes universum orbem occupantes ; via autem Dei, est religiosa vita, cujus finis ad ipsum Deum, ceu ad quamdam honorum metropolim deducit. Ipseque salutaris sermo via Dei fuerit. Quamobrem sub hæc velut sententiam explicans adjicit : « In omnibus gentibus salutare tuum. » Ut itaque valeamus in omni terra et in omnibus gentibus terram incolentibus viam tuam et salutare tuum, nam idem ipsum est, notum facere, miserere nostri, Deus, et benedic nobis, vultumque tuum illumina super nos ; ut lumine vultus tui repleti, omnes homines illustremus. Atenim nisi hæc nobis adfuerint, nihil ad tantam rem perficiendam sumus.

C VERS. 4-8. « Confi-teantur tibi populi, Deus, confi-teantur tibi populi omnes. Lætentur. » Priora quidem sibi præcones gentium postularunt ; hæc vero iis qui prædicationem suam exceperunt. Et primo ipsis confessionis locum dari precantur, ut per confessionem pristina delicta et idololatriæ impietatem abstergant. Secundo rogant ut purgati lætitiæ et exultationem a Deo consequantur. Quare primo dicitur : « Confi-teantur tibi populi, Deus. » Sed quia nondum nobis notum erat, qui populi indicarentur ; nam ipsa quoque Judaica gens cœtus et populos habuit ; ut sciamus quibus de populis agatur, necessario repetunt, mentemque suam declarant his verbis : « Confi-teantur tibi populi omnes. » D Num forte per priores illos, Judæorum populos subindicant, pro illisque orationem primo emittunt ; per secundos autem, gentium populos ? Quod ut legentibus planum fiat, his verbis declaratur : « Lætentur et exsultent gentes. » Quoniam vero bis illud, « confi-teantur tibi, » dictum est ; perpende num primum pristinorum delictorum confessionem significet ; secundum vero, gratiarum pro collatis bonis actionem. Nam confessio etiam pro gratiarum actione usurpatur. Sic enim Servator gratias agit dicens : « Confi-teor tibi, Pater, Domine cœli et terræ⁹⁰. » Post primam vero et secundam confessionem, jam tertio pro gentibus illis confessis præ-

⁸⁸ Ephes. 1, 3. ⁸⁹ Psal. 1v, 7. ⁹⁰ Matth. xi, 25.

cantur. Quibus verbis? « Lætentur et exsultent gentes. » Qua vero de causa, deinde docet sic loquens: « Quoniam judicabis populos in æquitate; » populos autem non aliquos, aliis dimissis; sed omnes, ut demonstratum superius est: qui gnari insuper se abs te ductum iri, ut viam sibi a nobis indicatam perambulent, jure lætitia et exultatione replebuntur. Pro illo autem, « et exsultent, » Aquila, « et laudabunt; » Symmachus vero, « et benedicant, » interpretati sunt. « Confitentur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes: terra dedit fructum suum. » De bonis promissis tuis lætabundus Spiritus sanctus, iisdem vocibus insistit, quasi de communi universorum hominum salute delectatus. Quare bis terve resumit, neque vult a salutari et evangelico cantico secedere. Rursum itaque ait: « Confitentur tibi populi, Deus. » Quod sane maximum erat miraculum, quia Judæi quidem universorum Dei cultum a patribus edocti, in idololatriæ errorem frequenter proruebant. Populi autem per orbem universi, qui a multis retro sæculis errori dediti erant, eousque mores immutabant, ut non solum te omnium Deum agnoscant; sed etiam ediscant tibi duplici jam tradito more confiteri: quod ut eveniat jam vaticinium matura; ut æternarum promissionum oculati testes simus. Hæc porro sic accipienda sunt, ut possint ex prophetarum persona dici; ita ut quæ ante diapsalma sunt, apostolorum personæ conveniant; quæ vero secundum diapsalma ponuntur, prophetarum choro, qui ea juxta nos videmus, ipsi quoque conspiciere flagitabant, et tamen non viderunt secundum Salvatoris vocem⁹¹. Deinde dicitur: « Terra dedit fructum suum; » sive, secundum Symmachum: « Terra dabit proventus suum. » Vere namque fructus secundum terræ naturam est, nosse universorum Deum, eosque queis in illa habitare concessum est, debitas ipsi confessiones et gratiarum actiones emittere. Nam ea de causa terræ elementum conditum est, ut qui in illa versarentur, pietatis fructus proferrent; sed ob primi hominis prævaricationem dictum est: « Maledicta terra in operibus tuis. In dolore comedes ipsam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinæ et tribulos germinabit tibi⁹². » At non erat hic fructus terræ secundum naturam; sed prædictio malitiæ quæ præter naturam spinæ et tribuli oborti sunt propter prævaricationem non solum primi hominis, sed etiam eorum qui post illum in impietatem prolapsi sunt. Quia in principio quando dixit Deus: « Germinet terra herbam feni, seminantem semen, secundum genus et similitudinem, et lignum fructiferum ferens fructum, cujus semen in ipso sit secundum genus super terram⁹³; » nusquam mentio spinarum ac tribulorum est; neque terra isthæc produxisset, nisi hominibus inobsequentiæ subsecuta ultio esset. In malitiæ ergo, quæ homini-

νήχαριστεῖτε λέγων· Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. » Μετὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἐξομολόγησιν ἐπεύχονται τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἐξομολογησαμένοις τὰ τρίτα. Τίνα δὲ ταῦτα; Ἐὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιᾶσθωσαν ἔθνη. » Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐξῆς διδάσκει λέγων· Ὅτι κρινεῖς λαοὺς ἐν εὐθύτητι, » καὶ οὗτοι λαοὺς, οὐ τινὰς μὲν, τινὰς δὲ οὐ· ἀλλὰ πάντας κατὰ τὰ ἐμπροσθεν δεδηλωμένα. Ἔτι δὲ γρόντα, ὅτι ὁδηγηθήσεται ὑπὸ σοῦ πρὸς τὸ βασιλεῖα τὴν ὁδὸν τὴν ὑψ' ἡμῶν αὐταῖς γνωρίζομένην, εὐχότως εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως πλησθήσεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἀγαλλιᾶσθωσαν, » « καὶ αἰνέσουσιν » ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος, « καὶ εὐφημεῖτωσαν, » ἠρμήνευσαν. Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεὸς, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ πάντες· γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς, » Ἐπὶ ταῖς χρησταῖς καὶ ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις εὐφραίνόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταῖς αὐταῖς ἐνδιατρίβει φωναῖς, ὡσπερ ἐντροφῶν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Διὸ ἐπαναλαμβάνει δεύτερον καὶ τρίτον, καὶ οὐ βούλεται ἀναχωρεῖν τοῦ σωτηρίου καὶ εὐαγγελικοῦ ἔσματος. Πάλιν οὖν φωνῆσιν· Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ, ὁ Θεός, » Ὅ οὐ μὲγιστον ἦν θαῦμα, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν, ἐκ πατέρων τὸν τῶν ὄλων Θεὸν σέβειν δεδιδασμένοι, συνεχῶς ἐξετραχηλίζοντο ἐπὶ τὴν πλάνην τῆς εἰδωλολατρείας· λαοὶ δὲ πάντες οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκ τοῦ μακροῦ αἰῶνος πεπλανημένοι εἰς τοσαύτην ἤξουσι μεταβολὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιγνώσκειν σε τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμην ἀναλαβεῖν τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοὶ κατὰ τὸν ἀποδοθέντα διττὸν τρόπον· ὅπερ ἓνα γέννηται ἤδη ποτὲ, τάχυνον τὰ τῆς προφητείας, ἵνα αὐτόπται τῶν αἰωνίων ἐπαγγελῶν γενοίμεθα. Ἀκουστέον δὲ τῶν προκειμένων ἰσχυρῶς δυναμένων καὶ ἐκ προσώπου τῶν προφητῶν λέγεσθαι· Ὅσοι εἶναι τὰ μὲν πρὸ τοῦ διαφθάλματος, ἀρμύζοντα τῷ προσώπῳ τῶν ἀποστόλων, τὰ δὲ μετὰ τὸ διάφθαλμα, τῷ χορῷ τῶν προφητῶν, οἱτινες ἐπεθύμουν ἰδεῖν ἃ ἡμεῖς βλέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον κατὰ τὴν σωτήριον φωνήν. Ἐξῆς τοῖτοις εἴρηται· Ἐγὼ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Ἐγὼ δώσει τὴν φορὰν αὐτῆς. » Καρπὸς γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ κατὰ φύσιν τῆς γῆς ἐστι τὸ γνωρίζειν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτῷ ἐξομολογήσεις καὶ εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τοὺς οἰκτεῖν αὐτὴν ἐπιτραπέντας. Ἐπὶ τοῦτο μὲν γὰρ κατεσκευάσται τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, ἐπὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ τὰς διατριβὰς ποιουμένους εὐσεβείας προσφέρειν καρπούς· διὰ δὲ τὴν τοῦ πρώτου ἀνδρὸς παράδασιν ἐλέχθη· Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι. » Ἀλλ' οὐκ ἦν οὗτος ὁ κατὰ φύσιν καρπὸς τῆς γῆς· πρόρρησις δὲ τῆς μελλούσης φύειν ἐν αὐτῇ παρὰ φύσιν κακίας. Παρὰ φύσιν γὰρ αἱ ἀκανθαὶ καὶ τριβόλοι διὰ τὴν παράδασιν ὑποστᾶσαι οὐ μόνον τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἡσεθηκότων· ἐπεὶ κατ' ἀρχὰς, ὅτε εἶπεν ὁ Θεός· Ἐβλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην

⁹¹ Luc. x, 24. ⁹² Gen. iii, 17. ⁹³ Gen. i, 11.

χόρτου· σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοί-
τητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπὸν, οὐ τὸ
σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ
σάδαμῃ μνήμη γέγονεν ἀκανθῶν οὐδὲ τριβόλων· οὐδ'
ἂν ἐφυσε ταῦτα ἡ γῆ, εἰ μὴ τὰ τῆς παρακοῆς ἐπηκο-
λοῦθησεν ἀνθρώπων. Τῆς γοῦν ὑστερον ἐπισυμβάσης
ἀνθρώποις κακίας εἰκόνες ἐφύησαν ἀκανθαὶ καὶ τρι-
βολοὶ. Ὅθεν ἵνα ταῦτα ἀπόληται, πῦρ ἤλθε βαλεῖν
ἐπὶ τὴν γῆν ὁ Σωτὴρ. Καὶ δὴ τοῦ σωτηρίου λόγου
δίκην πυρὸς τὰς ἀκάνθας καὶ τοὺς τριβόλους ἀφανί-
ζοντος, νεωθεῖσα τῆς κακίας ἡ ψυχὴ, τὸν προσήκοντα
αὐτῇ καὶ κατὰλληλον καρπὸν ἀποδίδωσι. Διότι λαοὶ
μὲν πάντες ἐξομολογοῦνται· ἔθνη δὲ ἐπὶ τῆς γῆς
ὀδοῦνται. Τούτοις τε ἀκολουθῶν, ἐπενηνέκται τὸ·
« Ἐγὼ ἔδωκα τὸν καρπὸν αὐτῆς. Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ
θεὸς, ὁ θεὸς ἡμῶν, εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ θεός. Καὶ
φοβηθήτωσαν αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. »
Ἐκεῖ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, εἴτε οἱ παλαιοὶ
τοῦ θεοῦ προφῆται (ἐκάτερω γὰρ τάγματι ἐφαρμό-
ζει τὰ λεγόμενα), εὐχονται τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ εὐ-
λογίας τυχεῖν, ἧς καὶ ἀνωτέρω τὴν διάνοιαν παρε-
στήσαμεν, δεικνύντες ὅπως τὸ, « Αὐξάνεσθε καὶ
πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυ-
ριεύσατε αὐτῆς, » ἐπὶ τούτων ἐπληροῦτο πνευματι-
κῶς. Πάρεστι γοῦν ἔργω παραλαβεῖν, ὡς ἡ σύμπασα
γῆ τῆς ἐκεῖνων διαδοχῆς ἐπληρώθη. Αἶ τε καθ' ὅλης
τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλη-
σίαι, καὶ οἱ καθ' ἑκάστην μυριάδων λαοὶ τῆς εὐλο-
γίας αὐτῶν ἐμφαίνουσι τὰ ἀποτελέσματα. Πρεπόν-
τως δὲ αὐτοῖς τὸ, « Ὁ θεὸς ἡμῶν, » ἐν τῷ, « Εὐλο-
γήσαι ἡμᾶς ὁ θεός, ὁ θεὸς ἡμῶν· » ὡς ἂν πάτριον
κεκτημένοι τὸ τοῦ θεοῦ αὐτῶν γνῶρισμα. Ἄλλ' ἐξῆς
ἐπισυνάπτουσιν ἀορίστως λέγοντες τὸ, « Εὐλογῆσαι
ἡμᾶς ὁ θεός· » ὡς μηκέτι μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ
πάντων τῶν δι' αὐτῶν σωθησομένων θεὸν ὄντα. Καὶ
μετὰ πάντα τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης προφητείας
ἐπισφραγίζονται λέγοντες· « Καὶ φοβηθήτωσαν αὐ-
τὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ « ἀρχὴ
σοφίας φόβος Κυρίου, » ἀναγκαίως ὡσπερ εἰσαγω-
γὴν τῆς θεοσεβείας τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἐγγενέσθαι
πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς
γῆς οἰκοῦσιν ἐπεύχονται· ὁ δὲ καὶ ἐπληροῦτο μετὰ
τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοφάνειαν, μεθ' ἣν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν
ἐξῆλθεν ὁ φόβος τῶν ἀποστόλων αὐ-
τοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βήματα αὐτῶν.
Περὶ τούτων δὲ τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ διὰ
τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγετο· « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ θεὸς ὁ
Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς
γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρᾶν.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ ΕΖ'.

« Ἀναστήτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ
ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ
οἱ μισοῦντες αὐτόν. » Οἱ μὲν πρὸ τοῦ μετὰ χεῖρας
τρῆεις ἐφεξῆς τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν προεφώνουν· ὡν
ὁ μὲν εἶδ' « Ψαλμὸς ὠδῆς » ἐπεγγράπτο « Τῷ Δαυὶδ· »
ὁ δ' ἐπόμενος « Ὁδὴ ψαλμοῦ· » ὁ δὲ τρίτος « Ἐν
ἕκτοισι ψαλμοῖς ὠδῆς. » Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ
μετὰ χεῖρας, εὐαγγελικῶς ὡν καὶ αὐτός, καὶ οὐ περὶ
τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ
Σωτῆρος αὐτοῦ προφητεῖαν περιέχων, « εἰς τὸ τέλος

A bus postea inhæsit, imaginem, spinæ et tribuli
subortii sunt. Quamobrem, ut hæc dispereant,
ignem in terram missum Servator venit. Et sane
salutari verbo ignis instar spinas et tribulos ab-
sumente, renovata anima malitiam exuens, conve-
nientem sibi et consentaneum fructum profert. Qua-
propter populi omnes conflentur; gentes vero in
terra diriguntur. Ad hæc autem consequenter infer-
tur illud: « Terra dedit fructum suum. Benedicat
nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et me-
tuant eum omnes fines terræ. » Sive apostoli Ser-
vatoris nostri, sive prisci illi Dei prophetæ (nam
utriusque ordini hæc dicta competunt), Dei benedi-
ctionem consequi precantur, cuius mentem supra
declavimus, cum illud, « Crescite et multi-
plicamini et replete terram, et dominamini illius », in
ipsis spiritualiter completum esse probaremus. Licet
igitur vel ex gestis rebus intelligere, universam
terram eorum successione repletam esse. Ecclesie
namque Servatoris nostri per universam terram
fundatæ, et innumeri per singulas earum populi,
benedictionem ipsorum completam exhibent. Ipsi
porro convenit illud, « Deus noster, » in hoc dicto
expressum, « Benedicat nos Deus, Deus noster; »
utpote qui paternam Dei sui cognitionem obtineant.
Verum deinde illud adjiciunt: « Benedicat nos
Deus; » utpote qui non ipsorum tantum, sed etiam
eorum omnium, qui per eos salutem nacturi sunt,
Deus sit. Post hæc omnia autem totius prophetie
complementum obsignavit his verbis: « Et metuant
eum omnes fines terræ. » Quandoquidem enim
« initium sapientie timor Domini », necessario
precantur, ut timor, quasi initiatio ad
piam religionem, omnibus hominibus, etiam
extrema terræ incolentibus, ingeratur. Quod post
divini Salvatoris nostri adventum impletum est:
post illum enim in omnem terram exiit sonus
apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba
eorum. De his quoque terræ finibus superius dicebatur:
« Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes omnium
finium terræ, et eorum qui in mari sunt longe ».

D. I. IN FINEM DAVIDI, PSALMUS CANTICI. LXVII.

VERS. 2-4. « Exurgat Deus, et dissipentur inimici
ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. » Tres
psalmi ante præsentem consequenter positi, vocatio-
nem gentium prænuntiabant: e quibus LXIV « Psalmus
canticum Davidi » inscriptus erat; sequens vero, « Can-
ticum psalmi; » tertius « In hymnis psalmus cantici. »
Jure itaque præsens psalmus cum evangelicus item sit,
ac non solum de vocatione gentium, sed etiam de ipso
Servatore prophetiam contineat, « in finem Davidi, »
atque « psalmus cantici, » perinde atque superio

⁶⁶ Gen. 1, 28. ⁶⁷ Psal. cx, 40. ⁶⁸ Psal. LXXV, 6.

res, inscriptus est. Par erat enim sermones bonorum promissa complectentes, non modo psalmos, sed una psalmos cantici, et cantica psalmi vocari, atque « in finem » remittere; quia ea quæ in horum vaticiniis feruntur, diuturnis post temporibus in consummatione sæculi perficienda erant. Hic quoque psalmus a Spiritu prophetico ex persona apostolorum pronuntiatus est. Sicut ergo in præcedentibus orabant, Deum sibi ad evangelicam prædicationem adiutorem evocantes; eodem quoque modo in præsentem ulterius progressi dicunt: « Benedictus Dominus quotidie; prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum: » et iterum: « Manda, Deus, virtuti tuæ, confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. » Vides enim quomodo precentur, ut Deus sibi prosperum iter pareat, seque confirmet, ut Evangelii cursum sine obice perficiant. Evangelicam item prædicationem aperte memorant dicentes: « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » Imo quibusnam Evangelium prædicatorum essent vaticinantur his verbis: « Venient legati ex Ægypto, Æthiopia porriget manum suam Deo. » Clare enim hisce verbis Ægyptiis Evangelium annuntiant, idololatrias subindicantes: ex Ægypto namque idololatria ortum accepit. Quinetiam Æthiopianam Deo manum porrigere suam dicunt, extrema terræ significantes. Deinde vero omnia regna terræ confertim advocant, hocque ritu universas gentes significant. Ut autem ea quæ in vaticinio ferebantur, nunc tandem opere perficerentur, in ipso principio Spiritus sanctus per Davidem preces emitit dicens: « Exsurgat Deus et dissipentur inimici ejus. » Pergraves enim inimici Dei jam olim in omnes terræ habitatores tyrannidem exercebant, maligni videlicet dæmones, qui multiplicum numinum errorem in universum orbem induxerant. Nemo porro erat qui mala propelleret, non vir sapiens, non justus, non propheta, imo nec quispiam ex angelis et sanctis spiritibus, sive ex cœlestibus divinisque virtutibus. Quapropter Deum rogat ut exsurgat, et ex regio throno suo excitetur. Nam Dei providentia tunc cessare, vacare et cœu quiescere dicitur, cum ex divitiis bonitatis, et ex patientia longanimitateque sua peccantes et erga se impie agentes tolerat; moveri autem et excitari dicitur, cum peccatores aggressus ulciscitur. Ut igitur memorati hostes finem facerent dominandi hominibus, Deo supplicat ut exsurgat seseque concitet ad ultionem, ut qui olim in unum congregati erant, et improbam mutuo concordiam inierant, eam scilicet quæ diabolicam idololatriam spectabat, dissiparentur procul dispersi. Ii vero inimici Dei erant, eumque oderant, qui aerem terræ eminentem replebant, et improbitatem illam multiplicis erroris fovebant, impii nempe quidam et athei dæmones. Qui Deo vel tantum commovente se, et ad facinorum ultionem sese excitante, primo quidem dissipati et alii procul aliis dispersi, deinde in fugam versi sunt, ac postea sicut deflavit fumus defecerunt, et sicut liquescit cera

τῷ Δαυὶδ ἐπιγράφεται, καὶ ἐ ψαλμὸς ὡς ὁμοίως τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Ἐδει γὰρ τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελτικὸς λόγους μὴ μόνον ψαλμοὺς, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ψαλμοὺς ὡς καὶ ὡς ψαλμῶν ὀνομάζεσθαι καὶ ἐ εἰς τὸ τέλος ἠ ἀναπέμπειν ὡς ἂν μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μελλόντων πληροῦσθαι τῶν ἐν αὐτοῖς θεσπιζομένων. Λέλεκται δὲ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων. Ὡς περ οὖν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπηύχοντο ἑαυτοῖς ἀνακαλούμενοι Θεὸν συνεργὸν εἰς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις οἱ αὐτοὶ προϊόντες, φασὶν· Ἐὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν· κατενοδοῦσαι ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν· καὶ πάλιν· Ἐντειλεται, ὁ Θεὸς, τὴν δυνάμειν σου· δυνάμωσον, ὁ Θεὸς, τοῦτο ὃ κατεργάσω ἡμῖν. Ὁρᾷ γὰρ ὅπως κατενοδοῦθηται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ δυναμωθῆναι εἰς τὸ ἀκωλύτως τὸν δρόμον τοῦ Εὐαγγελίου τελειῶσαι εὐχονται. Μέμνηται δὲ σαφῶς καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος λέγοντες· Ὁ Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ· ἀλλὰ καὶ τίσιν ἡμελλοὺς κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον θεσπιζουσιν ἐν οἷς φασιν· Ἡξοῦσι πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου· Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. Ὡς σαφῶς γὰρ διὰ τούτων Αἰγύπτου εὐαγγελίζονται, τοὺς εἰδωλολάτραις αἰνιττόμενοι· ἐπεὶ ἐξ Αἰγύπτου κατήρξατο ἡ εἰδωλολατρεία. Ἀλλὰ καὶ τὴν Αἰθιοπίαν προφθάσαι χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ φασί, τὰ ἔσχατα τῆς οἰκουμένης δηλοῦντες. Ἐπὶ ἐξῆς τὰς βασιλείας τῆς γῆς πάσας ἀθρόως συγκαλοῦσι, τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τοῦτον σηματονομήσαντων τὸν τρόπον. Ἴνα δὲ τὰ διὰ τῶν λόγων προφητευόμενα ἤδη ποτὲ καὶ δι' ἔργων χωρήσῃ, ἀρχόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν, διὰ τοῦ Δαυὶδ εὐχὴν ἀναπέμπει λέγον· Ἐνανστήτω ὁ Κύριος, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔχθροί αὐτοῦ. Δεινοὶ γὰρ ἔχθροί τοῦ Θεοῦ κατετυράνουν πάλαι πρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων, οἱ τὴν πολυθεον πλάνην καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησάμενοι πονηροὶ δαίμονες. Οὐδεὶς τε ἦν ἐπαμύνων τοῖς κακοῖς, οὐ σοφὸς ἀνὴρ, οὐ δικαίος, οὐ προφήτης· ἀλλ' οὐδὲ ἀγγέλων τις ἢ πνευμάτων ἁγίων, ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν θείων δυνάμεων. Διὸ δὴ αὐτὸν ἀναστήναι τὸν Θεὸν, καὶ τοῦ βασιλικῆ διεγερθῆναι θρόνου παρακαλεῖ. Ἡρεμεῖν μὲν καὶ ἡσυχάζειν καὶ ὡς περ διαναπαύεσθαι τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας λέγεται, ἐπειδὴ τῷ πλοῦτι τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ φέρῃ τοὺς ἀμαρτάνοντας καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντας· τὸ δὲ κινεῖσθαι καὶ διανίστασθαι, ἐπειδὴ τὰς ἐκδικήσεις ποιῆσαι ἐπέσι τῶν τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Ἴν' οὖν ἤδη ποτὲ παύσονται ταῖς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείαις οἱ προλεχθέντες ἔχθροί, διαναστήναι τὸν Θεὸν καὶ διεγείραι ἑαυτὸν εἰς ἐκδικήσιν ἵκετεύει, ὅπως οἱ πάλαι κατὰ τὸ αὐτὸ συνηγμένοι καὶ κακῆ συμφωνίαν πρὸς ἀλλήλους θέμενοι, τὴν τῆς δαιμονικῆς εἰδωλολατρείας, διασκορπισθῶσι μακρὰν ἀλλήλων γενόμενοι. Ἐχθροὶ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ μισοῦντες αὐτὸν ἦσαν, οἱ τὸν ὑπὲρ γῆς ἀέρα πληροῦντες καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις πολυπλανῆ κακίαν ἐνεργοῦντες δυσσεβεῖς τινεὶ καὶ ἄθεοι δαίμονες· οἱ, κινηθέντος αὐτοῦ μόνον τοῖ

Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν πραττομένων ἐκδίκησιν αὐ-
 τὸν διεγείραντος, πρῶτον μὲν ἐσκορπίζοντο μακρὰν
 ἀλλήλων διασκεδαννύμενοι, εἰτ' ἐχρῶντο φυγῇ· καὶ
 μετὰ ταῦτα ὡς ἐκλείπει καπνὸς ἐξέλιπον, καὶ ὡς
 τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἤμελλον
 ἀπόλλυσθαι. Νοήσεις δὲ ὅπως ὡς ἐκλείπει καπνὸς
 ἐξέλιπον οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἐπιστήσας ὡς τὸ μὲν πα-
 λαίων μετεσχηματίζοντο εἰς ἀγγέλους φωτὸς, αὐτὸς
 δὲ ὁ διάβολος καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀπό-
 στολον, ὃς φησιν· « Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχη-
 ματίζεται εἰς ἀγγελον φωτὸς. » Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ
 οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται εἰς ἀγγέλους
 δικαιοσύνης, ἐχρησιμοδότην τε τότε κατὰ πάντα τό-
 πον, μαντείας καὶ θεραπείας ἐπαγγελλόμενοι, ὡς τοὺς
 δεισιδαίμονας θύειν αὐτοῖς καθ' ὑπερβολὴν μανίας
 καὶ τὰ ἑαυτῶν φίλτατα. Νυνὶ δὲ ἐκείνων πάντων
 ἀφανισμὸς καὶ ἐρημία γέγονεν, ὡς μηδὲ μνήμην αὐ-
 τῶν ἐπιλιπέσθαι· ἐξέλιπον δὲ ὡς ἐκλείπει καπνὸς
 ἀπὸ σθεσθέντος αὐτῶν τοῦ πυρὸς· διὸ καὶ ἀλλαχού εἴ-
 ρηται· « Ἀνέθη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. » Ἡ γὰρ
 τοῦ Θεοῦ ὀργὴ τούτοις αὐτοῖς ἐπελθοῦσα, τὸ πῦρ αὐ-
 τῶν ἕψατο κατέφλεγον τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατ-
 ἐσθεσεν οὐ σθεσθέντος, ἀνέθη καπνὸς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος
 ὁ καπνὸς μηκέθ' ὑποκαίόμενος, μηδὲ ἔχων ὀπίθεν ὑπο-
 στῆ, ἐκλείπει. Ἐπεὶ, δὲ ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν
 αὐτῷ οὐκ ἐστὶν οὐδέμια, τοῦτο τὸ φῶς τοῖς αὐτῷ φί-
 λους σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀληθείας μαρμαρυγὰς
 ἐκπέμπει, ὡς φάναι αὐτοὺς, « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ
 φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Τοῖς δὲ προλεχθεῖ-
 σιν ἐχθροῖς αὐτοῦ πῦρ καταφλέγον γίνεσθαι. Διὸ λέ-
 λεχται ἐν ἑτέροις· « Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται,
 καὶ κύκλω αὐτοῦ καταίγῃ σφοδρά· καὶ, « Πῦρ ἐναντίον
 αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ φλογεῖ πάντας τοὺς ἐχθροὺς
 αὐτοῦ. » Καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρὸς οἱ ἐχθροὶ οὐ μόνον
 ἐκλείπουν ὡς καπνὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ
 προσώπου πυρὸς, οὕτως ἐκτήκεσθαι εἴρηται· ἐπει-
 δήπερ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ πεποιθήκασιν.
 Ὁ γὰρ Θεὸς ἀγαπᾷ τὰ ἅπαντα, καὶ οὐδὲν βδε-
 λύσεται ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ μισῶν τι κατεσκεύα-
 ζε· διὸ οὐδενὸς ἐχθρὸς αὐτός. Οἱ δὲ μακρύνοντες ἑαυ-
 τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐχθροποιούντες ἑαυτοὺς, ἐπι-
 σπῶνται τὴν ἀπώλειαν· ὡς λέγεσθαι· « Ὅτι ἰδοὺ οἱ
 μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολούνται. » Οὕτω δὲ
 καὶ μισοῦσι τὸν Θεὸν οἱ τὰ ὑπ' αὐτοῦ μεμνημένα
 πράττοντες. Ταῦτα μὲν οὖν καθ' ἕνα λελέχθω τρό-
 πον. Ἐπεὶ δὲ ἡ πᾶσα προφητεία εὐαγγελικὴ τυγ-
 χάνει, θεὰ μήποτε ταῦτα εἰς τὸν Θεὸν Λόγον ἀναφέ-
 ρεται, ὃς ἦν μὲν πάλαι ἐν τοῖς κόλποις ἀναπαυόμε-
 νος τοῦ Πατρὸς· « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος » καὶ ὁ
 Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καί·
 « Ὁὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » αὐτὸς ἦν ὁ Μο-
 νογενὴς τοῦ Θεοῦ ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς.
 Ἐπεὶ δὲ μορφήν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς
 ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκότως τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ θε-
 σκίζει λέγον· « Ἀναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθή-

a facie ignis, sic et illi perituri erant. Quomodo
 autem sicut deficit fumus defecerint adversarii ejus,
 intelliges, si animadvertas qua ratione olim ipse
 diabolus et ministri ejus transformarentur in an-
 gelos lucis, secundum Apostolum, qui ait : « Ipse
 enim Satanas transformatur in angelum lucis ¹⁷. »
 Non magnum itaque quidpiam si ministri ejus trans-
 formarentur in angelos justitiæ, nec si tunc omni-
 bus in locis oracula ederent, vaticinia et curatio-
 nes pollicentes; ita ut supersticiosi homines per
 summam insaniam vel sibi charissima ipsis immo-
 larent. Nunc vero eorum omnium ruina et desertio
 contigit, ita ut ne vel eorum memoria supersit :
 extinctoque ipsorum igne defecerunt sicut deficit
 fumus. Quare alio in loco dicitur : « Ascendit fu-
 mus in ira ejus ¹⁸. » Nam ira Dei invadens ipsos,
 ignem ipsorum, quo animas hominum incendebant,
 restinxit : quo restincto, ascendit fumus. Sed ipse
 fumus cum ignis non subsistit, nec habeat in quo
 subsistat, deficit. Quia vero Deus lux est, et te-
 nebræ in eo non sunt ullæ, hæc lux amicis suis
 sapientiæ, scientiæ et veritatis radios emittit, ita
 ut dicant : « Signatum est super nos lumen vultus
 tui, Domine ¹⁹; » inimicis autem suis supra memo-
 ratis ignis consumens est. Quare alibi dictum est :
 « Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu
 ejus tempestas valida ²; » et : « Ignis in conspectu
 ejus exardescet, et inflammabit omnes inimicos
 ejus ³. » In præsentī quoque inimici ejus non modo
 ut fumus deficere, sed sicut fluit cera a facie ignis,
 ita et ipsi liquescere dicuntur. Quoniam ipsi sese
 inimicos Dei constituerunt. Deus enim omnia quæ
 sunt amat, et nihil odit eorum quæ fecit : neque
 enim aliquid condidit quod odisset; quare nullius
 inimicus ipse est. Qui vero sese ab ipso longe re-
 movent, ipsiusque se inimicos efficiunt, perniciem
 sibi attrahunt, ita ut dicatur : « Quia ecce qui elon-
 gant se a te, peribunt ⁴. » Sic autem et Deum ode-
 runt, qui perosa ipsi perpetravit. Hæc igitur uno
 modo dicta fuerint. Cum porro omnis prophetia
 evangelica sit, consideres velim num hæc ad Deum
 Verbum referantur, quod quidem olim in paterno
 sinu requiescebat : « In principio » enim « erat
 Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus era-
 Verbum ⁵. » Et : « Hoc erat in principio apud
 Deum ⁶, » ipsum erat Unigenitus Dei, qui est in sinu
 Patris. Quia vero formam servi accipiens, et ha-
 bitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum usque
 ad mortem; jure Spiritus sanctus ejus resurrectionem
 vaticinatur dicens, « Exsurgat Deus et dissipentur
 inimici : » ubi per illud, « Deus, » Deus
 Verbum intelligitur. Aut oratio illa de Christo hoc
 profert, « Exsurgat, » et ad universorum Deum
 emittitur; ita ut illud, « Deus, » sic accipiatur :
 O Deus, exsurgat Christus tuus, et dissipentur ini-
 mici ejus. Congregati namque sunt inimici ejus

¹⁷ H Cor. xi, 14. ¹⁸ Psal. xvii, 9. ¹⁹ Psal. iv, 7. 27. ² Joan. i, 1. ³ ibid. 2.

⁴ Psal. xlii, 3. ⁵ Psal. xcvi, 3. ⁶ Psal. lxxii,

tempore passionis ipsius, quando « fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus⁶. » Hosce porro omnes resurrectio Christi ex mortuis dissipavit : tuncque defecerunt ut deficit fumus, et sicut fluit cera a facie ignis. Hunc sane Christum Dei odio habuerunt, ac etiamnum oderunt, qui frequenter impia dicta, convicia et blasphema verba proferunt, ejus Ecclesiam oppugnant ac doctrinam calumniantur. Nam alias nullos reperire est qui universorum Deum oderint ; neque enim ipsi athei et impii, neque maligni dæmones, neque impuri spiritus id dixerint. At Christum Dei se odio habere aperte proflentur, primo ii de quibus ipse per prophetiam ita fatur : « Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea⁷ ; » deinde qui post illos etiam nunc in ipsum blasphema dicta proferunt. Cæterum omnes inimici ejus, et qui videntur eum dissipati sunt et fugerunt a facie virtutis ejus, defeceruntque sicut deficit fumus, et sicut fluit cera a facie ignis. Nemo igitur ex odientibus eum impune unquam ex hac vita migravit. Sed etiam principes sacerdotum, Scribæ, Pharisei et Sadducei, qui insidias olim ipsi paraverunt, ita defecerunt, ut neque memoria eorum ad hoc usque tempus, neque nomen apud Judæos servetur. Tunc tota eorum natio in omnes gentes dispersa dissipataque est. Insequentibus vero temporibus quotquot Ecclesiam ejus oppugnarunt, similiter et ipsi defecerunt sicut deficit fumus, et sicut fluit cera a facie ignis. Inimici ergo Christi et qui oderunt eum talia passi sunt ; maximeque invisibiles et occulti inimici, maligni nempe dæmones et spiritus nequam, qui olim multorum numinum erroris auctores erant : qui post resurrectionem ex mortuis penitus dissipati sunt. Iidemque ipsi liquescentes sicut cera a facie ignis, clamabant dicentes : « Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei ? venisti ante tempus torquere nos⁸. » Nam deitatis ipsius invisibiles et occulti radii, tormenta doloresque talia dicentibus invexerunt. Dexter porro amicorum Dei ordo quibus in Servatoris nostri resurrectione frueretur bonis, deinceps docet prophetia quæ ait : « Et justii lætentur et exsultent in conspectu Dei, delectentur in lætitiis. » Quid illud sit, non simpliciter lætari et exsultare, sed in conspectu Dei et apud Deum his perfrui, divinaque voluptate gaudere, non potest pro merito enarrari.

Θεοῦ τάγμα ὁποῖων ἀπέλαυεν ἀγαθῶν ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσει, ἐξῆς διδάσκει ἡ προφητεία λέγουσα· « Καὶ οἱ δίκαιοι εὐφρανθήτωσαν, ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τερροθήτωσαν ἐν εὐφροσύνῃ. » Ὅποιον δὲ ἐστὶ τὸ μὴ ἀπλῶς εὐφραίνεσθαι καὶ ἀγαλλῆν, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τῷ Θεῷ τούτων ἀπολαύειν, ἔδωξεν τε θεῖα ἐντροφῆν, οὐκ ἐστὶν ἐπαξίως λόγῳ διηγήσασθαι.

⁶Psal. II, 1, 2. ⁷Psal. CVIII, 3-5. ⁸Matth. VIII, 29.

Α τωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ· Θεοῦ νοουμένου τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἡ τῆς εὐχῆς περὶ μὲν τοῦ Χριστοῦ λεγουσῆς τὸ, « Ἀναστήτω, » πρὸς δὲ τὸν Θεὸν τῶν ὅλων ἀναπεμπομένης· ἴν' ἦ τὸ, « ὁ Θεός, » ἀντι τοῦ, ὦ Θεέ, ἀναστήτω ὁ Χριστός σου, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ. Συνήχθησαν μὲν γὰρ οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν, ὀπηλίκα « ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Πάντων δὲ τούτων διασκορπισμὸν ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ κατεργάσατο· ἐξέλιπὸν τεὼς ἐκλείπει καπνός, καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Καὶ τοῦτόν γε τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐμίσησαν, μισοῦσά τε εἰσέτι καὶ νῦν, οἱ συνεχῶς αὐτὸν ἀθέοις λόγοις καὶ λοιδορίαις βλασφημοῦντες, τῆν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ πολεμοῦντες, καὶ τὴν διδασκαλίαν διαβάλλοντες. Ἄλλως γὰρ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν οὐκ ἂν εὔροι μισούντάς τινας· οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ οἱ ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς· ἀλλ' οὐδὲ οἱ πονηροὶ δαίμονες, οὐδὲ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τοῦτ' ἂν εἰποῖεν. Τὸν δὲ Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογουμένως ἐμίσησαν· πρῶτος μὲν ἐκεῖνος, περὶ ἑνὸς διὰ τῆς προφητείας ἔρασκεν· « Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλον με. Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου » ἔπειτα καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνους εἰσέτι νῦν αὐτὸν βλασφημοῦντες. Πλὴν πάντες οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μισούντες αὐτὸν διεσκορπίσθησαν καὶ πεφεύγασιν ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐξέλιπὸν τε ὡς ἐκλείπει καπνός καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Αὐτίκα γοῦν οὐδεὶς πώποτε τῶν μεμισηκότων αὐτὸν ἀτιμώρητος διεξῆλθε τὸν βίον· ἀλλὰ καὶ οἱ πάλαι τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ τυρεύσαντες ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι οὕτως ἐξέλιπον, ὡς μὴδὲ μνηστῆρ ἑαυτῶν εἰσέτι νῦν μὴδ' ἕνομα παρὰ Ἰουδαίους αἰσέσθαι. Τότε πᾶν ἔθνος αὐτῶν διασχεδασμὸν καὶ διασκορπισμὸν ὑπέμεινε εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις πάντες ὅσοι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ πεπολεμήκασιν, ὁμοίως ἐξέλιπον καὶ αὐτοὶ ὡς ἐκλείπει καπνός καὶ ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός. Οἱ μὲν οὖν ἔχθροὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ μισούντες αὐτὸν τοιαῦτα πεπόνθησιν, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἔχθροὶ, πονηροὶ δαίμονες καὶ μοχθηρὰ πνεύματα, δι' ὧν τὰ τῆς πολυθέου πλάνης ἐνηργεῖτο πάλαι· ὧν παντελῆς διασκορπισμὸς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν γέγονεν· οἱ δ' αὐτοὶ, τηρόμενοι ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός, ἐβδων λέγοντες· « Ἐὰ τί ἡμῖν καὶ σοὶ, Υἱέ Θεοῦ; Ἥλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Αἱ γὰρ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀόρατοι καὶ ἀφανεῖς ἀκτίνες, βασάνους καὶ ἀληθδόνας τοῖς ταῦτα λέγουσι παρεῖχον. Τὸ δὲ γε δεξιὸν τῶν φίλων τοῦ

« Ἀσατε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιθεηκότι ἐπὶ δυσμῶν. » Τὸν μὲν περὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ μισούντων τὸν Θεὸν λόγον διὰ βραχέων ἐπετέμετο ἡ προφητεία· τὸν δὲ περὶ τῶν δικαίων ἐξαπλοῖ, ἐνδιατρύβουσα τῇ περὶ αὐτῶν μνήμῃ. Καὶ ὅθι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρακαλεῖται τοῖς δικαίοις ἄδειν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ὡς ἂν διὰ τούτων μέλλουσιν ἀπολαύειν τῆς θείας εὐφροσύνης καὶ τῆς προληγθείσης τερπωλῆς καὶ ἀγαλλιᾶσεως. Καὶ ἐπεὶ περ τῶν δύο τούτων, λέγω δὲ τοῦ ἄδειν καὶ ψάλλειν, τὸ μὲν κρεῖττον ἦν τὸ ἄδειν, τὸ δὲ ὑποθεηκὸς τὸ δι' ὄργανον ἀνακρούεσθαι, εἰκότως τὸ μὲν κρεῖττον ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, τὸ δὲ διὰ τοῦ ὄργανου ἐνεργεῖν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. « Ἀσατε » γὰρ, φησὶ, « τῷ Θεῷ, καὶ ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Ἄδει δὲ τῷ Θεῷ ὁ δι' ὕγιον δογματῶν τὴν ψυχὴν πεπαιδευμένος καὶ τὰς προπούσας αὐτῷ θεολογίας ἐκ διανοίας κεκαθαυμένης ἀναπέμπων· ψάλλει δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὁ διὰ τῶν τοῦ σώματος κινήσεων καὶ διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργείας τοιαῦτα πράττων. ὡς δοξάζεσθαι δι' αὐτοῦ παρὰ τοῖς ὄρωσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν οὖν πρῶτα παρακαλεῖται τῷ τῶν δικαίων χορῷ πράττειν ὁ λόγος· ἐξῆς δὲ πρᾶγμα τι ποιεῖν ἑτέροις χρήσιμον προστάττει. Ἴνα γὰρ ἐπιβῇ ὁ Θεὸς τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, καὶ ὅπως ἐμπεριπατήσῃ τοῖς ἐπὶ γῆς, τὴν ὁδὸν αὐτῷ λείαν καὶ ὁμαλὴν ἀπεργάζεσθαι διακελεύεται φάσκων· « Ὀδοποιήσατε » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καταστρώσατε » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Ἀποσκολοπίσατε, » τουτέστι πᾶν σχολὴν ἀφέλετε, καὶ πᾶν τραχὺ καταστρώσατε, ὡς ἂν γένοιτο λεία καὶ ὁμαλὴ τοῦ Θεοῦ ἢ εἰς ἀνθρώπους πορεία. Τοῦτο δὲ καὶ Ἡσαΐας ἐδήλου λέγων· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Πᾶσα φάραξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. Καὶ ἔσται τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα δὲ οὐ πρότερον ὁδοποιεῖν κελεύει ἢ πρῶτον αὐτοὺς μαθόντας ὅπως χρῆ ἄδειν τῷ Θεῷ καὶ ὅπως ψάλλειν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ προμαθόντας καὶ ἔργοις ἐπιτέλεσαντας, ἐξῆς βούλεται ὁδοποιεῖν, τουτέστι τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παρασκευάζειν, καθαρὰς τε καὶ ἐτοιμοὺς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι εἰς τὴν ἐπιδημίαν τοῦ προδηλωθέντος Θεοῦ. Διὸ φησιν· « Ὀδοποιήσατε τῷ ἐπιθεηκότι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ. » Κέκληκε δὲ τὸν Κύριον ἐνταῦθα καινότερον φωνῇ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν *ia* γὰρ αὐτὸν ὠνόμασεν· ὅθεν ὁ Σύμμαχος, « Διὰ τοῦ *ia* ἡ ὀνομασία αὐτοῦ, » ἡρμήνευσεν· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, « Ἐν τῷ *ia* τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ἡνέξατο δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σωτήρος Ἰησοῦ διὰ τῆς πρώτης συλλαβῆς. Καὶ τοῦτον τὸν Κύριον, οὗ τὸ ὄνομα φησιν εἶναι διὰ τοῦ *ia*, ἢ ἐν τῷ *ia*, ἐπιθεηκέναι ἐπὶ δυσμῶν διδάσκει· σημαίνει δὲ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παράδοτον καὶ τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν. Οὐ γὰρ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ Θεὸν Λόγον γυμνὸν ἐπιδείξας φώτων δίκην ἐξήστραψε τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον, μορφῇ δὲ δούλου λαβὼν καὶ

A VERS. 5, 6. « Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus, iter facite ei, qui ascendit super occasum. » Sermonem de inimicis et osoribus Dei Verbi compendio absolvit prophetia; de justis autem fusius agit, eorumque commemorationi insistit. Et sane Spiritus sanctus jubet justos cantare et psallere Deo; utpote qui his vacantes, divinam lætitiā memoratamque delectationem et exultationem nacturi sint. Quia vero ex his duobus, nimirum ex cantu et ex psalmodia, præstabilior cantus erat, atque inferior ipsi erat instrumenti pulsatio; jure quod præstantius erat Deo addixit, instrumenti vero actionem homini ejus. Nam inquit, « cantate Deo, et psalmum dicite nomini ejus. » Deo autem cantat, cujus anima sana doctrina instituta est, et congruentia divinaque verba ex pura conscientia ipsi transmittit; psallit vero nomini ejus, qui corporeis motibus et sensibili actione talia exhibet, quæ spectatores ad nomen Dei gloria celebrandum inducant. Hæc igitur primo jubetur justorum chorus peragere; deinde vero eidem præcipitur ut opus aliis utile perficiat. Nam ut Deus ad hominum genus accedat, et cum terrigenis perambulet, præcipit ut viam facilem atque planam ipsi muniant, dicens: « Iter facite; » sive secundum Symmachum, « Sternite; » secundum Aquilam vero, « A surculis mundate, » id est, omne tortuosum auferite, et quod asperum est, sternite, ut iter Dei ad homines planum facileque evadat. Idipsum sic Isaias declaravit: « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur. Et erunt tortuosa in viam rectam, et aspera in vias planas. Et videbit omnis caro salutare Dei. » Hic vero non prius iter facere jubet, quam edidicerint qui canendum oporteat Deo et psallendum nomini ejus. His institutos, postquam id reipsa præstiterint, iter deinde facere præcipit, id est, humanas animas præparare, purasque illas et ad ipsius Dei adventum paratas efficere. Quamobrem ait: « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi. » Hic porro Dominum nova voce secundum Hebraicam lectionem expressit: ipsum quippe, *ia*, nuncupavit: quare Symmachus, « Per *ia* vocabulum ejus, » interpretatus est: quinta vero editio, « In *ia* nomen ejus. » Per primam autem syllabam nomen Servatoris Jesu subindicavit. Et hic est Dominus cujus nomen per *ia*, vel in *ia* dicit esse: et ascendisse eum ad occasum docet, significatque ejus in carne transitum ad homines. Neque enim cum, qui in forma Dei erat, Deum Verbum nudum exhibens lucis instar, humanum genus illustravit; sed forma servi accepta, radiisque deitatis suæ contractis, et in corpore quasi demersus, cum ad occasum usque mortalis vitæ devenisset (quam vitam divinus Apostolus tenebras vocat, dicens: « Adversus mundi rectores tenebrarum harum »); sive etiam cum

* Isa. xl, 3-5. * Ephes. vi, 12.

ipsam mortem subiisset, ascendisse dicitur super occasum. Huic igitur Domino, qui ascendit super occasum, cujus nomen Jesu per *ia* significatur, iter facite. Hæc porro apostolico choro spiritus propheticus præcipit, et illud cum alacritate et fiducia magna ipsam peragere jubet. Quamobrem deinde infert: « Et exsultate in conspectu ejus; » sive secundum Symmachum, « Et gloriamini in facie ejus. » Aliam quoque prædicti Domini notitiam præbet dicens: « Patris orphanorum et judicis viduarum. » Nisi enim pater orphanorum et vindex iudexque viduarum effici dignatus esset, nulla ipsi ratio fuisset cum humilibus terræ. At quia per humanitatis excessum dignatus est ascendere super occasum, et in tenebris orphanorum pater vocari, et viduarum patrocinio carentium, animarumque orbarum, iudex et ultor effici; jure ad orphanos cœlestis Patris ignaros, et ad viduas animas sponso orbis viam apparari jubet. Alias quoque Providentiæ rationem hæc sententia declaraverit, docens viduas et orphanos, orbos et patrocinio carentes in mundo relinqui non sine ratione et sapientia Dei; sed ad ejus gloriam, ejusque divinæ providentiæ argumentum. Sæpe itaque orphani parentibus orbis, accuratius edocti et litteris instituti fuere, quam ii qui a parentibus educati sunt; itemque diuturnæ vitæ et annosi exstiterunt: neque solum iis victui necessaria adfuere; imo etiam præclari et illustres evasere viri. Parique modo mulieres in viduitatis infortunium lapsæ, alacriori, feliciori ac religiosiori vita perfunctæ sunt, quam illæ quæ in conjugio vitam egerant. Deus quippe plus orphanis prospicit, quam patres filiis; et viduarum patronus vindexque est. Quare dictum est: « Patris orphanorum et judicis viduarum. » Pro illo autem, « Qui ascendit super occasum; » Symmachus, « Qui velitur in inhabitata. » Inhabitata porro vocat, alienigenarum et extraneorum gentium regionem; quæ aliis in locis desertum nuncupari solet. Ac rursus pro illo, « judicis viduarum; » Aquila, « judicantis viduas; » Symmachus, « ulciscantis viduas. » Apposite admodum patrem orphanorum, viduarum iudicem vocat. Quia enim non omnes viduæ eodem vitæ instituto sunt, dijudicans ipse quænam se dignæ, quæ non dignæ sint, iudex earum constituitur. Neque tamen pari modo orphanorum iudex fuerit: æque enim illis ceu pater prospicit.

ἵσταται χῆραι τῆς ἰσῆς ὑπάρχουσι προαιρέσεως, διακρίνων τὰς ἀξίας αὐτοῦ καὶ τὰς μὴ τοιαύτας, κριτῆς αὐτῶν καθίσταται. Οὐ μὴν καὶ ὀρφανῶν ὁμοίως γένοιτο ἂν κριτῆς· ἐξ ἰσοῦ γὰρ τούτων πατὴρ δίκην προνοεῖ.

VERS. 7. « Deus in loco sancto suo, Deus inhabitare facit unius moris in domo. » Quia memoria Dominum quasi deprimens humilem in locum deduxerat, dicens ascendisse super occasum, esseque patrem orphanorum et iudicem viduarum; necessario ad ejus deitatem prædicandam vertitur,

τὰς ἀκτίνας τῆς ἑαυτοῦ θεότητος συστελλας, καὶ ὡς περ καταδύς ἐν τῷ σώματι, ἐπὶ δυσμῶν τε γενόμενος τοῦ θνητοῦ βίου, (ὄν ὁ θεὸς Ἀπόστολος σκότος ὠνόμασεν εἰπών· « Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου· ») ἦ ἐν αὐτῷ καταδύς τῷ θανάτῳ, λέλεκται ἐπιβεβηκότεν ἐπὶ δυσμῶν. Τούτω οὖν, φησι, τῷ ἐπιβεβηκότεν ἐπὶ δυσμῶν Κυρίῳ, οὗ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα διὰ τοῦ *ia* σημαίνεται, ὁδοποιήσατε. Προστάται δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν τῷ ἀποστολικῷ χορῷ, καὶ τοῦτο πράττειν σὺν πολλῇ προθυμίᾳ καὶ παβήσῃ ἐπικελεύεται. Διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς· « Καὶ ἀγαλλιάσθε ἐνώπιον αὐτοῦ· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ γαυριᾶσθε εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλο δὲ γνώρισμα δίδωμι τοῦ προδηλωθέντος Κυρίου, λέγων « Τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. »

Εἰ μὴ γὰρ ὀρφανῶν ἤξιωσε γενέσθαι πατήρ, χηρῶν τε ἐκδικος καὶ κριτῆς, οὐδεὶς ἦν αὐτῷ λόγος πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς ταπεινοὺς. Ἐπεὶ δὲ καθ' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίᾳ κατηξίωσεν ἐπιθεῖναι ἐπὶ δυσμῶν, καὶ τῶν ἐν τῷ σκότῳ ὀρφανῶν χρηματίζειν πατήρ, τῶν τε ἀπεριστάτων χηρῶν τε καὶ ἐρημῶν ψυχῶν κριτῆς καὶ ἐκδικος γενέσθαι· εἰκότως τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τοὺς ὀρφανούς τοὺς τὸν ἐπουράνιον ἀγνοοῦντας Πατέρα, ἐπὶ τε τὰς ἐστερημένους τοῦ νυμφίου χήρας ψυχὰς ὁδοποιεῖν παρακελεύεται. Καὶ ἄλλως δὲ, τοῦ περὶ Προνοίας λόγου γένοιτο ἂν ἡ διάνοια παραστατικῆ, διδάσκουσα, ὅτι χῆραι καὶ ὀρφανοὶ ἐρημοὶ καὶ ἀπερίστατοι καταλείπονται ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἄνευ λόγου καὶ σοφίας Θεοῦ, ἀλλ' εἰς δόξαν αὐτοῦ καὶ εἰς ἐνδειξὴν τῆς αὐτοῦ θείας ἐπισκοπῆς. Πολλάκις γοῦν οἱ γονεῖν ἐστερημένοι παῖδες ὀρφανοὶ μᾶλλον τῶν ὑπὸ πατρῴσι τραφέντων λόγων καὶ παιδείας μετέσχον, μακρόβιοι τε καὶ πολυχρόνιοι γεγόνασι· καὶ οὐ μόνον τροφῆς ἠυπόρησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπιστήμους ἀνδρας προήλθον. Καὶ γυναῖκες ὡσαύτως χηρῶν δυστυχῆσαι μᾶλλον τῶν ἐν συζυγίᾳ βίον εὖθυμον καὶ ἄλυπον καὶ θεοσεβῆ διεξῆλθον· τοῦ Θεοῦ τοῖς μὲν ὀρφανοῖς ὑπὲρ πάντα πατέρα καταστάνας, ταῖς δὲ χήραις ἀντιλήπτορας καὶ ἐκδικῆς. Διὸ εἰρηται· « Τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Τῷ ἐπιβεβηκότεν ἐπὶ δυσμῶν, » ὁ Σύμμαχος· « Τῷ ἐποχουμένῳ ἐν τῇ ἀοικίῳ. » Ἀοικητὸν δὲ καλεῖ τὴν τῶν ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφυλῶν ἐθνῶν χώραν· ἦν ἐρημὸν ὠνομάζειν ἐν ἑτέροις εἰθθεν ὁ λόγος. Καὶ πάλιν ἀντὶ, « τοῦ κριτοῦ τῶν χηρῶν, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « δικαστοῦ χηρῶν, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « καὶ ὑπερδικούντος χηρῶν, » ἠρμήνευσαν. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ὀρφανῶν μὲν αὐτὸν πατέρα ἀποκαλεῖ, χηρῶν δὲ κριτὴν. Ἐπεὶ γὰρ μὴ ἵσταται χῆραι τῆς ἰσῆς ὑπάρχουσι προαιρέσεως, διακρίνων τὰς ἀξίας αὐτοῦ καὶ τὰς μὴ τοιαύτας, κριτῆς αὐτῶν καθίσταται. Οὐ μὴν καὶ ὀρφανῶν ὁμοίως γένοιτο ἂν κριτῆς· ἐξ ἰσοῦ γὰρ τούτων πατὴρ δίκην προνοεῖ.

« Ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ, ὁ Θεὸς κατοικεῖσι μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. » Ἐπειδὴ τὸν προδηλωθέντα Κύριον κάτω που ἐπὶ τὸ ταπεινὸν κατήγαγεν ὁ λόγος, ἐπιβεβηκότεν ἐπὶ δυσμῶν φησας αὐτὸν, ὀρφανῶν τε εἶναι πατέρα καὶ χηρῶν κριτὴν, ἀναγκαίως ἐπανέρχεται ἐπὶ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν, διδάσκων,

δει τὰς μὲν προλεχθεῖσαις δυσμαῖς διὰ τινὰς οἰκονομίας πρὸς βραχὺν ἐπιθαίνει χρόνον· τό γε μὴν οἰκητήριον αὐτοῦ καὶ ἡ πρέπουσα αὐτῷ διατριβὴ οὐκ ἐν δυσμαῖς ἐστίν, « ἄλλ' ἐν τόπῳ ἁγίῳ » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἐν οἰκητηρίῳ ἡγιασμένῳ αὐτοῦ » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν βασιλείῳς ἁγίοις αὐτοῦ. » Ἔστι μὲν γὰρ αὐτῷ τόπος ἐμπρέπων καὶ ἀρμόζων τῆ αὐτοῦ θεότητι· ὅμως δ' οὖν, φιλόθροπος ὢν, τοῦ οἰκείου μεγέθους ὑποκαταβαίνει, συγκαταβαίνει τε τοῖς ἐν δυσμαῖς οἰκοῦσιν ὄρφανοῖς καὶ χήραις. Διὸ καὶ ἀλαχοῦ εἰρηται· « Ὅτι ἰδοὺ Κύριος Κύριος ἐκπορεύεται καὶ καταθήσεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Κατῶν δὲ ἐνθὲνδε καὶ ἐπιθαίνων ἐπὶ δυσμάς, ὅποια διαπράττεται θεασώμεθα. « Κατοικίζει, φησί, μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Δίδωσιν οἰκεῖν μοναχοῖς οἰκίαν » καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καθίζει μονογενεῖς οἰκονδε » κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, « Κατοικίζει μονοζώνους ἐν οἴκῳ. » Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατορθώμα· ὃ δὴ καὶ μέγιστον τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τῷ τῶν ἀνθρώπων δωδωρηται γένει. Τὸ γοῦν πρῶτον τάγμα τῶν ἐν Χριστῷ προκοπιόντων τὸ τῶν μοναχῶν τυγχάνει. Σπάνιοι δὲ εἰσιν οὗτοι· διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν μονογενεῖς ὠνομάσθησαν ἀφωμοιωμένοι τῷ μονογενεῖ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα μονότροποι τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ πολύτροποι, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλως τὸν ἑαυτῶν μεταβάλλοντες τρόπον, ἕνα δὲ μόνον κατορθοῦντες, τὸν εἰς ἄκρον ἦκοντα ἀρετῆς. Μονοζώνους δὲ αὐτοὺς ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὠνόμασεν, ὡς ἂν μονήρεις καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀνεξωσμένους. Τοιοῦτοι δὲ πάντες εἰσιν οἱ τὸν μονήρη καὶ ἀγνὸν κατορθοῦντες βίον, ὧν πρῶτοι γεγονασιν οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, οἷς εἰρητο· « Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρον εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. » Ἐν γὰρ τῷ λέγειν μὴ δεῖν κτήσασθαι χρυσόν μηδὲ ἀργυρον εἰς τὰς ζώνας ἀνεξωσμένους αὐτοὺς εἰσάγει. Οὕτω δὲ καὶ πᾶσιν ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος παρακαλεῖται λέγων· « Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὄσφυν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. » Καὶ οἱ τὸ Πάσχα δὲ ἐσθίοντες ἐκελεύοντο τὰς ὄσφύς ἔχειν περιεζωσμένας. Τοῦτο δὴ οὖν πρῶτον κατορθοῖ τοῖς ἐν δυσμαῖς οἰκοῦσιν ἐπιδημήσας ὁ θεσπιζόμενος. Ἀπὸ γὰρ τῶν προλεχθέντων ὄρφανῶν καὶ τῶν δηλωθειῶν χηρῶν ἀφορίσας, ἐξαιρετον καὶ τιμιώτατον ἑαυτῷ τάγμα τὸ τῶν μονοτρόπων κατοικίζει αὐτοὺς ἐν οἴκῳ, δηλαδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, παραμένειν καὶ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ καταξιών αὐτούς. Μετὰ δὲ τοῦτους δεῦτερον ἔργον κοινωφελὲς καὶ εἰς πολλοὺς διαβαῖνον κατορθοῖ, « ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ » τῇ γὰρ ἑαυτοῦ ἀνδρείᾳ ἐξάγει τοὺς πρότερον σειραῖς ἁμαρτιῶν πεπεδημένους. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἐν ἀνδρείᾳ, εἰς ἀπόλυσιν, » ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, εἰπὼν « Ἐξάγει δεδεμένους εἰς ἀπόλυσιν. » Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῆς λεγομένης ἐν Ἡσαΐα προφητείας εἰς αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Κυρίου· « Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξάγειν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ

A docens eum ad prædictum occasum per œconomiam ad breve tempus ascendisse. Domicilium quippe ejus et condigna ipsius habitatio non in occasu est; sed « in loco sancto; » sive secundum Aquilam, « in habitaculo sanctificato suo; » aut secundum Symmachum, « in regia sancta sua. » Est enim ipsi locus condecens, et deitati ejus consentaneus; sed tamen humanus cum sit, a propria magnitudine descendit, orphanisque et viduis in occasu habitantibus sese attemperat. Quare alibi dicitur : « Quia ecce Dominus Dominus egreditur et descendet de loco suo. » Cum autem inde descenderit, et ascenderit super occasum, quæ operetur, videamus. « Inhabitare facit, inquit, unius moris in domo. » Secundum Symmachum autem, « Dat inhabitandam monachis domum; » secundum Aquilam, « Sedere facit unigenitos domi; » secundum quintam editionem, « Inhabitare facit una zona præcinctos domi. » Et illud erat primum ejus præclarum opus, quod maximum ejus facinus est in gratiam humani generis editum. Primus itaque ordo eorum qui in Christo proficiunt, est monachorum. Sed rari sunt illi; quare secundum Aquilam unigeniti vocati sunt, similes facti unigenito Filio Dei. Secundum LXX autem, unius, non diversi moris sunt, neque subinde morem variant, sed unum colunt qui ad virtutis cacumen advenit. Ipsos vero unius zonæ quinta editio vocavit, utpote qui solitarii, et per seipsos præcincti sint. Tales autem sunt, quotquot monasticam castamque vitam agunt, quorum primi fuere Salvatoris nostri discipuli, quibus dictum est : « Nolite possidere aurum neque argentum in zonis vestris, neque peram in viam, neque calceamenta, neque virgam¹¹. » Cum dicitur enim, non oportere possidere aurum neque argentum in zonis, ipsos zonis præcinctos indicat. Sic autem omnibus nobis Apostolus præcipit dicens : « State igitur præcincti lumbos vestros in veritate¹². » Itemque qui pascha comedebant, lumbos præcinctos habere jubebantur. Id igitur primum opus habitantibus in occasu adventans exhibet is qui in vaticinio fertur. Nam ex memoratis orphanis et viduis adlectum sibi præstantem illum et pretiosissimum unius moris ordinem, inhabitare facit in domo, scilicet in Ecclesia sua, dignosque eos habuit qui in ea manerent et habitarent. Postquam ipsos delegit, aliud opus præstat, in multorum utilitatem et emolumentum, « educens vinclos in fortitudine : » nam virtute sua eos qui pridem peccatorum vinculis constringebantur, educit. Pro illo autem, « in fortitudine, » Symmachus « in dimissionem » interpretatus est dicens : « Educit vinclos in dimissionem. » Hæc porro intelligas ex prophetia Isaiæ, quæ ex ipsius Domini persona sic loquitur : « Ecce dedi te in testamentum gentis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, ad educendum ex vinculis ligatos, et ex

¹¹ Matth. x, 9, 10. ¹² Ephes. vi, 14.

domo custodiæ sedentes in tenebris ¹². » Eos enim qui olim diabolicis vinculis constringebantur, diabolico multorum nuninum errori deditos, solutis vinculis eduxit, concessa peccatorum remissione. Imo etiam eos qui a sæculo in morte colligati erant secum resuscitavit, cum acerba mortis vincula solvisset. Hoc autem fecit « in virtute; » nam accepta hominis forma perque humanum corpus viriliter agens, vinctos superius memoratos ex vinculis eduxit. Hæc erant præclara Dei Verbr ad homines adventantis facinora, quibus deinde subjungitur : « Similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris. » Quod Symmachus hoc pacto clarius et apertius explicavit : « Inobsequentes autem inhabitabant æstus siccitatem; » Aquila vero, « Verumtamen absistentes inhabitaverunt lævem pe-
tram. » Ipse quippe volebat exacerbantes a vinculis eruere et liberare. At illi in hujusmodi inobsequentia perseverantes, Deumque ea in re exacerbantes et exasperantes, in sepulcris suis habitabant, ita ut de illis dicatur : « Sine mortuos sepelire mortuos suos ¹³; » sive etiam « inhabitabunt æstus siccitatem; » utpote qui ituri sint « in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus ¹⁴. »

VERS. 8, 9. « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto. Diapsalma. » Dei Verbum non modo in consummatione sæculorum ad homines advenisse, sed etiam ipsum fuisse quod per Moysem oracula fundebat, hic docetur his verbis : « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est, etenim cœli distillaverunt. » Tunc enim, inquit, cum educes filios Israel ex terra Ægypti, fama rerum in Ægypto gestarum ad omnes pervagante, universa terra mota est. Sed tunc quidem terra mota est; sive fama, ut dictum est, omnium terrigenarum aures implente; sive etiam ipso terræ elemento de adventu Dei lætante. Quod item docet alius psalmus his verbis : « In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, montes exsultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium ¹⁵. » Terra itaque gaudens commovebatur; cœli autem distillaverunt : quid distillaverunt, nisi cibum inexpectatum in deserto degentibus delapsum, sive etiam divinos sermones et leges quæ animarum rationabilium cibi sunt? Mota est autem terra, et cœli distillaverunt « a facie Dei Sinai, » id est, in monte Sinai oracula edentis. Hæc vero clarius interpretatus Symmachus est dicens : « Terra movebatur, cœlum vero distillavit a facie Dei hujus Sinai, et a facie Dei, Dei Israel. » Num forte cœlestes virtutes ceu nutrices quædam e mamma lac infantibus distillare facientes, sic et ipsæ alimentum esse iis qui tunc infantes animo erant, subministraverunt? Quare lex a Moyse edicta, pædagogus ab Apostolo vocata fuit ¹⁷.

γὸς ὠνόμασται παρὰ τῷ Ἀπὸστολῷ ὁ διὰ Μωϋσέως λαληθεὶς λόγος.

οἴκου φυλακῆς καθήμενους ἐν σκῆτι. » Τοὺς γὰρ πάλαι δεσμοῖς διαβολικαῖς κατεσφιγμένους, καὶ τῇ πολυθέῳ καὶ δαιμονικῇ πλάνῃ προσετηχότας, λύσας τῶν δεσμῶν ἐξήγαγε, δούς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ θανάτῳ δεσμίους ὄντας ἐξ αἰῶνος συνανέστησεν ἑαυτῷ, λύσας τῶν πικρῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν. Καὶ τοῦτο ἔπραξεν « ἐν ἀνδρείᾳ; » ἀνδρὲς γὰρ σχῆμα λαβὼν, καὶ δι' ἀνθρωπεῖου σώματος ἀνδριστάμενος, ἐξήγαγε τῶν δεσμῶν τοὺς προλεχθέντας. Ταῦτ' ἦν τὰ κατορθώματα τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιθιμίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οἷς ἐξῆς εἴρηται : « Ὁμοίως τοὺς παραπικραίνοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάροι; » Ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε λευκότερον, διασαφίσας τὴν διάνοιαν καὶ εἰπὼν : « Οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα. » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Πλὴν ἀφιστάμενοι, φησὶν, ἐσχίωσαν λεωπετρίανδε. » Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ τοὺς παραπικραίνοντας ἐξαγαγεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τῶν δεσμῶν. Ἐπιμένοντες δὲ οὗτοι τῇ ἀπειθείᾳ, παροξύνοντές τε ἐν αὐτῷ τούτῳ καὶ παραπικραίνοντες τὸν Θεόν, κατοικήσουσι τοὺς ἑαυτῶν τάφους, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτῶν : « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς; » ἢ κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα. » ὡς ἂν μέλλοντες πορεύεσθαι « εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. »

« Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διάψαλμα. » Ὅτι μὴ μόνον ἐν τῇ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἀνθρώποις ἐπεδημιεὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ καὶ πρότερον αὐτὸς ἦν ὁ διὰ Μωϋσέως χρηματίζων, ὁ παρὼν διδάσκει λόγος φάσκων. « Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσεισθη, καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Καὶ τότε γὰρ, φησὶ, καθ' ὅν χρόνον ἐξῆγες τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ γῆς Αἰγύπτου, ἡ σύμπασα γῆ ἐσειετο τῆς φήμης τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πεπραγμένων διατρεχούσης εἰς πάντας. Ἀλλ' ἡ μὲν γῆ τότε ἐσειετο ἡτοι τῆς φήμης, ὡς εἴρηται, τὰς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀκοὰς πληροῦσης, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ στοιχείου χαίροντος ἐπὶ τῇ ἐπιθάσει τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ διδάσκει καὶ ἕτερος ψαλμὸς λέγων : « Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, τὰ ὄρη ἐσχίρησαν ὡς κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » Ἡ μὲν οὖν γῆ χαίρουσα ἐσειετο· οἱ δὲ οὐρανοὶ ἔσταξαν. Τί δὲ ἔσταξαν, ἀλλ' ἦτοι τὴν τροφήν τὴν παραδόξως ἐνεχθεῖσαν τοῖς ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἢ καὶ τοὺς θεοὺς λόγους τε καὶ νόμους τροφήν ὄντας ψυχῶν λογικῶν; Ἐσειετο δὲ ἡ γῆ, καὶ ἔσταξαν οἱ οὐρανοὶ « ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σιναι, » τουτέστι τοῦ ἐν τῷ ὄρει Σιναι χρηματίσαντος. Καὶ ταῦτα δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν : « Ἐσειετο, οὐρανὸς δὲ ἀπέσταξεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σιναι, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, Θεοῦ Ἰσραὴλ. » Μήποτε δὲ καὶ αἱ οὐράνιοι δυνάμεις ὡστερ τροφαὶ τινες καὶ τιθηνοὶ ἀπὸ θηλῆς γάλα νηπίοις ἀποστέλλουσαι, οὕτως καὶ αὐταὶ τὴν ἐξ αὐτῶν χορηγίαν παρεῖχον τοῖς τότε τὰς ψυχὰς νηπίοις; Δι' ὃ καὶ παιδαγωγ-

¹² Isa. XLII, 6, 7. ¹³ Luc. IX, 60. ¹⁴ Matth. XXV, 41. ¹⁵ Psal. CXLIII, 4, 4. ¹⁷ Gal. III, 24.

« Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς, ὁ Θεὸς, τῇ κληρονομίᾳ σου, καὶ ἠσθένησε, σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » Τότε μὲν, φησὶν, « ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, καὶ ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῆ ἐσεισθή, καὶ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, ὅτε ἐπιβέβηκας ἐπὶ δυσμῶν, ἕτερα παράδοξα εἰργάσω. Τῇ γὰρ κληρονομίᾳ σου ἀφώρισας βροχὴν ἐκούσιον. Κληρονομία δὲ αὐτοῦ τίς ἦν μετὰ τὸν πρότερον λαὸν ἀλλ' ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησία, ὡσπερ οὖν διδάσκει λέγων αὐτὸς ἐν δευτέρῳ ψαλμῷ. « Κύριος εἶπε πρὸς μέ. Ὑἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Ἄττησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ὑἱὸς γὰρ Θεοῦ κελευόμενος πρὸς τοῦ Πατρὸς αἰτεῖν κληρονομίαν, οὔτε Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλὰ πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς, τίς ἂν γένοιτο ἢ ὁ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν συστηράμενος; Ταύτη οὖν τῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ ἀφώρισε βροχὴν ἐκούσιον· διὸ λέλεκται περὶ αὐτοῦ. « Καταβήσεται ὡς ὕετος ἐπὶ πόρον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Λόγος δὲ ἦν εὐαγγελικὸς ἢ βροχὴ ἢ ἐκούσια, καὶ τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης χήρυγμα τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίας παραδεδομένον. Καλῆ δὲ ἢ προσθήκη τῆς « ἐκούσιας βροχῆς. » διὰ Μωϋσεῦς μὲν γὰρ οὐχ ἐκούσιος τοῖς παλαιοῖς παρεῖχετο λόγος, ἀπεὶ οὐ κατὰ γνώμην τὴν αὐτοῦ ἐνομοθετεῖτο· διὸ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ. « Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν. » ὁ δὲ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς κατὰ βουλήν καὶ κατὰ προαίρεσιν Θεοῦ ἀφωρίσθη « τῇ κληρονομίᾳ » αὐτοῦ, ἣν ἀνεύνησασαν σὺ, φησὶ, κατηρτίσω. κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Μεμοθηκυῖαν, φησὶ, σὺ ἤδρασας αὐτήν. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἦν ἐξέπότησας, φησὶ, καὶ ἤδρασας. » Οὐ δεῖ δὲ πολλῶν λόγων εἰς τὸ παραστήσαι ὅπως ἢ ἐξ ἐθνῶν πάσαι πρότερον ἦν μεμοθηκυῖα πόνοισ καὶ μόχθοις τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης καταπονηθεῖσα· ἀσθενήσασα τε ἦν εἰς ὑπερβολήν, ὡς μηδεμίαν ἐν αὐτῇ καταλειφθῆναι δύναμιν. Ἄλλ' ἀναλαβὼν αὐτήν ὁ Σωτὴρ κατηρτίσατο αὐτήν, ἐδράσας ἐπὶ τὴν πέτραν τὴν ἀβράγῃ καὶ ἀσειστον τῆς αὐτοῦ πίστεως· ὁ δὲ καὶ ἐπηγγέλιτο ποιήσῃν εἰπών. « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἑκκλησίαν· καὶ πύλαι Ἰδοῦ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἐδράσας δὲ αὐτήν καὶ καταρτιστάμενος, τὰ ζῶα αὐτοῦ κατώκισεν ἐν αὐτῇ. Ζῶα δὲ τίνα ἂν εἴποις τοῦ Θεοῦ ἢ τὰς ἐκ τῆς παρ' αὐτῷ ζωῆς ἀρουμένας καὶ ζωοποιουμένας ψυχάς; Καὶ ταῦτα πάντα, φησὶν, « ἠτοίμασας » διὰ τῆς σῆς χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, ἢ διὰ « τῆς σῆς ἀγαθωσύνης, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, « τῷ πτωχῷ. » Πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα κέκληκε μουσικῶς τὸν κατὰ σάρκα ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὃς « πλεῖσις ὢν ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν. » Ἐδῆλου δὲ αὐτοῦ τὴν πτωχείαν καὶ αὐτὸς λέγων. « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρὸς εἰμὶ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. » Τούτῳ οὖν τῷ πτωχῷ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ τῇ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ χρηστότητι ἤτοι-

VERS. 10, 11. « Pluviam voluntariam segregabis, Deus, hæreditati tuæ, et infirmata est, tu vero perfecisti eam. » Tunc, inquit, « cum egredereris in conspectu populi tui, et cum pertransires in deserto, terra mota est, et cœli distillaverunt. » In præsentem autem cum ascendisti super occasum, mirabilia alia perpetrasti. Nam hæreditati tuæ segregasti pluviam voluntariam. Hæreditas porro illius quænam erat post priorem illum populum, nisi Ecclesia gentium, ut ipse docet in secundo psalmo: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postulâ a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ¹⁸. » Nam Filius Dei, cui Pater præcipit ut petat in hæreditatem, non Judæorum gentem, sed omnes gentes et terminos terræ, quisnam fuerit, nisi qui Ecclesiam ex gentibus constituit? Huic itaque hæreditati suæ segregavit pluviam voluntariam: quare de illo dictum est: « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram¹⁹. » Pluvia autem voluntaria erat verbum evangelicum, et prædicatio Novi Testamenti Ecclesie gentium tradita. Ere adjicitur ad « pluviam » illud, « voluntariam: » nam per Moysen non voluntarium antiquis illis tradebatur verbum, quia non secundum ipsius sententiam lex dabatur. Quamobrem illos sic Salvator alloquitur: « Moyses ad duritiam cordis vestri scripsit²⁰. » At verbum evangelicum secundum voluntatem et electionem Dei « hæreditati » ejus traditum est: quam infirmam tu, inquit, perfecisti; secundum Aquilam, « laborantem, inquit, tu fundasti eam; » secundum Symmachum vero, « quam elaborasti, inquit, et fundasti. » Neque multis opus sermonibus est ad declarandum quo pacto gentium Ecclesia pridem defessa, laboribusque erroris idolorum confecta esset, ac supra modum infirma, ut nulla ipsi virtus superesset. Sed ipsam Servator susceptam perfecit, iuque firma et immota petra fidei suæ fundavit: quod se facturum pollicitus erat dicens: « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam. » Postquam vero fundavit et perfecit, animalia sua habitare fecit in ea. Animalia vero Dei quæ dixeris esse, nisi animas vita quæ apud ipsum est, instructas et donatas? Et hæc inquit, omnia per dulcedinem et humanitatem tuam, sive per « bonitatem tuam » secundum reliquos interpretes, « pauperi parasti. » Pauperem hic mystice vocat hominem Salvatoris nostri secundum carnem, qui « cum dives esset, egenus propter nos factus est, ut nos ejus inopia divites essemus²¹. » Suam vero ipse inopiam his verbis declaravit: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde²². » Huic igitur pauperi Deus et Pater ejus humanitate ac dulcedine sua prædicta omnia præparavit; videlicet pluviam voluntariam, præfatam hæreditatem et memorata

¹⁸ Psal. 11, 7, 8. ¹⁹ Psal. LXXI, 6. ²⁰ Marc. x, 5. ²¹ Matth. xv, 18. ²² II Cor. VIII, 9. ²³ Matth. xi, 29.

animalia. Quamobrem post hæc omnia infertur : **A** « Parasti in dulcedine tua pauperi. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » Hæc sunt præclara Domini opera, qui ascendit super occasum. Quoniam vero ea omnibus declarari oportuit, id etiam ipse Dominus post reliqua omnia efficit. Quomodo et qua ratione? Hominiibus quidem qui nec proprium verbum nec propriam sapientiam habent, sed qui omnino rudes et ineruditi sunt, ipse verbum suppeditabit plenum inenarrabili virtute. Ipsi vero roborati et tradito sibi verbo disertis, præcones bonorum totius mundi constituentur, ut memorata hominibus omnibus annuntient. Quare consequenter post præclara illa Domini opera adjicitur illud :

« ληζόμενοι πᾶσιν ἀνθρώποις τὰ προλελεγμένα. Διὸ ἀκολουθῶς τοῖς τοῦ Κυρίου κατορθώμασιν ἐπεφήνεται τό ·

« Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » **B** « Necessaryum vero fuit id nos cognoscere, quia superius quidam jussi sunt canere et psallere Deo, iterque facere ei qui ascendit super occasum : idque declarat dicens : « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. » His enim evangelizantibus, qui suo ad homines transitui viam parabant, ipse qui annuntiandus ab ipsis est, dabit verbum divinum. Nam multi erant ejusdem verbi capaces cum virtute multa : magnumque ipsis erat hujusmodi verbum, quod ad Evangelii ministerium sufficeret. Ipse namque Dominus perfectum erat Dei Verbum. Ii vero qui verbum acceperunt brevi quodam virtutis ejus afflatu dignati, virtute cum multa prædicantes, universum orbem Evangelio repleverunt : quod ipse iisdem pollicitus his verbis erat : « Vos autem accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos ²⁴ ; » Secundum Symmachum autem : « Dominus, inquit, dedit verba evangelizanti exercitui multo. » Ingens autem erat Salvatoris nostri exercitus, eorum scilicet quibus verba illa data et annuntiata fuerant ; primo quidem apostolorum duodecim ; secundo discipulorum septuaginta ; præter hæc vero aliorum quingentorum, quibus simul post resurrectionem apparuit, ut divinus Apostolus testificatur his verbis : « Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul : ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt ²⁵ ; » postea subjungit : « Deinde visus est apostolis omnibus ²⁶. » Et erant sane cum illis duodecim, eum illis septuaginta, et cum illis quingentis, alii bene multi Evangelii præcones, apostolicis temporibus, et post illos alii, qui per totum orbem in Ecclesiis Evangelium ejus prædicarunt, quibus rex virtutum Dilecti virtutem suppeditabat. Aliæ item præter illas erant Dilecti virtutes, cœlestes nimirum exercitus, angeli, archangeli et divini spiritus. Hæ virtutes Dilecti erant. Qua-

« μασε τὰ προλεχθέντα πάντα· λέγω δὲ τὴν ἐκούσιον βροχὴν, τὴν θηλωθείσαν κληρονομίαν, τὰ προλεχθέντα ζῶα. Διὸ τοῖς πᾶσιν ἐπενήνεται τό, « Ἡτοίμασας ἐν τῇ χρηστότητι σου τῷ πτωχῷ. Κύριος δώσει τὸ ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Τὰ μὲν κατορθώματα τοῦ ἐπιθεθηκότος ἐπὶ δυσμῶν Κυρίου τοιαῦτα. Ἐπεὶ δ' ἐχρῆν αὐτὰ ἐξάκουστα πᾶσιν ἀνθρώποις γενέσθαι, πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖ. Πῶς δὲ καὶ τίνα τρόπον; Ἀνθρώποις μὴ ἔχουσιν ὄϊον λόγον, μηδὲ οἰκίαν σοφίαν, παντελῶς δὲ ιδιώταις ἀνεπιστήμοσιν, αὐτὸς ἐπιγορηγήσει ῥῆμα μεστὸν ἀφάτου καὶ πολλῆς δυνάμεως. Οἱ δὲ δυναμωθέντες καὶ στομωθέντες ὑπὸ τοῦ δωρηθέντος αὐτοῖς ῥήματος κήρυκες ἀγαθῶν τοῦ παντός κόσμου καταστήσονται εὐαγγελιζόμενοι πᾶσιν ἀνθρώποις τὰ προλελεγμένα. Διὸ ἀκολουθῶς τοῖς τοῦ Κυρίου κατορθώμασιν ἐπεφήνεται τό ·

« Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » **B** « Αναγκαῖον δὲ ἦν γινῶναι ἡμᾶς καὶ τοῦτο. Ἐπειδὴ ἀνωτέρω παρεκελεύετό τισιν ἔδειν καὶ ψάλλειν τῷ Θεῷ, ὁδοποιεῖν τε τῷ ἐπιθεθηκότι ἐπὶ δυσμῶν, παρέστησεν εἰπῶν· « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Τούτοις γὰρ τοῖς εὐαγγελιζομένοις καὶ ὁδοποιούσιν αὐτῶ τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδον αὐτὸς ὁ πρὸς αὐτῶν καταγγελλόμενος δώσει ῥῆμα θεϊκόν. Τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν χωρητικοὶ σὺν πολλῇ δυνάμει· καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς τοῦτο τὸ ῥῆμα καὶ αὐταρκές εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διακονίαν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Κύριος ὁ τέλειος ἦν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οἱ δὲ ῥῆμα λαβόντες καὶ βραχείας τινὸς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐμπνεύσεως καταξωθέντες τὴν σύμπασαν ἐπλήρου οἰκουμένην τοῦ Εὐαγγελίου σὺν πολλῇ δυνάμει κηρύττοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐπηγγέλω αὐτοῖς δι' ἐαυτοῦ φήσας· « Ὑμεῖς δὲ λήψεσθε δυνάμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Κύριος, φησὶν, ἔδωκε ῥήσεις (1) εὐαγγελιζομένη στρατιᾷ πολλῇ. » Στρατιὰ δὲ ἦν πολλὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἢ τῶν εὐαγγελιζομένων τὰς δοθείσας αὐτοῖς ῥήσεις, πρῶτον μὲν ἀποστόλων ἰδ'· ἔπειτα μαθητῶν ο' καὶ ἐπὶ τούτοις ἑτέρων φ', οἷς ἀθρόως ἐφάνη μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὡς ὁ θεὸς ἐμαρτύρησεν Ἀπόστολος εἰπῶν· « Ἐπειτα ὤφθη ἐπάνω φ' ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσι ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· » οἷς ἐπιλέγει· « Ἐπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. » Ἦσαν γὰρ (sic) ἦσαν καὶ μετὰ τοὺς ἰδ', καὶ μετὰ τοὺς ο', καὶ μετὰ τοὺς φ' ἕτεροι πλείους κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τε τοὺς χρόνους τοὺς ἀποστολικούς, καὶ μετ' ἐκείνους ἕτεροι οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ κηρύττοντες, οἷς ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τὴν τοῦ Ἀγαπητοῦ δυνάμιν ἐχορήγει. Ἐτεραι δὲ παρὰ ταύταις τοῦ Ἀγαπητοῦ δυνάμεις ἦσαν αἱ κατ' οὐρανὸν στρατιαί, ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ πνεύματα θεῖα. Αὗται γὰρ ἦσαν αἱ δυνάμεις τοῦ Ἀγαπητοῦ.

²⁴ Act. 1, 8. ²⁵ I Cor. xv, 6. ²⁶ ibid. 7.

(1) *Drusius*, εὐαγγελιζομένοις.

Ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων ἀνηγόρευται. Ἄγαπητός ἔστω τοῦ Θεοῦ τις ἦν ἢ ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ᾧ ἡ πατρικὴ φωνὴ ἐμαρτύρει φήσασα· Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἠδύοχησα· Ὁὗτός τοίνυν ὁ βασιλεὺς τῶν τοῦ Ἄγαπητοῦ δυνάμεων, ὡσπερ ταῖς κατ' οὐρανὸν δυνάμεσιν ἐχορήγει τὰς ἐπιτοὺς εὐεργεσίας, οὕτως καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς εὐαγγελιζομένοις δίδωσι τὸ εὐαγγελικὸν βῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ ἐπὶ γῆς στρατιαὶ ἦσαν αὐτοῦ καὶ δυνάμεις αὐτοῦ. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον λέλεκται· Ἐκκλησίαι τῶν στρατειῶν ἠγαπήθησαν, ἢ ἡ ἀγαπητοὶ ἐγένοντο. Τοῦτοις δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλο χάρισμα ἐδώρησατο· τοῦτο δὲ ἦν τὸ διελεῖσθαι σκύλα εἰς ὠραιότητα τοῦ οἴκου. Ὁραϊότης μὲν οἴκου τὰ διαπρέποντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εἴη ἂν τάγματα· ὧν καὶ ἐπιθυμητὴς ὁμολογεῖ τις γεγενῆσθαι, φήσας· Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. ἢ Καὶ πάλιν· Ἐμίαν ἠτησάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου καὶ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. »

Τὰ ἅγια τοίνυν τῶν ἁγίων εἴη ἂν ἡ τερπνότης καὶ ὠραιότης τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἀγνεῖᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς διαλάμποντα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τάγματα. Εἰς δὲ τὴν ὠραιότητα ταύτην σκύλα διελεῖσθαι τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις ἐδώρησατο ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων. Τῶν γὰρ πολεμίων ἀνατραπέντων καὶ εἰς φυγὴν κευχωρηκότων, λέγω δὲ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων δυνάμεων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο· Ἐναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες αὐτὸν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ἢ οἱ τοῦ νικητοῦ βασιλέως στρατιῶται τὰ σκύλα τούτων εἰς ἑαυτοὺς διηροῦντο. Σκύλα δὲ ἦμεν ἡμεῖς καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, τὸ πάλαι πρότερον ὑποχειρίον τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων γεγεννημένον· ὧν ἀπελασθεισῶν, οἱ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγελισταί, ἢ τε λοιπὴ αὐτοῦ στρατεία, τὰς πάλαι πρότερον ἐσकुλευμένας ψυχὰς, κτήμα ἴδιον ποιησάμενοι, διενείμαντο εἰς ἀλλήλους. Παῦλος μὲν οὖν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὰ ἐξ ἔθνῶν ἐκλήρουτο σκύλα· Πέτρος δὲ πάλιν ἐτέρων ἔθνῶν καὶ Ἰωάννης ὡσαύτως ἐτέρων, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἕκαστος παραπλησίως. Ἄφ' ὧν σκύλων τὰ ἐξαιρέτα ἀναθήματα, εἰς ὠραιότητα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἀφίριζον. Διὸ λέλεκται· Καὶ ὠραιότητι τοῦ οἴκου διελεῖσθαι σκύλα. Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀπὸ μέσον τῶν κλήρων πτέρυγες περιστερᾶς περιτρῆγρωμένοι, καὶ τὰ μετὰφρωνα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. ἢ Μνημονεύσας ὁ λόγος τῶν εὐαγγελιζομένων δυνάμει πολλῇ τοῦ τε οἴκου καὶ τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ, ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ σκύλων, δι' ὧν ἠνίκατο τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρέποντας· ἀκολούθως διὰ τῶν μετὰ χεῖρας καὶ τῶν θεοπνευστῶν ἀναγωσμά-

A re Dominus virtutum vocatur. Dilectus autem Dei quis fuerit, nisi Unigenitus Filius Dei, cui hæc paterna vox testificabatur : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui » ? » Hic itaque rex virtutum dilecti, quemadmodum cœlestibus virtutibus beneficia sua subministrabat, sic et evangelizantibus in terra verbum dat evangelicum cum virtute multa. Ii vero ipsi, qui in terra degebant, exercitus et virtutes ejus erant. Quare secundum Symmachum dicitur, « Reges exercituum dilecti sunt, » sive dilecti evaserunt. His vero ipsis altera gratia collata est ; id erat, ut dividerent spolia in speciem domus. Species quidem domus fuerint ornati et decori illi in Ecclesia Dei ordines ; quorum se cupidum quispiam fatetur, dicens : « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ » ; ac rursus : « Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ ; ut videam voluptatem Domini et visitem templum ejus » . »

Sancta sanctorum itaque voluptas ac species domus Dei fuerint. Ii porro sunt Ecclesiæ Dei ordines, temperantia, castitate, justitia et cæteris virtutibus fulgentes. Ad talem ergo speciem spolia dividere rex virtutum militibus suis concessit. Versis enim et fugatis inimicis, occultis videlicet et invisibilibus virtutibus, de quibus superior dicebatur : « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, fugiant omnes qui oderunt eum a facie ejus ; » victoris regis milites spolia eorum inter se distribuerunt. Spolia autem nos eramus ; totumque hominum genus, olim adversariis virtutibus subditum. Quibus repulsis Salvatoris nostri discipuli, apostoli et evangelistæ, et reliquus ejus exercitus animas, quæ olim raptæ fuerant, quasi in potestatem et ditionem suam redactas, inter se distribuerunt. Paulus siquidem ab Jerusalem et vicinis locis usque ad Illyricum, gentium spolia sortitus est : Petrus item aliarum gentium, Joannes pariter aliarum, ex reliquis apostolis singuli aliarum similiter gentium spolia obtinere. Ex quibus spoliis excellentiora donaria ad speciem domus Dei segregarunt. Quamobrem dictum est : « Et speciei domus dividere spolia. Si dormiatis inter medios clericos pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora ejus in pallore auri. » Postquam evangelizantium virtute multa domusque ac speciei ejus, necnon spoliiorum quæ in ipsa erant, queis Ecclesia Dei et ii qui in ipsa conspicui fuere subindicabantur, mentio facta est ; consequenter in iis quæ jam tractamus divinitus inspiratas lectiones commemorat, nos ita compellans : « Si dormiatis inter medios clericos. » Cleri autem, sive fortes Ecclesiæ, sunt Vetus et Novum Testamentum Dei : docetque, eos qui in medio eorum versantur pennas columbæ deargentatas inventuros esse ; cu-

²⁷ Matth. III, 17 ; XVII, 5. ²⁸ Psal. XXV, 8. ²⁹ Psal. XXVI, 4.

jus columbæ posteriora dicit esse in pallore auri. Nam cum Spiritus sanctus columba esse intelligatur, quæ verba in Veteri et Novo Testamento leguntur, secundum nudam et obviam lectionem, quasi sub alis occulta sunt, alis, inquam, deauratis, quia eloquia Domini argentum sunt igne examinatum, probatum terræ. Sensa autem in profundo abscondita, quæ memoratæ columbæ, nimirum Spiritus sancti, posterioribus comparanda, in pallore dicuntur esse, quia sententia et purissima mens sub dictione abscondita auri instar effulget. Hisque rursum nos compellat omnes, qui in domo Dei congregati sumus, quos spolia superius nuncupavit. Pro illo autem, « Si dormiatis, » Symmachus sic habet, « Si recideritis inter clericos. » Nam dormire, nunc requiescere significat. Iis igitur qui sacrorum verborum exercitationi vacant, hortatorio modo promittitur divinarum Scripturarum utilitas : nam sacrarum lectionum dictio purgata est instar argenti igne examinati, secundum hanc sententiam : « Eloquia Domini igne examinata ²⁰ ; » ac rursum : « Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum ²¹. » Sententia vero spiritualis præstans et magni pretii esse, cum dicitur, « In pallore auri, » declaratur.

« Τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα » καὶ πάλιν · « Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως » ἢ τε διάνοια ἢ πνευματικὴ ἐξάιρετος καὶ πολυτίμητος διὰ τοῦ λέγεσθαι, « Ἐν χλωρότητι χρυσοῦ, » παρίσταται.

VERS. 15-17. « Dum discernit cælestis reges super eam nive dealbantur in Selmon. » Pro illo, « Dum discernit cælestis, » et cætera, sic interpretatur Symmachus : « Quando dispensavit potens regnare illam, quasi nive dealbata erat. Selmon mons Dei, mons pinguis, mons altissimus, mons pinguis : quare curiose investigantur montes excelsi ? Mons in quo desideravit Deus habitare, et Dominus habitabit in finem. » His autem docemur, cum cælestis ille, sive cælestium incolarum Deus, prædictam columbam regibus terræ donavit, id est, iis qui in terra regni ejus consortes fuerunt (hi porro erant prophetæ, justi et pii viri, ac discipuli et apostoli Salvatoris nostri, quibus Spiritum sanctum cælestis ille Deus distribuit); tunc eos qui divini Spiritus donis ornati fuerant, instar nivis candidos clarosque fuisse. Quare dictum est : « Ut quid suspicamini montes coagulatos ? » Objurgantur scilicet qui aliquid simile existere arbitrantur : addit vero qua de causa non oporteat quidvis aliud cum ipso conferre, dicens : « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo : etenim Dominus habitabit in finem. » Nam ille solus mons est in quo Deus habitare cooptavit, et in quo Pater domicilium habet in sæcula infinita; quare non decet alium cum illo conferre. Nam etsi de aliis dictum fuit illud, « Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus ²² ; » at non perinde in ipsis habitat et am-

Α των τὴν μνήμην ποιεῖται ὡς πρὸς ἡμᾶς λέγων · « Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων. » Κλήρα δὲ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν ἡ τε Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη τοῦ Θεοῦ · ὧν τοὺς ἐν μέσῳ διαστρεφόμενος διδάσκει πτέρυγας περιστερᾶς περιηργυρωμένας εὐρῆσειν · ἧς περιστερᾶς τὰ μεταφρενα εἶναι ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. Τοῦ γὰρ ἀγίου Πνεύματος περιστερᾶς νοούμενου, οἱ ἐν Παλαιᾷ καὶ Καινῇ λελαλημένα λόγοι, κατὰ μὲν τὴν ἐπιπόλαιον ἀνάγνωσιν, πτέρυξιν ὡσπερ ἐγκεκαλυμμένοι τυγχάνουσι, καὶ πτέρυξι περιηργυρωμέναις, ἐπειδὴ τὰ λόγια Κυρίου ἀργύριον ἐστὶ πεπυρωμένον, δοκίμιον τῆ γῆ · τὰ δὲ κατὰ βάθος ἐγκεκρυμμένα νοήματα, ἅπερ εἶοικε μεταφρένου τῆς ἀποδοθείσης περιστερᾶς, δηλαδὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐν χλωρότητι λέγεται εἶναι, τῆς ἐγκεκρυμμένης τῆ λέξει διανοίας καὶ τοῦ καθαρωτάτου νοῦ χρυσοῦ δίκην ἀπαστράπτουτος. Ταῦτα δὲ ἀναφωνεῖται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ συνηγμένοις, οὓς διὰ τῶν ἔμπροσθεν σκύλα ὁ λόγος ὠνόμαζεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ἐὰν κοιμηθῆτε, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐὰν ἀναπέσητε μεταξύ τῶν κλήρων, » εἴρηται. Τὸ γὰρ κοιμηθῆναι νῦν διαναπαύσεσθαι δηλοῖ. Τοῖς οὖν τῶν ἱερῶν ἀσκηταῖς λόγων προτρεπτικῶς ἢ προσφώνησις ἐπαγγέλλεται τὴν ἐκ τῶν θείων λόγων ὠφέλειαν · ἢ τε γὰρ λέξις τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων κεκάθαρται δίκην ἀργυρίου πεπυρωμένου, κατὰ τὸν φήσαντα λόγον ·

С « Ἐν τῷ διαστέλλειν τὸν οὐράνιον βασιλεῖς ἐπ' αὐτὴν, χιονωθήσονται ἐν Σελμών. » Ἀντὶ τοῦ, « Ἐν τῷ διαστέλλειν τὸν οὐράνιον » καὶ τὰ ἐξῆς, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον, « Ὅποτε κατεμέριζεν ὁ Ἰκανὸς βασιλεὺς αὐτὴν, ὡς χιονισθεῖσα ἦν. Σελμών ὄρος Θεοῦ, ὄρος εὐτροφίας, ὄρος ὑψηλότατον, ὄρος εὐτροφίας · εἰς τί περισπουδάζεται τὰ ἄρη τὰ ὑψηλά ; Τὸ ὄρος ὅπερ ἐπόθησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῷ, καὶ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὡς ἄρα κατὰ τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ὁ ἐπουράνιος, δηλαδὴ ὁ τῶν ἐν οὐρανοῖς οἰκούντων Θεός, τὴν προλεχθεῖσαν περιστερᾶν κατεμέριξε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεῦσι, τούτεστι τοῖς ἐν τῆ γῆ μετόχοις τῆς αὐτοῦ βασιλείας, (προφῆται δὲ ἦσαν οὗτοι, δίκαιοι τε καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, οἳ τε μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἳς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Θεὸς διεμέριζεν ὁ ἐπουράνιος), χύονος δίκην ἐλαμπίνοντο οἱ τῶν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος χαρισμάτων καταξιούμενοι. Διὸ λέλεκται · « Ἴνα τί ὑπολαμβάνετε βρῆ τετυρωμένα ; » Ἐπιτιμῶντος τοῦ λόγου τοῖς ἕτερον τι νομίζουσιν ὅμοιον αὐτῷ εἶναι. Ἐπιλέγει δὲ καὶ αἰτίαν δι' ἣν οὐ προσήκει ἀντιπαράβάλλειν αὐτῷ ἕτερον ὀνόμασι · « Τὸ ὄρος ὃ ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ · καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Μόνον γὰρ ἐστὶ τοῦτο ἐν ᾧ ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν, καὶ ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ κατασκηνοῖ εἰς ἀπείρους αἰῶνας · διὸ οὐ προσήκει ἕτερον ἀντιπαράβάλλειν αὐτῷ. Εἰ γὰρ καὶ λέλεκται περὶ ἑτέρων τῶν, « Ἐνοικήσω ἐν

²⁰ Psal. xvi, 31. ²¹ Psal. xi, 7. ²² Levit. xxvi, 12 ; II Cor. vi, 16.

αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, A καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός· ὁ δὲ οὐχ οὕτως ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ ἐν τούτοις, ὡς ἐν τῷ αἰετοῦ θρεῖ· ὁ γὰρ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· «καὶ ἐν αὐτῷ ἠδύοξεσε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι·» καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἔκπησεν ἐν αὐτῷ, ἄλλοτε δὲ αὐτοῦ ἀπέστη· ἄλλ' εἰς τὸ ἄπειρον τέλος αἰεὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ κατοικεῖ. Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Διὸ καὶ Σαλμών (sic) ὠνόμασταί, ὅπερ ἐστὶν Εἰρήνη· καὶ τόπος τοῦ Θεοῦ ἡ εἰρήνη λέλεκται, κατὰ τὸ, «Ἐν εἰρήνῃ ἀγάπῃ ὁ τόπος αὐτοῦ.»

«Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων· Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σιναι ἐν τῷ ἁγίῳ.» Ἀποδοῦς ὁ λόγος πρῶτην τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίαν διὰ τῆς περιστερᾶς, ἔπειτα τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ θροῦ τοῦ Θεοῦ, καταβαίνει λοιπὸν ἐπὶ τὰς ὑποβεθηχίας δυνάμεις· παριστάς, ὅτι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ἄρμα τὸ ἀποδοθὲν τοιοῦτον τυγχάνει, ὡς ἐν αὐτῷ κατοικεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀλλ' οὐ μόνον τούτο κτήμᾳ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἔχει δὲ καὶ ἄλλας ὑποβεθηχίας διακοινικᾶς καὶ λειτουργικᾶς δυνάμεις, ἅς μυριάς οὖσας καὶ πολλὰς, τῆ τε ἀρετῆ διαφερούσας ὑφ' ἑνα ζυγὸν καταδησάμενος, ἄρμα ἑαυτῷ κατέζευξεν ὁ παμβασιλεὺς Θεός, ὑφ' ἡνιόχῳ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ. Τὸ δὲ τούτων πλῆθος καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐν τῇ θεοπτεῖα παρίστησι λέγων· «Μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες παρεστῆκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ.» Ὁ συμφώνως καὶ νῦν λέλεκται· «Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων.» Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· «Ὀχσις τοῦ Θεοῦ μυριάδων, χιλιάδες ἠχούντων.» Τί δὲ «ἠχούντων» ἢ πάντως που φωνὰς πλήρεις δοξολογίας καὶ θεολογίας; Ὅσα καὶ τὰ σεραφεῖμ ἀναγέγραπται παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ βρῶντα καὶ λέγοντα· «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.» Ἐν ταύταις δὲ ταῖς χιλιάσι καὶ ταῖς μυριάσι ταῖς ὑπεζευγμέναις τῷ ἄρματι τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος μέσος ἐμπολιτεύεται, ὡς περὶ ἡνιοχῶν αὐτὰς καὶ τῷ Πνεύματι παρασκευάζων. Διὸ ἐπιλέγεται, «Κύριος ἐν αὐτοῖς.» Ποῖος δὲ Κύριος, σημαίνει προῖων καὶ φάσκων· «Ἐν Σιναι ἐν τῷ ἁγίῳ.» Αὐτὸς γὰρ ἐκεῖνος, φησὶν, ὁ Κύριος ὁ ἐν Σιναι τῷ ἁγίῳ θρεῖ ὀφθεῖς· ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δηλαδὴ τοῖς ὑπὸ τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ ἐζευγμένοις. Διὸ οὐ τῷ [Γ-Π-Π] τετραγράμμῳ κέχρηται ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις, στοιχείοις δὲ κοινῶς τὸν Κύριον περιέχει ἐν τῷ, «Κύριος ἐν αὐτοῖς.» Ἴνα γὰρ ἕτερον παρασῆται τοῦτον τοῦ ἀνωτέρω διὰ τοῦ τετραγράμμου σημανθέντος Θεοῦ, ὅτε μὲν «τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ» ἐλέγετο, διὰ τῶν ἀνεκφωνήτων παρ' Ἑβραίοις ἐδηλοῦτο στοιχείων· νυνὶ δὲ ταῖς κοινωτέροις χαρακτήρσιν, οἷς καὶ ὁ παρ' ἀνθρώποις γράφεται κύριος. Ἀκριβὲς δὲ καὶ τὸν τόπον ἐπισημαίνεται τὸν «ἐν Σιναι», ἵνα σημήνη τὸν ἐπὶ γῆς ὀφθέντα Κύριον. Σφόδρα δὲ ἀκολούθως ἐπιλέγει ἐξῆς·

«Ἀνέβης εἰς ὕψος, ἤμαλῶτευσας ἀτμολωσίαν· ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις.» Ἀνίτ-

bulat, atque in monte suo : etenim Pater in Filio, et Filius in Patre, «et in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare» : neque eniun modo habitavit in illo, modo recessit ab eo ; sed in infinitum ac semper Pater in Filio inhabitat. Ipse autem est pax nostra, secundum Apostolum²⁴. Quare Selmon vocatur, id est, Pax ; et locus Dei pax dicitur, secundum illud, «In pace sancta locus ejus»²⁵.

VERS. 18. «Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis, in Sinai, in sancto.» Post primam traditam de Spiritu sancto doctrinam per columbæ similitudinem, deinde de Filio per figuram montis Dei, ad inferiores denium potestates descendit ; declarans, etiamsi mons ille memoratus hujusmodi sit, ut in ipso inhabitet omnis plenitudo paternæ divinitatis, non esse tamen solam Patris possessionem ; sed ipsum alias habere administras et subditas virtutes, quas, licet infinito numero sint, atque virtute præstantes, sub uno jugo colligans omnium rex ille Deus currui adjunxit suo, aurigante Unigenito Verbo suo. Harum vero multitudinem in divina sua visione declarat Daniel, dicens : «Decies millies dena millia ministrabant ei, et millia millium astabant in conspectu ejus»²⁶. Cui accinit hic locus : «Currus Dei multiplex millia lætantium.» Pro quo Symmachus sic interpretatur, «Vectura Dei denorum millium, millia sonantium.» Quid illud, «sonantium,» nisi voces laudibus divinisque sermonibus plenas emittentium ? Qualia seraphim apud Isaiam clamare ac dicere scriptum est : «Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus»²⁷. Inter hæc millia et dena millia, quæ Dei currui juncta sunt, medius versatur ipse Dominus, quasi aurigans ac Spiritui præparans ipsas. Quamobrem subjungitur, «Dominus in eis.» Qui sit Dominus subinde declarat his verbis, «In Sinai, in sancto.» Nam ipse, inquit, Dominus est qui in monte sancto Sinai visus est ; erat autem ille Dei Verbum, visus scilicet iis qui sub curru Dei juncti erant. Quare Hebraica lectio, non tetragrammo, sive voce quatuor litterarum utitur, sed elementa communia Dominum memorans usurpat in illo, «Dominus in eis.» Ut enim eum alium esse declararet ab eo, qui superius per nomen quatuor litterarum indicabatur, Deo, cum «currus Dei» diceretur, elementis apud Hebræos ineffabilibus usus est ; nunc vero communioribus characteribus, quibus indicatur dominus quilibet apud homines. Locum item accurate indicat, «in Sinai,» ut significaret Dominum in terra visum. Deinde consequenter admodum infert :

VERS. 22. «Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus.» Descensum

²⁴ Coloss. 1, 19. ²⁵ Ephes. 11, 14. ²⁶ Psal. cxxv, 3. ²⁷ Isa. vi, 3.

porro ejus subindicat cum ait, « ascendisti : » neque enim ascensus erat, nisi prius descendisset. « Nam qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleat omnia ²⁸. » Quid autem fecit cum ascendisset? Captivam duxit captivitatem, et accepit dona in hominibus. Quam vero captivitatem captivam duxit, nisi prædicta spolia, quæ milites sui dividerant? Sed etiam largiente Patre suo accepit dona in hominibus, secundum promissionem ad ipsum factam his verbis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ. ²⁹ » Acceptis a Patre hujusmodi donis « in hominibus, » suam constituit Ecclesiam. His subjicitur: « Etenim non credentes inhabitare; » quod clarius interpretatus Symmachus est, « Adhuc et in non credentibus inhabitare. » Nam et illud, inquit, a Patre accepit, ut inhabitaret in eis qui olim non crediderant, et pietati in Deum contradixerant. Nam hanc quoque potestatem accepit, ut in medio non credentium inhabitaret, atque ex ipsis non credentibus dona acciperet. Postquam autem tot præcepta post prophetiam data sunt, deinceps Spiritus sanctus, quasi præclaris mirabilibusque gestis operibus, tot bonorum largitori benedicit his verbis: « Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus quotidie. » Non ultra enim, inquit, homines malignos spiritus errore ducti colunt, sed singulis diebus et horis prædictum Dominum benedicunt. Ipse vero Dominus « prosperum iter faciet nobis, » cum ipse sit « Deus salutarium nostrorum. » Hæc vero ex persona chori apostolorum Spiritus sanctus loquitur, ut ab initio sermonis declaravimus. Quoniam igitur prosperum iter a Deo illi precabantur, ut eum adirent, uti jam antea dictum est, necessario dicunt: « Benedictus Dominus quotidie, prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum. » Pro illo autem, « salutarium nostrorum, » Symmachus « Salvatoris nostri » interpretatus est; pro quo rursus Hebraicum exemplar, Salvatoris nostri Jesu nomen commemoravit. « Deus noster, Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis. » Hæc rursus ex persona apostolorum prophetice dicta sunt. Quia enim de Deo prius locuti sunt, consequenter in præsentia dicunt: « Deus noster, Deus salvos faciendi, et Domini Domini exitus mortis; » sive secundum Symmachum: « Deus nobis, Deus in salutem, et Domini dominatoris exitus in mortem. » Nam cum hic solus Deus sit, is sane exitus invenit queis a morte evaderet. Quandoquidem omnis homo ad ingressum quidem mortis pervenit, nondum tamen ab eo exire potuit. Dominus autem hic memoratus, qui jam communibus elementis in Hebraico libro scribitur, cum exitus a morte aperuerit, Deus saluti cognominis effectus est. Quamobrem dicitur: « Deus noster, Deus salvos faciendi. » Quare hic ipse Jobo vaticinans dicebat: « Venisti autem in fontem maris, et in

ταται δὲ αὐτοῦ τὴν κάθοδον, διὰ τοῦ φάναι, « ἀνέβης » οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἀνέβη, εἰ μὴ πρότερον καταβεβήκει. « Ὁ γὰρ καταβάς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Ἀναβάς δὲ τί ἐπραξεν; ἤχημαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ποίαν δὲ αἰχμαλωσίαν ἤχημαλώτευσεν ἢ τὰ προλεχθέντα σκῆλα, ἃ διενείμαντο οἱ αὐτοῦ στρατιῶται; Ἀλλὰ καὶ ἔλαβε δόματα ἐν ἀνθρώποις, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ δεδωρημένου, καθ' ἣν ἐπήγγελται πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίαν, φησας: « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ τὰ δόματα « ἐν ἀνθρώποις » παρὰ τοῦ Πατρὸς λαθὼν, συνεστήσατο τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Τούτοις ἐξῆς ἐλθῆται. « Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατασκηνώσαι » ἔπειρ σαφέστερον ἀπέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν: « Ἐτι καὶ ἐν ἀπειθοῦσι κατασκηνώσαι. » Καὶ τοῦτο γὰρ, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλαβε, τὸ κατασκηνώσαι ἐν τοῖς πάλαι ἀπειθοῦσι καὶ ἀντιλέγουσι τῇ τοῦ Θεοῦ εὐσεβείᾳ. Καὶ ταύτην γὰρ εἰληφε τὴν ἐξουσίαν, ὥστε ἐν μέσῳ τῶν ἀπειθοῦντων κατασκηνοῦν, ἐξ αὐτῶν τε τῶν ἀπειθοῦντων λαμβάνειν ἑαυτῷ δόματα. Τοσοῦτων δὲ μαθημάτων παραδοθέντων διὰ τῆς προφητείας, ἐξῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν μεγάλοις καὶ πικραδόξοις κατορθώμασιν, εὐλόγει τὸν τοσοῦτων ἀγαθῶν δοτήρα φάσκον: « Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογητὸς, εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν. » Οὐκέτι γὰρ, φησὶν, ἀνθρωποὶ δαίμονας πονηροὺς πλανημένους δοξάζουσιν, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ καθ' ἐκάστην ὥραν τὸν προδηλωθέντα Κύριον εὐλογοῦσιν. Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος « κατευθώσκει ἡμῖν, » αὐτὸς ὢν « ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν. » Λέγει δὲ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων, ὡσπερ οὖν καὶ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου παρεστήσαμεν. Ἐπει τοίνυν τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατευθώσεως ἐδέετο οὗτοι, εἰς τὸ ὁδοποιῆσαι αὐτῷ, κατὰ τὰ ἔμπροσθεν εἰρημένα, ἀναγκαιῶς φασίν: « Εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν, κατευθώσκει ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν. » Ἀνεὶ δὲ τοῦ, « τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, » ὁ Σύμμαχος, « τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, » ἠρμήνευσεν· ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν πάλιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ μέμνηται. « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. » Πάλιν ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων προφητικῶς καὶ ταῦτα λέλεκται. Ἐπει γὰρ ἐθεολόγησαν διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ἀκολούθως καὶ διὰ τῶν μετὰ χειράς φασιν: « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον: « Ὁ Θεὸς ἡμῖν Θεὸς εἰς σωτηρίαν, καὶ τοῦ Κυρίου τοῦ δεσπότητος αἱ εἰς θάνατον ἐξοδοι. » Μόνος γὰρ οὗτος Θεὸς ὢν τοῦ σώζειν ἐξόδους εὐρετο τοῦ θανάτου. Ἐπειδὴ πᾶς ἀνθρώπος εἰς μὲν τὴν εἴσοδον τοῦ θανάτου ἐφθασεν, οὐκέτι δὲ καὶ διεξελθεῖν αὐτὸν δεδύνηται. Ὁ δὲ διὰ τῶν παρόντων δηλούμενος Κύριος, καὶ νῦν διὰ τῶν κοινῶν στοιχείων ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ βίβλῳ γραφόμενος, διεξόδους ποιησάμενος τοῦ θανάτου, γέγονε Θεὸς ἐπίπνυμος σωτηρίας

²⁸ Ephes iv, 10. ²⁹ Psal. 11, 8.

Διὸ λέλεκται· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν. » Διὸ καὶ τῷ Ἰώβ ὁ αὐτὸς οὗτος χρηματίζων ἔλεγεν· « Ἦλθες δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης· ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀθύσσου περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἄβου ἰδόντες σε ἔπτηξαν. » Διαβήθη καὶ ἐν ἐκείνοις τὴν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ κέθοδον καὶ τὴν ἐκεῖθεν διέξοδον παριστάς, ὡσπερ οὖν καὶ ἐν ταῖς προκειμένοις, οἷς ἀκολούθως τὴν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ συντριβὴν διδάσκει λέγων· « Πλὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ νόησεις παραθεῖς τὴν ἐν ἐτέρῳ λέγουσαν φωνήν· « Σὺ ἐκραταίωσας τῆ δύναμίν σου τὴν θάλασσαν, σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. » Διὰ γὰρ τούτων καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἐδηλώθησαν, περὶ ὧν ἐνταῦθα λέλεκται· « Πλὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Ἦσαν δὲ οὗτοι δράκοντες οἱ ἐν θαλάσῃ καὶ ἐπὶ ὑγρᾶς οὐσίας νηχόμενοι, δυνάμεις δηλαδὴ ἀντικείμεναι ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τοῖς ἀλμυροῖς καὶ βρυστοῖς τοῦ βίου κύμασιν ἐγκαλινδούμεναι. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ Ἰώβ ἐλέγετο· « Ἦλθες δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀθύσσου περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἄβου, ἰδόντες σε, ἔπτηξαν. » Συντριβομένων γὰρ τῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντων, ἔπτησσον οἱ πυλωροὶ τοῦ ἄβου· διὸ καὶ φόβῳ τὰς πύλας ἤνοιγον τοῦ θανάτου τῷ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ συνθλῶντι. Οὗτοι δὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου τὸ πάντων ἀνθρώπων κατεπάτου γένος. Διὸ λέλεκται ἐξῆς· « Κορυφὴν τριχὸς διαπορευομένων ἐν πλημμυλείαις αὐτῶν. » Τούτων γὰρ ὁ Θεὸς συνθλάσει τὰς κεφαλὰς, φησὶ, τῶν διαπορευομένων τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς. Ἄντι γὰρ τοῦ, « κορυφὴν τριχὸς, κορυφὴν ἔντριχον, » ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος. Κορυφὴ δὲ ἔντριχος ἢ κεφαλὴ τῶν ἀνθρώπων σημαίνεται. Τούτων οὖν αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ἑαυτοῦ, τῶν πρότερον τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς διαπορευομένων καὶ ὑπὸ τοῖς ἑαυτῶν ποσὶ καταπατούντων, ὁ τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου πεποιημένος Θεὸς τὰς κεφαλὰς συνθλάσει. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἐν πλημμυλείαις αὐτῶν, » ὁ Σύμμαχος, « ἐν ταῖς πλημμυλείαις αὐτῆς, » ἡρμήνευσεν εἰπὼν· « Κορυφὴν ἔντριχον ἀναστρεφομένην ἐν ταῖς πλημμυλείαις αὐτῆς. » Οὐδὲ γὰρ ἄλλως δυνατόν ἦν τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ καταπατεῖν κορυφὴν ἔντριχον, τουτέστι τὰς τῶν ἀνθρώπων κεφαλὰς, εἰ μὴ ταῖς οἰκείαις πλημμυλείαις καὶ ἀμαρτίαις τεταπεινώοντο. Διὸ τοῖς μὴ τοιοῦτοις ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημένοι εἰσίν. » Τῶν γὰρ αὐτῶν μαθητῶν καὶ ἐκάστη θρῖξ τοῦ τιμιωτέρου μέρους τοῦ σώματος, ὡς ἀναγκαῖα καὶ κόσμῳ τοῦ παντός συμβαλλομένη, ἀριθμοῦ κατηξίωται θεοῦ καὶ φυλακῆς· ὡς ἂν μὴ ξυρηθῶσι τῷ ξυρῶ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐμπεριπατούντων καταπατούντων πᾶσαν κορυφὴν ἔντριχον τὴν ἀναστρεφομένην ἐν πλημμυλείαις αὐτῆς.

vestigii abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ inferi. Ostiarii vero inferni videntes te conterriti sunt ⁴⁰. » Diserte in illis quoque descensum ejus in mortem et exitum inde declarans, quemadmodum et in presentibus, postea vero consequenter inimicorum suorum contritionem docet his verbis : « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum. » Hæc porro intelliges, si vocem alio in psalmo positam huic compares, nempe : « Tu confirmasti virtute tua mare, tu contrivisti capita draconum in aqua. Tu confregisti caput draconis. » His enim inimici Dei declarantur, de quibus hic dictum est : « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum. » Erant autem illi dracones in mari et in humida substantia nantes, videlicet adversariæ potestates Dei inimicæ, in salsis et volubilibus vitæ fluctibus volutatæ. Quare in Job quoque dicebatur : « Venisti autem in fontem maris, et in vestigiis abyssi ambulasti. Aperiuntur autem tibi timore portæ inferi. Ostiarii vero inferni videntes te conterriti sunt. » Contritis namque draconum capitibus ostiarii inferni conterriti sunt : quare timore correpti portas mortis capita inimicorum suorum confringenti aperiabant. Hi vero inimici Domini universum hominum genus conculcabant. Quapropter inferius dicitur : « Verticem capilli perambulantium in delictis suis. » Horum, inquit, Deus capita confringet, perambulantium, ait, et calcantium capita hominum. Pro illo namque, « verticem capilli, » Symmachus, « verticem capillatum, » vertit. Vertex autem capillatus, ipsum hominum caput significat. Horum itaque sibi inimicorum, qui prius hominum capita terebant pedibusque suis calcabant, capita confringet Deus, qui exitus mortis effecit. Pro illo autem, « in delictis suis, » Symmachus, « in delictis ejus » interpretatus est, dicens : « Verticem capillatum revolutum in delictis ejus. » Neque enim alio modo poterant inimici Dei verticem capillatum, id est hominum capita, conculcare, nisi propriis delictis ac peccatis depressi fuissent. Quare iis qui tales non erant dicebat Servator : « Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt ⁴¹. » Nam discipulorum capilli singuli nobilioris corporis partis, ut necessarii et ad ornatum totius conferentes, enumeratione et custodia divina digni fuere ; ut ne raderentur novacula inimicorum, qui perambulant et conculcant omnem verticem capillatum revolutum in delictis ejus.

VERS. 23. « Dixit Dominus, Ex Basan convertam, convertam in profundum maris. » Hic rursus « Dominus, » non illa quatuor litterarum voce apud Hebræos exprimitur, sed communioribus elementis. Jamque tertio hunc præsens scriptura nominavit, secundumque Dominum, ut quispiam dixerit,

⁴⁰ Job xxxviii, 16, 17. ⁴¹ Matth. x, 30.

induxit. Siquidem in psalmo qui sic habet : Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis ⁴³, primus per ineffabilia apud Hebræos quatuor elementa scribitur ; secundus autem, quem sui Dominum Propheta declarat dicens, « Domino meo, » aliis elementis exprimitur, quæ cuiusvis servi dominus significatur. Sic ergo nunc quoque jam tertio ille Dominus, qui usque ad infernum descendit, exitusque mortis paravit, vulgaribus et consuetis apud Hebræos elementis exprimitur. Quare Symmachus δεσπότην, sive *dominatorem* interpretatus est. Hic ergo Dominus, videlicet Dei Verbum, ait, « Ex Basan convertam ; » ac rursum, « Convertam ex profundo maris. » Pro illo autem, « convertam, » ac secundo, « convertam, » Symmachus sic interpretatur, « Dixit Dominus : Ex Basan revertar, et reverti faciam ex profundo maris. » Viden' quæ opera ediderit Dominus cum descendisset in profundum maris? Confregit capita draconum in aqua, necnon capillos inimicorum suorum, qui « verticem capillatum in delictis » conculcabant ; reverti fecit ex Basan et ex profundo maris animas istic olim demersas. Basan autem explicatur ignominia, in quam delapsus est Dominus per memorata elementa indicatus, qui ignominiam contempsit pre salute eorum qui istic in captivitate detenti erant. Quamobrem dicitur : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris : » deinde adjicitur : « Ut intingatur pes tuus in sanguine. » Pro quo Symmachus interpretatur. « Ut confringatur pes tuus cum sanguine, et lambat lingua canum tuorum ab unoquoque inimicorum tuorum. » Nam cum inimicos suos contereret, et capita eorum confringeret, pedem suum sanguine ex capite inimici sui fluente replebat. Quare in Isaia dicitur : « Quis est hic qui venit ex Edom, rubor vestimentorum ex Bosor ⁴⁴ ? » ac deinde : « Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua sicut calcati torcularis, plenus conculcata ⁴⁵ ? » Postea rogantibus ita respondet : « Calcavi ipsos in furore meo ⁴⁶. » Hic item post calcata draconum capita, dicitur : « Ut confringatur pes tuus cum sanguine, » vel, « Ut intingatur pes tuus in sanguine, et lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. » Pro quo clarius Symmachus interpretatus est dicens, « Et lambat lingua canum tuorum, ab unoquoque inimicorum tuorum. » Canes porro Domini sanguinem inimicorum ejus lambentes, quos esse dixeris, nisi gregis ipsius custodes pervigiles qui Ecclesiam ejus tuentur, sive ultrices quasdam virtutes, quæ conterendis inimicis ejus incumbunt, quæque perniciem eorum quodammodo degustare satagunt?

VERS. 25, 26. « Visi sunt ingressus tui, Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto. » Hæc consequenter præcedentibus adjiciuntur. Quia

μῶ · Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, διὰ τῶν ἀνεκφωνήτων παρ' Ἑβραίοις τεττάρων στοιχείων ἐγγράφατο. Ὁ δὲ δευτέρος, ὃν ἑαυτοῦ Κύριον ὁ προφήτης ἐδήλου φάσκων, (τῷ Κυρίῳ μου,) ἑτέροις στοιχείοις ἐδηλοῦτο, οἷς καὶ πᾶς ὁ ἐν ἀνθρώποις δούλου κύριος σημαίνεται. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα ἤδη τρίτον ὁ μέχρις ἄδου καταβάς καὶ διεξόδους θανάτου πεποιημένος Κύριος διὰ τῶν παρ' Ἑβραίοις κοινῶς γραφομένων στοιχείων ὠνόμασται. Διόπερ ὁ Σύμμαχος « δεσπότην » ἠρμήνευσεν αὐτῶν. Οὗτος οὖν ὁ Κύριος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δηλοῦν, εἶπε · « Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω » καὶ πάλιν · « Ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐπιστρέψω, » καὶ τοῦ δευτέρου, « ἐπιστρέψω, » ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσεν τὸν τρόπον · « Εἶπε Κύριος · Ἀπὸ Βασάν ἐπιστρέψω, καὶ ἀναστρέψαι ποιήσω ἀπὸ βυθῶν θαλάσσης. » Ὅρας ὅποια κατορθώματα εἰργάσατο καταβάς εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης ὁ Κύριος ; συνέθλασε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τὰς τρίχας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν « τὴν ἑντερῖον κορυφῆν ἐν πλημμελείαις » διαπορευομένων · ἐπιστρέψαι δὲ ἔποιε ἀπὸ Βασάν καὶ ἀπὸ βυθῶν τῆς θαλάσσης τὰς πάλαι καταπεποντωμένας αὐτῶς ψυχὰς. Βασάν δὲ ἠρμήνεται αἰσχύνῃ, ἔνθα δι' ἡμᾶς κατῆλθεν ὁ διὰ τῶν εἰρημένων στοιχείων δηλωθεὶς Κύριος, αἰσχύνῃς καταφρονήσας ὑπὲρ σωτηρίας τῶν αὐτῶν καταδεδοστωμένων. Διὸ λέλεκται · « Εἶπε Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης · » εἰθ' ἔξῃς λέλεκται · « Ὅπως ἂν βαφῆ ὁ πούς σου ἐν αἵματι. » Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπῶν · « Ὅπως συγκατέαξῃ ὁ πούς σου μετὰ αἵματος, καὶ λάψῃ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. » Συντριβὼν γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ ἐχθροὺς καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν συνθλῶν, ἐπλήρου τὸν ἑαυτοῦ πόδα αἵματος, τοῦ ἐκ τῶν κεφαλῶν τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ ρυέντος. Διὸ ἐλέγετο ἐν Ἠσαΐᾳ · « Τίς οὗτος ὁ παραγεγόμενος ἐξ Ἐδὼμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ ; » καὶ ἐξῆς · « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποπατητοῦ ληνοῦ, πλήρης πεπατημένης ; » εἰθ' ἔξῃς ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας, καὶ φησι · « Κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ μου. » Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν κεφαλῶν τῶν δρακόντων λέλεκται · « Ὅπως ἂν συγκατέαξῃ ὁ πούς σου μετὰ αἵματος, » ἢ, « Ὅπως βαφῆ ὁ πούς σου ἐν αἵματι, καὶ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ. » Ἀνθ' οὗ λευκότερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπῶν · « Καὶ λάψῃ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. » Κύνας δὲ τοῦ Κυρίου λάπτοντας τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τίνας ἂν εἶποις ἢ τοὺς τὰ πολίμνια αὐτοῦ φυλάττοντας φύλακὰς τίνας ἐγρηγόρους, τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ φρουροῦντας, ἢ τιμωρῆς ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ὡσπερ ἀπογεύεσθαι πειρωμένας

« Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, Θεός, αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ βασιλέως μου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν ἀκολούθως ἐπενήνεκται.

⁴³ Psal. cix, 4. ⁴⁴ Isa. lxiii, 1. ⁴⁵ ibid. 2. ⁴⁶ ibid. 3.

Ἡπειδὴ γὰρ τὰ θεσπιζόμενα πρὶν γενέσθαι προ-
 εθεωρεῖτο τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ προφήταις, διὰ τοῦτο
 φησὶν ὁ λόγος· « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ
 Θεός. » Ποῖαι δὲ πορεῖαι; ἀλλὰ πρώτη μὴν ἡ κάθοδος
 αὐτοῦ ἢ ἐν Σινᾷ, καὶ πάλιν ἡ ἀνάβασις ἡ εἰς ὕψος,
 καὶ αὖθις ἡ κάθοδος ἡ ἐπὶ Βασάν καὶ ἡ ἐκεῖθεν ἐπι-
 στροφή, ἡ τε μέχρι τοῦ θανάτου καταβάσις, καὶ
 ἐνεῦθεν διέξοδος αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ ἐκ τῶν
 βυθῶν τῆς θαλάσσης ἐπάνοδος; Αὗται πᾶσαι πορεῖαι
 ἦσαν τοῦ δηλουμένου Κυρίου, αἵτινες τοῖς τοῦ Θεοῦ
 προφήταις ἐθεωρήθησαν πρὶν γενέσθαι· διὸ καὶ ταῖς
 προφητικαῖς παρεδόθησαν Γραφαῖς. Εἰκότως οὖν
 εἴρηται· « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ Θεός. »
 Εἰς ἀσφαλίζεται διδάσκων ποίου Θεοῦ αἱ πορεῖαι
 ἐθεωρήθησαν· διὸ ἐπιλέγει· « Αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ
 μου, τοῦ βασιλέως μου. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς Θεοῦ, οὐδὲ
 βασιλέως, ἀλλὰ τοῦ « Θεοῦ μου. » Τοῦτο δὲ ὅμοιον
 τυγχάνει τῷ, « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » ὁ μὲν
 γὰρ πρῶτος ὁ ἐπὶ πάντων εἶη ἄν Θεός· ὁ δὲ δεύτερος
 Κύριος ὁ ἀκούων· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἔμβρ
 τυγχάνει Κύριος· διὸ, « Εἶπε Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. »
 Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν τὸν δεύτερον σημαίνει ὁ αὐτὸς
 προφήτης φησὶν· « Αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ μου, τοῦ
 βασιλέως μου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Ἐὰν γὰρ λέγω
 θεωρουμένας πορεῖας, μή τις νομιζέτω με λέγειν
 τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ μου καὶ τοῦ
 βασιλέως μου πορεῖαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ προέφθασαν
 ἄρχοντες ἐχόμενοι ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων
 τυμπανιστριῶν. » Αὗτοι γὰρ αὗτοι οἱ προφθάσαντες
 ἄρχοντες, ἢ οἱ ἄδοντες καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸ μέλλον
 θεσπιζόντες, προεθεώρησαν τὰς πορεῖας τοῦ Θεοῦ
 μου καὶ τοῦ βασιλέως μου. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ προφή-
 ται, οἱ προφθάσαντες τοὺς μετὰ ταῦτα προελθόντας
 ἀποστόλους. Δύο γὰρ χορῶν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 θεολογίαν ἀνθρώποις παραδεδικώτων, ὁ μὲν προφθά-
 σας χορὸς ἦν ὁ προφητικὸς, ὁ δὲ δεύτερος ἐπειθὴν
 ὁ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος. Πλὴν
 ἀλλὰ ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι τοῦ δηλωθέντος Θεοῦ·
 ἢ τοῖς μὲν ἀποστόλοις ἐθεωρήθησαν, οἱ καὶ ὅψαι
 παρέλαβον τὰ πάλαι προγνώσει προπεφωνημένα.
 Οὗτοι μὲν οὖν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς τὰς πορεῖας ἐθεώ-
 ρησαν τοῦ Θεοῦ· προέφθασαν δὲ αὐτοὺς ἄρχοντες
 τινες οὗτοι αἱ ἐχόμενοι τῶν ψαλλόντων. Σημαίνει δὲ
 ὁ λόγος τὸν Δαυὶδ αὐτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ κατὰ
 τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡγουμένους τοῦ λαοῦ· οἵτινες
 ἐχόμενοι τῶν ψαλλόντων προέφθασαν ἐν μέσῳ νε-
 ανίδων τυμπανιστριῶν. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ Ἰουδαϊκαὶ
 συναγωγαί, ἀτελεῖς καὶ εἰσέτι νεάνιδες, πλέον οὐδὲν
 ἐπιστάμεναι ἢ τυμπάνοις χρῆσθαι τοῖς σωματικοῖς
 ὄργανοις ἐκ δορᾶς νεκρῶν ζώων κατεσκευασμένοις.
 Διὸ τυμπανίστριαι εἴρηγται, τῷ μηδὲν ἕτερον εἰδέναι
 ἢ τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου παραργέματα.

« Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ
 πηγῶν Ἰσραὴλ. » Μετὰ τοὺς προθεωρήσαντας τὰς
 τοῦ δηλωθέντος Θεοῦ πορεῖας, ἀκολούθως ὁ λόγος
 ἑτέροις τισὶ μετὰ τοὺς πρῶτους γενομένους προσ-
 φωνελλέγων· « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. »

A enim quæ in vaticinio feruntur, antequam essent
 prævidebantur a sanctis Dei prophetis, ideo dicitur :
 « Visi sunt ingressus tui, Deus. » Qui ingressus,
 nisi primum descensus ejus in Sinai, ac rursus
 ascensus in altum, iterumque descensus in Basan
 ac regressus in altum, et rursus demissio ejus us-
 que ad mortem, et exitus illius ex ea, ac præter
 hæc omnia reditus ex profundo maris? Hi omnes
 ingressus erant memorati Domini, qui antequam
 existerent a prophetis Dei visi sunt : quare pro-
 pheticis in scriptis consignati sunt. Jure ergo di-
 ctum est : « Visi sunt ingressus tui, Deus. » Dein-
 deque rem confirmat indicans cujusnam Dei ingres-
 sus visi fuerint ; nam adjicit : « Ingressus Dei mei,
 regis mei. » Non simpliciter Dei, aut regis, sed
 B « Dei mei. » Hoc porro simile fuerit illi, « Dixit Do-
 minus Domino meo : » primus quippe universorum
 Deus fuerit ; secundus vero Dominus, qui au-
 dit, « Sede a dextris meis⁴⁴, » meus Dominus est :
 quare, « Dixit Dominus Domino meo. » Hic igitur
 illum secundo loco positum ipse Propheta signifi-
 cans dicit : « Ingressus Dei mei, regis mei, qui est
 in sancto. » Nam cum ingressus videri dico, ne
 quæ existimet universorum Dei illos esse ; sed Dei
 mei, regis mei ingressus sunt. Verum quia « præ-
 venterunt principes conjuncti psallentibus, in medio
 juvenularum tympanistiarum. » Hi enim ipsi
 principes qui prævenerunt, sive qui canunt, et in
 Spiritu sancto futura prænuntiant, prævenerunt in-
 gressus Dei mei regis mei. Illi vero, prophetæ
 nempe, apostolos, qui post venire, præveterunt.
 Etenim cum duo chori Salvatoris nostri theolo-
 giam hominibus tradiderint, qui primus prodiit,
 propheticus chorus erat ; qui vero secundus acces-
 sit, apostolorum et discipulorum Christi chorus ex-
 stitit. Cæterum visi sunt ingressus memorati Dei ;
 sive apostolis quidem visi sunt, qui quæ olim ex
 præscientia prænuntiata fuerant ipsis oculis con-
 spexerunt. Hi itaque oculati ingressus Dei testes
 fuere : ipsos tamen prævenerunt principes quidam
 conjuncti psallentibus : quæ significantur cum
 ipse David, tum ii qui una cum eo tunc duces
 populi erant. Hi conjuncti psallentibus prævene-
 runt in medio juvenularum tympanistiarum. Tales
 certe erant Judaicæ synagogæ, imperfectæ scilicet
 et adhuc juvenulæ, nulla alia scientia præditæ,
 quam ut tympanis sive corporeis instrumentis ute-
 rentur, ex mortuorum animalium pelle confectis.
 Quare tympanistriæ dicuntur, quod nihil aliud
 nossent, quam corporea legis præcepta.

VERS. 27, 28. « In Ecclesiis benedicite Deo Do-
 mino de fontibus Israel. » De iis locutus qui Dei
 jam memorati ingressus præviderant, post illos
 primos consequenter alios compellat dicens : « In
 ecclesiis benedicite Deo. » Quia vero hi, a princ-

⁴⁴ Psal. cix, 1.

pibus illis qui prævenerunt diversi erant; jure A
 costus illorum ecclesias vocat, queis prophetia nec
 obscure Servatoris nostri ecclesias commemorat.
 Jubentur porro hi secundi, non in medio juven-
 cularum tympanistriarum, sed in ecclesiis benedi-
 cere Deo. Quis sit Deus ille mox indicat dicens,
 « Domino. » Unde vero id hauserint, quod oporteat
 Ecclesiis Domini (1) theologiam tradere, neces-
 sario explicat his verbis: « Domino de fontibus
 Israel, » vulgaribusque iterum characteribus hic
 Dominus exprimitur. Fontes vero Israel, prophetice
 Scripturæ sunt atque lex Moysis. Ex quibus
 quasi ex fontibus, per hausta de Salvatore nostro
 testimonia, secundi illi in ecclesiis benedicere ipsi
 jubentur. Deinde subjungit: « Ibi Benjamin adole-
 scentulus in mentis excessu. » Pro illo autem,
 « ibi, » Symmachus ait, « ubi Benjamin minimus; »
 Aquila vero similiter, « ibi Benjamin brevis, im-
 perans ipsis. » Benjamin vero junior, minimus aut
 brevissimus Paulus erat divinus Apostolus, ex
 tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, quemadmo-
 dum ipse docet his verbis: « Circumcisio octavo
 die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus
 ex Hebræis 47. » Junior vero dicitur, sive minimus
 aut brevis, quia id ipse declarat dicens: « Novis-
 simo autem omnium quasi abortivo visus est et
 mihi 48. » Pro illo autem, « in mentis excessu, »
 Aquila, « imperans ipsis; » Theodotio autem,
 « præceptor eorum; » quinta editio, « instituen-
 tem, » aut « docentem, » interpretati sunt. Nec
 multis verbis opus ad comprobandum, sanctum
 Apostolum, qui Benjamin vocatur, Ecclesiis impe-
 rare, earumque præceptorem esse. Non solus itaque
 Benjamin ibi erat, videlicet in Ecclesiis Dei;
 sed etiam « principes Juda duces eorum, principes
 Zabulon, principes Nephthali. » His porro indi-
 cantur reliqui apostoli, quorum alii ex tribu Juda,
 alii ex tribu Zabulon, alii ex tribu Nephthali erant.
 Quare horum terram memorat Spiritus sanctus per
 Isaiam prophetam dicens: « Terra Zabulon et
 terra Nephthali, viam maris, trans Jordanem,
 Galilæa gentium 49. » Ipse quoque Servator transi-
 ens juxta mare Galilææ, isthinc suos discipulos
 vocavit. Aperte itaque docet Ecclesiis imperare
 primo Paulum, brevissimum et minimum, ac ju-
 niorem cæteris apostolis, in mentis excessu ali-
 quando positum, quando persequebatur Ecclesiam
 Dei, eamque vastabat, sive quando in revelatione
 Salvatorem vidit; vel quando raptus est in paradisi-
 sum usque ad tertium cælum. Post Paulum vero,
 cæteros apostolos « ibi, » scilicet in ipsa Ecclesia
 ornate versaturos vaticinatur, principesque fore
 nostros ex tribu Juda, ac principes Zabulon, prin-
 cipes Nephthali. Si quis vero per otium accurate
 perquiserit, cujusque apostoli tribum reperiet:

καὶ ἐπειδὴ ἕτεροι ἦσαν οὗτοι παρὰ τοὺς προφῆ-
 σαντας ἄρχοντας, εἰκότως καὶ τὰς συνόδους αὐτῶν
 ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ, μονοουχὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὰς
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησίας προαγορευούσης τῆς
 προφητείας. Κελεύονται δὲ οὗτοι οἱ δεῦτεροι οὐκ ἐν
 μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν, ἀλλ' ἐν ἐκκλησίαις
 εὐλογεῖν τὸν Θεόν. Καὶ ποῖον Θεόν, πάλιν ἐπιλέγει
 ἐξῆς, « Κύριον. » Καὶ πόθεν ἀρουμένους χρίτη τὰς
 ἐκκλησίας τὴν τοῦ Κυρίου παραδίδόναι θεολογίαν
 ἀναγκαιῶς παρίσθησι λέγων· « Κύριον ἐκ πηγῶν
 Ἰσραὴλ, » τοὺς κοιντοῦς χαρακτηροὺς κἀνταῦθα
 πάλιν τοῦ Κυρίου σημαίνοντο. Πηγαὶ δὲ Ἰσραὴλ
 αἱ προφητικαὶ Γραφαὶ τυγχάνουσιν, ἡ τε Μωϋσῆως
 νομοθεσία· ἐξ ὧν ὡσπερ ἀπὸ πηγῶν ἀρουμένους τὰς
 περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας εὐλογεῖν αὐτὸν
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῖς δευτέροις παρακελεύεται.
 Ἔττα ἐπιλέγει· « Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος ἐν ἐκστά-
 σει. » Ἀντὶ δὲ τοῦ « ἐκεῖ, » ὁ Σύμμαχος, « ὅπου,
 φησὶ, Βενιαμὴν ὁ μικρότατος. » καὶ ὁ Ἀκύλας
 ὁμοίως· « Ἐκεῖ, φησὶ, Βενιαμὴν ὁ βραχύς, ἐπικρατῶν
 αὐτῶν. » Βενιαμὴν δὲ νεώτερος καὶ μικρότατος ἢ
 βραχύτατος Παῦλος ἦν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, φυλῆς ὧν
 Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, καθὼς αὐτὸς δι-
 δάσκει λέγων· « Περιτομὴ ὀκταήμερος ἐκ γένους
 Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμὴν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. »
 Νεώτερος δὲ εἴρηται, ἢ μικρότατος, ἢ βραχύς, ἐπεὶ
 καὶ αὐτὸς τοῦτο διδάσκει λέγων· « Ὑστερον δὲ πάν-
 των ὡσπερ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. » Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, « ἐν ἐκστάσει, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « ἐπικρατῶν
 αὐτῶν. » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « παιδευτῆς αὐτῶν. » ἢ δὲ
 πέμπτη ἐκδοσις, « παιδευόντα, ἢ, διδάσκοντα, » ἡρμή-
 νευσαν. Οὐ δεῖ δὲ ἡμῖν πλείονον λόγων εἰς ἀπόδειξιν
 τοῦ κρατεῖν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ παιδευτῆν αὐτῶν
 εἶναι τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον Βενιαμὴν ὠνομασμένον. Οὐ
 μόνος δὲ ἄρα ὁ Βενιαμὴν ἦν ἐκεῖ, δηλαδὴ ἐν ταῖς
 Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες Ἰουδα
 ἡγεμόνες αὐτῶν, οἱ τε ἄρχοντες Ζαβουλῶν καὶ οἱ
 ἄρχοντες Νεφθαλεμ. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος διὰ τούτων
 τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἐκ φυλῆς
 Ἰούδα, οἱ δὲ ἐκ φυλῆς Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεμ. Διὸ
 τῆς τούτων μέμνηται χώρας τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ
 Ἠσαίου τοῦ προφήτου λέγον· « Γῆ Ζαβουλῶν καὶ γῆ
 Νεφθαλεμ, ὄδον θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου,
 Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτῆρ, παρατα-
 γῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, τοὺς ἐαυτοῦ
 μαθητὰς ἐνθένδε ἀνεκαλεῖτο. Σαφῶς οὖν ἐπικρατεῖν
 τῶν Ἐκκλησιῶν πρῶτον μὲν Παῦλον τὸν βραχύτερον
 καὶ μικρότατον, καὶ νεώτατον τῶν ἀποστόλων εἰδεί-
 ξεν, ἐν ἐκστάσει ποτὲ γενομένον, ὅτε ἐδίωκε τὴν
 Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθει αὐτήν, ἢ ὅτε ἐν
 ἀποκαλύψει τὸν Σωτῆρα θεάτο· ἢ ὅτε ἡρπάγη εἰς
 τὸν παράδεισον ἕως τρίτου οὐρανοῦ· μετὰ δὲ τὸν
 Παῦλον τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους ἐκεῖ ἐν τῇ αὐτῇ
 Ἐκκλησίᾳ διαπρέπειν θεοσιζεῖ, ἄρχοντας ὄντας
 ἡμετέρους ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ ἄρχοντας Ζαβουλῶν

47 Philipp. iii, 5. 48 I Cor. xv, 8. 49 Isa. ix, 1.

(1) Id est, Deum illum esse in Ecclesia prædicare.

καὶ ἄρχοντας Νεφθαλείμ. Ἐπὶ σχολῆς δ' ἂν τις φιλοκαλήσας, τὴν ἐκάστου τῶν ἀποστόλων εὐρήσει φυλὴν· ἐπεὶ παντὶ τῷ ζητοῦντι ἡ τῆς εὐρέσεως δέδοται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελία.

« Ἐντεταί, ὁ Θεός, τὴν δυνάμειν σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν. » Ἐπειτα καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν. Ἐπειδὴ γὰρ προφητικῶς προσέταττεν ὁ λόγος τοῖς ἀποστόλοις ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖν τὸν Κύριον, καὶ τοῦτο ποιεῖν μὴ ἐτέρων τινῶν ὀρωμένους λόγων, ἀλλ' ἐκ τῶν πηγῶν Ἰσραὴλ, ἀκολουθῶν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχὴν ἀναπέμπει τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικόν, φάσκον· « Ἐντεταί, ὁ Θεός, τὴν δυνάμειν σου » ὡσεὶ σαφέστερον ἔλεγεν· Ἐπιστευσάτω ἡ δυνάμεις σου, καὶ συνεργεῖτω τοῖς ἀνδράσιν· ἀλλὰ καὶ ἡδὴ ποτὲ τῇ ἰσχυί σου δι' ἔργων χωρησάτω τὰ προφητευόμενα· καὶ τοῦτο δὲ δ κατειργάσω ἡμῖν τῇ σῇ βουλή προορίσας, καὶ αὐτὸ δυνάμωσον· ὅπως τῇ σῇ δυνάμει ἔργοις ἐπιτελεσθεῖη. Τί δὲ ἦν τοῦτο ἡ τὸ ἐξῆς ἐπιφερόμενον, « Ἐπὶ τὸν ναόν σου τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ σοὶ οἰσοῦσι βασιλεῖς δῶρα; » τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐπαγγεῖλάμενος ἡμῖν δυνάμωσον γενέσθαι. Βασιλεῖς δὲ διὰ τοῦτο αἱ βασιλείαι τῆς γῆς εἰρηγται, τῶν ἔθνων ἀπάντων τοῦτον σημαινομένων τὸν τρόπον. Νεὼς δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐφ' ὃν τὰ δῶρα οἰσοῦσιν οἱ βασιλεῖς, οὐδ' ἕτεροι· ἂν εἴη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἐπεὶ Ἰσμεν Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιον, ἣν κείρισεν ὁ εἰπών· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιη. » Ταύτης οὖν τῆς ἐπουρανόου πόλεως τοῦ Θεοῦ τὸ ἐξαιρετικὸν καὶ ἀνώτατον καὶ κρείττον ὁ νεὼς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τοῦτον τοῖνον τὸν νεὼν σου, φησὶν, σοὶ οἰσοῦσι βασιλεῖς δῶρα· οἱ τὴν λοιπὴν δηλαδὴ πόλιν τὴν ἐπουράνιον οἰκοῦντες βασιλεῖς ὄντες, διὰ τὸ κατηξιώσθαι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ διὰ τὸ τυτὸ συμβασιλεύειν τῷ αὐτῶν Κυρίῳ. « Εἰ γὰρ συναπαθάνομεν, καὶ συζήσομεν, καὶ εἰ ὑπομένομεν Θεόν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Οὗτοι οὖν οἱ βασιλεῖς, ὡς ἂν ὑπὸ μεγάλῳ ἀρχιερεὶ τῷ Μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ λειτουργοῦντες, ἱερεῖς τε ὄντες, καὶ αὐτοὶ δῶρα προσοἰσοῦσιν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ τὸν ἐπουράνιον, συνασερχόμενοι τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ. Ὅπως δὲ τοῦτο γένηται καὶ δι' ἔργων προχωρήσῃ, ἀναγκαίως ἐπηύξατο εἰπών· « Ἐντεταί, ὁ Θεός, τὴν δυνάμειν σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν. »

« Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Ὅσπερ ηὔξατο συνεργῆσαι τοῖς προλεχθεῖσιν εἰπών· « Ἐντεταί, ὁ Θεός, τὴν δυνάμειν σου » καὶ « Δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο δ κατειργάσω ἡμῖν » οὕτω πάλιν εὐχεται τὰ κωλύματα ἐκποδῶν ἀρθῆναι ἐκ μέσου, ὅπως ἀκωλύτως ὁ λόγος διαδράμῃ. Συνεῖρα γὰρ τῇ προγνώσει τοὺς μέλλοντας ἐπανάστασιν τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι διωγμοὺς καὶ τοὺς νοσητοὺς θῆρας, ὧν ἠχρητὸ ῥοσθῆται ὁ εἰπών· « Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὰς ἐξομολογουμένας σοι » θηρία δὲ καλάμου νοήσεις, μαθὼν ἀπὸ τοῦ Ἰεὺ ὅπως εἰρηγται ὑπὸ τοῦ διαβόλου· « Ὑπὸ παντοδαπὰ δένδρα κοιμάται, παρὰ πάπυσον

A nam cuius quarenti datur a Servatore invenendi promissio ⁹⁰.

VERS. 29. « Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. » Hæc præcedentibus connectuntur. Quia enim prophetice præcipitur apostolis in ecclesiis benedicere Domino, idque præstare non aliis sermonibus exorsos, sed ex fontibus Israel; consequenter pro iis orationem Spiritus propheticus effundit, dicens: « Manda, Deus, virtuti tuæ; » ac si apertius diceret: Festinet virtus tua, illisque viris cooperetur; sed vel sero tandem virtute tua quæ propheticæ dicta sunt opere compleantur: et hoc ipsum quod operatus es in nobis postquam futurum esse voluntate tua definieras, confirma, ut potestate tua res ipsa perficiatur. Quid autem aliud illud erat, quam id quod sequitur, « Ad templum tuum in Jerusalem tibi offerent reges munera? » Hoc enim ipsum quod nobis promisisti confirma, ut eveniat. Reges autem regna terræ significant, qua ratione universæ gentes indicantur. Templum autem in Jerusalem, quo deferent reges munera, non aliud fuerit quam regnum cælorum. Novimus siquidem Jerusalem cœlestem quam indicavit quispiam his verbis: « Ea vero quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra ⁹¹; » et: « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis Jerusalem cœlestem ⁹². » Quod igitur in illa cœlesti Dei civitate præstantius, sublimius et melius habetur, templum Dei est. In hoc templo tuo, inquit, tibi offerent reges munera: qui scilicet aliam illam civitatem cœlestem incolunt, vere reges, quia regno cælorum dignati sunt; ideoque una cum Domino suo regnant. « Nam si commortui sumus, et convivemus, et si sustinemus Deum et conregnabimus ⁹³. » Hi itaque reges, utpote qui sub magno sacerdotum principe Unigenitæ Dei ministerium obeant, et sacerdotes sint, munera et ipsi in templum ejus cœleste afferent, una cum magno sacerdotum principe introeuntes. Ut autem hoc fiat et opere compleatur, necessario sic precatus est: « Manda, Deus, virtuti tuæ; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. »

VERS. 31-33. « Increpa feras arundinis. » Quemadmodum precatus fuerat, ut prædictos homines adjuvaret dicens: « Manda, Deus, virtuti tuæ; » et, « Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis; » sic modo precatur, ut obices de medio tollantur, et sine impedimento sermo percurrat. Præscientia quippe noverat eas quæ adversus prædicationem evangelicam excitandæ erant persecutiones, spiritualesque feras, a quibus eripi rogabat ille qui hæc loquebatur: « Ne tradas bestiis animas constitentes tibi ⁹⁴. » Quæ sint illæ feræ arundinis intelligas, si a Job ediscas quid dictum

⁹⁰ Matth. vii, 7, 8. ⁹¹ Galat. iv, 26. ⁹² Hebr. xii, 22. ⁹³ II Tim. ii, 14, 12. ⁹⁴ Psal. lxxiii, 19.

de diabolo sit : 4 Sub omnis generis arboribus dormit, juxta papyrum, calamum et caricem⁶⁴. Non juxta ficum, vilem, oleam aut palmam, aut quid iis simile, aed juxta papyrum, calamum et caricem quiescere ipsum ait, infirmas, frigidas nullumque fructum bonum proferentes animas his subindicans; juxta illas quippe draco quiescebat. Truces autem illæ feræ arundinis, sunt adversariæ potestates, maligni dæmones, et venenosi reptilesque spiritus, quos ut inonpet Deus, Spiritus sanctus rogat hisce verbis : « Increpa feras arundinis. » Et congregationem taurorum; sive, secundum Symmachum, « cœtum prægrandium; » vaccas item populorum increpari postulat : vaccæ autem populorum et tauri, sunt ii inter Judæos qui verbi persecutores sunt. His aliud opus subjungitur, « ut excludantur ii qui probati sunt argento : » quod liquidius explicat Symmachus dicens : « Qui calcibus pellunt eos qui probati sunt quasi probatione argenti. » Hi namque tauri, et memoratæ vaccæ, a feris arundinis agitatae, nullum iapidem non movent, ut sancti Dei a spe sibi proposita deturbentur. Sancti vero Dei sunt qui probati sunt argento. Quemadmodum enim « eloquia Domini casta, argentum igne examinatum⁶⁵; » sic et homines Dei probati sunt ut argentum : quare dicunt : « Probasti nos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum⁶⁷. » Igitur feræ arundinis, congregatio taurorum, et vaccæ populorum, eos qui probati sunt argento a proposita sibi spe excludere satagunt. Sive, secundum Symmachum, « Calcibus pellunt eos qui probati sunt quasi probatione argenti. » Ut ne itaque illi supra dicti sanctis Dei impedimento sint, necessario dictum est : « Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum. » Alla item ratione tauros fatelligas Judæorum principes : vaccas autem eorum synagogas iis subditas, et populos qui tempore passionis Servatoris nostri insurrexerunt. Cui sententiæ astipulatur vox illa ex ipsius Salvatoris persona in psalmo cxi posita : « Quoniam circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt in me os suum⁶⁸. » Quis subindicabat principes Judaici populi, necnon multitudinem ipsis subditam quæ adversum se insurrexit.

« Dissipa gentes quæ bella volunt. » Quæ superius feruntur, de adversariis potestatibus et de principibus Judæorum enarrata sunt : hæc vero de inimicis Ecclesiæ ex reliquarum gentium numero. Prospiciens namque Spiritus sanctus eos ex gentibus qui in incredulitate perseveraturi erant, adversus fideles bella et persecutiones moturos esse contra Ecclesiam Dei, necessario hac de re sic precatur : « Dissipa gentes quæ bella volunt. » His namque disaipatis, gratia evangelica locum habe-

καὶ κάλαμον καὶ βούτομον. » Οὐ γὰρ παρὰ συκῆν, οὐδὲ παρὰ ἄμπελον, οὐδὲ παρὰ ἐλαίαν, ἢ φοινίκαν, ἢ τι τῶν τούτοις παραπλησίον, ἀλλὰ παρὰ πάπυρον καὶ κάλαμον καὶ βούτομον ἀναπαύεσθαι φησὶν αὐτὸν, τὰς ἀτόνους καὶ καθύγρους καὶ μηδένα κερπὸν ἀναγκαλὸν προφερούσας ψυχὰς τούτων ἀνιξάμενος τὸν τρόπον· παρὰ τοιαύταις γὰρ ἀνεπαύετο ὁ δράκων. Δεινὰ δὲ θηρία καλάμου τυγχάνουσιν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, οἳ τε πονηροὶ δαίμονες καὶ τὰ ἰοδὸλα καὶ ἔρπυστικά πνεύματα, οἷς ἐπιειμῆσαι τὸν Θεὸν ἐν Πνεύμα τῷ ἁγίῳ διὰ τῶν μετὰ χειρὸς εὐχεται λέγων· « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Καὶ τῆ συναγωγῇ δὲ τῶν ταύρων, ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « συνὸψ παμμεγέθων, » καὶ ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν ἐπιτιμῆσαι ἰκετεύει· δαμάλεις δὲ λαῶν καὶ ταῦροι οἱ παρὰ Ἰουδαίους εἰσὶ διώκται τοῦ λόγου. Ὡν ἔργων τὸ ἐξῆς ἐπιλεγόμενον ἐν τῷ, « τοῦ ἐκλεισθῆναι τοὺς δεδοκίμασμένους τῷ ἀργυρίῳ· » ὅπερ σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· « Τοῖς διαλακτίζουσι τοὺς εὐδοκίητους ὡς δοκιμὴν ἀργυρίου. » Οὗτοι γὰρ οἱ ταῦροι, καὶ αἱ προλεχθέντι δαμάλεις, ὅπῃ τὸν θηρίον τοῦ καλάμου ἐνεργούμεναι, τὴν πᾶσαν ποιῶνται σπουδὴν πρὸς τὸ ἐκλεισθῆναι τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς ἐλπίδος. Ἄγιοι δὲ Θεοῦ οἱ δεδοκίμασμένοι τῷ ἀργυρίῳ. Ὡσπερ γὰρ « τὰ λόγια Κυρίου ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, » οὕτως καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι δεδοκίμασμένοι εἰσὶν ὡς τὸ ἀργύριον· διὸ φασὶν· « Ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ Θεός, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς περῶται τὸ ἀργύριον. » Οἱ οὖν θῆρες οἱ τοῦ καλάμου καὶ ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων, καὶ αἱ δαμάλεις τῶν λαῶν, τοὺς δεδοκίμασμένους τῷ ἀργυρίῳ ἀποκλεισθῆναι σπουδάζουσι τῆς ἐπηγγελμένης αὐτοῖς ἐλπίδος. Ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Διαλακτίζουσι τοὺς αὐτοὺς εὐδοκίητους ὄντας ὡς δοκιμὴν ἀργυρίου. » Ἴν' οὖν μὴ ἐμποδῶν γένονταί τοις ἁγίοις τοῦ Θεοῦ οἱ προλεχθέντες, ἀναγκαίως εἴρηται· « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου, ἢ συναγωγῇ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάλεσι τῶν λαῶν. » Καὶ ἄλλως ταύρους νοήσεις τοὺς Ἰουδαίων ἀρχοντας· δαμάλεις δὲ αὐτῶν τὰς ὑπὸ τούτους συναγωγὰς καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐπισυστάνας κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἡ ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἐν κα' φαλιμῷ φωνῇ φάσκουσα· « Ὅτι ἐκύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ταῦροι πίνονες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν. » Δι' ὧν ἠνίκετε τοὺς ἀρχοντας τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοὺς πλήθη τὰ ἐπισυστάνα κατ' αὐτοῦ.

« Διασχόρπισον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Τὰ μὲν ἀνώτερα περὶ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, καὶ περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐδηλοῦτο, τὰ δὲ προκείμενα περὶ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι πολεμίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἔώρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς ἐν ἀπιστίᾳ ἀπομείναντας τῶν ἐθνῶν ἐπαναστησομένους τοῖς πιστοῖς, καὶ διωγμούς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ κινήσοντας, ἀναγκαίως καὶ περὶ τούτου εὐχεται λέγων· « Διασχόρπισον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Δια-

⁶⁴ Job xl, 16. ⁶⁵ Psal. xi, 7. ⁶⁷ Psal. lxxv, 10, ⁶⁸ Psal. cxi, 13, 14.

σκορπιζομένων γὰρ τούτων, ἡ χάρις ἡ εὐαγγελικὴ ἄ
 ὥραν ἔξει. Ἡμελλε τοῦ ἐνεργεῖν καὶ ἐξ αὐτῶν πρώ-
 των ἀρχεσθαι τῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰδωλολατρῶν.
 Αἰγύπτιοι δὲ ἦσαν οἱ πάντων ἀνθρώπων καὶ πάντων
 ἐθνῶν δεισιδαιμονέστατοι. Διὸ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἦξουσι
 πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Οἴ-
 σουσιν ἐσπευσμένως ἐξ Αἰγύπτου » κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
 μαχον, « Ἐλθέτωσαν ἐκφάναντες οἱ ἐξ Αἰγύπτου. »
 Καὶ τὸ μὲν πάντων εἰδωλολατρῶν γένος διὰ τῶν
 ἐλευσομένων ἐξ Αἰγύπτου καὶ διαθησομένων ἐπὶ τὴν
 τοῦ Θεοῦ γνῶσιν δεδήλωται· διὰ δὲ τοῦ ἐξῆς ἐπιλε-
 γομένου· « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ, »
 τὰ ἄκρα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης. Σημαίνει
 γὰρ ὁ λόγος, ὡς ἄρα ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῶν
 ἀπ' ἀνατολῆς ἡλλοῦ μέχρι δυσμῶν ἤξουσιν, κατὰ τὸ
 φάσκον ἐν ἐτέροις λόγοις· « Μνησθήσονται καὶ ἐπι-
 στραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς
 γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ
 πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. » Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· « Αἰ-
 θιοψ, φησὶ, δρομώσκει χεῖρα αὐτοῦ τῷ Θεῷ. » κατὰ δὲ
 τὸν Σύμμαχον· « Αἰθιοπία σπευσάτω διδοῦσα χεῖρα
 τῷ Θεῷ. » Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦτο
 πεπληρωθῆσαι φάναι ἐπὶ τοῦ Αἰθίοπος, οὗ μὲμνηται
 τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις. Σχεδὸν γὰρ προέφθασεν
 οὗτος τὰ λοιπὰ ἔθνη, καταξιώθει πρὸ πάντων τῆς
 γνῶσεως τοῦ Σωτῆρος. Ὅπως δὲ καὶ πρέσβεις ἦλθον
 ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὴν ἱστορίαν, πάλιν αἱ Πράξεις
 τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν, ἐν αἷς εἰρηται, ὡς ἄρα
 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐπλήρωσε τὸν οἶκον ἐνθα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι,
 ἐκάθισέ τε ἐπὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας· ἐν οἷς ἦσαν
 Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἑλαμίται καὶ οἱ κατοικοῦν-
 τες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδο-
 κίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμ-
 φυλίαν, Αἰγύπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Αἰθιοπίας κατὰ
 Κυρήνην. Οὗτοι δὲ ὄν πάντες ὡσπερὲ πρέσβεις
 ἐτύχανον τῶν ἐθνῶν, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἀπαρχῆς κατηξιωμένοι. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τοὺς ἐξ
 Αἰγύπτου, καὶ μετὰ τὴν προφθάσασαν Αἰθιοπίαν,
 ἐξῆς αἱ λοιπαὶ βασιλείαι τῆς γῆς καλοῦνται, δηλαδὴ
 καὶ τὰ ὑπὸ ταύταις ἔθνη. Διὸ ἐπιλέγεται· « Αἱ βασι-
 λείαι τῆς γῆς, ἔσονται τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ Κυρίῳ. »
 Ἄ καὶ οὐδ' ἄλλως ἢ διὰ μόνης τῆς τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν διδασκαλίας τέλους ἐτύγχανεν. Οὐκ ἔστιν οὖν
 ἔθνος, οὐ χώρα, οὐ γένος ἀνθρώπων, οὐ βασιλεία
 καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ἐνθα οὐχὶ λαοὶ τῷ Θεῷ
 συστάντες τὸ κέλευσμα ἀποπληροῦσιν. Πάλιν δὲ ἀν-
 ταῦθα φθεῖν μὲν προστάττει τῷ Θεῷ, ψάλλειν δὲ τῷ
 Κυρίῳ οὐχ ἵνα (1) τοῦ τετραγράμμου, τῷ δὲ κοινωτέρους
 στοιχείοις δηλουμένῳ ὀνόματι. Καὶ ἵνα σαφέστερον
 γινώμεν τίς ποτε ἦν οὗτος ὁ Κύριος, ἐπισυνάπτει λέγων
 ἐξῆς· « Τῷ ἐπιθεηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρα-
 νοῦ κατὰ ἀνατολὰς. » σφόδρα ἀκολούθως· ἐπειδὴ
 γὰρ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρητο· « Ὁδοποιήσατε τῷ
 ἐπιθεηκότι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ. »
 ἀκολούθως διὰ τῶν μετὰ χεῖρας οὐκέτι ἐπιθεηκέναι
 αὐτὸν ἐπὶ δυσμῶν φησιν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν οὐρανὸν κατ'

bit. Jam futurum erat ut gratia operaretur, ab
 iis prioribus orsa qui supra modum idololatræ
 erant: Ægyptii autem illi erant omnium gentium
 ac populorum superstitionisissimi. Quare postea sub-
 jungit: « Venient legati ex Ægypto. » Secundum
 Aquilam vero, « Ferent festinanter ex Ægypto; »
 secundum Symmachum, « Veniant efferentes ex
 Ægypto. » Totumque idololatrarum genus, per eos
 qui ex Ægypto venturi, et ad Dei notitiam trans-
 ituri sunt, indicatur; per id vero quod mox addi-
 tur: « Æthiopia porriget manum suam Deo, » ex-
 trema orbis significantur. Declaratur porro ex uni-
 versis gentibus ab oriente sole usque ad occiden-
 tem accessuros esse, ut alibi dicitur: « Remini-
 scentur et convertentur ad Dominum universi fines
 terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ
 familiæ gentium⁹⁹. » Secundum Aquilam: « Æthiops
 currere faciet manum suam Deo; » secundum
 Symmachum: « Æthiopia festinet dare manum
 Deo. » Ex historia porro licet eam rem impletam
 dicere in Æthiopia, cujus mentionem habent Acta
 apostolorum. Ipse namque cæteras gentes sero
 prævenit, Salvatoris cognitione ante omnes digna-
 tus. Quomodo autem legati venerint ex Ægypto,
 rursum enarrant Acta apostolorum, ubi dicitur,
 in die Pentecostes Spiritum sanctum replevisse
 domum, ubi erant apostoli, sedisseque supra om-
 nes qui aderant. In quibus erant Parthi, Medi,
 Elamitæ, et qui habitabant Mesopotamiam, Ju-
 dæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phry-
 giam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ
 circa Cyrenem¹⁰⁰. Hi igitur omnes ceu legati gen-
 tium erant, Spiritus sancti primitiis donati. At-
 enim post Ægyptios, post Æthiopiam quæ præve-
 nerat, cætera deinde regna terræ vocantur, vide-
 licet gentes iis subjectæ. Quare subjungitur:
 « Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino. »
 Quæ non alio modo quam per unam Servatoris
 nostri doctrinam finem acceperunt. Nulla igitur
 gens, nulla regio, nullum genus hominum, nullum
 in toto orbe regnum, in quo non populi Deo con-
 gregati jussum exsequantur. Hic vero rursum ca-
 nere Deo, psallere Domino jubet non per illud
 quatuor litterarum nomen, sed eo qui vulgaribus
 elementis enuntiat. Atque ut clarius perspicia-
 mus quis sit ille Dominus, subdit: « Qui ascendit
 super cælum cæli ad orientem: » idque admodum
 consequenter, quia superius dictum fuit: « Iter fa-
 cite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen
 illi. » E re in præsentem non ait ipsum ascendisse
 super occasum, sed super cælum ad orientem.
 Par quippe erat nos qui descensum ejus edidice-
 ramus, reditum item edoceri. Descensus itaque
 ut deitatis suæ lumina occultaret ad occasum fa-
 ctus est; ascensus autem ejus ad cælum cæli, ad
 orientem, ob gloriosam ejus in cælum remigra-
 tionem. Hoc porro dictum exemplo solis intelligas.

⁹⁹ Psal. xxi, 28. ¹⁰⁰ Act. ii, 1-10.

(1) Lege οὐ διά.

Sicut enim sel in occidente occulte progreditur, A
deinde postquam ad orientalem horizontem ad-
venit, recta in cælo pergit, omnia illuminans, lu-
cidamque diem efficiens, eadem ratione Dominus
hic enuntiatus, qui tempore passionis et mortis,
occasum, ut ita dicam, fecerat, postquam regionis
illius cursum confecisset, postea dicitur ascendisse
super cælum cæli ad orientem. Secundum Aquila-
m vero: « Qui ascendit in cælum cæli ab initio; »
secundum Symmachum: « Qui vehitur in cælo cæli
ex prima. » Illud autem, « ex prima, » et, « ab ini-
tío, » probe cognoscas audiens Servatorem ita lo-
quentem: « Pater, glorifica me gloria quam ha-
bui antequam mundus esset apud te⁶¹. »

τὴν χώραν διαπορευθεὶς, μετὰ ταῦτα λέγεται ἀναβεβηκέναι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατο-
λάς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « τῷ ἐπιβεβηκότε ἐν οὐρανῷ οὐρανοῦ ἀρχήθεν. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον,
« τῷ ἐποχουμένῳ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ πρώτης, » εἰρηται. Τὸ δὲ, « ἐκ πρώτης » καί, « ἀρ-
χήθεν, » νοήσεις αὐτοῦ λέγοντος ἀκούων τοῦ Σωτῆρος: « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ
τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

VERS. 34-36. « Ecce dabit voci suæ vocem vir- B
tutis, date gloriam Deo super Israel. » Notitiam
præbet memorati Domini dicens: « Ecce dabit voci
suæ vocem virtutis. » Hic vere licet formam de-
scribere virtutis ejus, qui « in principio erat apud
Deum⁶², » Dei Verbi, quod vox ejus non hominum
voci similis, sed divina virtute plena sit. Nam
« dabit, inquit, voci suæ vocem virtutis. » Su-
perius item dicebatur: « Dominus dabit verbum
evangelizantibus, virtute multa. » Quia enim vox
ejus virtute replebatur, merito prædicationem
suam evangelizantibus verbum dabat cum virtute
multa. Opus autem ipsum virtutem declarat. Nam
cum simplici vocula discipulis suis dixisset, « Ve-
nite, sequimini me, et faciam vos pisces hominum⁶³, »
opus ipsum virtute sua edebat: ac
rursum cum præcepisset iisdem dicens: « Euntes
docete omnes gentes in nomine meo⁶⁴, » opere vir-
tutem exhibuit: ac rursus cum diceret: « Oportet
prædicari Evangelium regni in toto orbe in testi-
monium omnibus gentibus⁶⁵, » verbi virtutem ipsis
operibus conspiciendam præbuit, et alias sic lo-
cutus: « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam,
et portæ inferi non prævalebunt adversus eam⁶⁶, »
re ipsa vim declaravit. Eodem prorsus modo in
cæteris omnibus ejus doctrinæ verbis admistam
divinam ejus virtutem deprehendas. Cujus causa
dictum est: « Ecce dabit voci suæ vocem virtutis. »
Sed etiam his traditis institutis, sub hæc præci-
pit: « Date gloriam Deo super Israel: magnificen-
tia ejus et virtus ejus in nubibus. » Illud quidem,
« Date gloriam Deo, » omnibus dicitur, qui ad sa-
lutarem fidem vocantur; illud autem, « super Israel
magnificentia ejus, » significat eos ex Israele qui
deitatis ejus præcones fuerunt, apostolos scilicet
et evangelistas, a quibus magnificentia ejus, vide-
licet deitatis, noscebatur. Quare alibi dicitur:

ἀνατολάς. Ἔδει γὰρ ἡμᾶς, τὴν κάθοδον αὐτοῦ προ-
μεμαθηκότας, καὶ τὴν ἐπάνοδον διδαχθῆναι. Ἡ μὲν
οὖν κάθοδος διὰ τοῦ καλύπτειν αὐτοῦ τὰ φῶτα τῆς
θεότητος ἐπὶ δυσμῶν ἐγένετο· ἡ δὲ ἀνοδος ἐπὶ τὸν
οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς διὰ τὴν ἔνδοξον
αὐτοῦ εἰς οὐρανοὺς ἀποκατάστασιν. Νοήσεις δὲ τὸ
λελεγμένον ἐκ τοῦ κατὰ τὸν ἥλιον παραδείγματος.
Ὡσπερ γὰρ ὁ ἥλιος, κατὰ δυσμὰς γενόμενος, τὴν
ἀφανῆ πορείαν ποιεῖται, εἴτ' ἐπὶ τὸν ἀνατολικὸν ὀρι-
ζόντα κατανήσας, εὐθὺς τὸν οὐρανὸν φέρεται τὰ
σύμπαντα φωτίζων καὶ λαμπρὰν ἡμέραν ἐργαζόμε-
νος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ δηλούμενος ἐν-
ταῦθα Κύριος, τὴν ἀποδοθείσαν καταδύσειν πησαύ-
μενος κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου,
ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατο-
λάς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « τῷ ἐπιβεβηκότε ἐν οὐρανῷ οὐρανοῦ ἀρχήθεν. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον,
« τῷ ἐποχουμένῳ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ πρώτης, » εἰρηται. Τὸ δὲ, « ἐκ πρώτης » καί, « ἀρ-
χήθεν, » νοήσεις αὐτοῦ λέγοντος ἀκούων τοῦ Σωτῆρος: « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ
τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

« Ἴδου δώσει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως,
δοτε δόξαν τῷ Θεῷ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. » Γνώρισμα τοῦ
δηλωθέντος Κυρίου παραδίδωσι λέγων· « Ἴδου δώ-
σει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως. » Ἐντεῦθεν οὖν
ἀληθῶς ἐστὶ χαρακτηρισαί τὴν ἀρετὴν· ἐ τοῦ ἐν ἀρχῇ
πρὸς τὸν Θεὸν· Θεοῦ Λόγου, ἐκ τοῦ τὴν φωνὴν αὐτοῦ
μὴ ὁμοίαν εἶναι ἀνθρώποις, δυνάμεως δὲ πεπληρω-
σθαι θείας. « Δώσει, » γὰρ, φησί, « τῇ φωνῇ αὐτοῦ
φωνὴν δυνάμεως. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἐλέγετο· « Κύ-
ριος δώσει βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει
πολλῇ. » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φωνὴ αὐτοῦ πεπληρωτὸς δυ-
νάμεως, εἰκότως καὶ τοῖς εὐαγγελιζομένοις τὸ περὶ
αὐτοῦ κήρυγμα ἐδίδου βῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ. Παρί-
στησι δὲ τὸ ἔργον τὴν δύναμιν. Φιλῆ γὰρ φωνῇ τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπὼν· « Δεῦτε ἀκολουθεῖτέ μοι,
καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁγίους ἀνθρώπων, » δυνάμει τὸ ἔργον
ἐποίει· καὶ πάλιν ἐντεταμένους αὐτοῖς καὶ εἰπὼν·
« Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ
ὀνόματί μου, » ἔργῳ τὴν δύναμιν ἐδείκνυ· καὶ αὖτις
εἰπὼν· « Δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασι-
λείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς
ἔθνεσι, » τοῦ λόγου τὴν δύναμιν αὐτοῖς ἔργοις παρεί-
χεν ὄραν· καὶ ἄλλοτε φησας· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰ-
κοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ
κατισχύσουσιν αὐτῆς, » αὐτῷ πράγματι τὴν δύναμιν
παρεστήσατο. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τοῖς λοιποῖς
ἅπασιν τοῖς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ βήμασι συγκεκρα-
μένην εὐροῖς ἂν τὴν θεϊκὴν δύναμιν. Οὐ χάριν εἰρη-
ται· « Ἴδου δώσει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως. »
Ἄλλὰ γὰρ ταῦτα παιδεύσας, ἐξῆς παρακαλεῖται φά-
σκων· « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· ἡ με-
γαλοπρέπεια αὐτοῦ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νε-
φέλαις. » Τὸ μὲν οὖν, « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ, » πᾶσιν
εἰρηται τοῖς κεκλημένοις ὑπὸ τὴν σωτήριον πίστιν·
Τὸ δὲ, « ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ, »
σημαίνει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ γενομένους τῆς θεότητος
αὐτοῦ κήρυκας, ἀποστόλους δηλαδὴ καὶ εὐαγγελιστάς.

⁶¹ Joan. xvii, 5. ⁶² Joan. i, 1. ⁶³ Matth. iv, 19. ⁶⁴ Matth. xxviii, 19. ⁶⁵ Matth. xxiv, 14. ⁶⁶ Matth. xvi, 18.

παρ' οἷς ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ ἐγνωρίζετο· οὕτω τῆς θεότητος αὐτοῦ καλουμένης. Διὸ λέλεκται ἐν ἐτέροις· « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Ὅτι δὲ οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδὲ οἱ εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ πάντες τέκνα· καὶ ὡς οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομή καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, διδάσκει σαφῶς ὁ Ἀπόστολος. Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοίνυν ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις· ὁ περὶ ὧν Ἡσαΐας θεοσιζεὶ λέγων· « Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα ὑστὸν. » Ἐδῆλου δὲ ἄρα τοὺς προφῆτας καὶ τοὺς τῶν θείων μαθημάτων διδασκάλους, οἱ τῆ τοῦ Πνεύματος χορηγία τὸν οὐρανὸν ὑστὸν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ὡσπερ ἐν χώραις ἀγαθαῖς ἐπήρδευον. Οὕτως οὖν καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις. « Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, » ἐτέροις οὖσι παρὰ τοὺς προνομιασμένους προφήτας καὶ ἀποστόλους. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι ἀλλ' οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἀγγελίας καὶ ἀγιοσύνης ἡξιωμένοι; ἐν οἷς καὶ θαυμαστός ἐστιν ὁ Θεός, διδοὺς αὐτοῖς δύναμιν καὶ κραταιώσεις. Διὸ συνήπται ἐξῆς· « Ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταιώσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, εὐλογητὸς ὁ Θεός. » Πάλιν δὲ ἀνταῦθα δύναμιν ἀναγκαίως διδοῖαι λέλεκται τῷ ἁγίῳ λαῷ αὐτοῦ, ἵνα δύνηται λέγειν· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. » Ἐδεῖ γὰρ, ὡσπερ τοῖς εὐαγγελιζομένοις δέδοτο βῆμα σὺν δυνάμει πολλῇ, οὕτω καὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ κραταιώσιν καὶ δύναμιν παρέχειν, πρὸς τὸ δύνασθαι ἰστασθαι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ λέγειν ὁμοίως Παύλῳ· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς; » καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΤῶΝ ἈΛΛΟΙΩΘΗΣΟΜΕΝΩΝ, Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΕΗ΄.

« Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Τέτταρές εἰσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων » δύο μὲν τοῦ Δαυὶδ, ὁ μετὰ χεῖρας καὶ ὁ νθ' τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ εἶς, ὁ μδ', καὶ τοῦ Ἀσάφ ὁμοίως ὁ οθ'. Ἐπὶ πάντων δὲ ἀντι τοῦ, « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Ἐπὶ κρίνων, » ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν. » Ὁ μὲν οὖν μδ' τὴν περὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ προφητεῖαν περιεῖχε, τῆς τε ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω ἀλλοίωσιν· ὁ δὲ πεντηχοστὸς ἕνατος ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους καὶ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων τὴν ἐπὶ τὰ κάλλιστα μεταβολὴν· ὁ δὲ οθ' αὐθις τὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἀπόπτωσιν, καὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν σημαίνει. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ μετὰ χεῖρας, « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » ἢ, « Ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν, » κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ, « Ἐπὶ κρίνων, » κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐπιγράφεται· ἐπειδὴ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀλλοίωσιν τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ καὶ αὐτὸς περιέχει, οὗς, κρίνα καὶ ἄνθη κατὰ καιρὸν ὀφθέντας, ἢ ἐπὶ τὰ χεῖρω διεδέξατο μεταβολῇ. Ἄνθεισι δὲ αὐ-

A « Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos⁶⁷. » Quod autem non omnes qui ex Israele sunt, Israel vocandi sint; neque quia semen Abrahæ sunt, ideo omnes filii ejus sint; quodque filii carnis non filii Dei sint⁶⁸, neque qui palam Judæus, vere talis sit, neque vera circumcisio sit ea quæ in carne sit; sed Judæus verus in occulto, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera sit⁶⁹, clare docet Apostolus. Super Israel igitur magnificentia ejus; sed etiam « virtus ejus in nubibus: » de quibus Isaias vaticinatur dicens: « Et nubilus mandabo ne pluant supra vineam pluviam⁷⁰; » indicans scilicet prophetas, et divinarum disciplinarum doctores, qui, subministrante Spiritu, caelesti pluvia animas hominum ut bonum agrum irrigabant. Ita ergo virtus ejus in nubibus. « Mirabilis Deus in sanctis suis, » qui alii sunt a supra memoratis prophetis et apostolis. Quinam illi, nisi qui ex omnibus gentibus castitate et sanctimonia donati sunt? in quibus mirabilis Deus est, qui virtutem et robur ipsis impertiit. Quare deinde subjungitur: « Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus. » Hic rursus virtutem sancto populo ejus necessario dari ait, ut possit dicere: « Omnia possum in eo qui me confortat⁷¹. » Oportuit enim, ut evangelizantibus verbum datum fuerat cum virtute multa, ita quoque populo ejus robur et virtutem subministrari, ut possit contra versutias diaboli consistere, ac perinde atque Paulus dicere: « Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames⁷²? » et his similia.

IN FINEM, PRO IIS QUI COMMUTABUNTUR, IPSI DAVID. LXVIII.

VERS. 2, 3. « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Quatuor psalmi « Pro iis qui commutabuntur » inscripti sunt. Duo Davidis, nempe hic quem tractamus et LIX: filiorum Core unus, scilicet XLIV; Asaphi similiter LXXIX. In omnibus porro illius loco, « Pro iis qui commutabuntur, » Aquila, « Super lilia, » edidit; Symmachus vero, « Pro floribus. » Quadragesimus itaque quartus de Dilecto prophetiam, atque gentium Ecclesiæ a pejoribus ad meliora immutationem, complectitur; quinquagesimus nonus abjectionem Judaici populi, alienigenarumque gentium ad præstantissimam conversionem; rursus septuagesimus nonus Judaici populi lapsus, et Salvatoris nostri incarnationem significat. Jure itaque præsens item psalmus, « Pro iis qui commutabuntur; » aut « Pro floribus, » ut Symmachus; aut, « Super lilia, » ut Aquila, inscriptus est, quia populi ex circumcisione ad pejora mutationem continet, qui cum liliis et floribus olim similes visi fuissent, jam ad deteriora declinarunt. Floribus

⁶⁷ Psal. viii, 2. ⁶⁸ Rom. ix, 6-8. ⁶⁹ Rom. ii, 28, 29. ⁷⁰ Isa. v, 6. ⁷¹ Philipp. iv, 13. ⁷² Rom. viii, 35.

autem illos Isaias comparat dicens : « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos decidit ⁷³. » Quæ speciosum illum ad breve tempus florentem corporeum Judæorum cultum feno et floribus confert. In præsentem quoque floridi eorum status ad deteriora mutationem et conversionem declarat in sequentibus, ubi dicitur : « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem et in scandalum. Obscurentur oculi eorum, ne videant, » etc. Et quia longis postea temporibus hæc eventura erant, necessario, « In finem, » inscriptum est. Et vero neque psalmus, neque canticum, neque hymnus, neque quid simile est : quia ea quæ subsequuntur non consentanea tali titulo erant. Quare dixeris prophetiam esse ex persona Servatoris nostri enarrantis ea quæ sibi postea contigerunt ; prædictionemque eorum quæ Judæis post tantos ausus illata sunt. Orditur itaque Servator orationem emittens ad Patrem his verbis : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Videnturque mihi de industria hæc cum dictis in præcedenti psalmo conjuncta esse. In illo namque dicebatur : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris ⁷⁴. ; » in hoc vero, « Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Oportuit enim edoceri nos quo pacto descenderit Dominus in Basan, quod est ignominia, et quomodo dixerit, « Convertam ex profundo maris. » Quare hæc ipsa in præsentem declarat : de ignominia quidem in sequentibus, dicens : « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam ; » ac rursus : « Tu scis improprium meum et confusionem meam et reverentiam meam. » De profundo autem maris illud, « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Hæc enim magnam affinitatem habeant cum iis quæ in præcedenti psalmo dicta sunt, nempe in illo : « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Quia in illo ipse Dominus sic dicebat ; et nunc quoque eundem ipsum esse qui hæc loquitur existimandum.

Ipse igitur quem non alium esse quam Dei Verbum superius demonstravimus, orationem effundit ad Patrem, hominis quem assumpsit cruciatus sibi proprios reputans, quare ait : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Præcedens utique psalmus his compellabat : « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi ⁷⁵. » Deinde suam cum

τοὺς παραβάλλει καὶ ὁ Ἡσαίας λέγων · « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου · ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε · » δι' ὧν τὸ πρὸς βραχὺν τινα χρόνον ἀνθῆσαν καὶ ὠραῖον ὄφθην τῆς σωματικῆς Ἰουδαίων θρησκείας χόρτος καὶ ἀνθεσιν ἀπεικάζει. Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν τῆς ἀνθης (sic) αὐτῶν παρίστησι προῖων ὁ λόγος ἐν οἷς φησι · « Γεννηθῆτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὄφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἐπειδήπερ μακροὶ ὕστερον χρόνοι ταῦτα δι' ἔργων χωρεῖν ἐμελλον, ἀναγκαῶς « Εἰς τὸ τέλος » προγγέγραπται. Οὕτε δὲ ψαλμὸς ἐστίν, οὔτε ψῆδῆ, οὔτε ὕμνος, οὔτε τι τοιοῦτον · ἐπεὶ μὴδὲ κατ' ἀλλήλα ἦν τὰ ἐπιλεγόμενα τοιαύτη προγραφή. Διὸ εἰποὶς ἂν προφητεύαν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διεξιόντος τὰ περὶ αὐτῶν συμβεβηκότα, προαναφώνησιν τε τῶν Ἰουδαίους ἐπελθόντων μετὰ τὰ κατ' αὐτοὺς τετολημμένα. Ἀρχόμενος δ' οὖν ὁ Σωτῆρ, εὐχὴν ἀναπέμπει πρὸς τὸν Πατέρα λέγων · « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Καὶ μοι δοκεῖ κατὰ λόγον ταῦτα τοῖς ἐν τῷ προλεγομένῳ συνήφοις ψαλμῷ. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἐλέγετο · « Εἶπε Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης · » ἐν τούτῳ δὲ, « Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπόντισέ με. » Ἔδει γὰρ ἡμᾶς διδασθῆναι πῶς εἰς τὴν Βασάν κατῆλθεν ὁ Κύριος, ὅπερ ἐστὶν αἰσχύνη, καὶ πῶς ἔλεγεν, « Ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Διὸ δὴ ταῦτα αὐτὰ διὰ τῶν προκειμένων παρίστησι περὶ μὲν τῆς αἰσχύνης προῖων καὶ λέγων · « Ὅτι ἕνεκα σοῦ ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου · » καὶ αὖθις · « Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου καὶ τὴν ἐντροπὴν μου · » περὶ δὲ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης τὸ, « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγγηεις ὕλην (1) βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπόντισέ με. » Ταῦτα γὰρ πλείστην ἔχει ἀκολουθίαν πρὸς τὰ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ λεγόμενα · ἐν τῷ, « Εἶπεν ὁ Κύριος · Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῳ αὐτὸς ἦν ὁ Κύριος ὁ ταῦτα λέγων · ἔπειτα καὶ νῦν τὸν αὐτὸν εἶναι ἠγεῖσθαι τὸν τὰ προκειμένα διεξιόντα.

Αὐτὸς ταίγαρ οὖν, ὃν οὐδ' ἕτερον εἶναι ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγον διὰ τῶν ἐμπροσθεν παρεστήσαμεν, εὐχὴν ἀναπέμπει τῷ Πατρὶ, ἰδιοποιούμενος τὰ καθ' οὐ ἀνείληφεν ἀνθρώπου πάθη · διὸ φησι · « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγγηεις ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπόντισέ με. » Ὁ μὲν οὖν πρὸ τούτου ψαλμὸς προσεφώνει φάσκων · « Ὅδοποιήσατε τῷ ἐπιβεβηκότῳ ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ · » εἰθ' ἐξῆς τὴν ἅμα ἀνθρώποις διατρι-

⁷³ Isa. xl, 6, 7. ⁷⁴ Psal. lxxvii, 23. ⁷⁵ ibid, 5.

(1) Ὑλην. Interpres legisse videtur εἶδόν, quod verisimilius est et nobis quoque magis placet. Edit.

θὴν αὐτοῦ παρίστησι λέγων· « Καὶ ἀγαλλιάσθε ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Καὶ τῶν μαθητῶν δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν κλῆσιν ἐδήλου ἐν τῷ, « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Εἶθ' ἐξῆς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ κάθοδον καὶ τὴν διέξοδον τὴν ἐντεῦθεν ἐδίδασκεν ἐν τῷ, « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου, » καὶ ἐν τῷ, « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης· » ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν εἰς οὐρανοὺς ἐπάνοδον αὐτοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐδήλου λέγων· « Ψάλατε τῷ Θεῷ τῷ ἐπιθεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ἐκείνοις· διὰ δὲ τῶν προκειμένων τὰ ὡς ἐν παραδρομῇ τότε λελεγμένα πλατύνει, δεικνύς ὅπως λέλεκτο· « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου, » καὶ τὸ, « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θαλάσσης. » Ταῦτα γὰρ εἰς πλάτος ἐπὶ τοῦ παρόντος διεξέρχεται λέγων· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης καὶ καταίγλις κατεπόντισέ με. » Πειρασμούς δὲ καὶ διωγμούς καὶ ἐπαναστάσεις ἀσεβῶν ἀνθρώπων ὕδατα καλεῖν εἰθεν ὁ Λόγος· Οὕτω γοῦν εἰρηται ἄλλαχού· « Τὸν χεῖμαρρον διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν· ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ ἀνυπόστατων. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἐδίδασκε τοῦτο λέγων· « Κατέβη ἡ βροχὴ, ἦλθον οἱ ποταμοὶ, ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ προσεβήρησαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Καὶ διὰ τῶν προκειμένων τοίνυν τοὺς πειρασμούς καὶ τὰς C ἀποδοὺς ἐπιβουλάς, ὕδατα ὀνομάζων εἰσεληλυθέναι ἕως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διδάσκει. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰώβ, καίπερ ὄντος ἀθλητοῦ γενναίου, γέγραπται εἰρηκῶς ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι· « Ἰδοὺ πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ δίδωμι ἐν τῇ χειρὶ σου, μόνον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξον. » Ἐνταῦθα δὲ τὴν ψυχὴν αὐτῆν ὁ πειράζων πειράζει, ἥτις ποτὲ ἦν αὐτῆ, ἥς μέμνητο καὶ αὐτὸς λέγων· « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἔξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἔξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν· » καὶ πάλιν· « Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων μου· » καὶ, « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται· » καὶ, « Περιλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. » Ὅθεν καὶ νῦν φησιν· « Ὅτι εἰσῆλθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ὅτι ἐπῆλθεν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » Εἶτα ἐπιλέγει· « Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐβαπτίστην εἰς ἀπεράντους καταδύσεις, καὶ οὐκ ἔστι στάσις, » ἡρμήνευσε· σφοδρὰ ἀκολούθησεν. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἦν στάσις ἐτέροις, διὰ τὸ πάντας τοὺς αὐτῶν καταελθόντας ὀλισθῆν περιπεσεῖν καὶ κατασύρεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ θανάτου ρευμάτων, ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς ἦλθον, ὀπηνίκα εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἐλήλυθα· ἦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εἰσῆλθον εἰς τὰ βάθη τῶν ὕδατων, καὶ ῥεῖθρον ἐπέκλυσε με. » Καὶ τὰ παραπλήσια δὲ τούτοις καὶ Ἰωάννης ὁ προφήτης ἀπὸ τῆς

A hominibus commorationem enuntiabat dicens : « Et exsultate in conspectu ejus, patris orphanorum et judicis viduarum ⁷⁶. » Discipulorum item et apostolorum suorum vocationem declarabat in illo : « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa ⁷⁷. » Sub hæc ejus ad mortem descensum, et inde reditum docuit ita fatus : « Et Domini Domini exitus mortis ⁷⁸; » et in illo, « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Ad hæc autem omnia, reditum ejus ad cælum et eodem psalmo sic enarravit : « Psallite Deo qui ascendit super cælum cæli ad orientem ⁷⁹. » Hæc ibi. In præsentī autem quæ quasi in transcurso tunc dicta fuerant fusius aperit, ostendens quo sensu dictum de Domino fuerit : « Et Domini Domini exitus mortis, » atque illud, « Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam ex profundo maris. » Hæc enim fusius in præsentī enarrat dicens : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Tentationes autem, vexationes et insultus impiorum viro- rum, aquas vocare Scripturæ mos est. Ita enim dicitur alibi : « Torrentum pertransivit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam sine fundo ⁸¹. » Idipsumque idem Servator docet his verbis : « Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et impeerunt in domum illam, et non cecidit : fundata enim erat supra petram ⁸². » In his itaque dictis tentationes et insidias sibi paratas, aquas nuncupans, usque ad animam suam venisse docet. De Jobo sane, tametsi strenuus athleta erat, dixisse Deum tentatori fertur : « Ecce omnia quæcumque ipsi sunt do in manu tua, tantum animam ejus servato ⁸³. » Hic vero ipsam animam tentator aggressivo, eam ipsam scilicet de qua Dominus dicit : « Nemo tollit animam meam a me : potestatem habeo ponendi illam, et potestatem habeo accipiendi eam ⁸⁴. » Et iterum : « Animam meam pono pro ovibus meis ⁸⁵, » et, « Nunc anima mea turbata est ⁸⁶; » et, « Tristis est anima mea usque ad mortem ⁸⁷. » Quamobrem nunc quoque ait : « Quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam : » sive secundum Symmachum : « Quoniam accesserunt aquæ usque ad animam meam. » Deinde subjungit : « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia ; » secundum Symmachum vero : « Immersus sum in infinitas voragine, et non est status, » explicatur ; et quidem e re admodum. Nam ubi nullus standi modus aliis erat, quia quotquot eo descenderant in perniciem ibant, et a fluctibus mortis detrahebantur, eodem accessi quando veni in altitudinem maris ; sive, secundum Symmachum, « Ingressus sum in profundum aquarum, et fluctus inundavit me. » Et his similia Jonas propheta a ventre ceti precatus scribitur ; ait igitur ille : « Circumfusa est mihi aqua

⁷⁶ Psal. LXXII, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 12. ⁷⁸ ibid. 21. ⁷⁹ ibid. 15. ⁸⁰ Joan. XII, 27. ⁸¹ Joan. XII, 27. ⁸² Matth. XVI, 58.

⁸³ Job. I, 21. ⁸⁴ Joan. XII, 27. ⁸⁵ Matth. XVI, 58. ⁸⁶ Matth. XVI, 58. ⁸⁷ Matth. XVI, 58.

usque ad animam meam, abyssus ultima circum-
dedit me. Subiit caput meum ad divisiones mon-
tium, descendi in terram, cujus vectes sunt admi-
nicula æterna⁸⁸. » Quapropter exemplo Jonæ proph-
etæ usus Servator est ad eos, qui signum ab se
petebant, dicens : « Generatio prava et adultera
signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi si-
gnum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas pro-
pheta in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus,
sic erit et Filius hominis in corde terræ tribus die-
bus et tribus noctibus⁸⁹. » Cor terræ vocat id quod
hic dicitur profundum maris, inferni loca subindi-
cans. Quamobrem in Job quoque oracula fundens
ipse Dominus similia declaravit dicens : « Venisti
autem ad fontem maris, in vestigiis vero abyssi
deambulasti. Aperiuntur tibi timore portæ mortis :
ostiarum inferni videntes te conterriti sunt⁹⁰. »
τησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πλωροὶ ἔδου ἰδόντες σε ἐπιτξαν.)

Vides autem quomodo hic quoque cum fontem
maris nominasset, et adjecisset, « In vestigiis
abyssi ambulasti, » declaret quid sit abyssus, quid
mare, subjiciens : « Aperiuntur autem tibi timore
portæ mortis, ostiarum vero inferni videntes te con-
terruti sunt. » Hic igitur etiam profundum maris
mortis regiones adumbrat, quo descendens Salva-
tor et Dominus noster, solus inde regressus est.
Quare in præcedenti quoque psalmo dicebatur :
« Et Domini Domini exitus mortis⁹¹ ; » ac rursum :
« Dixit Dominus : Ex Basan convertam, convertam
ex profundo maris⁹². » Pro illo autem, « Et tem-
pestas demersit me, » Aquila, « Et profluvium
inundavit me ; » Symmachus vero, « Et fluctus inun-
davit me, » interpretati sunt. Nam verisimile est
adversarias potestates in circuitu ejus stetisse,
quando ingressus mare confregit capita draconum
in aqua. Quocirca in præcedenti psalmo dicebatur :
« Et Domini Domini exitus mortis. Verumtamen
Deus confringet capita inimicorum suorum⁹³. » Non
enim alio modo illos mortis exitus pertransisset,
nisi confregisset capita inimicorum suorum, qui
istic erant. Quod si quis hæc eo dixisse Davidem
putet, quod ipse in multas tentationes incidere,
is perpendat quomodo possint isthæc Davidi compe-
tere : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea
potaverunt me aceto ; » aut illud, « Fiat mensa
eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones
et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne vi-
deant, et dorsum eorum semper incurva. » Cætera-
que his similia si quis sibi collegerit, Davidis per-
sonæ nullatenus congruere deprehendet. Interpre-
tationi autem illi de Salvatore nostro evidentibus
argumentis fidem conciliat sacrorum Evangeliorum
testimonium, cum ab allato Jonæ exemplo, tum ex
hujus psalmi dicto, « Quoniam zelus domus tuæ
comedit me, » quod in Evangelio secundum Joan-
nem, ipsissimis verbis impletum declaratur, ubi

κοιλίας τοῦ κήτους ἀναγράφεται ἠὺγμένως. Λέγει δ'
ὁὖν καὶ αὐτός· « Περιεχύθη μοι ὕδωρ ἕως ψυχῆς μου
ἄβυσσος ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη. Ἐδὺ ἡ κεφαλὴ μου εἰς
σχισμὰς ὄρων, κατέβη εἰς γῆν, ἧς οἱ μοχλοὶ αὐτῆς
κάτοχοι αἰῶνιοι. » Διόπερ τῷ παραδείγματι τοῦ
Ἰωνᾶ χέρηται ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς αἰτήσαντας αὐ-
τὸν σημεῖον, εἰπὼν· « Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς
σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ-
μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὅσπερ γὰρ
ἐγένετο Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους
τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέ-
ρας καὶ τρεῖς νύκτας. » Καρδίαν δὲ γῆς τὰ ἐνταῦθα
λεγόμενα βάθη θαλάσσης ὀνομάζει, τὰ τοῦ ἔδου χω-
ρία αἰνιττόμενος. Διὸ καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ χρηματίζων ὁ
αὐτὸς Κύριος τὰ ὅμοια παρίστη λέγων· « Ἥλθες δὲ
ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἵγνεσιν ἀβύσσου περιεπά-
τησας, ὄραξ γὰρ ὅπως καὶ ἐν τοῦτοις πηγὴν θαλάσσης
ὀνομάσας, καὶ προσθεὶς τὸ, « Ἐν δὲ ἵγνεσιν ἀβύσσου
περιεπάτησας, » τὴν ἄβυσσον καὶ τὴν θάλασσαν εἶνα
ἔστι διασαφεῖ ἐπιλέγων· « Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ
πύλαι θανάτου, πλωροὶ δὲ ἔδου ἰδόντες σε ἐπιτξαν. »
Οὐκοῦν καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις τὰ βάθη τῆς θαλά-
σσης τὰ τοῦ θανάτου χωρία αἰνιττεται, ἔνθα μόνος
καταβάς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν διεξῆλθεν. Διὸ ἐν
τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐλέγετο· « Καὶ τοῦ Κυρίου
Κυρίου αἱ διεξοδοὶ τοῦ θανάτου· » καὶ πάλιν· « Εἶπε
Κύριος· Ἐκ Βασάν ἐπιστρέψω, ἐπιστρέψω ἐκ βυθῶν θα-
λάσσης. » Ἄντι δὲ τοῦ· « Καὶ καταγιγῆς κατεπόντιέ
με, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ ῥοῦς ἐπέκλυσέ με· » ὁ δὲ
Σύμμαχος, « Καὶ βέθρον ἐπέκλυσέ με, » ἤρμηνευσεν.
Εἰκόσ γὰρ περὶ αὐτὸν γεγονέναι τὰς ἀντικειμένους
δυνάμεις, ὅτε, ἐπιθὰς τῇ θαλάσῃ, συνέτριβε τὰς κε-
φαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Διὸ καὶ ἐν τῷ
πρὸ τούτου ἐλέγετο ψαλμῷ· « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυ-
ρίου αἱ διεξοδοὶ τοῦ θανάτου. Ἰλὴν ὁ Θεὸς συνθάσει
κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Ὅτι γὰρ ἂν ἄλλως διεξ-
εληλύθει τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου ἢ συνθάσας τὰς
κεφαλὰς τῶν αὐτῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ τις ταῦτα
νομίξῃ λέγειν τὸν Δαυὶδ διὰ τὸ πολλοῖς περιπεπω-
κέναι πειρασμοῖς, ἐπιστησάτω πῶς οἶόν τε ἦν τῷ
Δαυὶδ ἀρμόζειν τὸ λέγειν· « Ἐδῶκαν εἰς τὸ βρῶμά
μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος· »
ἢ τὸ, « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν
εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀναποδόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον.
Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν·
καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. » Καὶ
τὰ λοιπὰ δὲ τοῦτοις παραπλήσια συναγαγὼν τις
ἐαυτῷ, εὖροι ἂν οὐδαμῶς ἀρμόζοντα τῷ τοῦ Δαυὶδ
προσώπῳ. Τὴν δὲ γε ἐπὶ τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα ἐρ-
μηνείαν πιστώσεται σφραγίσιν ἀναμφιλέκτοις ἢ τῶν
ἱερῶν Εὐαγγελίων μαρτυρία, ἀπὸ τε τοῦ παρατεθέν-
τος τοῦ Ἰωνᾶ παραδείγματος, καὶ ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι
ἐν τοῖς προκειμένοις, « Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου
κατέφαγέ με· » ὅπερ αὐτολεξεῖ μεμαρτύρηται εἰς

⁸⁸ Joan. II, 6, 7. ⁸⁹ Matth. XII, 39, 40. ⁹⁰ Job xxxviii, 16, 17. ⁹¹ Psal. lxxvii, 21. ⁹² ibid., 23.
⁹³ ibid., 22.

αὐτὸν πεπληρωμένον ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ γέγραπται : « Καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εὔρεν ἐν τῷ ἱερῷ πρόβατα πωλοῦντας καὶ βόας καὶ περιστερὰς. » Εἶθ' ὡς ἤλασε τούτους εἰπὼν : « Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου, » ἐπιλέγει ὁ εὐαγγελιστὴς : « Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἔδωκαν εἰς βρωμά μου χολῆν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος, » ἐν τοῖς μετὰ χειρὸς κείμενον, ἐκ προσώπου τοῦ Σωτήρος ἡμῶν μεμαρτύρηται λελεγμένον, κατὰ τὸν Ἰωάννην, φήσαντα : « Μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεστοι ἤδη, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Λεκάνη ἔκειτο ὄξους μεσθῆ· σπόγγον οὖν μεστὸν ποιήσαντες ὄξους μετὰ χολῆς, ὑσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν εἶλεν ὁ Ἰησοῦς τὸ ὄξος μετὰ χολῆς, εἶπε· Τετέλεστοι καὶ αὕτη ἡ Γραφή, » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ εἰς πρόσωπον τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἀναφερόμενα, σώζει ἀναβίαστον (1) τὴν ἐρμηνείαν.

« Ἐκοπίασα κράδων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου, ἰζέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με εἰς τὸν θεόν μου. » Καὶ ταῦτα ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἐπληροῦτο Εὐαγγελίῳ· ἐν ᾧ εἰστέχει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔκραζε λέγων· « Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πνέτω. » αὐθις δὲ εἶρηται· « Ἰησοῦς δὲ ἔκραζε καὶ ἔλεγεν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με. Καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνη. » Καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου δὲ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· « Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἔκραυγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. » Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πάθος ἱστορεῖ ὁ Ματθαῖος λέγων· « Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης. Περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν, ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ λέγων· Ἥλει, Ἥλει, Λαμὰ Σαβαχθανεῖ. » Τότε μὲν οὖν συνὼν ἀνθρώποις, πάντας βοῶν παρεκάλει ἤκειν καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν· καὶ τὸν τεταρταῖον δὲ νεκρὸν μετὰ μεγάλης ἀνεκαλείτο κραυγῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν τοῦ πάθους ἀνεβόα φωνῇ μεγάλῃ· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν· « Κράζας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐρράγησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεώχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν. » τὰ ποσαῦτα τῆς μεγάλης αὐτοῦ φωνῆς ἐνεργεῖν δυναμένης. Εἰ δὲ ἐπιστήσῃ τις, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο κατ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτοῦ βοᾷ, σπεύδειν ἐπὶ τὸ ζωοποιεῖν αὐτοῦ πῶμα παρακαλῶν, καὶ τοὺς ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίας νενεκρωμένους ἀνακαλούμενος· τῷ τε

A dicitur : « Et ascendit Jesus Jerosolymam, et invenit in templo vendentes oves et boves et columbas. » Deinde postquam eiecisset eos dicens : « Auferite ista hinc ; nolite facere domum Patris mei domum negotiationis, » subdit evangelista : « Recordati sunt discipuli ejus quia scriptum est : Zelus domus tuæ comedit me⁹⁴. » Sed etiam illud, « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto, » quod in hoc psalmo habetur, ex persona Salvatoris nostri dictum declaratur, secundum Joannem, qui ait : « Postea videns Jesus quia omnia consummata sunt, ut impleteret Scriptura, dixit : Sitio. Vas erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto cum felle hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum cum felle, dixit : Consummata est et hæc Scriptura⁹⁵, » et cætera quæ ad personam Servatoris nostri referuntur ; et sine ulla violentia interpretationem hanc tuentur

VERS. 4, 5. « Laboravi clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ, defecerunt oculi mei dum spero in Deum in eum. » Hæc quoque in Evangelio secundum Joannem impleta feruntur, quando stabat Jesus et his verbis clamabat : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat⁹⁶. » Rursus quoque dictum est : « Jesus autem clamabat et dicebat : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat⁹⁷. » Et super Lazarum elevatis oculis suis in cælum dixit : « Pater, gratias ago tibi quia audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis. Et cum hæc dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras⁹⁸. » Sed etiam de ipso passionis tempore hæc narrat Matthæus : « A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam. Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna dicens : Eli, Eli, Lama Sabachthani⁹⁹. » Tunc itaque cum hominibus degens, clamando omnes cohortabatur, ut venirent maturarentque ad ejus doctrinam : et quatruiduanum mortuum clamore magno evocabat. Sed etiam circa nonam passionis horam, clamabat voce magna : ac postea rursus : « Clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duo, et terra mota est, et petra scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant resurrexerunt¹. » Hæc scilicet magna ipsius vox edere poterat. Quod si quis consideret qui ab illo ad hoc usque tempus per totum orbem in ecclesiis suis ipse clamet, cohortans singulos ut maturent ad vivificum ipsius potum ; ac revocans illos qui mortalibus peccatis extincti sunt ; audiat item clamantem passione

⁹⁴ Joan. II, 13-17. ⁹⁵ Joan. XIX, 28-30. ⁹⁶ Joan. VII, 37. ⁹⁷ Joan. XII, 44-46. ⁹⁸ Joan. XI, 41-43. ⁹⁹ Matth. XXVII, 45, 46. ¹ ibid. 50-52.

(1) Σώζει ἀναβίαστον. Forte σώζει ἀκαταβίαστον, vel ἀβίαστον. ΕΔΙΤ.

sua ad totum orbem, magis quam tunc ad Sionem, A siquidem « in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum »; is sane sciet cur in præsentī ex ejus persona dictum sit : « Laboravi clamans, faucæ factæ sunt fauces meæ. » Nam vocis ejus perseverantiam his indicat. Non enim cum semel clamasset abscessit; sed semper discipulorum voce clamat et ad omnium animas vociferatur : semper item ad Patrem clamat pro iis qui in ipsum crediderunt. Quare deinde subjungit : « Defecerunt oculi mei dum spero in Deum meum. » Pro illo autem, « defecerunt, » Aquila, « confecti sunt, ait, oculi mei, expectantes Deum. » Clamabat porro et vociferabatur ob multitudinem inimicorum suorum. Quod his verbis declarat : « Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis. » Quod si Ecclesia ejus sit corpus ejus, secundum Apostolum, qui id docet his verbis : « Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte »; dixeris membra corporis quæ magis necessaria sunt, atque, ut ita dicam, sensus, eos ex populo esse qui necessarii habentur; ut, verbi causa, caput præfecti fuerint; os, magistri; aures, prudentes auditores; oculi, qui in Scripturis perspicaces sunt; manus, qui rebus agendis promptiores : atque cum quadam proportione sic reliqua corporis membra distribuuntur. Pari modo capillos intelligas esse multitudinem totam, ac superfluum turbam eorum, qui aliquem ornatum toti corpori conciliant, neque tamen perinde necessarii sunt ac reliqua membra. Talibus igitur capillis multo plures numero fuerint qui alieni sunt a fide, utpote qui in lata et spatiosa via incedant. Quamobrem dictum est : « Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis. » Gratis autem odisse dicuntur, qui nullam proferre valent odii causam, ut qui salutare verbum persequuntur, cum nulla incusandi ejus ratio suppetat. Pro illo autem, « qui oderunt me gratis, » Symmachus, « odientes me, inquit, sine causa. » Illi itaque, ait, multiplicati sunt plus quam capilli capitis mei. Quin etiam confortati sunt inimici persequentes eum. Et sane videre est, quo tempore persequendi facultas datur, confortari, extolli, multaque posse inimicos ejus. Injuste autem persequuntur illum, et gratis oderunt. Cum enim nulla subsit inimicitiae causa, neque consentaneam rationem proferre valeant cur persequantur, injuste tamen vexant. Ille vero cum nihil rapuerit, nihil injuriæ intulerit, supplicium luit. Nam si secundum leges pœnæ a reis repetendæ sint, neque ipse neque germani ejus discipuli aliquo in facinore deprehensi sunt. Jure ergo ait : « Quæ non rapui tunc exsolvebam. » Ac tempore passionis suæ gratis cruciabatur, et supplicium luebat, cum nulli injuriæ fecisset. Quare tunc dicebat : « Quæ non rapui tunc exsolvebam; » sive, secundum Aquila-

βοωμένην αὐτοῦ πάθει τὴν σύμπασαν οἰκουμένην μάλλον ἢ τότε Σιών, ἐπέπερ « εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » εἴσεται ὅπως ἐν τοῖς προκειμένοις ἐξ αὐτοῦ προσώπου εἴρηται τὸ, « Ἐκοπίασα κράζων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου. » Τὸ γὰρ παράμονον αὐτοῦ τῆς βοῆς διὰ τούτων σημαίνει. Οὐ γὰρ ἀπαξ ποτὲ βοήσας παρῆλθεν· ἀλλ' αἰεὶ βοᾷ καὶ κέκραγεν εἰς τὰς πάντων ψυχὰς διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν· αἰεὶ δὲ καὶ πρὸς τὸν Πατέρα βοᾷ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. Διὸ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Ἐξέλιπον οἱ ὄφθαλμοί μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με ἐπὶ τὸν Θεόν μου. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐξέλιπον, » ὁ Ἀκύλας, « Ἐτελέσθησαν, φησὶν, οἱ ὄφθαλμοί μου περιμένοντες τὸν Θεόν. » Ἐβόα δὲ καὶ ἐκεκράγει διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· ὃ δὲ παρίσθησι λέγων· « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν. » Εἰ δὲ σῶμα αὐτοῦ τυγχάνει ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὃς ἐδίδασκε λέγων· « Ὑμεῖς δὲ εἰστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. » εἰποις ἂν τὰ μὲν ἀναγκαϊότερα μέλη τοῦ σώματος, καὶ τὰ, ἴν' οὕτως εἴπω, ἀσθητήρια, τοὺς ἀναγκαίους εἶναι τοῦ λαοῦ· οἷον κεφαλὴν τοὺς ἡγουμένους, στόμα τοὺς διδασκάλους, καὶ τοὺς συνετοὺς ἀκροατὰς τὰ ὦτα, τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς διορατικούς τῶν Γραφῶν, χεῖρας τοὺς πρακτικωτέρους, τούτοις τε ἀναλόγως τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος, οἷς ἀκόλουθον εἴη νοεῖν τρίχας εἶναι τοῦ παντός τὰ πλήθη, καὶ τὸν περιττὸν ὄχλον φέροντας μὲν τινα κόσμον ὅλῳ τῷ σώματι, μὴ μὴν ἀναγκαίαν τινα χρῆσιν ὁμοίαν τὰ λοιπὰ μέλη. Τῶν οὖν τοιούτων τριχῶν πολλῶ πλείστοι εἶεν ἂν οἱ ἀλλότριοι τῆς πίστεως, ἅτε δὴ τὴν πλατείαν καὶ τὴν εὐρύχωρον βαδίζοντες. Διὸ λέλεκται· « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν. » Δωρεάν δὲ μισεῖν λέγονται οἱ οὐκ ἔχοντες αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ μίσους, ὡς οἱ τὸν σωτήριον λόγον διώκοντες καὶ μηδὲν καταμέμφεσθαι αὐτῷ δυνάμενοι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « οἱ μισοῦντές με δωρεάν, » ὁ Σύμμαχος, « Οἱ μισοῦντές με, φησὶν, ἀναιτίως. » Οὗτοι οὖν μάλλον ἐπλεόνασαν, φησὶν, ἢ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου. Ἀλλὰ καὶ ἐκραταιώθησαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ οἱ διώκοντες αὐτόν. Ἴδοι γοῦν τις, καθ' ἕκαστον καιρὸν καθ' ὃν διώκειν συγχωροῦνται, κραταιουμένους καὶ ἐπαιρομένους, καὶ πολλὰ δυναμένους τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀδίκως δὲ αὐτὸν διώκουσιν οὗτοι, καὶ ἐμίσουν αὐτὸν δωρεάν. Μηδεμίαν γὰρ ἔχοντες ὑπόθεσιν ἐχθρας, μηδὲ αἰτίας εἰπεῖν εὐλόγους οἷοί τε δι' ἧς διώκουσιν, ὅμως ἀδίκως αὐτὸν διώκουσιν. Ὁ δὲ ὑπὲρ ὧν μὴ ἤρπασε, μηδὲ ἠδίκησε, κόλασιν ὑπέμεινεν. Εἰ γὰρ κατὰ νόμους προσήκει δικὴν εἰσπράττεσθαι τοὺς ἠδικηκότας, οὔτε δὲ αὐτὸς οὔτε οἱ αὐτοῦ γνήσιοι μαθηταὶ ἤλωσαν ποτε ἐπὶ παρανομίᾳ· εἰκότως φησὶν· « Ἄ οὐχ ἤρπασα τότε ἀπετινύου. » Καὶ κατὰ τὸν καιρὸν δὲ τοῦ πάθους αὐτοῦ δωρεάν ἔπασχε, καὶ ὑπὲρ ὧν μὴ ἠδίκηκει τιμωρίαν ἐδίδου. Διὸ καὶ τότε εἶπεν·

¹ Psal. xviii, 5. ² I Cor. xii, 27.

« Ἄ οὐχ ἤρπαζον τότε ἀπειρίνου· » ἢ, κατὰ τὸν A lam : « Quæ non violenter abstuli tunc restituebam. »

Vers. 6. « Deus, tu scis insipientiam meam. » Quemadmodum divinus Apostolus *stultum Dei*, passionem Salvatoris, et crucem, infirmitatem inculpatim vocavit dicens : « Crucifixus est ex infirmitate ⁴ ; » ac rursum : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus : et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus ⁵ ; » sic et in præsentī non aberraveris, si insipientiam hic memoratam, pari ratione intelligas atque stultitiam ab Apostolo dictam. Sed sicut novit Dominus qui sunt ejus, quoniam quidam selecti homines sunt Dei cognitione digni, ita hoc loco insipientia illa, quæ digna est Dei cognitione, magnam profundamque rationem habuit. Neque enim præter voluntatem ac præter cognitionem tuam fuit illa insipientia mea. Quænam illa, nisi quæ talis a multis reputatur? Sicut enim insipientia illa Græcis insipientia æstimabatur, secundum profundam vero Dei rationem, ad melius vertebatur; et quod ab hominibus stultum putabatur, sapientius erat hominibus; nam Deo placuit per stultitiam prædicationis credentes salvos facere, sic et stultitia, quam propter nos subiit, humilians seipsum, formam servi accipiens, et usque ad mortem accedens, sapientior ipsa hominum sapientia erat. Nam crucis ratio pereuntibus quidem, inquit Apostolus, stultitia est. Quod si stultitia et insipientia est, nobis tamen salutem nactis virtus Dei est. Hanc igitur insipientiam et stultitiam non ignoravit Deus; nam ipsius judicio exstitit. Ideo ait : « Deus, tu scis insipientiam meam. » Nos vero Symmachus ab hac re expedivit, sic interpretatus : « Deus, tu scis imperitiam meam, » imperitiam scilicet quæ in hominibus est. Nam cum ab hominum malitia alienus esset, hanc probam imperitiam Patris sui cognitioni assignat. Alibi quoque divina Scriptura insipientiæ Salvatoris meminit, hisque consonat. Scriptum itaque est in Proverbiis : « Hæc dicit vir credentibus Deo, et cesso. Stultissimus enim sum omnium hominum, et prudentia hominis non est in me. Deus docuit me sapientiam, et cognitionem sanctorum novi ⁶. » In his namque se omnium hominum insipientissimum pronuntiat, et prudentiam hominis se non habere dicit : sed tamen ab ipso Deo edoctum se spiritualem sapientiam, et cognitionem sanctorum nosse narrat. Sed etiam, inquit, « delicta mea a te non sunt abscondita. » Nam si quædam in me delicta essent, ob quæ me cruci destinaverint, sane tu primus nosses, cui latere nihil potest; sed nulla erant. Quare qui oderant me, gratis oderant : et qui persequebantur me, injuste quæ non rapui exigebant. Quia vero falsos testes et sycophantas ad me accusandum subornarunt, tu nosti, inquit,

« Ὁ Θεός, σὺ ἐγνώσ τὴν ἀφροσύνην μου. » Ὡσπερ ἀνεγκλήτως ὁ θεὸς Ἀπόστολος μαρτὺρ τοῦ Θεοῦ ὠνόμασε τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἀσθένειαν τὸν σταυρὸν, εἰπών· « Ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας· » καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν· ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων· » οὕτω καὶ νῦν οὐκ ἂν ἀμάρτοις τὴν ἐνταῦθα λεγομένην ἀφροσύνην παραπλησίως νοήσας τῇ ὀνομασίᾳ παρὰ τῆς Ἀποστολῆς μωρίας. Ἀλλὰ καὶ ὡσπερ ἔγνω Κύριος τοὺς θύτας αὐτοῦ, ἐπέπερ ἐξείρετο τινὲς εἰσὶν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως κατηξωμένοι· οὕτως καὶ ἡ ἐνταῦθα ἀφροσύνη, ἀξία τῆς γνώσεως τυγχάνουσα τοῦ Θεοῦ, μέγαν τινὰ καὶ βαθὺν εἶχε λόγον. Οὐ γὰρ παρὰ τὴν σὴν βουλήν, οὐδὲ παρὰ τὴν σὴν γνώσιν ἐγένετο, φησὶν, ἡ ἀφροσύνη μου. Ποία δὲ αὕτη εἰ μὴ ἡ νομιζομένη τοῖς πολλοῖς; Ὡς γὰρ ἡ μωρία Ἑλλήσιν ἐνομιζέτο μωρία, κατὰ βαθεῖς δὲ λόγους Θεοῦ συνεστελεῖτο· καὶ ἦν τὸ παρ' ἀνθρώποις μωρὸν νομιζόμενον σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων· ἠὲ δόκησε γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· οὕτως καὶ ἡ ἀφροσύνη, ἦν δι' ἡμᾶς ὑπέλαθε κενώσας ἑαυτὸν καὶ μορφήν δούλου λαθὼν καὶ μέγρις θανάτου παρελθὼν, σοφωτέρα τῆς τῶν ἀνθρώπων σοφίας ἦν. Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μωρία ἐστίν, εἰ δὲ μωρία, καὶ ἀφροσύνη, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. Ταύτην οὖν τὴν ἀφροσύνην καὶ τὴν μωρίαν οὐκ ἠγνόησεν ὁ Θεός· αὐτοῦ γὰρ κρίσει γεγένηται. Διὸ φησὶν· « Ὁ Θεός, σὺ ἐγνώσ τὴν ἀφροσύνην μου. » Ἀπῆλλαξε δὲ ἡμᾶς πραγμάτων ὁ Σύμμαχος, ἐρμηνεύσας καὶ εἰπών· « Ὁ Θεός, σὺ οἶδας τὴν ἀπειρίαν μου· » ἀπειρίαν δηλαδὴ τὴν ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐν ἀνθρώποις κακίας ἀλλότριος ὢν, τὴν καλὴν ταύτην ἀπειρίαν ἀνατίθεισιν τῇ γνώσει τοῦ ἑαυτοῦ Πατρός. Καὶ ἄλλη δὲ Γραφή θεὸν ἀφροσύνης μέμνηται τοῦ Σωτῆρος συμφώνως τῇ προκειμένῃ. Γέγραπται γοῦν ἐν Παροιμίαις· « Τάδε λέγει ἀνὴρ τοῖς πιστεύουσιν Θεῷ, καὶ παύομαι. Ἀφρονέστατος γὰρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί. Θεὸς δὲ δίδωκε μοι σοφίαν, καὶ γνῶσιν ἀγίων ἐγνωνκα. » Καὶ ἐν τούτοις γὰρ πάντων μὲν ἀνθρώπων ἀφρονέστατον ἑαυτὸν εἶναι λέγει, καὶ φρόνησιν ἀνθρώπου μὴ ἐσχηκέναι· ὅμως δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δεδιδᾶσθαι τὴν πνευματικὴν σοφίαν, καὶ τὴν γνῶσιν τῶν ἀγίων ἐγνωνκέναι. Ἀλλὰ καὶ « αἱ πλημμέλειαι μου, φησὶν, ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν. » Εἰ γὰρ ἦσαν τινες ἐν ἐμοί πλημμέλειαι, δι' ἃς τῷ σταυρῷ με προσετίμησαν, τάχα που σὺ πρῶτος ἐγνώσ, ὃν λανθάνειν οὐδὲν οἶόν τε· ἀλλ' οὐδένες (sic) ἦσαν. Διὸ οἱ μισοῦντές με δωρεὰν ἐμίσουν, καὶ οἱ ἐκδιώκοντές με ἀδικῶς ἂ οὐχ ἤρπασα ἐξέπραττον. Ἐπεὶ δὲ ψευδομάρτυρας καὶ

⁴ II Cor. xiii, 4. ⁵ I Cor. i, 23-25. ⁶ Prov. xxx, 1-5.

Deus num quid peccatum a me sit. Neque enim si quædam mihi delicta inessent, tibi essent occulta. Et alias, si nostra ipse peccata abstersit, et factus est pro nobis maledictum, ita ut de illo dicatur : « Ipse peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur. Et ipse vulneratus est propter peccata nostra, infirmatus est propter iniquitates nostras. Et Dominus tradidit eum peccatis nostris ⁷. » Hæc, inquit, delicta pro hominibus suscepi : tu nosti, Deus, quia non abscondita tibi sunt. Neque enim præter consilium tuum isthæc suscepi. Quare illa notitia tua digna effecisti.

VERS. 7. « Non erubescant in me qui expectant te, Domine, Domine virtutum. » Quia doctrinam meam sapientes hujus sæculi criminantur, ipsamque pellunt ut insipientia et stultitia plenam propter ignominiosam crucem, precor ac rogo, eos qui credunt in me abs te servari immutabiles, ita ut nunquam erubescant. Quare tu ipse, Domine, Domine virtutum, eos qui propter cognitionem tuam a me traditam impugnantur, qui gravia semper patiuntur, et usque ad mortem perseverant, ne derelinquas, ne in me sperantes confundantur, qui te Deum Israel exquirunt. Etiamsi enim te olim non noscerent, quia dæmonibus malis subditi erant ; at jam cum te noscant, in omnium oblivionem venerunt, teque solum quærendo perseverant. Quamobrem supplicio ne confundantur, neque ignominia afficiantur ; sic enim interpretatus Symmachus est : « Ne confundantur super me, qui expectant te, Domine Deus virtutum, ne ignominia afficiantur super me qui quærent te, Deus Israel. » Observes porro quomodo dictum sit, « Domine, Domine virtutum ; » ita ut nomen Domini repetitum, et ad Deum universorum relatum sit.

VERS. 8, 9. « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Cæteri, inquit, homines ob peccata sua correptionibus et opprobriis subjiuntur ; ego vero qui peccatum non novi, propter te sustinui opprobrium, quia tu ipse, Deus hominum amator, pro humano genere me peccatum fecisti ; ut qui credunt in me, justitia efficiantur. Imo etiam « propter te sustinui opprobrium, » cum ex voluntate tua me ad nihilum redegi, et ad mortem usque depressi, quo tempore prætereuntes blasphemabant, moventes capita sua et dicentes : « Vab, qui destruis templum, et in tribus diebus ædificas, salvum fac temetipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum sacerdotibus et Scribis et Phariseis dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et eredemus ei. Speravit in Deum, eripiat eum, si

⁷ Isa. LIII, 4-6.

συκοφάντας ἔστησαν ἐν τῇ καρ' ἐμοῦ κατηγορία, σὺ οἶδας, φησὶν, ὁ Θεός, εἰ τινὰ μοι πεπλημμέλειται. Οὐ γὰρ ἂν ἐκρούθησάν σε, εἰ τινες ἦσαν ἐν ἐμοὶ πλημμέλεια. Καὶ ἄλλως, εἰ τὰς ἡμετέρας ἀνεμάξατο ἀμαρτίας, καὶ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτοῦ· « Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνάται. Καὶ αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. » Καὶ ταύτας, φησὶ, τὰς πλημμελείας ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδεξάμην· σὺ ἔγνων, ὁ Θεός, ἐπεὶ μὴ ἀπεκρούθησάν σε. Οὐ γὰρ δίχα τῆς σῆς βουλήσεως ταύτας ἀνεδεξάμην· διὸ καὶ ἄξιος τῆς σαυτοῦ γνώσεως αὐτὰς ἐποίησω.

« Μὴ αἰσχυνοθήσαν ἐπ' ἐμὲ οἱ ὑπομένοντες σε, Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων. » Ἐπειδὴ τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου διαβάλλουσιν, ἐλαύνουσι τε αὐτὴν ὡς μωστὴν ἀφροσύνης καὶ μωρίας διὰ τὸν ἐπανείδιστον σταυρὸν, ἀντιβολῶ καὶ δέομαι, τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύοντας φυλάττεσθαι ὑπὸ σοῦ ἀδιαιρέπτου, ὡς μήποτε καταισχυνοθῆναι. Διὸ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, τοὺς πολεμουμένους διὰ τὴν σὴν γνῶσιν, ἦν ὑπ' ἐμοῦ παρειλήφασαι, πάντοτε ὑπομένοντας τὰ δεινὰ καὶ μέχρι θανάτου καρτερούντας, μὴ ἐγκαταλείψης, μηδὲ ἐντραπείησαν θαρσήσαντες ἐπ' ἐμοὶ, οἱ σὲ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκζητοῦντες. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἦσάν ποτε ἀγνοοῦντές σε διὰ τὸ δαίμοσι πονηροῖς δεδουλωσθαι, ἀλλὰ νῦν, ἐπιγινόντες σε, πάντων μὲν λήθην ἐποίησαντο, σὲ δὲ μόνον διατελοῦσι ζητοῦντες. Διὸ ἱκετεύω μὴ καταισχυνοθῆναι αὐτοὺς, μηδὲ ἀσχημονῆσαι· οὕτω γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· « Μὴ καταισχυνοθήσαν ἐπ' ἐμοὶ οἱ προσδοκῶντές σε, Κύριε Θεὸς τῶν δυνάμεων· μὴ ἀσχημονήσαιεν ἐπ' ἐμὲ οἱ ἐκζητοῦντές σε, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἐπιτήρει δὲ ὅπως εἴρηται τὸ, « Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων, » δευτεροῦντος τοῦ λόγου τὴν κυριολογίαν καὶ ἐπὶ τὸν ὄλων Θεὸν ἀναπέμποντος.

« Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὄνειδισμὸν, ἐκάλυψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου. » Οἱ μὲν λοιποὶ, φησὶν, ἄνθρωποι δι' οἰκείας ἀμαρτίας ἐλέγχους καὶ ὄνειδισμοὺς ὑποβάλλονται· ἐγὼ δὲ ὁ μὴ γνοὺς ἀμαρτίαν ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὄνειδισμὸν· ἐπειδὴ περ σὺ αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος Θεός ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀμαρτίαν με ἐποίησας. ὅπως οἱ πιστεύοντες εἰς ἐμὲ γένωνται δικαιοσύνη. Ἀλλὰ καὶ ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὄνειδισμὸν, » διὰ τὴν σὴν βουλήν κενώσας ἐμαυτὸν καὶ μέχρι θανάτου ταπεινώσας, καθ' ὃν καιρὸν οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμου κινουντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· « Οὐδ' ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σώσον σεαυτὸν. Εἰ Ἰῶδς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάρθῃ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμπαίζοντες μετὰ τῶν ἱερέων καὶ Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἔλεγον· Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστὶ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. Πέποιθεν ἐπὶ τῶν

Θεόν· βυσάσθω αὐτόν, εἰ θέλει αὐτόν. Εἶπε γάρ, ὅτι Θεοῦ Υἱός εἰμι. » Ταῦτα δὴ οὖν θεσπίζων ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶν· « Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμὸν, ἐκάλυψεν ἔντροπή τὸ πρόσωπόν μου. » Οὐ γὰρ δι' ἁμαρτίας ἐμάς, οὐδὲ διὰ παρανόμους πράξεις, ἀλλ', « ἕνεκά σου » καὶ τὸν προλεχθέντα « ὀνειδισμὸν ὑπέμεινα, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐκάλυψεν ἔντροπή » ἢ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ἐκάλυψεν ἀσχημόνησις τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα πάντα ὑπέμεινα. φησὶν, ἕνεκά σου, τουτέστιν ἕνεκα τοῦ σοῦ Οὐλήματος. Ἀλλὰ καὶ « ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Δύο δὲ τάγματα ἐν τούτοις παρίστησιν· ἐν μὲν τὸ τῶν ἀληθῶς ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἷς ἐγενήθη ἀπηλλοτριωμένος· ἕτερον δὲ τὸ τῶν υἱῶν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὓ μὴν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἷς ἐγενήθη ξένος. Καὶ μὴν ἔγρην υἱοὺς μητρὸς αὐτοῦ, ὄντας ἀδελφοὺς, καὶ αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς προτέροις χρηματίζειν. Ἀλλ' οὐκ ὠνόμασε τοὺς υἱοὺς τῆς μητρὸς ἀδελφοὺς, ὡς ἐτέρους ὄντας δηλαδὴ παρὰ τὸ πρῶτον τάγμα τῶν ὀνομασθέντων ἀδελφῶν αὐτοῦ. (1) Εἰς οὖν ἀδελφοὺς μὲν αὐτοῦ γεγερονένοι τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, περιῶν καὶ ἐν ἐτέρῃ φησὶν· « Ἀπαγγεῶν τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῇ Μαριᾷ φανείς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἔλεγε· « Πορεύου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μου, καὶ εἶπον αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Τούτοις οὖν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη κατὰ καιρὸν τοῦ δηλουμένου πάθους, ὅτε πάντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀφέντες αὐτὸν ἔφευγον, αὐτὸς τε ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἠρνήσατο αὐτὸν τρίτον. Τούτοις ξένος καὶ ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθη· τοῖς δὲ υἱοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὓ μὴν καὶ ἀδελφοῖς οὖσιν αὐτοῦ, ξένος γέγονε. Μέννηται δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ μητρὸς, ὅτε, ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν ἐν τῇ συναγωγῇ, ὡς ἐκπλήσσεισθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν· « Πόθεν τούτω ἡ σοφία αὕτη; Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκνονος υἱός; Οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; Πόθεν τούτω ταῦτα πάντα; » Ἐάν μὲν οὖν τοὺς ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς λεγομένους υἱοὺς μητρὸς αὐτοῦ τούτους εἶναι ἐκλάβοιμεν, ἀνάγκη τὴν ἁγίαν Παρθένον μητέρα φάναι γεγονέναι τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπιφαίνεται Ἰάκωβος ὁ χρηματίσας αὐτοῦ ἀδελφός οὐκ ἀπεξενωμένος αὐτοῦ γεγονώς, οὐδὲ ἀλλότριος τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, εἰς δὲ τῶν σφόδρα γνησίων αὐτοῦ μαθητῶν· ὡς καὶ τὸν θρόνον ἀναδέξασθαι πρῶτον τῆς ἐν Ἱερουσαλῶν Ἐκκλησίας. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ αὐτοῦ ἀδελφοί, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατ' ἀρχὰς οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὅλοι εἰσι πιστεύσαντες. Ἰστορεῖ δ' οὖν τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς ἄρα ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἰστήκεισαν ἐξωζητούντες λαλῆσαι αὐτῷ. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ τῶν ἀποστόλων λέλεκεται, ὡς ἄρα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι κοινῇ πάντες προσκατερούντες τῇ προσευχῇ σὺν Μαριὰμ.

A vult eum. Dixit enim, quia Filius Dei sum. » Hæc nunc vaticinans dicit : « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Non enim ob peccata et improba facinora mea ; sed « propter te » prædictum « opprobrium sustinui, et operuit confusio faciem meam ; » sive, secundum Symmachum : « Operuit ignominia faciem ejus. » Et hæc omnia, inquit, propter te passus sum, id est, propter voluntatem tuam. Quin etiam « extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Duos hic ordines significat ; alterum eorum qui vere fratres ejus erant, quibus extraneus factus est ; alterum eorum qui filii matris ejus erant, sed non fratres ejus, quibus peregrinus effectus est. Et tamen oportuit B filios matris ejus, cum fratres ejus essent, perinde atque priores nuncupari fratres. At filios matris fratres non vocavit, utpote alios et diversos a priore ordine eorum qui fratres vocati sunt. Fratres ergo ejus, discipuli existimandi, de quibus alibi dicit : « Narrabo nomen tuum fratribus meis, et in medio Ecclesiæ laudabo te. » Et in Evangelio post resurrectionem ex mortuis, cum Mariæ visus est, dicebat : « Vade ad fratres meos, et dic illis : Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » His itaque fratribus suis extraneus factus est tempore prædictæ passionis, quando omnes discipuli ejus relicto eo fugiebant, ipseque præcipuus apostolorum Petrus ter negavit eum. His peregrinus et extraneus effectus est. Filiis item matris suæ, qui fratres sui non erant, peregrinus fuit. Meminit porro Evangelium fratrum et matris ejus, ubi cum venisset in patriam suam, docebat, in synagoga, ita ut ipsi stuperent ac dicerent : « Unde huic sapientia hæc ? Nonne hic est fabri filius ? Nonne mater ejus et fratres ejus, et sorores ejus omnes apud nos sunt ? Unde huic hæc omnia ? » Si igitur filios matris ejus in hoc psalmo sic vocatos, pro istis accipiamus, necesse est nos sanctam Virginem, reliquorum fratrum ejus matrem dicere. Verum Jacobus qui dicitur frater Domini, non videtur peregrinus ipsi fuisse, nec fidei in ipsum extraneus ; imo vero unus ex iis qui cum primis inter germanos ejus discipulos erant ; ita ut ipse primus Hierosolymitanæ Ecclesiæ thronum acciperet. Reliqui item ejus fratres, etsi a principio non crederent in ipsum, ut certum est eos postea credidisse. Narrat enim Evangelium ¹², matrem et fratres ejus foras stetitisse quærentes eum alloqui. Et in Actibus apostolorum ¹³ dicitur, fuisse apostolos una perseverantes in oratione cum Maria matre ejus et fratribus ejus. Qui ergo existimetur iis peregrinus esse ? Nullus itaque locus superest ut de iis dicatur : « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Non enim iis peregrinus,

¹ Matth. xviii, 40-43. ² Psal. xxi, 23. ³ Joan. xx, 17. ⁴ Matth. xiii, 54-56. ⁵ Matth. xii, 47. ⁶ Act. i, 14.

(1) Textus vitiatu.

sed multum pretiosus erat, ita ut nullatenus credere liceat memoratos fratres ejus filios Mariæ fuisse. Alii sane fuerint qui in psalmo filii matris ejus dicuntur, quibusque extraneus factus est. Intelligas porro matrem quidem ejus esse Judæorum Synagogam omnemque cognationem secundum carnem, eorum scilicet qui ex circumcissione erant; filios vero hujusmodi matris, eos qui ipsum abnegarunt, ac dixerunt: « Hunc autem nescimus unde sit ¹⁴. » Ideo, cum illum peregrinum existimarent, dicebat eis: « Cur loquelam meam non nostis? quia non potestis audire sermonem meum ¹⁵. » Peregrinum etiam illum putabant cum dicerent: « Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes ¹⁶? » Quare dicebat eis: « Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si alius venerit in nomine proprio, ipsum accipietis ¹⁷. » Sic igitur peregrinus et extraneus factus est filiis matris suæ. Hæc porro omnia sustinuit ob eam, quæ mox affertur, causam, quam necessario aperit, dicens:

λόγιος γέγονε τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ καίως παρίστησι λέγων·

VERS. 10-15. « Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quia enim multa usus fiducia, eos qui domum Patris sui, domum negotiationis et speluncam latronum faciebant, coarguebat et pellebat, ideo insidiabantur ipsi. Quod declarat evangelista, dicens: « Et prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Jerosolymam: et invenit in templo vendentes oves et boves, et nummulariorum effudit æs et mensas. Et iis qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, donum negotiationis ¹⁸. » Quibus subjungit: « Recordati sunt discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus donus tuæ comedit me ¹⁹. » Sed etiam opprobria exprobrantium Deo in se recipiens, eorum ultor fuit: quamobrem dicebat: « Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Non ferens enim eos qui operibus suis opprobrium religionis legibus inferebant, principes gentis coarguebat. Quare turbas et discipulos suos cohortabatur, dicens: « Super cathedram Moysis sederunt Scribæ et Pharisei: omnia ergo quæcunque dixerint vobis facite et servate, secundum opera autem eorum nolite facere. Dicunt enim, et non faciunt ²⁰. » Deinde vero arguens hæc in eorum personam proferebat: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum in conspectu hominum ²¹; » ac rursus: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei, quia similes estis sepulcris dealbatis ²². » Ob tales itaque correptiones, insidias ipsi pararunt. Quapropter hic ait: « Zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Et operui in jejunio ani-

τῆ μητρὶ αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Πῶς οὖν δυνατὰι τοῦτοις ξένος εἶναι νομίζεσθαι; ὥστε μὴ χῶρον ἔχειν περὶ τούτων λέγεσθαι τὸ, « Ἀπηλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Οὐ γὰρ ἦν τούτων ξένος, ἀλλὰ καὶ ἄγαν τίμιος· ὡς μηκέτι τοὺς προλεγεθέντας αὐτοῦ ἀδελφοὺς υἱοὺς εἶναι τῆς Μαρίας ἠγεῖσθαι, ἕτεροι δ' ἂν εἴεν παρὰ τούτους οἱ διὰ τοῦ ψαλμοῦ λεγόμενοι υἱοὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οἷς ξένος ἐγενήθη. Νοήσεις δὲ μητέρα μὲν τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν τῶν ἐκ περιτομῆς· υἱοὺς δὲ τῆς τοιαύτης μητρὸς αὐτὸν ἀρνησαμένους αὐτὸν, καὶ εἰρηκότας· « Τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· » Δὲ ἔλεγεν αὐτοῖς, ἐπειδὴ ξένον αὐτὸν ἐνόμιζον· « Διὰ τί τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμὸν. » Ξένον δὲ αὐτὸν πάλιν ἠγοῦντο λέγοντες· « Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν ὅτι Σαμαρεῖτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Διὸ ἔλεγε πρὸς αὐτούς· « Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκείνον λήψεσθε. » Οὕτω τοίνυν ξένος καὶ ἀπᾶντα ὑπέμεινε διὰ τὴν ἐπιλεγομένην αἰτίαν, ἣν ἀναγ-

« Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με, καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζοντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ἐπειδὴ γὰρ, πολλῆ παρρησίᾳ χρώμενος, τοὺς τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οἶκον ἐμπορίου καὶ σπῆλαιον ληστῶν ποιούντας ἠλεγχέ τε καὶ ἤλαυνε, τούτου χάριν ἐπεθούλευον αὐτῷ· ὃ δὲ παρ᾽ ἴστησιν ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπεν· « Καὶ ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ πωλοῦντας πρόβατα καὶ βόας, καὶ τῶν κολλυθιστῶν ἐξέχευε τὰ κέρματα καὶ τὰς τραπεζὰς. Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν· Ἄρατε ταῦτα ἐνευθεῖν, καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου· » ἐπιλέγει· « Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » Ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν ὀνειδίζοντων τὸν Θεὸν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων, ἐκδικος ἐγένετο τούτων· διὸ ἔλεγε· « Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζοντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Οὐ γὰρ φέρον τοὺς διὰ τῶν οικείων ἔργων θνεῖδος προστρέβοντας τῷ τῆς θεοσεβείας νόμῳ, τοὺς ἐλέγχους ἐποιεῖτο κατὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ ἔθνους. Διὸ τοῖς ὄχλοις καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ παρήνει λέγων· « Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωϋσέως ἐκάθισαν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν ποιήσατε καὶ τηρεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. Λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσιν. » Εἶθ' ἐξῆς ἀπελέγχων αὐτούς εἰς αὐτῶν πρόσωπον ἔλεγεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· » καὶ πάλιν· « Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκοιμημένοις. » Τῶν γοῦν τοιούτων ἐλέγχων ἕνεκα τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ συνεσκευάσαντο. Διόπερ ἐν ταυθὰ φησιν· « Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με,

¹⁴ Joan. ix, 29. ¹⁵ Joan. viii, 43. ¹⁶ ibid. 48. ¹⁷ Matth. xxiii, 2, 3. ¹⁸ ibid. 3. ¹⁹ ibid. 27.

¹⁷ Joan. v, 43. ¹⁸ Joan. ii, 13-16 ¹⁹ ibid. 17.

καὶ οἱ ὄνειδισμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων .σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὄνειδισμοὺς ἐμοί. » Ὅτε μὲν, φησὶν, ἐύρων τὸν σὸν οἶκον πάσης πληρούμενον ἀνομίας, καὶ ποτὲ μὲν γινώσκον οἶκον ἐμπορίου, ποτὲ δὲ σπῆλαιον ληστῶν, πυρούμενος ὑπὸ θεοῦ ζήλου, ἤλαυνον τοὺς ἔνδον παρανομοῦντας· ἀλλὰ καὶ ὅτε ταῖς ἑαυτῶν ἀθεμίτοις πράξεσιν ὄνειδος περιηπτόν σοι τῷ Θεῷ, οὗ τῆς θεοσεβείαν ἐπηγγέλλοντο, πάλιν εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων τοὺς τοιούτους ὄνειδισμοὺς, ἠναγκαζόμεν παρρησίᾳ χρῆσθαι, καὶ τοὺς ἐλέγχους αὐτοῖς θεραπευτικῶς προσφέρειν· ὅτε δὲ ἐύρων ἀναισθητῶς αὐτοὺς ἔχοντας, καὶ μὴ ἐπιτορευομένους τοὺς ἐμοὺς ἐλέγχους, ἀποκλαιόμενος αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐνήστευον καὶ κατεπόνοι ἐμαυτὸν ὑπὲρ αὐτῶν. Οἱ δὲ καὶ οὕτως ὠνειδιζόν μοι διασύροντες καὶ χλευάζοντες τὴν ἐμὴν νηστείαν. Βουλόμενος δὲ αὐτοῖς ὑπογραμμὸν μετανοίας δεικνύναι, οὐ μόνον νηστείας ἐμαυτὸν κατεπόνοι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδομά μου σάκκον ἱποποιῶν, κολάζων καὶ τιμωρούμενος τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα, αὐτῷ τε ἔργῳ τρόπον ἐξομολογήσεως καὶ τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων καθάρσεως ἐπιδεικνύς αὐτεῖς. Οἱ δὲ καὶ ταῦτα γελῶντες ἀντὶ παραβολῆς με εἶχον, συνερχόμενοι μὲν ἅμα καὶ πρὸς ταῖς ἑαυτῶν πύλαις καθεζόμενοι, πᾶσαν δὲ τὴν ἑαυτῶν ὀμίλλαν περὶ ἐμοῦ ποιοῦμενοι, καὶ μονονοῦχι ἀδολεσχοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ κατ' ἐμοῦ χλευῇ. Οὐκ ἀπήρκει δὲ αὐτοῖς διασύρειν καὶ χλευάζειν τὰς ἐμὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ συμπόσια συγκροτοῦντες, ψῶδας καὶ ἄσματα εἰς ἐμὲ διεξήσαν οἰνοφλυγοῦντες καὶ μεθυσκόμενοι ἐν ταῖς κατ' ἐμοῦ παροιναῖς. Ἐφ' οἷς ἐτι μᾶλλον ἐγὼ συνεκάλυπτον ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐτιθέμην τὸ ἐνδομά μου σάκκον, τὴν αὐτῶν ἀπώλειαν ἀποκλαιόμενος. Διδὸν κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηταί· « Καὶ ἔκλαυσα ἐν νηστείᾳ ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὄνειδισμοὺς ἐμοί. Καὶ ἔδωκεν ἐνδοσίην μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολήν. Ὁμίλιον ἐν ἐμοὶ καθήμενοι πύλῃ· καὶ ψαλλοὶ πινόντων μέθυσμα. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ κλῶνται μετὰ νηστείας τὴν ψυχὴν μου ἐγένετο εἰς ὄνειδος ἐμοί. Καὶ τάσσω τὸ ἐνδομά μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολήν. Διηγούντο με καθήμενοι ἐν πύλῃ, καὶ ἔψαλλον με οἱ πίνοντες μέθυσμα. » Ἀλλὰ τούτοις συνεξετάσαι ἀναγκαῖον, πῶς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν Εὐαγγελίοις· « Ἦλθεν Ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ λέγουσιν· Δαιμόνιον ἔχει. Ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν. » Ἄλλ' ἐρεῖς ταῦτα κατ' ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου γίνεσθαι, ὅτε διὰ τὸ μὴ νηστεύειν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογίαν ποιούμενος, ἔφασκεν· « Οὐ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νομφῶνος νηστεύειν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ νομφῶς· ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νομφῶς, καὶ τότε νηστεύουσιν. » Ὅρθῶς γὰρ, ὡς καὶ αὐτὸς ἠπίστατο τὸν τῆς νηστείας καιρὸν· Εἰ τοίνυν τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ συνεξετάσεις τοῖς μετὰ χεῖρας προκειμένοις, εὖροις ἂν ὅπως

A mam meam, et factum est in opprobrium mihi. » Cum, inquit, domum tuam viderem omni iniquitate repletam, et modo domum negotiationis, modo speluncam latronum effectam, divino incensus zelo, eos qui intus iniquitatem operabantur ejeci. Imo etiam cum nefariis gestis suis opprobrium tibi Deo inferrent, erga quem tamen religionem prostebantur, in me rursus opprobria huiusmodi recipiens, necessitate compulsus, correptiones ipsis ad remedium admovebam. Ut videbam autem illos nullo sensu moveri, neque resipiscere ex reprehensione mea, eorum perniciem deplorans jejunabam, neque illorum causa macerabam. Illi autem tunc etiam exprobrabant mihi, et jejunium meum profusis cachinnis irridebant. Cum vellem porro exemplum poenitentiae ipsis proponere, non modo jejuniis me macerabam, sed etiam pro vestimento ponebam cilicium, carnem meam castigans et puniens, atque ipso opere modum confessionis atque purgationis pristinorum peccatorum ipsis commonstrabam. Illi vero hæc quoque deridentes pro parabola me habuerunt, simul convenientes, et ad portas suas sedentes, de me una colloquia miscentes, ac mutuo nugas spargentes dum me irriderent. Neque sat illis fuit quod me deluderent, atque ob mea pro illis suscepta exercitia ridiculum agerent; sed etiam convivia agentes, cantilenas vino capti et ebrii, in me debacchantes edebant. Qua de causa ego multo magis operiebam in jejunio animam meam, et ponebam vestimentum meum cilicium, exitium ipsorum deplorans. Quare, secundum Aquilam, dicitur « Et ploravi in jejunio animam meam, et factum est in opprobria mihi. Et dedit vestimentum meum saccum, et factus sum illis in parabolam. Colloquebantur in me sedentes ad portam : et psalmi bibentium ebrietatem ; » secundum Symmachum autem : « Et ploranti post jejunia animam meam, factum est in opprobrium mihi. Et ponens indumentum meum saccum, et factus sum illis in parabolam. Enarrabant me sedentes in porta, et psallebant me bibentes ebrietatem. » At horum occasione disquirendum est, cur a Servatore dictum in Evangelio fuerit : « Venit Joannes neque manducans, neque bibens, et dicunt : Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus ». Sed dicas hæc initio Evangelii facta esse, quando eo quod discipuli ejus non jejunarent, pro ipsis, objecta depellens, dicebat : « Non possunt filii thalami sponsalis jejunare, quandiu cum illis est sponsus : auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt ». Viden' quod ipse quoque jejunii tempus probe sciret? Si ergo tempus passionis ipsius cum iis quæ jam tractamus contuleris deprehendes quomodo hæc completa fuerint, quando sublato demum sponso, discipuli ejus jejunabant. Neque veri absimile est, eum præ-

²³ Matth. xi, 18, 19. ²⁴ Matth. ix, 15.

videntem se brevi post tempore ipsis extraneum fore, et totum ex circumcissione populum sanguinem suum postulaturum esse, Petrum negaturum, et talia contra se perpetranda esse; ut futurum esset tenebras omnia circum obvolvere, solem ipsum obscurari, velum templi scindi, omniaque olim in Israele veneranda everti; nimirum regnum eorum, sacerdotium et Sancta sanctorum; omniumque eorum abjectionem et excidium confertim futurum: non veri, inquam, absimile est, ipsum horum causa macterasse in jejunio animam suam, et posuisse vestimentum suum saccum. Qua de causa impii homines ipsum irridebant, dum loco parabolæ futilibus suis sermonibus nugarentur; alioque diei tempore in portis collecti, eos qui præteribant per calumnias in ipsum structas in errorem deducebant; tempore autem cibi, vino et ebrietati vacantes, cantilenas contra ipsum ederent. Quare ille operiebat in jejunio animam suam, et ponebat indumentum suum saccum, idque pro aliorum salute ex bonitatis exsuperantia præstabat.

καὶ ἐτίθετο τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ σάκκον, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων σωτηρίας, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ταῦτα πράττων.

VERS. 14. « Ego vero orationem meam ad te, Domine, tempus beneplaciti, Deus: In multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. » Illi quidem, ait, deridebant, afflictionemque meam traducebant. Ego vero perseverabam, orationem meam tibi Domino offerens. Observes porro velim, Hebraicam Scripturam hic quoque quatuor litterarum voce Dominum exprimere. Te vero Dominum deprecans dicebam: « Tempus beneplaciti, Deus; » sive, secundum Symmachum: « Tempus reconciliationis. Deus, in multitudine misericordiæ tuæ exaudi me. » Nam si alias vox tua Patris mei mihi hæc testificata est: « Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ²²; » nunc maxime tempus beneplaciti est: quare precor ut in multitudine misericordiæ tuæ exaudias me, et in veritate salutis tuæ serves me. Non humanam quippe postulo salutem, sed veram. Talis porro est quæ ex te provenit, qua me rogo eripi a luto ut non insigar. A quo luto, nisi de quo superius dicebam: « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia? » Nam qui superius iimus profundi dictus est, hic lutum vocatur. His porro significat solutionem corporis in morte, de qua in alio sic loquebatur: « Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem ²³. » Qui igitur a morte delinquent, corruptionem passi, in eaque constituti, cum in ea permanserint, infixi sunt in luto: ego vero etiamsi descenderim, ad lutum usque humilians meipsum, precor tamen his verbis: « Eripe me de luto, ut non insigar. » Quæ porro subsequuntur, virtutes in ipsa morte sitas denotant, a quibus eripi se rogat dicens: « Liberer ab iis qui oderunt me, et de profundis aquarum. Non me de-

A ταῦτα ἐπιληροῦτο, ὅτε λοιπὸν αἰρομένου τοῦ νομφίου καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐνήστευον. Ἐφ' οἷς οὐκ ἀπεικὸς ἦν καὶ αὐτὸν προορῶντα, ὡς μικρὸν ὕστερον ἀπλοτριωμένος ἔσται αὐτοῖς, καὶ ὡς τὸ πᾶν ἔθνος τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξαιτήσεται, καὶ ὡς Πέτρος αὐτὸν ἀρνήσεται, καὶ τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ τολμηθήσεται, ὥστε σκότος διαλαβεῖν τὸ περιέχον, ἡλίον τε αὐτὸν σκοτισθῆναι, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῶ σχισθῆναι, ἀνατραπήναι τε. πάντα τὰ κάλαι τοῦ Ἰσραὴλ σεμνά, λέγω δὲ τὴν βασιλείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἱερωσύνην καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων πάντων τε τούτων ἀποβολὴν καὶ ἀνατροπὴν ἀθρόαν γενέσθαι· τούτων ἕνεκα οὐκ ἀπεικὸς ἦν αὐτὸν καταπονεῖν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ τιθέναι τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ σάκκον ἐφ' ᾧ καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν οἱ ἀσεθεῖς, ἀπὸ παραβολῆς ταῖς κατ' αὐτοῦ διηγῆσεσιν ἀδολεσχοῦντες· καὶ τὸν μὲν ἄλλον καιρὸν τῆς ἡμέρας, ἐν ταῖς πύλαις συναγόμενοι, τοὺς δι' αὐτῶν διερχομένους ταῖς κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς ἐπλάυνον· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς τροφῆς, οἴνῳ καὶ μέθῃ σχολάζοντες, ψῆδᾶς συνετίθεσαν κατ' αὐτοῦ. Διὸ συνεχάλ' ὑπεν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐτέρων σωτηρίας, δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ταῦτα

« Κάγω δὲ ἡ προσευχὴ μου πρὸς σέ, Κύριε, καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός· ἐν τῷ πληθεῖ τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. » Οἱ μὲν ἐχλεύαζον, φησὶ, καὶ διέσυρον τὰς ἐμὰς κακώσεις· ἐγὼ δὲ προσεκαρτέρουν, τὴν ἐμὴν προσευχὴν σοὶ τῷ Κυρίῳ προσαναφέρων. Τῆραι δὲ, ὡς καὶ ἐνταῦθα τὸν Κύριον διὰ τοῦ τετραγράμμου ἡ Ἑβραϊκὴ ἐπισημαίνεται γραφῇ. Εὐχόμενος δὲ πρὸς σέ τὸν Κύριον ταῦτα ἔλεγον· « Καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός· ἡ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· καιρὸς διαλλαγῆς. Ὁ Θεός, ἐν τῷ πληθεῖ τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. » Εἰ γὰρ καὶ ποτε ἄλλοτε ἡ σὴ τοῦ Πατρὸς ἐμαρτύρησι φωνῆ λέγουσα· Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύδωξα. » Ἀλλὰ νῦν μάλιστα καιρὸς ἐστὶ τῆς εὐδοκίας· διὸ ἱκετεύω ἐν τῷ πληθεῖ τοῦ ἐλέους σου ἐπακουσαί μου, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου σώσαί με. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης δέομαι σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἀληθοῦς· Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ παρὰ σοῦ, καθ' ἣν σωθῆναι ἱκετεύω ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. Ποίου δὲ πηλοῦ, ἢ περιού ἀνωτέρω ἔλεγον· Ἐνεπάγγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις; ἢ Ἡ γὰρ ἀνωτέρω λεχθεῖσα ἰλὺς βυθοῦ ἐνταῦθα πηλὸς ὠνόμασται. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ λύσιν, περὶ ἧς ἐν ἐτέρῳ ἔφασκεν· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. » Οἱ μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατηθέντες, διαφθορὰν ὑπομείναντες καὶ ἐν φθορᾷ γενόμενοι, ἐναπομείναντές τε αὐτῆ, ἐνεπάγγησαν εἰς τὸν πηλόν. Ἐγὼ δὲ εἰ καὶ κατῆλθον κενώσας ἐμαυτὸν μέγρι τούτου· ἀλλ' ἱκετεύω λέγων· « Σῶσόν με ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. » Τὰ δὲ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα τὰς ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ δυνάμεις παρίστησιν· ἀφ' ὧν ρυθθῆναι εὐχεται λέγων· Ῥυθθεῖην ἐκ τῶν μισούντων με καὶ ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων. Μὴ με καταποντισάτω καταγίγς ὕδατος, μηδὲ κατα-

²² Matth. iii, 17; xvii, 5. ²³ Psal. xv, 10.

πίτω με βυθός. » Ταῦτα δὲ τὰ ὕδατα οἱ τε ἐν αὐτοῖς ἄ
 ὀρκόντες καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδηλοῦντο, κατὰ
 τό· « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι ἐσιήθησαν ὕδατα ἔως
 ψυχῆς μου· Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν
 ὑπόστασις· Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ
 καταίγῃς καταπόνησέ με. » Ἄλλὰ διὰ μὲν τῶν προ-
 τέρων τὴν κάθοδον αὐτοῦ τὴν εἰς ταῦτα παρίστη, διὰ
 δὲ τῶν μετὰ χειρας τὴν ἀπὸ τούτων ἐπάνοδον. « Ἐ-
 πσθεῖν » γάρ φησιν « ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων καὶ
 μὴ με καταποντισιάτω καταίγῃς ὕδατος, μηδὲ κατα-
 πείτω με βυθός, μηδὲ συσχεῖτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ
 στόμα αὐτοῦ. » Τὰς μὲν γὰρ λοιπὰς τῶν ἀνθρώπων
 ψυχὰς κατέπειν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ τὸ φρέαρ συν-
 ἔσχε καὶ ἀπέκλεισε τῷ ἑαυτοῦ στόματι. Φρέαρ δὲ
 στόμα ἔχον αὐτὸς ἂν λεχθεῖ ὁ θάνατος, ὁ ἐξ αἰῶνος
 πάντα καταπεπωκώς τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεπωκώ-
 τας, καὶ μετὰ τὸ καταπίσειν ἔνθακων, ὡσπερ καὶ
 ἀποκλείσας τὸ ἑαυτοῦ στόμα, πρὸς τὸ μὴ τινα παλι-
 ὄρομησαι. Ἐπ' ἐμοῦ δὲ μὴ γένοιτο τοῦτο. Διὸ ἀντι-
 βολῶ σε τὸν Πατέρα λέγων· « Μὴ με καταποντισιάτω
 καταίγῃς ὕδατος, μηδὲ καταπίτω με βυθός, μηδὲ
 συσχεῖτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » Ἥ κατὰ
 τὸν Σύμμαχον, « Μηδὲ ἐπιπωμάσαι μοι φρέαρ τὸ
 στόμα αὐτοῦ. » Καὶ νῦν μὲν ὑδάτων μέμνηται καὶ
 βυθῶν καὶ φρέατος· ἐν δὲ τῷ κα' ψαλμῷ τὰ αὐτὰ
 ταῦτα σημαίνων, ἑτέροις ὀνόμασι κέχρηται λέγων·
 « Ῥῦσαι ἀπὸ βομφαλαῆς τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς
 κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέον-
 τος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερότων τὴν ταπεινώσιν
 μου. » Καὶ ταῦτα γὰρ περὶ τῶν ἐν τῷ καλουμένων
 ἄλλοι δυνάμειν ἀντικειμένων λέλεχται, ὡς τοὺς τόπους
 διηγοῦμενοι παρεστήσαμεν.

« Εἰσακούσόν μου, Κύριε, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός
 σου· κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐπίβλεψον
 ἐπ' ἐμέ. » Καὶ ἐνταῦθα διὰ τοῦ παρ' Ἑβραίοις ἀνεκ-
 φωνήτου τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὁ Σωτὴρ ἐπικαλεῖται
 λέγων· Ἐπειδὴ τὰδε καὶ τὰδε ἤτησα, ἵνα μὴ ἐμπά-
 γω εἰς τὸν πηλόν, καὶ ὅπως ρυθθεῖν ἐκ τῶν βαθέων
 τῶν ὑδάτων, τὰ τε ταῦτοις ἐξῆς, τούτου χάριν ἐπίνευ-
 σόν μου τῇ δεξιῇ, ὦ Κύριε, « ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός
 σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐπίβλεψον
 ἐπ' ἐμέ. Μὴ ἀποστρέψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ
 παιδός σου. » Ἐν οἷς παρακαλεῖ ἐπιβλέψαι, καὶ μὴ
 ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον ἐξ αὐτοῦ· Ἐν ὡσπερ μέγας
 ἀγωνοθέτης δοκιμάσῃ τὸν ἀγῶνα ἐν ὑπέστη καὶ τὴν
 ὑπομονὴν καὶ τὴν ταπεινώσιν, ἐπ' ἣ σεμνυνομένου
 ἀξιοὶ τὸν Πατέρα μὴ ἀποστρέψαι τὸ πρόσωπον ἐξ
 αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιβλέψαι εἰς αὐτόν. Εἶτα ἐπιλέγει·
 « Ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. » ἢ κατὰ τὸν
 Ἀκύλαν, « Ὅτι στενόν μοι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. »
 Νοήσεις δὲ καὶ τούτου τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας ὅπως
 εἶρηται τὸ, « Στενὴ καὶ θελιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα
 εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι'
 αὐτῆς. » Πρῶτος γὰρ ἐν αὐτῆς τὴν στενήν αὐτὴν καὶ
 τὴν θελιμμένην ὁδὸν εἶπεν· « Ὅτι στενὴ μοι, »
 καὶ, « ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. » Ἐδήλου
 δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν τὴν θλίψιν ἑαυτοῦ καὶ τὴν

mergat tempestas aquæ, neque absorbeat me pro-
 fundum. » Hæc vero aquæ, et dracones in ipsis de-
 gentes, superius indicabantur in illo : « Salvum
 me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad
 animam meam. Infixus sum in limo profundum, et
 non est substantia. Veni in altitudinem maris, et
 tempestas demersit me. » Sed prius quidem ejus
 in aquas descensus declarabatur ; in his autem re-
 gressus inde notatur. « Liberer, inquit, de pro-
 fundis aquarum, et non me demergat tempestas aquæ,
 neque absorbeat me profundum, neque urgeat super
 me puteus os suum. » Cæteras quippe hominum ani-
 mas mors absorpsit, et prævaluit, ac puteus ursit, et
 conclusit ore suo. Puteus autem ore inconstructus, ipsa
 mors esse dicatur, quæ ab initio omnes isthuc dela-
 psos deglutivit : et postquam deglutivit, momordit,
 ac si occlusisset os suum, ne quis inde reverteretur.
 Mecum autem ne pari modo agatur. Quare tibi Pa-
 tri supplico dicens : « Non me demergat tempestas
 aquæ, neque absorbeat me profundum, neque ur-
 geat super me puteus os suum ; » sive secundum
 Symmachum : « Neque obturet super me puteus
 os suum. » Et jam quidem aquas, profunda et pu-
 teum memorat : in vicesimo autem primo psalmo
 eadem ipsa aliis vocabulis indicat dicens : « Erue
 a frænca, Deus, animam meam, et de manu canis
 unigenitam meam. Salva me ex ore leonis, et a
 cornibus unicornium humilitatem meam ¹⁷. » Et
 hæc de adversariis potestatibus in inferno, ut vo-
 cant, degentibus dicta sunt, ut in hujusmodi loco-
 rum explicatione declaravimus.

Vers. 17-21. « Exaudi me, Domine, quoniam
 benigna est misericordia tua, secundum multitudi-
 nem miserationum tuarum respice in me. » Hic
 quoque ineffabili apud Hebræos voce Servator Pa-
 trem suum invocatur dicens : Quia hæc et illa rogavi,
 ut ne infigar in luto, ut liberer a profundis aquarum,
 et cætera quæ sequuntur, ideo annue obsecrationi
 mee, o Domine, et secundum multitudinem miserationum
 tuarum respice in me. Ne avertas faciem tuam a
 puero tuo. » Quibus rogatur ut respiciat, nec avertat
 faciem suam a se, ut quasi magnus agonotheta
 probet quod certamen subierit, quam patientiam et
 humilitatem : de qua gloriatus, Patrem rogatur ut ne
 avertat faciem suam, sed se respiciat. Dehinc sub-
 jungit : « Quoniam tribulor, velociter exaudi me ; »
 sive secundum Aquilam, « Quia angustiam mihi, ve-
 lociter exaudi me. » Hanc porro sententiam intel-
 liges, si consideres quod dictum est : « Angusta et
 arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt
 qui ingrediuntur per eam ¹⁸. » Ipse igitur, qui pri-
 mus hac angusta et arcta via incessit, dicebat :
 « Quoniam angusta mihi, » et, « quoniam tribulor,
 velociter exaudi me. » In superioribus quoque tribu-
 lationem et angustiam suam sic declarabat : « Et

¹⁷ Psal. xxi, 21, 22. ¹⁸ Matth. vii, 14.

operui in jejuniō animam meam, et factum est in opprobrium mihi. Et posui vestimentum meum saccum. » Patrem itaque rogabat hæc ut respiceret et consideraret quæ pro nobis certamina sustinuerit. Quare dicebat : « Intende animæ meæ, et libera eam. » Deinde vero recte facta ostendens sua, quæ ut ille respiciat obsecrat, pergit : « Propter inimicos meos eripe me. Tu scis impropriū meum et confusionem meam, et reverentiam meam. » Quemadmodum enim supra dicebat : « Tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita ; » sic et nunc. tua, inquit, cognitione digna sunt impropria mea. De illis quoque superius agebat dicens : « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quandoquidem igitur ex iudicio tuo et nutu opprobria sustinui et ignominia plenam passionem, ideo dico : « Tu scis impropriū meum et confusionem meam et reverentiam meam. » Confusionem nosti meam, non indignam notitia tua, et reverentiam seu pudorem, quem sustinui, cum « dorsum meum dedi ad flagella, et faciem meam ad alapas. » Neque pari atque ego ratione cruciantes me nosti : neque enim illi cognitione tua digni. Quare de illis dico : « Contra te sunt omnes qui tribulant me. » Ita porro contra te sunt, ut contraria tibi eligentes, meque cruciant, nihil utilitatis ex ministerio meo nacti, atque in suam perniciem cruciant. Addit postea : « Impropriū expectavit cor meum et miseriam. » Quod clarius interpretatus Symmachus est dicens : « Impropriū confregit cor meum, et dolebam ; » Aquila vero, « Impropriū, inquit, contrivit cor meum, et desperatus sum. »

ἡνώμην · ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ὀνειδισμὸς, φησὶ, **VERS. 22-25.** « Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Secundum Symmachum autem : « Et expectabam qui simul contristaretur, et non fuit ; et consolantem, et non inveni. Et inficiebant in cibum meum fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Discipulos ejus tempore passionis, ipso derelicto, effugisse, neque tamen dolore vacuos fuisse, docet Evangelium. Cum enim Petrus flevisse amare scribatur ; ac reliqui congregati in domo una latuisse propter metum Judæorum serantur ; nequaquam dolore vacui erant. Hæc igitur de choro apostolorum dicta fuisse putare consentaneum non est ; sed de cruciantibus illum de quibus dictum : « Contra te sunt omnes qui tribulant me. » Ego quippe omnia pro illorum salute agebam, operiens in jejuniō animam meam, sacco utens indumenti loco ; illi vero iis contraria perpetrabant, modo exprobrantes traduentesque jejunia mea, mox in computationibus suis contra me psallentes, ac omnia potius agentes, quam ut mecum contristarentur. Ego vero pro illis dolore afflictebar ; illi vero non una mecum dolebant et angebantur : nec quispian inter illos fuit qui me consolaretur. Sed nihil

στώσων λέγων · « Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμοὺς ἐμοί. Καὶ ἐθέμην τὸ ἐνδομά μου σάκκου. » Ἐπὶ τούτοις αὖν καὶ παρεκάλει τὴν Πατέρα ἐμβλέψαι καὶ θεάσασθαι τοὺς ἄλλους οὓς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε· διὸ ἔλεγε· « Πρόσχες τῇ ψυχῇ μου, καὶ λύτρωσαι αὐτήν. » Εἶτα δεικνύς αὐτοῦ τὰ κατωρθώματα οὓς ἐμβλέψαι παρεκάλει, ἐπιλέγει· « Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου βύζαι με. Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. » Ὡς γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε· « Σὺ ἔγκως τὴν ἀρροσύνην μου, καὶ αἱ πλημμυεῖαι μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν· οὕτω καὶ νῦν τῆς σῆς, φησὶ, γνώσεως τυγχάνουσιν ἄξιοι ὀνειδισμοί μου. Ἐδῆλου δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λέγων· « Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζόντων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ἐπεὶ τοίνυν σὴ κρίσει καὶ σὴ πνεύματι τοὺς ὀνειδισμοὺς ὑπέμεινα, καὶ τὸ μετὸν αἰσχύνῃ τὸ πάθος, διὰ τοῦτο φημι· « Σὺ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. » Τὴν μὲν ἐμὴν οἴδας αἰσχύνην οὐκ οὖσαν ἀναξίαν τῆς σῆς γνώσεως. Καὶ τὴν ἐντροπήν μου, ἣν ὑπέμεινα, « τὸν κῆρτόν μου δούς εἰς μάστιγας καὶ τὰς σιαγόνας μου εἰς βραπίσματα, » γινώσκεις. Οὐκ ἐστὶ δὲ ὁμοίως ἐμοὶ τοὺς θλιβοντάς με γινώσκεις· οὐ γὰρ τῆς σῆς τυγχάνουσι γνώσεως ἄξιοι. Αἰδὸ περὶ αὐτῶν φημι, « Ἐναντίον σοῦ πάντες οἱ θλιβοντές με. » Οὕτω δὲ εἰσιν ἐναντίον σοῦ, ὡς τὰ ἐναντία σοὶ προηρημένοι· θλιβουσι δὲ με μὴδὲν ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἐμῆς θεραπείας, καὶ θλιβουσι διὰ τῆς αὐτῶν ἀπωλείας. Εἴτ' ἐπιλέγει· « Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ καρδίᾳ μου καὶ ταλαιπωρίαν· » ὃ δὴ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· « Ὀνειδισμὸς κατέαξε τὴν καρδίαν μου, καὶ συνέτριψε τὴν καρδίαν μου, καὶ ἀπεγνώσθη. »

« Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὔρον. Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ ἀνέμενον συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξες, καὶ παρηγοροῦντα, καὶ οὐχ εὔρισχον· Καὶ ἐνέβαλλον εἰς τὴν τροπὴν μου χολήν, καὶ ἐν τῇ δίψει μου ἐπότισάν με ὄξος. » Ὅτι μὲν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καταλιπόντες αὐτὸν, ἐφυγον κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, ὅμως δ' ἐκτὸς λύπης οὐκ ἦσαν, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅτε γὰρ Πέτρος ἀναγέγραπται ἀποκλαυσάμενος πικρῶς, οἱ τε λοιποὶ συνηγμένοι καὶ ὑφ' ἓνα κρυπταζόμενοι οἴσουσι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, οὐκ ἔξω λύπης ὑπῆρχον. Οὐκ ἂν οὖν ἀρμόσειε ταῦτα περὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῶν θλιβόντων αὐτὸν, περὶ ὧν ἔλεγεν· « Ἐναντίον σοῦ πάντες οἱ θλιβοντές με. » Ἐγὼ μὲν γὰρ πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἐποίησα, καλύπτων ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, σάκκῳ τε ἐνδομάτι χρώμενος· οἱ δὲ τὰ ἐναντία τούτοις ἐπραττον, τοτὲ μὲν ὀνειδίζοντες καὶ διασύροντες τὰς ἐμὰς νηστείας, τοτὲ δὲ ἐν ταῖς παροινίαις αὐτῶν κατ' ἐμοῦ ψάλλοντες, καὶ πάντα μάλλον ἢ συλλυπούμενοι. Κἀγὼ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν ἀλγῶν ἔλυπούμην· οὗ δὲ οὐ συνήλθον μοι, οὐδὲ συνέπασχον· ἀλλ' οὐδὲ παράκλητός τις αὐτῶν εἰς ἐμὴν παραμυθίαν εὑρήσεται.

πά τα δὲ τὰ κατ' ἐμοῦ ἐγχειροῦντες, εἰς μὲν τὸ βρω- A
 μά μου χολὴν ἐβαλλον, καίτοι τροφῆς αὐτοῖς ἐμοῦ
 πλουσίας παρεχομένου· διψῶντι δέ μοι ὄξος ἀντὶ πο-
 τοῦ προσέφερον. Τοιαύτην δὲ μοι ἐκείρων χολὴν
 ἵποϊαν ἐδήλου ὁ προφητικὸς λόγος εἰπὼν· « Πῶς
 ἐστράφης εἰς πικρίαν, ἢ ἀμπέλως ἢ ἀλλοτρία; » Νοή-
 σεις δὲ ὅπως τρέφεται ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπακούων αὐ-
 τεῦ λέγοντος· ἰ Ἐψίνων, καὶ ἐδώκατέ με φαγεῖν·
 ἐδίψων, καὶ ἐπότισάτέ με » Εἰ δὲ ἀντὶ τροφίμων
 καρπῶν τῶν διὰ εὐσεβοῦς βίου πικράς τις προσφέρει
 κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, τῆ τε διδασκαλίᾳ αὐτοῦ παρ-
 εμπλέκει ἄθεα καὶ ψευδῆ δόγματα, οὗτος εἰς τὸ
 βρώμα αὐτοῦ χολὴν ἐμβάλλει, καὶ διψῶντι οἶνον ἐκ-
 τροπιαν τὸν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ παρατετραμμένον
 δίδωσιν. Τοιαῦτα δὲ ἐθέσπισε περὶ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ
 Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὥδῃ προφητικῶς ἀναφωνῶν καὶ B
 λέγων· « Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπέλως αὐ-
 τῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομορράς· ἢ σταφυλὴ
 αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. » Ἐν-
 θεον εἰκότως τοῖς αὐτοῖς καὶ διὰ Ἡσαίου καταμέμ-
 φεται τὸ Πνεῦμα λέγον· « Ἐμείνα ἵνα ποιῆσῃ σταφυ-
 λὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » Καὶ πάλιν· « Ἐμείνα ἵνα
 ποιῆσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύ-
 νην, ἀλλὰ κραυγὴν. » Ἐργοῖς τοιγαροῦν καὶ πρά-
 ξεις, πικρῶ τε λόγῳ καὶ βίῳ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα
 τοῦ Σωτῆρος χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν αὐτοῦ ἐπότι-
 σαν αὐτὸν ὄξος. Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν
 τὸν τῆς προφητείας ἀποπληρωθῆναι λόγον, κατὰ τὸν
 καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ ἱστορεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς λέ-
 γων· « Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέ- C
 λιστα ἦδη, ἵνα πληρωθῇ ἡ Γραφή, λέγει· Διψῶ. Λε-
 κάνη ἔχειτο ὄξους μεστή. Σπόγγον οὖν μεστὸν ποιῆ-
 σαντες ὄξους μετὰ χολῆς καὶ ὑσώπῳ περιθέντες
 προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν ἔλαθεν ὁ
 Ἰησοῦς τὸ ὄξος μετὰ τῆς χολῆς, εἶπε· Τετέλεσται
 καὶ αὕτη ἡ Γραφή. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, ἀφήκε
 τὸ πνεῦμα. » Καὶ ἐπειδὴ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέ-
 ἔδωκε τὸ πνεῦμα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς Γραφῆς,
 εἰκότως καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ μέχρι τούτου τὰ ἑαυτοῦ
 περιγράφει πάθη. Ἐἶτ' ἐνετύθεν ὅποια μετελεύσεται
 αὐτοῦς θεοσπίζει· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώ-
 πιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς
 σκάνδαλον. » Ὅσπερ κατὰ τινὰ συνήθειαν, τὰ μέλ-
 λοντα ὡς παρωχηκότα προφέρεσθαι εἴωθεν ἡ Γραφή·
 ἀρτίως γοῦν ἔλεγε τὸ, « Ἐδωκαν εἰς τὸ βρώμα μου D
 χολὴν, » ἀντὶ τοῦ, δώσουσι, « καὶ εἰς τὴν δίψαν
 μου ἐπότισάν με ὄξος· » ἀντὶ τοῦ, ποτίσουσι.
 Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁμοίως εἴρηται· « Διμερίσαντο τὰ
 ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβα-
 λον κλῆρον· » καὶ πάλιν· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς
 τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν » ἐπὶ τὸ αὐτὸ,
 κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. »
 Ὑποτίθεται γὰρ καὶ ταῦτα μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη
 παρωχηκότα προαναφανέτω. Οὕτω καὶ ὅσα νομίζε-
 ται προστακτικῶς ἢ εὐχτικῶς λέγεσθαι, καὶ ταῦτα
 προφητικῶ τρόπῳ προαγορευτικῶς ἐξακούεται· εἰδᾶ

contra me non aggressientes, in escam meam fel in-
 jecerunt, etiamsi ego lautos illis cibos apposuissem :
 sitiienti vero mihi acetum pro potu offerebant. Hu-
 jusmodi vero mihi fel miscebant, quale declarat pro-
 pheticus sermo dicens : « Quomodo conversa es in
 amaritudinem, vitis aliena ²⁵ ? » Quomodo autem
 alatur Servator noster, intelliges si ipsum audias
 dicentem : « Esurivi, et dedistis mihi manducare ;
 sitiivi, et dedistis mihi bibere ²⁶. » Quod si pro fru-
 ctibus ad alendum opportunis, per piam vitam
 præbitis, acerbas contra ipsum blasphemias quis
 proferat, et doctrinæ ejus athea et falsa dogmata
 admisceat, is ad escam ejus fel injicit, et sitiienti
 vinum, vappam a recta via deflectentem offert. Hæc
 autem de Judaico populo Moyses in magno cantico
 propheticæ vaticinatus est, hæc vociferans : « Nam
 ex vinea Sodomorum vinea eorum, et palmes ejus
 ex Gomorrha. Uva eorum, uva fellis, botrus amari-
 tudinis eorum ²⁷. » Hinc similiter Spiritus eos per
 Isaiam arguit dicens : « Expectavi ut faceret uvam,
 fecit autem spinas ²⁸ ; » et rursus : « Expectavi ut
 faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non
 justitiam sed clamorem ²⁹. » Operibus ergo et re-
 bus gestis, acerbo sermone et vita dederunt in
 escam Servatori fel, et in siti ejus potaverunt cum
 aceto. Quia vero secundum historiam quoque prophæ-
 tiæ sermonem impleri oportuit, hæc de tempore pas-
 sionis ejus narrat evangelista dicens : « Postea sciens
 Jesus quia omnia consummata sunt jam, ut consum-
 maretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas erat positum
 aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto
 cum felle et hyssopo circumponentes obtulerunt
 ori ejus. Cum ergo accepisset acetum cum felle,
 dixit : Consummata est et hæc Scriptura. Et, incli-
 nato capite, tradidit spiritum ³⁰. » Quoniam vero
 inclinato capite tradidit spiritum post consumma-
 tionem Scripturæ, jure in psalmo ad hoc usque
 tempus cruciatus circumscribit suos. Deinde vero
 quæ ipsis mala eventura sint vaticinatur : « Fiat
 mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retribu-
 tionem et in scandalum. » Quasi ex consuetudine
 solet Scriptura futura quasi præterita vaticinari ;
 quare jamjam dicebat : « Dederunt in escam meam
 fel, » ac si diceret, *dabunt* ; « et in siti mea pota-
 verunt me aceto, » id est *potabunt*. Alibi quo-
 que similiter dicitur : « Diviserunt sibi vestimenta
 mea, et super vestem meam miserunt sortem ³¹ ; »
 ac rursus : « Astiterunt reges terre, et principes
 convenerunt in unum adversus Dominum et adver-
 sus Christum ejus ³². » Nam similiter hæc quæ fu-
 tura erant, quasi jam præterita prænuntiabuntur.
 Pari ratione quæcunque putantur imperando aut
 optando dici, propheticæ more prænuntiari puta-
 dum est : qualia sunt hæc quæ tractamus. Illud
 enim : « Fiat mensa eorum, » intelligas, « fiet : »
 et illud : « Obscurentur oculi eorum, » pro « obsca-

²⁵ Jerem. ii, 21. ²⁶ Matth. xxv, 35. ²⁷ Deut. xxxii, 32. ²⁸ Isa. v, 2. ²⁹ ibid. 7. ³⁰ Joan. xix, 29-30. ³¹ Psal. xvi, 19. ³² Psal. ii, 2.

rabuntur; et sequentia similiter. Non enim con-
sectaneum est, eum qui nobis præcipit ut malum
pro malo non reddamus, sed precemur pro iis qui
nobis molestiam creant, et ut benedicamus, nec ex-
secremur, inimicosque diligamus, huiusmodi mala
aliis imprecari. Non optativo igitur, neque impera-
tivo modo, sed secundum traditam rationem hæc
propheticæ pronuntiata sunt. Pro iis enim quæ con-
tra me ausi perpetrarunt, hæc ipsos excipient:
mensa eorum illis non ad suppediandum cibum
erit, sed in laqueum, et in retributiones et in scan-
dalum, quia dederunt in escam meam fel. Mensam
porro Judaici populi quam dixeris esse, nisi divi-
nitas inspiratas Scripturas, quas meditari et me-
moriter proferre solent? Quarum contemplatio et
intelligentia, animarum rationabilium escam com-
pletitur, dictio autem mensæ loco est.

καὶ ἀποστοματίζῃν εἰκόθασιν; ὧν ἡ μὲν θεωρία καὶ ἡ
τραπέζης χύραν περιέχει.

Hanc itaque mensam eorum, nempe obviam di-
vinarum Scripturarum lectionem, ipsis in laqueum,
et in retributiones et in scandalum fore prænuntiat;
atque non natura talem esse, sed ipsis huiusmodi
futuram. Id enim his verbis significatur: «Coram
ipsis fiat mensa eorum in laqueum et in retributio-
nes et in scandalum.» Hoc autem opere in illis
completur. Divinas namque Scripturas legentes,
exinde laqueis complicantur: earum quippe dicta
præter veram scientiam excipientes, rectumque ver-
borum sensum evertentes; iis ad non credendum
Servatori seducti sunt. Inno etiam mensa eorum
ipsis in retributiones vertitur. Quod enim lec-
tiones non intelligant, vel inde facinorum suorum
in ipsum pœnas luunt. Quare Symmachus pro illis,
«et in retributiones,» vertit, «et in supplicium;»
quin etiam in scandalum coram ipsis mensa eorum
vertitur. Nuda quippe verba legentes impingunt,
arcanum eorum sensum non capientes. Exempli
causa, cum audiunt, ut, adveniente Christo, simul
pascet lupus cum agno, et pardus cum hædo accu-
babit, leo et bos comedent paleas⁸⁶; hæc et si-
milia non intelligentes, adveniente Christo in hæc
impingunt; quia hæc non sensibili modo in ejus ad-
ventu contigerunt. Sic ergo prædicta eorum mensa
fuit coram ipsis in laqueum, et in retributiones et
in scandalum. Hæcque passi sunt, quia obscurati
sunt oculi eorum ut non viderent, quia respuerunt
lucem illuminantem omnem hominem, et quia oculo-
s habentes non videbant, et aures habentes non
audiebant. Incrassatum enim est cor eorum; se-
cundum Isaiam, et oculos obturarunt, auresque ag-
gravarunt⁸⁷. Quare hic prænuntiatur: «Obscuren-
tibus oculi eorum ne videant.» Alium quoque casum
eorum clare vaticinatur his verbis: «Et dorsum eor-
um semper incurva,» id est, «incurvabis;» et:
«Effunde super eos iram tuam,» scilicet, «effundes;»
et: «Furor iræ tuæ comprehendat eos,» nimirum,

ἄ ἐστι τὰ μετὰ χειρας. Τὸ γὰρ, «Γενηθήτω ἡ τράπεζα
αὐτῶν,» ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, «γενήσεται.» καὶ τὸ,
«σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν,» ἀντὶ τοῦ,
«σκοτισθήσονται.» καὶ τὰ ἐξῆς τοῦτοις παραπλη-
σίως. Οὐ γὰρ ἔχει λόγον τὸν ἡμῖν προστάττοντα μὴ
ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ προσεύχεσθαι
ὕπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων, καὶ εὐλογεῖν καὶ μὴ κατα-
ράσθαι, ἀγαπᾶν δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς, αὐτὸν τοιαῦτα
κατεύχεσθαι ἐτέροις. Οὐκ εὐκτικῶς τοῖνον, οὐδὲ
προστακτικῶς, κατὰ δὲ τὸν ἀποδοθέντα τρόπον προ-
φητικῶς καὶ ταῦτα λέλεκται. Ἄνθ' ὧν γὰρ τετολημέ-
κασι καὶ διεπράξαντο κατ' ἐμοῦ, τοιαῦτα αὐτοῖς
διαδέξεται ἡ τράπεζα αὐτῶν ἔσται αὐτοῖς οὐκ εἰς
παράθεσιν τροφῆς, ἀλλ' εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπο-
δόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον, ἀνθ' ὧν ἔδωκαν εἰς τὸ
βρώμά μου χολήν. Τράπεζαν δὲ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους
τίνα ἂν εἴποις ἢ τὰς θεοπνεύστους Γραφάς, ἃς μελετῆν
ἡ νόησις, ψυχῶν τροφήν λογικῶν περιέχει, ἢ δὲ λέξις

Ταύτην τοῖνον τὴν τράπεζαν αὐτῶν, τὴν πρόχειρον
τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσιν προαγορεύει βεβεσθαι
αὐτοῖς εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ εἰς σκάν-
δαλον· καὶ βεβεσθαι αὐτὴν τοιαύτην αὐτοῖς, οὐ φύσει
οὖσαν τοιαύτην, ἀλλ' αὐτοῖς βεβεσθαι τοιαύτην. Τοῦτο
γὰρ σημαίνει ὁ λόγος εἰπόν· Ἐνώπιον αὐτῶν γενη-
θήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπο-
δόσεις καὶ εἰς σκάνδαλον. Ἐργῶ δὲ τοῦτο εἰς αὐτοῖς
πληροῦται. Ταῖς γοῦν θείαις Γραφαῖς ἐντυγχάνοντες
ἐξ αὐτῶν παγίσαι περιπεύρονται, ἐτέρως ἢ κατὰ τὸν
ἀληθῆ νοῦν ἐκλαμβάνοντες τὰς λέξεις, καὶ διαστρέφον-
τες τὸν ἐν αὐταῖς ὀρθὸν λόγον, ἐξ αὐτῶν τε εἰς ἀπίστια
τοῦ Σωτῆρος περιπειρόμενοι. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνταπο-
δόσεις γίνεται αὐτοῖς ἡ τράπεζα αὐτῶν. Ἐν γὰρ αὐτῷ
τούτῳ τῷ μὴ συνίεναι τὰ ἀναγνώσματα, ἀπολαμβάνου-
σιν ὧν ἔδρασαν κατ' αὐτοῦ τὴν τιμωρίαν. Διόπερ
ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, «καὶ εἰς ἀνταποδόσεις, καὶ εἰς
τιμωρίαν,» ἠρμήνευσεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς σκάνδαλον
γίνεται ἐνώπιον αὐτῶν ἡ τράπεζα αὐτῶν. Σκανδαλί-
ζονται γὰρ ἐντυγχάνοντες ψυχαῖς ταῖς λέξεσι, καὶ μὴ
συνιέντες τὴν ἐν αὐταῖς θεωρίαν· ὡς ἀκούοντες, εἰς,
ἐπιστάντες τοῦ Χριστοῦ, συμβοσκησεται λόκος μετὰ
ἀρνός, καὶ πάραλις συναναπαύσεται ἐρίφω, καὶ λέων
καὶ βοῦς φάγεται ἄχυρα· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μὴ
συνιέντες, σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ ἐηλυθότι Χριστῷ,
ὅτι μὴ αἰσθητῶς ἐγένετο ταῦτα ἐν τῇ αὐτοῦ παρου-
σίᾳ. Οὕτως οὖν ἡ ἀποδοθεῖσα αὐτῶν τράπεζα γέγονεν
ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταποδόσεις καὶ
εἰς σκάνδαλον. Καὶ ταῦτα πεπόνθησιν, ἐπειδὴ περὶ σκο-
τίστησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, διὰ τὸ
παρητηθῆσαι τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον, καὶ
ἐπεὶ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ὡτα ἔχον-
τες οὐκ ἤκουον. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν,
κατὰ τὸν Ἠσαΐαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσα, καὶ
τὰ ὡτα ἐδάρναν. Διὸ προαγορεύει φάσκων ὁ
λόγος· «σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ
βλέπειν.» Καὶ ἄλλο δὲ ἐναργῶς συμβῆναι αὐτοῖς θεσπί-
ζει λέγων· «Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντός σύκαμ-

⁸⁶ Isa. xi, 6. ⁸⁷ Isa. vi, 10.

φου, ἂντι τοῦ, « συγκράμψεις » καὶ, « Ἐχρεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, » ἂντι τοῦ, « ἐκχεεῖς »· καὶ, « ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς, » ἂντι τοῦ, « καταλήψεται. » Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν τῷ Ἰουδαίῳ συμβέβηκεν ἔθνε, οὐ δυσχερὲς καταμαθεῖν. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ τὰς εἰδωλατρειὰς αὐτῶν ἐχθροῖς καὶ πολεμοῖς πρὸς ἄλλοιον καιρὸν ἐδουλοῦντο· εἶτ' αὖθις τὴν οἰκειάν ἐλευθερίαν ἐλάμβανον· αὐτόνομοί τε καὶ αὐτοβασίλευτοι διετέλουν, τὸ ἱερὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον λατρείαν διατρέχοντες· μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν, πάντων ἀθρόως ἐστρέφθησαν· πολιορκίαν τε καὶ δουλείαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις ὑπομείναντες, διέμειναν οὕτω ταπεινοί, καὶ μηκέτ' ἀνανεῦσαι δεδωνημένοι· ὃ δὲ σημαίνει ἢ μετὰ χεῖρας προφητεία ἐν τῷ λέγειν· « Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντός σύγκαμψον. » Ἰκρόσχετος γὰρ ὅπως εἴρηται τὸ, « διαπαντός »· οὐ γὰρ πρὸς ὄλιγον τινα χρόνον καθὼς ἄλλοτε ἐγένετο, ἀλλὰ, « διαπαντός, » φησίν. Ἄνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσε· « Καὶ τοὺς νῶτους αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀτόνωσον· » ὃ δὲ Σύμμαχος· « Καὶ τὰς ὀσφύς αὐτῶν διαπαντὸς ἐξάρθρωνσον. » Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῖς συνέβη· ἐπεὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ οὐκέτι μέτρω κατὰ τὸ παλαιὸν μετῆλθεν αὐτούς· ἢ πᾶσα δὲ ἀθρόως κατ' αὐτῶν ἐξεχύθη. Διὸ ἐπιλέγεται· « Ἐχρεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. » Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ δηλοῦται ψαλμῷ τῷ φήσαντι· « Ἰνατί, ὁ Θεὸς, ἀπίσω εἰς τέλος; » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀπόστολος τοῦτοις συμφώνως ἔλεγεν· « Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτούς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. » Πρῶτον οὖν ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐγένετο αὐτοῖς· εἰς παγίδα· εἶτα οἱ ἄφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίζοντο· εἶτα ὁ νῶτος αὐτῶν ἐκχρισμένης. Μετὰ δὲ ταῦτα ἄλλο τι γενήσεσθαι αὐτοῖς

« comprehendet. » Quomodo autem isthæe post Judæorum contra Servatorem nostrum audax facinus genti contigerint, non difficile intellectu est. Nam olim quidem, idololatriæ suæ causa, inimicorum et hostium servituti ad breve tempus tradebantur; deinde in pristinam libertatem restituebantur, aq̄ sui juris suisque regibus subditi degebant, templum, cultumque ibi ex Moysis lege præscriptum frequentabant; post insidijs vero contra Salvatorem nostrum structas, omnibus confertim privati sunt: atque obsidione et servitute Romanis oppressi, sic abjecti, ne quidem caput erigere audentes, remanserunt. Quod hac prophetia significatur his verbis: « Et dorsum eorum semper incurva. » Attendende vero ad illud, « semper. » Non enim ad breve tempus ut olim, sed « semper, » ait. Pro quo Aquila interpretatus est: « Et dorsa eorum indesinenter incurva; » Symmachus vero, « Et lumbos eorum semper debilita. » Quod etiam accidit illis; ira quippe Dei non cum mensura quadam, ut antiquius, invasit eos; sed tota confertim effusa est. Quamobrem additur: « Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. » Hoc in alio item psalmo enuntiatum his verbis: « Utquid, Deus, repulisti in finem? » His etiam affinia habet divinus Apostolus: « Pervenit in eos ira in finem. » Primo itaque mensa eorum fuit ipsis in laqueum, deinde oculi eorum obscurati sunt; postea dorsum eorum semper incurvatum est, effusa scilicet in illos ira Dei. Sub hæc autem aliud ipsi eventurum vaticinatur dicens: « Fiat habitatio eorum deserta; » id est, « et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, » scilicet, non erit. At enim prophetiam notitiam id præterire non oportuit, quod nempe habitatio eorum deserta futura sit; sive, secundum Symmachum, « inhabitabilis; » vel, secundum Aquilam, « deleta. » Habitationem eorum vocat Jerosolymam, quæ non ultra civitas Dei est, sed eorum habitatio. Quare desertam fore dicit; quod ipso opere comprobatur. Subdit postea: « Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet, » ex priscis scilicet incolis; quod ipsum etiam oculis rei veritas offert. Si quis enim loca adeat, extremam ibi solitudinem conspiciet; Judæorum nullo audente in urbem accedere, nedum isthic habitare; imo etiam nullum ibi Judæorum habitaculum relictum est ubi Græcorum quispiam habitare possit. Quapropter dictum est: « Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet; » vel, secundum Symmachum, « in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. » Radicitas enim et a fundamentis omnia tabernacula et domicilia eorum excisa sunt. Animadvertite igitur quot et quanta hic memorentur, sancti loci solitudo, evulsio tabernaculorum ipsorum, extrema gentis abjectio,

« Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἡρημωμένη » ἂντι τοῦ, γενηθήσεται· « καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν » ἂντι τοῦ, μὴ ἔσεται. Ἔδει γὰρ μὴδὲ τοῦτο παρελθεῖν τὴν προφητικὴν γνώσιν· ὡς ἄρα καὶ ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἔσται ἔρημος· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἀοίκητος »· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἡφανισμένη. » Ἐπαυλιν δὲ αὐτῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζει, οὐκέτι Θεοῦ πόλιν οὖσαν, ἀλλ' αὐτῶν ἔπαυλιν. Διὸ καὶ ἔρημον αὐτὴν ἔσεσθαι φησιν· ὃ δὲ καὶ ἔργω δείκνυται. Εἶτ' ἐπιλέγει· « Καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν, » ἐξ αὐτῶν δηλαδὴ τῶν παλαιοῦ οἰκητόρων· ὃ καὶ αὐτὸ ὀφθαλμοῖς ἡ ἀλήθεια τοῦ λόγου παρίστησιν. Εἰ γοῦν τις ἀφίκοιτο εἰς τοὺς τόπους, ἴδοι ἂν τὴν ἐσχάτην ἐρημίαν τοῦ τόπου· Ἰουδαίῳ δὲ οὐδένα τολμῶντα ἐπιβαίνειν τῇ πόλει, μή τι γε οἰκεῖν αὐτοῖς· ἀλλ' οὐδὲ οἰκησὶς Ἰουδαϊκῆ περιλείπειται ἐν τῷ τόπῳ, ὡς τινα τῶν Ἑλλήνων οἰκεῖν ἐν αὐτῇ δύνασθαι. Διὸ λέλεκται· « Καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν. » Ἀρδὴν γὰρ ἐκ βῆθρων πᾶσαι αὐτῶν αἱ σκηναὶ καὶ αἱ οἰκῆσεις κατεσκάφησαν. Ὅρα τοίνυν ὀπίσω ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἐρημίας τοῦ ἁγίου τόπου, ἀφανισμοῦ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν, τοῦ ἔθνους παντελοῦς ταπεινώσεως,

³³ Psal. lxxiii, 4. ³⁴ I Thess. ii, 16.

mentis eorum obscuratio, ignorantia divinarum A Scripturarum; quæ non alio tempore completa sunt, quam post impia sua in Christum Dei gesta. Quare horum causam secundum hæc prophetia narrat his verbis: « Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt, » etc. Omnia superius enarrata ipsis eventura esse dicit, non propter idolorum cultum; sed « quoniam quem tu percussisti persecuti sunt. » Tu namque secundum hanc prophetiam, « Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis ⁴⁶, » rationibus abs te cognitis percussisti. Unde apud Apostolum dicitur: « Si enim proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ⁴⁷. » Cui tradiderit eum, Isaias docebit his verbis: « Et Dominus tradidit eum peccatis nostris ⁴⁸: » quare B factus est pro nobis maledictum. Nam cum peccatum non nossit, Deus illum pro nobis effecit esse peccatum, ut nos simus iustitia in ipso. Sed et « homo fuit in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem: et vibice ejus nos sanati sumus ⁴⁹. » Plagas itaque et vibices accepit, et hæc omnia, Patre volente et permittente, passus est. Quamobrem in Zacharia propheta dictum est: « Frænea, suscitare super pastorem meum, et super virum civem ejus. Percute pastorem, et dispergantur oves gregis ⁵⁰. » In Evangelio autem ipse Servator noster passioni vicinus discipulis prænuñciabat dicens: « Omnes vos scandalizabimini in me. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis ⁵¹. » In hoc similiter psalmo iis affinia dicuntur, nempe, « Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt. » Pater igitur proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Vi etiam et ratione quadam ipse est qui percussit, quia permisit ipsum talia perpeti. Illi vero non modo percusserunt, sed abs se abjecerunt et procul persecuti sunt eum: cum par fuisset saltem percussum excipere, et nosse Christum pro nobis mortuum esse, factum pro nobis maledictum; quem, cum non nossent peccatum, Deus pro nobis peccatum effecit, ut nos efficiamur iustitia Dei in illo. Meminisse item oportet Isaiæ vocum quæ sic habent: « Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem: et Dominus tradidit eum peccatis nostris ⁵²; » et: « Quoniam ipse peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur ⁵³. » Quoniam vulneratus est, non alia de causa nisi propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Illi vero nihil eorum cogitarunt, sed ejecerunt eum et abs se repulerunt, postulantes homicidium, ac vitæ principem negantes. Ideo hic ait: « Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Ego quidem pro ipsis vulnera excepi, purgatio eorum effectus, et redemptio pro peccatis eorum: illi vero mala sua

σκοτισμού τῆς διανοίας αὐτῶν, ἀνοησίας τῶν θεῶν Γραμμάτων, ἀ καὶ οὐκ ἄλλοτε ἐπληροῦτο εἰς αὐτοὺς ἢ μετὰ τὸ ἀπεθῆσαι εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Διὲ ἐπιλέγει τούτους ἐξῆς τῆν αἰτίαν ὡδε φάσκουσα προφητεία· « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξας, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ προλεχθέντα πάντα συμβῆθῆσθαι αὐτοῖς φησιν, οὐ διὰ τινὰ εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξας. Σὺ μὲν γὰρ κριτὰ τὴν λέγουσαν προφητείαν, « Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ θασσοροπισθῆσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς, » δι' οὗς αὐτὸς οἶδας λόγους ἐπάταξας. Ὅθεν εἰρηται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Εἰ γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. » Τίνι δὲ παρέδωκεν αὐτόν, Ἡσυχίας διδάξει λέγων· « Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν ἀμαρτίας ἡμῶν. » διὲ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. Μὴ γνόταν γὰρ αὐτόν ἀμαρτίαν ὁ Θεὸς; ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ « ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν γέγονε· καὶ τῷ μύλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. » Οὐκοῦν καὶ πληγὰς καὶ μύλωπις εἴληφε, καὶ ταῦτα πάντα πέποιθε, τοῦ Πατρὸς βουλομένου καὶ συγχωροῦντος οὕτω γίνεσθαι. Διὲ ἐν μὲν Ζαχαρία τῷ προφήτῃ λέκεται· « Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, καὶ ἐπ' ἄνδρα πολίτην αὐτοῦ. Πατάξον τὸν ποιμένα, καὶ θασσοροπισθῆτω τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. » ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸς τῷ πάθει γενόμενος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς διεστῆλετο εἰπὼν· « Πάντας ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοί. Γέγραπται γὰρ· Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ θασσοροπισθῆσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. » Καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας τοιγαροῦν τούτοις συμφώνως εἰρηται τὸ, « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξας. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Δυνάμει τε αὐτὸς ἦν ὁ πατάξας διὰ τοῦ συγχωρῆσαι τοιαῦτα αὐτόν παθεῖν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπάταξαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἤλασαν ἐξ ἑαυτῶν καὶ μακρὰν ἀπέδιωξαν αὐτόν· δέον καὶ παταχθέντα παραδέεσθαι· γνότας, ὅτι Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, καὶ ὅτι μὴ γνότας ἀμαρτίαν, αὐτόν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν· ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Μνημονεῦσαι δὲ χρὴ καὶ τῶν Ἡσυχίου φωνῶν, δι' ὧν ἐλέγετο· « Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· καὶ Κύριος παρέδωκε τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν » καὶ, « Ὅτι οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται· ὅτι τε ἐτραυματίσθη οὐ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Οἱ δὲ τούτων μὲν οὐδὲν διανοήθησαν, ἤλασαν δὲ αὐτόν καὶ ἀπέδιωξαν ἑαυτῶν, ἐξαιτησάμενοι μὲν τὸν φονέα, τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀρνησάμενοι. Διὲ φησιν ἐναυθῶ· « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, κατεδίωξας, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκας. » Ἐγὼ μὲν γὰρ τὰ ὑπὲρ αὐτῶν ἀνεδεχόμεν τραύματα, καθαρμὸς αὐτῶν γενόμενος, καὶ ἀντίψυχον διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν εἰ

⁴⁶ Zach. XIII, 7. ⁴⁷ Rom. VIII, 32. ⁴⁸ Isa. LIII, 6. ⁴⁹ ibid. 5. ⁵⁰ Zach. XIII, 7. ⁵¹ Matth. XVI, 31.

⁴⁶ Isa. LIII, 6. ⁴⁷ ibid. 4, 5.

ὁ προσέθηκαν ἐμοὶ τὰ ἑαυτῶν κακά. « Ἐδωκαν ἡ γοῦν A
 εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπό-
 τισάν με ὕξος· » οὐ μόνον κατ' ὄν ἐπασχον ὑπ' αὐτῶν
 καιρὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ταῖς κατ'
 ἐμοῦ βλασφημίαις παραμένοντες. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύ-
 λαν, ἀντὶ τοῦ, « προσέθηκαν, » διηγίονται, εἰρηται·
 κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἐξηγοῦντο. » Οὐ γὰρ ἀπήρκει
 τὸ ἅπασι ποτὲ τραυματῆσαι αὐτὸν, καὶ τοιαῦτα κατ'
 αὐτοῦ τολμήσαι· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ κατορθώμασιν ἐγκυ-
 χώμενοι τοῖς ἑαυτῶν τέκνοις, τὰ κατ' αὐτοῦ τολμη-
 θέντα αὐτοῖς διηγοῦντο. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοὶ ταύτην
 εἶπαντο τὴν μερίδα, διώξαντες μὲν ὃν σὺ ἐπάταξας,
 ἀνομίας δὲ καὶ ἀσεβείας ἐφ' ἑαυτοῦς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα
 αὐτῶν σωρεύσαντες· εἰκότως ἐπιλέγεται τοῦτοις·
 « Πρόσθε ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν· » ἀντὶ τοῦ,
 « προσθήσεις· » ἔσται γὰρ αὐτοῖς κακῶν προσθήκη. B
 Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἀνθρώποις γίνονται, τὰ
 δὲ ἐκ τῶν ἐπακολουθούντων ἔξωθεν τῷ ἐφ' ἡμῖν. Διὸ
 λέλεκται ποῦ πρὸς τὸν Θεόν· « Μετὰ δούλου ἀσιωθήσῃ,
 καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψῃς· » Καὶ ἐν τῷ νόμῳ
 δὲ εἰρηται ἐκ προσώπου αὐτοῦ. « Καὶ ἐκ πορευθήτε
 πρὸς μὲ πλάγιοι, πορεύσομαι κατὰ τὴν ὁδοῦ θυμῶ
 πλαγίῳ. » Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοὶ ὥσπερ μακρῶ σχοινίῳ
 τὰς ἀνομίας ἑαυτῶν ἐπισπάσαντο, εἰκότως καὶ σὺ ὁ
 δίκαιος κριτὴς προσθήσεις ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν
 αὐτῶν· δευτέραν αὐτοῖς πρὸς τῆ προτέρῃ λογισόμε-
 νος. Ἀλλὰ καὶ « Μὴ εἰσελεύσῃς, φησὶν, ἐν δι-
 καιοσύνῃ σου. » Ἡ μὲν γὰρ σὴ δικαιοσύνη δικαίου
 εἰσκαλεῖται, καὶ πάντα εἰς τὰ ἐνδοτάτω τῆς σῆς βα-
 σιλείας κατὰ τὰς ἐπαγγελίας ὑποδέχεται· οἱ δὲ τοι-
 αῦτα τολμήσαντες οὐκ εἰσελεύσονται μετὰ τῶν τῆ σῆ C
 δικαιοσύνη συναλευσομένων· ἀλλ' οὐδὲ ἐγγραφήσον-
 ται ἐν βίβλῳ ζώντων· τούναντιον δὲ πείσονται τοῖς
 ἐγγραφομένοις. Εἰ γὰρ καὶ πρῶτοι τῆς ἐμῆς χάριτος
 ἀξιωθέντες ἐνεγράφησαν ποτε ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζών-
 των διὰ τοῦς παρὰ τῷ Θεῷ ζώντας πατέρας αὐτῶν,
 ὡς καὶ αὐτοῖς δεδῶσθαι τὰς ἐπαγγελίας· ἀλλ' ἐπεὶ τοι-
 αῦτα τετολμήκασιν, « Ἐξάλειψήτωσαν ἐκ βίβλου
 ζώντων. » Διασαφῶν δὲ τὴν ἔννοιαν τῆς βίβλου τῶν
 ζώντων, ἐπιλέγει ἐξῆς· « Καὶ μετὰ δικαίων μὴ γρα-
 φήτωσαν. » Ἐκλογῆς γὰρ γιγνομένης τῶν κατὰ τὸν ἀν-
 θρώπινον βίον, οἱ μὲν ζωῆς ἄξιοι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ
 διὰ τὴν οἰκέαν δικαιοσύνην ἀνάγραπτοι γενήσονται
 παρ' αὐτῷ· οἱ δὲ ἀπόβλητοι τῆς βίβλου ἔσονται οἱ τὸν
 ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς παρατηρήσαντες. Καὶ τοῦτο μὲν D
 τὸ τέλος τῶν τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 τετολμηκότων· τὰ δ' ἐξῆς ὁ λόγος ἐπὶ τὸ φαιδρότερον
 μεταβάλλει, ἐντεῦθεν λοιπὸν τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος
 ἀπαρχόμενος.

« Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγώ εἰμι, ἡ σωτηρία σου, ὁ
 Θεός, ἀντελάβετό μου. » Ὁ εἰπὼν ἐν Εὐαγγελίοις·
 « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πτωχὸς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῆ
 καρδίᾳ, » διὰ τῶν προκειμένων πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ἐγώ
 εἰμι, φησί. Πτωχὸς δὲ ἦν τὸν πλοῦτον τῆς αἰωνίου
 βασιλείας ἀποθέμενος. Διὰ φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἰησοῦς
 Χριστὸς πλούσιος ὢν, δι' ἡμῶς ἐπτώχευεν, ἵνα ἡμεῖς
 τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. » Ἀλλὰ καὶ « ἀλγῶν »

A mihi addiderunt. « Dederunt » igitur in escam meam
 fel, et in siti mea potaverunt me aceto ; non so-
 lum tempore passionis meæ, sed in sequentibus
 blasphemia contra me dicta proferre perseverantes.
 Quare, secundum Aquilam, pro illo, « addiderunt, »
 dicitur, « enarrabunt ; » secundum Symmachum
 vero « enarrabant. » Non enim sat illis fuit quod
 semel ipsum vulnerassent, et talia contra cum
 ausi fuissent ; sed quasi re bene gesta gloriosi,
 ausus suos filiis enarrabant. Quoniam igitur illi
 talem portionem cooptarunt, quem tu percussisti
 persequentes, iniquitates autem et impietates in se
 et in filios suos coacervantes ; jure adjicitur : « Ap-
 pone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, » id
 est, « appones : » ipsis namque malorum accessio
 erit. Alia enim nobis hominibus ex interioribus
 eveniunt ; alia vero aliunde ex sequentibus inte-
 riora nostra. Quare alicubi Deo dicitur : « Cum
 sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris⁴⁴. »
 In lege quoque ex ipsius persona dicitur : « Si ve-
 niat is ad me obliqui, accedam et ego ad vos animo
 obliquo⁴⁵. » Quia igitur illi quasi funiculo oblongo
 peccata sua trahebant, jure tu quoque justus ju-
 dex appones iniquitatem super iniquitatem ipso-
 rum ; ad priorem illam, aliam imputans. Imo quo-
 que ait : « Non intrent in justitiam tuam. » Nam
 justitia quidem tua justos advocat, omnesque ad
 intima regni tui secundum promissionem recipit.
 Qui vero talia ausi sunt non intrabunt cum iis
 qui una cum justitia tua ingressuri sunt : sed ne-
 que in libro viventium scribentur ; imo contraria iis
 qui descripti sunt patientur. Etiam si enim gratia
 donati mea aliquando in libro viventium, patrum
 suorum apud Deum viventium causa, conscripti
 fuerint, ita ut et ipsis promissa oblata sint ; at
 quoniam talia sunt ausi, « deleantur de libro
 viventium. » Libri autem viventium rationem expli-
 cans, subdit postea, « Et cum justis non scriban-
 tur. » Electione quippe facta eorum qui in mundo
 erant hominum, alii quidem vita quæ apud Deum
 est digni, ob propriam justitiam apud ipsum de-
 scribentur ; qui autem ex libro debebuntur, ii erunt
 qui vitæ principem repudiarunt. Et hic finis erit
 eorum qui jam memorata contra Servatorem no-
 strum aggressi sunt. Quæ sequuntur autem, in lec-
 tiorum formam mutantur : nam inde evangelicæ
 gratiæ initium ducitur.

VERS. 30, 31. « Ego sum pauper et dolens, salus
 tua, Deus, suscepit me. » Qui in Evangeliiis dixit :
 « Discite a me quia mitis sum et humilis corde⁴⁶, »
 in presenti se pauperem et dolentem dicit. Pauper
 autem erat, depositis æterni regni divitiis. Quam-
 obrem ait Paulus : « Jesus Christus cum dives esset,
 propter nos inops effectus est, ut nos ejus inopia
 divites essemus⁴⁷. » Sed etiam « dolens » fuit ; quare

⁴⁴ Psal. xvii, 26, 27. ⁴⁵ Levit. xxvi, 23, 24. ⁴⁶ Matth. xi, 29. ⁴⁷ II. Cor. viii, 9.

supra dicebat : « Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Dolebat enim pro iis qui in perniciem ibant, et patiebatur eorum causa qui ad salutem abs se procuratam non accederent. Ideo seu dolens clamabat : « O generatio incredula et perversa, quousque vobiscum ero? quousque vos patiar⁴⁴? » Ideo dicit : « Ego sum pauper et dolens, salus tua, Deus, suscepit me. » His porro salutem subindicat qua post mortem donandus est. Nam cum pridem infixus in limo profundi, venerit in altitudinem maris, ut in prophetia dicebat, jam vero dicit, « Salus tua, Deus, suscepit me : » aperte declarat se, postquam in altitudinem maris venerat, postquam memorata superius passus fuerat, patrociniū consecutum esse. Quare in vicesimo primo psalmo hymnum « pro susceptione matutina⁴⁵ » emittit. Deinde vero, ut patrociniū consecutus, ad jucundiora sermonem convertit hymnis Patrem celebrans, cum ait, « Laudabo nomen Dei cum cantico. » Cum melodia autem et cantico sermones proferre, id signum gaudii et latitiæ erat. Sed etiam « magnificabo eum, » inquit, scilicet Patrem suum. Qui magnificabit postea subjicit, « in laude, » sive, secundum Aquilam, « in gratiarum actione. » Gratiarum vero actionem et laudem qua Patrem Filius magnificat intelliges, si Novi Testamenti mysteriis animum adhibens, ubi Ecclesia Dei per totum orbem ad gratiarum actiones, ad rationabilem et sine fumo cultum Deo offerendum instituta est. Laus isthæc et gratiarum actio corporeis hostiis, quæ olim secundum legem Moysis offerebantur, multo præstantior est. Quamobrem adjicit : « Et placebit Domino super vitulum novellum, cornua producentem et unguis. » Si namque de iis Judæi gloriantur, sciant utique longe meliorem Deoque acceptiorem meam gratiarum actionem et laudem supra memoratis esse. Quamobrem secundum Symmachum dicitur, « Et placebit Domino magis, quam bos taurus, unguis distindens, cornutus. » Cur hic vitulum dicat, non aliud animal in sacrificio offerri solitum, non sine examine præmittendum. Nam ex animalibus secundum legem Moysis immolari jussis, alia ex armento boum, alia ex grege ovium, adducebantur, alia ex volatilibus; quorum alia masculi, alia feminae erant; alia spontanea ex arbitrio, alia ex debito; alia sacrificium salutaris, alia pro peccato vocabantur; alia pro summo sacerdote, alia pro universo populo, alia pro principe peccante offerebantur. Cum magnum itaque in his discrimen esset, nunquam tamen pro principe quolibet vel pro quopiam privato vitulus offerebatur. Vitulus masculus aliquando immolabatur; aliquando vero, cum tota synagoga in peccatum lapsa esset, sacerdos, qui universi populi seu caput erat, ut peccati consors vitulum offerebat. Hæc porro in Levitico deprehendas, in quo scribitur : « Et locutus est Dominus ad Moysen

A γέγονε· διὸ ἔλεγεν ἀνωτέρω· « Καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν. » Ἦλγει γὰρ ἐπὶ τοῖς ἀπολλυμένοις, καὶ ὑπερέπασχε τῶν μὴ προσιόντων τῇ δεῖ· αὐτοῦ προσφρονεμένη σωτηρία. Ἀπὸ ὡσπερ ἄλγῶν ἔδδα· « Ὡ γυνεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε μεθ' ὑμῶν εἰμι; ἕως πότε ἀνέχομαι ὑμῶν; » Διὰ φησι· « Πτωχὸς καὶ ἄλγῶν ἐγὼ εἰμι· ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου. » Αἰνύσσεται δὲ διὰ τούτων τὴν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ σωτηρίαν. Εἰ γὰρ ἐνεπάγη εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ὡς διὰ τῶν τῆς προφητείας ἐδήλου, νυνὶ δὲ φησιν· « Ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου· σαφῶς παρίστησιν ἀντιλήψεως τετυχηκέναι, μετὰ τὸ ἐληλυθέναι εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, μετὰ τὸ πεπονθέναι τὰ προλεχθέντα. Διὸ καὶ ἐν κα' ψαλμῷ τὸν B « ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινής » ἀνέπεμπεν ὕμνον. Εἶθ' ὡς τυχὼν ἀντιλήψεως, μεταβάλλει τοὺς λόγους ἐπὶ τὸ φαιδρότερον, ὕμνους ἀναπέμπων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, ἐν οἷς φησιν· « Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μετ' ὥδης. » Τὸ δὲ μετὰ μέλους καὶ ὥδης λόγους προσφέρεισθαι σύμβολον ἦν θυμηδίας καὶ εὐφροσύνης. Ἄλλὰ καὶ « μεγαλυνῶ αὐτὸν, » φησιν· ὅηλον δ' ὅτι τὸν αὐτοῦ Πατέρα. Πῶς δὲ καὶ αὐτὸν μεγαλυνεῖ, ἐπιλέγει ἐξῆς, « ἐν αἰνέσει; » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐν εὐχαριστίᾳ. Νοήσεις δὲ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν αἶνεσιν δι' ἧς ὁ Υἱὸς μεγαλύνει τὸν Πατέρα, ἐπιστήσας τοὺς μυστηρίους τῆς Κακοῦ Διαθήκης, ἐν οἷς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τὰς εὐχαριστίας καὶ τὰς λογικάς καὶ ἀκάπτους λατρίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ παρελήφεν. Αὕτη δὲ ἡ αἶνεσις C καὶ ἡ εὐχαριστία πολὺ κρείττων τυγχάνει τῶν σωματικῶν θυσιῶν, τῶν κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον πάλαι προσαγομένων. Διὸ ἐπιλέγει· « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλᾶς. » Εἰ γὰρ ἐπὶ τούτοις σεμνύονται Ἰουδαίων παῖδες, ἴστωσαν, ὅτι πολὺ βελτίων καὶ τῷ Θεῷ προτιμότερα ἡ ἐμὴ εὐχαριστία καὶ ἡ ἐμὴ αἶνεσις τῶν προλεχθέντων. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ μᾶλλον ἢ βοῦς ταύρος διχηλῶν, κέραστος. » Διὰ τί δὲ ἐναυθα μόσχου μνημονεύει καὶ οὐχ ἑτέρου τινος τῶν προσφέρεισθαι εἰωθῶτων εἰς θυσίαν ζώων, ἄξιον μὴ ἀβασανίστως παρελθεῖν. Τῶν γὰρ κατὰ τὸν Μωυσέως νόμον θύεσθαι προσταττομένων ζώων τὰ μὲν ἐξ ἀγέλης βοῶν προσήγετο, τὰ δὲ ἐκ προβάτων, τὰ δὲ ἀπὸ πετεινῶν καὶ τὰ μὲν ἄρβανα, τὰ δὲ θήλας· καὶ τὰ μὲν ἐκούσια κατὰ προαίρεσιν, τὰ δὲ κατὰ ὀφειλὴν· καὶ τὰ μὲν ὀνομάζετο θυσία σωτηρίου, τὰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτίας· καὶ τὰ μὲν ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσεφέρετο, τὰ δὲ ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ, τὰ δὲ ὑπὲρ ἀρχόντος ἡμαρτηκότος. Πολλῆς δὲ οὐσίας ἐν τούτοις διαφορᾶς, οὐδὲ πώποτε ὑπὲρ τοῦ τυγχόντος ἀρχόντος, οὐδ' ὑπὲρ ἰδιώτου ἀνδρὸς μόσχος ἀνεφέρετο. Ποτὲ δὲ ὁ μόσχος ὁ ἄρβαν ἐθύετο, ἄλλοτε πᾶσα ἡ συναγωγὴ ἁμαρτίας περιπεπτύκει, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ὁ ἱερεὺς ὡσπερ κεφαλὴ ὢν τοῦ παντὸς λαοῦ τῆς ἁμαρτίας κοινωνῶς τὸν μόσχον προσήγε. Ταῦτα ἐξ ἐν Ἀκουτικῶν εὐροί; ἀν ἐπιστήσας, ἐν ἧ

⁴⁴ Matth. xvii, 16. ⁴⁵ Psal. xxi, 1.

γέγραπται· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Ἀάλησον πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ λέγων· Ἐάν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἀμάρτη τοῦ λαοῦ ἀμαρτεῖν, καὶ προσάξει περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ ἢς ἡμαρτε, μόσχον ἐκ βοῶν ἀμωμιον τῷ Κυρίῳ· καὶ ἐξῆς· Ἐάν δὲ πᾶσα συναγωγὴ Ἰσραὴλ ἀγνοήσῃ, καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς· καὶ ποιήσῃσι μίαν ἀπὸ πασῶν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, ἢ οὐ ποιηθήσεται, καὶ πλημμελώσῃ, καὶ γνωσθῆ αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία ἢν ἡμαρτον ἐν αὐτῇ· καὶ προσάξει ἡ συναγωγὴ μόσχον ἐκ βοῶν περὶ τῆς ἀμαρτίας. » Καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἱστορία εἰσάγει ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως θυσίαν μόσχον, ἐν οἷς εἰρηται· « Καὶ προσήγαγε Μωϋσῆς τὸν μόσχον τὸν περὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐπέθηκεν Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὰς χεῖρας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ μοσχοῦ τοῦ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐσφαξεν αὐτόν. » Ὁρᾶς ἐπὶ πόλιος ὁ μόσχος προσεφέρετο ἐπὶ πάσῃ τῇ συναγωγῇ Ἰσραὴλ ἀμαρτούση, καὶ ἐπὶ ἀρχιερεὶ ἡμαρτηκῶτι· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἡμαρτηκῶτι, ἀλλὰ καὶ τῷ λαῷ αἰτιῶ γενομένῳ ἀμαρτίας· λέγει γάρ· Ἐάν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἀμάρτη τοῦ λαοῦ ἀμαρτεῖν· ἀνθ' οὗ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε· « Εἰς πλημμέλησιν τοῦ λαοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τῷ τε παντὶ λαῷ διαστροφῆς αὐτοὶ γεγονάσιν αἰτίοι· γέγραπται γάρ· « Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως θανωσίντων αὐτόν· » καὶ πάλιν ἐξῆς· « Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπεισαν τοὺς ἄλλους ἵνα αἰτήσῃσι τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν. » Χρεία δὲ ἦν καθάρσεως τοῖς ταῦτα τετολημῶσι, καὶ θυσίας οὐκ ἄλλης, ἢ τῆς διὰ τοῦ μοσχοῦ, ὡς μεμαρτύρηται διὰ τῆς προτεθείσης Γραφῆς· εἰκότως, οὐκ αἰσθητὸν ἐγώ, φησί, μόσχον προσφέρω, διὰ τῶν προκειμένων ὁ Σωτήρ ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν καθαρὰν καὶ ἀναιμον θυσίαν, ἢν αὐτὸς ἐγὼ συνεστησάμην ἐν τῇ ἑμαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ἀναιμού καὶ ἀπύρου λειτουργίας, τῆς δι' εἰσέσεως· ἦτις ἀρέσει τῷ Θεῷ μᾶλλον ἢ ὁ παρὰ Μωϋσῆϊ νενομοθετημένος μόσχος. Διὸ λέλεχται· Μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει. Καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ, ἢ ἡ αἰνεσις δηλαδὴ, ἢ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς. » Ἐτυχον δ' ἂν ἀπέσσεως καὶ καθάρσεως τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τοῦ παντὸς ἔθνους, εἰ κέρηντο ταύτῃ τῇ θυσίᾳ, τὴν καινὴν καὶ σωτήριον Διαθήκην παραδεξάμενοι.

Ἐἶτα εὐχὴν ἀναπέμπτει ὁ προλεχθεὶς πτωχὸς ὑπὲρ τῶν παραπλησιῶς αὐτῷ πτωχῶν, περὶ ὧν διδάσκει λέγων· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ φησι διὰ τῆς εὐχῆς· « Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν. » Εὐχεται δὲ ἤδη ποτὲ εἰς ἔργα χαρῆσαι τὰ προλεχθέντα, ὥστε ὀφθαλμοῖς αὐτὰ θεάσασθαι τοὺς εἰρημένους πτωχοὺς, δηλαδὴ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἰδεῖν δὲ τούτοις εὐχεται τὴν ἀποδομασίμην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. »

⁶⁶ Levit. iv, 4-5. ⁶⁷ ibid. 15, 14. ⁶⁸ Levit. viii, 14. ⁶⁹ Matth. xxvi, 59. ⁷⁰ Matth. xxvii, 20., ⁷¹ Matth. v, 3.

dicens : Loquere ad filios Israel, dicens : Si summus sacerdos qui unctus est peccaverit, ut peccare faciat populum, offeret pro peccato suo quo peccavit, vitulum ex bobus immaculatum Domino ⁶⁶; » ac deinde : « Quod si omnis synagoga Israel ignoraverit, et latuerit verbum ex oculis synagoga: aut fecerit unum ex omnibus præceptis Domini; aut non fecerit, et deliquerit et cognoverit peccatum suum quo peccavit; offeret synagoga vitulum ex bobus pro peccato ⁶⁷. » Sub hæc autem pro sacerdote inducitur in sacrificium vitulus, nam dicitur : « Et obtulit Moyses vitulum pro peccato : et imposuit Aaron et filii ejus manus super caput vituli pro peccato, et immolavit eum ⁶⁸. » Vides quibus de causis vitulus offerretur pro universa synagoga Israelis peccante, et pro summo sacerdote peccante; nec modo peccante, sed etiam populum in peccatum inducente; dicit enim : « Si summus sacerdos, qui unctus est, peccaverit, ut peccare faciat populum. » Pro quo Aquila sic interpretatus est : « In delictum populi. » Quia igitur tempore passionis Domini summi sacerdotes et principes Judaicæ gentis convenerant in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus, totique populo perversionis auctores fuere, scriptum est enim : « Principes sacerdotum et consilium totum quærebant falsum testimonium contra Jesum, quomodo morti traderent eum ⁶⁹; » ac rursus : « Principes sacerdotum et seniores persuaserunt turbis ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent ⁷⁰. » His porro qui talia ausi fuerant purgatione opus erat, et sacrificio, non alio quam vituli, ut Scriptura superius allata testificatur. Jure hic Servator noster ait : Non sensibilem ego vitulum profero, sed puram et incruentam hostiam, quam ego ipse in Ecclesia mea constitui, per incruentum et igne vacuum ministerium, quod laude persolvitur; quod sane Deo longe acceptius et gratius erit, quam ille Moysis lege assignatus vitulus. Quapropter dictum est : « Magnificabo eum in laude. Et placebit Deo, » laus scilicet, « super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas. » Et sane veniam purgationemque cum principes sacerdotum, tum populus omnis consecuti essent, si novum et salutare Testamentum suscipientes, tali sacrificio fuissent usi.

Deinde mendicus ille orationem effundit pro pauperibus sui similibus, de quibus hæc tradit : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁷¹. » In oratione vero sua ait : « Videant pauperes et lætentur. » Jam autem precatur ut quæ supra dicta sunt eveniant, ita ut pauperes isti, scilicet discipuli et apostoli sui, videant. Precatur vero ut laudem illam vitulo novo cornua producente et ungulas gratiorem conspiciant. Et sane « Ea vero quæ sursum est Jerusalem libera est,

quoniam oratio ejus diuturnis postea temporibus effectum consecuta est, beatos prædicabat eos qui talium rerum spectaculo dignati essent: quare in Evangelii discipulis suis dixisse scribitur: «Vestri autem beati oculi, quia vident; et aures vestrae, quia audiunt⁶⁰.» Hæc quippe affinia huic dicto erant, «Videant pauperes, et lætentur: quærite Deum, et vivet anima vestra.» Cum pro pauperibus rogasset, ipsos demum alloquitur, ipsisque vitam denuntiat, non corporum, sed animarum: quam ab ipsis Deum quærentibus reperendam esse pollicetur, talia fatus: «Quærite Deum, et vivet anima vestra.» Fons quippe vitæ penes illum est. Quomobrem iisdem pauperibus præcipit, ut, omnia postponentes, illum sive bonaque spe muniti perquirant; ita enim eos vita animæ victuros pollicetur: de qua vita hæc Apostolus docuit: «Nam vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria⁶¹.» Postea subdit: «Quoniam exaudivit pauperes Dominus, et victos suos non despexit.» Hic rursus, «exaudivit,» pro, «exaudiet;» et, «non despexit,» pro, «non despiciet,» dictum est. Cum jam enim dixisset, «Quærite Deum, et vivet anima vestra;» si-denter ait, quærite, quoniam exaudiet pauperes. Neque enim voluptariorum, superbiorum et arrogantium Deus est; sed humilium et pauperum. Quapropter dicitur: «In quem respiciam, nisi in mansuetum et humilem et quietum et tremementem sermone meos⁶²?» Fiducia igitur instructi quærite Deum, gnari Dominum vos pauperes exauditurum, et victos suos non despecturum esse; sive secundum Symmachum: «Et victos suos non parvi faciet.» Quo pacto autem hi pauperes, victi et compediti fuerint intelliges, si Paulum audias dicentem: «Paulus victus Jesu Christi⁶³»; ac similiter reliqui discipuli pro Christi victis habendi. Quin etiam ii qui in tabernaculo (corporis) quasi in vinculis sunt, lugent supplicantes a vinculis eripi: quare dicunt: «Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus⁶⁴?» Qui ergo corruptibili corpore onusti sunt, et corruptionem aversantur, gementes in hac corruptibili vita, victi Dei sunt, et compediti ejus, quorum deprecationes non despiciet neque aversabitur. Qui vero vincula sua impinguant, et nimia voluptate foveant, victi corruptionis et mortis jure dicantur.

νοι αὐτοῦ, ὡν τὰς εὐχὰς οὐκ ἐξουθενώσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται. Οἱ δὲ τοὺς ἑαυτῶν δεσμοὺς πιαίνοντες, καὶ διὰ πολλῆς τρυφῆς περιέποντες, δεσμῶται φθορᾶς καὶ θανάτου λεγθεῖεν ἂν εἰκότως.

VERS. 35. «Laudent illum cæli et terra, mare et omnia reptilia in eo.» Quoniam regnum celorum pauperibus pollicitus est his verbis: «Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum⁶⁵»; » admodum consequenter postquam de pauperibus locutus est, infert: «Laudent illum

θεῖσαν αὐτοῦ ἀνεῖσιν τὴν ὑπὲρ μοσχον νέον τὸν κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς. Καὶ δὴ πληρουμένης αὐτοῦ τῆς εὐχῆς μακαροῖς ὑστερον χρόνοις, ἐμακάριζε τοὺς κατηξωμένους τῆς τῶν πραγμάτων θέας· διὸ ἐν Εὐαγγελίοις ἀναγράφεται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπών· «Ἰμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν, καὶ τὰ ὅρα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν.» Ταῦτα γὰρ σύμφωνα ἦν τῷ φησαντι λόγῳ· «Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν· ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν.» Εὐχόμενος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, πρὸς αὐτοὺς λοιπὸν ποιεῖται τὸν λόγον, εὐαγγελίζεται τε αὐτοῖς ζῶην οὐ σωματίων, ἀλλὰ ψυχῶν· καὶ ταύτην αὐτοῖς εὐρέθησθεσθαι ἐκζητήσασι τὸν Θεὸν ἐπαγγέλλεται· διὸ φησὶ· «Ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν.» Πῆγῃ γὰρ ζωῆς παρ' αὐτῷ. διὸ

πάντα δεύτερα θεμένους τοὺς εἰρημένους πτωχοῖς, ἐκζητεῖν αὐτὸν προστάττει μετὰ πίστεως καὶ ἀγάθης ἐλπίδος· ζήσεσθαι γὰρ αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται ζωὴν ψυχῆς, περὶ ἧς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε λέγων· «Ἡ γὰρ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.» Εἰς ἐπιτέλει· «Ὅτι εἰσήκουσε τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουθένωσε.» Πάλιν δὲ κἀνταῦθα τὸ, «εἰσήκουσεν,» ἀντὶ τοῦ, «εἰσακούσεται,» εἰρηται, καὶ τὸ, «οὐκ ἐξουθένωσεν,» ἀντὶ τοῦ, «οὐκ ἐξουθενώσει.» Προεπιπὼν γὰρ, «Ζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν,» θαρσύνωντας φησὶ, Ζητήσατε, ὅτι εἰσακούσεται τῶν πενήτων. Οὐ γὰρ τρυφῶντων ἐστὶν ὁ Θεός, οὐδὲ ἐπηρμένων καὶ ἀλαζονευομένων, ἀλλὰ ταπεινῶν καὶ πενήτων. διὸ εἰρηται· «Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ταπεινόν, καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους;» θαρσύνωντες οὖν ζητήσατε τὸν Θεόν, εἰδότες, ὅτι εἰσακούσεται ὑμῶν τῶν πενήτων Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουθενώσει· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, «Καὶ τοὺς δεσμῶτας τοὺς ἑαυτοῦ οὐκ ἐξουτελίσει.» Νοήσεις δὲ ὅπως οἱ πτωχοὶ οὕτω δεσμῶται καὶ πεπεδημένοι γεγονάσιν ἀκούων Παύλου λέγοντος· «Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃ παραπλήσιός καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ δέσμοι ἦσαν Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκῆνι ὡσπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες στένονσι λυθῆναι τῶν δεσμῶν ἰκετεύοντες· διὸ φασὶ· «Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;» Οἱ μὲν οὖν τὸ φθαρτὸν σῶμα βαρούμενοι, καὶ τὴν φθορὰν ἀποστρεφόμενοι, στένοντές τε ἐπὶ τῷ φθαρτῷ βίῳ, δεσμῶται τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσι, καὶ πεπεδημένοι

«Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρανοὶ καὶ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτῇ.» Ἐπειδὴ τοῖς πτωχοῖς ἐπηγγελάτο βασιλείαν οὐρανῶν εἰπών, «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.» σφόδρα ἀκολούθως μετὰ τὸν περὶ τῶν πενήτων λόγον ἐπιφέρει· «Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρα-

«Laudent illum cæli et terra, mare et omnia reptilia in eo.» Quoniam regnum celorum pauperibus pollicitus est his verbis: «Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum⁶⁵»; » admodum consequenter postquam de pauperibus locutus est, infert: «Laudent illum

⁶⁰ Matth. xiii, 16. ⁶¹ Coloss. iii, 3, 4. ⁶² Isa. lxxvi, 2. ⁶³ Philem. i, 1. ⁶⁴ Rom. vii, 24.

⁶⁵ Matth. v, 3.

νοί.) Ἐπειδὴ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ἤμελλον Ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ συνιστάσθαι ἐκ τῶν προλελεγμένων πτωχῶν, ἀκολούθως ἐπισυνῆπται, « καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτοῖς. » Ἐρποντα δὲ ἐπὶ γῆς καὶ θάλασσης ἐνταῦθα κελευόμενα σὺν οὐρανῷ καὶ γῆ αἰνεῖν τὰ ἔθνη τυγχάνει τὰ ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἔρπετῶν δίκην τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευόμενα. Καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ θηρία καὶ ἔρπετὰ ἀλληγορικῶς τρόπῳ τὰ ἔθνη κέκληται, ἐν οἷς εἴρηται· « Καὶ συμβοσκήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα. Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιθαλεῖ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσουσιν. » ἃ καὶ διερμηνεύων ἐξῆς ὁ λόγος ἐπιφέρει· « Καὶ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν, ἐν αὐτῷ ἔθνη ἔλποῦσι. » Τῆς οὖν μεταβολῆς ταύτης τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῆ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ γιγνομένης, εἰκότως σὺν οὐρανῷ καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀγγέλοις τὰ ἀποδοθέντα ἔρπετὰ αἰνεῖν προστάττεται τὸν Θεόν. Διὸ λέλεκται· « Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οὐρανοὶ καὶ γῆ, θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτοῖς. » Πῶς δὲ δύναται τὸν Θεὸν αἰνεῖν τὰ ἔρπετὰ, εἰ μὴ μετὰ σοφίαν φρονήσεως καὶ Θεοῦ γνώσεως; Οὐκοῦν θύσει τὴν θυσίαν τῆς αἰνέσεως καὶ τὰ ἔρπετὰ; Ὅτι δὲ ἀνθρώπου διὰ τούτων αἰνίττεται, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ γέγραπται· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιῆσατε οὖν καρποὺς ἀξίους μετανοίας. »

« Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθήσονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας. » Αἰτίαν ἀποδίδωσι δι' ἣν οὐρανοὶ καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς αἰνέσειν λέγονται τὸν Θεόν. Ἡ δὲ αἰτία ἐστὶν αὕτη, « Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθήσονται αἱ πόλεις Ἰουδαίας. » Ποίαν δὲ Σιών, ἢ δηλονότι τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἐκκλησίαν; Πόλεις δὲ Ἰουδαίας μὴ βικνεῖ λέγειν τὰς θεοπροψέτους Γραφαίς, δι' ὧν ἡ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία τετύπωται. Ἄλλ' αὐτὰ μὲν αἱ πόλεις καθήρηντο, ὅσον ἐπὶ Ἰουδαίοις, οἰκοδομητὴν δὲ εἰλήφασιν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ καινῆς διδασκαλίας· δι' ἧς καὶ ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ συνίσταται, καὶ τὰ πνευματικὰ Σάββατα, καὶ αἱ πνευματικαὶ θυσίαι καὶ πάντα τούτοις ἀκολούθως κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πνευματικοῦ νόμου. Οὕτως οὖν οἰκοδομοῦνται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐταῖς οἱ πολῖται καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐπηγγελμένων διὸ λέλεκται· « Καὶ κληρονομήσουσιν αὐτήν. » Ἄλλὰ καὶ « τὸ σπέρμα τῶν δούλων αὐτοῦ καθέξουσιν αὐτήν. » Δουλοὶ δὲ αὐτοῦ τίνας ἀν εἶεν, ἢ πάντως οἱ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν μαθηταί, καὶ τὸ σπέρμα τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης κατασπαρῆν, ὅπερ τὴν κληρονομίαν τὴν ἐπηγγελμένην ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καθέξει; Ἄλλὰ καὶ « οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ, » ὅθλον δ' ὅτι τῆ κληρονομία· οἷς λεχθήσεται· « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἰστο-

caeli. » Quia vero futurum erat, ut per totum orbem in terra et in mari Ecclesiae Deo ex memoriais pauperibus constituerentur, secundum haec additur : « et terra et mare et omnia reptilia in eis. » Quae reptilia in terra et in mari una cum terra et caelo laudare jubentur, gentes sunt, quae olim in mortali hominum vita reptilium instar supra pectus et ventrem gradiebantur. In Isaia quoque feræ et reptilia allegorico more gentes vocantur, cum dicitur : « Et pascet lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit, et leo quasi bos comedet paleas. Et puer infans in foveam aspidum, et in cubile filiorum aspidum manum injiciet; et nihil laudent eum. » Quae sub haec expires infert : « Et erit radix Jessæ, et qui surgit ad imperandum gentibus, in eum gentes sperabunt. » Tanta igitur gentium mutatione in adventu Christi effecta, jure cum caelo et iis qui in caelo sunt angelis praedicta reptilia Deum laudari jubentur. Quare dictum est : « Laudent illum caeli et terra, mare et omnia reptilia in eis. » Quomodo possunt reptilia Deum laudare, nisi prudentia et cognitione Dei instructa? An reptilium sacrificium laudis offerent? Quod reptilibus illis homines subindicerent, docet Evangelium his verbis : « Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitentiae. »

ὕμιν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιῆσατε οὖν καρποὺς ἀξίους μετανοίας. »

Vers. 36, 37. « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Judææ. » Causam effert cur caeli, terra, mare et omnia quae in eis sunt Deum laudatura esse dicantur. Ea vero est : « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Judææ. » Quam Sionem dicit, nisi Ecclesiam Servatoris nostri in toto orbe fundatam? Civitates autem Judææ ne cuncteris dicere divinitus aflatas Scripturas, quae Judæorum respublica informatur. Sed haec quidem civitates, quantum ad Judæos spectat, de medio sublatae sunt; sed denuo aedificatae per novam in Christo doctrinam fuere, qua et vera circumcisio consistit, necnon spiritualia Sabbata, spirituales hostiae et omnia quae haec consequuntur secundum interpretationem spiritualis legis. Sic itaque aedificantur civitates Judææ, in eisque inhabitabunt cives et haeredes promissorum quae in divinis Scripturis feruntur. Quare dictum est : « Et haereditabunt illam. » Sed etiam « semen servorum ejus possidebit eam. » Servi autem ejus qui fuerint, nisi haud dubie Salvatoris nostri discipuli, et semen in universo orbe sparsum, quod haereditatem in divinis Scripturis promissam obtinebit? Imo, « qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea, » id est, in ea haereditate. Quibus dicitur : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis paratum a constitutione mundi. » Quod si caelestis sit Dei civitas Sion, de qua Apostolus haec docuit :

⁶⁶ Isa. xi, 6-9. ⁶⁷ ibid. 10. ⁶⁸ Luc. iii, 8. ⁶⁹ Matth. xxv, 34.

quæ est mater nostra.⁷⁰; et : « Accessistis ad Sion A moustem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem⁷¹; » fueritne Judææ civitas? sed consequenter dicamus esse cœlestem Sion ubi mansiones apud Patrem multæ⁷²: quas incolent et hæreditate accipient omnes servi ejus, sive illi olim prophetæ et religiosi viri, sive qui postea ministri Evangelii ipsius fuere. Imo etiam semen eorum scilicet qui ab illis, secundum Deum orti sunt, profectu aucti et ad perfectam Dei charitatem progressi, hoc munus condignumque præmium ab ipso recipient, quod inhabitent in promissa sibi hæreditate.

1. IN FINEM, IPSI DAVID IN REMEMORATIONE- B NEM. LXIX.

Vers. 2-4. « Deus, in adjutorium meum intende. » Neque canticum, neque psalmus, neque quid simile hi, quos tractamus, sermones sunt: cœlerum ad finem remittunt, quia de futuro supplicationem habent. Dicuntur autem, « ipsi David in rememorationem; » utpote qui ideo dicti fuerint, ut posset eos in promptu ore proferre, utque iis pro remedio in casibus variis uteretur. Duo autem sunt « in rememorationem » inscripti; hic quem tractamus, et xxxvii, qui item « in rememorationem » inscriptus est. Sed ille non ad finem remittit, sed est « psalmus Davidi in rememorationem; » hic vero « in finem » inscriptus est. Nam xxxvii, non futura prænuntiabat, sed præteritarum rerum memoriam refricabat: quamobrem eodem quo sextus exordio utitur, nempe, « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. » Et eodem uterque argumento erant. Siquidem sextus in sequentibus ait: « Laboravi in gemitu meo: lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo⁷³. » Tricesimus vero septimus similia docet his verbis: « Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ⁷⁴. » Hæc porro et similia ad memoriam admissi sceleris referebat. Quare « in rememorationem » inscriptus est, frequenti confessione præterita repetens. Quæ item causa est, ut « in finem » non inscribatur. Hic vero « in finem » dicitur, quia expectatarum rerum precatio est, prævertente Propheta ac rogante; ut si quando contingant iniuriarum insultus et insidiæ in separata, his remediis usus, ea quasi antidota quodvis perniciosum amuletum depellentia afferat. Num etiam hæc dicta ad personam Salvatoris nostri prophetice referantur? Quandoquidem in præcedenti psalmo clare passionem ejus vaticinanti ex ejus persona dicebatur: « Ego sum pauper et dolens, salus tua, Deus, suscepit me⁷⁵; » similiter

ΕΙ δὲ ἐπουράνιος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ πόλις Σιών, παρὰ ἡ δὲ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν εἰπών· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθερά ἐστιν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν » καὶ « Προσεληλύθατε Σιών ἡρεῖ, καὶ πόλις Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιω, » εἰεν ἂν πόλις τῆς Ἰουδαίας; (1) δι' ἧς ἀκολουθῶ· τῇ ἐπουράνιω Σιών αἱ πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ μοναί, ἐν αἷς κατοικήσουσι, καὶ ἐκ κληρονομήσουσι πάντες οἱ δούλοι αὐτοῦ· οἱ τε πάλαι γενόμενοι προφήται καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ὑπηρέται καὶ διάκονοι τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν, οἱ ἐξ αὐτῶν δηλαδὴ κατὰ Θεὸν γεγεννημένοι, προκρίψαντες καὶ εἰς τὸ τέλος ἐξῆρσι καὶ μισθὸν ἐπάξιον παρ' αὐτοῦ, τὸ κατασκη-

B ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ. ΣΘ.

« Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. » Οὐτε ψῆψ, οὐτε ψαλμός, οὐτε τι τῶν τοιούτων οἱ προκείμενα τυγχάνουσι λόγοι· πλὴν ἀναπέμπουσιν εἰς τὸ τέλος, ἐπεὶ περὶ μελλόντων τὴν ἱκετηρίαν ποιοῦνται. Εἰρήνηται δὲ « τῷ Δαυὶδ εἰς ἀνάμνησιν »· ὡς ἂν εἰς αὐτὸ τοῦτο λεχθέντες, ἵν' ἔχοι προχείρως διὰ στόματος ἀπομνημονεύειν αὐτοὺς, καὶ ἀντὶ ἐπιβοῆς αὐτοῖς ἐν ταῖς περιστάσεσι χρῆσθαι. Δύο δὲ εἰσι οἱ « εἰς ἀνάμνησιν » ἐπιγεγραμμένοι, ὃ τε μετὰ χεῖρας, καὶ ὁ λ' ἐπιγεγραμμένος καὶ αὐτὸς « εἰς ἀνάμνησιν. » Ἀλλ' ἐκείνος μὲν οὐκ εἰς τὸ τέλος ἀνέπεμπεν, ἀλλ' ἦν « ψαλμός τῷ Δαυὶδ εἰς ἀνάμνησιν. » Οὗτος δὲ « εἰς τὸ τέλος » ἐπιγράφει. Ὁ μὲν οὖν λ', οὐ μελλόντων ἦν προαγορευτικός, ἀλλὰ παρωχτικῶν πραγμάτων ὑπομνηστικός· διὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν εἶχε τῷ σ' λέγων· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. » Μίαν τε οἱ ἀφρότεροι ὑπόθεσιν περιεῖχον. Ὁ μὲν γὰρ ἔκτος προῶν ἐπιλέγει· « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου· λούσασθε καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου· ἐν δάκρυσιν μου τὴν σρωμνὴν μου βρέξω. » ὁ δὲ λ' τὰ ὅμοια διδάσκει λέγων· « Οὐκ ἐστὶν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἀμαρτιῶν μου· ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. » Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἀνεφέρει. Διόπερ « εἰς ἀνάμνησιν » ἐπέγραφεν, ἐπιναλαμβάνων τὰ παρελθόντα διὰ τῆς συνεχοῦς ἐμολογήσεως. Διὸ οὐκ ἐπέγραφεν « εἰς τὸ τέλος. » Ὁ δὲ παρῶν « εἰς τὸ τέλος » εἰρηται, ἐπειδὴ περὶ ἱκετηρία ἐστὶ προσδοκωμένων πραγμάτων, τοῦ Προφήτου προλαμβάνοντος καὶ εὐχομένου· ἵν', εἴ ποτε συμβαίεν ἐχθρῶν ἐπαναστάσεις καὶ ἐπιβουλαὶ κατ' αὐτοῦ, ταῖς προκειμέναις ἐπιβοαῖς χρώμενος ἀλεξιφάρμακός ὡσπερ ἀποτρόπαια παντὸς πονηροῦ ἀντιπεριπέμματος ἐπάγοιτο. Μήποτε δὲ καὶ προφητικῶς εἰς πρόσωπον ἀναφέρεται τὰ λεγόμενα τοῦ Σαυτῆρος; ἐπειδὴ περὶ ἵν' μὲν τῷ πρὸς τοῦτου σαφῶς θεσπίζοντι τὸ πάθος αὐτοῦ ἐλέγετο ἐξ αὐτοῦ προσώπου· « Πτωχός καὶ

⁷⁰ Galat. iv, 26. ⁷¹ Hebr. xii, 22. ⁷² Joan. xiv, 2. ⁷³ Psal. vi, 7. ⁷⁴ Psal. xxxvii, 4-6. ⁷⁵ Psal. lxxviii, 34

(1) Lectie, ut videtur, vitata.

ἀλλῶν ἐγὼ εἰμι, ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου. ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας προΐων φάσκει· « Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πένθης, ὁ Θεὸς, βοήθησόν μοι. » Ὅστε καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαίως ἐπιγράφειν εἰς τὸ τέλος. « Ἐάν μὲν οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ λέγοιτο, εἴποι, ἂν ὅτι μεγάλου βασιλευῶν ἔθνους, σφόδρα πλουσιώτατος ὢν, οὐκ ἠγνόει τὸ φάσκον λόγιον· « Ὅσφ' μέγας εἶ, τοσοῦτ' ταπεινοῦ σαυτὸν, καὶ ἐνώπιον Κυρίου ἐθήρησαι χάριν. » Διὸ μετριοφρονῶν καὶ ταπεινοφρονῶν καὶ ἀληθῶς συμκρύων ἑαυτὸν, καὶ πρὸς τὴν μέγεθος ἀφορῶν τῆς πλοῦτου τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, πτωχὸν καὶ πένθητα ἑαυτὸν διὰ τῶν προκειμένων ὠνόμασε· καὶ ἀργόμενος δὲ τοῦ λόγου, ὡς μηδὲν αὐτῷ συμβαλλόμενον, μήτε πλοῦτου, μήτε βασιλείας, μήτε τῆς τοῦ παντὸς ἔθνους βοήθειας, μήτε τῆς ἐξ ἀσκήσεως πορισθείσης αὐτῷ δικαιοσύνης, τὴν παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἐξῆψεν λέγων· « Ὁ Θεὸς, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. Κύριε, εἰς τὸ βοηθήσαι μοι σπεύσον. » Ὅριον δὲ πολλοῦ διαφρονουμένου εἰς τὴν κατὰ θεὸν αὐτοῦ προκοπὴν καὶ βασκαίνοντας αὐτοῦ τῆ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς, πρᾶσθίσει τὰ· « Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταίσχυνθήτωσαν οἱ βουλόμενοί μοι κακά. Ἀποστραφήτωσαν παρὰ τὰ αἰσχυνόμενοι· οἱ λέγοντές μοι, Εὐγε, εὐγε. » Διὰ τούτων γὰρ ὁμολογεῖ αὐτὸς μὲν ἑαυτῷ μὴ δύνασθαι ἐπιρκεῖν, δεῖσθαι δὲ τῆς παρὰ τοῦ κρείττονος βοήθειας· ὡς, εἰ μὴ τύχοι ταύτης, ἔρημος ἐσόμενος καὶ ἐλεγχθισόμενος ἀσθενὴς καὶ πλέον οὐδὲν ἢ θνητὸς ἀνθρώπος· καὶ ὡς οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπιχειροῦσιν αὐτῷ· τινες ἔντες πεσόντι αὐτῷ ἐπαναθήσονται· εἰ δὲ βοηθῶ τῷ τύχοι τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς μὲν ἔσται ἀνώτερος· αἰσχύνῃ δὲ καταχεύονται οἱ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐπιθῆλοι· οἵτινες ἐφ' ἐκάστη πράξει κατὰ πόδας αὐτοῦ βαίνοντες καὶ πειρώμενοι ἐπιλαμβάνεσθαι αὐτοῦ λέγειν εἰώθασιν, « Εὐγε, εὐγε, » ὡς ἂν ἐπιτυγχάνοντες καὶ κατ' εὐχὰς πράττοντες ἐν οἷς αὐτὸν σφάλλεσθαι ἐνόμιζον. εἰ δὲ ἐπὶ τῶν σωτηρίᾳ τῆς ἀναφορῆς ταῦτα διὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν, ἐρεῖ, ὅτι τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῦ τῷ λόγῳ καὶ τῆ διδασκαλίᾳ, τῷ τε μεγάλῳ σώματι τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ θεωρῶν ἐπανισταμένους, καὶ τοὺς διωγμοὺς συνεχῶς κατ' αὐτῆς ἐνεργούντας, ἀποτροπιαζόμενος αὐτῶν τὴν κακίαν, ταύτην προφητικῶς ἀνέπεμπε τὴν εὐχὴν, οὕτω δεῖν εὐχεσθαι διδάσκων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ.

« Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σὲ πάντες οἱ ζητοῦντές σε. » Τὰ μὲν πρῶτα ἀνατρεπτικὰ ἦν τῶν ἐναντίων· ἀκολούθως δὲ τὰ δευτέρα ὑπὲρ τῶν οἰκείων πρᾶσθίσει. Καὶ εἰ μὲν ὁ Δαυὶδ δικαίως πρέπουσαν εὐχὴν ἐποιεῖτο, ὡς ἂν πάντες οἱ τὸν θεὸν ζητοῦντες, ὢν εἷς καὶ αὐτῆς ἦν, ἀγαλλιάσεως καὶ εὐφροσύνης μετέγειεν τὴν ἐχθρῶν καταισχυνομένων· οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ λέγοιεν ἂν, « Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός· » καὶ τοῦτο μὴ εἰσάπαξ, μηδὲ ἐνί ποτε καιρῷ, ἀλλὰ διαπαντὸς λέγοιεν, νικῶντος ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν πᾶν τὸν πολέμιον γένος τοῦ Θεοῦ. εἰ δὲ ὁ Σωτὴρ τοῖς προλεχθεῖσιν (1) ἀκολούθως εἴη ὑπὲρ τῶν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνων εἰς

¹ Eccli. iii, 20.

(1) Λεῖπει.

in praesenti postea dicit : « Ego vero egenus et pauper sum, Deus, adjuva me. » Ita ut ea de causa « in finem » necessario inscribatur. Quod si ex persona Davidis proferatur, dicas licet ipsum magnæ gentis regem, ac ditissimum, non ignorasse tamen dictum illud : « Quanto major es, tanto magis teipsum humilia, et in conspectu Domini invenies gratiam ». Quare moderate et humiliter sentiens, vereque sese parvum reputans, ac respiciens magnitudinem divitiarum bonitatis Dei, egenum se et pauperem in praesenti vocavit : atque sermonem ordiens, ac si divitiæ, regnum, totius populi auxilia, itemque justitia per exercitationem comparata, nihil sibi conferrent, solius Dei auxilium expetebat dicens : « Deus, in adjutorium meum intende ; Domine, ad adjuvandum me festina. » Animadvertens autem plurimos esse qui suo se eundem Deum profectui, livore ducti, ac saluti animæ suæ inviderent, illud adjecit : « Confundantur et revereantur qui quærunt animam meam. Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mihi mala. Avertantur statim erubescences qui dicunt mihi, Euge, euge. » Illis confitetur se non sibi satis esse, sed Dei auxilio egere. Futurum quippe erat, si id non consequeretur, ut desertus esset, ac infirmus nihilque magis quam mortalis homo deprenderetur, inimicique alienis malis gaudentes, lapsum se invasuri essent. Si vero adjutorem Deum nancisceretur, superiorem se fore animæque suæ inimicos pudore suffusum iri sperabat. Hi enim ad singula gesta ejus e vestigio incedentes observabant, ipsumque comprehendere studentes dicere solebant, « Euge, euge, » quasi re bene gesta et pro voto succedente, cum lapsum eum putarent. Quod si quis hæc ad Salvatorem ob super traditam causam referat, is dicet, ipsum cum eerneret eos qui verbo et doctrinæ suæ magnoque Ecclesiæ suæ corpori insidiabantur, insurgere ac frequenter adversus illam persecutiones excitare ; eorum malitiam execratum, hanc prophetice orationem emisisse, hocque orandi institutum Ecclesiæ suæ tradidisse.

VERS. 5, 6. « Exsultent et lætentur super te omnes qui quærunt te. » Priora quidem ad inimicos avertendos dicta sunt ; secunda vero pro domesticis supplicant. Et sane quidem David orationem justo congruentem emisit, precatus ut universi qui Deum requirunt, ex quorum ille numero erat, inimicis pudore suffusis, exsultationis et gaudii participes sint. Ii vero qui diligunt salutare Dei, jure dixerint, « Magnificetur Dominus ; » idque non semel, sed omni tempore, quia ipse Dominus in ipsis ipsorumque opera genus omne adversariorum Dei profligat. Quod si Salvator prædictis verbis usus sit, consequenter de omnibus gentibus in se cre-

dentibus dixerit : « Exsultent et lætentur in te omnes qui quærent te. » Non enim Judæi solum, neque ii qui se ex Abrahamo ortos gloriantur; sed universim et indefinite omnes prorsus qui quærent te, ex quovis genere fuerint, et exsultent et lætentur in te, et dicant, Magnificetur Deus : » idque omni tempore dicant qui diligunt salutare tuum, scilicet Salvatorem, qui sæpe in Scripturis salutare vocatur; quem diligunt ii, qui doctrinam ejus in dilectione pura operibus sument. « Ego vero egenus et pauper sum : Deus, adjuva me. » David quoque, dives cum esset, humiliter sentiebat, gnarus scilicet magnitudinis Dei, et quod se nihil esse videret. Quare solius fortis [Dei] opem implorabat dicens : « Deus, adjuva me : adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris. » Christus quoque cum dives esset, propter nos egenus factus est, ut docuit divinus Apostolus ⁷⁶. Quamobrem seipsum Spiritus auxilio commendabat, pro populo suo deprecans, et pro Ecclesia; ne diutius tempore persecutionum impugnata, gravi hinc detrimento afficeretur. Quamobrem ait : « Adjutor meus et liberator meus es tu, Domine, ne moreris. » An porro hæc ad tempus passionis Servatoris referantur, tu ipse consideres velim. Quandoquidem enim in præcedenti illatas sibi vexationes descripsit; quomodo intraverit aquæ usque ad animam suam, qui infusus sit in limo profundi, venerit in altitudinem maris, multiplicati sint super capillos capitis sui qui se gratis oderunt, et alia multa ibidem allata perpressus sit; jure hanc supplicationem Patri suo emittit dicens : « Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina, » et cætera. Quia apostolorum suorum ordinem amoris sui causa magna in confusione versantem videbat, secundas pro illo voces edebat; ut accepto resurrectionis suæ, quam ejus videndi cupidi expectabant, nuntio, exsultatione et lætitia repleti semper dicerent, « Magnificetur Dominus : » ipsi quippe erant qui diligebant salutare ipsius.

(f) LXX.

VERS. 4-5. « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me et eripe me. » His similia tricesimus quoque psalmus circumfert, hoc item modo orsus : « In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam ⁷⁷. » Sed ille quidem, « in finem, » et « Psalmus Davidi, » inscriptus est; hic autem titulo caret. Ille confessionem cum supplicatione continet, hic vero prophetia videtur esse ex persona Salvatoris prolata. Quare « Davidis » consueto more non inscriptus est. Dixerit fortasse quispiam oportere illum præcedentibus conjungere, quod magnam cum illis læ-

⁷⁶ II Cor. viii, 9. ⁷⁷ Psal. xxx, 2, 5.(1) In Vulgata titulus, *Filiorum Jonadab et oriorum captivorum.*

Α αὐτὸν πεπιστευκότων, λέγοι ἂν τὸ, « Ἀγαλλιᾶσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητούντες σε. » Μὴ γὰρ μόνοι Ἰουδαῖοι, μηδὲ οἱ τὸν Ἀβραὰμ ἀιχοῦντες, ἀλλὰ καθόλου καὶ ἀορίστως πάντες ὅσοι διποτε καὶ ἐξ οἴου γένους εἶεν οἱ ἐκζητούντες σε, « ἀγαλλιᾶσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ, καὶ λέγωσαν, Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός. » καὶ τοῦτο λεγέτωσαν διαπαντός οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου· αὐτὴν δηλαδὴ τὸν Σωτῆρα σωτήριον πολλαχοῦ τῶν Γραφῶν ὠνομασμένον, ὃν ἀγαπῶσιν οἱ δι' ἔργων τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ καθαρᾷ περιέποντες. « Ἐγὼ δὲ πτωχὸς καὶ πένης· ὁ Θεός, βοήθησόν μοι. » Καὶ Δαυὶδ πλούσιος ὢν ἐταπεινοφρόνει, ἅτε γινώσκων ἔχων τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μηδὲν ἑαυτὸν ὀρᾶν. Διὰ τὴν παρὰ μόνου τοῦ ἰσχυροῦ βοήθειαν ἐξητήτο λέγων· « Ὁ Θεός, βοήθησόν μοι· βοηθός μου καὶ ῥύστης μου εἶ σύ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. » Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ πλούσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Θεός Ἀπόστολος. Διὸ καὶ ἑαυτὸν ἀνετίθει τῇ τοῦ Πνεύματος βοήθειᾳ, πρὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἂν μὴ, εἰς μακροὺς χρόνους πολεμουμένη ἐν τοῖς καιροῖς τῶν διωγμῶν, μεγάλην ἀπενέγκοιτο βλάβην. Διὸ φησι· « Βοηθός μου καὶ ῥύστης μου εἶ σύ, Κύριε, μὴ χρονίσῃς. » Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀναφέροιο ἐπὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις. Ἐπειδὴ γὰρ διέγραψεν ἐν τῷ πρὸ τούτου τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπαναστάσεις· ὅπως τε εἰσέλθοσαν ὕδατα ἕως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐνεπάγη εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ ὡς ἦλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης· ἐπιληθύνθησάν τε ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ οἱ μισοῦντές με δωρεάν· πέπονθέ τε ὅσα καὶ εἰρηγαί· εἰκότως τὴν παρούσαν δέησιν ἀναπέμπει πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες· Κύριε, εἰς τὸ βοηθήσαι μοι σπεῦσον, » καὶ τὰ τούτους ἀκόλουθα. Ἐπειδὴ ἑώρα τὸ τάγμα τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ ἐν πολλῇ συγχύσει γεγεννημένον διὰ τὴν περὶ αὐτῶν ἀγάπην, τὰς δευτέρας ὑπὲρ αὐτῶν προλετο φωνάς, ὅπως, ἀπολαβόντες αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἦν περιέμενον ποθοῦντες ἰδεῖν, πληρωθεῖεν ἀγαλλιᾶσεως καὶ εὐφροσύνης, λέγοντες διαπαντός· « Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός, » αὐτοὶ ὄντες οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριον αὐτοῦ.

G.

« Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταίσχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με, καὶ ἐξέλου με. » Τὰ ἰσοδυναμοῦντα τούτοις καὶ ὁ λ' περιέχει ψαλμὸς, τοῦτον καὶ αὐτὸς ἀρχόμενος τὸν τρόπον. « Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταίσχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με. Κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου. » Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, « Εἰς τὸ τέλος, » καὶ « Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, » ἐπιγέγραπτο· ὁ δὲ παρὼν ἀνεπίγραφτος τυγχάνει. Κάκεινος μὲν ἰσομολόγησιν σὺν ἰκετηρίᾳ περιεῖχεν, ὁ δὲ προφητικῶς ἔοικεν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος προσηνεγμένη. Διὸ οὐδὲ ἐπιγέγραπται συνήθως, « τοῦ Δαυίδ. » Εἴποι δ' ἂν τις προσθήκειν συμπεριλαμβάνειν αὐτὸν τῶν

πρὸ αὐτοῦ τεταγμένοις, διὰ τὸ πολλὴν πρὸς αὐτὰ ἄβυσσος ἀκολουθίαν· ἐν γούν τῷ πρὸ τούτου ἐλέγετο· «Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχε· Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. Ἀποστραφείσαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταισχυνθήσαν οἱ βουλόμενοί μοι κακά· » καὶ ἐν τοῖς μετὰ χεῖρας δὲ προῦν ὁ λόγος ταῖς αὐταῖς κέχρηται φωναῖς λέγων· «Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχε, αἰσχυνθήσαν· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας, εἰς πλάτος ἐκτεινομένου τοῦ λόγου διὰ τῶν προκειμένων, ἅπερ οὐκ ἀπὸ σκόπου ἂν τις εἴποι ἀρμόζειν τῷ Πατρὶ· Διὰ τε τὸ λέγεσθαι ἐν αὐτῷ· «Ὅτι σὺ εἶ ἡ ὑπομονή μου, Κύριε, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου· » αὐτὰ γὰρ ταῦτα ἐν καὶ τῷ κα' ψαλμῷ ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἐλέγετο ἐν τούτοις· «Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐκσπᾶσας με ἐκ γαστροῦ· » καὶ τὰ ἐξῆς· Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιλεγόμενον ἐν τῇ μετὰ χεῖρας προφητεῖᾳ ἐν τῷ, «Ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ἕως ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένη, » ἰσοδυναμεῖν ἔοικε τῷ ἐν κα' ψαλμῷ φάσκοντι λόγῳ· «Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, » Πρόσχε γὰρ ἀκριβῶς ὅπως ἐν ἐκείνῳ μὲν ἐλέγετο, «Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, » ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ, «Ἔως ἂν ἀπαγγελῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένη, » Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐκ νεῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ σαφῶς περιστησὴν ἡ μετὰ χεῖρας προφητεία λέγουσα ἐξ αὐτοῦ προσώπου· «Ὁ Θεός, τίς ὁμοίός σοι; ὅσας ἔδειξά μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακάς καὶ ἐπιστρέψας ἐξωποιοήσας με, καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς τῆς πάλιν ἀνήγαγές με; » Ἐἶτ' οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Σωτήρος, εἶτε ἐκ προσώπου παντὸς δικαίου, τῶν προκειμένων ἀκουστέον. Περιέχει γὰρ διδασκαλίαν παιδεύουσαν ἡμᾶς μετὰ διαθέσεως ὑγιῶς πάντα μὲν δευτέρα τίθεσθαι, ἐπὶ μόνον δὲ τὸν Κύριον τὰς ἑαυτῶν ἀναρτῆν ἐλπίδας, ὥστε λέγειν αὐτῷ διαθέσει γνησίᾳ· Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνθῆην εἰς τὸν αἰῶνα· οἱ γὰρ ἐπὶ πλοῦτι καὶ πολλῇ περιουσίᾳ βίου, ἢ ἐπὶ ἀξιωμασι κοσμηκοῖς, ἢ ἐπὶ ἀρχόντων οἰκιστῆτι καὶ προστασίᾳ, ἐφ' ἑτέρῳ τινὶ τῶν θνητῶν καὶ ἐπιχθίων τὰς ἑαυτῶν ἀνατιθέντες ἐλπίδας, αἰσχύνῃν ἐφλήσουσιν· «Ἐπικατάρατος γὰρ ἄνθρωπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ· » Κέκραγέ τε βοῶν ὁ λόγος· «Μὴ πεποιθατε ἐπ' ἀρχοντας, μηδὲ ἐφ' υἱοῦς ἀνθρώπων, οἳ οὐκ ἐσσι σωτήρια· » καὶ πάλιν· «Πλοῦτος ἐάν βῆ, μὴ προστίθεσθε καρδίαν· » Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέγειν διδασκόμεθα· «Κύριος ἐμοὶ βοηθός, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος· Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθῆναι ἐπὶ ἄνθρωπον· Ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπὶ ἀρχοντας· » Ὁ δὲ ἀγαθὰ ἑαυτῷ συνειδώς εἴποι ἂν τῷ Κυρίῳ καὶ τὸ, «Ἐν δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με καὶ ἐξέλου με· » Πολλῇ γὰρ πεποιθήσει τεθάρβηκεν, ὅτι, κατὰ τὸ δικαιοτάτον κρίνας ὁ Θεός, εὐρήσει αὐτὸν οὐ κατακρίσας, οὐδὲ ἀποβολῆς ἄξιον, ἀλλὰ βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως· διό φησιν· «Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με καὶ ἐξέλου με· » Συνειδῆσει

beat affinitatem. Nam in præcedenti dicebatur: «Deus, in adjutorium meum intende. Confundantur et revereantur qui quærunt animam meam. Avertantur retrorsum et erubescant qui volunt mihi mala ⁷⁸. » In hoc vero, quem nunc tractamus, ipsissimæ voces in sequentibus usurpantur: «Deus, in adjutorium meum intende, confundantur, » et cætera, quoque eidem sententiæ insistent; sed hic fusius res enarrantur, quas Patri convenire non abs re quispiam dixerit. Cum item in hoc psalmo dicatur, «Quoniam tu es patientia mea, Domine, Domine spes mea a juventute mea; » hoc ipsum in psalmo xxi, ex eadem persona dicitur: «Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre ⁷⁹, » et sequentia. Sed etiam quod in hac prophetia subjungitur, «Deus meus, ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni quæ ventura est; » simile videtur illi xxi psalmi dicto, «Annuntiabitur Domino generatio ventura ⁸⁰. » Attendas quippe velim, quomodo in illo quidem dicatur, «Annuntiabitur Domino generatio ventura; » in hoc autem, «Donec annuntiem brachium tuum generationi omni quæ ventura est. » Quin etiam ejus ex mortuis resurrectionem aperte declarat hæc prophetia, ex ejus persona dicens: «Deus, quis similis tibi? Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas, et conversus vivificasti me, et de necessitatibus terræ iterum reduxisti me? » Sive igitur ex persona Servatoris, sive ex persona cujuslibet justii hæc accipienda sunt. Doctrinam enim complectuntur, quæ nos instituit ut ex bono proposito omnia postducamus, in unoque Domino spem statuamus nostram, ita ut sincero affectu dicamus: «In te, Domine, speravi, non confundar in æternum. » Qui enim in divitiis ac in copiosis vitæ facultatibus, sive in mundanis dignitatibus, sive in principum favore et patrocinio, sive in alia quapiam mortalium et fluxarum rerum reponunt, ignominie obnoxii erunt. «Maledictus enim homo qui spem habet in hominem, et firmat carnem brachii sui ⁸¹. » Clamat item Scriptura, «Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus ⁸²; » et rursus, «Divitiæ si affluant, nolite cor apponere ⁸³. » In aliis item ad hæc dicenda instituitur: «Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat ⁸⁴ D mihi homo. Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus ⁸⁵. » Qui autem bonorum sibi conscius est, Domino dixerit illud: «In justitia tua libera me et eripe me. » Multa quippe fiducia repletur, quia justissimo secum judicio Deus agens, non damnatione, neque repulsa, sed auxilio et patrocinio dignum comperiet: quare ait: «In justitia tua libera me et eripe me. » Puraque conscientia supplices voces ad Deum emittens id quoque dicebat: «Inclina ad me aurem

⁷⁸ Psal. lxxix, 2-4. ⁷⁹ Psal. xxi, 10. ⁸⁰ ibid. 32.

⁸¹ Psal. cxviii, 7-9.

⁸² Jerem. xvii, 5.

⁸³ Psal. cxlv, 2.

⁸⁴ Psal. lvi, 14.

tuam, et salva me⁸⁵. » Imo quasi ex necessitate Deum ita rogabat : « Esto mihi in Deum protectorem et in locum munitum, ut salvum me facias. » Nam cum Deus protegit et propugnat, non pro nullo prelii homine id agit, solusque perfectus id Deo dicere valet : « Quoniam firmamentum meum et refugium meum es tu. » Pro quo Aquila, « Quoniam petra mea et præsidium meum, » interpretatus est ; Symmachus vero, « Quoniam petra mea et refugium meum es tu. » — Deus meus, eripe me de manu peccatoris, et de manu contra legem agentis et iniqui. Quoniam tu es patientia mea, Domine, spes mea a juventute mea. » Vir perfectus quasi propriam possessionem Deum invocatur dicens, « Deus meus : » quia promissio dignis a Deo data est his verbis : « Ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus⁸⁶. » Qui vero dicit, « In te, Domine, speravi, » et omnia post putavit ut uni Deo se committeret, jure dicat, « Deus meus. » Eripi vero se de manu peccatoris rogat, ne gestis suis peccatori vel iniquo similis evadat : quare addit, « De manu peccatoris et de manu contra legem agentis et iniqui ; » ac ne iis subjectus sit ; sed merito Deum, non solum ob allata superius, sed etiam ob subsequentes causas, sibi Deum appellat. Nam, inquit, tu mihi patientia es, tu spes mea a juventute. Nunquam enim te exspectare destiti, neque fuit tempus quo non te mihi in spem proponerem. Quamobrem rogo ex manu peccatorum et iniquorum eripi.

δεικνόν σε ὑπομένων, οὐδὲ γέγονέ τις καιρὸς, ἐν ᾧ οὐχὶ σε προεθέμην ἑμαυτοῦ ἐλπίδα. Ὡν χάριν ἐπέωυ ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν καὶ παρανομούντων βυθῆναι.

VERS. 6, 7. « In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris mee tu es protector meus. » De Davide quoque dici valet quod a seneca juventute in Deo speravit. Nam juvenis cum esset, et pasceret oves Jessæ patris sui, fide ac spe in Deum, in leones et ursos irruerat, ut servaret oves : bonum pastorem imitatus, de quo dicitur : « Quemadmodum cum extraxerit pastor ex ore leonis duo crura, aut particulam ariculæ⁸⁷. » Sed etiam cum puer esset, spiritum malignum ex Saule perlebat, idque vi fidei et spei in Deum. At enim id quoque juveni cuilibet, qui Dei electione dignatus sit, qualis erat Timotheus, qui a puero sacras litteras edidicerat, dicere competit, « Spes mea a juventute mea. » Illud autem, « In te confirmatus sum ex utero, de ventre matris mee tu es protector meus, » soli conveniat Salvatori nostro, qui immaculatus et nihil inquinatus erat quo tempore in utero gestabatur. Nam reliqui homines omnes, dum utero gestantur, et primam corporis constitutionem accipiunt, quasi ritu plantarum viventes, neque sensibus neque mente sensus sequente utuntur ; sed etiam ipsa principe animi parte et mente demersi nihil a verne differunt. Qui autem Deo dicit, « In te confirmatus sum ex utero, » non modo se Dei

δὲ καθααρμένη τὰς ἑσπερίους φωνὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπέμπων, καὶ τὸ, « Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, καὶ σώσον με, » ἔλεγεν. Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀναγκαίως τῷ Θεῷ παρακάλει λέγων : « Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς πόπον ὀχυρὸν τοῦ σώσαί με. » Προσπέζων γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ὑπερμαχῶν, οὐκ ἂν περὶ μικροῦ τινος τοῦτ' ἐποίησε· μόνος δὲ ὁ τέλειος εἶποι ἂν τῷ Θεῷ : « Ὅτι στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου σύ εἶ. » Ἄνθ' οὗ δὲ μὲν Ἀκύλας : « Ὅτι πέτρα μου καὶ ὀχύρωμά μου, » ἠρμήνευσεν : ὁ δὲ Σύμμαχος : « Ὅτι πέτρα μου καὶ καταφυγή μου σύ εἶ. » — Ὁ Θεὸς μου, βύσαί με ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικούντος. Ὅτι σύ εἶ ἡ ὑπομονή μου, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. Ὁ τέλειος ὡσπερ Ἰδιον κτήμα τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται λέγων :

« Ὁ Θεός μου. » Ἐπαδήπερ ἐπαγγελία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἀξίων λέγουσα : « Ἔσονται αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἕσονται μοι λαός. » Ὁ δὲ λέγων, « Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἠλπίσα, » καὶ πάντα δεύτερα θέμενος, ἐπὶ λόγον δὲ τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἐπιβρίψας, εὐκρίτως εἶποι ἂν, « Ὁ Θεός μου. » Ῥυσθῆναι δὲ ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ εὐχεται, ἵνα μὴ ταῖς πράξεσιν ὁμοίος γένηται τῷ ἁμαρτωλῷ, μὴδὲ τῷ παρανομούντι : διὸ ἐπιλέγει : « Ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικούντος : » ἀλλὰ καὶ ὅπως μὴ ὑποχειριος γένηται τοῖς τοιοῦτοις, εὐλόγως δὲ τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ Θεὸν ὀνομάζει ἂν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἔμπροσθεν λελεγμένα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐξῆς ἐπιλεγόμενας αἰτίας. Σὺ γὰρ μου, φησὶ, τυγχάνεις ὑπομονῆ, καὶ σύ μου ἐλπίς ἐκ νεότητος. Οὐ γὰρ πάποτε οὐχὶ σε προεθέμην ἑμαυτοῦ ἐλπίδα. Ὡν χάριν ἐπέωυ ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν καὶ παρανομούντων βυθῆναι.

« Ἐπὶ σὲ ἐπιστηρίχθη ἀπὸ γαστροῦ, ἐκ κοιλίας μητρὸς μου σύ μου εἶ σκεπαστής. » Τὴ μὲν ἐκ νεῆς ἡλικίας ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζειν λέγοιτ' ἂν καὶ περὶ τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειτέρ, ἔλεος ὦν καὶ ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰεσσαὶ τοῦ πατρὸς, πίστει καὶ ἐλπίδι τῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ λέουσι καὶ ἀρκτοῖς ἐπέηε τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας ἕνεκα· τὸν καλὸν μιμούμενος ποιμένα, περὶ οὗ εἴρηται : « Ὅν τρόπον ὅταν ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος τοῦ λέοντος δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτίου. » Ἄλλὰ καὶ παιδάριον ὦν ἤλαυνε τὸ πνεῦμα τὸ πανηρὸν ἀπὸ τοῦ Σαοὺλ δυνάμει πίστεως καὶ ἐλπίδος τῆς εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴν καὶ πᾶς ὁ ἐκ νεῆς ἡλικίας τῆς κατὰ Θεὸν ἐκλογῆς κατηξωμένος, οἷος ἦν Τιμόθεος ἐκ παιδὸς ἅγια Γράμματα μεμαθηρῶς τὸ, « Ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. » Τὸ δὲ, « Ἐπὶ σὲ ἐπιστηρίχθη ἀπὸ γαστροῦ, ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, σύ μου εἶ σκεπαστής, » μόνω ἂν ἀρμόζοι τῷ Σωτηρὶ ἡμῶν ἀθολώτῳ καὶ ἀσυγχύτῳ γενομένῳ καθ' ἂν ἐκφορεῖτο καιρὸν. Οἱ μὲν γὰρ λοιποὶ πάντες ἄνθρωποι ἐν τῷ κύττωσθαι, καὶ πρώτῃ λαμβάνειν σύστασιν τοῦ σώματος, φυτικῆν ὡσπερ ζωὴν ζῶντες, οὕτε τὰς τοῦ σώματος αἰσθητηρίους, οὕτε τῆς διανοίας παρακαλοῦσθαι κέχρηται : ἀλλὰ καὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτὸ καὶ τὸν νοῦν βεβαπτισμένοι, οὐδὲν σφάλματος διενέγκαν ἂν. Ὁ δὲ λέγων τῷ Θεῷ, « Ἐπὶ σὲ ἐπιστηρίχθη

⁸⁵ Psal. cxx, 3. ⁸⁶ Ezech. xxxvii, 23. ⁸⁷ Amos iv, 12.

ἐπὶ γαστρός, ὁ οὐ μόνον γινώσκων ἐμφαίνει κεκτῆσθαι Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγίστην ἀρετὴν φιλοθεοῦ δυνάμεως, δι' ἧς ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐστηρίχεται. Καὶ τοιοῦτος ἦν κυϊσκόμενος καὶ ἐν γαστρὶ τῆς μητρὸς συλλαμβανόμενος. Τὸ δὲ, « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου εἶ σκεπαστός, » δύναται καὶ ἐπὶ πάντων ἀρμόζειν. Εἰ γὰρ μὴ Θεοῦ δύναμις ἐφρούρει καὶ ἐφύλαττε τὸ κατὰ γαστρός κυϊσκόμενον, οὐδ' ἂν συνέστη, οὐδ' ἂν μετέσχε ζωῆς, μήτε πνεῖν δυνάμενον, μήτε τοῖς λοιποῖς κεχρησθαι αἰσθητηρίοις. Πάλιν δὲ καὶ ἐν τούτῳ λέγων, « Σὺ μου εἶ σκεπαστός, » ἐνεφαινεῖ ἐξαιρετόν τι ἐσχηκέναι παρὰ τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐν κοιλίᾳ μητρὸς συλληφθέντας. Τάχα γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων γενέσεως ἄλλοι τινὲς ἐφειστήκασιν ἄγγελοι διακονούμενοι τῇ ἐκάστου εἰς τὸν βίον παρόδῳ· ἐπὶ δὲ τῆς γενέσεως τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ σκεπαστός αὐτοῦ γινόμενος· διὸ καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐπεστηρίχεται. Οὕτως διαπαντὸς « ὕμνησιν » ἑαυτοῦ εἶχε τὸν Πατέρα. Διὸ ἐπιλέγει· « Ἐν σοὶ ἡ ὕμνησις μου διαπαντός. » Οὐ γὰρ διέλιπε τίνα καιρὸν ὕμνων τὸν Πατέρα, ἢ καὶ ὕμνούμενος ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ὑπακοῇ. Ἄλλ', « Ἡ μὲν ἐμῆ, φησὶν, ἀνεσις, ἢ καὶ ὕμνησις ἐν σοὶ γέγονε διαπαντός. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μηδὲν τούτων ἐπιστάμενοι, ὥσπερ τέρας ἐκτήσαντό με. Τεράστιον γοῦν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς ἐγενόμην, ὡς διάφορα περὶ ἐμοῦ δοξάζειν αὐτοὺς· καὶ τινὰς μὲν Θεὸν εἶναι ἄσκαρον καὶ ἀσώματον, δοκῆσαι μόνον θφθέντα ἐπὶ γῆς, ἡγεῖσθαι, τινὰς δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον, ὡς μηδὲν πλέον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἐσχηκέναι· καὶ ἄλλους μὲν ἀραῖς καὶ δυσφημίαις ὑποβάλλειν, ἑτέροισ δὲ σέβειν καὶ προσκυβεῖν. Τέρας δὲ τοῖς πᾶσιν ἀληθῶς γέγονεν ὁ ἐμὸς θάνατος. Τὸ γὰρ σταυρὸν ὑπομεῖναι Θεὸν ὄντα, καὶ τοιαῦτα παθεῖν τὸν ἑτέροισ ζωῆν κεχαρισμένον, τέρας ἦν ἀληθῶς. Διὸ φησὶν· « Ὅσει τέρας ἐγενήθη τῶν πολλοῖς. » Ἄλλ' ἐν πᾶσι τούτοις σὺ, φησὶ, « βοηθός » μου γέγονας « κραταῖός »· οὐδὲ γὰρ ἄλλον ἐκτεσάμην βοηθόν. Πάντα γὰρ ἦν δεύτερα καὶ ὑποθεθηκέναι τῆν ἐμὴν δύναμιν· σὺ δὲ μόνος, ὃν ἐλπίδα ἔμαυτὸν ὑπεγραψάμην, « βοηθός » μου γέγονας « κραταῖός. » Καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον δὲ ὁμοίως εἴρηται· « Σοὶ ἐπεστηρίχθην ἀπὸ γαστρός, ἀπὸ τῶν ἐνδοσθίων τῆς μητρὸς μου σὺ ἐπειδές με. Εἰς σὲ ἡ ἀναμονὴ μου ἐνδελσχῶς, ὥσει τέρας ἐγενόμην τοῖς πολλοῖς· σὺ δὲ πεποιθήσις μου ἰσχυρά. »

« Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεως, ὅπως ὕμνησῶ τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου. » Ἦδη μὲν κατὰ τὸν παρελθόντα χρόνον ὕμνησις μου, φησὶν, ἐν σοὶ γέγονε διαπαντός· πλην ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος δέομαι, ὡς ἂν μέχρις ἐσχάτης ὥρας τοῦ βίου τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως πληρῶτο, καὶ οὕτως γε πληρῶτο, ὡς μηδένα χώραν σχολάζουσαν ἔχειν πρὸς τὸ ἄλλο τι φεγγεσθαι, μηδὲ ἀνθρώποις ὁμιλεῖν· καὶ τοῦτό μοι ὑπάρξει ἀξιώ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, καὶ ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ τῆς ἐμῆς ζωῆς μὴ ἀποστερηθῆναι καὶ ἀπορριφῆναι ταύτης τῆς χάριτος, καὶ ἐπὶ γήραος οὐδὲν δέοι φθάσαι, μηδὲ μέχρις ἐσχάτης τελευτῆς ἄλλο τί με πρᾶττειν ἢ πληροῦσθαι τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως καὶ τῆς σῆς μεγαλο-

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXIII.

cognitione imbutum fuisse ostendit, sed etiam magnam se virtutem, vimque amoris erga Deum, quae in ipso confirmabatur, habuisse demonstrat. Talis autem in utero et in ventre matris conclusus ille erat. Illud vero, « De ventre matris meae tu es protector, » omnibus convenire possit. Nisi enim Dei virtus custodiret ac servaret fetum uteri, neque formaretur, neque vitae particeps esset, cum nec respirare, nec reliquis sensibus uti valeret. Rursumque cum dicit, « Tu es protector meus, » se aliquid praestantius reliquis hominibus in ventre matris conceptis habuisse commonstrat. Fortasse quippe in reliquorum hominum generatione angeli quidam adsunt singulorum ad vitam ingressi ministrantes; in generatione vero Servatoris ipse Pater protector ejus erat; quare in ipso confirmabatur. Sic semper « cantationem » habuit in Patris laudem. Quare subdit : « In te cantatio mea semper. » Nullum enim praetermisit tempus, quin vel Patrem hymnis celebraret, vel ab ipso pro tanta obsequentia celebraretur. Verum ait, Laus sive cantatio mea in te fuit semper. Hominum vero multi horum ignari, tanquam prodigium me habuerunt. Prodigiosum ergo quidpiam multis effectus sum, ita ut in varias de me sententias abirent; et alii quidem Deum carne vacuum et incorporeum, sola specie visum in terra putarent; alii nudum hominem, nihil plus quam alii habentem; alii execrationibus et conviciis me subjicerent; alii colerent et adorarent. Mors vero mea omnibus prodigium plane fuit. Nam eum qui Deus esset crucem sustinere, et talia pati eum qui aliis vitam impertiret, vere prodigium erat. Quamobrem ait : « Tanquam prodigium factus sum multis. » Sed in his omnibus tu mihi, inquit, « adjutor fortis, » fuisti. Neque enim mihi alius adjutor exstitit. Omnia quippe virtuti meae inferiora et imparia erant : tu vero solus, quem mihi in spem ascripsi, fuisti mihi « adjutor fortis. » Secundum Symmachum item similiter dicitur, « Tibi confirmatus sum ex ventre, ex visceribus matris meae tu respexisti me. In te patientia mea perpetuo, tanquam prodigium factus sum multis : tu vero fiducia mea fortis. »

D

VERS. 8-11. « Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam. » Jam praeterito, inquit, tempore, cantatio mea in te fuit semper : caeterum pro futuro quoque supplico, ut ad ultimam vitae horam os meum laude tua repleatur, et ita repleatur, ut aliud quidpiam loquendi, vel cum hominibus versandi nullus supersit locus : meque quotidie et toto vitae meae decursu ita comparatum esse rogo, ut tali gratia orbatus nunquam nec depulsus sim : utque etiamsi ad limen senectutis devenero, nihil aliud ad mortem usque peragam, quam, quod repleatur os meum laude et magnificentia tua. Pro illo autem, « tota die, » Symmachus, « per omnem diem, » edidit

« Repleatur, inquit, os meum laude tua, per omnem diem, in decore tuo ne abjicias me tempore senectutis. » Nam si ad senectutem usque vitam devenire meam oporteat, non abnuo : id supplico tantum, ut os meum nunquam finem faciat celebrandi laudem tuam et magnificentiam tuam. Quod si senectutis causa aliquando vires me deficiant, ne tunc quidem me derelinquas. Hæc in oratione dicere convenit tum Davidem, tum quemvis hominem religiosum. Animadvertite porro quomodo de Salvatore ab Apostolo dicatur : « Crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei ⁹⁰. » Etsi enim ex infirmitate crucifixus sit ; at non ab aliis superatus : ipse quippe sese infirmum effecit, seque dedititium hominibus obtulit. Quod etiam ipse docet his verbis : « Nemo tollit animam meam a me : sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo recipiendi eam ⁹¹. » Quemadmodum igitur humiliavit semetipsum, formam servi accipiens ; sic sese infirmum effecit, ut ab hominibus capi posset, utque cruceam subiret, « factus obediens Patri et usque ad mortem, mortem autem crucis ⁹². » Quare ait, « Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. » Deinde cum passionem memorasset, passionis auctorum mentionem facit dicens : « Quia dixerunt inimici mei mihi, et qui custodiebant animam meam ; » sive secundum Symmachum, « Et qui observabant animam meam, consilium inierunt simul dicentes, Deus dereliquit eum ; persequimini et comprehendite eum, quia non est qui eripiat. » Hæc quippe dicebant principes sacerdotum et qui cum iis erant, in tempore passionis moventes capita sua et sic loquentes : « Qui destruit templum et in tribus diebus excitat illud, alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei ⁹³. »

δύναται σώσαι. Εἰ βασιλεύς ἐστι τοῦ Ἰσραὴλ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. »

VERS. 12-16. « Deus, ne elongeris a me, Deus in auxilium meum respice. » Inimici mei supra memorati dicebant, « Deus dereliquit eum : » ego autem rogo deprecorque te Deum meum, ut adsis semper mihi, neque procul a me recedas, sed ad auxilium meum respicias. Te quippe adiutorem nactus, probe scio me omnes inimicos meos pudore suffusos visurum esse. Illud autem, « confundantur, » pro consueto in divina Scriptura more, nunc quoque pro « confundentur » dictum est ; illud item, « et deficiant, » pro « deficient detrahentes animæ meæ, » positum est ; sive secundum Symmachum, « adversarii animæ meæ. » Quomodo autem pudore suffusi defecerint qui necem ejus moliti sunt, non longo nobis sermone disquirere opus est : nam ex eo tempore princeps sacerdotum apud eos penitus defecit, Pharissæorum vero ne nomen quidem superest, neque memoria ulla dignitatum

πρεπειας. Ἄντι δὲ τοῦ, « ὄλην τὴν ἡμέραν, » ὁ Σύμμαχος, « κατὰ πᾶσαν ἡμέραν » ἐξέδωκε. « Πλησθήτω τὸ στόμα σου ἀνούς σου κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, ἐν τῇ εὐπροσειᾷ σου μὴ ἀποβάλλῃς με καίρῳ γήρωσ. » Εἰ γὰρ δέοι καὶ μέχρι γήρωσ παρατείνειν τὴν ἡλικίαν, τοῦτο μὲν οὐ παραιτητέον, ἰκετεύω δὲ μὴ ἀποστερηθῆναι ποτε τοῦ πεπληρωθῆναι τὸ στόμα μου τῆς σῆς αἰνέσεως καὶ τῆς σῆς μεγαλοπρεπειας. Εἰ δὲ καιρῷ τι διὰ γήρωσ ἐκλείποι ἡ ἰσχὺς μου, μηδὲ τότε με εὐἐγκαταλίποις. Ταῦτα μὲν οὖν ἀριμῶδοι ἀν λέγειν καὶ τῷ Δαυὶδ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ θεοφιλεῖ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίαῖς. Ἐπὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἐπίστησον ὅπως εἴρηται τῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Ἐσταυρώθη δὲ ἐξ ἀσθενειας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ἀσθενειας ἑσταυρώθη, ἀλλ' οὐτι γὰρ νικηθεὶς ὑπ' ἐτέρων, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἀσθενῆ ποιήσας, καὶ ἑαυτὸν παραδόους ὑποχείριον ἀνθρώποις. ὁ δὲ διδάσκει φέσκων. Οὐδεὶς ἀφίρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θείναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν. » Ὅσπασιν οὖν ἐκέλευσεν αὐτὸς ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαθεῖν, οὕτως ἀσθενῆ ἑαυτὸν εἰργάσατο, ὅπως ἄλιωτος γένηται ἀνθρώποις, καὶ ἵνα σταυρὸν ὑπομένῃ « ὑπήκοος γινώμενος » τῷ Πατρὶ « μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου σταυροῦ. » Διὸ φησιν. « Ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Εἶτα ἐπειδὴ τοῦ πάθους ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσε καὶ τῶν τὸ πάθος ἐργασαμένων ἀκολούθως ποιεῖται μνήμην λέγων. « Ὅτι εἶπαν οἱ ἐχθροὶ μου ἐμοί, καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχὴν μου ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ οἱ ἐπιτηροῦντες τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ λέγοντες. Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν. καταδιώξατε καὶ καταλάβετε αὐτόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βούμενος. » Ταῦτα γὰρ ἔλεγον οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ οὐνοὶ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, κινουῦντες αὐτῶν τὰς κεφαλὰς καὶ λέγοντες. « Ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγείρων αὐτόν, ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ

« Ὁ Θεὸς, μὴ μακρόνης ἀπ' ἐμοῦ. ὁ Θεὸς, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες. » Οἱ μὲν προλεχθέντες ἐχθροὶ μου ἔλεγον. « Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν. » ἐγὼ δὲ ἀντιβόλῳ καὶ δέομαι σε τὸν ἐμαυτοῦ Θεὸν παρῆναι μοι διαπαντός, μηδὲ μακρὰν μου ἴσασθαι, προσέχειν δὲ εἰς τὴν βοήθειάν μου. Σὲ γὰρ βοηθῶν κτώμενος, οἶδ' ὅτι βίβομαι κατασχυνομένους πάντας μου τοὺς ἐχθρούς. Τὸ δὲ, « αἰσχυνθήτωσαν, » συνήθως τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ νῦν ἀντὶ τοῦ, « αἰσχυνθήσονται » εἴρηται. καὶ τὸ, « ἐκλείπευσαν, » ἀντὶ τοῦ, « ἐκλείψουσιν οἱ ἐνδιὰβόλλοντες τὴν ψυχὴν μου. » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « οἱ ἀντικείμενοι τῇ ψυχῇ μου. » Ὅπως δὲ ἐκλειόπισιν αἰσχύνῃν καταχεάμενοι οἱ τὸν θάνατον αὐτῷ τυρεύσαντες, οὐ μακρῶν ἡμῖν δεῖ λόγων. ὅποτε ἐξ ἐκείνου ἐκλειόπιε πᾶς ἀρχιερεὺς παρ' αὐτοῖς, Φαρισαίων δὲ οὐδὲ ὄνομα ἐτι λείπεται, οὐδὲ μνήμη τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιωματίων. Ἐξέλιπον γὰρ ἀρχοντες ἐξ Ἰουδα καὶ ἡγούμενοι ἐκ τῶν μηρῶν αὐ-

II Cor. xiii, 4. ⁹⁰ Joan. x, 18. ⁹¹ Philip. ii, 8. ⁹² Matth. xxvii, 40

τοῦ, τῆς προσδοκίας τῶν ἔθνῶν ἐπιστάσης κατὰ τὴν Α
 τοῦτο θεσπίζουσαν προφητείαν. Καὶ οὕτε βασιλεῖς,
 οὕτε ἡγεμόνες, οὕτε τινὲς παρ' αὐτοῖς δυνάσται εἰσὶν,
 οἷδέ τι τάγμα τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς δυντῶν περιλέ-
 λειπται· καταισχυθέντες δὲ πάντες ἐκλελοίπασιν
 οἱ διαβάλλοντες αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ἐν ὁποῖα δὲ αἰ-
 σχύνη τετραχύνουσιν εἰσέτι καὶ νῦν οἱ τῶν Ἰουδαίων
 προστάται νομιζόμενοι, ὀρῶντες ἑαυτοὺς μὲν διὰ
 πάσης Γραφῆς ἐπὶ εἰδωλολατρείαις διαβεβλημένους,
 πάντα δὲ τὰ καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνη διὰ τῆς
 τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας τῆς πατροπαραδότου πλά-
 νης μεταβεβληκότα· ἐν οἷς ἦδη τετραχύνουσιν, ἐντροπῇ
 ὀρῶντες ἑαυτοὺς μὲν τῆς βασιλικῆς αὐτῶν μητροπό-
 λειος καὶ ἀποθλήτους, Ἑλληνας δὲ ἀνδράς ἀλλογενεῖς
 καὶ ἀλλοφύλους τὸν τόπον αὐτῶν οἰκοῦντας, κατὰ
 πάσας τε ἐπαρχίας καὶ χώρας, καὶ πόλεις τοὺς ἐξ Β
 ἔθνῶν τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητικὰς φωνὰς κη-
 ρύττοντας; Ἀισχύνη δὲ ἀληθῶς καὶ ἐντροπῇ κατε-
 ληφεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, τὸν χθὲς δι' αὐτῶν σταυρῶ
 παραδοθέντα καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης προσκυνου-
 μενον καὶ θεολογούμενον ὀρῶντας· ἃ δὲ ἐπληροῦτο
 ἀκολούθως τῇ μετὰ χειρὰς προβόρῃσει λεγούσῃ· Ἐπι-
 ριβαλίσθωσαν αἰσχύνην καὶ ἐντροπὴν οἱ ζητοῦντες τὰ
 κακὰ μοι. Καὶ οὗτοι μὲν τάδε πείσονται· Ἐγὼ δὲ,
 ὑπ' αὐτῶν τὰ τοσαῦτα πεπονθὼς, ἢ διαπαντός, φησὶν,
 ἐλπῶ, καὶ προσθήσω ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἀνεσίαν σου. Ἐπι-
 ἔπει δὲ κατὰ πάντας τοὺς ἔρμηνεύσαντας τὸ,
 ἢ προσθήσω, ἢ λέλεκται ὁ τε Ἀκύλας φησὶ, ἢ Καὶ
 προσθήσω ἐπὶ πάσας ἑμνήσεις· ἢ καὶ ὁ Σύμμαχος,
 ἢ καὶ προσθήσω τοῖς ἕμνοις· ἢ ὅρα εἰ μὴ προσθήκη
 ἐποίησατο τοῖς τοῦ Πατρὸς ἕμνοις, τὴν Καινὴν Δια-
 θήκην περὶ τῆ Παλαιᾶ παραδούς. Οὐ γὰρ ἀνείλε τὰ
 πρῶτα, εἰσαγαγὼν τὰ δεύτερα, προσθήκην δὲ ἐποιή-
 σατο· καὶ τοῦτο ἐστὶν εὐρεῖν ἐν ταῖς αὐτοῦ διδασκα-
 λίαις, δι' ὧν φησὶν· Ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φο-
 νεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω, μηδὲ ὀργίζεσθαι. Ἐβρέθη τοῖς
 ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω, μηδὲ ἐπιθυ-
 μεῖν· ἢ καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα προσθήκην ἔχοντα διὰ
 τῆς πνευματικῆς θεωρίας τε καὶ ἔρμηνείας τοῦ νόμου
 ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ παραδέδοται. Ἀλλὰ καὶ ἢ τὸ
 στόμα μου, φησὶν, ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην
 σου. ἢ Τὸ γὰρ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνην ἐμφαίνει Θεοῦ,
 οὐκ Ἰουδαίους μόνους ἀφωρισμένον ὡσπερ ὁ διὰ Μωϋ-
 σέως νόμος. Διὸ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἢ Οὐ γὰρ ἐπαι-
 σχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον. Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς
 σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον
 καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκα-
 λύπτεται. ἢ Διὸ ἐναυθα λέλεκται· ἢ Τὸ στόμα μου
 ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου, ἢ ἢ τὴν ἡμέραν τὴν
 σωτηρίαν σου· ἢ ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ κατὰ πᾶ-
 σαν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου. ἢ Καὶ τοῦτο δὲ ἐστὶ
 πληρούμενον θεωρεῖν καθ' ἑλθῆς τῆς οἰκουμένης· ἐν ἢ
 τὸ στόμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῶν θείων Γραφῶν
 πᾶσιν ἀνθρώποις ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας τῆς δι' αὐτοῦ
 προξενηθεῖσαν ἅπασιν σωτηρίαν κηρύττει. Ἐπιλέγει
 δὲ τοῦτοις, ἢ ἢ Ὅτι οὐκ ἔγνω γραμματείας. ἢ Τὰς κλει-
 εἰδηφότες τῆς βασιλείας, καὶ μήτε αὐτοὶ εἰσερχόμε-

corum. Defecerunt quippe principes ex Juda et du-
 ces ex femoribus ejus, cum advenisset expectatio
 gentium **, secundum prophetiam hæc vaticinan-
 tem. Ac neque reges, neque duces, neque ulli pe-
 nes eos magnates sunt, non ordo quispiam prisco-
 rum magistratuuum illis superstes est; sed omnes
 qui detrahebant animum ejus, confusi defecerunt.
 Quanta vero in confusione versantur hodieque, qui
 Judæis præesse putantur, videntes se passim in
 Scripturis idololatriæ nomine accusari, omnes vero
 per orbem gentes per Christi doctrinam a paterno
 errore descivisse: ac in quibus locis jam degunt,
 nec sine confusione cernentes, se quidem regia sua
 metropoli extrusos ac dejectos, Græcos autem alie-
 nigenas et extraneos locum suum incolentes; gen-
 tesque in omnibus provinciis, regionibus et urbibus
 propheticas Servatoris voces prædicant? Confu-
 sio revera et ignominia animas eorum invasit, vi-
 dentes eum qui ab ipsis hesternæ die ad crucem tra-
 ditus est, per totum orbem adorari Deumque prædica-
 ri; quæ sane impleta sunt consequenter ad hanc præ-
 dictionem sic habentem: « Induantur confusione et
 reverentia qui quærunt mala mihi. » Et illi quidem talia
 patientur: « ego vero, » ait, tot malis affectus ab illis,
 « semper sperabo, et adjiciam super omnem lau-
 dem tuam. » Cum autem ab omnibus interpretibus
 « adjiciam » dicatur, et Aquila sic habeat, « Adjiciam
 super omnes hymnos, » Symmachus vero, « Et ad-
 jiciam hymnis; » vide novum hymnis Patris sui ad-
 ditamentum fecerit, Novum Testamentum Veteri
 C addens. Neque enim priora sustulit, cum secunda
 adjecit, sed additamentum effecit. Quod etiam in
 ejus doctrina reperire est, ubi ait: « Dictum est
 antiquis, Non occides; ego autem dico vobis, Ne
 irascamini. Dictum est antiquis, Non mœchaberis;
 ego autem dico vobis, Ne concupiscatis **, » et si
 qua similia, quæ spirituali sensu et interpreta-
 tione intellecta, et additamentum legi inferentia,
 in Ecclesia ejus tradita sunt. Sed etiam, inquit,
 « os meum annuntiabit justitiam tuam. » Siquidem
 justitiam Dei exhibet Evangelium, non Judæis dun-
 taxat destinatum, ut lex per Moysen data. Quam-
 obrem ait Apostolus: « Non enim erubescio Evan-
 gelium. Virtus enim Dei est in salutem omni cre-
 denti, Judæo primum et Græco. Justitia enim Dei
 D in eo revelatur **. » Idcirco hic dicitur: « Os meum
 annuntiabit justitiam tuam, tota die salutem tuam; »
 sive secundum Symmachum, « Per omnem diem
 salutem tuam. » Idque per totum orbem impletum
 videre est: in quo os Salvatoris nostri per divi-
 nas Scripturas omnibus hominibus quotidie salu-
 tem ab se omnibus procuratam prædicat. His ad-
 jicit, « Quoniam non cognovi litteraturam. » Qui
 clavibus regni acceptis, neque ipsi ingrediebantur,
 neque alios ingredi concedebant, litteraturam deti-
 nebant. Ego vero, inquit, qui Moyses scriptis
 non attendo, neque corpoream legis litteraturam

** Gen. XLIX, 10. ** Matth. v, 21, 27, 28. ** Rom. i, 16, 17.

discipulis meis tradidi, non cognovi litteraturam. A Quid autem nosti? Id postea declarat dicens: «Introibo in potentias Domini Domini, et memorabor justitiæ tuæ solius.» Nam litteratura Judæis solis compete-
bat, qui ter in anno Jerosolymam adire jubebantur; eaque multa alia ardua nec necessaria continebat. Ego vero in potentia Domini Domini in Ecclesias meas introibo, et memorabor justitiæ tuæ solius. Justitia namque Patris erat, ut omnes homines Græcos simul et barbaros sua cognitione donaret, et ut in omni loco, neque in uno ut olim, colli se præciperet; ita ut ab oriente sole usque ad occidentem nomen ejus celebraretur in gentibus⁹⁵.

βαρβάρους τῆς αὐτοῦ καταξιοθῆναι γνώσεως, καὶ τὸ ἐν παντὶ τόπῳ, ἀλλὰ μηκέτι ἐν ἑνὶ ἐπιτρέψαι λατρεύειν αὐτῷ· ὥστε ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δοξάζεσθαι αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

VERS. 17. «Deus, docuisti me a juventute mea, B et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua.» Solus Servator Patrem sibi magistrum ascribit: quare contribules ejus dicebant: «Unde huic sapientia tanta, et virtutes? Nonne hic est fabri filius⁹⁶?» Probe quippe sciebant ipsum non magistris hominibus operam dedisse. Quia igitur forma servi accepta, et habitu inventus ut homo, puerilem emensus est ætatem, ac perinde atque nos juven-
tutis annos decurrit, illoque tempore non disciplinis, non magistris operam dedit; sed virtute divina proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines: ἵστε hic ait: «Deus, docuisti me a juventute mea, et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua;» quod etiam penes discipulos meos servetur usque ad consummationem sæculi: et, ut C dixerit quispiam, usque ad senectutem, et ad usque postremam consummationem, te rursum deprecor, Deus, ne me derelinquas; sed mihi adsis ac per me mirabilia tua opereris, «donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura est.» Nam præsens, inquit, generatio tortuosa est et perversa, generatio mala et adultera. Quapropter in futura generatione annuntiabo «potentiam tuam et justitiam tuam, Deus, usque in altissima, et quæ fecisti magnalia.» Tu ipse, Pater, per me hæc omnibus, qui post futuri sunt hominibus, et venturæ generationi annuntiabis, et prædicabitur justitia tua usque in altissima. Nam cum Ii qui in terra sunt, salutem consequentur, gaudium erit in cælis, angelis, qui in altissimis habitant, hominum saluti gratulantibus. Senectam vero et senium ne cuncteris dicere, esse discipulorum et Ecclesiæ ipsius perfectionem. Si namque corpus ejus Ecclesia est, ut docuit Apostolus dicens: «Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte⁹⁷;» pars Ecclesiæ et senium ejus opportune dicitur esse, ejus in præsentī vita secundum virtutem consummatio, post quam exuta mortali ac terrena vita, cælesti mansione dignata, et conjuncta Ecclesiæ primogenitorum descriptorum in cælis,

κατεῖχον. Ἐγὼ δὲ, φησί, μὴ τῷ Μωϋσέως συγγράμματι προσέχων, μηδὲ τὰς τοῦ νόμου σωματικὰς γραμματείας τοῖς ἑμαυτοῦ παραδοῦς μαθηταῖς, οὐκ ἔγνω γραμματείας. Τί δὲ ἔγνω; Ἐξῆς διασαφεῖ λέγων· «Εἰσελεύσομαι εἰς δυναστείας Κυρίου Κυρίου, καὶ μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου.» Αἱ μὲν γὰρ γραμματεῖαι Ἰουδαίους μόνους ἤρμωτον, τῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ παρακελευομένοις ἀπαντᾶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, πολλὰ τε ἄλλα δυσχερῆ καὶ οὐκ ἀναγκαῖα περιεῖχον. Ἐγὼ δὲ ἐν δυναστείᾳ Κυρίου Κυρίου, εἰς τὰς ἑμαυτοῦ Ἐκκλησίας εἰσελεύσομαι, καὶ μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου. Δικαιοσύνη γὰρ τοῦ Πατρὸς ἦν τὸ πάντας ἀνθρώπους Ἑλληνας ἅμα καὶ τοῦ νῦν ἀναγγελῶ τὰ θαυμάσιά σου.» Μόνος ὁ Σωτὴρ τὸν Πατέρα διδάσκαλον ἐπιγράφεται· διότι οἱ ἐν τῇ πατρὶδι αὐτοῦ ἔλεγον· «Πόθεν τούτῳ πᾶσα ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις; Ὁχ οὗτος ἐστὶν ὁ τοῦ τέκνονος υἱός;» Ἦδῶσαν γὰρ ἀκριδῶς μὴ διδασκάλως ἀνθρώποις προσεσηκῶτα αὐτόν. Ἐπεὶ τοίνυν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, τὴν παιδικὴν διῆλθεν ἡλικίαν, καὶ τῆς νεότητος τὴν ὥραν ὁμοίως ἡμῖν ὑπέμεινεν· οὔτε δὲ διατριβαὶ προσέσχεν, οὔτε διδασκάλως κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, δυνάμει δὲ θεϊκῇ προέκοπεν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώποις· εἰκότως ἐνταυθα φησιν· «Ὁ Θεός, ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀναγγελῶ τὰ θαυμάσιά σου.» καὶ τὰς ἑμοῖς φυλαχθεῖα μαθηταῖς μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ ὡς ἂν τις εἴποι, μέχρι γῆρας καὶ τῆς εἰς ἄκρον τελειώσεως, σὲ πάλιν τὸν Θεὸν ἱκετεύω μὴ με ἐγκαταλίπειν, συνεῖναι δέ μοι καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐνεργεῖν δι' ἐμοῦ, «ἕως ἀναγγελῶ τὸν βραχίονά σου τῇ γενεᾷ πάσῃ τῇ ἐρχομένῃ.» Ἡ γὰρ νῦν, φησί, περ οὔσα γενεὰ σχολία τυγχάνει καὶ διεστραμμένη, καὶ γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλῆς. Διὸ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ ἀπαγγελῶ «τὴν δυναστείαν σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου, ὁ Θεός, ἕως τῶν ὑψίστων, ἃ τε ἐποίησας μεγαλεῖα.» Σὺ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, δι' ἐμοῦ ταῦτα πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα γενησομένοις ἀνθρώποις καὶ τῇ γενεᾷ τῇ ἐρχομένῃ ἀπαγγελεῖς, καὶ κηρυχθήσεται ἡ δικαιοσύνη σου ἕως τῶν ὑψίστων. Σωζομένων γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς, χαρὰ ἔσται ἐν οὐρανοῖς, συγγαιρόντων τῶν ἐν τοῖς ὑψίστοις οἰκούντων ἀγγέλων τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Γῆρας δὲ καὶ πρεσβεία μὴ δκνεῖ λέγει τὴν τελειότητα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Εἰ γὰρ σῶμα αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία τυγχάνει, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· «Ἔμεῖς δὲ ἴστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους.» μέρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρεσβείον αὐτῆς λέγοιτ' ἂν εἰκότως ἢ κατ' ἀρετὴν τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τελειώσις, μεθ ἦν, ὡσπερ ἀπόδυσσάμενη τὸν ἐπὶ γῆς θνητὸν βίον, ἀνεκαίνισθήσεται τῆς οὐρανοῦ διατριβῆς καταξιοθῆσά μένη, συναπτομένη τε τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πρωτο-

⁹⁵ Malach. i, 11. ⁹⁶ Matth. xiii, 54-55. ⁹⁷ I Cor. xii, 27.

κων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Οὕτω νοήσεις **A** καὶ τὸ ἀνωτέρω λελεγμένον ἐν τῷ, « Μὴ ἀποβρίψῃς με εἰς καιρὸν γήρωσ, ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχὺν μου μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Κατὰ γὰρ ἑτέραν ἐκδοχὴν ὑπερεύχεται τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἵνα ἐν καιρῷ τῆς κατὰ γῆν μακρότητος μὴ ἀποβριφθεῖ· εἰ δὲ καὶ τότε ἐκλείπει ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, μὴδὲ τότε ἐγκαταλειφθεῖ. Συμβαίνει γὰρ πολλάκις ἐκλείπειν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν διωγμῶν, ἐπειδὴν οἱ πολλοὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας δι' ἀσθένειαν πίστεως ἐξομνύονται τὴν πίστιν. Καὶ μήποτε ταῦτα ἀναπέμπεται ἐπὶ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας, περὶ οὗ καιροῦ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε λέγων· « Ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ Υἱὸς τῆς ἀπωλείας. » Τοῦτον δὲ τὸν καιρὸν ὁ Σωτὴρ ἐδήλου λέγων· « Ἄρα **B** ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς ; » Καὶ πάλιν· « Διὰ δὲ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. » Τότε γὰρ ἔσται γηραλέον καὶ ἀσθενὲς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἵνα μὴδὲ τότε κρημὸς καταλειφθεῖ ὁ λαὸς αὐτοῦ, ἀναγκαιὸς τὰς προκειμένας ἀναπέμπε φωνάς· « Ὁ Θεὸς, τίς ὁμοιωθήσεται σοι ; Ὅσας ἐδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ ; » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοὺς ἀκριβεῖς λόγους καθ' οὓς ὁ Θεὸς τοῦ ἰσίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέριστο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, μὴ γνόντα τε αὐτὸν ἁμαρτιῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτιῶν ἐποίησεν, οὐδεὶς δύναται διελθεῖν ἢ μόνος αὐτός· « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢς συμβιβάσει αὐτόν ; » Οὐδ' ἂν ἐπιβάλῃ τις τῇ τοῦ Θεοῦ κρίσει, οὐδ' ἂν ἐξεύροι τοὺς λογισμοὺς, δι' οὓς ἐνεδείξατο **C** τῷ Μονογενεῖ θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ· οὐ μὲν εἶασεν αὐτὸν ἐν αὐταῖς· ἀλλ' ἐπιστρέψας ἐζωοποίησεν αὐτὸν καὶ ἐκ τῶν ἀδύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγεν αὐτόν. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς εἰρηται τὸ, « Ἐδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ. » Ἰδὼν γὰρ τὰς θλίψεις καὶ τὰ ὀνομαζόμενα κακὰ, οὐκ ἐάλω ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲ ἠττήθη· κρείττων δὲ πάντων γενόμενος, θεωρὸς ἦν αὐτῶν· ὡς πάντων μᾶλλον εἰπεῖν ἂν τὸ, « Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενωπορούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπομενοι. » Ταῦτα γὰρ Παῦλος καὶ οἱ παρακλητικοὶ ὠφελήμενοι τὸν διδάσκαλον ἔλεγον. Ἀδύσσωσους δὲ γῆς ἐνταῦθα τὴν τῶν καταχθονίων γῆν χώραν ὠνόμαζεν· ὃ δὴ σαφηνίζει ὁ Ἀπόστολος λέγων· **D** « Μὴ εἴπῃς, Τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἀβυσσον, τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν ; » Καὶ ἐν τῷ Ἰωβ δὲ ὁ χρηματίζων αὐτῷ Κύριος ἔλεγε· « Ἦλθες δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἔχνεσιν ἀδύσσου περιεπάτησας. Ἀνοίγονται δὲ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου· πύλωροι δὲ ἄβου ἰδόντες σε ἐπτήξαν. » Ὁ δὲ εἰπὼν ἐνταῦθα, « Καὶ ἐκ τῶν ἀδύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγέ με, » σαφῶς ἐδίδαξεν ἑαυτὸν κατεληλυθέναι εἰς τὰς ἀδύσσωσους τῆς γῆς, καὶ πάλιν ἀνελθυθέναι. Οὐκ οἶδα δὲ εἰ τις δύναται ἐτέρω ἐκλαβεῖν ταῦτα ἢ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν ἀναφέρων τὴν προφητείαν.

¹¹ II Thess. II, 5. ¹² Luc., XVIII, 8. ¹ Matth. XVII, 12. ² Rom. XI, 34. ³ II Cor. IV, 8. ⁴ Rom. X, 7.

⁵ Job, XXXVIII, 16, 17.

subjungit : « Multiplicasti magnificentiam meam, et conversus consolatus es me. » Quomodo autem Pater multiplicaverit magnificentiam Unigeniti sui, nisi cum ostendit illi tribulationes multas et mala? Quemadmodum enim agonotheta quispiam, cum adversum multos athletam exercet suum, ejus liquisidius virtutem ostendit, quando eum omnium victorem prædicat; eodem modo Pater Filii magnificentiam ut omnibus palam faceret, multis ipsum tribulationibus et malis circumdedit; ut parta contra omnes victoria, apud omnes prædicaretur. Quare ait : « Multiplicasti magnificentiam meam; » sed post hæc omnia, inquit, « conversus consolatus es me. » Quo pacto consolatus eum est, superius docuit his verbis : « Et conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me. » Hæc quippe consolatio erat, quam Apostolus his declaravit : « Propter quod et Deus exaltavit illam, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum ⁶. »

VERS. 22-24. « Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam. » Tu mihi quidem hæc, Pater, præbui, inquit. Post multas enim illas tribulationes, post prædicta mala, « conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me, » et consolatus me es, multiplicans magnificentiam meam. Ego vero pro collatis abs te mihi beneficiis vicem rependens, « confitebor tibi in vasis psalmi : » nam « quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? » Imo vero apparatus vasis tibi congruentibus, concinnatisque psalmodiæ instrumentis te dignis, per hæc veritatem tuam cantabo tibi, talesque excitabo citharas, quibus labia mea exultabunt, necnon « anima mea quam redemisti, » reducens eam de abyssis terræ, et vivificans eam postquam mortem sustinuerat. Vasa autem et instrumenta Deo grata, quibus hodieque Christus Dei per totum orbem psalmos, hymnos et laudes Patri emittit, quæ dixeris esse, nisi populos in singulis Ecclesiis consistentes? quorum animas componens Dei Verbum, ipsasque uno symphoniciæ et harmoniciæ vinculo Patri colligans, amabilem dulcemque modulationem emittit. Si quis ergo animi gratia, instrumenta illa Judæorum veterum, inaninatis ex chordis conflata, ac non articulatam vocem proferentia, cum hymnis in Christi Ecclesia a rationabilibus animabus Deo emissis contulerit; nihil in his simile deprehendet. Quovis enim corpore psalterio præstantior est multitudo, quæ per totum orbem uno concentu, harmonia una, Deum qui super omnia est celebrat. Cujus ministerio Filius se Patri psallere constitetur dicens : « Nam et ego confitebor tibi in vasis psalmi veritatem tuam, Deus. » Non ultra enim figuras, non umbras, non symbola qualia apud Moysem erant, sed veritatem

Ὁ δ' αὐτὸς ἐπιλέγει· « Ἐπλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου, καὶ ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με. » Πῶς δὲ ἐπλεόνασεν ὁ Πατὴρ τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, ἢ διὰ τοῦ δεῖξαι αὐτῷ θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ; Ὡσπερ γὰρ τις ἀγωνοθέτης, πολλοὺς παραβάλλων τὸν ἑαυτοῦ ἀθλητὴν, μεζιζῶνας αὐτοῦ τὴν ἀθρείαν ἐπιδείκνυσι, νικητὴν αὐτὸν ἀπάντων ἀνακηρύττων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Πατὴρ, τὴν μεγαλοσύνην τοῦ Υἱοῦ τοῖς πᾶσι φανεράν ἐπιδεικνύς, θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰ περιέβαλεν αὐτῷ, ὡς ἂν τὰ κατὰ πάντων ἀράμενος νικητήρια, παρὰ τοῖς πᾶσι κηρυχθεῖ. Διὸ φησιν· « Ἐπλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου. » Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντα, φησιν, ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με. Πῶς δὲ παρεκάλεσεν αὐτὸν, προεδίδαξεν ἀνωτέρω εἰπών· « Καὶ ἐπιστρέψας ἐζωοποίησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με. » Αὕτη γὰρ ἦν ἡ παράκλησις, ἣν καὶ ὁ Ἀπόστολος παρέστησεν εἰπών· « Διὸ καὶ ὁ θεὸς ὑπερέψωσεν αὐτὸν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. »

« Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοι ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀλήθειάν σου. » Σὺ μὲν ἐμοὶ ταῦτα, φησιν. ὦ Πάτερ, παρέσχου· μετὰ γὰρ τὰς πολλὰς θλίψεις καὶ τὰ λελεγμένα κακὰ ἐπιστρέψας ἐζωοποίησάς με, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με, καὶ παρεκάλεσάς με, πλεόνασας τὴν μεγαλοσύνην μου· καὶ γὰρ δὲ, ἀμειβόμενος τὰς εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίας, ἐξομολογήσομαι σοι ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ· τί γὰρ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Ἀλλὰ γὰρ τὰ σοι πρόποντα σκευὴ καθαριζόμενος, ὄργανά τέ σου ἄξια ψαλμωδίας κατασκευάσας, δι' αὐτῶν τὴν ἀλήθειάν σου ψαλῶ σοι, καὶ ταιάυτας σοι κιθάρας ἀναστήσω, δι' ὧν τὰ χεῖλη μου ἀγαλιάσεται, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω, ἀναβιδάσας αὐτὴν ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς, καὶ ζωοποίησας αὐτὴν μεθ' ὧν ὑπέμεινε θάνατον. Σκευὴ δὲ καὶ ὄργανα τῷ Θεῷ κεχαρισμένα, δι' ὧν εἰσέτι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ψαλμωδίας ἀναπέμπει καὶ ὕμνους καὶ αἴνους τῷ Πατρὶ, τίνας ἂν εἴποις ἢ τοὺς καθ' ἑκάστην Ἐκκλησίαν λαούς; Ὡς τὰς ψυχὰς συντείνας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, συμφωνίᾳ τε καὶ ἁρμονίᾳ μὴ συνδησάμενος τῷ Πατρὶ, προσφιλῆ καὶ ἠδεια ἀναπέμπει μελωδίαν. Εἰ γοῦν τις ὡς ἐν παραθέσει σύγκρισιν ποιήσοιτο τῶν πάλαι παρὰ Ἰουδαίους σωματικῶν ὀργάνων ἐξ ἀψύχων χορδῶν κατεσκευασμένων, φωνῆν τε ἀναρθρὸν ἐξηχούντων, καὶ τῶν ἐν τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐκ λογικῶν ψυχῶν ἀναπεμπομένων ὕμνων τῷ Θεῷ, οὐδὲν ἂν εὖροι ὅμοιον. Παντὸς γὰρ κρείττονα σωματικῶν ψαλτηρίου τυγχάνει τὰ πληθῆ τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συμφωνίᾳ μὴ καὶ ἁρμονίᾳ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ὕμνουῦντα, δι' ὧν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ψάλλειν ὁμολογεῖ φάσκων· « Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοι ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀλήθειάν σου, ὁ Θεός. » Οὐκέτι γὰρ τύπους, οὐδὲ σικιάς καὶ σύμβολα, οἷα ἦν τὰ παρὰ

⁶ Philip. II, 9 ⁷ Psal. cxv, 12.

Μωδοῖσι, τὴν δὲ ἀλήθειαν τὴν σὴν παραστήσω τοῖς Ἀ ανθρώποις, καὶ « ψαλῶ σοι ἐν κιθάρᾳ, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Μελωδήσω σοι ἐν κιθάρᾳ, ἅγιος Ἰσραήλ. » Ἀλλὰ καὶ « ἀγαλλιᾶσεται τὰ χεῖλη μου, ὅταν ψαλῶ σοι » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Εὐφημήσει τὰ χεῖλη μου, ὅταν μελωδήσω σοι, καὶ ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω. Ἐτι δὲ καὶ ἡ γλῶσσά μου μελητήσεται ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν δικαιοσύνην σου. » Χεῖλη δὲ καὶ γλῶσσαν αὐτοῦ μελετώσαν τὴν δικαιοσύνην τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπῶν τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀσκήσει θεῶν λόγων ἑαυτοὺς ἀναθεοικίας. Καὶ ταῦτα πάντα, φησι, ποιήσω, « ὅταν αἰσχυθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Ὅτι κατησχύνθησαν, ἢ οἱ ἀπωρύθησαν οἱ ζητοῦντες τὴν κάκωσίν μου » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ὅτι κατησχύνθησαν οἱ ζητοῦντες κακίαν μου. » Πάρσει δὲ καὶ ταῦτα ἔργῳ πληρούμενα θεωρεῖν· ἀπανταχοῦ γὰρ γῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Σωτῆρος τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διεξερχομένων, καὶ αὐτοῦ δὲ σκευὴ ἐκλογῆς, οἷα προλέλεκται, καὶ ὄργανα λογικὰ τῷ Πατρὶ καταρτιζομένου, ἀνυμνοῦντός τε ἀεὶ δι' αὐτῶν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, αἰσχύνην περιβάλλονται οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· ἐντραπῆσαν τε καὶ ἐντρέπονται οἱ ζητοῦντες αὐτῷ κακά. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ θηρεύοντες μὲν πάσας προφάσεις, ὕβρεις τε καὶ διαβολάς, καὶ βλασφημίας κατ' αὐτοῦ περιουῶντες, μηδεμίαν δὲ εὐρίσκοντες ὑπόθεσιν διαβολῆς, μήτε κατ' αὐτοῦ, μήτε τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Διὸ καταχθόνται αἰσχύνην καὶ ἐντρέπονται πρὸς τὸ μηκέτι μηδὲν τοιμᾶν διαβολῆς ἄξιον ἐπικαλεῖν. Καὶ ταῦτα πάντα ἔργῳ πληροῦται συμφώνως τῇ φασκουσῇ διὰ τῶν προκειμένων προφητειῶν· « Ὅταν αἰσχυθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. » Τότε γὰρ, φησι, ὅταν οἱ ἐχθροὶ καταισχύωνται, ἐγὼ ψαλῶ σοι, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι τῷ ἑμαυτοῦ Πατρὶ. Ἐτι δὲ καὶ « ἡ γλῶσσά μου ὅλην τὴν ἡμέραν μελητήσεται τὴν δικαιοσύνην σου. »

ΕΙΣ ΣΟΛΟΜΩΝΤΑ ΟΑ'.

« Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός. » Οἱ λοιποὶ τοῦ « Σολομώντος » ἠρμηνεύσαν. Ἐστὶ δὲ καὶ ἕτερος τοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς ψάδαῖς τῶν ἀναβαθμῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. » Ἐν οἷς ἔοικεν ὁ Σολομὼν ἐπὶ τῇ κατασκευῇ τοῦ οἴκου, ὃν ἤγειρεν ἐν Ἱεροσολύμοις, πρῶτος αὐτὸς οἰκοδομήσας τὸ αὐτόθι ἱερὸν, τὴν ψάδην πεποιθήσθαι, διδάσκουσαν μόνον τὰ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομήματα διαιωνίζειν· τὰ γὰρ ἀνθρώπινα καιρῷ συνίστασθαι· ὃ δὲ καὶ ἀπέβη ἐπὶ τῆς αὐτοῦ οἰκοδομῆς· οὐκ εἰς μακρὸν γοῦν ὁ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεὶς νεὺς ὑπὸ Βαβυλωνίων κατελύθη. Ἡ δὲ μετὰ χειρὸς προφητεία εἶπε εἰς αὐτὸν λέλεκται τὸν Σολομώντα, εἶπε αὐτοῦ ἔστι κατὰ τοὺς λοιποὺς ἔρμηνευτάς· οἱ λόγοι ἕτερόν τινα παριστῶσι προφητευόμενον. Διὸ οὔτε ψαλμὸς, οὔτε ψάδῃ, οὔτε ὕμνος, οὔτε τι τούτοις παραπλήσιον ἐπιγέγραπται. Ἄλλ' ἔστι προφητεία θεσπίζουσα ἀναφανήσεσθαι τινα ἐν ἀνθρώποις πενήτων καὶ πτωχῶν σωτήρα, καὶ τοῦτον ἄνωθ' ἐν

tuam hominibus declarabo, et « psallam tibi in eithara, sanctus Israel. » Sive secundum Aquilam, « Modulabor tibi in eithara, sancte Israel. » Sed etiam « exsultabunt labia mea, cum cantavero tibi; » sive secundum Symmachum, « Celebrabunt labia mea cum modulabor tibi, et anima mea, quam redemisti. Sed et lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam. » Labia autem et linguam ejus meditantem justitiam Patris, non aberraveris si dicas eos esse qui in Ecclesia ipsius exercitationi divinæ Scripturæ sese consecrarunt. Et hæc omnia, inquit, faciam, « cum confusi et reveriti fuerint qui quærunt mala mihi; » sive, secundum Symmachum, « Quia confusi sunt, aut quia effossi sunt qui quærunt afflictionem meam, » sive, secundum Aquilam, « Quia confusi sunt qui quærunt miseriam meam. » Hæc porro opere completa videre licet. Nam cum ubique terrarum Ecclesiæ Servatoris justitiam Dei enarrent, ipseque Servator vasa electionis, qualia supra dicta sunt, et instrumenta rationabilia Patri præparet, semperque Deum qui supra omnia est iis concelebrat, inimici ejus confusione induuntur, ac confusi et reveriti sunt qui quærunt ipsi mala. Hi vero sunt, qui omnes occasiones venantur, contumelias, calumnias et blasphemias contra eum excogitant, nullamque reperiunt vel in ipsum vel in Ecclesiam ipsius calumniæ causam. Quare pudore suffunduntur et reverentur, quod ultra non audeant quidpiam calumniæ proferre. Et hæc omnia opere complentur, secundum prophetiam quæ in præcedentibus sic habet, « Cum confusi et reveriti fuerint qui quærunt mala mihi. » Tunc enim, inquit, cum inimici confundentur, ego psallam tibi, tibi que Patri meo confitebor. Insuperque « lingua mea tota die meditabitur justitiam tuam. »

IN SALOMONEM LXXI.

VERS. 1, 2. « Deus judicium tuum regi da. » Reliqui, « Salomonis, » interpretati sunt. Est autem et alius ejusdem in canticis graduum, cujus initium: « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Ex quibus videtur Salomonem in constructione domus, quam excitavit in Jerusalem, nam ipse primus templum illic extruxit, hoc canticum edidisse: quo docemur, sola Dei ædificia æternum permanere; humana quippe pro tempore solum consistunt: quod etiam in ejus extructione actum est; non diu enim postea templum ab eo ædificatum, a Babyloniis dirutum fuit. Præsens vero prophetia, sive in Salomonem dicta est, sive secundum reliquos interpretes, ipsius Salomonis est. Series certe sermonis alium quempiam vaticinio enuntiatum declarare videtur. Quare neque psalmus, neque canticum, neque hymnus, neque quidpiam simile, inscriptus est. Sed est prophetia prænuntians quem-

¹ Psal. cxxvi, 1.

piam hominibus adventurum pauperum et inopum A
 servatorem, qui ex alto sensim et sine strepitu ac-
 cessurus est : « Descendet enim sicut pluvia in
 vellus. » Aitque justitiam deinceps in adventu ejus
 in genere hominum versaturam : ipsumque non Ju-
 dææ modo, neque duabus tribusve gentibus, sed
 omnibus per orbem dominaturum, omnes gentes
 subigendas ipsi fore, celebrandum ipsum esse om-
 nibus, non brevi tempore, sed per omne sæculum.
 In summa quid aliud hic sermo recenset, nisi ta-
 lem esse qui in vaticinio fertur, qualem nemo un-
 quam, nec in Judæorum gente, neque in aliis fuisse
 memoravit? Neque enim ipse Salomon, neque Da-
 vid, neque quispiam successorum is videbatur esse,
 cui ea quæ in prophetia feruntur aptari possint.
 Perpeude igitur num præmissis de Servatoris no-
 stri passione prædictionibus hæc, qua regnum ejus
 describitur, consequenter adjiciatur. Par erat enim
 nos quæ ad illud quoque attinent edoceri. Cum
 autem plurimæ prophetiæ Christum, qui ex Davide
 originem ducturus erat, celebrarent, quia veri-
 simile erat, nonnullos iis Salomonem indicari suspi-
 caturus esse ; nam is solus ex filiis Davidis in re-
 gno maxime claruit, Deo templum excitavit, et sa-
 pientia ornatus fuisse memoratur : necessario « in
 Salomonem » hæc prophetia inscribitur ; sive ipsius
 Salomonis esse fertur ; ut non ultra putaretur
 ipsum esse ex Davidis semine qui expectabatur :
 ex ipso quippe Salomone alius venturus speratur,
 ut ipsi promissum est. Si itaque secundum Septua-
 ginta Interpretum titulum in ipsum Salomonem
 dictum fuisse psalmum intelligamus, dicemus uti-
 que Spiritum sanctum, cum pro ipso orationem
 Deo emisisset in primo versu, qui sic habet,
 « Deus, judicium tuum regi da, » id est Salomoni ;
 quæ sequuntur de illo qui ab ipso nasciturus erat
 dixisse his verbis, « Et justitiam tuam filio regis, »
 id est, ipsi Jesu qui ex semine ejus venturus erat.
 Vel horum quæ tractamus talis mens fuerit, decre-
 tum a deitate tua editum fuit, atque edictum et
 judicium regum ex Spiritu tuo constitutum est,
 ut ex Salomonis prole Servator mundi secundum
 carnem gignatur. Hoc igitur judicium tuum, Deus,
 nunc tandem regi da, scilicet Salomoni, ut verba
 opere compleantur : ipsique regi memoratum judi-
 cium præbeas ; justitiam vero tuam filio regis, qui
 ex semine ejus proditurus est ; ut qui ex Spiritu
 gignetur successor ejus, accepta justitia tua, « ju-
 dicet populum tuum in justitia, et pauperes tuos
 in judicio. » Et hæc quidem, si in ipsius Salomonis
 personam referatur inscriptio Septuaginta Inter-
 pretum, quæ « in Salomonem » habet. Sin secun-
 dum reliquos interpretes Salomonis prophetia dica-
 tur esse ; dicemus ipsum Salomonem Spiritu re-
 pletum, tres hic personas declarare, Deum, cui
 orationem emittit ; regem, quem in universa regna-
 turum credebat, videlicet Filium Dei ; tertio homi-
 nem, quem assumpsit ex semine David, ex ipsoque
 Salomone nasciturum ; alium ab illo rege qui in

ποθεν ἡρέμα καταβήσεται καὶ ἀφορτῆι · « Καταβή-
 σεται γὰρ ὡς ὑέτις ἐπὶ πόκον. » Δικαιοσύνην τε λοι-
 πὸν ἐμπολιτεύσεται τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ
 αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἐπικρατήσιν τε αὐτὸν οὐ τῆς Ἰου-
 δαίας μόνης, οὐδὲ δυεῖν ἢ τριῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ πάντων
 τῶν καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης, πάντα τε τὰ ἔθνη
 ὑποταγήσεται αὐτῷ, ὀνομαστὸν τε αὐτὸν ἔσσεσθαι πα-
 ρὰ τοῖς πάσιν, οὐ κατὰ τινα χρόνον βραχύν, ἀλλ' εἰς
 ἅπαντα τὸν αἰῶνα. Καὶ τί γὰρ ἄλλ' ἢ τοιοῦτόν τινα
 ἔσσεσθαι τὸν θεσπιζόμενον ὁ μετὰ χεῖρας ὑπογράφει
 λόγος, ὅποιον οὐδεὶς πώποτε οὔτε παρὰ τῷ Ἰουδαίων
 ἔθνει, οὔτε παρ' ἑτέροις γεγονέναι μνημονεύει ; Οὔτε
 γὰρ αὐτὸς Σολομῶν, οὔτε Δαυὶδ, οὔτε τις τῶν μετ'
 αὐτοῦ τοιοῦτος ἐφάνη, ὡς ἀρμοσαι τινὶ αὐτῶν ἐκ
 ὑπὸ τῆς προφητείας σημαινόμενα. Ὅρα τοίνυν εἰ μὴ
 Β ταῖς προτεταγμέναις διὰ τῶν ἔμπροσθεν περὶ τοῦ
 πάθους τοῦ Σωτῆρος προρρήσειν ἀκολούθως συν-
 ἦπται ἡ μετὰ χεῖρας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διαγρά-
 φουσα. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ τὰ περὶ ταύτης παθεῖν
 θῆναι. Πολλῶν δὲ προφητεῶν τὸν ἐκ Δαυὶδ προφη-
 τευόμενον Χριστὸν ἀνυμνουσῶν · ἐπειδὴ εἰκόσ ἦν ὑπο-
 λαβεῖν τινὰς τὸν Σολομῶντα δηλοῦσθαι δι' αὐτῶν · μέ-
 νος γὰρ οὗτος τῶν υἱῶν Δαυὶδ ἐπιδοξότατα βασιλεύ-
 σας, καὶ τὸν νεῶν ἤγειρε τῷ Θεῷ, καὶ σοφία διαπρέ-
 ψαι μεμαρτύρηται · ἀναγκαιῶς ἡ προκειμένη προφη-
 τεία « εἰς Σολομῶντα » ἐπιγέγραπται · ἢ αὐτοῦ τοῦ
 Σολομῶντος εἶναι λέλεκται · ἵνα μηκέτι αὐτὸς νομίζη-
 ται ὁ προσδοκώμενος εἶναι ἐκ Δαυὶδ · ἐξ αὐτοῦ δὲ
 Σολομῶντος ἐπιλέγεται ἕτερος ὁ καὶ αὐτῷ ἐπηγγελέ-
 νος. Ἐὰν μὲν οὖν ἐκδεξώμεθα εἰς αὐτὸν εἰρησθαι τὸν
 Σολομῶντα τὸν ψαλμὸν κατὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα
 προγραφῆν, ἐρούμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, περὶ
 αὐτοῦ τὴν εὐχὴν ἀναπέμφαν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ πρώτου
 στίχου, δι' οὗ εἰρηται · « Ὁ Θεὸς, τὸ κρίμα σου τῷ
 βασιλεῖ ὀδός, » τούτέστι τῷ Σολομῶντι, τὸν ἐξῆς λόγῳ
 περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννησομένου ποιεῖται · διδ ἐπιλέγει
 « Καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως · »
 δηλαδὴ τῷ μέλλοντι προελεύσεσθαι ἐκ σπέρματος αὐ-
 τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς τοιοῦτος · Ὅρος
 παρὰ τῆς σῆς θεότητος ἐξενήνκεται, δόγμα τε καὶ
 κρίμα βασιλικὸν ἐκ σοῦ Πνεύματος διατέτακται,
 ὡς ἂν ἐκ τῆς Σολομῶντος διαδοχῆς ὁ το κόσμου Σωτῆρ
 χατὰ σάρκα γεννηθῆι. Τοῦτο οὖν τὸ κρίμα σου, ὁ
 Θεὸς, ἦδη ποτὲ δῶρησαι τῷ βασιλεῖ, δηλαδὴ τῷ Σο-
 λωμῶντι, ὡς ἂν δι' ἔργων χωρήσειαν οἱ λόγοι · καὶ αὐ-
 τῷ μὲν τῷ βασιλεῖ τὸ δηλωθὲν κρίμα παράσχου, τὴν
 δὲ δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως, τῷ μέλλοντι
 ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελεύσεσθαι · ἵν' ὁ γεννώμε-
 νος ὁ ἐκ πνεύματος καὶ διάδοχος αὐτοῦ, ὑποδεξάμε-
 νος τὴν σὴν δικαιοσύνην, « διακρίνη τὸν λαόν σου ἐν
 δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. » Καὶ
 ταῦτα μὲν, εἴπερ εἰς αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σολομῶντος
 ἀναφέροιο ἡ προγραφὴ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα
 φέρουσα, « εἰς Σολομῶντα · » εἰ δὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνευτὰς τοῦ Σολομῶντος εἶναι λέγοιο ἡ προφη-
 τεία, φήσομεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Σολομῶν, Πνεύματος
 πληρωθεὶς, τρία διὰ τούτων πρῆστοις πρόσωπα ·
 ἓν Θεόν, ᾧ τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει, καὶ τὸν βασιλέα,
 ὃν πέπειστο βασιλεύειν τῶν ἔλων, ἐγλαθῆ τὸν Ἰησὺ

τοῦ Θεοῦ· καὶ τρίτον ὃν ἀνεληφεν ἄνθρωπον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐξ αὐτοῦ τε τοῦ Σολομῶντος γεννώμενον, ἕτερον ἦντα παρὰ τὸν βασιλέα τὸν διὰ τοῦ ψαλμοῦ φάντα· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ἕως ἄρτιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρῶταγμα Κυρίου. Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἰὼς μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Διὰ τούτων γὰρ σαφῶς καταστάς, ἀκούει πρὸς τοῦ Πατρός· « Ἰὼς μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σολομῶν τὸν Ἰὼν τοῦ Θεοῦ, σοφίαν ὀνομάζων αὐτὸν, ἐν οἷς ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἐν Παροιμίαις τάδε φησὶν· « Ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γνώσιν καὶ ἔνοιαν ἐγὼ ἐπέκαλεσάμην. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι· » καὶ ἐξῆς· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, πρὸ τοῦ ὅρη ἐδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. » Ἰζήνημά τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία καὶ ὁ Ἰὼς αὐτοῦ ὁ Μονογενής· καὶ περὶ αὐτοῦ τὴν παρούσαν εὐχὴν ἀναπέμπει ὁ Σολομῶν φάσκων· « Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, » ἴδιον δ' ὅτι τῷ Μονογενεὶ Λόγῳ σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔκρινας αὐτὸν ἐπὶ γῆς ὄφθησαι, ἵνα μὴ μόνον τῶν κατ' οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλεῦν, τοῦτο τὸ κρίμα ἤδη ποτὲ ἐπὶ πέρασ ἀγέσθω· καὶ τὴν δικαιοσύνην δὲ τὴν σὴν τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως δός, ὁ Θεός· υἱοῦ βασιλέως ἐνταῦθα τοῦ κατὰ σάρκα νοουμένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, ὃν αὐτὸς ἐαυτῷ ὁ πρῶτον τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξ ἁγίου Πνεύματος εἶπεν· « Τίς ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ κατέβη; Τίς συνήγαγεν ἀνέμους ἐν κόλπῳ; Τίς συνέστρεψεν ὕδωρ ἐν ἱματίῳ; Τίς ἐκράτησε πάντων τῶν ἄκρων τῆς γῆς; Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Ἰῷ αὐτοῦ; » Ὅπως γὰρ ἠρμήνευσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· « Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Ἰῷ αὐτοῦ; » καὶ ὁ Θεοδοσίω ὁμοίως· « Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Ἰῷ αὐτοῦ; » Σαφῶς γὰρ ἐν τούτοις μὲν κρατήσας τῆς γῆς, καὶ καταβεθῆκως καὶ ἀνελθὼν εἰς οὐρανὸν, τὰ τε λοιπὰ δεόμενα τῆς κατὰ σχολὴν ἑρμηνείας πεποιηκῶς, οὐδεὶς ἂν γένοιτο ἕτερος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅς αὐτὰ δὴ ταῦτα διδάσκων ἔλεγεν· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Ἰὼς τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁ δ' ἐνταῦθα λεγόμενος αὐτοῦ Ἰὼς εἴη ἂν ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος, ἦν ἀνεληφεν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ καὶ Σολομῶντος γενομένην.

Ἄλλ' ἐπεὶ Ἰουδαίων παῖδες τὰς προκειμένας τῶν Παροιμιῶν φωνὰς εἰς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνάξουσιν, οὐκ εἰδότες τὸν Ἰὼν τοῦ Θεοῦ, δεικτέον αὐτοῖς ἐκ τῶν προκειμένων ὡς Ἰὼν Θεοῦ, σαφῶς καὶ διαρρήθην παρίστησιν ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Τί ἔδοξα αὐτῷ, καὶ τί ἔδοξα τῷ Ἰῷ αὐτοῦ; » Φάσκων δὲ ὁ λόγος ἐν τῷ ψαλμῷ· « Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, » ἄλλο εἶναι τὸ κρίμα παρὰ τὴν κρίσιν διδάσκει. Κρίμα γὰρ τὸ ἄπαξ δόξαν τῷ Θεῷ καὶ τὸ κριθὲν παρ' αὐτῷ τυγχάνει· κρίσις δὲ τῶν κρινόμενων διάκρισις, ἣ

A psalmo ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ». » His enim aperte constitutus, hæc a Patre audit : « Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam. » Novit porro et ipse Salomon Filium Dei, qui ipsum sapientiam vocat in Proverbiis, ubi ex ejus persona sic loquitur : « Ego Sapientia inhabitavi consilium, et scientiam, et cogitationem ego invocavi. Per me reges regnant ¹⁰; » ac deinde : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua : ante sæculum fundavit me, B antequam montes collocarentur : ante omnes colles gignit me ¹¹. » Proles igitur Dei est sapientia et Filii ejus Unigenitus : deque illo Salomon hanc fundit orationem dicens : « Deus, judicium tuum regi da, » scilicet Unigenito Verbo tuo. Quia enim judicasti ut in terra videretur, ut non modo cælestibus, sed etiam terrenis regnaret; hoc judicium jam demum ad terminum deducatur. Justitiam item tuam filio regis, o Deus, concede : hic vero filius regis intelligitur secundum carnem ex semine David, quem Dei Verbum, quod antea exsistebat, sibi ex Spiritu sancto et sancta Virgine constituit : quem item puto Salomonem in Proverbiis subindicare his verbis : « Quis ascendit in cælum et descendit? Quis congregavit ventos in sinu? Quis convertit aquam in vestimentum? Quis dominatus est omnium finium terræ? Quod nomen ejus, et quod nomen filio ejus ¹²? » Sic enim interpretati sunt reliqui, Aquila scilicet dicens : « Quod nomen ipsi, et quod nomen filio ejus? » Theodotio similiter, « Quod nomen ejus, et quod nomen filio ejus? » Clare enim qui hic fertur terræ imperrasse, descendisse et ascendisse in cælum, et reliqua peregrisse, quæ non nisi per otium explicari possunt, nullus alius quam Filius Dei fuerit, qui hæc ipsa docebat his verbis : « Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit Filius hominis ¹³. » Qui autem hic Filius ejus dicitur, secundum carnem intelligatur, quam ex semine David et Salomonis factam accepit.

D Sed quia Judæi has Proverbiorum voces universorum Deo referent, nescientes Filium Dei hisce verbis quasi vere Filium Dei demonstrandum ipsis esse, id clare et aperte Scriptura declarat his verbis : « Quod nomen ejus, et quod nomen Filio ejus? » Cum autem Scriptura in psalmo dicit, « Deus, judicium tuum regi da; » diversum esse judicium a judicatione docet. Nam judicium est quod semel Deo placitum et judicatum est; judicatio vero est eorum quæ judicantur examen, quod sequitur pro

¹⁰ Psal. 11, 6-8. ¹¹ Prov. VIII, 12. ¹² ibid. 22, 25.

¹³ Prov. 30, 4. ¹⁴ Joan. III, 13.

merito singulis data retributio. Quare hic non iudicacionem postulat regi dari, sed iudicium, sive sententiam et placitum Patris de divino Filii sui ad homines adventu. Iudicium itaque regi, justitia vero filio regis datur. Ipse quippe rex justitia erat, ut declarat Apostolus dicens: « Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia item et sanctificatio, et redemptio ¹⁴. » Hæc itaque Patris justitia filio regis data est ex semine David secundum carnem facta: in quo ceu in templo habitavit Dei verbum et sapientia et justitia. Causam vero cur justitia memorato filio regis data sit, deinde docet his verbis: « Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in iudicio. » Oportebat enim pauperes Dei, et populum ejus in hominibus a filio regis in justitia judicari: quia alio modo regem suscepturi non erant. Quamobrem formam servi accipiens et habitu inventus ut homo, per Filium hominis quem assumpsit, ex omnibus gentibus secundum hoc justus viri dictum (1), « elegit sibi populum peculiarem ¹⁵. » necnon eos qui hic pauperes ejus vocantur, quos ille beatos prædicat his verbis: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnorum cælorum ¹⁶. » Et alias de justitia hæc docet Apostolus: « Non enim erubescio Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, et Græco. Justitia enim in ipso revelatur ¹⁷. » De pauperibus item hæc ipse declarat: « Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi nobiles, non multi potentes: sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma et contemptibilia elegit, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrueret; ut non gloriaretur omnis caro in conspectu Dei ¹⁸. »

σοφούς· καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. »

VERS. 3. « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Præter priora hæc quoque spiritus propheticus precatur, ut montes quondam populo infesti, posita inimicitia, pacem cum eo haberent, et ut colles prædictam justitiam eidem populo annuntierent. Jam pridem enim montes cum populo inimicitias gesserunt, et colles similiter. Cum autem filius regis populum olim extraneum, proprium sibi facit, tunc montes, ut hic vocantur, pacem cum populo habent. Montes autem et colles pacem cum populo habentes, quos esse dixeris, nisi angelorum chorum, et his superiores divinas virtutes? quæ cum olim populus extraneus Deo esset, inimicitias cum eo gerebant; nunc autem cum in possessionem filii regis venerit, posita inimicitia, amicæ ejus effectæ sunt. Quis sit vero populus ex omnibus gentibus coactus intelliges, si his conferas Zachariæ prophetiam, quæ sic habet:

¹⁴ 1 Cor. 1, 30.

¹⁵ Deut. xiv, 2.

¹⁶ Matth. v, 3.

¹⁷ Rom. 1, 16.

¹⁸ 1 Cor. 1, 26-29.

(1) Vel, secundum justitiæ rationem.

A παρακολουθεῖ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικὸν ἐκάστη. Διόπερ ἐνταῦθα οὐ τὴν κρίσιν ἀξιολογῶναι τῷ βασιλεὶ· ἀλλὰ τὸ κρίμα, τουτέστι τὸ δόγμα καὶ τὸ κριθὲν τῷ Πατρὶ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους θεοφανείας αὐτοῦ. Τὸ μὲν οὖν κρίμα τῷ βασιλεὶ δέδοται· ἡ δὲ δικαιοσύνη τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. Δικαιοσύνη γὰρ ἦν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ὡςπερ οὖν παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Ἀβητοῦν ἢ τοῦ Πατρὸς δικαιοσύνη τῷ Υἱῷ τοῦ βασιλέως δέδοται τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γενομένῳ· ἐν ᾧ κατώκησεν ὡςπερ ἐν ναῷ. ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δικαιοσύνη. Τῆμ δὲ εἰτίαν τοῦ δοθῆναι τὴν δικαιοσύνην τῷ δηλωθέντι υἱῷ τοῦ βασιλέως, ἐξῆς διδάσκει λέγων· « Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. »

B Ἔδει γὰρ τοὺς πτωχοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις λαόν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως διακρίνεσθαι ἐν δικαιοσύνῃ· ἐπεὶ μὴ ἐχώρουν ἄλλως δεῖξασθαι τὸν βασιλεῖα. Διόπερ μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, δι' οὗ ἀνεληφεν Υἱοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν κατὰ τοῦ ἁκαίου λόγον, ἐξελέξατο ἑαυτῷ λαόν περιούσιον, καὶ τοὺς καλούμενους αὐτοῦ πτωχοὺς, οὓς καὶ μακαρίζων ἔλεγε· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Καὶ ἄλλως δὲ περὶ τῆς δικαιοσύνης διδάσκει ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Καὶ περὶ τῶν πτωχῶν πάλιν ὁ αὐτὸς διασαφεί λέγων· « Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί· ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, ἐὼ πολλοὶ εὐγενεῖς, οὐ πολλοὶ δυνατοί· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς

« Ἀναλαβέτωσαν τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. » Πρὸς τοῖς προτέροις καὶ ταῦτα τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν εὐχεται, ὅπως τὰ ὄρη τὰ πάλαι ἐχθραίνοντα τῷ λαῷ εἰρηνεύσειε πρὸς αὐτὸν ἀπωθούμενα τὴν ἐχθραν, καὶ ὅπως οἱ βουνοὶ τὴν προλεχθεῖσαν δικαιοσύνην τῷ αὐτῷ λαῷ εὐαγγελίζωνται. Πρῶτερον μὲν γὰρ τὰ ὄρη ἐχθραν εἶχε πρὸς τὸν λαόν, καὶ οἱ βουνοὶ ὡσαύτως· ὅτε δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως ἴδιον ἐποίησατο τὸν λαόν πάλαι ἀπηλλοτριωμένον αὐτοῦ, τῆνικαῦτα καὶ τὰ καλούμενα ἐνταῦθα ὄρη εἰρηνεύει πρὸς τὸν λαόν. Ὅρη δὲ καὶ βουνοὺς εἰρηνεύοντας ἀνθρώποις τίνας ἂν εἶποις ἢ τὸν ἀγγέλων χορὸν καὶ τὰς τούτων ἀνωτέρας θείας δυνάμεις; ἀ? πάλαι μὲν, ὅτε ἀλλότριος ἦν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἐχθραὶ ἦσαν αὐτοῦ· νῦν δ' ὅτε κτήμα γέγονε τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, ἐφιλιώθησαν αὐτῷ μεταδολόντες τῆς ἐχθρας. Νοήσεις δὲ τὸν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν συνηγμένον λαόν, παραθεὶς τούτοις τὴν ἐν τῷ

Ζαχαρίᾳ προφητεῖαν, ὧδε λέγουσαν· « Χαίρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών. Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται, καὶ κατασκηνώσει ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφιύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαὸν, καὶ γὰρ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ γνώσονται, ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἔξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων ἀπὸ τῶν ἔθνων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους συντάξειν αὐτὸς ἑαυτῷ λαὸν ὁ Κύριος εὐαγγελίζεται. Τούτῳ δὴ ὄν τῷ λαῷ αἱ δυνάμεις αἱ ὑπερκόσμοιοι καὶ αἱ ἀγγελικαὶ, ὄρη καὶ βουνοὶ ἐνταῦθα ὀνομαζόμεναι, εἰρήνευσαν ἐχθραίνουσαι τὸ πρῖν, ὅτε τῇ ἀθέῳ προσεῖχεν εἰδωλολατρεῖα. Αἱ δ' αὐταὶ δικαιοσύνην εὐαγγελίζονται τῷ αὐτῷ λαῷ· ἦτοι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν ὄντα τὴν δικαιοσύνην, ἣ τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον, δι' ὃ λέλεκται· « Ἀναλαβέτωσαν τὰ ὄρη εἰρήνην καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. » Καὶ ταῦτα ἔσται, ἐπειδὴ ὁ προλεχθεὶς υἱὸς τοῦ βασιλέως « κρίνει τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων· » κρίνας γὰρ πρότερον ἀξίους εἶναι σωτηρίας, οὕτως αὐτοὺς σώζει. Οὐ γὰρ ἀκρίτως, μετ' ἐξητασμένης δὲ κρίσεως τὴν σωτηρίαν παρέχει τοῖς ἑαυτοῦ πτωχοῖς καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν πενήτων, ὧν καὶ ἡ πρόφητα μέμνηται λέγουσα· « Εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι ἀχμαλώτοις ἀφῆσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Πτωχοὺς δὲ ποίους φησίν, ἣ τοὺς δυναμένους ὁμοίως Παύλῳ λέγειν· « Ἀχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν· » τοὺς τε ὁμοίως Πέτρῳ φήσαντας· « Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρχει μοι. » Τοιοῦτους δὲ πτωχοὺς αὐτὸς ἑαυτῷ παρεσκεύαζε παραινῶν μὴ κτῆσθαι χρυσίον μηδὲ ἀργύριον εἰς τὰς ζώνας, μὴ πήραν εἰς ὀδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον. « Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ πάλαι περιελθόντες ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑπερουμένοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. » Ἄλλ' εἰ μὲν τούτων μόνον ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἀποκλείετο πᾶς ὁ μὴ τοιοῦτος· νῦν δὲ καὶ δευτέρον τάγμα καταριθμεῖται φάσκων· « Καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων. » Υἱοὶ δὲ πενήτων ἦσαν οἱ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνῶριμοι, ὁποίους δηλῶν ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· « Ἐάν γὰρ πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· » καὶ πάλιν· « Τέκνα μου, οὐς πάλιν ὠδίνω ἄχρι οὗ μορφωθῆ Ἰησοῦς ἐν ὑμῖν. » Ἄλλὰ τοὺς μὲν πτωχοὺς ἑαυτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων σὺν δικαιοσύνη καὶ ὀρθῇ κρίσει σώζει· τὸν δὲ συκοφάντην προφητημένον ἣ καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν πολεμεῖν (μυρίοι δὲ συκοφάνται τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διαβάλλουσι), καὶ τὸν βίον τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ διαπρεπόντων ἄλλοι συκοφαντοῦσιν· ὧν ἐπιστήσας τῇ τελευτῇ τοῦ βίου, ὕψι ὅπως εἰρηται, τὸ, « Καὶ ταπεινώσει συκοφάντην. » Τίς γὰρ τῶν τυραν-

« Gaude et lætare, filia Sion. Ecce rex tuus venit, et habitabit in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et cognoscent quia Dominus omnipotens misit me ad te¹⁹. » His quippe Dominus, ex gentibus se, non ex Judaica gente, sibi populum congregaturum esse perspicue denuntiat. Huic sane populo virtutes quæ supra mundum et angelicæ sunt, hic montes et colles vocata, ad pacis conditiones venerunt; quæ olim, cum populus impie idololatriæ hæreret, infestæ erant. Hæc vero ipsæ justitiæ eidem populo annuntiant, videlicet Christum Dei, qui vere justitia est; sive salutare Evangelium, cuius causa dictum est: « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Hæc porro evenient, quia memoratus filius regis « judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum; » nam cum prius salute dignos judicasset, sic eis salutem impertit. Non enim sine prævio iudicio, sed præmisso examine, salutem præbet pauperibus suis et filiis pauperum, quorum propheta meminit dicens: « Evangelizare pauperibus misit me: prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem²⁰. » Mendicos vero quos ait, nisi eos qui perinde atque Paulus dicere valent, « Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus²¹: » atque eos qui cum Petro hæc effari possunt, « Argentum et aurum non est mihi²². » Tales sibi pauperes paravit, præcipiens illis ut non possiderent aurum neque argentum in zonis, neque peram ad viam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam²³. Hujusmodi item erant illi olim « circumneutes in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis et in foraminibus terræ²⁴. » Sed si hosce solum sermo commemorasset, exclusus sane foret quisquis iis non similis esset. At jam alium ordinem enumerat dicens, « Et salvos faciet filios pauperum. » Filii vero pauperum erant apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri noti, quos Apostolus hisce verbis indicavit: « Nam etsi multos pædagogos habeatis in Christo, sed non: multos patres: in Christo enim Jesu ego vos genui²⁵; » ac rursus: « Filii mei, quos rursus parturio, donec formetur Christus in vobis²⁶. » Verum pauperes suos et filios pauperum cum justitia et recto iudicio salute donat. Calumniatoris autem, qui in animum induxit populum et Ecclesiam ejus impugnare (nam sexcenti sycophantæ sunt qui Ecclesiam ejus calumniantur); imo etiam aliorum qui probi instituti viros in Ecclesia ejus sycophantiis impetunt, vitæ exitum perpendens, probe intelliges cur dicatur, « Et humiliabit calumniatorem. » Quis enim eorum, qui tyrannice in Salvatoris nostri Ecclesiam egerunt,

¹⁹ Zach. ii, 10, 11. ²⁰ Isa. lxi, 1. ²¹ I Cor. 4, 11. ²² Act. iii, 6. ²³ Matth. x, 9. ²⁴ Hebr. xi, 37. ²⁵ I Cor. iv, 15. ²⁶ Gal. iv, 19.

eamque blasphemis dictis et sycophantiis traduxerunt, dejectus non fuit? Quis ex sapientibus hujus sæculi linguam suam exacuit contra divinam Scripturam, quin sycophantiæ contra pignora retulerit? Sed cum bene multi sycophantiæ contra Ecclesiam ejus insurrexerint, omnesque prorsus dejecti et humiliati fuerint; ipse tamen una cum sole permanens, ac perinde atque sol doctrinæ suæ radiis totum orbem illustraturus prædicatur; et ante lunam futurus prænuntiatur; sive secundum Aquilam, « Et in faciem lunæ; » aut secundum Symmachum, « Et in conspectu lunæ permanebit. » Non enim, ante lunam, id est, antequam luna fieret; sed coram, id est, in conspectu lunæ est reputandus. Quemadmodum enim sol diem efficit cum super terram advenit; luna vero lumine suo noctis tenebras solvit: eodem modo qui in vaticinio fertur, perinde atque luna animas in tenebris et nocte versantes illuminat; atque veluti sol totum illustrat orbem, ac permanet et perseverat usque ad consummationem sæculi. Quandiu enim sol totum orbem lætiscit, tandiu et ille una cum sole permanens et perseverans hominum animas illuminat; ac perinde atque luna plena in generationes generationum perdurare dicitur.

VERB. 6-8. « Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram. » Descensum Dei Verbi intelligas, si consideres depressionem et attemperationem qua se hominum parvitati adaptavit, cum « humiliavit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo »¹⁷. Quare dicitur, « Descendet. » Necesse vero fuit ut exemplo prophetia uteretur dicens, « Sicut pluvia in vellus. » Quod similiter reliqui omnes ediderunt, Aquila scilicet, « Et descendet sicut pluvia in pellem; » Symmachus, « Descendet sicut ros in vellus; » parique modo reliqui interpretes, declarantes Verbi, quod in prophetia, fertur ex sublimi, sive ex ipsis cælis, descensum in terram: ipsaque quiete ac sensim, advertente nemine, descendisse subindicantes. Pluvia quippe in vellus insensibili modo sine strepitu demittitur. Quia igitur Servatoris nostri generatio secundum carnem tali dispensatione facta est, ut ne ex vicinis quidem ullus conceptionis et partus sanctæ Virginis mysterium vel cogitaret vel audiret; quod ipsum præsens sermo subindicavit dicens: « Descendet sicut pluvia in vellus; » et alias, quia vellus ovium pellis est, si cogites Servatorem ipsum ita docuisse, « Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel »¹⁸; præsens dictum hujusmodi voci coaptabis. Non enim ad aliam gentem descendit, sed ad solam Judaicam, penes quam commoratus est. Primus ergo ejus descensus talis fuit, qualis pluviae in vel-

¹⁷ Philip. 11, 8. ¹⁸ Matth. xv, 24.

(1. Forte τοῖς.

νευσάντων, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλησίαν βλασφημίαις καὶ συκοφανταῖς περιβαλλόντων, οὐ τεταπεινώται; Τίς τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, τὴν αὐτοῦ γλώτταν ἀκονήσας κατὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, οὐ τὰ ἐπιχειρα πέπονθε τῆς συκοφαντίας; Ἄλλα γὰρ πλείστον ὅσον ἐπισταμένον συκοφαντῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, πάντων τε κατὰ καιροὺς ταπεινουμένων, αὐτὸς συμπαραμένειν τῷ ἡλίῳ θεοσπίζεται, ὁμοίως ἡλίῳ ταῖς αὐγαῖς τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν σύμπαντα καταλάμπων κόσμον· καὶ πρὸ τῆς σελήνης δέ· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ εἰς πρόσωπον τῆς σελήνης· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ἔμπροσθεν τῆς σελήνης διαμενεῖ. » Οὐ γὰρ πρὸ τῆς σελήνης, τοὔτεστι πρὶν γενέσθαι τὴν σελήνην· ἀλλ' ἐνώπιον ὡσπερ καὶ ἔμπροσθεν ἡγούμενος τῆς σελήνης. Ὅσπερ γὰρ ἡλιος μὲν ἡμέραν ἐργάζεται ἐπὶ τῆς γῆς γενόμενος· σελήνη δὲ νυκτὸς διαλύει τὸ σκότος τῷ ἑαυτῆς φωτὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ προφητευόμενος ὁμοίως μὲν σελήνη τὰς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ τυγχανούσας ψυχὰς φωτίζει, ἡλίῳ δὲ παραπλησίως τὸν σύμπαντα καταλάμπει κόσμον, διαμένει τε καὶ συμπαραμένει ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰς ὅσον γὰρ ἡλιος τὸν σύμπαντα φαιδρύνει κόσμον, εἰς τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τῷ ἡλίῳ συμπαραμένον καὶ συνεκτεινόμενος τὰς τῶν ἀνθρώπων φωτίζει ψυχὰς· ὡσαύτως δὲ καὶ σελήνη πλησιφαεῖ παραπλησίως εἰς γενεὰς γενεῶν λέγεται διαρκεῖν.

« Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάξουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Κατάβασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου νοήσεις; ἐπιστήσας τῇ κατάβασει καὶ τῇ συμπεριφορᾷ καθ' ἣν συμπεριενεχθεὶς τῇ τῶν ἀνθρώπων σμικρότητι, « ἔταπεινώσεν ἑαυτὸν μορφῇ δουλοῦ λαβῶν, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἀνθρώπος. » Δι' ὃ λέλεχται· « Καταθήσεται. » Ἀναγκαιῶς δὲ καὶ παραδείγματι κέχρηται προφητεία φήσασα, « Ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον. » Ὁ δὲ συμφώνως οἱ λοιποὶ πάντες ἡρμήνευσαν· Ἀκύλας μὲν εἶπών, « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ κουράν· » Σύμμαχος δὲ, « Καταθήσεται ὡς δρόσος ἐπὶ πόκον· » καὶ οἱ λοιποὶ ἔρμηνευταὶ ὁμοίως· παριστώντες τοῦ Λόγου τὴν ἐξ ὕψους τὴν ἐξ αὐτῶν οὐρανῶν κάθοδον ἐπὶ γῆς τοῦ προφητευομένου· καὶ ὡς ἡρέμα καὶ ἡσυχῇ μηδέως αἰσθημένου καταβέβηκεν. Ἐτέρος γὰρ ἐπὶ πόκον κειμένων, ἀνεπαίσθητος καὶ ἀφορητὴ κάτσειν. Ἐπὶ τοίνυν ἡ κατὰ σάρκα γένεσις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοιαύτη ἀνελήγη τὴν οἰκονομίαν, ὡς μηδένα νοήσαι μηδὲ ἀκουσθῆναι, μηδὲ τοὺς (1) ἐκ γειτόνων οἰκουσῶν μυστήριον τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ τοκετοῦ τῆς ἁγίας Παρθένου. Τοῦτ' αὐτὸς ὁ παρὼν ἠνίκατο λόγος, εἶπών· « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον· » καὶ ἄλλως, ἐπειδὴ πόκος προβάτων δορὰ, νοήσας ὅπως αὐτὸς ἐδίδασκε λέγων ὁ Σωτὴρ· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· » ἐφαρμόσεις τὸ παρὼν λόγιον τῇ αὐτοῦ φωνῇ. Οὐ γὰρ ἐπὶ ἕτερον ἔθνος καταβέβηκεν, ἀλλ' ἐπὶ μόνον τὸ Ἰουδαίων, παρ' οἷς καὶ τὰς διατριβὰς ἐποίησατο. Ἡ μὲν οὖν πρώτη κατάβασις αὐτοῦ γέγονεν ὡς ὑετὸς

ἐπὶ πόκον κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας τρόπους· μετὰ ταῦτα δὲ οὐκέτι ὡς ἐπὶ πόκον, ἀλλὰ σὺν πολλῇ κινήσει· καὶ κτύπος ἐξάκουστος γέγονε καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἢ διδασκαλία αὐτοῦ. Δι' ὃ ἐπιλέγεται ἐξῆς, « καὶ ὡσεὶ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν. » Σταγόνες γὰρ ἢ ψεκάδες κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν οὐκέτ' ἀφοφῆτι, σὺν πολλῷ δὲ ψόφῳ κατἄσι. Καὶ τοῦτο δὲ τέλος ἐτύγγανεν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Τούτοις ἐξῆς εἰρηται· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλήθος εἰρήνης· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Βλαστήσει ἐν ἡμέραις αὐτοῦ δικαίος καὶ πλήθος εἰρήνης· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἀνθήσει ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δίκαιος. » Ἡμέραι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἱ ἀπὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος νοηθήσονται. Ὡσπερ γὰρ ἀκούομεν τὸ, « Ἐν ταῖς ἡμέραις Δαυὶδ, » καὶ, « Ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ, » οὕτως εἶεν ἂν ἡμέραι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν, πρὸς ὀλίγον φανέντες, θάπτον ἀπεστέθησαν· δι' ὃ καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἐξέλιπον· αἱ δὲ ἡμέραι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὅσπαι τυγχάνουσι, φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν εἰπών· « Συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ ἐμπροσθεν τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν· » οἷς ἀκολουθῶς καὶ αὐτὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπηγγέλλετο λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἶμι ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· » Ὁὕτω γὰρ ἡμελλε συμπαραμενεῖν τῷ ἡλίῳ. Οὐκοῦν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, καθ' ἃς συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ, καὶ ὁμοίως σελήνῃ τὰς τῶν ἐν σκότῃ φωτίσει ψυχὰς, ἀναλάμψει ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δικαιοσύνη· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « δίκαιος· » οὐκέτι παρὰ Ἰουδαίους μόνους ἐνός που καὶ δευτέρου ὀνομαζομένου δικαίου, καθ' ὅλης δὲ τῆς οἰκουμένης μυρίων ἐν Χριστῷ δικαιομένων. Τὸ δὲ πλήθος τῶν δικαίων τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σωτῆρος ἀνθούτων καὶ φωτὸς δίκην ἀνατελλόντων ὁμοίως τῷ ἑαυτῶν φωστῆρι νοήσεις ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀπανταχοῦ γῆς μαρτύρων αὐτοῦ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τὸν ἀγγελικὸν ἐν παντελεῖ ἄγγελον κατορθούντων βίον. Εἰ δὲ καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνθήσειν λέλεκται, καὶ τοῦτο ὅπως δι' ἔργων πληροῦται ἔστι καταμαθεῖν ἐκ τοῦ μὴ Ἰουδαίους μόνους, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔθνος καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν ἔνθεον πίστιν, δούλους τε ἐξ Ἰσοῦ τοῖς ἐλευθέρους θεοσεβεῖν, καὶ πένητας ὁμοίως τοῖς πλουσίοις, ἀρχοντας τε σὺν ἀρχομένοις σὺν πολλῇ Θεοῦ δικαιοσύνη. Ὅπως δὲ πλήθος εἰρήνης ἀνατέταλκεν ἐν ταῖς δηλωθείσαις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραις, νοῆσαι ἔστιν ἐπιστήσαντα τῇ καταστάσει τῶν πρὸ τῆς αὐτοῦ παρουσίας πραγμάτων. Καθ' ἣν τὸ σύμπαν τῶν ἀνθρώπων γένος διήρητο ἀποτεταμημένον ὥσπερ ἐξ ἐνὸς σώματος εἰς μυρία διασπαρμένα μέλη, ἄλλων ἄλλως ἐθνῶν πάλαι πρότερον ἀφωρισμένων, πολεμούντων τε ἀλλήλοις καὶ πολεμουμένων· καὶ τῶν μὲν τυραννουμένων, τῶν δὲ δημοκρατουμένων, ἐτέρων δὲ ὀλιγαρχουμένων· τοπάρχων κατ' ἔθνος καὶ τυράννων

A autem, non ultra sicut in vellus, sed magno cum motu, sonitus sive doctrina ejus per totum orbem ad omnium aures pervasit. Quare additur deinde, « et sicut stillicidia stillantia super terram. » Stillicidia namque, sive « guttæ roris » secundum reliquos interpretes, stillantes super terram, non prorsus sine strepitu, sed magno cum sonitu descendunt. Id vero tum finem accepit, quando in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum.

Sub hæc dicitur : « Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis ; » secundum Aquilam vero, « Germinabit in diebus ejus justus, et abundantia pacis ; » secundum Symmachum vero, « Florebit in diebus ejus justus. » Dies autem Servatoris nostri ab adventu ejus usque ad consummationem sæculi intelligendi sunt. Quia ratione enim audimus, « In diebus David ; In diebus Jeroboam ; » eodem prorsus modo dies Servatoris nostri excipiendi sunt. Sed illi quidem cum ad breve tempus superstites fuissent, brevi extincti sunt, quare dies illorum defecerunt. Dies vero Servatoris nostri quot sint, supra declaratum his verbis est : « Permanebit cum sole et ante lunam, in generationes generationum. » Consequenter ad hæc verba discipulis suis hæc pollicitus est : « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi » ; ita enim cum sole permanens erat. Itaque in diebus ipsis, quibus cum sole permanebit, et simili quo luna modo, animas in tenebris positas illuminabit, justitia lucebit in universa terra ; sive secundum Aquilam, « justus. » Nec ultra apud Judæos tantum unus aut alter justus nominabitur ; sed per totum orbem infiniti in Christo justificabuntur. Multitudinem autem justorum, qui in diebus Servatoris nostri floruerunt, et qui luminis instar, perinde atque ipsorum luminare, exorti sunt, intelligere ex multitudine martyrum ejus per universam terram, eorumque qui in Ecclesia ejus angelicam vitam cum omni castitate duxerunt. Quod si dictum est, futurum esse ut justitia in diebus ejus efflorescat ; et hoc quo pacto eveniat hinc edisces, quod non tantum Judæi, sed etiam omnes gentes ad divinam fidem vocatæ sint, ac servi pariter et liberi Deum colant, pauperes perinde atque divites, principes cum subditis, cum multa Dei justitia [pie vivant]. Quo pacto autem abundantia pacis in memoratis Salvatoris nostri diebus orta sit, probe intelligitur ex rerum ante primum ejus adventum conditione. Quo tempore totum humanum genus ceu ex uno corpore in infinita membra hinc inde dispersa divisum erat. Nam gentes aliæ alio modo a priscis jam temporibus divisæ fuerant ; bellumque inter se gerebant, ab aliisque impugnabantur : et alii quidem tyrannis subditi erant, alii democratia, alii paucorum dominatu regabantur, toparchæ et

¹⁰ Matth. xxviii, 20.

tyranni varii imperium obtinebant; ut vicinis non facultas esset ad finitimas regiones commeandi, quia nulla esset societas, bellaque inexpiabilia et implacabiles inimicitiae jamdiu usque ad Servatoris nostri tempus perdurarent. Ex quo autem sublatis regulis, monarchia gentibus multis imperavit, vere fuit abundantia pacis, et commercium universarum gentium; ita ut opere comprobetur hoc testimonium soli Servatori nostro convenire. Hanc autem abundantiam pacis permansuram ait «donec auferatur luna,» sive secundum Aquilam, «usquequo luna;» vel, secundum Symmachum, «donec antiquetur luna.» Quandonam antiquabitur luna? In consummatione sæculi, qua hæc propheta implebitur: «Sol et luna obscurabuntur²⁰;» ac rursus, «Non erit tibi sol in lucem diei, neque luna illuminabit te nocui²¹.» Itaque quemadmodum superius eum qui in vaticinio fertur, cum sole permansurum declarabat; sic jam abundantiam pacis ab eo hominibus procurandæ, usque ad consummationem duraturam esse vaticinatur: quod scilicet quiete ac sine strepitu in Judaicam gentem ventura sit, et quod impletura sit totum orbem instar stillicidiorum stillantium super terram. Quod item futurum sit ut justitia oriatur in diebus ejus atque abundantia pacis, jam superius commonstratum est.

Sub hæc docet, non quodam angulo terræ circumscribendum dominatum ejus esse; sed dominaturum ipsum esse omnibus gentibus. Quamobrem dictum est: «Et dominabitur a mari usque ad mare.» Nam si termini quidam terræ sunt, qui ipsam circumquaque ambient, videlicet maria Oceanusque, qui ab hominibus præternavigari nequit; sane id quod ab omnibus undique maribus continetur, Domino, qui prænuntiatur, constabitur. Quocirca dicitur: «Et dominabitur a mari usque ad mare.» Dictum autem impletum noveris, si perpendas Dei Ecclesias ubique terrarum Christum ejus, Dominum prædicare. Sed etiam a flumine usque ad terminos orbis terrarum dominaturum eum necessario pronuntiat. Nos quippe ediscere opus erat undenam doctrinæ initium ducturus sit: significat autem principium ipsi futurum esse a flumine. Quod flumen indicat Evangelium dicens: «Tunc accedit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Ille autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me. Ille autem respondens dixit ei: Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam²².» Quando postquam baptizatus fuisset, «Aperti sunt cæli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super ipsum. Et vox de cælis audita est dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui²³.» Ex illo namque tempore dominatus ejus agnoscere cepit. Miro quoque modo hujus fluminis mentionem Isaias propheta facit,

κρατούντων· ὡς ἄμικτα εἶναι καὶ ἄδατα τοῖς πλησυχώροις τὰ τῆς τῶν γειτόνων χώρας· πολέμους τε ἀσπόνθους καὶ ἔχθρας ἀκατάλλακτους ἐκ μακροῦ αἰῶνος μέχρι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν συνεστάναι. Ἐξ ἐκείνου δὲ πάσης πολυαρχίας ἐμποδῶν ἀρθείσης, μοναρχία τῶν πλείστων ἐθνῶν ἐπιεκράτηκε· γέγονε τε ὡς ἀληθῶς πλήθος εἰρήνης, κοινωνίαν καὶ ἐπιμειλίαν κτησαμένων ἀπάντων τῶν ἐθνῶν· ὡς ἔργῳ μαρτυρεῖσθαι τὴν ἐν χερσὶ μαρτυρίαν μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν ἐφαρμόττουσαν. Τοῦτο δὲ τὸ πλήθος τῆς εἰρήνης παραμένειν φησὶν «ἕως οὐ ἀνταναιρεθῆ ἡ σελήνη» ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, «ἕως οὐ ἡ σελήνη.» ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, «ἕως παλαιώσεως τῆς σελήνης.» Πότε δὲ παλαιούται σελήνη; Κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν πληρωθήσεται ἡ φάσκουσα προφητεία· «Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συσκοτάσουσι·» καὶ πάλιν· «Οὐκ ἔσται σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἡ σελήνη φωτιέσει τὴν νύκτα.» Οὐκοῦν ὥστερ ἀνωτέρω συμπαραμένειν τῷ ἡλίῳ τὸν προφητευόμενον ἐδήλου, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τὸ πλήθος τῆς ὑπ' αὐτοῦ προφητευομένης ἀνθρώποις εἰρήνης μέχρι τῆς συντελείας διαρκέσειν θεσπίζει. Ὅπως μὲν οὖν καταθήσεται ἡμέρα καὶ ἀσφωπῆτι ἐπὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ὡς πληρώσει τὴν σύμπασαν οἰκουμένην δίκην σταγόνων σταζουσῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡς δικαιοσύνη ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ καὶ πλήθος εἰρήνης, δεδήλωται διὰ τῶν εἰρημένων.

Ἐξῆς δὲ διδάσκει, ὅτι μὴ ἐν γωνίᾳ γῆς περιγραφῆσθαι αὐτοῦ ἡ θεοποτεία· κυριεύσει δὲ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων. Δι' ὃ λέλεκται· «Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης.» Εἰ γὰρ ἐστὶ τινα πέρατα γῆς, ἃ δὴ πανταχοῦ κυκλοῦσι, θάλασσα Ὀκεανὸς τε ἀπέραντος ἀνθρώποις· τοῦτο πάντων εἰσω τῶν ἀπανταχοῦ θαλασσῶν Κύριον ὁμολογήσει τὸν θεοπιζόμενον. Δι' ὃ λέλεκται· «Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης.» Γνώψις δ' ἂν τοῦ λόγου τὸ ἀπτελέσμα συνιδῶν ὅπως ἀπανταχοῦ γῆς αἰ τοῦ θεοῦ Ἐκκλησίαι τὸν Χριστὸν αὐτοῦ Κύριον ἀναγορεύουσιν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης κατακυριεύσει αὐτὸν φησι σφόδρ' ἀναγκαίως. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ὅπως ἄρξεται τῆς διασκαλίας· σημαίνει δὲ, ὡς ἔρα ἔσται αὐτῷ ἡ καταρχὴ ἀπὸ ποταμοῦ. Ὅντινα ποταμὸν παρίστωσι τὸ εὐαγγέλιον φάσκον· τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ διεκίωλεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῆ πρὸς μέ. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπειν ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ὅτε μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἐ Ἠνοίγησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡς περιστέρην καὶ ἐρχόμενον εἰς αὐτόν. Φωνή τε ἐκ τῶν οὐρανῶν ἠκούσθη λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. Ἐξ ἐκείνου γὰρ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ ἤρξατο ἡ κυριότης. Παραδόξως δὲ τούτου μέμνηται τοῦ ποταμοῦ καὶ Ἰσραὴλ ὁ προφήτης εὐαγγελιζόμενος τὴν ἔρημον, ἐν ᾗ ἐκέρυτ-

²⁰ Joel II, 10. ²¹ Isa. LX, 19. ²² Matth. III, 13-15. ²³ ibid. 16, 17.

ταν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. Ἐδοξα δ' οὖν λέγων· « Εὐφρανθήτω, Ἐρημος διψώσα, ἀγαλλιάσθω Ἐρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. » Ἀνεὶ τίνος γὰρ οὐχ ἐτέρου μέμνηται ποταμοῦ ὁ τοσοῦτος προφήτης, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Ἰορδάνου καὶ τῆς ἐρήμου ἀμφὶ τοῦτον· εὐφροσύνην τε καὶ ἀγαλλίασιν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, ἀλλ' οὐχὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, οὐδὲ τῇ λοιπῇ Ἰουδαίᾳ εὐαγγελίζεται; Οὐκοῦν ἔχομεν καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα τὴν δὴλωσιν τοῦ ποταμοῦ περὶ οὗ φησιν ὁ παρῶν λόγος, « Καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης » κατακυριεύσει τὸν προφητευόμενον. Ὀφθαλμοῖς δὲ παραλαβεῖν ἔστι δι' ἔργων κερηκτικίας τὰς προαναφωνήσεις, ὁρῶντας μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς ἐν ταῖς Ἐκκλησιαίς αὐτοῦ κυριολογοῦμενον τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

« Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες, καὶ οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσι. » Σφόδρ' ἀκολούθως μετὰ τὸ εἰπεῖν, « Κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης, » Αἰθίοπων ἐμνημόνευσεν, οἱ τὰ ἔσχατα τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκοῦσι, τὰ τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὰ πρὸς δύοντα ἤλιον. Ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου κατὰ φύσιν εἰρησθαι δοκεῖ τὸ,

*Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαλαται ἔσχατοι ἀνδρῶν·
Οἱ μὲν δυσσομένου ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος.*

Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ· « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ »· καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ προφῆτῃ λέλεκται· « Ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιοπίας ὀίσουσι οὐσίας μοι. » Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις δὲ ἀκολούθως τοῦτοις τὸ, « Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες, » θεσπίζεται. Δι' ὧν ἀπάντων ὁ λόγος σημαίνει τὰ ἔσχατα τῆς γῆς τὴν τοῦ προφητευομένου γνῶσιν ἀναλήψεσθαι, καὶ προσκυνήσειν αὐτῷ, προσπίπτοντας καὶ γόνυ κλίνοντας. Δι' ὃ λέλεκται κατὰ τὸν Ἀκύλαν· « Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ κάμψουσιν Αἰθίοπες »· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· « Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὀκλάσουσιν Αἰθίοπες. » Διὰ δὲ τῶν Αἰθίοπων τῶν τὰ ἔσχατα τῆς γῆς οἰκούντων καὶ τὰ εἰσω τῆς οἰκουμένης ἔθνη δηλοῦνται. Καὶ πρόδηλον ὅπως ἀπανταχοῦ γῆς οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες, γόνυ κλίνοντες καὶ εἰς αὐτὴν προπίπτοντες τὴν γῆν, δι' αὐτοῦ τὴν προσκύνουσιν τῷ ἐπὶ πάντων ἀναπέμψουσι Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔχθροὶ αὐτοῦ, φησὶ, χοῦν λείξουσιν, ἐξομοιωθέντες τῷ ἑαυτῶν πατρὶ τῷ ὕφει, ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευομένῳ, καὶ γῆν ἔσθλοντι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γενομένην αὐτῷ προστίμησιν. Οὕτω δ' οὖν ὕφει τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πολεμίους τὸν χοῦν καὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς περιλιχωμένους. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα, ὕπερ κείται ἡ ψυχὴ, χοῦς ἀνείρηται κατὰ τὴν φάσκουσαν Γραφήν· « Ἐλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον »· οἱ τὸν χοῦν περιλιχωμένοι καὶ τὰς τῆς σαρκὸς ἡδονατικὰς τιμῶντες διαβέβληται εἰκότως, ὡς ἂν ἔχθροὶ τοῦ σωτηρίου τυγχάνοντες λόγου. Ἀλλ' οὗτοι μὲν τοιοῦτοι· τὸ δ' ἕτερον τάγμα τῶν

evangelizans desertum in quo prædicabat Joannes Baptista. Sic ille clamabat : « Lætare desertum sitiens, exsultet solitudo et floreat sicut lilium : et florebit et exsultabunt deserta Jordanis ²⁴. » Quare non alius fluminis mentionem tantus propheta facit, quam Jordanis, et solitudinis circumpositæ; lætitiâque et exultationem deserto Jordanis annuntiat, non autem Jerosolymæ, nec reliquæ Judææ. Adest sane apud ipsum Isaiam declaratio fluminis, de quo hic dicitur, « Et a flumine usque ad terminos orbis terrarum » dominaturum esse eum qui in vaticinio fertur. Licetque prædictionem vel ipsi oculis completam deprehendere, cum videamus Christum Dei usque ad terminos terræ in Ecclesiis ejus ut Dominum celebrari.

B Vers. 9-11. « Coram illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. » Admodum consequenter, postquam dixerat, « Dominabitur a mare usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum, » Æthiops memoravit, qui orbis nostri extrema incolunt, tum ea quæ ad orientem, tum ea quæ ad occasum solis sita sunt. Unde apud exteros, dictis nostris consona secundum rei naturam habentur in illo :

*Æthiops qui bifariam divisi sunt ultimi hominum,
Alii quidem ad occidentem, alii ad orientem so-
[lem ²⁵.]*

In alio quoque psalmo dictum est : « Æthiopia porriget manum suam Deo ²⁶; » ac iterum in alio propheta : « Ex terminis fluminum Æthiopiæ ferent substantiam mihi ²⁷. » In his item consona voce vaticinatur ille, « (Coram illo procident Æthiopes.) Quis omnibus significatur futurum, ut termini terræ ejus qui in prophetia enuntiat cognitionem recipiant, ac procidentes et genua flectentes, adorent ipsum. Quamobrem, secundum Aquilam, dicitur, « Ad faciem ejus curvabunt se Æthiopes; » secundum Symmachum autem, « In conspectu ejus procumbent Æthiopes. » Per Æthiopes autem qui extrema terræ incolunt, gentes etiam quæ intra orbem sunt, indicantur. Manifestumque est, ubique terrarum, qui in ipsum credunt, genua flectentes et in terram procumbentes, per eum adorationem suam universorum Deo emittere. Imo etiam ait, « Inimici ejus terram lingent, » patri suo serpenti similes, qui in pectore et ventre graditur, et terram comedit, secundum inflictam sibi a principio pœnam. Sic videas inimicos Ecclesiæ Christi, terram et corporeas voluptates lingere. Si enim corpus, cui inest anima, pulvis dictum est secundum hanc Scripturæ vocem, « Accepit Deus pulverem ex terra, et efformavit hominem ²⁸, » qui terram lingunt, carnalibusque voluptatibus addicti sunt, jure, utpote salutaris verbi inimici, male audiunt. Sed hi quidem tales : alius autem ordo eorum qui regnum Christi cognoscunt, dona ipsi afferet, ut in prophetia fertur his verbis : « Reges Tharsis et insulæ munera

²⁴ Isa. xxxiv, 1. ²⁵ Hom. *Odyss.* 1. ²⁶ Psal. lxxvii, 32. ²⁷ Soph. iii, 10. ²⁸ Gen. ii, 7.

offerent, reges Arabum et Saba dona adducent. » In his autem dum in duas partes orbis dividitur, aliud ad occasum solis assignantur, quod primum declaratur his verbis, « Reges Tharsis et insulæ munera offerent; » quis mare Occidentale significat, necnon insulas ibidem sitas. Sic ergo olim Jonas propheta surrexit ut fugeret in Tharsis, et descendit Joppen, conscenditque navem ut fugeret in Tharsis, quam esse dicunt Tharsum. In Ezechiele vero Tharsis vocabulum, Carthaginem LXX expresserunt. Aliud clima ad orientem solem his significatur, « Reges Arabum et Saba. » Nam Arabum genus orientale est, ulterius autem Persica regio necnon Sabaitarum terra posita dicitur. Pro illo autem, « Reges Arabum et Saba, » Aquila et Symmachus ac cum iis Hebraicum exemplar, « Reges Saba et Saba » habent. Ita ut pronuntiando quidem idipsum sint, elementorum varietate differant. Nam primum Saba per litteram *Sex* ab Hebræis dictam; secundum vero per *Sade* scriptum in Hebraico est, unde interpretationis ortum discrimen est. Servator sane hoc nomen commemorat dicens: « Regina Saba surget in die iudicii, et condemnabit generationem hanc, quia venit a finibus terræ, ut audiret sapientiam Salomonis »³⁹: » aperte declarans in terminis terræ sitam gentem Saba dictam. Hæc porro tertius Regnorum liber de ista gente narrat: « Et regina Saba audivit nomen Salomonis, et venit ut tentaret eum in ænigmatibus. Et venit in Jerusalem in potestate gravi valde. Et cameli ferentes delicias et lapidem pretiosum »⁴⁰. » Vocabatur porro regio atque gens illa Saba, a proavo Saba, qui filius Chus fuisse scribitur. At ergo Moysis Scriptura: « Filii autem Chus, Saba et Hevila, et Sabatha »⁴¹. » Chus vero explicatur « Æthiops. » Gens igitur quæ Saba vocatur, Æthiopica videtur esse. Secundum item Saba memoratur, de quo ait Scriptura: « Filii Regmas, Saba et Dadan »⁴². » Congruenter itaque in psalmo secundum reliquos interpretes scribitur: « Reges Saba et Saba dona adducent. » Cæterum his prophetia significat, regna ad orientalem plagam sita, itemque regna occidentis, ei qui in vaticinio fertur, dona oblatura esse; nam sic indicantur gentes regibus subditæ. Num fortasse reges dicantur angeli, qui gentibus præsent, Deo sacra facientes, eique Ecclesias gentium quarum præfecti sunt in donum offerentes? Quare deinde vaticinatur futurum, ut adorent eum omnes reges. Neque enim duntaxat prædicta dona allaturos prænuntiat, sed cum etiam adoraturos esse. Quod item Moyses in magno cantico docuit de Christo talia fatus: « Lætamini, cæli, cum ipso, et adorent eum omnes angeli Dei »⁴³. » Hi scilicet reges, occulti et invisibiles gentium principes Dominum suum adorantes, animas sibi commissas ipsi in dona offerant: quare sub hæc adjicitur, « Omnes gentes servient

τὴν βασιλειαν τοῦ Χριστοῦ γυριζόντων δῶρα προσοίσουσιν αὐτῷ, προφητεύεται· δι' ὃ λέλεκται ἐξῆς· « Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσι. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὁ λόγος, διελὼν εἰς δύο μέρη τὴν οἰκουμένην, τὸ μὲν ἀφορίζει ἐπὶ τὸ πρὸς δυσμαῖς ἡλιου κλίμα, ὃ δὴ πρῶτον παρίστησιν εἰπών· « Βασιλεῖς Θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι· » δι' ὧν τὴν πρὸς δυσμαῖς σημαίνει θάλασσαν καὶ τὰς ἐν ταύτῃ νήσους. Οὕτως οὖν ποτε καὶ Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἀνέστη φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς καὶ κατέβη εἰς Ἰόππη, καὶ ἀνέβη εἰς πλοῖον τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς, ἣν φαίνεται εἶναι τὴν Θαρσόν. Ἐν δὲ τῷ Ἐξεκλήτῳ τοῦ Θαρσεῖς ὀνόματος φερομένου, οἱ Ἑβδομήκοντα Καρχηδῶνα ἠρμήνευσαν. Τὸ δὲ ἕτερον κλίμα τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἡλίου δηλοῦται διὰ τοῦ, « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ. » Τὸ τε γὰρ τῶν Ἀράβων γένος ἀνατολικῶν τυγχάνει, ἐπέκεινα δὲ αὐτοῦ τὰ Περσικὰ μέρη, καὶ ἡ τῶν Σαβαϊτῶν χώρα εἶναι λέγεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ, » ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἡ τε Ἑβραϊκὴ γραφὴ συντόμως τοῦτοις, « Βασιλεῖς Σαβὰ καὶ Σαβὰ » εἰρήκασιν. Ὅστ' εἶναι ταῦτῶν μὲν ἐκφωνούμενον ὄνομα, διαλλάττειν δὲ τῆ τῶν στοιχείων διαφορᾷ· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον Σαβὰ διὰ τοῦ καλουμένου παρ' Ἑβραίοις σέν, τὸ δὲ δεύτερον διὰ τοῦ σάδη στοιχείου κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἐμφέρεται γραφῆν· ἐνθεν καὶ τὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῖς ἐναλλάττει. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τούτου μέμηται τοῦ ὀνόματος λέγων· « Βασιλίσσα Σαβὰ ἀναστήσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεὰν ταύτην, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκούσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος; » σαφῶς παριστὰς ὡς ἐν τοῖς πέρασιν τῆς γῆς τὸ Σαβὰ ἔθνος τυγχάνει. Ἱστορεῖ δὲ καὶ ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ταῦτα· « Καὶ βασιλίσσα Σαβὰ ἤκουσε τὸ ὄνομα Σολομῶντος, καὶ ἦλθε πειράσαι αὐτὸν ἐν αἰνίγμασι. Καὶ ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐν δυνάμει βαρεῖα σφόδρα. Καὶ κάμηλοι αἴρουσαι ἡδύσματα καὶ χρυσὸν πολὺν σφόδρα καὶ λίθον τίμιον. » Κέκλητο δὲ ἡ χώρα καὶ τὸ ἔθνος Σαβὰ ἀπὸ προπάτορος τοῦ Σαβὰ, ὃς ἀναγέγραπται υἱὸς γεγονῶς τοῦ Χούς. Λέγει δ' οὖν ἡ Μωϋσέως γραφὴ· « Υἱοὶ δὲ Χούς, Σαβὰ καὶ Εὐβίλα, καὶ Σαβάθα. » Χούς δὲ ἐρμηνεύεται· ὁ Αἰθίοψ. Ὁ γένος οὖν Αἰθιοπικὸν εἶπεν εἶναι τὸ Σαβὰ ἔθνος. Καὶ δεύτερον δὲ εἴρηται Σαβὰ περὶ οὗ φησιν ἡ Γραφὴ· « Υἱοὶ δὲ Ῥεγμάς, Σαβὰ καὶ Δαδάν. » Εἰκότως τοίνυν ἐν τῷ ψαλμῷ γέγραπται κατὰ τοὺς λοιπούς· « Βασιλεῖς Σαβὰ καὶ Σαβὰ δῶρα προσάξουσι. » Πλὴν ἀλλὰ σημαίνει ἡ προφητεία διὰ τούτων τὰς κατὰ τὸ ἀνατολικὸν κλίμα βασιλείας καὶ τὰς πρὸς δυσμαῖς ἡλίου δῶρα τῷ θεσπιζομένῳ προσοίσειν, οὕτω πως σημαυνομένων τῶν ὑπὸ τὰς βασιλείας ἐθνῶν. Μήποτε δὲ καὶ βασιλεῖς οἱ τῶν ἐθνῶν προσετώτες ἄγγελοι δηλοῦνται ἱερωμένοι τῷ Θεῷ καὶ δῶρα προσάγοντες αὐτῷ τὰς Ἐκκλησίας ὧν καθηγούνται ἐθνῶν; Δι' ὃ ἐξῆς προσκυνήσων αὐτῷ πάντας τοὺς βασιλεῖς θεσπίζει. Οὐ γὰρ μόνον προσοίσειν αὐτῷ πρὸς προλεχθέντα δῶρά φησιν, ἀλλὰ καὶ προσκυνήσων

³⁹ Luc. xi, 31.⁴⁰ III Reg. x, 1, 2.⁴¹ Gen. x, 7.⁴² ibid.⁴³ Deut. xxxii, 43;

Psal. xcvi, 7.

αὐτῷ. Ὁ δὲ καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὄδῃ ἐδίδασκεν ἅδι περὶ Χριστοῦ λέγων· Ἐυφράνθητε, οὐρανοί, ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Ὅσοι δὲ τὰ οἱ βασιλεῖς, ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι τῶν ἐθνῶν ἄρχοντες, προσκυνήσαντες τὸν ἐκυτῶν Κύριον, τὰς ὑπ' αὐτοῖς ψυχὰς δῶρα προσήγον αὐτῷ. Διόπερ τούτοις ἐξῆς συνήπται τό· Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. Ὑμῶν δ' ἂν εἴη τοῦτο τῷ φήσαντι λόγῳ· Κύριος εἶπε πρὸς μέ· Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε. Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὁ δὲ καὶ πεπεισθαι χρὴ πληρωθῆσθαι, ὅτ' ἂν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἰστορίαν. Τότε γοῦν πάντες οἱ βασιλεῖς προσκυνήσουσιν αὐτῷ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ. Καὶ τοῦτο ἔσται τὸ πάντων τέλος, ὅτ' ἂν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅτ' ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρι οὗ θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας αὐτοῦ, ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος.

Ἐπιβύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. Ἄντι τοῦ· Ὅτι ἐβύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, ὁ Σύμμαχος· Ὅτι ἐξελεῖται πένητα οἰμώζοντα. Οὐ γὰρ ὡς ἤδη γεγεννημένα, ἀλλ' ὡς μέλλοντα ἔσεσθαι ταῦτα θεσπίζει. Ὅρα δὲ ὑπάκις τοῦ πτωχοῦ μνημονεύει, πρῶτον εἰπὼν· Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς ἐν κρίσει· δεύτερον, Κρίνει τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων· καὶ νῦν πάλιν· Ὅτι ἐβύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός· καὶ αὐτίς· Φεῖσεται πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυχὰς πενήτων σώσει. Ὡμαί· δὲ διὰ τὸ ἀποστόλου καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, οἱ τὴν δι' αὐτὸν πτωχείαν ἀνεληφότες, τὴν εἰς ἄκρον ἀρετῆς ἐλαύνουσαν κατ' ὅρθου φιλοσοφίαν· δι' ὃ περὶ αὐτῶν Ἡσαΐας μὲν προανεφώνει λέγων· Ἐθαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. Ἄυτὸς δὲ ὁ Σωτήρ, αὐτοῖς προσεμῶν, ἔλεγε· Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Πάντα ὅν· τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ, ὅτι ἐβύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου, καὶ πένητα ὃ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. Τὸ γὰρ, ὅτι, παρὰ πᾶσι τοῖς ἐρμηνευταῖς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ κείμενον, αἰτιολογικὸν τυγχάνει, διδάσκον ὅπως πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν ἡμῶν τῷ Σωτῆρι. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, γενήσεται, ὅτι ἐπειδὴ βύσεται πτωχὸν ἐκ δυνάστου· ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγεν· Ὅτι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸ τάγμα, τῶν δι' αὐτὸν πτωχῶν καὶ πενήτων, βύσεται ἀπὸ παντὸς δυνάστου. Πολλῶν γὰρ δυναστῶν ἐρατῶν τε καὶ ἀφανῶν ἀντικειμένων καὶ ἐπανισταμένων τούτοις αὐτοῖς τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς πενήσιν, αὐτοῖς, ἀφανεῖ δύναμις προσσπίζων αὐτῶν, ἐκ πάντων αὐτοὺς βύσεται, πρὸς τὸ μὴ καλυθῆναι τὴν δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένην τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ὑπηρεσίαν. Καὶ τοῦτο πράξει συνὼν αὐτοῖς, καθ' ἣν ποιήσεται πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν φήσας· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ὅπως οὖν καὶ ἐφείσατο πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυ-

ei. Quod sane huic dicto affine est : Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁴⁵. Quod sane eventurum esse credendum, quando plenitudo gentium ingressa fuerit, maximeque in secundo et divino Servatoris nostri adventu. Tunc omnes reges adorabunt eum, et omnes gentes servient ei. Et hic omnium finis erit, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem. Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis, et novissima inimica destruat mors⁴⁶.

VERS. 12. Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. Pro illo : Quia liberavit pauperem a potente, Symmachus : Quia eripiet pauperem ejulantem. Hæc quippe non quasi jam evenerint, sed ut futura vaticinatur. Animadvertas velim quoties pauperem memoret ; primo cum ait : Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio ; secundo : Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum ; et nunc iterum : Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor ; ac rursum : Parcet pauperi et inopi, et animas pauperum salvas faciet. Arbitror porro his omnibus in locis ipsum apostolos et discipulos Servatoris nostri, pauperes et inopes vocare, qui propter ipsum paupertatem subeuntes, philosophiam illam ad virtutis fastigium evehentem colebant. Quamobrem hæc de illis Isaias prænuntiabat : Evangelizare pauperibus misit me⁴⁷. Ipse vero Dominus eos alloquens dicebat : Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cælorum⁴⁸. Omnes ergo gentes servient ei, quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. Nam illud, quia, apud omnes interpretes, et in ipsa Hebraica scriptura positum, causam denotat ; docens cur futurum sit ut omnes gentes serviant Servatori ; id namque fiet, inquit, quia liberavit pauperem a potente ; ac si clarius diceret : Quia apostolorum suorum, qui propter ipsum pauperes et inopes erant, ordinem liberabit ab omni potente. Cum multi enim potentes visibiles et invisibiles adversum illos pauperes et inopes insurgent, eosdem ipse occulta virtute proteget, exque omnibus libera bit, ut ne quod ipsi obeunt evangelicæ prædicationis ministerium præpediatur. Idque ipse præsens efficiet, secundum ab se tradendam promissionem, qua dicit : Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi⁴⁹. Sic itaque pepercit pauperi et inopi, et animas paupe-

⁴⁵ Psal. II, 7, 8. ⁴⁶ I Cor. XV, 24-26. ⁴⁷ Isa. Lxi 1, ⁴⁸ Matth. v, 5. ⁴⁹ Matth. xxviii, 20.

rum salvos fecit : hæcque omnia discipulis et apostolis suis præbuit, ut in omnem terram exiret sonus eorum et in fines orbis terræ verba eorum. Horum vero pauperum et inopum animas ex usuris et iniquitate redemit, ut nemini quidpiam deberent. Quod si quandoque fenus acceperint, ita ut veterum peccatorum rei existant; at ipse pretioso sanguine pro illis tradito redemit animas eorum : unde divinus Apostolus hæc docuit : « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum »⁹⁹. » Nam quia debitores erant legi Moysi, et quæ scripto tradita sunt non impleverant, sub maledicto deinde erant, quod non totam legem servassent. Scriptum quippe erat : « Maledictus omnis qui non manebit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea »¹⁰⁰. » Merito ereptos illos ex tali maledictione, ex usuris et iniquitate redemit, factus pro illis maledictum : traditoque eorumdem gratia pretioso sanguine, sic sibi pretiosus effecit. Quare sub hæc dicitur, « Et pretiosum nomen eorum coram illo ; » ideo illos sic alloecutus scribitur : « Nolite gaudere quoniam dæmonia subjiciuntur vobis : gaudete autem et exultate quia nomina vestra scripta sunt in cælis »¹⁰¹. » Cur autem nomen eorum pretiosum erat coram illo, nisi quia ipse nomina illis indere dignatus est, Simonem, Petrum nuncupans; Thomam, Didymum; filios Zebedæi, Boanerges, quod explicatur *filii tonitru*? Imo vero universim omnium nomen pretiosum erat coram illo. Idque significat Evangelii scriptura dicens : « Hos duodecim elegit Jesus, quos apostolos nominavit »¹⁰². » Pro illo autem, « nomen eorum, » Hebraica scriptura, « sanguis eorum, » circumfert; atque reliqui sic interpretati sunt, Aquila scilicet : « Et honorabitur sanguis eorum in oculis ejus; » Symmachus vero : « Et pretiosus erit sanguis eorum coram illo. » Quæ aperte necem illorum subindicavit, qua singuli vario martyrii genere affecti sunt, ac alius alio modo ob testimonium de illo datum sanguinis agonem subiit; ita ut de illis dicatur : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus »¹⁰³. » Isti enim simile hoc quoque dictum est : « Et pretiosum nomen eorum coram illo. »

είρησθαι περὶ αὐτῶν. « Τίμιος ἐνώπιον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Τούτῳ γὰρ ὁμοιον τυγχάνει καὶ τὸ μετὰ χεῖρας φάσκον. « Καὶ ἐντιμον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. »

VERS. 15, 16. « Et vivet et dabitur ei de auro Arabiæ, et orabunt de ipso semper. » Hic videtur mihi illud, « et vivet, » voci Servatoris discipulos alloquentis accinere : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi »¹⁰⁴. » Ut enim ejus qui in vaticinio fertur permansionem, et vitam in infinitum durantem declararet, hac usus voce est, « et vivet. » Diuturna quippe vita opus erat ad prædicta opera edenda. Si itaque is qui in prophetia fertur, judicabit populum suum

Ἀρχὰς πενήτων ἔσωσε· καὶ ταῦτα πάντα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις παρεῖχεν, ἐν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξέλθοι ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Τούτων δὲ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πενήτων ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας ἐλυτρώσατο τὰς ψυχὰς, ὅπως μὴδὲν μὴδὲν ὀφειλοῖεν. Εἰ δὲ καὶ ποτε δεδανεισμένοι ὤφρασαν, ὥστε ἐνόησεν αὐτοὺς γενέσθαι παλαιῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλ' αὐτὸς, τὸ αἷμα τὸ τίμιον λύτρων ὑπὲρ αὐτῶν δούς, ἐλυτρώσατο τὰς ψυχὰς αὐτῶν· ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰδὼσασε λέγων· Ἐχριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. » Ἐπειδὴ γὰρ χρεῶσται ἦσαν καὶ ὀφειλέται τῆς Μωυσέως νομοθεσίας, οὐκ ἐπλήρουν δὲ τὰ γεγραμμένα, εἴθ' ὑπὸ κατάρταν ἦσαν, διὰ τὸ μὴ πάντα τὸν νόμον φυλάττειν. Γέγραπτο γάρ· « Ἐπικατάρτατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Εἰκότως ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐλυτρώσας αὐτοὺς, ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας ἐλυτροῦτο αὐτοὺς, γινόμενος ὑπὲρ αὐτῶν κατάρτα· καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ αὐτῶν διδούς, καὶ οὕτω τιμίως ἑαυτῷ ἀπεργαζόμενος. Διδὸν λέλεκται ἐξῆς· « Καὶ ἐντιμός ἐστι τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. » Ὅθεν ἀναγέγραπται εἰρηκῶς πρὸς αὐτοὺς· « Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Διὰ τί δὲ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐντιμον ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ περ αὐτὸς καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτοῦς ἤξιστο, τὸν μὲν Σίμωνα Πέτρον ἀνειπόν, τὸν δὲ Θωμᾶν Δίδυμον, τοὺς τε ἰουδαίους Ζεβεδαίου Βοανεργεῖς, ὅπερ ἐρμηνεύεται *υἱοὶ βροντῆς*; Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ κοινὸν πάντων αὐτῶν ἐντιμον ὄνομα ἦν ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἐπιστημῆνατο ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ φήσασα· « Τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τὸ ὄνομα αὐτῶν, » τὸ αἷμα αὐτῶν, ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ περιέχει· οὕτω δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπών· « Καὶ τιμηθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος· « Καὶ τίμιον ἔσται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. » Δι' ὧν σαφῶς ἠνέξατο τὸν θάνατον τῶν προλεχθέντων, ὧν ὁ καθείς ποικίλον ὑπέμεινε τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος, ἄλλος ἄλλως διὰ τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν τὸν δι' αἵματος ὑπομείνας ἀγῶνα· ὡς

« Καὶ ζήσεται καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας, καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ διαπαντός. » Δοκεῖ μοι ἐνταῦθα τὸ, « καὶ ζήσεται, » συνάδειν τῇ σωτηρίῳ φωνῇ φησάσῃ πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητάς· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Ἴνα γὰρ τὴν παραμονὴν καὶ τὴν παρατείνουσαν εἰς ἀπειρον ζωὴν τοῦ προφητευομένου παραστήσῃ, ἐπήγαγε τὸ, « καὶ ζήσεται. » Μακρὰς γὰρ ἔδει ζωῆς εἰς κατορθώσιν τῶν εἰρημένων. Εἰ γοῦν ὁ προφητευόμενος κρινεῖ

⁹⁹ Gal. iii, 13.

¹⁰⁰ Dent. xxvii, 26.

¹⁰¹ Luc. x, 20.

¹⁰² Luc. vi, 13.

¹⁰³ Psal. cxv, 15.

¹⁰⁴ Math.

xxviii, 20.

τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς αὐ-
 τοῦ ἐν κρίσει, καὶ ταπεινοὶ συκοφάντην, καὶ συμπα-
 ραμενεὶ τῷ ἡλίῳ, κατακυριεύσειτε ἀπὸ θαλάσσης ἕως
 θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς
 οἰκουμένης· εἰκότως μακροβίου ζωῆς ἔδει αὐτῷ.
 Πῶς τε ὑποταγεῖεν αὐτῷ Αἰθίοπες καὶ βασιλεῖς Θαρ-
 σεῖς καὶ νῆσοι, προσκυνήσουσι τε αὐτῷ πάντες οἱ βα-
 σιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν
 αὐτῷ; Τοῦτων γὰρ ἕνεκα πάντων διαρκοῦς αὐτῷ
 ζωῆς ἔδει. Διὸ μετὰ ταῦτα πάντα καλῶς καὶ ἀναγ-
 καίως ἐπενήνεκται τὸ, « καὶ ζήσεται· » τοῦτον δη-
 λουμένης τὸν τρόπον τῆς τοῦ προφητευσομένου ἀθα-
 νάτου καὶ αἰωνίου ζωῆς. Ἐξῆς δ' εἴρηται· « Καὶ δο-
 θήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀντι-
 δὲ τοῦ, « τῆς Ἀραβίας, » πάλιν ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ
 τὸ « Σαβὰ » περιέχει· οἱ τε λοιποὶ ἐρμηνευταὶ τῇ
 ἑμοῖς κέχρηται τῇ φωνῇ. Τροπικῶς μὲν οὖν εἶποι
 ἂν τις τὸ χρυσίον τοῦτο σημαίνει τὸν ἐν ἀνθρώποις
 καθαρῶτατον νοῦν. Καὶ κατὰ ἱστορίαν δὲ ἐπληροῦτο
 τὸ λόγιον, ὅτε οἱ ἐξ ἀνατολῆς μάγοι ἔλθόντες παῖδα
 ὄντα προσεκύνησαν τὸν Σωτῆρα, προστήνεγκάν τε
 αὐτῷ χρυσίον καὶ λίθων καὶ σμύρναν. Μὴ ποτε δὲ
 καὶ τὸ, « ζήσεται, » εἰς ἐκεῖνον ἀναφέρεται τὸν χρό-
 νον, καθ' ὃν Ἡρώδης, ἐπιβουλεύων νηπιάζοντι τῷ
 Ἰησοῦ, « πέμψας ἀνεῖλε πάντας τοὺς περὶ τὴν Βηθ-
 λεὲμ παῖδας ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν
 χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. » Τότε γὰρ
 χρηματισθεὶς ὁ Ἰωσήφ, παρέλαβε Μαρίαν τὴν γυ-
 ναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸ παιδίον, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴ-
 γυπτον. Διὸ ταῦτα θεσπίζουσα ἡ παρούσα προφητεία
 προὔλεγεν, ὅτι « ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ
 τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας » τοῦ ἀπὸ Σαβὰ· ὡσεὶ σα-
 φέστερον ἔλεγε « τοῦ ἐκλεκτοῦ. » Ἡ γὰρ Σαβὰ αὕτη
 καὶ τὸ Σαβαϊτῶν ἔθνος λέγεται εἶναι τῆς Ἀραβίας
 τῆς καλουμένης Εὐδαίμωνος· ἐντεῦθεν τε ἱστορεῖται
 τῷ Σολομῶνι φέρεσθαι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ χρυσίον
 ἐκλεκτόν. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρώμεν
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις Χριστοῦ μυρία κειμήλια ἀπὸ
 χρυσοῦ καθαροῦ εἰς αὐτοῦ τε τιμὴν ἀφιερούμενα.
 Εἰκότως οὖν οὐδὲ τὴν τοῦτων μνήμην παριδεῖν ἤξιω-
 σεν ὁ λόγος. Ἐπιλέγει δὲ ἐξῆς· « Καὶ προσεύχονται
 περὶ αὐτοῦ διηλεκτικῶς, διὰ πάσης ἡμέρας ἕκαστος
 εὐλόγησει αὐτόν. » Οὐ δεῖ δὲ πολλῶν λόγων εἰς τὸ
 παραστήσαι ὅπως πάντες οἱ εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ
 πεπιστευκότες ἀδιαλείπτως ἀναφέρουσιν εὐχὰς « περὶ
 αὐτοῦ, » ὡς ἂν ἔχοιεν αὐτὸν αἰεὶ συνόντα, καὶ βοηθὸν
 αὐτοῖς πᾶσι γιγνόμενον. Ὡς δὲ διὰ πάσης ἡμέρας
 ἕκαστος εὐλογεῖ αὐτόν, τίς ἂν ἀμφιβάλλοι; Νύκτωρ
 γοῦν καὶ μεθ' ἡμέραν πλεον τῆς ἀναπονή; πᾶσα
 ψυχὴ τῶν εἰς αὐτὸν γνησίως πεπιστευκότων, τὴν
 προστηρίαν αὐτοῦ τιμῶσα καὶ σέβουσα εὐλογεῖ αὐ-
 τὸν, πεπεισμένη εἰς ἑαυτὴν ἀντιστρέφειν τὴν εὐλο-
 γίαν, ἀκολούθως λογίῳ εἰς αὐτοῦ πρόσωπον Χριστοῦ
 φήσαντι· « Οἱ εὐλογούντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ κατα-
 ρώμενοί σε κεκατήρηνται. » Ὅθεν καὶ αὖξει ὁση-
 μέραι καὶ πληθύνει τὸ Χριστιανῶν γένος, διὰ τὸ μετέ-
 χειν τῆς ἐκ Θεοῦ εὐλογίας, ἧς ἀπολαύει διὰ τὸ ἀδι-α-

A in iustitia et pauperes suos in iudicio, et humilia-
 bit calumniatorem, et permanebit cum sole, domi-
 nabiturque a mari usque ad mare et a flumine us-
 que ad terminos orbis terrarum; jure ipsi longa vita
 opus. Alias enim quo pacto ipsi subditi fuissent
 Æthiopes, necnon reges Tharsis et insulæ, qui ad-
 orassent eum omnes reges terræ, et omnes gentes
 serviissent ei? Horum enim omnium causa perenni
 vita ipsi opus erat. Quapropter sub hæc omnia
 probe ac necessario affertur illud, « et vivet: » sic
 namque ejus qui in vaticinio enuntiat vita, im-
 mortalis et æterna fore prædicitur. Deinceps addi-
 tur: « Et dabitur ei de auro Arabiæ. » Pro illo au-
 tem, « Arabiæ, » rursum Hebraica scriptura « Saba »
 circumfert; ac reliqui interpretes simili voce sunt
 B usi. Dixerit quispiam, hic aurum tropice indicare
 purissimam in hominibus mentem. Secundum hi-
 storiam autem impletum illud fuit, quando magi ab
 Oriente venerunt, et Servatorem tunc puerum
 adoraverunt, obtuleruntque ei aurum, thus et myr-
 rham. Num forte illud, « vivet, » in id tempus re-
 feratur, quo infanti Jesu insidias parans Herodes.
 « mittens occidit omnes pueros, qui erant circa
 Bethlehem a bimatu et infra, secundum tempus quod
 exquisierat a magis⁸⁸. » Tunc enim responso ac-
 cepto, Joseph assumpsit Mariam conjugem suam et
 puerum, et secessit in Ægyptum. Quare hæc pro-
 phetia vaticinando prænuntiat: « Vivet et dabitur ei
 de auro Arabiæ, » seu de Saba; ac si apertius dice-
 ret, « electo. » Nam hæc regio Saba et gens Sa-
 baitarum, dicitur esse Arabiæ, quam Felicem vocant:
 C ex qua Salomoni quoque allatum cum aliis fuisse
 aurum electum enarratur. Et alias quoque in ec-
 clesiis Christi infinita videmus ex auro puro cime-
 lia in ejus honorem consecrata. Merito igitur ho-
 rum memoria nequaquam prætermissa fuit. Mox
 subjungitur, « Et orabunt de ipso semper, tota die
 singuli benedicunt eum. » Non multis verbis opus
 ad declarandum quo pacto omnes qui in Christum
 Dei crediderunt, indesinenter preces efferant « de
 illo, » ut illum semper secum habeant, et adjuto-
 rem in omnibus nanciscantur. Quod autem quotidie
 singuli benedicant ei, quis dubitaverit? nam nocte
 et die animæ omnium in ipsum sincere credentium
 D frequentius, quam respirent, nomen ejus colunt ac
 venerantur, ipsique benedicunt: certæ in se refle-
 cti talem benedictionem, secundum hoc in perso-
 nam Christi dicitur: « Qui benedicunt tibi, bene-
 dicti sunt, et qui maledicunt tibi, maledicti⁸⁹. »
 Quamobrem quotidie crescit et augetur Christiano-
 rum genus, quod benedictionis Dei consors est:
 ea quippe fruitur, quia semper Christo ipsius be-
 nedicit, secundum hanc Scripturam dicentem:
 « Tota die benedicent ei. » Horumque causam de-
 clarat dicens: « Erit firmamentum in terra in sum-
 mis montium. » His autem indicat Ecclesiam ejus
 in firma virtutis ipsius petra fundatam firmatam-

⁸⁸ Matth. II, 16. ⁸⁹ Num. xxiv, 9.

que, elatam item et exaltatam, et quasi in cacumine montium sitam, in prophetiis scilicet et apostolicis verbis, quæ Ecclesia Servatoris nostri constituitur.

τῶν ὀρέων. » Οὕτω δὲ σημαίνει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τεθεμελιωμένην καὶ ἐστηριγμένην ἐπὶ τὴν ἀβραάμ τῆς αὐτοῦ δυνάμειος πέτραν, ἐπηρμένην δὲ καὶ ὑψωμένην, ὡς ἂν ἐπὶ ἀκρα ὀρέων κειμένην, προφητικῶν δηλαδὴ καὶ ἀποστολικῶν λόγων, οἷς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποικοδομεῖται.

VERS. 16, 17. « Superexaltetur super Libanum fructus ejus, et florebut de civitate sicut fenum terræ. » Qua ratione Servatoris, qui in prophetia enuntiatur, fructus super Libanum exaltatus sit, intelliges, si colligas ea quæ in prophetiis de Libano dicuntur. Dictum quippe est in Isaia : « Ecce Dominus Sabaoth conturbat gloriosos cum fortitudine⁵⁷; » et postea : « Libanus autem cum excelsis cadet⁵⁸. » In Zacharia vero fertur : « Aperi, Libano, portas tuas, et devoret ignis cedros tuas⁵⁹. » Dictum item fuit in vicesimo octavo psalmo : « Confringet Dominus cedros Libani, et comminuet eas tanquam vitulum Libanum⁶⁰. » Has porro voces sane obscuras explicat Scriptura in Ezechiele dicens : « Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena unguibus, ductumque habens ut ingrediatur in Libanum, et exsecuit tenera cedri⁶¹; » quibus subdit : « Cum venerit rex Babylonis, et ingressus fuerit in Jerusalem, assumet principes⁶². » His quippe clare prophetia aquilam grandem magnarum alarum, regem Babyloniorum interpretatur; Libanum vero Jerusalem. Reliquorum item prophetarum dicta, ceu de Libano prolata, Jerosolymæ aptabis. Enim vero nemo ex circumcissione fateri dubitet, iis quæ de Libano dicuntur Jerosolymam adumbrari. « Superexaltabitur, » ut fert sermo præsens, « super Libanum fructus ejus, » scilicet Servatoris de quo prophetia loquitur. Fructus autem ejus quis fuerit, nisi Ecclesia ipsius per totum orbem firmata, de qua dicebatur : « Erit firmamentum in terra in summis montium? » Hanc itaque super Libanum exaltandam esse in prophetia dicitur. Licet enim Libanus ille, nempe Jerosolyma, olim gloria affici et florere visus sit; at præstantiori incomparabilique modo superexaltatus fuit Servatoris nostri fructus, seu Ecclesia per totum orbem constituta. Sub hæc autem populos in singulis urbibus collectos multitudinemque magnam indicat his verbis : « Et florebut de civitate sicut fenum terræ. » Illud porro, « de civitate, » dictum est, quasi singulis in civitatibus et omnibus in locis. Imo etiam Ecclesia ipsius, ob politica et evangelicæ, quæ utitur, instituta, civitas Dei vocatur. Quare dictum est : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei⁶³; » et rursus : « Fluminis impetus lætificant civitatem Dei⁶⁴. » Quia ergo civitas illa Dei fluvio in se exundante, seu verbo, irrigata, magnam profert turbæ in Ecclesia collectæ multitudinem; jure adjicitur : « Et florebut de civitate sicut te-

λείπτως τὸν Χριστὸν αὐτοῦ εὐλογεῖν ἀκολούθως; ἢ μετὰ χεῖρας γραφῆ φασκούση. » Ὁλην τὴν ἡμέραν εὐλογήσουσιν αὐτόν. » Καὶ τὸ τούτων αἰτιον παρίσται λέγων. « Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἐπ' ἀκρου τεθεμελιωμένην καὶ ἐστηριγμένην ἐπὶ τὴν ἀβραάμ τῆς αὐτοῦ δυνάμειος πέτραν, ἐπηρμένην δὲ καὶ ὑψωμένην, ὡς ἂν ἐπὶ ἀκρα ὀρέων κειμένην, προφητικῶν δηλαδὴ καὶ ἀποστολικῶν λόγων, οἷς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποικοδομεῖται.

« Ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λιβανὸν ὁ καρπὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Ὅπως ὑπερήρθη τοῦ προφητευομένου Σωτῆρος ἡμῶν ὁ καρπὸς ὑπὲρ τὸν Λιβανὸν νοήσεις τὰ περὶ τοῦ Λιβάνου ἐν προφηταίαις λελεγμένα συναγωγῶν. Εἴρηται δὲ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐα : « Ἰδοὺ ὁ Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς εὐδόξους μετὰ ἰσχύος. » καὶ ἐξῆς. « Ὁ δὲ Λιβανὸς σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. » Ἀλέκεται δὲ καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ : « Διάνοιξον, ὁ Λιβανὸς, τὰς πύλας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Εἴρηται δὲ καὶ ἐν κη' ψαλμῷ : « Συντρίψει τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβανόν. » Ἐπιλύεται ἂν ταύτας τὰς φωνὰς ἀσαφεῖς οὕσας ὁ παρὰ τῷ Ἐζεκιήλ φάσκων λόγος. « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερυγός, ὁ πλατὺς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων, ὃς ἔχει τὸ ἦγγμα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λιβανόν, καὶ ἀπέκοψε τὰ ἀπαλὰ τῆς κέδρου. » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται : « Ὅτε ἂν ἔλθῃ ὁ βασιλεὺς Βαβυλωνῶν καὶ εἰσέλθῃ εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ λήψεται τοὺς ἀρχοντας. » Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὸν μὲν ἀετὸν τὸν μέγαν τὸν μεγαλοπτερυγόν τὸν βασιλέα τῶν Βαβυλωνίων ἠρμίευσεν, τὸν δὲ Λιβανόν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐφαρμόζει δὲ καὶ τὰ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις ὡσπερ Λιβάνου λελεγμένα τῇ Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἐκ περιτομῆς τις ἀμφιβάλλοι ἂν μὴ οὐχὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ αἰνίτεσθαι ὁμολογεῖν τὰ περὶ Λιβάνου λελεγμένα. « Ὑπεραρθήσεται » τοίνυν, τὸ παρὸν λόγῳ φησιν, « ὑπὲρ τὸν Λιβανόν ὁ καρπὸς αὐτοῦ, » δηλαδὴ τοῦ προφητευομένου Σωτῆρος. Καρπὸς ἂν αὐτοῦ τίς ἂν γένοιτο ἢ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἢ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐστηριγμένη, περὶ ἧς ἐλέγετο : « Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῆ ἐπ' ἀκρον τῶν ὀρέων; » Αὕτη τοίνυν ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λιβανόν προφητεύεται : εἰ γὰρ καὶ ἔδοξέ ποτε ὁ δηλωθεὶς Λιβανός, λέγω δὲ ἡ Ἱερουσαλήμ, δοξάζεσθαι καὶ ἀνθεῖν, ἀλλ' ὑπερήρθη καὶ πολὺ κάλλιον ἐκαίνης ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ καρπὸς, ἢ καθ' ὅλης δηλαδὴ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία γέγονε. Τούτοις ἐξῆς τοὺς λαοὺς τοὺς κατὰ πᾶσαν πόλιν συγκροτούμενους καὶ τὰ πολλὰ πλήθη παρίσται λέγων. « Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Τὸ δὲ, « ἐκ πόλεως, » εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ κατὰ πάντα τόπον. Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ πόλις ὠνόμασται τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ συνισταμένην νόμιμον καὶ εὐαγγελικὴν πολιτείαν. Διὸ λέλεκεται : « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ Θεοῦ » καὶ ἄλλιν : « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν ἡ

⁵⁷ Isa. x, 33. ⁵⁸ ibid. 34. ⁵⁹ Zach. xi, 4. ⁶⁰ Psal. xxviii, 5, 6. ⁶¹ Ezech. xvii, 3. ⁶² ibid. 12. ⁶³ Psal. lxxxvi, 3. ⁶⁴ Psal. xlv, 5.

πόλις τοῦ Θεοῦ, ἀρδευομένη τῷ ἐν αὐτῇ πλημμύ-
ροντι ποταμῷ, λόγῳ, πολὺ πλῆθος προφέρει τῶν ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ συγκροτουμένων, εἰκότως ἐπιλέκεται·
« Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. »
Προγγεῖτο μὲν οὖν τοῦ χόρτου δίκεν ἐξανθοῦντος πλῆ-
θους ὁ προλεγεγμένος καρπὸς αὐτοῦ, πολὺ βελτίων
καὶ κρείττων τυγχάνων τοῦ χόρτου τῆς γῆς· διὸ
προτίταται τό· « Ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λίβανον
ὁ καρπὸς αὐτοῦ· » μετὰ δὲ τὸν καρπὸν τὸν ἐξαίρε-
τον, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δηλαδὴ καρποφοροῦντας,
τὰ λοιπὰ πλήθη καταριθμεῖ διὰ τοῦ· « Καὶ ἐξανθή-
σουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Εἰτ' ἐπὶ
τούτοις λέγεται· « Ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς
αἰῶνας. » Διαμένοντος δὲ καὶ διαιωνίζοντος τοῦ Χρι-
στοῦ ὀνόματος, συμπαρεκτείνεσθαι καὶ τὴν Χριστιανῶν
ὄνομα ἀκόλουθον ἂν εἴη. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ
πάνθ ὄνομα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν·
διὸ εἴρηται· « Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἐλέγετο συμπαραμένειν τῷ
ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σεληνης εἰς γενεὰς γενεῶν. Ὅτι δὲ
ταῦτα οὐ δυνατὸν θνητῇ ἐφαρμόσαι φύσει, φθάσαν-
τες ἦδη παρεστήσαμεν. Μετὰ ταῦτα δὲ λέλεκεται·
« Καὶ ἐνευλογηθήσεται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς
γῆς. » Οἷς παραθήσεις τὸν φήσαντα πρὸς τὸν
Ἀβραάμ χρησμόν· « Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ
σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Καὶ θέα,
ὅπως ἢ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελία ἐφυλάττετο
κατὰ χρόνους ἀνανεομένη δι' ἐκάστου προφήτου. Τῷ
μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρώτῳ ἐλέκετο τό· « Εὐλογηθή-
σονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· »
μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἰακώβ θεοπίζων περὶ τοῦ Χριστοῦ
ἀναγράφεται εἰρηκῶς· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ
Ἰουδα ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται (1)· καὶ αὐτὸς ἔσται
προδοκία ἐθνῶν. » Καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις
αὐθις εἴρηται διὰ τοῦ Βαλαάμ· « Ἐξελεύσεται ἄν-
θρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει
ἐθνῶν πολλῶν. » Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἐθνῶν ἐν ᾧδῇ
μεγάλῃ μέμνητο λέγων· « Εὐφράνθητε, ἔθνη λαὸς
αὐτοῦ· καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες υἱοὶ
Θεοῦ. » Οὕτως οὖν καὶ ἐναυθα τὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ
διὰ τοῦ χρησμοῦ θεθεσπισμένα ἐπαναλαμβάνει τὸ
λόγιον διδάσκον οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ πληρω-
θήσεσθαι, φάσκον· « Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν αὐτῷ
πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Εἰθ' ἐξῆς φησι· « Πάντα
αὐτὸν πάντα τὰ ἔθνη; διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς μακαριότητος

« Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυ-
μάσια μόνος. » Εὐλογούμενα τὰ ἔθνη ἐν τῷ προφη-
τευομένῳ κατὰ τὸ λόγιον τὸ φῆσαν· « Καὶ εὐλογηθή-
σονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. » αὖξει τὴν κατὰ
θεὸν αὖξιν, καὶ πληθύει, καὶ τῆς γῆς κατακυριεύει.
Διόπερ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς
ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ. »
Οὕτω δὲ ἔχοντα, ἀντευλογεῖ τὸν τῆς εὐλογίας αὐτοῖς
αἴτιον γεγεννημένον. Διὸ πρώτον μὲν ἐμακάριζον αὐ-
τὸν, εἶτα καὶ εὐλογεῖν διδάσκειται διὰ τοῦ λέγειν·
« Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυμά-
σια μόνος. » Ἐπιτρέπει δὲ, ὡς ἕκαστον μέρος τῆς

« Gen. xii. 18. « Gen. xiv. 10. « Num. xxi. 19. « Deut. xxxii. 43. « Ephes. i. 5.

(1) Legu ἢ ἀπόκειται.

num terræ. » Præmittitur sane multitudini, quæ
instar feni efflorescit, memoratus fructus ejus,
longe præstabiliior meliorque feno terræ; quan-
obrem præpositum fuit illud: « Superexaltabitur su-
per Libanum fructus ejus: » post fructum autem
illum præcellentem, videlicet post eos qui in Ec-
clesia fructificant, reliquam multitudinem enume-
rat, sic dicens: « Et florebunt de civitate sicut fe-
num terræ. » Secundum hæc dicitur: « Erit nomen
ejus in sæcula. » Cum porro nomen Christi per-
petuo maneat, consequenter sane Christianorum
nomen tantumdem temporis permanebit. Hoc au-
tem nomen quod est super omne nomen ante mundi
constitutionem erat: quare dictum est: « Ante so-
lem permanet nomen ejus. » Superius quoque di-
cebatur, permansurum esse cum sole et ante lunam
in generationes generationum. Quod vero illud
mortali naturæ coaptari nequeat, jam comprobare
occupavimus. Sub hæc autem dicitur: « Et benedi-
centur in ipso omnes gentes terræ. » Quibus con-
feras velim hoc oraculum ad Abrahamum datum:
« Et benedicentur in semine tuo omnes gentes
terræ⁶⁴. » Et perpende, quæso, promissionem ad
Abrahamum factam, subsequenti tempore serva-
tam, ac per singulos prophetas renovatam fuisse.
At enim Abrahamo primum dictum fuit: « Benedi-
centur in semine tuo omnes gentes terræ. » Post
hæc Jacob de Christo vaticinans dixisse scribitur:
« Non deficiet princeps ex Juda, donec veniat cui
repositum est: et ipse erit expectatio gentium⁶⁵. »
Secundum hæc tempora rursus a Balaam dictum
est: « Egredietur homo ex semine ejus, et domi-
nabitur gentibus multis⁶⁷. » Moyses item in magno
canto gentium meminisse dicens: « Lætami, gentes
populus ejus: et adorent eum omnes filii Dei⁶⁸. »
Sic igitur hoc loco quæ per oraculum Abrahamo
prænuntiata fuerant resumuntur, dum ea non ab
alio quam a Christo implenda esse docemur his
verbis: « Et benedicentur in ipso omnes gentes
terræ. » Deinde vero ait: « Omnes gentes beatum
prædicabunt eum. » Quomodo beatum prædicabunt
eum omnes gentes? per beatitudinem suam gratiam
ejus declarantes.

τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν. Πῶς δὲ μακαριοῦσιν
τὴν ἐξ αὐτοῦ χάριν παριστώντα.

D Vers. 18, 20. « Benedictus Dominus Deus Israel,
qui facit mirabilia solus. » Cum gentes in eo,
quem prophetia indicat, benedictionem acceperint,
prout superius habetur: « Et benedicentur in ipso
omnes gentes; » accessione crescunt secundum
Deum, multiplicantur et terræ dominantur. Qua-
propter ait divinus Apostolus: « Benedictus Deus,
qui benedixit nos in omni benedictione spirituali⁶⁹. »
Cum ita porro se res habeat, benedictionis aucto-
rem e converso benedicunt. Quare primo quidem
beatum prædicant eum; deinde benedicendi ratio-
nem edocentur his verbis: « Benedictus Dominus

Deus Israel, qui facit mirabilia solus. » Observa porro singulas libri Psalmorum partes similem in finem desinere. Nam primæ partis postremus psalmus erat quadragesimus, qui sic in fine habet : « Benedictus Dominus Deus Israel ex nunc et in sæculum, fiat, fiat. » Secundæ partis ultimus est hic psalmus, qui similiter in fine dicit : « Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus, » et cætera. Tertię partis postremus est LXXVIII, cujus finis est : « Benedictus Dominus in sæculum : fiat, fiat. » Item quartæ partis ultimus est CV, hujus vero finis : « Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum, et dicet omnis populus : Fiat, fiat. » Quinta pars autem in « alleluia » terminatur, quo totus liber circumscribitur. Cæterum præsens psalmus post memoratam de Christo prædictionem, adjicit illud : « Benedictus Dominus Deus Israel, » subditque, « qui facit mirabilia solus. » Quæ mirabilia, nisi ea quæ superius allata sunt : quod scilicet descensus sit sicut pluvia in vellus, humiliaturus sit calumniatorem, quod permansurus sit cum sole ; quod in diebus ejus oritura sit justitia, quod dominaturus sit a mari ad mare ; quod futurum sit ut Æthiopes procidant coram illo ; quod dona ipsi ex omnibus gentibus afferenda sint ; quod etiam ipse firmamentum futurus sit in terra, et fructus ejus super Libanum exaltandus sit ; et similia quæ hæc enumerantur ? Quibus omnibus ad hæc dicenda iustituimur : « Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum. » Nomen autem gloriæ ejus est deitas ejus. Si enim quod natum est ex sancta Virgine, Jesu nomine dignatum est secundum Gabrielem, qui ait ad Joseph : « Et pariet filium, et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum ⁷⁶ ; » hinc sequitur nomen gloriæ ejus, accipiendum esse de theologia ipsius, qua Deus Verbum et unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, intelligitur. Quare dehinc adjicitur : « Et replebitur gloria ejus omnis terra. » Nam olim quidem « in mundo erat et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit ⁷¹. » Quoniam vero ne Judæi quidem, queis tanta prodigia ostenderat, cognitionem ejus recipiebant, jure ad Moysen dicit : « Sine me, et ira accensus conteram eos, et faciam te in gentem magnam ⁷² ; » atque subdit : « Vivit nomen meum quia replebitur gloria mea universa terra ⁷³⁻⁷⁴. » Quamvis enim hi, inquit, gloriam meam depellant ; sed futuro quodam tempore totus orbis replebitur gloria mea. Quod in præsentī docetur his verbis : « Et replebitur gloria ejus universa terra. » Quod ipsum Isaias vaticinando declarabat, dicens seraphim circa Dominum Sabaoth clamare ac dicere : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plena est omnis terra gloria ejus ⁷⁵. » Verum hæc quidem olim ex præscientia

βίβλου τῶν Ψαλμῶν εἰς ὄμοιον καταλήγει τέλος. Τοῦ μὲν γὰρ πρώτου μέρους τελευταῖος ἦν ὁ μ', οὗ πρὸς τῷ τέλει ἐλέγετο· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· τοῦ δὲ δευτέρου τελευταῖος ἦν ὁ μετὰ χεῖρας ὁμοίως ἐπὶ τῷ τέλει λέγων· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιὼν θαυμάσια μόνος. Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· τοῦ δὲ τρίτου μέρους τελευταῖος ὁ πη' τυγχάνει, οὗ τέλος· Ἐὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ τετάρτου μέρους τελευταῖος μὲν ἔστιν ὁ ρε', τέλος δὲ τούτου· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός· Γένοιτο, γένοιτο. » Τὸ δὲ πέμπτον μέρος εἰς τὸ « ἀλληλουΐα » καταλήγει, ἐν ᾧ καὶ πᾶσα περιγράφεται ἡ βίβλος. Πλὴν ὁ παρὼν μετὰ τὴν προεκθεθεῖσαν περὶ τοῦ Χριστοῦ πρόβῃσιν ἐπιφέρει τὸ· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, » καὶ προστίθησι τὴν, « ὁ ποιὼν θαυμάσια μόνος. » Ποῖα δὲ θαυμάσια, ἢ τὰ προλεχθέντα ἐν οἷς ἦν τὸ καταβῆσθαι αὐτὸν ἐπὶ πόκον ὡς ὕετον, καὶ τὸ ταπεινώσαι συκοφάντην, καὶ τὸ συμπαραμενεῖν τῷ ἡλίῳ· καὶ τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἀνατελεῖν δικαιοσύνην, καὶ τὸ κατακυριεύσειν αὐτὸν ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης· τοὺς Αἰθίοπας προπίπτειν ἐνώπιον αὐτοῦ· δῶρά τε αὐτῷ προσαχθήσεσθαι ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν· ἀλλὰ καὶ τὸ στήριγμα αὐτὸν ἐν τῇ γῆ γενήσεσθαι, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τὸν λίθον ἀρθήσεσθαι, καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐξῆς κατηρόμηνται ; ἐφ' οἷς πᾶσι διδασκόμεθα λέγειν· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιὼν θαυμάσια μόνος. Καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὅνομα δὲ δόξης αὐτοῦ ἢ θεότης αὐτοῦ τυγχάνει· εἰ γὰρ τὸ ὑπὸ τῆς ἀγίας Παρθένου γεγεννημένον ὀνόματος ἡξίωται τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν Γαβριὴλ φησάντα πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Ἐκαὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ· ἀκόλουθὸν ἔστι τὸ τῆς δόξης αὐτοῦ ὄνομα τὴν περὶ αὐτοῦ νοεῖσθαι θεολογίαν, δι' ἧς Θεὸς Λόγος καὶ μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐπινενόηται· ὅθεν ἐπιλέγεται ἐξῆς· Ἐκαὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Πάλαι μὲν γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Καὶ ἐπεὶ μηδὲ Ἰουδαῖοι οἷς τοσαῦτα ἐνεδείξατο θαυματοουργίας παρεδέξαντο τὴν γνώσιν αὐτοῦ, εἰκότως φησὶ πρὸς Μωϋσῆν· Ἐασὸν με, καὶ θυμηθεὶς ὄρηξί ἐκτρίψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα· καὶ ἐπιλέγει· Ἐξὶ τὸ ὄνομά μου, ὅτι πληρωθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὗτοι, φησὶ, παρωθόνται τὴν ἐμὴν δόξαν, ἀλλὰ κερῖσιν τι πληρωθήσεται ἡ οἰκουμένη πᾶσα τῆς ἐμῆς δόξης. Ὁ δὲ καὶ τὸ παρὼν λόγιον διδάσκει φῆσαι· Ἐκαὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τοῦτο καὶ Ἡσαΐας παρίσται θεσπέζων τὰ σεραφεῖμ κυκλῶντα τὸν Κύριον Σαβαὺθ βοῶντά τε καὶ λέγοντά· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαὺθ· πλη-

⁷⁰ Matth. i, 21. ⁷¹ Joan. i, 40. ⁷² Exod. xxxii, 10. ^{73 74} Num. xiv, 21. ⁷⁵ Isa. vi, 3.

ρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν θεϊκῆ προγνώσει ἐθεσπίζετο πάσαι· ἔργοις δὲ ἐπληροῦτο πρότερον ἢ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τῶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιλάμψαι γένοι· ἰδοὺ γὰρ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνατέρανται μὲν πάσα δαιμονικῆ πλάνη· πεπληρώκε δὲ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ, τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ ἐν πάσῃ τῇ γῆ δοξάζουσα. Καὶ ἐπειδὴ περ ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητικῶς μέλλουσα ἐσεσθαι προανεφώνει, χορὸς ἀγγέλων ὑπακούει (1) συνευχόμενος τῇ τῶν πραγμάτων τελειώσει, πιστοῦμένους τε αὐτὰ καὶ λέγων· « Γένοιτο, γένοιτο· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Ἀμήν καὶ ἀμήν· » οἷς ἐξῆς ἐπιλέγεται· « Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. » Ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· « Ἐπετελέσθησαν προσευχαὶ Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ὁ δὲ Θεοδοσίω καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· « Ἀνεκεφαλαιώθησαν προσευχαὶ Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί. » Οἱ μὲν οὖν ἄπειροι τῆς ἀκριβείας τοῦ ἀναγνώσματος οὐχ ὡς μέρος τοῦ ὅλου ψαλμοῦ ἐξειλήφασιν τὸ, « Ἐξέλιπον ὕμνοι Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ἀλλ' ὡς ἐξωθεν τῆς προφητείας παραγεγραμμένον ἀνέγνωσαν. Αἱ δὲ λοιπαὶ ἐρμηνεῖαι καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ σαφῶς παρίστησιν, ὅτι καὶ ταῦτα μέρος τυγχάνει τοῦ ὅλου ψαλμοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς ἐν προσευχαῖς ἐτίθετο ἀεὶ ἐπιλάμψαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προφανεύουμένην γένεσιν· ταύτης δὲ εἰς ἔργα χωρούσης, ἐμελλε συμπληροῦσθαι πάντα τὰ προπεφτευσμένα· εἰκότως μετὰ τὸ συμπέρασμα τῶν προλελεγμένων ἐπιλέγεται, ὡς ἄρα ἐπετελέσθησαν καὶ συνεπληρώθησαν διὰ τῶν προλελεγμένων αἱ τοῦ Δαυὶδ προσευχαί. Δύναται δὲ τὸ, « ἐπετελέσθησαν ἢ ἐξέλιπον, » προφητικῶς λέγεσθαι εἰς μέλλουσα χρόνον· τῶν γὰρ προκατηριθμημένων ἕκαστον γενήσεται ἐπὶ καὶ ἐπιτελεσθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν αἱ προσευχαὶ Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. Εὐκαιρότατα δὲ διὰ τὸν προφητευόμενον Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐμνημόνευσεν οὐχ ἀπλῶς « τοῦ Δαυὶδ, » ἀλλὰ μετὰ προσθήκης « τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί· » ἵνα συνώψωμεν τῇ παρουσίᾳ γραφῆ τὴν Ἠσαίου προφητείαν, δι' ἧς τὰ ὅμοια περὶ τοῦ Χριστοῦ θεσπίζονται ἐν οἷς εἴρηται· « Ἐξελεῖσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἀνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται· καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· οἷς ἐπιλέγεται· « Καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν. » Ὁρᾷ γὰρ ὅπως καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν ἀναφωνεῖται· ὥστε μὴ μάτην μηδὲ τὴν προσθήκην τὴν « τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί » ἐν τῇ προκειμένῃ φέρεσθαι προφητεία. Κατὰ καιρὸν δὲ ἐνταῦθα, Χριστοῦ βασιλείας καὶ κλήσεως ἐθνῶν εὐαγγελισθείσης, τὸ δεύτερον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν περιγράφεται, ἀρχάμενον μὲν ἀπὸ πρώτου καὶ τεσσαρακοστοῦ, καταλήξαν δὲ εἰς τὸν μετὰ χεῖρας.

ΤΩΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ἈΣΑΦ ΨΑΛΜΩΝ ΑΙ ΠΕΡΙΟΧΑΙ.

Α'.

Οἱ τοῦ Ἀσάφ ἐπιγεγραμμένοι εἰσι μὲν τὸν ἀριθμὸν

⁷⁹ Isa. xi, 1. ⁷⁷ ibid. 10.

(1) Ὑπακούειν, id est respondere. Vide in Onomastico ad Opera S. Athanasii.

A divina prænuntiabantur : opere autem complebantur prius quam Servator et Dominus noster Jesus Christus humano generi illuceret : ecce namque tempore nostro eversus est omnis diabolicus error, totam vero terram replevit Ecclesia Christi, Deum Israel in toto orbe gloria afficiens. Et quia hæc Spiritus sanctus prophetice futura prædixerat, chorus angelorum respondet una deprecans pro rei consummatione, illaque confirmans ac dicens : « Fiat, fiat, » sive secundum Aquilam, « fideliter, fideliter ; » aut secundum Symmachum : « Amen, amen. » Quois deinde additur : « Defecerunt hymni David filii Jessæ. » Pro quo Symmachus sic interpretatur : « Perfectæ sunt orationes David filii Jessæ ; » Theodotio autem et quinta editio : « Recognitæ sunt orationes David filii Jessæ. » Qui lectionis acurationem ignorant, hæc verba, « Defecerunt hymni David filii Jessæ, » pro parte psalmi non habent ; sed quasi rem extra prophetiam et adjectionem legunt. Verum reliquæ interpretationes, et ipsa Hebraica scriptura, clare commonstrant hæc quoque totius psalmi partem esse. Quia enim David rex in orationibus suis semper insistebat, ut ortus Servatoris, qui ex semine suo proditurus erat, illuceresceret ; quia cum ad effectum perductus esset, futurum erat ut omnia quæ in prophetiis seruntur implerentur ; jure post prædictorum complementum additur, perfectas et completas superius esse Davidis orationes. Potest etiam illud, « perfectæ sunt aut defecerunt, » prophetice intelligi de futuro tempore : nam singula quæ superius enumerantur tunc evenient, cum orationes Davidis filii Jessæ perficiantur et re ipsa implebuntur. Opportunissime autem propter Christum Dei qui in vaticinio fertur, non « Davidis » tantum dixit, sed cum hoc additamento, « filii Jessæ ; » . ut huic scripturæ, Isaïæ prophetiam subjungamus quæ similia de Christo vaticinatur, cum ait : « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ⁷⁶, » et cætera, quibus adjicitur : « Et erit radix Jessæ, et qui exsurget imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt ⁷⁷. » Vides enim quo pacto hic per radicem Jessæ vocatio gentium annuntietur, ita ut additamentum illud, « filii Jessæ, » non frustra in hac prophetia jaceat. Cum autem Christi regnum et gentium vocatio annuntiata fuerint, hic peropportune terminatur secunda pars libri Psalmorum, quæ a quadragesimo primo incipit, et in præsentem psalmum desinit.

ARGUMENTA PSALMORUM QUI ASAPHI INSCRIBUNTUR.

I.

Psalmi qui Asaphi inscribuntur duodecim numero

sunt (1), quorum unus a reliquis undecim sejunctus, ac ante quinquagesimum constitutus est. Quadragagesimus nonus itaque psalmus *Asaphi* inscriptus est, cujus rei causam, qualis tum succurrebat, in ejus expositione retulimus. Primus autem *Asaphi* psalmus, de quo jam agitur, prophetam inducit ingenti admiratione captum de longanimitate optimi Dei, deque ejus erga impios tolerantia, itaque de venia peccantibus concessa. Qua de re obstupescens, sese ut pusillanimum ac pene commotum, atque animæ gressu eversum coarguit; quod videret impiorum et atheorum hominum res prospere cedere. Cæterum postquam in principio rem ægre ferre visus fuerat, in sequentibus infaustum eorum exitum vaticinatur dicens: *Dejecisti eos, dum extollerentur. Quomodo facti sunt in desolationem subito? Defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam* ⁷⁸, et quæ sequuntur.

II

Secundus de qua rerum conditione in primo dictum sit edocet, deplorans postremam Romanorum tempore Jerosolymæ obsidionem, obsidentiumque motus et gesta declarat his verbis: *Ut quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ? quibus adjicit: Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia dejecerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum; quibus iterum subjungit: Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius* ⁷⁹. Nam quod dicit, tempore obsidionis istius prophetas non exstitisse; id sane postremi eorum excidii argumentum est. Hæc vero congruenter post prædictiones de Christo superius enuntiatas posita sunt. Quia enim ipsum venientem non acceperunt, necessario eam, quæ post tanta in Christum facinora ipsos invasit, ultionem vaticinatur.

III.

Tertius *Asaphi* psalmus in finem reimitit eum qui priora legerit, hortaturque *ne disperdat* ⁸⁰. Ad hæc autem titulus psalmum et canticum ipsum esse declarat, quia eorum qui in Christum crediderunt gratiarum actionem complectitur. Divinum item judicium memorat, narratque quomodo constituerit diem judicii, quo reddet unicuique secundum opera ejus, ita ut qui in præsentī vita ærumnis afflicti fuerint, futura in Deo reposita spe non excidant; qui vero hoc tempore elati contra Christum arroganter egerint, ultionem in futura vita non declinent. Quapropter ex persona apostolorum, discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri hæc pronuntiat: *Confitebimur tibi, Deus, et invocabimus nomen tuum*. De iis vero qui in Salvatorem nostrum

Α ἰθ', τούτων δὲ εἰς ἀπεσοχίονισται τῆς τῶν προκειμένων ἰα' συναφείας, κατατέτακται δὲ πρὸ τοῦ ν ψαλμοῦ. Ὁ γοῦν μθ' ἐπιγράφεται τοῦ Ἀσάφ· τὴν δὲ ὑποπεσοῦσαν ἡμῖν αἰτίαν τοὺς τόπους διηγοῦμενοι παρεθήκαμεν. Εἰσάγει δὲ ὁ μετὰ χεῖρας πρῶτος ἐν τοῦ Ἀσάφ, τὸν προφήτην ὑπερβαυμάζοντα τὸ μακρόθυμον τοῦ παναγάθου Θεοῦ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀσεβέσιν ἀνεξικαλίαν αὐτοῦ, τὴν τε ἐνδοδομένην συγχώρησιν τοῖς ἀμαρτάνουσιν· ἦν ὑπερεκπλητόμενος, ἑαυτοῦ κατηγορεῖ ὡς ὀλιγοφουχούτος καὶ μικροῦ δεινσαλευθέντος, καὶ τῆς ψυχῆς τὰς βάσεις περιτραπέντος, δι' ἃς ἔωρα τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων ἀνδρῶν εὐπραγίας. Πλήν ἀποδυσπετήσας ἐν τοῖς πρῶτοις, προῦν τὴν καταστrophὴν αὐτῶν θεσπίξει λέγων· *Κατέβαλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι. Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; Ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀουλιαν αὐτῶν, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα.*

B'.

Ὁ δεῦτερος ἐπὶ ποίαις περιστάσεσιν τὰ ἐν τῷ πρώτῳ λέλεκτο διδάσκει, ἀποδουρόμενος τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν, ἣν πέπονθεν ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, σημαίνων τε τὴν ἐπανάστασιν τῶν τὸν τόπον πολιορκησάντων· ὃ δὲ παράστησι φήσας· *Ἴνα τί, ὁ Θεὸς, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠρῆσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει· Ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίνας ἐξέκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλινκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβησαν αὐτήν. Ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου· οἷς αὖτις ἐπιλέγει· Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν· οὐκ ἔστιν ἐτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς ὀργνώσεται ἐτι· τῷ γὰρ φάσκειν μηκέτι προφήτας γεγονέναι κατὰ τὴν δηλούμενην πολιορκίαν σημεῖον ἦν τῆς ὑστάτης αὐτῶν ἀποπτώσεως. Ἔπειτα δὲ ταῦτα σφόδρα ἀκόλουθως ταῖς διὰ τῶν ἐμπροσθεν περὶ τοῦ Χριστοῦ λεχθεῖσας προρρήσεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐλθόντα αὐτὸν μὴ παρεδέξαντο, ἀναγκάως τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτοῖς ὀργὴν μετὰ τὰ κατ' αὐτοῦ τολμηθέντα αὐτοῖς θεσπίξει.*

Γ'.

Ὁ τρίτος τοῦ Ἀσάφ εἰς τὸ τέλος παραπέμπει τὸν τοῖς προτέροις ἐντετυχηκότα, καὶ παραινεῖ μὴ διασθεῖραι. Ἐπιγράφει τε πρὸς τούτοις, ὅτι καὶ ψαλμὸς εἶη καὶ ᾠδὴ· ἐπειδὴ περιέχει εὐχαριστίαν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότων. Καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίαν παράστησι διδάσκων ὅπως ἔστησεν ἡμέραν κρίσεως, ἐν ἣ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ οὕτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον κακούμενοι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ μελλούσης ἐλπίδος ἀποπεσοῦνται, οὐθ' οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα καιρὸν ἐπαρθέντες καὶ καταλαζονευσάμενοι τοῦ Χριστοῦ ἀτιμώρητον ἔξουσι τὸν μετὰ ταῦτα βίον. Διὸ ἐκ προσώπου μὲν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν ἀναφωνεῖ τὸ· *Ἐξομολογησόμεθά σοι, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομά σου· περὶ ἃ*

⁷⁸ Psal. LXXII, 48, 49. ⁷⁹ Psal. LXXIII, 1-9. ⁸⁰ Psal. LXXIV, 1.

(1) Vide supra ad psal. XLIX initio.

τῶν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμησάντων προλῶν **A** ἐπάγει τό· *Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ παρανομήσετε, καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρασ.* *Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὑψοῦς τὸ κέρασ ὑμῶν, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν.* *Εἶθ' ἐξῆς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐπιφέρει τό· Ἐγὼ δὲ ἀπαγγελῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συνθλάσω, καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου.*

Δ'.

Καὶ ὁ παρῶν ψαλμὸς λέλεκται· *Ἐν ὕμνοις· οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ᾠδῇ τυγχάνει ἀναπέμπουσα εἰς τὸ τέλος.* Διαγράφει δὲ τῶν μὲν ἀποστόλων τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τὴν ἀσφάλειαν, αὐτοῦ δὲ τὴν ἐν εἰρήνῃ μονὴν καὶ στάσιν, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας παρουσίαν· καὶ ὡς ἡ ἀληθινὴ αὐτοῦ πόλις, καὶ τῶν Σιών δρος τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ οἰκητήριον πάντοτε εἰρηνεύεται, οὐδὲ πώποτε ἐχθροῖς ὑποχείριον γιγνώμενον. *Ὁ δὲ σημαίνει λέγων· Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέχρι τὸ δρομα αὐτοῦ. Ἐγενήθη εἰρήνη ὁ τόπος αὐτοῦ καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών.* **B** *Εἶθ' ἐξῆς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πολεμίων τὴν πτώσιν παρίστησιν ὧδε φάσκων· Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, ὄπλον καὶ βρομφαίαν καὶ πόλεμον· καὶ πάλιν· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ. Ὑπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εὔρον οὐδὲν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Ἀπὸ ἐπιτιμῆσώς σου, ὁ Θεός Ἰακώβ, ἐνσταφαρ πάντες οἱ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἰππους· οἷς ἐπισυνάπτει τὴν ἐνδοξὸν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν λέγων· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούστωσας κρίσιν, γῆ ἐφοβήθη καὶ ἠσύχασεν ἐν τῷ καταστήνῃ· εἰς κρίσιν γῆς.*

Ε'.

Καὶ ὁ μετὰ χεῖρας τοῦ μὲν Ἀσάφ τυγχάνει, ὑπογράφει δὲ, *Ἐπὲρ Ἰδιθούμ·* περὶ οὗ προδικειτῶμεν διὰ τῶν ἐμπροσθεν. *Ἔοικεν δὲ ὑπὲρ τοῦ Ἰδιθούμ συντάττειν τοὺς λόγους, πολλὰ ὡς εἰκότως ἐφ' οἷς ἀήκων περὶ τοῦ λαοῦ καταστενάζοντος, λειποθυμοῦντός τε ἤδη καὶ μικροῦ δεῖν καὶ ἐαυτὸν ἀπογινώσκοντος διὰ τὰς τοῦ λαοῦ παρανομίας καὶ τὰ συμβητόμενα δι' αὐτὰς τῷ παντὶ ἔθνει.* *Δι' ὃ ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ τίθησι τὸ, Φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέειπε μοι· εἶθ' ἐξῆς τὴν γενομένην αὐτῷ ἀθυμίαν ὑποβαίνει λέγων· Ἀπηνήγατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, ἠδολέσχησε καὶ ὠλιγοψύχησε τὸ πνεῦμά μου.* *Ἐταράχθη καὶ οὐκ ἐλάλησα.* Καὶ ἐπιλέγει· *Νύκτωρ μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν καὶ ἔσκαλλον τὸ πνεῦμά μου.* *Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι; ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκρύψει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός, ἢ συνέξει ἐν τῇ ἐργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρομένους αὐτοῦ; Ταῦτ' ἦν τὰ λυπήσαντα τὴν τοῦ Ἰδιθούμ ψυχῆν.* *Δι' ὃ καλῶς ὠλιγοψυχημένα*

talia ausi sunt sub hæc adjicit : Dixi iniquis : Nolite inique agere ; et delinquentibus : Nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altum cornu vestrum , nolite loqui adversus Deum iniquitatem. Deinde vero ex persona ipsius Christi addit : *Ego autem annuntiabo in sæculum, cantabo Deo Jacob. Et omnia cornua peccatorum confringam , et exaltabuntur cornua justii.*

IV.

Præsens quoque psalmus *In hymnis* ²¹ dicitur ; quin etiam canticum est ad finem remittens. Describit vero apostolorum Servatoris et Ecclesiæ ipsius securitatem ; ipsius vero Christi pacificam mansionem et statum , ejusque in Judæam adventum. Narratque veram ejus civitatem , et Sion montem , ejus verum domicilium , in pace semper versari , neque unquam in hostium ditionem venturum esse. Quod sane his verbis significat : *Notus in Judæa Deus , in Israel magnum nomen ejus. Factus est pax locus ejus , et habitatio ejus in Sion.* Sub hæc inimicorum ejus , necnon Ecclesiæ ejus hostium ruinam declarat his verbis : *Ibi confregit potentias arcuum , telum , gladium et bellum ; ac rursus : Turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum , et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Ab increpatione tua, Deus Jacob , dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos.* Quibus gloriosum Servatoris adventum subjicit dicens : *De cælo auditum fecisti judicium , terra tremuit et quievit , cum exurgeret in judicium Deus , ut salvos faceret omnes reges terræ.*

V.

Hic item psalmus Asaphi est : titulus autem ejus est, *Pro Idithum* ²² ; de quo jam superius. Videturque sermonem texere pro Idithum , qui audito populi statu , multum , ut par erat , ingemiscebat , jamque animo deficiebat , atque ob populi scelera , ac futuras ideo universæ genti calamitates , pene desperabat. Quare in principio quidem , quasi ex persona ipsius sic habet : *Voce mea ad Deum clamavi , voce mea ad Deum , et intendit mihi.* Deinde vero suum animi deliquium subindicat his verbis : *Renuit consolari anima mea , exercitatus est , et defecit spiritus meus. Turbatus sum et non sum locutus.* His subjungit : *Nocte cum corde meo exercitabar et scopebam spiritum meum.* *Nunquid in æternum projiciet Dominus , an non apponet ei complacitior sit adhuc , aut in finem misericordiam suam abscondet a generatione in generationem , aut obliviscetur misereri Deus , aut continebit in ira sua misericordias suas ?* Hæc erant quæ Idithumi animam affligebant. Quare se animo defecisse fatebatur. Sed Spiritus sanctus per prophetam Asaph ejus dolori deinde medetur , dum ait : *Quia Deus*

²¹ Psal. LXXIV, 1. ²² Psal. LXXVI, 1.

magnus sicut Deus noster? Tu es Deus qui facis mirabilia. Notam fecisti in populis virtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph; ac rursum: Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, turbatae sunt abyssi: multitudo sonitus aquarum: ac sermonem his obsignat: Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi et Aaron. Hæc necessario Asaph ipsi Idithum commemoravit, ut ne ultra diceret: Exercitatus est et defecit spiritus meus; sed mirabilibus Dei per Moysem olim gestis, queis populum suum redemit, fidem habens pro futuro quoque tempore similia eventura speraret.

τοῖς πάλαι ἐπὶ Μωϋσέως τοῦ Θεοῦ παραδόξοις ἔργοις, ἐπιόντα χρόνον ἐλπίζοι γενήσεσθαι.

VI.

Sextus neque psalmus est neque canticum, neque hymnus, neque in finem remittit. Quare hujusmodi nihil in titulo habet: sed nos ad eorum quæ hic feruntur intelligentiam excitat. Cur autem nihil eorum quæ diximus fert inscriptio, nisi quia totus hic sermo Judaicam gentem incusat, pristinas eorum impietates enumerans? Quod ad justitiam Dei defensionem propheta concinnavit: vaticinaturus enim ea, quæ ante Servatoris adventum populo eventura erant, necessario docet ipsos non modicarum impietatum causa isthæc passuros. Quamobrem recenset ille quoties peccaverint, et quoties Dei patientia peccata eorum tulerit, ac quomodo demum cum implesent impietatum mensuram, eos ipsos admodum juste ira Dei invaserit. Ut hæc itaque cognoscamus, necessario sic inscribit: *Intellectus Asaph*⁸², ac in sequentibus omnia eorum scelera recenset.

VII.

Postquam multitudinem peccatorum Judaici populi compendio retulerat, et ceu in cippo criminum eorum insculperat; consequenter hic irruptionem, quæ tempore Antiochi Syriæ regis facta est, vaticinatur. Qui Jerosolymam ingressus, templum non evertit, sed profanavit, atque gentem ad idola colenda compulit. Quarum rerum historiam, liber Machabæorum inscriptus complectitur. In quo occisorum numerus, varique modi queis pro pietate martyrium perpessi sunt, describuntur. Quare spiritus propheticus has supplices voces pro universo populo effundit: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ*⁸³. Hæc ad gloriam gentis vergebant, quare magna cum fiducia dicta sunt. Verum non talia erant in septuagesimo tertio, in quo dicebatur: *Utiquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ*⁸⁴? Illis quippe abjectio populi in finem usque declarabatur, necnon postrema Jerosolymæ

ἀμολόγει. Ἀλλὰ τὸ θεῖον Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου Ἀσάφ ἐξῆς τὰ λυπηρὰ θεραπεύει ἐν οἷς φησι· Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια. Ἐγγώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμιν σου, ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου, τοὺς νιὸς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ· καὶ αὐτοῖς· Εἰδοὺσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός, εἶδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν, ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι· ἀλήθος ἤχους ὕδατος· καὶ ἐπισφραγίζεται λέγων· Ὁδηγήσας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρών. Ἀναγκαιῶς δὲ τούτων ὁ Ἀσάφ ὑπέμνησε τὸν Ἰδιούμ, ὡς ἂν μῆκετι λέγοι· Ἡδολέσθησθε καὶ ὠλιγοθύχησθε τὸ πνεῦμά μου· πιστευῶν ἔ

δι' ὧν ἐλυτρώσατο τὸν λαόν, τὰ ὅμοια καὶ εἰς τὴν

B

Γ'.

Ὁ ἔκτος οὐκέτι ψαλμός οὐδὲ ᾠδὴ οὐδὲ ὕμνος, οὐδὲ ἀναπέμπει εἰς τὸ τέλος. Ὅθεν οὐδὲν τούτων ἐπιγράφεται· διεγείρει δὲ ἡμᾶς εἰς σύνεσιν τῶν ἐμφορομένων. Διὰ τί δὲ μὴδὲν τῶν προειρημένων ἢ προγραπτῶν περιέχει, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ πᾶς λόγος τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους κατηγορεῖ, καταριθμώμενος αὐτῶν τὰ πάλαι ἀσεβήματα; Τοῦτο δὲ πράττει ὁ προφήτης εἰς ἀπολογία τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας· μέλλων γὰρ θεσπίζειν τὰ συμβησόμενα τῷ ἔθνει πρὸ τῆς τοῦ Σωτήρος παρουσίας, ἀναγκαιῶς διδάσκει, ὅτι μὴ ἐπὶ μικροῖς ἀσεβήμασι ταῦτα πείσονται. Διόπερ καταριθμεῖται ὁσάκις ἤμαρτε καὶ ὁσάκις ἠνεγκεν αὐτοὺς τῷ Θεοῦ μακροθυμία, καὶ ὡς ὕστερον πλητρώσαντας αὐτοὺς τὸ μέτρον τῶν ἀσεβημάτων δικαιοτάτα μετέβλεν ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργή. Ἴν' οὖν ταῦτα γινώμεν, ἀναγκαιῶς ἐπιγράφει, *Συνέσεως τῷ Ἀσάφ*, καὶ προῶν ἐξῆς ἀνακεφαλαιοῦται αὐτῶν πάσης τᾶς παρανομίας.

C

Z'.

Ἐπιτεμώμενος το πλῆθος τῶν ἀσεβημάτων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ὡσπερ ἐν στήλῃ τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας ἐντυπώσας, ἀκολουθῶς διὰ τῶν προκειμένων τὴν γενομένην κατ' αὐτῶν ἐπανάστασιν κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντιόχου τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως θεσπίζει. Ὁ ἐπελθὼν τοῖς Ἱεροσολύμοις, οὐ καθαρῶς μὲν, βεβηλωτὸς δὲ τὸ ἱερὸν, εἰδωλολατρῆν ἐπαναγκάσας τὸ ἔθνος. Τούτων δὲ τὴν ἱστορίαν ἢ τῶν ἐπιγεγραμμένων Μακκαβαίων βίβλος περιέχει· ἐν ἧ καὶ τὰ πλῆθη τῶν ἀνηρημένων, οἱ τε τρόποι τῶν ὑπὸ εὐσεβείας μεμαρτυρηκότων παρ' αὐτοῖς ἀνεγράφησαν. Διὸ τὸ προφητικὸν Πνεῦμα ἐντετυξεν ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀναπέμπει λαοῦ φάσκον· Ὁ Θεός, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλησαν τὸν ναόν τὸν ἁγίόν σου, ἔθεντο Ἱερουσαλήμ εἰς ὀπωρησαλίαν· Ἐθεντο τὰ θησαυμαῖα τῶν δούλων σου βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ταῦτα γὰρ ἦν σεμνολογήματα τοῦ ἔθνους· διὸ σὺν παρρησίᾳ πολλῇ λέλεκτο. Ἀλλ' οὐ τοιαῦτα ἦν τὰ ἐν τῷ γ' καὶ δ', ἐ' οὐ ἐλέγετο· Ἴνα τί, ὁ Θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὀργισθῆ ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νεμῆς σου; Ἐν

D

⁸² Psal. LXXVII, 1. ⁸³ Psal. LXXVIII, 1, 2. ⁸⁴ Psal. LXXIII, 1.

ἐκείνοις γὰρ τὴν εἰς τέλος ἀποβολὴν τοῦ ἔθνους ἐδήλου, καὶ τὴν ἐσχάτην τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπόπτωσιν. Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν οὐκ ἐμφέρεται χρηστὸν τέλος οὐδὲ ἐπαγγελία τις θεραπεύουσα τὰ λελεγμένα· ἐν δὲ τῷ παρόντι μετὰ τὰ σκυθρωπὰ ἐπισυνάπτει τῷ τέλει τοῦ παντὸς λόγος· Ἀπόδος τοῖς γειτοσιν ἡμῶν ἐπαυλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν, τὸν ὄνειδισμῶν αὐτῶν, ὃν ὠρεΐδισάν σε, Κύριε. Ἡμεῖς δὲ, λαός σου καὶ πρόβυτα νομῆς σου, ἀνθομολογήσόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν δικαίων τυγχάνουσι φωναί.

H'.

Ἡ ὀγδόη προφητεία τοῦ Ἀσάφ πολλα σημαίνει κατὰ τὸ αὐτὸ διὰ τῆς προγραφῆς· ἔστι γὰρ, εἰς τὸ τέλος, καὶ, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, καὶ, ψαλμός· πρὸς τοῦτοις ἅπασιν ἐπιτετέθηται ὡς καὶ μαρτύριον εἴη μόνος οὗτος τῶν ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ φερομένων οὕτως ἐπιγεγραμμένος. Εἰς μὲν οὖν τὸ τέλος ἀναπέμπει διὰ τὸ θεσπίζειν τὸ μέλλον ὑπὲρ δὲ τῶν ἀλλοιωθησομένων, διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν διὰ τῆς προφητείας δηλουμένων· μαρτύριον δὲ εἴρηται διὰ τὸ μαρτυρεσθαι περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ προαναφωνουμένου ἀνδρὸς καὶ τοῦ καλουμένου Υἱοῦ ἀνθρώπου. Υἱὸν γὰρ τινὰ ἀνθρώπου εἰσάγει καὶ ἄνδρα δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ τοῦτον ὀνομάζει. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου πορείαν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Παλαιστίνων γῆς οἰκισιν παρίστησιν ἐν ἀλληγορίας τρῖπῳ φάσκων· Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, ἐξέβυλες ἔθνη καὶ κατεφύτευσας αὐτήν, καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα· εἶτα δηλοῖ τὴν ἐσομένην ἐρημίαν αὐτῶν φάσκων· Ἰνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; Καὶ περὶ τῶν πολιορκησάντων δὲ διδάσκει λέγων· Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. Δι' ὧν δύο πολιορκητὰς ἔσεσθαι τοῦ ἔθνους σημαίνει· ὃ δὴ γέγονε μὲν καὶ κατὰ τοὺς πῶν Βαβυλωνίων χρόνους· πρῶτος γὰρ ὁ Ἀσσύριος ἐπελθὼν τὰς δέκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτους ἀπήγαγεν· εἶτα μετὰ τοῦτον ὁ Βαβυλώνιος τοὺς ὑπολοίπους ἐχειρῶσατο, τὴν Ἱερουσαλήμ σὺν τῷ ναῷ πυρπολήσας. Ὁ δὲ θεσπίζει φάσκων ὁ λόγος· Ἐμπεπυρισμένη ἐν πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη· γέγονε δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας, πρῶτον μὲν πολιορκησάντος αὐτοὺς Τίτου τοῦ καὶ τὸ ἱερὸν πυρπολήσαντος μετὰ τὰ τολμηθέντα αὐτοῖς κατὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν· ἔπειτα Ἀδριανοῦ τοῦ τὴν πόλιν αὐτὴν ἄβατον Ἰουδαίους εἶναι νομοθετήσαντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα περὶ τῆς πολιορκίας ἐθέσπισε τοῦ ἔθνους, προῖων περὶ τῆς σωτηρίου θεοφανείας εὐχὴν ἀναπέμπει λέγων· Γεννηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ Υἱὸν ἀνθρώπου ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ. Παρακαλεῖ δὲ ἐν τοῦτοις τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ὀφθῆναι ἐπὶ γῆς. Δι' αὐτοῦ γὰρ, φησὶν, ἡμεῖς οἱ παραδεξάμενοι αὐτὸν οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ, ἀλλὰ καὶ ζωώσεῖς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ ἰκετεύομεν λέγοντες· Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίζανον τὸ πρόσωπόν σου, διὰ τοῦ δηλωθέντος ἀνδρὸς, καὶ σωθησόμεθα.

⁶⁶ Psal. LXXIX, 1.

A ruina : in illo item non faustus finis, non promissio, quæ recensitis malis medeatur, affertur ; at in præsentī post tristia illa hæc in fine sermonis adjicit : *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum, improprium ipsorum, quo exprobraverunt tibi, Domine. Nos autem populus tuus et oves pascuæ tuæ, confitebimur tibi in sæculum. In generationem et generationem annuntiabimus laudem tuam.* Hæc quippe vere justorum voces sunt.

Ἐξαγγελοῦμεν τὴν ἀνεσίαν σου. Αὗται γὰρ σαφῶς

VIII.

Octava Asaphi propheta multa in titulo simul indicat : nam dicitur, *in finem*, et, *pro iis qui commutabuntur*, et, *psalmus* ⁶⁶ : ad hæc autem omnia observatur hunc solum psalmum, ex iis qui in toto libro feruntur, *testimonium* inscribi. In finem itaque remittit, quia futura vaticinatur ; est vero, *pro iis qui commutabuntur*, ob mutationem eorum qui in propheta indicantur ; *testimonium* autem dicitur, quia testimonium præbet viro ibidem prænuntiato, et ei qui vocatur Filius hominis. Nam quemdam Filium hominis hic inducit, et virum dexteræ Dei eundem nuncupat. Primo itaque Judaici populi ex Ægypto exitum, atque habitationem in Palæstina allegorico more declarat dicens : *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes et plantasti eam, et cætera.* Deinde futuram ejus desolationem his indicat : *Ut quid destruxisti maceriam ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam ?* De obsidentibus autem eam hæc tradit : *Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus vastavit eam.* Quibus verbis eam gentem a duobus obsidentem significat. Quod evenit Babyloniorum tempore : nam Assyrius prior invadens, decem tribus Israel captivas abduxit ; deinde vero Babylonius incensis cum templo Jerosolymis, reliquos cepit. Quod hic sermo vaticinatur his verbis : *Incensa igne et suffossa* : idipsum quoque Romanorum tempore accidit ; primo quidem obsidente Tito, qui post eorum contra Salvatorem nostrum facinora, templum quoque incendit ; deinde vero Adriano imperante, qui Judæis urbis aditum lata lege interclusit. Sed postquam isthæc de obsidione gentis vaticinatus fuerat, in sequentibus de divino Servatoris adventu hæc precando dicit : *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super Filium hominis quem confirmasti tibi.* His autem rogat, ut vir dexteræ Dei in terra appareat. Per ipsum enim, inquit, nos qui suscepimus eum, non discedemus a te, sed etiam per ipsum nos vivificabis : quamobrem his verbis supplicamus : *Domine virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam per prædictum virum, et salvi erimus.*

IX.

A

Θ.

Admodum consequenter ad prædicta, hæc, quam tractamus, prophetia, *pro torcularibus*⁸⁷ inscripta est, et ad finem remittit. Torcularia porro hic vocat Ecclesias Dei per totum orbem constitutas, in quibus sanctæ illius vineæ vindemia colligitur. Stupendo autem modo *pro torcularibus*, post destructam priorem vineam, inscribitur. Illa namque ab agresti apro vastata, atque maceria ejus destructa, hic multorum torcularium, non unius tantum, mentio habetur. Torcular autem primum illud, quod unum erat, declarabat Isaias his verbis: *Et adificavi turrim, et protorcular sodi in ipsa*⁸⁸, scilicet vinea. At postquam primæ turris ruinam atque protorcularis destructionem, itemque totius vineæ desolationem illic enarraverat; jure in præsentem omnium gentium vocationem denuntiat, cum *pro torcularibus* prophetiam inscribit. Quamobrem ad gaudium et lætitiæ eos, quibus Evangelium prædicatur, invitat dicens: *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob. Sumite psalmum, et date tympanum, psalterium jucundum cum cithara.* Et hæc quidem iis qui digni Evangelio sunt, quique propriis fructibus torcularia replent. De Judaica vero gente clare subjungit: *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Et divisit eos secundum desideria cordis eorum.* Hæc porro opportunissime præcedenti prophetiæ cohærent. Quemadmodum enim illic vineæ ruinam declarabat, ita etiam hoc loco eorumdem hominum inobsequentiam coarguit; et sicut in illo virum dexteræ Dei, et Filium hominis confirmatum induxit, sic illi hanc subjunxit prophetiam, inscriptam *pro torcularibus*, id est, Ecclesiis Dei, quas Filius hominis constituit.

X.

Hic Asaph deos inducit, et Deum in medio eorum, eos, qui dii vocantur, dijudicantem et quidem necessario: nam quia superius totam Judaicam gentem incusabat, consequenter in præsentem eorum principes specialim coarguit. Deinde quia in præcedenti psalmo Christum Dei, virum dexteræ ejus et Filium hominis confirmatum vocaverat, ejus in carne adventum his significans, ne quis ipsum eorum hominem, et multis aliis similem arbitraretur, ipsum hic Deum prædicat his verbis: *Deus stetit in synagoga eorum*⁸⁹. (1) Ac ne quis ob monarchiæ, sive unius principii rationem turbaretur, Christum Dei Deum esse audiens; congruenter hic multos deos nominat eos qui sub hæc incusantur, tantum non præcipiens ut ne cunctemur Filium quoque Dei Deum vocare. Si enim gentis principes, qui male audiebant, Dei nomine dignati sunt, quod, quæso, periculum fuerit si virum dexteræ Dei et Filium hominis confirmatum, Deum fateamur? Deinde vero

⁸⁷ Psal. LXXX, 1. ⁸⁸ Isa. v, 2. ⁸⁹ Psal. LXXXI, 1.

(1) De monarchia vide in Præf.

Σφῶδρα ἀκολούθως τοῖς προλεχθεῖσιν ἢ μετὰ γέρας προφητεία ὑπὲρ τῶν ληνῶν προγγράπται, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπει. Ληνοὺς δὲ διὰ τούτων ὀνομάζει τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς ὁ τρυγητὸς τῆς ἀγίας ἀμπέλου συνήται. Παραδόξως δὲ προγγράπται, ὑπὲρ τῶν ληνῶν, μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς προτέρας ἀμπέλου. Ἐκείνης γὰρ λυμανθείσης ὑπὸ τοῦ ἀγρίου σὺδς (sic), τῷ τε φραγμοῦ αὐτῆς καθαιρεθέντος, ἐνταῦθα πολλῶν ληνῶν καὶ οὐκέτι μιᾶς ὁ λόγος μνημονεύει. Ληνῶν δὲ μίαν τὴν πρώτην ἐδήλου καὶ ὁ Ἡσαίας λέγων· Καὶ ὠκεδόμεσα πύργον, καὶ προλήνισεν ὠρυξά ἐν αὐτῷ, δηλαδὴ τῷ ἀμπέλῳ. Ἄλλ' ἐπεὶ τὴν πᾶσιν ἐδήλου τοῦ προτέρου πύργου, καὶ τὸν ἀφανισμόν τοῦ προλήνιου, τὴν τε τοῦ παντὸς ἀμπελῶνος ἐρημίαν ἐν ἐκείνοις· εἰκότως διὰ τοῦ παρόντος τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλήσιν εὐαγγελίζεται, ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπιγράφας τὴν προφητείαν. Διδὲ ἐπὶ χαρὰν καὶ εὐφροσύνην προκαλεῖται τοὺς εὐαγγελιζομένους φάσκων· Ἀγαλλιᾶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν· ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Λάβετε ψαλμὸν, καὶ δότε τύμπανον, ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κithάρας. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἀξίοις τοῦ Εὐαγγελίου, τὰς τῶν ληνῶν ἀπὸ τῶν οἰκείων καρπῶν πληροῦσι. Περὶ δὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους σαφῶς ἐπιλέγει· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Καὶ ἐξαιέστέλιτα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς καρδίας αὐτῶν. Πολλῆς δὲ ἔχεται ἀκολούθιας ταῦτα πρὸς τὴν ἐμπροσθεν προφητείαν. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τῆς ἀμπέλου τὸν ἀφανισμόν ἰδήλου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῶν αὐτῶν τὸ ἀπειθεῖς καὶ ἀνήκουον ἐλέγχει· καὶ ὡς ἐν ἐκείνῳ ἄνδρα δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ εἰσήγαγε, καὶ Ἰῶν ἀνθρώπου κεκραταιωμένον, οὕτω διὰ τῶν προκειμένων τὴν ὑπὲρ τῶν ληνῶν συνήψε προφητείαν, δηλαδὴ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἃς ὁ Ἰῶς τοῦ ἀνθρώπου συνεστήσατο.

I.

Θεοὺς εἰσάγει καὶ Θεὸν ἐν μέσῳ θεῶν διακρίνοντα τοὺς ὀνομαζομένους θεοὺς ἐν τούτοις ὁ Ἀσάφ ἀναγκαίως· ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν ἐμπροσθεν τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους κατηγορεῖ, ἀκολούθως ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς παρ' αὐτοῖς ἄρχοντας ἰδίως ἐλέγχει· Εἶτ' ἐπειδὴ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ πρὸ τούτου ἄνδρα ὀνόμασε δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ Ἰῶν ἀνθρώπου κεκραταιωμένον, τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν σημήνας, ἵνα μὴ τῆς αὐτῶν ψιλῶν ὑπολάβῃ ἄνδρα καὶ τοῖς πολλοῖς ὅμοιον, θεολογεῖ αὐτὸν ἐν τοῖς μετὰ γέρας φήσας· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν. Καὶ ὅπως μὴ παραχθῆι τις εἰς τὸν περὶ μοναρχίας λόγον, Θεὸν ἀκούων τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ πλείονας θεοὺς ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν ἐξῆς κατηγορουμένους, μονοουχὶ παρακελεύομενος μὴ ἀποκνεῖν καὶ τὸν Ἰῶν Θεοῦ Θεὸν ἀποκαλεῖν. Εἰ γὰρ οἱ διαβασθέντες τοῦ ἔθνους ἄρχοντες θεοὶ ἤξιώθησαν ὀνομασθῆναι, ποῖος ἂν γένοιτο κίνδυνος τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου τὸν κεκρ-

ταιωμένον Θεὸν ὁμολογεῖν; Εἶτ' ἐπὶ τέλει τοῦ παν-
τός ὁ Προφήτης εὐχὴν ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς τῶν
ἔθνῶν κλήσεως φάσκων· Ἀνάστα, ὁ Θεὸς, κρίνον
τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσιν. Ἔοικε δὲ τούτῳ ἀκόλουθος εἶναι ὁ μὲν ψαλ-
μὸς, ἐν ᾧ καὶ αὐτῷ λέλεκτο· Θεὸς θεῶν Κύριος
ἐλάλησε. Καὶ ἐν ἀμφοτέροις δ' οὖν Θεὸς θεῶν εἰ-
ῆται· καὶ πάλιν ἐν ἀμφοτέροις κρίνων ἀναγέγρα-
πται. Καὶ ἐν μὲν τῷ παρόντι λέλεκται· Ἀνάστα, ὁ
θεὸς, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις
ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἐν δὲ τῷ μὲν σφόδρα τούτοις
ἀκολουθῶς ὅπως ἀναστὰς κρίνει τὴν γῆν ὑπογράφει
ὁ λόγος φάσκων· Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ
ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι
δυμῶν· καὶ ἐξῆς· Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἤξει, καὶ οὐ
παρσιωπήσεται. Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται,
καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν ὅπως μέλλει κρίνειν διεξέρχεται.
Καὶ ἐπειδήπερ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας λέλεκται· Ὅτι σὺ
κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· εἰκό-
τως ἐν τῷ μὲν τοὺς παρὰ Μωϋσὺς περὶ θυσιῶν ἀνα-
γράφει νόμους, ἕτερον τρόπον παραβιδοῦς λογικῆς
θυσίας, τὸν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν πᾶσι τοῖς
ἔθνεσιν ἐπιτελούμενον· δι' ὃ λέλεκται· Ὅτι σὺ κα-
τακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

IA.

Ὁ παρῶν λόγος, τελευταῖος ὢν τοῦ Ἀσάφ, ἱκετη-
ρίαν περιέχει καὶ παράκλησιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σφόδρ'
ἀκολουθῶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς πρώτοις ἐθέσπισε
τὴν ἐσχάτην τοῦ τόπου πολιορκίαν, εἶτ' ἀναδραμῶν
τῷ χρόνῳ δευτέραν τὴν ὑπ' Ἀντιόχου γενομένην ἔτα-
ξεν, εἶτ' ἐπὶ ταύτης τρίτης ἐμνημόνευσε τῆς προ-
αγοῦσης τοῖς χρόνοις, λέγων δὲ τῆς κατὰ τῶν Ἀστυ-
ρίων καὶ Βαβυλωνίων ἀρχῆς· ἀκολουθῶς διὰ τῶν προ-
κειμένων δέξιν καὶ ἱκετηρίαν ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς
τοῖς χρόνοις πρώτης πολιορκίας, καθ' ἣν πάντες οἱ
περιοικοὶ τῆς Ἰουδαίας δεξιὰς τοῖς Ἀσσυρίοις κατ'
αὐτῶν ὤρεξαν. Ὁ δὲ σημαίνει λέγων· Τὰ σπηρώ-
ματα τῶν Ἰδουμαίων καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωὰβ
καὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ, Γεβὰλ καὶ Ἀμμὼν καὶ Ἀμαλῆκ,
ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Καὶ
γὰρ καὶ Ἀσσοῦρ συμπαραγέγνετο μετ' αὐτῶν,
ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Ἀὼτ. Ὡς
ἐξῆς τὸ καταληψόμενον αὐτοὺς ὑπογράφει τέλος φά-
σκων· Ὁ Θεὸς μου, θεοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν, ὡς
καλάμην κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, ὡσεὶ πῦρ ὃ
διαφλέξει ὄρυμνον, ὡσεὶ φλόξ κατακαύσει ὄρη,
καὶ τὰ ἐπιφερόμενα. Ἐνθα γενόμενος ἀναγκαιῶς
ἐπιτηρήσεις, ὡς ὅπου μέμνηται τοῦ Ἀσσοῦρ, οὔτοι
δὲ ἦσαν οἱ Ἀσσύριοι, καὶ τῶν προλεχθέντων ἔθνῶν
τὴν κατ' αὐτῶν ποιεῖται δέξιν, καὶ τὴν καταστρο-
φὴν αὐτῶν ἐξῆς θεσπίζει· καὶ ἐν τῷ σὴ ὁμοίως, ἐν
ᾧ τὰ κατὰ Ἀντιόχου προαναφώνει, ὅς Ἑλληνίζειν καὶ
παραβαίνειν τὰ πάτρια ἠνάγκασεν Ἰουδαίους. Πάλιν
γὰρ κίκει τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων προύλε-
γεν. Οὐκέτι δὲ καὶ ἐν τῷ σγ', καθ' ὃν ἡ ἐσχάτη αὐ-
τῶν ἐδηλοῦτο ἀποβολή.

Οὔτοι μὲν οὖν οἱ συνημμένοι τοῦ Ἀσάφ εἶπ'· Ὁ δὲ

in fine psalmi orationem Propheta profert pro gen-
tium vocatione, dicens : Surge, Deus, judica ter-
ram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.
Videtur huic psalmo quadragesimus nonus affinis
esse, in quo etiam dicebatur : Deus deorum Domi-
nus locutus est⁹⁰ : nam in utroque Deus deorum
inducitur; rursusque in ambobus judicare scribitur;
in præsentī quippe dicitur : Surge, Deus, judica
terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus;
in quadragesimo autem nono, valde consentanea
huic ratione, quo pacto surgens judicet terram de-
scribitur his verbis : Deus deorum Dominus locutus
est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occa-
sum⁹¹ : ac deinceps : Deus manifeste veniet, et non
silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet⁹², et cæ-
tera : queis quomodo judicaturus sit enarrat. Et
quia in præsentī dictum est : Quoniam tu hæredita-
bis in omnibus gentibus; opportune in quadrage-
simo nono, Moysis de sacrificiis leges abrogat,
aliumque rationabilis sacrificii ritum tradit, quod
per totum orbem in omnibus gentibus persolvitur.
Quare dictum est : Quoniam tu hæreditabis in om-
nibus gentibus.

XI.

Hic sermo qui postremus Asaphi⁹³ est, supplica-
tionem ac deprecationem pro populo admodum op-
portune complectitur. Quia enim in primis postre-
mam loci obsidionem vaticinabatur, deinde vero
quoad tempus retrogressus, secundam posuit ab
Antiocho illatam cladem, ac sub hæc tertio loco
posuit eam quæ tempore præcurrebat, videlicet
quæ sub imperio Assyriorum et Babyloniorum ac-
cidit; consequenter in præsentī supplicationem of-
fert, pro obsidione quæ tempore prior erat, in qua
omnes Judææ finitimi dexteræ suas Assyriis ad-
versum illos porrexerunt. Quod his significat : Ta-
bernacula Idumæorum et Ismaelitæ, Moab et Aga-
reni, Gebal et Ammon et Amalec, alienigenæ cum
habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis,
facti sunt in adiutorium filiis Lot. Quibus deinde
finem quo excipiendi sunt describit dicens : Deus
meus, pone illos ut rotam, sicut stipulam ante fa-
ciem venti, sicut ignis qui comburet silvam, sicut
flamma comburet montes, et reliqua. Cum huc au-
tem deveneris observa, quæso, eum ubi illius As-
sur meminit (erant autem ii Assyrii), necnon præ-
dictarum gentium, supplicationem adversus eos
emittere, ac exinde infaustum eorumdem finem vati-
cinari : quod itidem in lxxviii præstitit, ubi item
quæ Antiochi tempore acciderunt prænuntiat, qui
Judæos compulit ut Græcorum ritum observarent,
paternasque leges transgredirentur. Nam illic quo-
que infelicem inimicorum finem prædixit. At non
in lxxiii, ubi postrema Judæorum abjectio decla-
ratur.

Illi igitur Asaphi numero undecim, conjuncti

⁹⁰ Psal. xlix, 4. ⁹¹ ibid. ⁹² ibid. 5. ⁹³ Psal. lxxxii, 4.

sunt. Duodecimus vero ante psalmum I collocatus est, ob causam quam illum explicantes attulimus. Verum post hoc compendium, primum repetentes, ejus sententiam minutatim explorabimus.

4: PSALMUS ASAPH. LXXII.

VERS. 1-3. *Quam bonus Israel Deus iis qui recti sunt corde!* Tertia pars libri Psalmorum a presenti incipit, et in LXXXVIII desinit, ita ut psalmos complectatur septemdecim, quorum undecim consequenter ipsius Asaph sunt : hinc filiorum Core quatuor, Davidis unus, postremusque omnium Ethan Esdraitæ. Hic vero quem tractamus Asaphi est, qui propheta Davidi coætaneus erat : *Psalmusque* inscribitur ; quia ad calcem cum impiorum infastum exitum, tum piorum in Deo reconditum optimum finem complectitur. Quæ his declarat : *Quia ecce qui elongant se a te peribunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere Deo bonum est.* Init autem a doctrinæ præceptis, queis impiorum ad quoddam tempus felicitatis rationem asserit : hujusce quippe rei causam esse ait, quod Deus bonus patiensque sit. Idipsum sane docet divinus Apostolus dicens : *An divitias bonitatis ejus et longanimitatis contemnis, ignorans quod clementia Dei ad pœnitentiam te adducit* ⁹⁴? et alibi dictum est : *Deus judex justus, bonus et patiens, nunquid irascitur per singulos dies* ⁹⁵? Utpote bonus igitur, *Solem suum oriri facit super justos et injustos, et pluit super malos et bonos* ⁹⁶. Unde Servator hanc sententiam de Patre protulit : *Nemo bonus nisi unus Deus* ⁹⁷. Quod si de Filio perquisieris, comperies qua ratione et ipse bonus sit ; quia scilicet splendor est lucis sempiternæ, et speculum sine macula paternæ virtutis, et imago bonitatis illius ⁹⁸. Talis itaque Deus est ; sed illud non omnibus notum ; verum soli Israeli, viro scilicet perspicaci et internoscendi vi prædito, qualem sub hæc declarat his verbis, *rectis corde.* Qui enim in mente nihil tortuosum habet, sed recta et sincera cogitatione providentiæ rationem contemplatur, ipse scilicet Israel fuerit, cui Deus bonus esse cognoscitur, quia ob bonitatis excellentiam omnes tolerat. Sed Deus quidem hujusmodi est. Ego vero homo qui veritati studeo, mentis meæ stoliditatem enarro. Etenim firmitate mea et gressu, sive ut metaphorice loquar, animæ pedibus et fulcris commotus pene et eversus sum a spe mea in Deo reposita ; idque ob prosperas atheorum impiorumque res. Verum id quidem pene perpeccatus sum ; at Dei gratia concussus non fui ; neque a tali cogitatione superatus : alias vero periissem, et effusi essent gressus mei : nam, *pene effusi sunt gressus mei,* sed non revera effusi sunt. Quomodo autem gressus animæ effundantur intelliges, si perpendas, qua ratione multi pietatis exercitatione jam proveci, temperantia et castitate diuturno tempore fulgentes, demum ad molliorem

α ἰβ' πρὸ τοῦ ψαλμοῦ κατατέτακται δι' ἣν ἀποδεύομεν αἰτίαν τοὺς τόπους διηγούμενοι. Ἄλλὰ γὰρ μετὰ τὴν τούτων ἐπιτομὴν ἐφ' ἑπιναλαβόντες τὸν πρῶτον, τὴν κατὰ μέρος αὐτοῦ διάνοιαν ἐπιθεωρήσωμεν.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΒ'.

Ὁς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ θεὸς, τοῖς εὐθέσι τῆ καρδία! Τὸ τρίτον μέρος τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν ἀρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ παρόντος, περαιούται δὲ εἰς τὴν πη', ὡς τοὺς πάντα περιέχειν ψαλμοὺς ἑπτὰ καὶ δέκα· ὧν ἐφεξῆς ἰα' τυγχάνουσι τοῦ Ἀσάφ· εἴτα τῶν υἱῶν Κορὲ δ', καὶ τοῦ Δαυὶδ εἰς, καὶ Αἰθᾶν τοῦ Ἑσδραίου τελευταῖος. Ὁ μέντοι μετὰ χεῖρας τοῦ Ἀσάφ (προφήτης δὲ ἦν οὗτος συγγρονίσας τῷ Δαυὶδ), Ψαλμὸς μὲν ἐπιγέγραπται, διὰ τὸ περιέχειν ἐπὶ τέλει τῶν λόγων τῶν μὲν ἀσεβῶν τὴν καταστροφὴν, τῶν δ' εὐσεβῶν τὸ παρὰ τῷ θεῷ τεταμιευμένον ἀγαθὸν τέλος· ἃ δὴ παρίστη λέγων· Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται, ἐξολοθρευσοὺς πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ θεῷ ἀγαθὸν ἔστιν· ἀρχεται δ' ἀπὸ δογματικῆς διδασκαλλίας, δι' ἧς αἰτίαν ἀποδίδωσι τῆς τῶν ἀσεβῶν κατὰ τινὰς καιροὺς ἐπιπραγίας· τὸ γὰρ ἀγαθὸν εἶναι καὶ μακρόθυμον τῷ θεῷ, τοῦτο φησὶν ὑπάρχειν αἰτίον. Ὁ δὲ διδάσκει καὶ ὁ θεὸς Ἀπίστολος λέγων· Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ἔτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ ἐκ μετάνοιαν σε ἄρει; καὶ ἀλλοχού δὲ εἰρηται· Ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ μακρόθυμος μὴ ὀργὴν ἐπάγων κατ' ἐκάστην ἡμέραν Ὡς ἀγαθὸς γοῦν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχει ἐπὶ ποιητὰς καὶ ἀγαθοὺς. Ἐνθεν καὶ ὁ Σωτὴρ ὄρον περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήνεγκεν εἰπών· Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ θεός. Κἂν ἐξετάξῃς περὶ τοῦ Υἱοῦ, μαθήσῃ ὅπως ἔστι καὶ αὐτὸς ἀγαθός· ἐπεὶ περ ἀπαύγασμά ἐστὶ φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκτιλίδτων τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ θεὸς πέφυκεν· Ἐγνωστὸν ἔξ ὧ πάντων, ἀλλὰ μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, τῷ διορατικῷ δηλαδὴ καὶ γνωστικῷ ἀνδρὶ, ὃν δὴ παρίστησι συνάπτων ἔξῃς καὶ λέγων, τοῖς εὐθέσι τῆ καρδία. Ὁ γὰρ μὲν σχολιὸν κεκτημένος ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ, λογιζομᾶς δὲ ὀρθοῖς ἐπιβάλλων τοῖς τῆς προνοίας λόγοις, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Ἰσραὴλ, ᾧ καὶ ἔγνωστα· ἀγαθὸς ὧν ὁ θεός· εἰ ὑπερβολὴν τε ἀγαθότητος πάντων ἀνεχόμενος· Ἄλλ' ὁ μὲν θεὸς τοιοῦτος. Ἐγὼ δὲ, ἀνθρώπος· φιλαλήθης εἶναι θέλων, τὴν ἑμαυτοῦ διηγούμαι τῆς ψυχῆς νοθρίαν. Μικροῦ γὰρ δεῖν τὴν ἑμαυτοῦ στάσιν καὶ βάσιν, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις μεταφορικῶς, τοὺς τῆς ψυχῆς πόδας καὶ τὰ εἰρείσματα παρεστῆπην ἐκ τῆς εἰς τὸν θεὸν ἐλπίδος διὰ τὰς τῶν ἀθίων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν εὐπραγίας. Ἄλλὰ παρὰ μικρὸν μὲν τοῦτ' ἔπαθον· διὰ δὲ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν οὐκ ἐσαλεύθη, οὐδὲ κατεκράτησέ μου ὁ προλεχθεὶς λογιζομός· ἥ γὰρ ἂν ἀπωλόμην, καὶ πάντα μου τὰ διαθήματα κέχυτο· παρ' ἄλλῃ γὰρ ἐξεχύθη τὰ

⁹⁴ Rom. II, 4. ⁹⁵ Psal. VII, 12. ⁹⁶ Matth. V, 45.

⁹⁷ Marc. X, 18. ⁹⁸ Sap. VII, 26; Heb. I, 5.

διαθήματά μου, οὐ μὴν ἐξεχύθη. Νοήσεις δὲ ὅπως ἂν ἐκχεῖται ψυχῆς διαθήματα, ἐπιστήσας, ὡς ἦδη τινές, προκλύσαντες ἐν ἀσκήσει θεοσεβείας, ἐν σωφροσύνη τε καὶ ἀγνεΐᾳ διαλάμπαντες μακροῖς χρόνοις, ὕστερον ποτε ὑπεσύρθησαν χραυνότερον βιώσαντες καὶ ὀλισθήσαντες, ἢ παντελῶς ἐκπεσόντες τοῦ σκοποῦ, καὶ ὡπερ ναυάγιον παθόντες τῶν πάλαι συνηγμένων αὐτοῖς ἀγαθῶν πράξεων. Τοῦτων γὰρ οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν τοὺς πόδας τῆς ψυχῆς σεσαλεύσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅλους πεπτωκέναι, τὰ τε διαθήματα αὐτῶν καὶ τὰς κατὰ Θεὸν πορείας τὴν ἐν μακρῷ χρόνῳ προκοπὴν ἀποβρέυσαι καὶ ἐκκεχῦσθαι. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν παρὰ μικρὸν, φησὶν, ἔπαθον, οὐ μὴν πέπονθα διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος. Πλὴν ἤμελλον γε ταῦτα πάσχειν διὰ ζῆλον ὃν ἐζήλουν ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ὄρων τὴν εἰρήνην αὐτῶν καὶ τὴν ἐν πλοῦτι καὶ τρυφῇ, ἐν τε ἀρχαῖς καὶ ἀξιωμασιν εὐημερίαν. Εἰς ταῦτα γὰρ ἀφρονὲν διεπιρόμην, ὡς μικροῦ δεῖν κινδυνεύσαι περιπεσῶν ἀθέοις λογιμοῖς· οἷς οὐ περιπέπτωκα δόγμασιν ὀρθοῖς· θεραπευόμενος, τοῖς ὑπομιμητῶσιν ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεὸν καὶ ἀνεξίκακον καὶ μακρόθυμον. Διόπερ ἐκπληττόμενος αὐτοῦ καὶ ἀποθαυμάζων τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγαθότητος, εἶπον ἀρχόμενος τοῦ λόγου· Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός, τοῖς εὐθέσι τῆ καρδίᾳ. Ἄντι δὲ τοῦ· Ὡς ἀγαθός, ὁ Σύμμαχος· Πλὴν ὄντως, φησὶν, ἀγαθός ὁ Θεός τῷ Ἰσραὴλ, ὁ Ἰσραὴλ, ἐπισυνάψας καὶ εἰπὼν, τοῖς καθαρῶσι τῆν καρδίαν. Οὗτοι γὰρ εἰσιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ· διὸ ἐλέγετο καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἐρηγνέυεται.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάρευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν, C καὶ στερέωμα ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. Ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἰσὶ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερψαρία εἰς τέλος. Ὡς ἐν ἱστορίᾳ διεξέρχεται τὰ ταράξαντα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἵνα γνῶμεν, ὅτι μὴ ἐπὶ μικροῖς σεσαλεύθησαν αὐτοῦ οἱ πόδες παρ' ὀλίγον· μηδὲ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσιν ἤμελλον ἑαυτοῦ ἐκχεῖσθαι τὰ διαθήματα. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα; Οἱ ἀσεβεῖς καὶ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες, οὕτω, φησὶν, ἐν εὐσταθείᾳ βίου καὶ θυμηδαῖς διήγον, καὶ μέχρις ἐσχάτης τελευτῆς τσαυτῆς ἀπήλαον τρυφῆς, ὡς καὶ πάνθ' ὄντινόν ἐβλάσθησαν τῶν ἰσῶν αὐτοῖς τυχεῖν, ζηλωταὶ τε αὐτῶν οὐ μόνον τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον, ὃν οὐδὲ πραιτήσασθαι ἐξῆν οὐδὲ ἀπεικτὸν ἠγήσασθαι. Οὕτως οὐκ ἦν ἀνάρευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ D εἰ συνέβη ποτε μάστιγι καὶ πληγῇ, τουτέστι περιστάσει καὶ συμφορᾷ περιπεσεῖν αὐτῶν τινα, ἢ ἐν νόσοις ἐξετασθῆναι καὶ ζημίαις, οὐκ ἦν στερέωμα ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. Οὐ γὰρ στερεὰ τις ἦν καὶ ἐπίμονος ἡ καρτ' αὐτῶν πληγῇ· βραχεΐα δὲ τις καὶ ἐξ ἐπιπολῆς παρατρέχουσα. Οὐδὲ ἐν κόποις δὲ ἀνθρώπων ἐζητάζοντο, γευνοποῦντες καὶ τὴν τροφὴν ἀπὸ χειρῶν πορίζομενοι, πενία τε κατατροχόμενοι· τούναντίον δὲ πλοῦτον περιβρέμενοι καθηδυπάθουν ἐν τρυφῶντες, καὶ μηδὲν ὅμοιον πάσχοντες τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις τοῖς μαστιζομένοις ἐκάστης ἡμέρας δι' ἐπιπόνου καὶ μοχθηροῦ βίου. Διὸ ἐν κόπῳ ἀνθρώπων οὐκ εἰσὶ,

vitam allecti et profapsi sint; sive etiam penitus a scopo defecerint, et quasi naufragium in bonis jam collectis operibus fecerint. Hos si pedibus animæ commotos dixeris; imo vero si penitus prolapsos, atque gressus eorum, diurnumque in via Dei profectum vacillasse et effusum esse affirmaveris, neutiquam aberres. Sed hæc, inquit, fere pertuli; nec pertuli tamen per misericordiam Dei. Cæterum tanti mihi periculi in causa fuit zelus quo iniquorum causa accendebar, dum viderem pacem ipsorum, necnon eorum in divitiis, voluptate; dominatu, dignitatibus felicitatem. Hæc respiciens dissecabar, ita ut pene in impiis labi cogitationes periclitarer: in quas tamen, rectis firmatus institutis, Deum bonum patientem et tolerantem esse commonentibus, neutiquam decidi. Quamobrem præcellentiam bonitatis ipsius demirans, ac stupens, sic sermonem orsus sum: *Quam bonus Israel Deus, rectis corde!* Pro illo autem: *Quam bonus; Symmachus: Sane, inquit, vere bonus Deus Israeli, puris corde.* Quis vero esset Israel his additis verbis declaravit, *puris corde.* Illi namque vere Israel sunt; quare a Servatore quoque dictum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁹⁹: Israel autem videns Deum explicatur.

τοῖς καθαρῶσι τὴν καρδίαν. Παρέστησε γὰρ τίς εἶη καρδίαν. Οὗτοι γὰρ εἰσιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ· διὸ ἐλέγετο καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἐρηγνέυεται.

VERS. 4-9. *Quia non est respectus morti eorum, et firmamentum in plaga ipsorum. In laboribus hominum non sunt et cum hominibus non flagellabuntur. Ideo tenuit eos superbia in finem.* Historiæ more quæ animam turbant suam enarrat, ut sciamus non parva de causa pene commotus ejus pedes, neque ob res parvi momenti pene effusus gressus ipsius fuisse. Quænam illa erant? Impii, inquit, et qui Deum non norant, tam felici vitæ decursu, tantæque voluptate degebant, et usque ad extremam vitæ halitum tot deliciis fruebantur, ut nemo non optaret paria consequi, ac non solum vitæ eorum, sed etiam morti invideret, tali scilicet, qualem abnuere ac horrendam putare nemini liceret. Sic non erat respectus morti eorum. Sed etiam si quando contingeret eorum aliquem in plagam et flagellum, videlicet in ærumnam et calamitatem incidere; sive morbo affici vel detrimento, non erat firmamentum in plaga ipsorum. Non enim firma permanensque talis ipsorum plaga erat; sed brevis superficiemque carptim attingens. Neque item in laboribus hominum versabantur, terram colendo, vel manibus victum parando; non pauperie afflictis erant; verum e contrario divitiis affluentibus, in deliciis immergebantur, nihilque patiebantur ut reliqui homines, qui quotidie laboriosa ærumnosaque vita macerantur. Quare *in labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur.* Symma-

⁹⁹ Matth. v, 8.

chus autem sic interpretatus est : *Quia non cogitant de morte : firma namque erant vestibula eorum ; ac deinceps : In miseria, inquit, viri non erant, neque cum hominibus percutiebantur.* Quia igitur tali in conditione erant, ideo tenuit eos superbia. Cum par fuisset enim, ut illi vere impii, secundum humanum cogitandi morem, condignas impietatibus pœnas luerent ; illi certe in deliciis vitæ versabantur dum Deo bellum moverent. Quare dum attererentur seipsi pejores evadebant, et *operti sunt iniquitate et impietate sua ; pro quo Symmachus : Superbia, inquit, induti sunt, quasi horrea ex iniquitate habentes.* Ad hæc autem : *Prohibet quasi ex adipe iniquitas eorum.* Cujus loci clariorem extulit sententiam Symmachus his verbis : *Prociderunt ex pinguedine oculi eorum :* similiter Aquila interpretatus est dicens : *Exierunt ab adipe oculi eorum.* Præter hæc inquit : *Transierunt in affectum cordis : cogitaverunt et locuti sunt in iniquitate :* quæ sic interpretatur Symmachus : *Prætergressi sunt quæ apparebant, corde irridentes.* Nam ipsa opera Dei quæ omnium oculis conspiciuntur, et aperta providentiæ miracula prætergredebantur : cum tamen ipsi ea intelligerent et caperent ; sed ob stultitiæ vim illudebant et irridebant. Insuper *locuti sunt in malitia, et iniquitatem in excelsum locuti sunt. Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum transiit in terra.* Hæc porro Symmachus sic explicavit : *Loquebantur cum multa calumnia, contra excelsum loquebantur. Posuerunt in cælum os suum : lingua autem eorum obambulationes in terra.* Blasphemia quippe dicta proferentes contra Deum, quasi non videret, neque curaret ; imo quasi omnino non existeret, iniquitatem in excelsum locuti sunt, ac usque ad cælum os suum extenderunt ; etsi viles essent et linguam suam in terra haberent. Hæc sane sunt quorum causa meam fateor infirmitatem ; ac velut in cippo accusationem inscribo meam, quia *pene moti sunt pedes mei, et pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns.*

Ἔσαλευθήσαν οἱ πόδες μου, καὶ παρ ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματά μου, ὅτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν.

VERS. 10. *Ideo convertetur populus meus hic, et dies pleni invenientur in eis.* Athea illa impiorum dicta et eorum superbia, quæ rerum potiebatur, talis erat qualis commonstrata est. Nec ignorandum hæc ipsa populo meo in bonum vertisse. Etiam si enim ad quoddam tempus populus meus impiis illis ad peccatorum expiationem traditus sit : sed stultitiæ eorum exsuperantia, quæ ruinæ ac perniciæ ipsis causa fuit, quiescendi ac respirandi locum populo meo dabit. Nam cum illi ob impietates suas prolapsi perierint, *convertetur populus meus hic ;* id est, in præsentī vita : *et dies pleni invenientur in eis ;* id est, in iis e populo meo qui digni fuerint. Dies pleni autem sunt ii, qui omnis boni repleti sunt, et qui justum vitæ spatium complent. Sic alicubi dicitur : *Mortuus est plenus die-*

καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· "Ὅτι οὐκ ἐνεθιμούντο, περὶ θανάτου· στερεὰ γὰρ ἦν τὰ πρόθυλα αὐτῶν καὶ ἐξῆς· Ἐν ταλαιπωρίᾳ, φησὶν, ἀνδρὸς οὐκ ἐπείροτο, οὐδὲ μετὰ ἀνθρώπων ἐπλήσσοντο. Ἐπιούν ἐν τοιοῦτοις ἦσαν, διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερψαλία. Δέον γὰρ ἀσεβεῖς ὄντας, ὅσον ἐν ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, τάπιχειρα πάσχειν τοῖς ἀσεβήμασιν· οἱ δὲ κατενετρούφων τοῦ βίου θεομαχοῦντες, δι' ὃ ἐπιτιβόμενοι χεῖρους ἑαυτῶν ἐγίγνοντο, καὶ περιεβάλλοντο ἀδικίαν καὶ ἀσέβειαν ἑαυτῶν· ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος· Ὑπερψαλίαν, φησὶν, ἠμψώσαντο, ἀποθήκας ἐξ ἀδικίας ἐχούσας. Ἐτι μὴ πρὸς τοῦτοις· Ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν· οὗ δὲ σαφεστέρην ὁ Σύμμαχος ἀπέδωκε τὴν διάνοιαν εἰπών· Προέπιπτον ἀπὸ λιπαρότητος οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν· καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ ὁμοίως ἠρμήνευσε φήσας· Ἐξήλωσαν ἀπὸ στέατος ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Εἶτ' ἐπὶ τοῦτοις· Διήλθουσαν, φησὶν, εἰς διάθεσιν καρδίας, διενοήθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πορνείᾳ· ἅ καὶ αὐτὰ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν ὅτι· Πυρέβαινον τὰ φαινόμενα τῆ καρδία καταμακώμενοι. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς δρώμενα ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ προφανῆ τῆς Προνοίας θαύματα παρέβαινον οὗτοι, νοεῦντες μὲν καὶ συνιέντες αὐτὰ, καταμακώμενοι δὲ καὶ χλευάζοντες δι' ὑπερβολὴν ἀπονοίας. Ἐτι μὴ ἐλάλησαν ἐν πορνείᾳ, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐξθέγγοντο. Ἔθεντό τε εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Ἐλάλουν ἐν πολλῇ συκοφαντίᾳ, τοῦ ὕψους καταλάλουν. Ἐτασσον εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν· ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν περιπατήματα ἐν τῇ γῇ. Βλάσφημα γὰρ προφερόμενοι ῥήματα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς μήτε ὀρώντες μήτε ἐπισκοπούντος, μήτε μὴν ὄλον ὑπάρχοντος, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν, καὶ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἐξέτεινον ἑαυτῶν τὸ στόμα· καὶ ταῦτα ταπεινοὶ ὄντες καὶ τὴν γλῶσσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἔχοντες. Ταῦτ' ἦν δι' αὐτῶν ὁμολόγησις τὸ ἑμαυτοῦ πάθος, κατ' ἑμαυτοῦ στυλιτεῶν ἔγγραφον κατηγορίαν, καὶ ὅτι παρὰ μισῶν

Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λαός μου ἐνταῦθα, καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐφροσύνης ἐν αὐτοῖς. Τὰ μὲν ἄθεα τῶν ἀσεβῶν ῥήματα καὶ ἡ κρατήσασα αὐτῶν ὑπερψαλία τοιαύτη τις ἦν οἷα δεδήλωται. Χρὴ δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὡς αὐτὰ ταῦτα πρὸς ἀγαθοῦ γεγένηται τῷ ἐμῷ λαῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τινα καιρὸν αὐτοῖς ἐκέλευσι τοῖς ἀσεβέσιν ὁ ἐμὸς λαὸς παρεῖσθαι εἰς ἔκπραξιν ἀμαρτημάτων, ἀλλ' ἡ ὑπερβολὴ τῆς τῶν προλεχθέντων ἀπονοίας, πτώσιν αὐτοῖς ἐργασμένη καὶ ὀλέθρου γενομένη αὐτοῖς αἰτία, ἀνεσιν καὶ ἀναποθῆν τῷ ἐμῷ παρέξει λαῷ. Ἐκπεσόντων γὰρ ἐκείνων καὶ ἀπολομένων διὰ τὰς οικτίας ἀσεβείας, ὁ λαός μου ἐπιστρέψει ἐνταῦθα, τοῦτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ· καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐφροσύνης ἐν αὐτοῖς, δηλαδὴ τοῖς ἐν τῷ ἐμῷ λαῷ ἀξίοις. Πλήρεις δὲ ἡμέραι εἰσὶν αἱ παντὸς ἀγαθοῦ πεπληρωμέναι, καὶ

τὸν οὐκ αἰὼν χρόνον τῆς ζωῆς ἀποπληροῦσαι. Οὕτω λέλεκται περὶ σου, ὅτι ἔβουληθή πλήρης ἡμερῶν. Ὁ μὲν εὖν ἐμὸς λαὸς ἐκ τούτων ὠφέληται· οἱ γὰρ μὴν προλεχθέντες ἀσεβεῖς καὶ ἄθεοι οὕτως ἠσέβουν, ὡς τοῖς ὀρώντας ἀμνηστανεῖν καὶ λέγειν· Πῶς ἔγνω ὁ θεός, καὶ εἰ ἔστι γνῶσις ἐν τῷ Ὑψίστῳ; εἰ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ Ὑψίστῳ γνῶσις, καὶ εἰ ταῦτα ἐφορᾷ, καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς ἐπισκοπεῖ, πῶς οὗτοι τοιαῦτα ὀρώντες εὐθηνούσιν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου; Κάγω δὲ, ταῦτα θεωρῶν, ἐθοροδοῦμαι τοῖς λογισμοῖς, ὡς πρὸς ἑμαυτὸν ἐνοεῖν· *Μήποτε ἄρα μεταίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐνὶ ψαύματι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ ἐγενόμην μεμαστιγώμετος ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὁ ἐλεγχός μου εἰς τὰς πρῶτας;* Εἰ γὰρ τοῖς μὴ ταῦτα πεποιηκόσι τοσαύτη πάρεστιν εὐθυμία, εἰς μάταιον ἄρα ἐγὼ κοπιῶ, καὶ περιττῶς ἐσπούδακα δικαιοσύνης ἐπιμελούμενος· εἰκὴ δὲ καὶ μάτην ἐφύλαξά μου τὰς χεῖρας καὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀδίκων ἔργων· εἰκὴ καὶ νηστείας καὶ κακοπαθείας κατατρώχων ἑμαυτὸν καὶ μασιζῶν πᾶσαν ἡμέραν διετέλεσα· εἰκὴ καὶ μάτην ἐπόουν, ἅμα τῇ ἐπ' ἀνιστάμενος καὶ ἐξαγορεύων ἐν ταῖς πρὸς τὸν θεὸν εὐχαῖς τὰς ἑμαυτοῦ ἀμαρτίας ἀποκλαδόμενος τε καὶ τοῖς κατ' ἑμαυτοῦ προφερόντων ἐλέγχους ἐν ταῖς πρὸς τὸν θεὸν ἐξομολογήσει. Ταῦτ' ἦν δ' ἐνθυμούμενος, παρὰ μικρὸν ἐσαλευόμην. Ἀντὶ δὲ τούτων ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἴσως οὖν κἀγὼ μάτην ἐκάθαρα τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐνὶ πτόμῳ ἐν ἀνυμάρτησίᾳ τὰς χεῖράς μου, καὶ διετέλεσα μυκτηριζόμενος καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ ἐλεγχόμενος καθ' ἑκαστὸν ὄρθρον.*

Εἰ ἔλεγον. Διηγήσομαι οὕτως, ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ἡσυντέθεικα. Καὶ ὑπέλαβον τοῦ γνῶναι τοῦτο, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου· ἕως οὗ εἰσέλθω εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Τὰ προλεχθέντα ἐν τοῖς ἑμαυτοῦ λογισμοῖς ἐνεθυμήθην αὐτὸ μόνον, ἐφ' οἷς καὶ κινδύνευον σάλον παθεῖν, οὐ μὴν καὶ ἐξηγόρευον εἰς ἑτέρους. Εἰ γὰρ κρίνας οὕτω φρονεῖν τὴν ἄθεον ταύτην διδασκαλίαν προέφερον εἰς ἑτέρους· παραδάτης ἂν ἐγενόμην τῶν εὐσεβῶν δογμάτων, καὶ τὰς συνθήκας ἂν παρήλθον τῆς γενεᾶς τῶν σὺν τέκνων. Τέκνα γὰρ σου τοῦ θεοῦ πάντες γενόμενοι οἱ ἅγιοι καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες. Γενεὰ δὲ αὐτῶν ἡ ἐξ αὐτῶν διαδοχὴ τῶν ἁγίων, ὧν τὰ μαθήματα καὶ τὰ δόγματα παρεχάραξα ἂν, εἰ προέφερον εἰς ἑτέρους τοὺς προλεχθέντας ἑμαυτοῦ λογισμοῦς. Ἀλλὰ καὶ εἰ παρῆγον ἑμαυτὸν τοῦ γνῶναι τὰς αἰτίας, δι' ἧς οἱ ἀμαρτωλοὶ εὐθυμοὶ διαταλοῦσι καὶ εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτου, οἱ δὲ δίκαιοι ταπεινοῦνται· οὐδὲ οὕτω κατέλαθον ἂν τὰς ἀπὸρρήτους περὶ τούτων κρίσεις, κόπος δὲ μόνους ἑμαυτῷ συνῆγον, εἰς ἀπορίαν ἐμπίπτων καὶ εἰς ψυχῆς κάματον. Διὸ φησι· *Καὶ εἰ ὑπέλαβον τοῦ γνῶναι τοῦτο, κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ εἰ ἐλογίζομην ἐπιγινώσκαι τοῦτο, μόχθος ἐφυλτέτό μοι.* Διόπερ ὀρών ἀκατάληπτον εἶσαν ἀνθρώποις τὴν τούτων γνῶσιν, εὐσεβεῖ χρώμενος λογισμῷ, διενουόμενος παρ' ἑμαυτῷ κρείττον εἶναι ἐπέχειν καὶ ἐκδέχεσθαι τὸν, ἐπιτήδειον τῆς

rum 1. Meus ergo populus ab iis utilitatem accepit. Illi vero prædicti impii et athei eo usque impietatis proruperunt, ut qui videbant stupore perculsi dicerent : *Quomodo scit Deus, et si est scientia in Altissimo?* Nam si in Altissimo scientia existat, isque talia videat, terrigenasque curet, quare illi talia edentes facinora prospere agunt, et in sæculum usque divitias obtinent? Hæc vero conspiciens ego, cogitationibus turbabar, ita ut penes me cogitarem, *Namquid sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas, et fui flagellatus tota die, et castigatio mea in matutinis?* Si enim iis qui hæc minime peragunt tanta insit prosperitas, in vanum ergo laboro, superflue justitiæ studeo, frustra et incassum manus et actus meos iniquis operibus puros servavi; frustra jejuniis et ærumnis me quotidie flagellavi et maceravi; incassum laboravi, cum aurora surgens et in orationibus meis peccata mea confitens ac deplorans, atque in confessionibus Deo emiasis accusationes adversum me proferens. Hæc erant quæ dum cogitarem pene effusus sum. Pro illis vero Symmachus sic interpretatus est : *Fortassis igitur et ego frustra purgavi animam meam, et lavi in innocentia manus meas, et perseveravi delusus singulis diebus, et reprehensus singulis matutinis.*

Vers. 15-17. Si dicebam, Narrabo sic, ecce generationem filiorum tuorum reprobavi. Et suspicabar me cognoscere hoc, labor est ante me; donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum. Predicta in cogitationibus tantum meis versabam, quod periculum esset ne commoverer; neque tamen aliis enarrabam. Nam si hac admittam opinionem, impiam huiusmodi doctrinam aliis protulissem, temeratae pietatis doctrinae reus effectus essem, atque pacta generationis filiorum tuorum violassem. Omnes quippe sancti ac Dei amantes viri, tui, Deus, filii sunt. Generatio autem eorum, successio sanctorum est, quorum disciplinas et dogmata adulterassem, si prædictas cogitationes meas aliis protulissem. Sed si animo institissem ad cognoscendum quæ causa sit cur peccatores prospere agant, et in sæculum divitias obtineant, justi vero humilientur; neque ita arcana hac de re judicium comperissem, sed laborem duntaxat mihi intulissem: in dubitationem solum animique defatigationem delapsus. Quamobrem ait : *Et si suspicabar me cognoscere hoc, labor est ante me.* Sive secundum Symmachum, Si putabam me cognoscere hoc, labor videbatur mihi. Quamobrem videns rem esse hominibus incomprehensibilem, pio usus rationis, mecum reputabam satius esse ut me continerem, atque opportunum huic cognitioni tempus expectarem. Illud autem erat, *Donec intrem in san-*

¹ Gen. xiv, 8.

ctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum; sive secundum Symmachum, *Donec intrem in sanctuarium Dei, intelligam novissima eorum.* Cum hoc mihi commodum effugium ad quæstionis solutionem reperissem, videlicet eum ad vitæ mortalitatis exitum et ingressum in promissiones Dei remittendo, hinc curationem ac consolationem mutuatus sum: gnarus me cum istuc devenero, quæstionis rationem intellecturum, atque impiorum novissima cogniturum esse. Non convenit enim præsentem solum vitam et voluptatem respicere; sed novissima eorum consideranda sunt.

VERS. 18-20. *Verumtamen propter dolos eorum posuisti eis mala; dejecisti eos dum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolatione subito? defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam velut somnium surgentium.* Tribus admissis in quæstionem ratiociniis, aliud impium et atheum esse comperi, nempe illud, *Ergo sine causa justificavi cor meum;* aliud vero, nempe de intelligenda quæstione, plenum labore et defatigatione deprehendi, ob profunditatem scilicet divitiarum scientiæ Dei, et quod incomprehensibilia sint judicia ejus, et investigabiles viæ ejus; in tertio autem substiti, ac decrevi gradum sistere atque exspectare, omniumque finem considerare. Cum huic cogitationi acquievissem, utpote quæ pia veraque sit, ex fide hujusmodi utilitatem accepi. Nam Spiritu sancto afflatus novi quomodo propter dolos eorum non diu postea dejecturus sit eos Deus, postquam elati in sublimesque evecti fuerant. Sub hæc autem illuminatus, ac prophetica virtute ruinam ipsos in fine excepturam prospiciens, jure dico: *Quomodo facti sunt in desolatione subito? defecerunt, perierunt propter inconsiderationem suam, facti sunt item velut somnium surgentis.* Dum quis enim in somnis quædam imaginatur, somnii phantasia deceptus, se putat aliquid agere; experrectus vero cum est, excussaque somno, commenta omnia abscedunt. Sic impiorum in hac vita commentitia felicitas, divitiarum, superbia, finem sortientur similem somniantibus, qui postea experrecti, nullam rem earum quas videre se ac tenere opinabantur, præ manibus retinent. Secundum Symmachum autem, illius loco: *Verumtamen propter dolos posuisti eis, sic dicitur: Vere in lapsu posuisti eos, dejecisti eos in perditiones: subito defecerunt, consumpti sunt, ac si non existissent, quasi somnium expergiscenti.* Huic vero voci, repente, et subito, hanc Servatoris vocem conferas: *Vigilate, quia nescitis qua die et hora Dominus vester veniet;* ac rursum: *Veniet Dominus ejus in die qua non exspectat, et in hora qua non novit.*

Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Superius dicebat, *Donec intrem in*

Α τούτων γνώσεως καιρόν. Οὗτος δὲ ἦν, "Ἐως εἰσέλθω εἰς ἀγίασθήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, "Ἐως εἰσέλθω εἰς τὰ ἀγιάσματα τοῦ Θεοῦ, συννετισθῶ τὰ ἔσχατα αὐτῶν. Ταύτην δὲ καλὴν ἑμαυτῷ καταφυγὴν εὐρίων τῆς τῶν ἀπορουμένων λύσεως, τὴν ἀπαλλαγὴν δηλαδὴ τοῦ θνητοῦ βίου, καὶ τὴν εἰσόδον τὴν ἐπὶ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, θεραπείας ἐτύγχανον καὶ παραμυθίας εὐ εἰδῶς, ὡς ἐκείσε γενόμενος, συναισθήσομαι τοὺς λόγους τῶν ἐζητημένων, γνώσομαι τε τὰ ἔσχατα τῶν ἀσεβῶν. Μὴ γὰρ προσήκει εἰς τὸν παρόντα μόνον ἀποδλέπειν βίον καὶ εἰς τὴν παρούσαν αὐτῶν τρυφὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν ἀφορᾶν.

Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν ἔθου αὐτοῖς κακὰ· κατέβαλες αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι. Πῶς Β ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγερμένων. Τρισὶ λογισμοῖς ἐπιβαλὼν περὶ τῶν ἐζητημένων, τὸν μὲν ἑώρων ἀσεβῆ καὶ ἄθεον τὸν λέγοντα· "Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου τὸν δὲ τῆς τούτων καταλήψεως, πεπληρωμένον κόπου καὶ πόνου διὰ τὰ βάθη τοῦ πλοῦτου τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὸ ἀνεξερευνήτα εἶναι τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνιάστους τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ· ἐπὶ τὸν τρίτον οὖν ἔστην κρίνας ἐπέχειν μὲν τέως, περιμένειν δὲ καὶ ἀφορᾶν εἰς τὸ πάντων τέλος. Τούτῳ δ' ἐμπιστεύσας ἑμαυτὸν τῷ λογισμῷ εὐσεβεῖ ὄντι καὶ ἀληθεῖ, ἐξ αὐτῆς ὠνάμην τῆς πίστεως. Ἔγνων γὰρ ἐξ ὑποβολῆς τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, ὡς διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν καταβαλεῖ αὐτοὺς οὐκ εἰς μακρὸν ὁ Θεὸς, μετὰ τὸ ἐπαρθῆναι καὶ ὑψωθῆναι. Ἐἴτα φωτισθεὶς, καὶ τὴν πτώσιν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τέλει καταληφθεμένην αὐτοὺς προφητικῇ δυνάμει συνειδὼν, εἰκότως φημί· Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, γέγονασί τε ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγερμένων. Ἐως μὲν γὰρ τις φαντάζεται ὄνειρώττων ἐν τοῖς ὕπνοις, δοκεῖ τι πράττειν ἀπατώμενος τῆ τοῦ ἐνυπνίου φαντασίᾳ· ἐπειδὴν δὲ διεγερθῆ τὸν ὕπνον ὑποτριψάμενος, ἀχεται αὐτῷ τὰ τῆς φαντασίας. Οὕτω δὲ καὶ τῶν ἀσεβῶν ἢ τοῦ παρόντος βίου δοκοῦσα εὐπραγία καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑπερηφανία ὁμοίον ἔχει τὸ τέλος τῶν ὄνειρώττων καὶ ἐνυπνιαζομένων. Ἐπειτα διεγρηγοροῦσι καὶ μηδενὸς ὧν ἐδόκουν ὄρᾶν τε καὶ κατέχειν ταῖς χερσὶν ἐπιλημμένους. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἀντὶ τοῦ, Πλὴν διὰ τὰς δολιότητας ἔθου αὐτοῖς, τοῦτον εἶρηκε τὸν τρόπον· "Ὅτως ἐν ὀλίθῳ ἔταξας αὐτοὺς, κατέβαλες αὐτοὺς εἰς ἀφανισμούς· ἐξαιφνης ἐξέλιπον, ἀνηλώθησαν ὡς οὐχ ὑπάρξαντες, ὡς ὄνειρον ἐξυπνίσαντι. Εἰς δὲ τὸ, ἐξαιφνης, καὶ τὸ, ἐξάπινα, παραθήσεις τὴν σωτήριον φωνὴν τὴν λέγουσαν· Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται· καὶ πάλιν· Ἦξει ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ἣ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ἣ οὐ γινώσκει.

Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξοβερῆσεις. Ἀνωτέρω μὲν εἰλεγον, "Ἐως εἰσέλθω εἰς

¹ Matth. xxiv, 42. ² ibid. 50.

τὸ ἀγιαστήριον τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ τί ποτ' ἦν τὸ ἀγιαστήριον διδάσκει λέγων· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις. Ἐνθεν εἰκότως ὁ θεὸς Ἀπόστολος, πόλιν οὐράνιον Θεοῦ εἰδὼς ἔλεγεν· Προσεληλύθαμεν Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ καὶ πόλιν· Ἡ δὲ ἀνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστί. Ταύτην οὖν καὶ ὁ παρῶν Προφήτης τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ σημαίνει λέγων· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις. Εἰ μὲν γὰρ ἦσαν, φησι, φυλάξαντες τὴν σὴν εἰκόνα, εἰκότως καὶ τῆς σῆς πόλεως κατηγυῖοντο· ἐπεὶ δὲ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρσυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς, ἀναλόγως τε τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ ἑαυτὸν μετεμόρφωσεν εἰς ἀγρίου θηρὸς τρόπον τε, γέγονέ τε ἵππος θηλυμῆς, ἢ λύκος ἀρπακτικὸς, ἢ ὄφις καὶ γέννημα ἐχιδνῶν, ἢ ἄλλο τι τούτοις παραπλήσιον· τούτου χάριν ὡσπερ κίβδηλον νόμισμα τὴν τοιαύτην εἰκόνα τῆς ἑαυτοῦ πόλεως ἀπορρίπτει ὁ Θεός, ἐξουθενῶν αὐτήν, οὐδὲ ἀξίαν κρίνων τῶν ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ μονῶν. Πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ δι' ὃ λέλεχται· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενήσεις. Τοῦτο μὲν οὖν προφητικῶς ὁ Ἀσάφ ἀπεφθέγγετο, ὡσπερ ἐπιθειάσας, καὶ τὸ μέλλον πεφωτισμένοις ψυχῆς ὀφθαλμοῖς θεθεαμένους. Τὴν δὲ αἰτίαν δι' ἣν ἐφωτίσθη τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ συνιδεῖν, παρίστησι λέγων ἐξῆς·

Ὅτι ἐξεκαύθη ἡ καρδιά μου, καὶ οἱ νεφροὶ μου ἠλλοιώθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ζηλῶν ἐζήλωσα τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν προφήτην Ἠλίαν, ἐξειλκόμεν τε τοῖς λογισμοῖς ὄρων ἀσεβεῖς εὐθυμουμένους· ἀλλὰ καὶ ἐπυρούμην τοὺς νεφροὺς καὶ τὰ βάθη τὰ κρύφια τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς· δι' ὃ καὶ ἔλεγον, Ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν· τούτου χάριν ἠξιώθην φωτισθῆναι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καὶ τὴν πόλιν ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ, τοὺς τε ἀξίους αὐτῆς καὶ τοὺς μὴ. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐξεκαύθη ἡ καρδιά μου, ὁ Σύμμαχος, Συρρεστέλλετο, φησιν, ἡ καρδιά μου, καὶ ἐντὸς τῶν νεφρῶν μου διελεγόμεν ἀντιλέγων. Εἴθ' ἐξῆς εἴρηται· Καὶ ἐγὼ ἐξουθετημένος, καὶ οὐκ ἔγνω· ὃ δὲ σαφέστερον ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν, Ἦμην δὲ ἀνεπιστήμων καὶ μὴ εἰδώς· καὶ πάλιν Κτηνώδης ἐγενήθη παρὰ σοί· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Κτηνώδως διετέλεσα παρὰ σοί. Καὶ ἐγὼ, φησιν, διαπαντὸς μετὰ σου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Καὶ συνῆμην σοὶ διαπαντὸς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὐ συνεῖην πρὶν φωτισθῆναι καὶ γῶναι τὰ περὶ τῆς σῆς πόλεως λελεγμένα, καὶ τὰ περὶ τῆς εἰκόνας τῶν ἀσεβῶν· καὶ εἰ δίκην ἀλόγου κτήνους διετέλεσα πρότερον ἀνοηταίνων, καὶ μὴ δυνάμενος ἐπιβαλεῖν τοῖς τῆς σῆς προνοίας λόγοις· ὅμως οὐκ ἀπελιμπανήμην σου τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ἐξέπιπτον τῆς ἐπὶ σὲ ἐλπίδος, συνήμην δὲ σοὶ διαπαντὸς· καὶ τοῦτ' ἐπραττον οὐκ ἐξ ἑμαυτοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς χάριτος. Σὺ γὰρ αὐτὸς τῇ σαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ, τῆς ἐμῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπιλαβόμενος, συνεῖχες καὶ διεκράτεις πρὸς τὸ μὴ δια-

A *sanctuarium Dei*; nunc vero quodnam sit hujusmodi sanctuarium edocet his verbis, *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*. Unde merito divus Apostolus, ut qui caelestem Dei civitatem nosset, dicebat: *Accessimus ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem caelestem*; ac rursum: *Illam vero quae sursum est Jerusalem, libera est*. Hanc itaque Dei civitatem Propheta qui jam loquitur sic indicat: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*. Nam si, inquit, imaginem conservassent tuam, merito civitate quoque tua donati essent: at quia homo cum in honore esset, non intellexit: *comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*, atque modo malitiae suae congruenti sese in agrestis feræ morem transmutavit, factusque est equus emissarius, aut lupus rapax, aut serpens et genimen viperarum, sive quid iis simile; ideo talem imaginem quasi adulterinum numisma ex civitate sua Deus abjicit, ad nihilum redigit, neque dignam judicat illis civitatis suae mansionibus. Nam apud Patrem mansiones multae sunt. Quare dictum est: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*. Hoc itaque propheticè Asaph quasi afflatus Numine, ac illuminatis mentis oculis futura contemplat, locutus est. Causam vero cur illuminatus sit ad civitatem Dei conspiciendam mox aperit dicens:

VERS. 21-24. *Quia inflammatum est cor meum, et renes mei commutati sunt*. Quia enim zelo zelavi Domino, secundum Eliam prophetam, cogitationibusque detrahebar cum cernerem impios prospere agere; imo etiam renes mei necnon profunda occultaque animae meae urebantur; ideo dicebam, *Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*. Quare concessum mihi fuit ut illuminarer a Spiritu et viderem civitatem Dei, necnon eos qui illa sive digni, sive indigni sunt. Pro illo autem, *Inflammatum est cor meum*, Symmachus, *Contrahebatur*, inquit, *cor meum, et intra renes meos ratiocinabar contradicens*. Deinde dicitur: *Et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi*; quod clarius interpretatus Symmachus est dicens, *Eram inscius et non cognoscens*. Rursum: *Ut jumentum factus sum apud te*; sive secundum Symmachum, *Jumentum instar versatus sum apud te*. Et ego, inquit, *semper tecum*; secundum Symmachum autem, *Ei una tecum eram semper*. Etsi enim non intelligebam priusquam illuminarer ac ea cognoscerem quae de civitate tua, necnon ea quae de imagine impiorum dicta sunt; ac etiamsi instar bruti jumentum prius degerem, insipiens nec providentiae tuae rationem attingere valens; attamen abs te, Deus, non deserebar, neque abs spe mea in te reposita excidebam, tibi quoque semper aderam: et hoc agebam non mea virtute, sed gratia tua. Tu namque humanitate tua, arrepta manu dextera mea, me detinebas astringebasque, ut ne effunderentur

• Hebr. xii, 22. • Galat. iv, 26. • Psal. xlviii, 21. • II Reg. xix, 40.

vestigia mea, neque pedes moverentur a mea apud te statione. Quapropter dico : *Tenuisti manum dexteram meam.* Bonam quippe dexteram habui, pravalidam et paternam, dextera omnia et tibi placita peragentem : quare arrepta illa, in voluntate tua deduxisti me ; sive secundum Symmachum, *consilio tuo duxisti me*, a mortali me vita traducens, et ad tranquillum tutumque requiei tuæ portum deducens ; ita ut si dexteram meam non tenuisses, jam olim quasi a torrente abreptus, pedibusque subversus, in extremam perniciem delapsus essem. Nunc vero tu ipse tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me : ac demum post memoratas tentationes et tempestates animam perturbantes meam, sine periculo per vitæ fluctus deductum cum gloria suscepisti me, nihil in tot casibus mali perpesum. Secundum Symmachum autem, *Postremo*, ait, *honor me excepit.*

VERS. 25-28. *Quidem enim mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? Tuus, inquit, erga homines amor, misericordia item et gratia tua, omnium mihi honorum causa fuit. Tua quippe bonitate usus, tenuisti manum dexteram meam, et servasti me, ita ut nec pedes mei moverentur, nec gressus mei effunderentur. Sed etiam cum gloria suscepisti me : quoniam hoc tibi utpote bono Deo inest ; mihi enim nihil in cælo est ; neque ut debita mihi hæc accesserunt : nullus sane mihi in cælo est, nisi tu solus. Quare nihil in terra volui abs te obtinere, neque optavi mortales fluxasque res consequi. Jure autem nihil a te volui in terra, quia cælestes mansiones peroptarem, et bona illa consequi expeterem. Ideo tabescebam, vitamque macerabam, cor amigebam, quia te Deum in spei meæ portionem posueram. Quamobrem dico : Defecit caro mea et cor meum ; Deus cordis mei et pars mea Deus in æternum. Quia ecce qui elongant se a te, peribunt : perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Mihi autem adherere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam ; et annuntiem omnes laudes tuas in portis filie Sion. Superius quidem dicebam : Et ego semper tecum ; sive secundum Symmachum, Et ego una tecum eram semper ; nimirum fide, voluntate et dilectione erga te mea : nunc autem causam aperte profero quare una tecum semper fuerim, teque portionem meam posuerim. Sciebam enim, ac plane persuasum mihi erat, quoniam Qui elongant se a te, peribunt : quare non me abs te amovi, etiamsi economiæ tuæ rationem ignorarem, sed una tecum eram semper. Sese porro a Deo amovent quotquot peccatis et atheis impiisque cogitationibus se Deo alienos constituunt : qui quanto longius ab eo discedunt, tanto perniciæ propinquius accedunt ; ut vice versa, Deo conjuncti, cum vita copulantur, et a perniciæ se amovent. Finis porro eorum qui a Deo dis-*

A χεῖσθαι μου τὰ διαθήματα, μηδὲ τοὺς πόδας μου σαλεύσθαι τῆς παρὰ σοὶ στάσεως. Διό φημι· Ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. Εἶχον γὰρ καλὴν δεξιάν, ἐβρωμένην καὶ πατρικὴν (1), τὰ δεξιὰ πάντα καὶ τὰ σοὶ ἀρεστὰ πράττουσαν· δι' ἃ ἐπιλαβόμενος αὐτῆς, τῇ βουλῇ σου ᾠδήγησάς με· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῇ συμβουλῇ σου ᾠδήγησάς με, τὸν θνητὸν διαπορθμεύων βίον, καὶ εἰς εὐδίων καὶ ἀσφαλῆ λιμένα τῆς παρὰ σοὶ ἀναπαύσεως χειραγωγῶν με· ὡς, εἴ γε μὴ τῆς δεξιᾶς τῆς ἐμῆς κεκρατήκεις, πάλαι ἂν, ὡσπερ ὑπὸ χειμάρρου κατασύροντος περιτραπαῖς τοὺς τῆς ψυχῆς πόδας, πτώματι περιέπιπτον ἐξαισίμ. Νῦν δὲ σὺ αὐτὸς ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ᾠδήγησάς με. Καὶ τέλος μετὰ τοὺς δηλωθέντας πειρασμοὺς καὶ τοὺς χεიმῶνας τοὺς ἀναθορυθήσαντάς μου τὴν ψυχὴν, διαγαγὼν με ἀκινδύνως τὰ τοῦ βίου ρεύματα, μετὰ δόξης προσελάθου με, μηδὲν πεπονητότα ὑπὸ τῶν τοσοούτων. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὑστερον, φησὶ, τιμὴ διεδέξατό με.

Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς ; Ἡ σὴ φιλοanthropία φησὶ, καὶ τὸ σὺν Ἐλεος καὶ ἡ χάρις πάντων μοι τῶν ἀγαθῶν γέγονεν αἰτία. Τῇ γὰρ σαυτοῦ χρησάμενος ἀγαθωσύνη, ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ διέσωσάς με, ὥστε μὴ σαλευθῆναι τοὺς πόδας, μηδὲ διαχυθῆναι μου τὰ διαθήματα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ δόξης προσελάθου με· ἐπειδὴ περ σοὶ τοῦτο ὡς ἀγαθῷ Θεῷ πάρεστιν· ἐμοὶ γὰρ οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ κατὰ ὀφειλὴν μοι ταῦτα γέγονεν· ἀλλ' οὐδὲ ἔστι μοὶ τις ἄλλος ἐν τῷ οὐρανῷ ἢ σὺ μόνος. Δι' ἃ οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἠθέλησα παρὰ σοῦ κτήσασθαι, οὐδὲ ἠξιάμην τυχεῖν θνητῶν καὶ ἐπικήρων πραγμάτων. Εἰκότως δὲ οὐδὲν παρὰ σοῦ ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς· τὰς γὰρ ἐν οὐρανῷ ἐπόθουν διατριβάς, καὶ τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τυχεῖν ἠγχομήην. Δι' ἃ κατέτηχον τὸν ἑμαυτοῦ βίον, καὶ τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν κατέτρυχον, τὴν π καρδίαν μου καταπέδων, σὲ μόνον τὸν Θεὸν τῆς ἐμμεντοῦ ἐλπίδος μερίδα τιθέμενος. Ὅθεν φημι· Ἐξέλιπερ ἡ σάρξ μου καὶ ἡ καρδία μου· ὁ Θεὸς τῆς καρδίας μου, καὶ ἡ μερίς μου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν πορνέοντα ἀπὸ σοῦ. Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολληθῆναι τῷ Θεῷ ἀγαθόν ἐστίν, τιθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδου μου, τοῦ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰρέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγον, Καὶ ἐγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Καὶ συνήμην σοι διαπαντὸς· τῇ πίστει δηλαδὴ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πρὸς σὲ ἀγάπῃ· νυνὶ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν καθίστημι φανεράν, δι' ἣν συνήμην σοι διαπαντὸς, καὶ σὲ μερίδα ἐπιθέμην ἑμαυτοῦ. Ἥδειν γὰρ, καὶ ἀκριβῶς ἐπεπέπισμην, ὅτι οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται· δι' ἃ οὐκ ἐμάκρυνον ἑμαυτὸν, καί περ ἀγνοῶν τοὺς λόγους τῆς σῆς διακήσεως, ἀλλὰ συνήμην σοι διαπαντὸς. Μακρύνουσι δὲ ἑαυτοὺς οἱ τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας καὶ τοὺς ἀθέους καὶ

(1) Ms. πρακτικῆν

ἀσεβεία λογισμοῖς ἄλλοτριῶν ἐαυτοὺς καθιστώντες A τοῦ Θεοῦ· οἵτινες ὅσων πορβώτατω αὐτοῦ γίνονται, τοσοῦτῃ τῇ ἀπωλείᾳ πλησιάζουσιν· ὡς ἔμπαλιν, συναπόμεινον τῷ Θεῷ, τῇ μὲν ζωῇ συνάπτονται, τῆς δὲ ἀπωλείας μακρύνονται. Τέλος δὲ τῶν ἐαυτοὺς μακρύνοντων διεσθραυ τυχάνει, ἅτε δὴ ἐκπορνευσάντων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς οὐδένα μακρύνει ἐαυτοῦ, οὐδὲ ἀπωθεῖται· ἀλλ' ἕκαστος ἐαυτὸν ἀπαλλοτριῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκπορνεύων καὶ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ἔκδοτον παραδιδούς τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐναντίοις. Οἱ δὲ μακρύνοντες ἐαυτοὺς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ἐπισπῶνται καθ' ἐαυτῶν τὴν ἀπωλείαν. Τούτους δὲ τῇ ἀπωλείᾳ οἰκειωθέντας ὁ Θεὸς αὐτῶν τὸ ἐξῆς διατίθει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ἐξωλόθρευσας, φησὶ, πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Πορνεύει δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ μετὰ τὸ πλησιάζαι αὐτῷ μακρύνας ἐαυτόν. Αὐτὸς μὲν γὰρ καὶ νυμφεύεσθαι οὐκ ἀπαξιῶν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καὶ τὰ οἰκεία σπέρματα ἐν αὐτῇ καταβάλλεσθαι· ἡ δὲ μακρύνουσα ἐαυτὴν καὶ ἐτέροις παρέχουσα τοῖς καταπορνεύειν αὐτὴν ἐθέλουσι, πνεύμασι πονηροῖς καὶ δαίμοσιν ἀκαθάρτοις, ἢ λογισμοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσιν, ἢ πράξεις μαρμαῖς καὶ ἀκαθάρτοις, εἰκότως ὀλέθρῳ παραδίδεται. Διὸ λέλεκται· Ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ἀκριβῶς πεπεισμένος περὶ τῆς σῆς δικαίας κρίσεως, τὴν ἐναντίαν εἰλόμην τοῖς ἀσεβέσι, καίπερ μὴ νοῶν τὰ σὰ μυστήρια· ἀλλὰ καὶ κτηνώδης γνόμενος παρὰ σοι, ὅμως συνήμην σοι διαπαντός. Οὐδὲν γὰρ ἐμοὶ κάλλιον ἐφαίνετο τοῦ προσκολλᾶσθαι σοι τῷ ἐμῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα αἰρεῖσθαι ἄπερ αὐτὸς ὤρισας καὶ ἐνετείλω. Οὕτω γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστίν. Διὸ περ ἐμοὶ οὐδὲν κάλλιον οὐδὲ κρείττον καταφαίνετο τοῦ προσκολλᾶσθαι σοι. Διὸ φημι, ὅτι Ἐμοὶ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστίν. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός, πῶθεν ἂν γένοιτο ἐτέρῳ τι ἀγαθὸν ἢ ἐκ τοῦ προσκολλᾶσθαι αὐτῷ; Καὶ ἦδη μὲν ἀπῆλαυον παντὸς ἀγαθοῦ, κολλώμενος καὶ συναπτόμενος τῷ Θεῷ· ὥστε λέγειν· Ἐκολλήθη ὁπίσω σου ἡ ψυχὴ μου. Καὶ εἰς τὸν μέλλοντα δὲ χρόνον ἀγαθὰς ὑπέγραφο ἐλπιδας ἐμαυτῷ. Ἐτερόν τε τοῦτο ἀγαθὸν μοι ἦν, τὸ τίθεσθαι ἐν Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. Τέλος γὰρ μοι τῆς πάσης ἐλπίδος ἦν τὸ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. Καταξίωθεις γὰρ τῆς εἰς τὴν πόλιν σου εἰσόδου, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγετο· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις, καὶ ταῖς πύλαις ταῖς ἐπουρανίοις ἐπιβάς, ἀνακηρύξω τοῖς πᾶσι τὰς εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίας. Ἐνθα γινόμενος καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν σου τεύξομαι, ὡς ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ ἀρέθη. Τοιαῦτα γὰρ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Μὴ κελμενον δὲ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μὴδὲ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς τὸ ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών, παρὰ μόνους δὲ τοῖς Ἑβδομήκοντα φερόμενον, ὠβέλισταται, διὰ τὸ καὶ περιττὸν εἶναι. Τὸ γὰρ πάντων ἀγαθὸν τέλος ἐπ' αὐτὴν ἀγει τὴν ἐπουράνιον Σιών, ἥτις ἦν ἡ ἀποδεδομένη τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανοῖς πόλις, θυγατρὸς Σιών νοουμένης τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησίας, ὡς διὰ πολλῶν ἀποδείξαι βῆδιον.

• I Cor. vi, 17. • Psal. LXXII, 9. • I Cor. II, 9.

cedunt, est interitus, utpote qui a Deo ceu fornicati fuerint. Deus namque neminem amovet, neque abs se repellit; sed quisque sese alienum a Deo facit, dum ceu fornicatur, animamque suam dedititiam inimicis Dei tradit. Qui vero proprio delectu sese amovet, exitium sibi attrahunt. lis vero qui sese perniciæ dederunt, Deus quod superest adjicit. Quid illud est? *Perdidisti*, inquit, *omnes qui fornicantur abs te*. Fornicatur a Deo, qui postquam ad eum propius accesserat, ab ipso procul recedit. Ipse namque humanam animam desponsare, et propria semina in illam jacere non dedignatur; illa vero recedens ab eo, seseque aliis admovens qui fornicari cum ea cupiunt, malignis scilicet spiritibus, et impuris dæmonibus, aut impiis cogitationibus, sive sædis impurisque facinoribus, jure perniciæ traditur. Quare dictum est: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te*. Verum ego hæc probe sciens, ac plane de justo judicio tuo persuasus, adversam impiis elegi viam, etiamsi mysteria tua non intelligerem; sed et quamvis ut jumentum factus essem apud te, attamen una tecum eram semper. Nihil enim pulchrius mihi videbatur esse, quam tibi Deo meo adhærere, illaque diligere quæ tu jussisti ac præcepisti. Ita enim *qui adhæret Domino unus spiritus est* ⁹. Ideo nihil mihi pulchrius, nihil melius videbatur, quam adhærere tibi. Quapropter dico, *Mihi adhærere Deo bonum est*. Nam si nemo bonus nisi unus Deus, undenam alii cuiquam boni aliquid advenerit, nisi ex eo quod Deo adhæreat? Et jam quidem omni fruebar bono, adhærens et conjunctus Deo; ita ut dicerem: *Adhæsit anima mea post te* ⁹. Itemque ad futurum sæculum bonam mihi spem ascripsi. Et sane aliud quoque mihi bonum aderat, scilicet, *ponere in Domino spem meam*. Nam finis omnis spei mihi erat, *ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filia Sion*. Siquidem ingressu in civitatem tuam dignatus, de qua superior dicebatur: *Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; cum etiam ad cælestes portas conscenderim, tua erga me beneficia omnibus prædicabo. Ubi constitutus promissa consequar tua, *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* ¹⁰. Talia quippe Deus præparavit diligenti-
D
bus se.

Cum autem illud, *in portis filia Sion*, neque in Hebraico, neque apud reliquos interpretes jaceat, sed apud solos Septuaginta Interpretes iteratur, obelo notatur, quia superfluum est. Bonus quippe omnium finis ad ipsam Sion cælestem ducit, quæ est illa jam tradita civitas Dei in costis. Nam filia Sion Ecclesia nostra esse intelligitur, ut pluribus facile est comprobare.

1. INTELLECTUS ASAPH. LXXIII.

A

ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΤΩ 'ΑΣΑΦ. ΟΓ'.

Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ? Ad dictorum intelligentiam nos excitat et invitat spiritus propheticus. Qui neque psalmum de more, neque canticum, neque hymnum, neque quid simile in titulo indicavit, quia tristitia enuntiantur. Ubi videtur supplicatio contineri, de qua divinus Apostolus præcepta dabat, dicens oportere nos omnes emittere obsecrationes, preces, supplicationes, gratiarum actiones ¹¹. Hic itaque sermo Deum alloquitur, atque futura ut jam præterita prophetice enarrat, postremam item Jerosolymorum obsidionem, quæ post salutarem Adventum a Romanis facta est, significat. Et hæc cum nondum constitutus locus esset, prænuntiat. Etenim Asaph, qui hæc vaticinatur, æqualis Davidi erat; Salomon vero post Davidis mortem, templum extruxit. Cum autem duas loci vastationes prævidisset, priorem scilicet a Babyloniiis, et secundam a Romanis factam; priorem quidem in LXXIX psalmo, et in LXXIII significat; posteriorem vero in præsentī prophetia, quam sic orditur: *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ?* Postremum namque et integrum illorum excidium non alio tempore fuit, quam cum Servator et Dominus noster sententiam contra illos tulit dicens: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* ¹². Ac consequenter sacer Apostolus post rerum exitum dixit de illis scribens: *Pervenit ad eos ira in finem* ¹³. Hic vero propheta minutatim ea, quæ huic loco Romanæ obsidionis tempore contigerunt, declarat his verbis: *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januis ejus in idipsum, videlicet Jerosolymæ; in securi et ascia dejecerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum; in terra polluerunt tabernaculum nominis tui.* Quod si quis dixerit hæc etiam tempore Babyloniorum gesta esse, advertas velim quæ sequuntur, *Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius.* Nam signa hæc erant Deum inspicere et curare Judaicam gentem, cum ipsis prophetas daret: siquidem etiam cum male se gererent, prophetas ipsis ceu medicos et servatores constituēbat. Sic in prima obsidionē magnum Dei prophetam Jeremiam habuerunt, et Baruch; quin etiam mulier quædam nomine Oлда eodem tempore prophetavit. In ipsa quoque Babyloniorum regione aderant ipsis Ezechiel et Daniel, præclari ac conspicui prophetæ. Postque reditum ex captivitate, temporibus Cyri et Darii, Zacharias et Aggæus prophetæ noti erant. Quomodo igitur illis temporibus aptari possit hæc prophetia, *Signa nostra non vidimus, et jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius?* Verum hæc fluem sortita sunt post Salvatoris adventum, et postquam memoratas voces ipse protulerat: non diu enim postea irrupentes Romani locum deleverunt. Quod etiam

Ἰνατί, ὁ θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Διεγείρει μὲν ἡμᾶς καὶ παρορμᾷ ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων σύνεσιν τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν. Οὕτως δὲ ψαλμὸν ἐπιγράφει συνήθως, οὕτως ὡδὴν, οὕτως ὕμνον, οὐδέ τι τῶν παραπλησίων, διὰ τὸ σκυθρωπὸν τῶν ἀπαγγελλομένων. Ἐν οἷς δοκεῖ ἐντευξίς περιέχεσθαι, περὶ ἧς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διεκελεύετο, δεῖν λέγων πάντας ἡμᾶς ποιῆσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντευξίς, εὐχαριστίας. Ἐντυχάνει γοῦν ὁ λόγος τῷ Θεῷ, προφητικῶς τὰ μέλλοντα ὡς παρηγγελῶτα διεξιῶν, καὶ τὴν ἐσχάτην σημαίνων πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένην μετὰ τὴν σωτήριον Παρουσίαν. Καὶ ταῦτα μὲν δὲ συστάντος πῶ τοῦ τόπου προαναφωνεῖ. Ὁ μὲν γὰρ

^B Ἀσάφ, δι' οὗ ταῦτα προεφητεύετο, σύγχρονος γέγονε τῷ Δαυίδ. Σολομὸν δὲ μετὰ τὴν τοῦ Δαυὶδ τελευτήν οἰκοδομεῖ τὸν ναόν. Δύο δὲ πορθήσεις προθεωρήσας τοῦ τόπου, τὴν τε προτέραν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενομένην, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων τὴν μὲν πρώτην διὰ τοῦ οὐ ψαλμοῦ σημαίνει καὶ διὰ τοῦ πβ', τὴν δὲ ὑσάτην διὰ τῆς μετὰ χεῖρας προφητείας ἧς ἀπάρχεται λέγων· *Ἰνατί, ὁ θεός, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου;* Τέλος γὰρ αὐτοῖς ἀποπτύσεως οὐδ' ἄλλοτε γέγονεν, ἢ ὅτε ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν τὴν κατ' αὐτῶν ἐξηγήσατο ἀπόφασιν εἰπὼν· *Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.* Οἷς ἀκολούθως καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἔκβασην γράφων περὶ αὐτῶν ἔλεγεν· *Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὄργη εἰς τέλος.* Καὶ κατὰ μέρος δὲ τὰ ἐξῆς συμβάντα τῷ τόπῳ ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας παρίστησιν ὁ παρὼν προφήτης, ἐν οἷς φησιν· *Ὡς ἐν δρυμῶ ξύλων ἀέλτραις ἐκοψάν τὰς θύρας αὐτῆς, δῆλον ὅτι τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλκῃ καὶ λαξευτηρίῳ κατέρραξαν αὐτήν.* Ἐνεπύριωσαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγιαστήριόν σου, εἰς τὴν γῆν ἔβεβήλωσαν τὸ σκήνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Εἰ δὲ λέγοις ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Βαβυλωνίων γεγονέναι, προσεκτέον τοῖς ἐξῆς, δι' ὧν εἴρηται· *Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἔτι.* Σημεῖα γὰρ ἦν τοῦ τὸν θεὸν ἐφορᾶν καὶ ἐπισκοπεῖν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τὸ παρέχειν αὐτοῖς προφήτας· ἐπεὶ καὶ ὅτε κακῶς ἔπραττον, ὡς περὶ ἱατροῦς καὶ σωτήρας αὐτοῖς τοὺς προφήτας ἐποίησεν. Οὕτω γοῦν ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τὸν μέγαν τὸν Θεοῦ προφήτην Ἰσραηλῆν εἶχον, καὶ τὸν Βαρούχ· ἀλλὰ καὶ γυνὴ τις Ὀλδὰ τοῦνομα κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπροφήτευσεν χρόνους· ἐν αὐτῇ τε τῇ Βαβυλωνίων χώρα συνῆν αὐτοῖς Ἐζεκιὴλ καὶ Δανιὴλ ἐπίσημοι καὶ διαφανεῖς προφῆται· καὶ μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον κατὰ τοὺς Κύρου καὶ Δαρείου χρόνους, Ζαχαρίας καὶ Ἀγαθαῖος προφῆται ἐγνωρίζοντο. Πῶς οὖν οἷόν τε ἦν ἐφαρμύζειν τοῖς τότε χρόνοις τὴν παρούσαν προφητείαν φάσκουσιν· *Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἔτι;* Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα τέλους ἐτύχχανε μετὰ τὴν σωτήριον

¹¹ 1 Tim. II, 1. ¹² Luc. XIII, 35. ¹³ 1 Thess. II, 16.

παρουσίαν καὶ τὰς προλεχθείσας αὐτοῦ φωνάς, μεθ' ἃς οὐκ εἰς μακρὸν ἐπιστάντες Ῥωμαῖοι τὸν τόπον ἤφάνισαν. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἐδῆλου θεοσπίζων τὸ μέλλον ὁ Σωτὴρ διὰ παραβολῆς τῆς οὕτως ἐχούσης· Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους δούλους καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· οἱ δὲ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἑτέρους· οἱ δὲ, πρὸς τὸ μὴ θελήσαι ἀπαντῆσαι, ἐτι καὶ διαλαβόντες τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Οἱς ἐπιλέγει· Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀκούσας, ὤργισθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπέκρησε. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ἐτι τότε συνεστώτι ἀναγέγραπται εἰρηκῶς· ἃ καὶ ἐπληροῦτο οὐκ εἰς μακρὸν, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου πολιορκησάντων τὸν τόπον· καθ' οὓς προφητῶν οὐδεὶς γεγὼνος ἱστορεῖται γενέσθαι κατὰ τούτους. Τοιγαροῦν πολιορκίαν ὁ μετὰ χεῖρας παρίστη λόγος· διὸ φησὶν ἀρχόμενος· *Ira tibi, o Deus, apwσω εἰς τέλος*; Ἔστι δὲ ἐκ τούτων τὴν ἀρετὴν ἀποθαυμάσαι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ὡς τὰ μακροῖς ὕστερον πραχθέντα χρόνοις προγνώσει θεῖα προεληφε. Τὸ δὲ, *Ira tibi, o Deus, apwσω εἰς τέλος*, εἴρηται, ἐπειδὴ πολλάκις ἀπεβίαις καὶ πλημμελείαις τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ὑποπίπτον παρεδίδοτο τοῖς περιοικοῖς ἀλλοφύλοις ἔθνεσι· καὶ ποτὲ μὲν αὐτοὺς Μωαβῖται ἐχειροῦντο, ποτὲ δὲ Ἀγμανῖται, καὶ ἄλλοτε δὲ Μαδιηναῖοι. Ἐῖτ' ἐπιστρέφων αὐτοὺς ἀνελάμβανεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν παρανομούντας παρεδίδοτο πολεμίους ἑτέροις, καὶ αἰθῆς ἀνεκτάτο· οὐδέποτε δὲ αὐτοὺς ἀπωθεῖτο εἰς τέλος, πρὸς βραχὺν δὲ τινα καιρὸν ἐπιστρέφων ἐνήγγεν εἰς σωτηρίαν. Μετὰ δὲ τὸ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμηθὲν αὐτοῖς ἄγος ἐβθασεν εἰς αὐτοὺς ἡ ὄργη εἰς τέλος, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν Γραφὴν, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο μηκέτ' ἐπάραι κεφαλὴν αὐτοῦς. Ὁ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν· *Ira tibi, o Deus, apwσω εἰς τέλος*; Σεισσημένως δὲ ὁ λόγος διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἤνιξατο τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρᾶξιν, μεθ' ἣν καὶ εἰς τέλος ἀπεβλήθησαν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς παρίστη λέγων· *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, διὰ τὸν τρόπον ὁρίεις ἐπισυνάγει τὰ τέκνα σου, ὅθεν ἀφρεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Τὸ γὰρ, *Ποσάκις ἠθέλησα*, δηλοῖ τὴν μακρῷ χρόνῳ ἐνδοθεῖσαν αὐτοῖς μοκροθυμίαν· τὸ δὲ, *καὶ οὐκ ἠθελήσατε*, παραστατικὸν ἂν γένοιτο τῆς ὑστάτης αὐτῶν ἀποβολῆς, ὅτε καὶ ὤργισθη ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πάσαι γενόμενα πρὸβατα νομῆς αὐτοῦ. Ἐξῆς δὲ ὁ λόγος ἵκεττηρίαν προσάγει λέγων· *Μηθήσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἥς ἐκτίσω ἀπ' ἀρχῆς*. Σφόδρα δὲ καταλήλως συναγωγῆς ἐμνημόνευσε, καὶ πρῶτον κτῆμα τοῦ Θεοῦ φησὶν αὐτὴν γεγονέναι· ἅτε εἰδὼς καὶ τὴν μὴ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὕστερον μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἐκελευθῆναι ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ὑποστᾶσαν Ἐκκλησίαν. Ἦς καὶ ἐν ἑτέροις μνημονεύει λέγων· *Ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ἠμνήσω σε*· καὶ πάλιν· *Εὐηγγελισάμην*

A ipse Servator futura vaticinans significavit per parabola istam : *Simile factum est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo : et misit servos suos ut vocarent invitatos ad nuptias : illi vero noluerunt venire. Iterum misit alios : illi vero praeterquam quod noluerunt venire, etiam captos servos contumeliis affecerunt, et occiderunt*¹⁴. Quibus subdit : *Rex autem, audiens, iratus est, et, missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, et civitatem eorum succendit*¹⁵. Hæc Salvatorem in ipso templo adhuc consistente dixisse scribitur : quæ non diu postea impleta sunt, Vespasiano et Tito locum obsidentibus : quorum tempore nullus propheta apud illos fuisse narratur. Obsidionem itaque præsens psalmus significat : quare in principio dicit : *Uti quid, Deus, repulisti in finem?* Hinc vero mirari subit divinitus inspiratæ Scripturæ virtutem, quæ diuturnis postea temporibus gesta divina præscientia antevertit. Illud autem, *Uti quid, Deus, repulisti in finem*, dictum est, quia Judaica gens in impietates et in scelera decedens, finitimis alienigenis gentibus tradi solebat ; et modo quidem Moabitæ subigebant illam, modo Ammonitæ, modo Madianitæ. Deinde autem ad frugem revocans Deus, ipsis patrocinabatur ; subinde vero prævaricantes aliis inimicis tradebat, ac rursus in pristinum statum restituebat : et nunquam in finem usque abiciebat illos, sed brevi post tempore in salutem revocabat. At post patratum ab eis contra Servatorem execrandum facinus, *pervenit ad eos ira in finem*¹⁶, secundum apostolicam Scripturam ; ita ut post illam calamitatem non haecenus caput extulerint. Quæ significans prophetia dicit : *Uti quid, Deus, repulisti in finem?* Per interrogationem vero admissum in Servatorem nostrum facinus subindicatur, quo peracto in finem abjecti sunt. Id sane ipse quoque Servator declarat dicens : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*¹⁷. Illud enim, *Quoties volui*, indicat tolerantiam illam diuturno tempore ipsis exhibitam ; illud vero, *et nolulistis*, postremam illorum abjectionem significat, quando iratus est furor ejus super illas quæ olim erant oves pascuæ ejus. Deinde vero supplicatio emittitur his verbis : —

D VERS. 2. *Memor esto Synagogæ tuæ, quam possedisti ab initio*. Admodum congruenter Synagogam commemorat aitque illam primam Dei possessionem fuisse ; utpote qui nosset Ecclesiam, ex omnibus gentibus constitutam, quæ non ab initio, sed post Synagogæ ruinam exstitit. Cujus Ecclesiæ alias meminit dicens : *In medio Ecclesiæ laudabo te*¹⁸ ; et rursus : *Annuntiavi justitiam in Ecclesia magna*¹⁹ ; ac iterum : *Apud te laus mea in Ecclesia magna*²⁰. Verum non talis illa olim Synagoga erat : illa quippe ideo sic vocabatur quod uno in loco congregaretur ; hæc vero præcellentiam electionis suæ decla-

¹⁴ Matth. xxii, 26. ¹⁵ ibid. 7. ¹⁶ I Thess ii, 16. ¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38. ¹⁸ Psal. xxi, 23. ¹⁹ Psal. xxxix, 40. ²⁰ Psal. xxi, 26.

rans, Ecclesia dicitur. Quod si quis causam requirit cur synagoga, quam ipse possederat ab initio, repulsa fuerit, ipse Christus Dei per aliam prophetiam id edocebit dicens: *Circumdederunt me canes multi, Synagoga malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos. dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* 21. Hæc causa fuit cur prior illa Synagoga repelleretur. Deinde vero subit: *Redemisti virgam hæreditatis tuæ. Id placantis more dictum: Tu enim, ait, hanc Synagogam redemisti, ac dignam habuisti quæ portio et virga hæreditatis tuæ vocaretur; nam quando dividebat Altissimus gentes, portio Domini facta est Jacob populus ejus, funiculus hæreditatis ejus Israel* 22. Hujus itaque hæreditatis tuæ memor esto. Pro illo autem, *virgam hæreditatis tuæ, Aquila, sceptrum hæreditatis, interpretatus est; Symmachus vero, sceptrum sortis tuæ. Quo quidem docetur, homines prorsus omnes Dei esse; populum autem ipsi segregatum, quasi sceptrum ejus regium fuisse.*

νομίας, ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, πάντας μὲν ἀνθρώπους εἶναι τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ ἀφωρισμένον αὐτοῦ λαὸν ὡσπερ βασιλικὸν αὐτοῦ σκήπτρον γεγονέναι.

VERS. 2, 3-7. *Montem Sion hunc, in quo habitasti. Leva manus tuas in superbias in finem: quanta malignatus est inimicus in sancto! Quæ esset virga, sive sceptrum secundum reliquos interpretes, his declarat, Montem Sion hunc, in quo habitasti. Nam regius mons erat, et sceptrum regni, in quo constructum fuerat templum et domus habitationis Dei. Quare metropolis fidelis Sion vocabatur, et civitas Dei Jerusalem; cælestis illius imaginem ferens, de qua divinus Apostolus hæc docebat: Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem* 23. Postquam hoc dixerat, ea quæ loco isti eventura erant vaticinatur, futura quasi præterita pro consueto more prænuntians. Ait itaque: *Et gloriati sunt qui oderunt te, in medio solemnitatis tuæ; sive, secundum Aquilam, Fremuerunt inimici tui in medio constitutionis tuæ. Posuerunt signa sua signa, et non cognoverunt sicut in exitu super summum. Quod clarius interpretatus est Symmachus dicens: Posuerunt signa sua manifeste cognita in introitu sursum. Pro illo item, Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia diruperunt eam; rursus Symmachus, Instrumentis ligneis et securibus suis, et portas ejus cum vectibus et furcis dejecerunt. Signa autem inimicorum, quæ manifeste apte ingressum posuerant, quænam erant, nisi instrumenta bellica, secures videlicet, ascie atque hastæ et arma? Verisimile etiam est his significari vexilla quæ ante exercitus ferebantur. Sed etiam, ait, Incenderunt igne sanctuarium tuum, et in terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Ubi senten-*

δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ πολλῇ· καὶ αὖτις· Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαιρός μου ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλη. Ἄλλ' οὐ τοιαύτη καὶ ἡ προτέρα ἐτύγγανε συναγωγῆ· ἡ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ συνάγεσθαι οὕτως ὠνομασμένα, ἡ δὲ τὸ ἐξαίρετον παριστώσα τῆς ἐκλογῆς, ἡ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τις ἔριτο τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἀπεβλήθη ἡ συναγωγῆ, ἦν ἐκτίσαστο ἀπ' ἀρχῆς, αὐτὸς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ δι' ἑτέρας προφητείας διδάξει λέγων· Περιέκλωσάν με κύνας πολλοί, συναγωγῆ ποτηρευομένην περισχε με. Ὀρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμηνσαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διεμέρισαντο τὰ ἰμάτιά μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἰμυτισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Ταῦτ' ἦν τὰ αἰτια δι' ἃ ἡ προτέρα συναγωγῆ ἀποβέβητο. Ἐξῆς δ' ἐπιλέγει· Ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας σου· δυσσηπτικῶς· Σὺ γὰρ, φησὶν, ταύτην ἐλυτρώσω τὴν συναγωγὴν καταξιώσας αὐτὴν τὴν χρηματίζειν μερίδα καὶ ῥάβδον κληρονομίας σου· ὅτε γὰρ διεμέριξεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτης οὖν τῆς σαυτοῦ κληρονομίας μνήσθητι. Ἄντι δὲ τοῦ, ῥάβδον κληρονομίας σου, σκήπτρον κληρονομίας σου, διδάσκοντος τοῦ λόγου

Ὀρος Σιών τοῦτο, ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας εἰς τέλος· ὅσα ἐπονηρεύσαστο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἀγῶνι! Τίς ἦν ἡ ῥάβδος, ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς τί ποτ' ἦν τὸ προλεχθὲν σκήπτρον, διασαφεῖ λέγων· Ὀρος Σιών τοῦτο ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. Βασιλικὸν γὰρ ἦν ὄρος καὶ σκήπτρον βασιλείας, ἐν ᾧ κατεσκευάσαστο ὁ νεὺς καὶ ὁ οἶκος τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Θεοῦ. Διὸ μητρόπολις πιστῆ Σιών ἐχρημάτιζε, καὶ πόλις Θεοῦ Ἱερουσαλήμ, εἰκόνα φέρουσα τῆς ἐπουρανίου, περὶ ἧς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκων λέγει· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Τοῦτο δ' εἰπὼν, ἐξῆς θεσπίζει τὰ συμβησόμενα τῷ τόπῳ, τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι ὡς παρωχηκότα συνήθως προφωνῶν. Λέγει δ' αὖν· Καὶ ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου· ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐβρυχήσαντο οἱ πολέμοι σου ἐν μέσῳ τῆς συνταγῆς σου. Ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν σημεῖα, καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ὡς εἰς τὴν ἔξοδον ὑπεράνω· ὃ δὴ σαφέστερον ἡρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Ἔθηκαν τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐπισήμως γνώριμα κατὰ τὴν εἰσοδὸν ἐπάνω. Ἄλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ, Ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐκοῦσαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέρραξαν αὐτήν, πάλιν ὁ Σύμμαχος, Ἐν ἄρμένοις ξυλίνοις ἀξίναις τῶνδε καὶ τὰς πόλεις αὐτῆς ὄμοῦ ἐν μοχλοῖς καὶ δικράνοις κατέρριψαν. Σημεῖα δὲ τῶν πολεμίων τίνα ἦν, ἅπερ ἐπισήμως πρὸ τῶν εἰσοδῶν ἔθηκαν, ἢ τὰ πολεμικὰ ὄργανα, καὶ πέλεκεις καὶ ἀξίναι καὶ τοιαῦτα ὄρατά τε καὶ ὄπλα; Εἰκὸς δὲ καὶ τὰς σημαίας τὰς πρὸ τῶν στρατοπέδων φερομένας διὰ τούτων δηλοῦσθαι. Ἄλλὰ καὶ Ἔτα-

21 Psal. cxi, 17-19. 22 Deut. xxxii, 8, 9. 23 Hebr. xii, 22,

πίρσαι, φησί, ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐβεθήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Ἐν ᾧ διερμηνεύει τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνωτέρου λελεγμένου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἐμφοροθεν εἰρητο· Ὅρος Σιών τοῦτο δ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ· ὅπως κατεσκήνωσεν ἐν αὐτῷ διασαφεῖ νῦν φήσας· Τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου· Σκῆνωμα γὰρ ἦν ὁ τόπος οὐκ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ· Δυσωπεῖ δὲ ἐφ' ἐκάστῳ, προστιθεῖς· Ἐν μέσῳ γὰρ, φησί, τῆς ἐορτῆς σου τὸ ἀγιαστήριόν σου καὶ τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Τὰ γὰρ τοιαῦτα δυσωπητικὰ ἦν καὶ ἐγερτικὰ ἐπὶ ἐκδιχῆσιν τῶν τετολημένων, ἐφ' ἣν παρορμῆ ἐξῆς λέγων· Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Τὸ ὕψωμα, φησί, τῶν ποδῶν σου ἠφανίσθη εἰς νίκος. Ὑψωμα δὲ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ὁ νεὸς ἦν ὁ εὐκτήριος. Ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντες τὴν Θεὸν ἐν μέσῳ τῆς ἐορτῆς αὐτοῦ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ πρότεροι τὸν τόπον οἰκοῦντες ἀθέους ἤσαντο χεῖρας κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἐορτῆς αὐτοῦ, βοαῖς τε ἀθέοις καὶ ἐναγέσις ἐχρήσαντο, ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ τὸ αἶμα αὐτοῦ καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν ἰδίων τέκνων ἐξαιτησάμενοι· εἰκότως ἐν μέσῳ τῆς ἐορτῆς μετῆι αὐτοὺς ἡ ἐκ Θεοῦ ὀργή· ὡς καὶ ἑτέραν προφητείαν πληροῦσθαι εἰς αὐτοῖς, δι' ἧς εἰρητο· Καὶ μετυστρέψω τὰς ἐορτὰς ἡμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς πανηγύρεις ἡμῶν εἰς θρήνον.

Εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αὐ σιγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτό· Καταπαύσωμεν τὰς ἐορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ προλεχθέντα πάντα δυσσεβεῖ σκοπῶ, φησί, διεπραξάντο οἱ ἐχθροὶ σου· τό τε γὰρ ἀγιαστήριόν σου ἐνεπύρισαν, καὶ τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου ἐβεθήλωσαν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τετολημάκασιν· οὐκ ἀνθρώποις ἐπιβουλεύοντες, οὐδὲ τόπον πολιορκεῖν προθέμενοι· σοὶ δὲ τῷ Θεῷ πολεμοῦντες, καὶ τὰς ἐορτὰς σου καταλύσαι διανοοῦμενοι. Ταῦτα δὲ, εἰ καὶ μὴ στόματι ἐλάλουν, ἀλλὰ ταῖς καρδίαις αὐτῶν καὶ ταῖς ἐνθυμήσεσι ἐλογίζοντο. Ἀλλὰ τότε μὲν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λογιζόμενοι τὸν πάλαι τῷ Θεῷ ἀφωρισμένον κόπον καθήρουν· ὁ δὲ μέγας καὶ δυνατὸς Θεὸς ἀνὸρ ἐνδὲς ἐκείνου τὰς ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίας ἐν πᾶσι συνίστη τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οἱ μὲν ἐχθροὶ σου, φησί, καὶ πολέμιοι τὰ ἑαυτῶν σημεῖα ἔβηκαν ἐν ὑψηλῷ καὶ ἐπισημοῖς τόποις, παρ' αὐτὰς τὰς εἰσόδους τοῦ ἱεροῦ· ὡς ἂν πάντες οἱ διόντες ὄρῳεν αὐτῶν τὰ νικητήρια· ἡμεῖς δὲ, ὧν ἐκ προσώπου ἰκετήριος εὐχὴ ἀναπέμπεται, Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν. Πῶς δὲ οὐκ εἶδομεν ἡμῶν τὰ σημεῖα, ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἐτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἐτι; Πάλαι μὲν γὰρ καθ' ἕκαστον καιρὸν καὶ κατὰ γενεὰς καὶ κατὰ διαδοχὰς τῶν ἡμετέρων πατέρων, προφῆται συνῆσαν αὐτοῖς πολιορκομένους καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγομῆναι· ὅπερ ἦν μέγιστον δεῖγμα καὶ σημεῖον τοῦ μὴ ἰνεπισκόπους αὐτοὺς ὑπάρχειν· ἡ γοῦν προνοητικὴ ὧν ὄλων δύναμις, ὡσπερ ἱατροῦς ἐν ταῖς ἐσχάταις συμφοραῖς τοὺς προφῆτας τῷ τότε λαῷ καθίστη·

tiam eorum quæ supra dicta sunt aperit. Quia enim prius hæc locutus erat, *Montem Sion hunc in quo habitasti*; quomodo in eo habitaverit jam declarat dicens, *Tabernaculum nominis tui*. Tabernaculum quippe locus erat, non ipsius Dei, sed nominis ejus. In singulis autem conqueritur adjectis his verbis: In medio, inquit, solemnitate tue sanctuarium tuum et tabernaculum nominis tui. Nam hæc querimonie sunt ad excitandam facinororum ultionem, ad quam sub hæc provocat dicens: *Leva manus tuas in superbias eorum in finem*; secundum Symmachum vero: *Exaltatio autem pedum tuorum de medio sublata est ad victoriam*. Exaltatio autem pedum ejus, templum erat precibus destinatum. Gloriantur qui oderunt Deum in medio solemnitate ejus, et merito quidem. Quia enim ipsi primi locum incolentes, in medio solemnitate ejus impie contra Christum Dei extulere manus, clamoribusque impiis et nefariis usi, in ipso Paschæ die sanguinem ejus super se et super filios suos expetierunt²⁴; jure in medio solemnitate invadebat eos ira Dei; ita ut alia prophetia impleatur qua de illis dicitur: *Et convertam solemnitates vestras in luctum, et celebritates vestras in placentiam*²⁵.

ἡμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς πανηγύρεις ἡμῶν εἰς θρήνον.

VERS. 8, 9. *Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul, Quiescere faciamus dies festos Dei a terra*. Hæc omnia, inquit, impio consilio inimici tui peragebant: nam sanctuarium, inquit, tuum incenderunt, et tabernaculum nominis tui profanarunt, cæteraque omnia ausi sunt, non hominibus insidias struentes, non locum ipsum obsidere tantum in animo habentes; sed tibi Deo bellum moventes, et festa tua solvere cogitantes. Hæc porro etiamsi non ore proferrent, sed corde menteque cogitabant. Verum illi Dei hostes talia cogitantes locum olim Deo dicatum excidio tradiderunt: magnus autem ille potensque Deus, pro uno illo loco, ab oriente sole usque ad occasum per universum orbem ecclesias sibi per omnes gentes constituit. Et vero inimici, inquit, et hostes tui signa sua in alto et in conspicuis locis posuerunt, ad ipsas usque templi valvas, ut omnes qui præteribant, victoriæ illorum symbola conspicerent; nos autem, ex quorum persona oratio funditur, *Signa nostra non vidimus*. Quomodo signa nostra non vidimus, nisi quia *jam non est propheta, et nos non cognoscet amplius*? Olim quidem singulis temporibus, in generationibus et successionibus patrum nostrorum, prophetæ ipsis obessis et in captivitate actis aderant: quod maximum erat argumentum et signum, eos non providentia exclusos tua fuisse; virtus enim illa universis providens, in extremis calamitatibus prophetas ceu medicos ipsi olim populo constituat: et hæc erant Dei signa.

²⁴ Matti. xxvii, 25. ²⁵ Amos viii, 10

Nunc autem cum prædicta in nos opere perficiuntur, *Signa nostra non vidimus : quare jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius.* Nam si ad breve solum tempus propheta defecissent, et postea tamen apparuissent, nequaquam dictum esset, *et nos non cognoscat amplius.* Jam vero quia post ipsorum in Servatorem ausus, irrumpentibus Romanis, locumque a fundamento diruentibus, nusquam prophetae obsessis aderant, sed neque sequenti tempore adfuerunt, nec unquam postea surrecturi sunt; admirabili modo prophetia postquam dixerat, *Jam non est propheta, addidit, et nos non cognoscat amplius.* Quod sane non Babyloniorum tempore, neque superiori ævo dici poterat. Nam singulis in generationibus penes illos prophetarum successio floruit, et usque ad Joannem prophetam permansit.

VERS. 10, 11. *Usquequo, Deus, impropere inimicus, irritat adversarius nomen tuum in finem? In præsentia prophetia illud, in finem, plerumque dictum fuit. In principio namque dicebatur: Utquid, Deus, repulisti in finem? Deinde vero: Leva manus tuas in superbias in finem; tertio: Irritat adversarius nomen tuum in finem; rursumque: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Quis postrema loci obsidio significatur. Cum autem percontatur et dicit: Usquequo, Deus, impropere inimicus? edoceri cupit quousque isthæc perdurabunt, et quænam temporis circumscriptio erit, et usquequo irritabit adversarius nomen tuum, num talia agendo in finem perseveraturus sit. Consequenter horum causam precando sciscitatur dum dicit: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Hæc porro dicti sententia est: sius Dei bonis repletus est, quare dictum est: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit²⁰. Et est hic arcanus Paternæ divinitatis thesaurus, et plenitudo honorum omnium, unde gratiarum dona iis qui se digni sunt largitur. Quoniam igitur de medio sinu dona gratiarum dignis erogat, ac dexteram suam avertit, nihilque ex bonis in memorato sinu suo reconditis ipsis elargitur; jure sciscitatur, dicens: Utquid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem? Rursumque id adjicit, in finem, significans, in finem ipsis dexteræ Dei aversionem futuram esse. Interrogatione autem nos ad causam perquirendam invitat; ut quæramus quare illi in finem abjecti sint. Nam si quis eos de peccato et iniquitate incusaverit, at scimus olim similia cum fecissent non in finem abjectos fuisse: infinita quippe et nefaria eorum opera, adulteria, idololatriam, prophetarum cædes enumerant prophetici sermones; sed nunquam in finem derelicti sunt: prophetæ quoque ipsis, etsi talia patrantibus, ad-*

²⁰ Joan. 1, 18.

(1) Forte legendum *παροξυνεῖ*, et *μοχ*, *διαμενεῖ*. EDIT.

καὶ ταῦτα ἦ, τοῦ Θεοῦ τὰ σημεῖα. Νῦν δὲ εἰς ἡμᾶς γινόμενα ὅτε τὰ προλεχθέντα δι' ἔργων χωρεῖ, τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν· δι' ὃ οὐκ ἔστιν ἐπιπροφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἐπιπροφήτης. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς καιρὸν βραχὺν διέλιπον οἱ προφῆται, εἶτα μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνεφάνησαν, οὐκ ἂν ἐλέγετο, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἐπιπροφήτης· νῦν δὲ ἐπειδὴ μετὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμηθέντα αὐτοῖς, Ῥωμαίων ἐπιστάντων καὶ τὸν τόπον ἐκ βάθρων ἐρημωσάντων, οὐδαμοῦ προφήται παρῆσαν τοῖς πολιορκουμένοις· ἀλλ' οὐδὲ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις γεγόνασιν, οὐδ' ἡμελλον εἰσαῖθις ποτε ἀναστήσεσθαι· θαυμαστῶς ἢ πρόβηθις φήσασα, *Οὐκ ἔστιν ἐπιπροφήτης*, ἐπήγαγε, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκειται ἐπιπροφήτης. "Οτι οὐτ' ἐπὶ τῶν Βαβυλωνίων χρόνων ἤρρωτοτε λέγεσθαι, οὐτ' ἐπὶ τῶν παλαιότερων. "Ἠκμαζε γοῦν καθ' ἐκάστην γενεάν παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν προφητῶν διαδοχὴ, ἢ καὶ διήρκεσε μέχρις Ἰωάννου τοῦ προφήτου.

"Ἐως τότε, ὁ Θεὸς, ὀνειδίξει ὁ ἐχθρὸς, παροξύνει ὑπεναντίας τὸ δρομὸν σου εἰς τέλος; Πολλὰς εἰρηται διὰ τῆς μετὰ χεῖρας προφητείας τὸ, εἰς τέλος. "Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ἐλέγετο· Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; εἶθ' ἐξῆς· "Ἐπαρον τὰς χεῖρας σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας εἰς τέλος· καὶ τρίτον· Παροξύνει ὁ ὑπεναντίας τὸ δρομὸν σου εἰς τέλος· καὶ αὐθις· Ἰνατί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; δι' ὧν ὁ λόγος τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τοῦ τόπου σημαίνει. Πυθθανόμενος δὲ καὶ λέγων· "Ἐως τότε, ὁ Θεός, ὀνειδίξει ὁ ἐχθρὸς; διδαχθῆναι ποθεῖ εἰς τότε ταῦτ' ἔσται, καὶ τίς ἔσται ἡ περιγραφή τοῦ χρόνου, καὶ μέχρι τίνος παροξύνει (1) ὁ ὑπεναντίας τὸ δρομὸν σου, καὶ εἰ διαμένει εἰς τέλος τοῦτο πράττων. Ἐστ' ἀκολούθως πυθθάνεται τὴν τούτων αἰτίαν ἀξίων διόφρησιν· Ἰνατί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν· ὁ κόλπος τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἐστὶ πλήρης, διδόμενος· Μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ ἔστιν ἀπόβητος οὗτος τῆς Πατρικῆς θεότητος θησαυρὸς καὶ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, ἐξ ὧν δίδωσι τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίοις αὐτοῦ. "Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ μέσου τοῦ κόλπου τὰ χαρίσματα τοῖς ἀξίοις δωρεῖται ἐκτείνων εἰς αὐτοὺς τὴν ἑαυτοῦ δεξιάν, ἀπὸ δὲ τῶν μὴ ἀξίων ἀποστρέφει τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν, μηδὲν αὐτῶν τῶν ἐν αὐτῷ δηλοθῆντι κόλπῳ τεταμειμένων ἀγαθῶν δωρούμενος· εἰκότως πυθθάνεται λέγων· Ἰνατί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; Καὶ πάλιν προστίθῃσι τὸ, εἰς τέλος, σημαίνων, ὡς ἀποστροφή τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς εἰς τέλος ἔσται αὐτοῖς. Διὰ δὲ τῆς ἐρωτήσεως ἐπὶ τὴν ζήτησιν τῆς αἰτίας ἡμᾶς διεγείρει, ὡς ἂν ζητήσαιμεν τί τοῦ αἰτίου γεγένηται τοῦ εἰς τέλος αὐτοὺς ἀποβληθῆναι. Εἰ μὲν γὰρ ἀμαρτίας καὶ παρανομίας αἰτιασάσθαι τις, ἀλλὰ καὶ πάσαι τοιαῦτα πράξαντας αὐτοὺς ἔγνωμεν καὶ μὴ ἀπωσθέντας εἰς τέλος.

μυρίους γὰρ ἀθεμίτους πράξεις μοιχείας τε καὶ εἰδω-
 λατρασίας, προφητῶν τε ἀναίρεσεις καταλέγουσιν
 αὐτῶν οἱ προφητικοὶ λόγοι· ἀλλ' οὐ πώποτε ἐγκατε-
 λείφθησαν εἰς τέλος. Συνῆσαν δὲ αὐτοῖς, καίπερ
 τοιαῦτα πράττουσιν, οἱ προφήται· ἐτίγνοντο δὲ παρ'
 αὐτοῖς καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνειαι, καὶ Πνεύματος ἁγίου
 παρουσία. Τί τοίνυν τὸ ξέρον, καὶ τί τοσοῦτον αὐτοῖς
 τὴν δεξιάν τοῦ Θεοῦ ἀποστραφῆναι αὐτοὺς εἰς τέλος;
 λέγων δὲ ταῦτα, ἀνίσταται σεσωπημένως τὸ πρᾶ-
 χθην αὐτοῖς κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τόλμημα.

Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος εἰργά-
 σαστο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Διεληθὲν τὰ προ-
 λελεγμένα, ἐπαναλαμβάνει τοὺς περὶ τῆς προνοίας
 λόγους, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὰς
 μεγαλουργίας, εὐκαίρως εὐσεβεῖς προέμενος φωνάς,
 ὡς ἂν μὴ τις νομίσειε, διὰ τὸ μὴ ἐφορᾶν αὐτὸν,
 μηδὲ ἐπιστατεῖν τοῖς πᾶσι τὰ προλεχθέντα γεγενῆ-
 σθαι. Διὸ φησιν· Εἰ καὶ ταῦτα τοῦτον ἐπράχθη τὸν
 τρόπον· ἀλλ' ὅμως πεπεισμεθα, ὅτι σὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
 ὃν καὶ βασιλέα ἡμῶν εἶναι γνωρίζομεν, κρίσει βασι-
 λικῇ καὶ θείᾳ πάντα οἰκονομεῖς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν
 ὄλων· Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν, βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ
 αἰῶνος εἰργάσαστο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς.
 Ὅστι' εἰ καὶ ἐν μιᾷ γωνίᾳ γῆς τοιαῦτα πρᾶχθῆναι
 συγκεχώρηκας διὰ τοὺς οἰκήτορας τοῦ τόπου· ἀλλ'
 ὅμως πεπεισμεθα, ὅτι τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης
 οἰκοῦντας ἀνθρώπους σωτηρίας ἀξιώσεις, τὸν ἑαυτοῦ
 Χριστὸν ἐγείρας ἅπανιν ἀνθρώποις Σωτήρα. Καὶ μοι
 δοκεῖ δι' ἑνὸς τοῦ μετὰ χειρας στίχου ὡς περ ἀνταπό-
 δοσιν ποιεῖσθαι τῶν ἐπιπορημένων· ἀντὶ γὰρ τῶν
 συμβεβηκότων κατὰ τοῦ δηλωθέντος τόπου, ἐργάσα-
 ται, φησὶν, ὁ Θεὸς σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. Συν-
 ῆθως δὲ καὶ νῦν τὰ ἐσόμενα ὡς παρωχηκότα θεσπί-
 ζει. Εἴτα διδάσκει ἐξῆς ὅποιας ἡδὴ πάλα πρότερον ὁ
 Θεὸς κατεἰργάσαστο θαυματουργίας λέγων· Σὺ ἐκρα-
 ταίωσας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν· Ἀντὶ
 δὲ τοῦ, Σὺ δὲ ἐκραταίωσας, ὁ Σύμμαχος, Σὺ δι-
 σκεδάσας τῇ ἰσχύϊ σου τὴν θάλασσαν, ἡρμή-
 νευσε. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν ἱστο-
 ρίαν σημαίνειν τὴν ἐπὶ Μωσέως γενομένην διόδον
 τοῦ λαοῦ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Διὸ κατὰ μὲν
 τὸν Σύμμαχον εἰρηται, Σὺ δισκέδασας τῇ ἰσχύϊ
 σου τὴν θάλασσαν· κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, Σὺ
 διέστησας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν.
 Εἴτα τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τὸν Φαραῶ ἀνίστασθαι
 μοι ἔκει φάσκων· Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς
 τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας
 τὴς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος· δράκοντα μὲν τὸν
 Φαραῶ, κεφαλὰς δὲ αὐτοῦ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄρχοντας
 ἀνιστόμενος· ἢ δράκοντας τοὺς Αἰγυπτίους, κεφα-
 λὰς δὲ αὐτῶν τοὺς τριστάτας καὶ τοὺς ἡγουμένους
 αὐτῶν ὀνομάζων. Τὸ δὲ, Ἐδωκας αὐτὸν βρῶμι
 λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν, εἶποι ἂν τις τὰ νεκρὰ σώματα
 αὐτῶν, ἐκβρασθέντα τῆς θαλάσσης, βράν γεγενῆσθαι
 τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τοῖς Αἰ-
 θίοψιν, ὁ μὲν Ἀκύλας, τοῖς ἐξελευσομένοις, ὁ δὲ
 Θεοδοτίων, τῷ ἐσχατῷ, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, τῷ
 ἐξεληλυθότι, ἡρμήνευσαν. Τῶν μὲν τῇ Ἐρυθρᾷ
 θαλάσσει καταποντωθέντων μνημονεύσας ὁ λόγος,
 ἔξης καὶ τῶν μετὰ ταῦτα πεπραγμένων ἀναφέρει

Arant, angelorum visiones, Spiritus sancti prae-
 sentia. Quod ergo tantum tam inauditum facinus eo-
 rum, ut in sinem abjiciantur et dextera Dei ab
 eis avortatur in sinem? Haec porro dicens ad-
 missum ab eis in Christum Dei facinus tacite sub-
 indicat.

τετόλμηται, ὡς εἰς τέλος αὐτοὺς ἀπωσθῆναι, καὶ
 λέγων δὲ ταῦτα, ἀνίσταται σεσωπημένως τὸ πρᾶ-

VERS. 12-18. *Deus autem rex noster ante saeculum operatus est salutem in medio terræ.* Postquam praedicta recensuit, sermones de providentia resumit, atque virtutis Dei ingentia opera declarat, pias opportune voces proferens: ne quis putaret ideo jam memorata gesta fuisse, quod Deus universa non curet, iisque non provideat. Quamobrem ait: *Etsi haec tali modo gesta sint, persuasum tamen nobis est, te Duem nostrum, quem regem item nostrum esse scimus, judicio regio ac divino omnia ad universorum salutem temperare: nam Deus noster rex noster ante saeculum operatus est salutem in medio terræ.* Ita ut etiamsi isthaec in uno terræ angulo effici permiseris eorum causa qui locum incolabant, persuasum tamen habeamus te omnes terram incolentes homines salute dignaturum, qui Christum tuum excitasti omnium hominum Servatorem. Videturque mihi hoc uno versu, quasi quaestionum solutionem praebere. Nam eorum vice quae contra praedictum locum perpetrata sunt, Deus, inquit, operabitur salutem in medio terræ. De more autem hic futura ut jam praeterita vaticinatur. Deinde vero docet, qualia jam olim prodigia Deus operatus sit, sic loquens: *Tu confirmasti in virtute tua mare.* Pro illo autem, *tu confirmasti, Symmachus, Tu dissipasti virtute tua mare,* interpretatus est. Et mihi quidem videtur historice indicare populi per mare Rubrum duce Moysae transitum. Quare secundum Symmachum dicitur: *Tu dissipasti virtute tua mare;* secundum Theodotionem vero: *Tu dirisisti in potentia tua mare.* Deinde Aegyptios et Pharaonem adumbrare mihi videtur, dicens: *Tu contrivisti capita draconum in aqua. Tu confregisti capita draconis.* Per draconem scilicet Pharaonem, per capita vero ejus, principes qui sub eo erant subindicat; sive per dracones, Aegyptios; per capita vero eorum, principes et duces eorum significat. Illud autem, *Dedisti eum escam populis Aethiopicis,* sic explicet quispiam, quod cadavera eorum ad litus maris rejecta in escam volatilibus caeli fuerint. Pro illo autem, *Aethiopicibus, Aquila, egressus;* Theodotio, *novissimo;* quinta editio, *egressus,* interpretati sunt. Postquam eorum qui in mari Rubro demersi sunt mentio facta est, sub haec eorum quae postea gesta sunt memoriam refricat, dicens: *Tu dirupisti fontes et torrentes.* Non enim Moyses erat qui petran virga percutiens, ex illa eduxit fontes et torrentes; sed tu, Deus, eras, qui haec per Moysen miracula patrabas. Quod additur autem, *Tu siccasti rivum Eiham,* ad Jordanem referatur.

quæ filii Israel post Moysis mortem, duce Jesu, A
exjccatum pedibus transierunt. Est autem figura
perileptica, quæ pro singulari pluralem adhibet.
Etham vero Aquila, *solidos fluvios*; Symmachus
autem, *antiquos*, edidit. Hæc quidem secundum lit-
teram dicta sint. Tropice autem loquendo hæc loca
referet quispiam ad occultas et invisibiles virtutes,
dicetque eas esse dracones, ut hic vocantur; mare
autem tropice sumptum, eorum esse domicilium;
per draconem veromulta capita habentem, principem
malignorum spirituum indicari: ad quem dixerit
quispiam hæc pertinere: *Tu confregisti capita dra-
conis, dedisti eum escam populis Æthiopicibus*. Quæ-
ret idem quinam Æthiopes allegoriæ more fuerint,
dicetque eos esse qui anima sunt nigra, quosa me-
morato dracone comedi ait, eademque proportione
qua ii qui salutaris Verbi carnes comedunt: his
consequenter fontes diruptos in torrentes et sicca-
tos fluvios, tropico item more explicare tentabit.
Sed nos postquam ea ad litteram explanavimus, ad
cætera transeamus. Cum declarasset propheta qua-
lia miracula Deus ante sæcula rex ediderit, hæc
etiam adjicit: *Tuus est dies, et tua est nox*. Tantam
quippe rerum mutationem tu solus omnipotens
operatus es. Quemadmodum enim firma petra in
fluidam materiam conversa, fontes et torrentes ex
ipsa effecisti, ac rursum fluviorum alveum e con-
trario exsiccasti, ita et diem arbitratu tuo in no-
ctem vertis, atque rursus noctem in diem commu-
tas: ipse luminaria et astra in cælo lucere fecisti
eis; soli cursum suum assignasti, omnibusque ter-
minos constituisti, et quasi confinia distribuisti,
annique tempestates per omne sæculum varias in
sectiones divisisti. Siquidem cum unum sit tempus,
una et eadem orbis revolutio, tu, Deus, qui omnia
potes, variis conversionibus totum distribuisti:
æstatem veri junxisti, eam autumno circumscripsi-
sti, hyemem vere terminasti: hæc quippe omnia tu
formasti. Quoniam igitur tu, qui a sæculo et ante
sæculum rex noster es, talia miracula et prodigia
edere, atque tuo nutu constituta ex contrariis in
contraria vertere soles; merito jam supplicationi-
bus annuas nostris rogamus: et *memor esto hujus*
(pro illo *hujus*, Symmachus, *hæc*, interpretatus est);
precamurque ut malorum quæ nobis acciderunt
mutationem efficias. Pro illo autem, *Tu fabricatus
es auroram et solem*, Aquila, *Tu præparasti lumina-
re et solem*, interpretatus est.

ἔαρ: πάντα γὰρ ταῦτα σὺ ἔπλασας. Ἐπεὶ τοίνυν σὺ ὁ ἐξ αἰῶνος καὶ πρὸ αἰῶνος βασιλεὺς ἡμῶν τοιαῦτα
πέφυκας μεγαλοουργεῖν καὶ παραδοξοποιεῖν, μεταβάλλειν τε ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία τὰ τῶ σφ' νε-
ματι περιεττόμενα· εἰκότως ἀντιβιβλούμεν καὶ νῦν ταῖς ἡμετέραις ἰκετηρίαις ἐπινεύσαι, μνησθῆναι τε ταύ-
της (ἀντὶ δὲ τοῦ, ταύτης, ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν) ὅπως καὶ ἐφ' ἡμῶν μεταβολῆν ποιήσαις
τῶν προκαταλαδόντων ἡμᾶς κακῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, σὺ καταρτίσω φαῦσιν καὶ ἡλίον, ὁ Ἀκύλας, σὺ
ἠτοίμασας φωστῆρα καὶ ἡλιον ἠρμήνευσεν.

Vers. 18, 19-21. *Inimicus improperavit Domino, et
populus insipiens incitavit nomen tuum. Ne tradas
bestiis animam consistentem tibi. Talia sunt inenar-
rabilis virtutis tuæ opera, qualia declaratum est.
Horum ut in nostri gratiam recorderis supplicamus.*

(1) An legendum τινες Αἰθίοπες? Edit.

τὴν μνήμην λέγων· σὺ διεβήρηξας πηγὰς καὶ χει-
μάβρους. Οὐ γὰρ Μωϋσῆς, φησὶν, ἦν ὁ τῆ βάρβα-
τύφας τὴν πέτραν καὶ ἐξαγαγῶν ἐξ αὐτῆς πηγὰς
καὶ χειμάβρους· ἀλλὰ σὺ ἦσθα, ὁ Θεὸς, ὁ ταῦτα διὰ
Μωσέως παραδοξοποιῶν. Καὶ τὸ ἐπιλεγόμενον δὲ ἐν
τῷ, σὺ ἐξήρανας ποταμούς· Ἡθὰμ, ἀναφέροιο ἐν
ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ὃν ἀποξηρανθέντα διήλθον ποτὶ
μετὰ τὴν Μωσέως τελευτὴν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ἠγουμέ-
νου αὐτῶν Ἰησοῦ. Ἔστι δὲ ὁ τρόπος περιληπτικῶς,
ἀντὶ τοῦ ἐνικου πληθυντικῶς προσηνεγμένος. Τὸ δὲ
Ἡθὰμ, ὁ μὲν Ἀκύλας στερεοῦς ποταμούς ἠρμή-
νευσεν, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀρχαίους. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς
πρὸς τὴν λέξιν εἰρήσθω. Τροπικῶς δ' ἂν τις ἐπαβα-
λῶν τοῖς τόποις ἀνοισει ταῦτα ἐπὶ δυνάμεις ἀφανεῖς
καὶ ἀοράτους, αὐτὰς εἶναι λέγων τοὺς δράκοντας τοῖς
ἐν ταῦθα ὠνομασμένους· θάλασσαν τε τροπικῶς τὸ
τούτων οἰκητήριον, αὐτὸν τε τὸν ἀρχοντα τῶν πνευ-
μῶν πνευμάτων σημαίνεσθαι διὰ τοῦ πολυκεφάλου
δράκοντος· περὶ οὗ φησεῖ τις εἰρησθῆναι τὸ, σὺ συν-
έβλασας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐ-
τὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι. Ζητήσεται δὲ ὁ τοιαύ-
τος καὶ τινὰς Αἰθίοπας (1) νόμοις ἀλληγορίας, τίς
τὰς ψυχὰς μεμελανωμένους φάσκων εἶναι· οὐς δὲ καὶ
ἐσθίειν ἐρεῖ τὸν προλεχθέντα δράκοντα, ἀνάλογος
τοῖς ἐσθίουσι τοῦ σωτηρίου Λόγου τὰς σάρκας· ἀπο-
λούθους δὲ τοῦτοις καὶ πηγὰς ῥηγνυμένας εἰς χει-
μάβρους καὶ ποταμούς ἀποξηραίνομένους τροπικῶς
ἀποδοῦναι πειράζεται. Ἄλλ' ἡμεῖς, πρὸς λέξιν τῆ
διάνοιαν ἀποδεδωκότες, ἐπὶ τὰ ἐξῆς διαθεσόμεθα.
Παραστήσας ὁ προφήτης ὅποια εἰργασταὶ θεύματα
ὁ πρὸ αἰῶνων βασιλεὺς Θεὸς, ἔτι καὶ ταῦτα προσ-
τιθῆσι λέγων· σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἔστιν ἡ
νύξ. Τὴν γὰρ τοσαύτην τῶν πραγμάτων μεταβολὴν
σὺ μόνος ὁ παντοδύναμος εἰργάσω. Ὡς γὰρ τὴν σι-
ρέμιον πέτραν εἰς βρυστὴν οὐσίαν μεταβαλῶν, πηγὰς
καὶ χειμάβρους ἐξ αὐτῆς εἰργάσω, καὶ ἀνάπαλιν τὰ
τῶν ποταμῶν βρῦματα εἰς τὸ ἐναντίον καταστήσας
ἐξήρανας· οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ὅτε θέλεις νυκτε-
ποιεῖς, ἐμπάλιν τε τὴν νύκτα μετατρέψεις εἰς ἡμέ-
ραν· αὐτὸς καὶ φωστῆρας ἐν οὐρανῷ κατηστέριαις
αὐτοῖς, καὶ ἡλίω διέταξας δρόμους, ὅρους τε τῷ παντι
νομοθετήσας, ὥσπερ μεθορίους διείλας τὴν σύμπαντα
αἰῶνα κατακερματίσας εἰς διάφορα τμήματα τοῖς
τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ καιροῖς. Ἐνδὲ γὰρ ὄντος τοῦ
χρόνου, καὶ τῆς τοῦ παντὸς ἀνακυκλήσεως μῆς καὶ
τῆς αὐτῆς οὐσης, σὺ ὁ πάντα δυνατὸς Θεὸς τροπικῶς
διαφόροις διείλας τὸ πᾶν, θέρος μὲν ἔαρ συνέλας,
τούτῳ δὲ μετόπωρον περιγράφας, χειμῶνά τε περιρι-
σῆς ἔαρ: πάντα γὰρ ταῦτα σὺ ἔπλασας. Ἐπεὶ τοίνυν σὺ ὁ ἐξ αἰῶνος καὶ πρὸ αἰῶνος βασιλεὺς ἡμῶν τοιαῦτα
πέφυκας μεγαλοουργεῖν καὶ παραδοξοποιεῖν, μεταβάλλειν τε ἐκ τῶν ἐναντίων εἰς τὰ ἐναντία τὰ τῶ σφ' νε-
ματι περιεττόμενα· εἰκότως ἀντιβιβλούμεν καὶ νῦν ταῖς ἡμετέραις ἰκετηρίαις ἐπινεύσαι, μνησθῆναι τε ταύ-
της (ἀντὶ δὲ τοῦ, ταύτης, ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν) ὅπως καὶ ἐφ' ἡμῶν μεταβολῆν ποιήσαις
τῶν προκαταλαδόντων ἡμᾶς κακῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, σὺ καταρτίσω φαῦσιν καὶ ἡλίον, ὁ Ἀκύλας, σὺ
ἠτοίμασας φωστῆρα καὶ ἡλιον ἠρμήνευσεν.

Ἐχθρὸς ὠνειδίσει τῷ Κυρίῳ, καὶ λαὸς ἀσπρῶν
παρώξυνε τὸ θυμὸν σου. Μὴ παραδῶς τοῖς θη-
ρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι. Τὰ μὲν τῆς
σῆς ἀνεκφράστου δυνάμεως ἔργα τοιαῦτά τινα,
ὅποια δεδῆλωτα τυγχάνει. Τούτων δὲ σε μνησθήσεται

καὶ ἐφ' ἡμῶν ἰκετεύομεν. Ἐπειδὴ καὶ νῦν οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ πολέμιοι, οὐχ ἡμᾶς τοὺς πολεμηθέντας καὶ ὑπαχειρίους αὐτοῖς γενομένους, ἀλλὰ σὲ τὸν Θεὸν ἡμῶν ὀνειδίζουσι· καὶ λαὸς ἄφρων ὁ σὲ τὸν Θεὸν μὴ εἰδῶς, ἐπὶ δαίμοσι δὲ καὶ πολυθέῳ πλῆθῃ καυχούμενος, οὐχ ἡμᾶς, ἀλλὰ σὲ καὶ τὸ σὸν ὄνομα παρώξυνεν· οὐ χάριν δέομεθα καὶ ἀντιβολοῦμεν, μὴ ἐκδότους παραδόναι τοῖς ἀπηγένοι· θηροὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἐξομολογουμένων σοι, μὴδὲ λήθην ποιήσασθαι εἰς τὸ παντελές, μὴ βορὰ γενώμεθα θηρίων ψυχὰς ἐσθίσις πεφυκότων· ὅποια εἰσιν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιβουλοὶ τε καὶ πολέμιοι· ἀλλὰ γὰρ ἐπιβλέψον εἰς τὴν διαθήκην σου, καὶ μνησθητι τῆς συνθήκης σου, δι' ἧς ἠδύοχησας αἴσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καινὴν διαθήκην αὐτοῖς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου δεδωρημένους. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα γεγῆνασι τινες ἐσκοτισμένοι τὴν διάνοιαν καὶ οἰκω ἀνομιῶν πεπληρωμένοι, μὴ παραδεξάμενοι τὸν Χριστὸν σου, ἀλλὰ σὺ ὡς φιλόανθρωπος Θεὸς τῶν σῶν πτωχῶν μὴ ἀποστραφῆς τὰς ἰκετηρίας. Τινες δ' ἂν εἴεν οἱ πτωχοὶ οἱ ταῦτα ὑπὲρ παντὸς εὐχόμενοι τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι πρὸς σὺς ἐλέγετο· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*; Τουτοῖς γὰρ καὶ Ἡσαίας ἐμαρτύρει ἐκ προσώπου λέγων τοῦ Χριστοῦ· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶπεν ἐχριστέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με*. Οὗτοι γοῦν ὑπερηύχοντο τοῦ παντὸς λαοῦ, μονονοχὲ φήσαντες ἂν οἱ πάντες αὐτοὶ ὁμοίως Παύλῳ τὸ· *Ἡυχόμεν ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινες εἰσιν Ἰσραηλίται*. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ προφήται τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὸν πτωχεύοντες, ταῦθ' ὑπὲρ τοῦ παντὸς καθικέτευσον ἔθνους.

A *Quia jam inimici hostesque nostri, non nobis debellatis sibi que subjectis, sed tibi Deo nostro improperant : et populus insipiens, qui te Deum ignorat, dæmonibusque ac multorum numinum errore gloriatur, non nos, sed te et nomen tuum incitavit; ideo supplicamus et rogamus, ne animas constitentium tibi immanibus feris dedititias tradas, neque nos in perpetuo obliviscaris, ne bestiarum animas devorare solitarum esca evadamus : quales sunt adversariæ potestates, quæ humanis animabus insidiantur ac bellum inferunt : sed respice in testamentum tuum, et memor esto pacti tui, quo humanum genus salvum facere tibi complacuit, cum novum ipsis testamentum per Christum tuum elargitus es. Etiam si enim quidam sunt, mente obscurati, qui domo iniquitatum repleti sunt, nec Christum tuum recipiant ; at tu utpote Deus clemens hominibus, pauperum tuorum supplicationes ne averseris. Quinam vero pauperes sunt, qui pro universo populo talia precantur, nisi discipuli Servatoris nostri et apostoli, quibus dicebatur : *Beati pauperes spiritu, quoniam vestrum est regnum cælorum* 27 ? Hæc enim Isaias ex persona Christi testificabatur : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ; evangelizare pauperibus misit me* 28. Hi itaque pro universo populo precabantur, idem fere dicentes quod Paulus : *Optabam anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitæ* 29. Ipsi quoque prophetæ Dei, qui propter ipsum pauperes erant, hæc pro tota gente precabantur.*

B *qui domo iniquitatum repleti sunt, nec Christum tuum recipiant ; at tu utpote Deus clemens hominibus, pauperum tuorum supplicationes ne averseris. Quinam vero pauperes sunt, qui pro universo populo talia precantur, nisi discipuli Servatoris nostri et apostoli, quibus dicebatur : Beati pauperes spiritu, quoniam vestrum est regnum cælorum* 27 ? Hæc enim Isaias ex persona Christi testificabatur : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ; evangelizare pauperibus misit me* 28. Hi itaque pro universo populo precabantur, idem fere dicentes quod Paulus : *Optabam anathema esse pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitæ* 29. Ipsi quoque prophetæ Dei, qui propter ipsum pauperes erant, hæc pro tota gente precabantur.

C **VERS. 22-23.** *Exsurge, Deus, judica causam tuam, memor esto opprobriorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt tota die. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum, superbia eorum qui te oderunt ascendit semper. Quia non nos injuria affecti sumus, sed tu : nam tibi inimicus improperavit, et populus insipiens incitavit nomen tuum ; ideo exsurge, Deus, et judica causam tuam. Secundum Symmachum autem : Sta, Deus, propugna certamen tuum, et recordare opprobrii tui ab insipiente per totam diem. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum, id est, eorum qui tibi obsistunt. Usquequo ascendent indescenderent ? Et huc desinit sermo, Deum rogans ut exsurgat et judicet causam suam recordeturque opprobrii ab insipientibus illati, neque oblivioni tradat voces inimicorum ac superbiam eorum qui semper extolluntur. Neque tamen his bona responsio adjicitur, neque orationem bonorum promissio consequitur, quod aliis in psalmis reperire est. Ileo ab exordio abjectionem perpetuam memoratis hominibus vaticinabatur, et in toto psalmo tristium prædictioni illud, in finem, subdidit. Hinc occasione capta divinus Apostolus, de iisdem scribens dixit : *Perenit autem ad eos ira in finem* 30.*

D *VERS. 22-23. Exsurge, Deus, judica causam tuam, memor esto opprobriorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt tota die. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum, superbia eorum qui te oderunt ascendit semper. Quia non nos injuria affecti sumus, sed tu : nam tibi inimicus improperavit, et populus insipiens incitavit nomen tuum ; ideo exsurge, Deus, et judica causam tuam. Secundum Symmachum autem : Sta, Deus, propugna certamen tuum, et recordare opprobrii tui ab insipiente per totam diem. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum, id est, eorum qui tibi obsistunt. Usquequo ascendent indescenderent ? Et huc desinit sermo, Deum rogans ut exsurgat et judicet causam suam recordeturque opprobrii ab insipientibus illati, neque oblivioni tradat voces inimicorum ac superbiam eorum qui semper extolluntur. Neque tamen his bona responsio adjicitur, neque orationem bonorum promissio consequitur, quod aliis in psalmis reperire est. Ileo ab exordio abjectionem perpetuam memoratis hominibus vaticinabatur, et in toto psalmo tristium prædictioni illud, in finem, subdidit. Hinc occasione capta divinus Apostolus, de iisdem scribens dixit : *Perenit autem ad eos ira in finem* 30.*

27 Matth. v, 3. 28 Isa. lxi, 1. 29 Rom. ix, 3, 4. 30 1 Thess. ii, 16.

(1) Forte ἤγου.

4. IN FINEM, NE CORRUMPAS, PSALMUS ASAPH. LXXIV.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΜΗ ΔΙΑΦΘΕΙΡΗΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤΩ
ΑΣΑΦ. ΟΔ'.

VERS. 2. *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum.* Pro illo : *In finem, ne corrumpas*, Symmachus sic interpretatur : *Triumphalis de incorruptione psalmus Asaphi.* Sermo igitur est de incorruptione, quæ justis reconditur, quibus etiam victoriæ præmia ceu in thesauris reposita sunt. Quamobrem triumphalis dictus est : nos autem remittit in finem, de quo Apostolus ait : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima inimica destruetur mors*²¹. In fine quippe, quotquot in hoc sæculo, in bono hujusmodi certamine vicerunt, incorruptam vitam consequentur. Quod sub finem præsens psalmus declarat his verbis : *Et omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua justi.* Nam cum perinde atque Apostolus cornua confringenda esse dixisset, addidit illud : *Et exaltabuntur cornua justi*, atque hoc præsentis prophetiæ complementum est. Quare et psalmus et canticum simul nuncupatur ; ex persona autem justorum initium ducit dicens : *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum.* Ipsi namque solis convenit confessio cum gratiarum actione, qua Servator in Evangeliiis Patri confitebatur dicens : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ*²². Primo autem confitentur, deinde invocant nomen ejus, qua invocatione salutem a Deo consequentur, ut fert dictum illud : *Et omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit*²³. Potest item hic sermo ad confessionem instituere eos, qui in præcedenti ruinam Jerosolymorum, et postremam ejus obsidionem deploraverant. Nam qui superius dixerant : *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ*²⁴ ; et cætera ; nunc docentur confiteri Deo, et invocare nomen ejus. Quia pro duplex confessionis modus est, necessario hic bis dicitur illud : *Confitebimur tibi.* Per primum quippe, ut par est, confessio pro peccatis significatur ; per secundum vero ii qui prius confitebantur, pro bonis acceptis gratiarum actionem emittunt.

τρόπος, αναγκαίως δεύτερον εἴρηται ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ, Ἐξομολογησόμεθα σοί· τοῦ μὲν πρώτου, ὡς εἰκὸς, ἐφ' ἁμαρτίας τὴν ἐξομολόγησιν δηλοῦντος, τοῦ δ' ἐξῆς τὴν ἐφ' οἷς εὐπεπόνθασιν οἱ τὸ πρώτον ἐξομολογησόμενοι εὐχαριστίαν.

VERS. 3, 4. *Narrabo mirabilia tua, cum accepero tempus, ego rectitudines judicabo.* Hasce Dei voces esse, dictorum sententia declarat : illud quippe : *Ego rectitudines judicabo* ; ac rursus illud : *Ego confirmavi columnas ejus*, videlicet terræ ; atque sub hæc illud, *Et omnia cornua peccatorum confringam*, quem dicere conveniat, nisi Deum ? Si itaque ex persona Dei hæc dicantur, cur alius qui Deum noverat, ipsum quasi compellare sic videtur : *Narrabo mi-*

Ἐξομολογησόμεθα σοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθα σοί, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομα σου. Ἄντι τοῦ, Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, ὁ Σύμμαχος, Ἐπινίκιος περὶ ἀφθαρσίας ψαλμὸς τοῦ Ἀσάφ, ἠρμήνευσεν. Οὐκοῦν περὶ ἀφθαρσίας ὁ λόγος τῆς τοῖς δικαίοις ἀποκειμένης, οἷς καὶ τὰ τῆς νίκης ἀποτεθησαύριστα βραβεῖα. Διὸ καὶ ἐπινίκιος εἴρηται· ἀναπέμπει δὲ ἡμᾶς καὶ εἰς τὸ τέλος, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ἐἴτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῶ τῆ βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῆ πάντα τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Εἰς ἐκεῖνο γὰρ τὸ τέλος οἱ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα τὸν καλὸν ἀγῶνα νενικηκότες τῆς ἀφάρτου ζωῆς χεῖρονται· ὁ δὲ πρὸς τοῖς τελευταίοις καὶ ὁ μετὰ χεῖρας λόγος παραστησι λέγων· Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσω, καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου. Συμφώνως γὰρ τῷ Ἀποστόλῳ ὁ παρῶν λόγος κλασθήσεσθαι τὰ κέρατα εἰπῶν, ἐπήγαγε τὸ, Ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου· καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ τῆς παρουσίας προφητείας συμπέρασμα. Διὸ καὶ ψαλμὸς καὶ ὕμνη κατὰ τὸ αὐτὸ ὠνόμασται· ἐκ προσώπου δὲ τῶν δικαίων τὴν καταρχὴν ποιεῖται εἰπῶν· Ἐξομολογησόμεθα σοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθα σοί, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομα σου. Μόνως γὰρ αὐτοῖς πρέπει ἡ εὐχαριστήριος ἐξομολόγησις, καθ ἣν καὶ Ὁ σωτὴρ ἐξομολογεῖτο ἐν Εὐαγγελίοις πρὸς τὸν Πατέρα φάσκων· Ἐξομολογούμαι σοί, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Πρῶτον δὲ ἐξομολογούνται, εἴτα ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπικλήσεως παρὰ τῷ Θεῷ τευζόμενοι σωτηρίας, κατὰ τὸ φάσκων λόγιον· Καὶ πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται· δύναται δὲ ὁ λόγος διδασκαλικὸς εἶναι ἐξομολογήσεως τῶν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἀποκλαυσαμένων τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς πολιορκίας. Οἱ γὰρ εἰρηκότες ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβητα νομῆς σου ; καὶ τὰ ἐξῆς, διδάσκονται νῦν ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ διττός ἐστιν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως

καὶ ὁ σωτὴρ ἐξομολογεῖτο ἐν Εὐαγγελίοις πρὸς τὸν Πατέρα φάσκων· Ἐξομολογούμαι σοί, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Πρῶτον δὲ ἐξομολογούνται, εἴτα ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπικλήσεως παρὰ τῷ Θεῷ τευζόμενοι σωτηρίας, κατὰ τὸ φάσκων λόγιον· Καὶ πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται· δύναται δὲ ὁ λόγος διδασκαλικὸς εἶναι ἐξομολογήσεως τῶν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἀποκλαυσαμένων τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς πολιορκίας. Οἱ γὰρ εἰρηκότες ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβητα νομῆς σου ; καὶ τὰ ἐξῆς, διδάσκονται νῦν ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ διττός ἐστιν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως

διηγήσομαι τὰ θυμῶσίᾳ σου, ὅταν ἐκλάβω καιρὸν, ἠρῶ εὐθύτητας κρινῶ. Θεοῦ φωνὰς εἶναι τὰς προκειμένας ὁ νοῦς τῶν λεγομένων πιστοτήτων. Τὸ γὰρ, Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ, καὶ πάλιν τὸ, Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς, ὄθλον ὅτι τῆς γῆς, καὶ ἐξῆς τὸ, Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσω, τίνοι ἂν ἀρμόζοι λέγειν ἢ Θεῷ ; Εἰ τοίνυν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγεται, πῶς ἕτερος εἰδώς Θεόν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀναφωνεῖ

²¹ I Cor. xv, 24-26. ²² Matth. xi, 25. ²³ Joel ii, 32 ; Act. ii, 21 ; Rom. x, 13. ²⁴ Psal. lxxiii, 1.

λέγων· *Διηγῆσομαι τὰ θαυμάσιά σου ὅταν λάβω A*
καιρόν, καὶ ἐπιφέρει· Ὅτι ὁ θεὸς κριτὴς ἐστὶ καὶ
πάντων, Ὅτι ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκρό-
του; Πῶς δὲ πρὸς τοῦτους ἀπασιν ἐπιλέγει· Ἐγὼ δὲ
ἀναγγεῖλω εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ θεῷ Ἰακώβ,
καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμυρτωλῶν συγκλάσω;
Ὅρα τοίνυν εἰ μὴ διὰ τούτων ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
λόγος τὰς οἰκίας ἐνεργείας διδάσκει τὴν τοῦ Πατρὸς
διεξιῶν θεολογίαν. Φησὶ γοῦν· Διηγῆσομαι τὰ θα-
μάσιά σου ὅταν λάβω καιρόν. Ὁ μὲν Ἀκύλας,
Ὅταν λάβω συνταγὰς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὅταν λάβω
τὴν συναγωγὴν. Καὶ μοι δοκεῖ εὐκαίρως εἰρηκέναι
τὸ, Ὅταν λάβω συνταγὰς, ἢ, τὴν συναγωγὴν.
Ἐπαγγέλλεται γὰρ καιροῦ λαβόμενος πάντα τὰ
θαυμάσια τοῦ Πατρὸς διηγῆσασθαι ἐπὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν B
Ἐκκλησίας, ἣν αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐπηγγέλλετο αὐτῷ
εἰπὼν Ἀίτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη
τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου
τὰ κέρατα τῆς γῆς. Ὅταν οὖν λάβω, φησὶ, ταύτην
τὴν συναγωγὴν, καὶ ἐπειδὴν τύχω τούτου τοῦ καιροῦ,
τηνεκαῦτα παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφουσι
διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Οἷς ἐπιλέγει·
Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Δικαιοσύνης γὰρ καὶ εὐθύ-
τητος ἔργον τὸ μὴ Ἰουδαίους μόνους προσέσθαι,
μηδὲ τὸ ἐξ Ἀβραάμ γένους κατὰ τὴν Μωσέως κλῆσιν,
ἀλλ' ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τὴν ἐκλογὴν ποιέσθαι
τῶν σωζομένων. Διόπερ ὁ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν
ἀναγγέλλεται εἰρηκώς· Ἐπ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι
οὐκ ἐστὶ προσωπολήπτης ὁ θεός· ἀλλ' ἐν παντὶ
ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν δεκτός ἐστιν αὐτῷ. C
Καὶ ὁ Παῦλος δὲ Ἰουδαίω τε πρῶτον καὶ Ἑλλήνι τὸ
εὐαγγέλιον κηρύττεσθαι φησὶ λέγων· Οὐ γὰρ ἐπαι-
σχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν
εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίω τε
πρῶτον καὶ Ἑλλήνι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν
αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Οἷς ἀκολουθῶν ἐνταῦθα
φάσκει τὸ· Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. Εἰς' ἐπιλέγει·
Ἐτάκη ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν·
ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Κατὰ δὲ τὸν
Σύμμαχον, Συσταθήσεται, φησὶν, ἡ γῆ σὺν τοῖς
κατοικοῦσιν αὐτήν· ἐγὼ ἤδρασα τοὺς στύλους
αὐτῆς. Ταῦτα δὲ τοῖς ἐν τῷ πρὸ τούτου λελεγμένοις
ἔρρηται συμφώνως. Ἡ γὰρ πολιορκηθεῖσα γῆ καὶ
πυρὶ παραδοθεῖσα, περὶ ἧς ἐλέγετο— Ὡς ἐν δρυμῶ D
ξύλων ἀξίταις ἐκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ
αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ κατέρρυξαν αὐ-
τήν. ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἀγιαστήριόν σου,
εἰς τὴν γῆν ἐβδελύλωσαν τὸ σκήνωμα τοῦ ὀνόματός
σου— ταῦτα παθοῦσα ἐτάκη, καὶ πάντες οἱ κατοί-
κοῦντες αὐτὴν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν τοιαῦτα πε-
πόνθησι. Πῆλιν τούτων ἀπολλυμένων, ἐγὼ, φησὶν,
ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς. Τίνας δ' ἂν εἴποις
τούτους ἢ τοὺς ἱεροῦς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητάς τε καὶ εὐαγγελιστάς;
Ἐξ αὐτῆς γὰρ ἐκεῖνης προελθόντες τῆς γῆς, στῦλοι
καὶ ἕδραιωμα γεγόναι τῆς Ἐκκλησίας. Αἰδὲ καὶ
ὠνόμαζε λέγων· Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ
δοκοῦντες στῦλοι εἶναι:

rabilia tua, cum accipero tempus, ac infer: Quo-
niam Deus iudex est; ac rursus: Quia calix in
manu Domini vini meri? Cur his omnibus subjun-
git: Ego autem annuntiabo in saeculum, cantabo Deo
Jacob, et omnia cornua peccatorum confringam?
Animadvertite igitur num his verbis unigenitum Dei
Verbum, quæ ad Patris deitatem spectant enarrans,
sua opera enuntiet. Ait itaque: Narrabo mirabilia
tua cum accipero tempus. Aquila vero sic habet:
Cum accipero tempus statutum; Symmachus au-
tem: Cum accipero synagogam. Videturque mihi
hæc opportune dicta esse: Cum accipero tempus
statutum, vel, synagogam. Pollicetur quippe se in
tempore opportuno omnia Patris in Ecclesia ex
gentibus gesta mirabilia narraturum, quam Eccle-
siam ipsi Pater promisit his verbis: Postula a me,
et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possession-
em tuam terminos terræ²⁵. Cum ergo hoc tempus
stantum, inquit, accipero, et cum hanc opportunita-
tem consecutus ero, tunc omnibus gentibus quæ sese
converterint narrabo omnia mirabilia tua. Quibus
subdit: Ego rectitudines iudicabo. Iustitiæ namque
et rectitudinis opus est, non Judæos solum admit-
tere, neque Abrahami genus duntaxat secundum
Moyseis vocationem recipere, sed omnibus ex gen-
tibus servandorum electionem facere. Quamobrem
Petrus in Actibus dixisse scribitur: In veritate
comperi, quia non est personarum acceptor Deus
sed in omni gente qui timet eum acceptus est illi²⁶.
C Paulus autem Judæo primum, postea Græco præ-
dicandum Evangelium esse dicit his verbis: Non
enim erubescio Evangelium: virtus enim Dei est in sa-
lutem omni credenti, Judæo primum, et Græco. Ju-
stitia enim Dei in ipso revelatur²⁷. Quibus hic con-
sequenter dicitur: Ego rectitudines iudicabo. Deinde
subjicit: Liquefacta est terra et omnes qui habitant
in ea: ego confirmavi columnas ejus. Secundum
Symmachum vero: Constituetur, inquit, terra cum
habitantibus in ea: ego confirmavi columnas ejus.
Hæc porro præcedentis psalmi dictis affinia sunt,
Terra siquidem obsessa et igni tradita, de qua di-
cebatur:— Quasi in silva lignorum securibus excide-
runt januas ejus in idipsum, in securi et ascia deje-
cerunt eam. Incenderunt igne sanctuarium tuum, in
terra polluerunt tabernaculum nominis tui²⁸;— hæc
passa, liquefacta est; et una omnes qui habitabant
in ea impietatum suarum causa hæc perperisi sunt.
Cæterum his pereuntibus, ego, inquit, confirmavi
columnas ejus. Quas eas esse dixeris, nisi sacros
apostolos et omnes Servatoris nostri discipulos et
evangelistas? Nam cum ex eadem terra prodiis-
sent, columnæ et firmamentum Ecclesiæ facti sunt.
Quapropter Paulus apostolorum coryphæos colu-
mnas vocabat dicens: Jacobus et Cephas et Joannes,
qui videntur columnæ esse²⁹.

Παῦλος τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων στῦλους

²⁵ Psal. II, 8. ²⁶ Act. X, 34. ²⁷ Rom. I, 16, 17. ²⁸ Psal. LXXIII, 5-7. ²⁹ Galat. II, 9

VERS. 5, 6. *Dixi iniqui : Nolite inique agere ; et delinquentibus : Nolite exaltare cornu.* Columnas quidem sanctæ et catholicæ Ecclesiæ ego, inquit Deus, firmavi, utpote qui ex memorata terra liquefacta cum habitatoribus suis, ipsos elegerim ; reliquos vero contestatus sum, præcipiens illis ipsosque cohortans ut ne inique agerent. Secundum Symmachum vero : *Dixi seditiosus, inquit, Ne seditiose agatis ; et iniquis, Nolite exaltare cornu. Ne extollite in altum cornu vestrum loquentes cervice iniquitatem.* Eadem vero ipsa possunt ad alium ordinem, eorum videlicet qui ex circumcisione sunt, referri, qui contra Servatorem seditionem moverunt, et adversus eum insurrexerunt : quorum causa liquefacta est terra eorum et omnes qui habitabant in ea. Cæterum omnibus quoque per orbem gentibus apostolorum prædicatione testificatus est, ut ne inique agerent, et peccatoribus ut ne peccati cornu exaltarent, neque sese efferrent et arroganter agerent, neque loquerentur adversus Deum iniquitatem : quod sane ante agebant cum multiplicium deorum errori animum adhiberent, et Deum universorum ignorarent.

VERS. 7-9. *Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus, quoniam Deus iudex est.* Et hæc quoque, ait, per apostolos meos omnibus hominibus testificatus sum, ut iudicii Dei recordarentur, et omnis iniquitatis finem facerent, persuasi universorum iudicem non procul abesse, sed omnia implere, et ubique præsentem esse. Quare convenit nos quasi in oculis ejus viventes animo ad eum converso degere. Neque enim procul abest, ita ut arbitremur eum longe a nobis habitare, sive in oriente, sive in occidente, sive in desertis et montibus. Nam medius et præsens universis, iudex omnium est. Iudicii autem illius officium est, ut unicuique pro merito tribuat, hunc humiliet et hunc exaltet ; superbos quidem illosque qui cornu suum in altum extollunt humiliet, humiles vero exaltet, secundum illud : *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*⁶⁰. Quamobrem ait : *Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montibus ; pro quibus Symmachus sic interpretatus est : Non enim ab oriente, non ab occidente, neque a deserto montium : sed Deus iudex hunc quidem humiliat, hunc autem exaltat.* Et hoc sane, inquit, necessarium est omnes homines cognoscere, *Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinavit ex hoc in hoc ; verumtamen sæx ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ.* Secundum Symmachum vero : *Calix enim in manu Domini, et vinum merum replens effusum, ita ut trahant ab ipso. Verumtamen sæces ejus guttatim expriment bibentes improbi terræ.* Hæc item, ait, omnes homines docui, ne ignorent calicem illum omnes manere, quem cuique temperat et commiscet universorum iudex. Hoc porro intelligas ex iis, quæ in prophetiis de calice feruntur

⁶⁰ Jac. iv, 6.

(1) An legendum æte ? Edit.

Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι, Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, Μὴ ὑψοῦτε κέρασ. Τοὺς μὲν σῦλους τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐγὼ, φησὶν ὁ Θεός, ἐστερέωσα· ὅτι (1) ἐκλεξάμενος αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀποδοθείσης γῆς τακείσης μετὰ τῶν οἰκούντων αὐτὴν· τοῖς δὲ λοιποῖς διεμαρτυράμην διατελλάμενος καὶ παραινέσας μὴ παρανομεῖν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Εἶπα, φησὶ, τοῖς στασιάζουσι, Μὴ στασιάζετε· καὶ τοῖς παρανόμοις, Μὴ ἐπαίρετε κέρασ. Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρασ ὑμῶν λαλοῦντες τραγῆλῳ ἀνομίαν. Δύναται δὲ ταῦτα πρὸς τὸ ἕτερον τάγμα τὸ ἐκ περιτομῆς λέγεσθαι, τῶν καταστασιασάντων τοῦ Σωτῆρος καὶ κατεπαρθένω αὐτοῦ· δι' οὗσ ἐτάκη αὐτῶν ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν. Πλὴν καὶ τοῖς καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνεσι διὰ τοῦ τῶν ἀποστόλων κηρύγματος ἐμαρτύρατο μὴ παρανομεῖν, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ ὑψοῦν τὴς ἁμαρτίας κέρασ, μηδὲ ἐπαίρεσθαι καὶ καταθρασύνεσθαι, μηδὲ λαλεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ· ὅπερ πρότερον Ἐπραττον πολλοὶ προσέχοντες πλάνῃ, καὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν μὴ εἰδότες.

Ἵτι οὕτε ἀπὸ ἐξόδων, οὕτε ἀπὸ δυσμῶν, οὕτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων, δι' ὁ Θεός κριτής ἐστι. Καὶ ταῦτα, φησὶ, διεμαρτυράμην διὰ τῶν ἐμῶν ἀποστόλων ἅπασιν ἀνθρώποις, μνημονεῦειν τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ παύσασθαι πάσης παρανομίας, πεπισμένους ὅτι οὐ πόρρω που ἀφέστηκεν ὁ τῶν ὄλων κριτής· πάντα δὲ πληροὶ καὶ πανταχοῦ πάρεσσι. Διὸ προσήκει ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ζῶντας ἐπιστρέφει πολιτεῦεσθαι. Οὐ γὰρ μακρὰν ἀφέστηκεν, ὡς νομίτη πόρρω που ἀπυκλίσθαι αὐτὸν, ἢ πρὸς αὐταῖς ἀνωτολαῖς, ἢ κατὰ τὰ δυσμαίαια μέρη, ἢ που ἐνερημίας καὶ ὄρεσι. Μέσος γὰρ ἐπιπαρῶν τοῖς πᾶσι, κριτής τῶν ὄλων ἐστι. Ἔργον τε αὐτοῦ τῆς κρίσεως τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν ἐκάστω, καὶ τοῦτον μὲν ταπεινοῦν, τοῦτον δὲ ὑψοῦν· ταπεινοῦν μὲν τοὺς ὑπερηφάνους καὶ τοὺς ἐπαίροντας εἰς ὕψος τὸ κέρασ αὐτῶν· ὑψοῦν δὲ τοὺς ταπεινοὺς, κατὰ τὸ· Ὁ Θεός ὑπερηφάνους ἀντιτάσσει, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Διὸ φησὶν· Ὅτι οὕτε ἀπὸ ἐξόδων καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, οὕτε ἀπὸ δυσμῶν, οὕτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων· ἀνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευε τὸν τρόπον· Οὐ γὰρ ἀπὸ ἀνατολῆς, οὐδὲ ἀπὸ δύσεως, οὐδὲ ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων· ἀλλ' ὁ Θεός κριτής τοῦτον μὲν ταπεινοῖ, τοῦτον δὲ ὑψοῖ. Καὶ τοῦτο δὲ, φησὶν, ἀναγκαῖον εἰδέναι πάντας ἀνθρώπων, Ὅτι ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου, πλήρης κεράσματος. Καὶ ἐκλίεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο· πλὴν ὁ τραγῆλας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη, πλοῦται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ποτῆριον γὰρ ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ οἶνος ἀκράτος πληρῶν ἐκχυθείς, ὡστε ἔλατ ἀπ' αὐτοῦ. Πλὴν τὰς τραγῆλας αὐτοῦ ἐκστραγγίσουσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα φησὶν, εἰδίδαξα πάντας ἀνθρώπων, ὡς ἂν μὴ ἀγνοῦν, ὅτι περιμένει τοὺς πάντας τὸ ποτῆριον, ὅπερ ἐκάστω

κίρνησιν ὁ τῶν ἄλων κριτής. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς προφητείαις λελεγμένων περὶ ποτηρίου· γέγραπται γοῦν ἐν Ἱερεμίᾳ οὕτως· *Εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ πρὸς μέ· Λάβε τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου ἐκ χειρὸς μου, καὶ ποτιεῖς αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ ἐγὼ ἐξαποστελῶ σε πρὸς αὐτούς. Καὶ πίνονται καὶ ἐξεμούνται, καὶ ἐκμαθήσονται ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς ἐγὼ ἀποστελῶ ἀναμέσον αὐτῶν. Καὶ ἔλαβον τὸ ποτήριον ἐκ χειρὸς Κυρίου, καὶ ἐπότισα πάντα τὰ ἔθνη πρὸς ἃ ἀπέστειλέ με Κύριος ἐπ' αὐτὰ, τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, καὶ βασιλεῖς αὐτοῦ καὶ ἀρχοντας αὐτοῦ, τοῦ θείναι αὐτούς εἰς ἐρήμωσιν, καὶ εἰς ἄβατον καὶ εἰς συριγμόν· καὶ τὸν Φαριώ βασιλέα Αἰγύπτου καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μεγιστάνας αὐτοῦ· καὶ ἐξῆς φησι· Καὶ πάντα τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς τῶν ἀλλοφύλων, τὴν Ἀσκάλωνα, καὶ τὴν Γάζαν, καὶ τὴν Ἀκκάρων, καὶ τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ τὴν Μωαβίτιν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀμμών, καὶ πάντας βασιλεῖς Τύρου, πάντας βασιλεῖς Σιδῶνος, καὶ πάντας βασιλεῖς νήσου τοὺς ἐν τῷ πέραν τῆς θαλάσσης. Μεθ' ἃ ἐπιλέγει οὕτως· *Εἶπε Κύριος παντοκράτωρ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Πίστε καὶ μεθύσθητε, καὶ ἐξεμέσετε, καὶ πεσεῖτε, καὶ οὐ μὴ ἀναστήτε ἀπὸ προσώπου τῆς μαχαίρας, ἧς ἐγὼ ἀποστελῶ ἀναμέσον ὑμῶν. Καὶ ἔτσι ὅταν μὴ βούλωνται δέξασθαι τὸ ποτήριον ἐκ τῆς χειρὸς σου, ὥστε πιεῖν, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς. Οὕτως εἶπε Κύριος τῶν δυνάμεων· Πίνοντες πίεσθε. Δι' ὧν διδάσκει ὁ λόγος δικτὴν λατροῦ τοῖς ἐνομινοῦσι πικρὰς ἀντιδότου τὸν Θεὸν ἐπάγειν τὰς κολάσεις, ὡς ἂν ἐμέσαιεν, καὶ ἀποκηνύσειεν τὴν πλεονάσαν ἐν αὐτοῖς· καὶ πρῶτην γε αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ λεχθέντος ποτοῦ πιεῖσθαι· εἶτα ἔτι τὰ λοιπὰ ἔθνη, ὡς καὶ πάντων τῆς ὁμοίας τευξομένων καθάρσεως διὰ τῶν ἐπαχθησομένων αὐτοῖς τιμωριῶν. Καὶ τὸ παρὸν οὖν λόγιον καταλλήλως τῇ προφητικῇ διδασκαλίᾳ ποτήριον εἶναι διδάσκει ἐν χειρὶ Κυρίου, ἐν ᾧ τοὺς ἐκάστου καρποὺς συναγαγῶν, ὡσπερ ἀκρατον οἶνον ἐργάζεται. Εἴτ' ἐπιδίδωσι τὸ κατ' ἀξίαν πόμα ἀναλόγως ταῖς ἐκάστου πράξεσι κίρνων αὐτὸ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον. Μὴ γὰρ τὰς φαύλας πράξεις μόνως ἐκάστου, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγαθὰς λογίζεσθαι, σταθμᾶσθαι τε ὡσπερ συμμετρίᾳ καὶ ἀτάλληλον τοῖς ἐκάστου ἐργοῖς ἀπεργάσασθαι τὸ κρᾶμα. Ὁ δὲ παρίστησι λέγον· *Καὶ ἐκλίεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο*· ὡς ἂν μίαν γένοιτο κρᾶσιν τῶν τε ἄντι δὲ τοῦ, *Ἐξέκλιεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο*, ὁ Σύμμαχος, ὡςτε *ἐκλίεν ἀπ'* αὐτοῦ, ἠρμήνευσε· τὴν δὲ τρύφα πιεῖσθαι πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς. Οὐκέτι γὰρ κρᾶμα, ἀλλὰ τὸ ἐσχατον καὶ θολερὸν τοῖς τὰ μεγάλα ἡμαρτηκόσι ἀποκείσεσθαι. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· *Πλὴν τὰς τρυφὰς ἐκστραγιοῦσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς.***

Ἐγὼ δὲ ἀπαγγεῶ εἰς τὸν αἰῶνα, ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τὰ μὲν προλεχθέντα πάντα εἶπα τοῖς παρανομοῦσι, καὶ διεστείλαμην ἅπασιν μαρτυράμενος. Ἐγὼ δὲ ὁ ἀνωτέρω εἰπὼν· *Διηγήσομαι τὰ θαυμάσια σου, ὅταν λάβω καιρόν*· καὶ πάλιν φήσας· *Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ*· καὶ αὖθις εἰπὼν· *Ἐγὼ*

tur; in Jeremia quippe scriptum est : *Dixit Dominus Deus Israel ad me, Sume calicem vini meri de manu mea, et potabis ipso omnes gentes, ad quas ego mittam te. Et bibent et voment et insanient a facie gladii, quem ego mittam in medium eorum. Et accepi calicem de manu Domini, et potavi omnes gentes ad quas misit me Dominus : Jerusalem et civitates Juda, reges ejus et principes ejus, ad ponendum eos in solitudinem, in inviam, et in subsannationem : et Pharaonem regem Ægypti, et pueros ejus et optimates ejus* 41 ; ac deinceps ait : *Et omnes reges terræ alienigenarum, Ascalonem, Gazam et Accaronem, Idumæam et Moabitidem, filios Ammon, et omnes reges Tyri, et omnes reges Sidonis, et omnes reges Insulæ trans mare* 42 . Postea vero sic concludit : *Dixit Dominus omnipotens Deus Israel : Bibite et inebriamini, et vometis, et procumbetis, nec resurgetis a facie gladii, quem ego mittam in medium vestri. Et erit, si noluerint accipere calicem de manu tua, ut bibant, dices ad eos, Sic dicit Dominus virtutum, bibentes bibetis* 43 . Queis ediscitur, Deum instar medici, amarum antidotum egentibus offerre, nempe castigationes, ut evomant, malitiamque illam exuberantem quam intus habent exonerent ; primamque Jerusalem eo calice potandam ; deinde reliquas gentes, quia omnes simili purgatione per illatas castigationes evacuandi sunt. Præsens itaque sententia perinde atque prophetica illa doctrina, calicem esse docet in manu Domini ; in quo singulorum fructus colligens, quasi merum vinum exprimit. Deinde vero pro justitiæ ratione, et cujusque merito potum temperans, cujusque actionum proportione habita, ipsis bibendum propinat. Non enim prava duntaxat singulorum opera, sed etiam bona examinanda et æqua lance ponderanda sunt . atque congruentem singulorum operibus potum parare opus est. Quod ipse declarat his verbis : *Et inclinavit ex hoc in hoc* ; ita ut una commistione mala singulorum opera bonis temperentur. Pro illo autem, *Inclinavit ex hoc in hoc*, Symmachus, *Ita ut trahant ab ipso*, interpretatus est ; et ut scæcem bibant omnes peccatores terræ. Non enim mistio temperata, sed quod extremum ac turbidum est, gravium scelerum reis reservatur. Quare secundum Symmachum dictum est : *Verumtamen scæces ejus guttatim expriment bibentes improbi terræ.*

ἐκάστου μοχθηρῶν πράξεων καὶ τῶν χρηστοτέρων.

VERS. 10, 11. *Ego autem annuntiabo in sæculum, cantabo Deo Jacob.* Supra memorata omnia inique agentibus dixi, et contestatus omnibus præcepta dedi. Ego vero qui superius dixi, *Narrabo mirabilia tua, cum accepero tempus* 44 ; ac rursus : *Ego recitudoines iudicabo* 45 ; iterumque, *Ego confirmavi*

41 Jer xxv, 15-19. 42 ibid. 20-22. 43 ibid. 27 28. 44 Psal. lxxv, 2, 3. 45 ibid 3

columnas ejus ⁴⁴; postquam prædicta peccatoribus prædicavi et testificatus sum, et postquam iudicium rationem omnes edocui, quid faciam? *In sæculum cantabo Deo Jacob*. Novi quippe eum qui religiosi viri Deus est, patrem esse meum: ipsique cantabo, ipsi præclara gesta mea annuntiabo. Deinde vero accepta a Patre iudicandi potestate, *omnia cornua peccatorum confringam*; cum quidem quo tempore tolerantia, patientia et mansuetudine utendum erat, ipsos extolli concesserim; verum in fine cornua eorum contra Deum elata confringam; viceque versa cornua iusti, quia demissa erant, exaltabo. Tunc vero exaltabitur justus, quando una cum rege suo regnabit secundum Apostolum qui ait: *Primitiæ enim Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus; deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum destruxerit omnem potestatem et virtutem* ⁴⁵. Quando scilicet iusti vitæ immortalis calicem bibent; quem ipsis promisit dicens: *Donec bibam illum novum vobiscum in regno cælorum* ⁴⁶.

1. IN FINEM, IN HYMNIS, PSALMUS IPSI ASAPH, CANTICUM. LXXV.

VERS. 2, 3. *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*. Hic psalmus item ex numero eorum est qui ad bonum finem remittunt: præcedentique affinis, de iudicio Dei verba facit. Quod deinceps his verbis declarat: *De cælo auditum fecisti iudicium, terra tremuit et quievit, cum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ*. Et in illo quidem iniquis dicebatur, *Nolite exaltare cornu, et nolite extollere in altum cornu testrum* ⁴⁷; in præsentem vero, *Turbati sunt omnes insipientes corde. Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum*. Hi vero erant qui cornua extulerant. His porro altissimum dogma traditur, ut sciamus qui sit verus Israel, et quæ sit ejus secundum rectam veramque rationem religio, quæ vocatur Judæa; quæ item vera Jerusalem, quod Dei domicilium. Hæc Spiritus propheticus præcellenti sapientia dispensat, atque una iis qui abjectius Judaico more rem intelligunt, voluptatem ob nominum similitudinem affert; eos autem qui speculandi vi præditi sunt divinis institutis erudit. Judæus itaque qui nihil aliud est, quam caro et sanguis, carnali et corporeo more hæc audit; deinde vero extolletur, sensu carnis suæ temere inflatus, neque caput tenens secundum S. Apostolum. Quare se Israelæ esse, atque Judæam, nihil aliud quam Palæstinorum regionem esse putabit; locum vero Dei pro terrena Jerusalem habebit: quoniam Hebraica lectio in Salem locum ejus factum esse dicit: quo item modo reliqui interpretes, *in Salem videlicet, ediderunt*. Qui vero divina imbutus disciplina est, cum edidicerit, non omnes qui ex

ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς μετὰ το κηρύξαι καὶ μαρτύρασθαι τὰ προλεχθέντα τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ μετὰ τὸ διδάξαι τὸν περὶ τῆς κρίσεως λόγον τῶς πάντας, τί πράξω; *Εἰς τὸν αἰῶνα ψαλῶ τῷ θεῷ Ἰακώβ*. Οἶδα γὰρ ἐμαυτοῦ πατέρα τὸν γενόμενον τῷ θεοφιλοῦς θεόν, κάκεινψ ψαλῶ, κάκεινψ ἀπαγγεῖν τὰ ἐμαυτοῦ κατορθώματα. Εἶθ' οὕτω λαβὼν κινὰ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ κρίνειν ἐξουσίαν, πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συγκλάσω· συγχυρῶς μὲν αὐτοῖς ἐπαίρεσθαι κατὰ καιρὸν καθ' ὃν ἔξει χρήσασθαι τῇ ἀνοχῇ, καὶ τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ χρηστότητι· πλὴν ἐπὶ τέλει τὰ κέρατα αὐτῶν καταπαρθένετα τοῦ Θεοῦ συγκλάσω· ἀνάπαλιν δὲ τὰ τῷ δικαίῳ κέρατα ὑψώσω, ἐπειπερ ἦν τεταπεινωμένα. Τότε δὲ ὑψωθήσεται, ἐπειδὴν συμβασίλευῃ τῷ ἐκ τοῦ βασιλεῖ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὃς φησιν· Ἀπαρχὴ γὰρ Χριστός· εἶτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργῆσθαι πῶσιν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Ὅτε καὶ πίνονται οἱ δίκαιοι ποτήριον ζωῆς ἀθανάτου ὅπερ αὐτοῖς ἐπήγγελται εἰπὼν· Ἔως ἂν πῶ αὐτὸ καιρὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΕΝ ΥΜΝΟΙΣ, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΔ, ΩΔΗ. ΟΕ'.

Γνωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ δρομα αὐτοῦ. Τῶν ἐπ' ἀγαθὸν τέλος ἀναπειπόντων καὶ ὁ παρὼν τυγχάνει ψαλμός. Συνάδει δὲ τῷ περὶ αὐτοῦ, τοὺς περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγους περιέχων. Ὁ δὲ παρίστησι φάσκων ἐξῆς· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠρόντισας κρίσει, γῆ ἐροβήθη καὶ ἠσυχασεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς κρίσειν τὸν Θεὸν τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς πρᾶσις τῆς γῆς. Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν ἐλέγετο τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρα, καὶ μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέραν ὑμῶν ἐν ἡμέρᾳ μετὰ χειρᾶς· Ἐταράχθησαν, φησιν, οἱ ἀσύτεια τῇ καρδίᾳ· ὕπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εἴπον οὐδὲν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου. Οὕτω ἂν ἦσαν οἱ τὰ κέρατα ὑψοῦντες. Παιδεύει δὲ διὰ τῶν προκειμένων ὁ λόγος δόγμα βαθύτατον, ὡς ἀνεκλήθημεν τίς ποτὲ ἔστιν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραήλ, καὶ τίς ἡ τούτου κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον χώρα ἡ ὀνομαζομένη Ἰουδαία· τίς τε ἡ ἀληθινή Ἰερουσαλήμ, καὶ ὅποσον τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον. Ταῦτα τὸ προφητικὸν Πνεῦμα μεθ' ὑπερβαλλούσης σοφίας οἰκονομεῖ· ὁμοῦ καὶ τῷ ταπεινώτερον καὶ Ἰουδαϊκότερον ἀκρωμένους θυμῶν διὰ τῆς ὁμωνυμίας τῶν δηλουμένων, ὁμοῦ καὶ τοὺς θεωρητικὸς παιδεύματα διδάσκειν θεῶν δογμάτων. Ὁ μὲν οὖν Ἰουδαῖος, πλέον οὐδὲν ἢ σὰρξ καὶ αἷμα τυγχάνων, σαρκίως καὶ σωματικῶς ἀκούσεται τῶν προκειμένων· κἀπειτα ἐπαρθήσεται, εἰκὴ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον. Διὸ ἐαυτὸν μὲν εἶναι τὸν Ἰσραὴλ οἴησεται, καὶ τὴν Ἰουδαίαν οὐδ' ἑτέραν εἶναι τῆς Παλαιστίνων χώρας, καὶ τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐπὶ γῆς Ἰερουσαλήμ ἐπειδὴ περ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις περιέχει ἐν Σαλήμ τῷ

⁴⁴ Psal. lxxiv, 4, 5 ⁴⁵ I Cor. xv, 23, 24. ⁴⁶ Matth. xxvi, 29. ⁴⁷ Psal. lxxiv, 5, 6.

γονάει τὸν τόπον αὐτοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ἐρμηνεύονται τούτων ἠρμηνεύσαν τὸν τρόπον, ἐν Σαλήμ ἐκδεδωκότες. Ὁ δὲ τοῖς θεοῖς δόγμασι μεμαθητευμένος, παιδευθείς, ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραήλ, ἀλλ' ὅσοι σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, πάντες τέκνα· οὐ γάρ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα· ἔτι τε ἐπακούσας τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Οὐ γάρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομῇ· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομῇ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ ὁ ἐπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἐν περιτομῇ οἱ ἐν πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες· ἔτι μὴ ἐπιστήσας τὸ, Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα, ὡς ἑτέρου ὄντος τοῦ μὴ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ· τούτοις μεμαθητευμένος, τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ ἐκδέχεται εἶναι τὸν ἐκ τοῦ πράγματος σημαινόμενον. Μεταλαμβάνεται γοῦν τοῦνομα εἰς τὸν ὄροντα τὸν Θεόν· τὸν διορατικὸν τοίνυν καὶ γνωστικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἄνδρα μόνον εἶναι τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ ἀποφανεῖται· ὃν ἡ μετὰ χεῖρας παρίστησι λέξις φάσκει· Ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐλέγχει δὲ τὸν Ἰουδαῖον οὐκ ἄξιον ὄντα τῆς προσηγορίας τοῦ Ἰσραὴλ ὁ προφητικὸς λόγος ἀποταλῶντος πρὸς αὐτούς καὶ λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, Λυδὸς πλήρης ἀμαρτιῶν· καὶ, Ἀκούσατε λέγον Κυρ' οὐν, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, Λυδὸς Γομόρρας. Ὡσπερ οὖν ὁ φάσκων περὶ τῶν ἐθνῶν· Δίτι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν δεδῆξασται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρὰ· καὶ πάλιν· Δίτι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, σαφῶς παρίστησι δύνασθαι τὰ ἔθνη εἶναι τὸν Ἰσραὴλ, εἶπερ ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ πρὸς μὲν Ἰουδαίους ἐλέγχο· Ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτὸ, δῆλον δ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὖθις εἰρηται πρὸς αὐτούς· Δι' ὑμῶν διακαρτὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Εἰ τοίνυν ἡ μετὰ χεῖρας Γραφὴ διδάσκει κείνον εἶναι τὸν Ἰσραὴλ, παρ' ὃ τὸ τοῦ Θεοῦ δοξάζεται ὄνομα, ἐκ τῶν εἰρημένων γένοιτ' ἂν κατάδηλος ὁ ὀφελῶν λέγεσθαι κυρίως Ἰσραὴλ. Ἀναλόγως δὲ τούτῳ νοήσεις καὶ τὴν Ἰουδαίαν· ἔνθα γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἐστὶν ἡ Ἰουδαία. Τοῦτο γοῦν ἡ Γραφὴ παρίστησι λέγουσα· Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Εἰ δὲ μὴ τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, λέγω δὲ τῆς Παλαιστίνης χώρας εὐρίσκειτο, πλείστης ὀσης εἰδωλολατρίας ἐν αὐτῇ γενομένης, αὐτῶν Ἰουδαίων τὸ παλαιὸν εἰδωλολατρευόντων ἐν αὐτῇ, ὡς τοὺς παρῆτας ἀπελέγχειν αὐτούς καὶ λέγειν· Κατὰ γὰρ τὴν ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου Ἰουδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν ἀμφοδῶν Ἰερουσαλήμ ἔθνον τῇ Βαβυλῶν· πῶς δυνατὸν ταύτην εἶναι λέγεσθαι τὴν τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ κακῆτημένην Ἰουδαίαν; Διὰ τί δὲ

Israel sunt, Israel esse: neque quotquot semen Abraham, filios ejus esse: non enim filii carnis, ii filii Dei sunt, sed filii promissionis, ii pro semine computantur; cum audierit item illud Apostoli dictum, *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito, Judæus est: et circumcisio cordis in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est*⁴⁹; ac rursus, *Nos enim sumus in circumcissione qui in spiritu Dei servimus, neque in carne confidimus*⁵⁰; cum consideraverit etiam illud, *Respicite Israel secundum carnem*⁵¹, utpote scilicet alio existente, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum verus Israel est; hæc edoctus, verum Israellem admittit eum qui ex opere demonstratur. Nomen porro accipitur pro eo qui videt Deum; ergo virum perspicacem, notitia præditum et doctum, solum esse verum Israellem declarabit, qualem hæc sententia prodit dicens, *In Israel magnum nomen ejus*. Evincit vero Judæum Israelis nomine dignum non esse propheticus sermo, qui ipsos respicit et sic habet: *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis*⁵²; et, *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: attendite legi Dei, populus Gomorrhæ*⁵³. Quemadmodum etiam qui de gentibus dicit, ab oriente sole usque ad occidentem, gloria celebrari nomen suum in gentibus; et in omni loco, ait, *thymiana offertur nomini meo et sacrificium mundum*⁵⁴; ac rursus, *Quia magnum est nomen meum in gentibus*⁵⁵; aperte declarat posse gentes Israel esse, siquidem in *Israel magnum nomen ejus*. Judæis vero dicebatur: *Vos autem profanatis illud*⁵⁶, videlicet nomen Dei. Rursusque illis dictum est: *Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus*⁵⁷. Si itaque hæc Scriptura docet illum esse Israellem penes quem nomen Dei celebratur, ex jam dictis manifestum fuerit qui vere et proprie Israel vocandus sit. Proportione quadam de Judæa idem intelligas. Nam ubi cognitio Dei est, ibi Judæa existit. Quod bis verbis Scriptura declarat: *Notus in Judæa Deus*. Quod si id non in Judæa, sive in Palæstinorum terra reperitur, cum multa ibi idololatria fuerit, quando olim Judæi idola colebant, ita ut prophetæ ipsos coarguerent ac dicerent, *Nam secundum numerum civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum biviorum Jerusalem sacrificabant ipsi Baal*⁵⁸, qui fieri potest hanc dici Judæam quæ notitiam Dei obtineat? Cur item non dicas Ægyptiorum regionem eo vocabulo dignam, de qua dictum est, *Et erit altare Domino in terra Ægypti*⁵⁹; ac rursus, *Et notus erit Dominus Ægyptiis?* Nam si penes eos quibus notus est Deus Judæa reperitur, quid impediatur quominus omnes qui cognitionem Dei acceperunt in Judæa esse dicantur? Quare consequenter ad isthæc, Ecclesia Dei per totum orbem

⁴⁹ Rom. II, 28, 29. ⁵⁰ Philipp. III, 3. ⁵¹ I Cor. X, 18. ⁵² Isa. I, 4. ⁵³ ibid. 10. ⁵⁴ Malach. I, 11. ⁵⁵ ibid. ⁵⁶ ibid. 12. ⁵⁷ Isa. LII, 5. ⁵⁸ Jer. II, 28. ⁵⁹ Isa. XIX, 19.

constituta, in qua qui est super omnia Deus notus est, Judæa congruenter dici possit. Neque aberres si dicas Judæam esse, totam divinitus inspiratam et Judaicam scripturam, quæ ceu possessio et ambitus veri Israelis nuncupari potest, quia in ipsa cognitio Dei continetur. Pari itaque modo vera Judæa et verus Israel intelligatur.

Τούτοις οὖν ἀναλόγως καὶ ἡ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία Θεοῦ, ἐν ᾗ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς γνωστὸς ὦν συγχάνει, Ἰουδαία τε εὐλόγως ἂν βῆθῃ. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτους Ἰουδαίαν εἶναι λέγων πᾶσαν τὴν θεόπνευστον καὶ Ἰουδαϊκὴν Γραφὴν, κτῆμα οὖσαν καὶ ὡς περίχωρον τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦ τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῇ περιέχεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ἡ ἀληθινὴ Ἰουδαία καὶ ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ νοηθήσεται κατὰ τὸν ὁμοίον τρόπον.

VERS. 3. Perpendas vero quomodo factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion. Nam si locus ille, quem Judæi in honore habebant, bellis et vastationibus non obnoxius fuisset, merito Judæis concedi posset eum ipsum esse locum a Scriptura indicatum. Quod si ille a fundamentis dirutus et sæpe captus ab hostibus fuit, et tamen locus ejus in pace esse dicatur, non sane possit revera putari locus Dei esse, qui plerumque ab inimicis debellatus sit. Quare jam non dicit, in Jerusalem, ne quis laberetur Judaicam urbem esse cogitando; sed loco illius veram sententiam sic expressit, Factus est in Salem locus ejus. Salem vero pax explicatur: quare apud Septuaginta Interpretes dictum est, Factus est in pace locus ejus. Si igitur animæ omni prorsus bello liberæ in prosperitate, quiete et tranquillitate degentes, in terra reperiantur, jure dicantur illæ locus Dei esse, utpote quæ Spiritum divinum in se capiant. Ideo de talibus dictum est, Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus 60. Quod si tales in terra perraro inveniantur; cum contra in civitate Dei, cœlesti Dei domicilium angelis, archangelis, divinis virtutibus, spiritibusque sanctis frequentetur; jure dicat quispiam ibi locum Dei esse, et illam veram esse pacem, quæ Salem hic Hebraice nuncupatur. Quare Apostolus cum nosset eam dicebat: Illa vero quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra 61. Nam Salem explicatur pax; Jerusalem vero, visio pacis: ejus lares in cœlestibus divinisque virtutibus existunt: in quibus Deus ipse ambulat, utpote quæ ejus deitatem capere valeant. Deinde dicitur: Et habitatio ejus in Sion. Postea subjungitur: — VERS. 4. Ibi confregit potentias arcuum, telum, gladium et bellum. Hic rursum, si in sensibili et terrena Sion hæc gesta essent, non esset causa invidendi Judæis sic explicare volentibus; quod si ipsis rebus gestis contrarium appareat, quia in obsidione inimicorum diruta fuit; necessarium est hic Sionem, quæ cum pace congruat, intelligere, scilicet Ecclesiam Dei; vel etiam cœlestem illam de qua divinus Apostolus hæc declaravit: Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum mil-

οὐκ ἂν εἴποις τὴν Αἰγυπτίων χώραν ἄξιαν τῆς προφηγορίας, περὶ ἧς εἴρηται· Καὶ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου· καὶ αὖθις· Καὶ γνωστὸς ἔσται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις; Εἰ γὰρ παρ' οἷς γνωστὸς ἔστιν ὁ Θεὸς παρὰ τούτοις καὶ ἡ Ἰουδαία συγχάνει, τί τοῦ κωλύον μὴ πάντας τοὺς τὴν γνώσιν ἀνειληφότας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ εἶναι λέγεσθαι;

Νοήσεις δὲ ὅπως ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἰ μὲν γὰρ ὁ παρὰ Ἰουδαίους τιμώμενος τόπος ἀπόρρητος καὶ ἀπολέμητος πεφύλακτο, λόγον εἶχε συγχωρεῖν Ἰουδαίων παισὶν αὐτὸν εἶναι νομίζειν τὸν ὑπὸ τῶν Γραφῶν δηλούμενον· εἰ δ' οὕτως μὲν ἐκ βάρβρων ἀνηρται ἀλοὺς πολλάκις ὑπὸ πολεμίων, ἐν εἰρήνῃ δὲ λέγεται ὑπάρχειν ὁ τόπος αὐτοῦ· οὐκ ἂν δύναται ἀληθεῖ λόγῳ νομίζεσθαι τόπος εἶναι τοῦ Θεοῦ ὁ πολλάκις ὑπὸ πολεμίων ἀλούς. Διὸ οὐδὲ ἀνώμασε νῦν, ἐπὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς ἂν μὴ τις ἐκπέσει ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πόλιν· ἀντὶ δὲ ταύτης τὴν διάνοιαν τοῦ πράγματος παρέστησεν εἰπὼν· Ἐγενήθη ἐν Σαλήμ ὁ τόπος αὐτοῦ. Σαλήμ δὲ ἐρμηνεύεται εἰρήνη διὰ τὰς τοῖς Ἐβδομήκοντα εἴρηται· Ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἐπὶ γῆς εὐρίσταντο ψυχὰι παντὸς ἡλευθερωμένοι πολέμου ἐν εὐσταθείᾳ καὶ ἀταραξίᾳ καὶ γαλήνῃ διάγουσαι, εἰκότως ἐν λεχθεῖεν καὶ αὗται τόπος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν χωρητικαὶ οὖσαι θείου Πνεύματος. Διὸ περὶ τῶν τοιούτων εἴρηται τὸ, Ἐροικῆσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Εἰ δὲ σπανίως μὲν εὐρίσκοντο ἐπὶ γῆς τοιοῦτοι, ἐν δὲ τῇ κατ' οὐρανὸν χρηματιζούσῃ Θεοῦ πλῆθει πληθῆει τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον, ἐν ἀγγέλοις, καὶ ἀρχαγγέλοις, καὶ θείαις δυνάμεσι, καὶ πνεύμασιν ἁγίαις εἰκότως τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ παρ' ἐκείνοις εἶποι ἂν τις, κάκεινῃν εἶναι τὴν εἰρήνην ἀληθῶς Σαλήμ ἐνταῦθα κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν ὀνομασμένην. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος ταύτην εἰδὼς ἔλεγεν· Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. Σαλήμ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται εἰρήνη, Ἰερουσαλήμ δὲ ὕψις εἰρήνης· ἧς τὸ ἐφέστιον ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις συγχάνει δυνάμεσιν ἐν αἷς ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐμπεριπατεῖ, χωρητικαῖς οὖσαις τῆς αὐτοῦ θεότητος. Ἐξῆς τοῦτοῦ λέγεται· Καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. Εἶτα συνάπτει φάσκων ὁ λόγος· Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, δόρυ καὶ βεβηγαλίαν καὶ πόλεμον. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν εἰ μὲν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς καὶ ἐπιγείου Σιών ταῦτα πέπρακται, οὐδὲ εἶδει φθονεῖν Ἰουδαίους οὕτως ἐκδέχεσθαι βουλομένοις· εἰ δὲ πᾶν τούναντιον ἐξ αὐτῶν ὁρᾶται τῶν πραγμάτων, διὰ τὸ ἡρημῶσθαι τὴν Σιών ἐκ τῆς τῶν πολεμίων πολιορκίας, ἀνάγκη τῇ ἀποδοθείσῃ εἰρήνῃ καταλλήλως καὶ τὴν Σιών ἐκλαμβάνειν, ἥτοι τὴν

60 Levit. xxv, 12. 61 Galat. iv, 26.

Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣ τὴν ἐπουράνιον, ἣν ὁ θεὸς ἄποστολος παρίστη λέγων· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἐνταῦθα γὰρ μηδεμιᾶς ἁμαρτίας ἐνεργούσης, μηδέ τινος ὑπεστώτος· ψυχῶν πολεμίου, συντέτριπται τὰ κράτη τῶν τόξων, ἀνήρηται τε ὄπλον καὶ ῥομφαλὰ· διατριβῆς· Ἀπέδρα ὁδὸν καὶ λύπη καὶ στεναγμός.

Φωτίζει σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὄρων αἰωνίων, ἐταράχθησαν οἱ ἀσύνετοι ἐπὶ καρδίᾳ. Σφόδρα ἀκολούθως, μετὰ τὸ παραστήσαι τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ, διδάσκει, ὅτι ἀποκέλειται εἰσω τοῦ τόπου αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ ἀκτίνας δ' ὡσπερ ἐκπέμπει καὶ ἐπὶ τοὺς πορρωτάτω. Διὸ φησι· Φωτίζει σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὄρων αἰωνίων. Τίνα δὲ ἦν τὰ αἰώνια ὄρη, ἀλλ' ἣ Σιών καὶ ἡ Σαλήμ, τὰ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀποδοθέντα; Ἄνωθεν γοῦν ἀπὸ τῶν οὐρανίων ὑψωμάτων, ὡσπερ ἐκ τινῶν αἰωνίων ὄρων, τὰς αὐγὰς τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν, καὶ μέχρι τῶν ἐπὶ γῆς ἐκπέμπων, φωτίζει τὰς τῶν ἀξίων ψυχὰς, καταλάμπων αὐτὰς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι· ταύτας μὲν οὖν φωτίζει· τοὺς δὲ ἀναξίους τῶν φώτων αὐτοῦ προνοίᾳ τῆς δικαιοκρασίας αὐτοῦ μετερχόμενος θορυβεῖ. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι ἐπὶ καρδίᾳ. Ἀσύνετοι γὰρ ἀληθῶς ὄντες ἐπὶ καρδίᾳ, ἣ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὑπερήφανοι τὴν καρδίαν, οὐ παρεδέξαντο τοῦ φωτός τοῦ Θεοῦ τὰς μαρμαρυγὰς, διὸ ἐταράχθησαν. Οἱ δ' αὐτοί, καὶ ἐπνῶσαντες τὸν ὕπνον αὐτῶν, οὐχ εἴδρον οὐδὲν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, ἄνδρες ὄντες πλοῦτου. Πρὸς βραχὺ γὰρ θνιπέσαντες τῆ τοῦ θνητοῦ βίου φαντασίᾳ, καὶ μέγα φρονήσαντες ἐπὶ πλοῦτι, ἐνόμιζόν τινες εἶναι, κατεντραφῶντες ταῖς ἀπὸ τοῦ πλοῦτου ποριζομέναις αὐτοῖς ἡδυσθηλαῖς· ὡς δὲ τοῦ ὕπνου διεγρηγόρησαν, μεταστάντες τοῦ παρόντος βίου, εἴδρον ἑαυτοὺς οὐκ ἔχοντας οὐδὲν, οὐδέ τι ταῖς χερσὶ κρατοῦντας. Διὸ λέλεκται ποῦ· Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· οἱ οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήσεται τὰ πάντα, οὐδὲ σγκαταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἔνθεν εἰκότως οἱ ἀληθῶς ἀσύνετοι ἐπὶ καρδίᾳ ἐταράχθησαν ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· ἣ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἀπὸ ἐμβριμήσεως· τὸ ἡμικαῦτα γὰρ ὑπὸ ἀπόφασιν γενόμενοι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας, παραχθήσονται εἰκότως, ἐπειδὴ περ νύσταξαν ἐπιβεβηκότες τοῖς ἑαυτῶν ἵπποις, δηλαδὴ ἄστοχοις αἰμασι· δέον ἐγρηγορεῖν καὶ νήφειν, νημονεύοντας θείου προστάγματος λέγοντες· Γρηγορεῖτε, οἱ οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ἡμέραν. Οἱ δὲ ἐνύσταζον καὶ ὑπνωσαν ὕπνον αὐτῶν, ἵπποις καὶ φαντάσμασιν ἐκδοθέντες, ἵπποις τε θημιανέει τοῖς αὐτῶν αἰμασι χρησάμενοι. Οὗτοι τοιροῦν πάντες οἱ ποτὲ μὲν λεγόμενοι ἀσύνετοι ἐπὶ ἰσχύϊ, ποτὲ δὲ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου, νυνὶ δὲ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἵππους, τέως μὲν κατὰ τὴν θνητὴν ἦν ἐνύσταξαν, ἣ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐκαρώθη-

lium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in caelis ⁶². Illic enim nullo peccato vigente, nulloque animarum inimico existente, potentiae arcuum contritae sunt, telum et gladius ablata sunt, ita ut de iis qui illa mansione dignati sunt dicatur, Abscessit dolor, tristitia et gemitus ⁶³.

ὡς λέγεσθαι περὶ τῶν καταξιομένων τῆς ἐκεῖ

VERS. 5. *Illuminas tu mirabiliter a montibus aeternis, turbati sunt insipientes corde.* Admodum consequenter, postquam locum Dei declaravit, docet non intra locum hujusmodi concludi bona; sed eum ceu radios exinde emittere ad eos qui longissime siti sunt. Quamobrem ait: *Illuminas tu mirabiliter a montibus aeternis.* Quinam montes illi aeterni, nisi Sion et Salem, de quibus superior actum? Ex supernis igitur et caelestibus cacuminibus, ceu ex aeternis montibus, deitatis suae radios ad terrigenas usque emittens, eorum qui digni sunt animas illustrat Spirituque sancto suo illuminat. Has, inquam, illuminat; suo autem lumine indignos justii iudicii sui providentia invadens conturbat. Quamobrem subdit, *Turbati sunt omnes insipientes corde.* Nam cum revera insipientes corde; sive secundum Symmachum, *superbi corde*, essent, divinae lucis radios non exceperunt, ideo turbati sunt. lidem vero ipsi postquam dormierunt somnum suum, nihil invenerunt in manibus suis, quia viri divitiarum erant. Nam cum ad breve tempus in mortalis vitae phantasia dormitassent, et altum de divitiis saperent, rati se aliquid esse, in voluptatibus, quas sibi divitiarum conciliabant, demersi sunt. Experrecti autem, atque ex hac vita translati, sese nihil habentes, nec quidpiam manibus tenentes deprehenderunt. Quare alicubi dictum est ⁶⁴: *Ne timueris cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus; quoniam cum interierit non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.* Unde nec immerito illi vere insipientes corde turbati sunt ab increpatione Dei Jacob; sive, secundum Symmachum, *a fremitu* [cominatione]. Tunc enim sententiam justii iudicii Dei subeuntes, merito turbabuntur, quia dormitaverunt conscensis equis suis, videlicet lascivis corporibus; cum oportuisset vigilare et sobrie agere, in memores divini praeccepti dicentis: *Vigilate, quia nescitis diem, neque horam* ⁶⁵. Illi vero dormitabant, et dormierunt somnum suum, somniis et phantasiis dediti, equisque lascivis, corporibus nempe suis usi. Hi itaque omnes qui, modo insipientes corde, modo viri divitiarum, nunc ascendentes equos vocantur, dum in praesenti vita degerent, dormitaverunt; sive secundum Symmachum, *soporati sunt*, sopore et ebrietate animae depressi. Deinde vero, *dormierunt somnum suum*, vanis phantasiis dediti; ac demum expergefatti, turbati sunt ab increpatione Dei Jacob. Illic porro erat Servator

⁶² Hebr. XII, 22. ⁶³ Isa. LI, 11. ⁶⁴ Psal. XLVIII, 17, 18. ⁶⁵ Matth. XXV, 15.

noster, Dei Verbum, qui ipsi Jacob Deus visus fuisse in Scriptura fertur : quique iudicium in omnibus a Patre accepit.

ἐπιτιμήσεως τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τῷ Ἰακώβ ἀναγεγραμμένος ὄψθαι Θεός, ὁ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναδεεγμένος.

VERS. 8. *Tu terribilis es, et quis resistet tibi? ex tunc ira tua.* Iis qui divinæ lucis radios excipere nolunt, terribilis esse dicitur. Quapropter sic superius ipsum Deum alloquebatur, *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis*; nunc autem eidem ait: *Tu terribilis es, et quis resistet tibi?* Ipse itaque et lucis largitor, et terribilis est; iis scilicet qui in dextera sunt, lucis administrator; iis qui in sinistra, terribilis, quibus etiam dicit: *Abite in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus*⁶⁶. Deinde subdit, *Ex tunc ira tua.* Ex tunc, a quoniam tempore, nisi a que dormitaverunt qui ascenderunt equos, et dormierunt somnum suum insipientes corde? Ex eo namque tempore sibi ipsis thesaurizaverunt iram in die iræ; ita ut ipsi dicatur: *Ite ad lumen ignis vestri, et ad flammam quam accendistis*⁶⁷. Singuli namque quo tempore peccant, ex eo iram sibi thesaurizant: siquidem per iram intelligitur supplicium peccantibus reconditum. Deinde vero dicitur: — VERS. 9. *De celo auditum fecisti iudicium.* Accuratius animadvertas, non dictum fuisse, *fecisti*, sed, *auditum fecisti*. Antequam enim iudicii tempus eveniat iis qui ante iudicium mortalem vitam obiere, per divinas lectiones, sermones de divino iudicio ipsos audire fecit. Sed nunc quidem futurum iudicium de celo auditum fecit: superveniente autem iusti iudicii Dei tempore (VERS. 10), *terra, inquit, tremuit et quiescit, cum exsurget in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ.* Aperte autem his declarat, quæ sit iudicii causa; uti scilicet salvos faceret mansuetos terræ. Nam de impiis dictum est: *Non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in concilio justorum. Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit*⁶⁸. Cum surrexerit itaque Deus in iudicium, ut salvos faciat omnes mansuetos terræ, terra tremet et quiescet. Nam mansueti quidem salutem obtinebunt; alii autem, iræ tradentur. Reliqua vero terra, et qui medio in statu versantur, assumpto Dei timore a perturbatione quiescent. — VERS. 11. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi.* Et hoc ait futurum esse cum exsurget in iudicium Deus, ut salvos faciat omnes mansuetos terræ; quid aliud id fuerit, quam quod *cogitatio hominis confitebitur tibi?* Omnis quippe lingua, omnis hominum cogitatio mentisque perceptio tempore iudicii confitebitur Deo, quando occulta hominum revelabuntur. *Et reliquiæ, inquit, cogitationis diem festum agent tibi.* Quid porro fuerit illud, *reliquiæ cogitationis*, nisi ratiocinium omni prava cogitatione purgatum? simile iis de quibus dictum est: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt*⁶⁹.

Ἄσαν, κάρῳ καὶ μέθῃ ψυχῆς περινεχθέντες· εἶσα δὲ ὑπνωσαν ὑπνον αὐτῶν, φαντασίαις ματαιαῖς ἐδοθέντες· καὶ τέλος διυπνισθέντες, ἐταράχθησαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τῷ Ἰακώβ ἀναγεγραμμένος ὄψθαι Θεός, ὁ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναδεεγμένος.

Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; ἀπὸ τότε ἢ ὀργῆ σου. Τοῖς μὴ βουληθείσι τοῦ θεοῦ φωτὸς τὰς αὐγὰς παραδέξασθαι φοβερός εἶναι λέγεται. Διὸ ἀνωτέρω μὲν αὐτῷ προσεφώνει τῷ Θεῷ λέγων Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων καὶ δὲ τῷ αὐτῷ, Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς καὶ φωτὸς πάροχος, καὶ φοβερός τυγχάνει· τοῖς μὲν δεξιόις φωτὸς χορηγῶς, τοῖς δὲ ἀριστεροῖς φοβερός, οἷς δὴ καὶ φήσῃ. Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Εἶθ' ἐξῆς ἐπιφέρει Ἄπὸ τότε ἢ ὀργῆ σου. Ἄπὸ τότε δὲ, πότε, ἀλλ' ἢ ἀπ' οὗ ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοὺς ἵππους, καὶ ὑπνωσαν ὑπνον αὐτῶν οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ. Ἐξ ἐκείνου γὰρ αὐτοῖς ἐθησαύρισαν ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτούς· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἢ ἐκκαύσατε. Ἐκαστος γὰρ καθ' ὅν καιρὸν ἀμαρτάνει, ἀπὸ τότε ὀργὴν ἐαυτῷ ἐθησαυρίζει· ὀργῆς νοσημένης τῆς τοῖς πλημμελοῦσι τεταμιευμένης τιμωρίας. Ἐξ δὲ εἰρηται· Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούσισας κρίσιν. Πρόσχετος δὲ ἐπιμελῶς, ὡς οὐκ εἴρηται, ἐποίησας, ἀλλ' ἠκούσισας. Πρὶν γὰρ ἐπιβῆναι τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῖς πρὸ τῆς κρίσεως τῶν θνητῶν βίον διανύουσιν, τοὺς περὶ τῆς κρίσεως λόγους ἀκουσθῆναι ἐποίησε διὰ τῶν θεῶν ἀναγνωσμάτων. Ἄλλανδὲ μὲν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουσθῆν ἐποίησε τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ἐπιστάνας δὲ τοῦ καιροῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας, Γῆ, φησὶν, ἐφοβήθη καὶ ἠσυχάσεν ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς κρίσιν τὸν Θεόν, τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς. Σαφῶς δὲ παρίστησι διὰ τούτων ὁ λόγος τὸ αἴτιον τῆς κρίσεως· ὑπὲρ γὰρ τοῦ σώσαι τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς. Περὶ γὰρ τῶν ἀσεβῶν εἴρηται· Οὐκ ἀνστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἀμαρτωλοὶ θ βουλήν δικαίων· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπει. Ἀναστάντος τοίνυν τοῦ Θεοῦ εἰς κρίσιν ὑπὲρ τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς, γῆ φοβηθήσεται καὶ ἠσυχάσει. Οἱ μὲν γὰρ πρᾶεις τεύξονται τῆς σωτηρίας, οἱ δὲ τῇ ὀργῇ παραδοθήσονται· ἡ δὲ λοιπὴ γῆ καὶ οἱ τὴν μέσην εἰληφότες κατάστασιν πύσσονται τῆς παραχῆς τὸν θεῖον ἀνεύρητες φόβον. Ὅτι ἐνθῦμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι, καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθῦμιον ἐσφράσει σοι. Καὶ τοῦτό φησιν ἔσσεσθαι ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν θεόν εἰς κρίσιν, τοῦ σώσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς. Τὸ δὲ τοῦτο ἢ, ἐνθῦμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι; Πᾶσα γὰρ γλώσσα καὶ πᾶς λογισμὸς καὶ ἐνθύμησις ἀνθρώπων ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, ὅτε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων φανερά γενήσεται. Καὶ ἐγκατάλειμμα δὲ, φησὶν, ἐνθῦμιον ἐσφράσει σοι. Τὸ δὲ ἀν γένοιτο ἐγκατάλειμμα ἐνθῦμιον ἢ ὁ κεκαθαρμένος ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ἐν-

⁶⁶ Matth. xxv, 41. ⁶⁷ Isa. l, 11. ⁶⁸ Psal. i, 5, 6. ⁶⁹ Rom. xi, 5.

θυμήσεως λογισμὸς; ὁμοίως ὧν ἐκείνο·ς περὶ ὧν εἴρηται· *Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν*. Οὕτω γοῦν αὐτὸς ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ὠνύμασαι· διὸ ἐορτάσει τότε, ὅτε δὴ κατὰ καιρὸν τὰς ἐπαγγελίας ἀπολαβῶν τῆς οὐρανόυ βασιλείας.

*Εὐχασθε καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς ἡμῶν, πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ· τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων, τῷ φοβερῷ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. Συντελέσας τὸν περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ λόγον, παραινενικῶς λοιπὸν πλῆθιν ἡμῖν προσατάττει εὐχεσθαι, καὶ ἀποδιδόναι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν τὰς εὐχὰς· ὡς ἔτι δὲ καιρὸς ἐστὶ κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον, ἀναγκαιῶς τοῦτο ποιεῖν παραινεῖ. Εὐχὰς δὲ τὰς ἐπαγγελίας εἰσθεν ὀνομάζειν· διὸ λέλεκται· *Ἐὰν εὐξῆς εὐχὴν, μὴ χρονίσης ἀποδοῦναι· ἀγαθὸν τὸ μὴ εὐξασθαι, ἢ τὸ εὐξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι*. Ἐκαστος τοίνυν τῶν ἡμῶν τὴν ἑαυτοῦ πρόθεσιν καὶ τὴν οἰκίαν ἐπαγγελίαν ὡσπερ εὐχὴν ἀποδίδεσθαι, μεμνημένος τοῦ φήσαντος· *Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου· καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρῃ θλίψεως, καὶ ἐξέλῃσαι με, καὶ δοξάσεις με*. Νῦν μὲν οὖν, φησὶν, *εὐχασθε καὶ ἀπόδοτε*. Ἔσται γὰρ καιρὸς ἐν ᾧ πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ οἴσουσι δῶρα. Κατὰ γὰρ τὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ καιρὸν βασιλεῖς θορσεῖς καὶ τῆσοι δῶρα προσάξουσιν, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσοίσουσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Τότε γοῦν καθήμενος ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ προσκυνήσουσι πάντες μετὰ δῶρων· τούτεστι, μεθ' ὧν ἐπιφέρεται ἕκαστος καρπῶν. Διόπερ ὡς ἔτι καιρὸς ἐστὶν, ἐνεσῦθεν ἤδη παραινεῖ εὐξασθαι καὶ ἀποδιδόναι· ὡς ἂν, τοὺς ἑαυτῶν θησαυροὺς ταμειοσάμενοι, κατὰ καιρὸν αὐτῷ προσκομίσωμεν, ἄξιοι γενόμενοι τῶν κυκλούντων αὐτοῦ τὸν θρόνον. Πάντες γὰρ κύκλω αὐτοῦ προσοίσουσι αὐτῷ δῶρα, φοβερῷ ὄντι τοῖς μὴ κλησιάζουσιν αὐτῷ, μηδὲ τὰ δῶρα προσφέρουσι. Διὸ ἐπιλέγεται· *Τῷ φοβερῷ καὶ ἀφαιρουμένῳ πνεύματα ἀρχόντων, φοβερῷ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς*. Τὸ γὰρ, *οὐ μὴ καταμείρη τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τοὺς υἰοὺς ἀνθρώπων*, λεχθήσεται καὶ ἐπ' ἐκείνων τῶν ποτε μὲν ἀρχόντων καὶ ἡγουμένων χρηματισάντων, καὶ πνεύματος ἁγίου καταξιοθέντων, οὐ μὴν ἀξίως βιωσάντων τῆς χάριτος· ἃς ὧν ἀφαιρεῖται τὸ πνεῦμα, ὅπως, στερηθέντες αὐτοῦ, τῇ προσηκούσῃ παραδοθῶσι τιμωρία. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Τῷ τομοδότη, ἀφαιροῦντι μὲν πνεῦμα ἡγεμόνων, φοβερῷ δὲ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς**

EIS TO TELOS YPER IAIΘΟΥM, ΨΑΛΜΟΣ Τῷ D 4. IN FINEM PRO IDITHUM, PSALMUS ASAPH. ΛΣΑΦ. ΟΓ'.

Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι. Τῷ μὲν Ἀσάφ εἴρηται ὁ ψαλμὸς, ἀνήνεται δὲ εἰς πρόσωπον τοῦ Ἰδοῦμ, ὑπὲρ οὗ τὰ ἐμφερόμενα τῷ ψαλμῷ συνετάττετο. Ὄθεν ὁ Σύμμαχος, *Διὰ Ἰδοῦμ, ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐπὶ Ἰδοῦμ, ἡρμήνευσαν*. Καὶ νῦν μὲν ὁ Ἀσάφ, τοὺς μετὰ χεῖρας λόγους συντάξας, ὡσπερ διδάσκαλος μαθητῆ ἔμμελετῆν τῷ Ἰδοῦμ παραδέδωκεν· ἢ ὡσπερ ἰατρὸς τῷ θεραπειᾶς δεομένῳ σωτή-

A Sic igitur et ipsum [ratiocinium] reliquæ cogitationis vocatum est; quapropter tunc festumaget, utpote in tempore suo promissiones regni cælestis accepturum.

VERS. 12, 13. *Vovete et reddite Domino Deo vota vestra, omnes qui in circuitu ejus estis: terribili et ei qui aufert spiritus principum, terribili apud reges terræ. Absoluto de Dei judicio sermone, hortantis more præcipit nobis ut voveamus et Domino Deo nostro vota reddamus: dum adhuc in præsentī vita tempus adest, ut id agamus nos necessario eammonet. Vota autem promissiones nuncupare solet; quare dictum est: Si votum voveris, ne tardes reddere: melius enim est non vovere, quam votere et non reddere* 74. Unusquisque ergo nostrum propositum et promissionem suam, ceu votum reddat, memor dicti illius: *Immola Deo sacrificium laudis, et reddite Domino vota tua: et invoca me in die tribulationis, et eruam te, et glorificabis me* 75. Nunc igitur ait, *Vovete et reddite*. Tempus enim aderit quo omnes qui in circuitu ejus sunt afferent munera. Nam tempore regni ipsius reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent, et adorabunt eum omnes reges terræ 76. Tunc ipsum in throno gloriæ suæ sedentem, omnes cum donis adorabunt, id est, cum suis, quos afferent, fructibus. Idcirco dum adhuc tempus est, monet ut voveamus et reddamus, ut cum thesauros nostros condiderimus, eos opportuno tempore ipsi offeramus, digni habiti ut inter eos qui thronum ipsius circumdant annumeremur. Omnes enim in circuitu ejus afferent ipsi munera, qui non accedentibus ad eum, nec munera illi offerentibus terribilis est. Quare sic concluditur: *Terribili et ei qui aufert spiritus principum, terribili apud reges terræ*. Illud enim: *Non permanebit spiritus meus in filiis hominum* 77, de illis quoque dicitur qui olim principes et duces audiebant, et Spiritu sancto dignati sunt; sed non digno accepta gratia modo vixerunt: a quibus spiritus auferetur, ut eo privati, promerito supplicio dedantur. Secundum Symmachum vero: *Legislatori, auferenti quidem spiritum ducum, terribili autem regibus terræ*.

VERS. 2. *Voce mea ad Dominum clamavi, vocamea ad Deum, et intendit mihi*. Psalmus ab ipso Asaph dictus est, refertur autem ad personam Idithum, pro quo ea quæ in psalmo feruntur composita sunt. Unde Symmachus, *Propter Idithum*, Aquila vero, *Super Idithum* interpretati sunt. Et jam quidem Asaph hos sermones abs se editos quasi magister discipulo ipsi Idithum ad meditandum tradit: vel quasi medicus ei qui medela eget, salutare

74 Eccle. v, 3, 4. 75 Psal. XLIX, 14, 15. 76 Psal. LXXI, 10, 11. 77 Gen. vi. 3.

pharmacum ad levamen morbi ægro offert. In superioribus autem pro eodem viro ipse David modo psalmum, modo canticum scripsit. Quare in psalmo xxxviii sic habet inscriptio : *In finem pro Idithum, canticum ipsi David.* Quod vir iste Davidi et Asaph æqualis fuerit, narrat Scriptura Paralipomenon uti superius commonstravimus. Mihique videtur Idithum doctrina de Providentia opis habuisse, quia ex hominibus multos videret impios, superbos et arrogantes, divitiis et ampla re familiari luxuriantes; ac vice versa justos abjectos et ab impiis oppressos. Vero simile igitur est illum hæc ægre tulisse, eaque de re tum Davidi tum ipsi Asaph verba fecisse, qualia ex antiquis alii proferebant : *Cur impii prospere agunt, et in divitiis consenuerunt? Semen eorum pro voto : pueri eorum ludentes, assummentes psalterium et citharam. Dicit autem Domino : Abscede a me : vias tuas scire nolo*⁷⁴. Hæc ut verisimile est et similia quærenti Idithum, modo David, modo Asaph, quasi magistri et medici, ad eam ipsi elevandam opinionem, doctrinæ verba tradebant. Quapropter in xxxviii eum ad talia dicenda instituebat : *Dixi : Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me : obmutui et humiliatus sum et silui, et cætera, quæ suis locis explicavimus.* In lxi autem eundem ipsum his verbis edocuit : *Nonne Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum. Nam et ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus non movebor amplius. Quousque irruitis in hominem, interficitis universi vos? Quorum etiam mentem pro collata nobis gratia exposuimus. Consequentem Asaph eidem viro hoc in psalmo disciplinam tradit, ut in tentationibus hujusce vitæ, atque in iis quæ Ipse ex prophetiis abs se enuntiatis de impiorum insultu, deque populi Dei abjectione probe noverat, non turbaretur, sed in hujusmodi angustiis ad Deum, ceu ad salutarem portum confugeret, ipsumque precibus sedulo compellaret, et ea diceret, quæ ipsi, quasi magister in præsentī psalmo offerebat. Qua suscepta ille disciplina, animæ suæ hanc medelam adhibebat, ad solatium suum his usus verbis : *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Deum, et intendit mihi.* Eo, inquit, modo me composui, ut dignus attentione Dei essem, quare *intendit mihi.* Talesque voces et clamores emisi, qui digni auditu Dei essent. Quamobrem secundum Symmachum dicitur : *Voce mea ad Deum, et clamante me ad Deum, aures suas præbuit.* His docebatur Idithum ne putaret Deum procul esse clamantibus ad se. Nam si ad primam vocem ipse propitium sibi Deum factum esse senserit, ipsa re docebatur divinum numen ubique adesse, et Providentiæ oculos dignis semper prospicere.*

κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βοήσαντός μου πρὸς τὸν Θεόν, παρέσχες τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ. Διὰ τούτων γὰρ ἐδιδάχθητο ὁ Ἰδίουμ μὴ νομίζειν πόρρω που ἀφεστάναι τὸν Θεὸν τῶν

Α ριον φάρμακον ἐπὶ τὸ χρῆσασθαι αὐτῶν καὶ ὠφελεῖσθαι τὸν θεραπευόμενον· ἐν δὲ τοῖς ἔμπροσθεν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς ὁ Δαυὶδ ποτὲ μὲν ᾠδὴν, ποτὲ δὲ ψαλμὸν ἔγραφε. Διὸ ἐν μὲν τῷ λη' ψαλμῷ ἐπεγέγραπτο, *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδίουμ, ᾠδὴ τῷ Δαυὶδ.* Ὅτι δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος συγχρονίσι λέγεται τῷ Δαυὶδ καὶ τῷ Ἀσάφ, ἢ τῶν Παραλειπομένων παρίστησι Γραφῆ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεδείξαμεν. Καὶ μοι δοκεῖ ὁ Ἰδίουμ διδασκαλίᾳ δεδεῆσθαι τοῦ περὶ Προνοίας λόγου, διὰ τὸ συνορᾶν ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ πολλοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς ἐπαιρομένους καὶ μεγαλοχουμένους, πλοῦτιν τε καὶ περιουσίᾳ ἐντροφῶντας· δικαίους δὲ ἔμπροσθεν ταπεινομένους καὶ πρὸς τῶν ἀσεβῶν καταπονουμένους. Εἰκὸς γοῦν αὐτὸν ἐπὶ τοῖς ἀποδυσπετεῖν, καὶ λόγους τινὰς κεκηνῆκεναι πρὸς τε αὐτὸν τὴν Δαυὶδ καὶ πρὸς τὸν Ἀσάφ, ὅποιοις ἐκίνουν καὶ ἕτεροι τῶν παλαιῶν, ὡς οὐκ ἔστιν· *Ἰναὶ ἀσεβεῖς εὐθηνούσι, πεπαλαίωνται δὲ καὶ ἐν πλοῦτιν, Ὁ σπὸρος αὐτῶν κατὰ ψυχῆν· τὰ δὲ παῖδια αὐτῶν κρίζοντα, ἀναλαίωνοντα ψαλτήριον καὶ κινθάρων. Λέγει δὲ Κυριῶ· Ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ· ὁσὸς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Τοιαῦτά τινα, ὡς εἰκὸς, ἐπαποροῦντι τῷ Ἰδίουμ, οἷα διδασκαλοὶ καὶ ἱατροὶ ποτὲ μὲν ὁ Δαυὶδ, ποτὲ δὲ ὁ Ἀσάφ, διδασκαλίᾳ παρεῖχον τῆς τοιαύτης δόξης θεραπευτικᾶς. Ὅθεν ἐν μὲν τῷ λη' τοιαύτα λέγειν αὐτὸν ἐδίδασκεν· *Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν ἐν γλώσση μου. Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακῆν ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου· ἐκωλύθη καὶ ἐταπεινώθη καὶ ἐσίγησεν, καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς· Ἐδὴ κατὰ τοὺς οἰκείους τόπους παραθέμενοι διεσαφίσασμεν. Ἐν δὲ τῷ ξα' πάλιν ὁ αὐτὸς λέγων τὸν αὐτὸν ἐδίδασκεν· *Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου καὶ Σωτὴρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπιπλεῖον. Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων, φορεῖτε πάντες ὑμεῖς; Καὶ ταῦτα δὲ ὅποιον ἔχει νοῦν κατὰ τὴν δοθείσαν χάριν ἡρμήνευται. Οἷς ἀκολουθῶν καὶ ὁ Ἀσάφ διὰ τῶν μετὰ χεῖρας τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ παραδίδωσι διδασκαλίαν τοῦ μὴ ταράττεσθαι ἐν τοῖς τοῦ βίου πειρατηρίοις, μηδὲ ἐν οἷς ἔγνω ἐκ τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ προφητείων περὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ἐπαναστάσεως, τῆς τε τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ταπεινώσεως· καταφεύγειν δὲ ὡς ἐπὶ λιμένα σωτήριον ἐν ταῖς τοιαύταις ἀμυχαναῖς ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεόν, ταῖς τε πρὸς αὐτὸν ἰκετηρίαις σχολάζειν, καὶ ταῦτα λέγειν, ἅπερ αὐτῷ διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ, οἷα διδασκαλός, παρεδίδου. Καὶ δῆτα παραλαβὼν τὸ μάθημα τοῦτο, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐθεράπευε, κατεπάδων αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ λέγων· *Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι. Τοιοῦτον γὰρ, φησὶν, ἑμαυτὸν παρ' εσκεύαζον, ὡς ἄξιον εἶναι τῆς προσοχῆς τοῦ Θεοῦ· διὸ προσέσχε μοι· καὶ τοιαύτας τε ἤφειν φωνὰς καὶ βοὰς, ὡς ἄξιαι εἶναι αὐτὰς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκοῆς. Διὸ****

⁷⁴ Job xxi, 7-14.

ἐπιβουλεύων αὐτόν. Εἰ γὰρ ἄμα τῷ τὴν φωνὴν ἀναπέμψαι ἤσθετο ἐπηκόου αὐτοῦ γενομένου τοῦ Θεοῦ, αὐτοῖς ἔργοις ἐδιδάσκειτο πανταχοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον, καὶ τοὺς τῆς Προνοίας ὀφθαλμοὺς ἐφορᾶν τοὺς ἀξίους.

Ἄλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου, φησὶ, τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αἰετοῦ, καὶ οὐ μὴ ἠπατήθην. Καὶ ὅτι μὲν πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων (ἐπειδὴ ἀπειραστός ἀνὴρ ἀδόκιμος), παντοίως διδάσκουσιν οἱ θεοὶ λόγοι· ὡς δὲ θλιβόμενοι κρείττους ἑαυτῶν ἐγίνοντο, δοκιμὴν τῆς ἑαυτῶν παρέχοντες ὑπομονῆς, οὐ μὴν συγχεόμενοι ὡς εἰλιγγίαν καὶ θορυβείσθαι, διδάσκει ὁ εἰπὼν, Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας με, καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων· θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταυθὰ φησιν· Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα· οὐ γὰρ ἀπέβλεπον ἐπὶ τοὺς θλίβοντας, οὐδ' ἐπὶ τοὺς ἐπαιρομένους· ἐπιστρέφων δὲ ἑμαυτοῦ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν Θεὸν κατ' αὐτὸν τὴν τῆς θλίψεως καιρὸν, αὐτὸν ἐξεζήτητον. Ἐζήτητον δὲ αὐτὸν ταῖς χερσὶ μου, δεδιδαγμένους ἐπαίρειν ὀσίους χεῖρας κατὰ τὸν φάσκοντα λόγον· Βούλομαι δὲ τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι, ἐπαίροντας ὀσίους χεῖρας. Καὶ τοῦτ' ἐπραττον οὐ δι' ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ νυκτὸς, τὰς χεῖράς μου ἐπαίρων ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς προσευχῆς, καὶ διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν φωνῶν ἐπιζητῶν αὐτόν. Διὸ, ταῦτα πράττων, Οὐκ ἠπατήθην· εὐρίσκειτο γάρ μοι ζητούμενος· διὸ προσέσχε μοι, καὶ τὰς ἑαυτοῦ ἀκοὰς ἐμοὶ παρέσχεν Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠπατήθην, ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἡ χεὶρ μου νυκτὸς ἐκτέτατο διηρηκῶς. Ταύτην μὲν οὖν εἶχον μεγίστην καὶ μόνην παραμυθίαν. Ἄλλως δὲ, οὐθενὸς ἠνειχόμεν παρακαλεῖν με καὶ θεραπεύειν ἐθέλοντος ἀνθρώπου ἐν τῷ τῆς θλίψεώς μου καιρῷ. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀπρηγήματο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Οὐκ ἐπίθετο παρηγορεῖσθαι ἡ ψυχὴ μου· ἀλλ' ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐπιθεδμήν, τοῖς ἄλλως με παρηγορεῖν καὶ παρακαλεῖν· ἐμνήσθη δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἠψόφρανθην· ἀπήρκει γάρ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ μνήμη πρὸς εὐφροσύνην· ἀλλὰ καὶ ἠδολέσχησα, φησὶ, καὶ ὠλιγοψύχησα· ἀπ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, Διελάλουν ἐν ἑμαυτῷ καὶ ἐλειποθύμουν. Ὅτι μὲν, φησὶ, ἑμαυτῷ διελάλουν, ἐλειποθύμουν· καὶ ὅτε ἠδολέσχουν παρ' ἑμαυτῷ, τηνικαῦτα ὠλιγοψύχει τὸ πνεῦμά μου· ὅτε δὲ ἀνεμνησκόμεν τοῦ Θεοῦ, εὐφροσύνης ἐπληρούμεν· ἀλλὰ καὶ ζητῶν αὐτὸν ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς, οὐκ ἠπατώμην· εὐρίσκον γὰρ ὡσπερ πλησίον παρ' ἐστῶτά μοι, καὶ τῆς φωνῆς μου ἐπήκουον γιγνόμενον.

Προκαταλέδοστο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοὶ μου, ἐταράχθη, καὶ οὐκ ἐλάλησα. Οἱ θλίβοντές με, φησὶ, λογισμοὶ τοιοῦτοι ἦσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρων τὴν ἀποβολὴν τοῦ λαοῦ, ἦν ἐθέσπισαν οἱ προλεχθέντες προφητικοὶ λόγοι, ἐθορυβοῦμένη εἰκότως, καὶ ἐνενοῦον πρὸς ἑμαυτὸν εἰ ἀθεράπευτον αὐτοῖς ἔσται τὸ κακόν. Τὸ μὲν γὰρ ἀποβλήθηνα αὐτοὺς καιρῷ τι καὶ

VERS. 3. Sed etiam in die tribulationis meæ, inquit, Deum exquisivi manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus. Quod multæ sint proborum calamitates (nam vir non tentatus inglorius est), omnimode docent divinæ Scripturæ: quod autem in ærumnis degentes sibi ipsis superiores evaserint, experimentumque patientiæ suæ dederint, non confusi ita ut vertigine laborarent et turbarentur, ita docet ille, In tribulatione dilatasti mihi⁷⁵; divinus item Apostolus hæc tradit, Tribulationem patimur, sed non angustiamur; deijcitur, sed non perimus; persecutionem patimur, sed non derelinquimur⁷⁶. Sic igitur hic ait: In die tribulationis meæ Deum exquisivi. Non enim ad tribulationem inferentes, non ad tumidos illos respiciebam; sed oculo mentis meæ ad Deum tribulationis tempore converso, ipsum exquirebam. Manibus vero meis quærebam eum, institutus ad levandas sanctas manus secundum effatum illud: Volo autem viros orare, levantes sanctas manus⁷⁷. Idque non die solum, sed etiam nocte manus meas contra eum erigebam; ita ut tam oratione quam vocibus emissis illum exquirerem. Quapropter hæc agens non sum deceptus: nam perquisitus ille inventus a me fuit, et intendit mihi, auresque mihi præbuit. Pro illo autem, Manibus meis nocte contra eum, et non sum deceptus, Symmachus hoc modo interpretatus est, Manus mea nocte extensa erat assidue. Hanc itaque maximam et solam nactus sum consolationem. Seu alio modo, afflictionis meæ tempore neminem ex hominibus admittebam qui vellet me consolari, ac mederi dolori meo. Quare subdit: — VERS. 4. Renuit consolari anima mea; sive, secundum Symmachum, Non persuadebatur consolationemmittere anima mea; sed hominibus quidem consolari et hortari volentibus non obtemperabam; verum memor sui Dei et delectatus sum: nam Dei memoria ad lætitiā mihi satis erat; quin etiam ait, exercitatus sum, et defecit spiritus meus; pro quo Symmachus interpretatus est, Loquebār in meipso et animo deficiebam. Quoniam, inquit, loquebar mihi ipsi, animo deficiebam: et cum exercitarer apud me ipsum, tunc deficiebat spiritus meus; cum vero Dei recordarer, lætitiā replebār; sed etiam cum eum manibus meis noctu exquirerem, non aberrabam: nam ipsum ceu vicinum, præsentem mihi, et vocī meæ propitium deprehendebam.

VERS. 5. Anticipaverunt vigiliis oculi mei, turbatus sum et non sum locutus. Cogitationes quæ mihi afflictionem pariebant tales erant. Quia enim abjectionem populi, quam memorati prophetici sermones vaticinati sunt, prospiciebam, jure turbabar, mecumque reputabam, num ipsorum calamitas sine remedio futura sit. Nam quod tempore quo-

⁷⁵ Psal. iv, 2. ⁷⁶ II Cor. iv, 8, 9. ⁷⁷ I Tim. ii, 8.

dam abjiciendi, et quod in finem idipsum passuri essent, id sane credebam obtemperans prophetiæ dicenti : *Utquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* 78? ac in meipso dubius hærebam, isthæc revolvens : *Nunquid in æternum projiciet Dominus, aut non apponet ut complaceat adhuc?* et cætera. Hæc cogitans turbabar ; sed in memoriam repetebam dies antiquos, et annos æternos ex veteri Scriptura mecum reputabam, quoties videlicet cum ipsis peccati causa abjecisset, reduxit tamen ; et cum impie agentes hostibus tradidisset, iterum recepit. Cur ergo cum olim post gravia scelera revocaret eos, neque repelleret in finem nec absciunderet misericordiam suam ; nihil tale jam faciet, et humanitatis pristinae misericordiæque obliviscetur, qui patiens et multæ misericordiæ, et miserationum amans est? Hæc nocte mecum reputabam, et scopebam spiritum meum, meas scilicet cogitationes examinans et explorans, discernensque spiritum, num quid ad dubiorum solutionem subjiceret. Pro illo autem, *anticipaverunt vigilias oculi mei*, Symmachus, *impediebant*, inquit, *sursum aspicere oculi mei*. In me namque tot cogitationes colligens occludebam oculos meos, ut ne in sensibilia inpingens a proposito abducerer. Clausis itaque corporis oculis, in meipso dubius hærebam, non voce loquens, non alium compellans, sed ipse mecum cogitabam. Quare pro illo, *Turbatus sum, et non sum locutus*, et cæteris, apud Symmachum dicitur, *Dubitabam, et non locutus sum*. — VERS. 6, 7. *Recogitabam dies pristinos, annos qui a sæculo sunt in memoriam revocabam. Sed psalmos meos noctu cum corde meo recitabam : et vir præsens erat spiritus meus. Cum ita pervigil degerem, et noctes insomnes ducerem, ea sollicitè volvebam animo, quæ superius dicta sunt : Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum, in securi et ascia diruperunt eam. In terra polluerunt tabernaculum nominis tui. Dixerunt in corde suo cognationes eorum simul : Quiescere faciamus dies festos Dei a terra. Signa nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognoscet amplius* 79. In his igitur dubitabam, num mala hujusmodi perpessus remedium futurum sit. Verisimileque est Idithum, cum Asaphi prophetiam audisset, et talia secum reputaret, prophetam quasi magistrum interrogasse, ac interrogantis more hanc movisse quæstionem : Quid igitur, o propheta? cum hæc prophetice dixeris, ediscere nosseque velim : — VERS. 8-10. *Nunquid in æternum projiciet Dominus, et non apponet ut complaceat adhuc? aut in finem misericordiam suam abscondet a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas?* Ad tales propositiones Asaph doctrinam suam paravit, psalmum pro ipso Idithum conscribens, eumque ad talia dicenda instituens : *Voce mea ad Do-*

A εἰς τέλος αὐτοὺς τοῦτο παθεῖν ἐπίστευον τῇ προφηταίᾳ λεγούσῃ· *Ἰνατι, ὁ Θεὸς, ἀπόσω εἰς τέλος, ὠρίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; ἐνηπόρου δὲ πρὸς ἑμαυτὸν διανοούμενος ταῦτα· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, ἢ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι; καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα λογιζόμενος ἐταραττόμην· ἀλλ' ἔφερον τε τῇ μνήμῃ τὰς παλαιὰς ἡμέρας καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος ἔτη ἀπὸ τῶν παλαιῶν Γραμμάτων ἀναλεγόμενος, ὁσάκις ἁμαρτήσαντας αὐτοὺς ἀποβαλὼν, ἐπανήγαγεν, καὶ πολεμίους παραδοὺς ἀεδοῦντας, αὐθις ἀνεκτήσατο. Τί οὖν πάλαι μὲν αὐτοῖς καὶ μετὰ δεινὰς πλημμελείας ἀνεκαλεῖτο, μὴ εἰς τέλος ἀπωθούμενος, μηδὲ ἀποκόπτων τὸ ἔλεος αὐτοῦ· νῦν δὲ οὐδὲν τούτων ποιήσει, λήθην δὲ ἔξει τῆς αὐτοῦ φιλάνθρωπιᾶς καὶ ἐπιλήσειαι τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ φιλοκτιρῶν; Ταῦτα νυκτὸς πρὸς ἑμαυτὸν διελογιζόμεν, καὶ τὸ πνεῦμά μου ἔσκαλλον, διερευνῶν καὶ βασανίζων τοὺς ἔμπροσθέν μου λογισμοὺς, ἀνακρίνων τε τὸ πνεῦμα, εἰ τι ἔρα ὑποβάλοι πρὸς θεραπείαν τῶν ἡπορημένων. Ἄντι ἔ τοῦ, *Προκαταλέθοντο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοὶ μου, ὁ Σύμμαχος, Ἐκώλυεν*, φησὶ, *τὰς ἀναβλέψεις οἱ ὀφθαλμοὶ μου*. Συνάγων γὰρ εἰς ἑμαυτὸν τοὺς ἔμπροσθέν μου λογισμοὺς, ἔμυον τὰ ὄμματα, ὡς ἂν μὴ τοῖς ἀσθητοῖς προβάλλων, περιελκόμην τοῦ προκειμένου. Μύων οὖν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ σώματος, πρὸς ἑμαυτὸν διεπόρου, οὐ φωνῇ φεγγόμενος, οὐδὲ πρὸς ἕτερον λαλῶν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἑμαυτὸν ἔνοσῶν. Διὸ ἀντι τοῦ, *Ἐταράχθη, καὶ οὐκ ἐλάλησα*, καὶ τῶν ἐξῆς, *παρὰ τῷ Συμμάχῳ εἰρηται· Διεπόρου, καὶ οὐκ ἐλάλησα*. — *Ἀνελογιζόμεν τὰς ἡμέρας τὰς πρώτας, τὰ ἔτη τὰ ἀπ' αἰῶνος ἀνεμνησκόμην*. Ἀλλὰ γὰρ μὲν μου νυκτὸς πρὸς τὴν καρδίαν μου διελέλου· καὶ ἀτῆρ συνῶν τὸ πνεῦμά μου. Οὕτως ἐπαγρύπνων διακείμενος, καὶ τὰς νύκτας διαγρηγορῶν, ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἔμπροσθεν δι' ὧν εἰρηται· Ὡς ἐν δρυμῶ ξύλων ἀξίνας ἔκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πέλυαι καὶ λαξευτηρίῳ κατέβραξαν αὐτήν. Εἰς τὴν γῆν ἐθεθήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ἐνόματός σου. Εἴπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ· *Καταπαύσωμεν τὰς ἐορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν ἐτι κροστήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γινώσκεται ἐτι*. Ἐπὶ τούτοις ἂν διεπόρου, εἰ θεραπεία ἔσται τοῖς ταῦτα πεπονθόσι· τὰ κακά. Καὶ εἰκόσ γε ἦν τὸν Ἰδοῦμ ἐπακούσαντα τῆς τοῦ Ἀσάφ προφητείας, καὶ ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν λογισάμενος, ἐπαπορήσαι πρὸς τὸν προφήτην ὡς πρὸς διδάσκαλον, ἐρώτησίν τε αὐτῷ προσαγαγεῖν, καὶ ὡσπερ τινὰ προτεινόντα πρότασιν φάναι· Τί οὖν, ὦ προφήτα; ἐπειδὴ ταῦτα προσφῆτευσας, βούλομαι γινώσκειν καὶ μαθεῖν, *Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι; ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκόψει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσειαι τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ τοὺς οἰκτιρῶν αὐτοῦ;* Καὶ δὴ πρὸς ταύτας τὰς προτάσεις τὴν διδασκαλίαν ἔ*

78 Psal. LXXIII, 1. 79 ibid., 5-9.

Ἄσαφ ἐποικίτω, ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Ἰεθούμ γράφων τὸν ψαλμὸν, διδάσκων τε αὐτὸν λέγειν· *Φωνὴ μου πρὸς τὸν Κύριον ἐκέκραξα, φωνὴ μου πρὸς τὸν Θεόν, καὶ προσέσχε μοι·* παιδεύων μὴ πολυπραγμανεῖν τὰς τοῦ Θεοῦ βουλάς· εὐχαῖς δὲ σχολάζειν, καὶ ταῦταις μόναις προσέχειν τὴν νοῦν εὐσεβοῦντα καὶ εὐφημοῦντα τοῦ Θεοῦ τὰς κρίσεις· *Ἀνεξερεύνητα γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.*

Καὶ εἶπα, *Νῦν ἠρξάμην·* αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου· Ἄντι τούτου ὁ μὲν Ἀκύλας, Καὶ εἶπα, *φθισί, ἀβρωστία μου·* αὕτη ἀλλοίωσις δεξιᾶς Ἰψίστου· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Τρώσις μου ἐστὶν ἐπιδευτέρως δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου·* ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Καὶ εἶπα, *φθισί, ὠδίνες μου εἰσὶν ἀλλοίωσις δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου.* Πρὸς τοῖς προσηγορημένους καὶ ταῦτα, φθισί, πρὸς ἑμαυτὸν ἐν-ενοῦν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι λογισμοί, δι' ὠνάρτως ἐπι-τηπόρου, ἀβρωστία μου εἰσὶν, ἡ ὠδίνες εἰσὶν, ἡ τρώσεις μου εἰσὶν. Ἐξ ἀσθενείας γὰρ ψυχῆς τοὺς τοιούτους προήκαμεν λόγους, καὶ ἀπὸ τρώσεως ψυχῆς· τε-τρωμένους γὰρ καὶ συναλγῶν ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ μελῶν· ἀλλὰ καὶ ὠδίνων ὡς ὑπὲρ σπλάγγων οἰκείων τοιαῦτα ἐφθεγξάμην. Ταῦτα δὲ πέπονθα, ἐπειδήπερ εἶδον ἀλλοίωσιν γενομένην τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Πάλαι μὲν γὰρ αὕτη κατειργάζετο πολλά τε θαύματα καὶ παραδόξους εὐεργεσίας τῷ λαῷ παρέχουσα· νυνὶ δὲ ἀλλοίωσις γέγνηται τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Διὸ καὶ ὠδίνες με κατέσχον· ὁμολογῶ τετρωθῆναι τὴν ψυχὴν ἀβρωστίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ γνώσεως. Τὴν δὲ ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ἑώρων, ἀναμνησκόμενος τῶν παλαιῶν ἔργων αὐτοῦ. Διὸ φθισί· *Ἐμνήσθη τῶν ἔργων Κυρίου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασίων σου. Καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασι σου ἀδολοσχήσω.* Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· *Ἀνεμνησκόμεν τὰς περιουσίας Κυρίου, ἀναπολῶν τὰ ἀρχαῖα τεράστια σου καὶ διεμελέτων πάσας τὰς πράξεις σου, καὶ τὰ μηχανήματά σου διηγούμεν, ταῦτα ἀναφέρων τῇ μνήμῃ.* Ἐπειτα νῦν ἀκούων, ὡς εἰς τέλος ἀπόσω, καὶ ὠρίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου, εἰκότως ἐνενόησα, ὅτι ἀλλοίωσις ἐστὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου. Μεταβολῆς γὰρ ταῦτα σημεῖα καὶ ἀλλοιώσεως τῆς πάλαι τοῦ Θεοῦ περι τὸν λαὸν κηδεμονίας.

Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγίῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· *τις θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεός ἡμῶν; Σὺ εἶ ὁ Θεός ὁ ποιῶν θαυμάσια.* Τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰψίστου συνιδὼν ὅποια εἰργάσατο· ἀντι γὰρ ἐνὸς ἔθνους πάντων τῶν ἔθνων εὐεργετικὴ κατέστη· οὐκέτι γὰρ ἐνὶ λαῷ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐγνώρισε· διόπερ ἐκπληττόμενος καὶ ἀποθαυμάζων, φησὶ· ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγίῳ ἡ ὁδὸς σου· ἐπέκεινα γὰρ ἐστὶ τῆς θνητῆς φύσεως ἡ κατάληψις τῆς ὁδοῦ σου· ὡστ' ἂν εὐλόγως φάναι τό· Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Οὐκέτι οὖν προσήκει πολυπρα-

minum clamavi, voces mea ad Deum, et intendit mihi, auctorque illi est, ut ne Dei consilia curiosius exploret, sed orationibus vacet, iisque solis intendat animum, pietati deditum et iudicia Dei celebrantem. Nam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus⁸⁰.

VERS. 11. *Et dixi, Nunc caepi, haec mutatio dexteræ Altissimi.* Pro illo autem sic Aquila dicit, *Et dixi, infirmitas mea: haec mutatio dexteræ Altissimi;* Symmachus vero, *Vulnus meum est iteratio dexteræ Altissimi;* quinta autem editio: *Et dixi, inquit, dolores mei sunt mutatio dexteræ Altissimi.* Ad proposita jam dubia, haec item, inquit, mecum reputabam, cogitationes scilicet illas quibus jam dubius animi eram, aut infirmitatem, aut dolores, aut vulnera mea esse. Nam ex animæ infirmitate tales sermones protuli, necnon ex vulnere animæ: vulneratus nempe et dolore affectus sum quasi pro membris meis; verum etiam quasi dolore parturiens pro visceribus meis talia effatus sum. Haec porro sum perpressus, quia vidi factam dexteræ Altissimi mutationem. Olim quippe dextera illa mirabilia multa operabatur, beneficia incredibilia populo conferens; nunc vero dexteræ Excelsi mutatio facta est. Quamobrem dolores me detinebant, saetorque me animo vulneratum ex morbo et infirmitate cognitionis. Mutationem vero dexteræ Dei conspiciebam, recordatus illorum quondam operum ejus. Quapropter ait: — VERS. 12, 13. *Memor fui operum Domini, ab initio mirabilium tuorum: et meditabor in omnibus operibus tuis, et in adinventio-nibus tuis exercebor.* Pro quibus Symmachus hoc modo interpretatus est: *Recordabar cogitationum Domini, animo volvens antiqua prodigia tua. Et meditabar omnes actiones tuas, et machinamenta tua narrabam, haec memoria repetens.* Deinde vero cum jam audiam, quomodo repulisti in finem, et iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ⁸¹; jure opinatus sum esse mutationem dexteræ Altissimi. Haec quippe signa sunt mutationis Dei, ac amotionis ejus ab illa, quam olim de populo gerebat, sollicitudine.

VERS. 14, 15. *Deus, in sancto via ejus: quis deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia.* Cum videam mutationem dexteræ Altissimi, et qualia operata sit; nam unius gentis loco jam omnibus gentibus benefica est; non enim uni populo ut olim, sed omnibus gentibus et populis virtutem suam n. t. m. fecit; ideo stupens et mirabundus aio: *Deus, in sancto via tua;* etenim viae tuae comprehensio humanam naturam exsuperat; ita ut hic apposite dicatur: *O altitudo divitiarum, sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus⁸²!* Non ultra ergo curiose inquirere, aut secreta explorare

⁸⁰ Rom. xi, 35. ⁸¹ Psal. lxxiii, 1. ⁸² Rom. xi, 35.

convenit : nam quis novit sensum Domini, aut quis A
*consiliarius ejus fuit*⁸³? Idcirco dum hæc cogitat, obstupefactus de profunditate sapientiæ Dei ait : *Deus, in sancto via tua : quis deus magnus sicut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabilia.* Quæ sint illa mirabilia sub hæc interpretatur dicens : *Notam fecisti in populis virtutem tuam*; pro quo Symmachus edidit, *Notam fecisti in gentibus fortitudinem tuam.* Nam quemadmodum olim (VERS. 16) *redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph*, quando liberos eos eduxisti ex terra Ægypti, ex domo servitutis; eodem quoque modo jam, cum facta est mutatio dexteræ Altissimi, notam fecisti in populis virtutem tuam, et in gentibus fortitudinem tuam.

VERS. 17. *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatæ sunt abyssi.* Admodum consequenter postquam dixerat, *Notam fecisti in populis virtutem tuam*, sive, secundum Symmachum, *Notam fecisti in gentibus fortitudinem tuam*, futura vaticinans, virtutem Novi Testamenti propheticæ declarat. Quare ait : *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt.* Sicut enim in exitu olim filiorum Israel ex Ægypto, *mare nudit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum*⁸⁴; eodem modo in adventu Emmanuelis, (id est, nobiscum Deus,) eum accessit ad Jordanem fluvium, aquæ videntes eum stupore percussæ sunt. Quin etiam multitudo populorum in Ecclesiis Dei collecta, aquis C
 consimilis (VERS. 18) secundum propheticum sermonem, *Vox gentium multarum, similis aquis multis*⁸⁵, Deum inter homines peregrinantem mentis oculis videns, salutari timore correpta est, de quo dicitur, *Initium sapientiæ timor Dei*⁸⁶. Quandiu enim aquæ illæ cæcæ erant, Deum non videbant, nec timore ejus affectæ erant; nunc autem magnam utilitatem ex contemplatione et cognitione Verbi apud se peregrinantis acceperunt. Rursumque secundum historiam, cum Servator discipulos jussit ascendere in naviculam et transfretare; et quarta vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare; tunc etiam viderunt eum aquæ et timuerunt. Item quando increpavit ventos et mare, et facta est tranquillitas magna, turbatæ sunt abyssi, et multi- D
 tudo sonitus aquarum. Hæc porro secundum prophetiam ad litteram implebantur; secundum vero penitentiorem mentem, aquæ, nempe ecclesiastica multitudo omnibus ex gentibus collecta, initium sapientiæ effectæ sunt, nptote quæ divino timore affectæ fuerint, secundum illud, *Initium sapientiæ timor Domini*⁸⁷. Abyssi vero, quæ diversæ ab aquis erant, turbatæ sunt, ita ut sonitum ac tumultum facerent. Dixeris porro abyssos esse gentium incredularum ordines, quæ variis temporibus contra Ecclesiam insurgentes, persecutiones concitarunt. Sed primo quidem aquæ Deum timuerunt, postea

γμονεῖν, οὐδὲ τὰ ἀπόρρητα διερευνησθαι· τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Διὸ κατὰ καιρὸν ταῦτα ἐνοήσας, ὑπερεκπλήττεται τὸ βάθος τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν· Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγίῳ ἢ ὁδὸς σου· τίς Θεός μέγας ὡς ὁ Θεός ἡμῶν; σὺ εἶ ὁ Θεός ὁ ποιῶν θαυμάσια. Ποῖα δὲ θαυμάσια διερμηνεύει ἐξῆς εἰπὼν· Ἐγγώριστος ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμιν σου· ἀνθ' οὗτοῦ Σύμμαχος ἐξέδωκε· Γνωστὴν ἐποίησας ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύን σου. Ὅσπερ γὰρ ἐλυτρώσω πάσαι ποτε ἐν τῷ βραχίονι σου τὸν λαόν σου, τοὺς υἱοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ, οὗτ' ἡλυθέρους αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν, ὅτε γέγονεν ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἐγγώριστος ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμιν σου, καὶ B
 ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύን σου.

Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν, καὶ ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι. Σφόδρα ἀκολούθως προειπὼν, *Ἐγγώριστος ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμιν σου*· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Γνωστὴν ἐποίησας ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν ἰσχύን σου*, παρίστησι τὴν δύναμιν τῆς Καινῆς Διαθήκης προφητικῶς τὰ μέλλοντα θεσπιζῶν. Διὸ φησιν· *Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν.* Ὅσπερ γὰρ πάσαι ποτε ἐπὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἢ θάλασσα εἶδε, καὶ ἔφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ κατὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ, δηλαδὴ τοῦ μεθ' ἡμῶν Θεοῦ, ὀπηνίκα παρῆει ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, ἰδόντα αὐτὸν τὰ ὕδατα ἐξεπλάγη. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ πλήθη τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ συγχροτουμένων λαῶν, ὕδασι παρωμοιωμένα κατὰ τὸν φάσκοντα προφητικὸν λόγον, *Φωνὴ ἔθνῶν πολλῶν ὁμοία ὕδατων πολλῶν*· ἰδόντα ψυχῆς οφθαλμοῖς τὸν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδεδημηκότα Θεὸν, φόβον ἀνέλαθον σωτήριον, περὶ οὗ εἰρηται· Ἄρχῃ σοφίας φόβος Θεοῦ. Ἔως μὲν γὰρ τυφλώττονα ἦν ταῦτα τὰ ὕδατα, οὐχ ἐώρα τὸν Θεόν, οὐδὲ φόβον εἶχεν αὐτοῦ· νυνὶ δὲ τὰ μέγала ὠφέληται ἀπὸ τῆς θέας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς λόγου. Καὶ αὐθις κατὰ τὴν ἱστορίαν, ὀπηνίκα ὁ Σωτὴρ ἰνάγκασε τοὺς μαθητὰς ἀνελθεῖν εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν· εἶτα τετάρτη φυλακῆ τῆς νυκτὸς ἤρχετο πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· καὶ τότε D
 εἶδον αὐτὸν ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐπέτιμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσει, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη, ἐταράχθησαν αἱ ἄβυσσοι, καὶ πλήθος ἤχους ὕδατος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐτελείτο συμφώνως τῇ προφητείᾳ πρὸς λέξιν, πρὸς δὲ διάνοιαν, τὰ μὲν ὕδατα, λέγω δὲ τὰ πλήθη τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν συνηγμένα, ἀρχῇ σοφίας γέγονε, τὸν θεῖον ἀναλαβόντα φόβον κατὰ τὸ, Ἄρχῃ σοφίας φόβος Κυρίου· αἱ δὲ ἄβυσσοι, ἕτεροι οὔσαι παρὰ τὰ ὕδατα ἐταράχθησαν, ὡς ἤχον καὶ θόρυβον παρασχεῖν. Εἰποις δ' ἂν τὰς ἀβύσσους εἶναι τὰ τάγματα τῶν ἀπίστων ἔθνῶν τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ καιρῶν ἐπανισταμένων, καὶ τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμοὺς ἐπεχειρόντων

⁸³ Isa. xl, 15. ⁸⁴ Psal. cxiii, 5. ⁸⁵ Eze-h xlvi, 2. ⁸⁶ Psal. cx, 10. ⁸⁷ Psal. cx, 10.

Ἄλλα μὲν πρῶτα ὕδατα ἐφοβεῖτο τὸν Θεόν, αἱ δὲ δη- A
λωθεῖσαι ἄβυσσοι ἐταράττοντο· τρίτον δὲ τάγμα τυγχά-
νει παρὰ τὰ λελεγμένα τὸ τῶν νεφελῶν, ὃ δὴ φωνὴν
ἔδωκε. Τίνας δὲ ἦσαν αἱ νεφέλαι, ἀλλ' ἢ αἱ κελευσθεῖ-
σαι μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν πρότερον ἀμπελώνα, κατὰ τὸ
φῆσαν λόγιον· *Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ
μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτόν*, δηλον δὲ, ὅτι τὸν ἐκ περιτο-
μῆς λαόν; Νεφέλαι δὲ πεπληρωμέναι ὕδατων μὴ ἴου-
σαι ἐπὶ τὸν παλαιὸν ἀμπελώνα τίνας ἀν εἶεν ἢ οἱ τοῦ
Σωτῆρος μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταί, οἱ
καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν ἐπουράνιον ὕετον διαδε-
δωκότες, φωνὴν ἔδωκαν, ὥστε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελ-
θεῖν τὸν φθόγγον αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέριτα τῆς οἰκου-
μένης τὰ ῥήματα αὐτῶν; Αἰδὲ λέλεχται· *Φωνὴν ἔδω-
καν αἱ νεφέλαι· καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύ-
ονται*. Ποῖα δὲ τὰ βέλη ἢ τὰ σωτήρια καὶ τὰ ἐκλεκτὰ B
τὰ τιτρώσκοντα τὰς τῶν σωζομένων ψυχὰς, δι' ὧν
ἢ νύμφη Χριστοῦ ἢ Ἐκκλησία τιτρώσθαι ὁμολογεῖ
φάσκουσα· *Ὅτι τερωμένη ἀγάπης ἐγώ*; Καὶ αὐτὸς
δὲ ὁ Σωτὴρ βέλος ὀνόμαστο κατὰ τὸν εἰπόντα προ-
φήτην· *Ἐθηκέ με ὡς βέλος ἐκλεκτῶν, καὶ ἐν τῇ
φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με*. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς
βέλος ἦν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος· τοῦ δὲ Υἱοῦ βέλη
ἐτύγχανον οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ θεῖα καὶ πεπωρωμένα
αὐτοῦ λόγια. Αἰδὲ λέλεχται ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀγαπητοῦ
ψαλμῷ· *Τὰ βέλη σου ἠκουρήμενα, λαοὶ ὑποκάτω
σου πεσοῦνται*. Οὕτω δ' οὖν καὶ ἐνταῦθα εἴρηται·
Καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται. Περιτρέχονται
γὰρ ἀπανταχοῦ τὰ τοῦ Χριστοῦ βέλη διεπορεύετο κη-
ρῖττοντα· *διὸ φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι*· ἀλλὰ καὶ C
Φωνὴ τῆς βροντῆς σου, φωνὴν, ἐν τῷ τροχῷ· βρον-
τὴν δὲ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν αἰνίττε-
ται. Ὡς γὰρ φωνὴ βροντῆς οὐράνιος τυγχάνει βοῆ,
καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλουσα δύναμιν, τὸν
αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, οὐράνιον
τυγχάνον, οὐκ ἀνθρωπίνην περιεῖχεν ἰσχύν. Οὐδὲ γὰρ
ἐκ θνητῆς βουλής ὤρματο· σὺν θεῖῃ δὲ δυνάμει τὸν
σύμπαντα ἐπλήρου κόσμον. Αἰδὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους
αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ βοανήργεος ὀνόμαζεν, ὅπερ ἔρμηνεύε-
ται *υἱοὶ βροντῆς*. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ἀκολουθῶς τοῖς
ἔμπροσθεν εἴρηται· *Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ
τροχῷ*. Τροχὸν δὲ σημαίνει τὸν σύμπαντα βίον· ἐπεὶ
καὶ ἐν τῷ Ἐζεκιήλ τροχὸς ἐν τροχῷ λέλεχται ὁ σύμ-
πας τῶν ἀνθρώπων βίος. Ἔστι μὲν οὖν τροχὸς ὁ κό-
σμος σφαιροειδῆς ὧν, κυκλοφορητικῶς τε κινούμενος. D
Ἐνταῦθα δὲ τροχὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ βίος, ἀπαυ-
στον τὴν στροφὴν ποιούμενος· διὸ καὶ τροχὸς ἐν τῷ
τροχῷ εἴρηται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Φωνὴ βροντῆς
σου ἐν τῷ τροχῷ*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Ἦχος
βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ*· κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα,
Φωνὴ βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ. Καὶ θεὰ ὅπως κα-
τὰ πάντας τοὺς ἔρμηνευτὰς τροχὸς ὀνόμασται· ἐπεὶ
καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις βαγγελγέλ περιέχει, ὅπερ ἐστὶν
ἐν τῷ τροχῷ· οὕτω δὲ ὀνόμασται καὶ ἐν τῷ Ἐζε-
κιήλ. Ἐνθα γενόμενος, παρασημειώση, ὡς καὶ ἡ θεὰ
Γραφὴ τὸ περιέχον τροχὸς οἶδε. Αἰδὲ σφαιροειδῆ φασιν
εἶναι τὸν κόσμον. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ Ἔσδρα ὁ Ζορο·

memoratæ abyssi turbatæ sunt : præter illa vero
tertius ordo superest, nempe nubium, quæ vocem
dederunt. Quæ nubes illæ erant, nisi quibus præ-
ceptum fuerat ne pluerent super vineam illam pri-
stinam; secundum illud, *Et nubibus mandabo ne
pluant super eam imbrem* 88; videlicet super popu-
lum ex circumcissione? Nubes autem aquis plenæ,
nec super vineam illam pristinam pluentes, quæ-
nam fuerint nisi Salvatoris discipuli, apostoli et
evangelistæ, qui per totum orbem cœlestem plu-
viam impertientes, vocem dederunt, ita ut in om-
nem terram exierit sonus eorum, et in fines orbis
terræ verba eorum? Ideo dictum est : (VERS. 19.)
Vocem dederunt nubes, etenim sagittæ tuæ transeunt.
Quænam sagittæ, nisi salutare et electæ illæ, quæ
animas salutem consecuturas vulnerant, queis se
Christi sponsa Ecclesia vulneratam fatetur his ver-
bis, *Quia vulnerata amore sum* 89? Ipseque Salvator
sagitta vocatur apud prophetam dicentem, *Posuit
me quasi sagittam electam, et in pharetra sua abs-
condit me* 90. Sed Patris quidem sagitta unigenitum
ejus Verbum erat; Filii vero sagittæ erant apo-
stoli, necnon divina et ignita ejus eloquia. Quam-
obrem in psalmo de dilecto dicitur : *Sagittæ tuæ
acutæ, populi sub te cadent* 91. Sic itaque in præ-
senti dictum est : *Etenim sagittæ tuæ transeunt*.
Nam sagittæ Christi ubique prædicantes percurre-
bant; ideo *vocem dederunt nubes*; sed etiam, in-
quit, *vox tonitruui tui in rota*. Tonitruum hic evan-
gelicam prædicationem subindicat. Sicut enim vox
tonitruui cœlestis sonitus est, humanamque omnem
virtutem exsuperat; sic et evangelica prædicatio,
cœlestis cum sit, non humana virtute prædita erat.
Neque enim ex mortali voluntate prodibat, sed di-
vina potestate totum implebat orbem. Idcirco apo-
stolos suos Servator *Boanerges* nuncupavit, quod
significat *filios tonitruui*. Hic itaque consequenter
ad priora dictum est, *Vox tonitruui tui in rota*. Ro-
tam dicit, totam vitam significans : nam in Eze-
chiele 92 tota hominum vita rota in rota dicitur.
Rota item est mundus qui spherica forma est, at-
que in circulum movetur. Hic autem rota est homi-
num vita, quæ indesinenti conversione movetur :
quæ causa est ut rota in rota dicta fuerit. Secun-
dum Aquilam vero, *Vox tonitruui tui in rota*; secun-
dum Symmachum, *Sonitus tonitruui tui in rota*; se-
cundum Theodotionem, *Vox tonitruui tui in rota*.
Et animadvertas velim secundum omnes interpre-
tes, *rota*, dictum fuisse : quia Hebraica lectio, *Ba-
gelgel*, circumfert, id est *in rota*; sic autem in Eze-
chiele quoque vocatur. Huc cum deveneris, observes
velim divinam Scripturam id quod circumpositum
est pro rota habere. Quare mundum ad spheræ si-
militudinem constitutum aiunt. Nam in Esdra Zo-
robabel victoriæ præmium a rege reportavit, post-
quam dixerat : *Magnum est cælum, et magnus sol,
quia vertitur in circuitu cœli, et revertitur in proprium*

88 Isa. v, 6. 89 Cant. ii, 5. 90 Isa. xlix, 2. 91 Psal. xlv, 6. 92 Ezech. i, 16.

locum in uno die ⁹². Quæ secundum physicam considerationem dicta sint. Hæc porro, quæ tractamus, evangelici Dei adventus virtutem vaticinantur; ut videlicet ejus opera multitudo gentium Deum cognoverit, abyssi turbatæ fuerint, memoratæ nubes vocem dederint; sagittæ ejus transierint, utque vox tonitruum ejus fuerit in rota; ad hæc vero omnia, ut fulgura ejus in orbe apparuerint. Quæ fulgura ejus esse dixeris, nisi splendorem charismatum sancti Spiritus qui per totum orbem fulgurat? *Nam divisiones gratiarum sunt, idem vero Spiritus. Et alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii fides* ⁹³, et cætera. Quæ cum præstantia gratiæ Dei dona sint, ceu fulgura Ecclesiam ejus illustrent.

Καὶ ᾧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλω λόγος γνώσεως, καὶ ἄλλω πίστις, καὶ τὰ λοιπὰ ἄτινα, ἐξαιρετὰ ὄντα τοῦ Θεοῦ χαρίσματα, ἐξαστράπτει καὶ καταλάμπει τὴν Ἐκκλησίαν οὐτοῦ.

VERS. 20. *In mari via tua et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua non cognoscentur.* Congruenter jam traditis, concussa et commota est terra. Pro illo enim, *et contremuit*, secundum omnes interpretes, *et commota est*, dicitur. Eo autem modo commota est terra, quo dicitur in Evangeliiis ⁹⁴: *Et ingrediente Salvatore Hierosolymam, commota est omnis civitas dicens, Quis est hic?* Sicut enim per locum ipsi civitatis incolæ designantur, ita et hoc loco ipsos terræ incolas commotos et concussos esse dicitur. Quare ex evangelica prædicatione, in testimonium omnibus gentibus annuntiata, omnium aures commotæ sunt. Consequenter autem concussa et commota est terra propter ea quæ prius tradita sunt. Nam si illuxerunt fulgura ejus orbi terræ, si vox tonitruum ejus insonuit in rota, si sagittæ ejus in omnes transierunt, si nubes dederunt vocem suam, ex his omnibus sequitur concussam et commotam fuisse terram. Quomodo autem in mari via ejus fuerit, et semitæ ejus in aquis multis, ac quomodo vestigia ejus non cognoscantur, ex ipsis ad discipulos promissione intelligas, quæ sic habet: *Euentes docete omnes gentes in nomine meo* ⁹⁵; et: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* ⁹⁶. Nam ubique terrarum discipulis suis invisibiliter præsens, in mari vitæ, et in multis gentium aquis ambulabat: idque occulta et invisibili virtute peragebat: quare dicitur, *Et vestigia tua non cognoscentur.* Hæc itaque in salutari Dei adventu implebantur. Hæc autem, inquit, in salutari ejus ad homines adventu per mutationem dexteræ Altissimi sic impleta sunt; quemadmodum olim in priore populo, quando eductis illis ex terra Ægypti per mare transitum munivit: tunc enim commonstrata virtute sua, viam et semitas in aquis multis paravit; ita ut præeuntem ipsum totus Israel in transitu maris sequeretur, incessusque ejus ignotus incomprehensibilisque hominibus esset, quando deduxit

A *θάβελ τὰ νικητήρια ἀπηνέγκατο παρὰ τῶ βασιλεὶ εἰρηκώς· Μέγας δ' οὐρανός, καὶ μέγας ὁ ἥλιος, ὅτι στρέφεται ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπιστρέφεται εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ φυσικὴν θεωρίαν. Τὰ δὲ προκαίμενα θεοπίτσι τῆς εὐαγγελικῆς θεοφανείας τὴν δύναμιν· καὶ ὡς δι' αὐτῆς τὰ πλήθη μὲν τῶν ἐθνῶν τὸν Θεὸν ἐπέγνω, αἱ δὲ ἄβυσσοι ἐταράχθησαν, αἱ δὲ προλεχθεῖσαι νεφέλαι ἔδωκαν φωνὴν, καὶ ὡστε τὰ βέλη αὐτοῦ διεπορεύθη, καὶ ὡς φωνὴ τῆς βροντῆς αὐτοῦ γέγονεν ἐν τῷ τροχῷ· καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὡς ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη. Τίνας δ' ἐν εἰποῖς τὰς ἀστραπὰς αὐτοῦ ἢ τὰ φέγγη τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρισμάτων τὰ ἀστράπτουσα καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης; Διαίρεσις γὰρ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα.*

B *Ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς σου καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ τὰ ἴχνη σου οὐ γνωσθήσονται. Ἀκολουθῶς τοῖς ἀποδοδομένοις ἐσαλεύθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ ἔτρομος, κατὰ πάντας τοὺς ἐρμηνευτὰς, καὶ ἐσεισθη εἴρηται. Οὕτω δὲ ἐσεισθη ἡ γῆ, ὡς εἴρηται ἐν Εὐαγγελίῳ. Καὶ εἰσελθόντος τοῦ Σωτήρος εἰς Ἱεροσόλυμα ἐσεισθη πᾶσα ἡ πόλις λέγουσα· Τίς ἐστὶν οὗτος; Ὡς γὰρ αἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες ἐδηλοῦντο διὰ τοῦ τόπου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας κλονηθῆναι φησι καὶ σεισθῆναι τὸ λόγιον. Διὸ πᾶσα ἀχὸχ κεκίνηται ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κεκηρυγμένου. Ἀκολουθῶς δὲ ἐσαλεύθη καὶ ἐσεισθη ἡ γῆ, ἢ ἐκλονήθη διὰ τὰ ἐμπροσθεν λελεγμένα. Εἰ γὰρ ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη, ἢ φωνὴ τῆς βροντῆς αὐτοῦ ἐξήχησεν ἐν τῷ τροχῷ, εἰ τὰ βέλη αὐτοῦ ἐπὶ πάντας διαπορεύεται, εἰ αἱ νεφέλαι τὴν αὐτῶν ἔδωκαν φωνὴν, ἀκολουθοῦν ἦν ἐκ τούτων ἀπάντων κλονηθῆναι καὶ σαλευθῆναι τὴν γῆν. Ὅπως δὲ ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ γέγονε, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ ὡς τὰ ἴχνη αὐτοῦ οὐ γνωσθήσονται, εἰση ἐπιστήσας τῆ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπαγγελίᾳ αὐτοῦ φησάσῃ· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι μου· καὶ, Ἰδοὺ ἐγὼ μὲν ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀοράτως γὰρ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς συνῶν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ τοῦ βίου θαλάσῃ καὶ τοῖς πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ὕδασιν ἐπορεύετο· καὶ τοῦτ' ἐπραττεν ἀοράτω καὶ ἀφανεί δυνάμει· διὸ λέλεκται· Καὶ τὰ ἴχνη σου οὐ γνωσθήσονται. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπληροῦτο κατὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν· Οὕτω δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐγένετο ἐπὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρουσίας αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου· ὥσπερ καὶ πάλαι ἐπὶ τοῦ πρώτου λαοῦ ὀργάνικα ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου διήγαγε διὰ τῆς θαλάσσης· καὶ τότε γὰρ δεικνύς τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ὁδὸν ἐποίει καὶ τρίβους ἐν ὕδασι πολλοῖς, ὡς προηγουμένω αὐτῷ ἐπακολούθειν*

⁹² III Esdr. iv, 34.

⁹³ I Cor. xii, 4, 8, 9.

⁹⁴ Matth. xxi, 10.

⁹⁵ Matth. xxviii, 19.

⁹⁶ ibid 20.

ἐν τῇ πορείᾳ τῆς θαλάσσης τὸν πάντα Ἰσραὴλ, ἄγνω-
 στὸν τε εἶναι καὶ ἀκατάληπτον ἀνθρώποις τὴν πο-
 ρεῖαν αὐτοῦ, ὅτε καὶ ὠδήγησεν ὡς *πρόβατα τὸν*
λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρῶν. Ἄλλος
 μὲν οὖν τὰ προκειμένα ἅπαντα ἐπὶ τὴν ἐξοδὸν τὴν
 ἀπ' Αἰγύπτου ἀνοίσει, τότε πεπληρωσθαι φάσκων τὸ,
Εἰδοσάν σε ὕδατα, ὁ Θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ
ἐξοβήθησαν, ἐταράχθησαν ἄβυσσοι, πλῆθος
ἤχους ὕδατος· πᾶσάν τε τὴν περικοπήν ἀκολουθῶς
 ἐπὶ τὴν τότε πραχθεῖσαν ἱστορίαν ἀναπέμψει· ἐγὼ
 δὲ, μὴ εὐρών ὅπως τὰ ἐξῆς εἰρημένα κατὰ τὴν λέξιν
 ἐπληροῦτο· οὐ γὰρ μέμνηται ὁ Μωϋσῆως νόμος, ὡς
 νεφέλαι τινὲς κατὰ τὸν καιρὸν ἔκεινον φωνὴν ἔδω-
 καν σωματικῶς, οὐδὲ ὡς βέλη αἰσθητὰ διεπορεύετο,
 οἷδὲ ὡς ὅλη οἰκουμένη ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ,
 καθ' ὃν χρόνον ἦσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὴν ὑποπεσοῦσαν
 εἰς τοὺς τόπους ἐρμηνείαν παρεθέμην. Ὅμοιαν δὲ
 ὁ ἐντυγχάνων εἴσεται.

ΣΥΝΕΣΕΩΣ Τῶ ΑΣΑΦ. ΟΖ'.

Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε
τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.
 Παρορμῶν ἡμᾶς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐμφε-
 ρομένων, *Συνέσεως* τὴν ἐπιγραφὴν ἐποίησατο· ταύ-
 τῆς γὰρ δεσόμεθα εἰς θήραν τῆς προκειμένης διαβολῆς.
 Πρῶτον μὲν οὖν ζητήσασιν ἂν τις εὐλόγως, τίνας
 πρόσωπον τυγχάνει τὸ φάσκων ἐν ἀρχῇ, *Προσέχετε,*
λαός μου, τὸν νόμον μου· κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν
εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Οὔτε γὰρ τῷ
 Ἀσάφ οὔτε τῷ Δαυὶδ ἀρμόζει ταῦτα λέγειν· ἐπεὶ
 μὴ νομοῦται γεγονῶσιν οὗτοι· οὔτε τὸ, *Οὖς ὑμῶν*
εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου, ἔπρεπε λέγειν
 ἦτοι τὸν Ἀσάφ, ἢ τὸν Δαυὶδ· οὐ γὰρ οἰκεῖα ῥήματα
 προσέφερον, τῇ δὲ τοῦ θεοῦ Πνεύματος βουλῇ διη-
 κωνοῦντο. Διὸ *συνέσεως* ἐπιγράφεται, ὡς ἂν συν-
 ὤμην τίς τέ ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων, καὶ τίς ὁ λαὸς αὐ-
 τοῦ, καὶ τίς ὁ νόμος· ἕτερος γὰρ εἶοικεν εἶναι παρὰ
 τὸν Μωϋσῆως. Ταῦτα δ' ἐπιλύεται τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν
 ᾧ εἴρηται· *Ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν*
παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς
οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ
τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀνολίξω ἐν παραβολαῖς
τὸ στόμα μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κατα-
βολῆς. Διὰ ποίου δὲ προφήτου ταῦτα εἴρητο ἢ διὰ
 τοῦ προκειμένου Ἀσάφ; Ὁ μὴ συνιέντες τινὲς,
 προσέθηκον ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ τὸ, *διὰ Ἠσαίου τοῦ*
προφήτου· ἐν δὲ γε τοῖς ἀκριβέσις ἀντιγράφοις
 ἄνευ τῆς προσθήκης τῆς *διὰ Ἠσαίου,* ἀπλῶς οὕτως
 εἴρηται· Ὅπως *πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προ-*
φήτου λέγοντος· Ἀνολίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα
μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς, &
 δὴ φέρεται ἐν τοῖς προκειμένοις, οὐ μὴν ἐν τῇ τοῦ
 Ἠσαίου προφητεῖᾳ. Οὐκοῦν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς
 παραθέσεως ὁ Σωτὴρ ἂν εἴη, καὶ οὐδὲ ἄλλος, ὁ ἐξ
 οἰκείου προσώπου φάσκων ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ·
Προσέχετε, λαός μου, τὸν νόμον μου. Ἴνα δὲ
 συνῶμεν αὐτὸν, *συνέσεως* τὴν προγραφὴν ἐποίη-
 σατο· ὡς μήτε ψαλμὸν μήτε ὠδὴν μήτε τι τοιοῦτον

⁹⁵ Matth. xiii, 34, 35.

(1) Forte, οἰκεῖα.

A (VERS. 21) *sicut oves populum suum in manu Moysi*
et Aaron. Alius hæc omnia ad exitum ex Ægypto
 referet, dicitque hæc verba, *Viderunt te aquæ,*
Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, turbatæ sunt
abyssi, multitudo sonitus aquarum, tunc impleta
fuisse: totamque clausulam ad illam historiam re-
ducet; ego vero cum nusquamprehendam ea quæ
sequuntur ad litteram gesta fuisse; Moysis quippe
lex non meminit, nubes quasdam illo tempore cor-
poræo more vocem dedisse, neque sensiles sagittas
transiisse, neque per totum orbem fulgura ejus il-
luxisse, quo tempore illi in deserto erant, eam,
quæ mihi tum succurrebat, ad singula loca inter-
pretationem addidi Quam vero ex his interpreta-
 B
 tionem amplecti debeat, ex proprio judicio lector
 intelliget.

χρη τῶν εἰρημένων ἐκδοχῶν αἰρεῖσθαι θεῖα (1) κρίσις

INTELLECTUS ASAPH. LXXVII

Attendite, popule meus, legem meam: inclinate
aurem vestram in verba oris mei. Cum ad dictorum
 intelligentiam nos sermo provocet, *Intellectus* in
 titula fertur; eo quippe indigemus ad ejus senten-
 tiam investigandam. Et primo quidem opportune
 quærat, quæ persona hæc initio dicat, *attendite,*
popule meus, legem meam; inclinate aurem vestram
in verba oris mei. Non enim Davidi vel Asapho
 hæc dicere conveniat: illi quippe legislatores non
 fuere; neque illud, *Aurem vestram in verba oris*
mei, vel Davidem vel Asaphum dicere par erat:
 C
 neque enim propria verba proferebant, sed divini
 Spiritus voluntati ministrabant. Ideo *Intellectus*
 inscribitur, ut intelligamus quis hæc dicat, quis
 populus ejus, quæ lex; nam videtur alia a lege
 Moysis esse. Hæc porro solvit Evangelium⁹⁵, cum
 ait: *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad*
turbas, et sine parabolis non loquebatur eis; ut im-
pleretur quod dictum erat per prophetam dicentem.
Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita
a constitutione. Per quem prophetam hæc dicta
 sunt, nisi per hunc Asaphum? Quod non intelli-
 gentes quidam adjecerunt Evangelio, *per Isaiam*
prophetam: sed in accuratis exemplaribus, sine
 D
 additamento illo, *per Isaiam,* ita simpliciter dici-
 tur, *ut impleretur quod dictum erat per prophetam*
dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo
abscondita a constitutione, quæ hic habentur, non
 autem in prophetia Isaia. Ex evangelico igitur tes-
 timonio Servator et non alius fuerit, qui ex propria
 persona in præsentem dicit, *Attendite, popule meus, le-*
gem meam. Ut autem intelligamus ipsam esse, inscrip-
 tionem *Intellectus,* posuit; ita ut neque psalmus, ne-
 que canticum, neque quid simile hæc existimentur
 esse, sed Christi ad populum suum, sive ad Ec-
 clesiam suam doctrinam, qua de Judaici populi
 sceleribus verba facit. Populum porro ejus alium
 esse ab eo qui in sequentibus accusatur intelliget,

si Zachariæ prophetiam his conferas, quæ sic habet : *Gaude multum, filia Sion; prædica, filia Jerusalem. Ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et cognoscetis quia Dominus omnipotens misit me ad vos*⁹⁹. Hic consideres velim Dominum se ab alio Domino omnipotente missum testificari, ac se sibi ex omnibus gentibus collecturum esse populum promittere. Hoc ipsum itaque Dei Verbum, populum ex gentibus sic alloquebatur : *Attendite, popule meus, legem meam. Legem vero suam Evangelium esse docet, de quo Isaias sic vaticinabatur : Nam ex Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, et iudicabit inter gentes*¹. Hoc Jeremias novum testamentum vocavit dicens : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et disponam testamentum novum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum*². Isaias iterum hæc de Servatore prænuntiabat : *Ecce puer meus quem elegi, electus meus : suscepit eum anima mea. Iudicium gentibus afferet. Non contendet, et non clamabit, neque audietur foras vox ejus. Calamum conquassatum non confringet, et linum fumigans non exstinguet, sed in veritatem feret iudicium : respicet et non ifrangetur, donec ponat in terra iudicium, et in nomine ejus gentes sperabunt*³. Pro illo enim, et in nomine ejus gentes sperabunt, Hebraicum habet, et in lege ejus, ut et reliqui omnes interpretes ediderunt, videlicet, in lege ejus. Hortatur itaque Christus populum suum ex gentibus, his verbis, ut attendant legi suæ. Ut attendant enim, non ut leviter audiant, exoptat, atque animo accurate perpendant intelligantque legem suam, imo etiam inclinent aurem suam in verba oris ipsius, atque ipsi legi suæ ut attendant præcipit, quia doctrinam suam in parabolis tradebat. Quare subjungit : — *VERS. 2. Aperiam in parabola os meum, loquar propositiones ab initio. Quod item docet sacrorum Evangeliorum scriptura, qua dicitur*⁴ : *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et in parabola non loquebatur eis; ut impleretur quod dictum erat per prophetam dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione. Pro illo enim, Loquar propositiones ab initio, Matthæus, Hebræus cum esset, propria interpretatione usus dixit : Eructabo abscondita a constitutione. Cujus loco Aquila, Pluram ænigmata ex initio, edidit, Symmachus vero, Scaturire faciam propositiones antiquas. Cum porro Verbum Dei prioris populi accusationes instituturum esset, causasque allaturum quare depulsi essent, necessario Ecclesiæ suæ præcipit ut dictis attendat, intelligatque allatas in comparisonem prioris populi accusationes, ut ne similem in casum labatur; sed hujusmodi narratione electa qualis illos finis exceperit, exemplo illo ad meliorem frugem revo-*

νομίζειν εἶναι τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ Χριστοῦ διδασκαλίαν πρὸς τὸν αὐτοῦ λαόν, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ περὶ τῶν παρανομημάτων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διαστελλομένου. Νοήσεις δὲ τὸν αὐτοῦ λαὸν ἕτερον ὄντα πρὸς τὸν ἐν τοῖς ἐξῆς κατηγορούμενον, τὴν Ζαχαρίου προφητείαν τοῖσι παραθεῖς, δι' ἧς εἴρηται· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, κήρυττε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ. Ἴδού ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, κἀγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν. Καὶ γνώσασθε, ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Θεὰ γὰρ ἐν τούτοις, ὡς ὁ Κύριος ἀπεστάλθαι ἐαυτὸν ὁμολογεῖ ὑφ' ἑτέρου Κυρίου παντοκράτορος, ἐαυτῷ τε ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν συνάξειν ἐπαγγέλλεται λαόν. Αὐτὸς οὖν εὖτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ προσεφώνει λέγων· Προσέχετε λαός μου, τὸν νόμον μου. Νόμον δὲ αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον εἶναι διδάσκει, περὶ οὗ καὶ Ἡσαίας ἐθέσπισε λέγων· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀναμέσον τῶν ἔθνῶν. Τοῦτον δὲ καὶ Ἱσραήλ διαθήκην καινὴν ὠνόμασεν εἰπὼν· Ἴδού ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι Διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθήμην τοῖς πατέροσιν αὐτῶν· Καὶ Ἡσαίας δὲ πάλιν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνεφώνει λέγων· Ἴδού ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου· προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Κρίσει τοὺς ἔθνησιν ἐξόλοισι. Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κρυφάσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλυμνος συντεθλασμένος οὐ κατεδέξει, καὶ ἄλλον τυφόμενον οὐ σέσει· ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξόλοισι κρίσει ἀναλάβει καὶ οὐ θρασυθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσει· καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσι, τὸ Ἑβραϊκόν, καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ, περιέχει, ὡς συμφώνως καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευτὰ ἐκδέδωκαν, καὶ τῷ νόμῳ αὐτοῦ εἰρηκότες. Παραίνει τοίνυν ὁ Χριστὸς τῷ ἑαυτοῦ λαῷ τῷ ἐξ ἔθνῶν διὰ τῶν προκειμένων προσέχειν τῷ νόμῳ αὐτοῦ. Προσέχειν γὰρ βούλεται, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀκούειν· θεωρεῖν δὲ κατανενομημένως καὶ συνίναμι τὸν αὐτοῦ νόμον· ἀλλὰ καὶ κλίνειν τὸ οὖς εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ προσέχειν τῷ νόμῳ αὐτοῦ παρακαλεῖσθαι, ἐπειδὴ περ τὰς διδασκαλίας ἐν παραβολαῖς ἐποίητο. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀπόξω ἐν παραβολῇ τὸ στόμα μου, φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς· ὃ ἔτι διδάσκει καὶ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων γραφὴ, δι' ἧς εἴρηται, ὅτι Πάντα ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς· ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀπόξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καυθολῆς. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, Ἑβραῖος ὢν ὁ Ματθαῖος, οὐκ ἐλάλει ἐκδόσει κέχρηται εἰπὼν, Ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κα

⁹⁹ Zach n, 10, 11 ¹ Isa n, 5, 4 ² Jerem cxxi, 31, 32. ³ Isa. xlii, 1 4.

ταβολῆς· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, Ὀμβρήσω ἀντί-
 γματα ἐξ ἀρχῆθεν, ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ἀναβλύσω προβλήματα ἀρχαῖα. Μέλλων δὲ ὁ τοῦ
 Θεοῦ Λόγος τὰς κατηγορίας τοῦ προτέρου ποιεῖσθαι
 λαοῦ, καὶ τὰς αἰτίας δι' ἃς ἀποδέβηται παρατίθε-
 σθαι, ἀναγκαίως τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ παρακλυέ-
 ται προσέχειν τοῖς λεγομένοις, καὶ συνιέναι τὰς πα-
 ραθέσεις τῆς τῶν παλαιῶν κατηγορίας, ὡς ἂν μὴ
 τοῖς αὐτοῖς περιπέσοι, μαθούσα δὲ ἐκ τῆς περὶ ἐκεί-
 νων διηγήσεως ὅποσον αὐτοὺς διεδέξατο τέλος, σω-
 φρονίζοιτο ἐκ τοῦ παραδείγματος. Εἰπὼν· Διανοίξω
 ἐν παραβολῇ τὸ στόμα μου, φθέγγομαι προβλή-
 ματα ἀπ' ἀρχῆς, ἐπιφέρει τὰς τοῦ προτέρου λαοῦ
 κατηγορίας. Παραβολῇ γὰρ ἐκείνοις κέχρηται ἀντι-
 ὑποδείγματος εἰς ἡμετέραν νοουθεσίαν. Καὶ καθ' ἑτέ-
 ραν δὲ διάνοιαν ὁ παρῶν λόγος τὰς παρανομίας τοῦ
 Ἰουδαίου ἔθους συγκαταριθμεῖται, ἐπειδήπερ ἐν
 τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο· Ἰνα τί, ὁ Θεός, ἀπώσω
 εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβητα νο-
 μῆς σου; καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τῆς καταλαθούσης αὐ-
 τοῦ πολιορκίας ἐλέγετο. Τὰς γὰρ τούτων αἰτίας
 παρίστησι διὰ τῶν προκειμένων. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ
 πρὸ τούτου ἐλέγετο ψαλμῷ· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας
 ἀπόψεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἐτι;
 ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλκος αὐτοῦ ἀποκόψει ἀπὸ
 γενεᾶς εἰς γενεάν; ἢ ἐπιλήσεται τοῦ οὐκτειρήσαι ὁ
 Θεός, ἢ συνῆξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς
 οὐκτειροὺς αὐτοῦ; εἰκότως ἐπειδὴ τοιαῦτα ἐπιπόρηται,
 τὰς αἰτίας ἐπὶ τοῦ παρόντος καταλέγει τῆς εἰς
 τὸ τέλος μεταλθούσης τὸ Ἰουδαίου ἔθους ὀργῆς.
 Καὶ αὐτὸς δὲ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ παραπλησίως
 τοῖς προκειμένοις πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀπετείνετο λέγων·
 Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου,
 ὡς τὸν τρόπον ὄρνις ἐπισυναγάγει τὰ νοσσία ὑπὸ
 τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἰδοὺ ἀφίεται
 ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος.

Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτὰ, καὶ οἱ πα-
 τὲρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν. Τὰ μὲν πρῶτα ἐξ
 ἐνὸς ἐλέγετο προσώπου, ὅπερ τίνος ἦν ἀποδέδεικται
 μὲν ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Συμπαλαμβάνει δὲ καὶ ἕτερα
 ὑποκαταβάς τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀνθρωπινώτε-
 ρον φθεγγόμενος, ὡς ἂν ἐκ προσώπου οὐ ἀνεληφεν
 ἀνθρώπου τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ
 σάρκα· οὗ τὴν γένεσιν ἱστορεῖ τὸ Εὐαγγέλιον φά-
 σκων· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ
 Δαυὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Διόπερ συμπαλαμβάνων
 τοὺς κατὰ σάρκα ὁμογενεῖς αὐτοῦ γενομένουσιν μαθη-
 τὰς καὶ ἀποστόλους, πληθυντικῶς διεξέρχεται τὰ
 μετὰ χεῖρας λέγων· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν
 αὐτὰ. Ὅτε μὲν γὰρ τὸν λαὸν ἑαυτοῦ ἀνεκαλεῖτο, καὶ
 οἰκτεῖν νόμον αὐτοῖς προῦβάλλετο, παρῆναι τε κλίνειν
 τὸ οὖς τοῖς αὐτοῦ ῥήμασι, σὺν ἀθηνεΐᾳ βασιλικῇ ἐξ
 ἐνὸς προσώπου προσέφερετο τὴν παραγγελίαν· νῦν δὲ,
 ὅτε τῶν παλαιῶν ἀναγνωσμάτων ἐπιτίμνεται τὴν διη-
 γησιν, κοινοποιεῖ τὸν λόγον ὑπομνήσκων τὰ πάλαι
 πεπραγμένα, καὶ ὡς ἂν τοῖς πᾶσι γνώριμα ἐπαναλαμ-
 βάνων τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς Γραφῆς δηλούμενα. Διό
 φησιν· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτὰ. Οὐ πάν-
 των δὲ ἔστι τὸ ἀκοῦειν καὶ γινώσκειν, ἀλλ' ἢ μόνων
 τῶν συνιέντων τοὺς λόγους. Διὸ καὶ ὁ Φίλιππος τῷ
 εὐνούχῳ ἔλεγε· Ἄρα γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις;
 Ἄλλ' οὐδὲ πᾶσιν οἱ πατέρες διηγήσαντο. Οὐκ ἔχομεν
 γοῦν ἡμεῖς οἱ ἐξ ἔθνων τῷ θεῷ λόγῳ προσελθόντες
 διασκάλους ἐπιγράφασθαι τῶν θείων μαθημάτων

A cetur. Cum dixisset : *Aperiam in parabola os meum, loquar propositiones ab initio*, prioris populi accusationes adjicit. Parabola quippe exempli loco utilis ad nostram institutionem. Secundum aliam vero explicandi rationem hic sermo, ideo Judaici populi facinora enumerat, quia superius dixerat : *Utiquid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuae tuae* ? et similia quae de illorum obsidione dicta sunt. Nam hic eorum causas aperit. Et quia in praecedenti psalmo dictum est : *Nunquid ut complacat adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet, a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* jure post haec B proposita dubia, causas recenset cur Judaicam gentem ira in finem invaserit. Ipseque Servator in Evangeliiis, similibus eos dictis alloquebatur : *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

VERS. 3. *Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis.* Priora quidem ex unius persona dicebantur, quænam vero ea esset, ex iisdem dictis demonstratum est. Alia vero jam assumit a deitate sese demittens, e' humaniore loquens more, quasi ex persona hominis, quem assumpsit ex semine David secundum carnem : *cujus generationem narrat Evangelium his verbis* : *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* Quamobrem assumptis secum discipulis et apostolis, qui secundum carnem ejusdem cujus ipse generis erant, pluraliter hæc edisserit dicens : *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Siquidem cum populum suum advocaret, ac propriam ipsi legem proponeret, invitaretque ut inclinarent aurem ad D verba sua, auctoritate regia ex unius persona admonitionem proferebat ; nunc vero cum antiquarum lectionum narrationem compendio refert, sermonem quasi in communi enuntiat, illa olim gesta commemorans, et quæ in historia Scripturæ feruntur ceu omnibus nota resumens. Quare ait : *Quanta audivimus et cognovimus ea.* Non omnium porro est audire et cognoscere, sed eorum tantum qui sermonem intelligunt. Idcirco dicebat eunucho Philippus : *Putasne intelligis quæ legis* ? Sed non omnibus narravere patres. Nos itaque qui ex gentibus ad divinum verbum accessimus, patres nostros secundum carnem divinarum nobis dis-i-

⁶ Psal. LXXIII, 4. ⁶ Matth. XXIII, 57. ⁷ Matth. I, 4. ⁸ Act. VIII, 30.

plinarum magistros ascribere non possumus; verum Servator cum ex sua tum ex apostolorum, discipulorum et evangelistarum suoruna, qui iisdem quibus ipse patribus secundum carnem progeniti sunt, persona, has profert voces: *Quanta a:divimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis?* Hæc enim ipsi a patribus accepta nobis ex gentium semine ortis, ut ignaris, annuntiabunt, docebuntque ea quæ antiquis illis contigerunt; quæ a patribus per successionem filiis tradita, et rursus quæ ab hisce ad posteros transmissa, ex hisque iterum ad filios filiorum memoriæ mandata sunt. Quapropter dicitur: — **VERS. 4.** *Non sunt occultata a filiis eorum in generatione altera. Narrantes laudes Domini et virtutes ejus, et mirabilia ejus quæ fecit.* Multa quidem nobis a patribus tradita sunt, de beneficiis a Deo sibi collatis; unum autem omnium maxime necessarium, est testimonium, lexque in testimonio posita, quam ipsis scripto tradidit, præcipiens ut meditentur ipsam, et ejus meditationem filiis, nepotibus et posteris per successionem traderent. Quamobrem ait: — **VERS. 5.** *Et suscitavit testimonium in Jacob, et legem posuit in Israel.* Testimonium vocabatur tabernaculum testimonii, in quo deposita erat arca Testamenti, lex in arca posita, necnon cherubim et propitiatorium, candelabrum, mensa et propositio panum: quæ jussus facere Moyses, secundum exemplar quod ipsi in monte ostensum fuerat construxit. Sed olim quidem lex illa et testimonium illud Jacobo et Israeli tradita fuerant. Quoniam vero iis acceptis illi transgressi sunt, jure ipse cum alium sibi parasset populum, aliudque testimonium, videlicet corpus Christi, quod Dei Verbi in ipso habitans templum erat, ut ipse ait: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud?*; ad hæc etiam populo suo legem aliam, evangelicam videlicet, tradidit. Ideo in principio hujus psalmi ait: *Attendite, popule meus, legem meam*; cæterum legem antiquam et veterem (testificationem) nam sic interpretatus Symmachus est, dicens: *Et statuit testificationem Jacob*) cum priore populo disposuit, præcipiens ipsis ut nota facerent ea filiis et nepotibus suis, ut generatio nulla ignoraret, sed legis doctrina in posteris quoque maneret. Idcirco dictum est: — **VERS. 6.** *Ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur, et exsurgent, et narrabunt ea filiis suis.* Complementum autem et scopus meditationis legis hic erat: — **VERS. 7.** *Ut ponant in Deo spem, et non obliviscantur operum Dei, et mandata ejus exquirant; ut non fiant sicut patres eorum, generatio prava et exasperans: generatio quæ non dixit cor suum, et non fidelis fuit cum Deo spiritus ejus. Quæ illa prior patrum generatio, nisi ea quæ tempore Moysis erat? propter quam Moyses acceptas legis tabulas contrivit; sic enim Moyses illos generationem pravam et perversam vocabat, hæc in illos pronuntians: *Filii vituperabiles, gene-**

Α τούς κατά σάρκα πατέρας· ἀλλ' ὁ γε Σωτὴρ ἐξ αὐτοῦ προσώπου καὶ τῶν κατὰ σάρκα ἐκ τῶν αὐτῶν πατέρων γενομένων ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν ταύτας προφέρεται τὰς φωνὰς λέγων· Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἐγνώμεν αὐτὰ, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσατο ἡμῖν; Ταῦτα γὰρ ἐκ πατέρων αὐτοὶ παρειληφότες, ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνων ὡς μὴ ἐπισταμένοις ἀπαγγελοῦσι, διδάσκοντες ἡμᾶς τὰ τοῖς παλαιοῖς συμβεβηκότα· ἃ δὴ κατὰ διαδοχὴν ἐκ πατέρων ἠκούσθη τοῖς παισὶ, καὶ πάλιν ἐξ ἐκείνων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἐλήλυθεν, ἐκ τούτων τε αὖθις εἰς παιδᾶς παίδων τῇ μνήμῃ παρεδόθη. Διὸ λέλεκται· Οὐκ ἐκρύθη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἑτέραν. Ἀπαγγέλλοντες τὰς ἀληθείας τοῦ Κυρίου καὶ τὰς δυναστείας αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἃ ἐποίησε. Πολλὰ μὲν ἐστὶ τὰ παραδοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τῶν πατέρων, ἅπερ αὐτοὺς ὁ Θεὸς εὐεργετῶν διεπράξατο· ἐν δὲ τὸ πάντων ἀναγκαϊότερον ἐκαίνο ἦν, λέγω δὲ τὸ μαρτύριον, καὶ ὁ ἐν τῷ μαρτυρίῳ νόμος, ὃν ἐγγράφως αὐτοῖς παρέδωκεν, ἐντειλάμενος μελετᾶν ἐν αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτῶν παισὶ τε καὶ ἀπογόνοις τοῖς κατὰ διαδοχὴν γενησομένοις παραδίδόναι τῆ τούτου μελέτην. Διὸ φησι· Καὶ ἀνέστησε μαρτύριον ἐν Ἰακώβ, καὶ νόμον ἔθετο ἐν Ἰσραὴλ. Μαρτύριον δὲ ἐκαλεῖτο ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, ἐν ἣ ἀπέκειτο ἡ κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, καὶ ὁ ἐν τῇ κιβωτῷ νόμος, τὰ τε χερουδὶμ καὶ τὸ ἰλαστήριον, καὶ ἡ λυχία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων· ἅπερ κεινσθεὶς ποιῆσαι Μωσῆς, κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει κατεσκευάσεν. Ἀλλὰ πάλαι μὲν ἐκεῖνος ὁ νόμος καὶ τὸ μαρτύριον ἐκαίνο τῷ Ἰακώβ καὶ τῷ Ἰσραὴλ δέδοτο. Ἐπειδὴ δὲ παρέβησαν οἱ παρειληφότες, εἰκότως ἕτερον ἑαυτῷ καταρτισάμενος λαὸν καὶ μαρτύριον ἕτερον, τὸ Χριστοῦ σῶμα, καὶ ὃν τοῦ οἰκουμένου ἐν αὐτῷ Θεοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς ἰδούδαξεν εἰπών· Ἀύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· καὶ πρὸς τούτοις καὶ νόμον ἕτερον τὸν εὐαγγελικὸν τῷ ἑαυτοῦ λαῷ παραδίδωσι. Διὸ ἐν ἀρχῇ τῶν προκειμένων ἔλεγε· Προσεχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου· πλὴν ἀλλὰ τὸν παλαιὸν νόμον καὶ τὴν παλαιὰν διαμαρτυρίαν (οἷον γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Καὶ ἔστησε διαμαρτυρίαν τῷ Ἰακώβ) τῷ προτέρῳ λαῷ διέθετο, ἐντειλάμενος αὐτοῖς γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν καὶ ἀπογόνοις, ὡς ἂν μηδεμίαν λάθοι γενεάν, διαμένοι δὲ ἡ τοῦ νόμου διδασκαλία καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα γενησομένους. Διὸ λέλεκται· Ὅπως ἂν γινῶ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ τεθησόμενοι καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. Τὸ δὲ συμπέρασμα τῆς τοῦ νόμου μελέτης καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦν, Ἴνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσιν· Ἴνα μὴ γένωνται ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν, γενεὰ σχολιὰ καὶ παραπικραίνουσα· γενεὰ ἥτις οὐ κατηύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστάθη μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Τίς δὲ ἦν ἡ πρότερα γενεὰ τῶν πατέρων ἀλλ' ἢ ἐπ' αὐτοῦ Μωσέως γενομένη; δι' ἣν

* Joan. II, 19.

δεξιόμενος Μωσῆς τὰς πλάκας τῆς νομοθεσίας συν-
 έριψεν· οὕτως γούν καὶ αὐτὸς Μωσῆς γενεάν σκο-
 λιάν καὶ διστραμμένην αὐτοῦς εκάλει, εἰς αὐτῶν
 πρόσωπον ἀποτεινόμενος καὶ λέγων· *Τέκνα μωμη-
 τὰ, γενεὰ σχολιά καὶ διστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ
 ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός;*
 Ἄλλ' ἵνα μὴ οἱ μετὰ ταῦτα γενησόμενοι τοῖς πα-
 τράσιν ἀποτελεσθῶσιν ὅμοιοι, ἐγγραφον αὐτοῖς παρ-
 έθωκε τὸν νόμον, καὶ τὴν διαμαρτυρίαν, δι' ἧς κατη-
 γορεῖ μὲν τῶν πατέρων, διαστελλάτο δὲ καὶ διαμαρ-
 τύρατο τοῖς τέκνοις μὴ ἐξομοιοῦσθαι τοῖς πατράσι,
 μηδὲ τῇ προτέρῃ γενεᾷ, ἧτις οὐ κατηύθυνε τὴν
 καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ
 τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Οὐ γὰρ φύσεως φαύλης ἦν, οὐδὲ
 κατασκευῆς πονηρᾶς, ἐκ προαιρέσεως δὲ ἀνανέουσα
 διαστροφῆς σχολιά γέγονε· διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον
 εἴρηται· *Γενεὰ ἀπροαίρετος τῇ καρδίᾳ, καὶ ἀέθ-
 λως πρὸς τὸν Θεὸν τῷ πνεύματι τῷ αὐτῆς.*

Ἰσὶ Ἐφραῖμ, ἐντεινοντες καὶ βάλλοντες τό-
 ξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Ὁ μὲν ἀγα-
 θὸς καὶ φιλόφρων Κύριος τοῖς πρώτοις προπάτορσι
 τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος ἔργα παντὸς λόγου κρείττονα
 ἐνεδείκνυτο τὰ διὰ Μωσέως· οἱ δὲ ἐγένοντο σκληρο-
 αὔχενες καὶ ὡς ἀληθῶς λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός,
 καὶ γενεὰ σχολιά καὶ διστραμμένη. Ἄλλὰ τῶν
 πρώτων τοιοῦτων ἀπελεγχθέντων, νόμον τοῖς μετὰ
 ταῦτα παρεδίδου, διαστελλόμενος καὶ διαμαρτυρά-
 μενος ἐν αὐτῷ τὰ τε πρακτέα καὶ τὰ μὴ· παραινῶν
 τε μὴ μιμεῖσθαι τοὺς πατέρας, μηδὲ τὴν γενεάν τὴν
 σχολιάν, μηδὲ τὴν παραπικραίνουσαν, ἧτις οὐ κατη-
 ύθυνε τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐπιστώθη
 μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Οἱ δὲ, χειρὸς
 τῶν πατέρων γενόμενοι, οὐδὲν μὲν ἀπὸ τῆς παρα-
 δοθείσης τοῦ νόμου γραφῆς ὠφελοῦντο εἰς βάθος
 κακίας ἐλαύνοντες. Καὶ πρώτοι γε τούτων ἦσαν οἱ
 υἱοὶ Ἐφραῖμ, τιμηθέντες μὲν ἐξαιρετῶ τιμῇ διὰ τοῦ
 τὴν αὐτῶν φυλὴν καὶ τὸν αὐτῶν κληρὸν προκριθῆναι
 τοῦ παντὸς ἔθνος, καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν
 σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου τὴν ὑπὸ Μωσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ
 κατασκευασθεῖσαν ὑποδέξασθαι πρώτους· ὁ γούν
 τόπος ὁ ἐν Σηλῷ, ἐνθα ἡ σκηνὴ καὶ τὸ ἅγισμα, πρὸ
 τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς φυλῆς Ἐφραῖμ ἐτύγγανεν·
 ἀλλὰ πρώτοι ταύτης τυχόντες τῆς τιμῆς, εἰδωλο-
 λάτραι γεγόνασι. Καὶ ἔστι γε τὴν ἰστορίαν τῶν
 πεπραγμένων αὐτοῖς ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Κριτῶν
 ἀναλέξασθαι. Ἐλέγχει δὲ καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς προῶν
 ἐξῆς καὶ λέγων περὶ αὐτῶν· *Ἀπόσαστο τὸ σκῆνωμα
 Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο·
 καὶ πάλιν· Καὶ ἀπόσαστο τὴν σκηνὴν Σηλῷ,
 σκῆνωμα οὐ κατεσκῆνωσεν ἐν ἀνθρώποις· καὶ τὴν
 οἰκίαν παρίστησιν εἰπῶν· *Μετστράφησαν εἰς
 τόξον στρεβλόν. Καὶ παρόργισαν αὐτὸν ἐν τοῖς
 βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν περ-
 εζήλωσαν αὐτόν.* Εἰκότως οὖν καὶ διὰ τῶν προ-
 κειμένων εἴρηται· *Ἰσὶ Ἐφραῖμ, ἐντεινοντες καὶ
 βάλλοντες τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου.*
 Πῶς δὲ ἐστράφησαν σαφέστερον παρίστησιν εἰπῶν·
Καὶ ἐγένοντο εἰς τόξον στρεβλόν. Διὸν γὰρ βάλ-*

*A ratio prava et perversa, hæccine Domino redditus?
 siccine populus stultus et non sapiens* ¹⁰? Sed ut eo-
 rum nepotes patribus similes non evaderent, scri-
 ptam ipsis legem tradidit, et testificationem, qua
 patres quidem incusavit, præcepit autem et testifi-
 catus filiis est, ut ne patribus similes essent, neque
 priori illi generationi, quæ non direxit cor suum, et
 non fidelis fuit cum Deo spiritus ejus. Neque enim
 pravæ naturæ erat, neque malæ constitutionis; sed
 ex voluntate Deo obsequentiam detrectans, exacer-
 bavit eum, atque ex perversione tortuosa effecta est.
 Quamobrem secundum Symmachum dictum est :
*Generatio invita corde, et infirma erga Deum spiritu
 suo.*

*VERS. 9. Filii Ephraim intendentes et emittentes
 arcubus, versi sunt in die belli.* Bonus quidem et
 clemens Dominus primis Judaicæ gentis atavis per
 Moysem inenarrabilia opera edidit: ipsi vero dura cer-
 vice fuerunt, et revera populus stultus et non sapiens,
 et generatio tortuosa et perversa. Sed cum priores
 illos tales fuisse comprobatum fuerit, posteris eo-
 rum legem tradidit, præcepta dans illis, et testifi-
 catus quænam agenda, a quibus abstinendum es-
 set: cohortans quoque ne patres neque generatio-
 nem illam tortuosam et exasperantem imitarentur,
 quæ non direxit cor suum, et non fidelis fuit cum
 Deo spiritus ejus. Illi vero, patribus deteriores, ab
 sibi tradita legis scriptura utilitatis nihil percepe-
 runt; sed in profundum malorum lapsi sunt. Ho-
 rum primi erant filii Ephraim, qui præcellenti ho-
 nore donati, quod tribus et sors eorum toti genti
 præhabita fuerit, et arcam Dei tabernaculumque
 testimonii ab Moyse in deserto constructum ipsi
 primi acceperint: nam locus ille in Silo, ubi taber-
 naculum et sanctificatio (antequam in Jerusalem
 esset) degabat, tribus Ephraim erat. Verum cum
 ipsi primi tanto honore dignati essent, idololatræ
 effecti sunt. Ac cuique licet historiam rerum ab il-
 lis gestarum ex libro Judicum colligere. Ipsos au-
 tem præsens psalmus in sequentibus quoque coar-
 guit, dicens: *Repulit tabernaculum Joseph, et tri-
 bum Ephraim non elegit;* et rursus: *Et repulit ta-
 bernaculum Silo, tabernaculum suum ubi habitavit in
 hominibus;* causamque profert his verbis: *Conversi
 sunt in arcum pravum. Et irritaverunt eum in colli-
 bus suis, et in sculpsibus suis ad emulationem eum
 provocaverunt.* Jure ergo in præsentibus dictum est:
*Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, versi
 sunt in die belli.* Quo pacto autem conversi fuerint
 clarius ostendit dicens: *Et facti sunt in arcum
 pravum.* Nam cum oportuisset tela immittere et
 bellum inferre inimicis Dei, idololatræ illi præ-
 optarunt bellum movere Deo. Quare subdit:—*VERS.*
 10. *Non custodierunt testamentum Dei, et in lege*

¹⁰ Deut. xxxii, 6.

ejus noluerunt ambulare. Per filios porro Ephraim A reliquos omnes totius gentis populos metaphorice significat, imo etiam quoslibet moribus similes, etiamsi non ex eadem tribu fuerint. Nam qui in sequentibus temporibus se abs Jerusalem ségregarunt, et in Samaria idola coluerunt, filii Ephraim erant. Merito ergo cum totius gentis transgressores filios Abraham vocasset, confertim omnes incusat, dicens : — **VERS. 11, 12.** *Et oblitii sunt benefactorum ejus, et mirabilium ejus quæ ostendit eis. Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti, in campo Taneos.* Nam omnium eorum oblitii quæ patribus suis ostensa sunt, arma tulerunt contra Deum, cum nollent in lege ejus ambulare : etiamsi penes ipsos esset ut possent et vellent. Illi vero etsi hac potestate instructi, recto proposito uti noluerunt ; sed Deo terga dantes in illorum olim mirabilium ejus oblivionem venerunt. Qualium autem mirabilium, nisi eorum quæ olim in Ægypto gesta sunt, neque in tota Ægypto, sed in campo Taneos? Quod tamen Moyses in Scriptura sua non declaravit ; sed Asaph, qui propheta erat, in præsentī docet, admiranda illa in Ægypto gesta, a Moysē in campo Taneos edita fuisse. Rursum enim in sequentibus ait : *Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos.* Cur in campo Taneos? Quia in hoc maxime dæmoniaca vis obtinebat : tunc multa poterant dæmones in campo Taneos constituti. Id vero Isaias propheta declarat in visione Ægypti, dicens : *Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consilarii regis, consilium eorum stultum fiet. Quomodo dicetis regi : Filii sapientium nos sumus, filii regum qui a principio fuerunt? Ubi sunt sapientes tui, et annuntient tibi, et dicant tibi, quid consilii Dominus ceperit super Ægyptum? Defecerunt principes Taneos, et perierunt principes Mempheos*¹¹. Dæmones autem maligni erant, ut verisimile est, qui per oracula et divinationes quamdam sapientiæ speciem profitebantur, et ob illam eorum qui in diversis Ægypti locis principes erant consilarii effecti sunt. Num forte qui præstigiis Ægyptiacis operam dabant, et ii qui veneficiis suis Moysi obstiterunt, principes Taneos et sapientes consilarii regis erant? Quamobrem jure quæ per Moysē in Ægypto facta sunt, in campo Taneos edita esse hic edocemur. **D** *eichs, ponnehol dia xprismwn kal manteiwvn soflan kratouvtwn ths Aiyvptou svμβουλοι γινόμενοι. Mhποτε δε kal oi tair̄ γοητελιδι τοις Aiyvptiakair̄ προσανέχοντες, oi τε αντίσταντες Μωσει τair̄ φαρμακείαις αυτών, οι άρχοντες ησαν Τάνεως, kal oi σοφοι σύμβουλοι του βασιλέως; Διόπερ εικότως εν πεδιω Μωσείως εν Aiyvπτω γεγεννημένα.*

VERS. 13. *Interrupit mare et perduxit eos, et statuit aquas quasi utrem.* Quæ in Ægypto facta sunt, uno verbo complexus dixit : *Quæ fecit mirabilia in terra Ægypti,* et adjicit ea quæ non noveramus, in campo Taneos. Quænam illa mirabilia essent Moysis Scriptura fusius enarrat. Sed præsens psalmus ea paucioribus infra recenset, dicens : *Convertit in*

λειν και πολεμειν τοις τῷ Θεῷ πολεμικοις, ci δε ειδωλολατρουντες πολεμον ησαντο κατα του Θεου. Διὸ επιλέγει· *Οὐκ ἐφύλαξαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, και ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἠβουλήθησαν πορευεσθαι.* Καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ τοῦ παντὸς ἔθνους δηλοῖ μεταφορικῶς διὰ τῶν υἱῶν Ἐφραϊμ, και τοὺς ὁμοίους τοὺς τρόποις, εἰ και μὴ τῆς αὐτῆς ἐτύγγαλον ὄντες φυλῆς, σημαίνων. Ἐπει και οἱ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἀποσχισαντες τῆς Ἱερουσαλήμ και ἐν τῇ Σαμαρείᾳ ειδωλολατρῆσαντες υἱοὶ ἦσαν Ἐφραϊμ. Εἰκότως οὖν τοὺς παραβάτας τοῦ παντὸς ἔθνους υἱοὺς Ἀβραάμ ὀνομάσας, ἀθρόω· διαβάλλει τοὺς πάντας λέγων· *Και ἐπελάθοντο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ και τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ, ὧν ἔδειξεν αὐτοῖς. Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν, ἃ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Aiyvptou ἐν πεδίῳ Τάνεως.* Πάντων γάρ τούτων λήθην πεποιημένοι τῶν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιδειγμένων, ὅπλα ἤσαντο κατα τοῦ Θεοῦ, οὐ βουληθέντες [ἐν] τῷ νόμῳ αὐτοῦ πορευεσθαι, καίτοι ἐπ' αὐτοὺς κειμένου τοῦ δύνασθαι και τῷ βούλεσθαι. Οἱ δὲ τὴν δύναμιν ἔχοντες, οὐκ ἠβουλήθησαν ὀρθῆ χρησασθαι προαιρέσει· νῦντα δὲ δόντες τῷ Θεῷ, λήθην ἐποίησαντο τῶν πάλαι θαυμασιῶν αὐτοῦ. Ποίων δὲ θαυμασιῶν ἢ τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων ἐν Aiyvπτῳ, και οὐκ ἐν πάσῃ Aiyvπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς Τάνεως πεδίῳ; Ὅπερ Μωσῆς μὲν οὐκ ἐδήλωσε διὰ τῆς ἑαυτοῦ Γραφῆς· ὁ δὲ Ἀσάφ, προφήτης ὢν, διδάσκει διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἐν τῷ πεδίῳ Τάνεως τὰ ἐν Aiyvπτῳ πραχθέντα θαύματα διὰ Μωσέως ἐπετελέσθη. Λέγει δ' οὖν αὐθις **C** προῖων διὰ τῶν ἐξῆς· *Ὡς ἔθετο ἐν Aiyvπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ και τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως.* Διὰ τί δὲ ἐν τῷ τῆς Τάνεως πεδίῳ; Ἐπιδῆπερ ἐν τούτῳ μάλιστα τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἐπεκράτει· τότε πολλὰ τε ἴσχυον κατ' ἐκεῖνο καιρῷ οἱ ἐν τῇ Τάνει ἰδρυμένοι δαίμονες. Τοῦτο δὲ ὀρθῶς Ἡσαίας ὁ προφήτης ἐν τῇ ὁράσει τῆς Aiyvptou λέγων· *Και μοροὶ ἔσονται οἱ ἄρχοντες Τάνεως, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἢ βουλή αὐτῶν μωρανθήσεται. Πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ, Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς, υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Πῶς εἰσὶν οἱ σοφοὶ σου, και ἀναγγελάτωσάν σοι, και εἰπάτωσάν σοι τί βεβούλευται Κύριος ἐπ' Aiyvπτον; Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, και ἀλώ**D** λοντο οἱ ἄρχοντες Μέμφεως.* Δαίμονες δὲ ἦσαν, ὡς τινὰ ἐπαγγελλόμενοι, και ἐν ταύτῃ τῶν κατὰ τόπου; Τάνεως ὁ παρὼν λόγος διδάσκει πεπραχθαι τὰ διὰ

Διέρρηξε θάλασσαν και διήγαγεν αὐτοὺς, παρεστῆσαν ὕδατα ὡσεὶ ἀσκόν. Τὰ μὲν ἐν αὐτῇ πεπραγμένα τῇ Aiyvπτῳ διὰ μιᾶς ἐπετέμετο λέξως εἰπών· *Ἄ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Aiyvptou,* και προσθεῖς ὅπερ οὐκ ἤδειμεν, *ἐν πεδίῳ Τάνεως.* Τίνα δὲ ἦν τὰ θαυμάσια, εἰς πλάτος μὲν ἡ Μωσέως περιέχει Γραφή· ἐπιτέμνεται δὲ ταῦτα ὁ παρὼν ψαλμὸς

¹¹ Isa. xix, 11-13.

ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα λέγων· *Μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμούς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρηματα ὅπως μὴ πλώσιν.* Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς κοινόμυιαν καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ τὰ τούτοις ἐπιλεγόμενα. Ταῦτα μὲν οὖν κατ' Αἰγυπτίων ἐγένετο ἐν πεδίῳ Τάνεως· ἃ δὴ παρελθὼν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος, τὰς εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσίας προτάττει· ὡς διήλθον τὴν θάλασσαν, εἰς πολλὰ μέρη διαιρεθέντων τῶν ὑδάτων· ἃ δὴ παρίσταται διὰ τοῦ φάσκοντος λόγου· *Τῷ καταδιλόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαρέσεις, καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς.* Φασὶ γοῦν Ἑβραίων παῖδες εἰς ἑβ' τμήματα διηρῆσθαι αὐτὴν κατ' ἀριθμὸν τῶν ἑβ' φυλῶν τοῦ λαοῦ· ὥστε ἀφωρισμένως ἐκάστην διελθεῖν φυλὴν, κατὰ τὴν ἀπονεμηθεῖσαν αὐτῇ πορείαν. Δυσταμένων δὲ τῶν ὑδάτων, καὶ ξηρὰς γῆς ἐν τῷ μεταξύ συνσταμένης, ἀκόλυθοι ἦν συνοχὴν γίνεσθαι τῶν ὑδάτων, ὡς κυρτούσθαι αὐτὰ συνεχόμενα πρὸς ἄλληλα κυρούμενα καὶ μεταωριζόμενα, καὶ ὡσπερ ἐν ἀσκή ὑδάτα ὡσεὶ ἀσκήν.

Μετὰ δὲ τὸ τηλικούτον θαῦμα, ὠδήγησεν αὐτούς, φησὶν, ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, ἐπισκιαζούσης καὶ σκέπην αὐτοῖς παρεχούσης τῆς νεφέλης, ὡς ἂν μὴ ὑπὸ τοῦ φλογμοῦ τοῦ ἡλιακοῦ καταπονέοντο. Καταλλήτως δὲ τῇ τῆς ἡμέρας νεφέλῃ, στύλῳ πυρὸς δὲ τῆς νυκτὸς προῆγεν αὐτούς, ἡμέραν αὐτοῖς φωτεινὴν ἀπεργαζόμενος· διὸ λέλεκται, *Καὶ ὄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρὸς.* Ἐπὶ τούτοις λέγεται· *Διέβρηξε πέτραν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ.* Τῆρι δὲ ὅπως καὶ ἐνεαυθὰ τὸ πληθὸς τῶν ὑδάτων ἀνωσσορ ἀνώμασεν. Ἄντι δὲ τοῦ, *διέβρηξε πέτραν,* ὁ Ἀκύλας, *ἔσχισε πέτρους ἐν ἐρήμῳ, ἐξέδωκε, δουλεύσας τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ,* δι' ἧς παρίσταται, ὡς οὐ μία πέτρα ἦν ἡ ἀναδύσασα αὐτοῖς τὰ ὑδάτα, ἀλλὰ πολλὰ. Ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐπισημαίνεται λέγων· *Ἐπιτορ γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης αὐτοῦς· πέτρας· ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός·* ὡς ἀπανταχοῦ παρεπομένης αὐτοὺς πέτρας, καὶ κατὰ σταθμούς καὶ κατὰ μόνας καὶ κατὰ πάντα τόπον παρούσης. Ἐπιτηρήσας δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Μωσέως εὐρήσεις Γραφῇ· ἐν μὲν γὰρ τῇ *Ἐξόδῳ* εἰρηται· *Καὶ παρεθέβαλον ἐν Ῥαφιδεῖν καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ πικρὸν τῷ λαῷ. Καὶ ἐλοιδόρειτο ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν· καὶ ἐξῆς·* *Εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Προπορεύου τοῦ λαοῦ, λάβε δὲ μετὰ σεαυτοῦ ἀπὸ τῶν πρῶτον τῶν πρῶτων τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν ῥάβδον ἐν ἣ ἐπάταξας τὴν θάλασσαν, καὶ πορεύσθη.* Ἰδὲ, ἐγὼ ἔστηκα πρὸ τοῦ σε ἐκεῖ ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρῆβ· καὶ πατάξω τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ἐξ αὐτῆς ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός. Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μωσῆς. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν Ἐξόδῳ· ἐν δὲ τοῖς Ἀριθμοῖς· λέλεκται· *Καὶ ἦλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πᾶσι ἡ συναγωγῇ εἰς τὴν ἔρημον Σεῖρ, καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ τῇ συναγωγῇ, καὶ ἠβροῖσθησαν ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἀαρῶν. Καὶ ἐλοιδόρειτο ὁ λαός πρὸς Μωσῆν. Καὶ ἐξῆς·* *Ἐλάθησε*

A sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. Misit in eos canomyiam et comedit eos, et cætera. Hæc itaque contra Ægyptios in campo Taneos contigerunt, quæ transcurrens in præsentī beneficia in populū præmittit : et scilicet aquis plures in partes divisit, mare pertransierit, quod his verbis declaratur : Qui divisit mare Rubrum in divisiones, et eduxit Israel per medium ejus ¹³. Aiunt itaque Hebræi in duodecim sectiones divisum fuisse mare secundum numerum duodecim populi tribuum ; ita ut singulæ tribus separatim in assignato sibi meatu pertransierent. Cum porro aquæ intermedio spatū sejunctæ essent, et arida terra in medio haberetur, consequens erat aquas in cumulum evectas contineri, in aere tumidas elevari et attolli, in ipsoque aere quasi in utre concludi ; quapropter dicitur : *Et statuit aquas quasi utrem.*

καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι ἐπαίρεσθαι καὶ ὑψοῦσθαι τῷ ἀέρι περικλιόμενα· διὸ λέλεκται· *Παρίστησεν*

Vers. 14. Post tantum miraculum deduxit eos, inquit, in nube diei, adumbrante, atque tegumentum præbente nube, ut ne solis æstu laborarent. Ut porro nube diei tegebantur, sic congruenter columna ignis ipsis noctu præibat clarā diem efficiens : quare dicitur : *Et tota nocte in illuminatione ignis.* Ad hæc dicitur : *Vers. 15.* *Interrupit petram in eremo, et potavit eos velut in abyso multa.* Observes porro velim hic etiam copiam aquarum abyssum vocari. Pro illo autem, *interrupit petram,* Aquila, *divisit petras in eremo,* edidit, Hebraicæ videlicet litteræ serviens, qua declaratur non unam, sed plures petras ipsis aquas emisisse. Unde divinus Apostolus hæc adnotat : *Bibebant autem ex spirituali consequente eos petra : petra autem erat Christus* ¹⁴. Quasi scilicet eos ubique petra sequeretur, ac in stationibus, in mansionibus, in omnique loco præsens adesset. Illud quoque in Moysis Scriptura observare licet ; nam in Exodo dicitur : *Et castrametati sunt in Raphidin, et non erat populo aqua ad bibendum. Et jurgatus est populus cum Moyse ;* ac deinde : *Dixit Dominus ad Moysen : Antecede populum et sume tecum ex senioribus populi, et virgam quam percussisti mare, et vades. En ego steti ante te ibi supra petram in Choreb : et percutiam petram et exibit ex ea aqua, et bibet populus ; fecitque Moyses ita* ¹⁵. Hæc in Exodo ; in Numeris autem dicitur : *Veneruntque filii Israel omnis multitudo in desertum Sin, et non erat aqua multitudinī, et convenerunt ad Moysen et Aaron : et jurgatus est populus contra Moysen ;* ac deinde : *Locutus est Dominus ad Moysen dicens : Tolle virgam, et congrega multitudinem, tu et Aaron frater tuus, et loquimini ad petram coram eis, et dabit aquas suas. Et effertur ipsis aqua de petra, et potabitis multitudinem et jumenta eorum* ¹⁶. Jure ergo quia variis in locis visa est petra aquam subministrare, de priore quidem in præsentī dicitur : *Interrupit petram in eremo, et*

¹³ Psal. cxxxv, 13, 14. ¹⁴ I Cor. x, 4. ¹⁵ Exod. xvii, 1, 2, 5, 6. ¹⁶ Num. xx, 1, 2, 7, 8.

adaquavit eos veluti in abyssu multa; de alia vero deinde subjungit: — VERS. 16. *Et deduxit aquam de petra, et deduxit tanquam flumina aquas.* Verumtamen cum tot illis subministrata bona fuissent, nihilominus apposuerunt peccare (VERS. 17), peccare autem non sibi, sed ipsi. In ipsum enim Deum peccatum eorum vertebat, dum per contradictionem in ipsam impie agerent. Quare subjicit: *Exacerbaverunt Excelsum in inaquoso; sive secundum Aquilam, Ut rebellarent contra Excelsum in invio; sive secundum Symmachum, Ut contenderent cum Excelsu in siti in invio.* Quare autem exacerbaverunt Excelsum in inaquoso docuit Moyses; postquam enim suppeditasset eis aquam de petra, hæc narrat ¹⁶: *Et vocavit nomen loci illius, Tentatio et jurgium, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverant Dominum dicentes, An est Deus in nobis, necne?* κατά τὸν Ἀκύλαν, *Τοῦ προτερίσαι Ὑψίστω ἐν ἀβάτῳ· διΐσει ἐν ἀβάτῳ.* Διὰ τί δὲ παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Φιλονηκιστὴν τῷ Ὑψίστῳ ἐν ἀνύδρῳ,* ἢ κατὰ τὸν ἀνύδρῳ, εἰδίδαιε Μωσῆς· μετὰ γὰρ τὸ παρασχεῖν αὐτοῖς ἐκ πέτρας τὸ ὕδωρ, ἱστορεῖ λέγων· *Καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, Πειρασμός καὶ λειδόρησις, διὰ τὴν λειδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸ περιάξειν αὐτοὺς Κύριον λέγοντας· Ἐὶ ἔστι Θεὸς ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;*

VERS. 18, 19. *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escam animabus suis. Et male locuti sunt de Deo.* Quomodo male locuti sint de Deo narrat Moyses dicens ¹⁷: *Et murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysem et Aaron, et dixerunt ad eos: Utinam mortui essemus percussi a Domino in terra Ægypti, quando sedebamus super lebetes, et comedebamus panes ad saturitatem! Quia eduxistis nos, ut occideretis totam hanc multitudinem fame.* Postea vero ait Moyses ad populum ¹⁸: *Nos vero quid sumus: non enim contra nos murmur vestrum est, sed contra Deum. Accedite coram Deo: audivit enim murmur vestrum.* Post hæc autem ¹⁹, *Locutus est Dominus ad Moysem dicens: ego audivi murmur filiorum Israel, etc.* Hæc igitur memorat sermo præsens his verbis: *Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escam animabus suis. Et male locuti sunt de Deo, et dixerunt, Numquid poterit Deus parare mensam in deserto?* — VERS. 20. *Quoniam percussit petram et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt; numquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo?* Hæc quidem in historia non feruntur, sed hic observatur eos isthæc cogitasse. *Tentaverunt, inquit, Deum in cordibus suis, et, Male locuti sunt de Deo.* Quomodo male locuti sunt, nisi hæc cogitando, etsi id minime labiis protulerint, sed mente revolverint, quæ ille cordium cognitor bene novit audivitque? Quamobrem dicitur: — VERS. 21. *Audivit Dominus et distulit.* Pro quo Aquila, *et non supersedit,* interpretatus est, id est, non distulit; Symmachus vero, *et iratus est.* Deinde ait, *Et ignis accensus est in Jacob, et ira ascendit in Israel.* Apud Moysem quoque scribitur ²⁰: *Et erat populus murmurans contra Dominum, et audivit Dominus et iratus est: et incensus est in eis ignis a Domino, et devoravit partem*

Α *Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Δάδε τὴν ῥάβδον, καὶ ἐκκλήσιασον τὴν συναγωγὴν σὺ καὶ Ἄαρὼν ὁ ἀδελφός σου, καὶ λαλήσετε πρὸς τὴν πέτραν ἐναντίον αὐτῶν, καὶ δώσει τὰ ὕδατα αὐτῆς. Καὶ ἐξοίσειται αὐτοῖς ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας, καὶ ποιεῖτε τὴν συναγωγὴν καὶ τὰ κτήρη αὐτῶν.* Εἰκότως οὖν ἐπειδὴ περ ἐν διαφόροις τόποις φαίνεται ἡ πέτρα χορηγῆσασα τὸ ὕδωρ, περὶ μὲν τῆς προτέρας διὰ τῶν προκειμένων εἰρηται· *Διέβρηξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ·* περὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἐξῆς ἐπάγει· *Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμούς ὕδατα.* Πλὴν ἀλλὰ τοσοῦτων αὐτοῖς χορηγηθέντων, ὅμως προσέθεντο τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ ἁμαρτάνειν οὐχ ἑαυτοῖς, ἀλλ' αὐτῷ. Κατ' αὐτοῦ γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἡμάρτανον, ἀσεβοῦντες διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας. Δι' ἐπιλέγει· *Παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἐν ἀνύδρῳ* ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Φιλονηκιστὴν τῷ Ὑψίστῳ ἐν ἀνύδρῳ,* εἰδίδαιε Μωσῆς· μετὰ γὰρ τὸ παρασχέειν αὐτοῖς ἐκ πέτρας τὸ ὕδωρ, ἱστορεῖ λέγων· *Καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, Πειρασμός καὶ λειδόρησις, διὰ τὴν λειδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τὸ περιάξειν αὐτοὺς Κύριον λέγοντας· Ἐὶ ἔστι Θεὸς ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ;*

Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτήσαι βρῶμα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Καὶ καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ. Ὅπως καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ καὶ Μωσῆς διδάσκει λέγων· *Καὶ ἐγόγγυζον πᾶσα συναγωγὴ υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἄαρὼν, καὶ εἶπαν πρὸς αὐτούς· Ὅφελον ἀπεθάνομεν πληγῆντες ὑπὸ Κυρίου ἐν τῇ Ἀιγύπτῳ, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων, καὶ ἐφάγομεν ἄρτους εἰς πλησισμὸν ἡμῶν· Ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς ἀποκτεῖναι πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ.* Καὶ μετὰ ταῦτα εἶπε Μωσῆς πρὸς τὸν λαόν· *Ἡμεῖς δὲ τί ἐσμεν; οὐ γὰρ καθ' ἡμῶν ὁ γόγγυσμός ὡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Προσέλιθετε ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰσακήκοις γὰρ τοῦ γόγγυσμου ὡμῶν.* Καὶ μετὰ ταῦτα· *Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Ἐγὼ ἀκήκοα τὸν γόγγυσμόν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐξῆς.* Τούτων οὖν μεμνημένος καὶ ὁ παρῶν λόγος, εἶπε· *Καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτήσαι βρῶμα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Καὶ καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπαν· Μὴ θυνησεται ὁ Θεὸς ἐπιμάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἐπεὶ ἐπάταξε πέτρα καὶ ἐβρύθησαν ὕδατα, καὶ χεῖμαρτοι κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι, ἢ ἐτοιμάσαι τράπεζαν τῷ λαῷ αὐτοῦ;* Ἐν μὲν οὖν τῇ ἱστορίᾳ οὐ φέρεται ταῦτα· ἐν ταῦτα δὲ τετήρηται, ὡς ἄρα ταῦτα διενοήθησαν· *Ἐξεπείρασαν, γὰρ φησι, τὸν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, καὶ, Καταλάλησαν τοῦ Θεοῦ.* Πῶς δὲ καταλάλησαν ἢ τάδε διανοηθέντες, εἰ καὶ μὴ χεῖλεσι φθεγγάμενοι, ἀλλὰ ταῖς ψυχαῖς λογισάμενοι, ἃ δὴ ὁ καρδιογνώστης εἰδὼς ἤκουσε; Διὸ εἰρηται· *Ἦκουσε Κύριος καὶ ἀνεθάλετο.* Ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Καὶ ἀνυπερβήτησεν,* ἠρμήνευσε, τουτέστιν, οὐχ ὑπερέθετο· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Καὶ ἐχολώθη*· εἶπα, *Καὶ κύρ ἀνηθήθη,* φησὶν, ἐν Ἰακώβ, καὶ ὄρη ἀνέδη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Καὶ παρὰ Μωσῆϊ δὲ γέγραπται·

¹⁶ Exod. xvii, 7.¹⁷ Exod. xvi, 2, 3.¹⁸ ibid. 7, 9.¹⁹ ibid. 11, 12.²⁰ Num. xi, 4-3.

Και ἦν ὁ λαὸς γογγύων ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἤκουσε Κύριος, καὶ ἐθυμώθη ὀργή αὐτοῦ· καὶ ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρά Κυρίου, καὶ κατέφαγε μέρος τῆς παρεμβολῆς. Καὶ ἐκέκραξεν ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν· καὶ πῆξαιτο Μωσῆς πρὸς Κύριον, καὶ ἐκόπισεν τὸ πῦρ. Καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου Ἐμπυρισμός, ὅτι ἐξεκαύθη ἐν αὐτοῖς πῦρ παρά Κυρίου. Αὐτὸ καὶ ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς εἴρηται· Καὶ ἀνήθη πῦρ ἐν Ἰακώβ, καὶ ὀργὴ ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἤλπισαν ἐπὶ τὸ σωτήριον αὐτοῦ. Καὶ ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψξε. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς μάννα φαγεῖν, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Τὸ δὲ, Ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ πρόσταγμα δεδῶσθαι ἀγγελικὰς δυνάμεις, ταῖς εἰς τὰ παράδοξα τότε διακονουμέναις, δι' ὧν καὶ τὸ μάννα ἐχορηγεῖτο τῷ λαῷ. Διδασκόμεθα δὲ καὶ ἐνεῦθεν, ὡς ἄρα νεφέλαι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις κέκληνται, ὡς καὶ ἐν τῷ φάσκοντι προφήτῃ· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελούμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν· ὥστε τοὺς ἀγγέλους νοεῖσθαι τὰς νεφέλας, ὡς περ εὖν καὶ ἐνταῦθα. Καὶ εἰκόσ γε ἦν διὰ μὲν ποτηρῶν δυνάμεων τὰς κατ' Αἰγυπτίων ἐπιτελεῖσθαι πληγὰς κατὰ τὸν φάσκοντα λόγον· Ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὄργην καὶ θυμὸν, θλίψιν καὶ ἀποστολὴν εἰς ἀγγέλων ποτηρῶν· τὰ δὲ χρηστότερα δι' αἰσίων καὶ δεξιῶν ἀγγέλων γεγενῆσθαι. Αὐτὸ λέλεκται· Καὶ ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψξε. Θύρας δὲ οὐρανοῦ ἀνοικνυμένας τὰς οὐρανίους νόει πράξεις. Πάντα γὰρ τὰ παραδόξως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπραγμένα θεῖα καὶ οὐράνια ἦν· ἃ δὴ καὶ ἀνθρώποις ἀποκέκλειστο, ὅτε μὴ ἐγίγνωτο· ὅτε δὲ παραδόξως ἐγίγνωτο, ὡς περ θύρας τινὰς οὐρανίους ἀνέψγεν αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος, ὁ Ἀκύλας, Ἄρτον δυναστῶν ἔφαγεν ἄνηρ, ἡρμηνεύσειεν ὁ δὲ Σύμμαχος, Καὶ πῦρ οὐράνιον παρέσχεν αὐτοῖς, ἄρτον μεγάλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Καὶ τῆρι ὅπως ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ οὐ περιέχει τὸ, Ἄρτον ἀγγέλων· ἀλλ' ἦτοι κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἄρτον δυναστῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἄρτον μεγάλων· ἢ κατὰ τὸν Θεοδοσίωνα, Ἄρτον δυναστῶν· ἢ κατὰ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν, Ἄρτον δυναστῶν. Ἀγγέλων δὲ, οὐδεὶς ἡρμηνεύσειεν. Ἐπεὶ μὴδὲ τὸ Ἑβραϊκὸν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα μὴ τις νομίση καὶ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις αἰσθητῇ χρῆσθαι τροφῇ. Μέμφεται δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις τοῖς νομίζουσιν, ὅτι ἀγγέλων ἦν τροφὴ τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ χορηγηθὲν τῷ λαῷ μάννα· διὸ ἔλεγεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν· καὶ πάλιν· Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαλῶν, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγη καὶ μὴ ἀποθνήσκῃ. Εἰ μὲν οὖν, φησὶν, οὐράνιος ἦν ἄρτος, ὅς χρῆσθαι τοὺς ἀγγέ-

²¹ Isa. v, 6. ²² Joan. vi, 32. ²³ ibid. 49, 50.

cælo descendit, qui dat vitam mundo ²⁴. Id item declarat dicens : *Ego sum panis vitæ : qui venit ad me non esuriel, et qui credit in me non sitiit unquam* ²⁵ ; ac rursum : *Ego sum panis vitus qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex pane meo, vivet in æternum* ²⁶. Itaque angelicæ quoque virtutes ex participatione Verbi vita fruuntur æterna. Nam solum unigenitum Dei Verbum, rationabilis omnis substantiæ alimentum est. Quamobrem apposite Hebraica lectio in præsentī non habet illud, *Panem angelorum manducavit homo*.

καταβάς. Ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Οὐκοῦν καὶ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἐκ τῆς τοῦ Λόγου μεταλήψεως αἰώνιον ζῆν καρποῦνται. Μόνος γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος πάσης λογικῆς οὐσίας θρεπτικὸς τυγχάνει. Διόπερ ἀκριβῶς ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις ἐν τοῖς προκειμένοις οὐ περιέχει τὸ, Ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεν ἄνθρωπος.

VERS. 26-31. *Cibaria misit eis ad saturitatem. B Transtulit Austrum de cælo, et induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam marium volatilia pennata : et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum. Et manducaverunt et saturati sunt nimis, et desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati a desiderio suo. Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos : et occidit plures eorum, et electos Israel impedivit. Quod non modo panem, sed etiam opsonium procuraverit eis docet Moysis Scriptura, in Exodo quidem dicens* ²⁷ : *Et dixerunt Moyses et Aaron ad totum cætum filiorum Israel : Vespere scietis quod Dominus eduxerit vos de terra Ægypti; mane autem videbitis gloriam Domini, quia audivit omne murmur vestrum. Dabit quippe vobis Dominus vespere carnes ad manducandum, et mane panes ad saturitatem. Postea vero subjungit* ²⁸ : *Et factum est vespere, et ascendit coturnix, et operuit castra : mane vero ros jacuit in circuitu castrorum : et ecce in facie solitudinis, tenuis sicut pulvis, albus sicut pruina super terram. Sed quia postea in Numeris dictum est* ²⁹ :—*Vulgus quoque promiscuum flagravil desiderio ; et sedentes fiebant filii Israel, et dixerunt : Quis dabit nobis carnes ? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto gratis, et cucumeres et pepones et porros et cepe. Nunc autem anima nostra perarida* Deinde subjicitur ³⁰ : *Et abiit Moyses in castra ipse et seniores Israel. Et spiritus egresus est a Domino, et emisit coturnicem a mari, et injectit in castra itinere unius diei in circuitu castrorum, quasi duobus cubitis super terram. Et surgens populus toto die illo et nocte, congregavit unusquisque quod sufficiebat : qui multum, non superabundavit ; et qui parum, non indignuit. Qui parum, collegit decem coros. Et siccate sunt in vasis in circuitu castrorum, quæ aderant carnes, antequam deficerent. Et iratus est Dominus : et vocatum est nomen loci illius, Sepulera concupiscentiæ, quia ibi sepelierunt populum qui concupiverat ;—opportune igitur clausula, quam tractamus, hæc docet his verbis : Cibaria misit eis ad saturitatem, et cætera. Docet autem volatilia illa*

A λους εἰκὸς, οὐδ' ἂν ἀπέθανον οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετασχόντες ἄρτου· νῦν δὲ ἐπει οὐκ ἦν οὐράνιος, οὐδ' ἦν ἀληθῶς ἄρτος ἀγγέλων, διὰ τοῦτο ἀπέθανον. Οὗτος δὲ ἐστὶν ἀληθῶς οὐράνιος ἄρτος, οὐδ' ἀμεταλαβῶν οὐκ ἂν ἀποθάνοι ποτέ. Καὶ τις οὗτος ἦν διδάσκει λέγων· Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ζῶν διδοὺς ἐπὶ κόσμῳ· παραστῆσι τε αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ ἐρχόμενος πρὸς μὲ οὐ μὴ πεινάσει, καὶ ὁ πεινῶν εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃσι πώποτε· καὶ αὐθις· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ

B Ἐπιιστισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πλησμονήν. Ἀπῆρεν Νότον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ Λίβα. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς ὡσεὶ χοῦν σάρκας, καὶ ὡσεὶ ἄμμος θαλασσῶν πετεινὰ πτερωτά· καὶ ἐπέπεσεν ἐν μέσῳ τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν, κύκλῳ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν. Καὶ ἐξάγον καὶ ἐπεπλήθησαν σφόδρα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἠνεγκεν αὐτοῖς, οὐκ ἐτερήθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς βρώσεως οὐσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ ἡ ἐρημία τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς· καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλειοσιν αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Ἰσραὴλ συνεπόδισεν. Ὅτι μὴ μόνου ἄρτου, ἀλλὰ καὶ ἕψου προενόησεν αὐτοῖς, διδάσκει καὶ ἡ Μωσῆως Γραφή, ἐν μὲν Ἐξόδῳ λέγουσα· Καὶ εἶπε Μωσῆς καὶ ἅρτων πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ· Ἐσπέραν γινώσθε, ὅτι Κύριος ἐξήγαγεν ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· πρῶτ' δὲ ἐψέσθε τὴν δόξαν Κυρίου, ἐν τῷ εἰσακοῦσαι αὐτὸν πάντα τὸν ἰσχυρισμὸν ὑμῶν, ἐν τῷ διδοῦναι τὸν Κύριον ὑμῖν ἐσπέρις κρέα φαγεῖν, καὶ ἄρτους τὸ πρῶτ' εἰς πλησμονήν. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· Καὶ ἐγένετο ἐσπέρις, καὶ ἀνέβη ὄρνυγομήτρα, καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν τὸ πρῶτ' δὲ ἐγένετο καταπυνομένης τῆς ἐρῶσος κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ προσώπῳ τῆς ἐρήμου, λεπτὸν ὡσεὶ κόριον, λευκὸν ὡσεὶ πάχος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα εἴρηται ἐν Ἀριθμοῖς·—Καὶ ὁ ἐπιμικτός ἐν αὐτοῖς ἐπεθύμησεν ἐπιθυμίαν, καὶ καθίσταντες ἔκλαον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ εἶπαν, Τίς ψωμίσει ἡμῖν κρέα ; Ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας, οὓς ἠσθλομεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεῶν, καὶ τοὺς σκυτοὺς, καὶ τοὺς πέποιδας, καὶ τὰ πρόσα, καὶ τὰ κρέμνα. Νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάτηρος. Εἶτα ἐπιλέγεται ἐξῆς· Καὶ ἀπῆλθε Μωσῆς εἰς τὴν παρεμβολήν, αὐτὸς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πνεῦμα ἐξῆλθε παρὰ Κυρίου, καὶ ἐθέβρασεν ὄρνυγομήτραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν παρεμβολήν ὄδον ἡμέρας, ἐντεῦθεν κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς ὡσεὶ θλίχην ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἀναστὰς ὁ λαὸς ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὅλην τὴν νύκτα, καὶ συνηγάγεν ἕκαστος τὸ ἄκοῦν· ὁ τὸ πολὺν ὡς ἐπλάσασσε, καὶ ὁ τὸ ἐμῶν

²⁴ Joan. vi, 33. ²⁵ ibid. 35. ²⁶ ibid. 51, 52. ²⁷ Exod. xvi, 6-8. ²⁸ ibid., 13, 14-6. ²⁹ Num. xi, 4. ³⁰ ibid. 30, 34.

οὐκ ἠλαττόρησεν· ὁ τὸ ὀλίγον, συνήγαγε δέκα κέρους. Καὶ ἔψυξεν ἐν τοῖς ψυκτῆρσι κύκλιω τῆς παρεμβολῆς τὰ κρέα ἢν πρὶν ἢ ἐκλείπειν (1). Καὶ ὠργίσθη Κύριος. Καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Μνήματα ἐπιθυμίας, οἵ ἐκείθεσθαψαν τὸν λαὸν τὸν ἐπιθυμητῆν—εἰκότως οὖν καὶ ἡ μετὰ χαίρα; περικοπὴ διδάσκει ταῦτα λέγουσα· Ἐπισπισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς εἰς πλησμονήν, καὶ τὰ ἐξῆς. Διδάσκει δὲ, ὡς ἄρα ὑπ' ἀνέμων ἐλαυνόμενα τὰ πτηνὰ κατεφέρετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον δὲ εἴρηται· Ὅς ἦσαν Εὐρώην ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ Νότον, ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν πετεινὰ πτερωτά. Καὶ ἐπέβαλεν ἔνδοξον εἰς τὴν παρεμβολὴν αὐτῶν κύκλιω τῶν σκητῶν. Καὶ φαρόντες, ἐνεπλήσθησαν σφόδρα· καὶ τῆν ἐπιθυμιῶν αὐτῶν ἠροῦσαν αὐτοῖς, οὐκ ἀπέστησαν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Ἐτι τῆς βρώσεως αὐτῶν οὕσης ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν, ὄρη οὐν Θεοῦ ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς λιπαρωτέρους αὐτῶν καὶ τοὺς γεωρίσκους τῶν Ἰσραήλ ὠκλασ. Καὶ ταῦτ' ἐπασχον εὐλόγως· ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς εἰς ἔνδειξιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως παραδόξως καὶ ταῦτα παρήειν· οἱ δὲ ἀπλήστῳ χρώμενοι τῇ κρεωφαγίᾳ, χολερικῶ πάθει διεφθείροντο, μὴ προσέχοντες μὲν τῷ τοῦ παραδόξου θαύματι, μηδὲ δοξάζοντες τὸν παραδοξοποιόν· ὅλοι δὲ τῶν σαρκῶν γιγνώμενοι, διὸ καὶ ἐπεσπῶντο ἑαυτοῖς ὄλεθρον.

Ἐν πᾶσι τούτοις ἡμαρτων ἔτι, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπουδῆς. Ἐλεγκτικὸς ὢν καὶ κατηγορητικὸς τῆς Ἰουδαίων μοχθηρίας ὁ λόγος, καταριθμησιν ποιεῖ καὶ τῶν πεπλημμελημένων αὐτοῖς, παριστῶν, ὅτι μὴ μάτην αὐτοὺς τὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ μετήλθεν. Καὶ δὴ διδάσκει, ὡς καὶ μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, αἰσῶντες ἑαυτῶν τὰ κακὰ, ἡμαρτων ἔτι· καὶ ἡμαρτων, ἐπεὶ οὐκ ἐπίστευσαν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Τοιαῦτα γὰρ ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες, ἐνικῶντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας (2). Ἔτα, καὶ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν. Ἄσων γὰρ θεωροῦς γενομένων τῶν τοῦ Θεοῦ μεταλογημάτων, ὅλους αὐτοὺς ἀναθεῖναι αὐτῶ· οἱ δὲ ὀρεμμάτων ἀλόγων δίχην τῇ τῶν σωμάτων προσεῖχον ματαιότητι, ἐν ἀλογίᾳ καὶ ἀνοίᾳ κατηγοροῦντες, καὶ μηδὲν πλέον ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς χορηγουμένων εἰς γνῶσιν Θεοῦ καὶ ψυχῆς σωτηρίαν ποριζόμενοι. Οὕτως οὖν ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπουδῆς ἐξέλιπον· κατὰ κοινὸν γὰρ ἄκουστέον τοῦ, ἐξέλιπον· ἀνθ' οὗ πεποίηκεν ὁ Ἀκύλας· Καὶ συντέλεσαν ὡς ἀτμὸν τὰς ἡμέρας αὐτῶν, καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν κατέσπευσεν. Τοῦ μὲν γὰρ ἐν ματαιότητι τὰς ἡμέρας καταναλίσκοντος καὶ τὰ ἔτη παρατρέχει κατεσπευσμένως· τοῦ δὲ τὰς ἡμέρας ἐν φωτὶ καὶ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτελοῦντος αἱ ἡμέραι οὐκ ἐκλείπουσιν, ἀλλὰ πλήρεις γίνονται, καὶ τὰ ἔτη αὐτοῦ ἐντελῆ τυγχάνει· καὶ μεμακρυσμένα. Διὸ κακείνοις τοῖς μετὰ τοιαύτας παραδοξοποιίας ἐν ἀπιστίᾳ καταγρησασιν μάταιος καὶ ἐσπευσμένως παρατρέχων ὁ χρόνος. Αὐτίκα δ' οὖν διὰ μὲν τῶν θαυμάτων καὶ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐερ-

vento impulsa, in castra fuisse delata. Secundum Symmachum vero dicitur : Qui tulit Eurum de caelo, et induxit in virtute sua Notum, quasi arenam marium volatilia pennata. Et injectus intus in castra eorum, in circuitu tabernaculorum. Et manducantes saturati sunt valde : et concupiscentiam eorum attulit eis, non abstiterunt a concupiscentia sua. Cum adhuc esca eorum esset in dentibus eorum, ira igitur Dei invasit illos, et occidit pinguios eorum, et juniores Israelis prostravit. Haec porro jure passi sunt. Nam ille quidem ad potentiae suae indicium mirabiliter illa suppeditavit ; ipsi vero insaturabili carnum comestione usi, intestinorum morbo perierunt : ingenti miraculo non animum adhibentes, nec gloriam tanti prodigii auctori referentes ; sed toti carnibus de diti, suam sibi perniciem procurarunt.

ὄρη οὐν Θεοῦ ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς λιπαρωτέρους αὐτῶν καὶ τοὺς γεωρίσκους τῶν Ἰσραήλ ὠκλασ. Καὶ ταῦτ' ἐπασχον εὐλόγως· ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς εἰς ἔνδειξιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως παραδόξως καὶ ταῦτα παρήειν· οἱ δὲ ἀπλήστῳ χρώμενοι τῇ κρεωφαγίᾳ, χολερικῶ πάθει διεφθείροντο, μὴ προσέχοντες μὲν τῷ τοῦ παραδόξου θαύματι, μηδὲ δοξάζοντες τὸν παραδοξοποιόν· ὅλοι δὲ τῶν σαρκῶν γιγνώμενοι, διὸ καὶ ἐπεσπῶντο ἑαυτοῖς ὄλεθρον.

Vers. 32, 33. In omnibus his peccaverunt adhuc, et non crediderunt in mirabilibus ejus. Et defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione. Cum sermo in arguenda et incusanda Judæorum improbitate totussit, eorum scelera enumerat, declaratque non sine causa ipsos iram Dei invasisse. Ac docet, eos post praedicta illa omnia, mala augentes sua, adhuc peccasse : peccasse scilicet quia non crediderunt mirabilia ejus. Cum talia namque ipsis oculis viderent, a concupiscentia sua superabantur. Deinde, et defecerunt in vanitate dies eorum. Cum oportuisset enim illos, spectatores nempe prodigiorum Dei, totos sese ipsi committere ; illi contra brutorum instar corporis vanitati animum habebant, cum stultitia et insipientia conquerebant, nihilque ex bonis sibi subministratis ad Dei cognitionem et animae salutem conferentes. Sic itaque defecerunt in vanitate dies eorum ; neque id tantum, sed etiam anni eorum cum festinatione defecerunt : nam illud, defecerunt, in communi pro utroque accipiendum. Pro quo Aquila edidit : Et consummarit quasi vaporem dies eorum, et annos eorum festinare fecit. Ejus quippe qui in vanitate dies suos transigit, anni festinanter decurrunt ; ejus contra qui dies in luce et bonis operibus insumit, dies non deficiunt ; sed pleni evadunt, et anni ejus perfecti et diuturni sunt. Quamobrem iis qui post tot patrata miracula, in incredulitate consenserunt, vitæ tempus vanum est et festinanter decurrit. A miraculis itaque illis, et a collatis sibi beneficiis nihil statim fructus percipiebant ; sed per illatam sibi ultionem meliores evadabant. Quare deinde subdit :—**Vers 34.** Cum

(1) Καὶ ἔψυξεν... τὰ κρέα ἢν πρὶν ἢ ἐκλείπειν. Phrasin omniino mendosa. Exemplar Vaticanum versionis LXXviralis habet : Καὶ ἔψυξαν ἑαυτοῖς ψυχμούς κύκλιω τῆς παρεμβολῆς. Τὰ κρέα ἔτι ἦν ἐν

τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν πρὶν ἢ ἐκλείπειν, καὶ Κύριος ἐθιμώθη, κ. τ. λ. Edit.

(2) Ms. in marg. : Γρ. ἀπιστίας.

occideret eos querebant eum, et revertebantur et diluculo veniebant ad Deum. Verberati quippe et supplicio affecti brutorum jumentorum instar ad verberantis sensum revocabantur (VERS. 35), cum ex recta ratione ad meliorem se frugem non reciperent. Quos sic alloquitur Scriptura: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. In campo et freno maxillas eorum constringe qui non approximant ad te. Multa flagella peccatorum, sperantes autem in Domino misericordia circumdabit*³¹.

σέ. Πολλὰ αὐ μάλιστα τῶν ἀμαρτωλῶν· τοὺς δὲ ἐπιζῶντας ἐπὶ Κύριον εὐλογοῦσα κυκλώσει.

VERS. 36, 37. *Et dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. Cum in sui gratiam miracula ederentur, non credebant: verberati autem et interfecti revertebantur ad Deum. Verum id non sincere præstabant, sed simulate tantum et labiorum tenuis Dei laudes celebrabant, nec puro sane animo; ita ut illis hoc dictum conveniat: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me*³². Et ipsi quidem ad tantam improbitatem devenerunt; ille vero boni patris instar, majore erga illos misericordia commotus, propitius erat peccatis eorum, neque tradebat eos in extremam perniciem; imo vero dæmonem exterminatorem, et iræ suæ ministrum ultoremque angelum, qui furor ejus vocabatur, placato Patre suo, ab iisdem avertibat. Quare dictum est:—VERS. 38 *Ipsæ autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet. Et abundabit ut avertat iram suam, et non accendet omnem iram suam. Nam cum eos patienter ferret, nondum in finem illos repudiabat. Secundum Symmachum autem dicitur: *Ipsæ misericors, propitius peccato, et non disperdens. Et multum avertit iram suam, et non excitavit totum furorem suum. Ad hæc aliam in eos accusationem instituit dicens:—VERS. 39. *Et recordatus est quia caro sunt, spiritus vadens et non rediens. Quia enim qui adhæret Domino, unus spiritus est, et, qui adhæret carni, unum corpus est*³³; jure carnales et corporeos illos esse ob corporis et voluptatum amorem, et carnem esse factos ait. Ideo dicit: *Recordatus est quia caro sunt. Quomodo autem caro sint sub hæc explicat his verbis:—Spiritus vadens et non rediens. Nam spiritus carnis terrenus, mortalis, et ruinæ obnoxius. Tales erant illi tempore diluvii de quibus dicitur: *Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt*³⁴; ita ut alius sit spiritus divinus initio hominibus inditus; alius vero spiritus carnis. Nam spiritus carnis talis fuerit qualis ille qui in brutis est, spiritus scilicet vadens et non rediens. Ipsum vero proprio nomine prudentiam carnis vocat Apostolus, cum ait: *Nam prudentia carnis inimicitia est in Deum: legi enim Dei non subjicitur, neque enim potest. Prudentia vero spiritus, vita et pax*³⁵. Sic porro qui incusantur ca-****

A γεσιῶν οὐδὲν πλέον ἐκτύποντο πρὸς ὠφελίαν, διὰ δὲ τῆς μετερχομένης αὐτοὺς ὀργῆς κρείττους ἐγίνοντο. Διὸ ἐξῆς ἐπιλέγει· *Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, ἐξελήθουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεψον καὶ ὠρθίζον πρὸς τὸν Θεόν*. Μαστιζόμενοι γὰρ καὶ κολαζόμενοι, κτηνῶν ἀλόγων δικὴν αἰσθησιν ἀνελάμβανον τοῦ τύπτουτος, λόγῳ μὲν ὀρθῶς μὴ σωφρονιζόμενοι· πρὸς εὐς εἶπεν ἂν ὁ λόγος· *Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις*. Ἐν κημῶ καὶ χαλιῶ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγξαι τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς ἐπιζῶντας ἐπὶ Κύριον εὐλογοῦσα κυκλώσει.

Καὶ ἠράκησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ. Ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστάθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. Τῶν μὲν παραδόξως ἀπυλαύοντες οὐκ ἐπίστευον· μαστιζόμενοι δὲ καὶ ἀποκτείνόμενοι, ἐπέστρεφον πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλ' οὐκ οὕτως τοῦτο γνησίως ἐποίησαν, προσποιήσας δὲ καὶ εἰρωνεῖα μέχρι χειλέων εὐφημῆν ἐδόκουν, οὐ μὴν καθαρῶς λογισμῶ τοῦτ' ἐπραττον· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀρμόσταν τὸ φῆσαν λόγιον· *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι με τιμῶ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτηρ δὲ σέβονται με*. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἰς τοσοῦτον ἤλαυνον μοχθηρίας· ὁ δὲ, πατὴρς ἀγαθοῦ δικτὴν οἶκτον αὐτῶν πλείονα λαμβάνων, ἰλάσκετο ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ παρεδίδου αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην διασποράν· ἀλλὰ καὶ τὸν φθοροποιὸν δαίμονα καὶ τὸν τῆς ὀργῆς ὑπέρητην ἄγγελον τιμωρὸν, θυμὸν αὐτοῦ ὀνομαζόμενον, ἀπέστρεφεν ἐξ αὐτῶν, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν ἰλασκόμενος. Διὸ εἰρηται· *Διὰ τὸ δὲ ἔστιν οὐκ ἐπιζῶντας ἐπὶ Κύριον εὐλογοῦσα κυκλώσει αὐτῶν, καὶ οὐ διασφραξίσει. Καὶ πληθυνεὶ τὸ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐκκαύσει αὐτοὺς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ*. Ἐτι γὰρ τότε μακροθύμως αὐτοὺς ἔφερον οὕτω εἰς τέλος αὐτοὺς ἀποθνήσκοντας. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Αὐτὸς, φησὶν, ἐλέησεν, ἐξ ἰλάσκων ἀμαρτίας, καὶ μὴ διασφείρων. Καὶ εἰς πολὺ ἀπέστρεψεν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ οὐ διήγειρεν ὄλον τὸν θυμὸν αὐτοῦ*. Ἐπὶ τούτοις ἕλπει αὐτῶν κατηγορεῖ λέγων· *Καὶ ἐμνήθησθ, οὐκ εἰσεῖς εἰσι, πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον*. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν σαρκὶ ἔστι, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ σαρκὶ ἐν σώμα γίνεσθαι, εἰκότως κρεῖδεις τινὰς καὶ σαρκώδεις φησὶν αὐτοὺς γεγόνεσθαι διὰ τὸ φιλήδονον καὶ φιλοσώματον, καὶ οὕτως αὐτοὺς γενέσθαι σάρκας. Διὸ φησὶν· *Ἐμνήθησθ, οὐκ εἰσεῖς εἰσι*. Πῶς δὲ σάρκες ἦσαν διασπείδων λέγων ἐξῆς· *Πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον*. Τὸ γὰρ πνεῦμα τῆς σαρκὸς τοιοῦτον, γένεσθαι καὶ θνητὸν καὶ ἀπολλύμενον. Τοιοῦτοι δὲ πάντες γεγόνησαν καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ, περὶ ὧν εἰρηται· *Οὐ μὴ καταμείνη τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας*. ὡς ἐτέρου μὲν ἔντος τοῦ θεοῦ πνεύματος τοῦ κατ' ἀρχὴν ἀνθρώποις ἐμπνευσθέντος, ἐτέρου δὲ τοῦ τῆς σαρκὸς πνεύματος. Τὸ γέ τοι τῆς σαρκὸς πνεῦμα τοιοῦτον ἐστὶ αἴτη, οἷον καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις, ὅπερ ἐπὶ

³¹ Psal. xxxi, 9, 10.

³² Matth. xv, 8, 9; Isa. xxix, 13.

³³ I Cor. vi, 16, 17.

³⁴ Gen. vi, 12.

³⁵ Rom. viii, 6, 7.

πικύμα πρᾶυόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. Ὀνομάζει δὲ αὐτὸ οἰκελῷ ὄνοματι ὁ Ἀπόστολος, φρόνημα σαρκὸς, ἐν οἷς φησι· Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὸν εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ

A ro facti sunt, quod corpus diligenter; ut justissime de illis dicatur: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*²⁶.

πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη. Οὕτω δὲ σάρκας οἱ κατηγορούμενοι γηγόνισαν ἐκ τοῦ φιλοσωματεῖν· ἕως καὶ περὶ αὐτῶν δικαιοτάτα ἂν εἰρησθαι τό· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνῆκε, παρὰ συνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοῦσθη αὐτοῖς.

Ποσάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, παρώρισαν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρῳ! Καὶ ἐπέστρεψαν καὶ ἐπέπρασσαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώρισαν. Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἡμέρας ἧς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος. Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως. Μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρῆματα αὐτῶν ὅπως μὴ πλώσιν. Ἐξᾶπείσταιεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυιαι καὶ κατέφαγεν αὐτῶν, καὶ βάτραχον καὶ διέφθειρεν αὐτοὺς. Καὶ ἔδωκε τῇ ἐρυσίβῃ τὸν καρπὸν αὐτῶν, καὶ τοὺς πόρους αὐτῶν τῇ ἀκριδί. Καὶ ἀπέκτεινε ἐν χαλάσῃ τὴν ἀμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμίτους αὐτῶν ἐν τῇ πάχῃ. Καὶ παρέδωκεν εἰς χιλάζον τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν τῷ πυρὶ. Μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα παρέμενον παραπικραίνοντες, τουτέστι πικρὸν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν καθιστῶντες, χρῆσθον ὅντα τῇ φύσει καὶ ἀγαθὸν καὶ γλυκύν, τοῖς δὲ τιμωρίας ἀξίους πικρὸν νομιζόμενον. Οὗτοι γοῦν οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ παρώρισαν αὐτὸν, ἑαυτοῖς τὴν ὀργὴν ἐπισπῶμενοι. Καὶ πάλιν ἐπέστρεφον καὶ ἐπέπρασσαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώρισαν. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραττον μὴ ἀναλαμβάνοντες τῇ μνήμῃ τὰς πάλαι δειχθείσας αὐτοῖς παραδόξους δυνάμεις· καθ' ὃν καιρὸν λυτρούμενος αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος τοῦ Φαραῶ, ἡλευθέρου τῆς τῶν Αἰγυπτίων δυναστείας, διαφόρως τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν αἰκεζόμενος ἐν τῷ Τάνεως πεδίῳ· ἐν τῷ πρώτῳ ἐγίγνετο ἡ τοῦ ποταμοῦ εἰς αἷμα μεταβολή, Αἰγυπτίους οὕσα τοιαύτη, οὐ μὴν καὶ τοῖς βοηθημένοις. Ὅθεν καὶ τὰ ὄμβρῆματα αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, αἰ κατάβροζοιαι αὐτῶν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, τὰ βεῖθρα αὐτῶν, μετεβάλλετο εἰς αἷμα. Πᾶσα γὰρ σύστασις ὑδάτων τὰ ὅμοια τῷ ποταμῷ ἔπασχεν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμίαν ἐποιοῦντο μνήμην οἱ κατηγορούμενοι, οὐδὲ τῇ διὰ τῆς κυνομυίας κατ' Αἰγυπτίων πληγῇ προσεῖχον τὸν νοῦν, οὐδὲ τῇ διὰ τῶν βατράχων μάστιγι, οὐδὲ τῇ διὰ τῆς ἐρυσίβης (1)· ἀλλ' οὐδ' ὅπως δι' αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι ἀκριδί καὶ χαλάσῃ, καὶ πάχῃ καὶ πυρὶ παραδοθέντες ἐκολάζοντο. Τούτων δ' ἔργοις τὴν πείραν εἰληφότες, ἀμνημόνες ἀπάντων ἐγίγνοντο. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· Οὐκ ἀνεμνήρησκοντο τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τὴν ἡμέραν ἐν ἣ ἐβρύσατο αὐτοὺς ἐκ τοῦ θλιβόντος· τοῦ ποιήσαντος τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν πεδίῳ Τάνεως· τοῦ μεταβαλόντος εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βεῖθρα αὐτῶν, ἵνα μὴ πλώσιν· τοῦ ἐπιπέμφσαντος αὐτοῖς κυνόμυιαι φα-

VERS. 40 - 48. *Quoties exacerbaverunt eum in deserto, in iram concitaverunt eum in terra inaquosa! Et conversi sunt et tentaverunt Deum, et Sanctum Israel exacerbaverunt. Non sunt recordati manus ejus, diei qua redemit eos de manu tribulantis. Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos. Convertit in sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. Misit in eos cænomiyam et comedit eos, et ranam et disperdidit eos. Et dedit ærugini fructum eorum, et labores eorum locustæ. Et occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina. Et tradidit grandini jumenta eorum, et possessionem eorum igni. Post prædicta omnia, exacerbantes, inquit, permanserunt, id est, Deum sibi acerbum constituentes, qui tamen mansuetus natura, bonus et dulcis est; sed ab iis qui supplicio digni sunt acerbus existimatur. Hi igitur qui in deserto irritaverunt eum, sibi iram attraxerunt. Rursumque vertebantur ut tentarent Deum, et Sanctum Israel exacerbarent. Hæc porro omnia agebant quod mirabiles illas sibi olim exhibitas virtutes memoria non repeterent: quo tempore de manu Pharaonis se opprimentis redemit eos, et ab Ægyptiorum dominatu liberavit, variasque inimicis eorum inflixit plagas in campo Taneos: ubi primo contigit fluminis in sanguineam mutatio, quæ quidem Ægyptiis talis erat, non autem iis qui jুবabantur. Quare imbres quoque eorum, sive secundum Aquilam, fluxus eorum; sive secundum Symmachum, alvei eorum, in sanguinem vertebantur. Omnis quippe aquarum collectio, paria flumini passa est. At ii qui accusantur, nullam eorum memoriam retinebant, neque animo repetebant cænomiyæ plagam Ægyptiis immissam, non ranarum neque æruginis flagellum; sed neque qua ratione illorum gratia Ægyptii locustæ, grandini, pruinae et igni traditi castigabantur. Horum experimentum cum opere cepissent, immemores tamen omnium erant. Quare secundum Symmachum dictum est: *Non sunt recordati manus ejus, diei qua liberavit eos de tribulante, ejus qui fecit signa sua et prodigia sua in Ægypto, in campo Taneos; qui immutavit in sanguinem flumina eorum, et alveos eorum ut non biberent; qui misit ipsis cænomiyam ad comedendum eos, et ranam ad disperdendum eos; qui dedit ærugini fructus eorum et labores eorum locustæ; qui occidit in grandine vineam eorum, et sycomoros eorum in verbe; qui tradidit pesti jumenta eorum, et possessiones eorum avibus. Pro illo autem, ærugini, Symmachus**

²⁶ Psal. XLVIII, 21.

(1) Ms. ἐρυσίβης.

similiter myzetæ, sive ærugini; Aquila autem, bru-
cha, interpretati sunt; ac rursus pro illo, pruinae,
Symmachus, vermi, Aquila, in glacie, edidit. Hæc
porro a Moyse prætermisita hic enarrantur: vide-
tur autem ærugot et myzetes, idem esse qui a Moyses
cinipis vocatur. Nam cum Moysis Scriptura decem
plagas memoret; hic sermo, sanguinem, ranas, ce-
nomyiam, locustam, grandinem, jumentorum mor-
tem, primogenitorum obitum, recensuit; non autem
cinipbes, non tumores, non tenebras; pro illis au-
tem æruginem dixit et pruina; quorum loco, my-
zeten aut bruchum, vermem aut glaciem reliqui in-
terpretati sunt.

Τῆς γὰρ Μωσέως Γραφῆς μνημονεύουσης δέκα πληγῶν, ὁ παρὼν λόγος τοῦ αἵματος ἐμνημόνευσε καὶ τῶν βατράχων καὶ τῆς κυνομυίας καὶ τῆς ἀκρίδος καὶ τῆς χαλάζης, καὶ τοῦ θανάτου τῶν κτηνῶν, καὶ τοῦ θανάτου τῶν πρωτοτόκων· σκνιπῶν τε (sic) οὐκ ἐμνήσθη, οὐδὲ τῶν φλυκτανῶν, οὐδὲ τοῦ σκότου· ἀντὶ δὲ τούτων ἐρυσίθη ἐῖπε καὶ πάχνην· ἀνθ' ὧν μυζήτην ἢ βροῦχον, ἢ σκώληκα, ἢ κρύος οἱ λαοὶ ἤρμηνευσαν.

VERS. 49-51. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem, immissionem per angelos malos. Viam fecit semitæ iræ suæ, non percipit a morte animabus eorum, et jumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham.* Præter ea quæ superius dicta sunt, hæc etiam contra Ægyptios pro salute populi operatus Deus est: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram et tribulationem.* Cum autem ira et indignatio frequenter memoretur, hic sermo huius vocis significationem in sequentibus aperit dicens, *Immissionem per angelos malos;* sive secundum Symmachum, *Immissionem angelorum mala inferentium.* Nam angelorum mala inferentium immissio, secundum humanum cogitandi morem ira et indignatio Dei esse putatur. Non enim iræ commotionem in Deo existimare consentaneum est; sed supplicia impiis justo Dei iudicio per immissionem angelorum, qui ad hoc deputati sunt, inflicta, ira et indignatio vocantur. Cæterum cum Ægyptiis immissiones angelorum mala inferentium factæ fuissent, ipse viam fecit semitæ iræ suæ, secundum Symmachum vero, *stravit callem iræ suæ.* Hisque traditum populo tempore illatæ Ægyptiis vindictæ mysticum cultum subindicare mihi videtur. Tunc enim iubetur Paschæ festum celebrari, et immolari agnum ad symbolum Agni Dei pro hominibus immolandi, inungique sanguine superliminari domorum, ut hoc conspecto, exterminator abstereret a damno hoc agentibus inferendo. Scriptum est enim: *Et transibit Dominus ad percutiendum Ægyptios, et videbit sanguinem in superliminari et in utroque poste. Et pertransibit Dominus januam, et non permittet ingredi exterminatorem in domos vestras ad percutiendum* 27.

τέρων τῶν σταθμῶν. Καὶ παρελεύσεται Κύριος ελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν πατάξαι.

Sed illis quidem viam paravit ut effugerent iram

27 Exod. xii, 25.

Α γαῖν αὐτοὺς, καὶ βάτραχον διαφθεῖραι αὐτοῦ· τοῦ δόντος τῷ μυζήτη τὰ γεννήματα αὐτῶν, καὶ τοὺς κόπους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι· τοῦ ἀποκτείνωτος ἐν χαλάτῃ τὴν ἀμπελον αὐτῶν καὶ τὰς σκυμόρους αὐτῶν ἐν σκώληκι· τοῦ ἐκδόντος λοιμὸν τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν οἰκῶσι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τῇ ἐρυσίθῃ (1), ὁ μὲν Σύμμαχος ὁμοίως τῷ μυζήτη, ὁ δὲ Ἀκύλας τῷ βροῦχῳ, ἤρμηνευσε· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ, τῇ πάχνη, ὁ μὲν Σύμμαχος τῷ σκώληκι, ὁ δὲ Ἀκύλας ἐν κρῶει, ἐδεδώκασιν. Σεισιωπημένα δὲ ταῦτα παρὰ Μωσεί τὸ παρὼν λόγιον ἐδίδαξεν. Ἔοικε δὲ ἡ ἐρυσίθη καὶ ὁ μυζήτης αὐτὸς εἶναι ὁ παρὰ Μωσεί κεκλημένος κνή.

B Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄργην καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν. Ὁδοποίησε τρίβον τῇ ὄργῃ αὐτοῦ, οὐκ ἐφέλατο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέλασε. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν παντός πόνου αὐτῶν ἐν τοῖς σπιτώμασι Χάμ. Πρὸς τοῖς λεχθεῖσι καὶ ταῦτα κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ ὁ θεὸς ἐργάζετο· Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄργην καὶ θλίψιν. Πολλοὺ δὲ τῆς ὄργης ἔνομαζομένης καὶ τοῦ θυμοῦ, ὁ παρὼν λόγος τὴν διάνοιαν ἐρμηνεύει τῆς τοιαύτης φωνῆς ἐξῆς ἐπιλέγων· Ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἐπαποστολὴν ἀγγέλων κακούντων. Ἡ γὰρ τῶν κακούντων ἀγγέλων ἐπαποστολὴ ὡς πρὸς ἀνθρώπους ἐνομιζέτο θυμὸς εἶναι καὶ ὄργη Θεοῦ. Οὐ γὰρ δὴ πάθος εἶναι ὄργης περὶ τὸν Θεὸν προσήκει νομιζεῖν· τὰς δὲ κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας κρίσει δικαίᾳ Θεοῦ δι' ἀποστολῆν ἀγγέλων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων γιγνομένης ὄργῃ καὶ θυμὸν καλεῖσθαι. Πλὴν ἀλλὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαποστολῆς ἀγγέλων κακούντων γενομένης, αὐτὸς ὠδοποίησε τρίβον τῇ ὄργῃ αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, διέστρωσε ἀτραπὸν τῇ ὄργῃ αὐτοῦ. Καί μοι δοκεῖ διὰ τούτων αἰνέττεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν τῷ λαῷ μυστικὴν λατρείαν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιθέουσης τοῖς Αἰγυπτίοις ὄργης. Τότε γὰρ διάτασσεται τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελεῖσαι, θύσαντας μὲν πρὸ θάνατον κατὰ σύμβολον τοῦ μέλλοντος ὑπὲρ ἀνθρώπων τυθῆσθαι Ἀγνοῦ τοῦ Θεοῦ, χρίσαντας δὲ ἐαυτῶν τὰς φιλίας τῶν οἴκων τῷ αἵματι· ὡς ἂν, τοῦτο θεοσάμενος ὁ ὀλοθρευτῆς, ἀναχωρήσειε τῆς κατὰ τὸν τοῦτο πράξαντων ἐπιβολῆς. Γέγραπται γοῦν· Καὶ παρελεύσεται Κύριος πατάξαι τοὺς Αἰγυπτίους· καὶ ὄψεται τὸ αἷμα ἐπὶ τῆς φιλίας, καὶ ἐκ' ἀψοτῆς τὴν θύραν· καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρευόντα εἰ-

Ἄλλὰ τούτοις μὲν ὠδοποίησε τρίβον πρὸς τὴν εἰ-

(1) Ms. ἐρυσίθη.

φυγεῖν τὴν ὄργην αὐτοῦ· τῶν δὲ Αἰγυπτίων οὐκ ἐφέλαστο· παρεδίδου δὲ εἰς θάνατον τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ἄξιων ὄντων τῆς τοιαύτης τιμωρίας· ἐπειδήπερ, ἀσεβείαις ἐκδεδομένοι καὶ τῇ πολυθείᾳ καὶ Αἰγυπτιακῇ δεισιδαιμονίᾳ, ἄλλω θανάτῳ τὰς ψυχὰς ἐτύχχανον βεβαπτισμένοι. Διόπερ ὁ παρὼν λόγος οὐ κοινὸν θάνατον ἐπεληλυθέναί αὐτοῖς διδάσκει, ἀλλὰ ψυχῶν θάνατον. Ὁ γὰρ ὀλοθρευτῆς, ᾧ παρεδόθησαν, ἅμα τῇ τοῦ σώματος διαλύσει, τὰς ψυχὰς αὐτῶν παρελάμβανεν, εἰς βλεθρον αὐτὰς ἀπάγων. Διδ καὶ αὐθις γέγραπται· *Οὐκ ἐφέλαστο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Εἶτα διασαφεῖ λέγων ἐξῆς· Καὶ ἐπάταξε πᾶρ πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν τῶν πόσων αὐτῶν.* Ἄντι δὲ τοῦ, ἀπαρχὴν τῶν πόσων αὐτῶν ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ· ὁ Σύμμαχος· *Πρωτεῖον θυνάμων αὐτῶν*, ἡρμήνευσε. Τὰ γὰρ πρωτότοκα καὶ πρωτεῖον ἦν τῆς δυνάμεως τῶν γεννησάντων. Διὰ μὲν οὖν τῶν πρώτων πληγῶν, ὡσπερ εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς πρόσκαλούμενος διὰ τῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, πεφεισμένως αὐτοῖς ἐπῆγε τὰς τιμωρίας. Ἐπὶ τέλει δὲ οὐκ ἐφέλαστο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλεισεν. Ἐπεὶ καὶ πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἀνηρείτο, κτηνῶν τε καὶ ἀνθρώπων. Σφόδρα δὲ ἀκριθῶς ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ φησὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν παραδεδοσθαι· ἦν γὰρ ὁ ὀλοθρευτῆς δαίμων, ὁ τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ μετὰ θάνατον παραλαμβάνων, ἐπὶ δὲ τῶν κτηνῶν οὐκέτι ψυχῶν ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ κοινοῦ καὶ σωματικοῦ θανάτου· οὐ γὰρ μετέχει ψυχῆς τὰ κτήνη τῆς μετὰ τὴν τοῦ σώματος λύσιν παραμενούσης ὁμοίως ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Τὴν δὲ αὐτὴν ἱστορίαν διαφόρως Μωσῆς τε καὶ ὁ παρὼν λόγος ἡρμήνευσεν· ὁ μὲν ὀλοθρευτὴν εἰπὼν διακονῆσαι τὸν θάνατον τῶν πρωτοτόκων· ὁ δὲ παρὼν λόγος δι' ἀγγελῶν πονηρῶν ταῦτα γεγονέναι. Κάκει μὲν ὁ Μωσῆς τῷ αἵματι κεχρίσθαι τὰς φιάδας, καὶ τοῦτο φυλακτήριον γεγονέναι τῶν διαφυγόντων τὸν ὀλοθρευτῆν· ἐνταῦθα δὲ ὠδοποιηκέναι τρίβον εἰρηται ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τὴν ὄργην αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ, φησὶ, συνελεῖτο ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ· ἦ, ἐν ταῖς σκηνώσεσι Χάμ, κατὰ τὸν Σύμμαχον· ἦ, ἐν ταῖς σκέπαις Χάμ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν. Δι' ὧν διδασκόμεθα τὴν Αἰγύπτου γεγονέναι σκηνώματα τοῦ Χάμ. Τριῶν γὰρ παίδων τοῦ Νῶε γενομένων, Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ, ὁ Χάμ γέγονε πατὴρ τοῦ Χαναάν, Χαναάν δὲ πατὴρ τοῦ Μεσραῖμ, ὃς ἦν Αἰγύπτος, ἀφ' οὗ Αἰγύπτιοι πάντες· ὡς' εἰκότως τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν σκηνώματα τοῦ προπάτορος τοῦ Μεσραῖμ εἰρήσθαι. Οὗτος δὲ ἦν ὁ Χάμ τὴν Αἰγύπτου πρώτος οὐχίσας.

Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Μετὰ τὴν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων δεκάτην πληγὴν, ὅπως τὴν ἀπ' Αἰγύπτου πορείαν πεποίηται διδάσκει φάσκων· *Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνήγαγεν αὐτοὺς καὶ ὡσεὶ ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ.* Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἐπιθι, καὶ οὐκ ἔδειλαισαν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· *Καὶ καθώδηγησεν αὐτοὺς εἰς πεποίησιν, καὶ οὐκ ἐποίηθησαν*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡδή-

A suam : Ægyptiis vero non pepercit ; verum in mortem tradidit animas eorum, dignorum sane tali supplicio, quia impietatibus et Ægyptiacæ multorum deorum superstitioni dediti, alia in morte, animæ scilicet, demersi erant. Quare hic non communem mortem ipsis illatam esse docetur ; sed mortem animarum. Nam exterminator ille, cui traditi sunt, statim atque corpora dissoluta sunt, animas abripuit, in perniciem abducens eas. Quare rursum scribitur, *Non pepercit a morte animabus eorum.* Postea vero hæc declarat : *Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum.* Pro illo autem, *primitias laboris eorum in tabernaculis Cham*, Symmachus, *primitias virtutis eorum*, interpretatus est. Nam primogenita, primitiæ virtutis gignentium erant. Per primas itaque plagas quasi ad pœnitentiam ipsos evocans, per patientiam et tolerantiam suam, paulatim ipsis supplicia inferebat. In fine vero non pepercit a morte animabus eorum ; sed etiam jumenta eorum in morte conclusit. Nam omne primogenitum in terra Ægypti occidebatur, tam jumentorum, quam hominum. Sed accurate admodum de hominibus quidem ait animas eorum morti traditas fuisse : aderat quippe dæmon exterminator, qui animas etiam eorum post mortem abriperet. Cum de jumentis porro agitur, non ultra animas commemorat ; sed solum communem et corporalem mortem : jumenta siquidem non animas habent, quæ post corporis solutionem maneant, perinde atque hominum animæ. Hanc vero ipsam historiam diverso modo Moyses et hic psalmus enarrant. Nam ille quidem dixit exterminatorem primogenitorum morti ministrasse ; hic vero sermo per angelos malos hæc facta fuisse narrat. Atque illic quidem Moyses sanguine superliminaria uncta fuisse narrat, et hoc signum fuisse ad tutelam eorum qui ab exterminatore effugerunt ; hic vero Deus viam fecisse dicitur et semitam, ut effugerent iram suam. Hæc porro, inquit, in tabernaculis Cham effecta sunt, sive secundum Symmachum, *in habitationibus Cham* ; sive secundum Aquilam, *in tectis Cham*. Quis edocemur Ægyptum fuisse tabernacula Cham. Cum enim Noæ tres filii fuerint, Sem, Cham, Japhet ; Cham fuit pater Chanaan ; Chanaan vero pater Mesraim, qui erat Ægyptus ; a quo Ægyptii omnes ; ita ut jure Ægyptiorum regio tabernacula avi Mesraim esse dicatur. Hic porro Cham erat, qui primus Ægyptum incoluit.

Vers. 52, 53. *Et abstulit sicut oves populum suum, etc.* Post decimam Ægyptiorum plagam, quomodo exitus ex Ægypto contigerit his verbis docet : *Et abstulit sicut oves populum suum, et deduxit eos tanquam gregem in deserto : et deduxit eos in spe et non timuerunt ; secundum Aquilam vero : Et deduxit eos in fiducia, et non territi sunt ; secundum Symmachum, Deduxit eos sine timore et terrore ; et inimicos eorum operuit mare. Et hæc*

quidem ante eorum in deserto commorationem gesta sunt; neque enim sermo serie rerum utitur; sed utpote in hymno et cantico præpostere res enarrat. Quare cum ea quæ ipsis in deserto contigerant, et peccata quæ in solitudine admiserant, quotiesque ipsum exacerbaverant enarrasset; postea priorum mentionem facit, ut sermonem non tristibus, sed Dei beneficiis circumscribat. Quapropter sub hæc rebus a Deo in Ægypto gestis, et maris Rubri transitui addit illud:—VERS. 54, 55. *Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem hunc quem acquisivit dextera ejus.* Hic ea quæ in deserto contigerant silentio mittit, quia eorum recensionem præmiserat. Mons autem quinam, nisi Sionis, in quo Jerusalem sub hæc post Asaphi et Davidis tempora structa est? Deinde narrationem resumit ita loquens: *Et ejecit a facie eorum gentes, et sorte divisit eis terram in funiculo distributionis. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel.* Postquam ingressum in terram promissionis memoravit, et quomodo occupaverint montem Sion, quem longis postea temporibus David, pulsus gladio Jebusæis obtinuit; historiam resumit, compendio narrans, quomodo post mortem Moysis, duce Jesu filio Nave, transierint in terram promissionis, et alienigenas bello ab se devictos a regione exegerint, et funiculo dimensam terram sorte dividerint. Deinde ipsos iterum coarguit (VERS. 56-58), dicens eos prioribus in deserto admissis peccatis nova mala addidisse: ac postquam terram obtinuisent, Deum excelsum ibi iterum tentasse et exacerbasse, et testimonia ejus per Moysen sibi tradita non custodisse; sed sese advertisse ac despexisse quemadmodum patres eorum, et versos fuisse in arcum pravum. Nam cum oportuisset inimicos Dei et adversarias sibi potestates telis impetere et confodere; ipsi idolis dediti Deum blasphemis et nefariis verbis impetivere. Quare facti sunt in arcum pravum: quod sub initium declaratum his verbis est: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcibus, conversi sunt in die belli.* Quomodo autem conversi fuerint in arcum pravum declarat postea dicens: *Et irritaverunt eum in collibus, et in sculptilibus suis ad æmulationem provocaverunt eum.*

τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Πῶς δὲ ἐστράφησαν εἰς τόξον στρεβλὸν διασαφελὲς λέγων ἐξῆς: *Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐν τοῖς βουνοῖς (2) καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν.*

VERS. 59. *Audivit Deus et sprevit, et ad nihilum redegit valde Israel.* Postquam mala ab ipsis etiam in terra promissionis perpetrata recensuit, justum Dei judicium postea declarat, comprobaturque jure eos post prædicta omnia ira Dei invasos fuisse. Nam cum versi sunt in arcum pravum, et cum irritaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad æmulationem provocaverunt eum; tunc Deus nec ipsos intueri, tales scilicet cum essent, nec in eos respicere; imo vero neque impiam eorum vocem

(1) F. τὸ ἱερόν.

ἤγασεν αὐτοὺς ἀπόθους καὶ ἀπτοήτους· καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐκάλυψεν ἡ θάλασσα. Καὶ ταῦτα μὲν πρότερα ἦν τῆς κατὰ τὴν ἔρημον διατριβῆς· οὐ μὴν καὶ ὁ λόγος τῇ τάξει κέχρηται τῶν πεπραγμένων· ὡς ἐν ὕμνῳ δὲ καὶ ᾠδῇ τὰ δεύτερα πρῶτα τίθησι καὶ τὰ πρῶτα δεύτερα. Διὸ τὰ κατὰ τὴν ἔρημον συμβάντα, καὶ ὅσα ἡμάρτον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ὁσάκις παρεπίκρανον προδιηγησάμενος, μετὰ ταῦτα τὴν τῶν πρῶτων μνήμην ποιεῖται, ὡς ἂν τὸν λόγον περιγράφει· μὴ εἰς λυπηρὰ, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις. Διόπερ ἐξῆς ἐπισυνάπτει τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπραγμένους, καὶ τῇ διᾶψῃ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὸ, *Καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς ὄρος ἀγίαςματος αὐτοῦ, ὄρος τοῦτο ὁ ἐκτίσαστο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ· τὰ κατὰ τὴν ἔρημον ἐνταῦθε*

ἀποσιωπήσας, διὰ τὸ προειληφέναι αὐτῶν τὴν διήγησιν. Ὅρος δὲ ποῖον ἢ τὸ Σιών, ἐφ' ᾧ Ἰερουσαλήμ (!) ὕστερον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀσάφ καὶ τοῦ Δαυὶδ ἐκδομήθη; εἴτ' ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν διὰ τῶν ἐξῆς λέγων· *Καὶ ἐξέβαλεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη, καὶ ἐκληροδότησεν αὐτοὺς ἐν σχοιῖψ κληροδοσίαις. Καὶ κτεσεκλήρωσεν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ.* Μνημονεύσας τῆς εἰσόδου τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὡς ἀπειλήφασιν τὸ ὄρος τὸ Σιών, ὅπερ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἐκτίσαστο Δαυὶδ ἐν βομφαῖς τὸν Ἰηουσαίον ἐλάσας, ἐπαναλαμβάνει τὴν ἱστορίαν ἐπιτεμνόμενος, ὡς μετὰ τὴν τελευταίαν Μωσέως, ἡγουμένου αὐτῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, παρῆλθον εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὡς ἐξέβαλον τοὺς ἀλλοφύλους πολέμῳ κρατήσαντες τῆς χώρας, καὶ ὡς κλήρω διέδωκαν τὸν σκολὸν μετρήσαντες τὴν γῆν. Εἴτ' αὖθις αὐτῶν κατηγορεῖ, διδάσκων, ὡς πρὸς τοὺς ἡμαρτημένους κατὰ τὴν ἔρημον προσθήκας κακῶν ἐποίησαντο· καὶ μετὰ τὸ κτήσασθαι τὴν γῆν, ἐπέειρασαν πάλιν ἐνταῦθα καὶ παρεπίκραναν τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ τὰ διὰ Μωσέως αὐτοῖς παραθεσμένα οὐκ ἐφύλαξαν· ἀλλ' ἀπέστρεψαν καὶ ἠθέτησαν, καθὼς οἱ πατέρες αὐτῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς τόξον στρεβλόν. Δέον γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς πολεμικοὺς αὐτῶν δυνάμεις τὰς ἀντικειμένους τοξεύειν καὶ βάλλειν, οἱ δὲ εἰδωλοατρήσαντες τὸν Θεὸν ἐβάλλον βλασφημίαις καὶ ἀθεμίτοις λόγοις. Διὸ γεγονάσιν εἰς τόξον στρεβλόν· ὃ δὴ κατ' ἀρχὰς ἐδήλου τὸ λόγον φῆσαν· *Υἱοὶ Ἐφραὶμ ἐντείοντες καὶ βάλλοντες*

ἤκουσεν ὁ Θεὸς καὶ ὑπερίδεν, καὶ ἐξουδένωσεν σφόδρα τὸν Ἰσραὴλ. Καταλέξας καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας πεπραγμένα αὐτοῖς κακὰ, παρίστησιν ἐξῆς τὴν δικαιοκρασίαν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς, ὡς εὐλόγως μετὰ πάντα τὰ προλελεγμένα μετήλθεν αὐτοῖς ἡ ὀργή· Ὅτε γὰρ ἐστράφησαν εἰς τόξον στρεβλόν, καὶ ὅτε παρώργισαν αὐτόν ἐν τοῖς βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεξήλωσαν αὐτόν, τὴν νικαῖα οὐδὲ ἐμβλέπειν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ποιούτως δυνατός, ἀλλ' οὐδὲ ὄραν ἤξειον· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν αὐτῶν

(2) Γρ. βωμοῖς.

τῆς ἀσεβοῦς φωνῆς. Διὸ ἐπιλέγει· *Ἦκουσεν ὁ θεός* A καὶ ὑπερίδω, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καὶ ἀνυπερβέτησε· μηκέτι ἀναβολὴν μηδὲ ὑπέρθεσιν αὐτοῖς ἐνδοῦς· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Καὶ ἀπεδοκίμασε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ*. Οὕτως δὲ ἤκουσεν ὁ θεός, ὡς καὶ ἐπὶ Σοδομιτῶν εἶρητο· *Φωνὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας βοᾷ πρὸς μέ*. Τῶν γὰρ ἀσεβῶν αὐτὰ κέκραγε καὶ βοᾷ τὰ τῆς ἀσεβείας πράγματα· ὧν ἀκούσας ὁ θεός ἀπώσατο τὴν σκηνὴν Σηλὼμ, σκῆνωμα οὐ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Ἐν γὰρ τῇ Σηλώμ πρῶτον ἔστη ἡ σκηνή, ἔνθα ἱεράτο Ἡλεὶ καὶ Σαμουὴλ, ὡς παρίστησιν ἡ Γραφή τῶν Βασιλειῶν. Ταύτην οὖν ἀπώσατο πρῶτην τὴν ἐν Σηλώμ σκῆνωσιν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἶρηται· *Καὶ ἀπέβριψεν τὴν σκῆνωσιν τὴν Σηλὼμ, καὶ τὴν σκῆνωσιν τὴν Ἰδρυθεῖσαν ἐν ἀνθρώποις*. B Ὅπως δὲ τοῖς ἀνθρώποις παρεδόθη ἡ κιβωτὸς διὰ τὰ ἀσεδήματα τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἐκράτησαν αὐτῆς οἱ πολέμιοι, ἀπήγαγον τε παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐτροπώθησαν, καὶ ὡς οἱ υἱοὶ Ἡλεὶ πεπτῶκασιν, οἱ ἱερεῖς ὄντες, δὲ τε τούτων πατὴρ ὡς ἀπώλετο ἐπὶ τῇ τῶν παιδῶν ἀγγελίᾳ, ἡ πρώτη παρίστησι τῶν Βασιλειῶν. Διὸ εἶρηται ἐνταῦθα· *Καὶ ἀπώσατο τὴν σκηνὴν Σηλὼ, σκῆνωμα οὐ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις*. C *Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, τὸ κράτος αὐτῶν* ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας. Κράτος δὲ αὐτῶν καὶ ἰσχὺν καὶ καλλονὴν, εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ εἰς χεῖρας θλίβοντος παραδοθέντα τίνα ἂν εἴποις ἢ τὴν κιβωτὸν, ἢν ὁ παρὼν ἀντίκειται λόγος φάσκων· *Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν εἰς χεῖρας ἐχθροῦ*; D Ἄλλὰ ταῦτα μὲν παρέδωκεν εἰς χεῖρας ἐχθροῦ, τὸν δὲ λαὸν συνέτριψεν ἐν βομφαίᾳ. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Καὶ ἐξέδωκεν εἰς μάχαιραν τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ὑπερίδω*. καὶ δὴ ὑπεριδόντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐξῆς ἐγένετο. Τίνα δὲ ταῦτα; *Τοὺς νεανίσκους αὐτῶν κατέφαγε πῦρ, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῶν οὐκ ἐπενήθησαν*. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Οὐχ ὑπεμνήθησαν*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Οὐκ ἐπηνήθησαν*. Οὐκέτι γὰρ μετὰ ὕμνων καὶ ἐπαίνων συνήθως ταῖς γαμουμέναις παρεδίδοντο ἀνδράσι, κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἐρμηνείαν, διὰ τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοῖς (1) τότε συμφορὰν. Κατὰ δὲ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα ἔκδοσιν, αἰχμάλωτοι ἀπαχθεῖσαι, ἐν τῷ θνήσκειν αὐτάς οὐκ εἶχον τοὺς πενθοῦντας, διὰ τὸ μὴ παρεῖναι αὐτοῖς τοὺς προσήκοντας· ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐν βομφαίᾳ ἔπεσαν (οὗτοι δ' ἦσαν οἱ τοῦ Ἡλεὶ υἱοί), καὶ αἱ χῆραι δὲ αὐτῶν οὐ κλαυσθήσονται. Καὶ ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅπως, τῶν υἱῶν Ἡλεὶ πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ, αἱ τούτων γυναῖκες, χῆραι καταλειφθεῖσαι, δεῖνδον ὑπέμειναν θάνατον. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Καὶ αἱ χερσὺθεισὶ αὐτῶν οὐκ ἐκλαυσαν*· οὐδὲ γὰρ ὑπέστησαν, ὥστε κλαῦσαι· συναπώλοντο δὲ καὶ αὐταὶ τοῖς τικτομένοις κατὰ τὴν φάσκουσαν ἱστορίαν·

Audire dignabatur. Quamobrem subdit, *Audivit Deus et spreuit*, secundum Aquilam vero, *Et non distulit*, nullum spatium neque dilationem illis concedens; secundum Symmachum vero, *Et reprobavit valde Israel*. Sic autem audivit Deus, ut de Sodomitis dicitur: *Vox Sodomorum et Gomorrhæ clamat ad me*²⁸. Impiorum enim vel ipsa impia gesta clamant et vociferantur. — VERS. 60. Quæ audiens Deus *repulit tabernaculum Silom, tabernaculum ubi habitavit in hominibus*. Nam in Silom primum stetit tabernaculum, in qua sacrorum antistites erant Heli et Samuel, ut declarat Scriptura Regnorum²⁹. Hoc itaque primum in Silom statutum tabernaculum propter impietates eorum repulit. Quare secundum Symmachum dicitur: *Et abiecit tabernaculum Silom, et tabernaculum firmatum in hominibus*. Quomodo autem hominibus tradita fuerit arca ob impietates populi, et quomodo inimici ceperint illam, abduxerintque secum; filii vere Israel in fugam versi sint, filii Heli qui sacerdotes erant ceciderint, eorumque pater, accepto de illis nuntio, perierit, narrat primus Regnorum liber. Quapropter hic dicitur: *Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ubi habitavit in hominibus*. — VERS. 61. *Et tradidit in captivitate[m] virtutem eorum*. Pro illo autem, *virtutem eorum*, Aquila, *robur eorum*, interpretatus est. Robur autem, virtutem et pulchritudinem, in captivitate[m] et in manus inimici tradita, quæ dixeris esse, nisi arcam, quam hic sermo subindicat dicens, *Et tradidit in captivitate[m] virtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimici?* — VERS. 62-64. Sed hæc quidem tradidit in manus inimici, populum vero contrivit gladio. Ideo secundum Symmachum dicitur: *Et tradidit in machæram populum suum et hæreditatem suam spreuit*. Deo autem ipsos spernente, ea quæ sequuntur evenerunt. Quæ illa? *Juvenes eorum comedit ignis, et virgines eorum non sunt lamentatæ*; secundum Aquilam vero, *non sunt desponsatæ*; secundum Symmachum autem, *non sunt laudatæ*. Non ultra enim, secundum reliquos interpretes, cum hymnis et laudibus, ut consuetum desponsatis est, viris tradebantur, ob immisam tunc ipsis calamitatem. Secundum LXX Interpretes autem, in captivitate[m] actæ, cum morentur, non erat qui lugeret, quod non adessent propinqui earum; imo etiam *sacerdotes eorum in gladio ceciderunt* (hi porro erant filii Heli), *et viduæ eorum non plorabuntur*. In primo Regnorum libro legitur, cum filii Heli in bello cecidissent, eorum uxores viduas relictas, gravem sustinuisse mortem. Quare dicitur secundum Symmachum, *Et viduatæ eorum non ploraverunt*: neque enim exsistebant ut flere possent; nam una cum partu suo extinctæ sunt, ut fert hæc historia: *Et factum est in diebus illis convenerunt allophyli in bellum contra Israel*³⁰; deinde vero cum exisset populus ad pugnam, *Cæsus est*, inquit,

²⁸ Gen. xviii, 20. ²⁹ I Reg. iv, vii. ³⁰ I Reg. iv, 1.

(1) Syntaxis postulat αὐτοῦς. EDIT.

Israel : et facta est plaga magna valde : et ceciderunt de Israel triginta millia ex ordinibus : et arca Dei capta est, et ambo filii Heli mortui sunt, Ophni et Phinees. Et cucurrit vir Jeminæus ex castris, et venit in Silom in illa die, scissa veste, et conspersus pulvere caput. Et ecce Heli in sella ad portam contra bivium spectans. Erat enim cor ejus pavens pro arca Dei. Sub hæc dicitur : Erat autem Heli quasi nonaginta octo annorum, et oculi ejus caligaverant, et non videbat. Et vir ille accedens dixit : Ego sum qui veni ex castris, et ego ex acie fugi hodie. Et ait, Quid actum est, fili mi? Et respondit puer et dixit : Fugit, inquit, Israel a facie allophylorum, et facta est plaga magna in populo, et ambo filii tui mortui sunt, et arca Dei capta est. Et factum est cum memorasset arcam Dei, cecidit de sella retrorsum juxta ostium, et contritum est dorsum ejus, et mortuus est, quia senex homo erat et gravis. Nurus autem ejus uxor Phinees prægnans erat vicinaque partui : et audito nuntio quod capta esset arca Dei, et mortuus esset socer suus, et vir suus, flevit et peperit, quia irruerant dolores in eam, et in tempore suo (1) mortua est. Et dixerunt mulieres quæ astabant ei, Ne timeas, quia filium peperisti : quæ non respondit, neque animadvertit. Postea subjungit : Et allophyli acceperunt arcam Dei, et asportaverunt eam in Azotum. Et acceperunt allophyli arcam Domini, et intulerunt eam in domum Dagon⁴¹. Hæc porro omnia hic compendio memorantur : nam subjungitur : —

VERS. 65. Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino. Postquam arca capta fuit ab allophylis, et postquam supra dicta contra populum gesta sunt, suam Deus providentiam commonstrans, invisibili virtute allophylos incessit et ulciscitur. Quare dictum est : Et excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino; secundum Symmachum vero, Tanquam potens loquens ex vino; secundum Aquilam, Tanquam potens crapulatus ex vino. Deinde seipsum excitans, inimicos suos percutit, videlicet qui arcam testamenti ceperant (VERS. 66), et percutit eos in posteriora, datque eis opprobrium sempiternum. Quomodo percusserit eos in posteriora historia declarat, quæ sic habet in primo libro Regnorum⁴² : Et aggravata est manus Domini super Azotios, et afflixit eos, et percussit eos in podicibus eorum, Azotum et fines ejus; et rursus : Et translata est, inquit, arca Domini in Geththam, et factum est postquam translata est, facta est manus Domini in urbe, fortitudine magna valde. Et percussit viros urbis a parvo usque ad magnum, et percussit eos in podicibus eorum. Et mittunt arcam Dei in Ascalonem : et clamaverunt Ascalonitæ dicentes : Quid advertistis arcam Dei ad interficiendum nos? Minc subjungit : Quia facta est confusio mortis in

A Καὶ ἐγενήθη ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, καὶ συνθροσκίζονται ἀλλόφυλοι εἰς πόλεμον ἐπὶ Ἰσραὴλ· εἶθ' ἐξῆς προσελθόντος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν πόλεμον, Πταλεῖ, φησὶν, ἀνὴρ Ἰσραὴλ· καὶ ἐγένετο πληγὴ μεγάλη σφόδρα· καὶ ἔπεσαν ἐξ Ἰσραὴλ τριακοντα χιλιάδες ταγματῶν· καὶ ἡ κιβωτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ἐλήφθη, καὶ ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ Ἡλεὶ ἀπέθανον, Ὁρνεί καὶ Φινεές. Καὶ ἔδραμεν ἀνὴρ Ἰεμναῖος ἐκ τῆς παρατάξεως, καὶ ἦλθεν εἰς Σηλόμ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ διεβρωγῶτα, καὶ γῆ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ Ἡλεὶ ἐπὶ τοῦ δίφρου παρὰ τὴν πύλην σκοπεῖον τῆς διόδου· ὅτι ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ἐξεστηκυῖα περὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶθ' ἐξῆς εἶρηται· Καὶ Ἡλεὶ ὡς ἡγ' ἐτῶν· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐκασέστησαν, καὶ οὐκ ἔβλεπε. Καὶ ὁ ἀνὴρ προσελθὼν εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἦκων ἐκ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐγὼ ἐκ τῆς παρατάξεως πέφευγα σήμερον. Καὶ εἶπε· Τί ἐστι τὸ γεγονός ῥῆμμα, τέκνον; Καὶ ἀπεκρίθη τὸ παιδάριον, καὶ εἶπε· Πέφευγεν ἀνὴρ Ἰσραὴλ ἐκ προσώπου ἀλλοφύλων, καὶ πληγὴ μεγάλη γέγονεν ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ σου τεθνήκασιν, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐλήφθη. Καὶ ἐγένετο, ὡς ἐμνήσθη τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔπεσαν ἀπὸ τοῦ δίφρου ὀπισθίως ἐχόμενος τῆς πύλης, καὶ συνετερίθη ὁ ῥῆτος αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν· ὅτι πρεσβύτης ὁ ἄνθρωπος καὶ βαρῦς. Καὶ ῥύμψη αὐτοῦ γυνὴ Φινεές συνειληκυῖα τοῦ τεκεῖν· καὶ ἤκουσε τὴν ἀπαγγελίαν, ὅτι ἐλήφθη ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ διτεθνήκεν ὁ πενθερὸς αὐτῆς καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἔκλαισε καὶ ἔτεκεν, ὅτι ἐπεστράφησαν αἱ ὠδίνες αὐτῆς ἐπ' αὐτήν· καὶ ἐν τῷ καιρῷ αὐτῆς ἀποθνήσκει. Καὶ εἶπαν αὐτῇ αἱ γυναῖκες αἱ παρεστηκυῖαι αὐτῇ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι νῖδον τέτκαας· καὶ οὐκ ἀπεκρίθη, καὶ οὐκ ἐνόησεν ἡ καρδία αὐτῆς. Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγεται τούτοις· Καὶ ἀλλόφυλοι ἔλαβον τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσήνεγκαν αὐτήν εἰς Ἄζωτον. Καὶ ἔλαβον οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιβωτὸν Κυρίου, καὶ εἰσήνεγκαν αὐτήν εἰς οἶκον Δαγῶν. Τούτων δὴ πάντων ἐπιτίμνεται τὴν μνήμην ὁ παρῶν λόγος, καὶ ἐπιλέγει· Καὶ ἐξηγήθη ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεκραυπηκῶς ἐξ οἴκου. Μετὰ τὸ ληφθῆναι τὴν κιβωτὸν ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ μετὰ τὸ πραχθῆναι τὰ προλελεγμένα κατὰ τοῦ λαοῦ, τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ δεικνὺς ὁ Θεός, μετέρχεται τοὺς ἀλλοφύλους ἀοράτω δυνάμει κολάζων αὐτούς. Διδόλεξται· Καὶ ἐξηγήθη ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς κεκραυπηκῶς ἐξ οἴκου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ὡς δυνατὸς διαλαλῶν ἐξ οἴκου· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Ὡς δυνατὸς κεκραυπηκῶς ἐξ οἴκου. Εἶτα διεγείρας αὐτὸς ἑαυτὸν, πατάσσει τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, δηλαδὴ τοὺς τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἀπολαβόντας· καὶ πατάσσει αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω, δίδωσί τε

⁴¹ I Reg. v, 1, 2. ⁴² ibid., 6.

(1) Id est sui partus.

αὐτοῖς θνεῖδος αἰώνιον. Πῶς δὲ εἰς τὰ ὀπίσω ἐπάτα- A
 ξεν αὐτοὺς, διδάσκει ἡ ἱστορία τοῦτον ἐν τῇ πρώτῃ
 τῶν Βασιλειῶν ἔχουσα τὸν τρόπον· *Καὶ ἐθαυρύνθη*
χεῖρ Κυρίου ἐπὶ τοὺς Ἀζύτιους, καὶ ἐθασάνισεν
αὐτοὺς, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἕδρας αὐ-
τῶν, τὴν Ἀζωτον καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς· καὶ αἰθῆς·
Καὶ μετήλθε, φησὶν, ἡ κιβωτὸς τοῦ Κυρίου εἰς
Γεθθά. Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ μετελθεῖν αὐτήν, καὶ
ῥίπεται χεῖρ Κυρίου ἐν τῇ πόλει κράτος μέγα
σφόδρα. Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἀνδρας τῆς πόλεως
ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς
εἰς τὰς ἕδρας αὐτῶν. Καὶ ἐξαποστέλλουσι τὴν
κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ εἰς Ἀσκάλωνα· καὶ ἐδύσαν
οἱ Ἀσκαλωνῖται λέγοντες· Τί ἀπαστρέψατε τὴν
κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ θανατώσαι ἡμᾶς; Καὶ ἐπιλέγει
ἕξῃς· Ὅτι ἐγενήθη σύγχυσις θανάτου ἐν ὅλῃ τῇ B
πόλει βαρσία σφόδρα, ὡς εἰσηλθεῖν ἡ κιβωτὸς τοῦ
Θεοῦ ἐκεῖ· καὶ οἱ ζῶντες καὶ οἱ ἀποθανόντες
ἐπλήχθησαν εἰς τὰς ἕδρας· καὶ ἀνέβη ἡ κραυγὴ
τῆς πόλεως εἰς τὸν οὐρανόν. Διὰ δὴ ταῦτα λέλεκται
ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ· Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἐχθροὺς
αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω· θνεῖδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. Ὀνειδος γὰρ ἦν τὸ ἐν ταῖς ἐδραῖς πληγῆναι
 αὐτοὺς, ὡς ἂν ἀκολασταίνοντας ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι. Τοὺς μὲν ἐχθροὺς οὕτως ἐτιμωρήσατο· τοὺς
 δὲ οικειοὺς ἐτέρῳ μετήρχειτο. Διὰ εἰρητο· *Καὶ ἀπώσατο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ.* Ποῖον δὲ τοῦτο ἄλλ' ἢ
 τὴν Σηλῶμ; Ἦν γὰρ αὐτῆς κληρονομίας Ἐφραῖμ· Ἐφραῖμ δὲ τοῦ Ἰωσήφ υἱὸς ἦν. Διὰ ἐπιλέγει· *Καὶ*
ἀπώσατο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραῖμ οὐκ ἐξελέξατο· καίπερ αὐτὴν πρώτην
 ἐκλεξάμενος, καὶ τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ πρῶτον τιμήσας. Διὰ καὶ ἡ Σηλῶμ εἰς ἐσχάτην ἐρημίαν κατέστη.
 Παιδεύει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς Σηλῶμ μὴ μέγα φρονεῖν τοὺς ἐν τῇ Ἱερου-
 σαλήμ, τὴν σκηνὴν καὶ τὴν κιβωτὸν ὑποδεξαμένους· πεῖσεσθαι γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς πρῶτοις, εἰ μὴ ἄξιοι
 γίνοντο τοῦ Θεοῦ· ὃ δὴ καὶ ἀπέβη ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις.

Καὶ ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα, τὸ ὄρος Σιών C
 ὃ ἠγάπησεν. *Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων τὸ*
ἁγίασμα αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ, ἔθεμελλωσεν αὐτὴν εἰς
τὸν αἰῶνα. Φυλὴν μὲν φυλῆς ἀντικατηλλάξατο, τὴν
 φυλὴν Βενιαμὴν ἀντὶ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ· καὶ τόπον δὲ
 ἀντὶ τόπου εἶλατο, τῆς Σηλῶμ τὴν Ἱερουσαλήμ προ-
 κρινάς· ἀλλὰ καὶ ὄρος ἀντὶ ὄρους ἠγάπησεν, τὸ Σιών
 ἠγαπήθη ἀντὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἐν Σηλῶμ. Εἰτά φησὶ·
Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων τὸ ἁγίασμα
αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Καὶ ἠκοδόμησεν
ὁμοίως ὑψηλοῖς ἁγίασμα αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
μαχον, Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς τὰ ὑψηλὰ τὸ ἁγίασμα
αὐτοῦ. Ὅμοίως οὖν ὑψηλοῖς καὶ ὡς τὰ ὑψηλὰ ἠκοδό-
 μησε τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ. Ἀναπέμπει δ' ἡμᾶς ὁ λόγος
 εἰς βαθὺ καὶ ἀπόρρητον νοῦν, διδάσκων, ὡς τὸ ἐπὶ
 γῆς ἁγίασμα τὸ ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ θρει D
 Σιών καταστὰν ὁμοιωσιν εἶχε τῶν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς,
 καὶ ἠκοδόμητο ὡς τὰ ὑψηλὰ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοί-
 ωσιν γενόμενον τῶν ἐν οὐρανοῖς ὑψηλῶν· ἃ δὴ καὶ ὁ
 Ἀπόστολος παρίστη λέγων· *Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ*
ἐλευθέρι ἐστίν· καὶ, Προσεληλυθῆτε Σιών θρει
καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ.
 Διὰ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, *Καὶ ἠκοδόμησεν*
ὁμοίως ὑψηλοῖς ἁγίασμα αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸν Σύμ-
μαχον, Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς τὰ ὑψηλὰ τὸ ἁγίασμα
αὐτοῦ· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Ὡς μονοκερῶ-
των ἠκοδόμησε τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· νοούντων ἡμῶν

⁴³ Gal. iv, 26. ⁴⁴ Heb. xii, 22.

totā urbe gravis valde, ut intravit arca Dei illuc: et
viventes et mortui percussi erant in podicibus; et
ascendit clamor urbis in cælum. Ideo in præsentī
psalmo dictum est: Et percussit inimicos suos in
posteriora, opprobrium sempiternum dedit eis. Op-
probrium quippe erat in podicibus percussos illos
fuisse, utpote qui iis in partibus lascivi fuissent.
Inimicos quidem suos sic ultus est; proprios vero
sibi alio modo castigavit. Quare dictum est:—
 VERS. 67. *Et repulit tabernaculum Joseph. Quodnam*
illud nisi Silom? Erat enim ea ex sorte Ephraim:
Ephraim autem filius Joseph erat. Ideo subdit: Et
repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non
elegit; etiamsi primum eam elegisset, et taberna-
culum Joseph prius affecisset honore. Quare Silom
 in extremam solitudinem redacta est. Iis vero docet
 exemplo illius Silom, ut ne altum sapiant qui in
 Jerusalem habitant, quod tabernaculum et arcem
 acceperint: quippe similia primis passuri, nisi Deo
 digni efficiantur, quod sane sequenti tempore con-
 tigit.

VERS. 68, 69. *Et elegit tribum Juda, montem*
Sion, quem dilexit. Et edificavit sicut unicornium
sanctificium suum in terra, fundavit eam in saccu-
lum. Tribum pro tribu commutavit, tribum Benja-
min pro tribu Joseph: et locum pro loco elegit; Hie-
rosolymam Silo anteponens; imo etiam montem
pro monte dilexit, Sion videlicet, pro monte qui in
Silo erat. Deinde ait: Et edificavit sicut unicor-
niū sanctificium suum; secundum Aquilam vero,
Et edificavit simile excelsis sanctificium suum; se-
cundum Symmachum autem, Et edificavit ut ex-
celsa sanctificium suum. Sanctificium itaque suum
simile excelsis, aut ut excelsa ædificavit. Nos au-
tem ad profundum et arcanum sensum sermo re-
mittit, docens sanctificium illud in terra, in Jeru-
salem et in monte Sion constitutum, similitudinem
habuisse cum eo quod in excelsis est, et ad excel-
sorum modum constructum fuisse, ad imaginem et
similitudinem excelsorum cœlestium; quæ item
Apostolus declaravit dicens: Illa vero quæ sursum
est Jerusalem libera est⁴³; et, Accessistis ad Sion
montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœle-
stem⁴⁴. Quare secundum Aquilam dicitur, Et ædi-
ficavit simile excelsis sanctificium suum; secundum
Symmachum vero, Et edificavit ut excelsa sanctifi-
cium suum; secundum LXX vero Interpretes, Ædi-
ficavit sicut unicornium sanctificium suum. Nos

porro intelligimus unicornes esse eos, quorum A unum cornu descriptum in cœlo est, quos Apostolus his verbis declarabat : *Et ad multorum millium angelorum celebritatem, et Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cœlis* ⁴⁵. Sed etiam, inquit, *in terra fundavit eam in sæculum*. Secundum Symmachium autem, *sicut terram, quam fundavit in sæculum*. Nam sanctificium illud quod in sensibili et terrena Jerusalem est, sic ædificavit in terra. Sicut enim terra media inter aquas comprehenditur secundum Scripturam, ita et Jerusalem media inter alienigenas gentes posita erat. Quare dictum est in prophetiis : *Hæc est Jerusalem, in mediò gentium posui illam* ⁴⁶. Sub hæc autem ait : — **VERS. 70.** *Elegit David servum suum, de quo dictum est : Inveni David servum meum, virum secundum cor meum; quem elegit, non tantum ut primus ex tribu Juda regnaret, sed ita ut dignus judicaretur, ex cujus semine Christus Dei prodiret. Elegit autem eum pluribus ipsum fratribus suis anteponeus. Accepitque eum ex gregibus ovium, et de post fetantes. Nam qui suscitatur de terra inopem, et de stercore erigit pauperem, Davidem humilem et abjectum, ita ut nec cum fratribus suis communeretur, neque pro viro haberetur, elegit, prius in pastorali institutum, et ex cura fetarum quam gesserat, edoctum quam accurata sollicitudo egentibus adhibenda esset. Inde susceptum illum ex irrationabilium ovium pastorali cura, protulit Deus et constituit ut (VERS. 71) pasceret Jacob servum suum, et Israel hereditatem suam. Ut enim experimentum sui dederat in pastorali irrationabilium ovium cura, rationabiliori ovili præfectus est. Quo pacto autem pecora pasceret declaravit ipse Sauli dicens : *Pastor agebat servus tuus patri suo in ovili : et quando veniebat leo aut ursus, et arripiebat ovem ex grege, post illum adibant, et percussi illum et extraxi ex ore ejus. Et insurrexit in me, et comprehendi fauces ejus, et percussi occidique illum. Leonem et ursum percussit servus tuus. Et erit alienigena et incircumciscus ut unus ex illis, qui exprobravit aciei Dei viventis. Et ait David : Dominus qui eripuit me de manu leonis et de manu ursi, ille me eripiet de manu alienigenæ incircumcisci istius* ⁴⁷. His enim cum fidei et pietatis suæ experimentum dedisset, necnon providentiæ quam de pecoribus sibi commissis gerebat, Deus elegit eum et ad imperium in rationabiliora pecora provexit. Ille vero sibi commissos populos non crudeliter, non dure, non superbe, sed in innocentia cordis sui pascebat (VERS. 72); sive, secundum Aquilam .et Symmachum, *secundum simplicitatem cordis sui. Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos*. Secundum Aquilam vero, *Et in prudentia palmarum suarum deduxit eos*; secundum Symmachum, *Et secundum puritatem manuum suarum deduxit eos*. Pascebat itaque David humanum rationabileque ovile; sed*

⁴⁵ Heb. XII, 22. ⁴⁶ Ezech. V, 5. ⁴⁷ I Reg. XVII, 34.

(1) Ἄρκτος.

μονοκέρατας εἶναι τοὺς τὸ ἐν κέρασ ἐπιγραφόμενους κατ' οὐρανὸν, οὗς ἐδήλου λέγων ὁ Ἀπόστολος· *καὶ μυριάσιν ἀγγέλων παρηγούρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ γῆ, φησὶν, *ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ἐν τῷ αἰῶνα*. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Ὡς τὴν γῆν, ἣν ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα*. Τὸ γὰρ ἅγιον τὸ ἐν τῇ αἰσθητῇ καὶ ἐπιγίῳ Ἱερουσαλήμ οὕτως ἠκολούθησεν εἰς τὴν γῆν. Ὅτι περὶ γὰρ ἡ γῆ μέση ἀπειλεῖται ὑδάτων κατὰ τὴν Γραφήν· οὕτω καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ μέση τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν συνειστέθειται. Διὸ λέλεχται ἐν προφηταίαις· *Αὕτη ἡ Ἱερουσαλήμ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν τέθεικα αὐτήν*. Εἴτ' ἐπὶ τούτοις· *Ἐξελέξατο, φησὶ, Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, περὶ οὗ εἰρηται· Ἐδρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· ὃν ἐξελέξατο, οὐχ ὥστε πρῶτον ἐκ φυλῆς Ἰούδα βασιλεύσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὥστε ἄξιον κριθῆναι τοῦ προελθεῖν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ*. Ἐξελέξατο δὲ αὐτὸν τῶν ἀδελφῶν πλειόνων ὄντων προκρίνας. Ἀνελαβὴ τε αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, καὶ ἐξόπισθεν τῶν λοχευομένων. Ὁ γὰρ ἐγείρων ἀπὸ τῆς πτωχῆς καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνιστῶν πένθητα, καὶ τὸν Δαυὶδ ταπεινὸν ὄντα καὶ ἀπεβήμιμνον, ὡς μὴδὲ συγκαταριθμεῖσθαι τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς, μὴδὲ εἰς ἄνδρα λογίζεσθαι, ἐξελέξατο προπαιδαγωγούμενον ἐν τῇ ποιμαντικῇ, καὶ διὰ τῆς τῶν λοχευομένων θερμμάτων προνοίας τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῶν δεομένων κτημονίας ἐκδιδασκόμενον. Ἐνθεν αὐτὸν ἀναλαβὴν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων προβάτων ποιμαντικῆς, προήγαγεν ὁ Θεὸς καὶ κατέστησε ποιμαίνειν Ἰακώβ τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ὡς γὰρ δοκιμὴν δεδοκότα ἐν τῇ τῶν ἀλόγων θερμμάτων ποιμαντικῇ, ἐπὶ τὴν λογικωτέραν καθίστη ποιμνην. Ὅπως δ' ἐποίμαινε τὰ θέρμματα παρίστη λέγων αὐτὸς πρὸς τὸν Σαοὺλ· *Ποιμνίων ἦν ὁ δοῦλός σου τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐν τῷ ποιμνίῳ· καὶ διατηρήσεται ὁ λέων ἢ ἄρκος (1), καὶ ἐλάμβανε πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, καὶ ἐξεπορεύετο ὄπισθεν αὐτοῦ, καὶ ἐκὰ ταξια αὐτὸν, καὶ ἐξέσπασα ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἐπείστατο ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐκράτησα τοῦ γόγγυρος αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξα καὶ ἐθανάτωσα αὐτὸν, καὶ τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρκον ἐτυπτεν ὁ δοῦλός σου. Καὶ ἔσται ὁ ἀλλοφύλος ὁ ἀπεριτμήτος ὡς εἰς τούτων, ὃς ὠρσίδισε παρατάξει Θεοῦ ζῶντος. Καὶ εἶπε Δαυὶδ· Κύριος, ὃς ἐξείλατό με ἐκ χειρὸς τοῦ λέοντος καὶ ἐκ χειρὸς τῆς ἄρκου, οὗτος ἐξείλατό με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀλλοφύλου τοῦ ἀπεριτμήτου τούτου*. Διὰ γὰρ τούτων δοκιμὴν δεδοκότα πίστεως καὶ εὐσεβείας, τῆς τε τῶν ὑπ' αὐτὸν θερμμάτων ἀλόγων προνοίας, ἐξελέξατο Θεὸς καὶ προήγαγεν ἐπὶ τὴν τῶν λογικωτέρων θερμμάτων ἀρχὴν. Ὁ δὲ, ὑποδείξιμνος τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ, οὐκ ἀπηνώως, οὐδὲ σκληρῶς, οὐδὲ ὑπερηφάνως, ἀλλ' ἐν ἀκακίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐποίμαινεν αὐτούς· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, *κατὰ τὴν ἀπλότητα τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἐν ταῖς συνήθεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγη*

σεν αὐτούς. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *Και ἐν φρονή- A*
σοσι ταρσῶν αὐτοῦ καθωδήγησεν αὐτούς. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, *Και κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν*
χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. Ἐποίμαινε τοίνυν
 ὁ Δαυὶδ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ λογικὴν ποίμνην· ἄλλ'
 οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, οὐδὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ συνέσει,
 ἀλλ' ἐν ἀκκιᾷ καὶ ἀπλότῃ, τὴν πᾶσαν ἐγχειρίζων
 τῷ Θεῷ φροντίδα. Τὴν γε μὴν ἑαυτοῦ σύνεσιν διὰ
 τῶν χειρῶν ἐπεδείκνυτο, τουτέστι διὰ τῶν πράξεων
 καὶ διὰ τοῦ βίου, καὶ τῆς λοιπῆς πολιτείας. Καὶ μέχρι
 τούτου ἴσταται τὰ τῆς παρούσης ὑποθέσεως, κατη-
 γορίαν περιέχοντα τῆς τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ μοχθηρίας,
 διδασκαλίαν τε τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας διὰ τὰς ἐν
 τοῖς ἔμπροσθεν ἐπηπορημένας φωνάς, πρὸς ἃς ὡσπερ
 δικαιοκρισίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ παιδεύει, σωφρονίζων ἡμᾶς διὰ
 τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων, ὡσπερ οὖν ἀρχομένοις ἡμῖν εἰρηται τοῦ λόγου.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΟΗ΄.

Ὁ Θεός, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν
 σου, ἐμίμωαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθεντο
 Ἱερουσαλήμ εἰς ὀπωροφυλάκιον. Ὅτι πρὸ τοῦ τὸν
 ναὸν οἰκοδομηθῆναι τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, γέγονεν ὁ
 Ἀσάφ τῷ Δαυίδ συναμάξας, δηλον ἐκ τῆς ἱστορίας.
 Προφητικῶς οὖν τὰ μέλλοντα μακροῖς ὕστερον χρό-
 νος συμβήσεσθαι καὶ διὰ τῶν παρόντων θεσπίζει.
 Ἄλλὰ διὰ μὲν τοῦ ὄ' καὶ γ' τὴν ὑστάτην τῆς πόλεως
 ἄλωσιν καὶ τὸν ἔσχατον ἀφανισμόν τοῦ ναοῦ, τὸν ἐπὶ
 Ῥωμαίων γενόμενον μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν τόλμαν τῶν οἰκητόρων, προανεφώνει, ὡς προ-
 αποδέδεικται· διὰ δὲ τῶν μετὰ χεῖρας ἐπεληλυθέναι
 μὲν ἔθνη τῇ κληρονομίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ
 νεῶν μεμιαγέσθαι, αὐτὴν τε τὴν πόλιν εἰς ὀπωροφυ-
 λάκιον θεθεικέναι σημαίνει· οὐ μὴν πρὸ παραδεδ-
 οσθαι τὸν τόπον, οὐδὲ τοιαῦτα πεποιηθέναι ὅποια ἐδήλου
 διὰ τοῦ προλεχθέντος. Ἐτι δὲ διὰ τοῦ παρόντος προστί-
 θησιν, ὡς ἄρα οἱ τὸν τόπον μίαναντες πολλοὺς ἀνεῖλον
 ὀσίους ἀνδρας καὶ Θεοῦ δούλους· ὧν τὰ νεκρὰ σώματα
 μὴ συγχωρήσαντες τῇ κατὰ φύσιν παραδοθῆναι ταφῇ,
 τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ βόραν ἔθεντο. Ταῦτα δὲ
 οὐκ ἂν εὖροις πραχθέντα οὔτε κατὰ τὴν ὑστάτην
 πολιουργίαν τοῦ τόπου· ἐπεὶ μηδὲ ὑπῆρχεν τοῖς τότε
 παρ' αὐτοῖς ὁσίοις, τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, ἀνοσίων
 καὶ ἀσεβῶν ἀπάντων γεγονότων διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σω-
 τῆρος ἡμῶν κατὰ τε τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τετολ-
 μημένα αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα
 αἰχμαλωσίας εὖροις ἂν τὰ μετὰ χεῖρας γενόμενα·
 ἐπεὶ μηδὲ τότε ὀσίους ἀνδρας καὶ θεοφιλεῖς ὑπὸ τῶν
 Βαβυλωνίων ἀνηρῆσθαι κατὰ ἱστορίᾳ παραδίδωσι. Πότε
 τοίνυν ἐπληροῦν ταῦτα; Οὐκ ἔστιν ἔτερον εἰπεῖν
 χρόνον, ἢ τὸν ἐπὶ Ἀντιόχου, καθ' ὃν ἡ τῶν Μακκα-
 βαίων γραφὴ τὰ μετὰ χεῖρας προλεγόμενα δι' ἔργων
 κερωρηκότα δείκνυσι. Γέγραπται γοῦν ἐν αὐτῇ τοῦτον
 τὸν τρόπον· *Καὶ ὑπέστρεψεν Ἀντιόχος μετὰ τὸ*
πατάξαι τὴν Αἴγυπτον ἐν τῷ ρ' καὶ μ' καὶ γ' ἔτει,
*καὶ ἀνέβη ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν δ'κλ' βαρεῖ· καὶ εἰσῆλ-
 θεν εἰς τὸ ἅγιασμα ἐν Βεερθανίμ. Καὶ ἔλαβε τὸ*
θυμιατήριον τὸ χρυσοῦν, καὶ τὴν λυχνίαν τοῦ
*φωτός, καὶ πάντα τὰ σκεῦᾳ αὐτῆς, καὶ τὴν τρά-
 πεζαν τῆς προθέσεως, καὶ τὰ σπονδία, καὶ τὰς*
ρίβλας, καὶ τὰς θυῖσας τὰς χρυσοῦς, καὶ τὸ

non in sapientia humana, non prudentia propria,
 sed in innocentia et simplicitate, totam curam Deo
 committens, suam vero intelligentiam manibus, id
 est operibus, vitæ genere et reliquo instituto com-
 monstrabat. Et huc desinit præsens argumentum,
 improbitatis Judaici populi accusationem divinæ-
 que patientiæ doctrinam complectens, concinnatum
 ad præpositas quasdam dubias voces, ad quas ceu
 defensio quædam justi Dei iudicii necessario insti-
 tuitur. Hæc porro omnia nos, qui ex gentibus su-
 mus, Christus Dei edocet, priscais exemplis nos ad
 frugem revocans, ut initio sermonis dictum a no-
 bis est.

ἀπολογία τις ἀναγκαιῶς ἐπενήνεκται τῆς τοῦ Θεοῦ
 ἀπολογία τις ἀναγκαιῶς ἐπενήνεκται τῆς τοῦ Θεοῦ
 ἀπολογία τις ἀναγκαιῶς ἐπενήνεκται τῆς τοῦ Θεοῦ

B 1. PSALMUS IPSI ASAPH. LXXVIII.

Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, pol-
 luerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusa-
 lem in pomorum custodiam. Quod ante templi in
 Jerosolyma constructionem Asaph æqualis et coæ-
 taneus Davidi fuerit, ex historia planum est. Pro-
 phetice ergo quæ diuturno post tempore eventura
 erant in præsentī vaticinatur. Sed in LXXIII qui-
 dem, postremum urbis excidium, et ultimam tem-
 pli ruinam quæ sub Romanis post civium ejus in
 Salvatorem nostrum ausus contigit, prænuntiabat,
 ut superius comprobatum est. In præsentī vero ve-
 nisse quidem gentes in hæreditatem Dei, templum
 quod in ea erat polluisse, ipsamque urbem in pom-
 orum custodiam posuisse significat; neque tamen ait
 igni traditum locum fuisse, neque talia passum,
 qualia in prædicto psalmo narrabat. Addit insuper
 in præsentī, eos qui locum polluerunt, multos oc-
 cidisse viros sanctos et Dei servos: quorum mor-
 tua corpora non sinentes naturali sepulturæ tradi,
 in escam volatilibus celi posuerunt. Hæc porro ge-
 sta non deprehendas in postrema loci obsidione:
 quia hæc non accidere viris sanctis qui penes illos
 erant. Ii namque qui urbem incolebant scelesti
 omnes et impii erant, ob suos in Servatorem no-
 strum et in ejus apostolos ausus. Sed neque in Ba-
 bylonica captivitate hæc facta reperias, quia ne
 tunc quidem sancti et religiosi viri a Babyloniis
 trucidati in historia feruntur. Quandonam igitur
 hæc impleta fuere? Non potest aliud indicari tem-
 pus, nisi Antiochi, sub quo Machabæorum scrip-
 tura, quæ hic prænuntiantur contigisse narrat.
 Scriptum itaque ibi legitur: *Et reversus est Antio-
 chus, postquam percussit Ægyptum, in centesimo*
et quadragesimo tertio anno; et ascendit in Israel
cum multitudine gravi; et ingressus est in sanctua-
rium cum superbia, et accepit altare aureum, et
candelabrum luminis, et universa vasa ejus, et me-
sam propositionis, et libatoria, et phialas, et mor-
tariola aurea, et velum, et coronas, et ornatum
qui in facie templi erat. Et comminuit omnia: et
accepit thesauros occultos, quos invenit. Et sublatis
omnibus, reversus abiit in terram suam. Et fecit cu-

dem magnam : et factus est planctus magnus in Israel. Et scripsit rex omni regno suo, ut essent omnes populus unus, et relinqueret unusquisque legem suam ⁴⁸. Et amplexæ sunt omnes gentes verbum regis : et multi ex filiis Israel consenserunt cultui ejus, et sacrificaverunt idolis, et coinquinaverunt Sabbatum ⁴⁹. Post hæc autem dicitur : Et ædificavit abominationem desolationis in altari. Et in civitatibus Juda in circuitu ædificaverunt altaria, et in portis suis, et in plateis thymiama adolebant. Et libros (1) psalmi quos invenerunt scindentes, igne combusserunt ⁵⁰. Adjiciturque : Et multi in Israel defnierunt in se, ut non manducarent immunda. Et elegerunt mori, ut non contaminarentur cibus, et mortui sunt. Et facta est ira magna in Israel valde ⁵¹. Hæc porro diuturnis postea temporibus, post Assyriaca et Medica, post Persica et post Alexandri Macedonis mortem gesta sunt. At Spiritus divinus per hunc prophetam hæc ipsa vaticinatur dicens : Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. — VERS. 2-4. Posuerunt morticina serorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt. Pro illo autem, in pomorum custodiam, Aquila, in acervum lapidum ; Symmachus vero, in saltus, ediderunt.

ὄπωροφυλάκιον. Ἔθεντο τὰ θρησιμαῖα τῶν δούλων σου βρώμα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὡς ὕδωρ κύκλω Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. Ἐγενήθημεν θνητοὶς τοῖς γελτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλω ἡμῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς ὄπωροφυλάκιον, ὁ μὲν Ἀκύλας, εἰς λιθολογίαν, ὁ δὲ Σύμμαχος, εἰς δρυμοὺς ἐκδεδώκασιν.

VERS. 5 *Usquequo, Domine, irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus ? Videtur mihi propheta Asaph post accusationem Judaici populi, quam in præcedenti instituit, hæc apposite inducere, quæ quasi ad placationem et ad medelam eorum quæ prius reprehensa fuere composita sunt. Recenset itaque varia mortis genera Judæorum qui pro pietate martyrium tunc subierunt. Quorum morticina inimici Dei in escas volatilibus cæli dederunt, et carnes sanctorum Dei bestiis terræ. Opportune igitur pro iis Deum placat, ac si sacrificium ipsi morte sanctorum suorum offeratur. Quamobrem ait : Usquequo, Domine, irasceris in finem ? ad priorum memoriam sermonem reducens, queis dicebatur : Utquid, Deus, repulisti in finem ⁵² ? Vult enim extremam illam populi ruinam et abjectionem cohiberi, et per sanguinis sanctorum suorum memoriam iram sedari. Utrumque vero dictum, nempe, Usquequo, Domine, irasceris in finem ? et quod sequitur, Exardescet sicut ignis zelus*

καταπέτασμα, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὸν κόσμον τὸν κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ. Καὶ ἐλέειψεν πάντα· καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἀποκρύφους, οὓς εὗρε. Καὶ λαβὼν σύμπαντα, ἐπιστρέψας ἀπῆλθεν εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησε φοροκοτίαν μεγάλην· καὶ ἐγένετο πένθος μέγα ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς πάση τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ εἶναι πάντας λαὸν ἕνα, καὶ ἐγκαταλείπειν ἕκαστος τὰ νόμιμα αὐτοῦ. Καὶ ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ βασιλέως· καὶ γε πολλοὶ ἀπὸ νῆδων Ἰσραὴλ εὐδόκησαν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἔθυσαν τοῖς εἰδώλοις, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ Σάββατον. Καὶ μετὰ ταῦτα εἰρηται· Καὶ ὠκοδόμησεν βδέλυγμα ἐρημώσεως ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ γε ἐν πόλεσι Ἰούδα κύκλω ὠκοδόμησαν βωμοὺς· καὶ διὰ τῶν θυρῶν τῶν οικειῶν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἐθυμῶν ἐπ' αὐτοὺς. Καὶ τὰ βιβλία τοῦ ψαλμοῦ ἃ εὗρον κατασχίσαντες, ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ. Καὶ ἐπιλέγεται· Καὶ πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μὴ φαγεῖν κοινά. Καὶ ἀπεδέξαντο ἀποθανεῖν, ἵνα μὴ μωθῶσι τοῖς βρώμασι, καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἐγένετο ὄργη μεγάλη ἐπὶ Ἰσραὴλ σφόδρα. Ταῦτα δὲ μακροῖς ὕστερον ἐπληροῦτο χρόνοις μετὰ τὰ Ἀσσύρια καὶ Μηδικὰ, καὶ μετὰ τὰ Περσικὰ καὶ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα τελευτήν. Τό γε μὴν Πνεῦμα τὸ θεῖον διὰ τοῦ μετὰ χειρας προφήτου αὐτὰ δὴ ταῦτα θεσπίζει λέγον· Ὁ Θεὸς, εἰσηλθούσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλιαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθετο Ἱερουσαλήμ εἰς

καταπέτασμα, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὸν κόσμον τὸν κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ. Καὶ ἐλέειψεν πάντα· καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἀποκρύφους, οὓς εὗρε. Καὶ λαβὼν σύμπαντα, ἐπιστρέψας ἀπῆλθεν εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησε φοροκοτίαν μεγάλην· καὶ ἐγένετο πένθος μέγα ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς πάση τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ εἶναι πάντας λαὸν ἕνα, καὶ ἐγκαταλείπειν ἕκαστος τὰ νόμιμα αὐτοῦ. Καὶ ἀπεδέξαντο πάντα τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ βασιλέως· καὶ γε πολλοὶ ἀπὸ νῆδων Ἰσραὴλ εὐδόκησαν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ, καὶ ἔθυσαν τοῖς εἰδώλοις, καὶ ἐβεβήλωσαν τὸ Σάββατον. Καὶ μετὰ ταῦτα εἰρηται· Καὶ ὠκοδόμησεν βδέλυγμα ἐρημώσεως ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ γε ἐν πόλεσι Ἰούδα κύκλω ὠκοδόμησαν βωμοὺς· καὶ διὰ τῶν θυρῶν τῶν οικειῶν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἐθυμῶν ἐπ' αὐτοὺς. Καὶ τὰ βιβλία τοῦ ψαλμοῦ ἃ εὗρον κατασχίσαντες, ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ. Καὶ ἐπιλέγεται· Καὶ πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μὴ φαγεῖν κοινά. Καὶ ἀπεδέξαντο ἀποθανεῖν, ἵνα μὴ μωθῶσι τοῖς βρώμασι, καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἐγένετο ὄργη μεγάλη ἐπὶ Ἰσραὴλ σφόδρα. Ταῦτα δὲ μακροῖς ὕστερον ἐπληροῦτο χρόνοις μετὰ τὰ Ἀσσύρια καὶ Μηδικὰ, καὶ μετὰ τὰ Περσικὰ καὶ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα τελευτήν. Τό γε μὴν Πνεῦμα τὸ θεῖον διὰ τοῦ μετὰ χειρας προφήτου αὐτὰ δὴ ταῦτα θεσπίζει λέγον· Ὁ Θεὸς, εἰσηλθούσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλιαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθετο Ἱερουσαλήμ εἰς

Ἐως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλος σου ; δοκεῖ μοι ὁ προφήτης Ἀσάφ μετὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατηγορίαν, ἣν πεποίηται ἐν τῷ πρὸ τούτου, τὰ προκείμενα καὶ ἀκολούθως ἐπάγειν, ἐξιλεούμενα ὡσπερ καὶ θεραπεύοντα τὰ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐληλεγμένα. Κατὰ λέγει γοῦν τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας θανάτους τῶν παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις μεμαρτυρηκότων· ὦν τὰ θρησιμαῖα οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰς σάρκας τῶν ὀσίων τοῦ Θεοῦ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Εὐκαίρως τοίνυν ἐπὶ τούτοις ἰλάσκειται τὴν Θεὸν, ὡσπερ θυσίας αὐτῷ προσηνεγμένης τοῦ θανάτου τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Διό φησιν· Ἐως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος ; Ἀναπέμπων τὸν λόγον ἐπὶ τὴν μνήμην τῶν ἔμπροσθεν, δι' ὧν εἰρητο· Ἰνατὶ, ὁ Θεὸς, ἀπόσω εἰς τέλος ; Βούλεται γὰρ τὴν εἰς τέλος ἀπόπτωσιν καὶ ἀπόβλην τοῦ λαοῦ ἐπισχεθῆναι, καὶ τὰ τῆς ὀργῆς παύσασθαι διὰ τῆς μνήμης τοῦ αἵματος τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Κατ' ἀμφοτέρον δὲ ἀκούσῃ τὸ, Ἐως πότε, Κύριε,

⁴⁸ I Mach. i, 21. ⁴⁹ ibid. 44. ⁵⁰ ibid. 57. ⁵¹ ibid. 65. ⁵² Psal. LXXIII, 1.

(1) Hæc in Bibliis paulum diversa sunt.

ὀργισθήσῃ εἰς τέλος; καὶ κατὰ τοὺς ἐξῆς ἐπιλεγόμενοι, Ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλος σου; Ἔως πότε γὰρ καὶ τοῦτο ἔσται; Ἀλέκται δὲ ὁ ζῆλος κατὰ παραβολὴν τῶν δι' ὑπερβολὴν διαθέσεως ζηλούντων τῆς ἑαυτῶν γαμετᾶς, εἰ προσέχουεν ἕτεροις ἀνδράσιν ὁστω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκδίκησιν τῶν τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας παραβαινόντων ζῆλον εἴωθε καλεῖν ὁ λόγος. Ἰκτετεύει τοίνυν ὁ Προφήτης ἦτοι ἐξ ἰδίου προσώπου, ἢ καὶ ὡς ἐκ τῶν κατὰ τοὺς Ἀντιόχου χρόνους διασωθέντων, μετὰ τὴν πρόβρῃσιν πῶν μελλόντων ἔσεσθαι κατὰ Ἀντιόχον τὸν τῆς Συρίας βασιλέα, καθ' ὃν οἱ ὄσιοι τοῦ Θεοῦ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον ὑπομεμνήχασιν, παύσασθαι μὲν τὰ τῆς ὀργῆς τῆς κατὰ τοῦ λαοῦ, μετελθεῖν δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Διὸ φησιν· Ἐκχεον τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γενώσκορτά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας αὐτῶν τὸ δρομὰ σου οὐκ ἐπεκαλέσαστο. Ὅτι κατέφαγον τὸν Ἰακώβ, καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ ἠρήμωσαν. Κατὰ καιρὸν δὲ ἐν τούτοις τοῦ Ἰακώβ οἶμαι πεποιῆσθαι τὴν μνήμην τῆς τοῦ παλαιοῦ προπάτορος θεοσεβείας ἕνεκα. Ὡς γὰρ ὑπομιμνήσκων τὸν Θεὸν τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς καὶ τῆς ἐκείνου ἀρετῆς, δυσωπεῖ διὰ τῆς ἐκείνου μνήμης, καὶ ἰκεύεται τὰ παρόντα. Ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου φάλμῳ, ὀπηνίκα τοῦ Ἰωσήφ ἐμνημόνευεν, οὐ τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἀποβεβλήσθαι εἶλεγε διὰ τοῦ· Καὶ ἀπώσατο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραὶμ οὐκ ἔξελέξατο, τοῦ λόγου σημαίνοντος τὸν ἐν Σηλὼμ τόπον· ἐπέπερ ἐν κλήρῳ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ ἔκειτο ἡ Σηλὼμ· ἐν τούτοις δὲ τοῦ Ἰακώβ μὲμνηται καὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ· διὰ μὲν τοῦ Ἰακώβ τοὺς ἀπογόνους τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς δηλῶν, διὰ δὲ τοῦ τόπου αὐτοῦ τὴν Ἰερουσαλήμ σημαίνων, ἣν εἰς ἔρημον ἐλθεῖν κατὰ τοὺς Ἀντιόχου συνέθη χρόνους. Εἰθ' ἐξῆς ἐπιλέγει· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων. Οἱ δ' ὑπὲρ ἀρχαίων ἀμαρτημάτων εὐχόμενοι δηλοῖ ἐν εἶεν μὴ νεώτεροις ἐνεχόμενοι πταίσμασιν. Ἀνεὶ ἐξ τοῦ, Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκιρμοὶ σου, ὅτι ἐπτοχεύσαμεν σφόδρα, ὁ Σύμμαχος, Τάχυνον, προκαταλαβέτω ἡμᾶς τὰ ἐλέη σου, ὅτι ἡτορησαμεν σφόδρα, ἡρμήνευσεν. Ὡσπερ δὲ ἀθλητῆς, πολλοὺς ὑποστάς ἀγῶνας καὶ ἀθλοὺς ὑπομείνας πολλοὺς ἐν φροντίδι καθέστηκε, μὴ πη ἐξατονήσας πέση· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἷδε ἰκετεύουσι προκαταληφθῆναι καὶ βοηθείας τυχεῖν. Διὸ φασὶ· Ταχὺ προκαταλαβέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκιρμοὶ σου, ὅτι ἐπτοχεύσαμεν σφόδρα. Βοήθησον ἡμῖν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἐνεκεν τῆς δοξῆς τοῦ ὀνόματός σου· Κύριε, βῦσαι ἡμᾶς, καὶ ἰλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Καὶ ταῦτα ὁ Προφήτης ἐκ προσώπου τῶν κατὰ Ἀντιόχον βασιλέα δεδιωγμένων προφέρειται· προφητικῶς καταλιπὼν, ὡς ἂν ἔχοιεν ἐξ ἐτοίμου εἰδέναί, ὅποιοις προσήκει κερῆσθαι αὐτοὺς λόγοις ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς. Οὐ μὴν εἰς ἐκείνους μόνους ἴσταται τὰ λεγόμενα· ἀρμόσει δὲ καὶ πᾶσι τοῖς τὰ παραπλήσια πεπονθόσι, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς διωγμοῖς, μ-

tuus? sic intelligas: Quousque hæc erunt? Dicitur autem zelus, ad exemplum eorum qui nimis zelotypiæ affectu tenentur erga uxores, si ad alios viros accedant; sic enim et in Deo ultionem eorum qui pacta cum eo inita transgressi sunt, zelum Scriptura solet appellare. Supplicat ergo Propheta, sive ex propria persona, sive eorum nomine qui tempore Antiochi salvi facti sunt, post prædictionem eorum quæ tempore Antiochi Syriæ regis eventura erant, quando sancti Dei pro pietate mortem subiere, ut cesset ira populo immissa, et invadat inimicos ejus. Quamobrem ait: — *Vers. 6, 7. Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt, et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt. Quia comederunt Jacob, et locum ejus desolaverunt.* Opportune existimo hic Jacobi mentionem fieri, ob religionem prisci illius atavi. Nam talem virum Deo dilectum ejusque virtutem ipsi Deo commemorans, videtur ejus mentione facta ipsum deprecari, et in præsentī casu propitium reddere. In præcedenti quidem psalmo, quando Josephum memoravit, non ipsum Josephum, sed tabernaculum ejus repulsum fuisse dixit his verbis: *Et repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit* **, hisque significat locum illum in Silo situm; quia in tribu Josephi Silo jacebat. Hic vero Jacobum meminit et locum ejus: per Jacobum, religiosi illius viri posteros indicans; per locum vero ejus, Hierosolymam, quam in solitudine verti tempore Antiochi contigit. Sub hæc adjicit: — *Vers. 8. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum.* Eos qui pro pristinis illis peccatis supplicant, palam est non esse nuperis delictis obnoxios. Pro illo autem, *Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis*, Symmachus, *Accelera, præveniant nos misericordiæ tuæ, quia infirmati sumus valde*, interpretatus est. Quemadmodum enim athleta qui multa subiit certamina, et pugnas multas sustinuit, in sollicitudine degit, ne debilior factus labatur; ita hi quoque precantur se præniuniri et auxilium consequi. Quare aiunt: *Cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis.* — *Vers. 9. Adjuva nos, Deus salvator noster, propter gloriam nominis tui; Domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Hæc Propheta ex persona eorum qui tempore Antiochi regis vexabantur, pronuntiat; orationem iis qui persecutionem passuri erant scriptam propheticè relinquens, ut in promptu cognoscere possent, quibus uti verbis in suis ad Deum precibus opus esset. Neque iis solum hæc tradita sunt; omnibus quippe similia patientibus competunt, quia in persecutionibus quæ nostra ætate contigerunt, sexcenti supra recensitis similia sunt perpassi, qui opportune utique talibus dictis usi fuerint, queis ad ita loquendum instituimur: *Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos.* Etiam si enim nos auxilio digni non simus, at nomen gloriæ tuæ ne apud

** Psal. LXXVII, 67.

gentes blasphemetur, ac si non valeat nos liberare : *Et propitius, inquit, esto peccatis nostris propter nomen tuum.* Superius quidem dicebatur : *Ne nocueris iniquitatum nostrarum antiquarum* : sed illic quidem, *iniquitatum*, dicitur. Iniquitates sane olim admiseramus antequam divinis legibus obsequeremur ; quæ merito antiquæ dicuntur. Nam ante Dei cognitionem scelera nostra iniquitates antiquæ crant ; nunc vero cum hæc precamur non iniquitatum ulterius, sed peccatorum nobis consci sumus ; at iis quoque propitius esto rogamus, propter nomen tuum quod invocatum est super nos. Si quidem nomini consulens tuo quo nos exornamur, propitius esto peccatis nostris : ne forte nobis subjugatis, inimici blasphema dicta in nomen tuum proferant dicentes : — VERS. 10. *Ubi est Deus eorum ?* At illud, *ubi*, dicere nunquam permittantur ; sed tu Servator noster conspicuus effectus, ulciscere sanguinem servorum tuorum, qui effusus est. Ad hæc in precibus tempore persecutionis dicenda instituitur, hostiarum et holocaustorum loco sanguinem sanctorum martyrum proponentes, ac huiusmodi supplicationes emittentes. Hæc quoque ante nos qui in Judaico populo similia sunt perpassi, memorato tempore dicere edocebantur : quo et apud illos generosi martyres commonstrati sunt. Uorum meminit Machabæorum scriptura ⁵⁴ : in iis quoque erat Eleazarus vir illustris, ætate provecus, qui generosam mortem pro pietate erga Deum vitæ prætulit. Sed etiam quedam mirabilis septem filiorum mater, certamine martyrii omni laude superior perfuncta est ; filii quoque illius septem varias pugnas subeuntes, faustam perseverantiæ virtutem exhibuere ⁵⁵. Alii quoque plurimi sancti viri fuere, quorum mortem et sanguinis effusionem in oratione sermo commemorat his verbis : *Et innotescat in nationibus coram oculis nostris ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est.* Alii quidem sanguinem suum quasi libamina pro tota gente tradidere ; alii vero non similia passi, alio modo pro pietate certamen iniierunt carceribus mancipati, et vinculis constricti. Quorum item gemitus et dolores laboræque opportune in oratione commemorat dicens : — VERS. 11. *Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum.* Compeditus vero, non labere si dicas eos esse qui in mortalibus corporibus toto vitæ suæ tempore macerati sunt. Qualis erat Paulus dicens : *Nos autem viventes in tabernaculo, ingemiscimus gravati* ⁵⁶ ; et rursum : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius* ⁵⁷ ? Tales erant Dei prophetæ, omnesque qui in corporibus suis nec deliciis nec voluptatibus dediti fuerunt, sed contra vitam suam afflixere jejuniis, laboribus, aliisque asceticis macerationibus ; qui non pro se tantum, sed etiam pro toto populo imo pectore ad Deum inzepebiscebant. Quare dicitur : *Introeat in conspectu*

Α ρίοι τὰ ὅμοια τοῖς προλεχθεῖσιν ὑπομεμενησασιν· οἱ καὶ εὐκαιρῶς χρῆσαιτο ταῖς προκειμέναις φωναῖς, ἐν αἷς διδασκόμεθα λέγειν· Ἐνεκεν τῆς δόξης τοῦ ὀνόματος σου, Κύριε, ῥύσαι ἡμᾶς. Κἂν γὰρ ἡμεῖς μὴ ἀξιοὶ ὦμεν βοηθείας, ἀλλὰ τὸ γε ὄνομα τῆς σῆς δόξης μὴ βλασφημηθῆσθαι παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὡς μὴ ἰσχῦσαν ἡμᾶς ῥύσασθαι· Καὶ Ἰλιόσθητι, δέ φησι, ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος σου. Ἀνωτέρω μὲν οὖν ἐλέγετο· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἀνομιῶν· ἀνομία δὲ ἦσαν πάσαι ἡμῖν πεπραγμέναι πρὸ τῆς θεοῦ νόμου ὑπακοῆς, αἵτινες ἐκδότως ἀρχαῖαι εἰσρηγνῶνται. Πρὸς γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως τὰ πλημμελούμενα ἡμῖν ἀνομήματα ἦν ἀρχαῖα· νῦν δὲ, ὅτε τὰ τῆς εὐχῆς ἀναπέμπομεν, οὐκέτι μὲν ἀνομίας, ἀμαρτίας δὲ ἑαυτοῖς συνολδαμεν· ἀλλὰ καὶ ταύτας ἰλασθῆναι ἀξιούμεν διὰ τὸ ἐπικεκλημένον ἡμῖν ὄνομα. Τοῦ γὰρ σωτοῦ φειδόμενος ὀνόματος τοῦ κοσμοῦντος ἡμᾶς, Ἰλιόσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, μήποτε, λαθόντες ἡμᾶς ὑποχειρίους οἱ ἐχθροὶ, βλασφημήσωσι τὸ ὄνομα λέγοντες· Πού ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν, πού, εἰπεῖν αὐτοῖς μὴ συγχωρηθεῖη· ἐμφανῆς δὲ γενόμενος σὺ αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν ἐκδικήσιν ποιῆσαι τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκχευμένου. Ταῦτα λέγειν ἐν εὐχαῖς παιδευσόμεθα κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς, ἀντὶ θυσίας καὶ ὀλοκαυτωμάτων τὰ αἵματα τῶν ἁγίων μαρτύρων προβαλλόμενοι, καὶ τοιαύτας ἀναπέμποντες ἰκετηρίας. Ταῦτα δὲ καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ ἐν τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεσι τὰ ὅμοια πεπονθότες κατὰ τὸν δηλωθέντα καιρὸν λέγειν ἐδιδάσκοντο· καθ' ὃν παρ' αὐτοῖς γενναῖοι μάρτυρες ἀπεδείχθησαν. Ὡν μέμνηται ἡ γραφὴ τῶν καλουμένων Μακκαβαίων· ἐν οἷς ἦν Ἐλεάζαρος τις, ἐπιζαυῆς ἀνήρ, προβεδηκῶς μὲν τὴν ἡλικίαν, τὸ δὲ μετ' εὐκλείας θάνατον τῆς ζωῆς αὐτῆς προτιμήσας ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Θεὸν εὐσεβείας. Ἀλλὰ καὶ μήτηρ ἐπὶ τὰ παῖδων θανατοῦσα τις καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον ἐναβλήσασα τῷ μαρτυρίῳ· παῖδες τε ταύτης ἐπὶ τὰ διάφοροι ὑποστάντες ἄθλοις, ἐξείλασιν ἀρετὴν καρτερίας ἐνεδείξαντο. Ἄλλοι τε παρὰ τοῦτοις πλείστοι ὄσοι, ὧν τῆς τελευτῆς καὶ τῶν αἱμάτων τῆς ἐκχύσεως διὰ τῆς εὐχῆς μνημονεύων ὁ λόγος φησὶ· Καὶ γνωσθήτω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἐκδικήσιν τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου τοῦ ἐκχευμένου. Οἱ μὲν τὰ αἵματα ἑαυτῶν ὡς περ σπονδῆς ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἔθνους ἐκδεδώκασιν· οἱ δὲ, μὴ τὰ ὅμοια τοῦτοις πεπονθότες, ἄλλω τρόπῳ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπέμειναν ἀγῶνα, ἔργοις (1) καὶ δεσμοῖς πεδύμενοι. Ὡν καὶ αὐτῶν τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰς δόνας καὶ τοὺς πόνους εὐκαιρῶς διὰ τῆς εὐχῆς ἀναμνησκαὶ λέγων· Εἰσελθέτω ἐνώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων. Πεπεδημένους δὲ οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν καὶ τοὺς ἐν τοῖς θνητοῖς σώμασι πάντα τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν βίον κατατροχόμενους. Ὅποιος ἦν Παῦλος λέγων· Ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἐν τῷ σκήνῳ στεναζόμεν βαρούμενοι· καὶ πάλιν· Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τῶ

⁵⁴ II Mach. vi, 18. ⁵⁵ II Mach vii. ⁵⁶ II Cor. v, 4. ⁵⁷ Rom. vii, 24.

(1) Γρ. εἰρημῶς.

σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, καὶ πάντες οἱ μὴ καθηδου-
παθοῦντες ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασι, μηδὲ τρυφῇ καὶ
ἡδονῇ σχολάζοντες· τοῦμπαλιν δὲ πιέζοντες ἑαυτῶν
τὴν ζωὴν ἀσιτίαις καὶ πόνοις καὶ ταῖς ἄλλαις ἀσκη-
τικαῖς κακοπαθείαις· οἱ καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον,
ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς λαοῦ ἐκ βάθους καρδίας
πρὸς τὸν Θεὸν ἔστενον. Διὸ λέλεκται· *Ἐισελθῆτω ἐν-
ώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων*. Τίνας
δὲ εἰσι οἱ ταῦτα διδασκόμενοι λέγειν, ἐξῆς παρίστησι
μένων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐ κατηξιώμεθα μέχρι θανάτου ἀγωνίσασθαι, οὐδὲ ὑπὲρ Θεοῦ κενῶσαι τὰ ἑαυ-
τῶν αἵματα· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ταῦτα πεπονητότων ἐσμὲν
μεθὰ δι' ἐκείνους ἐλεθῆναι. Διὸ φάμεν· *Περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων*.

Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλασίου εἰς τὸν
κόλπον αὐτῶν, τὸν ὀνειδισμόν αὐτῶν, δὲ ὀνειδισά-
σε, Κύριε. Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου καὶ πρόβατα νομῆς
σου, ἀνθομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰς γε-
νεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου.
Ἡμεῖς μὲν περιποίησαι, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ
τοὺς πατέρας. Τοῖς δὲ γείτοσιν ἡμῶν, τουτέστι τοῖς
ἐπανισταμένοις ἡμῖν καὶ τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον διεγεί-
ρουσιν, ἀπόδος τὰ ἀμοιβαῖα, πολυπλασιάζων τὴν
ὀφειλομένην αὐτοῖς ὑπὲρ ὧν ἔδρασαν τιμωρίαν, μὴ
τοῖς καθ' ἡμῶν ἀρκεσθέντες κακοῖς, ἀλλ' ἤδη καὶ σὲ
τὸν ἐπὶ πάντων Κύριον βλασφήμοις καὶ ὀνειδιστικοῖς
περιβάλλοντες λόγοις. Ἄλλ' ἐκείνοις μὲν, φησὶν, ἀπό-
δος τὴν ἀξίαν τιμωρίαν πρὸς ὠφελείας αὐτῶν γενη-
σομένην, ἐπιστρεφομένων καὶ σωφρονιζομένων δι' αὐ-
τῆς· ἡμᾶς δὲ σῴζε, τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων·
οἱ, εἰ καὶ μὴ τοῖς πατράσι γεγόναμεν ὅμοιοι, ἀλλ'
ὅμως σου τυγχάνομεν λαὸς καὶ τῆς σῆς νομῆς πρό-
βατα· διὸ ἀνθομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα,
εὐχαριστοῦντες δηλαδὴ καὶ τοὺς πρέποντας ὑμῖν· οὐ καὶ
δοξολογίας ὑπὲρ ὧν εὐ πεπονηθαμεν σοι· ἢ πάντων ἀγα-
θῶν δοτῆρι Θεῷ ἀναπέμποντες. Ἐφεξῆς τε κατὰ γε-
νεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν αἰνεσίαν σου
παισὶν ἡμετέροις καὶ παιδῶν παισὶ, διαδόχοις τε αὐτῶν
τοῖς μετὰ ταῦτα γενησομένοις, ὥσπερ ἀγαθὸν κληρον
παραδώσαντες τῆς ἀνέσεως τὰ σωτήρια μαθήματα.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιοθησομένων,
μαρτυρίον τῷ Ἀσαφ.

ΘΒ΄.

Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχεες, ὁ ὀδηγῶν
ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ. Τέσσαρες εἰσιν οἱ ἐπι-
γεγραμμένοι, Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· δύο
μὲν τοῦ Δαυίδ, ὁ νθ' καὶ ὁ ξη', τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ εἷς,
ὁ μδ', καὶ τοῦ Ἀσαφ ὡσαύτως ὁ μετὰ χεῖρας. Ὁ
μὲν οὖν νθ' ἀπόπτωσιν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐδήλου
καὶ κλησὶν ἐθνῶν· ἔλεγε δ' οὖν ἀρχόμενος, Ὁ Θεός,
ἀπόσω ἡμῖς, καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ὠργισθης, καὶ
τὰ τοῦτοίς ἐξῆς. Εἶτα προῖων, ἐπήγε· *Μωὰδ λέβης
τῆς ἐλπίδος μου*. Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ
ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφύλλισαν· ἢ, ὑπε-
τάγησαν. Ὡσαύτως καὶ ὁ ξη', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθη-
σομένων ἐπιγεγραμμένος, τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος καὶ
τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἀποβολὴν παρίστησι λέγων· *Γενη-
θήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα
καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον*. Σκοτι-
σθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν,

tuus gemitus compeditorum. Quinam porro sint qui
ad hæc dicenda instituti sunt sub hæc aperit his
verbis: *Patrocinare filiis occisorum*. Nos siquidem
non digni habiti sumus qui ad mortem usque certa-
remus, ac pro Deo sanguinem funderemus; sed
quia filii sumus eorum qui hæc sunt perpessi, vir-
tute patrum nostrorum ornati, precamur ut illorum
gratia misericordiam consequamur. Quare dicimus:
Patrocinare filiis occisorum.

φάσκων· *Περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατω-
υἱοί, σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων ἀρετῇ, θεό-*

VERS. 12-14. *Redde vicinis nostris septuplum in
sinu eorum, improprium ipsorum, quod exprobrave-
runt tibi, Domine. Nos autem populus tuus et oves
pascuæ tuæ, confitebimur tibi in sæculum. In genera-
tionem et generationem annuntiabimus laudem tuam.*
Nobis patrocinare, etsi non nostri causa, sed propter
patres nostros. Vicinis vero nostris, id est iis
qui insurgunt in nos, nobisque bellum movent, vi-
ces retribuas, multiplicans illud sceleribus eorum
debitum supplicium. Non sat illis fuit mala in-
fluxisse nobis; sed te quoque universorum Domi-
num blasphemis et contumeliosis dictis impe-
verunt. Verum illis ad utilitatem suam promeritum
redde supplicium; ita ut eo convertantur et ad
meliores se frugem recipiant; nos autem occiso-
rum filios, salute dona, qui, etiamsi non patribus
similes fuerimus, attamen populus tuus sumus et
oves pascuæ tuæ; quare *confitebimur tibi in sæculum*,
gratias scilicet agentes debitique hymnos
et laudes pro acceptis beneficiis tibi omnium bono-
rum largitori Deo emittentes. Deinceps vero in *ge-
nerationem et generationem annuntiabimus laudem
tuam* filiis nostris, filiis filiorum et eorum posteris,
salutarem laudis tuæ disciplinam, ceu optimam
sortem, tradentes.

4. IN FINEM, PRO HIS QUI COMMUTABUNTUR,
TESTIMONIUM ASAPH.

LXXIX.

VERS. 2. *Qui pascis Israel, intende, qui deducis
velut ovem Joseph*. Quatuor sunt inscripti, *Pro iis
qui commutabuntur*; duo quidem Davidis, LIX et
LXVII, filiorum Core unus, XLIV, Asaphi item hic
quem tractamus. Quinquagesimus nonus lapsus
Judaici populi et vocationem gentium significabat,
his verbis orsus: *Deus, repulisti nos et destruxisti
nos, iratus es, et cætera quæ sequuntur*. Sub hæc
autem: *Moab lebes spei meæ. In Idumæam exten-
dam calceamentum meum; mihi allophyli amici fa-
cii sunt, sive, subditi sunt*. Similiter LXVIII, *Pro ii:
qui commutabuntur* inscriptus, cruciatus Servato-
ris et Israelis abjectionem declarat his verbis:
*Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in re-
tributionem et in scandalum. Obscurentur oculi eo-
rum ne videant, et dorsum eorum semper incurvum.*
Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ cor-

prehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in A
tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam
quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem
vulnerum meorum addiderunt. Hi quidem Davidis
sunt. Filiorum vero Core XLIV, cui titulus, Pro iis
qui commutabuntur, canticum pro Dilecto emi-
sit, cujus adventum vaticinans, vocationem Ec-
clesiæ ex gentibus addidit, hoc eam modo subindi-
cans : Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam,
et obliviscere populum tuum et domum patris tui. Et
concupiscat rex decorem tuum, quoniam ipse est Do-
minus tuus, et adorabunt eum, filia Tyri in muneribus.
Eodem itaque modo hic quem tractamus, Pro
iis qui commutabuntur inscriptus, ac in finem re-
mittens, Christi adventum, Judaici populi captivi-
tatem et Hierosolymorum incendium quod a Baby-
lonis factum est prænuntiat. Primo quidem ordi-
tur ab exitu Judæorum ex Ægypto, et habitatione
eorum in Palæstina : deinde adjicit obsidionem
post hæc ab Assyriis et Babyloniis factam : ad
hæc autem supplicationem effundit pro Christi
adventu : quæ singulatim in hujus prophetiæ
interpretatione explicabuntur. Initio autem eum
qui pascit Israel psalmus evocat : hic porro erat
Dei Verbum, uti plerumque comprobavimus, de-
clarantes non Deum qui super omnia est, sub
hominis figura visum Abrahamo fuisse ; neque
Moysi oracula fudisse, nec in deserto præcessisse
populum ; sed hunc non alium esse, quam eum qui
in Evangelio dicit : Antequam Abraham fieret, ego
sum⁸⁸ ; et, Abraham pater vester exsultavit ut vide-
ret diem meum, et vidit, et gavisus est⁸⁹. Ipsum ergo
jam evocat dicens : Qui pascis Israel, intende, etc.,
rogatque ut ostendat faciem suam pro communi
omnium salute, adventumque ejus quamprimum
contingere supplicat his verbis : Excita potentiam
tuam, et veni ut salvos facias nos ; ac tertio cum
dicit, Ostende faciem tuam, et salvi erimus. Deinde
vero adventus modum declarat dicens : Fiat manus
tua super virum dexteræ tuæ, et super filium homi-
nis, quem confirmasti tibi. Incorporatum namque Dei
Verbum rogat, ut per virum dexteræ suæ, et per
Filium hominis beneficam virtutem suam omnibus
largiatur. Divini itaque et salutaris adventus hac
ratione mentionem fecit ; Israelis vero ruinam ita
vaticinatur : Ut quid destruxisti maceriam ejus ? sci-
licet vineæ, quam ex Ægypto transtulit, et vinde-
miant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Exter-
minavit eam aper de silva, et singularis ferus depas-
tus est eam. Incensa igni et suffossa. Hæc de vinea
percurrens, Judaicæ gentis vastationem prænuntia-
bat. Jure itaque in titulo hæc dicta testimonium
vocat : nam testimonium hæc dicta futura esse dixit.
Unde apud Symmachum et Aquilam, testificatio
dicitur. Illius autem loco, pro iis qui commutabun-
tur, Symmachus, pro floribus ; Aquila vero, pro li-
iis, interpretati sunt. Prosperitatem siquidem Ju-

καὶ τὸν ῥῶτον αὐτὸν διαπαντὸς σύγκληρον.
Ἐκχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου, καὶ ἡ θυμὸς
τῆς ὀργῆς σου καταλάβει αὐτούς. Γενηθήτω ἡ
ἐκταλασία αὐτῶν ἡρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώ-
μασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· ὅτι ὃν σὺ ἐπά-
ταξας κατεδίωξας, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυ-
μάτων μου προσέθηκας. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τοῦ
Δαυὶδ. Τῶν δὲ υἱῶν Κορὲ ὁ μὲν, Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθη-
σομένων τὴν ἐπιγραφὴν ἔχων, ὥδην ἀνέπεμπε ὑπὲρ
τοῦ Ἀγαπητοῦ, οὗ τὴν παρουσίαν θεοπέσις ἐπισυν-
ῆπτε τὴν κλήσιν τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας τοῦτον
αἰνιττόμενος τὸν τρόπον· Ἀκουσον, θυγάτηρ, καὶ
κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου
καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ
Βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ Κύ-
ριός σου, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, θυγάτηρ
Τύρου ἐν δώροις. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ
ὁ μετὰ χεῖρας Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων ἐπιγε-
γραμμένος, καὶ εἰς τὸ τέλος ἀναπέμπων, Χριστοῦ
παραουσίαν, τοῦ τε Ἰουδαίου ἔθνους τὴν αἰχμαλωσίαν
καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὃν πέπονθεν ὑπὸ
Βαβυλωνίων προαναφανεί. Πρῶτον μὲν οὖν διεξέρ-
χεται τὴν ἀπ' Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἐξοδόν, καὶ
τὴν κατοικίαν αὐτῶν τὴν ἐπὶ τῆς τῶν Παλαιστίνων
γῆς· ἔπειτα συνάπτει τὴν μετὰ ταῦτα εἰσελεύσασαν
αὐτοῖς πολιορκίαν ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων καὶ
πρὸς τοῦτους ἰκετηρίαν ἐκτίθεται ὑπὲρ τῆς τοῦ Χρι-
στοῦ ἐπιφανείας· ταῦτα δὲ κατὰ μέρος δειχθήσεται ἐν
τῇ τῶν προφητευσόμενων ἐρμηνείᾳ· κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν
ἀνακαλεῖται ὁ ψαλμὸς τὸν ποιμαίνοντα τὸν Ἰσραὴλ·
οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς πολλάκις ἀπεδείξα-
μεν παριστώμενος, μὴ τὸν ἐπέκεινα τὸν ὄλων Θεὸν εἶναι
τὸν ὄφθαί τῷ Ἀβραάμ ἐν ἀνδρὸς σχήματι ἀναγεγραμ-
μένον, καὶ τῷ Μωϋσεὶ κεχρηματικέναι, καὶ ἐν τῇ ἐπι-
φυμῇ προωδευκέναι τοῦ λαοῦ· εἶναι δὲ τοῦτον οὐδέτερον
τοῦ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηκότος· Πρὶν Ἀβραάμ γε-
νέσθαι ἐγὼ εἰμι· καὶ, Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλ-
λιάσατο Ἰνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἴδῃ καὶ
ἐχάρη. Αὐτὸν δὲ ἦν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνακαλεῖται
φάσκων· Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχερ, καὶ τὰ
ἐξῆς, ἐπιφάναι τε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς κοινῆς
ἀπάντων σωτηρίας ἀντιβολεῖ, τὴν τε παρουσίαν αὐτοῦ ἢ
τάχος γενέσθαι ἀξιοῖ λέγων· Ἐξέγειρον τὴν δυνα-
στείαν σου, καὶ ἐλθέ, εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Τρίτον δὲ
D εἰπὼν, Ἐπίσανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα,
τὸν τρόπον τῆς ἐπιφανείας παρῆσιν ἐξῆς ἐπι-
λέγων· Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου,
καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταλώσας σεαυτῷ.
Τὸν γὰρ ἀσωμάτων τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀξιοῖ δι' ἀνδρὸς
δεξιᾶς αὐτοῦ καὶ διὰ Υἱοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐεργετικὴν
αὐτοῦ δύναμιν δωρησασθαι τοῖς πᾶσι. Τῆς μὲν οὖν
σωτηρίου θεοφανείας τὴν μνήμην τοῦτον ἐποίησατο
τὸν τρόπον, τὴν δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπόπτωσιν ὠδέπη θε-
σπίζει λέγων· Ἰνατὶ καθέλιξες τὸν φραγμὸν αὐτῆς ;
δηλονότι τῆς ἀπέπελόν, ἣν ἐξ Αἰγύπτου μετήγαγε, καὶ
τρυνῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπρεσβύμενοι τὴν
ἐδόν. Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μο-

⁸⁸ Joan. VIII, 58. ⁸⁹ ibid. 56.

γῶς ἀγριός κατενεμήσατο αὐτήν. Ἐμπεπυρισμένη ἄ δæorum brevem et temporaneam, floribus et liliis comparat. Supplicationem igitur emittit Propheta ad eum qui olim Israelem curabat et inspiciebat, Dei scilicet Verbum, quod invocans ait : *Qui pascis Israel, intende*. Sic autem ipsum flectere conatur, antiquam ejus in populum inspectionem commemorans. Tua, inquit, pecora, ovesque tuas cures, qui olim pascebas illas. Nam si quondam pastoralem hominum sollicitudinem subiisti, si populum, qui inter homines alios tuus dicebatur, deduxisti, horum memento, neque despicias eos quos tanta providentia dignatus es. Intende igitur, inquit, et considera quanta grex ille tuus patiat, quomodo vineam illam exterminaverit aper de silva, et singularis ferus depastus sit eam, quomodo fuerit incensa igni et suffossa ab increpatione vultus tui. Hæc porro in Spiritu sancto Judaicam gentem Propheta docet, tempora et eventus rerum meditari ac prænuntiare occupans; ut cum res quæ in prophetia feruntur advenerint, in promptu notitiam illius ad Deum emissæ supplicationis exciperent. Quis vero sit qui pascit Israel, declarat ipse qui ait : *Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ*⁵⁹; et rursum : *Ego sum pastor bonus, et animam meam pono pro ovibus*⁶⁰. Ipse vero erat qui Josephum, vel tribum ejus, ut ovem deducebat; sive etiam totam Judaicam gentem metaphorice ab una tribu Joseph subindicans; sive potius ipsum virum tribus progenitorem. Quoniam ipsi insidiis fratrum impetito, Ismaelitis vendito, in Ægyptum deducto, Petephrae servienti, impudicam dominam aversanti, in carcerem item conjecto, aderat. Nam in omnibus his adfuisse Moysis scriptura commemorat dicens : *Et erat Dominus cum Joseph*⁶¹. Unde commodius vertisse mihi videtur Theodotio, qui ait : *Qui deducis quasi ovem Joseph*. Ita quoque dixeris ipsum Israelem, qui primus hoc nomine appellatus est, a pastore ductum fuisse. Hic vero Jacob erat, filius Isaac. Nam ille cum solus in Mesopotamiam spe in Deum fultus descenderet, pastorem suum invenit qui aderat sibi, Verbum scilicet Dei, quod ipsi apparere solebat. Opportune itaque Deo supplicans, non turbam impiorum memorat, sed unius tantum et alterius ex religiosis illis olim viris mentionem facit, ex progenitorum virtute et religione posteror eorum misericordiam consequi deprecans. — VERS. 3. Hic vero ipse qui sanctorum olim virorum pastor fuit, is qui cherubinis vehitur erat. Quibusnam cherubinis, nisi iis qui ab Ezechieli visi sunt, quorum imagines et symbola jussus Moyses supra arcam ex auro posuit? Cherubim autem meminit Ezechiel hoc pacto loquens : *Et vidi, et ecce super firmamentum, quod erat super caput cherubim, quasi lapis sapphiri, similitudo throni in ipso*⁶². Postea vero ait : *Et egressa est gloria Domini a limine domus, et ascendit super cherubim* :

⁵⁹ Joan. x, 14. ⁶⁰ ibid., 11. ⁶¹ Gen. xxxix, 2.⁶² Ezech. i, 26.

*et assumpserunt cherubim alas suas, et elevata sunt a terra in conspectu meo dum exirent: et rotæ hærebant ipsis. Et steterunt ad præliminaria portæ domus e regione positæ, et gloria Dei Israel erat supra eos*⁶³. Viden' quo pacto hic currus Dei describatur de quo alibi dicitur, *Currus Dei decem millibus multiplex millia latantium?* Cherubim vero currus erant, ita ut supra caput ipsorum throni similitudo esset, et supra thronum gloria Domini. Quænam esset gloria Domini initio libri declaratur, ubi dicitur: *Super cherubim quasi species erat lapidis saphiri, similitudo throni super ipsum: et super similitudinem throni similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi formam electri a specie lumborum et desuper; et a specie lumborum usque deorsum, quasi species ignis, et lux ejus in circuitu; adjicitque: Hæc visio similitudinis gloriæ Domini*⁶⁴.

Ἔστησαν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης τοῦ οἴκου τῆς ἀπέναντι, καὶ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτῶν ὑπεράνω. Ὁρᾷς ὅπως ἐν τοῦτοις τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ διαγράφεται, περὶ οὗ λέλεκται ἐν ἑτέρῳ, τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον χιλιάδων εὐθηνούντων; Χερουβὶμ δὲ ἦν τὸ ἄρμα, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς θρόνου ὁμοίωμα Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τούτῳ δόξα Κυρίου. Τίς δὲ ἡ δόξα Κυρίου ἦν κατ' ἀρχὰς τῆς βίβλου δηλοῦται, ἔνθα εἴρηται: Ὑπεράνω τῶν χερουβὶμ ὡς ὄρασις ἦν λίθου σαπφειροῦ, ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἀνωθεν. Καὶ εἶδον ὡς ὄψιν ἠλέκτρον ἀπὸ ὀράσεως ὀφύος ἕως ἀνω· καὶ ἀπὸ ὀράσεως ὀφύος ἕως κάτω, ὡς ὄρασις πυρός, καὶ φέγγος αὐτοῦ κύκλω· καὶ ἐπιλέγει· Αὕτη ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου.

Vides quomodo gloriam Dei in throno sedentem explicans, formam hominis descriperit? Quænam alia fuerit illa hominis forma, quæ non ipse Deus, sed gloria Dei dicta est, quam unigenitum Dei Verbum, quod aliquando gloriam Dei Patris, aliquando speciem hominis propter hominem quem assumpsit, nuncupat? cujus quæ ad deitatem spectabant electro, omnis materiæ pretiosissimo, simile dicebatur; quæ vero a lumbis usque deorsum erant, modo speciei ignis, modo lucis splendori; quia quæ in naturæ consortium veniunt, homines scilicet in terra constituti, vario modo ejus virtutibus opus habent: nam ii qui luce digna faciunt, illuminante vi indigent; qui vero igne digna perpetrant, comburente et ultrice virtute. Cælestium porro imagines et symbola adornare jussus Moyses, cherubim ex auro confecit: hæc vero arcæ insidebant, in quorum medio propitiatorium ex auro factum consistebat: eratque propitiatorium in medio cherubim aurigæ instar ipsis impositum; ita ut propitiatorium illud ex auro factum, imago et exemplar esset ejus qui super cherubim in Ezechiele propheta visus est; quem Verbum esse Dei commonstravimus. Quare divinus Apostolus ipsum Verbum propitiatorium vocat, dicens: *Quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ejus*⁶⁵. Hæc autem a Moyse ex auro figurate confecta, cherubim dico et propitiatorium, populo præbant in solitudine, coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Nam in exitu duodecim tribuum, ante arcam tres tribus castrametabantur, nempe Juda, Issachar et Zabulon; arcam item tres tribus sequentibus, nempe Ephraim, Benjamin et Manasse, a

τῶν ἀσεβῶν μνημονεύειν· ἐνδὸς δὲ καὶ δευτέρου τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν μνημῆν ποιεῖται, διὰ τῆς τῶν προπατόρων ἀρετῆς καὶ θεοσεβείας τοὺς ἐξ αὐτῶν γινόμενους ἐλέου τυχεῖν ποτινῶμενος. Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ποτε γενόμενος ποιμῆν, καὶ τοῖς χερουβὶμ ἐποχοῦμενος ἦν. Ποίοις δὲ χερουβὶμ ἢ τοῖς παρὰ τῷ Ἐξεκτῆλ τεθεωρημένοις, ὧν εἰκόνας καὶ σύμβολα Μωϋσῆς διὰ χρυσοῦ ὑπεράνω τῆς κιβωτοῦ κελευσθεὶς ἐποίησε; Μένηται δὲ τῶν χερουβὶμ ὁ Ἐξεκτῆλ, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπάνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦ χερουβὶμ ὡς λίθος σαπφειροῦ ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ. Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι· Καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰθροῦ τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ τὰ χερουβὶμ· καὶ ἀνέλαθε τὰ χερουβὶμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ ἔμετεωρίσθησαν ἀπὸ τῆς γῆς ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν τῷ ἐξελεθεῖν αὐτὰ, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν. Καὶ

Ἔστησαν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης τοῦ οἴκου τῆς ἀπέναντι, καὶ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτῶν ὑπεράνω. Ὁρᾷς ὅπως ἐν τοῦτοις τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ διαγράφεται, περὶ οὗ λέλεκται ἐν ἑτέρῳ, τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον χιλιάδων εὐθηνούντων; Χερουβὶμ δὲ ἦν τὸ ἄρμα, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς θρόνου ὁμοίωμα Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τούτῳ δόξα Κυρίου. Τίς δὲ ἡ δόξα Κυρίου ἦν κατ' ἀρχὰς τῆς βίβλου δηλοῦται, ἔνθα εἴρηται: Ὑπεράνω τῶν χερουβὶμ ὡς ὄρασις ἦν λίθου σαπφειροῦ, ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἀνωθεν. Καὶ εἶδον ὡς ὄψιν ἠλέκτρον ἀπὸ ὀράσεως ὀφύος ἕως ἀνω· καὶ ἀπὸ ὀράσεως ὀφύος ἕως κάτω, ὡς ὄρασις πυρός, καὶ φέγγος αὐτοῦ κύκλω· καὶ ἐπιλέγει· Αὕτη ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου.

Ὁρᾷς ὅπως ὁ λόγος τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὄχουμένην δόξαν Θεοῦ διερμηνεύων εἶδος ἀνθρώπου διέγραψε; Τί δ' ἂν γένοιτο τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ οὐκ αὐτὸς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ δόξα τοῦ Θεοῦ εἴρηται, ἢ ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὃν ποτὲ μὲν δόξαν Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζει, ποτὲ δὲ εἶδος ἀνθρώπου δι' ὃν ἀνεληφεν ἀνθρώπων; οὐτὰ μὲν τῆς θεολογίας ἠλέκτρον τῷ πάσης ὕλης τιμαλφεστέρῳ παρεκκάζετο, τὰ δὲ ἀπὸ ὀφύος καὶ κάτω, πῆ μὲν ὀράσει πυρός, πῆ δὲ φωτὸς φέγγει· ἐπειδὴ τὰ ἐκ γενέσεως μέτοχα, καὶ οἱ ἐπὶ γῆς ἀνθρώποι διαφόρων αὐτοῦ δυνάμεως ἐπιδέονται· οἱ μὲν φωτὸς δέξια πράξαντες τῆς φωτιστικῆς ἐνεργείας, οἱ δὲ τὰ πυρός δέξια τῆς καυστικῆς καὶ τιμωροῦ δυνάμεως. Τῶν δ' οὐρανίων εἰκόνας καὶ σύμβολα κατασκευάσαι Μωϋσῆς κελευσθεὶς, τὰ χερουβὶμ ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευάσεν· ἐπέκειτό τε ταῦτα τῇ κιβωτῷ, μέσον ἔχοντα τὸ ἱλαστήριον ἐκ χρυσοῦ πεποιημένον· καὶ ἦν τὸ ἱλαστήριον μέσον τῶν χερουβὶμ ἡνιόχου δίκην ἐπιλείμενον αὐτοῖς· ὥστ' εἶναι εἰκόνα καὶ τύπον τὸ ἀπὸ χρυσοῦ πεποιημένον ἱλαστήριον τοῦ ἐν τῷ προφήτῳ Ἐξεκτῆλ ὑπὲρ τὰ χερουβὶμ ὀφθέντος· ὃν ἀποδείκνυμεν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἱλαστήριον αὐτὸν καλεῖ λέγων· Ὁρ προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. Ταῦτα δὲ τυπικῶς παρὰ Μωϋσῆι διὰ χρυσοῦ πεποιημένα, λέγω δὲ τὰ χερουβὶμ καὶ τὸ ἱλαστήριον, προηγείτο τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ λαοῦ κατὰ πρόσωπον Ἐφραΐμ καὶ Βενιαμὴν καὶ Μανασσῆ. Ἐν γὰρ τῇ πορείᾳ τῶν ἑβ' φυλῶν ἐμπροσθεν μὲν τῆς κιβωτοῦ παρενέβαλον φυλαὶ τρεῖς, Ἰούδα, καὶ Ἰσάχαρ, καὶ Ζαβουλὼν· εἰποντο δὲ τῇ κιβωτῷ ὁμοίως φυλαὶ τρεῖς, Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ, κατὰ νότου ἀκολουθοῦσαι τοῖς χερουβὶμ. Διὸ λέλεκται ἐνταῦθα· Ἐμφάνηθι καθ-

⁶³ Ezech. x, 18 ⁶⁴ Ezech. i, 26. ⁶⁵ Rom. iii, 25.

ήμερος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ εναντίον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμίν, καὶ Μανασσῆ. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται· Καθήμενα τοῖς χερουβὶμ, ἐπιφάνηθι εἰς πρόσωπον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμίν, καὶ Μανασσῆ. Σὺ γάρ, φησὶν, ὁ εἰς πρόσωπον καὶ ἐνώπιον Ἐφραΐμ, καὶ Βενιαμίν, καὶ Μανασσῆ προπορευόμενος ἐμφάνηθι. Ἀνακαλεῖται δὲ ἐν τούτοις τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὁ Προφήτης ἄπὸ τῶν γνωριζομένων τῷ λαῷ τὴν ἐπίκλησιν ποιούμενος· ἄλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς θεοπτίας, τῆς τῷ Προφῆτῃ Ἐζεκιῆλ τεθεαμένης. Δυσωπεῖ δὲ τὸν παρακαλούμενον διὰ τῆς εὐχῆς· Εἰ γὰρ ὑπέμεινας, φησὶ, καιρῷ τινι προοδεῦσαι ἀνθρώπων, καὶ τῶν προλεγεμένων ἠγήσασθαι φυλῶν, καὶ νῦν τοῖς αὐτοῖς χειμαζομένοις καὶ ἀπολλυμένοις ἐμφάνηθι· καὶ σύ γε αὐτὸς, ὁ καὶ τότε ποιμάνας καὶ προηγγαμένους τοῦ λαοῦ, ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Ἴκετεύει τε ἐν τούτοις τὴν εἰς ἀνθρώπων αὐτοῦ ἀφίξιν ποιήσασθαι καὶ τοὺς ἀποστραφέντας καὶ ἐν ἀποπτώσει γενομένους πάλιν ἀναλαβεῖν, πάλιν καὶ εἰς αὐτὸν ἐπιστρέψαι ποιῆσαι. Διὸ λέγει· Ὁ Θεός, ἐπιστρέψον ἡμᾶς καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθῆσόμεθα. Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν δούλων σου; Ὁ λεγόμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος Κύριος καὶ Θεός τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ ποιμαίνων τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὀδηγήσας ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ· προοδεύων τε ἐναντίον Ἐφραΐμ καὶ Βενιαμίν καὶ Μανασσῆ. Κύριος δὲ καὶ Θεός τῶν δυνάμεων εἰρηται, ὡς ἐν ἑτέροις ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Τῷ μὲν οὖν διαδόχῳ Μωϋσέως Ἰησοῦ, ἐν σχήματι ἀνδρὸς φανεῖς, ἑαυτὸν ὠμολόγει ἵστας ἦν λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου. Ἐν δὲ τῷ Ἡσαΐᾳ ἐλέγχεται, ὅτι Παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν. Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς· Θεός δυνατὸς, ἐξουσιαστής, ἀρχῶν εἰρητικής, πατήρ αἰῶνος. Τοῦτο τοίνυν διδάσκεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ προφητικοῦ εὐχὴν ἀναπέμπειν ὁ καταλειφθεὶς Ἐρημος λαός, καὶ αὐτῷ λέγειν· Κύριε ὁ Θεός τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου; Ἄνθ' οὗ οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταὶ, τοῦ λαοῦ σου, ἠρμήνευσαν. Διέσκονται δὲ καὶ ἄρτον δακρύων ἐσθίειν ἐφ' οἷς τελεμήσασιν· Ἰν', ἀποκλαυσάμενοι τὰ ἑαυτῶν κακὰ καὶ πενήσαντες, τύχοιεν παρακλήσεως κατὰ τὸν φηταῖα μακαρισμὸν· Μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελεύσονται· μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἐψώμισας ἡμᾶς, φησὶν, ἄρτον δακρύων, καὶ ἐπότισας ἡμᾶς μετὰ δακρύων μέτρῳ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κλαυθμοῦ καὶ δακρύων ἄξιοι γεγόναμεν, ὥστε ἀντὶ ἄρτου τρέψασθαι κλαυθμοῖς καὶ στεναγμοῖς, καὶ ποιεῖσθαι ἰάκρυα καὶ γόους· ἄλλ' αὐτὰ ταῦτα μεμετρομένα ἡμῖν γινέσθω, ὥστε μὴ εἰς ἀπειρον ἡμῖν παραταθῆται· λῆξαι δὲ ποτε, καὶ μεταβαλεῖν ἐπὶ τὸ παιδρότε-

A tergo cherubim sequentes. Quamobrem hic dicitur : Manifestare, qui sedes super cherubim, coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Ideo secundum Aquilam dicitur : Insidens super cherubim, manifestare in facie Ephraim, Benjamin et Manasse. Tu enim, inquit, qui in facie Ephraim, Benjamin et Manasse procedis, manifestare. In his autem Propheta Dei Verbum evocat, ab iis quæ populo nota erant nomen ejus mutans, sed non a divina Ezechielis visione. Ipsum autem his verbis supplicando compellat : Si quodam tempore, inquit, hominibus anteire dignatus es, memoratasque tribus ducere, nunc ipsis fluctuantibus et pereuntibus appare; tu, inquam, ipse qui olim populum pascebas ipsique anteibas, excita potentiam tuam et veni, ut salvas facias nos. His vero supplicat ut ad homines accedat, et eos qui aversi et lapsi erant, iterum resummat, iterum ad se convertat. Quapropter dicit : Deus, converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus.— VERS. 5. Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servorum tuorum? Qui in presenti dicitur Dominus et Deus virtutum, is ipse erat qui pascebat verum Israel, et deducebat sicut ovem Joseph, et qui sedebat super cherubim, et qui incedebat coram Ephraim, Benjamin et Manasse. Dominus autem et Deus virtutum dicitur, ut alibi dux exercitus et virtutis Domini, ac magni consilii Angelus. Jesu itaque Moysis successori, in forma hominis apparens quis ipse esset confitebatur, dicens : Ego sum dux exercituum et virtutia Domini⁶⁶. In Isaiâ vero dictum est : Puer natus est nobis, et filius datus est nobis. Cujus principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus⁶⁷. Secundum reliquos interpretes : Deus fortis, potens, princeps pacis, pater sæculi. Hoc itaque docetur a Spiritu prophetico populus qui derelictus est, ut emittat orationem et dicat ipsi : Domine Deus virtutum, quousque irasceris super orationem servi tui? Pro quo reliqui omnes interpretes, populi tui, interpretati sunt. Docentur porro panem lacrymarum comedere pro ausibus suis, ut mala sua flentes ac lugentes, consolationem obtineant, ut in beatitudinibus dicitur : Beati qui flent, quoniam ridebunt. Beati qui lugent, quoniam consolabuntur⁶⁸. Secundum Symmachum autem : — VERS. 6. Cibasti nos, inquit, pane lacrymarum, et potasti nos cum lacrymis mensura. Etsi namque fletu et lacrymis digni simus, ut loco panis, fletibus ac gemitibus aliamur, lacrymis et lamentationibus potemur; at hæc ipsa mensurate nobis tradantur, ita ut non in infinitum procedant, sed aliquando cessent, ac in jucundiora mutentur. Tu enim (VERS. 7) posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos : qui non simile quidpiam olim ausi contra nos sunt, eum te patronum habereimus. Quamobrem (VERS. 8) precamur, et te Deum virtutum invocamus, supplicantes ut

⁶⁶ Jos. v, 14. ⁶⁷ Isa. ix, 6. ⁶⁸ Matth. v, 5.

nos convertas. Quod sane eveniet si conspicuus
 fias et vultum tuum ostendas nobis. Nam si id con-
 cedatur, salvi erimus, ac nos quoque dicemus :
*Signatum est super nos lumen vultus tui, Domi-
 ne* ⁶⁹.

Τούτο δὲ ἔσται ἐπιφανῆς γένου, καὶ τὸ σαυτοῦ
 σωθησόμεθα λέγοντες ἂν καὶ ἡμεῖς· Ἐσημειώθη ἐφ’

VERS. 9. *Vineam de Ægypto transtulisti : eiecisti
 gentes et plantasti eam. Dux itineris fuisti in con-
 spectu ejus, et plantasti radices ejus, et implevit ter-
 ram. Supplicationem ordiens Propheta, eum qui pas-
 cit Israel evocabat. Erat autem Israel a memorata
 hic vinea diversus. Nam ille quidem semper a Do-
 mino pascitur; hæc autem vinea in pejorem multo
 conditionem declinavit. Per religiosum autem*

Β *viticum, illum nempe olim Israelem, Deo sup-
 plicat ut posteris suis male agentibus prospiciat.
 Færit vero Israel, perspicax omnis anima, quæ a
 Iovio pastore semper pascitur. Vineam autem Dei
 dicatur, quæ imaginem servat ejus qui in Evange-
 lio dixit : *Ego sum vitis vera* ⁷⁰; vinea vero ex
 Ægypto translata, est anima subversionem passa :*

qualis fuit Judaicus populus qui olim diuturno
 tempore idola in Ægypto coluit, ac cum modicos
 fructus protulisset, ut de illisustificatur Moyses in
 magno cantico hæc scribens : *Nam ex vinea Sodo-
 morum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorra-
 ha. Uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis eorum.
 Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum in-
 sanabilis* ⁷¹; etiamsi hujusmodi essent, ipsis prospici-
 ens Deus transplantavit eos, radices eorum ex

Ægyptiaco satu evellens, in aliamque terram pin-
 guemque locum transferens, ut docet Isaias his
 verbis : *Vinea facta est dilecto in cornu in loco pin-
 gui. Et sepem circumposui, et vallavi, et plantavi
 vineam Sorech. Et ædificavi turrin in medio ejus,
 et protocular fodi in ea* ⁷². Et sane cum in pingui-
 orem et multo meliorem Ægypto regionem prædi-
 ctam vineam transtulisset, eam ibi plantavit. De-
 inde, utpote optimus agricoltus, post primam illam
 translationem, dux itineris fuit in conspectu ejus,
 fruticibus amotis, omnique aliena materia excisa,
 ut ipsi nullus obex ad fructuum emissionem ades-
 set. Pro illo autem, *Dux itineris fuisti in conspectu*

Ε *ejus, Symmachus, Amovisti in conspectu ejus, inter-
 pretatus est. Deinde subjungit, radicare fecisti ra-
 dices ejus. Cum tanta Dei Verbi cura memorata vi-
 nea dignata fuerit, jure implevit terram, ita ut
 montes quidem inumbraret, cedros vero arbustis
 suis operiret (VERS. 11), palmites extenderet usque
 ad mare, et usque ad flumina propagines (VERS. 12).
 Hæc omnia ipsi evenerunt. Et quia tot tantisque
 donata est, jure sermo precandi ritu hunc agricola-
 lam memorans, his eum rogat et compellat : Quia
 tanta providentia et cura prædictam vineam digna-
 tus es, pro humanitate et gratia tua hæc omnia in
 illa operatus; quis non in hæsitacionem et dubium*

Α *ρον. Σὺ γὰρ ἔθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτο-
 σιν ἡμῶν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμνηκῆρισαν ἡμᾶς,
 μηδὲν τούτων πάλοι καθ’ ἡμῶν τολμώντες, ὅτε σε
 προστάτην εἶχομεν. Διὸ δεόμεθα, καὶ τὸν Θεὸν τῶν θυ-
 νάμεων ἀνακαλοῦμεθα, ἐπιστρέφαι ἡμᾶς καθικετού-
 πρόσωπον ἐπιδείξαις ἡμῖν. Τούτου γὰρ γενομένου,
 ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε.*

Α *μπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· ἐξέβαλες ἔθνη,
 καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν
 αὐτῆς, καὶ κατεφύτευσας τὰς βίβλας αὐτῆς, καὶ ἐκλή-
 ρωσε τὴν γῆν. Ἀρχόμενος τῆς ἱκετηρίας ὁ Προφήτης,
 τὸν ποιμαίνοντα τὸν Ἰσραὴλ ἀνεκαλεῖτο. Ἦν δὲ ὁ Ἰσραὴλ
 ἕτερος τῆς ἐνταῦθα λεγομένης ἀμπέλου. Ὁ μὲν γὰρ
 ἀεὶ ποιμαίνεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ἡ δὲ παρούσα ἀμπέλος
 πολλὴν ὑπέμεινε τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα ῥοπήν. Δυσωπεῖ δὲ
 διὰ τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς τοῦ πάλοι Ἰσραὴλ τὸν Θεὸν
 εἰς τὸ ἐπιθελῆσαι κακῶς πράττουσι τοῖς ἐκείνου ἀπο-
 γόνους. Εἴη δ’ ἂν Ἰσραὴλ καὶ πᾶσα ἰσραηλτικὴ ψυχὴ
 ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμῆνος διὰ παντὸς ποιμαίνουμένη.
 Λεχθελὶ δ’ ἂν καὶ ἀμπέλος Θεοῦ ἡ τὴν εἰκόνα σώ-
 ζουσα τοῦ φῆσαντος ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ
 ἀμπέλος ἡ ἀληθινή. Ἡ δ’ ἐξ Αἰγύπτου μετενη-
 γμένη ἀμπέλος ἡ παθοῦσα διαστροφὴν τυγχάνει
 ψυχῆ· ὁποῖος γέγονεν ὁ Ἰουδαῖον λαὸς εἰδωλολα-
 τρήσας ἐν Αἰγύπτῳ μακροῖς χρόνοις, μικροῦς τε
 προενεγκάμενος καρποὺς ὡς μαρτυρεῖ Μωϋσῆς ἐν
 μεγάλῃ ψῆθῃ γράφων ταῦτα περὶ αὐτῶν· Ἐκ γὰρ ἀμ-
 πέλου Σοδόμων ἡ ἀμπέλος αὐτῶν, καὶ ἡ κλημα-
 τὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Ἡ σταφυλὴ αὐτῶν στα-
 φυλὴ χολῆς, βότερυς πικρίας αὐτῶν. Θυμὸς ἐρα-
 κόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνά-
 τοτος· ἀλλὰ γὰρ καὶ οὕτως ἔχοντας αὐτοὺς ἐπισκεψά-
 μενος ὁ Θεὸς μετεφύτευσεν, ἐκρίζωσας μὲν τῆς
 Αἰγυπτιακῆς συμφοῦτας, μεταφύτευσας δὲ ἐν ἐτέρῃ
 χώρᾳ καὶ τόπῳ πῖονι, ὡς διδάσκει λέγων Ἡσαίας·
 Ἀμπέλων ἐγενήθη τῷ ἠρασημένῳ ἐν κέρατι ἐν
 τόπῳ πῖονι. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαφ-
 κωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπέλων Σωφῆχ. Καὶ ψευ-
 δόμησα ὑψυρον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήρησεν
 ὄρουσα ἐν αὐτῷ. Καὶ δὴ ἐν τόπῳ πῖονι καὶ πάλιν
 κρεῖττονι τῆς Αἰγύπτου χώρας μεταγαγὼν τὴν προ-
 λεγθεῖσαν ἀμπέλον κατεφύτευσεν. Εἶθ’ ὅτι γεωργὸς
 ἄριστος, μετὰ τὴν πρώτην μεταμόσχευσιν, ὀδοποίησεν
 ἔμπροσθεν αὐτῆς, πᾶν τὸ βλαστικὸν ἀποσκευάσας,
 καὶ πᾶσαν ἄλλοτριαν ὕλην ἐκτεμῶν, ὡς μὴ τὴν κλάμα
 ἐμποδῶν αὐτῇ γένοιτο πρὸς τὴν τῶν καρπῶν ἐκφυῖν.
 Ἄνετ δὲ τοῦ Ὀδοποήσας ἔμπροσθεν αὐτῆς, ὁ
 Σύμμαχος· Ἀπεσκευάσας ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἠφ-
 μήνευσεν. Εἶτ’ ἐπήγαγε, καὶ ἐριζοδόλησας τὰς βί-
 βλας αὐτῆς. Τοιαύτης δ’ ἐπιμελείας παρὰ τοῦ Θεοῦ
 λόγου τυχοῦσα ἡ δηλωθεῖσα ἀμπέλος, εἰκότως ἐπί-
 ρωσε τὴν γῆν, ὡς ὅρη μὲν ἐπισκιάσαι, κέδρους δὲ
 καλύψαι ταῖς αὐτῆς ἀναδενδράσιν. ἔχτειναί τε τὰ
 κλήματα ἕως θαλάσσης, καὶ τὰς φυάδας μέχρι πα-
 μῶν. Ταῦτα πάντα ὑπέρβεν αὐτῇ. Καὶ ἐπειδὴ τούτων
 ἡξιώθη, εἰκότως ὁ λόγος ὡς ἐν εὐχῇ τούτων ὑπο-
 μνήσας τὸν γεωργὸν, δυσωπεῖ διὰ τῆς ἱκετηρίας καί:*

⁶⁹ Psal. iv. 7. ⁷⁰ Joan. xv, 1. ⁷¹ Deut. xxxii, 32. ⁷² Isa. v, 1.

φρησι πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ τοσαύτης κατηξίωσας ἅπαντας καὶ ἐπιμελείας τὴν εἰρημένην ἀμπέλον, φιλανθρωπία καὶ χάριτι πάντα ταῦτα εἰς αὐτὴν ἐνδείξάμενος, τίς οὐκ ἂν ἀμυχανήσειε καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμπέσοι ζητῶν, *Ἰνατί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καταπατεῖν τε αὐτὴν ἅπασιν τοῖς ἐθέλουσι συνεχώρησας· ὡς τρυγᾶν αὐτὴν τοὺς βουλομένους, μηδενὸς τε περιφράττοντος, ποτὲ μὲν ἕν ἐκ δρυμοῦ λυμαίνεσθαι αὐτὴν, ἔλλοτε δὲ μονιδὸν ἄγριον καταδόσκεισθαι αὐτὴν; Ἄλλὰ γὰρ πρὸς ταύτην τὴν ἐπαπόρησιν ἀποκρίνεται διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ὡσπερ ἀπολογούμενος ὁ γεωργός, καὶ τὴν αἰτίαν παρίστησι λέγων· Διότι ἔμεινα Ἰνα ποιήσῃ σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάρθας· καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρυσγῆν. Ταῦτα δ' ὅτι περὶ τοῦ Ἰουδαίων λέλεχται λαοῦ, οὐδεὶς ἂν ἀμφιδάλῃ. Νοήσεις δὲ ὅπως ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ τῆς ἀμπέλου, ἐπιστήσας, ὡς σκιάν ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους συνετελεῖτο τοῦ ἐν Σηλῶμ, ἐνθα τὸ πρότερον ἔβρυτο ἡ σκηνή, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ Σιών ὄρους καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ αἱ ἀναδενδράδες δὲ αὐτῆς ἐκάλυψαν τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. Τίνας δ' ἂν εἴποις τὰς ἀναδενδράδας τῆς ἀμπέλου, ἢ τὰς προφητικὰς ψυχὰς καὶ τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ εἰς ὕψος ἐπηρμένους, Θεοῦ τε ἀξίως πολιτευσαμένους, οἱ καὶ ἐπὶ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ διανεπαύοντο, τὰς δυνάμεις δὲ τὰς ἀοράτους καὶ θείας; Μέχρι γὰρ τούτων ἐξετάθησαν αἱ διαπρέψασαι ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ ψυχὰι, ὡς καὶ Πνεύματος ἀγίου μετέχειν, καὶ τοὺς καρποὺς ἐκτείνειν μέχρι τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως. Τὰ δὲ κλήματα τῆς ἀμπέλου, ἕτερα ὄντα παρὰ τὴν σκιάν καὶ παρὰ τὰς ἀναδενδράδας, ἐξετάθη ἕως θαλάσσης. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, *τὰ κλήματα, τὰς χαιτάς αὐτῆς, φησὶν, ἐξέτεινεν ἕως θαλάσσης. Ἐἴεν δ' ἂν χαιταὶ καὶ κόμαι, ὡσπερ ἀναριθμητοὶ τρίχες, ἢ καὶ κλήματα πληθύνοντα, κατὰ τὸ τῆς ἀμπέλου παράδειγμα, ὁ πολλὸς δὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀριθμὸς, ὃς δὴ ἐφθασε μέχρι θαλάσσης, πληρώσας πάντα τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. Διὸ λέλεχται ἐν Ὁσῆῃ τῷ προφήτῃ· Καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰσῶν Ἰσραὴλ ὡσεὶ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἢ οὐκ ἐκμυτρηθήσεται, οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται. Παραφυάδες δὲ ἄλλαι τινὲς παρὰ τὰ κλήματα νεώτεραι καὶ ἀρτιφυεῖς ἕως ποταμοῦ παρετάθησαν, οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης κήρυκες· λέγω δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· τὴν μὲν φύην καὶ τὴν γένεσιν ἐσχηκότας ἐκ τῆς προλεχθείσης ἀμπέλου, καὶ ὡσπερ τινὲς παραφυάδες αὐτῆς γενόμενοι, οὐκέτι δὲ ὁμοίως ταῖς χαιταῖς καὶ τοῖς κλήμασι ἕως θαλάσσης προελθόντες, ἀλλ' ἕως ποταμοῦ διὰ τὸ μυστήριον τῆς δι' αὐτῶν χορηγούμενης ἐν Χριστῷ παλιγγενεσίας. Ἐνθεν καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἐν οα' ψαλμῷ λέλεχται· Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην ποταμοῦ τοῦ βαπτίσματος, τὴν σύμπασαν ἐπλήρωσεν οἰκουμένην. Τέσσαρα δὲ τάγματα τῆς εἰρημένης ἀμπέλου**

incidens hoc perquirat, (Vers. 13) Utquid destruxisti maceriam ejus, et eam omnibus gentibus calcandam præbuiisti; ita ut nemine circummuniente, cuique volenti ipsam vindemiare liceat; ac modo aper de silva pessumdet, modo singularis ferus depascit illam? Verum huic dubio per Isaiam prophetam respondet agricola, quasi sui purgandi gratia, hujusque rei causam his verbis profert: Quia expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, et non justitiam, sed clamorem⁷³. Hæc porro de Judaico populo dicta esse nemo dubitaverit. Quomodo autem umbra vineæ montes operuerit intelliges, si perpendas cum lex futurorum honorum umbram, non autem ipsam rerum imaginem habeat; eam modo in monte Silo, ubi prius erectum fuerat tabernaculum; modo in monte Sion et in Jerusalem completam esse, et arbusta ejus cedros Dei operuisse. Quænam esse vineæ arbusta dixeris, nisi animas propheticas, ac eos qui olim in priore populo erigebantur, et qui digne Deo vitam instituerunt, qui etiam in cedris Dei, id est, in invisibilibus diviniisque virtutibus, quiescebant? Nam eo usque provectæ sunt animæ quæ in priore illo populo ornate et probe vixerunt, ut et Spiritus sancti participes essent, et usque ad angelicas potestates fructus suos extenderent. Palmites porro vineæ, ab umbra sane necnon ab arbustis diversi, extensi sunt usque ad mare. Symmachus autem pro illo, palmites, judas suas, ait, extendit usque ad mare. Jubæ autem et comæ, ceu innumeri capilli sunt; sive etiam palmites illi multiplicati secundum vineæ exemplum, magnus ille Judaicæ gentis numerus est, qui sane totum hominum genus replens pervenit usque ad mare. Quamobrem in Osea propheta dictum est: Et erat numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ non mensurabitur et non numerabitur⁷⁴. Propagines vero aliæ adnatæ, palmitibus recentiores ac nuper exortæ, usque ad flumen extensæ sunt, videlicet Novi Testamenti præcones, apostolos dico et discipulos Servatoris nostri, qui genus et originem ex prædicta vinea ducunt, et ceu propagines quædam ejus sunt. Neque tamen perinde atque jubæ et palmites ad usque mare protenduntur, sed usque ad flumen, ob mysterium regenerationis in Christo ab iis subministratæ. Quare de Salvatore ipso in psalmo lxxi dicitur: Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. Nam cum baptismus a Jordane fluvio initium duxerit, totum replevit orbem. Quatuor porro prædictæ vineæ ordines præsens sermo describit, umbram scilicet ejus montes operientem; arbusta ejus in altum elata, ita ut non simpliciter cedros, sed cedros Dei operiant; ad hæc palmites ejus usque ad mare extensos; præter hæc omnia autem propagines ejus, quæ ad flumen usque pertingunt. Quorum interpretationem pro collata nobis gratia dedimus, umbram quidem

⁷³ Isa. v, 5. ⁷⁴ Ose. i, 10.

pro figurato illo et umbroso cultu tradentes, qui in sensibilibus et corporeis montibus perficiebatur; arbusta, pro animabus propheticis, quæ in cedris Dei, angelicis videlicet ac divinis virtutibus firmabantur; palmites aut comas, seu jubbas, pro tota Judæorum multitudine, ob instabilem et fluctuantem hominum vitam usque ad mare extensa; demum propagine pro apostolis Servatoris nostri qui in flumine versantur de quo dictum est: *Fluminis impetus latificavit civitatem Dei*¹⁶. Verum quia memorata vinea tot tantisque bonis a Deo Verbo, qui prius ipsi prospiciebat, donata est, consequenter eum qui tantis eam donis ornavit, quasi dubitando compellat dicens: *Uiquid destruxisti maceriam ejus?* Ille vero respondet his verbis: *Quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas*¹⁷; ac rursus: *Exspectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem; non justitiam, sed clamorem*¹⁸. In Jeremia quoque vineam ipse coarguit, rationabilis quippe erat, his verbis: *Ego autem plantavi vineam fructiferam, totam veram. Quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena*¹⁹? Adjicit autem per Isaiam: *Auferam sepe ejus, et erit in direptionem; et auferam murum ejus, et erit in conculationem. Et dimittam vineam meam, et non fodietur, neque putabitur. Et ascendet in eam quasi aridam spina, et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*²⁰. Ablata autem sepe, virtute scilicet quæ custodit et circummunit ipsam; consequenter omnes deinde inimici invisibiles et occulti, feris agrestibus immaniores (Vers. 14), exterminaverunt eos, videlicet qui a Scriptura accusabantur. Et quidam impurus aper, nempe Assyrius, prior cum fortitudine invadens, præfatam vineam pessumdedit, ita ut multitudinem populi captivam in Assyrios abduceret. Deinde vero alter inimicus ingressus, quæ a priore relicta fuerant vastavit, Nabuchodonosor videlicet, qui templum incendit, et solo æquavit. Quare secundum Symmachum etiam dictum est: *Vastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam*. Pro illo autem, *singularis ferus*, Aquila, *omnigenam terram*, interpretatus est. Secundum aliam vero interpretationem, *pessumdedit eam*; id est, memoratam vineam, primo Babylonius, qui prior Hierosolyms obsessa, excidit illam; post illum vero Romanus exercitus, qui post Servatoris nostri adventum, irrumpens vastavit eam. Hæc porro omnia vaticinatur Asaph, qui tempore Davidis ante Hierosolyms constructionem erat, quæ adnotatis temporibus eventura ipsi erant prænuntians. Et quidem in præsentem videtur una primam obsidionem a Babylonis, et secundam a Romanis factam vaticinari: per præcedentem vero psalmum quæ sub Antiocho Epiphane contigerunt; per LXXIII autem ea solum quæ ad postremam a Romanis factam obsidionem pertinent, ut ad LXXIII commonstratum est.

Ταῦτα δὲ πάντα προφητεύει Ἀσάφ κατὰ τοὺς χρόνους γεγονώς τοῦ Δαυὶδ, πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερου-

¹⁶ Psal. XLV, 5. ¹⁷ Isa. v, 5. ¹⁸ ibid. 7. ¹⁹ Jer. II, 21. ²⁰ Isa. v, 5

ὁ μετὰ χεῖρας διαγράφει λόγος· σκιάν μὲν αὐτῆς καλύπτουσαν ὄρη ἀναδενδράδας δὲ αὐτῆς εἰς ὕψος μετεωριζόμενας, ὡς καλύπτειν οὐχ ἀπλῶς κέδρους, ἀλλὰ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις κλήματα ἐκτεινόμενα ἕως θαλάσσης· καὶ μετὰ πάντα παραφυάδας τὰς μέχρι ποταμοῦ διηκούσας. Ὡν τὴν βίβνοιαν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡρμηνεύσαμεν χάριν, οὐκ μὲν ἀποδόντες τὴν τυπικὴν καὶ σκιώδη λατρείαν, ἥτις ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ σωματικοῖς ἕρεσιν ἐτελείτο· ἀναδενδράδας δὲ τὰς προφητικὰς ψυχὰς, αἵτινες ἐπὶ τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ, τὰς ἀγγελικὰς καὶ θείας ἐν νάμει ἐπεστηρίζοντο· κλήματα δὲ ἡ κόμας, ἡ χεῖτας τὸ πᾶν Ἰουδαίων πλήθος ἕως θαλάσσης ἐκτεινόμενον διὰ τὸν ἄστατον καὶ κυμαινόμενον τῶν ἀνθρώπων βίον· καὶ τέλος παραφυάδας, τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῶ ποταμῶ συνόντας, περὶ οὗ εἰρηται· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτον ἤξιωθη ἡ δεδηλωμένη ἄμπελος ὑπὸ τοῦ πρότερον ἐπισποῦντος αὐτὴν Θεοῦ Λόγου, ἀκολουθῶν ὁ λόγος ἔφη· ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν τὰ τοσαῦτα δεδωρημένον ἐπαπαί λέγων· Ἰνατὶ καθέλιες τὸν φραγμὸν αὐτῆς; Ὁ δὲ ἀποκρίνεται λέγων· Διότι ἐμμεῖνα Ἰνα ποιήσῃ σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· καὶ πάλιν· Ἐμμεῖνα Ἰνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Καὶ ἐν τῷ Ἰερεμιά δὲ ὁ αὐτὸς ἐλέγχει τὴν ἄμπελον, λογικὴ γὰρ ἦν, φάσκων· Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφη εἰς κικρία ἢ ἄμπελος ἢ ἀλλοτρία; Προστίθῃσι δὲ καὶ ἐκ Ἰσαίου λέγων· Καθελὼ τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελὼ τὸν τοίχον αὐτῆς, καὶ ἔσται εἰς καταπάτησιν. Καὶ ἀνήσω τὸν ἄμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ σκαφῆ, οὐδὲ μὴ τμηθῆ. Καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡσεὶ χέρισον ἀκάνθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. Καθαίρεθέντος δὲ τοῦ φραγμοῦ, τοῦτοῦτο τῆς φυλακτοσύνης αὐτοῦ καὶ περιφρακτοσύνης δυνάμει, εἰκότως πάντες λοιπὸν πολέμοι ἄρατοι τε καὶ ἀφανεῖς, θηρῶν ἀγρίων ὄντες ἀνημερώτεροι, ἐλυμήναντο αὐτούς, δηλαδὴ τοὺς ὑπὸ τοῦ λόγου κατηγορουμένους. Καὶ τις πρῶτος ἀκάθαρτος ἦς, ὁ Ἀσύριος, εἰσελθὼν ἰσχυρῶς, τὴν δηλωθεῖσαν ἄμπελον διέφθειρεν, ὡς καὶ ἀπαγαγεῖν αἰχμάλωτον τὸν πλῆθος εἰς τοὺς Ἀσσυρίους. Εἶτα δεῦτερος πολέμος, εἰσελθὼν, τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου καταλειφθέντα κατενεμήσατο, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὁ καὶ τὸ ἱερὸν πυρπολήσας καὶ εἰς ἔδαφος ἀγαγόν. Διὸ λέλεκται καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Κατενεμήσατο αὐτὴν ὅς ἐκ θρῆμου, Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος, ὁ Ἀκύλας, καὶ παντοδαπὴν χώραν, ἡρμήνευσε. Καθ' ἑτέραν δὲ ἡρμηνείαν, ἐλυμήνατο αὐτὴν, δηλαδὴ τὴν ἀποδοθείσαν ἄμπελον, πρῶτος ὁ Βαβυλώνιος, ὁ καὶ πρῶτος τὴν Ἱερουσαλήμ πολιορκίᾳ δηώσας· ἔπειτα μετ' ἐκείνου ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν ἐπελθὼν, κατενεμήσατο αὐτήν.

σαλήμ, θεοπίζων αὐτῇ τὰ συμβησόμενα κατὰ τοὺς δηλωθέντας χρόνους. Διὰ μὲν οὖν τῶν μετὰ χεῖρας ἔοικεν ὁμοῦ καὶ τὴν πρώτην πολιορκίαν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γενομένην, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων προφητεύειν· διὰ δὲ τοῦ πρὸ τούτου τὰ κατὰ Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ συμβάντα· διὰ δὲ τοῦ ὅ καὶ γ' μόνα τὰ τῆς ὑστάτης πολιορκίας τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένης, ὡς ἀποδέδεικται ἐν τοῖς κατὰ τὸν οἶ' εἰρημένοις.

Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον δὴ, ἐπι- A Vers. 15-17. *Deus virtutum, convertere, respice celsior ex cœli, et vide, et visita vineam istam, et perface am, quam plantavit dextera tua, et super filium hominis, quem confirmasti tibi. Incensa igni et suffossa, ab increpatione vultus tui peribunt.* Postquam ei ut bono agricolæ in memoriam revocavit ingentem illam suam pro vinea sollicitudinem, et ipsi illatam postea vastitatem; sub hæc consequenter supplicat, ut ad eam se convertat, qui pridem aversus ei esset, ac per aversionem illam, inimicis eamdem vineam tradidisset. Rogat autem illum ut consideret et sursum de cœlo respiciat, recordereturque memoratam vineam, sui plantationem et dexteræ suæ agriculturam esse, ejusque memor visitet illam, utpote quæ olim ab ejus dextera plantata fuerit: jam vero incensa igni et suffossa, ab increpatione vultus ejus perierit. Precatur item ut resumens restauransque illam servatoris ac medici instar reficiat: et hæc agat per Filium quem confirmavit sibi. Queis aperte declaratur hic primum loci incendium adnotari, quod a Babiloniis perpressus est. Neque enim post secundum incendium a Romanis illatum, divinum Salvatoris adventum, qui jam contigerat, maturari rogasset. Opportune autem post priorem illam loci calamitatem rogat postulatque, ut Redemptor adveniat: quo accedente, quia gratiam ipsis prioribus annuntiatam non receperunt, extremam promeritamque vastitatem jure perpressi sunt, quam ipse comminatus illis est his verbis: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluistis? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* 80: quando secundum Apostolum, *pervenit ad eos ira in finem* 81.

κατὰ τὸν Ἀπίστολον, *ἔξθασεν εἰς αὐτοὺς ἡ ὀργὴ*

Γερθηθήτω ἡ χεῖρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιῶς σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ. Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ, ζωώσεις ἡμῶς. Μίαν τῶν προλεχθέντων ἀπάντων θεραπειῶν διδάσκει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσίαν. Διόπερ μετὰ τὰ προφητευθέντα περὶ τῆς ἐρημίας τοῦ ἀμπελώνος καὶ τοῦ ἐπελοβόντος αὐτῷ ἐμπρησμοῦ ἰκετεύει τὰ προκειμένα εἰς D τὸ προσδοκᾶν λυτρωτὴν τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κεκραταιωμένον. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν εἰδέναι καὶ παρεῖναι δι' εὐχῆς τίθεσθαι παραδί- ὶσαι τοῖς ἐντυγχάνουσιν· ὡς ἂν, γρόντες αὐτὸν οἱ ταῦτα προδιδοσκόμοι καὶ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες, δι' αὐτοῦ τυχεῖν τῆς τῶν κακῶν θεραπειᾶς ἐλπίσειαν. Διὸ ἐκ προσώπου τῶν θεραπειᾶς δεομένων φησὶ τὸ, Γερθηθήτω ἡ χεῖρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιῶς σου, καὶ

Vers. 18. *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non discedemus a te, vivificabis nos.* Unam prædictorum omnium curationem docet Spiritus sanctus, nempe Christi Dei ad homines adventum. Quamobrem post prophetiam de vineæ vastitate, et de futuro ejus incendio, his supplicat ut redemptorem exspectare liceat, virum dexteræ Dei, et filium hominis a Deo confirmatum. Hic porro erat dilectus Dei: quem se nosse, ac ut adveniat in voto habere legentibus tradit; ut qui hæc prius edocui sunt, hac notitia et fide in illum instructi, malorum remedium ab eo se consequenturos sperent. Quare ex persona eorum qui medela opus habent ait: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non discedemus a te.* Hæc porro verbi sententia est: *Vel*

80 Matth. xxiii, 37. 81 I Thess. ii, 16

nunc tandem manus tua occulta illa et invisibilis, illucescat in viro dexteræ tuæ ministro, et in eo qui Filius hominis vocandus est : quem tu tibi parasti, atque ut instrumentum virtutis tuæ confirmasti, et quasi deitatis tuæ simulacrum excitasti. Nam hoc apparente, non ulterius idola colemus : sed neque multorum numinum errori serviemus, neque amplius a te recedemus. Postquam autem ab eo vitam, et salutem quæ in te est acceperimus, nomen tuum invocabimus : neque ulterius ejuscujuspiam nomine appellabimur, non ab Israele Israelitæ, neque a Juda Judæi ; sed a tuo, Christe, nomine Christiani vocabimur. Quapropter secundum Symmachum dicitur : *Vivificabis nos, et nomine tuo vocabimur*. Mirari porro subit, cur Judæi hæc legentes, et a teneris unguiculis meditantés, non quærant quis fuerit ille vir dexteræ Dei, neque eum qui Filius hominis vocatur cognoscant : quare in calamitate sua perseverant. Qui si ipsum novissent ac edidicissent, scirent utique Dei Verbum, quod præsentī supplicatione invocabatur, in ipso habitasse. Sed nos qui ipsum præexistens esse, ac de hominibus providentiam omnino gerere novimus ; nam *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit* ** ; scimus ipsum in propria venisse, quando manus ejus sive vis operans facta est super virum dexteræ ejus, qui in Evangeliiis Filius hominis vocatur : quem sibi ipsi ipse ex Spiritu sancto formavit : quem si noverimus, defectioni nunquam obnoxii erimus, ab eo vitam accipientes, ejus nomine appellati. Nos itaque qui Filium hominis expectamus, et spem nostram in ipsum conjecimus, hæc de nobis ipsis loquimur : pro membris vero nostris reliquam orationem fundimus his verbis : — **VERS. 20.** *Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam et salvi erimus*, sermonem in communi profertes pro iis, qui nondum conversi sunt, necdum adventum ejus noverunt ; ideoque nondum salutem a Deo sunt consecuti.

τὴν λοιπὴν ἰκετηρίαν ἀναπέμπομεν φάσκοντες · Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπιστρέψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίφανσον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθῆσόμεθα, κοινοποιούντες τὸν λόγον ὑπὲρ τῶν μηδέπω ἐπιστρέψάντων, μηδὲ τῆ ἐπιφάνειαν ἐπεγνωκότων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μηδέπω τῆς παρὰ τῷ Θεῷ σωτηρίας τετυχηκότων.

1. IN FINEM PRO TORCULARIBUS IPSI ASAPH. LXXX.

VERS. 2. *Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob*. Psalmi *Pro torcularibus* inscripti tres numero sunt : unus Davidis, nempe octavus ; unus Asaphi, quem jam tractamus ; filiorum autem Core, LXXXIII. Octavus itaque vocationem gentium aperte vaticinabatur, quam Spiritu divino prævidentes Dei prophetæ stupore afficiebantur : quare mirantis more exclamabant dicentes, *Domine Deus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!* Octogesimus vero tertius multa tabernacula, multa altaria, atria plurima fore prævidebat ; videlicet Ecclesias Dei per totum orbem constitutas, altaria

** Joan. 1, 10.

A ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας σαυτῷ. Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ λόγου τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν · Ἦδη ποτὲ ἡ χεὶρ σου ἡ ἀρα νῆς καὶ ἀόρατος ἐπιλαμψάτω ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς σῆς δεξιᾶς ἄνδρα, καὶ ἐπὶ τὸν μέλλοντα χρηματίζειν Ἰῶν ἀνθρώπου · ὃν σὺ σαυτῷ κατεσκευάσας, ἐκραταίωσας ὄργανον τῆς σῆς δυνάμεως, καὶ ὡσεὶ δγαλμα τῆς σαυτοῦ θεότητος τοῦτον αὐτὸν ἀναστήσας. Τοῦτου γὰρ φανέντος, εἰδῶλοισι οὐκέτι λατρεύσομεν · ἀλλ' οὐδὲ τῇ πολυθέῳ πλάνῃ δουλεύσομεν, οὐδὲ ἀναχωρήσομεν σου τοῦ λοιποῦ · δι' αὐτοῦ δὲ ζωωθέντες καὶ τῆς παρὰ σοὶ σωτηρίας τυχόντες, τὸ ὄνομά σου ἐπικαλεσόμεθα, οὐκέτ' ἐξ ἀνθρώπου τινὸς χρηματίζοντες, οὐδ' Ἰσραηλίται ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ καλούμενοι, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα Ἰουδαῖοι · ἐπὶ δὲ τοῦ σοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ χρηματίζομεν. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Σύμμαχον · Ζωώσικ ἡμᾶς, καὶ τῷ ὀνόματι σου κληθησόμεθα. Θευμάσαι δὲ ἔστι τίνα τρόπον τοῦτοις ἐντυγχάνοντες Ἰουδαίων παῖδες, ἐξ ἀπαλῶν τε ὀνύχων ταῦτα καταμλετώντες, οὐ ζητοῦσι τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ τίς ποτε ἦν, οὐδὲ τὸν λεγόμενον Ἰῶν ἀνθρώπου ἐπιγνώσκουσι · διὸ καὶ παραμένουσι τῇ ἑαυτῶν συμφορᾷ. Ὡς εἴπερ ἐπέγνωσαν καὶ μεμαθήκεισαν αὐτῶν, ἔγνωσαν ἂν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ κατοικήσαντα Θεοῦ λόγον ὃν ἡ παρῴσα δέησις ἀνεκαλεῖτο. Ἄλλ' ἡμεῖς αὐτὴν εἰδότες προόντα, καὶ ἐκ τοῦ παντὸς ἀνθρώπων ἐπιμελόμενοι · Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

C Ἰσμεν αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντα, ὅτε καὶ γέγονεν αὐτοῦ ἡ χεὶρ, τουτέστιν ἡ πρακτικὴ δύναμις ἐπὶ τὸν ἄνδρα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, τὸν καὶ διὰ τῶν Εὐαγγελίων Ἰῶν ἀνθρώπου χρηματίσαντα · ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ συεστήσατο ἐξ ἀγίου Πνεύματος καταρτίσας · ὃν ἐπιγνόντες ἀναπόστατοι λοιποὶ γενησόμεθα δι' αὐτοῦ ζωώμενοι, τῷ τε ὀνόματι αὐτοῦ χρηματίζοντες. Ἡμεῖς μὲν οὖν οἱ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου προσκωνόντες καὶ τὰς ἐλπίδας εἰς αὐτὸν ἀνηρητημένοι, ταῦτα περὶ ἑαυτῶν φάμεν · περὶ δὲ τῶν ἡμετέρων μελῶν, εἰς τὸν Θεὸν ἀναπέμπομεν φάσκοντες.

D EIS TO TELOS, YHPET TON AHNON TQ

'ΑΣΑΦ. Π'

Ἀγαλλιῶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν, ἀλαλιῶσατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν ληγῶν φάμοι τρεῖς τὸν ἀριθμὸν τυγχάνουσιν · εἰς μὲν τοῦ Δαυὶδ, ὁ ὀγδοὸς, εἰς δὲ τοῦ Ἀσάφ, ὁ μετὰ χεῖρας, καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ ὁ π' καὶ γ'. Ὁ μὲν οὖν ἡ σαρὰ τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν ἐθέσπισεν, ἦν τῷ Πνεύματι τῷ Θεῷ προθεωροῦντες οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, ὑπερεξεπλήττοντο διὸ καὶ ἀποθυμαστικῶς ἀνεφώνουν τὸν Κύριον ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς θανμιστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ! Καὶ ὁ γ' δὲ καὶ π' πολλὰ σκηνώματα καὶ πολλὰ θυσιαστήρια καὶ πολλὰς αὐλάς προεώρα· δηλαδὴ τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας τοῦ

θεοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς πολλὰ θυσιαστήρια· ἃ δὴ ἅ
 παρίστη λέγων· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου,
 Κύριε τῶν δυνάμεων! καὶ αὐτὴς· Ἐπιβοῆ καὶ
 ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου·
 καὶ ἐξῆς· Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνά-
 μων. Ὁ δὲ μετὰ χεῖρας ἐτέροις μὲν ἀγαλλίζῃ καὶ
 ἀλαλάζειν καὶ ψάλλειν παρακελεύεται, τοῦ δὲ Ἰου-
 δαίων ἔθνους τὴν ἀποβολὴν καὶ τὴν ταύτης αἰτίαν
 παρίστη, καὶ σφόδρ' ἀκολούθως ταῖς διὰ τῶν ἔμ-
 προσθεν προφητείας. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου
 ἡρώτα λέγων· Ἴνα τί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐ-
 τῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευό-
 μενοι τὴν ὁδόν; ἐπιλύεται τὴν ἐπαπόρησιν, διὰ τοῦ
 μετὰ χεῖρας φάσκων· Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου,
 Ἰσραὴλ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου ἐπορεύθη· ἐν τῷ μη-
 θερὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτῶν ἐταπεινώσῃ· καὶ ἐπιλέ-
 γει· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαός μου τῆς φωνῆς μου,
 καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχεν μοι. Καὶ ἐξαπέστειλα
 αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐ-
 τῶν, πορεύσονται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.
 Ἐπεὶ τοίνυν τὸ ἀνήκοον τὸ ἀπειθὲς αὐτῶν πα-
 ρίστη, μεταβάλλει τὸν λόγον εἰκότως, καὶ τὴν τῶν
 ἔθνῶν κλησὶν εὐαγγελίζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 πᾶσιν ἀνθρώποις προσφωνοῦν καὶ λέγων· Ἀγαλ-
 λιῶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν. Λέγει δὲ ταῦτα
 ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τοῦ προφητικοῦ. Ὡς γὰρ ἐν
 τῷ ἡ' ἔλεγε· Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ἰδιοποιουμένων
 τὸν θεὸν τῶν ταῦτα λεγόντων, διὰ τὸ πρῶτων αὐτῶν
 γεγονέναι τὸν θεόν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ αὐτοί, τοὺς
 ἀπεξενωμένους καὶ ἀλλοτρῖους ἀνακαλούμενοι, φασίν·
 Ὁ οὗτος, καταλείποντες τοὺς πεπλανημένους νομι-
 ζομένους ἡμῖν θεοὺς, ἤκατε σκευδόντες πρὸς τὸν
 ἡμέτερον θεόν, καὶ τοῦτω ἀγαλλιάσθε τῷ πάντοτε
 ἡμῶν τῶν αὐτῷ ἀνακειμένων βοηθῷ γενομένῳ. Τίς
 δ' ἦν οὗτος, ἐξῆς παριστώσιν λέγοντες· Ἀλαλάξατε
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ· τῷ γὰρ πάλαι ὀφθέντι τῷ ἡμετέρῳ
 προπάτορι Θεῷ ἔλθόντες, ἀλαλάξατε, κατὰ τὸ εἰρη-
 μένον καὶ ἐν ξε'· Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ.
 Τίς δὲ ἦν ἡ πᾶσα γῆ διασαφελὸς εἰπόν· Πάντα τὰ
 ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν
 φωνῇ ἀγαλλιάσεως. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ διὰ τῶν
 μετὰ χεῖρας προσφωνεῖ λέγων ὁ χορὸς τῶν προφητῶν·
 Ἀγαλλιάσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν, ἀλαλάξατε
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Θεὸν δὲ Ἰακώβ τὸν Σωτήρα σημαί-
 νει τὸν ἐν ἀνθρώπου σχήματι ὀφθέντα τῷ Ἰακώβ·
 ὅτε καὶ ἐκάλεσε Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐν ᾧ
 ὤφθη αὐτῷ ὁ θεός, Εἶδος θεοῦ, ἐπειπὼν· Εἶδον γὰρ
 θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου
 ἡ ψυχὴ. Τοῦτω οὖν, ὡς ἂν αὐτῷ ἐντι τῷ βασιλεῖ
 ἡμῶν, ἀλαλάζειν προστάττει, νικητήριον ἕμνον ἀνα-
 πέμποντας αὐτῷ. Ὅπως δὲ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πα-
 τρὸς καθίσταται, αὐτὸς διδάσκει λέγων· Ἐγὼ δὲ
 κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών εὐρος τὸ
 ἄγιον αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ἀλαλάζειν τῷ Θεῷ Ἰακώβ
 βούλεται τοὺς κεκλημένους, ἀλλὰ καὶ λαμβάνειν ψαλ-
 μὸν καὶ δίδόναι τύμπανον, καὶ ψαλτήριον τερπνὸν
 μετὰ κιθάρης. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Ἄρατε, ψαλ,

que in illis bene multa : quæ his verbis declarat :
*Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! ac
 rursum : Concupiscit et deficit anima mea in atria
 Domini; et iterum : Altaria tua, Domina virtutum.*
 Psalmus vero præsens, alios quidem exsultare, ju-
 bilare et psallere jubet, Judaici vero populi abje-
 ctionem ejusque causam declarat, et quidem valde
 consequenter ad priores prophetias. Nam quia in
 præcedenti interrogabat dicens : *Utquid destruxisti
 maceriam ejus, et vindemiant eam omnes qui præter-
 grediuntur viam?* hic dubium solvit his verbis : *Si
 populus meus audisset me, Israel si in viis meis am-
 bulasset, pro nihilo inimicos eorum humiliasset; ac
 subjungit : Et non auditit populus meus vocem meam,
 et Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum
 desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus
 suis.* Quia igitur inobsequentiam eorum et immori-
 gerum animum declarat, sermonem merito Spiritus
 sanctus transfert, et gentium vocationem an-
 nuntiat omnibus hominibus, sic eos alloquens :
Exsultate Deo adjutori nostro. Hoc porro dicit ex
 persona chori prophetici. Ut enim in octavo psal-
 mo dicebat : *Domine Dominus noster,* ita ut qui hæc
 dicerent, Deum quasi sibi proprium prædicarent,
 quia eorum primum Deus fuerat ; ita et hoc loco
 iidem eos, qui extranei et alieni facti sunt, evo-
 cantes, dicunt : *Heus vos, relictis iis quos errore du-
 cti deos æstimabatis, venite festinanter ad Deum no-
 strum, ipsique exsultetis, qui semper nobis ipsi addi-
 ctis adjutor fuit.* Quis porro hic fuerit, deinde decla-
 rant dicentes : *Jubilare Deo Jacob :* ad Deum scilicet
 qui olim atavo nostro visus est accedentes, *jubilare,*
 secundum id quod in lxx psalmo dictum est : *Jubilare,*
omnis terra. Quæ esset omnis terra, explicat qui
 ait : *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo
 in voce exsultationis.* Eosdem itaque ipsos chorus
 propheticus in præsentī alloquitur dicens : *Exsul-
 tate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob.* Deum
 vero Jacob Servatorem vocat, qui in forma hominis
 Jacobo visus est, quando vocavit Jacob nomen loci
 in quo visus ipsi est Deus, *Speciem Dei :* nam hæc
 addit : *Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva
 facta est anima mea.* Huic enim, utpote qui rex
 noster sit, jubilaræ præcipit, triumphalemque hym-
 num ipsi emittere. Quomodo autem rex a Patre
 constituatur, ipse docet his verbis : *Ego autem
 constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum
 ejus.* Non solum autem vult vocatos jubilaræ Deo Ja-
 cob, sed etiam accipere psalmum et dare tympanum,
 et psalterium jucundum cum cithara. Secundum
 Aquilam vero : *Levate, inquit, melodiam et date tym-
 panum, citharam decentem cum nabla; secundum
 Symmachum autem : Suscipite canticum, et date
 tympanum, lyram dulcem cum nabla.* Aliquid igitur
 accipere, aliquid retribuere præcipit ; accipere qui-
 dem, secundum Aquilam, melodiam ; secundum
 Symmachum vero, canicum ; retribuere autem

⁹⁹ Psal. xlvi. 2.

tympanum, aut lyram dulcem cum nabla. Queis præcipitur, ut auribus quidem verbi doctrina excipiatur; actio autem corpore tribuatur. Canticum enim et melodia auribus verbo traditur: quare ait: Suscipite canticum et melodiam, secundum Aquilam et Synmachum. His vero acceptis, retribuite psalterium jucundum cum cithara, sive lyram dulcem cum nabla. Tympanum autem est instrumentum ex corporea pelle concinnatum; psalterium autem, citharæ species, chordis confectum est, quibus corpus nostrum subindicatur. Vult itaque ipsis operibus ac gestis præcepta verbis tradita impleri; et hæc agere jubentur quotquot in ecclesiis Dei per totum orbem congregati sunt. Quapropter *In finem et Pro torcularibus* hæc quæ diximus inscripta sunt. Torcularia enim ne aliud quidpiam dici putes, quam ecclesias Dei, in quibus coacti, collectisque una fructibus nostris, unam commixtionem efficiunt ad gloriam et lætitiā Verbi Dei. Mirum porro quo pacto præcedens psalmus incendium declaraverit, necnon vineæ ex Ægypto translatae vastitatem et ruinam integram; hic vero psalmus, quasi alia vitis, alia vinea sit, imo vero multæ vineæ, torcularia inducit plurima: fausta vero denuntiat illis qui ad ea vocati sunt. Pro primo igitur populo vineam unam, torcular unum, unamque vitem induxit qui ait: *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco pingui*⁸⁴. Deinde ait: *Et protorcular fodi in ea, et plantavi vineam Sorec*. In præcedenti vero unam vitem denotabat dicens: *Vineam de Ægypto transtulisti*. In psalmis autem, qui *Pro torcularibus* inscripti sunt, multa declarat torcularia, plurimarum scilicet vinearum. Quod si novam vineam nosse velis, quæ post prioris ruinam in hominibus exorta est, a Deo Verbo ediscas hæc de se docente: *Ego sum vitis vera, Pater meus agricola est. Omnem palmitem non ferentem fructum in me, tollit eum; et omnem ferentem fructum, purgat eum, ut fructuum plus ferat. Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis: manete in me, et ego in vobis. Sicut palme non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me et ego in eo, et hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis ferre*⁸⁵. Priscæ ergo illius vineæ finem descripsit præcedens psalmus; vera autem vinea quem habeat cultorem et agricolam, quos palmites, quas botrus, salutaris doctrina declarat. Ex hujus itaque palmitibus per totum orbem distributis, vineæ constitutæ sunt, quarum fructus in unum collecti in ecclesiis per orbem fundatis, multitudinem torcularium invexerunt. Qua de causa psalmi *Pro torcularibus* inscripti per Spiritum sanctum propheticè pronuntiatii sunt.

ὁμοίως τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, καὶ οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν· ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε φέρειν. Τῆς μὲν οὖν προτέρας ἀμπέλου τὰ τέλη διεγράψεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς· ἢ δὲ ἀληθινὴ ἀμπέλος ὅποια ἔχει φυτουργὸν καὶ γεωργὸν, καὶ ὅποια κλήματα, καὶ ὅποιους βότρους, ἢ

Ἀ μελωδία, καὶ δότε τύμπανον, κιθάραν εὐπρεπὴ μετὰ ῥάβδης· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ἀναλάβετε ψῆδην, καὶ δίδοτε τύμπανον, λύραν ἠδείαν μετὰ ῥάβδης. Οὐκοῦν τὸ μὲν τι προστάττει λαμβάνειν, τὸ δὲ δίδοναι· λαμβάνειν μὲν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, μελωδίαν, κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ψῆδην· ἀντιδίδοναι δὲ τύμπανον ἢ λύραν ἠδεῖαν μετὰ ῥάβδης. Δι' ὧν ὁ λόγος προστάττει δέχεσθαι μὲν ἀκοαῖς τὴν τῶν λόγων διδασκαλίαν, δίδοναι δὲ τὴν διὰ τοῦ σώματος πρᾶξιν· ὅφθι μὲν γὰρ καὶ μελωδία λόγῳ ἀκοαῖς παραδίδοται· διὸ φησι· Λάβετε ψῆδην καὶ μελωδίαν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον. Ταῦτα δὲ λαμβάνοντες ὑμεῖς, ἀντίδοτε ψαλτήριον τερπνὸν μετὰ κιθάρας, ἢ λύραν ἠδεῖαν μετὰ ῥάβδης. Τύμπανον δὲ ὄργανόν ἐστιν ἐκ δορᾶς σωματικῆς κατεσκευασμένον, καὶ τὸ ψαλτήριον κιθάρας εἶδος ὧδε πη διὰ χορδῶν κατηρητισμένον, ἐ' ὧν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἠνίξαστο. Βούλεται τοίνυν αὐτοῖς ἔργοις καὶ πράξεσι τὰ διὰ τῶν λόγων παραγγέλματα ἀποπληροῦν· καὶ ταῦτα πράττειν ὁ λόγος τοῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συγκροτούμενοις προστάττει. Διὸ εἰς τὸ τέλος καὶ Ὑπὲρ τῶν ληρῶν προεγγράπται τὰ λελεγμένα. Ἀηνοῦς γὰρ μηδὲ ἄλλο τι νόμιζε λέγεσθαι ἢ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἐν αἷς συγκροτούμενα καὶ τοὺς ἑαυτῶν καρπούς κατὰ τὸ αὐτὸ συμβαλλόμενοι, μίαν κρᾶσιν ποιούμεθα εἰς δόξαν καὶ εὐφροσύνην τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Θαυμάσια δὲ ἐστὶν ὅπως ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς ἐμπυρισμὸν ἐδήλου, καὶ παντελῆ ἐρημίαν καὶ ἀφανισμόν τῆς ἐξ Αἰγύπτου μετενηνεγμένης ἀμπέλου· ὁ δὲ μετὰ χειρας, ὡς περ ἑτέρας ὑποστάσεως ἀμπέλου καὶ ἀμπελῶνος ἑτέρου, μᾶλλον δὲ πλείονων ἀμπελῶνων ληνοῦς ὑπίστην πλείους, φαειδρὰ τε εὐαγγελίζεται τοῖς ἐπὶ ταῖς κεκλημένοις. Ἐπὶ μὲν οὖν τὸ προτέρου λαοῦ ἵνα ἀμπελῶνα καὶ μίαν ληνὸν, μίαν τε ἀμπέλου εἰσῆγαγεν ὁ φησας· Ἄμπελον ἐγενήθη τῷ ἡρασημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖου. Εἶθ' ἔφη· Καὶ προλήριον, φησὶν, ὄρυξα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐφύττευσά ἀμπέλου Σωρῆκ. Καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου μίαν ἀμπέλου ἐδήλου λέγων· Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. Ἐν δὲ τοῖς Ὑπὲρ τῶν ληρῶν πλείους δηλοῖ ληνοῦς, δηλαδὴ πλείονων ἀμπελῶνων. Εἰ δὲ καὶ τὴν ἀμπέλου τὴν καινὴν γυνῶνα βουληθείης, τὴν μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς προτέρας ἐν ἀνθρώποις φυεῖσαν, μάνθανε παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου περὶ αὐτοῦ ταῦτα διδάσκοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἡ ἀληθινή, ὁ Πάτερ μου ὁ γεωργός. Πᾶν κλήμα μὴ φέρον καρπὸν ἐν ἐμοί, αἵρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαιρεῖ αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ· Ἢδὴ ὑμεῖς καθαροὶ ἔστε διὰ τὸν λόγον ὃν ἐλάλησα ὑμῖν· μείνατε ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλήμα οὐ δύναται φέρειν καρπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοί μείνητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος.

⁸⁴ Isa. v, 1. ⁸⁵ Joan. xv, 1 et seqq

τήριος παρίστωσι διδασκαλία. Ἐκ τῶν ταύτης τοιγαροῦν κλημάτων διαδοθέντων καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνέστησαν ἀμπελώνες· καὶ τούτων οἱ καρποὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συναγόμενοι ἐν ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκκλησίαις πολὺ πλῆθος ἀπειργάσαντο ληνῶν· ὧν ἕνεκα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἑπιλήνσιοι ψαλμοὶ προφητικῶς ἀνεφωνήθησαν.

Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Ἐκάλει μὲν ὁ λόγος ἀρχόμενος ἐπὶ ἀγαλλίᾳσιν· προσέτατε δὲ ἀλαλάζειν, τούτέστιν ὕμνον ἐπινίκιον ἀναπέμπειν τῷ δηλωθέντι Θεῷ Ἰακώβ· εἶτα λόγους διδασκαλικούς παραλαμβάνοντας, ἔργοις τούτους ἀποπληροῦν· πληρωτάς δὲ γενομένους τῶν ἔργων, ἤδη λοιπὸν καὶ εἰς πάντας ἀνθρώπους κηρύττειν καὶ σαλπίζειν, ἐξηγεῖν τε καὶ ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι ποιεῖν τὸ Εὐαγγέλιον· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ παρεκελεύετο λέγων τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς· Ὁ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύσσετε ἐπὶ τῶν ὀρέων. Διὰ λέλεκται τοῖς τὰ πρῶτα κατωρθωκόσι· *Σαλπίζατε.* Πῶς δὲ αὐτοὺς βούλεται σαλπίζειν, ἢ ὡς ἐσάλπιζον πάλαι πρότερον οἱ τὰς εἰκόνας ἐπιτελοῦντες, καὶ τὰ σύμβολα καὶ τοὺς τύπους τῶν ἀληθῶν; Ἐσάλπιζον δὲ ἐκεῖνοι ἐν νεομηνίᾳ καὶ ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς. Καὶ τοῦτ' ἔπραττον κατὰ τὸν ἔβδομον μῆνα, ἐν ᾧ συνερχόμενοι, τὴν ἑορτὴν τῶν Σαλπίγγων ἐπετέλουν, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦτο πράττοντες. Λέγει δ' οὖν ἡ γραφὴ τοῦ νόμου· *Τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδομοῦ, μὴ τοῦ μηνὸς, ἔσται ὑμῖν ἀνάπαυσις, μηνυμόσυνον σαλπίγγων· κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν.* Οὕτως οὖν ὡσπερ ἐν τῇ νεομηνίᾳ τῇ τότε ἐσάλπιζον, βούλεται καὶ νῦν τοὺς κεκλημένους σαλπίζειν. Ἦν δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἡ ἑορτῆς τῶν Σαλπίγγων εὐσημος ἡμέρα· λέγει δ' οὖν Μωσῆς περὶ αὐτῆς· *Πᾶν ἔργον λατρευτὸν οὐ ποιήσετε. Ἡμέρα σημασίας ἔσται ὑμῖν.* Διὰ καὶ ἐναυθα λέλεκται· *Ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν.* Ἦν οὖν ἡμέρα εὐσημος καὶ ἑορτὴ οὐδενὸς ἑτέρου ἢ σαλπίγγων· ἐνθεν καὶ Σαλπίγγων ἑορτὴ κέκλητο. Τριῶν δὲ οὐσῶν ἑορτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα· πρώτης μὲν τῆς τῶν Σαλπίγγων ἐν τῇ νεομηνίᾳ συντελουμένης· ἑτέρας δὲ τῆς τοῦ Ἰασμοῦ ἐν τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς γιγνομένης· καὶ τρίτης τῆς τῶν Σχηνῶν· μόνην τὴν τῶν Σαλπίγγων μιμῆσθαι κελεύει φάσκων· *Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι·* σαφέστερον δὲ οὕτως ἂν εἶπεν· ὡσπερ ἐν τῇ νεομηνίᾳ ἐσάλπιζόν ποτε περιτρέχοντες πάντα τόπον εἰς τὸ σημεῖναι τὴν ἑορτὴν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς, οἷς ὁ λόγος προσάττει, *σαλπίζατε.* Βούλεται δὲ τοὺς κήρυκας τῶν ἐθνῶν μὴ ταῖς λοιπαῖς προσέχειν Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσεσι, μόνον δὲ χρῆσθαι τῷ κηρύγματι, καὶ σαλπίζειν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὸν σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον. Τούτων γὰρ αὐτῶν τὰ σύμβολα καὶ Μωσῆς ἐποίησεν, καὶ ἦν πρόσταγμα τῷ Ἰσραὴλ ἰδίως τοῦτο νενομοθετημένον, τὸ δεῖν σαλπίζειν, καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος σημαίνειν τοῖς πᾶσι τὴν τοῦ καιροῦ ἑορτὴν. Τὸ δὲ πρόσταγμα τοῦτο κατὰ κρίσιν ἐγένετο, καὶ κατὰ βούλημα καὶ κρίμα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Αὐτὸς γὰρ τῷ Ἰακώβ ὄφθεις πάλαι θεὸς ἐν ἀνδρὸς εἶδει καὶ σχήματι, οὗτος ἦν ὁ ταῦτα καὶ διὰ Μωσέως εἰκονικῶς τῷ λαῷ πράττειν διαταξάμενος. Ὅτι δὲ τὸ σαλπίζειν ἀντὶ τοῦ βοῦν καὶ εἰς πάντας καταγγέλλειν λέλεκται, διδάσκει ὁ Σωτὴρ λέγων· *Ὅταν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίζῃς ἐμπροσθέν σου.*

VERS. 4. *Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solemnitate vestrae.* Sub initium quidem sermo ad exultationem vocabat, ac jubulare præcipiebat, hoc est, triumphalem hymnum memorato Deo Jacob emittere; deinde suscepta doctrinae verba operibus implere: absolutis autem operibus, tum deum hominibus prædicare et buccinare, vociferari item et in omnium auribus Evangelium nuntiari; quemadmodum Servator discipulis præcipit suis dicens: *Quod in aure auditis, prædicate super lecta* 86. Quamobrem iis qui priora recte gesserant, dictum est: *Buccinate.* Qua autem ratione ipsos buccinare voluerit, nisi qua olim et antiquitus qui veri imaginem, symbola et signa gerebant? Buccinabant porro illi in neomenia, et in insigni die solemnitate. Idque agebant septimo mense, quo congregati, Tubarum solemnitate celebrabant: idque semel per annum præstabant. Ait ergo legis scriptura: *Mense septimo, prima mensis erit vobis requies, memoriale tubarum: vocabitur sancta vobis* 87. Ut igitur in neomenia illa clangebant, ita etiam nunc vocatos buccinare cupit. Erat autem dies illa solemnitate Tubarum, dies conspicua; atque de illa Moyses: *Omne opus servile non facietis: dies celebritatis erit vobis* 88. Quapropter hic quoque dicitur: *In insigni die solemnitate vestrae.* Erat ergo insignis dies et festus dies, non alius rei quam tubarum: quare Tubarum festum vocabatur. Cum autem tres essent eodem mense solemnitates, prima Tubarum, quæ in neomenia celebrabatur; secunda Propitiationis, decima die mensis; tertia Tabernaculorum; solam Tubarum diem imitari præcipit dicens: *Buccinate in neomenia tuba;* quod clarius ita protulisset: Sicut olim in neomenia, locum omnem circumcursantes buccinabant, ut festum indicarent; similiter et vos qui jubemini, *buccinate.* Vult porro gentium præcones, non cæteris Judaicis observationibus adhibere, sed sola prædicatione uti, et omnibus hominibus salutare et evangelicum verbum buccinare. Horum namque symbola Moyses instituebat, eratque præceptum in Israel (**VERS. 5**) lege sancitum quod buccinare oporteret, dieique festi tempus tuba omnibus significare. Hoc vero præceptum ex iudicio, voluntate et decreto Dei Jacob edebatur. Ipse namque Deus, qui Jacobo olim in viri specie et forma visus est, hic erat qui olim isthæc populum facere figurate per Moysen jubebat. Quod autem buccinare hic, clamare et omnibus annuntiare, significet, docet Servator his verbis: *Cum facis elemosynam, noli tuba canere ante te* 89.

86 Matth. x, 27. 87 Levit. xxiii, 24. 88 Lev. xxiii, 7. 89 Matth. vi, 2.

VERS. 6. *Testimonium in Joseph posuit illud, A cum exiret de terra Ægypti, linguam quam non noverat audivit.* Memoratum de tubis præceptum, testimonium, inquit, posuit in Joseph. Secundum Symmachum vero: *Testificationem per Joseph posuit illud*: testimonium vero quasi testificatus dabat: eratque illud signum alterius rei. Aliquas enim tubas subindicabat, quarum officium cum apostoli Servatoris nostri, tum evangelici verbi præcones partim explebant, per omnem terram clangentes, omnibusque gentibus salutaris Dei adventus festam prædicantes. Arcanorum vero consummationem per angelos futuram docet qui ait: *Tuba canet enim, et mortui in Christo resurgent primi* ⁹⁰; ac rursus: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba* ⁹¹; iterumque: *Ipsè Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet* ⁹². His porro Servator discipulos suos initiabat dicens: *Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate et majestate magna. Et mittet angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus ex quatuor ventis, a summis caelorum usque ad extremum eorum* ⁹³. Sed mortuorum quidem resurrectio, per evangelicas tubas annuntiantes adventum regni Filii Dei, efficietur: apostoli autem jam in primo adventu ejus tubis, magnis scilicet Spiritus sancti vociferationibus utentes, quotquot olim secundum animam mortui erant, ad vitam quæ in Deo est revocarunt. Quorum symbola tradens Moyses, Tubarum festum lege sancivit. Quapropter dicitur: *Testimonium in Joseph posuit illud.* Quodnam illud præceptum erat? de tubis scilicet: ab una autem tribu Joseph totam gentem indicavit. Cur autem in his totam gentem Joseph vocavit? Quia Josephi occasione omnes in Ægyptum descenderunt. Quandonam vero testimonium, videlicet tubarum legem populo posuit, nisi quo tempore eduxit eum de terra Ægypti, quando linguam quam non noverat audivit? Cum enim in deserto versarentur, voce Dei dignati sunt, qui Decalogum ipsorum auribus exceptum, servandum tradidit. Tempore autem illo ab Ægyptiaca servitute et calamitate liberati sunt. Quamobrem dictum est: — (**VERS. 7.**) *Divertit ab oneribus dorsum ejus, manus ejus in cophino servierunt*; secundum Symmachum vero: *Abstulerunt ab onere humerum ejus: manus ejus a cophino liberatae sunt.* Nam cum Pharaoni servirent, ac luto lateribusque astringerentur, civitates ipsi ædificantes, tunc sane cophinis manus, oneribus humeri defatigabantur. Cæterum visitatione Dei adveniente, liberi evasere. Quare ait: *Divertit ab oneribus dorsum ejus.* Quis vero divertit, nisi qui liberavit eos Deus? His porro dignatus eos est, quia in tribulatione ipsum invocabant. Quod etiam Moysis Scriptura declarat dicens: *Et ingemuerunt filii Israel, et clamaverunt ad Dominum, et ascendit clamor eorum ad*

Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτὸ, ἐν τῷ ἐξελεῖν αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, γλῶσσαις ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσε. Τὸ προλεχθὲν περὶ σαλπίγγων πρόσταγμα μαρτύριον, φησὶν, ἔθετο ἐν τῷ Ἰωσήφ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *Μαρτυρίαν διὰ τοῦ Ἰωσήφ ἔταξεν αὐτό·* τὸ δὲ μαρτύριον ὡς περὶ διαμαρτυρούμενος ἐδίδου· καὶ ἦν τοῦτο σημεῖον ἐτέρου πράγματος· ἦν τὶ τοῦτο περὶ τῶν σαλπίγγων, ὧν ἐκ μέρους μὲν οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, καὶ οἱ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου κήρυκες ἀπεπλήρουν τὰ ἔργα, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν σαλπίζοντες, καὶ πᾶσιν ἔθνεσι κηρύττοντες τὴν τῆς σωτηρίου θεοφανείας ἑορτήν. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν ἀποβήτων δι' ἀγγέλων ἔσεσθαι διδάσκει ὁ εἰπὼν· *Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἐγερθήσονται*· καὶ πάλιν· *Ἐν ἀτόμῳ, ἐν βίῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι*· καὶ πάλιν· *Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι καὶ ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται.* Ταῦτα δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἔμυσταγῶναι τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, λέγων· *Καὶ ἔσονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἀκρῶν οὐρανῶν ἕως ἀκρῶν αὐτῶν.* Ἄλλ' ἢ μὲν τῶν νεκρῶν ἀνάστασις ἔσται ποτὲ διὰ σαλπίγγων εὐαγγελικῶν εὐαγγελιζομένων τὴν ἀφίξιν τῆς βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐντεῦθεν ἤδη κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν σάλπιγγι· χρώμενοι, ταῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγαλοφωνίαις πάντας ἀνεκαλοῦντο τοὺς φυγὰς νεκρομένους ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ζωὴν· ὧν τὰ σύμβολα Μωσῆς παραδίδους, τὴν περὶ σαλπίγγων ἐνομοθέτει ἑορτήν. Διὸ λέλεκται· *Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτό.* Τί δὲ αὐτὸ ἦν τὸ πρόσταγμα; τὸ περὶ τῶν σαλπίγγων· ἀπὸ μιᾶς δὲ φυλῆς τῆς τοῦ Ἰωσήφ τὸ πᾶν ἐδήλου ἔθνος. Διὰ τί δὲ ἐν τούτοις τὸ πᾶν ἔθνος Ἰωσήφ ὠνόμασεν; Ἐπειδὴ περὶ προφάσει τοῦ Ἰωσήφ οἱ πάντες κατεληλύθεισαν εἰς Αἴγυπτον. Πότε δὲ μαρτύριον τὸν περὶ σαλπίγγων νόμον ἔθετο τῷ λαῷ, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅπνῃκα γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν; Ἐπὶ τῆς ἐρήμου γὰρ διατρέποντες, φωνῆς Θεοῦ κατηξιώθησαν, τὴν Δεκάλον αὐτοῖς ἐξάκουστον διαταττομένου. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ τῆς παρ' Αἰγυπτίους δουλείας τε καὶ κακοπαθείας ἠλευθεροῦντο. Διὸ λέλεκται· *Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν ῥῶτον αὐτοῦ· αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδούλευσαν*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Παρεῖλον ἀπὸ βασταγμοῦ τὸν ὦμον αὐτοῦ, αἱ χεῖρες αὐτοῦ κοφίνου ἀπηλλάγησαν.* Ὅτε γὰρ ἐδούλευον τῷ Φαραῶ, πηλῷ τε καὶ κινθίᾳ κατειργάζοντο, οἰκοδομοῦντες αὐτῷ τὰς πόλεις, τὸ τνικαῦτα κοφίνοις μὲν τὰς χεῖρας, βαστάγμασι δὲ τοὺς ὦμους κατεπονοῦντο. Πλὴν ἄλλὰ τούτων ἀπάντων ἐλευθεροὶ κατέστησαν τῆς ἐπασκοπῆς αὐτοῖς γενομένης. Διὸ φησὶν· *Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν ῥῶτον αὐτοῦ.* Τίς δὲ ἀπέστησεν,

⁹⁰ I Thess. iv, 15. ⁹¹ I Cor. xv, 52. ⁹² I Thess. iv, 15. ⁹³ Matth xxiv, 30.

ἀλλ' ἢ ὁ ἐλευθερώσας αὐτοὺς Θεός; Τούτων δὲ αὐτοὺς ἤξιον, ἐπειδήπερ ἐν θλίψει αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο· καὶ τοῦτο δὲ ἡ Μωσείως παρίστῃσι Γραφῇ λέγουσα· *Καὶ κατεστέναν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνεβόησαν πρὸς Κύριον, καὶ ἀνέβη βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν.* Οἱς ἀκολούθως καὶ τὸ παρόν φησι λόγιον· *Ἐν θλίψει ἐπεκαλέσω με, καὶ ἐβρύσάμην σε· ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρύφῳ καταγίδος, ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας.* Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Ἐπήκουσά σου ἐν ἀποκρύφῳ καταγίδος, ὁ μὲν Ἀκύλας· Ἐσακούσω σου ἐν ἀποκρύφῳ βροντῆς· καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις ὁμοίως, Εἴτα ἐπιλέγει· Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας.* Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ σαφῶς ἡ Μωσείως παρίστῃσι Γραφῇ λέγουσα· *Οὐκ ἦν δὲ ὕδωρ κιστῆν τῷ λαῷ· καὶ ἐλοιδορεῖτο ὁ λαὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ ἔλεγον· Δός ἡμῖν ὕδωρ, ἵνα πλωμεν.* Ὁ δὲ ἔλεγε· *Τί λοιδορεῖσθέ μοι, ἢ τί περιάξετε Κύριον;* Καὶ ἐξῆς· *Ἐπε Μωσῆς πρὸς Κύριον λέγων· Τί ποιήσω τῷ λαῷ τούτῳ; ἔτι μικρὸν, καὶ λιθοβολήσουσί με. Εἶθ' ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν φησιν· Ὅδε ἐγὼ ἔστηκα πρὸ τοῦ σε ἐκεί, ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρήβ. Καὶ πατάξω τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός. Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μωσῆς. Καὶ ἐκωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Πειρασμός καὶ Λοιδόρησις, διὰ τὴν λοιδορίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τοῦ περιάξαι αὐτοὺς Κύριον, λέγοντας· Ἐἴ ἔστι Κύριος ἐν ἡμῖν, ἢ οὐ; Ταῦτα πάντα τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν διδάσκει ἡ μετὰ χειρᾶς προφητεία, ὡς ἂν μάθωιο ποῖον ἔτυχεν ὁ πρῶτος λαός, καὶ εἰς οἶον ἐλήλυθε τέλος, σωφρονίζοιτο τε ἐκ τοῦ παραδείγματος. Διὸ τοῖς προλεχθεῖσιν ἐπισυνάπτει τὰ ἐξῆς ἀναγκαίως, ἐν οἷς εἴρηται· *Ἄκουσον, λαός μου, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι· Ἰσραὴλ, ἔὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται σοι Θεὸς πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτριῷ. Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου· κλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαός μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Καὶ ἐξαπίστευε αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· κορευοῦνται ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ, φησὶ, δεδορημένα τῷ λαῷ τοιαῦτα ἦν, ὅποια διεξῆλθεν ὁ λόγος· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἰς ἐμὲ οὐχ ὅμοια, οὐδὲ ἄξια ὧν ἔτυχον παρ' ἐμοῦ. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ τῶν τοσοῦτων αὐτοῖς χορηγὸς ἀγαθῶν, ἐν τοῦτ' αὐτοῖς, τὸ δὲ τῶν νόμων κεφάλαιον, λέγω δὲ τὸ μὴ εἰδωλοταρσεῖν, ἐμὲ δὲ μόνον Θεὸν εἰδέναι, παρεκελευσάμην, αὐτὰ δὲ ταῦτα παραινῶν καὶ λέγων· *Ἄκουσον, λαός μου, καὶ διαμαρτυροῦμαι σοι· Ἰσραὴλ, ἔὰν ἀκούσης μου, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἄλλοτριῷ· ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἀναγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου.* Ταῦτα παρήνουν, ταῦτα παρεκελεύθη, ταῦτα ὁ πᾶς τῆς ἐμῆς νομοθεσίας ἐβούλετο νοῦς. Συνῆπτό τε τοῖς παραγγέλμασιν ἀγαθῶν ἐπαγγεῖλα, δι' ὧν ἐφασκον· *Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό.* Εἰ γὰρ ταῦτα φυλάξετε,**

Deum ⁹⁴. Quibus accinit hoc dictum sic habens : — (VERS. 8.) *In tribulatione invocasti me, et liberavi te, exaudivi te in abscondito tempestatis, probavi te apud aquam contradictionis.* Pro illo autem : *Exaudivi te in abscondito tempestatis*, Aquila sic habet : *Exaudiam te in abscondito tonitruī, et quinta editio similiter.* Deinde subdit : *Probavi te apud aquam contradictionis.* Quod ipsum clare Moysis Scriptura enarrat his verbis : *Non erat autem aqua ad bibendum populo : et jurgatus est populus contra Moysen dicens : Da nobis aquam, ut bibamus.* Ille vero dicebat : *Quare jurgamini mecum, aut cur tentatis Dominum* ⁹⁵? Postea vero : *Dixit Moyses ad Dominum : Quid faciam populo huic? parum aberit quin lapident me.* Deinde ait Dominus ad eum : *Hic ego sto ante te in petra in Choreb. Et percussit petram, et exiit aqua, et bibit populus.* *Et fecit ita Moyses.* *Et vocavit nomen loci illius, Tentationem et Jurgium, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverunt Dominum dicentes : An est Dominus in nobis, necne* ⁹⁶? Hæc universum ex gentibus populum docet præsens prophetia, ut sciant quæ prisco illi populo acciderint, et qui finis ejus fuerit ; atque ex ejus exemplo ad cautelam vocetur. Quare prædictis hæc quæ sequuntur necessario adjicit : — VERS. 9-13. *Audi, populus meus, et testificabor tibi : Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti; dilata os tuum, et implebo illud. Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum; ibunt in adinventio nibus suis.* Talia erant, inquit, munera populo per me collata, qualia sermo enarravit. Sed quæ in me ipsi peregere, non similia, neque digna iis erant quæ a me consecuti sunt. Siquidem ego tot tantorumque ipsis largitor honorum, hoc unum ab eis expetens, quod sane legum summa et caput est, ut non idola, sed me solum Deum colerent, præcepi, his illos commonens verbis : *Audi, populus meus, et testificabor tibi : Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.* Hæc monui, hæc præcepi : hæc erat totius legis meæ mens et sententia. Præceptis vero honorum promissio copulabatur, cum dicerem : *Dilata os tuum, et implebo illud.* Nam hæc si servetis, affatim ubertimque cibi vobis suppeditabuntur, sive corporei, sive ii qui per divinas disciplinas animæ subministrantur. Ego quidem hæc monebam, hæc promittebam ; illi autem vocem meam non audierunt : et Israel, qui tantis beneficiis ornatus est, non intendit mihi : ideo jure dimisi eos secundum desideria cordis eorum. Pro quo Symmachus interpretatus est : *Non audivit autem populus meus vocem meam, et Israel non obtemperavit mihi. Dimisi ergo illos beneplacito cordis sui, ut*

⁹⁴ Exod. 11, 22. ⁹⁵ Exod. xvii, 1. ⁹⁶ ibid. 4.

ambulent in consiliis suis. Hinc divinus Apostolus A de quibusdam docet : Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum ". Pro illo autem, *Non erit in te Deus recens : Aquila, Non erit in te fortis alienus ; Symmachus vero : Non sit in te Deus extraneus*, interpretati sunt *Extraneum autem : alienum et recentem Deum, qui talis apud gentes falso reputatur, nominavit, multorum numinum idololatriam sic carptim memorans. Quibus subdit : Ego enim sum Dominus Deus tuus, declarans se neque extraneum, neque alienum, neque recentem Deum esse. Erat quippe unum et idem Dei Verbum, quod olim diversimode antiquis illis oracula fundebat, quodque Deus Jacob vocatur, quod item in consummatione sæculorum in terra visum est. Nam etiam ante divinum suum adventum in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. Quamobrem hæc instituta tradit : Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.*

ὠνόμασε, τὴν πολυθεὸν εἰδωλοκρατεῖαν οὕτω παραπεμπόμενος. Οἷς ἐπιλέγει· Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, παριστάς σου οὔτε ξένον, οὔτε ἀλλότριον, οὔτε πρόσφατον ὄντα Θεόν. Ἦν γὰρ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ὁ πάλαι διαφόρως τοῖς παλαιοῖς χρηματίζων, ὁ δὴ καὶ Θεὸς Ἰακώβ ἐπιτεκλιμένος, ὁ καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπὶ γῆς ὄφθεις. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν καὶ πρὸ τῆς θεοφανείας, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Διόπερ παρακελεύεται λέγων· Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἀγαγὼν σε ἐκ γῆς Ἀιγύπτου.

VERS. 14, 15. *Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.* Iram quippe Dei non injuria nec sine causa Judaicam invasisset gentem sufficienter defendit. Videturque mihi ad præcedentes interrogationes : *Ut quid, Deus, repulisti in finem, iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ* " ? ac rursum : *Ut quid destruxisti maceriem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam* " ? responcionem instituere. Nam qua de causa hæc passi sint, declarat his verbis : *Quia non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi; et : Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem.* Pro quo Symmachus interpretatus est : *In minimo forsitan inimicos eorum vicissem, et super adversarios eorum convertissem manum meam.* Hæc sane fecissem, inquit, contra inimicos populi, si morigeros illos habuissem, et si in viis meis, quas præscripseram ipsis, incessissent. Nunc vero cum inobsequentes et immorigeri facti sint, sese ipsi inimicos Dei constituerunt. Deinde quoniam Spiritus sanctus immorigeros et inobsequentes illos, populum suum per humanitatis exsuperantiam vocavit, docet neminem, qui vere populus Dei sit, ipsi repugnaturum. Quamobrem infert : — **VERS. 16.** *Inimici Domini mentiti sunt ei ; secundum Symmachum autem : Dominum exosum faciunt, qui mentiuntur ipsi.* Additque : *Et erit tempus eorum in sæculum.* Etiam si enim talia ausi fuerint, attamen præsens sæculum obtinebunt. Et hoc eorum tem-

ἀκοιπῆτος ἔξετε καὶ πεπληρωμένως τὰς τροφὰς, εἴτε τὰς τοῦ σώματος, εἴτε καὶ τὰς διὰ θεῶν μαθημάτων τῆ ψυχῆ χορηγουμένας. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα παρήνουν καὶ ἐπηγγελλόμενοι· οἱ δὲ οὐκ ἤκουον τῆς ἐμῆς φωνῆς· καὶ ὁ τοσοῦτων κατηξωμένος εὐεργεσιῶν Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι· ὅθεν εἰκότως ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Οὐχ ὑπήκουσε δὲ ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέστη μοι.* Ἀσῆμαι οὖν αὐτοὺς τῇ ἀρεσκείᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, ὁδεύειν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει περὶ τινῶν λέγων· *Διὸ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν.* Ἀντὶ δὲ τοῦ· *Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος,* ὁ Ἀκύλας· *Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ ἰσχυρὸς ἀλλότριος,* ὁ δὲ Σύμμαχος· *Μὴ ἔστω ἐν σοὶ Θεὸς ξένος,* ἠρμήνευσε. Ξένον δὲ καὶ ἀλλότριον Θεὸν καὶ πρόσφατον, τὸν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένον

Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδεὶ ἀν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα, καὶ ἐπὶ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς ἐπέβαλον ἀν τὴν χειρὰ μου. Ἰκανῶς ἀπολελόγηται, ὅτι μὴ ἀκρίτως μήτε ὡς ἔτυχε μετέλλθε τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ἢ ἐκ Θεοῦ ὀργή. Καὶ μοι δοκεῖ πρὸς τὰς ἀνωτέρω λελεγμένας πεύσεις, ἐν τῷ Ἰνα τί ὁ Θεὸς, ἀπώσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβωτα νομῆς σου; καὶ πάλιν· Ἰνα τί καθέλιες τὸν φρυγῶν αὐτῆς, καὶ τρυφῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; τὴν ἀπόκρισιν ποιῆσθαι. Ἰνα τί γὰρ τὰ τοιαῦτα πεπόνθασι διδάσκει λέγων· *Ὅτι οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι.* καὶ, *Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδεὶ ἀν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα.* Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· *Ἐν ὀλιγίστῳ ἀν ἐχθροὺς αὐτῶν ἤττησιν, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους αὐτῶν ἀνέστρεψα ἀν τὴν χειρὰ μου.* Ταῦτα ἀν ἐπραξα, φησὶ, κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ, εἰ ἔσχον αὐτοὺς ὑπήκουσαι, καὶ εἰ ταῖς ὁδοῖς μου αἰς διαταξάμην αὐτοὺς ἐπορεύθησαν. Νῦν δὲ ἀνήκοι καὶ ἀπειθεῖς γενόμενοι, αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ κατέστησαν. Ἐτ' ἐπειδήπερ λαὸν αὐτοῦ ὠνόμασε τοὺς ἀπειθεῖς καὶ ἀνηκόους καθ' ὑπερβολὴν φιλοφροσύνης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διδάσκει ὅτι οὐδεὶς Θεῶ ἀπειθήσειε λαὸς αὐτοῦ. Διὸ ἐπιλέγει· *Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτῷ· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Μισοποιοὶ Κυρίου οἱ ψευσάμενοι αὐτῷ.* Καὶ προστίθεται· *Καὶ ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα.* Εἰ γὰρ καὶ τοιαῦτα τετολμήχασιν, ὅμως τὸν παρόντα αἰῶνα ζήσουσι. Καὶ οὗτός ἐστιν αὐτῶν ὁ καιρὸς, ἐν

" Rom. 1, 24. " Psal. LXXIII, 1. " Psal. LXXIX, 15.

ᾧ καὶ μετὰ τὸσαῦτα πλημμυλῆματα ἐψώμισεν αὐ-
 τοὺς ἐκ στέατος πυροῦ, καὶ ἐκ πέτρας μέλι
 ἐχόρτασεν αὐτούς. Κατὰ τοῦτο δὲ ἐπλήρου κατ-
 αξιώσας αὐτοὺς τῆς οικείας τροφῆς, οὐ μόνον τῆς
 σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανίου καὶ πνευμα-
 τικῆς, ὁπνίκα πρώτοις αὐτοῖς ἐπέδημει ὁ Χριστὸς
 τοῦ Θεοῦ, τροφὴν αὐτοῖς παρεῖχε τὸν ἐπουράνιον
 ἄρτον αὐτὸς ἑαυτόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐψώμισεν αὐ-
 τοὺς ἐκ πέντε ἄρτων παραδόξως ἐπὶ τῆς ἐρήμου·
 ὡσπερ πάλαι διὰ Μωσέως τὸ μάννα. Ἐτι δὲ καὶ ἐκ
 πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς· πέτρα δὲ ἦν αὐ-
 τὸς, χορηγῶν αὐτοῖς τὰ πάσης ἡδονῆς καὶ παντὸς
 μέλιτος γλυκύτερα μαθήματα, περὶ ὧν ἦν εἰπεῖν·
 Ὡς γλυκέα τὰ λόγια σου τῷ φάρυγγί μου! ὕπερ
 μέλι τῷ στόματί μου. Καὶ πάλαι δὲ διὰ Μωσέως
 ἐκ πέτρας αὐτοῖς παρεῖχε ποτόν. Μέλι δὲ ἐνταῦθα τὸ
 ἐκ πέτρας οὐδ' ἄλλως ἢ κατὰ διάνοιαν ἐκδεκτέον·
 ἐπεὶ καὶ αὐτὸς Μωσῆς τὴν αὐτὴν τίθησι μαρτυρίαν,
 λέγων ἐν μεγάλῃ ὥδῃ· Ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας,
 καὶ ἔλαιον ἐκ στερεῆς πέτρας. Ἄπερ πρὸς μὲν
 ψλὴν τὴν λέξιν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀλληγορικῶς δὲ κατὰ
 μόνην τὴν διάνοιαν ἐξακούεται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς
 ἡ πέτρα, ταῦτα πάντα παρέχων αὐτοῖς διὰ τῆς αὐτοῦ
 διδασκαλίας, οὐ καθ' ὃν χρόνον ἐπέδημει μόνον, ἀλλὰ
 καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὡς ἐξ ἅπαν-
 τος αὐτοὺς μὲν εἶναι ἀναπολογῆτους, δικαίαν δὲ τὴν
 τοῦ Θεοῦ κρίσιν μετὰ τὰ τὸσαῦτα τὴν ἀποβολὴν αὐτῶν
 ἐργασασμένην. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνων
 ἐπὶ τὴν ἐνθεον ἀγαλλίασιν διὰ τῶν πρώτων κεκλη-
 μένους ὁ λόγος διδάσκει προφυλαττομένους, μὴ πε-
 τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτοὶ ποτε περιπέσοιμεν.

A pius est, quo post tot tantaque scelera (Vers. 17)
 cibavit eos ex adipe frumenti, et de petra melle satu-
 ravit eos. Tunc porro illos proprio cibo replere dig-
 natus est, non corporeo solum, sed etiam celestis
 et spirituali, cum ad ipsos primos Christus Dei pere-
 grinatus est atque in cibum ipsis, celestem pa-
 nem, scilicet seipsum, dedit. Quin etiam in deserto
 ex quinque panibus mirabiliter cibavit eos; sicut
 olim per Moysen manna impertit. Insuperque ex
 petra melle saturavit eos: petra autem ipse erat,
 disciplinas suas, qualibet voluptate ac melle dul-
 ciores, ipsis suppeditans, de quibus dicere liceat:
 Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel
 ori meo¹. Olim item per Moysen ex petra potavit
 eos. Mel autem de petra, hic non alio quam intel-
 ligendi more excipias: quoniam ipse Moyses in
 magno cantico idem testimonium profert dicens:
 Suxerunt mel de petra, et oleum ex duro saxo².
 Quæ quidem non secundum nudam lectionem even-
 nerunt; sed allegorice solum et cogitandi modo in-
 telliguntur. Nam ipse Christus petra est, qui hæc
 omnia illis per doctrinam suam impertiebat, non eo
 solum tempore quo peregrinabatur, sed etiam ante
 carnalem suum adventum; ita ut ipsi prorsus
 inexcusabiles; Dei vero iudicium, quo sub hæc
 ipsos repudiavit, justum sit. Cæterum hæc nobis
 qui ex gentibus ad divinam exultationem per
 priora verba vocati sumus, ad cautelam traduntur,
 ne in paria ipsi quoque incidamus.

C

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΑΣΑΦ. ΠΑ'.

Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ
 θεῶν διακρίνει. Ὁ μὲν πρὸ τούτου λόγος κατηγορεῖ
 τοῦ παντὸς Ἰουδαίων λαοῦ, σαφῶς τοῦ Θεοῦ φάσκον-
 τος· Οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου,
 καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Καὶ ἐξαπέστειλα
 αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς καρδίας αὐ-
 τῶν· καὶ πάλιν· Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου,
 Ἰσραὴλ τιεῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη· ἐν τῷ μηδερὶ
 ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα· ὁ δὲ μετὰ
 χεῖρας ἀκολούθως ἐκείνοις τῶν προέδρων τοῦ λαοῦ
 κατηγορεῖ· ὡς πρὸς ἄρχοντα γοῦν καὶ κριτὰς ἀπο-
 τείνεται λέγων· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ
 πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε πτω-
 χὸν καὶ ταπεινὸν, ὄρφανὸν καὶ πένθητα δικαίω-
 σατε. Ἐἴτα ἐπιλέγει· Ἐγὼ ταῦτα παρεκελεύομην·
 οἱ δὲ οὐκ ἐνγῶσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει δια-
 πορεύονται. Θεοῦ δὲ αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, ἥτοι διὰ τὴν
 τιμὴν ἣν ἀπένεμεν αὐτοῖς ὁ λαός· οὕτω μετὰ πλει-
 στου φόβου καὶ τιμῆς προσίων αὐτοῖς ὡσεὶ καὶ αὐτῷ
 τῷ Θεῷ· ἢ ἐπειδὴ περὶ χάραν Θεοῦ ἐπειχον τὸ κρι-
 νεῖν ἀναδεδεγμένοι, κολάζοντές τε καὶ τιμωρούμενοι
 τοὺς ἀδικούοντας κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον· ἢ διὰ
 τὸ τετιμηθῆαι αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς υἰοθεσίας
 ὀνόματι, ὡς λέγεσθαι περὶ αὐτῶν· Υἱοὺς ἐγέννησα

1. PSALMUS IPSI ASAPH. LXXXI.

Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem
 deos dijudicat. Qui hunc præcedit sermo totum Ju-
 dæorum populum iucusat: nam ibi Deus aperte
 dicit: Non audivit populus meus vocem meam, et
 Israel non intendit mihi. Et dimisi eos secundum
 desideria cordis eorum; ac rursus: Si populus
 meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset,
 pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem:
 hic vero psalmus consequenter ad illa populi præ-
 sides accusat, principem enim et iudices compellat
 his verbis: Usquequo iudicatis iniquitatem, et fac-
 ties peccatorum sumitis? iudicate pauperem et hu-
 milem, pupillum et inopem justificare. Deinde sub-
 dit: Hæc ego præcipiebam, illi vero nescierunt,
 neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Deos au-
 tem vocat eos, sive honoris quo populus ipsos af-
 fliciebat causa, cum timore atque veneratione ipsos
 perinde atque Deum adiens; sive quia locum Dei
 occuparent, iudicandi munere suscepto, iniquos
 secundum legem sibi traditam supplicio pœnisque
 afficientes; vel quia a Deo adoptionis nomine
 exornati sunt; ita ut de ipsis dicatur: Filios genui
 et exaltavi; vel quia ad imaginem et similitudinem
 Dei, per spiritualem et rationabilem illam in homi-

¹ Psal. cxxviii, 105. ² Deut. xxxii, 18.

nibus substantiam, effecti sunt. In hoc itaque psalmo statim post prædicta, eos qui accusantur his affatur: *Ego dixi: Dii estis et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus ex principibus cadetis.* Præsides itaque populi, sacerdotes videlicet et antistites sacerorum ac reliquos principes dijudicans Deus Verbum, hæc quæ jam tractamus enarrat. Quare dicitur: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat; secundum Aquilam autem: Deus stetit in synagoga fortium, in visceribus Dominus judicat; secundum Symmachum vero: Deus stetit in cætu Dei, in mediis Deus judicans.* Hic vero Deus, scilicet Dei Verbum, memoratam deorum synagogam judicans et dijudicans, accusationes reis inducit. Et quia potentes potenter examinabuntur; jure prædictorum deorum ordinem segregat et seorsim judicat; cum jam in præcedenti psalmo promisee populi turbæ accusationem protulerit. Imo etiam dijudicat, de his qui digni salute sunt, ac de iis qui secus se habent, sententiam ferens. Non superbe, non tyrannice, non in alto constitutus judicat; sed judicandis sese attemperans, medius stat inter illos, per hominem quem suscepit ipsis habitu similis effectus. Hinc vero eos qui iudicium subituri sunt, præviis monitis ad respicientiam vocat; ipsisque prospicit, ut ne in iudicii supplicium incidant; sed sese prius emendent, sibi que caveant ex oblati criminibus.

Quocirca dicit: — *VERS. 2, 3. Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? Iudicate egeno et pupillo.* His porro similia per Isaiam quoque propheticus Spiritus vociferatus est: *Discite bonum facere, querite iudicium, iudicate pupillo et defendite viduam; et venite, et disceptemus, dicit Dominus. Etsi fuerint peccata vestra sicut purpura, quasi nivem dealbabo.* Sed hoc quidem pactum Scriptura promittere anteverit. Et tamen deorum nomine ornati, et tanta doctrina dignati sunt, nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant. Hæc porro ad tempus item primæ Servatoris nostri peregrinationis referantur, quo ad synagogas Judæorum accedens, et in medium principum veniens, cum ipsis disputabat, ipsosque coarguebat, testificans edicensque ea quæ in futuro iudicio ipsis eventura erant. Sic itaque Deus illo tempore stabat in synagoga deorum, et in medio memoratos deos judicabat. Pro illo namque, dijudicat, Symmachus et Aquila, judicans, interpretantur. Et perpende, quæso, quo pacto deos nominaverit eos de quibus iudicatur, nec synagogam deorum memorare dubitaverit, ad confusionem eorum qui Salvatoris deitatem abnegant. Nam si eos qui convicti fuerant, et propter nequitiam male audiebant, deos vocare cunctatus non est; tot mirabilium operum, qui iudicium a Patre accepit, qui

καὶ ὕψωσα· ἢ διὰ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γαγονέαι διὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις νοεράν καὶ λογικὴν οὐσίαν. Αὐτίκα γοῦν ἐν αὐτῷ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ προλιών, ὁ λόγος φησὶ πρὸς τοὺς κατηγορούμενους· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Υἱόστου πάντες. Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Τοὺς δὲ οὖν τοῦ λαοῦ προεστῶτας, ἱερέας δηλαδὴ καὶ ἀρχιερέας, τοὺς τε λαίτους ἀρχοντας ἀνακρίνων ὁ Θεὸς Λόγος, τὰ μετὰ χειρᾶς διεξέρχεται. Διὸ εἰρηται· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ Ἰσχυρῶν, ἐν ἐγκύλιον Κύριος κρίνει· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· Ὁ Θεὸς κατέστη ἐν συνόδῳ Θεοῦ, ἐν μέσοις θεῶν κρίνων. Κρίνων δὲ οὗτος ὁ Θεὸς, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ διακρίνων τὴν λεγομένην συναγωγὴν τῶν θεῶν, ἐλέγχους προσάγει τοῖς κρινομένοις. Καὶ ἐπὶ δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται, εἰκότως τὸ τάγμα τῶν προλεγεμένων θεῶν ἀφορίζει ἰδίως καὶ κρίνει, προδιελθὼν ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ τὸν Ἐλεγχον τοῦ πλῆθους τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ διακρίνει, κρίνων τοὺς ἀξίους σωτηρίας καὶ τοὺς μὴ τοιούτους. Κρίνει δὲ οὐκ ἐπιτημένως, οὐδὲ τυραννικῶς, ἐν ὕψει τε προκαθεζόμενος, ἀλλὰ συγκαταβαίνων τοῖς κρινομένοις, μέσος αὐτῶν ἴσταται, ὁμοιούμενος αὐτοῖς τῷ σχήματι δι' οὗ ἀνέληπεν ἀνθρώπου. Ἐντεῦθεν τε ἡδὴ προλαβὼν ἀπεινέται σιωφρονίζων τοὺς μέλλοντας κρίνεσθαι, καὶ προφυλαττόμενος αὐτοὺς πρὸς τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ τῆς κρίσεως τιμωρίᾳ, προκατορθῶσαι δὲ καὶ προφυλάξασθαι διὰ τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐλέγχων.

Διὸ φάσκει· Ἔως ποῦτε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἁμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε πτωχὸν καὶ ὄρφανόν. Τὰ ὅμοια δὲ τούτοις καὶ διὰ Ἡσαίου τὸ προφητικὸν Πνεῦμα κέκραγε λέγον· Μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, κρίνατε ὄρφανόν καὶ δικαίωσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν αἱ ἁμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιθὼν λευκανῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ λόγος προδιαστέλλεται· οἱ δὲ τῇ τῶν θεῶν ἐπιγορίᾳ τιμηθέντες, καὶ τοσαύτης διδασκαλίας ἀξιοθέντες, οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. Ταῦτα δὲ καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἀναφέροιο ἂν, καθ' ὃν ἐν ταῖς συναγωγαῖς παραβάλλων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ μέσος τῶν ἀρχόντων παριών, τὰς πρὸς αὐτοὺς ἐποίητο διαλέξεις, ἐλέγχους τε αὐτοῖς ἐπέηγε, μαρτυρόμενος καὶ διαστελλόμενος τὰ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦς διαλήψεσθαι κρίσεως. Οὕτως οὖν ὁ Θεὸς ἦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐστῶς ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ τε τοὺς προλεχθέντας κρίνων θεοῦς· ἀντὶ γὰρ τοῦ, διακρίνει, ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Ἀκύλας, κρίνων, ἐξεδέδικασαι. Καὶ ὅρα ὅπως θεοὺς ὠνόμασε τοὺς κρινομένους, καὶ θεῶν συναγωγὴν οὐκ ὠκνησεν ἀποκαλέσαι, εἰς δυσώπησιν τῶν ἀρνούμενων τοῦ Σωτῆρος τὴν θεότητα. Εἰ γὰρ τοὺς ἐλεγχόμενους καὶ ἐπὶ κακίᾳ διαβαλλομένους οὐκ ὠκνεῖ θεοὺς ὀνομάζειν, τὸν τῶν τοσοῦτων παραδόξων ἔργων ποιητὴν, τὸν τῆν κρίσιν

* Is. i, 17.

παρὰ τοῦ Πατρὸς εὐληφότα, πῶς οὐ δικαιοτάτον τῆ A
 τοῦ Θεοῦ σεβασμῶ τιμῆ σεμνύνειν; Τοῦτό τοι καὶ
 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ δυσωπητικῶς πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἰου-
 δαίων ἄρχοντας προὔτεινεν, αὐταῖς δὲ ταύταις κε-
 χρημένος ταῖς παρούσαις λέξεσιν. Εἰρηκότων γὰρ
 αὐτῶν· *Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ*
περὶ βλασφημίας, ὅτι σύ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς
σεαυτὸν Θεόν· ἀνταπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς·
Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι, Ἐγὼ
εἶπα· Θεοὶ ἔστε; Εἰ ἐκείνους ἐπεσθεοῦ, πρὸς οὓς
ὁ λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ δύναται λυθῆ-
ναι ἡ Γραφή, ὃν ὁ Πατὴρ ἠγάπησεν καὶ ἀπέστειλεν
εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖ, ὅτι
εἶπον· Υἱὸς Θεοῦ εἰμι. Εἰ δὲ λέγοι ὁ Σωτὴρ, ὅτι, Οὐκ
ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ; μὴ θαυμάσης· ἐπεὶ
πάντα λόγον Θεοῦ, οὐ μόνον τὸν διὰ Μωσέως, ἀλλὰ
καὶ τὸν διὰ τῶν προφητῶν λαλεγμένον, ὡσπερ τινὰ
βασιλικὸν νόμον ἀποδέχεσθαι διδάσκει· ὥστε καὶ τὰ
διὰ τῶν προφητῶν παρηγγελμένα εὐλόγως ἂν τινα
εἶναι φάναι νόμους Θεοῦ· καὶ τὸ διὰ τῆς ψαλμωδίας
ὁμοίως. Αὐτὸς οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, μορφὴν δούλου
λαβὼν, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἔστη ἐν
συναγωγῇ θεῶν, καὶ μέσος τῶν ἐν ἀνθρώποις ὠνομα-
σθέντων θεῶν γεγυῶς, ἔκρινεν αὐτοὺς, ὅπνηκα πρὸς
αὐτοὺς ἔλεγεν· Ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς,
αὐτὸς ὑμᾶς κρίνει. Καὶ ἄλλον οὕτω πρέποι ἂν
ἐκδέχεσθαι τὴν παροῦσαν Γραφὴν, ἣ νομίζειν τὸν
ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, αὐτὸν τὸν Πατέρα, ἐν τού-
τοις εἰσάγεσθαι μεταξὺ θεῶν ἑτέρων ἐστῶτα. Οὕτε
γὰρ ἰσοτίμους αὐτῷ τινὰς εἶναι ὑπονοεῖν θέμις, οὔτε
αὐτὸν εἰς τοσοῦτον καταγαγεῖν, ὡς μέσον ἀνθρώπων
παρῆναι καὶ ἐστάναι ὑποτίθεσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα
ἂν ἀρμόδιοι τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ· ὃς δὴ φάσκων·
Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἁμαρ-
τωλῶν λαμβάνετε; οὐ πρὸς ἐκείνους μόνους οἷς
παρὼν ὤμιλει, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας εἶποι ἂν ταῦτα,
τοὺς τῆν ἐξουσίαν τοῦ κρίνειν ἑτέρους εὐληφότας.
Μέμφεται δὲ εἰκότως τοὺς καθυποκρινομένους μὲν
τὰ τῶν πλουσίων πρόσωπα, καταπονοῦντας δὲ τοὺς
πένητας· δέον τῷ τῆς δικαιοσύνης ζυγῷ δικάζειν,
μνημονεύοντας φάσκοντος νόμου· Οὐ λίψη πρό-
σωπον ἐν κρίσει. Νυνὶ δὲ πολλάκις καὶ ἡμεῖς ἐπὶ μὲν
τῶν πενήτων πταιόντων σμικρὰ τινα ἀπότομοι γιγνό-
μεθα κριταί, καὶ ἀπαραίτητοι ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν
ἀποφάσεσι· πλουσίων δὲ τὰ μέγιστα ἑξαμαρτανόν-
των, ἔπειτα παραβαλλόντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
Θεοῦ, πρόσωπα λαμβάνομεν· ὥστε καὶ πρὸς ἡμᾶς
ἀρμόττει τό· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρό-
σωπα ἁμαρτωλῶν λαμβάνετε; Ἐν δὲ τῷ λέγειν, ἕως πότε,
ὑπομνήσκει τῆς τοῦ βίου ἀπαλλαγῆς. Πόσον γὰρ,
φησὶν, ἔχετε χρόνον ἐν ᾧ τοιοῦτοι ἔσεσθε; καὶ λοιπὸν
διαλήφεται ὑμᾶς ἡ τοῦ Θεοῦ κρίσις.

Διδέπιλέγει· *Κρίνατε πτωχὸν καὶ ὄρφανόν, τα-*
πεινὸν καὶ πένητα δικαιοῦσατε. Ἐξέλθετε πένητα,
καὶ πτωχὸν ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ ῥύσασθε. Ἐάν
μὲν οὖν τοῦτον ἀχρῶμοι παιδεύομεθα καὶ τὰ παρ-
αγγέλματα φυλάττομεν, τῆς ἐκ τῶν λόγων ὠνάμεθα
ὠφελείας. Ἐπεὶ καὶ ἡμῖν λεχθήσεται· Οὐκ ἔργωσαν,
οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκοτει διαπορεύονται. Τί δὲ οὐκ

A non æquissimum fuerit venerabili Dei honore cele-
 brare? Quod ipse Servator pudore Judæorum prin-
 cipes afficiens, eosdemque his ipsis verbis compel-
 lans, objiciebat. Nam cum illi dixissent : *De bono*
opere non lapidamus te, sed de blasphemia; quia tu,
homo cum sis, facis teipsum Deum : respondit eis
Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi,
Dii estis? Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus
est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater san-
ctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia blas-
phemat, quia dixi : Filii Dei sum ^b. Quod si Ser-
vator dicat : Nonne est scriptum in lege? ne mira-
ris; quoniam quemlibet sermonem Dei, non solum
qui per Moysen, sed etiam per prophetas prolatus
sit, quasi regiam quamdam legem accipiendum de-
cet; ita ut præcepta per prophetas tradita, jure
leges Dei esse dicantur; et similiter quæ in Psal-
mis feruntur. Ipsum itaque Dei Verbum, quod for-
mam servi accepit et habitu inventum est ut homo,
stetit in synagoga deorum, et medium stans inter
homines, qui dii vocantur, judicabat eos, cum di-
ceret illis : Sermo quem locutus sum vobis, ipse vos
judicat ^b. Hanc porro Scripturam præstabilius est hoc
accipere modo, quam putare Deum qui super om-
niam est, ipsum Patrem, hic induci inter alios deos
stantem. Neque enim licet alios ipsi honore æqua-
les esse suspicari, neque ipsum ita deprimere, ut
medius inter homines esse et stare supponatur.
Hæc porro omnia Christo Dei competant : qui sane
*cum hæc dicit : *Usquequo judicatis iniquitatem, et**
facies peccatorum sumitis? non eos solum quos præ-
sens alloquebatur; sed etiam omnes quotquot pote-
statem de aliis judicandi acceperint, sic compellat.
Merito autem arguit eos, qui divitum personam in
oculto accipiunt, pauperes autem opprimunt; cum
oporteat cum justitiæ bilance judicium ferre, me-
*moires legis quæ ait : *Non accipies personam in ju-**
dicio ^b. Nunc autem plerumque nos erga pauperes
in modica lapsos, immanes sumus iudices, atque
in sententia contra eos ferenda inexorabiles; divi-
tum vero qui gravissima crimina perpetrunt, ac
deinde in Ecclesiam Dei accedunt, personam acci-
*pimus, ita ut nobis etiam competat illud : *Usquequo**
judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? ^b
 Cum autem dicit, *usquequo*, de vitæ exitu nos ad-
 monet. Quantum, inquit, temporis vobis aderit,
 quo tales sitis? ac demum vos Dei iudicium inva-
 det.

VERS. 4. Quare subdit : *Judicate egenum et pu-*
pillum, humilem et pauperem justificate. Eripite pau-
perem, et egenum de manu peccatoris liberate. Si
itaque his aditis ad disciplinam accedamus et præ-
cepta servemus, ex sermonibus utilitatem perci-
piemus. Etenim nobis quoque dicitur : — VERS. 5.
Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambu-

^b Joan. x, 33. ^b Joan. xii, 48. ^b Deut. xvi, 19.

lant. Quid autem nescierunt neque intellexerunt, nisi se quamprimum tribunali Dei sistendos esse, rationem de judiciis injuste latis reddituros? Illi vero iudicium Dei præ oculis non ponentes, in tenebris ambulantes, ignorantiae caligine mentis oculos opplentes. Quamobrem par est eos verbi splendore illustratos, aut non iudicare, memores ejus qui dixit: *Nolite iudicare, ut non iudicemini*⁷; aut si id aliquando necesse fuerit, justissimum iudicium ferre, ac peccatores convincere; etiamsi oportuerit pro veritate mori: in animum inducentes, in universali Dei iudicio, quod per Christum suum laturus est, omnium fore consummationem et mutationem. Quod iudicium declarat id quod sequitur: — **VERS. 6, 7. *Movebuntur omnia fundamenta terræ. Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis.*** Memoratis diis, ducibus videlicet et principibus populi, qui in medium eorum venit Deus, hæc etiam loquitur, docens, se quidem Patris liberalitatem imitatum, nulla invidia cohibitum, deitate communicare suam; ita ut illos quoque omnes deos et filios Altissimi vocaret, quod tamen sibi soli inerat; illi vero gratiam contumelia affecerunt. Quo pacto autem qui a Deo imperium accipere, deorum honorem apud subditos oblineant, intelliges, si animo advertas dictum Moysi fuisse: *Ecce constitui te hodie deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit tibi propheta*⁸. Sicut enim Moyses, cum homo Dei esset, et ab eo honorem accepisset, deus Pharaonis appellatus est; eodem modo quotquot a Deo honorem acceperint, deorum loco subditis habentur. Quamobrem iidem subditi ad eos cum reverentia et timore accedunt, non ob militare satellitium, non ob divitias et potestatem; sed ob honorem ipsis a Deo inditum. Sic enim Moysis vultus gloria replebatur, sic apostolorum Salvatoris nostri, sic olim Dei prophetarum, sic omnium qui vere servi Dei erant; qui dum sine splendore pauperesque vitam degerent, a religiosis tamen hominibus ob inditam sibi gratiam in honore habebantur. Ego quidem, ait, sic volui, sic dixi: *Dii estis*. Volui sane vos perinde atque me in medio vestrum stantem Deum, Altissimi filios effici; vos autem gratiam contempsistis. In vestra itaque humana malitia, et in peccatis vestris moriemini. *Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur*⁹. Quapropter vos sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Quemadmodum enim olim diabolus honore affectus fuit apud Deum, et principum in cælis angelorum unus fuit; deinde pravo consilio usus, ex loco suo decidit, ita ut de illo dicatur: *Quomodo cecidit de cælo Lucifer, qui mane oriebatur*¹⁰; tales et vos quoque fuistis: non quod natura malis sitis; sed electione vestra non bona usi. Sane vero ea quæ a me proficiscuntur, ad Dei honorem vos evocabant. Vos autem lapsus principem inuitati, sicut

Α ἔγνωσαν οὐδὲ συνήχαν, ἢ ὅτι ὅσον ὄψωα καὶ αὐτοὶ παραστήσονται τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ, λόγον δώσαντες περὶ ὧν οὐ δικαίως ἔκριναν; Οἱ δὲ μὴ πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐν σκότει διαπορεύονται, τῷ τῆς ἀγνοίας σκότει τὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν δῆματα πληρώσαντες. Διὸ προσήκει, τῷ τοῦ λόγου φέγγει φωτιζομένους, ἢ μὴ κρίνειν, μνημονεύοντας τοῦ εἰρηκότος· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθήτε*· ἢ εἰ ἀνάγκη ποτὲ κρίνειν, κατὰ τὸ δικαιοτάτον τοῦτο ποιεῖν καὶ ἐλέγχειν τοὺς ἀμαρτάνοντας, κἀν δέοι ὑπὲρ ἀληθείας θηθεσκῖν, πεπεισμένους ἀκριβῶς, ὅτι πάντων ἔσται συντέλεια καὶ μεταβολὴ ἐπὶ τῇ καθολικῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ, ἣν ποιήσεται διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ἦν καὶ ὁ παρῶν παρίστησι λόγος ἐπισυνάπτων ἐξῆς τὸ· *Σαλευθήσονται πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς*. Ἐγὼ εἶπα· *Θεοὶ ἔστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ἐτι πρὸς τοὺς προλεχθέντας θεοὺς, ἡγουμένους δηλαδὴ καὶ ἀρχοντας τοῦ λαοῦ, ὁ μέσος αὐτῶν γενόμενος Θεὸς καὶ τὰ παρόντα ἀποτείνεται, διδάσκων, ὡς αὐτὸς μὲν, τῆν τοῦ Πατρὸς ἀφθονίαν μιμούμενος, πᾶσιν αὐτοῖς τῆς αὐτοῦ θεότητος οὐκ ἐφθόνησε μεταδοῦναι, ὡς καὶ θεοὶς ἀναγορεῦσαι αὐτοὺς καὶ υἱοὺς Ὑψίστου πάντας ἀνείπειν, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ προσῆν· οἱ δὲ τὴν χάριν ἐνύδρισαν. Νοήσεις δὲ πῶς τιμὴν θεῶν οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀρχὴν εἰληφότες παρὰ τοῖς ἀρχομένοις ἐκτήσαντο, ἐπιστήσας ὅπως εἰρηται τῷ Μωσεί· *Ἰδοὺ καθέστηκά σε σήμερον θεὸν τῷ Φαραῶν, καὶ Ἀαρῶν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι προφήτης*. **Γ** Ὡσπερ γὰρ Μωσῆς, ἄνθρωπος ὢν Θεοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν τιμὴν λαβὼν, θεὸς ἀνηγορεύθη τοῦ Φαραῶν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας οὓς ἀν τιμήσειεν ὁ Θεός, θεῶν χώραν παρὰ τοῖς ὑποταγμένοις εἰλήφασιν. Ἐνθεν καὶ οἱ ἀρχόμενοι προσάσιν αὐτοῖς μετὰ εὐλαθείας καὶ δέους, οὐ διὰ τινὰ δορυφορίαν στρατιωτικὴν, οὐ διὰ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, διὰ δὲ τὴν ὑπὸ Θεοῦ περιθεῖσθαι αὐτοῖς τιμὴν. Οὕτω γὰρ καὶ Μωσέως ἦν δεδοξασμένον τὸ πρόσωπον· οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, οὕτω καὶ τῶν πάλαι τοῦ Θεοῦ προφητῶν, οὕτω καὶ πάντων τῶν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ δούλων, ἀδόξως μενόντων καὶ πτωχῶν κατὰ τὸν βίον, τετιμημένον δὲ παρὰ τοῖς θεοσεβέσι διὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην αὐτοῖς χάριν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶ, καὶ ἠθέλησα, καὶ εἶπον· *Θεοὶ ἔστε*· βουληθεὶς ὑμᾶς ὁμοίως ἔμοι τῷ μέσῳ ὑμῶν ἔστωτι Θεῷ υἱοὺς γενέσθαι τοῦ Ὑψίστου· ὑμεῖς δὲ τὴν χάριν ἠθετήσατε. Ταῖς γοῦν ἀνθρωπίναις κακίαις καὶ ταῖς ὑμετέρας ἀμαρτίαις ἐναποθνήσκετε. *Ψυχὴ γὰρ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθνήσκειται*. Διὸ καὶ ὑμεῖς ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ὡς γὰρ ἦν ποτὲ ὁ διάβολος τιμῆς ἡξωμένος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀρχοντικῶν ἀγγέλων εἰς· εἶτα μοχθηρᾶ προαιρέσει χρησάμενος ἀποπέπτωκε τῆς αὐτοῦ χώρας, ὡς εἰρησθαι περὶ αὐτοῦ· *Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἔωσφόρος ὁ πρωτὸς ἀνατέλλων*; τοιοῦτοί τινες καὶ ὑμεῖς γεγῆ-

Matth. vii, 1. ⁸ Exod. vii, 1. ⁹ Ezech. xviii, 4. ¹⁰ Isa. xiv, 12.

νατε, οὐκ ἐκ φύσεως ὄντες κακοί, χρησάμενοι δὲ οὐκ ἀγαθῇ τῇ προαιρέσει. Διὸ τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ εἰς Θεοῦ τιμὴν ὁμᾶς ἐκάλει· ὑμεῖς δὲ τὸν ἀρχοντα τῆς πτώσεως μιμησάμενοι, ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων καὶ αὐτοὶ πίπτετε. Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Σφόδρα ἀκολούθως διὰ τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ κατηγορήσας ὁ λόγος τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας δὲ ὡσαύτως τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ κατηγορίαν παπορημένος, διαλλαγὴν αἰτεῖ καὶ ἐπιφάνειαν εὐχεται γενέσθαι οὐκέτι τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Διὸ ἐπιλέγει· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ κληρονομῆσας ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μὴ ἐρώτα, τὸ δὲ πρᾶγμα ἐξέταξε, καὶ εὐρήσεις οὐδὲ ἄλλον ἢ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ· πρὸς ὃν λέλεκτο ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· *Υἱός μου εἰ σὺ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.* Αἰτησάμενος παρ' ἐμοῦ, καὶ ὁσώ σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτον οὖν διεγείρων τὸν ἐν μέσῳ τῶν θεῶν Θεὸν στάντα καὶ διελέξαντα τοὺς προλεχθέντας, ἤδη ποτὲ ἐπὶ πέρας ἐπαγαγεῖν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίαν ὁ παρὼν ἀξιολόγος φήσας· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Οἱ μὲν γὰρ προκατηγορηθέντες, φησὶ, κακοὶ γενόμενοι κριταί, ἐν σκότῳ διεπορεύθησαν· ἐπεὶ δὲ σοὶ πρέπει τὸ δικαίως κρίνειν· μόνῳ γὰρ τὴν κρίσιν ὁ Πατὴρ ἔδωκε τῷ Υἱῷ· ἤδη ποτὲ σὺ αὐτὸς ἀνάστηθι, διὰ τῆς σαυτοῦ ἀναστάσεως τὴν κοινήν πάντων ἀνθρώπων ἀνάστασιν ποιησόμενος· καὶ κρίνον τὴν γῆν, πάντας δηλαδὴ τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας ἀνθρώπους. Πρέπει δὲ σοὶ πάντας ἀνθρώπους κρίνειν, ἐπειδὴ σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ὁ μὲν παρὼν ψαλμὸς συναγωγὴν θεῶν ὠνόμασε, καὶ Θεὸν μέσον ἐστῶτα, καὶ θεοὺς διακρίνοντα, πᾶσάν τε τὴν διδασκαλίαν περὶ κρίσεως ἐποίησατο· ἐπιγαγεῖ τε ἐπὶ τέλει τὸ, Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν.

Ταῦτα τε πάντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἀσάφ ἐξενήνεκται. Ἐπεὶ δὲ εὐρομεν καὶ τὸν μὲν ψαλμὸν καὶ αὐτὸν ἐπιγεγραμμένον τοῦ Ἀσάφ, καὶ τὰ περὶ κρίσεως διεληφθέντα ὁμοίως τοῖς προκαιμένοις· εἰκότως ἤγησάμεθα ἀκόλουθον εἶναι ἐκείνου τούτῳ, ὅντα μὲν ὁμοίως τοῦ Ἀσάφ, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εἰσηγούμενον. Εἰρηται γοῦν καὶ ἐν αὐτῷ· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν. Θέα γὰρ ὅπως τὸ μὲν τέλος τοῦ μετὰ χεῖρας φάσκει· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν· ἢ δὲ τοῦ μὲν ἀρχῆ· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Καὶ ἐνταῦθα μὲν εἰρηται· Ὅτι σὺ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν· καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ μὲν λέλεκται· Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ σὺ παρασιωπησεται· ἰλθὼν δὲ εἰ ποιήσει, ὁ μετὰ χεῖρας διδάσκει λέγων· Ὁ Θεός ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει. Πῶς δὲ διακρίνει, ὁ μὲν διασαφεῖ φάσκων· Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται· κύκλιψ αὐτοῦ καταγίγῃ σφόδρα.

A unus de principibus cadetis.— VERS. 8. Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. Cum in præcedenti psalmo totam Judaicam gentem accusasset, et in præsentī principum populi accusationem instituisset, admodum consequenter jam reconciliationem et adventum Christi postulat, non Judæorum genti, sed omnibus populis. Quare sic concludit : Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. Quis autem sit qui hæreditabit in omnibus gentibus, ne interrogas, sed rem perquire; et deprehendes non alium esse, quam Christum Dei; cui a Patre dictum est : Filius meus es tu : ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ¹¹. Hunc ergo qui in medio deorum Deus consistit, et homines illos coarguit excitans, rogat ut jam demum factam sibi promissionem ad finem deducat, dicens : Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. Nam ii qui prius accusati sunt, inquit, quod iniqui iudices fuerint, in tenebris ambulaverunt. Quoniam vero te juste judicare decet, soli quippe Filio Pater iudicium dedit : jam demum tu ipse surge, resurrectione tua communem omnium resurrectionem factururus; et judica terram, omnes homines videlicet qui in terra versantur. Tibi porro convenit omnes homines judicare, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. Et præsens quidem psalmus synagogam deorum memoravit, ac Deum in medio stantem, deosque dijudicantem, totamque doctrinam suam de iudicio instituit; in fine vero adjecit illud : Surge, Deus, judica terram.

C Hæc porro omnia Spiritus sanctus per prophetam Asaph extulit. Quia vero psalmum XLIX, qui et ipse Asaphi inscribitur, de iudicio item edisserentem deprehendimus perinde atque præsentem; jure existimamus illum huic subnectendum esse, utpote qui similiter Asaphi sit, et idem argumentum pertractet. Nam ibi quoque dictum fuit : Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum. Animadvertas quippe velim, præsentis finem sic habere : Surge, Deus, judica terram; et quadragesimi noni initium hoc esse : Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram. Hic etiam dicitur, Quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus; ibi vero, a solis ortu usque ad occasum. Ac rursus in XLIX dictum est : Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. Cum venerit autem, quid acturus sit, docet præsens psalmus his verbis : Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. Quomodo dijudicabit, declarat XLIX, his verbis : Ignis in conspectu ejus exardescet, in circuitu ejus tempestas valida. Advocabit

¹¹ Psal. II, 7.

cælum desursum, et terram dijudicare populum A *sunt.* Horum causa merito arbitramur quadragesimum nonum huic psalmo subjungendum esse. Illudque item observandum, eosdem psalmos perinde atque subsequentes, qui item Asaphi sunt, abjectionem Judæorum ejusque causas complecti. Quadragesimus vero nonus, ab eodem propheta scriptus, per sacrificiorum repudiationem, Mosaicæ legis abrogationem inducit; ita ut in illo ejusdem argumenti series sententiaque exhibeatur. Qua vero de causa XLIX a præsentibus avulsus et ante quinquagesimi psalmi confessionem positus sit, jam in ejus commentario disputatum est.

1. CANTICUM PSALMI IPSI ASAPH. LXXXII. B

VERS. 2. *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus.* Septuagesimus nonus psalmus destructionem vineæ, Judaicæ gentis ruinam, loci qui penes eos in pretio et honore habebatur incendium et vastitatem prænuntiabat; duo sequentes causam hujus calamitatis enarrabant; hic vero iis conjunctus, supplicationem et obsecrationem pro populo effert. Post tristitia quippe illa quasi medelam quamdam prædictis admovere consentaneum fuit, quandoquidem psalmi Asaphi in hoc circumscribentur. Quamobrem *Canticum psalmi* inscriptus est, quia bona populo precatur. Est porro undecimus eorum qui Asaphi inscribuntur, quorum primus erat LXXII, ita ut in eorum quoque numero censeatur XLIX, quia is etiam est Asaphi: atque ita omnes duodecim numero sunt. In præsentibus igitur propheta Deo supplicans ait: *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus.* Ait quippe: Deo patienti, tolerantanti, ideoque omnes ferenti, nemo similis. Nam quis perinde atque tu atheorum et impiorum blasphemia dicta et superbiam ferre valeat? Quare tibi quidem Deo nemo similis erit. Ego vero ut homo, infirmitate superatus mea, hæc supplicare audeo, tibi quoque Deo cum precibus dicere: *Ne taceas, neque compescaris, Deus.* Tunc vero tacere Deus dicitur, cum insurgentibus atheis et impiis viris, quasi non advertens ille manet, neque confestim ultionem sumit, nec promeritis eos suppliciiis aggreditur. Quamobrem ipse Asaphi in XLIX psalmo Deum hæc peccantibus dicentem inducit: *Hæc fecisti, et tacui: existimasti inique quod ero tui similis.* Causam vero silentii, patientiæ et tolerantanti Dei docet Apostolus, hæc scribens: *An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit* 12? Sed tu quidem, ait, ut Deus, omnes sustines, omnes clementer toleras, ac de iis siles qui impie et nefarie peccant, et contra te Deum blasphemia dicta proferunt. Ego vero cum hæc videre non possum, supplico deprecorque veniam consequi, quod

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Τούτων τοιαυτῶν ἕνεκα εἰκότως ἔπρεσθαι τῷ μετὰ χειρὸς ἡγησάμεθα τὸν μθ'. Κάκεινο δὲ τηρητέον, ὡς ὁμοίως τοῖς ἐνταῦθα συνημμένοις τοῦ Ἀσάφ ψαλμοῖς τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ταύτης τὰς αἰτίας περιέχουσι. Καὶ ὁ μθ' τοῦ αὐτοῦ τυγχάνων προφητοῦ, ἀνατροπὴν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου εἰσάγει διὰ τῶν θυσιῶν παραίτησεως· ὥστε καὶ ἐν ταύτῃ τὴν ἀκολουθίαν δείκνυσθαι τῆς τῶν ἐμπερομένων διαβολῆς. Διὰ τί δὲ μετατίθεται ὁ μθ' ἐκ τῆς τῶν προκειμένων συναφείας, προτέτακται δὲ τῆς ἐν τῷ γ' ψαλμῷ ἐξομολογήσεως, ἐν τοῖς εἰς αὐτὸν τεθεωρημένοις ἡμῖν προδιείληπται.

ΩΔΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΩ ΑΣΑΦ. ΠΒ'.

'Ο Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραθῆης, ὁ Θεός. Ὁ μὲν οὐ ψαλμὸς προανεφάνει τὸν ἀφανισμόν τοῦ ἀμπελώνος καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τοῦ τε παρ' αὐτοῖς τιμημένου τόπου τὸν ἐμπρησμόν καὶ τὴν ἐρημίαν· οἱ δ' ἐξῆς αὐτῶν δύο τὴν αἰτίαν ἐδίδασκον δι' ἣν πεπόνθασιν ταῦτα· ὁ δὲ παρῶν, συνημμένος ἐκεῖνοις, ἱκετηρίαν καὶ δέησιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ποιεῖται. Ἐδὲ γὰρ μετὰ τὰ σκυθρωπὰ ὡσπερ τινὰ θεραπείαν προσάγει τοῖς προλεχθεῖσι, μέλλοντας ἐν τούτῳ περιγράφεσθαι τοὺς τοῦ Ἀσάφ ψαλμοῦς. Διὸ καὶ ἡ δὲ ψαλμὸς ἐπιγέγραπται ὁ παρῶν λόγος, διὰ τὸ τὰ χρηστὰ ὑπερέχεσθαι τοῦ λαοῦ. Ἔστι δὲ ὁ παρῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων τοῦ Ἀσάφ, ὡν πρῶτος ἦν ὁ οβ', συμπαραλαμβανομένου τοῖς προκειμένοις τοῦ μ' καὶ θ', διὰ τὸ καὶ αὐτὸν εἶναι τοῦ Ἀσάφ. Γένοιεντ' ἂν οἱ πάντες τὸν ἀριθμὸν εἶς. Λέγει δὲ διὰ τοῦ παρόντος ὁ Προφήτης ἐν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετηρίᾳ· Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραθῆης, ὁ Θεός. Ὁ μὲν γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ μακροθύμῳ ὄντι καὶ ἀνεξικιάκῳ, καὶ διὰ τοῦτο πάντων ἀνεχόμενῳ, οὐδεὶς ὁμοίος. Τίς γὰρ σοι παραπλησίως τὰς τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν δυσφημίας καὶ υπερηφανίας οἶός τ' ἂν εἴη φέρειν; Διὸ σοὶ μὲν, ὁ Θεός, οὐδεὶς ὁμοιωθήσεται· ἐγὼ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἡττώμενος ὑπὸ τῆς ἑμμουτοῦ ἀσθενείας, τολμῶ δεῖσθαι, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ μεθ' ἱκετηρίας λέγειν· Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραθῆης, ὁ Θεός. Σιγᾶν δὲ λέγεται ὁ Θεός, ἐπειδὴν ἐπαιρομένων τῶν ἀθῶν καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν, ἀπροσποίητος μένει, μὴ ἐπάγων παραχρήμα τὴν κατ' αὐτῶν ὀργὴν, μηδὲ ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις χρώμενος. Διὸ καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ὁ αὐτὸς Ἀσάφ ἐν τῷ μ' καὶ θ' τὸν Θεὸν εἰσάγει λέγοντα· Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα· ὑπέλαβες ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοὶ ὁμοίος. Τὰ δὲ αἰτία τῆς σιγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας πειθεύει ὁ Ἀπόστολος γράφων· Ἦ τοῦ κλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Ἀλλὰ σὺ μὲν, φησὶν, ὡς Θεός πάντων ἀνεχόμενος, πάντας φέρει

12 Rom. 11, 4.

πρώως, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀσεβῆ καὶ ἄθεα ἀμαρτάνουσι, καὶ κατὰ σοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦσι, σιωπᾶς· ἐγὼ δὲ, μὴ δυνάμενος ταῦτα ὄρᾶν, δέομαι καὶ ἰκετεύω συγκωμῆς τυχεῖν ἐπὶ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν σοι τῷ Θεῷ παραπλησίως· τίς γάρ σοι ὁμοιωθήσεται; Διὸ ὡς ἄνθρωπος, ζῆλον ἔχων τὸν ὑπὲρ τῆς σῆς εὐσεβείας, τολμῶ ἰκετηρίαν σοι προσάγειν· ὥστε παύσασθαι μὲν τῆς ἀφάτου μακροθυμίας καὶ τῆς ἀνεξιτάκτου σιωπῆς· ἥδη δὲ ποτε κινήθῃναι κατὰ τῶν τὰ ἀνήκεστα τετολημέκτων. Διὸ φημι· *Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραυνησῇς*· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Μὴ καθησυχᾶσης*, ὁ δὲ Σύμμαχος, *Μὴ ἐρημάσης*, εἰρήκασιν. Εἶτ' ἐπιλέγει ἐξῆς· *Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤσαν κεφαλῆν*. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· *Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ὠχλάσαν, καὶ μισοποιοῦντές σε ἤσαν κεφαλῆν*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Ἰδοὺ γὰρ οἱ ἐχθροὶ σου*, φησι, *συνήχουσι, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἐπαίρουσι κεφαλῆν*. Ἥκουσι δὲ καὶ ὀχλάζουσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτε οὐκέτι κρύβδην, οὐδὲ πεφεισμένως τολμῶσι παραφθέγγεσθαι τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας· ἥδη δὲ ἐκ τοῦ προφανοῦς καὶ ἀθρόου οἱ πάντες κατὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἄθεα προφέρονται ῥήματα, ὅποια τολμῶσι πράττειν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιρούς. Εἶτα δὲ καὶ ὑψαυχοῦντες καὶ φρουαττόμενοι τὴν κεφαλὴν ἐπαίρουσιν, ὅτε μάλιστα ἐπιτριβὴν αὐτοῖς ἡ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ κατεργάζεται. Τούτων δὲ τὴν κεφαλὴν ταπεινοῦνται· ὡς ἐμπάλιν ταπεινουμένων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ αἱ τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν κεφαλὰ ὑψοῦνται. Διὸ εἰρηται που ἐξ αὐτῶν προσώπου τό· *Καὶ τῶν ὑψώσε κεφαλῆν μου ἐπ' ἐχθρούς μου*.

Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπαυρῆσαντο γνῶμη, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου. Εἶπαν· Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ἔτι. Δυσωπεῖ τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τοῦ ὑπομιμησκειν, ὡς ἄρα λαὸς αὐτοῦ γεγονόσι (sic) τὰ τοσαῦτα πεπονθώς. Εἶτα καὶ τῶν ἐν τῷ λαῷ διαλαμφάντων πάλαι πρότερον ἁγίων τοῦ Θεοῦ μνηται, δεόμενος καὶ ἀντιβολῶν μὴ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀπεδῶν καὶ παρανόμων, μόνων δὲ τῶν ἁγίων αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ δι' αὐτούς τὸ πᾶν κατελεῆσαι ἔθνος. Ἀκόλουθα δὲ αὐτοῖς ποιοῦντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμοῦσι, πανουργίᾳ χρώμενοι καὶ δόλῳ, πρὸς τὸ καταβαλεῖν αὐτὸν καὶ ἀποστῆσαι τῆς τοῦ Θεοῦ εὐσεβείας. Διὸ λέλεχται· *Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπαυρῆσαντο γνῶμη, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου*. Μεμελημένως γὰρ καὶ πεφροντισμένως μηχανὰς τινὰς κρυφίους κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ κατετίουσι, κατὰ τε τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐπιβουλὰς κατασκευάζονται, δι' ἕνα σκοπὸν ὃν ἐν ἑαυτοῖς προθέμενοί φασι· *Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἔτι*. Οἱ μὲν οὖν θεομάχοι οὐ βούλονται ἐν ἀνθρώποις ἔθνος Θεοῦ ὑφεστάναι· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ ἐξαλειφθῆναι σπουδάζουσιν. Ὁ δὲ Θεός, αἱ ἔθνος ἑαυτῷ ἐπὶ γῆς καταρτίζων, μετὰ τὴν τοῦ προτέρου λαοῦ πτώσιν τὴν ἐξ ἔθνῶν συνεστήσατο

A non simili atque tu modo tolerare valeam : nam quis similis erit tibi? Quapropter ut homo, studio pietatis erga te incensus, supplicare tibi audeo, ut finem facias tolerantiae et silentii, ac jam demum moveare adversus eos qui intolerabilia ausi sunt. Ideo dico : *Ne taceas, neque compescaris*. Pro quo Aquila, *Ne quiescas*, Symmachus vero, *Ne cesses*, interpretati sunt. Deinde subdit : — *Vers. 3. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te extulerunt caput*. Secundum Aquilam vero : *Quoniam ecce inimici tui turbas moverunt, et qui oderunt te extulerunt caput*; secundum Symmachum vero : *Ecce enim inimici tui, inquit, una sonant, et qui oderunt te efferunt caput*. Sonant autem et turbas movent inimici Dei, cum non latenter neque remisse blasphema dicta contra Deum proferre audent; sed palam et confertim omnes in Deum impia verba evomunt, qualia persecutionum tempore audent efferre. Deinde erecta cervice frementes caput exaltant, quando maxime silentium Dei indicias ipsis praebet. His vero caput efferentibus, Dei homines afflicti humiliantur; ut vice versa depressis inimicis Dei, sanctorum religiosorumque virorum capita exaltantur. Quare ex eorum persona alicubi dictum est : *Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos* ¹³.

αἰρόντων, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι καταπονόμενοι

Vers. 4, 5. Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt : Venite et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra. Deum obsecrat Propheta in Spiritu sancto, monens eum, qui talia patitur, populum ejus esse. Sub haec autem eorum, qui in populo jam olim conspicui fuerunt, sanctorum Dei meminit, supplicans obsecransque, ut ne impiorum sceleratorumque in populo, sed sanctorum suorum recordetur : eorumque gratia totam gentem misericordia donet. Affinia autem impiorum gestis perpetrantes inimici Dei, populum ejus oppugnant, versutia utentes et dolo, ut ipsum dejiciant et a pietate erga Deum avertant. Quocirca dictum est : *Super populum tuum malignaverunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos*. Meditati enim cum sollicitudine quassam occultas machinas contra populum Dei instruunt, et sanctis ejus insidias parant, ac, ob unum quem in animo proponunt scopum, aiunt : *Venite et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra*. Inimici itaque Dei populum Dei in hominibus consistere nolunt : quin etiam Israelis nomen delere satagunt. Deus vero post prioris populi ruinam populum sibi semper in terra parans, ex gentibus Ecclesiam constituit, novam superamque gentem, ex gentibus per totum orbem selectam. Idcirco et

¹³ Psal. xxvi, 6.

Israelis nomen, et omnium religiosorum virorum A memoria magis magisque celebratur, et piæ religionis gesta respiciunt.

VERS. 6, 8, 9. *Quoniam cogitaverunt unanimiter simul : adversum te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab et Agareni, Gebal et Ammon et Amalec, alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis, facti sunt in adiutorium filii Lot. Diapsalma. Quasi Deum excitans irritansque Propheta in sua pro populi supplicatione ait, adversum te. Non enim contra populum, inquit, sed adversum te, et adversum testamentum tuum inimici populi tui machinantur. Hinc narrat quæ in Assyriorum irruptione contra Judaicum populum gesta sunt. Et hæc vaticinatur, postquam quibus de causis hostibus traditi sint enarraverat. Nam in præcedenti psalmo principes populi coarguebat dicens : *Usquequo judicatis iniquitatem* : ac rursus, *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant*. In superiori vero totam gentem accusabat dicens : *Et non audivit populus meus vocem meam, et Israel non intendit mihi*. Sed etiam in LXXVII facinorum ipsorum longum catalogum texuit. Consequenter igitur quæ diuturno post tempore ipsis contigerunt ob allatas causas vaticinatur. Illic autem variis temporibus obsessi sunt, primum a Babyloniis ; secundo ab Antiocho rege Syriæ ; postremo a Romanis post patratum in Servatorem nostrum scelus. Opportune ex Spiritus præscientia tres illas obsidiones idem propheta prænuntiat : nam in LXXII postremam significat, ut propriis in locis declaravimus ; in LXXVIII, eam quæ sub Antiocho Syro contigit, uti monstratum est ; in præsentem autem primam meminit, scilicet Assyriorum, quam etiam LXXIX vaticinatus est, vineæ incendium et vasitatem significans. Ex historia igitur edisci potest, quot gentes in unum contra Judaicum populum coactæ sint in prima Assyriorum irruptione, quas præsens prophetia recenset : quæ primos numerat Idumæos, deinde Ismaelitas, tertio Moabitas, quarto Agarenos, hinc Gebalenos et Ammonitas, et Amalecitas. Præter hos autem dicit, *Alienigenæ cum habitantibus Tyrum*. Pro illo autem, *alienigenæ*, Aquila et Symmachus, *Phylistæam* ediderunt. Hoc porro nomine appellari solent qui Gazam, Ascalonem et maritimam incolunt. Hi itaque maritimi allophyli cum habitantibus Tyrum irruerunt, inquit, in populum tuum ; et præter hos omnes Assyrius, quod sane caput malorum est, cum iis impetum faciens, illisque commilitonibus usus castra posuit : omnesque prædicti simul *facti sunt in adiutorium filii Lot*. Pro quo Aquila, *Facti sunt, inquit, brachium filii Lot* ; Symmachus vero, *Facti sunt commilitones filii Lot*. Filii autem Lot erant Ammonitæ et*

Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ καινὸν καὶ νέον ἔθνος, τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐκλογῆς ἐκστάν. Διὸ μειζύτως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πάντων τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἡ μνήμη ἀνυμνεῖται, τὰ τε τῆς θεοσεβείας κατορθώματα διαλάμπει.

Ὅτι ἐδουλεύσαντο ἐν ὁμοιοῖα ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ σοῦ διαθήκη διέθεντο τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωάβ καὶ οἱ Ἀγαρηνοὶ, Γεβάλ καὶ Ἀμμων καὶ Ἀμαλιχ, ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Καὶ γὰρ καὶ Ἀσσοὺρ συμπαραγένετο μετ' αὐτῶν, ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λώτ. Διάψαλμα. Ὅσπερ διαλείποντα καὶ παρεξήνων τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης ἐν τῇ ἱκετηρίᾳ τῇ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ φάσκει τὸ, κατὰ σοῦ. Οὐ γὰρ κατὰ τοῦ λαοῦ, φησὶν, ἀλλὰ κατὰ σοῦ καὶ κατὰ τῆς σῆς διαθήκης τετολημέκασιν οἱ τοῦ λαοῦ σου πολέμιοι. Εἴθ' ἐξῆς διεξέρχεται τὰ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιθέσει κατὰ Ἰουδαίων ἔθνος πραχθέντα. Καὶ ταῦτα θεσπίζει προδιειδῶν τὰς αἰτίας, δι' ἧς τοῖς πολεμίοις παρεδόθησαν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τοὺς ἀρχοντας ἀπήλεγχε τοῦ λαοῦ φησας· Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν ; καὶ πάλιν· οὐκ ἐγγύωσαν, οὐδὲ συνήκων, ἐν σκότει διασπορεύονται. Ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρω τὸ πᾶν διέβαλλεν ἔθνος εἰπὼν· Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ λαὸς μου τῆς φωνῆς μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὗ μακρὸν κατάλογον τῶν παρανομημάτων αὐτῶν διεξῆλθεν. Ἀκολούθως οὖν τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς μακροῖς ὕστερον χρόνοις διὰ τὰς προλεχθείσας αἰτίας προφητεύει. Καὶ ἐκεῖ κατὰ διαφόρους χρόνους πεπολιόρχηται· πρότερον μὲν ὑπὸ Βαβυλωνίων, δεύτερον δὲ ὑπ' Ἀντιόχου τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως, καὶ τὸ πάντων ὕστατον ὑπὸ Ῥωμαίων μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν. Εἰκότως τῇ προγνώσει τοῦ Πνεύματος τὰς τρεῖς ταύτας ὁ αὐτὸς προφήτης προαναφώνει πολιόρκιας· ἐν μὲν τῷ σ' τῆν ὕστατην σημαίνων, ὡς κατὰ τοὺς οἰκείους τόπους παρεστήκαμεν· ἐν δὲ τῷ ση' τὴν ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Σύρου, καθὼς ἀποδέδεικται· ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας τῆς πρώτης μέμνηται, λέγω δὲ τῆς Ἀσσυρίων, ἣ καὶ ὁ σθ' ἐθέσπισε, τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ἀμπελώνος καὶ τὴν ἐρημίαν αὐτοῦ σημήνας. Ἔστι δ' οὖν καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας μαθεῖν, ὅσα κατὰ τὸ αὐτὸ συνῆλθεν ἔθνη κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιθέσει, ἃ καὶ ἡ μετὰ χεῖρας καταριθμεῖται προφητεία· πρώτους Ἰδουμαίους ὀνομάζουσα, εἶτα Ἰσμαηλίτας, καὶ τρίτους Μωαβίτας, καὶ τετάρτους Ἀγαρηνοὺς, εἶτα Γεβαλινοὺς, καὶ Ἀμμωνίτας, καὶ Ἀμαλιχίτας. Καὶ ἐπὶ τούτοις, Ἀλλόφυλοι, φησὶ μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἀλλόφυλοι, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Φυλισταίαν, ἐκπέδικασιν· ἔθος δὲ καλεῖν τούτῳ τῷ ὀνόματι τοὺς τὴν Γάζαν καὶ τὴν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν πάραλον οἰκούντας. Καὶ οὗτοι τοίνυν ἐφεξῆς οἱ παραλίωται ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον ἐπέθεντο, φησὶ κατὰ τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀσσύριος, τὸ δὴ κεφάλαιον τῶν κακῶν, σὺν τούτοις ὀρμώμενος,

¹⁶ Psal. LXXX, 12.

καὶ τούτοις συμμαχοῖς χρώμενος, τὴν παράταξιν Ἀ ἐποήσατο· ὁμοῦ τε πάντες οἱ προλεχθέντες ἐγερθή-
θησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Ἀώτ. Ἄνθ' οὐ ὁ
μὲν Ἀκύλας, Ἐγένοντο, φησί, βραχίων τοῖς υἱοῖς
Ἀώτ· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐγένοντο σύμμαχοι τοῖς
υἱοῖς Ἀώτ. Υἱοὶ δὲ Ἀώτ ἦσαν Ἀρμανῖται καὶ Μωα-
δίται· δύο γὰρ οὗτοι γεγόνασιν υἱοὶ τοῦ Ἀώτ, Μωάδ
καὶ Ἀμμών. Ταῦτα δὲ ὅτι μὴδὲ ἄλλοτε ἐπληροῦτο
ἢ κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων χρόνους, σαφῶς ἡ ἱστορία
παρίστησι. Τὸ τηρικαῦτα γὰρ πάντα τὰ ἐκ γειτόνων
ἔθνη διαφθορούμενα τῇ Ἱερουσαλήμ καὶ τῷ ἐν αὐτῇ
γεγραμμένῳ (1) ναῦ τοῦ Θεοῦ, διψῶντά τε τὴν ἀπί-
λειαν τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους; ὁμοῦ οὖν ἐπέθεντο κατ' αὐτῶν τῇ τῶν Βαβυλωνίων δυναστείᾳ συμμαχί-
σαντα. Τότε μὲν οὖν πολλὰ συνήκτο κατ' αὐτῶν τὰ τοῖς Ἀσσυριοῖς συμμαχοῦντα ἔθνη. Οὔτε δὲ κατὰ Ἀντίο-
χον, οὔτε κατὰ τὴν ὑστάτην πολιορκίαν, τὰ προκατηριθμημένα ἔθνη φαίνεται συμμαχῆσαντα Ῥωμαίοις,
ὀπηνίκα τὸν πρὸς Ἰουδαίους συνεστῆσαντο πόλεμον.

Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιάν καὶ τῷ Σισάρα, B
ὡς τῷ Ἰαβίμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισῶν. Ἐξωλοθρεύ-
θησαν ἐν Ἀενδώρ, ἐγερθήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ
γῆ. Θεοῦ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν ὡς τὸν Ὀρηβ καὶ
Ζηβ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμωνᾶ. Τοιαῦτα θεοπι-
ζει γενέσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν ἔθνεσιν ὁ Προφήτης,
ὅποια τῇ Μαδιάν καὶ τῷ Σισάρα, καὶ τῷ Ἰαβίμ ἐν
τῷ χειμάρρῳ Κισῶν συνέθη ποτέ· οἵτινες ὁμοῦ πάν-
τες ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀενδώρ, καὶ ἐγενήθησαν
ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ. Ἄλλα καὶ τοὺς ἀρχοντας τῶν
προλεχθέντων ἔθνῶν τοιαῦτα πσθεῖν ἀξιοῖ, ὅποια
πεπόνθασιν Ὀρηβ καὶ Ζηβ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμων-
ᾶς. Τούτων δὲ πάντων τὴν ἱστορίαν εὐρήσεις ἐν τῇ
βίβλῳ φερομένην τῶν Κριτῶν· ἔνθα καὶ ὁ Σισάρα
καὶ ὁ Ἰαβίμ, καὶ οἱ λοιποὶ κατονομασμένοι, ὅποια καὶ
τίνα κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμχανήσαντο, καὶ ὅποια C
πεπόνθασιν, ἡ Γραφή παρίστησιν. Ἐφ' ἣν ἀναπέμ-
ψωμεν τὸν βουλόμενον τὰ κατ' αὐτοὺς εἰδέναι, διὰ τὸ
μακροτέραν εἶναι τὴν περὶ αὐτῶν διήγησιν. Τὰ αὐτὰ
σὺν ἐκείνοις καὶ τούτοις ἵκετεύει παθεῖν, διότι ὁμοίως
ἐκείνοις καὶ οὗτοι εἰρήκασιν, Κληρονομήσωμεν ἑαυ-
τοῖς τὸ ἀγιαστῆριον τοῦ Θεοῦ. Ἐλεγον δὲ ταῦτα
καὶ οἱ περὶ τὸν Σισάρα, καὶ Ἰαβίμ, οἱ τε λοιποὶ, οὓς ὁ
λόγος κατὰ λέξιν (2), περὶ τῆς σκηπῆς καὶ τῆς κιβω-
τοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἀγιαστῆριον τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἦν,
μήπω τῆς Ἱερουσαλήμ συνεστῶσης. Ἐπήξαστο δὲ
ταῦτα ὁ Προφήτης κατὰ τῶν δεδηλωμένων· εἶτ' οὐκ
εἰς μακρὸν ἐπληροῦτο τὰ τῆς εὐχῆς. Αὐτίκα γοῦν
παραχρῆμα τῇ κατὰ τῶν Ἰουδαίων πολιορκίᾳ καὶ ἡ
Ἀσσυρίων κατελύθη δυναστεία διαρκέσασα χρόνους·
καὶ μέχρι τούτου συστάσα μέχρις οὗ τοιαῦτα τετολ-
μήκασιν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετ' οὐ πολὺ γοῦν
Κύρος, τῆς Περσῶν βασιλείας κρατήσας, καταλύει
τὴν Ἀσσυρίων ἀρχὴν. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ κατὰ μέρος
ὀνομασμένα ἔθνη τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια ὁ λόγος
προέφησεν· ὥστ' εἰκότως ἂν τίνα φῆσαι, μὴ κατεύ-
χεσθαι τὸν Προφήτην ἐν τούτοις τῶν δηλουμένων,
προφητεύειν δὲ αὐτοῖς τὰ ἐσόμενα, κατὰ τίνα συν-
θήθειαν τῆς Γραφῆς προστακτικῶ τρόπῳ ἀντὶ προ-
αγορευτικοῦ κερημένον· ὥστ' ἡμᾶς ἐξακούειν τὸ,
11 Judic. iv, seq.

Moabitæ : nam hi duo filii Lot fuere, Moab et Am-
mon. Hæc porro non alio quam Assyriorum tem-
pore gesta fuisse aperte narrat historia. Illo quippe
ævo omnes finitimi populi Hierosolymæ et ei, quod
in Scriptura fertur, templo Dei istic positio inviden-
tes, perniciemque totius Judaicæ gentis sitientes,
una irruerunt contra illos, Babyloniorum potentia
et commilitio adscripti. Tunc multæ adversus eos
gentes Assyrii auxiliantes coactæ sunt. At neque
Antiocho neque Romanis, in postrema obsidione,
gentes prius enumeratæ, in bello contra Judæos
initio, opem tulisse videntur.

VERS. 10-12. *Fac illis sicut Madian et Sisara, sicut Jabin in torrente Cison. Disperierunt in Ændor, facti sunt ut stercus terræ. Pone principes eorum sicut Oreb et Zeb et Zeebe et Salmona.* Eadem memoratis gentibus futura vaticinatur Propheta, quæ olim Madian, Sisaræ, et Jabin in torrente Cison contigerunt : qui omnes disperierunt in Ændor, et facti sunt ut stercus terræ. Ad hæc etiam principes prædictorum populorum eadem perpeti rogat, quæ Oreb et Zeb et Zeebe et Salmonas. Horum porro omnium historiam reperias in libro Judicum, ubi quæ Sisara et Jabin atque alii, qui supra recensentur, contra Israelem moliti sunt, et quæ iidem sunt perpassi, Scriptura enarrat 11. Eo autem mittemus, si quem ea ediscere eorum enarratio foret. — VERS. 13. Eadem porro quæ illi, istos etiam perpeti rogat, quia eodem et isti modo dixerunt, *Hæreditate possideamus sanctuarium Dei.* Illa vero dicebant Sisara, Jabin, et reliqui nominatim recensiti, de tabernaculo et de arca Dei : hæc quippe erant sanctuarium Dei, cum nondum Jerusalem consisteret. Hæc porro Propheta precatus est adversus eos qui superius indicati sunt : nec diu postea precatio est effectum consecuta. Nam secundum illam Judæorum obsidionem, Assyriorum imperium der repente solutum est, postquam diuturno ævo stetisset ; et quidem usque ad illud tempus, quo talia contra Hierosolymam aggredi ausi sunt. Non diu itaque postea Cyrus, cum Persarum regnum occupasset, Assyriorum imperium evertit. Reliquæ vero singulatim recensitæ gentes ea sunt perpassæ, quæ hoc vermone prænantiantur ; ita ut e re quispiam dixerit, Prophetam memoratis gentibus non imprecari mala, sed futura vaticinari, ac pro assuetu Scripturæ more, imperantis modum, loco prænantiantis, usurpare ; adeo ut isthæc, *Fac illis, nos sic intelligamus, Facies illis sicut Madian et Sisaræ.* Hæc porro de Assyriorum, aliarumque hic recensitarum gentium excidio præ-

(1) Γρ. ἐγγεγραμμένῳ.

(2) Deesse videtur verbum, forte ὀνομάζει. EDIT.

nuntiantur. Neque tamen de iis qui post Salvatoris nostri adventum postremam Hierosolymorum obsidionem fecerunt, similia feruntur. Quare nihil tale Romani post illatam genti cladem perpessi sunt.

λιπορκίαν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν κατειργασμένων τοιαυτὰ τινα ἐφέρετο. Διὸ οὐδὲν Ῥωμαῖοι τοιοῦτον πεπόνθασι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ ἔθνους ἐπιχείρησιν.

VERS. 14. *Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti.* Non intempestive Propheta, imo potius in eo Spiritus sanctus, Deum ut sibi proprium in huiusmodi narratione memorat dicens, *Deus meus*: neque enim ait, *Deus noster*; sed, *Deus meus*; quasi vel unus tantum, vel admodum pauci tempore Assyriorum obsidionis Deo digni relictii fuerint. Nam cum populus omnis lapsus et peccatorum causa obsidentibus traditus esset, non communiter Deum compellat; sed ex propria persona sic infert: *Deus meus, pone illos ut rotam.* Ea autem rotæ natura est, ut volubilis sit, nec eodem in loco consistat. Talis vero tota atheorum vita est, quæ certum ad tempus in sublime evecta, deinde instar rotæ in contrarium vertitur. Primum itaque, *Pone illos ut rotam*, inquit; deinde, (VERS. 15) *sicut stipulam ante faciem venti*, et, *sicut ignis qui comburet sylvam*; sub hæc, *sicut flamma quæ comburet montes*. Ipsos namque adversum seipsum insurrecturos, ac sibi ipsis admissorum scelerum supplicium illaturos vaticinatur his verbis: *Pone illos*. Huic autem dicto, *sicut stipulam ante faciem venti*, istuc alibi prolatum adjicias: *Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ*¹⁴: Illud autem, *sicut ignis qui comburet sylvam*, declarat ipsos ignem, eisdemque sylvam esse; ita ut ipsi a seipsis comburendi sint, secundum illud, *Incedite ad lucem ignis vestri, et ad flammam quam succendistis*¹⁵. Illud vero, (VERS. 16) *sicut flamma quæ comburet montes*, nequitiae eorum magnitudinem effert, ac denuntiat quomodo flamma ipsorum, elationem et superbiam eorum, montium instar erectam, combustura sit. Subsequitur deinde: — VERS. 17. *Ita persequeris illos*: alibi quoque dictum est, *Ignis et sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum*¹⁶. His porro declaratur, procellam iramque Dei non animi motum in Deo esse; sed ejus providentiam, qua curat, eos contra seipsum insurgentes sibi facinorum pœnas infligere. Hæc omnia accidere precatur, sive potius prænuntiat adversus inimicos Dei eventura; ut vel hinc saltem aliquando juventur. Siquidem summa est utilitas, nosse Deum, et ad inquisitionem nominis ejus venire, quod ipsis accessurum esse post prædicta docet his verbis: — VERS. 18, 19. *Et quærent nomen tuum, Domine. Erubescant et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur et pereant. Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus in omni terra.* Inimicorum Dei mortem duobus futuram modis vaticinatur: alio quidem quo illis spem bonam ascri-

Α Πολίτησαν αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, Ποιήσεις ὡς τῇ Μαδιάμ καὶ τῷ Σισάρα. Ταῦτα δὲ περὶ τοῦ τέλους τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς καταλεχθέντων ἔθνων προφητεύεται. Οὐ μὴν καὶ περὶ τῶν τὴν ὑστάτην παλινορκίαν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν κατειργασμένων τοιαυτὰ τινα ἐφέρετο. Διὸ οὐδὲν Ῥωμαῖοι τοιοῦτον πεπόνθασι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ ἔθνους ἐπιχείρησιν.

Ὁ Θεός μου, τοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. Οὐκ ἀκαίρως ὁ Προφήτης, μᾶλλον δὲ τὸ ἐν αὐτῷ ἕγιον Πνεῦμα, ἰδιοποιεῖται τὸν Θεὸν ἐν τῇ προκαιμένη ἱστορίᾳ φάσκον, ὁ Θεός μου· οὐ γὰρ, ὁ Θεός ἡμῶν, φησὶν, ἀλλ' ὁ Θεός μου, ὡς ἂν ἐνός σου καὶ σπανίου περιλειμμένου κατὰ τὸν δηλωθέντα καιρὸν τῆς τῶν Ἀσσυρίων παλινορκίας, ἀξίου τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ τοῦ λαοῦ παντὸς ἐκπεσόντος, καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῖς πολιορκηταῖς παραδοθέντος, οὐ κοινοποιεῖ τὴν ἐπίκλησιν· ἐξ οικείου δὲ μόνου προσώπου ἐπάγει λέγον· Ὁ Θεός μου, τοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν. Τροχὸν δὲ φύσις στρεπτή καὶ οὐχ ἐστῶσα ἐν ταῦτῳ. Τοιοῦτος δὲ πᾶς ὁ τῶν ἀθέων βίος, καιρῷ μὲν εἰς ὕψος ἐπαίρομενος, εἶτα στροφῆν ποιούμενος τὴν ἐπὶ τὸ ὑναντίον, τροχῷ παραπλησίως. Πρῶτον τοίνυν, Θεοῦ αὐτοῦ ὡς τροχόν, φησὶν· εἶτα, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου· καὶ, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν· καὶ ἐπὶ τούτοις, ὡσεὶ φλόξ, ἢ κατακαύσει δρυ. Αὐτοὺς γὰρ κατ' αὐτὰ ἐπαναστήσῃ, καὶ δι' ἐαυτῶν τὰς τιμωρίας ὧν περὶ μὴ κασιν ὑποσχέιν διὰ τούτων θεσπίζει εἰπών· Θεὸς αὐτοῦς. Παραθήσεις δὲ τῷ, ὡς καλὰ μὴν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, τὸ ἐν ἑτέροις λελεγμένον· Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὡς χροῦς, ὃ ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ δὲ, ὡσεὶ πῦρ, ὃ διαφλέξει δρυμόν, παρίστησιν αὐτοῖς, εἶναι τὸ πῦρ, καὶ αὐτοὺς εἶναι τὸν δρυμόν· ὥστε αὐτοῦς ὑφ' ἐαυτῶν φλεχθήσεσθαι κατὰ τὸ φάσκον λόγιον· Πορεύσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὁμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσατε. Τὸ δὲ, ὡσεὶ φλόξ ἢ κατακαύσει δρυ, δείκνυσι τῆς αὐτῶν κακίας τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι αὐτῶν φλόξ τὰ ἐπάσματα αὐτῶν καὶ τὰ ὑψώματα, ὡσπερ τινὰ δρυ, κατακαύσει. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις· Οὕτω καταδώσεις αὐτοῦς. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ λέλεκται· Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταίριδος, ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. Ἐδίδαξε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ καταίρις καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ οὐ πάθη τυγχάνει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ τοιαύτη τις ἐπίσκηψις, ἢ τῆς αὐτοῦ κατ' ἐαυτῶν ἐπαναστάντας ἐξ ἐαυτῶν λαβεῖν ὧν ἔδρασαν τὴν τιμωρίαν συνέβαινε. Ταῦτα δὲ πάντα ἱκετεύει, ἢ καὶ μᾶλλον θεσπίζει κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ ἔσεσθαι· ἵνα κἂν οὕτω ποτὲ ὠφελῆσθαι. Εἰ δὲ ὠφέλεια μεγίστη τυγχάνει τὸ γνῶναι τὸν Θεόν, καὶ ἐπὶ ζήτησιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐλθεῖν, ὅπερ ἔσεσθαι περὶ αὐτῶν μετὰ τὰ προλεχθέντα ἐδάσκει λέγων· Καὶ ζητήσουσι τὸ δρομὸν σου, Κύριε. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ παραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐτραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, ὅτι δρομὸς σοὶ Κύριος· σὺ μόνος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ τελευτῆς δύο τρόπους ἔσεσθαι

¹⁴ Psal. 1, 4. ¹⁵ Isa. Lxi, 11. ¹⁶ Psal. x, 7.

θεσπίζει· ἕνα μὲν καθ' ὃν χρηστὰς αὐτοῖς ἐλπίδας ἐπιγράφει· εἰ δὴ ἀγαθὸν ἢ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατάληψις, καὶ τὸ παιδευθῆναι τοὺς πρότερον μὴ εἰδότας τὸν Θεὸν, ὡς ἄρα αὐτὸς εἰη μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· τοὺς γὰρ ταῦτα ὁμολογοῦντας, λήθην μὲν πεποιοῦσθαι τῆς προτέρας ἑαυτῶν πολυθέου πλάνης, εἰκὸς ἀποθέσθαι τε τὴν ματαίαν καὶ ἀπατηλὴν περὶ Θεῶν ψευδολογίαν· τὸν δὲ ἕτερον τρόπον, καθ' ὃν αἰσχύνην καὶ ταραχὴν καὶ ἐντροπὴν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀπώλειαν προαγορεύει τοῖς τούτων ἀξίοις. Τοῖς μὲν γὰρ ἐκ τῆς θείας ἐπιστροφῆς μεταβάλλουσιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν θείαν γνῶσιν παρέσεσθαι διδάσκει· τοῖς δὲ τῇ ἑαυτῶν ἐγκάταγηρῶσι κακίᾳ τὸν βλεθρον καὶ τὴν ἀπώλειαν ἀπειλεῖ. Δὴ περὶ μὲν τῶν χειρόνων λέλεκται· *Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ ἀπολέσθωσαν*. Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβληθησομένων τῶν, *Καὶ γνώτωσαν, ὅτι τὸ δρομὰ σοι Κύριος, σὺ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Δύναται δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν τὰ πάντα λέγεσθαι, ὡς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν πείσσονται καιρῶν τὰ προκαταλεχθέντα, ἐντραπησομένων καὶ αἰσχυνθησομένων, καὶ ἀπώλειαν παραδοθησομένων, καὶ τότε αὐτῇ πείρᾳ γνωσομένων καὶ ὁμολογησόντων ἕνα εἶναι καὶ μόνον Θεὸν τὸν ὕψιστον καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, τὸν καὶ δικαίᾳ κρίσει μετελθόντα αὐτοὺς τῶν τετολημένων αὐτοῖς χάριν.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπερ τῶν Ἀηθῶν, τοῖς υἱοῖς Κορέ, Ψαλμὸς. ΙΙΓ'.

Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Διαλελειπότων τῶν ἐπιγεγραμμένων ψαλμῶν τοῦ Ἀσάφ, ὧν πρῶτος μὲν ὁ οβ', τελευταῖος ὁ β' καὶ κ', ἔπεται ὁ παρῶν πγ', τοῖς υἱοῖς Κορέ ἐπιγεγραμμένος, περὶ ὧν ἐν τοῖς προτεχνολογουμένοις τὰ ὄξανα διειλήφραμεν. Ἐπιτηρῆσαι δὲ ἀναγκαῖον, ὡς οἱ πάντες τοῦ Ἀσάφ δωδέκα τυγχάνουσι τὸν ἀριθμὸν ψαλμοί· ἰσάριθμοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορέ. Ἀλλὰ τῶν υἱῶν Κορέ ὅκτω μὲν ἦσαν ἐξῆς συνημμένοι οἱ ἀπὸ τοῦ μα' ψαλμοῦ· οἱ δὲ λείποντες τέσσαρες ἐνταῦθα πρόκεινται, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τοῦ πγ', ἐφεξῆς δὲ κείμενοι τῶν ἐπιγεγραμμένων τοῦ Ἀσάφ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ τοῦ Ἀσάφ ια' μὲν εἰσι συνημμένοι, οἱ ἀπὸ οβ' καὶ ἐπὶ τὸν πδ'. Ὁ δὲ ιε' ἐξῆς κατατάσσεται τοῖς πρῶτοις ὅκτω τῶν υἱῶν Κορέ, ὡς περ ἀντιδόσεως γενομένης διὰ τὰς ἐν ταῖς παρ' ἑκατέροις προφητείας ἐπικοινωνούσας ἀλλάλαις θεωρίαις. Ἦσαν μὲν οὖν οἱ πρῶτοι τῶν υἱῶν Κορέ ὅκτω τὸν ἀριθμὸν, οἱ πάντες ἀπὸ τοῦ μα' ἀρχόμενοι, καὶ λήγοντες εἰς τὸν μη'. Περιεῖχον δὲ, ὡς περ ἐν κεφαλαίᾳ εἶπειν, ἐπὶ τῶν ἐκ περιτομῆς λαῶ κλαυθμῶν καὶ θρήνων καὶ ὄδυρμῶν, Χριστοῦ τε παρουσίαν καὶ κλήσιν ἐθνῶν. Ἀλλὰ τῶν μὲν εἰρημμένων ὅκτω τοιαῦτη τις ἦν ἡ ὑπόθεσις· τῶν δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιγεγραμμένων καὶ αὐτῶν υἱῶν Κορέ τεσσάρων ὄντων, οἱ μὲν ὕστατοι δύο γένεσιν καὶ θάνατον αὐτοῦ περιελήφρασαν, ὡς περ ἐπίτηδες ταμειουσαμένου τοῦ Λόγου ἐπὶ τέλει πάντων τὰς περὶ

PATROL. GR. XXIII.

bit; siquidem bona res est cum Dei cognitio, tum nominis ejus comprehensio; itidemque bonum est eos, qui prius Deum non norant, edoceri ipsum solum esse altissimum super omnem terram; eos quippe, qui talia profitentur, verisimile est jam multiplicium deorum errorem oblivioni mandasse, ac vanam fallacemque falsorum deorum doctrinam abjecisse: alio item modo, turpitudinem, perturbationem, et confusionem, ac præter hæc omnia perniciem prædicat iis qui eorum digni sunt. Etenim iis qui ex divinitus immissa conversione sese ad meliorem frugem receperint, divinam adfore cognitionem denuntiat; iis vero qui in nequitia sua consueverint, exitium ac perniciem interminatur. Quamobrem de peioribus quidem illis dictum est, *Erubescant et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur et pereant*; de iis vero qui ad meliorem se vitam recepturi sunt, illud profertur, *Et cognoscant quia nomen tibi Dominus, tu solus altissimus in omni terra*. Possunt etiam de iisdem hæc omnia dici; quasi videlicet inimici Dei, quo tempore illa superius memorata perferent, confusione atque rubore replendi, ac pernicii tradendi sint, ipsa experientia cognituri ac confessuri unum solumque Deum esse altissimum in omni terra, qui ipsos justo judicio ac facinorum suorum causa invadit.

C 1. IN FINEM, PRO TORCULARIBUS, FILIUS CORE PSALMUS. LXXXIII.

VERS. 2. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* Postquam defecere psalmi Asaph inscripti, quorum primus LXXXII, postremus vero LXXXII erat, jam sequitur LXXXIII, filii Core inscriptus, de quibus in disputatis superius sententiam aperuimus nostram. E re autem fuerit observare omnes Asaphi psalmos duodecim numero esse; totidemque qui filiorum Core inscripti sunt. Verum filiorum Core octo psalmi conjunctim positi sunt, a xli videlicet orsi: reliqui vero quatuor hic sunt constituti, incipientes ab LXXXIII ac post eos, qui Asaphi inscripti sunt, consequenter positi. Pariterque ex Asaphi psalmis, undecim consequenter positi sunt, a lxxii nempe ad LXXXII. Duodecim vero octo priores filiorum Core psalmos subsequitur; ita ut ceu mutua quædam pensatio fiat ob prophetias quæ in utrisque communem speculandi morem servant. Erant itaque priores illi filiorum Core psalmi octo numero, qui omnes a xli initium ducunt, et in xlviii desinunt. Ii vero, ut compendio dicam, de populo ex circumcissione fletum ac planctum, Christi adventum, atque vocationem gentium, commemorant. Hoc sane est illorum octo psalmorum argumentum. Ex hisce vero, de quibus nunc agitur, filiorum Core psalmis quatuor numero, duo postremi ortum et mortem Servatoris complectuntur: ac si videlicet Scriptura omnium vaticinia in fine exponere opportune sibi reservavit. Multa autem de ejus ortu in

LXXXVI obscure subindicantur; at multo plura et profundiora de morte ejus quam pro hominibus sustinuit, qui postremus *filiorum Core* inscribitur, nempe LXXXVII complectitur. Duo autem qui in his primum locum occupant, scilicet hic quem tractamus et subsequens, ejus ad homines adventum, et præclara quæ hic editurus erat gesta vaticinantur. Hic porro inscribitur, *In finem, pro torcularibus*. Cumque tres sint qui hoc titulo inscribuntur: hic ex eorum numero *pro torcularibus* similiter inscriptus est; itidemque VIII et LXXX. Verum ex iis duo nuncupantur psalmi, nimirum VIII et præsens. Quare præsentia bona denuntiant. LXXX vero *Pro torcularibus* quidem inscriptus est, sed non *psalmus*, quia contra Israeliam tristitia quædam complectitur. Hi porro tres *Pro torcularibus* inscripti, ad tres personas pertinent; octavus nempe ad Davidem, LXXX ad Asaphum, hic vero quem tractamus ad filios Core. Atque pariter iidem tres inscribuntur *in finem*, idque, ut arbitror, ob prophetias quas efferunt, quæ in fine temporum et in consummatione sæculi completæ sunt.

Olim quidem cum una esset vinea de qua dictum est, *Nam vinea Domini Sabaoth, domus Israel est*¹⁹; unum ceu torcular in illa erat, cujus meminit Isaias ex persona Domini, dicens: *Et ædificavi turrin, et protorcular folii in ea*²⁰. Per turrin vero, Hierosolymitanum fortasse templum significat, per protorcular autem, altare in templo situm: quod sane merito non torcular, sed protorcular vocavit, quia spiritualibus corporalia præbiant, et Novum Testamentum a Veteri præceditur, quod symbola imaginesque veritatis apud Judæos conservabat: ideo altare ipsorum non torcular, sed protorcular vocabatur. At cum una esset vinea, unum erat torcular, unius templi altare. Tres porro psalmi de quibus jam sermo, non unum, sed plura torcularia memorant, quæ indicantur ecclesiæ Servatoris nostri totum per orbem constitutæ. In præsentibus vero, statim dicitur in titulo, *Pro torcularibus*: mox subsumitur: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum!* quibus pene declaratur quænam illa præmissa tabernacula fuerint. Palam quippe dicitur esse tabernacula Domini, videlicet ecclesias ejus, quas in sequentibus clarius his verbis commemorat: —VERS. 3. *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*. Sub hæc rursus ait: *Altaria tua, Domine virtutum*. Ac perpendas, quæso, annon pari, atque in titulo qui *Pro torcularibus* scribitur, oratione tabernacula pluraliter exprimentur, itidemque atria et altaria; ita ut non jam antiquum illud unum tabernaculum Hierosolymis situm, non unum ibidem positum altare, non unum atrium eodem consistens loco; sed universa per orbem altaria, tabernacula et atria hic Scriptura significet. Alii quidem, ait, alia diligunt et magni faciunt; mihi vero, Do-

Α τούτων προῤῥήσεις ἐκφῆναι. Πολὺς γοῦν ἦν ὁ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ λόγος, ἦν ἐν τῷ πς' ψαλμῷ ἐπικεκρυμμένως ἠνέξατο· καὶ ἐπιπλεῖων καὶ βαθύτερος ὁ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, ὃς ἐνὶ τῶν πάντων ἐπιγεγραμμένον *ὠδῶν Κορέ* τελευταῖος· λέγω δὲ τῷ πς' περιεληπταί. Οἱ δὲ τούτων ἠγοῦμενοι δύο ψαλμοί, ὃ τε μετὰ χεῖρας καὶ ἐξῆς αὐτῶ, τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν καὶ τὰ ἐπὶ ταύτῃ κατορθώματα θεσπίζουσιν. Ὁ γὰρ μὴ προκείμενος ἐπιγράφεται, *εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν*. Τριῶν δὲ ὄντων τῶν τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν ἐχόντων, εἰς μὲν οὗτος τυγχάνει· ὁμοίως δὲ ἐπιγράφεται καὶ ὁ η', καὶ πάλιν ὁ π'. Ἀλλὰ τούτων μὲν δύο ὠνομάσθησαν ψαλμοί, ὃ τε η' καὶ ὁ παρών. Διὸ χρηστῶν παρόντων ἀπαγγελίας περιέχουσιν. Ὁ δὲ π' ἦν μὲν *ὑπὲρ τῶν ληνῶν*, οὐ μὴν καὶ *ψαλμὸς*, διὰ τὸ σκυθρωπά τινα περιέχειν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. Τρεῖς δὲ ὄντες οἱ *ὑπὲρ τῶν ληνῶν*, τρισὶν ἀνάκεινται προσώποις· ὁ μὲν ἡ' τῷ Δαυΐδ, ὁ δὲ π' τῷ Ἀσάφ, ὁ δὲ μετὰ χεῖρας τοῖς υἱοῖς Κορέ. Καὶ συμφώνως γὰρ οἱ τρεῖς ἐπιγράφονται *εἰς τὸ τέλος*, ὡς ὄψμαι, διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς προφητείας, εἰς τὸ τέλος τῶν καιρῶν, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐπιτελεσθείσας.

Πάλαι μὲν οὖν, ὡς ἂν ἐνὸς ὑπάρχοντος ἀμπελώνος, περὶ οὗ εἶρητο, Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὸθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ· μία ὡς περ ληνὸς ἦν ἐν αὐτῷ, ἥς μένηται ὁ Ἡσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου λέγων· *Καὶ ὠκοδόμησα πύργον, καὶ προλήριον ὠρυξα ἐν αὐτῷ*. Ἐσήμεναι δὲ ἄρα, διὰ μὲν τοῦ πύργου τὸν ἐν Ἱερουσόλυμοις νεῶν, διὰ δὲ τοῦ προλήριου τὸ πρὸς τῷ ναῷ θυσιαστήριον, ὅπερ ὡ ληνὸν, ἀλλὰ προλήριον ὠνομάσεν, εἰκότως· ἐπεὶ τῶν νοητῶν τὰ σωματικὰ προηγέτο, καὶ πρὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ παλαιὰ σύμβολα καὶ εἰκόνας τῶν ἀληθῶν παρὰ Ἰουδαίους ἐφυλάττετο· διόπερ οὐ ληνὸς, ἀλλὰ προλήριον ὠνομάζετο τὸ παρ' ἐκείνοισι θυσιαστήριον. Ὡς ἐνὸς δὲ τοῦ ἀμπελώνος, μία ἦν πάλαι ληνὸς, καὶ ἐνὸς ναοῦ θυσιαστήριον. Οἱ δὲ ἐν τῷ παρόντι δηλούμενοι τρεῖς ψαλμοὶ οὐ περὶ μιᾶς, ἀλλὰ περὶ πολλῶν μνημονεύουσι ληνῶν, τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκκλησιῶν τοῦτον ἀηλουμένων τὸν τρόπον. Αὐτίκα διὰ τῶν προκειμένων εἴρηται μὲν ἐν τῇ προγραφῇ ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ἐξῆς δὲ ἐπιλέγεται· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! μονοουχὶ σφηνίζοντος τοῦ λόγου τὰς προτεταγμένας ληνούς, τίνες ποτε εἴεν. Διὰ γὰρ ταύτας εἶναι τὰ σκηνώματα τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ, ὃς προῖων λευκότερον πάλιν ὀνομάζει λέγων· *Ἐπιποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου*. Καὶ αὖθις προῖων φησι· *Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων*. Καὶ ὅρα εἰ μὴ συμφώνως τῇ προγραφῇ ὑπὲρ τῶν ληνῶν περιεχούση πληθυντικῶς τὰ σκηνώματα εἴρηται, καὶ αὐλαὶ καὶ τὰ θυσιαστήρια, σαφῶς τοῦ λόγου οὐκέτι τὸ παλαιὸν ἐν σκηνώματι ἐν Ἱερουσόλυμοις, οὐδὲ τὸ ἐν θυσιαστήριον τὸ αὐτόθι ἰδρυμένον, οὐδὲ τὴν αὐτόθι μίαν αὐλήν, ἀλλὰ

¹⁹ Isa v, 7. ²⁰ ibid. 2.

τὰ καθ' ἑλθης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης θυσιαστή-
ρια καὶ τὰ σκηνώματα καὶ τὰς αὐλὰς δηλούντος.
Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλα, φησὶν, ἀγαπῶσι, καὶ περὶ πολ-
λοῦ ποιῶνται· ἐμοὶ δὲ, ὦ Κύριε, τὰ σὰ σκηνώματα
προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ τυγχάνει, ἐν οἷς κατηξίωσας
αὐτὸς ἅμα ἀνθρώποις τὰς διατριβάς ποιησάμενος
κατασκηνώσαι, φήσας· Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συν-
ηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ
αὐτῶν. Οὕτω δὲ μοι προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ τυγχά-
νει τὰ εἰρημένα, ὥστε δι' ὑπερβολὴν ἐπιθυμίας αὐ-
τῶν ὁμολογεῖν ἐκλείπειν τὴν ψυχὴν μου τῷ περὶ
αὐτὰς πόθῳ νικωμένην, καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς προ-
τιμῆν τὰς ἐν ταῖς αὐλαῖς σου διατριβάς. Καὶ οὐ
μόνη γε ἡ ψυχὴ μου ἐκλείπει, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία
μου καὶ πρὸς τῆ καρδίᾳ μου καὶ αὐτό μου τὸ
σῶμα καὶ ἡ σὰρξ ἦν περιβέβλημαι. Καὶ ταῦτα B
γὰρ ἐκ τῆς μνήμης τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς χαρᾶς
πληροῦται καὶ εὐφροσύνης· ὥστ' ἀληθευόντά με λέ-
γεις· Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο
ἐπὶ Θεῶν ζῶντα. Ζῶν γὰρ ὁ ἡμέτερος Θεός, καὶ μό-
νος ἰδιόκτητον καὶ φυσικὴν ἐν αὐτῷ κεκτημένος
ζωὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὢν ἡ πηγὴ πάσης ζωῆς, πᾶσι
τοῖς πλησιάζουσι ταύτης μεταδίδωσι. Διόπερ καὶ αὐτῇ ἡ φύσει θνητῇ καὶ φθαρτῇ μου σὰρξ χαίρει
καὶ συχαίρει, ἅτε δι' αὐτῆς κοινωνήσουσα αἰωνίου
ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μεταληψομένη.

Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Προφήτης διδάσκων, ὅποιοι εἶχε
ἔρωτα καὶ πόθον περὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ προφητεύμενα.
Διόπερ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγε· Πολλοὶ προφήται καὶ
δικαίον ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ
οὐκ εἶδον. Τὴν σάρκα δὲ φησὶν ἅμα τῇ καρδίᾳ
ἀγαλλιάσθαι ἐπὶ Θεῶν ζῶντα, αἰνιττόμενος, ὡς οἶμαι,
καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Ἐπειδὴ C
γὰρ οἱ τῶν ἐθνῶν νομιζόμενοι θεοὶ νεκροὶ ἀψυχοὶ
τυγχάνουσι· τὰ γὰρ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ
χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· ταῦτα δὲ ἔσεβον
οἱ τότε ἄνθρωποι· ἐγὼ, φησὶν, οὐ τοιοῦτόν τινα Θεόν,
ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν προθεωρῶν, τῇ καρδίᾳ εὐφραίνο-
μαι· καὶ αὕτη δὲ μου ἡ σὰρξ ἐπὶ τούτῳ τῷ Θεῷ
ἠγαλλιάσατο, ὡς ἐπὶ Θεῷ ἀληθῶς ζῶντι καὶ ζωο-
ποιῶντι τοὺς νεκρούς, ὃς καὶ αὐτὴν μου ζωοποιῆσει
τὴν σάρκα διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀναστάσεως. Διὸ πρὸς τῇ
ψυχῇ καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσατο. Καὶ γὰρ στρου-
θιον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, καὶ τρυγῶν ροσσίαν
ἑαυτῇ, οὗ ἠήσει τὰ ροσσία αὐτῆς, τὰ θυσια-
στήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Καὶ πῶς γὰρ οὐ
δικαίον, φησὶ, προσφιλῆ καὶ ἀγαπητὰ ὁμολογεῖν εἶναι D
τὰ σκηνώματά σου, ὦ Κύριε, ὅποτε καταφυγὴ γέγονε
παντὶ τῷ οἴῳ τε λέγεις· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρου-
θιον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παρίδος τῶν θηρευόντων·
καὶ πάλιν τῷ φάσκοντι· Ἐπὶ τῷ Κυρ/φ πέποιθα,
πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη
τοῦ στρουθίου; Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐβέβαιον
τόσον, ἠτολίμασαν βέλη εἰς φάρετρα. Πολλῶν γὰρ
τὴν τοῦ θεοφιλοῦς ψυχῆν παγίσι μεταβάλλειν καὶ δι-
κτοῖς ὡσπερ θηρεύειν αὐτὴν πειρωμένων, διπτα-
μένην ὡδε κάκεισε, καὶ πάντῃ περινοστοῦσαν, τῷ μὴ
ἔχειν ἀνάπαυσιν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ, μόνον τὰ τοῦ Θεοῦ
σκηνώματα καταφυγὴ τῇ τοιαύτῃ γέγονε. Διὸ εἴρη-
ται· Καὶ γὰρ στρουθιον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν, ἀλλὰ

mine, tabernacula tua, dilecta et amabilia sunt, in
quibus ipse una cum hominibus morari sedesque
ponere dignatus es; nam dicis: *Ubi duo vel tres
congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio
eorum* 21. Ita porro mihi hæc jam memorata di-
lecta et amabilia sunt, ut fatear ex eorum concu-
piscencia animam meam, eorum amore victam, desi-
cere atque illam in atriis tuis commorationem
vitæ quoque antepone. Neque solum anima, sed
et cor meum deficit; imo vero ipsum corpus et
caro qua circumvestior. Hæc etenim ex vitæ illius
quæ penes te est memoria, gaudio et lætitia re-
plentur; ita ut vere dicam: *Cor meum et caro mea
exultaverunt in Deum vivum*. Deus quippe noster
vivens, qui solus propriam et naturalem in se vitam
possidet, imo potius omnis vitæ fons est, eam omni-
nibus ad se accedentibus impertit. Quamobrem
ipsa caro mea, quæ natura sua mortalis et cor-
ruptioni obnoxia est, gaudet et gratulatur; quia per
eam immortalis vitæ consors et divinæ gratiæ par-
ticeps futura est.

αὐτῇ ἡ φύσει θνητῇ καὶ φθαρτῇ μου σὰρξ χαίρει
καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μεταληψομένη.

Hæc autem ait Propheta, suum exhibens adver-
sus ea quæ in prophetia enuntiantur studium et
amorem. Ideo Servator noster dicebat: *Multi pro-
phetæ et justi voluerunt videre quæ vos videtis, et
non viderunt* 22. Ait porro una cum corde carnem
ipsam exsultare in Deum vivum; quæ, ut æstimo,
ipsam Servatoris nostri ex mortuis resurrectionem
adumbrat. Quia enim ii qui inter gentes dii existi-
mantur, mortui et inanimati sunt: nam *simulacra
gentium argentum et aurum, opera manuum homi-
num* 23: hæc tamen illi olim homines venerabantur.
Ego vero, inquit, non deum hujusmodi, sed Deum
vivum contemplant, gaudio in corde repleor: ipsa-
que caro mea in hunc Deum exultavit, utpote in
Deum vere viventem et mortuos vivificantem, qui
hanc ipsam carnem meam per resurrectionem suam
reviviscere faciet. Quare cum anima caro ipsa
exultavit. — VERS. 4. Etenim passer invenit sibi
domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos
suos, altaria tua, Domine virtutum. Et qui, ait, non
æquum fuerit, o Domine, altaria tua dilecta et
amabilia esse fateri, quando ea refugium cuique
fuere qui dicere valeret, *Anima nostra sicut passer
erepta est de laqueo venantium* 24; ac rursus ei qui
dicat, *In Domino confido, quomodo dicelis animæ
meæ: Transmigre in montem sicut passer? Quoniam
ecce peccatores intenderunt arcum, faraverunt sa-
gittas suas in pharetra* 25. Nam cum multi sint qui
religiosi viri animam ceu laqueis interciperent, et re-
tibus ceu venari conantur, cum ea ultro citroque
evolet ac circumquaque se vertat, quod in hac mor-
tali vita, requie nulla fruatur, in solis Dei taber-
naculis receptum habere potuit. Quapropter di-
ctum est: *Etenim passer intexi sibi domum,*

21 Matth. xv:11, 20. 22 Matth. xiii, 17. 23 Psal. cxiii, 4. 24 Psal. cxv:11, 7. 25 Psal. x, 2, 3.

pariterque turtur nidum; videlicet anima quæ in presenti honestam et continentem exercet vitam (hujusmodi namque esse illa avis dicitur), ac quæ hominum malitiam luget et deplorat, ipsa per fugium reperit, nimirum altaria in toto orbe per Christi doctrinam excitata: ubi ceu in nido ac receptaculo recens natam ac teneram prolem deponet, tutum insidiisque vacuum nacla pulvis suis domicilium: ita ut altaria tua passeri pro domo, turturi pro nido habeantur. Hæc quippe aves, passer scilicet et turtur, olim antequam per totum orbem altaria exstruerentur, nullum habuere per fugium, ad diuturno tempore errabundæ pellebantur et captabantur a venatoribus. Ideo qui ceu passer pellebatur, hæc dicebat: *In Domino confido, quomodo dicetis animæ meæ, Transmigre in montem sicut passer?* Idem vero ipsi ex inimicorum manibus erepti, hæc confitebantur: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Occulti ergo et invisibiles venatores animabus cælesti ac sublimi vitæ operam dantibus insidiantes, retia et laqueos tendebant, ac venabula cujusvis generis adornabant ad insidias parandas. Quæ in præcedenti his verbis enuntiata sunt: Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te extulerunt caput. Super populum tuum malignaverunt consilium, cogitaverunt adversus sanctos tuos*²⁶⁻²⁷. Persecutionum tempore, quo inimici Dei populum ejus impugnant vexabantque, Dei homines instar passerum huc illuc fugientes, demum oblata pace, tabernacula, atria et altaria Dei in per fugium ac re-

quiem invenerunt. E re autem dixeris, expeditos illos milites, qui monasticam vitam amplexi sunt, pro passeribus habendos esse; eos autem qui liberis dant operam, et reliquis vitæ negotiis et curis se dedunt, turturis vicem agere: quam jubet offerre Deo pullos suos, eosque in altaribus ceu in nido deponere et consecrare.

VERS. 5. *Rex meus et Deus meus, beati omnes qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te. Diapsalmu.* Quare dilecta et amabilia mihi sunt tabernacula tua, et cur desiderio eorum deficit anima mea, ad hæc etiam in quo exsultavit cor meum et caro mea? Quia passer invenit sibi domum, et turtur nidum, altaria tua, Domine virtutum. In quibus altaribus qui non ad breve tempus, sed assidue et perseveranter commorantur et habitant, ter beati sunt. His porro dicitis legalia omnia a Moyse tradita circumscribit et alegant. Non enim beatos dixit circuncisos, non eos qui Sabbata observant, non Mosaicorum sacrificiorum cæterorumque corporalium legis præceptorum cultores, neque etiam eos qui ex Abrahami stirpe sunt, non Israellem, neque Judaicam gentem; sed simpliciter omnes qui habitant in domo Dei. Quid beatius

καὶ τρυγῶν νοσσιᾶν· ἢ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ζωὴν σεμνότητα καὶ σωφροσύνην ἀσχοῦσα ψυχὴ (ταυτὸν γὰρ εἶναι λέγεται τὸ ὄρνεον), ἀποκλινομένη καὶ θηνοῦσα τὴν ἐν ἀνθρώποις κακίαν, εὖρε καταφυγὴν καὶ αὐτὴ τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθέντα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σου διδασκαλίας θυσιαστήρια· ἐνθα ὡπερ ἐν καλιαῖς καὶ νεοττίαις τὰ ἀρτιγενῆ καὶ νεογνὰ τῶν αὐτῆς τέκνων ἀποθήσεται, ἀσφαλῆ καὶ ἀκπιθούλευτον εὐρούσα τοῖς ἑαυτῆς νεοττοῖς μονῆ· ὥστε εἶναι τὰ θυσιαστήριά σου στρουθίω μὲν οἰκίαν, καλιαῖν δὲ τρυγόνι. Ταῦτα γὰρ τὰ ὄρνεα, τὸ στρουθίον λέγω καὶ τὴ τρυγῶν, πάλαι μὲν, πρὸ τοῦ συστήναι τὰ πανταχοῦ γῆς θυσιαστήρια, οὐκ εἶχε καταφυγὴν· ἐπλανᾶτο δὲ μακροῖς χρόνοις, ἐν οἷς ἤλαυνετο καὶ ἐδιώκετο πρὸς τὸν θηρευτῶν. Διὸ δὴ ἔλεγον ὁ δίκην B στρουθίου ἐλαυνόμενος· Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιου, πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου, μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον; Καὶ ῥυσθέντες γε ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, ὡμολόγουν λέγοντες καὶ αὐτοί· Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐβρύσθη ἐκ τῆς παρίδος τῶν θηρευτῶν. Ἀφανεῖς οὖν καὶ ἀόρατοι οἱ θηρευταὶ ταῖς τῶν οὐράνιον καὶ μετάρσιον βίον μεταδιωκούσαις ψυχαῖς ἐπιβουλεύοντες, δίκτυα καὶ παγίδας ἰστώντες, θήρατρά τε παντοῖα κατεσκευάζον εἰς ἐπιβουλήν αὐτῶν. Καὶ ταῦτα γε περίστατο διὰ τοῦ προηγούμενου ψαλμοῦ, ἐν ᾧ εἶρητο· Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤβραν κεφαλῆν. Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπαυροῦσαντο γνώμην, ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ὁσίων σου. Κατὰ τούτους τῶν διωγμῶν καιροῦς, καθ' οἷς C οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ τὸν λαόν αὐτοῦ πολεμοῦντες ἤλαυνον, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι δίκην στρουθίων ὡς κάκεισε περιφεύγοντες, ὑστερόν ποτε εἰρήνης καταξωθέντες, εὗρον τὰ σκηνώματα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ αὐλάς αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια καταφυγὴν ἑαυτοῖς καὶ ἀνάπαυσιν. Εἴποις δ' ἂν τοὺς μὲν εὐζώνους καὶ τὸν μονῆρην βίον ἐπανηρημένους εἶναι στρουθίον, τοῖς δὲ παιδοποιίας καὶ τῆς ἄλλης οἰκονομίας πρόνοιαν πεπονημένους, τὴν τρυγῶνα, ἣν τῷ Θεῷ φησι προσφέρειν δεῖν τοὺς ἑαυτοὺς νεοττοὺς καὶ ἀνατιθεῖναι αὐτοῦ, ὡς ἐν καλιαῖ ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις αὐτοῦ.

Ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ Θεός μου, μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἀνέσουςί σε. Διάψαλμι. Διὰ τί προσφιλῆ μοι τυγχάνει καὶ ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, καὶ τίνοσ ἔνεκα ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου περὶ αὐτῆ, D ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἐπὶ τὴν ἠγαλλιάσατο; Ἐπειδὴ περ εὗρεν ἑαυτῷ στρουθίον οἰκίαν καὶ τρυγῶν νοσσιᾶν, τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· παρ' οἷς θυσιαστηρίοις οἱ μὴ πρὸς βραχὺ διατρίβοντες, ἀλλ' εἰς τὸ διηνεκές κατοικοῦντες, καὶ παραμόνωσ ἐμμένοντες, τρισμάχοιοι τυγχάνουσι. Τοῦτο δ' εἰπὼν, πάντα τὰ παρὰ Μωϋσεὶ νόμιμα περιέγραψεν. Οὐ γὰρ μακαρίους εἶπε τοὺς ἐμπεριτόμους, οὐδὲ τοὺς τὰ Σάββατα φυλάττοντας, οὐδὲ τοὺς τὰς παρὰ Μωϋσεὶ θυσίας καὶ τῆς λοιπῆς τοῦ σωματικῆς νόμου ἐντολῆς ἐπιτηροῦντας, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀπογόνους Ἀβραάμ, οὐδὲ τὸν Ἰσραὴλ,

²⁶⁻²⁷ Psal. LXXXII, 5, 4.

οὐδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλ' ἀπαξαρπλῶς ἀπαντας Α τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ἂν γένοιτο ἀληθῶς μακαριώτερον τοῦ βασιλέα μὲν τὸν Θεὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων ἐπιγράφεσθαι, οἰκεῖν δὲ τὸν οἶκον αὐτοῦ διηνεχῶς, ἐξ οὗ πορίζεται ἡ τοῦ Θεοῦ ἀθανασία καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ; Τοῦτο γοῦν παρίστησιν ὁ λόγος φάσκων· *Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰρέσουσί σε οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου*. Πῶς δ' ἂν ἄλλως δύναιτό τις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων τὸν Θεὸν αἰνεῖν ἢ διαωνίζων καὶ αὐτὸς, ἀίδιον τε καὶ ἀθάνατον κεκτημένος ζωῆς; *Μακάριος ἀνὴρ οὗ ἔστιν ἀντιλήψις αὐτοῦ παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, εἰς τὸν τόπον ὃν ἔθετο*. Πληρῶσας τὸν εἰρμὸν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς διανοίας, μεταβολῇ κέχρηται τοῦ λόγου ἀπὸ διαψάλλματος. Διόπερ ἀνωτέρω πληθυντικῶς μακαρίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ εἰπὼν, ἐν- τούθα ἕνα τινὰ μακαρίζει κατὰ ἐξαιρετον. Τίνα δὲ τοῦτον ἢ τὸν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος ἀντιλήψεως τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡξωμένον, τὸν καὶ ἀναβάσεις ἐσχηκότα Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ; Τοῦτον γὰρ τὸν ἕνδρα πάλιν μακαρίζει· ἀλλ' οὐ τὸν τῶν παρὰ Μωϋσεὶ σωματικῶν ἐντολῶν φύλακα. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶ πᾶς ὁ ἀποκλιόμενος ἑαυτὸν ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, καὶ τὴν ἐπίγειον ταύτην ζωὴν βαρούμενος, ἣν κοιλάδα κλαυθμῶνος ὁ λόγος ὀνομάζει, διὰ τὸ κλαυθμοῦ ἄξια εἶναι τὰ ἐνταῦθα, κλαυθμοῦ τε ἄξια πράττειν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὸ τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀποκλῆσθαι, στενάδοντας καὶ βαρουμένους κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Πᾶς οὖν ὁ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος, τούτεστιν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως τυγχάνων, μακάριος ἀληθῶς ἂν εἴη, ὅτε μάλιστα ἀναβάσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ γίνονται. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων θνητοῖς λογισμοῖς καθελκομένων εἰς πᾶν εἶδος ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ δαιμόνων ἐπιβολαῖς, καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἐνθυμήσεισι ὑποσκελιζομένων, ἂ μὴ τούτοις ἀλισκόμενος, κατὰ δὲ Θεοῦ χάριν ἀναβάσεις ἀγαθὰς καὶ λογισμοὺς ἐκ Θεοῦ πεμπομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ κτώμενος, οὗτος ἀληθῶς μακάριος, ὁ καὶ διὰ παντὸς κατοικῶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡσπερ ἱερεὺς τις μόνῃ τῇ λατρείᾳ τοῦ Θεοῦ σχολάζων, καὶ μακάριος οὗτος· ἅτε πρῶτον μὲν ἀντιλήπτορα ἔχων τὸν Θεὸν βοηθῶντα αὐτῷ, καὶ ἀντιλαμβανόμενον ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς πράξεσιν· ἔπειτα κεκτημένος ἀναβάσεις Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· ἀγαθοὺς δὲ λογισμοὺς σημαίνουσιν αἱ ἀναβάσεις καὶ ἀγαθὰς ἐνθυμήσεις τὰς κατὰ Θεοῦ βουλὴν ἀνιούσας καὶ ἀνατρεχούσας ἐπὶ τὴν μνήμην τοῦ μακαριζομένου. Νοήσεις δὲ τοῦτο παραθεῖς τό· *Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς καὶ ἐρωσιν εἰς συνέδρια, μὴ μεριμνήσητε πως ἢ τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ὁ λόγος ἐν ἀνοιξίᾳ τοῦ στόματος ὑμῶν*. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἔστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Ἐν ᾧ γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, τούτου ἀναβάσεις Θεοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ γίνονται. Διὸ εὐχότως μακαρίζεται. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ κλαυθμῶνος, τούτεστιν ἐν τῷ περιγίειν τόπον τὴν τοῦ Θεοῦ Διαθήκην καὶ τὰ λόγια αὐτοῦ προσθεύων διέθετο·

¹⁸ Matth. x, 19, 20. ¹⁹ Ephes. vi, 19,

animum fuerit, quam Deum suum et Dominum perpetuo habitare, ex quo Dei immortalitas et æterna vita comparatur? Id sane declarat illud : *Qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te*. Qua ratione autem quis valeat in sæcula sæculorum Deum laudare, nisi et ipse perpetuo maneat, ac æternam immortalemque possideat vitam? —VERS. 6, 7. *Beatus vir cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum, in loco quem posuit*. Postquam seriem verborumque sententiam absolverat, a diapsalmate sermonis mutationem orditur. Quamobrem cum superius eos qui habitant in domo Dei beatos pluraliter dixisset, hic unum quempiam in primis beatum prædicat. Quem vero, nisi eum qui in valle lacrymarum Dei patrocínio dignatur, qui etiam ascensiones Dei habet in corde suo? Hunc quippe virum rursus beatum dicit; non autem corporalium Moysis præceptorum cultorem. Talis porro est quisquis in hac mortali et humana vita seipsum deplorat; et terrenam hanc vitam, quam vallem lacrymarum sermo nuncupat, gravate et ægre sustinet: quia hujus vitæ res fletu dignæ sunt, atque homines in terra degentes lacrymis deploranda perpetrant: et quia sancti Dei in hac vita fletibus, gemitibus et ærumnis traditi sunt secundum Apostolum. Quisquis ergo in valle lacrymarum, id est in mortali vita patrocínio Dei fruitur, vere beatus fuerit, quando maxime ascensiones Dei in corde ejus positæ sunt. Cum enim alii homines mortalibus cogitationibus in peccata omnis generis detrahantur, dæmonumque conatibus ac malignorum spirituum suggestionibus supplantentur; qui eorum machinis non capitur, sed Dei gratia ascensiones bonas et a Deo missas cogitationes in corde suo possidet, hic vere beatus; qui etiam in domo Dei semper habitat, et quasi sacerdos quispiam soli Dei cultui vacat, sane et beatus ille: primo quia in omnibus actibus suis Deum habet susceptorem et patronum; deinde quia ascensiones Dei in corde possidet; quibus ascensionibus significantur cogitationes bonæ, quæ ex Dei nutu in memoriam ejus qui beatus prædicatur ascendunt et accurrunt. Id porro intelligas, si huic dicto conferas illud¹⁸: *Cum persequerentur vos et adducent in concilia, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis sermo in apertione oris vestri*¹⁹. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui in cælis est, qui loquitur in vobis. Nam is in quo Spiritus Dei loquitur, in corde ascensiones Dei obtinet. Unde merito beatus prædicatur. Is ipse in loco fletus, id est, in loco terreno, Dei testamentum et eloquia ejus ceu legatione fungens disposuit.

Pro illo autem, *Disposuit in valle lacrymarum*, A Symmachus sic habet, *Prægressi vallem plorabat*. Hic porro per vallem lacrymarum, humanam vitam indicari diximus, quam is qui beatus prædicatur pertransiens et transcurrens quasi advena quispiam et peregrinus, cælestis patriæ amore flagrans, fletibus lacrymisque beatitudinem parientibus sese macerat, secundum illud, *Beati qui lugent* 20. Qualis erat Paulus qui talia fatur: *Nos qui sumus in tabernaculo, ingemiscimus gravati* 21. Pro illo autem, *In loco quem posuit, Aquila, Fontem ponent eam*; Symmachus vero, *Fons ordinabitur*. Quem, inquit, fontem ponent, nisi vallem lacrymarum? Totum autem locum sic Aquila interpretatur: *Pertranseutes in valle fletus, fontem ponent eam*. His porro significat, advenas et peregrinos in hac vita, hominum vallem in fontem posituros, sive fontem ordinaturos esse ex Symmacho, hacque voce divinam doctrinam appellant. Fons quippe vitæ potus immortalitatis in valle fletus a Dei et hominibus apud hominum genus constituitur, per vivificam scilicet et piam doctrinam, quam cum ipsi adierunt, tum aliis per docripta sua reliquerunt. — **Vers. 8.** Iis vero ipsis in lacrymarum mercedem condignumque fructum, benedictionem rependet ipsorum legislator. Quibusnam benedictionem impertiet, nisi iis qui in hac valle lacrymarum dediti, fontem in illa posuerint? Pro illo autem, *legislator*; Aquila, *matutinus*; Symmachus vero, *commonstrator*, dixit; quinta autem editio, *Qui illuminat*, alia item quædam sexta editio, *Qui docet*. Ita ut ex omnibus salutare Verbum indicari, subintellegere liceat. Ipse namque est legislator, illuminator, doctor, idemque matutinus et commonstrator; secundum singulas virtutum suarum rationes his usus vocabulis. A quo benedictionem nacti qui in valle lacrymantur, ibunt, iter suum perficientes ac in dies roborati; ita ut semper proficiant, et ex minori in majorem virtutem accedant, et a gloria in gloriam, ut ait divinus Apostolus: *In eandem imaginem transformati a gloria in gloriam* 22. Quare Symmachus sic interpretatus est: *Iter facient ex virtute in virtutem*.

Vers. 9. *Videbitur Deus deorum in Sion. Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam; auribus percipe, Deus Jacob*. Postquam dixerat, *Benedictionem dabit legislator*, apposite docet qua ratione versantibus in valle hominibus benedictionem daturus sit. Quo pacto dabit, nisi dignatus in terra conspici? Admodum consequenter, vaticinatus torcularia Dei per totum orbem multa futura esse, tabernacula item plura, atria quoque et altaria quam plurima, causam affert cur hæc omnia in terra constituenda sint. Quænam porro sit illa, docet his verbis: *Videbitur Deus deorum in Sion*; adventum Dei ad homines et conspectum ejus aperte decla-

Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Διέθετο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμώνος*, ὁ Σύμμαχος φησι, *Προσθεύων κοιλάδα ἐκλαίειν*. Κοιλάδα δὲ κλαυθμώνος ἐν τούτοις τὸν ἀνθρώπινον ἔφαμεν δηλοῦσθαι βίον, ὃν ὁ μακαριζόμενος προσθεύων καὶ παρατρέχων, ὡσπερ τις πάροικος καὶ παρεπίδημος, τὴν ἐπουράνιον ἑαυτοῦ πατρίδα ποδῶν, ἀποκλάεται κλαυθμῶν τὸν μακαριοποιὸν κατὰ τὸ *Μακάριοι οἱ κλαίωντες*. Ὅσος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Ἐμεῖς οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήρει στενάζομεν βαρούμενοι*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Εἰς τόπον ὃν ἔθετο*, ὁ μὲν Ἀκύλας φησι, *Πηγὴν θήσονται αὐτήν*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Πηγὴ τάξεται*. Τίνα δὲ αὐτὴν, φησι, πηγὴν θήσονται, ἢ δηλονότι τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμώνος; Ὅσον γὰρ οὕτως ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας εἰπὼν· *Παρερχόμενοι ἐν κοιλάδι τοῦ κλαυθμοῦ, πηγὴν θήσονται αὐτήν*.

B *Ἄγριοι δὲ διὰ τούτων, ὡς ἄρα οἱ πάροικοι καὶ παρεπίδημοι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὴν τῶν ἀνθρώπων κοιλάδα πηγὴν θήσουσι, ἢ τάξουσι πηγὴν κατὰ τὸν Σύμμαχον, τὴν ἔνθεον διδασκαλίαν τούτου ὀνομάσαντες τὸν τρόπον*. Πηγὴ γὰρ ζωῆς καὶ ποτὴν ἀθανάσιας ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμώνος τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ καταβέβληται ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπων διὰ τῆς ζωοποιου καὶ θεοσεβοῦς διδασκαλίας, ἣν αὐτοὶ μετήλθον, καὶ ἑτέροις καταλειπίσασιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν γραφαῖς. Τούτοις δὲ αὐτοῖς, φησὶν, εὐλογίας μισθὸν τοῦ κλαυθμοῦ καὶ καρπὸν ἐπάξιον δώσει ὁ νομοθέτης αὐτῶν. Τίσι δὲ τούτοις δώσει τὰς εὐλογίας, ἢ δηλονότι τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἀποκλαομένοις καὶ πηγὴν ἐν αὐτῇ θεμένοις; Ἀπὸ δὲ τοῦ, ὁ νομοθετῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας, *πρώτος*, ὠνόμασεν, ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ὑποδείκτης· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, ὁ φωτίζων· ἄλλη δὲ τις παρὰ ταῦτα ἔκδοσις ἔκτε, ὁ διδάσκων· ὡστε ἐξ ἁπάντων τὸν σωτήριον λόγον ὑπονοεῖν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ νομοθετῶν· αὐτὸς καὶ ὁ φωτίζων καὶ ὁ διδάσκων· αὐτὸς καὶ ὁ πρῶτος, αὐτὸς καὶ ὁ ὑποδείκτης, καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων ταύταις χρώμενος ταῖς ἐπανωμίαις, παρ' οὗ οἱ ἐν τῇ κοιλάδι κλαίοντες, μεταλαβόντες εὐλογίας, πορεύσονται τὴν ἑαυτῶν πορείαν διανύοντες, καὶ δυναμούμενοι ὁσημέραι· ὡς αἱετὶ προκόπτειν ἐπιδιδόναι ἐκ δυνάμεως βραχυτέρας ἐπὶ δυνάμιν μείζονα, καὶ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, *τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν*. Ὅθεν καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν εἰπὼν· *Ὁδεύουσιν ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν*.

D Ὁμοίησεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών. Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι, ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Εἰπὼν, *Εὐλογίας δώσει ὁ νομοθετῶν*, ἀκολούθως διδάσκει ὅπως δώσει τοῖς ἐν τῇ κοιλάδι τὰς εὐλογίας. Πῶς οὖν, φησὶ, δώσει, ἀλλ' ἢ καταξιώσας ὀφθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς; Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς θεσπίσας ὁ λόγος ληνοῦς Θεοῦ πλείστα μέλλειν ἔσεσθαι καθ' ὅλης οἰκουμένης καὶ σκηνώματα πλείστα καὶ αὐλὰς πλείους, καὶ θυσιαστήρια πλείστα, ἐπάγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἤμελλε ταῦτα πάντα ἐπὶ γῆ συνίστασθαι. Τίς δὲ ἦν ἡ αἰτία διδάσκει λέγων· *Ὁμοίησεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών*· σαφῶς παροσίαν εἰς ἀνθρώπους Θεοῦ καὶ φανέρωσιν αὐτοῦ διὰ

20 Matth. v, 5. 21 II Cor. v, 4. 22 II Cor. III, 18.

σκων. Θεός δὲ θεῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὠνόμασται, νοο- μένων ἡμῖν θεῶν τῶν μακαρίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο· οἷς καὶ εἶρηται· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε· καὶ, Ὁ Θεός ἐστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· καὶ, Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις Θεός θεῶν οὐδὲ ἄλλος ἢ ὁ μόνος ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγος ἀνηγόρευται· ὁ δὴ καὶ θεοὺς αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτοῦ χορηγίας καὶ μετοχῆς τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀπεργασάμενος. Θεοὺς γὰρ εἶναι φησιν ἐκείνους, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Ἐξῆς δ' οὖν καὶ ὀνομαστὶ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύει, λέγων ἐν εὐχῇ· Καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὁφθῆσεται ὁ Θεός τῶν θεῶν ἐν Σιών, ἢ Ἀκύλας φησὶν, Ὁφθῆσεται ἰσχυρὸς Θεός ἐν Σιών. Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος ὁ μέλλων ὄρατος καὶ ὀφθαλμοῖς ὀρατὸς ἔσεσθαι, διδάσκει προτὶν αὐτῶν λέγων· Ἐνώπι- σαι, ὁ Θεός Ἰακώβ. Οὗτος γὰρ ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάλαι καὶ τῷ Ἰακώβ ἐν ἀνθρώπου σχήματι ὀφθεις, φήσας τε πρὸς αὐτόν· Οὐκ ἔτι κλη- θήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός. Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ θεοφιλής, συναισθό- μενος τοῦ χρηματίζοντος αὐτοῦ Θεοῦ φησι· Ἐἶδον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή. Αὐτὸς οὖν ἐκεῖνος ὁ Θεός ὁ τῷ Ἰακώβ ὀφθεις αὐθις ὀφθῆσεται, φησὶν, ἐν Σιών, διαρρήδην τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιφανείας τούτων σημαι- νομένης τὸν τρόπον. Αὐτὸν δὴ οὖν τούτον τὸν Θεὸν Ἰακώβ ἐπικαλούμενος, ἐπιστεύσαι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἵκετεύει. Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός. Τίνας δὲ φησιν ἰδὲ, ἀλλ' ἢ τοὺς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος καταπονουμένους; Ἐπιλέγει δὲ ἐξῆς· Καὶ ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, εὐχόμενος ἐπιταχῆναι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὸν Χρι- στὸν αὐτοῦ, ὃν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐνεδύσατο, παρου- σίαν. Διὸ καὶ ὁ Ἀκύλας φησι, Θυρεὸ ἡμῶν, ἰδε, Θεέ, καὶ ἐπίστρεψον πρόσωπον ἡλειμμένου σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός, καὶ πρόσβλεψον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ταῦ- τα δὲ εὐχονται οἱ τὸν πάντα ψαλμὸν λέγοντες· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦ Θεοῦ πρᾶφῆται, οἱ διασωθέντες ἀπὸ τῶν νοητῶν πολεμίων, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ πολέ- μου εἰς εἰρήνην, τὰ τε σκηνώματα τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τῷ θεῷ Πνεύματι προηρώντες, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ καὶ τὰ θυσιαστήρια ποθοῦντες. Οἱ καὶ παρακαλοῦσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολέμων ὑπερασπιστὴν αὐτῶν γενόμενον, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἵν', ἐπιφανέντος αὐτοῦ κατὰ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ἀνα- λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς παῖσιν, ἀγαθὰ δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ τῶν ἀνθρώπων διαδέξῃται γένος.

Ἐπιβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, εὐχόμενος ἐπιταχῆναι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ὃν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐνεδύσατο, παρουσίαν. Διὸ καὶ ὁ Ἀκύλας φησι, Θυρεὸ ἡμῶν, ἰδε, Θεέ, καὶ ἐπίστρεψον πρόσωπον ἡλειμμένου σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός, καὶ πρόσβλεψον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ταῦτα δὲ εὐχονται οἱ τὸν πάντα ψαλμὸν λέγοντες· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦ Θεοῦ πρᾶφῆται, οἱ διασωθέντες ἀπὸ τῶν νοητῶν πολεμίων, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ πολέμου εἰς εἰρήνην, τὰ τε σκηνώματα τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τῷ θεῷ Πνεύματι προηρώντες, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ καὶ τὰ θυσιαστήρια ποθοῦντες. Οἱ καὶ παρακαλοῦσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολέμων ὑπερασπιστὴν αὐτῶν γενόμενον, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἵν', ἐπιφανέντος αὐτοῦ κατὰ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ἀνα- λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς παῖσιν, ἀγαθὰ δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ τῶν ἀνθρώπων διαδέξῃται γένος.

Ἐπιβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, εὐχόμενος ἐπιταχῆναι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ὃν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐνεδύσατο, παρουσίαν. Διὸ καὶ ὁ Ἀκύλας φησι, Θυρεὸ ἡμῶν, ἰδε, Θεέ, καὶ ἐπίστρεψον πρόσωπον ἡλειμμένου σου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἰδὲ, ὁ Θεός, καὶ πρόσβλεψον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ταῦτα δὲ εὐχονται οἱ τὸν πάντα ψαλμὸν λέγοντες· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦ Θεοῦ πρᾶφῆται, οἱ διασωθέντες ἀπὸ τῶν νοητῶν πολεμίων, καὶ μεταβαλόντες ἀπὸ πολέμου εἰς εἰρήνην, τὰ τε σκηνώματα τοῦ Θεοῦ λοιπὸν τῷ θεῷ Πνεύματι προηρώντες, καὶ τὰς αὐλὰς αὐτοῦ καὶ τὰ θυσιαστήρια ποθοῦντες. Οἱ καὶ παρακαλοῦσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐν τῷ καιρῷ τῶν πολέμων ὑπερασπιστὴν αὐτῶν γενόμενον, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἵν', ἐπιφανέντος αὐτοῦ κατὰ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ἀνα- λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς παῖσιν, ἀγαθὰ δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ τῶν ἀνθρώπων διαδέξῃται γένος.

A rans. Deus autem deorum Dei Verbum vocatur; ita ut intelligatur deos esse, beatos et religiosos viros, ad quos factum est Verbum Dei: quibus etiam dictum est, *Ego dixi, Dii estis* 22; et, *Deus stetit in synagoga deorum* 23; et, *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram* 24. In his namque non alius Deus deorum vocatus est, quam is solus qui in principio Verbum erat apud Deum: qui scilicet munere suo et ejusdem Spiritus participatione deos illos effecit. Deos namque illos esse dicit, ad quos sermo Dei factus est. Deinde vero Christum nominatim memorat in oratione dicens, *Et respice in faciem Christi tui*. Pro illo autem, *Videbitur Deus deorum in Sion*, Aquila sic habet, *Videbitur fortis Deus in Sion*. Quisnam vero sit ille, qui visibilis oculisque spectabilis futurus est, deinde declarat hoc modo: *Auribus percipe, Deus Jacob*. Nam hic ipse erat Dei Verbum, qui olim Jacobo hominis specie visus, sic eum affatus est: *Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum: quia fortis fuisti cum Deo, et cum hominibus potens eris* 25. Quare vir ille religiosus, cum persentisceret eum qui ipsius Deus vocatur, ait: *Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea* 27. Is ipse Deus, inquit, qui Jacobo visus est, rursus videbitur in Sion, Dei Verbi adventum in homines hisce manifeste declarans. Hunc Deum Jacob invocans, adventum maturare suum rogat. — Vers. 10. *Protector noster, aspice, Deus*. Quosnam aspicere rogat, nisi eos qui in valle lacrymarum afflictione premuntur? Deinde vero subjungit, *et respice in faciem Christi tui*, rogans Dei Verbi adventum ad Christum suum, quem ex semine David induit, accelerari. Quamobrem Aquila sic habet, *Clypeus noster, vide, Deus, et converte vultum vincti tui*. Symmachus vero, *Protector noster vide, Deus, et aspice vultum Christi tui*. Hæc porro precantur ii, qui totum psalmum pronuntiant: hi autem erant Dei prophetae, qui a spiritualibus inimicis servati fuerant, et a bello ad pacem translati, divino affante spiritu tabernacula Dei prospiciebant, atriorum et altarium ejus percupidum. Qui etiam Dei Verbum, suum in tempore belli protectorem factum, obsecrant ut ad faciem Christi sui respiciat, ut ipso apparen- te ac Christum, ex semine David secundum carnem ortum assumente, malis pristinis omnes eximantur, hominumque genus bona per Christum nanciscatur.

καὶ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ἀνα- λαβόντος, λύσις μὲν γένηται προτέρων κακῶν τοῖς παῖσιν, ἀγαθὰ δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ τῶν ἀνθρώπων διαδέξῃται γένος.

Vers. 11. *Quia melior est dies una in atriis tuis super millia*. Unam Dei præsentia, id est, resurrectionis ex mortuis diem, vel millibus diebus multo meliorem et præstabiliorem esse arbitratur is qui psalmum hunc profert. Hic autem millenario puto subindicari tempus, quo Jerosolyma substituit: nam,

22 Psal. lxxxi, 6 23 ibid., 1. 24 Psal. xlii, 1. 25 Gen. xxxii, 28. 27 ibid. 30.

totis mille annis templum ejus duravit; totidem quippe numerantur a templi Salomonis fundatione usque ad Salvatoris nostri adventum. Quos item indicari puto in LXXXIX psalmo, qui inscribitur, *Oratio Moysis*; in sequentibus quippe hæc habet: *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternæ quæ præterit, et custodia in nocte.* Hujusmodi itaque millenario vel una dies resurrectionis Salvatoris nostri ex mortuis præponenda, et pretiosior haberi debet ei qui ejusdem amore ducitur. Quare adventum maturare suum rogat dicens: *Aspice, Deus, et respice in faciem Christi tui, quoniam melior est dies una in atriis tuis super millia.* Neque vero millia hic pluraliter accipienda sunt. Nam apud Hebræos hæc vox millenare unum significat, ut in atriis per totum orbem in adventu Dei, qui prænuntiatur, fundatis, præstantior est millibus; ideo superius quoque dicebat: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* Et rursus quia jam supra dixerat, *Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te*: his fidem habens ac verum esse dictum hujusmodi persuasus, ea de causa dico: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis*; ut in domo Dei consistens in sæcula sæculorum Deum laudare valeam. Sed etiam sicut diem unam millibus antetuli, ita et domum Dei, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna et fundamentum veritatis, potius elegi, quam habitare in multis tabernaculis peccatorum. Nam ipsi quoque peccatores in speciem tabernaculorum Dei sese composuerunt: sed tabernacula Dei, amabilia; peccatorum, odio digna sunt. — VERS. 12. *Quia misericordiam et veritatem diligit Dominus Deus, gratiam et gloriam dabit Dominus.* Pro illo, *Quia misericordiam et veritatem diligit Dominus.* Aquila, *Quia misericordia et clypeus Dominus Deus*; quinta vero editio, *Quia sol et protector Dominus Deus*; Symmachus similiter, *Quia sol*, dixit. Ideo namque, ait, una illa dies millibus melior est, quia Dominus Dei Verbum diei illius sol est. Hunc vero solem propheta his verbis subindicavit: *Timentibus autem me orietur Sol justitiæ, et medela in alis ejus* 28. Eum ipsum significabat qui dixit: *Et occidet sol super prophetas qui errare faciunt populum meum* 29; læpertos autem Isaias, *Non erit tibi sol in lucem diei, inquit, sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus gloria tua* 30. Cum talis sol Dominus sit, gratiam et gloriam ac etiam quid præstantius et melius, atque ineffabile et reconditum bonum dabit iis qui ambulant in innocentia; sive secundum Symmachum (VERS. 13), *iis qui ambulant in perfectione.* Ideo dicitis fidem habens, ac probe persuasus vera illa esse, sic sermonem claudio: *Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te.* Nam si quis aliter a multis beatus dicitur; ipsi sane falsa beatitudo ascribitur.

A χιλιοῖς ἔτεσι συνέστη ὁ ἐν αὐτῇ νεώς· τσαῦτα γὰρ ἦν τὰ ἀπὸ τῆς Σολομῶντος κατασκευῆς τοῦ ναοῦ μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας, ἃ καὶ αὐδὶς δηλοῦσθαι ἠγοῦμαι διὰ τοῦ πθ' ψαλμοῦ, ὃς ἐπιγέγραπται μὲν, *Προσευχή Μωσέως*, φησὶ καὶ προτῶν, *Ὅτι χιλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡσεὶ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἦτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν τυκτί.* Τῆς οὖν χιλιάδος ἐκεῖνης ἡ μία ἡμέρα τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προκριτέα καὶ προτιμότερα τυγχάνει τῷ ταύτης ἐπιθυμητῇ γενομένῳ. Διὸ εὐχεται ταχῆναι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ λέγων· *Ἴδὲ, ὁ Θεός, καὶ ἐπιβλέψων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, οὗ κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας.* Οὐ πάντως δὲ πληθυντικῶς ἀκουστέον τῶν χιλιάδων· παρὰ γὰρ Ἑβραίοις αὕτη ἡ λέξις μίαν χιλιάδα σημαίνει, ὡς παντὶ τῷ ἐπιστήσαντι δῆλον ἔσται. Καὶ ἐπειδήπερ ἡ μία ἡμέρα προτιμότερα ἔσσι τῆς χιλιάδος ἐν ταῖς αὐλαῖς ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, διὰ τῆς θεοφανείας τοῦ προφητευομένου Θεοῦ, ἰερουθεύσας· διὰ τοῦτο καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· *Ἐπιποθῆι καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλάς τοῦ Κυρίου.* Καὶ πάλιν ἐπειδήπερ ἀνωτέρω ἔλεγε τὸ, *Μικαριοὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰνέσουσι σε*· τοῦτ' πιστεύων καὶ ἀκριβῶς πεπεισμένος ἀληθῆ εἶναι τὸν λόγον, διὰ τοῦτό φημι· *Ἐξελεξάμην παραβρίπτεισθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον·* ἴν' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ὦν, δύναμαι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰνεῖν τὸν Θεόν. Μᾶλλον δὲ ἐξελεξάμην ὡσπερ τὴν μίαν ἡμέραν ὑπὲρ τὴν χιλιάδα, οὕτω τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἦτις ἔστιν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, στῆλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἢ οἰκεῖν ἐν πολλοῖς σκηνώμασι τῶν ἁμαρτωλῶν. Μιμήματα γὰρ τῶν σκηνωμάτων τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἑαυτοὺς κατεσκευάσαν· ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ Θεοῦ ἀγαπητὰ τυγχάνει, μίσους δὲ ἄξια τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν. *Ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος ὁ Θεός, χάρις καὶ δόξαν δώσει Κύριος.* Ἀντὶ τοῦ, *Ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος*, ὁ Ἀκύλας φησὶν, *Ὅτι ἔλεος καὶ θυρεὸς Κύριος ὁ Θεός· καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, Ὅτι ἥλιος καὶ σκεπαστὴς Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ τοῦτους συμφώνως, Ὅτι ἥλιον (1), ὠνόμασε.* Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνη ἡ μία ἡμέρα κρείσσων ἔσσι χιλιάδων, ἐπειδήπερ αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦλιος τυγχάνει τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης. Τοῦτον δὲ καὶ ὁ προφήτης τὸν ἥλιον ἠντίτετο φήσας· *Τοῖς δὲ φοβομένοις με ἀνατε Ἡλίου δικαιοσύνης, καὶ Ἰασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ.* Τὸν αὐτὸν δὲ ἐδῆλον καὶ ὁ εἰπὼν· *Καὶ δύσεται ὁ Ἡλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν μου*· γυμνότερον δὲ ὁ Ἡσαΐας, *Ὁὐκ ἔσται σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς τῆς ἡμέρας*, φησὶν, *ἀλλ' ἔσται σοι Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεός δόξα σου.* Τοιοῦτος δὲ ἦλιος ὦν ὁ Κύριος, χάρις καὶ δόξαν καὶ ἔτι μείζον καὶ κρείττον, ἀρρήτων τε καὶ ἀπόρρητων ἀγαθῶν δώσει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀσκή· ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Τοῖς οὐδέουσιν ἐν τε:*

28 Malach. iv, 2. 29 Mich. iii, 6. 30 Isa. lx, 10.

(1) Vera lectio est Ἡλιος, ωηψ.

λειότητι. Διὰ τοῦτο πιστεύων τοῖς εἰρημένους, καὶ ἀκριδῶς ἔμαυτὸν πείσας ἀληθεῖς εἶναι τοὺς περὶ τούτων λόγους, τέλος τοῦ παντὸς λόγου φημί· Κύριε, τῶν δυνάμεων, μακάριος ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. Πᾶς γὰρ ὁ ἄλλως παρὰ τοῖς πολλοῖς μακαρίζομενος πεπλανημένως ἂν μακαρίζοιτο. Μόνος δέ, εἰ χρὴ τάλιθῃ φάναι, μακάριος διὰ τὰ προλελεγμένα, ὡς ἂν πάντων τῶν ἀγαθῶν ἔμπλεος, ὃ σοι μόνῃ ἑαυτοῦ ἀναρτήσας, καὶ πάσας ἑαυτοῦ τὰς ἐλπίδας ταῖς παρὰ σοὶ ἐπαγγελίας ἀναθείς. Ἦδη δὲ τρίτον ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ μακαρίας ὁ λόγος τοῦς ἐμμερομένους ἐν αὐτῷ, οὐδαμῶς τοῦ Ἰουδαίου ἐθνους, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τοὺς τὰ Μωϋσέως δι' ἔργων ἀποπληροῦντας ἔμακάρισεν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν καθόλου τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· δεύτερον πάντα ἄνδρα οὗ ἐστιν ἀντιλήψις αὐτῷ παρὰ Κυρίου· καὶ ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς λόγου ἀορίστως καὶ καθολικῶς πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ Κύριον. Χρῆν γὰρ ἐπιφανείας Θεοῦ καὶ Χριστοῦ παρουσίας εἰς ἀνθρώπους καταγγελλομένης μὴ Ἰουδαίους μόνον ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις τοὺς παρὰ τῷ Θεῷ μακαρισμοὺς ἀναγγελλίξασθαι.

ΕΙΣ ΤΕΛΟΣ, ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΠΕ ΨΑΛΜΟΣ. ΠΑ'. B 1. IN FINEM, FILIIS CORE PSALMUS. LXXXIV.

Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμάλωσαν Ἰακώβ. Ἀκολουθῶς τῷ περὶ τούτου ψαλμῷ μετὰ τὴν ἐν ἐκείνῳ θεοπισθεῖσαν θεοφάνειαν ἐν τῷ μετὰ χεῖρας κακῶν ἀπαλλαγῇ προφητεύεται, καὶ λύτρωσις μὲν αἰχμαλωσίας, συγγώρησις δὲ καὶ ἄφεσις ἀμαρτημάτων. Εἶπετο γὰρ ταῦτα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους παρουσίᾳ, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐπὶ τῷ περὶ τούτου ψαλμῷ δεδηλωμένοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκείνῳ σσηνώματα Θεοῦ πλεῖστα καὶ αὐτὰ καὶ θυσιαστήρια ἐπὶ τῆς γῆς ἐθεσπίζετο συστήσασθαι, καὶ τὸ τούτων αἴτιον Θεὸς ἦν μέλλων ἐπὶ γῆς φαίνεσθαι, καὶ ὀνομαστὶ Χριστὸς ἦν ἐπιβλεπόμενος· ἐλέγετο γοῦν· Ὁρθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών· καὶ πάλιν· Ἐπίφανον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου· εἰκότως ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης προαναφωνεῖται. Ἄ δὴ καὶ πεπληρωταὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν παρουσίας, καθ' ἣν εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταξίωσας αὐτὴν τῆς ἐπιβάσεως τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Πάσαι μὲν γὰρ εἴρητο τῷ πρωτοπλάστῳ· Ἦν εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, καὶ, Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· καὶ ἄλλος προφητῶν ἐλεγεν· Ἀρὰ καὶ φόρος καὶ ψεύδος, καὶ κλοπὴ καὶ μοιχευαί κέχυνται ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μισγούσιν· Ὡς δὲ ἐπεδήμει τῇ γῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα ἀνελάμβανε· μεταβολὴ προτέρων ἐγίγνετο κακῶν, καὶ τὸ πᾶν τῆς γῆς στοιχεῖον ἀντὶ τῆς προτέρας ἀρεῆς εὐλογίας Θεοῦ μετελάμβανεν, ἐκκλησιά τε καὶ οἶκοι τῷ Θεῷ προσευκτήριοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνίσταντο. Διὸ νῦν μὲν λέλεκται· Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου· ἐν ἑτέροις δέ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, καὶ πάλιν· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. Εἰκότως οὖν καὶ αὐτοῦ λέλεκται τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, κατὰ τὸ, Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου. Οὐ μόνον γὰρ κτίσμα αὐτοῦ καὶ ποιεῖμα, ἀλλὰ καὶ κτῆμα γέγονε διὰ τὰ λελεγμένα.

VERS. 2. *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob.* Postquam in præcedenti psalmo Dei adventus prænuntiatus fuerat, consequenter in hoc ereptio a malis, necnon captivitatis solutio, venia quoque et remissio peccatorum prædicatur. Hæc quippe omnia Dei ad homines adventum et reliqua in superiori psalmo enuntiata subsequabantur. Quia enim in illo multa Dei tabernacula, atria et altaria in terra constituenda esse prædictum fuerat; horumque auctor Deus erat ad homines venturus, ac nominatim Christus hic conspiciendus, unde dicebatur, *Videbitur Deus deorum in Sion*; ac rursus, *Appare ad faciem Christi tui*: jure in præsentibus psalmo quæ per totum orbem futura sunt prænuntiantur. Quæ sane in adventu Servatoris nostri completa sunt: quo placitum Deo fuit terram Christi sui aditu dignari. Siquidem olim primo parenti dictum fuerat: *Terra es, et in terram revertaris*⁴¹; et, *Maledicta terra in operibus tuis*⁴²; aliusque propheta dicit: *Maledictum et cædes et mendacium et furtum et adulterium effusa sunt super terram: et sanguinem sanguine miscent*⁴³: ubi autem Filius Dei peregrinatus est in terra, terrenumque corpus assumpsit, priorum malorum immutatio facta est, totumque terræ elementum, loco pristinæ maledictionis, benedictionem sortitum est, ac ecclesiæ et oratoria Deo per totum orbem constituta sunt. Quare jam dicitur, *Benedixisti, Domine, terram tuam*⁴⁴; in aliis vero, *Dominus, regnavit, exsultabit terra*⁴⁵; ac rursus, *Cantate Domino, omnis terra*⁴⁶. Merito itaque ipsius Domini esse terra dicitur hoc modo: *Benedixisti, Domine, terram tuam.* Non enim opitium duntaxat, sed etiam possessio ejus facta est ob allatas superius causas.

⁴¹ Gen. III, 19. ⁴² ibid. 17. ⁴³ Ose. IV, 2. ⁴⁴ Psal. LXXXIV, 2. ⁴⁵ Psal. xcvi, 1. ⁴⁶ Psal. xcy, 1.

Qua ratione autem dicatur, *Avertisti captivitatem* A *Jacob*, intelliges ex illa Servatoris voce, qua hanc Isaïæ prophetiam, *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem* 47, cum legisset, addidit, *Hodie impleta est hæc prophetia in auribus vestris* 48, in se completum oraculum significans. Quia scilicet ipse Servator et redemptor animarum hominum esset, quas a dura multiplicium numinum erroris et dæmonum vexatilis servitute, solutis peccatorum vinculis, liberabat. Quod etiam in præsentis psalmo denotatur his verbis. — *Vers. 3. Remisisti iniquitates plebi tuæ, operuisti omnia peccata eorum.* Iniquitates autem remissas et operas alius item sermo meminit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* 49. His porro Spiritus significat, pristinorum peccatorum remissionem iis, qui ex spirituali animarum captivitate redempti sunt, a Servatore concessam: quibus, si post remissionem iterum peccaverint, non secundo peccata remittit, sed operit. Nam ab illo concessum est, ut bonis operibus secundo gestis pristina delicta contegantur. Hæc vero omnia orbi terræ, videlicet illam incolentibus, per Salvatoris adventum universorum Deus elargitus est, sedata ira ac mitigato furore, quo quidem antea terrigenæ illi digni erant, ob impietatis exsuperantiam inimici ejus effecti; at Deus ipse erat, qui in Christo sibi mundum reconciliabat, neque ipsis pristina peccata imputabat. Quamobrem dictum est: — *Vers. 4-7. Mitigasti omnem iram tuam, avertisti ab ira indignationis tuæ. Convertite nos, Deus salutarium nostrorum, et averte iram tuam a nobis. Nunquid in æternum irasceris nobis? aut extends iram tuam a generatione in generationem? Deus, tu convertens visificabis nos, et plebs tua lætabitur in te.* Priora quidem de futuris in toto orbe prænuntiabantur, quæ secundum superius traditam interpretationem in adventu Salvatoris nostri ad finem deducta sunt. Hæc vero quæ tractamus, orationem continent pro populo ex circumcissione. Quia enim propheta divino afflatus Spiritu Judaicæ gentis erga Christum incredulitatem prospiciebat, necnon vindictam facinorum causa ipsis infligendam; hanc pro ipsis orationem emittit peropportune; ita ut nulla in psalmo contradictio deprehendatur, quod cum initio meliora orbi vaticinatus esset, jam quasi nihil boni collatum sit preces instituat. Prima itaque de beneficiis a Salvatore nostro humano generi concedendis prædicta fuerant; secundo autem loco pro contribulibus a propheta preces emittuntur, ut ira ipsos invasura sedetur; atque ipsi demum Dei ad se conversione, atque illa in Christo Dei lætitia digni habeantur.

Quæ de beneficiis a Salvatore nostro humano generi concedendis prædicta fuerant; secundo autem loco pro contribulibus a propheta preces emittuntur, ut ira ipsos invasura sedetur; atque ipsi demum Dei ad se conversione, atque illa in Christo Dei lætitia digni habeantur.

Πῶς δὲ εἰρηται τὸ, Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, νοήσεις ἐκ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς τὴν φήσασαν τοῦ Ἑσάτου προφητείαν, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἐχρυσέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, κηρῦσαι αἰχμαλώτοις ἄφροισιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀναγνοῦς ἐπήγαγε, Σήμερον πεπλήρωται ἡ προφητεία αὐτῆ ἐν τοῖς ὤσιν ὑμῶν, διδάσκων εἰς ἑαυτὸν πληροῦσθαι τὸ λόγιον. Ὅτι δὴ αὐτὸς ἦν ὁ Σωτὴρ καὶ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἃς ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας τῆς πολυθέου πλάνης καὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἔλευθέρου, λύσας αὐτῶν τὰς σειρὰς τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ παρίσταται διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ φάσκοντος· Ἀφῆκας τὰς ἀνομιὰς τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἀνομιὰς δὲ ἀφιεμένας καὶ καταυπτομένας οἶδες καὶ ἀλλαχοῦ ὁ φάσκων λόγος· Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομιαι, καὶ ὧν ἐκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δεδωρημένην ἄφροισιν τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων τοῖς ἀπὸ τῆς νοσητῆς τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίας λελυτρωμένοις· οἷς, εἰ μετὰ τὴν ἄφροισιν πάλιν ἁμάρτοιεν, οὐκέτι δευτέραν ἄφροισιν, ἀλλ' ἐπιτάλυσιν ἁμαρτιῶν παρέχει. Διὰ γὰρ δευτέρων κατορθωμάτων καλύπτειν τὰ προημαρτημένα συνεχώρησε. Ταῦτα δὲ πάντα τῆ τῶν ἀνθρώπων γῆ, καὶ δηλαδὴ τοῖς κατοικοῦσιν αὐτῆν, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ὁ τῶν ἔλων θεὸς ἐδωρήσατο, καταπαύσας οἱ τὴν ὄργην καὶ τὸν θυμὸν, ὧν ἄξιοι τὸ πρὶν ἐτύγχανον οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες, ἵτι δὲ ἐχθροὶ ὄντες αὐτοῦ διὰ τὰς τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ὑπερβολὰς· ἀλλὰ θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος δὲ αὐτοῖς τὰ περὶ πτώματα. Διδὲ λέλεκται· Κατέπαυσας πάσαν τὴν ὄργην σου, ἀπέστρεψας ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ σου. Ἐπιστρέψον ἡμᾶς, ὁ θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, καὶ ἀπέστρεψον τὸν θυμὸν σου ἀπὸ ἡμῶν. Μὴ εἰς τὸν αἰῶνα ὀργισθήσῃ ἡμῖν; ἢ διατερεῖς τὴν ὄργην σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; Ὁ θεός, εἰ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ ὁ λαός σου εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοί. Τὰ μὲν πρότερα προφητεύου περὶ τῶν γεννησομένων καθ' ἑλθῆς τῆς γῆς, ἃ δὲ καὶ τέλους ἔτυχε διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν· τὰ δὲ προκειμένα εὐχὴν περιέχει ὑπὲρ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφήτης προεώρα τῷ θεῷ Πνεύματι τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπειθειαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ τὴν καταληφθεῖσάν αὐτοὺς ὄργην τῶν τολμηθησομένων αὐτοῖς ἔνεκεν, εἰκότως τὴν προκειμένην εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπει· ὡς μηκέτι δοκεῖν ἐναντιολογίαν περιέχειν τὸν ψαλμὸν, ἀνωτέρω μὲν τὰ χρηστότερα θεοπίσαντα πάσῃ τῇ γῆ, ἐν δὲ τοῖς προκειμένοις, ὡς μηδενὸς ἀγαθοῦ πεπραγμένου τὴν εὐχὴν διεξιόντα. Τὰ τοίνυν πρῶτα περὶ τῶν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρασχεθειῶν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίβ

47 Isa. lxi, 1. 48 Luc. iv, 18. 49 Psal. cxxi, 1.

Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου καὶ τὸ σω-
τήριόν σου δόξης ἡμῖν. Ἔτι καὶ ταῦτα ὁ Προφήτης
εὐχεται, ἰκετεῶν καταξιοθῆναι καὶ αὐτὸς ὀφθαλμοῖς
παραλαβεῖν τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι διὰ τοῦ ἔλεους τοῦ
θεοῦ, ἃ δὴ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προσηρτέτο. Παρακαλεῖ
δὲ καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰς ἀνθρώπους ἐπιλάμψους
τυχεῖν, διὰ τοῦ φάσκειν· Καὶ τὸ σωτήριόν σου
δόξης ἡμῖν. Σαφῶς δὲ τὸ σωτήριον αὐτὸν εἶναι τὸν
Χριστὸν ἐδίδαξεν ὁ Συμεὼν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις·
λαβὼν γοῦν μετὰ χειρας ἔτι νήπιον ὄντα τὸν Ἰησοῦν,
εἶπε· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, δέσποτα,
κατὰ τὸν λόγον σου ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ
ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. Τοῦτο οὖν αὐτὸ
καὶ ὁ Προφήτης ἰδεῖν εὐχεται· διὸ φησιν ὁ Σωτήρ·
Πολλοὶ προφητῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ
ἡμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον. Ἀκούσομαι τι λα-
λήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός, ὅτι λαλήσει εἰρήνην
ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ,
καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν. Εὐχόμενος
ὁ Προφήτης, τῇ σωπῇ ἑαυτὸν παραδίδωσι, πιστεύσας
ἐπακουσθήσεσθαι. Εἶτα προσδοχίας ἀποκρίσεως τυ-
χεῖν φησιν αὐτὸς πρὸς αὐτόν· Τὰ μὲν τῆς εὐχῆς
μοι τοιαῦτα γέγονε· καιρὸς δὲ λοιπὸν ἐπακοῦσαι τοῦ
ἀγίου Πνεύματος, καὶ μαθεῖν παρ' αὐτοῦ τί μέλλοι
θεσπίζειν περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ
τῶν μελλόντων διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐπιστρέφειν.
Εἶτα βραχὺ τι ἐφησυχάσας, πληροῦται τοῦ Πνεύματος
τοῦ θεοῦ, καὶ προφητεύει ἐξῆς ὧδε πως λέγων·
Πλὴν ἐγγὺς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ σωτήριον
αὐτοῦ, τοῦ κατασκηνῶσαι δόξαν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν·
Ἰαριστήσῃ δὲ διὰ τούτων, ὅσον οὐδέπω μέλλειν ἐπι-
στήσεσθαι ἀνθρώποις τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ
ἀνωτέρω ἠδύματο εἰπών· Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ
ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν. Αὐτὸ
δὴ οὖν τοῦτό φησι τὸ σωτήριον ἔγγιστα τυγχάνειν,
καὶ πλησίον ἤδη καὶ ἐγγὺς τῶν φοβουμένων αὐτὸν
εἶναι, αἰτίον ὑπάρχον τοῦ κατασκηνῶσαι δόξαν καὶ
σκηνώματα συστήσασθαι ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. Ἔθος δὲ τῇ
θεῖᾳ Γραφῇ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὀνομά-
ζειν, πολλάκις διὰ πολλῶν ἀπεδείξαμεν. Ὁ δὲ καὶ
νῦν θεσπίζων ὁ λόγος, παρίσται διδάσκων ἀντὶ τῆς
προτέρας ἀτιμίας τῆς κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν ὑπο-
στάσης ἐν τῇ γῇ δόξαν ἐν αὐτῇ κατασκηνῶσειν, καὶ
σκηνώματα πανταχοῦ γῆς ἰδρυθήσεσθαι δόξης τῆς
τῷ Θεῷ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀνατεθη-
σομένης. Εἶτα τούτοις ἐξῆς τὸν τρόπον, καθ' ὃν
ἔμελλεν ἀποπληρωθῆσεσθαι τὰ ἐπηγγελμένα, δια-
σαφεῖ λέγων· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνητησαν,
δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφλίθησαν. Δύο δὲ διὰ
τούτων συζυγίας φησὶν ἀλλήλαις συννητικῆναι, ὧν ἡ
πρώτη ἐλέους ἦν καὶ ἀληθείας, ἡ δὲ δευτέρα δικαιο-
σύνης καὶ εἰρήνης. Συνήνητησαν ἀλλήλαις, φησὶ, καὶ
φιλικούς ἀσπασμούς ἀποδεδώκασι· κατεφλίθησαν τε
ὁμοῦ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην ἢ ἀλήθεια καὶ
τὸ ἔλεος. Πόθεν δὲ ἀφικόμεναι ἀλλήλαις συνήνητησαν,
πάλιν ὑποβὰς διδάσκει λέγων· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς
ἀνέτειλε, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκνύ-

VERS. 8. *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hic etiam Propheta precando insistit, ut ipse quoque dignus habeatur, qui ea quæ per misericordiam Dei eventura, quæque antea prænuntiata sunt, oculis percipiat. Rogat item ut splendens illius Christi ad homines adventus ipse condendi efficiatur, cum ait, *Et salutare tuum da nobis.* Salutare autem illud Christum esse clare docet in Evangeliiis Simeon: qui, Jesu adhuc infante in ulnis accepto, dixit: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace.* Quia viderunt oculi mei salutare tuum ⁵⁰. Idipsum videre peroptat Propheta: ideo Salvator ait, *Multi prophetæ et justii voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* ⁵¹. — VERS. 9. *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et in sanctos suos et in eos qui convertuntur corde.* Postquam precatus esse Propheta, certus se exaudiendum esse, silentio se tradit. Hinc dum responsonem expectat, sese sic alloquitur: Talis fuit precatio mea; jam tempus est ut Spiritum sanctum audiam, et ab illo ediscam, quid de pace populi sui est: de iis qui per Christum suum convertendi sunt, vaticinaturus sit. Deinde vero postquam paulum substitit et quievit, Spiritu divino repletur; et sub hæc prophetiam edit his verbis: — VERS. 10. *Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.* His autem declarat jam jam adventurum hominibus esse salutare Dei, de quo superius hæc precabatur: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Hoc ipsum salutare jam proximum, esse declarat ac vicinum timentibus eum, ipsumque veram esse causam cur gloria inhabitet et tabernacula ponat in terra nostra. Id autem moris esse Scripturæ divinæ, ut Christum Dei salutare nuncupet, sæpe et pluribus comprobavimus. Quod sane hoc in vaticinio declaratur, scilicet loco prioris infamiae, quæ idololatriæ tempore in terra versabatur, gloriam ibidem habituram, et tabernacula gloriæ Deo per evangelicam doctrinam referendæ, ubique terrarum sigenda esse. Secundum hæc modum aperit quo promissa complenda sunt, his verbis: — VERS. 11. *Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatæ sunt.* His porro binas conjugationes coaluisse docet, quarum prima est misericordiæ et veritatis; secunda vero, justitiæ et pacis. Occurrerunt, inquit, mutuo, amicasque salutationes contulerunt: oscula dederunt simul justitiæ et paci veritas et misericordia. Unde vero profectæ mutuo occurrerint, secundum hæc declarat his verbis: — VERS. 12. *Veritas de terra orta est, et justitia de caelo prospexit.* Utpote igitur ex magna intercapedine mutuo concurrentes, sese invicem amplexæ et osculatæ sunt, hinc justitia quæ de caelo in terram prospexit, inde veritas quæ de imo sive de terra

⁵⁰ Luc. II, 29, 30. ⁵¹ Matth. XIII, 17.

orta est. His consequenter adjiciemus et subjungemus ea quæ in principio psalmi posita sunt, et sic habent: *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum.* Hæc quippe omnium futura prænantabantur, cum salutare Dei in terra visum esset. Siquidem una cum salutari veritas de terra orta, ac justitia quæ de cælo prospiciens ipsi occurrit, Dei gratiam ex æquo exque suprema justî ratione in omnes homines effundit.

Σωτηρίῳ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνατελλασα, ταύτη τε σὺν ἡμῶν, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξ Ἰησοῦ καὶ κατὰ τὸ

His porro divinus Domini et Servatoris nostri Jesu Christi adventus perspicue enuntiatur; per quem solum veritas de terra orta est: quia ipse veritas erat, ac doctrinæ ejus evangelicæ sermo, non ut olim in figuris et symbolis, sed per ipsam veritatem tradebatur. Ideo dictum est: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est*⁸¹? Universa autem opera ejus veritas erant, necnon ortus ejus, passio et cætera, quæ specie solum et phantasia gesta fuisse opinabantur athei hæretici. Quod si omnis homo mendax, merito ipse solus, qui veritas est, de terra ortus est, peregrinum quidpiam et insolens; terra quale nunquam tulerat bonum proferente, in quo justitia illa de cælo prospiciens requievit. Justitia vero, quæ in veritate requievit, quænam alia fuerit, nisi ipse Deus Verbum de quo dictum est: *Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia et sanctificatio et redemptio*⁸²? Hic namque ex cælis descendens in veritate, quæ de terra orta est, requievit, ipsique conjunctus, ceu dilectam amabiliter eam amplexatus est. Veritati porro de terra ortæ præcurrrens aderat misericordia: per misericordiam quippe Dei, tota veritatis dispensatio facta est. Justitiam vero de cælo delapsam pax sequebatur; ut homines terram incolentes, non solum misericordia Dei et veritate, sed etiam illa cælesti justitia et ejus amica pace fruerentur. Nam olim quidem justitiæ et pacis domicilium cælum erat; nunc vero terra cum misericordia Dei in terra substitit. Nam hæc subsequentium causa fuit: siquidem propter Dei misericordiam reliqua omnia secuta sunt: post misericordiam quippe veritas, hinc justitia, denique pax. De Servatore certe nostro disertè scribitur: *Quia ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum*⁸³; et: *Pacificans per se sive quæ in cælis, sive quæ in terra sunt*⁸⁴; ac rursum: *Veniens evangelizavit pacem iis qui longe, et iis qui prope sunt*⁸⁵. Jure ergo in Psalmo dicitur illud: *Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.* Multa quippe magnæ gloria in terra nostra, videlicet in orbe, per prophetiarum eventum constitit. Et qui, quæso, non habitatura erat gloria in terra nostra, quando salutare ipsius, Christus Dei, et illa

Α ψευ. Ὡς ἐκ μακροῦ τοιγαροῦν διαστήματος συνυχοῦσαι ἀλλήλαις, περιεπτύξαντο καὶ κατεφίλησαν. ἄνωθεν μὲν ἐξ οὐρανοῦ διακύψασα ἐπὶ τὴν γῆν ἡ δικαιοσύνη, κάθωθεν δὲ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατελλασα ἡ ἀλήθεια. Τούτοις ἀκολουθῶς ἐξῆς παραθησόμεθα καὶ συνάφομεν τὰ πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ, ἐν οἷς ἐλέγετο· *Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ.* Ἀφῆκας τὴν ἀνομίαν τοῦ λαοῦ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα μέλλειν ἐσσεσθαι προεφητεύετο, τῷ σωτηρίου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς ὀφθέντος. Ἐπεὶ οὖν τῷ συναντήσασα ἡ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διακύψασα δικαιοσύνη, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξ Ἰησοῦ χάριν ἐξήλωσε.

Σαφῶς δὲ διὰ τούτων ἡ θεοφάνεια τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρίσταται· δι' οὗ μόνου ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν· ἐπειδήπερ αὐτὸς ἦν ἡ ἀλήθεια, ὃ τε τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας λόγος οὐκ ἔσ' ὡς τὸ παλαιὸν ἐν τύποι; καὶ διὰ συμβόλων παραδεδότο, ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἀληθείας. Διὸ εἰρηται· Ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Καὶ πᾶσαι δὲ αὐτοῦ διὰ πράξεις ἀλήθεια ἦσαν, ἡ τε γένεσις αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος καὶ τὰ λοιπὰ, ἃ δὴ ἰσχυρῶς δόκησιν καὶ φαντασίαν ὑπέλαθον γεγονέναι οἱ ἄθεοι αἰρεσιῶται. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, μόνος ἂν αὐτὸς εἰκότως, ἀλήθεια ᾖν, ἀπὸ τῆς γῆς ἀνέτειλε, ξένον τι χρῆμα τῆς γῆς, καὶ οἷον οὐδεπώποτε ἐρηγνέγατο ἀγαθόν, ἀποδοῦσης· ἐφ' ὅν καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ διακύψασα δικαιοσύνη ἀνεπαύσατο. Τίς δ' ἂν εἴη ἡ δικαιοσύνη ἡ ἀναπαυσασμένη ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἡ αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, περὶ οὗ εἰρηται, Ὅς ἐγενήθη ἡμῶν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀνομία κατὰ χάριν, ἐπανεπαύσατο τῇ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατελλῆσῃ ἀληθείᾳ, ἠνώθε τε αὐτῆς, καὶ ὡς φιλῆ περιπλοκῆς ἔδωκε φιλικῶς. Συνῆν δὲ τῇ μὲν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατελλῆσῃ ἀληθείᾳ τὸ ἔλεος προτρέχον αὐτῆς· διὰ γὰρ τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος ἡ πᾶσα τῆς ἀληθείας γέγονεν οἰκονομία· τῇ δὲ ἐξ οὐρανῶν κατελθούσῃ δικαιοσύνῃ εἶπετο, ἡ εἰρήνη, ὅπως οἱ ἐπὶ γῆς οἰκονῶντες ἄνθρωποι μὴ μόνον ἔλεος Θεοῦ καὶ ἀληθείας ἀπολαύσωσιν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξ οὐρανῶν δικαιοσύνης, ἅμα καὶ τῆς ταύτης φιλῆς εἰρήνης. Πάλαι μὲν γὰρ οἰκητήρων ἐτύγγανε τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης οὐρανῶν· νῦν δὲ καὶ ἡ γῆ, ὅτε ἐπὶ τῆς γῆς ὑπέστη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ ἦν καὶ τῶν ἐξῆς αἰτίων· διὰ γὰρ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἐπικολούθησε· μετὰ γὰρ τὸ ἔλεος ἡ ἀλήθεια, ἔπειτα ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ εἰρήνη. Γέγραπται δὲ σαφῶς περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, Ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν· καὶ, Εἰρηνοποιήσας δι' αὐτοῦ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάλιν· Ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. Εἰκότως οὖν διὰ ταῦτα ἐν τῷ ψαλμῷ εἰρηται τὸ, Πλήν ἐγγύς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ σωτήριον αὐτοῦ, τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ καὶ μεγάλη δόξα ἐν τῇ ἡμ-

⁸¹ Joan. 1, 17. ⁸² I Cor. 1, 30. ⁸³ Ephes. 11, 14. ⁸⁴ Col. 1, 20. ⁸⁵ Ephes. 11, 17.

τέρξ γῆ, λέγω δὲ τῆ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη, διὰ τῆς τῶν προφητευομένων ἐκβάσεως συνέστη. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἤμελλε κατασκευοῦν δόξα ἐν τῇ γῆ ἡμῶν, ὅτε καὶ τὸ σωτήριον τοῦ αὐτοῦ, αὐτὸς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ δικαιοσύνη, ταύτης ἐπιβῆναι κατηξίωσε; Ταῦτα δὲ πάντα ἐπακούσας τοῦ Θεοῦ προορίσαντος καὶ προλαλήσαντος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, θεσπίζει μετὰ τὴν εὐχὴν, εἰπὼν· Ἀκούσομαι εἰ λαλήσει Κύριος ὁ Θεός· διὸ ἐπήγαγεν ἐξῆς· Ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ εἰρήνη γέρονε τῷ λαῷ, ὅτε τὸ ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια συνήνησαν, ἢ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ εἰρήνη κατεφίλησαν. Ὡς οὕτως ἐχόντων, καὶ τὰ τῆς εὐχῆς ἀποδέδοται τοῦ Προφήτου, καὶ τὰ πρὸ τῆς εὐχῆς εἰρημένα. Καὶ γὰρ εὐδόκησε Κύριος τὴν γῆν αὐτοῦ, καταξιώσας αὐτὴν ἔλεος καὶ ἀληθείας καὶ τῶν λοιπῶν· ἀλλὰ καὶ ἀπέστρεψε τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, λύσας μὲν πάντα πόλεμον, χαρισάμενος δὲ τὴν εἰρήνην, καὶ διαρρήξας τοὺς δεσμούς, καὶ τοὺς κλοιούς τοὺς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγενομένους. Διὸ καὶ συνῆπται τῷ, Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, τὸ, Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, καὶ τὸ, Ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ ἐπιστροφή τῆς αἰχμαλωσίας οὐκ ἄλλως ἀπετελέσθη ἢ δι' ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Ὅτι δὲ καὶ ταῦτα διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας τέλους ἔτυχεν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε, λαθῶν τὴν βίβλον τοῦ Ἡσαίου, καὶ ἀναγνοὺς τὸ, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶρεκεν ἐχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπήνεγκεν εἰπὼν· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσιν ὑμῶν. Εἰ δ' οὖν ἐννοήσῃ τις, εἴποι ἂν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πάλαι πρότερον αἰχμαλωσίαν ὑπὸ τῶν ἀοράτων πολεμίων, τῶν ἀληθῶς ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, καθελκυσθῆν ἐν εἰδωλολατρείας, καὶ πάσας πράξεις αἰσχροῦ καὶ ἀθεμίτου, οὐκ ἂν ὀκνήσει δεινὴν ταύτην φάναι ψυχῶν αἰχμαλωσίαν, ἧς ἀπαλλάξας καὶ ἐλευθέρους καταστήσάμενος ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἀφῆσιν τε διὰ λουτροῦ παλιγγενείας παλαίων πλημμελημάτων καὶ λύσιν προτέρων ἀσεβημάτων παρασχῶν, αἴτιος ἡμῖν κατέστη τῆς ἐν τῷ φαλμῷ εὐχαριστίας, ὡς δύνασθαι καὶ ἡμᾶς λέγειν· Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

Καὶ γὰρ ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. Πάλαι μὲν, ὅτε ὑπὸ κατάραν ἦν ἡ γῆ, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἔφευ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοὶ· νῦν δ' ὅτε τοιαῦτα ἀγαθὰ εἰς αὐτὴν ἐλήλυθεν, ἀκολούθως καὶ αὐτὴ τὸν προσήκοντα καρπὸν ἀποδίδοναι λέγεται, ἅτε δὴ τυχοῦσα τῆς παρὰ τοῦ Κυρίου χρηστότητος. Καρπὸς δὲ ἐπάξιος Θεοῦ οὐκ ἔκωνται καὶ τριβόλοι, ἀλλὰ πάντως που ταῦτα δι' ὧν καταξιοῦται εὐλογίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Γῆ δὲ ἡ πιούσα τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον πολλὰκις ὑετὸν, φέρουσά τε βοτάνην εὐθετον ἐκείνους, δι' οὗς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰκότως οὖν

de caelo justitia ad eam accedere dignata est? Cum hæc autem omnia a Deo definita et prænuntiata audisset, post editam orationem hæc vaticinatur: *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus*; ideoque pergit, *quoniam loquetur pacem in plebem suam*. Hæc vero pax tum populo concessa est, cum *miser cordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculata sunt*. Quæ cum ita se habeant, cum ea quæ Propheta precatus fuerat, tum ea quæ ante orationem dixerat, concessa fuere. Nam benedixit Dominus terram suam, misericordia et veritate ac reliquis dignatus eam; quin etiam animarum humanarum captivitatem avertit, soluto bello quolibet, ac reconciliata pace, fractisque vinculis ac compedibus per peccatum inductis. Quamobrem huic dicto: *Avertisti captivitatem Jacob*, istud subjungitur: *Remisisti iniquitates plebi tuæ*; et illud: *Operuisti omnia peccata eorum*. Nam reditus ex captivitate, non alio quam per remissionem peccatorum modo partus est. Quod autem hæc per adventum Servatoris nostri ad effectum deducta sint, ipse in Evangeliiis docuit, cum accepto Isaïæ libro, postquam legisset illud: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem*⁸⁷, et cætera; intulit his verbis: *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁸⁸. His si quis animus adhibeat, dicat sane genus hominum olim captivitatem passum esse ab invisibilibus inimicis, vere Dei hostibus, in idololatriam et in turpia omnia nefariaque opera pellectum; neque cunctetur eam gravem animarum captivitatem pronuntiare, qua cum nos eripuisset liberisque constituisset Salvator et Dominus noster, concessa per lavacrum regenerationis pristinorum scelerum et impietatum venia ac remissione, auctor nobis fuit gratiarum actionis in psalmo positæ, ita ut nos quoque dicere valeamus: *Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitates plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum*.

VERS. 13. Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Olim quidem cum sub maledicto terra esset, spinas ac tribulos germinabat, secundum illud: *Maledicta terra in operibus tuis, spinas et tribulos germinabit tibi*⁸⁹; nunc autem, cum in ea talium bonorum accessio facta est, e re congruentem dicitur proferre fructum; utpote quæ Domini benignitatem consecuta sit. Fructus autem Deo dignus non spinæ et tribuli sunt; sed ea plane quibus Dei benedictionem sortita est. Terra vero quæ decidentem pluviam sæpius excipit et bibit, ac cultoribus suis congruentem herbam profert, ea benedictionis a Deo datæ particeps est. Jure ergo nova cantica edere terra jubetur, utpote

⁸⁷ Isa. Lxi, 1. ⁸⁸ Luc, iv, 18. ⁸⁹ Gen. iii, 17, 18.

quæ jam indicatis bonis dignata sit, cum Spiritus sanctus ipsi accinat et dicat]. *Cantate Domino, omnis terra, cantate Domino canticum novum* ⁶⁶; et, *Dominus regnavit, exultabit terra* ⁶⁷, et alia his similia. — VERS. 14. *Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus ejus.* Hujus dicti sententiam liquidius efferunt reliqui interpretes, maximeque Symmachus qui sic habet : *Justitia uniuscujusque præcedet ipsum, et ponet in via pedes ejus.* Collatis namque terræ bonis, quisquis terram incolit, utpote qui justitiæ de cælo prospicientis consors sit, propriam sibi justitiam obtinens, eam in via ad superna ducem, ac gressus suos dirigentem habebit ; ut iter ad cælos emensus, roboratusque et a præcurrente justitia sua manu ductus, superna promissa nanciscatur : quæ Salvator et Dominus noster omnibus hominibus annuntiavit dicens : *Appropinquavit regnum cælorum* ⁶⁸; et *Beati hujusmodi homines, quoniam ipsorum est regnum cælorum* ⁶⁹.
 τὰ καινὰ ἔσματα ἔδειν προστάτεται ἡ γῆ, ὡς ἀν τοούτων ἀρτίως δεδηλωμένων κατηξιωμένη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφαναύοντος αὐτῇ καὶ λέγοντος· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, ἔσαστε τῷ Κυρίῳ ἔσμα καινόν· καὶ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τυγχάνει. Δικαιοσύνη ἐναντίον αὐτοῦ προπορεύεται, καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Τούτου τῆρ δάνοιαν σαφέστερον ἐκδεδύκασιν οἱ λοιποὶ ἔρμηνευται, καὶ μέγιστα ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Δικαιοσύνη ἐκάστου προελεύσεται αὐτόν, καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τοὺς πόδας αὐτοῦ. Μετὰ γὰρ τὰ τῆ γῆ κεχαρισμένα ἀγαθὰ ἕκαστος τῶν τὴν γῆν κατοικούντων, ὡς ἀν τις ἐξ οὐρανῶν διακυσῆσης δικαιοσύνης μετασχὼν, καὶ αὐτὸς ἴδιαν κτησάμενος δικαιοσύνην, ἔξει αὐτὴν προάγουσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἀνω φέρουσαν ὁδὸν, καὶ τὰ διαθήματα αὐτῆς κατατάττουσαν· ὅπως ὀδεύσας τὴν εἰς οὐρανὸς φέρουσαν, ἐπιστηριζόμενός τε καὶ χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς προαγοῦσης αὐτὸν δικαιοσύνης αὐτοῦ, τύχοι τῶν ἐπουρανίων ἐπαγγελιῶν, ἃς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐκήρυττε πᾶσιν ἀνθρώποις λέγων· Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, Μακάριοι οἱ τοιοῦτοι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

ORATIO INSI DAVID. LXXXV.

VERS. 1. *Inclina, Domine, aurem tuam et exaudi me, quoniam inops et pauper sum ego.* Cum his in locis quatuor psalmi *filiorum Core* inscripti consequenter ponantur, quorum primus est LXXXIII, secundus LXXXIV, tertius LXXXVI, postremus LXXXVII, opportune quærat aliquis quid causæ sit, quod oratio Davidis intempestive, ut quispiam dixerit, in medio eorum locata fuerit. Æstimo igitur non sine causa, sed opportunissime vaticiniis de Christo immistam hanc orationem fuisse. Quia enim bonorum promissa, veniam peccatorum, Dei ad homines adventum, Christi redemptoris ac Servatoris hominum peregrinationem, primi psalmi *filiorum Core* inscripti vaticinabantur, videlicet LXXXIII et LXXXIV, imo etiam qui postea *filiorum Core* inscribuntur, gentium vocationem, Christi ortum, mortem ab eo pro hominibus susceptam, prædicabant; arbitror in medio prophetiæ hasce res prænuntiantis necessario positam fuisse Davidis orationem, qua supplicat bona per Salvatorem universis hominibus procuranda, sibi quoque conferri; ut et ipse bonorum quæ in prophetia enuntiantur consors, veniam peccatorum consequatur, magnoque illo ac salutari bono fruatur, quod omnibus gentibus promittitur. In hac itaque oratione David effusam in omnes gentes gratiam memorat, quam demirari se et stupere proficitur his verbis : *Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti venient et adorabunt coram te.* Quia igitur ipse quoque paria bona consequi precabatur, orationem suam in medio psalmorum evangelicorum congruenter locavit. Hæc de proposita quæstione dicta sint. Nec ignorandum,

ΠΡΟΣΕΥΧΗ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΠΕ΄.

Κλίνον, Κύριε, τὸ ὄσ σου, καὶ ἐπάκουσόν με, ὅτι πτωχὸς καὶ πένης εἰμι ἐγώ. Τεσσάρων ὄντων ἐφεξῆς ψαλμῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων υἱῶν Κορὲ κατὰ τοὺς παρόντας τόπους, πρώτου μὲν τοῦ πγ', ἔπειτα τοῦ πδ', καὶ τρίτου τοῦ πε', καὶ τελευταίου τοῦ πεζ', πῶς ἡ προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ ἀκαίρως, ὡς ἀν εἴποι τις, παρεμβέλλεται μέση, ἐλόγως ἂν τις ἐπέτασειεν. Ἠγοῦμαι τοίνυν οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' εὐκαιρῶτατα ταῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείας παραμύχθαι τὴν προκειμένην εὐχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας καὶ ἀφέσεις ἀμαρτημάτων, Θεοῦ τε εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν καὶ Χριστοῦ ἀφίξιν λυτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος ἀνθρώπων, οἱ πρώτοι τῶν ἐπιγεγραμμένων υἱῶν Κορὲ προσεφύττειον, ὅτε πγ' καὶ πδ'. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξῆς ἐπιλεγόμενοι τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ αὐτοὶ ἐθνῶν κλήσιν εὐηγγελίζοντο, καὶ Χριστοῦ γενέσιν, καὶ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῦ θάνατον ἀντικαλῶς ἠγοῦμαι τῆς περὶ τούτων προφητείας μέσῃν παρεμβέλλῆσθαι τὴν προσευχὴν τοῦ Δαυὶδ, δι' ἧς ἐπιτεύει τυχεῖν καὶ αὐτὸς τῶν διὰ τοῦ Σωτῆρος πᾶσιν ἀνθρώποις προξενουμένων ἀγαθῶν ὡς ἀν, καὶ αὐτὸς γενόμενος κοινῶν τῶν προφητευσόμενων, τύχοι μὲν ἀφέσεις ἀμαρτιῶν, ἀπολαύσει δὲ τῆς σωτηρίου μεγαλοδωρεᾶς τῆς πᾶσι τοῖς ἔθνεσι εὐαγγελιζόμενης. Μνημονεύει γοῦν ἐν τῇ αὐτοῦ προσευχῇ ὁ Δαυὶδ τίς εἰς τὰ ἔθνη χυθείσης τοῦ Θεοῦ χάριτος, ἀποθαυμάζων καὶ ἐκπληττόμενος τὴν χάριν, δι' ὧν φησιν· Ὅτι ἐστὶν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα σου. Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. Ἐπὶ τοίνυν καὶ αὐτὸς ἠύχετο τοῦ ἴσων ἀγαθῶν τυχεῖν, εἰκότως τὴν αὐτοῦ προσευχὴν μέσῃν τῶν εὐαγγελικῶν ψαλμῶν παρεμβάλλει. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς τῇ

⁶⁶ Psal. xcvi, 1. ⁶⁷ Psal. xcvi, 1. ⁶⁸ Matth. III, 2. ⁶⁹ Matth. v, 3, 10.

λαχθεσαν πρότασιν εἰρήσθω. Χρὴ δὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι A καὶ ἄλλοι πλείους εἰσι Προσευχῆς ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοί· ἀλλ' οὗτος μετὰ προσθήκης, τοῦ Δαυὶδ, εἰρηται· ἕτερος δὲ ἐπιγέγραπται, Προσευχὴ τοῦ Μωϋσῆ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλος, Προσευχὴ τοῦ πτωχοῦ, ὅταν ἀκηδίασῃ καὶ ἐναντίον τοῦ Κυρίου ἐκθέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς ἐπαναβεβηκότες τὰς ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ προσευχάς, οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι· προσελθόντες ἤξιον αὐτὸν διδάξαι αὐτοὺς προσεύχεσθαι· ὁ δὲ διδάσκει, μόνος αὐτοῖς καὶ τὰς ὁμοίους κατάλληλον παραδίδους προσευχῆν. Διό φησι πρὸς αὐτούς· Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐκαστος οὖν ἑαυτὸν δοκιμαζέτω, εἴτε ἀξιός ἐστιν, ὡς ἦδη υἱὸς Θεοῦ γεγονώς, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπικαλεῖσθαι Πατέρα, B καὶ λέγειν τὸ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ μὴ τοσοῦτος εἴη, ἀναλέγεσθαι ἑαυτῷ σπουδαζέτω τὴν ἀρμόζουσαν τῇ αὐτοῦ καταστάσει προσευχῆν ἀπὸ τε τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν καὶ ἀπὸ τῶν προφητικῶν φωνῶν. Ἡ μέντοι παρούσα προσευχὴ τοῦ Δαυὶδ οὕσα τυγχάνει· οὕτως γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ τε Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ, τῷ Δαυὶδ, τοῦ Δαυὶδ, εἰρηκότες. Δοκεῖ δὲ ὁ Δαυὶδ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι μὴ ἠγνοηκέναι τὸν περὶ τῶν πτωχῶν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον μακαρισμόν· διδὼν πτωχὸν ἑαυτὸν καὶ πένητα ὑπάρχειν ὁμολογεῖ, καὶ ταῦτα βασιλεὺς ὢν καὶ πλούτις πολλῶν περιβρέμενος. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῷ πνεύματι τοιοῦτος ἦν, κατὰ τὸ, Μακάριοι C οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, εἰκότως ἐν τῇ προσευχῇ, ὡς ἀρετὰς ἑαυτοῦ καὶ τὰ κατορθώματα προβάλλεται τὴν πτωχείαν καὶ πέναν. Καὶ ἄλλως δὲ ἔρει, ὅτι, ὡσπερ Μωϋσῆς, φωνῆς ἀκούσας Θεοῦ, λογιζόμενος ἑαυτὸν εἶναι ὠμολόγει, κατὰ παράθεσιν τῆς θείας φωνῆς τοῦτο φήσας· οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ, εἰ καὶ μέγας ἦν καὶ πλούσιος καὶ σοφὸς ἀνθρώποις συγκρινόμενος, ἀλλ' ἀνατείνας πρὸς τὸν Θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὁρᾷ ἑαυτὸν τὸ μηδὲν ὄντα· καὶ ἐπεὶ μή τι ἦν δυνατὸς πατέρα τὸν Θεὸν ὀνομάζειν, Κύριον αὐτὸν καλεῖ, δούλου χάραν ἑαυτὸν ἐπέχειν σημαίνων. Εἴθ' ὡς αὐτὸς μένων κάτω που καὶ ἐν βυθῷ, τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ὕψει, κλίνει τὸν Θεὸν ἱκετεύει τὸ οὖς ἑαυτοῦ· ἄτε μὴ τοσοῦτον βοᾷν δυνάμενος διὰ τὴν οικείαν ἀσθένειαν, ὡς ἀναπέμπειν εἰς ὕψος καὶ τείνειν πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Διὸ δεῖται κλίνει ἑαυτοῦ τὸ οὖς τὸν Θεὸν, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ταπεινότητι συγκαταβῆναι τὴν θείαν ἀκοήν.

Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, ὅτι δοσιός εἰμι· σῶσον D τὸν δούλόν σου, ὁ Θεός, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ. Ἐν οἷς ἦν, ἐν τούτοις φυλαχθῆναι ἀξιοῖ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἂν μὴ σπληθείη αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ὡν ἐκέκτητο ἀρετῶν· ἃς ἐδήλωσε πρώτων εἰπὼν, Ὅτι πτωχός καὶ πένης εἰμι ἐγώ· δεύτερον, Ὅτι δοσιός εἰμι· διδὼν καὶ ἀλλαχοῦ φάσκει· Μὴ ἐλθέτω μοι πούς ὑπερηφανίας. Ἐπεὶ δὲ συνήδει ἑαυτῷ μηδέπω ὄντι υἱῷ, εἰκότως δούλον ἑαυτὸν ὁμολογεῖ καὶ φησι· Σῶσον τὸν δούλόν σου, ὁ Θεός, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ. Δούλος δὲ Θεοῦ ὅστις ὁ μὴ δουλεύων ἁμαρτία, μηδέ τινα πάθει ὑποκειμενος, μόνον δὲ Θεοῦ Λόγῳ ὑποταταγμένος, καὶ

alios plerosque psalmos esse qui, *Oratio*, inscribuntur; sed hic cum hoc additamento, *Davidis*, profertur; alius " vero inscribitur: *Oratio Moysis hominis Dei*; alius " , *Oratio pauperis, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam*. Sed quemadmodum apostoli Salvatoris nostri, Veteris Scripturæ orationibus superiores effecti, accedentes rogabant eum, ut se orandi modum edoceret; ille vero ipsis solis et similibus ipsorum congruentem tradidit orationem, cum dixit illis, *Sic vos orate: Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum* " , et cætera; itaque seipsum quisque probet, num dignus sit, utpote jam filius Dei effectus, Patrem qui in cælis est invocare, ac illud proferre, *Pater noster, qui es in cælis*, etc. Quod si talis non sit, curet statui suo congruentem orationem deligere, ex libro Psalmorum et ex propheticis vocibus desumptam. Hæc igitur oratio Davidis est: nam sic explicarunt Aquila et Symmachus, qui pro illo, *Davidi*, interpretati sunt, *Davidis*. Videtur porro David, divino afflatus Spiritu, beatitudinem illam de pauperibus a Salvatore nostro prolatam non ignorasse: quare se pauperem et inopem esse fateatur, etiamsi rex ac divitiis instructus multis esset. Sed quia spiritu talis erat secundum illud, *Beati pauperes spiritus* " ; merito paupertatem et inopiam inter virtutes et recte facta sua in oratione recenset. Alio item modo dixeris; sicut Moyses, audita Dei voce, se balbutientem esse fatebatur, idque dicebat vocem suam cum divina comparando; ita et David, etiamsi magnus, dives et sapiens, cum hominibus comparatus esset; at elevatis ad Deum oculis, se nihil esse vidit: et quia nondum posset Deum patrem vocare, Dominum eum appellavit, se famuli locum tenere significans. Deinde, utpote qui in infimis et in profundo maneat, cum Deus in alto exsistat, rogat ut inclinet aurem suam, quod ipse præ infirmitate tantum edere clamorem non possit, qui in altum perveniat, et ad Deum pertingat. Quamobrem supplicat ut Deus inclinet aurem suam, et ut divinus auditus humilitati suæ attemperetur.

Vers. 2. *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum: saluum fac servum tuum, Deus, sperantem in te*. In quo statu erat se conservari a Deo postulat, ut ne anima sua virtutibus quas obtinebat spoliaretur: quas virtutes, his declarabat, primo cum diceret, *Quoniam inops et pauper sum ego*; secundo, *Quoniam sanctus sum*; quare alibi dicit, *Non veniat mihi pes superbiæ* " . Cum autem se nondum filium esse putet, se jure servum constet et ait, *Salvum fac servum tuum, Deus, sperantem in te*. Servus porro Dei est, qui peccato non servit, nullique affectui subditus est, sed uni

" Psal. lxxxix, 1. " Psal. ci, 1. " Matth. vi, 9. " Matth. v, 3. " Psal. xxxv, 12.

Dei Verbo subjectus ; et qui in nullo alio spem habet, nisi in uno Deo. — VERS. 3, 4. *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamabo tota die: lætifica animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi.* Licet sanctus sim, ait, licet inops et pauper spiritu ; sed nondum mihi fidens orationem emitto. Precor autem et rogo tuam consequi misericordiam : et hæc perpetua oratio mea est. Pro illo autem, *Tota die, Symmachus sic edidit, Quia ad te clamans singulis diebus.* Non enim una tantum die orationi vacandum, sed per totam vitam. Et quia de nulla humana re admodum gaudebat ; illud etiam a Deo præberi sibi rogabat, id est, ut lætitia illa quæ apud ipsum Deum habetur, anima sua digna haberetur : gnarus utique corpus et carnem suam corporeis rebus gaudere. Quare hæc quidem respuit, solam vero, quæ apud Deum est, lætitiæ postulat, animæ suæ voluptatem procurans. Sciebat quippe, non posse omnes illam consequi ; sed eos tantum qui a mortali vita et a corporeis cupidinibus sese amovent, et ad Deum solum mente et cogitationibus accedunt ; ideo jure adjicit, *Quoniam ad te, Domine, animam meam levavi.* — VERS. 5. *Quoniam tu, Domine, suavis et mitis, et multæ misericordiæ omnibus invocantibus te.* Pro illo, et mitis, Aquila et Theodotio, et propitius, ediderunt ; Symmachus vero, et dimittens. Hæc porro commodum a Davide dicta sunt, ut verbum leniret, quod sane durum videri possit ; quale illud erat, *Ad te animam meam levavi* ; ac rursum superius, *Quoniam sanctus sum.* Et hæc quidem mihi, ait, non mea virtute parta sunt, sed gratia tua. Tu enim me ad hæc duxisti, qui suavis es et peccata dimittis, non mihi tantum, sed etiam omnibus invocantibus te : nam multæ misericordiæ es. Cum autem hæc in communi dixerit, *Omnibus invocantibus te, nos omnes ad parem orationem et spem hortatur.* — VERS. 6, 7. *Auribus percipe, Domine, orationem meam, et intende voci deprecationis meæ. In die tribulationis meæ clamavi ad te, quia exaudisti me.* Hinc item declaratur hunc psalmum esse orationem, ut ipse titulus indicat. Quia vero de præterito tempore hæc, *clamavi, et, exaudisti, dicuntur ; animadvertas Aquilam dicere, Invocabo te, quia exaudies me ;* ita ut orationis verba pro futuro tempore auxilium a Deo postulent ; ut si quando calamitosum tempus accedat, instetque afflictio, Dominum in tribulationibus invocans, propitium illum nanciscatur. Bonum autem est ante afflictiones et tristia tempora non supine in concupiscentiis, neque segniter agere in orationibus ad Dominum emittendis ; sed ad futurum tempus se præparare.

VERS. 8-10. *Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Omnes gentes quascunque fecisti venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum. Quoniam magnus es tu*

Α ὁ ἐπὶ μηδένα ἕτερον ἐλπίζων ἢ ἐπὶ μόνον τὸν Θεόν. Ἐλέησον με, Κύριε, ὅτι πρὸς σέ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν· εἰσφρανον τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου ἤρα. Εἰ καὶ δσιός εἰμι, φησὶν, εἰ καὶ πτωχὸς καὶ πένης τῷ πνεύματι· ἀλλ' οὕτω θαρσῶν ἑμαυτῷ τὴν εὐχὴν ἀναπέμπω. Δέομαι δὲ καὶ ἰκετεύω ἑλέου τοῦ παρὰ σοῦ τυχεῖν, καὶ αὕτη μοῦ ἐστὶν ἡ διηνεκῆς προσευχὴ. Ἄντι γοῦν τοῦ, ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Ὅτι πρὸς σέ βοῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Οὐ γὰρ πρὸς μίαν ἡμέραν δεῖ τῆ προσευχῆ σχολάζειν, ἀλλὰ διὰ πάσης τῆς ἑαυτῶν ζωῆς. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀνθρωπίνων παρασχεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εὐφροσύνης τῆς παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ καταξιωθῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν σάρκα τοῖς σωματικοῖς χαίρειν ἠπίστατο. Διὸ ταῦτα μὲν παραιτεῖται· μόνον δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνην αἰτεῖ τῆς κατὰ ψυχὴν τρυφῆς μεταποιούμενος. Εἰδὼς δὲ, ὅτι οὐ πάντων ἐστὶ δύνασθαι ταύτης τυχεῖν ἀλλ' ἢ τῶν μακρυνόντων μὲν ἑαυτοὺς τοῦ θνητοῦ βίου καὶ τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν, μόνω δὲ αὐτῷ τῷ Θεῷ τῆς διανοίας καὶ τοῖς λογισμοῖς πλησιαζόντων, εὐκρίτως ἐπιλέγει, Ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, τὴν ψυχὴν μου ἤρα. Ὅτι σὺ, Κύριε, χρηστὸς καὶ ἐπιεικὴς καὶ πολυέλεος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε. Ἄντι τοῦ, καὶ ἐπιεικῆς, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, καὶ Ἰλαστής, εἰρήκασι· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ ἀρίω. C Καὶ ταῦτα δὲ χρησίμως ἐλέχθη τῷ Δαυίδ, θεραπεύοντι τὸ νομισθὲν φορτικὸν ῥῆμα· τοιοῦτον δὲ ἦν τὸ πρὸς σέ τὴν ψυχὴν μου ἤρα· καὶ πάλιν ἀνωτέρω τῷ, Ὅτι δσιός εἰμι. Καὶ ταῦτα γὰρ μοι, φησὶν, οὐκ ἐξ ἐμῆς δυνάμεως ἐπορίσθη, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς χάριτος. Σὺ γὰρ με ἐπὶ ταῦτα ἤγαγες, χρηστὸς ὢν καὶ ἀφίων ἀμαρτίας, οὐ μόνον ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις σε· πολυέλεος γὰρ τυγχάνεις. Κοινοποιήσας δὲ τὸν λόγον διὰ τοῦ, καὶ πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις σε, προτρέπει πᾶσιν ἡμῖν ἐπὶ τῷ τῷ Ἰσα αὐτῷ προσεῦχεσθαι τε καὶ ἐλπίζειν. Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν προσευχὴν μου, καὶ πρόσχεος τῆ φωτῆ τῆς δεήσεώς μου. Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου πρὸς σέ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπήκουσάς μου. Καὶ ἐντεῦθεν παρίσταται, ὅτι προσευχὴ τυγχάνει ὁ φάλμῶς, ὡς καὶ διὰ τῆς προγραφῆς. Ἐπεὶ δὲ κατὰ παρωχηκότα χρόνον εἴρηται τὸ, ἐκέκραξα, καὶ τὸ, ἐπήκουσας, σημεῖωσθαι, ὅτι ὁ Ἀκύλας φησὶν, Ἐπικαλέσομαι σε, ὅτι εἰσακούσεις μου· ὥστε εἶναι τὰ τῆς προσευχῆς ἀναπεμπόμενα εἰς μέλλοντα χρόνον αἰτοῦντα παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν· ἵν', εἴποτε καιρὸς γένοιτο περιστατικῶς, καὶ εἴποτε θλίψις ἐπέλθοι, ἐπικαλούμενος τὸν Κύριον ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐπήκουσεν αὐτὸν σχολῆ. Καλὸν δὲ πρὸ θλίψεως καὶ πρὸ τῶν σκυθρωπῶν καιρῶν μὴ ὑπιστάσθαι πρὸς τὸν Κύριον εὐχῶν, ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι

Οὐκ ἐστὶν ὁμοίως σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα σου. Πάντα τὰ ἔθνη ὄσα ἐποίησας, ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσουσι τὸ δρομά σου. Ὅτι μέγας

σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια, σὺ εἶ θεὸς ὁ μόνος. Καὶ ἅς αἱ πρῶται μὲν ὠφέλιμοι καὶ ἀναγκαῖαι αἱ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ προσευχαί· νομίζω καὶ μὴ πάσας γεγράφθαι, ἀλλ' ἢ μόνους ἐκείνας ἐν αἷς προσευχόμενοι ἐκ θείου Πνεύματος ἐκινήθησαν, ὡς καὶ προφητικὰς ἀφείναι φωνάς. Ἡγοῦμαι δ' οὖν καὶ τὸν Δαυὶδ προσευχὰς πολλὰς ἀναπέμψαι τῷ Θεῷ, ὧν οὐδεμία γραφῇ ἠξιώθη, ἀλλ' αἱ μετέχουσαι προγνωστικῆς καὶ προφητικῆς δυνάμεως. Διόπερ καὶ ἡ παρούσα προσευχὴ τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρελήφθη, καὶ μέση τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν παρεμβέβηται, ὡς ἀνακεκραμένη προφητικοῖς λόγοις, καὶ κλῆσιν ἐθνῶν περιέχουσα. Ἄντικρυς γοῦν κλῆσις τῶν ἐθνῶν καὶ διὰ τούτων θεσπίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πολλὰ περὶ ἑαυτοῦ μόνου ἠύδατο, Ἐπάκουσόν μου, εἰπὼν, καὶ, Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, καὶ, Σῶσον τὸν δούλόν σου, ὁ Θεός μου, καὶ τὸ, Ἐλέησόν με, καὶ, Ἐξάρων τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου· ἔπει τοίνυν τὰ τοσαῦτα περὶ ἑαυτοῦ ἠύδατο, ὁ πλούσιος καὶ μεγαλόδωρος Θεὸς δεικνυσὶν αὐτῷ, ὅτι μὴ αὐτῷ μόνῳ τὰ τῆς προσευχῆς αἰτουμένῳ παρέξει, ἀπλωθήσεται δὲ ἡ θεία χάρις καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὡς καὶ αὐτῶν μελλόντων ἀπολαύειν τούτων, ὧν ὁ Δαυὶδ τυχεὶν ἤξιο. Ὅθεν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ φωτισθεὶς καὶ τὸ μέλλον θεασάμενος, ὑπερεκπλήττεται τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν μεγαλοδωρίαν, καὶ φησι τὰ προλεγόμενα. Θεοὺς δὲ ἐνταῦθα λέγεσθαι ὁ μὲν τις ἠγγίσεται τοὺς ἐν ἀνθρώποις δικαίους καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρας, διὰ τὸ λέγον· Ἐγὼ εἶπον, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰψίστου πάντες· ὁ δὲ τὰς κατ' οὐρανὸν θείας δυνάμεις, διὰ τὸ φάσκων τὸν Ἀπόστολον· Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, εἰτε ἐν οὐρανῷ, εἰτε ἐπὶ γῆς, (ὡσπερ εἰσι θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί·) ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτε ἀγγέλων τι, οὕτε προφητῶν τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν ἐποίησατο, εἰκότως εἰς πρόσωπον ἡγοῦμαι τοῦ Χριστοῦ λέγεσθαι τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἄλλος δὲ τις φήσει, διὰ τὸ ψευδῶς μὲν καὶ πλανημένως παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων νομίζεσθαι εἶναι θεοὺς, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἄλλον ἀλλαχού θεοποιεῖσθαι, μόνον δὲ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Θεὸν ἀνηγορεῖσθαι, ἐξ ἀπάντων τε τῶν ἐθνῶν λαοὺς ἑαυτῷ περιποιηθῆσαι· τούτου χάριν προφητικῶς εἰς πρόσωπον αὐτοῦ τὰς προκειμένας ἀναφωνεῖσθαι θεολογίας. Ἐπ' ἐπειδὴπερ πολλοὶ προφήται πρὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδόξων ἔργων γεγόνασι ποιηταί, οὐδεὶς δὲ πώποτε τοιαῦτα πράξεις ἀναγέγραπται, ὅποια ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐμφέρεται, καὶ ὅποια δίδεται διὰ τῆς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἐπιστροφῆς· διὰ τούτου λέγεσθαι καὶ τὸ, Οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου. Καὶ ποῖα ἔργα διδάσκει λέγων ἐξῆς· Πάντα τὰ ἐθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. Ἐὰν δὲ ἐπιφέρηται τὸ, Σὺ εἶ θεὸς ὁ μόνος, καὶ τοῦτο ἐφαρμόσεις τῷ Σωτῆρι, παραθεῖς τὸ, Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε· ὡσπερ γὰρ ἐπὶ συγκρίσει τῶν ἀποδοθέντων θεῶν οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι, οὕτως ἐν παραθέσει τῶν αὐτῶν σὺ εἶ θεός

et faciens mirabilia, tu es Deus solus. Omnes quidem orationes a sanctis Dei emissæ, utiles et necessariae sunt: æstimo tamen non omnes scripto consignatas fuisse, sed eas solum quas Spiritu sancto moti emisserunt, ita ut propheticas ederent voces. Puto igitur Davidem multas Deo emisisse orationes, quarum nulla scripto consignata fuit, exceptis iis quæ vi prospiciendi et vaticinandi præditæ erant. Ideo hæc oratio in libro Psalmorum posita, et in medium prophetiarum de Christo inserta fuit, utpote quæ propheticis dictis condita sit, et vocationem gentium complectatur. His itaque vocatio gentium manifeste prænuntiatur. Postquam enim multa sibi soli precatus esset, dicens, *Exaudi me*, et, *Custodi animam meam*, et, *Salvum fac servum tuum*, Deus meus, et, *Miserere mei*, et, *Lætifica animam servi tui*; cum, inquam, talia pro seipso precatus esset, dives ille et munificus Deus ostendit illi, non ipsi soli precanti, quæ in oratione serebantur, abs se concedenda; sed divinam gratiam in omnes gentes effundendam esse: quia futurum esset ut illæ quoque iis fruerentur, quæ David consequi rogabat. Quare Spiritu sancto illustratus, et futura prospiciens, magnum Dei gratiæ donum summopere miratur, et supra dicta verba profert. Putet vero quispiam hic deos vocari justos religiososque viros, quia dictum est, *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes*⁶⁹; alius vero eas, quæ in cælo sunt, divinas virtutes, quia Apostolus ait: *Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra (sicut sunt dii multi, et domini multi), nobis tamen unus Deus, Pater*⁷⁰. Quoniam igitur neque angelorum, neque prophetarum quispiam, vocationis gentium auctor fuit, jure arbitror de persona Christi dictum fuisse, *Non est similis tui in diis, Domine*. Alius dicet, quia a multis hominibus errore ductis dii esse falso existimantur, et apud omnes gentes, alius alio in loco deus habetur, solusque Salvator et Dominus noster per totum orbem Deus prædicatur, et ex omnibus gentibus populum sibi cooptavit; ideo hanc theologiam prophetice de ipsius persona proferri. Deinde quia ante Salvatorem nostrum prophætæ multi mirabilium operum auctores fuerunt; neque tamen ullus talia edidisse scribitur, qualia in Evangeliiis Salvator noster fecisse commemoratur, et qualia per gentium conversionem exhibentur; idcirco illud etiam dictum fuisse, *Et non est secundum opera tua*. Quænam sint illa opera, sub hæc docet his verbis: *Omnes gentes quas-cunque fecisti venient, et adorabunt coram te*. Quod si illud adjiciatur, *Tu es Deus solus*; id applies Salvatori, hoc item apponens, *Non est similis tui in diis, Domine*: sicut enim si te cum memoratis diis comparemus, non est similis tui; sic si te conferamus cum iisdem, tu es Deus solus. Siquidem solus Salvator et Dominus noster in principio erat, Dei Verbum erat, apud Deum erat, et Deus erat.

⁶⁹ Psal. LXXVI, 6. ⁷⁰ I Cor. VIII, 5, 6.

quamobrem non est similis ipsi in diis, ac solus ipse quasi in diis Deus fuerit; cum nullus ex multis illis, qui dii vocantur, comparatione illis Deus dici possit. Alius vero, quia secundum hæc omnia additur, *Tu es Deus solus*, dixerit ad Patrem et Deum universorum hæc omnia in oratione enuntiata referri: nam per ejus donum et gratiam vocatio gentium per Filium ejus facta est: et ipse fuit omnium creator, conditor et opifex, qui per Filium condidit, tum quæ in cælo, tum quæ in terra sunt: ipse quoque per Filium mirabilia omnia fecit, tum quæ in Veteri Testamento enarrantur, tum quæ in Novo describuntur; ideoque dici, — *Vers. 10. Non est secundum opera*; et, *Magnus es tu, et faciens mirabilia, tu es Deus solus*. Illud autem, *solus*, a Salvatore quoque nostro ad Patrem dictum fuit in illo, *Ut cognoscant te solum verum Deum*¹¹. Quoniam vero paternæ deitatis particeps est Filius, cum sit ejusdem regni consors, utpote unigenitus Filius, Dei Verbum, et Dei sapientia; jure et ipse præsentis theologiæ accenseatur qua hæc docemur, inter multos illos qui dii vocantur non esse quempiam similem Deo universorum: nam in uno solo unigenito ejus Verbo, Patris similitudo servatur. Quare imago Dei vocatur, et, *Deus erat Verbum*¹²; ita ut in ipso solo Patris similitudo conservetur, sed non in illis multis diis.

ζεται. Διὸ καὶ εἰκὼν χρηματίζει Θεοῦ, καὶ, Θεὸς ἢν Λόγος, ὡς ἐν αὐτῷ μὲν σώζεσθαι μόνῃ τῇ τῷ Πατρὸς ὁμοίωσιν, οὐκέτι δὲ καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς θεοῖς.

Vers. 11. Deduc me, Domine, in via tua, et ingrediar in veritate tua, lætetur cor meum ut timeat nomen tuum. Ne aberremus a veritate Dei, ductore egemus: quare Aquila, *Illumina*, inquit, *me in via tua, Domine, ambulabo in veritate tua*; Symmachus vero, *Ostende mihi, Domine, viam tuam, ut iter faciam in veritate tua*. Rursum item pro illo, *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum*, Aquila dicit, *Solitarium fac cor meum, ut timeat nomen tuum*; Symmachus vero, *Unito cor meum in timorem nominis tui*. — *Vers. 12. Confitebor tibi, Domine, Deus meus, in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum in æternum.* Cum multa in præcedentibus bona dixisset, confessionem peccati sui necessario revocat in memoriam, ut ne ex concessa sibi venia, et ex collatis sibi post remissionem muneribus, mollius segniusque versari videretur. Sese igitur ipse vertit et commovet, ac peccati sui memoriam repetit; ut hinc majore erga Deum gratiarum actione utatur. Quamobrem ait, *Confitebor tibi*; ac subjicit, *Eruxisti animam meam ex inferno inferiori*. Nam peccatum mortale hujusmodi est, ut in profundissimum inferni detrahat. Cum enim multa sint peccatorum genera, videntur alia ad superficiem inferni deferre, alia ad infernum, sive, ut quis dixerit, ad ipsum profundum, de quo fertur: *Via viri quæ videntur esse rectæ, postrema autem eorum respiciunt in profun-*

μόνος. Ἐπειδὴ περ μόνος ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ Θεοῦ Λόγος ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν· διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοῖος αὐτῷ ἐν θεοῖς, καὶ μόνος αὐτὸς ὡς ἐν θεοῖς εἴη ἂν Θεός, οὐδενὸς τῶν λεγομένων πολλῶν θεῶν ἐν τῇ αὐτοῦ παραθέσει δυναμένου χρηματίζειν Θεοῦ. Ἄλλος δὲ διὰ τὸ ἐπιφέρεισθαι πᾶσι τοῦτοις τὸ, ὅτι Σὺ εἶ Θεὸς μόνος, εἶπει ἂν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων τὰ προκειμένα πάντα διὰ τῆς εὐχῆς ἀναπέμπεσθαι· τῇ γὰρ αὐτῷ δωρεᾷ καὶ χάριτι ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γέγονε· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὄλων κτίστης καὶ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα συστήσας, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πάντα θαυματουργήσας διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὰ τε κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἱστορούμενα, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ ἀναγεγραμμένα· διὸ λέγεσθαι, *Οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου· καὶ, Μέγας εἶ σὺ, καὶ πῶν θανυμάσια*, σὺ εἶ ὁ Θεὸς Λόγος. Τὸ δὲ, *μόνος*, εἴρηται καὶ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τῷ, *Ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. Ἐπεὶ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος κοινωνῶνς ὑπέρχη ὁ Υἱὸς, τῆς αὐτῆς μέτοχος ὢν βασιλείας, ἅτε μονογενῆς Υἱὸς ὢν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ σοφία, εὐκρίτως ἂν καταλέγοιτο καὶ αὐτὸς τῇ παρουσίᾳ θεολογίᾳ διδασκώσῃ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁμοῖος τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ ἐν τοῖς πολλοῖς ὀνομαζομένοις θεοῖς· ἐν ἐνὶ γὰρ μόνῳ τῷ μενογενεῖ αὐτοῦ Λόγος ἡ τοῦ Πατρὸς ὁμοιότης αἰ-

Οδηγήσόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ προσύσσομαι τῇ ἀληθείᾳ σου, εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου. Εἰς τὸ μὴ ἀσφαλῆσαι τῆς ἀληθείας Θεοῦ, ποδηγοῦ δεόμεθα· ὡς περ ὁ μὲν Ἀκύλας, *Φώτισόν με, φησί, Κύριε, τῇ ὁδῷ σου, περιπατήσω ἐν ἀληθείᾳ σου*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἐξομολογήσῃ μοι, Κύριε, τὴν ὁδόν σου, ἵνα ὁδεύσω τῇ ἀληθείᾳ σου*. Καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ, *Εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου*, ὁ μὲν Ἀκύλας φησί· *Μονάχωσον τὴν καρδίαν μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἐρωσον τὴν καρδίαν μου εἰς φόβον τοῦ ὀνόματός σου*. *Ἐξομολογήσῃ μοι σοι, Κύριε, ὁ Θεός μου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ μου, καὶ δοξάσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα*. Πολλὰ χρηστὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηκῶς, ἀναγκαιῶς ἀναφέρει τῇ μνήμῃ τὴν περὶ τῆς ἁμαρτίας ἧς ἤμαρτεν ἐξομολόγησιν, ὡς ἂν μὴ δοκίμῃ διὰ τῆς παρασχέσεως αὐτῷ συγχωρήσεως καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὑπαρχόντων αὐτῷ, χαυνώσθαι, καὶ βεθυμότερον ἀναστρέφειν. Ἐπιστρέφει τοίνυν αὐτὸς ἑαυτὸν, καὶ μνήμην ποιᾷται τῆς αὐτοῦ ἁμαρτίας, ἵνα μελίζων γέννηται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστία· διὸ φησιν· *Ἐξομολογήσῃ μοι σοι· καὶ ἐπάγει· Ἐβύβωσον τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἄδου κατωτάτου*. Ἡ γὰρ πρὸς θάνατον ἁμαρτία τοιαύτη τυγχάνει, εἰς τὸν κατώτατον ἄδην κατασπῶσα. Πολλῶν γὰρ οὐσῶν ἁμαρτιῶν, εὐλοκασιν αἱ μὲν τοῦ ἄδου εἰς τὰ ἐπιπόλαια φέρειν, αἱ δὲ εἰς τὰ κατώτατα, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, εἰς αὐτὸν

¹¹ Joan. xvii, 3. ¹² Joan. i, 1.

τὸν πωθμένα, περὶ οὗ εἴρηται· Ὁδοὶ ἀνδρὸς αἱ δο- A
κούσαι ὄρθαι εἶναι, τὰ μέντοι τελευταία αὐτῶν
βλέπει εἰς πωθμένα ἄδου. Ἄλλ' ἔκειθεν, φησὶν,
ἔρῃσω με, ἐπειδὴ γέγονε τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπ'
ἐμέ. Εὐξάμενος γὰρ μεγάλου τυχεῖν ἔλεός ἐν τῷ ν'
φαλμῷ, ἐν ᾧ εἴρηκεν, Ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα
ἔλεός σου, ἐν τούτοις ὁμολογεῖται τετυχηκέναι τῆς
εὐχῆς· διὸ καὶ ἐξομολογεῖται οὐχ ἀπικώς, ἀλλ' ἐν ὄλῃ
αὐτοῦ τῆ καρδίᾳ. Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπαρέστη-
σαν ἐπ' ἐμέ, καὶ συναγωγὴ κραταιῶν ἐζήτησε
τὴν ψυχὴν μου, καὶ οὐ πρόθετό σε ἐνώπιον υἱ-
τῶν. Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεός, οἰκτιρῶν καὶ ἐλεή-
μων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός.
Μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς προσευχῆς εἰς τὴν ἐξομολόγη-
σιν, καὶ ὁμολογήσας τῷ Θεῷ τὴν χάριν, ὅτι ἐρῃύσατο
τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξ ἄδου κατωτάτου, ἀπολογεῖται τὴν
αἰτίαν ἐξαγορεύων δι' ἣν ἤμαρτε, καὶ φησὶν, ὅτι ἐξ
ἐπιβουλῆς πολλῶν ἀοράτων ἐχθρῶν τοῦτο πέπονθε,
φθονογράτων αὐτοῦ τῆ κατὰ Θεὸν προκοπῆ. Διὸ φη-
σιν· Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπαρέστησαν ἐπ' ἐμέ.
Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί, ὑπερήφανοι, εἰρή-
κασι, τὰς ἀοράτους καὶ ὑπερηφάνους δυνάμεις ἀνι-
ξάμενοι. Ὅποια δὲ βίαν πέπονθεν ἡ τοῦ Δαυὶδ ψυχὴ
οὐχ ὑπὸ μιᾶς δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὸ πλειόνων, διδάσκει
λέγων· Καὶ συναγωγὴ κραταιῶν· ἡ ὡς ὁ Ἀκύλας,
καὶ συναγωγὴ κατισχυρευομένων· ἡ ὡς Σύμμα-
χος, καὶ συναγωγὴ ἀνυποστάτων ἐζήτησε τὴν
ψυχὴν μου. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν ἐχθρῶν συναγωγὴ ἐζή-
τησε τὴν ψυχὴν μου, μὴ θεμένον πρὸ ὀφθαλμῶν τῶν
Θεῶν, σὺ δὲ, Κύριε, φησὶν, ἄπερ ἐκεῖνοι μὴ προσ-
εδόκησαν, συνεχώρησας καὶ ἐδωρήσας, βυσσάμενός μου
τὴν ψυχὴν ἐξ ἄδου κατωτάτου· καὶ τοῦτ' ἐπραξας, ὡς
οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων καὶ μακρόθυμος καὶ πολυέ-
λεος, καὶ ἐν πᾶσι τούτοις ἀληθινός ὑπάρχων.

Ἐπιβλεψὼν ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με· δὸς τὸ
κράτος τῷ παιδί σου, καὶ σώσον τὸν υἱὸν τῆς
παιδίσκης σου. Ὁρῶν με, φησὶν, ἐλέησόν με. Δείκνυσι
δὲ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ τὴν ταπεινώσιν καὶ τῆς ψυχῆς τὴν
κάκωσιν, ἣν καρίστη καὶ ἀρχόμενος τῆς προσευχῆς
ἐν οἷς ἔλεγε· Πτωχὸς καὶ πένθης ἐγὼ εἰμι. Ἀντὶ δὲ
τοῦ, Δὸς τὸ κράτος τῷ παιδί σου, σαφέστερον ὁ
Σύμμαχος ἠρμηνεύσεν εἰπὼν, Δὸς ἰσχὺν παρὰ σοῦ
τῷ δούλῳ σου. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξασθενήσας ὀλισθήσω,
μετὰ τῶν ἄλλων ὧν παρέσχου, δυναμωθῆναι ἀξιῶ,
πρὸς τὸ μὴ αἰθὶς καταπαλαισθῆναι ὑπὸ τῆς συνα-
γωγῆς τῶν κραταιῶν. Οὕτω δὲ με ἰσχυροποιήσας
αὔσεις, ὡς ἂν σου δούλον γενόμενον, υἱὸν δὲ τῆς παι-
δίσκης σου, ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας σου, ἣ καὶ τῆς ἐν
τῇ κατὰ Θεὸν παιδείᾳ θρησκάμενης αὐτὸν μητρὸς. Πόλη-
σον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν, καὶ ἰδέτωσαν
οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυρῆθησαν, ὅτι σὺ,
Κύριε, ἐβοήθησάς μοι, καὶ παρεκάλεσάς με.
Ὅσπερ τῷ Κάιν σημεῖον ἔθετο ὁ Θεός τῆς πονηρίας
αὐτοῦ δηλωτικὸν, ὅπερ σημεῖον οἱ θεωροῦντες· εἰργοντο
τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ χεῖναι τὸν Θεὸν στένειν καὶ
τρέμειν αὐτὸν ἐπὶ γῆς· οὕτω καὶ τοῖς τελείοις αὐ-
τοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθὸν δίδωσιν, ὅπερ ὁρῶντες, οἱ μὲν

dum inferni ⁷². Verum inde, ait, me eruisti, (VERS.
15) quoniam misericordia tua magna est super me.
Cum enim misericordiam magnam consequi in
quingentesimo psalmo precatus sit, in quo dice-
bat, *Miserere mei secundum magnam misericordiam
tuam*, hic se vota assecutum declarat; quare non
simpliciter, sed in toto corde confitetur. — VERS.
14, 15. *Deus, iniqui insurrexerunt super me, et syn-
agoga potentium quæsierunt animam meam, et non
proposuerunt te in conspectu suo. Et tu, Domine Deus
miserator et misericors, patiens et multæ misericor-
diæ et verax*. Cum ex oratione ad confessionem
conversus esset, fassus se Deo gratiam habere, quia
eripisset animam suam ex inferno inferiori; quasi
ad defensionem suam, causam asfert cur peccaverit,
complurium invisibilium inimicorum, qui suo
secundum Deum profectui inviderent, insidiis id se
perpessum asfirmans. Quare ait : *Deus, iniqui in-
surrexerunt super me*. Beliqui vero omnes inter-
pretes, *superbi*, dixerunt, invisibiles et superbas
virtutes subindicantes. Quam porro vim perpessa
sit Davidis anima, non ab una virtute, sed a plu-
ribus, ipse docet his verbis : *Et synagoga poten-
tium*; sive ut Aquila, *Et synagoga roboratorum*; aut
ut Symmachus, *Et synagoga intolerabilium quæsiuit
animam meam*. Verum synagoga quidem inimico-
rum quæsiuit animam meam, qui non posuerunt
Deum ante oculos suos : tu autem, Domine, ea
concessisti, ea dedisti, quæ ipsi non expectabant,
cum animam meam liberasti ex inferno inferiori.
Idque præstitisti, utpote misericors, miserator, et
patiens et multæ misericordiæ : in omnibusque iis
verax fuisti.

VERS. 16. *Respice in me et miserere mei; da im-
perium puero tuo, et saluum fac filium ancillæ tuæ*.
Respiciens, inquit, me, miserere mei. Hic porro
David humilitatem suam et animi afflictionem ex-
hibet, quam item in orationis exordio declaravit,
cum diceret, *Inops et pauper sum ego*. Pro illo au-
tem, *Da imperium puero tuo*, apertius Symmachus
interpretatus est his verbis : *Da robur a te servo
tuo*. Siquidem ne ex infirmitate peream, cum aliis
quæ largitus es, etiam roborari me postulo, ut ne
D
id iterum impugner a synagoga potentium. Sic robore
addito me servabis, utpote servum tuum; filium an-
cillæ tuæ, sive Ecclesiæ tuæ; vel matris quæ in
recto secundum Deum instituto ipsum educavit.—
VERS. 17. *Fac mecum signum in bonum, et videant
qui oderunt me, et confundantur, quoniam tu, Do-
mine, adjuvisti me et consolatus es me*. Quemadmo-
dum Caino signum posuit Deus, nequitie illius
indicium, quod signum qui videbant, ab eo interfi-
ciendo arcebantur ⁷³, quia Deus decreverat ut inge-
miseret et tremet super terram : sic etiam per-
fectis suis signum dat in bonum, quod cernentes
amici gaudent; inimici vero et qui oderunt eum,

⁷² Prov. xvi, 25. ⁷³ Gen. iv, 15.

pudore afficiuntur, a signo indicium habentes, ipsum in ejusmodi casu auxilio et consolatione muniri. Et fortasse inimicæ virtutes, signum Caino impositum cernentes, gaudebant, quod soleant de alienis lætari malis; angeli vero Dei de illo gement, ex signo impendentem illi a Deo iram agnoscetes. At in religiosa anima contrarium accidit; inimicæ quippe virtutes confunduntur, bonum illud signum in ipsa positum conspicientes; divini autem et boni angeli gaudent et gratulantur ei. Idipsum docuit Salvator noster dicens, gaudium esse in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente ⁷⁵.

1. FILIIS CORE, PSALMUS CANTICI.

LXXXVI.

VERS. 2-4. *Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portam Sion super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Memorabo Rahab et Babylonem, scientibus me. Pro illo, Filii Core, Aquila et Symmachus, Filiorum Core, ediderunt, quasi psalmus ab iis compositus sit, vel ab iis recitatus, non modicum psalterio, sed etiam cum cantico. Cum autem mecum reputarem qua de causa psalmi qui Filiorum Core inscripti sunt non una conjuncti sint, sed primo separatim positi a XLII, ac rursus duo seorsim locati, nempe LXXXIII et LXXXIV, iterumque alii duo, scilicet hic quem tractamus et subsequens; et cur in medio istorum positus sit LXXXV, inscriptus, Oratio Davidis: qua de re quæ tum succurrebant, in postremorum explicatione a me jam tradita sunt. Secus fortasse quispiam dixerit; nempe omnes qui in libro Psalmorum feruntur, a diversis viris prophetico Spiritu afflatis pronuntiatos, separatim positos fuisse, tum quia non eodem tempore dicti, tum quia non ab iisdem propheticæ pronuntiatu fuerant. A principio itaque quidam Mosis inscriptus fuit, alii Asaphi, alii Davidis, unus Salomonis, Atham Esdræ quoque alius; multi vero præter hosce inscriptione carent, ita ut cujusnam sint scire nequeamus. Cum ergo varie recitati fuissent, sparsim positi a studiosis harum rerum viris antiquitus servabantur. Deinde vero [dixerit idem], CL psalmos unum in librum coactos fuisse. Ac fortasse qui collegit, sive is Esdras fuerit, ut aiunt Hebræi, sive alius quispiam, eos qui primo ad manum venerunt, primos in libro constituit. Nam cum non omnes uno eodemque tempore repererit, necessario eos qui casu in manus inciderunt primo repertis adjunxit. Quamobrem cum octo primos Filiorum Core, ut verisimile est, una simul repertos, in libro simul posuisset, iis postea subjunxit eos qui sub hæc sese obtulerunt. Deinde cum plures alii reperti et in libro Psalmorum repositi fuissent post LXXXII psalmum, binos alios Filiorum Core deprehensos, nempe LXXXIII et LXXXIV, consequenter locavit. Tum post eorum spatium cum*

⁷⁵ Luc. xv, 7.

φλοι χαίρουσιν, οἱ δὲ ἐχθροὶ καὶ οἱ μισοῦντες αἰσχύνονται, γνώρισμα λαβόντες διὰ τοῦ σημείου, ὅτι βεβοηθηταὶ καὶ παρακέκληται ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι. Καὶ τάχα ἐπὶ μὲν τοῦ Κάϊν αἱ ἐχθραὶ δυνάμεις, ὁρῶσαι τὸ ἐπιτεθὲν αὐτῷ σημεῖον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐπέχαιρον αὐτῷ, ἅτε ἐπιχαιρησάκοιο οὔσαι· οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι ἐπέστενον αὐτῷ διὰ τοῦ σημείου τὴν ἐπιρητημένην αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ὄργην ἐπιγινώσκοντες. Ἐπὶ δὲ τῆς θεοφιλοῦς ψυχῆς τούναντιον, αἱ μὲν ἐχθραὶ δυνάμεις κατασθύνονται τὸ ἀγαθὸν σημεῖον ἐπιχειμῶνος ὁρῶσαι αὐτῇ· οἱ δὲ βεβοηθηταὶ καὶ ἄγαθοι ἄγγελοι χαίρουσιν καὶ συνευφραίνονται αὐτῇ. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐδίδαξεν εἰπὼν, χαρὰν γίνεσθαι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

Β ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΨΑΛΜΟΣ ΔΑΪΔ.

ΠΓ'.

Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ἀγαπῆ Κύριος τὰς πύλας Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Δεδοξισμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. *Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γνώσκοισι μὲν.* Ἀντὶ τοῦ, *Τοῖς υἱοῖς Κορέ, ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, τῶν υἱῶν Κορέ, ἐκδεδώκασιν, ὡς ὑπ' αὐτῶν πεποιημένου, ἢ διὰ τούτων εἰρημένου τοῦ ψαλμοῦ καὶ λεχθέντος, οὐ μόνον διὰ ψαλτηρίου, ἀλλὰ καὶ μετ' ᾠδῆς. Ζητῶν δὲ παρ' ἐμαυτῷ, τίνοι λόγῳ μὴ πάντες ἦσαν ἐφ' ἐνὶ συνημμένοι οἱ ἐπιγεγραμμένοι τῶν υἱῶν Κορέ, ἀλλ' οὕτω μὲν ἰδίως πρῶτοι οἱ ἀπὸ τοῦ μα' καὶ πάλιν ἰδίως ἀφορισμένοι δύο ὁ πγ', ὁ δ' καὶ π'· καὶ πάλιν ἕτεροι δύο, ὁ μετὰ χεῖρας ὁ ἐξῆς αὐτῷ· μέσος δὲ παρεμβέβληται τούτων ὁ πε' ἐπιγεγραμμένος Προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ· τὰ μὲν ἐμοὶ παραστάνα εἰς τὴν τῶν τελευταίων θεωρίαν διὰ τῶν εἰρημένων ἦδη πρότερον δεδῆλωται. Εἴποι δ' ἄν τις καὶ ἄλλως, ὅτι πάντες οἱ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν φερόμενοι λόγοι, ὑπὸ διαφορῶν ἀνδρῶν προφητικῶν Πνεύματι ἐλαλημένοι, ἰδιάζοντες ἦσαν, ὡς ἄν μῆτε ὑφ' ἑνα καιρὸν λεχθέντες, μῆτε ὑπὸ τῶν αὐτῶν προφητευθέντες. Αὐτίκα γοῦν ἐπιγέγραπται τις Μωυσέως, καὶ ἕτεροι τοῦ Ἀσάφ, καὶ τοῦ Δαυὶδ πάλιν ἕτεροι, καὶ ὁ Σολομῶντος ἄλλος, καὶ πάλιν Αἰθὴν τοῦ Ἐσδραίου· καὶ ἕτεροι δὲ πλεῖστοι ὅσοι παρὰ τούτους φέρονται ἀνεπίγραφοι, οὐ δυναμένων ἡμῶν εἰδέναι τίνος ἄρ' εἴεν. Διαφόρως οὖν εἰρημένων τῶν παλαιῶν στοράδην ὀπήρχε παρὰ τοῖς περὶ ταῦτα σπουδαῖος πεφυλαγμένον. Εἴθ' ὕστερον συναγθῆναι τοῖς ρν' ὑπὸ μίαν βίβλον. Μήποτε' οὖν ὁ συναγαγὼν, εἰς Ἐσδρας οὗτος ἦν, ὡς φασιν Ἐβραίων πατέρες, εἰς τις ἕτερος παρὰ τούτον, τοὺς πρώτους εἰς αὐτὸν ἐχομένους πρώτους ἐν τῇ βίβλῳ κατέταττεν. Οὐκ ἀθρόως γὰρ τοὺς πάντας ὑφ' ἑνα καιρὸν εὐρών, ἐξ ἀνάγκης τοὺς πρὸς χεῖρα παρεμπίπτοντας συνῆπτε τοῖς προεληφόσι. Διόπερ καὶ τοὺς πρώτους ἠ' τῶν υἱῶν Κορέ εἰκόσ τότε κατατάξαι, ὅτε καὶ ἀθρόως ὁμοῦ πάντες εὐρηγται· μετ' ἐκείνους δὲ συνάψαι τοὺς μετὰ ταῦτα εἰς αὐτὸν ἐλθόντας. Εἶτα πολλῶν ἐν τῷ μεταξὺ εὐρημένων, καὶ εἰς τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ἀναληφθέντων μετὰ τὸν ε' ψαλμῶν, εὐρησθαι πάλιν ἄλλους δύο τῶν*

υἱῶν Κορέ, οὓς καὶ ἀκολουθῆσαι συνάψας ἐν τῷ τρίτῳ καὶ π' καὶ τῷ πδ' κατέταξεν. Εἶτα μεταξὺ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Δαυὶδ Προσευχῆς εὐρεθίσθη, ἐνθελθὶναι καὶ ταύτην μετὰ τὸν πδ'. Καὶ πάλιν μετὰ τὴν Προσευχήν τοῦ Δαυὶδ, ἐν πε' τόπῳ καταλεχθεῖσαν, εὐρεθῆναι ἐτέρους δύο τῶν υἱῶν Κορέ, τὸν μετὰ χειρας καὶ τὸν ἐφεξῆς αὐτῷ· ἐξ ἀνάγκης τε καὶ αὐτοὺς συναχθῆναι τῇ Προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ. Τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ὑπάρχειν ὁ αὐτὸς εἶποι· ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ψαλμῶν συνθέσεως.

Πιστῶσεται δὲ τὸ λελεγμένον ἀπὸ προφητικῶν ἀποδείξεων· ἐπεὶ γὰρ ἐν ταῖς προφητικαῖς βίβλοις πολλάκις ἐστὶν εὐρεῖν τὰ τῷ χρόνῳ προλεχθέντα δεύτερα κείμενα τῇ τάξει, καὶ τὰ προφητευθέντα ὕστερα προτεταγμένα τῶν προαγόντων τοῖς χρόνοις. Ὁ γοῦν Ἰερεμίας προφητεύειν μὲν ἄρχεται ἐπὶ Ἰωσίου, παρατείνει δὲ μέχρι Σεδεκίου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας· Σεδεκίας δ' ἦν τέταρτος ἀπὸ Ἰωσίου βασιλεύς. Μετὰ γὰρ Ἰωσίαν δεύτερος Ἰωακείμ υἱὸς αὐτοῦ διαδέχεται τὴν ἀρχὴν· μεθ' ὃν τρίτος Ἰεχωνίας υἱὸς Ἰωακείμ· μεθ' ὃν τέταρτος Σεδεκίας ἀδελφὸς Ἰωακείμ· καθ' οὓς ἅπαντας τοῦ Ἰερεμίου προφητεύσαντος, ἡ ἐπιώνυμος αὐτοῦ γραφὴ ἄρχεται μὲν ἀπὸ Ἰωσίου· εἶτα προῖοντα μέμνηται Ἰεχωνίου τοῦ τρίτου ἀπὸ Ἰωσίου· εἶτα προφητεύει τὰ ἐπὶ Σεδεκίῳ, ὃς ἦν τέταρτος ἀπὸ Ἰωσίου· οἷς ἐξῆς τίθησι τὰ ἐν τῷ τετάρτῳ ἐπὶ Ἰωακείμ προφητευθέντα, ὃς ἦν δεύτερος μετὰ Ἰωσίαν. Εἰθ' ἐξῆς ἐπάγει τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ Ἰωακείμ· εἶτα τὰ ἐπὶ Σεδεκίῳ, καὶ πάλιν τὰ ἐπὶ Ἰωακείμ. Εἶτα μέμνηται τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ὡς μετὰ Σεδεκίαν κατέστη ἡγούμενος τῶν ἀπολειφθέντων Γοδολίας, καὶ ὡς Ἰσααὴλ ἀναίρει τὸν Γοδολιαν, μεθ' ὃν Ἰωανᾶν υἱὸς Καριὲ ἡγεῖται. Καὶ μετὰ τούτους ἅπαντας ἐξῆς ἐπάγει τὰς ἐν τῷ δ' εἶτε Ἰωακείμ λεχθεῖσας προφητείας, καὶ πάλιν τὰς ἐν ἀρχῇ βασιλείας Σεδεκίου, εἰρημένους. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ παρὰ τῷ Ἐζεκιήλ τὰ παραπλήσια. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ τούτου γραφῇ οὐχ ἐξῆς τοῖς χρόνοις σύγκεινται αἱ προφητεῖαι· ἀλλ' εἰσὶν αἱ μὲν κατὰ τὸ κ' ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας προτεταγμένοι τῷ ια' τῆς αἰχμαλωσίας εἰρημένους· μετὰ γὰρ τὰς ἐν τῷ κ' εἶτε φέρονται αἱ λεχθεῖσαι ἐν τῷ ια' τῆς αἰχμαλωσίας εἶτε· καὶ πάλιν μετὰ τὰς ἐν τῷ ια' ἄλλαι φέρονται ἐν τῷ ι' εἶτε εἰρημέναι, καὶ ἐξῆς αἱ ἐν τῷ κ' εἶτε. Καὶ τούτων ἅπαντων εἶποι ἂν τις τὴν αἰτίαν οὐκ ἄλλην εἶναι τῆς ἀποδεδομένης. Σποράδην γὰρ, ὡς εἰκόσ, τῶν κατὰ χρόνους καὶ καθ' ἕκαστον βασιλέα μερικῶς προπεφητευμένων, τὸ παλαιὸν παρὰ τοῖς σπουδαίοις σωζομένων, ἦτοι τὸν Ἐσδραν, ἢ καὶ τινὰς ἐτέρους, ὑπὸ μίαν περιγραφὴν συναγομένης τὰ ἐκάστῳ τῶν προφητῶν κατὰ χρόνους διαφόρους λεχθέντα, τοὺς πρώτους εὐρισκομένους λόγους κατατάσσιν πρώτους· εἰθ' ἐξῆς συνάπτειν τοὺς μετὰ ταῦτα εὐρισκομένους, εἰ καὶ προηγοῦν τῷ χρόνῳ. Τὸν δ' αὐτὸν εἶναι λόγον καὶ ἐπὶ τῆς τάξεως τῶν Ψαλμῶν, καθόλου μὲν ἅπαντων, ἰδίως δὲ καὶ τῶν μετὰ χειρας ἡμῖν ἐξεταζομένων· εἰ μὴ ἄρα τις βαθύτερος νοῦς λαυθάων ἡμᾶς ἐτέρους τινὰς λογισμοὺς παραστήσει τῆς τῶν ἐζητημένων αἰτίας· Τὰ γε μὴν ἡμῖν ὑποπεσόντα εἰς τε τὴν τάξιν τῶν υἱῶν Κορέ, καὶ περὶ τῆς Προσευχῆς τοῦ Δαυὶδ τῆς πρὸ τοῦ μετὰ χειρας

A Oratio Davidis reperta fuisset, eam post LXXXIV reperiit. Ac rursus post Orationem Davidis, quæ LXXXV numero posita fuerat, inventos fuisse dicit duos alios Filiorum Core, hunc quem tractamus, et sequentem : ac sic necessario Orationi Davidis conjunctos fuisse. Idipsum porro dixerit idem in reliquorum psalmorum ordinatione contigisse.

ὁ αὐτὸς εἶποι· ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ψαλμῶν συνθέσεως.

Hæc vero sententia prophetis exemplis confirmatur : nam in prophetis libris frequenter reperire est ea, quæ prius dicta sunt, secundo loco posita, et quæ postremo prænuntiata sunt, iis quæ præcesserant præmissa. Nam Jeremias initium prophetandi ducit a tempore Josiæ ; et usque ad Sedeciam et captivitatem pertingit : Sedecias vero quartus erat a Josia rex. Post Josiam enim secundus regnum excipit Joachim filius ejus, sub hæc tertius Jechonias filius Joachim, et post eum quartus Sedecias frater Joachim : ac cum Jeremias his omnibus regnantibus prophetaverit, ejus Scriptura a Josia init ; sub hæc Jechonice, qui tertius a Josia erat, meminit ; tum ea quæ sub Sedecia vaticinatur, qui quartus erat a Josia : his quarto loco subjungit ea quæ prænuntiata sunt sub Joachim, qui secundus post Josiam erat. Adjicit postea quæ in principio ipsius Joachim dicta sunt ; hinc quæ sub Sedecia ; rursus ea quæ sub Joachim. Deinde captivitatem in Babylonem meminit, et quomodo post Sedeciam residui populi dux Godolias constitutus sit, et quomodo Ismael Godoliam occiderit, post quem Joanan filius Carie dux fuit. Post hos autem omnes afferit deinde prophetias anno quarto Joachim pronuntiatas ; sub hæc illas quæ initio regni Sedecie dictæ sunt. Similia quoque in Ezechiele reperias. Nam in hujus quoque scriptura prophetiæ non ordine temporis jacent ; sed quæ vicesimum septimum captivitatis annum spectant, præmittuntur iis quæ de undecimo captivitatis anno dicta sunt : post illas enim vicesimi septimi anni prophetias, quæ undecimo anno dictæ sunt, feruntur : deinde vero post illas undecimi anni, quædam habentur decimo anno dictæ, hinc quæ anni vicesimi quinti sunt. Quorum omnium non aliam causam quis afferat præter jam traditam. Nam cum sparsim, ut verisimile est, variis temporibus, et sub singulis regibus separatim editæ prophetiæ, a studiosis antiquitas servatæ fuissent, sive Esdras, sive quidam alii, singulorum prophetarum dicta, variis temporibus prolata, uno volumine circumscribentes, ea quæ primo reperta fuerant, primo loco posuerunt, deinde ea quæ postea ad manum venerunt, subjungere, etiamsi tempore præirent. Eadem vero ratione Psalmi digesti sunt, sive omnes a spectantur, sive ii seorsim quos jam tractamus. Nisi fortasse profundior aliqua intelligendi ratio, nobis occulta, aliam causam ad quæstiones solutionem afferat. Ea vero quæ de ordine psalmorum Filiorum Core, et de Oratione Davidis quæ ante hunc psalmum posita et in ma-

dio psalmodum Filiorum Core locata est, prout succurrebant a nobis exposita sunt, cuique volenti legere licet. Et hæc quidem a nobis exercitationis causa dicta sint.

Quia vero in hoc psalmo indefinite sic incipitur : *Fundamenta ejus in montibus sanctis* ; merito roget aliquis quisnam ille sit. Cui respondeat incunctanter quispiam, Deum esse intelligendum ; quia deinde subjungitur, *civitas Dei*. Ego vero considerata psalmi serie, cum deinceps dictum occurrat : *Numquid Sion dicit, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam* ; pro quo Aquila interpretatus est : *Et Sioni dicitur, Vir et vir natus est in ea, et ipse firmabit eam* ; Symmachus vero : *De Sion dicitur, secundum singulos homines ipse natus est ibi, ipse vero firmavit eam* ; arbitror congruentissime dictum esse illud : *Fundamenta ejus in montibus*, sine additamento illo, *Dei* ; ut perquirentes quis ille esset, ex sequentibus comperiremus, eum esse virum qui Sionem fundasse dicitur, quique istic natus est. Nam ait : *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam* ; sive, *et ipse firmavit eam*. Cum dicitur ergo : *Fundamenta ejus*, subaudiamus nos virum qui fundavit eam, videlicet Dei civitatem. Dei vero civitatem, eam esse putare quæ in Palæstina olim Judæorum metropolis erat, id non solum vile et abjectum, sed etiam impium esset ; nam de illa Judææ civitate, quæ jam ab alienigenis gentibus incolitur, existimare dictum esse illud, *Diligit Dominus portas Sion*, quæ jam desertæ et di. utæ sunt ; et illud, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*, ne rursum alibi, *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei*⁷⁶ ; et iterum, *Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus*⁷⁷ ; hæc, inquam, omnia dicta intelligere de civitate, quam nunc Græci, alienigenæ et idololatræ incolunt, abjecta sane mihi et villissima sententia videtur. Quod si quis perpendat solere divinas et propheticas voces civitatem Dei vocare pium ac religiosum institutum, is sane videbit quo pacto per totum orbem, Deo dilectum illud et religiosum institutum et civitatem Salvator et Dominus noster Jesus, Christus Dei, fundaverit et firmaverit. Quare diversimode prædicatur a prophetis, cum dicitur de illo, *Hic ædificabit civitatem meam*. Nam Dei civitatem, videlicet institutum secundum Deum, et religiosam vitæ rationem per totum orbem solus ille, in ipsa civitate genitus, constituit et firmavit per Ecclesiam suam catholicam, in omni loco, regione et civitate constitutam : de qua dictum putare convenit illud, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* ; et illud, *Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei*⁷⁸ ; et quæcunque illis similia in divinis Scripturis feruntur. Ἐκκλησίας· περι ἧς κατεῖσθαι προσήκει· λέγεσθαι τό· Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περι σου, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, καὶ τό· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα τιαῖτα ἐν ταῖς θείαις φέρεται Γραφαῖς.

ψαλμοῦ κειμένης, καὶ μέσης τῶν ὑδάτων Κορὴν παρεμβεβλημένης, πρόκειται τοῖς θεέλουσιν ἐντυγχάνειν τοῖς εἰρημένοις ἡμῖν ἔμπροσθεν. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ὡς πη προγεγυμνάσθω.

Ἐπεὶ δὲ ἀορίστως ἀρχόμενος ὁ λόγος ἐν τῷ ψαλμῷ φησιν· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· εἰκότως ἂν τις ζητήσῃ, τίος αὐτοῦ. Προχείρων μὲν οὖν εἶποι τις ἂν νοεῖσθαι τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ ἐξῆς ἐπιλέγεται· ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ δὲ, ἐπιστήσας τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ψαλμοῦ, καὶ εὐρῶν ἐξῆς εἰρημένον ἡμῖν τῇ Σιών ἔρει· Ἀνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν ἂν ὅς ὁ Ἀκύλας πεπολιῆκε· Καὶ τῇ Σιών λεχθήσεται· Ἀνὴρ καὶ ἄνθρωπος ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐδράσει αὐτήν· Ὁ δὲ Σύμμαχος (1)· Περὶ δὲ Σιών λεχθήσεται· Καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον αὐτὸς ἐτέθη ἐκεῖ· αὐτὸς δὲ ἠδρασεν αὐτήν· ἡγοῦμαι σφόδρα ἀκολουθῶς εἰρῆσθαι τό· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ μὴ προκίεσθαι τὸ, τοῦ Θεοῦ· ἴν', ἐπιτήσαντες τίος αὐτοῦ, εὐρωμεν ἀπὸ τῶν ἐξῆς τὸν λεγόμενον θεμελιώσαντα τὴν Σιών ἄνδρα, τὸν καὶ γεννηθέντα ἐκεῖ· Ἀνθρωπος, γὰρ φησιν, ἐτέθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτήν· ἢ καὶ αὐτὸς ἠδρασεν αὐτήν. Λεγομένου τοιγαροῦν τοῦ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ, προσπακούσωμεν ἡμεῖς τὸ πῶς ἐν ὄρεσι τοῦ θεμελιώσαντος αὐτῆν· ὁ δὲ δὲ ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν. Πόλιν δὲ τοῦ Θεοῦ νομίζειν τὴν κατὰ Παλαιστίνην τὰ πάλαι συνεστῶσαν Ἰουδαίων μητρόπολιν οὐ μόνον ταπεινὴν, ἀλλὰ καὶ δυσσεβῆς. Τὸ γὰρ περὶ τῆς νῦν ὑπὸ ἀλλοφύλων ἐθνῶν οἰκουμένης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πόλεως λέγεσθαι νομίζειν πῶς· Ἀγαπῆ Κύριος τὰς πόλεις Σιών, τὰς νῦν ἐρήμους καὶ ἠφανισμένας· καὶ τό· Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περι σου, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν ἄλλαχθ'· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Μέγας Κύριος καὶ ἀνετὸς σφόδρα ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἁγίᾳ αὐτοῦ· καὶ ταῦτα πάντα νομίζειν λέγεσθαι περὶ πόλεως ἣν ἔθνη οἰκοῦσι νῦν· Ἕλληνας καὶ ἀλλοφύλους καὶ εἰδωλολάτραι, σφόδρα μοι δοκεῖ ταπεινῆς εἶναι, καὶ μικροπρεπῆς διανοίας. Εἰ δὲ τις νοήσειεν ὅπως εἰκόσασιν αἱ θείαι καὶ προφητικαὶ φωναὶ πόλιν Θεοῦ καλεῖν τὸ θεοσεβῆς πολιτεύμα, βλάται τίνα τρόπον καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὴν θεοφιλεῖ ταύτην καὶ θεοσεβῆ πολιτείαν τε καὶ πόλιν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἐθεμελίωσεν τε καὶ ἠδρασε. Διὸ καὶ ποιητικῶς κηρύττεται ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐν οἷς λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ τό· Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. Τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ πόλιν, δηλαδὴ τὴν κατὰ θεῖον πολιτείαν καὶ τὸ θεοσεβῆς πολιτεύμα καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης μόνος αὐτὸς γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ ἰδρύσαστο, καὶ κατεπέφρατο διὰ τῆς ἐν παντὶ τόσῳ καὶ πάσῃ χώρᾳ καὶ πόλει συνεστῶσης αὐτοῦ καθολικῆς***

⁷⁶ Psal. XLV, 5. ⁷⁷ Psal. XLVII, 2. ⁷⁸ Psal. XLV, 5.

(1) Lectio Symmachi hic vitiosa videtur ; infra sincerior est.

Τῆς οὖν μεγίστης ταύτης καὶ θεοπρεποῦς πόλεως, λέγει δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐμφαινόμενου θεοσεβοῦς πολιτεύματος, οἱ θεμέλιοι τυγχάνουσιν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Ἐρμηνεύει δὲ τὸν λόγον ὁ Ἀπόστολος φάσκων· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμέλιῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ οὐκ ἐνταῦθα κάτω καὶ παρ' ἡμᾶς τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἄνω που καὶ ἐν τοῖς καλουμένοις ἁγίοις ὄρεσι. Διὸ λέλεκται· Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Εἶεν δ' ἂν ταῦτα τὰ ὄρη οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, ἔνθα τὸ μέγα πνεῦμα τῆς ἐπουρανοῦ Σιών, καὶ τῆς ἀληθοῦς μεγάλης τοῦ Θεοῦ πόλεως συνέστηκεν. Οὐκ ἐμὸς δὲ οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τὸν φήσαντος Ἀποστόλου· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μίσητηρ ἡμῶν, καὶ Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ταύτης οὖν τῆς μεγάλης πόλεως τοῦ Θεοῦ εἰκὼν μὲν ἐστὶν ἡ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ στηρίγματα αὐτῆς καὶ θεμέλιοι, οἱ ἐν τοῖς ἀποδοδομένοις ἡμῖν ἁγίοις ὄρεσιν ὑφesseθήκασιν· αἱ δὲ εἰσοδοὶ καὶ αἱ πρῶται στοιχειώσεις αὐτῆς ἐκείνης τῆς οὐρανοπόλεως ἐνταῦθα τυγχάνουσι παρ' ἡμῖν. Ὅσπερ εἰσόδους καὶ εἰσχωγὰς τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος πύλας ὠνόμασε Σιών ὁ λόγος φάσκων· Ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πύλας Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. Σκηνώματα δὲ Ἰακώβ αἱ Ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις, καὶ αἱ κατὰ Μωυσέως σωματικαὶ θρησκείαι ἐνταῦθά μοι δοκοῦσι λέγεσθαι· ὧν προτιμότεραι τυγχάνουσι παρὰ τῷ Θεῷ αἱ πύλαι τῆς Σιών, τουτέστιν αἱ εἰσοδοὶ καὶ εἰσχωγὰς τῆς ἐπουρανοῦ βασιλείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἰδρυμέναι. Ἐν μόνῃ γὰρ ταύτῃ κηρύσσεται ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, καὶ τοῦ σωτηρίου γε εὐαγγελίου ὁ πᾶς σκοπὸς ἐκείσε βλέπει. Ἐπεὶ καὶ αἱ σωτήριοι ἐπαγγελίαι, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ ἡ πᾶσα ἐλπίς τοῦ κατὰ Χριστὸν πολιτεύματος, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὀρᾷ. Γέγραπται γοῦν, ὅτι ἐκήρυξεν ὁ Σωτὴρ λέγων· Ἡγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἐμακάριζέ τε τοὺς ἄγιους τῶν οικειῶν μακαρισμῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς βασιλείαν οὐρανῶν· ἀλλὰ καὶ ἐδίδασκεν εὐχεσθαι τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐξαιτεῖσθαι φάσκοντας ἐν τῇ προσευχῇ· Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Εἰκότως τοίνυν πάντα τὰ τοιαῦτα πύλαι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὠνομάσθησαν, εἰσοδοὶ τινες καὶ εἰσχωγὰς τυγχάνουσαι τῆς ἐκείσε πορείας. Ἀγαπᾷ τοίνυν ταύτας τὰς πύλας τῆς ἐπουρανοῦ Σιών ὑπὲρ τὰς νομικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς συναγωγὰς, ὅσπερ ὠνόμασε σκηνώματα Ἰακώβ. Οὐδὲν γοῦν παρ' ἐκείνοις περὶ τῆς ἐπουρανοῦ πόλεως τοῦ Θεοῦ μνημονεύεται, οὐδέ τις αὐτοῖς σκοπὸς περὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐνεστί, κάτω δὲ δι' ὅλου νενευκότες τὰς ἐλπίδας ἐπὶ γῆς ἔχουσι, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐνταῦθά που προσωκῶσι· διὸ προτιμότεραι παρὰ τῷ Θεῷ τυγχάνουσι τῶν σκηνωμάτων Ἰακώβ αἱ προδηλωθεῖσαι ἡμῖν

Hujus itaque maximæ et Deo dignæ civitatis, scilicet Ecclesiæ Dei, et pii instituti in ea servati, fundamenta sunt in montibus sanctis. Locum autem explicat Apostolus his verbis : *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo, angulari lapide Jesu Christo* ¹⁹. Et vero fundamenta ejus non inferius posita et penes nos sunt; sed sursum, et in iis qui montes sancti vocantur. Quare dicitur, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Illi porro montes sancti, sunt cæli cælorum, ubi magnum illud institutum cælestis Sionis et vere magnæ Dei civitatis consistit. Neque meus hic sermo est, sed ejusdem Apostoli dicentis : *Illæ vero quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra* ²⁰; et, *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et milliarum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui descripti sunt in cælis* ²¹. Hujus itaque magnæ Dei civitatis imago fuerit Ecclesia Dei, quæ est in terra; fulcra autem et fundamenta ejus ea sunt, quæ superius per montes sanctos significari tradidimus; ingressus autem et primi aditus cælestis illius civitatis apud nos sunt. Qui ingressus et aditus ad religiosum illud institutum, hic portæ Sion vocantur, cum dicitur : *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob*. Hic autem mihi per illa tabernacula Jacob, Judaicæ traditiones et Mosaici corporales cultus significari videntur : quibus præstantiores apud Deum sunt portæ Sion, id est, ingressus et aditus ad regnum cæleste, in Ecclesia stabiliti. In ea namque sola prædicatur regnum cælorum : totusque salutaris Evangelii scopus eo respicit. Siquidem salutaria promissa, evangelica prædicatio, totaque Christiani instituti spes, regnum cælorum spectant. Scriptum est enim hæc prædicasse Salvatorem : *Appropinquavit regnum cælorum* ²²; ipseque beatos prædicavit eos qui propria sibi beatitudine digni sunt, ipsique regnum cælorum pollicitus est; imo etiam discipulos suos precandi et regnum cælorum petendum edocuit, hanc orationis formam tradens : *Fiat voluntas tua, adveniat regnum tuum* ²³. Jure ergo hæc omnia portæ regni cælorum vocata sunt, utpote ingressus aditusque itineris illo instituendi. Diligit ergo Dominus has cælestis Sionis portas, quas quam omnes legales et Judaicas synagogas, quas tabernacula Jacob appellavit. Apud Judæos enim cælestis illa Dei civitas nullatenus memoratur, neque pro scopo habent ipsi regnum cælorum; sed deorsum proni, in terra spem habent, et promissa sibi data hic exspectant : quare portæ illæ cælestis Sion, quas supra declaravimus, majore in pretio apud Deum habentur, quam tabernacula Jacob. Cujus Sionis fundamenta non hic et in terra, humili loco posita sunt, sed in montibus sanctis, uti supra explicavimus.

¹⁹ Ephes. ii, 20. ²⁰ Gal. iv, 26. ²¹ Hebr. xii, 22, 23. ²² Matth. x, 7. ²³ Matth. vi, 10.

πύλαι τῆς ἐπουρανίου Σιών· ἤ; οἱ θεμέλιοι οὐκ ἐνταῦθα κάτω που ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὕψει τοῖς ἀγίαις ὑπάρχουσι, τοῖς προτεθεωρημένοις.

Memorabo Rahab et Babylonem scientibus me. Et ecce alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopicum, hi facti sunt illie. Pro illo, Memorabo Rahab et Babylonem, Aquila dicit, Memorabo impetum et Babylonem; Symmachus, Memoria repetam superbiam et Babylonem. Æstimo autem per Babylonem, Tyrum et Rahab, et per alienigenas ac populum Æthiopicum, vocationem gentium adumbrari, quæ a priore instituto mutata et translata, regeneratione in civitate Dei dignate sunt: quas prioris generis sui memores esse sermo expetit. Nam cum dicitur alienigenas, Tyrum et populum Æthiopicum illic factos fuisse, quid aliud quam alienigenarum gentium in civitate Dei regeneratio significatur; Aquila vero ait, Phylistæa et Tyrus cum Æthiopia, hic natus est illic; simili modo Symmachus interpretatus est his verbis, Ecce Phylistæi et Tyrus cum Æthiopia, hic natus est illic. Illic vero ubinam natos dicit, nisi in civitate Dei, aut in spiritualibus ejus portis? Illud quippe ipsa orationis series subindicat. Cum dixisset enim, Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei, subjicit postea, tales et tales alienigenas illic ortos esse, et populum Æthiopicum ibidem esse natum; videlicet in memorata Dei civitate, aut in portis ejus, speculandi modo intellectis. Hæc opere completa, veritatem verborum salutaris gratiæ comprobant: quæ Babylonios, Tyrios et omnes alienigenas Israelitico generi extraneos, per lavacrum regenerationis et per omnia Novi Testamenti mysteria in prædicta civitate Dei regenerat. — VERS. 5, 6. Mater Sion dicit, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. Reliquorum interpretum editiones clarius horum sententiam exposuerunt. Nam Symmachus hoc modo interpretatus est: De Sion dicitur per singulos, Homo hic natus est illic: ipse fundavit eam Altissimus. Dominus numerabit scribens populos: hic natus est illic. Theodotio vero ait: Et Sioni dicitur, Vir et vir natus est in ea, et ipse fundavit eam, et præparavit eam Altissimus. Dominus narrabit in scriptura populorum, Hic natus est in ea. Et animadvertas, quæso, sicut in his dictum est de alienigenis, Alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopicum hi facti sunt illic; sic et hoc loco, Dicitur, inquit, Vir et vir natus est ibi; et postea rursus, Dominus scribens populos, Hic natus est illic. Nam id

primo de populo alienigenarum dictum est; secundo, de viro qui illic natus fuisse dicitur; tertio, de ipso Domino. Etenim, inquit, ipse Dominus, qui hæc vaticinatur et populos scribit, hic natus est illic.

ἀνὴρ ἐτέχθη ἐκεῖ· καὶ πάλιν ἐξῆς· Κύριος γράφων λαούς, Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Πρώτερον μὲν γὰρ εἶρηται περὶ τοῦ λαοῦ τῶν ἀλλοφύλων· δεύτερον δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ Κύριος, φησὶν, αὐτὸς ὁ θεοπέζων ταῦτα καὶ γράφων λαούς, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ.

(1) Supra, μὴ τῆ.

Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γενέσσοισί με. Καὶ ἰδοὺ ἀλλοφύλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθίοπων, οὗτοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ. Ἀνὴρ τοῦ Μνησθήσομαι Ῥαὰβ καὶ Βαβυλῶνος, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἀγαπήσω ὀρμημάτων καὶ Βαβυλῶνος ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀγαπήσω ὀπερηφάντων καὶ Βαβυλῶνα. Ἠγοῦμαι δὲ διὰ Βαβυλῶνος καὶ Τύρου καὶ Ῥαὰβ, διὰ τε τῶν ἀλλοφύλων καὶ τοῦ λαοῦ τῶν Αἰθίοπων, τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν αἰνέτεσθαι, τῶν μεταβλημένων καὶ μεταβληθέντων ἀπὸ τῆς προτέρας ἀγωγῆς, καταξυθέντων τε ἀναγεννήσεως τῆς ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ· οὗς ὁ Λόγος ἀναμνησκεῖν βούλεται τῶν προτέρου ἑαυτῶν γένους. Τῷ γὰρ φάσκειν ἀλλοφύλους, καὶ Τύρον καὶ λαοὺς Αἰθίοπων γεννηθῆσαι ἐκεῖ, τί ἕτερον ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν τὴν ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ ἀναγέννησιν; Καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ φησὶ· Φυλιστιαία καὶ Τύρος μετὰ Αἰθιοπίας, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν· Ἰδοὺ Φυλιστιαῖοι καὶ Τύρος μετὰ Αἰθιοπίας, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Ἐκεῖ δὲ, ποῦ φησὶ τετέχθαι τοὺς ἀλλοφύλους, ἀλλ' ἢ ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ταῖς πύλαις αὐτῆς ταῖς νενομημέναις; Τοῦτο γὰρ ἢ ἀκολουθία τῆς συμφράσεως ὑποβάλλει νοεῖν. Προειπὼν γὰρ· ἀδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πόλις τοῦ Θεοῦ, ἐπιλέγει συνάπτων ἐξῆς, ὡς ἄρα οἶδε καὶ οἶδε ἀλλοφύλοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ, καὶ ὁ λαὸς Αἰθίοπων ἐτέχθη ἐκεῖ· δηλονότι ἐν τῇ προειρημένη πόλει τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ταῖς ταύτης τεθεωρημέναις πύλαις. Ἄ δὴ καὶ Ἐργοῖς ἐπιτελεσθέντα τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν πιστοῦται τῆς σωτηρίου χάριτος, καὶ Βαβυλωνίου καὶ Τυρίου, καὶ πάντας τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοτρίους τοῦ γένους τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, καὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστηρίων ἀναγεννώσεως ἐν τῇ δηλωθείσῃ πόλει τοῦ Θεοῦ. Μήτηρ (1) Σιών ἐρεῖ· Ἄνθρωποι καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Αἱ τῶν λοιπῶν ἐρημικῶν ἐκδόσεις λευκότερον τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν παρέστησαν. Ὁ μὲν γὰρ Σύμμαχος τοῦτον ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Περί τε Σιών λεχθήσεται καθ' ἕκαστον· Ἄνθρωπος οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· αὐτὸς ἠδρασεῖν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Κύριος ἀριθμήσει γράφων λαούς· οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Καὶ ὁ Θεοδοτίων φησὶ· Καὶ τῆ Σιών γηθήσεται· Ἄνθρω καὶ ἄνθρω ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Κύριος διηγήσεται ἐν ἡραζῆ λαῶν· Οὗτος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ. Καὶ πρόσθετι τινὰ τρόπον ἐν τούτοις ὁσπάρ εἶρηται περὶ τῶν ἀλλοφύλων, τό· Ἄλλοφύλοι καὶ Τύρος καὶ λαὸς Αἰθίοπων, οὗτοι ἐγενήθησαν ἐκεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Λεχθήσεται, φησὶν· Ἄνθρω καὶ ἄνθρωπος οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ, καὶ τρίτον περὶ ἀνδρὸς τοῦ λεγομένου τετέχθαι ἐκεῖ, καὶ τρίτον περὶ Σωτήρος ἡμῶν ἠνέξατο· τὸν δὲ Κύριον καὶ αὐτὸν τε-

Σαφῶς δὲ ὁ Λόγος τὸν μὲν ἄνδρα τὸν τεχθέντα ἐκεῖ, τουτέστιν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, τὸν ἄνθρωπον τὸν Σωτήρος ἡμῶν ἠνέξατο· τὸν δὲ Κύριον καὶ αὐτὸν τε-

τέχθαι ἐκεῖ φάσκων, παρίστωσι τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου κατοίκησιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ Σιών, πόλις οὐσα τοῦ Θεοῦ, χώρα τυγχάνει τοῦ τεχθέντος ἐν αὐτῇ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ ἀνὴρ χώρα γίνεται καὶ δοχεῖον τοῦ ἐν αὐτῷ γεννηθέντος Θεοῦ Λόγου, ὡς ἐν ἱερῷ ἄγιῳ καὶ ναῷ, μᾶλλον δὲ ὡς ἐν ἀγάλματι καὶ δοχείῳ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἐν αὐτῷ κατωικηκός. Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως ὁ Λόγος ἐδίδασκεν εἰς τὸ γνωσθῆναι πῶς ἀλλόφυλοι καὶ Τύροις καὶ λαὸς Αἰθιοπίων ἐγενήθησαν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, καὶ γεγονόσιν υἱοὶ Θεοῦ διὰ τῆς παρ' αὐτῷ ἀναγεννήσεως. Ὅπως γὰρ καὶ κατὰ τῖνα τρόπον ἡ τοσαύτη εἰς οὐρανοὺς ἐξεγύθη χάρις, παρέστησεν εἰπὼν τὰ κατὰ τὸν ἀνδρα τὸν γεννηθέντα ἐκεῖ, καὶ τὸν ἐν τῷ ἀνδρὶ πάλιν γεννηθέντα Κύριον. Οἷς ἅπασιν ἐπιλέγει τὸ, Ὡς εὐφρανόμενον πάντων ἡ κατοικία ἐν σοί· ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶ, Καὶ ἄδοντες ὡς χοροὶ πᾶσαι πηγαὶ ἐν σοί· ὁ δὲ Σύμμαχος, Καὶ αἰνέσουσιν ὡς ἐν αὐλοῖς πᾶσαι αἱ πηγαὶ ἐν σοί. Οἶμαι δὲ σημαίνεσθαι καὶ διὰ τούτων τὴν τῶν πιστῶν ἀπάντων, τῶν δὲ τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ πόλεως καταξωθησομένων, ἐπισυναγωγὴν, καὶ τὴν εἰς ἓνα χορὸν ἀποκατάστασιν. Τῷ γὰρ λέγεσθαι, ἐν σοί, τὸν τόπον πάλιν σημαίνειν ὑπολαμβάνω τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως· ἥς οἱ μὲν θεμέλιοι ἦσαν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, αἱ δὲ πύλαι καὶ αἱ εἰσοδοὶ κάτω ποῦ καὶ παρ' ἡμῖν· ἐν μέσῳ δὲ αὐτῆς πάντες ὡς ἐν χορείᾳ καὶ ἁρμονίᾳ θεῖα μετ' εὐφροσύνης συναγόμενοι κατοικήσιν προφητεύονται. Ὅρα δὲ τῖνα τρόπον ὁ παρὼν ψαλμὸς, Θεοῦ γένεσιν θεσπίζων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείας, ἐπέκρυψε τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ, Κύριος ἀριθμήσει γράφων λαοὺς· Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ, κατὰ Σύμμαχον· ἢ κατὰ Ἀκύλαν, Κύριος διηγήσεται ἐν τῷ γράφειν λαοὺς· Οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ· ἢ κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα, Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν· Οὗτος ἐγεννήθη ἐκεῖ, οὗ τούτου ἡρμηνεύεται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα τὸν τρόπον· ἀλλ' εἰρηται, Κύριος διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν καὶ ἀρχόντων τούτων τῶν γεγενημένων ἐν αὐτῇ· ἐπικρυφάντων, οὗς οἶμαι, τὴν διάνοιαν τῶν τῆν ἐρμηνείαν πεποιημένων, διὰ τὸ ἔθνεσιν ἀλλοφύλοις μέλλειν ἐκδίδοσθαι τὴν Γραφὴν κατὰ τοὺς Πτολεμαίου χρόνους, οὕτω τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιλάμψαντος τῷ βίῳ. Καὶ ὁ πᾶς δὲ ψαλμὸς σφόδρα αἰνιγματώδης καὶ σκοτεινῶς εἰρημένος τυγχάνει, θεμελίους αὐτοῦ λέγων σεσηπωμένως, τίνος δ' αὐτοῦ μὴ διασαφῶν· καὶ πάλιν ὄρη ἅγια ὀνομάζων, καὶ πύλας Σιών προτιμωμένας ὑπὸ τοῦ Κυρίου τῶν σκηνωμάτων Ἰακώβ, καὶ πόλιν Θεοῦ δεδοξασμένην λαουμένην· καὶ ἐπὶ πᾶν, ἐν τῇ πόλει, οὗ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλὰ Ῥαβὲ τὴν ποτε πόρνην καὶ Βαβυλῶνα, Τυρίους τε καὶ Αἰθιοπας καὶ ἀλλοφύλους. Τούτους γὰρ πάντας τεχθήσεσθαι ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ διὰ ποίαν αἰτίαν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλην εἰπεῖν ἢ διὰ τὴν γένεσιν τοῦ ἐν αὐτῇ τεχθέντος ἀνδρὸς, καὶ τοῦ Κυρίου τεχθέντος ἐκεῖ, δηλαδὴ ἐν αὐτῷ τῷ προλεχθέντι ἀνδρὶ· ἐφ' οἷς πᾶσαν εὐφροσύνην κοινήν καὶ χορείαν, φῶδας τε καὶ αἴφους καὶ πηγὰς θεῶν καὶ ἱερῶν λόγων ἵπ' ἑαυτοῦ τοῦ ψαλμοῦ θεσπίζει. Ἐπὶ δὲ λέγει ἐν γραφῇ λαῶν ταῦτα πάντα ἐσεσθαι, σημαίνειν

illic natum dicit, Dei Verbi in homine habitationem declarat. Quemadmodum enim Sion, quæ civitas Dei est, locus est viri in ea nati; ita ipse vir locus efficitur et receptaculum Dei Verbi in se nati, qui quasi in loco sacro et in templo, imo potius quasi in statua et receptaculo deitatis suæ, in ipso habitat. Et hæc necessario docet hæc Scriptura, ut notum sit qua ratione alienigenæ et Tyrus et populus Æthiopum in civitate Dei facti fuerint, et filii Dei per regenerationem ibi acceptam sint effecti. Nam qua ratione tanta in cælis gratia effusa sit, allatis iis quæ ad virum eo in loco editum, et ad Dominum item in huiusmodi viri natum pertinent, aperte declarat. Quibus omnibus subdit illud. — VERS. 7. Sicut lætantium omnium habitatio est in te; pro quo Aquila dicit, Et canentes quasi chori omnes fontes in te; Symmachus vero, Et laudabunt quasi in tibiis omnes fontes in te. His porro significari arbitror fidelium omnium, qui sancta Dei civitate donandi sunt, congregationem, atque in eorum unum reductionem. Nam cum dicitur, in te, indicari suspicor civitatis Dei locum, cujus fundamenta quidem in montibus sanctis erant, portæ vero et aditus infimo in loco et apud nos siti sunt: in medio autem illius, quasi in chorea et concentu divino, congregati illi habitaturi esse prænuntiantur. Animadvertite porro qua ratione hic psalmus, Dei generationem secundum Septuaginta Interpretum lectionem vaticinans, mysterium occultarit. Illa enim secundum Symmachum explicatio, Dominus numerabit scribens populos, Hic natus est ibi; vel secundum Aquilam, Dominus narrabit in scribendo populos, Hic natus est ibi; vel secundum Theodotionem, Dominus narrabit in scriptura populorum, Hic natus est tibi, non eadem apud LXX reperitur; sed dicitur, Domino narrabit in scriptura populorum et principum horum qui fuerunt in ea; quia, ut arbitror, interpretes veram sententiam occultarunt, quod alienis gentibus, tempore Ptolemæi, Scripturam interpretaturi essent, cum nondum Servator noster in mundo apparuisset. Totusque psalmus admodum ænigmaticus et obscurus est: quippe qui fundamenta ejus dicat, et quis sit is de quo loquitur taceat, nec indicet illum; ac rursus montes sanctos memoret, portasque tabernaculis Jacob a Domino antelatas; itemque civitatem Dei gloriose celebratam: ad hæc vero omnia, in civitate, non Israele, neque Judaicam gentem; sed Rahab olim meretricem, Babyloënem, Tyrias, Æthiopes, alienigenasque nominet. Hi quippe omnes cur in civitate Dei nascituri esse dicantur, non aliam causam quis proferat, nisi generationem viri qui in illa natus est, et Domini item in illa nati, videlicet in viro quem jam diximus. Quapropter omnimodam communemque lætitiâ, choreas, cantica, laudes, divinorum sacrorumque eloquiorum fontes in fine psalmi vaticinatur. Cum autem dicit, in scriptura populorum omnia repouenda esse, arbitror eum tempus descriptionis gen-

inum, quæ in ortu Salvatoris nostri Jesu Christi facta est, indicare: tunc enim *exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis* ⁶⁵; cum Cyrenius in Judæam veniens censum edidit. Quod significat evangelista dicens: *Hæc descriptio prima* ⁶⁶; ita ut tempus illud in hoc psalmo accurate significetur. Num forte ideo psalmus iste segregatus, longaque ab aliis qui Filiorum Core inscribuntur hoc consilio positus est, ut mysteria ibi de Christi ortu enuntiata occultarentur; ita ut ista quoque ratio et responsio afferri possit ad quæsitam nostram initio sermonis proposita. Idipsum quoque dicas de LXXXVII, qui hunc sequitur, et Filiorum Core pariter inscriptus est. Quia ille Servatoris nostri mortem vaticinatur, consequenter ad hunc, qui ortum ejus prædixerat.

Κορέ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αὐτοῦ περιέχοντι.

CANT. CUM PSALMI, FILIUS CORE, IN FINEM, PRO MAHELETH AD RESPONDENDUM, INTELLECTUS ÆMAN ESDRAITÆ. LXXXVII.

VERS. 2. *Domine Deus salutis meæ, in die clamaui, et nocte coram te.* Præsens quoque psalmus, ut præcedens, Filiorum Core est. Sed ille quidem Christi ortum subindicabat his verbis: *Et Sioni dicetur, Vir et vir natus est in ea, et ipse firmabit eam*, ut Aquila interpretatur: tempus etiam ortus prædicti viri significat in sequentibus dicens, *In scribendo populos, hic natus est ibi.* Hujus porro dicti sententiam apertius extulit quinta editio, in qua dictum est, *In descriptione populorum, hic nascetur ibi.* Manifestissime quippe descriptionem memoravit, cujus tempore Salvator et Dominus noster natus est, sicut enarrat evangelista: *In diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est, præside Syria Cyrenio* ⁶⁶. Verum ille quidem psalmus ortum ejus significabat; hic vero mortem. Illud autem, *pro Maheleth, Symmachus, per chorum*, interpretatus est; Aquila vero, *super choream*. Videturque mihi hic Christi populum et Ecclesiasticam choream adumbrari, in qua mors Servatoris nostri hymnis celebratur. Quia vero ortus ejus per hanc choream canitur, jure præcedens psalmus, qui ortum ejus vaticinabatur, hæc dixit, *Et canentes sicut chori omnes fontes in te*: quis declarantur Christi chori in Ecclesia canentes et hymnis mysteria ejus celebrantes. Æman vero Esdræ, unum ex filiis Zaræ filii Juda esse aiunt, vocatumque apud Hebræos patronymice Zaraiten: fuisseque filios Zaræ numero quinque, ut testificatur primus Paralipomenon liber his verbis: *Filii Juda, Phares et Zara: Filii Zaræ, Zambri, et Ætham et Æman et Chalchal et Darda, numero quinque* ⁶⁷. Hos

ἠγοῦμαι τὸν καιρὸν τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἐθνῶν, ἥτις ἐπληροῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γενέσεως· τότε γὰρ ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· ὅτε Κυρήνιος ἐπιστὰς τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς ἀπογραφὰς ἐποιεῖτο. Ἐπισημαίνεται γοῦν ὁ εὐαγγελιστῆς λέγων· Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη· ὥστε καὶ τὸν καιρὸν αὐτὸν ἀκριβῶς διὰ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ δηλοῦσθαι. Μήποτε δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀφώρισται ὁ ψαλμὸς, καὶ μακρὰν ἀπεσχολοῦνται τῶν λοιπῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων υἱῶν Κορέ, ἐπειδὴ κρύπτεσθαι ὁ λόγος τὰ δηλούμενα ἐν αὐτῷ μυστήρια περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γενέσεως ἐβούλετο· ὥστε καὶ ταύτην ἑτέραν εἶναι αἰτίαν τῶν ἐξητημένων ἡμῖν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν προκειμένων. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν εἴποις καὶ ἐπὶ τοῦ πζ' ἐξῆς τούτου

Β ἐπιλεγόμενου, ἐπιγεγραμμένου τε καὶ αὐτοῦ τῶν υἱῶν προφητεύει ἀκολούθως τῷ μετὰ χειρᾶς τὴν γένεσιν

ΩΑΗ ΨΑΛΜΟΥ ΤΟΙΣ ΥΙΟΙΣ ΚΟΡΕ, ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΥΠΕΡ ΜΑΕΛΕΘ, ΤΟΥ ΑΠΟΚΡΙΘΗΝΑΙ, ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΑΙΜΑΝ ΤΩ ΕΣΔΡΑΪΤΗ (1). ΠΖ'.

Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκκράφα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς τῶν υἱῶν Κορέ, ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, συγχάνει. Ἄλλ' ὁ μὲν πρὸ αὐτοῦ, Χριστοῦ γένεσιν ἠνίκατο φάσκων· καὶ τῇ Σιών λεχθήσεται· Ἄνθρω καὶ ἄνθρω ἐτέχθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐδράσει αὐτήν, ὡς ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε· καὶ τὸν καιρὸν γε σημαίνει τῆς γενέσεως τοῦ εἰρημένου ἀνδρός, προτῶν ἐξῆς· Ἐφασι γοῦν· Ἐν τῷ γράφειν λαοὺς, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ. Τούτου δὲ τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἀποδέδωκεν ἡ πέμπτη ἔκδοσις, ἐν ἣ ἱερῆται· Ἐν ἀπογραφῇ λαῶν, οὗτος γεννηθήσεται ἐκεῖ. Σαφέστατα γὰρ τῆς ἀπογραφῆς ἐμνημόνευσε, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐγεννήθη, ὡσπερ οὖν δηλοῖ λέγων ὁ εὐαγγελιστῆς· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφή πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύσαντος τῆς Συρίας Κυρηναίου. Ἄλλ' ἐκείνος μὲν τὴν γένεσιν ἐσημάνεν αὐτοῦ, ὁ δὲ μετὰ χειρᾶς τὸν θάνατον. Τὸ δὲ, ὑπὲρ Μαελέθ, διὰ χοροῦ, ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος· ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ χορείας. Καὶ μοι δοκεῖ τὸν Χριστοῦ λαὸν αἰνίττεσθαι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν χορείαν, ἐν ἣ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ θάνατος ἀνυμνεῖται. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ γένεσις αὐτοῦ διὰ τῆς χορείας ταύτης ἄεται, εἰκότως καὶ ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς τὴν γένεσιν αὐτοῦ θεσπίσας ἐπήγαγε λέγων· Καὶ ἄδοντες ὡς χοροὶ πᾶσαι πηλαὶ ἐν σοὶ, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ χοροὺς ἄδοντας αὐτοῦ καὶ ἀνυμνώντας τὰ μυστήρια δειλώσας. Τὸν δὲ λεγόμενον Αἶμάν τὸν Ἐσδραΐτην φασὶν εἶναι ἓνα τῶν υἱῶν Ζαρὰ τοῦ υἱοῦ Ἰούδα, κεκληθῆσθαι τε αὐτὸν παρ' Ἑβραίους πατρωνυμικῶς Ζαραΐτην· εἶναι δὲ πάντες τοὺς πάντας· μαρτυρεῖν δὲ τῷ λόγῳ τὴν πρώτην τῶν Παραλειπομῆ-

⁶⁵ Luc. II, 1. ⁶⁶ ibid. 2. ⁶⁷ I Par. II, 6.

(1) In cuspis Bibliis τῶν Ὁ, Ἰσραηλίτη, male.

ων, τούτον περιέχουσιν τὸν τρόπον· *Υἱοὶ Ἰούδα* A *Φαρές* καὶ *Ζαρά*· καὶ *υἱοὶ Ζαρά*, *Ζαμβρι*, καὶ *Αἰθάμ* καὶ *Αἰμάν* καὶ *Χαλχάλ* καὶ *Δαρδά*· πάντες πάντες. Τούτους ἔλεγεν ὁ Ἑβραῖος ἐν Αἰγύπτῳ προφητεύσαι, πρὸ Μωϋσέως γενομένους, αὐτῶν τε εἶναι τοὺς ψαλμοῦς τοὺς εἰς ὄνομα αὐτῶν προγεγραμμένους· οἶον τὸν μετὰ χειρας, καὶ τὸν ἐξῆς αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ἐπιγεγραμμένον, *Αἰθάμ τῷ Ἐσδραῖτῃ*· ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν λελέχθαι ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν· *Καὶ ἐσορίσατο Σολομὼν ὑπὲρ Αἰθῶν τὸν Ἐσδραῖτην, καὶ Αἰμάν, καὶ τὸν Χαλχάλ καὶ τὸν Δαρδά*. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς τὴν ἱστορίαν εἰρήσθω. Εἰ δέ τι συμβάλλονται τῇ τοῦ ψαλμοῦ θεωρίᾳ αἱ τούτων τῶν ὀνομάτων ἐρμηνεῖαι, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις. Ὑστατος δὲ ὢν ὁ παρῶν τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἰῶν Κορὲ, τὴν κάθοδον τὴν εἰς τὸν ἄδην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέληφεν, ὡσπερ ἐξεπίτηδες ταμειουσαμένου τοῦ λόγου τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου ἐπὶ τέλει τοῦ παντὸς παραθῆναι. Καὶ μοι δοκοῦσιν οἱ δ' οὗτοι τῶν υἱῶν Κορὲ, λέγω δὲ ὁ τρίτος καὶ π', καὶ ὁ δ' καὶ π', ὁ τε πς' καὶ ὁ πς' ἔχειν τινὰ πρὸς ἀλλήλους ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γὰρ πγ' σαφῶς Θεοῦ παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους καὶ Χριστοῦ προφητείαν ὀνομαστὴ περιεῖχεν· ὁ δὲ ἐξῆς αὐτῷ ἦ τάχος ἐπιστῆναι τὰ θεοσεπισμένα ἠύχετο· ὁ δὲ πρὸ τοῦ μετὰ χειρας ἤδη τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ γένεσιν ἠντίτετο· τούτοις δὲ πᾶσιν ἀκολουθῶς ὁ προκειμένος τὸν θάνατον, ὃν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, προαναφωνεῖ.

Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα, καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Εἰσαλέθτω ἐναντίον σου ἡ προσευχή μου, κλῖνον τὸ οὖς σου εἰς τὴν δέησίν μου. Ἐν τῷ κα' ψαλμῷ καὶ αὐτῷ εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφερομένῳ, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ σαφῶς προφητεύουσι, ὅπερ διὰ τῆς ἀρχῆς παρίστησιν ὁ λόγος φάσκων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, *ἴνα τί ἐγκατέλιπες με;* ἔ καὶ μεμαρτύρηται κατὰ λέξιν ἐπὶ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς, μετὰ τὴν ἀρχὴν ἐξῆς ἐπιλέγεται· Ὁ Θεός μου, *κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούση, καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί.* Καὶ ὁ παρῶν δὲ ψαλμός φησιν· *Ἡμέρας ἐκέκραξα, καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου.* Καὶ μοι δοκεῖ τὸ λόγιον τὸν βίον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπογράφειν διὰ πάσης οὐ μόνον ἡμέρας ἀλλὰ καὶ νυκτὸς ἀνακειμένου τῷ Θεῷ. Ἐχει δὲ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὅπως ταῖς εὐχαῖς διὰ παντὸς ἐσχολάζεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος δέεται τοῦ Πατρὸς καὶ ἀξιῶ κλῖναι τὸ οὖς πρὸς τὴν δέησιν αὐτοῦ· τούτεστιν ἐπινεῦσαι τοῖς αἰτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ τούτ' εὐχεται, ὡς ἂν μέλλων ὑπὲρ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν, αὐτὸς ἐαυτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρειν θυσίαν. Πολλὰ δὲ περὶ τοῦ ἰδίου θανάτου μέλλων ἐξῆς διεξίεται, ὁρῶν τε τὴν μετὰ θάνατον διαδεξιμένην αὐτὸν σωτηρίαν, εἰκότως τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ψαλμοῦ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ προλαβὼν ἀνατίθει· διὸ φησι, *Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. Ὅτι ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ ζωὴ μου τῷ ἄδῃ ἤγγισε, προσεολογίσθην μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.* Σαφῶς διὰ τούτων τῶν εἰς τὸν ἄδην κάθοδον αὐτοῦ παρίστησι, καὶ τὰ κακὰ ὧν πεπληρώσθαι ἑαυτοῦ ἔφασκε τὴν ψυχὴν.

Hebraeus ait in Aegypto ante Moysis statum tuos natos esse, auctoresque esse psalmorum qui nomine suo inscripti sunt: qualis est hic quem tractamus et subsequens, qui inscriptus est, *Atham Edrata*: de illis quoque haec in tertio libro Regum dicta esse putat: *Et sapientior erat Salomon Athan Edrata, Aman et Chalchal et Dardan*. Haec de historia dicta sunt. An vero horum nominum significationes ad psalmi speculationem conferant, tu ipse consideres velim. Cum autem hic psalmus postremus sit eorum, qui Filiorum Core inscripti sunt, Salvatoris nostri ad inferos descensum complectitur; ita ut quasi de industria provisum sit, ut mortis ejus mysterium in fine omnium traderetur. Videnturque mihi hi quatuor Filiorum Core psalmi, nempe LXXXIII, LXXXIV, LXXXVI et LXXXVII alicui connexionis inter se habere. Nam LXXXIII Dei adventum ad homines et Christi prophetiam manifeste complectitur; sequens vero ea quae in vaticinio ferebantur quamprimum accedere precabatur: praecedens autem psalmus ejus in carne ortum jam subindicabat; hic vero consequenter ad eos omnes mortem ejus, quam pro hominibus suscepit, praenuntiat.

Domine Deus salutis meae, in die clamavi et nocte coram te. — VERS. 3. *Intret in conspectu tuo oratio mea: inclina aurem tuam ad precem meam.* In vicesimo primo psalmo, qui itidem ad Christum refertur, ejusque passionem aperte vaticinatur, ut ab initio declaratur his verbis, *Deus Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti*? quod Salvatorem ad verbum in passione dixisse narratur; statim post initium additur, *Deus meus clamabo per diem et non exaudies, et nocte et non ad insipientiam mihi.* Praesens item psalmus ait, *In die clamavi et nocte coram te.* Videturque mihi his subindicare totam incarnati Salvatoris nostri vitam, quae non solum die sed etiam nocte Deo consecrata fuit. In Evangeliiis porro dicitur eum semper orationibus vacasse. In praesenti vero Patrem obsecrat et rogat ut inclinet aurem ad precem suam; id est, ut annuat petitionibus suis. Idque precatur utpote qui pro omnibus gentibus ipse se Patri in sacrificium oblaturus esset. Cum autem multa de morte sua deinceps narraturus, prospiceret eam quae se post mortem exceptura erat salutem, initium psalmi salutis suae congruenter applicat cum ait: *Domine Deus salutis meae.* — VERS. 4, 5. *Quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit, aestimatus sum cum descendentibus in lacum.* His descensum ad inferos suum manifeste declarat, necnon mala illa quae afflicta animam suam fuisse testificatur. Mala vero, calamitates appellat: nam mali nomen latius intelligitur; sive etiam his indicat hominum malitiam, qua repletam dixit

⁹⁶ III Reg. iv, 51. ⁹⁷ Psal. xx, 2.

animam suam; imo etiam peccata nostra, quæ in se ipse suscepit, ac quorum causa factus est pro nobis maledictum, secundum Apostolum dicentem: *Dominus pro nobis mortuus est, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno*⁹⁹. Quare, ut in psalmo fertur, repleta est malis anima ejus, et vita ejus inferno appropinquavit, quod ipsum descensum ejus in mortem clare significat. Ideo Aquila sic edidit: *Et vita mea in infernum elevavit*; Symmachus vero: *Et vita mea infernum attingit*. Ut autem alibi dictum est: *Cum iniquis reputatus est*; sic et hoc loco: *Æstimatus sum, inquit, cum descendantibus in lacum*. Pro quo Symmachus edidit: *Reputatus sum cum deductis in lacum*. Siquidem omnes homines in locum mortis, qui jam lacui comparatur, detrahuntur et deducuntur: itaque illic propter peccata sua, ista regione digni judicati, descendunt. Et ego quoque in eorum numero computatus sum, etsi non id promeritus, sed Patri obsequens fuerim usque ad mortem. Hic itaque *vita mea*, inquit, *inferno appropinquavit, et, Æstimatus sum cum descendantibus in lacum*. In alio item psalmo hæc ipsa commemorans, reditum inde significat his verbis: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum*⁹⁹; ac rursus alibi: *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu miseriæ. Et statuit supra petram pedes meos*⁹¹; et in decimo quinto psalmo dictum est: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*⁹². C

θεσθεώς μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταιλαιωρίας. Καὶ ἔσθησε ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου· καὶ ἐν τῷ ιε' ψαλμῷ εἰρηται· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

VERS. 6. *Factus sum sicut he no sine adjutorio inter mortuos liber: sicut vulnerati dormientes in sepulcro, quorum non est memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt*. Qui vere sine adjutorio sub mortis imperio degunt, ab ipsa deferuntur et abducuntur. Solus autem Servator et Dominus noster seipsum exinanivit et humiliavit usque ad mortem: et sicut factus est in similitudinem carnis peccati, ita factus est sicut unus ex hominibus sine adjutorio. At quia non vere et reipsa in multitudine illa numerabatur, solus inter mortuos liber erat, nec sub mortis servitute remansit. Pro illo autem: *Inter mortuos liber*, Aquila, *In mortuis liber*, edidit; Symmachus vero, *Inter mortuos dimissus liber*. Hæc porro cum distinctione legas; ita ut isthæc: *Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos, sejungas*; deinde vero addita post illud, *inter mortuos*, interpunctione, quasi negative adjicias illud, *liber*: ut hæc sit dicti sententia: *Ego qui liber et solus vere omnium Dominus sum, factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos; non vere quidem sine adjutorio, sed quasi sine adjutorio*. Hæc autem dicta alii nemini competere posse, quam ei

A Κακὰ δὲ ἦτοι τὰς περιστάσεις ὀνομάζει, κοινότερον ἔξακουμένου τοῦ τῶν κακῶν ὀνόματος, ἢ καὶ τῆν τῶν ἀνθρώπων κακίαν, ἧς πεπληρωσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔλεγεν· ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας τὰς ἡμετέρας, ἃς εἰς ἑαυτὸν ἀνεληφε, δι' ἃς καὶ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἃς ἔφη· Κύριος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα· ὅτι γέγραπται· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Διὸ καὶ κατὰ τὸν ψαλμὸν, ἐπέλησθη κακῶν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ τῷ ἄδην ἤγγισεν· ὃ δὲ καὶ αὐτὸ σαφῶς τὴν εἰς τὸν θάνατον κέθοδον αὐτοῦ δηλοῖ. Διόπερ ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν εἰπὼν, Καὶ ἡ ζωὴ μου εἰς ἄδην κατήντηκεν· ὃ δὲ Σύμμαχος, Καὶ ἡ ζωὴ μου ἄδη ἤψατο. Ὅσπερ δὲ εἰρηται ἄλλαχού τῶ, Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη· Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Προσελογίσθη, φησι, μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· ἀπ' οὗ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος, Ἐλογίσθη μετὰ τῶν καταγομένων εἰς λάκκον. Οἱ μὲν γὰρ πάντες ἀνθρώποι καθέλκονται καὶ κατάγονται εἰς τὸ χωρίον τοῦ θανάτου, τὸ νῦν λάκκῳ παραβάλλομενον· καὶ καταβαίνουσιν ἐκεῖ διὰ τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας, τῆς αὐτοῦ χίρας ἄξιοι εἶναι κριθέντες. Κἀγὼ δὲ ἐν τούτοις ἐλογίσθη, οὐκ ὢν ἄξιος, ἀλλ' ὑπέκοος γενόμενος τῷ Πατρὶ μὲχρι θανάτου. Ἐνθάδε μὲν οὖν ἡ ζωὴ μου, φησι, τῷ ἄδην ἤγγικε· καί, Προσελογίσθη, φησι, μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· ἐν ἐτέρῳ δὲ ψαλμῷ, τούτων αὐτῶν μνημονεύων, τὴν ἐκεῖθεν ἄνοδον σημαίνει φάσκων· Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἄδου τὴν ψυχὴν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· Καὶ πάλιν ἄλλαχού· Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι· καὶ εἰσήκουσε τῆς

Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήητος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος· ὡσεὶ τραυματῆαι καθεύδοντες ἐν τάφῳ, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε εἶ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεώσθησαν. Οἱ ἀληθῶς ἀδοθήητοι ὑπὸ τοῦ θανάτου κυριευόμενοι, κατάγονται καὶ ἀπάγονται ὑπ' αὐτοῦ. Μόνος δὲ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἑαυτὸν ἐκένωσε καὶ ἑαυτὸν ἐταπεινωσε μέχρι θανάτου· καὶ ὡσπερ γέγονεν ἐν ὀμιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, οὕτως ἐγενήθη ὡς εἰς τῶν ἀδοθήητων ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἐπεὶ μὴ ἀληθῶς εἰς τὴν τῶν πολλῶν, μόνος ἐν νεκροῖς ἦν ἐλεύθερος, ἀδούλωτος τῷ θανάτῳ μένας. Ἀντὶ δὲ τούτου, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὁ Ἀκύλας, Ἐν τεθηκένω ἐλεύθερος, ἐξέδωκεν· ὃ δὲ Σύμμαχος, Ἐν τῶς νεκρῶν ἀφελὶς ἐλεύθερος. Ἀναγνώση δὲ καὶ μετὰ ὑποδιαστολῆς, ἰδίως μὲν ἀφορίσας τὸ, Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήητος ἐν νεκροῖς· εἶτα ὑποστιξίας εἰς τὸ, ἐν νεκροῖς, ἀποφατικῶς ἐπέξειξ τὸ, ἐλεύθερος· τῆς διανοίας τούτου δηλοῦσης, ὅτι Ἐγὼ ὁ ἐλεύθερος καὶ μόνος ἀληθῶς ἀπάντων Κύριος γέγονα ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήητος ἐν νεκροῖς· ἀλλ' οὐκ ἀληθῶς ἀδοθήητος, ἀλλ' ὡς ἀδοθήητος. Ταῦτα δὲ ὅτι μηδενὶ ἐτέρῳ λέγειν ἀρμόζει ἢ τῷ ἀψαμένῳ μὲν τοῦ θανάτου, καὶ εἰς ἄδην καταβεβηκότι, μὴ καταδουλοθέντι· ὃ

⁹⁹ Gal. iii, 13; Deut. xxi, 23. ⁹⁰ Psal. cxix, 4.⁹¹ Psal. xxxix, 2, 3. ⁹² Psal. xv, 10.

αὐτῷ, παντὶ τῷ ὄφραι φανερόν τυγχάνειν: ὡς μὴ δύνασθαι ἐφ' ἕτερον ἄνθρωπον ἐφαρμόζειν τὰ ἐν τῷ ψαλμῷ λεγόμενα ἢ ἐπὶ μόνον τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα. Ὡς περ δὲ γέγονεν ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήτης, οὕτω καὶ ὡσεὶ τραυματῖαι καθύδουτες ἐν τάφῳ, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐστὶ. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἡ ταφή αὐτοῦ σημαίνεται, ἧς καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος μνημονεύει γράφων Κορινθίοις, λέγων· Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον· ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ὅτι ἐτάφη. Καὶ Ἡσαίας δὲ τῆς ταφῆς αὐτοῦ μὲμνηται λέγων· Ἐν εἰρήρῃ ἡ ταφή αὐτοῦ ἦρται ἐκ μέσου. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὡσεὶ τραυματῖαι, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ὁμοίος ἀνηρημένους· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὡσεὶ τετραωμένοι· καὶ σαφές τινα τρόπον καὶ τοῦτο ἐπληροῦτο, ὁπνίκα ὁ στρατιώτης λόγῃ ἔτρωσεν αὐτοῦ τὴν πλευράν. Ἄλλ' ὅτι μὲν τραυματίας γέγονε καὶ ἐν τάφῳ, σαφῶς παρίσταται· πλὴν εἰ λέγοι γεγονέναι ὡσεὶ τραυματίας, καὶ ὁμοίος τοῖς καθύδουσι ἐν τάφῳ, ἀλλ' οὐ μέχρι τούτου ἴσταται· ἕλον δὲ συνάψας, ὅβρι τὴν διάνοιαν τοῦ λόγου. Γέγονα γὰρ φησιν, ὡσεὶ τραυματῖαι, ὧν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐστὶ. Οἱ μὲν γὰρ λοιποὶ, μετὰ τὸν θάνατον ἐν τοῖς τάφοις γενόμενοι, ἀπελείφθησαν, καὶ ἀπέμειναν γῆ καὶ κόνις, μηκέτι μετὰ τὸν θάνατον μνημονεύσαντος αὐτῶν τοῦ Θεοῦ· ἐγὼ δὲ ἐγενήθην ὡς εἷς τῶν τοιούτων, μὴ ὡν ὁμοίος αὐτοῖς· ἐμοῦ γὰρ μετὰ τὴν τρώσιν καὶ μετὰ τὸν θάνατον καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσιν ἐμνήσθησθε, ζωῆς μετὰ ταῦτά με καὶ σωτηρίας τῆς παρὰ σοὶ καταξιώσας. Διὸ καὶ ἀρχόμενος καὶ εὐχαριστήριον ἀνέπεμπεν ὕμνον, λέγων· Κύριε ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ ἐν ῥυκτὶ ἐν-αρτίῳ σου. Καὶ τὰ μὲν κατ' ἐμὲ τοιαῦτα ἦν. Ὅμως δ' οὐ γέγονα ὁμοίος τοῖς πολλοῖς τοῖς ἐν τάφῳ γενομένοις, καὶ μηκέτι τῆς σῆς κατηξιωμένοις μνήμης, διὰ τὸ ἀπὸ τῆς σῆς χειρὸς ἀπεῖσθαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Ὡν οὐκ ἐμνήσθησθε ἐστὶ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεῖσθησαν, ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν, Ὡν οὐκ ἐμνήσθησθε αὐτῶν ἐστὶ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπεμνήθησαν· ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν, Ὡν οὐ μνημονεύσεις ἐστὶ, οἵτινες ὑπὸ τῆς χειρὸς σου ἐξεκόπησαν.

Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Ἀντὶ τοῦ, Ἐθεντό με, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐθου με, ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐταξάς με, ἐξεδόχασασι. Δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι νεύματι τοῦ Πατρὸς καὶ βουλῇ, οὐκ ἀπλῶς εἰς τὸν θάνατον, οὐδὲ εἰς τὸν ᾄδην καὶ τὸν καλούμενον λάκκον κατελήλυθεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ βαθύτατα καὶ τὰ κατώτατα καὶ τὰ ἔσχατα, ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν ἐκεῖ χωρίων. Παρίστησι δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φάσκων· Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς ῥυκτάς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου, ὁ Ἀκύλας, ἐν σκοτεινοῖς, φησὶ, καὶ ἐν βυθοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν σκοτεινοῖς ἐσκαπασμένον· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, ἐν σκοτεινοῖς, ἐν καταδύτοις. Τοῦτο δὲ μοι παρα-

A qui mortem quidem attigit, et ad inferos descendit, neque tamen in servitutem ejus redactus est, cuiusvis puto manifestum esse; ita ut nulli alii hominum psalmi verba possint aptari, præterquam Salvatore nostro. Quemadmodum autem factus est sicut homo sine adjutorio; ita etiam sicut vulnerati dormientes in sepulcro, quorum non es memor amplius. His etiam sepultura ejus indicatur, quam divinus Apostolus ad Corinthios scribens his commemorat: Tradidi enim vobis in primis quod et accipi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus est. Isaias quoque sepulturam ejus uemorat his verbis: In pace sepultura ejus sublata est ex medio. Pro illo autem, Sicut vulnerati, Aquila: Perinde atque occisi; Symmachus vero: Quasi vulnerati: idque clare quodammodo impletum est, quando miles lancea latus ejus vulneravit: quod autem in sepulcro etiam vulneratus jacuerit, propalam est. Cæterum cum dicit se factum esse sicut vulneratum, et similem dormientibus in sepulcro, hic series non terminatur; sed si totum connectas dicti sententiam deprehendes: Factus sum, inquit, sicut vulnerati, quorum non es memor amplius. Cæteri namque post mortem in sepulcris depositi, relictis sunt, ac terra et pulvis remanserunt, Deo post mortem nullam eorum memoriam retinente: ego vero factus sum sicut unus eorum, licet non illis similis sim; nam mei post inflictum vulnus, post mortem et post depositionem in sepulcro, memor fuisti, ac vita et salute, quæ penes te est, dignatus me es. Quare ab initio gratiarum actionis hymnum emisit hivi verbis: Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. Quæ se spectabant talia erant. Attamen factus sum multis in sepulcro jacentibus similia, qui non amplius memoria tua digni habentur, quia de manu tua repulsi sunt. Nam illius loco: Quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt, Aquila edidit: Quorum non recordatus es ultra, et ipsi ex manu tua excisi sunt; Symmachus autem: Quorum non recordaberis ultra, qui a manu tua excisi sunt.

VERS. 7. Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in umbra mortis. Loco illius, Posuerunt me, Aquila, Posuisti me; Symmachus vero, Statuisti me, ediderunt. Quis declarat se ex nutu et voluntate Patris, non modo in mortem, in infernum et in memoratum lacum descendisse; sed etiam in profundissima, infima et extrema, ut ita dicam, ibi posita loca. Idipsumque in Evangeliiis narrat his verbis: Oportet Filium hominis manere in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Pro illo autem, in tenebrosis et in umbra mortis, Aquila sic habet, in tenebrosis et in profundis; Symmachus vero, in tenebrosis oblectum; quinta editio, in tenebrosis, in latibulis. Hoc autem necessario a me observatum est, ne quis suspicetur ipsum in

¹¹ I Cor. xv, 3, 4. ¹² Isa. LIII, 8. ¹³ Matth. xii, 40.

morte non fuisse, quia a LXX Interpretibus dicitur, *in tenebrosis et in umbra mortis*. Nam commonstratur eum in tenebrosis, profundis et latibulis ipsius mortis fuisse: quamobrem neque Hebraicum exemplar, neque reliqui interpretes, *umbra mortis* interpretati sunt. Nam presentem vitam, umbram mortis plerumque vocare Scriptura consuevit. Hic vero Salvator, in ipsa morte constitutus, totam æconomiam suam describit. — VERS. 8, 9. *Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me. Diapsalma. Longe fecisti notos meos a me, posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, et non egrediebar*. Quoniam Christus pro nobis mortuus est, secundum Apostolum, factus pro nobis maledictum; ideo scribitur, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*⁹⁵: et quia eum, qui peccatum non noverat, Deus pro nobis peccatum effecit, secundum eundem Apostolum⁹⁶, jure imminentem nobis, qui nuper impii et peccatores eramus, iram Dei, et furorem ejus instantem nobis in se pertrahens, atque ob vim sui erga homines amoris, supplicium et destinatum nobis ultionem in se suscipiens, has proferebat voces; utpote qui factus esset Agnus Dei qui tollit peccatum mundi. Quare hæc de illo propheta loquitur: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur: ejus vibice nos sanati sumus, et Dominus tradidit eum peccatis nostris*⁹⁷. Hæc igitur et ipse declarat in psalmo, dicens: *Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me*. Pro quo Symmachus ait, *Super me aggravatus est furor tuus, et procellis afflictasti me*. Nam ceu quidam amantissimus pater, tempestatis aut belli tempore genuinos filios protegens, illos quidem occultavit, in ulnis obtegens atque in tuto ponens; sese vero procellis ac telis pro omnibus objecit, mortem suam pro filiorum salute in commutationem tradens, et iram illis imminentem ad se convertens. Quamobrem qui benedictio Dei erat, factus est maledictum; et qui justitia erat, factus est peccatum: furoremque Dei contra homines aggravatum ad se pertrahens, ipsum quidem abs se repulit; ita ut neque se neque alios vel minimum læderet; illum vero utpote Patrem, hominum generi placatum reddidit. Quomodo autem omnes discipuli ejus tempore passionis ipsum deseruerint; alii autem negaverint, non est quod referamus, quando quatuor evangelistæ simul id ipsum nos edocent. Hæc igitur ille præsumptans, his vocibus vaticinatur, quas Symmachus hac ratione interpretatus est, *Longe fecisti notos meos a me: posuisti me abominabilem ipsis, custoditum et non progredientem*. Tunc itaque ipsum discipuli abnegarunt, cum in domo Caiphæ summi pontificis in custodia detineretur. — VERS. 10. *Oculi mei languerunt præ inopia. Clamavi ad te, Domine, tota die, expandi ad te manus meas*. Hæc item clarius Symmachus edidit his verbis: *Oculus meus effluxit*

A τετήρηται αναγκαιώς, ὡς ἂν μή τις ὑπολάβῃ μὴ ἐν θανάτῳ αὐτὸν γεγονέναι, διὰ τὸ λέγεσθαι παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Δέδεικται γὰρ, ὅτι ἐν ἐσκοτισμένοις καὶ βυθοῖς καὶ καταθύτοις αὐτοῦ τοῦ θανάτου γέγονε: διότι περὶ οὗτοι τὸ Ἑβραϊκόν, οὔτε οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ, σκιὰν θανάτου, ἤρμηνευσαν. Τὸν γὰρ παρόντα βίον καὶ τὴν ἐνεστώσαν ζωὴν, πολλάκις ὁ λόγος σκιάν θανάτου εἰσθεὶν ἀποκαλεῖν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Σωτὴρ, ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ γεγονώς, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν διαγράφει. Ἐπ' ἐμὲ ἐστρηρίχθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντα τοὺς μετεωρισμοὺς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμὲ. Διάψαλμα. Ἐμάκρυνες τοὺς γνωστοὺς μου ἀπ' ἐμοῦ, ἐθετό με βδέλυγμα ἑαυτοῖς. Παρεδόθην, καὶ οὐκ ἐξεπορευόμην. Ἐπειδὴ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κτήρα δι' ὃ γέγραπται: Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλον, καὶ ἐπειδὴ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτιαν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτιαν ἐποίησε, κατὰ τὸν αὐτὸν, εἰκότως τὴν ἡμῖν τοῖς πρότερον ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς ἐπικειμένην ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν θυμὸν αὐτοῦ τὸν καθ' ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν ἐπισπασάμενος, ἔ' ὑπερβάλλουσάν τε φιλανθρωπίαν ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τιμωρίαν τε καὶ κόλασιν, τὰς προκειμένας προφέρεται φωνάς: ἄτε δὴ γενόμενος Ἄμνης τοῦ Θεοῦ ὁ ἀφρων τὴν ἁμαρτιαν τοῦ πᾶσιμου. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ: Ὅστος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται: τῷ μάλιστι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Τοῦτο τοίνυν καὶ αὐτὸς παρίστη διὰ τοῦ ψαλμοῦ φάσκων: Ἐπ' ἐμὲ ἐπεστρηρίχθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντα τοὺς μετεωρισμοὺς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμὲ. Ἀνθ' οὗ φησὶν ὁ Σύμμαχος, Ἐμεῖ ἐπέβρισην ὁ θυμὸς σου, καὶ ταῖς καταγίσιον ἐδάκνωσάς με. Οἷα γὰρ τις φιλόδοτος πατὴρ ἐν ὄρη χειμῶνος ἢ πολέμου, γησίων υἱῶν προσπίψων, τοῖς μὲν ἐκάλυπτεν ἀποκρύπτων καὶ σκέπτων ὑπὸ τὰς ἰδίας ἀγκάλας: ἑαυτὸν δὲ ἀντὶ πάντων ταῖς καταγίσιον καὶ τοῖς βέλεσι παρεῖχε, τῆς τῶν παίδων σωτηρίας τὸν αὐτοῦ θάνατον ἀντικαταλλάττομενος, καὶ τὸν καθ' ἐκεῖνων θυμὸν εἰς ἑαυτὸν ἀποστρέφων. Δι' ὃ γέγονε κατὰρα, ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ὢν: καὶ γέγονε ἁμαρτία, δικαιοσύνη τυγχάνων, καὶ τὸν καθ' ἀνθρώπων ἐπιβρίσαντα θυμὸν τοῦ Θεοῦ εἰς ἑαυτὸν περισπάσας, τὸν μὲν ἐξ ἑαυτοῦ δισκέδασεν, ὡς μὴδὲν μὴτ' αὐτὸν, μὴθ' ἑτέρους ἀδικῆσαι: τὸν δ' οἷα Πάτερα Ἰλεων τῷ τῶν ἀνθρώπων κατεστήσατο γένει. Ὅπως δὲ πάντες οἱ μαθηταὶ καταλειλοῖσιν αὐτὸν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, οἱ δὲ καὶ ἠρνήσαντο, οὐδὲν δεῖ λέγειν, τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν συμφώνως τὰ αὐτὰ διδασκόντων. Αὐτὰ δὲ οὖν ταῦτα προλέγει προφητεύων τὸ μέλλον διὰ τῶν προκειμένων φωνῶν, ἔ' ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἤρμηνευσε τὸν τρόπον: Μακρὰν ἐποίησας τοὺς γνωστοὺς μου ἀπ' ἐμοῦ: ἐταξίς με βδελυκτὸν αὐτοῖς, φρουρούμενον καὶ μὴ προσερχόμενον. Τότε γοῦν αὐτὸν καὶ ἠρνήσαντο οἱ μαθηταί, ἠνίκα ἐφρουρεῖτο ἐν τῇ οἰκίᾳ Καίφα τοῦ ἑρ-

⁹⁵ Deut. XXI, 23; Gal. III, 13. ⁹⁶ II Cor. V, 21.

⁹⁷ Isa. LIII, 3-5.

χειράς. *Οὐκ ἐκράξα πρὸς σέ, Κύριε, ὄλην τὴν ἡμέραν, διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου. Σαφίστερον καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν. Ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐξέφρευσεν ἀπὸ τῆς κακώσεως ἐπικαλεσάμην σε καθ' ἑκάστην ἡμέραν, διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου.* Ἀπεκλάετο γὰρ αἰεὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων ταιλαιπωρίας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἑαυτοῦ κατεπένοιε. δάκρυσι πενθῶν τὴν ἀπώλειαν τῶν μὴ καταδεξαμένων αὐτόν. Καὶ ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπεκλαύσατο, οὕτως εἰκὸς ἦν καὶ τοῦ προδεδωκότος αὐτὸν ἀποστόλου τὴν ἀπόπτωσιν καὶ τοῦ παντός Ἰουδαίων ἔθνους τὴν ἀποβολὴν, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀπολλυμένων τὸν ὄλεθρον, οἷα φιλόανθρωπον καὶ πανσγάθου Πατρὸς υἱὸν ἀποκλαύσασθαι δι' οὗ καὶ τὰς χεῖρας ἐξήπλου καὶ φωνὰς ἀνέπεμπε, βοῶν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Πατέρα προσευχαῖς, στεναγμοῖς ἀλαλήτους ὑπερευτυχάνων τῷ Πατρὶ. Καὶ ἄλλως δὲ ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ἢ ὀφθαλμοὺς ἀσθενήσαντας οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἶναι εἰπὼν τοὺς ἀποστόλους, εἰ δὴ σῶμα αὐτοῦ πᾶς ὁ λαὸς αὐτοῦ τυγχάνει, ὡς ἐδίδαξεν ὁ εἰπὼν Ἵμεῖς δὲ πάντες σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους τοῦ Πατρὸς, διεπετάνυνεν, ἐξαπλῶν αὐτὰς τῷ μόνῳ ἐχέσιν εὐχαῖς ἐν τε τῷ πάθει τὰς χεῖρας διεπέτασεν τέρα ἰλασζόμενος.

Τίνα δὲ ἦν ἄπερ τὰς χεῖρας ἐξαπλῶν πρὸς τὸν Πατέρα προσήχετο, καὶ καθ' ἐκείνην τὴν δηλουμένην ἡμέραν αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ βεβοημένῃ, πρῶτον διδάσκει ἐν τούτοις. *Μὴ τοῖς νεκροῖς ποιήσεις θαυμάσια, ἢ ἱατροὶ ἀναστήσουσι καὶ ἐξομολογήσονται σοι; Διάψαλμα. Μὴ διηγῆσεται τις ἐν τάφῳ τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ ἀπωλείᾳ; Μὴ γνωσθήσεται ἐν τῷ σκότει τὰ θαυμάσιά σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ἐν γῆ ἐπιληλησμένη;* Ἀντ' αὐτοῦ, *Μὴ ἐν νεκροῖς ποιήσεις θαυμάσια;* φησὶν ὁ Σύμμαχος, Ἵρα νεκροῖς ποιήσεις τεράστια; Καὶ δι' ὧν τῶν ἐξῆς, ἐν οἷς λέγεται, *Μὴ διηγῆσεται τις ἐν τάφῳ;* καὶ πάλιν, *Μὴ γνωσθήσεται ἐν τῷ σκότει;* ὁ Σύμμαχος, Ἵ διηγῆσεται, ἢ γνωσθήσεται; ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ ἀπογινώσκων τὰ λεγόμενα, ταῦτας προέφερε τὰς φωνὰς, καθ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν δηλαδὴ τὴν τοῦ πάθους τῷ Πατρὶ δὲ μόνῳ δύναται εἶναι ταῦτα πεπεισμένος, τὰς αἰτίας τῆς εἰς θάνατον αὐτοῦ ἐδίδασκε καθόδου λέγων Ἵρα νεκροῖς ποιήσεις τεράστια; Ἵ τὰδε, ἢ τὰδε ποιήσεις; Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἠθέλησας, ὦ Πάτερ, μέχρι τούτου με προελθεῖν, καὶ ἐν θανάτῳ γενέσθαι, καὶ ἐν τῷ λάκκῳ τῷ κατωτάτῳ, εἰ μὴ πάντως ποῦ καὶ ἐν τοῖς νεκροῖς θαυμάσια παρέχειν ἐβουλήθης, ἔν' ἄπερ μὴ δύναται ἱατροὶ, ταῦτα ἢ σὴ δύναμις κατεργάσεται· τουτέστιν, ὅπως οἱ ἐν θανάτῳ γενόμενοι, ἀναστάντες, ἐξομολογήσονται σοι. Οὐ γὰρ ἱατρῶν ἦν ταῦτα δύνασθαι ἐνεργεῖν, ἀλλὰ τῆς σῆς ἐνθεοῦ μεγαλοουργίας. Ἵρα ὄν διὰ ταῦτα ὑπέλθειν με τὸν θάνατον ἐβουλήθης, ἔν' ἐν μὲν τοῖς τάφοις τὸ ἔλεός σου διηγῆθῃ, ἐν δὲ τῇ ἀπωλείᾳ ἢ ἀλήθειά σου

A propter vezationem : invocavi te singulis diebus, expandi ad te manus meas. At enim semper hominum miserias deslebat, oculoaque affligebat suos, eorum qui se non susceperant perniciem deplorans. Atque ut Hierosolymam lacrymis prosequeretur; ita par erat eum utpole hominum amantem, optimique Patris filium, proditoris apostoli casum, totius Judaeae gentis abjectionem, ac reliquorum qui peribant ruinam deslere : qua de causa manus expandebat ac vociferabatur, in orationibus ad Patrem clamans, gemitibus inenarrabilibus apud Patrem intercedens. Alio item modo oculum, sive oculos ejus infirmantes, neutiquam aberres si dicas apostolos esse ; siquidem corpus ejus, totus populus ejus est, ut docet is qui dixit : Vos autem omnes corpus Christi, et membra ex parte⁹⁶; manus autem suas, opera scilicet ad Patris gloriam edita, expandebat, ei qui solus ipse videre poterat obtendens : imo etiam in frequentibus orationibus et in passione sua manus pro mundo, cujus peccatum auferebat, expandit, ut Patrem placaret.

χειράς δὲ αὐτοῦ, τὰς πράξεις δὲ ἐνήργει εἰς δόξαν θεάσασθαι αὐτὰς δυναμένῳ· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς συνῦπερ τοῦ κόσμου, οὐ περιήρει τὴν ἀμαρτίαν, τὸν Πα-

Quænam autem expansis manibus Patrem rogarerit, et quænam memorata die ad Patrem suum clamaverit, ipse mox aperit dicens : —*Vers. 11-15. Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabunt, et confitebuntur tibi? Diapsalma. Nunquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam, et veritatem tuam in perditione? Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblivionis? Pro illo, Nunquid mortuis facies mirabilia? Symmachus ait, An mortuis facies prodigia? et in sequentibus ubicunque dicitur, Nunquid narrabit aliquis in sepulcro? ac rursus, Nunquid cognoscentur in tenebris? Symmachus, An narrabit, an cognoscentur? edidit. Non enim quod hæc fieri posse desperaret, ita locutus est, in illa scilicet passionis suæ die; sed a Patre solo talia perfici posse persuasum habens, sui ad mortem descensus causam ita narrat : An mortuis facies prodigia? An talia et talia patrabis? Neque enim me eousque devenire, o Pater, ac in morte et in læcu infimo deponi voluisses, nisi etiam in mortuis mirabilia exhibere in animo plane habuisses; ut quæ medici non valent, potestas tua operaretur; id est, ut qui in morte positi erant, resurgentes confiterentur tibi. Non enim medicorum est hæc facultas, sed divinæ magnificentie tuæ. Igitur me mortem ideo subire voluisti, ut in sepulcris misericordia tua narraretur, et in perditione veritas tua cognosceretur, in tenebris mirabilia tua prædicarentur, in terra oblivionis justitia tua memoraretur. Quod si quis animum adhibeat iis, quæ nostro tempore*

⁹⁶ | Cor. xii, 27.

ad sepulcrum et (1) martyrium Salvatoris nostri patrata sunt, mirabilibus, is sane deprehendet quo pacto ea quæ prænuntiata fuerant opere completa sint. Animadvertite porro quot diversis modis hic regionem mortis explicet. Nam primo mortuos vocat; secundo, qui habitant in sepulcro; tertio, qui sunt in perditione; quarto, qui in tenebris versantur; quinto, qui sunt in terra oblivionis. Hæc quippe omnia de iisdem enuntiat; quæis hominum amans et benignus Deus mirabilia exhibiturus erat: ii videlicet misericordiam, veritatem et justitiam Dei narabunt. Qua ratione autem hæc videlicet mirabilia Dei, misericordia, veritas et justitia ejus ad illos olim mortuos, ad sepulcra, ad perditionem, ad tenebras et ad terram oblivionis pervenerint, scire licebit, si cogitemus quot bonorum nobis olim in morte versantibus, auctor fuerit Salvator et Dominus noster, quorum gratia in illa loca descendit, ut non vivis modo, sed etiam mortuis dominaretur: nam quæ causa fuerit descensus ejus in mortem, hic apertissime declaravit: quæ secundum evangelistas tunc impleta sunt, cum multa corpora sanctorum, qui dormierant, resurrexerunt, et cum ipso Salvatore in sanctam Dei civitatem, videlicet in illam cœlestem, ingressi sunt.

κατὰ τοὺς εὐαγγελιστάς, ὅτε πολλὰ σώματα κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν, καὶ σὺν αὐτῷ τῷ Σωτῆρι εἰσηλθόντες εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ὅπλαθ' ἤντην ἐπουράνιον.

VERS. 14. *Et ego ad te clamavi, et mane oratio mea præveniet te. Quæmadmodum in titulo psalmi xxi, qui aperte ex persona Salvatoris nostri profertur, dicitur, Pro susceptione matutina, quo resurrectio Salvatoris nostri, quæ mane contigit, subindicatur; id ipsum jam his significari pato, Mane oratio mea præveniet te: quo indicatur, orationem Salvatoris non alio tempore effectum consecutam esse, nisi illucescente aurora et matutinis horis, cum resurrectio mortuorum accidisse narratur. Quare neque vespere, neque meridie, neque alio quodam tempore, sed (VERS. 15) mane oratio mea præveniet te. Utquid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam a me? In vicisimo quoque primo dicebat: Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? Hic autem dicit, utquid, interrogando qua de causa derelictus a Patre sit, et quare ille animam suam repulerit; ut si nos aliquando dubii quæramus quare Deus Filio suo non pepercit, sed tradidit eum, volens hominum manibus deditum esse (id enim erat eum relinquere ac repellere); ediscamus id nostri gratia plane factum, ut docuit Apostolus his verbis: Sed pro nobis hominibus, ut fieret agnus Dei et ovis immolata pro salute mundi. Quæmohrem propheta quoque dicebat: Et Dominus tradidit eum peccatis nostris.*

” Rom. viii, 32.

1) Scilicet ecclesia ad sepulcrum Christi, quæ ab Athanasio in epistola synodi Hierosolymitanæ, p. 199, μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, martyrium Salvatoris, apud Sozomenum autem lib. ii, c. 27, μέγα μαρτύριον, μακρὸν martyrium dicitur. Hæc anno

A γνωστῆ· ἐν δὲ τῷ σκότειν τὰ θαυμάσια σου κηρυχθῆναι, ἐν τε τῇ ἐπιλελησμένη γῆ ἢ δικαιοσύνη σου μνημενευθῆναι. Εἰ δὲ τις τὸν νοῦν ἐπιστήσῃ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀμφὶ τὸ μυστήριον, καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελεσθῆναι θαυμασίοις, ἀληθῶς εἴσεται ὅπως πληρῶται ἔργοις τὰ τεθεσπισμένα. Θέα δὲ διὰ τῶν ὅπως τὴν ἐν τῷ θανάτῳ χώραν διαφόρως ἐρηγεύει. Πρῶτον μὲν νεκροὺς σαφῶς ἀποκαλῶν, δεύτερον τοὺς ἐν τάφῳ, τρίτον τοὺς ἐν ἀπωλείᾳ, τέταρτον τοὺς ἐν σκότειν, πέμπτον τοὺς ἐν τῇ ἐπιλελησμένη γῆ. Ταῦτα γὰρ πάντα περὶ τῶν αὐτῶν διεξέρχεται, ὡς ἡμελλεν ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεὸς δεικνύειν τε καὶ παρέχειν θαυμάσια· τὸ ἔλεος αὐτοῦ δηλαδὴ καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διηγῶνται. Ἔστι δὲ ἐπιγνώωναι ὅπως πάντα ταῦτα, λέγω δὲ τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐφθασεν εἰς τοὺς πάλαι νεκροὺς, καὶ ἐν τάφοις, καὶ ἐν ἀπωλείᾳ, καὶ ἐν σκότειν, καὶ ἐν γῆ ἐπιλελησμένη, εἰ νοήσωμεν ὅσων ἀγαθῶν αἰτίας γέγονεν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν τοῖς πάλαι ἐν τῷ θανάτῳ γεγεννημένοις, δι' ὡς καὶ ἐν ἐκείνοις κατεληλύθει τοῖς τόποις, ἵνα μὴ μόνον ζώντων, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν κυριαύσῃ. Τὰ γὰρ αἰτία τῆς μέχρι τοῦ θανάτου καθόδου αὐτοῦ διὰ τῶν προκειμένων τηλαυγῶς παρέστησεν· ὡς ἐπληροῦτο

Καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ κέκραξα, καὶ τὸ πρῶτ' ἢ προσευχὴ μου προσθάσει σε. Ὅπως ἐν τῷ κα' ψαλμῷ σαφῶς ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένως κατὰ τὴν προγραφὴν λέλεκτο, Ἰσπερ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινής, τοῦ λόγου τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνιττομένου κατὰ τὴν ἐωθινὴν ὥραν γεγεννημένην· οὕτω καὶ νῦν ταῦτόν τιμημαίνεσθαι ἠγούμαι διὰ τούτου, Πρῶτ' ἢ προσευχὴ μου προσθάσει σε, δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι μὴ ἄλλω καιρῷ τὰ τῆς προσευχῆς τοῦ Σωτῆρος εἰς ἔργα ἐχώρει ἢ κατὰ τὴν ἔω καὶ τὸ πρῶτ', ὅτε καὶ τὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως γεγενῆσθα: μεμαρτύρηται. Δι' ὃ οὕτως ἐσπέρας, ὅτε μεσημβρίας, ὅτε ἄλλω τινὶ καιρῷ, ἀλλὰ τῷ πρῶτ', φησὶν, ἢ προσευχὴ μου προσθάσει σε. Ἰσραὴλ, Κύριε, ἀπώθεὶς τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; Καὶ ἐν τῷ κα' εἶπε τὸ, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι, Ἰσραὴλ ἐγκαταλείπετέ με; λέγει δὲ ἐν τούτοις, Ἰνα τί, ἐρωτηματικῶς πυνθανόμενος δι' ἣν αἰτίαν ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ Ἰσραὴλ ἀπόσαστο αὐτοῦ τὴν ψυχὴν· ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς, εἴ ποτε διαποροῦμεν δι' ἣν αἰτίαν ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ παρέδωκεν αὐτὸν θελήσας ὑποχείριον ἀνθρώποις γενέσθαι· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καταλιπεῖν αὐτὸν καὶ ἀπόσασθαι· μανθάνομεν, ὅτι τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν, ὡς εἰδόμεν ὁ Ἀπόστολος εἰπών· Ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων,

Christi 335 dedicata est, unde tempus editorum ab Eusebio commentariorum eruiimus in Preliminaribus. Qua de re et de mirabilibus ea in ecclesia editis ibi vide.

ἵνα γένηται ἀμνὸς Θεοῦ καὶ πρόβατον ἱερουργού-
μενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Διόπερ ἔλε-
γε καὶ ὁ προφήτης· Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν
ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ οὐτος τὰς ἀμαρτίας
ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται. Καὶ αὐτὸς
ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμα-
λάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· τῷ μύλωπι αὐ-
τοῦ ἡμεῖς λάθμεν. Ἐπιφέρει δὲ λέγων ἐν κα'· Ὁ
Θεὸς, κεκράξομαι ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ,
καὶ τυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἀνοιαν ἐμοί· καὶ ἐν τοῖς
προκειμένοις· Ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου
ἀπ' ἐμοῦ. Ὅμοια δὲ ἡγοῦμαι εἶναι ταῦτα τοῖς ἐν τῷ
Εὐαγγελίῳ ἔργῳ τετελειωμένοις, ἐνθα διαστάς τῶν
μαθητῶν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος καὶ λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ πο-
τήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλήν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· καὶ πάλιν· Πάτερ, εἰ οὐ δύναται τοῦτο
παρελθεῖν, ἔδῃ μὴ αὐτὸ πίνω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου

Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου·
ὄψωθεὶς δὲ ἐταπεινώθην καὶ ἐξηπορήθην. Ἐπ'
ἐμὲ διήλθοσαν αἱ ὄργαι σου, οἱ φόβοισμός σου ἐξ-
στέραζάν με. Ἐκύκλωσάν με ὡς ὕδωρ ὄλην τὴν
ἡμέραν, περιέσχον με ἅμα. Ἐμάκρυνες ἀπ' ἐμοῦ
φίλον καὶ πλησίον, καὶ τοὺς γνωστοὺς μου ἀπὸ
ταλαιπωρίας. Καὶ ταῦτα ὁ Σύμμαχος σαφέστερόν
πως ἐξέδωκεν εἰπὼν· Πτωχὸς ὢν καὶ ἐκλείπων
ἀπὸ νεότητος, ἀνέλασον τὸν φόβον σου. Πρὸς
τούτοις δι' ἐμοῦ παρώδευσαν αἱ ὄργαι σου, αἱ ἐκ-
πλήξεις σου κατσωπῆσάν με. Περιήλθοῦν με ὡς
ὑδάτα, πᾶσαν τὴν ἡμέραν περιεκύκλωσάν με.
Καὶ ὁ Ἀκύλας, Ἐπ' ἐμὲ, φησὶ, παρήλθοσαν αἱ ὄργαι
σου. Ὅπως δὲ πτωχὸς ἦν καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότη-
τος, διδάσκει αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· περὶ ἑαυτοῦ
λέγων· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ τα-
πεινός τῇ καρδίᾳ. Καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· Ὅς
ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο
εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν· ὥστε εἶναι
σαφὲς πῶς εἴρηται παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, τὸ
Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου.
Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ νεότητι αὐτοῦ, καὶ ἄλλως ὑπὸ τὸν
νομιζόμενον πατέρα τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὴν κατὰ σάρκα
μητέρα τρεφόμενος, πτωχὸς ἦν ἐν πτωχοῖς· καὶ τὸν
ἄλλον δὲ αὐτοῦ βίον πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευ-
σεν, ὅπως ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν.
Ὅτε δὲ λοιπὸν παραδοξοποιῶν καὶ Θεοῦ δυνάμεις
ἀποτελῶν, ὑψώθη ἐν τοῖς ἐκείνου ὕψωθεὶς
ἐταπεινώθη. Δι' ὃ ἔλεγεν· Ὅσπερ Μωσῆς ὑψώσε
τὸν ὄφιον ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ πάλιν· Ὅταν ὑψώσητε
τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ
εἰμι· καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ· Ὑψώθεὶς δὲ ἐτα-
πεινώθη καὶ ἐξηπορήθη. Τὸ δὲ, Δι' ἐμοῦ πα-
ρώδευσαν αἱ ὄργαι σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ
κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐπ' ἐμὲ παρήλθοσαν αἱ ὄργαι
σου, ἢ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, Ἐπ' ἐμὲ διήλθοσαν
αἱ ὄργαι σου, σαφῶς παρίστησιν, ὅτι οὐκ εἰς αὐτὸν
ἐπέσκηψαν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ παρήλθοσαν· καὶ ὅτι μὴ
ἔστησαν, ἀλλὰ διήλθοσαν. Τὸ δὲ, ἐξέστραζάν με, κατὰ
τοὺς Ἑβδομήκοντα, ὁμοίῳ ἐστὶ τῷ εἰρημένῳ ἐν τοῖς

Et hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur.
Et ipse vulneratus est propter peccata nostra, infir-
matus est propter iniquitates nostras; vibice ejus
*nos sanati sumus*⁴. In xxi autem subjungit, *Dem,*
clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad
*insipientiam mihi*⁵; in praesenti vero, *Avertis faci-*
ciem tuam a me. Hæc porro similia puto iis quæ in
Evangelio opere completa feruntur, ubi a discipulis
semotus, in faciem procubuit orans et dicens:
Pater, si possibile est, transeat hic calix a me. Ve-
*rumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*⁶; ac
rursum, *Pater, si non potest hic transire, nisi bibam*
*illum, fiat voluntas tua*⁷.

VERB. 16-19. *Pauper sum ego et in laboribus a*
juventute mea: exaltatus autem humiliatus sum et
perplexus. In me transierunt iræ tuæ, terrores tu
conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua
tota die, circumdederunt me simul. Elongasti a
me amicum et proximum, et notos meos a mi-
seria. Hæc clarius Symmachus edidit his verbis:
Pauper cum sim et deficiens a juventute, suscepi
timorem tuum. Ad hæc per me prætermearunt iræ
tuæ, terrores tui tacere me fecerunt. Circumvenerunt
me sicut aquæ, tota die circumdederunt me. Aquila
vero, Super me, inquit, præterierunt iræ tuæ. Quo-
modo autem pauper fuerit et in laboribus a juven-
tute, docet ipse in Evangeliiis de se loquens his
verbis: Discite a me quia mitis sum et humilis
*corde*⁸. Apostolus item ait: *Qui cum in forma Dei*
esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem
*Deo, sed semetipsum exinanivit*⁹; ita ut perspicuum
sit qua de causa apud LXX Interpretes dicatur, *Pauper*
sum ego et in laboribus a juventute mea. Verum in
juventute sua, cum alioquin a Josepho, qui pater
ejus esse putabatur, et a matre sua secundum car-
nem, educaretur, pauper inter pauperes erat; et
cum secundum aliam vitam suam dives esset, nostri
causa inops effectus est, ut nos ejus inopia divites
essemus. Cum porro demum prodigia et Dei virtutes
elens, exaltatus est, et per passionem suam elevatus,
humiliatus est. Quare dicebat: *Sicut Moyses*
exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet
*Filium hominis*¹⁰; ac rursum, *Cum exaltaveritis Fi-*
*lium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*¹¹; in
praesenti vero ait, *Exaltatus autem, humiliatus sum*
et perplexus. Illud autem, *Per me prætermearunt*
iræ tuæ, secundum Symmachum; vel secundum
Aquilam, *Super me præterierunt iræ tuæ,* vel secun-
dum LXX, *In me transierunt iræ tuæ,* clare denun-
tiat, non in illo constitisse, sed per eum præteri-
isse; neque stesisse, sed transiisse. Illud autem,
conturbaverunt me, secundum LXX, huic Evange-
liorum dicto simile est: Nunc anima mea turbata
*est*¹²; et, *Tristis est anima mea usque ad mortem*¹³: et

¹ Isa. LIII, 5-5 ² Psal, XXI, 5. ³ Matth. XXVI, 39. ⁴ ibid. 42. ⁵ Matth. XI, 29. ⁶ Philip. I, 6, 7. ⁷ Joan. III, 14. ⁸ Joan. VIII, 28. ⁹ Joan. XII, 27. ¹⁰ Mat. XXVI, 38.

cætera quoque secundum historiam implebantur, cum eo relicto apostoli abscesserunt, Petrus vero ter negavit eum. Et alia quoque ratione hæc omnia dicebat, aliorum mala sibi ut propria ascribens, videlicet proditoris Judæ perniciem, totiusque Judaicæ gentis ruinam: de quibus, quasi de filiis improbis, iniquitatis suæ causa pereuntibus, vehementi miserationis et humanitatis affectu eorum mala ad personam propriam referens, ingemiscebat. Id porro intelligas si his prophetæ verbis attendas: *Hic peccata nostra portat, et pro nobis cruciatur*¹⁰. Quare eorum gratia dolore affectus exclamabat dicens: *In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me*. Videbat enim non ita multo post venturam iram, quæ omnia illis augusta et veneranda de medio sustulit; ita ut Sancta sanctorum et altare a fundamentis diruerentur, regesque eorum qui diuturna avavorum successione ad illud usque tempus devenerant, sinem imperandi facerent; jus et facultas illa suis vivendi legibus, qua a longissimo ævo usi fuerant, legalis cultus cum ipso exstinguentur; ac reliquis ducibus principibusque suis exstinguentur; ita ut ne vestigium quidem eorum ad hoc usque tempus residuum manserit. Quæ omnia perpassi sunt, ira Dei non diu post passionem ejus, ob admissa contra ipsum facinora, totam eorum gentem invadente. Quæ ipse significabat his verbis, *In me transierunt iræ tuæ*, ac si diceret, *Propter me*; sive secundum Symmachum, *Per me*; quia secundum rei veritatem talia propter ipsum passi sunt. Imo etiam illorum cladem prospiciens dicebat, *Terrores tui conturbaverunt me*. Etiam si enim terrores Dei, quos ipsis prophetæ interminabantur, eos ob duritiam cordis non conturbarent; me tamen, inquit, qui terribilium sermonum exitum prospicerem, terrores tui conturbaverunt. Sic itaque ob eorum impietates Patrem pro illis deprecans, animo valde moestus, ipsorumque causa turbatus, tristis erat usque ad mortem: quia immincebant illis iræ Dei tela; ita ut orationes, quas pro illis emittebat, nihil loci haberent: quare cum in Evangeliiis pronus et procumbens in faciem jacensque preces emitteret, hæcque clamaret: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*¹¹; deinde, ubi vidit Patris voluntatem abnuere, subjunxit, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*¹². Et secundo abiens procumbit in faciem, et his verbis orat: *Pater, si possibile non est ut hic transeat, nisi bibam illum, fiat voluntas tua*¹³; ac tertio profectus eundem sermonem protulit. Quare idipsum his verbis significabat: *Ut quid, Domine, repellis animam meam, avertis faciem tuam a me?* et illud, *In me transierunt iræ tuæ, terrores tui conturbaverunt me*. Videns autem longe a salute Dei excidisse eos pro quibus orationes effundebat, pro iisdem sibi patrum suorum causa charissimis et dilectissimis, dicebat: *Elongasti a me amicum et proximum, et no-*

Εὐαγγελοῖς· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραιται, καὶ Ἡερλιπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐπληροῦτο, ὅτε καταλιπόντες αὐτὸν οἱ ἀπόστολοι ὤχοντο· ὁ δὲ Πέτρος καὶ τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ προκαίμενα ἅπαντα ἔφασκεν, ἰδιοποιούμενος τὰ ἑτέρων κακὰ· λέγων δὲ τοῦ προδότου Ἰούδα τὴν ἀπίθειαν, καὶ τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους τὴν ἀπόπτωσιν· ἐφ' οἷς δι' ὑπερβολὴν εὐσπλαγγνίας καὶ φιλανθρωπίας, ὡς ἐφ' υἱοῖς πονηροῖς, διὰ τὰς αὐτῶν κακία; ἀπολλύμενοις, ταῦτα εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀναλαμβάνων, ἀπωδύρετο. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἐπιστήσας τῷ λέγοντι προφήτῃ· Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. Διὸ ὑπὲρ αὐτῶν ὀδυνώμενος ἐβόα λέγων· Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου, οἱ φοβερισμοὶ σου ἐξετάραξάν με. Ἐώρα γὰρ τὴν οὐκ εἰς μακρὸν ἐπελευσομένην αὐτοῖς ὀργὴν, ἥτις αὐτῶν ἀθρόως τὰ σεμνὰ πάντα ἐξηφάνισεν· ὡς τὰ μὲν Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἐκ βράβρων ἀπολέσθαι, βασιλέας δὲ αὐτῶν, τοὺς ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο καιροῦ διάρχέσαντας, καταλυθῆναι, τὴν τὴν αὐτονομίαν καὶ ἦν ἐξ αἰῶνος μακρῶς ἐπολιτεύοντο, καὶ τὴν κατὰ νόμου λατρείαν αὐτῆ ἱερωσύνη καὶ τοῖς λοιποῖς ἡγεμόσι τε αὐτῶν καὶ ἀρχουσιν ἀποσθεσθῆναι· ὡς μὴδὲ ἔχνος αὐτῶν εἰσεῖν νῦν περιλειπεσθαι. Ἄ δὲ πάντα πεπόνθασιν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς οὐκ εἰς μακρὸν μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος καταλαβούσης διὰ τὰ τετολημμένα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ· ἃ δὲ ἐδῆλου λέγων· Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου· ὡσεὶ ἔλεγε, Δι' ἐμὲ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Δι' ἐμοῦ· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον δι' αὐτὸν ταῦτα πάντα πεπόνθασιν. Ἄλλὰ καὶ προορῶν αὐτῶν τὸν θλεθρον ἔλεγεν· Οἱ φοβερισμοὶ σου ἐξετάραξάν με. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τὴν ἀναισθησίαν οὐκ ἐτάραττον ἐκείνους οἱ διὰ τῶν προφητῶν ἀπειλούμενοι κατ' αὐτῶν φοβερισμοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐμὲ, φησὶν, ὀρῶντα τῶν φοβερῶν σου λόγων τὰς ἐκβάσεις, ἐξετάρασσον οἱ φοβερισμοὶ σου. Οὕτως οὖν διὰ τὰς ἐκείνων δυσσθεσίας παρακαλῶν τὸν Πατέρα ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπεραλγῶν καὶ δι' αὐτοὺς ταραττόμενος, Ἡερλιπὸς ἦν μέχρι θανάτου· ἐπειδὴ τὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ σφοδρῶς ἐπέκειτο κατ' αὐτῶν, ὡς μὴδὲ τυγχάνειν τῶν εὐχῶν, ὧν ἀνέπεμπεν ὑπὲρ αὐτῶν· εἰ ἂν παρακαλῶν καὶ δέσμενος ἐν τοῖς Εὐαγγελοῖς προσέπιπεν πρηγῆς τε κατὰ προσώπου κείμενος· ἐβόα, Πάτερ, λέγων, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ πᾶσιον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· εἰδὼ ὀρῶν ἀνανεύουσαν τὴν βουλήν τοῦ Πατρὸς, ἐπέφερε· Πλήν ἀλλ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Καὶ δεύτερον ἀπελθὼν, ἐπὶ πρόσωπον πίπτει, καὶ προσεύχεται λέγων· Πάτερ, εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν, ἐὰν μὴ αὐτὸ αἶμα γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου· καὶ τρίτον δὲ πορευθεὶς πρὸς αὐτὸν λόγον προέφερε. Διὸ δὴ ταῦτα σημαίνων καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἔλεγεν· Ἰνα τί, Κύριε, ἀπωθείς τὴν ψυχὴν μου, ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; καὶ τὸ, Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ἐργαὶ σου, οἱ

¹⁰ Isa. LIII, 5. ¹¹ Matth. xxvi, 59. ¹² ibid. ¹³ ibid. 42.

ροδερμισμοί σου εξετέραζάν με. Ὅρων δὲ μακρὰν ἅ τος meos a miseria. Indicat autem eos in Judaica
 εκπέπτοντας τῆς τοῦ Θεοῦ σωτηρίας τοὺς ὑπὲρ ὧν gente qui pridem noti sibi et amici essent, quoniam
 τὰς εὐχὰς ἐποιεῖτο φιλότατους ὄντας αὐτοῦ καὶ ἀγα- portio et hæreditas ipsius erant, sed ob suam in-
 πητοὺς διὰ τοὺς πατέρας, ἔλεγεν· Ἐμακρύντας ἀπ' credulitatem vere procul ab eo remoti sunt; et qui
 ἐμοῦ φίλον καὶ πλησίον, καὶ τοὺς γνωστούς μου olim amici fuerant, sese inimicos constituerunt; et
 ἀπὸ τάλαιπωρίας. Ἀπλοῖ δὲ τοὺς ἐν τῷ ἔθνει γνω- cum noti ejus essent, venientem ipsum non nove-
 στοὺς ὄντας αὐτοῦ πρότερον καὶ φίλους· ἐπεὶ καὶ μέ- runt, neque susceperunt. Quorum omnium causa a
 ρος ἦσαν αὐτοῦ καὶ κληρονομία· ἀλλ' ἐμακρύνθησαν Deo longe facti sunt, ob miseriam videlicet suam.
 ἀληθῶς ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀπιστίας· καὶ Sic igitur a Deo exciderunt secundum illud dictum :
 πάλαι ὄντες φίλοι, ἐχθροὺς ἑαυτοῦ κατέστησαν· Quoniam qui elongant se a te peribunt¹⁴. Atque huc
 καὶ γνωστοὶ τυγχάνοντες αὐτοῦ, ἐλθόντα αὐτὸν οὐκ desinunt psalmi *Filiorum Core* inscripti.

ΣΥΝΕΣΕΩΣ ΑἴΘΑΝ Τῷ ΕΞΑΡΑΪΤῃ. ΠΗ.

B 1. INTELLECTUS ÆTHAN EZRAITÆ. L XXXVIII.

Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Εἰς
 γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀληθειάν σου
 ἐν τῷ στόματί μου. Ἐπειδὴ προῖων ἐξῆς μέλλει λέ-
 γειν· Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ
 ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; προθεραπεύει
 τὸ μέλλον ῥηθήσεσθαι διὰ τῶν προκειμένων, δυνάμει
 τοῦτο λέγων· Εἰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα τὴν
 ἐμὴν ψυχὴν εἰς ἀμηχανίαν ἐμβαλόντα ταραττει, ἰλιγ-
 γόν τέ μοι καὶ ἀπορίαν ἐμποεῖ, τῶν σῶν, ὦ Κύριε,
 κριμάτων, ὡς μέλλειν μικρὸν ὕστερον ἀποτολμᾶν καὶ
 ἀπορεῖν, ὑπὲρ ὧν σὺ μὲν ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸς τὴν
 Δαυὶδ ἐπαγγελίῳν πεποίησαι· τὰναντία δὲ συμβέβηκε
 ταῖς σαῖς ὑποσχέσεσι· διὸ καὶ μέλλω λέγειν· Ποῦ
 εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; ἀλλ' ὁμως πε-
 πεισμένος, ὅτι μὴ διαψεύσεται σου ἡ ἐπαγγελία, οὐδὲ
 διαπесεῖται ἡ τοῦ σοῦ λόγου ἀλήθεια, προλαβὼν τοὺς
 μέλλοντας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ῥηθήσεσθαι μοι
 λόγους, τὴν ἑμαυτοῦ πίστιν καὶ τὸ εὐσεβὲς τῆς ἑμαυ-
 τοῦ γνώμης προσφαλίσσομαι· διὸ φημι· Τὰ ἐλέη
 σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἕσομαι. Οὐ γὰρ νῦν μόν-
 ον, ὅτε ταῦτα λαλῶ καὶ φθέγγομαι, τὰ ἐλέη τοῦ Κυ-
 ρίου ἕσομαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σκυθρωποτέροις και-
 ροῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐκεῖνοις δι' οὓς μέλλω λέγειν· Ποῦ
 εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; Καὶ τότε γὰρ
 καὶ εἰς τὴν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ διὰ παντὸς τοῦ
 αἰῶνος οὐ παύσομαι ἀνυμνῶν τὰ ἐλέη σου, Κύριε,
 ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι, ἅπαξ ἐπαγγειλάμενος τὰς ἐν τῷ
 ψαλμῷ προφητείας, οὐ διαψεύσεις, ἅτε Θεὸς ὢν ἀλη-
 θής. Διόπερ οὐ μόνον τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα
 ἕσομαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀληθειάν σου καθ' ἑκάστην γε-
 νεάν ἀπαγγελῶ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τοιαῦτά τινα
 μεταξὺ γενήσεται, ὡς δοκεῖ, ἐναντία ταῖς σαῖς πρὸς
 τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις συμβαίνειν, ἀλλὰ καὶ οὕτως
 ἐγὼ πεπίστευκα, καὶ ἀληθῶς ἑμαυτὸν πέπεικα, ὅτι
 τῶν λόγων σου, ὦ Κύριε, ἡ ἀλήθεια οὐδέποτε διαπε-
 σείται. Διόπερ τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς οὐ
 παύσομαι ἐν τῷ στόματί μου τὴν ἀληθειάν σου ἀπαγ-
 γέλλων. Ἀλλὰ καὶ παραδίδους τῇ ἑμαυτοῦ γραφῇ ταύ-
 την καταλείψω τοῖς μεταγενεστέροις, εἰς τὸ καὶ αὐ-
 τοὺς διδάσκεισθαι τε καὶ μαθάνειν ὁμοίως ἐμοὶ καθ'
 ἑκάστην γενεάν τὴν ἀληθειάν σου διὰ στόματος φέ-

VERS. 2. *Misericordias Domini in æternum can-
 tabo. In generationem et generationem annuntiabo
 veritatem tuam in ore meo. Quoniam in sequentibus
 dicturus est, Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum,
 Domine, quas jurasti David in veritate tua? iis quæ
 postea proferet jam respondere antevertit, ac si
 diceret: Etiam si humanæ res animam meam in an-
 gustiam et dubitationem conijciant ac perturbent,
 caligineque me et hæsitacionem afficiant ob tua,
 o Domine, judicia; ita ut innox quæstionem movere
 ausim de promissis, quæ tu Deus mendacii expers
 Davidi dedisti; et tamen pollicitationibus tuis con-
 traria acciderunt, quamobrem dicturus sum, Ubi
 sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine? verumtam-
 en certus promissionem tuam non irritam fore,
 neque sermonis tui veritatem lapsuram esse, ser-
 mones quos ex humana infirmitate prolaturus sum
 prævertens, fidem meam et pietatem sententiæ
 meæ prius profiteor, ac dico, Misericordias tuas,
 Domine, in æternum cantabo. Non enim nunc dun-
 taxat, cum hæc loquor et profero, misericordias
 Domini cantabo, verum etiam in tristioribus tem-
 poribus, in ipsis videlicet quæ dicturus sum, Ubi
 sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine? Tunc enim
 et omni sequenti tempore, imo per omne sæculum,
 non finem faciam celebrandi misericordias tuas, Do-
 mine: probe sciens te, quando semel ea in prophe-
 tia psalmi pollicitus es, non irrita illa facturum
 esse, utpote Deum veracem. Quamobrem non modo
 misericordias tuas, Domine, in æternum cantabo,
 sed etiam veritatem tuam per singulas generatio-
 nes annuntiabo. Etsi enim aliqua interim eventura
 sint, quæ tuis Davidi datis pollicitationibus contra-
 ria videantur; nihilominus tamen credo ac plane
 persuasum mihi est, sermonum tuorum, Domine,
 veritatem nunquam esse lapsuram. Ideo per totum
 vitæ meæ tempus non finem faciam annuntiandi
 veritatem tuam in ore meo. Verum etiam scripto
 consignatam illam posteris tradam: ut ipsi quo-
 que, perinde atque ego, edoceantur et discant per
 singulas generationes veritatem tuam in ore ferre,*

¹⁴ Psal. LXXII, 27.

ac persuasum habeant nunquam posse promissa tua excidere. Totus autem sermo, Christi ex semine David generationem, et regnum ejus vaticinatur. Quandoquidem enim in præcedentibus ejus in hominibus generatio prænuntiabatur, ut in psalmo LXXXVI declaratum est; at præter generationem ejus scitu quoque opus erat unde proditurus esset; hoc præsens Scriptura necessario docet, quæ promissionem Dei ad Davidem factam de Christo ex semine ejus prodituro complectitur: ita ut hic congruenter post antecedentes psalmos positus sit. Inscriptus autem solum est, *Intellectus*, ac neque psalmus neque hymnus dicitur. Fuit vero canticum propheticum, ea quæ secundum Deum est intelligentia inoigens. Quare dictum est, *In æternum cantabo*, et, *in generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam*. Ab his quippe verbis, *In æternum cantabo*, jure canticum esse dicatur; ab illis autem, *Annuntiabo veritatem tuam in generationem et generationem*, et a sequentibus, prophetia fuerit. Dicitur autem est Æthan Ezraitæ: qua de re in prius explicatis psalmis pro facultate disputatum a nobis est.

VERS. 3. *Quoniam dixisti, In æternum misericordia ædificabitur, in cælis præparabitur veritas tua*. Pro illo autem, *Quoniam dixisti*, Aquila interpretatus est, *Quoniam dixi*; Symmachus vero, *quoniam dixi*; Theodotio similiter, *Quoniam dixi*; quinta item editio, *Quoniam dixi*; quasi scilicet ex Propheta persona sermo enuntietur; hic porro erat Æthan Ezraitæ, ut titulus declarat. Hujusmodi vero sententiam Propheta subindicat: Jam antea dixi, *Misericordias Domini in æternum cantabo*. Id autem qui fieri possit, nisi prima illa Dei misericordia, ab initio et a conditu mundi in hominibus fundata, sequenti tempore accreverit, et instar ædificii accessionem habuerit? Nam Dei erga homines misericordia quotidie crescit, et quasi fabrica angetur et exstruitur in generationem et generationem. Quia igitur dixi et affirmavi, in æternum misericordiam Dei ædificandam esse, et ideo me misericordias ejus in æternum cantaturum esse; non ignorandum est, verbi veritatem in cælis præparandam esse. Terrena quippe negotia et hominum malitia non multam verbi accuratorem exhibere possunt; quia multa in vita hominum inæquabilitas est. Verum quoniam promissa Dei, ad Davidem facta, divina ac cælestia sunt, neque, ut Judæi suspicantur, terrena et corporea; ea de causa jure Propheta prius distinguit, non in terra, sed in cælis veritatem promissorum Dei præparandam esse. Quamobrem Symmachus hæc clarius explicat dicens: *In cælis fundabitur veritas tua*.

VERS. 4-6. *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem et generationem thronum tuum. Diapsalma. Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine, etenim veritatem tuam in*

α ρειν, και πεπεισθαι μηδέποτε δύνασθαι διαπίπτειν τὰς σὰς ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ πᾶς λόγος τὴν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γένεσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ θεσπίζει. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἢ εἰς ἀνθρώπους γένεσις αὐτοῦ προφητεύετο κατὰ τὰ ἐν τῷ π' καὶ ς' ψαλμῷ παραστάνα· ἔχρην δὲ πρὸς τῆ γενέσει μαθεῖν καὶ πόθεν προελεύσεται· διδάσκει τοῦτο ἀναγκαίως ἡ παρούσα Γραφή, τὴν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν προελεύσεσθαι περιέχουσα· ὥστε ἔχειν ἀκολουθίαν καὶ τοῦτον πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ κατατεταγμένους ψαλμοῦς. Συνέσεως δὲ ἐπιγράφεται· αὐτὸς μόνον, οὔτε δὲ ψαλμὸς οὔτε ὕμνος. Εἴη δ' ἂν ὤδη προφητικῆ συνέσεως τῆς κατὰ Θεὸν ὁδομένη. Δι' ὃ λέλεκται· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι, καὶ, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου*. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι*, ὤδη αὐτὴν εἰκότως ἂν τις εἴποι· ἀπὸ δὲ τοῦ· *Ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν*, καὶ ἀπὸ τῶν ἐξῆς ἐπιλεγόμενων, προφητεῖαν. Λέλεκται δὲ Αἰθᾶν τοῦ Ἑσδραίου περὶ οὗ τὰ παραστάνα ἐν τοῖς προτεχνολογούμενοις τῶν ψαλμῶν διειλήφραμεν.

"Οτι εἶπας· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου*. Ἀντὶ τοῦ· Ὅτι εἶπας, ὁ μὲν Ἀκύλας ἤρμηνευσεν· Ὅτι εἶπα· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ὅτι εἶπον· καὶ ὁ Θεοδοτίων ὁμοίως· Ὅτι εἶπον· καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· Ὅτι εἶπα· ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Προφήτου λεγομένου τοῦ λόγου. Οὗτος δὲ ἦν Αἰθᾶν ὁ Ἑσδραίτης, ὡς ἡ προγραφή παρίστησι. Τοιαύτην δὲ τινα διάνοιαν ὑποβάλει ἂν ὁ Προφήτης· Φθάσας ἤδη πρότερον εἶπον· ὅτι *Τὴ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσσομαι*. Τοῦτο δὲ πῶς ποτ' ἂν γένοιτο ἢ τοῦ πρώτου ἔλεους τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀπὸ πρώτης κοσμογονίας καταβληθέντος εἰς ἀνθρώπους, ἐπίδοσιν κατὰ χρόνους λαμβάνοντος, καὶ δικὴν οἰκοδομῆς αὐξήοντος; Αὐξεῖ γὰρ ὁσημέραι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους, καὶ δικὴν οἰκοδομῆς προκόπτει καὶ οἰκοδομεῖται κατὰ γενεὰν καὶ γενεάν. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶπον καὶ διεβεβασάμεν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθήσεται, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐλέη αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι, οὐ προσήκει ἀγνοεῖν, ὅτι τοῦ λόγου ἡ ἀλήθεια ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται. Τὰ γὰρ περιέργεια πράγματα καὶ ἢ ἐν ἀνθρώποις κακία δόξαιεν ἂν μὴ πάνυ τι ἐμφαίνειν τὸ ἀκριθὲς τοῦ λόγου, τῷ πολλῆν ἀνωμαλίαν εἶναι δοκεῖν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἄλλ' ἐπειδὴ περ αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ, αἱ πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένα, θεῖαι καὶ οὐράνιοι τυγχάνουσι, καὶ οὐχ, ὡς ἂν ὑπολάβοιεν Ἰουδαῖον παῖδες, γειώδεις καὶ σωματικαί· εἰκότως διὰ τοῦτο προδιαστέλλεται ὁ Προφήτης, ὅτι μὴ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡ ἀλήθεια τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ἐτοιμασθήσεται. Διόπερ ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμήνευσεν εἰπών· *Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐδρασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου*.

Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· Ὁμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἐως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. Διάψαλμα. Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, καὶ

γὰρ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων. Σαφῶς ταῦτα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ εἰρηται· διόπερ δοκεῖ μοι παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα ἀνωτέρω εἰρησθαι τὸ· Ὅτι εἶπας· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· οἷς ἐπισυνῆπτε τὸ· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ἵνα καθ' ὑπερβατὸν εἴη οὕτως ἔχων ὁ νοῦς τῶν προκειμένων· Ἐπειδὴ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, ἐν ταῖς περι τοῦ Δαυὶδ ἐπαγγελίας εἶπας· Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεός μου τὸ πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἢ καὶ τὸ εἰς πάντας ἀνθρώπους οἰκοδομηθήσεται· καὶ προσέθηκας λέγων· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, ἦτοι ἐπιλέκτω μου, καὶ· Ὁμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· πέπεισμαι, ὅτι οὐποτε διαψευσθήσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι, μένουσι δὲ ἀληθεῖς καὶ ἀδιάπτωτοι· ἀλλ' οὐχ ὥστε ἐπὶ τῆς γῆς συνίστασθαι αὐτάς· οὐδὲ γὰρ ἐπιγίγει καὶ αἰσθηταί, οὐδὲ ὠνηταί καὶ ὀλιγοχρόνιοι τυγχάνουσιν, οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ἀλλ' ἀθάνατοι καὶ αἰώνιοι καὶ τῇ σῆ θεότητι πρέπουσαι. Διόπερ οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιών· Ἄντι δὲ τοῦ· Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, οἱ λοιποὶ πάντες ἐρμηνευταί· Τῷ ἐπιλέκτῳ μου, εἰρηκασί, καὶ μᾶλλον ἀρμόζει τῇ διανοίᾳ ἢ τοιαύτη ἐκδοσις· οὐδὲ γὰρ περὶ πολλῶν ἐστιν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ μόνου τοῦ Δαυὶδ· αὐτῷ γὰρ, φησί, καὶ ὁμοσα, ἅτε δούλῳ μου ὄντι καὶ ἐπιλέκτῳ μου. Οὐ γὰρ ἤρκει ἀπλῶς διαθέσθαι αὐτῷ διαθήκην, ὡσπερ διεθέμην τῷ Νῶε, καὶ μετὰ ταῦτα τῷ Ἀβραάμ, καὶ πάλιν μετ' ἐκείνων τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου διὰ Μωσέως· ἐκεῖνοι γὰρ διχα ὀρκωμοσίας· τῷ δ' ἐπιλέκτῳ μου καὶ τῷ ἐμῷ θεράποντι καὶ δούλῳ Δαυὶδ διεθέμην μετὰ ὄρκου παραλήψεως· ὁμοσα γὰρ αὐτῷ περὶ τοῦ δεῖν τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἐτοιμάσειν καὶ τὸν ὀρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν, καὶ οὐκ εἰς μίαν γενεάν, ἀλλ' εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Περὶ δὲ τοῦ ὁμνῶναι τὸν Θεόν, ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησίν· Ἰνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν. Κατ' ἐπίτασιν γὰρ μείζονος διαβεβαιώσεως καὶ ὄρκος παρελιπται τῷ Θεῷ. Κατὰ τίνος δὲ ὄρκος ἐξῆς προῶν διδάσκει λέγων· Ἀπαξ ὁμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου. Ἐνθα καὶ ἐπιστήσεις, τίς ποτε ἄρα οὗτος ἦν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καθ' οὗ ὁμνυσιν ὡς κατὰ Υἱοῦ μονογενοῦς, εἰς τὸ ἐξ ἄπαντος τὰ τῆς ἐπαγγελίας κρατυνθῆναι. Τὸν μὲν οὖν ἅγιον ὁμολόγουν καὶ οἱ δαίμονες ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε μὴ φέροντες αὐτοῦ τὴν ἔνθεον δύναμιν κολαστικὴν οὖσαν αὐτῶν καὶ ἀπλαστικὴν, ἐβόων λέγοντες· Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ Ναζαρηθ; Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τούτου τοίνυν ὁμνῶς ὁ Θεός, οἷα πατήρ κατὰ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ υἱοῦ, τῷ Δαυὶδ τὴν ἐπαγγελίαν ἐποιεῖτο· Ὁ δὲ καὶ διδάσκει λέγων· Ἀπαξ ὁμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Ζητῶν δὲ παρ' ἐμαυτῷ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐδὲν μὲν ἄλλῃ τῶν ἁγίων, μόνῳ δὲ τῷ Δαυὶδ δι' ὄρκου

Ecclesia sanctorum. Hæc ex persona Dei manifeste dicta sunt : ac videtur mihi ideo apud LXX superius dictum fuisse, Quoniam dixisti : In æternum misericordia ædificabitur, in cælis præparabitur veritas tua; quibus hæc subdiderunt, Disposui testamentum electis meis; ut per hyperbaton dicti sententia sic exprimat: Quoniam tu ipse, Domine, in promissionibus Davidis dixisti : In æternum misericordia mea erga Davidem, sive erga omnes homines ædificabitur; et hæc adjecisti, Disposui testamentum electis meis, scilicet, electo meo, et, Juravi David servo meo, et cætera : persuasum mihi est præmissa tua nunquam irrita fore, sed verò firmitate mansura esse; sed non ita, ut in terra consistant : neque enim terrena et sensilia sunt, neque venalia et brevi tempore duratura, qualis hominum vita est; sed immortalia, æterna et deitati tuæ congruentia. Quapropter non in terra, sed in cælis præparabitur veritas eorum quæ Davidi pollicitus es. Pro illo autem, Disposui testamentum electis meis, reliqui omnes interpretes, Electo meo, dixerunt. Quæ sane interpretatio veræ sententiæ magis congruit : non enim de multis sermo est, sed de uno Davide; ipsi quippe juravi, inquit, utpote servo meo et electo meo. Neque enim satis erat ipsi testamentum disponere, sicut Noe, postea vero Abrahamo, deindeque filiis Israel in deserto per Moysem disposui : nam cum iis sine juramento; et cum electo, servo et famulo meo Davide, exhibito jurejurando, fœdus et testamentum inii. Juravi enim ipsi futurum esse ut semen ejus in æternum præparetur, et thronus ejus ædificetur, non in unam generationem, sed in generationem et generationem. Cur autem Deus juraverit, S. Apostolus in Epistola ad Hebræos testificatur : Ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus¹⁵. Nam ad accessionem majoris certitudinis Deus juramentum adhibuit. Per quem autem juraverit, in sequentibus docet his verbis : Semel juravi in sancto meo. Ubi perpendas qui sit ille sanctus Dei, per quem quasi per Filium unigenitum jurat, ad promissionem omnino confirmandam. Sane vero sanctum illum vel demones in Evangeliiis confessi sunt, cum divinam ejus potestatem, quæ se puniebat et eiciebat non ferentes, hæc clamabant : Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Novimus te quis sis, sanctus Dei¹⁶. Per hunc itaque jurans Deus, ut pater per unigenitum et dilectum filium, Davidi promissionem dabat. Quod ipse ita docet : Semel juravi in sancto meo, si David mentiar. Cum autem mecum quærerem, cur nemini sanctorum, nisi Davidi, promissionem de semine ipsius cum juramento Deus ediderit; hanc me deprehendisse causam æstimo : comperi namque Davidem ante illam a Deo sibi datam promissionem juramento usum fuisse. Jurasse autem ipsum docet Spiritus divinus in cxxxi, dicens : Memento, Do-

¹⁵ Hebr. vi, 18. ¹⁶ Luc. iv, 34.

mine, David, et omnis mansuetudinis ejus : sicut juravit Domino, vovit Deo Jacob : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Davidi hæc voventi et pollicenti, ac his de rebus juranti, parem Deus vicem reddens, juravit et ipse, et pro singulis pollicitationibus singulas retulit, juramentum juramento pensavit. Quapropter in eodem cxxxī, in quo dicitur jurasse Davidem, deinde adjicitur Spiritus sancti testimonium, quod sic habet : Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui ponam super thronum tuum. Prior itaque David juravit ; deinde vicem rependens Deus, mutuo et ipse juravit : prior item David, pia motus cogitatione, quidpiam Deo pollicitus est ; hinc Deus ceu gratiam gratia pensans, ipsi vice versa promisit, secundum Salvatoris nostri voces quæ sic habent, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mensuram bonam, agitatum, compressam, supereffluentem, dabunt in sinum vestrum* ¹⁷. Qua mensura igitur David mensus est, cum ex bona et religiosa cogitatione congruentem promissionem juratus delit, eadem mensura re- pensum illi est, ac datæ sunt illi retributiones promissionesque cum juramento Dei.

τιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλὸν, σεσαλευμένον, πεπιεσμένον, ὑπερεκχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὡς μέτρον τοίνυν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶ καὶ θεοσεβεῖ λογισμῶν πρέπουσα ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.

Quid sibi velit autem illa Davidis cum juramento pollicitatio, jam perpendere opportunum erit. Cum videret gentes per totum orbem diabolico multorum numinum errori subjectas, ac ubique terrarum templa, delubra, sacra malignis dæmonibus per urbes, regiones et vicus excitata, ac in montibus et collibus improbam illam et adversariam potestatem apud omnes homines honorari, Dei autem omnium opificis et conditoris ne minimam usquam memoriam servari ; de re tali vulneratus animo, bonoque studio incensus, secundum eum qui dixit, *Zelo zelatus sum Domino* ¹⁸, votum vovit et promissionem edidit, quam jurejurando astrinxit ; videlicet se primum, omnium regi Deo templum et sacrum in terra excitaturum, in quo tabernaculum testimonii, et arcam Testamenti a Moyse in deserto jussu Dei constructam, deponeret. Nam illa ad tempus usque Davidis circumquaque ferebatur, et a loco in locum, ac modo in Galgala, modo in Manassepha, mox in Silo, aliquando apud allophylos, inde in Besamys, hinc in Cariathirim, postea in domum Aminadab, inde in domum Abeddara, advecta fuit, unde eam in urbem Sion David transtulit. Quod ille conspicatus, domum sacram et templum excitare cogitavit, ubi arcam Dei deponeret et sta-

πεποιθῆται τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐπαγγελίαν ὁ Θεός, δοκῶ μοι ταύτην εὐρησκέαι, καταλαβὼν καὶ αὐτὸν τὸν Δαυὶδ ὄρκω κεχρημένον πρὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμωμοκέναι δὲ αὐτὸν διέσχευε τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν ῥα' λέγον· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραδότητος αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠξάτο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ἕναρ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου ρυσταγμῶν, ἕως οὗ εὔρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τοιαῦτα εὐξαμένῳ καὶ ἐπαγγελιαμένῳ τῷ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ὁμωμοκῶσι, τῆ ἴσῃ ἀμοιβῇ ἀντιδιδούς ὁ Θεός αὐτῷ, ἀντομνύει καὶ αὐτὸς, καὶ ἀντεπαγγέλλεται ἐν ἀνθ' ἐνδὸς διδούς, καὶ ὄρκω τὸν ὄρκον ἀμειθόμενος. Διόπερ ἐν αὐτῷ τῷ ῥα', ἐν ᾧ λέγεται ὁμωμοκέναι ὁ Δαυὶδ, συνήπται ἐξῆς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρία, ὧδέ πῃ λέγουσα· *Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν· Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Οὐκοῦν πρῶτος ὤμοσεν ὁ Δαυὶδ, εἶτα ἀμειθόμενος αὐτὸν ὁ Θεός, ἀντωμοσίαν πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο· καὶ πρῶτος ὁ Δαυὶδ, εὐσεβεῖ λογισμῶν κινήθεις, ἐπηγγελάσθη τῷ Θεῷ· εἶτα πάλιν ὁ Θεός, ὡςπερ ἀντιδιδούς αὐτῷ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ αὐτὸς ἀντεπηγγελάτο ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολούθως φωναῖς, δι' ὧν φαίνει· Ὁ μέτρον μετρεῖτε, ἀ-**

τί δὲ βούλεται ἢ τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελία, θεωρῆσαι καιρός. Ὅρων τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῇ δαιμονικῇ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένα, καὶ πανταχοῦ γῆς ναοὺς καὶ τεμένη καὶ ἱερὰ ταῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἀνεγχευόμενα, ἐν τε πόλεσι καὶ χύραις καὶ κώμαις, ἐν ὄρεσσι τε καὶ βουνοῖς τὴν σπηραὴν καὶ ἀντικειμένην δύναμιν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τιμωμένην· Θεοῦ δὲ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ μηδαμοῦ μνήμην παρὰ τισι γιγνομένην· δηχθεῖς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῷ πράγματι, καὶ ζῆλον ἀγαθὸν ζηλώσας, κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ζῆλον ἐζηλώσα τῷ Κυρίῳ, εὐχὴν ἠξάτο, καὶ ἐπαγγελίαν ἐπηγγελάτο, καὶ ταύτην ὄρκω κατεδήσατο ἢ μὴν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πρῶτος νεῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἱερὸν ἄγιον οἰκοδομήσειν, ἐνθα τὴν σπηραὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κισιῶτην τῆς Διαθήκης τὴν ὑπὸ Μωϋσῆως κατὰ τὴν ἔρημον ἐκ προστάγματος Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθέμενος ἀναπαύσειν. Περιήγετο γοῦν ὡδε κάσιαις μέχρι τῶν τοῦ Δαυὶδ χρόνων τόπου μετακομιζομένη, ποτὲ μὲν ἐν Γαλιλαίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Μενασσηρα, ποτὲ δὲ ἐν Σηλώ, καὶ ἄλλοτε παρ' ἄλλοφύλοις, κάκειθεν εἰς Βεσαμύς, ἐνθεν εἰς Καρειαθίρειμα· εἶτα εἰς οἶκον Ἀμιναδάβ· κάκειθεν εἰς οἶκον Ἀβεδδάρ· ἐνθεν εἰς Σιών τὴν πόλιν ὁ Δαυὶδ μετεστήσατο. Ὁ δὲ συνθεῶν γινόμενος, διενοήθη οἶκον ἱερὸν ἐγείρειν καὶ ναὸν ὀ-*

¹⁷ Matth. vii. 2 ; Luc. vi. 38. ¹⁸ Hi Reg. xix, 10, 14.

κοδομησαι, ἐνταυθα τε τὴν κιβωτὸν ἰδρῦσαι τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τούτου ὤμοσε Δαυὶδ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἤρξατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ λέγων· *Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλῆρης στρωμῆς μου, εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμῶν, ἕως οὗ εὗρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διανοηθέντος, τὴν μὲν προαίρεσιν τῆς εὐσεβείας ἀποδέχεται ὁ Θεός· οὐ μὴν ἐπιτρέπει τὸν οἶκον γενέσθαι· μὴ γὰρ δεῖσθαι Θεὸν ὄντα οἴκου αἰσθητοῦ, μηδ' ἐξ ἀψύχων λίθων οἰκοδομῆς συστησόμενον· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχρῆν Θεὸν οἰκεῖν ἐπὶ γῆς, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, τοῦ Δαυὶδ προελεύσεσθαι τὸν ὑποδεξόμενον αὐτοῦ τὴν θεότητα. ὃς καὶ οἰκοδομήσει τῷ Θεῷ ἐπάξιον ἱερὸν οἶκον καὶ ναὸν ἄγιον, οὗ τὸν θρόνον εἰς τὸν σύμπαντα διαρκέσει αἰῶνα. Ἐδῆλου δὲ ἄρα τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννησόμενον, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησόμενην Ἐκκλησίαν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφὴ τοῦτον διδάσχει τὸν τρόπον· *Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐκάθισε Δαυὶδ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Κύριος κατεκλήρονησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ· καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ναθὰν τὸν προφήτην· Ἰδοὺ δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηρῆς· ἢ, ἐν μέσῳ δέξερως, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις σημαίνει. Καὶ εἶπε Ναθὰν πρὸς τὸν βασιλέα· Πάντα ὅσα ἂν ἐν τῇ καρδίᾳ σου βάλῃς καὶ ποιεῖς, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκεῖνη, καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθὰν λέγων· Πορεύου πρὸς τὸν δούλον μου Δαυὶδ, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσαί με· οἶον οὐ κατέφησα ἐν οἴκῳ ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· καὶ ἤμην ἐμπεριπατῶν ἐν καλύματι καὶ ἐν σκηρῇ ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ· εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετειλάμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ λέγων· Τί οὐκ ὠκοδομήκατέ μοι οἶκον κέδρινον; Καὶ τῶν τάδε ἔρσις τῷ δούλῳ μου Δαυὶδ· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐλάβόν σε ἐκ τῆς μάδρας ἀπὸ δπισθεν τῶν προβάτων, τοῦ εἶναι σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἤμην μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐποίησά σε ὄνομαστον κατὰ τὸ δρομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσω καθ' ἑαυτόν· καὶ οὐ μεριμνήσει οὐδέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ· καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆσῃ μετὰ*

billeret. Qua de re David Domino juravit, et votum novit Deo Jacob dicens : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ¹⁹. Hæc illo cogitante, pium quidem propositum Deus approbat : neque tamen permittit domum exstrui, non opus esse Deo dicens domo sensibili, vel ex inanimatis lapidibus construenda ; sed si opus esset Deum in terra habitare, ex ipsius David semine proditurum esse, qui suam deitatem exciperet, quique sacram domum et templum sanctum Deo dignum exstrueret, cujus thronus per omne sæculum duraturus esset. Significabat autem Christum suum ex semine Davidis secundum carnem oriturum, et Ecclesiam ab eo per totum orbem constituendam. Quod autem hæc ita se haberent, Regnorum scriptura docet hoc pacto : *Factum est autem cum sederet David in domo sua, et Dominus possessionem ei dedisset in circuitu ab omnibus inimicis suis ; dixit rex ad Nathan prophetam : Ecce ego habito in domo cedrina, et arca Dei sedet in medio tabernaculi ; aut, in medio pellis.* ut Hebraica lectio significat. *Et dixit Nathan ad regem, Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quia Dominus tecum est. Et factum est in nocte illa, et factum est verbum Domini ad Nathan dicens . Vade ad seruum meum David, et dic : Hæc dicit Dominus, Non tu ædificabis mihi domum ad habitandum : quia non habitavi in domo a die illa qua eduxi filios Israel ex Ægypto, usque in diem hanc : et ambulabam in diversorio et in tabernaculo in cunctis locis per quæ transivi cum omni Israel ; si loquens locutus sum ad unam tribum Israel, cui præcepi pascere populum meum Israel dicens : Quare non ædificastis mihi domum cedrinam ? Et nunc hæc dices servo meo David : Hæc dicit Dominus omnipotens, Ego tuli te ex ovili sequentem oves, ut esses in ducem Israel, et eram tecum in omnibus ubicunque ambulabas : et perdidisti omnes inimicos tuos a facie tua, et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt in terra. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum et habitabit per se, et non sollicitus erit amplius : et non addet filius iniquitatis humiliare ipsum sicut a principio, a diebus quibus constituii iudices super populum meum Israel : et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. Et annuntiabit tibi Dominus, ut domum ædifices ipsi. Et erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit in ventre tuo, et præparabo regnum tuum. Ipse ædificabit mihi domum, et erigam regnum ejus usque in sæculum. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas ejus, et arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab ea, sicut abstuli ab iis quos abstuli a facie mea.*

¹⁹ Psal. cxxxi. 3-5.

Et fidelis erit domus ejus et regnum ejus usque in ævulum in conspectu meo : et thronus ejus erit erectus in sæculum secundum omnes sermones hos, et secundum universam visionem hanc ²⁰. Sic locutus est Nathan Davidi. Hæc porro omnia in medium attuli, ut declararem, cum David ædificaturum se domum arcæ Dei primus promisisset, Deum, approbata illius pietate, vicissim pollicitum ei esse, excitaturum se semen ejus esse, cujus opera sibi domum excitaret : et cum David prior jurasset, se nihil aliud ante facturum, quam invenisset Deo locum, Deum vicissim jurasse pollicendo, et humano sese mori attemperasse in loquendo : nam infinita prope alia in divina Scriptura ex humana consuetudine et quadam cogitandi ratione de Deo dicuntur. Quibus ita commonstratis, jam restat ut psalmi

dictum consideremus. B

ζῆν τῇ κίθωτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ὁ Θεός, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου κατασκευάζειν ἐαυτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου ὁμοιωκότος μὴ πρότερον ἄλλοι ποιήσειν τοῦ τόπον εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνυσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπικώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθεῖς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡς οὕτως ἀποδεδειγμένων, καιρὸς ἦδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.

Quid sibi vult ergo promissio Dei? Hæc duo prænumtiat, primo se Davidis semen in sæculum servaturum; secundo, thronum ejus ædificaturum in generationem et generationem. Deinde quia hæc non sensibili more in terra, neque in regno humana ratione considerato futura erant, promissorum complementum in cælos remittit. Quapropter sicut superius dixit, *In cælo præparabitur veritas tua*; sic post Dei promissionem jam infert, *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine*. Neque enim homines qui in terra sunt, inquit, intelligere poterunt quàm mentem habeant, o Domine, promissa tua, nec quænam sint propheticorum sermonum complementa; sed ipsi cæli videlicet, et quæ in cælo sunt divinæ virtutes: quoniam cælis competit mirabilia tua, quæ in promissionibus feruntur, enarrare et interpretari. Quemadmodum vicissim veritatem tuam, quæ in promissis Davidi datis celebratur, cogitare et enuntiare non aliorum erat, quam cælorum tantum, et angelorum qui in cælis sunt: hi namque veritatem tuam et mirabilia tua in Ecclesia sanctorum constebuntur. Etenim si aliquando talis Ecclesia in terra exstet, quæ Ecclesia sanctorum vocetur: præter hos sanctos, ipsi cæli, sive divinæ virtutes, sive cælestes homines, mirabilia tua et veritatem tuam, quæ in præsentibus promissis fertur, confitebuntur. Quod si in ipsis cælis Ecclesia quædam sit primitivorum, descriptorum in cælis, ea verius et accuratius Ecclesia sanctorum esse dicatur: in qua cæli veritatem promissorum Dei, et mirabilia in promissis posita, enarrabunt. Mirabilia autem illa, quæ fuerint, nisi Davidem electum Dei vocari, necnon semen ab ipso proditurum esse, quod thro-

των πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ ἔσται ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν σου. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὄνόματι μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνθρώπων, καὶ ἐν ἀφαίρῃ υἱῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἑλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπου μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνωρθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ πάντα τοὺς αἰῶνας τούτους, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὄρασιν ταύτην. Οὕτως ἐλάλησε Ναθάν πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ταῦτα δὲ πάντα παρεθέμην, παραστήσαι βουλόμενος, ὡς, πρώτου ἐπηγγειλαμένου τοῦ Δαυὶδ οἶκον κατασκευάζειν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τούτου ὁμοιωκότος μὴ πρότερον ἄλλοι ποιήσειν τοῦ τόπον εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνυσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀνθρωπικώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθεῖς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡς οὕτως ἀποδεδειγμένων, καιρὸς ἦδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρήσαι.

Τί τοίνυν βούλεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ; Δύο ταῦτα προαγορεύει· πρῶτον μὲν τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἕως τοῦ αἰῶνος φυλάξειν· δεύτερον δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Εἴτ' ἐπειδηπερ ἡμελλε ταῦτα μὴ ἐπὶ γῆς αἰσθητῶς συνίστασθαι, μηδὲ ἐν τῇ κατὰ ἄνθρωπον βασιλείᾳ, εἰς οὐρανοὺς ἐξῆς ἀναπέμψει τῶν ἐπαγγελιῶν τὰ ἀποτελέσματα. Αἱ δ' ὡσπερ ἄνωτέρω ἐφησεν· *Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου*, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρει τό· *Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε*. Οὗ γάρ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, φησὶ, δυνήσονται συνειναί, ὅποιον νοῦν ἔχουσιν, ὦ Κύριε, αἱ ἐπαγγελίαι, οὐδ' ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφητικῶν τυγχάνει λόγῳ· ἀλλ' οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, καὶ αἱ κατ' οὐρανὸν θεῖαι δυνάμεις· διόπερ τοῖς οὐρανοῖς ἀρμώζει τὰ θαυμάσιά σου τὰ ἐμφορομένα ταῖς ἐπαγγελίαις διηγεῖσθαι καὶ διερμηνεύειν. Ὡσπερ πάλιν τὴν ἀληθειάν σου, τὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις δεδοξασμένην, οὐκ ἄλλων ἢ νοεῖν καὶ διηγεῖσθαι ἀλλ' ἡ μόνων τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων· οὗτοι γάρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων ἐξομολογήσονται. Εἰ γάρ ποτε γένοιτο Ἐκκλησία τις τοιαύτη ἐπὶ γῆς, ὡς ἁγίων Ἐκκλησίαν αὐτὴν χρηματίζειν, παρὰ τούτοις οἱ οὐρανοὶ, εἴτε δυνάμεις θεαῖαι, εἴτε καὶ οὐράνιοι ἄνδρες, τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐμφορομένην ἐν ταῖς προκειμέναις ἐπαγγελίαις, ἐξομολογήσονται. Εἰ δὲ ἔστι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς Ἐκκλησία τις πρωτοτύκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον λεχθεῖν ἂν ἐκεῖνη Ἐκκλησία ἁγίων εἶναι Ἐκκλησία, ἐν ἣ οἱ οὐρανοὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ θαυμάσια τῶν ἐν αὐταῖς ἀποκείμενα διηγήσονται. Θαυμάσια δὲ τίνα ἦν

²⁰ II Reg. vii, 1-17.

ἀλλ' ἢ τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ χρηματῖσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι σπέρμα θρόνον αἰώνιον καθέξον, καὶ τὸ διαθήκη αἰώνιον διατίθεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἢ συνθήκην πρὸς αὐτὸν γενέσθαι; οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν, *συνθήκη ἀντὶ διαθήκης εἰρηκότες*. Θαυμάσιον ἦν καὶ τὸ ὀρνύναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ φάσκειν πρὸς τὸν αὐτόν· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον· *Kal oikodomōshō eis ekástēn gerēan tōn thrōnon σου, κατὰ τὸν αὐτόν*. Τὸ δὲ μείζον ἀπάντων θαῦμα τοῦτο ἦν, τὸ τοιαῦτα ἐπαγγελλόμενον τὸν Θεὸν ὄρκῳ ταῦτα ἐπισφραγίσασθαι· καὶ τὸ πάντων θαυμασιώτερον τὸ μετὰ τὸν θεῖον ὄρκον δοκεῖν μὴ τέλος εἰληφέναι τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τάναντία δὲ τῇ ὀρκωμοσίᾳ συμβῆναι. Ἐπιφέρει γοῦν ἐξῆς, ἐναντία ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις δηλῶν συμβεβηκέναι· δι' ἃ καὶ μάλιστα ἐκπλήττεται καὶ θαυμάζει ὁ Προφήτης· ἀποδυσπετεῖ γοῦν ἐξῆς λέγων· *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἄλλ' ἀποθεραπεύει τὴν ἐαυτοῦ ἀμηχανίαν, ἀνωτέρω μὲν εἰρηκώς· Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀληθείᾶ σου, ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ γὰρ τὴν ἀληθείάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων*. Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσθῆσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἰοῖς Θεοῦ; Ἀντὶ τοῦ ἐν νεφέλαις, ὁ Σύμμαχος φησι· *Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι; Σφόδρα δὲ ἀκολούθως ἐπιγγαγε τὰ προκείμενα τοῖς προλεχθεῖσι· τὴν γὰρ ἀληθείάν σου, φησι, καὶ τὰ θαυμάσιά σου, εἰ καὶ μὴ ἀνθρωποὶ συνεῖναι δύνανται· δι' ἃ μέλλω λέγειν μικρὸν ὑστερον· Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ; Ἄλλ' οὐρανοὶ διηγῆσονται καὶ Ἐκκλησία ἀγίων μαρτυρήσει, ὅτι μηδὲν ὧν ὤμοσας τῷ Δαυὶδ, διαπρεσβέταται, οὐδὲ ψεύσσονται σου αἱ ἐπαγγελίαι· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ τὸ σὲ ψεύσασθαι. Τίς γὰρ σοὶ ἐξισωθήσεται ἐν ἀληθείᾳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν τῷ λέγειν καὶ πιστοῦσθαι σου τὰς ἐπαγγελίας; Οὐδὲ γὰρ ἀντιστήναί σου τῇ βουλῇ δύναται τις, ὡς ἀνατρέπειν τὰ ἅπανς ὑπὸ σοῦ ὠρισμένα, μήτιγε τὰ μεθ' ὄρκου ἐπηγγελέμενα· ὥστε εἰ μὴ καὶ ἡμῖν ἔγνωσται πῶς ἡ τῶν ἐπαγγελῶν σου ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκείνο ἀκριβῶς ἴσμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀληθείᾶ σου κύκλις σου. Πάντ' οὖν ὅσα καὶ βεβούλησαι δύνασαι, καὶ τῶν λόγων σου τῶν περὶ τοῦ Δαυὶδ προρρήθέντων ἡ ἀλήθεια ἀμφὶ σὲ εἰλεῖται· ὡς πᾶσι μὲν τοῖς περὶ σὲ οὔσι καὶ τὴν σὴν θεότητα δορυφοροῦσι γινώσκεισθαι, ἀγνοεῖσθαι δὲ τοῖς μακρὰν ἀφεστηκόσιν ἀπὸ σοῦ*.

Δοκεῖ δέ μοι διὰ τούτων ὁ Προφήτης, ἀγίῳ Πνεύματι θεοφορηθεὶς, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς φωτὶ νοερῷ καταυγασθεὶς, τὴν δόξαν ἑωρακέναι τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀγίων ἐστῶτος, καὶ δορυφορομένου ὑπὸ τῶν ἀγίων τῶν ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ. Μνημονεύσας γοῦν τῶν οὐρανῶν, καὶ τῷ θεῷ Πνεύματι ἐνατενίσας τῇ τῶν ἀγίων Ἐκκλησίᾳ, εἰκεν ἑωρακέναι μέσον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου κατανόησιν ἐπιστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν περίξ ἀγίων ἑγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, πνευμάτων τε θεῶν καὶ δυνάμεων

A num æternum nacturum sit; atque testamentum æternum, sive pactum ab illo cum Deo percussum fuisse? sic enim Aquila et Symmachus interpretati sunt, qui *pactum* pro testamento dixerunt. Mirabile quoque erat jurare Deum homini, ipsique dicere, *Usque in æternum præparabo semen tuum*, secundum Symmachum: *Et edificabo in unquamque generationem thronum tuum*, secundum eundem. At maximum-omnium miraculum illud erat, videlicet hæc pollicitum Deum, juramento eadem obsignasse: verum quod omnium omnino mirabilissimum est, Dei sermones, quos juratus protulerat, non ad effectum deductos esse; sed juramenti contraria evenisse videri. Nam deinde pergit, divinis promissis opposita contigisse narrans: quorum maxime causa obstupescit miraturque Propheta, et quasi rem ægre ferens ait: *Ubi sunt misericordie tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* At angustie suæ medelam adhibuit, tum superius cum diceret, *In cælis præparabitur veritas tua*; tum in his quæ tractamus dicens, *Constebuntur cæli mirabilia tua, etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*. — VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei?* Pro illo, in nubibus, Symmachus ait, *Quis enim in æthere?* Admodum congruenter hæc jam præmissis adjecit: veritatem enim tuam, inquit, et mirabilia tua etiamsi homines intelligere non valeant; qua de causa jamjam dicturus sum, *Ubi sunt misericordie tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David?* at cæli enarrabunt, et Ecclesia sanctorum testificabitur, nihil eorum quæ Davidi jurasti lapsurum esse, neque irritas fore promissiones tuas: fieri enim nequit te mentiri. Quis enim æqualis tibi erit in veritate, aut quis similis erit tibi in eo, quod loquaris et promissiones tuæ firmæ et plenæ fidei evadant? Tuæ quippe voluntati nemo potest obsistere, ita ut ea, quæ a te semel definita sunt, evertat, nedum ea quæ cum juramento promissa sunt; ita ut etiamsi nobis nota non esset promissorum tuorum veritas, at illud probe sciamus, *quoniam potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*. Omnia igitur quæcunque volueris potes, et prædictorum de Davide verborum veritas circa te volvitur; ita ut omnibus, qui circa te positi sunt et deitatem stipant tuam, nota sit, ab iis vero qui procul te sunt, ignoretur.

Ex his porro videtur mihi Propheta Spiritu sancto divine repletus, ac mentis oculis spirituali lumine illustratus, gloriam vidisse Unigeniti Dei, in medio Ecclesiæ sanctorum stantis, et sanctorum qui in regno ejus sunt multitudine stipati. Cum cælos namque memorasset, et Spiritu divino sanctorum Ecclesiam intueretur, videtur in medio eorum Filium Dei conspexisse, deinde autem ipso considerato, oculos vertere ad sanctorum angelorum, archangelorum, spirituum divinatorum et virtutum circumpositum chorum: horum divinitatem mirari; eum

vero qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei, cum stupore considerare : deinde ex admiratione hæc effari, *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino?* sive secundum Symmachum, *Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei?* Hæc, de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam ; de Patre vero ac Deo universorum secus : impropria enim et impia comparatio esset. Nam filiis Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus filiis Dei comparatur, ac dicitur cum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur his verbis, *Quis in nubibus æquabitur Domino?* ac si dicatur, nemo. Etiam si enim multi sancti, et millia angelorum, et Ecclesia primitivorum, principatus, potestates, throni, dominationes, spiritus sancti, virtutes divinæ, in cœlestibus exercitiis versentur, cœlestem implentes Ecclesiam ; at quis, ait, in æthere supra firmamentum posito æquabitur Domino? Quod si multi filii Dei sunt multique dii, secundum illud, *Deus stetit in synagoga eorum* ²¹; et, *Deus eorum Dominus locutus est* ²², et, *Ego dixi, Dii estis, et sicuti Altissimi omnes* ²³: sed quis similis erit Domino in filiis Dei? Nam cum innumeri ejus filii sint, nemo, inquit, huic similis erit, aut æquabitur, utpote qui electus sit, unigenitus et primogenitus omnis creaturæ, Verbum item et sapientia, virtus et sapientia Dei. Mihique videtur horum notitiam in præcedentibus tradere, cum ait : *Confitebuntur cœli mirabilia tua*. Siquidem ex mirabilibus unum hoc erat, quod deinceps de Unigenito Dei additurus erat, et quidem necessario. Quia enim illum ex semine David nasciturum esse, in prophetia indicandum erat, deitatem ejus qui in ipso habitaturus erat antea contemplabatur ; ut una edisceremus quæ virtus in ipso habitatura esset, et sciremus ipsum quidem filium esse Davidis, eum vero qui in ipso habitaturus esset, Filium Dei.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Quinam sit is qui cum nemine comparari vel conferri possit, neminem similem admittat in iis qui filii Dei vocantur, hic declarat dicens : *Hic est Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum*. Consilium autem sanctorum jam supra dixit Ecclesiam sanctorum esse, videturque Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cœlis, consilium nominare, quadam habita ratione ad senatus qui variis in locis existunt. In hoc autem consilio sanctorum gloria ejus celebratur, qui nullam comparationem vel similitudinem admittit eum iis qui filii Dei vocantur : neque solum glorificatur in consilio sanctorum, sed etiam terribilis est super omnes qui in circuitu ejus sunt. Quinam autem in

A χορόν· και θαυμάζειν τὴν τούτων θεϊότητα· ὑπερκαπλήττεσθαι δὲ τὸν ἐπέκεινα πάντων, και ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶπ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπεφωνηκέναι τὸ· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθῃσι τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα ἐπερὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα σέξαι ἀν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς και Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοίκειος γὰρ και ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱὸς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτιον, και τὸ συγκρίνειν ἐτέροις τοιμᾶν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεόν, πάντων ἀν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἀν εἴη ὁ λόγος υἱὸς Θεοῦ συγκρίνων Ἰῆν Θεοῦ μονογενῆ, και τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ και ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνειν διὰ τοῦ· Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς. Εἰ γὰρ και πολλοὶ ἄγιοι και μυριάδες ἀγγέλων, και Ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀρχαὶ τε και ἐξουσίαι και θρόνοι και κυριότητες, πνεύματά τε ἅγια, και δυνάμεις θείαι ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν στρατιαῖς πολιτεύονται, τὴν ἐπουράνιον συμπληροῦντες Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τίς, φησὶν, ἐν τῷ αἰθέρι τῷ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; Εἰ δὲ πολλοὶ υἱοὶ Θεοῦ και θεοὶ κατὰ τό· Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, και· Θεὸς θεῶν Κύριος ἔδρασησε, και· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, και υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· ἀλλὰ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεῶν; Μυρίων γὰρ θντων υἱῶν, οὐδεὶς, φησὶν, τοῦτῳ ὁμοιωθήσεται, οὐδὲ ἐξισωθήσεται, ἐκλεκτῶν ὅτι και μονογενεὶ και πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, Λόγῳ τε σοφίᾳ και δυνάμει και σοφίᾳ Θεοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν τούτων γνώσιν διὰ τῶν ἀνωτέρω σημαίνειν, ἐν οἷς ἔφη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τῶν θαυμασίων και τοῦτο ἦν, ὅπερ ἡμελλεν ἐξῆς ἐπιλέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ· ἀναγκαίως δὲ· ἐπειδὴ ἡμελλε τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννησόμενον διὰ τῆς προφητείας σημαίνειν, τὴν θεότητα τοῦ κατοικήσαντος ἐν αὐτῷ προθεωρεῖ· ὡς ἀν ὁμοῦ μάθοιμεν, τίς ἡ μέλλουσα κατοικεῖν ἐν αὐτῷ δύναμις, και ὡς ὁ μὲν υἱὸς ἦν Δαυὶδ, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσων Ἰῆς τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας και φοβερός ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τὸν μὴ ἔχοντα σύγκρισιν, μηδὲ παράθεσιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τινὰ τῶν ὀνομασμένων υἱῶν Θεοῦ, ὁποῦς τίς ἐστι παρίστωσι λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων. Βουλὴν δὲ ἁγίων προσεῖπε τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν Ἐκκλησίαν ἁγίων· και ἐφκει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς βουλὴν ὀνομαζέμεναι, ἀναλόγως τοῖς κατὰ τόπον βουλευτηρίοις. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων σύγκρισιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τοὺς ὀνομαζόμενους υἱοὺς Θεοῦ· και οὐ μόνον ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ και φοβερός ὑπάρχει ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ. Τίνες δ' ἀν εἴεν οἱ περικύκλω αὐτοῦ ἀλλ' ἢ οἱ υἱοὶ

²¹ Psal. LXXXI, 1. ²² Psal. XLIX, 1. ²³ Psal. LXXXI, 6.

τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζοντες, δι' οὓς εἰρηται, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν; Καὶ γὰρ τὸ, Ἐν βουλῇ ἀγίων, καὶ τὸ, Ἐν ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, καὶ τὸ, Ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Τούτων τοιγαροῦν ἐν μέσῳ ἔστῳ καὶ ὑπὸ ταύτων δορυφορούμενος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνδοξαζόμενος εἰρηται καὶ μέγας καὶ φοβερός. Ὁ γὰρ μὴ Σύμμαχος τὰ προκείμενα τοῦτον ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Θεὸς ἀήτητος ἐν ὀμίλῳ ἀγίων πολλῶν, καὶ ἐπιφοβὸς ἐν πᾶσι τοῖς περὶ σεαυτὸν· ὁ δὲ Ἀκύλας φησί· Ἰσχυρὸς καὶ ισχυρευόμενος ἐν ἀποβήτῳ ἀγίων, πλῆθος, πλῆθος, καὶ ἐπιφοβὸς ἐπὶ πάντας κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τὴν ἀκολουθίαν παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὸς εἶ, Κύριε, φησὶν, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου, εἰκότως μέγας εἶ, καὶ φοβερός εἶ, καὶ ἐνδοξαζόμενος εἶ ἐν βουλῇ ἀγίων, καὶ ἐν τοῖς τὴν σὴν θεότητα περιπολοῦσιν, οἱ τῶν σῶν ἐπαγγελῶν τὴν ἀλήθειαν συνορῶντες, τὰς περποῦσας εὐχαριστίας μετὰ θαυμασμοῦ τῆς σῆς θεότητος ἀναπέμπουσι. Διὸ μικρῶ πρόσθεν ἔλεγον· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραῖνεις. Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἀφήσει τῶν γενητῶν εἶναι ὁμοίον τῷ θεολογουμένῳ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸν γὰρ εἶναι τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν τῶν δυνατῶν Θεόν, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Κύριον, ὡς μηδένα αὐτῷ ἀντιλέγειν δύνασθαι, μηδὲ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἀνθίστασθαι· δι' ὃ λέγειν αὐτὸν καὶ ποιεῖν, ἅτε μόνον δυνατὸν, τὰ πάντα· τὸ γὰρ, Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ τοῦ σπανίου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μηδενὸς παρεπιηται. Οὐδένα γοῦν ὁμοίον εἶναι φησὶ τῷ κυριολογουμένῳ, ἀντιπαράβαλλον αὐτῷ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένους υἱοὺς Θεοῦ. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχεται διανοίας τὰ παρόντα καὶ τὰ πρότερα, ἐν οἷς εἰρητο· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσώθησεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; καὶ νῦν δ' οὖν, Τίς ὁμοίός σοι; φησὶν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σου, αἱ τε ἐπαγγελίαι σου περὶ σὲ καὶ παρὰ σοὶ τυγχάνουσι. Παρὰ σοὶ γὰρ ἔστι, καὶ παρὰ τοῖς κυκλοῦσιν σε, ἡ ἀλήθειά σου· εἰ γὰρ τινὲς σου πλησίον καὶ κύκλῳ περιεστῶτες εἴεν, οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἀλήθειάν σου γινώσκουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπὶ γῆς, ἔτι μακρῶν σου τυγχάνοντες, τὰς μεγαλοφυγίας σου ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας θεωροῦντες, ὁμολογοῦμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Τῆς τε γὰρ θαλάσσης καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ὑδάτων κύτους σὺ μόνος δεσπόζεις, καὶ τὸν σάλον αὐτῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ μόνος καταπραῖνεις, περιβεῖς αὐτῇ κλειθρα καὶ πύλας, καὶ ὄρια αὐτῇ πηξάμενος, ὡς ἂν μὴ ὑπερβάσα κατακλύσειε τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν τι τυγχάνει

A circuitu ejus fuerint, nisi filii Dei, qui et ipsi quaque dii nuncupantur: quorum causa dictum est, *Deus stetit in synagoga deorum* *? Etenim illud, *In consilio sanctorum*; et illud, *In ecclesia primogenitorum*; et, *In synagoga deorum*; unum et idem esse videtur mihi. Horum itaque in medio stans, his stipatus Filius Dei, glorificatus, magnus et terribilis dicitur. Hæc vero Symmachus sic edidit: *Deus invicte in conversatione sanctorum multa, et tremende in omnibus qui circum te sunt*; Aquila autem ait: *Fortis roboratus in secreto sanctorum, multitudo, multitudo, et tremendus super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Ipsa porro dicti sententia seriem aperit. Nam quia potens es, Domine, inquit, et veritas tua in circuitu tuo, jure magnus es et terribilis et glorificatus in consilio sanctorum, et in iis qui deitatem stipant tuam, qui, conspecto promissorum tuorum veritate, debitas cum admiratione deitatis tuæ gratiarum actiones emittunt. Quare paulo antea dicebam: *Confitebuntur cæli mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum*.

VERS. 9-11. *Domine Deus virtutum, quis similis tibi? Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.* In his quoque nullam factarum rerum similem Filio Dei, qui Deus prædicatur, admittit; ipsum namque et potentem et potentium Deum ac virtutum dominum dicit, ita ut nemo ipsi repugnare, neque ejus voluntati contradicere possit: quare, utpote solus potens, omnia dicit et facit; illud enim, *Quis similis tibi?* non rarus esse, sed nullum esse declarat. Neminem itaque similem esse ait illi, qui Dominus prædicatur, cum eisdem illos comparat, qui superius filii Dei dicti sunt. Hæc enim eidem hærent sententiæ, cui isthæc superius dicta: *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei?* Nunc item, *Quis similis tibi?* ait, quia potens es, et veritas sermonum tuorum, promissa quoque tua circa te et penes te sunt. Penes te quippe est, et penes eos qui te circumdant, veritas tua: nam si qui proxime te et in circuitu tuo sunt, illi sane veritatem norunt tuam. Nos autem qui in terra et adhuc procul te versamur, ex iis quæ sive in terra sive in mari a providentia tua geruntur, magna tua opificia contemplantes, confitemur te potentem, et veritatem tuam in circuitu tuo esse. Nam tu solus mari et tantæ aquarum plenitudini dominaris, motum fluctuum ejus unus mitigas, ipsique claustra, portas et terminos fixisti, ne prætergressum pelagus inundet orbem. Quod sane vel unum maximum fuerit potestatis tuæ argumentum. At enim tanta aquarum commotio, tibi ut domino obsequens, dum tumens in altum evehitur, reformidat tamen,

et in seipsa terminis conclusa suis, colliditur. Quæ admodum autem fluctus marisque conminationes jussu tuo refrenasti, et elationes, impetus, iramque ejus sedasti; ita quoque si ex invisibilibus virtutibus quædam providentiæ tuæ consilio inimicæ et adversariæ fuerint, eas quoque, utpote qui solus potentissimus omnium sis, dissipasti, earumque principem et tyrannum, arrogantem illum et superbum principem hujus sæculi virtute tua humiliasti et vulnerasti; percussum nempe gladio illo tuo magno et terribili, ut in prophetia fertur: *Inducet Dominus gladium grandem et fortem super draconem, serpentem tortuosum, fugientem; et occidet draconem qui est in mari*²⁵. Et quia alius propheta draconem hunc vulneratum in mari degere docuit his verbis, *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus. Draco iste quem formasti ad illudendum ei*²⁶; consideres velim, num illud ipsum mare præsens sermo subindicet dum ait: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas*: his enim subnectit illud, *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum: in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos*. Nam adversariorum potestatum, dæmonum et spirituum malignorum locum, mare videtur nuncupare. Quare iis quæ de mari dixerat, subdidit ea quæ ad vulneratum spectant, et ad inimicos Dei, quæ adversarias potestates et earum principem clare indicat. In alio quoque psalmo dictum est: *Tu confregisti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopicibus*²⁷. In Job item: *Duces autem draconem humo, pones circumulum circa naves ejus, et armilla perforabis labium ejus. Loquetur autem tibi cum supplicatione ac deprecatione molliter, accipiesque ipsum in servum sempiternum*²⁸. Hinc vero infert, *Ipse autem est rex omnium quæ in aquis sunt*²⁹. Ibidem autem de ipso dracone dicitur ad Job ex persona Domini: *Non times quia præparatus mihi est*³⁰? In præsentī etiam eadem apposite meminit Spiritus divinus, Unigeniti Dei usque ad dictum mare descensum declarans. Postquam igitur Deum illum esse prædicasset, ac priorem illius in sanctis conversationem indicasset, ac dixisset quinam ille sit, ac cum qualibus et inter quales prodeat, declarat postea eumdem ipsum memorato mari imperaturum, vulneratum illum in mari degentem humiliaturum, omnesque inimicos suos in brachio virtutis suæ dissipaturum esse. Hæc porro necessario dicit: nam sic antea locutus, *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*, jam ad dicti veritatem comprobendam, ipsa re denotat qua ratione Dominus potens sit, ut hinc promissa Davidi facta vera esse declaret.

καὶ ἐν ποίοις πρόεισιν*, ἐξῆς καὶ παρίστησιν, ὅτι δὴ αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ τῆς δηλωθείσης ἡμῖν θαλάσσης κρατῆσθαι καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τραυματίαν ταπεινώσει, καὶ ἐν τῷ βραχίονι τοῦ κράτους αὐτοῦ πάντα τοὺς ἐχθροὺς πρόσειν.

²⁵ Isa. xxvii, 1. ²⁶ Psal. ciii, 25, 26. ²⁷ Psal. lxxiii, 14. ²⁸ Job xl, 20-25. ²⁹ Job xli, 25. ³⁰ ibid. 4, *Vulgata secus habet.*

μέγιστον τῆς σῆς δυνάμεως δεῖγμα. Ὡς γὰρ δεσπότῃ δουλεύουσα ἡ τοσαύτη τῶν ὑδάτων κίνησις, κυρωμένη εἰς ὕψος καὶ ἐπιπροσέγγιστος, καὶ εἰς ἑαυτὴν καταρράσσεται, εἴσω τῶν οἰκειῶν ὄρων ἀποκλεισμένη. Ὡσπερ δὲ τὰ κύματα καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς θαλάσσης ἐχαλίνωσας τῷ σὺ προστάγματι, καὶ τὰ ὑψώματα αὐτῆς, τὰς τε ὀρμὰς καὶ τοὺς θυμούς καταπράυνας· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, εἰ τινὲς ποτε εἰλενεχθῆναι καὶ ἐναντία τῇ βουλῇ τῆς σῆς προνοίας, καὶ ταύτας, ἅτε μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας ὦν δυνατώτατος, διεσκόρπισας, τὸν τε τοῦτον ἄρχοντα καὶ τύραννον καὶ ἀλαζόνα. τινὰ ὄντα καὶ ὑπερήφανον, ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, σὺ τῆ σαυτοῦ δυνάμει ἐταπεινώσας, καὶ τραυματίαν εἰργάσω, πατάξας αὐτὸν τῇ ῥομφαίᾳ τῇ μεγάλῃ καὶ τῇ φοβερᾷ, ἀκολούθως τῇ φασκούσῃ προφητείᾳ· Ἐπάξει Κύριος τὴν ῥομφαίαν τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ὄψιν τὸν σκολιὸν, φέροντα· καὶ ἀνελθεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἕτερος ἄλλος προφήτης τὸν τραυματίαν τοῦτον δράκοντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς ἐδίδαξε, φήσας· Ἄτῃ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος. Ἐκεῖ ἔρπει τὰ ὦν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Δράκων οὗτος ὃν ἐπλάσας ἐμπαιξεν αὐτῷ· ἐπίστησεν μήποτε ταύτην αὐτὴν ἠνίκατο τὴν θάλασσαν καὶ ὁ παρὼν λόγος φήσας· Σὺ δεσπόεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ κατακράδνεις· τοῦτοις γούν συνῆψε τὸ, Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον· ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Τῆ γὰρ χωρίον τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τῶν τε δαιμόνων καὶ τῶν πνευμάτων πονηρῶν, θάλασσαν εἰκοιεν ἀποκαλεῖν. διὰ καὶ ἐπήγαγε τῷ περὶ τῆς θαλάσσης λόγῳ τὰ περὶ τοῦ τραυματίου καὶ τὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ, ἀντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τοῦτον ἄρχοντα συμψήσας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ εἴρηται ψαλμῷ· Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βῶμα λαοῖς τοῖς Ἀθλοῦσι· καὶ ἐν τῷ Ἰώβ· Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ, περιθῆσεις δὲ φορβαίαν περὶ τὴν βίβιν αὐτοῦ, ψέλλῳ δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς, λήψῃ δὲ αὐτὸν δοῦλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπάγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἴρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰώβ· Οὐ δέδοικας, ὅτι ἠτοίμασται μοι τὰ χεῖρ; καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνησθέντος τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ τὴν μέχρι τῆς δηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προβελογήσας γούν αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατριβὴν τὴν ἐν τοῖς ἀγίοις εἰπόν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὁμοίων

αὐτοῦ διασκορπίσει. Λέγει δὲ ταῦτα ἀναγκαίως· προειπὼν γάρ, *Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου*, παρίστησιν αὐτοῖς ἔργους πῶς ὑπάρχει δυνατὸς ὁ Κύριος εἰς πίστωσιν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγενημένας ἀληθεῖς ἀποδείξει.

Σοὶ εἰσιν οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ. τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας, τὸν βορρῶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Θαβὼρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὄνοματί σου ἀγαλλιάσονται. Ἡ δὲ ἀνοία τῶν προκειμένων τοιαύτη τις ἐστὶ· Πεποίησαι μὲν, ὦ Κύριε, πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ εἰς αἰῶνα διαρκέσοντος θρόνου αὐτοῦ· καὶ ταύτας ὡμοσας τῷ Δαυὶδ ἐπιτελέσεις. Ὅρῳμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι μὴ πληρωμένας αὐτάς, ὅσον ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὀρωμένοις· διὸ φαμεν, *Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* πλην ἀλλὰ πεπεισμεθὰ σε ἐξ ἅπαντος ἀληθεύειν, ὅτι *δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου.* Καὶ μάρτυρές γε τῆς ἀληθείας σου πάντες οἱ περὶ σέ· αἱ γοῦν οὐράνιοι δυνάμεις ἐξομολογήσονται τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁρίων. Καὶ εἰκότως αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν ἀληθειάν σου ἐξομολογήσονται, ἐπειδὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· ὡς μηκέτι δεῖν τὰς ἐπαγγελίας σου, τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπιγείους εἶναι καὶ σωματικὰς νομίζειν· ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεμαθηκώς φημι· *Τὰ ἐλέη σου εἰς τὸν αἰῶνα ἵσομαι. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου.* Ἀληθεύειν δὲ σε Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον τῶν ὅλων πεπεισθαι· χρῆ, διὰ τὸ μηδένα εἶναι ὁμοιον τῆ σῆ δυνάμει· καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ θείων δυνάμεων Κύριος εἶ, καὶ δυνατὸς εἶ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας, ὡς τὴν ἀληθειάν σου πιστοῦσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ τις ἐν τοῖς οὐσῖν ὑπερῆφανος, ὁ καλούμενος διάβολος ἀντικείμενος αὐτῷ, καὶ πολεμῶν τῆ σῆ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ σὺ τοῦτον ἐταπεινώσας· εἴτε τινὲς εἰσιν ὑπὲρ τοῦτον ἐχθροὶ καὶ ἀντικείμενοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας διεσκορπίσας. Πάντοτε σὺ κρατεῖς, καὶ τῆς τῶν ὅλων οὐσίας σὺ δεσπόζεις, ἐπεὶ καὶ ποιητῆς τῶν ὅλων τυγχάνεις. Αὐτῆ γὰρ ἡ θάλασσα καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας στοιχείον ἔργον ὑπάρχει σὸν, καὶ σὲ κύριον ἐπιγράφεται. Εἰ δὲ καὶ οὐρανοὶ τινες ἀνώτεροι τοῦ στερεώματος νοοῦνται, θείων πνευμάτων καὶ δυνάμεων ἀγίων, τῶν τε τὴν σὴν θεότητα περιπολούντων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων οικητήρια, καὶ οὗτοι σοὶ εἰσιν ἅμα πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλο δὲ στοιχείον οὐ μικρὸν ἢ ζῆρὰ οὐσία, καὶ ἡ τοῖς οὐρανοῖς ὑποκειμένη γῆ, σὴ ἔστι καὶ αὕτη. Ὅτε τοίνυν τὰ σύμπαντα τοῖς σοῖς νεύμασι δουλεύει, καὶ σὺ πάντων κρατεῖς, κύριος ὢν ἅπαντων καὶ βασιλεὺς καὶ Θεός, τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἡ τί τὸ ἐμποδῶν ἔσται τοῦ μὴ πιστώσασθαι τὰς μεθ' ἔρκου πρὸς αὐτὸν ἐποίησω;

Ἐφόδρα τοίνυν καὶ ἀκολούθως τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις διὰ τῶν προκειμένων ἐπηγάγε τὸ, *Σοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας.* Οὐ γὰρ μόνον τὸν οὐρανὸν, φησὶ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν σὺ ἐθεμελίωσας· συμφώνως τῆ ἐν

A *VERB. 12, 13. Tui sunt caeli et tua est terra, orbem terrae et plenitudinem ejus tu fundasti, aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt. Horum talis sententia est: Davidi, Domine, promissa dedisti de semine ejus, ac de throno ejus usque in aeternum duraturo: atque ipsi Davidi jurasti te ea perfecturum esse. Nos autem homines videmus haec non quantum ad ea quae sub sensum et aspectum cadunt impleri: quare dicimus, Ubi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine? persuasum tamen habemus te prorsus veracem esse, quia potens es et veritas tua in circuitu tuo. Testes porro veritatis tuae sunt quotquot circa te consistunt: nam caelestes virtutes confitebuntur mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum. Et sane jure caelestes illae virtutes veritatem tuam confitebuntur, quia in caelo praeparabitur veritas tua; ita ut promissa tua ad Davidem facta, non utique terrena et corporea habenda sint: nam in caelo praeparabitur veritas tua. Haec vero a Spiritu sancto edoctus dico: Misericordias tuas in aeternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. Te porro, utpote Deum et Dominum universorum, veracem credere convenit, quia nullus est tibi virtute similis: siquidem incorporearum et divinarum virtutum Dominus es, solusque ac super omnes potens es, ita ut veritatem tuam credibilem facere possis. Quod si quis in rerum natura superbus existat, nempe diabolus tibi semper adversarius, ac veritatem oppugnans tuam: tu sane hunc humiliasti: si vero huic superiores quaedam inimicae et adversae tibi virtutes sint, eas quoque dissipasti. Tu ubique imperas, et universorum substantiae dominaris, quia universorum opifex es. Ipsum quippe mare, tantumque humidae substantiae elementum, tuum est opificium, teque dominum ascribit suum. Quid si caeli quidam ipso firmamento superiores cogitentur, qui scilicet divinatorum spirituum, sanctarum virtutum, angelorum et archangelorum deitatem tuam stipantium, domicilia sint; hi quoque cum omnibus incolis suis tui sunt. Aliud etiam elementum non exiguum, arida nempe substantia et terra caelis subjecta, tua item est. Cum itaque omnia tuo nutui serviant, et tu omnibus imperes, utpote omnium dominus, rex et Deus, quis resistet tibi? Et quid impedimento fuerit, quominus tua electo tuo Davidi data promissa, quae juratus edidisti, credibilibus reddantur?*

D *Admodum congruenter supra dictis jam subjicit illud: Tui sunt caeli et tua est terra: orbem terrae et plenitudinem ejus tu fundasti. Non modo enim caelum, ait, et virtutes ibi versantes, sed etiam terram fundasti: cui accinit illa Proverbiorum sententia: Deus sapientia fundavit terram: praepara-*

vit autem cœlos in prudentia ²⁰. Hic vero habitatam terræ partem, quasi præstantiorem, οικουμένην nominavit, ad discrimen inter desertam et cultam. Imo etiam plenitudinem orbis terræ adjecit, his significans humanum genus, quod orbem terræ implet. Neque tamen aberres, si alio explicandis more dicas, plenitudinem esse Salvatoris Ecclesiam, quam ipsum Dei Verbum fundavit supra petram. Quapropter alibi dictum est: *Dominus regnavit, decorem indutus est. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur* ²¹. Quomodo autem fundaverit orbem terræ deinde adjecit, *Aquilonem et mare tu creasti*: quinta vero editio, *Aquilonem et notum tu creasti*. Videturque mihi per duo latera et extrema orbis, totum mundum significare, quem replevit Salvatoris nostri virtus. Animadvertas porro velim, quo pacto hic pro facie totius mundi, orientem ponat; pro sinistra, borealem plagam; pro dextera meridionalem et australem. Nam cum ait, *Aquilonem et dextera tu creasti*, borealem plagam sinistrum esse latus declarat; siquidem dextrum est australe. Si itaque stantes notum in dextera, aquilonem in sinistra habeamus, adversum habebimus orientem, a tergo autem occidentem: ita ut secundum physicam considerationem hæc dicta sint, ad totius mundi positionem declarandam. Quæ indicare necessarium fuit ad significandum, divinarum Scripturarum doctrinam neque horum quidem notitiam prætermisisse. Nam omnia, inquit, tu creasti, sive dexteram mundi partes, sive sinistras. Verum dexteram solum nominatim memoravit, atque a sinistra nomine consulto abstinuit. Quare secundum Symmachum dicitur, *In Aquilonem et dexteram tu creasti*; secundum Aquilam vero, *Aquilonem et dexteram tu creasti*. Quinta autem editio accuratius explicavit quænam dextera essent dicens, *Aquilonem et notum tu creasti*. Sinistra porro apud omnes interpretes silentio mittitur, quia putatur quid infaustum esse, et dextro oppositum: nihil autem in universo infaustum et bono oppositum est. Omnia enim, inquit, tu creasti. Duo autem montes, Thabor et Hermon, per excellentiam præter omnes alios memorati sunt: etenim hi in nomine tuo exultabunt. Secundum Aquilam vero, *Thabor et Hermon in nomine tuo laudabunt*; secundum Symmachum autem, *Thabor et Hermon nomen tuum celebrabunt*. Horum porro montium variis in locis meminit Veteris Testamenti historia, arbitrorque his in montibus mirabiles illas Salvatoris nostri transfigurationes, frequentesque moras exstitisse, quando cum hominibus versabatur. An vero ipsa nominum significatio aliquid nobis ad horum intelligentiam conferat, tu ipse consideres velim.

VERS. 14, 15. *Tuum brachium cum potentia: firmetur manus tua, exaltetur dextera tua: justitia et*

ταῖς Παραοιμαίαις λεγοῦση φωνῇ. Ὁ Θεὸς τῆς σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· ἡτοιμάσας δὲ κύρανους ἐν φρονήσει. Κατ' ἐξάιρετον δὲ ἐνταῦθα τὸ οἰκούμενον μέρος τῆς γῆς οἰκουμένην ὠνόμασεν, ἀποδιαστείας τῆς ἐρήμου καὶ τῆς οἰκητοῦ. Ἄλλα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης προσέθηκεν, οὕτω σημήνας τὸ πῶν ἀνθρώπων γένος, τῶν τῶν οἰκουμένην πληρούντων. Πλήρωμα δὲ καὶ ἄλλως τῆς οἰκουμένης οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν τοῦ Σωτῆρος Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ ἐν ἑτέροις εἴρηται· Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐκρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἧτις οὐ σαλευθήσεται. Πῶς δὲ ἐθεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἐπιλέγει ἐξῆς, *τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας αὐτά*· ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τῶν δύο πλευρῶν τε καὶ ἀκρων τῆς οἰκουμένης τὸν σύμπαντα κόσμον δηλοῦν, ὅν ἐπλήρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις. Θέα δὲ τίνα τρόπον διὰ τούτων παρίσταται πρόσωπον τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἀριστερὸν δὲ τὸ βόρειον, δεξιὸν δὲ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον. Ἐν τῷ γὰρ φάναι, *τὸν βορρᾶν καὶ τὰ δεξιὰ σὺ ἐκτίσας*, τὸ βόρειον πλευρὸν ἀριστερὸν εἶναι ἐδίδαξεν· εἰ γε δεξιὸν τὸ νότιον. Εἰ δὲ οὖν ἐπῴτες ἔχοιμεν ἐν δεξιᾷ μὲν αὐτῶν τὸν νότον, ἐν δὲ τοῖς ἀριστεροῖς τὸν βορρᾶν, ἀντιπρόσωπον σχήσομεν τὴν ἀνατολήν, κατὰ νότον δὲ τὴν δύσιν· ὥστε κατὰ τίνα φυσικὴν θεωρίαν εἰρησθαι ταῦτα, τὴν θέσιν τοῦ παντὸς κόσμου παριστῶντα. Ἄ καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι εἰς παράστασιν τοῦ μηδὲ τὴν τούτων γνώσιν παραλελοιπέναι τὴν τῶν θείων Γραφῶν διδασκαλίαν. Τὰ πάντα γὰρ, φησὶ, σὺ ἐκτίσας, τὰ τε δεξιὰ τοῦ κόσμου μέρη, καὶ τὰ ἀριστερά. Ἄλλὰ τὰ μὲν δεξιὰ ὀνομαστὶ προείπεν, ἐφυλάξατο δὲ χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀριστεροῦ ὀνόματι. Διὸ λέλεται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *εἰς βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*. Ἡ δὲ πέμπτη ἐκδοσις σαφέστερον ἠρμήνευσε τίνα τὰ δεξιὰ φήσασα, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Τὸ δ' ἀριστερὸν πάντη σεσιωπῆται παρὰ τοῖς πᾶσι, διὰ τὸ νομίζεσθαι σκαιὸν εἶναι καὶ ἐναντίον τῷ δεξιῷ· οὐδὲν δὲ ἐν τῷ παντὶ σκαιὸν, οὐδὲ τῷ καλῷ ἐναντίον. Πάντα μὲν οὖν, φησὶ, σὺ ἐκτίσας. Ὅρη δὲ δύο, τὸ θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν ἐξάιρετόν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματι σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *θαθῶρ καὶ Ἐρμῶν ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀνέσουσι*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμῶν τὸ ὄνομα σου εὐσημήσουσι*. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαι γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβάς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἐρμηνεία συμβάλλεται τι ἡμῖν εἰς τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

Σὸς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Δικαιοσύνη

²⁰ Prov. III, 19. ²¹ Psal. xcii, 4.

καὶ κρῖμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύσεται πρὸ προσώπου σου. Καὶ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δοξολογίαν παρειληφται, ἄπερ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον· Σὺ δὲ βραχίων μετὰ δυναστείας· ἀήτητος ἡ χεὶρ σου, ὕψηλὴ ἡ δεξιὰ σου· δικαιοσύνη καὶ κρῖμα βάσις τοῦ θρόνου σου. Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαιῶς τὰς θεοπροπεεῖς ἀρετὰς ἐν τῇ θεολογίᾳ παρειλήφε διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυτὶδ ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἀντιστήσεται σοῦ τῇ βουλή· μετὰ γὰρ τοῦ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι σοὶ οἶα Θεῷ καὶ δεσπότη τῶν ὅλων πάρεστι. Καὶ γὰρ βραχίων σοὶ ἐστὶ μέγας καὶ δυναστεία καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, κεκραταιωμένη τε χεὶρ καὶ ὕψηλοτάτη δεξιὰ, ὅτε θρόνος τῆς σῆς βασιλείας, ὥσπερ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόντων θρόνοι· ἐξ ὕλης τιμίας πεποιοῦνται, καὶ αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν περὸν σοὶ τῷ Θεῷ κατεσκευάσται. Ἄρεται γοῦν θεοπροπεεῖς, δικαιοσύνη καὶ κρῖμα, τὸν σὸν κατακομοῦσι θρόνον. Διόπερ τοσοῦτων εὐσῶν παρὰ σοὶ τῷ Θεῷ δυνάμεων, ὁραλῶς καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν προτρέχει, μηδενὸς παραποδίζειν δυναμένου τὰς σὰς ἀποφάσεις, ἃς ὡμοσας τῷ Δαυτὶδ ἐλέψ· καὶ χάριτι τὰς ἐκτεθεισας ἐπαγγελίας πρὸς αὐτὸν πεποιοημένος. Ἄντι δὲ τοῦ, *δικαιοσύνη καὶ κρῖμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *δικαιοσύνη καὶ κρῖμα τὸ ἔδρασμα τοῦ θρόνου αὐτοῦ*, εἴρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος *τὴν βάσιν αὐτὴν εἶναι* φησὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κρῖμα. Τῆς γε μὴν δικαιοσύνης καὶ τοῦ κρῖματος μετὰ δικαιοσύνης ἐκφερομένου, προτρέχει ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια. Τῷ γοῦν ἐλέψ τὴν δικαιοσύνην ἀνακρινάς, πραστέρᾳ ποιεῖται τὰς κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων ἀπειλάς· ἀνθρώπων ὑπομείνειεν

*Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Ὅτι καύχημα τῆς δυναμέως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέραν ἡμῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις ἡμῶν, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλέως ἡμῶν. Νοήσεις τε καὶ ἄλλως τὸν ἀλαλαγμὸν ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων ἀλαλαζόντων στρατιωτῶν καὶ φόβον ἐμποιοῦντων τοῖς ἐχθροῖς διὰ τῆς μεζονος βοῆς καὶ τῆς κατὰ ταύτην συμφωνίας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὰς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εὐχὰς, τὰς μὴ διὰ γεγωνοῦ βοῆς, ἀλλὰ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἀναπνευομένης, τοιαύτας εἶναι διδάσκει λέγων· *Ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερευχαίνατε ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις*. Οὕτω δὲ μέγας τίς ἐστὶ καὶ σπάνιος ὁ πολλακίς ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὀνομαζόμενος ἀλαλαγμὸς, ὡς μακαρίζεσθαι τὸν ἐπιστήμονα τούτου, ὁμοίως τοῖς μακαριζομένοις ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ Θεὸν κατορθώμασι. Διδὲν ἐνταῦθα λέλεκται· *Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν*. Ἐν ἑτέροις δὲ ὁ θεὸς λόγος θυσίαν εἶναι τὸν τοιοῦτον ἀλαλαγμὸν διδάσκει λέγων· *Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ*.*

*A judicium preparatio throni tui. Misericordia et veritas precedent faciem tuam. Hæc item ad Unigeniti Dei gloriam celebrandam usurpantur : quæ Aquila clarius interpretatur hoc pacto : Tuum brachium cum potentia : invicta manus tua, excelsa dextera tua : justitia et judicium basis throni tui. Opportune autem divinas hasce virtutes, de Deo loquens, memoravit, ob promissa Dei Davidi facta. Etenim, inquit, nihil voluntati obsistet tuæ : cum voluntate quippe tibi, utpote Deo et domino universorum, adest potestas. Nam magnum tibi brachium est, et potestas et imperium in omnia, manus firmata, excellentissima dextera : thronusque regni tui, ut throni regnantium in terra ex pretiosa materia confecti sunt, ita et ipse ex iis quæ te Deum decent concinnatus est. Divinæ itaque virtutes, justitia et judicium, thronum exornant tuum. Quapropter, o Deus, cum tot tantæque penes te potestates sint, veritas plana via et sine obice promissionibus tuis præcurrit : cum nemo possit obsistere decretis tuis, quibus jurasti Davidi, ex misericordia et gratia tua jam memoratas edens pollicitationes. Pro illo autem, *Justitia et judicium preparatio throni tui* ; secundum Aquilam, *Justitia et judicium fundamentum throni ejus*, dicitur ; Symmachus vero *basin* dixit esse justitiam et judicium. Justitiæ autem et judicio, quod cum justitia effertur, præcurrit misericordia et veritas. Justitiam enim misericordia temperans, mitiores contra eos qui peccaverunt profert comminationes : nam alias justitiam*

C ejus non temperatam nullus hominum sustineret.

ἄλλως γὰρ ἀκρῆτον αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην οὐκ ἂν τις

VERS. 16-19. *Beatus vultus qui scit jubilationem. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in benedictione tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. Jubilationis modum alia ratione intelligas, ex militum in tempore belli jubilatione, ut hostes majore edito clamore, additaque symphonia, perterrefaciant. Divinus autem Apostolus tales esse docet orationes in Spiritu sancto, nec alta voce, sed in virtute Spiritus emissas, cum ait : *Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus* ²². Tanta porro tamque rara est jubilatio illa, passim a divinis Scripturis memorata, ut beatus prædicetur qui gnarus illius est, perinde atque alii ex præclaris secundum Deum gestis beati dicuntur. Ideo hic dicitur : *Beatus populus qui scit jubilationem*. Alibi vero divinus sermo hujusmodi jubilationem hostiam esse docet his verbis : *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* ²³. Hic porro videtur mihi Spiritus sanctus populum Christi aperte beatum prædicare : ipse namque cum in notitiam venerit victoriæ a Salvatore nostro de inimicis partæ, adversus*

²² Rom. vi. 1, 26. ²³ Psal. xxvi, 6,

mine, David, et omnis mansuetudinis ejus : sicut juravit Domino, vovit Deo Jacob : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Davidi hæc voventi et pollicenti, ac his de rebus juranti, parem Deus vicem reddens, juravit et ipse, et pro singulis pollicitationibus singulas retulit, juramentum juramento pensavit. Quapropter in eodem cxxxi, in quo dicitur jurasse Davidem, deinde adjicit Spiritus sancti testimonium, quod sic habet : Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui ponam super thronum tuum. Prior itaque David juravit ; deinde vicem rependens Deus, mutuo et ipse juravit : prior item David, pia motus cogitatione, quidpiam Deo pollicitus est ; hinc Deus ceu gratiam gratia pensans, ipsi vice versa promisit, secundum Salvatoris nostri voces quæ sic habent, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Mensuram bonam, agitatum, compressam, superfluentem, dabunt in sinum vestrum*¹⁷. Qua mensura igitur David mensus est, cum ex bona et religiosa cogitatione congruentem promissionem juratus delit, eadem mensura repensum illi est, ac datæ sunt illi retributiones promissionesque cum juramento Dei.

τιμετρηθήσεται ὑμῖν. Μέτρον καλόν, σεσαλευμένον, πεπισμύμενον, ὑπερκεχυρόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Ὁ μέτρον τοίνυν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐμέτρησεν, ἐπ' ἀγαθῶν καὶ θεοσεβεί λογισμῶν πρέπουσα ἐπαγγελίαν μεθ' ὄρκου ποιησάμενος, ἀντεμετρήθη αὐτῷ, καὶ δίδονται αὐτῷ ἀμοιβαί, αἱ ἐπαγγελίαι μεθ' ὄρκωμοσίας Θεοῦ.

Quid sibi velit autem illa Davidis cum juramento pollicitatio, jam perpendere opportunum erit. Cum videret gentes per totum orbem diabolico multorum numinum errori subjectas, ac ubique terrarum templa, delubra, sacra malignis dæmonibus per urbes, regiones et vicus excitata, ac in montibus et collibus improbam illam et adversariam potestatem apud omnes homines honorari, Dei autem omnium opificis et conditoris ne minimam usquam memoriam servari ; de re tali vulneratus animo, bonoque studio incensus, secundum eum qui dixit, *Zelo zelatus sum Domino*¹⁸, votum vovit et promissionem edidit, quam jurejurando astrinxit ; videlicet se primum, omnium regi Deo templum et sacrum in terra excitaturum, in quo tabernaculum testimonii, et arcam Testamenti a Moyse in deserto jussu Dei constructam, deponeret. Nam illa ad tempus usque Davidis circumquaque ferebatur, et a loco in locum, ac modo in Galgala, modo in Manassepha, mox in Silo, aliquando apud allophylos, inde in Besamys, hinc in Cariathirim, postea in domum Aminadab, inde in domum Abeddara, advecta fuit, unde eam in urbem Sion David transtulit. Quod ille conspicatus, domum sacram et templum excitare cogitavit, ubi arcam Dei deponeret et sta-

πιποιῆται τὴν περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐπαγγελίαν ὁ Θεὸς, δοκῶ μοι ταύτην εὐρηκέναι, καταλαβὼν καὶ αὐτὸν τὸν Δαυὶδ ὄρκῳ κεχηρμένον πρὸς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ὁμωμοκέναι δὲ αὐτὸν διδάσκει τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν ρα' λέγον· *Μηῆσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραδτητος αὐτοῦ· ὡς ὤμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠῆξατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ· Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκήνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μοι· τυσταγμῶν, ἕως οὗ εὖρον τῶν Κυρίῳ, σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Τοιαῦτα ἐξερμηνεύει καὶ ἐπαγγελιαμένῳ τῷ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις ὁμωμοκῶσι, τὴν ἴσην ἀμοιβὴν ἀντιτιδοῦς ὁ Θεὸς αὐτῷ, ἀνομνύει καὶ αὐτὸς, καὶ ἀντεπαγγέλλεται ἐν ἀνθ' ἑνὸς διδοῦς, καὶ ὄρκῳ τὸν ὄρκον ἀμειδόμενος. Διόπερ ἐν αὐτῷ τῷ ρα', ἐν ᾧ λέγεται ὁμωμοκέναι ὁ Δαυὶδ, συνῆπται ἐξῆς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυρία, ὡδὲ πη λέγουσα· Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν. Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Οὐκοῦν πρῶτος ὤμοσεν ὁ Δαυὶδ, εἶτα ἀμειδόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς, ἀντωμοσίαν πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο· καὶ πρῶτος ὁ Δαυὶδ, εὐσεβεῖ λογισμῶν κληθεὶς, ἐπηγγείλατό τι τῷ Θεῷ· εἶτα πάλιν ὁ Θεὸς, ὡς περ ἀντιτιδοῦς αὐτῷ χάριν ἀντὶ χάριτος, καὶ αὐτὸς ἀντεπηγγείλατο ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολουθῶς φωναῖς, δι' ὧν φησιν· Ὁ μέτρον μετρεῖτε, ἀν-*

Τί δὲ βούλεται ἡ τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελία, θεωρῆσαι καιρός. Ὅρων τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῇ δαιμονικῇ καὶ πολυθέῳ πλάνῃ δεδουλωμένα, καὶ πανταχοῦ γῆς ναοὺς καὶ τεμένη καὶ ἱερὰ ταῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἀνεγχερμένα, ἐν τε πόλεσι καὶ χώραις καὶ κώμαις, ἐν ὄρεσσι τε καὶ βουνοῖς τὴν πονηρὰν καὶ ἀντικειμένην δύναμιν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τιμωμένην· Θεοῦ δὲ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ μηδαμῶ μνημῆν παρὰ τισι γιγνομένην· δηχθεὶς τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῷ πράγματι, καὶ ζῆλον ἀγαθὸν ζηλώσας, κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ζῆλον ἐζήλωσα τῷ Κυρίῳ*, εὐχὴν ἠῆξατο, καὶ ἐπαγγελίαν ἐπηγγείλατο, καὶ ταύτην ὄρκῳ κατεδήσατο ἡ μὴ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πρῶτος νεῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἱερὸν ἅγιον οἰκοδομήσειν, ἐνθα τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου καὶ τὴν κιβωτὴν τῆς Διαθήκης τὴν ὑπὸ Μωϋσεως κατὰ τὴν Ἐρημον ἐκ προστάγματος Θεοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθέμενος ἀναπαύσειν. Περιήγετο γοῦν ὡδὲ κάκιστος· μέχρι τῶν τοῦ Δαυὶδ χρόνων τόπου μετακομιζομένη, ποτὲ μὲν ἐν Γαλιλαίῳ, ποτὲ δὲ ἐν Μανασσηφα, ποτὲ δὲ ἐν Σηλῷ, καὶ ἄλλοτε παρ' ἄλλοφύλοις, κάκειθεν εἰς Βεσαμύς, ἐνθεν εἰς Καρειαθιρείμ· εἶτα εἰς οἶκον Ἀμιναδάβ· κάκειθεν εἰς οἶκον Ἀβεδδάρ· ἐνθεν εἰς Σιών τὴν πόλιν ὁ Δαυὶδ μετεστήσατο. Ὁ δὲ συνδῶν γινόμενον, διενεθῆθη οἶκον ἱερὸν ἐγείρειν καὶ ναὸν ὀ-

¹⁷ Matth. vii. 2 ; Luc. vi. 38. ¹⁸ Hi Reg. xix, 10, 14.

κοδομησαι, ἐνταυθα τε τὴν κιβωτὸν ἰδρῦσαι τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τούτου ὤμοσε Δαυὶδ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἠβξαστο τῷ Θεῷ Ἰακώβ λέγων· *Εἰ εἰσαλεύσομαι εἰς σκῆνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλῆρης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμῶν, ἕως οὗ εὗρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διανοηθέντος, τὴν μὲν προαίρεσιν τῆς εὐσεβείας ἀποδέχεται ὁ Θεός· οὐ μὴν ἐπιτρέπει τὸν οἶκον γενέσθαι· μὴ γὰρ δεῖσθαι Θεὸν ὄντα οἴκου αἰσθητοῦ, μηδ' ἐξ ἀψύχων λίθων οἰκοδομῆς συστησόμενον· ἀλλ' εἰ ἄρα ἐχρῆν Θεὸν οἰκεῖν ἐπὶ γῆς, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ, τοῦ Δαυὶδ προελεύσεσθαι τὸν ὑποδεξόμενον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ὅς καὶ οἰκοδομησεί τῷ Θεῷ ἐπάξιον ἱερὸν οἶκον καὶ ναὸν ἅγιον, οὐ τὸν θρόνον εἰς τὸν σύμπαντα διαρχέσειν αἰῶνα. Ἐδύλου δὲ ἄρα τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννησόμενον, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησόμενῃ Ἐκκλησίᾳ. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφὴ τούτου διδάσκει τὸν τρόπον· *Καὶ ἔγένετο ὅτε ἐκάθισεν Δαυὶδ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ Κύριος κατεκλήροτόμνησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ· καὶ εἶπεν ὁ Βασιλεὺς πρὸς Ναθὰν τὸν προφήτην· Ἴδου δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς· ἢ, ἐν μέσῳ δέξβεως, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις σημαίνει. Καὶ εἶπεν Ναθὰν πρὸς τὸν βασιλέα· Πάντα ὅσα ἂν ἐν τῇ καρδίᾳ σου βᾶδιζε καὶ ποιεῖ, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Καὶ ἔγένετο τῇ νυκτὶ ἐκέλην, καὶ ἔγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθὰν λέγων· Πορεύου πρὸς τὸν δούλον μου Δαυὶδ, καὶ εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσαι με· ὅτι οὐ κατώκησα ἐν οἴκῳ ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· καὶ ἡμῖν ἐμπεριπατῶν ἐν καταλύματι καὶ ἐν σκηνῇ ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ· εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετείλαμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ λέγων· Τί οὐκ ὠκοδομησάτε μοι οἶκον κεδρίνον; Καὶ νῦν τάδε ἐρεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυὶδ· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐλάβόν σε ἐκ τῆς μάνδρας ἀπὸ ἐπισθεν τῶν προβάτων, τοῦ εἶναι σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἡμῖν μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἐποίησά σε ὄνομαστον κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ θήσομαι τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτὸν καὶ κατασκηνώσω καθ' ἑαυτὸν· καὶ οὐ μεριμνήσει οὐδέτι, καὶ οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτὸν καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ· καὶ ἀναπαύσω σε ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν σου. Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Καὶ ἔσται, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆσῃ μετὰ*

biliret. Qua de re David Domino juravit, et votum vovit Peo Jacob dicens : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob ¹⁹. Hæc illo cogitante, pium quidem propositum Deus approbat : neque tamen permittit domum exstrui, non opus esse Deo dicens domo sensibili, vel ex inaninatis lapidibus construenda ; sed si opus esset Deum in terra habitare, ex ipsius David semine proditurum esse, qui suam deitatem exciperet, quique sacram domum et templum sanctum Deo dignum exstrueret, cujus thronus per omne sæculum duraturus esset. Significabat autem Christum suum ex semine Davidis secundum carnem oriturum, et Ecclesiam ab eo per totum orbem constituendam. Quod autem hæc ita se haberent, Regnorum scriptura docet hoc pacto : *Factum est autem cum sederet David in domo sua, et Dominus possessionem ei dedisset in circuitu ab omnibus inimicis suis ; dixit rex ad Nathan prophetam : Ecce ego habito in domo cedrina, et arca Dei sedet in medio tabernaculi ; aut, in medio pellis.* ut Hebraica lectio significat. *Et dixit Nathan ad regem, Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quia Dominus tecum est. Et factum est in nocte illa, et factum est verbum Domini ad Nathan dicens . Vade ad serrum meum David, et dic : Hæc dicit Dominus, Non tu ædificabis mihi domum ad habitandum : quia non habitavi in domo a die illa qua eduxi filios Israel ex Ægypto, usque in diem hanc : et ambulabam in diversorio et in tabernaculo in cunctis locis per quæ transivi cum omni Israel ; si loquens locutus sum ad unam tribum Israel, cui præcepi pascere populum meum Israel dicens : Quare non ædificastis mihi domum cedrinam ? Et nunc hæc dices servo meo David : Hæc dicit Dominus omnipotens, Ego tuli te ex ovili sequentem oves, ut esses in ducem Israel, et eram tecum in omnibus ubicunque ambulabas : et perdidisti omnes inimicos tuos a facie tua, et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt in terra. Et ponam locum populo meo Israel, et plantabo eum et habitabit per se, et non sollicitus erit amplius : et non addet filius iniquitatis humiliare ipsum sicut a principio, a diebus quibus constitui iudices super populum meum Israel : et requiem dabo tibi ab omnibus inimicis tuis. Et annuntiabit tibi Dominus, ut domum ædifices ipsi. Et erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit in ventre tuo, et præparabo regnum tuum. Ipse ædificabit mihi domum, et erigam regnum ejus usque in sæculum. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas ejus, et arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab iis quos abstuli a facie mea.*

¹⁹ Psal. cxxxv. 3-5.

Et fidelis erit domus ejus et regnum ejus usque in sæculum in conspectu meo : et thronus ejus erit erectus in sæculum secundum omnes sermones hos, et secundum universam visionem hanc ²⁰. Sic locutus est Nathan Davidi. Hæc porro omnia in medium attuli, ut declararem, cum David ædificaturum se domum arcæ Dei primus promisisset, Deum, approbata illius pietate, vicissim pollicitum ei esse, excitaturum se semen ejus esse, cujus opera sibi domum excitaret : et cum David prior jurasset, se nihil aliud ante facturum, quam invenisset Deo locum, Deum vicissim jurasse pollicendo, et humano sese mori attemperasse in loquendo : nam infinita prope alia in divina Scriptura ex humana consuetudine et quadam cogitandi ratione de Deo dicuntur. Quibus ita commonstratis, jam restat ut psalmi

dictum consideremus. B *ὁ δὲ Θεὸς, ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ὁ Θεός, ἀντεπαγγέλλεται τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναστήσειν, καὶ διὰ τοῦτου κατασκευάζειν αὐτῷ οἶκον· καὶ ὡς τοῦ Δαυὶδ πρώτου ἡμιμοκότες μὴ πρῶτερον ἄλλοι ποιήσιν τοῦ τόπου εὐρεῖν τῷ Θεῷ, ἀμοιβαίως καὶ ὁ Θεὸς ἀντόμνουσι διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἀθροπινώτερον συγκαταβαίνων τῷ λόγῳ· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα μυρία ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθρωποπαθῶς περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται κατὰ τινα νοουμένην θεωρίαν. Ὡς οὕτως ἀποδεδειγμένων, κειρὸς ἤδη καὶ τὴν ἐν τῷ ψαλμῷ λέξιν ἐπιθεωρῆσαι.*

Quid sibi vult ergo promissio Dei? Hæc duo prænuntiat, primo se Davidis semen in sæculum servaturum; secundo, thronum ejus ædificaturum in generationem et generationem. Deinde quia hæc non sensibili more in terra, neque in regno humana ratione considerato futura erant, promissorum complementum in celos remittit. Quapropter sicut superius dixit, *In celo præparabitur veritas tua*; sic post Dei promissionem jam infert, *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine*. Neque enim homines qui in terra sunt, inquit, intelligere poterunt quam mentem habeant, o Domine, promissa tua, nec quænam sint propheticorum sermonum complementa; sed ipsi cæli videlicet, et quæ in cælo sunt divinæ virtutes: quoniam cælis competit mirabilia tua, quæ in promissionibus feruntur, enarrare et interpretari. Quemadmodum vicissim veritatem tuam, quæ in promissis Davidi datis celebratur, cogitare et enuntiare non aliorum erat, quam cælorum tantum, et angelorum qui in cælis sunt: hi namque veritatem tuam et mirabilia tua in Ecclesia sanctorum confitebuntur. Etenim si aliquando talis Ecclesia in terra exstet, quæ Ecclesia sanctorum vocetur: præter hos sanctos, ipsi cæli, sive divinæ virtutes, sive cælestes homines, mirabilia tua et veritatem tuam, quæ in præsentibus promissis fertur, confitebuntur. Quod si in ipsis cælis Ecclesia quædam sit primitivorum, descriptorum in cælis, ea verius et accuratius Ecclesia sanctorum esse dicatur: in qua cæli veritatem promissorum Dei, et mirabilia in promissis posita, enarrabunt. Mirabilia autem illa, quæ fuerint, nisi Davidem electum Dei vocari, necnon semen ab ipso proditurum esse, quod thro-

τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ ἔσται ἐν τῇ κοίλῃ σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν σου. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον τῷ ὄνόματι μου, καὶ ἀνορθώσω τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ ἴδομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Καὶ ἂν ἔλθῃ ἀδικία αὐτοῦ, καὶ ἐλέγξω αὐτὸν ἐν ῥάβδῳ ἀνδρῶν, καὶ ἐν ἀρσίν υἱῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα ἐκ προσώπου μου. Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνορθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ πάντα τοὺς λέγοντας τούτους, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὄρασιν ταύτην. Οὕτως ἐλάλησε Νάθαν, πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ταῦτα

δὲ πάντα παρεθέμην, παραστήσαι βουλόμενος, ὡς, πρώτου ἐπηγγελαμένου τοῦ Δαυὶδ οἶκον κατασκευάζειν

Τί τοίνυν βούλεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ; διὰ ταῦτα προαγορεύει· πρῶτον μὲν τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἕως τοῦ αἰῶνος φυλάξει· δεύτερον δὲ τὸν θρόνον αὐτοῦ οἰκοδομήσειν εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Εἴτε ἐπειδή περ ἤμελλε ταῦτα εἰς ἐπὶ γῆς αἰσθητῶς συνίστασθαι, μὴ δὲ ἐν τῇ κατὰ ἀνθρώπων βασιλείᾳ, εἰς οὐρανοῦς ἐξῆς ἀναπέμπει τῶν ἐπαγγελιῶν τὰ ἀποτελέσματα. C Δι' ὃ ὡσπερ ἀνωτέρω ἐφησεν· *Ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου*, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ ἐπιφέρει τό· *Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε*. Οὐ γὰρ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, φησί, δυναίονται συνίεναι, ὅποιον νοῦν ἔχουσιν, ὦ Κύριε, αἱ ἐπαγγελίαι, οὐδ' ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τῶν προφητικῶν τυγχάνει λόγων· ἀλλ' οἱ οὐρανοὶ αὐτοὶ δηλαδὴ, καὶ αἱ κατ' οὐρανὸν θεαί δυνάμεις· διόπερ τοῖς οὐρανοῖς ἄρμῶς τὰ θαυμάσιά σου τὰ ἐμφερόμενα ταῖς ἐπαγγελίαις διηγεῖσθαι καὶ διερμηνεύειν. Ὡσπερ πάλιν τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐν ταῖς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίαις δεδοξασμένην, οὐκ ἄλλων ἢ νοεῖν καὶ διηγεῖσθαι ἀλλ' ἡ μόνων τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων· D οὗτοι γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων ἐξομολογήσονται. Εἰ γὰρ ποτε γένοιτο Ἐκκλησία τις τοιαύτη ἐπὶ γῆς, ὡς ἁγίων Ἐκκλησίαν αὐτὴν χρηματίζειν, παρὰ τοῦτοις οἱ οὐρανοὶ, εἴτε δυνάμεις θεαί, εἴτε καὶ οὐράνιοι ἄνδρες, τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, τὴν ἐμφερομένην ἐν ταῖς προκειμέναις ἐπαγγελίαις, ἐξομολογήσονται. Εἰ δὲ ἔστι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς Ἐκκλησία τις πρωτοτύκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον λεχθεῖν ἂν ἐκεῖνη Ἐκκλησία ἁγίων εἶναι Ἐκκλησία, ἐν ἣ οἱ οὐρανοὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ θαυμάσια τὰ ἐν αὐταῖς ἀποκείμενα διηγῆσονται. Θαυμάσια δὲ τίνα ἦν

²⁰ II Reg. vii, 1-17.

ἀλλ' ἢ τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ χρηματίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι σπέρμα θρόνον αἰώνιον καθέξον, καὶ τὸ διαθήκην αἰώνιον διατίθεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν, ἢ συνθήκην πρὸς αὐτὸν γενέσθαι; οὕτω γὰρ ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν, *συνθήκην ἀντὶ διαθήκης εἰρηκότες*. Θαυμάσιον ἦν καὶ τὸ ὀμνῦναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ φάσκειν πρὸς τὸν αὐτὸν· *Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, κατὰ τὸν Σύμμαχον· Καὶ οἰκοδομήσω εἰς ἐκάστην γενεάν τὸν θρόνον σου, κατὰ τὸν αὐτὸν*. Τὸ δὲ μείζον ἀπάντων θαῦμα τοῦτο ἦν, τὸ τοιαῦτα ἐπαγγελλόμενον τὸν Θεὸν ὄρω καὶ ἐπισφραγίσασθαι· καὶ τὸ πάντων θαυμασιώτερον τὸ μετὰ τὸν θεῖον ὄρον δοκεῖν μὴ τέλος εἰληφέναι τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τάναντία δὲ τῇ ὀρκωμοσίᾳ συμβῆναι. Ἐπιφέρει γοῦν ἐξῆς, ἐναντία ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις δηλῶν συμβεβηκέναι· δι' ἃ καὶ μάλιστα ἐκπλήττεται καὶ θαυμάζει ὁ Προφήτης· ἀποδυσπετεῖ γοῦν ἐξῆς λέγων· *Ποῦ ἐστὶ τὴ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ἄλλ' ἀποθεραπεῖε τὴν ἐαυτοῦ ἀμηχανίαν, ἀνωτέρω μὲν εἰρηκῶς· Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀληθεία σου, ἐν δὲ τοῖς μετὰ χεῖρας· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ γὰρ τὴν ἀληθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἁγίων· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσώθησεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ἀντὶ τοῦ· ἐν νεφέλαις, ὁ Σύμμαχος φησι· Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι; Σφόδρα δὲ ἀκλόουτως ἐπήγαγε τὰ προκείμενα τοῖς προλεχθεῖσι· τὴν γὰρ ἀληθειάν σου, φησι, καὶ τὰ θαυμάσιά σου, εἰ καὶ μὴ ἄνθρωποι συνεῖναι δύνανται· δι' ὃ μέλλω λέγειν μικρὸν ὑστερον· *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ; Ἄλλ' οὐρανοὶ διηγῆσονται καὶ Ἐκκλησία ἁγίων μαρτυρήσῃ, ὅτι μὴδὲν ὧν ὤμοσας τῷ Δαυὶδ, διαπρεσείτῃ, οὐδὲ ψεύσονταί σου αἱ ἐπαγγελίαι· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ τὸ σὲ ψεύσασθαι. Τίς γὰρ σοὶ ἐξισωθήσεται ἐν ἀληθείᾳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν τῷ λέγειν καὶ πιστοῦσθαι σου τὰς ἐπαγγελίας; Οὐδὲ γὰρ ἀντιστήναι σου τῇ βουλῇ δύναται τις, ὡς ἀνατρέπειν τὰ ἅπαντα ὑπὸ σοῦ ὠρισμένα, μήτιγε τὰ μεθ' ὄρον ἐπηγγελέμενα· ὡστε εἰ μὴ καὶ ἡμῖν ἔγνωσται πῶς ἢ τῶν ἐπιγγελλῶν σου ἀλήθεια, ἀλλ' ἐκείνο ἀκριθῶς ἴσμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀληθεία σου κύκλω σου. Πάντ' οὖν ὅσα καὶ βεβούλησαι δύνασαι, καὶ τῶν λόγων σου τῶν περὶ τοῦ Δαυὶδ προρρηθέντων ἡ ἀλήθεια ἀμφὶ σὲ εἰλεῖται· ὡς πᾶσι μὲν τοῖς περὶ σὲ οὔσι καὶ τὴν σὴν θεότητα δορυφοροῦσι γινώσκεισθαι, ἀγνοεῖσθαι δὲ τοῖς μακρὴν ἀφροσθηκόσιν ἀπὸ σοῦ.**

Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τούτων ὁ Προφήτης, ἅγιος Πνεῦματι θεοφορηθεὶς, καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς φωτὶ νοερῷ καταυγασθεὶς, τὴν δόξαν ἑωρακέναι τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἁγίων ἐστῶτος, καὶ δορυφορομένου ὑπὸ τῶν ἁγίων τῶν ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ. Μνημονεύσας γοῦν τῶν οὐρανῶν, καὶ τῷ θεῷ Πνεύματι ἐνατενίσας τῇ τῶν ἁγίων Ἐκκλησίᾳ, εἰσικεν ἑωρακέναι μέσον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου κατανόησιν ἐπιστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν περὶ ἁγίων ἐγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, πνευμάτων τε θείων καὶ δυνάμεων

num æternum nacturum sit; atque testamentum æternum, sive pactum ab illo cum Deo percussum fuisse? sic enim Aquila et Symmachus interpretati sunt, qui *pactum* pro testamento dixerunt. Mirabile quoque erat jurare Deum homini, ipsique dicere, *Usque in æternum præparabo semen tuum*, secundum Symmachum: *Et edificabo in unquamquam generationem thronum tuum*, secundum eundem. At maximum-omnium miraculum illud erat, videlicet hæc pollicitum Deum, juramento eadem obsignasse: verum quod omnium omnino mirabilissimum est, Dei sermones, quos juratus protulerat, non ad effectum deductos esse; sed juramenti contraria evenisse videri. Nam deinde pergit, divinis promissis opposita contigisse narrans: quorum maxime causa obstupescit miraturque Propheta, et quasi rem ægre ferens ait: *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* At angustiarum suarum medelam adhibuit, tum superius cum diceret, *In caelis præparabitur veritas tua*; tum in his quæ tractamus dicens, *Constebuntur caeli mirabilia tua, etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.* — VERS. 7. *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei?* Pro illo, in nubibus, Symmachus ait, *Quis enim in aethere?* Admodum congruenter hæc jam præmissis adiecit: veritatem enim tuam, inquit, et mirabilia tua etiamsi homines intelligere non valeant; qua de causa jamjam dicturus sum, *Ubi sunt misericordiarum tuarum antiquarum, Domine, quas jurasti David?* at caeli enarrabunt, et Ecclesia sanctorum testificabitur, nihil eorum quæ Davidi jurasti lapsurum esse, neque irritas fore promissiones tuas: fieri enim nequit te mentiri. Quis enim æqualis tibi erit in veritate, aut quis similis erit tibi in eo, quod loquaris et promissiones tuæ firmæ et plenæ fidei evadant? Tuæ quippe voluntati nemo potest obsistere, ita ut ea, quæ a te semel definita sunt, evortat, nedum ea quæ cum juramento promissa sunt; ita ut etiamsi nobis nota non esset promissorum tuorum veritas, at illud probe sciamus, *quoniam potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo.* Omnia igitur quæcunque volueris potes, et prædictorum de Davide verborum veritas circa te volvitur; ita ut omnibus, qui circa te positi sunt et deitatem stipant tuam, nota sit, ab iis vero qui procul te sunt, ignoretur.

Ex his porro videtur mihi Propheta Spiritu sancto divine repletus, ac mentis oculis spirituali lumine illustratus, gloriam vidisse Unigeniti Dei, in medio Ecclesiarum sanctorum stantis, et sanctorum qui in regno ejus sunt multitudine stipati. Cum caelos namque memorasset, et Spiritu divino sanctorum Ecclesiam intueretur, videtur in medio eorum Filium Dei conspexisse, deinde autem ipso considerato, oculos vertere ad sanctorum angelorum, archangelorum, spirituum divinatorum et virtutum circumpositum chorum: horum divinitatem mirari; eum

vero qui omnes excedit, omnes superat, Unigenitum Dei, cum stupore considerare : deinde ex admiratione hæc effari, *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino?* sive secundum Symmachum, *Quis enim in æthere conferet se Domino in filiis Dei?* Hæc, de Unigenito Dei dicta, piam servant sententiam ; de Patre vero ac Deo universorum secus : impropria enim et impia comparatio esset. Nam filiis Dei omnium causam conferre, et eum qui supra omnia est Deus aliis comparare, improbissimus omnium ausus esset. At sine periculo Filius Dei unigenitus filiis Dei comparatur, ac dicitur cum incomparabilem esse, cum nullo conferendum, atque admodum antecellere asseritur his verbis, *Quis in nubibus æquabitur Domino?* ac si dicatur, nemo. Etiam si enim multi sancti, et millia angelorum, et Ecclesia primitivorum, principatus, potestates, throni, dominationes, spiritus sancti, virtutes divinæ, in caelestibus exercitiis versentur, caelestem impletes Ecclesiam ; at quis, ait, in æthere supra firmamentum posito æquabitur Domino? Quod si multi filii Dei sunt multique dii, secundum illud, *Deus stetit in synagoga eorum* ²¹; et, *Deus eorum Dominus locutus est* ²², et, *Ego dixi, Dii estis, et fici Altissimi omnes* ²³: sed quis similis erit Domino in filiis Dei? Nam cum innumeri ejus filii sint, nemo, inquit, huic similis erit, aut æquabitur, utpote qui electus sit, unigenitus et primogenitus omnis creaturæ, Verbum item et sapientia, virtus et sapientia Dei. Mihique videtur horum notitiam in præcedentibus tradere, cum ait : *Confitebuntur cæli mirabilia tua*. Siquidem ex mirabilibus unum hoc erat, quod deinceps de Unigenito Dei additurus erat, et quidem necessario. Quia enim illum ex semine David nasciturum esse, in prophetia indicandum erat, deitatem ejus qui in ipso habitaturus erat antea contemplabatur ; ut una edisceremus quæ virtus in ipso habitatura esset, et sciremus ipsum quidem filium esse Davidis, eum vero qui in ipso habitaturus esset, Filium Dei.

VERS. 8. *Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt*. Quinam sit is qui cum nemine comparari vel conferri possit, neminem similem admittat in iis qui filii Dei vocantur, hic declarat dicens : *Hic est Deus, qui glorificatur in consilio sanctorum*. Consilium autem sanctorum jam supra dixit Ecclesiam sanctorum esse, videturque Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cælis, consilium nominare, quadam habita ratione ad senatus qui variis in locis existunt. In hoc autem consilio sanctorum gloria ejus celebratur, qui nullam comparationem vel similitudinem admittit eum iis qui filii Dei vocantur : neque solum glorificatur in consilio sanctorum, sed etiam terribilis est super omnes qui in circuitu ejus sunt. Quinam autem in

A χορόν· και θαυμάζειν τὴν τούτων θεϊότητα· ὑπερπλήττεσθαι δὲ τὸν ἐπέκεινα πάντων, και ὑπὲρ πάντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ· εἶτ' ἐκ τοῦ θαύματος ἀναπρωηκέναι τό· Ὅτι τις ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Τις γάρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθῃσει τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Ταῦτα δὲ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ λεγόμενα αἰεὶ ἂν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν, οὐ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς και Θεοῦ τῶν ὄλων· ἀνοικειος γάρ και ἀσεβῆς ἡ παράθεσις. Τὸ γὰρ υἱοῖς Θεοῦ παραβάλλειν τὸ πάντων αἰτιον, και τὸ συγκρίνειν ἐτέροις τολμᾶν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν, πάντων ἂν γένοιτο ἀνοσιώτατον. Ἀκίνδυνος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος υἱοῖς Θεοῦ συγκρίνων Ἰῆν Θεοῦ μονογενῆ, και τὸ πρὸς πάντας ἀσύγκριτον αὐτοῦ και ἀπαράθετον, καθ' ὑπερβολὴν τε ὑπερέχον σημαίνει διὰ τοῦ· Τις ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς. Εἰ γὰρ και πολλοὶ ἅγιοι και μυριάδες ἀγγέλων, και Ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἀρχαὶ τε και ἐξουσίαι, και θρόνοι και κυριότητες, πνευματὰ τε ἅγια, και δυνάμεις θεταὶ ἐν ταῖς κατ' οὐρανὸν στρατιαῖς πολιτεύονται, τὴν ἐπουράνιον συμπληροῦντες Ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τις, φησὶν. ἐν τῷ αἰθέρι τῷ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; Εἰ δὲ πολλοὶ υἱοὶ Θεοῦ και θεοὶ κατὰ τό· Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, και· Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, και· Ἐγὼ εἶπον· Θεοὶ ἐστε, και υἱοὶ Ἰγῆ στον πάντες· ἀλλὰ Τις ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; Μυρίων γὰρ ὄντων υἱῶν, οὐδεὶς, φησὶ τοῦτῳ ὁμοιωθήσεται, οὐδὲ ἐξισωθήσεται, ἐκλεκτῷ ὅτι και μονογενεὶ και πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, ἄγω τε σοφία και δυνάμει και σοφία Θεοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὴν τούτων γῶσιν διὰ τῶν ἀνωτέρω σημαίνειν, ἐν οἷς εἶρη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου. Ἐν γὰρ τῶν θαυμασίων και τοῦτο ἦν, ὅπερ ἤμελλεν ἐξῆς ἐπιλέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ· ἀναγκαιώς δέ· ἐπειδὴ ἤμελλε τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενησόμενον διὰ τῆς προφητείας σημαίνειν τὴν θεότητα τοῦ κατοικήσαντος ἐν αὐτῷ προθεωρεῖ· ὡς ἂν ὁμοῦ μάθοιμεν, τις ἡ μέλλουσα κατοικεῖν ἐν αὐτῷ δύναμις, και ὡς ὁ μὲν υἱὸς ἦν Δαυὶδ, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικήσων Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας και φοβερός ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλιω αὐτοῦ. Τὸν μὴ ἔχοντα σύγκρισιν, μηδὲ παράθεσιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τινὰ τῶν ὀνομασμένων υἱῶν Θεοῦ, ὁποῦς τις ἐστὶ παρίσθησι λέγων· Ὁδτός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐνδοξαζόμενος ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων. Βουλὴν δὲ ἁγίων προσεῖπε τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσιν Ἐκκλησίαν ἁγίων· και ἐψέκει τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς βουλῇ ὀνομακέναι, ἀναλόγως τοῖς κατὰ τόπον βουλευτηρίοις. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων σύγκρισιν, μηδὲ ὁμοίωσιν πρὸς τοὺς ὀνομαζομένους υἱοὺς Θεοῦ· και οὐ μόνον ἐνδοξαζόμενός ἐστιν ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ και φοβερός ὑπάρχει ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλιω αὐτοῦ. Τίνες δ' ἂν εἴεν οἱ περικύκλιω αὐτοῦ ἀλλ' ἢ οἱ υἱοὶ

²¹ Psal. LXXXI, 1. ²² Psal. XLIX, 1. ²³ Psal. LXXXI, 6.

τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζοντες, δι' οὓς εἰρηται, Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν; Καὶ γὰρ τὸ, Ἐν βουλῇ ἀγίων, καὶ τὸ, Ἐν ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, καὶ τὸ, Ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Τοῦτων τοιγαροῦν ἐν μέσῳ ἑστῶς καὶ ὑπὸ τούτων δορυφορούμενος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐνδοξαζόμενος εἰρηται καὶ μέγας καὶ φοβερός. Ὁ γέ μὴν Σύμμαχος τὰ προκείμενα τοῦτον ἐξέδωκε τὸν τρόπον· Θεὸς ἀίτητες ἐν ὀμίλῳ ἀγίων πολλῶν, καὶ ἐπιφοβὸς ἐν πᾶσι τοῖς περὶ σεαυτὸν· ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶ· Ἰσχυρὸς κατισχυρευόμενος ἐν ἀποβρήτω ἀγίων, πλήθος, πλήθος, καὶ ἐπιφοβὸς ἐπὶ πάντας κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τοῦ λόγου διάνοια τὴν ἀκολουθίαν παρίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὸς εἶ, Κύριε, φησὶν, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου, εἰκότως μέγας εἶ, καὶ φοβερός εἶ, καὶ ἐνδοξαζόμενος εἶ ἐν βουλῇ ἀγίων, καὶ ἐν τοῖς τὴν σὴν θεότητα περιπολοῦσιν, οἱ τῶν σὺν ἐπαγγελιῶν τὴν ἀλήθειαν συνορῶντες, τὰς πεποῦσας εὐχαριστίας μετὰ θαυμασμοῦ τῆς σῆς θεότητος ἀναπέμπουσι. Διὸ μικρῶ πρόσθεν ἔλεγον· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ἀγίων.

Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; Ἀνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραῦνεις. Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἀφήσιν τῶν γενητῶν εἶναι ὅμοιον τῷ θεολογουμένῳ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸν γὰρ εἶναι τὸν δυνατὸν, καὶ τὸν τῶν δυνατῶν Θεόν, καὶ αὐτῶν τῶν δυνάμεων Κύριον, ὡς μηδένα αὐτῷ ἀντιλέγειν δύνασθαι, μηδὲ τῇ αὐτοῦ βουλῇ ἀνθίστασθαι· δι' ὃ λέγειν αὐτὸν καὶ ποιεῖν, ἅτε μόνον δυνατὸν, τὰ πάντα· τὸ γὰρ, Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ τοῦ σπανίου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μηδενὸς παρελήφθηται. Οὐδένα γοῦν ὅμοιον εἶναι τῷ κυριολογουμένῳ, ἀντιπαρθάλλον αὐτῷ φησὶ τῷ κυριολογουμένῳ, ἀντιπαρθάλλον αὐτῷ τῶν ἀνωτέρῳ εἰρημένους υἱούς Θεοῦ. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχεται διανοίας τὰ παρόντα καὶ τὰ πρότερα, ἐν οἷς εἴρητο· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; καὶ νῦν δ' οὖν, Τίς ὁμοίός σοι; φησὶν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων σου, αἱ τε ἐπαγγελίαι σου περὶ σὲ καὶ παρὰ σοὶ τυγχάνουσι. Παρὰ σοὶ γὰρ ἔστι, καὶ παρὰ τοῖς κυκλοῦσί σε, ἡ ἀλήθειά σου· εἰ γὰρ τινὲς σου πλησίον καὶ κύκλῳ περιεστῶτες εἴεν, οὗτοι αὐτοὶ τὴν ἀλήθειάν σου γινώσκουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπὶ γῆς, ἐτι μακρὰν σου τυγχάνοντες, τὰς μεγαλοφυίας σου ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας θεωροῦντες, ὁμολογοῦμεν, ὅτι δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. Τῆς τε γὰρ θαλάσσης καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ὑδάτων κύτους σὺ μόνος δεσπόζεις, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ μόνος καταπραῦνεις, περιθεὶς αὐτῇ κλεῖθρα καὶ πύλας, καὶ ὄρια αὐτῇ πηξάμενος, ὡς ἂν μὴ ὑπερβάσῃ κατακλύσειε τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν τι τυγχάνει

A circuitu ejus fuerint, nisi filii Dei, qui et ipsi quaque dii nuncupantur: quorum causa dictum est, Deus stetit in synagoga deorum²²? Etenim illud, In consilio sanctorum; et illud, In ecclesia primogenitorum; et, In synagoga deorum; unum et idem esse videtur mihi. Horum itaque in medio stans, his stipatus Filius Dei, glorificatus, magnus et terribilis dicitur. Hæc vero Symmachus sic edidit: Deus invicte in conversatione sanctorum multa, et tremende in omnibus qui circum te sunt; Aquila autem ait: Fortis roboratus in secreto sanctorum, multitudo, multitudo, et tremendus super omnes qui in circuitu ejus sunt. Ipsa porro dicti sententia seriem aperit. Nam quia potens es, Domine, inquit, et veritas tua in circuitu tuo, jure magnus es et terribilis et glorificatus in consilio sanctorum, et in iis qui deitatem stipant tuam, qui, conspecta promissorum tuorum veritate, debitas cum admiratione deitatis tuæ gratiarum actiones emittunt. Quare paulo antea dicebam: Confitebantur cæli mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.

VERS. 9—11. Domine Deus virtutum, quis similis tibi? Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. In his quoque nullam factarum rerum similem Filio Dei, qui Deus prædicatur, admittit; ipsum namque et potentem et potentium Deum ac virtutum dominum dicit, ita ut nemo ipsi repugnare, neque ejus voluntati contradicere possit: quare, utpote solus potens, omnia dicit et facit; illud enim, Quis similis tibi? non rarus esse, sed nullum esse declarat. Neminem itaque similem esse ait illi, qui Dominus prædicatur, cum eadem illos comparat, qui superius filii Dei dicti sunt. Hæc enim eidem hærent sententiæ, cui isthæc superius dicta: Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei? Nunc item, Quis similis tibi? ait, quia potens es, et veritas sermonum tuorum, promissa quoque tua circa te et penes te sunt. Penes te quippe est, et penes eos qui te circumdant, veritas tua: nam si qui proxime te et in circuitu tuo sunt, illi sane veritatem norunt tuam. Nos autem qui in terra et adhuc procul te versamur, ex iis quæ sive in terra sive in mari a providentia tua geruntur, magna tua opificia contemplantes, confitemur te potentem, et veritatem tuam in circuitu tuo esse. Nam tu solus mari et tantæ aquarum plenitudini dominaris, motum fluctuum ejus unus mitigas, ipsique claustra, portas et terminos fixisti, ne prætergressum pelagus inundet orbem. Quod sane vel unum maximum fuerit potestatis tuæ argumentum. At enim tanta aquarum commotio, tibi ut domino obsequens, dum tumens in altum evehitur, reformidat tamen,

²² Psal. LXXXI, 1.

et in seipsa terminis conclusa suis, colliditur. Quæ admodum autem fluctus marisque comminationes jussu tuo refrenasti, et elationes, impetus, iramque ejus sedasti; ita quoque si ex invisibilibus virtutibus quædam providentiæ tuæ consilio inimicæ et adversariæ fuerint, eas quoque, utpote qui solus potentissimus omnium sis, dissipasti, earumque principem et tyrannum, arrogantem illum et superbum principem hujus sæculi virtute tua humiliasti et vulnerasti; percussum nempe gladio illo tuo magno et terribili, ut in prophetia fertur: *Inducet Dominus gladium grandem et fortem super draconem, serpentem tortuosum, fugientem; et occidet draconem qui est in mari*²⁵. Et quia alius propheta draconem hunc vulneratum in mari degere docuit his verbis, *Hoc mare magnum et spatiosum, illie reptilia quorum non est numerus. Draco iste quem formasti ad illudendum ei*²⁶; consideres velim, num illud ipsum mare præsens sermo subindicet dum ait: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas*: his enim subnectit illud, *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum: in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos*. Nam adversariorum potestatum, dæmonum et spirituum malignorum locum, mare videtur nuncupare. Quare iis quæ de mari dixerat, subdidit ea quæ ad vulneratum spectant, et ad inimicos Dei, quæ adversarias potestates et earum principem clare indicat. In alio quoque psalmo dictum est: *Tu confregisti capita draconum in aquis. Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopicibus*²⁷. In Job item: *Duces autem draconem hamo, pones circum circa naves ejus, et armilla perforabis labium ejus. Loquetur autem tibi cum supplicatione ac deprecatione molliter, accipiesque ipsum in servum sempiternum*²⁸. Hinc vero infert, *Ipse autem est rex omnium quæ in aquis sunt*²⁹. Ibidem autem de ipso dracone dicitur ad Job ex persona Domini: *Non times quia præparatus mihi est*³⁰? In præsentī etiam eadem apposite meminit Spiritus divinus, Unigeniti Dei usque ad dictum mare descensum declarans. Postquam igitur Deum illum esse prædicasset, ac priorem illius in sanctis conversationem indicasset, ac dixisset quinam ille sit, ac cum qualibus et inter quales prodeat, declarat postea eundem ipsum memorato mari imperaturum, vulneratum illum in mari degentem humiliaturum, omnesque inimicos suos in brachio virtutis suæ dissipaturum esse. Hæc porro necessario dicit: nam sic antea locutus, *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo*, jam ad dicti veritatem comprobandum, ipsa re denotat qua ratione Dominus potens sit, ut hinc promissa Davidi facta vera esse declaret.

καὶ ἐν ποταμοῖς πρόεισιν*, ἐξῆς καὶ παρίστησιν, ὅτι δὴ αὐτὸς ἐκείνος καὶ τῆς δηλωθείσης ἡμῖν θαλάσσης κρατῆσει, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τραυματίαν ταπεινώσει, καὶ ἐν τῷ βραχίονι τοῦ κράτους αὐτοῦ πάντα τοὺς ἐχθροὺς πρόσεισιν.

²⁵ Isa. xxvii, 1. ²⁶ Psal. ciii, 25, 26.

²⁷ Psal. lxxiii, 14.

²⁸ Job xl, 20-25.

²⁹ Job xli, 25.

³⁰ ibid. 4, *Vulgata secus habet.*

μέγιστον τῆς σῆς δυνάμεως δείγμα. Ὡς γὰρ δεσπότῃ δουλεύουσα ἡ τοσαύτη τῶν ὕδατων κίνησις, κυρτωμένη εἰς ὕψος καὶ ἐπαιρομένη πτήσσει, καὶ εἰς ἑαυτὴν καταράσσει, εἰς τῶν οἰκείων ὄρων ἀποκεκλεισμένη. Ὡσπερ δὲ τὰ κύματα καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς θαλάσσης ἐγαλίνωσας τῷ σῷ προστάγματι, καὶ τὰ ὑψώματα αὐτῆς, τὰς τε ὀρμὰς καὶ τοὺς θυμούς κατεπράυνας· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, εἰ τινὲς ποτε εἰσὲν ἐχθροὶ καὶ ἐναντίαι τῇ βουλῇ τῆς σῆς προνοίας, καὶ ταύτας, ἅτε μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν δυνατώτατος, διεσκόρπισας, τὸν τε τούτων ἄρχοντα καὶ τύραννον καὶ ἀλαζόνα· τινὰ ἦντα καὶ ὑπερήφανον, ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, σὺ τῆ σαυτοῦ δυνάμει ἐταπεινώσας, καὶ τραυματίαν ἐεργάσω, πατάξας αὐτὸν τῇ βομφαλῇ τῇ μεγάλῃ καὶ τῇ φοβερᾷ, ἀκολούθως τῆ φασκούσῃ προφητείας· Ἐπάξει Κύριος τὴν βομφαλὴν τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα, ἔσθῃ τὸν σκολιὸν, σφύροντα· καὶ ἀρελεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσσει. Καὶ ἐπειδὴ περ ἄλλος προφήτης τὸν τραυματίαν τούτου δράκοντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς ἐδίδαξε, φήσας· Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος. Ἐκεῖ ἔρπειτὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Ἀράκων οὗτος δὲ ἐπλασας ἐμπαΐειν αὐτῷ· ἐπίστησον μήποτε ταύτην αὐτὴν ἠνίξαι τὴν θάλασσαν καὶ ὁ παρῶν λόγος φήσας· Σὺ δεσπόεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραῶνεις· τοῦτοις γοῖνι συνηψε τὸ, Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ἕκκησαν· ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθροὺς σου. Τὸ γὰρ χωρίον τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τῶν τε δαιμόνων καὶ τῶν πνευμάτων πονηρῶν, θάλασσαν ἔοικεν ἀποκαλεῖν. διὰ καὶ ἐπήγαγε τῷ περὶ τῆς θαλάσσης λόγῳ τὰ περὶ τοῦ τραυματίου καὶ τὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θεοῦ, ἄντικρυς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις καὶ τὸν τούτων ἄρχοντα σημήνας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ εἰρηται ψαλμῷ· Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Ἀθλοψι· καὶ ἐν τῷ Ἰώδ· Ἄζεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ, περιθῆσεις δὲ φορβαλαρ περὶ τὴν βίρα αὐτοῦ, ψελλῶ δὲ τρυπήσεις τὸ χεῖλος αὐτοῦ. λαλήσει δὲ σοὶ δεήσει καὶ ἰκετηρία μαλακῶς, λήψη δὲ αὐτὸν δοῦλον αἰώνιον. Καὶ ἐξῆς ἐπάγει· Αὐτὸς δὲ ἐστὶ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Κατὰ τὸ αὐτὸ εἰρηται περὶ τοῦ αὐτοῦ δράκοντος ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰώδ· Οὐ δέδοικας, ὅτι ἠτοίμασται μοι τὰ χεῖρ; καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἀναγκαίως τούτων ἐμνημόνευσε τὸ θεῖον Πνεῦμα, διδάσκον τοῦ Μονογενοῦς τοῦ θεοῦ τὴν μέχρι τῆς δηλωθείσης θαλάσσης κάθοδον. Προβελογήσας γοῖνι αὐτὸν, καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατριβὴν τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις εἰπόν, τίς τίς ἐστὶ, καὶ μεθ' ὁπίωλον

αὐτοῦ διασκορπίσει. Λέγει δὲ ταῦτα ἀναγκαιῶς· προειπὼν γὰρ, *Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου*, παρίστησιν αὐτοῖς ἔργους πῶς αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγενημένας ἀληθεῖς ἀποδείξει.

Σοὶ εἰσὶν οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας, τὴν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. Θαδῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὄνματι σου ἀγαλλιάσονται. Ἡ διάνοια τῶν προκειμένων τοιαύτη τις ἐστὶ· Πεποιήσαι μὲν, ὦ Κύριε, πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ καὶ τοῦ εἰς αἰῶνα διαρκέσοντος θρόνου αὐτοῦ· καὶ ταύτας ὁμοσας τῷ Δαυὶδ ἐπιτελέσειν. Ὅρῶμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι μὴ πληρουμένας αὐτάς, ὅσον ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὁρωμένοις· διὸ φαμεν, *Ποῦ εἰσὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* πλὴν ἀλλὰ πεπεισμεθά σε ἐξ ἅπαντος ἀληθεύειν, ὅτι *δυνατὸς εἶ, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου*. Καὶ μάρτυρές γε τῆς ἀληθείας σου πάντες οἱ περὶ σέ· αἱ γοῦν οὐράνιοι δυνάμεις ἐξομολογήσονται *τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων*. Καὶ εἰκότως αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν ἀλήθειάν σου ἐξομολογήσονται, ἐπειδὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· ὡς μηκέτι δεῖν τὰς ἐπαγγελίας σου, τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπιγείους εἶναι καὶ σωματικὰς νομίζειν· ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθεια σου. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθηθῶς φημι· *Τὰ ἐλέη σου εἰς τὸν αἰῶνα ἵσσομαι. Εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματι μου.* Ἀληθεύειν δὲ σε Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον τῶν ὄλων πεπεισθαι· γὰρ, διὰ τὸ μηδένα εἶναι ὅμοιον τῇ σῆ δυνάμει· καὶ γὰρ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ θείων δυνάμεων Κύριος εἶ, καὶ δυνατὸς εἶ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας, ὡς τὴν ἀλήθειάν σου πιστοῦσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ τις ἐν τοῖς οὐσιν ὑπερῆφανος, ὁ καλούμενος διάβολος ἀντικείμενος αἰεὶ, καὶ πολεμῶν τῇ σῆ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ σὺ τοῦτον ἐταπεινώσας· εἰτε τινὲς εἰσιν ὑπὲρ τοῦτον ἐχθροὶ καὶ ἀντικείμενοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ταύτας διεσκόρπισας. Πάντοτε σὺ κρατεῖς, καὶ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας εὖ δεσπόζεις, ἐπεὶ καὶ ποιητῆς τῶν ὄλων τυγχάνεις. Ἀὐτὴ γὰρ ἡ θάλασσα καὶ τὸ τοσοῦτον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας στοιχεῖον ἔργον ὑπάρχει σὸν, καὶ σὲ κύριον ἐπιγράφεται. Εἰ δὲ καὶ οὐρανοὶ τινες ἀνώτεροι τοῦ στερεώματος νοῦνται, θείων πνευμάτων καὶ δυνάμεων ἁγίων, τῶν τε τὴν σὴν θεότητα περιπολούντων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων εἰκητήρια, καὶ οὗτοι σοὶ εἰσὶν ἅμα πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλο δὲ στοιχεῖον οὐ μικρὸν ἢ ζῆρᾶ οὐσία, καὶ ἡ τοῖς οὐρανοῖς ὑποκειμένη γῆ, σὴ ἔστι καὶ αὕτη. Ὅτε τοίνυν τὰ σύμπαντα τοῖς σοῖς νεύμασι δουλεύει, καὶ σὺ πάντων κρατεῖς, κύριος ὢν ἅπαντων καὶ βασιλεὺς καὶ Θεός, τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἡ τί τὸ ἐμποδῶν ἔσται τοῦ μὴ πιστώσασθαι τὰς μεθ' ὅρκου πρὸς αὐτὸν ἐποιήσω;

Ἐφόδρα τοίνυν καὶ ἀκολούθως τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένοις διὰ τῶν προκειμένων ἐπήγαγε τὸ, *Σοὶ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἔστιν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας*. Οὐ γὰρ μόνον τὸν οὐρανὸν, φησὶ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν σὺ ἐθεμελίωσας· συμφώνως τῇ ἐν

A *Vebs. 12, 13. Tui sunt cæli et tua est terra, orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti, aquilonem et mare tu creasti. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt. Horum talis sententia est: Davidi, Domine, promissa dedisti de semine ejus, ac de throno ejus usque in æternum duraturo: atque ipsi Davidi jurasti te ea perfecturum esse. Nos autem homines videmus hæc non quantum ad ea quæ sub sensum et aspectum cadunt impleri: quare dicimus, Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine? persuasum tamen habemus te prorsus veracem esse, quia potens es et veritas tua in circuitu tuo. Testes porro veritatis tuæ sunt quotquot circa te consistunt: nam cœlestes virtutes confitebuntur mirabilia tua, et veritatem tuam in Ecclesia sanctorum. Et sane jure cœlestes illæ virtutes veritatem tuam confitebuntur, quia in cœlo præparabitur veritas tua; ita ut promissa tua ad Davidem facta, non utique terrena et corporea habenda sint: nam in cœlo præparabitur veritas tua. Hæc vero a Spiritu sancto edoctus dico: Misericordias tuas in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. Te porro, utpote Deum et Dominum universorum, veracem credere convenit, quia nullus est tibi virtute similis: siquidem incorporearum et divinarum virtutum Dominus es, solusque ac super omnes potens es, ita ut veritatem tuam credibilem facere possis. Quod si quis in rerum natura superbus existat, nempe diabolus tibi semper adversarius, ac veritatem oppugnans tuam: tu sane hunc humiliasti: si vero huic superiores quædam inimicæ et adversæ tibi virtutes sint, eas quoque dissipasti. Tu ubique imperas, et universorum substantiæ dominaris, quia universorum opifex es. Ipsum quippe mare, tantumque humidæ substantiæ elementum, tuum est opificium, teque dominum ascribit suum. Quid si cæli quidam ipso firmamento superiores cogitentur, qui scilicet divinatorum spirituum, sanctarum virtutum, angelorum et archangelorum deitatem tuam stipantium, domicilia sint; hi quoque cum omnibus incolis suis tui sunt. Aliud etiam elementum non exiguum, arida nempe substantia et terra cælis subjecta, tua item est. Cum itaque omnia tuo nutui serviant, et tu omnibus imperes, utpote omnium dominus, rex et Deus, quis resistet tibi? Et quid impedimento fuerit, quominus tua electo tuo Davidi data promissa, quæ juratus edidisti, credibilia reddantur?*

D *σὰς πρὸς τὸν ἐκλεκτόν σου Δαυὶδ ἐπαγγελίας, ὡς*

Admodum congruenter supra dictis jam subjicit illud: *Tui sunt cæli et tua est terra: orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti*. Non modo enim cælum, ait, et virtutes ibi versantes, sed etiam terram fundasti: cui accinit illa Proverbiorum sententia: *Deus sapientia fundavit terram: præpara-*

vit autem cælos in prudentia ²⁰. Hic vero habitatam terræ partem, quasi præstantiorem, οικουμένην nominavit, ad discrimen inter desertam et cultam. Imo etiam plenitudinem orbis terræ adjecit, his significans humanum genus, quod orbem terræ implet. Neque tamen aberres, si alio explicandi more dicas, plenitudinem esse Salvatoris Ecclesiam, quam ipsum Dei Verbum fundavit supra petram. Quapropter alibi dictum est : *Dominus regnavit, decorem indutus est. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur* ²¹. Quomodo autem fundaverit orbem terræ deinde adjecit, *Aquilonem et mare tu creasti* : quinta vero editio, *Aquilonem et notum tu creasti*. Videturque mihi per duo latera et extrema orbis, totum mundum significare, quem replevit Salvatoris nostri virtus. Animadvertas porro velim, quo pacto hic pro facie totius mundi, orientem ponat ; pro sinistra, borealem plagam ; pro dextera meridionalem et australem. Nam cum ait, *Aquilonem et dextera tu creasti*, borealem plagam sinistrum esse latus declarat ; siquidem dextrum est australe. Si itaque stantes notum in dextera, aquilonem in sinistra habeamus, adversum habebimus orientem, a tergo autem occidentem : ita ut secundum physicam considerationem hæc dicta sint, ad totius mundi positionem declarandam. Quæ indicare necessarium fuit ad significandum, divinarum Scripturarum doctrinam neque horum quidem notitiam prætermisisse. Nam omnia, inquit, tu creasti, sive dextras mundi partes, sive sinistras. Verum dextras solum nominatim memoravit, atque a sinistra nomine consulto abstinuit. Quare secundum Symmachum dicitur, *In Aquilonem et dexteram tu creasti* ; secundum Aquilam vero, *Aquilonem et dexteram tu creasti*. Quinta autem editio accuratius explicavit quænam dextera essent dicens, *Aquilonem et notum tu creasti*. Sinistra porro apud omnes interpretes silentio mittitur, quia putatur quid iusta esse, et dextro oppositum : nihil autem in universo infaustum et bono oppositum est. Omnia enim, inquit, tu creasti. Duo autem montes, Thabor et Hermon, per excellentiam præter omnes alios memorati sunt : etenim hi in nomine tuo exultabant. Secundum Aquilam vero, *Thabor et Hermon in nomine tuo laudabunt* ; secundum Symmachum autem, *Thabor et Hermon nomen tuum celebrabunt*. Horum porro montium variis in locis meminit Veteris Testamenti historia, arbitrorque his in montibus mirabiles illas Salvatoris nostri transfigurationes, frequentesque moras exstitisse, quando cum hominibus versabatur. An vero ipsa nominum significatio aliquid nobis ad horum intelligentiam conferat, tu ipse consideres velim.

VERS. 14, 15. *Tuum brachium cum potentia : firmetur manus tua, exaltetur dextera tua : justitia et*

ταῖς Προσομίαις λεγούση φωνῆ. Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ θεμελίωσεν τὴν γῆν ἡτοιμάσας δὲ οὐρανούς ἐν φρονήσει. Κατ' ἐξάρετον δὲ ἐνταῦθα τὸ οἰκουμένον μέρος τῆς γῆς οἰκουμένην ὠνόμασεν, ἀποδιαστελλας τῆς ἐρήμου καὶ τῆς οἰκητοῦ. Ἄλλα καὶ τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης προσέθηκεν, οὕτω σημήνας τὸ πῶν ἀνθρώπων γένος, τῶν τὴν οἰκουμένην πληρούντων. Πλήρωμα δὲ καὶ ἄλλως τῆς οἰκουμένης οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν τοῦ Σωτῆρος Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος θεμελίωσεν ἐπὶ τὴν πέτραν. Διὸ καὶ ἐν ἐτέροις εἶρηται· Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐκρέπειαν ἐνεδύσατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Πῶς δὲ θεμελίωσε τὴν οἰκουμένην, ἐπιλέγει ἐξῆς, *τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας αὐτά* ἢ δὲ πέμπτη ἐκδοσις, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Δοκεῖ δὲ μοι διὰ τῶν δύο πλευρῶν τε καὶ ἀκρῶν τῆς οἰκουμένης τὸν σύμπαντα κόσμον δηλοῦν, ἐν ἐπλήρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις. Θέα δὲ τίνα τρόπον διὰ τούτων παρίσταται πρόσωπον τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἀριστερὸν δὲ τὸ βόρειον, δεξιὸν δὲ τὸ μεσημβρινὸν καὶ νότιον. Ἐν τῷ γὰρ φάναί, *τὸν βορρᾶν καὶ τὰ δεξιὰ σὺ ἐκτίσας*, τὸ βόρειον πλευρὸν ἀριστερὸν εἶναι ἐδίδαξεν· εἰ γε δεξιὸν τὸ νότιον. Εἰ δὲ ὅν ἐστῶτες ἔχομεν ἐν δεξιᾷ μὲν αὐτῶν τὸν νότον, ἐν δὲ τοῖς ἀριστεροῖς τὸν βορρᾶν, ἀντιπρόσωπον σχήσομεν τὴν ἀνατολήν, κατὰ νότου δὲ τὴν δύσιν· ὥστε κατὰ τίνα φυσικὴν θεωρίαν εἰρησθαί ταῦτα, τὴν θέσιν τοῦ παντὸς κόσμου παριστῶντα. Ἄ καὶ αὐτὰ ἀναγκαῖον ἐπισημῆνασθαι εἰς παράστασιν τοῦ μηδὲ τὴν τούτων γνώσιν παραλελειπέναι τὴν τῶν θείων Γραφῶν διδασκαλίαν. Τὰ πάντα γὰρ, φησί, σὺ ἐκτίσας, τὰ τε δεξιὰ τοῦ κόσμου μέρος, καὶ τὰ ἀριστερά. Ἄλλα τὰ μὲν δεξιὰ ὀνομαστὶ προσεῖπεν, ἐφυλάξατο δὲ χρῆσασθαι τῷ τοῦ ἀριστεροῦ ὀνόματι. Διὸ λέλεται κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Εἰς βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*· καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *βορρᾶν καὶ δεξιὰν σὺ ἐκτίσας*. Ἡ δὲ πέμπτη ἐκδοσις σαφέστερον ἠρμήνευσε τίνα τὰ δεξιὰ φήσασα, *βορρᾶν καὶ νότον σὺ ἐκτίσας*. Τὸ δ' ἀριστερὸν πάντη σεσιωπῆται παρὰ τοῖς πᾶσι, διὰ τὸ νομίζεσθαι σκαιὸν εἶναι καὶ ἐναντίον τῷ δεξιῷ· οὐδὲν δὲ ἐν τῷ παντὶ σκαιόν, οὐδὲ τῷ καλῷ ἐναντίον. Πάντα μὲν οὖν, φησί, σὺ ἐκτίσας. Ὅρη δὲ δύο, τὸ θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμών ἐξάρετόν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματι σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, *θαθῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀλῆσουσι*· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *θαθῶρ καὶ τὸ Ἐρμών τὸ δρομὰ σου εὐσημήσουσι*. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καὶ οἶμαι γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καὶ τὰς πλείους διατριβὰς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ἡ ἔρμηνεία συμβάλλεται τι ἡμῖν εἰς τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

Σὸς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Δικαιοσύνη

²⁰ Prov. III, 19. ²¹ Psal. xcii, 1.

καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου. Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προκορεῦσεται πρὸ προσώπου σου. Καὶ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δοξολογίαν παρείληπται, ἅπερ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε, τοῦτον ἀποδοῦς τὸν τρόπον· Σὺ δὲ βραχίων μετὰ δυναστείας· ἀήτετος ἡ χεὶρ σου, ὕψηλὴ ἡ δεξιὰ σου· δικαιοσύνη καὶ κρίμα βάσις τοῦ θρόνου σου. Καὶ ταύτας δὲ ἀναγκαιῶς τὰς θεοπροπετεῖς ἀρετὰς ἐν τῇ θεολογίᾳ παρείληψε διὰ τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἀντιστήσεται σοῦ τῇ βουλή· μετὰ γὰρ τοῦ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι σοὶ εἶα Θεῷ καὶ δεσπότῃ τῶν ὄλων πάρεστι. Καὶ γὰρ βραχίων σοὶ ἐστὶ μέγας καὶ δυναστεία καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων, κεκραταιωμένη τε χεὶρ καὶ ὕψηλοτάτη δεξιὰ, ὅτε θρόνος τῆς σῆς βασιλείας, ὡσπερ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόντων θρόνοι ἐξ ὕλης τιμίας πεποίησται, καὶ αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν πρεπόντων σοὶ τῷ Θεῷ κατεσκευάσται. Ἀρετὰ γοῦν θεοπροπετεῖς, δικαιοσύνη καὶ κρίμα, τὸν σὸν κατακομῶσι θρόνον. Διὸ περ τοσούτων εὐσῶν παρὰ σοὶ τῷ Θεῷ δυνάμεων, ἠραλῶς καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν προτρέχει, μηδενὸς παραποδίζειν δυναμένου τὰς σὰς ἀποφάσεις, ἃς ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐλέψαι καὶ χάριτι τὰς ἐκτεθεισὰς ἐπαγγελίας πρὸς αὐτὸν πεποιημένος. Ἄντι δὲ τοῦ, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *δικαιοσύνη καὶ κρίμα τὸ ἔδρασμα τοῦ θρόνου αὐτοῦ*, εἴρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος τὴν *βάσιν* αὐτὴν εἶναι φησὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κρίμα. Τῆς γε μὴν δικαιοσύνης καὶ τοῦ κρίματος μετὰ δικαιοσύνης ἐκφερομένου, προτρέχει ἔλεος καὶ ἡ ἀλήθεια. Τῷ γοῦν ἐλέψαι τὴν δικαιοσύνην ἀνακίρνας, πραοτέρως ποιεῖται τὰς κατὰ τῶν ἡμερτηχότων ἀπειλάς· ἀνθρώπων ὑπομείνειν

*Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γνώσκων ἀλαλαγμόν. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις ἡμῶν, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλέως ἡμῶν. Νοήσεις τε καὶ ἄλλως τὸν ἀλαλαγμὸν ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πολέμων ὀλαλαζόντων στρατιωτῶν καὶ φόβον ἐμποιοῦντων τοῖς ἐχθροῖς διὰ τῆς μεϊζονος βοῆς καὶ τῆς κατὰ ταύτην συμφωνίας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τὰς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι εὐχὰς, τὰς μὴ διὰ γεγωνοῦ βοῆς, ἀλλὰ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἀναπεμπομένης, τοιαύτας εἶναι διδάσκει λέγων· Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Οὕτω δὲ μέγας τίς ἐστὶ καὶ σπάνιος ὁ πολλακίς ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὀνομαζόμενος ἀλαλαγμὸς, ὡς μακαρίζεσθαι τὸν ἐπιστήμονα τούτου, ὁμοίως τοῖς μακαριζομένοις ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ θεὸν κατορθώμασι. Διὸ ἐνταῦθα λέλεκται· *Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γνώσκων ἀλαλαγμόν*. Ἐν ἐτέροις δὲ ὁ θεὸς λόγος θυσίαν εἶναι τὸν τοιούτων ἀλαλαγμὸν διδάσκει λέγων· *Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ*.*

A *judicium preparatio throni tui. Misericordia et veritas precedent faciem tuam. Hæc item ad Unigeniti Dei gloriam celebrandam usurpantur : quæ Aquila clarius interpretatur hoc pacto : Tuum brachium cum potentia : invicta manus tua, excelsa dextera tua : justitia et judicium basis throni tui. Opportune autem divinas hæc virtutes, de Deo loquens, memoravit, ob promissa Dei Davidi facta. Etenim, inquit, nihil voluntati obsistet tuæ : cum voluntate quippe tibi, utpote Deo et domino universorum, adest potestas. Nam magnum tibi brachium est, et potestas et imperium in omnia, manus firmata, excellentissima dextera : thronusque regni tui, ut throni regnantium in terra ex pretiosa materia confecti sunt, ita et ipse ex iis quæ te Deum decent concinnatus est. Divinæ itaque virtutes, justitia et judicium, thronum exornant tuum. Quapropter, o Deus, cum tot tantæque penes te potestates sint, veritas plana via et sine obice promissionibus tuis præcurrit : cum nemo possit obsistere decretis tuis, quibus jurasti Davidi, ex misericordia et gratia tua jam memoratas edens pollicitationes. Pro illo autem, *Justitia et judicium preparatio throni tui*; secundum Aquilam, *Justitia et judicium fundamentum throni ejus*, dicitur; Symmachus vero *basin* dixit esse justitiam et judicium. Justitiæ autem et judicio, quod cum justitia effertur, præcurrit misericordia et veritas. Justitiam enim misericordia temperans, mitiores contra eos qui peccaverunt profert comminationes : nam alias justitiam*

C *ejus non temperatam nullus hominum sustineret.*

ἄλλως γὰρ ἄκρτον αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην οὐκ ἂν τις

*VERS. 16-19. Beatus vultus qui scit jubilationem. Domine in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die, et in justitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, et sancti Israel regis nostri. Jubilationis modum alia ratione intelligas, ex militum in tempore belli jubilatione, ut hostes majore edito clamore, additaque symphonia, perterrefaciant. Divinus autem Apostolus tales esse docet orationes in Spiritu sancto, nec alta voce, sed in virtute Spiritus emissas, cum ait : *Ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus* ²². Tanta porro tamque rara esse jubulatio illa, passim a divinis Scripturis memorata, ut beatus prædicetur qui gnarus illius est, perinde atque alii ex præclaris secundum Deum gestis beati dicuntur. Ideo hic dicitur : *Beatus populus qui scit jubilationem*. Alibi vero divinus sermo hujusmodi jubilationem hostiam esse docet his verbis : *Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam jubilationis* ²³. Hic porro videtur mihi Spiritus sanctus populum Christi aperte beatum prædicare : ipse namque cum in notitiam venerit victoriæ a Salvatore nostro de inimicis partæ, adversus*

²² Rom. vi:1, 26. ²³ Psal. xxvi, 6,

hæstes jubilat et clamat, ac pro rege suo jubilationem edit. Imo etiam unus ille populus incruentam et rationabilem hostiam per jubilationem offerre Deo solet: quia in spiritualibus sacrificiis, atque in cultu quem in Novo Testamento persolvimus, necnon in sacrificiis incruentis et materiæ expertibus, una voce Deo gratiarum actionem emitimus. Pro illo autem, *Qui scit jubilationem*, Symmachus, *Qui scit significationem*, interpretatus est. Cur autem beatus est populus qui memoratam jubilationem novit, nisi quia Salvatoris deitatem agnoscens, quæ vultus ejus vocatur, vultus ejusdem lumine perfusus, sic iter agit suum dicens, *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*²⁴; et, *In lumine tuo videbimus lumen*²⁵? Ea de causa igitur beatus est hic populus. Tertio, quia cum non satis habeat quod cognitione Christi illustretur; sed etiam in nomine ejus gloriatur, et ab eo Christianus nuncupetur, lætatur et exsultat tota die, imo potius omnibus diebus; ita enim Symmachus interpretatus est; ideoque beatus est. Quarto, quia magnitudine et sublimitate creascens justitia Dei exaltatur: Deo æquum esse censente, populum illum in sublimitatem et in gloriæ magnitudinem agere, qui memoratam illam jubilationem novit, ac qui a facie Salvatoris illustratur, et in nomine ejus exsultat, gloriaturque, sed non in recte factis suis.

εἶναι κρίναντος τοῦ Θεοῦ εἰς ὕψος ἄγειν καὶ ἐπὶ μέγα καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος φωτιζόμενον, καὶ τὸν ἐν καυχώμενον, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις κατορθώμασιν.

Necessario autem prædicti Domini mentionem sermo facit, Christi ad homines adventus præclarum facinus vaticinans. Atequam enim ortum ejus duceret, qui ex semine David proditurus erat; ac prænuntiaret omnium apud Judæos venerabilium eversionem, qua de causa dubius insit, *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?* opportune quidem de veritate promissorum Dei ad Davidem factorum præmissam doctrinam edidit. Quoniam vero nos prius edidicisse opus erat, cui populo gratia beneficii a Servatore collati reservaretur, congruenter memoravit, non Israellem, neque Judaicam gentem, sed populum qui scit jubilationem: quem populum jure beatum prædicavit, multa ipsi bona pollicitus. Nam quia sciunt illi jubilationem, primo quidem in lumine vultus Dei ambulabunt, deinde in nomine ejus exsultabunt singulis diebus; tertio in justitia ejus exaltabuntur; quarto gloria virtutis eorum erit ipse Dominus. Quia enim hic populus fortis et potens est, utpote qui supra petram ædificatus sit, ita ut portæ inferi non prævaleant adversus eum; jure gloriabitur, non in propria virtute, sed in Domino qui fundavit eam supra petram. Propter hæc omnia *Beatus populus qui scit jubilationem*. Nostrum item prophetarum qui hæc per Spiritum vaticinamur, cornu exaltabi-

Α Δοκεῖ δὴ ὄν μοι ἐνταῦθα τὸ θεῖον Πνεῦμα σαφῶς μαχαρίζειν τὸν Χριστοῦ λαόν· οὗτος γάρ, γινώσιν ἀνελιγῶς τῆς κατὰ τῶν πολεμίων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νίκης, ἀλαλάζει κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου βασιλῆως τὸν ἀλαλαγμὸν ποιούμενος. Ἄλλὰ καὶ τὴν θυσίαν τὴν ἀναιμὸν λογικὴν μόνος οὗτος ὁ λαὸς δι' ἀλαλαγμοῦ εἴωθε προσφέρειν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ σύμφωνον ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ εὐχαριστίαν ἐν ταῖς πνευματικαῖς ἰεουργίαις καὶ ταῖς κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐπιτελουμέναις ἡμῖν λατρείαις, ταῖς τε ἀναιμοῖς καὶ ἀσλοῖς καὶ πνευματικαῖς θυσίαις. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν, Ὁ γινώσκων σημασίαν, ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε. Διὰ τί δὲ μακάριός ἐστιν οὗτος ὁ Χριστοῦ λαὸς ὁ τὸν εἰρημένον ἀλαλαγμὸν ἐπιστάμενος, ἀλλ' ἢ ἐπειδήπερ τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἐπιγινώσκων, ἥτις ἰνώμασται πρόσωπον αὐτοῦ, τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καταυγάζόμενος, τὴν ἑαυτοῦ ποιεῖται πορείαν λέγων, Ἐσημειώθη ἐξ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε· καὶ, Ἐν τῷ φωτὶ σου ἐσφόμεθα τὸ φῶς; Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν μακάριός ἐστιν οὗτος ὁ λαός. Καὶ τρίτον ἐπεὶ μὴ ἀρκούμενος τῷ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ φωτιζεσθαι, ἐτι καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ σεμνυνόμενος, καὶ Χριστιανὸς ἐξ αὐτοῦ καλούμενος, χαίρει καὶ ἀγαλλιάσθαι ὅλην τὴν ἡμέραν, μᾶλλον δὲ πᾶσαν ἡμέραν· οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· καὶ διὰ τοῦτο γοῦν ἐστι μακάριος. Καὶ τέταρτον ἐπειδὴ εἰς μέγεθος καὶ ὕψος ἐπιδοὺς τῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ὑψοῦται, δέκατον δόξης τὸν ἐπιστήμονα τοῦ εἰρημένου ἀλαλαγμοῦ λαόν, καὶ τὸν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλόμενον. καὶ τὸν ἐγ-

С Ἄναγκαίως δὲ καὶ τοῦ δηλωθέντος μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, θεσπίζων τὸ καθόρθωμα τῆς εἰς ἀνθρώπους τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Μέλλων γοῦν τὴν γένεσιν διδάσκων τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσόμενου, καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν παρὰ Ἰουδαίων σεμνῶν προαγορεύειν, δι' ἣν καὶ ἀπορῶν ἐπιλέγει, *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἔλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε;* ἀναγκαίως περὶ μὲν τοῦ ἐπαληθεύσειν ἐξ ἅπαντος τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τὰς προειρημένους ἐποίησατο διδασκαλίαν. Ἐπεὶ δὲ ἐχρῆν προαφθεῖν ἡμᾶς καὶ ποιῶ λαῖψ ἡ χάρις τῆς τοῦ Σωτῆρος εὐεργεσίας ἐταμειέτο, ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν οὐ τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ τοῦ γινώσκοντος ἀλαλαγμὸν καὶ τοῦτον εἰκότως τὸν λαὸν ἐμακάρισε, πλείστα αὐτῷ ἀγαθὰ ἐπαγγελάμενος. Διὰ γὰρ τὸ εἰδέναι ἀλαλαγμὸν, πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ πορεύονται, ἔπειτα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ τρίτον ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ὑψωθήσονται· καὶ τέταρτον καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἔσται αὐτὸς ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ κραταῖος καὶ δυνατὸς τυγχάνει ὁ λαὸς οὗτος, ἅτε ἐπὶ τὴν πέτραν ὠκοδομημένος, ὡς μήτε πύλας ἄδου κατισχύειν αὐτοῦ· εἰκότως καυχῆσεται, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τεθεμελιωκότῳ αὐτὸν ἐπὶ τὴν πέτραν Κυρίῳ. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα μακάριος ὁ λαὸς ἐστὶν

²⁴ Psal. iv, 7. ²⁵ Psal. xxxv, 40.

νώσκων ἀλλοιγμῶν. Καὶ ἡμῶν δὲ αὐτῶν τῶν ταῦτα ἁμαρτανῶν διὰ τοῦ Πνεύματος προφητῶν τὸ κέρασ ὑψωθήσεται. Ποῖον δὲ κέρασ ἢ τὸ μέλλον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ τὴν σὴν, ὦ Κύριε, ἐπαγγελίαν προελεύσεσθα. Καὶ τοῦτο γὰρ τὸ κέρασ ἡμῶν, ἐν ᾧ τοὺς ἐχθροὺς ἡμεῶν κερατιούμεν, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται, σοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀντιλαμβανομένου τῆς τοῦτου τοῦ κέρως γενέσεως. Εἶεν δ' ἂν αὐταί φωναὶ προφητικαὶ ἐξ οἴκειου προσώπου τὰ προκείμενα ἀναφωνοῦσαι, κέρασ τε αὐτῶν ὁμολογοῦσαι εἶναι τὸν κατὰ σάρκα φανησόμενον Χριστὸν τοῦ Θεοῦ.

Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς υἱοῖς σου, καὶ εἶπας· Ἐθέμηρ βοήθειαι ἐπὶ δυνατῶν· ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Εὐρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν. Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναρτιλήψεται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομιᾶς οὐ κακώσει αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσωμαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ. Ἄπαξ διὰ τῶν ἔμπροσθεν μνημονεύσας ὁ λόγος τοῦ κέρως ἐν οἷς ἔφη· Ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν, ἀναγκαίως προῖων διδάσκει τί ποτε ἦν τοῦτο τὸ κέρασ, καὶ πόθεν ἦξει, καὶ πῶς ὑψωθήσεται. Διὸ φησιν· Ὅτι τοῦ Κυρίου ἐστὶν ἡ ἀντίληψις, ἢ τοῦ κέρως δηλονότι. Κυρίου δὲ ποιου, ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰσραὴλ τοῦ βασιλέως ἡμῶν; Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος καὶ ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀντίληψις ἐστὶ τοῦ κέρως ἡμῶν καθ' ὅς πεποιθῆται ἐπαγγελίας, ὅπνῃκα λαλεῖ διὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ μέλλοντος ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελεύσεσθα. Ὅτε γὰρ, φησὶν, ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς ἀγίοις σου, τὰ τε προκείμενα ἐπηγγείλω σὺ, ὦ Θεὸς, διὰ τῶν σεαυτοῦ υἱῶν τῶν προφητῶν, οἷς τὰς ὁράσεις τῶν μελλόντων ἀπεκάλυπτες· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ποιούμενος τὰς ἐπαγγελίας τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ, τούτοις ἐχρήσω τοῖς λόγοις· Ἐθέμηρ βοήθειαι ἐπὶ δυνατῶν· ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. Ἄνθ' ὧν ὁ Σύμμαχος τοῦτον ἠρμήνευσε τὸν τρόπον· Ἐπέθηκα ἀντίληψιν ἀνδρῶν, ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἀπὸ τοῦ λαοῦ μου. Εὐρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, καὶ τὰ ἐξῆς τοῖς Ἑβδομήκοντα παραπλησίως ὧν ἡ διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Πολλὰ ζητήσας ἐν ἀνθρώποις ἄξιον εὐρεῖν ἑμαυτοῦ, μόλις ποτὲ εὐρον τὸν δοῦλόν μου Δαυὶδ, τὸν δι' ὑπερβολὴν εὐσεβείας οἶκον ἐπὶ γῆς εὐκτέριον ἐμοὶ δεῖμασθαί μόνον τῶν ἐξ αἰῶνος διανενοημένων. Διὸ περ ἄμοιβῆν αὐτῷ τῆς ἀγαθῆς καὶ εὐσεβοῦς προαιρέσεως δωρούμενος, ἀνθ' οὗ διανενοῦνται οἶκου, αὐτὸς ἑμαυτῷ νεῶν πανάγιον ἐκ σπέρματος αὐτοῦ κατασκευάσω. Νεῶς γὰρ ἦν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς ἀνθρώπος τοῦ κατασκευάσαντος ἐν αὐτῷ Θεοῦ Λόγου. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ εἰδίδασκε περὶ τοῦ ἰδίου σώματος λέγων· Ἀύσατε τὸν ναθὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.

tur. Quod autem cornu, nisi id quod ex semine David secundum tuam, Domine, promissionem proditurum est? Nam illud cornu nostrum, quo inimicos nostros ventilabimus, in beneplacito tuo exaltabitur: te Sancto Israel, rege nostro, hujus cornu ortum procurante. Hæc porro voces prophetarum fuerint, ex propria persona hæc quæ jam tractamus proferentium, ac conflentium cornu suum esse Christum Dei, qui secundum carnem proditurus in lucem est.

VERB. 21-25. Tunc locutus es in visione filiis tuis, et dixisti: Posui adjutorium in potente; exaltavi electum ex populo meo. Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non nocet ei. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, et odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu ejus. Cum semel antea sermo cornu memoraverit, cum diceret: In beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum, necessario docet in sequentibus quoddam illud cornu, unde venturum et quomodo exaltandum sit. Quamobrem dicit, Quia Domini est assumptio, illius cornu videlicet. Domini autem eujusnam, nisi Sancti Israel, regis nostri? Ipse namque Dominus et Sanctus Israel rex, Dei Verbum, assumptio erit cornu nostri, uti pollicitus est, cum per prophetas sermonem faceret de illo qui ex semine David proditurus erat. Cum enim, inquit, locutus es in visione sanctis tuis, et hæc tu, Deus, per filios tuos prophetas promissisti, quibus futurorum visiones revelasti, per eos namque promissiones Davidi edebas; tunc his usus verbis es: Posui adjutorium in potente: exaltavi electum de plebe mea. Pro quo Symmachus hoc pacto interpretatus est, Posui adjutorium virorum, exaltavi electum a populo meo. Inveni David servum meum, et reliqua LXX interpretationi similia: quorum hæc est sententia: Cum in hominibus diu multumque quæsissem virum me dignum, vix tandem inveni David servum meum, qui ingenti pietate motus, solus ex iis qui a sæculo fuerunt domum mihi orationis extruere cogitavit. Quare boni pique consilii vicem ipsi rependens, pro domo quam excitare voluit, mihi ex semine ejus templum sanctissimum adornabo. Nam qui ex semine David factus est homo, Dei Verbi in ipso habitantis templum erat. Quod etiam Saviour ipse docebat de corpore suo dicens: Solcite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud³⁶. Atque admodum congruenter promissioni ad Davidem factæ, Deus ipsi vicem rependit. Quia igitur, inquit, idoneum et dignum promissionum mearum virum reperi, Davidem scilicet; ideo ipsum auxilio meo dignatus sum, electum declaravi, et super to-

³⁶ Joan. II, 19.

tum populum exaltavi. Ad hæc vero, quia post multam perquisitionem, ipsum solum pollicitationum mearum dignum inveni; talem deprehensum, dignum item habui qui oleo sancto meo ungeretur, quo ipsum effeci Christum, et hæc illi me beneficia collaturum polliceor: *Dextera mea firmiter ipsi aderit, et brachium meum confortabit eum: inimicus eum non decipiet, neque filius iniquitatis affliget eum. Imo etiam concidam in conspectu ejus odientes eum, et affligentes eum percutiam: confirmatio et gratia mea aderit ipsi.* Et hæc quidem omnia ipsi aderunt, secundum Symmachi interpretationem. Secundum LXX vero, *Manus mea, inquit, auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum: non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non affliget ipsum. Et concidam a facie ipsius inimicos ejus, et odientes eum in fugam convertam. Et veritas mea et misericordia mea eum ipso; ac demum post hæc omnia, in nomine meo exaltabitur cornu ejus.*

συναρτιλήψεται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν. Οὐκ ὠφέλησει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ κακώσει αὐτόν. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσωμαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ: καὶ τέλος μετὰ ταῦτα πάντα, ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ.

Hoc autem cornu ejus ex ipso proditurum, et templum ex semine ipsius mihi excitandum est: ipsumque cornu ejus in nomine meo exaltabitur; nomine quippe et appellatione mea dignabitur. Denominationibus enim meis nuncupabitur, et appellationibus quoque meis apud omnes exaltabitur. Quamobrem superius dicebatur, *Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum.* Sed prophetarum quidem chorus sic superius Deum alloquebatur, *Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum;* jam vero ipse Deus, promissa Davidi data esserens, cætera omnia his obsignat, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus,* Christum ex eo proditurum significans, qui non modo prophetarum, sed etiam Davidis cornu vocatur: de quo sub hæc adjicit: — *Vers. 26-29. Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus. Ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi.* Si quis horum sententiam accuratius perpendat, hæc non de Davide, sed de cornu, quod ex Davide proditurum erat, prænuntiata esse deprehendet. Nam cum dixisset, *Et in nomine meo exaltabitur cornu ejus,* de cornu illo statim subjunxit, *Ponam in mari manum ejus,* scilicet cornu illius, et cætera: quæ omnia ad Christum ex semine David nasciturum referre convenit. Nam si quis isthæc non eo modo intelligat, sed ad Davidem referat, ipsius sane sententia non consistet: quomodo enim Deus Davidis manum in mari posterit et in fluminibus dexteram ejus, explicet qui voluerit. Neque enim David maritimæ regioni imperavit. Aut cur de Davide dicatur, *Ipse invocabit me, Pater meus es tu: et ego primogenitum ponam illum?* Quia de causa enim potius, quam

Καὶ σφόδρα γε καταλλήλως τῇ τοῦ Δαυὶδ ἐπαγγελίᾳ καὶ ὁ Θεὸς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀμοιβὴν ἐποίησατο. Ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶν, ἐπιτήδεια ἐύρον καὶ ἄξιον τῶν ἐμῶν ἐπαγγελῶν τὸν Δαυὶδ, διὰ τοῦτο κατηξίωσα αὐτὸν τῆς ἐμῆς βοήθειας, ἐκλεκτὸν αὐτὸν ἀποφύνας, καὶ ὑπὲρ πάντα τὸν λαὸν ἀνυψώσας. Καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις ἐπειδὴ πολλὰ ζητήσας, μόνον αὐτὸν ἐύρον ἄξιον τῶν ἐμῶν ἐπαγγελῶν, καὶ ἐύρων κατηξίωσα χρίσεως τοῦ ἁγίου μου ἐλαίου, δι' οὗ καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἀπειργασάμην, καὶ ταῦτα αὐτῷ δωρήσασθαι ἐπαγγέλλομαι. Ἡ δεξιὰ μου βεβαίως συνέσται αὐτῷ, καὶ ὁ βραχίον μου στερεώσει αὐτόν. Οὐκ ἐξαπατήσει αὐτόν ἐχθρὸς, οὐδὲ υἱὸς ἀδικίας κακώσει αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ συγκόψω ἀπὸ ἔμπροσθεν αὐτοῦ τοὺς μισοῦντας αὐτόν, καὶ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν πατάξω· ἡ δὲ βεβαίως καὶ ἡ χάρις μου συνέσται αὐτῷ. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ πάντα ἔσται κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Ἡ χεὶρ μου, φησὶ, τοῦτο δὲ τὸ κέρασ αὐτοῦ τὸ μέλλον ἐξ αὐτοῦ προελεύσεσθαι, καὶ ὁ νεὸς ὁ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ μέλλων μοι κατασκευάζεσθαι· ὅπερ κέρασ αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται· καταξιώθησεται γὰρ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐμῆς προσηγορίας. Χρηματίσει γοῦν καὶ αὐτὸ τοὺς ἐμοὶς χρηματισμοῖς, καὶ διὰ τῶν ἐμῶν προσηγοριῶν παρὰ τοὺς πᾶσιν ὑψωθήσεται. Διὸ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο, *Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν.* Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν προφητῶν χορὸς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεφώνει πρότερον λέγων, *Καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν·* αὐτὸς δὲ νῦν ὁ Θεὸς τὰς ἐπαγγελίας περὶ τοῦ Δαυὶδ ποιούμενος, ἐπισφράγισμα πάντων προστίθει καὶ τὸ, *Ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ,* τὸν ἐξ αὐτοῦ προελευσόμενον Χριστὸν δηλώσας, κέρασ οὐ μόνον καὶ προφητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ ὀνομασμένον· περὶ οὗ ἐξῆς ἐπιλέγει· *Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ.* Αὐτὸς ἐπικαλέσεται μὲρ Πατῆρ μου εἰ σὺ, Θεὸς μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου· κατὰ πρῶτόκορον θήσομαι αὐτὸν, ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βυσιλεῦσι τῆς γῆς. Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου, καὶ ἡ Διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. Εἰ τις ἀκριβῶς ἐπιστήσῃ τῇ τῶν λεγομένων διανοίᾳ, εὔροι ἂν ταῦτα οὐ περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προελευσόμενου ἐξ αὐτοῦ κέρασ προφητεύμενα. Εἰπὼν γὰρ ὁ λόγος, *Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ,* ἐπισυναίπτει περὶ τοῦ κέρασ, καὶ λέγει· *Θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ,* δηλοῦν δ' ὅτι τοῦ κέρασ, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἀρμῶζει γὰρ ἐπεὶ ὅθεν πάντα ἐπὶ τὸν Χριστὸν τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενησόμενον ἀναφέρεσθαι. Εἰ γοῦν τις μὴ τοῦτον ἐκλάβοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἀνάγοι τὰ προκειμένα, ἀσύστατος εἴη ἂν αὐτῷ ὁ λόγος. Πῶς γὰρ τοῦ Δαυὶδ ἐν θαλάσῃ ἔταξεν ὁ Θεὸς τὴν χεῖρα καὶ ἐν ποταμοῖς τὴν δεξιάν, ὁ βου-

λόμενος ἐρμηνεύετω. Οὐδὲ γὰρ ἐκράτησεν ὁ Δαυὶδ τῆς παράλου χώρας. Ἡ πῶς περὶ τοῦ Δαυὶδ λέγεται ἂν τὸ, *Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με· Πατὴρ μου εἰ σύ· κλητῶ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν*; Ἀντί τίνος γὰρ μᾶλλον τοῦ Ἀβραάμ, ἢ τοῦ Ἰσαὰκ, ἢ τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ αὐτοῦ Μωσέως, ἢ τοῦ Ἥλια, ἢ τῶν ἄλλων δικαίων τε καὶ προφητῶν, πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ νομισθεῖη ἂν ὁ Δαυὶδ; Πῶς δὲ ἀληθεύσει περὶ αὐτοῦ φάσκων ὁ Θεὸς, *Θήσομαι αὐτόν ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς*; Πότε οὖν ὁ Δαυὶδ παρὰ Πέρσαις φέρε, ἢ Σκύθαις, ἢ Ἰνδοῖς, ἢ Αἰθίοψιν, ἢ Μαύροις, ἢ Σπάνοις, ἢ Βρετανοῖς, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐθνῶν βασιλεῦσιν ὑψώθη; Εἰ δὲ ἐκ λάβοις ταῦτα ἐπικυριώτατα εὐροῖς ἂν ἐφαρμόζοντα αὐτῷ τὰ λεγόμενα.

Μαρτυρεῖ δὲ τῇ τῆς προφητείας ἐκβάσει καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Λουκᾶν Ζαχαρίας ὁ τοῦ Ἰωάννου πατρὸς προφητικῆς δυνάμει καὶ αὐτὸς κέρας αὐτὸν ὠνόμασε. Λέγει δ' οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς· *Καὶ Ζαχαρίας ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου, καὶ προεφήτευσεν λέγων· Ἐὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῶν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. Κέρας δὲ κυριῶς ὠνόμασται ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ μονόκερως εἶρηται κατὰ τὴν φάσκουσαν Γραφήν· *Καὶ ἠραπηνέμος ὡς υἱὸς μονοκεράτων*· ἐπέπερ δι' αὐτοῦ πᾶσα ἡ ἀντικειμένη καὶ ἐχθρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἐνετράπη κερατισθεῖσα καὶ κεραϊσθεῖσα. Μόνος γοῦν ὡς ἀληθῶς τῶν γενομένων τοῦ Δαυὶδ διαδόχων Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ προελθὼν τῷ κέρατι τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος, πᾶσαν τὴν δαιμονικὴν καὶ εἰδωλικὴν ἀνατρέψας καθεῖλε πλάνην. Διὸ καὶ κέρας εἰκότως καὶ μονόκερως ἐν τοῖς ἱεροῖς ὠνόμασται λόγοις. Αὐτοῦ δὲ, καὶ οὐδὲ ἄλλου, ἡ χεὶρ καὶ ἡ δεξιὰ κατεκυριεύσε τῆς οἰκουμένης πάσης, ἐν ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις· ἐπεὶ καὶ τὰς νήσους τῶν ἐθνῶν ἐπλήρωσεν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ καὶ πανταχοῦ γῆς Κύριον αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ βασιλέα, πᾶν γένος ἀνθρώπων ἀναγορεύει. Ὅμοιον δὲ ἐστὶ τὸ ἐν ταῦθα φάσκον, *Θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ*, τῷ ἐν σα' ψαλμῷ αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λέγοντι· *Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης*. Ἀρξάμενος οὖν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην ποταμοῦ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κηρύττειν, τὴν πᾶσαν ἐπλήρωσεν οἰκουμένην. Καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ δὲ τῷ προφήτῃ λέλεχται· *Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι πρῶτος καὶ ἐπιβεθηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Καὶ κατάρξει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν δι' ἐκβολὰς γῆς*. Ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν περιέχει, *Καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως τῶν περάτων τῆς γῆς*. Εἶποι δ' ἂν τις ἀποβῆρτότερον καὶ ἄλλως διὰ τούτων, τὴν μὲν δεξιὰν αὐτοῦ ἐν ποταμοῖς λέγεσθαι, διὰ τὸ πάντας τοὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ διὰ λουτροῦ παιγιγενεσίας καθαίρεσθαι, καὶ τῆς ἐνθεοῦ ἀναγεννη-*

Abraham, aut Isaac, aut Israel, aut ipse Moyses, aut Elias, aut alii justi et prophetæ primogenitus Dei David esse putetur? Qui vere dixerit Deus, *Ponam illum excelsum præ regibus terræ*? Quandonam David præ regibus v. g. Persarum, Scytharum, Indorum, Æthiopum, Maurorum, Hispanorum, Britannorum, aut reliquarum gentium exaltatus est? Quod si hæc acceperis de eo qui ex semine ejus nasciturus erat, firmissime et accuratissime dicta congruere deprehendes.

τὸν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονότα, βεβαίωτατα καὶ

Prophetiæ autem exitum testificatur Evangelium, ubi secundum Lucam, Zacharias etiam Joannis pater prophetica virtute ipsum Christum cornu vocavit. Ait enim evangelista: *Et Zacharias repletus est Spiritu sancto, et prophetavit dicens, Benedictus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum qui a sæculo sunt prophetarum ejus*¹⁷. Cornu vero proprie vocatur Christus Dei. Quare unicornis etiam dicitur in Scriptura, quæ sic habet: *Et dilectus quemadmodum filius unicornium*¹⁸; quia per ipsum omnis adversaria et inimica Deo virtus eversa est, cornu impetita et depulsa. Solus itaque ex successoribus Davidis, Jesus Christus Salvator et Dominus noster, ex semine ejus natus, deitatis in ipso habitantis cornu, omnem demonum et idolorum errorem vere ac funditus destruxit. Quamobrem cornu et unicornis in sacris Litteris merito vocatur. Ipsius vero, et non alius, manus et dextera toti mundo dominata est in fluminibus et maribus. Si quidem gentium insulas replevit doctrina ejus, et ubique terrarum universum humanum genus Donium illum, Deum et Regem appellat. Simile porro est hoc dictum, *Ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus*, ei quod de eodem ipso in lxxi psalmo dicitur, *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum*. Cum cœpisset enim Servator a baptisate ad Jordanem fluvium suscepto regnum Dei prædicare, totum replevit orbem. In Zacharia vero propheta dicitur: *Gaude et lætare, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi manans, et insidens subjugali, et pullo juveni. Et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad exitus terræ*¹⁹. Pro quo Hebraicum habet, *Et a fluminibus usque ad terminos terræ*. Dixerit porro quispiam, profundiore intelligendi ritu hic ejus dexteram in fluminibus dici, quia omnes qui a dextris ejus sunt, per lavacrum regenerationis purgantur, et divina regeneratione per influxum Spiritus sancti dignantur. Dextros sane illos ei esse didicimus, quibus pollicendo dixit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum*

¹⁷ Luc. viii, 67 70. ¹⁸ Psal. xxviii, 6. ¹⁹ Zach. ix, 9.

a constitutione mundi. *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare* ⁴⁰, et cætera. Illos enim, quos oves suas vocavit, a dextris se constituturum promisit; quamobrem profundiore et secretiore ratione dexteram ejus in fluminibus futuram esse dictum est. Flumina porro illius dicantur populi ejus, secundum illud, *Flumina plaudent manu simul* ⁴¹; ac rursum, *Elevaverunt flumina, Domine, elevabunt flumina vocem suam. Elevabunt flumina fluctus suos* ⁴². In hisce fluminibus suis se manum suam positurum esse declarat.

Καὶ πάλιν· Ἐπήραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπήραν οἱ τρυφῆεις αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τούτους γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ

Altera vero manus est, quam esse sinistram cogitandum nobis reliquit, quamque se in mari positurum esse dixit, id est, in salsis vitæ fluctibus, ubi commoratur ille draco, secundum illud: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus: draco iste quem formasti ad illudendum ei* ⁴³. Illis vero draconibus, et mari hac ratione intellecto, non dextera, sed alia quam dextera manus imponetur, vindicans et ulciscens inimicos ac deprimens eos. Hic vero ipse jam memoratus (videlicet cornu illud Davidis) qui ex semine ejus nasciturus est, patrem vocabit Deum, utpote qui dignus habitus sit in quo habitaret unigenitus Filius Dei, et qui ipsi copularetur et jungeretur. Quapropter ipse Deus Verbum, primogenitus omnis creaturæ, qui ante promiserat et dixerat, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus*, proprium nomen et propriam dignitatem tradens ei, qui ex semine David nasciturus est, primogenitum ponet illum: ut etiam ille secundum carnem ex semine David natus, Filius Dei vocetur, et ob suam cum Unigenito Dei conjunctionem, Primogenitus nuncupetur. Hæc enim in causa erant quod exaltandum eum esse promitteret dicens, *In nomine meo exaltabitur cornu ejus*. Nomen quippe suum Filius Dei unigenitus filio David secundum carnem dedit. Hunc item excelsam præ regibus terræ positurum se pollicitus est: sive ex Symmacho, *supremum regum terræ*. Omnibus enim se impugnaturis superior et fortior evasurus erat, insultus et persecutiones in Ecclesiam suam concitatas atterens; doctrinæ vero suæ sermonem gloria et vi muniens. Item ait se in æternum misericordiam suam ipsi servaturum, et testamentum suum fidele et firmum effecturum esse; haud dubie Novum Testamentum, quod omnibus per universum orbem gentibus prædicavit, Mosaici testamenti loco Evangelium tradens, quod se fidele effecturum et firmaturum pollicitus est.

τοὺς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνεσιν ἐκήρυξεν, ἀντί ὧπεο πιστώσεσθαι καὶ βεβαιώσιν ἐπηγγελῆτο.

VERS. 30-35. *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli. Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, et*

σεως διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιβροχῆς; κατιζοῦσθαι· δεξιούσ αὐτοῦ νοεῖν ἐδιδάχθημεν ἐκεῖνος, οὗς ἐπηγγεῖλατο φῆσας· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημέτροι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Ἐπειτασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τούτους γὰρ, οὗς πρόβατα ἑαυτοῦ ὠνόμασε, τοὺς δεξιούς στήσεων ἐπηγγεῖλατο· διόπερ κατὰ βαθυτέρον λόγον καὶ ἀπορρήτοτερον, ἢ δεξιὰ αὐτοῦ λέλεκται ἐν ποταμοῖς ἔσεσθαι. Ποταμοὶ δὲ αὐτοῦ εἰρηγται καὶ οἱ λαοὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ, *Ποταμοὶ κροτήσουσι χεῖρι ἐπὶ τὸ αἰετῶ ποταμοὶ φωνήν αὐτῶν· ἀροῦσιν οἱ ποταμοὶ ταποταμοὺς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ θήσιν ἐπαγγέλλεται*.

Τὴν δὲ ἐτέραν αὐτοῦ χεῖρα, ἣν καταλείπειν ἡμῖν νοεῖν ἀριστερὰν οὖσαν, θήσιν ἐν θαλάσῃ φησὶν ἐν τοῖς ἀλμυρῶν τοῦ βίου κύμασιν· ἐνθα καὶ ὁ ἄρακων τὰς ἑαυτοῦ ποιεῖται διατριβὰς, κατὰ τὸ, *Ἄθη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἔρπεται ὡς οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· δράκων οὗτος ἐν ἐκλάσας ἐμπαλίζειν αὐτῶν*. Ἐπὶ τούτων γὰρ τῶν δρακόντων, καὶ τῆς οὕτω νοηθείσης θαλάσσης, οὐχ ἡ δεξιὰ, ἀλλ' ἡ ἔτερα παρὰ τὴν δεξιὰν ἐπιτεθήσεται χεῖρ, κολάζουσα καὶ τιμωροῦσα τοὺς ἐχθρούς, καὶ ταπεινοῦσα αὐτούς. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ δηλούμενος (δηλον ὅτι ἐπὶ κέρασ Δαυὶδ), ὁ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεννηθόμενος, πατέρα ἐπικαλέσεται τὸν Θεόν, ἅτε κατηξωμένος τις ἐν αὐτῷ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατοικήσεως, συναφείας τε καὶ ἐνώσεως τῆς πρὸς αὐτόν. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, προεπαγγεῖλάμενος καὶ εἰπὼν, *Ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ*, τῆς οἰκείας ὀνομασίας καὶ τοῦ οἰκείου ἀξιώματος μεταδούς τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσόμενῳ, πρωτότοκον αὐτῶν θήσεται, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεννηθείς χρηματίσῃ Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ὀνομασθεῖ Πρωτότοκος διὰ τὴν συνάφειαν τὴν πρὸς τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ ἦν, δι' ὧν ὑψωθήσεται αὐτῶν ἐπηγγεῖλατο, εἰπὼν· *Ἐν τῷ ὄνοματι μου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ*. Τὸ γὰρ ἴδιον ὄνομα ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς τῷ κατὰ σάρκα υἱῷ Δαυὶδ ἐπέθηκε, Πρωτότοκον καὶ Θεοῦ Υἱὸν καὶ αὐτὸν ἀναγνέουσα. Τούτον δὲ καὶ ὑψηλὸν παρὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς θήσεται ἐπηγγεῖλατο· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἀνώτατον τῶν βασιλέων τῆς γῆς*. Πάντων γὰρ τῶν μελλόντων αὐτὸν καταπολεμεῖν ἀνώτερος καὶ κρείττων γεγένηται· θραύων μὲν τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐπαναστάσεις καὶ τοὺς διωγμούς, δεξάζων δὲ καὶ ἰσχυροποιῶν τὸν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ λόγον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξειν αὐτῷ φησὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν Διαθήκην αὐτοῦ πιστοποιῆσιν αὐτῷ· πάντως που τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἣν πᾶσ τῆς παρα Μωσῆι διαθήκης τὸ Εὐαγγέλιον παρατηροῦν.

Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σέμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασι μου μὴ πρᾶξωσιν

⁴⁰ Matth. 23, 34 seq. ⁴¹ Psal. xcvi, 8. ⁴² Psal. cxii, 3. ⁴³ Psal. ciii, 25.

ὄψει, καὶ τὰ δικαίωματά μου βεβηλώσωσι, καὶ ἅς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν, ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου. Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. Τὰ μὲν εἰρημένα περὶ τοῦ κέρως διὰ τῶν ἐμπροσθεν πεπλήρωται. Ἐδείκνυτο δὲ κέρας οὐκ ἄλλοτριον τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννηθέντος Χριστοῦ. Τοῦτου δ' οὖν, ἀκολουθῶν μετὰ τὰ περὶ αὐτοῦ θεοσησιασμένα, τὴν διαδοχὴν διὰ τῶν προκειμένων, ὅποια τίς ἐστι, παρίστησι φάσκων· Οὐχ ἁπλῶς εἰς ἓνα μόνον τὸν παρόντα αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μετέπειτα αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα δηλωθέντος κέρας θήσομαι· καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ οὐ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, οὐδὲ εἰς ἑτῶν περιόδους βραχείας φυλάξω, ἀλλὰ ταῖς ἡμέραις τοῦ οὐρανοῦ συμπαρατείνεσθαι ποιήσω. Καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ οὕτως ἠρμήνευσεν εἰπών· Καὶ ποιήσω διηνεκές τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐφ' ὅσον αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ. Σπέρμα δὲ τοῦ Χριστοῦ τί χρὴ νοεῖν ἢ τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεχώσας ἐξ αὐτοῦ Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ἐν πάσι τοὺς ἔθνεσιν ἀναγενηθέντας αὐτῷ λαούς; θρόνος δὲ αὐτοῦ τυγχάνει ὁ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῶν ἐξ αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν προέδρων ἰδρυμένος· ὄντινα θρόνον διαμείνειν φησὶν ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· οὐχ ὁμοίως τῷ Ἰουδαίων βασιλικῷ θρόνῳ, ὃς ἐπ' ὀλίγῳ διαρκέσας, ἀπεσείσθη, ἐγγύς που φυλαχθεὶς τετρακοσίοις μόνις ἔτεσι, τοῖς ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ καὶ ἐπὶ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν. Οὗτος δὲ ὁ παρῶν θρόνος, ὁ διὰ τῶν προκειμένων θεοπικρόμενος τῶν τῆς Ἐκκλησίας προέδρων, διαμείνει καὶ φυλαχθήσεται ὁμοίως ταῖς ἡμέραις τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ δὲ συμβαίη ποτὲ πλημμελεῖν τὸν λαὸν καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ προφητευομένου, λέγω δὲ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, πειραθήσεσθαι μὲν αὐτοὺς ἐπιστροφῆς τῆς διὰ τῶν διωγμῶν φησι, μὴ μὴν ἐκπαισθῆσθαι ποτε τῶν θρόνων, μὴδὲ στερηθῆσθαι τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν γὰρ τάδε καὶ τάδε πράξωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι τοῦ Χριστοῦ, τάδε ἔσεσθαι αὐτοῖς φησὶν· Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν υἱῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πρόσθε, ὅτι μὴ εἰρηται, ἀπ' αὐτῶν, ἀλλ', ἀπ' αὐτοῦ, δῆλον ὅτι τοῦ προφητευομένου, καίτοι τῶν ἀνωτέρω πληθυντικῶς εἰρημένων, κατὰ τὸ, Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν. Τίτων δὲ αὐτῶν, ἢ δηλονότι τῶν οὐ κέρως υἱῶν; Ἐν δὲ τῷ, τὸ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, περὶ ἐνὸς λέλεκται, ἦτοι τοῦ θρόνου ἢ τοῦ κέρας τοῦ προφητευομένου. Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου, δῆλον ὅτι τὴν νέαν καὶ καινὴν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἔφησε τὸ, Καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. Καὶ πάλιν ἐπισημαίνεται τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν εἰπών· Οὐδὲ μὴ ἀκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω· ἀλλὰ πιστὰ καὶ ἀληθῆ, φησὶ, ποιήσω τὰ ἐπηγγελμένα, ἐπιθεὶς τοῖς λόγοις ἔργα δι' αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων.

mandata mea non custodierint; visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dissipabo ab eo, neque nocebo in veritate mea: neque profanabo testamentum meum, et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. Quæ de cornu dicta fuerant in præcedentibus, impleta feruntur. Cornu porro significabatur non aliud a Christo, qui secundum carnem ex semine David natus est. Consequenter autem ad illa quæ de ipso vaticinatus erat, quænam ejus successio futura sit duntaxat dicens: Non in unum præsens sæculum declarabo, sed in subsequens sæculum sæculi, memorati cornu semen ponam: et thronum ejus, non ad paucos dies, neque ad breves annorum periodos, custodiam; sed efficiam ut diebus cæli cœquetur. Symmachus autem his verbis interpretatus est, Et faciam perpetuum semen ejus, et thronum ejus, in quantum dies cæli. Semen autem Christi quid esse putandum est, nisi Ecclesias per totum orbem ab illo constitutas, et eos qui in omnibus gentibus regenerati in ipso populi sunt? Thronus vero ejus est, qui in Ecclesia ipsius per totum orbem præsulum, qui a tempore ejus fuerunt, successione firmatus est: quem thronum perseveraturum ait sicut dies cæli; non perinde atque Judæorum regium thronum, qui postquam modico tempore durasset (scilicet annis circiter quadringentis, a Davide usque ad captivitatem in Babylone) extinctus est. At hic thronus præsulum Ecclesiæ, qui in præsentī vaticinio fertur, permanebit ac conservabitur sicut dies cæli. Quod si quando contigerit populum et filios, scilicet successores, ejus qui in prophetia enuntiatur, scelerate agere, ipsos ait persecutionibus agitato, rerum conversionem experturos, neque tamen thronos suos amisuros unquam, neque misericordia Dei privandos esse. Nam si talia et talia peregerint filii ejus, nempe Christi, hæc illis eventura denuntiat: Visitabo in virga iniquitates eorum, videlicet filiorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dissipabo ab eo. Et attendas velim non dictum esse, ab eis; sed ab eo, id est, qui in prophetia fertur; etiamsi superius pluraliter dicatur illud, Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Quorumnam eorum, nisi cornu illius filiorum? In illo autem, misericordiam meam non dissipabo ab eo, de uno tantum dicitur, scilicet de throno, aut de cornu ejus qui in prophetia memoratur. Infer postea, Neque profanabo testamentum meum, novum scilicet illud et recens, ut palam est, de quo superius dicebat: Et testamentum meum fideles ipsi. Ac rursus sermonis veritatem obsignat dicens: Neque nocebo in veritate mea, nec quæ procedunt de labiis meis faciam irrita; sed fidelis, inquit, et vera faciam promissa mea, addens sermonibus opera rerumque complementa.

Οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου, οὐδὲ τὰ ἀκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω· ἀλλὰ πιστὰ καὶ ἀληθῆ, φησὶ, ποιήσω τὰ ἐπηγγελέμενα, ἐπιθεὶς τοῖς λόγοις ἔργα δι' αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων.

Et hæc quidem taliaque sunt Davidi data promissa de cornu et de throno ejus, ac de iis qui ab eo prodituri sunt, necnon de Novo Testamento ejus. Quia vero tales pollicitationes, non simplici quodam et nudo sermone prolatas æstimare oportebat, iterum resumit ac verba repetit, et ad promissorum confirmationem ea jurejurando consignat, cum ait: — **VERS. 36-38. Semel juravi in Sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum: et testis in cælo fidelis. Diapsalma.** Mendacii quidem expers Deus est, etiamsi promissionem juramento non munit: quia vero homines alloquens, opus erat ut humano ritu uteretur, secundum morem hominum jurantium, et ad confirmationem verborum testimonium Dei usurpantium. et ipse ait se jurasse, nec pejeraturum esse; *Ut per duas res immobiles*, ait divinus Apostolus⁴⁴, *quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus.* Alia quoque allata est causa, cur jurasse Deus feratur: ut videlicet Davidis promissioni cum juramento datæ vicem rependeret. Jurat porro Deus per Sanctum suum, quemadmodum pater jurat per salutem legitimi ac dilecti filii sui: eodem, inquit, modo et ego juravi in Sancto meo, id est, per Sanctum meum, *si David mentiar.* Quid autem continet juramentum illud? *Semen ejus*, inquit, *in æternum manebit.* Hoc primum est, et hæc prima promissio de semine; de quo superius dicebatur, *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus*; indicabat vero Christi successionem. Secunda autem promissio de memorato throno est; quare dicit: *Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum.* Semen itaque, id est, disseminatum Christi sermonem, sive populum et Ecclesiam ejus, nunquam perituro esse ait, neque defecturum; thronum autem ejus permansurum in sæculum; sive secundum Symmachum, *Sicut luna firma in æternum manebit*; sic erit ecclesiasticus Christi thronus. Num forte cum prius dixerit, *Semel juravi in Sancto meo*, et subdidit, *Semen ejus in æternum manebit*, sancti sui semen in sæculum imperatorum esse vaticinatur? ita ut semen Sancti Dei, id est, Unigeniti Dei sit doctrina ejus quam in terra seminavit, ipse

⁴⁴ Hebr. iv, 16. ⁴⁵ Luc. viii, 5.

(1) LXX legunt *μενεῖ*, in futuro. EDIT.

Καὶ τὰ μὲν τῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελῶν τῶν περὶ τοῦ κέρως καὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, περὶ τε τῶν ἐξ αὐτοῦ γεννησομένων καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης αὐτοῦ τοσαῦτα. Ἐπεὶ δὲ ἐγρῆν τὰς τοιαύτας ἐπαγγελίας μὴ ἀπλῶ τινι καὶ ψιλῶ λόγῳ προσηγορέαι νομίζειν, αὐθις ἐπαναλαμβάνει καὶ ἐπιδευτεροῖ τὸν λόγον, ὅρκῳ ἐπισφραγίζόμενος τὰ εἰρημένα εἰς βεβαίωσιν τῶν ἐπαγγελμένων. Διὸ φησιν· Ἐπαξ ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει (1), καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντιον μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη καθηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῶ πιστός. Διάψαλμα. Ἀψευδὴς μὲν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ἀνωμότῳ χρώμενος τῇ ἐπαγγελίᾳ· ἐπεὶ δὲ ἐγρῆν ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαλεγόμενον ἀνθρωπίνῃ χρήσασθαι συμπεριφορᾷ κατὰ τοὺς ἐν ἀνθρώποις εὐορκοῦντας, καὶ Θεοῦ μαρτυρίᾳ χρωμένους εἰς πίστωσιν τῶν οικειῶν λόγων· καὶ αὐτὸς φησιν ὁμομοκίαν καὶ μὴ διαψεύσασθαι (2) τοὺς ὄρκους, Ἰνα διὰ δύο, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν. Εἰρηται δὲ καὶ ἄλλη αἰτία, δι' ἣν ὁμνὺς ὁ Θεὸς εἰσῆκται, κατὰ ἀμοιβὴν τῆς τοῦ Δαυὶδ μεθ' ὄρκου ἐπαγγελίας. Ὁμνύει δὲ ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ, ὡς ἂν καὶ πατὴρ εὐορκῶν κατὰ σωτηρίας υἱοῦ γησιου καὶ ἀγαπητοῦ· τὸν αὐτὸν τρόπον καγὼ, φησὶν, ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, τουτέστι κατὰ τοῦ Ἁγίου μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Τί δὲ περιεῖχεν ὁ ὄρκος; Τὸ σπέρμα αὐτοῦ, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Τοῦτο πρῶτον, καὶ αὕτη μὲν πρώτη ἐπαγγελία ἢ περὶ τοῦ σπέρματος· περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγτο· Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἐδῆλου δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν διαδοχὴν. Δευτέρως δὲ ἐπαγγέλλεται περὶ τοῦ θρόνου τοῦ προλεχθέντος· διὸ καὶ ἐπιλέγει· Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντιον μου, καὶ ὡς σελήνη καθηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Τὸ μὲν οὖν σπέρμα, τουτέστι τὸν τοῦ Χριστοῦ κατασπαρέντα λόγον, ἢ τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, οὔποτε διαφθαρῆσθαι φησὶν, οὔδὲ διαλείφειν· τὸν δὲ θρόνον αὐτοῦ διαμένειν εἰς τὸν αἰῶνα· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ὡς ἡ μήνη ἐδραία αἰωνίως μενεῖ· οὕτως ἔσται καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς τοῦ Χριστοῦ θρόνος. Μήποτε δὲ προειπῶν ὁ λόγος, Ἐπαξ ὡμοσα ἐν τῷ Ἁγίῳ μου, καὶ ἐπιπυνάψας ἐξῆς, Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ τὸ σπέρμα κρατήσιν εἰς αἰῶνα θεοπίζει· ὡς εἶναι σπέρμα τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ, ἣν ἐσπειρεν ἐπὶ γῆς διδασκαλίαν, αὐτὸς γενόμενος αὐτῆς σποροῦς, κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ παραβολὴν, δι' ἣς εἰρηται· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ταῦτα μὲν, φησὶν, οὕτως ἔσται καὶ γενήσεται καὶ πιστωθήσεται. Ὁ γὰρ τούτων μάρτυς πιστός ἐστιν ὁ ἐν οὐρανῶ κατοικῶν Θεός. Συνίστησι δὲ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν τὸ διὰ τῶν ἔργων ἀποτέλεσμα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ὀρώμεν τοῦ κέρως Δαυὶδ, τουτέστι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδο-

(2) Forte leg. διαψεύσεσθαι. EDIT.

χῆν· ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἁγίου τοῦ Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Λόγου τὸ καταβληθὲν ἐπὶ γῆς οὐράνιον σπέρμα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας διακονίζον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἐν πᾶσιν ἔθνεσι, πόλεσίν τε καὶ κώμασι καὶ χώραις ὀρωμένον τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἰδρυμένον θρόνον πληροῦντα τὸν σύμπαντα κόσμον. Εἰ δέ τις μὴ οὕτως, ἀλλὰ Ἰουδαϊκῶς ἐκλάβοι τὸν θρόνον, τὴν σωματικὴν βασιλείαν τοῦ Δαυὶδ λέγεσθαι νομίζων, ψευδεῖς ἐλεγχθήσονται αἱ προφητεῖαι. Μετὰ γὰρ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος, οὐδεὶς εἰς τὸν θρόνον ἐκαθέσθη Δαυὶδ· ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ εἰς δεῦρο, ἕγγυς ποιῆται τυγχάνει χίλια, ἐξ οὗ, καθαιρεθείσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ παυσταμένης, λέλυστο τοῦ Δαυὶδ ὁ θρόνος. Διὸ δὴ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ αὐτὰ ταῦτα ἀποδύρεται, σαφῶς τοῦ σωματικοῦ θρόνου τὴν καταστροφὴν σημαίνοντα, καὶ τάναντία παριστῶντα συμβεβηκέναι ταῖς ἐπαγγελίαις, ὅσον ἐπὶ τῷ αἰσθητῷ θρόνῳ καὶ τῇ σωματικῇ διαδοχῇ τῆς τοῦ Δαυὶδ βασιλείας· ἃ δὴ καὶ αὐτὰ ἐχρῆν μὴ ἀποσιωπηθῆναι, ἀναγκαίως δὲ ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεῖα παραληφθῆναι· ὡς ἂν μάθοιμεν, ὅτι, τοῦ καιροῦ τῶν προφητευομένων ἐπιστάντος, τῶν μὲν αἰσθητῶν παρὰ Ἰουδαίων νομιζομένων παντελῶς ἔσται λύσις, ἐτέρων δὲ θεοπροπιῶν νοουμένων ἀποτελεσμάτων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας συμπληρωσις.

Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλου τὸν Χριστόν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἄγιασμα αὐτοῦ· καθείλες πάντα τοὺς φραγμούς αὐτοῦ, ἔθου τὰ ὄχυράματα αὐτοῦ δειλίαν. Διήρπαζον αὐτὸν πάντες οἱ παραπορευόμενοι δόδον· ἐρηγήθη θυεῖδος τοῖς γέλοισιν αὐτοῦ. Ὑψώσας τὴν δεξιάν τῶν θλιβόντων αὐτὸν, εὐφρανᾶς πάντας τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς ρομφαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάδου αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ. Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτῶν, τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς γῆν κατέρραξας· ἐσμικρυνᾶς τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ, κατέχευς αὐτῷ αἰσχύνην· Διάψαλμα. Ἀποδέδεικται ταῦτα τῇ σωματικωτέρᾳ τοῦ Δαυὶδ διαδοχῇ καὶ τῇ σωματικῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, ἧτις καθηρέθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ. Ἐξ ἐκείνου γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς, τουτέστιν ὁ αἰσθητὸς βασιλεὺς, ὁ ἀπὸ γένους Δαυὶδ διαλέλοιπε, καὶ ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατεβράβη, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ προπεφητευμένα πεπλήρωται· ἐφ' οἷς ἐκ προσώπου τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπολοφύρεται ὁ λόγος, ὡς ἕτερα μὲν τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελιαμένου, ἐτέρων δὲ ἀποδάντων. Προσῆκει δὲ ἡμᾶς ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς, τοῦ Θεοῦ ἀψευδοῦς ἕνεκα, ἀνάγκη πᾶσα ἐπαληθεύσεσθαι τοὺς αὐτοῦ λόγους· εἰ δὲ μὴ ἀληθεύοντο ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦ Δαυὶδ βασιλείας, ὥρα ἕτερον τρόπον νοεῖν τὰ ἐπηγγελμένα. Τίς οὖν ὁ τρόπος, αὐτὸ τὸ θεῖον ἐδίδαξε Πνεῦμα διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ἐν οἷς εἶρητο· Ἐν οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου· καὶ πάλιν· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἀγίων· καὶ πάλιν· Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κικλήσκει σου· καὶ αὖθις· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπερεύσονται πρὸ προσώπου σου. Ταῦτα γὰρ πάν-

Abilitum, orbemque totum implentem videmus. Quod si quis non hac ratione, sed Judaico more thronum accipiat, ratus corporeum Davidis regnum ita vocari, falsæ deprehendentur prophetiæ. Nam post Judaicæ gentis in Babylone captivitatem, nemo in throno Davidis sedit : sed ex illo ad hoc usque tempus anni sunt circiter mille, a quo tempore, ejus destructo regno, ac ipsius successione cessante, Davidis thronus solutus est. Quamobrem posteriora psalmi dicta hæc ipsa deplorant, aperteque corporei et materialis throni ruinam significant, ac declarant promissis contraria accidisse, quantum ad sensibilem thronum et corpoream regni Davidis successionem pertinet. Quæ sane non silentio mitti, sed in prophetia de Christo memorari oportuit ; ut ediscamus, instante rerum in vaticinio memoratarum tempore, sensibilibus illorum, de quibus agi putant Judæi, solutionem futuram esse ; alia vero, quæ divino more intelliguntur, Dei promissionis complementa et consummationem fore.

VERS. 39-46. Tu vero repulisti et despezisti, abjecisti Christum tuum. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus : destruxisti omnes sepes ejus, posuisti munimenta ejus formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam : factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram tributarii eum, letificasti omnes inimicos ejus. Avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello. Solvisti eum ab emundatione, thronum ejus in terram confregisti. Minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione. Diapsalma. Hæc de corporea Davidis successione, et de regno ejus sensibili, quod tempore abductæ Judæorum in Babylonem captivitatis destructum fuit, intelligi comprobantur. Ex illo namque tempore Christus, id est, rex sensibilis e genere Davidis defecit, thronus regni ejus contractus est, et reliqua omnia quæ in vaticinio feruntur impleta sunt. Quibus de causis ex persona Judæorum hic sermo lamenta edit ; quasi scilicet alia Deus promiserit, alia evenerint. Nos vero animadvertere convenit, cum Deus mendacii expers sit, necessario veros esse sermones ejus : si autem erga sensibile Davidis regnum veri non reperiantur, restat ut alio modo promissa intelligamus. Quis ille modus sit, docet superius divinus Spiritus, cum dicitur : *In cælo præparabitur veritas tua* ; ac rursus : *Confitebuntur cæli mirabilia tua, Domine, etenim veritatem tuam in ecclesia sanctorum* ; iterumque : *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo* ; et rursus, *Misericordia et veritas præcedent faciem tuam*. Hæc quippe omnia declarant, Dei promissa nunquam irrita esse, sed qua ipse novit ratione impleri. Nam, *In cælo*, inquit, *præparabitur veritas tua* : aperte significans cælestes ac divinas esse Dei promissiones. Ac verborum complementa declaravit per Salvatorem no-

strum Jesum Christum, ex semine Davidis ortum, perfecta esse: nam hujus regnum et thronus, non humanus, neque ex hoc mundo erat. Idcirco dicebat Pilato: *Regnum meum non est ex hoc mundo*⁴⁶. Sciscitante autem illo, num rex esset, respondit, *In hoc natus sum*. Igitur si in hoc natus est, in hoc manebit. Huic porro sermoni testimonium affert qui ortum ejus Virgini promisit angelus Gabriel, qui dixit ei: *Et ecce concipies in utero, et paries, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Deus thronum David patris sui, et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*⁴⁷. In hoc itaque natus est; sed regnum ejus non erat ex hoc mundo: nam hujus mundi regnum non potest in æternum durare, neque sine caret, neque in infinitum extenditur; regnum vero semini Davidis promissum æternum erit et immortale: ait enim, *Et thronus ejus erit sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in celo fidelis*.

αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Γεγέννηται: τοίνυν εἰς τοῦτο, ἢ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεία οὐχ οἷα τέ ἐστι διαρκεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' ἐστὶν ἀτελεῦτος, οὐδ' εἰς τὸ ἀπειρον ἐκτεινομένη· ἢ δὲ τῷ σπέρματι Δαυὶδ ἐπηγγελμένη βασιλεία αἰωνιὸς τις ἦν καὶ ἀθάνατος· Καὶ ὁ θρόνος, γὰρ φησιν, ἔσται αὐτοῦ ὡς ἡλιος ἐνώπιόν μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.

Talia porro sunt quæ Virgini de filio ex se nascituro promissa sunt. Oracula enim ipsi fundens angelus, hæc pollicitus est: *Et dabit illi Deus thronum David patris ejus*. Qualis vero ille et cujusmodi esset, sub hæc explicat dicens, *Et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*. Talis ille thronus erat, quem Davidi Deus cum juramento pollicitus est. Quod declarans angelus, oraculum suum interpretatus est: primo quidem dicens, *Et dabit illi Deus thronum David patris ejus*; postea vero adjiciens, *Et regnabit in æternum, et regni ejus non erit finis*. Hæc opere completa sunt in Salvatore nostro Jesu, Christo Dei, qui ex semine David ortus, imperat, legem dat, et regnat in universo orbe; non humano quidem modo, sed divina virtute: et semen ejus vere in sæculum manet; id est, successio ejus, quæ per apostolos et discipulos ipsius totum implet mundum; sive rationale cælestis doctrinæ ejus semen. Sed etiam thronus ejus solis instans resplendet, hominum animas illuminans et radiis illustrans. Hæc porro omnia jam ad effectum deducta sunt, et in dies hactenus implentur, secundum ea quæ Davidi juravit Deus. Verum quoniam non humano ritu, neque secundum morem regum mundanorum, hæc promissa in successoribus Davidis impleta sunt; neque in ipso Salvatore nostro, corporeo more sinem acceperunt, quia regnum ejus non fuit ex hoc mundo, neque ille in sensibili Davidis throno sedit; imo vero contrarium accidit, adveniente passione ejus; hæc ipsa divinus et propheticus Spiritus jure ac merito declaravit, ad perquisitionem consummationis divini sermonis

τα παραστατικά τυγχάνει τοῦ μὴ διαφεύσασθαι τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, πληροῦσθαι δὲ αὐτάς, καθ' οὓς οἶδε λόγους. Ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ, φησὶν, ἐτοιμοσθησεται ἡ ἀλήθεια σου· σαφῶς δηλῶν ἐπουρανίους εἶναι καὶ θείας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας. Καὶ παρέστηκε τῶν λόγων τὰ ἀποτελέσματα διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ πεπληρωμένα· τούτου γὰρ ἡ βασιλεία καὶ θρόνος οὐκ ἀνθρώπινος ἦν, οὐδὲ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Διὸ ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ Πιλάτου· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἐρωτηθεὶς τε ὑπ' αὐτοῦ εἰ βασιλεὺς εἶη, ἀπεκρίνατο, *Εἰς τοῦτο καὶ γεγέννημαι*. Οὐκοῦν εἰ γεγέννηται, μενεῖ εἰς τοῦτο. Καὶ μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ ὁ τὴν γένεσιν αὐτοῦ τῇ Παρθένῳ εὐαγγελισάμενος ἄγγελος ὁ Γαβριὴλ εἰπὼν πρὸς αὐτήν· Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ἰησοῦ καληθήσεται. Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας

αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. ἀλλ' οὐκ ἦν ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἢ μὲν γὰρ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεία οὐχ οἷα τέ ἐστι διαρκεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' ἐστὶν ἀτελεῦτος, οὐδ' εἰς τὸ ἀπειρον ἐκτεινομένη· ἢ δὲ τῷ σπέρματι Δαυὶδ ἐπηγγελμένη βασιλεία αἰωνιὸς τις ἦν καὶ ἀθάνατος· Καὶ ὁ θρόνος, γὰρ φησιν, ἔσται αὐτοῦ ὡς ἡλιος ἐνώπιόν μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.

Τοιαῦτα δὲ τυγχάνει τὰ καὶ τῇ Παρθένῳ ἐπηγγελμένα περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννηθσομένου. Χρηματίζων γοῦν αὐτῇ ὁ ἄγγελος ἐπηγγελάτο λέγων· Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ποῖος δὲ οὗτος καὶ ποταπὸς ἦν, ἐξῆς διερμηνεύσει φάσκων· Καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Τοιοῦτος δ' ἦν ὁ τῷ Δαυὶδ μεθ' ὀρκωμοσίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπηγγελμένος. Ὁ δὲ παριστάς ἄγγελος, διερμήνευε τὸν ἑαυτοῦ χρησμόν· πρότερον μὲν εἰπὼν, Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· εἰθ' ἐξῆς ἐπαγαγὼν, Καὶ βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ταῦτα δὲ τοῖς ἔργοις ἐπληροῦτο, εἰς τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα Ἰησοῦν, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς κρατεῖ καὶ νομοθετεῖ καὶ βασιλεύει καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ θεϊκῇ δυνάμει· καὶ τὸ τε σπέρμα αὐτοῦ ἀληθῶς εἰς τὸν αἰῶνα μένει· ἦτοι τὸ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ τῆς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ μαθητῶν τὸν σύμπαντα κόσμον πληρούσης· ἢ τὸ λογικὸν σπέρμα τῆς οὐρανοῦ διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐκλάμπει, φωτίζων καὶ καταυγάζων τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς. Ταῦτα δὲ πάντα τέλους ἔξειούτο, καὶ εἰσέτι νῦν πληροῦται ἀκολουθῶς οἷς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Δαυὶδ. Ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίνως, μηδὲ συνήθως τοῖς κατὰ ἀνθρώπον βασιλεύσειν εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Δαυὶδ ἐπληροῦτο τὰ ἐπηγγελέμενα, ἀλλ' οὐδ' ἐπ' αὐτὸν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα σωματικῶς τέλους ἐτύγχανεν, ἐπεὶ μὴ γέγονεν αὐτοῦ ἡ βασιλεία ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, μηδ' ἐπὶ τὸν αἰσθητὸν θρόνον ἐκαθέσθη Δαυὶδ· τούναντίον δὲ ἀπέβη διὰ τὸ συμβεβηκὸς περὶ αὐτὸν

⁴⁶ Joan. xviii. 36. ⁴⁷ Luc i, 31 53.

πάθος· εικότως καὶ ταῦτα αὐτὰ τὸ θεῖον καὶ προφη-
τικὸν Πνεῦμα παρίστη, διεγείρον ἡμᾶς ἐπὶ ζήτησιν
τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοῦ Θεοῦ λογίων· διό φησι·
*Νυνὶ δὲ ἀπώσω καὶ ἐξουδένωσας, Κύρις, ἀπεθά-
λου τὸν Χριστὸν σου· κατέστρεψας τὴν διαθήκην
τοῦ δούλου σου, καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς· δι' ὧν σαφῶς
ὀνομαστὶ μνημονεύσας τὸν Χριστὸν ὁ λόγος, παρίστη
ὅτι μὴδὲν αὐτὸν ἔλαθε τῶν καὶ περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ
Δαυὶδ, καὶ τὴν σωματικὴν αὐτοῦ βασιλείαν, τῶν τε
περὶ τὸ πάθος τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ συμβεβηκότων.
Ταῦτα γοῦν ἐδίδασκε προσδοκῶν ἔσεσθαι καὶ περὶ τὴν
διαδοχὴν αὐτοῦ, καὶ περὶ τὴν βασιλείαν, περὶ τε τὸν
ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ προελυσόμενον. Εἰ γὰρ καὶ
τὰ μάλιστα πλείστα ὅσα διὰ τῶν ἀνωτέρω ἔνδοξα
περὶ αὐτοῦ λέλεκτο, ὅτι τε ὑψώθησεται, καὶ ἐν θα-
λάσῃ καὶ ἐν ποταμοῖς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐκτενεῖ, Β
ἐπικαλέσεται τε τὸν Θεὸν Πατέρα, καὶ πρὸς αὐτοῦ
πάλιν Πρωτότοκος ἀναγορευθήσεται, ἔσται τε ἀνώ-
τατος τῶν βασιλέων, καὶ διαθήκην ἔξει πιστὴν·
καὶ σπέρμα διαμένον εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ
θρόνον διαρκούντα κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ κατὰ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην· ἀλλ' ἕως
καὶ τάδε τὰ σκυθρωπὰ περὶ αὐτὸν συμβήσεσθαι προ-
λέγει, προφητεύει τε καὶ ταῦτα καὶ προδιδάσκει
ἀναγκαίως τὸ θεῖον Πνεῦμα, ἵν' εἰ ποτε τοῖς λόγοις
ἀκόλουθα ἀπαντήσῃε τὰ ἔργα περὶ τε τὸν Χριστὸν
τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ διαδοχὴν, μὴ ταράτ-
τειντο οἱ πάλοι ταῦτα καὶ ἐκ προγόνων μέλλειν ἔσε-
σθαι παρειληφότες· εὐ εἰδότες ὅτι ταῦτα γενήσεσθαι
περὶ αὐτὸν προεφητεύσατο, τὰ τε σκυθρωπὰ καὶ
χρηστότερα· οἷς γοῦν καὶ ὁ αὐτὸς λόγος τάναντία περὶ ἕνα
καὶ τὸν αὐτὸν ἔσεσθαι θεοπέζει, ἃ δὴ καὶ
ἔργοις αὐτοῖς παρειλήφαμεν. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν χρόνον
τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπληροῦτο εἰς
αὐτὸν τὰ σκυθρωπότερα· κατὰ δὲ τὸν μετὰ ταῦτα αἱ
τῶν κρειττόνων ἐπαγγελίαι ἔργοις πάλιν εἰς αὐτὸν ἐτε-
λειοῦντο.*

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὸ πάθος αὐτῷ συμβάντα ἀκριβῶς C
ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ· *Σὺ δὲ ἀπώσω, καὶ ἐξουδένωσας,
ἀνεθάλου τὸν Χριστὸν σου.* Ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Ἀκύ-
λας φησὶν, Ἰσχυροῦσας μετὰ ἡλειμμένου σου·
ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐχολώθησας πρὸς τὸν Χριστὸν σου.
Τηνικαῦτα δὲ καὶ τὰ τῆς Διαθήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς
τοὺς ἀποστόλους διεσκέδασθη, ὅτε καὶ ἠρνήσαντο αὐ-
τὸν, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ, τούτεστι τὸ σῶμα τὸ ἀπὸ
τῆς ἁγίας Παρθένου, εἰς τὴν γῆν ἐβεβλήθη· ἀλλὰ
καὶ πάντα τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ τότε περιεῖλεν ὁ
Θεός· δηλαδὴ τοὺς περιφράττοντας, ὥσπερ καὶ δορυ-
φοροῦντας αὐτὸν καὶ περιέποντας ἀγγέλους· οὐ μὴν
ἀλλὰ καὶ τὰ ὄχυράματα αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἀπό-
στολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἱ ἐγένοντο εἰς δειλίαν,
ὡς καὶ ἀρνήσασθαι αὐτὸν καὶ καταλιπόντας φυγεῖν. D
Τότε δὲ καὶ ἐγενήθη εἰς θνείδος τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ,
καὶ ὑψώθη ἡ δεξιὰ τῶν θλιβόντων αὐτὸν· καὶ τὰ λοιπὰ
δὲ πάντα τότε εἰς τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐπληροῦτο.
Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν τις ἔχοι ταῦτα ἐπ' αὐτὸν τὸν Δαυὶδ
ἐφαρμόζειν, οὐδ' ἐπιδειξάει εἰς ἐκεῖνον πεπληρωμένα
τὰ προκείμενα, ὡς οὐδὲ τὰ σεμνότερα καὶ χρησιότερα
ἐμπερόμενα ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ
Δαυὶδ ὁ θρόνος κατήύγασε τὴν σύμπασαν οἰκουμένην,
εἰς τὴν ἡλίαν φωτίσας, οὐδ' ὡς ἡ σελήνη διαρκῆς γέγονε,
οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος διεφυλάχθη· οὐδ' ἔχει λό-

A nos excitans; quare ait: *Nunc autem repulisti et despexisti, Domine, abjecisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, et cætera*: queis clare Christum memorans, indicat, nihil eorum quæ ad successionem Davidis, et corporeum ejus regnum, necnon eorum quæ in passione Christo Dei acciderunt, latere sibi. Hæc igitur docuit de successione ejus et regno, ac de eo qui ex semine David proditurus erat expectanda esse. Licet enim superius quamplurima de illo gloriosa dicta fuerint, quod scilicet exaltandus sit, quod in mare et in flumina manum extensurus sit, quod Deum invocaturus sit Patrem, et ab illo rursus Primogenitus declarandus sit, præstantior futurus sit omnibus regibus, testamentum fidele habiturus sit, et semen in sæculum sæculi permanens, thronum item durantem sicut dies cæli et sicut lunam ac solem; attamen hæc tristia ipsi eventura esse prænuntiat: hæcque necessario prædicit, ac docere antevertit Spiritus divinus; ut si quando secundum sermonem ejus hæc Christo et Davidis successionem acciderint, ne turbentur ii, qui jam olim et a majoribus hæc futura esse didicerant, gnari scilicet in prophetia isthæc futura prænuntiari, sive tristia, sive mitiora: quæ sane idem sermo licet contraria, in eodem ipso eventura vaticinatur, quæque ipsis operibus completa accepimus. Nam tempore passionis Servatoris nostri tristia illa in ipso sunt impleta; postea vero, præstantiora illa promissa in eodem operibus ipsis perfecta sunt.

Quæ igitur in passione ejus acciderunt, accipere prænuntiata sunt his verbis: *Tu vero repulisti et despexisti, abjecisti Christum tuum.* Pro quo Aquila ait: *Distulisti cum uncto tuo*; Symmachus autem: *Iratus es contra Christum tuum.* Tunc porro quæ ad testamentum apostolis datum spectabant, dissipata sunt, quando ipsum abnegarunt, et sanctuarium ejus, id est corpus ex sancta Virgine acceptum, in terra profanatum est. Imo etiam omnes spes ejus tunc abstulit Deus, videlicet angelos stipantes eum, ac satellitium agentes et ministrantes. Itemque munimenta ejus ablata. Ea autem erant apostoli ejus et discipuli, qui tanta formidine repleti sunt, ut abnegarent eum, ipsoque relicto fugerent. Tunc autem factus est in opprobrium vicinis suis, et exaltata est dextera tribulantium eum: ac cætera omnia in eo, qui ex semine Davidis prodierat, tunc impleta sunt. Alias enim nemo possit isthæc ipsi Davidi coaptare, neque ostendere hæc quæ tractamus impleta in ipso esse; ut neque præstantiora et mitiora quæ in promissis Dei feruntur. Neque enim Davidis thronus radios instar solis emittendo totum illuminavit orbem, neque ut luna perpetuus fuit, neque in sæculum sæculi conservatus est. Neque ulla ratione potest ille David Primogeo-

nitus Dei vocari: quandoquidem ante et post illum sexcenti illo præstantiores fuere. Neque videtur David dexteram in flumina, sinistram in mare extendisse, neque dominatus est a mari usque ad mare, neque regnum obtinuit, quod pertingeret usque ad terminos terræ. Neque etiam filio ejus Salomoni hæc adaptari possunt: nam hic perinde atque pater ejus, non ultra Judæam imperavit, neque ut pater ejus, plus quadraginta annis regnavit: neque crimine vacuam vitam emensus est. Tali namque modo se gessit, ut propter insanam mulierum amorem et idololatriam male audierit, qua de causa Satanam ipsi suscitasse dicitur Deus. Verum neque post Salomonem ad alterum regum Judæorum ex semine et successione David possunt promissiones illæ referri: sed omnia simul, sive mitiora, sive tristia, in uno solo, ex semine David orto, qui dicitur Jesus Christus Salvator noster. impleta fuisse constat: quæ scilicet divinus Spiritus prænuñtiavit, præmittens quidem divinas pollicitationes, docens autem expectandum esse, ut in uno et eodem hæc tristiora contingerent: cum maxime sensibilem illum totius ex Davide successionis thronum eventum esse prospiceret. Nam reges ex semine Davidis orti ad usque captivitatem populi in Babylone perdurarunt: neque toti Judæorum genti, sed tribus solum tribubus ac ne quidem integris imperabant: atque totum imperii eorum tempus ad quadringentos circiter annos solum pertingit: quibus exactis Jechonia ex successione Davidis postremo regnante, nullus alius Judæorum rex ex semine David memoratur; ita ut hoc item modo impleta sint isthæc divini Spiritus oracula, quibus dicitur: *Nunc autem repulisti et despezisti, abjecisti Christum tuum. Evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, et cætera.*

τοῦ θεοῦ Πνεύματος λόγια, δι' ὧν εἴρηται· *Nunci dē ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, καὶ ἀρεβάλου τὸν Χριστόν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· καὶ τὰ τούτοις ἐπιφερόμενα.*

Deinde quia Dei ad Davidem promissiones bonam et ingentem Davidis semini spem ascribebant; et tamen quæ successioni ejus acciderant, omnino contraria videbantur; nam thronus regni ejus humano more sumpti a tempore Jechoniæ solutus cessaverat: hæc prospiciens Spiritus propheticus, jure ad veritatis sermonum Dei perquisitionem nos invitavit, nosque instituit ut id a Deo quæramus et ediscamus, sciscitantes ipsum ac dicentes: *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David?* Nam regni ejus sensibilis et humano more sumpti successio soluta, et a longo jam tempore sublata fuerat, cum ex semine ejus ortus Jesus Christus, qui promissionum David factarum hæres futurus expectabatur, non sensibile neque humanum regnum possedit; sed prorsus contraria iis quæ homines expectabant passus est, ad mortem usque progressus, omniaque perpeusus, quæ divinus Spiritus præscientiæ virtute prænuñtiarat. Qua de

γον τὸν Δαυὶδ ἐκεῖνον Πρωτότοκον χρηματίζει τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ πρὸ αὐτοῦ μυρίοι καλλίους αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν γεγόνασιν. Ἄλλ' οὐδὲ φαίνεται ὁ Δαυὶδ τὴν δεξιάν ἐπὶ ποταμούς ἐκτεινάς, καὶ τὴν ἀριστεράν ἐπὶ θάλασσαν, οὐδὲ κατακυριεύσας ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, οὐδὲ βασιλείαν κτησάμενος τὴν παρεκταθείσαν ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γενόμενον Σολομῶνα ταῦτα πάντα ἐφαρμοσθήσεται· οὐ πλέον γὰρ τῆς Ἰουδαίας οὐδ' οὗτο κρατήσας ὁμοίως τῷ ἑαυτοῦ ἱστορεῖται πατρί· ἀλλ' οὐδ' ὑπερβάς χρόνον ἐτῶν μ' τῆς βασιλείας ὁμοίως τῷ ἑαυτοῦ πατρί· ἀλλ' οὐδὲ ἀνεπληπτον βίον διατελέσας. Τοιαῦτα γοῦν ἦν τὰ περὶ αὐτὸν ὡς καὶ γυναικομανίαν καὶ εἰδωλολατρίαν διαβάλλεσθαι, ὧν ἕνεκα καὶ Σατανᾶν αὐτῷ ἐπιπέμψαι λέγεται ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐδ' ἐφ' ἕτερον τὸν μετὰ Σολομῶνα τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐκ σπέρματος καὶ διαδοχῆς Δαυὶδ βασιλευσάντων ἀναφέρεσθαι δύναται τὰ ἐπηγγελμένα· πάντα δὲ ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὰ τε χρηστότερα καὶ τὰ σκυθρωπὰ εἰς ἓνα μόνον τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ λεγόμενον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα συνίσταται πεπληρωμένα· ἃ δὴ καὶ προείληψ τὸ θεῖον Πνεῦμα, προτάξαν μὲν τὰς ἐνθέους ἐπαγγελίας, διδάξαν ἐξ χρῆναι προσδοκᾶν περὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν συμβήσασθαι τὰ σκυθρωπότερα· μάλιστα δὲ καὶ πάσης τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς, τὸν αἰσθητὸν τῆς βασιλείας θρόνον καταλυθησόμενον θεωρεῖ. Μέχρι γοῦν τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ διήρχεσαν οἱ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ βεβασιλευκότες· καὶ οὐδὲ ὄλου τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους βασιλεύσαντες ἀλλὰ μόνον τριῶν φυλῶν, καὶ οὐδὲ τούτων ὄλων· ἀλλὰ καὶ σύμπας ὁ χρόνος τῆς τούτων ἀρχῆς ἀμφὶ τὰ τετρακόσια ἔτη μὲνα συντείνει, μεθ' ἃ, Ἰεχονίου ὑστάτου τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς γενομένου, οὐδέτερος βασιλεὺς Ἰουδαίων ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς μνημονεύεται· ὡς καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πεπληρωσθαι τὰ προκείμενα

Εἶτ' ἐπειδὴ περὶ τὰ μὲν τῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν ἀγαθὰς τινὰς καὶ μεγάλας ἐλπίδας τῷ σπέρματι Δαυὶδ ὑπέγραφε, τὰ δὲ περὶ τὴν διαδοχὴν αὐτοῦ συμβεβηκότα τάναντία πάντα περιεῖχεν, ὃ τε θρόνος τῆς κατὰ ἄνθρωπον βασιλείας αὐτοῦ λέλυτο πεπαυμένος ἀπὸ τῶν Ἰεχονίου χρόνων· εἰκότως ταῦτα προθεωρήσαν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα, ἐπὶ ζήτησιν ἡμᾶς παρορμᾶ τῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἀληθείας, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ζητεῖν καὶ μαθάνειν διδάσκει ἐρωτῶντας αὐτὸν καὶ λέγοντας· *Ποῦ ἐστὶ τὰ ἔλεός σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὁμοίως τῷ Δαυὶδ;* Ἡ τε γὰρ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῆς αἰσθητῆς καὶ κατὰ ἄνθρωπον διαδοχῆς λέλυτο, ἐκ μακροῦ καθηρημένη, ὃ τε ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονώς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, προσδοκῆθεις αὐτὸς εἶναι ὁ τῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν κληρονόμος, αἰσθητὴν μὲν οὐκ ἐκτίησας, οὐδ' ἀνθρωπίνην βασιλείαν· τάναντία δὲ πάντα καὶ αὐτὸς οἷς προσηδύχησαν ἄνθρωποι πέπονθε, μέχρι καὶ θανάτου φθάσαι, καὶ πάντα ὑπομείνας, ἃ δὴ προγνωστῆ

δνάμει τὸ θεῖον ἀνεφθέγγετο Πνεῦμα. Ἐν ἑνεκα εἰκό-
 τως ἀνερωτᾶν καὶ συνθάνεσθαι διδάσκεις λέγοντας· Ποῦ
 ἵστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, καὶ τὰ ἐξῆς.
 Μεθ' αὐτῶν ἐπιλέγει· Ἔως πότες, Κύριε, ἀποστρέψεις εἰς
 τέλος, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὄργη σου; Μνήσθη-
 τι τίς μου ἡ ὑπόστασις· μὴ γὰρ ματαίως ἐκτίσας
 πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων; Τίς ἐστὶν ἀν-
 θρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὕψεται θάνατον, ῥύσσε-
 ται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου; Διάψαλμα.
 Ἄντι τοῦ ἀποστρέψεις, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, Ἔως
 πότε, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς γήϊος; ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ἔως τέλος, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς τέλος; Καὶ μοι
 δοκεῖ ὁ λόγος τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐπελθούσης ὀργῆς τῆ
 σωματικωτέρας βασιλείας Δαυὶδ, καὶ παντὶ τῷ Ἰουδαίων
 ἔθνῳ εἰναι τεσσάρι. Ἐναντίων γοῦν ἀποθάντων ταῖς
 ἐπαγγελίαις, ὅσον ἐπὶ τῇ προχειρῇ προσδοκία, ὁ τὰς
 ἀγαθὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Δαυὶδ πεποιημένους
 Θεὸς ἀνεκρητύτετο. Διὸ ἰκετεύει ὁ λόγος μὴ εἰς μα-
 κρὸν παρεκτεῖναι τὴν γενομένην κατ' αὐτῶν ὀργὴν,
 ταχὺ δὲ παρελθεῖν μὲν τὰ σκυθρωπὰ, ἐπιστῆναι δὲ
 τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἐκ προσώπου τῆς ἀν-
 θρωπίνης ἀσθενείας λέγει, Μνήσθητι τίς μου ἡ
 ὑπόστασις, καὶ τὰ ἐξῆς. Διδάσκει δὲ τὸν λαὸν ταῦτα
 λέγειν ὁ προφητικὸς λόγος, εἰς τὸ παρακαλεῖν τὸν
 Θεὸν καὶ δυσωπεῖν καταπαῦσαι μὲν τὴν ὀργὴν τὴν
 κατὰ τοῦ ἔθνους, παύσασθαι δὲ καὶ αὐτὸν ἀποκρυπ-
 τόμενον· καταξιώσαι δὲ ἥδη ποτὲ παρασχεῖν ἀν-
 θρώποις τὰ τῷ Δαυὶδ ἐπηγγελμένα. Ἐπειδὴ περ, φη-
 σιν, ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀσθενῆς μὲν ἐστὶ καὶ πτωχὴ,
 πληρὴ ἀλλὰ πλειστοῦς ἡξίωται παρὰ σοὶ τιμῆς· οὐ γὰρ
 ματαίως ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οὐς κατ'
 εἰκόνα τὴν σὴν ἐδημιούργησας· δι' ὃ ἵνα μὴ τὸ σὸν
 κτίσμα καὶ ἡ σὴ εἰκὼν παραπόληται διὰ τῆς ἐπελ-
 θούσης ὀργῆς, καὶ τῆς τῶν ἐπηγγελμένων ὑπερθέ-
 σεως, τάχυνον ἀνακτήσασθαι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ θε-
 ραπεῦσαι τὰ νοσήσαντα διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγε-
 λιῶν ἐκδόσεως. Εἰ μὲν γὰρ ἦσαν οἱ ἀνθρωποὶ εἰς
 μάταιον ἐκτισμένοι ὁμοίως τοῖς ἐπὶ γῆς ἀλόγοις
 ζώοις, οὐκ ἂν οὐδὲν αὐτοῖς ἐχρῆν μέγα ἐπαγγέλλε-
 σθαι· ὅτε δὲ τοιαῦτα φθάνουσιν ἀνθρώποις εὐαγγελι-
 ζόμεναι αἱ πρὸς τὸν Δαυὶδ ὀρκωμοσίαι, παντὶ που
 ὄντιον ποιοῦσιν, ὅτι μὴ ἐπὶ ματαίῳ ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς
 τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ τοίνυν τοιαύτης ἡξίωται παρὰ
 σοὶ τιμῆς ἡ ἀνθρωπεία φύσις, εἰκότως φημι, Μνή-
 σθητι τίς μου ὑπόστασις· καὶ μνήσθητι, ὅτι μὴ
 ματαίως ἐκτίσας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ
 καὶ τοῦτο μνησθῆναι ἀξιώ, ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν ἀνθρω-
 πος, ὃς ἀγευστος τυγχάνει θανάτου, οὐδ' οἷός τέ τίς
 ἐστὶν αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐκ θανάτου ῥύσασθαι,
 οὐδὲ καὶ τοῦτο τυγχάνει τῆς εὐεργεσίας. Ὅστε εἰ καὶ
 τοιαῦτα ἡμάρτανον οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ὡς τὰς
 ἐπαναστάσεις (1) τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ εἰς τὸναντίον
 αὐτοῖς περιτραπήναι, καὶ τὴν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ
 διαδοχὴν σὺν τῷ τῆς βασιλείας θρόνῳ καταλυθῆναι·
 οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν σου τοιαῦτα πα-
 θεῖν ὑπὸ τῶν αὐτῶν, ὅποια προλαβόντες οἱ σοὶ λόγοι
 περὶ αὐτὸν γενήσεσθαι προεφήτευσαν· ἀλλὰ μὴ εἰς
 τέλος ἀποστραφῆναι ἀξιοῦμεν, μηδὲ ὡς πῦρ ἐκκαυ-

(1) L. ἐπαγγελίας.

A causa jure percontandum et interrogandum esse do-
 cet his verbis : *Ubi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine?* et cætera. Sub hæc infert : —VERS. 47-49.
Usquequo, Domine, avertes in finem, exardescet sicut ignis ira tua? Memorare quæ mea substantia : nunquid enim vane creasti omnes filios hominum? Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi? Diapsalma. Pro illo :
Avertes, Aquila : Usquequo, Domine, absconderis in contentionem? Symmachus vero : *Usquequo, Domine, absconderis in finem?* Videturque mihi sermo arcanum iræ, regnum Davidis corporeo more sumptum et totam Judaicam gentem invasuræ, subindicare. Cum itaque, quantum ad vulgarem expectationem, promissis contraria eveniret, Deus qui bonas pollicitiones Davidi dederat evocabatur. Quamobrem hic rogatur, ne iram in illos accensam diutius producat : sed quamprimum tristitia prætereant, et promissa a Deo adveniant. Deinde ex persona humanæ infirmitatis ait : *Memorare quæ mea substantia, et cætera.* Populum autem ad hæc dicenda instituit propheticus sermo, ut Deum precibus ac supplicationibus inducat ad sedandam iram adversus gentem suam; et roget ut finem faciat sese occultandi : roget item ut vel sero tandem quæ Davidi promisit hominibus conferat. Quia, inquit, humana natura infirma et inops est, sed tamen multo apud te honore dignata est; non enim vane creasti filios hominum, quos secundum imaginem tuam condidisti; eapropter ne opificium tuum et imago tua per ingruentem iram et promissorum dilationem pereat, mature tristitia illa repares, infirmisque medearis per promissionum exitum et complementum. Nam si homines perinde atque bruta animalia in vanum creati essent, nihil ipsis magnum promittendum esset : cum autem juramenta Davidi data, talia bona hominibus annuntiant; ea sane palam faciunt te non in vanum creasse filios hominum. Quia igitur humana natura tali abs te honore donata est, jure dico : *Memorare quæ mea substantia;* et recordare te non in vanum creasse filios hominum. Sed etiam id recordari te precor, nullum esse hominem qui mortem non degustet, nec posse quemquam animam suam ex morte liberare; neque enim id beneficii accepit. Itaque etiamsi talia fuerint Judaicæ gentis scelera, ut promissa Davidi data in contrarium ipsis cederent, et successio seminis ejus una cum regni throno solveretur; imo etiam ipse Christus tuus talia ab ipsis pateretur, qualia prius sermones tui ipsi futura prænuntiabant : attamen precamur ne in finem usque avertaris, neque ira tua sicut ignis accendatur; sed recorderis quæ substantia mea, qui hæc pro illis postulo, et quæ sit hominum infirmitas, qui mortalem et interitui obnoxiam naturam sortiti sunt : recorderis item tui, qui non in vanum creasti filios hominum, sed ad magnam spem penes te repositam. Supplicamus autem ut hæc in memoriam revocans,

vel sero tandem mittas nobis eum, qui et a morte eruatur, et ab inferno revocetur (1); et ut finem facias te a nobis avertendi, iramque tuam sedes, ignis instar populo tuo ingruentem, ac quæ juratus promissa Davidi dedisti, operibus perficias.

θῆναι τὴν ὀργὴν σου, μνησθῆναι δὲ τίς μου ἐστὶν ἡ ὑπόστασις, τοῦ ταῦτα ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύοντος, καὶ τίς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀσθένεια, τῶν θνητῶν φύσιν καὶ θανάτῳ δεδουλωμένην εἰληχτόν· μνησθῆναι δὲ καὶ σαυτοῦ μὴ ἐπὶ ματαίᾳ κτίσαντος τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλας ἐλπίσι ταῖς παρὰ σοί. Καὶ τούτων ἐπὶ μνήμην ἐλθόντων ἰκετεύομεν ἡμεῖς ποτὲ τὸν καὶ ἐκ θανάτου ρύομενον, καὶ ἐξ ἕδου ἀνακαλούμενον καταπέμψαι ἡμῖν, καὶ παύσασθαι μὲν ἀποστρέφοντα ἑαυτὸν ἐξ ἡμῶν, καταπαῦσαι δὲ καὶ τὴν πυρὸς δίκην ἐπελθοῦσαν ἐπὶ τὸν λαόν σου ὀργήν, ἔργοις δὲ ἐπιτελέσαι ὡς ὤμοσας πρὸς Δαυὶδ ἐπαγγελίας.

Vers. 50. *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua? Quia non in vanum, inquit, creasti omnes filios hominum, et apud te illi in honore habentur, neque sese possunt a morte eruere; ideo precor et supplico ut mature bonarum promissionum complementa exhibere nobis, quæ a Christo tuo, post sublatum Davidis regnum, conferenda sunt. Festinare autem rogo antequam hominum genus funditus pereat. Quis enim hominum potest se de manu inferi eruere; nisi unus ille qui primo seipsum, deinde omnes in se sperantes, a portis mortis liberavit? Is etiamsi ea passurus sit quæ in prophetia feruntur his verbis: Nunc autem repulisti et despezisti, abiecasti Christum tuum; attamen tua ad Davidem facta promissa consequetur. Nam misericordiae tuæ, Domine, et veritas tua in sæculum manent, ac ne vel unum promissionum tuarum verbum excidet. Licet autem nunc tristium illorum quæ eventura sunt memoriam repeltes, dicam: Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David in veritate tua?* at non ignoro te in veritate jurasse: quare in ipso sermonis exordio bonum illum finem respiciens, dicebam: *Misericordias Domini in æternum cantabo: in generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo;* ac rursus hæc loquebar: *In æternum misericordia edificabitur, in cælo præparabitur veritas tua.* Hæc ergo misericordiae tuæ, Domine, ubinam sint, ediscere flagito, et ubi occultæ lateant, et quando venturæ sint. At enim supplico ut jam festinent et veniant ac infirmitatem nostram suscipiant. Nisi enim misericordias tuas antiquas ostenderis, quas non modo promisisti, sed etiam jurasti David in veritate tua, nulla hominibus spes salutis relinquitur. Ut autem sermo tuus de tristibus futuris verax fuit, omniaque illa contigerunt et completa sunt; ita consentaneum est ut meliorum pollicitationes non irritæ sint: quibus scilicet nobis annuntiatum est, æternum fore semen Davidis, et thronum ejus instar solaris luminis universum orbem illustraturum esse. Hæc itaque illis olim antiquis in voto fuere, et ab iis qui propheti-carum vocum meditationi dediti erant expectabantur, a nobis vero ipsis operibus completa videntur, per consummationem rerum quæ in Salvatore et Domino nostro Jesu Christo perfectæ sunt.

ἔργοις ὁρᾶται πεπληρωμένα, διὰ τῶν εἰς τὸν Σωτῆρα

Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὁ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; Ὅτι μὴ ματαίως, φησὶν, ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τετίμηται δὲ παρὰ σοί, οὐχ οἷοί τε δέ εἰσιν ἑαυτοὺς ρύσασθαι ἐκ θανάτου· τούτου χάριν δέομαι καὶ ἀντιβολῶ σπεύσαι καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν σου τῶν ἀγαθῶν δεῖξαι ἡμῖν τὰ ἀποτελέσματα, συνενεχθέντα κατὰ τοῦ Χριστοῦ (2) σου καὶ μετὰ τὴν τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ καθαίρειν. Δέομαι δὲ ἐπιταχῆναι πρὶν κατάπτωσιν παντελῆ τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑποστῆναι γένος. Τίς γάρ ἐστιν ἀνθρώπων ὁ δυνάμενος αὐτὸς ἑαυτὸν ἐκ χειρὸς ἕδου ρύσασθαι, εἰ μὴ εἰς μόνος ὁ πρῶτος μὲν αὐτὸς ἑαυτὸν, εἶτα δὲ καὶ πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστυκῆστας ἐκ τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ρυσάμενος; Εἰ καὶ τοιαῦτα πείσεται, οἷα διεῖληφε ἡ προφητεία τὰ ἀπὸ τοῦ, *Νυνὶ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλλου τὸν Χριστὸν σου*, φησασα· ὁμοίως καὶ τῶν σῶν πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελιῶν τεύξεται. Τὰ γὰρ ἐλέη σου, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθεια σου εἰς τὸν αἰῶνα μένει καὶ οὐδὲ εἰς λόγος τῶν σῶν ἐπαγγελιῶν διαπείσεται. Εἰ δὲ καὶ φημι νῦν εἰς ὑπόμνησιν ἐλθῶν τῶν συμβησομένων σκυθρωπῶν,

Ποῦ ἐστὶ τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ὁ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; ἀλλ' οὐκ ἀγνοῶ, ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ ὤμοσας· διόπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παντὸς λόγου εἰς τὸ χρηστὸν τέλος ἀποβλέπων ἔλεγον· *Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματι μου· καὶ πάλιν ἔλεγον· *Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται, ἐν τῷ οὐρανῷ ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου.* Αὐτὰ δ' οὖν ἔκεινα τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ποῦ ἐστὶ μαθεῖν ἀξιῶ, καὶ ποῦ λανθάνει κρυπτόμενα, καὶ ποτὲ ἤξει. Ἄλλὰ γὰρ ἰκετεύω, σπευσάτω νῦν καὶ ἡκέτω, καὶ καταλαβέτω τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιδειξείας σου τὰ ἐλέη τὰ ἀρχαῖα, ἅπερ οὐκ ἀπλῶς ἐπηγγέλλω, ἀλλὰ καὶ ὤμοσας τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, οὐδεμίαν λείπεται ἀνθρώποις ἐλπίς σωτηρίας. Ἐοὖν ἐπηλήθευσεν ὁ λόγος ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν, καὶ γέγονε καὶ ἀπήνησεν ἅπαντα, οὕτως ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τὰ κρείττονα τῶν ἐπαγγελιῶν μὴ διαψεύσασθαι, δι' ὃν ὁ λόγος ἡμῖν εὐηγγελισματοαἰώνιον σπέρμα Δαυὶδ καὶ θρόνον αὐτοῦ δίκην ἡλίου φωτὸς καταλάμψαντα (3) πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν εὐχαίς ἔχειτο τοῖς παλαιοῖς, καὶ προσεδόκοντες τὰς προφητικὰς φωνὰς μεμελετηκόσιν· ἡμῖν δὲ αὐτοῖς καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποτελέσμενον.*

(1) Græca, ρύομενον, ἀνακαλούμενον, active etiam reddi possunt, nempe: *qui eruat et revocet.* Judicet lector utrum rectius. Edit.

(2) Legendum videtur παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Edit.

(3) Forte legendum καταλάμψοντα. Edit.

Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχεον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν· οὗ ὠνειδίσαο οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὗ ὠνειδίσαο τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο. Ἄπὸ τοῦ προτεταγμένου διαψάλματος δοκεῖ μοι μεταβολὴ γεγονέναι τῆς διανοίας. Τὸ γοῦν θεῖον Πνεῦμα, εὐξάμενον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἐμπροσθεν, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ προκαλεῖται ἀπὸ τοῦ, Που ἐστι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε; ἀξιοί δὲ ἦδη ποτὲ ἐπιστῆναι τῶν χρηστοτέρων τὰ ἀποτελέσματα, ἃ ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Δαυὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. Εἶτα παρακαλεῖ μνησθῆναι τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἦδη λοιπὸν, κατὰ τὸ σεσιωπημένον, χωρησάντων εἰς ἔργα τῶν προηγορευμένων σκυθρωπῶν, πολλῶν τε ἐχθρῶν καὶ ἐθνῶν ἐπικειμένων καὶ ὄνειδίζόντων τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ συμβεβηκότα, τὴν ὑπὲρ τούτων εὐχὴν ἀναπέμπει λέγων· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων σου.* Ἄντι τοῦ, *Οὗ ὑπέσχεον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν*, σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἐξέδωκεν εἰπὼν, *Αἰροντός μου ἐν κόλπῳ πάσας ἀδικίας λαῶν*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἐδάστασα ἐν τῷ κόλπῳ μου πάντων τῶν ἐθνῶν*. Οἱ μὲν οὖν ὄνειδίζόμενοι οἱ δούλοι εἰσι τοῦ Θεοῦ· διὸ ἐφασκε· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμού τῶν δούλων σου*· οἱ δὲ ὄνειδίζοντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ· διὸ ἐπιλέγει ἐξῆς, *Οὗ ὠνειδίσαο οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὗ ὠνειδίσαο τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου.* Ὅ δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν λέγων εἴη ἂν ὁ σωτήριος Λόγος, ὁ αἴρων ἐν τῷ ἑαυτοῦ κόλπῳ τὰς ἀδικίας τῶν λαῶν. Ἀντάλλαγμα δὲ τοῦ Χριστοῦ ὅπως εἴρηται, νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείας, δι' ἧς εἴρηται, *Οὗ ὠνειδίσαο τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ σου.* Τὴν γὰρ κορείαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ τὴν κατὰ τὸ πάθος, τὰ τε ἴχνη τῆς κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον οἰκονομίας, τοῦτον ἠνίκατο τὸν τρόπον. Ταῦτα γὰρ εἰκόθασιν ὄνειδίζειν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ὡς ἐπακουσθεὶς καὶ πιστεύσας τεύξεσθαι τῶν εὐχῶν, ἐλπίσας τε ἢ τάχος ἐπιστήσασθαι τὰς πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τὸ τέλος τοῦ παντὸς λόγου διὰ τῆς εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας ἐπισφραγίζεται λέγων· *Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα*· ἡμᾶς τε διδάσκει προσυπακοῦειν τὸ, *Γένοιτο, γένοιτο*, ὅπερ ἐστὶν Ἑβραϊκῆ φωνῆ (1), Ἄμην, ἀμην. Περὶ δὲ τοῦ διαψάλματος, πολλάκις μεταξὺ παρεμβεβλημένου, ταῦτα λεκτέον. Ἡ πρώτη ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ λεχθεῖσα περιεῖχε, *Διεθέμην διαιθῆκην, καὶ ὤμοσα Δαυὶδ, καὶ τὰ ἐξῆς*· εἶτα τοῦ διαψάλματος παρατεθέντος, μεταβαλὼν ὁ λόγος τὸ πρόσωπον, ἐπιλέγει· *Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου*· καὶ πάλιν, ἐπαγγελίας λεχθεῖσης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀπὸ τοῦ, *Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ συναγῶν, μέχρι τοῦ, καὶ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός*. πάλιν τοῦ διαψάλματος παρεμβληθέντος, μεταβάλλει τὴν διάνοιαν ὁ λόγος, καὶ φησι· *Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβόλου τὸν Χριστόν σου.* Εἶτα, διεξελθὼν τὰ σκυθρωπότερα,

VERS. 51-53. *Memor esto, Domine, opprobri servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium : quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui, Benedictus Dominus in æternum ; fiat, fiat.* A præmisso diapsalmate videtur mihi sententiæ mutationem invectam esse. Nam Spiritus divinus pro populo precatus in superioribus, promissa Dei ut eveniant hoc dicto postulat, *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine?* rogat autem ut jam eveniant meliorum illorum complementa, quæ juravit Deus David in veritate sua. Deinde precatur ut memor sit opprobrii servorum suorum. Nam quasi jam, ut tacite judicat, tristia illa prius enuntiat, opere perfecta sint, cum inimici multi et populi instent, et servos Dei propter ea quæ acciderant opprobriis onerent, pro illis Dei famulis orationem emittit dicens : *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum.* Pro illo autem, *Quod continui in sinu meo multarum gentium*, clarius Aquila edidit dicens, *Me ferente in sinu omnes iniquitates populorum ;* Symmachus autem, *Tuli in sinu meo omnium gentium.* Qui itaque opprobriis afficiuntur, servi Dei sunt : quare dicebat, *Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum ;* qui autem opprobria inferunt, sunt inimici Dei : quamobrem subjungit postea, *Quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui.* Qui autem hæc Deo dicit, salutare Verbum fuerit, quod in sinu suo iniquitates populorum tollit. Commutatio autem Christi quo sensu dicta fuerit, ex Symmachi interpretatione intelliges, qua dicitur, *Quod exprobraverunt vestigia Christi tui.* Incesum enim Christi Dei et viam ejus in passione, vestigia item in humanæ vitæ suæ œconomia, hac ratione subindicavit. Hæc enim exprobrare nobis solent inimici Dei. Verum ille quasi exauditus, certusque se vota consecuturum, ac sperans quam primum implendas esse Dei ad Davidem factas promissiones, sermonis totius finem gratiarum actione et benedictione obsignat dicens, *Benedictus Dominus in æternum* : nosque edocet respondendum esse, *Fiat, fiat*, quod Hebraica voce est, *Amen, amen.* De diapsalmate vero quod plerumque inseritur, hæc dicenda sunt. Prima Dei promissio initio prolata, erat, *Disposui testamentum, et, Juravi David, et cætera.* Deinde, apposito diapsalmate, mutata persona subjungitur, *Confitebuntur caeli mirabilia tua* : ac rursus, promissione ex persona Dei facta, ab his verbis, *Posui adjutorium in potente, usque ad illud, et testis in caelo fidelis*, rursus interposito diapsalmate, sententia mutatur ac dicitur, *Tu vero repulisti et despezisti, rejecisti Christum tuum.* Sub hæc enarratis tristioribus, rursus diapsalma inserit, doctrinamque mutat dicens, *Usquequo, Domine, avertes in finem?* et emissa oratione, iterum diapsalmate interposito utitur, ac subdit, *Ubi sunt misericordiae tuæ antiquæ, Domine?* mutata sententiâ,

(1) Interpres legit, ut videtur. Ἑβραϊκῆ φωνῆ. EDIT.

et revocatis prioribus initio prolatis Dei pollicitationibus, ita ut diapsalmata rationem quamdam servent ac mutata sententiam vel personam significant. Hoc porro dicas de omnibus psalmis in quibus diapsalma fertur : nam aut personæ aut sententiæ mutationem declarat : aliquando vero Hebraicæ melodiæ conversionem notat. Aquila autem nusquam diapsalmate utitur ; sed omnibus in locis vice illius, interpretari solet, *semper*. Quod nobis ignorandum non erat. In illo autem totius sermonis ceu sigillo, *Benedictus Dominus in æternum, fiat, fiat* ; secundum Aquilam, pro illo *Fiat, fiat*, legitur *Fideliter, fideliter* ; secundum Symmachum vero, perinde atque in Hebraico exemplari, *Amen, amen*.

ἐχρῆν ἡμᾶς μὴ ἀγνοεῖν. Τὸ δὲ ἐπισφράγισμα παντὸς ροιτο, γένοιτο, κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν ἀντὶ τοῦ, περιέχει : κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ὁμοίως τῷ

1. LXXXIX. ORATIO MOYSIS.

VERS. 2. *Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Priusquam montes firmarentur, aut formaretur terra et orbis, et a sæculo usque in sæculum tu es, Deus.* His edocetur divinum quidem Numen perpetuum et sempiternum esse. Nam qui dixit, *Deus ego sum, qui semper sum, et idem sum, et in infinita sæcula permaneo*, nunquam naturam mutat suam. Nos autem, qui in tempore ad vitam accedimus, torrentis instar effluimus : quoniam secundum Salomonem, *Generatio abscedit, et generatio venit*⁴⁸, et res humanæ nunquam eodem in statu manent ; sed diversimode mutantur. Dominus autem, qui in singulis generationibus manet, in se sperantium refugium factus est. Nam ante diluvium Enoch, et si quis alius ejusdem generationis, in refugium ipsum habuit : pereunte autem in diluvio hominum genere, rursus Noe ipsum et non alium in refugium obtinuit. Et postea Lot ex Sodomitarum generatione ; Abraham, Isaac et Jacob, singuli in sua ; imo etiam Joseph in generatione sua, ac Moyses rursus in alia ; in summa per singulas generationes, Dominum, qui semper est, in refugium habuerunt qui in ipso sperant. His porro nos Scriptura hortatur, ut ne in alium quam in Deum speremus ; sed in omni tempore, in singulis diebus et horis, in singulis item actionibus, maximeque in tempore calamitatis ad ipsum confugiamus. Et quoniam qui frigore vexantur, tegumento ; qui in mari tempestatibus jactantur, portu ; qui ab inimicis et hostibus, aut a feris agrestibus pelluntur, muris ad refugium opus habent ; cum his autem omnibus homo Dei in præsentī vita concertat : necessario docetur ut refugium, murum, portumque salutare sibi putet esse Dominum ; ut sive persecutionis tempore ab inimicis pellamur, sive ab invisibilibus hostibus oppugnemur, sive hominum in nos conspirantium insidias tentemus, vigilantē ad Dominum nostrum et Deum confugiamus, qui in generatione et genera-

⁴⁸ Ecc!., 1, 4.

πάλιν ἐντίθησι τὸ διάψαλμα, καὶ ἐναλλάττει τὴν διδασκαλίαν φάσκων · Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέψεις εἰς τέλος ; καὶ τὴν εὐχὴν ἀναπέμψας, πάλιν τῷ διαψάλματι μεταξὺ κέχρηται, καὶ ἐπιλέγει · Πού ἐστι τὰ ἔλεη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε ; μεταβαλὼν τὴν διάνοian καὶ ἀνακαλούμενος τὰς πρώτας τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, τὰς ἐν ἀρχῇ λεχθείσας · ὥστε λόγον ἔχειν τινὰ καὶ τὰ διαψάλματα μεταβολῆς διανοίας ἢ προσώπου ἐναλλαγῆς δι' αὐτῶν σημαιομένης. Τοῦτο δὲ ἐπὶ πάντων ἔρεις τῶν ψαλμῶν ἐν οἷς φέρεται τὸ διάψαλμα · ἢ γὰρ τοῦ προσώπου παρίστησιν ἐναλλαγὴν ἢ τῆς διανοίας · ἐστὶ δ' ὅτε καὶ μεταβολὴ τῆς κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν μελωδίας. Ὁ γὰρ μὴ Ἀκύλας οὐδαμῶς κέχρηται τῷ διαψάλματι · ἀντὶ δὲ τούτου

Ἐν πᾶσι τοῖς τόποις εἰσθεν ἐρμηνεύειν τὸ, ἀελ. Ὅπερ τοῦ λόγου τὸ, Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο, Πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, Ἑβραϊκῶ, Ἀμήν καὶ ἀμήν.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΜΩΥΣΕΩΣ. ΠΘ.

Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθη ἡμῖν ἐν γενεῇ καὶ γενεῇ. Πρὸ τοῦ ὄρη δὲρασθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ Θεός. Δόγμα παιδεύει ὁ λόγος, διδάσκων τὸ μὲν Θεῖον διαρκὲς ὑπάρχειν καὶ αἰδιον. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Θεός ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, ἀελ ὢν, καὶ ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ εἰς τοὺς ἀπειρούς αἰῶνας διαμείνων, οὐποτε μεταβάλλει τὴν αὐτοῦ φύσιν. Ἡμεῖς δὲ, κατὰ καιροὺς παριόντες εἰς τὸν βίον, χειμάρρου τρόπον ἀπορρέομεν · ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Σολομῶνα, *Γενεὰ πορεύεται, καὶ γενεὰ ἐρχεται*, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα δὲ οὐδὲ πώποτε ἐν ταῦτῳ μένει, ἄλλοτε δ' ἄλλως μεταβάλλει. Ὁ δὲ διαρκὲς καὶ ἐκάστην γενεάν Κύριος τῶν εἰς αὐτὸν ἐλπίζόντων καταφυγὴ γίνεται. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ κατακλυσμῶ Ἐνώχ, καὶ εἰ τις ἄλλος τῆς τότε γενεᾶς, καταφυγὴν αὐτὸν ἐσχηκεν · ἀπολλυμένου δὲ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἐν τῷ κατακλυσμῷ, πάλιν Νῶε καταφυγὴν αὐτὸν, ἀλλ' οὐ τίνα ἕτερον ἐκτίησατο. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Λῶτ ἐκ τῆς Σοδομιτῶν γενεᾶς, Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ, ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἑκάστης οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἰωσήφ ἐπὶ τῆς κατ' αὐτὸν γενεᾶς, καὶ Μωϋσῆς πάλιν ἐπὶ ἄλλης · καὶ ἀπαξιαπλῶς καὶ ἐκαστην γενεάν τὸν ἀελ ὄντα Κύριον καταφυγὴν ἐσχί-
C κασιν οἱ εἰς αὐτὸν ἠλπικότες. Προτρέπει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος μὴ ἐπὶ τίνα ἕτερον παρὰ τὸν Θεὸν ἐλπίζειν, παντὶ δὲ καιρῷ καὶ ἡμέρᾳ πᾶση καὶ ὥρᾳ, ἐν ἐκάστη τε πράξει, καὶ μάστισι
D ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς, ἐπ' αὐτὸν καταφυγεῖν. Καὶ ἐπειδὴ περ οἱ μὲν χειμαζόμενοι στήγης οἱ δὲ κατὰ τὴν θάλασσαν κλυδωνιζόμενοι λιμένας, οἱ δὲ ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἢ καὶ θηρῶν ἀγρίων διωκόμενοι, τείχους εἰς καταφυγὴν δέονται · πᾶσι δὲ τούτοις ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος κατὰ τὸν παρόντα βίον παλαίει · ἀναγκαίως διδάσκεται καταφυγὴν ἑαυτοῦ καὶ τείχος, λιμένα τε σωτήριον ἡγεῖσθαι τὸν ἑαυτοῦ Κύριον · ἵν', εἴτε ἐν καιροῖς διωγμῶν ὑπ' ἐχθρῶν ἔλαυνώμεθα, εἴτε ὑπὸ ἀοράτων πολεμίων πολεμώμεθα, εἴτε ὑπὸ τῶν συσκευάζεσθαι ἡμᾶς πε-

ρωμένων ἐπιβουλοῦμεθα, νηφόντως ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ τὸν Θεὸν καταφύγοιμεν, τὸν κατὰ γενεάν καὶ γενεάν ὑπέρμαχον γινώμενον καὶ ὑπερασπιστὴν τῶν ἐπικαλουμένων αὐτόν. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ, σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπών, Ἐν ἐκάστῃ γενεᾷ· καὶ πάλιν· Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ οἰκουμένην, συμπῶνως ὁμοῦ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος φασί· Πρὶν ὄρη τεχθῆναι καὶ ὠδινηθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην. Καὶ μοι δοκεῖ ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις φυσικὸν ἀποδεδωκέναι λόγον, ἐν αὐτοῖς διδάσκουσα μὴ ἀρχῆθεν συνυπάρχει τῇ γῆ τὰ ἐν αὐτῇ ὄρη, ἀλλ' ἀναφυῆναι δίκην τῶν τικτομένων· διὸ εἰρηται· Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι, ἢ, Πρὶν ὄρη τεχθῆναι· καὶ εἰκὸς ἅμα τῷ τεχθῆναι τὰ ὄρη καὶ προδληθῆναι ἀπὸ τῆς γῆς καταλήλως τοῖς βρέφεσι, μὴ ὅποια νῦν τὸ μέγεθος ὑποστῆναι, ἀλλ' ἄρτι μὲν γεννηθέντα καὶ τεχθέντα, ὡσπερ ἄρτιγενῆ τῶν βρεφῶν, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα ὑπάρχει, τῷ δὲ μακρῷ αἰῶνι αὐξήναι καὶ μέγεθος ἐπιδοῦναι. Φασὶ γοῦν εἰς ἔτι δευρὸ τινες τῶν φυσιολόγων αὐξῆναι τὰ ὄρη, καὶ τὰς πέτρας μείζους ἑαυτῶν γίνεσθαι κατὰ τινὰς λανθανούσας ἡμᾶς διὰ μακρῶν περιόδων βραχυτάτας προσθήκας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὠδινηθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην εἰρήκασιν οἱ ἐρμηνεύσαντες, ἐξακολουθήσαντες τῷ Ἑβραϊκῷ, μήποτε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς τὸ παραπλήσιον τοῖς ἄρσι νοῆσαι προσήκει, ὡς ἐξ ἐτέρου στοιχείου προελθούσης αὐτῆς, καὶ πρότερον μὲν ὠδινηθείσης δίκην τῶν κυοφορουσῶν, καὶ ἐν τῷ τίκειν ὑπομενουσῶν ὠδίνας;

Εἰ δ' οὖν συνέστηκεν ὁ τῶν φυσικῶν λόγος ὁ φάσκων, πρῶτον στοιχεῖον γεγονέναι τὸ ὕδωρ, εἶτα ἐξ ὕδατος καὶ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ὑποστῆναι τὰ λοιπὰ στοιχεῖα· εἴποι ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας Γραφῆς σημαίνεσθαι δηλοῦσθαι, ὅτι ἦν ὅτε ἐν ἐτέρῳ οὐσα ἡ γῆ στοιχεῖω ἀφανῆς ἦν, κυομένη καὶ συλλαμβανόμενη ἐν τῇ φύσει τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Διὸ καὶ ἐν τῇ κοσμοποιῇ εἰρηται· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· ἀλλ' ὕστερον ὡσπερ ἀπογεννηθεῖσα προῆλθεν ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων οὐσίας, οὐκ ἄνευ θεῆς δυνάμεως καὶ κρείττους ἀνάγκης ἐπιτεθείσης αὐτῇ· αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ Δημιουργοῦ βούλησις. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν κυοφορουσῶν γυναικῶν, βίαι καὶ ἀνάγκης ἐπελθούσης αὐταῖς, τὸ κατὰ γαστέρος προάγεται, τοῦ ὠρισμένου χρόνου τῆς ἀποτέξεως ἐπιστάντος, καθ' ὃν ὠδίνουσαι τίπτουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμει καὶ σοφίᾳ τοῦ τῶν ὄλων δημιουργοῦ γῆν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ ὕδατα προηέγκαστο. Καὶ τοῦτ' ἐπληροῦτο, ὀπηνίκα εἶπεν ὁ Θεός· *Συναχθήτω τὰ ὕδατα ἑνωκᾶτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐφθῆτω ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐγένετο οὕτως.* Θεὰ γὰρ μοι τῇ διανοίᾳ τὴν γῆν ἔκδοον ἐν τοῖς ὕδασι πάσαι πρότερον ἐγκεχυμένην, τρόπον τε ἰλῦος ἀναλελυμένην, καὶ τῷ πλήθει τῶν ὑδάτων ἀνακεκραμένην, ὡς ἀφανῆ εἶναι καὶ ἀόρατον· διὸ λέγεσθαι· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· εἰθ' ὕστερον βουλήσει Θεοῦ αὐτὴν συναγομένην πιλοῦσθαι πρότερον καὶ συμπήγνυσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀθρόως ἀναδοθεῖσαν

tionem invocantium se propugnator et prolektor est. Pro illo autem, *In generatione et generatione*, clarior Symmachus edidit his verbis, *In singulis generationibus*; ac rursum hæc, *Antequam montes fierent, et formaretur terra et orbis*; Aquila et Symmachus similiter sic edunt: *Antequam montes parerentur, et parturiretur terra et orbis*. Videiturque mihi Hebraica lectio physicam rationem reddidisse, docens non ab initio montes una cum terra exstulisse, sed partium instar ortos esse: quare dictum est, *Priusquam montes fierent*; aut, *Priusquam montes parerentur*: ac verisimile est, montes cum parerentur, ac velut infantes e terra emitterentur, non ea qua nunc sunt celsitudine fuisse; sed recensatos, ut infantes nuper ortos, exiguos minusque exstitisse; diuturnoque ævo incrementum et magnitudinem accepisse. Nam quidam ex physiologis hodieque aiunt, montes crescere, ac petras, acceptis longo tempore curriculo modicis, quæ nobis latent, incrementis, majores sensim evadere. Quia vero interpretes, Hebraicum sequentes, terram et orbem parturisse dixerunt; num etiam de terra paria iis quæ de montibus cogitare par fuerit, quasi ipsa quoque ex alio elemento procedat, ita ut etiam illa prius, quasi a prægnantibus et in partu dolores patientibus, parturiretur?

Si itaque physicorum sermo constet, qui ait primum elementum fuisse aquam, deinde vero ex aqua et humida substantia, reliqua elementa substituisse; dixerit fortasse quispiam, hoc in præsentia Scriptura significari, ac declarari, fuisse tempus cum terra in alio elemento posita, sub aspectum non caderet, quasi utero gestata et concepta in humidæ substantiæ natura. Quare in mundi creatione dicitur⁶⁶: *Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum*; sed postremo quasi genita ex aquarum substantia prodiit, non sine divina virtute, sed majori coacta vi et necessitate: hæc vero erat Creatoris voluntas. Quemadmodum enim a prægnantibus mulieribus, imminente vi ac necessitate, definita partus tempore instante, quod in utero erat emititur, atque illæ cum dolore pariunt; eodem prorsus modo universorum opificis vi et sapientia, terram et orbem aquæ protulerunt. Et hoc implebatur quando dixit Deus⁶⁷: *Congregentur aquæ sub celo in collectionem unam, et appareat arida. Et factum est ita.* Et consideres, quæso, terram in aquis olim absconditam, atque instar luti solutam, et aquarum multitudini commixtam fuisse; ita ut invisibilis et occulta maneret: quapropter dicitur, *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; deinde vero ex Dei voluntate compactam et coagulatam fuisse, et postea conferatim in lucem editam, in purum aërem emersisse: et animadvertite, nihil fere tum intercessisse discrimi-

⁶⁶ Gen. 1, 2. ⁶⁷ Gen. 1, 9.

nisinter illam et ea quæ ex utero gignuntur. Cum igitur ex aquis emersa prodiret, tunc gigni et nasci videbatur : ante ortum vero intus in aquis in lutum compacta, et instar limi in propria gravitate subsistens et considens, tunc concipiebatur ; demumque quasi ex utero enata, terrenorumque animalium habitaculum effecta est. Verum antequam hæc fierent, et ante mundi constitutionem, tu ipse, inquit, Deus, es. Et pulchre quidem non, *tu eras*, ait ; sed, *tu es* : nam tu ipse, inquit, eras, es et eris ; imo potius idem semper es, et idem es secundum hanc theologiam : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*⁵¹. Non enim fas est de illo dicere, *eras*, aut, *erat*, aut, *erit* : nam illud, præteritum ; hoc, futurum tempus significat : quorum nullum Dei nomini convenit ; nam ipsi soli competit semper esse. Quamobrem hic accuratissime dictum est : *A sæculo usque in sæculum tu es, Deus* ; alibi vero, *Tu autem idem ipse es et anni tui non deficient*. Observandum autem est hoc in loco, *Domine, refugium factus es nobis*, illud, *Domine*, non quatuor litterarum vocabulo apud Hebræos exprimi ; sed vulgaribus et consuetis elementis, qui etiam in humana appellatione usurpantur, si quando herum quempiam in hominibus dominum vocemus. Nam in præsentī illud, *Adonai*, explicatur *Dominus*, cum quatuor litterarum nomen, quod arcanam Dei theologiam significat, in præsentī lectione non compareat, sed Dominus opportune appelletur, ut indicetur curam sollicitudinemque gerere domesticorum suorum, quorum refugium est. Et perpende, num forte ad Deum Verbum hæc doctrina referatur : non enim multum huic sententiæ repugnat hæc lectio : *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, tu es, Deus* : cum hoc Salomonis dictum ex persona sapientiæ proferatur, *Antequam montes firmarentur, et ante omnes colles gignit me*⁵², quis subindicare videtur incorporeas et angelicas virtutes, quibus Dei Verbum et Dei sapientiam præexistere docet ipsa sapientia.

προσώπου τῆς σοφίας φασκούσης, Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήηται, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με· δι' ὧν ἔοικεν αἰνίττεσθαι τὰς ἀσωμάτους καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις, ὧν προϋπάρχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, αὕτη ἡ σοφία διδάσκει.

VERS. 3-7. *Ne avertas hominem in humilitatem : D et dixisti : Convertimini, filii hominum. Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesternæ, quæ præterit, et custodia in nocte. Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat ; vespere decidat, induret, et arescat. Quia has voces Moysis esse docet titulus, dum eas Moysis personæ aptare conor, mecum reputo num his latentem Moysis prophetiam sermo tradat. Neque enim psalmus esse mihi videtur ; sed, ut docet inscriptio, oratio Moysis. Quæro autem quo tempore Moyses hac usus oratione sit ; et num ipsi, vel potius populo conveniat : num ge-*

εις φῶς προελθεῖν, καὶ ἀνακύψαι εἰς καθαρὴν αἶρα. Καὶ ἰδὲ, ὡς οὐδὲν τῶν γεννωμένων ἀπὸ γαστρὸς διὰ φέρειν ἔδωκε τότε. Ὅτε μὲν οὖν προβέβητο τῶν ὑδάτων ἀνακύψασα, τικτομένη καὶ γεννωμένη οἶκαι· πρὸ δὲ τῆς γεννήσεως ἔνδον ἐν τοῖς ὑδασι συμπλομένη πηγνυμένη τε, καὶ δίκην· ἰλύος ἐπὶ τὸ οἰκεῖον βάρος· ὑφισταμένη καὶ συνιζάνουσα, τὸ τηρικαῦτα συναλαμβάνετο· ὡς ὕστερον δὲ καὶ ὠδινθηθεῖσα ἀπετέθη, καὶ γέγονεν οἰκητήριον τῶν ἐπὶ γῆς ζώων. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ταῦθ' οὕτω γενέσθαι, καὶ πρὸ γε τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, σὺ, φησὶν, αὐτὸς εἶ, ὁ Θεός. Καὶ καλῶς γε οὐ σὺ ἦσθα, φησὶν, ἀλλὰ, σὺ εἶ· ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ ἡς, καὶ εἶ, καὶ ἔση· μᾶλλον δὲ ὁ αὐτὸς αἰῶν τυγχάνεις, καὶ αὐτὸς εἶ, κατὰ τὴν φάσκουσαν βεβλογίαν· Ἐν δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Οὐδὲ γὰρ θέμις ἐπ' αὐτοῦ φάναι τὸ, ἡς, ἡ τὸ, ἦρ, ἡ τὸ, ἔσται· τὰ μὲν γὰρ τοῦ παρεγγήγιου, τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι χρόνου δηλωτικὰ τυγχάνει· ὧν οὐδὲν ἀρμόζει τῇ θείᾳ προσσηγορίᾳ· μόνον γὰρ αὐτῇ τὸ αἰεὶ εἶναι ἀρμόττει. Διὸ σφόδρα ἀκριβῶς ἐνταῦθα τε εἴρηται· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, ὁ Θεός· καὶ ἐν ἑτέροις τὸ, Ἐν δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Τηρητέον δὲ, ὅτι ἐν τῷ, Κύριε, καταστροφή ἐρητήθη ἡμῖν, τὸ, Κύριε, οὐ διὰ τοῦ τετραγράμμου φέρεται· παρ' Ἑβραίοις, ἀλλὰ διὰ τῶν κοινῶν καὶ συνήθων γραφομένων στοιχείων, τῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσσηγορίας ταυτομένων, εἶποτε τὸν ἐν ἀνθρώποις δεσπότην, κύριον καλοῦμεν. Κατὰ τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ Ἄδωναι ἡρμήνευται εἰς τὸν Κύριον, τοῦ τετραγράμμου ὀνόματος, ὃ τὴν ἀπάρρητον τοῦ Θεοῦ θεολογίαν σημαίνει, μὴ κειμένου κατὰ τὴν παρούσαν λέξιν, ἀλλὰ τοῦ δεσπότητος μάλιστα εἰκαίριως ὠνομασμένου, εἰς παράστασιν τοῦ κηθεσθαι αὐτὸν καὶ φροντίζειν τῶν αὐτοῦ οἰκετῶν, ὧν καὶ καταστροφή τυγχάνει. Καὶ ὄρα μήποτε ἐπὶ τὸν θεὸν λέγον ἀναφέρεται ἡ παρούσα διδασκαλία· οὐδὲ γὰρ μακρὰν ἀπέδειξαι ἡ ἐνταῦθα φήσασα λέξις· Πρὸ τοῦ ὄρη γεννήθη καὶ αἰ πλαστήθηαι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην σὺ εἶ, ὁ Θεός· τῆς παρὰ Σολομώντι ἐπι

Μὴ ἀποστρέψῃς ἀνθρώπων εἰς ταπεινώσων καὶ εἰπας, Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἦτις διήλθε, καὶ φωλακὴ ἐν νυκτὶ. Τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν, ἔτη ἔσοῦται. Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ πρῶτ' ἀνθήσαι καὶ παρέλθοι, τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ· ὅτι ἐξελλομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν. Ἐπειδὴ Μωσέως ὑπάρχειν τὰς παρούσας φωνὰς ἡ προγραφή διδάσκει, πειρώμενος αὐτὰς ἐφαρμόσαι τῷ Μωσέως προσώπῳ, ἐπίστημι· μήποτε λανθάνουσαν διὰ τούτων ὁ λόγος παραδίδωκε προφητείαν Μωσέως. Οὐδὲ γὰρ ψαλμὸς εἶναι μεδοκεῖ, ἀλλ' ὡς ἡ προγραφή διδάσκει, προσευχὴ τοῦ

⁵¹ Psal. ci, 25. ⁵² Prov. viii, 25.

Μωϋσῆ. Ζητῶ δὲ κατὰ ποῖον ἄρα καιρὸν ταύτη κέ-
 χρηται τῇ προσευχῇ Μωϋσῆς, καὶ εἴπερ αὐτῷ, ἢ μάλ-
 λον τῷ λαῷ κατὰλληλος τυγχάνει, πότερον τῇ γενεᾷ τῇ
 κατ' αὐτὸν, καὶ τῷ συνόντι αὐτῷ λαῷ, ἢ τῇ μετ' ἐκεί-
 νους διαδοχῇ ἐφαρμοστέον αὐτήν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς
 αὐτὸν προσήκει τὰ προκειμένα ἀναφέρειν, οἶμαι
 πάνθ' ὄντινούν ὁμολογήσειν. Πῶς γὰρ δύναται Μωϋσῆς
 ὁ ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ λέγειν, Ὅτι ἐξελί-
 πομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον,
 Ὅτι ἀνηλώθημεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ
 σου ἐταράχθημεν. Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναν-
 τior σου· καὶ πάλιν· Αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον
 ἐν τῇ ὄργῃ σου· καὶ πάλιν· Τίς ἠνώσκει τὸ κρᾶ-
 τος τῆς ὄργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν
 θυμὸν σου; Ἄλλ' ὅτι μὲν ταῦτα οὐκ ἂν εἰς τὸν
 Μωϋσέα ἀναφέροντο, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ πάντα περὶ
 ὄργῆς Θεοῦ εἰρησθαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ πληθυντικῶς
 προενηγέσθαι τὰ εἰρημένα, δηλὸν ἔστιν. Εἰκὸς οὖν τινα
 ἐπὶ τὸν συνόντα αὐτῷ κατὰ τὴν ἔρημον λαὸν ταῦτα
 ἀναφέρειν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο συγχωρεῖ νοεῖν ὁ λόγος.
 Τί γὰρ καὶ φησι· Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ
 πρῶτ' ἀνθῆσαι καὶ παρέλθοι· τὸ ἑσπέρας ἀποπέ-
 σοι, σκληρυνθεὶ καὶ ξηρανθεὶ· ὅτι ἐξέλιπομεν
 ἐν τῇ ὄργῃ σου; Οὐκοῦν οὐ τῷ πρῶτ' φησὶν ἐκλελοι-
 πέναι, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι· καὶ
 πάλιν, οὐ, Κατὰ τὸ πρῶτ' ἀποπέσοι, οὐδὲ, Κατὰ τὸ
 πρῶτ' σκληρυνθεὶ καὶ ξηρανθεὶ, ἀλλ' Ἀνθῆσαι,
 φησὶν ὁ λόγος, κατὰ τὸ πρῶτ' καὶ παρέλθοι· τὸ δὲ
 ἀποπεσεῖν καὶ σκληρυνθῆναι καὶ ξηρανθῆναι ἑσπέ-
 ρας ἔσεσθαι φησι, λέγων τὸ, Ἐσπέρας ἀποπέσοι,
 σκληρυνθεὶ καὶ ξηρανθεὶ· καὶ τὸ Ὅτι ἐξέλι-
 πομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, κατὰ τὸ ἑσπέρας ἔσεσθαι εἰ-
 ρηται· ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶν, ἐξέλιπομεν· ἐπειδὴ περ
 τὸ πρῶτ' ἀνθῆς γενομένης, καὶ χλόης καὶ προσκαιροῦ
 τινὸς ὠραῖσμού, κατὰ τὴν ἑσπέραν σκληρυνθεῖσα ἡ
 χλόη καὶ ἀποξηρανθεῖσα ἡ ἀνθη ἐξέλπει. Καὶ τὰ μὲν
 τῆς λέξεως τῆς παρουσίας προσευχῆς τούτου ἔχει τὸν
 τρόπον· τὰ δὲ τῆς διανοίας οὐκ ἐπιτρέπει ἐπὶ τοὺς
 Μωϋσέως χρόνους καὶ τὴν κατ' αὐτὸν γενεάν συνάγειν
 τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ ἑσπέρας ἦν τότε, οὐδὲ τὰ ὕστατα
 τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ· ἀρχαὶ δὲ ἦσαν αὐτῶν, καὶ
 τότε πρῶτον αὐτοῖς ἀνατετάλκει τὸ ἐκ Θεοῦ φέγγος.
 Δὴ καὶ τὸ πρῶτ' ὠνομάσθη ἡ τούτου τε καιροῦ κατά-
 στασις, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτοὺς ἐπισκοπή. Ἐσπέρας
 δὲ τότε αὐτοῖς γέγονεν, ἢ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος,
 καθ' ἣν ἔδου αὐτοῖς ὁ τότε ἀνατελλας Λόγος. Ἀλλὰ
 τότε μὲν ἀνατέταλκε καὶ πρῶταν αὐτοῖς εἰργάζετο,
 ὅτε καὶ ἦνθε τὰ κατ' αὐτοὺς πράγματα. Οὐ παρέ-
 μινε δὲ ἐν τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ γὰρ ἀνθῆσαντα παρήλ-
 θε, καὶ σκιᾶς δίκην παρέδραμε· διὸ λέλεχται· Τὸ
 πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι. Μετὰ δὲ τὴν Μωϋσέως
 τελευτὴν πάλιν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπιδόντες
 εἰς αὐξήσιν καὶ μαζονα φυὴν, οὐδὲ οὕτω διέμειναν,
 ἀλλὰ παρήλθον· διὸ καὶ δεύτερον λέλεχται· Τὸ πρῶτ'
 ἀνθῆσαι καὶ παρέλθοι. Τὰ δὲ γε τελευτάτα αὐτῶν
 μετὰ ταῦτα σημαίνεται διὰ τοῦτο· Ἐσπέρας ἀπο-
 πέσοι, καὶ σκληρυνθεὶ καὶ ξηρανθεῖ· τὸ γὰρ

generationi suæ et populo secum versanti, aut subse-
 quenti successioni coaptanda sit. Quod autem hæc
 ipsi referre non conveniat, apud omnes arbitror in
 confesso futurum esse. Qui enim possit Moyses, ho-
 mo Dei, de se dicere : *Quia defecimus in ira tua ;*
vel secundum Symmachum : Quia consumpti sumus
in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. Posuisti
iniquitates nostras in conspectu tuo ; ac rursum :
Dies nostri defecerunt in ira tua ; iterumque : Quis
novit vim iræ tuæ, et a timore tuo iram tuam ? Ve-
 rum quod hæc ad Moysen non referantur, non so-
 lum quia omnia iram Dei expriment, sed etiam quia
 hæc pluraliter proferuntur, manifestum est. Hinc
 igitur verisimile est, hæc quempiam populo qui cum
 ipso in deserto erat, ascripturum esse. At id ne vel
 cogitare concedit series. Cur enim diceret : *Mane*
sicut herba transeat, mane floreat et transeat ; ve-
spere decidat, induret et arescat ; quia defecimus in
ira tua ? Itaque non dicit mane defecisse, sed : *Ma-*
ne sicut herba transeat ; neque rursum ait : *Mane*
decidat, neque : *Mane induret et arescat ;* sed dicitur : *Mane*
floreat et transeat ; ut autem decidat, induret et arescat, vespere futurum esse ait bis ver-
 bis : *Vespere decidat, induret et arescat ;* illud quo-
 que : *Quia defecimus in ira tua, vespere futurum*
 esse dictum est : nam hoc, inquit, tempore defecimus.
 Quoniam cum mane flores, herba et tem-
 poranea quædam species exstitisset, vespere emar-
 cuit herba, et flores exsiccati defecerunt. Et hæc
 quidem oratio quoad litteram ita se habet ; sensus
 vero ad Moysis tempora et ad sui ævi generationem
 conferri nequit. Neque enim tunc vespere erat, ne-
 que extrema populi ex circumcissione tempora vene-
 rant ; sed tunc exordia ejus erant, et tunc primum
 ex Deo lux orta erat. Quamobrem temporis illius
 conditio, et Dei inspectio concessa, mane vocata
 est. Tunc autem vespere fuit illis, cum in consum-
 matione sæculi Verbum, quod hinc ortum erat, oc-
 cidit illis. Verum tunc quidem ortum est, et matu-
 tinum ipsis effecit, cum res ipsarum florent. Ne-
 que sane in veritate permanserunt ; sed cum flo-
 ruissent, transierunt, et umbræ instar aufugerunt :
 quamobrem dictum est : *Mane sicut herba transeat.*
 Post Moysis autem obitum, in sequentibus etiam
 temporibus, in meliorem statum aucti et provec-
 ti, non ita remanserunt, sed transierunt : quocirca
 etiam secundo dictum est : *Mane floreat et transeat.*
 Postrema vero eorum sub hæc ita significantur :
Vespere decidat, induret et arescat ; nam quod sen-
 escit et inveteratur, proxime interitum est. Quod
 sane illis contigit occidente justitiæ Sole, secundum
 prophetiam quæ ait : *Et occidet sol super prophetas,*
*qui errare faciunt populum meum*⁸⁵. Quemadmodum
 enim de justis dictum est : *Orietur timentibus Deum*
*Sol justitiæ*⁸⁶ ; sic etiam de impiis dictum est : *Oc-*
*cidet sol super illos*⁸⁷ ; ac rursus alibi : *Et occidet*
*sol in meridie, et luna non dabit lucem suam*⁸⁸. In

⁸⁵ Mich. iii, 6. ⁸⁶ Malach. iv, 2. ⁸⁷ Jer. xv, 9.⁸⁸ Amos viii, 9.

consummatione igitur sæculi post Servatoris nostri adventum, cum vespera ipsis advenisset, ac lux veritatis plane occidisset, in ruinam et abjectionem penitus devenerunt, atque hoc oraculum impletum est : *Vespere decidat, induret et arescat. Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus.* Hisque videtur mihi Moyses orationem concinnare, populi post Salvatoris nostri adventum conditioni consentaneam. Nam propheta cum esset, et divina præscientia abjectionem eorum ultimam et extremam ruinam prospiceret, salutare ipsis pharmacum ad medelam suggererat, hanc videlicet orationem, quam in arcanis, ut verisimile est, et extra aliam scripturam suam, iis qui arcana penes se retinere possent tradidit : videturque apud illos diu et privatim eam latuisse, ac demum libro Psalmorum necessario insertam fuisse, ne diuturno tempore multis lateus et neglecta excideret. Ut igitur servaretur, omnibusque nota maneret, libro Psalmorum inserta fuit, etsi psalmus non sit. Neque enim psalmi quidpiam complectitur : psalmus quippe ad lætitiæ animi spectat ; hæc autem oratio iram et furorem Dei, aliaque tristia commemorat : divinumque numen iis placat, qui lapsi sunt. Moyses quippe hunc propitiandi modum tradit populo, qui post Salvatoris nostri adventum in peccata decidit.

ζόντως και λεληθώς μέχρι πολλού· ὕστερόν γε μήν ἄν μή τῶν μακρῶ χρόνῳ διαπέσοι λαθοῦσα τοὺς πολλοὺς και ἀμεληθεῖσα. Ἴν' οὖν σώζοιτο, και παραμινοὶ γινωσκομένη ὑπὸ πάντων, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρενεβλήθη, μή οὖσα ψαλμός. Οὐδὲ γὰρ ψαλμῶς περιέχει· θυμηδία, γὰρ ὁ ψαλμός· ἢ δὲ παρούσα προσευχὴ ὀργῆς μνημονεύει και θυμοῦ Θεοῦ και ἐπίριαν σκυθρωπῶν, ἰλάσκαται τε τὸ θεῖον ὑπὲρ τῶν ἀποπεσιπυκώτων· τὸν ἰλασμὸν τοῦτον Μωϋσεὺς διὰ τῆς προσευχῆς διδάσκοντος λέγειν τὸν ἀποπεσόντα τοῦ Θεοῦ λαὸν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν.

Videturque mihi hanc Moysis orationem, post LXXIII^m psalmum, et ea quæ ibi de semine David, deque throno illi promisso prænuntiantur, non sine consilio positam fuisse : ac sermonem profundiore quodam speculandi more, futuram Judaici populi, post adventum ejus qui ex semine David proditurus erat, ruinam et abjectionem subindicare : quod sane rerum eventus obsignat. At enim orationem ipsis tradit Moyses, prophetica virtute orationis verba personæ populi lapsi et abjecti accommodans. Cum igitur ait, *Ne avertas hominem in humilitatem : Et dixisti : Convertimini, filii hominum,* hanc ipsis doctrinam tradere mihi videtur, ut scilicet precando dicant : O Domine, tu variis temporibus refugium nobis factus es per singulas generationes : nam primo cum in Ægypto versaremur, atque a Pharaone et Ægyptiis opprimeremur, refugium nobis fuisti ; iterumque in deserto oppugnati cum ab Amalecitis tum a Chanaanæis, te in subsidium ac refugium habuimus ; imo etiam cum ingressi in terram promissionis allophyllis subacti essemus, ac plerumque postea sub regibus nostris, demum in Babylonica captivitate, refugio nobis fuisti. Et nunc itaque supplicamus paria abs te consequi, teque in refugium nostrum

Α παλαιούμενον και γηράσκον ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. Ὁ θῆ και περι αὐτοῖς γέγονεν ἐπιδύντος αὐτοῖς τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιου, κατὰ τὴν φήσασαν προφητείαν *Και δύσεται ὁ ἥλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλωῶντας τὸν λαόν μου.* Ὡσπερ γὰρ περι τῶν δικαίων ἐλέχθη τὸ, *Ἀνατελεῖ τοῖς φοδουμένοις αὐτὸν Ἥλιος δικαιοσύνης,* οὕτω και περι τῶν ἀσεβῶν εἰρηται τὸ, *Δύσεται ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῖσδε·* και πάλιν ἀλλοῦ· *Και δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, και ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς.* Ἐπὶ συντελειᾷ τοίνυν τοῦ αἰῶνος μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, ὅτε αὐτοῖς ἡ ἐσπέρα ἐπῆλθε, δύντος αὐτοῖς ὡς ἀληθῶς τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, ἡ ἐκπτωσις αὐτῶν και ἡ ἀποβολὴ τέλους ἐτυχε, και τὸ παρὸν ἐπιπρώθη λόγιον φῆσαν· *Τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖη και ξηρανθεῖη.* Ὅτι ἐξελλοπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, και ἐν τῷ θυμῷ σου ἐπαράχθημεν. Καί μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ Μωϋσῆς προσευχὴν συντάξει ἀρμύζουσαν τῇ καταστάσει τοῦ λαοῦ, τῇ μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προφήτης οὖν ὢν, προγνώδει τε θεῖα τὸ τέλος αὐτῶν τῆς ἀποβολῆς και τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν συνορῶν, φάρμακον αὐτοῖς σωτήριον και θεραπευτικὸν ὑπετίθετο, τὴν παρούσαν προσευχὴν ἐν ἀποβήτῳ, ὡς εἰκός, παραδοὺς αὐτὴν ἐξωθεν τῆς ἀλλῆς ἀπὸ γραφῆς τοῖς δυναμένοις τὰ ἀπόβητα παρ' ἐαυτοῖς κατέχειν· παρ' οἷς και εἰκός φυλάττεσθαι αὐτὴν ἰλα-

εγκαταλεχθῆναι ἀναγκαίως τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν, ὅς ἄν μή τῶν μακρῶ χρόνῳ διαπέσοι λαθοῦσα τοὺς πολλοὺς και ἀμεληθεῖσα. Ἴν' οὖν σώζοιτο, και παραμινοὶ γινωσκομένη ὑπὸ πάντων, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν παρενεβλήθη, μή οὖσα ψαλμός. Οὐδὲ γὰρ ψαλμῶς περιέχει· θυμηδία, γὰρ ὁ ψαλμός· ἢ δὲ παρούσα προσευχὴ ὀργῆς μνημονεύει και θυμοῦ Θεοῦ και ἐπίριαν σκυθρωπῶν, ἰλάσκαται τε τὸ θεῖον ὑπὲρ τῶν ἀποπεσιπυκώτων· τὸν ἰλασμὸν τοῦτον Μωϋσεὺς διὰ τῆς προσευχῆς διδάσκοντος λέγειν τὸν ἀποπεσόντα τοῦ Θεοῦ λαὸν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν.

Καί μοι δοκεῖ οὐκ ἀσκόπως μετὰ τὸν πη' ψαλμὸν και τὰ δι' αὐτοῦ περι τοῦ σπέρματος Δαυὶδ και τοῦ ἐπηγγελμένου αὐτῷ θρόνου θεοπισθέντος ἡ παρούσα προσευχὴ Μωϋσεὺς συνήφθαι· μετὰ τινος δὲ βασιτέρας θεωρίας αἰνιττομένου τοῦ λόγου ἀπόπτωσιν ἐσσεσθαι και ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ προελευσομένου· ὃ δὴ και ἐπισφραγίζεται ἡ τῶν πραγμάτων ἐκδοσις. Ἄλλὰ γὰρ προσευχὴν αὐτοῖς παραδίδωσιν ὁ Μωϋσῆς, προφητικῇ δυνάμει ἐφαρμόσας τοὺς ἐν τῇ προσευχῇ λόγους τῶν προσώπων τοῦ ἐκπεσόντος και ἀποβλήντος λαοῦ. Ἐπὶ οὖν λέγει· *Μὴ ἀποστρέψῃς ἄνθρωπον εἰς ταπεινώσιν· Καὶ εἶπας· Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων,* τοῦτόν μοι δοκεῖ διδάσκειν αὐτοῖς τὸν νοῦν, προσευχομένων λέγειν· Ὁ Κύριε, σὺ κατὰ χρόνους ἡμῖν γέγονας καταφυγὴ και καθ' ἐκάστην γενεάν· πρῶτον μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τυγχάνουσιν ἡμῖν, και ὑπὸ τοῦ Φαραῶ και τῶν Αἰγυπτίων καταπονουμενοὶ καταφυγὴ γέγονας· πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς ἐρήμου πολεμούμενοι τότε μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀμαλήκ, τότε δὲ ὑπὸ τοῦ Χαναανίου, σὲ καταφυγὴν ἐσχόκαμεν· οὐ μὴν ἀλλὰ και εἰσελθόντες εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὑπὸ ἀλλοφύλοις τε γενόμενοι, πάλαι τε και μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῶν βασιλέων ἡμῶν, και τέλος ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, σὲ

καταφυγὴν ἐσχεῖσθαι. Καὶ νυνὶ τοιγαροῦν ἰκετεύομεν ἅπλων ὁμολίαν παρὰ σοῦ τυχεῖν, καὶ σε κτήσασθαι καταφυγὴν· διὸ δεόμεθα, *Μὴ ἀποστρέψῃς ἀνθρώπων εἰς ταπεινώσιν*· τούτεστι, *Μὴ ἀποστρέψῃς ἡμᾶς εἰς τελείαν ἀπόπτωσιν καὶ ταπεινώσιν*. Σὺ γὰρ τῇ σῆ φιλιανθρωπίᾳ εἶπας, καὶ κηρύγματα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐξενήνοχας λέγων· *Ἐπιστρέψατε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων*. Εἰ δὴ οὖν πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων προσέκλῃται σου ἡ φιλιανθρωπία, καὶ τοὺς πάλαι ἀποστραφέντας ἀπὸ σοῦ, καὶ δαίμοσι καὶ πνεύμασι πονηροῖς καταδουλωθέντας ἐπιστραφῆναι ἐπὶ σὲ καλεύσεις, μηδὲ ἡμᾶς ἀποστραφῆς, μηδὲ εἰς παντελῆ ἐρήμωσιν καταλείπῃς ἔλθειν τοὺς πάλαι σου γενομένους οικεῖλους, οἵτινες πρὸς ὅλῳ ἀνθρώπων χειμάρρῳ δικῆν παρεδράμομεν. Τὰ γοῦν χίλια ἡμῶν ἔτη, ἐν οἷς ἠκμάσαμεν, ταῦτα παρῆλθεν ὡς ἡ ἐχθὸς, ἥτις διῆλθε. Γενόμενος δὲ ἐν τούτοις ἐφίστημι πῶς εἴρηται τὰ χίλια ταῦτα ἔτη. Εἰ μὲν γὰρ ἔνεκεν δοξολογίας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς παράστασιν τῆς αἰδίου ζωῆς τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν οἶμαι τὸν λόγον μεγαλοπρεπῆ περιέχειν. Οὐδὲ γὰρ τὸν σύμπαντα αἰῶνα, οὐδὲ τὸν ἀπὸ πρώτης κτίσεως τοῦ κόσμου καὶ μέχρι τῆς συντελείας παρατείνοντα χρόνον, τὸ ἀκαρὲς ἡγοῦμαι εἶναι, οὐχ ὅτι τῆς ἡμέρας, ἀλλ' οὐδὲ τῆς βραχυτάτης ὥρας παραθέσει τῆς ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζωῆς τοῦ Θεοῦ, πρὸ πάντων ὑπάρχοντος αἰῶνων, καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου καὶ εἰς ἀπειρος ἐκτεινομένου λογισμοῦ, ὑπὲρ τε τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπεράντους καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας διαρκούντος. Διόπερ ἑτερόν μοι δοκεῖ νοῦν ὑποβάλλειν ἡ παρούσα προσευχὴ, διδάσκουσα τὸν λαὸν λέγειν· *Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὸς, ἥτις διῆλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτὶ*. Τὰ γοῦν σεμνὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν οἷς τὸ πᾶν ἔθνος αὐτῶν ἠκμασέ τε καὶ ἠνθησεν ἐν ἡμέραις, ὡσπερ καὶ φωτὶ γέγονε, ταῦτ' ἦν τὰ χίλια ἔτη. Ἐπὶ μόνοις γὰρ χιλίοις ἔτεσι συνέστηκε καὶ διήρκεσε τὰ τῆς ἐν τόπῳ λατρίας· ἃ δὴ καὶ ἀριθμεῖται οὕτως τὸν τρόπον. Ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης τοῦ ἱεροῦ κατασκευῆς καὶ τῶν Σολομῶντος χρόνων μέχρι τῆς μετὰ Βαβυλωνίων πολιορκίας ἔτη συνάγεται ὡς μετὰ δὲ ταῦτα εἰς ἔρημον περιστάντος τοῦ τόπου, αὐθις Ἰησοῦς καὶ Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος Δαρείου τοῦ Πέρσου ἀνανεῦσι τὸν οἶκον· ἐξ ἐκεῖνου τε καὶ ἐπὶ τὸ πεντεκαίδεκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος ἔτη συνάγεται φησὶ· ὡστε εἶναι τὰ πάντα 37. Διέμενέ τε χειμαζομένη καὶ ἀστατοῦσα ἡ πόλις μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν αὐτῶν ἑτέροις ἔτεσι μ' μεθ' ἃ ὁ παντελής αὐτοῦς μετῆλθεν ὄλεθρος, καὶ ἡ ὑστάτη πολιορκία, ἡ ὑπὸ Ῥωμαίων γενομένη κατὰ Τίτον καὶ Οὐεσπασιανὸν αὐτοκράτορας.

Ταῦτ' οὖν ἦν τὰ χίλια ἔτη περὶ ὧν εἴρηται, *Ὅς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὸς, ἥτις διῆλθε*. Διελθόντα γὰρ ταῦτα καὶ μηκέτι ἔντα ἀποκλείονται οἱ διὰ τῆς προσευχῆς τὸν Θεὸν ἱκετοῦμενοι· ἀλλὰ καὶ ὡς φυλακὴν νυκτερινὴν ταῦτά φασὶ τὰ χίλια ἔτη παρεληλυθέναι. Λύχνος γὰρ ἦν ὁ Μωϋσέως νόμος ἐν νυκτὶ φαίνων αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ οἱ προφῆται, οἱ μετὰ Μωϋσέα, λύχνος ἦσαν ἢ καὶ ἀστέρες ἐν νυκτὶ φαίνοντες, οὐπω τοῦ φωτός

A obtinere : quare rogamus, *Ne avertas hominem in humilitatem*; hoc est, *Ne avertas nos ad extremam ruinam et humilitatem*. Tu namque vi tui erga homines amoris hæc dixisti, atque omnibus hominibus hanc prædicationem attulisti dicens, *Convertimini, filii hominum*. Si itaque clementia tua omnes gentes, omnesque filios hominum evocavit, et si eos qui olim abs te aversi, ac dæmonibus spiritibusque malignis subditi erant, ad te converti jubes; ne nos averseris, neque in extremam ruere vastitatem sinas, qui olim tui fuimus, ac cum tantillum temporis floruissemus, torrentis instar transivimus. Nam mille anni nostri, queis bene rem gessimus, transierunt sicut dies hesternæ, quæ præteriiit. Hic vero perpendere libet, cur hi mille anni memorentur. Si enim dicatur hæc ad gloriam Dei esse, et ad sempiternam Dei vitam declarandam, nihil magni hoc puto sermone proferri. Etenim nec omne sæculum, neque etiam totum illud tempus quod a prima mundi creatione usque ad ejus consummationem, vel pro tantillo, non dicam unius diei, sed unius brevissimæ horæ spatio, habendum esse puto, si comparetur cum illa sine principio et generatione vita Dei, qui ante omnia sæcula existit, necnon ante omnem cogitationem vel in infinitum extensam; quique omnia futura, infinita et interminata sæcula duratione excedit. Quamobrem aliam mihi sententiam videtur hæc oratio suggerere, cum populum ad hæc dicenda instituit : *Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesternæ, quæ præteriiit, et custodia in nocte*. Veneranda ergo illa quæ in Jerusalem erant, quibus tota gens illa florebat et multo dierum curriculo bene rem gerebat, quasi in luce degens; hæc, inquam, pro mille annis habenda. Nam annis mille duntaxat cultus hoc in loco statutus duravit et constitit : qui anni hoc pacto numerantur. A prima templi fundatione et temporibus Salomonis, ad usque Babyloniorum obsidionem, anni computantur quadringenti triginta duo. Post hæc autem cum locus in solitudinem versus esset, rursus Jesus et Zorobabel, filius Salathiel, anno secundo Darii Persæ domum restaurarunt. Ab illo autem tempore usque ad quintum decimum annum Tiberii Cæsaris, colliguntur anni quingenti quadraginta et octo; ita ut omnes ad summam non-gentorum et octoginta supputentur. Post insidias vero ab iis contra Salvatorem nostrum structas, tumultibus et seditionibus agitata civitas, adhuc quadraginta annis permansit : quibus elapsis, accessit extrema eorum perniciēs, et ultima obsidio, Tito et Vespasiano imperatoribus, a Romanis facta.

Hi itaque mille anni erant, de quibus dicitur, *Tanquam dies hesternæ quæ præteriiit*. Nam illos annos ceu præteritos et elapsos deplorant, qui in oratione Deum placare conantur; imo etiam quasi nocturnam custodiam, mille annos illos effluxisse dicunt. Nam Moysis lex lucerna erat in nocte splendens ipsis; prophetæ item qui post Moysen fuerunt, lucernæ erant, sive stellæ in nocte fulgentes, cum

nondum lux solaris, id est salutaris Verbi, propriam diem ac meridiem omnibus gentibus lucere fecisset. Custodia vero nocturna, quoddam noctis tempus vocatur. Hoc porro intelligas ex Evangelio, in quo dictum est: *Quarta autem custodia noctis venit Jesus ambulans supra mare*⁸⁷; ac rursus, *Si sciret paterfamilias qua custodia fur veniret*⁸⁸. Hi ergo mille anni non modo dici, quæ præterit nec ultra existit, conferuntur; sed etiam modicæ noctis parti; ita ut non integra nox, sed ejus pars declaretur, in qua custodiam corporei legis cultus observabant. Sub hæc dicitur: *Quæ pro nihilo habentur eorum, anni erunt*. Horum mihi hæc videtur sententia esse: Anni eorum pro nihilo erunt. Non enim ulterius anni illi in honore erunt, non curandi, non necessarii habebuntur; sed despecti ac pro ribilo reputati erunt. Quomodo autem anni eorum pro nihilo reputandi sint, deinceps declarat dicens: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat, quia defecimus in ira tua*. Olim quidem, ait, quando res nostræ exordium ducebant, et in matutino eramus, quasi herba fuimus: sed cum illa generatio præterisset, herba transiit. Sub hæc autem floruimus, et amplius quid ac majus quam herbam nacti sumus, ita ut flos in nobis reperiretur: at hic quoque flos præterit. Extremis vero temporibus, occidente prorsus nobis lumine, cum nos vespera occupasset, excidimus prorsus exsiccati et arefacti; idque perpassi sumus, *Quia defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus*. Secundum aliam vero sententiam potest dicti hujus physica ratio afferri; quod scilicet humana natura in juventute instar herbæ teneræ pullulet: postea vero in ætatis vigore floreat; postremo autem in senectutis limine decidat, nec alio modo, quam quia primum præ senectute indurata fuerat, ac postea penitus exsiccata; et quod vespera significetur extrema vitæ humanæ.

VERS. 8-10. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo: sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua defecimus*. Symmachus, *Apposuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, negligentias nostras ut appareant vultui tuo. Omnes enim dies nostri aufugerunt, in ira tua absumpti sumus*. Hæc in præsentī conditione populi ex circumcissione dicere convenit. Nunc enim omnes eorum pristini dies vere defecerunt, cum vespera illos occupavit, et cum defecerunt in ira Dei. Quoniam olim quidem iniquitates eorum prætermittatur et prætergredebatur; sed post eorum in Salvatorein conspirationem implebatur illud, *Non ultra feram peccata vestra*⁸⁹; ideo ait, *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, et, Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui*. Pro quo clarius Symmachus edidit, *Negligentias nostras ut appare-*

Δ τοῦ ἡλιακοῦ, τουτέστι τοῦ σωτηρίου Λόγου, τὴν οικειαν ἡμέραν τε καὶ μεσημέριαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμπαντος. Φυλακὴ δὲ νυκτερινὴ καιρὸς ὀνόμασται τῆς νυκτός· τοῦτο δὲ νύκτας ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ εἰρηται· *Τετάρτη δὲ φυλακὴ τῆς νυκτός ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης*· καὶ πάλιν· *Εἰ ἤδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῖα φυλακὴ ὁ κλέπτης ἐρχεται*. Δηλοῦται τοίνυν τὰ χιλία ἔτη οὐχ ὡς ἡμέρα ἢ παρελθούσα, καὶ μικρὲν ὄσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς βραχὺ τι μόριον νυκτός, ὡς μηδὲ ὄλην νύκτα νοῆσαι, ἀλλὰ μέρος τι ταύτης, ἐν ᾧ τὴν φυλακὴν τῆς σωματικῆς τοῦ νόμου λατρείας περιεῖπον. Τούτοις ἐξῆς εἰρηται· *Τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται*. Δοκεῖ μοι καὶ ἡ τούτων διάνοια τοιαύτη τις εἶναι· Τὰ ἔτη αὐτῶν ἐξουδενώματα ἔσονται. Οὐκ εἶτι γὰρ ἔντιμα ἔτη, οὐδὲ σπουδαῖα καὶ ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἐξουθενημένα καὶ εἰς τὸ μηδὲν λελογισμένα γενήσεται. Πῶς δὲ εἰς οὐδὲν λελογισμένα γενήσεται αὐτῶν τὰ ἔτη, διασαφει λέγων ἐξῆς· *Τὸ πρῶτ' ὡς ἡ χλόη παρέλθοι, τὸ πρῶτ' ἀνθήσει καὶ παρέλθοι· τὸ ἑσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖ καὶ ξηρανθεῖ, ὅτι ἐξελλίκομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου*. Πάλαι μὲν οὖν, φησὶν, ὅτε ἀρχὰς εἶχε τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐν πρῶτῳ ἡμεν, γεγόναμεν ὡς ἡ χλόη· ἀλλὰ παρελθούσης ἐκεῖνης τῆς γενεᾶς, παρῆλθεν ἡ χλόη. Μετὰ ταῦτα δὲ ἠνθήσαμεν, μαῖζόν τε καὶ πλέον τῆς χλόης ἐσχήκαμεν, ὥστε καὶ ἄνθος ἐν ἡμῖν ὑδρεθῆναι· καὶ τοῦτο δὲ παρῆλθε τὸ ἄνθος. Ἐν' ἐσχάτων δὲ τῶν καιρῶν, δύνατος ἡμῖν παντελῶς τοῦ φωτός, καὶ ἑσπέρας ἡμᾶς καταλαβοῦσης, ἀποπεπτώκαμεν σκληρυνθέντες καὶ ξηρανθέντες· καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, *Ὅτι ἐξελλίκομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν*. Δύναται δὲ καὶ καθ' ἑτέραν διάνοιαν φυσικῶν λόγων ἀποδιδόναι διὰ τούτων ἡ λέξις, ὡς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν μὲν τῇ νεότητι δίκην ἀπαλῆς χλόης βλαστῶσης, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἀνθούσης· εἰθ' ὕστερον ἐπὶ γήραος οὐδῶ ἀποπιπτούσης, οὐκ ἄλλως ἢ πρῶτον σκληρυνομένης κατὰ τὸ γῆρας, ἔπειτα παντελῶς ξηρανομένης. Ἐσπέραν δὲ σημαίνεισθαι τὰ τελευταῖα τῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς.

Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου· ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. Ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ σου ἐξελλίκομεν. Ὁ Σύμμαχος· *Προσέθηκας τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀντικρὺς σου, τὰς ἀμελείας ἡμῶν φαίνεσθαι τῷ προσώπῳ σου*. Πᾶσαι γὰρ αἱ ἡμέραι ἡμῶν διέδρασαν, ἐν τῷ χρόνῳ σου ἀνηλώθημεν. Καὶ ταῦτα λέγειν ἀρμόζει τῇ παρουσίᾳ καταστάσει τοῦ λαοῦ τοῦ ἐκ περιτομῆς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς πᾶσαι αἱ πρότεροι ἡμέραι αὐτῶν ἐξέλιπον, ὅτε ἡ ἑσπέρα αὐτοῦς κατέλαβε, καὶ ὅτε ἐξέλιπον ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ πάλαι μὲν παρῆει καὶ ὑπερέβαινε τὰς ἀνομίας αὐτῶν, μετὰ δὲ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν ἐπληροῦτο εἰς αὐτοὺς τὸ· *Οὐκ εἶτι ἀνίσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν*· διὸ φησιν· *Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου, καὶ, Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου*. Ἄνθ' οὗ σαφέστα-

⁸⁷ Matth. xiv, 25. ⁸⁸ Matth. xxiv, 43. ⁸⁹ Jer. xxv, 12, 14.

ρον ὁ Σύμμαχος ἀπέδωκεν εἰπών· *Τὰς ἀμελείας ἡμῶν φάινεσθαι τῷ προσώπῳ σου Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡσεὶ ἀράχην ἐμελέτων.* Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ὄ' ἔτη. Ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις ὀδοῦκοιται ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. Ἐνταῦθα κατὰ καιρὸν παραθετόν τὴν Ἡσαίου προφητείαν, δι' ἧς φησιν· *Ὡὰ ἀσπίδων ἐβήξαν καὶ ἰστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι.* Ταῦτα δὲ ἐθέσπιζεν ὁ Προφήτης, ἀναπέμπων τὸν λόγον ἐπὶ τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ τὴν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καθ' ἣν οἱ ἄρχοντες αὐτῶν δίκην θριθοῦς τικτούσης τὰ ἐαυτῶν ἀπογεννώμενα τσαυτὰ προβάλλονται, ὡς ἀσπίδος ὀμοιοῦσθαι γεννήμασι διὰ τὸν ἐνιέμενον ὑπ' αὐτῶν τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βλασφημίας ἰδὼν καὶ τῆς ἄλλης εἰς αὐτὸν ἀπιστίας. Πάλαι μὲν οὖν ὑφαίνων χιτῶνας τῷ ἀρχιερεὶ καὶ στολάς ἁγίας· νῦν δὲ πᾶσαν τὴν ὕφην αὐτῶν καὶ τὴν διὰ τοῦ λόγου κατασκευαζομένην διδασκαλίαν, ἣν διὰ τῆς τῶν θείων Γραφῶν συμπλοκῆς τε καὶ ὑφάνσεως προβάλλονται, ἀράχνης ὑφάσματι παρείκασεν ὁ προφητικὸς λόγος. Διὸ φησιν· *Ἰστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι.* Καὶ ὁ παρῶν δὲ ψαλμὸς, τὴν ἐκ προσώπου αὐτῶν περιέχων ἐξομολόγησιν, φησὶ· *Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχην ἐμελέτων.* Ἀντικρυς γὰρ τὰς μελέτας τῶν Γραφῶν ἐν αἷς κατατριβόνται, καὶ τὰς δευτερώσεις, δι' ὧν ὑφάσματά τινα διδασκαλίας δοκοῦσιν ἀπεργάζεσθαι, ἀράχνης ἀπέικασεν ἔργους. Ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν μόνην φασὶν εἶναι τὴν πρόσκαιρον ἐν ὃ καὶ π' ἔτεσι συμπειριουμένην. Τοῦτο δὲ φασὶ ἐπαγγελλομένην ἀπογινύσκοντες.

Ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης καὶ παιδευθησόμεθα. *Τίς γνώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου ἐξαριθμήσασθαι; τὴν δεξιάν σου οὕτω γνώρισον, καὶ τοὺς πεπαιδευμένους τῇ καρδίᾳ ἐκ σοφίᾳ.* Ἀντὶ τοῦ, Ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης καὶ παιδευθησόμεθα, ὁ Σύμμαχος φησὶ· *Τμηθέντες γὰρ ἄφρων ἐκπεταννύμεθα.* Ἔχεται δὲ τῆς προδηλωθείτης διανοίας καὶ ὁ παρῶν λόγος. Τὰ γὰρ ἔτη ἡμῶν, φησὶ, τὰ τῆς προσκαίρου ζωῆς εἰς ὃ καὶ π' ἀριθμὸν ἐτῶν συντείνει· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμῶν ἐλπίς, μεθ' ἣν οὐδεμία ἄλλη ἡμᾶς διαδέξεται· τμηθέντες γὰρ ἄφρων κατὰ τὴν τελευτήν, ἐκπεταννύμεθα· μετὰ δὲ ταῦτα τί ποτε ἡμᾶς διαδέξεται, τίς οἶδε; Τίς γὰρ ἐρμηνεύσει δύναται, ἢ καὶ ἀκριβῶς γινῶναι καὶ ἐξεπιεῖν, ὅποια τίς ἐστὶν ἡ μετὰ ταῦτα τοὺς ἀμαρτωλοὺς καταληφόμενη ὀργή; Διὸ φησὶ· *Τίς γνώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου;* Τίς δὲ οἶός τέ ἐστιν ἐξαριθμήσασθαι τὴν δεξιάν σου; Ἀλλὰ σύ γε ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐντεῦθεν ἤδη γνώρισον τὴν δεξιάν σου, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς νοεῖν τε αὐτὴν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀπαριθμεῖσθαι. Δεξιάν δὲ Θεοῦ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ πολλάκις ἐδίδαξαν οἱ ἱεροὶ λόγοι. Παιδεύονται τοίνυν οἱ δηλούμενα μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν εὐχεσθαι καταξιωθῆναι πρῶτον μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ πραΰτητος, ὡς ἂν παιδευθεῖεν δι' αὐτῆς· ἔπειτα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ,

A rent vultui tuo. Anni nostri sicut aranea meditabantur. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor. Hic opportune adjiciatur Isaiaë prophetia, qua ait, Ova aspidum eruperunt, et telam aranearum texunt 60. Hæc porro vaticinatus est Propheta, sermonem ad populi post adventum Salvatoris nostri statum referens, quo principes eorum eeu gallina pariens, eam emittebant prolem, quæ ob immisum ab illis virus blasphemiarum in Christum, et ob reliquam circa illum incredulitatem, posset aspidum fetui comparari. Olim quidem sacerdoti texebant vestes, et stolas sanctas; nunc autem totam eorum texturam, et totam apparatus illam verbi doctrinam, quam per divinarum Scripturarum complicationem et texturam produciunt, aranearum telis confert propheticus sermo. Quapropter ait, *Telam aranearum texunt.* Præsens quoque psalmus ex eorum persona confessionem emittens, ait, *Anni nostri sicut aranea meditabantur.* Aperte namque meditationes Scripturarum in quibus ætatem conferunt, et deuteroseos, sive secundas traditiones eorum, quibus telas quasdam doctrinæ videntur adornare, aranearum opificis comparat. Imo etiam vitam suam temporaneam solum esse dicunt, septuaginta vel octoginta annis circumscriptam. Id porro aiunt de æterna et futura vita, quæ religiosis viris promittitur, desperantes.

τὴν αἰώνιον καὶ μέλλουσαν ζωὴν τὴν τοῖς θεοφιλέσι

VERS. 11, 12. Quoniam supervenit mansuetudo et erudiemur. Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo furorem tuum dinumerare? dexteram tuam sic notam fac, et eruditus corde in sapientia. Pro illo, Quoniam supervenit mansuetudo, et erudiemur, Symmachus ait, Succisi enim, repente avolamus. Superius memoratæ sententiæ hic sermo insistit. Nam ait, anni nostri hujus temporaneæ vitæ in septuaginta vel octoginta annorum numerum producuntur: et hæc nostra spes est, post quam nulla alia nos excipiet. Succisi enim repente in tempore obitus, avolamus: postea vero quid nos excepturum sit quis novit? Quis enim explicare potest, aut quis accurate nosse potest ac dicere, quæ sit ira illa, quæ post hanc vitæ peccatorum invasura est? Ideo ait, Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo iram tuam? Quis dinumerare potest dexteram tuam? Sed tu Deus hic nobis dexteram tuam notam fac, ut possimus illam intelligere, et virtutes ejus dinumerare. Dexteram porro Dei, Christum ejus esse, plerumque docuerunt sacræ litteræ. Hi itaque jam memorati instituuntur, ut post confessionem conferri sibi precentur, primo Dei mansuetudinem, ut ab illa erudiantur, deinde dexteram ejus, scilicet cognitionem Christi ipsius, et mirabilium ejus virtutum, ut horum notitia meliores evadant, et ut mente eruditi, Dei sapientiæ con-

60 Isa. LIX, 5.

sortes sint : Christus autem est Dei virtus et Dei sapientia ⁴¹.

ἄν, παιδευθέντες τὴν διάνοιαν, μετάσχουεν τῆς τοῦ σοφίας.

Vers. 13-17. *Convertere, Domine, usquequo, et deprecabilis esto super servos tuos. Repleti sumus mane misericordia tua, et exsultavimus et delectati sumus omnibus diebus nostris. Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Et respice in servos tuos et in opera tua, et dirige filios eorum : et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige. Post confessionem in præcedentibus traditam, congruenter Moyses orandi modum tradit iis ex Israele, qui post Salvatoris nostri adventum lapsi sunt, ut post premissa, hæc, quæ jam traduntur, precando dicant : quorum sententiam clarius interpretatus Symmachus est hoc pacto : Convertere, Domine, usquequo ; deprecabilis esto super servos tuos. Satia nos matutina misericordia tua, ut dormiamus et lætemur omnibus diebus nostris. Lætifica nos omnibus diebus, quibus nos afflixisti, annis in quibus vidimus mala. Appareant apud servos tuos opera tua, et dignitas super filios nostros : et sit pulchritudo Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum firma fac super nos, et actionem manuum nostrarum perfice. His porro docet, ut matutinam misericordiam consequi postulent, ut ortu Salvatoris dignentur. Matutinam quippe misericordiam Christi eam dicit esse, quæ ad omnes homines oritur. Nam ut olim priori populo matutinum tempus fuit, quo in Ægypto degens inspectione donatus est ; sic in novissimo dierum matutina misericordia omnibus gentibus effulsit per salutarem orientem, quam memorati illi homines postulare docentur in oratione ; imo etiam inter alia dicere, Et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et appareant apud servos tuos opera tua, et dignitas tua, et pulchritudo Domini Dei nostri ; ut et ipsi divina Salvatoris præsentia dignentur, necnon divina ejus gloria ac pulchritudine, de quo dictum est, Speciosus forma præ filiis hominum ⁴², ac insuper cæteris omnibus bonis quæ in Christo Dei intelligi possunt.*

σωτηρίου θεοφανελας, καὶ τῆς ἐνθέου δόξης αὐτοῦ, παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν γυμνωτῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγαθῶν.

XC.

Vers. 1, 2. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in tegumento Dei cæli commorabitur. Hic psalmus inscriptione caret. An forte neque psalmus est, sed prophetia quædam profundiores de Christo ac de iis, quæ in ipso consummata sunt, sermones complectens ? Hæc porro quæ jam tractamus multam habent cum præcedenti psalmo discrepantiam. Nam ille quidem per Moysis orationem, extremam Ju-*

⁴¹ I Cor. 1, 24. ⁴² Psal. xliiv, 5.

Α τῶν τε παραδέξων αὐτοῦ δυνάμεων, ὡς ἂν βελτίους αὐτῶν γένοιτο ἀπὸ τῆς τούτων γνώσεως, καὶ ὡς Θεοῦ σοφίας· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ

Ἐπιστρεψῶν, Κύριε, ἕως πότε, καὶ παρακληθητι ἐπὶ τοὺς δούλους σου. Ἐρεπλήσθημεν τῷ πρωτῷ τοῦ ἔλέους σου, καὶ ἠγαλλιασάμεθα καὶ εὐφρανθήμεν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Εὐφρανθήμεν ἀπ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώσας ἡμᾶς, ἐτῶν ὧν εἶδομεν κακὰ. Καὶ ἴδε ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου, καὶ ὀδήγησον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν· καὶ ἕστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. Ἀκολουθῶν μετὰ τῆν ἐξομολόγησιν τὴν διὰ τῶν προτεινομένων παραδεδείσαν, ἐτι τὴν προσευχὴν ὁ Μωϋσῆς διδάσκει τοὺς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν ἀποπεπτωκότας τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς τὸ λέγειν αὐτοὺς προσευχομένους, μετὰ τῶν ἀποδοθέντων καὶ τὰ προκείμενα· ὧν τὴν διάνοιαν σαφέστερον ἐρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, τοῦτον ἀποδοὺς τὸν τρόπον· Ἐπιστρέψθητι, Κύριε, ἕως πότε· παρακληθήθῃ ἐπὶ τῶν δούλων σου. Χάρτισσον ἡμᾶς ὄρθρινου ἔλεους σου, ἵνα ὑπνώσωμεν καὶ εὐφρανάμεθα ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Εὐφρανῶν ἡμᾶς πάσας ἡμέρας ὡς ἐκάκωσας ἡμᾶς, ἐτη ἐν οἷς εἶδομεν κακὰ. Φανήτω παρὰ τοῖς δούλοις σου τὰ ἔργα σου, καὶ τὸ ἀξιοπρεπὲς ἐπὶ τὰ τέκτα ἡμῶν· καὶ ἕστω τὸ κάλλος τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπάνω ἡμῶν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐδραῖα ποιήσων ἐπὶ ἡμῶν, καὶ τὴν πράξιν τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐπιτέλεσον. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων αἰτεῖσθαι τυχεῖν τοῦ ὄρθρινου ἔλεους, ὡς ἂν καταξιωθεῖεν τῆς ἀνατολῆς τοῦ Σωτῆρος. Τὸ ὄρθρινον γὰρ ἔλεος Χριστοῦ τὸ ἐπὶ πάντας ἀνατεῖλαι ἀνθρώπων. Ὡς γὰρ πάλαι γέγονε πρωτὰ τῷ προτέρῳ λαῷ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν ἧς κατηξιώθησαν ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντες, οὕτως ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τὸ ὄρθρινον ἔλεος τοῖς πᾶσιν ἐξέλαμψε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς σωτηρίου ἀνατολῆς, ἧς καταξιωθῆναι διδάσκονται οἱ ἠμαρθάνοντες διὰ τῆς προσευχῆς αἰτεῖν· ἀλλὰ καὶ λέγειν μετὰ τῶν ἄλλων· Καὶ ἕστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ φανήτω παρὰ τοῖς δούλοις σου τὰ ἔργα σου καὶ τὸ κάλλος Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ καταξιωθεῖεν τῆς τοῦ τε κάλλους, περὶ οὗ εἴρηται, Ὁραῖος κάλλει ἀπάντων τῶν κατὰ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐπινοουμένων.

41.

Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀβύσσηται. Ἀνεπίτητος ὁ ψαλμὸς. Μήποτε δὲ οὐτε ψαλμὸς τυγχάνει, ἀλλὰ τις προφητεία βαθυτέρους περιέχουσα λόγους περὶ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελειομένων ; Πολλὴν δὲ ἀσυμφωνίαν ἔχει τὰ προκείμενα πρὸς τὸν ἀνωτέρω ψαλμὸν τὴν ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἐσχάτην ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διὰ τῆς Μωϋσέως

προσευχῆς ἐθέσπιζεν· ὁ δὲ παρὼν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ πειρατήρια τοῦ κατὰ Κύριον τελειούμενου περιέχει· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸν ἐν τῇ ἔρημῳ πειρασμὸν προφητεύει, ὅτε ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι νίκην αὐτοῦ. Τί δὴ οὐνοφῆσιν ὁ προφητικὸς λόγος; Ὁ μὲν πρότερος λαὸς ὁ διὰ τῆς προηγουμένης Μωϋσείως προσευχῆς ἀποκλαυσάμενος ὁμολογεῖ φάσκων, Ὅτι ἐξελλοπομεν ἐν τῇ ὄργῃ σου, καὶ τὰ λοιπὰ, ὅσα ἐδηλοῦτο διὰ τῶν ἐμφορομένων· ὁ δὲ μέλλων συστήσασθαι μετ' ἐκεῖνον τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ λαὸς, ἐπὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου πεποιθὼς, καὶ ἀεὶ ἐν αὐτῇ κατοικῶν, ἀτάραχος καὶ ἀσάλευτος διαμένει· ὡς ἂν, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ αὐλιζόμενος, οὐδένα τε τῶν πειρασμῶν ἐπιστραφῆσεται, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστῳ εἰρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἄντιλήπτω μου εἶ καὶ καταφυγὴ μου, ὁ Θεός μου, ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ὁ μὲν Σύμμαχος, Ὁ κατοικῶν ὑπὸ σκέπην τοῦ Ὑψίστου· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, Ὁ καθήμενος ἐν ἀποκρύφῳ Ὑψίστου, ἐκεδώκασιν· σημαίνοντος τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Θεὸν ἐν Χριστῷ ἀγωνιζομένου τὸ ἐδραῖον καὶ ἀπτότητον τῆς διανοίας, καὶ ὡς ἐν ἀποκρύφῳ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἔνοικος ἐγκαθίσταται καὶ βοηθὸς αὐτὸς ὁ Ὑψίστος. Πάλιν δὲ ἀντὶ τοῦ, Ἐκ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐν σκέπῃ ἰκανοῦ αὐλισθήσεται· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὑπὸ σκιᾶν τοῦ ἰκανοῦ νυκτερεύων, εἰρήκασιν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐν προοιμίῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διελάλησε· τὰ δ' ἕξῃς αὐτῷ προσφωνεῖ, καὶ τὸν πάντα λόγον εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀποτείνεται, ἥτοι τοῦ τῷ Χριστῷ ἀγωνιζομένου καὶ νικῶντος, ἦ καὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοουμένου ἀνθρώπου, ᾧ δίκην ὀργάνου κέχρητο ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ Λόγος· καὶ γὰρ οὗτος, ἐν βοήθειᾳ κατοικῶν τοῦ Ὑψίστου, ὑπὸ τὴν σκέπην ἠύλιζετο τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ Θεοῦ Λόγου, ἐπισκιάζοντος αὐτῷ τῇ αὐτοῦ θεότητι, εἰχέ τε ἀντιλήπτορα καὶ καταφυγὴν καὶ ἐλπίδας αὐτοῦ τὴν πληροῦσαν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμιν. Ὡπερ δὲ σῶμα Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπειον αὐτοῦ ὄργανον ἐχημάτισεν, οὕτω καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ Χριστοῦ σῶμα προστηγόμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου λέγοντος; Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.

Εἰκότως τοιγαρῶν τὰ ἐν τοῖς προκειμένοις λεγόμενα ὡς περὶ τοῦ σώματος Χριστοῦ ἀναφέρονται ἂν καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπειον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ τελειούμενον. Ἐν οὕτως εἰρημένων, ἕξῃς ὁ λόγος διεξέρχεται ὅσα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπάρξει τῷ κατοικοῦντι ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου καὶ αὐλιζομένῳ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ, λέγοντι τε τῷ Κυρίῳ· Ἄντιλήπτω μου εἶ καὶ καταφυγὴ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ περὶ αὐτὸν γενησόμενα, καταλέγει διὰ τῶν ἐπομένων· Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται με ἐκ παγίδος θηρευτῶν, ἀπὸ λόγου ταραχῶδους. Ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας

daicæ gentis abjectionem vacinabatur; hic vero certamina et tentationes ejus qui secundum Dominum consummatur, complectitur; imo etiam Salvatoris nostri in deserto tentationem prænuntiat, quando assumptus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo, prædicitque ejus in omnibus victoriam. Quid itaque ait propheticus sermo? Prior quidem populus, qui in præcedenti Moysis oratione plorabat, hæc confitebatur, *Quia defecimus in ira tua*, et cætera, quæ ibidem declarantur; populus vero qui post illum a Deo per Christum constituendus erat, adjutorio Altissimi confusus, in ipsoque semper habitans, perturbatione et commotione vacuus manet; utpote qui sub tegumento Dei sedes habeat, tentationumque nullam aversabitur, sed in singulis dicit Domino: *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum*. Pro illo autem, *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, Symmachus, *Qui habitat sub tegumento Altissimi*; Aquila vero et quinta editio, *Qui sedet in abscondito Altissimi*, ediderunt. Quo significatur ejus, qui secundum Deum in Christo concertat, firmus et imperterritus animus, et quomodo in recessu animæ ejus habitet sedeatque adjutor ejus Altissimus. Rursumque, pro illo, *In tegumento Dei cæli commorabitur*, Aquila, *In tegumento fortis commorabitur*; Symmachus autem, *Sub umbra fortis pernoctans*, interpretati sunt. Sed hæc quidem quasi in procæmiis Spiritus sanctus locutus est: quæ sequuntur autem ad eum dirigit, totumque sermonem ad ejus personam refert, qui pro Christo concertat ac superat; sive etiam ad hominem qui in Salvatore esse intelligitur, quo ceu instrumento usum est Dei Verbum quod præexistebat. Etenim ille in adjutorio Altissimi habitans, sub tegumento inhabitantis in se Dei Verbi commorabatur, qui deitate sua ipsum inumbrabat; atque is in susceptorem, refugium et spem habebat ipsam Dei Verbi virtutem, qua replebatur. Quemadmodum autem Christi corpus humanum illius instrumentum erat; sic et populus ejus, Christi corpus a sancto Apostolo vocatur his verbis: *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte* ⁶⁹.

Merito igitur quæ hic quasi de corpore Christi dicuntur, etiam ad humanitatem Salvatoris nostri referantur, atque ad eum qui in ipso consummatus est. Quæ cum hac ratione dicta sint, deinceps enarratur, quanta a Deo conferenda sint in eum, qui habitat in adjutorio Altissimi, et sub tegumento Dei commoratur, ac dicit Domino, *Susceptor meus es, et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum*. Quænam autem illi conferenda sint in sequentibus narrat: — *Vers. 3-9. Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, et a verbo turbulento. In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Sancto circumdabit te veritas ejus, non timebis a ti-*

⁶⁹ 1 Cor. xii. 27.

more nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, a ruina et demonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis. Quoniam tu spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum. Insultus plurimos in eum fore prænuntiat, qui in vaticinio enuntiat. Hic vero perrarus erat et mirabilis, in abscondito Altissimi sedens, sub umbra fortis commorans et Domino dicens, *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum*; sive secundum Aquilam, *Deus meus, confidam in illo*; aut secundum Symmachum, *Deus meus, et bonam fiduciam habebō in illo*. Adversus eum igitur, qui eo quo dictum est modo in Dei auxilio repositus erat, insidias quædam et conjurationes sexcentorum hostium insurrexerunt: quæ scilicet laquei venantium, sermones turbulentī, timor nocturnus, sagitta volans in die, negotium perambulans in tenebris ruina demonii meridiani vocatæ sunt: ad hæc vero, millia et decem millia; ita ut millia sinistram; decem vero millia dexteram ejus occuparent. Nam hæc dextris partibus, utpote firmioribus et fortioribus, insidiabantur. Ait vero nullum horum eum qui in vaticinio fertur attingere posse. Præterea dicitur eum incessurum esse non modo supra serpentes et scorpiones, nam hæc modica erant; sed super aspidem et basiliscum, et conculcaturum esse leonem et draconem: quæ sane inter feras et reptilia principem obtinent locum. Existimo autem his principes hujus sæculi significari, necnon invisibiles et primarias potestates. Verumtamen qui in prophetia fertur omnes simul conculcaturus esse dicitur. Nam *super aspidem, inquit, et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.*

ἀρχοντικὰς δυνάμεις. Πλὴν ὁμοῦς ὁ προφητευόμενος γὰρ, φησὶν, ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλλοκον, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα.

Quis igitur hic fuerit, cui talia competere possint; et quis populus quem decem millia inimicorum ad dexteram oppugnant, ad alterum vero latus millia, neque audent ad eum accedere, sed coram eo cadunt; age disquiramus. Dico autem aliquo modo posse hæc referri ad hominem in Christo consummatum; qualis erat Paulus, qui dicebat, *Scio hominem in Christo*⁶⁴: et ad omnes qui perinde atque ille dicere possint, *Quis nos separabit a charitate Dei? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius*⁶⁵? ac rursus, *Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque instantia, neque futura, neque virtutes, neque alitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu*⁶⁶: ad hæc vero quisquis dicere potest, *Sed in his omnibus superamus*⁶⁷, dignus sane fuerit ut de ipso hæc voces proferantur. Talis quippe homo habitans in adjutorio Altissimi, et in tegumento Dei

αὐτοῦ ἐλπίζει. Ὅπλω κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ, οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερνοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μισημένου. Περσεύεται ἐκ τοῦ κλιτοῦ σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγυῖ. Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἁμαρτωλῶν ἔσται. Ὅτι σὺ ἡ ἐλπίς μου, τὸν Ὑψίστον ἔθου καταφυγῆν σου. Πολλὰς ἐπαναστάσεις ὁ λόγος πραγματεύει γενήσεσθαι τῷ προφητευόμενῳ. Οὗτος δὲ ἦν σπάνος τις καὶ θαυμαστός, ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ Ὑψίστου καθήμενος, ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ἱκανοῦ αὐλιζόμενος, καὶ λέγων τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου καὶ καταφυγῆ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ὁ Θεός μου, πεποιθήσω ἐν αὐτῷ· ἢ, Ὁ Θεός μου, καὶ εὐθαρσῆσω ἐν αὐτῷ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Τούτῳ δὲ οὖν τῷ τῶν εἰρημένων τρόπῳ ἀνακειμένη τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ ἐπιβουλαὶ τινες καὶ συσκευαὶ μυρίων κατ' αὐτοῦ στρατευομένων ἐπανάστησαν· παγίδες γοῦν θηρευτῶν ὠνομάσθησαν, καὶ λόγοι ταραχώδεις, καὶ φόβος νυκτερινός, καὶ βέλος πετόμενον ἡμέρας, καὶ πρᾶγμα ἐν σκότει διαπορευόμενον, καὶ σύμπτωμα δαιμονίου μισημένου· καὶ πρὸς τούτοις ἅπασι χιλιάδες καὶ μυριάδες· ἀ μὲν χιλιάδες τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ ἀπολαμβάνουσαι, αὐτὰ δὲ τὰ δεξιὰ μυριάδες. Αὐτὰ γὰρ τοῖς δεξιῶς ὡς ἐν κραταιότεροις καὶ ἰσχυροτέροις μέρεσιν ἐπεδούλευον. Τούτων δὲ πάντων οὐδὲν προσψαύειν τῷ περιούσιῳ λόγῳ προφητεύει. Ἐπι δὲ πρὸς τούτοις ἐπιθήσεσθαι λέγεται, (1) ὅτι καὶ ἐπάνω ἔφερον καὶ σκορπίων· μικρὰ γὰρ ἦν ταῦτα· ἀλλ' ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλλοκον, καταπατήσειν τε λέοντα καὶ δράκοντα· ἃ δὲ βασιλικώτατα καὶ ἀρχικώτατα τῶν ἐν θηρίοις καὶ ἐρπυσσίνων τυγχάνει. Οἶμαι γοῦν διὰ τούτων τοὺς ἔρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου σημαίνεσθαι, καὶ τὰς ἀοράτους καὶ καταπατήσειν ἀθρόως λέγεται τὰς πάσας. Ἐπιθήσῃ

Τίς οὖν γένοιτ' ἂν τοιοῦτος, ὡς ἐφαρμύζειν αὐτῷ δύνασθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ ὅς ὁ λαὸς μὲν ἐχθρῶν μὲν μυριάδας ἐπιστρατεύεται αὐτοῦ τοῖς δεξιῶς, τοῖς δὲ κατὰ θάτερον μέρος χιλιάδας, μὴ τολμᾶν δὲ αὐτοῦ προσψαύειν, καταπίπτειν δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, φέρε κατανοήσωμεν. Φημὶ δὲ κατ' ἓνα τρόπον ἀναφέρεισθαι ταῦτα ἐπὶ τὸν ἐν Χριστῷ τετελειωμένον ἄνθρωπον· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ*· ἐπὶ πάντα τε τὸν ὁμοίως ἐκεῖνον λέγειν δυνάμενον· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; ὀλέθρις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχηρα;* καὶ πάλιν· *Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ὑψώματα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κλιεῖς ἐτέρα δυνησεται ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· ὁ δὲ πρὸς τούτοις οἷος τῶν ὧν λέγειν· *Ἄλλ' ἐν τούτοις πάνσιν ὑπερνικώμεθα*, ἄξιος ἂν γένοιτο τοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ λεχθῆναι τὰς προ-

⁶⁴ II Cor. xii, 2. ⁶⁵ Rom. viii 35. ⁶⁶ ibid. 38, 39. ⁶⁷ ibid. 37.

(1) Ὁ: μῆ.

κειμένας φωνάς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, κατοικῶν ἐν βο-
 θείᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ ἀλιζό-
 μενος, ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· *Ἀντιλήπτω μου εἶ καὶ*
καταφυγῇ μου, ὁ Θεός, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν.
 Ταῦτα δὲ αὐτοῦ διαθέσει τελεία εἰρηκότος, θεσπίζει
 αὐτῷ τὸ θεῖον Πνεῦμα, ὅτι δὴ ἀσφαλῆ εἶλατο φύλακα,
 καὶ καλὴν ἐκτήσατο καταφυγὴν τὸν Κύριον. Τοιοῦτον
 γὰρ ἔχων βοηθὸν καὶ πρόμαχον καὶ ὑπερασπιστήν,
 οὐδένα τῶν ἐχθρῶν φοβήθησεται, ἅτε αὐτοῦ τοῦ
 Κυρίου βουμένου αὐτὸν ἐξ ἀπάντων. Καὶ γὰρ ἐκ
 παγίδος θηρευτῶν ἐξελεῖται αὐτὸν, καὶ ἀπὸ λόγου
 παραώδους τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει αὐ-
 τῷ· καὶ πάντα δὲ τὰ ἐξῆς κατηγορημένα ἐπὶ πάντα
 τὸν ἐν Χριστῷ τέλειον ἄνθρωπον ἀνενεχθήσεται, καὶ
 ἐπὶ τὸ σῶμα δὲ Χριστοῦ, ἦτοι τὸν ἐκ τελείων ψυχῶν
 κατεσκευασμένον μαρτύρων χορὸν· ἢ τὴν τελείαν
 Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρεστήσατο, μὴ
 ἔχουσαν σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Ὁ γοῦν
 ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσιν ἐπηγγελμένος τὴν Ἐκ-
 κλησίαν αὐτοῦ, ὡς μὴ πύλας ἕδου κατισχύσειν αὐτῆς,
 αὐτὸς αὐτῆς καὶ φύλαξ καὶ φρουρὸς ἔσται, περι-
 φράττων αὐτὴν καὶ ἀσφαλιζόμενος, πρὸς τὸ μὴ τὰς
 πύλας τοῦ ἕδου κατισχύειν αὐτῆς. Διὸ τῇ τοιαύτῃ
 Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ τοιοῦτῳ δὴ Χριστοῦ μαρτύρων
 χορῷ, τῷ κατοικίᾳ μὲν μηδαμῶς ἔχοντι ἐπὶ γῆς,
 δυναμένῳ δὲ λέγειν, *Ἡμῶν δὲ ὁ πᾶντοτε ἐν*
οὐρανοῖς ὑπάρχει, λεχθήσεται· Ὁ κατοικῶν ἐν
βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐ-
ρανοῦ ἀλισηθήσεται. Εἴτ' ἐρεῖ μὲν αὐτὸς τῷ Κυρίῳ,
 ὃ εἶλατο κατοικεῖν ὑπὸ τὴν σκέπην· *Ἀντιλήπτω*
μου εἶ καὶ καταφυγῇ μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ
ἐπ' αὐτόν. Κτησαμένῳ δὲ αὐτῷ τοιοῦτον φύλακα καὶ
 τοιοῦτον σωτήρα καὶ βοηθὸν ἐπιγραφαιμένῳ λεχθή-
 σεται ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος, ὡς ἄρα εἶη καλὴν
 εὐράμενος ἑαυτῷ μερίδα καὶ τεῖχος ὄχυρον, ὅπλον
 τε ἀμαχὸν τὸν ἑαυτοῦ Κύριον. Τοῦτον γὰρ ἔχων ἐν
 ἀσφαλεῖ καὶ ἀμερίμῳ οἰκῆσει, ἅτε κατοικῶν ἐν
 βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ ἱκανοῦ ἀλιζόμενος.

Ἐἴ γοῦν ποτε, φησὶν, οἱ τῶν ἀνθρωπείων ψυχῶν
 θηρευταί, ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι δυνάμεις κατὰ τὸ
 σύνθηδες αὐτοῖς παγίδας λαθραίας ἐγκυρῦπτοντες,
 προβάλλεσθαι κατὰ σοῦ πειρῶντο, οὐδὲν αὐτοῖς ἔσται
 πλεον· ὅτι αὐτὸς Κύριος ῥύσεται σε ἐκ παγίδος θη-
 ρευτῶν, *Ἡ παγὶς συνετρίβη, καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθη-*
μεν. Εἰ δὲ καὶ λόγοις θορυβεῖν ἐπιχειροῖεν ἰέντες
 ἑαυτῶν τὸν τῆς ἀσεβείας ἰδὲν διὰ τῆς ἑαυτῶν γλώσσης,
 ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν πάλιν ὁ Κύριος ἀβλαβῆ τὸν
 ἑαυτοῦ ἄνθρωπον φυλάξει· *Ἴνα μὴ ὁ φλογμὸς τοῦ τῶν*
ἀνθρώπων βίου καὶ ὁ τῆς κακίας καύσων, ἐπὶ πλεῖον
ἐκκαυθεῖς, ἐξάψῃ τὰ κακὰ κατὰ τοῦ τῆς εὐσεβείας
ἀθλήτου, θεσπίζει φάσκων ὁ λόγος αὐτῷ· Ἐν τοῖς με-
ταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς
πέτρυγας αὐτοῦ ἐπισκιάσει. Εἰ δὲ καὶ πολεμίων στίφη
 πετυρωμένα καὶ θανατηφόρα βέλη λόγων ψευδῶν καὶ
 τῆς ἀληθείας ἐναντιῶν ἀκοντίζοι κατὰ τοῦ δηλουμένου,
 αὐτὸς μὲν ἡσυχάσει νόμῳ θείῳ πειθαρχῶν λέγοντι·
Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγή-

A commorans, dicit Domino : *Susceptor meus es et*
refugium meum, Deus, et sperabo in eum. Hæc quip-
 pe ex perfecto et sincero affectu dicentem, vaticinatur
 divinus Spiritus tutum elegisse custodem, et
 pulchrum obtinuisse refugium, scilicet Dominum.
 Cum talem quippe adjutorem, propugnatorem et
 protectorem nactus sit, nullum inimicorum pertimescet,
 quia ipsum Dominus ex omnibus eruit. Et
 enim ex laqueo venantium liberabit eum, et a verbo
 turbulento, scapulis suis obumbrabit ei : pariterque
 omnia quæ sub hæc recensentur, ad quemvis in
 Christo perfectum hominem referentur; itemque ad
 corpus Christi, videlicet ad martyrum chorum ex
 perfectis animabus compositum; sive ad perfectam
 Ecclesiam ipsius, quam ipse sibi astare fecit, nulla
 macula aut labe aut quopiam simili affectam. Qui
 igitur Ecclesiam suam se supra petram fundaturum
 esse pollicitus est; ita ut portæ inferi nunquam
 prævaleant adversus eam, illius ipse et custos et
 præsidiarius erit, ipsam circummuniens et vallans,
 ne portæ inferi prævaleant adversus eam. Quamobrem
 huiusmodi Ecclesiæ, et huiusmodi Christi
 martyrum choro, qui habitaculum quidem nulla-
 tenus in terra habet, sed hæc fari potest, *Nostra*
autem conversatio in cælis est 68, dicetur, *Qui habitat*
in adjutorio Altissimi, in tegumento Dei cæli commo-
rabitur. Deinde dicit quidem ipse Domino, sub cu-
 jus tegumento habitare cooptavit, *Susceptor meus*
es et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum.
 Cum autem talem custodem nactus sit, et talem
 sibi servatorem et adjutorem ascripserit, dicit illi
 Spiritus divinus, optimam ipsum portionem ade-
 ptum esse, murum firmissimum, inexpugnabile scu-
 tum, scilicet Dominum suum. Hunc quippe nactus,
 in tuto et sine sollicitudine deget, utpote qui habi-
 tet in adjutorio Altissimi, et in tegumento fortis
 commoretur.

Si itaque illi, ait, humanarum animarum venatores,
 invisibiles scilicet et occultæ virtutes, pro more
 solito laqueos clam occultantes, te unquam aggrediantur,
 nihil proderit illis : quia ipse Dominus eruet te de
 laqueo venantium, *Laqueus contritus est, et nos liberati sumus* 69.
 Quod si eum sermonibus quoque turbare tentaverint,
 impietatis suæ virus lingua emittentes, his etiam
 illæsum hominem suum Dominus servabit. Ac ne humanæ
 vitæ æstus et ardor malitiæ magis magisque incensus,
 contra pietatis athletam mala succendat, hæc sermo ipsi
 vaticinatur : *In scapulis suis obumbrabit tibi, et sub ven-*
enis ejus sperabis. Quod si inimicorum agmina, ignita
 et lethifera mendacium et cum vero pugnantium
 sermonum tela jaculentur adversus memoratum hominem,
 ille quidem quiescet, divinæ legi obtemperans
 quæ ait : *Dominus pro vobis pugnabit, et vos tacebitis* :
 opportune autem ipsi dicitur : *Scuto circumdabit te*
veritas ejus. Ipsa namque Christi

68 Philip. III, 20. 69 Psal. CXXIII, 7.

πάντα δὲ τὰ ἐνικῶς εἰπὼν ὡς πρὸς ἓνα τινὰ, ἐπισυνάπτει λέγων, Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· σαφέστατα παρίσταται, ὅτι Κύριος ἦν πρὸς ὃν ταῦτα πάντα ἐλέγετο. Μηδεμὶς γὰρ διαμέσου ἐναλλαγῆς προσώπου γενομένου, συνήψεν ὁ λόγος ὑπὸ μίαν διάνοιαν ὡς πρὸς ἓνα τὰ πάντα· παρέστησέ τε τίς ποτε ἦν οὗτος, διασαφῶν ἐξῆς καὶ λέγων· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου. Ἐπειδὴ γὰρ σὺ, φησὶν, ὦ Κύριε, ἐφ' ὃν ἐγὼ ἠλπισα, τὸν Ὑψιστον, δηλαδὴ τὸν ἀνωτάτω Θεόν, καὶ σαυτοῦ Πατέρα, καταφυγὴν ἔθου σαυτοῦ, διὰ τοῦτο οὐ προσελεύσεται σοι οὔτε χιλιάς, οὔτε μυριάς, οὔτε παγίδες θηρευτῶν, οὔτε τι ἕτερον τῶν κατηριθμημένων· καὶ ἐπειδήπερ σὺ, ὦ Κύριε, εἰ μου τοῦ ταῦτα λέγοντος ἐλπὶς, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος εἶπον περὶ σοῦ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἢ, Ὁ καθήμενος ἐν ἀποκρύφῳ Ὑψίστου· ἐπειδήπερ ἐν ἀπορρήτοις καὶ ἀποκρύφους σύνεδρόν σε καὶ σύνθρονον ὁ Ὑψιστος ἐποίησατο, φήσας πρὸς σί· Κάθου ἐκ τῶν δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Ὑψίστου δὲ νοουμένου ἐν τούτοις τοῦ ἀνωτάτου Θεοῦ τῶν ὧν· Κυρίου δὲ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς τὸν Ὑψιστον ἔθετο καταφυγὴν αὐτοῦ, εἰκότως καὶ Μωϋσῆς τῷ αὐτῷ θεῷ Πνεύματι θεοφορούμενος ἐδίδασκεν ἐν μεγάλῃ φῆθι λέγων· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, ὡς διασπείρον υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Διὰ τούτων γοῦν καὶ ὁ Μωϋσῆς Ὑψιστον σαφῶς προσεῖπε τὸν ἀγέννητον Θεόν, διανέμοντα τὰ ἐπιγῆς ἔθνη τοῖς ἑαυτοῦ ἀγγέλοις· Κύριον δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὑποδεεγμένον. Αὐτὸς δ' οὖν οὗτος ὁ Κύριος καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου κατοικεῖν ἐλέγετο, καταφυγὴν τε ἑαυτοῦ τὸν Ὑψιστον τεθεῖσθαι, δηλαδὴ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Διὸ λέλεκται πρὸς αὐτόν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου. Ἐπεὶ δὲ Ἰουδαϊκώτερον ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος τὴν ἐρμηνείαν ἐκθεθείκασιν, ὑφορώμενοι ἢ περὶ τοῦ Ὑψίστου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἀποδεδομένον ἡμῖν δόγμα· καὶ ὁ μὲν Ἀκύλας ἠρμήνευσεν εἰπὼν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, ὕψιστον ἔθου κα κατοικητήριόν σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Σὺ γὰρ, Θεέ, ἀφοβία μου, ὕψιστην ἔθου τὴν κατοικησίαν σου· τηρητέον πρῶτον μὲν, ὡς ἡ πέμπτη ἐκδοσις συνῆδει τοῖς Ἐβδομήκοντα, φήσασα καὶ αὐτὴ· Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, τὸν Ὑψιστον ἔθου καταφυγὴν σου· δεύτερον, ὡς ἡ Ἑβραϊκὴ φωνή, Ἐλιων περιέχουσα τὸν Ὑψιστον δηλοῖ. Εὐρόμεν γοῦν ἐν νς' ψαλμῷ κείμενον τὸ, Κεκραξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον· ἐνθα ἀντὶ τοῦ, τὸν ὕψιστον, τὸ Ἑβραϊκὸν Ἐλιων περιέχει, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Οὐκ ἔρα χρῆ βιαζομένους τὴν ἀλήθειαν διαστρέφειν. Καὶ ἄλλως δὲ, εἴπερ κατὰ τὸν Ἀκύλαν πρὸς αὐτόν τὸν Κύριον λέλεκται, Ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπὶς μου, ὕψιστον ἔθου κατοικητήριόν σου· ἢ κατὰ

A sic infert : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum* ; apertissime declarans Dominum esse ad quem hæc omnia dicebantur. Cum nulla enim in medio personæ mutatio facta sit, omnia una sententia, quasi uni dicta, concinnata sunt, ac his verbis clare significatur declaraturque quis ille sit : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum*. Quia enim, inquit, tu, Domine, in quem ego speravi, Altissimum, id est supremum Deum et Patrem tuum, refugium tuum posuisti, ideo non accedent ad te, neque millia, neque decem millia, nec laquei venantium, neque aliud quidpiam ex memoratis : et quia tu, Domine, spes mei es hæc dicentis : *Altissimum posuisti refugium tuum* ; idem initio sermonis de te dicebam : *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, aut : *Qui habitat in abscondito Altissimi*, quia in arcanis et occultis te Altissimus sedis et throni consortem effecit, te sic alloquens : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ¹².

Cum autem Altissimus hic pro supremo omnium Deo intelligatur ; Dominus autem pro Filio Dei, qui Altissimum posuit refugium suum ; jure Moyses ejusdem Spiritus numine afflatus in magno cantico hæc docuit : *Quando dividebat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam, constituit terminos populorum, secundum numerum angelorum Dei. Et facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel* ¹³. His enim Moyses Deum ingenitum liquido Altissimum appellavit, qui gentes terræ angelis suis distribuit ; Dominum vero Filium Dei, qui Israel a Patre suscepit. Hic ergo ipse Dominus in adjutorio Altissimi habitare affirmabatur, et Altissimum posuisse refugium suum, videlicet Patrem suum. Quamobrem dictum est illi : *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum*. Quia vero Aquila et Symmachus modo ad Judaicam sententiam propius accedente interpretati sunt, doctrinam a nobis de Altissimo et de Domino traditam suspectam habentes ; Aquila enim edidit, *Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posui habitaculum tuum* ; Symmachus vero, *Tu enim, Deus, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam* ; observandum primo est, quintam editionem Septuaginta Interpretibus accinere, nam et ipsa sic habet, *Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum* ; secundo, Hebraicam vocem, quæ *Eliion* habet *Altissimum* significare. In *LVI* enim psalmo sic expressum invenimus ¹⁴ : *Clamabo ad Deum altissimum* : ubi pro illo, *altissimum*, Hebraicum exemplar, *Eliion*, circumfert, ut et in præsentī. Non oportet ergo violentia utentes veritatem evertere. Et alioquin si secundum Aquilam ipsi Domino dictum sit, *Quoniam tu es, Domine, spes mea, altissimum posui habitaculum tuum* ; aut secundum

¹² Psal. cix, 1. ¹³ Deut. xxxii, 8, 9. ¹⁴ Psal. lvi 3.

Symmachum, Tu enim, Deus, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam; et sermo, ut Judæi opinantur, ad Deum universorum referatur: cur deinceps additur, secundum Aquilam, Non importabitur tibi malitia, et plaga non appropinquabit tegumento tuo, quoniam angelis suis præcipiet ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus tolent te, ne forte offendant in lapide pes tuus; secundum Symmachum vero, post illud, Tu, Domine, fiducia mea, altissimam posuisti habitationem tuam; qua de causa subjicitur, Non prævalebit adversum te malum, neque plaga appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus gestabunt te, ut ne impingas in lapidem pede tuo? Hæc quippe de Deo universorum dicta putare, qui non omnium impiissimum fuerit? Quis enim angelis suis mandet de Deo universorum, ut custodiant eum in omnibus viis ipsius? aut quomodo Deum, qui supra omnia est, manibus gestabunt, ut non offendant ad lapidem pes ejus? At vides non licere per sermonis seriem, hæc ad personam Dei, qui supra omnia est, referre: neque item superius dicta ab illo, Quoniam ipse liberabit te de laqueo venantium, a verbo turbulento. In scapulis suis obumbrabit tibi et sub pennis ejus sperabis, et cætera quæ sequuntur.

Quod si quis hæc accipiat de Christo Dei, qui hic, ut etiam alibi, Dominus vocatur, is non aberraverit a vero: nam Apostolus quoque ait: Unus Deus ex quo omnia, et unus Dominus per quem omnia⁷⁶: ac rursus, Unus Dominus, inquit, una fides, unum baptisma. Unus Deus, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus⁷⁷. Duo autem Domini aperte a Davide dicti sunt in illo, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum⁷⁸; imo etiam illud Moysis, Pluit Dominus a Domino in Sodomam et Gomorrhæam sulphur et ignem⁷⁹, eidem sententiæ astipuletur; quemadmodum etiam cum diceret, Quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob⁸⁰; manifeste quippe hinc et Altissimum et Dominum nosse videtur; Altissimum quidem eum, qui distribuit et sortes dat angelis suis; Dominum vero, qui cum angelis præcellentem omnium gentium sortem accipit. Quia igitur Dominus, qui hic indicatur, forma servi accepta, in similitudinem hominum factus est et habitu inventus ut homo, ac post baptismum in Jordane omnem passus tentationem est, quando ductus est a Spiritu in desertum ut tentaretur a diabolo, et in solitudine quadraginta diebus et quadraginta noctibus tentatus est, et erat cum feris, ut ait evangelista⁸¹; jure hæc omnia Spiritus sanctus prænuntiare occupat, significans quanta diebus quadraginta tentatus, quanta totidem noctibus sustinuit. Cum enim ad Evangelium regni Dei prædi-

τὸν Σύμμαχον, Σὺ γὰρ, Κύριε, ἀφοβία μου, ὑψίστην ἔθου τὴν οἰκησὶν σου· ἀναφέρεται τε ὁ λόγος, ὡς ἂν οἰθηθεῖεν Ἰουδαίων παῖδες, ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων θεῶν, πῶς συνήπται ἐξῆς κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν τὸ, Οὐ μεταχθήσεται πρὸς σὲ κακία, καὶ ἀφῆ οὐκ ἔργαι ἐν σκέπη σου· ὅτι ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται σε φυλάξαι ἐν πάσαις ὁδοῖς σου. Ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, μὴ ποτε προσκόψῃ ἐν λίθῳ ὁ πούς σου· καὶ δὲ τὸν Σύμμαχον, μετὰ τὸ, Σὺ, Κύριε, ἀφοβία μου, ὑψίστην ἔθου τὴν οἰκησὶν σου· πῶς ἐπιλέγεται τὸ, Οὐ κατισχύσει σου κακὸν· οὐδὲ ἀφῆ ἔργισα τῇ σκηπῇ σου. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ἐντελεῖται περὶ σοῦ φυλάσσειν σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐπὶ χειρῶν βαστάσουσί σε, ἵνα μὴ προσπαση ἐν λίθῳ ποδὶ σου; Ταῦτα γὰρ πρὸς τὸν τῶν ὄλων θεῶν λέγεσθαι πῶς οὐκ ἂν εἴη πάντων ἀσεβέστατος; Τίς γὰρ ὁ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελλόμενος περὶ τοῦ θεῶν τῶν ὄλων, ὥστε φυλάττειν αὐτὸν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ; ἢ πῶς τὸν ἐπὶ πάντων θεῶν ἐπὶ χειρῶν βαστάσουσιν, ἵνα μὴ προσπαση λίθῳ ὁ πούς αὐτοῦ; Ἄλλ' ὁρᾶς, ὡς ὁ λόγος οὐκ ἐπιτρέπεται εἰς πρόσωπον τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ ταῦτα ἀναφῆρεσθαι· ἐπὶ μὲν τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τοῦ, Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται σε ἐκ παγίδος θηρευτῶν, ἀπὸ λόγου ταραχώδους. Ἐν τοῖς μεταφῆροις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἔλπιεις, καὶ τὰ τούτοις ἐπιόμενα.

Εἰ δέ τις ταῦτα ἐλάβοι ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐναυθα Κύριον, ὥσπερ οὖν καὶ ἐν ἄλλοις ὁμομασίμῳ, οὐκ ἂν διαμάρτοι τῆς ἀληθείας· ἐπὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος, Εἰς θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ πάλιν, Εἰς Κύριος, φησὶ, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Εἰς θεός ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι. Κύριοι τε ἐπὶ ἀντικρυς αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἀυτῶν ὀνομάσθησαν κατὰ τὸ Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς λέγων, Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σδομα καὶ Γόμορρα θέϊν καὶ πῦρ, τῆς αὐτῆς ἂν γένοιτο δόξης· ὥσπερ οὖν καὶ ἐν οἷς ἐφασκε τὸ, Ὅτε διεμέρισεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαός αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ἀντικρυς γὰρ διὰ τοῦ, τὸν Ὑψίστον καὶ Κύριον εἰδὸς φαίνεται· Ὑψίστον μὲν τὸν διανέμοντα καὶ κληροδοτοῦντα τοῖς αὐτοῦ ἀγγέλοις, Κύριον δὲ τὸν μετὰ τῶν ἀγγέλων κληρούμενον τὴν πάντων τῶν ἐθνῶν διαφῆρουσαν μερίδα. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ θελούμενος ἐν τούτοις Κύριος μορφήν δούλου λαβὼν ἐν ὁμοιωσὶ ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εὐρέθη ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινέ τε πάντα πειρασμῶν μετὰ τὸ βάπτισμα τὸ ἐν Ἰορδάνῃ, ὅτε ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐκ τῆν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ μ' ἡμέρας καὶ μ' νύκτας πειραζόμενος, καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, ὡς φησὶν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπειτα ταῦτα πάντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προλαβὼν ἕσπίζει, σημαίνον ὅσα τε ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις πειραζόμενος ὑπέμεινε, καὶ ὅσα κατὰ τὰς ἰσραηλιτικὰς

⁷⁶ I Cor. viii, 6. ⁷⁷ Ephes. iv, 5, 6. ⁷⁸ Psal. cix, 1. ⁷⁹ Gen. xix, 24. ⁸⁰ Deut. xxxii, 8, 9. ⁸¹ Marc. i, 13.

ταῖς ἡμέραις νύκτας. Μέλλον γὰρ ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον ἄ
 τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας παριέναι, πρὶν ἀρξασθαι τοῦ
 κηρύγματος, καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας,
 ἐπὶ τὰς ἐχθρὰς καὶ πολεμίας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους
 δυνάμεις ἀνήγετο· ὅπως, ἐκείνας πρῶτας καταγωνι-
 σάμενος καὶ καθελὼν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν πάλαι κατα-
 πονουμένων λύτρωσίν τε καὶ ἐλευθερίαν παρέλθοι.
 Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς δὴ μάλιστα πρῶτους τοὺς παρὰ
 πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θεοῦ εἶναι νομίσαντας, καὶ τὰς τῶν
 ἀνθρώπων ψυχὰς αἰχμαλώτους, ἀπὸ τῆς τοῦ τῶν ὄλων
 Θεοῦ γνώσεώς τε καὶ εὐσεβείας ἀφαρπάσαντας, καθυ-
 ποτάξει καὶ τῆς τυραννίδος καθελείν· εἶθ' οὕτως ἅπα-
 σιν ἀνθρώποις τὸ εὐαγγέλιον τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας
 παραδοῦναι. Διὸ δὴ πρὸ πάσης ἱστορουμένης αὐτοῦ
 πράξεως ἀνήγετο εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὅπου
 τοῦ διαβόλου· καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, ὡς φησὶν ὁ
 εὐαγγελιστῆς, θηρία προσειπὼν τὰς ἀπήγριωμένας
 καὶ θηριώδεις πονηρὰς δυνάμεις. Αὐτὰ δὴ οὖν ταῦτα
 καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς προαναφωνεῖ προφητικῶς Πνεύ-
 ματι ἀναγκαίως. Χρῆ γὰρ, διὰ τῶν ἔμπροσθεν διδασκέν-
 τας τὰ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρουσίας τοῦ προφη-
 τευμένου, καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου γεννήσεως αὐτοῦ,
 τὰ τε περὶ τοῦ θανάτου, ὅπως τε ἐκ σπέρματος Δαυὶδ
 προελεύσεσθαι προσεκλήρυκτο, ἀκολουθῶς καὶ τὸν ἀγῶνα
 μαθεῖν ἡμᾶς ὃν ἤρατο κατὰ τῶν ἀντικειμένων δυνά-
 μεων. Ταῦτα οὖν ἡ παρούσα παρίστησι προφητεῖα προ-
 λέγουσα, ὅσα κατὰ τὴν ἔρημον ὑπέμεινεν ἐφ' ὅλαις ἡμέ-
 ραις μ' καὶ νυξὶ ταῖς Ἰσαις πειραζόμενος ὅπου τοῦ διαβό-
 λου. Θηρευταὶ γὰρ ἦσαν περὶ αὐτὸν ἄορατοι δυνάμεις,
 πηγίδας αὐτῶ κατασκευάζουσαι. Καὶ αἱ μὲν λόγοις
 ταραχίδεσιν αὐτὸν θορυβεῖν πειρώμεναι, αἱ δὲ φοβεῖν
 κατὰ τὰς νύκτας, καὶ πάλιν ἄλλα δι' ἡμέρας βέλη
 νοητὰ πέμπουσα· κατ' αὐτοῦ· καὶ αὐθις ἕτεραι οὐκ
 ὀνομάσθαι ἡμῖν, οὐδὲ λελθῆναι δυνάμεναι θηταῖς
 ἀκοαῖς, πὸν κατ' αὐτοῦ πειρασμὸν πραγματευόμεναι·
 ὃ δὴ σημαίνει φάσκων ὁ λόγος, Ἐπὶ πρᾶγματος ἐν
 σκοτίαι διαπορευομένου· Ἄνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας ἡρ-
 μήνευσεν, Ἐπὶ ῥήματος ἐν σκοτομήνῃ περιπατοῦν-
 τος· ὃ δὲ Σύμμαχος, Οὐδὲ λουμὸν ζόφω ὀδεύοντα.

Ἦδη δὲ καὶ τὰ ἀναιδέστατα καὶ ἀρχοντικὰ τῶν δαι-
 μονίων, τὰ ἐν αὐτῇ τῇ μεσημβρίᾳ καὶ τῇ τοῦ ἡλιακοῦ
 φωτὸς ἀκμῇ τολμῶντα παραφαίνεσθαι, προσήεσαν
 αὐτῷ. Τῶν γὰρ ἄλλων τὸ οἰκτεῖον σκότος μεταδιω-
 κόντων, καὶ ἐν μόνῃ νυκτὶ φαντασιῶν εἰωθόντων, τὰ
 ἀναιδέστατα καὶ δι' ἡμέρας τολμᾶ φαίνεσθαι, καὶ ἐν
 μέσαις αὐγαῖς ἡλίου. Τοιαῦτα δὲ ἦν τὰ καὶ τῷ Σωτῆρι
 ἐπόντα· μεθ' ἡμέραν μὲν ὅν τοιαῦτα τινα αὐτῷ
 προσήει, κατὰ δὲ τὰς νύκτας ἕτερα. Διὸ εἰρηται ἐξῆς·
 Οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, καὶ ἀπὸ
 πρᾶγματος ἐν σκοτίαι διαπορευομένου. Ὅρωντα δὲ
 αὐτοῦ τὴν ἀμαχον καὶ ἀήττητον δύναμιν, ὁμοῦ πάλιν
 ἀθροιζόμενα κατὰ στίφῃ προσέειπεν αὐτῷ πλήθη
 δυνάμεων ἀντικειμένων. Καὶ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι
 παρ' ἀνθρώποις νομιζόμενοι θεοί, καὶ τὰ ἀντικείμενα
 πνεύματα, ξένην τινα φύσιν καὶ δύναμιν πάντων
 αὐτῶν καθαιρετικὴν θεώμενα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν, ὁμοῦ συνῆχθαι ἀπανταχόθεν, ἀθρόα
 τε ποσειέναι· καὶ ποσορήσειεν ἐθέλειν αὐτῷ. Καὶ τὰ

candum proditurus esset, antequam prædicationem
 iniret, et antequam beneficia hominibus impertiret,
 ad inimicas et adversarias generi humano virtutes
 adductus est; ut cum illas priores debellasset et
 destruxisset, sic ad eorum qui olim affligebantur
 redemptionem et libertatem curandam procederet.
 Oportebat enim primo illos qui apud omnes gentes
 pro diis reputabantur, hominumque animas captivas
 a cognitione Dei universorum et a pietate abripue-
 rant, subigere, eorum tyrannidem delere: deinde-
 que omnibus hominibus Evangelium regni Dei tra-
 dere. Quapropter ante omnes alias ejus actiones,
 quæ in historia feruntur, ductus est in desertum, ut
 tentaretur a diabolo, eratque cum feris, ut ait evan-
 gelista, feras nuncupans agrestes illas et ferinas
 malignas virtutes. Hæc igitur ipsa præsens psalmus
 prophético Spiritu necessario prænuntiat. Par quippe
 erat nos ante edoctos ea quæ ejus qui in propheta
 enuntiat adventum ad homines spectant, necnon quæ ad ejus carnalem generationem perti-
 nent, ad mortem item ejus, et ad modum quo ex
 semine David proditurus prænuntiabatur, ediscere;
 ac consequenter etiam de certamine ejus, quod con-
 tra adversarias potestates suscepit, erudiri. Hæc igitur
 præsens propheta declarat, prænuntians quanta
 in deserto sustinuit, diebus quadraginta totidem-
 que noctibus tentatus a diabolo. Venatores quippe
 illum circumdabant, invisibiles nempe potestates,
 laqueos ipsi parantes. Et aliæ quidem verbis
 turbulentis conturbare ipsum tentabant; aliæ in
 nocte perterrefacere. Aliæ item in die spiritualia
 tela immittebant in eum; rursus aliæ, quæ nec
 nominari nobis, nec dici mortalibus auribus pos-
 sunt, tentationem in eum adornabant: quod his
 significatur, *A negotio perambulante in tenebris*. Pro
 quo Aquila quidem interpretatus est, *A verbo in
 nocte illum perambulante*; Symmachus vero, *Neque
 pestem in caligine ambulantem*

Ad hæc vero etiam impudentissimi dæmoniorum
 principes, qui in meridie, vigente solis luce, appa-
 rere ausi sunt, accesserunt ad eum. Nam cum alii
 proprias sibi tenebras sectentur, et in sola nocte
 phantasias movere solcant; qui impudentissimi
 sunt, etiam in die apparere audent, et in mediis
 solaribus radiis. Tales erant qui Salvatorem adorti
 sunt; in die namque hujusmodi spiritus accede-
 bant ad eum, in noctibus autem alii. Quare dicitur
 postea, *Non timebis a timore nocturno, et a negotio
 perambulante in tenebris*. Cum autem invictam et
 insuperabilem ejus virtutem cernerent, agmine si-
 mul instructo, multitudo adversariorum potesta-
 tum ipsum aggressa est. Videturque mihi, illos
 olim, qui apud homines dii existimabantur, item-
 que adversarios spiritus, stupendam quamdam na-
 turam et virtutem sibi omnibus exitiosam in homi-
 ne Salvatoris nostri videntes, una congregatos un-
 dique confertim accessisse, ut irrumperent in eum.

Et primo quidem diabolus aliorum particularium spiritu opera ipsum tentasse : quare dictum est, *Et erat cum feris* ⁶¹. Quibusnam feris? id aperit in sequentibus sermo præsens his verbis, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Etenim, ut verisimile est, tali specie tali que forma suscepta, malignæ quædam virtutes, principatus et potestates, rectores mundi tenebrarum harum, ac spiritualia nequitiae, per aerem volantes; sive allegorico more, aspidem, basiliscum, leonem et draconem vocatæ; sive ob malitiæ similitudinem his comparatæ, omne tentationum genus in ipsum moverunt. In fine autem omnium, conspicatus diabolus eum super aspidem et basiliscum ambulare, omnesque ipsi subditas operationes conculcare: ipse demum accessit humilis et formidolosus, ipsique interrogationes in Evangeliiis descriptas proposuit, tentans eum ac dicens: Si Filius Dei es, hæc dicito, illa facito. Impetum itaque confertim a malignis spiritibus factum, eorumque eadem describit hæc prophetia: quæ illos una quidem coactos esse docet, neque tamen aliquid agere potuisse; sed cum appropinquarent ipsi, humi decidisse. Ideo dictum est, *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis*. Pro illo autem, *A latere tuo*, Aquila et Symmachus, *ex transverso tuo*, ediderunt; sic sinistram Salvatoris nuncupante divina Scriptura, quia fortasse penes eum nihil lævum aut sinistrum est. Cæterum de omnibus simul adversariis potestatibus dictum est illud, *Ad te autem non appropinquabunt*; itemque illud, *Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis*. Et hæc, inquit, omnia tibi accident; quoniam tu, Domine, spes mea, *Altissimum posuisti refugium tuum*.

Æstimo autem has invisibiles et adversarias potestates, quæ sub universo cælo erant, adversus eum confertim congregatas fuisse, quod perturbarentur ex allata ipsi voce, quando in columbæ specie Spiritus sanctus descendit in illum, et audita vox est desuper dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* ⁶². Hac igitur audita voce, conspicatæ item a Spiritu sancto per columbam commonstratum fuisse hominem Filium Dei appellatum, neque voci non credere, neque, hominem carne indutum cernentes, hunc dilectum esse Dei persuasum habere poterant. Quare stupendum quidpiam, et novam hominis naturam cernentes, suam operandi vim præstantiori virtute delendam esse exspectabant. Idcirco illum adortæ sunt, qui sese alacri animo omnibus tentationibus obtulit, quas pro salute hominum susceperat. Nam cum, ut dixi, prædicaturus esset *captivis dimissionem, et caecis visus restitutionem*, secundum prophetiam de ipso prolatam ⁶³; atque futurum esset, ut animas ho-

Α μὲν πρῶτα δι' ἐτέρων μερικῶν πνευμάτων πειρᾶζειν αὐτὸν ἐπιχειρεῖν τὸν διάβολον· διὸ λέλεχται· Καὶ ἦρ μετα τῶν θηρίων. Ποῶν δὲ θηρίων; ὁ μετὰ χειρὸς παρίστησι λόγος προῖων ἐξῆς καὶ λέγων· Ἐκ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκου ἐπιθήσῃ, καὶ κατακυτήσῃ λέοντα καὶ δράκοντα. Τοιούτοις γάρ τισιν, ὡς εἰκός, εἶδеси τε καὶ μορφαῖς σχηματιζόμεναι, τὴν ἀέριον τόπον διπιτάμεναι τινες δυνάμεις πονηρῶν, ἀρχαὶ τε καὶ ἐξουσίαι, καὶ κοσμοκράτορες τοῦ σάτους τούτου, καὶ πνευματικὰ πονηρίας, τρόπους ἀλληγορίας ἀσπίδες καὶ βασιλίσκοι καὶ δράκοντες καὶ λέοντες ὀνομαζόμεναι, ἢ καὶ διὰ τὸ ἐμπερὲς τῆς κακίας τούτους παραβαλλόμεναι, πάντα πειρασμὸν ἐκίνουν κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλει δὲ πάντων, ὡς εἰκὸς διὰ δόλου ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκου ἐπιβεβηκότα αὐτὸν καὶ καταπεπατηκότα πάσας τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐνεργείας, αὐτὸς ἦδη λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ προσφῆει ταπεινὸς καὶ ὑποδοκίμως, προσέφερε τὸ αὐτῷ τὰς ἐρωτήσεις τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναγεγραμμένας, πειράζων αὐτὸν καὶ λέγων, Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ τάδε, καὶ ποίησον τάδε. Τὴν οὖν ἀθρόαν ὁρμὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ τὴν ἤτταν αὐτῶν ἢ παρούσα παρουσία προφητεία· ὁμοῦ μὲν συνῆχθαι διδάσκουσα, μὴ μὴν δεδυνῆσθαι τι μὴδ' ἰσχυρέναι· ἀλλ' ἐν τῷ πλησιάζειν αὐτῷ καταπίπτειν χαμαί. Διὸ λέλεχται· Πιστεύεται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐκ τοῦ κλίτους σου, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Ἐκ τοῦ πλῆθους σου, ἐκδεδώκασιν· οὕτω τῆς θεϊκῆς Γραφῆς τὰ ἀρσενὰ τοῦ Σωτήρος ὀνομαζούσης, τάχα τὸ μὴδὲν εἶναι ἐν αὐτῷ σκαῖον μὴδὲ ἀριστερόν. Πλὴν ἀλλὰ περὶ πάντων ἀθρόως τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων εἴρηται τὸ, Πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγιούσι, καὶ τὸ, Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις, καὶ ἀνταπόδοσιν ἀμαρτωλῶν ὄψει. Καὶ ταῦτα, φησὶ, πάντα ἔσται περὶ σέ, ἐκιδήπερ σὺ, ὦ Κύριε, ἢ ἐμὲ ἑλπίς, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγῆν σου.

Ἡγοῦμαι δὲ τὰς ἀοράτους ταύτας καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις, τὰς ὑπὸ παντὶ τῷ οὐρανῷ συνῆχθαι πάσας ἀθρόως κατ' αὐτοῦ θορυβηθείσας ἀπὸ τῆς ἐνεχθείσης πρὸς αὐτὸν φωνῆς, ὅτε ἐν εἰδει περιπερᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβαινεν ἐπ' αὐτὸν, ἢ πᾶσι ἀνωθεν φωνῆ ἠκούσθη λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ἀκούσασιν οὖν τῆς φωνῆς ταύτης, καὶ θεασάμεναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς περιπερᾶς ἀναδειχθέντα ἀνθρώπων Υἱὸν Θεοῦ ὀνομασμένον, οὔτε τῇ φωνῇ ἀπίστεῖν εἶχον, οὔτε τὸν ἀνθρώπων ὁρῶσα σάρκα ἠμφισπόμενον πιστεύειν τοῦτον εἶναι τὸν ἀγαπητὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ ξένον τι κρήμα καὶ καινὴν ἀνθρώπου φύσιν θεώμεναι, τὰς οικείας ἐνεργείας δυνάμεις κρείττοντα καθαίρεθῆσθαι προσεδόκησαν. Διὸ δὴ ἐπῆσαν αὐτῷ ἐπιδόντι εἰ μάλ' ἀποθύμως ἑαυτὸν εἰς πάντας τοὺς πειρασμοὺς, οὓς ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας ἀπεδέδεκτο. Μετὰ τὸν οὖν, ὡς περὶ ἐφῆν, κηρύττειν ἀληθῶς λέγειν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ προφητείαν, ἀφέλειεν τε τὰς τῶν ἀνθρώπων

⁶¹ Marc. i, 13. ⁶² Matth. iii, 17. ⁶³ Luc. iv, 18; Isa. lxi, 1.

των ψυχᾶς ἀπὸ τῶν πάλαι ἠχμαλωτικῶτων αὐτάς, ἄλευθεροῦν τε αὐτάς ἀπὸ τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης, ἀναγκαίως πρῶτον ἀπάντων κατ' αὐτῶν ἐστρατεύετο τῶν τὸν μακρὸν αἰῶνα τετυραννηκῶτων. Ἐπεὶ δὲ τούτοις κατηγωνίσαστο δι' ὑπομονῆς παντὸς πειρασμοῦ, διό φησιν ὁ Λουκᾶς· *Καὶ συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ*. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων θεραπείαν ἐχώρει· ἔθεν καὶ ἐφριττον αὐτὸν οἱ δαίμονες, ὡμολόγουν τε αὐτὸν εἰδέναι ὅστις εἴη, βῶντες καὶ λέγοντες· *Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοι, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; οὐδαμὲν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ*. Ἀπὸ γὰρ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνεχθείσης φωνῆς μεμαθήκεισαν ὅστις ἦν· ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν εἰργάσατο κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ καιρὸν ἤδεσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν.

Ὁὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγυεῖ τῷ σκηνώματί σου. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐπὶ χειρῶν ἀρουσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Καὶ τεῦτα τῷ κατὰ Χριστὸν τετελειωμένῳ ἀνδρὶ καὶ τῷ χορῷ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων, τῇ τε ἁγία αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστοῦ σώματι ἀρμόσειεν ἂν λέγεσθαι· *Εἰ γὰρ παρεβάλλει ἀγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς, τῶν ὑπερβεθηκῶτων τὸν φόβον καὶ ἐν ἐξεῖ τελείῃ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς τυγχάνοντων, ὅποῖός ἐστιν ὁ καθήμενος ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐπὶ τὴν σκῆνάν τοῦ ἱκανοῦ ἀυλιζόμενος*. τῶν οὖν τοιούτων οὐχ εἰς ἀγγελος, ἀλλὰ παρεμβολαὶ πλείους καθίστανται φύλακες, ὅσαι καὶ πλείους οἱ τῷ κατὰ Θεὸν τελείῳ ἐπιβουλεύοντες. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν προφήτην Ἐλισσαίον ἐκύκλουν πλῆθος δορυφόρων ἀγγέλων. Διὸ οὐδὲν τῶν βλαπτικῶν ἐπελεύσεσθαι λέγεται τῷ διὰ τοῦ ψαλμοῦ προφητευόμενῳ· ἀλλ' οὐδὲ μάστιξ ἐπὶ τὸ σῶμα ἐπάψασθαι τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ· μάστιγα νοοῦντων ἡμῶν οὐ τὴν κοινότερον λεγομένην· ταύτη γὰρ ἐμαστίζθησαν μυρρίοι τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ σωματικὸν σκηνώμα καὶ ἡ σὰρξ μάστιξ ἐν ἠκίσθῃ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ἀκολουθῶς τῇ φασκίῳσῃ περὶ αὐτοῦ προφητεία, *Τὸν ῥῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα*· διὸ μάστιγα νῦν δηλοῦσθαι τὴν ἀπὸ δαιμονικῆς ἐνεργείας πληγὴν νομιστέον, ὅποιας εἰρήται αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἰάσασθαι καὶ θεραπεύειν ἐν ἀνθρώποις δαιμόνων ἀκαθάρτων μάστιγας. Τοιαύτην οὖν μάστιγὰ φησιν ὁ παρὼν λόγος μὴ ἐγγίσειν τῷ σκηνώματι τοῦ προφητευομένου, διὰ τὸ φυλάττεσθαι ὑπὸ τῶν καθεσταμένων ἐπὶ τὸ φρουρεῖν αὐτὸν ἀγγέλων, οἳ δὴ καὶ ἐπὶ χειρῶν αὐτὸν μετέωρον ἀναλήψασθαι λέγονται, πρὸς τὸ μὴ προσκόπτειν αὐτοῦ λίθῳ τὸν πόδα. Σκηνώμα δὲ αὐτοῦ καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἐρεῖς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Ἔως ἴν εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκηνώμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ*· οὕτω καὶ πλείονα σκηνώματα τὰς ἀπαντα-

minum ab iis, qui ipsas olim in captivitatem abegerant, abduceret, liberaretque ab idolorum errore; necessario bellum primo gerebat in eos qui diuturno tempore tyrannidem obtinebant. Et quia ipsos per tentationum omnium tolerantiam oppugnabat, ideo Lucas ait: *Et cum consummasset omnem tentationem diabolus, discessit ab eo*⁶⁶. Deinde vero ad hominum curationem et medelam accedebat: quare fremebant in eum dæmones, confitebanturque se nosse quis esset, clamantes et dicentes: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei? Novimus te quis sis, sanctus Dei*⁶⁷. Abillata enim illi voce didicerant quisnam esset; imo etiam ex iis quæ tentationis tempore gesserat, ejus virtutem noverant.

B **VERS. 10-12.** *Non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum.* Hæc de viro secundum Christum consummato, de choro martyrum Christi, vel de sancta ejus Ecclesia; imo vero de ipso Christi corpore opportune dici possunt. Nam si *castrametatur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos*⁶⁸, qui formidinem superarunt, et in bono virtutis, quæ secundum animam est, affectu versantur, qualis est qui *sedet in adjutorio Altissimi, et sub umbra fortis commoratur*; iis sane qui sic affecti sunt, non angelus unus, sed castra plurima in custodiam tradita sunt, et tanto plurima, quanto qui viro secundum Deum profecto insidiantur. Sic itaque Elisæum prophetam muniebant satellitum angelorum turmæ. Quamobrem nocuenti nihil passurus esse dicitur qui in psalmo prænuntiatur; neque flagellum corpori tabernaculi ejus incutendum illud intelligimus; nam eo cæsi sunt innumerabiles sancti Dei martyres, atque ipsum corporeum Servatoris nostri tabernaculum et caro ejus tempore passionis flagellis lancinata est, secundum prophetiam quæ de ipso satur, *Dorsum meum dedi ad flagellas, et genas meas ad alapas*⁶⁷: sed flagellum hic plagam dæmonica vi inflictam significare putandum est, qualia ipse Servator impurorum dæmonum hominibus incussa flagella curasse narratur. Hujusmodi flagellum dicitur non appropinquaturum esse tabernaculo ejus, qui in vaticinio fertur; quia ab angelis ad custodiam ejus deputatis servabitur, qui etiam eum in manibus sublimem assumpturi esse dicuntur, ut ne pes ejus ad lapidem offendant. Tabernaculum porro ejus aliqua ratione dicas esse Ecclesiam ipsius, secundum illud, *Donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob*⁶⁸; sic et illas per orbem ecclesias plurima tabernacula esse novit qui dixit, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum*⁶⁹! Alio autem modo, corporeum il-

⁶⁶ Luc. iv, 13. ⁶⁷ Marc. i, 24; Luc. iv, 34.

⁶⁸ Psal. xxxiii, 8. ⁶⁹ Isa. l, 6. ⁷⁰ Psal. cxxxi, 5.

⁷¹ Psal. lxxxiii, 2.

lud instrumentum, in quo habitavit Dei Verbum, A χού γῆς εἰρημένας ἐκκλησίας οἶδεν ὁ φήσας λόγος· dixeris tabernaculum ejus esse. Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων! Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ σωματικὸν ὄργανον, ἐν ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, λεγθεῖν ἂν αὐτοῦ σκῆνωμα.

Et quidem præcipua et majora gesta illius, qui in prophetia enuntiatur, opera præstantioris cuiuspiam edebantur; nam is qui secundum carnem ex semine Davidis esse a nobis intelligitur, cum sederet in adjutorio Altissimi, et cum Altissimum posuisset refugium suum, jure ab Altissimo servabatur. Quamobrem dicebat illi, *Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum*. Ipse namque eruebat eum de laqueo venantium, et in scapulis suis obumbrabat illi; quin etiam circumdabat illum veritatis scuto obtegens. Et hæc illi omnia Altissimus præstabat, ut ne turbaretur a timore nocturno, vel a sagitta volante in die, aut a negotio perambulante in tenebris, aut a ruina et dæmonio meridiano. Ad hæc vero Altissimus auxiliatus ei de quo agitur omnes inimicorum et hostium ejus virtutes de medio tollebat et pedibus ejus subiciebat. Quare dictum est, *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, ad te autem non appropinquabit*. Magna itaque, ut dixi, et perfecta opera Altissimus ipse, memorato viro opulens, edebat; minora autem, ut quis dixerit, et leviora corporeaque, angelis procuranda demandabat. Hæc porro erant quæ ad tabernaculum, sive ad corporeum instrumentum atque ad ipsam carnem pertinebant; et hæc, utpote quæ modica, atque superius memoratis collata, vilia essent, ministris angelis ad custodiam concredebantur, ne quid nocimenti corpori ejus inferretur, neve flagellum quodpiam, non ipsi, sed tabernaculo ejus inculteretur: nam ipsi neque millia, neque decem millia malignarum virtutum appropinquare audebant. Carni vero et corpori ejus, qui in prophetia fertur, angeli ministrabant vel in minimis et vilissimis: quod sane his declaratur, *Ne offendas ad lapidem pedem tuum*. His quippe indicari arbitror, vel in minimis et parvi momenti rebus quæ corpori accidere solebant, angelos ipsi ministrasse. In Evangeliiis porro hoc de Salvatore testimonium deprehendas; Marcus enim scripsit tempore tentationis Salvatorem cum feris fuisse, et angelos ei ministrasse⁹⁰; Matthæus vero id ipsum tempus significans ait: *Tunc dimittit eum diabolus, et ecce angeli accesserunt et ministrabant ei*⁹¹. Sane quod angeli ipsi ministraverint, evangelistæ declarant; quod autem ministerii genus ipsi præstiterint, non memorarunt illi: sed id præsens prophetia docuit, videlicet circa corporea et minima eorum ministerium fuisse. Nam ejus tabernaculum custodiebant, ne flagellum ipsi appropinquaret; ejus autem pedes tutabantur, ut ne vel in minimo aclevissimo offenderent.

αὐτοῦ τὸ σκῆνωμα, ὅπως μὴ μάλιστα αὐτῷ πλησιάσῃ ἔφρουρον δὲ αὐτοῦ καὶ τοὺς πόδας, ὡς ἂν μὴ κώλειαν μέχρι τοῦ μικροτάτου καὶ εὐτελεστάτου.

⁹⁰ Marc. 1, 13. ⁹¹ Matth. iv, 11.

Τὰ μὲν κεφαλαιωδέστερα καὶ μείζονα τῶν κατορθωμάτων τοῦ διὰ τῆς προφητείας δηλουμένου διὰ συνεργίας τοῦ μείζονος κατορωθοῦτο. Καθήμενος γὰρ ἐν βοθηλαῖ τοῦ Ὑψίστου ὁ κατὰ σάρκα νοούμενος ἡμῖν ὁ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγονώς, ὁ αὐτὸς δὲ τὴν Ὑψίστον θέμενος αὐτοῦ καταφυγὴν, εἰκότως ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου ἐφυλάττετο· διὸ καὶ αὐτῷ ἔειπεν· Ἀντιλήπτω μου εἰ καὶ καταφυγὴ μου, ὁ θεὸς μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸν ἐβόητο ἐκ παγίδος θηρευτῶν, καὶ ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπεσκίαζεν αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἐκύλιον αὐτὸν περιβάλλον ἀληθείας ὄπλῳ. Καὶ ταῦτα πάντα παρεῖχεν αὐτῷ Ὑψίστος, ὅπως μὴ ταράττηται ἀπὸ φόβου νυκτερίου, μήτε ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, μήτε ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, μήτε ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινῷ. Ἔτι δὲ πρὸς τοῦτοις αὐτὸς ὁ Ὑψίστος συνεργῶν τῶν περὶ οὐ ὁ λόγος, πάσας τὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ πολεμίων δυνάμεις καθήρει καὶ ὑπὸ πόδας αὐτοῦ κατέβαλλε. Διὸ ἐλέγετο· Περσεύεται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγιεῖ. Τὰ μὲν οὖν, ὡς ἔφην, μεγάλα καὶ ἐντελεῖ κατορθώματα ὁ Ὑψίστος αὐτὸς συνεργῶν τῶν δηλουμένων ἐξετέλει· τὰ δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, λεπτὰ καὶ σωματικώτερα ἀγγέλους διακονεῖσθαι προέταττε. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ περὶ τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸ σωματικὸν ὄργανον, καὶ τὰ περὶ αὐτῆς τῆν σάρκα, ἃ δὴ ὡς μικρὰ καὶ παραθέσει τῶν ἔμπροσθεν κατονωμασμένων εὐτελεῖ, ὑπηρέτας ἀγγέλοις παρεδίδοτο εἰς τὸ φυλάττειν, μὴ τι κακοποιὸν ἐπέλθοι τῷ σώματι αὐτοῦ, μηδέ τις μάλιστα ἐγγρίμψειεν, οὐκ αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ σκηνώματι αὐτοῦ· αὐτῷ γὰρ οὔτε χιλιάδες, οὔτε μυριάδες δυνάμει πονηρῶν πλησιάζειν ἐτόλμων. Διηκονοῦντο δὲ ἀγγελικῶς τῇ σαρκὶ τοῦ προφητευομένου καὶ τῷ σώματι, καὶ μέχρι τοῦ μικροτάτου καὶ εὐτελεστάτου· ὃ δὴ καὶ παρίστησιν ὁ λόγος φάσκων· Ὅπως μὴ προκαθήσῃ πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Σημαίνει γὰρ ὁμοίως διὰ τοῦτου τὸ καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος καὶ βραχυτάτου συμβαίνειν εὐωθὸς περὶ τοῦ σώματος ἀγγέλους διακονεῖσθαι αὐτῷ. Ἐσχισ δὲ καὶ ἐν εὐαγγελίοις ἐστὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ ταύτην τὴν μαρτυρίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μάρκος ἀνέγραψε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἄρα ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ· ὁ Ματθαῖος πάλιν τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐπισημηνάμενός φησι· Τότε ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ διάβολος, καὶ ἰδοὺ ἄγγελοι προσῆλθον καὶ διηκόνουν αὐτῷ. Ἀλλὰ ὅτι μὲν οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ, ἔδειξεν οἱ εὐαγγελισταί· πολὺς δὲ διακονίας αὐτῷ παρείχον, οὗτοι μὲν οὐκ ἐμνημόνευσαν· ἡ δὲ προκειμένη προφητεία ἐδίδαξεν, ὅτι τὴν περὶ τὰ σωματικὰ καὶ μικρὰ διακονίαν. Ἐφύλαττον γὰρ

Καὶ ταῦτα μὲν κατ' αὐτὴν τὴν λέξιν· πρὸς δὲ Α διάνοιαν ἐπισκήνωμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ἀποδέδεικται· ἀλλὰ καὶ σῶμα αὐτοῦ ὁ λαὸς αὐτοῦ κατὰ τὸν φησαντα Ἀπόστολον· Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Ἐἴεν ἂν τῶν μελῶν οἱ μὲν ὀφθαλμοί, τοῦ Χριστοῦ σώματος, οἱ δὲ καὶ ὠτα, οἱ δὲ καὶ χεῖρες· κατὰ ταῦτα τοῖνον ἔσονται αὐτοῦ καὶ πόδες ἕτεροι, περὶ ὧν εἰρηται· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ! Τοῦτων δὲ οὖν τῶν ποδῶν, ὅπως μὴ τις προσκῆψῃ πρὸς λίθον τὸν πόδα, μηδὲ σκανδαλιζῆται ἐν τῷ δρόμῳ, ὁμαλῶς τε καὶ ἀκωλύτως διατρέχῃ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου πορείαν, ἄγγελοι καθέστανται φρουροῦντες τοῦ δηλωθέντος σκηνώματος φύλακες. Πάλιν ἕτεροι ἄγγελοι οἱ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἰδρυθείσας πεπιστευμένοι. Ταῦτα δὲ μὴ συνιεὶς ὁ διάβολος· πῶς γὰρ ἢ πόθεν αὐτῷ τοῦ θεοῦ Πνεύματος συνιέναι φωνάς; ἐν τῷ πειράζειν τὸν Σωτῆρα, εἰς τὸ πεπερῶν αὐτὸν τοῦ ἱεροῦ ἀναγαγῶν, εἶπε πρὸς αὐτόν· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. Γέγραπται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντέλειται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀρούσι σε, μήποτε προσκῆψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* Συνιδὼν γὰρ ἔργοις αὐτοῖς εἰς τὸν Σωτῆρα πεπληρωμένην τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις προφητείαν, ὁρῶν τε ξένον θέαμα ἐν ἀνθρώπου φύσει, ὡς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν στρατείαν καθησῆσθαι, καὶ πάσας αὐτοῦ νενικῆσθαι τὰς δυνάμεις, ὑπὸ τοῦ φαινομένου, χιλιάδας τε ἀθρόους, καὶ μυριάδας ἀπέμπροσθεν αὐτοῦ πιπτούσας, αὐτόν τε ἀτρεμεὶ καὶ ἀπαρποδίστως ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβαίνοντα, λέοντά τε καὶ δράκοντα, τὰς ἀρχοντικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, καταπατοῦντα, καὶ τοῦτ' ἐπειράζε γινώσκειν, εἰ, ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ πεπερῶντος βίβαντος, ἄγγελοι προσελθόντες αὐτόν βασιτάσουσι. Πρὸς ταύτην αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν διεψευσμένην οὖσαν ὁ Σωτῆρ ἀπεκρίνατο· *Γέγραπται, λέγων, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.* Τὸ γὰρ ἑαυτὸν κρημνίζειν καὶ καταβάλλειν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων, καὶ τοῦτο ποιεῖν ἵνα γινῶ πότερον ποτε βοηθείας τεύξεται τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ μή,· εἰσιζόντος ἦν τὸν Θεόν· ὃ δὲ πειράζειν ἐβούλετο ὁ πειράζων. Οἰκειὸν γὰρ αὐτῷ ἦν πειράζοντι τὸν Σωτῆρα, καὶ τὸν Θεὸν πειράζειν τολμᾶν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Σωτῆρ γε ἐπειράζεν· εὐ γὰρ ἤδει καὶ πέπειστο περὶ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως τῆς συνεργούσης αὐτῷ. Διὸ καὶ τῷ διαβόλῳ προστατικῶς παρεκλεύετο λέγων· *Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου,* θείας Γραφῆς λέξιν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀντιπαρτιθεὶς τῇ φωνῇ τῆς παρουσίας Γραφῆς, ἣν μὴ νοήσας ὁ διάβολος προήγαγεν αὐτῷ, μὴ συνιεὶς, ὅτι οὐκ εἰδὲτο βοηθείας ἀγγέλων ὁ Σωτῆρ, εἰ καὶ καθ' ὑπόθεσιν οἰκεία προαιρέσει καθεῖναι ἑαυτὸν ἐβουλήθη· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν (ὅπερ ἦν μείζον τῆς ἀπὸ τοῦ πεπερῶντος τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τὴν γῆν δι' ἀέρος καθόδου), οὐκ ἀγγελικῆς ἐδεήθη χειρός. Ὅρα δὲ, πῶς, μνημονεύσας ὁ διάβολος τοῦ, *Ἐπὶ χειρῶν ἀρούσι σε, μήποτε προσκῆψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου,* τὸ ἐξῆς συνημμέ-

Et hæc quidem secundum nudam lectionem : at intelligendi more tabernaculum Servatoris nostri Ecclesiam ejus esse commonstratum est ; corpus vero ejus, populus ejus est, secundum Apostolum, qui ait : *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte* ⁹¹. Ex membris autem alii fuerint corporis Christi oculi, alii aures, alii manus ; hac porro ratione alii pedes ejus erunt, de quibus dictum est : *Quam speciosi pedes evangelizantium bona* ⁹² ! Ne quis vero horumce pedum ad lapidem offenderet, neque in cursu impingeret, sed plana via et sine obice iter evangelicum permearet, angeli tutores ac custodes præfati tabernaculi constituti sunt. Rursum vero exstant alii angeli, quibus Ecclesie Christi ubique terrarum fundatæ, concreditæ sunt. Quod cum non intelligeret diabolus : quomodo enim aut unde divini Spiritus voces intelligere possit? cum Salvatore tentaret, ipsum ad pinnaculum templi durtum sic alloquebatur : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim, quia angelis suis mandabit de te, et in manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum* ⁹³. Nam cum ex ipsis operibus perspiceret, prophetiam his verbis traditam in Salvatore impleri, ac stupendum in hominis natura spectaculum cerneret ; ita ut omnis exercitus suus de medio sublatus, omnesque virtutes suæ ab eo qui apparuerat superatæ, millia vero et decem millia in conspectu illius lapsa essent, ille autem sine formidine et obice super aspidem et basiliscum ambularet, leonem et draconem, principes ejus virtutes, conculcasset ; hoc item experiri volebat, num ipsum ex pinnaculo se projicientem, accedentes angeli gestaturi essent. Hujusmodi itaque falsæ suspitioni ita respondit Servator : *Scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum* ⁹⁴. Nam e sublimi sese præcipitare ac dejicere, idque animo experiundi an angelorum auxilium adfuturum esset, necne, hoc sane tentare Deum fuisset : quod experiri tentator optabat. Nam ipsi Salvatore tentanti, proprium erat vel ipsum Deum tentare audere. At Servator tentare noluit : gnarus quippe erat ac persuasum habebat Patris virtutem sibi opitulari. Quare imperantis more diabolo dixit : *Non tentabis Dominum Deum tuum*, divinæ Scripturæ dictum ex lege sumptum hujus Scripturæ voci opponens, quam non intelligens diabolus ipsi proferebat, ignorans Servatorem angelorum ope non egere, etiamsi proprio nutu voluisset sese deorsum projicere. Quandoquidem in sua ad cælos ascensione (quod sane majus erat, quam ille a pinnaculo templi ad terram per aerem transitus), non angelica manu opus habuit. Animadvertite porro, quo pacto diabolus his commemoratis, *In manibus tollent te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum* ; quod sequebatur non addiderit, videlicet illud, *super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*, quod Salvatoris de diabolo et angelis

⁹¹ I Cor. xii, 27. ⁹² Rom. x, 15. ⁹³ Matth. iv, 6. ⁹⁴ ibid. 7.

ejus reportatam victoriam manifeste declarabat. A Nolebat enim sui confutationem adjicere; alioquin ratiocinio colligendum et comprobandum ipsi erat, eundem ipsum qui super tales principes virtutes ambularet, ipsasque conculcasset, non posse non offendere ad lapidem pede suo; ita ut ad hoc angelorum tutela et auxilio egeret. Verum hæc non capiens ille hujus prophetiæ voce est usus, quod cætera in illo impleta esse cerneret. Servator autem non negat de se prolatum oraculum fuisse, sed diabolum qui ejus sensum non caperet, congruenti usus responsione, rejicit. Quomodo autem nos gratia Salvatoris nostri singula propriis in locis commentati simus, legentibus explorare supra licebit. δὲ αὐτὸ τὸν διάβολον, ἀφήσει καταλλήλῳ χρησάμενος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅπως τὰ κατὰ τοὺς τόπους εἰρημένων διαγιγνώσκειν.

VERS. 13, 14. *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. Quoniam in me speravit, et liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamabit ad me, et exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum.* Quæ ad tabernaculum spectabant angelis committebat, ut supra diximus, explicantes quo pacto angeli tueantur et custodiant virum in Christo perfectum, seu etiam Ecclesiam ejus; aut carnem qua instrumenti instar pro hominum salute usus est. Hæc quippe, utpote minora vilioraque, angelis commissa sunt; eadem, arbitror, ratione, qua quispiam famulis calceorum aut vilium perinde rerum curam et ministerium tradit; sic quæcunque modica et corporea per Salvatoris nostri carnem efficiebantur, ea angelorum curæ committebantur, qui ministrabant ipsi: de quibus angelis hæc testificatur Evangelii Scriptura dicens: *Accesserunt angeli, et ministrabant ei*⁹⁶. Præstabiliora autem, majora et altiora, non angelis, sed ipsi Salvatori ascribit. Quænam illa sint, superius commonstratum est; inter hæc autem illud erat, *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis.* In fine vero omnium Salvatoris nostri victoria de omnibus reportata postrema recensetur his verbis, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* His porro significari æstimo principatus, potestates, mundi rectores et spiritualia nequitia. Super hæc autem ambulare, et tot feras divinis virtutis suæ gressibus conculcare dicitur ipse Servator. Quod vero in nullo offendat, nec quidpiam corporeis ejus operationibus impedimento sit, id angelorum ministerio concreditum est. Sed quemadmodum de corporeo ejus tabernaculo dicebatur, *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo,* et ejus rei causa hæc adjiciebatur, *Quoniam angelis suis mandabit de te;* ita et nunc post illud, *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draco-*

νον οὐ προσέθηκε· τοῦτο δὴ τὸ, Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκον ἐπιθήσει, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα, σαφῶς τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ νίκην τοῦ Σωτῆρος παριστῶντα. Οὐ γὰρ ἐβούλετο τὸν καθ' ἑαυτοῦ ἑλεγον παρατίθεσθαι. Εἰ δὲ μὴ τὴν (sic) ἑαυτῷ συνέσεως χρῆσιν ἐπιβαίνειν καὶ καταπατεῖν τὰς τοιαύτας ἀρχοντικὰς δυνάμεις, καὶ μὴ προσκόπτειν πρὸς λίθον τὸν πόδα, ὡς δεῖσθαι φυλακῆς ἀγγέλων καὶ βοηθείας. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν οὐ συνιεὶς κέχρηται τῇ ἀπὸ προκειμένης προφητείας φωνῇ, διὰ τὸ τὰ λοιπὰ συνεωρακέναι πεπληρωμένα εἰς αὐτόν· ὁ δὲ Σωτῆρ οὐκ ἀπαρνέεται μὲν τὸ περὶ αὐτοῦ εἰρησθαι τὸ λόγιον· μὴ συνίεντα τῇ πρὸς αὐτὸν ἀποκρίσει. Ἡμεῖς δὲ, τῇ αὐτοῦ χάριτι τεθεωρήκαμεν, πρόκειται τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκ τῶν

B Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκον ἐπιθήσει, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Ὅτι ἐπ' ἐμὴ ἤλπισε, καὶ φύσομαι αὐτόν· σκεπάσω αὐτόν, δι' ἔργω τὸ δρομὰ μου. Κεκράξεται πρὸς μὲ, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ, μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει· ἐξελεύσομαι αὐτόν, καὶ δεξάσομαι αὐτόν. Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν, καὶ δεῖξω αὐτῷ τὸ στήθιον μου. Τὰ μὲν περὶ τοῦ σκηνώματος ἀγγελίας ἐνετέλλετο, κατὰ τὰ προαποδοθέντα, ὅπως ἄγγελοι τῆμελῶσι καὶ φυλάττωσι τοῦ ἐν Χριστῷ τετελειωμένου ἀνδρὸς, ἢ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἢ καὶ τῆς σαρκὸς, ἢ κέχρητο δίκην ὄργανου ὑπὲρ τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας. Ταῦτα γὰρ ὡς βραχύτερα καὶ εὐτελέστερα ἀγγέλως ἐπετέτραπτο· καὶ οἶμαι ὅτι, ὡς ἐν τῆς οἰκέταις ἐπιτρέφειεν ὑποδημάτων διακονίαν, ἢ ἄλλων τινῶν εὐτελεστέρων ὑπηρεσίαν, οὕτως ὅσα μικρὰ καὶ σωματικὰ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνηργεῖτο σαρκὸς, τῶν ὑπηρετῶν καθίσταντο ἄγγελοι, καὶ διεκόνουν αὐτῷ· περὶ ὧν καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γραφὴ μετῆρει λέγουσα, ὅτι Προσηλάθον ἄγγελοι, καὶ διεκόνουν αὐτῷ. Τὰ δὲ προύργιαίτερα καὶ μείζονα καὶ ὑψηλότερα οὐκέτι ἀγγέλως, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Σωτῆρι ἀνατίθησι. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα, δεδήλωται διὰ τῶν ἐμπροσθεν· ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ, Πισεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ τῶν δεξιῶν σου. Τέλος δὲ πάντων καὶ ὑστάτη κατὰ πάντων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν νίκη παρίσταται διὰ τοῦ, Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλισκον ἐπιθήσει καὶ καταπατήσεις ἐράκοντα καὶ λέοντα. Δηλοῦσθαι δὲ διὰ τούτων ἠνώμααι ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ κοσμοκράτορας, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβαίνειν, καὶ τὰ τοσαῦτα θηρία καταπατεῖν τοῖς θεοτετοροῖς τῆς ἐνθέου δυνάμεως αὐτοῦ βαδίσμασιν αὐτὸς ὁ Σωτῆρ λέγεται· τὸ δὲ ἐν μηδενὶ προσκόπτειν, μηδ' ἐμποδῶν γίνεσθαι τίνα ταῖς σωματικωτέρας ἐνεργείας αὐτοῦ, ἄγγελοι τὴν διακονίαν εἰλήφεσαν. Ἄλλ' ὡσπερ ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ σκηνώματος αὐτοῦ ἐλέγετο, Μάστιξι οὐκ ἐγγίσει ἐν τῷ σκηνώματι σου, καὶ τὸ αἴτιον ἐπήγετο διὰ τοῦ, Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ· οὕτω καὶ νῦν μετὰ τῷ,

⁹⁶ Matth. iv, 11.

Ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα, πάλιν ἡ αἰτία ἐπιλέγεται, οὐκ ἐπ' ἀγγέλους ἀναφέρουσα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν Ὑψίστον, οὗ ἐκ προσώπου λέλεκται, **"Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσσομαι αὐτόν.** Πῶς δὲ ἐπ' αὐτὸν ἤλπισε, προλαβὼν ἐδίδαξεν ὁ λόγος εἰπὼν · **Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου· καὶ, Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ· Ἀντιλήπτω μου εἶ, καὶ καταφυγῇ μου, ὁ θεὸς μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν.** Ἡ τοίνυν ἐπινίκιος καὶ τελευταία πράξις μετὰ πάσας τὰς προκαταλεχθείσας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἡ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ τελευτουμένου ἀνδρός, ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τελείου σώματος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, δηλωθεῖσα διὰ τοῦ, **Ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις δράκοντα καὶ λέοντα,** τὴν πᾶσαν ἀναφορὰν καὶ τῆς νίκης τὴν αἰτίαν ἐπὶ τῷ Ὑψίστῳ ἀνατίθησι. Διὰ λέλεκται · **"Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσσομαι αὐτόν, ὅτι ἐγὼ τὸ δρόμά μου. Μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει, ἐξελοῦμαι καὶ δοξάσω αὐτόν.** Καὶ μοι δοκεῖ καθ' ἑτέραν διάνοιαν ἡ προφητεία θεσπίζειν πάντα τὸν τρόπον τοῦ κατὰ ἀνθρώπων βίου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν · λέγει δὲ τὸν πρῶτον πειρασμὸν, καὶ τὸν κατὰ τὸ πάθος, τὴν τε μετὰ τὴν λύσιν τοῦ σώματος ἐπὶ τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις ἐφοδόν. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ψαλμοῦ · κοινότερον δὲ οὕτω λεγέσθω ἡ παρούσα προφητεία τὸν πειρασμὸν αἰνιττεῖσθαι τὸν ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ὃν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰσῆχται πειραθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου · τὰ δὲ δευτέρα, ἐν οἷς ἀγγέλους διακονεῖσθαι τῷ αὐτοῦ σώματι παραστήσεν ὁ λόγος, τὴν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον διατριβὴν αὐτοῦ · τὰ δὲ τρίτα, δι' ὧν λέγεται ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβεηχέναι, καὶ καταπεπατηχέναι δράκοντα καὶ λέοντα, τὴν μετὰ τὸν θάνατον κατὰ τῶν ἀρχοντικῶν πνευμάτων νίκη· μεθ' ἃ πάντα ἐπιλέγεται · **Ἐξελοῦμαι αὐτόν καὶ δοξάσω αὐτόν· Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν, καὶ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου,** τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἐκ νεκρῶν σωτηρίας, καὶ τῆς μακράωνος καὶ ἀθανάτου ζωῆς, τῆς τε ἐνθέου δόξης καὶ τῆς παρὰ τῷ μένῃς.

ΨΑΛΜΟΣ ΩΔΗΣ, ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΤΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ. 14.

Ἄγαθόν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ δρόματι σου, Ὑψίστε, τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρῶτὸν τὸ ἐλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ τὸν κύκλον, ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ μετ' ᾠδῆς ἐν κιθάρᾳ. Τὰς τῶν Σαββάτων ἡμέρας οἱ πρὸ Μωϋσέως δίκαιοι καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρες οὗτ' ἤδεσαν, οὗτ' ἐφύλαττον. Οὗτ' οὖν αὐτὸς Ἀβραάμ, οὗτε Ἰσαάκ, οὗτε Ἰακώβ, οὗτε οἱ τοῦτου παῖδες, ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἐτι τούτων τῷ χρόνῳ παλαιότεροι φαίνονται γινώσκοντες ἡμέραν Σαββάτου. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μέγα τι κατορθοῦντες, τὰ Σάββατα φυλάττειν ἠγοῦνται, ἃ οὐδὲ φυλάττουσι κατὰ τὸ βούλημα τοῦ νόμου, παραθετέον αὐτοῖς τὰ εἰρημένα. Καὶ ἐπειδὴ κατάπαντα σημαίνει τὸ Σάββατον, γέγραπται γοῦν · **Καὶ κατέκασεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ᾗ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧρ ἐποίησε, καὶ ἠγάσεν**

nem, causæ rursus additur, quæ rem non ad angelos referat, sed ad ipsum Altissimum, ex cuius persona dicitur, Quoniam in me speravit, et liberabo eum. Quomodo in ipso speraverit, jam Scriptura edocere occupavit his verbis : Qui habitat in adjutorio Altissimi, et : Dicit Domino : Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum. Triumphalis itaque et postrema actio, quæ post alia memorata Salvatoris, aut viri in eo consummati, aut ejus perfecti corporis, sive Ecclesiæ, gesta significata in illo : Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem; tota, cum victoriæ causa, Altissimo ascribitur. Quamobrem dicitur : Quoniam in me speravit, et liberabo eum, quoniam cognovit nomen meum. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum. Alio item sensu prophetia videtur mihi vaticinari omnem humanæ Salvatoris nostri vitæ modum; dico autem primam tentationem; illam item, quam in passione sustinuit; ac etiam eam, quam post solutionem corporis fecit contra adversarias potestates irruptionem. Et hæc quidem prima et præcipua in psalmo sunt : vulgariori autem more dicatur hæc prophetia tentationem in deserto significare, qua tentatus esse a diabolo narratur in Evangelio; secunda vero, quibus angelos ejus corpori ministrasse declaratur, ejus in humana vita conversationem indicant; tertia autem, quibus dicitur, eum super aspidem et basiliscum ambulasse, et conculcasse leonem et draconem, ipsum post mortem de principibus spiritibus victoriam reportasse narrant; post quæ omnia adjicitur : Eripiam eum et glorificabo eum. Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum; quibus declarat ejus post obitum resurrectionem ex mortuis et salutem, longævam et immortalem vitam, divinam gloriam, et honorem regnumque apud Patrem susceptum.

Πατρὶ τιμῆς τε καὶ βασιλείας διὰ τούτων παραστα-

PSALMUS CANTICI, IN DIE SABBATI. XCI.

VERS. 2, 3. Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime, ad annuntiantum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem, in decachordo psalterio cum cantico in cithara. Qui ante Moysem erant justi ac religiosi viri, dies Sabbatorum non norant nec custodiebant. Nec enim Abraham, neque Isaac, neque Jacob, neque ejus filii, neque etiam qui iis antiquiores erant, diem Sabbati novisse videntur. Quia igitur qui ex circumcissione sunt, quasi magni quidpiam præstent, se Sabbata servare putant, quæ tamen secundum legis mentem non custodiunt, psalmi dicta ipsis sunt exponenda. Et quia Sabbatum requiem significat; nam scriptum est : Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecerat, et sanctificavit illum; dicas sane Dei rc-

" Gen. 11, 2, 3.

quiem considerandam, verumque Sabbatum pro dignitate Dei accipiendum esse. At enim declarat ille, impius homines non ingressuros esse in requiem ipsius, in psalmis talia fatus : *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*⁹⁸. Necessè igitur est Sabbata Dei secundum mentem accipere, et Deo congruentem requiem cogitare, qua impii non donantur, sed soli justì ac Dei amici. Ita enim dixerimus Abraham, Isaac, Jacob et omnes quotquot ante et post illos Dei cultores fuere, intelligendi more solum novisse ac custodisse Sabbata Dei, et ingressos esse in requiem ejus. Quid igitur significet Sabbatum, perpendere necessarium est. Sabbatum esse requiem Dei Scriptura declarat, quam post sensibilibus creationem inducit. Dei vero requies quæ alia fuerit, nisi conversatio in intelligibilibus et cœlestibus. Nam cum sensibilibus prospicit, et circa opera providentiæ mundi versatur, tunc dicitur operari; atque sic intelligendum hoc Salvatoris nostri dictum : *Pater meus usque modo operatur et ego operor*⁹⁹ : cum autem circa opera incorporea, et cœlestia, et, ut quis dixerit, circa eam quæ ibi geritur rerum considerationem versatur, tunc requiem habere, et Sabbatum suum agere intelligitur. Eadem ratione igitur viri quoque Dei, quando operibus animam defatigantibus (talìa vero sunt omnia corporea, et terrenæ carnis amica) liberati, Deo prorsus vacant, ac divinorum spiritualiumque contemplationi dediti sunt, tunc accepta Deo Sabbata, et requiem Domino Deo agunt. De his vero Sabbatis hoc ait : *Nunc relinquitur sabbatismus populo Dei*¹ et rursus : *Festinemus igitur ingredi in illam requiem*². Nam perfectum Sabbatum et perfecta beatissimaque requies in regno Dei, supra sex dierum opificium, existit, et extra omnia sensibilia in incorporeis et cœlestibus versatur, unde aufugit dolor, tristitia et gemitus; ubi a mortali et corruptioni obnoxia vita erepti, atque otium Deo gratum ac beatum agentes, et a corporis actionibus atque a servitute carnis liberati, cum Ipso Deo et apud ipsum versantes, Sabbatum et requiem agemus. Quamobrem ait Apostolus : *Festinemus igitur ingredi in illam requiem*. Imaginem porro illius Sabbati ac perfectæ beatissimæque requiei in terra gestantes viri Dei, ferias agebant et cessationem ab iis, quæ a Deo procul amovent; toti autem divinorum contemplationi dediti, die nocteque in sacrorum sermonum meditatione perseverantes, sancta Sabbata et Deo acceptam requiem agebant; ac tunc vere Sabbatum celebrabant. Quare opportune Moysis lex, jam dictorum umbras et symbola tradens, multitudini diem quamdam assignavit, ut saltem in ea a consuetis operibus abstinerent, divinæ autem legis meditationi vacarent. Præsens certe psalmus diserte docet ea

Α αὐτήν ἔρεις, ὅτι προσήκει νοῆσαι Θεοῦ κατάπαυσιν, καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἐκδέξασθαι ἐπαξίως τοῦ Θεοῦ. Τούς γάρ ἀσεβεῖς ἀνθρώπους φησὶ μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ λέγων ἐν ψαλμοῖς, Ἄσὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ἐρήμῳ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Οὐλοῦν ἀναγκαῖον κατὰ διάνοιαν ἐκλαβεῖν Σάββατα Θεοῦ, καὶ ἀνάπαυσιν Θεῷ πρέπουσαν, ἧς ἀσεβεῖς μὲν οὐκ ἀξιοῦνται, μόνοι δὲ οἱ δίκαιοι καὶ τοῦ Θεοῦ φίλοι. Οὕτω γοῦν εἴπομεν ἂν καὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Ἰακώβ, τοὺς τε πρὸ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτοὺς θεοφιλεῖς πάντας κατὰ διάνοιαν ἐγνωῖναι καὶ πεφυλαχέναι τὰ Σάββατα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσεληλυθέναι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ. Τί ἐστὶν οὖν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀναγκαῖον ἐπιστήσαι. Ὁ λόγος ἀνάπαυσιν δηλοῖ Θεοῦ· εἰσάγει τε ταύτην μετὰ τῶν αἰσθητῶν κοσμοποιίαν. Θεοῦ δὲ ἀνάπαυσις τίς ἂν γένοιτο ἑτέρα τῆς πρὸς τοῖς νοητοῖς καὶ ὑπερκosμίοις διαγωγῆς; Ὅτε μὲν γὰρ περὶ τὰ αἰσθητὰ περισκοπεῖ καὶ περὶ τὰ ἔργα τῆς τοῦ κόσμου προνοίας καταγίνεται, ἐργάζεσθαι λέγεται· καὶ οὕτως ἀκουστέον λέγοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι· ὅτε ἂν πρὸς τοῖς ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκosμίοις ἐστὶ, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐν τῇ αὐτόσε αὐτοῦ περιωπῇ, τὴν καυτὰ ἀνάπαυσιν ἔχειν, καὶ τὸ αὐτοῦ Σάββατον ἐπιτελεῖν νοεῖται. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοιγαροῦν καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, ἐπειδὴν, τὴν κοποῦντων (sic) τὴν ψυχὴν ἔργων (τοιαῦτα δὲ πάντα τὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ τῆς γεώδους σαρκὸς), ἀπαλλαγέντες, ὅλοι γίνονται πρὸς τῷ Θεῷ καὶ πρὸς τῇ τῶν θείων καὶ νοητῶν σχολῇ τε καὶ θεωρίᾳ, τότε τὰ φίλα τῷ Θεῷ Σάββατα καὶ ἀνάπαυσιν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἄγουσι. Καὶ περὶ τῶν τοιούτων Σαββάτων διδάσκει λέγων· Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ; καὶ πάλιν· Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν. Τὸ γὰρ τέλειον Σάββατον, καὶ ἡ τελεία καὶ ἡ τρισμακαρία κατάπαυσις ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ τυγχάνει, ὑπὲρ τὴν ἐξαήμερον δημιουργίαν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων ἐκτὸς ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκosμίοις, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἔνθα τῆς θνητῆς καὶ φθαρτῆς ζωῆς ἀπαλλαγέντες, καὶ ἀργίαν ἀργήσαντες τὴν θεωρίᾳ καὶ μακαρίαν, τῶν τε σωματικῶν πράξεων καὶ τῆς δουλείας τῆς σαρκὸς ἐλευθερωθέντες, σὺν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ παρ' αὐτῷ γενόμενοι, σαββατισόμεν τε καὶ ἀναπαυόμεθα. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν. Εἰκόνα δ' ἐκείνου τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς τελείας ἐκείνης καὶ τρισμακαρίας ἀναπαύσεως φέροντες ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, σχολῆν μὲν ἐποιοῦντο καὶ ἀργίαν τῶν μακρῶν ἀφιστάντων τοῦ Θεοῦ, ὅλοι δὲ πρὸς τῇ τῶν θείων θεωρίᾳ γυγνόμενοι, δι' ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τῇ τῶν ἱερῶν λόγων μελέτῃ προσκαρτεροῦντες, ἅγια Σάββατα καὶ ἀνάπαυσιν φιλῆν τῷ Θεῷ διαπάυσον τότε καὶ ἐσαββάτιζον. Ἐνθεν εἰκότως καὶ ὁ

⁹⁸ Psal. xciv, 10, 11. ⁹⁹ Joan. v, 17. ¹ Hebr. iv. 9. ² Ibid. 11

Μωϋσέως νόμος, σκιάς τῶν εἰρημένων καὶ σύμβολα A
παραδειωίς, ἡμέραν τινα τοῖς πλήθεσιν ἀφώρισε, ὅπως κἀν ταύτῃ ἀπέχωνται μὲν τῶν συνήθων ἔργων, σχολάζοιεν δὲ τῇ τοῦ θεοῦ νόμου μελέτῃ. Ὁ γε μὴν παρῶν ψαλμὸς διαρρήθην διδάσκει ἐπὶ τοῦτο δεῖν τὴν τοῦ Σαββάτου σχολὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν τῶν ἀνωφελῶν ἀργιῶν ἐπὶ τὸ κατὰ ταῦτόν συνερχομένους ἐργάζεσθαι τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα. Ἦν δὲ πρῶτον ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ· δεύτερον ψάλλειν διὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων τῷ ὄνοματι αὐτοῦ· τρίτον ἀναγγέλλειν κατὰ τὰς ἑθιμὰς ὥρας τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τέταρτον διηγείσθαι τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ τοὺς υυκτερινοὺς καιροὺς· καὶ ταῦτα πράττειν μὴ μόνον χειλεσι καὶ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἀνακρούσεως. Ἐν δεκαχόρδῳ γὰρ, φησί, ψαλτηρίῳ καὶ μετ' ᾠδῆς ἐν κιθάρᾳ.

Ὅρξ οὖν ὅσα πράττειν ὁ παρῶν λόγος παρανεῖ B
κατὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν; Ἐπιγέγραπται γοῦν ὁ ψαλμὸς, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ κατὰ τὸ Σάββατον ἕτερα πλεῖστα ἔπραττον κατὰ τὸν νόμον. Οὐκ ἄρα ὀλοσχερῶς ἀργεῖν προστάττει. Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἡ τοῦ Σαββάτου ἡμέρα νενομοθέτητο· μόνους δὲ τοῖς μὴ οἰοῖς τε οἷσι τὸν πάντα χρόνον τῆς αὐτῶν ζωῆς, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς ἡμέρας τῇ τοῦ Θεοῦ λατρίᾳ καὶ τοῖς τῷ Θεῷ φίλοις ἔργοις σχολάζειν· τούτοις γὰρ ἐκ διαστημάτων ταῦτα πράττειν ἐνομοθέτει. Τοῖς γε μὴν πλησμονῇ γαστρὸς καὶ μέθῃ, καὶ πάσῃ ἀκοςμίᾳ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἑαυτοὺς παρεχούσιν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐπανατείνεται λέγων· Οἱ ἐραπτόμενοι ψευδῶν Σαββάτων· καὶ πάλιν· Τὰς νεομηρίας ὁμῶν καὶ τὰ Σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Διὸ δὴ παρητημένων ἐκείνων, διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Λόγος μετήγαγε καὶ μετατέθεικε τὴν τοῦ Σαββάτου ἑορτὴν ἐπὶ τὴν τοῦ φωτὸς ἀνατολήν, καὶ παρέδωκεν ἡμῖν ἀληθινῆς ἀναπαύσεως εἰκόνα, τὴν αὐτηριαν καὶ Κυριακὴν καὶ πρώτην τοῦ φωτὸς ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐν ἀνθρώποις πράξεις, τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἀράμνος, τὰς οὐρανίους πύλας ὑπερέβαινεν ὑπὲρ τὴν ἐξαήμερον κοσμοποιίαν γιγνόμενος, τὸ τε θεοπρεπὲς Σάββατον καὶ τὴν τρισμακρίαν ἀνάπαυσιν ἐπολαμβάνων, τοῦ Πατρὸς εἰρηκότος αὐτῷ· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἐν ἧ, φωτὸς οὕση καὶ πρώτη καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἡλίου ἡμέρα, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ συνερχόμενοι διὰ μέσου ἑξ ἡμερῶν, ἅγια τε Σάββατα καὶ πνευματικὰ ἑορτάζοντες οἱ ἐξ ἐθνῶν δι' αὐτοῦ λελυτρωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, τὰ τῷ Σαββάτῳ πράττειν τοῖς ἱερεῦσι νενομοθετημένα κατὰ τὸν πνευματικὸν νόμον ἐπιτελοῦμεν. Θυσίας τε γὰρ καὶ ἀναφορὰς ποιούμεθα πνευματικὰς, τὰς καλουμένας θυσίας αἰέσεως, καὶ θυσίας ἀλαλαγμοῦ· τὸ τε θυμίαμα τὸ οὐδὲς ἀναπέμπομεν, περὶ οὐ εἴρηται· Γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως προσφέρομεν, τὴν σωτήριον μνήμην ἀναζωπυροῦντες, τὸ τε τοῦ βαντισμοῦ αἶμα, τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ, τοῦ περιελόντος

A de causa Sabbati otium agi debere, et Inutilem
cessationem depellendam esse, ut in unum congregati ea quæ psalmus indicat peragantur. Eorum autem primum est, confiteri Domino; secundum, cum musicis instrumentis psallere nomini ejus; tertium, matutinis horis annuntiare misericordiam ejus; quartum, nocturnis temporibus enarrare veritatem ejus: et hæc non modo labiis et voce, sed etiam per musicorum instrumentorum pulsationem agere: nam ait: *In decachordo psalterio, cum cantico in cithara.*

υυκτερινοὺς καιροὺς· καὶ ταῦτα πράττειν μὴ μόνον ὀργάνων ἀνακρούσεως. Ἐν δεκαχόρδῳ γὰρ, φησί,

Vides igitur ad quæ in die resurrectionis agenda hortetur hic psalmus. Inscriptus enim psalmus est, *in diem Sabbati*. Sed et sacerdotes in templo die Sabbati alia plurima secundum legem agebant. Non ergo præcipit ut omnino vacetur. Neque vero sacerdotibus dies Sabbati præscribatur; sed solum iis qui nec toto vitæ suæ tempore, nec singulis diebus suis possent Dei cultui et Deo acceptis operibus vacare: nam iis, ut intermisso dierum spatio id agerent, lege statutum erat. Eos porro qui crapulæ, ebrietati, aliisque omnibus indecoris gestis die Sabbati se dedunt, Deus per prophetam sic aspere alloquitur: *Qui contingunt falsa Sabbata*³; ac rursum, *Neomenias vestras, et sabbata et diem magnam non fero*⁴. Quare Verbum, ipsis repugnantibus, per Novum Testamentum Sabbati festum in lucis ortum transtulit, nobisque veræ requiei imaginem tradidit, salutarem nempe Dominicam, et primam lucis diem, qua Salvator mundi post omnia sua in hominibus edita opera, victoria de morte reportata, cœlestes portas transgressus, sex dierum opificium transcendit, tuncque Deo condecens Sabbatum et beatissimam requiem accepit, dicente Patre, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁵. Ea die, quæ veræ lucis et veri solis dies est, nos ipsi congregati, sex diebus interpositis, sancta et spiritualia Sabbata celebrantes, quotquot ex gentibus in orbe toto per eum liberati sumus, quæ sacerdotes in die Sabbati agere in lege statutum erat, ea nos secundum legem spiritualem perficimus. Nam sacrificia et oblationes spirituales, quæ hostiæ laudis et hostiæ jubilationis vocantur, persolvimus: incensum boni odoris emittimus, de quo dictum est: *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*⁶. Imo etiam panes propositionis offerimus, salutarem memoriam reficantes; aspersionem item sanguinis Agni Dei, qui tollit peccatum mundi, piaculum animarum nostrarum, facimus: lumina quoque cognitionis vultus Dei accendimus. Verum etiam ea, quæ in psalmo præsentī recensentur, illa die perficere satagimus, et opere et verbis confitentes Domino, et psallentes nomini-

³ Amos vi, 3. ⁴ Isa. i, 13. ⁵ Psal. cix, 1. ⁶ Psal. cxl, 2.

Altissimi : mane quoque ad orientem lucis nostræ misericordiam a Deo nobis præstitam annuntiamus, et veritatem ejus in noctibus per sobriam et castam conversationem exhibemus ; in summa quotquot alia in Sabbato peragere sancitum erat, ea nos in Dominicam transtulimus, utpote quæ magis idonea et propria, ac prima item sit et agnien ducat, et Judaico Sabbato pretiosior. Nam illa die in mundi opificio cum dixisset Deus, *Fiat lux*, facta est lux : in illa quoque animabus nostris ortus est Sol justitiæ. Quare ut ea die conveniamus traditum nobis est, et ea quæ in psalmo jubentur nobis exsequi præceptum est ; quorum primum est, confiteri : nam principium bonorum est pristinorum malorum depositio per veram pœnitentiam et confessionem, quæ ad bonum finem, scilicet ad Deum ipsum deducit. Etenim si nemo bonus nisi Deus, optimæ viæ ad Deum ducentis principium, confessio fuerit. Ideo dictum est, *Bonum est confiteri Domino*. Par quippe est non hominibus confessionem edere, sed ipsi Domino corda scrutanti. Quia vero confessio pro gratiarum actione item accipitur, ut jam sæpius diximus, jure Dominica die gratiarum actiones Domino reddimus, ubique terrarum in ecclesiis ejus congregati. Cum autem per confessionem progressum et augmentum acceperimus, tum jubemur psallere ad meliorem animæ statum provecti : aucti vero ac meliores effecti, hæc aliis annuntiare, ac eos qui ad nos proxime accedunt misericordias Dei edocere præcipimur : atque id agere matutinis horis, quasi primitias diurnarum actionum doctrinæ de Dei misericordia dicantes.

διδόμεν τῷ Κυρίῳ, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτοῦ συνερχόμενοι. Προκόψαντες δὲ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἥδη καὶ ψάλλειν κελευόμεθα ἐπὶ δὲ ἔτι καὶ βελτίους γινόμενοι αὐτῶν, ἥδη καὶ εἰς ἑτέρους ἀπαγγέλλειν, διδάσκειν τε τοὺς ἡμῖν πλησιάζοντας τὰ τοῦ Κυρίου ἐλέη προστατόμεθα· καὶ τοῦτο πράττειν κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας ὡσπερ ἀπαρχὰς τῶν δι' ἡμέρας πράξεων ἀνατιθέντες τῇ περὶ τοῦ

Hæc porro jubet Scriptura peragere primo diluculo, postquam animas et corpora nostra nocturno tempore sancta et a cordibus quibusque pura servaverimus, pietatisque veritatem, repetita nocturnis horis cultus Dei memoria susceperimus. Olim quidem cum populi ex circumcissione per symbola et figuras Deum colebant, non incongruum erat per psalteria et citharas hymnos Deo emittere, idque die Sabbati præstare, otium nempe solventes, et in hoc legem Sabbati transgredientes. Nos vero Judæum in abscondito ærvantes secundum illud Apostoli dictum : *Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio ; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera* ; viventi psalterio et cithara animata, spiritualibusque canticis hymnum effundimus. Omni quippe instrumento musico acceptior et suavior Deo fuerit Christi populorum concentus, quo in omnibus Dei ecclesiis una mente, uno affectu,

τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καθάρσειον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· ποιούμεθ' αὐτὰ τὰ φῶτα τῆς γνώσεως προσώπου τοῦ Θεοῦ ἐξαπτόμενα. Ἄλλα καὶ τὰ ἐν τῇ μετὰ χεῖρας ψαλμῶ φιλοτίμως ἐκτελεῖν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν σπουδάζομεν, ἔργοις τούτοις καὶ λόγοις ἐξομολογούμενοι Κυρίῳ, καὶ ψάλλοντες τῷ ὄνοματι τοῦ Ὑψίστου· ὁρθρου τε πρὸς αὐταῖς ἀνατολαῖς τοῦ ἡμετέρου φωτὸς τὸ γινόμενον ἔλεος ἐφ' ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ διαγγέλλοντες, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ τὰς νύκτας διὰ σώφρονος καὶ ἀγνῆς ἀναστροφῆς ἐν δεικνύμενοι, καὶ πάντα δὴ ὅσα ἄλλα ἐχρῆν ἐν Σάββατῳ τελεῖν, ταῦτα ἡμεῖς ἐν τῇ Κυριακῇ μετατελεῖ καμεν, ὡς ἂν κυριώτερας οὐσίας αὐτῆς, καὶ ἡγουμένης, καὶ πρώτης, καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου τιμητέρας. Κατὰ ταύτην γὰρ ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ εἰρηκότος τοῦ Θεοῦ, *Γενηθήτω φῶς*, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ κατ' αὐτὴν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνατέταλκεν Ἥλιος· διὸ δὴ καὶ ἡμῖν συνέρχεσθαι κατὰ ταύτην παραβέδοται, καὶ τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ παρηγγελμένα καὶ ἡμῖν ἐπιτελεῖν προστέτακται· ὧν πρῶτόν ἐστι τὸ ἐξομολογεῖσθαι· ἀρχὴ γὰρ ἀγαθῶν ἢ τῶν προτέρων κακῶν ἀπόλυσις διὰ γνησίας μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐγγιγνομένη, ἀγουσα τε ἐπὶ τῆς ἀγαθῶν αὐτῶν τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ ὁ Θεός, ἀγαθῆς πορείας τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσης, ἀγαθὴ γένοιτ' ἂν ἀρχὴ ἢ ἐξομολόγησις. Διὸ λέλεκται· Ἄγαθόν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ. Καὶ γὰρ προσήκει μὴ ἀνθρώποις ἐπιδεικνυσθαι τὴν ἐξομολόγησιν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τὰς καρδίας ἐρευνῶντι Κυρίῳ. Ἐπεὶ δὲ λαμβάνεται ἢ ἐξομολόγησις καὶ ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, εἰκότως κατὰ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν καὶ τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἀπακρίττοινα ψυχῆς κατάστασιν προελθόντες· ἐπιπύοντες

Ταῦτα δὲ πράττειν ὁ λόγος παρακελεύεται ἡμεῖς τῇ ἑβδ., προφυλάξαντας δηλαδὴ αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα κατὰ τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς ἅμα καὶ παντὸς μολυσμοῦ καθαρευόντα, ἀλήθειαν τε εὐσεβείας ἐπιδεδεγμένους, διὰ τοῦ καὶ ταῖς νυκτεριναῖς ὥραις τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας μεμνησθαι. Πάλαι μὲν οὖν, ὀπτηνίκα διὰ συμβόλων καὶ τύπων ἐλάτρευον οἱ ἐκ περιτομῆς, οὐκ ἀπεικὸς ἦν διὰ ψαλτηρίων καὶ κιθάρας ἀναπέμπειν τινὰς τῷ Θεῷ τῶν ὕμνων, καὶ τοῦτο ποιεῖν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σαββάτου, παραλύοντας δηλαδὴ τὴν ἀργίαν, καὶ παραβάνοντας τὸν νόμον τὸν περὶ τοῦ Σαββάτου· ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον ἀποσιζόντες κατὰ τὴν φάσκοντα Ἀπόστολον· *Οὐ γὰρ ἐν τῷ σαρκὶ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ σαρκὶ ἐν σαρκὶ περιτομῆ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ ἡ περιτομῆ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι*, ζῶντι ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ ἐμφύχῳ, πνευματικαῖς τε φωναῖς τὸν ὕμνον ἀποδίδομεν. Παντὸς δ' οὖν ὀργάνου μουσικοῦ γένοιτ' ἂν τῷ Θεῷ προσηγεστέρα ἢ τῶν Ἰσραηλῶν

ἀπὼν συμφωνία, καθ' ἣν ἐν πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ὁμογύμωνι ψυχῇ καὶ μιᾷ διαθέσει, ὁμοφροσύνη τε καὶ ὁμοδοξία πίστεως καὶ εὐσεβείας, ἑκ μέρους ἐν ταῖς ψαλμολογίαις ἀναπέμπομεν. Τοιαύταις οὖν ψαλμωδίαις καὶ κιθάραις πνευματικαῖς χρῆσθαι εἰώθαμεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Ψαλμοῖς καὶ ᾠδαῖς καὶ ὑμνοῖς πνευματικοῖς*. Εἴη δ' ἂν ἄλλως κιθάρα μὲν τὸ πᾶν σῶμα, οὗ διὰ τῶν κινήσεων καὶ τῶν πράξεων ἡ ψυχὴ τὸν πρέποντα τῷ Θεῷ ὑμνον ἀποδίδωσι· ψαλτήριον δὲ δεκάχορδον ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν αἰσθητηρίων πέντε μὲν τοῦ σώματος, Ἰσαρίθμων δὲ τῆς ψυχῆς δυνάμειν, ἐπιτελουμένη λατρεία· ἃ δὴ παριστάς ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος φησὶ· *Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· ψαλλῶ τῷ πνεύματι, ψαλλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ*· ὡς καὶ τοῦ σώματος, καὶ τοῦ πνεύματος πάλιν οικείας, δι' ὧν τὴν ψυχὴν ἐνεργεῖ.

Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσσομαι. Ὁ νοῦσας τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεποιτημένην ἡμέραν, περὶ ἧς εἴρηται, *Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*, οὗτος ἐρεῖ, *Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου ὁ παρῶν ψαλμὸς προγόγραπται, ζητήσεις πῶς ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου ἠυφράνθαι λέγει, οὐκ ἐπὶ τῇ καταπαύσει τοῦ Θεοῦ, οὐδ' ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ αὐτοῦ, ὡς ἂν ὑπολάβοιεν Ἰουδαῖοι, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ καταπαῦσαι ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. Καὶ μὴν ἐχρῆν, εἰπερ ἄρα εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν Σάββατον ἀνεφέρετο τὰ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δηλούμενα, ἐπὶ τῇ σχολῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῇ, ὡς ἂν εἴποιεν, ἀναπαύσει καὶ ἀργίᾳ αὐτοῦ ἠυφράνθαι λέγεσθαι· νῦν δὲ οὐχ οὕτω φησὶν, ἀλλ' *Εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσσομαι*, ἀντικρυς παριστάς ἰδίως μὲν νοεῖσθαι τὸ ποιῆμα, καὶ πάλιν ἰδίως τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, ἐφ' οἷς ἠυφράνθαι ὁμολογεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ ἀργίᾳ. Εἴη δ' ἂν ποιῆμα μὲν καθ' ἓνα τρόπον αὕτη ἡ ἡμέρα, περὶ ἧς εἴρηται· *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ*· δηλοῖ δὲ τὴν ἀναστάσιμον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν, ὡς ἐν ἐτέροις ἀποδεικτικῶς παρεστήσαμεν, τὰ ἀπὸ τῆς κοσμοποιίας παραθέμενοι, καθ' ἣν ὁ Μωϋσῆς· *Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ ἐπιλέγει, Γεννηθῆτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν*. Ὅρξας γὰρ ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐν ταύτῃ γίνεται δημιούργημα, ἀλλ' αὕτη μόνῃ ἡ ἡμέρα, ὡς ἐφαρμύζειν αὐτῇ τὸ φάσκον λόγιον, *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος*. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐποίησεν, ἧτις ἦν ἡ πρώτη Κυριακὴ, περὶ ἧς καὶ νῦν λέγεσθαι τὸ, *Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὰ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα ἡμέραις γεγενησθαι ἀναγεγραμμένα. Κατὰ δὲ ἕτερον τρόπον λεχθεῖν ἂν ποίημα μὲν τὰ νοητὰ καὶ λογικὰ καὶ ἀτόματα τοῦ

A pari consensu et una sententia fidei et pietatis, una voce, melos in psalmodiis emittimus. Hujusmodi igitur psalmodiis et citharis spiritualibus uti consuevimus : quia id docet Apostolus spiritibus his verbis, *Psalmis et canticis et hymnis spiritualibus*⁹. Alia item ratione cithara fuerit totum corpus, cujus motibus et operibus anima condecentem hymnum Deo emittit. Psalterium autem decem chordarum, Spiritus sancti cultus est, per quinque corporis sensus, et per totidem animæ virtutes exhibitus : quæ his declarat idem Apostolus, *Orabo spiritu, orabo autem et mente ; psallam spiritu, psallam et mente*¹⁰. Quasi scilicet mens etiam motus suos habeat, quibus pulsatur corpus ; et spiritus item proprius oblineat motus, quibus animam movet.

VERS. 5. *Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo*. Qui diem a Domino factam intellexit, de qua dictum est, *Hæc dies, quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea*¹¹, hic dicit, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua*. Sed quoniam de die Sabbati hic psalmus inscriptus est, quæras cur in die Sabbati se delectatum esse dicat, non de Dei requie, neque de ejus cessatione, ut Judæi opinentur, quia in ipso cessavit ab omnibus operibus suis, quæ fecit. Et vero si ea quæ in psalmo feruntur Judæicum Sabbatum respicerent, oporteret dixisse illum, se de otio Dei, atque, ut ita dicant, de cessatione ab operibus delectatum esse : at non ita loquitur, sed ait, *Delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo*, aperte declarans seorsim facturam, ac seorsim opera manuum Dei indicari, in quibus se delectatum esse confitetur, sed non in cessatione. Factura autem aliquo modo fuerit ipsa dies, de qua dictum est : *Hæc dies, quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea*. Significat vero resurrectionis diem Dominicam, ut aliis in locis aperte comprobavimus, dum quæ ad mundi creationem spectant explicarem : de qua dixit Moyses : *In principio fecit Deus cælum et terram*¹² ; ac subjicit, *Fiat lux, et facta est lux : et appellavit Deus lucem, diem*¹³. Vides enim nullum aliud officium ea die effici nisi solam diem, ita ut illi hoc dictum probe conveniat, *Hæc dies, quam fecit Dominus*. Nihil quippe aliud præter ipsam diem condidit, quæ erat prima Dominica, de qua nunc dicitur, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua* : opera autem manuum ejus ea sunt, quæ sequentibus diebus facta scribuntur. Alio item modo factura dicantur intellectu prædita, rationalia et incorporea Dei officia, qua ratione anima ad imaginem Dei facta esse scripto traditur ; opera vero manuum ejus, sensibilia et corporea ejus opera, de quibus dictum est, *Quoniam videbo cælum, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu*

⁹ Ephes. v, 19. ¹⁰ I Cor. xiv, 15. ¹¹ Psal. cxviii, 24. ¹² Gen. 1, 4. ¹³ ibid. 3, 5

*fundasti*¹⁴. Docet igitur hæc Scriptura, in otio divinarum exercitationum, inque cessatione a corporeis et mortalibus operibus, quam Sabbathum et requiem Scriptura vocat, eos qui contemplationi spiritualium simul et sensibilibus Dei operum vacent, dicere, *Quia delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exsultabo* : nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportione quadam opifex earum conspicitur¹⁵ : ac spiritualia, incorporea et cœlestia, necnon visibilia ejus, a creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur, secundum sanctum Apostolum¹⁶.

καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσθαι, ἐκ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀνάλωκός ὁ θεοσουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ τὰ νοητὰ δὲ καὶ ἀσώματα καὶ ὑπερκόσμια, τὰ τε ὁρατὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθαροῦται,

Vers. 6, 7. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profunda factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscet, et stultus non intelligit hæc. Me, inquit, delectasti, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum*; sed non quivis homo pari atque ego modo affectus est. Multi namque insipientes et imprudentes sunt, qui nec norunt nec intelligunt ea, in quibus me delectari et exsultare confiteor. Quamobrem qui vere insipiens et stultus est, Dei providentia et verbo universum constituisse negat; sed fato et necessitati, insanoque cuidam cursui ac fortunæ tanta Dei opificia ascribit. Verum etiam, ut insanus, in universi administratione ruit et labitur opinione, quod ipsi videatur multum inesse in mortali vita inæqualitatis. Insipiens igitur ille et insanus rem ægre ferens, statim ad blasphemum et impium ratiocinium vertitur, horum causam dicitans esse, quod nullus sit Deus, nulla providentia; sed omnia temere et casu ferantur. Ego vero etiam in illis obscuris occultisque rebus, pia imbutus sententiâ, persuasum habeo iudicii et administrationis tuæ rationem, parvitatem meam longe superare. Quamobrem dico, *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! admodum excelsæ factæ sunt cogitationes tuæ*. Et qui possint mortalia ratiocinia, profunda Dei explorare, et cogitationes ejus queis humana administrat cognoscere? Quemadmodum enim nullus hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui in ipso est; sic quæ Dei sunt nullus novit, nisi Spiritus Dei¹⁷, neque dicere potest: *Nos autem non spiritum mundi accepimus*¹⁸, sed Spiritum Dei, de quo dictum est: *Nam Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei*¹⁹; quæ cum probe norim, nullatenus de hominum inæqualitate perturbor; imo vero gaudeo et lætor, providentiæ rationem non ab humanis casibus, sed ab operibus manuum Dei et ab opificiis ejus mente concipiens. Gaudeo item et admodum lætor, iis donatus bonis, quibus insipiens quilibet et stultus privatur, nec valet ab operibus Dei illius providentiæ in omnia rationes ediscere.

A Θεοῦ κτίσματα, καθ' ὃ καὶ ἡ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγεννημένη ψυχὴ πεποιθῆσθαι ἀναγράφεται· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτοῦ τὰ αἰσθητὰ καὶ σωματικὰ αὐτοῦ δημιουργήματα, περὶ ὧν εἰρηται· *Ὅτι ὄφρα μοι τοὺς οὐρανούς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελλώσας*. Διδάσκει τούτων ἡ μετὰ χειρᾶς Γραφή, ἐν τῇ σχολῇ τῶν θείων ἀσπίσεων, καὶ τῇ τῶν σωματικῶν καὶ θνητῶν ἔργων ἀσφαλῆ τε καὶ ἀργίᾳ, ἣν τινα Σάββατον καὶ ἀνάπαυσιν ὁ λόγος ἀποκαλεῖ, ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν τε νοητῶν ὁμοῦ καὶ τῶν αἰσθητῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ σχολάζοντας λέγειν· *Ὅτι ὠφρανόσ με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου*, καὶ ἀσώματα καὶ ὑπερκόσμια, τὰ τε ὁρατὰ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθαροῦται, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον.

B Ὅς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, σφέρα ἐβαθύνθησαν οἱ διαλογισμοί σου. Ἄνθρωπος ἄφρων οὐ γνώσεται, καὶ ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα. Ἐμὲ, φησὶν, ἠψόφρανας, ὦ Κύριε, ἐν τῷ ποιήματι σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου· ἀλλ' οὐ καὶ πᾶς ἄνθρωπος τὴν αὐτὴν ἐμὸν φέρει διάθεσιν. Πολλοὶ γὰρ εἰσιν ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι, οὐ γινώσκοντες, οὐδὲ συνιέντες αὐτὰ δὴ ταῦτα, ἐφ' οἷς αὐτοὺς εὐφραίνεσθαι καὶ ἀγαλλίῃν ὁμολογῶ. Διόπερ ὁ ὡς ἀληθῶς ἄφρων καὶ ἀσύνετος ἀναίρει μὲν τὸ προνοεῖν καὶ λόγῳ Θεοῦ συνεστάναι τὸ πᾶν, εἰμαρμένη δὲ καὶ ἀνάγκη, ἀλόγῳ τε φορᾷ καὶ τύχῃ προσγράφει τὰ τηλικαῦτα τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσύνετος προσκόπτει τῇ διοικήσει τοῦ παντός, διὰ τὸ δοκεῖν πολλὰς ἀνωμαλίας ἐν τῷ θνητῷ βίῳ θεωρεῖν. Ὁ μὲν οὖν ἄφρων καὶ ἀσύνετος δυσχεραίνων εὐθύς ἐπὶ βλάβῳ φημι καὶ ἀσεβῆ λογισμῶν τρέπεται, ἀθεοῦτῆτά τε καὶ ἀπρονοήσιαν, καὶ τὸ εἰκῆ, καὶ ὡς ἔτυχε, τοῦτων εἶναι φάσκων αἰτία· ἐγὼ δὲ, καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων ἀδελφῶν εὐσεβεῖν δεδιδαγμένος, πέπεισμαι, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σμικρότητας τυγχάνουσιν οἱ τῆς σῆς κρίσεως καὶ διοικήσεως λόγοι. Διό φημι· Ὅς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! σφέδρα ὑπερυψώθησαν οἱ διαλογισμοί σου. Καὶ πόθεν γὰρ θνητοῖς λογισμοῖς ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, καὶ γινώσκειν τοὺς διαλογισμοὺς αὐτοῦ καθ' ὅσους διοικεῖ τὰ ἀνθρώπινα; Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ οἷός τε λέγειν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· περὶ οὗ εἰρηται· Τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἄπερ εἰδώς, οὐδαμῶς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀνωμαλίᾳ ταράττομαι· χαίρω δὲ καὶ εὐφραίνομαι τοὺς τῆς προνοίας λόγους οὐκ ἀπὸ τῶν κατὰ ἀνθρώπων συμπτωμάτων, ἀπὸ δὲ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καταλαμβάνων. Καὶ χαίρω γε καὶ ὑπερευφραίνομαι τοιοῦτων καταζητηθείς, ὧν ἐστέρηται πᾶς ἄφρων καὶ ἀσύνετος, οὐ δυνάμενος ἀπὸ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, τοῖς περὶ τῆς καθόλου προνοίας λόγοις μαθητεῦσθαι.

¹⁴ Psal. viii, 4. ¹⁵ Sap. xiii, 5. ¹⁶ Rom. i, 90. ¹⁷ I Cor. ii, 11. ¹⁸ ibid. 12. ¹⁹ ibid. 10.

Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλοὺς ὡσεὶ χόρτον, καὶ Ἀ
 δίκνυψαν πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν,
 ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ-
 ρος. Ὁ μὲν ἀφρων καὶ ἀσύνετος, ὁρῶν ἀσεβεῖς εὐ-
 θυμουμένους, δικαίους δὲ καὶ εὐσεβεῖς κακουμένους
 οὐ συνίσει τοὺς τῆς Προνοίας λόγους, ἀλλ' εὐθύς
 ἐπ' ἀσεβεῖς τρέπεται λογισμοῦς, ἐκπίπτων εἰς ἀθεό-
 τητα· ἐγὼ δὲ, τῷ ποιήματι σου ἐνορῶν, καὶ τοῖς
 ἔργοις τῶν χειρῶν σου, μετὰ τῶν ἄλλων συνεῖδον,
 ὅτι τὸ τέλος τῶν κατὰ τὸν βίον εὐθυμούντων ἀσεβῶν
 θλεθρον περιέχει· καὶ ἀπώλειαν· διὸ πολὺ πλεόν τοὺς
 τῆς θείας κρίσεως λόγους ὑπερεκπλήττομαι. Ὡσπερ
 γοῦν χόρτος καὶ τὰ ἀπὸ γῆς ἄνθη πρὸς ὀλίγον ὥρατα
 φαίνεται, καὶ θέλγει τὴν ὄρασιν, καὶ τὴν αἴσθησιν
 ἄπασαν, ὅσον δὲ οὐδέπω μεταβάλλει καὶ τρέπεται,
 φθίνει τε ῥᾶστα καὶ ἀπόλλυται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ Β
 οἱ παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμαζόμενοι ἀμαρτωλοὶ ἅμα
 τε ἀνέτειλαν, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, διέκυ-
 ψαν, ἐφάνησάν τε τίνες ποτὲ εἶσι, καὶ ὅποιας προαι-
 ρέσεως· εἴτ' οὐκ εἰς μακρὸν αὐτοὺς μετήλθεν οὐκέτι
 βραχὺς καὶ πρόσκαιρος θλεθρος, ἀλλὰ διηνεκὴς ἀπώ-
 λεια. Ἐπειδὴ περὶ ἡ σὴ δικαιοκρασία τοῖς ἀνθρωπίνους
 ἐφέστηκε πρᾶγμασι, διὸ δὴ μάλιστα συγκεχωρησθαι
 τοῖς ἀμαρτωλοῖς καὶ τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν
 τὸ ἀνατεῖλαι καὶ διακῦψαι ἡγοῦμαι· ὡς ἂν ἐλεγχθεῖη
 αὐτῶν ἡ προαίρεσις, οὐ καλῶς τοῖς τοῦ Θεοῦ δωρη-
 μασι κεχρημένη· διόπερ ἐκδικος αὐτοὺς θλεθρος
 αἰώνιος διαδέξεται.

Σὺ δὲ Ὑψίστος εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε. Ὅτι ἰδοὺ
 οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἀπο-
 λούνται, καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ ἐρ-
 γαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Καὶ ὑψωθήσεται ὡς μο-
 νοκέρωτος τὸ κέρας μου, καὶ τὸ γῆράς μου ἐν
 ἐλαίῳ πλούσι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς
 ἐχθροῖς μου, καὶ ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμέ
 πονηρευμένοις ἐπακουσεται τὸ οὖς μου. Σὺ μὲν,
 φησὶν, ὦ Κύριε, αἶψα κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων
 Ὑψίστος ἐν ὑψηλοῖς διαμενεὶς τὸν σύμπαντα αἰῶνα οὐ
 κρεπόμενος, οὐ ταπεινούμενος, οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐ
 κρεῖττων σαυτοῦ γινόμενος, οὐ τοῖς ταπεινοῖς τῶν
 ἐπὶ γῆς ὁμοιούμενος, οὐδὲ μικρόν τι καὶ ταπεινὸν
 φρονῶν καὶ πράττων, ἀλλ' εἰς ἄπειρον σαυτῷ διαμέ-
 νων ὁμοιος· ἡμεῖς δὲ οἱ ταπεινοὶ καὶ μακρὰν τῆς σῆς
 ἀπέχοντες δυνάμειν ἄλλοτε ἄλλως φερόμεθα, καὶ
 μεταβαλλόμεθα. Οἱ μὲν οὖν ἐχθροὶ σου, ὦ Κύριε, ὡς D
 ἂν ἑαυτοὺς ἄλλοτρίους καταστήσαντες τῆς παρὰ σοὶ
 ζωῆς, ἐχθραν τε ἀντὶ φιλίας πρὸς σὲ τὸν μόνον ἀγα-
 θὸν ἐλόμενοι, ἀπολοῦνται, ἑαυτοῖς αἰτίοι γενόμενοι
 ἀπωλείας, διὰ τὸ μὴ ἐβελῆσαι σοὶ παραμένειν καὶ
 σοὶ φιλωθῆναι· ἐχθραν δὲ ἄρασθαι τὴν πρὸς σὲ τὸν
 εἰαιτῶν ποιητὴν τε καὶ σωτήρα. Διὸ κὰν μυρία συνα-
 γάωσιν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ χρήματα, καὶ πλοῦτον, καὶ
 θησαυροὺς, ἀλλὰ τὰ πάντα σὺν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς
 καὶ αὐτοῖς σώμασι διασκορπισθήσονται. Ἐγὼ δὲ ὁ
 τὴν πρὸς σὲ γνώσιν καὶ φιλίαν ἀσπασάμενος, καὶ τῶν
 ἐχθρῶν σου ἀλλότριος γεγονώς, πέπεισμαι, ὅτι τῆς ἐπὶ
 τὸ κρεῖττον μεταβολῆς τεύξομαι τῇ σῇ δικαιοκρασίᾳ
 πιστεύων ὥστε εἰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδοξός
 τις εἶναι δοκῶν καὶ ταπεινὸς παρὰ τοῖς πολλοῖς,

VERS. 8. Cum exorti fuerint peccatores sicut fe-
 num, et apparuerint omnes qui operantur iniquita-
 tem; ut intereant in sæculum sæculi. Insuper quidem
 ac stultus ille, cum videt impios homines pro-
 spere agere, justos autem et pios homines malis
 opprimi, Providentiæ rationem non intelligit; sed
 statim ad impia ratiocinia vertitur, ita lapsus ut
 nullum esse Deum putet. Ego vero opificium tuum,
 et opera manuum tuarum considerans, in his de-
 prehendi finem impiorum, qui in hac vita prospere
 agunt, esse interitum ac perniciem: quare multo
 magis divini iudicii rationem admiror. Nam sicut
 fenum et flores terræ ad breve tempus speciosa vi-
 dentur oculosque ac sensum demulcent, sed mox
 mutantur ac vertuntur, facillimeque marcescunt et
 pereunt; eodem modo peccatores, qui penes multos
 in admiratione habentur, cum primum exorti
 fuerunt, brevi floruerunt, ac conspecti sunt; sta-
 timque apparuit quales fuerint, et quod institutum
 vitæ tenuerint. Nec diu postea ipsos perniciēs in-
 vasis, non jam brevis et temporanea, sed perpe-
 tuum exitium, quia enim justum iudicium tuum
 rebus imminet humanis, idcirco æstimo peccatori-
 bus et operantibus iniquitatem concedi, ut exorian-
 tur et prospere agant; ut eorum consilium et vo-
 luntas, Dei muneribus non bene usa, coarguatur:
 quamobrem ultrix eos et æterna perniciēs exci-
 piet.

VERS. 9 - 12. Tu autem Altissimus in æternum,
 Domine. Quoniam ecce inimici tui, Domine, quo-
 niam ecce inimici tui peribunt, et dispergentur om-
 nes qui operantur iniquitatem. Et exaltabitur sicut
 unicornis cornu meum, et senectus mea in oleo pingui.
 Et respexit oculus meus inimicos meos, et in insurgentibus
 in me malignantibus audiet auris mea. Tu quidem, ait,
 Domine, qui semper uno eodemque modo Altissimus es,
 in excelsis manes per omne sæculum, non mutaris,
 non dejiceris, non verteris, non teipso melior evadis,
 nec iis qui in terra sunt humilibus similis es,
 non exiguum aut humile quidpiam sentis aut agis,
 sed in æternum tibi similis permanes; nos autem
 humiles, qui procul a virtute tua absumus, alio
 alioque modo ferimur et mutamur. Inimici itaque
 tui, Domine, qui sese vita, quæ apud te est, alienos
 constituerunt; ac præoptarunt inimicitias tecum,
 qui solus bonus es, gerere, quam amicitia frui tua,
 peribunt, et ipsi perniciēs auctores erunt: quia
 noluerunt apud te manere amicitie tue esse; sed
 inimicitias adversum te, opificem et servatorem suum,
 susceperunt. Quamobrem etiamsi infinitas in hac
 vita pecunias, divitias et thesauros colligant; sed
 omnia cum animabus et corporibus ipsorum disper-
 gentur. Ego vero qui cognitionem et amicitiam tuam
 amplexatus, et inimicis tuis alienus effectus sum,
 persuasum habeo me mutationem in melius nacturum
 esse, justo iudicio tuo fidem habens. Itaque etiamsi
 in præsentī vita inglorius et vilis esse penes multos
 videar; sed in fine rerum exaltabor; imo potius cornu
 meum exal-

tabitur, id est, spes regni illius quod apud te me A consecuturum exspecto; quæ scilicet pari modo exaltabitur atque unicornis. Nam si quis est unicornis in spiritualibus, qui te Patrem suum ut unum cornu sibi ascribit; bene novi me, perinde atque illum, exaltandum esse. Quia enim hæredes Dei, cohæredes autem Christi vocamur; spero me eodem, quo Christus, regno futurum esse, cum senectus mea, id est extrema vitæ meæ, exaltabitur in oleo pingui. Etiam si enim juventutis et vigoris animæ meæ tempus in hac vita, ceu in certamine, humilium exerceatur; at extrema, ipsiusque animæ senectus, id est consummatio ejus, mutationem in melius obtinebit; ac oleo supereffluenti diviti et pingui, apud te misericors Deus, vivificabitur. Tunc sane oculus meus qui super peccatores contabescit, et mortalem vitam deplorat, ab inimicis meis conspicietur, eosque debitas pœnas luere videbit; qui jam apud multos gloria celebrantur, quorumque finis dispersioni tradetur. Tunc non modo oculus meus, sed etiam auris animæ meæ, finem audiet eorum, qui jam insurgunt adversum me et maligne agunt. Horum ergo omnium causa admiratione percussus de providentiæ tuæ ratione, et de justo judicio abs te omnibus reddendo, ego quidem lætor et exulto in operibus manuum tuarum; omnis autem vir insipiens et stultus non intelligit hæc. Quapropter dico: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nec modo profundæ factæ sunt, sed valde profundæ factæ sunt cogitationes tuæ; quibus cogitationibus arcano et profundo modo universum administras: ac sinis quidem et concedis, ut impii hoc tempore exaltentur et extollantur; pii vero humilientur, quorum tamen finis mirabili et sapientissimæ dispensationi tuæ testimonium præbet, quæ conspicatus divinus Apostolus sic vociferatus est: O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus* 10!

του και σοφίας και γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματά σου, και ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

Vers. 13, 14. *Justus ut palma florebit, sicut cedrus, quæ in Libano est, multiplicabitur.* Peccatores quidem sicut fenum exoriri, et ad exemplum feni non diu postea perire dicti sunt. Nam exortum fenum statim exsiccatum est, et flos decidit, eo prorsus modo quo peccatorum vita et gloria. Justus autem non sicut fenum, sed palmæ instar florebit sursum radices et comas efferens; neque humi positas, sed ad cælum extensas. Qua de causa palmæ quidem justus comparatur; non autem unico palmæ trunco: nam in ramis multiplicatur, qui una cum illa et per illam salutem consequuntur. Qua de causa comparandus item cedro, non cuilibet, sed el quæ in Libano est. Multiplex autem illa est, atque admodum numero crescit, utpote quæ in monte pinguisimo, qui celsissimas arbores producit et

ἀλλ' ἐν τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ὑψωθήσομαι, μὴ λον δὲ τὸ κέρασ μου ὑψωθήσεται, τουτέστιν ἡ ἐλπίς τῆς προσδοκωμένης μου παρὰ σοὶ βασιλείας, ἥτις ὑψωθήσεται τοσοῦτον, ὅσον και ἡ τοῦ μονοκέρωτος. Εἰ γὰρ ἐστὶ τις ἐν νοητοῖς μονοκέρως ἐν κέρασ ἐπιγραφόμενος σε τὸν αὐτοῦ Πατέρα, εὖ οἶδα και αὐτὸς ὁμοίως ἐκεῖνῳ ὑψωθήσομενος. Ἐπεὶ γὰρ κεκλήμεθα κληρονόμοι εἶναι Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, πέπεισμαι, φησὶ, τῆς αὐτῆς τῷ Χριστῷ σου βασιλείας ἀπολαύσειν, ὀπηνίκα τὸ γῆράς μου, τουτέστι τὰ ἔσχατα τῆς ἐμῆς ζωῆς ὑψωθήσεται ἐν ἐλαίῳ πίνῳ. Εἰ γὰρ και τὰ μάλιστα τὰ τῆς νεότητος και τὰ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ὡς ἐν ἀγῶνι τῷ παρόντι βίῃ ταπεινοῦται γυμναζόμενα, ἀλλὰ τὰ γε ἔσχατα και τῆς ψυχῆς αὐτῆς τὸ γῆρας, τουτέστιν ἡ τελειωσις τεύξεταί τῆς ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβολῆς, ἐν ἐλαίῳ περιτεύονται και πλουσίῳ και πίνῳ, τῷ παρὰ σοὶ, τῷ ἐλεήμονι Θεῷ ζησομένης. Τότε δὴ τότε και ὁ νῦν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐκτετακόμενος μου ὀφθαλμός, και τὸν θνητὸν βίον ἀποκλαόμενος, ἐπόψεται τοῖς ἑθροῖς μου, ὁρῶν δίκην τὴν πρόπουσαν διδόντας τῆς νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς δοξαζόμενους, ὧν τὸ τέλος διασκορπισμῷ παραδοθήσεται. Τότε δὲ οὐ μόνον ὀφθαλμός μου, ἀλλὰ και αὐτὸ τὸ οὖς τῆς ἐμῆς ψυχῆς τὸ τέλος ἀκούσεται τῶν σήμερον ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ και πονηρευόμενων. Τούτων δ' οὐν ἕνεκα πάντων ὑπερθαυμάζων τοὺς τῆς σῆς προνοίας λόγους, και τὴν ἀποκειμένην τοῖς πᾶσι παρὰ σοῦ δικαιοκρασίαν, ἐγὼ μὲν ὑπερευφραίνομαι και ἀγαλλίῳ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου· πᾶς δὲ ἄφρων ἀνὴρ και ἀσύνετος οὐ συνίησι ταῦτα. Διὸ δὴ φημι· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! και οὐχ ἀπλῶς ἐθαυθήσασιν, ἀλλὰ σφόδρα ἐθαυθήσασιν οἱ διαλογισμοὶ σου· καθ' ὅς διαλογισμοὺς ἀπορρήτως και βαθύς δικαίαι τὸ πᾶν, ἐπιτρέπων και συγχωρῶν ἀσεβείαι μὲν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαίρεσθαι και ὑψοῦσθαι, τοῖς δὲ εὐσεβεῖς ταπεινοῦσθαι, ὧν τὰ τέλη μαρτυρεῖ σου τῇ θαυμαστῇ και πανσόφῳ διοικήσει· ἀ δὴ συνίησιν και ὁ θεοῖς Ἀπόστολος ἐξεφώνησε τὸ, Ὡ βάθος κλυτοῦ

Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. Οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ ὡσεὶ χόρτος ἐλέγοντο ἀνατέλλειν, και καταλήλως τῷ παραδείγματι τοῦ χόρτου, οὐκ εἰς μακρὸν διαφθεῖρεσθαι· ἅμα τε γὰρ ἀνέτειλεν ὁ χόρτος και ἐξηράνθη, και τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν, ὡσπερ οὖν και ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν ζωὴ τε και δόξα· ὁ δὲ δίκαιος οὐ κατὰ τὸν χόρτον, ἀλλὰ φοῖνικος δίκην ἀνθήσει, ἅνω που φέρων τὰς ῥίζας, και τὰς κομὰς, οὐ χαμαὶ κειμένας, ἀλλ' εἰς οὐρανὸν ἐκτεινομένας. Τούτων μὲν οὖν ἕνεκα φοῖνιαι παραβληθεῖ ἀνὸς δίκαιος, οὐκ ἔτι δὲ και τῷ μονοφύει στελέχει τοῦ φοῖνικος· πολυπληθεῖ γὰρ ἐν τοῖς κλάδοις τοῖς ἅμα αὐτῷ και δι' αὐτοῦ σωζόμενοις· ἅνω ἕνεκα παραβλητέον αὐτῇ τῇ κέδρῳ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ ἐν τῷ Λιβάνῳ· πολλῇ δὲ αὕτη και μεγαλοφυῶς πληθούσα· ἅτε ἐν δρεὶ φύουσα λιπαρωτάτη, φέρουσα

10 Rom. xi, 33.

καὶ τρέφονται οὐρανομήκη φυτά. Οὕτω δ' οὖν καὶ ὁ δίκαιος, μυρίους ἔχων τοὺς δι' αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ σωζομένους, κατὰ τοῦτο μὲν ἂν ἐμφορῆς τῆ κέδρω, τῷ δὲ φοίνικι κατὰ τὰ ἄλλως δεδηλωμένα. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀσεβεῖς, οἳ ὡσεὶ χόρτος ἀνατέλλοντες καὶ παραχρῆμα ἀφανίζονται. *Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι.* Σπάνιος μὲν ὁ ἄκρω τέλεις, ὁ καὶ δίκαιος ὠνομασμένος, φοίνικι καὶ κέδρω παραβεβλημένος· ἐπεὶ δὲ μὴ πάντες τοιοῦτοι, ἰστέον, ὅτι καὶ τῶν ἀτελεστέρων, πληθὺν ἄλλα τῆς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φυτείας ἤξιωμένων, ἔστι τι ἀγαθὸν τέλος· ἐν γοῦν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι. Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο οἶκον μέγαν Κυρίου ἀκούων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, τὴν ἐπὶ γῆς, κατὰ τὸν φήσαντα Ἀπόστολον· *Ἦνα ἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφασθαι, ἣτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος·* πεφυτευμένοι δὲ ἐν ταύτῃ τοὺς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν θεοσεβείᾳ προκοπῆς ἐντεύθεν εἰληφότες, οἳοι ἦσαν, οὗς ἐφύτευσεν ὁ Παῦλος, δι' οὓς καὶ ἔλεγεν, *Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξασεν.* Οὗτοι οὖν οἱ ἐν τῇ περιγείῳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένοι ἄνθος ἀποδώσουσιν εὐώδεις καὶ γόνιμον καὶ τῶν τελείων καρπῶν οἰστικόν, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεταφυτευθέντες, τουτέστιν ἐν ταῖς ἐπουρανίοις μοναῖς· εἶγε πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ, ἔνθα κατ' ἀξίαν διαμερισθέντες οἱ νῦν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένοι, κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα ἐξανθήσουσιν.

Ἐτι πληθυνθήσουσιν ἐν γῆρᾳ πῖνοι, καὶ εὐπαθοῦντες ἔσονται, τοῦ ἀναγγεῖλαι, ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. Οὐ μόνον φησὶν, ὅτι ἐξανθήσουσιν ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ οἱ σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πεφυτευμένοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πληθυνθήσουσιν, ὡσπερ ἄνωτέρω ἡ κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ ἐπληθύνετο. Πότε δὲ τοῦτο αὐτοῖς ἔσται, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ γῆρᾳ τῶν πῖνοι; Γῆρας δὲ ἐνταῦθα τὴν τελείωσιν πέπεισο λέγεσθαι τῆς ψυχῆς, ἐν ἣ γενόμενοι εὐπαθοῦντες ἔσονται οἱ νῦν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου πεφυτευμένοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἐν ᾧ φυτεύονται ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου κακοπαθοῦντες διατελοῦσι, τοὺς πρώτους τῆς γεωργίας πόνους ὑπομένοντες· ἀλλ' ἔπειτα τοῦ γῆρως τοῦ πῖνος ἀξιωθῶσιν, εὐπαθοῦντες γενήσουσιν ἀναπαυόμενοι τῶν καμάτων καὶ τῶν ἀγῶνων τὰ ἔπαθλα ἀποληφόμενοι· Ὁμολογήσουσι τε, *Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ.* Εἰ γὰρ μὴ τὰ κατηγορημένα ἀγαθὰ ἔμελλε διαδέχεσθαι τοὺς τῷ Θεῷ ἀνακειμένους, καὶ εἰ μὴ τὸ ἀθέριον τέλος περιέμενε τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ἦν ἂν τάχα ἀδικίαν ἐπικαλέσαι τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ. Ὅτε δὲ τοιαῦτα τέλη καὶ τοῖς δικαίοις ἠτοίμασται, οἷων καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα τυχεῖν, καὶ τοῖς ἀσεβεῖσι τοιαῦτα ἠπειληται τιμωραῖαι, ἀφ' ὧν γίνονται ἡμᾶς βυσθῆναι· πῶς οὐκ ἀκλόουθον ἂν εἴη δαμολογεῖν, *Ὅτι εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ;*

Alit, nascatur. Sic itaque justus, infinitos secum habens qui ipsius opera salutem assequuntur, ea quidem ratione cedro comparandus, alia autem prius enuntiata, palmæ. At non hujusmodi erant impii, qui, tanquam fenum exorti, mox deleti sunt. *Plantati in domo Dei, in atrii Dei nostri florebut.* Ferrarus quidem est, qui ad summum perfectionis devenit, qui et justus vocatur, palmæque ac cedro confertur. Sed quia non omnes hujusmodi sunt, sciendum est, etiam imperfectioribus, qui tamen illa in domo Dei plantatione dignati fuerint, bonum quemdam finem repositum esse: nam in atrii domus Dei nostri florebut. Id vero intelligas, si pro magna domo Domini, Ecclesiam ejus in terra sitam accipias secundum Apostolum, qui ait, *Ut videas quomodo oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei viventis* ¹¹; et si pro illis qui in ea plantati sunt, eos qui profectus in religione primordia in illa acceperunt: quales ii erant quos plantavit Paulus, quorumque causa dixit, *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit* ¹². Hi itaque qui in terrena Dei Ecclesia plantati sunt, florem emittent suavis odoris ac generosum perfectiorumque fructuum feracem; in atrii Dei nostri, id est in cœlestibus mansionibus transplantati: siquidem multæ sunt mansiones apud Patrem, ubi pro merito distributi qui jam in domo Dei plantati sunt, congruenti tempore florebut.

^C *Vers. 15, 16. Adhuc multiplicabuntur in senectute pingui, et bona accipient; ut annuntient, quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo.* Non solum id ait, in atrii Dei florebut qui hodie in domo ejus plantati sunt; sed et ipsi multiplicabuntur, sicut cedrus, quæ in Libano est, supra multiplicari dicebatur. Quandonam id ipsis eveniet, nisi in senectute pingui? Hic vero senectutem pro consummatione animæ dici persuasum habes, in qua constituti bonis fruentur, qui nunc in domo Domini plantati sunt. Nam si jam in domo Domini plantati, mala patientes perseverant, primis agriculturæ laboribus afflictati; sed cum senectute pingui donati fuerint, bonis fruentur, ac requiem nacti, laborum certaminumque præmia referent, ac ^D *confitebuntur, Quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo.* Nisi enim jam enumerata bona eos qui Deo addicti sunt exceptura essent, et nisi impios et operantes iniquitatem exitiosus finis maneret; divinæ Providentiæ culpandæ forte causa subsesset. At quando finis hujusmodi justis paratus est, qualem nos consequi peroptamus; ac impiis talia denuntiantur supplicia, a quibus nos eripi contingat: quare consentaneum non fuerit confiteri, *Quoniam rectus Dominus Deus noster, et non est iniquitas in eo?* At insipiens hæc non cognoscet, nec stultus intelliget, quod a stultitia sua tenebris offundatur. Ego vero qui isthæc probe

¹¹ I Tim. III, 15. ¹² I Cor. III, 6.

cognoscam et intelligam, quia a Spiritu sancto illustratus sum, et quod considerem quam profundæ factæ sint cogitationes Dei; jure lætor et exulto de divina dispensatione: præsentia vero mala, ob spem futurorum strenue tolero. Qua de causa totum otium meum et cessationem a malis Deo consecrans, delectabilia illa et sancta Sabbata observare satago, confitendo, psallendo et annuntiando mane misericordiam Dei, et veritatem ejus per noctem. Tunc enim maxime a religiosa anima veritas exhibetur, cum in tenebris et obscuritate degens, quasi in splendidissima luce et clarissima die, conscientia sinceritas et puritas ostenditur. Talis est psallens cum cantico die Sabbati dictus, id est in tempore illius, quod secundum Deum est, otii ac requiei: quo nos etiam divinarum disciplinarum meditationi vacantes, gratiarum actionis verba hoc in cantico enuntiata Deo emittere par est.

τὸν τῆς κατὰ Θεὸν σχολῆς τε καὶ ἀναπαύσεως καιρὸν, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς τῇ μελέτῃ τῶν θεῶν μαθημάτων σχολάζοντας, τοὺς εὐχαριστηρίους λόγους τῆς προκειμένης ᾠδῆς ἀναπέμπειν προσήκει τῷ Θεῷ.

LAUS CANTICI IPSI DAVID (1). XCII.

VERS. 1. *Dominus regnavit, decorem indutus est.* Quia, secundum Apostolum, regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ²³, id est a prima hominum creatione usque ad corporeum secundum Moysen cultum, qui in terrena Jerusalem antiquitus usque ad Salvatoris nostri Jesu Christi adventum perficiebatur; sane cum mors regnaret, et is qui imperium mortis habet, nimirum diabolus, dominaretur, tunc, ut consequens erat, Dominus non regnabat in hominibus, sed quidam multorum deorum et diabolicus error. Ipse autem Apostolus hæc de Salvatore nostro docet: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem passionibus; ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolus* ²⁴. Jure itaque Dei Verbum, quod prius exsistebat, cum vita ipsa esset, ad mortis destructionem, mortale instrumentum, corpus scilicet humanum assumens, ipsumque morti tradens, ad naturæ suæ demonstrationem; idemque postea a morte resumens ad divinam suam virtutem declarandam, dum mortis quidem imperium solvit, diaboli itidem in homines tyrannidem destruit; imo etiam dæmonum malignorum ac spirituum impurorum, qui olim in humanum genus imperium obtinebant, operandi vim exstinguit, sublata per evangelicam prædicationem omni adversaria et inimica Deo potestate, paternum Deo in omnes gentes regnum procurat. Quapropter soluta mortis potestate, ac destructo eo, qui imperium mortis habebat, id est, diabolo; jam regnante in omnibus gentibus Domino, regnante item cum illo in hominibus vita illa, quæ secundum Deum est; merito Spiritus sanctus pro tanto facinore choreas agens, nosque omnes ad choreas convocans, hæc vociferatur: *Dominus regnavit, decorem induit.*

²³ Rom. v, 14. ²⁴ Hebr. ii, 14.

(1) Vulgata adjicit *In die ante Sabbatum, quando fuerat data est terra.*

Ἄλλ' ὁ μὲν ἄφρων ταῦτα οὐ γινώσκειται, οὐδὲ ἀσύνετος συνήσει ταῦτα, διὰ τὸ σκοτίζεσθαι ὑπὸ τῆς οἰκείας ἀφροσύνης· ἐγὼ δὲ ὁ γνούς αὐτὰ καὶ συνιείς διὰ τὸ ὑπὸ θεοῦ Πνεύματος πεφωτισθαι, καὶ διὰ τὸ θεωρῆν ὅπως ἐθαθύνησαν σφόδρα οἱ διαλογισμοὶ τοῦ Θεοῦ· εἰκότως εὐφραίνομαι καὶ ἀγαλλίω ἐπὶ τῇ θείᾳ δικησεί, φέρω τε τὰ παρόντα γενναίως διὰ τὴν τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ὡν ἕνεκα τὴν πᾶσαν ἑμαυτοῦ σχολῆν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κακῶν ἀργίαν ἀνατιθεὶς τῇ Θεῷ, τὰ τρυφερὰ καὶ ἁγία Σάββata ἐπιτελεῖν περιώμαι, διὰ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι καὶ ψάλλειν καὶ ἀγγέλλειν τὸ πρῶτ' ἂν ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ κατὰ νόκτα. Τότε γὰρ μάλιστα ἡ ἀλήθεια τῆς θεοσεβοῦς δεῖκνυται ψυχῆς, ὅτε, ἐν σκοτίᾳ καὶ σκότει τυχάνουσα, ὡς ἐν λαμπροτάτῳ φωτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ

διαυγεστάτῃ τὸ γνήσιον καὶ εἰλικρινὲς τῆς συνετήσεως ἐπιδείκνυται. Τοιοῦτος καὶ ὁ μετ' ᾠδῆς εἰρημνός ψαλμὸς εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, τοῦτέστι

ΣΙΝΟΣ ΩΔΗΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΙΒ'.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἐνπρόπειαν ἐθεθίσασατο. Ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, τοῦτέστιν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνθρώπων γενέσεως μέχρι τῆς κατὰ Μωϋσῆα σωματικῆς λατρείας, ἥτις ἐπιγίγεται Ἱερουσαλὴμ πάλαι πρότερον μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας συνετελείτο· εἰκότως ὅτε ὁ θάνατος ἐβασίλευε, καὶ ὁ τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τοῦτέστιν ὁ διάβολος κατακράτει, οὐκ ἦν τότε ἀνθρώπων βασιλεύων ὁ Κύριος, ἀλλὰ τις πολυθεὸς καὶ δαιμονικὴ πλάνη. Διδάσκει δὲ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγων· Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κενουώθηκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν παθημάτων, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον. Εἰκότως οὖν ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς ὡς ἡ ζωὴ ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ θανάτου θνητὸν ἔργανον τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπειον ἀναλαβὼν, καὶ τοῦτο τῷ θανάτῳ παραδοὺς εἰς ἐνδειξὴν τῆς οἰκείας φύσεως, κἀπειτα αὐτὸ τοῦ θανάτου ἐξελὼν εἰς παράστασιν τῆς ἐνθέου δυνάμεως, λύει μὲν τοῦ θανάτου τὸ κράτος, λύει ἔτι καὶ τοῦ διαβόλου τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννίδα· ἀλλὰ καὶ τῶν πάλαι κατακρατούντων τοῦ ἀνθρώπου γένους δαιμόνων πονηρῶν καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων τὴν ἐνέργειαν σθένουσι, πᾶσάν τε κατέλυν τὴν ἀντικειμένην καὶ ἐχθρὰν τῷ Θεῷ δύναμιν, τὴν πατρικὴν τῷ Θεῷ βασιλείαν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προξενεῖ. Διὸ δὴ καταλυθείσης τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας, καὶ καταργηθέντος τοῦ τὸ κράτος ἔχοντος τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τοῦ διαβόλου, βασιλεύοντος δὲ ἡδη λοιπὸν τῶν ἐπὶ γῆς ἀπόντων ἐθνῶν τοῦ Κυρίου, σὺν αὐτῷ βασιλευούσης ἀνθρώπων τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, εἰκότως τὸ θεῶν Πνεῦμα, χορευὸν ἐπὶ τῷ κατορθώματι καὶ

πάντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν χορείαν συναγόν, ἀναφωνεῖ καὶ λέγει· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Βασιλεύει δὲ ὁ Κύριος, αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ, καὶ αὐτὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πάσης ψυχῆς, ἧς μὴ καθάπτεται ἀλογία καὶ ἀφροσύνη, καὶ ἧς μὴ βασιλεύει ἀμαρτία, καὶ ἧς μὴ κρατεῖ ὁ διάβολος, καὶ ἧς μὴ καταδυναστεύει θάνατος, τιτρώσκων αὐτὴν καὶ ἀναιρῶν διὰ τῶν ἰδίων κέντρων. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου τὴν ἀμαρτίαν εἶναι διδάσκει ὁ Ἀπόστολος, δι' ἧς ἀναιρεῖται ψυχὴ κατὰ τὴν φάσκουσαν προφητείαν· *Ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθαρῃται*. Διὸ ἀσκητέον τὸ μῆτε ἀλογίαν, μῆτε ἀμαρτίαν, μῆτε τὸν διάβολον, μῆτε τὸν θάνατον ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας κρατεῖν· μόνον δὲ κυριεύειν ἡμῶν τὸν Λόγον καὶ τὴν ζωὴν, τουτέστι τὸν Κύριον, διὰ πάσης ἀρετῆς βασιλεύοντα τῶν κατηξιωμένων τῆς ὕπ' αὐτοῦ βασιλείας.

Ἐπεὶ δὲ μέλλων βασιλεύειν, οὐ μόνον ζώντων, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος αὐτὸς ὢν ὁ Κύριος, καὶ οὐ μόνον τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, καθὼς αὐτὸς διδάσκει λέγων, *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*· ἐκένωνσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, τουτέστι τὸ θνητὸν σῶμα καὶ τὸ ἀνθρώπειον ὄργανον· τοῦτο γὰρ ἦν ἡ μορφή τοῦ δούλου· τότε μὲν, ὅτε ταῦτ' ἔπραττεν, ἀπρέπειαν περιεβάλλετο, ὥστε περὶ αὐτοῦ λέγειν, *Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλ' ἦν τὸ εἶδος αὐτοῦ ὡς ἄτιμος καὶ ἐκλειπὸν παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· ὅτε δὲ ἀπολαβὼν τὴν δόξαν, ἦν καὶ πρότερον εἶχε παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετασημάτισε, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἣ φησιν, *Ὁς μετασημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ*, τὸ τῆνικαῦτα εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ὅτε καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς βασιλείαν, καὶ τὰ πάντων, οὐ μόνον τῶν ἐν οὐρανοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν ἐκράτυνε, πᾶσαν τὴν πολυθεον καθελὼν πλάνην. Διὸ λέλεκται· *Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο*· τὸ γοῦν ἐνεδύσατο, ὡς κατὰ τινά καιρὸν ἀποδουσαμένου τὴν εὐπρέπειαν, λέλεκται· καὶ ὅτε μὲν ὀπόμενε τὰ κατὰ τὸ πάθος, ἐσταυρώθη, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ἐξ ἀσθενείας*· ὅτε δὲ νενικηκὼς τὸν θάνατον, τὴν κατὰ πάντων ἀπελάμβανε βασιλείαν, πάλιν ἐπλήρου το, *Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο*. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις ἦν καὶ Θεοῦ σοφία. Εἶθ' αἶτε τὴν οἰκταὴν δύναμιν ἐνδυσάμενος, καὶ ταύτη περιζωσάμενος, μεγάλῃ κατορθώματι ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι. Τί δὲ ἦν τοῦτο, ἐξῆς ὁ λόγος διδάσκει φάσκων· *Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται*. Μικροῦ γὰρ δεῖν ὅλην αὐτὴν διόλου κατὰ βαράθρων ἐνεχειρίσαν, ὀπηνίκα τὰ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας κατὰ πάντων ἰσχυεν, ἀνήγειρε καὶ διωρθώσατο, πᾶσαν τὴν ἐχθρὰν καὶ δαιμονικὴν δύναμιν, τὴν τε πολυθεον πλάνην ἀνατρέψας. Οὕτω γοῦν ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ὡς μηκέτ' αὐτὴν σα-

Regnat porro Dominus, qui ipsa vita est, et ipsum Dei Verbum, in omnem animam, cui non inest amentia et stultitia, in quam non regnat peccatum, cui non imperat diabolus, cui non dominatur mors, propriis illam stimulis confodiens et occidens. Stimulum porro mortis peccatum esse docet Apostolus²⁵: quo stimulo occiditur anima, secundum prophetiam quæ ait: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*²⁶. Quare adnitendum est, ut neque amentia, neque peccatum, neque diabolus, neque mors per ipsum peccatum in nobis dominetur; sed solummodo Verbum et vita, id est, Dominus, qui per omne virtutum genus regnat in eos, qui ejus imperio digni habentur.

Quia vero Dei Verbum, ipse Dominus regnatorum erat non solum viventibus, sed etiam mortuis; nec solum cælestibus, sed etiam terrenis, ut ipse declarat his verbis: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*²⁷; ideo seipsum exinanivit formam servi accipiens, id est, mortale corpus et humanum instrumentum; nam idipsum erat forma servi. Cum autem hæc ageret, tunc dedecus indutus est; ita ut de ipso dicatur: *Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem; sed erat species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum*²⁸. Cum autem, recepta ea, quam primum apud Patrem habuerat, gloria, formam servi in melius transtulit, secundum Apostoli testimonium sic habens: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ Christi*²⁹, tunc decorem induit: quando penitus sublato multorum numinum errore, et Patris regnum, et non modo cælestium, sed etiam omnium per orbem gentium res firmavit. Quare dicitur: *Dominus regnavit, decorem indutus est*: illud enim, *indutus est*, quasi aliquo tempore decorem exuerit, profertur. Siquidem quando passionis tormenta sustinuit, *crucifixus est*, inquit Apostolus, *ex infirmitate*³⁰; cum autem devicta morte, regnum in omnes accepit, rursus hoc impletum est: *Induit Dominus fortitudinem et præcinctus se*. Nam Christus Dei virtus erat et Dei sapientia³¹. Deinde, utpote propria indutus virtute eaque præcinctus, magnum facinus aggreditur. Quodnam esset illud, declarat postea Scriptura dicens: *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur*. Illam quippe, cum tantum non in barathra penitus ruisset, quando dæmonum vis et efficacia omnibus prævalebat, erexit ac restituit, cum omnem inimicam et dæmoniacam virtutem, et multorum numinum errorem evertisset. Ita enim firmavit orbem terræ, ut neque a pietate erga Deum dimoveretur: Ecclesiam vero ipsius, quæ supra petram fundatus et adversus quam portæ inferi non prævalerunt, hic per orbem terræ indicatam, ita firmatam esse

²⁵ I Cor. xv, 56. ²⁶ Ezech. xviii, 20. ²⁷ Matth. xxviii, 18. ²⁸ Isa. liii, 2. ²⁹ Philipp. iii, 21. ³⁰ II Cor. xiii, 4. ³¹ I Cor. i, 24.

dicit, ut non ultra moveri possit. Nam quod in petra fundetur, portæ inferi non prævalebunt adversus eam.

ὁ λόγος σημήνας, καὶ ταύτην ἀληθῶς ἑσπερεῖσθαι οὐ κατισχύουσι, διὰ τὸ τεθεμελιῶσθαι ἐπὶ τὴν πέτραν.

VERS. 2, 3. Paratus thronus tuus ex tunc, a sæculo tu es. Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam. Thronus tuus, inquit, Domine, non nunc primum, cum post incarnationem in cœlum ascendisti, præparatus est tibi; imo vero jam olim et ante omnia sæcula tuus erat, ac semper tibi paratus fuit, quoniam ipse a sæculo, imo ante omnia sæcula existis, ut ipse docuisti his verbis: Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua. Ante sæculum fundavit me, et antequam montes firmarentur, et ante omnes colles gignit me²². Tuus B itaque thronus erat etiam ante omnia sæcula: imo et quando exinanivisti temetipsum, ac servi formam accepisti, tibi iterum paratus servabatur, quia tibi soli ac nemini alii a Patre dictum fuerat, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum²³. Sic igitur paratus tibi thronus erat, in quo ut secum sederes, qui te genuit, Pater præcepit. Paratusque eras ex tunc, a sæculo: quoniam tu ipse a sæculo es. Non ait, eras; sed, es. Nam de te solo dici convenit, es. Quare alibi quoque dicitur, Tu autem ipse es, et anni tui non deficient²⁴. Hunc porro thronum in alio quoque psalmo Spiritus sanctus indicat dicens: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga rectitudinis virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: propterea C unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ consortibus tuis²⁵. Paratus itaque erat thronus tuus ex tunc; ex quo scilicet apud Patrem eras, quia tu ipse a sæculo es. Cæterum etiam nunc elevaverunt flumina, Domine. Quid elevaverint, repetito sermone postea declarat his verbis: Elevaverunt flumina vocem suam. Hæc enim cum antiquitas latuissent, nunc audita fuerunt omnibus, qui divino Spiritu dignati sunt, prophetis, apostolis et evangelistis, infinitisque populis, qui per totum orbem in ecclesiis salutare regnum annuntiant, qui item elevaverunt vocem suam, effusam in omnes Dei gratiam magna voce prædicantes. Sed etiam æstimo divinas virtutes et multitudinem angelorum, qui in cœlo sunt, nunc flumina vocari. Qui item elevaverunt vocem suam, quando ex hominum consortio in cœlos ascendentem Servatorem, decore deitatis suæ indutum, paterna virtute præcinctum, propriumque ibi regni thronum repetentem, contemplantur. Hæc porro dicebant alta voce clamantes: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ. Quis est ipse rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio²⁶; ac rursus, Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ²⁷. Multitudines item ecclesiarum Servatoris nostri apud homines

λεύεσθαι τῆς κατὰ Θεὸν εὐσεβείας· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένην, ἣς πύλαι ἄβου οὐ κατισχύουσι, διὰ τῆς οἰκουμένης φησιν, ἥτις οὐ καλευθήσεται. Πύλαι γὰρ ἄβου αὐτῆς

Ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπήραν οἱ ποταμοὶ τὴν φωνὴν αὐτῶν. Ὁ θρόνος σου, φησὶν, ὦ Κύριε, οὐ νῦν πρῶτον, ὅτε μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰς οὐρανοὺς ἀνεβήλυθας, παρεσκευάσθη σοι· ἀλλὰ καὶ πάλαι καὶ πρόπαλαι, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων σὺς ἦν, αἶψα τε καὶ διὰ παντὸς ἡτοίματό σοι, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων αἰώνων ὑπάρχεις, ὡς αὐτὸς ἐδήξας εἰπὼν· Κύριος ἐκείσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενῆά με. Ἦν μὲν οὖν σὺς ὁ θρόνος καὶ πρὸ πάντων αἰώνων· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐκένωσας σπυγνὸν, καὶ τὴν δούλου μορφὴν ἀνεβήλυθας, σοὶ πάλιν ἔτοιμος ἐφυλάττετο· ἐπειδὴ σοὶ μόνῳ, καὶ οὐδέτερον πρὸς τοῦ σοῦ Πατρὸς εἰρητο· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Οὕτως γοῦν ἦν ἔτοιμος ὁ θρόνος σου, ἐφ' ὃν σὺν αὐτῷ καθέζεσθαι ὁ γεννήσας σε Πατὴρ παρεκελεύετο. Καὶ ἔτοιμος ἦν ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ἄλλ' οὐκ, ἦς, φησὶν, ἀλλ', εἶ. Μόνον γὰρ αὐτῷ τὸ, σὺ εἶ, λέγεσθαι ἀρμόττει. Διὸ καὶ ἐν ἑτέροις εἰρηται· Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. C Τοῦτον δὲ τὸν θρόνον καὶ ἐν ἑτέρῳ τὸ θεῖον Πνεῦμα σημαίνει· λέγον· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐσθῆτος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρῖσέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου. ἐλάλω ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετέχους σου. Ἦν μὲν οὖν ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἐφ' οὗ δηλαδὴ παρὰ τῷ Πατρὶ ἦς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε. Τί δὲ ἐπήραν, ἐπιδευτερῶν ἐξῆς τὸν λόγον παρίστησιν εἰπὼν· Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὴν αὐτῶν· ταῦτα γὰρ λαμβάνοντα πάλαι πρότερον, νῦν εἰς ἐξάκουστον ἀπάντων γέγονε τῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡξιωμένων προφητῶν, ἀποστόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν, μυριάδων τε λαῶν τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καταγγελλόντων τὴν σωτήριον βασιλείαν, οἱ καὶ ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, τὴν ἐκχυθείσαν εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ χάριν μεγάλην τῇ φωνῇ εὐαγγελιζόμενοι. Ἀλλὰ καὶ τῆς θείας δυνάμεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατ' οὐρανὸν ἀγγέλων οἶμαι νῦν ποταμοὺς ὀνομάζεσθαι. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπήραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, ὀπηνίκα ἐκ τῆς σὺν ἀνθρώποις διατριβῆς ἀνιόντα εἰς οὐρανοὺς τὸν Σωτῆρα καὶ τὴν τῆς αὐτοῦ θεότητος εὐπρέπειαν ἐνδύμενον, δυνάμει πατρικῇ περιζωννόμενον, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀπολαμβάνοντα τῆς βασιλείας θρόνον ἐθεῶντο. Καὶ

²² Prov. viii, 22-25. ²³ Psal. cix, 1. ²⁴ Psal. ci, 58. ²⁵ Psal. xliii, 7, 8. ²⁶ Psal. xliii, 7-9. ²⁷ ibid. 10.

τῆς γε φωνῆς αὐτῶν ἐκείνα ἦν, δι' ὧν ἐβόων λέγον-
τες· Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ἡμῶν, καὶ ἐπάρ-
θητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς
τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δό-
ξης; Κύριος κραταῖός καὶ δυνατός, Κύριος δυνα-
τός ἐν πολέμῳ· καὶ πάλιν· Κύριος τῶν δυνάμεων
αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Καὶ τὰ πλήθη
δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐκκλησιῶν
ποταμηδῶν ἐν αὐταῖς τῶν ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότων
συρδεδόντων ἀεὶ, ἐπαίροντων τε φωνὴν ἐν ταῖς πρὸς
δοξολογίαις, δύνανται λέγεσθαι ποταμοί· ἐπεὶ καὶ αὐτός
ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς μέλλοντας ἐκ τῆς αὐτοῦ
καὶ θείας διδασκαλίας ἀρῦεσθαι, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
πίνειν, ποταμοῖς παραβάλλει λέγων· Ὅς ἂν
πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ
τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζωῆτος,
ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Ἄροῦσι ποταμοὶ ἐπιτριβῆεις αὐτῶν ἀπὸ φωνῶν
ὕδατων πολλῶν. Θαυμαστοὶ οἱ μετεωρισμοὶ τῆς
Θαλάσσης, θαυμαστός ἐν ὑψίστοις ὁ Κύριος. Εἰ
νευρόνται οἱ ποταμοὶ οἱ ἐπὶ τῇ δόξῃ τῆς τοῦ Κυρίου
βασιλείας τὴν αὐτῶν φωνὴν ἐπαίροντες, ἐκ τοῦ ἐναν-
τίου νοηθήτωσαν ἕτεροι ποταμοὶ ἐπιτριβόμενοι καὶ
κατεπαιρόμενοι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐναντίως δέ τε
διακείμενοι τοῖς ἐπαίρουσι τὴν φωνὴν αὐτῶν τῷ
Θεῷ. Οὗτοι δὴ οὖν οἱ ἐναντίοι ποταμοὶ ἀρροῦσι, φησὶ,
τὰς ἐπιτριβῆεις αὐτῶν, τουτέστιν ἀποθήσονται πᾶν
ἴπαρμα καὶ πάντα τῦφον, καὶ πᾶσαν ἐπιτριβὴν· καὶ
τοῦτο ποιήσουσιν ἀπὸ τῆς φωνῆς τῶν ἁγίων ὑδάτων.
Νοήσεις δὲ τὸ εἰρημένον ἐπιστήσας, ὡς πάλαι μὲν
ἐν ἀνθρώποις πολλάκις ἦν ἐπαγγελία σοφίας τοῦ
αἰῶνος τούτου, καὶ φιλοσοφίας ἀνθρωπίνης ἐπιτριβή-
ἐφ' ἣ καὶ ἐπήροντο φυσιοῦμενοι καὶ ἐπιτριβόμενοι ὑπὸ
τοῦ νοδῆ τῆς σαρκὸς αὐτῶν ὡς δὴ μέγала τινὰ καὶ σοφὰ
μαθήματα μετερχόμενοι οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου.
Ὅτε γε μὴν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν παρ' Ἑλλησι τε καὶ
παρὰ βαρβάρους ἐκκλησίαι Θεοῦ συνέστησαν, τὴν ἀλη-
θῆ σοφίαν μετιοῦσαι, καὶ τὰς πρεπούσας τῷ Θεῷ δοξο-
λογίας τε καὶ ὑμολογίας ποταμηδῶν καὶ μετὰ μεζζονος
καὶ πεπαρβήσιασμένης βοῆς ἀναπέμπουσαι, καὶ ὡσερ
ὕδατων πολλῶν φωνὴν διὰ τὸ πλήθος θεοσεδοῦντων
ἀφίεσαι, τὸ τηρικαῦτα καθηρέθη ὁ τύφος τῶν πάλαι
νομιζομένων σοφῶν, καὶ πᾶσα αὐτῶν ἐπιτριβὴ τετα-
πείνωται, τῆς σοφίας αὐτῶν εἰς οὐδὲν λογισθείσης.
Εἰ δὲ τις πώποτε ἐθαύμασε καὶ τῆς θαλάσσης τοὺς
μετεωρισμοὺς, τοῦ βίου δηλαδὴ τοῦ θνητοῦ τὰς τρι-
κυμίας καὶ τοὺς κλύδωνας τοὺς ἐπαιρομένους κατὰ
εἰς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἴστω, ὅτι ὑπὲρ πάντας
θαυμαστός ἐστὶν ἐν ὑψηλοῖς ὁ Κύριος· ὡς μηκέτ' εὐ-
λόγως τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης φοβεῖσθαι
δεῖν τοὺς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιθότας. Εἰκόσ δὲ θαλάσ-
σης εἶναι μετεωρισμοὺς τοὺς ἐπανισταμένους τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διωγμούς· οὗς ὁ τῆν θάλασσαν
κατοικῶν δράκων ἐνεργεῖν εἰωθεν, ὁ μετεωρίζων κύ-
ματα αὐτῆς, βομβῶν τε καὶ ἠχῶν καὶ ταραττων, καὶ
μονονοχλ' ἀπειλῶν πᾶσαν ἄρδην κατακλύσειν τε καὶ
ἀφανίσειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Εἰποις δ' ἂν καὶ
ἄλλως πρὸς λέξιν ταῦτα διηγούμενος, ἐπαίρειν τοὺς πο-
σαμοὺς, αὐτοὺς δὴ τοῦτους τοὺς αἰσθητοὺς, τὴν φωνὴν
αὐτῶν τῷ Θεῷ, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ δὴ καὶ κτίσαντος

A constitutæ, confluentibus ibi fluminis instar genti-
bus quæ crediderunt, elevantibusque vocem in ora-
tionibus ad Deum emissis, inque laudibus per hym-
nos et psalmos editis, possunt flumina vocari :
quando ipse Dominus noster eos, quos ex sua et
divina doctrina haurire, et ex Spiritu sancto bibere
futurum erat, fluminibus comparat dicens : *Qui
biberit ex aqua, quam ego dabo ei, flumina de ventre
ejus fluent aquæ vivæ, salientis in vitam æternam*²⁸.

B VERS. 4, 5. *Tollent flumina fluctus suos a vocibus
aquarum multarum. Mirabiles elationes maris,
mirabilis in altissimis Dominus.* Si flumina intel-
leximus, quæ super gloria regni Domini vocem
suam elevaverunt; econtrario intelligantur alia
flumina quæ fluctus excitant et attollunt contra cog-
nitionem Dei, atque iis opposita quæ vocem suam
Deo elevant. Hæc itaque contraria flumina, fluctus
inquit, suos tollunt; id est omnem elationem, tu-
morem et allisionem deponent: idque facient a
voce sanctarum aquarum. Hoc porro dictum intel-
ligas, si perpendas, olim apud homines plerumque
exstitisse speciem sapientiæ hujus sæculi, et huma-
næ philosophiæ arrogantiam, qua inflati extolleban-
tur, et a mente carnis suæ erigebantur, quasi
magnas et sapientes disciplinas adirent sapientes
hujus sæculi. At quando per orbem apud Græcos et
barbaros ecclesiæ Dei constitutæ sunt, quæ veram
sapientiam adirent, ac Deo decentes laudes et hym-
nos fluxu quodam ac cum majore et fiducia ple-
niore voce emitterent, et, ob multitudinem religio-
sorum hominum, quasi aquarum multarum vocem
ederent; tunc sublatus est eorum qui olim sapien-
tes æstimabantur tumor, omnisque illorum arro-
gantia depressa est, quod sapientia eorum pro ni-
hilo haberetur. Quod si quis unquam elationes
maris admiratus sit, videlicet mortalis vitæ pro-
cellas et fluctus, qui contra Dei cognitionem erige-
bantur; sciat ille præ omnibus mirabilem in altis-
simis esse Dominum; ita ut ii qui in Domino con-
sidunt, non ultra elationes maris jure pertimescere
debeant. Verisimile autem est elationes maris esse
persecutiones in Ecclesiam Dei insurgentes, quas
excitare solet draco ille in mari habitans, qui flu-
ctus ejus in sublime tollit, boat, sonat et contur-
bat, tantum non interminans se Ecclesiam Dei
inundaturum ac funditus deleturum esse. Alio
item modo hæc ad litteram enarrans dixeris flu-
mina hæc sensibilia elevare vocem suam Deo, opi-
fici nempe, qui se creavit et existere fecit, gloriam
esferentes. Quemadmodum enim ex magnitudine et
pulchritudine creaturarum opifex conspicitur; sic
ex partibus mundi, miraculum magni Dei opificii

²⁸ Joan. vii, 38.

ius, qui videndi facultate præditi sunt, declaratur. Si quis enim secum reputet, unde talis fluminum fluxus feratur, unde tanta humidæ substantiæ vis et copia, unde fontes illi qui a sæculo nunquam defecerunt, qui perennia et amplissima lumina scaturiunt, ex quibus abyssis orientantur, ex qua substantiæ copia per omne sæculum fluant; si quis, inquam, hæc consideret, is sane videbit hæc tantum non vocem emittere, quæ, per ipsa lumina, creatoris et opificis universorum magnificentiam declaret, et ejus deitatem testificetur. Sic porro elationes maris considerans quispiam, quo pacto scilicet fluctus ejus tumidi in sublime erigantur, usque rursum decedentes in seipsis frangantur, et quomodo nec possint nec audeant terminum et legem sibi definitam prætergredi; hinc sane Dei magnificentiæ vimprehendat. Nam illi edixit, Hucusque venies, et in te conterentur fluctus tui³⁹, terminumque ipsi posuit, quem non prætergreditur, neque convertetur ad operiendam terram⁴⁰. Præter ea vero quæ supra memoravimus, dixerit quispiam, tunc mirabiles fuisse elationes maris cum accedentes discipuli dixerunt ei, Domine, salva nos, perimus⁴¹: quando imperavit ipsi, et facta est tranquillitas magna. Et alias iterum cum Domini jussu divisum in seque ipso secedens ac distractum, transitum præbuit filiis Israel, ut per illud quasi per aridam terram præterirent: tunc enim mirabiles fuerunt elationes ejus. Imo etiam lumina alio modo vocem elevaverunt, quando arca per Jordanem transeunte, secedebant aquæ et stabant, re ipsa gloriam Dei clamantes, et quando ipso Servatore in eodem flumine baptizato, cælestis vox ipsum Filium esse dilectum ad omnium aures prædicaret.

διψει τὸν Ἰορδάνην, ὑπανεχώρει τε καὶ Ἰστατο τὰ ὕδατα, αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος βαπτισθέντος ἐν τῷ αὐτῷ ποταμῷ, ἢ οὐράνιος φωνὴ Ἰδὼν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς ἀνεκέρυττε.

VERS. 3. Testimonia credibilia facta sunt valde: domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudinem dierum. Prophetiæ futurorum, in quibus testimonia de regno Domini ferebantur, ante rerum eventum, sermonum credibilitatem nondum videre sinebant. Nam post eventum, et post perfecta opera, tunc sane testimonia Dei credibilia facta sunt. Siquidem jam olim dicta et prænuntiata fuerant, et jamdiu expectabantur ea, quæ ad Dei in omnes gentes regnum spectabant. Testimonium vero illud nunc credibile factum est, cum ipsis operibus impletum oraculum cernitur. Et olim quidem de Domino dicebatur, quod decorem induisset; nunc autem confirmato ex operibus sermone, veritas prædictionis apparuit, cum exulta Dei, induta servi forma, ac usque ad turpem progressus mortem, postea dedecus illud deposuit induitque paternæ gloriæ decorem, regno scilicet in omnia cum cælestia tum terrena coronatus. Rursumque

αὐτοὺς καὶ ὑποστησαμένου τὴν δόξαν ἐμφαίνοντας. Ὡς γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τῶν μερῶν τοῦ κόσμου τὸ θαῦμα τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοουργίας τοῖς ὄρᾶν δυναμένοις παρίσταται. Εἰ γοῦν τις παρ' ἑαυτῷ λογισαίτο, πόθεν ἄρα φέρεται ἡ τοσαύτη τῶν ποταμῶν φορὰ, πόθεν τὰ τοσαῦτα μεγέθη καὶ τὰ πλήρη τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, πόθεν αἱ μηδὲ πώποτε ἐξ αἰῶνος ἐκλείψασαι πηγᾶι, αἱ τοὺς ἀενάους καὶ παμμεγεθεὶς βρῦουσαι ποταμοὺς· ἀπὸ πῶλον ἄρα βυθῶν ὀρυμνῶνται, καὶ ἐκ ποίας ὑποστάσεως τὸν σύμπαντα ῥέουσιν αἰῶνα· εἰ τις ταῦτα ἐννοήσειεν, ὄψεται ὡς μονοουχὶ φωνῆν ἀφήσει, καὶ ἡ διὰ τῶν ποταμῶν αὐτῶν δὴ τούτων παρισταμένη τοῦ κτίστου καὶ δημιουργοῦ τῶν ὄλων μεγαλοουργία, μαρτυροῦσα τῇ αὐτοῦ θεότητι. Οὕτω δὲ καὶ τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης ὄρων τις, ὡς ἐπαίρεται κυρτούμενα αὐτῆς εἰς ὕψος τὰ κύματα, καὶ ὡς πάλιν ταῦτα συμπιπτόνα ἐν αὐτοῖς θραύεται, καὶ ὡς οὐ δύναται οὐδὲ τολμᾶ τὸν ὄρον καὶ τὸν νόμον ὑπερβῆναι τὸν αὐτοῖς διατεταγμένον, ὄψεται καὶ διὰ τούτων τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπειᾶς τὴν δύναμιν. Εἶπε γοῦν αὐτῇ, Μέχρι πούτου ἐλεύσῃ, καὶ ἐν σοὶ συντριβήσονται σοὺ τὰ κύματα, καὶ ὄριον αὐτῇ ἔθετο, καὶ οὐχ ὑπερβήσεται, οὐδὲ ἐπιστρέψει καλύψαι τὴν γῆν. Καὶ ἑτέρωσ δὲ παρὰ τὰ εἰρημένα εἶποι ἂν τις θαυμαστοὺς εἶναι τοὺς μετεωρισμοὺς τῆς θαλάσσης, ὅπηνίκα προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπαν αὐτῷ, Κύριε, σώσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα· ὅτε καὶ ἐπετίμησεν αὐτῇ, καὶ γέγονε γαλήνη μεγάλη. Καὶ ἄλλοτε πάλιν, ὅτε τῷ Κυρίῳ κελεύσματα διαίρεθῆισα, καὶ εἰς ἑαυτὴν διαστάσα καὶ ἀναγνώσασα, παρέσχε διόδον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διελθεῖν ἐν αὐτῆς ὡς διὰ ξηρᾶς γῆς. Καὶ τότε γὰρ θαυμαστὰ γεγόνασιν αὐτῆς οἱ μετεωρισμοί. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ποταμοὶ ἐπήραν φωνὴν ἑτέρωσ, ὅτε ἡ κιβωτὸς ὕδατα ἔργοις τὴν δόξαν ἐκδοῶντα τοῦ Θεοῦ· καὶ ποταμῷ, ἢ οὐράνιος φωνὴ Ἰδὼν αὐτὸν ἀγαπητὸν εἰς

Τὰ μαρτύρια ἐπιστώθησαν σφόδρα· τῷ εὐαγγελιστῷ σου πρέπει ἁγίασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Αἱ περὶ τῶν ἐλλόντων προφητεῖαι, καθ' ἃς ἐφέροντο καὶ αἱ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας μαρτυρίαι, πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ὅπως παρεῖχον ὄρᾶν τὸ πιστὸν τῶν λόγων. Μετὰ δὲ τῆς ἐκδοῦσιν, καὶ τὰ διὰ τῶν ἔργων ἐπιτελέσματα ἐπιστώθη τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ εἶρητο καὶ προπεφήτευτο, ἐκ μακροῦ τε προσεδόκατο τὰ περὶ τῆς εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη τοῦ Θεοῦ βασιλείας· ἐπιστώθη δὲ τὸ φῆσαν τοῦτο μαρτύριον νῦν, ὅτε ἔργα ὄρατα πεπληρωμένον τὸ λόγιον. Καὶ πάλαι μὲν ἐλέγετο περὶ τοῦ Κυρίου, ὡς ἄρα εὐπρέπειαν ἐνεῖαστο· νῦν δὲ, πιστουμένου τοῦ λόγου δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, πέφνηεν ἡ ἀλήθεια τῆς προρρήσεως, ὅτε ἀποδυσάμενος τὴν τοῦ Θεοῦ μορφήν, καὶ τὴν τοῦ δούλου περιθέμενος, καὶ μέχρι γε τοῦ ἀπρεποῦς θανάτου φθάσας, μετὰ ταῦτα τὴν μὲν ἀπρέπειαν ταύτην ἀπέδεικται, ἐνεῖαστο δὲ τῆς πατρικῆς δόξης τὴν εὐπρέπειαν.

³⁹ Job xxxviii, 11. ⁴⁰ Psal. ciii, 9. ⁴¹ Math. viii, 25.

πειαν, τὴν κατὰ πάντων βασιλείαν, τῶν τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀναδησάμενος. Καὶ πάλιν τὰ μὲν προφητικὰ μαρτύρια περιείχεν, ὡς ἐνδυσάμενος δύναμιν ὁ Κύριος, ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Ἐπιστώθη δὲ καὶ ταῦτα, ὅτε μετὰ τὸ πάθος, τὴν οἰκείαν ἀπολαβῶν δύναμιν, ἐν πάσῃ τῇ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐστερέωσεν, εἰς τὸ μηκέτι σαλευέσθαι ὡς κάκεισε τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς περὶ τὴν ἄθεον δεϊσιδαμνίαν πλανωμένας. Καὶ πάλιν τὰ μὲν διὰ τῶν προφητῶν μαρτύρια προσεφῆτεον, ὡς ἄρα οἱ ποταμοὶ ἐπαροῦσι φωνὴν αὐτῶν, καὶ ἄλλοι ποταμοὶ ἀροῦσι τὰς ἐπιτρίψεις αὐτῶν· καὶ ταῦτα δὲ τὰ μαρτύρια ἐπιστώθη, ὅτε κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὰ πλήθη τῶν εὐσεβούντων κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπαίρει φωνὰς εὐχαριστηρίους, τὰς δὲ εὐχῶν καὶ ὑμολογιῶν τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀναπεμπομένας, ὅφ' ὧν οἱ πάλαι ἐπιτριβόμενοι σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου καθήρονται, καὶ τὰς ἐπιτρίψεις αὐτῶν περιεφλον, ὡς πᾶσαν αὐτῶν οὐκ ἐσθῆναι τὴν φιλοσοφίαν. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὰς λοιπὰς τῶν προφητειῶν προρρήσεις διεξιὼν, ἐφ' ἑκάστη ἀρμύσει τὸ, *Τὰ μαρτύριά σου ἐπιστώθησαν σφόδρα*. Αἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μαρτυρίαι, σφόδρα τὸ πιστὸν εἰλήφασι διὰ τῆς ἐν ταῖς ἐκβάσεσιν ὁρωμένης ἀληθείας· τῷ δὲ οἴκῳ σου, τουτέστι τῇ Ἐκκλησίᾳ σου, οὐδὲν οὕτω πρέπει εἰς τὸ φυλάττεσθαι αὐτὴν εἰς μακρότητα ἡμερῶν, ὡς ἀγνώσῃ. Ὡς γὰρ ταῖς μαρτυρίαις σου οἰκεία ἐστὶν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις, οὕτω καὶ τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἀγνώσῃ· ὅφ' ἧς φυλαττόμενος μένει καὶ παραμένει εἰς μακρότητα ἡμερῶν. Εἰ γὰρ ποτε συμβαίῃ ἀπρέπειαν ἐν τῷ οἴκῳ σου εὐρεθῆναι, καὶ ἀντὶ ἀγιάσματος βέβηλον, καὶ ἀκάθαρτον, καὶ μυσερῶν πρᾶξιν, οὐκέθ' οἶόν τε αὐτὸ εἰς μακρότητα ἡμερῶν διαμένειν. Ἐρεῖ γὰρ ὁ ἐν αὐτῷ κατοικῶν Θεὸς ἄγιος ὢν καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, ἢ, ὃ μὴ γένοιτο, ἀπρεπές τι καὶ ἀλλότριον ἀγιάσματος περὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ εὐρηθείη ποτὲ, τὸ, *Ἰδοὺ ἀφίεται ὁμοῦ ὁ οἶκος ἡμῶν ἔρημος*. Διὸ δεήσει ἡμᾶς πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων φροντίζειν, εἰσιόντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἁγιασμοῦ καὶ σωφροσύνης.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΤΕΤΡΑΔΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ.
ΛΓ'.

Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος, Θεὸς ἐκδικήσεων ἐπιβρῆσιδάσατο. Ἀνεπίγραφος μὲν ἐστὶ παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς, περιέχει δὲ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν τῶν κατὰ τὸν βίον τὸν ἐνεσιτώτα διωκομένων καὶ καταπονουμένων εὐσεβείας ἕνεκα, ὧν καὶ τὴν εὐχὴν ὑποκαταβάς τίθησι. Προτάττει δὲ τῆς εὐχῆς τὴν παράκλησιν καὶ τὴν παραμυθίαν προλαμβάνων τὴν δέησιν τῶν διωκομένων καὶ προθεραπεύων αὐτῶν τοὺς πόνους. Ἔργους τε περιστάς πληρούμενον ἐπ' αὐτοῖς τὸ, *Ἐτι λαλοῦντός σου ἔρω*· Ἰδοὺ πάρεμι. Θαρσεῖτε τοιγαροῦν, ὡ οὕτω, φησὶν· ἐστὶ γὰρ ὁ Κύριος, ἐφ' ὃν ἠλπίζατε, ὡς περ Θεὸς ποιητῆς καὶ Θεὸς δημιουργοῦς, καὶ Θεὸς σωτῆρ, καὶ Θεὸς εὐεργέτης, καὶ Θεὸς κριτῆς, καὶ Θεὸς πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, μακρόθυ-

A prophetica testimonia enuntiabant, Dominum virtute indutum firmasse orbem terrae, qui non ultra commovendus esset. Horum porro veritas comprobata est, cum post passionem, propria recepta virtute, per totum orbem Ecclesiam firmavit suam, ut non ultra commoverentur humanae animae, impia superstitione huc illuc errabundae. Iterumque prophetarum testimonia praenuntiabant, flumina vocem elevatura, aliaque flumina fluctus suos exaltatura esse. Haec autem testimonia vera reperta sunt, cum in omnibus Dei Ecclesiis ac per totum orbem, secundum Evangelium, coetus piorum voces gratiarum actionis, per orationes et hymnos ad Deum emittunt: quae illi olim arrogantes, sapientes hujus saeculi, sublatis, et tumor eorum destructus est; ita ut eorum philosophia prorsus extincta fuerit. Si autem pari modo reliqua prophetiarum vaticinia percurras, singulis aptabis illud, *Testimonia tua credibilia facta sunt valde*. Itaque divinarum Scripturarum testimonia, a veritate eventuum, admodum credibilia evaserunt. Domum vero tuam, id est, Ecclesiam tuam, nihil tam decet, ut in longitudinem dierum servetur, quam sanctitudo. Sicut enim testimoniiis tuis propria veritas est et fides; ita domum tuam decet sanctitudo: sub cujus tutela manet et perseverat in longitudinem dierum. Nam si quando contingat dedecus in domo tua reperiri, ac loco sanctitatis, profanum, impurum ac execrandum facinus deprehendi; fieri tamen nequit ut illud in longitudinem dierum perseveret. Etenim si, quod absit! indecens quidpiam et alienum in domo Dei deprehendatur, sane Deus in ipsa habitans, qui sanctus est et in sanctis requiescit, dicet, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*⁴¹. Quamobrem nos in domum Dei ingressos, praeter omnibus et super omnia sanctitati et temperantiae studere oportet.

αὐτοῦ εὐρηθείη ποτὲ, τὸ, *Ἰδοὺ ἀφίεται ὁμοῦ ὁ οἶκος ἡμῶν ἔρημος*. Διὸ δεήσει ἡμᾶς πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων φροντίζειν, εἰσιόντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἁγιασμοῦ καὶ σωφροσύνης.

PSALMUS DAVIDI, QUARTA SABBATORUM.
XCIII.

VERS. 1. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit*. Hic psalmus apud Hebraeos inscriptione caret, consolationem autem et levamen complectitur pro iis qui in praesenti vita pietatis causa vexantur et affliguntur, quorum item orationem inferius consignat. Orationi vero consolationem et levamen praemittit, a supplicatione eorum qui persecutionem patiuntur orsus, eorumque malis remedium admoveere occupans, declaransque opere impletum illud esse, *Adhuc te loquente dicam: Ecce adsum*⁴². Ait itaque, Heus vos, confidite: adest quippe Dominus, in quem sperastis, utpote Deus opifex, Deus creator, Deus servator, Deus beneficus, Deus iudex, Deus pater misericordiarum, Deus totius consolationis, tolerans et multum misericors, placabilis

⁴¹ Luc. XIII, 35. ⁴² Isa. LVIII, 9.

super peccata, cui sexcentæ aliæ divinæ rationes A competunt; atque ita jam Deus ultionum dicitur. Curram enim habet eorum, quæ in cælis [melius, in terra.] geruntur, ita ut dignam ultionem de iriique agentibus sumat, juste judicet, reos plectat, ac cuique tribuat secundum opera sua. Confidite igitur, edocti vos Deum ultionum habere : vester quippe Deus, ultionum Deus esse solet. Et quod, utpote Deus vindex eorum qui læduntur, cum fiducia agat; idipsum clare et cum fiducia per prophetas suos deprædicat : atque sic ejus providentiæ ratio consistit, qua juste et sapienter omnia administrat. In hac quidem vita solem suum oriri facit super justos et injustos, ac pluit super improbos et bonos, atque bona sua æqualiter omnibus impertit; sed congruenti tempore Deus ultionum efficitur, quando promeritas pœnas ab iis qui beneficiis ejus non recte sunt usi expetet.

Vers. 2-4. *Exultare, qui judicas terram, redde retributionem superbis. Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Effabuntur et loquentur iniquitatem, loquentur omnes qui operantur injustitiam? Spiritus quidem sanctus vel ante orationem prophetice responsionem edit, illud proferre occupans quod post orationem dicendum erat; idque ex præscientia eorum quæ in oratione dicenda erant. Quamobrem duo versiculi responsionem sancti Spiritus orationi congruentem complectentes præmissi sunt. Nam quæ ad supplicationem Deo emissam attinent, ab hoc dicto, Exultare, qui judicas terram, exordium habent. Ait ergo Scriptura: Ex quo hominum genus esse cœpit, peccatores justis prævalere cœperunt, ut Cain Abeli, et tempore diluvii gigantes aliis secum versantibus; imo etiam Esau Jacobo, Josepho fratres ejus. Ac si ita subsequenti tempora percurras, in singulis generationibus peccatores contra justos insurgere deprehendes. Usquequo, Domine, hæc erunt? Usquequo in tantam superbiam peccatores erigentur, ut in impietatibus suis gloriantur; neque gesta sua taceant, neque malitiam occultent suam; sed loquantur in omniumque auribus injustitias efferant suas? Usquequo igitur eos talia audentes feras? At cum jam in excelsum justii iudicii tui thronum conscenderis, Exultare, qui judicas terram, et, redde retributionem superbis, promeritum ipsis infligens supplicium. Nunc enim te quoque despiciunt, quasi nihil excelsum habeas, nihil videas, nec terram judices. Quapropter quæ ad vitam pertinent suam et iudicio et providentia carere arbitrantur. At ego qui precor et opto ab impietate eorum alienus esse, persuasum habeo te Deum ultionum esse, teque judicare omnem terram. Etiam si enim mansuetudine, tolerantia et patientia usus te ipsum deprimas, tamen contra impios iram cohibeas; at ego certus iudicio tuo, qui omnia prospicis, nihil immune fore, supplico precorque ut exalteris, tuamque*

μό; τε καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις, καὶ ἄλλας μορίας ἔχων θεϊκῆς ἐπινοίας· οὕτω καὶ θεὸς ἐκδικήσων. Μέλει γὰρ αὐτῷ τῶν ἐν ὁρανοῖς πραττομένων, ὡς καὶ δίκην τὴν ἀξίαν παρὰ τῶν ἀδικούντων εισπραττεσθαι, κρίνειν τε δικαίως καὶ κολάζειν οὓς δεῖ, ἀποδίδόναι τε ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Θαρσεῖτε τοιγαροῦν μαθόντες, ὅτι θεὸν ἔχετε ἐκδικήσεων· πέφυκε γὰρ εἶναι θεὸς ἐκδικήσεων ὁ ὑμέτερος θεὸς, καὶ τῷ παρῆρησίαν ἔχειν ὡς θεὸς ἐκδικῶν τῶν ἀδικουμένων, διαρρήδην τε καὶ μετὰ παρῆρησίας τοῦτο διὰ τῶν αὐτοῦ προφητῶν κηρύττει· οὕτω γοῦν αὐτοῦ καὶ ὁ περὶ προνοίας συνίσταται λόγος, καθ' ἣν δικαίως καὶ σοφῶς τὰ συμπαντα διοικεῖ. Τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον, ἀνατέλλων τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἐξ ἰσῦ τε τοῖς πᾶσι τὰ αὐτοῦ παρέχων ἀγαθὰ· κατὰ καιρὸν δὲ τὸν προσήκοντα θεὸς ἐκδικήσεων γινόμενος, ὅτε καὶ τὴν πρέπουσαν δίκην παρὰ τῶν μὴ καλῶς ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ κεχηρημένων εισπράττεται.

Υψώθητι ὁ κριτὴρ τῆν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις. Ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ, Κύριε, ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ καυχῶσονται; Φέξονται καὶ λαλήσουσιν ἀδικίαν, λαλήσουσι πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀδικίαν; Τὸ μὲν θελον Πνεῦμα προφητικῶς καὶ περὶ τῆς εὐχῆς τὴν ἀπόκρισιν ἐπέκησατο προλαβὼν τὸ μέλλον ῥηθήσεσθαι μετὰ τὴν εὐχὴν διὰ τὴν πρόγνωσιν τῶν ἐν τῇ εὐχῇ περιεχομένων. Διόπερ οἱ δύο προετάρησαν στίχοι τὴν ἀπόκρισιν περιέχοντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἀρμόζουσαν τῇ προσευχῇ. Τὰ τε μὴν τῆς ἱκετηρίας τῆς πρὸ; τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ, Υψώθητι ὁ κριτὴρ τῆν γῆν, ἀριεταί. Φησὶ τοίνυν ὁ Λόγος· Ἄφ' οὗπερ ὁ τῶν ἀνθρώπων ἤρξατο συνεστάναι βίος, ἀπὸ τότε ἀμαρτωλοὶ κατισχύειν τῶν δικαίων ἤρξαντο· ὡς Κάϊν τοῦ Ἄβελ, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ γίγαντες τῶν ἐν αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ, καὶ τοῦ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοί· καὶ οὕτω προῖων τοῖς χρόνοις, εὐροῖς ἂν καὶ ἐκάστην γενεάν τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐπανισταμένους τοῖς δικαίοις. Ἔως οὖν πότε, ὦ Κύριε, τοῦτο ἔσται; Ἔως πότε εἰς τοσοῦτον ἐπιτριβῆς ἐλάσουσιν οἱ ἀμαρτωλοὶ, ὡς καὶ ἐγκαυχᾶσθαι ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν, καὶ μὴδὲ σιωπᾶν ἐφ' οἷς πράττουσι, μὴδὲ ἀποκρίπτειν τὴν αὐτῶν κακίαν, ἀλλὰ καὶ φθεγξασθαι καὶ ἐξάκουστον τοῖς πᾶσιν ἐκλαλεῖν τὰς ἀδικίας αὐτῶν; Ἔως οὖν πότε ἄρα προχωρήσῃ αὐτοῖς ταῦτα ποιῶσι; Ἄλλὰ γὰρ ἤδη πότε ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν ἀναβὰς τῆς δικαιοκρασίας σου θρόνον, Υψώθητι ὁ κριτὴρ τῆν γῆν, καὶ ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις, τὴν ἀξίαν αὐτοῖς ἀποθιδουῖ τιμωρίαν. Νῦν γὰρ σου αὐτοῦ καταπεφρονήκασιν, ὡς μηδὲν ὑψηλὸν ἔχοντος, μὴδὲ ὀρώντος, μὴδὲ κρίνοντος τὴν γῆν. Δὲ καὶ ἄκριτα καὶ ἀπρονόητα ὑπειλήφασιν εἶναι τὰ κατὰ τὸν ἑαυτῶν βίον. Ἄλλ' ἐγὼ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀλλότριος εἶναι εὐχόμενος, πέπεισμαι, ὅτι σὺ θεὸς ἐκδικήσεων, ἦ καὶ σὺ εἶ ὁ κριτὴρ πᾶσαν τῆν γῆν. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοὶς σεαυτὸν, χρηστότητι καὶ ἀνοχῇ καὶ μακροθυμίᾳ χρώμενος, ἐπέχεις τε τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργὴν· ἀλλ' ἐγὼ πιστεύων, ὅτι

οὐδὲν ἔσται ἄκριτον σοῦ ἐφορῶντος τὰ σύμπαντα, ἵκετεῦω καὶ δέομαι ὑψωθῆναι σε καὶ δεῖξαι τοῖς πᾶσι τὸ οἰκεῖόν σου μέγεθος καὶ τὸ ὕψος τῆς θεότητός σου· ὅπως ἤδη ποτὲ παύσωνται οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐναθρυνόμενοι καὶ ἐγκαυχώμενοι ἐπὶ πᾶσιν οἷς παρανόμως διαπράττονται.

Τὸν λαόν σου, Κύριε, ἐταπεινώσαν, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν. Χήραν καὶ προσήλυτον ἀπέκτειναν, καὶ ὄρφανούς ἐφόνευσαν. Καὶ εἶπαν, Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Οὐκ ἤρκει, φησὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ εἰς αὐτούς ἁμαρτάνειν, ἀλλ' ἤδη καὶ τῷ σὺ λαῷ καὶ τῇ σῆ Ἐκκλησίᾳ ἐπανέστησαν, τοὺς μὲν ταπεινούντες, τοὺς δὲ κακοῦντες, τοὺς δὲ παντελῶς ἀναιροῦντες. Καὶ ταῦτα κατὰ τοῦ σου λαοῦ, ὦ Κύριε, καὶ κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας τετολήμασι, μονονουχί τὰ ἀσεβῆ καὶ βλάσφημα περὶ σοῦ φρονούσας. Εἶπον γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἀσεβῆς λογιζάμενοι· Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. Διὸ, ὡς μὴ ἐφορῶντος, μηδὲ συνιέντος σοῦ, τὰ τοσαῦτα ὄρᾳν ἐπιχειροῦσι κατὰ τοῦ λαοῦ σου, καὶ κατὰ τῆς κληρονομίας σου, κατὰ τε χηρῶν καὶ προσηλύτων καὶ ὄρφανῶν, τῶν κατὰ ἀνθρώπειον ἀπεριστάτων καὶ ἀβοηθήτων. Οὐ τοσοῦτον δὲ κατ' ἐκείνων ταῦτ' ἐπραττον, ὅσον κατὰ σοῦ, ὦ Κύριε· σοῦ γὰρ ἦσαν λαὸς καὶ σοῦ κληρονομία οἱ καταπονούμενοι· καὶ εἰς σὲ βλασφημοῦντες καὶ ἀσεβοῦντες οἱ καταπονοῦντες αὐτούς ταῦτ' ἐλογίζοντο, ὡς οὐκ ὄντος σοῦ, οὐδ' ἐφορῶντος, οὐδὲ συνιέντος, οὐδὲ ἐκδικούντος τὰ πρατόμενα. Διὸ εἰκότως ἔβην εὐχόμενος, Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἕως πότε διαμενοῦσι ταῦτα ποιοῦντες; Λαὸν τε καὶ κληρονομίαν Θεοῦ χρῆ νοεῖν πάλαι μὲν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἐπεὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολίστιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείνων ἀποβολήν, ἦν παρίστησι προφητικὸς τις λόγος, φήσας· Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου· νέον λαὸν τὸν ἐξ ἔθνῶν ἀντ' ἐκείνων εἰσάγει ἀκολούθως ἐτέρα προφητεία εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ φάσκουσα· Αἰτησαί παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Σύνετε δὴ ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. Ὁ φτερούσας τὸ οὖς οὐκ ἀκούσεται; ἢ ὁ πλάσους τὸν ὀφθαλμὸν οὐ κατανοεῖ; Ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει, ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνώσιν; Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμούς τῶν ἀνθρώπων, ἔτι εἰσὶ μάταιοι. Ἀποδυσπειτήσας καὶ ἀνθρωπίνως ἀποκλαυσάμενος ὁ Προφήτης περὶ τῶν ποῖς ἀσεβῆσι τολμωμένων, εὐξάμενός τε καὶ εἰπόν· Ὑψώθητι ὁ κρῖνων τὴν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν τοῖς ὑπερηφάνοις· ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνακινήσας τὸν Θεόν, καὶ διεγείρας διὰ τοῦ φάναι· Τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν καὶ ἐταπεινώσαν, καὶ εἶπαν, οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ· ἐμπίπεται τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει, καὶ ὡς πρὸς τοὺς εἰρη-

A magnitudinem ac deitatis tuæ sublimitatem omnibus exhibeas; ut vel sero tandem peccatores finem faciant luxuriandi ac gloriandi de omnibus quæ improbe perpetravit.

VERS. 5-7. *Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt. Viduam et advenam interfecerunt, et orphanos occiderunt. Et dixerunt: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Non erat, inquit, peccatoribus in se peccare satis; jam vero in populum tuum et in Ecclesiam tuam insurrexerunt, alias humiliantes, alios vexantes, alios prorsus occidentes. Et hæc contra populum tuum, Domine, et contra hereditatem tuam aggredi ausi sunt, tantum non impia et blasphemica de te sentientes. In seipsis namque dixerunt impie cogitantes, Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Quamobrem, quasi te nec vidente nec intelligente, talia facinora moliantur contra populum tuum et hereditatem tuam, contra viduas, advenas et orphanos, qui omni humano subsidio et patrocínio carent. Neque tam contra illos, quam contra te, Domine, hæc perpetrabant: nam qui vexabantur, populus tuus et hereditas tua erant; atque ii, qui illos opprimebant, de te blasphemica et impia sentientes hæc cogitabant, ac si non exsisteres, nec videres, nec intelligeres, neque talia facinora ulcisceris. Quocirca jure ita precabar: Usquequo peccatores, Domine, usquequo talia agentes manebunt? Populum vero et hereditatem Dei putare convenit, olim quidem Judaicam gentem, quia facta est portio Domini populus ejus Jacob, suaviculus hereditatis ejus Israel⁴⁴. Post eorum vero repulsam, quam sic declarat propheticus quidam sermo, Dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam⁴⁵, ipsorum loco novum populum ex gentibus consequenter inducit alia prophetia, quæ in persona Christi ita loquitur: Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁴⁶.*

VERS. 8-11. *Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Postquam impiorum ausus ægre serene Propheta humano more dellevit, ac precatus dixit: Exaltare, qui judicas terram, redde retributionem superbis; sed etiam Deum quasi commovit et excitavit his verbis: Populum tuum et hereditatem tuam vexaverunt et humiliaverunt, et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob; Spiritus sancti virtute repletur, et quasi responderet iis qui dixerant: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob, sic loquitur: Et quomodo, o vere mente*

⁴⁴ Deut. xxxii, 9. ⁴⁵ Jerem. xii, 7. ⁴⁶ Psal. ii, 8.

cæci, potest non videre et non audire, qui hæc non habentibus impertit? Nam is certe qui aliis quidpiam elargitur, prior utique habet ea quæ aliis communicat. Est porro sermo syllogismi ritum prolatus et concinnatus ad providentiæ doctrinam comprobendam. Par autem erat iis maxime Scripturæ divinæ locis animum adhibere, ut ostendatur, non ratione vacuum ibi fidem nobis offerri, sed claris ratiociniis et demonstrationibus logicis doctrinæ testimonia exhiberi. Sexcenta autem similia in sacris Bibliis conspersa sunt. Syllogismis itaque impios et atheos confutat, qui dicebant Deum humana non respicere. Heus vos, inquit, animalium natura per se sponte substitit, an a quadam causa condita est? si dicatur enim temere, ac sorte quadam, sine ratione et sponte sua vita carentem et inanimatam materiam tot animalia, et singulis generibus inditam hujusmodi constitutionem, formas item et species, ac tantam partium et membrorum concinnitatem, pulchritudinis varietatem, et tot discrimina producta esse; stultum certe insanumque fuerit illud, et hominum qui vere anima mortui fuerint, ratiocinium. Quomodo enim quod vitam non habet alteri impertiat? aut quomodo inanimatum animam constituerit? aut irrationabile quomodo quidpiam rationabile produxerit? Quo pacto primum movebitur, aut aliud movebit, quod ex natura sua immobile sit? Hujusmodi est terræ elementum, ex quo omnia et varia prodire animalium genera, quæ oculis, auribus cæterisque sensibus instructa sunt, vita, motu et appetitu prædita? homo vero iis longe præstat, cum sit naturæ rationalis, ac mentis et scientiæ capax. Num igitur ex ratione vacuo et inanimato elemento hæc omnia substituerunt? At eum qui hæc confiteri nolit, rei ipsius vis et efficacia vincit, ac ipsum naturale ratiocinium vera dicere cogit; nimirum nec inanimatam materiam, neque aridam rationeque vacuum substantiam, horum esse causam: sed mundi opificem esse mentem quamdam divinam et creatricem, Dei nempe Verbum, rerum omnium factorem, qui tum reliquis omnibus, tum ipsi homini sensus corporis indidit, et animæ humanæ ratiocinium, atque etiam mentem, qua naturam rerum consideret; ac oculis quidem, visibilia respiciat; auribus vero, in auditum cadentia audiat; cogitationes demum, intelligibilia comprehendat. Qui igitur fieri potest ut, qui aliis facultatem videndi, quam ex se non habebant, impertit, non ipse videat? Qui fieri potest ut is, qui in terreno et luteo vase auditum et aurem perforavit, ita ut mæta et surda materia, ea quæ ad auram profertur audiat, non ipse melius et præstantius aliis omnibus humanas cogitationes percipiat? Quod si universæ per orbem gentes, cum barbaræ tum Græcæ, naturali cogitationum, quas a Deo acceperunt, impulsu, quasdam sibi leges et constitutiones efformarunt; quomodo is qui talem ipsis prudentiam indidit, non arguat eos qui præter naturam ac præter sanam mentem quid agere

Α κάτας· Οὐκ ὀφείτῃ δὲ Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ, ἀποκρίνεται λέγων· Καὶ πῶς, ὡς τὴν διάνοιαν ἀληθῶς τυφλοὶ, οὐ δύναται μὴ ὄραϊν, μηδὲ ἀκούειν, ὁ τοῖς μὴ ἔχουσι ταῦτα παρασγόμενος; Πάντως γὰρ ποὺ ὁ μεταδίδους ἑτέροις πρώτος αὐτὸς κέκτηται ταῦτα, ὡν μεταδίδωσιν. Ἔστι δὲ ὁ λόγος κατὰ συλλογισμὸν εἰρημένος καὶ κατασκευαστικὸς τοῦ περὶ προνοίας δόγματος. Προσῆκε δὲ μάλιστα τοῖς τοιαύτοις τῶν θείων Γραφῶν ἐφίσταναι τὸν νοῦν τόπως, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ἄλογον πίστιν προβάλλεσθαι ἡμῖν ὑπ' αὐτῶν, μετὰ λογισμῶν δὲ ἐναργῶν καὶ ἀποδείξεων λογικῶν τὰς τῶν δογμάτων μαρτυρίας παρέχειν· Μυρία δ' ἂν εἴη τοιαῦτα ταῖς ἱεραῖς βίβλοις κατασκευάμενα. Συλλογίζεται τοιγαροῦν τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους τοῦ μὴ ἐφορᾶν τὸν Θεὸν τὰ ἀνθρώπινα φάσκοντας. Πότερα γὰρ, φησὶν, ὡς οὗτοι, αὐτόματος ὑπέστη τῶν ζώων ἡ φύσις, ἢ γέγονεν ἐκ τινος αἰτίας; Τὸ μὲν οὖν φάσκων εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλόγως καὶ αὐτομάτως τὴν ἀζῶον καὶ ἀψυχον καὶ ἀνόητον ὕλην εἰς τὸσαῦτα ζῶα καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ γένει τῶν ζώων τοιάνδε κατασκευῆν, τὰς τε ἐν αὐτοῖς μορφὰς καὶ τὰ εἶδη καὶ τὴν τὸσαύτην τῶν μερῶν τε καὶ μελῶν διάθεσιν, τὴν τε τοῦ κάλλους ποικιλίαν, καὶ τὰς τοιαύτας διαφορὰς προενηνοχέαι, σφόδρα μωρὸν καὶ ἡλίθιον, καὶ ἀνδρῶν ὡς ἀληθῶς τὰς ψυχὰς νεκρωμένων. Πῶς γὰρ τὸ μὴ ζωῆς μετέχον ζῶον ἐτέρῳ ἂν παρίσχοι; ἢ τὸ ἀψυχον πῶς ἂν ψυχῆν ὑποστήσαστο; ἢ τὸ ἄλογον πῶς ἂν λογικὸν τι κατασκευάσειε; Πῶς δὲ τὴν ἀρχὴν κινήσεται, ἢ πῶς ἑτερον κινήσει τὸ ἐξ ἑαυτοῦ τὴν φύσιν ἀκίνητον; Τοιοῦτον δὲ τὸ τῆς γῆς σταθεῖον, ἐξ οὗ παντοῖα προῆλθε ζώων γένη, ὀφθαλμοῖς ἔχοντα καὶ ὄτα καὶ τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια, ζωῆς καὶ κινήσεως καὶ ὀσμῆς μέτοχα; ἄνθρωπος δὲ καὶ τούτων ἐπάγεται πλέον, λογικῆς ὡν φύσεως, νοῦ τε καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸς τυγχάνων. Ἄρ' οὖν ἐξ ἀλόγου καὶ ἀψύχου στοιχείου τὰ τοιαῦτα πάντα ὑπέστη; Ἄλλὰ καὶ τὸν μὴ βουλόμενον ὁμολογεῖν αὐτὰ νικᾷ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὁ κατὰ φύσιν λογισμὸς τάλπηθ' λέγειν ἐκδιάζεται, τὸ μὴ τὴν ἀψυχον ὕλην, μηδὲ τὴν ἔρητον καὶ ἄλογον οὐσίαν τούτων ὑπάρχειν αἰτίαν· νοῦν δὲ τινα θεὸν καὶ δημιουργικὸν εἶναι· Λόγον Θεοῦ τὴν κοσμοποιὸν, καὶ πάντων ποιητὴν αὐτὸν, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν καὶ αὐτῷ ἀνθρώπῳ αἰσθήσεις δεδοκῶτα σώματος, καὶ ψυχῆς λογισμῶν, καὶ νοῦν πρὸς τοῦτοις εἰς τὸ ἐπιβάλλειν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων· καὶ θεωρεῖν μὲν ὀφθαλμοῖς τὰ ὀρατὰ, ὡσεὶ δὲ τὰ ἀκουστὰ ἀκούειν, λογισμῶν δὲ συνίναί τὰ νοητὰ. Πῶς οὖν οἷόν τε τὸν ἑτέροις τοῖς μὴ παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι παρεσχηκότα τὴν ὀρατικὴν δύναμιν, αὐτὸν μὴ ὄραϊν; Πῶς δὲ δυνατόν τὸν ἐν τῷ γαίωδι καὶ πηλίπῳ σκευεὶ διατρήσαντα ἀκοῆν καὶ οὖς, ἐνθεν τὰ εἰς ὡτα ἀκούειν τὴν ἀκασκον καὶ κωφῶν ὕλην τὴν ἐξῴθεν φωνῶν αὐτῶν, μὴ οὐχὶ πρὸ πάντων πολὺ κρείττονος καὶ μειζόνως τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπιβάλλει λογισμοῖς; Εἰ δὲ καὶ ὡς ἔβη τὰ ἐπὶ γῆς βάρβαρα τε καὶ Ἑλληνικά, φυσικαῖς ἐννοιαῖς κινούμενα, ἃς ὑπὸ Θεοῦ εἰλήφασιν, νόμους τινὰς καὶ διατάξεις ἑαυτοῖς διετυπώσαντο· πῶς οὐχὶ ὁ ταύτην αὐτοῖς τὴν σύνεσιν δεδορημένος Θεὸς ἐλάττει τοὺς παρὰ τὴν φύσιν καὶ παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐννοίας

πράττειν τι τολμώντας; Πόθεν δὲ ἀνθρώποις ἡ περὶ Ἀ
 παντὸς οὐτινοσούν πράγματος γνῶσις; πόθεν αἱ τέ-
 χναι; πόθεν τῶν ἐπιστημῶν αἱ θεωρίαι; πόθεν οἱ τῶν
 μαθημάτων λόγοι; ἄρ' οὐκ ἀπὸ τοῦ κατασπαίραντος
 ἐν αὐτοῖς τὴν δύναμιν τῆς τούτων καταλήψεως; Τί
 οὖν; ὁ τοιαύτην ἀνθρώπων φύσιν χαρισάμενος, αὐτὸς
 ἐστέρηται τῆς γνῶσεως, ὡς μὴδὲ γινώσκειν ταῦτα,
 ὧν αὐτὸς τυγχάνει δοτῆρ; Ἀλλὰ γὰρ παύσασθε ἀσε-
 βοῦντας, ὦ μάταιοι· ἀληθεῖ δὲ λόγῳ πειθόμενοι,
 γινώτε, ὅτι ὁ φυτεύσας ἐν ἀνθρώποις τὸ οὖς, πολὺ
 πρότερος αὐτὸς τῶν παρὰ ἀνθρώποις λαλουμένων
 ἀκούσεται· καὶ οὐ μόνον ὄφεται καὶ τὰ πραττόμενα
 ἐποπτεύσει ὁ ἐν ἀνθρώποις πλάσας ὀφθαλμὸν, ἀλλὰ
 καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, τὰς ἔτι κατὰ διάνοιαν κρυπτο-
 μένας συνήσει. Αὕτη γὰρ Θεοῦ δύναμις γινώσκοντος
 καὶ διακρίνοντος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, B
 ὅτι εἰσὶ μάταιοι. Ἀληθῶς γὰρ πᾶσα ἡ παρὰ ἀνθρώ-
 ποῖς νομιζομένη ἀλήθεια, καὶ πᾶσα ἡ παρ' αὐτοῖς
 σοφία, ἣν ἐξ οἰκειῶν λογισμῶν καὶ θνητῶν ἐνθυμή-
 σεων προβάλλονται, μάταιος ἂν εἴη. Πᾶν γὰρ σοφὸν
 καὶ ἀληθὲς παρ' αὐτῷ μόνῳ τυγχάνει, καὶ παρ' αὐ-
 τοῦ μόνου τοῖς ἀξίοις δίδοται.

Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε,
 καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτόν, τοῦ πραῖ-
 ται αὐτῷ ἀρ' ἡμερῶν πονηρῶν, ἕως οὗ ὄρνυγῇ τῷ
 ἁμαρτωλῷ βόθρος. Πεισθεὶς ἐγὼ καὶ πιστεύσας τοῖς
 εἰρημένους, καὶ ὅτι οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ
 μάταιοι, εἰκότως ἔκρινον μόνον μακάριον εἶναι ἡγοῦ-
 μαί, ὦ Κύριε, τὸν ἀπὸ τῆς σῆς σοφίας καὶ παιδείας,
 ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς μεταλαμβάνοντα. Πῶς δὲ μεταλά- C
 βοὶ ἂν τις τῆς σῆς παιδείας ἢ τῷ νόμῳ σου τῷ θείῳ
 μαθητευθεὶς; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐγγράφους παρέδω-
 κας εὐσεβείας νόμους, εἰς τὸ μεταλαμβάνειν τῆς σῆς
 παιδείσεως τοὺς μαθητευομένους αὐτοῖς. Διδασκό-
 μεθα δὲ διὰ τούτων, ὅτι τὰ συμβαίνοντα τοῖς δικαίοις
 λυπηρὰ ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῶν γίνεται, γυμναζομένων
 καὶ πειραζομένων δίκην ἀθλητῶν Θεοῦ διὰ πόνων καὶ
 δίκαι πληγῶν ἐν ὑπομονῇ δοκιμαζομένων. Διὸ οὐ χρὴ
 λυπεῖσθαι, οὐδὲ ἀθιμονεῖν ἐπὶ τοῖς κακουμένους κατὰ
 τὸν παρόντα βίον, μακαρίζειν δὲ μάλλον αὐτούς, ὡς
 ὅπῃ τοῦ Θεοῦ παιδευομένους· Μακάριος γὰρ ἄνθρω-
 πος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε; καὶ ἐκ τοῦ νόμου
 σου διδάξῃς αὐτόν. Ὁ γὰρ παιδευόμενος ὑπὸ σοῦ
 καὶ διδασκόμενος, πραῖνεται ἐν ταῖς πονηραῖς ἡμέ-
 ραις. Ἐν αὐταῖς γοῦν ταῖς κακοπαθείαις καὶ ἐν αὐ- D
 τοῖς τοῖς πειρασμοῖς τὰς ἀπὸ τοῦ νόμου σου παρα-
 μυθίας λαμβάνων θεραπεύεται, ὑπομένειν διδασκό-
 μενος καὶ μακροθυμεῖν, ἕως οὗ ὄρνυγῇ τῷ ἁμαρτωλῷ
 βόθρος· τοῦτο γὰρ αὐτὸν περιμένει τὸ τέλος, καθά-
 περ ὁ σὸς νόμος διδάσκει. Διὰ ταῦτα μανθάνων ἐν τοῖς
 τῶν πειρασμῶν καιροῖς ὁ δίκαιος, πραῖνεται καὶ θε-
 ραπεύεται, τὰ; ἐκθάσει τῶν πραγμάτων σκοπῶν,
 καὶ τοῦ μὲν καταπονούντος αὐτὸν ἁμαρτωλοῦ τὸν βόθρον
 εἰς ὃν ἐμπεσεῖται, αὐτοῦ δὲ τὰς παρὰ τῷ Θεῷ

ἄγαθὰς ἐλπίδας πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος.
 Ὅτι οὐκ ἀπώσεται Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ
 τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει, ἕως
 οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν, καὶ ἐχόμε-
 νοι αὐτῆς πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Διάψαλμα.
 Ἀκολούθως μετὰ τὸ διηρηθῆναι τὴν ἀποκείμενον τῷ

ausi fuerint? Unde hominibus prodiit omnis et cu-
 juslibet rei notitia? unde artes? unde scientiarum
 speculationes? unde disciplinarum sermones? an-
 non ab eo qui harumce rerum comprehensionis
 facultatem in illis insevit? Quid igitur? num is qui
 tali hominem natura donavit, ipse cognitionis expers
 erit, ita ut ne ipsa quidem, quorum ipse largitor
 est, cognoscat? Verum impie cogitandi ac loquen-
 di finem facite, o vani homines: ac vero sermoni
 obtemperantes scitote, eum qui plantavit aurem in
 hominibus, longe prius quæ dicuntur auditorum
 esse; ac eum qui oculum finxit hominibus, non
 modo visurum ac gesta conspexiturum: sed et co-
 gitationes adhuc in mente latentes intellecturum
 esse. Hæc enim virtus est Dei, cognoscentis ac
 discernentis cogitationes hominum quoniam vanæ
 sunt. Revera omnis, ut apud homines existimatur,
 veritas, omnisque illorum sapientia, quam ex pro-
 priis ratiociniis et mortalibus cogitationibus præ-
 ferunt, vana certe fuerit. Omnis quippe sapientia
 et veritas penes ipsum solum existit, et ab ipso iis
 tantum qui digni sunt inditur.

VERS. 12, 13. *Beatus homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum, ut mitiges ei a diebus malis, donec sodiatur peccatori fovea.* Ego supra dictis obtemperans et credens, nimirum cogitationes hominum vanas esse illum solum beatum jure arbitror, Domine, qui ex tua sapientia et eruditione velut ex fonte hausit. Quomodo autem quis eruditionis tuæ particeps fuerit, nisi divinæ legis tuæ disciplina institutus? Nam ideo pietatis leges scripto tradidisti, ut qui illis instituuntur, eruditionis tuæ participes sint. His vero docemur tristitia illa, quæ justis accidunt, ad eorum utilitatem esse; instar enim athletarum Dei, laboribus exercitantur ac tentantur, plagisque in patientia probantur. Quapropter ingruentibus in præsentia vita calamitatibus, non dolendum nec desperandum est; imo potius illos beatos æstimare convenit, quod a Deo erudiantur: nam *beatus homo quem tu erudieris Domine, et de lege tua docueris eum.* Etenim qui abs te eruditur et docetur, in diebus malis mitigatur. In ipsis quippe afflictionibus et tentationibus a lege tua consolationem nactus, hinc medelam accipit, ad patientiam et tolerantiam institutus, *donec sodiatur peccatori fovea*; hic enim illum finis exspectat, ut lex tua declarat. Quamobrem justus hæc in tentationis tempore edoctus, mitigatur ac medelam accipit, rerum eventus, atque vexantis se peccatoris foveam, in quam cadet, considerans, bonamque suam apud Deum spem præ oculis habens.

VERS. 14, 15. *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet, quoad usque justitia convertatur in judicium, et qui adhærent ipsi omnes recti cordis.* *Diapsalma.* Postquam paratam peccatori foveam descriperat, fanstium

eorum qui propter Deum vexantur finem enarrat. Quoniam enim supra dictum fuerat : *Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt*, merito jam humiliati populi et vexata hereditatis finem declarat his verbis : *Non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet*. Etiam si enim ad breve tempus impiis concedat ut populum suum humiliant et vexent ; at non in finem usque repellat plebem suam, et hereditatem suam derelinquat. Quæ plebs, quæ hereditas illa sit, novimus ex hac voce de persona Christi prolata : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁴⁷. Hunc ipsum ex gentibus futurum populum Zacharias propheta vaticinatur dicens : *Gaude, uultum, filia Sion : prædica, filia Jerusalem : Ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum : et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum*⁴⁸. Hunc igitur populum suum non repellat Dominus, et hereditatem suam non derelinquat, donec iustitia convertatur in iudicium. Nam eo usque populum suum hereditatemque suam custodiet, donec iustitia Dei convertat se, laborum præmia iis qui bene decertaverint redditura. Qui vero iustitiæ Dei adherent, proxime illum stabunt, a dextris Regis constituendi ; utpote qui recto et sincero corde fuerint, nec in animam quidpiam perversum aut tortuosum advexerint, in sola autem recta ac regia via incesserint.

γενόμενοι τῇ καρδίᾳ, καὶ μηδὲν τῇ ψυχῇ σχολίων, καὶ βασιλικὴν ὁδὸν βεβαδικότες.

VERS. 16-18. *Quis consurget mihi adversus malignantes, aut quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem? Nisi quia Dominus adjovit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. Si dicebam : Motus est pes meus, misericordia tua, Domine, adjuvabat me. Diapsalmatis distinctio magnam attulit sententiæ mutationem. Nam quasi priore absoluto sermone, seu aliud exordium ducens ait : *Quis consurget mihi adversus malignantes? Nam, inquit, ex Spiritus sancti doctrina edidicimus, Deum ultionis esse Dominum, ac redditurum esse retributionem superbis, et futurum esse ut fodiat peccatori fovea, neque unquam eventurum ut repellat Dominus plebem suam, vel hereditatem suam derelinquat; sed in fine rerum, quando conversus fuerit populus in iudicium, redditurum esse unicuique secundum opera sua, ac futurum etiam ut omnes recti corde stent a dextris et prope iustitiam ejus, cum ipso Domino in regno cælorum commemoraturi, per totam vitam suam cum ipso futuri. Hæc credidi, hæc credendo consolationem accepi. At interea quis hoc tempore pro me stabit contra malignantes? aut quis ultor aderit mihi contra operantes iniquitatem? At enim vera confitendo dicam, neminem me adiutorem inter homines inventurum,**

ἁμαρτωλῶ βόθρον, τὰ χρηστὰ τέλη τῶν διὰ τὸν θεὸν κακουμένων ὕφηγεται. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τῶν ἀνωτέμων εἶρητο, *τὸν λαόν σου, Κύριε, ἐταπεινώσας, καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσας*, εἰκότως νῦν τὰ τέλη τοῦ ταπεινουμένου λαοῦ καὶ τῆς κακουμένης κληρονομίας παρίστησι λέγων· *Οὐκ ἀπόσεται Κύριος τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει*. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς βραχὺν τινα καιρὸν ἐπιτρέπεται τοῖς ἀσεβέσι συγχωρῶν ταπεινῶν καὶ κακοῦν τὸν λαόν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀπόσεται τὸν λαόν αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν καταλείψει. Ποῖον δὲ λαόν καὶ ποίαν κληρονομίαν, ἐρωμεν ἀπὸ τῆς εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ λεγούσης φωνῆς· *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κτεράσχοισί σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*. Τὸν αὐτὸν δὲ λαόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν, καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης θεσιζεῖ λέγων· *Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον· καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐσομαι αὐτοῖς εἰς θεόν*. Τοῦτον τοίνυν τὸν λαόν αὐτοῦ οὐκ ἀπόσεται Κύριος, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ἐγκαταλείψει, ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς χρισίαν. Μέχρι γὰρ τούτου φυλάξει τὸν λαόν αὐτοῦ καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἐπιστρέψῃ ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη, τὰ ἐπαθλα τῶν πῶνων ἀποδώσουσα τοῖς καλῶς ἠγωνισμένοις. Οἱ δὲ ἐχόμενοι τῆς δικαιοσύνης τοῦ θεοῦ πλησίον αὐτοῦ στήσονται ἐν τοῖς δεξιῶν τοῦ βασιλέως καταταγησόμενοι· ἅτε δὴ ὄρθοι καὶ εὐθεῖς, μηδὲ σκαμῶν ἐπεννηγεμένοι, μόνην δὲ τὴν εὐθείαν

*Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους, ἢ τίς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐβοήθησέ μοι, πῶς βραχὺ παρῆκθε τῷ ἄθῳ ἢ τῷ ψυχῇ μου. Εἰ ἔλεγον, Σοδάλεταί μοι οὐκ ἔστι μοι, τὸ ἔλεός σου, Κύριε, ἐβοήθει μοι. Ἡ κατὰ τὸ διάψαλμα διαστολὴ πλείστη καὶ τῆς διανοίας ἐποίησατο μεταβολὴν. Ὡς γὰρ συμπληρωθέντος τοῦ προτέρου λόγου ἀπ' ἑτέρας ἀρχῆς φησι· *Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους; μεμαθήκαμεν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίας, ὅτι θεὸς ἐκδικησέων ἐστι Κύριος, καὶ ὅτι ἀποδώσει ἀναπαδόσιν τοῖς ὑπερηφάνοις· καὶ ὅτι ὀρυγήσεται τῷ ἁμαρτωλῶ βόθρος· καὶ ὅτι οὐκ ἀπόσεται τὸν λαόν αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ καταλείψει· ἀλλ' ἐπὶ τέλει τῶν πραγμάτων, ἐπὶ ἐπιστρέψῃ ὁ λαὸς εἰς χρισίαν, ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ ὡς δεξιὸι στήσονται πλησίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ σὺν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τὰς διατριβάς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ὁρανῶν ποιησόμενοι, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν αὐτῷ παραστήσομενοι. Τοῦτοις μὲν οὖν ἐπίστευσα, καὶ πιστεύσας παρεκλήθην. Ἀλλὰ τέως κατὰ τὸν ἐνεστώσα καιρὸν τίς ὑπὲρ ἐμοῦ στήσεται κατὰ τῶν πονηρευομένων; ἢ τίς ἐκδικὸς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν; Ἀλλὰ γὰρ εἴπομι' ἂν**

⁴⁷ Esal. II, 8. ⁴⁸ Zachar. II, 10, 11.

ἐμολογῶν τάληθῃ, μηδένα βοηθὸν ἐν ἀνθρώποις εὐρή-
σας ἐμαυτῷ, ἕνα δὲ μόνον ἐπίκουρον κεκτῆσθαι, τὸν
Κύριον, ὃς εἰ μὴ βεβοηθήκει μοι, πάλαι ἂν ὑπὸ τῶν
πονηρευομένων καὶ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν νε-
νικημένος, τῷ ἔθρῃ παρώκουν, αὐτῆς μου τῆς ψυχῆς
καὶ τῆς λογικῆς, καὶ τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένης
οὐσίας, τὸν θάνατον καὶ τὸν ἄδρῃν οἰκητήριον λαχούσης
ἔχειν. Ταῦτα δ' οὖν ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Κύριος
παραστάς βεβοηθήκει μοι. Εἰ ποτε γοῦν πειραζόμενος
ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀντελαβόμεν ἀσθενείας ἐμαυτοῦ, ὡς
κινδυνεύειν σαλευθῆναι τοὺς πόδας τῆς ἐμῆς ψυχῆς,
ὁμολογῶ παρακλήμα τοῦ ἐλέους σου, Κύριε, ἀσθησιν
εὐληθέσαι, καὶ ὑπὸ σοῦ βεβοηθῆσθαι· ὡς εἰ μὴ τοῦτό
μοι παρῆν ὑποστηρίζον μου τοὺς πόδας, πάλαι ἂν
ὀλισθήσας ἐπεπτώκειν ἀπὸ τῆς παρὰ σοὶ στάσεως.
Nῦν δὲ τὸ ἑλεός σου, Κύριε, δίδωσί μοι παρήγοριαν τοῦ
λέγειν· *Ἔστησας ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου,
καὶ κατηύθυνας τὰ διαδήματά μου.*

Κατὰ τὸ πλήθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ
μου αἱ παρακλήσεις σου ἠψφραναν τὴν ψυχὴν
μου. Οὐ μόνον τοῖς ποσὶ μου τὸ ἑλεός σου δύναμιν
παρεῖχε πρὸς τὸ μὴ σαλευθῆναι, οὐδὲ μόνον ἢ παρὰ
σοῦ βοήθεια τὴν ἐμὴν κατεκράτει ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ
παικῆσαι τῷ ἔθρῃ· ἀλλὰ καὶ ἅς ἔφερον ἐν τῇ καρ-
δίᾳ μου ὀδύνας, αἱ παρὰ σοῦ παρακλήσεις ἐθεράπευσον,
ἀπορρήτως δυνάμει τῆς σῆς χρηστότητος παρακαλού-
σης μου τὴν ψυχὴν καὶ εὐφροσύνης αὐτὴν πληρούσης.
Οὐδὲ γὰρ μία τις ἦν παράκλησις, οὐδὲ δευτέρα, ἀλλὰ
πλείους καὶ τοσαῦται, ὅσαι ἦν ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ καρ-
δίᾳ μου ὀδυνῶν. Ἐφαμιλλῶς γοῦν ταῖς ἐμαῖς ὀδύνας
τὰς παρὰ σοῦ μοι παρεῖχες παρακλήσεις πρὸς ἐκάστην
ὀδύνην, ὥσπερ τι φάρμακον σωτηρίου τὴν σὴν παρά-
κλησιν προσφέρων, καὶ ὥσπερ πλείους τραύμασι,
πλείους καὶ τὰς θεραπείας προσάγων. Τοιούτων δὲ
παρακλήσεων ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἀντιλαμβανόμενος,
ἔφασκεν· *Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρ-
μῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακα-
λῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνα-
σθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ
τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ. Ὅτι καθὼ περισσεύει τὰ καθήματα
τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν, οὕτω περισσεύει καὶ ἡ πα-
ράκλησις ἡμῶν. Καὶ ἦν ἂν εἰπεῖν πρὸς ταῦτα, με-
ταβρόντα τό· Οὐκ ἄξια τὰ καθήματα τοῦ νῦν και-
ροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι
εἰς ἡμᾶς, τό· Οὐκ ἄξιον τὸ πλήθος τῶν ὀδυνῶν τῶν
ἐν τῇ καρδίᾳ μου πρὸς τὰς παρακλήσεις σου, ὦ Κύ-
ριε, ἐφ' αἷς ἠψφρανᾶς τὴν ψυχὴν μου. Εἰ δὲ ἐφ' ἐκάστη
ὀδύνη παρακαλεῖται τις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς παρὰ
τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνης καταξιοῦται τις· οὐκ ἂν εὐζαίτο
διὰ Θεοῦ πλείους ὑπομένειν ὀδύνας, ὡς ἂν πλείονων
τυγχάνοι παρακλήσεων, καὶ πλείονων τῶν ἐπὶ ταῦτα
εὐφροσυνῶν;*

*Μὴ συμπροσέσται σοι θρόνος ἀνομίας, ὁ πλιό-
σων λόγον ἐπὶ πρόστυγμα; Εἰκότως, φησί, κατὰ
τὸ πλήθος τῶν ὀδυνῶν τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ πα-
ρακλήσεις σου ἠψφραναν τὴν ψυχὴν μου· ἐπειδήπερ*

unumque tantum auxiliatorem, Dominum scilicet,
nacturum esse: qui nisi mihi opitulatus esset, jam
pridem a malignantibus et operantibus iniquitatem
devictus, in inferno habitassem, animaque mea et
illa rationabilis ad imaginem Dei efformata substan-
tia, mortem et infernum in domicilium sortita
esset. Hæc sane passus essem, nisi astans ipse
Dominus auxiliatus mihi esset. Si quando igitur
in certaminibus tentatus, infirmitate mea corre-
ptus fuerim, ita ut periculum esset ne pedes animæ
meæ commoverentur; fateor me statim, o Domine,
misericordiam sensisse tuam, ac ope tua sultum
esse. Quæ si mihi non adfuissent, nec pedes meos
sustentassent; jam olim lapsus a mea apud testa-
tione decidissem. Nunc autem misericordia tua,
Domine, fiduciam mihi præstat ad hæc proferenda:
*Statuisti supra petram pedes meos, et direxisti gres-
sus meus* 19.

VERS. 19. *Secundum multitudinem dolorum meo-
rum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt
animam meam.* Non solum pedibus meis miseri-
cordia tua vires addidit, ut non commoverentur.
neque tantummodo auxilium tuum animam meam
occupavit, ut non habitaret in inferno; sed etiam
dolores, quos in corde meo tuli, consolationes tuæ
allevarunt, arcana clementiæ tuæ vi animam meam
consolante, ipsamque gaudio replente. Non enim
una consolatio, non altera tantum adfuit, sed plures,
ac tot numero, quot in corde meo dolores erant.
Certatim itaque pro numero dolorum, ad singulos
singulas mihi consolationes tuas admovisti: quasi
salutare pharmacum consolationem offerens, et quasi
multis vulneribus multa remedia inducens. Hujus-
modi autem consolationes nactus divinus Apostolus
dicebat: *Benedictus Deus Pater misericordiarum,
Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni
tribulatione nostra: ut possimus nos consolari eos,
qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua
consolamur ipsi a Deo. Quoniam sicut abundant
passiones Christi in nobis; sic abundat et consolatio
nostra* 20. Atque hæc verba mutando: *Non sunt
condignæ passiones hujus temporis ad futuram glo-
riam quæ revelabitur in nobis* 21; sic dici poterat:
Non est condigna multitudo dolorum meorum in
corde meo, ad consolationes tuas, Domine, quibus
lætificasti animam meam. Quod si in singulis dolo-
ribus quis a Deo consolationem accipiat, et lætitia,
quæ a Deo est, dignetur; annon optet ac precetur
multos pro Deo dolores sustinere, ut plures con-
solationes et plures ea de causa lætitias assequatur?

VERS. 20. *Nunquid aderit tibi thronus iniquitatis,
qui fingis laborem in præcepto? Jure, inquit, secun-
dum multitudinem dolorum meorum in corde meo,
consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.*

¹⁹ Psal. xxxix, 3. ²⁰ II Cor. I, 5-5. ²¹ Rom. II, 18.

quia tibi Deo, utpote justo et bono, non adest thronus iniquitatis; omnia quippe justo iudicio et recta lege administras: ideo *figis laborem in præcepto*; id est, præceptum tuum labores et sudores parit ob præmia, quæ post laborem strenue decertantes, alacriter et perseveranter passos, exceptura sunt. — VERS. 21 - 23. *Venabuntur in animam iusti, et sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adiutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster.* Impii, ait, tandiu animam iusti venabuntur, laqueis illam et retribus circumdantes, donec sanguinem innocentem condemnantes, eam ad mortem usque deduxerint. Non enim sat illis sunt mulctæ pecuniarum, neque plagæ vulnæque corpori iustorum inflictæ; sed etiam mortis sententiam et calculum contra illos ferunt. Ac illi quidem ita se habent: ego vero eos, licet ejusmodi sint, contemnere edoctus sum, et usque ad mortem cum fiducia consistere, gnarus me pro refugio Dominum habere, et pro adiutorio spei meæ Deum meum. Qui refugium meum effectus, auxiliabitur mihi; in caput vero eorum qui captant animam iusti, et sanguinem innocentem condemnant, iniquitatem ipsorum retorquet, et molitiam eorum adversus eos iusti iudicii tempore convertet, quando disperdet eos Dominus Deus noster: quare Deus ultionum initio psalmi dictus est.

(1) PSALMUS XCIV.

VERS. 1. *Venite exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro.* Apud Hebræos nulla fertur inscriptio: et merito sane; neque enim consentaneum erat, ut vel psalmus, vel hymnus, vel canticum inscriberetur, cum Judæorum quidem gentem ad exultationem evocet, ipsis tamen interminetur iram, et præceptorum finem tristibus circumscribat. Observes porro velim, sicubi alias in Scriptura illud, *venite*, dictum sit, quomodo eos quasi abs se procul remotos ad accedendum provocet. Nota item eam vocationem semper ad bonum aliquid dirigere: ut in illo: *Venite, filii, audite me*²²; et: *Venite, ascendamus ad montem Domini*²³; et: *Venite ad me omnes qui laboratis*²⁴; et: *Venite, benedicti Patris mei*²⁵. In hoc autem psalmo clare ad exultationem venire provocat. Quare observes item, non recte æstimare eos, qui jugum religionis triste ac molestum esse arbitrantur: ad bona quippe et ad læta vocationem edit. His compares illud: *Discedite in ignem æternum*²⁶, et similia, quæ ratione longe contraria et diversa ab illo, *venite*, peccatoribus dicuntur. Quoniam bellorum tempore victores jubulare solent, atque altum conclamare adversus inimicos; opportune non modo gaudere et exultare, sed etiam de parta salutari victoria jubulare præcipit. Quis autem fuerit Salvator et Deus noster,

²² Psal. xxxiii, 12. ²³ Isa. ii, 3. ²⁴ Matth. xi, 28. ²⁵ Matth. xxv, 34. ²⁶ ibid. 41.

(1) Vulg. habet, *Laus cantici ipsi David.*

οὐ πρόσσεσι σοι Θεῷ ὄντι δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ ὄντι ἀνομίᾳς· πάντα γὰρ κρίσει δικαίᾳ καὶ ὀρθῷ νόμῳ διοικεῖς· διὸ πλάσσεις κόπον ἐπὶ πρόσταγμα, τούτεστι, τὸ πρόσταγμα σου κόπων καὶ καμάτων ἐστὶ ποιητικὸν διὰ τὰς μετὰ τοὺς πόνους διαδεξιμένας ἀμοιβὰς τοὺς καλῶς ἀγωνισαμένους καὶ τὸν κόπον προθύμως καὶ εὐτόνως ὑπομεινάντας. *Θηρεύσουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἁθῶν καταδικάζουσι.* Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν θηρεύσουσι παγίσιν αὐτὴν καὶ δικτύοις περιβάλλοντες, ἕως ὅτε καὶ μέχρι θανάτου περιελάσωσιν αὐτὴν, αἷμα ἁθῶν καταδικάζοντες. Οὐκ ἀρκούνται γὰρ ταῖς διὰ χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ταῖς κατὰ τοῦ σώματος τῶν δικαίων πληγαῖς τε καὶ αἰκίαις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐκφέρουσι. Καὶ κείνοι μὲν τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ καὶ τοιοῦτων καταφρονεῖν μεμαθηκώς, καὶ μέχρι θανάτου εὐθαρσῶς ἴστασθαι, εἰδὼς ἔχειν ἐμαυτῷ καταφυγὴν τὸν Κύριον, καὶ βοηθὸν ἐλπίδος μου τὸν Θεόν μου· ὃς ἐμοὶ μὲν βοηθήσει καταφυγὴ μου γινόμενος· τοῖς δὲ θηρεύουσι τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, καὶ αἷμα ἁθῶν καταδικάζουσιν, ἀποδώσει τὴν ἀνομίαν αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν στρέψει κατ' αὐτῶν ἐν τῷ τῆς δικαιοκρίσιας καιρῷ, ὅτε καὶ ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν διὰ καὶ Θεὸς ἐδικίησεν κατ' ἀρχὰς εἰρηται τοῦ ψαλμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΔ'.

Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Οὐ φέρεται παρ' Ἑβραίων ἢ προγραφή· καὶ εἰκότως· οὐτε γὰρ ψαλμὸν, οὐτε ὕμνον, οὐτε ὄδῃν εὐλογον ἦν ἐπιγράφειν, τὸν καλοῦντα μὲν τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ ἀγαλλίαισιν, ἀπειλοῦντα δὲ αὐτοῖς ὄργην καὶ τὰ τέλη τῶν παραγγεμάτων ἐπὶ σκυθρωποῖς περιγράφοντα. Σημειώση δὲ εἰ που καὶ ἀλλαγῆς τῆς Γραφῆς τὸ, δεῦτε, εἰρηται, καὶ τίνα τρόπον ὡς ἀρεστώτας καὶ μακρὰν γενομένης πλησιάσειν αὐτῷ καλεῖ· τηρήσεις καὶ ὅτι πάντοτε τὴν κλῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ ποιεῖται, ὡς ἐν τῷ, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, καὶ, Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ, Δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ σαφῶς ἐπὶ ἀγαλλίαισιν ἔκειν παρακαλεῖ. Διὸ σημειώση, ὅτι μὴ καλῶς ἡγούται οἱ σκυθρωποὶ καὶ ἐπιλυτοὶ νομίζοντες εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγόν· ἐπ' ἀγαθοῖς γὰρ καὶ φαεινοῖς ποιεῖται τὴν κλῆσιν. Τούτοις παράθεσ τὸ, Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ ἀλώνιον, καὶ τὰ ὅμοια, ἐναντίας τῶ δεῦτε, τοῖς ἀμαρτάνουσι λεγόμενα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν πολλῶν οἱ νικῶντες ἀλαλέειν εἰώθασιν, καὶ μέγα βοᾶν κατὰ τῶν πολεμίων, εἰκότως οὐ μόνον χαίρειν καὶ ἀγαλλίαν, ἀλλὰ καὶ ἀλαλέειν ἐπὶ τῇ σωτηρίῳ νίκῃ προστάττει. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ εἰπών, Θαρ-

σείτε, ἐγὼ ἐνίκηκα τὸν κόσμον; ὁ καὶ βυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πάλαι κατακρατούσης ἡμῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας, οὗ καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα σωτηριῶν Ἑβραϊκῆ φωνῆ σημαίνει. Τίνας δὲ προηγουμένως ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀγαλλίασιν παρακαλεῖ, εὐφροῖς ἂν ἐπιστήσας τοῖς ἐξῆς, ἐν οἷς εἰρηται, *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν.* Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δηλοῖ τοὺς υἱοὺς τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παραπικρανάντων, δῆλον δ' οὐ τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τούτους τοιγαροῦν ἀνακαλεῖται λέγων· *Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ.* Θεοπίζει δ' ὅτι μὴ ὑπακούσονται τῇ κλήσει· λέγει δ' οὖν ἐπὶ τέλει· *Ἄξι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν καταπαύσιν μου.* Ἐπεὶ οὖν ἐκείνοι ἀξι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, εἰκότως ὁ ἐπιφερόμενος ἐξῆς ψαλμὸς τὰ ἔθνη πάντα καλεῖ ἐπὶ τὸ καινὸν ἄσμα, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ἀγαλλίασιν.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔνθεον ἀποκρύψας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περιβάλλει· διδερῆται· *Ἄνθρωπος ἐν πλητῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· ὅτι ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη.* Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἀνακαλυμμένην προσώπῳ καὶ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστήσεται· διόπερ ὁ λόγος, προτάξας τὰ εἰρημένα διὰ τῶν πρώτων, ἄπερ ἐχρῆν ἐπὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ παρουσίας πράττειν, ἐξῆς ἀκολουθῶς τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας ὑπομιμνήσκει, παρακαλούμενος προβαλεῖν τὸ μέλλον, καὶ προφθάσαι αὐτὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. Καλὸν γὰρ προφθάσαι καὶ προλαβεῖν, καὶ πρὶν φανῆναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἔνδοξον, ἐφ' οἷς ἡμάρτομέν ἀποκάθαρσιν ἑαυτοῖς πορίσασθαι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Γένοιτο δ' ἂν ἡ ἐξομολογήσις γνησία, εἰ ἐν ψαλμοῖς ἐλαλάξωμεν αὐτῷ, τουτέστι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ψυχῆς, ἄπερ ἐστὶ τὰ αἰώματα· δι' ὧν προσήκει τὸν καλούμενον ἀλαλαγμὸν ἐπιτελεῖν, βίῳ σῶφρονι καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἁρμονίαν καὶ τὸν ἅγιον ρυθμὸν ἐπιδεικνυμένους. Ταῦτα δὲ προηγουμένως πρὸς τὸν Ἰουδαίων λέλεκται λαθὼν, προκαλουμένου αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνῶσιν· ὅμως δὲ καὶ πρὸς πάντας ἡμᾶς χρησίμως ἂν ἐφαρμοσθεῖ. *Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς.* Τὰ παρηγγελμένα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, δηλαδὴ τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, ἐπιτελεστέον, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι φύσει μέγας ὢν Θεὸς καὶ μέγας τυγχάνει βασιλεὺς, ἅτε μονογενὴς ὢν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Βασιλεὺς δὲ μέγας ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν*· ἦτοι τῶν πεπλανημένως παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένων· ἢ τῶν Μωυσεῖ παραπλησίων, ὧς εἰρηται, *Τέθεικά σε θεὸν Φαραῶν*· ἢ θεῶν περὶ ὧν εἰρη-

nisi Dei Verbum quod dixit: *Confidite, ego vici mundum*⁵⁷, atque nos ab efficaci illa dæmonum virtute, quæ nobis olim dominabatur, liberavit; cujus nomen Jesus, *salutare* Hebraice significat? Quosnam vero præcipue ad exultationem provocet reprehendes, si consideres ea quæ sequuntur, et sic habent, *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.* His enim manifeste significat filios eorum qui in deserto exacerbaverunt eum, sive populum ex circumcissione. Hos igitur evocat dicens, *Venite, exultemus Domino.* Vaticinatur porro, eos vocationi non obtemperaturos esse: ait enim sub finem: *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quoniam igitur illi semper errant corde; merito subsequens psalmus omnes gentes ad canticum novum, et ad exultationem in Deo provocat.

VERS. 2. *Præoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei.* In primo quidem adventu suo, divinam suam occultans faciem, Dei Verbum servi formam induit: quare dictum est, *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem; quoniam avertit vultum suum, inhonoratus est, nec reputatus*⁵⁸. In secundo autem adventu suo, revelata facie, cum potestate et gloria magna aderit: quamobrem Scriptura, præmissis iis quæ dicta sunt in principio, quæ in primo adventu ejus edenda erant, hinc consequenter secundum et gloriosum ejus adventum commemorat, jubetque futura prævertere, et faciem ejus in confessione præoccupare. E re namque fuerit antevertere, atque gloriosum ejus vultum prævenire, et antequam gloriosa ejus facies appareat, purificationem delictorum per confessionem nobis procurare. Confessio autem sincera et germana fuerit, si in psalmis jubilemus ei, id est, per animæ instrumenta, quæ sunt corpora nostra: queis convenit illam, ut vocat, jubilationem per vitam honestam ac virtutis institutum persolvere, ac divini Spiritus harmoniam sacrumque concentum exhibere. Hæc porro Judæorum præsertim populo dicuntur, sermone ipsos ad Salvatoris nostri cognitionem provocante. Attamen nobis etiam omnibus hæc opportune applicentur: — VERS. 3. *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos.* Quæ prius præcepta et mandata fuere, in Domino et Salvatore nostro, scilicet in Dei Verbo complenda sunt; tum aliis de causis, tum quia eum natura Deus magnus sit, magnus item rex fuerit, utpote unigenitum Dei Verbum. Est autem rex magnus super omnes deos; sive, secundum Symmachum, *Supra omnes deos*; videlicet ens qui gentium errore dii esse putantur; sive eos, qui Moysi similes sunt, cui dictum est: *Posui te Deum Pharaonis*⁵⁹; sive deos de quibus hæc dicuntur, *Deus deorum Dominus locutus est*⁶⁰; et, *Deus stetit in synagoga deorum*⁶¹:

⁵⁷ Joan. xvi. 33. ⁵⁸ Isa. liii. 3. ⁵⁹ Exod. vii. 1. ⁶⁰ Psal. xlix. 1. ⁶¹ Psal. lxxxi. 1.

nemo enim eorum ipsi similis est. Quamobrem **A** alibi quoque dictum est : *Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei*⁶¹ ?

VERS. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, et altitudines montium ipsius sunt.* Ideo exultemus et jubilemus Deo ; non modo quia Dominus et Deus est et rex magnus super omnes deos ; sed etiam quia fines terræ sibi subjecit et subdidit. Id enim cum petiisset a Patre, impetravit, secundum illud : *Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁶². Quod si quædam altitudines montium penes Scripturam divinam in honore habentur, verbi gratia, Sinai, Choreb, Thabor, mons Sion, mons Olivarum, et si quis alius similiter ; sive etiam iis contrarii et oppositi montes, qui a dæmonibus olim occupabantur, ubi gentes malignis dæmonibus quasi diis immolabant ; sed hos omnes Domini et Salvatoris nostri esse docemur : ipse namque eorum opifex erat. Num forte ideo in manu ejus sunt fines terræ, quia sub manu ejus terrena dispensantur ; cælestia vero, quæ tropice altitudines montium vocantur, quid præstantius terrenis habent ; quia ejus quasi possessio sunt, et domicilium regni. — **VERS. 5.** *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud, et aridam fundaverunt manus ejus.* Ne mireris, inquit, si fines terræ ipsius sunt, et si altitudines montium ad ipsum pertinent. Imo vero disco universum humidæ substantiæ elementum, in quo terra firmatur, ejus opificium esse : neque solum possessio, sed etiam opificium ejus est. Mare igitur, quo totum humidæ substantiæ elementum significatur, ipse fecit ; aridam vero manus ipsius efformarunt : ideo fortasse quia dictum est : *Accepit Deus pulverem de terra, et efformavit hominem*⁶³ ; ac rursum : *Formavit Deo de terra omnes feras*⁶⁴. Videtur porro terræ elementum, quod sphericum est ut aiunt, sive quadam alia ratione efformatum, verbo Dei talem accepisse formationem. Quamobrem accurate et secundum physicam rationem dictum illud est : *Et aridam formaverunt manus ejus.*

VERS. 6. *Venite, adoremus et procidamus et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Cum divinam Domini virtutem ex præcedenti doctrina sermo declarasset, ac superius dixisset, *Præoccupemus faciem ejus in confessione* : jam necessario confessionis modum aperit. Adhortantis autem more psalmum plane exorsus, non a tristioribus caput, sed a lætioribus : ne ii qui evocabantur, illud *procidamus et ploremus* aversarentur, si statim ab initio audissent. Nisi fortasse his verbis duos ordines significet ; unum meliorem, quem primo ad laudem et exultationem evocabat ; alterum vero medela egentem :

A ται· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησε· καί, Ὁ Θεός ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· οὐδεις γάρ αὐτῷ τούτων ὅμοιος. Δι' ὃ καὶ ἀλλαγῶν εἴρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἰοῖς Θεοῦ ;

B Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὄρων αὐτοῦ εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγλασώμεθα καὶ ἀλαλάζωμεν τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὅτι Κύριος καὶ Θεός ἐστι καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπηγάγετο καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποίησατο τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο γὰρ αἰτήσας παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληψε κατὰ τό· *Ἀιτησαί παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου, καὶ τῆν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.* Εἰ δὲ καί τινα ἦν ὕψη ὄρων, ἦτοι τὰ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ τετιμμένα, ὡς τὸ Σιναι, καὶ τὸ Χωρῆθ, τό τε Θαβώρ, καὶ τὸ ὄρος Σιών, καὶ τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοῦτοις παραπλήσιον· ἢ καὶ τὰ τοῦτοις ἐναντία, τὰ δὴ ὑπὸ δαιμόνων πάλαι κρατούμενα, ἐν οἷς ἐθυσίζον ὡς θεοί ; τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὰ ἔθνη· ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα δεδιδάγμεθα ὅτι τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἰδία τυγχάνει· αὐτὸς γάρ ἦν ὁ ποιητὴς αὐτῶν. Μῆποτε δὲ ἐν μὲν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα εἰσι τῆς γῆς, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα διοικεῖσθαι τὰ περιγίαια, τὰ δὲ ἐπουράνια, τροπικῶς ὕψη ὄρων ὀνομαζόμενα, κρεῖττόν τι ἔχει τῶν ἐπὶ γῆς ; ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐστὶν οἶόν τι κτῆμα καὶ οἰκητήριον τῆς βασιλείας· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν, καὶ τῆν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. **C** Μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τὰ πέρατα τῆς γῆς αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ εἰ τὰ ὕψη τῶν ὄρων αὐτοῦ ἐστὶν. Ἀλλὰ γὰρ μάθανε, ὅτι καὶ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἑστερέωται ἡ γῆ, αὐτοῦ ἔργον ὑπάρχει· οὐ μόνον κτῆμα ὄν, ἀλλὰ καὶ ποίημα αὐτοῦ. Τὴν μὲν οὖν θάλασσαν, δι' ἧς τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας δηλοῦται, αὐτὸς ἐποίησεν· τὴν δὲ ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν· τάχα διὰ τὸ λέγεσθαι· Ἐλαβεν ὁ Θεός χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐπλασεν ὁ Θεός ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία. Ἔοικε δὲ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, σφαιροειδὲς ὄν, ὡς φασιν, ἢ καὶ ἄλλως κατὰ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, λόγῳ Θεοῦ καὶ αὐτὸ τὴν τοιάνδε πλάσιν εἰληφέναι. Διὸ ἀκριβῶς καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἴρηται τό· *Καὶ τῆν ξηρὰν* **D** *αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν.*

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιησατος ἡμῶν. Τὴν ἐνθεον τοῦ Κυρίου δύναμιν διὰ τῆς πρὸς θείσης διδασκαλίας παρατήσας ὁ λόγος, ἀνωτέρω τε εἰπὼν, *Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει*, νῦν ἀναγκαιῶς διασαφεῖ τὸν τρόπον τῆς ἐξομολογήσεως. Πάνυ δὲ προτρεπτικῶς ἀρχόμενος τοῦ ψαλμοῦ, οὐκ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν φαειροτέρων, ὡς ἂν μὴ ἀπὸ τραπέτιον οἱ καλούμενοι τὸ, *προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν*, εὐθύς ἐν ἀρχαῖς ἀκούσαντες· εἰ μὴ ἄρα διὸ τάγματα διὰ τούτων δηλοῖ· ἐν μὲν τὸ κρεῖττον, ὃ

⁶¹ Psal lxxxviii, 7. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Gen. ii, 7, ⁶⁴ Gen. i, 25.

προηγούμενως ἐπὶ τὸν αἶνον καὶ τὴν ἀγαλλιασιν κα- A
 λεί· δεύτερον δὲ τὸ δεόμενον θεραπείας· δι' ὃ
 δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα, ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται· εἶθ'
 ἐξῆς μετὰ τὰ τεθειλογημένα περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 μετὰ τὴν τῶν προτέρων κλῆσιν ἐπὶ τοὺς δευτέρους
 μεταβαίνει, καὶ τούτους διδάσκων ἀντὶ ὕδατος καὶ
 περιβραντηρίων, κλαυθμῷ καὶ ἐξομολογήσει· ἐπὶ τοῖς
 πρώτοις αὐτῶν ἀμαρτήμασι χρῆσασθαι. Προτραπε-
 κῶς δὲ τὸ, *κλαύσωμεν ἐνυγτίον Κυρίου*, ἐπαγαγών,
 τοῦ *ποιήσαντος ἡμᾶς*, ἀγαθὰς ὑπέγραψεν ἐλπίδας,
 διδάξας, ὅτι μὴ ἄλλοτριόι ἐσμεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔργον
 αὐτοῦ καὶ ποίημα αὐτοῦ· δι' ὃ προσήκει τὰ χρῆστέ-
 τερα προσδοκᾶν, ἅτε δὴ κτδομένου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
 ποιήματος· Ἔτι πρὸς τούτους διὰ τοῦ, *Προσπέσωμεν*
καὶ κλαύσωμεν ἐνώπιον Κυρίου, διδάσκει μὴ ἐν-
 ὡπίων ἀνθρώπων μηδὲ δι' ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν, B
 ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ κατὰ τὸ, *Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέ-
 πων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι*. Καθόλου μὲν οὖν
 ἅπασιν ἀρμόζει τὰ παρηγγελμένα· κυρίως δὲ καὶ
 προηγούμενως ὁ Λόγος τῶν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ μετα-
 νοιᾶν ἐτόλμησαν παρακαλεῖ, *Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ
 θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ
 πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ*. Οὐ μόνον Κύριος ἡμῶν ἐστιν
 ὡς οἰκετῶν δεσπότης, οὐδὲ μόνον ποιητὴς ὡς ἀν κτί-
 σης ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ θεὸς ἐστιν ἡμῶν, ἅτε δὲ ἀγαθὸς
 ὢν καὶ ἴλεως. Δι' ὃ καὶ φέισεται ἡμῶν καὶ ἐλεήσει
 ἡμᾶς· ὅτι οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτῆμα αὐτοῦ
 τυγχάνομεν ὄντες· καὶ οἱ μὲν λογικώτεροι λαὸς αὐ-
 τοῦ, οἱ δὲ ἔτι ἀτελεῖς καὶ ἀλογώτεροι πρόβατα χειρὸς
 αὐτοῦ· ὥστε ἐὰν ἐξομολογησώμεθα αὐτῷ καὶ προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον C
 αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος σωθησώμεθα, οἱ μὲν ὡς λαὸς αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λέγεται γοῦν αὐτὸς
 εἶναι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· καὶ ἡμεῖς λέγειν διδασκόμεθα·
Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὀστερήσει.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
 σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐν τῷ παραπι-
 κρασμῷ. Ἐπειδὴ τότε, φησὶν, ἐσκληρύνετε τὰς καρ-
 διας ὑμῶν, ἀκούσαντες αὐτοῦ τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς ἐρη-
 μου· ὄρατε οὖν μὴ καὶ δεύτερον ταῦτόν πράξητε, ἐὰν
 αὐθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε ἐν ἀνθρώποις σήμε-
 ρον γενομένου. Ὁ δὲ λόγος προηγούμενως πρὸς τοὺς
 ἐκ περιτομῆς λέλεκται ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν
 προφητῶν προφερόμενος· οἱ δὴ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν D
 τὰ πάντα ἔλεγον πληθυντικῶς, καὶ ἑαυτοὺς συγκα-
 ταλέγοντες τοῖς καλουμένοις· δεῦτε, γὰρ ἔφασκον,
*ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ προσθάσω-
 μεν· καὶ πάλιν· δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσ-
 πέσωμεν καὶ κλαύσωμεν* ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐτέ-
 ρων εἰς πρόσωπον μὴ παρατήσασθαι τὴν κλῆσιν πα-
 ραινοῦσι· μηδ' ἀπιστήσαι τῇ φωνῇ τῇ σήμερον αὐτοῖς
 μελλούσῃ λαλεῖν. Τὸ δὲ, *σήμερον*, ὁ Ἀπόστολος εἰς
 πάντα τὸν παρατείνοντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον ἐξεί-
 ληφε, κατὰ τὸ, *ἕως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται*. Προ-
 τρέπει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐντεῦθεν ἀπάρεσθαι τῶν
 παρηγγελμένων. Εἰ γὰρ καὶ πολλή τις γέγονε ἐπιθυ-
 μία ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ τῆς

quamobrem, *Venite exultemus*, in exordio dic-
 tum sit; deinde vero post ea quæ circa Domini
 deitatem dicta sunt, et post priorum vocatio-
 tionem, ad secundos transeat, docens eos pro aqua
 et ablutione, lacrymis et confessione ad pristina
 peccata expianda utendum esse. Cum autem hor-
 tantis more illi dicto, *ploremus coram Domino*,
 addiderit, *qui fecit nos*, bonam spem ascripsit, do-
 cens nos non alienos ipsi esse, sed opus et creatu-
 ram ejus: quamobrem jucundiora exspectanda sunt;
 cum ipse suum curet opificium. Ad hæc vero, his
 verbis, *Procidamus et ploremus coram Domino*,
 docet non in conspectu hominum, non hominum
 gratia id agendum esse; sed in abscondito, secun-
 dum illud, *Pater tuus, qui videt in abscondito,*
*reddet tibi*⁶⁶. Omnibus itaque generatim hæc præcepta
 conveniunt; at proprie et præcipue Judæorum popu-
 lum ad facinorum suorum poenitentiam Scriptura
 evocat. — VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et*
nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. Non
 modo Dominus noster est, ut herus domesticorum;
 neque solum opifex, utpote Creator noster; sed
 etiam Deus noster est, utpote bonus et propiti-
 us. Quamobrem parcat nobis et miserebitur nostri:
 quia non opificium duntaxat, sed etiam possessio
 ejus sumus: et rationabiliores e nobis sunt popu-
 lus ejus; ii vero qui adhuc imperfecti et minus
 rationabiles sunt, oves manus ejus. Itaque si con-
 fiteamur ipsi, si adoremus, procidamus et fleamus
 coram illo, salutem prorsus consecuturi sumus;
 alii quidem ut populus; alii vero ut oves manus
 ejus. Ipse namque dicitur esse bonus pastor, et nos
 institui mur ad dicendum: *Dominus pascit me, et*
*nilhil mihi deerit*⁶⁷.

VERS. 8. *Podie si vocem ejus audieritis, nolite ob-
 durare corda vestra in exacerbatione*. Tunc semel,
 inquit, audita in eremo voce ipsius obdurastis corda
 vestra; caveate ergo ne secundo idipsum admittatis,
 si rursus ejus apud homines hodie versantis vo-
 cem audiat. Sermo autem populo ex circumcissione
 præsertim enuntiatur, ex persona chori propheta-
 rum prolatus. Illi scilicet initio quidem omnia plu-
 raliter dicebant, vocatis sese connumerantes: nam,
*venite, aiebant, exultemus, jubilemus et præoccupe-
 mus*; ac rursus, *Venite, adoremus, procidamus et*
ploremus: in præsentem vero aliorum assumpta per-
 sona, hortantur ne vocationem respuant; neque
 voci quæ ipsos hodie allocutura est fidem negent.
 Illud porro, *hodie*, Apostolus accipit pro toto vitæ
 nostræ tempore; secundum illud, *Donec hodie vo-
 catur*⁶⁸. Hortatur autem nos Scriptura, ut hinc
 præcepta servandi exordium ducamus. Etiamsi enim
 præcedenti tempore in magna segnitie versati
 simus; at vel saltem ab hac die, quæ per illud,
hodie, exprimitur, et ab hoc tempore dictis attende-
 re curenus: nec populum illum imitemur, qui in

⁶⁶ Matth. vi, 4, 6, 18. ⁶⁷ Psal. xlii, 1. ⁶⁸ Hebr. iii, 15.

visione in deserto, audita⁹ Dei voce, corde obdurate est in tempore exacerbationis, cum ipsorum omnium membra in deserto prostrata sunt, quia voci Dei non obtemperaverant. Necessario itaque illa commemorat, ne nos quoque præcepta Dei hodie audientes, ac non obtemperantes, ipsum exacerbemus, obdurati corde, et non exaudientes salutaria præcepta ejus; atque ideo ipsum acerbum nobis ac severum judicem parantes. Sane, ut dixi, nobis omnibus præceptum convenit; sed secundum prius allatam rationem, populo ex circumcisione illa dicuntur, quorum hæc sententia fuerit: Cum semel olim vocem Dei in deserto audissetis, exacerbastis eum, obdurato tempore Moysis corde vestro; verum quia ipsum Dei Verbum in mundo apparens, hominibus iterum locuturum, atque apud vos Novi Testamenti mysteria declaraturum est; cavete ne iterum corda obduretis ut prisce obdurastis, neve rursus eum exacerbetis, si denuo vocem ejus audieritis, neque hac in re patres vestros imitemini, ne vos vero Sabbato et requie ejus orbetis: quam requiem dabit ipsum Dei Verbum, postquam regnum suum acceperit, in ipsoque requiescet, omnesque quotquot ipsum receperint ad eam ipsam quietem admittet: ac sanctum verumque Sabbatum iis impertiet qui secum et penes se, illo dignerunt.

πews αὐτοῦ, ἢν καταπαύσει αὐτοὺς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν οἰκείαν ἀπολαδὼν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαυόμενος, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυαν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἅγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξων τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

VERS. 9-11. *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me et viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus sui generationi huic: et dixi: Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quomodo Deum tentaverint, non illorum olim Judæorum patres tantum, ut quispiam æstimaverit, sed etiam hodiernorum, qui audita voce Dei obdurantur, apud Moysen habetur; et in LXXVII psalmo plerumque dictum est, ac similiter in cv ut tute si perquiras deprehendes. Quoniam igitur his juravit Deus, exacerbantes illos non ingressuros esse in requiem ipsius, quam paucis sermo descripsit; sollicite nobis curandum est ne in paria incidamus. Nam eadem ipsa nos excipient, si vocem Dei nunc et in præsentia adhuc tempore nos evocantem audientes, corda obduremus: nos quippe ira Dei invadent, ac quiete illa apud ipsum et cum ipso sumenda privabimur. Quæ porro ira illa futura sit, his declarat Apostolus: *Secundum autem duritiam tuam, et impunitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei*⁹⁹. Quæ autem requies ejus est, nisi illa post exitum hujus vitæ cum illo commoratio, qua requiescemus in regno ejus, omni prorsus opere ac negotio exempti, solique divinatorum et cælestium contemp'tationi vacantes?

⁹⁹ Rom. II, 5.

A *σήμερον* καλουμένης ἡμέρας καὶ ἀπὸ ἐνεστῶτος καιροῦ σπουδάζωμεν προσέχειν τοῖς εἰρημένοις καὶ μὴ ζηλώσωμεν τὴν λαδὸν ἐκεῖνον, ὅς, ἀκούσας φωνῆς Θεοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον ὄπτασις, ἐσκληρύνθη τῆ καρδίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ παραπικρασμοῦ, ὁπρὶν πᾶντων αὐτῶν τὰ κώλα κατεστρωθή ἐν τῇ ἐρήμῳ, διὰ τὸ παρακοῦσαι τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαίως οὖν ἐκεῖνων ὑπομνήσκει, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τῆ σήμερον ἡμέρᾳ τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγελμάτων ἀκούσας καὶ παρακούσας παραπικραίνωμεν αὐτὸν σκληρυνόμενοι τὰς καρδίας, καὶ μὴ ὑπακούουσας τοῖς σωτηρίοις παραγγέλμασι, καὶ διὰ τοῦτο πικρὸν αὐτὸν καὶ ἀπότομον κριτὴν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες. Καὶ πρὸς πάντας μὲν οὖν ἡμᾶς, ὡς ἔφη, ἀρμόζει τὸ παράγγελμα: κατὰ δὲ τὸν προηγούμενον λόγον πρὸς τὸν ἐπιπεριτομῆς λαδὸν ταῦτα λέγεται, τοιαύτην ἔχοντα διάνοιαν· Ἐπειδὴ ποτὲ ἦδη πρότερον ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς φωνῆς ἀκούσαντες τοῦ Θεοῦ, παραπικράνατε αὐτὸν σκληρύναντες ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἐπὶ Μωϋσεὺς· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος μέλλει δεύτερον ἀνθρώποις λαλεῖν ἐπιφανεῖς τῷ βίῳ, καὶ παρ' ὑμῖν αὐτοῖς διδάσκειν τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήρια, ὁρᾶτε μὴ πάλιν σκληρύνετε ἑαυτοὺς ὡς τὸ πρὶν ἐσκληρύνετε, μηδὲ αὐθις αὐτὸν παραπικράνητε, ἐν αὐθις τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μηδὲ τοὺς πατέρας ὑμῶν κατὰ τοῦτο μιμησθε, ὅπως μὴ στερήσητε αὐτοῦ τοῦ ἀληθινοῦ σαθβατισμοῦ καὶ τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ, ἢν καταπαύσει αὐτοὺς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν οἰκείαν ἀπολαδὼν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαυόμενος, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυαν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἅγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξων τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

C *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπίρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Τεσσαράκοντα ἔτη ἀσώχηθισα τῇ γερῆσῃ ταύτῃ· καὶ εἶπα· Ἄξι κληρύνεται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσομαι εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Ὅπως ἐπέρασαν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ πατέρες οὐχὶ τῶν πάλαι Ἰουδαίων μόνον, ὡς ἂν ὑπολάβοι τις, ἀλλὰ τῶν καὶ σήμερον ἀκούοντων μὲν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, σκληρυνόμενων δὲ, κεῖται παρὰ Μωϋσεῖ, καὶ ἐν ὁ' δὲ καὶ ἡ ψαλμῷ πολλὰκις εἴρηται, καὶ ἐν ρε'· Ἐπερ καθ' ἑαυτὸν ἐπιζητήσας εὐρήσεις. Ἐπεὶ τὸν οὖν διὰ ταῦτα ὄμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσελεύσεσθαι τοὺς παραπικράντας εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, ἢν ὁ λόγος διὰ βραχέων παρέστησε, προνοητέον καὶ ἡμῖν καὶ μεμνητέον μὴ τοῖς ὁμοίως περιπεσεῖν. Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἡμᾶς διαδέξεται, εἰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εἰς ἐπὶ καὶ νῦν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν ἀνακαλουμένης ἡμᾶς ἀκούοντες σκληρύνωμεν τὰς ἑαυτῶν καρδίας· διαλήψεται γὰρ καὶ ἡμᾶς ὀργὴ Θεοῦ καὶ ἀποπεσοῦμεθα τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως. Ὅποια δὲ ἐστὶν ἡ ὀργὴ, παρὶστῆσιν ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ.* Τίς δὲ καὶ ἡ κατάπαυσις αὐτῷ

ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ παρόντος βίου σὺν αὐτῷ διατριβῇ, καὶ ἦν ἀναπαυσόμεθα ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ, πάσης τῆς διὰ πράξεως ἀγωγῆς ἀπληραγμένοι, μόνη δὲ τῇ τῶν θείων καὶ ἐπουρανίων θεῶν προσανέχοντες; ὅτε ἀποδράσεται μὲν ὀδὴν καὶ λύπη καὶ στεναγμός· ἀργία δὲ καὶ ἀπαλλαγὴ κακῶν, σχολή τε καὶ ἀνάπαυλα καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον ἡμᾶς διαδέξεται· ἐν ᾧ Σαββάτῳ ἀληθινῶν καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναπαύσεται· τὸ μὲν περὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τῷ Ἰουδαίων λαῷ τὰ ἐν αὐτῷ προσφωνῶν, καὶ παρακαλῶν αὐτούς, εἰ δεύτερον καταξιωθείεν, ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνῆς, ἥτις ἡμελλεν αὐτοῖς πάλιν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ λαλεῖν, μὴ τοὺς πατέρας αὐτῶν ζηλώσαι, μηδ' αὐθις τὸν Θεὸν παραπικράναι ὡς καὶ πρότερον. Τοιαῦτα δὲ παρακαλῶν, προλέγειν μοι δοκεῖ καὶ προαινίτεσθαι τὴν ἐσομένην αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίαν, ἅτε τὸ μέλλον μὴ ἀγνοῶν· ἐπάγει δ' οὖν ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ φησὶν· *Καὶ εἶπα· Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ πάλιν· Ὡς ὡμοσα ἐν τῇ ἐρηγῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* Εἰ γὰρ ἀφευδὲς τυγχάνει τὸ θεῖον στόμα, ὅρον τε ἐξηγεῖται καὶ ἀπεφῆνατο, ὅτι αἰεὶ πλανῶνται, ὅρκῳ τε ἐθεδαίωσε τὸ μὴ εἰσελθεῖν αὐτούς εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ· σαφῶς τὸ μέλλον ἐθέσπισεν. Ὅθεν φαίνονται ὡσπερ τὸ πρῶτον ἐπὶ Μωϋσέως, οὕτω καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ τοῦ Κυρίου πλανηθέντες τῇ καρδίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας στερηθέντες. Διόπερ ἀκολούθως μετὰ τὸν παρόντα ψαλμὸν ὁ ἐξῆς πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἂν τοῦ προτέρου λαοῦ μὴ ὑπακούσαντος.

ΩΔΗ Τῷ ΔΑΥΙΔ, ΟΤΕ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΚΟΔΟΜΕΙΤΟ C 1. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XCIV. META THN AIXMALΩSIAN. 147.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν· ἴσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Φῆσας ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ περὶ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸ, *Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· καὶ τὸ, Ὡς ὡμοσα ἐν τῇ ἐρηγῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.* ἔπειθ' ἐπὶ τὸν πρώτους αὐτοὺς ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίαν προκαλεσάμενος ἀπειθεῖς εὔρεν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν μεταβαίνει· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις καὶ μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ δὴλόν ἐστι ἀπὸ τοῦ, *Εὐαγγελίζεσθε ἡμέρας ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐξῆς εἰρημένου, καὶ, Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πῶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ.* ἐπεὶ μὴ δι' ἄλλων ἢ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς ἔργον προκεχωρήκασιν οἱ λόγοι. Δι' ὅκαὶ μόνους ἠρμόζει τὰ προκείμενα προσφωνεῖσθαι διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὸ καινὸν ᾄσμα τὸ εὐαγγελικόν, τὸ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν κεκηρυγμένον. Οὗτοι δὲ οὖν προστάττονται ἄδῃν τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὅπερ καὶ ἔργος πεπληρωκασιν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξηλέθη ὁ ψόθργος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ᾄσμα τὸ καινόν, τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον, οὐ τὰ παρὰ Μωϋσεὶ παλαιὰ νόμιμα περιέχον, ἀλλὰ τὰ τοῦ Χριστοῦ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἀρ-

A quando abscedet quidem dolor, tristitia et gemitus; quies autem, ereptio a malis, cessatio, requies ac verum sabbatum nos excipiet: in quo item vero sabbato ipsum Dei Verbum requiescet. Quod vero spectat ad hunc sensibilem mundum, Judæos evocat et hortatur, ut si jam secundo, ut olim in deserto, Dei Verbi voce dignentur, quæ ipsos tempore incarnationis ejus iterum allocutura erat, ne patres suos imitentur, neque rursus ut antea Deum exacerbent. Cum autem sic hortatur, videtur mihi prænuntiare ac subindicare futuram eorum erga Christum incredulitatem, utpote futurum non nescius: nam sub hæc ex persona Dei adjicit et ait: *Et dixi, Semper errant corde*; ac rursus, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Etenim si in os illud divinum mendacium non cadit, ac definitionem sententiamque illam protulit, quod scilicet semper errent, juramentoque affirmavit eos in requiem ipsius non esse ingressuros; aperte futura vaticinatus est. Quare, ut olim tempore Moysis, sic iterum Domini tempore videtur Judæos corde errasse, ideoque promissione illa frustratos esse. Quapropter post hunc psalmum, qui sequitur omnes gentes ad promissionem Dei vocat, ac si prior ille populus non obtemperarit.

C 1. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XCIV.

VERS. 2. *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra. Cantate Domino, benedicite nomini ejus.* Cum in præcedenti psalmo de Judaico populo dictum fuisset, *Semper errant corde, et, Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*: quia illos primum ad eam secundum Deum exultationem advocans, inimmergeros invenisset, ad vocationem gentium transit. His porro apostolos et evangelistas Salvatoris compellat, ut palam est ex verbis, *Annuntiate de die in diem salutare ejus, quæ deinceps sequuntur, et ex his, Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus*: non aliorum enim, quam Salvatoris nostri apostolorum opera, hi sermones ad rem deducti sunt. Quare ob Novum Testamentum, et ob evangelicum novum canticum, per ipsos omnibus gentibus prædicatum, ipsos solos sic co. i. pellare conveniebat. Hi itaque jubentur cantare Domino canticum novum in universa terra: quod etiam opere perferunt, quando *in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* ⁷⁰. Erat porro canticum illud novum, salutare Evangelium, quod non vetera illa Moysis legalia complectebatur, sed Christi præcepta omnibus Græcis congruentia: illa quippe Mosaica non hujusmodi erant.

⁷⁰ Psal. xviii, 5.

hii exorlio itaque jubet ipsi Domino cantare canticum novum. Quia vero non poterat omnis terra intelligere quis esset Dominus, neque profundiores de Domino sermones capere; necessario dictum repetit hoc modo, *Cantate Domino, benedicite nomini ejus*, cujus hæc est sententia: si universæ per orbem gentes, quis sit totius mundi opifex, et quis universorum Dominus, capere non valeant; neque intelligere possint, quomodo Dei Verbum, opifex cum sit, occulta et invisibili virtute omnia administrat et gubernat; at satis est illis, utpote solummodo initiatis, benedicere nomini ejus. Ipsum quippe Domini nomen, nudumque ipsius vocabulum cum laude et benedictione pronuntiatum, magnoam potest benedicientibus utilitatem conciliare; et majorem sane, quam iis qui Abrahamo benedicerent: ad quem dictum est, *Benedicentes te benedicentur*⁷¹.

Novum porro canticum post captivitatem per totum orbem celebrent novi orbis incolæ. Quamobrem ait psalmi titulus, *Quando domus edificabatur post captivitatem*. Cum enim magna illa domus Dei, Ecclesia scilicet ejus, in omnibus gentibus post animarum captivitatem excitanda erat a magno illo et sapiente architecto Domino et Salvatore nostro, de quo ait propheta, *Hic edificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet*⁷²; tunc ipse Servator, impleturus ea quæ a prophetis prænuntiata fuerant, præ manibus accipiens Isaïæ clausulam ex ipsius persona dicentem, *Scriptus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem*⁷³, replicato post lectionem libro, dixit, *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁷⁴: docens se esse illum, non corporeo unguento perinde atque alio corporeos Christos, sed Spiritu paternæ deitatis unctum; atque ideo Christum vocatum fuisse: a se item Evangelium iis qui anima captivi erant prædicatum esse secundum prophetiam. Judæorum itaque prophetæ non talia canebant, itaque bonorum Evangelia iis, qui ævo suo existerent, prædicabant; sed similia iis quæ Moyses in magno cantico ad populum dicit: *Filii vituperabiles, generatio tortuosa et perversa, hucce Domino redditis? siccine populus stultus et non sapiens*⁷⁵? et quæ sequuntur: ubi adest item illud, *Irritaverunt me in alienis, in abominationibus suis exacerbaverunt me. Immolaverunt dæmoniis, et non Deo*⁷⁶; et illud, *Ipsi provocaverunt me in non deo, irritaverunt in idolis suis*⁷⁷. Isaïas vero his affine canticum edens dicebat: *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ*⁷⁸: quibus adjicit: *Quid faciam vineæ meæ, quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas? Auferam sepem ejus, et erit in diruptionem; et destruiam turrin ejus, et erit*

ἁρμόδια παραγγέλματα· τὰ γὰρ Μωϋσῆως οὕ τοιαῦτα ἦν. Προηγουμένως μὲν οὖν προστάττει ἄδειν αὐτῶ τῷ Κυρίῳ τὸ καινὸν ᾄσμα· ἐπεὶ δὲ οὐ πᾶσα ἡ γῆ οἶα τὴν ἦν τίς ποτ' ἦν ὁ Κύριος συνείηαι, οὐδὲ τοὺς περὶ τοῦ Κυρίου βαθυτέρους εἰδέναι λόγους· ἀναγκαίως ἐστὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἐπιλέγει τὸ· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχων τῆν διάνοιαν· εἰ μὴ συνείηαι τίς ἐστὶν ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸς, καὶ ὁ τῶν ὄλων δεσπότης Κύριος δύναται τὰ καθ' ὅλης τῆς γῆς ἔθνη· καὶ εἰ μὴ συνορᾶν οἷά τε ἐστὶν ὅπως δημιουργηκὸς ὢν θεῶ λόγος, ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει τὰ πάντα θέπει καὶ διακυβερνᾷ· ἀλλ' ἀπαρκεῖ γε αὐτοῖς ὡς ἐν εἰσαγωγῇ καὶ τὸ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἰκανὸν γὰρ ἐστὶν αὐτὸ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα καὶ αὐτῆ ψαλῆ ἢ προσηγορία αὐτοῦ εὐφημουμένη καὶ εὐλογουμένη τὰ μέγιστα τοὺς εὐλογοῦντας ὠφελεῖν, μᾶλλον ἢ οἱ τῶν Ἀβραάμ εὐλογοῦντες, πρὸς ὃν ἐξήρται· Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλογηθήσονται.

Τὸ καινὸν δὲ ᾄσμα μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ τῆς νέας οἰκουμένης κατηξωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀδείψασαν. Διὸ φησὶν ἡ προγραφή τοῦ ζαϊμοῦ, Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅτε γοῦν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομεῖσθαι ἤμελλεν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶν ὁ προφήτης· Οὗτος ἐκκλημήσει τὴν πόλιν μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει· τότε αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, μέλει ἐργος ἀποπληρῶν τὰ διὰ τῶν προφητῶν προτετανημένα, μετὰ χεῖρας λαθὼν καὶ διελεθῶν τὴν δι' αὐτοῦ προσώπου φάσκουσας τοῦ Ἰσραὴλ περικεκοπήν· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶρεκεν ἐγρῖσέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, κηρῖσα αἰχμαλωτοῖς ἄφρονι, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψαι, πτύξας τὴν βίβλον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, εἶπε· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὐτὴ ἐν τοῖς ὠσὶν ὁμῶν διδάσκων αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν οὐ σωματικῶ μῦθον τοῖς σωματικῶις χριστοῖς ὁμοίως, τῶ δὲ Πνεύματι τῆς πατρικῆς θεότητος κεχρισμένον, καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀνηγορευμένον· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ εὐαγγέλιον τοῖς τῆς ψυχᾶς αἰχμαλωτοῖς κεκηρῦχθαι ἀπολευθῶς τῇ προφητείᾳ. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνος προσφῆται οὐ τοιαῦτα ἤδον, οὐδ' ἀγαθῶν εὐαγγελίᾳ τοῖς καθ' ἑαυτοῦς ἐκήρυττον· ἀλλ' ὅποια Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὀδῇ πρὸς τὸν λαὸν φάσκων· Τέκνα μωμητῶ, γυνεὰ σχολιὰ καὶ διεστραμμένη, ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐκ σοφός· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ, Παγῶ ξυνάρ με ἐν ἀλλοτρίοις, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπλήκωνάρ με. Ἔθυσαν δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῶ· καὶ τὸ, Αὐτοὶ παρεξήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῶ, παγῶ ξυνάρ με ἐν τοῖς εἰδώλοισιν αὐτῶν. Καὶ Ἡσαῖας δὲ τούτοις κατάλληλον ἔδωκεν ᾄσμα· Ἄσω ἐγὼ τῷ ἡγαπημένῳ ᾄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἄμα-

⁷¹ Gen. xii, 3. ⁷² Isa. xlv, 13. ⁷³ Isa. lxi, 1. ⁷⁴ ibid. 21. ⁷⁵ Isa. v, 1.

⁷⁶ Luc. iv 21. ⁷⁷ Deut. xxxii, 5, 6. ⁷⁸ ibid. 16.

λωρί μου· οὗς ἐπιλέγει· *Τι ποιήσω τῷ ἀμπελώνι μου, δεῖ ἔμειναι τοῦ ποιῆσαι σταφυλῆν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας; Κυβελώ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ κυβελώ τὸν πύργον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελώνα μου, καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτοις.* Θρήνου δὲ καὶ Ἱερεμίας ἦδε κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως προσῆται, τὴν πτώσιν αὐτῶν ἀπολοφωρόμενοι, ὥδεις αὐτοῖς ἦδον καταλλήλους. Τὸ δὲ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελιζόμενον ἄσμα καινὸν οὐκ ἦν ἐκεῖνοις ὅμοιον, καινῶν δὲ καὶ νέων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας περιέχον, καὶ οὐ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλὰ πάσῃ τῇ γῆ προσπεφωνημένα. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ἡ προγραφή τὸ καινὸν ἄσμα φησι εὐαγγελισθῆσεσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, *Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ μὲν αἰχμαλωσίαν.* Καὶ ἄλλως γὰρ μετὰ τὴν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ ὄργην, ἣν ἐθέσπισεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμῶς εἶπεν, *Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ.* Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὄργῃ μου, *εἰ εἰσαλεύσονται εἰς τὴν κατάκυσσιν μου,* οἱ πᾶσιν τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι βάρβαροι τε καὶ Ἕλληνες, ὅπνῃκα παρ' αὐτοῖς ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ συνέστη, δηλαδή ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὸ καινὸν ἄσμα ἄδειν ἐδιδάχθησαν, τὸ τῆς αἰμωνικῆς καὶ πολυθέου πλάνης ἀποθέμενοι. Ἐξ ἐκεῖνου δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζονται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τοῖς τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ἀναγνώσμασι χρώμενοι.

Εὐαγγελίσεθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγέilate ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς θαυμάσια αὐτοῦ. Καὶ τῖσι ταῦτα προσήκει νομίζειν προστάτεσθαι ἢ τοῖς δει' ἔργων ὑστερόν ποτε αὐτὰ πεπληρωκόσι, τοῖς δηλαδή εὐαγγελισαμένοις εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; Τούτοις γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἔνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τούτου πράττειν παρεκελεύετο. Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ τὰ ἐξῆς προσφωνεῖ, ὡς ἂν μέλλουσιν ἀναγγέλλειν τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μέλλουσι τε ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ κηρύττειν. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ταῦτα δι' ἔργων ἐπιτελέσαντες; Εἰ μὲν ἦν ἐτέρους δυνατὸν ἐπιδεικνύναι, ἤτοι κατὰ τοὺς Κύριον χρόνους, ἢ κατὰ τοὺς (1) Δαρείου τοιοῦτους αἱ προκείμενα προστάξεις γίνονται τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, ἀκούουσι τό *Πορευθέντες μαθητεύσατε ἀντὶ τὰ ἔθνη.* Βούλεται γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συντόνῃ καὶ ἀδιαστάτῃ σπουδῇ ἐπιτελεῖν αὐτοὺς τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον· τῇ γὰρ, *ἡμέρα ἐξ ἡμέρας;* τούτου παρίστησι, τὸ διηνεκῶς αὐτοὺς εὐαγγελίσεσθαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ εἶρηται· *Ὁυτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.*

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Οὐ μάτην ἄσμα καινὸν ἄδειν ἐν προομιῶσι τῆς ψαλμῶδίας ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ καινὴ τις κλήσις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, καινὸν τὸ κήρυγμα. Ἐθνη γὰρ, ὡς ὄραξ, οἱ καλούμενοι (sic) οὐ μόσχους οὐδ' ἄρνας, οὐδ' ἐξωθεν εἰς-

*in concultationem: et relinquam vineam meam*⁷⁹, et cætera. Jeremias item lamentationes canebat contra Judaicum populum: reliqui pariter propheta, ruinam eorum deplorantes, congruentia item cantica edebant. Novum autem gentibus annuntiatum canticum illis simile non erat; sed novorum ac recentium bonorum promissa complectebatur, non Judæorum populo, sed omni terræ annuntiata. Accuratissime autem titulus indicat, tunc canticum novum gentibus annuntiandum esse, *quando domus ædificabatur, post captivitatem.* Et alioquin post Judæorum captivitatem ac post ruinam eorum et iram Dei inmissam ipsis, quam vaticinatus est præcedens psalmus dicens, *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam,* omnes homines orbem incolentes, cum barbari, tum Græci, cum apud eos domus Dei, scilicet Ecclesia ejus constitueretur, deposito eo quod in diabolicum plurium deorum cultum edere solebant, novum canticum canere edocti sunt. Ex illo namque tempore salutare Dei ipsis annuntiant, cum per totum orbem sacrorum Evangeliorum lectionibus utuntur.

VERS. 5. *Annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* Quibusnam hæc præcipi putandum est, nisi iis qui diu postea hæc operibus compleverunt; iis videlicet qui in omnibus gentibus salutare Dei prædicaverunt? His quippe divinus Spiritus jamdiu et multo ante tempore id agere præcipiebat. Iisdem quoque sequentia denuntiat, utpote qui Domini gloriam in omnibus gentibus, et in omnibus populis mirabilia ejus prædicaturi essent. Quinam igitur sunt qui hæc operibus perfecerunt? Si quidem possent alii sive Cyri sive Darii tempore indicari, [quibus hæc competerent; illos prophetia respiceret. Sed cum nulli sint hujusmodi,] hæc præcepta discipulis Jesu traduntur, qui hæc audiunt: *Euntes, docete omnes gentes*⁸⁰. Vult enim Spiritus sanctus eos strenua et indesinenti opera evangelicum opus perficere; nam id his verbis declaratur, *de die in diem, ut scilicet assidue salutare illud annuntiet, de quo dictum est: Hic est vere Salvator mundi*⁸¹.

VERS. 7, 8. *Afferre Domino patriæ gentium, afferre Domino gloriam et honorem, afferre Domino gloriam nomini ejus.* Canticum novum canere in principio psalmodiæ non frustra præcepit; sed quia vocationem et prædicationem novam hic psalmus complectebatur. At enim, ut ipse vides, gentes quæ vocantur, non vitulos, non agnos, non quid-

⁷⁹ Isa v, 4, 5. ⁸⁰ Matth. xxviii, 19. ⁸¹ Joan. iv, 42.

(1) Hic desinit codex em. card. Co'slinii.

piam extraneam ex imperfectis animalibus (quidvis enim irrationale imperfectum est); sed seipsas immolare, atque illi, utpote Deo, gloriam et honorem asferre solentur. Quia vero non operibus tantum, vel sana doctrina ipsum ut Deum celebrare, sed etiam sacrificia ei offerre par est; ideo adjicit: — **VERS. 9, 10. Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorare Dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra: dicitur in gentibus, Dominus regnavit, et cætera.** Hostias hic dicit rationabiles illas et spirituales, quas assidue videntur pro piis offerri et a sacerdotibus immolari, cujusmodi sunt virtutes: atria autem vocat ecclesias, ubi Novi Testamenti hostiæ offeruntur; videlicet spiritalis cultus, bonorum operum fructus, oblationes gratiarum actionis. Et alias non hæc Judæis præcepit, ne quis suspicetur hic de legalibus hostiis sermonem haberi; sed familiis gentium, de quibus per alium prophetam Deus Judæos alloquens ait: *Non est voluntas mea in vobis, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quia ab oriente sole usque ad occidentem magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo et oblatio munda*²². Et probe quidem: nam illud, *Tollite hostias*, id est, vestram de hostiis cogitationem sublimem agite, nec vili et humili intelligenti more boves aliave animalia immoletis; sed sublimiori modo hoc dictum intelligentes, spirituales et cælestes offerte hostias, quarum exempla et umbræ erant illa sensibili ritu oblata sacrificia. Quas porro hostias hic psalmus exigit, docet beatus Paulus his verbis: *Exhibete corpora vestra hostiam puram, viventem, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*²³. Et *introite*, inquit, per quam semitam? per fidem videlicet: ipsa enim est ingressus ad salutem.

VERS. 11, 13. Latentur cæli et exsultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Pro illo, Commoveatur mare, secundum Aquilam dicitur, Tonabit; secundum Symmachum vero, Sonabit. His porro significatur, evangelicam prædicationem ipsa maria et insulas in mari positas, necnon homines ipsas incolentes, peragraturam esse; qui homines plenitudo ejus vocantur. Quod ipsum ad finem deductum est. Jam enim Ecclesiæ Christi omnes insulas replent, salutarisque doctrina in dies extenditur et accrescit, ad eos usque qui Oceanum incolunt propagata. *Et tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.*

IPSI DAVID, QUANDO TERRA EJUS RESTITUTA EST. XCVI.

VERS. 1. Dominus regnavit exsultet terra, læ-

A φοράν τινα τῶν οὐ τελείων (πᾶν γὰρ ὄλον ἐνδὲς), αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς θύειν ἀπαιτούμενοι, ὄξεν τε καὶ τιμὴν ὡς θεῶν κομιζέειν προσταττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ εἶ μὴ μόνον λόγοις καὶ ὀρθοῖς δόγμασι θεολογεῖν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφέρειν, ἐπάγει· Ἄρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς ἀυλίας αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἀβλῆ ἁγία αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· εἰπάτε ἐν τοῖς ἔθνεσι· ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, καὶ τὰ ἔξῃ· θυσίας μὲν λέγων τὰς λογικὰς καὶ πνευματικὰς, ἐς ὁρώμεν διηγεκῶς ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν προσφερομένας, καὶ ἱερουργουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, τοιαῦτα δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ· ἀλλὰ δὲ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τῆς Καινῆς Διαθήκης θυσίαι προσφέρονται, αἱ πνευματικαὶ λατρεῖαι, αἱ δι' ἔργων καρποφορίαι αἱ χαριστήρια **B** ἀναφοραὶ. Ἄλλως δὲ οὐδὲ Ἰουδαίους ταῦτα προέταξεν, ἵνα μὴ τις τὰς νομικὰς ὑποπτεύσῃ θυσίας· ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν δι' ἑτέρου προφήτου φησὶν ὁ θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος· *Ὁὐκ ἔσται μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν· ὅτι ἀπὸ ἐντολῶν ἡλλίου μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμιαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι μου καὶ θυσία καθαρὰ. Εὐὲ καὶ τὸ φάναι, Ἄρατε θυσίας, τουτέστι, Μετεωρίστα τὸ περὶ θυσῶν νόημα μὴ χαμαιζήλως βουθουόντες, καὶ τὰ λοιπὰ σφάζοντες ζῶα, ἀλλ' ὑψηλῶς τὰ εἰς τούτων δηλούμενα διανοοῦμενοι, τὰς πνευματικὰς καὶ ἐπουρανίους θυσίας, ὧν ὑποδείγματα καὶ σμᾶί ἦσαν αἱ αἰσθητῶς προσαγόμεναι θυσίαι. Ποίας δὲ θυσίας ἀπατεῖ ἡ ψαλμωδία, ὁ μακάριος Παῦλος ἡμνημονεύει λέγων· *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν, ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ εἰσπορεύεσθε, φησὶ, διὰ ποίας ἐρχόμενοι τριβου; διὰ τῆς πίστεως ὄλον· ὅτι· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή.**

Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Σαλευθήτω ἡ θάλασσα*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *Βροντήσσει, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἥχησει.* Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διεξιέσθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νήσους, τῶς τε ἐν ταῦταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, πληρωμα αὐτῆς ὀνομασμένους· ὃ καὶ αὐτὸ τέλος ἔτυχεν. Αὐτίκα γοῦν Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθῆσι τε ὁσημέραι, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ σωτήριος διδασκαλία μέχρι τῶν τὸν Ὀκεανὸν οἰκούντων παρεκτεινομένη. *Καὶ τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ ὄνου πρὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἔρχεται κρίναι τὴν γῆν. Κρεταὶ τὴν ὀκονμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λιούς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.*

Τῷ ΔΑΥΪΔ, ὍΠΟΤΕ Ἡ Γῆ Αὐτοῦ Καθίστατο. ΗΓ'.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ

²² Malach. i, 10, 11. ²³ Rom. xii, 1.

εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ φέρεται ἡ προγραφή, ἐροῦμεν, ὡς, πολλάκις συμφοραῖς περιπεπωκώς ὁ Δαυὶδ τότε μὲν ὅτε ὑπὸ Σαουλ ἠλαύνετο, καὶ τὰς ἐρήμους μετεδίωκε, τὰς τε παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διατριβάς· τότε δὲ ὅτε πολέμοις ἐσχόλαζε, τὸν προκειμένον, οἶμαι, ψαλμὸν κατ' ἐκεῖνον ἦσε καθ' ὃν κατέστη ἡ γῆ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐν ἀταραξίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ καταστάσης μετὰ τὴν πάντων τῶν ἐχθρῶν ἀναίρεσιν. Τότε οὖν ὁ προφήτης, ἐν εἰρηναίᾳ καταστάματι γεγωνώς, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων διδασκαλίαν ἀνακινεῖται. Ἐπειδὴ δὲ μήτε ὠδῆ, μήτε ψαλμὸς ἐπιγράφεται παρ' Ἑβραίοις, εἰποὶς ἂν τὰ προκειμένα προφητεῖαν εἶναι καὶ διδασκαλίαν ἀπλήν τὰ περὶ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περιέχουσαν· ἥς καὶ ὁ Δανιὴλ μνημονεύων φησὶν· Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου παρήν, καὶ μέγχι τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ οὐ μὴ ἀφαιρεθῆ. Τότε, φησὶν, ἀγαλλιάσεται πᾶσα ἡ γῆ, ἦτοι ἡ καινὴ κτίσις, καὶ πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν γῆν οἰκήσαντες ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ· ἡ καὶ οἱ μέλλοντες κληρονομήσιν τὴν ἐπουράνιον γῆν, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Τῆς γὰρ σωματικῆς οὐσίας εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλλούσης κατὰ τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, ὅτε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ αὐτὴ καταξιώθησόμενη.

Εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· πολλαὶ δὲ, καὶ οὐ πᾶσαι, διὰ τῶν κακοδόξων· οὐ γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Νήσους γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν τὰς Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ· οἷον ἐν θαλάσῃ κειμένας ἐν τύπῳ τῷ τόπῳ, καὶ πικροῖς ὕδασι περιεχομένας ταῖς ἐν αὐτῷ περιττάσαι, καὶ ὡς βραχαιοστάτοις κύμασι καταπαιόμενας τοῖς διωγμοῖς· πλὴν ἀδιαπτότως ἐρηρεσιόμενας, καὶ ἀνεχούσας ὕψου, καὶ ταῖς θλίψεσιν οὐ βαπτιζόμενας. Ἀκλόνητοι γὰρ διὰ Χριστὸν αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ πόλαι ἄβου οὐ κατισχύουσιν αὐτῶν. Οὐκοῦν εἰ δὴ βούλοῖτό τις νήσους ἐνοεῖν τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντος βαδιεῖται σκοποῦ. Ἐγκαινίζονται γοῦν πρὸς θεὸν νῆσοι τῷ Ἡσαΐ, αἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαι, ἄρτι καθιστάμεναι, καὶ τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακυπτουσαι, καὶ πῆξιν λαμβάνουσι τῷ θεῷ βάσιμον. Καλῶς τοίνυν κἀνταῦθα τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς περαιοῖς τὸ ἐδραῖόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων, νήσους ὠνόμασεν, ἃς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγκύ τῆς ἀρετῆς ἐμποιῆσαι.

Νεφέλη καὶ γρόφος κύκλις αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατ' ὀρθῶσιν τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Νεφέλη

A tentur insulae multae. Quoniam in Septuaginta Interpretum versione hic titulus asseritur, dicamus, Davidem in multas delapsum calamitates cum a Saule pelleretur, deserta loca frequentaret et apud allophylos moraretur; tunc, cum scilicet a bellis vacaret, hunc psalmum, ut arbitror, cecinisse, cum jam terra ejus restituta esset, quando, sublatis inimicis omnibus, et animus et regnum ejus in securitate, in pace et tranquillitate degebat. Tunc ergo propheta, pacatis rebus suis, ad hanc efferendam doctrinam a divino Spiritu movetur. Quia vero neque canticum, neque psalmus inscriptus est apud Hebraeos, dixeris haec prophetiam et doctrinam simplicem esse, quae ad secundum et gloriosum Salvatoris nostri adventum spectant, completentem: quem Daniel his verbis commemorat: *Videbam, et ecce in nubibus caeli Filius hominis aderat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum: et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient. Regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus non auferetur* 24. Tunc, inquit, exsultabit omnis terra, id est, nova creatura, et omnes Dei homines qui a saeculo terram incolunt; sive etiam qui coelestem illam terram possessuri sunt, secundum illud: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* 25. Nam cum corporea substantia in incorruptionem, per resurrectionis legem, mutata fuerit, exsultabit terra, utpote quae regno caelorum et ipsa donanda sit.

Laetentur insulae multae, multae videlicet, sed non omnes, eorum causa qui prave sentiunt: neque enim par est ut impii gaudeant. Insulas siquidem Scriptura sacra Ecclesias subinde vocat, utpote quae his in locis velut in mari jaceant, immanique aquarum fluxu, calamitatibus videlicet, circumdantur, ac persecutionibus, seu decumanis fluctibus jactentur; verum sine detrimento, utpote quae fultae et in sublime erectae sint, atque in aëruinis non demergantur. Nam Christi opera Ecclesiae immobiles manent, et portae inferi non praevalebunt adversus eas. Si quis ergo per insulas, Ecclesias ex gentibus intelligi voluerit, a vero scopo neutiquam aberrabit. Innovantur enim erga Deum insulae apud Isaiam 26, Ecclesiae nempe ex gentibus, quae nuper constitutae sunt, atque ab illa falsa et marina incredulitate emeruerunt, ac soliditatem accipiunt, ut Dei vestigia ferre possint. Pulchre item animas eorum, qui in tentationibus versantes firmitatem et immobilitatem exhibent, hic insulas vocaverit, quas undique malitiae procellae impetunt; neque tamen irrupentes id efficere valent, ut virtutis firmitati succussionem inferant.

VERS. 2 Nubes et caligo in circuitu ejus, justitia et judicium correctio throni ejus. Nubes quidem est

24 DAN. VII, 13, 14. 25 MATTH. V. 4. 26 ISA. XLI, 1.

quia tibi Deo, utpote justo et bono, non adest thronus iniquitatis; omnia quippe justo judicio et recta lege administras: ideo *figis laborem in præcepto*; id est, præceptum tuum labores et sudores parit ob præmia, quæ post laborem strenue decertantes, alacriter et perseveranter passos, exceptura sunt. — VERS. 21 — 23. *Venabuntur in animam justii, et sanguinem innocentem condemnabunt. Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adjutorium spei meæ. Et reddet illis iniquitatem ipsorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster.* Impii, ait, tandiu animam justii venabuntur, laqueis illam et retribus circumdantes, donec sanguinem innocentem condemnantes, eam ad mortem usque deduxerint. Non enim sat illis sunt mulctæ pecuniarum, neque plagæ vulneraque corpori justorum inflicta; sed etiam mortis sententiam et calculum contra illos ferunt. Ac illi quidem ita se habent: ego vero eos, licet ejusmodi sint, contemnere edoctus sum, et usque ad mortem cum fiducia consistere, gnarus me pro refugio Dominum habere, et pro adjutorio spei meæ Deum meum. Qui refugium meum effectus, auxiliabitur mihi; in caput vero eorum qui captant animam justii, et sanguinem innocentem condemnant, iniquitatem ipsorum retorquebit, et malitiam eorum adversus eos justii judicii tempore convertet, quando disperdet eos Dominus Deus noster: quare Deus ultionum initio psalmi dictus est.

(1) PSALMUS XCIV.

VERS. 1. *Venite exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro.* Apud Hebræos nulla fertur inscriptio: et merito sane; neque enim consentaneum erat, ut vel psalmus, vel hymnus, vel canticum inscriberetur, cum Judæorum quidem gentem ad exultationem evocet, ipsis tamen interminetur iram, et præceptorum finem tristibus circumscribat. Observes porro velim, sicubi alias in Scriptura illud, *venite*, dictum sit, quomodo eos quasi abs se procul remotos ad accedendum provocet. Nota item eam vocationem semper ad bonum aliquod dirigere: ut in illo: *Venite, filii, audite me*²¹; et: *Venite, ascendamus ad montem Domini*²²; et: *Venite ad me omnes qui laboratis*²³; et: *Venite, benedicti Patris mei*²⁴. In hoc autem psalmo clare ad exultationem venire provocat. Quare observes item, non recte æstimare eos, qui jugum religionis triste ac molestum esse arbitrantur: ad bona quippe et ad læta vocationem edit. His compares illud: *Discedite in ignem æternum*²⁵, et similia, quæ ratione longe contraria et diversa ab illo, *venite*, peccatoribus dicuntur. Quoniam bellorum tempore victores jubulare solent, atque altum conclamare adversus inimicos; opportune non modo gaudere et exultare, sed etiam de parta salutari victoria jubulare præcipit. Quis autem fuerit Salvator et Deus noster,

²¹ Psal. xxxiii, 12. ²² Isa. ii, 3. ²³ Matth. xi, 28. ²⁴ Matth. xxv, 34. ²⁵ ibid. 41.

(1) Vulg. habet, *Laus cantici ipsi David.*

οὐ πρόσθεσί σοι Θεῶ ὄντι δικαίω καὶ ἀγαθῷ θρόνος ἀνομίας· πάντα γὰρ κρίσει δικαίω καὶ ὀρθῷ νόμῳ διοικεῖς· διὸ πλάσσεις κόπον ἐπὶ πρόσταγμα, τοῦτέστι, τὸ πρόσταγμα σου κόπων καὶ καμάτων ἐστὶ ποιητικὸν διὰ τὰς μετὰ τοὺς πόνους διαδεξιμένας ἀμοιβὰς τοὺς καλῶς ἀγωνισαμένους καὶ τὸν κόπον προθύμως καὶ εὐτόνως ὑπομειναντάς. Θηρεύσουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶων καταδικάζονται. Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτούς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν θηρεύσουσι παγίσιν αὐτὴν καὶ δικτύοις περιβάλλοντες, ἕως ὅτε καὶ μέχρι θανάτου περιελάσσωσιν αὐτὴν, αἷμα ἀθῶων καταδικάζοντες. Οὐκ ἀρκούνται γὰρ ταῖς διὰ χρημάτων ζημίαις, οὐδὲ ταῖς κατὰ τοῦ σώματος τῶν δικαίων πληγαῖς τε καὶ αἰκίαις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον κατ' αὐτῶν ἐκφέρουσι. Καὶ κεῖνοι μὲν τοιοῦτοι· ἐγὼ δὲ καὶ τοιοῦτων καταφρονεῖν μεμαθηκώς, καὶ μέχρι θανάτου εὐθαρσῶς ἴστασθαι, εἰδὼς ἔχειν ἐμαυτῷ καταφυγὴν τὸν Κύριον, καὶ βοηθὸν ἐλπίδος μου τὸν Θεόν μου· ὅς ἐμοὶ μὲν βοηθήσει καταφυγὴ μου γινόμενος· τοῖς δὲ θηρεύουσι τὴν ψυχὴν τοῦ δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶων καταδικάζουσιν, ἀποδώσει τὴν ἀνομίαν αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν στρέφει κατ' αὐτῶν ἐν τῷ τῆς δικαιοκρατίας καιρῷ, ὅτε καὶ ἀφανιεῖ τούτους Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν διὰ καὶ Θεὸς ἐκδικήσεων κατ' ἀρχὰς ἐρηται τοῦ ψαλμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ 144.

Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Οὐ φέρεται παρ' Ἑβραίων ἢ προγραφή· καὶ εἰκότως· οὐτε γὰρ ψαλμὸν, οὐτε ὕμνον, οὐτε ψῆφον εὐλογοῦν ἦν ἐπιγράφειν, τὸν καλοῦντα μὲν τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ ἀγαλλίαισιν, ἀπειλοῦντα δὲ αὐτοῖς ὀργὴν καὶ τὰ τέλη τῶν παραγγεμάτων ἐπὶ σκυθρωποῖς περιγράφοντα. Σημείωσι δὲ εἰ που καὶ ἀλλαγῆς τῆς Γραφῆς τὸ, δεῦτε, εἰρηαί, καὶ τίνα τρόπον οὐκ ἀφροσύτας καὶ μακρὰν γενομένης πλησιάζειν αὐτῷ καλεῖ· τηρήσεις καὶ οἱ πάντοτε τὴν κλῆσιν ἐπ' ἀγαθῷ ποιεῖται, ὡς ἐν τῷ, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, καὶ, Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ, Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. Ἐν δὲ τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ σαφῶς ἐπὶ ἀγαλλίαισιν ἔχειν παρακαλεῖ. Διὸ σημείωσι, ὅτι μὴ καλῶς ἠγνοῦνται οἱ σκυθρωπὸν καὶ ἐπιλυπὸν νομίζοντες εἶναι τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγόν· ἐπ' ἀγαθοῖς γὰρ καὶ φαυλοῖς ποιεῖται τὴν κλῆσιν. Τούτοις παράθεσι τὸ, Πορεύσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὰ ὅμοια, ἐναντίας τῶν δεῦτε, τοῖς ἀμαρτάνουσι λεγόμενα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς καιροῖς τῶν πολέμων οἱ νικῶντες ἀλαλάζειν εἰώθασι, καὶ μέγα βοᾶν κατὰ τῶν πολεμίων, εἰκότως οὐ μόνον χαίρειν καὶ ἀγαλλίῃν, ἀλλὰ καὶ ἀλαλάζειν ἐπὶ τῇ σωτηρίῳ νίκῃ προστάττει. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ εἰπὼν, Θαρ-

σείτε, ἐγὼ ἔστικηκα τὸν κόσμον; ὁ καὶ ῥυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πάλαι κατακρατούσης ἡμῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας, οὐ καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα σωτηριῶν Ἑβραϊκῆ φωνῇ σημαίνει. Τίνας δὲ προηγουμένως ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἀγαλλίασιν παρακαλεῖ, εὖρος ἂν ἐπιστήσας τοῖς ἐξῆς, ἐν οἷς εἴρηται, *Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Σαφῶς γὰρ διὰ τούτων δηλοῖ τοὺς υἱοὺς τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παραπικρανάντων, δῆλον δ' ὅτι τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τούτους τοιγαροῦν ἀνακαλεῖται λέγων· *Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ*. Θεοπίζει δ' ὅτι μὴ ὑπακούσονται τῇ κλήσει· λέγει δ' οὖν ἐπὶ τέλει· *Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ*. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰπαυσίν μου. Ἐπεὶ οὖν ἐκαίνοι ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, εἰκότως ὁ ἐπιφερόμενος ἐξῆς ψαλμὸς τὰ ἔθνη πάντα καλεῖ ἐπὶ τὸ καινὸν ἄσμα, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ ἀγαλλίασιν.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔνθεον ἀποκρύψας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περιεβάλετο δι' εἴρηται· *Ἀνθρώπος ἐν πληρῇ ὦν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν*· ὅτι ἀπόστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἀνακαλυμμένην προσώπῳ καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστήσεται· διόπερ ὁ λόγος, προτάξας τὰ εἰρημμένα διὰ τῶν πρώτων, ἅπερ ἐχρῆν ἐπὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ παρουσίας πράττειν, ἐξῆς ἀκολουθῶς τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου ἐπιφανείας ὑπομνήσκει, παρακαλεῖται προβαλεῖν τὸ μέλλον, καὶ προφθάσαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. Καλὸν γὰρ προφθάσαι καὶ προλαβεῖν, καὶ πρὶν φανθῆναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνδοξόν, ἐφ' οἷς ἡμάρτομέν ἀποκάθαρσιν ἑαυτοῖς πορίσασθαι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Γένοιτο δ' ἂν ἡ ἐξομολογήσις γνησία, εἰ ἐν ψαλμοῖς ἐλαλάξωμεν αὐτῷ, τουτέστι διὰ τῶν ὀργάνων τῆς ψυχῆς, ἅπερ ἐστὶ τὰ αἶματα· δι' ὧν προσήκει τὸν καλούμενον ἀλαλαγμὸν ἐπιτελεῖν, βίῳ σώφρονι καὶ πολιτείᾳ ἐναρέτῳ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἁρμονίαν καὶ τὸν ἅγιον ῥυθμὸν ἐπιδεικνυμένους. Ταῦτα δὲ προηγουμένως πρὸς τὸν Ἰουδαίων λέλεκται λαόν, προκαλούμενον αὐτοὺς τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γνῶσιν· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς πάντας ἡμᾶς χρησίμως ἂν ἐφαρμοσθεῖη· *Ὅτι θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς*. Τὰ παρηγγελμένα διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν, δηλαδὴ τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, ἐπιτελεστέον, διὰ τε τὰ ἄλλα, καὶ διότι φύσει μέγας ὡν θεὸς καὶ μέγας τυγχάνει βασιλεὺς, ἅτε μονογενῆς ὡν τοῦ Θεοῦ Λόγος. Βασιλεὺς δὲ μέγας ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν*· ἦτοι τῶν πεπλανημένων παρὰ τοῖς ἔθνεσι νενομισμένων ἢ τῶν Μωυσεῖ παραπλησίων, ψεφρῆται, *Τέθεικά σε θεὸν Φαραώ*· ἢ θεῶν περὶ ὧν εἴρηται,

nisi Dei Verbum quod dixit: *Confidite, ego vici mundum*⁵⁷, atque nos ab efficaci illa dæmonum virtute, quæ nobis olim dominabatur, liberavit; cujus nomen Jesus, *salutare* Hebraice significat? Quosnam vero præcipue ad exultationem provocet deprehendes, si consideres ea quæ sequuntur, et sic habent, *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. His enim manifeste significat filios eorum qui in deserto exacerbaverunt eum, sive populum ex circumcissione. Hos igitur evocat dicens, *Venite, exsultemus Domino*. Vaticinatur porro, eos vocationi non obtemperaturos esse: ait enim sub finem: *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*. Quoniam igitur illi semper errant corde; merito subsequens psalmus omnes gentes ad canticum novum, et ad exultationem in Deo provocat.

VERS. 2. *Præoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei*. In primo quidem adventu suo, divinam suam occultans faciem, Dei Verbum servi formam induit: quare dictum est, *Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem; quoniam avertit vultum suum, inhonoratus est, nec reputatus*⁵⁸. In secundo autem adventu suo, revelata facie, cum potestate et gloria magna adierit: quamobrem Scriptura, præmissis iis quæ dicta sunt in principio, quæ in primo adventu ejus edenda erant, hinc consequenter secundum et gloriosum ejus adventum commemorat, jubetque futura prævertere, et faciem ejus in confessione præoccupare. E re namque fuerit antevertere, atque gloriosum ejus vultum prævenire, et antequam gloriosa ejus facies appareat, purificationem delictorum per confessionem nobis procurare. Confessio autem sincera et germana fuerit, si in psalmis jubilemus ei, id est, per animæ instrumenta, quæ sunt corpora nostra: quæ convenit illam, ut vocat, jubilationem per vitam honestam ac virtutis institutum persolvere, ac divini Spiritus harmoniam sacrumque concentum exhibere. Hæc porro Judæorum præsertim populo dicuntur, sermone ipsos ad Salvatoris nostri cognitionem provocante. Attamen nobis etiam omnibus hæc opportune applicentur: — VERS. 3. *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos*. Quæ prius præcepta et mandata fuerunt, in Domino et Salvatore nostro, scilicet in Dei Verbo complenda sunt; tum aliis de causis, tum quia cum natura Deus magnus sit, magnus item rex fuerit, utpote unigenitum Dei Verbum. Est autem rex magnus super omnes deos; sive, secundum Symmachum, *Supra omnes deos*; videlicet eos qui gentium errore dii esse putantur; sive eos, qui Moysi similes sunt, cui dictum est: *Posui te Deum Pharaonis*⁵⁹; sive deos de quibus hæc dicuntur, *Deus deorum Dominus locutus est*⁶⁰; et, *Deus stetit in synagoga deorum*⁶¹:

⁵⁷ Job. xvi. 33. ⁵⁸ Isa. liii. 5. ⁵⁹ Exod. vii. 1. ⁶⁰ Psal. xlix. 1. ⁶¹ Psal. lxxxi. 1.

nemo enim eorum ipsi similis est. Quamobrem alibi quoque dictum est : *Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino, similis erit Domino in filiis Dei*⁶¹ ?

VERS. 4. *Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ, et altitudines montium ipsius sunt.* Ideo exultemus et jubilemus Deo ; non modo quia Dominus et Deus est et rex magnus super omnes deos ; sed etiam quia fines terræ sibi subjecit et subdidit. Id enim cum petiisset a Patre, impetravit, secundum illud : *Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*⁶². Quod si quædam altitudines montium penes Scripturam divinam in honore habentur, verbi gratia, Sinai, Choreb, Thabor, mons Sion, mons Olivarum, et si quis alius similiter ; sive etiam iis contrarii et oppositi montes, qui a dæmonibus olim occupabantur, ubi gentes malignis dæmonibus quasi diis immolabant ; sed hos omnes Domini et Salvatoris nostri esse docemur : ipse namque eorum opifex erat. Num forte ideo in manu ejus sunt fines terræ, quia sub manu ejus terrena dispensantur ; cœlestia vero, quæ tropice altitudines montium vocantur, quid præstantius terrenis habent ; quia ejus quasi possessio sunt, et domicilium regni. —

VERS. 5. *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud, et aridam fundaverunt manus ejus.* Ne mireris, inquit, si fines terræ ipsius sunt, et si altitudines montium ad ipsum pertinent. Imo vero disce universum humidæ substantiæ elementum, in quo terra firmatur, ejus opificium esse : neque solum possessio, sed etiam opificium ejus est. Mare igitur, quo totum humidæ substantiæ elementum significatur, ipse fecit ; aridam vero manus ipsius efformarunt : ideo fortasse quia dictum est : *Accepit Deus pulverem de terra, et efformavit hominem*⁶³ ; ac rursum : *Formavit Deo de terra omnes seras*⁶⁴. Videtur porro terræ elementum, quod sphæricum est ut aiunt, sive quadam alia ratione efformatum, verbo Dei talem accepisse formationem. Quamobrem accurate et secundum physicam rationem dictum illud est : *Et aridam formaverunt manus ejus.*

VERS. 6. *Venite, adoremus et procidamus et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Cum divinam Domini virtutem ex præcedenti doctrina sermo declarasset, ac superius dixisset, *Præoccupemus faciem ejus in confessione* : jam necessario confessionis modum aperit. Adhortantis autem more psalmum plane exorsus, non a tristioribus cœpit, sed a lætioribus : ne ii qui vocabantur, illud *procidamus et ploremus* aversarentur, si statim ab initio audissent. Nisi fortasse his verbis duos ordines significet ; unum meliorem, quem primo ad laudem et exultationem evocabat ; alterum vero medela egentem :

ται· Θεός θεῶν Κύριος ἐλάλησεν· καί, Ὁ Θεός ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ τοῦτων ὄμοιος. Δι' ὃ καὶ ἀλλαχού εἰρηται· Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ ;

Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάζωμεν τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὅτι Κύριος καὶ Θεός ἐστι καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπηγάγετο καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποθήσατο τὰ πέρατα τῆς γῆς. Τοῦτο γὰρ αἰτίας παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληψε κατὰ τὸ Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Εἰ δὲ καίτινα ἦν ὕψη ὀρέων, ἦτοι τὰ παρὰ τῆ θείᾳ Γραφῇ τετιμημένα, ὡς τὸ Σιναι, καὶ τὸ Χωρηβ, τὸ τε Θαβῶρ, καὶ τὸ βρος Σιών, καὶ τὸ βρος τῶν Ἐλαιῶν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοῦτοις παραπλήσιον· ἢ καὶ τὰ τοῦτοις ἐναντία, τὰ δὴ ὑπὸ δαιμόνων πάλαι κρατούμενα, ἐν οἷς ἐθυσίζον ὡς θεοί· τοῖς πονηροῖς δαίμοσι τὰ ἔθνη· ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα δεδιδάγμεθα ὅτι τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰδία τυγχάνει· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ποιητὴς αὐτῶν. Μήποτε δὲ ἐν μὲν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα εἰσι τῆς γῆς, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα διακείμεθα τὰ περιγεία, τὰ δὲ ἐπουράνια, τροπικῶς ὕψη ὀρέων ὀνομαζόμενα, κρείττον τι ἔχει τῶν ἐπὶ γῆς ; ἐπειδήπερ αὐτοῦ ἐστιν οἶόν τι κτήμα καὶ οἰκητήριον τῆς βασιλείας· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τὰ πέρατα τῆς γῆς αὐτοῦ τυγχάνει· καὶ εἰ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ ἐστιν. Ἀλλὰ γὰρ μάνθανε, ὅτι καὶ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἑτερέωται ἡ γῆ, αὐτοῦ ἔργον ὑπάρχει· οὐ μόνον κτήμα ὄν, ἀλλὰ καὶ ποίημα αὐτοῦ. Τὴν μὲν οὖν θάλασσαν, δι' ἧς τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς ὑγρᾶς οὐσίας δηλοῦται, αὐτὸς ἐποίησεν· τὴν δὲ ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν· τάχα διὰ τὸ λέγεσθαι· Ἐλαθεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασεν τὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία. Ἔοικε δὲ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον, σφαιροειδὲς ὄν, ὡς φασιν, ἢ καὶ ἄλλως κατὰ τινὰ τρόπον ἐσηματισμένον, λόγῳ Θεοῦ καὶ αὐτὸ τὴν τοιάνδε πλάσιν εἰληφέναι. Διὸ ἀκριβῶς καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἰρηται τὸ· Καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν.

Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Τὴν ἐνθεον τοῦ Κυρίου δύναμιν διὰ τῆς πρὸς θεοῦ διδασκαλίας παρατηρήσας ὁ λόγος, ἀνωτέρω τι εἰπὼν, Προφθάσωμεν τὸ προσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, νῦν ἀναγκαίως διασφαεῖ τὸν τρόπον τῆς ἐξομολογήσεως. Πάνυ δὲ προτροπτικῶς ἀρχόμενος τοῦ ψαλμοῦ, οὐκ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν φαειροτέρων, ὡς ἂν μὴ ἀποτραπέιεν οἱ καλούμενοι τὸ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν, εὐθὺς ἐν ἀρχαῖς ἀκούσαντες· εἰ μὴ ἄρα διὰ τάγματα διὰ τούτων δηλοῖ· ἐν μὲν τὸ κρείττον, ὃ

⁶¹ Psal. lxxxviii, 7. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Gen. ii, 7. ⁶⁴ Gen. i, 25.

προηγουμένως ἐπὶ τὸν αἶνον καὶ τὴν ἀγαλλιασιν κα-
 λεί· δεύτερον δὲ τὸ δεόμενον θεραπείας· δι' ὃ
 δεῖτε ἀγαλλιασώμεθα, ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται· εἴθ'
 ἐξῆς μετὰ τὰ τεθειρολογημένα περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 μετὰ τὴν τῶν προτέρων κλήσιν ἐπὶ τοὺς δευτέρους
 μεταβαίνει, καὶ τούτους διδάσκων ἀντὶ ὕδατος καὶ
 περιβρῶντηρίων, κλαυθμῶ καὶ ἐξομολογήσει· ἐπὶ τοῖς
 πρώτοις αὐτῶν ἁμαρτήμασι χρῆσασθαι. Προτρεπτι-
 κῶς δὲ τὸ, *κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου*, ἐπαγαγῶν,
 τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς, ἀγαθὰς ὑπέγραψεν ἐλπιδας,
 διδάξας, ὅτι μὴ ἀλλότριοί ἐσμεν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔργον
 αὐτοῦ καὶ ποίημα αὐτοῦ· δι' ὃ προσήκει τὰ χρηστό-
 τερα προσδοκᾶν, ἅτε δὴ κηδομένου αὐτοῦ τοῦ ἰδίου
 ποιήματος. Ἐπι πρὸς τοῦτους διὰ τοῦ, *Προσπέσωμεν*
καὶ κλαύσωμεν ἐνώπιον Κυρίου, διδάσκει μὴ ἐν-
 ὠπίων ἀνθρώπων μηδὲ δι' ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν,
 ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ κατὰ τὸ, *Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέ-
 πων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι*. Καθόλου μὲν οὖν
 ἅπασιν ἀρμόζει τὰ παρηγγελμένα· κυρίως δὲ καὶ
 προηγουμένως ὁ Λόγος τὸν Ἰουδαίων λαὸν ἐπὶ μετα-
 νοιᾶ ὧν ἐτόλμησαν παρακαλεῖ, *Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ
 Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ
 πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ*. Οὐ μόνον Κύριος ἡμῶν ἐστιν
 ὡς οικετῶν δεσπότης, οὐδὲ μόνον ποιητὴς ὡς ἀν κτί-
 στης ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ Θεὸς ἐστιν ἡμῶν, ἅτε δὲ ἀγαθὸς
 ὢν καὶ ἔλεως. Δι' ὃ καὶ φέρεται ἡμῶν καὶ ἐλεήσει
 ἡμᾶς· ὅτι οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ κτήμα αὐτοῦ
 τυγχάνομεν ὄντες· καὶ οἱ μὲν λογικώτεροι λαὸς αὐ-
 τοῦ, οἱ δὲ ἐπι ἀτελεῖς καὶ ἀλογώτεροι πρόβατα χειρὸς
 αὐτοῦ· ὥστε ἐὰν ἐξομολογησώμεθα αὐτῷ καὶ προσκυ-
 νήσωμεν καὶ προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον
 αὐτοῦ, ἐξ ἅπαντος σωθησώμεθα, οἱ μὲν ὡς λαὸς αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. Λέγεται γοῦν αὐτός
 εἶναι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ ἡμεῖς λέγειν διδασκόμεθα·
Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὕστερήσει.

Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ
 σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ἐν τῷ παραπι-
 κρασμῷ. Ἐπειδὴ τότε, φησὶν, ἐσκληρύνεται τὰς καρ-
 διας ὑμῶν, ἀκούσαντες αὐτοῦ τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς ἐρη-
 μου· ὁρᾶτε οὖν μὴ καὶ δεύτερον ταῦτον πράξῃτε, ἐὰν
 αὐτὸς τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε ἐν ἀνθρώποις σήμε-
 ρον γενομένου. Ὁ δὲ λόγος προηγουμένως πρὸς τοὺς
 ἐκ περιτομῆς λέλεκται ἐκ προσώπου τοῦ χοροῦ τῶν
 προφητῶν προφερόμενος· οἱ δὲ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν
 τὰ πάντα ἔλεγον πληθυντικῶς, καὶ ἑαυτοὺς συγκα-
 τάλεγοντες τοῖς καλουμένοις· *Δεῖτε, γὰρ ἔφασκον,
 ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἀλαλάξωμεν καὶ προσθάσω-
 μεν· καὶ πάλιν· Δεῖτε προσκυνήσωμεν καὶ προσ-
 πέσωμεν καὶ κλαύσωμεν* ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐτέ-
 ρων εἰς πρόσωπον μὴ παραιτήσασθαι τὴν κλήσιν πα-
 ραινοῦσαι· μηδ' ἀπιστήσαι τῇ φωνῇ τῇ σήμερον αὐτοῦ
 μελλούσῃ λαλεῖν. Τὸ δὲ, *σήμερον*, ὁ Ἀπόστολος εἰς
 πάντα τὸν παρατείνοντα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον ἐξε-
 ληψε, κατὰ τὸ, *ἕως οὗ τὸ σήμερον καλεῖται*. Προ-
 τρέπει δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος ἐντεῦθεν ἀπάρεσθαι τῶν
 παρηγγελμένων. Εἰ γὰρ καὶ πολλή τις γέγονε βῆθυ-
 μία ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς

quamobrem, *Venite exsultemus*, in exordio di-
 ctum sit; deinde vero post ea quæ circa Domini
 deitatem dicta sunt, et post priorum vocatio-
 tionem, ad secundos transeat, docens eos pro aqua
 et ablutione, lacrymis et confessione ad pristina
 peccata expianda utendum esse. Cum autem hor-
 tantis more illi dicto, *ploremus coram Domino*,
 addiderit, *qui fecit nos*, bonam spem ascripsit, do-
 cens nos non alienos ipsi esse, sed opus et creatur-
 ram ejus : quamobrem jucundiora exspectanda sunt;
 cum ipse suum curet officium. Ad hæc vero, his
 verbis, *Procidamus et ploremus coram Domino*,
 docet non in conspectu hominum, non hominum
 gratia id agendum esse; sed in abscondito, secun-
 dum illud, *Pater tuus, qui videt in abscondito,*
*B reddet tibi*⁶⁶. Omnibus itaque generatim hæc præcepta
 conveniunt; at proprie et præcipue Judæorum po-
 pulum ad facinorum suorum pœnitentiam Scriptura
 evocat. — VERS. 7. *Quia ipse est Deus noster, et*
nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. Non
 modo Dominus noster est, ut herus domesticorum;
 neque solum opifex, utpote Creator noster; sed
 etiam Deus noster est, utpote bonus et propiti-
 us. Quamobrem parcat nobis et miserebitur nostri;
 quia non officium duntaxat, sed etiam possessio
 ejus sumus : et rationabiliores e nobis sunt popu-
 lus ejus; ii vero qui adhuc imperfecti et minus
 rationabiles sunt, oves manus ejus. Itaque si con-
 stitemur ipsi, si adoremus, procidamus et fleamus
 coram illo, salutem prorsus consecuturi sumus;
 alii quidem ut populus; alii vero ut oves manus
 ejus. Ipse namque dicitur esse bonus pastor, et nos
 instituimur ad dicendum : *Dominus pascit me, et*
*nihil mihi deerit*⁶⁷.

VERS. 8. *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite ob-
 durare corda vestra in exacerbatione*. Tunc semel,
 inquit, audita in eremo voce ipsius obdurastis corda
 vestra; cavete ergo ne secundo idipsum admittatis,
 si rursus ejus apud homines hodie versantis vo-
 cem audiat. Sermo autem populo ex circumcissione
 præsertim enuntiatur, ex persona chori propheta-
 rum prolatus. Illi scilicet initio quidem omnia plu-
 raliter dicebant, vocalis sese connumerantes : nam,
*venite, aiebant, exsultemus, jubilemus et præoccupe-
 mus*; ac rursus, *Venite, adoremus, procidamus et*
ploremus : in præsentem vero aliorum assumpta per-
 sona, hortantur ne vocationem respuant; neque
 voci quæ ipsos hodie allocutura est fidem negent.
 Illud porro, *hodie*, Apostolus accipit pro toto vitæ
 nostræ tempore; secundum illud, *Donec hodie vo-
 catur*⁶⁸. Hortatur autem nos Scriptura, ut hinc
 præcepta servandi exordium ducamus. Etiam si enim
 præcedenti tempore in magna segnitie versati
 simus; at vel saltem ab hac die, quæ per illud,
hodie, exprimitur, et ab hoc tempore dictæ atten-
 dere curemus : nec populum illum imitemur, qui in

⁶⁶ Matth. vi, 4, 6, 18. ⁶⁷ Psal. xlii, 1. ⁶⁸ Hebr. iii, 15.

visione in deserto, audita^a Dei voce, corde obduratus est in tempore exacerbationis, cum ipsorum omnium membra in deserto prostrata sunt, quia voci Dei non obtemperaverant. Necessario itaque illa commemorat, ne nos quoque præcepta Dei hodie audientes, ac non obtemperantes, ipsum exacerbemus, obdurati corde, et non exaudientes salutaria præcepta ejus; atque ideo ipsum acerbum nobis ac severum judicem parantes. Sane, ut dixi, nobis omnibus præceptum convenit; sed secundum prius allatam rationem, populo ex circumcisione illa dicuntur, quorum hæc sententia fuerit: Cum semel olim vocem Dei in deserto audissetis, exacerbastis eum, obdurato tempore Moysis corde vestro; verum quia ipsum Dei Verbum in mundo apparens, hominibus iterum locuturum, atque apud vos Novi Testamenti mysteria declaraturum est; cavete ne iterum corda obduretis ut prisce obdurastis, neve rursum eum exacerbetis, si denuo vocem ejus audieritis, neque hac in re patres vestros imitemini, ne vos vero Sabbato et requie ejus orbetis: quam requiem dabit ipsum Dei Verbum, postquam regnum suum acceperit, in ipsoque requiescet, omnesque quotquot ipsum receperint ad eam ipsam quietem admittet: ac sanctum verumque Sabbatum iis impertiet qui secum et penes se, illo digni erunt.

πεισῶ αὐτοῦ, ἣν καταπαύσει αὐτοῦς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὴν οἰκείαν ἀπολαβὴν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαύσασθαι, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυλιν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἄγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξον τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῶ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

VERS. 9-11. *Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me et viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus fui generationi huic: et dixi: Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quomodo Deum tentaverint, non illorum olim Judæorum patres tantum, ut quispiam æstimaverit, sed etiam hodiernorum, qui audita voce Dei obdurantur, apud Moysen habetur; et in LXXVII psalmo plerumque dictum est, ac similiter in cv ut tute si perquiras deprehendes. Quoniam igitur his juravit Deus, exacerbantes illos non ingressuros esse in requiem ipsius, quam paucis sermo descripsit; sollicite nobis curandum est ne in paria incidamus. Nam eadem ipsa nos excipient, si vocem Dei nunc et in præsentia adhuc tempore nos evocantem audientes, corda obduremus: nos quippe ira Dei invadet, ac quiete illa apud ipsum et cum ipso sumenda privabimur. Quæ porro ira illa futura sit, his declarat Apostolus: *Secundum autem duritiam tuam, et impunitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei*⁹. Quæ autem requies ejus est, nisi illa post exitum hujus vitæ cum illo commoratio, qua requiescemus in regno ejus, omni prorsus opere ac negotio exempti, solique divinatorum et cælestium contemp'tationi vacantes?

⁹ Rom. 11, 5.

A σήμερον καλουμένης ἡμέρας καὶ ἀπὸ ἐνεστῶτος καιροῦ σπουδάζωμεν προσέχειν τοῖς εἰρημένοις· καὶ μὴ ζηλώσωμεν τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὃς, ἀκούσας φωνῆς Θεοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον ὀπτασίας, ἐσκληρύνθη τὴν καρδίαν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ παραπικρασμοῦ, ὁπνίκε πάντων αὐτῶν τὰ κῶλα κατεστρώθη ἐν τῇ ἐρήμῳ, διὰ τὸ παρακοῦσαι τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ. Ἀναγκαιῶς οὖν ἐκεῖνων ὑπομιμνήσκει, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τῇ σήμερον ἡμέρᾳ τῶν τοῦ Θεοῦ παραγγελμάτων ἀκούοντες καὶ παρακοῦντες παραπικραίνωμεν αὐτὸν σκληρυνόμενοι τὰς καρδίας, καὶ μὴ ὑπακούοντες τοῖς σωτηρίοις παραγγέλμασι, καὶ διὰ τοῦτο πικρὸν αὐτὸν καὶ ἀπότομον κριτὴν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες. Καὶ πρὸς πάντας μὲν οὖν ἡμᾶς, ὡς ἔφην, ἀρμόζει τὸ παράγγελμα· κατὰ δὲ τὸν προηγουμένον λόγον πρὸς τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν ταῦτα λέγεται, τοιαύτην ἔχοντα διάνοιαν·

B Ἄπαξ ποτὲ ἤδη πρότερον ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς φωνῆς ἀκούσαντες τοῦ Θεοῦ, παρεπικράνατε αὐτὸν σκληρύναντες ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἐπὶ Μωϋσέως· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ αὐτὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος μέλλει δεῦτερον ἀνθρώποις λαλεῖν ἐπιφανεῖς τῷ βίῳ, καὶ παρ' ὑμῖν αὐτοῖς διδάσκειν τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήρια, ὁρᾶτε μὴ πάλιν σκληρύνετε ἑαυτοὺς ὡς τὸ πρὶν ἐσκληρύνετε, μηδὲ αὐτίς αὐτὸν παραπικράνητε, ἐν αὐτίς τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μηδὲ τοὺς πατέρας ὑμῶν κατὰ τοῦτο μιμήσησθε, ὅπως μὴ στερήσητε αὐτοῦ τοῦ ἀληθινοῦ σαββατισμοῦ καὶ τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ, ἣν οἰκείαν ἀπολαβὴν βασιλείαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναπαύσασθαι, πάντας τε τοὺς παραδεχομένους αὐτὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἀνάπαυλιν ὑποδεξόμενος, καὶ τὸ ἄγιον καὶ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ Σάββατον παρέξον τοῖς ἀξίοις τῆς παρ' αὐτῶ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως.

C Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐ ἐπέρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Τεσσαράκοντα ἔτη προσώχησα τῇ γενεᾷ ταύτῃ· καὶ εἶπα· Ἄει κλωνῶται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Ὅπως ἐπέρασάν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ πατέρες οὐχὶ τῶν πάλαι Ἰουδαίων μόνον, ὡς ἂν ὑπολάβοι τις, ἀλλὰ τῶν καὶ σήμερον ἀκούοντων μὲν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, σκληρυνόμενων δὲ, κείται παρὰ Μωϋσεῖ, καὶ ἐν ὅ δὲ καὶ ἡ ψαλμῷ πολλάκις εἴρηται, καὶ ἐν ρε' ἄπερ καθ' ἑαυτὸν ἐπιζητήσας εὐρήσεις. Ἐπεὶ τὸίνυν διὰ ταῦτα ὤμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσελεύσεσθαι τοὺς παραπικράνατας εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, ἦν ὁ λόγος διὰ βραχέων παρέστηκε, προνοητέον καὶ ἡμῖν καὶ μνητέον μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ ἡμᾶς διαδέξεται, εἰ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εἰς ἐπὶ καὶ νῦν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν ἀνακαλουμένης ἡμᾶς ἀκούοντες σκληρύνωμεν τὰς ἑαυτῶν καρδίας· διαλήφεται γὰρ καὶ ἡμᾶς ὀργὴ Θεοῦ καὶ ἀποπεσοῦμεθα τῆς παρ' αὐτῷ καὶ σὺν αὐτῷ ἀναπαύσεως. Ὅποια δὲ ἐστὶν ἡ ὀργὴ, παρίστησιν ὁ Ἀπόστολος λέγων· *Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρίτιας τοῦ Θεοῦ*. Τίς δὲ καὶ ἡ κατάπαυσις αὐτοῦ

ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ παρόντος βίου σὺν αὐτῷ
 διατριβῇ, καὶ ἦν ἀναπαυσόμεθα ἐν τῇ αὐτοῦ βασι-
 λείᾳ, πάσης τῆς διὰ πράξεως ἀγωγῆς ἀπὸ πηλαγμῆ-
 νοι, μόνῃ δὲ τῇ τῶν θείων καὶ ἐπουρανίων θεῶν
 προσανέχοντες; ὅτε ἀποδράσεται μὲν ὀδύνη καὶ λύπη
 καὶ στεναγμός· ἀργία δὲ καὶ ἀπαλλαγὴ κακῶν,
 σχολή τε καὶ ἀνάπαυλα καὶ τὸ ἀληθινὸν Σάββατον
 ἡμᾶς διαδέξεται· ἐν ᾧ Σαββάτῳ ἀληθινῶν καὶ αὐτὸς ὁ
 τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀναπαύσεται· τὸ μὲν περὶ τὸν
 αἰσθητὸν κόσμον, τῷ Ἰουδαίων λαῷ τὰ ἐν αὐτῷ
 προσφωνῶν, καὶ παρακαλῶν αὐτούς, εἰ δεῦτερον κα-
 ταξιοθεῖεν, ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἀκοῦσαι
 τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνῆς, ἥτις ἤμελλεν αὐτοῖς πά-
 λιν κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ λαλεῖν, μὴ τοὺς
 πατέρας αὐτῶν ζηλώσαι, μηδ' αὐθις τὸν Θεὸν παρα-
 πικράναι ὡς καὶ πρότερον. Τοιαῦτα δὲ παρακαλῶν,
 προλέγειν μοι δοκεῖ καὶ προαινέτεσθαι τὴν ἐσομένην
 αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίαν, ἅτε τὸ μέλλον μὴ
 ἀγνοῦν· ἐπάγει δ' οὖν ἐξῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ
 καὶ φησὶν· Καὶ εἶπα· Ἄσι πλανῶνται τῇ καρδίᾳ·
 καὶ πάλιν· Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύ-
 σονται εἰς τὴν κατάπανσιν μου. Εἰ γὰρ ἀψευδὲς
 τυγχάνει τὸ θεῖον στόμα, ὅρον τε ἐξήνεγκεν καὶ ἀπε-
 φήνατο, ὅτι ἀσι πλανῶνται, ὅρκῳ τε ἐθεβαίωσε τὸ
 μὴ εἰσελεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν κατάπανσιν αὐτοῦ· σα-
 φῶς τὸ μέλλον ἐθέσπισεν. Ὅθεν φαίνονται· ὡς περὶ τὸ πρῶτον ἐπὶ Μωϋσέως, οὕτω καὶ τὸ δεῦτερον ἐπὶ τοῦ
 Κυρίου πλανηθέντες τῇ καρδίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας στερηθέντες. Διόπερ ἀκολούθως μετὰ τὸν
 παρόντα ψαλμὸν ὁ ἐξῆς πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἂν τοῦ προτέρου λαοῦ μὴ
 ὑπακούσαντος.

ΩΔΗ Τῷ ΔΑΥΙΔ, ΟΤΕ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΚΟΔΟΜΕΙΤΟ C 4. CANTICUM IPSI DAVID, QUANDO DOMUS
 AEDIFICABATUR POST CAPTIVITATEM. XCV.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· ἤσατε τῷ Κυ-
 ρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε
 τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Φήσας ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου
 ψαλμῷ περὶ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸ, Ἄσι πλανῶνται
 τῇ καρδίᾳ· καὶ τὸ, Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ
 εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπανσιν μου· ἐπειδὴ
 πρῶτους αὐτοὺς ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίασιν προ-
 καλεσάμενος ἀπειθεῖς εὔρεν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν
 κλήσιν μεταβαίνει· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς ἀποστό-
 λοις καὶ μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ ὀφθαλμὸν ἐστὶ ἀπὸ
 τοῦ, Εὐαγγελίσεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτή-
 ριον αὐτοῦ, ἐξῆς εἰρημένου, καὶ, Ἀναγγεῖλατε ἐν
 τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πῶσι τοῖς λαοῖς
 τὰ θαυμάσια αὐτοῦ· ἐπεὶ μὴ δι' ἄλλων ἢ διὰ τῶν τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς ἔργον προκεχωρήκασιν
 οἱ λόγοι. Δι' ὅ καὶ μόνοις ἀρμύζει· τὰ προκειμένα προ-
 σφωνεῖσθαι διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ τὸ καινὸν ἄσμα
 τὸ εὐαγγελικόν, τὸ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δι' αὐτῶν κεκρυ-
 γμένον. Οὗτοι δὲ οὖν προστάττονται ἄδειν τῷ Κυρίῳ
 ἄσμα καινὸν ἐν πάτῃ τῇ γῆ· ὅπερ καὶ ἔργος πεπλη-
 ρώκασιν, ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ ψόθυ-
 ρος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέτρας τῆς οἰκουμένης τὰ
 ρήματα αὐτῶν. Ἦν δὲ τὸ ἄσμα τὸ καινόν, τὸ σωτή-
 ριον Εὐαγγέλιον, οὐ τὰ παρὰ Μωϋσεὶ παλαιὰ νόμιμα
 περιέχον, ἀλλὰ τὰ τοῦ Χριστοῦ πᾶσιν Ἑλλήσιν ἀρ-

A quando abscedet quidem dolor, tristitia et geni-
 tus; quies autem, ereptio a malis, cessatio, requies
 ac verum sabbatum nos excipiet: in quo item
 vero sabbato ipsum Dei Verbum requiescet. Quod
 vero spectat ad hunc sensibilem mundum, Judæos
 evocat et hortatur, ut si jam secundo, ut olim in
 deserto, Dei Verbi voce dignentur, quæ ipsos tem-
 pore incarnationis ejus iterum allocutura erat, ne
 patres suos imitentur, neque rursus ut antea
 Deum exacerbent. Cum autem sic hortatur, vide-
 tur inih prænuntiare ac subindicare futuram eo-
 rum erga Christum incredulitatem, utpote future-
 rum non nescius: nam sub hæc ex persona Dei
 adjicit et ait: *Et dixi, Semper errant corde*; ac rur-
 sum, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in re-
 quietem meam*. Etenim si in os illud divinum men-
 dacium non cadit, ac definitionem sententiamque
 illam protulit, quod scilicet semper errent, jura-
 mentoque affirmavit eos in requiem ipsius non esse
 ingressuros; aperte futura vaticinatus est. Quare,
 ut olim tempore Moysis, sic iterum Domini tempore
 videtur Judæos corde errasse, ideoque promissione
 illa frustratos esse. Quapropter post hunc psalmum,
 qui sequitur omnes gentes ad promissionem Dei
 vocat, ac si prior ille populus non obtemperarit.

VERB. 2. *Cantate Domino canticum novum, can-
 tate Domino, omnis terra. Cantate Domino, benedi-
 cite nomini ejus. Cum in præcedenti psalmo de Ju-
 daico populo dictum fuisset, Semper errant corde*,
 et, *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem
 meam*: quia illos primum ad eam secundum Deum
 exultationem advocans, innumeratos invenisset,
 ad vocationem gentium transiit. His porro apostolus
 et evangelistas Salvatoris compellat, ut palam est
 ex verbis, *Annuntiate de die in diem salutare ejus*,
 quæ deinceps sequuntur, et ex his, *Annuntiate in-
 ter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia
 ejus*: non aliorum enim, quam Salvatoris nostri
 apostolorum opera, hi sermones ad rem deducti
 sunt. Quare ob Novum Testamentum, et ob evan-
 gelicum novum canticum, per ipsos omnibus gen-
 tibus prædicatum, ipsos solos sic compellere con-
 veniebat. Hi itaque jubentur cantare Domino can-
 ticum novum in universa terra: quod etiam opere
 perfecerunt, quando *in omnem terram exivit sonus
 eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*⁷⁰. Erat
 porro canticum illud novum, salutare Evangelium,
 quod non vetera illa Moysis legalia complecteba-
 tur, sed Christi præcepta omnibus Græcis con-
 gruentia: illa quippe Mosaica non hujusmodi erant.

⁷⁰ Psal. xviii, 5.

hī exordio itaque jubet ipsi Domino cantare canticum novum. Quia vero non poterat omnis terra intelligere quis esset Dominus, neque profundiores de Domino sermones capere; necessario dictum repetit hoc modo, *Cantate Domino, benedicite nomini ejus*, cujus hæc est sententia: si universæ per orbem gentes, quis sit totius mundi opifex, et quis universorum Dominus, capere non valeant; neque intelligere possint, quomodo Dei Verbum, opifex cum sit, occulta et invisibili virtute omnia administret et gubernet; at satis est illis, utpote solummodo initiatis, benedicere nomini ejus. Ipsum quippe Domini nomen, nudumque ipsius vocabulum cum laude et benedictione pronuntiatum, magis potest benedicientibus utilitatem conciliare; et majorem sane, quam iis qui Abrahamo benedicerent: ad quem dictum est, *Benedicentes te benedicentur*⁷¹.

Novum porro canticum post captivitatem per totum orbem celebrent novi orbis incolæ. Quamobrem ait psalmi titulus, *Quando domus ædificabatur post captivitatem*. Cum enim magna illa domus Dei, Ecclesia scilicet ejus, in omnibus gentibus post animarum captivitatem excitanda erat a magno illo et sapiente architecto Domino et Salvatore nostro, de quo ait propheta, *Hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet*⁷²; tunc ipse Servator, impleturus ea quæ a prophetis prænuntiata fuerant, præ manibus accipiens Isaïæ clausulam ex ipsius persona dicentem, *Scriptura Domini super me, eo quod unzerit me, evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem*⁷³, replicato post lectionem libro, dixit, *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*⁷⁴: docens se esse illum, non corporeo unguento perinde atque alio corporeos Christos, sed Spiritu paternæ deitatis unctum; atque ideo Christum vocatum fuisse: a se item Evangelium iis qui anima captivi erant prædicatum esse secundum prophetiam. Judæorum itaque prophetæ non talia canebant, itaque bonorum Evangelia iis, qui ævo suo existent, prædicabant; sed similia iis quæ Moyses in magno cantico ad populum dicit: *Filii vituperabiles, generatio tortuosa et perversa, hæccine Domino redditis? siccine populus stultus et non sapiens*⁷⁵? et quæ sequuntur: ubi adest item illud, *Irritaverunt me in alienis, in abominatioribus suis exacerbaverunt me. Immolaverunt dæmoniis, et non Deo*⁷⁶; et illud, *Ipsi provocaverunt me in non deo, irritaverunt in idolis suis*⁷⁷. Isaïas vero his affline canticum edens dicebat: *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ*⁷⁸: quibus adjicit: *Quid faciam vineæ meæ, quia exspectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas? Auferam sepem ejus, et erit in directionem; et destruam turrin ejus, et erit*

ῥόδια παραγγέλματα· τὰ γὰρ Μωϋσῆως οὐ τοιαῦτα ἦν. Προηγουμένως μὲν οὖν προστάττει ἄδειν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τὸ καινὸν ἄσμα· ἐπεὶ δὲ οὐ πᾶσα ἡ γῆ οἶα τὴν τίς ποτ' ἦν ὁ Κύριος συνείναι, οὐδὲ τοὺς περὶ τοῦ Κυρίου βαθυτέρους εἰδέναι λόγους· ἀναγκαίως ἔξῃ κατὰ δεύτερον λόγον ἐπιπέγει τὸ Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλόγησατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχων τὴν διάνοιαν· εἰ μὴ συνείναι τίς ἐστὶν ὁ τοῦ σώματος κόσμου δημιουργός, καὶ ὁ τῶν ὅλων δεσπότης Κύριος δύναται τὰ καθ' ὅλης τῆς γῆς ἔθνη· καὶ εἰ μὴ συνορᾶν οἷά τε ἐστὶν ὅπως δημιουργικὸς ὢν θεὸς Ἄλογος, ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει τὰ πάντα διέπει καὶ διακυβερνᾷ· ἀλλ' ἀπαρκεῖ γε αὐτοῖς ὡς ἐν εἰσαγωγῇ καὶ τὸ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἰκανὸν γὰρ ἐστὶν αὐτῷ τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα καὶ αὐτῆ ψῆφ' ἡ προσηγορία αὐτοῦ εὐφρομυμένη καὶ εὐλογουμένη τὰ μέγιστα τοὺς εὐλογοῦντας ὠφελεῖν, μᾶλλον ἢ οἱ τὴν Ἀβραάμ εὐλογοῦντες, πρὸς ὃν εἰρηται· Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλογηθήσονται.

Τὸ καινὸν δὲ ἄσμα μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἱ τῆς νέας οἰκουμένης κατηξιωμένοι καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἄδῆκωσαν. Διὸ φησὶν ἡ προγραφή τοῦ ψαλμοῦ, Ὅτε ὁ οἶκος ὀκδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅτε γοῦν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομεῖσθαι ἤμελλεν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶν ὁ προφήτης· Ὁδοὺς ἐκλεμῆσαι τὴν πόλιν μου καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει· τότε αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, μέλει ἐργοῖς ἀποπληροῦν τὰ διὰ τῶν προφητῶν προπενημένα, μετὰ χεῖρας λαθῶν καὶ διεληθῶν τὴν δι' αὐτοῦ προσωποῦ φάσκουσαν τοῦ Ἡσαίου περιουσίης· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἶρεκεν ἐχρισί μ, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, κηρῆσα αἰχμαλώτοις ἄφρον, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφον, πτύξας τὴν βίβλον μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, εἶπε· Σήμερον πεπλήρωται ἡ Γραφή αὐτὴ ἐν τοῖς ὤσιν ὁμῶν διδάσκων αὐτὸν μὲν εἶναι τὸν οὐ σωματικῶ μῶν τοῖς σωματικοῖς χριστοῖς ὁμοίως, τῷ δὲ Πνεύματι τῆς πατρικῆς θεότητος κεχρισμένον, καὶ διὰ τῶν Χριστῶν ἀνηγορευμένον· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ Εἰσαγγέλιον τοῖς τὰς ψυχὰς αἰχμαλώτοις κεκηρῆσθαι ἀπολεύθως τῇ προφητείᾳ. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους προσφῆται οὐ τοιαῦτα ἤδον, οὐδ' ἀγαθῶν εὐαγγελιστοῖς καθ' ἑαυτοῦς ἐκήρυττον· ἀλλ' ὅποια Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὥδῃ πρὸς τὸν λαὸν φάσκων· Τέκνα μομητῶ, γενεὰ σχολιὰ καὶ διεστραμμένη, ταῦτα Κύριον ἀνταποδίδετε; οὕτω λαὸς μορὸς καὶ οὐχὶ σοφός; καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ, Παγῶ ξυνάρ με ἐν ἀλλοτριοῖς, ἐν βδελύγμασιν αὐτῶν ἐξεπίκρανάρ με. Ἔθυσαν δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ· καὶ τὸ, Αὐτοὶ παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ θεῶ, παρώρισαν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ Ἡσαίας δὲ τοῦτοις κατὰλληλῶν ἔδον ἄσμα εἶπεν· Ἄσω ἐγὼ τῷ ἡρακημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἄμα-

⁷¹ Gen. xii, 3. ⁷² Isa. xlv, 13. ⁷³ Isa. lxi, 1. ⁷⁴ ibid. 21. ⁷⁵ Isa. v, 1.

⁷⁶ Luc. iv, 21. ⁷⁷ Deut. xxxii, 5, 6. ⁷⁸ ibid. 16.

λωνί μου· οὗς ἐπιλέγει· *Τί ποιήσω τῷ ἀμπελώνι μου, ὅτι ἐμεινυ τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας; Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν πύργον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελώνά μου, καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτους.* Θρήνους δὲ καὶ Ἰερεμίας ἦδε κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ὁμοίως προσφῆται, τὴν πτωσιν αὐτῶν ἀπολοφυρόμενοι, φθὰς αὐτοῖς ἦδον καταλλήλους. Τὸ δὲ τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελιζόμενον ἄσμα καινὸν οὐκ ἦν ἐκείνοις ὁμοιον, καινῶν δὲ καὶ νέων ἀγαθῶν ἐπαγγελίας περιέχον, καὶ οὐ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, ἀλλὰ πάσῃ τῇ γῆ προσπεφωνημένα. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ἡ προγραφή τὸ καινὸν ἄσμα φησι εὐαγγελισθῆσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, *Ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδομεῖτο μετὰ μὲν αἰχμαλωσίαν. Καὶ ἄλλως γὰρ μετὰ τὴν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπιλοθῶσαν αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ ὄργην, ἣν ἐθέσπισεν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς εἰπὼν, Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, καὶ ἄμωσον ἐν τῇ ὄργῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπανσιν μου, οἱ πᾶσαν τὴν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι βάρβαροί τε καὶ Ἕλληγες, ὑπηγίκα παρ' αὐτοῖς· ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ συνέστη, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὸ καινὸν ἄσμα ᾄδειν ἐδιδάχθησαν, τὸ τῆς αἰμωνικῆς καὶ πολυθέου πλάνης ἀποθέμενοι.* Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζονται, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τοῖς τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ἀναγνώσμασι χρώμενοι.

Εὐαγγελίξασθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς θαυμάσια αὐτοῦ. Καὶ τίσι ταῦτα προσήκει νομίζειν προστάττεσθαι ἢ τοῖς δι' ἔργων ὑστερόν ποτε αὐτὰ πεπληρωκόσι, τοῖς δηλαδὴ εὐαγγελισαμένοις εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ; Τούτους γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦτο πράττειν παρεκαλεύετο. Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ τὰ ἐξῆς προσφωνεῖ, ὡς ἂν μέλλουσιν ἀναγγέλλειν τοῦ Κυρίου τὴν δόξαν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, μέλλουσιν τε ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ κηρύττειν. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ταῦτα δι' ἔργων ἐπιτελέσαντες; Εἰ μὲν ἦν ἑτέρους δυνατὸν ἐπιδεικνύναι, ἦτοι κατὰ τοὺς Κύρου χρόνους, ἢ κατὰ τοὺς (1) Δαρείου τοιοῦτους αἱ προκείμεναι προστάξεις γίνονται τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, ἀκούουσι τὸ *Πορευθέντες μαθητεύσατε παντὶ τῷ ἔθνη.* Βούλεται γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συντόμῳ καὶ ἀδιαστάτῳ σπουδῇ ἐπιτελεῖν αὐτοὺς τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον· τῇ γὰρ, *ἡμέρα ἐξ ἡμέρας*, τούτο παρίστησι, τὸ διηνεκῶς αὐτοὺς εὐαγγελίξασθαι τὸ σωτήριον, περὶ οὗ εἰρήται· *Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.*

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατριά τῶν ἔθνῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. Οὐ μάτην ἄσμα καινὸν ᾄδειν ἐν προοιμίοις τῆς ψαλμωδίας ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ καινὴ τις κλήσις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, καινὸν τὸ κήρυγμα. Ἐθνη γὰρ, ὡς ὄρας, οἱ καλούμενοι (sic) οὐ μόσχους οὐδ' ἄρνας, οὐδ' ἐξωθεν εἰς-

in conculcationem: et relinquam vineam meam, et cætera. Jeremias item lamentationes canebat contra Judaicum populum: reliqui pariter prophetæ, ruinam eorum deplorantes, congruentia item cantica edebant. Novum autem gentibus annuntiatum canticum illis simile non erat; sed novorum ac recentium bonorum promissa complectebatur, non Judæorum populo, sed omni terræ annuntiata. Accuratissime autem titulus indicat, tunc canticum novum gentibus annuntiatum esse, *quando domus ædificabatur, post captivitatem.* Et alioquin post Judæorum captivitatem ac post ruinam eorum et iram Dei immissam ipsis, quam vaticinatus est præcedens psalmus dicens, *Semper errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam,* omnes homines orbem incolentes, cum barbari, tum Græci, cum apud eos domus Dei, scilicet Ecclesia ejus constitueretur, deposito eo quod in diabolicum plurium deorum cultum edere solebant, novum canticum canere edocti sunt. Ex illo namque tempore salutare Dei ipsis annuntiat, cum per totum orbem sacrorum Evangeliorum lectionibus utuntur.

VERS. 5. *Annuntiate de die in diem salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* Quibusnam hæc præcipi putandum est, nisi iis qui diu postea hæc operibus compleverunt; iis videlicet qui in omnibus gentibus salutare Dei prædicaverunt? His quippe divinus Spiritus jamdiu et multo ante tempore id agere præcipiebat. Iisdem quoque sequentia denuntiat, utpote qui Domini gloriam in omnibus gentibus, et in omnibus populis mirabilia ejus prædicaturi essent. Quinam igitur sunt qui hæc operibus perfecerunt? Si quidem possent alii sive Cyri sive Darii tempore indicari, [quibus hæc competerent; illos prophetia respiceret. Sed cum nulli sint hujusmodi,] hæc præcepta discipulis Jesu traduntur, qui hæc audiunt: *Euntes, docete omnes gentes*⁷⁹. Vult enim Spiritus sanctus eos strenua et indesinenti opera evangelicum opus perficere; nam id his verbis declaratur, *de die in diem*, ut scilicet assidue salutare illud annuntient, de quo dictum est: *Hic est vere Salvator mundi*⁸¹.

VERS. 7, 8. *Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus.* Canticum novum canere in principio psalmodiæ non frustra præcepit; sed quia vocationem et prædicationem novam hic psalmus complectebatur. At enim, ut ipse vides, gentes quæ vocantur, non vitulos, non agnos, non quid-

⁷⁹ Isa. v, 4, 5. ⁸⁰ Matth. xxviii, 19. ⁸¹ Joan. iv, 42.

(1) Sic desinit codex em. card. Co'slinii.

piam extraneam ex imperfectis animalibus (quidvis enim irrationale imperfectum est); sed seipsas immolare, atque illi, utpote Deo, gloriam et honorem afferre jubentur. Quia vero non operibus tantum, vel sana doctrina ipsum ut Deum celebrare, sed etiam sacrificia ei offerre par est; ideo adjicit:—
VERS. 9, 10. Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorare Dominum in atrio sancto ejus. Commoveatur a facie ejus universa terra: dicite in gentibus, Dominus regnavit, et cætera. Hostias hic dicit rationabiles illas et spirituales, quas assidue videmus pro piis offerri et a sacerdotibus immolari, cujusmodi sunt virtutes: atria autem vocat ecclesias, ubi Novi Testamenti hostiæ offeruntur; videlicet spiritualis cultus, bonorum operum fructus, oblationes gratiarum actionis. Et alias non hæc Judæis præcepit, ne quis suspicetur hic de legalibus hostiis sermonem haberi; sed familiis gentium, de quibus per alium prophetam Deus Judæos alloquens ait: *Non est voluntas mea in vobis, et sacrificium non accipiam de manibus vestris: quia ab oriente sole usque ad occidentem magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco incensum offertur nomini meo et oblatio munda*⁸². Et probe quidem: nam illud, *Tollite hostias*, id est, vestram de hostiis cogitationem sublimem agite, nec vili et humili intelligendi more boves aliave animalia immoletis; sed sublimiori modo hoc dictum intelligentes, spirituales et cælestes offerte hostias, quarum exempla et umbræ erant illa sensibili ritu oblata sacrificia. Quas porro hostias hic psalmus exigit, docet beatus Paulus his verbis: *Exhibete corpora vestra hostiam puram, virentem, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum*⁸³. *Et introite*, inquit, per quam semitam? per fidem videlicet: ipsa enim est ingressus ad salutem.

VERS. 11, 13. Latentur cæli et exultet terra, commoveatur mare et plenitudo ejus. Gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt. Pro illo, Commoveatur mare, secundum Aquilam dicitur, Tonabit; secundum Symmachum vero, Sonabit. His porro significatur, evangelicam prædicationem ipsa maria et insulas in mari positas, necnon homines ipsas incolentes, peragraturam esse; qui homines plenitudo ejus vocantur. Quod ipsum ad finem deductum est. Jam enim Ecclesiæ Christi omnes insulas replent, salutarisque doctrina in dies extenditur et accrescit, ad eos usque qui Oceanum incolunt propagata. *Et tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terræ in justitia, et populos in veritate sua.*

IN PSI DAVID, QUANDO TERRA EJUS RESTITUTA EST. XCVI.

VERS. 1. Dominus regnavit exsultet terra, læ-

⁸² Malach. i, 10, 11. ⁸³ Rom. xii, 1.

A φοράν τινα τῶν οὐ τελείων (πᾶν γὰρ ὄλον ἐνέει), αὐτοὶ δὲ αὐτοὺς θύειν ἀπαιτούμενοι, δόξαν τε καὶ τιμὴν ὡς Θεῷ κομιζέειν προσταττόμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ μὴ μόνον λόγοις καὶ ὁρθοῖς δόγμασι θεολογεῖν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφέρειν, ἐπάγει: "Ἀρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἀγίῃ αὐτοῦ. Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ: εἴπατε ἐν τοῖς ἔθνεσι: ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, καὶ τὰ ἔξῃ: θυσίας μὲν λέγων τὰς λογικὰς καὶ πνευματικὰς, ἃς ὀρῶμεν διηνεκῶς ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν προσφερομένας, καὶ ἱερουργουμένας ὑπὸ τῶν ἱερέων, τοιαῦται δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ: αὐλὰς δὲ τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς τῆς Καινῆς Διαθήκης θυσίαι προσφέρονται, αἱ πνευματικαὶ λατρεῖται, αἱ δὲ ἔργων καρποφοραὶ αἱ χαριστήρια ἀναφοραὶ. "Ἄλλως δὲ οὐδὲ Ἰουδαίους ταῦτα προέταξεν, ἵνα μὴ τις τὰς νομικὰς ὑποπτεύσῃ θυσία: ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν δι' ἐτέρῃ προφήτῳ φησὶν ὁ Θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος: *Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν: ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθου μέχρι δυσμῶν μέγα τὸ δρομὰ μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὄνοματί μου καὶ θυσία καθαρὰ.* Εἰ δὲ καὶ τὸ φάναι, "Ἀρατε θυσίας, τουτέστι, Μετεωρίζατα τὸ περὶ θυσιῶν νόημα μὴ χαμαιῆλως βουθυτοῦντες, καὶ τὰ λοιπὰ σφάζοντες ζῶσα, ἀλλ' ὑψηλῶς τὰ εἰς τούτων δηλούμενα διανοοῦμενοι, τὰς πνευματικὰς καὶ ἰπουρανίους θυσίας, ὧν ὑποδείγματα καὶ σκιαῖς αἱ αἰσθητῶς προσαγόμεναι θυσίαι. Ποίας δὲ θυσίας ἀπαιτεῖ ἡ ψαλμῳδία, ὁ μακάριος Παῦλος ἐμνημονεύει λέγων: *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν, ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τῆν λογικὴν λατρίαν ὑμῶν. Καὶ εἰσπορεύεσθε, φησὶ, διὰ ποίας ἐρχόμενοι τρίβου; διὰ τῆς πίστεως ἡλονότι: αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή.*

Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, *Σαλευθήτω ἡ θάλασσα*, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *Βροτθήσει*, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, *Ἥχησει*. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διελεύσασθαι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τὰ πελάγη καὶ τὰς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νήσους, τοὺς τε ἐν ταύταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, πλήρωμα αὐτῆς ὀνομασμένους: ὃ καὶ αὐτὸ τέλος ἔτυχεν. Αὐτίκα γοῦν Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθύνει τε ὁσημέραι, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ σωτήριος διδασκαλία μέχρι τῶν τῶν Ὀκεανῶν οἰκούντων παρεκτεινομένη. *Καὶ τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρομοῦ πρὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐρχεται, ὅτι ἐρχεται κρίναι τὴν γῆν. Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ.*

Τῷ ΔΑΥΪΔ, ΟΠΟΤΕ Η Γῆ ΑΥΤΟΥ ΚΑΘΙΣΤΑΤΟ. ηϞϛ.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ

εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ἐπειδὴ ἐν τῇ τῶν ἑβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ φέρεται ἡ προγραφή, ἐροῦμεν, ὡς, πολλάκις συμφοραῖς περιπεπωκώς ὁ Δαυὶδ τότε μὲν ὅτε ὑπὸ Σαουλ ἠλαύνετο, καὶ τὰς ἐρήμους μετεδίωκε, τὰς τε παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διατριβάς· τότε δὲ ὅτε πολέμοις ἐσχόλαζε, τὸν προκειμένον, οἶμαι, ψαλμὸν κατ' ἐκεῖνον ἦσε καθ' ὃν κατέστη ἡ γῆ αὐτοῦ, ἡμοῦ καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας ἐν ἀταραξίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ καταστάσης μετὰ τὴν πάντων τῶν ἐχθρῶν ἀναίρῃσιν. Τότε οὖν ὁ προφήτης, ἐν εἰρηναίῳ καταστήματι γεγονώς, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν τῶν προκειμένων διδασκαλίαν ἀνακινεῖται. Ἐπειδὴ δὲ μήτε ἰδῆ, μήτε ψαλμὸς ἐπιγέγραπται παρ' Ἑβραίοις, εἰποῖς ἂν τὰ προκειμένα προσητέλαν εἶναι καὶ διδασκαλίαν ἀπλήν τὰ περὶ τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου παρουσίας τοῦ Σωτήρος ἡμῶν περιέχουσαν· ἥς καὶ ὁ Δανιὴλ μνημονεύων φησὶν· Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου παρῆν, καὶ μέγχι τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ οὐ μὴ ἀφαιρεθῆ. Τότε, φησὶν. ἀγαλλιάσεται πᾶσα ἡ γῆ, ἦτοι ἡ καινὴ κτίσις, καὶ πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν γῆν οἰκίσαντες ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ· ἡ καὶ οἱ μέλλοντες κληρονομήσιν τὴν ἐπουράνιον γῆν, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Τῆς γὰρ σωματικῆς οὐσίας εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλλούσης κατὰ τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους, ἀγαλλιάσεται ἡ γῆ, ἅτε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καὶ αὐτὴ καταξιοθυσμένη.

Εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· πολλαὶ δὲ, καὶ οὐ πᾶσαι, διὰ τῶν κακοδόξων· οὐ γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Νήσους γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν τὰς Ἐκκλησίας ἀποκαλεῖ· οἷον ἐν θαλάσσῃ κειμένας ταῖς ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, καὶ πικροῖς ὕδασι περιεχομένας ταῖς ἐν αὐτῷ περιττάσεται, καὶ ὡς βαγδαιστάτοις κύμασι καταπαιόμενας τοῖς διωμοῖς· πλὴν ἀδιαπτότως ἐρηρεισμένας, καὶ ἀνεχούσας ὕψου, καὶ ταῖς θλίψεσιν οὐ βαπτιζόμενας. Ἀκλόνητοι γὰρ διὰ Χριστὸν αἱ Ἐκκλησίαι, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῶν. Οὐκ οὖν εἰ δὴ βούλοιστο τις νήσους ἐνοεῖν τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντος βαδίζειται σκοποῦ. Ἐγκαινίζονται γοῦν πρὸς θεὸν νῆσοι τῷ Ἡσαΐ, αἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαι, ἄρτι καθιστάμεναι, καὶ τῆς ἀλμυρᾶς ἀπιστίας ἀνακλύπτουσαι, καὶ πῆξιν λαμβάνουσι τῷ θεῷ βάσιμον. Καλῶς τοίνυν κἀναυθα τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς πεπραγμοῖς τὸ ἐδραῖόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων, νήσους ὠνόμασεν, ἅς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγκτῆ τῆς ἀρετῆς ἐμποιῆσαι.

Νεφέλη καὶ γνόφος κύκλιον αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρῖμα κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Νεφέλη

A tentur insulae multae. Quoniam in Septuaginta Interpretum versione hic titulus affertur, dicamus, Davidem in multas delapsam calamitates cum a Saule pelleretur, deserta loca frequentaret et apud allophylos moraretur; tunc, cum scilicet a bellis vacaret, hunc psalmum, ut arbitror, cecinisse, cum jam terra ejus restituta esset, quando, sublati inimicis omnibus, et animus et regnum ejus in securitate, in pace et tranquillitate degebat. Tunc ergo propheta, pacatis rebus suis, ad hanc efferendam doctrinam a divino Spiritu movetur. Quia vero neque canticum, neque psalmus inscriptus est apud Hebraeos, dixeris haec prophetiam et doctrinam simplicem esse, quae ad secundum et gloriosum Salvatoris nostri adventum spectant, completentem: quem Daniel his verbis commemorat: *Videbam, et ecce in nubibus caeli Filius hominis aderat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum: et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient. Regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus non auferetur* 66. Tunc, inquit, exsultabit omnis terra, id est, nova creatura, et omnes Dei homines qui a saeculo terram incolunt; sive etiam qui caelestem illam terram possessuri sunt, secundum illud: *Beati nites, quoniam ipsi possidebunt terram* 67. Nam cum corporea substantia in incorruptionem, per resurrectionis legem, mutata fuerit, exsultabit terra, utpote quae regno caelorum et ipsa donanda sit.

Latentur insulae multae, multae videlicet, sed non omnes, eorum causa qui prave sentiunt: neque enim par est ut impii gaudeant. Insulas siquidem Scriptura sacra Ecclesias subinde vocat, utpote quae his in locis velut in mari jaceant, immanique aquarum fluxu, calamitatibus videlicet, circumdantur, ac persecutionibus, seu decumanis fluctibus jactentur; verum sine detrimento, utpote quae fultae et in sublime erectae sint, atque in sermionis non demergantur. Nam Christi opera Ecclesiae immobiles manent, et portae inferi non praevalent adversus eas. Si quis ergo per insulas, Ecclesias ex gentibus intelligi voluerit, a vero scopo neutiquam aberrabit. Innovantur enim erga Deum insulae apud Isaiam 66, Ecclesiae nempe ex gentibus, quae nuper constitutae sunt, atque ab illa falsa et marina incredulitate emergerunt, ac soliditatem accipiunt, ut Dei vestigia ferre possint. Pulchre item animas eorum, qui in tentationibus versantes firmitatem et immobilitatem exhibent, hic insulas vocaverit, quas undique maliciae procellae impetunt; neque tamen irrumpentes id efficere valent, ut virtutis firmitati succussionem inferant.

VERS. 2 Nubes et caligo in circuitu ejus, justitia et judicium correctio throni ejus. Nubes quidem est

66 DAN. VII, 13, 14. 67 Matth. V, 4. 68 Isa. XLI, 1.

ex splendente aere radians et tenuissima compositio; caligo autem, turbida et obscura tenebrarum offusio. Per utrumque vero divinæ naturæ invisibilitatem sermo declarat. Quemadmodum enim eum, qui nube quadam et caligine obvolvitur, conspiciere plane non licet; sic et invisibilis natura videri prorsus nequit. Significat item latentem Domini ad homines adventum, quando in servi forma natus est; ita ut nubes et caligo caro esse, quam assumpsit, intelligatur; utpote quæ deitatem operat, secundum illud: *Posuit tenebras latibulum suum: in circuitu ejus tabernaculum ejus*⁴⁷. Monet etiam ipsum esse qui in monte Sina in nube et caligine se exhibuit: ac docet, etiamsi divina natura videri nequeat, posse tamen ex operatione ejus virtutem conspici. Siquidem justitiam homines docuit; ac eos qui omnia sine delectu et discretionem peragebant, ut cum recto judicio vitam agerent, instituit. Hoc ipsius thronus ac regnum efficit; quare addit: *Justitia et judicium correctio throni ejus*. Hæc fuit, inquit, adventus illius causa, ut judicaret juste causam nostram, quam contra malignas et adversarias potestates habemus. In nos quippe regnavit Christus, ut fide justificaret eos qui in peccato erant. Judicio autem est usus plane divino, ac humanissimo: judicavit enim, non ex operibus justitiæ, sed secundum misericordiam suam magnam: nosque per aquam sanctam et mysticam salvos effecit, in qua contritus et conculcatus fuit, imo potius periit draco ille multis capitibus instructus, ac cum eo virtutes ejus malignæ. Hæc correxit Christi regnum. Id sane hinc palam est, quod nos quidem ab iis qui nos injuste in servitutem redegerant liberati simus, illi vero condemnati simus. Hæc quippe vera justitia est, ut is qui tyrannidem exercebat diabolus destruat, homines vero qui sub tyrannide degebant liberentur. Cæterum id quoque a nobis expetit, ut justitiam et judicium recte exerceamus.

Vers. 3-7. *Ignis in conspectu ejus exardescet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ: vidit et commota est terra. Montes sicut cera liquefacti sunt a facie Domini, a facie Domini omnis terræ. Annuntiauerunt cæli iustitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in idolis suis. Hic terribilia ultricis illius virtutis per ignem et fulguris splendorem, quæ in secundo Christi adventu videnda sunt subindicat; ac evangelicam illuminationem revelat, divinæ prædicationis sermones, qui per totum orbem resplendent, fulgura nuncupans. Neque enim dixerimus eum fulguris, pluvie indicis, mentionem facere; sed divini et spiritualis luminis fulgorem, fulguris nomine significat; aut fortasse fulgura Christi vocat eos, qui sacrum divinæ et evangelicæ prædicationis munus obierunt, id est apostolos et evange-*

Α μὲν ἔστιν ἐκ φωτιστοῦ ἀέρος φεγγοδόλον καὶ λεπτότατον ὕψασμα· γνόφος δὲ ἀχλωδῆς καὶ ὀμιχλώδης σκοτασμός. Δι' ἀμφοτέρων τὸ ἀθεώρητον τῆς θείας φύσεως ἀποστεμνύει ὁ λόγος. Ὅσπερ γὰρ τὴν νεφέλην τιμὴ καὶ γνόφῳ συγκαλυπτόμενον ἀδύνατον κατεῖναι, οὕτω πάμπαν ἀδύνατον θεάσασθαι τὴν ἀόρατον φύσιν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν λεληθῆσαν ἐν ἀνθρώποις τοῦ Κυρίου κάθοδον, ὅτε πέφυκεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ὡς νοεῖσθαι νεφέλην καὶ γνόφον τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, ἅτε τὴν θεότητα ὑποκρύπτουσαν, κατὰ τὸ· Ἔθετο σκότος ἀποκρυφθῆν αὐτοῦ, κύκλω αὐτοῦ ἢ σκηνῇ αὐτοῦ. Ἀναμιμνήσκει δὲ καὶ ὡς αὐτὸς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Σινᾷ ὅρει διὰ νεφέλης καὶ γνόφου τὴν οικίαν ποιησάμενος ἐπιφάνειαν, καὶ διδάσκει, ὅτι, εἰ καὶ τὴν θεῖαν φύσιν ἀδύνατον κατεῖναι, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς ἐνεργείας τὴν ταύτης ὀνομασθῆναι ἐνεστι θεωρῆσαι. Δικαιοσύνην γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευσε, καὶ τοὺς ἀδικηκρίτους ἅπαντας δρώντας μετὰ κρίσεως ἔρθης ἐδίδαξε πολιτεῦσθαι. Ταῦτα αὐτοῦ ὁ θρόνος καὶ ἡ βασιλεία κατώρθωσε· διδ' ἐπάγει· Δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατώρθωσε τὸ θρόνον αὐτοῦ. Αὕτη, φησί, γέγονε τῆς παρουσίας ἡ αἰτία, τὸ κρίναι δικαίως τὴν κρίσιν ἡμῶν, ἣν ἔγμεν δηλαδὴ πρὸς τὰς πονηρὰς καὶ ἀντικειμένους ἰννάμεις. Βεβασίλευκε γὰρ ἡμῶν ὁ Χριστός, ἵνα ἱκανώσῃ τῇ πίστει ἐν ἀμαρτίᾳ. Ἐχρήσατο δὲ καὶ θεοπροπτεῖ καὶ φιλαγάθῳ κρίματι· δεδικαίωσε γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος· σέσωκε δὲ ἡμᾶς καὶ δι' ὕδατος τοῦ ἁγίου καὶ μυστικοῦ, ἐν ᾧ συνετριβῆ καὶ πεπάτηται, μᾶλλον ἢ καὶ ἀπώλων ὁ πολυκέφαλος δράκων, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ δυνάμεις πονηραὶ. Ταῦτα ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία κατώρθωσε. Δῆλον δὲ ἀφ' ὧν ἡμεῖς μὲν τῶν καταδουλωσάντων ἀδίκως ἡλευθερώθημεν, ἐκείνοι δὲ κατεκρίθησαν. Τοῦτο γὰρ κρίσις δικαία, τὸ τὸν μὲν τυραννοῦντα διάβολον καθελείν, τοὺς δὲ τυραννομένους ἀνθρώπους ἡλευθερῶσαι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτεῖ δικαιοσύνην καὶ κρίσιν κατορθοῦν.

Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ φλοιοὶ κύκλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἐσαν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ· εἶδε καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Τὸ δρῆ ὡσεὶ κηρὸς ἐτάκησαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ἀπὸ προσώπου Κυρίου πάσης τῆς γῆς. Ἀθήτησαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ εἶδον πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Αἰσχυρήτησαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς ἡλιωτοῖς, οἱ ἐγκυανόμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Ἐν τοῖς τοῖς τὰ φοβερά τῆς ἀναποδοκίχης δυνάμεως ὑπέδεικνυσαι, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς διατυούσης ἀστραπῆς ἐν τῇ δευτέρῃ Χριστοῦ παρουσίᾳ· ἐκκαλύπτει δὲ καὶ τὴν εὐαγγελικὴν φωταγωγίαν, ἀστραπὰς λέγων τοὺς τοῦ θεοῦ κηρύγματος λόγους, οἱ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπουσιν. Οὐ γὰρ δήπου φαμέν, ὅτι τῆς ἐξ ὑετοῦς γεγεννημένης ἀστραπῆς ἐποιοῖτο μνημῆν, ἀλλὰ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ νοητοῦ φωτὸς ἀνάλαμπην τῆς ἀστραπῆς κατασημαίνει ὀνόματι· ἡ ἀστραπὰς ὀνομα-

⁴⁷ Psal. xvii, 12.

ζων Χριστοῦ, τοὺς τὸ θεῖον καὶ εὐαγγελικὸν ἱερουργούσας κήρυγμα, τουτέστιν ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς, οἱ φωτὸς δίκην τὴν οὐκουμένην κατέλαμψαν οἷς καὶ αὐτὸς ἔφη Χριστός· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἀληθινὸν αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὕψος καταφωτίζων ἅπασαν κτίσιν λογικῆν. Ἐπειδὴ δὲ γεγονάσι μέτοχοι τοῦ παρ' αὐτοῦ φωτὸς καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ ἄνθρωπος ἀνήρθωσαν ἀπ' αὐτοῦ, χρηματίζουσι φῶς τοῦ κόσμου. Οὗτοι τοίνυν καθάπερ ἀστραπαὶ γεγῶνασι· τῇ ὑπ' οὐρανὸν διατρέχοντες πανταχοῦ, καὶ τὸ θεῖον καὶ νοητὸν ταῖς τῶν μυσταγωγουμένων καρδίαις εἰσπέμπονται φῶς. Καὶ πῦρ δὲ φησὶν ὁ ψάλλων, ὁ πάντως τοῦτο τὸ αἰσθητὸν, οὔτε μὴν τὴν ὀρωμένην φλόγα, ἀλλὰ θεῖαν τινὰ δύναμιν ἄμαχον καὶ δυσάντητον καὶ δυσδιάφυκτον, πυρὸς δίκην κατεσθίουσαν τοὺς ἔχθραίνοντας αὐτῷ. Οὗτοι δὲ ἦσαν καὶ πρό γε τῶν ἄλλων οἱ ἀλιτῆριοι δαίμονες καὶ ὁ τῆς ἀγέλης αὐτῶν ἐπιστάτης· τοῦτον κατέφλεξεν ὁ Σωτὴρ τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως ἐξελεῖσθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπ' αὐτῷ γενομένους, εἰ μὴ καθάπερ τι πῦρ ἐπαφῆκεν αὐτῷ τὴν δαπανώσαν τε καὶ ἀφανίζουσαν αὐτὸν ὀργήν. Οὕτως ἐξείλετο τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γενομένους, σέσωκε τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἐβρόύσατο τοὺς πεπλανημένους, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκάλεσε φῶς. Τάχα δὲ πυρὸς καὶ ἀστραπῆς ἐμνημόνευσεν ὁ Δαυὶδ, ἦγον φλογὸς καὶ φωτὸς· ἐπειδὴ διπλῆ τοῦ πυρὸς ἡ ἐνέργεια· οὐ γὰρ μόνον τὸ καίειν, ἀλλὰ καὶ τὸ φωτίζειν ἔχει· καὶ τὸ μὲν φῶς τοῖς δικαίοις ἀποχαρίζεται, ἡ δὲ καύσις τοῖς παρανόμοις ἀφώριστα. Ταῦτα καὶ τῆς δευτέρας ἐπιφανείας τὰ θεοπίσιμα· ταῦτα καὶ Δαυὶδ ἐθέατο· Ποταμὸς, γὰρ φησι, πυρὸς ἔλλαξε ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ ὁ Κύριος εἶπεν, ὡς ἡ παρουσία αὐτοῦ ἔσται ὡς ἡ ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν φθάνουσα ἄστραπῆ. Τὸ μὲν πῦρ αὐτοῦ προπορεύσεται ἕνεκα τῶν ἔχθρων αὐτοῦ· τῶν δὲ εὐσεβῶν καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν χάριν ἀστραπαὶ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φωτὸς ἐκπεμπόμεναι ἀντὶ ἡλίου καταλάμψουσι τὴν οἰκουμένην. Εἰ γὰρ τότε ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ τῆριον διδασκαλίαν· πῶθεν ἄλλοθεν φωτισθήσεται ὁ ριός φῶς αἰώνιον.

Προσκυρήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ· ἤκουσε καὶ εὐφράνθη ἡ Σιών, καὶ ἠγαλλιάσαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἕνεκεν τῶν κριμάτων σου, Κύριε. Σιών μὲν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ ὑπάρχειν ἰστέον, θυγατέρας δὲ τῆς Ἰουδαίας τὰς ἀποστολικὰς ψυχὰς ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διελευσάσας· αἱ δὲ καὶ ἐμπέπλανται εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως, μανθάνουσαι περὶ τῶν κριμάτων τοῦ Κυρίου, τῶν τε τοῖς εἰδωλολάτραις ἀποκειμένων τιμωρῶν, καὶ τῶν τοῖς ἔθνεσι τετηρημένων ἐπαγγελιῶν. Εἰκότως δὲ χαίρουσιν ἅτε αὐτῷ ἀνασείμαναι, καὶ ἐλπίζουσαι τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας καταξιωθήσασθαι. Ὅτι σὺ εἰ Κύριος ὁ Ὑψίστος ἐπὶ πᾶσιν τὴν γῆν, σφόδρα ὑπερψύωθες ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς. Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, μισθεῖτε ποτηρόν· φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν δούλων αὐτοῦ, ἐκ χειρὸς ἀμαρ-

listas, qui instar luminis orbem terrarum illustrarunt : quibus etiam Christus dixit, *Vos estis lux mundi* ⁸⁸. Nam vera lux est ipse Filius, qui omnem creaturam rationabilem illuminat. Quia vero lucis illius participes fuerunt secundum illud, *Carbones succensi sunt ab eo* ⁸⁹, ideo lux sunt hujus mundi. Hi itaque veluti fulgura facti sunt, totam ubique terram percurrentes, ac divinam spiritualemque lucem initiatorum cordibus immittunt. Ignem porro Psalmista dicit, non hunc sensibilem, neque flammam illam quæ sub aspectum cadit; sed divinam quamdam virtutem inexpugnabilem, cui non obsisti, quæ non effugi potest, quæ igitur instar hostes suos devorat. Hi autem erant, præ aliis perniciosi dæmones, et gregis eorum præfectus, quem Sælvalor cum aliis combussit. Neque alias poterant qui in terra illi subjecti erant liberari, nisi ceu ignem quempiam consumptricem ad perniciem et destructionem, iram suam immisisset in illum. Sic ille liberavit eos qui subditi fuerant, captivos eripuit, errantes reduxit, et in veritatis lucem evocavit. Fortasse vero ignis et fulguris meminit David, videlicet flammæ et lucis; quia duplex igni efficacia inest: non enim urendi solum, sed etiam illuminandi vim habet; ac lucem quidem iustis impertit, combustio autem iniquis reservatur. Hæc sunt secundi adventus vaticinia: hæc Daniel vidit, nam ait, *Fluvius igneus trahebat in conspectu ejus* ⁹⁰; et Dominus dicit, adventum suum, ut fulgur ab oriente ad occidentem pertingens, futurum esse ⁹¹. Ignis quidem ejus præcedet inimicorum causa; amicorum vero ac religiosorum hominum gratia, fulgura a luce ejus emissa loco solis orbem illustrabunt. Si enim tunc *sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo* ⁹², secundum Sælvaloris doctrinam; unde alias mundus illuminabitur, nisi ex ipso? quandoquidem est ipse Dominus lux æterna.

ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὴν σκότισμος εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ· Ἐπειδήπεο ἐστὶν αὐτὸς ὁ Κύριος

VERS. 8-12. *Adorate eum omnes angeli ejus: audivit et lætata est Sion, et exsultaverunt filie Judææ propter judicia tua, Domine.* Sion quidem Ecclesiam Christi esse sciendum est; filias vero Judææ, apostolicas animas ex Judæorum gente oriundas: quæ sane impletæ sunt gaudio et exsultatione; cum de judiciis Domini audierunt, deque suppliciis, quæ idolorum cultoribus reposita sunt, necnon de promissis, quæ gentibus reservantur. Et merito quidem gaudent, utpole ipsi addictæ, ac sperantes se glorioso ejus adventu dignandos esse. *Quoniam tu es Dominus altissimus super omnem terram, nimis exaltatus es super omnes deos. Qui diligitis Dominum, odite malum: custodit Dominus animas sanctorum suorum, de manu peccatorum liberabit eos.* Si malum, inquit, aversati, sancti efficiamini; tunc

⁸⁸ Matth. vi, 14. ⁸⁹ Psal. cxvii, 9. ⁹⁰ Dan. vii, 10. ⁹¹ Matth. xxiv, 27. ⁹² ibid. 29.

vobis continget Dei præsidio muniri, atque a manu diaboli liberari : is enim proprie peccator dicitur. Modus itaque dilectionis erga Dominum est odisse mala ; merces autem illius est, ipsum in vitæ præsidium obtinere, atque insurgentibus inimicis superiorem evadere. Viden' quanta pro Dei dilectione accipimus? Sancti vero efficimur, cum ipsi addicti sumus, atque Deum custodem magni illius prædii, animæ scilicet nostræ, nanciscimur; ita ut non ultra sub manu et potestate inimici maneamus, nam *Lux orta est justo, et rectis corde lætitia. Lætiamini, justi, in Domino, et confitemini memorie sanctificationis ejus.*
εὐφροσύνη. Εὐφράθητε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐξομολογήσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγνωστῆς αὐτοῦ.

PSALMUS IPSI DAVID XC VII.

VERS. 1. *Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit.* Hic item psalmus eidem sententiæ insistit: nam utrumque Salvatoris adventum vaticinatur, sed multo magis de secundo edisserit. Jure autem canticum novum Deo offerre præcipit, quia pristinarum rerum mutationem prædicat, prænuntiatque novum vitæ institutum. Etenim ea quæ a Deo universorum pro salute nostra peracta sunt, supernaturalia sane sunt ac stupenda. Servator quippe noster mundo adveniens, ac Dei gratia pro omnibus mortem degustans, ut tolleret peccatum mundi, ut ex sequentibus versiculis demonstrabitur, magnis et arcanis nos dignatus est mysteriis. *Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus.* Salvatorem esse dexteram et brachium Dei, jam pluribus ex dexteræ et brachii significatione demonstratum est. Dextera itaque Dei eos, qui ad beatitudinem erecti sunt, salvos ipsi custodit. Non enim omnis qui salvus est, Domino Deo servatur; sed solus et omnis ille qui secundum rectam rationem a malis et morbis liberatur, et veritatis cognitionem cum pietate assecutus est. Nam qui ex morbis et vulneribus servatur, non penitus Deo salvus est, maxime vero cum ignorat se a Deo incolumitate donatum. Sanctum porro Dei brachium est, non participatione sanctitatis; sed quia Spiritus sancti brachium est. Et fortasse dextera quidem, Dei vis operandi, quæ non alia quam Deus Verbum est, vocatur; quia dextere, id est, sancte, sapienter, inculpatè, laudabiliter omnia efficit; brachium vero ob fortitudinem ac robur præstantissimum.

VERS. 2, 3. *Notum fecit Dominus Salutare suum, in conspectu gentium revelavit justitiam suam. Recordatus est misericordiam suam Jacob, et veritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terræ Salutare Dei nostri.* Olim Abrahamo pollicitus, in semine ipsius benedicendas esse omnes gentes, verborum veritatem per rerum eventum confirmavit: et misericordiam, quam se exhibiturum esse cum juramento promisit, ad rem deductam esse demonstravit. Hæc porro multum affinia videntur vaticiniis Isaiaæ, per quem Pater Unigenito suo ait: *Dedit te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis*

αὐτῶν ῥύσται αὐτοῦς. Εἰ ἀποστραφέντες, φησι, τὸ πονηρὸν ὅσοι γένησθε, τότε δὴ συμβήσεται ὑμῖν καὶ τῆς φυλακῆς τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου ῥυσθῆναι χειρὸς· οὗτος γὰρ ὁ κυριῶς ἀμαρτωλός. Ὁ μὲν οὖν τρόπος τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης τὸ μισεῖν πονηρὰ· μισθὸς δὲ τούτου τὸ ἔχειν αὐτὸν φυλακὴν τῆς ζωῆς, καὶ κρείττω τῶν ἐπανισταμένων δυσμενῶν γίνεσθαι. Εἶδες ἡλίκα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἀπολάβομεν; Γινόμεθα δὲ ὅσοι ἀνακειμένοι αὐτῷ, καὶ φύλακα τὸν Θεὸν τοῦ μεγίστου κτήματος τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἔχομεν· ὥστε μὴ ὑπὸ τὴν χεῖρα καὶ τὴν ἐξουσίαν γενέσθαι τοῦ ἐχθροῦ· Φῶς γὰρ ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ

B ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ ΙΖ΄.

Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν, ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν. Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν ἑκατέραν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν προθεσπίζει, ἀλλὰ τὰ πλεονα περὶ τῆς δευτέρας διεξείσιν. Εἰκότως δὲ ᾄσμα καινὸν κελεύει προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ· ἐπειδὴ τῶν προτέρων πραγμάτων κηρύττει μεταβολὴν, καὶ καινὴν πολιτείαν προαγορεύει. Ὑπερφυδὴ γὰρ καὶ παράδοξα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων γενόμενα ἐπισητηρίᾳ ἡμετέροφ. Ὁ γὰρ Σωτῆρ, ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ καὶ χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γενοσάμενος θανάτου ἐπὶ τῷ ἔρει τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς διὰ τῶν ἐπιμένων δηλωθήσεται στίχων, τῶν μεγάλων καὶ ἀπρόβητων ἡμᾶς κατηξίωσε μυστηρίων. *Ἔσωσε αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ.* Δεξιὰ καὶ βραχίον Θεοῦ διὰ πλειόνων ἀποδεδείχται ὁ Σωτῆρ εἶναι κατὰ τοῦ τῆς δεξιᾶς καὶ τοῦ βραχίονος κειμένου. Σώζει οὖν αὐτῷ τῷ Θεῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ τοὺς εἰς μακαριότητα ἠρμένους. Οὐ γὰρ πᾶς σωζόμενος Κυρίῳ τῷ Θεῷ σώζεται· ἀλλὰ μόνος καὶ πᾶς ὁ κακῶν καὶ παθῶν κατὰ τὸν ὄρθον λόγον ἀπαλλαττόμενος, καὶ τῆς ἀληθείας γῶσιν μετ' εὐσεβείας ἀνειληφώς. Ὁ γὰρ ἐκ νόσων καὶ τραυμάτων σωθεὶς οὐ πάντως Θεῷ σώζεται, μάλιστα ὅτε οὐκ ἐπίσταται ἐκ Θεοῦ τὴν ὑγίειαν αὐτῷ δεδόσθαι. Ἅγιος δὲ ὁ βραχίον τοῦ Θεοῦ ἐστίν, οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγιότητος τυγχάνων, ἀλλ' ἀγίῳ Πνεύματος ὄν βραχίον. Καὶ τάχα δεξιὰ μὲν ἡ ἐνεργητικὴ τοῦ Θεοῦ δύναμις, οὐκ ἄλλη τοῦ Θεοῦ λόγῳ τυγχάνουσα, καλεῖται, διὰ τὸ δεξιῶς, τούτεστιν ἀγιῶς, σοφῶς, ἀμέμπτως, ἐπαινετῶς πάντα ποιεῖν· βραχίον δὲ διὰ τὸ ἰσχυρὸν καὶ ὑπερβάλλον τῇ κραταίωτητι.

Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ Σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἔθνων ἀπεκαλύψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἐμνήσθη τοῦ ἔλεος αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ Ὀλιφ Ἰσραήλ. Εἶδονσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Πάλαι τὸν Ἀβραὰμ ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐπαγγελάμενος, τὴν τῶν λόγων ἀληθειαν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως ἐπιστώσατο· καὶ ὁ δι' ὄρκου ἐπηγγεῖλατο παρέξειν ἔλεος, τοῦτο ἔδειξεν εἰς ἔργον ἐκθάν. Κομιθὴ δὲ ταῦτα εἶκε τοῖς Ἰσραηλῶσι βασισμασι, δι' οὗ ὁ Πατὴρ ἔφη πρὸς τὸν Μωϋσῆν· *Ἔδωκά σε εἰς θιασθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων, τοῦ*

είναι σε εἰς σωτηρίαν ὡς ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ἄ γὰρ τοῖς θαυμασίοις πατριάρχαις καὶ τῷ Δαυὶδ ὑπέσχετο ὁ τῶν ἔθλων Θεὸς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν κατὰ σάρκα τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ σωτηρίαν δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξειν, διαθήκην ἐκάλεσε τὴν πρὸς τοὺς πατέρας γενομένην ἐπαγγελίαν. Γένος δὲ αὐτοῦ τὸν Ἰσραὴλ κέκληκεν· Ἐπειδὴ ἐξ Ἰουδαίων κατὰ σάρκα Χριστός. Δέδωκά σε τοίνυν εἰς διαθήκην γένους, τουτέστιν, ὥστε πληρῶσαι τὰς πρὸς Ἰουδαίους γεγεννημένας συνθήκας· ἀλλ' εἰς φῶς οὐκ ἔτι Ἰουδαίων, ἀλλ' ἔθνῶν· οὗτοι γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῆς σωτηρίας μετέλαχον· ἐκείνοι δὲ τὸν ζῆλον τῆς ἀπιστίας ἠγάπησαν. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἔφη Δαυὶδ· Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, ἦγουν τῷ Ἰσραὴλ, τουτέστι τὰς πρὸς ἐκείνους γεγεννημένας ἐπαγγελίας ἐπλήρωσε, καὶ εἰς ἔργον ἤγαγε· διὸ εἰδοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Κηρυχθέντος γὰρ τοῦ Ἐυαγγελίου ἐν πάσῃ τῇ ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κατὰ τὴν Χριστοῦ χρησιμότητα, εἶδον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς Χριστὸν, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ.

Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ, ἤσατε, καὶ ἀγαλλιῶσθε καὶ ψάλατε. Ψάλατε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν κιθάρᾳ καὶ φωνῇ ψαλμοῦ, ἐν σάλπιγγιν ἐλαταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος κερατίνης. Ἀλαλάξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς. Κατὰ μὲν τὸ ῥητὸν, συνάψατε, φησὶ, τοῖς ὕμνοις καὶ ὄργανοις ψαλμικῶν· κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, κιθάρα ἢ πρακτικὴ· φωνὴ δὲ ψαλμοῦ ἢ θεωρία. Δοξάσατε ἰὺν, φησὶ, τὸν Κύριον διὰ πράξεως καὶ θεωρίας, καὶ πρὸς τὸν ψαλμὸν τὸν διὰ τοῦ ὄργανου πληροῦμένον, ἦγουν τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετὴν, καὶ φωνὴ τις ἀδέτω ἢ περὶ τῶν πρακτικῶν θεωρία· κιθάραν γὰρ τὴν τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν λέγει. Καὶ τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἔστιν ἰδεῖν διηλεκτικῶς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πληροῦμένον· τῇ γὰρ πνευματικῇ κιθάρᾳ τὴν θέλαν ἀνακρουόμεθα μελωδίαν. Παιούμεν δὲ καὶ ἡμεῖς λογικὰς κιθάρας τὰ ἡμέτερα στόματα, καὶ χρώμεθα ἀντὶ μὲν καρδῶν τοῖς ὁδοῦσιν, ἀντὶ δὲ χαλκοῦ τοῖς χεῖλεσι· πληκτροῦ δὲ παντὸς ἡ γλώσσα ὀξύτερον κινουμένη, τὴν ἐναρμόνιον ἀποτελεῖ τῶν χροισμάτων ἡχὴν· κινεῖ δὲ τὴν γλῶτταν ὁ νοῦς, οἷόν τις μουσικὸς μετ' ἐπιταῆμης ποιούμενος τὴν ταύτης μετάβασιν. Αὕτη τῷ Θεῷ ἡ κιθάρα τῆς ἀψύχου θυμωρεστέρα. Καὶ μάρτυς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου βοῶν· Ἀπόστησον ἀπ' ἡμῶν ἡχοὺς ὠθῶν σου, καὶ φωνῆς ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. Ἐν σάλπιγγιν ἐλαταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος κερατίνης. Ἐλαταὶ λέγονται σάλπιγγες οἱ λόγοι τῶν ἀποστόλων τοῦ Σωτήρος ἡμῶν διὰ τὸ βεβασιωμένον καὶ πετυρωμένον τῆς πίστεως αὐτῶν· κερατίναι δὲ διὰ τὸ πρακτικόν. Βοῶν γὰρ αἱ κερατίναι σάλπιγγες· βοῶς δὲ ἐργατικὸν ζῶον. Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων δὲ φησὶν ὁ Παῦλος· Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Κυρίῳ; ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει. Φωναὶ τοιγαροῦν τῶν ἱερῶν τοῦ Σωτήρος ἀποστόλων ἐλαταὶ ὁμοῦ καὶ κερατίναι σάλπιγγες ἐτύχανον. Κι-

in salutem usque ad ultimum terræ⁹³. Quia enim admirandis illis patriarchis et Davidi universorum Deus promiserat, se ex semine eorum Christum secundum carnem excitaturum, ac per illum salutem omnibus hominibus daturum esse; hujusmodi pollicitationem patribus datam, testamentum vocavit. Ipsius autem genus Israel vocavit; quia Christum secundum carnem ex Judæis est. Dedi te igitur in testamentum generis; id est, ut pacta cum Judæis inita impleantur; sed in lucem dedi te, non ultra Judæis, sed gentibus, per fidem enim hæ salutem nactæ sunt: illi vero infidelitatis caliginem dilexerunt. Id ait hoc loco David: *Recordatus est misericordiae suæ Jacob*, scilicet Israeli, id est, datas ipsis promissiones implevit, et ad rem deduxit: quare viderunt omnes termini terræ *Salutare Dei nostri*. Evangelio enim in omni terra, secundum Christi vaticinium, et in universo terrarum orbe in testimonium omnibus gentibus prædicato, viderunt omnes fines terræ Christum, *Salutare Dei*.

VERS. 4-6. *Jubilate Deo, omnis terra, cantate et exultate et psallite. Psallite Domino in cithara, in cithara et voce psalmi, in tubis ductilibus, et voce tubæ cornæ. Jubilate in conspectu regis Domini, et cætera.* Ad verbum quidem, hymnis, ait, adjungite et instrumenta psalmica. Secundum anagogicum autem interpretandi modum, cithara est practica; vox vero psalmi, theoria. Domino itaque, ait, praxi et theoria laudem dicite: et præter psalmum instrumento pulsatum, videlicet præter corporis actiones cum virtute editas, vox item canat, id est, agendarum rerum theoria (sive speculatio) addatur: citharam quippe vocat, corporis cum anima concentum. Hanc porro legem videre liceat assidue in ecclesiis impleri: nam spirituali cithara divinam pulsamus melodiam. Imo etiam ora nostra citharas rationales efficiamus; et pro chordis, dentibus utimur; pro ære, labiis: quovis autem plestro celerius agitata lingua, concinnum edit pulsationum sonum: mens autem linguam movet, ceu peritus quidam musicus scite ejus mutationem efficiens. Hæc cithara Deo gratior est, quam illa animi expers. Cujus rei testis ipse est per prophetam hæc clamans: *Averte a vobis sonum canticorum tuorum, et vocem instrumentorum tuorum non audiam*⁹⁴. *In tubis ductilibus, et voce tubæ cornæ.* Tubæ ductiles dicuntur sermones apostolorum Servatoris nostri, ob probatam et igne examinatam eorum fidem; cornæ vero propter actiones. Bœ enim sunt tubæ cornæ: est autem bœ animal laboriosum. De apostolis vero ait Paulus: *Nunquid de bobus cura est Domini*⁹⁵? vel propter nos omnino hoc dicit. Voces itaque sacrorum Salvatoris apostolorum, ductiles simul et cornæ tubæ erant. Alio autem modo, citharam ne cuncteris

⁹³ Isa. XLIX, 6. ⁹⁴ Aplos v, 23. ⁹⁵ I Cor. IX, 9.

dicere universum Christi populum, ex diversis animabus, tanquam ex pluribus chordis, concinnatum, atque unicam orationem et gratiarum actionem Deo offerentem.

PSALMUS IPSI DAVID. XCVIII.

VERS. 1, 2. *Dominus regnavit, irascantur populi, qui sedet super cherubim, moveatur terra. Hic psalmus apud Hebræos titulo caret: estque unus ex iis qui Christi regnum annuntiant. Cum enim nemo irasci se dicat quod Deus universorum in omnes regnum obtineat; de Christi tamen regno ait præsens sermo populos irasci, videlicet populos ex circumcissione et ex gentibus, qui in ipsum non credunt. Quis sit autem Dominus, mox declarat dicens: Qui sedet super cherubim. Mordet enim infideles, ipsisque dolet gentium pro salute studium: siquidem propheticas de regno ejus voces non intellexerunt. Moveatur terra. Dæmones enim, qui olim plurimum valebant, infirmati sunt; ita ut omnes eorum virtutes commotæ sint, et operationes cessaverint. Homines quoque terram incolentes, resipiscentes, paterni erroris perniciem agnoverunt, Deum Verbum sibi Dominum ascribentes. Imo vero qui in eum increduli fuerunt, vehementer commoti sunt, vi doctrinæ ejus concussi atque percussi. Illud autem, qui sedet, quasi homines alloquens ait. Natura quippe incorporea incomprehensa et incircumscripita est. Dominus in Sion magnus, et excelsus super omnes populos. Sion significat speculam; sic autem appellare divina Scriptura solet omne religiosum institutum, atque hoc modo indicantur illi qui cœlestia speculantur, qualis erat Apostolus qui ait: Non speculantibus nobis terrena, sed cœlestia⁹⁶. Apud illos enim magnus est Dominus.*

VERS. 3. *Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est. Nunc quidem irascuntur populi adversus regnum Salvatoris nostri: erit porro tempus quo ipsi quoque nomini magno ejus confitebuntur, quando omne genu flectetur cœlestium, atque terrestrium, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus in gloria Patris⁹⁷. — VERS. 4. Et honor regis judicium diligit. Honor et virtus regis cum judicio, aliis quidem nomen ejus terribile, aliis vero sanctum merito efficit. Si enim qui legem ejus transgrediuntur, per ipsam transgressionem illum inhonorant; qui divinam legem exsequuntur, vice versa, per ejus executionem regem ipsum qui legem dedit honore afficiunt, judicium ejus diligentes: scientes justum esse judicium ejus, ac se divina præmia consecuturos esse, quia secundum voluntatem ejus ple et justo egerunt.*

VERS. 5. *Tu parasti directiones, judicium et justitiam in Jacob tu fecisti. Exaltate Dominum Deum nostrum, etc. Nemo, inquit, existimet hic allum*

θάραν δὲ ἄλλως μὴ ἔκνει λέγειν τὸν σύμπαντα τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἐκ διαφόρων ψυχῶν ὡς ἐκ πλειόνων χορδῶν ἡρμωσμένον, μίαν τε εὐχὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ ἀναπέμποντα.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. 98.

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί, ὁ καθήμενος ἐπὶ χειροῦ, σαλευθήτω ἡ γῆ. Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ὁ ψαλμὸς· εἰς δὲ καὶ αὐτὸς τυγχάνει τῶν εὐαγγελιζομένων τῆν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. Ἐπεὶ μὲν γὰρ τῷ βασιλεύειν ἀπάντων τῶν ὄλων Θεόν, οὐδένα ἂν τις ὀργιζέσθαι φαίη, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ φησὶν ὁ παρῶν λόγος ὀργιζέσθαι λαούς· φησὶ δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων ἀπιστοῦντας αὐτῷ. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος διασαφεὶ λέγων ἐξῆς· Ὁ καθήμενος ὑπὲρ χειροῦ. Δάκνει γὰρ τοὺς ἀπίστους καὶ λυπεῖ ὁ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἔθνων ζῆλος· οὐ γὰρ συνῆκαν τὰς περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ προφητικὰς φωνάς· Σαλευθήτω ἡ γῆ. Οἱ τε γὰρ πάλα πολλά δυνάμενοι θαύματα ἐξηθέλησαν, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις σαλευθῆναι, καὶ παυθῆναι τὰς ἐνεργείας· οἱ τε τῆν γῆν οἰκοῦντες ἄνθρωποι, μεταβαλόντες, τῆς πατρῴας κλιτύος τὴν ἐλεθρον ἐπέγνωσαν, τὸν Θεὸν Λόγον αὐτῶν Κύριον ἐπιγραφάμενοι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπιστοῦντες αὐτῷ, μεγάλως ἐσαλευθήσαν, κινούμενοι καὶ καταπληττόμενοι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὴν ὕψωσιν. Τὸ δὲ, καθήμενος, ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαίτητος εἶρηκεν. Ἡ γὰρ ἀσώματος φύσις ἀπεριληπτος καὶ ἀπεριγραφὸς. Κύριος ἐν Σιών μέγας, καὶ ὑψιλός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. Σιών ἐρμηνεύεται σκοπετήριον· οὕτω δὲ ὀνομάζειν ἔθος τὴν θείαν Γραφὴν πᾶν τὸ θεοσεδῆς πολίτευμα, τῶν τὰ ἐπουράνια σκοποῦντων τοῦτον δηλουμένων τὸν τρόπον ὁποῖος ἦν λέγων ὁ Ἀπόστολος· Σκοποῦντων ἡμῶν οὐ τὰ ἐπίγεια, ἀλλὰ τὰ ἐπουράνια. Παρὰ τοῦτοις οὖν μέγας ἐστὶν ὁ Κύριος.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματι σου τῷ μεγάλῳ, ὅτι φοβερὸν καὶ ἅγιόν ἐστι. Νῦν μὲν ὀργίζονται λαοὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βασιλείᾳ· ἔσται δὲ τις καιρὸς ἐν ᾧ καὶ αὐτοὶ ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τῷ μεγάλῳ, Ὅτε πᾶν γόνυ κηρύξει ἐπουρανίῳ, καὶ ἐπιγείῳ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, διὲ Κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν Πατρός. Καὶ τιμὴ βυσσιλέως κρίσιν ἀγαπᾷ. Ἡ τοῦ βασιλέως τιμὴ τε καὶ ἀρετὴ εἰκότως μετὰ κρίσεως τοῖς μὲν ἐπίφοβον ποιεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῖς δὲ ἁγίον. Εἰ γὰρ οἱ παραβαίνοντες αὐτοῦ τὸν νόμον, δι' αὐτοῦ τοῦ παραβαίνειν ἀτιμάζουσιν αὐτόν· οἱ κατορθοῦντες τὸν θεῖον νόμον δι' αὐτοῦ τοῦ ἐνεργεῖν κατὰ ταῦτόν τιμῶσι τὸν νομοθετήσαντα αὐτὸν βασιλέα, ἀγαπῶντες τὴν παρ' αὐτοῦ κρίσιν, ἐπιστάμενοι δίκαιον τὸ κρίμα αὐτοῦ, καὶ ἐτι τεύζονται θεῖον ἀμοιβῶν, κατὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ, εὐσεβῶς καὶ δικαίως πολιτευσάμενοι.

Σὺ ἠτοίμασας εὐθύτητας, κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Μηδεὶς φησὶ, νομίζω

⁹⁶ II Cor. iv, 18. ⁹⁷ Philipp. ii, 10, 11.

ἕτερον εἶναι τὸν ἐνταῦθα δοξολογούμενον Κύριον τοῦ Θεοῦ τοῦ νομοθετήσαντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Σὺ γάρ, φησὶ, Κύριε, οὐ τὴν βασιλείαν θεσπίζομεν, αὐτὸς ὢν τυγχάνεις, ὁ καὶ τῷ ἐκ περιτομῆς λαῷ κρίσιν καὶ δικαιοσύνην διαταξάμενος κατὰ τὴν θεοείσαν αὐτοῖς νομοθεσίαν, δικαιώματα καὶ κρίματα περιέχουσαν. Σὺ δὲ αὐτὸς καὶ εὐθύτητας ἡτοίμασας κατὰ τὸν τῆς ἀναποδόσεως καιρὸν ἀποδοθησαμένας τοῖς φυλάττουσι τὴν κρίσιν καὶ τὴν δικαιοσύνην. *Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπισκοποῦμένοις τὸ δρομα αὐτοῦ. Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν, ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. Ἐφύλασσον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὰ προστάγματα ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Τὸ, Εἰ ἐπιστεύσατε Μωϋσῆ, ἐπιστεύσατε ἂν ἔμοι· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνος ἔγραψε, τῆς οὖν αὐτῆς ἔχεται διαβολίας καὶ τὰ προκείμενα. Τοῦτον γὰρ τὸν Κύριον, καὶ οὐχ ἕτερον, φησὶ, τὸν ἐν τῷ παρόντι θεολογούμενον, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, καὶ εἰ τις ἕτερος, εἴτε προφητῶν, εἴτε ἱερῶν, ἐπεκαλοῦντο. Καὶ οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Ἀδός, καὶ νῦν ἐπὶ πάντας τοὺς λαοὺς ὑψηλὸς ὑπάρχων, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δοξαζόμενος, ὁ κάκεινων εἰσακούων καὶ λαλῶν αὐτοῖς ἐν στύλῳ νεφέλης. Οὐκ ἄλλως δὲ τῆς τοσαύτης ἀξίας ἔτυχον οἱ δηλωθέντες, εἰ μὴ ὅτι ἐφύλαττον τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὸ πρόσταγμα ὃ ἔδωκεν αὐτοῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἡμῖν διὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ αὐτὸς προστάγματα καὶ ἐντολάς, καὶ μαρτύρια ἔδωκεν, ἅπερ εἰ φυλάττοιμεν, τῶν ἰσῶν καὶ αὐτοὶ καταξίωθώμεθα.*

Κύριε Θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες αὐτῶν, σὺ εὐλόγηστος ἐρίνου αὐτοῖς, καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. Σὺ, φησὶν, ὁ ἡμέτερος Κύριος καὶ Θεὸς, ὁ τῶν ἔθνων βασιλεὺς, ὁ ὑψὲς ἡμῶν κηρυττόμενος, αὐτὸς ἦσθα ὁ καὶ τῶν ἀμφι Μωϋσέα καὶ Ἀαρὼν ὑπακούων, καὶ τῆς τοσαύτης ἐκείνοις μεταδιδούς παρβήσιας, ἰλεουμένοις σε ὑπὲρ τοῦ παροργίζοντος λαοῦ, καὶ πολλῆς αὐτοῖς ἀξιών εὐμενείας. Εἰ γὰρ καὶ τισὶν ἀσθενεῖαις περιέπιπτον ὡς ἄνθρωποι, ὡς Μωϋσῆς ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ ὕδατος, καὶ Ἀαρὼν ἐπὶ τῇ μοσχοποιίᾳ, σὺ, ὡς παγαγάθου πατρὸς πανάγαθος υἱός, ἴλεως αὐτοῖς ἐρίνου, συγγνώμην νέμων τῇ θνητῇ ἀσθενείᾳ. Καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. Εἰ καὶ ἔδοξάν τι, φησὶν, ἁμαρτάνειν ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπαίθευες αὐτοῖς ἐν οἷς παιδείας ἐδέοντο. Ἠλέγητο γὰρ ἐπὶ τοῦ μόσχου ἁμαρτήσας Ἀαρὼν, καὶ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἀντιλογίας.

Ἦψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Μηδὲν ταπεινὸν, φησὶ, καὶ ἀνθρώπινον περὶ τοῦ Κυρίου φρονεῖτε· ἀλλ' ὑψοῦτε αὐτὸν ὑψηλὰ περὶ αὐτοῦ δοξάζοντες, καὶ τὸ προσῆκον αὐτῷ προσενέγκατε σέβας. Ὅρος δὲ ἅγιον πάλαι μὲν τὸ Σιών ἐκαλεῖτο, νῦν δὲ τῆς Θεογκωσίας τὸ ὕψος· οὕτω γὰρ καὶ Ἠσαίας καὶ Μιχαίας ἐθέσπισαν· Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου·

dominum gloria celebrari, quam Deum qui legem dedit in deserto. Tu enim, inquit, Domine, cujus regnum vaticinamur, idem ipse es qui populo ex circumcissione iudicium et iustitiam præcepisti, secundum statutam ipsis legem, justificationes et iudicia complectentem. Tu autem ipse parasti directiones, retributionis tempore iis reddendas qui iudicium et iustitiam custodierint. — VERS. 6, 7. Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus. Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos, custodiebant testimonia ejus, et præcepta quæ dedit illis. Illud, Si crederetis Moysi, crederetis utique mihi, de me enim ille scripsit¹⁰, ejusdem sententiæ est atque illa quæ jam tractamus. Nam eundem, inquit, et non alium Dominum, qui jam Deus prædicatur, Moyses, Aaron et Samuel, ac si quis alius, sive prophetarum, sive sacerdotum, invocabant. Et hic erat ipsum Dei Verbum, jam apud omnes populos excelsum et apud universas gentes gloria affectum, quod illos olim exaudiebat, et in columna nubis loquebatur ad eos. Neque alio modo memorati viri tantam dignitatem nacti sunt, nisi quia testimonia ejus et præceptum, quod dedit illis, custodiebant. Sic itaque ille per Novum Testamentum præcepta et mandata atque testimonia nobis dedit, quæ si custodiamus, paria et ipsi obtinebimus

VERS. 8. Domine Deus noster, tu exaudiebas eos, tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum. Tu, inquit, Dominus et Deus noster, omnium rex, qui a nobis prædicaris, ipse eras qui Moysem et Aaronem exaudiebas, ac tantam illis addebas fiduciam, cum te exacerbanti populo propitium redderent, quique illos multa benevolentia dignabare. Etiamsi enim in quasdam infirmitates laberentur, utpote homines, quemadmodum Moyses in incredulitatem circa aquam, et Aaron in conflationem vituli; tu ut optimi patris optimus filius, propitius ipsis eras, ac mortali infirmitati veniam concedebas. Et ulciscens in omnes adinventiones eorum. Etiamsi, inquit, utpote homines, in aliquo peccare viderentur, tu castigabas eos, cum castigatione opus erat. Nam de conflato vitulo Aaron redarguebatur, et Moyses apud aquam contradictionis.

VERS. 9. Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorete in monte sancto ejus, quoniam sanctus Dominus Deus noster. Nihil, inquit, humile et humanum de Domino sentite; sed excelsa de illo cogitantes ipsum exaltate, ipsique debitum exhibete cultum. Mons autem sanctus olim Sion vocabatur, nunc vero divinæ sublimitatis cognitionis; ita enim Isaias et Michæas vaticinati sunt: Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini¹¹; id est, Dei

¹⁰ Joan. v, 46. ¹¹ Isa 11, 2; Mich. iv, 1.

cognitio aperta omnibus erit. Nam ipse quoque **A** *Ar*postolus montem Sion spiritualem agnovit; ait quippe: *Accessistis ad montem Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem*¹. Jubemur itaque pro collata nobis a Deo cognitione ipsi adorationem offerre: qui Dominus noster est, quia nos servi ejus sumus; et Deus item est, utpote opifex. Atque ita spicuitali more psalmum intelligamus.

PSALMUS IN CONFSSIONEM. XCIX.

VERS. 2, 3. *Subilate Domino, omnis terra.* Id est, gentes quæ in terra sunt: quæ his verbis ad pristinatorum peccatorum confessionem evocantur, in quibus quando idolorum errori deditæ erant, volutabantur. Quamobrem psalmus inscriptus est *In confessionem. Servite Domino in lætitia*, ipsius jugo vos submittentis. Perinde namque est servire ipsi, atque servire luci, et servire vitæ, veritati, justitiæ et sanctitati: hæc quippe omnia Dominus est. *Introite in conspectu ejus in exsultatione.* Si quis autem non serviat ipsi in lætitia, ne audeat conspectui ejus se sistere, illotus pedibus ad Ecclesiam ejus accedens. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos, populus ejus et oves pascuæ ejus.* Cum enim noverimus ipsum Deum, ipsum Dominum esse, tunc per illam cognitionem in conspectum ejus ingressi, ipsum opificem nostrum esse constebimur. Quod enim non nos ipsi nos faciamus, etsi auctores videamur esse generationis liberorum, hinc palam est, quod ex patre et matre geniti Job et David, ambo tamen dicant: *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me*², ac Jeremiæ ipse Deus ait: *Antequam te formarem in utero, novi te*³. Nam uxorem, quæ errore ducta viro suo dicebat: *Aut da mihi liberos, sin minus, occide me*⁴, vir, cum sapiens esset, docte increpat his verbis: *Nunquid pro Deo ego tibi sum, qui privavit te fructu ventris*⁵? Etiam si enim patres videantur liberos procreare, at Deus illos efficit: ac ille quidem causa est, illi vero cooperantur, utpote qui jussui ejus primitus dato obsecundent. Quamobrem multi etsi liberos suscipere peroptent, non possunt tamen. Symmachus vero ait: *Ipse fecit nos, non existentes. Nos autem populus pascuæ ejus et oves manus illius.* His vero non dominatum modo suum; sed etiam providentiam suam indicavit: non solum enim Dominus noster est; sed etiam pastor cum sit, bona nobis pascua offert. *Nos autem populus ejus, utpote regis; oves autem ejus, utpote pastoris: populus sunt, qui meliores et rationabiliiores; oves autem, qui iis inferiores sunt, et irrationabiliorem ordinem obtinent, neque divinatorum oraculorum periti sunt; secundum illud: Erravi sicut ovis quæ perii*⁶. Cæterum cum omnium Deus, et conditor sit, omnia vocat, omnia sibi propria efficit. *Homines quippe et jumenta salvat Deus*⁷; illos quidem, ut populum suum; illa vero, ut oves manus suæ.

A *τουτέστιν ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις πᾶσι δῆλη γενήσεται. Οἶδα γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος νοητὸν ὄρος Σιών· Προσεληλύθατε γὰρ ὄρει Σιών καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Προσετάγμεθα τοῖσιν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡμῖν ὑπὸ Θεοῦ γνῶσιν προσφέρειν αὐτῷ προσκύνειν· ὃς καὶ Κύριος ἡμῶν ἐστὶν ὡς δούλων, καὶ Θεὸς ὡς πλάστης. Ἄλλ' οὕτω μὲν πνευματικώτερον τὸν ψαλμὸν νοήσεται.*

ΨΑΛΜΟΣ ΕΙΣ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΝ. ΙΘ΄.

A *Ἀλαλιέσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ.* Τουτέστι ἐπὶ γῆς ἔθνη· καὶ διὰ τούτων κέκληται ἐπὶ ἐξομολόγησιν τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων, ἐν οἷς ἐκαλινδοῦντο ὅτε τῇ εἰδωλολάτρῳ προσείχον πλάνη. Διὸ ἐπιγέγραπται ψαλμὸς *Εἰς ἐξομολόγησιν. Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ, ὑποβαλόντες ἑαυτοὺς τῷ αὐτοῦ ζυγῷ.* Ὅμοιον γὰρ ἐστὶ τὸ δουλεῖν αὐτῷ τῷ δουλεῖν φωτὶ, καὶ δουλεῖν ζωῇ καὶ ἀληθείᾳ, καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀγιασμῷ· πάντα γὰρ ταῦτα ἐστὶν ὁ Κύριος. *Εἰσεέλθετε ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει.* Εἰ δέ τις μὴ δουλεύει αὐτῷ ἐν εὐφροσύνῃ, μὴ τολμάτω παριέναι ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀπίστοις ποσὶ παραβάλλων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ. *Γινώτε ὅτι Κύριος αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός· αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς, λαὸς αὐτοῦ καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ.* Ὅταν γὰρ γινώμεν ὅτι αὐτὸς Θεός ἐστὶν, αὐτὸς ὁ Κύριος, τὸ τηλικῶδες αὐτοῦ τῷ γινώσκειν ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσεληλυθότες, καὶ ποιητὴν ἑαυτῶν ὁμολογήσομεν αὐτόν. Ὅτι δὲ οὐχ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ποιοῦμεν, κἄν αἱτοὶ δοκῶμεν τυγχάνειν τῆς τῶν παίδων γενέσεως, δῆλον ἐντεῦθεν· ἐκ πατρὸς γὰρ καὶ μητρὸς γινόμενοι Ἰωβ καὶ Δαυὶδ, φασὶν ἐκάτερα, *Αἱ χεῖρές σου ἐποίησαν με καὶ ἔπλασαν με· καὶ πρὸς Ἱερემίαν αὐτὸς ὁ Θεός, Πρὸ τοῦ με κλάσει σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε.* Τῇ γοῦν ἐσφαλμένῳ λεγούσῃ τῷ ἀνδρὶ, *Ἡ ὄσος μοι τέκνα, εἰ δὲ μὴ, ἀπέκτεινόν με, σοφὸς ὢν ὁ ἀνὴρ, δογματικῶς ἐπιτιμᾷ, Μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοὶ εἰμι ἐγὼ, ὃς ἐσπέρησέ σε καρπὸν κοιλίας;* Εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσιν οἱ πατέρες ποιεῖν τὰ τέκνα, ἀλλ' οὖν ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ αἴτιος, οἱ δὲ συναίτιοι, ὡς τῷ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ διακονοῦντες προστάγματι. Διὰ τοῦτο πολλοὶ, καίτοι ἐπιθυμοῦντες παιδοποιεῖν, οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν, *Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς οὐκ ὄντας· ἡμεῖς δὲ λαὸς νομῆς αὐτοῦ καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ.* Διὰ τούτων οὐ μόνον τὴν θεσποτεῖαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐγνώρισεν· οὐ μόνον γὰρ ἡμῶν δεσπότης ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν, τὴν ἀγαθὴν ἡμῶν προσφέρειν νομῆν. Ἡμεῖς δὲ λαὸς αὐτοῦ, ὡς βασιλέως, πρόβατα δὲ ὡς ποιμένος· λαὸς οἱ κρείττους καὶ λογικώτεροι· πρόβατα οἱ ὑποθεθηκότες, καὶ τὴν ἀλογωτέραν τάξιν ἐπέχοντες, καὶ μὴ ἐν πείρᾳ τῶν θείων ὄντες λογίον· κατὰ τὸ, *Ἐπλαστήθη ὡς πρόβατον ἀπολωλὸς.* Πλὴν ἀλλὰ πάντων Θεὸς ὢν καὶ ποιητὴς πάντα καλεῖ καὶ ἐξοικειοῦται. *Ἀνθρώπους γὰρ καὶ κτήνη σώζει ὁ Θεός· τοὺς μὲν, ὡς λαὸν αὐτοῦ, τὰ δὲ, ὡς πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ.*

¹ Hebr. xii, 22. ² Psal. cxviii, 73; Job viii, 40. ³ Jerem. i, 5. ⁴ Gen. xxx, 1. Vulg., *aliisq̄ morior.* ⁵ *ibid.* 2. ⁶ Psal. cxviii 176. ⁷ Psal. xxxv. 7.

Εἰσελάθετε εἰς τὰς πυλάς αὐτοῦ ἐν ἑξομολογήσει, εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ ἐν ὕμνοις. Μνημονεύετε, φησί, τῶν κακῶν, ἐν οἷς πρῶτον ἐξετάζεσθε, ὅτε μακρὰν ἐτυγχάνετε τοῦ Κυρίου ὕψ' ἑτέροις δεσπότηαις πονηροῖς ἀγόμενοι. Διὸ ὡς περιβρῶντηρῶν χρωμένοι τῇ τῶν προτέρων ἀσθενημάτων ὁμολογίᾳ εἰσíte εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ θαρβρύντες· ὅτι μετὰ τὰς πύλας, τουτέστι μετὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πρώτας εἰσόδους τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας, εἰς τὰ ἐνδότεα καὶ τὰς αὐλὰς παρελθόντες, οὐκέτι χρήσεσθε τῇ ἑξομολογήσει, ἀλλ' ὕμνοις λοιπόν τοις εἰς αὐτὸν σχολιάσετε. Ὡσπερ μέντοι εἰσίναι δεῖ πρότερον εἰς τὰς πύλας, εἶτα εἰς τὰς αὐλὰς, οὕτως ἑξομολογεῖσθαι πρότερον χρὴ τὰ ἀμαρτήματα, εἶτα ὕμνεῖν τὸν Θεόν, ἵνα, τῇ ἑξομολογήσει καθαρθείσης τῆς γλώττης, καθαρὸς ὁ ὕμνος προσενεχθῆι. Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἕως γενεῶν καὶ γενεῶν ἡ ἀλήθειαι αὐτοῦ. Δίκαιον, φησὶν, εὐχαριστεῖν καὶ ὕμνεῖν τὸν ἀρρήτῳ φιλανθρωπικῶν χρωμένον, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ὑποσχέσεσιν ἐπιτιθέντα τὸ πέρας. Ἄ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν προγόνων ὑπέαχετο γενεᾶς, ταῦτα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πεπλήρωκε, καὶ ἦν ἐπηγγεῖλατο σωτηρίαν, ἀληθῶς ἐδωρήσατο· καὶ οὐ παύσεται ποτε ἢ εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένη εὐεργεσία, ἣτις ἐστὶν ἀλήθεια, κατὰ τὸ, Ἐμνήσθη διαθήκης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα· ἢ τὸ, Ἐξομολογεῖσθε, ἀντὶ τοῦ, Ὡς ἰατρῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦτε τραύματα δι' ἑξομολογήσεως· θαρβρύντες δὲ τοῦτο πράττετε, δόγμα ἀληθὲς περὶ αὐτοῦ μαθόντες, ὅτι ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός, καὶ κατὰ πᾶσαν γενεάν ἀληθείας γέμουσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. Ρ'.

Ἐλεος καὶ κρίσιν ἕσομαι σοι, Κύριε· ψαλῶν καὶ συνήσω ἐν ὁδῷ ἀμώμων, πότε ἤξεις πρὸς μέ; Ἦτοι τὸν σὸν ἔλεον καὶ τὴν σὴν κρίσιν ἕσομαι, τὸν τρόπον διεξιῶν καθ' ὃν πέφυκας, οὐ πρῶτον κρίνειν, ἔπειτα ἐλεεῖν· ἀλλὰ πρῶτον ἐλεεῖν, ἔπειτα κρίνειν, καὶ μετὰ φιλανθρωπίας καὶ ἐλέους ποιῆσθαι τὰς ἀποφάσεις. Ἢ ἐγὼ αὐτός, ἔλεος ποιῶν καὶ κρίσιν ἐπὶ τοὺς πλησίον, θαρβρῶ παρῖναί ἐπὶ τῷ ἕδειν σοὶ καὶ ψάλλειν. Συνειὶς γοῦν ὅπως χρὴ τοῦτο ποιεῖν, τὰς ἑμαυτοῦ ὁδοὺς ἀμώμους καὶ ἀμέμπτους φυλάττω, πεπεισμένος τοῦτον τὸν τρόπον ἀρεσκόντως σοὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν ψάλλειν. Λοιπὸν οὖν ἦκα πρὸς μέ, ὦ Κύριε, ἔτοιμον εὐρήσων παρ' ἐμοὶ μονήν· ἐπειδήπερ πάντα μοι τὰ κατὰ παρεσκευάσται, περιμένοντι πότε ἤξεις πρὸς μέ. Διεπορευόμην ἐν ἀκικίᾳ καρδίας μου, ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου. Οὐ προσθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν πρᾶγμα πυρᾶνομον· ποιῶντας παραβάσεις ἐμίσησα. Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων σχηματιζόμενοι κατὰ τὰς ἀγοράς σεμνοὶ φαίνονται καὶ ἔπιεικεῖς· ἐν δὲ ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, οὐκέτι κρύπτοντες τὸν ἑαυτῶν τρόπον, ἐλέγχονται φαῦλοί τινες ὄντες· ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐν ἀκικίᾳ καρδίας μου ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου ἐπορευθῆν, οὐκ ἔχων ἔσωθεν ἐκ τῆς καρδίας μου ἐξιόντας διαλογισμοὺς πονηροῦς. Οὐδέποτε γοῦν κατὰ προαίρεσίν τι ἡμαρτον·

VERS. 4. *Introte portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis. Commemorate, inquit, mala, in quibus prius versabamini, quando ab aliis pravis dominis abducti, procul a Domino agebatis. Quare pristinarum impietatum confessione, seu aspergillo usi, ingredimini portas ejus cum fiducia: quia secundum portas, id est, post principia et primos servitutis Dei ingressus, in interiora et in atria transeuntes, non ultra confessione utemini, sed hymnis deinceps ipsi vacaturi estis. Quemadmodum enim primo in portas, deinde in aulas ingredi opus est, ita primo peccata confiteri oportet, postea vero Deum hymnis celebrare, ut, lingua per confessionem purgata, purus hymnus offeratur.* —VERS. 5. *Confitemini illi. Laudate nomen ejus, quoniam suavis est Dominus, quoniam in aeternum misericordia ejus, et usque in generationem et generationem veritas ejus. Consentaneum est, inquit, gratias agere, ac eum hymnis celebrare qui ineffabili erga homines clementia est usus, et qui bonis suis pollicitationibus terminum posuit. Nam quæ in proavorum generatione promiserat, ea ævo nostro implevit; et quam pollicitus erat salutem, eam vere impertit; neque ullus finis futurus est ejus erga nos beneficii, quod est veritas, secundum illud: Recordatus est testamenti sui in sæculum; aut illud, Confitemini, sic accipiendum est, Tanquam medico animæ vulnera ipsi per confessionem detegite. Confidenter autem id agite, bona de ipso doctrina imbuti: quoniam bonus est et multæ misericordiæ et verax, et in omni generatione sermones ejus veritatis pleni sunt.*

PSALMUS IPSI DAVID. C.

VERS. 2, 3. *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine: psallam et intelligam in via immaculata, quando venies ad me? Id est, misericordiam tuam et judicium tuum cantabo, modum explicans quo soles, non primum judicare, deinde misereri; sed primum misereri, postea judicare, ac cum clementia et misericordia sententiam ferre. Quare ego ipse, cum misericordiam et judicium erga proximum exerceam, audeo accedere ad canendum et psallendum tibi. Gnarus itaque quo pacto id peragere opus sit, vias meas inculpatas et immaculatas custodiam, persuasum habens hoc modo me tibi placitum per bona opera psallendo. In posterum igitur, o Domine, ad me venias, paratam apud me mansionem reperturus: quandoquidem omnia apud me bona parata sunt, expectantem quando venies ad me. Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meæ: non proponebam ante oculos rem injustam, facientes prævaricationes odivi. Plerique ex hominibus eminentia specie in foro graves et probi videntur esse; domi vero, non occultatis moribus, improbi esse deprehenduntur. Ego vero, inquit, perambulavi in innocentia cordis mei, in medio domus meæ, nullas in me habens cogitationes malas ex corde procedentes. Nunquam enim ex affectu*

peccabam : sed si quid mihi humanitus acciderit, A id non ex proposito meo factum est.

Vers. 4. *Non adhæsit mihi cor pravum.* Diaboli consilia, utpote quæ rectum nihil habeant, prava sane et perversa sunt, quæ nunquam, ait, in corde admisi : gnarus vero, eum qui adhæret justo justum fore, omnem perversum me contingere ac mihi adhærere abnuebam. Nam rectum curvo coaptari nequit, utpote quod quadrare nequeat. *Declinante a me maligno non cognoscebam.* Vir perfectus, qui cor perversum non habet in quod possit malignus operari, Deo repletur; ita ut malignus, cum locum apud eum non reperiat, declinet ab eo : declinante autem illo, inquit, non cognoscebam, quia præsentia ejus sensu destitutus eram, qui nec de illo cogitabam, nec opus cum illo habebam. Hæc B porro intelliges quoque de homine maligno, quia nec cum accederet, nec cum discederet, sentiebam, ita pestiferos homines vilipendebam, ac non nosse simulabam : nec enim dignabar amicus eorum esse. Num quia superbus es? Nequaquam, ait; sed sciens illud, *Corrumpunt mores bonos colloquia prava**, cum malis societatem non inibam.

Vers. 5. *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer.* Cum hominem, inquit, tum cogitationem mihi aliquid mali contra quempiam suggerentem, ex corde pellebam ut canem clam mordentem. Nam vir probus, qui in omnibus fidenter agere solet, sicut ea quæ clam aguntur, utpote confusione digna, aversatur; ita secreto contra quempiam vel dicere aliquid vel audire non sustinet : nam id improbi et illiberalis esset : nec ejusmodi res periculo vacat, cum Scriptura dicat : *Ne ames aetrahere, ne de medio tollaris*†; et, *Nolite detrahare invicem, fratres, ne sub judicium cadatis*‡. Quid sit detrahare, quasi exemplo declarandum est : non enim, de aliquo clam obloqui quoque modo, illud est detrahare. Plerumque enim de aliquo tunc absente male loquimur, non quod detrahare ipsi velimus, sed dolentes quod is fortasse improbus sit : atque hæc narrare studemus iis, qui perinde atque nos ex dilectionis affectu de illo curant et solliciti sunt. Qui igitur sic contra absentem loquitur, nequaquam, D maledicus est : (nam maledicus non ita agit), sed cum voluptate contra quemdam loquitur, non moleste ferens quod ille talia patrarit; sed de ea re lætatur. Ejus namque gesta malevolis recenset, qui ea relegere et renuntiare possunt aliis bene multis. Quid sibi vult autem illud quod adjicitur, *secreto*, cum palam sit quamlibet obtreactionem secreto fieri? Vel id dicit quod agitur; aut ita distinguendum est : obtreactionum quosdam contra præsentem coram obloqui; hi porro conviciatores et contumeliosi assueti more vocantur; sed tamen quia contra quempiam loquuntur, detractores fuerint; alii vero clam et absentibus iis, quibus male-

εί δὲ καὶ τι συνέβη ἀνθρώπινον, ἀλλ' οὐ προθεμένου μου τοῦτο ἐγένετο.

Ὁὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή. Τὰ τοῦ διαβόλου βουλεύματα, ἅτε μὴδὲν εὐθὺς ἔχοντα, σκαμβή τέ ἐστὶ καὶ διεστραμμένα, ἅπερ οὐδέποτε ἐν τῇ καρδίᾳ εἰσδέδεγμαι, φησὶν· εἰδὼς δὲ, ὅτι ὁ κολλώμενος δικαίω δίκαιος ἔσται, πάντα διάστροφον ἄνδρα παρητούμην συνάπτεσθαι μοι καὶ κολλᾶσθαι μοι. Τὸ γὰρ εὐθὺ τῷ στρεβλῷ συναφθῆναι οὐ δύναται ὡς ἀνάρμωστον. Ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ οὐκ ἐγίνωσκον. Ὁ τέλειος, καρδίαν σκαμβὴν οὐκ ἔχων, εἰς ἣν ἐνεργεῖν ὁ πονηρὸς δύναται, τοῦ Θεοῦ πεπλήρωται· ὥστε τὸν πονηρὸν, μὴ ἔχοντα τόπον παρ' αὐτῷ, ἐκκλίνειν ἀπ' αὐτοῦ· ἐκκλίνοντος δὲ, φησὶν, οὐκ ἐγίνωσκον· τῷ μὴ αἰσθησθαι παρουσίας αὐτοῦ ἐσχηκέναι· οὐ γὰρ ἐνθύμημα ἢ ἔργον τῶν αὐτοῦ ἔσχον παρ' ἐμοῦ. Νόησεις δὲ ταῦτα καὶ περὶ ἀνθρώπου πονηροῦ, ὅτι οὐδ' ὅτε προσῆλθεν, οὐδ' ὅτε ἀνεχώρει αἰσθησθαι ἐλάμβανον, οὕτως ἐν οὐδενὶ μέρει ἐπιουίμην τοὺς λοιμοὺς, καὶ οὐδὲν εἰδέναι προσεπιουίμην· οὐ γὰρ ἤξιον εἶναι φίλον αὐτῶν. Ἄρα ὡς ὑπερήφανος; Οὐδαμῶς, φησὶν· ἀλλ' εἰδὼς, ὅτι φθείρουσιν ἦθη χρηστὰ ὀμίλλαι κακαὶ, οὐ συνδιετιθέμην τοῖς πονηροῖς.

Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον. Καὶ ἄνθρωπον, φησὶ, καὶ λογισμὸν ὑποβάλλοντά τι πονηρὸν μοι κατὰ τινος ἐξέβαλον ἐκ τῆς καρδίας μου, ὡς κύνα λαθροθήκτην. Ὁ γὰρ σπουδαῖος, ἐν παντί τῷ παρρησίαν ἔχειν ἀγαπῶν, ὥσπερ τὰ λάθρα δρώμενα τῷ αἰσχύνης εἶναι βία, παραιτεῖται· οὕτω καὶ τὸ λέγειν ἢ ἀκοῦειν κατὰ τινος κρύβδην οὐκ ἀνεχεται· κακοήθους γὰρ καὶ ἀνελευθέρου τὸ χρῆμα, ἐπήρηται δὲ κίνδυνος τῷ πράγματι, τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἴνα μὴ ἐξαρθῆς*· καὶ, *Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοί, ἴνα μὴ ὑπὸ κρίσει πέσῃτε*. Τί δὲ ἐστὶ τὸ καταλαλεῖν ὡς ἐν τύπῳ παραδοτέον· οὐ γὰρ τὸ ὅπουσῶν λέγειν περὶ τινος καὶ λάθρα ἐκεῖνου καταλαλεῖν ἐστὶ· πολλάκις γοῦν ἀγορεύομέν τινα κακῶς ἀπόντα, οὐ καταλαλεῖν αὐτοῦ βουλόμενοι, ἀλλὰ λυπούμενοι διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσως φαῦλον· πειρώμεθα δὲ λέγειν τὰ περὶ αὐτοῦ τοῖς ὡσαύτως ἡμῖν κηδομένοις αὐτοῦ καὶ φροντίζουσιν ἀπὸ διαθέσεως φιλικῆς. Ὁ οὖν οὕτω λέγων κατὰ ἀπόντος, οὐ κατάλαλος ἐστὶν· ἀλλὰ σπουδῆν ἔχει σὺν ἡδονῆς κατ' ἐκείνου λέγειν, οὐκ ἀχθόμενος ἐπὶ τῷ τοιαῦτα ἐκεῖνον πεποικέναι, ἀλλὰ καὶ χαίρων. Λέγει γοῦν ἐκεῖνος τὰ περὶ αὐτοῦ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν, καὶ φανερώσαι δυναμένοις δι' ἐπαγγελίας ἐτέροις πλείοσι τὰ περὶ αὐτοῦ. Τί δὲ βούλεται προσκεῖμενον τὸ, *λάθρα*, φανεροῦ ὄντος, ὅτι πᾶσα κατηγορία λάθρα γίνεται; Ἡ αὐτὸ λέγει τὸ ὄν, ἢ διαιερέτεον οὕτω, ὅτι τῶν κατηγορούντων τινὰς, οἱ μὲν κατὰ πρόσωπον παρόντας κακηγοροῦσι, λοιδοροὶ δὲ οὗτοι καὶ ὑβρισταὶ συνήθως καλοῦνται· ὁμοῦσιν οὖν τῷ κατὰ τινος λέγειν κατάλαλοι ἂν εἴεν· οἱ δὲ λάθρα καὶ ἀπόντων τῶν κατηγορουμένων λέγουσι κατ' αὐτῶν. Τὴν ταύτην

* 1 Cor. xv, 35. † Prov. xx, 13, sec. LXX.

‡ Jac. iv, 11.

ὄν ἔχοντα τὴν τάξιν ἐκδιώκειν ὁ ἅγιος λέγει. οὐ τοὺς εἰς πρόσωπον διαλοιδουρούμενους. Ἐκείνος γὰρ καθ' οὐ αἰ βλασφημία ἢ παρὼν ἀπολογησεται, ἢ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ τῷ τοιοῦτος εἶναι, αἰσχυνοθήσεται. Δυνατὸν ἀντιδιαστέλλεσθαι τὴν λάθρα γινομένην καταλαλιὰν πρὸς τὴν ἐπὶ κριτῶν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ αὕτη τῷ γένοι καταλαλιὰ, ἀλλ' οὐ λάθρα γινομένη. Καρπὸς μὲν οὖν διανοίας ἁγιοπροσποῦς τὸ παραιτεῖσθαι τοὺς πονηροῦς· ἐσχάτης δὲ πονηρίας ἀπόδειξις τὸ καταλαλεῖν ἀδελφοῦ, καὶ ταῦτα λάθρα, ἀλλὰ μὴ εἰς πρόσωπον, ἵνα μὴ παρὼν ἀπολογησεται ὁ κατηγορούμενος· ὡς ὁ γε ἐφ' ἡμῶν ἐτέρου καταλαλῶν, οὗτος οὐδὲ ἡμῶν καταλαλεῖν ἐφ' ἐτέρων ἀφέξειται. Ὅθεν χρῆ τὸν τοιοῦτον ὡς κοινὸν ἔχθρον εἰκότως ἐλαύνεσθαι, ὡς τὸν ἐν παραδείσῳ μιμούμενον δράκοντα, δε; τοῦ Θεοῦ καταλαλήσας τὴν Εὐάν ἠπάτησεν. Ἡμεῖς δὲ μῆτε λέγωμεν· κκκῶς, καὶ τοῖς λέγουσιν ἀκοὴν μὴ παράσχωμεν. Ἀκοὴν δὲ, φησὶ, *ματαίω μὴ παραδέξῃ*· οὐκ εἶπε, μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ, *μὴ παραδέξῃ*. Διὸ καὶ ὁ Προφήτης, *Ἐξεδίωκον, φησὶ, τὸν καταλαλοῦντα*· οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἐπίστευον, ἢ, Οὐ παρεδεχόμεν τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀπὸ πλανου. Εἰπέ πρὸς τὸν καταλαλοῦντα, Ἔχεις ἐπαινέσαι τινὰ, ἀνοίγω τὰς ἀκοάς, ἵνα δέξωμαι τὰ μύρα· κκκῶς θέλεις εἰπεῖν, ἀποφράττω τὴν εἰσοδὸν τοῖς ῥήμασιν· οὐ γὰρ ἀνέχομαι κόπρον καὶ βόρβορον δέχεσθαι. Ἐπιστόμιζε τὸν καταλαλοῦντα ἐν ἀκοαῖς σου, ἵνα μὴ διπλῆν ἀμαρτίαν σὺν αὐτῷ ἀμαρτάνῃς, καὶ σαυτὸν ὀλεθρίω πάθει ἐθίξῃς, κἀκεῖνον κατὰ τοῦ πλησίον φλυαρεῖν οὐκ ἀνακόπτει. Μὴ δούξῃς τὴν ἀκοὴν σου τῇ γλώσσῃ τοῦ καταλαλοῦ, μὴδὲ τὴν γλῶσσάν σου τῇ ἀκοῇ τοῦ φιλοψόγου, ἡδέως λαλῶν ἢ ἀκούων κατὰ τοῦ πέλας, ἵνα μὴ ἐκπέσης τῆς ἀγάπης, καὶ ἀλλότριος εὐρεθῆς τῆς αἰωνίου ζωῆς. Διαφέρει δὲ τὸ *κατακρίναι*, τὸ *ἐξουθενῶσαι*, καὶ τὸ *καταλαλεῖν*. *Καταλαλεῖν* γάρ ἐστι τὸ εἰπεῖν κατὰ τινος, οἷον, ὅτι Ἐψεύσατο ὁ δεῖνα, ἢ, ὠργίσθη, ἢ ἐπόρνευσεν, ἢ τι τοιοῦτον· ἐλάλησε γὰρ ἐμπροσθεν τὸ ἀμάρτημα τοῦ ἀδελφοῦ. *Κατακρίναι* δὲ ἐστι τὸ εἰπεῖν, ὅτι Ὁ δεῖνα ψεύστης ἐστὶ, πόρνος, ὀργίλος· ἰδοὺ γὰρ κατέκρινεν αὐτὴν τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπεφάνετο καθ' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ λέγων, ὅτι τοιοῦτος ἐστίν· Ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ εἰπεῖν, ὠργίσθη, καὶ ἄλλο τὸ, Ὀργίλος ἐστίν. *Ἐξουθενῶσαι* δὲ ἐστὶ τὸ οἰονεῖ βδελύσσεσθαι τὸν πλησίον, καὶ σιχαίνεσθαι ὡς ἀρῆθι τινα· ὁ καὶ τοῦ κατακρίναι ὀλεθριώτερον.

Ὁὐ κατόκει ἐν μέσῳ τῆς οικίας μου ποιῶν ὑπερηφανίαν. Ἄνω μὲν περὶ φίλου ὑπερηφάνου ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ περὶ ὑπερήτεου φησὶν, ὅτι Οὐδένα τῶν ὑπεροψίξ χρωμένων σύνοικον ἔχειν ἠρούμην, οὐδὲ πρωτεῖων καὶ παρῆρησίας ἤξιουτο παρ' ἐμοί, ὡς τοῦ ἐν μέσῳ τῆς οικίας παρῆρησίαν καὶ ἐλευθερίαν ἔχοντος· ἐν βῆσει γὰρ δεσπότου ὁ τοιοῦτος. Ποιεῖν δὲ ὑπερηφανίαν ἐστὶ τὸ μετὰ ἀλαζονείας ἐνεργεῖν. Λέγοι δ' ἄν, καὶ ὅτι· Οὐ κατόκει ἐν τῇ καρδίᾳ μου λογισμὸς ὑποβάλλων ὑπερηφανίαν. *Δαλιῶν ἀδικα οὐ κατεύθυνεν ἐνώπιόν τῶν ἐσθαιλιῶν μου*. Συνη-

A dicitur, obloquuntur. Eum vero qui hujus ordinis sit, se pellere sanctus ille vir dicit, non autem eos qui coram conviciantur. Is enim in quem maledicta conjiciuntur, vel præsens sese purgabit; vel se talem esse convictus, pudore afficietur. Potest item distingui obtrecciatio clam edita ab accusatione eorum iudice facta. Etenim ipsa quoque in genere oblocutio dici potest; sed quæ clam non fiat. Fructus itaque sanctæ mentis fuerit malignos aversari; extremæ vero malitiæ argumentum contra fratrem obloqui; idque clam neque in conspectu, ne qui accusatur sese purgare valeat; ita ut qui coram nobis alii maledicit, ne quidem a nobis vellicandis coram aliis absteineat. Quamobrem hujusmodi hominem ut communem hostem repellere consentaneum fuerit; utpote qui illum olim in paradiso draconem imitetur, qui contra Deum obloquens, Evam seduxit. Nos autem nec maledicamus, nec maledicentibus aures præbeamus. *Auditum*, inquit, *vanum ne excipias*: non ait, ne credas; sed, *ne excipias*. Ideo Propheta dicit, *Detrahentem persequer*; neque ait: Non credebam ei, vel: Dicta ejus non admittebam; sed ut inimicum pellebam. Dic detrahenti: Si quempiam laudare vis, aures aperiam, ut unguenta excipiam; sin maledicere velis, verbis tuis aditum intercludam, neque enim fimum et lutum excipere sustinebo. Os frena detrahenti ad aures tuas, ne cum illo duplicis peccati reus evadas, cum et tu exitiosus mori assuescas, et illum a susurris contra proximum non absterreas. Ne aures tuam linguæ detrahentis præbeas, neque linguam tuam auribus vituperia amantis: dulcia loquere et audias de proximo, ne a charitate excidas, et a vita æterna alienus inveniri. Differunt autem inter se *condemnare*, *despicere* et *detrahere*. Nam *detrahens* est contra aliquem verba facere, verbi gratia dicere: Ille homo mentitus est, aut, in iram prorupit, aut mœchatus est, aut quid simile; is enim peccatum fratris sui ex animi motu revelavit. *Condemnare*, id est dicere: Talis homo mendax est, mœchus, iracundus; nam, ut vides, ipsum animi ejus affectum et usum damnavit, ac contra totam vitam ejus sententiam tulit, dicens eum illo modo affectum esse. Aliud quippe est dicere: In iram prorupit; aliud vero: Iracundus est. *Despicere* autem est quasi detestari proximum, et quasi odiosum illum execrari: quod etiam ipsa condemnatione perniciosius est.

VERS. 7. *Non habitabat in medio domus meæ qui faceret superbiam*. Superius quidem de amico superbo locutus est; hic autem de famulo loquitur, aitque: Neminem eorum qui superbe agerent domesticum mihi deligebam, neque concedebam ut apud me primas tenerent et fidenter agerent, quia scilicet is qui in medio domus est fiducia et libertatem obtinet: nam hujusmodi homo in oculis domini versatur. Superbiam vero facere, est cum arrogancia se gerere. Dixerit item: *Non habitabat in corde meo cogitatio superbiam suggerens*. *Qui lo-*

quebatur iniqua, non dirigebat in conspectu oculorum meorum. Ut compendio dicam, omnem injustitiam aversabar, neque vel verborum tonus eam ferebam: nam qui loquebatur iniqua nihil promovebat, neque bene rem gerebat in conspectu meo, nec ea quæ in animo haberet perficiebat.

VERB. 8. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem. Hic exactam, stabilem et sobriam justitiæ rationem describit: nam ait, neque ira, neque ebrietas cædem mihi suggererat: ira quippe etiamsi besterna die me inflammabat; at diuturnitate noctis mitigata fuerat; ebrietas vero, necet gravis vespertinis horis adfuisset, somno tamen discussa fuerat. Pura itaque manu et mente contra eos qui in Deum peccaverant instructus et armatus eram, neque ex vino neque ex ira animo ac sententia decipiebar. Peccatores autem non solum per universam terram, sed eos etiam qui in ditione mea erant occidebam: neque simul omnes, sed modo istam, mox alium. Verum nemini puto non manifestum esse hæc ænigmata dicta fuisse; neque enim ea est dicti sententia, me ineantibus singulis diebus humano sanguine manus fœdasse meas: id enim præterquam quod detestandum esset, nullatenus credibile est. Quomodo enim singulis matutinis omnes peccatores terræ manu propria concidere potuisset? Neque enim unus omnes superare valuisset, cum, ut verisimile est, magna esset peccatorum multitudo: ac si eos in bello vicisset, uno in matutino omnes interfecisset, neque singulis matutinis ipsos propria manu interemisset. Quid itaque significet illud? Attentius et prudentius dicta intelligamus, ne prophetica oracula mendacii accusemus, quod nefas esset. Civitas Domini est humanæ structuræ compositio; peccatores autem terræ ii sunt de quibus Salvator ait, *Ab intus ex corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie. Hæc sunt, quæ coinquant hominem*¹¹. Hos autem peccatores ex terra ortos, id est, ex terrena carne prodeuntes, dum singulæ de Deo cogitationes exoriuntur, ex propria structura tollit qui sese purgat. Matutinum autem et diluculum in anima est, quoties salutaris dogmatis ortus accidit, quo omnes cogitationes, quæ operantur iniquitatem, de medio tolli oportet. Nisi enim primi animæ motus ad malitiam excendantur, necessarium est cupidines ad opus procedere. Exempli causa, peccator terræ est cogitatio fornicationem suggerens, quæ efficit ut quis mulierem respiciat ad concupiscendum eam: hæc porro nisi in anima occidatur, ac ratione ceu gladio scindente et affectus tollente cædatur, idque in matutino efficiatur, scilicet cum primum illa palam deprehenditur (nam quidvis conspicuum lux est), post illam in corde fornicationem, ad gravius etiam peccatum illa hominem deducet; id est, ad

Α μως εἰπεῖν, πᾶσαν ἀδικίαν ἀποστρεφόμην, οὐδὲ τὴν μέχρι λόγων ὑπομένουν· ὁ γὰρ λαλῶν ἔδικα οὐδὲν ἤνυεν, οὐκ εὐωδοῦτο ἐνώπιόν μου, οὐ κατόρθου ἔεσπούδαζεν.

Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πάλης Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀδικίαν. Τὸ ἀκριβὲς καὶ ἀπλανὲς καὶ νηφάλιον τῆς δίκης παραίτησιν· οὐτι οὔτε θυμὸς, φησὶν, οὔτε μέθη τῆ ἀναίρεσιν ὑπετίθετο· ὁ μὲν γὰρ θυμὸς εἰ καὶ τῇ γῆ; ἡμέρᾳ παρώξυνεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ μήκους τῆς νυκτὸς ἐμαλάσσετο· ἡ δὲ μέθη, κἂν ὀφίας πολλὴ προσετίνατο, διὰ τοῦ ὕπνου ἰκανῶς ἐλεπτύνετο. Καθαρῶ οὖν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ κατὰ τῶν εἰς Θεὸν ἁμαρτανόντων ἐξωπλιζόμεν, μήτε τῆς ἐξ οἴνου γνώμης, μήτε τῆς ἐκ θυμοῦ σφαλλούσης τὸν λογισμὸν. Τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς ἀπέκτεινον οὐκ ἀπλῶς ἀπάσης τῆς γῆς, ἀλλὰ τῆς ὑπ' ἐμῆ· καὶ πάντας δὲ οὐχ ἅμα, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ ἐκεῖνον. Μᾶλλον δὲ τοῦτο παντί που δῆλον, ὅτι ἐν αἰνίγματι κεκαλυμμένως εἰρηται· οὐ γὰρ ὅτι καθ' ἐκάστην ἀρχὴν τῆς ἡμέρας αἵματα ἀνθρώπων τὰς χεῖρας ἐμολυνόμεν, οὐ τοῦτο φησὶν ὁ λόγος· τοῦτο γὰρ πρὸς τῷ ἐναγεῖ ἐτι καὶ τὸ ἀπίθανον ἔχει. Πῶς γὰρ πάντων ἡδύνατο καθ' ἐκάστην πρωίαν αὐτόχειρ γίνεσθαι τῶν ἁμαρτωλῶν τῆς γῆς; Ὑὲ γὰρ περιγίνεσθαι πάντων δυνατὸν ἓνα, πολλῶν τῶν ἐξἁμαρτανόντων εἰς τὸ εἰκόσ θντων· καὶ εἰ πᾶσι αὐτῶν κατεκράτησεν, ἐν μιᾷ ἂν ἀπέκτεινε πρωίᾳ τοὺς σύμπαντας, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἐκάστην πρωίαν αὐτόχειρ αὐτῶν ἐγίνετο. Τί οὖν τοῦτο ἐστίν; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἀποῦσωμεν, ἵνα μὴ κατηγορήσωμεν ἐπὶ ψεύδει τῶν προφητικῶν λόγων, ὃ μὴ θέμις. Πόλις τοῦ Κυρίου ἡ σύστασις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς· ἁμαρτωλοὶ δὲ τῆς, περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτήρ, ὅτι Ἔσθθεν ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι. Ταῦτα ἐστὶ τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτοις δὲ τοὺς ἐκ τῆς γῆς ἁμαρτωλοὺς, τουτέστι τοὺς ἐκ τῆς γῆτινῆς σαρκὸς προϊόντας, καθ' ἐκάστην ἔννοιαν τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαφανίζει ἐκ τῆς ἰδίας συστάσεως ὁ ἑαυτῶν ἐκκαθαρίων. Πρωίᾳ οὖν καὶ ὄρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἐκάστην ἀναστῆθην σωτηρίῳ δόγματος γίνεσθαι, ἐν ἣ ἐξαφανίζεσθαι δεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμοῦς. Εἰ γὰρ μὴ τὰ πρῶτα πρὸς πονηρίας κινήματα τῆς ψυχῆς ἐκμηθεῖν, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρήσας τὰς ἐνθυμήσεις· οἷον γῆς ἁμαρτωλὸς ἐστὶν ὁ τὴν μοιχείαν ὑποβάλλων λογισμὸς, ὅστις ἐνεργεῖ τὸ ἐμβλέψαι γυναίκεϊ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οὗτος ἐὰν μὴ ἀποκτανθῆ ἐκ τῆς ψυχῆς, αἰνεῖ εἴφει τινὶ τῷ ἡμετικῷ λόγῳ καὶ ἀφανιστικῶ τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο νένηται ἐν πρωίᾳ, τουτέστι κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερὸν ἀποκάλυψιν (πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστίν), μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχείαν, καὶ ἐπὶ τὴν μείζονα ταύτης ἁμαρτίαν προάξει τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν διὰ

¹¹ Matth. xv, 19, 20.

τοῦ σώματος ἐνέργειαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος. Τοῦτο οὖν λέγει Δαυὶδ ὅτι, Τοὺς ἀμαρτωλοὺς καὶ ἐμπαθεῖς λογιζομένους τοὺς ἐκ τοῦ γαῖθρος σώματος φουμένους ταῖς ἐπιθυμίαις προσευχῆς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν προσευχῆς ἐκδοκῶν· καὶ τῷ φωνῆ τῆς γνώσεως καὶ τῆς δι' ἐξομολογήσεως φανερώσει διέκρινον καὶ ἐξολόθρευον τὰ τοῦ σώματος πάθη, καὶ τοὺς ἀνομοῦντας λογιζομένους ἐκ τῆς καρδίας μου. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ πόλις τοῦ Κυρίου, ὡς οἶκος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ· *Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ.* *Ἀδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ.* Οὐκοῦν ἐπειδὴ πληγὴ ἐστὶν, ὡς ἀληθῶς, κατὰ τῶν ἀρετῶν ἢ τῆς κακίας εὐημερία, καλῶς ἔχει τὸν προφητικὸν ζηλώσαντας λόγον πρῶτον αὐτοῖς ποιεῖν, διὰ τὸ ἀποκτείνειν πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου, ψυχὴ δὲ ἡ πόλις, πάντας τοὺς λογιζομένους τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, ὧν ὁ διεθρος ζωὴ γίνεται τῶν ἀμεινόνων, κατὰ τὸ, *Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω· κατὰξω, κἀγὼ ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελείπει ἐκ τῶν χειρῶν μου.* Νεκροῦμένων γὰρ τῶν μελῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπωπιζομένου τε καὶ δουλαγωγουμένου τοῦ σώματος, αἱ ἐκ τῆς σαρκὸς τῶν ἀμαρτημάτων ἀφορμαὶ οὐκ οἶαί τε εἶσιν ἐγείραι λογιζομένους τῆ ψυχῆ τοὺς σπεύδοντας δι' ἡθονίας ἀπολαύσιν τὴν ἀνομίαν ποιεῖν· καὶ λοιπὸν ζῶσι τὰ κρείττονα. Δεῖ τοίνυν ἡμᾶς μὴ μόνον παθῶν εἶναι σωματικῶν φονευτὰς, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχῆν ἐμπαθῶν λογιζομένων ὀλετήρας. Ἀμαρτωλοὶ γὰρ γῆς τὰ τοῦ σώματος πάθη, ἐργαζόμενοι δὲ ἀνομίαν ἐκ πόλεως Κυρίου ἐξολοθρευόμενοι, τῆς ψυχῆς οἱ ἀνομοῦντες λογιζομένοι. Κατὰ δὲ τὸ ῥητὸν, *Ἀπέκτεινον, φησὶ, τοὺς ἀμαρτωλοὺς, χάριν τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς παρανομοῦντας, ἵνα τὴν ἀποτομίαν τῆς κολάσεως ἢ παρανομία βλέπουσα συσταλῆ καὶ ἀφανισθῆ.* Ἡ δὲ πρῶτα τὸ σπουδαῖον δηλοῖ κατὰ τὸ τάχος· νόμιμος δὲ ἡ τῶν πονηρῶν ἐξαίρεσις· *Ἐξαιρεῖτε γὰρ, φησὶ, τὸν πονηρὸν ἐξ ὧν.*

ΠΡΟΣΕΥΧΗ Τῷ ΠΤΩΧῷ, ΟΤΑΝ ΑΚΗΔΙΑΣΗ, ΚΑΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΚΥΡΙΟΥ ΕΚΧΕῖ ΤΗΝ ΔΕΗΞΙΝ ΑΥΤΟΥ. PA'.

Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου πρὸς σὲ ἐλθέτω. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τὴ ἐξῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφή ἔχει, *Προσευχὴ τῷ πτωχῷ, ὅταν ἀκηδίασῃ, καὶ ἐναντίον Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δεήσιν αὐτοῦ, νόσεις τὸν ἐνταῦθα λεγόμενον πτωχόν, συμβάλλων αὐτὸν τῷ μακαριζομένῳ, κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* Ἀρμύσει δ' ἂν τῷ ἀκηδιῶντι πτωχῷ καὶ τῷ Μακάριῳ οἱ κλαίοντες καὶ περθοῦντες, ἔτι αὐτοὶ παρακληθῆσονται. Πᾶς τοιγαροῦν τῷ Θεῷ ἀνακείμενος, πτωχεύων ἐν τοῖς τοῦ βίου πράγμασι· παρὰ δὲ Θεῷ πλουτῶν, ἀκηδιᾷ λυπούμενος, ἢ, ἀθυμία, κατὰ τὴν τοῦ Συμμάχου ἐρμηνείαν, *κατῆχεται, ἐπὶ τῇ τῶν πολλῶν κακίᾳ καὶ ἀπωλείᾳ· οἷος ἦν δέλεον· Οἱμοι, ὅτι ἀπόλλωλερ εὐλαθῆς ἀπὸ γῆς,*

A corporeum opus evocabit. Id itaque dicit David, Peccatores illos et cogitationes affectusque ex terreno corpore ortos, matutinis orationibus, et assidue ad Deum emissis precibus castigabam, ac luce cognitionis, declarationeque per confessionem edita, corporeos affectus et impias cogitationes discernabam, exque corde meo exterminabam. Hoc quippe est civitas Domini utpote domus Spiritus sancti, secundum illud : *Fundamenta ejus in montibus sanctis; diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*¹². Igitur quia malitiæ prosperitas vere plaga virtutum est, consentaneum est, ut, propheticum æmulantes dictum, matutinum nobis constituamus, quo interficiamus omnes peccatores terræ, et disperdamus de civitate Domini, quæ est anima, omnes cogitationes operantes iniquitatem; quarum exitium meliorum vita est, secundum illud, *Ego occidam, et vivere faciam; percutiam, et ego sanabo, et non est qui de manibus meis possit eruere*¹³. Nam mortificatis membris quæ sunt super terram, et sublato in servituteque redacto corpore, carnales ad peccata impetus cogitationes in anima excitare nequeunt, quæ pro voluptate fruenda ad iniquitatem exercendam incitent : ac si demum ea vivunt quæ meliora sunt. Opus itaque est nos non modo corporeorum affectuum interfectores, sed et pravorum animæ cogitationum exterminatores esse. Nam peccatores terræ sunt corporis affectus; operantes vero iniquitatem, qui de civitate Domini disperduntur, iniquæ animi cogitationes. Secundum autem dictum illud, *Interficiebam, ait, peccatores, ut iniquos exterminarem; quo iniquitas immanitatem supplicii conspicata cohiberetur et de medio tolleretur.* Matutinum porro diligentiam denotat. Pravorum autem exterminium legitimum est : nam, *Auferite, inquit, malum ex vobis*¹⁴.

ORATIO PAUPERI, CUM ANXIUS FUERIT, ET IN CONSPECTU DOMINI EFFUDERIT PRECEM SUAM. CI.

VERS. 2-6. Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat. Non avertas faciem tuam a me, etc. Quoniam titulus sic habet, *Oratio pauperi, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam*, hic pauperem intelligas, si ipsum cum illo qui beatus prædicatur, compares, secundum illud, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹⁵. Admicto item pauperi illud aptaveris, *Beati fientes et lugentes, quoniam ipsi consolabuntur*¹⁶. Quisquis enim Deo ad dictus est, et qui in vitæ rebus pauper, apud Deum autem dives est, dolens contristatur, aut secundum Symmachi interpretationem, *tristitia detinetur*, de malitia et interitu plurimorum : cujusmodi erat is qui dicebat, *Hei mihi, quia periit pius de terra, et in hominibus non est qui recte agat : omnes ad san-*

¹² Psal. lxxxvi, 2, 5. ¹³ Deut. xxxii, 39. ¹⁴ I Cor. 5, 13. ¹⁵ Matth. v, 3. ¹⁶ Luc. vi, 21.

genuum judicant, singuli proximum suum tribulant tribulatione¹⁷; et qui dicebat, Non est qui faciat bonum¹⁸. Cæterum pauper qui de iis contristatur et dolet, morbo suo medelam excogitat: hæc autem erat oratio ad Deum, quam solam habebat consolationem, qua animam expandens suam, et omnes cogitationes suas in conspectu Dei offerens, dicitur in conspectu Domini effundere supplicationem suam, sive, loquelam suam, secundum Symmachum. Imo etiam is qui secundum Deum pauper est, id est, prophetarum chorus, dolore plenus de prioris populi ruina, Dominum adit, supplicationes cum jejuniis et lacrymis pro populo emittens; ut ipse quoque populus misericordiam consequatur.

VERS: 3. In quacunq[ue] die tribulor inclina ad me aurem tuam. Hic dicatur illud Isaïæ: Domine, in tribulatione recordati sumus tui, in tribulatione parva disciplina tua nobis¹⁹. Ante afflictionis tempus divinis precibus vacandum est, neque solum in adversis temporibus. Hic itaque vir sanctus rogat, non ut afflictione carcat, id enim fieri nequit; sed ut afflictus ne superetur, et ut spe gaudens ærumnas ferat in iisque gloriatur: Tribulatio enim per patientiam et probationem, spem generat²⁰. Exaudi me, inquit, in quacunq[ue] die tribulor, inclina ad me mansuetam aurem tuam. Deus autem aurem inclinare dicitur, quasi humana vis et clamor ad celsitudinem deitatis ejus pertingere nequeat: quapropter ipse a magnitudine sua sese demittens, aurem inclinat iis, quos exaudire dignatur. Illud autem: In quacunq[ue] die tribulor, ac si diceret: Non nunc tantum, sed toto vitæ meæ tempore, maximeque in tribulationibus; tunc enim præcipue auxilio est opus. Aut fortasse non quasi de futura tribulatione, sed de præsentis dictum est. Ea enim ejus sententia est: Quia talis hæc dies est, ut ejus gravitate ferre non valeam, flectere et promptum auxilium præstato. In quacunq[ue] die invocavero te, velociter exaudi me. Ecquid tantum urget? quæ vel qualis causa velocitatis? Quia defecerunt sicut fumus dies mei: temporis brevitate[m] et instabilitatem per fumum significat. Et ossa mea sicut cremium aruerunt. Percussus sum ut senum et exaruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum. A voce gemitus mei adhesit os meum carni meæ. Quæ populo acciderunt ut sibi propria enarrat propheticus chorus, vel etiam ipse David: declaratque universam eorum virtutem, qua legalis cultus consistebat, periisse ac pessumvisse. Hæc porro erant sacerdotium, templum, pecorum sacrificia, gentis jus et libertas. Sublimiori vero sensu, qui secundum Deum pauper est, primum suum facinus enuntiat, nempe quod temporaneæ vitæ dies sui instar fumi defecerint, cum inglorius et obscurus ipsos transegerit. Hoc autem intelliges ex his quæ Joh ait: Quando lucebat lucerna super caput meum, quando eram ma-

και ο κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει πάντες εἰς αἵματα δικάζονται, ἕκαστος τὸν πλησιον αὐτοῦ ἐκθλίβουσιν ἐκθλιθῆ· και ὁ εἰπὼν· Οὐα ἔστι πτωχῶν χρηστότητα. Πλὴν ἐπὶ τούτοις ὁ πτωχὸς ἀφιδύων και ἀθυμῶν, φάρμακον τοῦ πάθους θεραπευτικὸν περινοεῖ αὐτῷ· τούτο δὲ ἦν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχή, ἣν μόνην εἶχε παραμυθίαν, δι' ἧς ἐξαπλῶν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, και σύμπαντας αὐτοῦ τοὺς λογισμοὺς προσφέρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, λέγεται ἐνώπιον Κυρίου ἐκχεῖν τὴν δέησιν αὐτοῦ, ἣ, τὴν λογοποιίαν αὐτοῦ, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Ἀλλὰ και ὁ κατὰ Θεὸν πτωχὸς, τουτέστιν ὁ τῶν προφητῶν χορὸς, λύπησιν πεπληρωμένος ἐπὶ τῇ τοῦ προτέρου λαοῦ καταστροφῇ, προσέρχεται τῷ Κυρίῳ, τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἀναπέμψων δεήλας οἰκτειρηθῆ.

Ἐρ ἡ ἄν ἡμέρα θλίβωμαι κλίνον πρὸς με τὸ οὖσ σου. Ἐνταῦθα εἰρήσῃω τὸ τοῦ Ἠσαίου· Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν θλίψει μικρῇ ἡ καθελα σου ἡμῖν. Χρὴ δὲ ἄρα και πρὸ τοῦ θλίβεσθαι, ταῖς ἰκατηγρίαις σχολάζειν, και μὴ μόνον ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς. Ὁ μέντοι ἅγιος εὐχεταὶ οὐχ ὅπως μὴ θλίβῃ, ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλ' ὅπως θλιβόμενος μὴ ἠττηθῆ, και ὅπως τῇ ἐλπίδι χαίρων ὑπομένη εἰς θλίψεις και καυχώμενος ἐν αὐταῖς. Ἡ γὰρ θλίψις τὴν ἐλπίδα διὰ τῆς ὑπομονῆς και δοκιμῆς γεννῆ. Ἐπάκουσον οὖν μου, φησὶν, ἐν ἡ ἄν ἡμέρα θλίβωμαι, ἐπικλίνας μου τὴν φιλένθρωπον ἀκοήν. Κλίνεις δὲ ὁ Θεὸς τὸ οὖσ αὐτοῦ λέγεται, ὡς οὐκ ἐφικνουμένης τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως τε και κραυγῆς φθάνειν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ θεότητος· διόπερ αὐτὸς ὑποκατῶν τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ὑποκλίνει τὴν ἀκοήν τοῖς καταξιουμένοις εἰσακούεσθαι. Τὸ δὲ, Ἐρ ἡ ἄν ἡμέρα θλίβωμαι, ἀντὶ τοῦ, Μὴ νῦν μόνον, ἀλλὰ παρ' ὄλην ζωὴν, πλέον δὲ ἐν θλίψεσι· τότε γὰρ μάλιστα χρεῖα βοηθείας. Ἡ τάχα οὐχ ὡς περὶ μελλούσης; θλίψεως, ἀλλ' ὡς ἐνεστώσης εἴρηται. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι, ἐπει αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἧς οὐκ ἐστὶν ὑπενεγκεῖν τὴν βαρῦτητα, κάμφθητι και ταχέϊαν δὸς τὴν βοήθειαν. Ἐρ ἡ ἄν ἡμέρα ἐπικαλέσωμαι σε, ταχύ ἐπάκουσόν μου. Καὶ τί τὸ κατεπίγον; αἰτία δὲ τίς, ἡ πολὺ τῆς ταχύτητος; Ὅτι ἐλέλιπον αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ καπνός· τὸ ὀλιγοχρόνιον και ἀνυπόστατον διὰ τοῦ καπνοῦ δηλοῖ. Καὶ τὰ ὅσα μου ὡσεὶ φρούριον συνεφύρησαν. Ἐπλήρη ὡσεὶ χόρτος, και ἐξηράνη ἡ καρδία μου, ὅτι ἐπελαθῆμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου. Ἀπὸ φωτῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήθη τὸ ὄστον μου τῇ σαρκὶ μου. Τὰ συμβάντα τῷ λαῷ οἰκειοποιεῖται ὁ προφητικὸς χορὸς, ἣ και ὁ Δαυὶδ· και δεικνυσὶν ὅτι πᾶσι δυνάμεις αὐτῶν, δι' ἧς συνειστήκει τὰ τῆς κατὰ νόμον λατρειας, διεφθάρη και ἀπόλωλεν. Ἦν δὲ ταῦτα ἡ ἀρχιερωσύνη, ὁ ναὸς, αἱ διὰ τῶν θρημμάτων θυσίαι, και ἡ αὐτονομία τοῦ ἔθνους. Ὑψηλότερον δὲ ὁ κατὰ Θεὸν πτωχὸς πρῶτον αὐτοῦ κατόρθωμα δίδασκει τὸ ἐκλελοιπέναι καπνοῦ δίκην τὰς τῆς προσχαίρου ζωῆς ἡμέρας αὐτοῦ, ἀδόξως και ἀφανῶς αὐτὰς διεξήγοντας. Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀφ' ὧν ὁ Ἰωβ φησὶν· Ὅτε φησι

¹⁷ Mich. vi, 1, 2. ¹⁸ Psal. xlii, 3. ¹⁹ Isa. xxi, 16. ²⁰ Rom. v. 4.

ὁ λύχνος ὑπὲρ κεφαλῆς μου · ὅτε ἤμην ὑλώδης Ἀ
 λιάρ. Ἡβγαι αὐτῷ ὁ λύχνος τότε ἐν εὐθηνίᾳ ὑπάρ-
 χοντι · ὅτε δὲ πάντα αὐτῷ τὰ ὑπάρχοντα διαπεπτώ-
 κει, εἶπεν ἄν καὶ αὐτός · Ὅτι ἐξέλιπον ὡσεὶ καπ-
 ρὸς αἱ ἡμέραι μου. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶν ὁ κατὰ Θεὸν
 πτωχὸς, ἀδόξως καὶ ἀφανῶς τὰς ἡμέρας αὐτοῦ τῆς
 προσκαίρου ζωῆς διεξάγων. Εἶτα ἀσιτίαις ἑαυτὸν καὶ
 κακώσεσιν ὑποβάλλων, ἐν λιμῷ καὶ δίψει κατατρυχεῖ
 καὶ καταφρύγει. Καὶ ἐπεὶ πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ
 πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου, μαραινῶν ἑαυ-
 τοῦ τὴν σάρκα φησὶν, Ἐπλήγη ὡσεὶ χόρτος.

Ὁ δὲ ἀληθὴς στεναγμὸς, ὃς καὶ φωνὴν ἔχει ἀκου-
 μένην παρὰ Θεοῦ, τῆκει τὸ σῶμα, καὶ τῆς σαρκὸς
 ἐργάζεται νέκρωσιν, ὥστε τὸν ἕσω ἀνακαινοῦσθαι ἄν-
 θρωπον. Ἐπιβαλεῖς δὲ καὶ ὡδὸς · Ἐκλείπει καπνὸς πυ-
 ρὸς σβεννυμένου · ὑφεστηκὸς εἰς ὅσον ἐνεργεῖ τὸ πῦρ
 ᾧ αὐτὸς παρακολουθεῖ. Ἴν' οὖν, φησὶ, καὶ αἱ ἡμέραι
 μὴ ἐκλείπωσιν. Οὐ γάρ μοι πρὸς καλοῦ ἔσται τὸ σβεσθῆ-
 ναι τὸ φῶς ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποιητικὸν τῶν ἡμερῶν μου ·
 παράγαγε τὰ θλιβερά. Εἰ γὰρ ἐπιμένοιοιεν, αἷτια γενή-
 σονται τῆς ἐκλείψεως τῶν ἡμερῶν μου, ἀλλὰ καὶ τὰ
 ὅσα μου ἔτι μάλλον συμφρῶδιοιεν παραμένοντα, του-
 τέστι, τὰς εὐτόνους καὶ στερρότατους τῆς ψυχῆς δυ-
 νάμεις, αἱ καὶ συμφρῶγονται ὑπὸ τῆς τῶν ψυχικῶν
 παθῶν πυρώσεως. Ξηρανθῆναι δὲ αὐτῷ τὴν καρδίαν
 φησὶν, οὐδὲν ἰλαρὸν οὐδ' ἐφ' ᾧ ἐστὶν ἔχειν θυμηδίαν
 κακτημένην. Γέγονε γὰρ ἐν τοῖς προκειμένοις περι-
 στατικαῖς τοσοῦτον, ὡς μηκέτι οἶόντε εἶναι τὸν κατὰ-
 ληλον καὶ ἀρμόδιον τῇ τιμιωτέρᾳ αὐτῇ οὐσίᾳ ἄρτον
 τρέφεσθαι · τούτου γὰρ τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνειν ἐστι,
 μὴ περιελκόμενον, μηδὲ θολούμενον ὑπὸ τῶν ἐκτός.
 Εἰς τοσοῦτον δὲ φησὶ μὴ θεράφθαι τοῦτον τὸν ἄρτον,
 ὡς καὶ λήθην ἔχειν τοῦ ποτε αὐτοῦ γεγεῖσθαι. Πάνυ
 δὲ στενάζων διὰ τὰ παρόντα ἐπίπονα, τοσοῦτον ἀφίημι
 ἐπιτεταμένον καὶ συνεχῆ στεναγμῶν, ὡς ἐκ τῆς φω-
 νῆς μου μετὰ ὀλουγῆς γινομένης κολληθῆναι καὶ τρό-
 πον τινὰ ἐνωθῆναι τὸ ὄστον μου τῇ σαρκὶ μου, διὰ
 τὴν πο' λήν ξηρασίαν ἀναποθείσης πάσης τῆς παρ-
 εσπαρμένης τῷ σώματι μου ὑγρότητος ἐκ τῆς ἐπελ-
 θούσης κακώσεως. Αὕτη γὰρ ἡ ὑγρότης ὅτε μοι παρῆν,
 παινούσα τὸ ὄστον, διήρει αὐτὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς, τὴν
 μέσσην σάρκα καὶ ὀστέων ἔχουσα χώραν.

Ὁμοιώθη πελεκᾶνι ἐρημικῷ · φεύγων δηλονότι
 τὰς ἐν ὄχλῳ διατριβὰς ἐμονοῦμην καὶ ἐξηθρόπιζον.
 Ἐπεὶ καὶ τὸ ζῶον τοῦτο φιλέρημον εἶναι λέγεται ὁ
 πελεκᾶν. Παρίστησι δὲ καὶ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἔθνους,
 καὶ τοῦτο που καθ' ἣν μόνος εὐρηται εἰς που καὶ δεύ-
 τερος καὶ βραχεῖς τινες · οἷον Ἱερεμίας ἢ Βαρούχ, ἢ
 ἕτερος τῶν τότε ἀπολειφθέντων, ὧν ἐκ προσώπου λέ-
 γεται τὰ προκειμένα. Ὁμοιοῦται δὲ καὶ ὁ Κύριος
 ἐρημικῷ πελεκᾶνι κατὰ τὴν τοῦ ὀρνέου τοῦτου πρὸς
 τὰ ἔγωνα θαυμασιωτάτην συμπάθειαν. Τοῦτο γὰρ τὸ
 ζῶον τὰς νεοσσὰς παρὰ πέτραις ἀποτόμοις πηγνύμε-
 νον τοῖς νεοσσοῖς, τὸ μὴ ῥᾶστα παρὰ τινος τῶν ἐπι-
 βούλων διαφθεῖρεσθαι, κατεργάζεται. Ἄλλ' ὃ γε ἄρις,
 ἀποπτάντος αὐτῶν τοῦ πατρὸς, ἐπειδὴ καὶ μὴ προσ-
 εγγίσειν τῇ καλιᾷ δύναται, ἐπιχέει αὐτοῖς πόρρωθεν

terialis nimis ¹¹. *Lucebat ipsi lucerna tunc in abun-*
dantia existenti : quando vero cunctis facultatibus
exciderat, dixerit etiam ipse : Quia defecerunt sic-
ut fumus dies mei. Hujusmodi autem est ille se-
cundum Deum pauper, inglorius et obscurus tem-
poralis vitæ dies transigens. Deinde vero sese absti-
nentis et macerationibus subjiciens, fame et siti
castigat et arefacit. Et quia omnis caro fenum et
omnis gloria ejus quasi flos fenii ¹², *carnem exsiccam*
suam ait : Percussus sum ut fenum.

Verus autem gemitus, qui vocem habet ad Dei
 aures pervenientem, corpus exsiccatur, et mortifica-
 tionem carnis peragit ; ita ut interior homo reno-
 vetur. Hic porro animum adhibeas : Deficit fumus
 exstincto igne, cum tandiu existat solummodo,
 quandiu ignis agit, quem fumus sequitur. Ut ne
 itaque, ait, dies mei deficient ; non me juvat enim
 si lux a me exstinguatur, quæ dies meos efficit ;
 ærunnas amove. Nam si illæ maneant, in causa
 erunt quod dies mei deficient ; imo etiam, si perse-
 verarint, ossa mea magis magisque arefacient, id est,
 robustas et firmissimas animi virtutes, quæ ab igne
 passionum animæ exsiccantur. Arefactum autem
 cor suum esse dicit, quod nihil lætum, nihil in quo
 gaudere valeat, possideat. Ita enim in calamitatibus
 demersus est, ut non ultra possit congruenti ac præ-
 tiosæ suæ substantiæ idoneo pane nutiri : hoc enim
 pane tunc solum uti licet, cum rebus extrariis non
 abstrahitur, neque fœdatur. Tandiu autem se hu-
 jusmodi panis alimentum privatum ait, ut ne quidem
 meminerit an aliquando ipsum degustaverit. Mul-
 tum porro de præsentibus ærunnis ingemiscens,
 tot tamque frequentia suspiria, tot gemitus edo, ut
 a voce mea cum ejulatu emissa os meum ceu ag-
 glutinatum et adjunctum fuerit carni meæ, cum ob
 multam illam ariditatem, omnis in corpore sparsa
 humiditas ex ingrueute afflictione amissa esset.
 Hæc quippe humiditas cum adesset, os impinguans,
 illud a carne dividebat, cum medium inter carnem
 et ossa locum teneret.

VERS. 7. *Similis factus sum pellicano solitudinis,*
 siquidem moras in turba fugiens, solus et procul
 hominibus degebam. Nam animal illud pellicanus
 vocatus, solitudinis est amans. Declarat porro gen-
 tis vastitatem et solitudinem ; talem videlicet, ut
 unus tantum vel duo, aut pauci admodum remane-
 rent : qualis erat Jeremias aut Baruch, aut si quis
 alius ex iis qui tunc relictis sunt, ex quorum per-
 sona hæc dicuntur. Similis item Dominus est soli-
 tario pellicano, secundum miram avis hujus erga
 fetum affectionem. Illud quippe animal nidum, in
 petris ac præruptis delixum, pullis suis ita concin-
 nat, ut a quibusvis insidiatoribus facile labefctari
 non possit. At, patre avolante, serpens, quia nidum
 adire nequit, virus suum ipsis procul infundit. Ob-

¹¹ Job xxix, 5. ¹² Isa. xl, 6.

servat enim qua ventus perflet, atque inde venenum suum pullis exhalat, ita ut intereant. Sed pater eorum rursus advolans, ac naturali ratione insidias conspiciat, novit et ipse quo pacto reviviscere possint. Nubem enim observat, et in sublime volat, ac supra caput illorum sensim volutat, lateraque pennis vehementius quatens, sanguinis guttas ipsis exprimit et emittit: illæ vero per nubem stillantes, vivificam mortuis vim effert, atque ita illi excitantur. Pellicanus itaque pro Domino accipitur, pulli pro primis parentibus, nidus pro paradiso, serpens pro apostata diabolo. Insufflavit ergo ille per inobsequentiam primis parentibus in paradiso positis, mortemque invexit illis: Christus vero amore nostri permotus, in cruce exaltatus, ac in latere vulneratus, vivificum inde sanguinem stillare fecit, nosque mortuos per nubem sancti Spiritus vivificavit: *Factus sum sicut nycticorax in domicilio*. Timidus est nycticorax; quare ultro citroque fugiens in domiciliorum rudibus pernoctat, ac in nocte præformidine clamitat. Per pellicanum itaque extremam populi vastitatem et solitudinem significabat, per nycticoracem vero tenebras indicat, quibus populus offusus est: denotatque eos, extincto lumine sibi irradiante, ignorantia Dei affectos, quasi in tenebris et in nocte versari. Fortasse vir sanctus, quia noctibus singulis orando clamet, opportune sese nycticoraci confert.

VERS. 8-11. *Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimici mei: et qui laudabant me, adversum me jurabant. Derisioni fui inimicis: et qui olim æmulandus et illustris eram, nunc ad jusjurandum usurpor ab iis qui me olim mirabantur: per meas enim calamitates jurant, Ne patiar ea quæ quidam perpessi sunt. Et qui laudabant me, adversum me jurabant: quænote qui Deum adiutorem non haberem. Neque solum inimici Dei hæc agebant; sed etiam qui me diligebant, adversum me jurabant, id est contribulæ mei. Nam hi quoque ipsis prophetiis non credebant: sed hortationes ac futurorum promissa iridentes, adversum me jurabant, vaticiniis meis fidem negantes. Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fetu miscebam. His similia sunt quæ in psalmo LXXIX, habentur: *Cibus nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura*²¹. Doloris vero magnitudinem his declarat. Nam si edendi tempus dolore plenum erat, quod aliud tempus dolore vacuum fuerit? His autem, inquit, circumcingor malis, quia tu, Domine, iram tuam adversum me commovisti. Hæc porro Propheta dicit, populi calamitatem ut propriam sibi ascribens, ac tantæ multitudinis perniciem lugens. *A facie iræ et indignationis tuæ, quia elevans allisisti me*. Quæ populo et loco acciderunt ni sibi propria enarrat, ac docet, ad magnam glo-*

A τὸν ἰὼν· περισκοπεῖ γὰρ ὄθεν πνεῖ ὁ ἄνεμος, κάκειθεν ἐμφυσᾷ τοῖς νεοττοῖς τὸν ἰὼν αὐτοῦ, καὶ τελευτῶσιν. Ἄλλ' ὁ γεννήσας, αὐτοῖς ἐπιπτάς αὐθις, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν φουακῶς λόγους εἰδῶς, οἶδεν πάλιν ὁμοίως, ὅπως ἀναθιώσονται. Σκοπεῖ γὰρ νεφέλην καὶ πέτεται εἰς ὕψος, καὶ κατὰ κορυφὴν ἡρέμα ἐπ' αὐτοῖς περυσσεται, καὶ τὰ πλευρὰ τοῖς πτεροῖς ἐκατέρωθεν πλήσων σφοδρότερον, αἵματος αὐτοῖς βανίδας ἀφήσιν αἱ δὲ διὰ τῆς νεφέλης ἐπιπτάξουσαι ζωογόνον τοῖς νεκρωθεῖσιν ἐντιθέασιν δύναμιν, καὶ ἐγείρονται. Λαμβάνεται οὖν ὁ πελεκᾶν εἰς τὸν Κύριον, οἱ δὲ νεοττοὶ εἰς τοῖς πρωτοπλάστους, ἡ δὲ καλιὰ εἰς τὸν παράδεισον, ὁ δὲ ὄφις εἰς τὸν ἀποστάτην διάβολον. Ἐνεψύσθησεν οὖν ὁ ἄνεμος διὰ τῆς παρακοῆς τοῖς ἐν τῷ παραδείσῳ θετέοις πρωτοπλάστοις, καὶ νεκρῶσιν αὐτοῖς ἐνεθέθειεν· ὁ δὲ Χριστὸς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ὕψου γινόμενος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ συγείρῃ τὴν πλευρὰν, ἐκπέμπει τὸ ζωὴφόρον ἐστάλαξεν αἷμα, καὶ διὰ τῆς νεφέλης τοῦ ἁγίου Πνεύματος νεκρωθέντας ἡμᾶς ἀνεζήλωσεν· Ἐγενηθήθη ὡσεὶ νυκτικὸραξ ἐν οἰκοπέδῳ. Δεῖδὼν ὁ νυκτικὸραξ· διὸ φερόμενον πανταχόθεν τοῖς ἐρειπίοις τῶν οἰκημάτων ἐναυλιζέται, καὶ ἐν νυκτὶ κράζει ὑπὸ δειλίας. Διὰ μὲν οὖν τοῦ πελεκᾶνος τὴν παντελῆ ἐρημίαν τοῦ λαοῦ ἐσήμανε· διὰ δὲ τοῦ νυκτικὸρακος τὸ κατελιγμένον σκότος τὴν λαὸν δηλοῖ· καὶ ὅτι, τοῦ καταυγάζοντος αὐτοῦς φωτὸς ἀποσβεσθέντος, οἷα ἐν σκοτίᾳ εἶσι καὶ νυκτὶ ἀγνωσταν Θεοῦ ἔχοντες. Τάχα δὲ ὁ ἄνεμος, ἐπειδὴ παννύχιος ἐδόξα προσευχόμενος, ἀναγκαίως ἐκ τὸν παραβάλλει νυκτικὸρακι.

C Ἠγγύπηνησα, καὶ ἐγενηθήθη ὡσεὶ στρούθιον μονάξον ἐπὶ δώματι. Ὅλην τὴν ἡμέραν ὡσεὶ δίδωρ με οἱ ἐχθροὶ μου, καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον. Καταγέλαστος γενόμενος τοῖς δυσμενεῖσι, καὶ ὁ πάλας ζηλωτὸς καὶ περιβλεπτός, νῦν ὄρκος γέγονα τοῖς πάλαι θαυμάζουσι· κατὰ γὰρ τῶν ἐμῶν ὀμνύουσι συμφορῶν· Μὴ πάθοιμι· ἃ οἱ δεινὸς πεπόνθησα. Καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον· ὡς μὴ ἔχοντα βοηθὸν τὸν Θεόν. Καὶ οὐ μόνον οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ ταῦτ' ἐπραττον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγαπῶντές με κατ' ἐμοῦ ὤμνον, τούτέστιν οἱ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ γένους. Καὶ οὗτοι γοῦν ἠπίστουσαν ταῖς αὐταῖς προφητεῖαις, τὰς τε παρακλήσεις καὶ τὰς τῶν μελλόντων ἐπαγγελίας διασύροντες κατ' ἐμοῦ ὤμνον, τὸ μὴ πιστεύειν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ προφητευσόμενοις. Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἐφαγον, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρωσιν. Τούτοις παραπλήσια τὰ ἐν τῷ ὅθ' ψαλμῷ· Ψωμίεις ἡμᾶς ἄρτον δακρῶν, καὶ ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ. Τὴν δὲ τῆς ὀδύνης ὑπερβολὴν διὰ τῶν δηλοῖ. Εἰ γὰρ ὁ τῆς τροφῆς καιρὸς ὀδύνης ὑπῆρχε μεστὸς, τίς ἂν ἄλλος καιρὸς ταύτης ἐλεύθερος ἦν; Τούτοις δὲ, φησὶ, περικλύζομαι τοῖς κακοῖς· ἐπιβῆσθαι σὺ, Δέσποτα, κεκλήθησας κατ' ἐμοῦ τὴν ὀργήν. Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Προφήτης, οἰκειούμενος τὴν τοῦ λαοῦ συμφορὰν, καὶ ὀλοφυρόμενος τὴν ἀπώλειαν τοῦ ποσόντων πλήθους, Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου, ὅτι ἐπάρας κατέβραξάς με. Τὰ συμβεβηκότα τῷ λαῷ καὶ τῷ τόπῳ ἰδιοποιεῖται διδάσκων, ὅτι

²¹ Psal. LXXIX, 6.

εις μέγα δόξης ἀρθέντα τὸν λαὸν, ὡς Θεοῦ λαὸν χρηματίσαι, τόνδε τὸν οἶκον Θεοῦ ὀνομασθῆναι διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἅγισμα. Ἐπάρας καὶ τιμῆσας ὁ Θεὸς ἐφαιμύλιως τῇ εἰς ὕψος ἀρθείσῃ αὐτῶν δόξῃ, εἰς τὸ ἐναντίον παραγαγὼν, κατέβραζε τὸν μὲν τόπον πολιορκία παραδοῦς καὶ παντελεῖ ἐρημίας, τὸν δὲ λαὸν αἰχμαλωσίας.

Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιά ἐκλήθησαν, καὶ γὰρ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου. Πάλιν κοινοποιούμενος τὸν περὶ τοῦ λαοῦ λόγον, ἐπιλέγει· Καὶ ἐγὼ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. Σὺ δὲ, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, καὶ τὸ μνημόσυρόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Τὰ μὲν θνητὰ, φησί, καὶ ἀνθρώπινα τοιαῦτα, ὅσα καὶ δεδήλωται, τυγχάνει, εὐμετάβολα καὶ ἀνώμαλα, οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μένοντα· ἀλλ' ἐπαίρομενα, καὶ καταβήγγυμενα, ὑψούμενά τε καὶ ταπεινούμενα, καὶ παντοίας τροπᾶς καὶ μεταβολᾶς ὑπομένοντα διὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις πολιτευομένην κακίαν· σὺ δὲ, Κύριε, οὐδὲν ἔχων θνητὸν οὐδὲ ἐπίκηρον, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, ὡς ἀίδιος καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ τὰ ἅπαρ ὑπὸ σοῦ (1) σαλευθέντα, καὶ ἐν ἐπαγγελίᾳ θεοπισθέντα μένει εἰς μνημόσυνον αἰδίου, ἢ κἂν μὴ τῇ παρουσίᾳ γενεᾶ, ἀλλὰ τῇ ἐρχομένῃ κατὰ τὴν ψαλμωδίαν. Καὶ τοῦτο οὖν σε μάλιστα ἐπικάμψαι ὀρεῖται, Δέσποτα, ὅτι ἐγὼ μὲν καὶ τὴν φύσιν τοιαύτην ἔχω ἐπίκηρον καὶ ὀλιγοχρόνιον, καὶ συμφοραῖς συνεζύγην τοσαύταις· σὺ δὲ αἰώνιος καὶ ἀθάνατος, ὥστε μεταβολὴν τινὰ τῶν παρόντων κακῶν βραδίως ἂν μοι χάρισαι. Τοῦτο γὰρ ἐπιφέρει· Σὺ ἀναστὰς οἰκτιρήσεις τὴν Σιών, ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτιρῆσαι αὐτήν, ὅτι ἦκει καιρὸς. Δὲς, φησὶν, ἀμείνων μεταβολὴν τῆς συμφορᾶς· ὁ γὰρ καιρὸς τὸν ἑλῶν ἀπαίτει· συντελέσεται γὰρ ὁ τῆς ταλαιπωρίας ἡμῶν χρόνος. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τῆς τοῖς ὀφείσει περιωρισμένης τιμωρίας καὶ αἰχμαλωσίας τὸ τέλος. Οὐτὼ καὶ ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ ἀριθμήσας τῆς αἰχμαλωσίας τὸν χρόνον προσφέρει τὴν ἰκετηρίαν, καὶ συνῆδει τούτοις τῆς πνευματικῆς μελωδίας τὰ ῥήματα. Καὶ ὁ Ζαχαρίας δὲ προσευχόμενος ἔλεγε· Κύριε παντόκρατορ, μέχρι ποῦτε οὐ μὴ ἐλεήσης τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ἃς ὑπερῆδες; τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος. Προφητεύεσθαι δὲ ἐνταῦθα οἶμαι καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις Χριστοῦ ἐπιφάνειαν, αἰτίαν ἐσομένην τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι τὴν Σιών, ταυτέστι τοῦ ἀνεωχθῆναι τὸ τῆς εὐσεβείας πολιτευμα. Τίς δὲ ὁ πολύευκτος καὶ τριπόθητος καιρὸς, ἐν ᾧ πληρωθῆναι λέγεται τὰ παρὰ τῆς Σιών ἐπηγγελμένα; Ὁ τῆς ἀναστάσεώς σου, Κύριε. Ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν ἄραι ἐλήλυθας· οὐκ ἔδει δὲ τὸν τηλικούτον ὑπὲρ ἄλλων ἁμαρτωλῶν ἔλθειν καὶ παθεῖν· ὅτε ἐνέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν εἴρηται ὅτι, ἰ Πάντες ἦμαρτον καὶ ὑπερροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, τότε ὑπὲρ πάντων ἐγέσσω θανάτου. »

riam levatum populum, ita ut populus Dei vocaretur, ac domus Domus Dei ob sanctuarium ihi positum diceretur. Cum autem a Deo erectus et honoratus fuisset, vicissim postea loco illius sublimis gloriæ, in contrarium dejectum eum, allisum a Deo fuisse ait, ita ut locum obsidioni et extremæ vastitati, populum vero captivitati traderet.

VERS. 12-14. *Dies mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut fenum arui. Omnis enim caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni*²⁴. Rursum de populo sermonem quasi sibi proprium efferens subjungit, *Et ego sicut fenum arui. Tu autem, Domine, in æternum permanes, et memoriale tuum in generationem et generationem*. Res, ait, mortales et humanæ tales sunt, quales supra declaratum est, mutationi scilicet et inæquabilitati obnoxiiæ, quæ nunquam eodem in statu maneat; sed modo exaltatæ, mox allisæ; modo erectæ, mox dejectæ videantur, ac mutationem conversionemque quamlibet subeant, ob nequitiam quæ inter homines versatur. Tu autem, Domine, qui nihil mortale, nihil fluxum habes, in æternum permanes, ac semper eodem modo, eodem in statu versaris, utpote æternus et immutabilis: ac quæ semel abs te statuta sunt, et in vaticiniis promissa fuerunt, in memoriale sempiternum manent, etiamsi non in præsentí generatione, at in futura secundum psalmodiam. Atque hoc te, Domine, maxime flectere debet, quia ego quidem talem habeo naturam, fluxam, brevem et ita calamitosam; tu vero æternus et immortalis es; ita ut præsentium malorum mutationem mihi perquam facile præberis. Id namque infert, *Tu exurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus*. Da, inquit, calamitatis mutationem in melius: nam tempus misericordiam postulat; miserix quippe nostræ completum spatium est. His porro subindicat supplicii annis septuaginta circumscripsi et captivitatis finem. Sic item Daniel ille mirabilis, recensito captivitatis tempore, supplicationem offert suam: hisque spiritualis melodix verba accinunt. Zacharias item orando dicebat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem, et civitatum Juda, quas despezisti? hic septuagesimus annus est*²⁵. Hic etiam prænuntiari puto Christi ad homines adventum, qui in causa futurus est, ut restauretur Sion, id est, ut pietatis institutum aperiat. Quod autem illud est optatissimum et desideratissimum tempus, quo implenda esse dicuntur, quæ de Sione promissa sunt? Illud est tempus resurrectionis tuæ, Domine. Quia enim peccatum mundi sublatus venisti: nec oportebat tantum illum Servatorem pro paucis peccatoribus venire et pati; cum instaret tempus, quo dictum est, « Omnes peccarunt et gloria Dei privantur²⁶, tunc pro omnibus mortem degustasti. »

²⁴ Isa. XL, 6. ²⁵ Zachar. I, 12. ²⁶ Rom. III, 25.

(1) Mendum haud dubie.

VERS. 15-17. *Quoniam placuerunt servis tuis lapides eius et pulveri ejus miserabuntur. Et timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes reges gloriam tuam.* Merito postquam dixerat placuisse lapides prioris populi, gentium vocationem adjicit, atque apertius declarat, tunc eas salutarem timorem accepturas et Deum culturas esse. Reges autem dixit, pro regnis. Neque enim vel gens vel regnum est, quod vel ex toto vel ex parte gloriam Christi non veneretur. *Quoniam ædificabit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua.* Alio modo, ædificabit Dominus Sion, id est, Ecclesiam: ædificationem autem illam hic declarat, qua gentes per fidem constitutæ sunt: et tunc gloria afflicietur in ipsis.

VERS. 18-25. *Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum. Scribatur hæc in generationem alteram, et populus qui creabitur laudabit Dominum: quia prospexit de excelso sancto suo, Dominus de cælo in terram aspexit, ut audiret gemitus compeditorum, ut solveret filios interemptorum, ut annuntiet in Sion nomen Domini, et laudem ejus in Jerusalem. In conveniendo populos in unum, et reges ut serviant Domino. Respondit ei in via virtutis suæ: Paucitatem dierum meorum nuntia mihi. Ne revoces me in dimidio dierum meorum. Hic videtur mihi propheticus chorus sublimius significare gentium per Salvatorem nostrum vocationem, lugereque quod eam ipsi non sint consecuti. In futurorum namque honorum adventu, quando gentes et eorum reges non ultra patrios dæmones, sed Dominum adorabunt; tali, inquit, tempore robor meum enervavit Dominus, ut dies meos præscinderet, ne ad illud tempus devenirem. Propheticus itaque chorus est qui respondet, sive potius qui interrogat et a Deo sciscitatur qualis futura sit vita nostra. Ediscere quippe peroptabat, num ad dies illos perventura vita ejus esset, quæ incarnatus Unigenitus in terra conspiciendus erat. Viam autem virtutis ejus vocat ipsius in terram adventum: venit enim ut fortem illum alligaret; dimidium vero dierum suorum, seu vitæ suæ, illud dicit spatium, quo in contemplatione ejus præsentis futurus erat. Rogabat ergo impleri totum vitæ suæ tempus, et quasi produci vitam suam, ut ipsius rerum eventus conspectu dignaretur; ita enim futurum erat ut tota vita ejus impleretur. Interea enim, ait, in præsentibus hæc prænuntio, ac futura prospicio, in parte diei Dei constitutus videor: reliquis autem mihi est ipse rerum prænuntiarum conspectus, quem si consequar, totum vitæ meæ cursum accipiam; sin scopum orationis meæ non attingam, similis ero iis qui in dimidio dierum immature et intempestive vitam deposuerunt. Videturque mihi Salvatore nostrum ob illa prophetarum vota dixisse: *Multi prophetæ et justi voluerunt videre quæ ros videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt* 27. Secundum historiam vero dixerit:*

²⁷ Matth. xiii, 17.

A "Οτι εὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὸν χοῦν αὐτῆς οἰκτιρήσουσι. Καὶ φοβηθήσονται τὰ ἔθνη τὸ ὄνομά σου, Κύριε, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου. Εἰκότως δὲ μεταξὺ τοῦ εὐδοκῆσθαι τοὺς λίθους τοῦ προτέρου λαοῦ τὴν τῶν ἐθνῶν ἐπισυνάπτει κλήσιν, καὶ λευκότερον παρίστησιν, ὅτι τὸν σωτήριον ἀναλήφονται ποτε φόβον, καὶ θεοσεβήσουσιν. Οἱ βασιλεῖς δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ, αἱ βασιλείαι. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔθνος, οὐ βασιλεία, ἢ μὴ προσκυνῶσα τὴν δόξαν Χριστοῦ, ἢ καθόλου ἢ ἀπὸ μέρους. "Οτι οἰκοδομήσει Κύριος τὴν Σιών, καὶ ὀφθήσεται ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ἐτέρως δὲ οἰκοδομήσει τὴν Σιών Κύριος, τούτῳ τὴν Ἐκκλησίαν· οἰκοδομήν δὲ φημι καθ' ἣν ἐκτίσθη τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως· καὶ ὅσα δοξασθήσονται ἐν αὐτοῖς.

B Ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν ταπεινῶν, καὶ οὐκ ἐξουδένωσε τὴν δέησιν αὐτῶν. Γραφήν αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰρέσει τὸν Κύριον· ὅτι ἐξέκλυψεν ἐξ ὕψους ἀγίου αὐτοῦ, Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψεν, τοῦ ἀκοῦσαι τοῦ στεναγμοῦ τῶν κλαυθρομένων, τοῦ λύσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθραυσμένων, τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ τὴν αἰνεῖσιν αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν τῷ συναχθῆναι λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ βασιλεῖς τῷ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ἐν ὀδῷ ἰσχύος αὐτοῦ· τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελλέ μοι. Μὴ ἀναγῆγης με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου. Τῆς ἰσχυροῦς δὲ δοκεῖ μοι διὰ τούτων ὁ προφητικὸς χορὸς σημαίνειν τὴν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κλήσιν τῶν ἐθνῶν· ἀποκλαίεσθαι δὲ, ὅτι μὴ καὶ αὐτοὶ ἔτυχον ταύτης. Ἐν γὰρ τῇ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν παρουσίᾳ, ὅτε τὰ ἔθνη καὶ οἱ τούτων βασιλεῖς λατρεύσουσιν, οὐκέτι τοῖς πατρίοις δαίμοσι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τοιοῦτῳ καιρῷ, τὴν ἐμὴν, φησὶν, ἰσχὺν ἐκάκωσεν ὁ Κύριος, κολοῶσαι τὰς ἡμέρας, ὡς μὴ φθάσαι καμὲ εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν. Ὁ προφητικὸς μὲν οὖν ἔστι χορὸς ὁ ἀποκρινόμενος, ἦτοι ἑρῶ τῶν καὶ λέγων πρὸς τὸν Θεὸν ὅπολος ἔσται ὁ ἡμέτερος βίος. Ἡἴχето γὰρ μαθεῖν εἰ φθάσειεν εἰς ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, καθ' ὅς ἐμελλεν ἐνθρωπήσας ἐπὶ γῆς φαίνεσθαι ὁ Μονογενὴς. Ὅδον δὲ ἰσχύος αὐτοῦ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν καλεῖ· ἦλθε γὰρ ἵνα δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν. Ἡμῖς δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἡμερῶν, ἦτοι τῆς ζωῆς, τὸ τέως ἐν θεωρίᾳ γενέσθαι τῆς ἐπιφανείας. Ἡἴχето οὖν πληρωθῆναι τὸν ὅλον αὐτοῦ χρόνον, καὶ οἶόν τε παρεκταθῆναι τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὅπως ἂν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως καταξιωθῆται· οὕτω γὰρ ἐμελλεν ἡ πᾶσα αὐτοῦ ζωὴ πληροῦσθαι. Τέως μὲν γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτε ταῦτα προφητεύω, καὶ μέλλοντα ἔσεσθαι προορῶ, ἔοικα ἐν μέρει ἡμέρας εἶναι Θεοῦ· λέγει δὲ μοι ἡ αὐτοψία τῆς τῶν προφητευομένων ἐκβάσεως, ἥς εἰ τύχοιμι, τελειαν λήψομαι τὴν ἑμαυτοῦ ζωὴν· εἰ δὲ ἀστοχῶ τῆς εὐχῆς, ἔοικα τοῖς ἐν ἡμῖσι ἡμερῶν τὴν ζωὴν ἀτελῆ καὶ ἄωρον ἀποτιθεμένοις. Καί μοι δοκεῖ διὰ τὰς τοιαύτας τῶν προφητῶν εὐχὰς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῆναι· Πολλοὶ ἀροφῆται καὶ

δικαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ ἄ
οὐκ εἶδον, καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκου-
σαν. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, βλέπων, φησίν, ἑμαυ-
τὸν ἀτονοῦντα καὶ βαρυνόμενον, ὀλίγον ὑπολαμβάνω
καιρὸν ὑπολειφθεῖσθαι μοι ζωῆς. Μὴ οὖν ἐκδημήσαιμι
τοῦ σώματος ἐν τῷ ἡμίσει καὶ ἀτελεῖ τῶν ἡμε-
ρῶν. Ἐν γενεῇ γενεῶν τὰ ἔτη σου. Ἀναγκαιῶς
προειπὼν· Μὴ ἀναγάρης με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν
μου, εὐξάμενός τε παραθεῖναι τὴν ζωὴν μέχρι τῆς
ἐκθάσεως τῶν προφητευομένων, συνορᾷ τὸ ἀδύνατον
διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ὀλιγοχρόνιον τῆς θνητῆς φύσεως·
εἶτα ἐφη· Σοῦ μόνου, Κύριε, τὰ ἔτη εἰς γενεάν καὶ
γενεάν διατείνει· καὶ σὺ ἤξεις εἰς ἐκείνην τὴν γε-
νεάν, κάκεινον τὸν λαόν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγετο·

Κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν σὺ, Κύριε, ἔθεμελλω-
σας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί.
Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις. Εἰ μὲν γὰρ
οὐ συήσθα, φησί, κατ' ἀρχὰς, ὦ Κύριε, καὶ εἰ μὴ
ἔργα τῶν χειρῶν σου ὑπῆρχον οἱ οὐρανοί, οὐχ οἶδ' ὅν
τε ἦν αὐτὰ μετατεθῆναι, οὐδὲ εἰς μεταβολὴν ἔλθειν·
εἰ γὰρ ἀγένητα ἦν, ἔμειναν ἄν καὶ ἀτελεῦττα· νῦν
δὲ, ἐπεὶ ποιητῆς αὐτῶν γέγονας, δυνατὸς εἶ καὶ παρ-
αγαγεῖν αὐτὰ θελήσας· φύσεως γὰρ ὑπάρχουσι
φθαρτῆς καὶ ἀπολλυμένης· ὅτι, καὶ μὴ πρότερον
ἦντα, σῆ βουλῇ καὶ δυνάμει γέγονεν. Ἐν γὰρ ἐστί
μένον ἀεὶ, καὶ οὐποτε δυνάμενον μὴ εἶναι, δηλαδὴ
οὐ αὐτὸς ὁ μόνος τῶν ὄλων ποιητῆς. *Καὶ πάντες ὡς
ἱμάτιον παλιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον
ἐλλίξεις αὐτούς, καὶ ἐλιχθήσονται.* Καὶ οἱ οὐρανοὶ
δὲ, εἰ καὶ μέγα καὶ ἐξαιρετόν τι τυγχάνουσι κτίσμα,
ἀλλ' ὁμως καὶ αὐτοὶ ὑποβληθήσονται φθορᾷ· ἡ δὲ
φθορὰ αὕτη γενήσεται αὐτοῖς εἰς ἀνακαινισμόν, καὶ
συστελεῖς αὐτοῖς εὐχερῶς οὕτως ὡς ἐλίσσει τις πε-
ριβόλαιον· ἐλιχθήσονται γὰρ εἰς βέλτιον σχῆμα μετα-
βαλλόμενοι, καὶ ἀλλαγῆσονται, καὶ τροπὴν ἀγαθὴν
ὑπομενοῦσι τὴν ἀπὸ τῆς παλαιότητος ἐπὶ τὴν ἀνα-
καινίσιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ
τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. Οἱ υἱοὶ τῶν δούλων
σου κατασκηνώσουσι, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν εἰς
τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται. Καινοὶς (2) γενομένοις
καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεθαρμοσθεῖσι, καὶ τὸ σπέρμα
ἁυτῶν, δηλαδὴ τῶν δούλων σου, εἰς τὸν αἰῶνα κατευθυνθήσεται.*

Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΒ'.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Τάχα δὲ μέ-
σσην ἀπολειφθεῖσαν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος καὶ τοῦ
πνεύματος, τὸ μὲν σῶμα ἐπὶ τὰς οἰκείας ἐπιθυμίας
καὶ ἀνδραποδώδεις ἡδονὰς καθέλκει, ὡσπερ ἀφ'
ὑψους ἀνωθὲν ποθεν καταβάλλον αὐτήν· τὸ δὲ πνεῦμα
πάλιν πρὸς ἑαυτὸ ἀνέλκει ἄνω που πρὸς Θεὸν ἀνά-
γον, καὶ τοῦ Κυρίου μνημονεύειν παρακαλεῖ, εὐλο-
γεῖν τε αὐτὸν, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν διὰ παντὸς ἔχειν·
ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὸν ὕμνον διεγείρειν καὶ εὐλο-
γεῖν τὸν Θεὸν ἐγκλεῖεται, καλὸν ἑαυτῷ σωτηρίας
φάρμακον τὴν εἰς τὸν Θεὸν εὐλογίαν προβαλλόμενος.
Καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ δρομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ.
Τοῖς ἐντός αὐτοῦ προστάσσει εὐλογεῖν τὸ νομα Κυ-
ρίου, τουτέστι τῇ φύσει τῶν ἐσωθεν ἐξερχομένων δια-

(2) Sic.

Dum me infirmum et gravatum cerno, suspicor mihi
perbreve tempus vitæ residuum esse. Ne itaque in
dimidio dierum et immature a corpore profici-
scar. *In generatione generationum anni tui.* Cum di-
xisset, *Ne revoces me in dimidio dierum meorum,* ac
rogasset vitam suam usque ad rerum prænuntia-
tarum eventum prorogari; videt hoc ob imbecillam
et fluxam mortalitatis naturæ conditionem fieri non
posse; deinde ait: Tui solius anni, Domine, in ge-
nerationem et generationem producuntur: tuque
pervenies ad illam generationem et populum, de
quibus superius dicebatur: *Scribatur hæc in gene-
rationem alteram, et cætera.*

Γραφήτω αὐτὴ εἰς τὴν γενεάν ἑτέραν, καὶ τὰ ἐξῆς.

B VERS. 26-29. *Initio tu, Domine, terram fun-
dasti, et opera manuum tuarum sunt celi. Ipsi
peribunt, tu autem permanes.* Nisi enim a prin-
cipio, Domine, fuisses, et nisi cæli opera ma-
nuum tuarum essent, non possent illa opera mu-
tari, nec in aliam conditionem venire: nam si
non facta essent, sine fine manerent. Jam vero
quia eorum opifex fuisti, potes illa mutare si
velis: nam fluxæ et corruptibilis naturæ sunt:
quia cum non prius existerent, voluntate ac
virtute tua condita sunt. Unum quippe est quod
manet, et nunquam non esse potuit, nempe tu so-
lus omnium conditor. *Et omnes sicut vestimentum
veterascent, et velut amictum volves eos, et volventur.*
Cæli quoque etiamsi magnum præstantissimumque
sint opificium, attamen ipsi quoque corruptioni
subjicientur: hæc autem corruptio ipsis in renova-
tionem vertet, atque ipsos ita facile contrahes, ac
si quis amictum convolvat: nam meliorem in for-
mam volventur, ac mutabuntur atque conversionem
optimam subibunt, a vetustate nempe ad renova-
tionem et incorruptionem translati. *Tu autem idem
ipse es, et anni tui non deficient. Filii servorum
tuorum habitabunt, et semen eorum in sæculum di-
rigetur.* Innovali scilicet erunt ac meliorem in for-
mam translati, et semen eorum, scilicet servorum
tuorum, in sæculum dirigetur.

D

IPSI DAVID. CII.

VERS. 1. *Benedic, anima mea, Domino.* Fortasse
mediam relictam animam inter corpus et spiritum,
corpus quidem ad proprias concupiscentias et servi-
les voluptates pertrahit, quasi ex sublimi et altissi-
mo loco dejiciens illam; spiritus vero contra ad se
sursum trahit, et ad Deum adducit, hortaturque
ut Dominum memoret, ipsi benedicat, ipsum præ
oculis semper habeat: vel fortasse quemlibet seip-
sum excitare ac Deo benedicere jubet, bonum sibi
ad salutem esse Deo benedicere proponens. *Et omnia
interiora mea nomini sancto ejus.* Nomini Domini
benedicere jubet interiora sua, id est, cogitationes
suas quæ ab intus procedunt, quarum duplex est
ordo: aliæ enim pravæ sunt, nempe, cædæ, so-

nicationes et furta spectantes; aliæ vero urbanæ et salutares, nempe humanitas, temperantia et communitas. Is itaque cujus omnia interiora recta sunt et parata ad benedicendum nomini sancto Dei, interiori suo affectu recte utitur, ad gratiarum actiones Deo agendas, atque omnia interiora sua consecrat, omnesque animæ virtutes et cogitationes ad divinum hymnum concitat. Is enim ratiocinia, cogitationes, omnesque animi motus, atque varias ejus virtutes advocat, vim nempe cogitandi, discernendi, respiciendi, agendi, imaginandi, recordandi, et alias: nam multæ in anima virtutes variique motus sunt. Quare modo strenuum quidpiam cogitamus, modo concupiscimus, mox judicamus; aliquando quæpiam desideramus, aliquando aversamur; ac rursus modo aliquo tendimus, modo declinamus; interdum mœsti sumus, postea vero pacati, læti et tranquillii. Omnes itaque hujusmodi animæ facultates divinus Spiritus hortatur ut benedicant Domino. Quod si cui corporeo more dictum excipere animus sit, dicat, quia omnia corporis nostri interiora et viscera profundissima Dei sapientia concinnata sunt, ita ut inutile nihil in nobis sit, atque illa omnium mutua concordia et consensus ad Dei laudem et benedictionem conferat: jure ista quoque ad Deo benedicendum evocari. Si itaque animam ipsam corporeo more sermo effingit, et corporeas partes in ea partibus carente reponit; partes attributas animæ, quæ sane in partes divisibilis non est, alio ritu cogitabimus; caputque dicemus, mentem; collum opinionem, utpote quæ ceu intermedia sit inter rationabile et irrationabile; pectus, animam; ventrem, concupiscenciam: harum partium nominibus ceu virtutum singularum symbolis usi.

VERS. 2-4. *Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia et miserationibus.* Hæc sunt retributiones nobis a Deo concessæ: Primo propitiationem posuit pro peccatis nostris, quæ in errore et idololatria admisimus: singulisque eorum propitius ille fuit, supplicationem prævertens, veniamque tribuens per propitiationem suam, quæ est Christus; secundo, quia etiam post remissionem te, o anima, infirmari contigit, in humanos affectus delapsam: et has ægritudines Servator rationalibus et spiritualibus remediis, quæ in divinis ejus Scripturis fundata sunt, curavit; ad hæc tertio, vitam tuam, quæ in corruptionem cessura, et a morte absorbenda est, secundum illud, *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*²⁰, misericordiæ suæ consentaneam rem agens, ac præ-

²⁰ Ezech. XVIII, 4.

(1) Ἐπιθυμοῦμεν... ἐπιθυμοῦμεθα. Alterutrum redundare videtur. EDIT. PATROL.

λογισμῶν, ὧν διπλοῦν ἐστὶ τὸ τάγμα· οἱ μὲν γὰρ μοιθηροὶ εἰσι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί· οἱ δὲ ἀσέλγοι καὶ σωτήριοι, φιλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικόν, Ἥ τοίνυν πάντα τὰ ἐντὸς κατώρθωται εἰς ἐτοιμότητα τοῦ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, οὗτος καλῶς συμπαραλαμβάνει τὴν ἔνδον διάθεσιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐχαριστίαν, καὶ πάντα τὰ ἐντὸς καθιερεῖ καὶ πᾶσας τῆς ψυχῆς εἰς δυνάμεις, καὶ πάντα λογισμὸν εἰς τὸν θεῖον ὕμνον ἀνακινεῖ· ἐντὸς γὰρ ἐκάλεσε τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, καὶ πάντα τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα καὶ τὰς διαφόρους δυνάμεις αὐτῆς, τὴν νοητικὴν, τὴν διανοητικὴν, τὴν βλεπτικὴν, τὴν ὀρμητικὴν, τὴν φανταστικὴν, τὴν μνημονευτικὴν, τὰς ἐτέρας· πολλὰ γὰρ δυνάμεις καὶ διάφορα κινήματα ἐν τῇ ψυχῇ· καθ' ἃ ποτὲ μὲν σπουδαῖόν τι θεωσοῦμεθα, ποτὲ δὲ ἐπιθυμοῦμεν, ποτὲ δὲ ἐπιθυμώμεθα (1), ποτὲ δὲ κρίνομεν· καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπιμέθετινων, ἄλλοτε δὲ ἀποστρεφόμεθα· καὶ πάλιν ἄλλοτε μὲν ὀρμῶμεν, ἄλλοτε δὲ ἐκκλίνομεν, καὶ ποτὲ μὲν διακείμεθα λυπηρῶς, ποτὲ δὲ εὐμενεῖς ἔσμεν καὶ φαιδρῶν καὶ ἀνειμένον. Πᾶσας οὖν ὁμοῦ τὰς τοιαύτας τῆς ψυχῆς δυνάμεις προτρέπει τὸ θεῖον Πνεῦμα εὐλογεῖν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ σωματικώτερον βουληθεῖ τις ἐκλάβειν τὸν λόγον, εἴπω ἂν, ἐπεὶ καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου πάντα τὰ ἐντὸς ἔγκατά τε καὶ σπλάγχνα βαρυτάτη Θεοῦ σφίκα κατεσκεύασται, ὡς μηδὲν ἄχρηστον εἶναι τῶν ἐν ἡμῖν, συμβάλλεσθαι δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δοξολογίᾳ τε καὶ εὐλογίᾳ τὴν ὁμοῦ πάντων πρὸς ἄλληλα συμφωνίαν τε καὶ ἁρμονίαν, εἰκότως καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εὐλογίαν κέκληται. Εἰ μέντοι τὴν ψυχὴν αὐτῆς σωματοειδῶς ὁ λόγος πλάττει, καὶ μέρος σωματικῆ τῇ ἀμερεῖ περιπλάττει, ἐτέρας νοήσομεν ἐπ' αὐτῇ τὰ περιτιθέμενα μέρη τῇ ἀμερεῖ τῇ κατὰ ψυχὴν, οἰκειῶς κεφαλὴν μὲν τὸν νοῦν, αὐχένα δὲ τὴν δόξαν ὡς ἐν μέσῳ λογικοῦ καὶ ἀλόγου· στήθος τὸν θυμὸν, γαστέρα τὴν ἐπιθυμίαν, τοῖς τῶν μερῶν ὀνόμασι συμβόλοις τῶν δυνάμεων χρώμενοι.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ. Τὸν εὐλατεύοντα πᾶσαις ταῖς ἀνομίαις σου, τὸν ὠμύρον πᾶσας τὰς νόσους σου, τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. Αὐτὰ εἰσὶν αἱ περὶ ἡμᾶς ἀνταποδόσεις τοῦ Θεοῦ· Πρῶτον ἱλασμὸν ἔθηκε τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, ὅς ἐν πλάνῃ καὶ εἰδωλοατριῇ διεπραξάμεθα· καὶ ἴλεως ἐκάστη τούτων ἐγένετο, προλαβὼν πᾶσαν ἱκετηρίαν καὶ τὴν ἄρεσιν δοῖς ἐκ τοῦ ἱλασμοῦ αὐτοῦ, ὅς ἐστι Χριστός· δεύτερον δὲ, ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἄρεσιν συνέθη σε νοσεῖν, ὡς ψυχὴ, ὑποκλιθεῖσάν τοις ἀνθρωπίνους πάθεσι, καὶ ταύτας τὰς νόσους ὁ Σωτὴρ καὶ λογικός μὴ σωτήριος φαρμάκις, τοῖς ἐν ταῖς θέλαις αὐτοῦ Γραφαῖς καταβεβλημένοις, ἐθεράπευσεν· τρίτον ἐπὶ τούτοις τὴν ζωὴν σου μέλλουσαν χωρεῖν εἰς φθορὰν, καὶ καταπίνεσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου, κατὰ τὸ, *Ψυχὴ ἢ ἀμαρτούσα, αὐτὴ ἀποθνήσκει*, ἀκόλουθα ἢ

αὐτοῦ πράττων ἐλέη, λύτρα δούς ὑπὲρ σοῦ τῷ θανάτῳ τὸ τοῦ Μονογενοῦς αἷμα, ἐλυτρώσατο· τέταρτον, οικεῖα φιλανθρωπία καὶ ἐλέει καὶ οικτιρμοῖς χρώμενος, ἐπεὶ ἐξ ἔργων οὐδεὶς δικαιούται, ἐστεφάνωσέ σε τῷ τῆς υἰοθεσίας χαρίσματι. Καὶ ἀπλῶς οὗτός σοι δεδωρῆται τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἄρεσιν, οὗτός σοι δεδωρῆται τῶν παθῶν τὴν ἰασιν, τῆς ἀναστάσεως τὴν ἐλπίδα, τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸν τῆς ἀφάρσεως χιτῶνα ἐνέδυσσε, καὶ χάριτι σέσωκε. Χάριτος γὰρ καὶ φιλανθρωπίας ὁ στέφανος. Καὶ ταῦτα πάντα ἔδνα τοῦ νυμφίου καὶ δῶρα· πίστιν γὰρ ἡ νύμφη προσενηνόχε μόνον. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν σε ἐνέπλησεν, ἢ καὶ τὴν ἐν ἀγαθοῖς ἐπιθυμίαν σου ἐπλήρωσεν, ὅς τὴν γε ψυχτὴν ψυχὴν ἀπαγορεύει, δίδωσι δὲ ἀγαθὰ τοῖς αἰτούσιν αὐτόν. Εἰ δὲ βούλει κατὰ ταῦτόν ἰδεῖν παθήματα καὶ ἀμαρτήματα λυόμενα, ἔχεις τὸν παράλυτον τῆς διπλῆς ταύτης ἀπολαύσαντα χάριτος· ἤκουσε γὰρ, Ἄφρονταί σοι αἱ ἀμαρτίαι σου, καὶ, Ἄφρον τὸν κρᾶσθαιόν σου· οὕτως ἡ ἀμαρτωλὸς γυνὴ τετύχηκε τῆς ἀφέσεως, ὁ ληστής, οἱ τελῶναι, ἀπλῶς ἅπαντες οἱ πιστεύσαντες.

Τὸν ἐμπιμπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἀνακαινωθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου· ὥστε ἀνακαινίζεσθαι αὐτὴν τὸν παλαιὸν ἀποθεμένην ἄνθρωπον, τὸν δὲ νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπιγῶσιν τοῦ κτίσαντος αὐτόν, λαμβάνουσιν. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἡ νεότης σου ἀνακαινωθήσεται, ὡς μηκέτι παλαιούσθαι, μηδὲ εἰς φθορὰν αὐθὺς χωρεῖν, ἀεὶ δὲ παραμένειν ἐν τῷ νεάζειν ἐν τῇ ἀφάρτῳ ζωῇ. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀετὸς τῶν ὀρνέων ἐστὶ βασιλικώτατος, ἀλλὰ καὶ ὑψιπετέστατος, μόνος δὲ ζῶων ἡλίου φωτὸς μαρμαρυγαῖς ἀντιπεῖν δυνατός, καὶ ἀνεπὲς ἀφορᾶν αὐτῷ, εἰκότως τὴν ἀνανέωσιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν πτήσιν, καὶ τὸν βίον αὐτῆς τὸν ἐν ἄκρῳ φωτὶ γενησόμενον, ἀετοῦ φύσει παρέβαλε.

Ποῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις, ἐγγράσει τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τῷ Μωσῆ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ Μωσέως Γραφῆς μαθήθη ὅποια κρίματα παρέσχε τοῖς ἀδικουμένοις· κρίσει γὰρ δικαίᾳ μετήλθε τοὺς Αἰγυπτίους, πληγαῖς θεηλάτοις κολάσας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἠδικημένων υἱῶν Ἰσραὴλ. Οικτιρῶν καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησθῆναι. Οὐ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. Ὅτι κατὰ τὸ ὄψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καθὼς ἀπέχουσιν ἀνατολὰ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀπ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καθὼς οικτιρεῖ πατὴρ υἱούς, φησὶν ἔργον Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ὅτι αὐτὸς ἔργον τὸ πλάσμα ἡμῶν. Μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμεν· ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει.

A mium pro te morti sanguinem Unigeniti tribuens, liberavit; quarto, propria clementia, misericordia et miserationibus usus, quia nemo ex operibus justificatur, adoptionis te gratia coronavit. In summa, hic te peccatorum venia donavit, morborum animi medelam tribuit, necnon spem resurrectionis, pignus Spiritus: ac te incorruptionis veste induit, gratia sua salvum fecit. Nam gratiæ et clementiæ corona est. Atque hæc omnia, dotalia sponsi munera et dona sunt: sponsa quippe solam fidem obtulit. Neque solum illis, sed etiam spiritualibus bonis te replevit; sive etiam tuo in bonis desiderio satisfacit, qui frigidam animam repudiat, bona vero petentibus se tribuit. Quod si vuleris morbos simul et peccata soluta videre, habes paralyticum hac duplici gratia donatum; audivit enim, *Dimittuntur tibi peccata tua*, et, *Tolle grabatum tuum*²⁰: sic peccatrix mulier remissionem consecuta est; sic latro, publicani, ac demum omnes qui crediderunt.

VERS. 5. *Qui replet in bonis desiderium tuum, renovabitur ut aquilæ juvenus tua; ita ut prior deposito homine, ac novo, qui renovatur ad cognitionem Creatoris sui, adjuncto, et ipsa renovetur.* Sic autem, ait, juvenus tua renovabitur, ut nunquam veterascat, neque ad corruptionem rursus abeat, sed semper vegeta maneat in incorrupta vita. Cum autem aquila sit avium rex, altissimeque volat, ac sola inter animalia solares radios valeat obtueri, ipsumque attente conspiceri; renovationem animæ, et e terra ad cælum volatum, vitamque supremo in lumine versaturam aquilæ naturæ merito comparavit.

VERS. 6-16. *Faciens misericordias Dominus, et judicium omnibus injuriam patientibus, notas fecit vias suas Moysi, filiis Israel voluntates suas.* Ex ipsa vero Moysis Scriptura edisces, qualia pro læsis judicia tulerit: justò namque judicio Ægyptios invasit, divinitus inflictis plagis castigans illos propter filios Israel ab ipsis pessime habitos. *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum-misericors, non in finem irascetur, neque in æternum succensebit. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniam secundum altitudinem cæli a terra corroboravit Dominus misericordiam suam super timentes se. Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Recordare quoniam pulvis sumus; homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic effloret. Quoniam spiritus pertransibit in illo et non subsistet, et non cognoscat amplius locum suum. Quemadmodum a tenebris*

²⁰ Marc. 11, 9.

Ignorantiæ peccatis inductæ ad lucem cognitionis suæ nos transtulit; hæcque fecit ut bonus pater insanientes filios miseratus, ac erga liberos male affectos majorem commiserationem assumens: eodem ille modo nos miseratus est, ac ex atheis et timore carentibus, pios ac se timentes nos effecit. *μειζονα οἰκτον ἀναλαβών· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αὐτὸς ψεκτεῖρησεν ἡμᾶς, ἐξ ἀθέων καὶ ἀφόδων εὐσεβεῖς καὶ φοβουμένους αὐτὸν ἀπεργασάμενος.*

VERS. 17 19. *Misericordia autem Domini ab æterno, et usque in æternum super timentes eum. Et justitia illius in filios filiorum, his qui servant testamentum ejus, et memores sunt mandatorum illius ad faciendum ea. Huic simile illud: Faciens misericordiam diligentibus me. Nam misericordia Domini, et compar ejus justitia in omnem generationem extenditur in timentes eum, et in filios eorum, id est, in æmulores gestorum ipsorum, in eos scilicet, qui non modo præceptorum ejus recordantur, sed sermonibus opera adjiciunt, et hoc modo vitam concinnant suam. Ea quippe dantur, non ut ipsorum nudam memoriam et notitiam servemus; sed ut memoria ad operandum utamur. Illud quoque Servator declarat his verbis: Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me²⁰: nam observationi tantum, non memoriæ eorum, merces debetur; neque auditores, sed cultores legis justificabuntur. Pulchre autem lex Dei testamentum vocata est, ut qui eam observamus, hæreditatem inde speremus. Quod autem natura quidem nostra fluxa sit, divina vero clementia debitam progenitoribus justitiæ mercedem usque ad nepotes conservet, sexcenta hujusce rei testimonia reperias. Nam ob Abrahami, Isaaci et Jacobi justitiam, populum ex iis postea exortum vocatione et peculiari providentia dignatus est. Jehu autem usque ad quartam generationem regnum conservavit, etiamsi non omnino pietate præditus esset; quia in principio regni sui studium erga Deum exhibuerat. Mirabili vero Davidi inextinctam custodivit generis scintillam, etsi impii multi inter ejus posteros exorti sint. Dominus in cælo paravit thronum suum, et regnum ipsius omnibus dominabitur. Accurate dictum est, omnibus dominabitur; sed non, omnibus dominatur, quia non omnes digni sunt regno illius. Quamobrem iis qui evangelicam vitam exigunt, regnum cælorum Salvator pollicitus est. Alio item intelligendi more omnibus dominatur, etiam iis qui regno cælorum indigni sunt impe-rans; quatenus nempe omnium Dominus est.*

VERS. 20. *Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum ejus. Superius quidem Spiritus divinus hominis animam ad gratiarum actionem et benedictionem Dei invitabat dicens, Benedic, anima mea, Domino; nunc autem, quia throni Dei et cælestium mansionum, quas dignis Deus*

Ἄτι προὔμα διήλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπέβη, καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἐτι τὸν τόπον αὐτοῦ. Ὄσπερ ἀπὸ σκότους τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀργολας ἐπὶ τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ γνώσεως μετεστήσατο ἡμᾶς· καὶ ταῦτα ἐπραξεν ὡς ἀγαθὸς πατήρ σπλαγγιζόμενος ἐπὶ υἱοῖς μεμνησίοι, καὶ ἐπὶ κακῶς διακειμένους τέκνους

Τὸ ἔλεος δὲ τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν· καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν, τοῖς φυλάσσουσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ μεμνημένοις τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι αὐτάς. Ὅμοιον καὶ τὸ, Ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσι με. Παρατείνει γὰρ τὸ ἔλεος Κυρίου, καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ δικαιοσύνη, εἰς πᾶσαν τὴν γενεάν ἐπὶ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, τούτεστι τοὺς τῶν ἔργων αὐτοῦ ζηλωτάς, τοὺς οὐχ ἀπλῶς μεμνημένους τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιτιθένας τοῖς λόγοις τὰ ἔργα, καὶ κατὰ ταῦτὸ τὸν οἰκεῖον βίον ῥυθμιζόντας. Αἰδοῦνται γὰρ αὐτὰ οὐκ ἐπὶ τῷ μνήμην αὐτῶν ψάλλον καὶ γινώσκον ἔχειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μνήμην εἰς τὸ ποιῆσαι. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ παρίστησεν εἰπών· Ὁ ἔχωρ τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκείνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· τῆς γὰρ ποιήσεως ἀλλ' οὐ τῆς μνήμης αὐτῶν μόνης ὁ μισθός· καὶ οὐχοὶ ἀκροαταί, ἀλλ' οἱ ποιηταί τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. Καλῶς δὲ διαθήκη ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ προσήρεται, ἵνα κληρονομίαν ἐλπίζωμεν ἐξ αὐτῆς οἱ φυλάσσοντες. Ὅτι δὲ ἡ μὲν φύσις ἡμῶν ἐπίκτητος, ἡ δὲ θεία φιλανθρωπία καὶ μέχρις ἐγγόνων διατηρεῖ τὴν τοῖς προγόνους ὑφειλομένην τῆς δικαιοσύνης ἀντίδοσιν, μυρία ἂν ὑβρίους μαρτύρια. Διὰ γὰρ τῆν τοῦ Ἀβραάμ δικαιοσύνην, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ, τὸν ἐξ αὐτῶν φύντα μετὰ ταῦτα λαὸν τῆς κλήσεως καὶ τῆς οἰκείας ἐπισκοπῆς κατηξίωσε· τῷ Ἰησοῦ μέχρι τετάρτης γενεᾶς τὴν βασιλείαν τετήρησε, καίτοι μηδὲ τελείαν κτησαμένω εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐπιδειξαμένω τὸν ζῆλον· τῷ θεσπεσίῳ Δαυὶδ, ἄθεστον ἐτήρησε τὸν τοῦ γένους σπινθῆρα, καὶ ταῦτα πολλῶν δυσσεβῶν ἐν μέσῳ βεβλαστηκότων. Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτόλμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ πάντων δεσπόσει. Ἀκριβῶς δὲ τὸ πάντων δεσπόσει, εἴρηται, ἀλλ' οὐ, πάντων δεσπόζει· ἐπεὶ μὴ πάντες ἄξιοι τυγχάνουσι τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Διὰ τοῖς τὸν εὐαγγελικὸν κατορθοῦσι βίον τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὁ Σωτὴρ ἐπηγγελάτω. Δεσπόζει δὲ πάντων καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν καὶ τῶν ἀναξίων τῆς βασιλείας αὐτοῦ κρατῶν, οἷα δὲ πάντων Κύριος.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχυρῶ, ποιῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ. Ἀνωτέρω μὲν τὸ θεῖον Πνεῦμα τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐκάλεϊ ἐπὶ τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, φάσκον· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· νῦν δὲ, ἐπειδὴ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἐμνημόνευσεν,

²⁰ Joan. xiv, 21.

καὶ τῶν οὐρανίων διατριβῶν, ὡς τοῖς ἀγγέλοις ὁ Θεὸς ἠτοίμασε, σφόδρα ἀκολουθῶς ταῖς οὐρανίους δυνάμεις συγκαίρειν τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ παρακελεύεται, κατὰ τὸν σωτήριον λόγον φήσαντα χαρὰν ἔσεσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι· ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἄγει τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ τὰς οὐρανίους δυνάμεις· τὸ γὰρ αὐτὸ τῆς εὐλογίας ἔργον καὶ ταύτῃ κάκεινοις ἐπιτάττει. *Δυνατοὶ ἰσχύϊ, ποιῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ.* Τὰ μὲν κατὰ σέ, φησὶν, ὦ ψυχῆ, ἔξασθενεῖ πρὸς τὸ κατ' ἀξίαν ὑμεῖν τὸν Θεόν· ἐκ μέρους δὲ ἡμῶς τοῦτο ποιεῖ. Ἰσθὶ δὲ, ὅτι οἱ ἀγγελοὶ αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ ὄντες, καὶ ἀδιαπτῶτως τὸν λόγον αὐτοῦ ποιῶντες, ἀξιοὶ τε ἀκροῦν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ, πρεπόντως καὶ κατ' ἀξίαν εὐλογοῦσιν αὐτόν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ἀνθρώποις εἰέν τινες τὸν ἱσάγγελον βλον μετερχόμενοι, ἅτε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου φοροῦντες, ἰσχύοντες δὲ καὶ αὐτοὶ ποιεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ δυνατοὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ὑπακούειν, κατὰ τὸν φήσαντα· *Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με.* Καὶ οὗτοι, ἱσάγγελοι ὄντες, εὐλογεῖσάν αὐτόν. Μηδεὶς δὲ τῶν παραβαίνοντων τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ παρακούοντων τῆς φωνῆς αὐτοῦ, προπετέστερον τολμάτω τοῦτο ποιεῖν.

Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιῶντες τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ὁ μὲν Δαυὶδ, ἐπειδὴ περ εἰσὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, σφόδρα ἀναγκαίως ἐπιφέρει τὸ· *Λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιῶντες τὰ θελήματα αὐτοῦ,* δεικνύς τίνας βούλεται καὶ ὅπῃ δυνάμεις εὐλογεῖν τὸν Θεόν· ὅτι μὴ πάσαι, μηδὲ τὰς ἐναντίας, ἀλλὰ μόνος τὰς ἀξίας τὰς ἐν διαφόροις τάξεσι λειτουργούσας αὐτῷ, ἦτοι ποιούσας αὐτοῦ τὸ θελημα. Λειτουργοὶ γὰρ εἰσι Θεοῦ δυνάμεις ὑπερητοῦσαι αὐτῷ εἰς ἃ βούλεται ποιεῖν δι' αὐτῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ ὠφελείᾳ παντός· διὸ καὶ ποιεῖν τὰ θελήματα αὐτοῦ εἰρηγεται. *Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτίας αὐτοῦ.* *Εὐλόγη, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον.* Ἡ τῆς ἀκολουθίας διάνοια τοῦτον ἔοικεν ὑποβάλλειν τὸν νοῦν· Εἰ μὲν ἀγγέλων ἦν, φησὶ, μόνον, καὶ θείων δυνάμεων καὶ οὐρανίων λειτουργῶν Θεοῦ τὸ εὐλογεῖν αὐτόν, καλῶς ἂν εἶχες, ὦ ψυχῆ, ὑποστέλλεσθαι ἑαυτὴν, τοῖς κρείττοσι παραχωροῦσα τὴν εὐλογίαν· ἐπειδὴ δὲ ὁ θεὸς λόγος πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ εὐλογεῖν τὸν Κύριον προστάττει· προσήκει γὰρ πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὴν αὐτῆς δύναμιν τὸν πρόποντα ὕμνον ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ· τί μέλλεις, ὦ ψυχῆ; Οὐχὶ καὶ αὐτῇ, ἅτε ἔργον οὐκ εὐκαταφρόνητον οὐσα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ πεποιημένη, ἀνεγείρησαυτὴν ἐπὶ τὴν θεολογίαν καὶ εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ ἡ δεσποτεία αὐτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον, πάντων δεσπόζει, οὐρανίων, ἐπιγείων, καταχθονίων, ἀκολουθῶς πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν ὄντα, τὰ σύμπαντα γὰρ, φησὶ, δοῦλα σά, ὡς ποιήματα, εὐλογεῖτω αὐτόν. Καὶ πῶς εὐλογοῦσι τὰ ἔλογα καὶ τὰ ἄψυχα; Ὡς οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, πάντως ἀντὶ φωνῆς χρώμενα τῇ ὄψει εἰς

A præparavit, mentionem fecit, admodum congruenter cœlestes virtutes jubet animæ salutis congruere, secundum hoc Salvatoris dictum, scilicet, gaudium fore in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente²¹: sed etiam cum hominis animam, tum cœlestes virtutes in finem agit: idem enim benedicendi munus tam illi, quam istis præscribit. *Potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum ejus.* Quod ad te spectat, o anima, imbecilla infirmaque es ad Deum pro dignitate celebrandum: attamen id ex parte exsequaris. Scito autem angelos ejus, cum potentes virtute sint, et indesinenter verbum Dei faciant, dignique sint qui vocem et sermonem ejus audiant, decenter ac condigne ipsi benedicere. Quod si quidam inter homines sint qui vitam angelicæ pœnitentiam ineunt, utpote qui imaginem cœlestis circumferant, ac ipsi quoque verbum ejus exsequi et vocem audire valeant, secundum eum qui dicit, *Omnia possum in eo qui me confortat*²²; hi quoque angelis pares cum sint, benedicant ei. Nemo autem eorum, qui verbum ejus transgrediuntur ac voci ejus non obtemperant, temere hoc agere præsumat.

VERS. 21, 22. *Benedicite Domino, omnes virtutes ejus, ministri ejus, qui facitis voluntates ejus.* Quoniam adversariæ quoque virtutes sunt, ideo David necessario illud adjicit, *ministri ejus, qui facitis voluntates ejus*: declarans quas et cujusmodi virtutes Deo benedicere velit: non omnes quippe, neque adversarias; sed solum eas quæ dignæ sunt, et variis ordinibus ipsi ministrant, sive quæ faciunt voluntatem ejus. Nam ministri Dei sunt virtutes ipsi ad quælibet munera pro beneficio et utilitate universi ministrantes: quare voluntates ejus exsequi dicuntur. *Benedicite Domino, omnia opera ejus, in omni loco dominationis ejus. Benedic, anima mea, Domino.* Hæc seriei mens et sententia videtur esse: Si angelorum, inquit, solummodo, divinarum virtutum, cœlestiumque Dei ministrorum officium esset ipsi benedicere, recte posses, o anima, te continere, ac te melioribus benedictionem cedere; quia vero divinus sermo cunctis ejus operibus præcipit ut Domino benedicant; par est enim omnem creaturam pro facultate, congruentem Deo hymnum emittere, quid cunctaris, o anima? Nunquid etiam ipsa, utpote opus Dei non spernendum, sed ad imaginem ejus factum, temetipsam excitas ad divinas laudes et ad benedicendum Deo? Quoniam dominatio ejus, ut dictum est, omnibus imperat cœlestibus, terrestribus et infernis; ideo omnia opera ejus, utpote ipsius dominationi subdita, ipsi benedicant. Nam omnia, inquit, tibi subdita, utpote opificia tua, benedicere tibi debent. Et quomodo benedicant irrationabilia et inanimata? Quo modo cœli enarrant gloriam Dei, qui sane conspectu suo ceu voce, ad exhibendam Dei virtutem utuntur: unde

²¹ Luc. xv, 7. ²² Philipp. iv, 13.

ego laudandi occasionem accipio, et ad Creatorem celebrandum provocor. Et alias solent plerumque prophetae etiam irrationabilem naturam ad Dei laudes efferendas assumere, quasi rationabilis non sufficiat, uti revera pueri in camino fecerunt. Cæterum omnibus in locis canere Judæis non convenit. Illi quippe ab iis qui se in captivitatem abduxerant, in Babylone ex canticis Sion cantare jussi, dixerunt, et quidem secundum legem agentes: *Quomodo cantabo canticum Domini in terra aliena* ²²? Nobis autem divinus Apostolus præcipit ut in omni loco orantes elevemus sanctas manus ²³. Idipsum Dominus Christus Samaritanæ dixit, localem adorationem de medio tollens, cultumque docens in Spiritu et veritate exhibendum ²⁴.

PSALMUS CIII.

VERS. 1, 2. *Benedic, anima, Domino: Domine Deus meus, magnificatus es vehementer: confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* A creaturarum magnitudine, providentia et varietate docetur anima gaudere ac fiduciam sumere: ita ut in eo gloriatur, ac Dominum Deumque suum magnum tantarum rerum opificem ascribat, eumque sibi proprium prædicet cum affectu dicens, *Domine Deus meus. Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Quemadmodum is qui sensibili vestimento induitur, undique tegitur; sic quod Dei lumen sustineri nequeat, incomprehensibilem esse illius substantiam declarat. Sed quid ais, o David? Evangelista ait: *Ipsa est lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ²⁵. Paulus vero dicit, ipsum lucem inhabitare inaccessibleem, et tu ais ipsum lumine indui sicut vestimento? Videntur neque prophetam, neque evangelistam, neque apostolum posse eam claritatem complecti; sed a nominibus apud nos usitatis paulatim ascendentes, obscuram quamdam ineffabilis illius gloriæ cognitionem afferre? Quia enim ignorant quæ sit illa substantia, a rebus apud nos conspicuis pro facultate illam complecti conantur.

VERS. 3, 4. *Extendens cælum sicut pellem, qui legit aquis superiora ejus: qui ponit nubes ascensum suum, qui ambulat super pennas ventorum. Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.* Hinc, ut par est, seraphim Græce explicantur, incendentes ac comburentes. Et vox seraphim incendium significare declaratur. Quare de angelica virtute dicitur: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.*

VERS. 5-13. *Qui fundat terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi. Abyssus sicut vestimentum amictus ejus, super montes stabunt aquæ. Ad increpatione tua fugient, a voce toni-*

A Ἐμφασιν τῆς θείας δυνάμεως· παρ' ὧν ἐγὼ λαμβάνω τοῦ ὑμνεῖν τὰς ἀφορμὰς, καὶ κινουμαι πρὸς εὐφημίαν τοῦ κτίσαντος. Ἄλλως τε εἰώθασιν οἱ προφήται καὶ τὴν ἄλογον φύσιν πολλάκι παραλαμβάνειν εἰς εὐφημίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς οὐκ ἀποχρώσης τῆς λογικῆς, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ παῖδες ἐν τῇ χαμίῳ. Πλὴν τὸ ἐν παντὶ τόπῳ ἕδειν οὐχ ἀφορμῆται τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐκεῖνοι γὰρ, ὑπὸ τῶν ἀνδραποδισάντων ἄσαι προσταχθέντες ἐκ τῶν ῥόδων Σιών ἐν Βαβυλῶνι, ἔφασαν, ἔννομον δρώντες· Πῶς ἔσομαι τὴν ῥόδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας. Ἡμῖν δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος παρεγγυᾷ ἐν παντὶ τόπῳ προσευχομένοις ἀφρὲν ἕσαις χεῖρας. Τῷτο καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ἔφη, τὴν τοπικὴν ἀναιρῶν προσκύνησιν, τὴν δὲ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ διδάσκων λατρεῖαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΓ'

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· Κύριος ὁ θεὸς μου, ἐμεγαλύνθησ σου σφόδρα· ἐξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Διὰ τῆς τῶν κτισμάτων μεγαλοφυῆς καὶ προνοίας καὶ ποικιλότητος χαίρειν δὴ ἐν ταύτῃ καὶ θάρρους ἀναλαμβάνειν διδάσκαται ἡ ψυχὴ, διὰ τὴν σεμνύνεσθαι, καὶ Κύριον ἑαυτῆς καὶ Θεὸν τῶν τοσούτων μεγαλοφυῶν ἐπιγράφεσθαι, καὶ ἰδιοποιεῖσθαι αὐτὴν ἐν τῷ λέγειν· Ὁ θεὸς μου, μετὰ διαθέσεως, ἐξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Ὡς ὁ ἀναβαλλόμενος αἰσθητὸν ἱμάτιον πάντοθεν καλύπτεται, οὕτω τὸ μὴ δύνασθαι διασεῖν τὸ περὶ τὸν Θεὸν φῶς, ἀκατάληπτον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν παρτίσθαι. Ἄλλὰ τί φησ, ὦ Δαυὶδ; Ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν· Ὅτι αὐτὸς ἐστὶ φῶς ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ δὲ Παῦλος, ὅτι φῶς ὁκῶν ἀπρόσιτον, σὺ περιβεβλησθαι τὸ φῶς αὐτὸν φησὶ ὡς ἱμάτιον; Ὁρᾷς, ὅτι, κἂν προφήτης ἢ τις, κἂν εὐαγγελιστὴς, κἂν ἀπόστολος, οὐ δύναται περιδράξασθαι τῆς σαφηνείας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ὀνομάτων ἀναβαλόντες κατὰ μικρὸν ἀμυδρὰν τινα παρτίσῳσιν ἔννοϊαν τῆς ἀρρήτου δόξης ἐκεῖνης. Ἐπισημὴ γὰρ αὐτὸ τί ποτὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν οὐκ ἴσασιν, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν λαμπρῶν φιλονεικοῦσιν ἐπιλαθέσθαι αὐτῆς ὡς οἶόν τε.

Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρβρι, ὃ στεγάζων ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ, ὃ τιθεὶς νέφη τὴν ἐκβάσιν αὐτοῦ, ὃ περιπατῶν ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμου, ὃ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ἐντεῦθεν εἰκότως ἐρμηνευόμενα τὰ σεραφίμ, εἰς τὴν Ἑλλάδα φωτὴν ἐμπιπρῶντες ἢ ἐμπρησται σημαίνουσι. Καὶ τὸ, σεραφίμ τὸν ἐμπρησμὸν δηλοῦν λέγεται. Διὸ περὶ τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως εἴρηται· Ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον.

Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς οὐ κλιθῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἄβυσσος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβάλλειον αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν ὄρεων στήσονται ὕδατα. Ἄπὸ ἐπιτιμῆσός σου

²² Psal. cxxxvi, 4. ²³ 1 Tim. ii, 8 ²⁴ Joan. iv, 24. ²⁵ Joan. i, 9.

φύονται, ἀπὸ φωνῆς βροτῆς σου δειλιάσου-
σιν. Ἀραβαίνουσι βρη, καὶ καταβαίνουσι πεδία
εἰς τόπον ὃν ἐθεμελίωσας αὐτοῖς. Ὅριον ἔθου, ὃ
οὐ παρελεύσονται, οὐδὲ ἐπιστρέψουσι καλύψαι
τὴν γῆν. Ὁ ἐξαποστέλλων πηγὰς ἐν φάραγξιν,
ἀπὸ μέσου τῶν ὄρεων διελεύσονται ὕδατα. Πο-
τιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἄγρου, προσδέξονται
ἐραργοὶ εἰς δίσταν αὐτῶν. Ἐκ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ
τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσῃ, ἐκ μέσου τῶν πε-
τρῶν δώσουσι φωνήν. Ποτίζω βρη ἐκ τῶν
ὑπερφῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ὁ
στεγάζω ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ· νῦν φη-
σι· Ποτίζω βρη ἐκ τῶν ὑπερφῶν σου· εἰ μὴ
τῷ φίλον ὑπερῶα τοῦ Θεοῦ ὡς παρ' αὐτοῦ πε-
ποιημένα τὸν ἄερα νοεῖν, τοῖς νέφεσι περιβαλλόμε-
νον. Ποτίζει τοιγαροῦν ὁ Θεὸς τὰ βρη καὶ τὰ ἐν τού-
τοις πεδία τὴν τε λοιπὴν σύμπασαν γῆν οὐκ ἀπὸ τῶν
καὶ τὰς φάραγξιν πηγῶν, οὐδ' ἀπὸ τῶν φερομένων κα-
τὰ γῆς ποταμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑπερφῶν αὐτοῦ ἀνα-
θεν ἀφ' ὕψους τοὺς ἀντάρχεις καὶ μεμετρημένους ἐπι-
χορηγῶν ἕτεοῦς. Ὑπερῶα δὲ Θεοῦ τὸν ἄερα καλεῖ,
καθάπερ ἐπὶ μιᾷ οἰκίᾳ τοῦ παντὸς κόσμου. Ὅρη
μὲν εἰσιν οἱ πνευματοφόροι ἄνδρες· ποτίζονται δὲ ἐκ
τῶν ὑπερφῶν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, πληρούμενοι τῶν τοῦ
Πνεύματος χαρισμάτων, λόγου σοφίας καὶ τῶν ἐξῆς
ἀπρηθμημένων. Ὑπερῶα δὲ Θεοῦ, ἀφ' ὧν τὰ βρη
ποτίζει, ἀκραιφνεῖς καὶ ὑπερβάλλουσαι θεωρεῖται τῆς
ἀληθείας τυγχάνουσι, ὑπερῶα καλούμεναι, τῷ μηδὲν
αὐτὰς ὑπερανθεθῆκεναι. Ἀπὸ καρποῦ τῶν ἔργων
σου χορτασθήσεται ἡ γῆ. Αὐτὸς γὰρ εἶπε· Βλα-
στησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπι-
μον ποιοῦν καρπὸν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐκ τῶν Ἰησοῦ κατὰ
τὴν οἰκονομίαν ἔργων, πολὺν καρπὸν ἐχόντων, ἅπαντα
ἡ γῆ χορτάζεται, μεταλαμβάνουσα τῶν οὕτω παραδό-
ξως ὑπὸ Ἰησοῦ γεγεννημένων· οὗτος γὰρ καρπὸς τῶν
ἔργων αὐτοῦ τυγχάνει. Καὶ ὁ λόγος δὲ ὁ περὶ τῶν ἔρ-
γων τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας αὐτοῦ νοηθεῖς, οἷα
φημι δὴ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διατρίβοντας ἀνθρώπους.

Ὁ ἐξανatéλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην
τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον
ἐκ τῆς γῆς· καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου,
καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἕτεοῦ κτᾶται πλη-
σμονὴν ἡ γῆ, τοῦ Θεοῦ ἐργαζομένου τὴν ἐκ θαλάσσης
πῶν ὕδατων ἀναγωγὴν. Εἶτα τὴν ἐντεῦθεν ὑποδείκνυ-
σιν ὠφέλειαν, ὅτι πιανθεῖσα ἐκ τῆς τῶν ὕδατων χο-
ρηγίας ἡ γῆ, ἐξανatéλλει τοῖς ἀπ' αὐτῆς ἅπασιν τὰς
προσφόρους τροφὰς· ἀνθρώπων μὲν εὐγενεῖ ζῶν, καὶ
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τετιμημένω, ἐξαιρέτων καὶ ἀφωρισμέ-
νην τροφήν, ἄρτον, καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον· ἄρτον μὲν
ἐπὶ τῷ στηρίζεσθαι καὶ δυναμοῦσθαι τὴν καρδίαν,
οἶνον δὲ ἐπὶ τῷ κατευφραίνεσθαι τὴν ψυχὴν, ἔλαιον
δὲ ἐπὶ τῷ φαιδρύνεσθαι τὸ σῶμα, καὶ ἀπαλύνεσθαι θε-
ραπευόμενον ἐκ τῆς ἐπιπόνου σκληραγωγίας. Οὕτως
αὐτῷ πλουσίαν καὶ ἐκ πλειόνων τράπεζαν εἰς ἀπό-
λυσιν οἷα πατήρ ὁ Θεὸς ἐδώρησατο. Οὐ μὴν καὶ τῆς
τῶν λοιπῶν ζώων κατωλιγώρησεν ἐπιμελείας· φρον-
τίζων δὲ καὶ τῆς τούτων διαμονῆς τὴν ἀρμόζουσαν

A tui tui formidabunt. Ascendunt montes et descen-
dunt campi in locum quem fundasti eis. Terminum
posuisti, quem non transgredientur, neque conver-
tentur operire terram. Qui emittis fontes in convalli-
bus, inter medium montium pertransibunt aquæ. Fo-
tabunt omnes bestię agri, exspectabant onagri in
siti sua. Super ea volucres cęli habitabunt, de
medio petrarum dabunt vocem. Rigans montes
de superioribus suis. Quia prius dixerat, Qui
legis aqua superiora ejus; hic ait, Rigans montes de
superioribus tuis. Nisi malit quis superiora Dei,
quasi ab eo constructa aerem nubibus amictum in-
telligerc. Deus itaque montes et campos qui in eis
sunt, et universam reliquam terram rigat, non ex
fontibus convallium, neque ex fluminibus quę per
B terram defluunt, sed de superioribus suis pluvias
ex alto sufficientes ac moderatas subministrans.
Superiora autem Dei vocat aerem, de toto mundo
quasi de domo quadam verba faciens. Montes qui-
dem sunt spirituales viri: hi autem irrigantur de
superioribus ipsis Dei, Spiritus sancti donis re-
pleti, videlicet sermone sapientię, cęterisque re-
censitis. Superiora vero Dei, de quibus montes ir-
rigat, sunt sublimes ac eximie veritatis contem-
plationes, quę superiora vocantur, quod nihil illas
transcendat. De fructu operum tuorum satiabitur
terra. Ipse namque dixit, Germinet terra herbam
feni et lignum fructiferum faciens fructum¹⁷, et reli-
qua. Ex Jesu operibus per œconomiam editis, quę
multis fructibus instructa sunt, universa terra
satiatur, particeps eorum quę a Jesu adeo mirabi-
liter perpetrata sunt: hic enim fructus operum
ejus est. Et quidem sermo de operibus creationis et
providentię ipsius, cum fructus operum Dei esse
intellectus, terram satiabit; nempe homines in
terra versantes.

καρπὸς ἔργων Θεοῦ τυγχάνων, χορτάσει τὴν γῆν·

VERS. 14, 15. Produccens fenum jumentis et her-
bam servituti hominum, ut educas panem de terra;
et vinum lætificat cor hominis, et cętera. Ait a plu-
via satietatem terrę parari, Deo aquas ex mari re-
ducente. Deinde indicat utilitatem hinc promanan-
tem, quia aquarum irrigatione impinguata, cunctis
incolis suis congruentem cibum profert; homini qui-
dem nobili animali, et apud Deum in honore habito,
eximium ac selectum cibum, panem, vinum, et ole-
um; panem quidem quo cor fulciatur et roboretur,
vinum quo anima lætificetur, oleum quo corpus ex-
hilarctur atque a laboriosa defatigatione curetur.
Sic autem illi opimam et variis instructam mensam
ad usum cęli pater paravit Deus. Neque tamen cę-
terorum animalium curam neglexit; sed de eorum
quoque conservatione sollicitus, congruentem ipsis
escam subministravit, fenum quidem jumentis,
servituti autem hominum, herbam produccens. Ac-
curatissime vero propheta animalium distinctionem

¹ Gen. 1, 11.

fecit; jumenta quidem generatim appellans omne animal herba vescens; servitutem vero hominum, mansueta et quodammodo civilia animalia ad hominum usum deputata, quorum alia quidem terram arant hominique opem ferunt, ut bos; alia gestant onera, ut asinus; alia demum aliud mortali generi ministerium præstant: quæ proprie et opportune servitutem hominum vocavit, quibus herbam datam esse ait, scilicet ab hominibus seminatam et cultam; cæteris vero jumentis sponte natum fenum. Possunt autem utraque simul, herba videlicet et fenum, et jumentis et servituti hominum data fuisse. Neque feras hic neque reptilia memoravit, quia hæc alio utuntur cibo; alia enim carnivora sunt; reptilia autem ipsa terra vescuntur.

θηρίων ἐν τούτοις, οὐτε ἐρπετῶν ἐμνημόνευσε, διὰ τὸ κολόρα· τὰ δὲ ἐρπετὰ, αὐτῇ τῇ γῆ κέχρηται τροφῇ

Animadvertite porro sermonem hunc circuitione uti, ac manifestiora quidem leviter tangere, iis vero insistere quibus multi contradicunt, neque abstinere ab irrationabilibus, nec ab usu ministerioque eorum. Id vero duplici de causa agit; alia est, ut ex abundanti impudentiam illorum refrenet, qui dicunt aliquid in mundo supervacaneum et inutile existere; alia vero, ut ostendat quanta sit Deo de hominibus sollicitudo, quando de iis quæ eorum causa condita sunt tantam habet rationem. Quid huic curæ par esse possit, quandoquidem ea quæ nobis serviunt ita nutrit, nec patitur ut in omnibus gravemur? Neque enim hominem deservit, nec laboribus ipsum gravat, vario illum salutis genere donans. Hic juvat eum, qui congneres nostros servitute opprimit, sic alloqui: una hominum servitus sunt irrationabilia, tu vero hæc despicias: quare naturam a servitute et dominatione scindens, id effecisti, ut sibi ipsa serviret et dominaretur. Eum qui ad similitudinem Dei factus est, quis vendidit, quis emit, cum id solus Deus possit efficere; imo vero nec ipse Deus, nam dona ejus sunt sine poenitentia? Quod si Deus id quod liberum est non redigit in servitutem, quis potentiam suam potentia Dei præponat? Cæterum sat oneris imponitur iis, qui liberi sunt, quod serviant, tantaque in pulvere sit differentia, ut alius imperet, aliis imperetur. At neque jugum, neque supplicium primo peccato nostro destinatum, aggravandum est. Producit autem in his supernaturalibus altissimisque sermonibus suis, qui montes sunt, fenum: quem cibum irrationabiliores ferre valeant. Est autem fenum in hisce montibus positum, sermo de sensibilibus et littera Scripturæ; imo etiam sermo moralis, quem multitudo quoque percipere valebit, dicentibus singulis, *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit, super aquam refectionis educavit me*³⁸. Qui autem hujusmodi statum transcenderunt cum non in servitute hominum versentur, sed homines facti sint, singuli ite-

καὶ τούτοις ἀπένειμε τροφήν· χόρτον μὲν τοῖς κτήνεσι, τῇ δὲ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων χλόην ἐξανατεύλας. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς ὁ προφήτης τὴν τῶν ζώων πεποίηται διαίρεσιν· κτήνη μὲν γενικῶς πᾶν τὸ ποιῶγον ζῶον, δουλείαν δὲ ἀνθρώπων τὰ ἡμέρα καὶ ὡσπερ πολιτικὰ ζῶα τὰ εἰς ὑπηρεσίαν ἀνθρώπων ἀφωρισμένα, ὧν τὰ μὲν ἀροῖ τὴν γῆν συνεργοῦντα ἀνθρώπων, ὡς βοῦς· τὰ δὲ ἀχθοφορεῖ, ὡς ὄνος· τὰ δὲ ἄλλη τινα χρῆσιν τῷ θνητῷ γένει παρέχεται· ἃ οἰκειῶς καὶ προσφυῶς δουλείαν ἀνθρώπων ὠνόμασεν, οἷς τῇ χλόην δεδόσθαι φησὶ, τουτέστι τὴν ὑπ' ἀνθρώπων σπαρεῖσαν καὶ γεωργηθεῖσαν· τοῖς δὲ ἄλλοις κτήνεσι, τὸν αὐτομάτως βλαστῶντα χόρτον. Δύναται δὲ καὶ ἀμφοτέρα ἢ τε χλόη καὶ ὁ χόρτος, ὁμοῦ καὶ τοῖς κτήνεσι καὶ τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων δεδόσθαι. Οὕτε δὲ

ἐτέρᾳ κεχρησθαι ταῦτα τροφῇ· τὰ μὲν γὰρ ἐστὶ σαφέστερα παρατρέχοντα, ἐμφιλοχωροῦντα δὲ τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν ἀντιλεγόμενοις, καὶ τῶν ἀλόγων οὐκ ἀφιστάμενον, καὶ τῆς χρείας αὐτῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας. Ποιεῖ δὲ τοῦτο διὰ δύο ταῦτα· δι' ἐν μὲν, ἵνα ἐκ περιουσίας ἐπιστομίῃ τὴν ἀναίσχυτην τῶν λεγόντων εἶναι τι περιττὸν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἀχρηστον· δι' ἑτερον δὲ, ἵνα δείξῃ ὅση τῷ Θεῷ τῶν ἀνθρώπων ἡ κηδεμονία, ὅπου γε τῶν δι' ἐκείνων γενομένων τοσοῦτον ποιεῖται λόγον. Τί ταύτης Ἰσον γένοιτ' ἂν τῆς κηδεμονίας, ὅταν καὶ τὰ δουλεύοντα ἡμῖν οὕτω τρέφῃ, καὶ μὴ συγχωρῇ πονεῖσθαι περὶ πάντα; Οὕτε γὰρ εἶπεν τὸν ἀνθρώπον, οὐτε βαρύνει τοῖς πόνοις αὐτὸν, ποικίλλων αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα καλὸν εἰπεῖν πρὸς τὸν τοῦς ὁμογενεῖς καταδουλούμενον· μία δουλεία τῶν ἀνθρώπων τὰ ἄλογα· σὺ δὲ ταῦτα ὀλιγωρεῖς διὰ τὴν φύσιν δουλείας καὶ κυριότητος σχίσας αὐτὴν ἑαυτῇ δουλεύειν καὶ ἑαυτῇ κυριεύειν ἐποίησας. Τὸν καθ' ὁμοίωτα Θεοῦ ὄντα καὶ πάσης γῆς ἄρχοντα τίς ὁ ἀπεμπολῆς; τίς ὁ ἄνομιμος; μόνου Θεοῦ τὸ θυγαῖ τούτου, μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· ἀμεταμέλητα γὰρ αὐτοῦ τὰ χαρίσματα. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς οὐ δουλοῖ τὸ ἐλεύθερον, τίς ὁ ὑπερτιθεὶς τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ δυναστείαν; Πλὴν ἀρκεῖ δουλεύειν τοῖς ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε τοῦ αὐτοῦ χόρος τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι. Μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγός, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἀμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον. Ἐξανατέλλει δὲ ἐν τούτοις ὑπερφυεῖν καὶ ὑψηλοτάτοις λόγοις αὐτοῦ ὄρεσιν οὐσι χόρτον· ὃν φέρεσθαι τροφήν οἶοι τέ εἰσιν οἱ ἀλογώτεροι. Ἔστι δὲ ὁ ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι χόρτος ὁ περὶ τῶν αἰσθητῶν λόγος καὶ τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ ἠθικώτερος, οὗ μεταλαβεῖν καὶ οἱ πολλοὶ δυνήσονται, ἐκαστου τῶν τοιούτων λέγοντος· *Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει· εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήρωσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με*. Ὑπερβάντες δὲ ποτε τὴν τοιαύτην κατάστασιν, οὐκέτι ἐν δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων ὄντες, ἀλλ' ἀνθρώποι γεγενημένοι, ἐροῦσι πάλιν ἕκαστος· *Ἠσέμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξανατείας τῶν ἄλλων*

³⁸ Psal. xxii, 1, 2.

βόττωρ με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, A
καὶ τὸ ποτήριόν μου μεθύσκον ὡς κράτιστον. Καὶ
τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται με πάσας τὰς ἡμέρας
τῆς ζωῆς μου, καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου
εἰς μακρότητα ἡμερῶν.

Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, καὶ οἶνος
εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου· τοῦ ἱλαρῦναι πρό-
σωπον ἐν ἐλαίῳ, καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου
στηρίζει. Ἄξιον ἐνταῦθα ζητῆσαι τίνος χάριν εἰπὼν
ὁ Δαυὶδ, ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσιν, ἐπή-
γαγε· Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ
σίτου δηλαδὴ κατασκευαζόμενον. Τί ποτὲ ἐστὶν ὄπερ
αἰνέσασθαι βούλεται; Ὅτι τὸ αὐτὸ σπέρμα κοινὴ
γίνεται ἐδωδὴ καὶ ἀλόγοις καὶ ἀνθρώποις, οὐ κατὰ
τὸ αὐτό. Καὶ οὗτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Σκόπει B
δὲ· Καταβάλλεται σίτος, τέως μὲν ἀνθρώπων ἐστὶ
τροφὴ μόνον· ἐπειδὴν δὲ βλαστάνῃ, ἀνεισι καὶ τὴν
τῶν ἀλόγων ἔχων τροφήν. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸ τὸ εἶναι
δι' ἡμᾶς ἔλαβε τὰ ζῶα, οὕτω καὶ ἡ τροφὴ αὐτῶν ἐκ
τῆς ἡμετέρας τροφῆς ἔχει τὴν ἀρχήν. Ἡ γὰρ χλόη
διὰ τοῦτο προηγουμένως γέγονεν, ἵνα τὸν σίτον δια-
τηρῇ. Εἶδες οὖν τὰ ἄλογα οὐ μόνον ἡμῖν δουλεύοντα,
ἀλλὰ καὶ τὴν τροφήν τῶν ἀλόγων τῇ ἡμετέρᾳ τροφῇ
ὑπηρετουμένην, καὶ τῇ τάξει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο
μιμουμένην. Ὅσπερ γὰρ πρότερον ἄλογα, καὶ τότε
ἄνθρωπος, ἐπειδὴ διὰ τὸν ἄνθρωπον τὰ ἄλογα· οὕτω
καὶ πρῶτον χλόη, καὶ τότε σίτος ἐν τῇ βλάστῃ, ἐπειδὴ
διὰ τὸν σίτον ἡ χλόη. Καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν
ἀνθρώπου. Οὐ πᾶς, ἢ μόνος ὁ τὴν γένεσιν ἔχων ἐκ
τοῦ εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή. C
Ἄλλ' ἐπεὶ τὰ αἰσθητὰ πάντα γῆ διὰ τὸ ὑλικὸν ὀνο-
μάζεται, εἰς τοῦτον δὲ λαβεῖν ἐστὶ λόγον ἀναδιβάζοντα
διὰ τίνος ἀναλογίας ἐπὶ τὰ νοητὰ· καὶ οὗτος ὁ λόγος
ἄρτος ἐστὶν ἐκ τῆς γῆς ἐξαγόμενος, ἐπὶ τὸ τρέφειν
τὸν ἔνδον καὶ ἐν κρυπτῷ ἄνθρωπον, καὶ ἀπὸ τῶν
σωματικῶν δὲ τῆς γραφῆς διηγημάτων διὰ τὸ ἱστο-
ρικὸν γῆ εἰρημένον. Ἄρτος ἐξαγόμενος ὁ μυστικός
ἐστὶ λόγος. Τοῦ ἐξἱλαρῦναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ,
καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει. Ἰλαρύνε-
ται δὲ καὶ φαιδρύνεται τὸ πρόσωπον τοῦ ἔσω ἀνθρώ-
που ἐλαίῳ τῷ θρηπτικῷ τοῦ θεοῦ φωτός, καὶ λύονται
τὰς νόσους καὶ τοὺς πόνους τῆς ψυχῆς, ἐπινοῶν μόνη
διαφέρον τοῦ ἀποδοθέντος οἴνου. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ
λόγος ὡσπερ ἀμπελος, οὕτω καὶ ἐλαία ἐστίν· Ἐγὼ, D
φησὶν, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ
Θεοῦ. Ἡ γὰρ αὐτοῦ διδασκαλία κατὰ διάφορον σχέ-
σιν οἴνός τε καὶ ἐλαίων ἐστὶ καὶ ἄρτος.

Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι
τοῦ Λιβάνου ὡς ἐφύτευσας· ἐκεῖ στρουθία ἐννοσ-
σεύσουσι. Τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ οἰκία ἡγεῖται αὐτῶν·
ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγὴ τοῖς
χοιροφυλλίοις. Ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, ξύλα
τοῦ Κυρίου, θεθεύχασιν. Διεξεληθὼν τὰ καρπίμα,
ἀναγκαίως μνημονεῖ καὶ τῶν ἀκάρπων, ὡς ἀναγ-
καίαν ἀνθρώποις καὶ αὐτῶν παρεχόντων χρεῖαν.
Διὰ τοῦτο καὶ Κυρίου αὐτὰ προσηγόρευσεν, ὡς αὐτο-

rum dicent : *Parasti in conspectu meo mensam ad-*
versus eos qui tribulant me; impinguasti in oleo ca-
put meum, et calix meus inebrians, quam præclarus
est. Et misericordia tua subsequetur me omnibus
diebus vitæ meæ, et ut inhabitem in domo Domini in
*longitudinem dierum*³⁹.

Ut educas panem de terra, et vinum lætificat cor
hominis; ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor ho-
minis confirmat. Hic opportune quærat, qua de
causa cum dixisset David : *Producens fenum ju-*
mentis; subjunxerit, Ut educas panem de terra, ex
frumento nempe confectum. Quid autem est quod
insinuare vult? Idem scilicet semen communem
escam esse tam brutis quam hominibus, sed non
eadem ratione. Atque illud Dei sapientiæ fuit. Et
vero id animadvertas velim : spargitur frumentum, B
atque hactenus quidem hominum est cibus; cum
autem germinaverit, exurgit, brutorum quoque
alimentum proferens. Quemadmodum enim anima-
lia id nostri causa acceperunt quod existant, ita
et esca illorum a nostra initium habet. Nam herba
ideo maximè producitur, ut frumentum conservet.
Vides igitur non solum bruta nobis famulari, ve-
rum etiam cibum eorum cibo nostro servire, at-
que eodem ordine et ratione id ipsum agere. Quem-
admodum enim prius bruta, deinde homo, quia
propter hominem bruta; sic primo herba, mox
frumentum in germine, quia propter frumentum
herba. *Et vinum lætificat cor hominis* : non omne
vinum, sed illud solum quod ortum hæbet ab eo qui
dicit : *Ego sum vitis vera*⁴⁰. Sed quia sensilia omnia
ob materiam terra vocantur, atque de illo acci-
piendus sermo est, qui quadam ratione et propor-
tione ad spiritualia deinde erigit; hic quoque sermo
panis est de terra eductus, ut interiorum et occul-
tum hominem nutriet : atque a corporeis Scripturæ
narrationibus, ob naturalem historiæ rationem,
terra dicitur. Panis quippe eductus, est mysticus
sermo. *Ut exhilaret faciem in oleo, et panis cor ho-*
minis confirmat. Exhilaratur porro ac illustratur in-
terioris hominis facies oleo, quod divinam alit lu-
cem, ac morbos laboresque animæ solvit, alioque
intelligendi ratione a memorato vino differt. Dei
quippe verbum, ut vitis, ita et oliva est. *Ego, in-*
*quit, sicut oliva fructifera in domo Dei*⁴¹. Nam
ejus doctrina secundum diversam rationem, et vi-
num et oleum et panis est.

VERS. 16-18. *Saturabuntur ligna campi, cedri Li-*
bani, quas plantasti, illic passeret nidificabunt. Ero-
dii domus dux est eorum : montes excelsi cervis,
petra refugium herinacii. Hebraicum exemplar et
reliqui interpretes, *ligna Domini*, habent. Cum
fructifera recensisset, necessario etiam fructu
carentia memorat, utpote quæ hominibus ad usum
necessaria sint. Ideoque ipsa Domini nuncupavit,
ut sponte nascentia, neque manu culta; sed divino

³⁹ Psal. cxii, 5-7. ⁴⁰ Joan. xv, 1. ⁴¹ Psal. li, 10.

verbo germinantia. *Cedri Libani quas plantasti.* Pulchre cedrorum plantationem Deo ascripsit, quia sine ulla humana cura in tantam celsitudinem excreverunt. Non enim lignarius aliquis earum cultor fuit; sed divinum verbum montium cacumina his opaca fecit. Quod si ipse plantaverit, sane utiles sunt: optima quippe sunt quæcunque Deus effecit. Cum porro Libani tanquam celeberrimi mentionem fecit, necnon cedrorum ejus, alios etiam montes et arbores his significavit. *Illic passeret nidificabunt. Erodii domus dux est sorum.* Aquila sic habet: *Illic aves nidificabunt. Erodio abietes domus ipsi.* Nam hæc ipsæ arbores alium quidem hominibus, alium vero avibus usum præbent.

VERS. 49. *Fecit lunam in tempora: sol cognovit occasum suum.* Cum terrena omnia recensisset, invisibiliumque naturarum creationem exhibisset, cælorum item opificium subindicasset, nunc luminarium mentionem facit, quæ quarto die condita sunt. Nec sine consilio arbitror ea quæ superius prætermittenda videbantur, quando de rebus cælestibus, de nubibus et ventis verba fecerat, nunc sermo resumit, ea post tot alia recensita memorans; verum ut doceat hæc quoque ad utilitatem condita fuisse. Forsitan enim si hæc primo loco commemorasset, occasio quædam relicta iis fuisset, qui quasi divina et tanquam causam productionis animalium et fructuum terræ, ipsa colenda esse duxerunt. Hoc nempe cum illi qui a pietate alieni erant existimarent; animum appulerunt ut solem et lunam, tanquam deos generationis, alimenti et incrementi nostri auctores, colerent. Sed divinus sermo id minime probat: enimvero affirmat, etiam citra isthæc, universalem illam Dei providentiam, non solum quæ in cælis, sed etiam quæ in terra, animalia nempe plantasque, produxisse. Hæc item Moyses ut doceret, primo plantarum terrestrium ortum, deinde luminarium productionem induxit. Nunc item David denuo recurrit ad cælestium illam providentiam, ac nulla alia de causa conditam lunam fuisse ait, quam ad enumerationem et notitiam mensium et dierum: nam illud, *in tempora*, id ipsum significat; id est, ut conversionibus ejus temporum mutationes dignoscantur, ac menses numerentur et anni. Nam lunæ variationes id præstant, ut possit tempus numerari: mensis quippe mensuram illa incremento imminutioneque sua efficit; ita ut lunæ creatio ad temporum doctrinam facta sit. Neque modica hinc utilitas evenit, quod scilicet tempestates dignoscantur, et ad omnia quemlibet sese adornare facultas sit. Si enim non ita se res haberet, omnia ruerent in exitium; cum neque agricola, neque nauta, vel terram vel mare sulcandi opportunum tempus internoscere valerent. Hæc porro temporum notitia, non hominibus modo, sed etiam brutis idonea utilissimaque est. De luminariis etiam in Genesi dicitur: *Sint in signa et in*

φωδ και οὐ χειρόκτητα, ἀλλὰ τῷ θεῷ λόγῳ βλαστήσαντα. Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου δὲ ἐφύτευσαρ. Καλῶς τῷ θεῷ προσέγραψε τῶν κέδρων τὴν φυτείαν· ὅτι ἐκτὸς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας ἐπὶ τοσοῦτον τῷ ζήθησαν. Οὐ γὰρ ἀλσοκόμος τις τούτων γέγονε φυτουργός· ἀλλ' ὁ θεὸς λόγος, ἀμφιλαφεὶς τὰς τῶν ὀρίων εἰργάσατο κορυφάς. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐφύτευσε, πάντως δεῖ χρῆσιμα· πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς, καλὰ ἴαν. Τοῦ μὲν Λιβάνου ὡς ἐπισημοῦ μνημονεύσας, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κέδρων, καὶ τὰ ἄλλα ὄρη καὶ δένδρα διὰ τούτων ἐδήλωσεν. Ἐκεῖ τρουθία ἐννοσεύσουσι. Τοῦ ἐρωδιῶ ἡ οἰκία ἡγείται αὐτῶν. Ὁ Ἄκυλας οὕτως ἔχει· Ἐκεῖ ὄρηνα νοσεύσουσιν. Ἐρωδιῶ ἐλάται οἶκος αὐτῶν. Τὰ γὰρ αὐτὰ δένδρα ἄλλην μὲν ἀνθρώποις χρεῖαν, ἄλλην δὲ τοῖς ὄρνέοις παρέχει.

Ἐποίησε σελήνην εἰς καιροῦς· ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Τὰ κατὰ γῆν ἅπαντα διεξελθόν, καὶ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν δημιουργίαν δεῖξας, καὶ τῶν οὐρανῶν ὑποδείξας τὴνποίησιν, νῦν καὶ τῶν φωστήρων ποιεῖται τὴν μνήμην, οἱ κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐγένοντο. Οὐκ ἀσκοπῶς δὲ, οἶμαι τὰ ὄξαντα ἐν τοῖς ἄνω παραλελειφθαι, ὅτε τὰ κατ' οὐρανὸν καὶ τὰ περὶ νεφῶν καὶ ἀνεμών ἐλέγετο, νῦν ὁ λόγος ἐπαναλαμβάνει, μετὰ τοσαῦτα μνημονεύσας αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ διδάξει, ὅτι καὶ ταῦτα χρεῖας ἔνεκεν ὑπέστη. Τάχα γὰρ, εἰ πρῶτον αὐτῶν ἐμνημόνευσεν, ἀφορμὴ τις κατελείπετο τοῖς ὡς θεῖα δεῖν αὐτὰ σέβειν ἡγουμένοις, καὶ ὡς αἰτία τῆς τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων τε καὶ καρπῶν συστάσεως. Τοῦτο γοῦν οἱ τῆς εἰσεθείας ἀλλότριοι νομισαντες ὠρμήθησαν σέβειν ὡς θεοῦς ἥλιον καὶ σελήνην, ὡς ἂν τῆς ἡμετέρας γενέσεως τε καὶ τροφῆς καὶ αὐξήσεως αἰτίους. Ἄλλ' οὐκέτι ὁ θεὸς λόγος τοῦτο παρίστησιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τούτων ἐκτὸς ἡ καθόλου πρόνοια τοῦ θεοῦ οὐ μόνον τὰ κατ' οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς συνεστήσατο ζῶά τε καὶ φυτά. Τοῦτο καὶ Μωσῆς διδάξει βουληθεῖς, πρῶτον εἰσήγαγε τὴν τῶν ἀπὸ γῆς φυτῶν γένεσιν, εἶθ' οὕτως τὴν τῶν φωστήρων σύστασιν. Καὶ νῦν δὲ ὁ Δαυὶδ ἀνατρέχει πάλιν ἐπὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς πρόνοιαν, δι' οὐδὲν ἕτερον τὴν σελήνην γεγενῆσθαι λέγων, ἢ πρὸς ἀριθμὸν καὶ διάγνωσιν μηνῶν τε καὶ ἡμερῶν· τὸ γὰρ, *εἰς καιροῦς*, τοῦτο δηλοῖ· τουτέστιν, εἰς τὸ διαγινώσκειν διὰ τῶν ἐν αὐτῇ τροπῶν τὰς τῶν καιρῶν μεταβολάς, εἰς τὸ μῆνας ἀριθμεῖν καὶ ἐνιαυτούς. Αἱ γὰρ τῆς σελήνης ἀλλοιώσεις μετρεῖσθαι τὸν χρόνον παρασκευάζουσι· τοῦ γὰρ μηνὸς τὸ μέτρον αὐτὴ ποιεῖ ἐν τοσαύταις ἡμέραις αὐξάνουσα τε καὶ φθίνουσα· ὥστε ἡ τῆς σελήνης δημιουργία διὰ τὴν τῶν καιρῶν διδασκαλίαν γέγονεν· Οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ χρεῖα ἐντεῦθεν ἀνύεται ἐκ τοῦ καιροῦ εἰδέναι καὶ παρασκευάζεσθαι πρὸς ἅπαντα· ὡς, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πάντα ἂν ἀπολώλει, οὔτε γεωργοῦ, οὔτε ναύτου, τοῦ μὲν τὴν γῆν ἀνατέμνειν, τοῦ δὲ τὴν θάλασσαν εἰδότες ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Αὐτὴ ἡ ἐκ τῶν καιρῶν τούτων γνώσις οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις ἐπιτηδεῖα καὶ χρησιμωτάτη. Περὶ τῶν φωστήρων καὶ ἐν τῇ Γενέσει εἰρηται· Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροῦς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς· εἰς ση-

μεία μὲν ἐπομβρίας, ἀρχμῶν, πνευμάτων κινήσεως· A
 εἰς καιροὺς δὲ, τὰς τῶν ἀέρων ἐναλλαγὰς, χειμῶνος,
 ἔαρος, θέρους, μετοπώρου· ἃς εὐτάκτως ἡμᾶς πε-
 ριοδεύειν τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως τῶν φωστῆρων
 παρέχει· εἰς ἡμέρας δὲ, οὐχ ὥστε ἡμέρας ποιεῖν·
 ἡμέρα γὰρ καὶ νύξ πρὸς ἄλλα τῆς τῶν φωστῆρων
 γενέσεως· ἀλλ' ὥστε κατάρχειν τῶν ἡμερῶν· εἰς
 ἐνιαυτοὺς δὲ, ὅτι σελήνη μὲν, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν
 ἑαυτῆς ἐκτέλεση δρόμον, ἐνιαυτοῦ ἐστὶ ποιητικῆ·
 ἡλιακὸς δὲ ἐστὶν ἐνιαυτὸς ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον τοῦ ἡλίου ἀποκαταστασις.

Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Ἔθου σκότος,
 καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ
 θηρία τοῦ δρυμοῦ. Σκύμιοι ὠρυόμενοι ἀρπάσαι,
 καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς. B
 Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συναχθήσονται, καὶ ἐν
 ταῖς μάνδραις αὐτῶν κοιτασθήσονται. Ἐξελεύ-
 σται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν
 ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ
 ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας·
 ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. Ὁ ἥλιος ἔγνω
 τὴν δύσιν αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ὑπὸ τοῦ κρείττονος
 αὐτοῦ διατεταγμένην. Μόνον γὰρ φωτίζειν ἔμαθεν
 ἥλιος· οὐδ' αἶε καὶ διαπαντός, τῆς δὲ ἡμέρας
 ἀρχῆν, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ τοῖς ἐν ταύτῃ φαίνουσιν
 ἄστροις παραχωρεῖν τὸν οἰκίον ἀποτελεῖν δρόμον·
 ὅπως νυκτὸς γενομένης, καὶ ἐπιπολάσαντος τοῦ σκό-
 τος τῇ γῆ, ὑποσταλῆναι μὲν καὶ ἀναχωρησαὶ τὰ
 ἡμερα τῶν ζώων, ὅσα δὲ ἐστὶν ἄγρια θηρία, ταῦτα
 προσεῖθαι ἐπὶ τὴν οἰκίαν τροφῆν· ἐν οἰκίᾳ γὰρ C
 ἀρμόζοντι αὐτοῖς χρόνῳ, τῷ τῆς νυκτὸς διαστήματι.
 Σκύμιοι ὠρυόμενοι ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ
 τοῦ θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς· ὅτι μὴ καὶ αὐτοῖς ἐξανέ-
 τεileen ἡ γῆ χόρτον ὡσπερ τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην
 τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ θεὸς ὡς τῶν ἀπάντων
 κηδεμῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων διαμονῆς τε καὶ ζωῆς
 πρόνοιαν εἰσφέρειν, τὰ μὲν ἐλαύνεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ
 ἡλίου μαρμαρυγῶν, καὶ ὡσπερ ἐχθρὸν φεύγειν τὸ
 φῶς ὑπονομήσατο· τὰ δὲ ὡς τοῦ φωτὸς συγγενῆ ἐν
 ἡμέρᾳ προιέναι, καὶ τὸν βίον αὐτῶν ἐν τῷ φωτὶ διά-
 γειν συνεχώρησε· τῶν μὲν θηρίων εἰς τὰς μάνδρας
 αὐτῶν κοιταζομένων, τοῦ δὲ λογικοῦ ζώου ἐν ἡμέρᾳ
 καὶ φωτὶ προϊόντος· ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν
 ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας.

Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐσπύχωρος, ἐκεί D
 ἔρπετὰ ὧν οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς· ζωὰ μικρὰ μετὰ
 μεγάλων. Ἐν τούτοις παρίστησιν, ὅτι, ὡσπερ τὸ
 τῆς γῆς στοιχεῖον πολλῶν ἐστὶ ζώων γεννητικὸν καὶ
 θρεπτικὸν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ὑγρὰ οὐσία ταμ-
 πληθῆ γένη ζώων τρέφει. Οὐ γὰρ κενοὺς τοὺς χώρους
 ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ ζώων πάντα ἐνέπλησε τὸν
 αἶρα, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν· τὸν μὲν ὀρνίθων μόνον,
 τὴν δὲ τετραπόδων καὶ πτερωτῶν, τὴν δὲ ἀπείρων
 ἰχθύων· ὧν οἱ μὲν μελίκους, οἱ δὲ ἐλάττους, καὶ
 τροφὴ τοῖς μελίκουσιν οἱ ἐλάττους, καὶ τὸ γένος οὐ
 ἀπαντᾶται. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας κηδεμονίας τεχ-
 μήριον, τὸ τὰ μικρὰ γένη τοῖς μεγάλοις συνδιατεῖ-

A tempora, in dies et annos 44; in signa quidem im-
 brium, aestuum ac ventorum mutationis; in tempora
 vero aeris mutationum, hiemis, veris, aestatis et
 autumnii; quæ ut ordine periodos agant statutus lu-
 minarium motus nobis efficit: in dies autem, non
 ita ut dies efficiant, dies enim et nox luminarium
 conditu antiquiores sunt; sed ut diei dominantur:
 in annos demum, quia luna quidem cum duodecies
 cursum suum perficiat, anni est auctor: solaris
 item est annus, nempe ab eodem signo ad idem
 ipsum signum solis revolutio.

VERS. 20-24. *Sol cognovit occasum suum. Posuisti
 tenebras, et facta est nox, in ipsa pertransibunt
 omnes bestię silvæ. Catuli leonum rugientes ut rap-
 tiant, et quærant a Deo escam sibi. Ortus est sol,
 et congregabuntur, et in cubilibus suis collocabun-
 tur. Exhibit homo ad opus suum, et ad operationem
 suam usque ad vesperum. Quam magnificata sunt
 opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti, im-
 pleta est terra creatione tua. Sol cognovit occasum
 suum, scilicet eum qui sibi a Deo præscriptus est.
 Sol quippe lucere tantum novit; neque id semper
 ac perpetuo; sed uni præesse diei, in nocte vero
 stellis tunc apparentibus concedere locum solet, ut
 proprium sibi cursum conficiant, ut adveniente
 nocte ac tenebris terræ superficiæ imminentibus,
 mitiora quidem et mansuetiora animalia receptum
 habeant et secedant; feræ vero quælibet ad pro-
 prium quærendum cibum exeant, in proprio scilicet
 ac congruenti sibi tempore ac noctis intervallo.
 Catuli leonum rugientes ut raptiant, et quærant a Deo
 escam sibi, quia nempe terra non ipsis perinde
 atque jumentis fenum produxit, et herbam servituti
 hominum. Deus utpote omnium curam agens, ac
 omnium conservationi ac vitæ prospiciens, ita pro-
 vidit, ut alia quidem a solis radiis pellerentur, ac
 lucem ut inimicam sibi fugerent; alia vero, tan-
 quam luci affinia, in die procederent: ipsisque
 concessit ut in luce vitam degerent, feris quidem
 in lustris suis cubantibus, rationabili vero animali
 in die ac luce prodeunte ad opus suum, et ad ope-
 rationem suam usque ad vesperum.*

VERS. 25, 26. *Hoc mare magnum et spatiosum, il-
 lic reptilia, quorum non est numerus: animalia pu-
 silla cum magnis. His declarat, sicut terræ ele-
 mentum multa animantium genera producit et alij;
 ita humidam substantiam, per multa animalium ge-
 nera enutrire. Neque enim Deus vacua loca fecit,
 sed animalibus omnia replevit, aerem, terram, et
 mare; aerem quidem avibus tantum; terram qua-
 drupedibus et aligeris; mare infinitis piscibus: quo-
 rum alia majora, minora alia sunt; ac minora ma-
 joribus in escam dantur, et tamen genus non absu-
 mitur. Atque illud divinæ providentiæ indicium est,
 quod cum parva animalium genera cum magnis*

44 Gen. 1, 14.

versentur, non funditus ab illis absumentur; nam validiora infirma devorant, nec penitus destruant: quia proventus expensam superat. His similes sunt quotquot inter homines eos qui inferiores sibi sunt devorant. Verum illa quidem culpa vacant: illud enim ex natura contingit, tu vero ne minimam quidem tui purgandi viam reperias, qui cum et ratione et lege honoratus sis, ad illam brutorum confusionem ordinis declinas. Cæterum reptilia pisces vocat: quia pedibus carent et quasi in mari reptant, ut reptilia in terra.

Illic naves pertranseunt, in mari videlicet. Cum declarasset quantam progeniem mare nutriat, et quod neque animalia ejus numero, neque ipsum mensura æstimari valeat; jam enarrat quam sit ipsum hominibus utile. Per nauticam quippe artem et gubernandi peritiam, necessaria mutuo communicamus, fructusque in terra nostra nascentes aliis subministramus, ab iisque accipimus suos; ita ut et quod superfluum est non inutile sit, et quod deest, advehi possit. Sublimior autem ratione navi Ecclesiam confert; mari vero humanam vitam, quod res ejus instabiles ac semper in motu sint. Innumerable porro reptilium genus, multitudinem hominum vocat, et forma et persona quasi discrepantem; ita ut differentie ex varietate affectuum æstimetur. Nam natura quidem omnibus est una, nec diversa ortus ratio: mens autem varie distinguitur, corque nostrum diversitatem sententiarum admittit. Quod cum nosset quispiam, dixit: Quemadmodum facies faciebus similes non sunt; sic nec mentes hominum. Naves autem dicimus esse eas quæ in hoc spirituali mari pertranseunt, ut scriptum est⁴³, videlicet sanctas Servatoris nostri Ecclesias, quæ quidem in mundo, sed superiores mundo sunt; sicut revera onerarias videre est, in aqua sane, sed superiores aquis. Ecclesie igitur navibus similes, spirituale mare trajicientes, fideles homines recipiunt, et quasi in aliam terram aut regionem transferunt, scilicet ad regnum cælorum, ad spem in Christo fundatam, ad sanctificationem spiritus, et ad virtutem, quæ sanctorum patria est. Nam cum, sicut scriptum est, advenæ et peregrini sint super terram, non habent hic manentem civitatem⁴⁴: sed ad illam festinant, cujus artifex et creator est Deus⁴⁵. Cum ergo mundus hic noster exemplo maris intelligatur, pro cymba et navicula Ecclesia æstimabitur, pro nautis habens sanctificatos, qui, quod fidem susceperint, Christum secum versantem semper habent, tranquillitatis auctorem. Alia item ratione naves nuncupat eos, qui in corpore suo, hujusce vite salsis et decumanis fluctibus agitantur. Laudantur porro naves quæ mare pertranseunt, non vero quæ ibi permanent, vel quæ fluctibus demerguntur. Nam qui in carne sunt, nec secundum carnem militant, vite fluctum calcantes, eoque superiores, faciunt operationem in aquis multis, ac descendunt, ut ex

σθαι, καὶ μὴ παντελῶς ὑπ' ἐκείνων καταναίσκεσθαι· βόσκονται γὰρ οἱ δυνατώτεροι τοὺς καταδεεστέρους, καὶ οὐκ ἀνηλώκασιν, ἀλλὰ νικᾷ τὴν δαπάνην ἢ πρόσδοσ. Τοῦτοις εἰκόασιν ὅσοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς καταδεεστέρους καταπίνουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὐκ ἐγκλημα τὸ γινόμενον· φύσεως γὰρ ἐστὶ τὸ συμβαῖνον· σὺ δὲ οὐδὲ μίαν ἔξεις ἀπολογίαν, ὁ λόγῳ καὶ νόμῳ τετιμημένος καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων σύγχυσιν· ἐαυτὸν ἐξάγων. Ἐρπετά γε μὴν τοὺς ἰχθύας ὀνομάζει, διὰ τὸ ἀποδᾶς αὐτοὺς οἰοῦναι ἐπισύρεσθαι τῷ ὕδατι, ὡς τὰ ἐρπυστικά τῇ γῆ.

Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Ἐν τῇ θαλάσσῃ δηλαδὴ. Εἰπὼν ὅσην ἡ θάλασσα ἐκτρέφει γονήν, καὶ ὅτι οὔτε τὰ ζῶα ἀριθμεῖται, οὔτε αὐτὴ μετρεῖται, λέγει καὶ ὅσον αὐτῆς χρήσιμον εἰς ἀνθρώπους. Διὰ ναυπηγικῆς γὰρ τέχνης καὶ κυβερνητικῆς ἐπιστήμης παρ' ἀλλήλων κομιζόμεθα τὰ ἐνδέοντα, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν φυόμενον καρπὸν χορηγοῦμεν ἑτέροις, καὶ δεχόμεθα τὸ παρ' ἐκείνοις γινόμενον· ὥστε μὴ τὸ περιττεῦον εἶναι ἀνόνητον, μήτε τὸ ἐνδέον ἀνεπιβλήντων. Ὑψηλότερον δὲ πλοῖον παρεικάζει τὴν Ἐκκλησίαν, θαλάττῃ δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον, διὰ τὸ ἀστάθμητον καὶ ἀεικίνητον τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Ἐρπετῶν δὲ τὸ γένος τὸ ἀναριθμητὸν τὴν πολυειδίαν καὶ οἰοῦναι πολυπρόσωπον τῶν ἀνθρώπων λέγει πλεθρῶν, εἰς τὴν τῆς ἕξεως ποικιλίαν νοουμένης τῆς ἐξαλλαγῆς. Φύσις μὲν γὰρ πᾶσιν ἡ αὐτὴ, καὶ ὁ τῆς γενέσεως τρόπος οὐκ ἕτεροίος, πολυσχιδῆς δὲ νοῦς, καὶ πολυγνώμων ἐν ἡμῖν καρδία. Καὶ τοῦτο εἰδὼς τις ἐφασκεν· Ὅσπερ οὐκ ὅμοια πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων. Πλοῖα δὲ εἶναι φαμεν, ἃ καὶ ἐν τῇδε τῇ νοητῇ θαλάσσῃ διαπορεύεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὰς ἀγίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἐκκλησίας οὖσας μὲν ἐν κόσμῳ, πᾶν ἀνωτέρω τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰς ὀλκάδας ἐστὶν ὄρνῃ, οὖσας μὲν ἐν ὕδατι, πλὴν ὕδατων ἀνωτέρας. Αἱ τοίνυν ὕδατων (3) πλοίων ἐκκλησίαι, τὴν νοητὴν διανηχόμεναι θάλασσαν, δέχονται μὲν τοὺς πιστευόντας, ἀποκομίζουσι δὲ καθάπερ εἰς ἑτέραν τινα γῆν ἢ χώραν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ καὶ εἰς ἀγιασμὸν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν τῶν ἁγίων πατρίδα τὴν ἀρετῆν. Πάροικοι γὰρ ὄντες καὶ παρεπίδημοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἔχουσιν ὡς μένοισαν πόλιν· ἐπέιγονται δὲ πρὸς ἐκείνην, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἐν σχήματι οὖν θαλάσσης τοῦδε τοῦ καθ' ἡμᾶς νοουμένου κόσμου, σκάφος ἢ πλοῖον ἡ Ἐκκλησία νοηθήσεται, πλωτῆρας ἔχουσα τοὺς ἡγιασμένους, οἳ καὶ διὰ τοῦ καταδέξασθαι τὴν πίστιν συνόντα διὰ παντὸς ἔχουσι τὸν Χριστὸν εὐδὴν ἀπλοῦντα τὴν ἀπαλήν. Ἐτέρως δὲ πλοῖα ὀνομάζει τοὺς διὰ τῶν σωμάτων ἐν τῷ ἀλμυρῷ κλύδωνι τοῦ βίου τούτου σαλευομένους. Καὶ ἐστὶν ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ μὴ ἐντοπιζόμενα αὐτῇ, μηδὲ καταθαπτιζόμενα τοῖς κύμασιν. Οἱ γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατεύμενοι, καταπατοῦντες τὸν κλύδωνα τοῦ βίου,

⁴³ I Cor. x, 1. ⁴⁴ Hebr. xiii, 14. ⁴⁵ Hebr. xi, 10.

(3) Sic

καὶ ὕψηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιῶσιν ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, συγκαταβαίνοντες ἐπὶ τῷ κερθῆσαι τινὰς τῶν βεβυθισμένων. Ἐτι τὸν τῆδε τοῦ βίου περισπασμὸν, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν πραγμάτων πικρὰν ἀνάχυσιν καὶ τὸν ἀναφυρμὸν, σημαίνων ἡμῖν ἀσπειρῶς ὁ μελωδὸς, *Αὕτη ἡ θάλασσα, φησὶν, ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων.* Ἰχθύσι γὰρ παρεικαστέον εὖ μάλα τοὺς ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἔσθ' ὅτε τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄντην τῆδς χάκεισε διάττοντας, καὶ μόνα συλλέγοντας τὰ ὅσα περ ἂν ἀποφῆναι σαρκικούς, καὶ εἰκαίους ἀναλήγη παρασκευάζει πόνους. Οὐκοῦν ἰχθύων διανοητόμεθα δίκην τὴν πλατεῖαν ταύτην καὶ εὐρύχωρον ὁ ἐκάστου βίος.

Ἀράκων οὗτος, ὃν ἐπλασας ἐμαίλειν αὐτῷ. Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον. Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσι· ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος. Ὅρα ἡ δυνήση καθολικὸν ἀπὸ τούτου ἐκλαβεῖν δόγμα, ὡς πάντων τῶν γενητῶν πενομένων, λειπομένων τε καὶ δεομένων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγίας, ἧς μεταλαμβάνοντα δυναμοῦνται καὶ ἰσχύει, ὡς περ διὰ τροφῆς ζωούμενα. *Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτοῖς εὐκαιρον.* Τὰ πάντα δὲ φήσας ὁ λόγος περιεῖληφεν ὁμοῦ τὰς νοητὰς καὶ ἀγίας δυνάμεις, τὰς τε αἰσθητὰς καὶ τὰς ἐν θνητοῖς σώμασιν. Οὕτω γὰρ μᾶλλον μεζίζωνς ἢ ἀναθότης διαλάμπει, τῷ καὶ ἀξίους καὶ μὴ

Ἄρτα νελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χούν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Περὶ ἀνθρώπων δὲ ὁ λόγος, καὶ οἶμαί γε διὰ τούτων τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος δηλοῦσθαι συντέλειαν, καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀνανέωσιν ὡς ἂν μὴ τις ὑπονόησεν εἰς ἀπειρον κατατείνειν τὴν παρούσαν τοῦ κόσμου σύστασιν, ἀλλ' ἔχοιμεν ἐλπίδας εἰς ἐκεῖνον τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἣν ὁ λόγος παρίσθησι μετὰ τὸ φάναι, *Εἰς τὸν χούν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι, ἐπαγαγόν.* Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου τὸ ζωοποιόν, καὶ κτισθήσονται, ἐκ γῆς ἀνιστάμενοι, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, τὸ κάλλος τῆς γῆς, δηλαδὴ τοὺς ἀπὸ γῆς πλασθέντας ἀνθρώπους. Ἐνταῦθα σαφῶς ἡμῖν καὶ τὴν ἀνάστασιν προεκήρυξε, καὶ τὴν διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀναβίωσιν, καὶ τὸν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, ἀναπλασμὸν· τὴν τε εἰς τὸ αὖθις εἶναι παραγωγῆν. Καὶ δείκνυσιν, ὡς αὐτὸς ἔστιν ὁ καὶ θανάτου καὶ ζωῆς δεσπότης. Οὐ γὰρ βούλεται τοῖς σκυθρωποῖς ἐνδιατρίβειν, ἀλλὰ τοσοῦτον εἰπὼν ὅσον φοβῆσαι, πάλιν ἐπὶ τὰ χρηστὰ ἐπανάγει τὸν λόγον, καὶ ὅπερ ἀλλοχοῦ εἴρηται, ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς αὐτὸς ἔστι Κύριος, τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ, καὶ φησι τοὺς εἰς τὸν χούν ἐπιστρέψαντας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κτίζεσθαι, καὶ ἀνακαινεῖσθαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ἢ γὰρ ἀνάστασις εἰς τὸ ἀρχαῖόν ἐστὶν ἀποκατάστασις. Ἀποστολὴν δὲ καλεῖ τοῦ Πνεύματος τὴν πρὸς τὸ ἐνεργεῖν αὐτοῦ συγκατάθεσιν, οὐ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μετάθεσιν·

A demersis aliquos lucentur. Insuperque hujus vitæ distractionem, et amaram illam rerum ejus confusionem commistionemque urbane nobis indicans Psalmista, *Hoc mare, inquit, illic reptilia, quorum non est numerus, etc.* Nam piscibus apposite conferantur, qui ad comparandas sibi res neque necessarias, neque utiles, huc illuc transiliunt, et illa sola colligunt, quæ illos carnales esse declarent, ac labores eorum vanos irritosque faciant. Igitur piscium instar hoc mare magnum et spatiosum transimus, videlicet mundum : nam cujusque vita varia differensque est.

θάλασσαν, τουτέστι τὸν κόσμον· διάφορος γὰρ πῶς

B *VERS. 27-29. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei. Omnia a te expectant ut des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum omnia implebuntur bonitate. Vide an possis hinc dogma catholicum excipere, quod omnes res creatæ inopes sint ac Dei largitione egeant, qua accepta roborantur ac vigent, utpote esca vitam accipientes. Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore. Cum porro omnia dixerit, spirituales et sanctas virtutes, necnon sensibiles, quæ in mortalibus corporibus sunt, una complexus est. Nam ita Dei bonitas magis elucescit, quod tam dignis, quam indignis, suam impertiat benignitatem.*

ἀξίοις τῆς παρ' αὐτοῦ χρηστότητος μεταδοῦναι.

C *VERS. 30. Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Æstimo de hominibus hic sermonem haberi, ac præsentis sæculi consummationem futurique renovationem his significari; ut ne quis suspicaretur hujus mundi statum in æternum mansurum esse; sed spem haberemus in illud novum sæculum, ac resurrectionem quam sermo declarat, cum posteaquam dixit, *In pulverem suum revertentur*, subjicit, *Emittes spiritum tuum vivificum, et creabuntur*, ex terra resurgentes, et renovabis faciem terræ, pulchritudinem videlicet terræ, id est, homines ex terra efformatos. Hic clare nobis resurrectionem, novam per sanctissimum Spiritum vitam, ac humanorum corporum in novissimo sæculi tempore in pristinam formam restitutionem, prænuntiat : itemque productionem illam ut rursus existamus. Ostenditque ipsum esse et mortis et vitæ Dominum. Non vult enim nos in tristibus permanere; sed postquam eatenus illa dixit, quatenus nos perterrefaceret; ad *mitiora* rursus sermonem reducit : et quod alibi dictum est, quoniam vitæ et mortis ipse Dominus est, id ipsum jam indicat et ait, eos qui in pulverem reversi sunt a Spiritu creandos, ac renovandum esse genus humanum : nam resurrectio est in pristinum restitutio. Emissionem autem Spiritus nuncupat ejus ad operandum descensum, non vero mutationem a loco in locum, quia *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*, a quo facies terræ renovatur. Et-

enim hæc est terræ pulchritudo, animalia quæ in ea sunt, plantæ, et hominum genus. Ut autem illa constituentur, necessaria est spiratio et vita ab illo data, quam et dare et accipere ipsi perfacile est, atque hæc omnia repente ac nullo negotio peragit: id enim vel maximum est virtutis ejus argumentum. Vides etiam in præsentī vita resurrectionem, in seminibus, in plantis, atque in ipso hominum genere expressam ad meditandum. Siquidem animalia et plantæ extremam vitæ rationem obtinent, qua sublata, ut dictum est, tota vita deficit: et quæ residua sunt, quod præ infirmitate vitam conservare non possint, ad unum et idem revertuntur; ac rursus animalia fiunt. Quodque divinissimum est, nos ex toto, videlicet animas et ipsis conjuncta corpora, ad omnimodam vitam et immortalitatem transferendos esse in promissis habemus: quæ res sane antiquis præter naturam esse forte visa fuerit: ac revera et divinum opus est et supra naturam; naturam, inquam, nostram, non vero illam omni virtute plenam: huic enim nulla vita præter naturam aut supra naturam est; itaque hinc sermones, secundum Simonis insaniam adversum prolati, repudientur. Quidam vero sic hosce versiculos explicant: *Emittes Spiritum tuum*, qui per baptismum accedit, et creabuntur in novam creaturam, in novum populum; ita ut prior quidem interpretatio intelligatur de resurrectione ex mortuis, quando terra renovabitur, et liberabitur a corruptione; secunda vero, de regeneratione per baptismum.

VERS. 51-53. *Sit gloria Domini in sæculum, lætabitur Dominus in operibus suis. Qui respicit terram, et facit eam tremere, qui tangit montes et fumigant. Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo quandiu sum.* Quandoquidem, ait, hæc edidici, ideo totam vitam meam in hymnos et laudem Creatoris insumam: et quandiu vivam et in hac vita degam, debitum psalmum reddam Deo meo. Hoc porro additamentum magnum exhibet affectum et familiaritatem cum Deo. Non dixit enim, *psallam Deo*, tantum, sed, *Deo meo*. Videtur namque dicere, ei qui me creavit, ac enutrivit, omniumque bonorum auctor mihi fuit. Hic autem canticum dicit, non verbis modo, sed et operibus persolvendum. Quod enim sese Deo multorum debitorem agnosceret, neque dignam aliquam retributionem proferre valeret, quam habet, hanc deponit, ut scilicet eum perpetuo hymnis celebret, ac ea in re totam vitam transigat. Audiant qui tota die in negotiationibus et cautionibus versantur: ac ne vel semel ad preces sese convertunt, quantorum munerum debitores Deo sint. Hoc vitæ lucrum est, Deo benedicere, atque hac in re vitam agere dignum est. Jure autem adjecit illud, *In vita mea*; et illud, *Quandiu sum psallam Deo*. Neque enim est quispiam in morte, qui memor sit ejus, in inferno autem quis confitebitur? Sic fatuis virginibus nuptialis cubiculi janua clausa est, quia tempus quod in ferendis lampadi-

A ὅτι Πνεῦμα Κυρίου κεκλήρωκε τὴν οἰκουμένην, ὅφ' οὗ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἀνακαινίζεται. Τοῦτο γὰρ κάλλος, τῆς οἰκουμένης τὰ ζῶα τὰ ἐν αὐτῇ, τὰ φυτὰ, τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· ὥστε δὲ ταῦτα συστήναι, τῆς παρ' αὐτοῦ διδομένης χρεῖα πνοῆς καὶ ζωῆς· ἦν καὶ δοῦναι καὶ λαβεῖν αὐτῷ ῥάδιον, καὶ πάντα μετὰ τάχους καὶ εὐκολίας. Καὶ τοῦτο μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ὁρᾷ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μελετωμένην τὴν ἀνάστασιν ἐν τῷ σπέρμασιν, ἐν τοῖς φυτοῖς, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ζῶα γὰρ καὶ φυτὰ κατ' ἔσχατον ἀπήχημα τῆς ζωῆς ἔχουσι τὸ εἶναι, ἧς ἀναντιρρομένης κατὰ τὸ λόγιον, ἐκλείπει πᾶσα ζωὴ, καὶ πρὶς ἐν τὰ ἐκλειπόμενα τῇ πρὸς τὸ μετέχειν αὐτῆς ἀσθένειά πάλιν ἐπιστρεφόμενα, πάλιν ζῶα γίνονται. Τὸ δὲ θεϊότατον, ὅτι καὶ ὅλως ἡμᾶς, ψυχὰς φημι καὶ τὰ συζυγῆ σώματα, πρὸς παντελῆ ζωὴν καὶ ἀθανάσιαν ἐπήγγελται μεταθῆσιν· πρᾶγμα τῇ καλαιότητι μὲν ἰσως παρά φύσιν δοκοῦν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ καὶ θεῶν καὶ ὑπὲρ φύσιν τὴν καὶ ὁ' ἡμᾶς, οὗ τὴν πανοσιαν· αὐτῇ γὰρ οὐδὲ μία ζωὴ παρά φύσιν, ἢ ὑπὲρ φύσιν, ὥστε οἱ περὶ τούτων τῆς παροινίας Σίμωνος ἀντιφρήτικοι λόγοι ἀπεληλάσθωσαν. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τοὺς στίχους· Ἀποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, τὸ διὰ τῷ ἁγίου βαπτίσματος ἐπιφοιτῶν, καὶ κτισθήσονται εἰς καινὴν κτίσιν, εἰς νέον λαόν· ὡς νοεῖσθαι τὴν μὲν προτέραν ἐρμηνείαν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ὅτε καὶ ἡ γῆ ἀνακαινισθήσεται καὶ ἀπαλιγῆσεται τῆς φθορᾶς, τὴν δὲ δευτέραν περὶ τῆς ἐκ βαπτίσματος καλιγγενεσίας.

C

Ἦτω ἡ δόξα Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα· εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ὁ ἐκβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμων, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζονται. Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. Ἐπειδὴ ταῦτα δεδίδαγμαί, φησὶ, τοῦτο χάριν πᾶσαν τὴν ζωὴν μου εἰς ὕμνον καταναλώσω τῷ δημιουργῷ· καὶ ἕως ἂν ζῶ καὶ ὑπάρχω ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸν ὀφειλόμενον ψαλμὸν ἀποδώσω τῷ Θεῷ μου. Πολλὴν δὲ ἐμφαίνει διάθεσιν καὶ οικειώσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἢ προσθήκη. Οὐ γὰρ εἶπε, ψαλῶ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ, τῷ Θεῷ μου. Ἔοικε γὰρ φάσκειν, τῷ κτισθέντι με καὶ θρέψαντι καὶ πάντων αἰτίῳ μοι γεγονότι τῶν ἀγαθῶν. Ἦδὴν δὲ ἐνταῦθα λέγει οὐ τὴν διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων. Ἐπειδὴ γὰρ εὗρεν ἑαυτὸν πολλῶν ὄντων ὑπεύθυνον τῷ Θεῷ, καὶ ἀντιδοσὶν οὐδεμίαν ἀξίαν δυνάμενον καταβαλεῖν, ἣν ἔχει, ταύτην κατατίθησι, τὸ διηνεκῶς ὕμνεῖν, τὸ πᾶσαν εἰς τοῦτο δαπανῆσαι τὴν ζωὴν. Ἀκουέτωσαν οἱ πραγματείας καὶ καπηλείας διὰ πάσης καταστῆμενοι τῆς ἡμέρας, καὶ οὐδὲ ἅπαξ εἰς εὐχὴν τρεπόμενοι, ὅσον εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ Θεῷ· τοῦτο τῆς ζωῆς τὸ κέρδος, τὸ εὐλογεῖν τὸν Θεόν, ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔστιν ἀξίον. Εἰκότως δὲ προσέθηκε, ἐν τῇ ζωῇ μου, καὶ τὸ, ἕως ὑπάρχω, ψαλῶ τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν θανάτῳ ὁ μνημονεύων αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ βίῳ εἰς ἐξομολογήσεται; Οὕτως ἀπεκλείσθη ταῖς μωραῖς παρθένους τοῦ νυμφῶνος ἡ θύρα, τὸν τῆς λαμπ-

δηφορίας καιρὸν εἰς ἀγορασίαν ἐλαίου δαπανῶ- A bus transigere debebant, in oleo emendo consumpserunt.

Ἦδυνθεῖν αὐτῷ ἡ διαλογία μου· ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Εἴη, φησὶ, τοιαῦτά με ἄσαι καὶ ψάλλαι, ὡς ἡδυνθῆναι αὐτῷ τὸν ἐμοῦ καρπὸν, τὴν διαλογὴν μου· τουτέστι τὴν διάλεξίν μου, τὴν ὀμιλίαν μου, τὴν ἀνεῖσιν· ὁ γὰρ ψάλλων Θεῷ διαλέγεται. Τί δὲ ἐστίν, Ἦδυνθεῖν αὐτῷ ἡ διαλογία μου; εὐπρόσδεκτος γένοιτο, ἀρέσαι δεχθεῖν, ἡδιστὴ καὶ τερπνοτάτῃ ὀφθεῖν τῷ Θεῷ. Ἄρα ἡ εὐχὴ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ διάλεξις πρὸς Θεόν. Ἐνόησον τοίνυν τὴν ψαλμῳδίαν, ἐν αὐτῇ τὴν ἀμοιβὴν ἔχουσαν. Τί γὰρ ἴσον γένοιτο· ἂν τοῦ Θεῷ διαλέγεσθαι; Ἦ τοιαύτη θορόβων ἀπαλλάττεται ψυχὴ, εἰς τὸν οὐρανὸν μεθίσταται, τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος ἀπολύεται, περροῦται, κουφοτέρα καθίσταται, ἀποτίθεται τὰ πάθη, ἀποδύεται τὰ νοσήματα. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων τις συνετῶ καὶ νοῦν ἔχοντι διαλεγόμενος, ἀπὸ τῆς ὀμιλίας τι κερδάνας ἀπέρχεται, ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ὀμιλῶν, ἐνόησον πόσῃν καρπώσεται τὴν ἀρετὴν. Ἄρα ὕμνος τοῦτο ἐστίν ἢ πρὸς Θεὸν ὀμιλία. Πῶς δ' ἂν αὕτη ἡδυνθεῖν τῷ Θεῷ; Εἰ βίος εἴη καθαρὸς, εἰ ψυχὴ φιλοσοφοῦσα. Ὅταν γὰρ πᾶσαν ἀναλώσῃς τὴν ἡμέραν εὐχόμενος, τῆς πολιτείας ἀντιπραττούσης, οὐκ ἀκουσθήσῃ βιβλίως, οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλ' οὐδ' ἕτερος ὑπὲρ σου τοῦτο ποιῶν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα μὴ προσευχόμεθα, οὐδ' ἵνα μὴ ψάλλωμεν, ἀλλ' ἵνα μετὰ τοῦ ψάλλειν καὶ βίου καὶ πολιτείας ἐπιμελώμεθα. Νοήσεις δὲ τὸν στίχον καὶ οὕτως· Πολλοὶ κατὰ συναρπαγὴν παρηλλαγμένως τὰς κρίσεις ἐκφέρουσι, πρὸ καταλήψεως τῆς ἐξ ἰκανοῦ λόγου, καὶ ἐπιπλεον ἐρευνηθέντος, ἐγγινομένης, ἀβασανίστως κατὰ προπέτειαν τὰς περὶ ἐκάστου δογματικὰς ῥιπτοῦντες συγκαταθέσεις. Ἦ δὲ τῆς διαλεκτικῆς φύσις μάλιστα πεπίστευται ταῦτα παρέχειν δύνασθαι, διαιρεῖν ἀκριβῶς τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις καὶ τὰ ὅμοια γνωρίζειν, καὶ τὰ ἑαυτῆς διακρίνειν. Διόπερ συνειδὼς ἑαυτῷ τὴν θεῖαν διαλεκτικὴν ἔχοντι, ἔλεγεν ὁ Δαυιδ τὸ, Ἦδυνθεῖν σοι ἡ διαλογία μου. Ἦ γὰρ τῶν ἐριστικῶς καὶ φιλονεικῶς ἐπεμβαίνόντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικῆ, οὐχ ἡδεῖα, ἀλλὰ παραπικραίνουσά τις ἐστίν. Ὅτι μὲν οὖν ἡδὺς Θεῷ λόγος ὁ εἰς ὀρθότητα βλέπων, αὐτὸς ἐν τῷ ἄσματι λέγει· Κηρίον ἀποστάζουσι χεῖλη σου, ἀδελφῆ μου νόμῳ· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τῆν γλῶσσάν σου. Ὅτι δὲ ὁ ψυχρολογεῖν εἰσθῶς ἀκαλλῆς, ἢ ψαλμῳδία παρίστησι· Τάφος γὰρ, φησὶν, ἀνεφρῆμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Εὐχομαι, φησὶ, ταύτην μου τὴν ὕμνωδιαν καὶ διάλεξιν ἡδιστῆν ὀφθῆναι τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ γενομένου, ἐγὼ τὴν ἐνεπιῦθεν εὐθυμίαν καρπώσομαι, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τουτέστιν ἐπὶ τῇ λατρείᾳ, ἐπὶ τῇ προσκυνήσει καὶ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῖς αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ τοιοῦτον ἔχειν δεσπότην. Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ὀρώμενα, καὶ τέρπει ὁ οὐρανός, καὶ εὐφραίνει ὁ ἥλιος, καὶ γῆ ἀνήσει σπέρματα καὶ φυτὰ· ἀλλ' ἐγὼ τούτων πάντων ἐπὶ τῷ τοῦτο μοι εὐφροσύνη, τοῦτο ἡδονή, τοῦτο τὰ μυρία ἀγαθά.

VERS. 34. *Jucundum sit ei eloquium meum : ego vero delectabor in Domino.* Utinam, inquit, ita cantem et psallam, ut fructus meus ipsi placeat; eloquium videlicet, sive colloquium meum, conversatio et laus mea : nam qui psallit, Deum alloquitur. Quid autem est illud, *Jucundum sit ei eloquium meum*? id est acceptabile sit ipsi, placeat ei, jucundissimum ac placidissimum Deo videatur. Oratio itaque nihil aliud est, quam colloquium cum Deo. Animadvertite igitur psalmodiam in se retributionem continere. Quid enim alloquio Dei æquari possit? Hujusmodi anima a tumultibus liberatur, in cœlum transfertur, vinculis corporis solvitur, alis instruitur, levior efficitur, affectus deponit, morbos exuit. Nam si ex prudentis viri colloquio quis lucrum reportans abscedit, cogita quantum virtutis metet ex Dei colloquio. Hymnus ergo est collocutio cum Deo. Quomodo autem hæc Deo jucunda fuerit? Si vita sit pura, si anima philosophetur. Nam si totam diem orando transigas, dum vitæ ratio orationi repugnat, non facile exaudiaris; non modo tu ipse, sed etiam quivis alius qui pro te precetur. Hæc porro dico, non ut ne oremus neque psallamus, sed ut post psalmos de vita et conversatione nostra solliciti simus. Hac item ratione versiculum hunc explices : Multi quæstus causa perverse judicia ferunt, sed et antequam per accuratum examen et perquisitionem, qua de re agatur intelligant, temere singulis sententiis assensum præbent. At ea dialecticæ naturæ est, ut rerum naturas accurate distinguendi, similia cognoscendi, et quæ ad se pertineant discernendi, facultatem præstare posse putetur. Quamobrem David cum se divina dialectica instructum esse cognosceret, dicebat : *Jucundum sit tibi eloquium meum, sive dialectica mea.* Nam dialectica eorum qui altercandi ac contendendi animo res aggrediuntur, non jucunda, sed potius exasperans est. Quod autem sermo æquitatem spectans, jucundus Deo sit, ipse in cantico affirmat : *Favum distillant labia tua, soror mea sponsa : mel et lac sub lingua tua* ⁴⁶. Quod vero qui frigida et futillia verba loqui solet, injucundus sit, id psalmodia declarat, cum ait : *Sepulcrum patens est guttur eorum* ⁴⁷. *Ego vero delectabor in Domino.* Precor, inquit, ut hymnus et eloquium istud, jucundissimum Deo videatur. Id enim si fiat, hinc ego hilaritatem consequar, et delectabor in Domino, id est, in cultu, in adoratione, in præceptis ejus, quod talis mihi Dominus sit. Nam quæ sub aspectum cadunt, pulchra quidem sunt, cœlum delectat, soi lætificat, terra semina plantasque profert; at ego plus delector in Creatore, quam in his omnibus. Hæc mihi voluptas, hæc lætitia, hæc deliciæ, hæc infinita bona mihi sunt. ποιήσαντι πλέον εὐφρανόμεναι. Τοῦτο μοι τρυφή,

⁴⁶ Cant. iv, 12. ⁴⁷ Psal. v, 11.

VERS. 35. *Deficiant peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint.* In illo videlicet tempore, quo audient : *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non potastis me; hospes eram, et non collegistis me; nudus, et non cooperuistis me; infirmus et in carcere, et non visitastis me* ⁴⁸ : et non erunt in portione eorum qui Deo benedicunt. At quis forte dicat : Ergone beatus Propheta imprecatur iis qui in peccatis sunt, omnesque vult perire ac destrui? At decuit potius virum sanctum ac spiritualem pro infirmantibus precari. Cæterum audi, paucis enim absolvam : Ante Servatoris adventum omnes in peccatis eramus, terræ imperabat Satanas, non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum : omnes declinaverant, simul inutiles facti erant. Nam Græci quidem idolorum cultores, æquitatis modum ignorabant, bonæ vitæ callem nesciebant; imo potius impium rerum opificem et Salvatorem Christum nullatenus cognoscebant. Judæi item legem quidem habebant pro pædago : at non poterat ex lege homo justificari : omnes igitur in peccatis eramus, terra iniquitate plena erat. Postquam autem apparuit unigenitum Dei Verbum, et factum est homo, tunc defecerunt peccatores, defecerunt ii qui in iniquitate versabantur. Quomodo aut qua ratione? omnes quippe justificaverat, a sceleribus liberaverat, omnes liberos, pueros ac terros effecerat. Hinc ergo sequitur paucos in peccatis remansisse, multos autem justificatos esse. Itaque hic non naturam destrui rogat, neque homines funditus exitio tradi; sed precatur, ut peccator malitiam deserat, ut non ultra peccator sit, sed immutetur; ne sit iniquus, sed respiscat. Sanctorum quippe animæ non pro seipsis tantum, sed pro universo orbe orationes efferunt suas. Nunc igitur David, arcanas divinæ pulchritudinis divitias, quoad humanæ facultatis erat, explorans, omnes homines paris notitiæ consortes esse peroptabat, peccatorumque sortem omnino deficere precabatur; non ut pereant postulans, sed ut respiciant, utque eorum cætus, postquam pristinam divinorum notitiam posuerunt et abjecerunt, deleatur. Vane igitur contentiosi illi in obdurationis suæ patrocinium hujusmodi voces opponunt; quod David videlicet deficere peccatorem exoptet, ac infamiam confusionemque inimicis imprecetur; quod Jeremias ultionem a Deo adversariis suis inflictam videre cupidus sit; quod Osee, ut infecunda vulva mammæque aridæ inimicis dentur supplicet : ac similia bene multa in divinis Scripturis passim posita colligunt, ut hinc evincant, inimicis imprecari fas esse, atque sic acerbitatis suæ Dei bonitatem vindicem faciant.

ἐχθροῖς δεόμενον· καὶ πολλὰ τοιαῦτα σποράδην ἐγκείμενα ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἀναλέγονται, συνιστάμενοι τῷ δεῖν τῶν ἐναντίων κατεύχεσθαι, καὶ τῆς ἑαυτῶν πικρίας συνεργὸν ποιεῖσθαι τὴν τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα.

⁴⁸ Matth. xxv, 41-43.

Ἐκλιπύσαν ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνθρωποι, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς. Ἐν ἐκείνῳ δηλονότι τῷ καιρῷ, ἀκούσονται γὰρ, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπεινάσα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ οὐ συνήγαγέτέ με· γυμνός, καὶ οὐ περιεβάλετέ με· ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκεύασθέ με· καὶ οὐκ ἔσονται ἐν τῇ μερίδι τῶν εὐλογούντων τὸν θεόν. Ἄλλ' ἐρεῖ τις τυχόν· Ἄρ' οὐν ὁ μακάριος Προφήτης κατεύχεται τῶν ὄντων ἐν ἀμαρτίαις, καὶ πάντας ἀπολέσθαι καὶ ἀφανισθῆναι βούλεται; Καίτοι μᾶλλον ἐχρῶν ἅγιον ὄντα καὶ πνευματοφόρον ὑπερέχεσθαι τῶν ἡσθενηκότων. Ἄκουε λοιπόν, ἐρῶ γὰρ διὰ βραχείων· πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτήρος ἐπιδημίας ἅπαντες ἤμεν ἐν ἀμαρτίαις, κατεκράτει τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ Σατανᾶς, οὐκ ἦν ὁ πᾶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός· πάντες ἐξέκλιον, ἔμα ἠχρεώθησαν. Ἐλλήνες μὲν γὰρ οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταί, τοὺς τῆς ἐπιεικειᾶς οὐκ ᾔδεισαν τρόπους, τῆς εὐζωίας τὴν ὁδὸν οὐκ ἠπίσταντο· μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτὸν ἐγίνωσκον ὅπως τὸν πᾶν ὄντων γενεσουργὸν καὶ Σωτῆρα Χριστόν· Ἰουδαῖοι δὲ πάλιν εἶχον μὲν νόμον τὸν παιδαγωγόν· ἀλλ' οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιοσύνη τὸν ἀνθρώπων. Οὐκοῦν ἅπαντες ἤμεν ἐν ἀμαρτίαις, ἀνομίας ἦν πλήρης ἡ γῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ Λόγος, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, ἐξέκλιπον οἱ ἀμαρτωλοὶ, ἐκλειπίσασιν οἱ ὄντες ἐν ἀνομίαις. Πῶς ἢ τίνα τρόπον; δεδικαίωκε γὰρ ἅπαντας, ἀπῆλαξε τῶν πεπλημμελημένων, ἐλευθέρους ἀπέφηκε καὶ διεσμηγμένους. Οὐκοῦν ὀλίγοι γεγόνασιν οἱ ἐν ἀμαρτίαις, πολλοὶ δὲ λίαν οἱ δεδικαίωμένοι· ὥστε ἐνταῦθα οὐ τὴν οὐσίαν ἀφανισθῆναι εὐχεται, οὐτε τοὺς ἀνθρώπους πανολεθρίᾳ παραδοθῆναι· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἐκλείπει ἀμαρτωλῶς, ὥστε μὴ εἶναι ἀμαρτωλῶς, ἀλλὰ μετατεθῆναι· μὴ ὑπάρχει ὁ ὄνομος, ἀλλὰ μεταβληθῆναι. Τοιαύτας γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ψυχῶν οὐκ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὰς δεήσεις ἀναφέρουσι. Καὶ νῦν τοίνυν Ἰσααὶ, τὸ θεῖον κάλλος κατὰ τὸν ἀπόβρῆτον πλοῦτον, ὡς ἐντὴν ἀνθρωπείᾳ φύσει διεξελθὼν, πάντας ἀνθρώπους ἐμείρετο τῆς αὐτῆς μεταλαχεῖν γνώσεως, καὶ τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν πάμπαν ἐκλείψαι συμμορίαν ἱκετεύει· οὐκ αὐτοὺς ἀπολέσθαι παρακαλῶν, ἀλλὰ μεταβληθῆναι δεόμενος, καὶ παύσασθαι αὐτῶν τὸ στίφος ἀντιβόλων, μεταταξαμένων καὶ μεταμαθόντων τὰ θεῖα. Ὅστε μάλιστα οἱ ἐριστικοὶ εἰς συνηγορίαν τῆς ἑαυτῶν πικρίας τὰς τοιαύτας φωνὰς παρατίθενται· τὸν Δαυὶδ ἐκλείπει τὸν ἀμαρτωλῶν ποθόντα, καὶ αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπῇ τῶν ἐχθρῶν κατευχόμενον· τὸν Ἰερεμίαν ἰδεῖν τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ ἐδικησιν ἐκ τῶν ἐναντίων ἐπιθυμούντα· τὸν Ἰσὴ μῆτραν ἀτεκνοῦσαν καὶ μαστοὺς ξηροὺς δοθῆναι τοῖς

'Αλλ' οὐδεὶς τῶν ἀληθῶς ἀγίων, ὧν αἱ ῥήσεις κατὰ Ἀθεῖαν οἰκονομίαν εἰς νοουθεσίαν τῶν ἐφεξῆς ἀνεγράφησαν, ἐπὶ τινι κακῷ τὴν σπουδὴν ἔχων ἐπιδειχθήσεται, ἀλλὰ πᾶς αὐτοῖς ὁ σκοπὸς τῶν λόγων πρὸς διόρθωσιν τῆς ἐμπολιτευομένης τῆ φύσει κακίας βλέπει. Ὅσπερ τοίνυν ὁ εὐχόμενος μὴ εἶναι νοσῶντα, μὴ εἶναι πτωχεύοντα, οὐ τῶν ἀνθρώπων ἀναίρεισιν, ἀλλὰ τῆς νόσου καὶ τῆς πτωχείας ἀφανισμὸν ἐπιθυμῆ γενέσθαι· οὕτω καὶ τῶν ἀγίων ἕκαστος τὸ τῆ φύσει πολέμιον, εἰς ἀφανισμὸν ἔλθειν εὐχεται. Ὅταν γὰρ ὁ Ψαλμῶδης εἴπῃ· Ἐκλιπῶσαν ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνομοι, ὥστε μὴ ἐπάρχωσιν αὐτούς, τὴν ἁμαρτίαν ἐκλιπεῖν καὶ τὴν ἀνομίαν εὐχεται. Οὐ γὰρ ἀνθρωπος ἀνθρώπῳ πολέμιος, ἀλλ' ἢ κατὰ κακίαν τῆς προαιρέσεως κινήσις εἰς ἐχθροῦ τάξιν τὸ τῆ φύσει συνημμένον κατέστησε. Τὸ κακὸν Β ἐκλιπεῖν εὐχεται· ὁ δὲ ἀνθρωπος κακὸν οὐκ ἔστι. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ὁμοίωμα; Οὕτως κἂν αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπῇ τῶν ἐχθρῶν κατεύχεται, δείκνυσί σοι τὸ στίφος τῶν ἐναντιῶν, ἐκ τοῦ ἀοράτου τῆ ἀνθρωπίνῃ προσπολεμούντων ζωῆ. Ὅτι δὲ οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων κατεύχεται, ἔηλοι τῆς εὐχῆς τὸ εἶδος· Αἰσχυνθήτωσαν γὰρ, φησὶν, οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξῆραι αὐτήν. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὄπισθον καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ θέλοντές μοι κακά. Κομισάσθωσαν παραγρήμα αἰσχύνῃ αὐτῶν οἱ λέγοντές μοι, εὐγε, εὐγε. Ἀγαλλιάσαιντο καὶ εὐφρανθήσωνται ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, Κύριε, καὶ εὐχάριστων διαπαντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου. Μόνοι γὰρ οἱ δαίμονες εἰς ψυχὴν ἐπιβουλεύουσι· ψυχῆς δὲ ἐπιβουλὴ Θεοῦ ἀλλοτριωσις διὰ τῆς ἐμπαθοῦς γινομένης διαθέσεως. Ὡς ἂν οὖν μὴ τοῦτο πάθει, αἰσχύνῃ τῶν ἀντιπαλαιόντων εὐχεται. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἑαυτῷ νίκην κατὰ τῶν πολεμίων ἐπεύξασθαι· οἱ δὲ πολέμιοι τὰ πάθη εἰσίν. Οὕτως Ἰερεμίας ζῆλον τῆς θεοσεβείας ἔχων, εἰδωλοατροῦντος τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, οὐκ ἰδίον τι θεραπεύει πάθος, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων προσάγει τῷ Θεῷ τὴν δέησιν, τῆ κατὰ τῶν ἀσεβησάντων ὁρμῇ ἅπαν σφραγισθῆναι ἀξιών τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ Ὅση δὲ πολυγонуοῦσαν τότε τὴν κακίαν ἐν τοῖς Ἰσραηλίταις τῆ ἀτεκνία καταδικάζει, καὶ τὰς πικρὰς θηλάς τῆς ἁμαρτίας ξηρανθῆναι βούλεται, ὡς ἂν μήτε τικτοῖτο ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὸ κακὸν, μήτε τρέφοιτο. Καὶ εἰ τις ἄλλος τοιοῦτος ἐν τοῖς ἀγίοις εὐρεθῆ λόγος θυμοῦ ἔμφασιν ἔχων, πρὸς τὴν τοιαύτην πάντως διάνοιαν βλέπει, ἢ ἐξορίζει τὸ κακὸν· οὐκ ἐπιτρέβει τὸν ἀνθρώπον.

Εἰ δὲ τις ἐτέρως τὰ τοῦ Δαυὶδ νοεῖν βούλεται, ὡς τοῦ Προφήτου τοὺς δυσσεβεῖα συζῶντας ἀραιῶς υποβάλλοντος· καὶ οὕτως εὐρήσει τῆ ἀποστολικῆς διδασκαλίᾳ τὴν προφητείαν συμβαλίνουσαν. Παῦλος γὰρ Κορινθίοις ἐπιστέλλων, τοιοῦτον ἀκροτελεύτιον τέθεικεν· *Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἦτω ἀνάθεμα*. Ἴδιον γὰρ τῶν θερμῶς ἀγαπώντων τὸ μισεῖν τοὺς μισοῦντας τὸν ἀγαπώμενον. Τάχα δὲ καὶ τὴν

Verum nemo eorum qui vere sancti sunt, quorum dicta ex divina dispensatione ad posterorum institutionem conscripta fuere, ad malum quoddam studium suum contulisse demonstrabitur; sed totus eorum scopus ad improbitatis in humana natura versantis emendationem respicit. Quemadmodum is qui precatur non esse infirmos, non esse pauperes, non hominum destructionem, sed infirmitatem paupertatemque aboleri expetit; ita singuli sanctorum quod naturæ adversatur de medio tolli postulant. Nam cum Psalmista ait, *Deficiant peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint*, peccatum et iniquitatem deficere precatur. Non enim homo homini inimicus est; sed motus voluntatis ad malitiam, quod natura conjunctum erat ad inimicitiam deduxit. Malum igitur deficere precatur: at homo non malum quidpiam est. Quomodo enim malum boni similitudo fuerit? Ita quamvis infamiam et confusionem inimicis precetur, hic tibi adversariorum, qui in occulto humanam naturam oppugnant, coetum declarat. Quod autem dæmonibus non hominibus imprecetur, ipsa orationis forma comprobatur: *Confundantur, inquit, qui quærunt animam meam, ut auferant eam. Convertantur retrorsum et erubescant qui volunt mihi mala. Ferant confesim confusionem suam qui dicunt mihi, Euge, euge. Exsultent et lætentur in te omnes qui quærunt te, Domine, et dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum*⁶⁰. Soli quippe dæmones animæ insidiantur: animæ autem insidiæ sunt alienatio a Deo ob pravum animi affectum. Ut ergo in hæc non incidat, adversariis infamiam precatur. Illud vero nihil aliud est, quam victoriam sibi de adversariis postulare: inimici vero sunt animi affectus. Sic Jeremias zelo religionis instructus, rege et populo idola colentibus, non peculiarem quemdam animi morbum curat, sed pro communi hominum supplicationem Deo offert, rogans ut contra impios impetum faciat, et sic omnes homines ad meliorem frugem revocentur. Et Osee malitiam tunc apud Israelitas sese multiplicantem, infecunditati damnat, et acerbis peccati mammas exsiccare expetit⁶¹, ut ne malum apud homines vel gignatur vel alatur. Ac si quis alius apud sanctos viros similis sermo, iræ speciem præferens, deprehenditur, ad hanc prorsus mentem respicit; scilicet malum eliminat, hominem vero non atterit.

Quod si quis alia ratione Davidis dicta intelligere velit, ita ut Propheta eos qui in impietate vivunt execrationi subiciat: ita quoque inveniet prophetiam cum apostolica doctrina quadrare. Paulus quippe Corinthiis scribens, hoc modo claudit: *Si quis non amat Dominum Jesum, anathema sit*⁶¹. Nam eorum qui ardentem amant primum est, odisse eos qui dilectum odio habent. Fortasse item

⁶⁰ Psal. xxxix, 14-17. ⁶¹ Ose. ix, 14. ⁶² I Cor. xvi, 22.

statum qui post resurrectionem futurus est, hic David significat, quando dicit lætari Dominum in operibus suis, deficientibus peccatoribus a terra. Quomodo enim quis a peccato denominetur, si peccatum non fuerit? Hæc tu quoque precare: Aperi, Domine, divitem manum tuam ad spiritualis beneficii dispensationem; ut amarissima et crudelis anima mea impleatur bonitate: mitte Spiritum sanctum tuum, et renova corruptam terram meam; ut tunc læter in operibus tuis, diabolicis præstigiis in corde meo deficientibus.

Benedic, anima mea, Domino. Omnibus cum laude absolutis, in eodem versiculo psalmum benedictione claudit, ac post jactum fundamentum, sermoni tectum imposuit, ac proœmio congruentem finem induxit. Tu enim, inquit, o anima opificem ac Salvatorem tuum assidue hymnis celebrato. Ipse namque te a sorte improborum amovebit, et sanctorum consortio dignam efficiet. Tum in exordio, tum in fine sermonis ipsi benedictionem emittas. Nam assidua Dei benedictio ad rectum institutum vitam concinnat nostram.

ALLELUIA. CIV.

VERS. 1, 2. *Confitemini Domino, et invocate nomen ejus, annuntiate inter gentes opera ejus. Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia ejus.* Hic psalmus primus eorum est qui Alleluia inscribuntur. Est autem Alleluia adhortatio mystica, ad Deum laudandum aurem excitans, ita ut hæc sit ejus significatio, *Laudate Dominum.* Nam in quibus sancte Scripturæ partibus hæc vox apponitur, *Laudate Dominum*, Hebraicis verbis per *Alleluia* exprimitur. Per illud enim *Allelu*, laus intelligitur, quæ ad Deum refertur; illud autem *la*, unum est ex nominibus queis divina natura significatur. Totum vero *Alleluia* explicatur *laus Dei*. Cum itaque hoc nomen in psalmodia reperitur, tunc intelligendum est id quod subjungitur ad laudem Dei provocare. Sic in postremis maxime libri psalmis, multi hujusmodi tituli reperiantur: queis intelligere licet eis, qui ad virtutis perfectionem jam devenerunt et qui a præcedentibus psalmodiæ partibus, secundum sententiam purgati sunt, Dei laudes convenire: atque ea conditione illos esse qua angelorum natura esse creditur. Nullam enim aliam eorum occupationem didicimus esse, quam Deum laudare; neque iis qui in virtute perfecti sunt alia cura et studium est, quam ut efficiant totam vitam suam Dei laudem esse. Quoniam igitur ii psalmi qui inscriptionem habent, *Alleluia*, omnes fere in postrema psalmodiæ parte deprehenduntur, hinc intelligere licet, sublimi illi ascensui, qui in psalmis reperitur, præeminere postremam psalmodiæ partem, in qua, ut plurimum, laus Dei, sive adhortatio ad Deum laudandum, frequentatur. In hoc ergo psalmo apostolis præcipit Spiritus sanctus, ut omnia mirabilia, quæ in suo adventu fecit Dominus, populo ex gentibus

μετὰ τὴν ἀνάστασιν διὰ τούτων ὁ Δαυὶδ σημαίνει καταστάσιν, ὅτε καὶ εὐφραίνεσθαι τὸν Κύριον ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ λέγει, ἐκλιπόντων τῶν ἀμαρτωλῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Πῶς γάρ τις ἐξ ἀμαρτίας ὀνομασθήσεται, τῆς ἀμαρτίας οὐκ οὐσης; Τοιαῦτα εὐχου καὶ σύ· "Ανοίξον, Κύριε, τὴν πλουσίαν σου χεῖρα εἰς χορηγίαν πνευματικῆς εὐεργεσίας· ἵνα ἡ πικροτάτη καὶ ἀπηνῆς μου ψυχὴ πλησθῆ χρηστότητος. Ἀπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, καὶ ἀνακαίνισσον τὴν καταφθαρμένην μου γῆν, ἵνα τότε εὐφρανθῶ ἐπὶ τοῖς ἔργοις σου, τῶν δαιμονικῶν μαγανευμάτων ἐκλιπόντων ἀπὸ τῆς καρδίας μου.

Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ἐνταῦθα καταλύσας τὸ πᾶν εἰς δοξολογίαν, εἰς εὐφημίαν τῷ αὐτῷ στίχῳ συγκλείει τὸν ψαλμὸν, ἀσφαλῆ μετὰ τοῦ θεμελίου τὸν δροφον ἐπιθείς τῷ λόγῳ, καὶ τῷ προομίῳ ἑοικὸς τὸ τέλος ἐπαγαγών. Σὺ γάρ, φησὶν, ὦ ψυχῆ, ἐνδελεχῶς τὸν σὸν ὕμνον δημιουργὸν καὶ Σωτήρα. Αὐτὸς γάρ καὶ τοῦ τῶν πονηρῶν ἀποστρέψει κλήρον, καὶ τῶν ἁγίων ἀξιούσθαι ποιήσει. Καὶ ἀρχὴν τοῦ λόγου καὶ τέλος τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ποιῶν. Εὐλογία γάρ Θεοῦ διηνεκῆς εἰς εὐζῶταν ρυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον.

ἉΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΑ'.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀπαγγέλλετε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἄσατε αὐτῷ καὶ ψάλλετε αὐτῷ, δηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Τῶν ἐπιγεγραμμένων Ἁλληλουῖα πρῶτος ὁ παρῶν τυγχάνει ψαλμῆς. Ἔστι δὲ τὸ Ἁλληλουῖα παρακείμενος μυστικῆ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὕμνον τὴν ἀκοὴν ἐπεπεύρουσα· ἵνα τοῦτον ἢ τούτου τὸ σημαίνον, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον.* Ἐν οἷς γὰρ μέρεσι τῆς ἁγίας Γραφῆς αὐτὴ πρόκειται ἡ φωνή, ἡ λέγουσα, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον, διὰ τοῦ Ἁλληλουῖα ἐν ταῖς Ἑβραϊκαῖς φωναῖς τὸ τοῦτον σημαίνεται.* Τὸ μὲν Ἁλληλουῦ αἶνος νοεῖται, ὡς εἰς Θεὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει· τὸ δὲ Ἰα ἐν τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς φύσεως τῆς θείας ἐστὶν ὄνομα. Ὅλον δὲ κοινῇ τὸ Ἁλληλουῖα, αἶνος Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Ὅταν τοῖνον τοῦτο τὸ ῥῆμα προγεγραμμένον ἢ τῆς ψαλμῆδος, νοητέον ἂν εἴη τὸ θεῖν πάντως τὸ ὑποκείμενον εἰς δοξολογίαν ἅγειν Θεοῦ. Οὐτὼν καὶ τοῖς τελευταῖοις μάλιστα τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν αἱ πολλαὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφὰς ἐφευρίσκονται, δι' ὧν ἔστιν ἔνοσι, ὅτι τοῖς ἡδὴ πρὸς τὸ τέλειον φθάσει τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας, καὶ διὰ τῶν προλαβόντων σῆς ψαλμῶδης τμημάτων κατὰ τὴν νοηθεῖσαν ἐπ' αὐτῶν θεωρίαν ἐκκαθαρθέσιν, ἀρμόζει τὸ αἰνεῖν τὸν Θεόν, καὶ ἐν τούτοις εἶναι, ἐν οἷς κατ' ἡ τῶν ἀγγέλων φύσις εἶναι πεπίστευται. Οὕτε γὰρ ἐκεῖνων μεμαθήκαμεν ἀσχυρίαν ἄλλην τινὰ πλὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν Θεόν, οὕτε τῶν κατ' ἀρετὴν τελείους ἑτερόν τι σπουδάζεται ἢ τὸ τῆ ζωῆν ἑαυτοῦ αἶνον εἶναι Θεοῦ παρασκευάσαι. Ἐπεὶ τοῖνον οἱ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντες τοῦ Ἁλληλουῖα πάντες σχεδὸν τῷ τελευταίῳ τμήματι τῆς ψαλμῆδος εὐρίσκονται, σαφῶς ἔστι κατανοῆσαι, καὶ ὅτι πάσι ὑπέρεκεται τῆς ὑψηλῆς διὰ τῶν ψαλμῶν ἀναβάσεως τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς ψαλμῆδος, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον Θεοῦ αἶνος ἐστίν, ἥτοι εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν παρ-

κέλευσις. Προστάττει μέντοι ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ψαλμῷ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὸ Ἡνεῦμα τὸ ἄγιον τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ φανεράς ποιῆσαι πάσας τὰς θαυματουργίας, ἃς πεποιήται ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας ὁ Κύριος· ναὶ μὴν καὶ ὅσα εὐηργέτησε τὸν πάλαι λαὸν, καὶ οἷον ἄνθ' οἴου ἐποίησεν. Ἔτι δὲ ἐν τούτῳ καὶ μνήμη τῶν πρὸς τοὺς πατριάρχας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένων ὑποσχέσεων, καὶ τῶν δι' ἐκείνους ὑπ' αὐτοῦ παρασχθέντων ἀγαθῶν τοῖς ἐκείνων ἐκγόνοις. Ἰκανὴ γὰρ τούτων ἡ μνήμη τοὺς τοσοῦτων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσαντας εἰς ζῆλον τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ἐρεθίσαι. Διδάσκει δὲ κατὰ ταῦτ' καὶ τὸν νέον λαὸν, ἦγουν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ὡς οὐκ ἀδίκως τὸν ἀχάριστον ἐκείνον λαὸν τῆς οικείας κηδεμονίας ἐγύμνωσεν, ὡς ὁμοῦ ἐκ μάθειεν, καὶ τῆς ἀχαριστίας ὀρώντες τὰ ἐπιχειρα, μὴ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους βαδίζοιεν, ἀλλὰ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ὀδεύοιεν.

Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ **B** ὄνομα αὐτοῦ. Διπλῆς οὔσης ἐν τῇ γραφικῇ συνθεῖξ τῆς κατ' ἐξομολόγησιν σημασίας, καὶ νῦν μὲν τὴν ἐξαγόρευσιν, αὐθις δὲ τὴν εὐχαριστίαν ἔνδεικνυμένης, ἐνταῦθα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον χειραγωγούμεθα· ἡ τε γὰρ ἐξαγόρευσις χωρισμὸν τινα καὶ ἀλλοτριώτιν τῶν κακῶν ἀπεργάζεται, τό τε πρὸς τὴν εὐχαριστίαν πρὸθυμον πλεονάζει, καὶ τὴν περὶ τοῦ εὐεργέτου χάριν ἐπὶ τῶν εὐαισθήτως δεχομένων τὰς εὐποίας. Παρακελεύεται τοίνυν ὁ λόγος τὴν εὐχαριστήριον ὑμνωδίαν προσφέρειν, καὶ διηγεῖσθαι τὰς θείας εὐεργεσίας. Τὸ γὰρ ἐπικαλεῖσθε, κηρύσσετε ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· ἕτερος δὲ ἐρμηνευτὴς φησι, Καὶ ἐπικαλεῖσθε ἐν ὀνόματι αὐτοῦ· μέγα τι αἰνιττόμενος. Ἄν γὰρ ἐξομολόγησιν, φησι, καὶ ἀποθῆς τὰ ἁμαρτήματα, δυνήσῃ, μετὰ παρρησίας **C** τὸ ὄνομα αὐτοῦ καλέσας, μεγάλη ἐργάσασθαι ἀγαθά. Οὐ μάλιστα δὲ ἐξομολογεῖσθαι πρότερον, καὶ δεύτερον ἐπικαλεῖσθαι βούλεται· ἀλλ' ἵνα, καθαροὶ διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως γενόμενοι, ἐκ καθαροῦ ὄργάνου τὸν ὕμνον προσενέγκωμεν.

Ἐπαγγελῆτε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ μετὰ χεῖρας αἴνος τὴν ἱστορίαν ἐπιτέμενται τὴν ἀπὸ Ἀβραάμ καὶ ἐπὶ ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου· ἦν καὶ ἐπαγγέλλειν τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον Πνεῦμα παρακελεύεται, ὥστε διὰ τούτων δηλῶν ἐστίν, ὡς δητῆσιν οὐκ Ἰουδαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἔθνῶν πραγματεύεται, τοῦ Πνεύματος τοὺς τῶν ἔθνῶν διεγείροντος κήρυκας εἰς τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον καὶ κηρύσσειν τὰ περὶ αὐτοῦ διηγήματα. Καὶ ταῦτα μεθ' ὕμνων· φησι γοῦν· Ἄσατε αὐτῶν καὶ ψάλατε αὐτῶν· **D** διηγήσασθε πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Βούλεται ἀπαγγελθῆναι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἀγνοοῦσι καὶ μηδέπω μεμαθηκόσιν, ὅποιας πάλαι πρότερον εὐεργεσίας ὁ Θεὸς τῷ προτέρῳ λαῷ παρέσχετο· καὶ ὅπως, μυρίων ἀγαθῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τετυχηκότες, παρέβησαν ἀσεβήσαντες· καὶ ὡς διὰ τὰς παρανομίας αὐτῶν τῆς θείας ἐπισκοπῆς ἐκπεπώκασιν. Κελεύει δὲ καὶ ἐρμηνέας γίνεσθαι καὶ σαφηνιστὰς τῶν ἐν τοῖς θελοῖς λογείοις ἀπορρήτων· ἅπερ ἂν εἴη τὰ θαυμάσια αὐτοῦ· καὶ ἀπλῶς ὑμνωδίας αὐτὸν ἀμείβεσθαι καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξαι θαυμάσια.

A patefaciant: itemque narrent quæ beneficia prisco illi populo exhibuerit, et quam vicem singulis eorum gestis reddiderit. Insuper hic promissionum a Deo patriarchis factarum mentio habetur, et quanta fuerint gratia nepotibus eorum bona concessa ierunt. Horum quippe commemoratio est ad beneficio donatos avitæ virtutis studio inflammandos satis. Postea vero docet novum populum, scilicet ex gentibus, se ingrætam illam gentem divina providentia non injuste spoliasset, ut pariter ex justitia sententiæ contra illos lata, viso ingrati animi præmio, moneantur ne in eadem qua Judæi via incedant, sed in recto calle insistant.

τῆς κατ' ἐκείνων ἐξενεχθείσης ψήφου τὸ δίκαιον καταμάθειεν, καὶ τῆς ἀχαριστίας ὀρώντες τὰ ἐπιχειρα, μὴ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους βαδίζοιεν, ἀλλὰ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ὀδεύοιεν.

B Confitemini Domino, et invoke nomen ejus. Cum Scriptura soleat duplici sensu confessionem proferre, ac modo hac voce peccatorum denuntiationem, modo gratiarum actionem significet; hic secundum utramque rationem, ad vitam cum virtute agenda institui mur. Nam confessio a malis hominem semovet et iis alienum efficit: gratiarum autem actionis studium apud beneficum auget gratiam erga eos qui grato animo beneficia nacti sunt. Hortatur itaque sermo ad hymnos gratiarum actionis efferendos, et ad divina beneficia narranda. Nam illud, invoke, Symmachus, prædicare vertit: alius autem interpres ait, Et invoke in nomine ejus; magnum quidpiam subindicans. At enim si confessus fueris, ait, et peccata deposueris, nomen ejus cum fiducia invocando magna edere opera valebis. Neque sine causa primo confiteri, postea invocare exoptat; sed ut per confessionem purgati, ex puro instrumento hymnum offeramus.

Annuntiate inter gentes opera ejus. Hæc laus, quam tractamus, historiam compendio narrat a tempore Abrahami ad exitum filiorum Israel ex Ægypto; quam gentibus annuntiare jubet Spiritus divinus; ita ut his declaret non Judæorum modo, sed etiam gentium utilitatem curari: Spiritu scilicet præcones gentium excitante ad quærendum Dominum et ad prædicanda ejus opera. Idque cum hymnis agendum docet, ait enim: Cantate ei et psallite ei, narrate omnia mirabilia ejus. Vult gentibus, utpote ignorantibus ac non dum edoctis, annuntiarum quanta olim beneficia Deus prisco populo impertierit; ac quomodo illi infinita a Deo munera consecuti, impie transgressi sint; qua item ratione ob iniquitates suas a Dei providentia lapsi sint. Jubet autem eos et interpretes et explanatores esse arcanorum quæ divina eloquia complectuntur: quæ sane mirabilia ejus fuerint: ac præcipit, ut hymnis ipsi vicem rependant, et abs se patrata mirabilia ignorantibus præciant.

VERS. 3 4. *Laudamini in nomine sancto ejus* : A *Laetetur cor quærentium Dominum. Quærite Dominum, et confirmamini, quærite faciem ejus semper. Laus enim et gloria iis est qui Dei virtutem enarrant. Aquila vero loco illius, laudamini, interpretatur, gloriamini. Præcipit autem sermo apostolis eorumque successoribus, ut ne in divitiis, in robore, in potentia, altum sapiant : sed in veri Dei cognitione et providentia, ac in eo quod Christiani vocentur. Hoc item jubet divinus Apostolus, dum ait : Qui gloriatur, in Domino gloriatur : non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat* ¹¹. Id ipsum Jeremias, id sapientissima Anna pronuntiant : *Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis : sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligendo et cognoscendo, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam et justitiam in terra* ¹². *Laetetur cor quærentium Dominum*, id est, invocantium eum ad opem, sive virtute ad eum tendentium, a quibus etiam invenitur. Docet autem quanta utilitas ex confessione proveniet. Nam quod quæsitivis, ait, id accidet vobis ; videlicet animi lætitia : illa quippe spei Deo repositæ fructus est. Animadvertite autem quomodo a confessione inceperit, et in lætitiâ desinat. Nam profectus secundum Deum initium confessio est ; finis autem lætitia secundum Deum : plurima vero sunt in medio horum posita. Oportet igitur homines primo confiteri Domino per sinceram pœnitentiam, ac per fructus confessioni congruentes : deinde vero ad meliora profectos confidere et invocare nomen ejus : sicque ubi post confessionem invocaverint eum, divinis charismatibus donari ; sub hæc his acceptis, opera quæ didicerunt omnibus annuntiando, aliis quoque utiles esse : ac præter hæc omnia, utpote lætitia illa, quæ secundum Deum est, cingatos, cantare ei et psallere ei : secundum hæc, explanatores esse arcanorum, quæ in divinis sermonibus continentur ; hinc, utpote qui hæc omnia recte peregerint, laudari in nomine ejus ; demum post hæc omnia anima lætari, quæ cor dicitur. Hæc porro quæ Dominum quæsiturus est, opus est primo per sinceram pœnitentiam et per fructus ejusdem confiteri : nam qui talis est, Deum quærere,

Isthæc vero omnia æstimo ad personam apostolorum a Spiritu sancto referri. Nam illud : *Annuntiate in gentibus opera ejus*, non aliis dicere convenit quam illis. Sermonis porro veritatem ipse rerum eventus testificatur. Etenim ii soli in gentibus quæ sua opera universorum Deum cognoverunt, opera Dei annuntiaverunt, quas gentes superius novam generationem et populum qui creatur nuncupavit. Eum itaque qui Dominum quæsiturus est, opus est primo per sinceram pœnitentiam et per fructus ejusdem confiteri : nam qui talis est, Deum quærere,

¹¹ II Cor. x, 17, 18. ¹² Jer. ix, 23, 24.

Ἐπαινεῖσθε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἀληθῶ αὐτοῦ ἐβραβήθητε καρδία ζητούντων τὸν Κύριον. Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ κραταιώθητε ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. Ἐπαινος γὰρ καὶ δόξα τοῖς τῆν ἀρετῆν τοῦ Θεοῦ διηγουμένοις. Ὅδε Ἀπόλλος ἀντὶ τοῦ ἐπαινεῖσθε, καυχᾶσθε τίθεικε. Παρρηλεύεται δὲ ὁ λόγος τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτῶν, μὴ ἐπὶ πλούτῳ, μὴ ἐπὶ βίωμῃ, μὴ ἐπὶ δυναστείᾳ, μέγα φρονεῖν· ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνώσει καὶ προμηθεῖα καὶ τῷ καλεῖσθαι Χριστιανίς. Τοῦτο παρηγγύησε καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· Ὁ καυχόμενος γὰρ, φησὶν, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω· οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκεῖνος δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησι. Ταῦτα καὶ Ἱερεμίας καὶ ἡ σοφιστάτῃ Ἄννα διέξεισι· Μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιστῶν καὶ γινώσκων, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. *Ἐβραβήθητε καρδία ζητούντων τὸν Κύριον* τουτέστιν ἐπικαλουμένων αὐτὸν εἰς βοήθειαν, ἢ ἐκ ἀρετῆς πρὸς αὐτὸν ὀδεούντων, οἷς καὶ εὐρίσκεται διδάσκει δὲ πόσον βρελος ἐκ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι γενήσεται. Ὁ γὰρ ἐζητήσατε, φησὶ, τοῦτο συμβήσεται ὑμῖν, ἢ περὶ τὸν νοῦν εὐφροσύνη· τῆς γὰρ εἰς Θεὸν ἐλπίδος αὕτη καρπός. Θεὰ δὲ ὅπως ἀπὸ ἐξομολογήσεως ἤρξατο, καὶ κατέληξεν εἰς εὐφροσύνην. Ἀρχὴ μὲν γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν προκοπῆς ἐξομολογήσεως τέλος δὲ ἡ κατὰ Θεὸν εὐφροσύνη· πλεῖστα δὲ τὰ μεταξὺ τούτων. Δεῖσει τοίνυν πρῶτον ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ ἐκ γνησίας μετανοίας, καὶ καρπῶν προπόντων τῇ ἐξομολογήσει· ἔπειτα βελτιωθέντας θαρσεῖν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ δόγμα αὐτοῦ, καὶ οὕτως μετὰ τὴν ἐξομολογήσιν ἐπικαλουμένους καταξιῶσθαι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων· εἶτα τούτων τυχόντες, ἐτέρους ὠφείλει διὰ τοῦ ἀπαγγέλλειν εἰς ἅπαντας, ἅπερ μεμαθήκαμεν ἔργα αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις ὡς ἂν καταξιωθέντας τῆς κατὰ Θεὸν θυμηδίας, ἔδειν αὐτῷ καὶ ψάλλειν καὶ μετὰ ταῦτα σαφηνιστάς γίνεσθαι τῶν ἐν τοῖς θεῖοις λόγοις ἀπορρήτων· εἶτ' ἤδη καταρωχότας τὰ τοιαῦτα ἐπαινεῖσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τέλος μετὰ πάντα, εὐφραίνεσθαι κατὰ διάνοιαν, καρδίαν ὀνομαζομένην. Αὕτη, τὸν Κύριον ἐκζητούσα, ἐξ αὐτῆς τῆς ζητήσεως καὶ τῆς ἐπιγινωμένης τῇ ζητήσει εὐρέσεως, ἀπολαύει τῆς κατὰ Θεὸν εὐφροσύνης.

Ταῦτα δὲ πάντα ἡγοῦμαι εἰς πρόσωπον τῶν ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀναφέρεισθαι. Πι γὰρ, *Ἀπαγγέλλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ*, οὐκ ἄλλοις ἀρμόζει λέγεσθαι ἢ αὐτοῖς. *Μαρτυρεῖτε τῷ λόγῳ τὸ ἀποτέλεσμα*· μόνοι γὰρ ἀπηγγεῖλαν τοῦ Θεοῦ τὰ ἔργα ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς δε' αὐτῶν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐπεγνωκόσιν, οὗς ἀνωτέρω καινὴν γενεὴν καὶ λαὸν κτιζόμενον προσηγόρευσε. Δεῖ τοίνυν τῶν μέλλοντα ζητεῖν τὸν Κύριον ἐξομολογεῖσθαι πρότερον δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ τῶν ταύτης καρπῶν· ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ ζητεῖν δύναται, καὶ ζητῶν εἶ-

ρεῖν. Εἰ γὰρ ἐπὶ λίθων τιμῶν τῶν εἰδότην χρεῖα, καὶ ἐπὶ κολουμητῶν πολλῆς τῆς ἐπιστήμης δεῖ, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ κωλύοντα αὐτὸν εὐρεῖν, καὶ πραγμάτων ὄχλος, καὶ σαρκῶς ἐπαναστάσεις, καὶ νοσήματα ψυχῶν, καὶ δαιμόνων ἐπιβουλαί, καὶ βραθυμία γνῶμης. Κἂν ἀπαλλαγῶμεν τούτων ἀπάντων, ταχέως αὐτὸν εὐρήσομεν, καὶ τὴν κακίαν ἀποδυσόμεθα, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλώμεθα. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκεῖ φέρουσα ὁδός. Τί οὖν ἐστὶ ζήτησις; τὸ συνεχῶς ἐκείνον ἐννοεῖν καὶ λογιζέσθαι· ὁ γὰρ ζητῶν ἐπὶ διανοίας ἔχει τὸ ζητούμενον.

Ζητήσατε τὸν Κύριον καὶ κραταιώθητε ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. Τί ἐστὶ τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον; τὸ τὰ ἐκείνου φρονεῖν, τὸ αὐτὸν λογιζέσθαι, τὸ αὐτὸ ἐν διανοίᾳ ἔχειν, τὸ μηδέποτε παύεσθαι ὁμιλοῦντα αὐτῷ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Ἄμαχοι δὲ οἱ ζητοῦντες ἔσονται καὶ ἀήττητοι. Παρορμήσας μέντοι ὁ λόγος τοῦς τῶν ἔθνῶν κήρυκας ἐπὶ τὸ προθύμως ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, ἐτι μᾶλλον αὐτοὺς ἐπιβρώννυσι λέγων, *Κραταιώθητε*, τούτεστι, Μὴ χαινοῦσθε εἰς τὸ ζητεῖν αὐτόν. Τοῦτο δὲ προσφωνεῖ αὐτοῖς, ὡς δεομένοις κράτους καὶ δυνάμεως εἰς τὸ ἰσχύσαι τὸ προσεταγμένον ποιῆσαι· ὅπερ ἦν τὸ ἔθνει κηρύξαι, Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάροις, κατὰ τὸ, *Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ*. Διδάσκων δὲ πῶς δεῖ τὸ ζητεῖν ποιεῖν, καὶ ὅτι οὐχ ἅπαξ ἡ τις, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον τὴν ἄνωθεν ἐπιχοῦριαν προσήκει ζητεῖν καὶ τὴν ὠφέλιαν καρποῦσθαι, ἐπήγαγε· *Ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός*· αὐτὸν τρίτον τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ τὸν ὑπὸ Μωϋσεως δοθέντα νόμον ἐνώπιον αὐτοῦ φαινόμενοι, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον. Πρόσωπον δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ φησὶ, τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν βοήθειαν, τὴν συμμαχίαν, τὴν ἐννοίαν τὴν περὶ αὐτόν. Τὸ γὰρ τῆς οὐσίας πρόσωπον οὐδεὶς ὄψεται καὶ ζήσεται. Πρόσωπον δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Υἱός.

Μνήσθητε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος αὐτοῦ· εἶτε τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ, εἶτε τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ταῦτα γὰρ δεήσει ἡμᾶς τοῦς τῶν ἔθνῶν κήρυκας εἰς πάντα τὰ ἔθνη διαδοῦναι· ἐπεὶ μὴ πρότερον αὐτὰ παρὰ τινος ἄλλου μεμαθήκασιν. Ὅσα τοίνυν ἐνανθρωπήσας ὁ Λόγος διεπράξατο τοῖς παλαιοῖς ὁμοῦ συνάψαντες, μνήσθητε παραδοῦναι τοῖς ἔθνεσιν. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὴν ὁδὸν δεικνύναι δι' ἧς δυνατὸν καὶ ζητεῖν καὶ εὐρεῖν τὸν Θεόν. Τίς δὲ ἡ ὁδός; τὸ διηνεχῶς ἐπὶ μνήμης φέρειν τὰ παράδοξα αὐτοῦ ἔργα, καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐντολάς· διὸ ἐπάγει, *Τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος αὐτοῦ*· τέρατα μὲν τὰς θεοσημείας λέγων, κρίματα δὲ τὰς ἀποφάσεις, τὰς ἐντολάς, ἢ τὰ ἐνδικῶς καὶ κρίσει δικαίᾳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένα θαύματα. Ποῖα δὲ τέρατα, εἰπέ μοι; Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ μετὰ τὴν Αἴγυπτον, τὰ πρὸ τῆς Αἰγύπτου, τὰ μετὰ τὴν παρουσίαν τὴν αὐτοῦ. Πάντα γὰρ ταῦτα

et quærendo invenire potest. Nam si cum de lapidibus pretiosis agitur, peritis est opus, et si urinatores multa scientia egent, multo magis cum de Deo agitur. Multa enim impeditio sunt quominus inveniatur, negotiorum tumultus, carnis insultus, animarum morbi, dæmonum insidie, animi seguities; si his omnibus liberemur, quamprimum ipsum inveniemus, malitiam ponemus, et virtutem amplexabimur. Hæc quippe via est illo tendens. Quid ergo est illa inquisitio? frequenter illum cogitare et animo versare: nam qui quærit, in ipsa mente quod quærit habet.

Quærite Dominum et confirmamini: quærite faciem ejus semper. Quid est Dominum quærerere? quæ ad illum pertinent sapere, de illo semper cogitare, eum in mente semper versare, nunquam cum eo per orationem et bona opera conversandi finem facere. Qui autem ipsum inquirunt, invicti et insuperabiles erunt. Cum igitur sermo gentium præcones incitasset ut Dominum alacriter exquirent, nunc magis magisque confirmat illos dicens: *Confirmamini*, id est, Ne molliter in illo quærendo agatis. Sic autem ipsos alloquitur, ut robore ac virtute indigentes, quo illos ad jussum peragendum confirmet: erat porro illud, ut gentibus prædicarent, Græcis et barbaris, secundum illud: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa*⁴⁴. Docetque quo pacto quærerere illum oporteat, et quod non semel aut bis, sed per totam vitam, supernum auxilium exquirere opus sit, atque hinc utilitatem capere. Subsumit deinde: *Quærite faciem ejus semper.* Non ter in anno, ut in lege Moysis ferebatur, in conspectum ejus venientes, sed per totam vitam. Faciem vero hic vocat ejus adventum, visitationem, providentiã, curam, auxilium, commilitium, benevolentiam. Nam substantiæ ejus faciem nemq̄ v. debet et vivet. Facies itom ejus est Filius.

VERS. 5. Mementote mirabilem ejus quæ fecit, prodigia ejus et judicia oris ejus; sive illa quæ in Veteri Scriptura, sive illa quæ in Evangeliiis memorantur. Hæc enim opus erit vos gentium præcones omnibus gentibus tradere; quando illæ ea a nemine antehac edidicerunt. Quæcunque igitur Dei Verbum incarnatum peregit, cum antiquis juncta, gentibus tradere memineritis. Hic videtur mihi viam ostendere qua possimus Deum quærerere et invenire. Quænam illa via? Perpetuo in memoria volvere mirabilia ejus opera, leges et præcepta: quare subdit, *Prodigia ejus et judicia oris ejus.* Prodigia quidem divina signa dicens; judicia vero, decreta et præcepta, sive ea, quæ ad ultionem justo judicio a Deo patrata sunt, mirabilia. Quæ prodigia, dic mihi? Quæ in Ægypto, quæ ante et post profectum in Ægyptum, quæ post adventum ejus. Hæc quippe omnia admiranda et stupenda opera sunt, quæ humanum captum superant. Sive prodigia quidem,

⁴⁴ Psal. LXXVII, 12.

edita miracula, ut ambulare supra mare, mortuos suscitare, et similia; judicia autem oris ejus, verba quæ dicebat cum impuros dæmones ex hominibus pelleret; vel præcepta Novi Testamenti. Imo potius hoc loco videtur mihi judicia vocare leges, quas sive in cælo, sive in terra, sive in mari posuit. Neque enim solus homo legem accepit; sed omnia visibilia; mare, ne oras transgrederetur; montes, ut figerentur, terra ut staret, sol ut curreret, luna proprium ut ordinem servaret; varius ille stellarum chorus, corporum, plantarum, brutorum natura, ut et aliorum omnium, legem accepit: universa quippe suis legibus administrantur. Et hæc omnia præceptis facta sunt, quæ ore declarantur. Quæcumque ergo os ipsius, sive per Vetus, sive per Novum Testamentum judicavit, ea connectite, gentibus præcipientes, ut judicia ejus quasi regias leges custodiant. Judicia porro intelligas ea, quæ justo calculo mirabiliter edita sunt. Nam quia ea quæ in Ægypto gesta sunt narraturus est, justitiam ultionis de Ægyptiis sumptæ docere antevertit. Oportebat enim omnes, qui in terra sunt, homines, ejus judiciis subditos, neque gesta ejus, neque judicia ejus ignorare. Quibus judiciis non solum Judaicam gentem, sed etiam omnes in terra homines vocatione sua dignari decrevit.

τὰ κρίματα αὐτοῦ. Δι' ὧν κριμάτων οὐ μόνον τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἄνθρωπος ἔκρινε τῆς αὐτοῦ κλήσεως καταξιῶσαι.

VERS. 6, 7. *Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus. Ipse Dominus Deus noster.* Quoniam non omnes qui ex Israel, ii sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abraham, omnes filii⁸⁴; jure quidem Salvator noster Judæis qui ex semine Abraham esse gloriabantur, dixit: Scio quia semen Abraham estis⁸⁵; et iterum, Si filii Abraham estis, opera Abraham facite⁸⁶; ita ut quidam filii sint Abraham per imitationem, qui et electi vocantur: cum aliqui semen tantum ejus sint, atque ideo minime electi: non enim semen electum dicitur, sed filii. Semen vero est: ut servi ejus. Cum itaque discipuli Servatoris, gentium præcones effecti, utrumque obtinerent, utpotè qui et servi essent et electi; ideo dictum est ad eos: Semen Abraham servi ejus, filii Jacob electi ejus. Huic autem dicto, *Electi ejus*, compares illud, *Hos duodecim elegit Jesus, et apostolos nominavit*⁸⁷; et illud, *Nonne ego vos duodecim elegi*⁸⁸? Electorum vero præstantiam intelligimus ex illo, *Multi vocati, pauci vero electi*⁸⁹. *Ipse Dominus Deus noster, in universa terra judicia ejus.* Non ignorandum, inquit, ipsum esse Dominum Deum nostrum, qui providentia sua universum mundum divinis judiciis administrat; ita ut nihil sine judicio, nihil sine Dei providentia eveniat.

μασι διοικεῖ, ὡς μηδὲν ἀκρίτως, μηδὲ ἀνευ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας γίνεσθαι.

VERS. 8-15. *Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi quod mandavit in mille generationes. Quod*

θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα, καὶ ἀκολουθίαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα. Ἡ τέρατα μὲν τὰ γεγενημένα θαύματα, ὡς τὸ περιπατῆσαι ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ νεκρὸν ἀναστήσαι, καὶ τὰ τοιαῦτα· κρίματα δὲ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοὺς λόγους οὗς ἔλεγεν, ἐλαίων τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, ἢ καὶ τὰς ἐντολὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μᾶλλον δὲ ἐνταυθὰ μοι δοκεῖ κρίματα τοὺς νόμους λέγειν, τοὺς ἐν οὐρανῷ, τοὺς ἐν γῆ, τοὺς ἐν θαλάσσει. Οὐ γὰρ ἦν μόνος ἄνθρωπος ἔλαβε νόμον, ἀλλὰ τὰ ὀρώμενα ἅπαντα· ἡ θάλασσα τὸ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς αἰγυλλοὺς· τὰ ὄρη τὸ πεπηγέσθαι, ἡ γῆ τὸ ἐστάναι, ὁ ἥλιος τὸ τρέχειν, ἡ σελήνη τὴν ἰδίαν εὐταξίαν, ὁ ποικίλος τῶν ἀστέρων χορδὴ, ἡ φύσις τῶν σωματίων, ἡ τῶν φυτῶν, ἡ τῶν ἀλόγων, ἡ τῶν ἄλλων ἁπάντων· οἱ κείους γὰρ ἅπαντα διοικεῖται νόμοις. Καὶ ταῦτα ἅπαντα ἐπιτάγμασι γέγονεν, ὅπερ δηλοῦται διὰ τοῦ στόματος. Ὅσα τοίνυν τὸ στόμα αὐτοῦ ἔκρινεν, εἴτε διὰ τῆς Παλαιᾶς, εἴτε διὰ τῆς Νέας Διαθήκης ἔκρινε, ἐπισυνάψατε, φυλάττειν ὡς νόμους βασιλικούς τὰ κρίματα αὐτοῦ τοὺς ἔθνας παραγγέλλοντες. Νοήσεις δὲ κρίματα τὰ δίκαια ψήφῳ θαυματουργηθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μέλλει διηγεῖσθαι, προηδάσκει τῆς Αἰγυπτίων τιμωρίας τὸ δίκαιον. Ἐδει γὰρ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἄνθρώπους ὑποκειμένους τῷ αὐτοῦ κρίμασι μὴ ἀγνωστὸν μῆτε τὰ ἔργα αὐτοῦ μῆτε τῆς ἀνθρώπου

Σπέρμα Ἀβραὰμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐπεὶ μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, μηδὲ ὅσοι εἰσι σπέρμα Ἀβραὰμ, πάντες τέκνα, εἰκότως μὲν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς ἐκ σπέρματος εἶναι Ἀβραὰμ αὐγοῦσιν Ἰουδαίους ἔλεγεν· Οἶδα, οἱ σπέρμα Ἀβραὰμ ἐστε· καὶ ἄλλιν· Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ποιεῖτε· ὡς τινῶν τέκνα μὲν ὄντων τοῦ Ἀβραὰμ διὰ μιμήσεως, οἱ καὶ ἐκλεκτοὶ εἰρηγναι· τινῶν δὲ σπέρμα μόνον ὄντων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεκτῶν οὐκ ὄντων. Οἱ γὰρ τὸ σπέρμα ἐκλεκτὸν ἐλέχθη, ἀλλ' οἱ υἱοὶ. Τὸ δὲ σπέρμα δοῦλοι αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν οἱ τοῦ Σωτῆρος μαθηταί, οἱ τῶν ἔθνῶν γενόμενοι κήρυκες, ἀμφοτέρω εἶχον, ἅτε καὶ δοῦλοι ὄντες καὶ ἐκλεκτοὶ· ὅθεν πρὸς αὐτοὺς λέλεκται· Σπέρμα Ἀβραὰμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τὸ, Ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ, παραθήσεις τὸ, Τοὺτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε· καὶ τὸ, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; Τὸ δὲ ἐξαιρετὸν τῶν ἐκλεκτῶν νοήσομεν ἀπὸ τοῦ· Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ. Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ κρίματα αὐτοῦ. Οὐκ ἀγνωστὸν, φησὶν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὃς προνοεῖ τὸν σύμπαντα κόσμον θείῳ Θεοῦ προνοίας γίνεσθαι.

Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, λέγον οὗ ἐνετείλατο εἰς χιλίας γενεάς, ὅν διέθετο

⁸⁴ Rom. ix, 6, 7. ⁸⁵ Joan. viii, 37. ⁸⁷ ibid. 39.

⁸⁶ Luc. vi, 15. ⁸⁸ Joan. vi, 71. ⁸⁹ Matt. xi, 15.

τῷ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ δρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ· καὶ ἔστησεν αὐτὸν τῷ Ἰακώβ εἰς πρῶταγμα, καὶ τῷ Ἰσραήλ εἰς διαθήκην αἰώνιον, λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν Χαναάν, σχολίσμα κληρονομίας ὑμῶν. Ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς, ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. Καὶ διήλθον ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος, καὶ ἐκ βασιλείας εἰς λαὸν ἕτερον. Οὐκ ἀφήκεν ἄνθρωπον ἀδικῆσαι αὐτούς, καὶ ἤλεγξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς. Μὴ ἀπειθεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ ποηρευεσθε. Ἐπιστήσας ἀκριθῶς τίς ἦν ὁ λόγος ὃν ἐνετεθεατο εἰς πολλὰς γενεὰς ἐξικνούμενον, οὐ γὰρ ἐτῶν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸ διηγεῖς αἰνίσσεται καὶ τὸ πλῆθος, ὡς τὸ ἐπαύκις, Στεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ, τουτέστι πολλά, καὶ, Ἐπαύκις πεσθεῖται ὁ δίκαιος, καὶ ἀναστήσεται· ἐρήσεις αὐτὸν εἰρημένον οὕτως πρὸς Ἀβραάμ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Καὶ, Ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πᾶσι αἰ φυλαί τῆς γῆς, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου. Ἐβροῖς δ' ἂν τὰ παραπλήσια καὶ τῷ Ἰσαάκ ἐπηγγελμένα καὶ ὁμοσθέντα περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ σπέρματος. Ταῦτα δὲ μετὰ πλείστας ὄσας γενεὰς ἐπληροῦτο διὰ τῆς ἐπιφανείας Χριστοῦ τοῦ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, γενομένου Σωτῆρος ἡμῶν. Εἰσέτι τε νῦν ἐνεργεῖ καὶ διαμένει ἡ ἐπαγγελία, μέχρις οὐ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Οὗτος οὖν μετὰ μακρὸν αἰῶνα, καὶ μετὰ πλείστας σφόδρα γενεὰς, τὰς γὰρ χιλιάδας ἀντὶ τῶν πολλῶν παρελήφε, καὶ ταύτας ἐπλήρου τὰς πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπαγγελίας, βιά τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ γίαν δεδωρημένος.

Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, πᾶν στήριγμα ἄρτου συνέτριψεν. Ἐν τούτοις ὁ λόγος καὶ ἄλλο τι λεληθὸς τοὺς πολλοὺς διδάσκει. Τὴν γὰρ αἰτίαν τοῦ κληθῆναι δίκην ἐμφύχου δώσου τὸν λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, λέγω δὴ τὴν ἐνεργητικὴν δύναμιν τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ συντριβῆναι πᾶν στήριγμα ἄρτου, παρίστησιν, ἵνα καὶ φανίει που ἄρτος μὴ στηρίξοι τοὺς ἐμπιπλαμένους ἐξ αὐτοῦ, κατὰ τὸ, Ἄρτος στηρίξει καρδίαν ἀνθρώπου. Τοῦτο γὰρ ἔστιν ὃ μάλιστα συμβαίνει ἐν τοῖς λιμοῖς, κατ' ὀργὴν Θεοῦ γιγνόμενον, τὸ καὶ τοὺς ἐσθλοτάς μὴ στηρίζεσθαι.

Ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς δοῦλον ἐπράθη Ἰωσήφ. Ἐταπεινώσαν ἐν πέδασι τοὺς πόδας αὐτοῦ, σίδηρον διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, μέχρι τοῦ ἔλθειν τὸν λόγον αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα ὑπέμεινε μέχρι τοῦ ἔλθειν τὸν λόγον αὐτοῦ, ὃν ἐπὶ τοῖς δράματιν ἰδῶν ἔξειπε τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς φήσας, ἑωρακέναι αὐτὸν δράγματα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ὁμοίως ἀναλέγοντας, ἔπειτα τὰ ἐκαίμων τὸ ἑαυτοῦ προσκεκυνθῆναι δράγμα· ὁμοίως δὲ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήην, καὶ τοὺς ἐνδεκα ἀστέρας προσκυνεῖν αὐτῷ. Μέχρι τοῦ ἔλθειν τὸν λόγον αὐτοῦ. Τὸ λόγιον Κυρίου ἐπύρωσεν αὐτόν. Τὸ, Λόγιον Κυρίου ἐπύρωσεν αὐτόν, ὁμοιον τῷ, Οὐχί

disposuit ad Abraham, et juramenti sui ad Isaac, et statuit illud Jacob in praeceptum, et Israel in testamentum aeternum, dicens : Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis vestrae. Cum essent numero brevi, paucissimi et incolae in ea. Et pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum. Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges. Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. Si accurate perpendas quod illud verbum fuerit, quod mandavit, in multas generationes pervadens : non enim numerum annorum, sed perpetuum subinducat numerus hujusmodi, ut v. g. septies, Sterilis peperit septem ⁶¹, id est multos ; et, Septies cadet justus et resurget ⁶² ; hac ratione illud Abrahæ dictum comperies, Et benedicentur in te omnes gentes terræ ⁶³. Et, Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ. Et multiplicans multiplicabo semen tuum ⁶⁴. Similia item Isaaco promissa reperias jurejurando confirmata, tam de terra, quam de multiplicatione seminis. Hoc porro post plurimas generationes impletum est in adventu Christi ex semine Abrahæ oriundi. Et ad hoc usque tempus viget et permanet promissio, donec plenitudo gentium ingressa fuerit. Hic itaque diuturnum post ævum, et post multas exactas generationes, nam hic millenas pro plurimis accepit, illas patriarchis datas promissiones per Salvatorem nostrum Jesum, ac per ejus doctrinam implevit, omnibus gentibus Abrahæ promissionem impertiens.

διδασκαλίας πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ Ἀβραάμ εὐλο-

VERS. 16. Et vocavit famem super terram, omne firmamentum panis contrivit. In his sermo aliud quidpiam, multis occultum, edocet. Causam enim cur famem, instar animalis cujusdam, vocaverit super terram, id est virtutem famis effectricem, et cur omne firmamentum panis contriverit, hic declarat, ut patefaciat quo in casu panis non firmet eos qui illo replentur, secundum illud, Panis cor hominis confirmat ⁶⁵. Id enim maxime tempore famis evenit, ex ira Dei immissum, ut scilicet qui comedunt non confirmentur.

VERS. 17-22. Misit ante eos hominem, in servum venumdatus est Joseph. Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit anima ejus, donec veniret verbum ejus. Hæc omnia pertulit, donec veniret verbum ejus, quod cum in visionibus accepisset patri et fratribus suis renuntiavit, dicens vidisse seipsum fratresque suos manipulos colligentes, ac illorum deinde manipulos suum manipulum adorasse ; similiter quoque solem et lunam atque undecim stellas ipsum adorasse. Donec veniret verbum ejus. Eloquentium Domini inflammavit eum. Illud, Eloquentium Domini inflammavit eum, simile est huic : Nonne per Deum declaratio illorum est ⁶⁶ ? Neque enim, ait, somnia

⁶¹ 1 Reg. ii, 5. ⁶² Prov. xxiv, 16. Gen. xii, 3. ⁶³ Gen. xxi, 17, 18. ⁶⁴ Psal. ciii, 15. ⁶⁵ Gen. xl, 8.

Pharaoni explicasset, nisi Deo dante ipsa intellexisset. *Misit rex, et solvit eum, princeps populi, ei dimisit eum. Constituit eum dominam domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus, sicut semetipsum, et senes ejus sapientiam doceret.* Cum a tentationibus ceu igne satis probatus fuisset Joseph, tunc Deo suggerente Pharaoni, qui et rex et princeps hic vocatur, a vinculis solvitur, atque domus regis et omnis possessionis ejus princeps constituitur. Extulit enim eum, ut complures dixerint, ut fructus ad abundantiam colligeret, et ad tempus famis eos custodiret. Hic autem sermo docet, non tam ob frugum custodiam ad principatum evectum fuisse, quam ad utilitatem animæ eorum qui per ipsum docendi et instituendi erant. Erant autem hi principes Pharaonis et seniores. Quibus utilem institutionem adeptis, verisimile erat omnes quoque subditos profectus hujusmodi consortes futuros esse.

δευθεῖσθαι. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄρχοντες Φαραῶν καὶ πρεσβύτεροι· ὧν ὠφελουμένων, εἰκόσ ἦν καὶ τοὺς ὑπάρχουσας τῆς παρ' αὐτῶν μετασχεῖν βελτιώσεως.

Vers. 23, 24. *Et intravit Israel in Ægyptum, et Jacob accola fuit in terra Cham. Et auxit populum suum vehementer, et firmavit eum super inimicos ejus. Quis intravit, nisi Israel? Et quis accola fuit in terra Cham, nisi Jacob? His autem cum ipse pater tum filii ejus declarantur. Cum enim non solus Jacob intraverit, sed etiam septuaginta animæ cum eo, secundum illud, In septuaginta animabus descendit Israel in Ægyptum⁶⁷; idcirco et filii et pater prædictis verbis significantur. Et auxit*

Vers. 25-36. *Convertit cor eorum ut odirent populum suum, et dolum facerent in servos suos. Misit Moysen servum suum, Aaron quem elegit sibi. Posuit in eis verba signorum suorum, et prodigiorum suorum in terra Cham. Misit tenebras et obscuravit, quia exacerbaverunt sermones ejus. Convertit aquas eorum in sanguinem et occidit pisces eorum Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipsorum. Dixit et venit cænomya et ciniphes in omnibus finibus eorum. Posuit pluvias eorum grandinem, ignem comburentem in terra ipsorum. Et percussit vineas eorum et ficulneas eorum, et contrivit omnia lignum finium eorum. Dixit, et venit locusta et bruchus, cujus non erat numerus, et comedit omne fenum in terra eorum, et comedit omnem fructum terræ eorum. Et percussit omnem primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. Quemadmodum primo Josephum permisit in servitutem redigi, ac compedibus ferroque humiliari; deinde vero post datum virtutis experimentum, ad regnum*

A διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασώφρησις αὐτῶν ἔσται; Οὐκ ἂν γὰρ ἔλυσε τοὺς ὄνελρους τῷ Φαραῶν, μὴ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος τὸ δύνασθαι συνέναι αὐτούς. Ἀπέστειλε βασιλεὺς καὶ ἔλυσε αὐτόν, ἄρχων λαοῦ καὶ ἀφῆκεν αὐτόν. Κατέστησε αὐτόν κύριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἄρχοντα πόσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ, τοῦ παιδεύσαι τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, ὡς αὐτόν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτοῦ σοφίᾳ. Ὅτε αὐτάρκως ἐπυρώθη ὑπὸ τῶν πειρασμῶν ὁ Ἰωσήφ, τότε Θεοῦ ὑποβαλόντος τῷ Φαραῶν, ὃν καὶ βασιλέα καὶ ἄρχοντα νῦν ὁ λόγος καλεῖ, λύεται τῶν ἐσθμῶν, καὶ ἄρχων τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως καὶ πόσης τῆς κτήσεως αὐτοῦ καθίσταται. Ἐξήνεγκε γὰρ αὐτόν, ὡς μὲν εἶπον ἂν ὁ πολλὸς ἄνθρωπος, διὰ τὴν συναγαγεῖν τὰ γεννήματα τῆς εὐθηνίας, καὶ φυλάξαι αὐτὰ εἰς καιρὸν τοῦ λιμοῦ. Ὁ δὲ παρῶν λόγος διέσκει οὐ τοσοῦτον τῆς τῶν καρπῶν φυλακῆς ἔνεκα εἰς τὴν ἀρχὴν προήχθαι, ὅσον τῆς κατὰ ψυχὴν ὠφελείας τῶν μελλόντων ὑπ' αὐτοῦ σοφίζεσθαι καὶ παιδεύεσθαι.

B Καὶ εἰσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον, καὶ Ἰακώβ περιέφησε ἐν γῆ Χάμ. Καὶ ἠδξησηε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσε αὐτόν ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Τίς δὲ εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἢ Ἰσραήλ; Καὶ τίς περιέφησε ἐν γῆ Χάμ, ἀλλ' ἢ Ἰακώβ; ἀγνοῦται δὲ διὰ τούτων αὐτὸς τε ὁ πατήρ καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ παιδὸς. Ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνος εἰσῆλθε Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ ἑβδομήκοντα ψυχὰι σὺν αὐτῷ, κατὰ τὸ· Ἐν ἑβδομήκοντα ψυχαῖς κατέβη Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον· διὰ τοῦτο καὶ οἱ παῖδες καὶ ὁ πατήρ ἐδξλήθησαν διὰ τῶν προκειμένων. Καὶ ἠδξησηε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐκραταίωσε αὐτόν ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Οὐκ ἂν ἠδξήθησαν οὐδὲ ἐκραταίωθησαν, εἰ μὴ ἔτυχον προστατοῦ Ἰωσήφ, καὶ τῆς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τιμῆς διὰ τοῦ Ἰωσήφ αὐτῶς παρασχεθείσης.

C Μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν τοῦ μωῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ, τοῦ δολιοῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Ἐξαπέστειλε Μωσῆν τὸν δούλον αὐτοῦ, ἄρων ὃν ἐξέλεξαστο αὐτῷ. Ἔθετο ἐν αὐτοῖς τοὺς λόγους τῶν σημείων αὐτοῦ, καὶ τῶν τεράτων αὐτοῦ ἐν γῆ Χάμ. Ἐξαπέστειλε σκότος καὶ ἐσκότασε, ὅτι περιέκλυσαν τοὺς λόγους αὐτοῦ. Μετέστρεψε τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς αἷμα, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ἰχθύας αὐτῶν. Ἐξείργησεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους ἐν τοῖς ταμίσις τῶν βασιλέων αὐτῶν. Εἶπε, καὶ ἦλθε κινδύμια καὶ σκνίπες ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῶν. Ἔθετο τὰς βροχὰς αὐτῶν χάλαζαν, πῦρ καταφλέγον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε τὰς ἀμπέλους αὐτῶν καὶ τὰς σπῆας αὐτῶν, καὶ συνέτριψε πᾶν ξύλλον ὄρων αὐτῶν. Εἶπε, καὶ ἦλθεν ἀκρις καὶ βροῦχος, ὃ ὅτι ἦν ἀριθμὸς, καὶ κατέφαγε πάντα τὸν καρπὸν τῆς γῆς αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν, ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν. Ὅτι

⁶⁷ Gen. xlv, 27; Act. vii, 14.

τὸν Ἰωσήφ πρῶτον συγχωρεῖ δουλεῦσαι, καὶ πίδαίς Α
καὶ σιδήρῳ ταπεινωθῆναι· εἶτα μετὰ ταῦτα δοκιμὴν
δεδακῶτα τῆς οἰκείας ἀρετῆς, προάγει ἐπὶ βασιλείαν·
οὕτω καὶ νῦν, βουλόμενος τῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς κατ-
αξιῶσαι τὸν λαόν, πρῶτον αὐτὸν πειρατηρίους ἐκδί-
δωσιν, Ἰν' ὕστερον λεχθῆι τό· Καὶ ἐστέναξαν οἱ
υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον τὸν
Θεὸν αὐτῶν, καὶ ἀνέβη ἡ βοή αὐτῶν πρὸς τὸν
Θεὸν ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ εἰσῆκουσεν ὁ Θεὸς τὸν
στεναγμὸν αὐτῶν· καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τῆς δια-
θήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ
Ἰακώβ. Καὶ ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ,
καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς. Ἐπειδὴ δὲ εἴρηται, ὅτι μετέ-
στρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν, δηλονότι τῶν Αἴγυ-
πτίων, τοῦ μισῆσαι τὸν λαόν αὐτοῦ, ἔρεις, ὅτι δι-
καιῶς ἔπραξεν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γάρ, ἐν πολλῇ γεγο-
νότες ἀνέσει καὶ ἔλευθερίᾳ καὶ τιμῇ παρὰ τοῖς Αἴ-
γυπτίοις, εἰς λήθην ἤλθον τοῦ πατρῷου Θεοῦ, ἐξέβου-
καν δὲ ἑαυτοὺς ταῖς τῶν Αἴγυπτίων εἰδωλολατρείαις·
διὰ τοῦτο δικαίως αὐτοῖς ἐπανέστησε τοὺς Αἴγυ-
πτίους, ἐπειδὴ πεποιθότες ἑαυτοῖς καταλιγώρησαν
μὴ προσέχειν ἐκεῖνοις, μὴδὲ τῇ πολυθέῳ αὐτῶν δεισιδαιμονίᾳ, ἐπιστρέψωσι δὲ ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν πατέ-
ρων αὐτῶν.

Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ,
καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. Εὐ-
φράνθη Αἴγυπτος ἐν ἐξόδῳ αὐτῶν, ὅτι ἐπέπεσεν
ὁ φόβος αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς. Ὁ Θεὸς προστάττει τῷ
λαῷ διὰ Μωϋσέως σκυλευῖν τοὺς Αἴγυπτίους ὡς νενι-
κημένους, καὶ μισθὸν παρ' αὐτῶν εἰσπράξασθαι τῆς
μακροχρονίου δουλείας, ἧς αὐτοὺς κατεδουλώσαντο.
Καὶ οὐκ ἦν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. Τὸ
γάρ, πολλῷ παραδοξότερον τοῦτο ἦν, ὅτι μετὰ τὸν
πόνον, μετὰ τὴν πλινθίαν, μετὰ τὴν τοσαύτην ταλαι-
πωρίαν καὶ τὰς μάστιγας, οὐδὲ εἰς ἦν ὁ ἀσθενῶν, καὶ
τοῦτο τοσοῦτων πληγῶν ἐν Αἰγύπτῳ κατενεχθεῖσων.
Τοῦτο καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς τὴν ἀκολουθίαν ὑπερ-
έβαινεν.

Διεπέτυσε νεφέλην εἰς σκεπὴν αὐτοῖς, καὶ πῦρ
εἰς φωτισμὸν αὐτοῖς τὴν νύκτα. Διελθὼν τὰς κατὰ
τῶν Αἴγυπτίων μάστιγας, ἀκολουθῶς μεταβαίνει ἐπὶ
τὰς γενομένας τῷ Ἰσραὴλ εὐεργεσίας· ὁμοῦ μὲν καὶ
ἡμᾶς προτρέπων φεύγειν τὸν Αἰγύπτιον τρόπον, ὡς
ἀν μὴ τοῖς ἴσοις περιπέσωμεν· εὐχεσθαι δὲ εἶναι τῆς
μερίδος τοῦ Θεοῦ, ἧ παρεῖχε τὰς ἐξ αὐτοῦ εὐεργεσίας·
ὁμοῦ καὶ ὧν ἠξιώθησαν παραδόξῳ Θεοῦ οἱ ἐκ περι-
τομῆς μνημονεύων, εἰς ἔλεγχον μὲν τοῦ αὐτῶν ἐκεί-
νων τρόπου, ἀπολογία δὲ τῆς μετὰ ταῦτα αὐτῶν
ἀποβολῆς.

Ἦτης, καὶ ἦλθεν ὄρνυγματῆρα, καὶ ἄρων οὐ-
ρατοῦ ἐπέπλησεν αὐτοὺς. Ἀνέβρηξεν πέτραν, καὶ
ἐρρύθησαν ὕδατα, ἐπορεύθησαν ἐν ἀνύδροις πο-
ταμοί· ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ,
τοῦ πρὸς Ἀβραάμ τὸν δούλον αὐτοῦ. Καὶ ὁ Μωϋσῆς
δὲ ἐν Δευτερονομίᾳ πρὸς αὐτοὺς φησι· Μὴ εἰπῆς·
διὰ τὰς δικαιοσύνας μου ἐξήγαγέ με Κύριος ἐκ
τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσε Κύ-
ριος τοῖς πατέράσιν ὑμῶν. Καὶ γνώσῃ σήμερον,

exevit; sic etiam nunc eum vellet populum provi-
dentia sua dignari, ipsum primo tentationibus tra-
didit, ut postmodum diceretur illud : *Et ingemue-
runt filii Israel, et exclamaverunt ad Dominum
Deum suum, et ascendit clamor eorum ad Deum ab
operibus : et exaudivit Deus gemitum eorum, et re-
cordatus est Deus testamenti sui ad Abraham et
Isaac et Jacob. Et respexit Deus filios Israel, et
cognitus est illis* 42. Quia vero dictum est, *convertit
cor eorum, scilicet Ægyptiorum ; ut odirent popu-
lum ejus ; dicas Deum hoc jure fecisse. Quia enim
in multa licentia, libertate et honore apud Ægy-
ptios fuerant, in oblivionem Dei patrii sui vene-
runt, ac sese cultui Ægyptiorum idolorum dedide-
runt. Quamobrem jure Ægyptios adversus illos ex-
citavit, quia sibi ipsis fidentes Deum neglexerant ;
ut ab iis afflicti, ediscerent, neque ipsis, neque
multorum numinum superstitioni hærendum esse ;
atque ad Deum patrum suorum sese convertere-
rent*

τοῦ Θεοῦ, ὅπως θλιθέντες ὑπ' αὐτῶν μάθωσι μὲν

VERS. 37, 38. *Et deduxit eos cum argento et aur o,
et non erat in tribubus eorum infirmus. Lætata est
Ægyptus in profectioe eorum, quia incubuit timor
eorum super eos. Deus per Moysem populo præcipit,
ut Ægyptios tanquam victos spolient, ac diuturnæ
apud illos servitutis, qua illos oppræsserant, præ-
mium expetant. Et non erat in tribubus eorum in-
firmus. Quodque multo mirabilius erat, post tantum
laborem, post laterum coctionem, post tantam in-
seriam et tot verbera, ne unus quidem infirmus
erat, idque tantis plagis Ægypto illatis. Hoc utique
naturæ ordinem transcendit.*

VERS. 39. *Expandit nubem in protectionem eo-
rum, et ignem, ut luceret eis per noctem. Recensitis
Ægyptiorum plagis, consequenter transit ad bene-
ficia Israeli collata : simul nos admonens ut Ægy-
ptiacos mores fugiamus, ne in paria incidamus ;
precemurque ut in portione Dei ascribamur, cui
beneficia sua impertit : itemque commemorans,
quantis Dei mirabilibus dignatus sit populus ex
circumcisione ; ut eorum mores coarguat, justam-
que abjectionis eorum causam commonstret.*

VERS. 40-45. *Petiit, et venit coturnix, et panibus
cæli replevit eos. Dirupit petram, et fluxerunt aquæ,
manarunt in inaquosis flumina. Quoniam memor fuit
verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham servum
suum. Sic item Moyseus illos in Deuteronomio allo-
quitur : Ne dicas : Propter justitias meas eduxit me
Dominus de terra Ægypti, sed propter jusjurandum
quod juravit Dominus patribus vestris. Et cognosces
hodie quia non propter justitiâs tuas Dominus Deus*

42 Exod. II, 23-25.

tuus dat tibi terram bonam hanc ad possidendum, quia populus durus cervicis es⁹⁹. Et eduxit populum suum in exultatione, et electos suos in lætitia. Singula enim quæ contigerunt admiratione digna erant, et prodigiis plena, ut quod ipsis pellentibus cum voluptate liberarentur, quod cum abundantia rerum, quod cum perfecta sanitate. Et dedit illis regiones gentium, et labores populorum possederunt. Non enim solum a pristinis liberavit, sed etiam aliena ipsis tradidit, neque permisit ut labori vacarent, ut custodiant justificationes ejus, et legem ejus requirant. Hæc promisit, quia custodierant justificationes ejus. Talis quippe Deus est, ut misericordiam suam diligentibus se in millibus exhibeat. His autem illorum nepotibus talia præstitit et largitus est: cohortans et concitans eos ad custodiendas justificationes ipsius et legem ipsius exquirendam. Sed quia tot dignati bonis, prædicta non custodierunt, tunc ablata ab ipsis gratia est, nec modo terram amiserunt, sed etiam a Deo lapsi sunt, ac gentium et inimicorum servi sunt effecti.

γῆν ἀπώλεσαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ ἐκπεπτώκασι, δοῦλοι

Α δτι οὐχὶ διὰ τὰς δικαιοσύνας σου, Κύριος ὁ Θεός σου διδώσι σοι τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν ταύτην κληρονομήσαι, δτι λαὸς σκληροτράχηλος εἶ. Καὶ ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς αὐτοῦ ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐκαστον γὰρ τῶν γενομένων εἰς θαῦμα μέγιστον ἦν, καὶ πολλὴν εἶχε τὴν παραδοξοποιαν, τὸ ἀπαλλαγῆναι μεθ' ἡθονῆς τῶν ὠθούτων ἐκείνων, καὶ μετ' εὐπορίας ἀπάσης, τὸ ἐν ὕψει καθαρᾷ (sic). Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς χώρας ἐθνῶν, καὶ πόρους λαῶν κατεκληρονομήσαν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τῶν προτέρων ἀπῆλλαξεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐτέρων ἔδωκεν αὐτοῖς, οὐδαμῶς πονεῖν συγχωρῶν, ὅπως ἂν φυλάξωσι τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. Ταῦτα ἐπηγγείλατο, ἐπειδὴ ἐφύλαξαν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Τοιοῦτος γὰρ ἔστιν ὁ Θεός, ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Τούτοις δὲ τοῖς ἐκείνων ἀπογόνους τὰ τοσαῦτα παρέσχε καὶ ἐχαρίσατο, προτρέπων αὐτοῖς καὶ παρορμῶν εἰς τὸ φυλάττειν τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητεῖν. Ἄλλ' ὅτι τῶν τοσοῦτων ἠξιωμένοι οὐκ ἐφύλαξαν τὰ εἰρημένα, τὸ ἐτηκαῦτα ἦρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ χάρις, καὶ οὐ μόνον τῆ τε τῶν ἐθνῶν καὶ πολεμίων γεγόνασι.

ALLELUIA. CV.

VERS. 1-5. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus? Beati qui custodiunt judicium, et faciunt justitiam in omni tempore. Memento nostri, Domine, in beneficentia populi tui, visita nos in salutare tuo. Ad videndum in bonitate electorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hæreditate tua. Hic quoque psalmus laudem hymnumque in Deum continet, quare inscriptus est, Alleluia, quod explicatur, Laudate Dominum. Statim autem a principio præcipit iis qui a peccatis aguntur, ut ad Dei Filium tanquam ad medicum et servatorem accedant, atque propria consentientes peccata, animæ vulnera ipsi detegant. Qui vero id sincere præstat ac delicta pristina delet, id ut non verbis tantum, sed animo quoque et operibus peragat, a Psalmista instituitur. Hortatur porro ad alacriter confitendum, annuntiando, Quoniam bonus est Dominus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Idcirco ait prompto animo confitemini, quia et ipse ad clementiam paratus est, gnarus res præsentis sæculi misericordia egere, utpote quæ mortales et fluxæ sint.*

τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα γὰρ, φησί, προθύμως ἀνθρωπίαν, εἰδὼς ὅτι ἐλεύω δεῖται τὰ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πράγματα θνητὰ ὄντα καὶ ἐπίκηρα.

VERS. 6. *Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus. Non soli, inquit, peccavimus; sed si quis jam inde a priscis temporibus exploret, genus nostrum peccatis semper deditum fuisse deprehendet. Cum enim a Moyse tot miracula ederentur, non intellexerunt; sed salutem nacti, et ab Ægyptiorum servitute liberati, non cognoverunt,*

'ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΕ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, δτι χρηστος, δτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς ἀνθέσεις αὐτοῦ; Μακάριοι οἱ φυλάσσοιτες κρίσει, ποιούντες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καρφ. Μνήσθηται ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου, τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι σου τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν εὐφροσύνῃ τοῦ λαοῦ σου, τοῦ ἐκαινέσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου. Αἶνον καὶ ὕμνον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς περιέχει· ὡς ἐπιγέγραπται, Ἀλληλούια· ὅπερ ἐρμηνεύεται, Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Προσάττει δὲ εὐθύς ἀρχόμενος τοῖς ἀμαρτημάτων ὀρμημένους ὥσπερ ἱατρῷ καὶ σωτηρὶ προσεῖναι τῷ θεραπευτικῷ τοῦ Θεοῦ Ἰησῆ, καὶ τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀπογυμνοῦν αὐτῷ, διὰ τὸ ἐξομολογεῖσθαι τὰς οικτίας ἀμαρτίας. Ὁ δὲ τοῦτο πράττων γνησίως, καὶ ἀποκλαιόμενος ἐφ' οἷς ἡμετεῖς πρότερον, ὅτι μὴ λόγοις μόνους τοῦτο πράξει, ἀλλὰ τῇ διαθέσει καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι, παρὰ τοῦ Ψαλμῶδου κομιζέται τὴν εἰσήγησιν. Προτρέπει ἂν προθύμως ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν, διὰ τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι, Ὅτι χρηστός ὁ Κύριος, δτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογεῖσθε, δτι καὶ αὐτὸς ἔτοιμός ἐστιν εἰς φιλάσθη.

Ἐμάρτομεν μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν. Οὐ μόνον, φησὶν, ἠμάρτομεν· ἀλλ' εἰ τις ἐξετάσειεν ἀνωθεν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων, εὐροὶ ἂν εἶλ καὶ ἐκ τοῦ παντὸς ἀμαρτητικῶν τυγχάνον τὸ ἡμέτερον γένος. Τοσοῦτων γὰρ θαυμάτων διὰ Μωϋσέως ἐπιτελουμένων, οὐ συνῆκαν, ἀλλὰ καὶ σωτηρίας τυχόντες, καὶ τῆς ὅπ' Αἰγυπτίους ὄντι

⁹⁹ Deut. ix, 4-6.

λαίας ἐλευθερωθέντες, οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι οὐ διὰ τὰς αὐτῶν δικαιοσύνας, οὐτε διὰ τὸ εἶναι ἐπισκοπῆς Θεοῦ ἀξίους, διὰ δὲ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλέους αὐτοῦ τούτων τετυχήκασι.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν Αἰγύπτῳ οὐ συνήκαν τὰ θαυμάσιά σου, οὐκ ἐμνήσθησαν τοῦ πλῆθους τοῦ ἔλέους σου. Καὶ παρεπύκρναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Ταῦτα μὲν ὁ πρὸ τούτου διεληφε ψαλμὸς, ἐπετέμενετο δὲ αὐτὸς καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἐρήμου παραδοξοποιίας, μηδὲν κατηγόρησας τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παρὼν ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν, καὶ πάσας τοῦ λαοῦ τὰς δυσσεβείας διέξεισιν. Ἔστι δὲ καὶ ὁ πᾶς λόγος τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ κατηγορικὸς. Καὶ παρεπύκρναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Προσελθόντες Μωϋσῆ καὶ φησάντες, Ὁφελον μὲν ἀπεθάνομεν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἢ ἐπὶ τῆς ἐρήμου ταύτης· καὶ, Παρὰ τὸ μὴ εἶναι μνήματα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξήγαγες ἡμᾶς, θανατώσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ; Τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου; Οὐ τοῦτο ἦν τὸ βῆμα ὃ ἐλάλησαμεν πρὸς σέ ἐν Αἰγύπτῳ λέγοντες· Πάρες ἡμᾶς, ὅπως δουλεύσωμεν τοῖς Αἰγυπτίοις; Κρεῖσσον γὰρ ἡμᾶς δουλεύειν τοῖς Αἰγυπτίοις, ἢ ἀποθανεῖν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ. Καὶ ὅσον μὲν ἐπ' αὐτοῖς πικρὸν αὐτοῖς ἀντὶ χρηστοῦ τὸν Θεὸν κατεστῆσαντο. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Θεὸς πλουτῶν ἐλέη καὶ φιλανθρωπία, πάλιν ἔσωξεν αὐτοὺς ἐνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦ γνωρίζαι τὴν δυναστείαν αὐτοῦ· ἕπως μὴ εἰπωσιν οἱ ἀσεβεῖς, Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; διὰ τοῦτο παρῆγεν αὐτοῖς καὶ τότε τὴν σωτηρίαν, πανταχόθεν αὐτοὺς συναλεύων ἐπὶ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ νικηθέντες πρὸς μὲν ὀλίγον ἐπίστευσαν τοῖς λόγοις

αὐτοῦ, διελθόντες τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Καὶ ἐπετίμησε τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ ἐξηράνθη, καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ ὡς ἐν ἐρήμῳ. Ὁ ἐπιτιμήσας τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ πᾶσι Θεὸς ἀνωμολόγηται. Εἰ οὖν καὶ Ἰησοῦς κλονουμένη ἐπιτάσσει τῇ θαλάσσῃ, πᾶσι Θεὸς ἀνωμολόγηται, ἵνα ἔκ τρικυμίας ἢ κλύδωνος γαλήνη γένηται. Θεὸς ὢν αὐτὸς ὁ ἐπιτιμήσας τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ καὶ ζηραίων αὐτὴν, ὡς διοδεύσιμον αὐτὴν γενέσθαι, τὴν πάλαι θάλασσαν καὶ ἄβυσσον διὰ τὸ τῶν ὑδάτων πλῆθος οὕτω καλουμένην.

Καὶ ἔσωσε αὐτοὺς ἐκ χειρὸς μισοῦντος, καὶ ἠλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ. Ἐκάλυψεν ὕδωρ τοὺς θλίβοιτας αὐτοὺς, εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπέλειψθη. Ζήτησῃ τις ἂν περὶ τῶν ἐπιμικτῶν Αἰγυπτίων, τῶν διελθόντων τὴν θάλασσαν, καὶ εἰς τὴν ἔρημον ἅμα τῷ λαῷ γενομένων. Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι μὴ τῶν θλιβόντων ἦσαν τὸν Ἰσραήλ. Περὶ δὲ τῶν θλιβόντων εἶρητο τὸ, Εἰς ἐξ αὐτῶν οὐκ ὑπέλειψθη. Ὁ δὲ ἐπιμικτός λαὸς Αἰγύπτου μὲν ἦν, πιστεύων δὲ ταῖς Μωϋσέως φωναῖς, σωτηρίας ἔτυχεν.

Καὶ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ ἦσαν τὴν αἰνεῖσιν αὐτοῦ. Ἐτάχυναν, ἔπελάθορον τῶν ἔργων αὐτοῦ, οὐκ ὑπέμειναν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. Σὺν τῷ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρὼν τὴν ὁδὴν τὴν ἐν τῇ ἐξόδῳ παρατιχα καὶ παραχρήμα μεταβαλλόμενοι ἐτάχυναν, ἐπελάθορον τῶν ἔργων αὐτοῦ.

A quod non justitiæ suæ causa, neque quod ipsi Dei providentia digni essent, sed ob magnitudinem misericordiæ ipsius, hæc consecuti sint.

VERS. 7, 8. *Patres nostri in Ægypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiæ tuæ. Et irritaverunt ascendentes in mare Rubrum. Hæc quidem præcedens psalmus enarravit, mirabilia vero in deserto patrata compendio retulit, nullamque in populūm accusacionem instituit. Hic vero psalmus resūmit narrationem, omnesque populi impietates commemorat. Totusque sermo Judaicæ gentis accusatio est. Et irritaverunt ascendentes in mare Rubrum⁷⁰; cum ad Moysem accedentes dicerent: Utinam mortui essemus in Ægypto, aut in hac solitudine! et: An quia sepulcra non erant in Ægypto eduxisti nos, ut interficeres in solitudine? Quid hoc fecisti nobis educens ex Ægypto? Nonne hic erat sermo, quem locuti sumus ad te in Ægypto dicentes: Dimitte nos ut serviamus Ægyptiis? Melius est enim nos serviri Ægyptiis, quam mori in solitudine hac⁷¹. Et, quantum in ipsis quidem situm erat, Deum sibi ex clemente acerbum efficiebant. At bonis Deus, misericordia et mansuetudine dives, rursus salvavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam; ne impij dicerent: Ubi est Deus eorum⁷²? Ideo ipsi salutem tunc impertiit: undique illos ad salutem compellens. Illi autem victi ad modicum tempus verbis ejus crediderunt, postquam mare Rubrum transierant.*

αὐτοῦ, διελθόντες τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν.

VERS. 9. *Et increpuit mare Rubrum, et exsiccatum est, et deduxit eos in abyso sicut in deserto. Qui increpuit mare Rubrum, ab omnibus Deus habitus et declaratus est. Cum ergo Jesus agitato mari imperat, apud omnes in confesso fuit ipsum esse Deum, ut ex tempestate et procella, tranquillitas exsisteret. Idem quippe Deus est qui increpavit mare Rubrum et exsiccavit illud, ita ut pertransiri posset id, quod olim ob multitudinem aquarum mare et abyssus vocabatur.*

VERS. 10, 11. *Et salvavit eos de manu odientis, et redemit eos de manu inimici. Operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit. Quærat quispiam, de promiscuis Ægyptiis qui mare transierunt, et una cum populo in deserto versabantur. Cui respondebimus, eos non ex numero opprimientium Israellem fuisse. De tribulantibus autem dictum est: Unus ex eis non remansit. Promiscuus vero populus, Ægyptius quidem erat, sed cum Moysis vocibus crederet, salutem est consecutus.*

VERS. 12, 13. *Et crediderunt verbo ejus, et cantaverunt laudem ejus. Cito fecerunt, oblitii sunt operum ejus, non sustinuerunt consilium ejus. Cum Moyse et Aaron in exitu canticum cecinerunt; sed quamprimum et statim immutati, oblitii sunt operum ejus.*

⁷⁰ Num. xiv, 3. ⁷¹ Exod. xiv, 11, 12. ⁷² Psal. cxiii, 10.

VERS. 14-18. *Et concupierunt concupiscentiam in deserto, et tentaverunt Deum in inaquoso. Et dedit eis petitionem ipsorum, et misit saturitatem in animas eorum. Et irritaverunt Moysen in castris, Aaron, sanctum Domini. Quando tentaverunt Deum in inaquoso, etsi tentationibus ille non pateat, cum injuriarum immemor sit, non ultus eos, dedit eis petitionem ipsorum. Quin etiam cum exacerbarent eum ascendentes in mare Rubrum, tunc ostendit eis potentiam suam : cum autem irritaverunt Moysen et Aaron in castris, tunc aperta est terra, et deglutivit eos : non oportebat enim famulos ipsius contemni. Sed quia bonitas et severitas penes illum sunt, primo benignitatem exhibuit illis ; cum autem nihil prodesset eis, consequenter ultricem medelam ipsis adhibet ; quare subdit : Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super caput Abiron. Et exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores. Moysen itaque irritaverunt Dathan et Abiron dicentes : Num Moysi soli locutus est Deus, nonne etiam nobis? Aaronem vero Core et cœtus illius, ignem alienum, et sacrificia Deo loco sacerdotum offerre ausi, irritaverunt. Sed eos qui contra Moysen locuti fuerant, Dathan scilicet cum toto genere suo hians, terra deglutivit, et operuit super congregationem Abiron ; Core autem et eos qui cum illo incensa sua oblaturi erant, flamma de tabernaculo prodiens combussit.*

ῥών· τὸν δὲ Κορὲ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ μέλλοντας προσφέρειν τὰ θυμιατήρια αὐτῶν φλόξ ἀπὸ τῆς σκηνῆς προσελθοῦσα κατέφλεξεν.

VERS. 19-31. *Et fecerunt vitulum in Choreb, et adoraverunt sculptile, et mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum. Obliti sunt Deum qui salvavit eos, qui fecit magna in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro. Et dixit ut disperderet eos, nisi Moyses elecius ejus stetisset, in confractione in conspectu ejus, ut averteret iram ejus ne disperderet eos, et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem. Non crediderunt verbo ejus, et murmuraverunt in tabernaculis suis, non exaudierunt vocem Domini. Et elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto, et ut deiceret semen eorum in nationibus, et dispergeret eos in regionibus. Et initiati sunt Beelphegor, et comederunt sacrificia mortuorum. Et irritaverunt eum in adinventionibus suis et multiplicata est in eis ruina. Et stetit Phinees et placavit, et cessavit quassatio. Et reputatum est ei in justitiam, in generationem et generationem usque in sempiternum. Exstat in Numeris historia quomodo accepta Phinees hasta Madianitidem, et simul illum qui cum ea rem habebat, transflixerit : quo edito facinore statim ira Dei placata illis est. Hic porro declaratur quantum apud Deum valeat unius viri justitia ; ita ut ob Phinees pro Deo zelum ira frangeretur, et quassatio peccatores invadens averteretur.*

δὲ ὁ λόγος, πόσον ἰσχύει παρὰ Θεῶ ἐνὸς ἀνδρὸς δικαιοσύνη, ὡς κοπάσαι τὴν ὀργὴν, καὶ ἀνακρουσθῆναι τῆ κατατῶν ἡμαρτηκῶτων θραῦσιν, διὰ τὸν Φινεὲς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον.

¹³ Num. xii, 2.

A *Kal ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ. Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ ἀτημα αὐτῶν, ἐξαπέστειλε πληρομορῆ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Καὶ παρώξυνεν τὸν Μωϋσῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸν Ἀαρὼν, τὸν ἀγιὸς Κυρίου. Ὅτε μὲν τὸν Θεὸν ἐπειράσαν ἐν ἀνύδρῳ, ἀπειραστος, ὡν ἀμνησίκακος, οὐκ ἀμειψάμενος αὐτοὺς ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ ἀτημα αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὅτε παρεπίκραναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ τότε ἐγνώρισεν αὐτοῖς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ ὅτι δὲ παρώργισαν τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸ τηνικαῦτα ἑνόχησεν ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς· οὐκ ἔδει γὰρ καταφρονηθῆναι τοὺς θεράποντας. Ἀλλὰ καὶ ἐπέπερ χρηστότης ἐστὶ καὶ ἀποτομία παρ' αὐτῷ, πρῶτὰ τὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῖς παρέσχετο ὡς δὲ οὐκ ὕψατο δι' αὐτῆς, ἀκολούθως κατὰ τὴν μετέρχεται αὐτοὺς φαρμάκῳ κολαστηρίῳ Ἐνόχησεν ἡ γῆ, καὶ κατέπιε Δαθὰν, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἀβειρώων. Καὶ ἐξεκάυθη πῦρ ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, φλόξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλοὺς. Μωϋσῆν μὲν σὺν παρώργισαν οἱ περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων εἰπόντες· Μὴ Μωϋσεὶ μόνῳ λέλάληκεν ὁ Θεός, οὐχὶ καὶ ἡμῖν ; τὸν δὲ Ἀαρὼν Κορὲ καὶ ἡ συναγωγὴ αὐτοῦ πῦρ ἀλλότριον προσαγαγεῖν, καὶ θυσίας τῷ Θεῷ ἐν χώρῃ τῶν ἱερῶν πολμήσαντες, παρώργισαν· ἀλλὰ τοὺς μὲν καταλαλήσαντας τοῦ Μωϋσεῶς, τὸν Δαθὰν παγγενεὶ ἀνοίχθεισῃ ἡ γῆ κατέπιε, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβει-*

B *Kal ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρῆβ, καὶ προσεκίνησαν τῷ γλυπτῷ, καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθλοτοτος χόρτον. Ἐπλάθοντο τοῦ Θεοῦ τοῦ σώλοτοτος αὐτοὺς, τοῦ ποιήσαντος μεγάλα ἐν Αἰγύπτῳ, θαυμάσια ἐν τῇ Χάμ, φοβερὰ ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς. Καὶ εἶπε τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, εἰ μὴ Μωϋσῆς ὁ ἐλεκτός αὐτοῦ ἔσται ἐν τῇ θραῦσει ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ ἀποστρέφαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ἐξουδένωσαν τὴν ἐπιθυμητήν. Οὐκ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ ἐβήγυνσαν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν, οὐκ εἰσήκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου. Καὶ ἐπῆρσεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, τοῦ καταβαλεῖν αὐτούς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τοῦ καταβαλεῖν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ διασκορπίσαι αὐτούς ἐν ταῖς χώρας. Καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βελφεγῶρ, καὶ ἔφαγον θυσίας νεκρῶν. Καὶ παρώξυνεν αὐτὸν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν, καὶ ἐπληθύνθη ἐν αὐτοῖς ἡ πτώσις. Καὶ ἔσται Φινεὲς καὶ ἐξιλάσεται, καὶ ἐκόπισεν ἡ θραῦσις· καὶ ἐλοίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἕως τοῦ αἰῶνος. Κεῖται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς ἡ ἱστορία, ὅπως λαβὼν ὁ Φινεὲς τὸν σειρομάστιγον διέπειρε τὴν Μωυσαϊκὴν ἀμαρτίαν σὺν αὐτῇ πεπορευομένοι, καὶ ἐκόπασε παραχρῆμα ἡ κατ' αὐτῶν ὀργὴ ὅσα τῇ τοιαύτῃ πράξει. Βερίστη*

Καὶ παρώρρισαν αὐτὸν ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας, καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς, ὅτι παρεπικράναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, οὐκ ἐξολόθρευσαν τὰ ἔθνη αἷμα Κύριος αὐτοῖς. Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐδουλεύσαντο τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς σκάνδαλον. Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις. Καὶ ἐξέχεσαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν. Καὶ ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι, καὶ ἐμίανθη ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, καὶ ἐπόρρευσε ἐπὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐβδελύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Εἰ διὰ ταῦτα πάντα ἐβδελύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἀνωτέρω εἴρηται· Τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν σου, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ ἔθνους σου, τοῦ ἔκαινεῖσθαι μετὰ τῆς κληρονομίας σου; Ἀλλὰ ὅρα εἰ μὴ σαφῶς καὶ τὴν βδελυχθεῖσαν κληρονομίαν τοῦ προτέρου λαοῦ παρέστησεν ὁ λόγος, καὶ περὶ ἐτέρας κληρονομίας θεοσπίζει, ὡς καὶ περὶ ἐτέρου λαοῦ μεθ' ὧν εὐχεσθαι καταριθμηθῆναι διδάσκει.

Καὶ παρέδωκεν αὐτούς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, καὶ ἐκυριεύσαν αὐτῶν οἱ μισοῦντες αὐτούς. Οὐ παραδίδωσι δὲ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρότερον βδελύσσεται αὐτόν· βδελύσσεται δὲ αὐτόν διὰ τὰς προλελεγεμένας πράξεις. Ἐπειδὴν δὲ ὁ Κύριος παραδῶ, τίς οὐ δύναται τῶν αὐτοῦ κυριεύσειν; Καὶ ἐθλίψαν αὐτούς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν· πλεονάκις ἐβύβασατο αὐτούς. Αὐτοὶ δὲ παρεπικράναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν. Αὐτὸς μὲν, φησὶν, ἐβρύετο, χρηστὸς ὡν αὐτοῖς καὶ γλυκὺς γενόμενος· οἱ δὲ παρεπικράναν, πικρὸν ἑαυτοῖς ποιῶντες αὐτόν· καὶ πάλιν αὐτὸς ἔσωσεν οἷα σωτήρ· οἱ δὲ ἀπώλλυντο, ἔργοις ἀπωλείας ἑαυτοῦ περιπεύροντες· καὶ τοῦτο πλεονάκις ἐγένετο, ἕως οὗ αὐτοὶ ἑαυτοῦς ἐταπεινώσαν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀνομίαις.

Καὶ εἶδε Κύριος ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, ἐν τῷ αὐτὸν εἰσακοῦσαι τῆς δεήσεως αὐτῶν. Καὶ ἐμνήσθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ, καὶ μετεβλήθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν αὐτούς εἰς οἰκτιρισμὸς ἐναντίον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. Καὶ τοῦτο ἐπληροῦτο, ὅτε ἐνέβαλεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν καρδίαν Κύριου τοῦ βασιλέως, καὶ μετὰ ταῦτα Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου φιλανθρωπῶς χρῆσασθαι τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεσι, κατὰ τὰ ἐν τῇ Γραφῇ τοῦ Ἑσδρα φερόμενα. Ἀλλὰ καὶ εἰσέτι νῦν τῇ ἀρχῇ τῶν Ῥωμαίων δουλεύοντες ἐν οἰκτιρμοῖς τυγχάνουσι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο αὐτοῖς δεδωρημένου· οὐχ ὅτι ἦσαν ἄξιοι, ἀλλὰ πάλιν διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους. Καὶ μετεβλήθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. Μεταμέλειαν δὲ καλεῖ τῆς παιδείας τὴν παύλαν. Ὁ γὰρ Θεὸς τῆς μεταμελείας οὐκ ἔχει τὸ πάθος, οὐδὲ νῦν μεν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνοις ἀρέσκειται, ἀλλὰ σοφῶς ἅπαντα πρυτανεύων, καὶ παιδείας ἐπάγει καὶ φιλανθρωπίας ὀρέγει.

VERS. 32-40. *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum ejus. [Et distinxit in labiis suis, non disperdiderunt gentes, quas dixit Dominus illis. Et commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum, et factum est illis in scandalum. Et immolaverunt filios suos et filias suas demoniis. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan. Et infecta est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum, et fornicati sunt in adinventionibus suis. Et iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hereditatem suam. Si propter hæc omnia abominatus est hereditatem suam, cur supra dictum est, Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hereditate tua? At perpende num aperte sermo abominatam prioris populi hereditatem declaret, ac de alia hereditate vaticinetur; ut et de alio populo quicum annumerari optandum esse docet.*

VERS. 41-43. *Et tradidit eos in manus inimicorum, et dominati sunt eorum qui oderunt eos. Non tradit Dominus populum suum, nisi prius abominetur ipsum: ipsum autem abominatur ob memorata opera. Cum autem ipse Dominus tradiderit, quis non possit populis ad ipsum pertinentibus dominari? Et tribulaverunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum: sæpe liberavit eos. Ipsi autem exacerbaverunt eum in consilio suo: et humiliati sunt in iniquitatibus suis. Ipse quidem ait, bonus cum esset ac mitigaretur, liberabat eos; illi vero exacerbaverunt eum, acerbum sibi constituentes: ac rursus ille, utpote servator, eruebat eos, illi vero peribant, exitii operibus sese confodientes: idque sæpe factum est, donec se ipsi humiliaverunt in iniquitatibus suis.*

VERS. 44-46. *Et vidit Dominus cum tribularentur, cum audiret deprecationem eorum. Et memor fuit testamenti sui, et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. El dedit eos in misericordias in conspectu omnium qui ceperant eos. Hoc implebatur, quando immisit Deus in cor Cyri regis, et postea Darii et Artaxerxis, ut cum Judaica gente benigne agerent, secundum ea quæ in Esdræ Scriptura feruntur. Quin etiam nunc Romano imperio parentes miserationibus, Deo auctore, donantur: non quod digni sint; sed ob misericordiæ ejus magnitudinem. Et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. Pœnitentiam autem vocat castigationis cessationem. Deus quippe pœnitentiæ affectum habere nequit: neque modo his, modo illis, placita edit; sed sapienter omnia moderans, et castigationes inducit, et clementiam exhibet.*

VERS. 47, 48. *Salvos nos fac, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus, ut confiteamur nomini sancto tuo, et gloriemur in laude tua. Benedictus Dominus Deus Israel, a sæculo et usque in sæculum, et dicet omnis populus, Fiat, fiat.* Docentur rogare ut de gentibus congregentur; ut vel sero iandem a dispersione liberati in unum conveniant. Quod Judæi quidem in præsentī vita futurum esse somniant, cum unctus ipsis aderit. Nos autem, jam Salvatore nostro hominibus illucescente, multitudinem animarum ex omnibus gentibus in dies sub Dei Filio congregatarum videmus: quæ hic præparantur ad meliorem congregationem in regno cælorum habendam, quam vere sanctam fore promittit. *Benedictus Dominus Deus Israel a sæculo et usque in sæculum. Et dicet omnis populus, Fiat, fiat.* Congruenter Apostolo dicenti: *In omni gratias agite*⁷⁴, jam sermo docet, semper Domino benedicendum esse, sive misereatur, sive castiget, sive salutem impertiat.

ALLELUIA. CVI.

VERS. 1-4. *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum, et de regionibus congregavit eos a solis ortu et occasu, ab Aquilone et mari: erraverunt in solitudine, in iniquo. Domino confitendum est, sive ipsi ut medico peccata nostra declarando; sive pro beneficiis in nos collatis gratias agendo, utpote qui curationis ejus pignus obtineamus: quoniam non modo bonus est, sed etiam per totum præsens sæculum misericordiam suam extendit. Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit de manu inimicorum et de regionibus congregavit eos.* Gentium vocatio per Salvatorem nostrum ad rem deducta, congruenter in præsentī post Judaicæ gentis repudiationem, quæ in præcedenti psalmo enarrata fuit, prænuntiatur: in quo post longum impietatum ipsorum catalogum dictum est: *Et iratus est Dominus in populum suum, et abominatus est hæreditatem suam. Quos redemit de manu inimicorum; eos nempe qui ab inimicis et hostibus hominum, diabolo scilicet, in servitutem redacti fuerant. Et de regionibus congregavit eos a solis ortu usque ad occasum, ab Aquilone et mari.* Congregat autem eos in Ecclesiam suam ex omni gente: universum quippe orbem per quatuor climata designavit. Ex his namque gens nova et hæreditas Dei nova constitit. Consentaneum itaque est, quamdam existimare Judæorum ex gentibus synagogam hoc significari psalmo, quasi Judæi per totum orbem a gentibus semovendi, ab alienæ terræ incolatu liberandi, et in Judæam congregandi sint: nam id hæc tenus Judæi somniant. Sed quia hæc non ipso opere facta deprehenduntur, cum elapsis jam a

A *Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐπιωνόματι σου τῷ ἁγίῳ, τοῦ ἐγκραυχῆσαι ἐν τῇ ἀνάσει σου. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαὸς, Γένοιτο, γένοιτο. Διδάσκονται εὐχεσθαι τυχεῖν τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν συναγωγῆς, ἢ ἡδὴ πᾶσι τῆς διασπορᾶς ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθῆναι ὅπερ Ἰουδαῖοι μὲν φαντάζονται μέλλειν ἔσσεσθαι ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἐπιστάτους αὐτοῖς τοῦ ἡλειμμένου ἡμεῖς δὲ, ἡδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιλάμψαντος ἀνθρώποις, ὁρῶμεν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τὸ πλῆθος τῶν ὁσημέραι ὑπὸ τὸν τοῦ Θεοῦ ὕδιν ἐπισυναγομένων ψυχῶν, ἐντεῦθεν τε παρασκευαζομένων ἐπὶ τὴν κρείττονα ἐπισυναγωγὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ἣν τινα ἀληθῶς ἁγίαν ἐπαγγέλλεται. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαὸς, Γένοιτο, γένοιτο. Ἀκολούθως τῷ Ἀποστόλῳ φησάντι: Ἐν παντί εὐχριστέσθε, καὶ νῦν ὁ λόγος διδάσκει, πάντοτε εὐλογεῖν τὸν Κύριον, καὶ ἐφ' οἷς ἔλεει καὶ ἐφ' οἷς παιδεύει, καὶ ἐφ' οἷς σώζει.*

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΓ΄.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστὸς, ὅτι ἐκ τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, οὓς ἐλύτρωσεν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς, ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης· ἐπαλήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν ἀνύδρῳ. Τῷ Κυρίῳ ἐξομολογεῖσθαι δεῖ κατὰ τε τὸ ὁμολογεῖν τὰ ἑαυτῶν πλημμελήματα ὡς λατρῶν, κατὰ τε τὸ εὐχριστεῖν αὐτῷ ἐπὶ ταῖς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαις, τὸ ἐχίγνον τῆς παρ' αὐτοῦ θεραπείας ἔχοντας· ὅτι μὴ μόνον χρηστὸς ἐστίν, ἀλλὰ καὶ παρατείνει τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς πάντα τὸν παρόντα αἰῶνα. Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, οὓς ἐλύτρωσεν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ ἐκ χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς. Εἰκότως καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν, ἡ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἔργον χωρήσασα, προφητεύεται μετὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τὴν διὰ τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ δηλωθεῖσαν· ἐν ᾧ μετὰ τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἔλεγετο· Καὶ ὠρίσθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἐξελύξασθαι τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Οὓς ἐλύτρωσεν ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν· τοὺς πάλαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων τῶν ἀνθρώπων, τουτέστι τοῦ διαβόλου καταδεδουλωμένους. Καὶ ἀπὸ χωρῶν συνήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης. Ἐπισυναγάει δὲ αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτῷ Ἐκκλησίαν ἐκ παντὸς ἔθνους· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκὸν μὲν διὰ τῶν τεσσάρων ἐδήλωσε κλιμάτων. Ἐκ τῶν γὰρ ἔθνους κοινὸν καὶ κληρονομία τοῦ Θεοῦ καὶ συνέστη. Εἰκότως μὲν οὖν τινα νομίσαι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκ τῶν ἐθνῶν συναγωγὴν διὰ τοῦ παρόντος δηλοῦσθαι ψαλμοῦ, ὡς μελλόντων τῶν καθ' ἕλης τῆς εἰκουμένης Ἰουδαίων ἀποχωρῆσθαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀλλόδαπὴν διατριβῆς ἀπαλλάττεσθαι

⁷⁴ I Thess. v, 18.

συνάγεσθαι δὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν γῆν. Τοιαῦτα γὰρ A captivitate Babylonica annis prope mille, nihil hu-
εἰσέτι καὶ νῦν παῖδες Ἰουδαίων φαντάζονται. Ἄλλ' jusmodi in illorum gratiam peractum sit; restat ut
ἐπεὶ μὴ ταῦτα περὶ αὐτοὺς τοῖς ἔργοις ὁρᾶται γεγε- rerum eventui hæc verba accommodemus, et ad
νημένα, ἤδη που χιλίους ἔγγυς ἔτεσι τῆς ἀπὸ τῆς εἰς gentium vocationem prophetiam reducamus.
Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας αὐτῶν μηδεὶς τοιοῦτου περὶ αὐτοὺς πραχθέντος· ὥρα τῆ τῶν πραγμάτων ἐκβάσει
τοὺς λόγους ἐφαρμότειν, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἔθνῶν κλήσιν ἀνάγειν τὴν προφητείαν.

Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου οὐχ εὔρον· πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλειπεν. Ἡμεῖς μὲν οἱ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοσεβείας καὶ ἐν ἀκάρπῳ, ἀνύδρῳ τε καὶ ἀγόνῳ ζωῇ πάλοι πρό- τερον πεπλανημένοι, ὅτε ἤμεν ἔθνη ἄλογα, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα ἀπαγόμενοι, οἱ μηδέποτε ὁδὸν πό- λεως κατοικητηρίου εὑρόντες· ὅτε ἤμεν ἀλλότριοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι B
ἐν τῷ κόσμῳ· οἱ μεμισημένοι πάλοι, ἐν λιμῷ καὶ δίψει τὴν ψυχὴν ἐκλείποντες, διὰ τὸ ἐστερηθῆναι λογι- κῆς καὶ ἐπουρανίου τροφῆς ποτοῦ τε πνευματικοῦ, κατὰ τό· Ἐξαποστειλῶ οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δί- ψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυ- ρίου. Καὶ σαλευθήσονται ὕδατα ἀπὸ τῆς θαλάσ- σης ἕως τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπὸ βορρᾶ ἕως ἀνα- τολῶν, περιδραμούνται ζητούντες τὸν λόγον Κυ- ρίου, καὶ οὐ μὴ εὔρωσι· διὸ καὶ ἐν ἐρήμῳ τῶν ἀρετῶν ὄντες ἐπλανώμεθα, ποδηγὸν καὶ ἡγεμόνα μὴ ἔχοντες, Ἐπόμενοι εὔρειν οἶοι τε ἤμεν μετὰ τὴν ὁδὸν πόλιν εὐ διατεταγμένην ἱερῷ νόμῳ, ἐν ἣ κατοικεῖν ἠδυνάμεθα μὴ ἀναχωροῦντες· αὕτη δὲ ἐστὶν ἀρετὴ καὶ Θεοῦ σοφία. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ C
θλίβεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐρ- ρύσατο αὐτούς. Τῶν ἔθνῶν ἀπάντων πλανωμένων ἐν γῇ ἐρημῳ καὶ ἀνύδρῳ, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐκλει- πούσης ἐξ ἀτροφίας σωτηρίων λόγων, ἐβδῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετεύοντες, κοινὸν ἅπασι καταπεμφθῆναι Σω- τῆρα. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς. Τοὺς ἐγκεχειρισμένους αὐτοῦς ὑπεράσχον- τες καὶ ὑπεραγοῦντες αὐτῶν καὶ διψῶντων καὶ τὴν ψυχὴν ἤδη δι' ἀτροφίαν ἐκλείπόντων, ἐβδῶν αὐτοὶ καὶ ἔκραζον πρὸς Κύριον, ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν ἕκαστος πρεσβεύοντες.

Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν, τοῦ πο- ρευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. Ἐξομολογη- σάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεα αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυ- μάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γὰρ D
ἐπλανήθησαν ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ, τοῦτο πρῶτον νόσημα νενοσηκότες τὸ τῆς πλάνης· καὶ δευτέρῳ κα- κῷ περιπεσόντες ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου αὐτῶν οὐχ εὔρον· καὶ τρίτον δὲ αὐτοὺς περιέσχε κακὸν, ἐπειπερ ἦσαν πεινώντες καὶ διψῶντες, ὡς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκλείπειν ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ φιλόφρων Θεὸς καὶ ἀγαθὸς Σωτῆρ πρῶτον μὲν ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν· ἔπειτα ἔδειξεν αὐτοῖς πῶς χρὴ βαδίζειν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν τοῦ κατοικητηρίου. Καὶ τίς ἂν εἴη ἡ εὐθεῖα ὁδὸς ἢ ὁ σωτήριος λόγος ὁ εὐαγ- γελικός, ὁ μόνος ἡμᾶς ἄγων εἰς τὴν ἐπουράνιον πό- λιν· ἐν ἣ γενόμενοι τὸ κατοικητήριον ἡμῶν εὐρήσο- μεν; Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεα

VERS. 5. Erraverunt in solitudine et in inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt : esurientes et sitientes, anima eorum in ipsis deficit. Nos scilicet qui ante divinum Servatoris nostri cultum, in vita infrugifera, inaquosa sterilique olim erraba- mus, cum gentes irrationabiles essemus, atque ad muta idola abduceremur : qui nunquam viam civi- tatis habitaculi inveneramus, cum alieni essemus a civitate Israelis, cum nullam spem haberemus et athei in mundo essemus : qui olim odio eramus, in fame et siti animo deficientes, quod rationabili et cœlesti cibo spiritualique potu privati essemus, se- cundum illud : *Emittam non famem panis, neque sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini. Et commovebuntur aquæ a mari usque ad mare, et ab aquilone usque ad orientem : circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient*⁷⁸; idcirco in deserto virtutum existentes errabamus, duce ac principem non nacti, quem sequentes decursa via reperire possemus civitatem sacra lege rite constitu- tam, in qua habitare possemus, nunquam inde reces- suri : hæc autem est virtus et Dei sapientia.—VERS. 6. *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et necessitatibus eorum eripuit eos.* Gentes omnes cum in deserto et inaquoso errarent, atque anima ea- rum ex penuria salutarium verborum deficeret, clamabant ad Deum supplicantes, ut communis omnibus Servator mitteretur : *Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur.* Captivis condolentes, ac erga sitientes et præ cibi penuria animo defi- cientes misericordia moti, clamabant ipsi et vocife- rabantur ad Dominum, pro suis singuli deprecantes.

VERS. 7, 8. *Et deduxit eos in viam rectam, ut irent in civitatem habitationis. Confiteantur Domino misericordię ejus, et mirabilia ejus filiis hominum.* Illi siquidem erraverunt in terra deserta et inaquosa, hac prima ægritudine, erroris scilicet, laborantes. Hinc in secundum malum delapsi, viam civitatis, in qua habitarent, non invenerunt : ac tertium ipsos malum invasit, quia esuriebant et sitiebant, ita ut anima eorum in ipsis deficeret. Benignus autem Deus ac bonus Salvator, primo quidem deduxit eos in viam rectam; deinde docuit eos quo pacto in via ad civitatem habitaculi ducente, graderentur. Ecqua vero illa recta via fuerit, nisi salutari sermo evangelicus, qui solus nos ad cœlestem du- cit civitatem; in qua constituti, habitaculum no- strum reperiemus? *Confiteantur Domino misericordię ejus, et mirabilia ejus filiis hominum : prædi-*

⁷⁸ Amos VIII, 11, 12.

cautes omnibus filiis hominum, ut omnes de gratia Dei in nos collata, deque ejus misericordia certiores effecti, ad salutem properemus nostram.

VERS. 9-11. *Quia satiavit animam inanem, et animam esurientem replevit bonis, sedentes in tenebris et umbra mortis, vinctos in mendicitate et ferro. Quia exacerbaverunt eloquia Domini, et consilium Altissimi irritaverunt.* Umbram mortis si idololatriam et impias actiones dixeris, neutiquam aberres. Hæ quippe sunt quæ nos a vera vita semovent. In his porro antea versabamur, quando Deum exacerbabamus, et consilium Altissimi irritabamus. Nam cum oportuisset ex magnitudine et pulchritudine creaturarum opificem universorum contemplari, et sempiternam ejus virtutem divinitatemque ex creatione mundi intelligere; nos contra quasi cæci in tenebris et umbra mortis degentes, ac secundum rationabiles animæ virtutes compediti et excæcati, mutavimus gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corrupti hominis, et volucrum, et quadrupedum, et reptilium.

VERS. 12-14. *Et humiliatum est in laboribus eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adjuvaret.* Ingens quippe illud facinus soli Verbo Dei reservabatur, de quo sub hæc dicitur: *Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interstitionibus eorum. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur: et de necessitatibus eorum liberavit eos. Et eduxit eos de tenebris et umbra mortis, et vincula eorum dirupit.* Nam quomodo in necessitatibus non fuerimus, cum malignis dæmonibus et spiritibus immundis serviremus? At benignus et misericors Deus, sanctorum prophetarum ac religiosorum virorum pro nobis ad se clamantium preces exaudiens, non modo nos ab illis eripuit, verum etiam eorum vincula dirupit. Hoc porro declarat uberem peccatorum remissionem, qua nos Salvatoris nostri Jesu Christi gratia dignatus est.

VERS. 15-17. *Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum: quia contrivit portas æreas, et veces ferreos confregit. Suscepit eos de via iniquitatis eorum, propter injustitias enim suas humiliati sunt.* Idipsum jam ob posteriora ejus beneficia repetitur. Æstimo autem humanarum animarum ad mortem usque lapsum his indicari; quarum causa opus fuit ut Redemptor et Salvator omnium ad mortem usque descenderet. Quo cum solus ex omnibus venisset Christus Dei, portas illas, quæ a sæculo ferro oclusæ erant, et nulli mortalium apertæ fuerant, atque ideo ex ære conflatæ fuerant, contrivit, et una earum veces, antea infractos, confregit.

Vers 18-23. *Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis.* Ob malum affectum eorum, qui rationabilem et animabus

αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· κηρύσσοντες εἰς πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως οἱ πάντες, τὴν χάριν τὴν εἰς ἡμᾶς γεγεννημένην καὶ τὰ ἔλεη τοῦ Θεοῦ μαθόντες, σπείσωμεν ἐπὶ τὴν αὐτῶν σωτηρίαν.

Ὅτι ἐχόρτασε ψυχὴν κενήν, καὶ ψυχὴν πεινώσαν ἐρέπλησεν ἀγαθῶν, καθήμενους ἐν σκίῃ καὶ σκιᾷ θανάτου, πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. Ὅτι παρεπικράναν τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παρώξυναν. Σκίαν θανάτου οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὰς ἐν ἀθεότητι πράξεις. Αὗται γὰρ εἰσιν αἱ χωρίζουσαι ἡμᾶς τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἐν ταύταις ἔσμην πρότερον, διὰ τὸ παραπικραίνειν τὸν Θεόν, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παροξύνειν. Δέον γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων τὸν γενεσιουργὸν τῶν ὄλων θεωρεῖν, καὶ τὴν αἰδιὸν αὐτοῦ δύναμιν καὶ θεϊότητα ἀπὸ κτίσεων κόσμου νοεῖν· ἡμεῖς δὲ οἱ τυχλοὶ ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου διάγοντες, καὶ τὰς λογικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις πεπεδημένοι καὶ πεπικρωμένοι, ἐνηλλάττομεν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν.

Καὶ ἐταπεινώθη ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν ἡσθένησαν καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Ἐπηρεῖτο γὰρ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα μόνῳ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ἐξῆς εἰρηται: Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Καὶ ἐξήγγαγεν αὐτούς ἐκ σκοτότος καὶ σκιᾶς θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέβρηξεν. Ἡὼς γὰρ οὐκ ἦμεν ἐν ἀνάγκαις, πονηρῆς δαίμονι καὶ πνεύμασιν ἀκαθάρτοις δεδουλωμένοι; Ἄλλ' ὁ φίλανθρωπος καὶ ἐλεημων Θεὸς, ταῖς τῶν ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν τε καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν εὐχαῖς ἐπακούσας βοῶντων ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς αὐτόν, οὐ μόνον ἐξήγγαγεν ἡμᾶς ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰ δεσμὰ διέβρηξεν. Διηλοὶ δὲ τοῦτο τὴν ἀθρίαν τῶν ἀμαρτωλῶν ἄφαισι, ἧς κατηξίωσαν ἡμᾶς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν. Ἀρτελάβετε αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομίας αὐτῶν· διὰ γὰρ τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν. Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγεται ἐπὶ ταῖς δευτέραις εὐεργεσίαις αὐτοῦ. Ἡγοῦμαι δὲ διὰ τούτων τὴν μέχρι θανάτου κατάπτωσιν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν δηλοῦσθαι· δι' ἃς καὶ μέχρι θανάτου ἐδέησε τῷ λυτρωτῇ πάντων καὶ Σωτῆρι κατελθεῖν. Ἐνθα γενόμενος μόνος τῶν πώποτε ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τὰς ἐξ αἰῶνος σιδηροδέτους πύλας, καὶ τὰς μηδὲν θνητῶ ἀνοιχθείσας, καὶ διὰ τοῦτο χαλκᾶς γενομένας, συνέτριψε, καὶ τοὺς τούτων ἀρρήκτους μοχλοὺς συνέκλασεν.

Πᾶν βρώμα ἐβδελύετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν, καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Διὰ κακοεξίαν τῶν ἀποστρεφόμενων πᾶσαν λογικὴν καὶ

ψυχῶν σωτήριον τροφήν, εικότως ἀποσταλεῖς ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς μέχρι τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ἔφθασε, σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας, χεῖρα σωτηρίας ὀρέξας καὶ τοῖς μέχρι τούτου καταπεπτωκόσι, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναβοήσασσι. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴδαστο αὐτούς, καὶ ἐρρύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ θυσάτωσαν αὐτῷ θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἐξαγγελιάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει, οἱ καταβαλόντες εἰς θάλασσαν ἐν ἡλοίοις, ποιῶντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. Μνημονεύσας ὁ λόγος τῆς ἀφίξεως τοῦ Αὐτρωτοῦ καὶ Σωτήρος, δι' οὗ τὰ προλεγόμενα πάντα κατώρθωται, ἐξῆς συνάπτει τὴν περὶ τῶν ἁποστόλων αὐτοῦ προφητείαν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν εἰ καταβαλόντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ῥητῶς καὶ κατὰ λέξιν· ὡσπερ οὖν ἡ θεία Γραφή τῶν Εὐαγγελίων μαρτυρεῖ. Τοιγαροῦν τῶν ἁποστόλων καὶ τῶν ἑκαυτῶν ἡ παροῦσα προφητεία τὴν μνήμην σφόδρα ἀκολούθως συνῆψε τῇ τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους παροῦσι. Αὐτοῖς τοιγαροῦν τούτοις καὶ τὰ νέα λεύετο, λέγων· Καὶ θυσάτωσαν θυσίαν αἰρέσεως, καὶ ἐξαγγελιάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει.

Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταγίγδοις, καὶ ὑψώθη ἐὰ κύματα αὐτῆς. Ἀναβαλόντων ἕως τῶν οὐρανῶν καὶ καταβαλόντων ἕως τῶν ἀβύσσων, ἡ ψυχὴ καὶ τῶν ἐν κακοῖς ἐτήκετο. Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς. Καὶ ἐπάταξε τῇ καταγίδι, καὶ ἔστη εἰς ἀβραν, καὶ ἐσίγησαν τὰ κύματα αὐτῆς. Ταῦτα προφητικῶς θεσπισθέντα ἐπληροῦτο ῥητῶς καὶ πρὸς λέξιν· τῶν γὰρ μαθητῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐμπλεόντων σὺν αὐτῷ, σεισμὸς, φθῆσι, ἐγένετο μέγας ἐν τῇ θαλάσῃ, ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων. Οἱ δὲ προσπεσόντες εἶπον αὐτῷ· Κύριε, σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς φήσας· Τί δεῖλοί ἐστε, ὀλιγόπιστοι; ἐπειμήσε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. Καὶ ἐξομολογήσαντες, ὅτι ἠσυχάσαν, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς εἰς λιμένα θελήματος αὐτοῦ. Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ὑψωσάτωσαν αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ ἱεροσυντετέροντων αἰνεσάτωσαν αὐτόν. Ὁδηγηθέντες ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ· ἐφ' οἷς ὁ λόγος ἀναγκαίως προστάττει τέταρτον οὕτω τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ τὰ ἔλεη αὐτοῦ διὰ στόματος φέρειν· παρεγγυᾷ πᾶσι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ἀπαγγέλλειν τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. Ἔθετο ποταμούς εἰς ἐρήμωσιν, καὶ ἐξόδους ὕδατων εἰς δίψαν, γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμυρ ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ.

A salutarem escam aversabantur, merito missus unigenitus Dei Filius, carne et humana natura suscepta, ad portas usque mortis profectus, iis, qui eousque deciderant et ad ipsum clamaverant, salutis manum porrexerat. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos. Misit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Et sacrificent ei sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione, qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Cum Redemptoris et Servatoris adventum commemorasset, per quem praedicta omnia edita fuerant : deinde adjicit de apostolis ipsius vaticinium. Ipsi namque erant qui descendebant mare in navibus, idque vere et ad litteram, quemadmodum divina Evangeliorum Scriptura testificatur. Apostolorum itaque ipsorumque comitum mentionem admodum congruenter haec Scriptura Dei Verbi ad homines adventui subjunxit. At enim illis ipsis nova Novi Testamenti mysteria peragere praecipit dicens : *Et sacrificent sacrificium laudis, et annuntient opera ejus in exultatione.*

μυστήρια τῆς Καινῆς Διαθήκης πράττειν παρεκε-

VERS. 25-40. Dixit et stetit spiritus procellae, et exaltati sunt fluctus ejus. Ascendunt usque ad caelos et descendunt usque ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, commoti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum devorata est. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eduxit eos. Et percussit procellam, et stetit in auram, et siluerunt fluctus ejus. Haec propheticæ praenuntiata reipsa et ad litteram impleta sunt. Nam cum discipuli Salvatoris nostri cum ipso navigarent, motus, inquit, magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus⁷⁶. Illi vero procumbentes dicebant ei : Domine, salva nos, perimus. Ille vero cum dixisset : Quid timidi estis, modicæ fidei ? increpavit ventos et mare, et facta est tranquillitas magna⁷⁷. Et lætentur quia siluerunt, et deduxit eos in portum voluntatis suae. Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Exallent eum in ecclesia plebis, et in cathedra seniorum laudent eum. Deducti sunt in portum voluntatis ejus : qua de causa hic quarto jubentur Domino confiteri et misericordias ejus in ore ferre. Praecipit item omnibus hominibus ut annuntient mirabilia ejus. Posuit flumina in deserto, et exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in sanguinem a malicia inhabitantium in ea. Posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in exitus aquarum. Et habitare fecit illic esurientes, et constituerunt civitates habitationis. Et seminaverunt agros et plantaverunt vineas, et fecerunt fructum productionis. Et benedixit eis et multiplicati

⁷⁶ Matth. viii, 24. ⁷⁷ ibid. 25, 26.

sunt nimis, et iumenta eorum non minoravit. Et pauci facti sunt, et vexati sunt a tribulatione malorum et dolore. Effusa est contemptio super principes eorum, et errare fecit eos in invio, et non in via. Etenim Judaicæ gentis multitudo in tantam bonorum penuriam redacta est, ut pauci penes ipsos reperiantur qui secundum Deum præclari sint. Ac tota quidem eorum gens quæ in hoc vaticinio prænantiantur sustinuit. Principes autem eorum, et patriarchæ quidam, sacerdotes, legisdoctores, Sadducæi, Scribæ et Pharissæi pudore suffusi sunt, in contemptumque traditi; utpote qui, vocati cum essent ad viam rectam, illam respuerunt.

πᾶν ἔθνος ταύτην ὑπέμεινε τὴν πρόβησιν· οἱ δ' ἐν αὐτοῖς ἄρχοντες, πατριάρχαι τινές καὶ ἀρχιερεῖς καὶ νομοδιδάσκαλοι, Σαδδουκαῖοι τε καὶ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι αἰσχύνῃ κατεχέαντο, ἐξουδενώσει παραδοθέντες· ἅτε δὴ κληθέντες ἐπὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν καὶ παρατησάμενοι αὐτήν.

Vers. 41. *Et adjuvit pauperem de inopia.* Hic consueto more Symmachus edidit, *Et munit paup. rem ab afflictione.* Illis quidem, ait, quæ prædicta sunt evenient: pauperem vero populum munit, videlicet illum qui ex gentibus constituendus est, quem beatum prædicans Salvator ac Dominus noster Jesus Christus dicebat: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum* 78. *Et posuit sicut oves famulias.* Aquila vero ait, *Et ponet sicut ovile cognationes;* Symmachus autem, *Et statuet, sicut gregem cognationes:* id est Ecclesias quæ per civitates et regiones ex diversis cognationibus constitutæ sunt.

Vers. 42, 43. *Videbunt recti et lætabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum.* Quid porro videbunt, nisi rerum ex deterioribus ad meliora commutationem? Quamobrem iis qui prophetias ad effectum et finem deductas conspexerunt dicebat Servator: *Vestri autem beati oculi, quia vident;* et: *Multi prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* 79. *Et omnis iniquitas oppilabit os suum.* In rabiem acta et ob invidiam dolore fracta, neque tamen aliquid agere valens, quia Deus ita voluit. Id autem manifeste videre licet, cum infidelium et idololatrarum iniquitas, contra Ecclesiam Christi furens et sæpe insanians, quod demum nihil agere valeret, os suum obturavit, a divino verbo frenata: quod etiam illis tempore persecutionum hæc edicit: *Tace, obmutesce* 80. Iniquitatem vero intelligas diabolum, et omnem iniqua agentem, secundum illud: *Obstrutum est os loquentium iniqua* 81. *Quis sapiens, et custodiet hæc: et intelligent misericordias Domini* 81'?

1. CANTICUM PSALMI IPSI DAVID. CVII.

Vers. 2-5. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam in gloria mea. Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis, Domine, psallam tibi in nationibus. Quoniam magna est super cælos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. Qui salutari illa beatitudine dignus es-*

ἔθετο ἔρημον εἰς ἄλμυρας ὕδατων, γῆν ἀνύδρον εἰς διεξόδους ὕδατων. Καὶ κατέκτισεν ἐκεῖ πενήντας, καὶ συνεστῆσαντο πόλεις κατοικίας. Καὶ ἐσπειραν ἀγρούς καὶ ἐφύτευσαν ἀμπελώνας, καὶ ἐποίησαν καρπὸν γεννήματος. Καὶ ἐβλόγησαν αὐτοὺς καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐσμικρύνεν. Καὶ ὠλιώθησαν καὶ ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης. Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐπλάτησεν αὐτοὺς ἐν ἀδάτω, καὶ οὐχ ὀδῶ. Τὸ μὲν γὰρ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους εἰς τοσαύτην ἦλθεν ἀγαθῶν σπάνιν, ὡς ὀλίγους εὕρισκεσθαι ἐν αὐτοῖς τοὺς κατὰ Θεὸν εὐδοκίμουντας. Καὶ τὸ μὲν

B Καὶ ἐδοθήθησεν πένητα ἐκ πτωχείας. Καὶ ἐν τοῖς συνήθως ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν εἰπὼν· Καὶ ὀχυρώσει πένητα ἀπὸ κακώσεως. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἔσται τὰ προδηλωθέντα, φησὶ· τὸν δὲ πένητα λαὸν ὀχυρώσει· τὸν ἐξ ἔθνων δηλαδὴ συστησόμενον δὴ καὶ μακαρίζων ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔλεγε· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.* Καὶ ἔθετο ὡς πρόβατα πατριάς· ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ θήσει, φησὶν, ὡς ποιμνιον συγγενείας· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ τάξει, φησὶν, ὡς ποιμνιον συγγενείας, τὰς κατὰ πόλιν καὶ κατὰ χώραν Ἐκκλησίας ἐκ διαφόρων συγγενειῶν συνεστῶσας.

Ὁμοῦται εὐθεῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς. Τί δὲ ὄνται ἄλλ' ἢ τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν; Διὸ τοῖς τὰ τέλη τῶν προφητειῶν θεβαμένως ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Ἰμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι· καὶ, Πολλοὶ προφῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον.* Καὶ πᾶσα ἀδικία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς· λυτῶσα ὑπὸ φθόνου διαβήγγυμένη, μηδὲν δὲ πράττειν διὰ τὸν ταῦτα βουληθέντα Θεὸν δυναμένη. Τοῦτο δὲ πάρεστιν ἐναργῶς ὄραν, ὡς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἢ τῶν ἀπίστων καὶ εἰδωλολατρῶν ἀνδρῶν ἀνομία λυτῶσα καὶ πολλάκις ἐπιμήνασα, τέλος διὰ τὸ μηδὲν δύνασθαι, τὸ στόμα αὐτῆς ἔφραξεν ὑπὸ τοῦ θείου λόγου φειμυμένη, τοῦ καὶ αὐτῇ κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς φάσκοντος· *Σιωπά, πεφίμωσο.* Ἀνομίαν δὲ νοήσεις τὸν διάβολον, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτὴν πεποιημένον, κατὰ τὸ· *Ἐνσφράγη τὸ στόμα λαλούντων ἀδικίᾳ. Τ.ς σοφός, καὶ φυλάξει ταῦτα, καὶ συνθήσονται τὸ ἔλεη τοῦ Κυρίου;*

ΩΔΗ ΨΑΛΜΟΥ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΖ'.

Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ἕσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ μου. Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρον. Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσσιν. Ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἐκ τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθείά σου. Ὁ τοῦ σωτηρίου

78 Matth. v, 3. 79 Matth. xiiii, 16, 17. 80 Marc. iv, 39. 81 Psal. lxi, 42. 81' Psal. cvi, 43.

μακαρισμοῦ γενόμενος ἄγιος, δι' οὗ εἰρηται· *Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*, εἰποι ἂν θαρρῶν· *Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός*. Ὁ Προφήτης οὖν, τὰ φίλα καὶ συγγενῆ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δι' ἐναρέτων ἔργων ἐπιτελέσας, τῷ τοιούτων δοτῆρι Θεῷ τὴν προκειμένην εὐχὴν ἀναπέμπει. *Ἄσσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῆ δόξῃ μου*· ἀπολαβὼν τὴν ἑμαυτοῦ δόξαν, τουτέστι τὴν προφητικὴν χάριν. *Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου*. Μήποτε τὰς δυνάμεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος διεγείρει διὰ τὴν μέλλουσαν εἰς αὐτὸν γενέσθαι τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπίπνοιαν· καὶ κατὰ δianoian μὲν ἐκλαμβανόντων ἡμῶν τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ τὰ αἰσθητήρια, δι' ὧν ὁ νοῦς ἀνακρούεται ὅτε δ' ἂν βούληται· ψαλτήριον δὲ τὰς ἀσωμάτους καὶ λογικὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἃς δὴ παρασκευάζων εἰς τὴν τοῦ *ῥιου καὶ κιθάρα*.

Ἐγώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου, ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου. Σῶσον τῆ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ· *Ἐγώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω*. Ἰκετεύω καὶ δέομαι τάχως ἐπιστῆναι τὴν χάριν, καὶ σὲ τὸν ὕψιστον Θεὸν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑμνούμενον γνωσθῆναι, καὶ τὴν σουτοῦ δόξαν φανεράν ποιῆσαι ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τοῦτου γὰρ γανόμενον, ῥυσθῆσονται οἱ ἀγαπητοὶ σου ἀπὸ τῆς πικρᾶς δουλείας καὶ αἰχμαλωσίας ἣν πεπόνθασιν ὑποχείριοι γενόμενοι. *Σῶσον τῆ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου*. Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Τίς ἦν ὁ ἅγιος αὐτοῦ ἢ ὁ μονογενὴς Παῖς, ὁ ὢν ἀληθῶς ἅγιος καὶ ἀγαπητός, δι' οὗ τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησατο πρὸς τὴν ἀποδοθεῖσαν εὐχὴν αὐτοῦ ὁ Θεός· πρὸς μὲν οὖν τὴν εὐχὴν τὴν φήσασαν· *Ἐγώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, ἀποκρίνεται λέγων, Ἐγώθησομαι, πρὸς δὲ τό· Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου, πάλιν ἀποκρίνεται τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ τοῦ, Ἐγώθησομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω*. Ταῦτην τοίνυν, φησὶ, τὴν κοιλάδα, τουτέστι πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην, εἰς σκηνὰς διαμετρήσω, ὡσπερ χωρομετρῶν καὶ καταγράφων αὐτούς· διαμετρήσω εἰς σκηνὰς κατὰ πᾶσαν πόλιν, καὶ χώραν καὶ κόμην· καὶ πάλιν, σκηνὰς ἑμαυτῶν διαμετρῶν καὶ χωρομετρῶν, τουτέστι τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας.

Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἔμός ἐστι Μανασσῆς· καὶ Ἐφραϊμ ἀντίληψις τῆς κεφαλῆς μου. Ἰούδας βασιλεὺς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Ἐπειδὴ Ἐφραϊμ καὶ Μανασσῆς υἱοὶ γεγόνασιν Ἰωσήφ, κατέσχον δὲ οἱ ἐκ τούτων τὴν καλουμένην χώραν Γαλαὰδ, καὶ τὴν Συχεμ καὶ τὴν Σαμάρειαν, ἔνθα τὸ βασιλεῖον συνεστήκει τοῦ Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο ἑαυτοῦ φησιν εἶναι καὶ τούτους, τὸν δὲ Ἐφραϊμ κατ' ἐξαιρετον διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ συστάσαν βασιλείαν, κραταίωσιν ὀνομάζει τῆς κεφαλῆς ἑαυτοῦ. *Ἰούδας βασιλεὺς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου*. Τὸν Ἰούδαν βασιλεῖα ἑαυτοῦ εἶναι, λέγει. Πρὸδῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Σωτῆρ

A lectus est, qua dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ²², confiderenter dicat: *Paratum cor meum, Deus*. Propheta igitur cum per bona opera rem Spiritui sancto gratam et acceptam perfecisset, talium largitori Deo praesentem orationem emittit. *Cantabo et psallam in gloria mea*: id est, assumpta gloria mea, seu prophetandi gratia. *Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium et cithara, exurgam diluculo*. Num forte animae corporisque sui vires excitat ob adventuram ipsi Spiritus sancti inspirationem; ita ut nos spirituali more membra corporis et sensus excipiamus, quibus mens quandoquaque voluerit pulsatur; psalterium vero explicemus incorporeas et rationabiles animae virtutes, quas ad Spiritus susceptionem praeparans ait: *Exsurge, psalterium et cithara*.

Πνεύματος ὑποδοχῆν φησιν· *Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα*.

VERS. 6-8. *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua, ut liberentur dilecti tui. Saluum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo: Exaltabor et dividam Sichima, et convallem tabernaculorum dimetiar*. Obsecro precorque, cito adesse gratiam, qua te altissimum Deum in caelis celebratum noscamus, et gloria tua per omnem terram manifesta reddatur. Hoc enim peracto, dilecti tui a dura servitute eruentur et a captivitate qua subacti et afflicti sunt. *Saluum fac dextera tua, et exaudi me. Deus locutus est in sancto suo*. Quis erat sanctus Dei nisi Filius unigenitus, qui vere sanctus et dilectus est: per quem Deus ipsis ad supradictam orationem, quae sic habet: *Exaltare super caelos, Deus*, respondet, *Exaltabor*; ad illud vero: *Et super omnem terram gloria tua*, rursus congruenter reponit ab his verbis: *Exaltabor et dividam Sichima, et convallem tabernaculorum dimetiar*. Hanc, inquit, convallem, id est universum orbem, in tabernacula dimetiar, quasi loca eorum metiens et describens; dividam in tabernacula per singulas civitates, et regiones et vicus: ac rursus, tabernacula mihi dimetiens, ac per loca distribuens; id est universas per orbem Ecclesias.

VERS. 9, 10. *Meus est Galaad, et meus est Manasses: et Ephraim susceptio capitis mei. Juda rex meus, Moab lebes spei meae*. Quoniam Ephraim et Manasses filii Joseph feruntur, eorumque posterii regionem, quae Galaad vocabatur, occuparunt, et Sychem et Samariam, ubi regia Israelis erat: ideo illos suos esse dicit, ac Ephraim quia ex ipso regnum constabat, fortitudinem capitis sui per excellentiam vocat. *Juda rex meus, Moab lebes spei meae*. Judam regem esse suum dicit. Manifestum autem est secundum Apostolum, Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Christum exortum esse ex Juda, a quo regium genus constitutum est. In his item

²² Matth. v, 8.

sermo Ephraim et Judam recenset; quoniam totum A
Judæorum genus olim in duo regna dividebatur; vaticinans non ultra futuram hujusmodi divisionem esse, sed totius gentis conjunctionem. Hæc porro completa sunt in adventu Domini et Servatoris nostri Jesu Christi. Eo quippe tempore universa gens Judæorum in unum redacta, neque ultra in regna duo divisa fuit. Quapropter pari ratione Servator Evangelium regni prædicabat et in omnes tribus eorum discipulos mittebat suos. *Juda rex meus, Moab lebes spei meæ.* Cum hi porro inquit, in primis et in principio vocationis suscepti fuerint; non tamen alienigenæ illi pejores a me alieni erunt; sed etiam ipsum Moab, cui olim vetitum ad Ecclesiam Domini accedere, admittam et excipiam: id enim spero. *Moab lebes spei meæ.* Clarius autem et apertius hæc interpretati sunt Aquila et quinta editio, his verbis, *Moab lebes lavacri mei*; id est, *receptaculum lavacri mei*; Symmachus vero, *Erit*, inquit, *Moab lebes securitatis meæ.* Verum memini audivisse me a quodam Hebræo, sub secreto in hæc loca sententiam tradente: qui his mystice declarari dicebat Christi generationem secundum carnem, quam a genere Moab per Ruth Moabitidem assumpsit, ex qua oriundus est rex David, cujus ex semine Christus Dei secundum carnem genitus est, qui etiam ad Joannis baptismum et ad lavacrum Jordanis accessit. *Moab lebes spei meæ.* His quoque, ut videtur mihi, gratia vocationis Moab a Deo promittitur, non alio modo peragenda, nisi per lavacrum regenerationis. Cum Moabalia promissa sint, paria de reliquis gentibus cogitanda nobis relinquit. Nam cum prophetia Moabitas admittat, qui olim proscripti erant; manifestum est per illos cæteris item gentibus eum bonam spem ascribere.

ἐπαγγέλλεται, ἡμῖν καταλιμπάνει νοεῖν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τὰ ὅμοια. Ὅτε γὰρ ἡ προφητεία τοῦ Μωαβίτας προφέτα, τοὺς πάλαι ἀπηγορευμένους, δηλοῦν, ὅτι δι' ἐκείνων καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀγαθὰς ἐλπίδας ὑπογράφει.

VERS. 11-14. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt. Quis deducet me in civitatem munitiois; aut quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu, qui repulisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris? Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.* Id est, Ascendam et ambulabo inter gentes. Idumæi namque ab Esau illo exoso oriundi erant, de quo dictum est: *Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus*⁸²? et *Jacob dilexi, Esau autem odio habui*⁸³. Extendam igitur, inquit, calceamentum meum, non amplius in Israel, non in Judæam terram, non in Jerosolyma tantum, sed in illam ipsam odiosam regionem. Ascendam itaque ad illos olim inimicos, atque eos amicorum loco habebō, *Mihi alienigenæ subditi sunt.* Pro quo Aquila quidem ait, *Cum Philisthæis amicitiam inibo*; quinta autem

καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐξ οὗ συνῆστη τὸ βασιλεῖον γένος. Συνάγει δὲ ἐν τούτοις ὁ λόγος τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Ἰουδαῖον, ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν διηρέτο τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος εἰς δύο βασιλείας, προφητικῶν μηκέτι ἔσεσθαι τὴν διάστασιν ταύτην, ἀλλ' ἔνωσιν τοῦ παντὸς ἔθνους. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἦνωτο γοῦν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ πᾶν ἔθνος τῶν Ἰουδαίων, οὐκέτι ἐκ δύο βασιλειῶν διηρημένον. Διὸ καὶ ὁμοίως ἐκήρυττεν ὁ Σωτὴρ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ εἰς πάσας τὰς φυλὰς αὐτῶν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐξαπέστειλεν. Ἰουδαῖος βασιλεύς μου, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Τούτων δὲ, φησὶν, ἐν πρώτοις καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς κλήσεως παραλαμβανόμενον, οὐδὲ οἱ τῶν ἀλλοφύλων

B
B χειρῶν ἀλλότριοι μου καταστήσονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν Μωὰβ, τὸν ἀπηγορευμένον παραβάλλειν εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου προσλήψομαι καὶ ὑποδέξομαι. Τοῦτο γὰρ ἐλπίζω. *Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου.* Λευκότερον δὲ καὶ σαφέστερον τὴν διάνοιαν ἠρμήνευσεν ὁ Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις: *παρ' οἷς εἰρηται, Μωὰβ λέβης τοῦ λουτροῦ μου, τουτέστι, δοχεῖον τοῦ λουτροῦ μου· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἔσται, φησὶν, ὁ Μωὰβ λέβης ἀμεριμνίας μου. Οἶδα δὲ ἐγὼ ἀκούσας λόγον ἐν ἀποδόρῳ παραδεδομένον ὑπὸ τινος Ἑβραίου εἰς τοὺς τόπους· μυστικῶς γὰρ ἔφρασα δηλοῦσθαι διὰ τῶν προκειμένων τὴν κατὰ σάρκα τῷ Χριστοῦ γέννησιν ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ Μωὰβ παραληφθεῖσαν διὰ τὴν Μωαβίτιν Ρούθ, ἀφ' ἧς γίνεται καὶ Δαυτὶδ ὁ βασιλεὺς, οὗ ἐκ σπέρματος τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα καὶ τὸ λουτρὸν τὸ ἐν τῷ Ἰορδάνῳ παρεληλυθώς. *Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου.* Δοκεῖ μοι ὁ Θεὸς διὰ τούτων καὶ τῷ Μωὰβ ἐπαγγέλλεσθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Ἐπειδὴν δὲ τῷ Μωὰβ τοιαῦτα*

ἐπαγγέλλεται, ἡμῖν καταλιμπάνει νοεῖν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τὰ ὅμοια. Ὅτε γὰρ ἡ προφητεία τοῦ Μωαβίτας προφέτα, τοὺς πάλαι ἀπηγορευμένους, δηλοῦν, ὅτι δι' ἐκείνων καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀγαθὰς ἐλπίδας ὑπογράφει.

Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβαλὼ τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς, ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐξέλθεισιν, ὁ Θεὸς, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν; Ἄδς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπων. Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. Τουτέστιν, Ἐπιθήσομαι καὶ ἐμπεριπατήσω τοῖς ἔθνεσιν. Ἰουδαῖοι γὰρ ἦσαν οἱ ἀπὸ τοῦ μεμισημένου Ἠσαῦ, περὶ οὗ λέλεκται· *Οὐκ ἀδελφός ἦν Ἠσαῦ τοῦ Ἰακώβ; λέγει Κύριος· καὶ, τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμισήσα.* Ἐπιβαλὼ οὖν, φησὶ, τὸ ὑπόδημά μου, οὐκέτι ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν γῆν, οὐδὲ ἐπὶ μόνον τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν τοῦ μεμισημένου χώραν. Ἐπιθήσομαι οὖν τοῖς πάλαι ἐχθροῖς, ἐν χωρᾷ φιλῶν καταδέσσειν αὐτούς. *Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν.* Ἀλλ' οἱ

⁸² Malach. 1. 2. ⁸³ ibid. 3.

μὴν Ἀκύλας φησὶν, Ἐπὶ Φυλισταλοῦς συνεταιρισθήσομαι· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐντιμωθήσομαι· ὁ δὲ νῆ' ψαλμὸς, Ἐμοὶ ἀλλοφύλοι ὑπετάγησαν. Γνώσεως δὲ Θεοῦ καὶ φιλίας καὶ ἑταιρείας καὶ ἀγάπης σημεῖον τὸ ὑποταγῆναι αὐτῷ τοὺς πάλαι ἀνυποτάκτους, καὶ ἄλλοτριους μὲν τοῦ Θεοῦ, ὑποχειρίους δὲ δαίμοσι πονηροῖς.

ΕΙΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΨΑΛΜΟΣ ΤῬΑΔΑΥΙΑ, ΡΗ'.

Ὁ Θεός, τὴν ἀνεσίμ μου μὴ παρασιωπήσης· ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμὲ ἠνολίχη. Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Συνήθως καὶ ἐν τούτῳ ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ τέλος, ὁ μὲν Ἀκύλας, τῷ ρικοποῦ, ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος ἐπινίκιον εἶρηκε· μονονουχὶ διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι δὴ ἐπὶ τοῖς ἐπινικίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τοῖς κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίοις, καὶ τὰς παρούσας φωνὰς ἐγκαταλέγειν προσήκει, ἐν αἷς ὁ ἀνθρώπινος αὐτοῦ παρίσταται βίος, καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν παθημάτων. Ὁ Θεός, τὴν ἀνεσίμ μου μὴ παρασιωπήσης· ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμὲ ἠνολίχη. Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ὁ παρῶν ψαλμὸς ἀναφέρεται εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, τὰ πάθη περιέχων αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἡ Γραφὴ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, ἔνθα ὁ Πέτρος, τῆς τοῦ προδότου Ἰούδα ἐκπτώσεως μνημονεύσας, καὶ παραινέσας ἕτερον δεῖν παραληφθῆναι εἰς τὸν τῶν ἱβ' ἀποστόλων ἀριθμὸν, μαρτυρῆζ κέρχεται προφητικῇ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ φασκουσῆ· Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπήν αὐτοῦ λάθοι ἕτερος· ὥστε κατὰ τὴν Πέτρον διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἰούδα αὐτὴν ταύτην εἰρησθαι τὴν φωνήν, καὶ τὰς λοιπὰς ἐν τῷ ψαλμῷ φερομένας. Ὁ τοίνυν Σωτὴρ διὰ τῶν προκειμένων ἀρχόμενος ἀνθρωπίνως, ὡς γενόμενος ἀνθρώπος, μείνας δὲ Θεός, ὅπερ ἦν, ἱκετεύει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα μὴ κατορθῶσαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ ἑαυτοῦ σπουδῇ. Σπουδὴ δὲ αὐτοῦ πᾶσα ἦν σβέσαι μὲν ἐξ ἀνθρώπων πᾶσαν εἰδωλοατρείαν, ἀνεσίμ δὲ τῷ Πατρὶ καταστήσασθαι ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ ἐν ἐτέροις διδάσκει λέγων· Ἀπαγγεῶ τὸ δρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Οἱ δὲ εἰς θάνατον αὐτῷ ἐπιβουλεύοντες κατασιγάσαι ταύτην αὐτὴν τὴν ἀνεσίμ καὶ κατασιωπήσαι σπουδὴν ἐποιούοντο. Ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ὦ Πάτερ, μὴ συγχωρήσης ἀποσιωπηθῆναι τὴν ἀνεσίμ μου, τὴν εἰς τὴν σὴν τιμὴν καὶ δόξαν σπουδαζομένην. Ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμὲ ἠνολίχη. Στόμα δὲ ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου μάλιστα μὲν καὶ πᾶν τὸ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων ἐτύγχανε, τῶν μεθ' ὑποκρίσεως αὐτὸν διδάσκαλον καὶ Ῥαββὶ ἑαυτοῦ Σωτῆρα καὶ Κύριον φιλήματι προσέδιδου.

Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. Ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλόν με·

A editio, apud allophylos honorabor; quinquagesimus vero nonus psalmus habet, *Mihi alienigenæ subditi sunt*. Notitiæ vero Dei et amicitiae et societatis et dilectionis signum est, ipsi subjici eos, qui olim inobsequentes et Deo alieni erant, pravisque dæmonibus subditi.

1. IN FINEM, PSALMUS IPSI DAVID. CVIII.

VERS. 2, 3. *Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis.* In hoc item de more pro illo, in finem, Aquila, victoriæ auctori, Symniachus vero, triumphale, edidit. Spiritu sancto tantum non docente nos, in triumphalibus Salvatoris nostri et tropæis de morte partis, has voces proferre debere, in quibus humana ejus vita et tolerantia cruciatuum declaratur. *Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis.* Præsens quippe psalmus refertur ad personam Christi, utpote qui passiones ejus complectatur, ut testificatur Actuum apostolorum Scriptura, ubi Petrus cum proditoris Judæ lapsus memorasset, ac monuisset alium ad duodecim apostolorum numerum complendum aggregari oportere, testimonio usus est prophético, ut in præsentī psalmo habetur: *Fiat habitatio ejus deserta, et non sit qui inhabitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter*⁸⁵; ita ut secundum Petri doctrinam hæc vox de Juda prolata sit, ut et cæteræ in hoc psalmo expressæ. Salvator igitur ab allatis vocibus humano more orsus, utpote homo factus, manens tamen Deus ut erat, Patrem obsecrat ne insidiatores consilio suo officiant; consilium autem ejus totum erat, ut ex hominibus idololatriam omnem exstingeret, Patri vero laudem in terra constitueret: quod item alibi docet his verbis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*⁸⁶. Qui autem vitæ ejus insidias parabant, summo studio satagebant ut hæc ipsa laus silentio prorsus mitteretur. Verum tu, inquit, Pater, ne sinas laudem taceri meam, quæ in honorem et gloriam tuam concinnatur. *Quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est.* Os autem peccatoris et os dolosi potissimum erat os Pharisæorum et Scribarum, qui cum hypocrisis ipsorum Magistrum et Rabbi vocabant; præsertim autem Judæ, qui Salvatorem et Dominum suum osculo prodidit.

VERS. 4. *Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et oppugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahe-*

⁸⁵ Act. 1, 20. ⁸⁶ Psal. xxi, 23.

bant mihi : ego autem orabam. Cum enim illum, utpote beneficium, ac non corporum modo, sed etiam animarum medicum diligere debuissent, illi contra calumnias adversus eum conflabant.

VERS. 5. *Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi : ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea* : discipulos meos tantum non opere docens quales esse debeant, si quando in paria incidant. Quia vero in medio dicitur, *Ego autem orabam*, sed quænam pro illis precaretur scripto non traditur : quispiam non incommode dixerit, ipsum hæc quæ jacent pro illis etiam precatum esse, quæ doctrinæ ipsius affinia orant dicentibus : *Orate pro lædentibus et persequentibus vos* 27. *Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea.* Hæc de re dicendum nihil, cum historia evangelica multitudinem beneficiorum, quæ incarnatus hominibus impertit, complectatur, cum scilicet curaret omnem eorum languorem et infirmitatem.

VERS. 6-10. *Constituæ super eum peccatorem, et diabolus stet a dextris ejus.* Qui etiam ipsum enervavit, ac omnibus, quæ prius in dextra animæ suæ parte possidere videbatur, ipsum spoliavit. *Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus accipiat alter : fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua. Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent, ejiciantur de habitationibus suis.* Verisimile est hæc re ipsa ac secundum nudam litteram contra proditorum post suspensionem ejus completa fuisse; ita ut filii quidem ejus orphani essent, et uxor ejus vidua, cæteraque omnia quæ recensentur ad litteram finem sortirentur, et prædictio Salvatoris nostri, qui hæc futura in psalmo prænuntiabat, vera deprehenderetur. Hæc item intelligas populo Judaico præ insidias in Christum structas accidisse. Nam paucis elapsis post crucem annis, tota gens sedibus pulsa est : atque illi quidem interfecti sunt, mulieres vero cum liberis in servitum actæ sunt.

VERS. 11-13. *Scrutetur fenerator omnem substantiam ejus, et diripiant alieni divitias eorum. Non sit illi susceptor, nec sit miserator pupillis ejus. Fiant nati ejus in interitum, in generatione una deleatur nomen ejus.* Symmachus vero sic, *Colligat exactor omnia quæ sunt ipsi.* Exactores autem Romanorum imperatores sunt, impositum vectigal exigentes. Hi porro omnia Judæorum bona diripuerunt, accurate omnia scrutantes, ita ut occulta etiam invenirent sibi vindicarent. His vero gestis, postquam inimici bona ipsorum inter se dividerint, nemo iis adiutor erit, nec eorum filiis parceretur. Deinde quadraginta nondum elapsis annis, Judæorum populus inter necem deletus est

27 Matth. v, 44.

Α ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. Δέον γὰρ ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτην, καὶ μὴ μόνον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἱατρὸν· οἱ δὲ διαβολὰς ἔρραπτον κατ' αὐτοῦ.

Ἄντι τοῦ ἀγαπᾶν με ἐνδιέβαλλον με· ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου· μόνον οὐ καὶ τοὺς ἐμοὶ μαθητευομένους ἔργῳ διδάσκων ὁποῖους καὶ αὐτοὺς εἶναι προσήκει, εἰ ποτε τοῖς ὁμοίως περιπίπτειν. Ἐπει δὲ μέσῳ εἰρηται τό· Ἐγὼ δὲ προσηχόμεν· τίνα δὲ ἦν ἃ προσήχεται καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, οὐκ ἐμφέρεται· εἶποι δ' ἂν τις εἰκότως, ὅτι ταῦτα προσήχεται καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, ἃ δὴ σύμφωνά ἦν ταῖς αὐτοῦ διδασκαλίαις, δι' ὧν ἔφασκε· Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς. — Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντι ἀγαθῶν, καὶ μίσος ἀντι τῆς ἀγαπήσεώς μου. Περι τούτων οὐδὲν δεῖ λέγειν, τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ιστορίας περιουσίας τὸ πλῆθος τῶν εὐεργεσιῶν ὧν ἐνανθρωπήσας αὐτοῖς παρέχευε, θεραπευῶν αὐτῶν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

Κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἀμαρτωλὸν, καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. Ὁ καὶ σκελίσας αὐτὸν, πάντα ἃ πρότερον ἐδόκει κεκτῆσθαι δεξιᾷ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἀποσπλήσας. Ἐν τῷ κρῖνεσθαι ἐξέλθοι καταδικασμένους, καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθαι εἰς ἀμαρτίας. Γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάθοι ἕτερος. Γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοί, καὶ ἡ γυναῖξ αὐτοῦ χήρα· σαλεύομενοι μεταναστῆτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπαιτησάτωσαν· ἐκβληθήτωσαν ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν. Εἰκόσ καὶ ῥητῶς κατὰ ψιλὴν τὴν λέξιν ταῦτα πάντα πεπληρωσθαι κατὰ τὸ προδότου μετὰ τὴν ἀνάστησιν αὐτοῦ, ἅμα μὲν ὄρφανῶν γενομένων αὐτοῦ τῶν παιδῶν, ἅμα δὲ καὶ τῆς γυναίκος ἐν χηρείᾳ καταστάσεως, καὶ τῶν ἐξῆς καταλεχθέντων ἀπάντων πρὸς λέξιν τέλος εἰληφόντων, ὡς ἀληθεύσαι τὴν πρόρρησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῷ ψαλμοῦ ταῦτα ἴσασθαι. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους κατὰ λέξιν πεπληρωμένα μετὰ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ἐπιβουλήν· Ὀλίγων γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν διελθόντων ἐτῶν, ἄστατον ἄπαν τὴν γυναῖξ μετὰ τῶν παιδῶν ἐξηγδραποδίσθησαν.

Ἐξερευνησάτω δανειστὴς πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ· καὶ διαρπασάτωσαν ἄλλότριον τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Μὴ ὑπαρξάτω αὐτῷ ἀντιλήπτω, μηδὲ γενηθήτω οὐκίρμων εἰς ὄρφανος αὐτοῦ. Γενηθήτω τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἐξολόθρευσιν, ἐκ γενεᾷ μὴ ἐξαιλεψθῆθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτω, Συγκρούσαι πράκτωρ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ. Πράκτορες δὲ καὶ οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς πῶν ἐπιχείμενον εἰσπραττόμενοι φόρον. Οὗτοι δὲ τὰ Ἰουδαίων διήρπασαν, ἅπαντα ἀκριβῶς ἐρευνήσαντες, ὡς καὶ τὰ κεκρυμμένα εὖρεῖν τε καὶ σφετερίζαι. Τούτων δὲ γενομένων, καὶ τῶν πολεμίων τὰ τούτοις προσήκοντα διανεμομένων, οὐδεὶς αὐτοῖς ἐπικουρὸς ἔσται, οὐδὲ φειδοῦς αὐτῶν οἱ παῖδες ἀζημιώσονται. Ἐἴτα μ' οὐ διελθόντων ἐτῶν, πανολοθρίαν ὑπέμεινεν ὁ Ἰουδαίων λαός.

Ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ ἄντα Κυρίου, καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. Γενηθήτω ἔναντι Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυρον αὐτῶν, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Πατέρων ἀρετὴ πολλάκις καὶ πλημμελήσαντας ὤνησε παῖδας, ὡς τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Ἀβραάμ ἢ πίστις, ὡς τὸν Σολομώντα τοῦ Δαυὶδ ἢ εὐσέβεια· πονηρία δὲ πατέρων τοῖς ὁμοίοις παισὶν ἐπαυξεί τὴν τιμωρίαν· οὐδέμια γὰρ οὐδαμῶθεν εὐρίσκειται φειδοῦς ἀφορμῆ. Ἀναμνησθεὶς ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ ἔναντι Κυρίου. Πατέρας δὲ αὐτῶν καλεῖ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ δυσσεβείᾳ χρησαμένους, τοὺς ἐπὶ τῶν κριτῶν, τοὺς ἐπὶ τῶν βασιλείων, τοὺς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον παρανομία συζήσαντας. Καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. Μητέρα δὲ τὴν Ἰερουσαλήμ, ἐν ἣ τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ μαιφονίας ἐτολμήθη τὸ μῦθος. Γενηθήτω ἔναντι Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυρον αὐτῶν, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Πάντα, φησι, τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα παράνομα ἀεὶ θεώμενος ὁ Θεὸς, οὐδεμιᾶς αὐτοῦ ἀξιώσει φειδοῦς, ἀλλὰ πανολεθρίᾳ παραδώσει. Καὶ ἐντεῦθεν μέντοι δῆλον, ὡς οὐ περὶ μόνου τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν ἡπιστηχότων Ἰουδαίων λέγει· ἀπὸ γὰρ ἐνικοῦ προσώπου ἐπὶ τὸ πληθυντικὸν τῶν αὐτῶν.

Καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον πένθητα καὶ πτωχόν, καὶ καταρευγμένον τῇ καρδίᾳ τοῦ θανατώσαι· τουτέστι πεπληγμένον δι' ἃς ἕώρα ἐν αὐτοῖς παρανομίας. Ὅθεν καὶ πρὸς τὴν Ἰερουσαλήμ ἔλεγε κλαίων αὐτήν· *Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ τὰ πρὸς ἑιρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου.* Ἐθανάτωσε δὲ αὐτὸν, αἰτιος γενόμενος τοῦ εἰς θάνατον παραδοθῆναι. Καὶ ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἤξει αὐτῷ· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογία, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐβεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον, καὶ εἰσῆλθεν ὡς ὕδωρ εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ, καὶ ὡσεὶ ἔλαιον ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ. Γενηθήτω αὐτῷ ὡς ἱμάτιον ὃ περιβάλλεται, καὶ ὡσεὶ ζώνη ἥν διαπαντός περιζώνεται. Τοῦτο τὸ ἔργον τῶν διαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου, καὶ τῶν λαλούντων πονηρὰ κατὰ τῆς ψυχῆς μου. Τῆς προφητείας λεγούσης εἰς πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος· *Οἱ εὐλογοῦντές σε εὐλόγηται, καὶ οἱ καταρώμενοί σε κεκατήραται,* ὅπως μὲν οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν Θεὸν δι' αὐτοῦ ἐπιγόντες, καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, τῆς ἐκ Θεοῦ καταξιούνται εὐλογίας, ὡς πληθύνειν καὶ αὔξειν, καὶ τὰ σύμπαντα πληροῦν τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, τοὺς πᾶσι τυγχάνει πρόδηλον· ὅπως δὲ Ἰουδαῖοι, ἀρώμενοι αὐτὸν καὶ βλασφημοῦντες ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, τὴν ἐκ Θεοῦ κατάραν εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπῶνται, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ μὴ ἄραι κεφαλὴν, μηδὲ ἀναεῦσαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς.

Καὶ σὺ, Κύριε, κολήσον μετ' ἐμοῦ ἔρεσκον τοῦ ὀνόματός σου, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. Ῥῥσαι

VERS. 14-16. *In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum matris ejus non deleatur. Fiat contra Dominum semper, et dispereat de terra memoriale eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Patrum virtus sæpenumero etiam filiis peccantibus profuit, ut fides Abrahamæ Judæis, Davidis pietas Salomoni: sed pravitas parentum filiis similibus pœnam adauget; ex nullo quippe loco aliqua miserendi occasio reperitur. In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini. Patres autem eorum vocat illos, qui in deserto impie se gesserunt, qui tempore judicum et regum, quique post reditum ex Babylonia inique vixerunt. Et peccatum matris ejus non deleatur. Matrem vero vocat Jerosolymam, in qua cruentum contra Dominum Christum facinus perpetrare ausi sunt. Fiat contra Dominum semper, et dispereat de terra memoriale eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Cum omnia, inquit, ab eis admissa scelera Deus semper intueatur, nulla ipsos venia dignabitur, sed internectioni tradet. Atque hinc palam est, non de solo Juda, sed de omnibus incredulis Judæis hæc dici: nam a singulari persona ad multos sermonem transtulit; non enim jam dicit, ejus, sed, eorum.*

λόγον μετήνεγκον· οὐκέτι γὰρ εἶπεν, αὐτοῦ, ἀλλ', λόγον μετήνεγκον· οὐκέτι γὰρ εἶπεν, αὐτοῦ, ἀλλ',

VERS. 17-20. *Et persecutus est hominem inopem et mendicum, et compunctum corde mortificare, id est, percussum ob iniquitates quas in ipsis videbat. Quare Jerosolymam deflens dixit ei: Si cognovisses et tu quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Mortificavit autem ipsum, quia in causa fuit cur ad mortem traderetur. Et dilexit maledictionem, et veniet ei; et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo. Et induit maledictionem sicut vestimentum, et intravit sicut aqua in interiora ejus, et sicut oleum in ossibus ejus. Fiat ei sicut vestimentum quo operitur, et sicut zona, quæ semper præcingitur. Hoc opus eorum qui detrahunt mihi a Domino, et qui loquuntur mala adversus animam meam. Cum prophetia de persona Salvatoris dicat: Qui benedixerint te benedicti sunt; et qui maledixerint te maledicti sunt; quomodo quidem ii qui in toto orbe Deum per ipsum cognoverunt, ac in ipsum crediderunt, Dei benedictione dignentur; ita ut multiplicentur et augeantur, et Ecclesia Christi omnia impleat, propalam omnibus est: quomodo autem Judæi, qui in ipsum quotidie maledicta et blasphemata verba proferunt, Dei maledictionem sibi ipsis attrahant, etiam hoc manifestum est ex eo quod caput non attollant, neque emergant, ex quo tempore Salvatori nostro insidias struxerunt.*

VERS. 21-24. *Et tu, Domine, fac tecum propter nomen tuum, quia suavis est misericordia tua. Li-*

⁸⁸ Luc. xix, 42. ⁸⁹ Gen. xxviii, 29.

*bera me, quia egenus et pauper ego sum, et cor meum conturbatum est intra me. Sicut umbra cum declinat ablatas sum, excussus sum sicut locustæ. Genua mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum. Cum de animarum tam proditoris quam insidiatorum pernicie, necnon de totius Judaicæ gentis repudiatione admodum sollicitus sit, utpote hominum amans; se eorum causa turbari profitetur: quare ait, *Et cor meum conturbatum est intra me.**

VERS. 25-29. *Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, et moverunt capita sua. Adjuva me, Domine Deus meus, et salvum me fac secundum misericordiam tuam. Et sciant quia manus tua hæc, et tu, Domine, fecisti eam.* In resurrectione a mortuis, manus Dei, id est unigenitum ejus Verbum, innotuit, et is qui hactenus plurimis latuerat, apparuit; quando nempe ipse volens sustinuit crucem, confusione contempta⁹⁰, atque idem corpus suum suscitavit, cum sit dextera et virtus Patris. *Sciant igitur, ait, quia manus tua hæc, quam opprobriis et cachinnis traducunt, et tu, Domine, fecisti eam: quod tibi placuerit ut ea corpus assumeret.* Nam manus Dei est ejus virtus omnium effectrix, quæ non alia est a Dei Verbo, per quod omnia facta sunt. *Maledicent illi, et tu benedices. Qui insurgunt in me confundantur: servus autem tuus lætabitur.* Ad hanc usque diem perseverant Judæi Servatorem blasphemis dictis impetere: at illis blasphema proferentibus, splendidior quotidie prædicatio evadit. *Induuntur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Judæi namque post insidias adversus Christum, Dei providentia destituti, pudore circumfusi sunt: Salvator autem et Dominus noster lætitia ad hoc usque tempus impletur, Ecclesia per totum orbem in nomine ejus constituta. *Servus autem tuus lætabitur.* Neque alio modo et sententia servi nomen hic accipere necesse est: divinum quippe Paulum audimus hæc dicentem: *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens*⁹¹; ipseque per Isaiam clamat: *Sic dicit Dominus formans me ex utero servum sibi*⁹². *Induuntur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Hoc autem ediscas, si consideres qua mente sint Judæi, videntes quidem veneranda et sancta sua funditus deleta; illius vero, qui ab ipsis ignominia affectus, ac in crucem et mortem traditus est, sepulchrum studio et honoribus celebrari; Ecclesias vero quæ ejus virtute per totum orbem fundatæ sunt in dies accrescere ac multiplicari, ac cum gloria promoveri. Hæc quippe ipsis oculis cernentes Judæi, qui non confusione et pudore merito induantur?

VERS. 30-31. *Confitebor Domino nimis in ore meo, et in medio multorum laudabo eum, quia astitit a*

με, διτι πτωχός και πέρνης εἰμι ἐγώ, και ἡ καρδια μου τετάρταται ἐντός μου. Ὡσει σκια ἐν τῷ ἐκκλινῆναι αὐτὴν ἀρτανῆρῆσθην, ἐξετινάχθη ὡσει ἀκρίδες. Τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπό νηστείας, και ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον. Φροντίζων περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ψυχῶν αὐτῶν, αὐτοῦ τε ἐκείνου τοῦ προδότου και τῶν τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ συνσκευασμένων, περὶ τε τῆς ἀποβολῆς και ἀποπτώσεως τοῦ παντὸς Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, τὰράττεσθαι ὡς φιλόανθρωπος ὑπὲρ αὐτῶν ὁμολογεῖ· Διό φησι· Καὶ ἡ καρδια μου τετάρταται ἐντός μου.

Καὶ γὰρ ἐγενήθη ὄνειδος αὐτοῖς· εἰδοσάν με, και ἐσάλευσαν κεφαλὰς αὐτῶν. Βοήθησόν μοι, Κύριε ὁ θεός μου, και σῶσόν με κατὰ τὸ ἔλεός σου. Καὶ γνώτωσαν, διτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, και σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτὴν. Ἐν τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει γνωστὴ γέγονεν ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ μονογενῆς αὐτοῦ Λόγος, και ὁ τέως τοὺς πολλοὺς λανθάνων, ἐφανερῶθη, ὡς αὐτὸς ἐκὼν ὑπέμεινε σταυρῶν, ἀσχύνης καταφρονήσας, και αὐτὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀέστησε σῶμα, δεξιὰ και δύναμις ὦν τοῦ Πατρὸς. *Γνώτωσαν τοίνυν, φησὶ, διτι ἡ χεὶρ σου αὕτη, ἣν ὄνειδίζουσι και χλευάζουσι, και σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτὴν, τῷ εὐδοχεῖσθαι σῶμα αὐτὴν ἀναλαβεῖν.* Χεὶρ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ ἀπάντων δύναμις αὐτοῦ, οὐχ ἑτέρα οὐσα τοῦ δι' οὗ γέγονε τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγου. *Καταράσσονται αὐτοί, και σὺ εὐλογήσεις. Οἱ ἐνανιστάμενοί μοι ἀσχυρῆθησαν· ὁ δὲ δοῦλός σου εὐφρανθήσεται. Μέχρι και σήμερον διέμειναν οἱ Ἰουδαῖοι ταῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος χρώμενοι βλασφημίας· ἀλλ' ἐκείνων βλασφημούντων, περιφανέστερον ὁσημέραι τὸ κήρυγμα γίνεται.* Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐτροπήν, και περιβαλέσθωσαν ὡσει διπλοῖδα τὴν ἀσχυρὴν αὐτῶν. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ ἐπιβουλήν, ἔρημοι τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπῆς χρώμενοι, ἀσχυρὴν περιεβάλλοντο· ὁ δὲ Σωτὴρ και Κύριος ἡμῶν εὐφροσύνης εἰπέτι και νῦν πληροῦται, διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης καθεστῶσης Ἐκκλησίας. *Ὁ δὲ δοῦλός σου εὐφρανθήσεται.* Οὐδὲ τοῦτο ἡμῶν τὸ βῆμα λαβεῖν εἰς ἑτέραν ὑπόθεσιν ἀναγκάσει· ἀκούομεν γὰρ και τοῦ θεσπεσίου Παύλου λέγοντος, διτι *Ἐαυτὸν ἐκέκρωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν* και αὐτὸς δὲ διὰ Ἡσαίου βοᾷ· *Οὕτω λέγει Κύριος ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλου δαυτῶ.* Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐτροπήν, και περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα τὴν ἀσχυρὴν αὐτῶν. Καὶ τοῦτο μάθοις ἂν ἐπιστήσας ποίας ἄρα Ἰουδαίων παῖδες κέκντηται διανοίας ὀρθῶντες τὰ μὲν ἑαυτῶν σεμνὰ και ἄγρια ἐκ βάθρων ἠφανισμένα, τοῦ δὲ πρὸς αὐτῶν ἀτιμὰ περιβληθέντος, σταυρῶν τε και θανάτῳ παραδοθέντος, τὸ μὲν τοῦ θανάτου μῆμα σπουδαῖς τε και φιλοτιμίαις τετιμημένον, τὰς δὲ διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθείσας Ἐκκλησίας αὐξοῦσας ὁσημέραι, και πληθυνούσας, και ἔτι μετὰ δόξης προϊούσας. Ταῦτα γὰρ ὁρῶντες ὀφθαλμοῖς Ἰουδαίων παῖδες, πῶς οὐκ ἐντροπήν και ἀσχυρὴν εἰκότως περιβάλλονται;

⁹⁰ Hebr. xii. 2. ⁹¹ Philipp. ii, 7. ⁹² Isa xlii, 5.

παρόστη ἐκ δεξιῶν πένητος, τοῦ σώσαι ἐκ τῶν καταδιωκότων τὴν ψυχὴν μου. Πολλῶν τίνων ἢ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἐθνῶν, καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησιῶν; Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰπὼν· Ὁπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Διὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐν μέσῳ τῶν Ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ Κυρίου τῷ Πατρὶ μεγίστη πρόβειον εὐχαριστία.

ΨΑΛΜΟΣ Τῷ ΔΑΥΙΔ. ΡΘ'.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὥς ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Σφοδρὰ ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ λόγον ἐπέσημην αὐτῷ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκώς· Εἰ οὖν Δαυὶδ ἐν πνεύματι καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν; οὐ γὰρ ἐκτὸς Πνεύματος ἁγίου οἶδός τε ἦν ὁ Δαυὶδ εἰπεῖν τὸ· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Πῶθεν γὰρ παρὴν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἢ γνῶσις ἢ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν ὀνομασμένον αὐτοῦ Κύριον κοινολογίας; Ὁ μὲν οὖν θρόνος τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ ἀξίαν κατασημαίνει, ἢ δὲ χάσις τὸ βέβαιον καὶ ἔδρατον καὶ ἀσάλευτον τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ διαμονῆς· τὸ δὲ, ἐκ δεξιῶν, εἶναι καὶ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς δωρημάτων κοινωνόν. Πάντα γὰρ τὰ δεξιά, φαειρὰ τε καὶ ἀγαθὰ καὶ σωτήρια χορηγεῖ ὁ Υἱὸς ὡς παρὰ Πατρός. Ἐχθρῶς δὲ φησὶ τοὺς διὰ τοῦ προτεταγμένου ψαλμοῦ δεδηλωμένους· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις. Πάντας γὰρ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ θήσει ὁ Πατὴρ διαγγέλλεται διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ.

Ῥάβδος δυνάμειος ἐξαποστελεῖ Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυριεῦε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Ῥάβδος δυνάμειος ἐν τούτοις ἡγοῦμαι τὸν εὐαγγελικὸν λόγον εἰρησθαι. Ἐπιστηγὸν δὲ μήποτε καθ' ἕτερον τρόπον Ῥάβδος δυνάμειος εἴρηται ἐνταυθα ἢ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ κεκλημένη Ῥάβδος σιδηρᾶ. Ὁ μὲν οὖν εὐαγγελικὸς λόγος, ὁ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμειος, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν οἰκονομίας ἀπαγγελτικῆς, ἢ παιδευτικῆ καὶ σωτήριος εἴη ἂν Ῥάβδος· ἢ δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ πολεμίων τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας καθαιρετικὴ λεγομένη σιδηρᾶ, δι' ἧς ὡς σκευὴ κεραμῆος συντριβεῖν λέγεται τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι καὶ ἐν αὐταῖς μέσοις ἔθνεσι μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων συνεστήσατο, ἀναγκαίως λέλεκται ὅτι, Ῥάβδος δυνάμειος σου ἐξαποστελεῖ Κύριος, ἵνα κατακυριεύσῃς ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.

Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμειος σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἀρίων, ἐκ γαστροῦ πρὸ βουφόρου ἐγέννησά σε. Ἀκύλας, Ἀπὸ μητρὸς ἐξωρθρισμένης σοι δρόσος παιδιότητός σου· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ὡς κατ' ὄρθρον σοι δρόσος ἢ νεότης σου· ἢ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, Ἐκ μητρὸς ἀπὸ ὄρθρου σοι δρόσος νεότητός σου. Καὶ εἰσὶ γὰρ διὰ τούτων τῆς ἐνάσραου γεννήσεως αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν σημαίνειν. Ἀπὸ γὰρ μητρὸς, φησὶ, γενήσεται δρόσος ἐξωρθρισμένη τῆς παιδιότητός σου· ἢ ἐκ μητρὸς γε-

¹⁰ Matth. xviii, 20. ¹¹ Matth. xxii, 45.

A dextris pauperis, ut salvam faceret a persequentibus animam meam. Multorum : quorum nisi omnium gentium quæ in ipsum crediderunt, et Ecclesiarum quæ in toto orbe sunt? Ipse namque est qui dixit : Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum ¹⁰. Ideo per totum orbem in medio Ecclesiarum magnæ a Domino gratiarum actiones Patri emittuntur.

PSALMUS IPSI DAVID. CIX.

VERS. 1, 2. Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Hoc dictum valde accuratum ac verum esse Salvator significavit dicens : Si ergo David in spiritu vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est ¹¹? neque enim sine Spiritu sancto poterat David hæc proferre, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis. Quomodo enim humanæ cognitioni accidisset notitia communicationis quam Pater habet cum eo qui Dominus ipsius David dicitur? Thronus itaque regiam ejus dignitatem declarat; sessio autem firmitatem, stabilitatem et immobilitatem permansionis ejus in regno. Illud autem, a dextris, declarat ipsum dextrorum Patria munerum esse participem. Omnia quippe dextera, læta, bona et salutaria quasi a Patre Filii subministrat. Inimicos autem vocat eos qui in præcedenti psalmo declarati sunt; neque tantum eos, sed etiam omnes adversarias virtutes. Pater eni in præsentī psalmo se omnes sub pedes ejus prostraturum esse denuntiat.

VERS. 3. Virgam virtutis emittet Dominus ex Sion, et dominare in medio inimicorum tuorum. Virgam (virtutis arbitror hoc loco evangelicum sermonem dictum esse. Observa porro, num forte secundum aliam rationem virga virtutis hic dicatur ea, quæ in secundo psalmo virga ferrea nuncupatur. Evangelicus itaque sermo, qui Servatoris nostri virtutem et ejus œconomiam annuntiat, virga doctrinalis et salutaris fuerit; illa vero qua inimicos suos et Ecclesiæ hostes prosternit ac destruit, ferrea vocetur, qua dicitur inimicos suos tanquam vasa figuli contriturus esse. Quia igitur Christus Ecclesias suas in mediis urbibus et gentibus inter inimicos et hostes constituit, necessario dictum est : Virgam virtutis tuæ emittet Dominus, ut domineris in medio inimicorum tuorum.

VERS. 4. Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te. Aquila, ab utero diluculo excitato tibi ros pueritiæ tuæ; Symmachus, velut diluculo tibi ros juvenitatis tuæ; quinta autem editio, ex utero diluculo tibi ros juvenitatis tuæ. Hisque videtur generationis ejus carnalis œconomiam significare. Ab utero enim, ait, erit ros matutinus pueritiæ tuæ; sive ex utero fiet tibi ros tuus diluculo in juventute tuæ. Hisque arbitror declarari, non ex semine viri, sed

ex Spiritu sancto, carnalem generationem constitui. Nam quemadmodum ros supernè de cœlo defluens, sic in utero prægnantis matris ejus, carnis constitutio facta est in infantia ipsius. Pro illo autem, ex ventre, sive ex utero, Hebraicum habet *Mariam*. Aliquo autem narrante novi, Hebraicam vocem hic *Mariam* meminisse: nam illud, *Mariam*, *Mariæ* nomen significat; ita ut his nominatim Deipara commemoretur.

τῆς Μαρίας μνημονευσάσης· τὸ γὰρ, *Μαριάμ*, τὸ Μαρίας ὄνομα σημαίνει, ὡς ὀνομαστὶ διὰ τούτων τῆς Θεοτόκου μνημονουθείσης.

VERS. 5-8. *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Dominus a dextris tuis confregit in die iræ suæ reges. Judicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita in terra. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.* Hæc admodum consequenter videntur prædictis verbis subnexa esse. Etiam si enim ortum ex utero passus sis, ait, atque veluti ros ex Spiritu sancto, assumpta carne, factus sis in infantia tua; at non pari atque cæteri homines ratione vitæ exitum sortieris; sed in æternum Deo et Patri sacerdos manebis: siquidem id definitum, et a Patre tuo cum juramenti affirmatione pronuntiatum est.

ALLELUIA. CX.

VERS. 1-3. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, in consilio justorum et congregatione.* Inscriptio præsentis ac sequentium psalmorum declarat, hæc non per psalterium pronuntiata fuisse, neque cantici locum tenere, neque orationis, neque aliorum quæ in titulis feruntur; sed esse hymnos gratiarum actionis: quare inscripti sunt, *Alleluia*, quod Græce versum, *laudem Dei* significat. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, in consilio justorum et congregatione. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus. Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi.* Admodum vero congruenter post traditam de Salvatore nostro prophetiam, hymnus gratiarum actionis his verbis subjungitur, ex ipsius Servatoris persona recitatus, qui Patri suo de salute omnibus hominibus concessa gratias refert. Nam confessio ex Scripturæ usu modo peccatorum declarationem significat, modo gratiarum actionem exhibet. Statim enim in Evangelii ipse Servator noster ait: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre, et nemo novit quis est Filius nisi Pater, et quis est Pater nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*¹⁵. -- *In consilio justorum et congregatione. Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus.* Non pravorum et perversorum virorum; sed probarum et rectarum animarum, gratiarum actionum hymnum

νήσεται σοι δρόσος σου θρονον ἐν τῇ νεότητι σου. Σιμαίνεσθαι δὲ διὰ τούτων ἠγοῦμαι τὸ μὴ ἐκ σπέρματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος συστήναι τὴν ἑνσάρκον γέννησιν. Οἶα γὰρ δρόσος ἀνωθεν ἐξ οὐρανόφερομένη, οὕτω πως ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς κυοφορούσης αὐτὸν μητρὸς ἢ τῆς σαρκὸς ὑπέστη σύστασις ἐν τῇ παιδιότητι αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐκ γαστρὸς, ἢ, ἀπὸ μητρὸς, τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει, *Μαριάμ*. Οἶδα δὲ εἰς τοῦτο τινὸς ἀκούσας, ὡς τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἐνταῦθα

Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, ἐν ἱερὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Κύριος ἐκ δεξιῶν σου συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ βασιλεῖς. Κριεὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πληρώσει πτώματα, συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς. Ἐκ χειμάρρου ἐν ὁδῷ πίεται, διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν. Σφόδρα μοι δοκεῖ ἀκολουθῶς τῇ προγεγραμμένῃ λέξει συνήθη τὰ προκείμενα. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα γενεσιν τὴν ἀπὸ μητρὸς ὑπέμεινας, φησί, καὶ γεγένησαι οἶα δρόσος ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ παιδιότητι σου σάρκα ἀναλαβὼν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ βίου ποιήσεις· διαμενεῖς δὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἱερώμενος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Τοῦτο γὰρ ὄριστα, καὶ μεθ' ὄρκου βεβαιώσεως τοῦ ἀποπέφανται πρὸς τοῦ σου Πατρὸς.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΠΥ.

Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ἐν βουλήῳ εὐθέων καὶ συναγωγῇ. Τὰ τῆς προγραφῆς τοῦ προκειμένου καὶ τῶν ἐπεξῆς αὐτῷ παρίστανσι μὴ διὰ ψαλτηρίου εἰρηθεῖαι τὰ προκείμενα, μηδὲ ὥδῃς ἐπέχειν τόπον, ἀλλὰ μηδὲ προσεσχῆς, μηδὲ τινος τῶν ἄλλων προγραφῶν, εἶναι δὲ ὕμνους εὐχαριστηρίους· διὸ καὶ ἐπιγεγραμμένοι εἰσὶν, Ἀλληλουία, ὅπερ μεταβαλλόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν αἶνον Θεοῦ σημαίνει. Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ἐν βουλήῳ εὐθέων καὶ συναγωγῇ. Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς μετὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προφητεῖαν εὐχαριστήριος ὕμνος διὰ τῶν προκειμένων συνάπτεται, ἐκ προσώπου λελεγμένος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, εὐχαριστοῦντος τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ἐπὶ τῇ πάντων τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ. Ἡ γὰρ ἐξομολόγησις ἐστὶ μὲν ὅτε κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς ἀμαρτιῶν ὁμολογίαν σημαίνει, ἐστὶ δὲ ὅτε εὐχαριστίαν παρίστανει. Αὐτίκα δ' οὖν ἐν εὐαγγελίοις αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· Ἐξομολογήσομαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπέκλυψας αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἁπλοῶν. Ναί, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. Πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀκού-

¹⁵ Luc. x, 21, 22.

λύσαι. Ἐν βουλή τῶν ἀγίων καὶ συναγωγῇ. Μετάλλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητήματα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. Οὐκέτι σκολῶν ἀνδρῶν οὐδὲ διαστρόφων, ἀλλ' ἀγαθῶν καὶ εὐθειῶν ψυχῶν τὸν εὐχαριστήριον ὕμνον δώσω σοι τῷ ἔμμαντοῦ Πατρὶ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος Ἐκκλησίαν. Βουλὴν δὲ εὐθέων ὠνόμασε τὰ τάγματα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἀγίων συναγωγὴν δὲ δευτέρον τάγμα Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ δευτέρον τοῦ πληθους ἄθροισμα.

Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τῶ ἔργων αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Μνησάν ἐποίησατο τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ· ἐλπίμων καὶ οἰκτιρῶν ὁ Κύριος, τροφήν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Μνησθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ· ἰσχύρ ἔργων αὐτοῦ ἀνήγγειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι αὐτοῖς κληρονομίαν ἐθνῶν· ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλήθεια καὶ κρίσις. Πιστά πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ, ἐστηρικμέναι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πεποιημένα ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐθύτητι. Λύτρωσιν ἀπέστειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐνετείλατο εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκην αὐτοῦ. Ἄριστον καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Μήποτε, ἐπεὶ ὁ φοβούμενος οὔτε τελειῶται, ἢ μὲν εἰσαγωγὴ διὰ φόβου κατορθοῦται, τὸ δὲ τέλος δι' ἀγάπης; ἢ γὰρ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλει τὸν φόβον. Τοιοῦτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως ἀγαπῶν Κύριον τὸν Θεόν. Σύνεσις δὲ ἀγαθῆ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἡ σύνεσις τότε ἀγαθὴ τυγχάνει, ὅτε ἔργοις ἐπιτελεῖται· διὸ τὴν σύνεσιν οὐχ ἀπλῶς ἀγαθὴν εἶπεν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τέλος γὰρ τῶν μακαρίων τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ παρεστάναι λάζειν.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΑ'.

Μακάριος ἀνήρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. Δυνατόν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται. Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Οὕτως εἴθε καλεῖν πάντα τὸν ἐξ ἐθνῶν προσιδόντα τῷ Θεῷ. Παρίσταται δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ διεσταλμένως μετὰ τὸν Ἰσραὴλ καὶ μετὰ τὸν οἶκον Ἀαρῶν, καὶ μετὰ τὸν οἶκον Λευὶ, τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον ἐπὶ τὸν ὕμνον τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι, ὡς ἐν ἐτέροις εἴρηται. Τίνες γὰρ ἂν εἴεν μετὰ τούτους οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἀλλ' ἢ οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλογενεῖς; Οὐκοῦν ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς ψαλμῷ οὐκ ἄλλος τις ἂν εἴη ὁ μακαριζόμενος τοῦ ἐξ ἐθνῶν προσεληλυθότος τῷ Θεῷ λαοῦ· ὄντινα ὀνομάζει φοβούμενον τὸν Κύριον. Οὐ μὴν ἦδη που μακάριος ὁ τοιοῦτος, εἰ μὴ καὶ τὸ ἐξῆς αὐτῶν ἐποιοῖτο· τουτέστι τὸ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θέλειν σφόδρα, ἀσφαλῶς δὲ τὸ θέλειν κέχτηται, ὡς ἂν μὴ ἐπάναγκας μηδὲ παρὰ προαίρεσιν φυλάττοισι τις τὰς ἐντολάς, ἀλλ' ἐθελοντῆς, καὶ μετὰ τοῦ στέργειν σὺν πάσῃ προθυμίᾳ καὶ γνησίως ἀγαπᾶν τὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ φυλακὴν.

* I Joan. iv. 18.

tibi Patri meo reddam. His porro significat Ecclesiam ejus gratia per totum orbem fundatam; consilium autem rectorum vocavit ordines suorum in Ecclesia sanctorum; congregationem vero, ordinem alterum post consilium rectorum nuncupat, qui in Ecclesia ejus alterum constituit multitudinis coetum. μετὰ τὴν βουλὴν τῶν εὐθέων σημαίνει, τὸ ἐν τῇ

VERS. 4-10. *Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia ejus manet in saeculum saeculi. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Memor erit in saeculum testamenti sui: virtutem operum suorum annuntiavit populo suo; ut det illis haereditatem gentium: opera manuum ejus veritas et judicium. Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in saeculum saeculi, facta in veritate et equitate. Redemptionem inisit populo suo, mandavit in aeternum testamentum suum. Sanctum et terribile nomen ejus: initium sapientiae timor Domini. Num forte, quoniam qui timet non perfectus est, initiatio per timorem, consummatio per dilectionem efficitur? Nam perfecta charitas foras mittit timorem* *. Talis autem fuerit quisquis ex toto corde, tota anima et virtute Dominum Deum diligit. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum. Laudatio ejus manet in saeculum saeculi. Tunc bona intelligentia est, quando operibus completur: quare non dixit tantum intelligentiam bonam, sed etiam omnibus facientibus eam. Laudatio ejus manet in saeculum saeculi. Finis enim beatorum est, ut apud Deum sint, et ipsi assistant, solique ejus theologiae et laudi vacent.*

αὐτῷ, καὶ μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεολογίᾳ καὶ αἰνέσει σχο-

ALLELUIA. CXI.

VERS 1-3. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiis in domo ejus, et justitia ejus manet in saeculum saeculi. Ita solet appellare omnes qui ex gentibus ad Deum accedunt. Id vero declaratur ex eo, quod distincte post Israel, post domum Aaronis, et post domum Levi, timentes Dominum ad hymnum Dei provocentur, ut alibi dicitur. Post illos enim quinam illi Dominum timentes esse possent, nisi ex gentibus peregrini et alienigenae? Itaque in psalmo quem tractamus, non alius fuerit populus qui beatus praedicatur, ab eo qui ex gentibus ad Deum accessit: quem appellat timentem Dominum. Neque tamen ille statim beatus, nisi quae sequuntur fecerit; id est ut mandata ejus valde cupiat, ac voluntatem firmiter teneat; nec coactus, aut praeter animi affectum mandata custodiat, sed libens et cum alacritate complectatur, ac sincere diligit mandatorum Dei observationem.*

αὐτῷ, καὶ μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεολογίᾳ καὶ αἰνέσει σχο-

VERS. 4-6. *Exortum est in tenebris lumen rectis, A misericors et miserator et justus.* Is qui beatus prædicatur, proprium lumen non deserit, doctrinam suam non omnibus, sed rectis exoriri faciens, ac lumen cognitionis intus in rectorum generatione præbens, ac rectos illuminans. *Jucundus vir qui miseretur et commodat.* Non occcludit viscera sua, sed bona sua egentibus impertit : quia hoc præceptum implet : *Quis est fidelis et prudens æconomus, qui in tempore conservis dabit tritici mensuram ? Beatus ille servus quem cum venerit dominus ejus, inveniet sic facientem. Vere dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum* 97. *Disponet sermones suos in judicio, quia in æternum non commovebitur.* Talis, inquit, homo, et qui talia agit, neque caedet, neque commovebitur a sua supra petram statione. Non enim principum minas reformidabit, non pertimescet eos, qui in tempore calamitatis se conturbare ac confundere conantur.

VERS. 7, 8. *In memoria æterna erit justus, ab auditione mala non timebit.* Non ex verbis mendacii, quæ veritatem quidem præferunt, sed contra Dei cognitionem sese exserunt, sinistri quidpiam patietur, utpote fundatus supra petram, quem nihil separare possit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu. *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus : non commovebitur donec despiciat inimicos suos.* Ideo, inquit, non commovebitur ; sed neque ab auditione mala timebit, quia *paratum cor ejus est sperare in Domino.* Quod Symmachus vertit, *firmum cor ejus sine sollicitudine in Domino.* Ideo hujusmodi tumultus despicit : neque modo inimicos non pertimescit ; verum etiam eorum cladem, ob spem in Deo locatam, exspectat.

VERS. 9, 10. *Dispensit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi, cornu ejus exaltabitur in gloria. Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet : desiderium peccatoris peribit.* Quoniam totus hic sermo de iis qui fide initiati sunt, et de populo ex gentibus, qui per divinam doctrinam Dei cultum suscepit, pronuntiatus est, consequenter etiam memorat eos ex circumcissione, qui profectum gentium indigne ferunt. Quare dictum est, *Peccator videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet ;* quia iniquus quidem legem accepit, sed eam transgressus est. Hujusmodi autem est quisquis ex circumcissione ob salutem nostram dentibus suis fremit. Imo etiam idipsum usu venit gentilibus qui infideles sunt, ac de profectu suorum, qui ad divinam vitæ rationem translati sunt, infremunt. Cæterum utrique ordines, de iis qui in Christo perfecti sunt furentes, tabescent, ac desiderium eorum peribit.

97 Luc. xii, 42-44.

Ἐξαρτέλειεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν, ἐλεηµῶν καὶ οἰκτιρῶν καὶ δίκαιος. Ὁ μακαριζόμενος τὸ οἰκεῖον φῶς οὐ διαλείπει, ἐξανατέλλων οὐ πᾶσι, τὴν διδασκαλίαν δὲ τοῖς εὐθέσιν αὐτοῦ, καὶ τὸ τῆς γνώσεως φῶς ἔνδον ἐν τῇ τῶν εὐθέων γενεᾷ παρέχων, καὶ τοὺς εὐθεῖς φωτίζων. *Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτιρῶν καὶ κηρῶν.* οὐκ ἀποκλείει τὰ ἑαυτοῦ σπλάγγνα, ἀλλὰ μεταδίδωσι τῶν ὑπαρχόντων τοῖς δεομένοις, διὰ τὸ φυλάττειν ἐντολήν τὴν λέγουσαν· *Τίς ἄρα πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν καιρῷ δώσει τὸ στοιχεῖον τοῖς συνδούλοις ; Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἔλθων ὁ κύριος αὐτοῦ εὕρησει ποιῶντα οὕτως.* *Ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται.* Ὁ τοιοῦτος, φησὶ, καὶ ταῦτα πράττων, οὐτε πεσειται, οὐτε σαλευθήσεται τῆς ἐπὶ τὴν πέτραν στάσεως. Οὐτε γὰρ ἀπειλαῖς ἀρχόντων πτήξει, οὐτε τῶν θορυβεῖν καὶ ταραττεῖν αὐτὸν πειρωμένων ἐν καιροῖς περιστατικοῖς.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος, ἀπὸ ἀκοῆς ποτηρῶς οὐ φοβηθήσεται. Οὐδ' ἐκ λόγων ψευδῶν, ἐπαγγελιομένων μὲν ἀλήθειαν, ἐπηρμένων δὲ κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, πείσεται τι δεῖν, ἀπὸ δὲ θεμελιωμένους ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ μηδενὸς αὐτὸν χωρίζοντος ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *Ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κυρίῳ, ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ· οὐ μὴ φοβηθῆ, ἕως οὗ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ.* διὰ ταῦτα, φησὶν, οὐ σαλευθήσεται, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ ἀκοῆς ποτηρῶς φοβηθήσεται, ἐπειδὴ ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κυρίῳ. Ἄνθ' οὗ ὁ Σὺμμαχος ἐποήσεν· *Ἐδραία ἡ καρδία αὐτοῦ ἀμέριμος ἐν Κυρίῳ.* διὰ τοῦτο τῶν τοιούτων θορύβων καταφρονεῖ· καὶ οὐ μόνον οὐ δέδωκε τοὺς δυσμενεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείνων ἤτταν διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα παραμένει.

Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τὸ κέρα αὐτοῦ ὑψώθησεται ἐν δόξῃ. Ἀμαρτωλὸς δὴσεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακθήσεται, ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται. Ἐπειδὴ περὶ τῶν διὰ πίστεως τελειουμένων ὁ πᾶς λόγος, καὶ περὶ τοῦ ἐξ ἔθνων λαοῦ τοῦ κατὰ τὴν θεῖαν διδασκαλίαν θεοσεβοῦντος, εἴρηται, ἀκολουθῶν μνημονεύει καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς διαπριομένων ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῶν ἐξ ἔθνων. διὰ λέλεκται· *Ἀμαρτωλὸς δὴσεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακθήσεται,* ὡς τοῦ παρανόμου μὲν εὐληφῶτος νόμον, παραβεβηκότος δὲ αὐτόν. Τοιοῦτος δὲ πᾶς ὁ ἐκ περιτομῆς, ὃς ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦχει. Ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἔθνων ἄπιστοι ταῦτον πάσχουσιν ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῶν ἐξ αὐτῶν μεταβεβηκότων ἐπὶ τὴν κατὰ Θεὸν παιδείαν. Πλὴν ἀμφοτέρω τὰ τάγματα διαπριομένα κατὰ τὸν ἐν Χριστῷ τελειουμένων ἐκτακθήσεται, τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀπολλυμένης.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ ΑΓΓΑΙΟΥ ΚΑΙ ΖΑΧΑΡΙΟΥ. ΠΙΒ'. Α ALLELUIA AGGÆI ET ZACHARIÆ. CXII.

Αιρεῖτε, παῖδες, τὸν Κύριον, αιρεῖτε τὸ δρομα Κυρίου. Εἶη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Πάντα τὸν διὰ τὸ φοβεῖσθαι Κύριον μακάριον γεγενημένον ἄνδρα ὑποτυπωσάμενος ὁ λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, τὸν τε βίον τῶν τοιούτων καὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν, καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις παρὰ Θεῷ τέλος ὑπογράφας ἐν τῷ προκειμένῳ, τίνες ποτὲ εἰσιν οὗτοι, καὶ τίνων τυγχάνουσι παραπλήσιοι διδάσκει, παῖδας αὐτοὺς καλῶν διὰ τὸ νεαρὸν καὶ ἀριτεγενὲς τῆς κατὰ ψυχὴν ἡλικίας, καὶ τούτους ἐπὶ τὸν αἶνον καλεῖ τοῦ Θεοῦ. Ἄντι τοῦ, *παῖδες*, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος *δούλους ὠνόμασαν φήσαντες*. Ὑμνεῖτε, δούλοι, Κύριον, ὕμνεῖτε τὸ δρομα Κυρίου. Δούλων γὰρ οὐδὲν διεννηνοχασιν οἱ παῖδες, φόβῳ δουλείας παιδαγωγούμενοι. Εἶη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ὡς ἀγνοοῦσι τοῖς παισὶν ὅπως χρὴ τὸν Κύριον ὕμνεῖν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα δίκην παιδαγωγοῦ καὶ διδασκάλου τὰς φωνὰς αὐτὰς παραδίδωσιν. Εὐχὴ δὲ αὕτη ἐστὶν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν τῶν παιδῶν ἀναπεμπομένη, ὡς ἂν διαμείνῃ ἡμῖν τὸ τοῦ Κυρίου δρομα εἰς τὸ διηκεκὸς, μὴ φεύγον ἡμᾶς, ἀλλ' ἀναπαυόμενον τῷ ἡμετέρῳ βίῳ.

Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αιρετὸν τὸ δρομα Κυρίου. Ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἢ δόξα αὐτοῦ. Καὶ τότε τέλος ἐτύχεν ὁ λόγος ἀλλ' ἢ μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Πρὸ γοῦν ταύτης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μόνῃ ἐλέγετο γνωστὸς εἶναι Θεός, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ δρομα αὐτοῦ, τῶν ἔξω τῆς Ἰουδαίας ἐθνῶν δαίμοσι καταδεδουλευμένων καὶ πνεύμασιν ἀκαθάρτοις, καὶ τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἀντεχομένοις τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου μηδὲ εἰς ἔννοιαν ἤχοντος. Ὅτε γε μὴν ἐπιφανεῖς αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ πάντα διεπέμφατο τὰ ἔθνη, τῆνικαῦτα πληροῦται ὁ δὲ τῶν προκειμένων φωνῶν τοῖς πᾶσι παραδοθεὶς ὕμνος.

Τίς ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ; Διδάσκεται δὲ διὰ τῶν ὀντων ὁ νέος λαός, ὡς εἰ καὶ ἀνεληφθῆ ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὖν καὶ οὕτω πλήρης ἐστὶ πᾶσα ἡ γῆ καὶ ἀπολαύει τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ. Ἄρα οὐ δοκεῖ μέγας εἶναι τὸ εἰρημένον; Ἄλλ' ὅταν ἐννοήσῃς περὶ τίνος εἰρηται, σφόδρα ἐστὶ καταδεές. Πῶς γὰρ ἐν οὐρανοῖς κατοικεῖ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν, ὁ πανταχοῦ παρῶν, ὁ λέγων· *Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ, καὶ οὐ Θεὸς κέρρωθεν, ὁ μετρήσας τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ καὶ τὴν γῆν δρακί, ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς;* Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, διὰ τοῦτο τῶς οὕτω κέρρηται τῷ λόγῳ, συγκαταβαίνων τῇ παχύτητι αὐτῶν· εἶτα κατὰ μικρὸν ἀνάγων αὐτῶν τὴν διάνοιαν καὶ πτερῶν τὴν γνώμην καὶ ἀναβιβάζων, ἡρέμα ἐπάγει ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, τούτεστι καὶ ἄνω καὶ κάτω. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὴν

Vers. 1, 2. Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini. Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc et usque in sæculum. Cum in præcedenti psalmo viros omnes, qui quod timeant Dominum beati effecti sunt, repræsentaverit, ac eorum vitam et institutum secundum Deum, finem quoque quo donandi apud Deum sunt, descriperit; in præsentem quinam illi et quibusnam similes sint declarat, pueros appellans, quia quoad animæ ætatem juvenes et recens nati sunt: hos quoque ad laudem Dei provocat. Pro illo, *pueri*, Aquila et Symmachus, *servi*, interpretati sunt dicentes: *Hymnis celebrate, servi, Dominum, hymnis celebrate nomen Domini.* Pueri namque nihil a servis differunt, utpote timore servitutis instituti. *Sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum.* Quasi pueris ignorantibus, quomodo Dominum laudare oporteat, propheticus Spiritus instar pædagogi ac præceptoris voces tradit. Hæc porro oratio est pro nobis pueris emissa, ut nomen Domini perpetuo nobiscum maneat, nos minime fugiens, sed in vita nostra conquiescens.

Vers. 3, 4. A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini. Excelsus super omnes gentes Dominus, super cælos gloria ejus. Et quandonam hic sermo finem accepit, nisi post adventum Servatoris nostri Jesu Christi? Nam ante illum in sola Judæa Deus notus esse dicebatur, et in solo Israele magnum nomen ejus erat, dum gentes quæ extra Judæam erant, dæmonibus et impuris spiritibus subditæ, ac idololatriæ addictæ essent: cum nomen Domini ne quidem in mentem veniret illis. Quando autem ipse Dominus noster Jesus Christus adveniens, discipulos suos in omnes gentes emisit, tunc impletus est hymnus per has voces universis traditus.

Vers. 5, 6. Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat, et humilia respicit in cælo et in terra? His docetur novus populus, etiam Dominus noster assumptus est, et ad dexteram Patris sedet, attamen totam terram plenam esse et gaudere ejus inspectione. Annon illud magnum esse videatur? At si consideres de quo dictum sit, hoc longe inferius illo erit. Quomodo enim in cælis habitat, qui cælum et terram implet, qui ubique præsens dicit: Deus appropinquans ego sum, et non Deus procul: qui mensus sum cælum palmo, et terram pugillo, qui contineo gyrum terræ? Sed quoniam tunc illi sermo cum Judæis erat; ideo fortasse hoc loquendi modo est usus, eorum sese crassitudinem attemperans: ac deinde paulatim eorum mentem erigens et attollens, in cælum et in terram adducit, id est sursum et deorsum. Id vero ait ob Judæorum imbecillitatem, qui idolis dediti erant, et deos adora-

⁸⁸ Jer. x, 11; Isa. xl, 12.

bant in locis ac templis inclusos. Cum ait igitur, *in cælo et in terra*, ansam præbet cogitandi eum ubique atque hic et illic esse, et omnia pervadere. Non enim ut quispiam in cælo conclusus, procul terrena conspicit; sed ubique præsens, incomprehensus, incircumscriptus, omnibusque astans. Vident quo pacto paulatim auditorum mentem sublevet? Non enim ideo interrogat, ut quis de gloria Dei digna loquatur, sed pro captu hominum. Et alibi quoque cælum dicitur esse thronus Dei, quia cælestes virtutes istic Dei gloriam firmiter obtinent; terra vero scabellum, quia homines in terra extrema divinorum vix capere valent. Hic vero David postquam auditorem de terra erexit, ad aliud Dei virtutis argumentum progreditur dicens:

χωρηῆσαι δύνασθαι. Ἐνταῦθα δὲ ἀναστήσας ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ δαίγμα λέγων·

VERS. 7-9. *Suscitans de terra inopem et de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui; qui habitare facit sterilem in domo, matrem de filiis lætantem.* Virtutem Dei pro voluntate sua quælibet commutantem celebrat. Non solum enim, inquit, pauperem divitiis et gloria afficit, sed etiam cum principibus populi collocat, et ad imperium evehit. Magnæ quippe et inenarrabilis virtutis est parva erigere. Potest item hic versus de populo ex gentibus dici: de quo ait propheta: *Et propterea benedicet tibi populus pauper, et civitates hominum injuria affectorum benedicent tibi. Fuisti enim omni civitati humili adiutor, et iis qui animo deficiebant propter indigentiam, tegumentum: ab hominibus malignis erues eos: tegumentum sitientium, et spiritus hominum injuria affectorum*⁹⁹. Hunc enim pauperem et populum egenum a vilibus rebus, a dedecore turbulentorum animi motuum, et a stercore gentilitiarum abominationum erigens, sedere faciet cum principibus Israelis, qui populus ejus est. Sunt autem apostoli principes vel patriarchæ Hebraicæ gentis: quibuscumque habitabunt quotquot ex gentibus crediderunt. Idipsumque dicit Dominus: *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum*¹. Est itaque sermo ille universalis. Quod si quis illum anagogico more excipere velit, is deprehendet hoc ipsum in adventu Christi factum esse. Quid enim natura nostra egentius? Attamen illam excitavit primitiasque nostras extulit, atque in altissimum cælum sedere fecit. Stercus autem hoc loco dicit vilitatem illam, et repentinam, quæ inde facta est, mutationem, omnia ipsi facilia et pervia esse declarans. Hæc et beata Anna, hymnum in gratiarum actionem Deo offerens, dicit: *Dominus pauperem facit, et ditat; humiliat, et erigit; suscitavit de terra inopem, et de stercore erigit pauperem, ut sedere faciat cum optimatibus populi, et thronum gloriæ in hereditatem ipsis tribuens*². Hæc porro videmus

ἀσθένειαν τὴν Ἰουδαϊκὴν, τὴν πρὸς τὰ εἰδωλα ἐπιπομένην, καὶ θεοὺς προσκυνοῦσαν τοὺς ἐν τόποις καὶ ναοῖς συγκεκλεισμένους. Εἰπὼν γοῦν, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, δίδωσι νοεῖν, ὅτι πανταχοῦ ἐστὶ, καὶ ἐν ταῦθα, καὶ διὰ πάντων ἔχει. Οὐ γὰρ ὡς ἕν τις ἐν οὐρανῷ συγκεκλεισμένος πόρρωθεν βλέπει τὰ ἐν τῇ γῆ, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῶν καὶ ἀχώρητος ὢν καὶ ἀπερίγραπτος καὶ πᾶσι περιεστᾶμενος. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν πτεροῖ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκούοντων; Οὐ γὰρ ζητεῖ ὅπως ἂν τις τῆς δόξης εἴποι τοῦ Θεοῦ τῆς ἐπάξιον, ἀλλ' ὅπως ἐκείνοις χωρητόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ θρόνος Θεοῦ λέγεται ὁ οὐρανὸς ἐκ τοῦ τὰς οὐρανίας δυνάμεις παύλας ἐν αὐταῖς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐνιδρυμένην ἔχειν· καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον, διὰ τὸ ἐπὶ γῆς τοὺς ἀνθρώπους τὰ τελευτάτα τῶν περι Θεοῦ μόλις γῆς τὸν ἀκροατὴν ὁ Δαυὶδ, ἐφ' ἕτερον ἐρχεται τῆς

B Ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα, τοῦ καθίσει αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων, μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ· ὁ κατοικίῳ στείραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραينوμένην. Ὑμνεῖ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, βραδίως μεταβάλλουσαν ἃ βούλεται. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, πλουτίζει τὸν πένητα καὶ δοξάζει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄρχουσι τοῦ λαοῦ συγκαθίστησι, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει. Μεγάλως γὰρ δυνάμει καὶ ἀφάτου ἢ τὰ μικρὰ ἐπαίρειν. Δύναται δὲ ὁ στείραν καὶ περι τὸν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν λαοῦ λέγεισθαι, περι οὗ φησιν ὁ προφητῆς· Καὶ διὰ τοῦτο εὐλογήσει σε ὁ λαὸς ὁ πτωχὸς, καὶ πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων εὐλογήσουσί σε. Ἐγένου γὰρ ἀσπὴ πόλεις ταπεινῆ βοήθος, καὶ τοῖς ἀθυμήσασιν δι' ἔρδειαν σκέπη· ἀπὸ ἀνθρώπων ποτηρῶν φύση αὐτοῖς σκέπη διψῶντων, καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων. Τοῦτον γὰρ τὸν πτωχὸν καὶ πένητα λαόν, ἀπὸ τῶν χαμαιζήλων πραγμάτων ἐγείρας, καὶ τῆς ἀτιμίας τῶν παθῶν καὶ τῆς κοπρίας τῶν Ἑλληνικῶν μισαγμάτων, καθίσει μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ, ὄντας λαὸν αὐτοῦ. Εἰς δὲ οἱ ἀπόστολοι ἄρχοντες τοῦ Ἑβραίων λαοῦ, ἢ καὶ οἱ πατριάρχαι, μετ' ὧν κατασηκώσονται οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεῦσαντες. Καὶ τοῦτο φησὶ ὁ Κύριος· Πολλοὶ ἔξουσιν ἀπὸ ἀνυψῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακληθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἔστι μὲν οὖν ὁ λόγος καθολικός. Εἰ δέ τις καὶ κατὰ ἀναγωγὴν αὐτὸν βουλευθεῖ, εὐφεται τοῦτο πάλιν ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γερόμενον. Τί γὰρ τῆς ἡμετέρας φύσεως πτωχότερον; Ἄλλ' ὅμως αὐτῆς ἡγείρει καὶ ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, καὶ εἰς οὐρανὸν ἐκάθισε τὸν ὑψηλότερον. Κοπρίαν δὲ ἐνταῦθα τὸ εὐτελὲς λέγει, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀθρόον γινομένην μεταβολὴν, δεικνύς ὅτι πάντα αὐτῷ βῆδια καὶ εὐκολα. Ταῦτα δὲ καὶ ἡ μακαρία Ἄννα εἶρηκε, τὸν χριστήριον ὕμνον προσφέρουσα τῷ Θεῷ· Κύριος πτωχίσει καὶ πλουτίσει, ταπεινοῖ καὶ ἀνυψοῖ, ἀνιστᾷ ἀπὸ γῆς πένητα, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἐγείρει πτωχόν, καθίσει μετὰ δυναστῶν λαοῦ, καὶ θρόνον δόξης κατακληρονομήσονται αὐτοῖς. Ὁρῶμεν

⁹⁹ Isa. xxxv, 3, 4. ¹ Matth. viii, 11. ² I Reg. ii, 7, 8.

δὲ ἀτὰ διηγεκῶς ὑπὸ τῶν τῶν ὄλων Θεοῦ γινόμενα. Ὡς τὸν μακάριον Δαυὶδ, ποιμένα ὄντα, βασιλέα πεποίηκε· οὕτω τὸν Ἰωσήφ, εἰς δουλείαν μεταπεσόντα, ἐπὶ τὸν βασιλικὸν ἐκάθισε θρόνον· οὕτω τὸν Μωυσία, προβατῖα γενόμενον, δημαγωγὸν ἀπέφηνε τοῦ λαοῦ, καὶ θεὸν ἐχειροτόνησε τοῦ Φαραῶ· οὕτω τὰ ἔθνη, τῇ δουλείᾳ τῆς ἀσεβείας δουλεύοντα καὶ τῇ κόπρῃ τῆς ἀμαρτίας καὶ βδελυγμίας ἐπικαθήμενα, τῶν τοῦ Ἰσραὴλ δεδωρημένων ἠξίωσεν ἀγαθῶν· οὕτω τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν εἰς αὐτὸν καταπεσοῦσαν τὸν τοῦ ἄδου τυθμένα, ἀνέλαβε καὶ ἀνήγαγε, καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

ΑΑΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΓ'.

Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ Β ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Ὕμνος καὶ οὗτός ἐστι τὰς Ἰουδαίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρασχεθείσας εὐεργεσίας διεξιῶν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν διηγούμενος, καὶ τῶν εἰδώλων κωμῶδῶν τὴν ἀσθένειαν. Ἀρμόττει δὲ καὶ οὗτος ὁ ὕμνος τοῖς ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκόσι, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης ἀπηλλαγμένοις· μανθάνουσι γὰρ ὅσον τὸ μέσον τῶν οὐκ ὄντων πρὸς τὸν ὄντα, καὶ ὡς εἶς ἐστι Θεὸς Παλαιῶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἀπὸ λαοῦ ἑτερογλώσσου· ἡ δὲ Σύμμαχος, Ἐκ λαοῦ ἀλλοφώνου, ἐκδέδωκεν. Ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ, ὅτε διὰ Μωϋσέως τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν ἐποίησαντο οἱ ἀπὸ τοῦ προτέρου λαοῦ, βραχὺ τι μῆριον τῆς γῆς καὶ σφόδρα εὐτελὴς γωνία τῆς ἀπάσης οἰκουμένης, Ἰουδαία, ἐξελεχτο τῷ Θεῷ, καὶ ἔθνος ἐν τῷ Ἰουδαίῳ· ἐπεὶ δὲ, τῆς σωτηρίου ἐπιφανείας τῆς χάριτος ἀπλωθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ ὑψηλὸς οὐκ ἐπ' ἔθνος τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη γέγονεν ὁ Κύριος.

Ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἐφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὰ ὄρη ἐκκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡσεὶ ἀρρία προβάτων. Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σοὶ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; τὰ ὄρη, ὅτι ἐκκίρτησατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ, ὡσεὶ ἀρρία προβάτων; Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, τοῦ στρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων. Δοκεῖ μοι πάλιν ἐντεῦθεν ὁ λόγος τῆν προφητείαν ποιέσθαι τῆς τῶν ἔθνῶν ἀπάντων κλήσεως. Πάλαι μὲν γὰρ, φησί, κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, Ἰουδαία μόνη γέγονεν ἀγίασμα τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνος Ἰσραὴλ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Καὶ πάλαι μὲν μερικὴ τις γέγονεν ἀσθησις θαλάσσης, καὶ ποταμοῦ καὶ ὄρων καὶ βουνῶν· νῦν δὲ τὸ πᾶν στοιχεῖον τῆς γῆς κινεῖσθω καὶ σαλευέσθω· μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὠδηγησάτω, ὅπως πληρωθῇ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Ἠσαίου προφήτου· Τίς

passim ab universorum Deo effici. Sic beatum Davidem, qui pastor erat, regem constituit, sic Josephum in servitutem delapsum, in regio throno sedere fecit; sic Moysen, qui pastor fuerat, oratorem populi denuntiavit, et deum Pharaonis constituit; sic gentes quæ impietatis servituti subactæ erant, et stercorei peccati et abominationis insidebant, bonis Israeli collatis dignatus est; sic humanam naturam quæ in ipsum inferni profundum deciderat, recepit, reduxit, et supra omnem principatum, potestatem et dominationem sedere fecit, ac supra omne nomen, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro prolatum.

ALLELUIA. CXIII.

VERS. 1, 2. In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Hic quoque hymnus est, qui beneficia commemorat Judæis a Deo collata, atque Dei virtutem enarrat, idolorumque imbecillitatem deridet. Convenit item hic hymnus gentilibus qui crediderunt, et ab idolorum errore liberati sunt: discunt enim quantum intersit inter eos qui non sunt et eum qui est, et quod unus idemque sit Veteris et Novi Testamenti Deus. Pro illo autem, De populo barbaro; Aquila, De populo alterius lingue; Symmachus, De populo alterius vocis, edidit. Facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Olim namque cum prior ille populus, Moysæ duce, transitum faceret ex Ægypto, modica quædam terræ portio, et exiguus totius orbis angulus, Judæa scilicet, a Deo electa fuerat, atque una Judæorum natio. Cum autem per salutarem adventum gratia in toto orbe effusa esset, a solis ortu usque ad occasum laudabile fuit nomen Domini: ac excelsus non super unam Israelis gentem, sed excelsus super omnes gentes fuit Dominus.

VERS. 3-8. Mare vidit, et fugit, Jordanis conversus est retrorsum. Montes exsultaverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium. Quid est tibi, mare, quod fugisti, et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum? Montes, exsultastis sicut arietes, et colles, sicut agni ovium? A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob, qui convertit petram in stagna aquarum, et præruptum in fontes aquarum. Videtur mihi rursus hic sermo prophetiam edere de gentium omnium vocatione. Olim namque, ait, cum populus ex Ægypto egrederetur, sola Judæa facta est sanctificatio Dei, et solus Israel sub potestate ejus erat. Et olim quidem particularis sensus maris erat, et fluminis et montium et collium: nunc vero universum terræ elementum moveatur et concutiat; imo potius secundum Aquilam, parturial, ut impleatur quod dictum est per Isaiam prophetam: Quis audivit talia, et quis vidit sic? Si parturivit terra in die una, et nata est gens tota simul? Nam cum vocatio

¹ Isa. LXVI, 8.

gentium et Dei gratia in universum hominum orbem effundenda esset, necesse prorsus erat simulacra gentium a sæculo stabilita, commotionem et concussionem pati, et dæmones in ipsis habitantes fugere, ut populus ex gentibus per totum orbem Deo nasceretur.

τοὺς ἐν αὐτοῖς δαίμονας φυγεῖν, ἵνα τῷ Θεῷ γεννηθῇ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός.

VERS. 1-4 (1). *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam : super misericordia tua et veritate tua, nequando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? Deus autem noster in cælo et in terra, omnia quæcumque voluit fecit. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Hic mihi videtur Spiritus sanctus populi ex circumcissione abjectionem subindicare, atque orationes ipsis tradere ad confitendum, hæcque verba ex ipsorum persona proferre ; quis declarat ipsos virtutem sibi prospicientem non ulterius habere : hisque instituantur ad obsecrandum et dicendum : Nos quidem indigni sumus gratia, qua donantur omnes gentes : at ne nobis hæc facias, Domine ; sed propter nomen tuum quod ab initio invocatum est super nos, neque ex justitiis nostris, sed ex misericordia et veritate tua id concedas. Nam si non misereris, gentes dicent : Ubi est Deus eorum ? Ne vero unquam hoc dictum proferant, concede ac tribue nobis misericordiam tuam. Etiam si enim nos inspectio tua non amplius gubernet, sed persuasum habemus te esse in cælo, et ea facere quæ velis.*

VERS. 5-18. *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam : super misericordia tua et veritate tua, nequando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? Deus autem noster in cælo et in terra, omnia quæcumque voluit fecit. Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum ; os habent, et non loquentur ; oculos habent, et non vident ; aures habent, et non audient ; nares habent, et non odorabunt ; manus habent, et non palpabunt ; pedes habent, et non ambulabunt ; non vociferabuntur in gutture suo. Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. Domus Israel speravit in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Domus Aaron speravit in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Qui timent Dominum speraverunt in Domino, adjutor eorum et protector eorum est. Dominus memor nostri benedixit nobis. Benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron : benedixit iis qui timent Dominum, pusillis cum majoribus. Adiciat Dominus super vos, super vos et super filios vestros. Benedixit vos a Domino, qui fecit cælum et terram. Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Sed nos qui vivimus benedicemus Domino, ex hoc nunc et usque in sæculum. Hi versiculi in quibusdam exemplaribus a psalmo cxiiii distincti ac separati sunt ; ita ut hæc cxiv psalmum constituent. At,*

(1) Psal. cxiv, juxta Hebræos. Vid. infra apud Euseb. EDIT.

ἤκουσε τοιαῦτα, καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως ; Εἰ ὤδινε γῆ ἐν μῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐτέθη ἔθνος εισάπαξ ; Τῆς γὰρ κλήσεως τῶν ἔθνῶν καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος μελλούσης χεῖσθαι καθ' ὅλης τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης, ἀνάγκη πᾶσα ἦν τὰ ἐξ αἰῶνος ἰδρυμένα σεβάσματα τῶν ἔθνῶν σάλον καὶ κλύονον παθεῖν, καὶ

Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴ ποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε. Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα τῶν χειρῶν ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰνίττεσθαι τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὴν ἀποβολήν, εὐχὴν τε αὐτοῖς παραδίδομαι εἰς ἐξομολόγησιν, ἐκ προσώπου τε αὐτῶν τὰ παρόντα φάσκειν, δι' ὧν παραίστανται μηκέτι ἔχοντες τὴν ἐπισκοποῦσαν αὐτοῖς θεῖαν δύναμιν· δι' ὧν διδάσκονται δέεσθαι καὶ παρακαλεῖν διὰ τοῦ λέγειν· Ἡμεῖς μὲν ἀνάξιοι τῆς χάριτος, ἧς κατηξίλωνται πάντα τὰ ἔθνη· ἀλλὰ μὴ ἡμῖν ποιήσης Δέσποτα· ἀλλὰ διὰ τὸ ἄνομά σου τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μὴ ταῖς ἡμῶν δικαιοσύναις, ἀλλὰ τῷ σὺ ἐλέει χάρισαι καὶ τῇ σῆ ἀληθείᾳ. Εἰ γὰρ μὴ ἐλεήσεις, ἐροῦσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ἀλλ' ἵνα μὴ ποτε τοῦτον εἰπωσι τὸν λόγον, χάρισαι ἡμῖν καὶ δώρησαι ἑλεός σου. Κἂν γὰρ μὴ ἡμᾶς μηκέτι ἡ σὴ ἐπισκοπὴ διακυβερεῖ, ἀλλὰ πεπαισμηθῶσιν εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ταῦτα ποιῶν ἄπερ ἔβουλήθης.

Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴ ποτε εἰπωσι τὰ ἔθνη· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται· ὠτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἀκούσουσι, ῥίνας ἔχουσι καὶ οὐ σνῆλασθήσουσι, πόδας ἔχουσι καὶ οὐ περιπατήσουσιν, σὺ φωνήσουσιν ἐν τῷ λαρυγγί αὐτῶν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλπισαν ἐπὶ Κύριον, βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν ἡμᾶς. Εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἀαρῶν· εὐλόγησε τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Προσθέτω Κύριος ἐφ' ἡμᾶς, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν. Εὐλογημένοι ἡμεῖς τῷ Κυρίῳ, τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Οὐχ οἱ καταβαί-

νοτες εις ἄδον. Ἄλλ' ἡμῖς οἱ ζῶντες εὐλογήσομεν τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Διέσταλται καὶ ἰδίως ἀφώρισται τοῦ ριγ' ψαλμοῦ ἐν τισι τῶν ἀντιγράφων τὰ προκείμενα, ὥστε εἶναι ριδ' ψαλμὸν τὸν μετὰ χειρας. Ἐπειδὴ δὲ, ἐγκύφας αὐτῇ τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, τοὺς αὐτῶν χαρακτήρας συνημμένους εὑρον καὶ τὰς λέξεις, ἐπέστησα καλῶς ἀκολουθῆσαι τῇ Ἑβραίων βίβλῳ, συνάψαι τε τοῖς προτέροις τὰ προκείμενα, ὥστε εἶναι μέρος αὐτὰ τοῦ ριγ' ὕμνου. Δοκεῖ οὖν τὰ προκείμενα ἀνηρτησθαι τῶν προτέρων· παιδεύονται γὰρ οἱ παῖδες οἷς ἐλέγετο· *Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον*, τουτέστιν ὁ νέος λαός, ποῖον Κύριον προσήκει αἰνεῖν· δῆλον δὲ αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐν τῇ ἐξόδῳ Ἰσραὴλ τῇ ἐξ Αἰγύπτου τὰ τοσαῦτα θαυμάσια διαπραξάμενον. Ἐκείνοις οὖν ἀκολουθῶς οἱ αὐτοὶ διδάσκονται τοὺς πάλαι νενομισμένους αὐτῶν θεοὺς ὅποιοι τινες ἦσαν μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἄψυχοι καὶ πάσης αἰσθήσεως ἔστερημένοι, ὅτι ἐκπρα, καὶ κωφὰ καὶ τυφλὰ εἶδωλα, οὐδὲν ὅμοιον ἔχοντα, οὐ φημι τῷ μεγάλῳ καὶ παραδοξοποῦ ποιητῇ τῶν ὄλων, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἐμφύχων, οἷς κεν. Κάκεινα μὲν, λέγω δὴ τὰ ἐμφυχα ζῶα, Θεοῦ ἔσοι ἀνθρωπίνων ἔργων ἀναπλάσματα τυγχάνουσιν.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΑ'.

Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου, ὅτι ἔκλινε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Ὁ πάλαι φοβούμενος τὸν Κύριον, ἤδη προκόψας ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ μεταβάς ἐπὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, εἶποι ἂν, Ἠγάπησα· τίνα δὲ, ἢ δηλαδὴ Κύριον τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ δυνάμει καὶ ψυχῆς, ὥστε ἔνεκεν αὐτοῦ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ ἀληθείας, πάντα τε ὑπομείναι πειρασμὸν, καὶ πάντα κίνδυνον ὑποστῆναι προθύμως διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην; Ὅτι ἔκλινε τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου, κίνδυνοι ἄδον εὐροσάν με· ὀλιψὴν καὶ ὀδύνην εἶרון, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην. Ὁ Κύριε, ῥύσαι τὴν ψυχὴν μου· ἐλεήμων καὶ δίκαιος ὁ Κύριος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἔλεει. Φυλάσσων τὰ ρήκια ὁ Κύριος, ἔταπειώθη, καὶ ἔσωσέ με. Ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐηργέτησέ σε· ὅτι ἐξέλειτο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶ, διὰ τὸν Θεὸν ὑπομείνας ἡγάπησα. Οὐ γὰρ παρὰ προαιρέσειν, οὔτε φεύγων, προθύμως δὲ ἑμαυτὸν τούτοις ἄπασιν ἐπιδιδοὺς, ἔστερξα διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· ὡς δύνασθαι λέγειν· Ἐνεκὲν σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. Πάντα γὰρ ταῦτα ἡγάπησα διὰ τὸν Κύριον, καὶ ἀγαπήσας τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπεκαλεσάμην.

Ἐθαροστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρα ζώντων. Ὁ κόσμος οὗτος αὐτὸς τέ ἐστι θνητός, καὶ χωρὶον ἀποθνησκόντων ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ σύνθετός ἐστι τῶν ὀρωμένων ἢ σύστασις· τὸ δὲ σύνθετον ἄπαν διαλύεσθαι πέφυκεν· ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, μέρος ὄντες τοῦ

A cum inspecto Hebræorum libro, eorum dictiones et characteres conjunctos esse repererim, Hebræorum librum sequendum esse, atque prioribus hæc conjungenda esse æstimavi, ita ut hæc pars sint centesimi decimi tertii hymni. Videntur itaque hæc præcedentibus cohærere. Nam pueri illi, quibus dictum est, *Laudate, pueri, Dominum*, id est, novus populus, edocentur quem Dominum laudare par sit. Palam autem est eum ipsum esse, qui in exitu Israel de Ægypto tanta miracula edidit. Consequenter igitur ad illa edocentur ipsi, ne ignorent quinam fuerint illi ab se olim dii existimati, quod scilicet anima omnique sensu caruerint, fuerintque mortua, muta et cæca idola, nihil simile habentia, non dico magno et mirabilium editori, omnium opifici, sed ne vel postremis eorum quæ anima et sensu prædita sunt : sed inanimata prorsus materia fuerint. Et illa quidem, animalia inquam animata, Dei Verbo consisterunt : at illi gentium dii, ut putabantur, humanorum operum figmenta sunt.

B μέτεστιν αἰσθήσεως· πάντη δὲ ἄψυχος ὕλη καθέστη· Λόγῳ συνέστηκεν· οἱ δὲ τῶν ἐθνῶν νενομισμενοὶ

ALLENLUIA. CXIV.

VERS. 1, 2. *Dilexi quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ, quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo.* Qui olim Dominum timebat, jam a timore profectus, et ad dilectionem Dei transgressus, jure dixerit, *Dilexi* : quem porro, nisi Dominum Deum, ex toto corde, virtute atque anima ; C ita ut propter ipsum, vel ad mortem usque concertet pro veritate, ac quamvis tentationem sustineat, quodvis periculum alacriter præ Dei amore subeat ? — VERS. 3-8. *Quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo. Circumderunt me dolores mortis, pericula inferni invenerunt me. Tribulationem et dolorem inveni, et nomen Domini invocavi. O Domine, libera animam meam, misericors et justus Dominus, et Deus noster miseretur. Custodiens parvulos Dominus, humiliatus sum, et salvabit me. Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu.* Hæc, inquit, omnia propter Deum perpessus dilexi illu.n. Non enim præter voluntatem, neque refugiendo, sed alacriter me his omnibus tradidi, et hæc amplexus sum propter amorem Dei ; ita ut dicere valeamus : *Propter te mortificamur tota die* *. Hæc quippe omnia dilexi propter Dominum ; ac cum diligerem, nomen Domini invocavi.

VERS. 9. *Placebo coram Domino in regione viventium.* Hic mundus vere et ipse mortalis, et morientius locus est. Quia enim rerum visibilibus constitutio composita est, omne vero compositum solvitur ; cum in mundo et pars mundi simus, re-

* Psal. XLIII, 22.

cessario naturæ universi consortes sumus; at illic non est immutatio vel corporis vel animæ. Neque enim est cogitationis aberratio, neque sententiæ variatio, cum nulla calamitas pacatum tranquillumque cogitationum ordinem auferat. Illa item est regio viventium, ubi se maxime Deo placitum propheta prænuntiat; ut qui a nullo extraneo ex numero viventium abscindendus sit. Illa regio est, in qua neque nox, neque somnus, mortis imago, neque cibus, neque potus, infirmitatis nostræ fulcimenta, nec quidpiam eorum quæ extrinsecus molestiam creant; sed regio viventium, nec per peccatum morientium; at vera vita viventium in Christo Jesu.

ALLEGORIA. CXV.

VERS. 10-12. *Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* In Hebraico exemplari hæc cum præcedentibus conjuncta sunt, ita ut horum sententia cum præmissis cohæreat, et pars eorum sit. Nam cum dixisset ibi: *Convertere, anima mea, in requiem tuam*; ac rursus: *Placebo in conspectu Domini in regione viventium*; hic subiungit hæc verba: *Credidi, propter quod locutus sum. Aliam quippe esse regionem viventium præter humanam vitam credidi, esseque item animæ requiem aliam præter terrenam habitationem. Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Memetipsum humiliavi, et admodum affixi: ita enim interpretatus Symmachus est, dicens: Afflictus sum valde. Id vero præstiti, quod scirem, omnem hominem esse mendacem; quare contendens ac sollicitudinem gerens, ne, utpote homo, falso de me hanc sententiam protulerim: Placebo in conspectu Domini in regione viventium. Ideo cum futuræ vitæ et animæ requiei, necnon regioni viventium fidem habeam, et hæc locutus sim quia credebam, ne a promissione labar, nec spe frustratus evadam, memetipsum valde humiliavi.*

Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Nam ratiocinia hominum miserabilia, et fallaces cogitationes nostræ sunt; siquidem corruptibile corpus aggravat animam, et terrenum tabernaculum mentem curis gravem onerat: vixque terrena conjectare possumus, ac quæ præ manibus sunt cum labore deprehendimus. Cœlestia vero quis investigavit? Attamen ego non ut homo locutus sum; alias enim mentitus essem: sed Dei verbis ac pollicitationibus credidi.

VERS. 17. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam coram omni populo ejus: pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. O Domine, ego servus tuus, ego servus tuus et filius ancillæ tuæ. Dirupisti*

Α κόσμου, ἀναγκαιώς τῆς τοῦ παντός φύσεως ἀπολαύμεν· ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις, οὔτε σώματος, οὔτε ψυχῆς. Οὐδὲ γὰρ ἔστι λογισμοῦ παρατροπή, οὔδὲ μεταβάσεις γνώμης, οὔδε μιᾶς περιστάσεως τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀτάραχον τῶν λογισμῶν ἀφαιρουμένης. Χώρα ἔστιν ἐκεῖνη τῶν ἑστι ζώντων, ἐν ἣ μάλιστα εὐαρεστήσειν τῷ Θεῷ ὁ προφθής καταπαγγέλλεται, ὡς ὑπ' οὐδενὸς μέλλον τῶν ἐξωθεν διακόπτεσθαι ζώντων. Ἐκεῖνη χώρα ἐν ἣ οὐκ ἔστι νύξ, οὐκ ἔστι ὕπνος τὸ τοῦ θανάτου μίμημα, οὐκ ἔστι βρώσις, οὐκ ἔστι πόσις τὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπερζείματα, οὐ τῶν ἐξωθέν τι περιστατικῶν· ἀλλὰ χώρα ζώντων, οὐκ ἀποθνησκόντων διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τὴν ἀληθινὴν ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

ALLEGORIA. PIF.

B *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι;* Συνῆται καὶ ταῦτα τοῖς πρὸ αὐτῶν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ ἀντιγράφῳ, ὥστε ἀπρητῆσθαι τὴν ἐν αὐτοῖς διάνοιαν τῶν προλεγεμένων, καὶ μέρος εἶναι αὐτῶν. Ἐπεὶ μὲν γὰρ εἰρήκει· *Ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου*· καὶ πάλιν· *Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων*· ἐνταῦθα δὲ ἐπισυναπτὴ λέγων· *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.* Εἶναι γὰρ χώραν ζώντων ἐτέραν παρὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπίστευσα, καὶ εἶναι τῆς ψυχῆς ἀνάπαυσιν ἐτέραν παρὰ τὴν ἐπὶ γῆς διατριβὴν· *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη σφόδρα.* Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, καὶ σφόδρα ἐκάκωσα· οὕτω γὰρ ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Ἐκωκώθη σφόδρα.* Τοῦτο δὲ ἐποίησα, ἐπειδὴ περ ἠπιστάμην, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· διόπερ ἀγωνίων καὶ φροντίζων, μὴ ἄρα καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος ἀποφηνάμενος περὶ ἑμαυτοῦ καὶ εἰπὼν· *Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων, ψεύσωμαι· τοῦ χάριν πιστεύσας τῇ μελλούσῃ ζωῇ καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀναπαύσει, καὶ τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων, καὶ διὰ τοῦ πιστεύσαι λαλήσας ταῦτα αὐτὰ, ἵνα μήποτε ἐκπέσω τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ψευσθῶ τῆς ἐλπίδος, ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν σφόδρα.*

Γ *Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.* Λογισμοὶ γὰρ ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαί ἡμῶν. Φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βριθὲν τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα· καὶ μολίς εἰκάζομεν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν χερσὶν εὐρίσκομεν μετὰ πόνου. Τὰ δ' ἐν οὐρανοῖς τίς ἐξίχνιασεν; Ὅμως ἐγὼ οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἐλάλησα· ἢ γὰρ ἂν καὶ ἐψεύσάμην· ἀλλ' ἐπίστευσα τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις.

Δ *Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Ποτήριον τοῦ σωτηρίου λήψομαι, καὶ τὸ δοῦμα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον πάντος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Ὁ Κύριε, ἐγὼ ὁ δοῦλος σός, ἐ·*

δοῦλος σός και υἱός τῆς παιδίσκης σου. Διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου. Ὑπὸν παιδίσκης φησὶν ἑασθὲν, τῆς Ἐκκλησίας. Δεσμούς δὲ οἷς σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων κατεσφίγγετο. Ἐλευθερωθεὶς δὲ τῆς ἀμαρτίας, και υἱός τῆς σῆς παιδίσκης γινόμενος τῆς Ἐκκλησίας, τῶν προτέρων ἀνέστην ἀμαρτημάτων διὰ τῆς σῆς χάριτος. *Σοὶ θύσω θυσιαν αἰρέσεως, και ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου, ἐν μέσῳ σου, Ἱερουσαλήμ. Προκοπήν σημαίνει τῷ ταῦτα λέγοντι, φημι δὲ τῷ ἐξ ἔθνῶν λαῷ. Τῷ γάρ, *Σοὶ θύσω θυσιαν αἰρέσεως*, τοῦ σώματος και τοῦ αἵματος, φησὶ, μεταλήψομαι, και ἐν τῇ τούτων μεταλήψει τὸ ὄνομά σου ἐπικαλέσομαι, και τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς σοὶ τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἔνδον ἐν μέσῳ τῆς ἀληθοῦς Ἱερουσαλήμ, και ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ, και τὰς ἐπαγγελίας ἃς ποτε ἐποιήσαμην.*

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΓ'.

Alreites tōn Kyriou, panta tē ethnē, epainēsate autōn, pantes oi laoi. ōi ekraitiōthē tō elleos autōu ep' hēmās, και ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀνακαλεῖται τοίνυν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν ὕμνον τοῦ Θεοῦ πάντα τὰ ἀλλογενῆ και ἀλλόφυλα ἔθνη. ἔτα ἀποδιαστείλας τῶν ἔθνῶν τοὺς λαοὺς ἐπιλέγει. Ἐπαινέσατέωσαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. Νοήσεις δὲ τὴν διαφορὰν ἐπιστήσας τῇ προφητείᾳ τῆ λεγοῦση παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ. Χαῖρε και εὐφραίνου, θύγατερ Σιών. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐρχομαι και κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Και καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον, και ἔσονται αὐτῷ εἰς λαὸν, καὶ γὰρ ἔσονται αὐτοῖς εἰς Θεόν. Τέως μὲν γὰρ ἔθνη τυγχάνοντα, οὐπω λαὸς ἦν αὐτοῦ, μεταβαλόντα δὲ τοῦ προτέρου βίου, και μετασχόντα τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων δι' ἀναγεννήσεως και λουτροῦ παλιγγενεσίας, γίνονται αὐτοῦ λαοί. Ὁ δὲ εἰσέτι και νῦν πληροῦται καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης, μυριάδων λαῶν ὡσπερ κατὰ χοροὺς ἰσταμένων και τὸν παρ' Ἑβραίοις προφτητῶν Θεὸν ὑμνούντων, και τὰ αὐτὰ ἀναγνώσματα, μαθήματά τε και δόγματα διδασκομένων. Ταῦτα γοῦν ὀφθαλμοῖς ὁρώμενα, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ μόνης ἔθνῶν οἰκουμένης.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΖ'.

Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτω δὴ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτω δὴ οἶκος Ἀαρὼν, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτωσαν δὲ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις, τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη χυθείσης, ὧν ἔθνῶν μέρος τι ἦν και ὁ ἐκ περιτομῆς λαός, και μέρος τὸ πρῶτιστον, εἰκότως πρῶτους αὐτοὺς ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν καλεῖ. Ἐπειτα τοὺς ἐξ ἔθνῶν προσελλυθότας τῷ Εὐαγγελίῳ, κατὰ τὸ Ἰουδαῖοι τε πρῶτον και Ἑλληνοί. Εἰ δὲ

A vincula mea. Se filium ancillae dicit, scilicet Ecclesiae. Vincula vero erant, quibus ceu catenis peccatorum suorum constringebatur, Liberatus autem a peccato, ac filius ancillae tuae, Ecclesiae scilicet, effectus, gratia tua a pristinis peccatis liber evasi. — VERS. 18, 19. Tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus, in atriis domus Domini, in medio tui, Jerusalem. Profectum ejus qui talia dicit significat, id est, populi ex gentibus. Per illud enim: Tibi sacrificabo hostiam laudis, corpori et sanguini communicabo, ait, et in horum communionem nomen tuum invocabo, ac vota gratiarum actionis tibi Domino intus in medio, veræ Jerusalem et in conspectu omnis populi reddam, necnon promissiones, quas aliquando feceram.

ALLELUIA. CXVI.

VERS. 1, 2. Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi: quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in æternum. Hic itaque sermo gentes omnes alienigenas et peregrinas ad laudem Dei provocat; deindeque a gentibus populos distinguens ait: Laudate eum omnes populi. Discrimen autem intelliges, si attenderis prophetiae apud Zachariam dicenti: Gaude et exsulta, filia Sion: ecce ego venio et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multae ad Dominum, et erunt ei in populum, et ego ero eis in Deum. Quoadu enim gentes erant, nondum erant populus ejus; a priori autem vita conversæ, ac per lavacrum regenerationis mysteriorum Dei participes effectæ, ejus populi evadunt. Quod ad hanc usque diem per universum orbem impletur, cum infiniti populi, quasi in choro distributi, Deum prophetarum, qui penes Hebræos erant, hymnis celebrent, atque easdem lectiones, disciplinas et dogmata edoceantur. Hæc igitur, quæ ipsis oculis conspiciamus, non aliter, quam per solam Salvatoris virtutem in toto gentium orbe constituta sunt.

τῆς σωτηρίου θυνάμεως καθ' ὅλης συνέστη τῆς τῶν

ALLELUIA. CXVII.

VERS. 1-4. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicat nunc domus Israel quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicat nunc domus Aaron quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Dicant nunc omnes qui timent Dominum quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. In his quoque, effusa in omnes gentes evangelica gratia, quarum gentium pars aliqua, imo pars prima, erat populus ex circumcissione, merito Judæos ad confessionem primos sermo evocat: deindeque eos ex gentibus, qui ad Evangelium accesserant, secundum illud: Judæo primum et Græco. Si quis autem accurate

¹ Zach. 11, 10, 11. ² Rom. 1, 16.

rem examinaverit, etiam pro adventu Christi Judæos in primis gratias agere decet. Nam etiamsi adversa sint perpassi, at non ab eo qui in mundum venit; sed ingrati animi pœnas luerunt. Nam ille quidem ad ipsos peregrinatus, frequenter dicebat: *Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*: quod si hoc beneficio indigni sunt habiti, id suis iniquitatibus et ingrato nimium animo suo imputent.

VERS. 5-15. *De tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine. Dominus mihi adjutor, et non timebo quid faciat mihi homo. Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos. Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. Omnes gentes circumierunt me, et nomine Domini ultus sum eos. Circumdantes circumdederunt me, et nomine Domini ultus sum eos. Circumdederunt me sicut apes favam, et exarserunt sicut ignis in spinis, et nomine Domini ultus sum eos. Impulsus sum ut caderem, et Dominus suscepit me. Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum. Mihi sane profuit quod impiorum finem ipsis oculis perciperem. Novi enim eos exarsisse sicut ignis in spinis, aut extinctos esse sicut ignis in spinis; ita ut non ulterius perturber, si videam impios sese erigentes et in populum Dei insurgentes. Edidici quippe quinam ipsos finis expectet.*

VERS. 16-18. *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me, dextera Domini fecit virtutem. Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini. Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Quod persecutiones non inutiles sint, sed ad utilitatem et probationem vexatorum cedant, docet his verbis: Castigans castigavit me Dominus. Novi enim infirmitatem meam, et a Deo mihi præstitam virtutem non ignoravi. Edidici vero cujusmodi sit dextera illa Domini, quæ inimicos depressit.*

VERS. 19-21. *Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino: hæc porta Domini, justi intrabunt in eam. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Generale igitur omnium virtutum nomen justitiæ ascribitur, quas in specie dividens quispiam jure dixerit: Aperite mihi portas justitiæ, portas item prudentiæ, et reliquarum secundum Deum actionum. Postquam autem portas omnes prætergressus fuerit; demum in intima sanctorum, ut quispiam dixerit, perveniens, non multas, sed unam videbit portam ipsius Domini, per quam omnes justi ingredientur. Dixerit porro quispiam, hanc ultimam esse et postremam portam, ultra quam progredi non liceat.*

* Matth. xv, 24.

τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ ὑπὲρ τῆς παρουσίας αὐτῆς τοῦ Χριστοῦ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους εὐχαριστεῖν δεῖ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ἐναντία ὑπέμειναν, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν παραγενόμενον, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκείαν ἀγνωμοσύνην. Αὐτὸς μὲν γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἀφικεῖτο, καὶ συνεχῶς ἔλεγεν· *Ὁὐκ ἦλθον ἀλλ' εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ*· εἰ δὲ ἀνάγκη τῆς εὐεργεσίας ἐφάνησαν, ταῖς ἐκυτῶν λογίζεσθων παρανομίαις καὶ τῇ τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπερβολῇ.

Ἐκ θλίψεως ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατισμόν. Κύριος ἐμὸς βοηθός, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Κύριος ἐμὸς βοηθός, καὶ γὰρ ἐπέψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ἀγαθὸν πεποιθέναί ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθέναί ἐπ' ἄνθρωπον· ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄρχουσι. Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἡμνῶσάν με αὐτούς. Κυκλώσαντες ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἡμνῶσάν με αὐτούς. Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρὸν, καὶ ἐξεκαύθησαν ὡσεὶ πῦρ ἐν ἀκάνθαις, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἡμνῶσάν με αὐτούς. Ὡσεὶς ἀνετράπη τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου. Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Φωνὴ ἀγαλλιῶσεως καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων. Ὡφελήθη δὲ καὶ ὀφθαλμοῖς παραλαβῶν τὰ τέλη τῶν ἀσεβῶν. Ἔγνων γὰρ, ὅτι ἐξεκαύθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις, ἢ ἐπεσβέσθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκανθῶν (sic) ὡς μὴκέτι με ταράττεσθαι, εἴ ποτε ὄρων ἀσεβεῖς ἐπαιρομένους, καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ ἐπανισταμένους. Παιδεύομαι γὰρ ὅποῖον αὐτοὺς τέλος περιμένει.

Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, δεξιὰ Κυρίου ὑψώσε με, δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. Οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι, καὶ διηγῆσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ὅτι μὴ εἰς ἀχρηστον οἱ διωγμοί, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ δοκιμῇ τῶν πεπειρασμένων γεγόνασιν, διδάσκει λέγων· Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος. Ἔγνων γὰρ τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ μοι παρασχεθεῖσαν δύναμιν οὐκ ἠγνόησα. Ἐπαιδεύθη δὲ ὅποια τις ἦν ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ἢ τοὺς πολεμίους ταπεινώσασα.

Ἀνοιχάτε μοι πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. Τὸ μὲν ὅν γενικὸν ὄνομα πασῶν τῶν ἀρετῶν τῇ δικαιοσύνῃ προγράφεται· κατ' εἶδος δὲ λοιπῶν διαίρων τις, εἴποι ἀναλόγως· Ἀνοιχάτε μοι πύλας δικαιοσύνης, καὶ πύλας φρονήσεως, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν κατὰ Θεὸν πράξεων. Ἐπειδὴν διὰ πασῶν παρέλθη τῶν πυλῶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ τέλος τῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐνδοτάτω ἁγίων ἐλθῶν, οὐκέτι πολλὰς, ἀλλὰ μίαν ὄφεται πύλην τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, δι' ἧς πάντες εἰσελεύσονται οἱ δίκαιοι. Εἴποι δ' ἂν τις ταύτην τὴν ὑστάτην καὶ

τελευταίαν, ἥς ἐπέκεινα οὐκέτι οἶόν τε εἶναι προσ-
ελθεῖν. Ὑστάτη δὲ πύλη τοῦ Κυρίου ἡ θεωρία ἂν
εἴη αὐτοῦ, κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,*
ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

Aliter de reprobandis et edificatis. οἱ οικοδομοῦντες·
αὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Παρὰ Κυρίου
ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστή ἐν ὀφθαλμοῖς
ἡμῶν. Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος,
ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. Ὁ
Κύριε, σῶσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδώσον δὴ. Εὐλο-
γημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνοματι Κυρίου. Ἐπειδὴ
εἶδε τῆς οἰκουμένης τὴν εὐεργεσίαν καὶ τὴν τῶν
πραγμάτων μεταβολὴν, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον μετὰ-
στασις, συγχαίρων τοῖς ἀπολαύουσι φησιν· Ὁ Κύριε,
σῶσον δὴ· ὦ Κύριε, εὐδώσον δὴ. Τουτέστι, διὰ-
σωσον τοὺς ἀπολαύοντας, ὥστε ἐμπλησθῆναι, καὶ
καρποῦς ἀξίους διαδειξασθαι τῆς χάριτος· βράδιαν
αὐτοῖς ποιήσον τὴν ὁδόν, ὥστε, μετὰ τὸ τυχεῖν, μὴ
ἐκπεσεῖν τῶν τοιούτων καλῶν.

Eulogiamur um̄s ex orbe Kyriou, Theos Kyrios καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. Ὁμολογοῦντες, ὅτι
ταῦτα αὐτοῖς οὐδεὶς ἄλλος ἢ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπέφανέ
τε καὶ ἔδειξε· διὸ φασιν, *Εὐλογήκαμεν ὑμᾶς*· ὅτι
ἐπέφανε τὴν ὑμετέραν δειξας σωτηρίαν. Ἐπευξά-
μενοι καὶ τὰ μέλλοντα προθεωρήσαντες τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι τὰ προκείμενα οἱ προφηταί, μακαρίζουσι
τοὺς μέλλοντας τῶν ἀποτελεσμάτων ποτὲ καταξιού-
σθαι. *Συστήσασθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν*
ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου, ὑμεῖς οἱ ἐξ
ἐθνῶν ἐν τοῖς πυκάζουσι. Τοῦτο δὲ ὁ μὲν Ἀκύλας
ἠρμήνευσεν εἰπών· *Δήσατε ἑορτὴν ἐν πιμαλέσιν*·
ὁ δὲ Σύμμαχος· *Συνδήσατε ἐν πανηγύρει πυκά-
σματα ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου.* Προσ-
τάττει δὲ διὰ τούτων πολλοῖς κειμηλίοις πληροῦν τὸν
οἶκον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναθήμασι πυκνοῖς στεφανοῦν
αὐτὸν κατὰ τοὺς τῶν ἑορτῶν καιροῦς.

Theos μου εἶ σύ, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι· Θεός μου εἶ σύ, καὶ ὑψώσω σε. Προσάττειται δὲ ὁ συγ-
κροτηθεὶς ἐν Χριστῷ λαὸς ἐκ τε τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἐκ
τοῦ οἴκου Ἀαρῶν, καὶ ἐκ τῶν φοβουμένων τὸν Κύ-
ριον ἐξομολογεῖσθαι καὶ λέγειν ἐν τῇ ἐξομολογήσει
τὸ, *Θεός μου εἶ σύ, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι· Θεός μου εἶ σύ, καὶ ὑψώσω σε.* Ἐξομολογήσομαι
σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σω-
τηρίαν. Τίτι δὲ ταῦτα λέγει ἢ τῷ ἀνωτέρῳ δεδηλω-
μένῳ Κυρίῳ τῷ καὶ ἐκ θλίψεως ῥυσμένῳ αὐτὸν,
τῷ καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ταπεινώσαντι, τῷ καὶ
τὸν λίθον τὸν ἀποβληθέντα πρὸς τῶν οικοδομῶν
ὑψώσαντι, τῷ καὶ εὐδοῦσαντι καὶ σώσαντι τοὺς εἰς
αὐτὸν πιστεύοντας. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι
ἐγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

ΑΛΛΗΛΟΥΙΑ. ΡΙΗ

Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν τῇ ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Οὐ γὰρ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἐπορεύθησαν. Σὺ ἐνετείλω τὰς ἐν-

^a Matth. v, 8.

A Postrema autem Domini porta fuerit contemplatio ejus, secundum illud : Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt^a.

VERS. 22-26. Lapidem, quem reproba-verunt adificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. O Domine, salva, quæso : o Domine, bene prosperare fac, quæso ; benedictus qui venit in nomine Domini. Quoniam videbat beneficium in orbem terræ conferendum, rerumque mutationem ac in melius conversionem, hoc bono fruentibus gratulans ait : O Domine, salva, quæso ; o Domine, bene prosperare fac, quæso. Id est, conserva illos qui his fruuntur, ita ut repleantur, et fructus gratia dignos exhibeant : facilem ipsis viam para, ut postquam hæc consecuti fuerint, a talibus bonis non excidant.

VERS. 27. Benediximus vobis de domo Domini : Deus Dominus et illuxit nobis. Confitentes neminem alium quam ipsum Dominum hæc ipsis ostendisse ac exhibuisse, quare dicunt : Benediximus vobis, quia illuxit vestram salutem ostendens. Postquam autem oraverunt et in Spiritu sancto hæc futura prospexerunt prophetæ, beatos prædicant eos qui horum finem et effectum aliquando consecuturi sunt. Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornua altaris, vos ex gentibus qui in condensis estis. Hoc autem sic Aquila interpretatus est : Ligate solemnitatem in pinguibus ; Symmachus vero : Colligate in celebritate densitates, usque ad cornua altaris. His autem præcipit, multis cimeliis domum Dei replere, atque donariis frequentibus ipsam temporibus solemnitatum coronare.

VERS. 28, 29. Deus meus es tu, et confitebor tibi : Deus meus es tu, et exaltabo te. Populus ex Israel, ex domo Aaron et ex timentibus Dominum, in Christo congregatus, jubetur confiteri ac dicere : Deus meus es tu, et confitebor tibi : Deus meus es tu, et exaltabo te. Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Cui porro hæc dicit, nisi Domino superius declarato, qui de tribulatione ipsum liberavit, qui etiam inimicos ejus depressit, qui reprobatum ab ædificantibus lapidem exaltavit, qui fideles suos bene prosperare fecit et salute donavit. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.

ALLELUIA. CXVIII.

VERS. 1-8. Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirent eum. Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejus ambularent. Tu mundasti mandata tua custodiri nimis. Utinam diri-

gantur viæ ad custodiendas justificationes tuas. Tunc non confundar, cum respexero omnia mandata tua. Confitebor tibi in rectitudine cordis, quod didicerim iudicia justitiæ tuæ. Justificationes tuas custodiam, non me derelinquas usquequaque. Immaculati sane fuerint qui perfecti sunt in via, quos beatos prædicare docetur is qui in divinarum disciplinarum principiis et rudimentis versatur; ne ipse inflatus nocimento afficiatur, ut jam se beatum æstimans; sed agnoscat se procul abesse ab iis qui beati prædicantur. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirent eum. De testimoniis jam disseruimus: via igitur hujusmodi testimoniorum fuerit, secundum eorum mentem progredi, non ex tristitia, aut ex necessitate; sed cum omni lætitia, quemadmodum ait Propheta: *Viam mandatorum tuorum cacurri, cum dilatasti cor meum.* φροσύνης, καθὼς ὁ Προφήτης φησὶν · Ὁδὸν ἐντολῶν μου.

VERS. 9-16. *In quo corriget junior viam suam? in custodiendo sermones tuos. In toto corde meo exquisivi te, ne repellas me a mandatis tuis. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Benedictus es, Domine, doce me justificationes tuas. In labiis meis enuntiavi omnia iudicia oris tui. In via testimoniorum tuorum delectatus sum sicut in omnibus divitiis. In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas. In justificationibus tuis meditabor: non obliviscar sermones tuos. Justi iudicii tui sermones, inquit, memoria repetens, magnam hinc utilitatem nactus sum. Timeo autem ne aliquando in horum oblivionem veniam: quare orationem effudi; ut per totam vitam meam, et omni tempore, iudicii tui memor sim; sive alio modo: universalis Providentiæ tuæ, Domine, iudicia tua nosse concupivit anima mea.*

VERS. 17-24. *Retribue servo tuo: vitam et custodiam sermones tuos. Revela oculos meus, et considerabo mirabilia tua de lege tua. Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua. Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore. Increpasti superbos, maledicti qui declinant a mandatis tuis. Aufer a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua exquisivi. Etenim sederunt principes et adversum me loquebantur, servus autem tuus exercebatur in justificationibus tuis. Nam et testimonia tua meditatio mea est, et consilia mea justificationes tuæ. Aliquando, inquit, exprohabant mihi, olim cum peccata in me existerent; aliquando despiciebant vilipendentes quasi nullius pretii hominem. Ego vero seorsim sedens, ac divinis sermonibus animum adhibens, neminemque habens, quòcum consulerem, nullamque aliam nactus consolationem, justificationibus tuis pro consiliariis utebar.*

VERS. 25-29. *Adhæsit pavimento anima mea, vivi-*

τολάς σου φυλάσθαι σφόδρα. Ὁφείλον κατακυβερθῆσαι αἱ ὁδοὶ μου τοῦ φυλάσθαι τὰ δικαιώματά σου. Τότε οὐκ αλοχυνθῶ ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. Ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν εὐθύτητι καρδίας, ἐν τῷ μεμαθηκέναι με τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Τὰ δικαιώματά σου φυλάξω, μὴ με ἐγκαταλλήξω εὐς σφόδρα. Ἀρωμοὶ δ' ἂν εἶεν καὶ οἱ τέλειοι ἐν ὁδῷ, οὗς καὶ μακαρίους ἀποφαίνειν διδάσκειται ὁ ἐν ἀρχαῖς τυγχάνων τῶν θείων μαθημάτων· ὡς ἂν μὴ ἐπιτρέβοιτο αὐτοῖς χανοῦμενος, ὡς ἦδη μακάριος· γινώσκῃ δὲ, ὅτι μακρὰ ἀφυστορεῖ τῶν μακαριζομένων. Μακάριοι οἱ ἐξερυνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. Περὶ τῶν μαρτυρίων ἦδη διηγησάμεθα· ὁδὸς οὖν μαρτυρίων τούτων εἴη ἂν τὸ ὀδεῦσαι κατὰ τὸ βούλημα αὐτῶν, οὐκ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ πάσης εὐσοῦ σου ἑδραμον, ὅταν ἐπιλάτυνας τῆν καρδίαν

Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάσθαι τοὺς λόγους σου. Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξεζητήσά σε, μὴ ἀπόσῃ με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐκρύψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάμωθαι σοὶ. Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε, διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ἐν τῷ χεῖλε μου ἐξηγήσεια πάντα τὰ κρίματα τοῦ στόματός σου. Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφηθον, ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχήσω, καὶ κατανοήσω τὰς ὁδοὺς σου. Ἐν τοῖς δικαιώμασί σου μελέτησω· οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου. Τοὺς δικαιοκριστίας σου, φησὶ, λόγους ἀναλαμβάνων τῇ μνήμῃ τὰ μέγιστα ὠφελῶμαι. Φεβούμαι δὲ μήποτε τις αὐτῶν λήθῃ ἐν ἐμοὶ γένηται· διόπερ εὐχὴν ἐποιησάμην· τὸ δὲ ἀπάσης τῆς ἐμαυτοῦ ζωῆς, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ τῆς σῆς μνημονεύειν χρίσεως· ἢ καὶ ἄλλως, τῆς σῆς καθ' ὅλου προνοίας, ὃ Κύριε, τὰ κρίματα εἰδέναι ἐπιθύμησεν ἡ ψυχὴ μου.

Ἀναπόδος τῷ δούλῳ σου· ζήσομαι καὶ φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου. Πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ, μὴ ἀποκρύψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὰς ἐντολάς σου. Ἐπέκθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἐπετίμησας ὑπερηφάνους, ἐπικατάρατοι οἱ ἐκκλινοῦντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. Περιελε ἀπ' ἐμοῦ δρευιδος καὶ ἐξουδένωσιν, ὅτι τὰ μαρτύριά σου ἐξεζητήσα. Καὶ γὰρ ἐκάθισαν ἀρχοῦτες καὶ κατ' ἐμοῦ καταλάλευν, ὁ δὲ δούλος σου ἠδολέσχει ἐν τοῖς δικαιώμασί σου. Καὶ γὰρ τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστὶ, καὶ αἱ συμβουλαὶ μου τὰ δικαιώματά σου. Ποτὲ μὲν ὠνεῖδιζόν με, φησὶ, παλαιὰ εἰ τύχοι ἁμαρτήματα· ποτὲ δὲ ἐξουδέων ἐξευτελιζόντες, ὡς οὐδενὸς ἔξιον λόγου. Ἐγὼ δὲ καταμόνας καθημένος, καὶ τοῖς θεοῖς λόγοις προσανέχων, καὶ μηδένα κεκτημένος σύμβουλον, μηδ' ἄλλην ἔχων παραμυθίαν, τοῖς σοῖς δικαιώμασιν ἀντὶ συμβούλων ἐχρώμην.

Ἐκκλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου· ζήσόν με

κατὰ τὸν λόγον σου. Τὰς ὁδοὺς μου ἐξήγγειλα, καὶ ἐπήκουσάς μου· διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ὅδον δικαιωμάτων σου συνέτισόν με, καὶ ἀδολεσχήσω ἐν τοῖς θαυμασίοις σου. Ἐνύσταξεν ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαίωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῷ νόμῳ σου ἐλέησόν με. Ὡσπερ ἀρχὴ κοιμησεῶς ἐστὶ νυσταγμὸς, οὕτως ποτὲ καὶ ψυχὴ ἐν ἀρχῇ γενομένη ἀμαρτημάτων λέγεται νυστάζειν, καθελκομένη μὲν ὡσπερ εἰς ὕπνον, τὸ ἀμάρτημα, ἀνανεύουσα δὲ καὶ ἐγειρομένη διὰ τῆς τῶν κρειττόνων μνήμης. Ἀναγκαίως δὲ συνετισθῆναι ἀξιώ, καὶ φωτισθῆναι τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς κατανόησιν τῶν νόμων, ἵνα πᾶσα ὁδὸς ἀδικίας ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ. Ἀντιῆ δὲ τοῦ, Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, ὁ μὲν Ἀκύλας, Ὅδον ψεύδους ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, εἰρη-
B
κεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὅδον ψευδῆ περιελε ἀπ' ἐμοῦ· ὡς ἀληθεύειν τὴν προειρημένην ἐξήγησιν. Εὐχεται γὰρ ἕκαστος ἔκτος γενέσθαι πάσης ψευδοδοξίας καὶ τῆς περι τὰς θείας Γραφὰς ψευδοῦς ὑπολήψεως.

Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην, τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Τὸν στίχον τοῦτον ἐρεῖ μόνος ὁ καταφρονῶν μὲν τῶν βλεπομένων ὡς προσκαίρων, σκοπῶν δὲ τὰ μὴ βλεπόμενα ὡς αἰώνια, καὶ μόνον κυρίως ἀληθῆ, καὶ ἐπ' ἐκεῖνα σπεύδων. Οὐκ ἀληθείας γὰρ ὁδὸς, ἣν αἰρεῖται ὁ πραγματευόμενος τὸν κάτω πλοῦτον καὶ τὰς ἐπὶ γῆς δόξας. Ὁ οὖν ἐλόμνος ὀδεύειν, ὡς ἀποδεύομαι, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, οὗτος οὐκ ἐπιλανθανόμενος τῶν κρίματων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνταπο-
C
δόσεων αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον πράττει. Ὁ φιλαλήθης καὶ μήποτε προφέρων ψευδῆ λόγον διὰ στόματος εἶποι ἂν Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην. Ἀλλὰ καὶ ὁ διαπαντὸς πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα καὶ ἐπὶ πάσῃ πράξει μεμνημένος αὐτῶν ἐρεῖ· Τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Ἐκολλήθην τοῖς μαρτυρίοις σου, Κύριε, μὴ με κατασχύνης. Κεκόλληται τοῖς μαρτυρίοις ὁ ἐπὶ λόγοις τοῖς περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἢ τινος τῶν γεγραμμένων παραδεδομένοις ἐνῶν ἑαυτῶν, καὶ μηδαμῶς τύτῶν ἀφεστηκώς. Οὗτος καὶ θαρρείτω κἂν πρότερον ἔργα αἰσχύνῃς πεποιτικώς· ἢ καὶ αἰτέτω ἀπὸ Θεοῦ ἔφεσιν, καὶ λεγέτω Κύριε, μὴ με κατασχύνης. Ὅδον ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. Διέδραμον, φησὶν, ἐν βραχεῖ χρόνῳ οὐ μίαις ἐντολῆς, ἀλλὰ πασῶν ἐντολῶν σου τὴν ὁδὸν ἐργοῖς ἐπιτελών, καὶ αὐταῖς πράξει τὰ ὑπὸ τῶν ἐντολῶν σου διηγορευμένα. Ὅθεν καὶ Παῦλος, τετελεκώς τοῦτο, φησὶ· Τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα.

Νομοθέτησόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιωμάτων σου· καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτέω, τὸ δὲ ἐπαγγέλλεται ἐξ ἑαυτοῦ συνεισφέρειν. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶν, ὦ Κύριε, νομοθέτησόν με τὴν ὁδὸν τῶν δικαιωμάτων σου· ἐγὼ δὲ τὸν τῆς ζωῆς μου ἅπαντα χρόνον ἐπιδίωσκω ἐν αὐτῇ εἰς ἀναζήτησιν αὐτῆς.

• II Tim. iv, 7.

fica me secundum verbum tuum. Vias meas enuntiavi, et exaudisti me, doce me justificationes tuas. Viam justificationum tuarum intelligere me fac, et exercebor in mirabilibus tuis. Dormitavit anima mea pro tædio, confirma me in verbis tuis. Viam iniquitatis amove a me, et lege tua miserere mei. Sicut initium dormiendi est dormitatio; sic cum anima initium peccandi facit, dormitare dicitur, dum ad peccatum quasi ad somnum trahitur; sed ex memoria meliorum inde emergit ac excitatur. Necessario autem prudentia muniri, et oculos meos lumine perfundi tuo, postulo ad intelligendum legem, ut omnis via iniquitatis amoveatur a me. Pro illo autem: Viam iniquitatis amove a me; Aquila: Viam mendacii amove a me, edidit; Symmachus vero: Viam mendacem aufer a me; ut prior expositio vera sit. Nam precatur unusquisque, ut extra falsam quamlibet sententiam et mendacem de divinis Scripturis opinionem versetur.

VERS. 30. *Viam veritatis elegi, judicia tua non sum oblitus. Hunc quidem versum ille tantum dicet, qui ea quæ sub aspectum cadunt, tanquam temporanea despicit; invisibilia autem, ut sempiterna ac sola vera, contemplatur, et ad illa festinat. Siquidem illa veritatis via non est, quam eligit is qui terrenas divitias ac mundi gloriam sectatur. Qui igitur, ut diximus, in veritatis via incedere cooptavit, hic non immemor judiciorum Dei, et retributionum ejus, eo sese modo gerit. Qui veritatis amans est, et mendacia ore suo nunquam profert, dixerit: Viam veritatis elegi. Sed etiam qui Dei judicia præ oculis semper habet et in omni opere suo eorum meminit, dicet: Judicia tua non sum oblitus.*

VERS. 31, 32. *Adhæsi testimoniis tuis, Domine, noli me confundere. Ille testimoniis adhæret, qui sermonibus de cælo et terra, vel quavis alia de re scripto traditis sese addicit, et nullatenus ab iis recedit. Hic vero confidat, licet prius opera turpia perpetrarit; sive etiam postulet a Deo remissionem, et dicat: Domine, noli me confundere. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Brevi, inquit, tempore decurri non unius, sed omnium mandatorum tuorum viam, operibus et actionibus meis ea complens, quæ mandatis tuis enuntiantur. Quamobrem Paulus cum ea consummasset, ait: Cursum consummavi, fidem servavi.*

VERS. 33. *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper. Aliud a Deo petit, aliud ex parte sua se collaturum promittit. Tu enim, inquit, Domine, legem pone mihi viam justificationum tuarum: ego autem toto vitæ meæ tempore in ejus inquisitione persistam.*

VERS. 34. *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo. Vult propheta legem Dei scrutari, gnarus eam non claram et captu facilem. Itaque da mihi intellectum, ait, ut congruenti cum examine et attentione perquiram illam; ut ex illa rerum quas vel agere vel contemplari opus est, usum captumque assequar: sic namque potero eam in toto corde custodire, ac sine dubitatione adire illam. Quod si intellectu opus sit ut legem duntaxat scruteris, quantam a Deo intelligentiam accipere opus habes, ut finem ejus reperias?*

VERS. 35. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Hic semitam pro lege dicit: nam mandatorum semita quædam est. Semita autem dicitur via trita, in qua multi ante nos justii ambularunt. Si quis autem justo duce non utatur, non potest secundum præcepta Dei ambulare. Nam Christi nos imitatores esse, ac tollere crucem, ipsumque sequi oportet.*

VERS. 36 - 40. *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem; in via tua vivifica me. Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo. Amputa opprobrium meum quod suspicatus sum, quia judicia tua jucunda. Ecce concupivi mandata tua, in justitia tua vivifica me. Omnia ad Deum viri sancti referunt, docentes nihil nos sine Deo posse. Nisi enim in me manseritis, inquit, nihil potestis facere¹⁰. Sed fortasse non-nemo dixerit: Si omnia ad Deum referuntur, ubi est id quod meæ facultatis est? Sin minus, ubique sane miscet ea quæ a Deo sunt cum iis quæ in nostra sunt potestate. A Deo certe illud est: *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum; nostrarum autem partium est illud: Et exquiram eam semper.* A Deo rursus postulo: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam*, ad me vero pertinet illud: *Et custodiam illam in toto corde meo.* Tertio item a Deo id expeto: *Deduc me in semitam mandatorum tuorum*: quid autem ad me spectat? *Quia ipsam volui*, videlicet legem supra memoratam; ita ut petamus ut quæ a Deo sunt adsint nobis, ea promittentes quæ nostræ facultatis sunt, neque irrita illa facientes, ne pacta cum Deo nostra violemus.*

VERS. 41 - 48. *Et veniat super me misericordia tua, Domine, salutare tuum secundum verbum tuum. Et respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speravi in sermonibus tuis. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usque valde, quia in judiciis tuis supersperavi. Et custodiam legem tuam semper, in sæculum et in sæculum sæculi. Et ambulabam in latitudine, quia mandata tua exquisivi. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam. Hoc pulchre quadraverit in eum qui ad nomen Christi constendum ante reges et præsides ducitur. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi valde. Et le-*

Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνησὼ τὸν νόμον σου, καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. Βούλεται ἐξερευνησαὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ὁ προφήτης ἐπιστάμενος, ὅτι οὐκ ἔστι σαφὴς καὶ εὐκαταφρόνητος. Συνέτισόν με τοίνυν, ἵνα ζητήσω αὐτὸν μετὰ τῆς προπέουτης ἐρεύνης καὶ ἐπιστασίας, ὡς ἐξ αὐτοῦ λαθεῖν τῶν πρακτέων καὶ θεωρητῶν τὴν χρῆσιν καὶ κατὰ λήψιν οὕτω γὰρ δυνήσασμαι φυλάξαι αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἀνεκδοκίως αὐτῷ προσερχόμενος. Εἰ δὲ συνέσεως δεῖται ἵνα μόνον ἐρευνησῇ τὸν νόμον, τίλος δεῖται, συνέσεως ἀπὸ Θεοῦ δεδομένης, ἵνα εὕρῃ τὸ τέλος;

Ὁδήγησόν με ἐν τῇ τριβῶ τῶν ἐντολῶν σου, ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα. Ἴνα εἴπῃ τὸν νόμον, ἦτοι τὴν τριβὸν. Ἔστι γὰρ ἐντολῶν τριβός. Τριβός δὲ λέγεται ἡ τετριμμένη ὁδός, ἣν πολλοὶ πρὸς ἡμῶν ἐπορεύθησαν τῶν δικαίων. Ἐὰν δὲ τις μὴ ὁδηγῶ χρῆσται τῷ δὲ καίῳ, οὐ δύναται ὁδεῦσαι κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ γὰρ ἡμᾶς δεῖ γίνεσθαι μιμητάς, καὶ ἀφεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθεῖν ὀπίσω αὐτοῦ

Κλίνον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. Ἀπόστρεψόν τοὺς ἐπιθυμίας μου τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα ἐν τῇ ὁδῷ σου ζῆσόν με. Στήσῃσιν τῷ δούλῳ σου τὸ λόγόν σου εἰς τὸν φόβον σου. Περιελε τὸν ὄνειδισμὸν μου ὃν ὑπέπτυσσα, ὅτι τὰ κρίματά σου χρηστὰ Ἰδοὺ ἐπεθύμησα τὰς ἐντολάς σου, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. Πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀπεφύρουσι οἱ ἅγιοι, διδάσκοντες ἡμᾶς, ὅτι χωρὶς Θεοῦ οὐδὲν δύναμεθα. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐν ἐμοί, φησὶ, μέντοι οὐδὲν δύνασθε ποιεῖν. Ἄλλ' ἴσως τις ἐρεῖ: Εἰ πάντα ἀναφέρεται ἐπὶ τὸν Θεόν, ποῦ τὸ ἐπ' ἐμοί; Εἰ δὲ μὴ πανταχοῦ ἐπέπλεξε τοῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐφ' ἡμῖν. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τό *Νομοθέτησόν με, Κύριε, τῇ ὁδῷ τῶν δικαιοματίων σου*: τὸ δ' ἐφ' ἡμῖν *Καὶ ἀζητήσω αὐτὴν διαπαντός.* Ἀπὸ Θεοῦ αἰτῶ πάντα *Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνησὼ τὸν νόμον σου.* Τὸ δ' ἐπ' ἐμοί: *Καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ.* Καὶ τρίτον ἀπὸ Θεοῦ αἰτῶ λέγων: *Ὁδήγησόν με ἐν τριβῶ τῶν ἐντολῶν σου*: τί τὸ ἐπ' ἐμοί; Ὅτι αὐτὸν ἠθέλησα: ὁ δὲ τὸν ἀνιωτέρω εἰρημένον νόμον, ὥστε αἰτῶμεν τὰ ἀπὸ Θεοῦ προσγενέσθαι ἡμῖν, ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ μὴ ψευδόμενοι ἵνα μὴ τὰς πρὸς Θεὸν ἀθετῶμεν συνθήκας.

Καὶ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, Κύριε, τὸ σὺ τήριόν σου κατὰ τὸν λόγον σου. Καὶ ἀποκρίθησμαι τοῖς ὄνειδίζουσί μοι λόγον, ὅτι ἤλπισα ἐπὶ τοῖς λόγοις σου. Καὶ μὴ περιελεξ ἔκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα, ὅτι ἐπὶ τοῖς κρίμασί σου ἐπήλπισα. Καὶ φυλάξω τὸν νόμον σου διαπαντός εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἐπορεύομαι ἐν πλατυσμῷ, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίαις σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Χαριέντως ἀρμόσασαι τοῦτο τῷ ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀγομένῳ ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος Χριστοῦ μαρτυ-

¹⁰ Joan. xv, 4.

ρσιν. Καὶ ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, αἷς ἠγάπησα σφόδρα. Καὶ ἦρα τὰς χεῖρας πρὸς τὰς ἐντολάς σου, ὡς ἠγάπησα, καὶ ἠδολέσχουν ἐν τοῖς δικαιομασί σου. Ἄραι χεῖρας πρὸς ἐντολάς ἐστι τὸ πᾶσαν πράξιν πρὸς ἐντολάς θείας ἀρμοζομένην ἐργάζεσθαι. Οὐκοῦν ἐκάτερον μὲν Ὁ ψαλμῶδης ἑαυτῷ μαρτυρεῖ· ὁμοῦ δὲ ἡμῖν νομοθετεῖ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ παρέχειν τὴν κατόρθωσιν, παρέχειν δὲ καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ μελέτην καὶ θεωρίαν· οὕτω γὰρ αὐτοὶ τε κατορθοῦν ἀκριτέστερον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνάγειν εἰς κατόρθωσιν ἔξομεν.

Μνήσθητι μὲν λόγων σου τῷ δούλῳ σου, ᾧ ἐπήλπισάς με. Αὐτὴ με παρεκάλεσεν ἐν τῇ ταπεινώσει μου, ὅτι τὸ λόγιόν σου ἐξησέ με. Ὑπερήφανοι παρηρόμου ἕως σφόδρα, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐξέκλινα. Τῶν ἑτεροδόξων ἀλαζονευομένων κατὰ τοῦ νόμου τῷ διαβάλλειν αὐτὸν, ἐγὼ σφόδρα τῆς φυλακῆς αὐτοῦ περιεχόμεν, μὴδὲ κατ' ὀλίγον κλονῆσαι τὴν πρὸς αὐτὸν συγκατάθεσιν ἀνεχόμενος. Ἐμνήσθη τῶν κριμάτων σου ἀπ' αἰῶνος, Κύριε, καὶ παρεκλήθη. Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἀμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου. Φαλὰ ἦσάν μοι τὰ δικαιοματά σου ἐν τόπῳ παροικίας μου. Ἐμνήσθη ἐν νυκτὶ τοῦ ὄνοματός σου, Κύριε, καὶ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου. Αὐτὴ ἐγεγνήθη μοι, ὅτι τὰ δικαιοματά σου ἐξεζήτησα.

Μερίς μου εἶ, Κύριε· εἶπα φυλάξασθαι τὸν νόμον σου. Ὁ ἀποταξάμενος τοῖς βιωτικῶς πράγμασι, καὶ μηδεμίαν ἔχων μερίδα ἐπὶ γῆς, μὴδ' ἐν τῷ θέλειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀρκοῦμενος ἀντὶ πάντων τῷ Κυρίῳ, ἐρεῖ· Μερίς μου Κύριος. Τοῦτο δὲ ἀκολουθεῖ λέγειν· Εἶπα φυλάξασθαι τὸν νόμον σου, τουτέστι τὸν πνευματικόν, περὶ οὗ ὁ Παῦλος λέγει· Οἶδαμεν ὅτι πνευματικός ἐστι ἡ μορφή, καὶ τὰ ἐξῆς. Πῶς γὰρ οὐ φυλάξουσι τὸν νόμον ἢ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου οἱ μερίδα αὐτὸν ἔχοντες κατὰ τοὺς Αεὐταίς, οἷς διηγῶνται μὴδὲν κεκτηῖσθαι κατὰ τὸν βίον; Αἰλεκεται γὰρ· Τοῖς Αεὐταῖς καὶ τοῖς Ιερεῦσιν υἱοῖς Ἀαρῶν, οὐκ ἔστι μερίς, οὐδὲ κληρονομία ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, διότι Κύριος μερίς αὐτῶν.

Ἐδεήθη τὸ προσώπου σου ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου· ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. Διελογισάμην τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. Ἦτοιμάσθη, καὶ οὐκ ἐταράχθη τὸ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. Σχοιρία ἀμαρτωλῶν περιεπλάκησάν μοι, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Μεσονύκτιον οὐκ (sic) ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Μέτοχος ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τὰ δικαιοματά σου διδάξόν με. Ἐν κατανοήσῃ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτανόντων, τῶν ἀσεβούντων, τῶν ἀδικῶν εἰς ὕψος λαλούντων, καὶ ἰδῆς τοῦ Θεοῦ τὴν μακροθυμίαν ἐπὶ τὰ τοσαῦτα ἀμαρτήματα, πῶς καὶ μετὰ τοσαῦτα πάντα ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ

A vavi manus ad mandata tua quæ dilexi, et exercebar in justificationibus tuis. Levare manus ad mandata, est omnem actionem ad divina mandata spectantem edere. Utrumque igitur de se Psalmista testificatur : atque una nobis præcipit ut mandata Dei perficiamus ; quin etiam ut plurimum illa meditemur et contemplerur ; ita enim id obtinebimus, ut et ipsi accuratius exsequamur, et aliis exsequendi auctores simus.

VERS. 49-51. Memor esto verborum tuorum servo tuo, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum vivificavit me. Superbi inique agebant usque valde, a lege autem tua non declinavi. Cum heterodoxi superbe contra legem agerent, ut eam traducerent, ego ejus observationi admodum attendebam, meum erga illam affectum ne minimum quidem titubare permittens. — **VERS. 52-56.** Memor sui judiciorum tuorum a sæculo, Domine, et consolatus sum. Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam. Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Memor sui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam. Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi.

VERS. 57. Portio mea es, Domine : dixi custodire legem tuam. Qui sæcularibus hujus vitæ rebus renuntiat, nullamque in terra portionem habet, neque res istiusmodi concupiscit, sed Domino vice omnium contentus est, dicet : Portio mea Dominus. Huic autem competit dicere : Dixi custodire legem tuam, scilicet spiritualem, de qua Paulus ait : Scimus enim quod lex spiritualis est ¹¹, et cætera. Quomodo enim legem et præcepta Domini non custodient, qui illum in portionem habent, quemadmodum et Levitæ, quibus vetitum est aliquid in vita possidere? Nam dictum est : Levitis et sacerdotibus filiis Aaron non est pars neque hæreditas in filiis Israel, quia Dominus pars eorum ¹².

VERS. 58-61. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo : miserere mei secundum eloquium tuum. Cogitavi vias tuas, et converti pedes meos in testimonia tua. Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua. Funes peccatorum circumplexi sunt me, et legem tuam non sum oblitus. Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ. Particeps ego sum omnium timentium te et custodientium mandata tua. Misericordia Domini plena est terra ; justificationes tuas doce me. Si consideraveris multitudinem peccantium, impie agentium, et iniquitatem contra Excelsum loquentium, Deique in tot peccatis tolerantiam perpenderit, quomodo etiam post hæc omnia oriri faciat solem suum super malos et bonos, et pluat super justos et injustos ¹³, dices : Misericordia Domini plena est terra. justificationes tuas doce me.

¹¹ Rom. vii, 14. ¹² Num. xviii, 20. ¹³ Matth. v, 45.

ἄρχαι· ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ἐρεῖς· Τοῦ ἑλθόντος Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τὰ δικαίωματά σου διδάξόν με.

VERS. 65, 66. *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum. Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi.* Pro illo : *Bonitatem fecisti, Symmachus edidit : Benefecisti servo tuo.* Docetur autem is, qui divinis institutus est, ne ingratus sit pro beneficio per Deum sibi collato ; sed sciat, bonitate Dei ad se perveniente, se dignum habitum fuisse qui servus Dei vocaretur, secundum verbum ejus talis effectus.

VERS. 67. *Priusquam humiliarer, ego deliqui, propterea eloquium tuum custodivi.* Propter priora, inquit, peccata quæ admiseram, traditus, humiliatus sum, Deique judicio id sum perpessus. Quam obrem disciplinæ traditus, doctrinam postulo, ut cognoscam hanc humilitationem, quæ mihi accidit, ex bonitate et disciplina evenisse mihi.

VERS. 68. *Benignus es tu, Domine, et in bonitate tua doce me justificationes tuas.* Opus justi est, in omnibus quæ accidunt, alacriter se habere, quod hæc a Providentia dispensentur, atque vel acerbiora hilariter accipiendo Deo dicere : *Benignus es tu ; et : Benedicam Domino in omni tempore, in hoc semper proposito insistendo.* Pro illo : *Benignus es tu, reliquæ editiones : Bonus es tu, interpretatæ sunt.* Scio utique, ait, neque dubito de natura tua, quod nimirum ipsa bonitas sit ; sed postulo doctrinam justificationum tuarum, qua me institui rogo : nam doctrina ego, ut sermones de superbiis cognoscam.

VERS. 69. *Multiplata est super me iniquitas superborum ; ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.* Quanto justior quisquam est, Deoque magis adhæret, ac in eo pax Dei multiplicatur ; tanto magis in eo, utpote præstantiori athleta, virtus accrescit, plusquam superborum ipsum lædere volentium ; sive adversariarum virtutum, sive hominum. Hoc autem peracto, ne vel minimum quidem remissior evadit, quominus in toto corde scrutetur mandata Dei, ut faciat ea.

VERS. 70-72. *Coagulatum est sicut lac cor eorum : ego vero legem tuam meditatus sum. Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas. Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.* Nam ante superbiam quidem, incolumes et corde vigentes erant, atque, ut ita dicam, potabiles, ut etiam lacti ad escam utilissimo compararentur ; postquam autem superbiam induerunt, omnes indurati quasi e lacte in caseum commutati sunt. Pro illo autem, *coagulatum est, Aquila dicit : Impinguatatum est quasi adeps cor eorum ;* Symmachus autem : *Medullatum est sicut adeps cor eorum.* Cæterum licet illi in his versarentur, ego a proposito minime recessi ; sed toto corde scrutabar mandata tua : ab eorumdem scrutatione providentiæ tuæ ac universorum administrationis notitiam captans.

Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σοι, Κύριε, κατὰ τὸν λόγον σου. Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνῶσιν διδάξόν με, ὅτι τῶς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα. Ἄντι τοῦ· Χρηστότητα ἐποίησας, ἐνηργήτησας τὸν δούλόν σου, ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Διδάσκεται δὲ ὁ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος μὴ ἀναισθητῶς ἔχειν τῆς εἰς αὐτὸν γεγεννημένος τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας· εἰδέναι δὲ, ὅτι, χρηστότητος Θεοῦ φθανούσης εἰς αὐτὸν, κατηξίωται δούλος χρηματίζει Θεοῦ, κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ γενόμενος.

Πρὸ τοῦ ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα, διὰ τοῦτο τὸ λόγόν σου ἐβύλαξα. Διὰ τὰς προτέρας, κρῖσι, πράχθεισας ἁμαρτίας παραδοθεὶς ἐταπεινώθη, κρῖσι Θεοῦ ταῦτα παθών. Οὐ δὴ καὶ χάριν παιδείᾳ παραδοθεὶς, δέομαι διδασκαλίας, ὡς ἂν γνῶ ὅτι ἡ ταπεινωσις ἡ γενομένη μοι κατὰ χρηστότητα καὶ παιδείαν ἐγένετο.

Χρηστὸς εἶ σὺ, Κύριε, καὶ τῇ χρηστότητι σου διδάξόν με τὰ δικαίωματά σου. Δικαίου ἔργου ἐστίν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς συμβαίνουσιν εὐαρεστούμενον καὶ κατακληρούμενον ἀπὸ τῆς Προνοίας. Ἐλαρῶς δεχομένου λέγειν, καὶ ἐπὶ τοῖς πικροτέροις εἶναι νομιζομένους, τῷ Θεῷ τό· Χρηστὸς εἶ σὺ, καὶ τό· Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, τῆς αὐτῆς ἐχόμενον προαιρέσεως. Ἄντι τοῦ, Χρηστὸς εἶ σὺ, αἱ λοιπαὶ ἐκδόσεις· Ἀγαθὸς εἶ σὺ, ἡρμήνευσαν. Οἶδα μὲν εὖ, φησί, καὶ οὐκ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς σῆς οὐσίας, ὅτι ἢ αὐτοάγαθον πέφυκεν· ἀλλὰ δέομαι διδασκαλίας τῶν δικαιομάτων σου, ἣν ἀξίῳ διδάξει με· διδασκαλίας γάρ μοι δεῖ, εἰς τὸ γνῶναι τοὺς περὶ τῶν ὑπερηφάνων λόγους.

Ἐπληθύνθη ἐκ' ἐμὲ ἀδικία ὑπερηφάνων· ἐγὼ δὲ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξερευνήσω τὰς ἐντολάς σου. Ὅσῳ δίκαιός τις ἐστι, προστιθέμενος ἐπὶ πλείον τῷ Θεῷ, καὶ πληθύνεται ἐν αὐτῷ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, τοσοῦτω, ὡς ἐπὶ ἀθλητῆν μείζονα ἐπ' αὐτῷ πληθύνεται, ἢ τῶν ἀδικεῖν αὐτὸν θελότων ὑπερηφάνων, εἴτε δυναμένων ἀντικειμένων, εἴτε ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ γινόμενον, οὐδὲ κατὰ τὸ ποιῶν ἐνδίδωσιν τοῦ μὴ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξερευνᾶν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ καὶ ποιῆσαι αὐτάς.

Ἐτυρώθη ὡς γάλα ἡ καρδία αὐτῶν· ἐγὼ δὲ τὸν ρόμον σου ἐμελέτησα. Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαίωματά σου. Ἀγαθὸς μοι ὁ ρόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιᾶδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου. Πρὸ μὲν γάρ τις ὑπερηφανίας εὐεχτοὶ τινες καὶ ἀπαλοὶ ἦσαν τὴν καρδίαν, καὶ πότιμοι ὡς τῷ γάλακτι αὐτὴν παραβάλλεσθαι τροφιμωτάτω· ἠνίκα δὲ τὴν ὑπερηφανίαν ἐνεδύσαντο πάντες, καὶ σκληρυνθέντες, οἶον ἀπὸ γάλακτος εἰς τυρὸν μεταβελήχασιν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐτυρώθη, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν· Ἐλιπάνθη ὡς στέαρ ἡ καρδία αὐτῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐμυαλώθη ὡς στέαρ ἡ καρδία αὐτῶν. Πλὴν ἄλλ' εἰ χάκεῖνα ἐν τούτοις ἦσαν, ἐγὼ τῶν ἐμοὶ προκειμένων οὐκ ἀνεχώρουν, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξερευνῶν τὰς ἐντολάς σου, ἀπὸ τῆς τούτων ἐρεῦνης τὴν γνῶσιν τῆς σῆς προ-

νοίας καὶ τῆς καθόλου διοικήσεως θηρώμενος, καὶ τῶν μὲν ἡ καρδία ἐλιπαίνεται ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῖς τροφῇ· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα.

Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με· συνετέσάν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. Οὐρανὸν μὲν γὰρ καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς λόγῳ δημιουργήσας καὶ προστάγματι, ὅτε ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εἶπεν· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἰδίου καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Τίνι δὲ ἄλλῳ λέγει, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἢ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ καὶ τῷ Πνεύματι ἁγίῳ, οὗς καὶ χεῖρας νῦν ἀποκαλεῖ; Καὶ ἐν τῷ Ἰωὴ δὲ γέγραπται· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με· μετὰ ταῦτα μεταβαλὼν με δεινῶς ἐλέγκεις, ἐπαρακαυνίζων ἐπ' ἐμὲ τῆρ ἔτασίν μου. Οὐκοῦν αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ καὶ ἐποίησαν καὶ ἐπλασαν. Καὶ Ὀριγένης μὲν καὶ ἕτεροι τινες τὸ, ἐποίησαν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς εἰρησθαί φασιν, τὸ δὲ, ἐπλασαν, ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἄλλοι δὲ τὸ μὲν, ἐποίησαν, ἐπὶ τῆς πρώτης δημιουργίας φασὶν εἰρησθαι, τὸ δὲ, ἐπλασαν, ἐπὶ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀναπλάσεως.

Οἱ φοβούμενοί σε δύνονται με, καὶ εὐφρανθήσονται, ὅτι εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ἐγνων, Κυριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου, καὶ ἀληθεῖα ἐταπεινώσας με. Γενηθήτω δὴ τὸ ἔλεός σου τοῦ παρακαλέσασθαι με, κατὰ τὸ λόγιόν σου τῷ δούλῳ σου. Ἐλθέτωσάν μοι οἱ οἰκτιρμοί σου, καὶ ζήσομαι, ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. Εἰ ἔλθοι ἐπ' ἐμὲ τὸ ἔλεός σου, καὶ φθῆσαιεν ἐμοὶ οἱ οἰκτιρμοί σου, οὐ καταποθήσομαι ὑπὸ τῆς ταπεινώσεως, ἀλλ' ἐγκαρτερήσας διὰ τῆς ὑπομονῆς, εὐ οἶδα ὅτι ζήσομαι. Τυχεῖν δὲ τοῦ ἐλέους σου καὶ τῶν οἰκτιρῶν σου ἀξιῶ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πάντα πληρῶν οὐ διαλιμπάνω, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ταπεινώσει τὸν νόμον σου μελετήσω.

Αἰσχυνθήτωσαν ὑπερήφανοι, ὅτι ἀδίκως ἠνόμησαν εἰς ἐμὲ, ἐγὼ δὲ ἀδολεσχήσω ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου. Ἐπιστρέψάτωσάν με οἱ φοβούμενοί σε, καὶ οἱ ἠνώσκοντες τὰ μαρτυρία σου. Γενηθήτω ἡ καρδία μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαίωμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. Πάντα γὰρ τὰ ἁμαρτήματα αἰσχύνης ἐστὶν ἄξια. Ἔως μὲν γὰρ καρδία ἀτελής τυγχάνει, πολλὴ φροντίς καὶ ἀγωνία μὴ πη ἄρα καὶ ἀσθενήση καὶ χεῖρων ἑαυτῆς γένηται· ὅτε δὲ εἰς ἄκρον φθάσῃ τῆς τελειότητος, ἐν ἔξει ἀρετῆς καταστᾶσα, ἔξω γενήσεται παντὸς φόβου, οὐκέτι ἀμφιβάλλουσα μὴ ποτε ἄρα καταισχυνηθῇ.

Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχὴ μου, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Σφόδρα ἀκολούθως ἐρμηνεύων τί ποτὲ ἐστὶ τὸ σωτήριον ἐπιλέγει ἐξῆς· Εἰς τὸν λόγον σου ἐπήλπισα, σημαίνων, ὅτι τὸ σωτήριον ὁ Ἰῆδ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ λόγιόν σου, λέγοντος· Πότε παρακαλέσεις με; ὅτι ἐγενήθην ὡς ἀσὸς ἐν πάχρη, τὰ δικαίωμάτα σου οὐκ ἐπαλαθόμην. Πόσαι εἰσὶν αἱ ἡμέραι τοῦ δούλου σου; πόσα ποιήσεις μοι ἐκ τῶν καταδικωόντων με κρίσιν; Διηγή-

A Atque illorum quidem cor præsenti cibo suo impinguabatur, dum ego legem tuam meditarer.

VERS. 73. *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me : da mihi intellectum, et discam mandata tua.* Cum Deus cælum et terram et omnia quæ in eis sunt verbo et præcepto suo condidisset, quando venit ad hominem, dixit : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ¹⁶. Cuinam vero alii dicit : *Faciamus hominem*, nisi Unigenito suo et Spiritui sancto, quos jam manus appellat? In Job item scribitur : *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me : postea mutatus me dire perdis, reiovans in me exanimem meum* ¹⁸. Itaque manus Dei fecerunt et plasmaverunt. Ac Origenes quidem et nonnulli alii illud, *fecerunt*, de anima dictum ait ; illud vero, *plasmaverunt*, de corpore. Alii vero illud, *fecerunt*, de prima creatione dictum affirmant ; illud autem, *plasmaverunt*, de lavacro regenerationis ac reformatione.

VERS. 74-77. *Qui timent te, videbunt me, et latrabuntur, quia in verba tua supersperavi. Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua, et in veritate humiliasti me. Fiat misericordia tua ut consoletur me, secundum eloquium tuum servo tuo. Veniant mihi miserationes tuæ et vivam, quia lex tua meditatio mea est.* Si adveniat mihi misericordia tua, et miserationes tuæ ad me accesserint, nequaquam absorbebor humiliatione ; sed per patientiam perseverans, bene novi me in vita mansurum esse. Misericordiam vero et miserationes tuas consequi rogo ; quia et ipse omnia quæ facultatis meæ sunt implere non desino, et in ipsa humiliatione mea legem tuam meditabor.

VERS. 78-80. *Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me, ego autem exercebor in mandatis tuis. Convertantur mihi timentes te, et qui noverunt testimonia tua. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.* Omnia namque peccata confusione digna sunt. Quando enim cor imperfectum existit, multa sollicitudo et contentio est, ne infirmetur et deterius evadat : quando autem pervenerit ad apicem perfectionis, in virtutis habitu et consuetudine constitutum, omni metu vacuum erit, neque hæsitans verebitur ne confundatur.

VERS. 81. *Deficit in salutare tuum anima mea : in verba tua supersperavi. Admodum consequenter explicans quid sit salutare illud, adjicit postea : In verbum tuum supersperavi, significans salutare illud esse Filium Dei.* — VERS. 82-88. *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes : Quando consolaberis me ? Quia factus sum sicut uter in pruina, justificationes tuas non sum oblitus. Quot sunt dies servi tui ? quando facies mihi de persequentibus me judicium ? Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non*

¹⁶ Gen. 1, 26. ¹⁸ Job 1, 8.

ut lex tua, Domine. Omnia mandata tua veritas : A inique persecuti sunt me, adjuva me. Paulo minus consummaverunt me in terra. Ego autem non dereliqui mandata tua. Secundum misericordiam tuam vivifica me, et custodiam testimonia oris tui. Secundum eloquium Dei vivere, est cum pietate vitam agere, neque sensilem tantummodo vitam ducere. Nam quisquis id consequitur, bonam transiget vitam; ita ut custodiat testimonia oris Dei : quæ a Verbo Dei, quod os ejus esse dixi, testimonio confirmata et declarata sunt.

VERS. 89-91. In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cælo. In generationem et generationem veritas tua, fundasti terram, et permanet. Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi. B Veritatem autem vocat hanc promissionem, quam sciebat omnino futuram in generationem et generationem. In singulis quippe generationibus partes quasdam veritatis hominibus mittis, omnesque mundi partes, et ea quæ sub aspectum cadunt, ordinatione tua constant, non a terminis suis mota, neque sibi statutam legem transgredientia. Causa vero horum omnium permansionis est, quod tu solus Dominus sis universorum; reliqua autem omnia tibi servant, ac tanquam mancipia subjecta sint.

VERS. 92. Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte periissem in humiliatione mea. Dictum est, tempus tentationum ac calamitatum humiliationem nuncupari. Viri igitur beati est fuisse in humiliatione, et non periisse : ut si, v. g., venerim in tentationem martyrii, si quidem antequam in eam inciderem lex tua meditatio mihi semper fuerit, et eam exsecutus sim; cum in humiliationem per tentationem martyrii venero, non peribo. Sic in omni tentatione loqui par fuerit : at, malignis cogitationibus et adversariis virtutibus me impugnantibus, pereundum mihi erat, nisi lex tua fulcro mihi fuisset.

VERS. 93. In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me. Verum memor ero disciplinarum tuarum, quas in vita edidici : per illas enim a terra in cælum transiens, cum angelis habito. Quemadmodum enim qui ex gravi morbo medicorum subsidiis firmam et stabilem sanitatem accipit, quod incolumis et bona valetudine sit, non ideo obliviscitur medicinam, qua ipse sanitatem consecutus est; ita iste sanctus a Deo justificationibus quas accepit vivificatus, per omne sæculum ait se earum minime oblitum iri; hanc redens rationem, se in iis a Deo vivificatum esse.

VERS. 94-96. Tuus sum ego, salvum me fac, quoniam justificationes tuas exquisivi. Me exspectaverunt peccatores, ut perderent me, testimonia tua intellexi. Omnis consummationis vidi finem latum mandatum tuum nimis.

VERS. 97-100. Quomodo dilexi legem tuam, Do-

σαρτο μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε. Πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου ἀληθία, ἀδικῶς κατεδίωξαν με, βοήθησόν μοι. Παρά βραχὺ ἐτέλεσάν με ἐν τῇ γῆ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγκατέλιπον τὰς ἐντολάς σου. Κατὰ τὸ ἔλεός σου ζῆσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύρια τοῦ στόματός σου. Τὸ κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ ζῆν ἐστὶν εὐσεβεῖα ζῆν ἐστίν, οὐχ ἀπλῶς τὴν αἰσθητὴν ταύτην ζωὴν. Τούτου γὰρ τυχῶν, ἐν εὐζωίᾳ ἔσται, ὡς φυλάσσειν τὰ μαρτύρια τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ, μαρτυρηθέντα καὶ ἀποδειχθέντα ὑπὸ Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὐ εἶπον αὐτοῦ στόμα εἶναι.

Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἠἀλήθειά σου, ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει. Τῇ διατάξῃ σου διαμένει ἡμέρα, ὅτι τὰ σύμπαντα δούλα σά. Ἀλήθειαν δὲ λέγει τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην, ἣν οἱεῖ πάντως γενησομένην εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Καὶ ἑκάστην γὰρ γενεὰν μέρη τινὰ τῆς ἀληθείας ἀνθρώποις ἀποστέλλει, καὶ τὰ σύμπαντα τοῦ κόσμου μέρη τὰ τε ὁρατὰ τῇ σῆ διατάξει συνέστηκεν, μὴ κινούμενα τῶν ὀρῶν, μηδὲ τὸν νόμον τὸν ὀρισθέντα αὐτοῖς παραβαίνοντα. Αἴτιον δὲ τῆς τούτων ἀπάντων διαμονῆς τὸ σὲ μόνον Κύριον εἶναι τῶν ὄλων· τὰ δὲ λοιπὰ πάντα σά δούλα, καὶ ὡς δούλα ὑποπίπτουσι.

Εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστὶ, τότε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Εἰρήται ὡς ὁ καιρὸς τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν περιστάσεων ταπεινώσει ὀνομαζέται. Μαχαρίου τοίνυν ἐστὶν ἀνὴρ· τὸ γενέσθαι ἐν τῇ ταπεινώσει, καὶ μὴ ἀπολέσθαι· οἷον εἰ ἐλθῆθα εἰς πειρασμὸν μαρτυρίου· εἰ μὲν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ μελέτη μου ἦν ἀεὶ πρὸ τοῦ ἐμπεσεῖν, καὶ ἤσχουν αὐτὸν, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν ταπεινωσὴν τὴν κατὰ τὸν πειρασμὸν τοῦ μαρτυρίου, οὐκ ἀπώλυμαι. Οὕτως ἀρμόζει καὶ ἐπὶ παντὸς πειρασμοῦ εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολέμουσῶν ἔμοι. Εἶχον ἐν ἀπολείσθαι, εἰ μὴ ὁ σὸς νόμος ἀντιστήριγμά μου γένηται.

Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔζησάς με. Ἀλλὰ μεμνησόμεαι τῶν μαθημάτων σου, ὧν ἔμαθον ἐν τῷ βίῳ· εἰ ἐκεῖνα γὰρ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετελθὼν οἰκῶ μετ' ἀγγέλων. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐκ μεγάλης νόσου διὰ τῶν ἰατρικῶν βοηθημάτων παγίαν καὶ βεβαίαν ἀναλάβων ὑγιαίνει δι' αὐτοῦ τοῦ ὑγιαίνειν καὶ εὐχεῖται οὐκ ἐπιλανθάνεται τῶν ἰατρικῶν ἐκεῖνων οἷς ἠελοῦθησε τὸ οὕτως αὐτὸν μετ' εὐεξίας ὑγιαίνειν· οὕτως ὁ ἅγιος οὗτος, ὑπὸ Θεοῦ ζωοποιηθεὶς ἐν ὧς ἔσχε παρ' αὐτοῦ δικαιώμασι λέγει παρ' ὄλων τῶν αἰῶνα μὴ ἐπιλανθάνεσθαι αὐτῶν, ἀποδοῦσάς τὴν εὐτίαν, τὸ ἐν αὐτοῖς τὸν Θεὸν αὐτὸν ἐζηχῆναι (sic).

Σὸς εἰμι ἐγὼ, σώσόν με, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. Ἐμὲ ὑπέμειναν οἱ ἁμαρτωλοὶ τοῦ ἀπολέσαι με, τὰ μαρτύριά σου συνῆκα. Πόσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα.

Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε, ὅλην τὴν

ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσόφισάς με τὴν ἐντολήν σου, οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐμή ἐστίν. Ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα, ὅτι τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ πρεσβυτέρους συνῆκα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Εἰ δὲ λέγοι που ὁ Σωτῆρ· Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, καὶ τὰ ἐξῆς, λεκτέον, ὅτι τοῦτ' εἶρηται τῷ Σωτῆρι προσδιαστείλαμένῳ, καὶ φάντι· Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστίν ὁμῶν ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡς πρὸς ἐκεῖνον οὖν τὸν διδάσκαλον οὐκ ἔστι μαθητὴς κρείττων. Οἱ δὲ ἐνταῦθα δηλούμενοι πολλοὶ διδάσκαλοι ἕτεροι τυγχάνουσιν, ὧν πολλάκις ὁ μαθητὴς κρείττων. Γίνεται δὲ πλείονος καὶ συνεχούς τῆς περὶ τοὺς θελοὺς λόγους ἀσκήσεως.

Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρὰς ἐκάλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. Ἀπὸ τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς μοι. Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνῆκα, διὰ τοῦτο ἐμίσησα πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας.

Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Ὄμωσα καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Ἐπεὶ, μηδενὸς ἐκβιασμένου, οικεῖα χρησάμενος ὄρμη καὶ προαιρέσει ἀγαθῇ, ὄρκω ἑαυτὸν κατεδήσατο καὶ ὤμοσε τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, εὐχεται τὸν ὄρκον αὐτοῦ ἀποδοχῆς ἄξιον παρὰ τῷ Θεῷ γενέσθαι· δεῖται γὰρ πολλῆς διδασκαλίας καὶ ἡ γυνῶσις τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ.

Ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα, Κύριε· ἤσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ, Κύριε, καὶ τὰ κρίματά σου δίδαξόν με. Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου διαπαντός, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἔθεντο ἀμαρτωλοὶ παγίδα μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐντολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. Ἡ ψυχὴ τινος ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐστίν, εἴ ποτε ἐν κινδύνοις γεγένηται, καὶ τοῦτο ἡ συνήθεια λέγει ὅτι· Τὴν ψυχὴν μου εἶχον εἰς τὰς χεῖράς μου. Ἐγὼ οὖν, φησὶν ὁ δίκαιος, καθημέραν ἀποθνήσκω, ἀεὶ κινδυνεύω διὰ τὸν λόγον σου, διὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸν ἔλεγχον, διὰ τὴν βασιλείαν ἢ βασιλείῳ· καὶ διὰ ταῦτα ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου διαπαντός. Οὐ γὰρ ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου ἐποίει με· ἐπιλαθέσθαι τοῦ νόμου σου. Δύναται δὲ τις καὶ ὑψηλότερον νοῆσαι τὸ ῥητὸν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ μου ἦν διαπαντός, ἀντὶ τοῦ, ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς· ἡ χεὶρ γὰρ ἐπὶ τῶν πράξεων πολλάκις παραδέδοται. Εἰ δὲ ἐν ταῖς χερσὶ σου εἴη, νοησωμεν χεῖρας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ, ἣ προσίτεον διαπαντός. Ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ὅτι ἀγαλλύματα τῆς καρδίας μου εἰσὶν. Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιώματά σου εἰς τὸν αἰῶνα δι' ἀνταμειψίν.

mine, tota die meditatio mea est. Super inimicos meos sapienter me fecisti mandato tuo, quia in æternum meum est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsi. Quod si Salvator alicubi dicat: Non est discipulus super magistrum¹⁶, et cætera, dicendum est hoc pronuntiatum a Salvatore fuisse, cum prius distinxisset ac dixisset: Ne vocetis magistrum super terram: unus enim est Magister vester qui est in cælis¹⁷. Illius itaque magistri comparatione non est discipulus præstantior. Magistri autem, qui hic multi esse declarantur, alii sunt, quibus plerumque discipulus doctior est. Quod evenit ex majore et frequentiore in divinis sermonibus exercitatione.

B

VERS. 101-104. *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi. Quam dulcia suavis meis eloquia tua! super mel ori meo. A mandatis tuis intellexi, propterea odii omnem viam iniquitatis.*

VERS. 103, 106. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. Quia nullo vim inferente, sed proprio nutu et bono proposito, sese jurejurando astrinxit, et juravit se servaturum esse judicia justitiæ Dei, rogat ut juramentum suum acceptione dignum apud Deum evadat: nam cognitio judiciorum Dei multa doctrina eget.*

C

VERS. 107-112. *Humiliatus sum usquequaque, Domine: vivifica me secundum verbum tuum. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine, et judicia tua doce me. Anima mea in manibus meis semper, et legem tuam non sum oblitus. Posuerunt peccatores laqueum mihi, et de mandatis tuis non erravi. Anima cujusvis in manibus ejus est, si quando in periculis versetur, atque ex consuetudine hoc dicitur: Animam meam in manibus meis habui. Ego itaque, ait justus, quotidie morior, semper ob sermonem tuum in periculo versor, propter veritatem, propter reprehensionem, propter regnum cui impetro; et ideo anima mea in manibus meis semper. Non enim periculum mortis legis tuæ oblivisci me fecit. Cæterum potest quispiam sublimius hoc dictum intelligere ac dicere: Anima mea in manibus meis erat semper; id est, in bonis actibus: nam manus pro actibus frequenter traditur. Si autem in manibus tuis fuerit, intelligamus manus Dei esse creationem ejus, cui semper animus est adhibendus. Hæreditate acquisivi testimonia tua in æternum, quia exsultatio cordis mei sunt. Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem.*

D

¹⁶ Matth. x, 24. ¹⁷ Matth. xxiii, 9, 10.

VERS. 115-116. *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi. Adjutor et susceptor meus es tu, in verba tua supersperavi. Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei. Suscipe me secundum misericordiam tuam, et vivifica me, et non confundas me ab expectatione mea. Postquam dixit: Declinate a me, maligni, consequenter Deum ad eam rem invocat, ut ejus virtute maligni ab anima sua pellantur: atque otium nactus, vitam et salutem, quæ secundum Deum est, consequatur, neque excidat ab expectatione sua: ac rursus opem postulat ad salutem. — **VERS. 117-120.** *Adjova me, et salvus ero, et meditabor in justificationibus tuis semper. Spreverunt omnes discedentes a judiciis tuis, quia injusta cogitatio eorum. Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ, ideo dilexi testimonia tua. Confige timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timeo.**

πησα τὰ μαρτύριά σου. Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐβροθήθην.

VERS. 121. *Feci judicium et justitiam, non tradas me injuriam inferentibus mihi. Qui in principio institutus fuerat, ut jam multum profectus, ac magna operatus, rogat ne a profectu suo excidat. Deinde considerans plurimos esse qui probis invident, cum nihil mali de ipsis dicendum habeant, calumniasque tamen struant; obsecrat et rogat ab iis liberari. Pro illo autem: injuriam inferentibus mihi, Aquila: Ne dimittas me calumniantibus me, edidit.*

VERS. 122. *Feci judicium et justitiam, non tradas me injuriam inferentibus mihi. Suscipe servum tuum in bonum, non calumnientur me superbi. Qui pœnitentiam egit, a vexantibus se erutus, atque a captivitate redemptus ait: Suscipe servum tuum in bonum; hi namque me in malum susceperant. Nisi enim me servum tuum inimicis subactum susceperis; hi superbi, videlicet adversariæ potestates, me calumniaturæ sunt. Quomodo autem calumniatur? Ipsæ me incitarunt mihi que suaserunt ut peccator evaderem: ac ipsæ jam me accusant, totam peccati causam in me conferentes. Necessario rogat Deum ut susceptor ipsius sit, quemadmodum et sponsor; ut ipse custos ipsius efficiatur, sponsonem servans ac custodiens, ut ne minimam ansam præbeat insidiantibus sibi calumniatoribus.*

VERS. 123-126. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justificationes tuas doce me. Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, et sciam testimonia tua. Tempus faciendi Domino, dissipaverunt legem tuam. Sursum aspiciens ad salutare tuum et verbum tuum, totam, inquit, spem meam hinc pendere feci, erui me postulans ab invidentibus saluti meæ.*

VERS. 127. *Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazium. Ego quidem feci judicium et justitiam,*

Παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Βοηθός μου καὶ ἀντιλήπτωρ μου εἶ σὺ, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὺς μὲνοι, καὶ ἐξερυσήτω τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ μου. Ἀντιλαβοῦ μου κατὰ τὸ ἔλεός σου καὶ ζῆσόν μου, καὶ μὴ κατασχύνης με ἀπὸ τῆς προσδοκίας μου. Εἰπὼν, Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροὺς μὲνοι, ἀκολούθως τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοῦτο ἐπικλεῖται, ὡς ἂν τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἀπελαθεῖεν τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς οἱ πονηροὺς μὲνοι, σκολῆς τε τυχόν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς τε καὶ σωτηρίας τύχοι, καὶ μὴ ἀππίσοι τῆς ἐαυτοῦ προσδοκίας· καὶ πάλιν ἀξιοῖ βοηθείας τυχεῖν εἰς τὸ διασωθῆναι. Βοηθήσόν μοι, καὶ σωθίσσομαι, καὶ μελετήσω ἐν τοῖς δικαιοσύμασι σου διαπαντός. Ἐξουδένωσας πάντας τοὺς ἀποστατούντας ἀπὸ τῶν κριμάτων σου, ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν. Παραβαίνοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰ μαρτύριά σου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου

Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῶς με τοῖς ἄδικούσι με. Ὁ κατὰ τὴν ἀρχὴν στοιχειούμενος, ὡς ἂν ἦδη προκόψας ἐπὶ πολὺ, καὶ τὰ μεγάλα κατορθώσας, εὐχεται μὴ ἐκπεσεῖν τῆς προκοπῆς. Εἶτα συνορῶν, ὅτι τοῖς καλοῖς πολλοὶ βασκαίνουσι, καὶ λέγειν μὲν τι φαῦλον περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἔχουσιν, περιπλέκουσι δὲ συκοφαντίας, ἵκετεύει καὶ δέεται τῶν ῥυσθῆναι. Ἄντι δὲ, τοῖς ἀδικούσι με, Ἀκύλας ἐξέτωκε· Μὴ ἀφῆς με τοῖς συκοφαντούσι με.

C *Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῶς με τοῖς ἀδικούσι με. Ἐκδεξαι τὸν δούλον σου εἰς ἀγαθόν, μὴ συκοφαντησάτωσάν με ὑπερήφανοι. Ὁ μετανοήσας καὶ ἀπὸ τῶν ἐνεργησάντων εἰς αὐτὸν ἐξηλθὼν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρωθεὶς φησὶν· Ἐδεξαι τὸν δούλον σου εἰς ἀγαθόν· οὗτοι γὰρ με ἐκδέξαντο. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐκδέξῃ με τὸν δούλον σου ὑποχείριον γενόμενον τοῖς πολεμοῖς, οἷμαι ὑπερήφανοι, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, μέλλουσι με συκοφαντεῖν. Πῶς δὲ συκοφαντοῦσιν; Αὗται ἐνήρησαν καὶ ἐπεισαν ἐν ἁμαρτωλῶς γένωμαι· καὶ αὐταὶ μοι κατήγοροι γίνονται, ὅλην τὴν αἰτίαν τῶν ἁμαρτημάτων εἰς ἐμὲ ἀναφέρουσαι. Ἀναγκαίως παρακαλεῖ τὸν Θεὸν ἀνάδοχον αὐτοῦ γενέσθαι, ὥσπερ καὶ ἔγγυτήν· Ἰν' αὐτὸς φύλαξ αὐτοῦ γένηται, τηρῶν ἐαυτὸν καὶ φυλάττων τὴν ἐγγύην, πρὸς τὸ μηδεμίαν λαβὴν παρασχεῖν τοῖς ἐπεδρεύουσιν αὐτῷ συκοφάνταις.*

D *Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐξέλιπον εἰς τὸ σωτήριόν σου, καὶ εἰς τὸ λόγιον τῆς δικαιοσύνης σου. Ποίησον μετὰ τοῦ δούλου σου κατὰ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου διδάξόν με. Δούλος σου εἰμι ἐγὼ, συνέτισόν μου, καὶ γνώσομαι τὰ μαρτύριά σου. Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ, διεσκέδασαν τὸν νόμον σου. Ἄνω βλέπων ἐπὶ τὸ σωτήριόν σου καὶ τὸν λόγον σου, πάσας, φησὶν, ἀνήρησα ἐπὶ ταῦτα εἰς ἑμαυτοῦ ἐλπίδας, ῥυσθῆναι δεόμενος ἀπὸ τῶν διαφθονούντων μου τῇ σωτηρίῳ.*

Διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυσίου καὶ τσπάσιον. Ἐγὼ μὲν ἐποίησα κρίμα καὶ ἄ-

καισύνην, καὶ σοὶ δὲ τῷ Θεῷ ἔσται ποτὲ τοῦ ποιῆσαι καιρὸς, δηλονότι χρέμα καὶ δικαιοσύνην διὰ τῶν κατασκευασάντων τὸν νόμον σου. Τοῦτο οὖν εἰδὼς ἐγὼ καὶ φυλακτόμενος περιπεσεῖν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ πάντα παρ' ἀνθρώποις τίμια νενομισμένα.

Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου κατορθούμην, πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμίσησα. Ἡ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ συμπληρώσασα τὸν λόγον, πάντως ἐν κακίᾳ γίνεται. Ἀδύνατον γὰρ ἅμα τῷ συμπληρωθῆναι τὸν νόμον τὸν φυσικὸν ἐν ἀνθρώποις μὴ ὑποστῆναι τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπὶ οὖν γέννηται ἡ κακία καὶ στρεβλωθῆ ἡ ψυχὴ, δέχεται κατορθώσεως. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ κατορθούνα; Μία ἐντολὴ δύναται πὸς τὴν στρέβλιν τῆς ψυχῆς, τὴν γενομένην ἀπὸ κακίας, κατευθῦναι. Τὸ μέντοι ἄκρωσ κατορθωθῆναι τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα ἀμήχανόν ἐστι χωρὶς πασῶν τῶν ἐντολῶν. Εἰ μέντοι γε σχολικὰ παραληφθῆ ἡ ψυχὴ, οὐκέτι ἐντολαῖς κατορθωθῆσεται, ἀλλὰ πυρὶ ἢ σκότῳ, ἢ διχοτομίᾳ, ἢ τινι τῶν σκυθρωποτέρων προσαγομένων ὑπὸ Θεοῦ. Ἐὰν τοίνυν μὴ ποιήσωμεν πάσας τὰς ἐντολάς, οὐ κατορθούμεθα. Ὅθεν θαυμασιῶς εἰρηται· Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου κατορθούμεθα, πᾶσαν ὁδὸν ἀδικῶν ἐμισήσαμεν. Οὐ γὰρ ἐτι περισπώμενος ὑπὸ τῆς εἰς τὸ ἀδικεῖν ἐπιθυμίας, ἀπέχεται τῆς ἀδικίας, ἀλλ' ἀπέχεται μισήσας τὴν ἀδικίαν ὃ κατορθωθείς πρὸς πάσας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς.

Θαυμαστὰ τὰ μαρτύριά σου, διὰ τοῦτο ἐξέσφρησεν αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου. Ἡ δὴ λῶσις τῶν λόγων σου φωτισί, καὶ συνετιεὶ νηπίους. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ ἐλλυσα πνεῦμα, διὰ τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. Ἡ πρώτη γνῶσις καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ παραδομένη διδασκαλία τῶν λόγων σου φωτισί καὶ συνετιεὶ νηπίους. Τὰ δὲ μαρτύριά σου θαυμαστὰ, καὶ ἐκπλήξεως πλήρη. Εἰκότως τὸ δοχεῖον τῆς ἑμᾶντοῦ ψυχῆς ἀναπετάσας, καὶ ὡσπερ τὸ στόμα ἀνοίξας, τὸ παρὰ σοῦ θεῖον Πνεῦμα ὑπεδεχόμενον πιστεύσας ἐπαγγελίᾳ λεγοσῆ· Ἄνοιξον τὸ στόμα σου καὶ πληρώσω αὐτό. Καὶ τοῦτ' ἐπραττον ἐφέλοκόμενος εἰς ἑαυτὸν τὸ παρὰ σοῦ πνεῦμα, ἵνα καὶ τὰ μαρτύριά σου τὰ θαυμαστὰ γνῶ, καὶ τῶν λόγων σου τὸν φωτισμὸν κτήσωμαι, διὰ τοῦ σοῦ πνεύματος τὴν τούτων εἰληφῶς κατάληψιν. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ ἐλλυσα πνεῦμα, διὰ τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν· αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐντολῶν ἐπισπωμένης καὶ ἐφέλοκόμενης τὸ πνεῦμα. Περὶ τοῦ στόματος τοῦ κρυπτοῦ ἀνθρώπου φησί· καὶ δύναται εἶναι ψυχῆς στόμα ἡ διαδοχτικὴ αὐτῆς δύναμις, ἢ διανοουμένην προφέρει τὸν ἐν διανοίᾳ λόγον. Οὐδὲν διαφέρει λαβεῖν λόγον καὶ ἐλκῦσαι πνεῦμα εἰπεῖν· ταυτὸν γὰρ τὸ πνεῦμα τῷ θεῷ λόγῳ. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ, περὶ οὗ ἔλεγε λόγου καὶ ῥημάτων εἴρηκε· Τὰ ῥήματα ἃ λέλάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστι.

Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με, κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἀγαπώντων τὸ ὄνομά σου. Τῶν ὑπὸ

A atque tibi, Deus, tempus aliquando aderit ea faciendi, videlicet iudicium et justitiam, propter eos qui legem tuam pessumdant. Hujus itaque rei gnarus ego, ac cavens ne incidam in tempus illud, dilexi mandata tua super omnia quæ apud homines pretiosa existimantur.

VERS. 128. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui. Humana anima postquam sermonem compleverit, in malitia prorsus versatur. Fieri enim nequit, ut postquam lex naturalis in hominibus impleta est, peccatum non existat. Cum itaque malitia accessit et anima tortuosa est, directione opus habet. Quænam vero sunt quæ dirigunt et corrigunt? Unum duntaxat mandatum animæ tortuositatem, quæ per malitiam advecta est, potest corrigere. Et quidem animam hic ad supremam rectitudinem pertingere, citra omnium mandatorum observationem fieri nequit. Si itaque anima tortuosa deprehendatur, non amplius a mandatis corrigetur; sed igne, tenebris, sectione aliisque tristioribus a Deo advectis. Si ergo non omnia mandata servemus, non dirigemur. Ideo admirabiliter dicitur: Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habuimus. Non enim ultra distractus a concupiscentia inique agendi, ab iniquitate abstinere, sed abstinere utique, quia iniquitatem odit, qui ad omnia Dei mandata dirigitur.

VERS. 129-131. Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. Declaratio sermonum tuorum illuminabit, et intellectum dabit parvulis. Os meum aperui, et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam. Prima cognitio, et quæ initio traditur doctrina sermonum tuorum, illuminabit et intellectum dabit parvulis: testimonia vero tua mirabilia sunt et stupenda. Merito igitur animæ meæ receptaculum expandens, et quasi os aperiens, divinum a te Spiritum accipi, credens promissioni dicenti: Aperi os tuum, et implebo illud¹⁸. Ex hoc feci spiritu tuo in me pertracto, ut testimonia illa tua mirabilia cognoscerem, et sermonum tuorum illustrationem obtinerem, per spiritum tuum eorundem intellectum et notitiam accipiens. Os meum aperui et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam: ipsa mandatorum sententia spiritum attrahente et pelliciente. De ore autem interioris hominis loquitur: potestque os animæ dici, vis ejus enuntiandi quæ cogitando in mente verbum profert. Nihil differt, si dicas assumere sermonem, et attrahere spiritum: id ipsum enim est spiritus, quo divinus sermo. Quamobrem Servator de sermone et verbis ait: Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt¹⁹.

VERS. 132. Respice in me et miserere mei, secundum iudicium diligentium nomen tuum. Ex iis

¹⁸ Psal. LXXX, 41. ¹⁹ Joan. vi, 64.

qui a Deo misericordiam consequuntur, alii eam per pœnitentiam obtinent, jam a peccatis recedentes eaque conflentes; alii misericordiæ Dei experimentum sumunt, quod profectu aucti ad ipsam virtutis finem maturent. Hic itaque precatur misericordiam consequi, non secundum iudicium eorum qui pœnitentiam agunt; sed eorum qui diligunt nomen Domini: nam persona quæ loquitur est eorum, qui multum in virtute et veritatis notitia profecerunt. Quamobrem confidenter postulat in conspectum Dei se venire. Respice, inquit, in me, et hinc necessario sequetur me misericordiam

VERS. 133. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mihi omnis iniustitia. Secundum eloquium Dei dirige gressus meos, qui ex malitia et ignorantia ad virtutem et cognitionem veritatis proficiscor. Nam rectus sermo director et dux talium gressuum est.*

VERS. 134. *Redime me a calumnia hominum, et custodiam mandata tua. In mercedem misericordiæ qua liberatus est a calumniis hominum, se mandata Domini observaturum pollicetur: vel non tam mercedem, quam gratiarum actionem præbeo, ut redimar a calumnia hominum. Hanc vero gratiam impetrarunt Joseph et Susanna. Cæterum tropice homines dici possint diabolus et adversariæ ejus sociæ potestates, a quarum sycophantia redimere solius Dei est.*

VERS. 135, 136. *Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas. Secundum Salvatoris illustrem adventum videre peroptans, pro eo Patri supplicat dicens: Faciem tuam, Domine, illumina: quam qui vidit, vidit et Patrem. Nam ipse de seipso ait: Qui vidit me, vidit et Patrem⁹⁰. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.*

VERS. 137-143. *Justus es, Domine, et recta iudicia tua. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam valde. Tabescere me fecit zelus tuus, quia oblitus sunt verba tua inimici mei. Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. Adolescentulus sum ego et contemptus, justificationes tuas non sum oblitus. Justitia tua justitia in æternum, et lex tua veritas. Tribulationes et necessitates invenerunt me: mandata tua meditatio mea. Symmachus aliam effert sententiam dicens: Tribulationes et afflictiones comprehenderunt me: mandata vero delectabant me: ac si omnis Dei cultor graviter et ægre ferat hujus vitæ negotia, atque ex hominum malitia vexetur, solamque habeat consolationem, recreationem et delectationem in mandatorum Dei meditatione.*

VERS. 144. *Justitia testimonia tua in æternum, intellectum da mihi, et vivam. Hæc justitia, quam*

⁹⁰ Joan. xiv, 9.

¹ * Interpres legit κατεύθυσε. EDIT. PATROL.

Θεοῦ ἐλεουμένων, οἱ μὲν τυγχάνουσι τούτου διὰ μετανοίας, ἄρτι ἁμαρτιῶν ἀναχωροῦντες καὶ ἐξομολογούμενοι· οἱ δὲ πείραν ἐλέου Θεοῦ λαμβάνουσιν, ἐπὶ τῷ προκόπτοντας σπεῦσαι ἐπὶ τὸ τέλος αὐτῆς ἀρετῆς. Εὐχεταὶ οὖν οὗτος ἐλεηθῆναι οὐ κατὰ τὸ κρίμα τῶν μετανοούντων, ἀλλὰ τῶν ἀγαπώντων ὄνομα Κυρίου· τῶν γὰρ κατ' ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας πολὺ προκοφάντων τὸ λέγον πρόσωπον· διὸ καὶ παρῥησιάζεται ὀφθῆναι τῷ Θεῷ. Ἐπίβλεψον, γὰρ φησιν, ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐξ ἀνάγκης εἴψεται τὸ ἐλεηθῆναι με.

Τὰ διαθήματά μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγιόν σου, καὶ μὴ κατακυριεύστω μου πᾶσα ἀνομία. Κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ κατεύθεται· τὰ διαθήματά μου, ἐκ κακίας καὶ ἀγνοίας εἰς ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας διαβαίνοντος. Εὐθυνητὴ γὰρ καὶ ἡγεμῶν τῶν τοιούτων διαθημάτων ὁ ὀρθὸς λόγος.

Αὐτρωσαι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων, καὶ φυλάξω τὰς ἐντολάς σου. Μισθὸν τοῦ ἐλέου λυτρωσθαι ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων ὑπισχέται δώσειν τὴν τῶν ἐντολῶν Κυρίου φυλακὴν· ἢ αὐτὸ μισθὸν, ἀλλ' εὐχαριστίαν εἰς τὸ λυτρωθῆναι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων. Καὶ τετυχήκασιν αἰσθητῶς τῆς αἰτήσεως Ἰωσήφ καὶ Σουσάννα. Ῥηθαιεὶν δὲ ἀνθρώποι τροπικῶς ὁ διάβολος καὶ αἱ κατ' αὐτὸν πονηραὶ δυνάμεις, ἀφ' ὧν τῆς συκοφαντίας μόνου τοῦ Θεοῦ λυτρωσθαι.

Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. Τὴν εὐτέραν τοῦ Σωτῆρος ἐπιλαμψὶν ἰδεῖν ποθῶν ἀξιοὶ περὶ αὐτῆς, τῷ Πατρὶ φάσκων, *Τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ἐπίφανον*· ὅπερ ἰδὼν τις εἰώρακε καὶ τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Ὁ εωρακῶς ἐμὲ, εἰώρακε τὸν Πατέρα. Διεξόδους ὕδατων κατέδυσαν αἱ ὀφθαλμοὶ μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου.

Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθεῖς αἱ κρίσεις σου. Ἐνετέλλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφόδρα. Ἐξέτηξέ με ὁ ζῆλος σου, διὸ ἐπελάθορον τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροὶ μου. Πενυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό. Νεώτερος ἐγὼ εἰμι καὶ ἐξουδενωμένος, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελάθωμην. Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὐφρόσθη με· αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου. Ὁ Σύμμαχος ἐτέραν παρέστησε διάνοιαν εἰπὼν, *Θλίψεις καὶ ἐγκαθήσεις κατέλαβόν με· αἱ δὲ ἐντολαὶ ἑτερπλόν με*· ὡς παντὸς θεοσεβοῦς βαρουμένου μὲν καὶ δυσχεραίνοντος ἐπὶ τοῖς τοῦ βίου πράγμασιν, ἀποκακοῦντός τε ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας, μόνην δὲ ἔχοντος παραμυθίαν καὶ ἀνάκτησιν καὶ τέρψιν τὴν μελέτην τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ.

Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα, συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι. Αὕτη ἡ δικαιοσύνη, ἢ

ἀσχοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐκ ἀποδίδοται ἡμῖν ἐν ἄλλαις ἡμέραις, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐν τούτοις πα-
σιν αἰτεῖ ὁ Προφήτης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ σύνεσιν, τὸ αναγ-
καίτατον τῶν τοῦ Θεοῦ δωρημάτων, καὶ λέγει· *Συν-
έτισόν με, ἵνα ζήσω*· ἐπ' ἐκείνην γὰρ τὴν μακαρίαν
ζωὴν ἀνόητος οὐκ ἔρχεται ἢ ἀσύνητος, ἀλλὰ δεῖ αἰτή-
σαι παρὰ τοῦ Θεοῦ σύνεσιν, τοῦ διδόντος πᾶσι τοῖς ἐξ
ὄλης ψυχῆς αἰτοῦσιν αὐτὸν, ἵνα λαβόντες σύνεσιν, δι-
νηθῶμεν εἰπαίν· *Συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι*.

*Ἐκέκραξα ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τὰ δικαιώματά σου ἐκήχησά. Ἐκέκραξά σοι, σῶσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύριά σου. Προέφθασα ἄωρῃ καὶ ἐκέκραξα, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Προέφθασαν οἱ ὄφθαλμοί μου πρὸς ὄρθρον, τοῦ μελετᾶν τὰ λόγια σου. Ὁ ἐν ἄωρᾳ προ-
λαβὼν καὶ τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος ἐλευθεροῦται τῶν
νυκτερινῶν ἐπιβουλῶν, καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ αὐτοῦ, τουτ-
έστιν ἐν τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτός προφθάνοντας δηλα-
δῆ, τοὺς ὄφθαλμοὺς προαπαντῶντας κέχτηται, καὶ
μελετᾷ τοῦ Θεοῦ σὺν παθήσει τὰ λόγια. Ἐκείνη γὰρ
μάλιστ' αὐτῷ νόμῳ χαίρει ψυχῇ, ἥτις αὐτῇ συνοιδεῖ*

ταυτῇ τὴν κατόρθωσιν.
*Τῆς φωνῆς μου ἀκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ θέλημα σου, κατὰ τὸ κριμὰ σου ζήσόν με. Προσηγγισαν οἱ
καταδιώκοντές με ἀνομίᾳ· ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου
ἐμακρύνθησαν. Ἐγγὺς εἰ σὺ, Κύριε, καὶ πᾶσαι αἱ
ὁδοὶ σου ἀλήθεια. Καταρχὰς ἔγνωρ ἐκ τῶν μαρ-
τυριῶν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἔθεμελλωσας αὐτά.*

*Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἐξέλου με, ὅτι
τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. Κρίνον τὴν κρί-
σιν μου καὶ λύτρωσαι με, διὰ τὸν λόγον σου ζή-
σόν με. Κριθῆναι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αἰτεῖ τοὺς ἀφα-
νῶς ἢ ἐμφανῶς πολεμοῦντας, καὶ λυτρωθῆναι· μόνος
γὰρ ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐξ ἑκατέρων λυτρούμενος, καὶ οὐ
θανάτου μόνον ἡμᾶς ἀπαλλάττει, ὃν ἀπειλοῦσι καὶ
ἐνεργοῦσιν οἱ δαίμονες, ἀλλὰ καὶ ζωὴν παρέχων διὰ
τὸν αὐτὸν λόγον. Μακρὰν ἀπὸ ἀμαρτιῶν σωτη-
ρία, ὅτι τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐξεζητήσαν. Οἱ
οικτιρμοὶ σου πολλοί, Κύριε, κατὰ τὸ κριμὰ σου
ζήσόν με.* Ἐλεος ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ·
Ἐλεος δὲ Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ὅς καὶ πάνυ δι-
καιότατος εἶναι δοκεῖ. Συγκρίσει γὰρ ἀνθρώπων ὡς
πρὸς τὴν ἀκριβῆ κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ἐλέου δέεται τὸ δι-
καιον. Πᾶν γὰρ ὁ δοκεῖ γεγονέναι κατ' ἔλεον, ἐλέω
Θεοῦ γίνεταί. Τί γάρ τις ἄξιον πεποιήκε αἰωνίου μα-
καριότητος καὶ βασιλείας οὐρανῶν, μὴ ὑπὸ Θεοῦ βοη-
θούμενος;—*Πολλοὶ οἱ ἐκδιώκοντές με καὶ θλιβοτές
με, ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου οὐκ ἐξέκλιτα. Εἶδον
ἀσυνετούτην καὶ ἐξετηκόμην, ὅτι τὰ λόγια
σου οὐκ ἐφυλάξαντο. Ἴδε, ὅτι τὰς ἐντολάς σου
ἠγάπησα, Κύριε, ἐν τῷ ἔλεει σου ζήσόν με. Ἀρχὴ
τῶν λόγων σου ἀλήθεια· καὶ εἰς τὸν αἰῶνα πάν-
τα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου.*

*Ἀρχοντες κατεδωξάν με δωρεὰν, καὶ ἀπὸ τῶν
λόγων σου ἐδεδίωξαν ἡ καρδίᾳ μου. Ἀγαλλιάσο-
μαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγια σου, ὡς ὁ εὐρυσκῶν σκύλα
πολλά. Ἀδικίας ἐμίσησα καὶ ἐδεδιωξάμην, τὸν δὲ*

*A in praesenti exercemus, non datur nobis ad pau-
cos dies, sed in aeternum. In his omnibus Propheta
prudenciam a Deo expetit, quod est omnium Dei
donorum maxime necessarium; ac dicit: Intelle-
ctum da mihi, ut vivam. In illam quippe beatam vi-
tam amens et insipiens non ingreditur; sed intel-
lectum a Deo petamus oportet, qui dat omnibus
toto corde ab se petentibus: ut accepto intellectu
dicere valeamus: Intellectum da mihi, et vivam.*

*VERS. 145-148. Clamavi in toto corde meo, exaudi
me, Domine, justificationes tuas requiram. Clamavi
ad te, salvum me fac, et custodiam testimonia tua.
Præveni in crepusculo et clamavi, in verba tua su-
persperavi. Prævenērunt oculi mei diluculo ad medi-
tandum eloquia tua. Qui in crepusculo prævenit et
diluculo, id est ortu lucis, jam accedente, oculos
ei occurrentes habet, ac cum fiducia Dei eloquia
meditatur. Illa namque anima potissimum in lege
gaudet, quæ sibi executionis ejus conscia est.*

*VERS. 149-152. Vocem meam audi, Domine, se-
cundum misericordiam tuam, secundum judicium
tuum vivifica me. Appropinquaverunt persequentes me
iniquitati: a lege autem tua longe facti sunt. Prop-
es tu, Domine, et omnes viæ tuæ veritas. Initio
cognovi de testimoniis tuis, quia in aeternum sum-
dasti ea.*

*C VERS. 153-156. Vide humilitatem meam et eripe
me, quia legem tuam non sum oblitus. Judica judi-
cium meum et redime me, propter verbum tuum vi-
vifica me. Contra inimicos vel clam vel palam se
oppugnantes judicium ferri, et liberari se postulat.
Solut namque Deus est, qui ab utrisque redimit;
et non a morte solum nos liberat, quam demones
minantur et inferunt, verum etiam ob eandem
rationem vitam præbet. Longe a peccatoribus salus,
quia justificationes tuas non exquisierunt. Miseri-
cordiæ tuæ multæ, Domine, secundum judicium
tuum vivifica me. Misericordia hominis in proxi-
mum suum est; misericordia vero Dei in omnem
carnem, qui etiam longe justissimus est. Nam com-
paratione hominum facta ad accuratum Dei judi-
cium, justitia misericordia indiget. Quodcumque
enim secundum misericordiam peragi videtur, mi-
sericordia Dei efficitur. Quid enim quis unquam
æterna beatitudine et regno celorum dignum ges-
serit, nisi Deo opitulante? — *VERS. 157-160. Multi
qui persequuntur me et tribulant me, a testimoniis
tuis non declinavi. Vidi insipientes, et tabescebam,
quia eloquia tua non custodierunt. Vide quoniam
mandata tua dilexi, Domine, in misericordia tua
vivifica me. Principium verborum tuorum veritas, et
in aeternum omnia judicia justitiæ tuæ.**

*VERS. 161-164. Principes persecuti sunt me gratis, et
a verbis tuis formidavi cor meum. Lætabor ego su-
per eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa. Ini-
quitates odio habui et abominatus sum, legem au-*

tem tuam dilexi. *Septies in die laudem dixi tibi super judicia justitiæ tuæ.* Hoc item intelligas hac ratione, quod nimirum ante solem e lecto surgens, secundum illud : *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te, Deus* ¹¹; et : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo* ¹², primum emitteret hymnum; deinde instante die, prima hora diei, quasi sacrificium matutinum, secundum hymnum Deo persolveret; hora similiter tertia, item tertium; sexta item, quartum; nona, quintum; duodecima hora, sextum; deinde vespera post adhibitam corpori curationem, ad lectum accessurus, septimum hymnum effunderet; atque ita implebat illud : *Septies in die laudem dixi tibi.*

VERS. 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Dei nomen [legem] diligentibus pax inest multa; non qualis externa: illa quippe non penes nos est; sed ea quæ in cogitationibus sita est, ex qua turbationis et tumultus, quæ ex affectuum vacuitate gignitur immunitas existit. Hanc una cum congruenti gratia acceperunt, qui eam a Deo Patre et Domino Jesu Christo nacti sunt. Cum illam itaque in nomine Dei possideant, utpote eximie perfecti, scandalum non habent in semetipsis: nam pusillorum illud, non vero præstantiorum est, quemadmodum ait Scrivator : *Videte ne scandalizetis unum de pusillis istis* ¹³. Quod si multa pax sit diligentibus legem Dei, pacem ille multam habet, bellumque animam ejus non attingit: nullum enim peccatum urit animam ejus: et quia pacem habet, talis evasit, ut a nemine ultra scandalizetur, dicens : *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia* ¹⁴, etc.

VERS. 166. *Expectabam Salutare tuum, Domine, et mandata tua dilexi.* Cum a te veram salutem expectarem, non modo servavi, sed etiam dilexi mandata tua. Nam cum actus una cum perfecta mandatorum dilectione jungetur, expectatum Salutare confestim sequetur, quod non aliud est, quam salus eorum qui ipsam assequuntur. Quod si etiam Salvatorem expectet, de quo dictum est : *Vivebit omnis caro Salutare Dei* ¹⁵, consequenter mandata Dei diligit, cujus etiam Salutare expectavit, ut et actione purus et expectatione contemplandus sit, expectans semper et contemplans Deum Verbum venientem quærere et salvum facere quod perierat.

VERS. 167, 168. *Custodivit anima mea testimonia tua, et dilexit ea vehementer.* Non solum mandata tua dilexi, verum etiam testimonia tua valde dilexit anima mea, et custodivit ea. Primo quidem singulatim dicebat, *diligebam*, et, *dilexi mandata tua*; secundo autem, *Custodivit anima mea testimonia tua*; tertio item utraque conjungens ait : *Servavi mandata tua et testimonia tua; quia omnes viæ meæ in conspectu tuo, Domine.* Peccator non di-

A νόμον σου ἠγάπησα. Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. Νοήσεις καὶ οὕτως ἐπιστήσας ὡς πρὸ ἡλίου διανοιστάμενος τῆς κοίτης κατὰ τὸν λέγοντα· Ἐκ τυκτὸς ἐρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ, ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ἐρθρίζω, τὸν πρῶτον ἀνέπεμπεν ὕμνον εἶτ' ἐπιστάτης ἡμέρας, κατὰ τὴν πρώτην ὥραν, ὡσπερ ἔωθεν τὴν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ τὸν δεύτερον, καὶ κατὰ τὴν τρίτην ὡσαύτως τὴν τρίτον, καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἕκτην τὸν τέταρτον, κατὰ δὲ τὴν ἑνάτην ὥραν τὸν πέμπτον, κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην τὸν ἕκτον, εἶθ' ἐσπέρας μετὰ τὴν τοῦ σώματος θεραπείαν, ἐπὶ κοίτην μέλλων τρέπεσθαι τὸν ἕβδομον ὕμνον ἀπειθού, καὶ οὕτως ἐπλήρου τό· Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σε.

B Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον. Τοῖς τοῦ Θεοῦ νομίμοι ποθοῦσιν εἰρήνην τυγχάνει πολλή, οὐ τοσοῦτον ἡ ἐξωθεν· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν αὕτη· ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς λογισμοῖς, καθ' ἣν συμβαίνει ἀταραξίαν καὶ ἀνενοχλησίαν τῆς ἐξ ἀπαθείας ἔχειν. Ταύτην ἴμα τῇ καταλλήλῳ χάριτι εὐλόγησαν οἱ ἔχοντες ἀπὸ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κεκτημένοι γοῦν αὐτὴν διὰ τὸ νομίμοι τοῦ Θεοῦ, ὑπερβαλλόντως ὑπάρχοντες τέλειοι, σκάνδαλον οὐκ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς· μικρῶν γὰρ ἀλλ' ὡς μεγάλων τὸ ἔχειν τοῦτο, ὡς φησὶν ὁ Σωτήρ· Ὁρᾶτε μὴ σκανδαλίσητε ἓνα τῶν μικρῶν τούτων. Εἰ δὲ εἴη εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, εἰρήνην ἔχει πολλήν, πόλεμος οὐχ ἄπτεται τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· οὐδὲν γὰρ τὸν ἀμαρτημάτων ἔκκαίει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ ἄτε εἰρήνην ἔχων τοιοῦτος γεγένηται ὡς ὑπὸ μηδενὸς εἶτι σκανδαλισθῆ λέγων· Τίς ἡμῶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία, καὶ τὰ ἐξῆς.

C Προσεδόκων τὸ Σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα. Προσδοκῶν τὴν ἀπὸ σοῦ σωτηρίαν τὴν ἀληθινὴν, οὐ μόνον ἐτήρησα, ἀλλὰ καὶ ἠγάπησά σου τὰς ἐντολάς. Τῆς γὰρ μετ' ἀγαπήσεως τῶν ἐντολῶν κατορθωμένης ἐνεργείας ὑπαρέξασθαι, εὐθύς ἀκολουθεῖ τὸ προσδοκῶμενον Σωτήριον, οὐχ ἔτερον ἢ τῆς τῶν σωζομένων σωτηρίας. Εἰ δὲ καὶ τὸν Σωτήρα προσδοκᾷ, περὶ οὗ εἴρηται· Πᾶσα σὰρξ δύσεται τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ἀκολουθῶς ἀγαπᾷ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, οὐ καὶ τὸ Σωτήριον προσεδόκησεν, ἵνα καὶ τὴν πρᾶξιν ἢ καθαρῶς, καὶ τὴν προσδοκίαν θεωρητικῶς, προσδοκῶν ἀεὶ καὶ θεωρῶν ἐηλυθότα τὸν Θεὸν Λόγον ζητήσῃ καὶ σῶσῃ τὸ ἀπολλυλός.

D Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἠγάπησεν αὐτὰ σφόδρα. Οὐ μόνον τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα, ἀλλὰ καὶ τὰ μαρτύριά σου σφόδρα ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐφύλαξεν αὐτὰ. Πρῶτον μὲν κατὰ ἓν, ἠγάπων, καὶ, ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου δεύτερον· Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά σου· κατὰ δὲ τὸ τρίτον συναγαγὼν ἀμφοτέρω εἰς ἓν, φησὶν· Ἐφύλαξα τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ μαρτύριά σου, διὲ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου, κἰ-

¹¹ Isa. xxv, 9. ¹² Psal. lxxii, 2. ¹³ Matth. xviii, 10. ¹⁴ Rom. viii, 35. ¹⁵ Isa. xl, 5.

μει. Ὁ ἀμαρτωλὸς οὐκ ἐρεῖ· Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ μου ἐναντίον σου· αἱ γὰρ ὁδοὶ τοῦ ἀμαρτωλοῦ οὐκ εἰσὶν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον αἱ τοῦ δικαίου· Ἐν οὖν καὶ αἱ ἡμέτεραι γίνονται πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, οἱ νόμοι, οἱ προφῆται, ἡ ἐπὶ πᾶσι τελεία, ἀληθινή καὶ ἀγαθὴ ὁδός, ὁ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, Χριστὸς Ἰησοῦς, εὐξώμεθα ἐν τῇ ὁδῷ μέχρι τέλους ἐδύοντας φθάσαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Ἐγγισάτω ἡ δέησις μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου συντίθειτόν με. Εἰσέλθοι τὸ ἀξιώματά μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου ῥῦσαι με. Ἐξήρξεν τὸ χεῖλ μου ὕμνον, διὰ τὸ διδάξαι με τὰ δικαιοῦματά σου· φθέγγετο ἡ γλῶσσά μου τὰ λόγια σου, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου δικαιοσύνη. Σφόδρα ἀκολούθησα μετὰ τοῦ εὐξασθαι περὶ τῆς διανοίας· τὸ γὰρ συνετισθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ οὐκ ἦν χειλέων οὐδὲ γλώσσης, ἀλλὰ τοῦ κατὰ ψυχὴν διανοητικοῦ· τὰ ἡγούμενα τοίνυν αἰτήσας ἐπὶ τὰ δεύτερα μέτεισι, καὶ ἀξιοὶ τὰ τοῦ ἐν αὐτῷ λόγου ὄργανα τὰ χεῖλη καὶ τὴν γλῶτταν ἀφιερωθῆναι, ὡς ἂν διαπαντός τὰ μὲν χεῖλη ὕμνον διεσφύγουντο, διδασκόμενον τοῦ νοῦ ὕπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὰ δικαιοῦματά αὐτοῦ· ἡ δὲ γλῶττα φθέγγετο μηδὲν ἕτερον ἢ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο πράσσοι, ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ δικαιοσύναι.

Γενέσθω ἡ χεὶρ σου τοῦ σῶσαι με, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην. Συνιδὼν τὸ μέγεθος τοῦ ἐτοίμου, βοηθείας δέεται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ κατορθῶσαι τὰ προλελεγμένα· μεγάλα δὲ αἰτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ παρ' ἐαυτοῦ συνεισφῆρει λέγων· Ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην· Ὅπερ γὰρ ἦν ἐπὶ τῇ ἐμῇ ἐξουσίᾳ, τοῦτ' ἐξ ἐμοῦ πεπληρωται. Τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην, ἀγαπήσας αὐτάς κατὰ τὰ πρόσθεν εἰρημένα.

Ἐπεπόθησα τὸ Σωτήριόν σου, καὶ δ' νόμος σου μελέτη μου ἐστὶ. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιποθοῦσι σωτηρίαν, ἀλλ' οὐ τὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ σαρκὸς σωτήριον τὸ ἐν κόσμῳ. Ἔργον δὲ ἐστὶν ἐπιποθῆσαι τὸ τοῦ Θεοῦ Σωτήριον, ὥστε ἐν Θεῷ σωθῆναι, ἐν αὐτῷ ἀναπαύεσθαι, κληρονομήσαι τὰ ἅγια· τὸ γὰρ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοῦτο ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ. Ἐὰν θέλῃς ἐπαναθῆναι τῷ λόγῳ, τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστός ἐστιν· Ἰησοῦς γὰρ ἐρμηνεύεται, Θεοῦ σωτηρία. Οὗτος ἡμῖν ἐπέμφθη. Ὅδός τοῦ ἐπιποθοῦντος τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τὸ τὸν νόμον εἶναι μελέτην τῷ ἐπιποθοῦντι, προαναφωνοῦντα τὴν δεῦρο αὐτοῦ ἀφιξίν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα καλεῖ πᾶσαν τὴν παλαιάν καὶ θείαν Γραφήν.

Ζήσεται ἡ ψυχὴ μου, καὶ αἰνέσει σε, καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐνέλευεν τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ ζωὴ ἡμῶν κερυπταὶ σὺν Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Τότε δὴ μνησεί κυριῶς τὸν Θεόν. Καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. Ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν κρινόμενων τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γίνεται. Ἀλλὰ ἄλλη παρῆρησία βοηθείας κριμάτων

cet, *Omnes viae meae in conspectu tuo* : nam viae peccatoris non sunt in conspectu Dei, sed solum viae justii. Ut igitur omnes viae nostrae in conspectu Dei sint ; videlicet leges, prophetae, perfecta item vera et bona illa via, nempe qui dixit, *Ego sum via* ¹⁶, Christus Jesus, precemur in via usque in finem ; ut iter agentes perveniamus ad Deum et Patrem universorum per Christum Jesum.

Vers. 169-172. *Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo, Domine, juxta eloquium tuum da mihi intellectum. Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domine, secundum eloquium tuum eripe me. Eructaverunt labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas. Pronuntiet lingua mea eloquia tua, quia omnia mandata tua, justitia. Admodum consequenter postquam pro mente sua peccatus esset ; non enim labiorum et linguae est eloquiorum Dei intelligentiam accipere, sed solius quae in anima est intelligendi facultatis ; cum priora postulasset, ad secunda postea transit, ac rogat ut verbi quae in se habebat instrumenta, nempe labia et lingua, consecrarentur ; ut labia quidem hymnum semper eructarent, postquam Deo doctore justificationes ejus mens edidicisset ; lingua vero nihil aliud loqueretur quam eloquia Dei : atque id ageret, quia omnes viae ejus justitiae.*

Vers. 173. *Fiat manus tua, ut salvet me, quoniam mandata tua elegi. Videns magnitudinem illius quod in promptu erat, opem a Deo postulat, ut praedicta perficiat. Cum porro magna postulet a Deo, etiam quod a se est profert dicens : Quoniam mandata tua elegi. Nam quod in mea potestate erat, id a me impletum est. Mandata tua elegi, quia diligebam ea, ut superius dictum est.*

Vers. 174. *Concupivi Salutare tuum, et lex tua meditatio mea est. Multi hominum salutem concupiscunt ; sed non salutare Dei, sed carnis salutare, quod in mundo est. Opus autem est concupiscere Salutare Dei ; ut in Deo salutem nanciscamur, in ipso quiescamus, sancta est hereditatem accipiamus : nam Salutare Dei est aeterna vita. Quod si velis verbo sublimius progredi, Salutare Dei Christus est : Jesus namque explicatur, Dei salus. Hic est qui nobis missus est. Via concupiscentis Salutare Dei est, ut sibi concupiscenti meditatio sit lex, quae ejus ad nos adventum praenuntiat. Legem autem hic vocat totam veterem ac divinam Scripturam.*

Vers. 175, 176. *Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me. In futuro tempore vitam animae includit. Vita enim nostra abscondita est cum Christo in Deo* ¹⁷. *Tunc Deum proprie laudabit. Et judicia tua adjuvabunt me. Ad auxilium eorum, de quibus judicatur, judicia Dei sunt. Verum alia auxilii in judiciis ferendi fiducia penes*

¹⁶ Joan. xiv, 6. ¹⁷ Coloss. iii, 3.

justum est, quod sine tormentis et cruciatibus flant; alia auxilii via in judiciis erga eum, qui ad labores et cruciatus ducendus est. *Erravi sicut ovis quæ periit: quære servum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.*

πρὸς τὸν δίκαιον, ἢ χωρὶς βασάνων καὶ πόνων· Ἕλλη δὲ βοήθειας κριμάτων πρὸς τὸν διὰ πόνων καὶ βασάνων ἀχθησόμενον. Ἐπλανήθη ὡς πρόβατον ἀπολωλός· ζήτησον τὸν δοῦλόν σου, οὗτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπαλαθόμεν.

Hæc ante Commentarium reponenda quæ loco suo exciderunt.

EUSEBII PAMPHILI CANONES DIURNI AC NOCTURNI PSALMORUM.

ITEMQUE MATUTINI ET VESPERTINI

Quibus docetur quinam psalmi sint dicendi mane ac singulis diei horis, quinam item vespere ubi lumina accenduntur ac quacunque noctis hora.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, t. III, p. xxvii.)

Κανόνες Ἡμερινοὶ Ψαλμῶν.

Ὁρθρινοὶ γ.
ὥρ. α'. Ψαλμὸς
ὥρ. β'. Ψαλμὸς
ὥρ. γ'. Ψαλμὸς
ὥρ. δ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ε'. Ψαλμὸς
ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
ὥρ. η'. Ψαλμὸς
ὥρ. θ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ι'. Ψαλμὸς.
ὥρ. ια'. Ψαλμὸς
ὥρ. ιβ'. Ψαλμὸς

ξδ'. ρμ' ρμα'.
η'.
κθ'.
α'.
μα'.
ν'.
ς'.
ξθ'.
πδ'.
ρια'.
ρμ'.
ρη'.
ρκ'.

Matutini 3.
Hora 1. Psalmus
hor. 2. Psalmus
hor. 3. Psalmus
hor. 4. Psalmus
hor. 5. Psalmus
hor. 6. Psalmus
hor. 7. Psalmus
hor. 8. Psalmus
hor. 9. Psalmus
hor. 10. Psalmus
hor. 11. Psalmus
hor. 12. Psalmus

LXII. CXL. CXLI.
VIII.
XXIX.
I.
XLI.
L.
LIX.
LXIX.
LXXIV.
CXI.
CXL.
CVIII.
CIX.

Κανόνες Νυκτερινοὶ τῶν Ψαλμῶν.

Λυχνικοὶ γ.
ὥρ. α'. Ψαλμὸς
ὥρ. β'. Ψαλμὸς
ὥρ. γ'. Ψαλμὸς
ὥρ. δ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ε'. Ψαλμὸς
ὥρ. ζ'. Ψαλμὸς
ὥρ. η'. Ψαλμὸς
ὥρ. θ'. Ψαλμὸς
ὥρ. ι'. Ψαλμὸς
ὥρ. ια'. Ψαλμὸς
ὥρ. ιβ'. Ψαλμὸς

ρκθ'. ρμ'. ιδ'.
οδ'.
κθ'.
ιδ'.
ς'.
δ'.
μ'.
να'.
π'.
πζ'.
ιε'.
κα'.
νς'.

Lucernales 3.
Hora 1. Psalmus
hor. 2. Psalmus
hor. 3. Psalmus
hor. 4. Psalmus
hor. 5. Psalmus
hor. 6. Psalmus
hor. 7. Psalmus
hor. 8. Psalmus
hor. 9. Psalmus
hor. 10. Psalmus
hor. 11. Psalmus
hor. 12. Psalmus

CXXIX. CIL. XII.
LXXIV.
XXIX.
LIV.
VI.
IV.
XL.
LI.
LXXV.
LXXXVII.
XCV.
XXI.
LVI.

ORDO RERUM

'QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

Dedicatio Clementi XI pontifici maximo.	9
Preliminarîa in Eusebii commentaria in Psalmos.	11
Proœmium.	11
CAPUT PRIMUM. — Commentarii Eusebii ex quibus codicibus prodeant.	15
I. — De codice Taurinensi cardinalis Perronii.	15
II. — De codice cardinalis Coislinii.	14
III. — De codice Colbertino et de catenis Regis.	14
IV. — Græci Eusebio et aliis suspectæ fidei scriptoribus infensi.	14
V. — Catensæ commentarios pessumdederunt.	15
VI. — De præfationibus Eusebii.	15
CAP. II. — Commentarii Eusebii in Psalmos a quibus antiquis scriptoribus laudati.	15
I. — Eusebius hos commentarios nusquam memorat.	15
II. — Hieronymus laudat.	16
III. — Eusebius Vercellensis eos Latine transtulit.	16
IV. — Theodoretus eorum meminit.	17
V. — Gelasius eos memorat.	17
CAP. III. — Notæ Eusebianæ styli et ævi in his commentariis.	18
I. — Hi commentarii aperte Eusebii sunt.	18
II. — Demonstrationi evangelicæ stylo similes.	18
III. — De stylo Eusebii.	18
IV. — Maximini carnificinam ut oculatus testis memorat Eusebius.	19
V. — Itemque aliorum Christiani nominis hostium.	19
VI. — Quo tempore hos commentarios ediderit.	20
CAP. IV. — De genere interpretandi Eusebii, deque antiquis versionibus ab eo allatis.	21
I. — Interpretandi genus Eusebium commentarii auctorem prodit.	21
II. — Observationes criticæ, egregiæ notæ.	21
III. — De litterali explanatione.	22
IV. — De mystagogia.	22
V. — Eusebius Origenem sequitur, alii Eusebium.	23
VI. — Antiquis interpretibus frequenter utitur. LXX interpretes.	24
CAP. V. — De rebus doctrinam spectantibus in hoc commentario.	25
I. — In scriptoribus sacris ne minimum vitium admittit Eusebius.	25
II. — Sanctorum merita nobis prodesse putat.	26
III. — Veram Christi in Eucharistia præsentiam declarat.	26
IV. — Quid de libero arbitrio sentiat.	26
V. — Gratiam indifferentiæ ad utrumlibet, seu versatilem, docet.	27
VI. — Et prædestinationem post prævisa merita.	28
CAP. VI. — Eusebii de Verbo et Filio Dei sententia.	28
I. — Variis circa Eusebii de Filio Dei doctrinam opinionibus.	29
II. — Eusebius docet unitatem Dei in uno Patre servari.	29
III. — Filium longe minorem Patri.	29
IV. — Diversæ substantiæ. — V. Interpres Latinus <i>Demonstrationis evangelicæ</i> Eusebium de industria ad catholicam sententiam detorsit.	35
VI. — Eusebius Filii deitatem aliam statuit a paterna.	36
VII. — Grandis paralogismus Eusebii.	37
VIII. — Non obscure docet Filium non esse vere Deum.	37
IX. Quo sensu Filium esse Deum dicit.	38
X. — Quam adyersa rationi et præscorum Patrum sententiæ tradat.	42
XI. — Cum Arianis plane consentit.	42
XII. — Qua sententiâ <i>τῆς ἰσοουσίας</i> sive consubstantiali scripsit.	43
XIII. — Quo sensu <i>ὡς οὐκ ἕτερον</i> neget, et genitum Filium dicat.	44
XIV. — Filium negat æternum.	45
XV. — Summa doctrinæ Eusebii.	46
XVI. — <i>Ægre defenditur.</i> — XVII. — Arianum probant tam gesta quam scripta.	47

CAP. VII. — De reliquis in quibus vel a fide aberrare videtur Eusebius in his commentariis, vel explanatione opus habet.	48
I. — Eusebius plerumque sua, non Ecclesiæ, sensa tradit.	48
II. — An neget peccatum originale. An id dogmatis ex Origene hauserit.	48
III. — An putet B. Virginem alios præter Christum filios habuisse. — IV. — Id non quasi suam, sed quasi alienam sententiam attulit.	49
V. — Non statuit duas in Christo personas.	50
VI. — Quid de confessione peccatorum senserit.	51
CAP. VIII. — De iis quæ ad Ecclesiæ disciplinam pertinent ex variis horum commentariorum locis.	52
I. — Ecclesia nunquam variat in præcipuis.	52
II. — De conventibus Christianorum matutinis.	53
III. — De adorandi ritu in Ecclesia singularis Eusebii et Basilii sententiâ explanatur.	53
IV. — Infinita dona Ecclesiis Eusebii tempore collata.	55
CAP. IX. — Miscellanea quædam observanda in his commentariis.	55
I. — Eusebii de Matthæi Evangelio sententiâ.	55
II. — Joannes Hebræico exemplari usus est, Paulus autem Græco LXX Interpretum.	56
III. — Apostoli omnes martyrio coronati. Ex qua tribu singuli fuerint deprehendi potest.	56
IV. — An prophetarum successio ad Joannem Baptistam pervenerit.	57
V. — Eusebius labitur dum monachos a Symmacho memorari putat — VI. — Monachi perrari tempore Eusebii.	57
VII. — Martyrum cruciatus singulares.	58
VIII. — Judæi Jerosolymorum aditu interclusi, quare.	58
IX. — Traditiones quædam Judæorum.	58
X. — Christianorum frequentia in Moabitide, Ammonitide et Idumæa.	59
XI. — Eusebius ait mundum spherica forma esse. Montes et petras sensim crescere.	59
CAP. X. — De idiotismis Eusebii in his commentariis, et de singulari quarundam vocum significato.	59
I. — Vocis <i>πλεον</i> usus singularis.	60
II. — Item <i>τοῦ θεου</i> .	60
III. — <i>ἐκπληρωθῆναι</i> quid significet apud Eusebium.	60
IV. — <i>ἠπιότατος</i> pro calamitate.	60
V. — <i>ἠναστότατος</i> respondere.	61
VI. — <i>ἠερίστος</i> quid, etc.	61
Monitum editoris de continuatione commentariorum Eusebii Cæsariensis a psalmo CXIX usque ad psalterii finem.	63
COMMENTARIA IN PSALMOS.	
Eusebii in Psalmorum inscriptiones. Interpretatio quarundam compendii more descripta.	65
Argumentum Eusebii.	65
Ejusdem Eusebii argumenta in Psalmos.	67
Eusebii in Psalmos.	71
Eusebii Cæsariensis de diapsalmate.	75
Psalmus I.	75
Psalmus David II.	79
Enarratio psalmi III. — Psalmus David, quando fugiebat a facie Absalom filii sui.	91
Enarratio psalmi IV.	102
Interpretatio psalmi V.	115
Psalmus David VI.	119
Psalmus David VII.	122
Psalmus David VIII.	126
Psalmus David IX.	131
Psalmus David X.	138
Psalmus David XI.	139
Psalmus David XII.	142
In finem psalmus David XIII.	145
In finem psalmus David XIV.	147
Tituli inscriptio ipsi David XV.	154
Oratio David XVI.	159
Psalmus XVII.	166

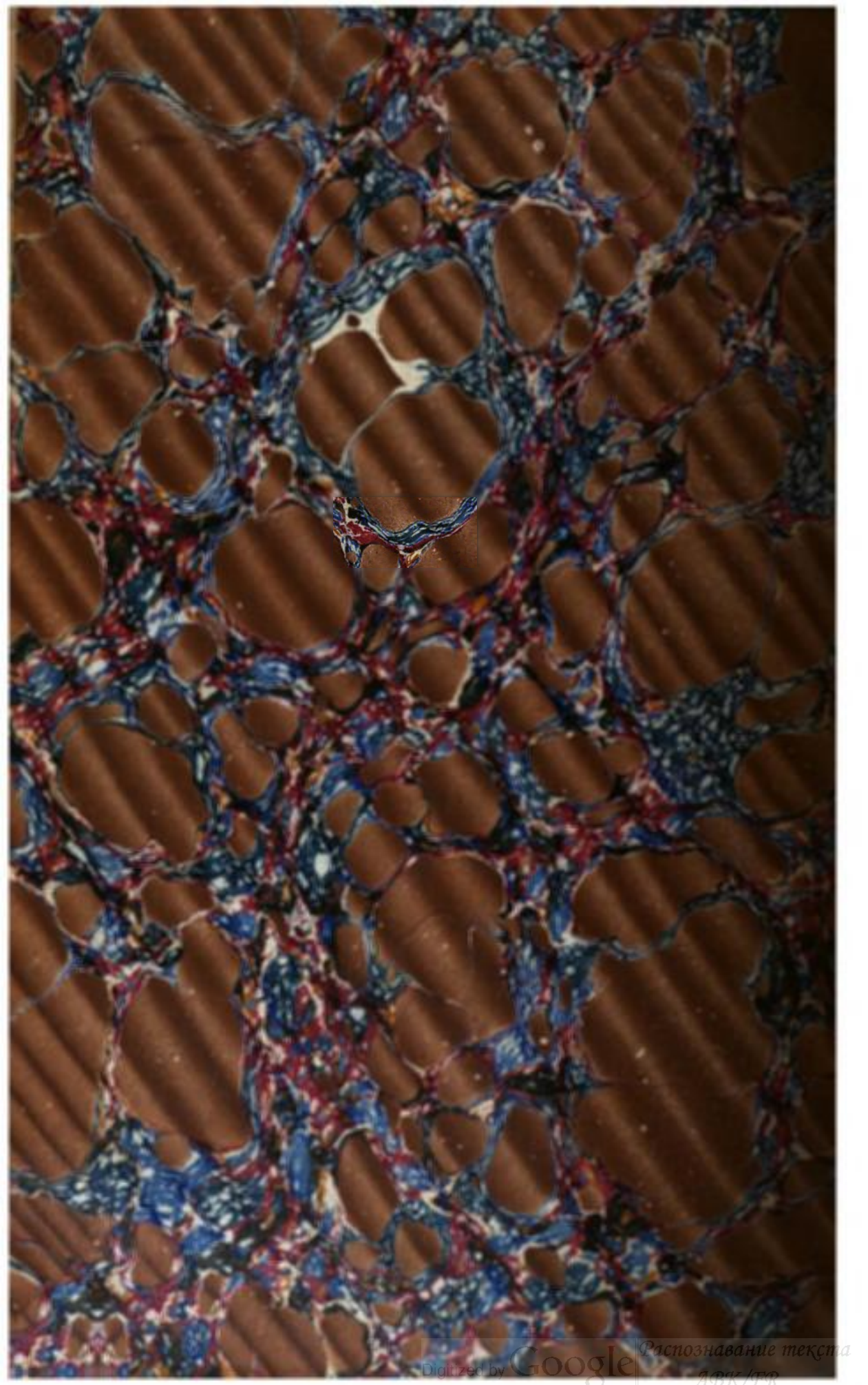
In finem psalmus David XVIII.	186	In finem Davidi, psalmus cantici LXVII.	678
In finem psalmus David XIX.	195	In finem, pro his qui commutabuntur, ipsi David LXVIII.	723
In finem psalmus David XX.	198	In finem, ipsi David in rememorationem LXIX.	767
In finem pro susceptione matutina psalmus David XXI.	202	Psalmus LXX.	771
Psalmus David XXII.	213	In Salomonem LXXI.	820
Psalmus David XXIII.	219	Argumenta psalorum qui Asaph inscribuntur.	822
Davidi XXIV.	223	Psalmus Asaph LXXII.	835
Psalmus David XXV.	231	Intellectus Asaph LXXIII.	851
David XXVI.	238	In finem, ne corrumpas, psalmus Asaph LXXIV.	867
Ipsi David XXVII.	246	In finem, in hymnis, psalmus ipsi Asaph, canticum LXXV.	875
Psalmus David XXVIII.	251	In finem, pro Idithum, psalmus Asaph LXXVI.	886
Psalmus cantici. In dedicatione domus David XIX.	258	Intellectus Asaph LXXVII.	903
In finem psalmus David, pro extasi XXX.	266	Psalmus ipsi Asaph LXXVIII.	942
Ipsi David intellectus XXXI.	274	In finem, pro his qui commutabuntur, testimonium Asaph LXXIX.	950
Psalmus David XXXII.	279	In finem, pro torcularibus, ipsi Asaph LXXX.	967
In psalmo David XXXIII.	287	Psalmus ipsi Asaph LXXXI.	982
Davidis XXXIV.	295	Canticum psalmi ipsi Asaph LXXXII.	991
In finem, servo Domini David XXXV.	315	In finem, pro torcularibus, filius Core psalmus LXXXIII.	1003
Davidis XXXVI.	323	In finem, filius Core psalmus LXXXIV.	1018
Psalmus Davidi XXXVII. In rememorationem de Sabato.	338	Oratio ipsi David LXXXV.	1027
In finem Idithum, canticum David XXXVIII.	346	Filiis Core, psalmus cantici LXXXVI.	1039
In finem Davidis XXXIX.	351	Canticum psalmi filius Core, in finem, pro Maheleth ad respondendum, intellectus, Æman Esdras LXXXVII.	1051
In finem psalmus XL.	362	Intellectus Æthan Esdras LXXXVIII.	1070
In finem ad intellectum filius Core XL I.	367	Oratio Moysis LXXXIX.	1123
Psalmus Davidis XLII.	378	Psalmus XC.	1139
In finem filius Core ad intellectum XLIII.	383	Psalmus cantici, in die Sabbati XCI.	1166
In finem, pro his qui commutabuntur, filius Core, ad intellectum pro dilecto XLIV.	391	Laus cantici ipsi David XCII.	1181
In finem, pro filius Core, pro arcans, psalmus XLV.	406	Psalmus Davidi, quarta Sabbatorum XCIII.	1191
In finem, pro filius Core psalmus XLVI.	414	Psalmus XCIV.	1207
Canticum psalmi filius Core XLVII.	418	Canticum ipsi David, quando domus ædificabatur post captivitatem XCV.	1218
In finem filius Core psalmus XLVIII.	427	Ipsi David, quando terra ejus restituta est XCVI.	1225
Psalmus Asaph XLIX.	434	Psalmus ipsi David XCVII.	1231
In finem psalmum David L.	438	Psalmus ipsi David XCVIII.	1235
In finem, intellectus David LI.	442	Psalmus in confessionem XCIX.	1239
In finem, pro Maheleth, intelligentiæ David LII.	451	Psalmus ipsi David C.	1242
In finem, in hymnis, intellectus Davidi, cum venissent Ziphæi, et dixissent, ad Saul: nonne David absconditus est apud nos? LIII.	463	Oratio pauperi, cum anxius fuerit, et in conspectu Domini esuderit precem suam CI.	1250
In finem, in hymnis, intellectus Davidi LIV.	470	Ipsi David CII.	1263
David in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum Allophyli in Geth LV.	491	Psalmus CIII.	1271
In finem, ne disperdas, David in tituli inscriptionem, cum fugeret a facie Saul in speluncam LVI.	502	Alleluia CIV.	1295
In finem, ne disperdas, in tituli inscriptionem LVII.	518	Alleluia CV.	1311
In finem, ne disperdas David, in tituli inscriptionem, quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut eum interficeret LVIII.	531	Alleluia CVI.	1319
In finem, pro his qui immutabuntur, in tituli inscriptionem ipsi David in doctrinam, cum succendit Mesopotamiam Syriæ et Syriam Sobal, et conversus Joab percussit vallem Salinarum duodecim millia LIX.	551	Canticum psalmi ipsi David CVII.	1327
In finem, in hymnis, Davidi LX.	574	In finem, psalmus ipsi David CVIII.	1334
In finem, pro Idithum psalmus David LXI.	586	Psalmus ipsi David CIX.	1342
Psalmus David, cum esset in deserto Judææ LXII.	599	Alleluia CX.	1343
In finem, psalmus David LXIII.	613	Alleluia CXI.	1346
In finem, psalmus cantici David LXIV.	623	Alleluia Aggei et Zachariæ CXII.	1350
In finem, canticum psalmi LXV.	647	Alleluia CXIII.	1354
In finem in hymnis psalmus cantici LXVI.	671	Alleluia CXIV.	1358
		Alleluia CXV.	1359
		Alleluia CXVI.	1362
		Alleluia CXVII.	1362
		Alleluia CXVIII.	1366
		Canones diurni ac nocturni Psalmorum.	1395

FINIS TOMI VICESIMI TERTII.

Ex typis L. NIGNE, au Petit-Montrouge

UNIV. OF MICHIGAN,

JUN 23 1913

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 0015 07838 4308

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>